CORNELIUS A LAPIDE.

COMMENTARII

IN SACRAM SCRIPTURAM.

R. P. C.

CORNELII A LAPIDE

E SOCIETATE JESU

S. SCRIPTURÆ OLIM LOVANII, POSTEA ROMÆ PROFESSORIS

COMMENTARII
IN SACRAM SCRIPTURAM.

EDITIO RECENS

ANTUERPIENSI, OMNIUM CASTIGATISSIMÆ, COLLATA.

TOMUS VI.

PARS II.

COMPLECTENS COMMENTARIA

IN QUATUOR PROPHETAS MAJORES.

MELITÆ,

TYPIS SOCIETATIS BIBLIOGRAPHICÆ.

M.DCCC.XLVIII.

CAPUT VIGESIMUM NONUM,

SYNOPSIS CAPITIS.

JEREMIAS SCRIBIT JUDÆIS, IN BABYLONEM CUM JOACHIN REGE TRADUCTIS, UT DOMOS ÆDIFICENT, QUASI IBI MANSURI AD 70. ANNOS, NEC CREDANT DUORUS FALSIS PROPHETIS SEDECIÆ ET ACHAB (QUOS, QUIA ADULTERI ERANT, A NABUCHODONOSOR IGNE FRIGENDOS PRÆDICIT) CONTRARIUM PROMITTENTIBUS, V. 21. HINC SEMEIAS TERTIUS PSEUDOPROPHETA APUD JUDÆOS IN BABYLONE CAPTIVOS, INDE RESCRIBIT IN JERUSALEM V. 25. UT CAPIATUR JEREMIAS, CUI JEREMIAS EXITIUM INTENTAT V. ULTIMO.

1 ET hæc sunt verba libri, quem misit Jeremias propheta de Jerusalem ad reliquias seniorum transmigrationis, et ad sacerdotes, et ad prophetas, et ad omnem populum, quem traduxerat Nabuchodonosor de Jerusalem in Babylonem: 2. postquam egressus est Jechonias rex, et domina, et eunuchi, et principes Juda et Jerusalem, et faber, et inclusor de Jerusalem: 3. In manu Elasa filii Saphan, et Gamariæ filii Helciæ, quos misit Sedecias rex Juda ad Nabuchodonosor regem Babylonis in Babylonem, dicens: 4. Hæc dicit Dominus exercituum Deus Israel omni transmigrationi, quam transtuli de Jerusalem in Babylonem: 5. Ædificate domos, et habitate; et plantate hortos, et comedite fructum eorum. 6. Accipite uxores, et generate filios et filias, et date filiis vestris uxores, et filias vestras date viris, et pariant filios et filias: et multiplicamini ibi, et nolite esse pauci numero. 7. Et quærite pacem civitatis, ad quam transmigrare vos feci: et orate pro ea ad Dominum: quia in pace illius erit pax vobis: 8. Hæc enim dicit Dominus exercituum Deus Israel: Non vos seducant prophetæ vestri, qui sunt in medio vestrum, et divini vestri: et ne attendatis ad somnia vestra, quæ vos somniatis: 9. Quia falso ipsi prophetant vobis in nomine meo: et non misi eos, dicit Dominus. 10. Quia hæc dicit Dominus: Cum cœperint impleri in Babylone septuaginta anni visitabo vos: et suscitabo super vos verbum meum bonum, ut reducam vos ad locum istum. 11. Ego enim scio cogitationes, quas ego cogito super vos, ait Dominus, cogitationes pacis, et non afflictionis, ut dem vobis finem et patientiam. 12. Et invocabitis me, et ibitis: et orabitis me, et ego exaudiam vos. 13. Quæretis me, et invenietis: cum quæsieritis me in toto corde vestro. 14. Et inveniar a vobis, ait Dominus: et reducam captivitatem vestram, et congregabo vos de universis gentibus, et de cunctis locis, ad quæ expuli vos, dicit Dominus: et reverti vos faciam de loco ad quem transmigrare vos feci. 15. Quia dixistis: Suscitavit nobis Dominus Prophetas in Babylone. 16. Quia hæc dicit Dominus ad regem, qui sedet super solium David, et ad omnem populum habitatorem urbis hujus, ad fratres vestros, qui non sunt egressi vobiscum in transmigrationem. 17. Hæc dicit Dominus exercituum: Ecce mittam in eos gladium, et famem, et pestem: et ponam eos quasi ficus malas, quæ comedi non possunt, eo quod pessimæ sint. 18. Et persequar eos in gladio, et in fame, et in pestilentia: et dabo eos in vexationem universis regnis terræ, in maledictionem, et in stuporem, et in sibilum, et in opprobrium cunctis Gentibus, ad quas ego ejeci eos: 19. eo quod non audierint verba mea, dicit Dominus; quæ misi ad eos per servos meos prophetas de nocte consurgens, et mittens: et non audistis, dicit Dominus. 20. Vos ergo audite verbum Domini omnis transmigratio, quam emisi de Jerusalem in Babylonem. 21. Hæc dicit Dominus exercituum Deus Israel ad Achab filium Coliæ, et ad Sedeciam filium Maasiæ, qui prophetant vobis in nomine meo mendaciter: Ecce ego tradam eos in manus Nabuchodonosor regis Babylonis: et percutiet eos in oculis vestris. 22. Et assumetur ex eis maledictio omni transmigrationi Juda, quæ est in Babylone, dicentium: Ponat te Dominus sicut Sedeciam, et sicut Achab, quos frixit rex Babylonis in igne: 23. Pro eo quod fecerint stultitiam in Israel, et mœchati sunt in uxores amicorum suorum, et locuti sunt verbum in nomine meo mendaciter, quod non mandavi eis: ego sum judex et testis, dicit Dominus. 24. Et ad Semeian Nehelamiten dices: 25. Hæc dicit Dominus exercituum,

Deus Israel: Pro eo quod misisti in nomine tuo libros ad omnem populum, qui est in Jerusalem, et ad Sophoniam filium Maasiæ sacerdotem, et ad universos sacerdotes, dicens: 26. Dominus dedit te sacerdotem pro Joiade sacerdote, ut sis dux in domo Domini super omnem virum arreptitium et prophetantem, ut mittas eum in nervum et in carcerem. 27. Et nunc quare non increpasti Jeremiam Anathothiten, qui prophetat vobis? 28. Quia super hoc misit in Babylonem ad nos, dicens: Longum est: ædificate domos, et habitate: et plantate hortos, et comedite fructus eorum. 29. Legit ergo Sophonias sacerdos librum istum in auribus Jeremiæ prophetæ. 30. Et factum est verbum Domini ad Jeremiam, dicens: 31. Mitte ad omnem transmigrationem dicens: Hæc dicit Dominus ad Semeian Nehelamiten: Pro eo quod prophetavit vobis Semeias, et ego non misi eum: et fecit vos confidere in mendacio: 32. Idcirco hæc dicit Dominus: Ecce ego visitabo super Semeian Nehelamiten, et super semen ejus: non erit ei vir sedens in medio populi hujus, et non videbit bonum, quod ego faciam populo meo, ait Dominus: quia prævaricationem locutus est adversus Dominum.

1. Verba libri.] Id est verba epistolæ. Hebræum enim ספר sepher significat librum, epistolam, catalogum et enarrationem quamvis: radix enim ספר saphar significat enarrare, recensere. Sic Matth. 1. 1. dicitur *liber* (id est catalogus) *generationis Jesu Christi*. Simile est hic v. 25.

2. Ad reliquias.] Judæorum, qui in Babylonem, tum cum Joachin sive Jechonia, ut vult S. Hieron. Raban. et Hugo, tum ante cum Joakim, anno ejus quarto fuerant abducti, hi enim jam octo annis fuerant in captivitate, et præ tædio anhelabant ad reditum in Judæam. Scripta enim est hæc epistola a Jeremia anno Sedeciæ primo.

Domina] regina, scilicet mater Jechoniæ: hæc enim cum filio rege ducta est in Babylonem. Ita Lyran. Hugo et Vatabl.

Eunuchi.] Id est aulici: quia enim aulici qui gynæceis præficiebantur, ne de fide continentiæ suspecti essent, castrabantur, et fiebant eunuchi, erantque tum intimi regi et reginæ; hinc eunuchus significat omnem aulicum, vel regi familiarem: nam alioquin eunuchi non poterant esse inter Judæos, juxta legem Deut. 23. 1.

Inclusor] gemmarios. Vide dicta c. 24. v. 1.

3. In manu Elasa] per *Elasa*. Nota: Sedecias rex videns Hananiam pseudoprophetam immunitatem a Chaldæis, et prospera omnia Judæis promittentem, esse morte punitum, timore correptus, cœpit credere Jeremiæ, ideoque juxta ejus monita misit hos legatos ad Nabuchodonosorem, qui ei ferrent tributum et pacem fœdusque cum eo renovarent, Judæosque illi fore subditos et vectigales promitterent. Ita Hugo, Lyran. et S. Thom. Per hos ergo legatos misit pariter epistolam hanc Jeremias, dicens, id est scribens, vel nuntians populo captivo hanc suam prophetiam.

5. Ædificate.] q. d. Diu eritis in Babylone; ædificate ergo ibi domos, plantate hortos, familiam instruite, quasi ibi futuri perpetui cives; non autem quasi advenæ brevi in patriam reversuri.

10. Cum cœperint impleri in Babylone, in regno Babyloniorum: unde hebraice est *Babyloni*, puta quoad imperium in Judæos, septuaginta anni,] q. d. Non redibitis ex Babylone ante 70. annos. Hi enim sunt 70. anni imperii, vel potius captivitatis Babylonicæ.

Quæres, ubi hi anni incipiant, ubi finiantur? Certum est apud omnes eos finiri et terminari anno 1. Cyri, et patet 2. Paral. 36. 22. Verum unde incipiant, magna est lis: quatuor sunt probabiles sententiæ.

Primo, aliqui eos inchoant ab anno 13. Josiæ regis Juda: nam hoc anno videtur Ninive esse eversa, et monarchia ab Assyriis translata ad Medos et Babylonios per Cyaxarem, et Nabuchodonosorem seniorem, uti ex S. Hieron. et Eusebio dixi Jeremiæ 1. 2. Hoc posito, probatur hæc sententia primo, quia hi 70. anni videntur dati monarchiæ Chaldæorum: atqui illa cœpit statim eversa monarchia Assyriorum, hæc autem eversa est anno 13. Josiæ, ut dixi: ergo hi 70. anni inde inchoandi sunt.

Secundo, quia S. August. S. Hier. Isidor. Theodor. Euseb. Clemens Alexand. et alii, quos citat Pererius in c. 9. Daniel. v. 2. ab 11. anno Sedeciæ usque ad 1. Cyri, tantum numerant annos 30. et sic desolatio Judæorum, et captivitas Babylonica proprie duravit tantum 30. annos: atqui a 13. anno Josiæ usque ad 11. annum Sedeciæ, fluxerunt tantum anni 40. ergo 70. tantum anni intercedunt ab anno 13. Josiæ usque ad 1. Cyri (30. enim et 40. si jungas, habebis 70.) cum ergo constet hos 70. annos finiri in anno 1. Cyri, sequitur eos inchoandos esse anno 13. Josiæ.

Tertio, quia Daniel (ut dixi Daniel. 5. 1.) docet Nabuchodonosorem Magnum fuisse patrem Balsasaris, ultimi regis Chaldæorum, non avum: atqui plerique omnes consentiunt hos duos non regnasse junctim 70. annis: ergo hi 70. anni non a Nabuchodonosore Magno, sed ab ejus patre, qui cœpit regnare anno 13. Josiæ, inchoandi sunt. Sic ergo hi 70. anni computandi videntur. Nabuchodonosor Magnus cœpit regnare anno 3. Joakim, et regnavit 45. annis: deinde Balsasar regnavit annis tribus, qui juncti 45. faciunt 48. annos: his adde annos 22. Nabuchodonosoris senioris, qui supersunt ab anno 3. Joakim, ascendendo usque ad 13. Josiæ, habebis hos annos 70. captivitatis.

Quarto, quia Jeremias hoc anno 13. Josiæ cœpit prophetare, viditque sceptrum Assyriorum, et post

illud alia omnia regna contrita per virgam et sceptrum Chaldæorum, ut dixi c. 1. 12. unde ipse hanc virgam toto hoc libro Judæis et omnibus gentibus intentat, ejusque vim, robur et tempus describit, scilicet quod durabit 70. annis, puta ab anno 13. Josiæ usque ad 1. Cyri.

Verum huic sententiæ obstat primo, quod Jeremias semper hos annos numeret a Joakim, vel a Joachim, non a Josia, ut patet c. 25. v. 1. et 11. cap. 27. vers. 1. et 7. cap. 29. vers. 1. et 10. Secundo, quod hi anni passim a Jeremia, Zacharia, et ab interpretibus vocentur anni desolationis et captivitatis Judaicæ: juxta sententiam autem jam recensitam, Judæorum servitus non duravit 70. sed tantum 30 annis: ergo hæc sententia non consentit sensui Scripturæ et interpretum, qui est, Judæos fuisse captivos, non 30. sed 70. annis. Tertio, quia anno 13. Josiæ, nec Judæi, nec eorum vicini servierunt Chaldæis, quod tamen de 70. hisce annis dicitur cap. 25. v. 11.

Secundo, Lactant. Severus Sulpitius, Beda, Abulens. Lyran. et ex eis Pererius in Daniel. cap. 9. hos 70. annos inchoant ab 11. anno Sedeciæ: tunc enim plane eversa fuit Jerusalem cum templo, omnisque populus fuit abductus. Verum difficile est invenire et computare 70. annos ab anno 11. Sedeciæ usque ad 1. Cyri, sive ab anno 18. Nabuchodonosoris (hic enim concurrit cum 11. Sedeciæ, et eversione Jerusalem) usque ad ultimum Balsasaris. Secundo, Daniel et alii multi, qui erant viri tempore Sedeciæ, prorogarunt vitam usque ad tempus solutæ captivitatis, imo usque ad restaurationem templi, quæ facta est sub Dario Hystaspis, ut patet Aggæi 2. 4. Jam si captivitas duravit 70. annis, sequetur eos diutissime vixisse, et longe superasse annum centesimum: quis hoc credat?

Tertio, Hebræi, Euseb. Theodor. Clemens Alexand. Berosus, quos sequitur Ribera, et a Castro, hos 70. annos inchoant ab anno 4. Joakim, qui fuit annus 1. Nabuchodonosoris, quo ipse Phœnices et Judæos subegit, atque Joakim cum Daniele et aliis Judæis abduxit. Probatur id Primo, quia cap. 25. v. 1. hunc annum consignat Jeremias, quasi initium horum 70. annorum, ut videtur. Secundo, quia cap. 27. 7. dicitur, quod *omnes gentes servient ei*, scilicet Nabuchodonosori, qui regnavit 44. annis; *et filio ejus*, puta Evilmerodach, qui 23. annis; *et filio filii ejus*, scilicet Balasari, qui tribus annis regnavit; qui anni juncti faciunt 70. Huic sententiæ obstant tum alia, tum illud, quod hoc anno 4. Joakim, parva vel nulla, ut vult R. Saadias, Maldonat. et alii, videatur fuisse publica et communis Judæorum captivitas. Solos enim Daniel, et pauci alii cum Joakim abducti sunt, qui mox reducti videntur: nam Joakim mox regno est restitutus. Unde diserte Jeremias cap. 52. 28. primam captivitatem Judæorum consignat anno, non tertio, sed 7. Nabuchodonosoris, qui fuit annus Joakimi undecimus, et ultimus.

Quarto ergo, alii valde probabiliter censent hos 70. annos inchoandos esse a transmigratione Joachin, sive Jechoniæ, aut a clade et morte Joakim, quæ facta est anno regni ejus 11. una enim eademque censetur hæc clades et captivitas facta sub Joakim, et facta sub Joachin. Inter utramque enim tantum intercesserunt tres menses. Probatur hæc sententia primo, quia prima notabilis vastitas, et communis captivitas facta fuit hoc anno Joakim, et Joachin, uti paulo ante ostendi, idque patet 4. Reg. 24. v. 12. Secundo, quia Jeremias hoc cap. post transmigrationem Joachin dicit vers. 10. *Cum impleti fuerint in Babylone septuaginta anni*: ergo ab ea illi videntur inchoandi. Tertio, quia ab hac transmigratione Jechoniæ, quasi ab æra communi captivitatis, et sæculi illius, prophetias suas numerat et consignat Ezechiel cap. 1. vers. 2. et deinceps. Quarto, quia S. Matth. cap. 1. 11. hanc captivitatem vocat transmigrationem Babylonis; quia scilicet Jechonias sponte se dedidit Chaldæis, et non vi abductus est, sed ultro transmigravit in Babylonem. Quinto, quia hi 70. anni statuti sunt non proprio et directe imperio Babylonis, sed captivitati Judæorum, ut patet ex hoc loco, et ex c. 25. v. 8. et 11. Unde et Daniel. cap. 9. 2. et Zachar. cap. 1. 12. hos annos 70. vocant servitutis et desolationis Jerusalem, idque in pœnam peccatorum ejus: quia enim ipsa ab anno 13. Josiæ usque ad 11. Joakim, noluit audire Prophetas, præsertim Jeremiam per 31. annos concionantem; hinc Jeremias in pœnam tantæ contumaciæ minatur ei pœnam et pœnitentiam 70. annorum in Babylone, ut tempus pœnæ esset duplum (et amplius) temporis culpæ. Desolatio autem Judæorum cœpit hoc anno 11. Joakim: ergo inde inchoandi sunt hi 70. anni; indeque facile eos computabis hoc modo: annus 11. Joakin fuit 8. Nabuchodonosoris, qui regnavit 44. annis: ab anno ergo ejus 8. ad 44. habes annos captivitatis 36. his adde annos 34. Evilmerodach et Balsasar, habebis annos 70. captivitatis, uti dixi Daniel. 5. vers. 1. Quare hanc sententiam multi moderni chronologi valde probabilem judicant: unde eam proposui in tabula chronologica, quam initio Pentateuchi exhibui.

Dices, Anno 4. Joakim dicitur cap. 25. vers. 1. et 11. quod *Omnes gentes istæ servient regi Babylonis septuaginta annis*: ergo ab anno quarto Joakim hi anni inchoandi sunt. Respondeo negando consequentiam: prophetia enim non est de tempore præsenti, sed futuro. Prædicit ergo ibi Jeremias anno 4. Joakim inchoante, quod post annos octo, scilicet anno 11. Joakim, incipient Judæi et aliæ gentes servire Chaldæis per 70. annos. Certum enim est Ammonitas, Moabitas, Cœlesyrios, Ægyptios, et alias gentes, quæ post ultimam vastationem Hierosolymæ subactæ sunt a Chaldæis, teste Josepho lib. 10. Antiq. 11. eis non servivisse 70. annis. Vide dicta cap. 25. 11. et 27. vers. 7. Ac hi anni 70. servitutis sint iidem cum annis 70. desolationis, de quibus Zachar. c. 1. vers. 12. ibi dicam.

Tropolog. Tamdiu, ait S. Hieron, in Babel, id est in hujus sæculi confusione, versamur, donec per patientiam et pœnitentiam requiem septenarii numeri mereamur accipere. Rursum, ut ait Psaltes Psalm. 89. *Dies annorum nostrorum in ipsis septuaginta anni*: hi sunt ergo 70. anni vitæ, æque ac exsilii et captivitatis nostræ, qui cum fuerint expleti, tunc ad Dominum revertemur, atque finem laboris nostri et patientiæ accipiemus patriam cœlestem.

Hac de causa Deus Judæis in captivitate tempus 70. annorum, quod est mensura vitæ humanæ, præfixit, ut plerique qui in vitiis suis consenuerant, in ea

morerentur, ideoque eos ibi ædificare domos jubet: ac post eos nova filiorum soboles succresceret, quæ patrum plagis erudita saperet, quamque Jerusalem redeuntem Deus per Esdram aliosque pædagogos sibi formaret discipulos et asseclas: pauci enim ex senibus, qui 70. annos superarunt, cum Esdra redierunt in Judæam. Nam, ut ait Macrob. l. 1. in Somn. Scipion. cap. 6. *Septies deni anni a Physicis creditur metu vivendi, et hoc vitæ humanæ perfectum spatium terminatur: quod quisquis excesserit, ab omni officio vacuus, soli sapientiæ et studio vacat.* Idem faciunt prudentes Prælati, dum collapsam disciplinam in monasterio aliave Congregatione restituere volunt: nimirum sinunt senes in suis habitibus inveteratos et incorrigibiles emori, aut eos alio traducunt: atque in eorum locum novitios suscipiunt juvenes bonæ indolis et spiritus, quos quasi teneras plantas ad Religiosæ vitæ normam flectunt et formant.

10. Suscitabo super vos verbum meum bonum,] q. d. Stare faciam, efficiam et complebo promissum meum lætum, quod vobis promisi, c. 25. 12. scilicet, quod post 70. annos vos a Babylone reducam in Judæam.

11. Patientiam,] id est, constantiam et tolerantiam in sufferendis exilii et captivitatis incommodis, ita S. Hieron. et S. Thomas. Secundo, Sanchez: Dat, ait, *Deus patientiam*, cum doloris ac molestiæ levamenta præbet, uti facit hic Judæis, jubens eos in Babylone ædificare domos, plantare hortos, instruere familiam, etc. Tertio, et congruentius S. Hieron. *patientiam*, inquit, hoc est mercedem patientiæ, vel objectum patientiæ, id est, id quod patienter et avidissime exspectatis; unde Hebr. et Chald. est תקוה *ticua*, id est, *spem* vel *exspectationem*, puta id quod avide speratis, scilicet libertatem et reditum in patriam, quæ est patientiæ et longanimitatis vestræ fructus, et merces, atque finis omnis miseriæ vestræ.

12. Et ibitis, scilicet, gaudentes vos exorasse vestram liberationem, læti redibitis domum, et in patriam vestram ab hoc exsilio: unde Symach. vertit, *et invenistis*, scilicet fructum invocationis vestræ, finem ærumnæ et captivitatis vestræ.

13. Et ego exaudiam vos, quæretis me, et invenietis: cum quæsieritis me in toto corde vestro.] Est hæc promissio facta Judæis æque ac Christianis: ergo certa et indubitata. Qui ergo colit Deum, eumque toto corde quærit, impetrabit ab eo quæcumque volet (modo ei salutaria sint) aut meliora iis quæ petit. Audi ex Sophronio quam Sanctorum suorum votis occurrat et satisfaciat Deus. Narravit, ait, nobis Abbatissa Damiana solitaria, mater Abbatis Athenogenis Episcopi Petrensis, dicens: *Erat quidam Abbas in sancto monte Sina, nomine Georgius, miræ virtutis et abstinentiæ vir. Huic magno sabbati die in cellula sua venit desiderium faciendi sacrum diem resurrectionis in sancta civitate, et sumere veneranda mysteria in sancta Christi Dei nostri Resurrectione. Per totum ergo diem senior hujusmodi cogitatione sollicitabatur. Cum itaque sero factum esset, venit discipulus ejus dicens: Jube, Pater, ut eamus ad synaxim. Senex autem respondit ei: Vade, et tempore sanctæ communionis veni ad me, et pergam. Mansit itaque senex in cellula. Cum autem advenisset tempus sanctæ communionis in sancta civitate, inventus est senex prope Archiepiscopum beatum Petrum, qui præbuit tum illi, tum presbyteris sanctam communionem. Videns igitur eum Patriarcha, dixit Mennæ assessori suo: Quando venit Abbas montis Sina? Respondit ille: Per orationes vestras, Domine, non vidi illum, nisi nunc solummodo. Tunc ait Patriarcha: Dic illi ut non recedat: volo enim ut mecum sumat cibum. Ille vero profectus id dixit seni. Qui ait: Voluntas Dei fiat. Cum ergo salutasset synaxes, adorato sancto monumento, inventus est in cellula sua. Ecce discipulus ejus pulsavit et dixit: Pater, veni ut communices. Senex vero profectus in Ecclesiam cum discipulo suo, iterum sumpsit veneranda mysteria.* Ita Sophron. Prat. spirit. cap. 127.

Theodoretus in Philotheo cap. 2. narrat adolescentem quemdam molliter educatum petiisse a sene Asterio, ut illi comes esset eunti in solitudinem, cui senex objecit mollitiem, et eremi duritiam ac siccitatem. Institit adolescens. Victus ejus precibus cessit senex. Adolescens igitur eum sequebatur primo quidem alacriter: cum autem primus, secundus et tertius dies præteriisset, et a radiis Solis exureretur: erat enim æstas: urgente autem æstate, est utique flamma Solis ardentior) perpetuo sibi laborabat. Et primum quidem eum morbum aperire pudebat, memoria reputans ea quæ sibi prædicta fuerant a magistro. Tandem autem victus, et plane omnino deficiens oravit senem, ut sui misereretur. Is autem cum quæ ei prædixerat, revocasset in memoriam, jussit eum reverti. Cum autem diceret adolescens, nec se scire viam, quæ ducit ad antrum; nec si sciret, ire posse, cum sint vires siti consumptæ. Misertus homo divinus casus adolescentis, et ignoscens imbecillitati corporis, genibus flexis, oravit Dominum, et calidis lacrymis solum irrigavit, et viam salutis petiit adolescenti. Qui autem facit voluntatem eorum qui ipsum timent, et eorum exaudit orationem, stillas lacrymarum, quæ pulverem attigerant, effecit fontem aquarum: et sic fluento repletum adolescentem jussit abire protinus. Fons autem mansit usque in hodiernum diem.

Audi aliud de monachis Cluniacensibus, quod habetur in Vita S. Odonis Abbatis Cluniac. Anno Domini 938. inquit Vitæ auctor. Albericus Princeps contulit nobis monasterium S. Eliæ, cujus beatus Gregorius in Dialogis meminit. Cum sit autem durum (ut idem beatus Gregorius ait) in mente veteri nova meditari, monachos, quos illic invenimus, ab esu carnium retrahere non potuimus. Constituit autem ibidem Pater noster Præpositum unum e fratribus nostris, Theodoardum nomine. Is ut vidit se virtute et sanctitate ab eo vitio eos retrahere non posse, cœpit in finitimis regionibus pisces emere, ut vel sic eorum satisfaceret voluntati. Jam enim penitus defecerant equi, quos ei Pater Odo reliquerat, huc illucque discurrentes. Eam vero illorum improbitatem suumque laborem Præpositus Patri nostro identidem significavit. Illo igitur Dominum deprecante, vallis cui monasterium præeminet, non ita procul, conjunctis inter se collibus ita conclusa est, ut exiguo torrenti per eam mananti aditus precluderetur. Inde igitur paulatim magna aquarum collecta vis, lacum effecit: nec deinceps opus fuit Præposito pisces emere, lacu illo eos suppeditante. Cui vero hoc tribuendum esset, quidam imperiti homines minime adverterunt, eo

quod ejus preces, quas ea de causa beatus Odo ad Dominum fuderat, auribus suis non percepissent; non attendentes illud Psalmographi: *Desiderium pauperum exaudivit Dominus, præparationem cordis eorum audivit auris tua.* Item illud: *Voluntatem timentium se faciet, et deprecationem eorum exaudiet.* Ita Vita S. Odonis, et ex ea Baron. tom. 10. Annal. ad annum Christi 938.

Gregorius Magnus libro Dialogorum tertio c. 15. narrat Deum ad suorum implenda desideria, tonitru sereno cœlo misisse, iis verbis: Cum Florentii magna opinio longe lateque crebresceret, quidam diaconus longe positus ad eum pergere studuit, ut ejus se orationibus commendaret: qui ad ejus cellulam veniens (non procul a Nursia) omnem locum per circuitum invenit innumeris serpentibus plenum, cumque vehementer expavisset, clamavit dicens: *Serve Dei ora:* erat autem mira serenitas. Egressus vero Florentius ad cœlum oculos et palmas tetendit, ut illam pestem sicut sciret Dominus, auferret. Ad cujus vocem subito cœlum intonuit, atque idem tonitru omnes illos, qui eumdem locum occupaverant, serpentes interemit: quos cum vir Dei Florentius interemptos aspiceret, dixit: *Ecce illos occidisti, Domine, quis eos hinc levabit?* Mox ad ejus vocem tantæ aves venerunt, quanti serpentes occisi fuerant, eosque mundato loco extulerunt.

Non absimile legitur in Vita S. Abercii Hieropolitani 22. Octobris. Cum etenim locus egeret balneis ad ægrotorum solatium, apud fluvium constitutus Abercius flexis Deo genibus humi procidit. Et ecce erumpit quidem tonitru sereno cœlo; emittit autem terra fontes aquarum calidarum, et per omnia laudatur Deus, qui sic justos exaudit.

Cum Andronicus Comnenus Imper. tyrannorum moribus imbutus in Christianos sæviret Constantinopoli, Disypatum Georgium magni templi lectorem in carcerem quoque conjecit, propterea quod de ejus sævitia liberius questus esset; habebatque subinde in animo verubus transfixum, et pinguem hominem instar porcelli supra carbones assatum, uxori ejus mittere; ac omnino fecisset, nisi Munasteriota Leo socer ejus, qui ob dicendæ sententiæ prudentiam, Senatus os ab Andronico vocabatur, tyranni furorem auctoritate sua repressisset. Disypatus igitur in carcere manus ad Deum extendebat, et cum Davide precabatur: *Educ e custodia animam meam, ut nomen tuum prædicem:* et Jonæ verba sæpe repetebat: *Numquid amplius sanctum tuum templum respiciam?* Quid vero precabatur? *Deleto me, Domine, ex Andronici memoria: sim ignotus apud eum omni tempore; ne recordetur nominis mei, donec ex libro viventium deletus fuerit.* Itaque Numen non cunctatum est, nec preces ejus aspernatum, sed illæsum eduxit e carcere, Andronico paucis diebus post exstincto. Ita Nicetas Choniates in Annal. de Imperio Andronici Comneni.

15. Quia dixistis: Suscitavit, etc.] q. d. Sed quia sunt e vobis qui dicunt, habere vos in Babylone Prophetas, qui promittant celerem e captivitate reditum; audiant hi quid dicat Dominus: *Quia hæc dicit Dominus,* τὸ *quia* respondet Hebræo כִּי *ki* et redundat, tantumque est nota inchoationis sermonis. Hæc ergo dicit Dominus: Tantum abestis a celeri reditu, ut potius regem Sedeciam, qui sedet in solio David, cum suis qui Judæam incolunt, peste, fame et gladio sim consumpturus, at paucos qui huic cladi superfuerunt, captivos ducturus sim in Babylonem.

16. Ad regem, qui sedet super solium David,] ad Sedeciam qui nunc regnat.

17. Ficus malas.] Hebr. ficus fœdas: vide de ficubus dicta c. 24.

18. In vexationem.] לְזַעֲוָה *lezaova,* id est in commotionem; ut scilicet moveantur et dispergantur per universa regna.

21. Ad Achab et ad Sedeciam.] Hebræi, teste S. Hieron. et ex eis Raban. Hugo, S. Thomas et Lyran. tradunt hos duos, scilicet Sedeciam et Achab fuisse senes illos qui Susannæ pudicitiam tentarunt et vitam, Daniel. 13. utrique enim erant in Babylone tempore Nabuchodonosor, et Astyagis Medi; utrique mendaces; utrique cæsi ob adulteria; utrisque dicit Deus: *Ego sum judex et testis.* Aliis tamen videtur hæc esse fabula. Ita Africanus, Maldon. et alii, quin et S. Hieron. subinde fabula vocat, idque primo, quia hi Jeremiæ fuerunt Prophetæ; illi Danielis, fuerunt Judices. Rursum hos Jeremiæ Nabuchodonosor: illos Danielis, populus occidit.

Respondet Lyran. et D. Thom. Nabuchodonosorem, cui in Babylone suberant Judæi, sententiam mortis in eos tulisse, maxime quia casus enormis erat, ipsique judices Judæorum erant rei; populum autem sententiam hanc laudasse et executum esse.

Secundo hanc esse fabulam probatur ex eo quod Nabuchodonosor dicitur hic eos frixisse igne; Daniel autem innuit suos esse lapidatos.

Respondent alii id Danielem non dicere; sed tantum, quia criminatores erant, asserere eos lege talionis, quæ Deuter. 19. 19. habet: *Animam pro anima, etc.* scilicet morte, licet dispari, esse punitos. Aliter respondet Delrio adagio 861. at Lyranus, scilicet, quod ipsi, primo, ut adulteri lapidibus sint obruti, ut innuit Daniel: deinde, ut ait Jeremias, igne sint combusti, quia erant falsi prophetæ. Simile contigit Achan, Josue 7. 15. et 25. Hæc dicuntur, sed non probantur: nihil enim tale habet Daniel in longa et particulari rei gestæ narratione, quæ ab hac Jeremiæ valde dissonat. Quocirca hos prophetas Jeremiæ alios fuisse ab illis senibus Danielis, merito censent, Maldonat. Pererius, Sanchez et alii.

22. Quos frixit.] Hebr. קָלָם *kalam,* id est assavit vel torruit. Sic frixi sunt Machabæi, 2. Machab. 7. 3. et Judæi, Amos 4. 2.

23. Pro eo quod fecerint stultitiam.] *Stultitia* in Scriptura significat facinus insigne contra honestatem publicam, viro cordato et sapiente indignum, quale hic est adulterium.

Ego sum judex et testis, dicit Dominus.] q. d. Nemo me potest fallere aut latere; quia ego ipse qui judicaturus sum, sum etiam testis oculatus omnium: unde ait Malach. 3. 5. *Accedam ad vos in judicio, et ero testis velox maleficis, et adulteris, et perjuris.* Dum ergo ad peccatum te socii aut concupiscentia sollicitant, cogita hunc oculum in tuaque omnia intuentem qui tuus judex erit, æque ac testis. Ita cogitabat S. Job c. 16. 20. *Ecce,* ait, *in cœlo testis meus, et conscius meus in excelsis.*

24. Et an Semeian.] Nota: Hic Semeias andiens epistolam Jeremiæ scriptam ad Judæoa in Babylooe captivos, in qua quasi falsus propbeta arguebatur, eo quod pacem promitteret Judæis (uode et apte Nehelamites dicebatur, id est somniator, ut vertit R. David: licet pruprie esset eriundus de Nehelam) iratus scripsit libroa, id est epistolas, ex Babylone in Jerusalem, ut Jeremiam quasi pseudopropbetam caperent et punirent.

25. Pao eo quon misisti.] Supple: *Visitobo super ts st super semen tuum*, uti dicitur v. ult. Ibi enim expletur seotentia bujua versus, quæ eouaque per narrationem prepbetiæ Semeiæ interrumpitur.

Sopuoniam sacsanotem.] Non pontificem, bic enim erat Saraias; aed ejua vicarium; uude 4. Reg. cap. 25. vers. 18. hic Sophonias vocatur *sacerdos secundus*, cujus erat de prophetiis judicare, et falsos prephatas punira.

26. Danit ta sacaanotem pao Joiane.] Adulatur Sem·ias Sepheniæ, q. d. Toum est, e Sophonia, ut saoctissimi olim pentificis Jeiadæ sacerdotii, sanctitatis et zeli ais hæres, præatare quod pete, ut sciiicet quasi alter Joiada, qui Mathan sacerdotem Baai interfecit, 4. Reg. t1. v. t8. interficias Jeremiam falsum prophetam. Comparat enim adulator Sopheniam sacerdotem Jeiadæ pentifici, eb similem zelum et officium. Ita S. Hieron. Maiden. et alii.

Quaeiquam aliqui, ut a Castre, putaut hunc Joiadam uon fuisse Pontificem illum jampridem defunctum, sed sacerdetem adhuc viventem, cujua absentis vicea gerebat Sophonias.

Asreptitium.] Hebr. משגע *mssugga*, id est *insanum*, furiosum; Chald. *stultum*; Septuag. *insonientsm*, id est fanaticum, qui se fingit Prepbetam; aut qoi a dæmeoe arreptus, ejus instinctu ita prophetat, ut furera et inaanire videatur. De his vera dixit Cicero iib. 2. de Divinat. *Quid habet auctoritatis furor ista, quem disinum vocatis, ut quæ sapisns non videt, sa vidsot insanus; st is qui humanos sensus omiserit, divinos asssculus sit?*

Ut mittas aum in nervum,] in cippum, id est in manicas ligneas, vel ferreas. Ita Vatsbl. Vide dicta c. 20. 2. Syrua vertit: *Ut injicias eum inter vinctos in carcsrsm.*

28. Quia supra hec,] q. d. Ex eo quod aedet Jeremias, te conniveute, falsa propbetare in Jerusalem, audet quoque falsa aua figmenta perscribere ad noa in Babylenem, nosque turbare et percellere.

Lengum est,] scilicet tempus, quo futuri estis captivi in Babylone, nimirum 70. annorum.

29. Liaaum,] litteras Semeiæ.

31. Mitte,] scribe litteras.

An omnem transmigrationem,] ad omnes Judæes qui in Babylonem migrarunt cum Jecbenia.

32. Non aait ei via,] nulloa erit ex posteris Semeiæ, qui ait civis Jerusalem ee tempore, que alii læti redibunt e captivitate, q. d. Semeias nen redibit cum aiiis in Jerusalem, sed cum auis peribit in exsilio Babylenis; quia falso prædixit hoc brevi finiendum esse; ut in quo peccavit, in eodem et puoiatur. Sic Eliseus promittens in fame triticum, cum rideretur a duce quodam, ait ei: *Videbis oculis tuis, st inds non comedss*, 4. Reg. 7. 2.

Quia prævaricationem, id est falsa oracula, locutus ast anversus Dominum.] Hisce enim vera Dei oracula, per Jeremiam edita, evertera conatus est, atque efficere ut iis obediens pepulus, inobediens esset Jeremiæ et Deo.

CAPUT TRIGESIMUM,

SYNOPSIS CAPITIS.

Promittit a captivitate Babylonica liberationem per Cyrum, et mystice a captivitate peccati et diaboli redemptionem per Christum.

1 Hoc verbum, quod factum est ad Jeremiam a Domino, dicens: 2. Hæc dicit Dominus
Deus Israel, dicens: Scribe tibi omnia verba, quæ locutus sum ad te, in libro. 3. Ecce
enim dies veniunt, dicit Dominus: et convertam conversionem popuii mei Israel et Juda,
ait Dominus: et convertam eos ad terram, quam dedi patribus eorum: et pessidebunt eam. 4. Et
hæc verba, quæ locntus est Dominus ad Israel et ad Judam. 5. Quoniam hæc dicit Dominus: Vocem
terroris audivimus: formido, et non est pax. 6. Interrogate, et videte si generat masculus:
quare ergo vidi omnis viri manum super lumbum suum, quasi parturientis, et conversæ sunt universæ
facies in auruginem? 7. Væ, quia magna dies iila, nec est similis ejus: tempusque tribulationis
est Jacob, et ex ipso salvabitur. 8. Et erit in die illa, ait Dominus exercituum: conteram
jugum ejus de coiio tuo, et vincola ejus dirumpam, et non dominabuntur ei ampiius alieni: 9. sed
servient Domino Deo suo, et David regi suo, quem suscitabo eis. 10. Tu ergo ne timeas, serve
meus Jacob, ait Dominus, neque paveas Israel: quia ecce ego salvabo te de terra longinqua, et se-

men tuum de terra captivitatis eorum: et revertetur Jacob, et quiescet, et cunctis affluet bonis,
et non erit quem formidet: 11. quoniam tecum ego sum, ait Dominus, ut salvem te: faciam enim
consummationem in cunctis Gentibus, in quibus dispersi te: te autem non faciam in consummationem:
sed castigabo te in judicio, ut non videaris tibi innoxius. 12. Quia hæc dicit Dominus: Insanabilis fra-
ctura tua, pessima plaga tua. 13. Non est qui judicet judicium tuum ad alligandum: curationum uti-
litas non est tibi. 14. Omnes amatores tui obliti sunt tui, teque non quærent: plaga enim inimici
percussi te castigatione crudeli: propter multitudinem iniquitatis tuæ dura facta sunt peccata tua.
15. Quid clamas super contritione tua? insanabilis est dolor tuus: propter multitudinem iniquitatis
tuæ, et propter dura peccata tua feci hæc tibi. 16. Propterea omnes qui comedunt te, devorabun-
tur: et universi hostes tui in captivitatem ducentur: et qui te vastant, vastabuntur; cunctosque
prædatores tuos dabo in prædam. 17. Obducam enim cicatricem tibi, et a vulneribus tuis sanabo
te, dicit Dominus. Quia ejectam vocaverunt te Sion: Hæc est, quæ non habebat requirentem.
18. Hæc dicit Dominus: Ecce ego convertam conversionem tabernaculorum Jacob, et tectis ejus
miserebor, et ædificabitur civitas in excelso suo, et templum juxta ordinem suum fundabitur.
19. Et egredietur de eis laus voxque ludentium: et multiplicabo eos, et non minuentur, et glorifi-
cabo eos, et non attenuabuntur. 20. Et erunt filii ejus sicut a principio, et cœtus ejus coram me
permanebit: et visitabo adversum omnes qui tribulant eum. 21. Et erit dux ejus ex eo, et prin-
ceps de medio ejus producetur: et applicabo eum, et accedet ad me: quis enim iste est qui applicet
cor suum ut appropinquet mihi, ait Dominus? 22. Et eritis mihi in populum, et ego ero vobis in
Deum. 23. Ecce turbo Domini, furor egrediens, procella ruens, in capite impiorum conquiescet.
24. Non avertet iram indignationis Dominus, donec faciat et compleat cogitationem cordis sui: in
novissimo dierum intelligetis ea.

3. Convertam conversionem.] Hæc tria, scilicet conversio, aversio, captivitas, apud Prophetas idem significant, scilicet captivos revertentes, q. d. Captivos Israelitas convertam et reducam ex Babylone in Jerusalem, duce Zorobabel sub Cyro. Nam non tantum ex Juda, sed etiam ex Israelis aliis Tribubus, multi cum Tribu Juda permixti redierunt: hoc enim promittitur Israeli, Isaiæ 10. v. 22. ideoque dicit *Convertam conversionem*, id est eos qui convertendi et redituri sunt, scilicet pauci e multis remansuris in captivitate Assyriaca et Babylonica. Ita Maldon.

Sub hoc tamen allegorice et potius, intelligit reductionem Israelis et Judæorum ad Christum et Ecclesiam, juxta can. 6. q. d. Reducam per Christum omnes Tribus ad Ecclesiam, quæ prima eorum mater est et terra; at inde ad terram viventium, id est ad cœlestem patriam, quam patribus eorum promisi. Hebr. 11. 13. Nam ad Christum hæc pertinere patet ex sequentibus tam magnificis promissis, quæ tum hoc cap. tum potius sequenti proponuntur; et ex eo quod Israel, sive decem Tribus proprie numquam redierint ex Assyriaca captivitate; unde et Propheta ea scribere jubetur pro tempore novissimo, v. 2. et 24. Ergo sub captivitate Assyriaca et Babylonica, intelligit captivitatem Judæorum extremam factam per Romanos, et maxime per Titum (ut patet v. 7. 11. 12.) in pœnam occisi Christi, qua Judæi dispersi sunt toto orbe, eruntque vagi donec Antichristo se subdant: ex qua liberari cœperunt per Apostolos, sed plene liberabuntur per Christum in fine mundi, cum omnis Israel ad eum convertetur et salvabitur per Eliam et Henoc; tunc enim ad regnum Christi adducetur, et Hierosolymitana, id est Ecclesiæ, civitate donabitur. Ita passim omnes Interpretes Catholici. Loquitur enim Propheta non tam de temporali quam de spirituali reditu e captivitate diaboli et peccati, quam figuravit captivitas, uti Babylonica, ita et Roman. Inchoate ergo a captivitate peccati et diaboli liberavit Judæos Christus in primo suo adventu, quia paucos liberavit: et de eo intelligunt hæc S. Hieron. Raban. Hugo et Vatabl. sed complete id faciet sub secundum adventum, cum omnes salvabit; unde tunc plene implebitur hæc prophetia. Ita Lyran.

S. Hieron. vult hæc dicta esse a Jeremia, anno 1. Sedeciæ, scilicet eodem quo dicta sunt illa quæ continentur duobus præced. capitibus. Vide chronotaxin.

5. Vocem terroris, scilicet Chaldæorum invadentium Jerusalem, audivimus.] Ita Theodor.

Mystice, vocem accipe tyrannorum, qui tempore Apostolorum Ecclesiam, et Judæos ad eam conversos persecuti sunt, ut patet Act. 8. 1. Rursum, vocem Titi et Romanorum, et maxime vocem Antichristi (Gog et Magog) qui acerrime persequetur Judæos a se ad Christum, per Eliam et Henoch desciscentes. Ita Lyran. Vatabl. Dionys. Hæc enim erit dies tribulationis, cui numquam fuit, nec erit similis. *Prædicit Propheta*, inquit S. Hieron. *tempus miseriæ ingentis, ut lætioris gaudii tempus inferat.*

Formido, et non est pax.] Hebræa clarius vertas in genitivo, *formidinis, et non pacis*; supple, *vocem audivimus.*

6. Si generat masculus] si mas parit, ut fœmina, q. d. Cum viri non experiantur dolores partus, ut fœminæ; quid est tamen quod Judæi jam dicti, muliebri dolore oppressi, manus non ad arma, sed ad renes lumbosque tenendos, quasi parturientes conferunt, ad comprimendum dolorem? Est metalepsis, significans acerbitatem doloris. Ita S. Hieron.

Conversæ sunt universæ facies in auruginem.] in pallorem auri. Est enim *aurugo*, sive ærugo, vel rubigo, vitium segetum, et quasi morbus earum regius, quo scilicet culmi pallescunt in modum auri vel æris, itaque paulatim arescunt, et quia hic color est in ictericis, puta in morbo regio; hinc Septuag. Aquila et Symmachus vertunt, ἴκτερος; Theod. ὠχρίασις, id est pallor. Hinc etiam Cornel. Celsus et Apuleius: *Morbus ictericus*, inquiunt, *dicitur aurugo, a colore auri quem efficit*; et quia idem color ex timore et pavore oritur, hinc est quod Jeremias hic dicit: *Et conversæ sunt universæ facies in auruginem.*

7. Magna dies illa.] *Magna*, id est terribilis, et mire calamitosa, instar diei judicii, quæ proinde vocatur *dies magna*, Sophon. 1. v. 14. Judæ v. 6. Apocal. 5. 12. et c. 6. v. 17.

Ex ipso.] Hebr. ex *ipsa*, scilicet tribulatione, salvabitur Israel; quia Deus conteret jugum ejus, scilicet tyranni, tum Nabuchodonosoris, tum potius diaboli et Antichristi, ut nulli amplius serviat Israel, nisi Deo et Davidi, id est Christo filio Davidis, tum in hac vita, tum maxime in cœlo. Vide can. 21. Ita S. Hieron. Theodor. et passim alii cum Chaldæo. Sic Christus vocatur David, Ezech. 37. v. 25. Theodor. tamen et sanctus Thom. per Davidem intelligunt quoque Zorobabel, et Simonem Machabæum, posteros Davidis. Verum hi non fuerunt reges, imo tunc servierunt Judæi alienis regibus et principibus, scilicet Persis, Græcis et Romanis. Miscet ergo hic Propheta typum cum antitypo: hæcque magis antitypo quam typo conveniunt. Vide can. 4. et 5. Sensim ergo Propheta a Cyro avolat ad Christum ipsumque intelligit, non allegorice, sed litteraliter.

11. Faciam consummationem in Gentibus, funditus perdam alias Gentes; te vero, o Israel, nequaquam; sed in judicio, id est cum moderamine et æquitate quadam; castigabo,] non summo jure, et rigida justitia; ita tamen, ut, quia gravia sunt peccata tua et dura, non possint sanari nisi mordacissimo pulvere, et ardenti cauterio, quo putidas carnes et insanabiles amputem; videlicet longa et dura captivitate, ut sequitur. Ita S. Hieron. Secat carnifex, secat et chirurgus: illa ut occidat, hic ut sanet. Deus secat ut chirurgus, non ut carnifex.

Ut non videaris tibi innoxius.] Hebr. *Mundans non mundabo te*, q. d. Puta te, o Judæe, quis Dei es cultor, præ Gentibus esse purum et sanctum; sed ego puniendo ostendam te immundum et noxium. Aliter Chald. *Perdendo non perdam te*; Vatabl. *Non ad purum putum te excoquam*; quia sic deberem te perdere, abstergere, et tollere de mundo hoc; et si omnes tuas sordes defricare vellem, citius te fraugeram quam corrigerem. Ita Maldonat. et Sanchez.

Moraliter significat hic Propheta, ait S. Hier. *Quod omnis mundus indigeat misericordia Dei, et nullus, quamvis sanctus sit, securus pergat ad judicium.* Et S. August. teste Possidon. in ejus Vita, dicebat neminem quamvis justum, sine pœnitentia debere ex hac vita discedere. Unde ipse moriens volvebat et recitabat Psalmos Pœnitentiales, magno doloris et contritionis sensu.

12. Insanabilis fractura tua.] *Fractura*, id est pœna et plaga tua; puta vastatio Jerusalem et captivitas Babylonica, ait S. Hieron. et Theodor. q. d. Infligam tibi plagam quæ ab humana manu sanari non possit: ego tamen post septuaginta annos eamdem sanabo; secundo, *fractura*, hæc est desolatio Judæorum sub Tito, eorumque dispersio: hæc *insanabilis* est, quia ex decreto Dei durabit usque ad Antichristum, a cujus uti et diaboli jugo liberabit eos Christus, et ex eis civitatem, id est Ecclesiam, ædificabit, v. 18. Ita Lyran. et Vatabl. tertio, S. Hieron. per *fracturam* intelligit quoque plagas et persecutionem Ecclesiæ primitivæ, quam ipsa passa est a Gentilibus imperatoribus per trecentos annos. Verum hic sensus non congruit huic loco: illa enim persecutio non fuit pœna peccati fidelium, sed fuit gloria et incrementum Ecclesiæ: quia tunc ipsa maxime per martyria crevit et floruit.

13. Non est qui judicet,] nullus est chirurgus, qui judicium morbi tui habeat, aut sciat quo medicamine curari possit plaga tua. Unde *curationum utilitas*, vel ut Chald. medicina, *non est tibi*, q. d. Nullus est qui possit, aut velit et curet, cogitetque de tua sanitate. Tanta est tua plaga, tanta est vilitas tua, tanta rerum omnium desolatio et desperatio, ut non sit princeps aut Propheta, qui de tua salute sollicitus sit, eamque procuret.

14. Omnes amatores obliti sunt tui.] *Amatores* hic vocantur, primo, Ægyptii et aliæ gentes ad quas soles, o Judæa, confugere et opem petere; secundo, idola eorum et tua; tertio sacerdotes tui et principes: quarto, mystice, q. d. Angeli præsides, quibus chara, et curæ eras antequam Dominum offenderes, te deserent. Ita S. Hieron. Quinto, tropologice, q. d. Divitiæ, voluptates, amici, et omnia bona quæ contra Deum amasti te deserent, teque non quærent, non invisent, non rogabunt quomodo valeas, qui habeas, quo loco sint res tuæ. Ita Chald. et Vatabl. Cogita hoc qui voluptuaris, et moriturus es brevi. Vide dicta Thren. 1. v. 2. et 19. Causam subdit dicens:

Plaga enim inimici (qualem solet infligere inimicus, etsi ego quasi pater castigans filium, amico animo et paterno eam tibi inflixerim) percussi te. Reipsa enim erat acerba, dura et crudelis, ut sequitur; quia talem poscebat tua dura, obstinata et inflexibilis cervix.

Dura, hebr. עצמו *atsemu*, id est roborata et obfirmata sunt, invaluerunt peccata tua,] et numero et magnitudine: quia antiquis peccatis nova addidisti; secundo, *dura*, idest gravia et incurabilia, q. d. Ideo non in judicio, sed in misericordia castigavi te, quia si in judicio castigassem, ob peccata tua gravissima debuissem te occidere: quod facere nolui propter meam promissionem cap. 4. 27. et c. 5. 10.

16. Propterea,] id est verumtamen, porro. Est enallage adverbii: vide can. 16. vel *propterea*, q. d. Ne conquераris te puniri; hostes vero tuos non puniri, gravius eos puniam quam te. Vide Isaiæ 33. 1. Tertio, Sanchez hæc refert ad v. 10. q. d. Ut illa compleam quæ ibi promisi, propterea efficiam, ut commutata fortuna devorentur, et in servitutem abducantur Chaldæi, qui te captivarunt et devorarunt.

17. Obducam enim cicatricem tibi,] vulnus præteritæ tuæ desolationis et calamitatis reparabo et reducam, ut nulla appareant vel remaneant ejus signa. Patet ex seq. q. d. Jerusalem desolatam civibus; tem-

plum Dei laude et psalmodia; pauperes opibus; populum sobole replebo et resarciam tunc, cum non erit qui de eo cogitet aut requirat.

18. CONVERTAM CONVERSIONEM TABERNACULORUM JACOB,] q. d. Reducam tabernacula Jacob, quæ hinc translata sunt: *tabernacula* vocat familias Judæorum, qui in Babylone quasi peregrini habitabant in casis et tabernaculis: inde sequetur Judæorum e Babylone in Judæam redeuntium jubilus, Dei laus, etc. ut sequitur.

ET ÆDIFICABITUR CIVITAS, Jerusalem, IN EXCELSO SUO (in monte Sion) ET TEMPLUM JUXTA ORDINEM SUUM,] q. d. Templum in pristinum statum restituetur; secundo et potius, q. d. Ædificabitur a Christo excelsa Ecclesia, ex Judæis conversis ad Christum collecta, sua habens Christiana templa, maxime post Antichristum, quæ mox in cœlo civitatem et templum perenne constituet, ubi glorificabo eos, ut sit eis perennis laus, id est gratiarum actio, *voxque ludentium*, id est gaudentium. Apoc. 21. 12.

21. ET ERIT DUX,] non tam Zorobabel, ut vult S. Thom. et Theodor. licet ad eum typice alludat, quam Christus. Ita omnes Hebræi et Latini. Unde Chald. vertit: *Et ungetur rex eorum ex illis, et Christus de medio eorum revelabitur*. Nota; Pro *dux* hebr. est אדיר *addir*, id est magnificus, gloriosus, præpotens, scilicet dux.

APPLICABO EUM (ducam Christum) ET ACCEDET AD ME] per unionem hypostaticam humanitatis ad Verbum, ait S. Hier. Raban. et Hugo; secundo et melius, Lyran. et Vatabl. per unionem voluntatum, q. d. Conjungam eum mihi amicitia perfectissima, dicamque: *Hic est Filius meus dilectus in quo mihi complacui*. Unde sequitur:

QUIS ENIM ISTE EST?] q. d. Quis Angelorum vel hominum tam eximius est, ut Filius meus? qui mihi conjunctissimos per fiduciam, amorem et obedientiam, mihi applicabit; Vatabl. *pelliciet*, vel devovebit, cor suum, ut meam semper perficiat voluntatem, et vicissim pro mortalibus me placet et exoret: unde Isaiæ 46. v. 11. Pater vocat eum virum voluntatis meæ. Vide Hebr. 10. 5. Septuag. et Chald. hæc verba referunt ad populum, scilicet Christi. Unde de eo sequitur: *Et eritis mihi in populum*. Præclare sanctus August. in Sent. num. 91. *Deo*, inquit, *qui ubique est non locis, sed actionibus, aut longinqui aut proximi sumus: quia sicut nos separat dissimilitudo, ita nos illi conjungit imitatio*; et n. 123. *Non locorum intervallo acceditur ad Deum, vel receditur ab eo: sed similitudo facit proximum, dissimilitudo longinquum. Et nimia miseria est, ab eo bono longe esse, quod ubique est*.

23. ECCE TURBO, scilicet sententiæ vindictæ et damnationis, non tam temporalis in capite Chaldæorum, quam æternæ IN CAPITE Antichristi et IMPIORUM ejus, qui Ecclesiam et populum Dei persecuti sunt, CONQUIESCET.

24. IN NOVISSIMO DIERUM (tempore Christi, et maxime in fine mundi) INTELLIGETIS EA.] Ita Lyran. et Dionys.

CAPUT TRIGESIMUM PRIMUM,

SYNOPSIS CAPITIS.

PERGIT QUASI SUB TYPO LIBERATIONIS ISRAELIS EX ÆGYPTO, BABYLONE ET ASSYRIA, SYMBOLICE DESCRIBERE LIBERTATEM, LÆTITIAM, BONAQUE NOVI TESTAMENTI, ET ECCLESIÆ MULTIPLICATIONEM PER MULTAS TERRENAS METAPHORAS, QUORUM BONORUM OMNIUM FONS EST, QUOD FOEMINA CIRCUMDABIT VIRUM. DENIQUE V. 31. SE NOVUM FOEDUS CUM ISRAELITIS SANCITURUM PROMITTIT SCRIBENDO LEGEM SUAM NON IN TABULIS, SED IN CORDIBUS EORUM, UT OMNES COGNOSCANT DOMINUM. VIDE CAN. 8. ET 19. ITA S. HIERON. RABAN. LYRAN. ET VATABL.

1 IN tempore illo, dicit Dominus: Ero Deus universis cognationibus Israel, et ipsi erunt mihi in
populum. 2. Hæc dicit Dominus: Invenit gratiam in deserto populus, qui remanserat a gladio:
vadet ad requiem suam Israel. 3. Longe Dominus apparuit mihi. Et in charitate perpetua di-
lexi te: ideo attraxi te, miserans. 4. Rursumque ædificabo te, et ædificaberis virgo Israel: adhuc
ornaberis tympanis tuis, et egredieris in choro ludentium. 5. Adhuc plantabis vineas in montibus
Samariæ: plantabunt plantantes, et donec tempus veniat, non vindemiabunt: 6. quia erit dies, in
qua clamabunt custodes in monte Ephraim: Surgite, et ascendamus in Sion ad Dominum Deum
nostrum. 7. Quia hæc dicit Dominus: Exsultate in lætitia Jacob, et hinnite contra caput Gentium;
personate et canite, et dicite: Salva, Domine, populum tuum reliquias Israel. 8. Ecce ego adducam
eos de terra Aquilonis, et congregabo eos ab extremis terræ; inter quos erunt cæcus et claudus,

prægnans et pariens simul, cœtus magnus reverteutium huc. 9. In fletu veuient; et in misericordia reducam eos; et adducam eos per torrentes aquarum in via recta, et non impingeut in ea; quia factus sum Israeli pater, et Ephraim primogenitus meus est. 10. Audite verbum Domini, Gentes, et annuntiate in insulis quæ procul sunt, et dicite: Qui dispersit Israel, congregabit eum, et custodiet eum sicut pastor gregem suum. 11. Redemit enim Dominus Jacob, et liberavit eum de manu potentioris. 12. Et veuient, et laudabunt in monte Sion: et confluent ad bona Domini, super frumento, et vino, et oleo, et fœtu pecorum et armentorum; eritque anima eorum quasi ortus irriguus, et ultra non esurient. 13. Tunc lætabitur virgo in choro, juvenes et senes simul; et convertam luctum eorum in gaudium, et consolabor eos, et lætificabo a dolore suo. 14. Et inebriabo animam sacerdotum pinguedine; et populus meus bonis meis adimplebitur, ait Dominus. 15. Hæc dicit Dominus: Vox in excelso audita est lamentationis, luctus, et fletus Rachel plorantis filios suos, et nolentis consolari super eis, quia non sunt. 16. Hæc dicit Dominus: Quiescat vox tua a ploratu, et oculi tui a lacrymis; quia est merces operi tuo, ait Dominus; et revertentur de terra inimici. 17. Et est spes novissimis tuis, ait Dominus; et revertentur filii ad terminos suos. 18. Audiens audivi Ephraim transmigrantem: Castigasti me, et eruditus sum, quasi juvenculus indomitus: converte me, et convertar; quia tu Dominus Deus meus. 19. Postquam enim convertisti me, egi pœnitentiam; et postquam ostendisti mihi, percussi femur meum. Confusus sum, et erubui, quoniam sustinui opprobrium adolescentiæ meæ: 20. Si filius honorabilis mihi Ephraim, si puer delicatus: quia ex quo locutus sum de eo, adhuc recordabor ejus. Idcirco conturbata sunt viscera mea super eum: miserans miserebor ejus, ait Dominus. 21. Statue tibi speculam, pone tibi amaritudines: dirige cor tuum in viam rectam, in qua ambulasti: revertere, virgo Israel, revertere ad civitates tuas istas. 22. Usquequo deliciis dissolveris, filia vaga? quia creavit Dominus novum super terram: Fœmina circumdabit virum. 23. Hæc dicit Dominus exercituum Deus Israel: Adhuc dicent verbum istud in terra Juda, et in urbibus ejus, cum convertero captivitatem eorum: Benedicat tibi Dominus, pulchritudo justitiæ, mons sanctus: 24. et habitabunt in eo Judas et omnes civitates ejus simul, agricolæ et minantes greges. 25. Quia inebriavi animam lassam, et omnem animam, esurientem saturavi. 26. Ideo quasi de somno suscitatus sum: et vidi, et somnus meus dulcis mihi. 27. Ecce dies veniunt, dicit Dominus: et seminabo domum Israel et domum Juda semine hominum, et semine jumentorum. 28. Et sicut vigilavi super eos ut evellerem, et demolirer, et dissiparem, et disperderem, et affligerem: sic vigilabo super eos ut ædificem, et plantem, ait Dominus. 29. In diebus illis non dicent ultra: Patres comederunt uvam acerbam, et dentes filiorum obstupuerunt. 30. Sed unusquisque in iniquitate sua morietur: omnis homo qui comederit uvam acerbam, obstupescent dentes ejus. 31. Ecce dies veniunt, dicit Dominus: et feriam domui Israel et domui Juda fœdus novum: 32. non secundum pactum, quod pepigi cum patribus eorum, in die qua apprehendi manum eorum, ut educerem eos de terra Ægypti; pactum, quod irritum fecerunt, et ego dominatus sum eorum, dicit Dominus. 33. Sed hoc erit pactum, quod feriam cum domo Israel post dies illos, dicit Dominus: Dabo legem meam in visceribus eorum, et in corde eorum scribam eam: et ero eis in Deum, et ipsi erunt mihi in populum. 34. Et non docebit ultra vir proximum suum, et vir fratrem suum, dicens: Cognosce Dominum: omnes enim cognoscent me a minimo eorum usque ad maximum, ait Dominus: quia propitiabor iniquitati eorum, et peccati eorum non memorabor amplius. 35. Hæc dicit Dominus, qui dat solem in lumine diei, ordinem lunæ et stellarum in lumine noctis: qui turbat mare, et sonant fluctus ejus, Dominus exercituum nomen illi. 36. Si defecerint leges istæ coram me, dicit Dominus: tunc et semen Israel deficiet, ut non sit gens coram me cunctis diebus. 37. Hæc dicit Dominus: Si mensurari potuerint cœli sursum, et investigari fundamenta terræ deorsum, et ego abjiciam universum semen Israel, propter omnia quæ fecerunt, dicit Dominus. 38. Ecce dies veniunt, dicit Dominus, et ædificabitur civitas Domino, a turre Hananeel usque ad portam anguli. 39. Et exibit ultra norma mensuræ in conspectu ejus super collem Gareb, et circuibit Goatha, 40. et omnem vallem cadaverum, et cineris, et universam regionem mortis, usque ad torrentem Cedron, et usque ad angulum portæ equorum Orientalis, Sanctum Domini: non evelletur, et non destruetur ultra in perpetuum.

Falluntur ergo Judæi moderni, qui hoc caput et præcedens ac similia, ut Isaiæ c. 54. Amos c. 9. Zachariæ c. 14. ubi promittitur Judæis reditus e captivitate, ac felicitas et abundantia rerum temporalium, ad litteram crasse ut sonant accipiunt, quasi ea spectent ipsos et præsentem captivitatem, a qua liberandi sint per suum Messiam, quem jam per 1600. annos inani spe exspectaut, et exspectabunt usque ad finem mundi.

Nam primo, Prophetæ loquuntur de captivitate illis præsenti, puta Babylonica, quam solvit Cyrus et Zorobabel, non de Romana per Titum, quæ numquam soluta est, nec solvenda: imo hoc c. Jeremias agit de captivitate Assyriaca, quam ad litteram numquam solutam, nec solvendam esse constat: ergo de mystica ejusdem solutione loquitur, quam fecit Christus.

Secundo, perennem fore hanc Romanam eorum captivitatem docet Daniel cap. 9. v. 27. ubi idipsum multis confirmavi.

Tertio, quia Messiam jam venisse, ac proinde frustra alium jam venturum a Judæis exspectari, patet ex prophetia Jacob Genes. 49. 10. de Messia venturo mox ut deficeret sceptrum de Juda, quæ jam in Christo impleta est. Vide ibi dicta, et ex Dan. 9. v. 25. et ex Isaiæ 53. ubi passio et mors Christi nostri plane eodem modo, quo facta narratur ab Evangelistis aliisque historicis, futura prædicitur.

Quarto, quia mystice, non crasse ad litteram, ut sonant, promissa hæc de solutione et reductione captivitatis, accipienda esse, patet primo, quia illud v. 15. *Vox in excelso audita est, etc. Rachel plorantis filios suos*, ad infanticidium Herodis in odium Christi, pertinere docet S. Matth. c. 2. 18. ipseque rei eventus. Secundo, illud v. 22. *Fœmina circumdabit virum*, non nisi ad B. Virginem Christum concipientem referri potest. Tertio, illud v. 31. *Feriam domui Israel et domui Juda fœdus novum, non secundum pactum, quod pepigi cum patribus eorum in die qua apprehendi manum eorum, ut educerem eos de terra Ægypti*; planē significat vetus pactum cum Mose et Judæis initum, data lege in Sina, cum ex Ægypto a Deo educti sunt antiquandum et abrogandum esse, eique surrogandum novum fœdus a Christo instituendum et sanciendum, uti urget et explicat Apostol. Hebr. 8. 8. Illud enim vetus fuit carnale, hoc novum est spirituale. Unde de eo ait v. 33. *Dabo legem meam in visceribus eorum, et in corde eorum scribam eam. Et non docebit ultra vir proximum suum, et vir fratrem suum, dicens: Cognosce Dominum: omnes enim cognoscent me a minimo eorum usque ad maximum: quia propitiabor iniquitati eorum.* Quæ omnia per Christum sancientem novum fœdus in sanguine suo, quo propitiavit Deum pro peccatis nostris, qui et claram dedit suis cognitionem Dei et S. Trinitatis, adimpleta esse, nec ulli alteri competere posse, loca clarius est.

Quinto, quia hoc fœdus a Christo sanciendum cum Gentibus, et ad Gentes hanc Messiæ redemptionem spectare, eamque fore spiritalem, scilicet a dæmone, peccato et inferno, docent Prophetæ, ut Isaias c. 55. 4. *Ecce testem populis dedi eum* (Messiam) *ducem ac præceptorem Gentibus. Ecce gentem, quam nesciebas, vocabis: et gentes, quæ te non cognoverunt, ad te current.* Et c. 60. 3. *Ambulabunt Gentes in lumine tuo, et reges in splendore ortus tui. Leva in circuitu oculos tuos, et vide: omnes isti congregati sunt, venerunt tibi*, o Jerusalem, id est o Ecclesia Christi. Cap. 49. 6. *Parum est ut sis mihi servus ad suscitandas tribus Jacob, et fæces Israel convertendas* (imo v. 5. clare dixit: *Israel non congregabitur*). *Ecce dedi te in lucem Gentium, ut sis salus mea usque ad extremum terræ.* Et v. 12. *Ecce isti de longe venient, et ecce illi ab Aquilone et mari, et isti de terra Australi.* Vide v. 22. et sequent. Et c. 43. v. 5. et 6. et cap. 42. v. 1. et 6. *Dedi*, ait, *te in fœdus populi, in lucem Gentium.* Et cap. 2. 2. *Erit in novissimis diebus præparatus mons domus Domini in vertice montium, et elevabitur super colles, et fluent ad eum omnes Gentes. Et ibunt populi multi, et dicent: Venite, et ascendamus ad montem Domini, et ad domum Dei Jacob, et docebit nos vias suas, et ambulabimus in semitis ejus.* Psalm. 2. 8. *Postula a me, et dabo tibi Gentes hæreditatem tuam, etc.*

Sexto, Judæos a Christo ob infidelitatem ab hoc fœdere, ejusque bonis repellendos, et excæcandos esse clare prædicit Isaias c. 6. 10. *Excæca cor populi hujus, et aures ejus aggrava, et oculos ejus claude: ne forte videat oculis suis, et auribus suis audiat, et corde suo intelligat; et sanem eum.* Et c. 50. 1. *Quis est hic liber repudii matris vestræ, quo dimisi eam, etc. Ecce in iniquitatibus vestris venditi estis, et in sceleribus vestris dimisi matrem vestram. Quia veni et non erat viri: vocavi, et non erat qui audiret.* Osee 1. 6. *Voca nomen ejus, Absque misericordia, quia non addam ultra misereri domui Israel, sed oblivione obliviscar eorum.* Et v. 9. *Voca nomen ejus, Non populus meus, et ego non ero vester Deus.* Et v. 10. *Et erit in loco* (Gentilium) *ubi dicetur eis, Non populus meus vos, dicetur eis, Filii Dei viventis.* Et sæpe alibi. Ergo hæc omnia promissa de Messia, de fœdere novo, de solvenda captivitate, dæmonis scilicet et peccati, Gentes potius spectant quam Judæos: pauci enim Judæi ad Christum conversi hæc bona a Deo acceperunt; sed omnes accipient in fine mundi cum ad Christum convertentur. Vide Rom. 9. et seq.

Septimo, ad hominem, Judæi pertinaciter urgent litteram: urgeamus eamdem et nos, eisque regeramus: Jeremias hoc c. 31. tantum nominat et alloquitur Israel, Ephraim et Samariam, id est decem tribus quæ abductæ sunt in Assyrios, eisque promittit liberationem: ergo hæc non spectant ad duas tribus, id est ad Judæos modernos, sed ad Samaritas, et ad priscum regnum Israel, quod a Juda sub Roboam divisum et dissectum est.

Octavo, fœdus novum quod hic per Messiam sanciendum promittitur, est lex nova, uti explicant veteres Rabbini apud Galatin. l. 10. c. 10. Nam ipsi in libro Mechilta, explicantes illud Exodi 12. *Decima die mensis hujus*, dicunt: *Non est* ברית *berit, id est fœdus vel pactum nisi lex, sicut dictum est Deuteron. 29. 1. Hæc sunt verba fœderis* (id est, legis: hanc enim in Deuteronomio promulgat Moses) *quod præcepit Dominus Moysi ut feriret cum filiis Israel in terra Moab: præter illud fœdus, quod cum eis pepigit in Horeb.* Idem Exodi 34. 28. *Et scripsit in tabulis verba fœderis decem; fœderis*, id est legis: lex enim erat conditio fœderis; unde et fœdus hoc per legem explicat dum subdit:

Dabo legem meam in visceribus eorum. Si lex nova danda erat per Messiam, ergo vetus et Mosaica per eumdem erat abroganda, futurumque ut abrogaretur circumcisio, sacrificia, purificationes, cæremoniæ, aliaque carnalia præcepta lege veteri præscripta, hoc est, ipse judaismus; ac in spiritalia, v. g. in circumcisionem mentis et spiritus, in mortificationem passionum, in purum castumque Dei cultum in spiritu et veritate, id est in christianismum, commutaretur. Hoc est enim quod promittit Deus: *Dabo legem meam*, non in corpore, *sed in visceribus eorum: et in corde*, non in carne, *eorum scribam eam.*

Nota: Cap. præced. maxime egit de Ecclesia ex Judæis congreganda in fine mundi; quia ibi locutus est de duabus tribubus, earumque peccatis, desolatione et liberatione per Christum: pauci autem ex illis convertentur ante finem mundi. Hoc vero c. loquitur de decem tribubus et Samaria, ubi statim post Christum floruit Ecclesia, deque ipso novo fœdere, quod Deus per incarnationem Christi nobiscum iniit. Itaque hoc c. loquitur de primordiis Ecclesiæ Christi, quæ statim se sparsit per Ephraim, id est per Samariam, ibique avide recepta, mire propagata est, ut patet Act. 8.

Ubi nota secundo, recte dicere Jeremiam et Prophetas, quod Sion, Jerusalem, Ephraim, Samaria, etc. reducta sint, redempta, restaurata et reædificata per Christum: quia Christus veterem Ecclesiam (quæ erat in Judæa et Samaria) labantem, per novam quam ei substituit, restituit et restauravit, imo ad nobiliorem statum et dignitatem evexit; quando ex Israele, Juda et Ephraim terreno et carnali fecit Israelem, Judam et Ephraim cœlestem, spiritalem et divinum: itaque Prophetæ apposite suos cives, et suo tempore homines quos alloquuntur, consolantur, promittendo scilicet eis hæc bona et dona Christi. Vide cap. 6.

1. In tempore illo.] Hæc verba primi versus, ad caput præcedens refert S. Hieron. Lyran. Hugo et alii, eoque pertinent.

2. Invenit gratiam. Septuag. pro חן *chen*, id est *gratia*, legerunt חם *chom*, id est *calidum*, vertuntque Invenit (Deus) calidum, id est populum Hebræum in deserto fame et calore æstuantem.

Populus, qui remanserat a gladio.] Id est ut Hebræa et Chald. Judæi Ægypto exeuntes, qui tum Pharaonis, tum Dei, rebelles punientis, gladium in deserto evaserunt, invenerunt gratiam, et ut ait Chald. misericordiam apud Deum, ut intrarent in requiem in terra promissa. Ita Chald. Lyranus, Vatablus, q. d. Multo ergo magis jam *vadet Israel*, id est fidelis populus, ducente Christo, *ad requiem* æternam.

Aliter S. Hier. Raban. et Hugo explicant, q. d. Populus Judæorum, qui immunis a Romano vel divino remanserat gladio, invenit gratiam in deserto Gentium ut intra turbam Gentium in Ecclesia Christi salvaretur.

Tertio, Theodoret. S. Thom. et Sanchez sic explicant, q. d. Ex Babylone per medium desertum reversus est Israel in patriam quietam. Verum primus sensus est genuinus.

Vadet ad requiem suam Israel.] Vatabl. et Pagnin. vertunt: *Deus ivit ante eum* (Israelem) *ut illi requiem pararet* in Chanaan, sic et Chald. Melius Noster vertit per futurum *vadet*; quia Hebr. et Septuag. habent *vade*, id est, vadet: melius enim imperativus accipitur pro futuro, quam pro præterito.

3. Longe Dominus apparuit.] Id est, longe a me recessit Dominus. Ita S. Hieron.

Secundo, in longum tempus differt Dominus apparere nobis, ut liberet nos e Babylone. Ita Hugo: vel ut Lyran. in finem mundi differt se ostendere: tunc enim complebit promissiones Judæis factas, de eorum ad Christum conversione et salute.

Tertio et optime, Chald. Vatabl. Sanchez et a Castro sic explicant, q. d. A longo tempore, jam olim visus est, et favit mihi Dominus in Sina et deserto; at jam videtur me deseruisse in captivitate Babylonica, vel potius Assyriaca. Sunt verba Synagogæ, sive Israelis, id est decem tribuum, cui respondet Deus: Erras, mi popule, non te deserui, *et*, id est imo, quinimo, *charitate perpetua*, hebr. *olam*, id est a sæculo, ab olim *dilexi te*, q. d. Eodem quo olim prosequor te amore, idque non merito vitæ tuæ, sed mea sola misericordia.

Ideo attraxi te, miserans,] q. d. Ideo conatus sum et conor semper, jam blandiendo, jam flagellando, te ad me attrahere, quia tui misereor: quem enim diligo, castigo. Alii vertunt, *attraxi te misericordia*, id est multis beneficiis, juxta illud Osee 11. 4. *In funiculis Adam* (id est amore et beneficiis, quibus allici et trahi solent homines) *traham eos in vinculis charitatis.* Alii denique sic vertunt, q. d. Idcirco protraxi diu meam erga te misericordiam, ideirco longa erga te patientia et misericordia usus sum. Ita R. David. Sed primus sensus est genuinus. Est hic quasi dialogus inter Deum et Synagogam. Ita S. August. lib. de Altercat. Ecclesiæ et Synagogæ, t. 6.

4. Rursumque ædificabo, restaurabo, te.

Adhuc ornaberis tympanis.] Sicut cum Ægypto egressa es, et post transitum maris rubri tam felicem choreas duxisti ad tympanum Mariæ: ita jam restituam te in pristinam gloriam et festivam lætitiam, cum e Babylone et Assyria te reducam in Judæam, ait S. Thom. et Theodoret. vide 1. 3. Esdr. 5. 2. Et longe potius, cum te in Ecclesiam meam reducam, in eaque te ædificabo per Christum et Apostolos juxta id quod promisi per Amos c. 9. 11. tunc enim servies mihi, et gratias ages in hymnis et canticis spiritualibus. Ita S. Hieronymus, Rabanus, Hugo, Lyranus, Vatablus. Respondet hic Deus Judæis in Babylone mœrentibus, et dicentibus Psal. 136. *Super flumina Babylonis, illic sedimus et flevimus, cum recordaremur Sion. In salicibus in medio ejus, suspendimus organa nostra. Quomodo cantabimus canticum Domini in terra aliena?* Hisce enim libertatem, gaudium, cantica, tympana et choros se restituturum hic promittit.

5. Adhuc plantabis vineas in montibus Samariæ.] Quia post reditum tres civitates Samariæ additæ sunt Judæis, 1. Machab. cap. 10. v. 30. Ita S. Thom. Sed hoc exile est: nam non Judæi, sed Gentes reliquam omnem possederunt Samariam, 1. Esdr. cap. 4. 10. Oportet ergo hæc intelligere de conversione Samaritanorum ad fidem Christi, et per *vineas* particulares Ecclesias, q. d. Multos ad te, o Sion, o Ecclesia Christi, convertam in Samaria per prædicationem Evangelii, ut multas ibi fundes Samaritanorum Ecclesias. Ita factum esse patet Joan. 4. 41. Act. 8. 14.

Constat enim Samaritanos, id est decem tribus, ab Assyriis in Assyriam abductos, nunquam in Samariam rediisse.

Mystice ergo hæc peracta sunt per Apostolos in Samaria, de quibus Isaiæ c. 52. *Quam pulchri super montes pedes annuntiantis et prædicantis pacem!*

Plantabunt plantantes, et donec tempus veniat, non vindemiabunt.] Hebr. et Chald. est: *Plantabunt plantantes, et profanabunt*, sive *communem facient*, q. d. Uti olim Levit. 19. 23. fructus arborum tribus primis annis immundi censebantur, nec Judæis licebat eis vesci; quarto vero anno consecrabantur Domino, et quinto anno profanabantur, id est, fiebant communes, et licebat omnibus, etiam profanis et laicis, eis vesci: ita Apostoli et similes multis annis, et multa patientia vineam Domini excolent, atque longanimiter exspectabunt fructum, et tempus vindemiæ qua tandem læte fruentur.

Verum, quia non labor, sed potius merces et fructus Ecclesiæ hic promittitur; hinc secundo, melius sic exponas, q. d. Uti Judæi olim juxta legem Levit. 19. ita et Apostoli per longos multorum annorum labores, pervenient tandem ad optatum tempus vindemiæ, et fructu laborum suorum fruentur, cum viderint tot infideles converti, qui paulatim desuescent et obliviscentur gentilismum et judaismum, quos antequam ab eo fuerint purificati, non vindemiabunt, id est a pristinis ritibus vi non avellent: sed suaviter et sensim ab iis illos abducent, tumque ipsis plane purgatis vescentur, hoc est, jucunde fruentur, eosque aliis communes facient, hoc est, gaudium et fructum suum, puta eorum conversionem et conversationem sanctam aliis fidelibus communicabunt, uti fecit S. Paulus Rom. 1. 8.

6. Quia erit dies, in qua clamabunt custodes,] dicendo, Ascendamus e Babylone ad patriam nostram in Jerusalem. Ita Theodoretus, Hugo, S. Thomas. Secundo et melius, S. Hieronym. Raban. Hugo, Lyran. Vatabl. q. d. Apostoli et alii vinearum, id est Ecclesiarum, custodes, Samariæ montes peragrantes evangelizando, clamabunt: Eja ascendamus ad Ecclesiam Christi in Sion fundatam, q. d. Convertent Apostoli Ephraim, id est decem tribus, ad Sion, id est ad Ecclesiam Christianam.

7. Exsultate in lætitia Jacob.] Hebr. ליעקב *le iaacob*, id est Jacobi, vel Jacobo, q. d. Congaudete et congratulamini Jacobo, id est Israelitis et Samaritis, ob lætitiam, libertatem et gratiam, quam attulit eis Christus, Philippus, Petrus et Joannes, Act. 8.

Hinnite contra caput Gentium,] vociferamini jubilantes contra Gentes, vel coram Gentibus, ut illæ vobis adhinniant, et pariter in Christi fide jubilent. Hebr. est *in capite Gentium*, id est primi inter Gentes, vel ante Gentes fruimini Evangelio vos, o Samaritæ, ideoque jubilate. Alii vertunt *contra Gentes*, scilicet quæ Evangelio resistent, aut, ut Lyranus, contra diabolum, quæ est caput Gentium.

Salva, Domine.] *Salva*, id est salvasti; ita Septuag. et Chald. Est enim vox redeuntium e captivitate, et proinde non tam futuram salutem postulantium, quam de ea jam accepta gratias agentium et jubilantium. Ponitur per enallagen Hebr. imperativus pro præterito. Hoc enim significat Hebr. *Hosanna*, quod Christo quasi Messiæ suo inaugurando, ac Triumphatori acclamarunt Judæi Matth. 21. 15. Ita Maldonat. Sanchez, Caninus et alii. *Hosanna* ergo idem est, q. d. Salvasti nos, et salvare nos perge. Tu es enim omnis salus nostra, tu salvator perennis.

8. Inter quos erunt cæcos,] q. d. Omne genus hominum, sine personarum acceptione e terra Aquilonis, id est e Chaldæa, redibit, etiam cæci, claudi et prægnantes, qui minime possunt iter suscipere, præsertim tam longum. Ita Chald. Hugo, S. Thom. et Theod.

Secundo et potius, omne genus hominum ex terra Aquilonis, id est ex regno diaboli, per Christum reddibit ad Deum et Ecclesiam, a qua per peccatum exciderat. Ita S. Hieronymus, Rabanus, Hugo, Lyranus et Vatablus. Septuag. vertunt: *Congregabo eos ab extremo terræ in solemnitate paschæ*, quasi post diem paschæ Judæi egressi sint Babylone (licet nec Esdras, nec Joseph id habeant) sicut Christus in paschate occisus, multos statim collegit sibi filios. In Christo ergo verificatur hæc versio Septuag.

9. In fletu venient.] Fiebunt fideles venientes, partim præ gaudio et lætitia spirituali, ob tantum bonum et salutem; partim præ contritione peccatorum suorum; partim, ut Lyran. præ amore et compassione Christi, pro se patientis et crucifixi. Septuag. et Chald. vertunt: *In fletu iverunt*, scilicet in captivitatem, *sed in gaudio revertentur.*

Adducam eos per torrentes aquarum,] puta per doctrinas Apostolorum et prædicatorum, qui quasi torrentes fundent aquam gratiæ, et sanæ doctrinæ. Secundo, per Sacramenta, quæ sunt fontes gratiæ. Ita Lyranus. His deducentur fideles in viam rectam et facilem sine offendiculis. Tertio et planissime, *Deducam eos per torrentes aquarum*, id est faciam eos superare omnia obstacula, omnesque viæ difficultates eisque quasi viam complanabo, ut omnes ad Ecclesiam expedite venire possint. Hoc est quod promittit Isaias 40. 4. *Omnis vallis exaltabitur, et omnis mons et collis humiliabitur, et erunt prava in directa, et aspera in vias planas.*

Quia factus sum Israeli, id est duabus tribubus, pater, et Ephraim primogenitus meus est.] *Ephraim*, id est decem reliquæ tribus, inquit S. Hieronym. Raban. et Hugo; vel ut a Castro, *Israel* vocantur duæ tribus, *Ephraim* vocantur decem tribus; hic ergo Ephraim mihi charus est, ut primogenitus.

Alludit ad Jacob, qui Manassi seniori filio prætulit Ephraim juniorem, decussatis manibus ei dexteram imponens, quo significabat per crucem Christi Samaritas et Gentes in Ecclesia Christi primas futuras, et præponendas Judæis, qui priores et potiores erant in filiatione, cultu et templo Dei. Unde efficacius cum Sanchez hunc locum sic vertas et explices, q. d. Ego per Apostolos factus sum Israeli, id est Samaritis, pater, id est, tamquam pater: pater, inquam illa a quo vocati sunt Israelitæ.

Dices: Israelitæ, id est decem tribus jam translatæ erant in Assyriam, et pro eis in Samariam submissi sunt ex Assyria coloni, qui dicti sunt Cuthæi; quomodo ergo eos hic vocat Israelitas et Ephraimitas? Resp. Causa est, quia priores incolæ Samariæ fuerunt Israelitæ, unde et successores eorum vocantur Israelitæ, præsertim quia multi veri Israelitæ vel remanserunt, vel redierunt in Samariam, ut patet Je-

remiæ 3. v. 18. et Tobiæ 14. 6. Quocirca Cuthæi cum eis coaluerunt in unam gentem, dicique et haberi voluerunt Israelitæ; unde et Deum Israel coluerunt, ut patet 4. Reg. 17. 28. Denique quia conversi ad Christum facti sunt genuini Israelitæ, id est posteri et filii Jacobi et Abrahæ secundum fidem et spiritum, Rom. 9. 7.

11. DE MANU POTENTIORIS.] Id est de potestate tum Nabuchodonosoris, tum potius diaboli.

12. ET LAUDABUNT IN MONTE SION, in Ecclesia, ET CONFLUENT AD BONA DOMINI, scilicet SUPER FRUMENTO, ET VINO, ET OLEO.] Id est ad frumentum, vinum et oleum. Ita Vatablus. Nota catachresin; per hæc enim bona terrena significantur bona spiritualia, quæ hic inchoantur et complebuntur in cœlo. Per *frumentum et vinum* significatur Eucharistia: ipsa enim est *frumentum electorum, et vinum germinans virgines*, Zachar. 9. 17. Per *oleum* significatur Spiritus Sancti gratia et unctio: per *fœtus pecorum et armentorum*, multiplicatio fidelium, tum simplicium, tum sapientum.

NON ESURIENT,] q. d. Non habebunt penuriam cibi spiritualis verbi Dei, gratiæ et Sacramentorum; sed iis pascentur et irrigabuntur instar horti, juxta aquas irrigui. Est metonymia: alioqui fideles qui hæc bona comedunt, adhuc esuriunt ampliorem gratiam; sed in cœlo tolletur omnis eorum esuries, per consummatam gratiam et gloriam: inebriabuntur enim ab ubertate domus Dei, et torrente voluptatis suæ potabit eos.

13. TUNC LÆTABITUR VIRGO IN CHORO,] ad litteram, ut alia taceam, videmus tot virginum turmas in cœnobiis, per choros laudes Deo canere.

14. INEBRIABO, q. d. Satiabo et copiose explebo, ANIMAM, id est appetitum, SACERDOTUM PINGUEDINE,] scilicet gratia Spiritus Sancti. Alludit ad victimas veteres, in quibus pinguissima pars, post eam quæ Deo cremabatur, cedebat sacerdoti, q. d. Pinguioribus victimis pascam sacerdotes novi quam veteris Testamenti, nimirum corpore et sanguine Christi; item donis Spiritus Sancti: quibus cum repleti essent Apostoli, videbantur esse ebrii, Actor. 2. 13. Ita Maldonat. Hanc pinguedinem vidimus et videmus in B. Dominico, Vincentio, Xaverio, aliisque sacerdotibus Apostolicis.

15. VOX IN EXCELSO.] Hebr. *in Rama*. Rama nomen est urbis ita dictæ, quod sita sit loco excelso. Ita Septuag. Chald. et alii. Urbs hæc est in tribu Benjamin, juxta Gabaa et Bethel, et per eam a Jerusalem captivi ducti sunt Judæi in Babylonem, Jeram. 40. 1.

Dices: Cur in lætitia et jubilo Propheta meminit luctus? Resp. ut significet majorem fore lætitiam, quæ ex tanto luctu consequetur, et in quam luctus hic desinet: dixerat enim vers. 13. *Convertam luctum eorum in gaudium*; unde subdit vers. 16. *Quiescat vox tua a ploratu, etc.*

Quæres, quisnam hic luctus et ploratus?

Primo, Origen. homil. 3 in diversos, Auctor quæst. novi et veteris Testamenti apud S. August. q. 62. et Hugo, accipiunt hæc de cæde Benjamitarum ob vim illatam uxori Levitæ, Judic. 20. q. d. Rachel, mater Benjamin, horum nepotum suorum stragem ita ploravit, ut lamenta ejus audirentur in vicina urbe Rama.

Secundo, aliqui apud S. Hieronym. hæc accipiunt de lamentatione matrum in excidio Hierosolymæ per Titum.

Tertio, S. Hieronym. Raban. Chald. S. Thom. Vatabl. Sanchez, a Castro et Maldonat. putant ad litteram hic agi de captivitate, vel Babylonica duarum tribuum, vel Assyriaca decem tribuum; sicque explicant: Quia, inquiunt, Rachel fuit mater tribus Benjamin, quæ fuit una ex duabus abductis in Babylonem: hinc significat matres plorantes captivitatem Babylonicam duarum tribuum. Addit R. Salomon, ideo Rachel sepultam esse in Judæa juxta Bethlehem, ut oraret pro filiis suis ea hora, qua illos ex patria sua Nabuzardan expelleret in Babylonem. Rursum, quia Rachel fuit mater Joseph, patris Ephraim, qui fuit caput decem tribuum; hinc Rachel significat hic matres in Samaria, plorantes captivitatem decem tribuum. Verum sic dicendum fuisset, quod Rachel in Samaria, vel Ephraim ploraret: non autem in Rama. Rursum S. Matth. cap. 2. vers. 18. ait, hanc prophetiam impletam esse in matribus plorantibus infantes suos, quos Herodes occidit in odium Christi: ergo non est impleta in matribus plorantibus excidium Hierosolymæ per Babylonios vel Assyrios.

Dices: In his impleta est litteraliter, in illis allegorice: eo quod matres hæ plorantes typus, aut potius simile quid fuerint illarum, infantes suos occisos plorantium, quasi dicat Matthæus: Verba Jeremiæ dicta de excidio Hierosolymæ, recte etiam quadrant infanticidio Herodis: similis enim fuit in utroque luctus et planctus matrum. Verum obstat, quod Judæi ducti in Babylonem ob sua scelera, non recte possint dici typus infantium innocentium, et Martyrum, qui non in Babylonem, sed in cœlum per mortem conscenderunt. Rursum Scriptura non dicitur impleri in simili, vel cum simile quid accidit: alioquin enim diceremus, omnes prophetias Jeremiæ, dictas de excidio Hierosolymæ, impletas esse in excidio Constantinopolis, et quarumvis urbium, quæ eversæ sunt: rursum passionem Christi impletam esse in passione cujusvis Martyris, quod nemo dixerit. Non enim dici possunt impleri Scripturæ in sensu accommodatitio tantum: sic enim quidvis cuivis simili accommodantes, diceremur illud implere. Adde, hunc sensum accommodatitium non esse intentum a Spiritu Sancto.

Dico ergo, Jeremiam alludere quidem in nominibus Israel, Ephraim, Sion, terra Aquilonis, ad Babylonicam et Assyriacam captivitatem, ejusque planctum, ut dixi in Synopsi capitis: revera tamen de ea non loqui, sed ad litteram loqui de planctu matrum Bethlehemitarum, ob infanticidium Herodis: toto enim hoc capite agit de tempore et Ecclesia Christi. Ita Theoder. Hugo, Lyran. Vatablus, et alii, imo S. Matth. c. 2. 18. Quem locum Juvencus presbyter docte ita carmine expressit:

Misero sobolis pro munere matres
Horrendis graviter cœlum pulsare querelis.

Ubi Nota τo *pro munere*: hi enim infantes fuerunt quasi munus gladiatorum, et spectaculum in hippodromo puerili necati, inquit Delrio adagio 862.

Nota, per Rachel, utpote matrem, intelligi omnes matronas Bethlehem. Est metonymia, qua per personam locus aut posteri significantur. Rachel enim

mater fuit Benjamin, qui cum Juda fuit mixtus, adeoque Origenes ait, Herodem infantes occidisse non tantum ex tribu Juda, sed et Benjamin: et Rachel sepulta in Bethlehem, suo corpore quasi eam possedit, ut videretur esse magna mater omnium Bethlehemitarum.

Secundo, significat amarum fuisse planctum: quia Rachel liberorum maxime fuit avida et amans, et consequenter in eorum morte maxime lugens; præsertim quia duos tantum habuit, et in unius, scilicet Benjamin, partu, dolens exspiravit in Bethlehem, ideoque eum vocavit Benoni, id est filium doloris. Addit a Castro, Rachel quasi mortuam excitari ad planctum, quasi tanta sit calamitas, ut ad eam plangendam viventes non satis sint, sed oporteat mortuos ad hoc excitare.

Tertio, τὸ *in excelso*, vel *in Rama*, significat vocem plorantium ingentem fuisse, quæ ex alto loco diffusa, longe lateque audiretur.

Dices: Rama erat satis procul a Bethlehem: sita enim erat in tribu Benjamin juxta Gabaon, ut patet Josue 18. 25. et Jud. 19. v. 1. 13. et 16. ergo dicendum erat, *Vox* in Bethlehem audita est, non, *in Rama*: in Bethlehem enim occisi sunt infantes. Respondeo, non tantum in Bethlehem, sed circumcirca in locis vicinis occisos fuisse infantes. Significat ergo Propheta junctus Evangelistæ Matthæo, qui eum explicat, utramque tribum plorasse in hoc infanticidio, scilicet Judam per Bethlehem, Benjamin per Rama, tantumque fuisse planctum in Bethlehem, ut in Rama exaudiretur; ibique deinde vicinorum suorum, et infantium cognatorum cædem plangerent. Erat enim Rama in confinio tribus Judæ et Benjamin, ut patet ex loco Judicum citato. Unde Maldonat. sic explicat: *in Roma*, id est usque ad Rama. Addit Origenes, in Rama quoque et Benjamin occisos fuisse infantes, uti paulo ante dixi.

Quia non sunt,] quia occisi et mortui sunt.

16. Est merces operi tuo.] *Opus* vocat captivitatem et servitutem, luctum et lacrymas, inquit Maldonat. q. d. Luctum convertam in gaudium; captivitatem libertate, et rerum omnium copia compensabo. Verum quia Propheta non de captivitate, sed de infanticidio loquitur: hinc merces operis hic debet accipi merces patientiæ matrum, et martyrii parvulorum. Unde S. Hieron. in comment. vertit, *est merces filiis tuis*, quasi dicat: Ne fleas, o Rachel, o Bethlehem, filiorum cædem; quia filii tui habituri sunt mercedem sanguinis pro Christo effusi, scilicet palmam martyrii, et pro terra Herodis inimici possidebunt regna cœlorum; sicque reversuri sunt ad terminos suos, id est ad patriam cœlestem, quando pro corpore humilitatis recipient corpus gloriosum. Hanc vocat spem novissimam (*et est*, inquit, *spes novissimis tuis*) qua scilicet, justi patientes, et Martyres in fine mundi adipiscentur vitam beatam, et gloriosam quam sperarunt, ut fulgeant sicut sol; et infantes quondam parvuli, absque ætatum incremento, injuriis, et labore corporeo, resurgent in virum perfectum, in mensuram ætatis plenitudinis Christi, inquit S. Hieron.

Unde Nota: Non ait: Est merces voluntati tuæ: hanc enim habere non potuerunt infantes, sed *est merces operi tuo*, id est morti et martyrio tuo. Suo opere enim passionem intelligit. Pari modo etiamnum infantes Christiani qui in odium Christi a Judæis vel infidelibus occiduntur, sunt Martyres, et martyrii palmam merentur, non ex aliquo voluntatis actu, quem habere nequeunt, sed ex ipso opere martyrii. Sicut enim Deus ex sua liberalitate constituit Sacramentum baptismi infantibus, ut eo justificentur ex opere operato: ita eisdem constituit eadem de causa martyrium. Unde Theologi docent: martyrium infantes purgare a peccato originali, eosque justificare quasi ex opere operato. Est enim hic baptismus non aquæ, sed sanguinis. Ita Ecclesia colit S. Simonem infantem Tridentinum a Judæis die veneris sancto in odium Christi excarnificatum. Ita inter Martyres Trevirenses colit et infantes, qui in communi totius urbis strage pariter cæsi sunt. Item infantes combustos in illa Phrygiæ civitate, quæ ob Christi fidem jussu Diocletiani cincta, et succensa, cum omnibus incolis conflagravit, de qua Euseb. lib. 8. histor. cap. 11. Ita ut Martyr colitur puerulus ille, qui tempore Justini Imp. ad pyram pro Christianis a Judæo Duoxan in Nagran Arabiæ urbe accensam accessit, cumque matrem in eam injectam videret, mox et ipse in eamdem se injecit, et exustus est. Illustrem hanc historiam fuse narrat Baron. anno Christi 522.

Vere et eleganter S. August. serm. 1. de Innocent. *Nascente*, ait, *Domino luctus cœpit, non cœlo, sed mundo: indicitur matribus lamentatio, Angelis exultatio, infantibus transmigratio. Deus est qui ortus est: Innocentes illi debentur victimæ, qui venit damnare mundi malitiam. Agni debent immolari, quia agnus futurus est crucifigi, qui tollit peccata mundi. Sed oves ululant matres, quia agnos perdunt sine voce balantes. Grande martyrium, crudele spectaculum.* Et inferius: *Pignora sunt, non credita, sed creata; non posita, sed exposita. Miscebatur lamentatio matrum, et ad cælum transibat oblatio parvulorum.* Prudentius quoque in hymno eorumdem:

Salvete, *ait*, flores Martyrum,
Quos lucis ipso in limine
Christi insecutor sustulit,
Ceu turbo nascentes rosas.
  Vos prima Christi victima,
Grex immolatorum tener,
Aram ante ipsam simplices
Palma et coronis luditis.

Exstat hic Romæ in templo S. Stephani rotundo de iisdem tetrastichon, quod quia pium est et festivum, hic ascribam:

Sinceræ animulæ, candidi puelluli,
Vix nata nato dant Deo corpuscula;
Pugnantque inermes, et relicta parmula,
Vincunt cohortes, quas ferire nesciunt.
  Jam pulchriores liliis et gemmulis,
Jam clariores igneis scintillulis,
Beata mulcent vocula sedilia.
  Ferox tyrannus, ferreique pectoris,
Qui parricidas intulit vobis manus,
Ferrumque sacris polluit cerviculis.
  Heu! sic avicula tollitur de nidulis,
Matrisque rapitur sic papillis hinnulus,
Recensque uati sic leguntur flosculi.

18. Audivi Ephraim transmigrantem.] Est vox Dei de Ephraim, id est decem tribubus in captivitatem abductis ab Assyriis, q. d. Habui rationem lacryma-

rum Ephraim in exilio, aumque inde revocavi. Unde pro *transmigrantem* heb. est מתנודד *mitnodad*, id est *vagantem*, errantem, discurrentem, uti faciunt exsules, inopes et vagabundi. S. Hieron. vertit, *lamentantem*. Ita explicat S. Hieron. et Theodor. Verum, quia decem tribus e captivitate non redierunt, et quia hoc capita agit Propheta de Christo Christique redemptione, atque, sub typo captivitatis tum decem, tum duarum tribuum, describit earumdem captivitatem sub peccato et diabolo; hinc sensus est, q. d. Audivi Israelem in captivitate diaboli et peccati gementem, quod eum pœniteat suæ inobedientiæ et peccati; unde clamans ad me dicit: CASTIGASTI ME, ET ERUDITUS SUM. Cum enim ante juvenco indomito similis essem, tu tuis flagellis domuisti me. Nam, ut ait Eccli. 33. 27. *Jugum et lorum curvant collum durum, et servum inclinant operationes assiduæ.* POSTQUAM ENIM OSTENDISTI MIHI, scilicet statum meum, quo eram sine te captus, non corporaliter ab Assyriis, sed spiritualiter a dæmonibus, eramque eorum, æque ac peccati et gehennæ mancipium; tunc indolui, et in signum doloris PERCUSSI FEMUR MEUM.] Ita Theodoretus.

Nota. Septuag. et Chald. aliter. vertunt, scilicet: *Induxisti super nos correptiones, neque edocti sumus quasi vitulus non assuetus jugo*; quasi Ephraim roget, ut Deus hanc suam duritiem molliat et convertat.

Tropolog. S. Gregor. 24. Moral. 26. *In femore*, inquit, *voluptas carnis accipitur: quasi dicat, Postquam superna spiritualiter vidi, omne quod in me inferius carnaliter vivebat, exstinxi.*

Ubi Nota: Aliter ostendit homini peccatum diabolus, aliter Deus. Diabolus ostendit peccati delicias, et boni delectabilis aut honorifici speciem et fucum. Deus hanc larvam detrahit, ipsamque in se peccati formam et turpitudinem, pericula, pœnasque præsentes et æternas ostendit. Hinc ostensio Dei parit odium, diaboli vero amorem peccati, ut cum Evæ ostendit lignum vetitum, quasi visu pulchrum, et aspectu delectabile, persuasit ei ut ex illo comederet.

CONVERTE.] Nota: Ephraim jam conversos, uti dixit paulo ante, optat plenius converti, ut Deus augeat in eo sui et peccati cognitionem, æque ac dolorem et detestationem. Ita S. Hieron. et Raban. Hinc patet conversionem nostram incipere a Deo, Deique gratia liberum arbitrium prævenienle; ait enim Propheta: *Converte me, et convertar.* Ita contra Pelag. passim docet S. August. tom. 7. et ex eo Concil. Trident.

19. SUSTINUI OPPROBRIUM ADOLESCENTIÆ.] lascivia meæ, et peccatorum, quæ adolescens feci. Est catachresis: adolescentia enim cupiditatibus, ignorantia et peccatis est plena. Vel dies adolescentiæ, ad litteram accipe dies superiores, cum recens erat fœdus conjugii Judæorum cum Deo, in deserto sub Mose. Aut, ut Maldonat. adolescentiam suam vocat omne tempus, quo nondum a Deo castigatus erat; sed ut juvenculus indomitus non ferebat jugum obedientiæ.

20. SI FILIUS,] το si speciem habet interrogantis, sed vim asseverantis. Respondet enim Deus Ephraim pœnitenti, et quasi in ejus ruit amplexus, q. d. *Si*, id est nomquid non, postquam Ephraim pœnitentiam egit, ego oblitus sum omnium peccatorum adolescentiæ ejus, atque recordatus sum amoris, quo eum olim sum prosecutus: Ideoque eum quasi filium habeo in pretio, honore et deliciis, et, ut Hebr. habent, *ipsi mihi est puer deliciarum*; Chald. *puer amabilis*, quem semper in oculis, mente et memoria gero? Ita S. Hier. et Raban. Ita S. Magdalena, S. Maria Ægyptiaca, S. Pelagia, S. Paulus, S. Matthæus pœnitentes fuerunt pueri deliciarum Deo et Christo. Vide hic quid faciat pœnitentia, scilicet ut peccatores antea Deo exosi, jam sint ipsi in deliciis.

IDCIRCO CONTURBATA SUNT VISCERA MEA,] q. d. Ita tenere eum amo, ut non possim ejus meminisse, quin viscera mea commoveantur ex intima commiseratione.

21. STATUE TIBI SPECULAM.] Putant aliqui hæc dici Judæis euntibus in Babylonem, ut scilicet in via quo ducuntur, passim lapides in titulos et speculas erigant, ut quasi brevi redituri, sciant viam, qua redire debeant. Eosdem lapides vocat *amaritudines*, id est signa amari laboris et doloris, quem passi sunt Hebræi, cum illa via captivi ducerentur in Babylonem. Ita Sanchez et Maldon. Verum loquitur Propheta *Ephraim*, id est decem tribubus, quæ numquam redierunt e captivitate, ut notat S. Hieron. Sensus ergo est, *statue tibi speculam*, q. d. Vigila, et speculare quid sit peccatum, quam amarum sit reliquisse Dominum, quæ mala præsentia et æterna tibi inde provenerint, quam felix eras ante peccatum: hinc *pone tibi amaritudines*, id est conterere, dole et plora amare. Rursum, speculare quid tibi peccati et miseriæ fuerit occasio, ut eam deinceps caveas. Vide S. Gregor. 31. Moral. c. 31. Secundo, ut S. Hieron. *statue tibi speculatores* (hos enim quoque significat Hebr. ציונים *tsiunim*) qui tibi prænuntient, advenire per Christum tantam rerum omnium felicitatem: et plange antiqua peccata, para viam Christo, et rectas fac semitas ejus, ut ait S. Joannes Baptista: recta enim reverti te faciam ad civitates tuas, quas captiva deseruisti, puta in Samariam, Sion et Jerusalem, non corporalem, sed spiritualem; scilicet ad Ecclesias Christi, quæ toto orbe in singulis provinciis erigentur et constituentur. Proprie etiam, si vis, ex Assyria revertere ad civitates tuas in Samaria, ubi videbis et gaudebis Ecclesias Christianas erectas, florere omnibus bonis spiritualibus: hæ enim primæ susceperunt Apostolos et christianismum, ut patet Act. 8. idoque præ aliis hic Propheta alloquitur Ephraim et Samaritas, eosque ad hoc gaudium suum invitat.

Anagogice, per civitates has accipe Ecclesias et choros justorum in cœlis.

Moraliter disce hic, volenti se a peccato convertere, conscendendam esse speculam, ut animum in cœlum ad cœlestia et divina attollat, indeque despiciat hoc terræ punctum, et terrena omnia quæ ad peccatum alliciunt: ac deinde ponat amaritudines, hoc est dolorem cordi, lamenta et pœnas corpori infligat, ut æternas gehennæ amaritudines redimat et evadat.

Aliter Lyran. ut sint verba Christi, q. d. Speculare mysterium incarnationis, et palmas Innocentium Martyrum, quæ fuerunt signa jam nati Christi, et dirige cor tuum ad viam mei Evangelii, in qua ego Christus ambulavi.

DIRIGE COR TUUM IN VIAM RECTAM.] Vere S. August-

in Sentent. n. 245. *Rectum*, ait, *cor cum Deo est, quando propter Deum quæritur Deus.*

22. Usquequo deliciis dissolveris? q. d. Quousque, o Ephraim, per delicias et impietates vagaris, a Deo tuo fugis, ad Gentium deos et reges discurris? respice quod dicam, in quo sita sit tua beatitudo, unde expectanda sit tuæ miseriæ salus, tuæ captivitatis, non sub Salmanasar, sed sub diabolo, liberatio. Audi quod numquam audisti, novam tui viam et vitam: quia novum creavit Dominus, id est novam et inauditam rem faciet, quasi novum creationis opus, scilicet opus incarnationis et nativitatis Christi, sine opera virili. Ita Raban. atque hoc est quod sequitur: Fœmina circumdabit (Arabicus *vivificabit*) virum.] Novum hoc multa nova et mira complectitur, inquit S. Bernard. homil. 2. Super Missus est: *Quia in eo*, inquit, *agnoscitur longitudo brevis, latitudo angusta, altitudo subdita, profunditas plana: ibi agnoscitur lux non lucens, Verbum infans, aqua sitiens, panis esuriens: videas si attendas potentiam regi, sapientiam instrui, virtutem sustentari, Deum denique lactentem, sed Angelos reficientem; vagientem, sed miseros consolantem: videas si attendas tristari lætitiam, pavere fiduciam, salutem pati, vitam mori, fortitudinem infirmari: sed quod non minus mirandum est, ipsa ibi cernitur tristitia lætificans, pavor confortans, passio salvans, mors vivificans, infirmitas roborans. Porro Deum decebat hujusmodi nativitas, qua nonnisi de virgine nasceretur: talis congruebat et virgini partus, ut non pareret nisi Deum.*

Miraculum enim incarnationis in ea peractum multa in se miracula complectitur. Primum est, virgo integra virginitate concipit. Secundum, Spiritus Sanctus virginem obumbrat; corpus infantis temporis puncto efformat animamque mirabilem infundit. Tertium corpus et anima eodem temporis puncto cum Verbi persona copulantur. Quartum, Deus fit homo. Quintum, infans omni sapientia pollet. Sextum, absque peccato originario omni gratia plenus concipitur. Septimum, infantis sanctissima anima, protinus ut creata est, Dei essentiam videt simulque se Deo ad crucem et mortem pro hominibus offert. Quænam umquam majora miracula orbis vidit? Vidit olim tempore Josue solem stantem, tempore vero Ezechiæ retrogredientem: at nunc videt Deum seipsum exinanientem. Vidit olim in igne conservatam rubi viriditatem: nunc videt in conceptione conservatam matris virginitatem. Vidit Aaronis virgam subito sine humana cultura florentem; nunc videt Jesse virgam absque humana opera optatum mundo fructum parturientem. Vidit virgam Mosis in serpentem commutatam: hic videt Deum in hominem peccatoribus similem transformari. Vidit mare rubrum aperiri et findi: hic videt Deum virginis utero clausum. Vidit manna e cœlo depluens: hic videt Verbum Patris e cœlo in gremium Deiparæ descendere. Vidit Eliam in cœlum ascendere: hic videt naturam humanam ad deitatem ascendere, Verbique æterni supposito copulari. Merito ergo Deiparæ accinit Ecclesia:

Tu quæ genuisti,
Natura mirante, tuum sanctum Genitorem.

Denique S. Thomas 1. p. q. 25. a. 6. quærit: *Utrum possit Deus meliora facere ea quæ fecit?* ac respondet: *Potest Deus quævis re a se facta meliorem simpliciter facere*: excipit tamen tria in resp. ad 4. scilicet incarnationem Christi, maternitatem Deiparæ, et beatitudinem hominis. Non enim potest facere Deus meliorem hominem, quam sit Deus homo; nec matrem meliorem, quam sit mater Dei; nec beatitudinem meliorem, quam sit visio et possessio Dei. Nam *humanitas Christi*, inquit, *ex hoc quod est unita Deo; et beatitudo creata ex hoc quod est fruitio Dei; et B. Virgo ex hoc quod est mater Dei, habet quamdam dignitatem infinitam ex bono infinito, quod est Deus: et ex hac parte non potest aliquid fieri melius eis: sicut non potest aliquid melius esse Deo.* Ecce hoc est novum et omnibus sæculis inauditum, quod in Deipara creavit Deus. Quare S. Ephrem orat. de Laud. B. Virginis, eam vocat *præstantissimum orbis miraculum.* Alii vocant eam *sacratissimum monstrum, cæleste prodigium, miraculum miraculorum*: quin et S. Joan. Apocal. 12. 1. vocat eam *signum magnum quod apparuit in cœlo.* Porro S. Fulgent. serm. de Laudibus B. Mariæ: *Crevit*, ait, *partu integritas, et virginitas ampliata est potius, quam fugata.*

Merito ergo exclamat S. Bernard. serm. 1. in Vigilia Nativit. *O partus solus sine dolore, solus nescius pudoris, corruptionis ignarus; non reserans, sed consecrans virginalis uteri templum! O nativitas supra naturam, sed pro natura miraculi excellentiam superans, sed reparans virtute mysterii! Fratres, generationem istam quis enarrabit? Angelus nuntiat, virtus Altissimi obumbrat, supervenit Spiritus: Virgo credit, fide concipit, virgo parturit, virgo permanet: quis non miretur? Nascitur Altissimi filius, Deus de Deo, genitus ante sæcula, nascitur Verbum infans: quis vel satis miretur?* Quocirca Franciscus Mayro Doctor Parisiens. qui Illuminati cognomen meruit, serm. de Annuntiatione docet, majus opus potentiæ Dei esse incarnationem quam creationem: Plus enim, inquit, distat Deus et homo, quam universum et nihil: in incarnatione enim est infinita distantia positive inter Deum et hominem; at in creatione, quamvis ex parte subjecti dicatur infinita distantia, quia fit ex non subjecto; ex parte tamen creaturæ productæ, quæ habet perfectionem finitam, positivæ est finita distantia. Quare plus est facere de homine Deum, quam quod nihil sit ens. Merito ergo S. Cyprian. ser. 3. de Nativit. *O Domine*, inquit, *quum admirabile est nomen tuum! vere tu es Deus, qui facis mirabilia. Non modo mundi hujus staturam admiror, non terræ stabilitatem, non singulas dies, non solem, etc. miror Deum in utero Virginis, miror omnipotentem in cunabilis, miror quomodo Verbo Dei caro adhæserit, quomodo incorporeus Deus corporis nostri tegumentum induerit, etc. Hic solus me complectitur stupor, et cum Habacuc cano: Consideravi opera tua, et expavi. Hæc sunt nova mira, quæ prædixerat Jeremias: Novum facit Dominus super terram: Mulier circumdabit virum.* Et S. Leo serm. 2. de Nativit. *Ingreditur hæc infima Jesus Christus, etc. novo ordine, nova nativitate. Novo ordine, quia invisibilis in suis, visibilis factus est in nostris; incomprehensibilis, voluit comprehendi; ante tempora manens, cœpit esse ex tempore; universitatis dominus servilem formam obumbrata majestatis dignitate suscepit: impassibilis Deus,*

non dedignatus est homo esse passibilis: et immortalis, mortis legibus subjacere. Nova autem nativitate genitus est, conceptus a virgine, natus ex virgine sine paternæ carnis concupiscentia, sine maternæ integritatis injuria. Quocirca Damasc. serm. 1. de Nativit. Deiparam vocat *miraculorum officinam*, imo *abyssum*. Ipsa ergo est portentum sæculorum, stupor naturæ, prodigium universi. O rem novam, numquam visam, numquam auditam, numquam videndam, nec audiendam! Fœmina Deum concipit, Deum parit, qui est vir, imo gigas æternitatis et immensitatis, utpote expandens se per omnia locorum, æque ac temporum spatia, quique cœlum et terram sustinet, imo palmo concludit: nec Deus aliquid patitur, nec fœmina a divinæ majestatis radiis consumitur, nec virginitas deperditur. *A Domino factum est illud, et est mirabile in oculis nostris*, ait S. Augustinus. Natus est Christus Deus de patre in cœlis, idem natus est homo de matre in terris; de patris immortalitate, de matris integritate; de patre sine matre, de matre sine patre; de patre sine tempore, de matre sine semine; de patre principium vitæ, de matre finis mortis; de patre ordinans omnem diem, de matre consecrans istum diem, quo parvulus natus est nobis, et filius datus est nobis.

Fœmina circumdabit virum.] Chald. vertit: *Lex quasi fœmina, custodiet quasi vallum virum, id est populum Israel*, ne ab hostibus copiatur: sed hoc figmentum est longe petitum, æque ut illud R. Juda qui apud R. Salomonem vertit: *Fœmina convertetur in virum*, hoc est, inquit, Synagoga, quæ debilis erat ut fœmina, fiet fortis ut vir, et ut vir dividet ac possidebit terram hostium.

Secundo, Septuag. vertunt: *Creavit te Dominus salutem in plantationem novam: in salute tua circuibunt homines*; et Theodotion: *Creavit Dominus salutem novam: in salute circuibit homo*; quasi dicant: *Fœmina*, id est salus, *circumdabit populum Israel*. Jam salus est salvator Christus, quem Deus ex virgine concipi faciet, quem omnes sequentur et colent, ut ita ex eo nasceatur nova plantatio, id est novæ plantæ, nova progenies fidelium.

Tertio, alii תסובב *tesobeb*, vertunt passive, scilicet, non, *circumdabit*; sed *circumdabitur*: est enim *posel*, quod tam passivum quam activum est, sicque explicant, q. d. Justis et fidelibus quasi sponsis, circumdabitur Christus.

Quarto, R. Davidem secutus Oleaster canon. 4. in proœmio Genes. ex eo quod præcedit, *Revertere, virgo Israel, revertere ad civitates tuas*: Fœmina, inquit, est Synagoga, quæ antea Deum fugiebat, jam vero per Christum conversa, eum sequetur et amplexabitur: sed hoc non est novum, quia sæpe factum. Huc pertinet explicatio Sanchez: fœmina, id est Synagoga, quæ quasi sponsa Dei, adulterata est cum idolis, ideoque a Judæa in Babylonem est abducta, rursus circumdabit virum, hoc est, redibit ad sponsi domum et thalamum, id est Hierosolymam, et ad templum Dei revertetur.

Quinto, Calvinus explicat, q. d. Judæi capti et debilea ut fœmina, circumdabunt, id est obsidebunt et prævalebunt, viro, id est Chaldæis. Sed et hoc, uti commentum, ita falsum est: nec enim Judæi prævaluerunt Chaldæis. Mirum est Calvinum hic et alibi ita agere patronum Judæorum, atque hæc loca a sensu Christianorum ad sensum Judæorum detorquere. Sane non immerito scriptus in eum est liber hoc titulo: *Calvinus judaizans*. Plane enim simili modo exponit Judæorum modernorum Achilles, R. Abrabanel: Synagoga, inquit, jam debilis tempore Messiæ, circumdabit virum, id est gentilitatem Gentesque omnes, eisque dominabitur, quæ ipsi jam dominentur; sicut vir dominatur fœminæ. Verum nihil horum est novum; quia sæpius hæc facta sunt. Nihil etiam horum est litterale, sed omnia mystica, ac a Judæis fere conficta, ad veritatem litteræ de Virginis partu evitandam, imo evertendam: nam longe aliud est fœminam circumdare virum, quam fœminam converti in virum, aut dominari viro, aut ad eum reverti.

Dico ergo plane et genuine: *novum*, hoc est, novus homo, scilicet homo Deus, ex nova virgine matre, nova generatione, scilicet absque viri semine, sola Spiritus Sancti creatione productus, ut hic dicitur, q. d. Fœmina, id est B. Virgo, circumdabit, et utero suo claudet virum, hebr. גבר *geber*, id est illum fortem et potentem virum, sive heroem (unde aliqui pro *geber* legunt גבר *gibbor*, id est fortis) quam Gabriel et nomine, et sua legatione annuntiavit B. Virgini. Gabriel enim ex גבר *geber*, et אל *el* componitur, significatque fortitudinem Dei, vel fortem Deum. *Circumdabit* ergo *virum*, id est Christum, qui cum Deus sit, nullis locis aut terminis concludi potest. Secundo, quia licet Christus, quo homo conceptus et nascens, statura et ætate sit infans, est tamen a primo suæ conceptionis instanti vir, sapientia, gratia et gloria perfectus. Tertio, quia Christus puer est vir fortis, qui jam tum dæmonem et omnes hostes prostravit, Isaiæ 8. v. 4. hic enim infans erit Deus, fortis, princeps pacis, pater futuri sæculi: qui novo orbi novam legem, novum fœdus, et nova omnia dabit. Ita S. Hier. Raban. Hugo, D. Thom. Lyran. S. August. serm. 9. de Tempore, S. Cyprian. serm. de Nativit. Domini: estque communis hæc Patrum, Interpretum et Doctorum orthodoxorum explicatio; quin et R. Haccados, et aliorum Rabbinorum, quos citat a Castro, et Galatin. lib. 7. cap. 14.

Audi S. August. serm. de natali Domini: *Homo*, ait, *factus est hominis factor, ut sugeret ubera regens sidera, ut esuriret panis, ut sitiret fons, dormiret lux, ab itinere via fatigaretur, falsis testibus veritas occultaretur, judex visorum et mortuorum a judice mortali judicaretur, ab injustis justitia damnaretur, flagellis disciplina cæderetur, spinis botrus coronaretur, in ligno fundamentum suspenderetur, virtus infirmaretur, salus vulneraretur, vita moreretur.* Hæc sunt nova et portenta inclusa in hac sententia: *Fœmina circumdabit virum.*

Nota primo: Verbum *circumdabit* apprime virginitatem B. Mariæ in conceptu explicat, q. d. Hæc fœmina fœtum, non a viro accipiet (erit enim virgo) sed intra se cœlitus datum claudet in modum circuli, undequaque integri et perfecti, nulla vel minima scissione violati: hac de causa Cant. 4. 12. vocatur ipsa *hortus conclusus, fons signatus*. Centrum ergo est Christus, circulus Virgo.

Eamdem virginitatem Deiparæ, ex voce *novum*, colligunt R. Haccados et R. Josue apud Galatin. lib. 7.

cap. 14. Si enim mulier circumdet virum, id est masculum, non est novum, sed quotidianum. Novum autem est, quod virgo circumdet masculum. Sicut ergo novum fuit quod prima fœmina, scilicet Eva, creata sit ex viro, puta ex costa Adami: ita et magis novum est, quod secundus Adam, scilicet Christus vir, conceptus et creatus sit ex secunda fœmina et virgine Deipara. Itaque sicuti prima virgo (Eva) formata est ex primo virgine (Adamo) ita vice versa secundus virgo (Christus) formatus est ex secunda Virgine (B. Maria).

In Hebræo est pulchra paronomasia et antithesis inter שובבה *scobebo*, id est, aversatrix, rebellis, et ut Noster vertit, *vaga* filia Sion; atque תסובב *tesobeb* id est amplectetur, *circumdabit*, q. d. Deus: Quousque, o filia Sion, me maritum, imo Deum tuum, aversaris et fugis? quousque per idola vagaris quasi meretrix? Ecce ego ex te creabo filiam et fœminam fœminarum, reginam cœli et terræ, quæ me virum et Deum tuum non fugiat, sed *amplexabitur*, ut vertit Syrus, et tam animo quam utero suo stringet et circumdabit. Imitare ergo illam, et amplexare me: rursum occurre mihi, qui amore tui e cœlo descendo et per eam ad te venio, ut te amplexer, et vicissim a te complectar.

Unde R. Elias apud Galatin. lib. 7. c. 14. roganti cur tamdiu adventum suum distulisset Messias? Respondet, quia ante B. Virginem non erant in Israel virgines, ex quibus nasceretur: omnes enim corruptæ erant vel a maritis, vel a mœchis. Voult ergo S. Maria virgo, ut harum virginum corruptionem sanaret, et sponsum virginum in uterum suum mundumque pelliceret. Et hoc est novum quod creavit in ea Dominus. Facessat hic ergo Helvidius, ejusque asseclæ. Herostratus, ut famam et nomen æternum sibi pareret, noctu celeberrimum Dianæ templum Ephesi incendit, teste Valerio Maxim. l. 8. c. 15. Ita Helvidius ut novi doctoris nomen assequeretur, non fanum falsæ Dianæ, sed illud sacratissimum divinæ Virginis templum incendio suæ hæresis tollere conatus est, docens eam non mansisse virginem in conceptu et partu Christi. Idem facit Calvinus, Lutherus, aliique Novantes, qui asserunt duo corpora non posse esse in eodem loco, ut se invicem penetrent, ne quidem Dei virtute.

Sensus ergo totius hujus loci, *Usquequo deliciis dissolveris, filia vaga? quia creavit Dominus novum, etc.* est, q. d. Consentaneum plane est, ut omnes homines abdicatis deliciis omnibus, concupiscentiis et peccatis, novam vitam suscipiant, castitatem colant, laxamque ac dissolutam vivendi rationem Evangelica disciplina stringant et coerceant; quando Deus tantam novitatem est effecturus, ut filium suum hominem propter homines factum, uteri virginalis angustiis concludat. Arctet se superbus, denseíque et restringat animi sui celsitudinem, suum fastum, iram, invidiam: quando Deus altus et immensus, ad Virginis uterum, et corpus infantile se arctavit, depressit et restrinxit. Pari modo gulosus stringat et refrænet suam gulam, lascivus suam libidinem, avarus sitim auri, etc.

Itaque tria potissimum ex mysterio Incarnationis colligit Jeremias. Primo, oportere nos morum licentiam arctiore disciplina constringere, cum Deus ille sempiternus et immensus sese intra fœminæ uterum hac de causa clauserit; hac enim de causa ait: *Usquequo deliciis dissolveris, filia vaga?* Secundo, oportere nos spretis illecebris castitatem et puritatem amplecti; cum Deus eam ita adamarit, ut matrem suam voluerit esse virginem. Tertio, ut novam vitæ rationem in omni virtutum genere ineamus; cum Deus tam novum propter nos miraculum effecerit, ut virgo hominem Deum in utero gestaret. Hoc enim postulat tanti operis et beneficii, scilicet incarnationis nobis collatæ, magnitudo.

Denique Alcazar in prooemio Apoc. not. 19. n. 6. et 7. hæc verba explicat de veritate Eucharistiæ, q. d. *Fæmina circumdabit virum*, id est Eucharistia circumdabit, et vere complectetur ipsum Christum totum quantus quantus est. Verum hæc expositio uti nova, ita non litteralis, sed symbolica videtur.

23. Benedicat tibi,] q. d. Israelitæ venient ad Ecclesiam Christi, illi bona precabuntur, dicentes: O habitaculum, vel pulchritudo (utrumque enim significat vox Hebræa נוה *naveh*) justitiæ, o mons sanctitatis, benedicat tibi Dominus, id est multiplicet habitatores tuos, et beneficiis ornet.

Nota: Non Dominus, scilicet Christus, ut vult S. Hieron. Hugo, S. Thom. sed Ecclesia per Christum dicitur hic (ut recte notavit Raban. Lyran. et Vatabl.) *felix*; eo quod sit habitaculum justitiæ: quia in ea sunt Christus et omnes justi; item fides et Sacramenta, quæ justificant; quod nec lex vetus, nec alia aliqua habuit. Secundo, dicitur *mons sanctitatis*, id est omnis gratiæ, virtutum et perfectionis. Tertio, dicitur quod in ea pax sit et concordia agricolarum, pastorum, civium et omnium hominum. Hi ergo sunt fructus incarnationis Christi, seu ejus quod dixit: *Fœmina circumdabit virum.*

24. Et habitabunt in eo,] monte, q. d. Locus capacissimus erit Ecclesia, omnes omnium ordinum homines in ea poterunt habitare. Vide Isaiæ 54. v. 2. et sequent.

25. Inebriavi animam lassam, et omnem animam esurientem saturavi.] *Lassam*, id est sitibundam et famelicam bonorum terrenorum, ait Lyran. vel potius, ut S. Hieron. justitiæ et salutis. *Inebriavi*, id est inebriabo et saturabo cœlesti doctrina, gratia, et consolatione. Unde hebraice est, *animam mæstam explevi*, scilicet gaudio, id est consolatus sum.

Notat S. Hieron. tacito nomine jam Deum, jam populum, jam Jeremiam loqui: est enim quasi dialogus: hic loquitur Deus.

26. Ideo quasi de somno suscitatus sum.] Est vox vel populi, ut vult S. Hieron. vel potius, ut Raban. Hugo, Lyran. et Vatabl. Jeremiæ, q. d. O Domine, tu me quasi de gravi somno mala populi cogitantem, et mœstum excitasti, dum tam jucundis de Christo promissis exhilarasti, ut deinceps somnus mihi sit placidus et dulcis futurus.

Paulo aliter Vatabl. explicat, q. d. Cum vidi per somnium prophetiam illam de Christo venturo, evigilavi protinus, et recordatio talis somnii mihi fuit gratissima.

Aliter quoque explicat Isidorus, ut sint verba Christi, q. d. Ut hæc bona jam dicta hominibus pravani-

rent, ideo de somno mortis evigilavi, et suscitatus, mortis meæ somnum brevem et dulcem reputavi.

27. Seminabo domum Israel semine hominum et ut semine jumentorum.] Id est ut Chald. *Multiplicabo Israel hominibus et jumentis*, q. d. Dabo Christi doctrina accommodatam et congruam tam hominibus, id est sapientibus, quam jumentis, id est insipientibus; ut rudes æque ac docti in Christo renascantur, alantur et crescant. Ita S. Hieron. Hoc est quod ait Psaltes: *Homines et jumenta salvabis, Domine.*

29. Patres comederunt uvam acerbam.] Est proverbium, significans filios innoxios puniri propter peccata, non Adami, sed aliorum, et suorum proprie parentum; quod Judæis in captivitate in ore erat. Putabant enim ipsi se puniri ob vitulum aureum, a patribus adoratum in deserto, et ob alia parentum, præsertim Manassis, peccata, 4. Reg. 21. 11. Ita Theodoretus. Vide dicta Ezech. 18. 2. Deus hoc proverbium hic elidit, promittitque et sancit, ut filii non pertent, nec luant scelus parentum, sed quisque proprium dependat. Censent veteres hanc promissionem pertinere ad novum testamentum, et præstitam esse per Christum. Ita S. August. l. 6. contra Julian. cap. 12. Leo epist. 84. Gregor. 15. Moral. 22. Thomas 1. 2. q. 81. a. 2. ad 1. Quod intellige allegorice, et plene ac perfecte. Christus enim etiam Adæ culpam originalem in Christianis per baptismum abolet. Nam alioqui ad litteram hæc dici Judæis, patet ex ipso sermonis decursu.

Aliter explicat Vatabl. q. d. Christiani non accusabunt parentes, ut Judæi, sed humillime omnes suas afflictiones sibi, suisque peccatis imputabunt, dicentes: *Mea culpa.*

31. Foedus novum,] novum testamentum. Hoc loco revincuntur Judæi, qui volunt veterem legem et judaismum non esse antiquandum, sed semper duraturum. Nam, ut ait Apostolus Hebr. 8. Jeremias dicendo novum, antiquavit vetus. Unde et veteres Rabbini apud Galatin. docent per Messiam legem esse innovandam, id est novam inducendam, puta Evangelicam; atque Messiam pro circumcisione corporali et Mosaice, inducturum circumcisionem spiritualem cordis et mentis, uti ait hic Jeremias.

32. In die qua apprehendi manum eorum,] q. d. Israelem, non quasi servum, sed quasi puerum manu ducens, tamquam pater, Ægypto eduxi, et ab eductione hac die quinquagesima, scilicet in Pentecoste, legem ei dedi, et fœdus inii, ut Judæi memores tantæ liberationis, illud exacte servarent.

Et dominatus sum eorum,] q. d. Judæi pactum meum violarunt, cum tamen eis offerrem et promitterem, quod essem eorum Dominus; at, ut hebraice est, sponsus et maritus: hic enim Hebræis vocatur בעל *baal*: unde Vatabl. vertit: *Et ego functus sum officio viri sponsi erga illos.* Potest secundo, cum S. Hieron. Raban. S. Thom. Lyrano sic verti et explicari, q. d. *Ego quasi Dominus punivi eos, et neglexi*, ut habent Septuag. quos sequitur S. Paulus Hebr. 8. 9. Hæc est prima differentia, ait Maldon. quam assignat inter novum testamentum et vetus, scilicet, quod vetus irritum factum sit et abolitum, novum numquam abolebitur. Secunda est, quod in veteri Deus demestus sit, id est severitate usus: *Lex enim iram operabatur.* Rom. 4. 15. in novo autem benevole cum fidelibus acturus sit in spiritu amoris: quis filii sui morte placabitur. Tertia est, quæ sequitur.

33. Hoc erit pactum, etc. Dabo legem meam in visceribus eorum.] Nota: Sicut pactum et fœdus vetus Deus iniit in Sina cum Hebræis, Exod. 19. et 24. quo obligavit se fore Hebræorum Deum et protectorem, et daturum eis terram Chanaan sub hac conditione: Si populus sibi obediret, et suas leges servaret; illudque fœdus confirmatum fuit Exodi 24. victimarum sanguine, et epulo communi paciscentium. Nam Moses et Aaron vice Dei, cum populo ex victima fœderali comederunt: Moses enim erat hic quasi fecialis, et mediator Dei et populi. Simili ratione et modo fœdus novum Deus iniit cum Christianis, cujus fecialis et pater patratus est Christus, quo fœdere Deus toto Evangelio obligat se daturum Christianis suam gratiam, remissionem peccatorum, amicitiam, adoptionem in filios, omnem opem et præsidia ad bene operandum et vivendum, et tandem hæreditatem ipsam vitæ æternæ, sub hac conditione: Si sibi obediant, si Christi fidem et legem, quæ brevis et facilis est, scilicet fidei et Sacramentorum, recipiant et observent. Hinc dicitur novum; quia nova affert promissa, præcepta, Sacramenta, novam gratiam, novam vitam, novum hominem.

Nota secundo: Hoc fœdus novum Christus, uti instituit, ita et confirmavit, primo et proprie sanguine suo, faciens se victimam in cruce; secundo, epulo Eucharistiæ, quod omnibus ad finem usque mundi communicat. Non ergo in monte tantum longo illo sermone, quem habet Matth. cap. 5. 6. 7. ut vult Theodor. sed tota vita sua, et toto Evangelio hoc fœdus instituit Christus: ubi paciscentes sunt Deus et Apostoli, aliique Christiani: fecialis est Christus.

Nota tertio: Sicut vetus fœdus in monte Sina in Pentecoste, ita novum in Sion in Pentecoste promulgatum est: et sicut in veteri data est lex Mosis in tabulis lapideis, quasi conditio fœderis; ita in novo data est lex Christi, sed in tabulis cordis: illa penicillo, hæc spiritu Dei vivi scripta: quia per Christum gratia et charitas diffusa est in cordibus nostris, puta in libera voluntate nostra, per gratiam prævenientem, comitantem et sanctificantem: non ergo tollitur hic liberum arbitrium, ut vult Calvinus, sed omnino præsupponitur in voce libera; et quia, ut dixi, fœdus hoc, uti et aliud quodvis, requirit conditionem ex parte nostra, scilicet, ut libere obediamus Deo vocanti, et gratiæ ejus cooperemur, justitiam sectemur, et in ea perseveremus, si hæreditatem cœlestem adipisci velimus. Sicut ergo Moses de Sina descendit ad populum, tabulas legis portans; sic Apostoli de Sion Spiritum Sanctum, ejusque dogmata et dona mente portantes descenderunt ad omnes gentes, eaque illis propesuerunt et communicarunt.

Nota quarto, legem veterem scriptam esse in tabulis lapideis, novam vero in cordibus. Hoc si animadverterent hæretici, intelligerent magis proprias esse novo testamento traditiones quam Scripturas, desinerentque fidem ac religionem atramento definire: quod sane hominum est naturam ipsam Evangelii, quod tantopere gloriantur, ignorantium; nec

enim Evangelium in litteris et syllabis consistit, uti recte advertit Maldon.

Dabo.] Nota. Res quam novo suo fœdere et testamento nobis promisit Deus, est Spiritus Sanctus, sive lex gratiæ et charitatis, menti aspirata et inscripta. Unde S. August. de Spiritu et littera c. 21. *Quæ*, ait, *sunt aliæ leges a Deo scriptæ in cordibus, nisi ipsa præsentia Spiritus Sancti?* E contrario in fœdare veteri lex scripta in tabulis, non erat res promissa sed conditio fœderis. Ubi tamen adverte. Deus non se solo scribit Spiritum Sanctum in corde et mente, sicut scripsit solus legem veterem in tabulis lapideis; sed requirit consensum et cooperationem liberi arbitrii, et hæc est conditio fœderis tam novi, quam veteris.

Deus ergo jam legem et consilia sua inscribit, non libris aut tabulis, vel fimbriis, uti olim apud Judæos, sed ipsi menti et intellectui Christianorum, quando illi imprimit fidem et prudentiam agendorum, crebrasque illuminationes et illustrationes, quibus ostendit menti, quam pulchra sit lex Christi, quam utilis, divina, suavis, quam turpe sit peccatum, quam facilis pœnitentia, quam amœna sit vita pia et Christiana. Secundo, inscribit hæc memoriæ; cum borum memoriam homini imprimit, et refricat. Tertio inscribit hæc cordi et voluntati; cum illis pias erga legem Dei affectiones, complacentias, impulsus, promptitudinem et tandem charitatem infundit, ut voluntas dicat: *Domine da quod jubes, et jube quod vis.* Ita S. August. de Spiritu et littera, c. 17. et seq.

34. Non docebit vir proximum suum.] Non quasi spiritus privatus cujusque sit judex controversiarum fidei, et regula agendorum: hic enim ab aliis videri et sciri nequit: et quisque dicet se hunc habere, sicque in Ecclesia summa esset confusio et dissidium, uti esse inter Lutheranos et Calvinistas, imo inter ipsos Calvinistas in Hollandia et alibi quotidie magis magisque experimur. Hic ergo spiritus non est Dei, sed diaboli; utpote qui sibi contrarius, Ecclesiam quæ unica est, dissecat et lacerat, et ex una Ecclesia facit mille, sibi invicem contrarias et repugnantes.

Primo ergo S. August. de Spiritu et lit. c. 24. sic explicat, q. d. In cœlo nemo alium docebit; quia omnes omnia videbunt in Deo. Verum Propheta loquitur de gratia novi testamenti, quæ fidelibus in hac vita datur, non in cœlo.

Secundo, S. Ambros. in c. 8. ad Hebr. censet Jeremiam loqui de Apostolis: hi enim non ab homine, sed a Christo et a Deo eruditi sunt. Verum et hoc arctius est.

Tertio, S. Hieron. sic explicat, q. d. Non docebit vir proximum, unum esse Deum, idola non esse colenda; hoc enim omnes scient in lege nova; cum in vetari Gentiles, et etiam Judæi sæpe, idola coluerint.

Quarto, S. Thomas explicat, q. d. In lege nova non quærent Judæos aut Philosophos magistros, nec philosophicas rationes, ut ad Dei cognitionem veniant; sed S. Scripturam, Apostolos similesque divinos doctores et præcones adibunt.

Quinto, S. Chrysost. Theoph. OEcumen. in cap. 8. ad Hebr. S. August. de Gratia Christi, c. 12. exponunt, q. d. Ea erit facilitas et gratia legis Evangelicæ, ut non sit opus magno labore ad discendum necessaria ad salutem; adeo ut et pueri, uti videmus, statim ea capiant: quia præcepta erunt pauca, et accedet Dei doctoris magna illuminatio. Et hoc maxime vult dicere Jeremias, scilicet tantam fore Spiritus Sancti in lege nova illustrationem, tamque obvium ejus impulsum ad credendum, sperandum, amandum ut externa fidei prædicatio, præ illa interna voce Spiritus Sancti parum, et quasi nihil esse videatur; nam externam patet etiam requiri: quia ad hoc posuit Deus in Ecclesia pastores et doctores, Ephes. 4. 1. Simile est 1. Joan. 2. 27 ubi vide S. Aug.

Nota: *Cognoscent*, id est, proprie noscent, et cognitum colent, timebunt et amabunt. Est metalepsis. Quare recte ait hic S. Hieron. *Notitia unius Dei omnium virtutum possessio est.* Rursum Æschylus: *Qui fructuosa, non qui multa scit, sapit.* Et Lactant. lib. 2. Instit. *Plus sapit interdum vulgus: quia tantum quantum opus est, sapit.* Et Seneca epist. 89. *Plus scire velle quam satis sit intemperantiæ genus est.*

Nota hic quatuor bona, quæ Deus promittit in novo testamento: promittit enim primo, quod dabit et inscribet legem suam in cordibus nostris; secundo, quod erit nobis in Deum, nosque erimus ei in populum; tertio, quod omnes cognoscent Dominum; quarto, quod propitiabitur peccatis nostris.

35. Qui dat solem in lumine, in lumen, id est lucem, hoc est ad illuminationem, diei, ordinem lunæ et stellarum in lumine noctis,] q. d. Deus qui ordinavit lunæ et stellis, ut certo ordine ac lege moveantur et oriantur ut illuminent noctem: Deus, inquam, ait et promittit id quod sequitur.

36. Si defecerint leges istæ,] scilicet naturæ, puta stata solis, lunæ et maris agitatio, fluctus et fluxus, q. d. Si ordinem in naturalibus constantem servo, multo magis in supernaturalibus; et citius ista pereant, quam semen Israel id est populus fidelis, et Ecclesia Christiana, deficiat.

35. Qui turbat mare,] qui fremere facit mare, ut fluctibus tumultuetur. Hebraice est, *qui scindit* vel *findit mare*; fluctibus enim quasi scindi videtur. Aliter Vatabl. qui *divisit*, ait, *mare rubrum*, ut duce Mose, transirent Hebræi, et mergerentur Ægyptii, Exodi 14.

37. Si mensurari,] q. d. Sicut nemo hominum potest altitudinem et magnitudinem cœlorum comprehendere, aut terræ profunditatem penetrare, sic numquam fiet, ut ego universum Israelem abjiciam propter iniquitates suas, quas fecerunt; quinimo propter Christum, jam Apostolos, et aliquos alios ex Israel, atque in fine mundi Israelitas omnes mihi et sibi, saluti et Ecclesiæ restituam.

38. A turre Hananeel, q. d. Urbs Jerusalem ædificabitur post reditum e Babylone, a turri Hananeel, de qua Esdræ lib. 2. cap. 3. v. 1. usque ad portam anguli.] Ea erat porta Benjamin, quæ *anguli* vocabatur, quod in angulo urbis esset. Ita Theodoret. et S. Thomas. Verum patet ex Esdra et Josepho, reædificationem illam fuisse exilem, nec complexam ea loca quæ sequuntur: unde Judæi exspectant Messiam, qui id perficiat.

Secundo, Lyran. sic explicat, q. d. Adrianus Imperator reædificabit Jerusalem, expulsis Judæis, et admissis Christianis, et Gareb ac Goata, id est Calvariæ montem, muris urbis includet, uti reipsa Adria-

num fecisse testatur auctor de Locis Hebr. in Actis Apost. qui exstat tom. 3. S. Hieron. et S. Greg. hom. 39. in Evang. Imo nunc Calvariæ montem in ipsa pene media urbe Jerusalem situm esse, Romæ mihi asseveravit R. P. Joannes Marietus, qui a paucis annis Judæam et vicinas regiones perlustravit. Idipsum videre est in chorographia terræ sanctæ, et Hierosolymæ modernæ, quam Romæ edidit Bernardinus Amicus Franciscan. Quocirca hoc Judæis commode rependeri posset, qui ex loco probare contendunt necdum venisse Messiam, eo quod Jerusalem necdum hæc loca suo ambitu complectatur. Verum de hac reædificatione Jerusalem terrestris at Judaicæ non agit hic Propheta, uti mox ostendam.

Nota ergo primo, Jeremiam hic Symbolice describere captivitatis restaurationem, et amplificationem Jerusalem, unde ait: *Exibit ultra norma* (ita Romana) q. d. Funiculus mensorius quo solent dimetiri plateas et ædificia fabricanda, ultra solitum extendetur, ut major fiet civitas.

Secundo, *Gareb* est collis, qui juxta Jerusalem ad Boream situs est, ita ex S. Hieronym. Adrichom. *Goata* est, Golgotha, ubi Christus, quasi reus et sacrilegus, crucifixus est. Ita Adrichom. et Vilalpando de Urbe et templo p. 1. lib. 1. cap. 9. *Vallis cadaverum* est vallis ubi cæsi sunt Assyrii ab Angelo tempore Sennacherib, eorumque cadavera ibi prostrata sunt, 4. Reg. 19. Ita Chald. Aut potius, aut Adrichom, et Vilalpando supra, vallis cadaverum est illa, quæ inter Golgotha, sive montem Calvariæ, et mœnia Jerusalem sita est, ita dicta, quod ibi cadavera, ossa et cineres eorum, qui in Golgotha morte puniti aut combusti erant, projiciebantur. Unde et Christi crux et latronum crucifixorum cum eo cadavera, in hanc vallem præcipitata, ac postea sordibus civitatis oppleta sunt. Quapropter S. Helena laboravit, ut ibidem crucem eruderarat et inveniret. *Vallis cineris* (ita enim legendum est cum Roman. non *cineres*, uti legunt Biblia Plantin. et alia) erat ea in quam projiciebantur cineres altaris et victimarum, ait Theodor. et Vilalpando; quæ videtur fuisse vallis Cedron, scilicet juxta torrentem Cedron, et juxta Sion et templum: ambiebat enim templum instar fossæ, inquit Adrichom. *Universa regio mortis*, id est Golgotha, et loca ei vicina, quæ erant loca supplicii, inquit Maldon. et Vilalpando (legit interpres Hebr. divisim, hoc modo, שדי מות *sede mavet*, jam unica voce legunt, שדימות *sedemot*, id est campestria universa) usque ad torrentem Cedron. *Porta equorum*, erat porta fontis et aquarum inter Sion et Moria, in voragine Mello contra Orientem posita. Dicta est fontis et aquarum, quod ad aquas et fontem Siloe aditum aperiret, dicta est equorum, eo quod juxta eam esset equile regia, inquit Vilalpando, aut, ut Adrichom. quod equi per illam pro adaquatione in torrentem Cedron educerentur. Hæc porta ducebat quoque in vallem Gehennom. Hæc ergo loca omnia sunt vicina Jerusalem, per quæ significatur hic a Jeremia, amplianda fore Jerusalem.

Tertio, non intelligit hæc de ipsa Jerusalem, ut patet ex dictis initio capitis, et ex v. 15. 22. 31. præsertim quia Jerusalem cum temple a Tito, et ab Adriano vastata et desolata est, et usque ad finem mundi desolata manebit, uti prædixit Daniel cap. 9. vers. 26. et 27. Sub Jerusalem ergo, ejusque locis vicinis intelligit Ecclesiam Christianam, cujus illa erat typus: de Ecclesia enim toto hoc capite egit, q. d. Quaquaversum ad omnes gentes dilatabitur Ecclesia, eritque quasi latissima civitas, perinde ac si Jerusalem dilataretur adeo, ut muris suis complecteratur Gareb, Goata, et omnes campos usque ad Cedron, puta vallem cadaverum, vallem cineris et universam regionem, quæ vocata est mortis. Qui locus licet antea inquinatus, et impiæ religioni addictus fuerit, tamen in nova Ecclesiæ fabrica, æque ac cæteræ ejus partes, vocabitur *sanctum Domini*, Hebraice, *sanctitas Domino*, id est res sancta, et quasi templum sanctum Domino consecratum, quod numquam destruetur, sed perpetuo stabit. Sic de Ecclesia, quasi de vicis et locis Jerusalem, loquuntur Zachar. cap. 14. 10. et Isaias cap. 54. 11. Lyran. *ta vocabitur sanctum Domini*, exponit de sepulcro Christi, quod usque nunc manet in honore quasi sanctum. Verum hoc arctius est, eo tamen inter alia alludit Propheta. Nam Calvariæ mons, in eoque sepulcrum Christi, templo magnifico ab Helena matre Constantini exornata et inclusa sunt. Unde ad hoc templum religionis causa ex toto orbe peregrinantur fideles, in eoque sepeliri voluerunt omnes Hierosolymæ Christiani. Extant ibidem sepulcra Godefridi Bullonii, qui recuperavit terram sanctam, primusque e Christianis coronatus est rex Hierosolymorum, ejusque fratris Balduini, qui Godefrido in regno successit, ejusque hoc etiamnum legitur epitaphium marmori uncialibus litteris incisum, uti refert Bernardinus Amicus in descriptione terræ sanctæ et Hierosolymæ modernæ, impressa Romæ anno Christi 1609.

> Rex Balduinus, alter Judas Machabæus,
> Spes patriæ, vigor Ecclesiæ, virtus utriusque,
> Quem formidabant, cui dona tributa ferebant,
> Cedar, Ægyptus, Dan, ac homicida Damascus,
> Pro dolor, in modico clauditur hoc tumulo.

Quarto, S. Hieron. Raban. S. Thomas et Hugo. volunt hæc nomina appellative accipi, q. d. Ecclesia ædificabitur a torre Hananeel, id est obedientiæ, vel gratiæ Dei, id est, ab Apostolis plenis Spiritu Sancto, usque ad portam anguli, hoc est, usque ad conjunctionem Judæorum et Gentium; super collem Gareb, id est scabiei, ut scilicet peccatores scabie peccati infectos complectatur: et *circuibit Goata*, id est mugitum ejus, ut scilicet complectatur pœnitentes præ contritione mugientes: *Et omnem vallem cadaverum*, id est omnes fideles carni deditos: *Et cineris*, id est eos qui carne ad spiritum conversi, cinere caput conspergunt; *et omnem regionem mortis* peccatorum, quæ extenditur *usque ad torrentem Cedron*, id est tenebrarum, et usque *ad angulum portæ equorum orientalis*, ut scilicet amplectatur eos, qui quasi equi certant, et ad ardua procurrunt, q. d. Ecclesia fideles amplectetur omnes, et peccatores et pœnitentes, et justos et perfectos. Vide S. Hieronym. Verum hæc interpretatio potius mystica est quam litteralis. Denique si quis Judæe pertinaciter urgenti hæc omnia ad litteram ut sonant accipienda esse de Jerusalem terrestri, plane satisfacere velit, concedat id ita esse; sed addat, idipsum complendum fore in fine mundi paulo ante se-

cundum Messiæ sive Christi adventum ad judicium. Ita Thom. Malvenda l. 11. de Antichristo c. 9. hæc ut sonant accipit de terrestri Jerusalem, censetque eam a Judæis tempore Antichristi reædificandam esse tanta amplitudine, ut ad omnes hosce terminos, quos Jeremias assignat, pertingat. Ubi nota, hac ratione et responsione satisfieri posse plerisque argumentis Judæorum, si nimirum prophetias et Scripturas promittentes restitutionem Israelis, restaurationem Hierosolymæ, redemptionem et salutem Judæorum, dicamus accipiendas et explendas esse ut sonant in secundo Messiæ, hoc est Christi adventu, quem Judæi censent fore primum, quia Christum venisse negant. In hoc ergo omnis eorum error et dissensio a Christianis consistit, quod negent primum Christi adventum, et secundum ejus adventum censeant fore primum, ideoque Scripturas loquentes de secundo Christi adventu exponant de primo; eo quod primum negent, censeantque Christum necdum in terras venisse. Porro Prophetas loqui de secundo Christi adventu, liquet ex circumstantiis, quæ significant eos agere de fine mundi, judicio, resurrectione, etc.

CAPUT TRIGESIMUM SECUNDUM,

SYNOPSIS CAPITIS.

Obsessa jam urbe, Jeremias in carcere conclusus, jubetur a Deo emere agrum sui patruelis, ut hoc facto suis, qui captivi ituri erant in Babylonem, spem det, quod inde redibunt ad suos agros rursum possidendos.

1 Verbum, quod factum est ad Jeremiam a Domino in anno decimo Sedeciæ regis Juda: ipse
est annus decimus octavus Nabuchodonosor. 2. Tunc exercitus regis Babylonis obsidebat
Jerusalem: et Jeremias propheta erat clausus in atrio carceris, qui erat in domo regis
Juda. 3. Clauserat enim eum Sedecias rex Juda, dicens: Quare vaticinaris, dicens: Hæc dicit Dominus:
Ecce ego dabo civitatem istam in manus regis Babylonis, et capiet eam? 4. Et Sedecias
rex Juda non effugiet de manu Chaldæorum sed tradetur in manus regis Babylonis: et loquetur os
ejus cum ore illius, et oculi ejus oculos illius videbunt. 5. Et in Babylonem ducet Sedeciam: et
ibi erit donec visitem eum, ait Dominus. Si autem dimicaveritis adversum Chaldæos, nihil prosperum
habebitis. 6. Et dixit Jeremias: Factum est verbum Domini ad me, dicens: 7. Ecce Hanameel
filius Sellum patruelis tuus veniet ad te, dicens: Eme tibi agrum meum, qui est in Anathoth:
tibi enim competit ex propinquitate ut emas. 8. Et venit ad me Hanameel filius patrui mei secundum
verbum Domini ad vestibulum carceris, et ait ad me: Posside agrum meum, qui est in Anathoth
in terra Benjamin: quia tibi competit hæreditas, et tu propinquus es ut possideas. Intellexi autem
quod verbum Domini esset. 9. Et emi agrum ab Hanameel filio patrui mei qui est in Anathoth:
et appendi ei argentum septem stateres, et decem argenteos. 10. Et scripsi in libro, et signavi, et
adhibui testes: et appendi argentum in statera. 11. Et accepi librum possessionis signatum, et stipulationes,
et rata, et signa forinsecus. 12. Et dedi librum possessionis Baruch filio Neri filii Maasiæ
in oculis Hanameel patruelis mei, in oculis testium, qui scripti erant in libro emptionis, et in
oculis omnium Judæorum qui sedebant in atrio carceris. 13. Et præcepi Baruch coram eis dicens:
14. Hæc dicit Dominus exercituum Deus Israel: Sume libros istos, librum emptionis hunc signatum,
et librum hunc, qui apertus est: et pone illos in vase fictili, ut permanere possint diebus
multis. 15. Hæc enim dicit Dominus exercituum Deus Israel: Adhuc possidebuntur domus et agri
et vineæ in terra ista. 16. Et oravi ad Dominum, postquam tradidi librum possessionis Baruch filio
Neri, dicens: 17. Heu, heu, heu, Domine Deus: ecce tu fecisti cœlum et terram in fortitudine
tua magna, et in brachio tuo extento: non erit tibi difficile omne verbum: 18. Qui facis misericordiam
in millibus, et reddis iniquitatem patrum in sinum filiorum eorum post eos: Fortissime,
magne, et potens, Dominus exercituum nomen tibi. 19. Magnus consilio, et incomprehensibilis cogitatu:
cujus oculi aperti sunt super omnes vias filiorum Adam, ut reddas unicuique secundum
vias suas, et secundum fructum adinventionum ejus. 20. Qui posuisti signa et portenta in terra

Ægypti usque ad diem hanc, et in Israel, et in hominibus, et fecisti tibi nomen sicut est dies hæc. 21. Et eduxisti populum tuum Israel de terra Ægypti in signis, et in portentis, et in manu robusta, et in brachio extento, et in terrore magno. 22. Et dedisti eis terram hanc, quam jurasti patribus eorum ut dares eis terram fluentem lacte et melle. 23. Et ingressi sunt, et possederunt eam: et non obedierunt voci tuæ, et in lege tua non ambulaverunt: omnia quæ mandasti eis ut facerent non fecerunt, et evenerunt eis omnia mala hæc. 24. Ecce munitiones extructæ sunt adversum civitatem, ut capiatur: et urbs data est in manus Chaldæorum, qui præliantur adversus eam a facie gladii, et famis, et pestilentiæ, et quæcumque locutus es acciderunt, ut tu ipse cernis. 25. Et tu dicis mihi, Domine Deus: Eme agrum argento et adhibe testes: cum urbs data sit in manus Chaldæorum? 26. Et factum est verbum Domini ad Jeremiam, dicens: 27. Ecce ego Dominus Deus universæ carnis: numquid mihi difficile erit omne verbum? 28. Propterea hæc dicit Dominus: Ecce ego tradam civitatem istam in manus Chaldæorum, et in manus regis Babylonis, et capient eam. 29. Et venient Chaldæi præliantes adversum urbem hanc, et succendent eam igni, et comburent eam, et domos, in quarum domatibus sacrificabant Baal, et libabant diis alienis libamina ad irritandum me. 30. Erant enim filii Israel et filii Juda, jugiter facientes malum in oculis meis ab adolescentia sua: filii Israel qui usque nunc exacerbant me in opere manuum suarum, dicit Dominus. 31. Quia in furore et in indignatione mea facta est mihi civitas hæc, a die qua ædificaverunt eam, usque ad diem istam qua auferetur de conspectu meo. 32. Propter malitiam filiorum Israel et filiorum Juda, quam fecerunt ad iracundiam me provocantes, ipsi et reges eorum, principes eorum, et sacerdotes eorum, et prophetæ eorum, viri Juda et habitatores Jerusalem. 33. Et verterunt ad me terga et non facies, cum docerem eos diluculo, et erudirem, et nollent audire ut acciperent disciplinam. 34. Et posuerunt idola sua in domo, in qua invocatum est nomen meum, ut pollucrent eam. 35. Et ædificaverunt excelsa Baal, quæ sunt in valle filii Ennom, ut initiarent filios suos et filias suas Moloch: quod non mandavi eis, nec ascendit in cor meum ut facerent abominationem hanc, et in peccatum deducerent Judam. 36. Et nunc propter ista, hæc dicit Dominus Deus Israel ad civitatem hanc, de qua vos dicitis quod tradetur in manus regis Babylonis in gladio, et in fame, et in peste. 37. Ecce ego congregabo eos de universis terris, ad quas ejeci eos in furore meo, et in ira mea, et in indignatione grandi: et reducam eos ad locum istum, et habitare eos faciam confidenter. 38. Et erunt mihi in populum, et ego ero eis in Deum. 39. Et dabo eis cor unum, et viam unam ut timeant me universis diebus, et bene sit eis, et filiis eorum post eos. 40. Et feriam eis pactum sempiternum, et non desinam eis bene facere: et timorem meum dabo in corde eorum ut non recedant a me. 41. Et lætabor super eis, cum bene eis fecero: et plantabo eos in terra ista in veritate, in toto corde meo, et in tota anima mea. 42. Quia hæc dicit Dominus: Sicut adduxi super populum istum omne malum hoc grande, sic adducam super eos omne bonum, quod ego loquor ad eos. 43. Et possidebuntur agri in terra ista, de qua vos dicitis quod deserta sit, eo quod non remanserit homo et jumentum, et data sit in manus Chaldæorum. 44. Agri ementur pecunia, et scribentur in libro, et imprimetur signum, et testis adhibebitur: in terra Benjamin, et in circuitu Jerusalem, in civitatibus Juda, et in civitatibus montanis, et in civitatibus campestribus, et in civitatibus quæ ad Austrum sunt: quia convertam captivitatem eorum, ait Dominus.

1. Anno decimo.] cum jam Jerusalem per unum annum obsessa fuisset, cœpit enim ejus obsidio anno nono Sedeciæ, 4. Regum, 25. 1.

2. In atrio carceris,] id est in carcere atrii, vel qui erat in atrio, ut sit anastrophe, vel hypallage; ita Vatabl. et R. David. Secundo et melius, *in atrio*, id est in vestibulo carceris: in eo enim fuisse Jeremiam quasi in libera custodia patet cap. 37. vers. 20. Judæi enim, et præsertim Sedecias eum consulens, in eum, utpote sacerdotem, uti sunt aliqua clementia, dederuntque ei laxam custodiam, sic tamen ut non possent effugere, ita S. Hieronym. Quocirca in hoc atrio Jeremias perrexit prophetare, utpote ee conveniente magna hominum multitudine.

3. Clauserat enim eum Sedecias.] Hæc verba usque ad v. 7. quasi per parenthesin inseruntur, ut enarrent causam cur incarceratus sit Jeremias: simul ut sternant viam ad sequentem prophetiam v. 7. quia enim Jeremias percutserat Sedeciam tristi sua prophetia, scilicet quod ipse cum suis captivus ducendus esset in Babylonem; hinc v. 7. eam mitigat dicens, Deum inde Judæos reducturum.

4. Loquetur os ejus cum ore illius, et oculi ejus oculos illius videbunt.] Ingens fuit hæc pœna Sedeciæ, quod nimirum perfidus, et violati fœderis reus, captus et vinctus victoris Nabuchodonosoris minaces oculos et verba sustinere debuerit. Unde S. Hieron. *Gravior*, ait, *est terror videre quem timeas, et ante increpationem verborum, quam pœnarum sustinere cruciatum.* Sic impiis grave erit supplicium in die judicii videre flammantem faciem irati judicis Christi. Unde dicent *montibus et petris: Cadite super nos, et abscondite nos a facie sedentis super thronum, et ab ira Agni, quoniam venit dies magnus iræ ipsorum, et quis poterit stare?* Apoc. 9. 17.

5. Donec visitem,] sive in bonum, sive in malum, ambigue loquitur et prudenter temperat sermonem, ne regem offendat; vult tamen dicere, donec moriatur Sedecias in Babylone. Ita S. Hieron. Raban. Lyran. Fuit enim Sedecias tota deinceps vita miser, utpote incarceratus et excæcatus, ut mortem optaret quasi finem miseriarum. Sed in morte fuit honoratus; sepultus est enim quasi rex pompa regia, ut patebit c. 34. Aut certe, ut Maldon. ponit regem pro populo, caput pro corpore, q. d. Donec populum Sedeciæ visitem, id est e captivitate reducam.

7. Patruelis.] Hebr. דוד *dod*, Vatabl. et alii vertunt, *patrui*, melius Noster vertit *patruelis*, nimirum Helcias et Sellum erant fratres, Helcias genuit Jeremiam, Sellum genuit Hanameel, erat ergo Hanameel patruelis Jeremiæ. Injecit Deus Hanameeli mentem vendendi agrum, urbe obsessa, cum res essent deploratæ, ita ut nemo agrum empturus videretur; quia injecit pariter Jeremiæ mentem emendi agrum, ut hac emptione portenderet et prædiceret futuram e captivitate liberationem, et reditum in Judæam, quo quisque ad sua prædia regressurus erat, unde ait v. 8. *Intellexi quod verbum Domini esset.* Deus enim regit flectitque voluntates, omnesque causas secundas, easque inter se componit et contemperat, ut una alteri ex æquo respondeat.

Quæres: Quisnam fuit hic ager? Levitæ enim et sacerdotes, qualis erat Jeremias, non habebant agros et possessiones, sed tantum oblationes populi, Num. 18. 20. Resp. Levitas habuisse ædes, urbes et suburbana, scilicet prædia circa urbem ad mille passus, tum ad hortos, tum ad pascua pecorum. Hic ergo ager vel fuit in urbe, ut vult Vatabl. vel suburbanus, ut vult S. Hieron.

Dices; Levit. 25. v. 34. vetantur suburbana Levitarum vendi. Resp. Vetantur vendi extra familiam et tribum, non autem propinquis.

Tibi enim competit ex propinquitate ut emas,] quamvis enim agrum alteri venderem, tu tamen utpote propinquus, posses eum eodem pretio redimere: hoc enim jus etiamnum obtinet; sed maxime obtinuit apud Judæos, ubi maxime curabatur, ne hæreditates ab una tribu in aliam transferrentur, sed in eadem tribu et familia (quantum fieri poterat) permanerent.

8. Possidere.] Id est eme. Hebr. enim est verbum quod ante, scilicet קנה *kana*, quod significat emere, et emendo possidere. Simile quid de Romanis memorat Plutarch. in Vita Hannibalis, ut eorum animos et spiritus ostendat, nimirum cum Hannibal urbi Romanæ cum exercitu immineret, eamque illi e colle vicino ostenderet, Romæ agrum quem Hannibal insederat, venum fuisse propositum, ac invenisse emptorem. Ea fiducia, is animus erat Romanis. Verum eorum res non erant ita deploratæ, uti Hebræorum sub Sedecia, obsessa jam urbe.

9. Septem stateres, et decem argenteos.] Chald. *Septem minas et decem argenteos*, mina continet 60. siclos, Ezech. 45. v. 12. Sic ergo in totum solvisset Jeremias pro agro siclos 412. verum Hebr. שקל *sekel*, siclum vel staterem significat, non minam: nec aliter accipitur in Prophetis siclus, quam apud Mosen; licet id asserere conetur Arias Montanus in Apparatu.

Secundo, S. Hieron. Raban. et a Castro, censent Jeremiam pro agro in totum solvisse 17. siclos argenti. Hebr. enim habent: *Et appendi ei argentum, septem siclos et decem argenti*, id est appendi ei pecuniam ex argento, decem et septem siclos argenti: Scriptura enim solet in numeris minorem præmittere majori. Porro 17. sicli sunt 17. floreni Brabantici: florenus Brabanticus continet 4. regales, sive quatuor Julios. Quare ex hoc loco non convincitur, argenteum fuisse diversum a statere vel siclo, fuisseque dimidium sicli, uti aliqui contendunt. Sed quomodo 17. florenis potuit emi ager? Resp. Quia, imminente captivitate, omnia erant derelicta, et vilia: ager etiam parvus erat (isque forte in solo sterili) quasi hortus olitorius, ait Vatabl. forte etiam reliquum pretii postea persolvit Jeremias, illudque hic non numeratur.

Tertio, dici posset siclum hic aureum intelligi, distinguitur enim ab argenteo a nostro Interprete. Porro sicli pondus erat quatuor drachmarum, unde aureus siclus æqualis erat quatuor coronatis Francicis, argenteus quatuor regalibus Hispanicis, vel quatuor Juliis Italicis. Septem ergo sicli faciunt 28. coronatos, decem argentei faciunt decem florenos Brabant. Verum obstat, quod Scriptura nominare soleat aureos, præsertim cum distinguuntur ab argenteis; quod tamen hic non facit, et in Hebræo plane omnia sonant argentum: quare secundus sensus est genuinus.

10. Scripsi in libro.] Librum vocat instrumentum contractus, sive emptionis agri.

Et signavi,] sigillo publico, forte etiam propria manu subscribendo.

Et appendi argentum in statera.] Omnis enim pecunia et signata jam, et olim non signata, justum et definitum a principe debet habere pondus. Ponderabatur ergo, ut etiamnum ponderatur, ut videatur an esset justi ponderis. Unde Balsasari dicitur: *Appensus est in statera, et inventus es minus habens.* Hinc nummus dictus est græce et latine stater a statera, hebr. שקל *sekel* a pondere. Siclus ergo idem est quod libratum, ponderatum in statera.

11. Librum possessionis.] Id est instrumentum publicum, quo conscriptus erat hic contractus sive stipulatio de agro hoc emendo et possidendo, habebatque sua *rata*, id est ratificationes magistratus et testium, omnemque conditionem et solemnitatem de jure vel consuetudine requisitam, hoc enim est Hebr. חקים *chucquim*.

Secundo, instrumenti hujus fecit copiam Jeremias, unde vers. 14. duos vocat libros, unum signatum, scilicet autographum cum sigillo et testibus, cui fides

erat in judicio, alterum descriptum, puta copiam autographi sine signatura publica, quod semper ad manum esset, quodque omnibus exhiberi posset, ut qui vellent legerent, ideoque hebr. vocatur גלוי *golui*, id est apertum; Noster vertit: *Signa forinsecus*; id est exemplum instrumenti designans et describens omnibus quid prius autographum clausum contineret. Ita Chald. Vatabl. et passim Hebræi.

14. Et pone illos in vase fictili,] testaceo, ne situ putrescant, aut humore corrumpantur; sed ut eos integros inveniamus, cum e captivitate redibimus, qua re significat primo, tempus captivitatis fore longum; secundo, reditum fore certum. Ita Maldon.

Sanchez censet S. Matthæum cap. 27. ubi narrat triginta argenteis, quibus venditus est Christus, emptum esse agrum figuli, citare hunc Jeremiæ locum. Ait enim Matth. *Tunc impletum est, quod dictum est per Jeremiam prophetam dicentem: Et acceperunt triginta argenteos, pretium appretiati, quem appretiaverunt a filiis Israel, et dederunt eos in agrum figuli, sicut constituit mihi Dominus.* Licet enim priora verba sint Zachar. 11. tamen, quia posteriora sunt Jeremiæ hic, hinc ejus nomine citantur per synecdochen, quia agitur non tam de pretio, quo Christus emptus est, quam de pretio agri eo pretio empti. Sensus ergo est, q. d. Ager a Jeremia emptus typus fuit agri figuli, a Judæis pretio venditionis Christi empti in sepulturam peregrinorum. Nam Jeremias agrum hunc non videtur emisse pro se, aut filiis, quos non habebat, aut Judæis, qui ituri erant in Babylonem: ergo pro advenis, idque ad sepulturam. Sacerdotes enim, qualis erat Jeremias, non poterant habere agros pro frugibus, sed tantum suburbana ad pascua pecorum, et ad sepulturam. Porro dictus est ager ille figuli, quia vas hoc fictile Jeremiæ cum instrumentis emptionis in eo agro infossum videtur et sepultum, ut servaretur in longum spatium. Simili tropo vocatus est mons *Calvariæ*, a calvaria et cranio Adæ in eo sepulti, et *Aceldama* vocatus est hic idem ager, id est ager sanguinis, quia pretio sanguinis Christi est emptus. Sic Cajeta, Misenus et Palinurus nomen accepere a sociis Æneæ hoc nomine, qui ibidem sepulti sunt. Vas ergo fictile Jeremiæ vocatur a S. Matthæo figulus per metonymiam, sicuti libros quinque Pentateuchi vocamus Mosen, scripta Homeri et Platonis vocamus Homerum, Platonem quia ab eis edita et composita sunt. Sic nummos a Philippo rege cusos vocamus Philippos. Sic Juvenalis satyra 10. dixit Babylonis muros a figulis esse munitos, quia ex lateribus, quos coquunt figuli, facti et muniti sunt. Sic hic vas fictile significat figulum ejus auctorem, præsertim quia artifices, quales sunt figuli, sæpe vasis a se factis sua nomina inscribebant, uti etiamnum inscribunt. Sensus ergo est, q. d. Ego Jeremias emi, dedique pretium pro comparando agro figuli, hoc est agro vasis fictilis, sive agro in quo ego vas fictile cum instrumentis emptionis infodi et sepelivi: *Sicut constituit et jussit mihi Dominus*, ut hoc facto typum darem et repræsentarem, quod Judæi pretio venditionis Christi ement agrum figuli, idque in sepulturam peregrinorum. Christus enim omnia sua voluit nobis esse proficua, ideoque pretium sanguinis sui voluit prodesse peregrinis, puta Gentilibus, ad sepulturam. Hæc sententia est conjectura ingeniosa, sed difficilis et implexa, alia enim incerta præsupponit, ut in agro a Jeremia empto sepultum esse vas fictile; agrum emptum esse pro sepultura peregrinorum, etc. alis dura complectitur, ut quod ager in quo sepultum est vas fictile, vocatur ager figuli; præsertim quia ager emptus pretio venditionis Christi vere fuit figuli, non vasis fictilis in eo sepulti. Adde, eum ait Matth. *Dederunt eos in agrum figuli*, το eos refert *triginta argenteos*, qui præcesserunt. Jeremias autem non emit hunc agrum 30. sed 17. argenteis, uti paulo ante ostendi. Ad hæc Matth. ait: *Dederunt eos*; Jeremias vero: *Dedi eos*.

Quare facilius et expeditius dicemus, cum S. Hieronym. Baronio, Jansenio, Maldonato in Matth. 27. Suarez. tom. 2. 3. p. disp. 34. sect. 1. et aliis, apud S. Matth. nomen Jeremiæ ab aliquo sciolo appositum in margine, irrepsisse in textum, ideoque esse expungendum, aut certe citari a S. Matthæo alia scripta Jeremiæ, in quibus hæc verba erant, quæ jam non exstant, sed perierunt, uti perierunt visiones Addo Videntis, Abiæ Silonitis, et aliorum Prophetarum. Verum de hoc plura Matth. 27.

15. Adhuc possidebuntur, adhuc ementur post reditum e captivitate, domus et agri.

17. In brachio tuo extento.] Hebr. *excelso*. Brachium excelsum, per epexegesin idem est quod fortitudo magna. Ita Lyran. Non bene ergo Dionys. Carthus. et aliqui alii putant, extentum significare exsecutionem divinæ potentiæ, quæ se in omnem creaturam extendit.

Non erit difficile factu omne verbum,] id est ulla res. Ex Hebræo verti potest: *Non erit tibi admirabile* (hoc enim est פלא *pele*, et admirabile est quod difficile est, rarum et inauditum) *omne verbum*.

18. Qui facis misericordiam in millibus, id est in mille generationes, ait S. Hieron. et reddis iniquitatem patrum in sinum filiorum.] Id est, punis peccata patrum in filiis, uti minatus es Exodi 34. 7. et Deuter. 5. 9. Vide ibi dicta.

19. Incomprehensibilis cogitatu.] Hebr. *multus opere vel adinventione*; Septuag. *potens operibus*, quæ scilicet non tantum vim et efficaciam, sed et captum ec intellectum omnium hominum et angelorum superant, ideoque sunt incomprehensibilia. Deus enim infinitos modos agendi et gubernandi adinvenire potest. Rursum innumeras rationes, fines et intentiones suorum operum adducere potest. Denique infinitas habet vias quibus intentiones suas ad effectum perducat. Hinc patet, loqui proprie Prophetam de incomprehensibilitate, non essentiæ et substantiæ Dei, sed consiliorum et operum ejus: unde præcessit: *Nomen tibi magnus consilio*. Ita Capella et noster Vasquez 1. p. disp. 52. c. 1. Inde tamen recte deducitur incomprehensibilitas substantiæ Dei. Si enim incomprehensibilis est cogitatione et opere, ergo et substantia: hæc enim fons est cogitationum et operum. Ita S. Hieron. Glossa, Lyranus et Scholast. cum D. Thoma 1. p. q. 12. art. 8. Huc allusit Apostolus Rom. 11. 33. *Quam incomprehensibilia sunt judicia ejus, et investigabiles viæ ejus!*

20. Cujus oculi aperti sunt super omnes vias filiorum Adam.] Utinam hos Dei oculos semper intueamur. Scribit Plinius l. 18. c. 6. *Oculum Domini me-*

fares dixerunt fertilissimum esse in agro, quia qui agrum suum sæpe invisit fertilitatem illi affert. Pari modo Dei oculus et intuitus, si semper cogitetur, fertilitatem bonorum operum affert animæ. Narrat Plutarch. lib. de Liberis educandis, eleganter dictum ob Equisone: *Nihil perinde saginare equum, ut regis oculum*: sic nihil perinde saginat animam, quam si Dei oculus et circumspectio semper obversetur animo. Hinc David dicebat: *Providebam Dominum in conspectu meo semper*, Psalm. 15. et Eliseus: *Vivit Dominus, in cujus conspectu sto.* Sic Henoch Genes. 5. Abraham Genes. 17. et alii, jugiter ambulerunt in conspectu Domini, et cum Domino. Vide ibi dicta.

20. Usque ad diem hanc,] scilicet memoria portentorum, quæ fecit Deus in Ægypto, perdurat. Ita Lyran, imo et eorum vestigia. Ita tradit Orosius lib. 1. cap. 10. in maris rubri fundo etiamnum apparere orbitas rotarum curruum Pharaonis in eo submersi. Secundo, S. Hieron. explicat, q. d. Usque ad diem hanc durat continuatio miraculorum ejus, quando per Josue, Eliam, Eliseum et alios miracula pergit edere pro Judæis contra eorum hostes, ut antiqua Mosis portenta videatur identidem renovare. Tertio, q. d. Habemus hodie signa et monumenta, quæ portentorum Ægypti recentem conservant memoriam, scilicet agnum paschalem, azyma, scenopegiam, manna in urna, etc. Ita Maldon. et Sanchez.

Sicut est dies hæc] sicut apparet hodie.

A facie gladii, et famis, et pestilentiæ.] Id est gladio, fame et peste. Est hebraismus. Similis est Psalm. 59. vers. 6. *Ut fugiant a facie arcus.* Hebræi enim faciem rebus omnibus, etiam inanimis, tribuunt.

29. Domatibus] tectis, quæ in Judæa erant plana, ut in iis ambulare et sacrificare possent et vellent, utpote locis excelsis cœlum Deumque spectantibus.

31. In furore facta est mihi civitas hæc.] Id est in vel ad furorem. Ita Hebræe, q. d. Videtur Jerusalem facta ad hoc, ut furorem meum in eam ostendam, et plagarum fulmina vibrem. Secundo, *in furore*, id est furorem meum assiduis novisque sceleribus provocans, vel objectum et irritamentum furoris mei. Unde Chald. vertit: *Quia ira et furor meus resedit in civitate hac.*

34. A die qua ædificaverunt,] id est instaurarunt, auxerunt, ornarunt eam.] Salomon et Judæi. Ita Lyran. Maldon. et alii.

In qua invocatum est nomen meum] quæ de nomine meo, cui dicata est, vocatur domus Dei.

35. Initiarent] certo ritu et notis per ignem innatis obsequio et cultui Moloch consecrarent (Septuag. *sacrificarent*) sicut fideles christianismo initiantur per baptismum; Judæi judaismo per circumcisionem; sacerdotes sacerdotio per unctionem; martyres martyrio per sanguinem et mortem.

36. Et nunc propter ista,] scilicet, ne desperetis aut despondeatis animum, quasi perpetua captivitate puniendi: quia post 70. annos ad terram hanc, et egros vestros redibitis. Ita S. Hieron. Raban. S. Thom. et Castrius. Secundo, sublimiter Sanchez, q. d. *propter ista*, id est, quia vos tam indigni estis mea gratia et beneficiis, ut de eis desperetis; hac de causa, ut ego ostendam altam et divinam meam clementiam quæ certat cum impietate hominum, nec ab se vinci patitur, sed quo major est illa, eo magis se exaltat illamque superat; hac, inquam, de causa ego vos e captivitate congregabo. Simile est Isaiæ 7. 7. et c. 28. 16.

Quod tradetur.] quod tradatur.

37. Congregabo,] scilicet, e Babylone congregatos Judæos reducam in Judæam per Zorobabel; ait Theodor. Lyran. et Sanchez; ac post annos 500. e captivitate peccati reducam eos in aureo Evangelii sæculo et jubileo perenni, ad Ecclesiam per Christum. Hic enim proprie iniit pactum sempiternum cum Judæis a lege ad Evangelium transeuntibus. Nam cum Judæis in judaismo viventibus pactum hoc tantum fuit sempiternum, quia longævum. Christus etiam dat suis cor unum et animam unam. Uno ergo intuitu Deus vidit et notavit temporalem felicitatem redeuntium e Babylone et spiritualem ea adumbratam redeuntium e peccato ad gratiam et salutem paulo post futuram: magis ergo loquitur de spirituali quam temporali. Ita S. Hieron Raban. Hugo, S. Thomas.

41. Et lætabor] q. d. Volupe mihi erit eis benefacere, sicut volupe eis erit bene vivere, servire et obedire mihi.

Plantabo (Chald. *stabiliam*) eos in terra ista, in veritate; Septuag. *in fide*, id est vere et fideliter, sine fuco aut dolo, in toto corde.] Id est omnino ex animo, amantissime, ita ut non reservet ullam offensionis partem aut peccatorum memoriam.

43. Possidebuntur agri] post reditum e Babylone: in cujus signum ego hunc agrum emo et possideo.

Mystice, in Evangelio emantur agri, in quibus absconditi sunt thesauri virtutum, vel in montanis contemplationis, vel in campestribus caritatis, vel in vallibus humilitatis, ac denique ager cœlestis, Matth. 13. 44. Hic finitur Commentarius sive sex libri S. Hieronymi in Jeremiam: in reliqua enim capita nihil ejus exstat.

CAPUT TRIGESIMUM TERTIUM,

SYNOPSIS CAPITIS.

Pergit promittere reditum e captivitate in Judæam per Zorobabel, ac deinde v. 15. per Christum reditum ad salutem et omne bonum. Quocirca hoc caput in Bibliis Arabicis Alexandrinis ponitur ultimum Jeremiæ, quasi oraculorum ejus tristium remedium, et melioris sortis ac felicioris ævi exspectata coronis.

1 Et factum est verbum Domini ad Jeremiam secundo, cum adhuc clausus esset in atrio carceris, dicens. 2. Hæc dicit Dominus qui facturus est, et formaturus illud, et paraturus, Dominus nomen ejus. 3. Clama ad me, et exaudiam te; et annuntiabo tibi grandia et firma, quæ nescis. 4. Quia hæc dicit Dominus Deus Israel ad domos urbis hujus, et ad domos regis Juda quæ destructæ sunt, et ad munitiones, et ad gladium. 5. Venientium ut dimicent cum Chaldæis et impleant eas cadaveribus hominum, quos percussi in furore meo, et in indignatione mea, abscondens faciem meam a civitate hac propter omnem malitiam eorum. 6. Ecce ego obducam eis cicatricem et sanitatem, et curabo eos: et revelabo illis deprecationem pacis et veritatis. 7. Et convertam conversionem Juda, et conversionem Jerusalem: et ædificabo eos sicut a principio. 8. Et emundabo illos ab omni iniquitate sua, in qua peccaverunt mihi: et propitius ero cunctis iniquitatibus eorum, in quibus deliquerunt mihi, et spreverunt me. 9. Et erit mihi in nomen, et in gaudium, et in laudem, et in exultationem cunctis gentibus terræ, quæ audierint omnia bona, quæ ego facturus sum eis: et pavebunt, et turbabuntur in universis bonis, et in omni pace, quam ego faciam eis. 10. Hæc dicit Dominus: Adhuc audietur in loco isto (quem vos dicitis esse desertum, eo quod non sit homo, nec jumentum in civitatibus Juda, et foris Jerusalem, quæ desolatæ sunt absque homine, et absque habitatore, et absque pecore) 11. Vox gaudii et vox lætitiæ, vox sponsi et vox sponsæ, vox dicentium: Confitemini Domino exercituum, quoniam bonus Dominus, quoniam in æternum misericordia ejus: et portantium vota in domum Domini: reducam enim conversionem terræ sicut a principio, dicit Dominus. 12. Hæc dicit Dominus exercituum: Adhuc erit in loco isto deserto absque homine, et absque jumento, et in cunctis civitatibus ejus, habitaculum pastorum accubantium gregum. 13. In civitatibus montuosis et in civitatibus campestribus, et in civitatibus quæ ad austrum sunt, et in terra Benjamin, et in circuitu Jerusalem et in civitatibus Juda, adhuc transibunt greges ad manum numerantis, ait Dominus. 14. Ecce dies veniunt, dicit Dominus: et suscitabo verbum bonum, quod locutus sum ad domum Israel et ad domum Juda. 15. In diebus illis et in tempore illo, germinare faciam David germen justitiæ: et faciet judicium et justitiam in terra. 16. In diebus illis salvabitur Juda et Jerusalem habitabit confidenter: et hoc est nomen quod vocabunt eum, Dominus justus noster. 17. Quia hæc dicit Dominus: Non interibit de David vir, qui sedeat super thronum domus Israel. 18. Et de Sacerdotibus et de Levitis non interibit vir a facie mea, qui offerat holocautomata, et incendat sacrificium, et cædat victimas omnibus diebus. 19. Et factum est verbum Domini ad Jeremiam dicens: 20. Hæc dicit Dominus: Si irritum potest fieri pactum meum cum die, et pactum meum cum nocte, ut non sit dies et nox in tempore suo. 21. Et pactum meum irritum esse poterit cum David servo meo, ut non sit ex eo filius qui regnet in throno ejus, et Levitæ et Sacerdotes ministri mei. 22. Sicut enumerari non possunt stellæ cœli, et metiri arena maris: sic multiplicabo semen David servi mei, et Levitas ministros meos. 23. Et factum est verbum Domini ad Jeremiam, dicens: 24. Numquid non vidisti quid populus hic locutus sit, dicens: Duæ cognationes, quas elegerat Dominus, abjectæ

sunt, et populum meum despexerunt, eo quod non sit ultra gens coram eis? 25. Hæc dicit Dominus: Si pactum meum inter diem et noctem, et leges cœlo et terræ non posui: 26. Equidem et semen Jacob et David servi mei projiciam, ut non assumam de semine ejus principes seminis Abraham, Isaac, et Jacob: reducam enim conversionem eorum, et miserebor eis.

1. Secundo] in carcere.

2. Formaturus illud,] quod prædixit per me cap. præced. Ideoque iterat et confirmat, scilicet reditum e Babylone et pristinam felicitatem; hebr. est אותה *ota, illam*, id est illud: fœmininum enim Hebræi sumunt pro neutro; licet Vatabl. et Pagnin. sic explicent: *illam*, scilicet Jerusalem, formabit, id est reficiet et restaurabit Deus.

3. Clama ad me.] non ad impediendum excidium Jerusalem jam a me absolute decretum, sed ad impetrandum reditum e captivitate. Hunc enim licet etiam decreverim, decrevi tamen illum non concedere, nisi rogatus per preces tuas, Danielis, Ezechielis et aliorum. Proinde moneo ut pro en ores, imo clames: ego enim *exaudiam te*. Ita S. Thomas.

Firma.] Hebr. בצורות *betsurot*, id est, fortia, munita, ita ut a nemine infringi aut impediri possint: Chald. *reservata*, id est occulta, scilicet de futura restauratione Jerusalem, vel potius Ecclesiæ per Christum. Ita Lyran. et Vatabl.

4. Ad domos,] de domibus, hoc enim est heb. על *al*.

Ad munitiones,] de munitionibus et de gladio. Nota, Hierosolymitas cum a Chaldæis obsiderentur, subvertisse domos suas, ut munitiones et machinas bellicas in iis erigerent contra Chaldæos: multi etiam ex omni Judæa venerunt in Jerusalem cum gladiis et armis, ut eam defenderent, fictumque est dum resistere volunt, ut plures eorum, telis et armis Chaldæorum caderent, et domus dirutæ cadaveribus, non hostium sed Judæorum, Deo ulciscente, implerentur: hoc est quod hic dicit Propheta. Ita Chald. Septuag. et Vatabl.

6. Ecce ego obducam eis,] scilicet Judæis. Hebr. et Septuag. habent *ei*, scilicet Jerusalem. Hactenus se Deus ostendit justum vindicem ob scelera Judæorum, nunc se erga eos ostendit misericordem, quasi medicum qui vulnus inflictum curat: boni enim medici est primo, pungere; secundo, ungere: hoc in morbis animæ faciat Pastor et Prælatus. Nota: Loquitur de restitutione et felicitate populi; e captivitate redeuntis, tum temporali inchoata per Zorobabel, ut vult Theodor. tum et potius, sub hac et hujus typo loquitur de spirituali (quæ major fuit et plenior) perarta et completa per Christum. Ita Raban. Hugo, S. Thomas. Prophetæ, ait S. Hieron. in c. 1. Malachiæ, sic futurorum texunt vaticinium, ut præsens tempus non deserant: nam utriusque miscent sermonem, et ex occasione illius felicitatem Christi prædicunt. Vide dicta c. 30. et 31.

Revelabo eis deprecationem pacis et veritatis.] Est hypallage, id est *pacem et veritatem deprecationis*, hoc est deprecatam, puta pacem quam sunt deprecati; uti et promissorum veritatem, id est fidelitatem de ea danda præstabo, inchoate quidem et temporaliter per Zorobabel, sed spiritaliter et complete per Christum. Unde secundo dabo pacem et veritatem tum doctrinæ, tum vitæ, id est vitam perfectam et omne officium virtutis (hæc enim in Script. vocatur *veritas*, scilicet vitæ) per Christum, pro quo deprecati sunt omnes Sancti. Ita S. Thom. Hinc Vatabl. Pagnin. et R. David vertunt: *Dabo eis copiam vel multitudinem pacis et veritatis*; et Chaldæus: *Ecce ego adducam super eos medicinam, et salutem, et sanabo eos, et revelabo eis portam pœnitentiæ, et significabo eis quomodo ambulent in via pacis et veritatis*; Septuag. vertunt: *Revelabo eis ut exaudiam*, q. d. Indicabo eis modum orandi, quo impetrent aurem meam, ut scilicet ego exaudiam eos, et faciam illis pacem et fidem.

7. Et convertam conversionem,] id est captivitatem. Sic accipitur *conversio* v. 11. et 26. et cap. 30. 3. et 18.

Et ædificabo eos] q. d. Ædificabo eis domos dirutas, et in iis eos collocabo, faciam eos inhabitare domos novas eis a me datas. Sic dixit c. 12. v. 16. *Ædificabuntur*, id est habitabunt, *in medio Populi mei*.

Sicut a principio,] cum eos ex Ægypto in Chanaan induxit, ibique stabilivit.

9. Et erit,] scilicet Jerusalem temporalis, vel potius spiritualis, id est Ecclesia per Christum restituta, pace, gratia, bonis et donis Spiritus Sancti abundans.

In nomen Dei, ut scilicet per eam nominis Dei fama promulgetur inter gentes, quæ gaudebunt, laudabunt, et admiratione, et sacro timore et reverentia pavebunt] ad tantam Dei bonitatem et gratiam Apostolis ac Ecclesiæ collatam. Ita S. Thom. Raban. et Hugo. Insuper *pavebunt*, quia videbunt quod Deus, qui fideles suos amicos tot bonis cumulavit, possit etiam infideles inimicos suos perdere, omnibusque malis afficere: quocirca multi eorum ad Deum convertentur. Nota: *In omni pace*, id est in omni rerum prosperitate et affluentia; hoc enim Hebræis est pax, ut patet Ps. 121. 7. *Fiat pax in virtute tua, et abundantia in turribus tuis*. Rursum *in pace*, id est propter pacem. Sic enim sæpe capitur Hebr. ב id est in.

10. Adhuc audietur in loco isto, etc. et foris Jerusalem] Vox *foris* nomen est, non adverbium. Unde Hebr. et Chald. habent, in *plateis Jerusalem*. Simile vidimus c. 11. v. 6.

11. Vox sponsi et vox sponsæ.] q. d. Lætas inibitis nuptias cum Judæis in Jerusalem, et maxime exsultabitis in nuptiis Christi et Ecclesiæ, ac jubilantes canetis carmen, quod vobis præcinuit David, quodque vos in læto et fausto hoc rerum statu cantaturos prædixit Psal. 117. dicens: *Confitemini Domino, quoniam bonus: quoniam in æternum misericordia ejus*. Hoc enim carmen intercalare cecinisse Judæos in reditu e Babylone, patet 1. Esdræ 3.

Portantium vota] eorum qui afferunt victimas et oblationes, quas Deo voverunt in gratiarum actionem pro tanta redemptione, tum ex Babylone, tum potius e peccato: hebr. enim pro *vota* est תודה *toda*, significans confessionem et laudem, id est sacrificium ad laudem, celebrationem et gratiarum actionem Deo oblatum.

12. Habitaculum pastorum accubantium gregum.) q. d. Erunt ibi pascua oberrima, ita ut ibi habitent pastores *gregum accubantium*, id est gregum qui præ ubertate pascuorum, et saturitate in pascuis more suo procumbent et accubabunt. Hæc omnia antitheta sunt malorum quæ eis comminatus est c. 7. 34. et c. 16. v. 9. et c. 25. v. 10. ut patet hæc loca inter se conferenti.

13. Numerantis.] Solet enim pastor vespere reducto grege ad caulas, in earum ostio oves dum transeunt numerare, ne qua desit. Id litteraliter factum est post reditum e Babylone, ait Theodor. et S. Thom. sed multo magis spiritualiter factum est per Christum et Apostolos ac alios pastores. Sic Christus Joan. 10. v. 11. et 14. oves suas vocat nominatim. Significat enim Propheta hic officium, curam et vigiliam pastorum Evangelicorum, ut scilicet singulis ovibus invigilent, ne qua errans vagetur et pereat. Ita Rabanus, Lyran. et Vatabl. Ita fecit Christus, cum ait Joan. c. 10. 14. *Ego cognosco oves meas.* Et Joan. 17. v. 12. et 18. v. 9. *Quos dedisti mihi, non perdidi ex eis quemquam.*

Aliter Sanchez, quasi dicat: Armenta vestra, puta boves, asini, equi, etc. quæ vobis abductis in Babylonem, in Judæa deserta sylvestria facta sunt et efferata, ut se ab hominibus tractari et numerari non paterentur; illa vobis redeuntibus in Judæam rursum cicurabuntur, fientque domestica, sinentque se tractari et numerari. Pastores enim vestri rursus ea pascent; itaque mansuefacient, ut ad manum veniant, et se tonderi ac mulgeri sinant, ultroque offerant ad emolumenta, quæ ex ipsis herus volet capere. Hic sensus congruus est et accommodus.

14. Suscitabo verbum bonum,] id est consolatorium, prosperum, faustum. Sic ait Poeta:

> Nunc dicenda bono sunt bona verba die.

Secundo, *bonum*, id est benignum, propitium, beneficum. Sic ait Virgil. 12. Æneid.

> Vos, o mihi manes
> Este boni, quoniam superis aversa voluntas.

15. Germinare faciam David germen justitiæ.] Id est producam Christum filium Davidis, qui justissimus erit, omniumque justificator. Ita Chald.

16. Hoc est nomen quod vocabunt eum.] Hebr. *Hoc est nomen, quod vocabit eam*, scilicet Jerusalem, id est Ecclesiam: *Dominus justitia nostra*, id est Christus justificator noster, ipse noster est Dominus, ipse noster est Deus: hebraice enim est *Jehova*. Nomen ergo Christi, illi impositum c. 23. 6. communicatur hic Ecclesiæ, imo Christus ipse suum nomen suæ sponsæ de more communicat, ut ipsa sponsum semper in ore habeat, laudet, celebret, dicens: Dominus Christus est justitia mea, id est auctor justitiæ meæ. Si ergo roges quænam hæc civitas? quo nomine vocetur Ecclesia? Respondeo vocari Ecclesiam Christi, seu Ecclesiam, in qua omnes dicunt: Christus est justitia nostra.

P. Gordonus controv. 1. c. 10. vult hunc locum uti et alios, a Judæis esse depravatum ne Christum esse Deum fateri cogantur. Nam tam Noster quam Sept. et Chald. vertunt, vocabunt *eum*, scilicet Christum, non *eam*, scilicet Jerusalem. Verum Franc. Lucas in Notis, ostendit contrarium, scilicet non hebræum, sed latinum textum hic esse corruptum; et S. Hieron. non *eum*, sed *eam* vertisse: quia undecim exemplaria latina manuscripta habent *eam*, non *eum*. Veneta quoque editio Chaldæa habet לה *la*, id est *eam*, non לי *le*, id est *eum*. Videtur ergo lectio cap. 23. 6. huc translata, ut pro *eam* irrepserit *eum*: eo quod illa lectio scribis esset notior, ex eo quod illa tempore Adventus quotidie legatur in Ecclesia. Contra Judæos vero satis convincitur Christum esse Deum, ex simili loco c. 23. 6. ut ibi dixi. Frustra ergo ipsi hunc locum depravassent: debuissent enim tam illum quam hunc depravare.

17. Non interibit de David vir,] scilicet Christus per se, et per suos Vicarios Pontifices regens Ecclesiam in sempiternum. Patet enim hæc non esse vera de regno Judæorum et Davidis temporali, uti vult vir doctus ex Theodoreto (hoc enim sub Zorobabel et Esdra exstinctum fuit) sed spirituali; idem est de sacerdotio quod sequitur. Ita omnes passim interpretes, præter Theodoret. qui vult Machabæos duces et pontifices habuisse matres ex stirpe David et Juda; itaque in eis permansisse tam stirpem, quam regnum et principatum Davidis. Sed hoc incertum est, nec sufficit; tum quia genealogiæ per viros et patres ducuntur, non per matres; tum quia Machabæorum principatus non diu stetit, et jam a 1600. annis plane interiit.

18. Et de sacerdotibus non interibit vir qui incendat sacrificium.] Alludit ad victimas legis veteris, quæ cremabantur occisæ; sed per has intelligit Eucharistiam, ubi Christus (qui uti regnum Davidis, ita et vetus sacerdotium restauravit) charitatis igne succensus quasi cæditur, immolatur et consumitur Deo. Est catachresis. Ita Theodoretus, Lyran. et alii. Mystice, omnes Christiani quasi sacerdotes offerunt oblationes, preces et hostias bonorum operum Deo. Rom. 12. 1. et 1. Petr. 2. 9. Ita Raban. Hugo et S. Thomas. Significat ergo sacrificium Evangelicum, puta Eucharistiæ, fore perpetuum et duraturum usque ad tempora Antichristi, imo usque ad finem mundi. Ita S. Hippolytus lib. de Consummatione mundi.

20. Si irritum potest fieri pactum meum cum die, et pactum meum cum nocte, ut non sit dies et nox in tempore suo: et pactum meum irritum esse poterit cum David,] cum Christo filio Davidis. Primo, Theodor. sic exponit: Sicut dies non potest esse nox, nec nox dies: ita fieri nequit ut pactum meum cum David non sit pactum, et sit irritum. Secundo et genuine, Rabanus: *Sicut*, inquit, *leges cœli, diei et noctis in suo ordine immobiliter persistunt: sic promissio Dei immobilis permanebit.* Unde Chald. vertit: *Sicut fieri non potest ut hæc deficiant.* Et sic explicat Jeremias c. 31. 36. dicens: *Si defecerint leges istæ coram me.* Simile schema et pathos est in Octavia Senecæ:

> Jungentur ante sæva sideribus freta,
> Et ignis undæ, tartaro tristi polus,
> Lux alma tenebris, roscidæ nocti dies, etc.

24. Duæ cognationes,] duæ familiæ, una regia Davidis, secunda Aaronis sacerdotalis. Ita Theodor. Raban. et Hugo: vel, ut Lyran. Juda et Benjamin, quæ duæ tribus solæ remanserunt, aliis decem abductis in Assyriam, unde has duas dicebatur Deus elegisse et

sibi servasse; quas cum viderent impii, vel Chaldæi, ut Raban. et S. Thomas, vel potius, ut Vatabl. et Hugo, increduli Judæi, jam pariter a Deo abjectas, et capiendas a Chaldæis, despiciebant populum Dei, quasi numquam in pristinam dignitatem restituendum.

Eo QUOD NON SIT ULTRA GENS,] ita ut videatur illis non esse gens Judæorum numeranda, vel alicujus momenti. Ita Septuag.

25. SI PACTUM MEUM INTER DIEM.] Sicut fieri non potest ut non posuerim tum initio mundi, tum Gen. 8. 21. cum Noe pactum de stabilitate cœli et terræ, vel ut illud revocem aut mutem: sic fieri non potest, ut omnino abjiciam filios Jacob et David, aut eos e captivitate non liberem: quin vero certissimo eos reducam, et dabo Apostolos, qui sacerdotibus et principibus legis et regni veteris succedant, quasi pontifices et principes Ecclesiæ, Psal. 44. 17. Hi ergo erunt principes seminis, id est posterorum, Abraham, Isaac et Jacob, puta verorum Israelitarum, qui sunt filii Abrahæ non secundum carnem, sed secundum fidem et spiritum, q. d. Apostoli eorumque successores erunt principes fidelium, sive Christianorum: hi enim sunt filii Abraham, Isaac et Jacob; filii, inquam, promissionis, non carnis, Rom. 9. 6. et sequent.

26. CONVERSIONEM,] captivitatem. Vide dicta v. 7.

CAPUT TRIGESIMUM QUARTUM,

SYNOPSIS CAPITIS.

JEREMIAS VATICINATUR JERUSALEM TRADENDAM CHALDÆIS EAM OBSIDENTIBUS. SEDECIAS ERGO REX UT DEUM PLACARET, FOEDUS CUM POPULO INIIT DE SERVANDA DEI LEGE, ATQUE EDIXIT UT JUXTA LEGEM EXODI 21. 1. QUISQUE DIMITTERET SERVOS ET ANCILLAS LIBERAS ANNO SEPTIMO (QUI INDE OLIM DICTUS EST ANNUS LIBERTATIS, IDQUE IN MEMORIAM ET GRATITUDINEM LIBERATIONIS EX ÆGYPTO). POPULUS ID PROMISIT ET FECIT: MOX SOLUTA FUIT OBSIDIO; RECESSIT ENIM NABUCHODONOSOR UT OCCURRERET ÆGYPTIIS, QUI CONTRA SE VENIERANT IN OPEM JUDÆORUM, UT DICITUR CAP. 37. 4. JUDÆI JAM METU LIBERI, RURSUS STIMULANTE AVARITIA, SERVOS QUOS DIMISERANT, IN SERVITUTEM REDIGUNT, CONTRA LEGEM ET PROMISSUM SUUM. HINC REPREHENDIT EOS JEREMIAS, ET MINATUR CHALDÆORUM REDITUM: FUGATIS ENIM ÆGYPTIIS REDIERUNT CHALDÆI ANNO. 9. SEDECIÆ, ET ANNO 11. EXPUGNAVERUNT JERUSALEM. ITA THEODOR. HUGO, LYRAN. S. THOM. ET ALII. VULGO DICITUR:

DÆMON LANGUEBAT, MONACHUS TUNC ESSE VOLEBAT:
AST UBI CONVALUIT, MANSIT UT ANTE FUIT.

SIC HIC JUDÆI ET ALII MULTI, CUM VIRGAM DEI SENTIUNT, OMNIA PROMITTUNT; EA AVERSA, REDEUNT AD PRISTINA VITIA. RURSUM, NOTENT HOC URBES ET RESPUBL. BELLO, FAME AUT PESTE A DEO AFFLICTÆ, QUOMODO HOC FLAGELLUM AVERTERE DEBEANT; NIMIRUM POENITENDO, PECCATA OB QUÆ IMMITTITUR CORRIGENDO, VITAM MUTANDO, AC PRÆSERTIM DEDENDO SE OPERIBUS CHARITATIS ET MISERICORDIÆ. ITA ENIM HEBRÆI HIC OBSESSI, SERVOS DONANDO LIBERTATE, OBSIDIONEM ET SERVITUTEM CHALDÆORUM EVASERUNT: AT UBI RURSUM IN SERVITUTEM EOS REVOCARUNT, IPSIMET MOX IN CHALDÆORUM SERVITUTEM ET JUGUM TYRANNICUM INCIDERUNT. HOC FIDELIBUS IN PUBLICA CALAMITATE SUGGERANT ET INCULCENT CONCIONATORES.

1 VERBUM, quod factum est ad Jeremiam a Domino, quando Nabuchodonosor rex Babylonis,
et omnis exercitus ejus, universaque regna terræ, quæ erant sub potestate manus ejus, et
omnes populi bellabant contra Jerusalem, et contra omnes urbes ejus, dicens: 2. Hæc di-
cit Dominus Deus Israel: Vade et loquere ad Sedeciam regem Juda: et dices ad eum: Hæc dicit
Dominus: Ecce ego tradam civitatem hanc in manus regis Babylonis, et succendet eam igni. 3. Et
tu non effugies de manu ejus: sed comprehensione capieris, et in manu ejus traderis: et oculi tui
oculos regis Babylonis videbunt, et os ejus cum ore tuo loquetur, et Babylonem introibis. 4. At-

tamen audi verbum Domini, Sedecia rex Juda: Hæc dicit Dominus ad te: Non morieris in gladio, 5. sed in pace morieris, et secundum combustiones patrum tuorum regum priorum qui fuerunt ante te, sic comburent te: et væ, Domine, plangent te: quia verbum ego locutus sum, dicit Dominus. 6. Et locutus est Jeremias propheta ad Sedeciam regem Juda universa verba hæc in Jerusalem. 7. Et exercitus regis Babylonis pugnabat contra Jerusalem, et contra omnes civitates Juda, quæ reliquæ erant, contra Lachis, et contra Azecha: hæ enim supererant de civitatibus Juda, urbes munitæ. 8. Verbum, quod factum est ad Jeremiam a Domino, postquam percussit rex Sedecias fœdus cum omni populo in Jerusalem, prædicans: 9. Ut dimitteret unusquisque servum suum, et unusquisque ancillam suam, Hebræum et Hebræam, liberos: et nequaquam dominarentur eis, id est, in Judæo et fratre suo. 10. Audierunt ergo omnes principes et universus populus, qui inierant pactum ut dimitteret unusquisque servum suum, et unusquisque ancillam suam liberos, et ultra non dominarentur eis: audierunt igitur, et dimiserunt. 11. Et conversi sunt deinceps, et retraxerunt servos et ancillas suas, quos dimiserant liberos, et subjugaverunt in famulos et famulas. 12. Et factum est verbum Domini ad Jeremiam a Domino, dicens: 13. Hæc dicit Dominus Deus Israel: Ego percussi fœdus cum patribus vestris, in die qua eduxi eos de terra Ægypti, de domo servitutis, dicendo: 14. Cum completi fuerint septem anni, dimittat unusquisque fratrem suum Hebræum, qui venditus est ei, et serviet tibi sex annis; et dimittes eum a te liberum: et non audierunt patres vestri mo, nec inclinaverunt aurem suam. 15. Et conversi estis vos hodie, et fecistis quod rectum est in oculis meis, ut prædicaretis libertatem unusquisque ad amicum suum: et inistis pactum in conspectu meo, in domo in qua invocatum est nomen meum super eam. 16. Et reversi estis, et commaculastis nomen meum: et reduxistis unusquisque servum suum, et unusquisque ancillam suam, quos dimiseratis ut essent liberi et suæ potestatis: et subjugastis eos ut sint vobis servi et ancillæ. 17. Propterea hæc dicit Dominus: Vos non audistis me, ut prædicaretis libertatem unusquisque fratri suo, et unusquisque amico suo: ecce ego prædico vobis libertatem, ait Dominus, ad gladium, ad pestem, et ad famem: et dabo vos in commotionem cunctis regnis terræ. 18. Et dabo viros, qui prævaricantur fœdus meum, et non observaverunt verba fœderis, quibus assensi sunt in conspectu meo, vitulum quem conciderunt in duas partes, et transierunt inter divisiones ejus: 19. Principes Juda et principes Jerusalem, eunuchi et sacerdotes, et omnis populus terræ, qui transierunt inter divisiones vituli: 20. Et dabo eos in manus inimicorum suorum, et in manus quærentium animam eorum: et erit morticinum eorum in escam volatilibus cœli, et bestiis terræ. 21. Et Sedeciam regem Juda, et principes ejus, dabo in manus inimicorum suorum, et in manus quærentium animas eorum, et in manus exercituum regis Babylonis, qui recesserunt a vobis. 22. Ecce ego præcipio, dicit Dominus, et reducam eos in civitatem hanc, et præliabuntur adversus eam, et capient eam, et incendent igni; et civitates Juda dabo in solitudinem, eo quod non sit habitator.

1. Quando Nabuchodonosor.] Videtur prima hæc obsidio Jerusalem contigisse anno 8. Sedeciæ: nam anno 9. rediit Nabuchodonosor, et continuavit eam ad annum 11. Sedeciæ, quo eam cepit. Jerem. 39. 1. et 52. 4. ergo annus 8. Nabuchodonosoris fuit annus 7. libertatis et remissionis, ut patet v. 9. et 14.

Dicens: Annus 1. Sedeciæ fuit annus 4. hebdomadis annorum sabbaticorum, ut dixi c. 28. v. 1. ergo septimus annus, sive sabbaticus, fuit annus 4. regni Sedeciæ, non octavus.

Resp. Verum id est secundum rectum et legalem computum, sive secundum stylum veteris Calendarii, non autem novi: quia enim hi anni septimi, multis lustris et forte sæculis fuerant neglecti, nec observati; hinc Sedecias eos hic revocans, incheavit eos ab initio regni sui, accedente præsertim necessitate instantis captivitatis, uti dicam v. 14.

5. In pace.] non violenta, sed naturali morte: alioqui in pace non est mortuus qui in captivitate obiit.

Secundum combustiones patrum tuorum, etc. comburent te.] Sic Gentiles cadavera suorum comburebant, ut de Miseno habet Virgilius lib. 6 Æneid. Idem Judæi fecerunt Sauli 1. Reg. 31. 12. et Sedeciæ hic, uti verba textus significant.

Secundo et melius, alii ex Hebræo vertunt, *comburent tibi*, scilicet aromata. Ita Hugo, Lyran. Vatab. Isidor. et a Castro. Aromata enim regum cadaveribus imponi et comburi solita fuisse, patet 2. Paral. 16. 14. et c. 21. v. 19 Nimirum aromata significabant regis vitam laudabilem fuisse, et gratæ famæ odore omnes recreasse. Sic jam flores et serta dantur virginibus et Doctoribus mortuis, eorumque sepulcris imponuntur. Atque juxta hunc sensum videtur expli-

eandus noster interpres, q. d. *Comburent te,* id est super ta, id eat suffient te aut tibi, ait Maldon. Vel *te:* quia corpus tuum in aromatum adustiona etism igne attingetur, et quasi aduretur, atque hoc ipso censebitur combustum, qno aromata super funus ejus combusta sunt. Sio Hispani, ait Sanchez, dicunt, *comedi mortuum,* eum ex funereo mortui convivio comederunt. Nam David, Salomon, et alii reges mortui non leguntur combusti, sed aepulti: ita Hebræi et latini. Sic ax adverso Asa rex 2. Paral. 16. 14. dicitur sepultus, sed ante positus in lecto cum aromatibus et unguentis, quæ *combusserunt super sum embitions nimio.* Ubi R. Kimchi aliique Hebræi tradunt, non tantum aromata, sed et lectos, vestes, aliaqua supellectilia fuisse de more oombusta, ne in usum cujusquam qui a regia prosapia non esset, assumerentur. Idem annotavit Hieron. Magius l. 3. Miscellan. c. 11. Videntur Judæi bac in re imitati Gentiles, qui aromata, arma, vestes, resque charissimas in rogum defuncti injiciebant, uti Cæsari milites parentasse scribit Suatonius. Esto Judæi ob fidam et spem resurrectionis, aromata et supellectilem tantum cremarent, non corpora.

Andi Plutarchum de Catone Minore in funere Cæpionis fratris: *Cum jam fratrsm mortuum comperissst, grovius ferre eisus sst, quem Philasopho conesniret. Nom non solum lamentis et planctu, sed sumptu funeris immodico, exquisitisque vaporibus et prstiosis vestibus corpus cremavit.* Et Tacitum l. 3. Annal. da funere Germanici: *Atque ubi colonias transgrederentur, atratæ plebes, trobeati squites, pro opibus loci, vestem, odores, aliaque funerum solemnia cremabant.* Ex eodem ritu Periandrum in gratiam suæ usuris mortuæ, vestes omnium mulierum Corinthiarum cremasse, tradit Harodot. l. 2. Cicero l. 2. de legib. banc odorum in rogum conjectionem vocat *sumptuosam respersionem,* ac lege XII. Tabularum prohibitam asserit. Plinius l. 12. c. 28. *Periti,* ait, *rerum asseverant, non ferre* (Arabiam) *tontum* (odorum) *annuo fœtu, quantum Nero novissimo suæ Poppææ die concremaverit.* Valerius Maxim l. 5. o. 1. *Caput etiam* (Pompei) *plurimis et pretiosissimis odoribus cremandum curavit Cæsar.* Cynthia apud Propert. l. 4.

Cur nardo flammæ non oluere meæ?

Statius lib. 2. Sylvar. da rogo Glauciæ:

Quid ego exsequias et prodiga flammis
Dona loquar? mœstoque ardentis funera lusu?
Quod tibi perpetuo tristis rogus aggere crevit?
Quod Cilicum flores, quod munera graminis Indi, etc.

Ibidem de psittaco Melioris:

Assyrio cineres adolentur amomo,
Sicaniisque crocis: senio nec fessus inerti
Scandit odoratos phœnix felicior ignes.

Ibidem in Epicodio Pileti Ursi:

Odoriferos exhausit flamma Sabæos,
Et Cilicum messes, Phariæque exempta volucri
Cinnama, et Assyrio manantes gramine succos.

Væ, Domine, plangent te.] Plangentes reges et principes dicebant, הוי אדון *hoi odon,* id est *heu. Domine:* plangentes vero privatos dicebant, הוי אח *hoi ach,* heu, frater, vel heu, soror, ut patet cap. 4. 10. 4. Reg. 3. 10. Esto enim reges ob parem regalem dignitatem se invicem vocarent fratres, uti recte probat hic Sanchez; tamen in funere regum vix aderant reges, qui eos plangerent, fratresque compellarent.

Porro formulam planctus Sedeciæ ita describunt Hebræi in sua chronologia, quam ipsi vocant *Seder olam,* id est series, sive historia sæculi: *Interiit Sedecias, et de ipso hunc instituerunt planctum: Heu! quia mortuus est rex Sedecias, bibens fæces omnium ætatum,* id est, luens peccata priorum sæculorum: fuit enim ipse ultimus rex Juda. Ita exponit Genebrardus ibidem.

8. Percussit rex Sedecias fœdus,] inter se suumque populum et Deum, promittens, quod Deum colerent, ejusque legem servarent. Nominat vero præ aliis legem remissionis anni septimi: tum quia ille annus erat præsens: tum quia magis ad rem pertinebat. Servos enim manumittebant juxta legem, uti ipsi in servitutem Chaldæorum non inciderent.

Prædicans,] voce præconis denuntians.

14. Cum completi fuerint septem anni.] *Completi,* id est compleri cœpti: nam septimo anno ineunte, aut certe currente, et necdum completo, servi dimittendi erant liberi; unde Septuag. vertunt: *Cum completi fuerint sex anni.* Sic Luc. 2. 21. dicitur: *Postquem consummati sunt dies octo ut circumcideretur puer,* id est cum completi sunt dies, et perventum fuit ad diem octavum circumcisioni præstitutum.

15. Ut prædicaretis libertatem unusquisque ad amicum, id est proximum, suum,] id est, proximis suis, puta servis et ancillis Hebræis: Gentiles enim hac lege et libertate non gaudebant. Ita Pagninus, Vatabl. et alii; qui proinde vertunt: *Ut prædicaret libertatem unusquisque fratri suo;* alii, *ad proximum suum,* puta ad heros, q. d. Heri invicem se hortabantur ad manumissionem servorum juxta Dei legem.

16. Commaculastis nomen meum,] dedecore affecistis, violantes legem et pactum meum, quasi rem vilem et ad nutum mutabilem et violabilem. Præclare S. Bernard. in Sententiis: *Carem Deo nec leprosa velet obedientia, nec canina potentia.*

Ut essent liberi et suæ potestatis.] Hebr. *Dimisistis eos in animam suam,* id est suæ animæ, id est libertati, eos reliquistis et restituistis.

17. Prædico vobis libertatem.] Ironice ludit, q. d. Vos liberos dimisistis servos libertati suæ, sed eam revocastis et violastis; hinc ego vos manumittam, ut non sitis amplius servi mei, sitisque liberi, non ut eatis quo vultis; sed deserens vos et hostibus exponens, permittam ut abeatis in gladium, pestem et famem, utque hæc, quasi novi heri dominique vestri libere in vos grassentur. Ita D. Thom. vide c. 15. 2.

Secundo, R. David explicat, q. d. Prædico vobis, id est contra vos, libertatem hostibus, ut vos servituti subjiciant.

Tertio, Maldon. Prædico libertatem, id est servitutem et captivitatem, ut sit antiphrasis. Sed primus sensus planus est et genuinus.

In commotionem.] Hebr. et Septuag. *in dispersionem,* ut vagi, instabiles, timidi et trepidi instar Cain vagemini, totoque orbe spargamini quasi errones. Ita Theodor. Lyran. Hugo, Maldon.

Aliter Vatabl. et Dionys. q. d. Ut omnes commoveantur, vel metu, vel commiseratione, visa vestra clade. Aliter alii, q. d. *In commotionem*, scilicet captis, id est in derisum.

18. Vitulum quam conciderunt.] Dupliciter hæc accipi possunt. Primo, *dabo eiros, etc. vitulum*, id est tamquam vitulum, ut, sicut hic vitulus divisus fuit: ita ipsi per varia regna dividantur et dispergantur. Ita Maldon. Addit Sanchez, q. d. Dabo te vitulum quem concidisti, id est faciam te apparere ea specie, qua vitulus concisus et discerptus. Subjicieris hostili cultro, et late per varia regnorum spatia dispergeris. Patet ex v. 20.

Secundo et aptius, ut τὸ *vitulum*, referatur ad *non observaverunt*, et per vitulum, intelligatur pactum cum Deo initum, et occisione vituli confirmatum, tum hic, tum Exodi 24. 5. ut sit metonymia et catachresis. Ita D. Thom. Lyran. Dionys. Unde Vatabl. vertit, *cæso in duas partes vitulo.*

Nota hic cum Theod. D. Thoma, et aliis, priscum tum Hebræorum, tum aliarum gentium ritum sanciendi fœdera per victimam, puta vitulum: eum enim mactando, et in duas partes dividendo, ac per medium transeundo, imprecabantur sibi mortem et similem dissectionem, si fœdus violarent. De qua re plura dixi Gen. 15. 10. et Exodi 24. 8.

20. Et dabo,] dabo inquam.

Et erit morticinum,] Id est cadaver occisum: alioqui morticinum proprie, est cadaver, quod sine vi, sponte et naturaliter mortuum est.

22. Præcipio] Chaldæis, ut ad obsidionem redeant: *præcipio*, id est permitto, ordino, dirigo, ut redeant ad excidium Hierosolymæ. Nam Hebræum צוה *tsaea*, significat omnem Dei ordinationem et providentiam, sive imperativam, sive ordinativam, sive permissivam. Sic Deus hic *præcepit*, id est primo, ordinavit omnia, verbi gratia, fortunando res Chaldæorum, dando eis facilem et celerem victoriam contra Ægyptios addendo eis vires et animos, objiciendo menti eorum Hierosolymæ tot annis obsessæ et exhaustæ expugnationem fore facilem, etc. Quibus omnibus effectum est, ut Chaldæi sponte sua redirent ad eam obsidendam et expugnandam, quod Deus in tota hac serie providentiæ et ordinationis suæ intendebat: hinc secundo *præcepit*, id est hunc Chaldæorum reditum ordinavit et direxit ad justam suam vindictam, ut scilicet hac ratione, per eos puniret et plecteret impios et fœdifragos Judæos. Sic Deus dicitur præcepisse corvis ut alerent Eliam, *præcepisse*, id est ordinasse et dedisse eis instinctum afferendi panem ad Eliam. Sic Deus dicitur *præcepisse*, id est directe permisisse maledictionem Semei, eamque ordinasse ad punitionem adulterii et homicidii Davidis. Justa ergo et congrua pœna Judæorum fuit, ut sicut ipsi contra legem servos revocarant in servitutem, ita vicissim Deus revocaret Chaldæus ad eorum obsidionem et vastationem.

Simili, et æque justa antithesi dixit S. Chrysost. hom. 2. in Joan. *Ridiculum est, ut servulos nostros in nostris semper negotiis occupatos velimus, nos vero nullum Deo exhibere servitium, præsertim cum nostra omnis servitus nihil ei conferat.* Quocirca congruo justoque judicio Dei sæpe fit, ut qui segniter, tarde, inobedienter serviunt Deo, etiam servos in obsequio suo sentiant segnes, tardos, inobedientes, refractarios.

Eo quod non, ita ut non, sit habitator.

CAPUT TRIGESMUM QUINTUM,

SYNOPSIS CAPITIS.

Exemplo obedientiæ Rechabitarum, arguit Judæorum inobedientiam, atque his poenam, scilicet captivitatem: illis præmium, scilicet posteritatem perpetuam et suum patrocinium, promittit.

1 Verbum, quod factum est ad Jeremiam a Domino in diebus Joakim filii Josiæ regis Juda, dicens: 2. Vade ad domum Rechabitarum: et loquere eis, et introduces eos in domum Domini, in unam exedram thesaurorum, et dabis eis bibere vinum. 3. Et assumpsi Jezoniam filium Jeremiæ filii Habsaniæ, et fratres ejus, et omnes filios ejus et universam domum Rechabitarum: 4. Et introduxi eos in domum Domini ad gazophylacium filiorum Hanan, filii Jegedeliæ hominis Dei, quod erat juxta gazophylacium principum, super thesaurum Maasiæ filii Sellum, qui erat custos vestibuli. 5. Et posui coram filiis domus Rechabitarum scyphos plenos vino, et calices: et dixi ad eos: Bibite vinum. 6. Qui responderunt: Non bibemus vinum, quia Jonadab filius Rechab, pater noster, præcepit nobis, dicens: Non bibetis vinum vos, et filii vestri, usque in sempiternum: 7. et domum non ædificabitis, et sementem non seretis, et vineas non plantabitis, nec habebitis: sed in tabernaculis habitabitis cunctis diebus vestris, ut vivatis diebus multis super faciem terræ, in qua vos pe-

regrinamini. 8. Obedivimus ergo voci Jonadab filii Rechab, patris nostri, in omnibus quæ præcepit nobis, ita ut non biberemus vinum cunctis diebus nostris nos, et mulieres nostræ, filii, et filiæ nostræ: 9. et non ædificaremus domos ad habitandum: et vineam, et agrum, et sementem non habuimus: 10. sed habitavimus in tabernaculis, et obedientes fuimus, juxta omnia, quæ præcepit nobis Jonadab pater noster. 11. Cum autem ascendisset Nabuchodonosor rex Babylonis ad terram nostram, diximus: Venite et ingrediamur Jerusalem a facie exercitus Chaldæorum, et a facie exercitus Syriæ: et mansimus in Jerusalem. 12. Et factum est verbum Domini ad Jeremiam, dicens: 13. Hæc dicit Dominus exercituum Deus Israel: Vade, et dic viris Juda, et habitatoribus Jerusalem: Numquid non recipietis disciplinam ut obediatis verbis meis, dicit Dominus? 14. Prævaluerunt sermones Jonadab filii Rechab, quos præcepit filiis suis ut non biberent vinum: et non biberunt usque ad diem hanc, quia obedierunt præcepto patris sui: ego autem locutus sum ad vos, de mane consurgens et loquens, et non obedistis mihi. 15. Misique ad vos omnes servos meos prophetas, consurgens diluculo, mittensque et dicens: Convertimini unusquisque a via sua pessima, et bona facite studia vestra: et nolite sequi deos alienos, neque colatis eos: et habitabitis in terra, quam dedi vobis et patribus vestris: et non inclinastis aurem vestram, neque audistis me. 16. Firmaverunt igitur filii Jonadab filii Rechab præceptum patris sui, quod præceperat eis: populus autem iste non obedivit mihi. 17. Idcirco hæc dicit Dominus exercituum, Deus Israel: Ecce ego adducam super Juda, et super omnes habitatores Jerusalem, universam afflictionem, quam locutus sum adversum illos: eo quod locutus sum ad illos, et non audierunt: vocavi illos, et non responderunt mihi. 18. Domui autem Rechabitarum dixit Jeremias: Hæc dicit Dominus exercituum Deus Israel: Pro eo quod obedistis præcepto Jonadab patris vestri, et custodistis omnia mandata ejus, et fecistis universa, quæ præcepit vobis: 19. Propterea hæc dicit Dominus exercituum Deus Israel: Non deficiet vir de stirpe Jonadab filii Rechab, stans in conspectu meo cunctis diebus.

Nota hysterologiam: hæc enim, utpote gesta sub Joakim, prius contigerunt quam quæ c. præced. sub Sedecia enarrata sunt. Vide c. 3.

Nota secundo: Rechabitæ metu Nabuchodonosoris, anno quarto Judæos rebellantes invadentis, confugerunt e suis agris in urbem Hierosolymam, ibique diu pacifice habitarunt, ut patet v. 11. Hæc ergo dicta videntur a Jeremia anno septimo vel octavo Joakim qui fuit tertius et quartus Nabuchodonosoris.

2. Vade ad domum.] ad hospitium, ad quod in urbe se receperant, ut patet vers. 11. nec enim Rechabitæ domos habebant, sed tabernacula, ut patet vers. 7.

Rechabitarum.] Notant contra Calvinum Hebræi et Latini, ut D. Thom. Hugo, Lyran. Dionys. Capella et alii, Rechabitas esse Cinæos. Idque ita esse, patet 1. Paral. 2. 55. ubi dicitur: *Hi sunt Cinæi, qui orti sunt ex Hamat* (ita enim est Hebr. Noster vertit, *Calore*) *patris familiæ Rechabitarum*. Nati sunt ergo Rechabitæ ex Jethro, qui et Raguel et Cinæus est dictus; quia de stirpe Cin ortus. Moses enim duxit uxorem Sephoram filiam Jethro: hinc Jethro venit ad Mosen, Exodi 18. 1. et posteri ejus, qui Cinæi dicti sunt, inter Judæos habitarunt; uti patet de Jahel uxore Haber Cinæi, quæ occidit Sisaram, Judic. 4. v. 11. Ex dictis patet, Rechabitas non fuisse Judæos, sed Madianitas; talis enim fuit Jethro.

Ex Jethro ergo progenitus est Rechab vir illustris, qui familiæ Rechabitarum nomen dedit. Suspicatur vir doctus, Jethro, sive Hobab, de quo Numer. 10. 29. esse Rechab, qui Madianitarum vitam et mores, nimirum vacandi rei pecuariæ, non autem seminandis agris, aut plantandis vineis, posteris suis tradiderit, et præcepto sanxerit. Itaque a tempore Mosis et Jethro cœpisse hoc institutum Rechabitarum, imo ante, scilicet a barbaris Madianitis, qui instar Nomadum vagabantur, ideoque habitabant in tabernaculis, uti Tartari in plaustris. Verum obstat, quod Rechab hic fuerit pater sancti Jonadab, viri zelosi, qui cum Jehu Baal et Baalitas evertit, 4. Reg. 10. v. 23. Tempore ergo Jehu, vel potius paulo ante, cœpit hoc non barbarum, sed pium et religiosum Rechabitarum institutum. itaque Rechab pios patrum mores, et quæcumque per traditionem a majoribus sancte observata acceperat, quasi per legem sancita et stabilita tradidit filiis suis: quæ ipsi ita religiose observabant, ut S. Hieron. epist. 13. ad Paulinum, eos cum Elia, Eliseo et filiis Prophetarum, vocet patres monachorum: nam primo, Rechabitæ extra urbes seorsim vivebant, uti faciunt monachi. Secundo, domos non habebant, sed habitabant in tabernaculis, quasi peregrini terræ, non cives. Tertio, vino et deliciis abstinebant, unde Rechabitarum posteri sive successores fuerunt Essæi sive Esseni, de quibus Philo, Euseb. et alii. Hi enim æque temperantes et continentes fuerunt. Ita ex S. Nilo et Suida docet Serarius l. 3. Tribær. c. 9. Quarto, non negotiabantur, non serebant, non metebant, non quærebant opes, esto haberent uxores et liberos, sed vivebant ex pecoribus, et arte pastoritia, victu et vestitu simplici contenti. Quinto, erant Scribæ, id est sapientes, legis studiosi, Deique contemplationi, laudibus et hymnis vacabant: unde ab iis scriptus dicitur Psal. 70. ut habet ejus titulus. Ita Hebræi et S. Hieron. supra.

EXEDRAM,] Cubicula hæc erant, sive cellæ ædificatæ in appendicibus templi, ubi sedere et quiescere poterant sacerdotes et Levitæ. Unde exedræ græce dicebantur a sessione, atque ibi supellex et opes templi recondebantur. Unde v. 4. exedra vocatur gazophylacium. Exedræ ergo erant, sicut subsellia Canonicorum in choro.

Moraliter, qualis debeat esse Rechabitarum, id est, Religiosorum, vita, graphice describit Euseb. Emissenus (vel potius Eucherius) hom. 9. ad Monachos: *Contentione laudabili certate, sit unusquisque vestrum in opere Dei promptior, in oratione ferventior, in lectione sollicitior, in castitate sit purior, in sobrietate parcior, in lacrymarum largitate profusior, in corpore honestior, in corde sincerior, in ira mitior, in mansuetudine moderatior, in risu rarior, in compunctione ferventior, in gravitate fundatior, in charitate jucundior.* Et S. Bernard. ser. 9. in cœna Domini: *Cum, ait, videris monachum ad contumeliam humilem, ad opprobria patientem, suis devotum Prioribus, in moribus mansuetum, tacitum ad loquendum, assiduum ad silentium, in claustro attente legentem, in Ecclesia suis vocibus Christum cum omni devotione laudantem, si non continue, tamen quotidie lacrymantem, parcum in refectione, ad obedientiam promptum, ubique proclivum, ubique inclinatum, ubique verecundum, ore cœlum pulsantem, semper ad Dominum corde clamantem, cultorem proximi, et contemptorem sui, cunctos diligentem, seipsum odientem, tunc dicere poteris: Monachus iste sui Creatoris servat mandatum. O quam felix, o quam beatus est monachus talis!*

Audi et Nazianz. Jambic. 15. uno carmine totum monachi officium complectentem:

Quid est monachus? Est qui vivit et legi et Deo.
Μονη, saluti quæ studet soli cohors.

Μονη est monasterium, sive monachorum cœtus, ut patet. Perperam ergo Lewenklavius μονη vertit *solitudo*.

Hoc est enim quod alter Nazianz. puta S. Basil. ait in serm. de Instit. monachi: *Monasticæ vitæ institutum nihil aliud sibi propositum habet, quam animæ salutem, atque ut quidquid ad eum finem prodesse potest, tamquam Dei mandatum cum timore observet.* Hac de causa Nazianz. monachos vocat Rechabitas.

4. HOMINIS DEI.] Prophetæ Domini. Ita Chald. Vatabl. Lyran. Unde *homo Dei*, vocatur Moses, Josue 14. 7. et Samuel 1. Reg. 9. v. 7. et David et alii. Vide dicta 1. Timoth. 6. 11.

JUXTA GAZOPHYLACIUM PRINCIPUM,] in qua principes sua dona et oblationes recondebant, quas Domino erant oblaturi. Ita Hugo et Lyran. Aut potius, in quo dona a principibus oblata servabantur; illa enim, utpote pretiosa, seorsim et arctius custodiebantur.

SUPER THESAURUM,] super gazophylacium: in Hebræo enim eadem est vox, quam interpres nunc exedram, nunc gazophylacium, nunc thesaurum vertit.

6. JONADAB FILIUS RECHAB, PATER NOSTER, PRÆCEPIT NOBIS, DICENS: NON BIBETIS VINUM.] Nota, ait Theodor. hic mirum patris præceptum, et constantem filiorum obedientiam in re tam dura, atque illustrem perfectionem in lege veteri tam imperfecta. Nam Rechabitæ vitam curis vacuam, et prædiis carentem, vinique abstinentiam adamarunt, imo cum haberent proles et familias, spernebant agros et possessiones, quin et domos, in tabernaculis habitantes, quasi exsules hic et hospites, totique spe in Deum defixi; itaque vixerunt per 300. annos; tot enim fluxerunt a Jehu (cum quo vixit Jonadab pater Rechabitarum, qui eis has sanctiones dedit) usque ad ultimum annum Sedeciæ, sive usque ad eversionem Hierosolymæ. Unde apte Rechab, id est equitem vel ascendentem, et Jonadab, id est spontaneum Domini, patrem habent, ut notat S. Aug. præf. in Psal. 70.

Objicit Calvinus, hic non patris consilium et præceptum, sed tantum filiorum obedientiam laudari. Respond. 4. Reg. 10. v. 15. et 23. satis patrem patrisque actus et vitam laudari. Secundo, si tam sancta fuit hæc filiorum per 300. annos in re tam ardua et alias libera obedientia; utique et præceptum patris sanctum fuit, nec frivolum aut illicitum quid præcepit; sic enim ei non fuisset obediendum. Ita S. Hieron. et August. supra.

Objicit secundo: Hoc præceptum, uti et Ecclesiæ de jejunio, politicum est, nec ligat conscientiam. Respond. Hoc falsum est: si enim de Ecclesia hoc dicas, pari jure dicam præceptum de honorandis parentibus, de obediendo magistratui et principibus, politicum esse, nec ligare conscientiam, quod nemo nisi impius dixerit. Vide S. August. supra.

Resp. secundo, parentem tam ardua non posse præcipere filio, sicut non potest præcipere Religionis ingressum. Præceptum ergo hoc Jonadab consilium fuit, non politicum, sed religiosum: vel certe ipse filios tam bonos et morigeros sciebat, ut ultro illud sibi imponi sinerent.

7. UT VIVATIS DIEBUS MULTIS, ut vivatis vita longa, felici, pacifica et quieta: quia cum essent pauperes carentes possessionibus, litibus quoque quæ circa eas moventur, carebant. Atque dignum erat, ut vita eis prolongaretur, qui vitæ largitorem, puta patrem, debito honore prosequebantur. Unde Exodi 20. v. 12. dicitur: *Honora patrem, etc. ut sis longævus super terram.*

PEREGRINAMINI,] tum quia Rechabitæ, utpote posteri Jethro, erant peregrini in Israel; erant enim Madianitæ, non Israelitæ; tum quia terram sibi hospitium et exsilium, cœlum vero patriam æstimabant. Vide dicta Hebr. 11. v. 9.

Moraliter hoc sibi dicat quisque Religiosus, imo omnis fidelis, cujus cum S. Paulo spes et conversatio in cœlis est: Memento te in terris peregrinari: es enim conscriptus a Deo ab omni ævo civis sanctorum, hæres cœli, et domesticus Dei. In omni ergo studio, labore, prandio, somno, loco, gradu dic: *Peregrinus sum*; per hæc omnia instar peregrini mihi pertranseundum est, nusquam immorandum: ita prægustabis cœlestis patriæ opes et delicias, quas Deus tibi præparavit, ac reipsa post mortem in illas quasi hæres deduceris: amittes vero, si his terrenis animum affixeris, et obnubilaveris. Quare merito exclamat S. Bernard. epist. ad Monachos S. Bertini: *O quantam internæ consolationis dulcedinem et gratiam visitationis divinæ præpedit nugarum vapor ad modicum parens!* Et rursum: *Præsertim nos monachi, quorum velimus nolimus in labore vita est, plane miserabiliores sumus*

omnibus hominibus, si pro tam exiguis tanta patimur detrimenta. Quid enim insipientiæ, imo quid insaniæ est, ut qui majora reliquimus, minora cum tanto discrimine teneamus?

11. VENITE, ET INGREDIAMUR JERUSALEM A FACIE EXERCITUS CHALDÆORUM.] Rechabitæ, ait S. Hieron. ad Paulin. *in tabernaculis semper habitantes, propter irruptionem Chaldaici exercitus Hierosolymam intrare compulsi, hanc primi captivitatem sustinuisse dicuntur, quod post solitudinis libertatem, urbe quasi carcere sunt reclusi.* Unde et Psal. 70 hoc titulo inscribitur. *Psalmus David filiorum Jonadab priorum captivorum.* Quare licet non peccarint Rechabitæ, ob hostis periculum, intrando urbem; tamen melius egissent, si morem suum secuti, longius a Jerusalem in montes et sylvas secessissent: evasissent enim captivitatem, uti fecerant majores eorum in vastatione Amalec, 1. Reg. 15. 6.

14. PRÆVALUERUNT.] Hebr. הוקם *hukom*, id est stabilita, hoc est observata et impleta sunt verba Jonadab, q. d. Rechabitæ in re dura patri obedierunt: vos, o Judæi, in re et lege facili Deo vestro non obedietis.

16. FIRMAVERUNT,] firmiter et constanter observarunt. Subditus enim observans legem patris aut Prælati, sua obedientia confirmat et quasi obsignat eam.

19. NON DEFICIET VIR DE STIRPE JONADAB FILII RECHAB, STANS IN CONSPECTU MEO.] Syrus et Arabicus: *Stans coram me.* Putant Hebræi, filios Rechabitarum nupsisse Levitis, id est, fœminis e tribu Levi, et liberos ex illis procreatos ministrasse Deo in templo. Unde Chald. vertit: *Non deficiet vir de stirpe Jonadab filii Rechab ministrans coram me.* Et Hegesip. l. 2. histor. 22. de Jacobo fratre Domini loquens, sic ait: *Cum eum lapidarent, unus ex sacerdotibus de filiis Rechab, qui sunt Jeremiæ testimonio commendati, dixit: Quid agitis? justus pro vobis Deum precatur.* Verum hoc non videtur esse verum; nam nemo nisi ex patre Levita natus, poterat esse Levita aut sacerdos. Secundo Theodor. et Hugo sic explicant, q. d. Non deerunt Rechab filii, non generatione, sed imitatione: scilicet posteri Christiani, qui Rechabitarum abstinentiam, obedientiam et religionem imitentur. Tertio Dion. censet, promitti hic Rechabitis liberationem ab exercitu Chaldæorum, in communi Judæorum clade. Quarto, alii putant, ex Rechabitis electos fuisse judices. Quinto, simplicius dicunt alii, hic Rechabitis promitti continuam posteritatem, quam Deus semper amet, protegat, et præ oculis habeat. Verum, quia stare coram Domino in Scriptura significat Domino ministrare, uti faciebant Levitæ et sacerdotes in templo; et quia *maximum et pulcherrimum hominis munus est, Deo ministrare*, ut ait Aristides tom. 2. orat. 3. Platonica; hinc sexto, aptius censent alii, quod Rechabitæ ob tantam obedientiam, et abstractionem a curis sæcularibus, electi hic fuerint a Deo ad aliquod Dei et templi ministerium, cujus ipsi erant capaces, seu quod eis committi poterat, sicut Gabaonitis commissa fuit cura aquæ et lignorum templi, Josue 9. 23. Censet Sanchez hoc ministerium fuisse cantandi, et Rechabitas factos esse cantores in templo. Hoc enim videtur dicere Script. 1. Paral. 2. 55. unde et Psalmus 70. eis quasi cantoribus inscribitur. Sic Anna prophetissa et virgines Deo dicatæ (inter quas educata fuit B. Virgo) templo ministrabant, vestes sacras reficiendo, lavando, aptando, etc. Septimo et certissime, ipsa Rechabitarum pia vita et observantia et quasi nazaræatus, vocatur hic statio sive ministerium Domini; ipsi enim æque ut Nazaræi vino abstinebant. Sicut ergo Nazaræi olim, et nunc Religiosi, dicuntur stare coram Deo, illique ministrare: ita idem dici poterat de Rechabitis. Duo ergo hic eis promittit Deus, primo, quod eorum stirps non deficiet. Secundo, quod posteri eorum in pia ista patrum observantia perstabunt, ideoque Deo cordi et curæ erunt, imo quasi familiares amici in conspectu ejus jugiter cum eo versabuntur. Ita S. Benedictus, S. Franciscus, S. Ignatius, aliique illustres Sancti et Ordinum fundatores a Deo audierunt, quod Ordo eorum non deficeret, quodque Deus semper viros insignes ei suggereret, qui disciplinam et sanctitatem Ordinis tuerentur, fulcirent, restaurarent et perficerent.

Celebre fuit olim oraculum S. Benedicti, cujus fama totum orbem pervagata est, scilicet, quod Ordo ab ipso institutus duraturus esset usque ad finem mundi, atque in fine mundi pro Romana Ecclesia staturus fidelissime, et plurimos in fide confortaturus, quodque nullus in eo moriturus esset nisi in statu salutis, uti narrat Arnoldus Wion in Chronicis Ordinis sancti Benedicti, quæ vocat Lignum vitæ lib. 1. cap. 1. sub finem.

Simile exstat de Ordine S. Francisci, in ejus Vita apud S. Bonaventuram, et in Chronicis Ordinis. Cum enim S. Franciscus audiens aliquos apostatare, vel opponere se Ordini suo, valde affligeretur, audivit a Deo: *Quid turbaris, Francisce? quis hunc Ordinem plantavit, nisi ego? ego retinebo, ego illis cadentibus alios substituam, atque si nondum nati fuerint, faciam ut nascantur: quod si tres tantum in eo permanserint, eos ipsos numquam deseram, sed erit hæc semper familia mea.*

Audi et memorabilem visionem S. Pachomii, qui ab Angelo regulam monasticam accepit, quam refert Dionysius Exiguus in ejus Vita: *Astiterunt*, inquit, *super eum* (Pachomium) *Angeli lucis, et juvenis in medio eorum ineffabili pulchritudine atque claritate resplendens, qui instar Solis ex se fulgoris radios emittebat, habens super caput coronam spineam. Et levantes a terra Pachomium Angeli, dicunt ei: Quoniam petisti a Domino misericordiam, ecce veniet tibi misericordia tua, Deus gloriæ Jesus Christus Filius Dei Patris unigenitus, qui missus est in hunc mundum, et pro salute generis humani crucifixus est, spineam ferens in capite coronam. Et Pachomius ait: Ora, Domine, numquid ego te crucifixi? Et Dominus placidior ait ad eum: Non tu quidem crucifixisti, sed parentes tui.* Deinde subjungit promissionem: *Verumtamen animæquior esto, et confortetur cor tuum, quia posteritas tua manebit in sæculum, nec usque in finem mundi deficiet; ipsique qui post te futuri sunt, de profunda illa caligine liberabuntur, quotquot vixerint abstinenter, et curam salutis propriæ gesserint. Modo namque qui præsentia tua se continent, tuarum sequentes exempla virtutum, maxima gratiæ luce resplendent: post te vero qui in hujus sæculi caligine fuerint immorati, quo prudenter intelligent quæ petenda sunt, quæve fugienda; et spontanea voluntate nullo humanitus utentes exemplo, de tantis exierint tenebris,*

omnemque justitiam servantes, æternam vitam toto corde dilexerint: tamen dico tibi, quia cum istis erunt qui nunc tecum in summa continentia, et sanctitate præclari sunt, eamdemque salutem ac requiem sortientur. Hæc dicens Dominus ascendit in cœlum. Sic autem illustratus aer est, ut splendor lucis illius non possit humanis sermonibus explicari.

Tropol. Rechab est Christus, filii ejus sunt viri religiosi, qui ejus obedientiam usque ad mortem imitantur: hi stant coram Domino, parati ad omnem ejus nutum, horum progenies est perpetua. Hi sunt filii Rechab, id est, equitis Christi triumphantis, et cum triumpho ascendentis in cœlum: Christi enim exemplo superant et calcant omnia terrena, ut quasi equites super ea equitent, scandantque in cœlum. Quocirca recte B. Petrus Damiani Cardin. epist. 18. ad Desiderium Cardin. et Abbat. *Cœnobium*, inquit, *est vivarium animarum, captabulum cœlestium pecorum, aviarium volucrum. Captabulum*, vel per euphoniam elisa littera p. *catabulum* (ad quod damnatus S. Marcellus Pontif. ut pasceret bestias, ibi labore et pædore confectus Martyr obiit) est septum vel locus, ita dictus, quod capiat animalia. Sicut enim a venor dicitur venabulum, ita et a capto captabulum, indeque catabulum, ut videtur, licet Etymologicum Græcobarbarum velit esse Græcam vocem a καταβάλλω, id est, demitto, profundo, abjicio, negligo, ut catabulum sit locus demissus, profundus, abjectus, vilis, qualis est stabulum pecorum. Vide de catabulo Cardin. Baron. in Martyrolog. 19. Januar.

CAPUT TRIGESIMUM SEXTUM,

SYNOPSIS CAPITIS.

Jeremias dictat Baruch librum suorum oraculorum et minarum, jubetque ut eum in templo coram omni populo legat. Rex Joakim librum comburit, et Jeremiam cum Baruch occidi jubet: fugit Jeremias, et mox Dei jussu secundum librum minaciorem conscribit.

1 Et factum est in anno quarto Joakim filii Josiæ regis Juda: factum est verbum hoc ad Jeremiam a Domino, dicens: 2. Tolle volumen libri, et scribes in eo omnia verba, quæ locutus sum tibi adversum Israel et Judam, et adversum omnes gentes; a die qua locutus sum ad te, ex diebus Josiæ usque ad diem hanc: 3. Si forte audiente domo Juda universa mala, quæ ego cogito facere eis, revertatur unusquisque a via sua pessima: et propitius ero iniquitati, et peccato eorum. 4. Vocavit ergo Jeremias Baruch filium Neriæ: et scripsit Baruch ex ore Jeremiæ, omnes sermones Domini, quos locutus est ad eum, in volumine libri: 5. et præcepit Jeremias Baruch, dicens: Ego clausus sum, nec valeo ingredi domum Domini. 6. Ingredere ergo tu, et lege de volumine, in quo scripsisti ex ore meo, verba Domini, audiente populo in domo Domini, in die jejunii: insuper et audiente universo Juda, qui veniunt de civitatibus suis, leges eis: 7. Si forte cadat oratio eorum in conspectu Domini, et revertatur unusquisque a via sua pessima: quoniam magnus furor et indignatio est, quam locutus est Dominus adversus populum hunc. 8. Et fecit Baruch filius Neriæ, juxta omnia, quæ præceperat ei Jeremias propheta, legens ex volumine sermones Domini in domo Domini. 9 Factum est autem in anno quinto Joakim filii Josiæ regis Juda, in mense nono: prædicaverunt jejunium in conspectu Domini omni populo in Jerusalem, et universæ multitudini, quæ confluxerat de civitatibus Juda in Jerusalem. 10. Legitque Baruch ex volumine sermones Jeremiæ in domo Domini, in gazophylacio Gamariæ filii Saphan scribæ, in vestibulo superiori, in introitu portæ novæ domus Domini, audiente omni populo. 11. Cumque audisset Michæas filius Gamariæ filii Saphan omnes sermones Domini ex libro: 12. descendit in domum regis ad gazophylacium scribæ: et ecce ibi omnes principes sedebant: Elisama scriba, et Dalaias filius Semeiæ, et Elnatam filius Achobor, et Gamarias filius Saphan, et Sedecias filius Hananiæ, et universi principes. 13. Et nuntiavit eis Michæas omnia verba, quæ audivit legente Baruch ex volumine in auribus populi. 14. Miserunt itaque omnes principes ad Baruch, Judi filium Nathaniæ, filii Selemiæ, filii Chusi, dicentes: Volumen, ex quo legisti audiente populo, sume in manu tua, et veni. Tulit ergo Baruch filius Neriæ volumen in manu sua, et venit ad eos. 15. Et dixerunt ad eum: Sede, et lege hæc in auribus nostris. Et legit Baruch in auribus

eorum. 16. Igitur cum audissent omnia verba, obstupuerunt nousquisque ad proximum suum, et dixerunt ad Baruch: Nuntiare debemus regi omnes sermones istos. 17. Et interrogaverunt eum, dicentes: Indica nobis quomodo scripsisti omnes sermones istos ex ore ejus. 18. Dixit autem eis Baruch: Ex ore suo loquebatur quasi legens ad me omnes sermones istos: et ego scribebam in volumine atramento. 19. Et dixerunt principes ad Baruch: Vade, et abscondere tu et Jeremias, et nemo sciat ubi sitis. 20. Et ingressi sunt ad regem in atrium: porro volumen commendaverunt in gazophylacio Elisamæ scribæ, et nuntiaverunt audiente rege omnes sermones. 21. Misitque rex Judi ut sumeret volumen: qui tollens illud de gazophylacio Elisamæ scribæ, legit audiente rege et universis principibus, qui stabant circa regem. 22. Rex autem sedebat in domo hyemali in mense nono, et posita erat arula coram eo plena prunis. 23. Cumque legisset Judi tres pagellas vel quatuor, scidit illud scalpello scribæ, et projecit in ignem, qui erat super arulam, donec consumeretur omne volumen igni, qui erat in arula. 24. Et non timuerunt, neque sciderunt vestimenta sua, rex et omnes servi ejus, qui audierunt universos sermones istos. 25. Verumtamen Elnathan, et Dalaias, et Gamarias, contradixerunt regi ne combureret librum: et non audivit eos. 26. Et præcepit rex Jeremiel filio Amelech, et Sarajæ filio Ezriel, et Selemiæ filio Abdeel, ut comprehenderent Baruch scribam et Jeremiam prophetam: abscondit autem eos Dominus. 27. Et factum est verbum Domini ad Jeremiam prophetam, postquam combusserat rex volumen, et sermones quos scripserat Baruch ex ore Jeremiæ, dicens: 28. Rursum tolle volumen aliud, et scribe in eo omnes sermones priores, qui erant in primo volumine, quod combussit Joakim rex Juda. 29. Et ad Joakim regem Juda, dices: Hæc dicit Dominus: Tu combussisti volumen illud, dicens: Quare scripsisti in eo annuntians: Festinus veniet rex Babylonis, et vastabit terram hanc, et cessare faciet ex illa hominem et jumentum. 30. Propterea hæc dicit Dominus contra Joakim regem Juda: Non erit ex eo qui sedeat super solium David: et cadaver ejus projicietur ad æstum per diem, et ad gelu per noctem. 31. Et visitabo contra eum, et contra semen ejus et contra servos ejus, iniquitates suas, et adducam super eos et super habitatores Jerusalem, et super viros Juda omne malum, quod locutus sum ad eos, et non audierunt. 32. Jeremias autem tulit volumen aliud, et dedit illud Baruch filio Neriæ scribæ: qui scripsit in eo ex ore Jeremiæ omnes sermones libri, quem combusserat Joakim rex Juda igni: et insuper additi sunt sermones multo plures, quam antea fuerant.

1. Et factum est in anno quarto regni Joakim,] postquam Joakim, re cum Nabuchodonosore composita, Babylono redierat, sed non ita secure, quin adhuc Judæi metuerent Nabuchodonosoris reditum; unde ad eum avertendum indixerunt jejunium, v. 6.

2. Volumen.] Hebr. מגלה *megilla*, significat convolutionem; olim enim liber instar mappæ geographicæ erat quasi una membrana, ex variis membranis consuta, quæ in cylindrum convolvebatur; hoc enim est Hebræum *megilla*, et Latinum volumen.

Dices: Quomodo ergo paginas sive pagellas habebat, ut dicitur v. 23?

Resp. Paginæ vocantur vel ipsæ membranæ partiales invicem assutæ, ut fiat una membrana longa et lata; vel singulæ circumvolutiones, aut partes cylindro convolutæ, quæ singulæ seorsim ordine explicabantur et evolvebantur ut legi possent. Unde pro paginæ hebr. est דלתות *delatot*, id est, ostia, fores, id est, aperturæ, explicationes, explicati gyri.

Secundo, per paginas accipi possunt paragraphi, vel capita, in quæ distinctus erat liber, juxta distinctionem et diversitatem materiæ, puta oraculorum in eo descriptorum.

Tertio, Sanchez opinatur librum hunc aliam habuisse formam, quam volumen olim communiter habebat, nempe quadratam, ut in ea distinctæ essent pagellæ, uti fit in nostris libris. Horum enim etiam tunc usum fuisse, colligitur ex eo quod scribit Joseph. lib. 12. Antiq. 5. de litteris Lacedæmonum datis ad Oniam pontificem in quibus ad calcem hæc leguntur: *Demoteles est, qui has vobis reddidit litteras in pagina quadrangula scriptas, et obsignatas aquilæ sigillo draconem tenentis in unguibus.* Verum hæ litteræ erant instrumenta publica amicitiæ et fœderis.

Summa scripturæ hujus libri erat, ut patet v. 29. *Festinus veniet rex Babylonis, et vastabit terram hanc et cessare faciet ex illa hominem et jumentum.* Erat ergo hic liber, vel compendium prophetiarum Jeremiæ omnium, vel certe ipse liber prophetiæ Jeremiæ a c. 1. hucusque. Ita Sanchez. Hoc enim plane significant verba Dei dicentis: *Scribes in eo omnia verba, quæ locutus sum tibi, etc. ex diebus Josiæ usque ad hanc diem.* Unde patet Jeremiam ab anno 13. Josiæ, quo cœpit prophetare, usque ad annum quartum Joakim, qui hic nominatur, per annos 22. oracula sua non scripsisse, aut potius, scripsisse quidem ea in variis schedis, sed in unum librum et volumen ea non digessisse. Quare Deus hic ei jubet, ut id faciat: quia hoc anno quarto Joakim, cœpit regnare Nabuchodonosor qui impleturus erat hæc oracula, et vastaturus Judæos aliasque gentes.

4. Vocavit ergo Jeremias Baruch,] ut ipse quasi

scriba scriberet hoc volumen dictante Jeremia, sive quia Jeremias minus polite scribebat, et malos formabat characteres, ut vult Sanchez: sive quia Jeremias totus concipiendæ et dictandæ prophetiæ erat intentus: sive quia clausus in carcere obscuro, videre non poterat ut scriberet: sive quia longum erat hoc opus; tota enim Jeremiæ prophetia describenda erat.

5. EGO CLAUSUS SUM] in carcere a Joakim rege timente, ne, si liberum me sinat, meis tristibus oraculis percellam et frangam animos populi. Ita Theodor. Raban. Thomas, Lyran. Aut quia volui librum eis legere, hinc ab eis incarceratus sum. Ita Lyran. et Dionys. Inde tamen, ne rex eum occideret, a principibus emissus est, ut se absconderet, v. 19.

Secundo, planius alii, Hebr. עצור atsur, vertunt: Detentus sum, prohibitus sum, scilicet vel a rege Joakim, ut vult Sanchez; vel a Dei spiritu, ingredi templum et legere librum, ne ibi occidar. Ita Vatabl. Paguin. a Castro et Maldonat.

Hinc patet Prophetas aliquando verbo, aliquando scripto, aliquando et communiter utroque modo prophetasse. Littera enim scripta occidi nequit, rursum non erubescit, denique ad absentes et posteros transmittitur. Qua de re exstat elegans ænigma Antiphanis poetæ Græci:

Natura infantes servans est fœmina in ulnis
Hi muti, genitam sed possunt sistere vocem
Per cunctas terræque vias, perque æquoris undas.
Cui volet absenti mortali audire licebit:
Cuique etiam sensus auditus surdus habetur.

Quod Sappho poetria ita exponit: Fœminea natura est epistola, quæ infantes circumfert litteras, quæ cum mutæ sint, iis tamen qui longe absunt, loquuntur, quibus ipsa vult: legentem vero eam nemo ne proximus quidem, audit: quocirca litteræ æque surdæ ac mutæ esse videntur: mutæ legenti, surdæ astanti.

Rursum ex hac Scriptura Baruch liquet, quam antiquus fuerit usus scribendi calamo et atramento apud Hebræos.

6. IN DIE JEJUNII.] Nota: v. 9. indictum est hoc jejunium ante hanc Jeremiæ jussionem, idque ad placandum Deum, et avertendum Chaldæos; erat enim mense nono, ut dicitur v. 9. quo hactenus nullum nec a Deo, nec a Synagoga indictum erat jejunium, ut patet ex Menologio Hebræorum apud Genebrard. Post tamen ob combustum hunc Jeremiæ librum, indixerunt Judæi annuum jejunium, die septima mensis noni, ut patet ex dicto Menologio. Quare minus recte aliqui per diem jejunii intelligunt festum expiationis, quo jejunium omnibus indictum erat sub pœna mortis, quod celebrabatur die decimo mensis septimi, Levit. 23. 27.

7. SI FORTE CADAT.] Nota: Cadere orationem in conspectu Domini, est eam acceptam esse Domino, eaque Deum exorari. Unde cap. seq. v. 19. Noster interpres Hebræam hanc phrasim vertit: *Valeat in conspectu tuo deprecatio mea*. Ita Chald. S. Thom. et Dionys.

Sed quia liber hic legitur populo ut convertatur et Deum oret, itaque placet; hinc melius Maldonat. Sanchez, Hugo et Vatabl. sic explicant: *Si cadat*, id est si forte Judæi minis excidii quod Deus per Chaldæos intentat, territi et compuncti convertantur ad Dominum, ut humilient, prosternant, et profunde demittant se et preces suas, ut supplices a Deo veniam petant. Simili phrasi ait Jeremias cap. 38. v. 26. *Prostravi ego preces meas coram rege*. Unde seq. hic: *Et revertatur unusquisque a via sua pessima*. Simile est Daniel. 9. v. 17. Vide hic, quid facere soleant minæ Jeremiæ et concionatorum: nimirum minæ, sunt quasi pharmaca, quibus exciti peccatorum humores expelluntur.

9. IN ANNO QUINTO JOAKIM, etc. PRÆDICAVERUNT JEJUNIUM, publica præconis voce indixerunt jejunium, IN CONSPECTU DOMINI,] id est in templo, videlicet ut omnes jejunarent *in conspectu Domini*, id est inclinantes se, et orantes ante conspectum Domini, sicut dixit v. 7. *Si forte cadat oratio eorum in conspectu Domini*. Ita Maldon.

Nota: Hoc jejunium indictum est anno quinto Joakim, uti hic dicitur. Ergo indictum est post obsidionem Hierosolymæ, ejusque vastationem, quæ contigit anno quarto Joakim, in qua ipse Joakim rex cum multis Hierosolymitis, captus, abductus est in Babylonem; sed promittens Nabuchodonosori fidelitatem et tributum in posterum, mox eodem, ut videtur, anno liber in Jerusalem est dimissus: ubi statim ad ingenium rediit, et Chaldæorum jugum excussit. Hac de causa, Dei monitu Jeremias jussit Baruch librum oraculorum suorum describere, regique et proceribus legere, ut modeste se gererent, subderentque ex fide data se Chaldæis, alioqui ipsos sibi, urbi et regno excidium allaturos, uti reipsa contigit.

Porro indictio jejunii hujus præcessit lectionem libri, qua nimirum Baruch legit principibus oracula et minas Jeremiæ, ut patet ex sequentibus. Quocirca hoc jejunium non est indictum ad avertendas hasce minas, et Chaldæos; sed potius in signum publici luctus; eo quod anno præcedenti urbs capta et spoliata esset a Chaldæis, ac multa vasa templi cum rege et proceribus abducta essent in Babylonem. Hanc ergo cladem luxerunt publico et solemni hoc jejunio; quo tamen simul precabantur ut Deus deinceps talem cladem ab eis averteret, nec sineret amplius urbem cum templo suo ab incircumcisis ita pollui et vastari.

12. AD GAZOPHYLACIUM (id est, cubiculum, vide dicta c. præced. v. 2. et 4.) SCRIBÆ,] id est, secretarii, vel, ut Vatabl. cancellarii regii.

16. OBSTUPUERUNT UNUSQUISQUE AD PROXIMUM SUUM,] obstupentes se invicem respiciebant.

18. EX ORE SUO LOQUEBATUR QUASI LEGENS.] Prompte et expedite mihi dictabat, ac si ea ex libro legisset. Significat Baruch. hæc verba non fuisse a Jeremia præmeditata, nec quæsita, sed a Spiritu Sancto suggesta, ut posset dicere cum Davide Psalm. 44. 2. *Lingua mea calamus scribæ velociter scribentis*. Ita Maldon. Jeremias ergo hic omnia sua oracula sine libro dictavit et quasi reparavit; sicut multi putant, licet falso, Esdram dictasse et reparasse S. Scripturam in excidio combustam.

19. VADE, ET ABSCONDERE TU ET JEREMIAS.] Suadent hoc eis proceres; quia sciebant ingenium et consilium Joakim regis, qui arrogans, nec ferens se subjici Chaldæo, oderat Jeremiam suadentem, imo ex ore Dei jubentem, ut ei se subderet. Ergo ne eis rursum subjectionem occinentibus indignetur Joakim, eosque carcere vel morte mulctet, consuluntur eis fugam et latebras.

22. Rex autem sedebat.] Hebr. ישב *ioseb*, id est habitabat, in domo, in qua per hiemem commorari solebat: erat enim mensis nonus, id est November.

Et posita erat arula,] focculus, vel receptaculum prunarum, quo se calefaciebat rex. Ita Septuag. et Chald.

23. Pagellas.] Hoc est, gyros explicatos in explicatione voluminis, sive libri convoluti, ut dixi v. 2. Porro dicit *tres vel quatuor*, quia legerat tres, et cœperat quartam; et quia loquitur uti vulgo homines loqui solent.

Scidit illud, scilicet ipse rex Joakim, ut patet v. 27. et 29. furore correptus, scalpello scribæ,] id est, cultello pennario. Ita Hugo, S. Thom. Lyran. et Vatabl. Falluntur Hebræi, putantes hunc librum fuisse Threnos Jeremiæ; hic enim liber continebat minas excidii futuri: Threni vero continent lamentationes excidii præteriti.

24. Et non timuerunt, neque sciderunt vestimenta sua, q. d. Timorem et horrorem non ostenderunt scindendo vestimenta sua (est hendyadis) rex, qui sciderat et combusserat librum; hunc enim maxime facti et furoris sui pœnitere debebat, et omnes servi ejus.] Moris enim erat apud Hebræos, ut in blasphemiis Deique injuria, omnes audientes scinderent vestimenta, ut hoc ipso Dei injuriam detestarentur et exsecrarentur. Gravis enim erat Dei injuria, scindere et comburere ejus librum et oracula. Quocirca posteri ob conscissum hunc librum, publicum et annuum indixerunt jejunium, uti superius dixi. Sic Josias pater Joakim, *cum audisset verba libri legis Domini, scidit vestimenta sua*, 4. Reg. 22. Quin et impius Achab idem fecit 3. Reg. 21.

26. Abscondit autem eos Dominus,] scilicet in eodem loco, ad quem fugerant ut laterent: verbi gratia, in domo viri alicujus boni et pii: ibi enim Deus eos protexit, et quærentium eos phantasiam aut oculos divertit et avertit alio, ut ad eum locum non accederent, aut Jeremiam cum Baruch non invenirent. Ita Chald. Raban. et Hugo. Sic Christus abscondit se Joan. 8. non fugiendo, sed faciendo se invisibilem, ait ibidem Theophyl. Euthym. Lyran. Mald. et alii.

Aliter D. Thom. qui censet Deum hic per miraculum abscondisse Jeremiam et Baruch, vel transferendo eos in latebras, uti Eliam transtulit; vel oculos eorum tenendo aut excæcando, ne Jeremiam et Baruch viderent. Jeremias fuit hic typus Christi, qui a Judæis quæsitus ad mortem, abscondit se, et transiens per medium illorum ibat, imo sub finem vitæ secessit in civitatem Ephrem, Joan. 11. 54. quia nondum venerat hora ejus.

29. Festinus veniet.] Hebr. בא יבא *bo iabo*, id est, veniendo veniet, id est, veniens in via non tardabit; sed cito instar aquilæ advolabit, adventu suo rumorem præcurret, aderit ante portas vestras, antequam audiatis illum e Babylone discessisse. Vatabl. vertit, *certissime veniet*.

Cessare faciet,] occidet vel auferet homines et jumenta.

30. Non erit ex eo qui sedeat,) scilicet diu et absolute: nam filius ejus Jechonias tantum tribus mensibus regnavit, ideoque æstimatur ac si non regnasset. Ita Theod. Posteri vero Jechonias non fuerunt reges, sed duces populi. Machabæi aliqui fuerunt reges, sed hi fuerunt ex tribu Levi, non Juda; ac consequenter non fuerunt ex stirpe Joakim.

Et cadaver ejus projicietur ad æstum per diem, et ad gelu per noctem,] q. d. Joakim occidetur a Chaldæis, et cadaver insepultum projicietur, ut loco publico putrescat. Hæc est infamis sepultura asini, quam ei prædixit cap. 22.

Præclare Aristides orat. in Etheonem tom. 1. *Dum*, ait, *mors omnibus æque sit proposita, illud certe, ut quis præclarissima quæque consecutus, gloriose abeat, nec diis nec hominibus invisus, non omnibus est, sed paucis admodum concessum.* Subdit ad id stimulum: quia vita nostra brevis est, ut etiamsi Nestoris annos computes, minima sit pars æternitatis, imo nulla.

31. Et non audierunt.] Id est, quia non audierunt hoc est, obedierunt jussis et oraculis Dei editis per Jeremiam.

32. Additi sunt sermones multo plures, quam antea fuerant.] Hebr. Additi sunt sermones multi similes illis prioribus, id est, minaces. Ita Septuag. Chald. Vatabl. et alii.

CAPUT TRIGESIMUM SEPTIMUM,

SYNOPSIS CAPITIS.

Jeremias, Sedeciæ consulenti et roganti, ut pro se et urbe oret, prophetat Nabuchodonosorem, qui a Jerusalem recesserat pugnaturus contra Pharaonem, reversurum, et Jerusalem combusturum. Hinc quasi transfugere vellet ad Chaldæos, capitur, et in tetrum locum conjicitur; sed deprecans Sedeciam, ab eo commodiorem custodiam et quotidianam annonam impetrat.

1 Et regnavit rex Sedecias filius Josiæ pro Jechonia filio Joakim: quem constituit regem Na-
buchodonosor rex Babylonis in terra Juda. 2. Et non obedivit ipse, et servi ejus, et po-
pulus terræ, verbis Domini, quæ locutus est in manu Jeremiæ prophetæ. 3. Et misit rex
Sedecias Juchal filium Selemiæ, et Sophoniam, filium Maasiæ sacerdotem, ad Jeremiam prophetam,
dicens: Ora pro nobis Dominum Deum nostrum. 4. Jeremias autem libere ambulabat in medio po-
puli: non enim miserant eum in custodiam carceris. Igitur exercitus Pharaonis egressus est de Æ-
gypto: et audientes Chaldæi, qui obsidebant Jerusalem, hujuscemodi nuntium, recesserunt ab Jeru-
salem. 5. Et factum est verbum Domini ad Jeremiam prophetam, dicens: 6. Hæc dicit Dominus
Deus Israel: Sic dicetis regi Juda, qui misit vos ad me interrogandum: Ecce exercitus Pharaonis,
qui egressus est vobis in auxilium, revertetur in terram suam in Ægyptum: 7. et redient Chal-
dæi, et bellabunt contra civitatem hanc: et capient eam, et succendent eam igni. 8. Hæc dicit Do-
minus: Nolite decipere animas vestras, dicentes: Euntes abibunt, et recedent a nobis Chaldæi; quia
non abibunt. 9. Sed et si percusseritis omnem exercitum Chaldæorum, qui prælliantur adversum
vos, et derelicti fuerint ex eis aliqui vulnerati: singuli de tentorio suo consurgent, et incendent
civitatem hanc igni. 10. Ergo cum recessisset exercitus Chaldæorum ab Jerusalem propter exer-
citum Pharaonis, 11. egressus est Jeremias de Jerusalem ut iret in terram Benjamin, et divide-
ret ibi possessionem in conspectu civium. 12. Cumque pervenisset ad portam Benjamin, erat ibi
custos portæ per vices, nomine Jerias, filius Selemiæ filii Hananiæ, et apprehendit Jeremiam pro-
phetam, dicens: Ad Chaldæos profugis. 13. Et respondit Jeremias: Falsum est, non fugio ad Chal-
dæos. Et non audivit eum: sed comprehendit Jerias Jeremiam, et adduxit eum ad principes.
14. Quam ob rem irati principes contra Jeremiam, cæsum eum miserunt in carcerem, qui erat in
domo Jonathan scribæ: ipse enim præpositus erat super carcerem. 15. Itaque ingressus est Jere-
mias in domum laci et in ergastulum: et sedit ibi Jeremias diebus multis. 16. Mittens autem Se-
decias rex tulit eum: et interrogavit eum in domo sua abscondite, et dixit: Putasne est sermo a
Domino? et dixit Jeremias: Est. Et ait: In manus regis Babylonis traderis. 17. Et dixit Jeremias ad
regem Sedeciam: Quid peccavi tibi, et servis tuis, et populo tuo, quia misisti me in domum car-
ceris? 18. Ubi sunt prophetæ vestri, qui prophetabant vobis et dicebant: Non veniet rex Babylo-
nis super vos, et super terram hanc? 19. Nunc ergo audi, obsecro, domine mi rex: Valeat depre-
catio mea in conspectu tuo: et ne me remittas in domum Jonathan scribæ, ne moriar ibi. 20. Præ-
cepit ergo rex Sedecias ut traderetur Jeremias in vestibulo carceris: et daretur ei torta panis quo-
tidie, excepto pulmento, donec consumerentur omnes panes de civitate: et mansit Jeremias in ve-
stibulo carceris.

6. Ecce exercitus Pharaonis, etc. revertetur in Ægyptum.) Narrant Rabbini, quod, cum Ægyptii jam haberent classem in mari, nutu Dei apparuerint super mare utres inflati, ad speciem viscerum humanorum, per mare agitati, dixerintque Ægyptii inter se: *Hi sunt majores nostri Ægyptii, qui suffocati sunt in mari*

propter istos Judæos : et nos nunc vadimus, ut auxilia mur eis? steterunt igitur, et redierunt retro. Hæ sunt fabellæ R. Salomonis.

Nota: Hæc prophetia contigit sub Sedecia, sub tempus obsidionis Jerusalem, ac proinde accidit diu post illam capitis præced. illa enim contigit sub Joakim. Est enim in Jeremia crebra hysterologia: quia prophetiæ ejus in unum volumen compilatæ sunt promiscue, non servato ordine, uti dixi initio in cronotaxi. Quæ hic et sequentibus cap. scribuntur a Jeremia, historiæ sunt adeo claræ, ut qui eis longa interpretatione lucem afferre velit, ess potius sit obnubilaturus et caliginem eis offusurus.

8. Nolite decipere animas vestras.] Id est, primo, Nolite falso animis vestris persuadere, quod Chaldæi prorsus abibunt. Secundo, *animas*, id est, vitas vestras: has enim redeuntes Chaldæi vobis eripient, aut ita affligent, ut malitis mori quam vivere. Tertio, *animas vestras*, id est, vos ipsos, ut sit synecdoche.

Euntes abibunt.] Id est, omnino abibunt ut amplius non redeant.

9. Sed et si percusseritis omnem exercitum Chaldæorum,] q. d. Adeo fixum et certum est Dei decretum de Jerusalem excidio, ut licet Chaldæi ab Ægyptiis, ut vos speratis, aut a vobis cæderentur, ita ut pauci cladem hanc evaderent, iique graviter saucii: Deus tamen per illos Judæorum agmina sterneret, urbemque concremaret. Tam durum est Deum habere adversarium; ac contra eum pugnare vel obniti, est contra stimulum calcitrare. Ita Sanchez.

11. Et dividerent ibi possessionem,] non filiis suis, ut vult Chald. nullos enim habuit; mansit enim virgo, ut dixi cap. 16. 2. sed fratribus et propinquis. Aut ut possessionem quæ sibi forte obvenerat, vel agrum quem emerat ab Hanameel cap. 32. 9. ab aliis ejus et vicinorum agris dimetiretur et divideret. Ita S. Thom. Lyran. et Dionys.

Verum agro obstat, quod ager ille postea sit emptus, scilicet cum Jeremias incarceratus esset (qui hic v. 4. dicitur fuisse liber, unde et urbe egredi voluit v. 10.) scilicet anno decimo Sedeciæ, cum paulo post expugnata est Jerusalem, ut patet c. 32. vers. 1. et 2. Adde, pene frustra fuisset hæc partitio bonorum, utpote quæ in prædam cessura mox erant victori Chaldæo: potuit tamen eam prætexere Jeremias fugæ suæ ut mox dicam.

Secundo, Sanchez explicat, q. d. Egressus est Jeremias de Jerusalem, ut domum et habitationem a populo Solymitano divideret, id est ut a populo jamjam vastando et perituro subtraheret : *dividere* autem *in conspectu civium*, nil est aliud, quam spectantibus civibus fugam illam seu discessum moliri. Hic sensus in Hebræo est planior; nam ex Hebræo potest sic verti cum Vatablo et Pagnino, *ut lubricaret exinde in medio populi*, id est, ut more rei lubricæ dilaberetur ex urbe in medio populi, qui turmatim soluta jam obsidione ex urbe egrediebatur. Aut, *ut divideret se a populo*, id est, ut secederet ab urbe. Videns enim Jeremias Sedeciam et proceres sibi offensos, et parare carceres, aliaque diriora; simul prævidens paulo post Jerusalem, et omnia quæ in ea erant, vastanda esse, mature voluit sibi consulere, ac occasione disponendi de rebus suis, abire in Anathoth et ex Jerusalem se subducere, ut se exeidio eriperet. Septuag. vertunt: *Ut emeret inde* (aliquid) *in medio populi*, id est, in mercatu, quod Theodor. explicat, q. d. Ut emeret panes; erat enim fames in urbe paulo ante obsessa.

12. Jerias.] Hic erat nepos, id est, filius filii Hananiæ (ut hic dicitur) cui mortem intentavit Jeremias, cap. 28. 16. ideoque nepos ejus Jerias, ut mortem avi vindicaret, Jeremiæ infensus hic eum capit. Ita R. Salom. Lyran. et alii.

14. Cæsum.] vel pugnis, vel, ut Raban. S. Thomas et Lyran. flagellis, et sic Jeremias fuit typus Christi flagellati.

Nota hic, quam perniciosa sit temeraria suspicio, et præcipitatum judicium. Ex eo quod Jeremias urbe exiret, suspicax Jerias ait: *Ad Chaldæos profugis.* Credunt et principes, insontemque Jeremiam cædunt et incarcerant. Peccavit in hoc Heli, qui Annam suspirantem ad Deum, quasi ebriam et temulentam increpavit; et Pharisæi qui Christum calumniati sunt, vocantes gulonem, vini potorem, dæmoniacum, quod cum Publicanis et peccatoribus accumberet, morbosque curaret. Gravius deliquit Theodosius Junior Imper. qui ob pomum ab Eudocia uxore dono datum Paulino nobilissimo viro, suspicatus adulterium, eum innocentem interfici jussit, Eudociam a societate thori removit. Et Constantinus Magnus, qui Crispum filium falso incestus ab uxore accusatum, mox interfici jussit. Laborant hoc malo melancholici, quia ex umbra gravia mala mox ominantur. Est enim melancholia, utpote humor ater, tristis, timida, suspicax, maligna. Hi ergo contra eam ex professo pugnare debent, omniaque phantasmata suspicionum quæ incidunt animo, mox elidere: nam, ut B. Dorotheus ait, *mendosa amussis etiam recta depravat.* Narrat idem B. Dorotheus, custodem horti domestici suspicatum esse de quodam Religioso, quod poma ex horto furto sublegisset, itaque accessisset ad S. Synaxim; accusavit eum apud Antistitem. Ille re examinata cognovit Religiosi innocentiam, ac hortulanum suspiciosum publice coram omnibus gravissime increpuit et confudit. S. Franciscus incidens in pauperem mendicum, cum socius ei diceret: Forte hic inopiam simulat, et dives est; jussit mox illi ut flexis genibus a mendico veniam peteret, eumque nudum veste sua tegeret. Cassianus lib. 5. de Instit. renunc. cap. 30. narrat Machetem virum sanctum, sed severi nimis et suspicacis judicii, ita a Deo punitum et correctum fuisse: *Mochetes*, inquit Cassian. *cum instituerat nos neminem dijudicare debere, intulit tria fuisse in quibus discusserit vel reprehenderit fratres: primo, quod uvam sibi nonnulli paterentur abscindi; secundo, quod haberent in cellulis sagum; tertio, quod oleum benedicentes sæcularibus exposcentibus darent. Unde justo Dei judicio hæc omnia se incurrisse dicebat: nam ægritudinem uvæ contrahens et tabescens, coactus sum, ait, eam abscindi permittere; cujus etiam infirmitatis obtentu, sagum quoque habere coactus sum; oleum etiam benedicere et supplicantibus dare, cum alia ratione eorum importunas preces evadere non possem.* Unde concludit: *Quibus mihi manifeste compertum est, iisdem causis ac vitiis monachum obligari, in quibus de aliis judicare præsumpserit.*

15. In domum Laci,] in carcerem, qui quia teter, te-

nebricosus, fœtidus, cœnosus, profundus erat et horridus, hinc similis erat laco, foveæ, sepulcro et inferno. Sic Joseph dicitur descendisse in foveam, id est, in lacum carceris, Sapient. 10. 13. et Daniel. cap. 6. dicitur projectus in lacum leonum. Quocirca Jeremias, ne ejus squalore conficeretur, rogat inde eripi; unde in vestibulum quasi commodiorem locum translatus est vers. ultimo. Sic apud omnes gentes carceres horridi longam mortem præ se ferebant; hinc Athenis, carcer dictus est *barathrum*, et a Christo *tenebræ exteriores*; non quod esset extra urbem; sed *exteriores*, id est extreme et summe tenebricosus. Carcer quoque dictus est *ergastulum*, quasi dicas operatorium, quia in carcere servi vincti operari, ut molere, pinsere, et statum operis pensum persolvere debebant. Sed hæc in laco fieri non poterant; is tamen communi voce et more vocatur hic *ergastulum*.

Est hæc tertia incarceratio Jeremiæ. Primo enim in carcerem missus fuit cap. 20. vers. 2. a Phassur filio Emmer, sed postridie eductus; secundo, incarceratus fuit c. 32. v. 3. a Sedecia rege: tertio hic. Hanc foveam sive lacum Jeremiæ Constantinum Imper. mirifica fabrica exornasse, scribit Niceph. l. 8. 30.

16. Putasne est sermo a Domino?] q. d. A temetipso dicis urbem comburendam, an a Deo inspiratus? Ita Hugo et Vatabl. Vel potius, quia sciebat eum esse Prophetam Domini, q. d. Estne sermo aliquis novus a Deo? cupiebat enim Sedecias mitius aliquid et favens suæ pertinaciæ oraculum novum audire. Ita ex Hebr. et Septuag. Theodor. S. Thom. Lyran. et a Castro. Unde respondet Jeremias: De novo mihi revelatum est, quod in manum regis Babylonis traderis.

18. Ubi sunt,] q. d. Ex eventu videte me esse verum Prophetam, qui prædixi adventum Chaldæorum, uti jam eos advenisse videtis, falsos vero et mendaces Prophetas esse, qui id negarunt. Ita Theodor. S. Thom. et Lyran.

19. Valeat deprecatio mea in conspectu tuo,] sine te, mi rex, a me exorari; acquiesce deprecationi meæ.

20. In vestibulo carceris,] in atrio carceris communis; non ergo erat Jeremias in cellulis vinctorum, ut vult R. David, qui *τὸ in vestibulo carceris*, per hypallagen exponit, q. d. *In carcere qui erat in vestibulo*, sed in atrio, quasi in libera custodia, idque Dei providentia, ut eum ibi facilius cives adire et audire possent. Unde in hoc atrio emit agrum ab Hanameel, fecitque emptionis instrumenta, c. 32.

Torta,] hebr. ככר *kickar*, id est, panis rotundus et orbicularis, quæ dicitur *torta* quasi *tracta*, et in orbem contorta. Hinc et talentum, quia orbiculatum, vocatur *kickar*.

Excepto pulmento,] id est, obsonio, vel cibo qui pulti vel pani additur. Veteres enim temperantes, pulte pro pane utebantur, ut dixi Genes. 25. 29. q. d. Sedecias liberalis fuit in Jeremia alendo; jussit enim in publica fame ei dari tortam panis, pulmentum vero sine mensura.

Aliter Septuag. Chald. Pagnin. et Vatabl. vertunt, scilicet, *Et dedit ei tortam panis* (scilicet emptam) *de vico*, seu *platea pistorum*, id est, dedit ei tortam panis communis, quem pistores coquebant quotidie servis regiis, stata quantitate et pondere. Hoc enim est *kickar* sive torta.

Mansit, usque ad expugnationem urbis, Jeremias in vestibulo carceris.] Merito potuit, potestque nunc maxime Jeremias cum S. Paulo gloriari in crebris continuisque carceribus ac vinculis, cum aeque dicere: *Ego vinctus in Domino*, Ephes. 3. 1. Et. *In laboribus plurimis, in carceribus abundantius, in plagis supra modum, in mortibus frequenter*, 2. Cor. 11. 23. Ita nuper in iisdem gloriabatur Michael in Japone Martyr an. Domini 1609. uti patet ex ejus litteris, in quibus inter alia sic ait: *Quadriennio fui in carcere, ita lætus et alacer, ut uno tantum die mihi fuisse videar. Non possum Dei in me beneficentiam verbis exæquare, quod pro ejus fide captus sim; nimirum dignatam esse augustissimam illam Majestatem ex illo die, animæ et corporis mei eslut adire et capere possessionem. Exinde semper in summa pace fui. Æstuabat cor meum inæstimabili desiderio, sui ad omnem Dei nutum, in prosperis et adversis ad unguem conformandi.* Et rursum: *Quantumcumque me mundus despiceret, premeret, vexaret, affligeret, statui nihil me ista pensi facturum. Satis enim scio irrisiones, contemptus, fastidia, et quaslibet injurias pro Dei amore æquo animo toleratas, omnium Regum et Imperatorum sceptris ac diadematibus esse infinitis partibus anteponenda.*

CAPUT TRIGESIMUM OCTAVUM,

SYNOPSIS CAPITIS.

E carcere Jeremias hortans populum ad deditionem, in lacum limosum conjicitur, sed ab Abdemelech Æthiope liberatur. Secundo, v. 14. rogatus secreto a Sedecia suadet ei ut se tradat Chaldæo; rursumque in atrium carceris ligatus manibus pedibusque conjicitur, in eoque manet usque ad excidium urbis.

1 Audivit autem Saphatias filius Mathan, et Gedelias filius Phassur, et Juchal filius Selemiæ, et Phassur filius Melchiæ, sermones, quos Jeremias loquebatur ad omnem populum, dicens: 2. Hæc dicit Dominus: Quicumque manserit in civitate hac, morietur gladio, et fame, et peste: qui autem profugerit ad Chaldæos, vivet, et erit anima ejus sospes et vivens. 3. Hæc dicit Dominus: Tradendo tradetur civitas hæc in manu exercitus regis Babylonis, et capiet eam. 4. Et dixerunt principes regi: Rogamus ut occidatur homo iste: de industria enim dissolvit manus virorum bellantium, qui remanserunt in civitate hac, et manus universi populi, loquens ad eos juxta verba hæc: siquidem homo iste non quærit pacem populo huic, sed malum. 5. Et dixit rex Sedecias: Ecce ipse in manibus vestris est: nec enim fas est regem vobis quidquam negare. 6. Tulerunt ergo Jeremiam, et projecerunt eum in lacum Melchiæ filii Amelech, qui erat in vestibulo carceris: et submiserunt Jeremiam funibus in lacum, in quo non erat aqua, sed lutum: descendit itaque Jeremias in cœnum. 7. Audivit autem Abdemelech Æthiops vir eunuchus, qui erat in domo regis, quod misissent Jeremiam in lacum: porro rex sedebat in porta Benjamin. 8. Et egressus est Abdemelech de domo regis, et locutus est ad regem, dicens: 9. Domine mi rex, malefecerunt viri isti omnia quæcumque perpetrarunt contra Jeremiam prophetam, mittentes eum in lacum, ut moriatur ibi fame, non sunt enim panes ultra in civitate. 10. Præcepit itaque rex Abdemelech Æthiopi, dicens: Tolle tecum hinc triginta viros, et leva Jeremiam prophetam de lacu antequam moriatur. 11. Assumptis ergo Abdemelech secum viris, ingressus est domum regis, quæ erat sub cellario: et tulit inde veteres pannos, et antiqua quæ computruerant, et submisit ea ad Jeremiam in lacum per funiculos. 12. Dixitque Abdemelech Æthiops ad Jeremiam: Pone veteres pannos, et hæc scissa et putrida, sub cubito manuum tuarum, et super funes, fecit ergo Jeremias sic. 13. Et extraxerunt Jeremiam funibus, et eduxerunt eum de lacu: mansit autem Jeremias in vestibulo carceris. 14. Et misit rex Sedecias, et tulit ad se Jeremiam prophetam ad ostium tertium, quod erat in domo Domini: et dixit rex ad Jeremiam: Interrogo ego te sermonem, ne abscondas a me aliquid. 15. Dixit autem Jeremias ad Sedeciam: Si annuntiavero tibi, numquid non interficies me? et si consilium dedero tibi, non me audies. 16. Juravit ergo rex Sedecias Jeremiæ clam, dicens: Vivit Dominus, qui fecit nobis animam hanc, si occidero te, et si tradidero te in manus virorum istorum, qui quærunt animam tuam. 17. Et dixit Jeremias ad Sedeciam: Hæc dicit Dominus exercituum Deus Israel: Si profectus exieris ad principes regis Babylonis, vivet anima tua, et civitas hæc non succendetur igni: et salvus eris tu et domus tua. 18. Si autem non exieris ad principes regis Babylonis, tradetur civitas hæc in manus Chaldæorum, et succendent eam igni: et tu non effugies de manu eorum. 19. Et dixit rex Sedecias ad Jeremiam: Sollicitus sum propter Judæos, qui transfugerunt ad Chaldæos: ne forte tradar in manus eorum, et illudant mihi. 20. Respondit autem Jeremias: Non te tradent: audi quæso vocem Domini, quam ego loquor ad te, et bene tibi erit, et vivet anima tua. 21. Quod si nolueris egredi: iste est sermo quem ostendit mihi Dominus: 22. Ecce omnes mulieres, quæ remanserunt in domo regis Juda, educentur ad principes regis Babylonis, et ipsæ dicent: Seduxerunt te, et prævaluerunt adversum te viri pacifici tui, demerserunt in cœno et

in lubrico pedes tuos, et recesserunt a te. 23. Et omnes uxores tuæ et filii tui educentur ad Chaldæos, et non effugies manus eorum, sed in manu regis Babylonis capieris: et civitatem hanc comburet igni. 24. Dixit ergo Sedecias ad Jeremiam: Nullus sciat verba hæc, et non morieris. 25. Si autem audierint principes quia locutus sum tecum, et venerint ad te, et dixerint tibi: Indica nobis quid locutus sis cum rege, ne celes nos, et non te interficiemus: et quid locutus est tecum rex: 26. Dices ad eos: Prostravi ego preces meas coram rege, ne me reduci juberet in domum Jonathan, et ibi morerer. 27. Venerunt ergo omnes principes ad Jeremiam, et interrogaverunt eum: et locutus est eis, juxta omnia verba quæ præceperat ei rex, et cessaverunt ab eo: nihil enim fuerat auditum. 28. Mansit vero Jeremias in vestibulo carceris, usque ad diem quo capta est Jerusalem, et factum est ut caperetur Jerusalem.

2. ERIT ANIMA (vita) EJUS SOSPES.] Hebr. *Erit vita ejus in spolium*; Chald. *in erosionem*; Septuag. *in lucrum*. Scilicet erit quasi spolium e manibus hostium ereptum; jam enim urbs, vita et bona vestra, sunt quasi in manibus Chaldæorum.

4. DISSOLVIT MANUS.] dissolvit animos et vires civium, ut arma abjiciant, eo quod prophetet Chaldæos eis prævalituros.

5. NEC ENIM FAS EST REGEM VOBIS QUIDQUAM NEGARE.] Septuag. legentes אתם etem pro אתכם etchem, vertunt: *Quia non poterat rex illis resistere*, quasi Propheta regem excuset.

6. DESCENDIT ITAQUE.] demersus est. Ita Hebræi.

IN COENUM.] Joseph. 10. Antiq. 10. in cœnosum, inquit, puteum per funem demiserunt Jeremiam, ut ubi præfocatus moreretur; ille vero usque ad collum mersus ibi manebat. Fuit ergo hic Jeremias typus Christi, qui ait Psalm. 68. vers. 2. *Infixus sum in limo profundi: et non est substantia*. Nota: Lacus hi erant putei, vel cisternæ, ad colligendam aquam, vel scaturientem, vel pluvialem, ideoque crebri erant in Judæa, et crebra eorum mentio in Script. Hisce deinde nonnulli usi sunt ad reorum custodiam, vel potius supplicium: ut scilicet eos ibi pædore, tabe et fame conficerent lenta morte. Talis videtur fuisse hic locus, qui prius fuit puteus vel cisterna Melchiæ deinde quia erat juxta carcerem, traductus est ad reorum custodiam, vel potius supplicium. Hi cœnosi erant quia patentes superne, excipiebant pluviam, quæ mixta cum fundo laci, faciebat lutum et cœnum. Erant et profundi; hinc funibus reos eo demittebant, uti demiserunt hic Jeremiam. Hinc erant instar barathri, ac inferni typum et speciem exhibebant. Talis videtur fuisse cisterna vetus, in quam a fratribus projectus est Joseph, ut ubi moreretur, Genes. 37. et David Psal. 87. 7. *Posuerunt*, inquit, *me in lacu inferiori: in tenebrosis, et in umbra mortis*. Et Psalm. 39. *Eduxit me de lacu miseriæ, et de luto fæcis*. Et de Christo patres a limbo liberante ait Zachar. cap. 9. *Emisisti vinctos tuos de lacu, in quo non est aqua*. Ita Abulens. in cap. 25. Matth. quæst. 558. et Sanchez.

Moral. Nota: Deus tunc maxime adest, cum res videntur plane desperatæ et deploratæ, si serio invocatur. Quis non putasset actum de Jeremia, cum communi regis et principum consensu in lacum projectus est? At Deus ei adfuit, uti ei promiserat cap. 1. eumque confortavit. Hoc est enim quod Deo gratias agens Jeremias, ait Thren. 3. 57. *Appropinquasti in die quando invocavi te* (in lacu, uti præcessit) *dixisti: Ne timeas*. Quocirca suscitavit Abdemelech Æthiopem, qui regis animum flecteret, et Jeremiam e lacu extraheret.

Mirare hic et imitare longam patientiam et constantiam Jeremiæ: post verbera, post nervum, post lacum, rursum eadem prophetat. Gentilitas mirata est Socratem, quasi virum patientissimum, ideoque sapientissimum: Socrates enim, teste Laertio, nuntianti quemdam se maledictis incessere: *Bene*, inquit, *loqui non didicit*; dicenti alteri: *Nonne iste tibi maledicit? Non*, inquit, *quia ista mihi non adsunt*. Xantippe ejus uxor, cum in eum prius conviciis, deinde aquam sordidam effudisset: *Nonne*, inquit, *dicebam, Xantippen tonantem quandoque pluituram?* Dicenti Alcibiadi, non esse tolerabilem Xantippen adeo morosam: *Atqui*, ait, *ego his jam assuetus sum, ac si jugiter sonum trochlearum audiam: an vero tu non toleres clamorem perstrepentes anseres?* illo dicente: *At mihi ova pullosque pariunt*: *Et mihi*, ait, *Xantippe filios parit*. Asperioris ingenii uxori ita convivendum monebat, ut equis animosis equites. Nam *sicut illi, cum eos semel subegerint, reliquis facile utuntur: ita et mihi post Xantippes usum, reliquorum mortalium toleratio facilis obvenit*. Hinc Pythia dixit: *Mortalium unus Socrates est sapit*. Verum quid Socrates ad Jeremiam? qui non unam Xantippen, sed reges, principes, omnesque Judæos se persequentes, tot annos tam patienter et fortiter toleravit? nimirum servo Dei *afflictio carnis est mensa spiritus*, ut ait auctor Vitæ B. Petri Damiani n. 19.

7. ABDEMELECH.] R. Salomon censet hoc nomen non esse proprium, sed commune officii. *Abdemelech* enim hebr. idem est quod *servus regis*, scilicet per excellentiam, puta regii cubiculi et cubilis custos. Hic enim græce vocatur Eunuchus. Rursum R. Salomon pro *Æthiops*, vertit Æthiopis, ut hæc sit sententia: Audivit autem servus regis Sedeciæ Æthiopis, id est, improbi, et vitiis nigri instar Æthiopis. Sic ait Poeta:

Hic niger est: hunc tu, Romane, caveto.

Et Amos cap. 9. 7. *Numquid non ut filii Æthiopum vos estis mihi, filii Israel?* Verum longe melius et verius vertit Noster: *Audivit autem Abdemelech Æthiops*.

EUNUCHUS.] id est, aulicus; Chald. vir magnus. Vide dicta cap. 29. 1. Unde libere eunuchus hic principibus se opposuit, et Jeremiam liberavit; hinc mercedem a Deo tulit, ut paulo post audiret a Jeremia, se in clade urbis incolumem evasurum, cap. 39. 16. cum ceteri aulici tunc fuerint occisi, ut patet cap. seq. vers. 6.

9. Ut moriatur ibi (in lacu) fame, non sunt enim panes ultra in civitate.] Civibus enim primo omnis paeum annona, cum ea pauca et parca sit, distribuetur; neglectus ergo Jeremias in lacu ibi fame æque ac pædore merietur, præsertim cum proceres ejus mortem optent. Aliter Chald. et Sanchez hæc explicant.

10. Tolle tecum hinc triginta viros.] Pro *tecum* hebr. est בידך *biiodecha*, id est qui sunt in *tua manu* et petestate, qui tibi quasi præfecto subsunt. Unde videtur hæc militaris fuisse custodia ad populsandam vim procerum, hestium Jeremiæ, si ejus e lacu eductionem impedire veluissent. Ad extrahendum enim e lacu Jeremiam, tres quatuorve viri sufficiebant.

11. Quæ erat sub cellario,] id est, in eam partem domus, quæ erat sub penu, ubi scruta projiciebantur, et veteres servorum laceræque vestes et centones, pannique ad vasa tergenda.

12. Pone, etc. sub cubitu, sub axillis, manuum,] id est brachiorum (est synecdoche) pannos veteres, ne funibus nudis extractus lædaris. Hinc videtur, quod Jeremias nudus aut lacer et seminudus fuerit missus in lacum; aliequi enim funibus vestes supposuisset, nec eguisset his pannis. Hinc tropol. Jeremias hic gerit speciem peccatoris, qui in lacum peccati prolapsus, ex eo resurgere nequit, sed extrahendus est.

Allegor. S. Ambr. l. 2. de Spiritu Sancto cap. 11. *In nomine*, ait, *Æthiopis Abdemelech, figura pulcherrima est; quia sermonem propheticum, quem Judæi velut in cœnum suæ mentis carnisque detruserant, nos videlicet ex Gentibus peccatores nigri ante delictis, et quondam infructuosi elevavimus de profundo; et ideo scriptum est: Æthiopia prævalebit manus suas Deo.* Sicut enim in Jeremiam ejus cives, puta Judæi, fuerunt impii, pii vero Abdemelech Æthiops, et Nabuzardan Chaldæus: sic et in Christum pii fuerunt Gentiles, impii Judæi.

Tropol. S. Greg. 25. Moral. 8. Oportet, inquit, intersint panni veteres, cum quibus melius teneantur funes, id est, *oportet ut præcedentium confortemur exemplis, ne infirmos nos ac timidos præcepta subtilia vulnerent dum levant.* Vide Heb. 11. 36. Audi et Bachiarium in epist. ad Januar. de lapsis: *Mittamus*, ait, *lapso pannos veteres*, id est *reducamus in memoriam ejus exempla antiquorum, qui collapsi in peccatum, postmodum de profundis malorum per pœnitentiam ad superna relati sunt, ne desperent.* Ita quoque explicat B. Petrus Damiani l. 6. epist. 31. ubi inter alia addit: *Servus Dei timere tunc debet cum temporale quid percipit, tunc gaudere cum perdit.* Christiano ergo gaudendum est in adversis, timendum in prosperis.

Moraliter disce hic quam gratum sit Deo incarceratos, præsertim justos, visere et liberare. Ecce Abdemelech, quia liberavit e carcere Jeremiam, solus cladem Hierosolymæ Dei oraculo evasit, ut patebit c. 39. 16.

S. Paulinus Episcopus Nolanus, ut filium viduæ a Wandalis captum redimeret, se pro eo in servitutem eis tradidit. Unde factus est generi regis hortulanus, eique regis mortem prædixit; quin et rex in somnis vidit eum quasi judicem sedentem in solio, sibique flagellum auferentem: unde eum venerans cum honore et munere dimisit, donans ei omnes suæ civitatis captivos, quos onustis frumento navibus in gratiam S. Paulini Nolam remisit, uti refert sanctus August lib. 1. de Civit. Dei c. 10. et S. Greg. l. 3. Dialog. c. 2.

S. Sanctulus, pro Diacono captivo se vadem et captivum Longobardis obtulit. Diaconus solutus fuit. Longobardi ergo Sanctulo mortem intentarunt, cumque lictor gladium elevaret ut ei caput amputaret, illum vibrare et demittere non potuit. Unde sanctitatem Sanctuli agnoscentes, rogarunt ut manum et gladium laxaret: quod ille noluit, nisi lictor juraret se deinceps neminem Christianum occisurum. Juravit ille, et Sanctulus manum ejus solvit; quocirca ipsum et petitione ejus omnes captivos relaxarunt. Ita cum unus pro uno se carceri et morti obtulit, multos a carcere et morte liberavit. Ita S. Greg. 3. Dial. 37.

Tempore Tiberii Imper. anno Christi 566. Abbas Leo dixit se regem fore; riserunt eum fratres. Tandem cum barbari Oasim invadentes, cepissent tres Abbates, eosque infirmos, Leo ut eos redimeret, se pro eis servum obtulit; tres ergo liberati sunt. Leo a barbaris abductus est, cumque præ debilitate ultra pergere non posset, barbari decollaverunt eum. Ita veraciter regnavit, quia animam suam posuit pro amicis suis. Ita ex Sophronio Baron.

Idem Sophronius c. 155. narrat de Abbate Nicolao, quod pro adolescente Tyrio a Saracenis captivo, primo lytrum, deinde seipsum obtulerit; cumque illi utrumque recusarent, oravit, dicens: *Salvator noster Christe Deus, salvum fac servum tuum*, et continuo Saraceni dæmonio repleti, gladiis seipsos conciderunt. Adolescens ergo liber abiit cum eo, qui renuntians sæculo cum septem annos implesset in habitu requievit.

Acacius Episcopus Amidæ, vasa Ecclesiæ distraxit ut septem millia Persarum, licet hostium, a Romanis capta, et fame tabescentia redimeret et aleret; quocirca mirati sunt Persæ Romanos, quibus utrumque studio esset, ut simul et bello et benefactis vincerent. Ita Socrates l. 7. 21.

Deogratias Episcop. Carthag. vasa sacra vendidit ut Christianos a Wandalis captos redimeret. Ita Victor Uticens. l. 1. Wandal.

Idem fecit Cæsarius Episcop. Arelatensis anno Christi 508. uti habet ejus Vita scripta a Cypriano ejus discipulo.

Idem fecit S. Rembertus Bremensis Archiepisc. ut habet ejus Vita apud Surium 4. Februar. ubi et narratur, ejus precibus catenam cujusdam captivæ miraculose fuisse diffractam.

S. Anianus Episcopus Aurelianensis, uti habet ejus Vita apud Surium 17. Novembr. dum pro inauguratione cum solemnitate urbem esset ingressurus, petiit ab urbis præfecto Agrippino, ut captivos omnes sibi dono daret. Quod cum Agrippinus recusaret, ex ruina lapidis ex alto cadentis graviter vulneratus, sensit illico ea causa id accidisse, quod Episcopi preces rejecisset. Mittit ergo jam a famulis reportatus in domum suam, qui Episcopum vocent; mors enim propter nimiam sanguinis effluxionem jam impendere videbatur. Venit Episcopus, manu sua vulneri crucis signum imprimit, sanguis sistitur, redeunt vires prope jam deploratæ; aperiuntur carceres, et exeunt

miseri, beati Aniani Episcopi intercessione in libertatem vindicati.

Denique audi quid scribat de S. Hugone Abbate Hugo Cluniac. in ejus Vita: Aldephonsum Hispaniæ regem Sanctius frater ejus regno privaverat, captum et catenatum carceri mancipaverat. Illi vero pius Hugo compatiens, pro eo apud Dominum precibus insistebat, et Apostoli confidens meritis, a Domino eum absolvi poscebat. Nec mora: B. Petrus Apostolus cuidam fratri in Cluniaco apparuit, preces Hugonis pro Aldephonsi ereptione Deum admisisse revelavit; fecit etiam Aldephonso illud in carcere nuntiari. Porro Sanctio in somnis sub gravi comminatione præcepit, ut cito Aldephonsum restitueret, nec differre ausus esset. Sanctius terrore correptus, statim restituit Aldephonsum; restitutus ille, Deo et liberatori suo Hugoni gratias egit, censumque quem pater suus Ferdinandus rex quotannis Cluniacensi monasterio solvendum instituit, ipse duplicavit, ducentas et quadraginta auri uncias annuatim reddens.

13. Mansit autem Jeremias in vestibulo carceris,] vinctus manibus et pedibus usque ad excidium urbis. Hac enim capta jam urbe eum exsolvit Nabuzardan c. 40. 4.

14. Ad ostium tertium, quod erat in domo Domini.] Hebr. *ad introitum tertium*, id est, ad portam tertiam templi, quæ regiæ respondebat, qua scilicet rex e regia in templum intrabat. Ita Vatabl. R. David, et Maldonat.

Aliter Lyran. Dionys. et a Castro. Primum, inquit, ostium erat mulierum, secundum virorum, tertium hoc sacerdotum. Verum per illud non poterat rex laicus ingredi, nec illud secretum erat quod hic quærebat rex; sed commune et publicum sacerdotum.

Interrogo ego te sermonem.] Quis sermo regis fuerit, tacetur, sed ex responsione Jeremiæ patet fuisse hunc: Capieturne Jerusalem et ego a Chaldæis?

17. Si profectus exieris ad principes regis Babylonis, vivet anima tua, et civitas hæc non succendetur igni; et salvus eris tu, et domus tua.] Ex hoc docent Theologi, Deum cognoscere futura libera, etiam conditionalia tantum, et numquam eventura, eo quod hypothesis vel conditio non ponatur, nec eveniat. Sic enim hic prædicit Deus, regem cum domo et urbe salva fore si se dedat Chaldæis; quæ tamen numquam evenerunt, quia rex noluit ponere conditionem, id est, noluit sequi consilium Jeremiæ, nec se dedidit Chaldæis. Idem patet ex v. 19. ubi rex ait: *Sollicitus sum propter Judæos, qui transfugerunt ad Chaldæos: ne forte tradar in manus eorum, et illudant mihi.* Cui Jeremias ex Deo respondet: *Non te tradent.* Sciebat ergo Deus hanc propositionem: Si Sedecias se dedat Chaldæis, Chaldæi non tradent eum Judæis transfugis, nec illudent ei; quæ tamen numquam evenerunt, quia Sedecias se dedere noluit. Accipe bis tria similia. Primum, Matth. 11. *Væ*, ait, *tibi Corozain, væ tibi Bethsaida: quia si in Tyro et Sidone factæ essent virtutes quæ factæ sunt in vobis, olim in cilicio et cinere pænitentiam egissent.* En hic liber eventus conditionalis puta Tyriorum et Sidoniorum conversio, si vidissent miracula Christi, certo prædicitur a Christo: qui tamen non erat futurus, utpote sublata hypothesi; non enim Tyrii viderunt et audierunt Christum, ejusque miracula. Secundum, Matthæi c. 27. Christus prædicit Petro trinam negationem; quæ prædictio supponebat certam scientiam conditionalis futuræ, nimirum hujus: Si ego Christus revelo Petro quod ter me negabit, hæc revelatio non impediet eventum, puta negationem Petri; quæ tamen conditionalis erat liberrima, et facillima factu; poterat enim facile illa percelli, et se periculo negationis subducere. Hæc ergo præscientia, quod scilicet revelatio non impediret negationem Petri, præcedere debuit voluntatem revelandi eam in Christo; alioqui enim Christus exposuisset se periculo errandi et prædicendi falsum; quod absit. Tertium, 1. Reg. 23. David profugus in Ceilam, ibique concludendus a Saule, rogat per pontificem Deum duo. Prius, an si maneat in urbe Ceilam, Saul sit venturus ad obsidendam urbem. Respondet Deus Saulem venturum. Posterius, an cives Ceilani ipsum et socios ejus tradituri sint in manus Saul. Respondet Deus, Tradent. Præsciebat ergo Deus utrumque non in effectu, qui numquam erat futurus; sed in causa, puta in voluntate et propensione tam Saulis, quam Ceilanorum positis talibus et talibus circumstantiis; scilicet quod talis occasio et spes capiendi Davidem tali loco, tempore, cæterisque circumstantiis certo moveret Saulem ad obsidendum Ceilam; ac quod timor Saulis perculerat et moveret Ceilanos ad tradendum ei Davidem. Quorum tamen neutrum evenit: nam David accepto hoc oraculo ex urbe profugit. Ratio est, quod Deus infinita sua sapientia et scientia penetret et comprehendat omnes voluntatis cujusque affectiones, sinus, intentiones, propensiones, æque ac objecta et rationes cum suis circumstantiis omnibus, sciatque quibus objectis vel rationibus in tali vel tali rerum omnium peristasi, sive circumstantia movenda sit ad actum, ut consentiat et operetur, quibus non. Voluntas enim moveri nequit, nisi ratio aliqua boni eam moveat, estque quasi bilanx, in qua nunc hæc lanx attollitur, nunc illa, prout pondus aliquod huic illive additur; quantumque pondus additur uni, tantum illa deprimitur, et altera elevatur. Pondus voluntatis est objectum amatum; nam, ut ait S. Aug. *Amor meus pondus meum, eo feror quocumque feror.* Scit ergo Deus quantum objectum, quantusque ejus amor requiratur, ut voluntas posita in tali vel tali rerum omnium circumstantia, se in illud inclinet aut non inclinet. Pervidet enim commensurationem inclinationis voluntatis cum objecto amato; unde videt, v. g. cum tot gradibus amoris et objecti amati non movebit se voluntas; sed si unus gradus addatur, movebit se, si duo, magis; si tres, amplius, etc. Idem est de odio et timore. Amor enim objecti est odium, timor et fuga contrarii; quantum enim quisque, v. g. amat vitam resque suas, tantum odit et timet eorum amissionem. Ita Gabriel Vasquez 1. p. disp. 67. c. 3. n. 14. et 1. 2. q. 77. a. 2. Indicat hoc sanctus August. l. 11. Confess. 18. ubi docet nihil posse cognosci nisi quod præsens est, ac proinde futura cognosci, quia præsentia sunt, non in se, sed in suis causis et signis. *Cum ergo*, inquit, *dicuntur videri futura, non ipsa quæ nondum sunt, id est futura sunt, sed eorum causæ vel signa forsitan videntur, quæ jam sunt: ideo non futura sed præsentia sunt jam videntibus, ex quibus futura*

prædicatur omine concepta. Et lib. de Corrept. et gratia cap. 13. decet Deum omnipetentissima sua voluntate posse multis modis nostram ad id velandum qued ipse vult infallibiliter, sed libere trabere voluntatem, ideoque Deum magis habere voluntates hominum in sua potestate, quam ipsi habeant suas; quia de ipsis facit qued vult.

Ex dictis sequitur, futura contingentia, etiam conditionalia, esse determinatæ veritatis, ac habere suum esse, sed conditionatum. Verum enim est passio entis ac proinde non est verum nunc qued aliquid sit futurum, nisi illud sit determinatum, habeatque aliquod esse, nimirum in causis et conditionibus prævis. Non enim potest cadere in scientiam quamcumque, etiam infinitam (qualis est Dei) id quod ex se non habet entitatem et veritatem objectivam, præexistentem in instanti rationis antequam per scientiam repræsentetur; quia scientia in ratione imaginis prærequirit objectum sub illo esse quod sciendum est, uti docet Aristot. lib. 1. Periherm. in c. ultimo.

19. Ne forte tradar in manus eorum,] ne scilicet Chaldæi tradant me transfugis Judæis, qui mihi illudant et exprobrent, quod me non tradendo Chaldæis, juxta oraculum Jeremiæ, perdiderim urbem, templum et rempubl. quæ ipsi salva cupiebant, ideoque suadebant mihi deditionem; quam cum ego nollem, ipsi occulte ad Chaldæos transfugerunt. Quocirca magis Judæos hos, quam Chaldæos verebatur Sedecias, rex timidus nimis, parvique animi. Verum congrue ei respondet Jeremias, ni sequatur consilia sua et Dei, eum irridendum a mulieribus propriis, puta quæ fuerant ex gynæceo Joachin.

22. Ipsæ dicent,] ipsæ subsannabunt et irridebunt te, dicentes:

Seduxerunt te, et prævaluerunt adversum te viri pacifici tui,] q. d. Domestici et familiares tui, sive principes, sive consiliarii, sive pseudoprophetæ, qui tibi, o Sedecia, promittebant pacem, id est, omnia prospera, quique tibi persuadebant ut non crederes sermonibus Jeremiæ; nec te dares Chaldæis; hi seduxerunt te: ecce enim jam traditus es hostibus tuis. Si enim tradidisses te eis, uti se tradidit Joachin, e cujus aula et gynæceo nos fuimus, salvus esses at felix ut Joachin.

Demerserunt in cœno.] Chald. *in confusione*, scilicet calamitatis et captivitatis, q. d. Tentasti fugere, sed captus es a Chaldæis, et quasi in tenacissimum lutum incidisses, in extremas miserias corruisti, eo quod credideris adulatoribus, dicentibus omnia fere secura et prospera, nec Chaldæos posse expugnare Jerusalem tam munitam, et Dei præsidio vallatam. Est metaphora a cæcis, qui a pravis ductoribus, relicta via commoda, in lubricam et cœnosam inducuntur, ibique ab eisdem deleso in cœnum deturbantur, et ab eisdem deserti emergere nequeunt. Ita Delrio adagio 866. Præclare Aristides tom 2. orat. 1. de Pace: *Tunc, ait, suscipiendum est periculum, quamvis incertus sit eventus, cum quies operta nocet;* alias quies pericule, pax belle præferanda.

Vide hic miseriam principum, qui a suis aulicis et consiliariis ita pendent, ut ab eis regi videantur, eisque per omnia placere studeant, nec audent eorum impiis consiliis obluctari. Ita enim fecit timidus Sedecias, ideoque periit.

Nota et hic fructum assentatorum et pravorum consiliariorum. Sic faciunt qui nos ad luxum et voluptatum cœnum pertrahunt, Is. 5. 20. et 30. 10.

Et recesserunt a te,] scilicet pacifici tui te in afflictione reliquerunt, fugientes huc illuc. Aliter Vatabl. *conversi sunt*, inquit, scilicet pedes tui, *retrorsum*.

24. Nullus sciat verba hæc, et non morieris,] q. d. Ne significes ulli quod tecum locutus sim de obsidione et expugnatione urbis, ne id emanet in vulgus: timebat enim rex, partim principes suos, ne ipsi putantes eum iis insciis et invitis agere cum Jeremia de deditione, offenderentur; partim vulgus, ne illud animos et arma abjiceret; statuerat enim rex et principes, non se dedere, sed resistere Chaldæis.

Vide hic quo homines deducat pervicacia, et pervicax amor honoris, status et opum, quam mentem excæcet, ut in suam perniciam ruat. Quam verum in Sedecia et Judæis illud Pythagoræ:

> Noris mortales sponte in sua damna ruentes:
> Infelix stultumque genus; quod commoda præsens
> Non oculis, non aure capit, raroque medetur.
> Sic miseris sors mentem agitat, variisque cylindris
> Huc illuc rotat, immensis versatque periclis.

Rursum disce hic, cum Deus publicum vel privatum immittit flagellum, illi humiliter te subdere, culpam agnoscere, dorsum et scapulas Deo flagellanti præbere: atque hic est unicus modus flagellum Dei evadendi, nec est alius. Subdidit se Nabuchodonosori Joachin rex jussu Dei, exaltatus est; restitit Sedecias, excæcatus est. Ita fecit David Psal. 38. 10. *Obmutui, et non aperui os meum, quoniam tu fecisti*. Et Heli 1. Reg. 3. 18. *Dominus est: quod bonum est in oculis suis, faciat*. Ita S. Lupus Trecensis Episcopus venienti Attilæ cum Claro processit obviam, dicitque: *Quis es tu, qui terrom conturbas et destruis?* Cui Attila: *Ego sum flagellum Dei*. Mox Lupus jussit aperiri urbis portas, aitque: *Bene venerit flagellum Dei mei*. Intrans ergo Attila cum copiis urbem, quasi mutata a Deo mente, sine noxa altera porta egressus est. Nimirum esto Attila esset flagellum Dei, volebat tamen Deus, ut iis qui cum tanta submissione illud recipiebant, esse flagellum desineret.

27. Locutus est eis, juxta omnia verba.] Ergo videtur Jeremias orasse regem, ne se mitteret in carcerem Jonathæ (licet hic taceatur) sicut oraverat capite præcedenti v. 19. non enim fuit ipse principibus mentitus.

Nihil enim fuerat auditum,] scilicet de colloquio et actis cum rege, circa urbis cladem.

28. Et factum est ut caperetur Jerusalem.] Est hæc quasi initium et argumentum cap. seq. unde ad e. sequens hæc verba referunt Septuag. Raban. Hugo et S. Thom.

CAPUT TRIGESIMUM NONUM,

SYNOPSIS CAPITIS.

Capitur Jerusalem; fugit Sedecias, sed ex fuga retractus, videt coram se filios suos trucidari; ipse excæcatur et in Babylonem abducitur; nobiles Judæi occiduntur; Jeremias v. 11. liberatur et a Chaldæis benigne tractatur, atque v. 15. Abdemelech incolumitatem promittit, quod in Deum sperasset.

1 Anno nono Sedeciæ regis Juda, mense decimo, venit Nabuchodonosor rex Babylonis, et omnis exercitus ejus ad Jerusalem, et obsidebant eam. 2. Undecimo autem anno Sedeciæ, mense quarto, quinta mensis aperta est civitas. 3. Et ingressi sunt omnes principes regis Babylonis, et sederunt in porta media: Neregel, Sereser, Semegarnabu, Sarsachim, Rabsares, Neregel, Sereser, Rebmag, et omnes reliqui principes regis Babylonis. 4. Cumque vidisset eos Sedecias rex Juda, et omnes viri bellatores, fugerunt: et egressi sunt nocte de civitate per viam horti regis, et per portam, quæ erat inter duos muros, et egressi sunt ad viam deserti. 5. Persecutus est autem eos exercitus Chaldæorum, et comprehenderunt Sedeciam in campo solitudinis Jerichontinæ, et captum adduxerunt ad Nabuchodonosor regem Babylonis in Reblatha, quæ est in terra Emath: et locutus est ad eum judicia. 6. Et occidit rex Babylonis filios Sedeciæ in Reblatha, in oculis ejus: et omnes nobiles Juda occidit rex Babylonis. 7. Oculos quoque Sedeciæ eruit: et vinxit eum compedibus ut duceretur in Babylonem. 8. Domum quoque regis, et domum vulgi succenderunt Chaldæi igni, et murum Jerusalem subverterunt. 9. Et reliquias populi, qui remanserant in civitate, et perfugas, qui transfugerant ad eum, et superfluos vulgi, qui remanserant, transtulit Nabuzardan magister militum in Babylonem. 10. Et de plebe pauperum, qui nihil penitus habebant, dimisit Nabuzardan magister militum in terra Juda: et dedit eis vineas et cisternas in die illa. 11. Præceperat autem Nabuchodonosor rex Babylonis de Jeremia Nabuzardan magistro militum, dicens: 12. Tolle illum, et pone super eum oculos tuos, nihilque ei mali facias: sed, ut voluerit, sic facias ei. 13. Misit ergo Nabuzardan princeps militiæ, et Nabusezban, et Rabsares, et Neregel, et Sereser, et Rebmag, et omnes optimates regis Babylonis, 14. miserunt, et tulerunt Jeremiam de vestibulo carceris, et tradiderunt eum Godoliæ filio Ahicam filii Saphan, ut intraret in domum, et habitaret in populo. 15. Ad Jeremiam autem factus fuerat sermo Domini, cum clausus esset in vestibulo carceris, dicens: 16. Vade, et dic Abdemelech Æthiopi, dicens: Hæc dicit Dominus exercituum Deus Israel: Ecce ego inducam sermones meos super civitatem hanc in malum, et non in bonum: et erunt in conspectu tuo in die illa. 17. Et liberabo te in die illa, ait Dominus: et non traderis in manus virorum, quos tu formidas: 18. Sed eruens liberabo te et gladio non cades: sed erit tibi anima tua in salutem, quia in me habuisti fiduciam, ait Dominus.

1. Venit Nabuchodonosor,] sed durante obsidione per octodecim menses, secessit Epiphaniam urbem Syriæ amœnissimam; unde eo ductus est ad ipsum Sedecias, ibique, trucidatis ejus filiis, excæcatus est, 4. Reg. 25. 6.

2. Quinta mensis.] Ita legendum cum Hebr. Septuag. et Rom. non *nona mensis*, uti legunt aliqui: tunc ergo capta est urbs; sed post mensem, scilicet mense quinto, septima die mensis incensa est, ut patet 4. Reg. v. 8. Mensem enim quartum impenderunt Chaldæi in expilanda urbe, et perscrutandis Judæis. Hoc est quod prædixit Sophon. c. 1. v. 12 *Scrutabor Jerusalem in lucernis*; et Joseph. l. 7. Belli c. 16. et 20. ait Romanos extraxisse Judæos latitantes in sepulcris et cavernis.

Aperta est civitas.] Hebr. הבקעה *hobkea*, id est rupta est urbs, id est urbis muri, ita ut per rupturam hanc urbem invaserint et occuparint Chaldæi. Rupta, inquam, est crebris ictibus arietum, quos Chaldæi in muros intorquebant. Ita Abul. et Vatabl. licet Cajetan. 4. Reg. 25. velit ruptum esse murum a Sedecia et civibus, ut viam sibi aperirent ad fugam longæ famis et belli.

3. Sederunt in porta media,] occuparunt portam

mediam, scilicet quæ erat inter duas portas, puta inter portam muri extimi et portam templi. Cingebatur enim urbs duobus muris, et Chaldæi per primum penetrarant ad portam secundi, quæ erat inter portam primi, et portam templi. Ita Maldonat.

SERESER.] Putat Vatabl. quædam horum nomina esse officiorum, ut quæ incipiunt a *rob* vel *ser*, id est dominus, ut primus fuerit *Neregel Sereser*, id est Neregel, qui est dominus vel præfectus thesaurerum: *etsor* enim etiam hebraice thesaurum significat, *sar* vel *ser* vel sir dominum; secundus, *Semegarnabu Sersochim*, id est Semergarnabu qui erat præfectus unguentariorum, et idem erat *Robsares*, id est præfectus eunuchorum; tertius, *Neregel*, qui erat *Sereser*, id est princeps thesauri æque ac primus, et idem erat *Rebmag*, id est princeps liquoris; ut tropologice videas, qui sint qui sacram urbem et templum profanent, videlicet præfecti deliciis hujus mundi, et in iis principatum gerentes. Verum alii accipiunt hæc nomina ut propria: possunt tamen utroque modo accipi, scilicet ut propria ex officio, vel officium cujusque significantia, uti cum dicimus Comestabilis, Admirabilius, Marescalcus Franciæ, etc. certum principem ex officio designamus et describimus.

4. CUMQUE VIDISSET EOS] non jam ingressos, sed jam ingressuros urbem. Patet 4. Regum 25. 4.

PER VIAM HORTI REGIS.] Hortus regis erat inter duos mures urbis jam dictos, perque portam horti quæ videtur fuisse in muro extimo urbis, rex aufugit.

5. PERSECUTUS EST AUTEM EOS EXERCITUS CHALDÆORUM.] qui ex excubitorum vel civium, aut transfugarum indicio, eum fugisse cognoverant.

Tradit, vel potius fabulatur R. Salomon Sedeciam cum suis fugisse per subterraneam quamdam viam, quæ ab urbe longe extra urbem producebatur; ubi alterum erat ostium, per quod in apertum campum egrediebantur. Cum autem Deus eum jam Chaldæorum servituti et ludibrio devevisset, excitasse ex mediis eorum castris sylvestrem capram, quæ fuga supra terram eodem spatio, quo subter Sedecias cum suis, ferebatur; qua contente fuga ad alterum usque speluncæ ostium eodem tempore ad illud pervenit, quo ex lateribus emergebat rex, atque ita eum a Chaldæis venatoribus captum fuisse. Hæc R. Salomon, quæ fuse refellit Abulens. l. 4. Reg. c. 25. quæst. 49. et Lyran. ibidem. Atque, ut alia taceam, satis ea refellit Scriptura, quæ dicit Chaldæos cognita fuga Sedeciæ, eum insecutus esse; ac diserte Joseph. lib. 10. Antiq. 11. ubi asserit Chaldæos fugam Regis cognovisse ex perfugarum indicio.

REBLATHA.] Est provincia Syriæ, in qua erat urbs Emath Minor, quæ postea Epiphania est dicta ab Antiocho Epiphane. Ita S. Hieron. in Amos 6. v. 2. Ibi ergo consedit Nabuchodonosor, ut eminus spectaret belli Judaici successum, ac vicinior esset Chaldæis, indeque suis contra Judæos subsidia submitteret.

Nota: Sedecias a Nabuchodonosore est excæcatus Epiphaniæ, et quasi fera caveæ inclusus, ductus est Babylonem, eamque ingressus, licet eam viderit, quia jam excæcatus erat, uti prædixerat Ezechiel cap. 12. vers. 13.

LOCUTUS EST AD EUM JUDICIA,] id est Nabuchodonosor acriter et juste pro meritis Sedeciam infidelitatis et ingratitudinis arguit, scilicet quod a se constitutus rex pro Joachin, fœdus secum initum violasset. Ita Theodor. Joseph. et alii. Addit Lyran. Sedeciam per Deum jurasse fidelitatem Nabuchodonosori, qui proinde pro Mathania vocavit eum Sedeciam, id est justitiam Dei, ut eum nomine suo moneret, de fide et justitia sancte et constanter servanda, quodque non tantum sibi, sed et Deo esset injurius, perfidus et perjurus, si eum violaret. Hoc ergo ei exprobravit Nabuchodonosor. Hinc primum in oculis ejus filios occidit: deinde oculos illi ademit, quibus suspiciens in cœlum Deum in testem suæ fidelitatis invocarat, et quia cæca suorum consilia secutus erat, eum excæcavit. Pupugit hoc probrum Judæos: quocirca annuum indixerunt jejunium die sexto octavi mensis, puta Octobris, ob excæcatum Sedeciam, ut patet ex Menelogio Hebr.

Tropolog. B. Petrus Damiani l. 2. epist. 4. ad Hildeprandum, qui postea Pontifex, dictus est Gregorius VII. *Babylonis rex*, ait, *est antiquus hostis, possessor intimæ confusionis, qui prius filios ante intuentis oculos trucidat: quia sæpe sic bona opera interficit, ut hæc se amittere ipse qui captus est, dolens cernat. Inde Sedeciæ oculos eruit; quia malignus spiritus subductis prius bonis operibus, post intelligentiæ lumen tollit. Id Sedecias patitur in Reblatha, quæ interpretatur multa hæc. Ei namque rationis lumen merito clauditur, qui sanctæ quietis rigore postposito, per negotia mundana raptatur, eum contempto uno, per multa vagus et impatiens animus dissipatur.*

8. DOMUM VULGI,] domos vulgares sive populi. Ita Vatabl. Aut potius domus vulgi erat domus publica; in qua celebrabantur publici ludi, nuptiæ, convivia, jaculationes, etc. Ita Adrichom. et ex eo Sanchez.

9. SUPERFLUOS] Judæos, qui supererant gladio, fami et pesti. Melius Sanchez censet hic pani tres Judæorum classes, quæ abductæ sunt in Babylonem: primo reliquiarum populi, qui cladi superstes in civitate remanserat; secundo eorum, qui jam ante timentes excidium, transfugerant ad Chaldæos; tertio eorum, qui belli tempore ad arma inepti, ex urbe emissi, vel non ferentes belli strepitum sponte exeuntes, in locis vicinis degebant: hi vocantur *superflui vulgi*.

MAGISTER MILITUM.] Hebr. רב הטבחים *rab hattabbachim*, quod Septuag. vertunt, ἀρχιμάγειρος, id est præfectus coquorum, quis erat præfectus culinæ regiæ, ait Theodor. Pagninus vertit, præfectus laniorum; Vatabl. præfectus occisorum aut rerum capitalium, sed aptissime Josephus vertit, præfectum militum. Ad verbum *rab hattabbachim*, idem est quod princeps mactantium, quales sunt, primo, lanienes; secundo, coci; tertio, milites: illudque tertium optime hic congruit, agitur enim de bello; fieri tamen potuit, ut idem Nabuzardan esset et præfectus militum et œconomus, sive *mayordomo*, ut vulgo dicimus, qui præest culinæ. Unde S. Gregorius mystice per eum intelligit gulam et gulosos.

10. ET CISTERNAS,] id est agros aut hortos, qui ex cisternis irrigari poterant. Ita Hebr. Septuag. et alii. Has enim Judæi effodiebant, ut in iis aquam, cujus inopia laborabant, colligerent. Hos ergo pauperes in Judæa reliquit Nabuzardan, eisque agros et vineas

divitum attribuit, ut eos colerent, indeque vectigal Chaldæis penderent. Inter hos pauperes relictos quoque fuisse Rechabitas, censet Historia Scholast. et Abulens. l. 4. Regum 25. quæst. 19. qui et testem citat Josephum.

12. Pone super eum oculos,] fave illi, curam illius habe, prospice illi.

14. Godoliæ.] Erat hic vir primarius Judæus, qui ad Chaldæos ante captam urbem juxta monita Jeremiæ transfugerat; unde ab eis Judææ præpositus fuit: sed mox a Judæis æmulis occisus.

Ut intraret in domum, et habitaret in populo,] ut libere versaretur in medio populi et domo sua. Nota: Jeremias a suis neci destinatus, sed a Chaldæis susceptus, typus fuit Christi, quem Judæi occiderunt, sed Gentes susceperunt.

Dic Abdemelech] qui liberavit Jeremiam e lacu, c. 38. v. 12. cujus misericordiæ hic mercedem ab eo recipit.

Et erunt (scilicet sermones, id est oracula mea de excidio Jerusalem) in conspectu tuo,] q. d. Videbis et intueberis reipsa cladem quam ego minatus sum urbi.

Nota: Lib. 2. Machab. 2. citantur commentarii sive descriptiones Jeremiæ, quibus ipse conscripsit, ea quæ statim post eversam urbem evenerunt, antequam populus captivus in Babylonem abduceretur, scilicet primo, de legibus quas Jeremias populo in Babylone commoraturo præscripsit; secundo, de igne perpetuo quem sacerdotes de altari sublatum in ignoto puteo absconderont, quem postea nepotes e Babylone redeuntes requirentes, non ignem, sed aquam crassam invenerunt, quæ in victimas effusa miraculo versa est in ignem, uti dicitur l. 2. Machab. 1. 21. et seq. tertio, de tabernaculo, arca fœderis et altari incensi, quæ Jeremias ex urbe extulit, seposuitque in specu montis Nebo, dicens: *Quod ignotus erit locus, donec congreget Deus congregationem populi, etc.*

Disce hoc c. quam fides etiam hosti sit servanda, quamque ejus violatæ vindex sit Deus. Sedecias enim se suamque stirpem ac regnum evertit; quia fidem Chaldæo datam fefellit, ut patet v. 5. Sic familia Saul suspensa et exstincta est ob Gabaonitas, quibus licet fraudulentis Josue fidem dederat et servaverat, ab eo cæsos, 2. Reg. 21.

Accipe similia, sed rara, omnium ætatum et gentium exempla, a Deo fidei vindice edita.

Anno Domini 776. Saxones iterum Carolo Magno ruptis sacramentis rebellarunt, capto Eresburgo castro. Sed, cum ulterius bellum pararent, apparuit gloria (gladius legunt alii) Dei supra Ecclesiam, videntibus cunctis, ex quibus multi manent adhuc, qui dicunt vidisse se instar duorum scutorum colore rubeo flammantium, et sese agitantium super ipsam ecclesiam. Cum hoc signum vidissent Pagani, qui a foris erant, statim confusi sunt, et magno timore perterriti, fugere cœperunt ad castra, et omnis multitudo eorum fugam arripiens, alii ab aliis invicem interficiebantur, et qui retro respiciebant, propter pavorem ab antecedentibus lanceis confodiebantur, et diversos ictus inter se perpessi sunt omnes, et divina ultione vindicati.

Quare animati Franci persecuti sunt Saxones, eosque interfecerunt usque ad flumen Lippiam. Ita ex Annal. Francicis Baron tom. 9. Annal. ad annum Domini 776.

Justinus Imperator, cum bellum contra Persas gereret, Hunnos gentem bellicosam armorum socios sibi adjungere cupiens, auxilium ab eorum rege petiit: qui, acceptis stipendiis, et muneribus ab Imperatore submissis, opem promisit; sed, cum a Persa etiam Hunnorum rex ad amicitiam societatemque coeundam et arma communiter inferenda invitaretur, ad illum adiit spe majoris commodi incitatus. Hoc ubi comperit Justinus, Persarum regem de re tota certiorem factum, ne barbari promisso fideret, commonefecit. Persa veritate facti diligenter investigata compertaque, regem ejusque milites interfici jussit; illum, ut hominem perfidiosissimum; istos, ut socios consciosque perjurii. Ita Joan. Zonar. 5. p. Annal. Constan. in Justino.

Compositis inter regem Uladislaum et Amurathem Turcarum Imperatorem rebus omnibus, rex Hungariæ, violato fœdere, prior in Turcam bellum movit, initoque prælio, Turca, cum suos in pugna non sine magna cæde fugari conspicaretur, ad expianda fidei violatæ piacula, ad ulciscendam Christianorum perfidiam, et ad vindicandum jus rescissæ pacis, depromptum e sinu codicem initi sanctissima fœderis explicat, intentisque in cœlum oculis: *Hæc sunt,* ait, *Jesu Christe, fœdera, quæ Christiani tui mecum percusserunt, per numen tuum sancte jurarunt, datamque sub nomine tuo fidem violarunt, perfide Deum suum abnegarunt: nunc, Christe, si Deus es (ut ajunt) et nos hallucinamur, tuas measque injurias, te quæso, ulciscere: his, qui sanctum tuum nomen nondum agnoverunt, violatæ fidei pœnas ostende.* Vix hæc dixerat, qui ultimum in se impetum exspectabat, cum prælium quod anceps ac dubium diu fuerat, inclinare cœpit: nam camelorum oneratiorum interventu a cæde ad prædam Hungari animos converterant. Tandem, trucidate rege Uladislao Hungari in fugam conjecti, nobilem victoriam Amurathi reliquerunt. Ita Antonius Bonfinius lib. 26. de rebus Hungar. dec. 3. et Chron. general. Hispan. part. 4. Plura vide apud Fulgos. lib. 6. et P. Ribadeneiram lib. 2. de Principe Christ. cap. 15. et 16. Vere ergo dixit Seneca in Thyeste:

> Ubi non est pudor,
> Nec cura juris, sanctitas, pietas, fides,
> Instabile regnum est.

Ubi vero hæc adsunt, regnum licet debile, stabile evadit. Sane Romani fide, quam tam hostibus, quam amicis jugiter integram præstabant, omnes gentes ad se traxerunt. Celebre inter alios fuit exemplum M. Attilii Reguli Consulis, qui post multas de Pœnis victorias et triumphos, arte Xantippi captus, in carcerem missus, legatus de permutandis captivis Romam missus, dato jurejurando, ut, si non impetrasset, ita demum rediret: in senatu conditionem dissuasit, rejectisque a se conjuge et liberis, Carthaginem regressus est: ubi in arcam ligneam conjectus, clavis introrsum adactis, vigiliis ac puncturis excruciatus, duram mortem subire maluit, quam fidem hosti datam fallere. Ita Plinius l. de Viris illustribus.

CAPUT QUADRAGESIMUM,

SYNOPSIS CAPITIS.

Hic incipit quarta sectio, sive quartus liber Jeremiæ; scilicet gesta et dicta ab eo post excidium Hierosolymæ, tum in Judæa, tum in Ægypto. Historia est facilis et clara, quam si quis multis explicare velit, tenebras ei offundet. Quocirca brevis hic ero. Hoc ergo capite Nabuzardan dat munera Jeremiæ, qui Babyloni patriam præferens, cum reliquis Judæis quiete degit in Judæa sub Godolia. Secundo, v. 13. nuntiantur Godoliæ insidiæ Ismahel; sed is nuntiantibus fidem non adhibet.

1 Sermo, qui factus est ad Jeremiam a Domino, postquam dimissus est a Nabuzardan magistro
militiæ de Rama, quando tulit eum vinctum catenis in medio omnium, qui migrabant de
Jerusalem et Juda, et ducebantur in Babylonem. 2. Tollens ergo princeps militiæ Jeremiam,
dixit ad eum: Dominus Deus tuus locutus est malum hoc super locum istum, 3. et adduxit: et
fecit Dominus sicut locutus est, quia peccastis Domino, et non audistis vocem ejus, et factus est
vobis sermo hic. 4. Nunc ergo ecce solvi te hodie de catenis, quæ sunt in manibus tuis: si placet
tibi ut venias mecum in Babylonem, veni; et ponam oculos meos super te: si autem displicet tibi
venire mecum in Babylonem, reside: ecce omnis terra in conspectu tuo est: quod elegeris, et quo
placuerit tibi ut vadas, illuc perge. 5. Et mecum noli venire: sed habita apud Godoliam filium A-
bicam filii Saphan, quem præposuit rex Babylonis civitatibus Juda: habita ergo cum eo in medio
populi: vel quocumque placuerit tibi ut vadas, vade. Dedit quoque ei magister militiæ cibaria, et
munuscula, et dimisit eum. 6. Venit autem Jeremias ad Godoliam filium Abicam in Masphath, et
habitavit cum eo in medio populi, qui relictus fuerat in terra. 7. Cumque audissent omnes prin-
cipes exercitus, qui dispersi fuerant per regiones, ipsi et socii eorum, quod præfecisset rex Ba-
bylonis Godoliam filium Abicam terræ, et quod commendasset ei viros, et mulieres, et parvulos, et
de pauperibus terræ, qui non fuerant translati in Babylonem: 8. Venerunt ad Godoliam in Mas-
phath: et Ismahel filius Nathaniæ, et Johanan et Jonathan filii Caree, et Sareas filius Thanchu-
meth, et filii Ophi, qui erant de Netophati, et Jezonias filius Maachathi, ipsi et viri eorum. 9. Et
juravit eis Godolias filius Ahicam filii Saphan, et comitibus eorum, dicens: Nolite timere servire
Chaldæis, habitate in terra, et servite regi Babylonis, et bene erit vobis. 10. Ecce ego habito in
Masphath, ut respondeam præcepto Chaldæorum, qui mittuntur ad nos: vos autem colligite vinde-
miam, et messem, et oleum, et condite in vasis vestris, et manete in urbibus vestris, quas tenetis.
11. Sed et omnes Judæi, qui erant in Moab, et in filiis Ammon, et in Idumæa, et in universis re-
gionibus, audito quod dedisset rex Babylonis reliquias in Judæa, et quod præposuisset super eos
Godoliam filium Abicam filii Saphan: 12. reversi sunt, inquam, omnes Judæi de universis locis, ad
quæ profugerant, et venerunt in terram Juda ad Godoliam in Masphath: et collegerunt vinum, et
messem multam nimis. 13. Johanan autem filius Caree, et omnes principes exercitus, qui dispersi
fuerant in regionibus, venerunt ad Godoliam in Masphath. 14. Et dixerunt ei: Scito quod Baalis
rex filiorum Ammon misit Ismahel filium Nathaniæ percutere animam tuam. Et non credidit eis
Godolias filius Ahicam. 15. Johanan autem filius Caree dixit ad Godoliam seorsum in Masphath,
loquens: Ibo, et percutiam Ismahel filium Nathaniæ nullo sciente, ne interficiat animam tuam, et
dissipentur omnes Judæi, qui congregati sunt ad te, et peribunt reliquiæ Juda. 16. Et ait Godolias
filius Abicam ad Johanan filium Caree: Noli facere verbum hoc: falsum enim tu loqueris de Ismahel.

1. SERMO QUI FACTUS EST AD JEREMIAM A DOMINO,] id est, ut Raban. et Hugo, res quæ facta est a Domino, scilicet liberatio Jeremiæ, quæ sequitur: sic et Vatabl. qui vertit: *Actio quam gessit Dominus cum Jeremia*; et Sanchez, q. d. Tunc impletus est sermo Dei, quo Jeremiæ promisit libertatem.

Secundo, S. Thomas explicat, q. d. Liberatio Jeremiæ quæ sequitur, fuit ei ante revelata a Domino. Sed utrique huic expositioni repugnat, quod hic sermo factus sit ad Jeremiam, postquam eum dimisit Nabuzardan, id est post ejus liberationem. Respondeo ergo, Sermo hic, est prophetia quam habet c. 42. v. 7. qua admonet Dominus per Jeremiam reliquias Judæorum ne fugiant in Ægyptum. Sed ante hanc prophetiam, hic per parenthesin interserit Jeremias longam historiam præambulam illi prophetiæ; scilicet quomodo Godolias a Nabuzardan præpositus fuerit Judææ, eumque occiderit Ismahel, atque, eo occiso, fugere voluerint Judæi in Ægyptum, quod sua prophetia vetuit eis Jeremias c. 42. Ita Hebr. Lyran. Maldon. et alii. Hic enim est quasi titulus novi libri, qui continet omnia gesta Jeremiæ post excidium urbis: unde Judæi hic incipiunt tertium librum Jeremiæ, nos melius quartum incohamus.

QUANDO TULIT EUM VINCTUM.] Dices: Ex c. præced. v. 14. videtur quod Jeremias Hierosolymis captis statim fuerit solutus vinculis et liber dimissus; quomodo ergo hic in Rama iis solutus dicitur? Respondet Lyran. fuisse Jeremiam solutum Hierosolymis; sed, eum videret alios Judæos duci vinctos ad Nabuchodonosorem, se sponte eorum catenis colligasse. Verum obstat, quod ipse hic dicitur inter cæteros captivos et vinctus, quasi æque adhuc vinctus esset, ductus in Rama, ubi cogebantur in unum vincti Judæi Babylonem ducendi.

Respondeo ergo: Quod breviter dicitur c. præced. v. 14. idipsum hic fuse et enucleate describitur; scilicet quod Jeremias cæteroquin eductus cum aliis vinctis vinctus ductus sit in Rama: sed ibi e medio aliorum eum tollens Nabuzardan solvit catenis, et remissum in Jerusalem commendavit Godoliæ. Ita Vatabl.

3. ET FACTUS EST IN VOBIS SERMO ISTE,] q. d. Evenit vobis malum, quod eis ex ore Dei locutus et minatus est. Est metonymia: sermo sive verbum ponitur pro re per verbum vel sermonem significata.

4. PONAM OCULOS MEOS SUPER TE,] favebo et prospiciam tibi.

ET MECUM NOLI VENIRE.] Ex Hebr. Vatabl. vertit: *Nondum responderat Jeremias quod reverti vellet, cum dixit illi; Revertere ad Godoliam*, q. d. Ex ipso vultu et silentio Jeremiæ Nabuzardan advertens Jeremiæ voluntatem, cum modestiæ causa, vel, cogitabundus, Deique oraculum hac de re expectans, nondum eam verbis explicuisset, scilicet se malle reverti in Jerusalem; ut voluntati ejus morem gereret, sicut ei præceperat Nabuchodonosor, dixit ei: Revertere, et noli venire mecum in Babylonem. Nisi ita explices, dicendum est Hebræa hic esse corrupta, nec inter se apte cohærere; uti cohæret versio Latina, quæ proinde hic verior et germanior est; unde videtur quod in Hebr. pro ישוב iascub, legendum sit תשוב tascub; et pro עודנו odennu, legendum sit עודני odsani. Ita enim legit noster interpres.

SED HABITA APUD GODOLIAM.] Godolias hic, Judæus erat potens et prudens, qui secutus oracula Jeremiæ transfugerat ad Chaldæos, eisque utilis et fidelis exstiterat: quocirca eum Chaldæi reliquiis populi remanentis præfecerunt. Ita Hebræi et Lyran.

CIBARIA.] Hebr. viaticum, ad redeundum Jerusalem.

7. PRINCIPES EXERCITUS,] qui, fugiente Sedecia, hue illuc fugerunt et evaserunt. Rursum ii quos, capta urbe, hi qui effugerant, in agris sibi constituerant, ut se contra hostes tuerentur: priores enim principes plerique fuerunt occisi a Chaldæis, ut patet cap. 39. 6. Ita Josephus 10. Antiq. 11.

8. ET ISMAHEL,] scilicet Ismahel; *et* enim hic est exegeticum et enumerativum, capiturque pro, *id est*, vel *scilicet*.

10. ECCE EGO HABITO IN MASPHATH.] Hunc locum elegit Godolias, quia erat in finibus Chanaan, eratque via euntibus e Judæa in Babylonem, ut ibi facilius ageret tam cum Babyloniis, quam cum Judæis; unde sequitur:

UT RESPONDEAM PRÆCEPTO CHALDÆORUM, QUI MITTUNTUR AD NOS,] ut præsto sim ad respondendum et exsequendum ea, quæ mihi a Chaldæis fuerint imperata.

Aliter Lyran. et Isidor. Cum venerint Chaldæi, ego illis respondebo pro vobis: vivite ergo securi, ego quasi pastor bonus pro vobis animam meam ponam.

Hinc. tropol. S. Bernard. lib. de Natura amoris c. 9. hæc adaptat Religiosis: *Hanc*, inquit, *Apostolicæ institutionis formam quidam æmulantes, non habent domos vel diverticula, nisi domum Dei, domum orationis. Omnia quæcumque faciunt, in nomine Domini faciunt, simul habitantes uno ordine, una lege viventes; nil habentes proprium: nec ipsa corpora sua, nec voluntates in potestate sua habentes, simul dormiunt, simul surgunt, simul orant, simul psallunt, simul et legunt: fixum et immobile earum propositum obedire præpositis suis, et subjacere eis. Ipsi vero pervigilantes pro eis, quasi rationem reddituri pro animabus eorum, reipsa ipsis prædicant, quod in Jeremia populo Israel Godolias legitur prædicasse: Ego pro vobis respondebo Chaldæis qui veniunt ad vos. Vos autem colligite frumentum, vinum et oleum in vasis vestris, et habitate in urbibus vestris securi.*

11. IN FILIIS.] Ita legendum cum Hebr. et Rom. non in *finibus*; jam in *filiis*, id est inter filios Ammon.

DEDISSET, etc. RELIQUIAS,] id est aliquos reliquisset in Judæa.

12. MESSEM.] Hebr. קיץ *kaits*, id est, ut Septuag. Chald. Vatabl. Pagnin. æstivos fructus, scilicet ficus qui siccantur, id est caricas: nam messis jam erat finita. Verum *kaits*, proprie significat æstatem et messem æstatis, quæ hoc anno propter obsidionem Hierosolymæ post eam captam in Julio, fieri potuit in Augusto, saltem messis frumenti serotini, vel ejus quod in agris intactum a Chaldæis remanserat. Adde loqui Godoliam de messe omnium sequentium annorum.

13. JOHANAN AUTEM FILIUS CAREE, ET OMNES PRINCIPES EXERCITUS, QUI DISPERSI FUERANT IN REGIONIBUS, VENERUNT AD GODOLIAM.] Jam ante venerant ad Godoliam, uti dictum est v. 8. sed dimissi fuerant a Godolia ad peragendam messem et vindemiam: di-

missi per iter audiont conjurationem regis Ammoo et Ismahelis cootra Godoliam: properi ergo redeunt, scelusque Godoliæ deteguot. Causa conjurationis fuit, tum innatum et perenne dissidium inter Judæos et vicinos Ammonitas et Idumæos; tum ambitio Ismahelis, qui Godoliæ præfecturam insidebat: tum quod ad Chaldæos quasi proditor transfugisset; tum quod sibi utpote prognato ex semine regio, et Sedeciæ cognato, eam deberi ceoseret. Ita Hebræi, Abulensis, Lyranus, S. Thomas et alii.

14. Percutere animam tuam.] *Animam*, id est vitam, q. d. Occidere te. Sic dicitur v. sequenti: *Ne interficiat animam*, id est vitam, *tuam*.

16. Falsum enim tu loqueris de Ismahel.] Nimia fides et confidentia perdidit Godoliam. Esto enim non debeat esse suspicax princeps, tamen Argus sit oportet, præsertim si novus sit, ut centum habeat oculos, et centum aures; ac esto exploratoribus non semper fidem adhibeat, tamen indaget ea quæ nuntiant, sibique interim caveat, ac bene armatus stipatusque incedat. Principatus enim et imperium plurimos habet æmulos et insidiatores.

CAPUT QUADRAGESIMUM PRIMUM,

SYNOPSIS CAPITIS.

Ismahel dolose occidit Godoliam, eique adhærentes Judæos et Chaldæos, populum reliquum captivum abducit; insequitur eum v. 11. Johanan fugatque, et populum liberat, cum quo veritus ne Chaldæi necem Godoliæ ulciscantur, cogitat fugam in Ægyptum.

1 Et factum est in mense septimo, venit Ismahel filius Nathaniæ, filii Elisama, de semine regali, et optimates regis, et decem viri cum eo, ad Godoliam filium Ahicam in Masphath : et comederunt ibi panes simul in Masphath. 2. Surrexit autem Ismahel filius Nathaniæ, et decem viri qui cum eo erant, et percusserunt Godoliam filium Ahicam filii Saphan gladio, et interfecerunt eum, quem præfecerat rex Babylonis terræ. 3. Omnes quoquo Judæos, qui erant cum Godolia in Masphath, et Chaldæos, qui reperti sunt ibi, et viros bellatores percussit Ismahel. 4. Secundo autem die postquam occiderat Godoliam, nullo adhuc sciente, 5. venerunt viri de Sichem, et de Silo, et de Samaria octoginta viri, rasi barba, et scissis vestibus, et squallentes: et munera et thus habebant in manu, ut offerrent in domo Domini. 6. Egressus ergo Ismael filius Nathaniæ, in occursum eorum de Masphat, incedens et plorans ibat: cum autem occurrisset eis, dixit ad eos: Venite ad Godoliam filium Ahicam. 7. Qui cum venissent ad medium civitatis, interfecit eos Ismahel filius Nathaniæ circa medium laci, ipse et viri qui erant cum eo. 8. Decem autem viri reperti sunt inter eos, qui dixerunt ad Ismahel: Noli occidere nos: quia habemus thesaures in agro, frumenti, et hordei, et olei, et mellis. Et cessavit, et non interfecit eos cum fratribus suis. 9. Lacus autem, in quem projecerat Ismahel omnia cadavera virorum, quos percussit propter Godoliam, ipse est, quem fecit rex Asa propter Baasa regem Israel: ipsum replevit Ismahel filius Nathaniæ occisis. 10. Et captivas duxit Ismahel omnes reliquias populi, qui erant in Masphath; filias regis, et universum populum, qui remanserat in Masphath: quos commendaverat Nabuzardan princeps militiæ Godoliæ filio Ahicam. Et cepit eos Ismahel filius Nathaniæ, et abiit ut transiret ad filios Ammon. 11. Audivit autem Johanan filius Caree, et omnes principes bellatorum, qui erant cum eo, omne malum quod fecerat Ismahel filius Nathaniæ. 12. Et assumptis universis viris, profecti sunt ut bellarent adversum Ismahel filium Nathaniæ, et invenerunt eum ad aquas multas, quæ sunt in Gabaon. 13. Cumque vidisset omnis populus qui erat cum Ismahel, Johanan filium Caree, et universos principes bellatorum qui erant cum eo, lætati sunt. 14. Et reversus est omnis populus, quem ceperat Ismahel, in Masphath: reversusque abiit ad Johanan filium Caree. 15. Ismahel autem filius Nathaniæ fugit cum octo viris a facie Johanan, et abiit ad filios Ammon. 16. Tulit ergo Johanan filius Caree, et omnes principes bellatorum, qui erant cum eo universas reliquias vulgi, quas reduxerat ab Ismahel filio Nathaniæ de Masphath, postquam percussit Godoliam filium Ahicam; fortes viros ad prælium, et mulieres, et pueros, et eunuchos, quos reduxerat de Gabaon.

17. Et abierunt, et sederunt peregrinantes in Chamaam, quæ est juxta Bethlehem, ut pergerent et introirent Ægyptum, 18. a facie Chaldæorum: timebant enim eos, quia percusserat Ismahel filius Nathaniæ Godoliam filium Ahicam, quem præposuerat rex Babylonis in terra Juda.

1. Et decem viri.] *Et*, id est *scilicet*. Simile fuit cap. præced. v. 8. Hi decem viri pugnaces et audaces, qui italice *bravi* vocantur, Ismahelem comitati sunt ad cædem Godoliæ et cæterorum, uti et optimates eorumque famuli. Nec enim soli decem tot tantosque bellatores occidere potuissent. Ita Lyran. Abul. et Sanchez: licet Maldonatus et S. Thomas a solis decem id factum putent.

2. Quem præfecerat eum.] Vatab. *Quia præfecerat*. Hæc ergo fuit causa cædis, quod Ismahel, utpote ex semine regio oriundus, invideret Godoliæ principatum, quasi sibi debitum. Ob cæsum Godoliam indixerunt Judæi statum jejunium mense septimo, cujus meminit Zachar. c. 8. v. 19. uti testantur Menologia Hebræorum.

Moral. vide hic quam verum sit illud Senecæ in Thebaid.

> Simul ista mundi conditor posuit Deus,
> Odium atque regnum.

Ob regnum Godoliam odit et occidit Ismahel. Et istud ejusdem in Agamemn.

> Nec regna sociam ferre, nec tædæ (*nuptiæ*) sciunt.

Scribit Joseph. l. 10. Antiq. 11. Godoliam ab Ismahele occisum in ipsa cœna ad quam eum invitaverat, cum jam mero esset gravis ipse et convivæ. Additque: *Quibus necatis, adjuvante nocturno tempore, per totum oppidum grassati sunt promiscuis cædibus tam in Judæos, quam in Babylonios milites securos, et passim dormientes*. Insuper vide hic in Ismahele, quam credulis æque ac cæca et præceps sit libido dominandi. Nam se totumque populum stragi Chaldæorum exposuit. Vare S. Bernard. in Psal. 90. serm. 6. *Ambitio*, ait, *subtile malum, secretum virus, pestis occulta, doli opifex, mater hypocrisis, livoris parens, vitiorum origo, criminum fames, virtutum ærugo, tinea sanctitatis, excæcatrix cordium, ex remediis morbos creans, generans ex medicina languorem*.

4. Nullo adhuc sciente.] Hoc addit, ut det causam, cur Sichimitæ post cædem Godoliæ, venire sint ausi: quia scilicet postridie post stragem noctu peractam, ideoque necdum per vicina loca fama sparsam, venerunt.

5. Squallentes.] Hebr. מתגודדים *mitgodedim*, id est, incisi, lacerati, vel lacerantes se onguibus in facie et manibus. Septuag. vertunt, *plangentes*; in planctu enim lacerabant vestes et corpus, barbam crinesque radebant. Plangebant autem hi octoginta viri, ob eversionem urbis et templi.

In domo Domini.] Licet enim urbem combustam audissent cum domo egrederentur, non tamen audierant de templo incenso, sed in via illud intellexerunt: unde lugentes raserunt se. Ita Vatablus et R. Salomon. Sed cum templum combustum sit mense quinto, et hi venerint mense septimo ex loco vicino, puta ex Sichem, non video, quomodo rem tam famosam non audierint. Respondent ergo Christophorus a Castro et Sanchez: Licet ipsi templum combustum audissent, tamen eodem templi loco quem Deus elegerat offerre volebant sua munera. Adde, non sciebant ipsi templum ita concrematum, quin parietes, altare et partes aliæ remansissent salvæ; aut, si concremata sciebant omnia, altare restauratum, aut a se restaurari posse credebant.

Aliter respondet Maldon. scilicet hos octoginta viros non venisse in Jerusalem, sed in Masphath, ubi audierant collectas fuisse sub Godolia reliquias Judæorum, ibique erectum fuisse altare Domino, uti olim factum fuisse colligitur 1. Reg. 7. v. 5. et 6.

Verum prior sententia est verosimilior: tum quia domus Domini proprie vocatur templum, jussu Domini in Hierosolyma constitutum: tum quia hi viri veniebant ut lugerent excidium sanctæ civitatis et templi, in suo quasi busto jacentis. Huc enim eos vocabat tum illius commiseratio, tum prisca loci religio, tum tantæ stragis novitas, quam videre et oculis conspicere cupiebant. Sic Judæi post excidium Titi quotannis Hierosolymam venire solebant, ut lugerent urbis et templi excidium ipsa ejus excidii die anniversario. Audi S. Hieronym. in c. 1. Sophon. *Congregatur turba miserorum* (Judæorum, ut præcessit) *et patibulo Domini coruscante, ac radiante ἀναστάσει ejus, de Oliveti quoque monte crucis fulgente, vexillo, videas plangere ruinas templi sui populum miserum, et tamen non esse miserabilem. Adhuc fletus in genis, et livida brachia, et sparsi crines, et miles mercedem postulat, ut illis flere plus liceat*.

6. Plorans,] fingens se plorare ob eamdem urbis et templi cladem, ut illis imponeret simulata specie pietatis.

Tropolog. S. Gregor. 1. Moral. 38. *Ismahel plorans*, inquit, *est Satanas, qui ut devotas mentes interimere feriendo prævaleat, semetipsum quasi sub velamine virtutis occultat: et dum concordare se vere lugentibus simulat, ad cordis intima securius admissus, hoc quod intus de virtute latet, occidit: qui plerumque spondet se ad altiora provehere, unde et dixisse perhibetur: Venite ad Godoliam, atque dum majora promittit, etiam minima subtrahit. Unde et recte dictum est; Qui cum venissent ad medium civitatis, interfecit eos. Viros ergo ad afferenda Deo munera venientes, in medio civitatis interficit: quia divinis deditæ operibus mentes, nisi magna se circumspectione custodiant, hosta surripiente, dum devotionis hostiam portant, in ipso itinere perdunt vitam*.

Venite ad Godoliam,] ad quem vos pariter perrecturos, ut eum pro duce Israelis agnoscatis, ideoque ei munera offeratis, plane suspicor. Dixit hoc Ismahel tentans eos, ut videret an verum esset, quod de eis suspicabatur. Cumque iis annuentibus et pergentibus ad Godoliam, id verum esse comperisset, occidit eos, quia videbat eos conspirare cum Godolia, quem sibi prælatum dolebat et invidebat, ut patet v. 9.

Habemus thesauros,] scilicet frumenti, olei et mellis in agro, quos tibi dabimus, si non occideris nos.

Tropolog. S. Gregor. supra: *Thesaurus in agro*, inquit, *est spes in pœnitentia, quæ quia non cernitur, quasi in terra cordis suffossa continetur. Qui ergo thesauros in agro habuere, servati sunt: quia qui post incautelæ suæ vitium, ad lamenta pœnitentiæ redeunt, nec capti moriuntur.*

9. Propter Godoliam.] Hebr. *in manu Godoliæ*, id est, in plaga et percussione Godoliæ. Sic Exodi 9. 3. dicitur: *Ecce manus* (id est, plaga, *mea erit super agros.* Vel *in manu*, id est, quos ad manum habebat Godolias. Noster optime sensum vertit, dicens: *Propter Godoliam*: Ismahel enim uti Godoliam, ita et omnes ejus fautores occidit.

Propter Baasa.] Id est, contra excursiones Baasa et Israelitarum, tulit Asa lapides et ligna, quibus se in Rama muniebat Baasa, et ex iis munivit Gabaa, Masphath, fecitque hunc lacum seu puteum aut cisternam, ut incolæ haberent aquam, itaque Baasæ et aliorum obsidionem sustinere possent. Ita Rabanus, Hugo, S. Thom. Lyranus. Vide 3. Reg. 15. 17.

10. Filias regis, vel Joakim, vel Joachin, vel potius Sedeciæ, quas parvulas cum vulgo reliquit Nabuchodonosor, et commendavit Godoliæ; nil enim sibi ab eis timebat.

Ad aquas multas.] Chald. *juxta stagnum sive piscinam Gabaon*, de qua 2. Reg. 2. 13.

16. De Masphath,] id est, quas Ismahel captivas duxerat de Masphath, has eo fugato ex Gabaon reduxit in Chamaam.

17. In Chamaam.] Hebr. *In loco quo peregrinatus est Chamaam*, id est, in loco quem David dedit Chamaam filio Berzellai, eo quod se, cum fugeret Absalonem, secutus esset, 2. Reg. 19. 37. Ita Chald. Vatablus, Pagninus. Erat hic locus juxta Bethlehem, ut hic dicitur. Unde S. Hier. in Locis hebr. Chamaan villam ponit juxta Bethlehem.

18. Quia percusserat Ismahel.] Timebant enim Chaldæos, ne, quia fugitivi erant, cum Ismahele in eadem causa et cæde Godoliæ involverentur. Secesserunt ergo in Chamaam, ut unde in vicinam Ægyptum transfugerent, si supervenirent Chaldæi necis Godoliæ ultores.

CAPUT QUADRAGESIMUM SECUNDUM,

SYNOPSIS CAPITIS.

Occiso Godolia, Johanan, aliique principes timentes, ne Chaldæi ulciscantur necem Godoliæ, consulunt Deum per Jeremiam, an in Ægyptum fugere, an in Judæa manere debeant? Jeremias respondet ut maneant in Judæa, et obediant Chaldæis: ita salvos fore; si enim fugiant in Ægyptum, ibi interituros Chaldæorum gladio, fame et peste.

1 Et accesserunt omnes principes bellatorum, et Johanan filius Caree, et Jezonias filius Osaiæ, et reliquum vulgus a parvo usque ad magnum: dixeruntque ad Jeremiam prophetam: Cadat oratio nostra in conspectu tuo: et ora pro nobis ad Dominum Deum tuum, pro universis reliquiis istis; quia derelicti sumus pauci de pluribus, sicut oculi tui nos intuentur: 3. Et annuntiet nobis Dominus Deus tuus viam per quam pergamus, et verbum quod faciamus. 4. Dixit autem ad eos Jeremias propheta: Audivi: ecce ego oro ad Dominum Deum vestrum secundum verba vestra, omne verbum, quodcumque responderit mihi, indicabo vobis; nec celabo vos quidquam. 5. Et illi dixerunt ad Jeremiam: Sit Dominus inter nos testis veritatis et fidei, si non juxta omne verbum, in quo miserit te Dominus Deus tuus ad nos, sic faciemus. 6. Sive bonum est, sive malum, voci Domini Dei nostri, ad quem mittimus te, obediemus: ut bene sit nobis cum audierimus vocem Domini Dei nostri. 7. Cum autem completi essent decem dies, factum est verbum Domini ad Jeremiam. 8. Vocavitque Johanan filium Caree, et omnes principes bellatorum qui erant cum eo, et universum populum a minimo usque ad magnum. 9. Et dixit ad eos: Hæc dicit Dominus Deus Israel, ad quem misistis me, ut prosternerem preces vestras in conspectu ejus: 10. Si quiescentes manseritis in terra hac, ædificabo vos, et non destruam; plantabo, et non evellam: jam enim placatus sum super malo quod feci vobis. 11. Nolite timere a facie regis Babylonis, quem vos pavidi formidatis: nolite metuere eum, dicit Dominus: quia vobiscum sum ego, ut salvos vos faciam, et eruam de manu ejus. 12. Et dabo vobis misericordias, et miserebor vestri, et habitare vos faciam in terra vestra. 13. Si autem dixeritis vos: Non habitabimus in terra ista, nec audiemus vocem Domini Dei nostri, 14. dicentes: Nequaquam, sed ad terram Ægypti pergemus: ubi non videbimus bellum, et clangorem tubæ non audiemus, et famem non sustinebimus: et ibi habitabimus. 15. Propter hoc

nunc audite verbum Domini, reliquie Juda: Hæc dicit Dominus exercituum, Deus Israel: Si posueritis faciem vestram ut ingrediamini Ægyptum, et intraveritis ut ibi habitetis: 16. gladius, quem vos formidatis, ibi comprehendet vos in terra Ægypti: et fames, pro qua estis solliciti, adhærebit vobis in Ægypto, et ibi moriemini. 17. Omnesque viri, qui posuerunt faciem suam ut ingrediantur Ægyptum, ut habitent ibi morientur gladio, et fame, et peste: nullus de eis remanebit, nec effugiet a facie mali, quod ego afferam super eos. 18. Quia hæc dicit Dominus exercituum, Deus Israel: Sicut conflatus est furor meus, et indignatio mea super habitatores Jerusalem: sic conflabitur indignatio mea super vos, cum ingressi fueritis Ægyptum, et eritis in jusjurandum, et in stuporem, et in maledictum, et in opprobrium: et nequaquam ultra videbitis locum istum. 19. Verbum Domini super vos, reliquiæ Juda: Nolite intrare Ægyptum: scientes scietis quia obtestatus sum vos hodie, 20. quia decepistis animas vestras: vos enim misistis me ad Dominum Deum nostrum, dicentes: Ora pro nobis ad Dominum Deum nostrum, et juxta omnia quæcumque dixerit tibi Dominus Deus noster, sic annuntia nobis, et faciemus. 21. Et annuntiavi vobis hodie, et non audistis vocem Domini Dei vestri, super universis pro quibus misit me ad vos. 22. Nunc ergo scientes scietis quia gladio, et fame, et peste moriemini in loco, ad quem voluistis intrare ut habitaretis ibi.

2. CADAT ORATIO NOSTRA.] Id est, sit tibi placita et accepta, ut exaudiatur a te oratio nostra quæ est, ut ores pro nobis Deum: unde vers. 4. respondet Jeremias:

4. AUDIVI,] id est, exoratus sum, vel obedivi, obsecutus sum vestræ petitioni.

5. SIT DOMINUS INTER NOS TESTIS VERITATIS ET FIDEI.] Est formula jurandi, q. d. Sit Dominus testis verax et fidelis. Ita Septuag. Chald. et Vatablus. Hoc est, testamur Deum testem verum et fidelem; vel potius, juramus et testamur Deum, qui est testis et vindex veritatis et fidei, nos vere et fideliter facturos, quidquid ex ore Dei jusseris, sive bonum sive malum, id est, sive felix sive calamitosum id fuerit; et nisi id faciamus, optamus ut Deus nos puniat. Præclare Aristides tom. 2. orat. Sicula poster. *Debent*, ait, *uti qui orant, maxima quæque a diis et jucundissima petere: ita qui deliberationem instituunt, tutissima quæque eligere, nisi post vel hi sese, vel illi deos velint culpare.* Tutissima autem sunt quæ Deus suggerit. Idem tom. 2. orat. Rhodiac. *Non*, ait, *tam rerum copia, quam consilio, fiducia, et patientia pleræque res geruntur.*

IN QUO, ad quod denuntiaodum, MISERIT TE DOMINUS.]

7. DECEM DIES.] Nota: Decem dies perstitit Jeremias in oratione ut Dei voluntatem intelligeret circa fugam Judæorum in Ægyptum: idque tamdiu factum est, ut populus intelligeret, se indignum esse qui exaudiretur a Deo, et ut Jeremiæ charitas magis patesceret.

10. ÆDIFICABO VOS.] Comparat metaphorice Judæos domui, id est, familiæ in Judæa quasi in suo loco exstructæ, cujus fundamentum est Abraham et Jacob; parietes sunt variæ familiæ ex variis lapidibus, id est filiis, coagmentati, et in altum surgentes.

Secundo, comparat eos horto, in quo pulchræ arbores, id est filii, sunt consiti. Utramque metaphoram sequitur Apostolus 1. Corinth. 3. v. 9. *Dei agricultura estis, Dei ædificatio estis.* Utraque significatur tum firmitas Synagogæ et Ecclesiæ solide fundatæ et radicatæ, tum ejusdem incrementum et propagatio, ut quasi basilica in altum ædificetur, et quasi arbor in frondes et fructus luxuriet, fiatque quasi ingens sylva.

PLACATUS SUM SUPER MALO QUOD FECI VOBIS,] q. d. Jam satis pœnarum de vobis sumpsi, ideoque jam placatus et vobis reconciliatus sum. Hebr. est: *Pœnitet me mali quod vobis intuli*, id est, auferam flagella quibus vos cecidi. Alludit ad id, quod promisit cap. 18. 8. *Si pœnitentiam egerit gens, etc. agam et ego pœnitentiam.*

14. NEQUAQUAM,] scilicet audiemus vocem Domini, ut maneamus in Judæa, sed fugiemus in Ægyptum.

15. SI POSUERITIS FACIEM,] id est, si firmiter statueritis fugere in Ægyptum; ubi enim est cor, eo respicit et facies intenta: ubi oculi, ibi amor: ubi manus, ibi dolor.

16. FAMES, etc. ADHÆREBIT VOBIS,] sive quia Deus inseret et includet perpetuam famem in visceribus vestris, esto panis copiam habeatis. Sicut enim Deus febrim aliosque morbos, ita et bulimum caninamque famem hominibus immittit, ut quidquid comedant, semper tamen esuriant, Psalm. 58. 7. *Famem patientur ut canes.* Sive potius, quia sterilitatem Ægypto, ac consequenter famem inducet, præsertim cum Nabuchodonosor eam invadet, totamque vastabit.

18. CONFLATUS EST.] Hebr. נִתַּךְ *nittach*, id est effusus est. Est metaphora a metallis, quæ dum conflantur et liquefiunt, magno impetu instar torrentis ignei erumpunt et effunduntur, q. d. Sicut subito furore meo, instar ferri aut plumbi liquati, obruti sunt et adusti cives Jerusalem: ita vos eodem obruemini in Ægypto. Septuag. vertunt: *Sicut stillavit furor meus*, instar atræ et densæ nubis, quæ a sole resoluta, gurgites aquarum depluit et effundit.

Nota: Causa cur ita vetaret Deus Judæos ire in Ægyptum, cum tamen eos permiserit duci in Babylonem, erat, quia Ægyptii idolis multiplicibus colendis deditissimi, facile pronos Judæos ad eadem colenda, moresque suos erant conversuri, uti sane illico converterunt, ut patet cap. 44. vers. 19. 25. Melius enim erat Judæis ferreis vinculis astringi in Babylone, quam in Ægypto idolis addici.

Moral. Disce hic, quam cavenda sint impiorum

consortia, ne nobis suam impietatem affricent. Saul rex inter Prophetas prophetavit; inter improbos vero improbe egit, 1. Reg. 19.

S. Petrus cum Christo constans fuit: at in atrio versans cum satellitibus, Christum negavit.

Audi quid Deus dicat Josaphat confœderato cum Ochozia impio rege Israel: *Quia habuisti fœdus cum Ochozia, percussit Dominus opera tua, contritæque sunt naves, nec potuerunt ire in Tharsis*, 2. Paral. 20. 37. Et rursum c. 19. 2. *Impio* (Achab) *præbes auxilium, et his qui oderunt Dominum amicitia jungeris: et idcirco iram quidem Domini merebaris, sed bona opera inventa sunt in te.*

Amasias rex centum argenti talentis centum millia Israelitarum conduxerat: sed Propheta eum monuit ut eos dimitteret; impios enim esse, et infelices fore, 2. Paral. 25.

S. Ambrosius serm. de Calendis Januariis, Judæorum consortia prohibens, sic ait: *Non solum Gentilium, sed Judæorum consortia vitare debemus, quorum etiam confabulatio est magna pollutio. Hi etenim arte insinuant se hominibus, domos penetrant, ingrediuntur prætoria, aures judicum et publica inquietant, et ideo magis prævalent, quo magis sunt impudentes.*

S. Augustinus ex malo consortio se pejorem effectum docet l. 2. Confess. c. 3. 8. 9. et 10. *Præceps, ait, ibam tanta cæcitate, ut inter coætaneos meos puderet me minoris dedecoris, quum audiebam ipsos jactantes flagitia sua, et tanto gloriantes magis, quanto magis turpes essent; et libebat facere non solum libidine facti, verum etiam laudis. Quid dignum est vituperatione nisi vitium? Ego ne vituperarer, vitiosior fiebam, et ubi non suberat quo admisso æquarer perditis, fingebam me fecisse quod non feceram, ne viderer abjectior, quo eram innocentior; et ne vilior haberer, quo eram castior.* Deinde subdit: *Ecce cum quibus comitibus iter agebam platearum Babyloniæ, et volutabar in cœno ejus, tamquam in cinnamomis et unguentis pretiosis. Et in umbilico ejus quo tenacius hærerem, calcabat me inimicus invisibilis, et seducebat me, quia ego seductilis eram, etc. O nimis inimica amicitia, seductio mentis investigabilis ex ludo et joco nocendi aviditas, et alieni damni appetitus, nulla lucri mei, nulla ulciscendi libidine; sed cum dicitur, Eamus, faciamus, et pudet non esse impudentem.*

Idem Augustinus ibidem fatetur se non fuisse pellectum ad furtum pomorum, nisi ut placeret sociis: *Quem fructum*, inquit, *habui miser aliquando in iis, quæ nunc recolens erubesco, maxime in illo furto: in quo ipsum furtum amavi, nihil aliud, cum et ipsum esset nihil, et eo ipso ego miserior? Et tamen solus id non fecissem, sic recordor animum tunc meum, solus omnino id non fecissem. Ergo amavi ibi etiam consortium eorum, cum quibus id feci.*

Nebridius condiscipulus Augustorum, licet inter aulicos non mutarit mores, ab aula tamen exiit, ne mutaretur. Audi S. Hironym. de eo epist. 9. ad Salvinam: *Oblitus*, inquit, *dignitatis suæ, omne consortium cum Monachis et Clericis postea habuit. Quis enim fornacem regis Babylonii sine adustione ingressus est? Cujus adolescentis Ægyptia domina pallium non tenuit? Quæ uxor eunuchi nullos creat liberos voluptate transactæ?*

Scribit Noster Maffeus lib. 16. histor. Indic. nihil ita Sinensium conversionem ad Christum impedivisse, ac Christianorum quorumdam vitia et scandala. Idem de Brasiliensibus scribit lib. 15. *Accedebat*, inquit, *indomitum ac late patens malum, et quo valentius nihil aditum atque iter obsepserit Evangelio: veterum Christianorum, indigna toli nomine ac professione, licentia procacitasque cum anxia cupiditate sordibusque conjuncta, ut eorum adventus in barbarorum vicos, vitæque consuetudo, cum graviter cunctos offenderet, tum ingentem nomini Christiano invidiam infamiamque conflaret.*

Gordiana Gregorii Magni amita, ut ipse deplorat in lib. 4. Dialogorum cap. 16. licet sanctissimo sororum suarum, Tharsillæ et Æmilianæ, exemplo frueretur; tamen quia plus æquo gaudebat puellarum laicarum, et huic mundo addictarum consuetudine, post mortem sororum misere seducta est.

Eritis in jusjurandum,] eritis in אלה *ala*, id est, in juramentum exsecratorium, ut qui aliquem exsecrari velit, dicat: Deus te perdat, sicut perdidit Judæos, qui contra Domini voluntatem fugerunt in Ægyptum.

19. Nolite intrare Ægyptum: alioqui enim si eam intraveritis, sciantes scietis, id est scitote et mementote, quia (quod) obtestatus sum vos hodie, q. q. Cum in Ægypto perdemini, mementote me id vobis prædixisse et obsecrasse ne id faceritis. Secundo et melius, scitote quod *obtestatus*, id est protestatus, sim, vosque ipsos, fidemque vestram, ac jusjurandum vers. 5. a vobis præstitum, in testes vocarim, uti de facto hic voco; *quia*, id est quod, *decepistis animas vestras*, quodque id exitium vestrum sponte ruitis, ac in Ægypto gladio et fame morituri sitis.

20. Decepistis animas vestras,] q. d. Decepistis me, fingentes vos velle acquiescere Dei voluntati; jam enim cum intelligitis eam esse, ut maneatis in Judæa, vultu ipso tristi et averso ostenditis vos nolle acquiescere. Itaque non tam me decepistis quam animas vestras: quia pro hac fictione, inobedientia et perjurio Deus vos puniet, et animas a vobis tollet, vosque occidet in Ægypto. Unde Septuag. et Chald. vertunt: *Malefecistis animabus vestris.* Præstitisset enim Deum non rogare, nec ejus voluntati se resignare, idque cum jurejurando, quam rogato et respondenti rebellare. Hoc enim est ridere Deum: vel enim finxistis vos parituros Deo; vel si serium tunc parendi habuistis voluntatem, eamque inter decem hosce dies, qui a vestra petitione et jurejurando effluxerunt vers. 7. mutastis, chamæleonte estis leviores et inconstantiores, mendaces et perjuri; itaque cum Deo agitis, ac si puer esset, scurra vel morio. Quid indignius? quibus plagis id expiandum?

Aliter Vatabl. *Decepistis*, inquit, *me in animabus vestris*, quia cogitatio animi vestri, verbis et promissis vestris mihi factis non respondit: simulastis enim vos Deo per omnia velle parere; et tamen firmum habuistis propositum fugiendi in Ægyptum, etiamsi ego et Deus id dissuaderemus.

Moral. disce hic, inobedientes sibi periculum creare, et suo laqueo capi. Sicut enim Jonas Deum fugiens, in ventrem ceti incurrit: sic Judæi consilium Dei et Jeremiæ fugientes, in ventrem magni illius

draconis, puta Nabuchodonosoris, inciderunt. Cogitent ergo illud Poetæ:

Quo fugis, Encelade? quascumque accesseris oras,
Sub Jove semper eris.

Hic finitur commentarius Divi Thomæ in Jeremiam: quia morte præventus eam absolvere non potuit.

CAPUT QUADRAGESIMUM TERTIUM,

SYNOPSIS CAPITIS.

JUDÆI DEO ET JEREMIÆ INOBEDIENTES, AC JEREMIAM MENDACII ARGUENTES, CONTRA FIDEM DEO DATAM PERJURI FUGIUNT, SECUMQUE JEREMIAM PERTRAHUNT IN ÆGYPTUM, QUI V. 8. IBI IN TAPHNIS ÆGYPTI UNAQUE JUDÆORUM EXCIDIUM PER NABUCHODONOSOREM PRÆDICIT.

1 FACTUM est autem, cum complesset Jeremias loquens ad populum universos sermones Domini Dei eorum, pro quibus miserat eum Dominus Deus eorum ad illos, omnia verba hæc: 2. dixit Azarias filius Ossiæ, et Johanan filius Caree, et omnes viri superbi, dicentes ad Jeremiam: Mendacium tu loqueris: non misit te Dominus Deus noster, dicens: Ne ingrediamini Ægyptum ut habitetis illic. Sed Baruch filius Neriæ incitat te adversum nos, ut tradat nos in manus Chaldæorum, ut interficiat nos, et traduci faciat in Babylonem. 4. Et non audivit Johanan filius Caree, et omnes principes bellatorum, et universus populus, vocem Domini, ut manerent in terra Juda. 5. Sed tollens Johanan filius Caree, et universi principes bellatorum, universos reliquiarum Juda, qui reversi fuerant de cunctis gentibus, ad quas fuerant ante dispersi, ut habitarent in terra Juda: 6. Viros et mulieres, et parvulos et filias regis, et omnem animam, quam reliquerat Nabuzardan princeps militiæ cum Godolia filio Ahicam filii Saphan, et Jeremiam prophetam, et Baruch filium Neriæ. 7. Et ingressi sunt terram Ægypti, quia non obedierunt voci Domini: et venerunt usque ad Taphnis. 8. Et factus est sermo Domini ad Jeremiam in Taphnis, dicens: 9. Sume lapides grandes in manu tua, et abscondes eos in crypta, quæ est sub muro latericio in porta domus Pharaonis in Taphnis, cernentibus viris Judæis: 10. Et dices ad eos: Hæc dicit Dominus exercituum Deus Israel: Ecce ego mittam, et assumam Nabuchodonosor regem Babylonis servum meum, et ponam thronum ejus super lapides istos quos abscondi, et statuet solium suum super eos. 11. Veniensque percutiet terram Ægypti quos in mortem, in mortem; et quos in captivitatem, in captivitatem; et quos in gladium, in gladium. 12. Et succendet ignem in delubris deorum Ægypti, et comburet ea, et captivos ducet illos: et amicietur terra Ægypti, sicut amicitur pastor pallio suo, et egredietur inde in pace. 13. Et conteret statuas domus Solis, quæ sunt in terra Ægypti, et delubra deorum Ægypti comburet igni.

3. SED BARUCH FILIUS NERIÆ INCITAT TE,] quia Baruch videbatur eis audacior et animosior Jeremia mitti, et tot carceribus ærumnisque exhausto: sciebant enim Baruch coram principibus legisse prophetiam, quam Jeremias ipse legere iis non audebat cap. 36. vers. 6. Rursum viderant Baruch, æque ac Jeremiam, a Chaldæis in excidio urbis, dimissum, et benigne habitum. Ad hæc eum scripsisse ad Judæos in Babylonem, ne cogitent de reditu, sed ibi sedes figant, orentque pro vita Nabuchodonosor, ejusque filii Balsazar, Baruch 1. 11. Censent ergo homines suspicaces temerarii, Baruch a Chaldæorum partibus stare, ac suggerere Jeremiæ, ut vaticinetur Judæis hisce reliquis remanendum esse in Judæa, ut its eos Chaldæorum jugo subjiciat. Sequuntur humanam prudentiam: hæc enim dictabat tutius esse fugere in Ægyptum, quam in Judæa exponere se periculo Chaldæorum. Sed secus erat in consilio Dei, qui prudentes sibi rebelles comprehendit in sua prudentia.

7. TAPHNIS.] Metropolis erat Ægypti, ut regis Pharaonis, ubi Moses sua facit prodigia, scilicet in campo Taneos, id est Tanis vel Taphnis, Psal. 77. 43. Vide dicta Num. 13. 23.

9. SUB MURO LATERICIO.] Nota: Ægyptus quia lutosa est ex Nili inundatione et oblimatione, hinc abundat lateribus: inde aliqui primariam urbem Ægypti dictam volunt Pelusium, quasi πηλούσιον, id est laterioium: licet alii Pelusium dictum pu-

tent a Peleo Achillis patre, quod is urbem hanc condiderit.

Symbolice ergo, murus hic significat Ægyptum: sub eo jubetur hic Jeremias ponere lapides grandes ut iis in terram infossis, calceque et cæmento compactis, quasi sternat fundamentum solii regalis, quod ibi collocaturus est Nabuchodonosor. Quo symbolo significat Nabuchodonosorem suum solium et sceptrum impositurum Ægypto, eamque sibi subjugaturum, q. d. O Judæi prudentuli, Deoque increduli et rebelles, putatis Deo invito abscondi et tuti esse sub muro latericio Ægypti; sed fallimini: veniet enim Nabuchodonosor, et murum hunc capiet, sibique et solio suo substernet et subjiciet, vosque primos interficiet. Secundo, alludit ad servitutem Ægypti sub Mose, q. d. Fugitis in Ægyptum; sed recolite, vos ibi servivisse in fornace dura et quasi ferrea, faciendo ex luto lateres, atque scitote, simili modo vos ibi a Nabuchodonosore vel morte vel servitute mulctandos.

In porta domus Pharaonis,] q. d. Regis porta et domus quæ nunc est Pharaonis, erit regia Nabuchodonosoris; idque propter vos, ipse enim vos persequetur in Ægyptum usque; itaque vos eritis causa, cur Ægyptii pariter in manus ejus veniant: vos enim peccatorum vestrorum pœnam, calamitatem et captivitatem quocumque pergatis, vobiscum trahetis.

10. Ecce ego mittam,] nuntios, qui Nabuchodonosorem accersant: nuntii hi fuerunt cogitationes et inspirationes de persequendis Judæis, at occupanda Ægypto, menti Nabuchodonosoris injectæ, inquit Maldonat.

11. Quos in mortem, scilicet destinavi, tradet Nabuchodonosor in mortem; quos in captivitatem destinavi, tradet ipse in captivitatem.] Vide dicta cap. 15. v. 2.

12. Et captivos ducet illos,] deos aureos et argenteos Ægyptiorum traducet in Babylonem; vel *illos*, scilicet Ægyptios: hi enim in voce *Ægypti* quæ præcessit, implicite continentur.

Amicietur terra Ægypti.] Vox *terra* non est nominativi casus, q. d. Terra Ægypti amicietur et vallabitur munitionibus suis, ut vult Hugo; aut militibus Nabuchodonosor, ut vult Lyran. sed est ablativi casus. Sensus ergo est, q. d. Nabuchodonosor vestiet se omnibus spoliis et opibus Ægypti, sicut pastor cum educit oves ad pabulum in pluvia et frigore, se vestit pallio suo, præter quod non habet alias opes aut vestes, sed secum portat tectumque laremque, quod de Scythis ait Virgil. q. d. Pari modo ex Ægypto egredietur Nabuchodonosor spoliis onustus, omnesque opes Ægypti abducet. Rex enim regno suo vel a se subacto se operit et vestit; atque cum rex idem sit et pastor, induit se regno, velut pastor pallio. Ita Hebræi. Unde et Chald. vertit: *Amiciet terram Ægypti* (scilicet rex Babylonis) *sicut amicitur pastor veste sua.* Aliter Septuag. vertunt, scilicet: *Scrutabitur terram Ægypti sicut pediculis purgat pastor vestimentum suum*, ita scilicet curiose et studiose, ut ne unum relinquat. Pastores enim raro vestes exuunt; hinc vermes contrahunt, quos in agris scrutantur: otio enim abundant, ait Theodor.

13. Et conteret statuas domus Solis.] Septuag. *Statuas Heliopoleos* Heliopolis enim græce ita dicta est, q. d. Urbs Solis quia in ea Sol in suo templo colebatur, cujus sacerdos fuit Putiphar, Genes. 41. 45. Nota: Phœnices et Ægyptii, primi omnium solem, lunam et stellas, ut deos venerati sunt, quasi gignendarum aholendarumque rerum omnium causas. *Nam*, ut ait Catull. *plantas et omne vivens, mulcent auræ, firmat sol, educat imber.* Pingebant autem Ægyptii Solem juvenili forma, rotunda facie, stantem in navi quam crocodilus ferebat, ut notat Pierius hieroglyph. 59. Per navim significabant motum Solis in aquis, id est cœlis ex aqua factis; per crocodilum, aquam pluviam, cujus causa est sol. Heliopolis autem proprie uni devota Soli fuit, et quia sol est unicus, hinc Phœnicem, qui in ea urbe primo visus dicitur, eamque habitare fertur, quasi unicum unico Soli hieroglyphicum attribuerunt, perinde ac sol hieroglyphicum est unius Dei: et forte hinc ab iis confictus est phœnix, avis non vera, sed symbolica, ut hoc hieroglyphico significarent cœlestem et celerem motum Solis unici, uti dixi Gen. cap. 7. vers. 2.

CAPUT QUADRAGESIMUM QUARTUM,

SYNOPSIS CAPITIS.

Eamdem Ægypti et Judæorum qui eo fugerant, per Chaldæos cladem confirmat, monetque Judæos, ne colant idola et deos Ægyptiorum. Secundo, v. 15. viri et mulieres ei Deoque obstrepunt, asseruntque se reginam coeli in Ægypto, æque ac in Judæa, culturos. Hinc tertio, Jeremias v. 24. eis omnibus, uti et Pharaoni, gladium et famem intentat. Hæc omnia reipsa evenerunt anno 35. Nabuchodonosor: tum enim ipse subegit Ægyptum, factusque est monarcha. Unde inde coepit æra monarchiæ ejus, qua utitur Daniel. Biennio enim post eversam Ægyptum, vidit Nabuchodonosor statuam auream, ut dixi Daniel. 2. v. 1.

Nota: Hæc est ultima Jeremiæ prophetia, quæ exstat. Nam quæ sequuntur c. 45. et sequent. ante hoc tempus editæ sunt, ut patet ex eorum titulis.

1 Verbum, quod factum est per Jeremiam ad omnes Judæos, qui habitabant in terra Ægypti, habitantes in Magdalo, et in Taphnis, et in Memphis, et in terra Phatures, dicens: 2. Hæc dicit Dominus exercituum Deus Israel: Vos vidistis omne malum istud, quod adduxi super Jerusalem, et super omnes urbes Juda: et ecce desertæ sunt hodie, et non est in eis habitator: 3. Propter malitiam, quam fecerunt ut me ad iracundiam provocarent, et irent ut sacrificarent, et colerent deos alienos, quos nesciebant et illi, et vos, et patres vestri. 4. Et misi ad vos omnes servos meos prophetas, de nocte consurgens, mittensque et dicens: Nolite facere verbum abominationis hujuscemodi, quam odivi. 5. Et non audierunt, nec inclinaverunt aurem suam, ut converterentur a malis suis, et non sacrificarent diis alienis. 6. Et conflata est indignatio mea et furor meus, et succensa est in civitatibus Juda, et in plateis Jerusalem: et versæ sunt in solitudinem et vastitatem secundum diem hanc. 7. Et nunc hæc dicit Dominus exercituum Deus Israel: Quare vos facitis malum grande hoc contra animas vestras, ut intereat ex vobis vir et mulier, parvulus et lactens de medio Judæ, nec relinquatur vobis quidquam residuum. 8. Provocantes me in operibus manuum vestrarum, sacrificando diis alienis in terra Ægypti, in quam ingressi estis ut habitetis ibi, et dispereatis, et sitis in maledictionem, et in opprobrium cunctis gentibus terræ? 9. Numquid obliti estis mala patrum vestrorum, et mala regum Juda, et mala uxorum ejus, et mala vestra, et mala uxorum vestrarum, quæ fecerunt in terra Juda, et in regionibus Jerusalem? 10. Non sunt mundati usque ad diem hanc: et non timuerunt, et non ambulaverunt in lege Domini, et in præceptis meis, quæ dedi coram vobis et coram patribus vestris. 11. Ideo hæc dicit Dominus exercituum Deus Israel: Ecce ego ponam faciem meam in vobis in malum: et disperdam omnem Judam. 12. Et assumam reliquias Judæ, qui posuerunt facies suas ut ingrederentur terram Ægypti, et habitarent ibi: et consumentur omnes in terra Ægypti: cadent in gladio et in fame: et consumentur a minimo usque ad maximum, in gladio et in fame morientur: et erunt in jusjurandum, et in miraculum, et in maledictionem, et in opprobrium. 13. Et visitabo super habitatores terræ Ægypti, sicut visitavi super Jerusalem, in gladio, et fame, et peste. 14. Et non erit qui effugiat, et sit residuus de reliquiis Judæorum, qui vadunt ut peregrinentur in terra Ægypti: et revertantur in terram Juda, ad quam ipsi elevant animas suas ut revertantur, et habitent ibi: non revertentur nisi qui fugerint. 15. Responderunt autem Jeremiæ omnes viri, scientes quod sacrificarent uxores eorum diis alienis, et universæ mulieres, quarum stabat multitudo grandis, et omnis populus habitantium in terra Ægypti in Phatures, dicentes: 16. Sermonem, quem locutus es ad nos in nomine Domini, non audiemus ex te: 17. sed facientes faciemus omne verbum quod egredietur de ore nostro, ut sacrificemus reginæ cœli, et libemus ei libamina, sicut fecimus nos et patres nostri, reges nostri et principes nostri, in urbibus Juda, et in plateis

Jerusalem: et saturati sumus panibus, et bene nobis erat, malumque non vidimus. 18. Ex eo autem tempore, quo cessavimus sacrificare reginæ cœli, et libare ei libamina, indigemus omnibus, et gladio et fame consumpti sumus. 19. Quod si nos sacrificamus reginæ cœli, et libamus ei libamina: numquid sine viris nostris fecimus ei placentas, ad colendum eam et libandum ei libamina? 20. Et dixit Jeremias ad omnem populum, adversum viros et adversum mulieres, et adversum universam plebem, qui responderant ei verbum dicens: 21. Numquid non sacrificium, quod sacrificastis in civitatibus Juda et in plateis Jerusalem, vos et patres vestri, reges vestri et principes vestri, et populus terræ, horum recordatus est Dominus, et ascendit super cor ejus? 22. Et non poterat Dominus ultra portare propter malitiam studiorum vestrorum, et propter abominationes quas fecistis: et facta est terra vestra in desolationem, et in stuporem, et in maledictum, eo quod non sit habitator, sicut est dies hæc: 23. Propterea quod sacrificaveritis idolis, et peccaveritis Domino, et non audieritis vocem Domini, et in lege, et in præceptis, et in testimoniis ejus non ambulaveritis: idcirco evenerunt vobis mala hæc, sicut est dies hæc. 24. Dixit autem Jeremias ad omnem populum et ad universas mulieres: Audite verbum Domini omnis Juda, qui estis in terra Ægypti: 25. Hæc inquit Dominus exercituum Deus Israel, dicens: Vos et uxores vestræ locuti estis ore vestro, et manibus vestris implestis, dicentes: Faciamus vota nostra quæ vovimus, ut sacrificemus reginæ cœli, et libemus ei libamina: implestis vota vestra, et opere perpetrastis ea. 26. Ideo audite verbum Domini, omnis Juda, qui habitatis in terra Ægypti: Ecce ego juravi in nomine meo magno, ait Dominus: quia nequaquam ultra vocabitur nomen meum ex ore omnis viri Judæi, dicentis: Vivit Dominus Deus in omni terra Ægypti. 27. Ecce ego vigilabo super eos in malum, et non in bonum: et consumentur omnes viri Juda, qui sunt in terra Ægypti, gladio et fame, donec penitus consumantur. 28. Et qui fugerint gladium, revertentur de terra Ægypti in terram Juda viri pauci: et scient omnes reliquiæ Juda ingredientium terram Ægypti, ut habitent ibi, cujus sermo compleatur, meus, an illorum. 29. Et hoc vobis signum, ait Dominus, quod visitem ego super vos in loco isto: ut sciatis quia vere complebuntur sermones mei contra vos in malum. 30. Hæc dicit Dominus: Ecce ego tradam Pharaonem Ephree regem Ægypti in manu inimicorum ejus, et in manu quærentium animam illius: sicut tradidi Sedeciam regem Juda in manu Nabuchodonosor regis Babylonis inimici sui, et quærentis animam ejus.

4. De nocte consurgens,] magna vigilantia et studio. Vide c. 7. 13.

6 Et conflata est indignatio mea.] Id est liquefacta est, et quasi torrens igneus effusa. Vide c. 42. 18.

Secundum diem hanc,] sicut apparet hodie.

9. Mala uxorum ejus,] *ejus*, id est cujusque eorum Septuag. pro נשאו *nascaf*, id est uxorum ejus, legerunt נשאיו *nesciof*, id est principum ejus.

In regionibus Jerusalem.] Nota: Urbes dividebant veteres in partes vel vicos majores, quæ regiones dicebantur. Ita Roma ab olim in varias regiones (puta a Romulo in tres, scilicet Capitolii, Palatini et Cœlii montium; a Trajano in quatuordecim; et totidem etiamnum numerantur) fuit divisa et distributa, quarum singulæ habebant, et etiamnum habent suum caput, sive Præfectum, qui Italice vocatur *Caporione*, q. d. Caput vel capitaneus regionis: cujus magna est auctoritas et potestas in interregno, mortuo Pontifice. Hujus enim munus est, suam regionem a tumultu, cædibus, furtis, omnique scelere tueri; ideoque habet jus gladii et necis.

10. Non sunt mundati.] Hebr. non sunt fracti, contriti, humiliati post tot flagella et verbera; sed sicut scoria in fornace, ita ipsi in obstinatione, æque ac in servitute et fornace Babylonia perdurant.

11. Ponam faciem,] deinceps aspiciam vos vultu non benigno, sed maligno, sævo ac minaci, intentans vobis pœnas et clades; in eoque vultu et aspectu truci me obfirmabo.

12. Erunt in jusjurandum, erunt in exsecrationem, et in miraculum,] in stuporem. Ita Hebr. ut omnes qui audient vestras calamitates obstupescant.

14. Ad quam ipsi elevant animas suas,] ad quam ipsi anhelant avide, quasi se et animum suum attollentes ad Judæam patriam, ut ad eam redeant. Vide c. 22 17.

Nisi qui fugerint,] ex Ægypto, sequentes consilium Jeremiæ, et timentes imminentem Ægypto gladium Chaldæorum, patet ex v. 28. unde hebr. est, *nisi qui evaserint*.

17. Sed facientes faciemus, omnino faciemus, omne verbum quod egredietur de ore nostro.] faciemus quidquid voluerimus, quidquid libuerit. Simile est Deut. 8. 3. Matth. 4. 4. vel quidquid voverimus reginæ cœli, id est lunæ, hoc offeremus. Vide dicta c. 7. 18.

Et saturati sumus.] *Et*, id est *idcirco*, saturati sumus, quia scilicet coluimus reginam cœli.

19 Numquid sine viris,] q. d. Nos fœminæ imitamur maritos nostros. Vide c. 7. 18.

Ad colendum eam.] Hebr. להעציבה *lehaatsiba*, id est *ad elaborandum idolum in ea*. Unde videtur, quod

sim collocandi simulque adorandi; rogatos postea a rege quodam, quid sibi vellet hic ritus? respondisse, hoc esse mysterium, quod majores ipsorum a sancto Prophets traditum jampridem accepissent. Idem habet Chronicum Alexandrinum.

Disce hic, quam noxium sit non acquiescere sanis prudentum et justorum consiliis. Noluit rex et principes acquiescere consiliis Jeremiæ; hinc perierunt principes, rex et regnum.

Roboam, quia stulta juvenum consilia prætulit sapientibus senum monitis, hinc potiore parte regni privatus est, 3. Reg. 12.

Clotharius Gallorum rex Radegundi piæ uxori permisit, ut sibi monasterium Pictavis construeret. Quidam mali consiliarii suaserunt regi, ut reginam repeteret. Sensit illa periculum; scripsit ergo ad S. Germanum Episcopum Parisiensem, ut regem ab hac mente deduceret. Fecit ille, et regem flexit, ita ut a regina et ab Episcopo veniam peteret, ac conatus suos malis consiliariis imputaret. Quos ultio divina persecuta est: sicut enim Arius Catholicam fidem oppugnans, intestina sua omnia in cloacam effudit, ita et istis accidit sanctam reginam infestantibus, ut habet ejus Vita.

Anno Domini 723. Hebræus quidam Impostor in Tiberiada persuasit Ezido regi, ut sacras imagines everterat: si hoc faceret, eum vitam commodam acturum, et regnaturum feliciter per triginta annos. Acquievit rex, et iconoclasmum indixit: sed ultra annum cum dimidio non vixit, in ignemque æternum descendit; et post ejus mortem imagines in suum locum restitutæ sunt. Filius autem illius Utidus nomine, indignatus Hebræo tamquam interfectori patris, eum turpissima morte mori coegit. Ita is sui impii consilii præmium accepit, ut refert Damascen. l. de Imagin.

Vitiza rex Hispaniæ impurus et impius timens ne subditi contra eum ob tyrannidem insurgerent, secutus malum cujusdam consilium, muros urbium et munitiones regni, specie pacis dirui jussit. Sed mala ei cessit: nam regno et oculis privatus, misere mortuus est, regnumque debile Roderico successori reliquit, ut Mauris facile fuerit illud subjugare. Ita Rodericus Archiepiscopus Tolet. lib. 3. cap. 15. et Mariana lib. 6. c. 19.

Ludovicus Sfortia Mediolani Dux, cum Ducatum Joan. Galeatio fratris filio per scelus abstulisset, timens Alphonsum regem Neapolis,incitavit contra eum Carolum VIII. Gallorum regem, qui veniens Alphonsum regno exuit. Ludovicus inde timens potentiam Gallorum, facti pœnitens, contra regem eum principibus Italiæ conjurat; sed a Gallis cæsus et captus, ac caveæ ferreæ inclusus, miserrime interiit. Ita Guicciar. lib. 3. et 4. hist. Ital. et Jovius l. 4. Elog. milit.

Joan. Fridericus Saxoniæ Dux cupiebat Imperium a familia Austriaca auferre. Lutherus ei consilium dedit, ut, si Imperium mutatum vellet, religionem mutaret. Lutheri ergo perfidiam et consilium secutus Dux, contra Carolum V. arma movit, sed stulta: nam a Carolo victus et captus, Ducatu et Electoris potestate privatus est, quam in Mauritium Ducem Joan. Friderici patruelem, ejusque familiam imperator translulit, in qua etiamnum perseverat.

Ex adverso, Clotharius rex Chilperici filius, secutus sanum S. Columbani consilium, duobus regnis auctus est. Cum enim Theodebertus et Theodoricus reges et fratres disceptarent de regni terminis, et uterque adversus alterum a Clothario opem peteret, petiit ille consilium a S. Columbano, qui prophetico spiritu ei dixit et suasit: Neutri opem præstes; nam intra triennium utriusque regnum sub tuam potestatem veniet. Paruit rex, et ut dixerat vir Dei, ita factum est, uti refert Jonas in Vita S. Columbani, et ex eo Baron. anno Domini 612.

Ita Flacitheus Rugorum rex, secutus consilium S. Severini, insidias hostium evasit, uti narrat Eugypius in ejus Vita, et ex eo Baron. anno Domini 473.

CAPUT QUADRAGESIMUM QUINTUM,

SYNOPSIS CAPITIS.

Jeremias consolatur et animat ad constantiam Baruch scribam suum afflictum ob iras et minas Joakim regis, promittendo ei incolumitatem in communi Judæorum strage. Hæc contigerunt anno quarto Joakim. Est hysterologia; hoc enim caput subnectendum est capiti 36.

1 Verbum, quod locutus est Jeremias Propheta ad Baruch filium Neriæ, cum scripsisset verba hæc in libro ex ore Jeremiæ, anno quarto Joakim filii Josiæ regis Juda, dicens: 2. Hæc dicit Dominus Deus Israel ad te Baruch: 3. Dixisti: Væ misero mihi, quoniam addidit Dominus dolorem dolori meo: laboravi in gemitu meo, et requiem non inveni. 4. Hæc dicit Dominus: Sic dices ad eum: Ecce quos ædificavi, ego destruo: et quos plantavi, ego evello, et universam terram hanc. 5. Et tu quæris tibi grandia? noli quærere: quia ecce ego adducam malum super omnem carnem, ait Dominus: et dabo tibi animam tuam in salutem, in omnibus locis, ad quæcumque perrexeris.

1. Verba hæc,) non hujus capitis, sed quæ c. 36. scripta fuisse dicuntur: eo enim hæc pertinent, ut patet conferenti utrumque caput. Unde v. 1. dicuntur facta anno quarto Joakim.

Quæres, cur ita doluerit Baruch? Respondet primo R. Salomon; eo quod tamdiu ministrans Jeremiæ Prophetæ, adhuc non recepisset donum prophetiæ, uti recepit Josue ministrans Mosi, et Elisæus ministrans Eliæ. Sed nil est quod significet eam ambitionem in viro sancto.

Secundo, Theodoret. et Raban. censent eum doluisse ob cladem populo imminentem, cui ipso esset involvendus.

Tertio et optime, Hugo et Lyran. ex v. 1. et ex c. 36. v. 10. putant eum doluisse, eo quod discisso et combusto a Joakim libro quem scripserat, dictante Jeremia, rursus eumdem a Deo jussus scribere, et legere coram populo, eumdem majoribus minis plenum, timebat (quod accidit) ne scilicet a furibundo rege Joakim quæreretur ad carceres, aut potius ad atrocem mortem. Erat ergo causa doloris pusillanimitas timorque carceris et mortis. Unde gemens ait: *Addidit Dominus dolorem dolori meo*, puta scriptionem scriptioni, periculum periculo. Ex periculo enim prioris scriptionis fuga elapsus evaseram; nunc ad utrumque revocor, a requie scilicet ad agonem, eumque extremum.

5. Quæris tibi grandia?] scilicet munus prophetandi, ait Vatabl. et Hebræi; secundo et melius, *grandia*, scilicet requiem et vitam prosperam sine dolore, molestia et periculo. Ita Theodoret. *Grandia* ergo vocat raram, exquisitam et superfluam quietem: ut solus Baruch, populo toto afflictissimo mox futuro, evellendo et in captivitatem ituro, otio frueretur, nec se exponeret periculo, legendo librum populo, sed solus in Jerusalem miserrima, omni malo metuque liber viveret, q. d. Ignavus es miles, qui pro salute populi non audes vitam exponere, solus vis otiari, nil vis pati pro conversione et salute populi. Et esto quod parum apud populum proficies; tenta saltem, et quod tui est muneris facito atque cogita: si populares mei tam dira passuri sunt, quidni et ego leve aliquid patiar cum eis et pro eis? Nam, ut ait Sapiens: Sicut avis ad volatum, ita homo ad laborem et dolorem natus est, ut scilicet multa dura agat et patiatur. Præclare Aristides tom. 2. Orat. Rhodiaca: *Solum*, ait, *calamitates reddit leviores exemplum*. Idem ibidem: *Sicut index*, ait, *aurum probat, sic viros fortes examinant calamitates*.

Ita Hildeprandus Cardinalis et Archid. S. R. E. qui postea Pontifex creatus, dictus est Gregorius VII. objecit B. Petro Damiani volenti relinquere Cardinalatum, et Episcopatum Ostiensem, ac se recipere ad monasterii quietem: *Ecce Petrus*, inquit, *latibulum quærit, et sub colore pœnitentiæ, Romæ subterfugere quærit accessum: lucrari machinatur de inobedientia otium, et, cæteris in bella ruentibus, hic sibi degeneris umbræ quærit opacum*. Cui quid Petrus responderit, videre est epist. ejus decima ad Alexandrum II. Pontif. et Hildeprandum Archidiac. ubi inter cætera, ait, sibi pro refutato Episcopatu a Pontifice injunctam fuisse centum annorum pœnitentiam, quæ erat, ut quotidie recitando Psal. *Miserere* continenter faceret disciplinam, id est seipsum flagellaret, idque per centum annos, si tot viveret: quam pœnitentiam ipse uno anno redemit, nimirum per singulos dies toties, puta centies, disciplinam per spatium Psalmi *Miserere* iterando, ut in fine anni numerum prædictum exæquaret, ut idem alibi de se scribit.

Ita Christus Apostolos eorumque sequaces vocavit non ad otium, sed ad agones; non ad honores sed ad contemptus; non ad securitatem, sed ad pericula terra marique ubivis locorum subeunda. Fixum hoc certumque sibi præstituerat Pater Gonsalvus Sylveira e Societate nostra, nobilis genere (fuit enim filius Comitis de Sortella in Lusitania) sed nobilior assiduis laboribus, et tandem glorioso martyrio, quod in Monomotapa obiit. Hic enim in litteris ad P. Cotinium datis ita scribit: *Desidero manducare, et nil comedere nisi ostiatim emendicatum; audire confessiones perpetim donec nullus supersit pœnitens quem audiam; vigilare usque dum nil operis restet; concionari usque ad ravim; mortificare me usque ad mortem. Nam ego in horum executione mori possum: sed cum gratia Dei non refrigescam, numquam lassabor, sed jugiter quæram media modosque, quibus semper crucifixus sim cum Christo Jesu*. Sic S. Teresa audivit didicitque a Christo: *Filia, meritum non consistit in fruendo; sed in operando, patiendo, amando. Paulus dicitur semel raptus in paradisum, sed multoties passus. Mater meo audivit a Simeone: Tuam ipsius animam pertransibit gladius. Majoribus Sancti Deus majores dat cruces*. Quocirca ipsa assidue orabat: *Domine da pati aut mori*.

Sapienter dixit B. P. Francisc. Borgia, tertius Societatis nostræ Præpositus Generalis, tria hæc conservatura esse et promotura Societatem nostram: primo orationem, hæc enim nos jungit Deo; secundo obedientiam, hæc enim omnes unit capiti, ac consequenter omnes unit inter se; tertio persecutiones, hæ enim a mundo nos avellunt, nosque nobis uniunt, ut actus nostros ita componamus, ne hostes vel æmuli nostri habeant quod carpant. Sicut ergo in hieme arbores se contrahunt, succumque et calorem a ramis ad radicem revocant, itaque eam magis in terra figunt, muniunt et roborant: sic et homo in persecutione a solatio humano revocatur ad se et ad cor, illudque magis in virtute et Deo defigit et roborat. Hæc tria pariter conservant et promovent virtutem cujusque fidelis et Sancti. Celebre est emblema: *Præmium ex labore*. Audi Claudian. in epithal. Honorii:

> Nec quisquam fruitur veris odoribus,
> Hyblæis apibus sed spoliat favos,
> Si fronti caveat, si timeat rubos,
> Armat spina rosas, mella tegunt apes.
> Crescunt difficili gaudia jurgio.

Dabo tibi animam tuam in salutem] salvam; Hebr. *in spolium*; Septuag. *in lucrum*. Vere Æschylus:

> Huic qui laborat Numen adesse solet.

CAPUT QUADRAGESIMUM SEXTUM,

SYNOPSIS CAPITIS.

Hucusque Judæis prophetavit Jeremias: deinceps usque ad finem libri tonat et fulminat contra gentes varias, eisque prædicit excidium. Idem iisdem prædixit Isaias a cap. 13. usque ad 24. a quo multa sumpsit Jeremias; et Ezechiel a c. 25. usque ad 33. nimirum ut in ore trium horum testium stet omne verbum, et confirmetur hoc Dei onus. Hoc ergo cap. prædicit instantem cladem Pharaonis Nechao; quem juxta urbem Charcamis dictam, percussit Nabuchodonosor hoc eodem anno quarto Joakim, per quam Nabuchodonosor subegit sibi totam Syriam Pelusium usque, excepta Judæa, inquit Josephus. Inde ulterius v. 13. prædicit quod Nabuchodonosor ipsam Ægyptum et Ægyptios, quasi vitulos in sylva sua lascivientes, invadet et subjugabit, uti reipsa fecit post eversam Jerusalem. Ac denique v. 25. consolatur Ægyptios et Judæos, quod Deus tandem eorum miserebitur, atque e captivitate reducet.

Nota: Jam inde a tempore Josiæ regis fuit continua ambitio et concertatio de imperio et monarchia inter Chaldæos et Ægyptios: sicut fuit post Alexandrum inter Antiochos reges Asiæ, et Ptolemæos reges Ægypti. Inter hos media interjacebat Judæa, quæ proinde fluctus hos bellorum sensit, nunc ab Ægyptiis, nunc a Chaldæis subacta. Primo ergo Pharao movens castra contra Chaldæos, occurrentem sibi Josiam cecidit, et Judæam subegit ac Joachaz, mox Joakim regem constituit. Post varia Chaldæorum et Ægyptiorum certamina, tandem anno quarto Joakim cæsus est Pharao. Hanc stragem hic prædicit Jeremias. Ergo ante annum quartum Joakim hæc prophetavit, cum utrimque prælium et acies pararetur. Lege caput 24. lib. 4. Regum.

1 Quod factum est verbum Domini ad Jeremiam Prophetam contra Gentes, 2. ad Ægyptum,
adversum exercitum Pharaonis Nechao regis Ægypti, qui erat juxta fluvium Euphraten in
Charcamis, quem percussit Nabuchodonosor rex Babylonis, in quarto anno Joakim, filii Josiæ
regis Juda. 3. Præparate scutum, et clypeum, et procedite ad bellum. 4. Jungite equos, et
ascendite equites: state in galeis, polito lanceas, induite vos loricis. 5. Quid igitur? vidi ipsos pavidos,
et terga vertentes, fortes eorum cæsos: fugerunt conciti, nec respexerunt: terror undique, ait
Dominus. 6. Non fugiat velox, nec salvari se putet fortis: Ad Aquilonem juxta flumen Euphraten
victi sunt, et ruerunt. 7. Quis est iste, qui quasi flumen ascendit: et veluti fluviorum, intumescunt
gurgites ejus? 8. Ægyptus, fluminis instar ascendit, et velut flumina movebuntur fluctus ejus, et
dicet: Ascendens operiam terram: perdam civitatem, et habitatores ejus. 9. Ascendite equos, et
exsultate in curribus, et procedant fortes, Æthiopia et Libyes tenentes scutum, et Lydii arripientes,
et jacientes sagittas. 10. Dies autem ille Domini Dei exercituum, dies ultionis, ut sumat vindictam
de inimicis suis: devorabit gladius, et saturabitur, et inebriabitur sanguine eorum: victima enim
Domini Dei exercituum in terra Aquilonis juxta flumen Euphraten. 11. Ascende in Galaad, et
tolle resinam, virgo filia Ægypti: frustra multiplicas medicamina, sanitas non erit tibi. 12. Audierunt
Gentes ignominiam tuam, et ululatus tuus replevit terram: quia fortis impegit in fortem, et
ambo pariter conciderunt. 13. Verbum quod locutus est Dominus ad Jeremiam prophetam, super eo
quod venturus esset Nabuchodonosor rex Babylonis, et percussurus terram Ægypti. 14. Annuntiate
Ægypto, et auditum facite in Magdalo et resonet in Memphis, et in Taphnis, dicite: Sta, et præpara
te: quia devorabit gladius ea, quæ per circuitum tuum sunt. 15. Quare computruit fortis

tuus? non stetit: quoniam Dominus subvertit eum. 16. Multiplicavit ruentes, cecidilque vir ad pro-
ximum suum: et dicent: Surge, et revertamur ad populum nostrum, et ad terram nativitatis nostræ,
a facie gladii columbæ. 17. Vocate nomen Pharaonis regis Ægypti, tumultum adduxit tempus.
18. Vivo ego (inquit rex, Dominus exercituum nomen ejus) quoniam sicut Thabor in montibus,
et sicut Carmelus in mari, veniet. 19. Vasa transmigrationis fac tibi, habitatrix filia Ægypti: quia
Memphis in solitudinem erit, et deseretur, et inhabitabilis erit. 20. Vitula elegans atque formosa
Ægyptus: stimulator ab Aquilone veniet ei. 21. Mercenarii quoque ejus, qui versabantur in medio
ejus, quasi vituli saginati versi sunt, et fugerunt simul, nec stare potuerunt: quia dies interfectio-
nis eorum venit super eos, tempus visitationis eorum. 22. Vox ejus quasi æris sonabit: quoniam
cum exercitu properabunt, et cum securibus venient ei, quasi cædentes ligna. 23. Succiderunt sal-
tum ejus, ait Dominus, qui supputari non potest: multiplicati sunt super locustas, et non est eis nu-
merus. 24. Confusa est filia Ægypti, et tradita in manus populi Aquilonis. 25. Dixit Dominus exer-
cituum Deus Israel: Ecce ego visitabo super tumultum Alexandriæ, et super Pharaonem, et super
Ægyptum, et super deos ejus, et super reges ejus, et super Pharaonem, et super eos qui confidunt
in eo. 26. Et dabo eos in manus quærentium animam eorum: et in manus Nabuchodonosor regis
Babylonis, et in manus servorum ejus: et post hæc habitabitur sicut diebus pristinis, ait Dominus.
27. Et tu ne timeas, serve meus Jacob, et ne paveas, Israel: quia ecce ego salvum te faciam de
longinquo, et semen tuum de terra captivitatis tuæ: et revertetur Jacob, et requiescet, et prospe-
rabitur, et non erit qui exterreat eum. 28. Et tu noli timere, serve meus Jacob, ait Dominus:
quia tecum ego sum, quia ego consumam cunctas gentes, ad quas ejeci te: te vero non consumam
sed castigabo te in judicio, nec quasi innocenti parcam tibi.

1. Contra gentes] varias, de quibus hic incipit prophetare usque ad c. 51. Ita Theod. Raban. Hugo et Lyran. secundo et melius, contra gentes scilicet Ægyptios et alios qui iis juncti contra Nabuchodonosorem pugnarunt, scilicet Æthiopes, Libyes, et Lydos. Ita a Castro et Maldon.

2. In Charcamis.] Urbs erat juxta Euphraten, quam obsedit Pharao Nechao, et volentem id impedire Josiam regem Juda, sibique occurrentem occidit, substituitque ei in regno filium Joachaz, deinde Joakim: supervenit tandem Nabuchodonosor, qui cecidit Pharaonem Nechao, 4. Reg. 23. 29.

Percussit,] fugavit, cecidit; nam Nechao rediit et obiit in Ægypto, regnumque tradidit Psammi vel Psammetiche filio. Ita Herodot. lib. 2. Unde Joseph. tantum, ait, in prælio coactum fuisse cedere Chaldæis: multi tamen Ægyptiorum tunc cæsi sunt, ut patet v. 10.

3. Præparate.] Est sarcasmus, seu hostilis irrisio, q. d. O Ægyptii, armate vos, state galeati, loricati, lanceati, sed frustra: nam cædet vos Nabuchodonosor; nihil vobis proderit omnis ille tantus belli apparatus, omnis armorum fulgor et terror.

4. Jungite equos,] ad trahendos currus: tum annonæ, tum armorum, tum falcatos; in falcatis enim pugnabant.

5. Quid igitur?] quorsum tot arma, tot currus, tot milites? cum per prophetiam videam eos trepidare et fugere.

6. Non fugiat velox.] quia parum proderit Ægyptiis fuga: fugiens enim non effugiet, esto sit velox ut caprea, necem, aut certe servitutem.

7. Quis est iste qui quasi flumen ascendit?] Comparat Ægyptios flumini tuso ob copiam militum, tum ob arrogantiam qua flumini tumenti, exundanti, terramque operienti similes esse videbantur. Simile est Isaiæ 8. 7.

9. Ascendite equos] Est ironia, q. d. Ascendite, Ægyptii gloriantes in equis et curribus, in prælium cum Pharaone contra urbem Charcamerum: ascendite, inquam, ad macellum, ut ibi jugulemini. Assumite et auxiliares Æthiopes et Libyes, qui cominus clypeo et gladio, ac Lydios qui eminus sagittis configunt: hi omnes vobiscum quasi victimæ mactabuntur; ut gladius Chaldæorum suo ore, id est acie, eorum sanguine inebriari et uppleri videatur. Est metaphora: gladio enim tribuitur os, saturitas et ebrietas.

Lydii] in Africa, ita dicti a Lud, filio Mesraim filii Cham; vel, ut S. Hieron. in Ezech. 30. Lydi in Asia, quibus Crœsus præfuit. Pharao enim tunc Syriæ dominabatur, et, ut videtur, Lydiæ et Asiæ, ut potuerit hos Lydos in auxilium advocare.

10. Victima enim Domini,] q. d. Impii Ægyptii mactabuntur, et quasi victimæ immolabuntur justitiæ divinæ. Vide dicta Isaiæ 29. 1. et c. 34. 6. Ut quid enim eadem repetam, mihique nauseam, et lectori tædium creem?

11. Ascende in Galaad.] Pergit in ironia, q. d. accipies multas et incurabiles plagas, quæ nulla resina aut medicamine curari poterunt. Galaad abundabat resina et opobalsamo, curandis vulneribus aptissimo, ut dixi c. 8. 22 Ita Theodor. Hugo, Vatabl. Ex his verbis liquet Ægyptios resinam potissimum terræ Galaad emere solitos. Idem liquet ex Genes. 37. 25. Vide dicta c. 8. 22.

Virgo filia Ægypti,] q. d. O Ægypte, quæ tuis divitiis et robore insolescis et exsultas instar pulchræ filiæ et virginis. Alii virginem eam vocari putant, quod hactenus non fuerit debellata, nec subacta.

Fortis impegit in fortem, et ambo pariter con-

CIDERUNT.] Notat, victoriam hanc Chaldæis ipsis, victoribus licet, fuisse tamen cruentam. Ita Theodor. Hanc prisci *Cadmæam victoriam* vocabant, quando victus et victor mutuis vulneribus concidunt, qualis fuit in duello duodecim militum Joab et Abner, de quibus dicitur 2. Reg. 2. 16. *Apprehensoque unusquisque capite comparis sui, defixit gladium in latus contrarii et ceciderunt simul: vocatumque est nomen loci illius, Ager robustorum.* Secundo et melius, significat quod Pharaonis milites, fugientes alter alterum præ trepida fuga impellebant, et sic ambo collisi simul corruebant, seque invicem obterebant: nam solius Ægypti cladem et ululatum hic audiendum prædicit. Ita Hugo, Lyran. et Sanchez.

13. VERBUM QUOD LOCUTUS EST DOMINUS.] Hoc versu transit Jeremias a prima clade Pharaonis Nechao quam juxta Charcamos intulit ei Nabuchodonosor, anno 1. regni sui ad alteram Ægypti cladem, qua Ægyptum ipsam invadens idem Nabuchodonosor, anno regni sui 25. vel ut alii volunt, 27. eamdem occupavit, victo ejus rege Pharaone Ephree, qui nepos erat Pharaonis hujus Nechao, tumque primum factus est monarcha.

14. PRÆPARA TE.] scilicet ad excipiendum Chaldæorum exercitum.

DEVORAVIT GLADIUS EA, QUÆ PER CIRCUITUM TUUM SUNT.] Septuag. *germen tuum*; Theod. *hederam tuam*, id est urbes tuas vicinas, quibus circumdaris, niteris, et augeris sicut salices hedera; ut, cum hanc hederam videris tibi abradi, cogites te brevi radendam. Si enim vicinos debiles, instar infirmæ hederæ, tibi quasi robustæ arbori incumbentes et innixos, a Chaldæorum rapina tutari non valuisti; agnosce te pariter debilem, et Chaldæo imparem, ac proinde te in congressu cum eo succubituram, eique pariter prædæ futuram.

Moraliter, sic, o juvenis, o adolescens, cum vermis morbi tuam hederam, id est tuas vires, florem et pulchritudinem arrodit, cogita te brevi corrodendum et moriturum: sicut sol æstuans, hedera, quæ umbram faciebat Jonæ corrosa a verme, percussit caput Jonæ; ita et tuis viribus morbo aut senio arrosis, mors te percutiet.

15. QUARE COMPUTRUIT?] Id est tamquam putrida concidit? Chald. *Cur contritus est?* Septuag. *Cur fugit.* Hebr. *Cur impulsus, vel propulsatus est?* Hebr. enim סחף *sachoph.*, significat impellendo aliquid evertere, ut, cum pluvia vehemens paleas, ligna et omnia evertit. Significat ergo hac voce Jeremias, quod Ægyptii, non sua imbecillitate, nec Chaldæorum viribus, sed Dei judicio et impulsu vincentur.

FORTIS TUUS.] Septuag. *Vitulus electus tuus*, puta Apis tuus, scilicet idolum vituli quem colis; secundo Lyran. Vatabl. Raban. q. d. Pharao rex tuus fortissimus; tertio et simplicissime, q. d. Fortes tui milites, hi computruerunt, id est quasi putridi corruerunt, Deo illis vires, animos, consilium et mentem eripiente.

MULTIPLICAVIT RUENTES, scilicet Dominus, CECIDITQUE VIR AD PROXIMUM SUUM.] q. d. Cadent Ægyptii in prælio cæsi a Chaldæis catervatim, ita ut unus alium in eamdem ruinam secum impellat; ET DICENT,] tum Ægyptii qui ex remotis Ægypti locis ad castra venerunt, tum eorum auxiliares Æthiopes, Libyes et Lydii, de quibus v. 9.

A FACIE GLADII COLUMBÆ:] id est Babyloniorum. Vide dicta c. 25. 38. Septuag. vertunt: *A facie gladii Græci*: videntur ipsi pro יונה *iona*, id est columba legisse יוני *ievani*, id est Græcus: unde Theod. putat hic prædici Alexandri imperium: hic enim etiam subegit Ægyptum. Verum hic non agitur de Græcis, sed de Chaldæis.

17. VOCATE NOMEN PHARAONIS REGIS ÆGYPTI, TUMULTUM ADDUXIT TEMPUS.] q. d. Tempus quod omnia mutat, adduxit tumultum, id est, mutationem et cladem magnam in regno tuo; unde recte voceris hoc nomine, *Tumultum adduxit tempus;* hebr. מועד *moed* id est, Tempus a Deo definitum et constitutum. Sic Isaias c. 8. v. 3. de Christo ait, *Voca nomen ejus, Accelera spolia detrahere.* Unde Septuag. retinent hic voces Hebræas, quasi sint nomen proprium Pharaonis, scilicet, σαων ἐσβεϊ μωήδ.

Secundo, Theodor. sic explicat, q. d. Vocate nomen Pharaonis, Perturbans et transferens tempora, id est Perturbator temporum et quietis regnorum et gentium. Tertio, ex Hebr. aptissime sic explicat a Castro et Sanchez: nomen Pharaonis Vaphris vel Ephree, vocabitis *Tumultum*, id est Perturbatorem: quia superbe provocando Babylonium ad bellum, *adduxit tempus* conflictus, id est tumultus, perturbationis, cladis, suique extremi excidii. Hebr. enim est, *tumultus transire fecit*, vel adduxit *tempus*, scilicet excidii: et sic accipi potest Noster, *Vocate nomen ejus, Tumultum* (quem scilicet) *adduxit tempus* belli, quo ipse provocavit Chaldæum; hoc enim tempus pariter est tempus ejus cladi præstitutum a Deo. Sunt enim hæc verba Ægyptiorum in hoc bello cæsorum, et fugientium, ut patet ex v. præced. Vult dicere Propheta: Veniet tempus, quod horrendum tumultum, perturbationem et perniciem afferet Pharaoni: unde Syrus vertit: *Et vocata ibi nomen Pharaonis regis Ægypti, Tumultuantem* (perturbatorem) *et transire facientem tempora;* Arabicus Antiochen. *Et audierunt ibi nomen Pharaonis, Horom, et transire facientem tempora:* Arabicus Alexandr. *Et vocate ibi nomen Pharaonis Claudi regis Ægypti, calamitates inferentem, et tempora percurrere facientem.*

Nota: Hebræa jam oliis punctis notantur: pro קראו *kiru* enim legunt קרא *kareu*, id est vocarunt, clamaverunt; et pro שם *scem*, id est nomen, legunt שם *scam*, id est ibi: unde ea sic vertit et explicat Maldon. *Clamaverunt ibi, Pharao rex Ægypti transire faciet tempus*, id est, efficiet ut prophetia Jeremiæ sit falsa, et Chald. non veniant eo tempore quo eos venturos prædixit Jeremias: unde hoc arguens subdit, *Vivo ego, etc.*

Secundo, Chald. R. David, et R. Salomon sic vertunt et explicant: *Publice dicturi sunt illic, Pharao rex Ægypti, et tumultus*, id est, turbæ multæ, puta militum multorum, *transgressus est tempus condictum*, q. d. Chaldæi publice dicturi sunt ridendo Pharaonem: Permisit Pharao labi tempus quod constituerat Chaldæis ad confligendum cum eis. Aut, q. d. Subsannabunt Pharaonem, ut timidum, quod, cum Chaldæus offerret prælium, tempusque pugnæ indiceret, ipse tantum tumultum excitaret in castris, quasi parans arma et aciem, sed eam non producens in campum, nec audens congredi cum Chaldæo. Sic timidi milites lingua terribiles sunt, non manu: bullata enim in hostem jaciunt verba, non belli spicula. Hic sen-

sus appositus est, licet potius tumultus hic intelligatur cæsorum, quam parantium aciem.

Tertio, Vatablus sic vertit et explicat: *Clamaverunt illic: Pharao rex Ægypti, designator temporum* (id est Deus) *circummisit vastitatem per regnum tuum.* Verum hæc longe abeunt a versione tam nostra quam Septuag.

18. Sicut Carmelus.] Primo Raban. sic explicat: Sicut fertilissimi montes Carmelus et Thabor, si in mare projicerentur, amitterent suam fertilitatem; sic Ægyptus desinet esse fertilis.

Secundo, Hugo illud, *in mari*, conjungit cum *veniet*, q. d. Sicut verum est duos illos montes esse, ita vere Ægyptus veniet in mari, id est, mergetur in mari eversionis et vastitatis.

Tertio et simplicissime: Sicut certum est, Thabor eminere inter montes terræ, et Carmelum inter montes qui mari adjacent, sive Thabor eminere inter montes, Carmelum inter promontoria, quæ in mare procurrunt: ita certo veniet Ægypto insignis, et præ aliis gentibus vastatis eminens clades. Ita Chald. Theodor. Vatabl. et alii.

Huc accedit expositio Maldonati, quæ talis est: Rex Babylonis, qui terra et mari potentissimus est, veniet sicut Thabor in continenti inter montes, et Carmelus in mari inter promontoria eminent: sic enim terra marique potens eminet et imminet aliis gentibus quasi vallibus Nabuchodonosor.

Nota: Carmelus dicitur esse in mari, non proprie, sed quia mari imminet.

Aliter explicat R. David, q. d. Sicut Thabor inter montes aptus est ad venandum, Osee 5. 1. *Rete expansum est super Thabor:* ita rex Babylonis veniet ad venandos homines in Ægyptum; et sicut ligna Carmeli per mare transferuntur, ita Chaldæi transferent Ægyptios in captivitatem.

19. Vasa transmigrationis,] q. d. Fac tibi vasa, id est, instrumenta et sarcinas leves, baculum, penulam contra imbres, saccum, peram et cucurbitulam, qua bibas instar peregrinantis: transmigrabis enim vel fugitiva ad vicinas gentes, vel captiva in Babylonem. Ita Theodor.

20. Vitula,] q. d. Ægyptus est quasi vitula indomita, jugi expers, petulans, deliciosa, ideoque imbellis: veniet ergo Chaldæus, qui quasi stimulator eam impellat, non ad sua læta prata, sed ad fugam et captivitatem, ut transmigret in Babylonem. Simile est Osee 10. 11. et Isaiæ 15. 5. Alludit ad vitulum Apin quem colebant Ægyptii, et cum quo vitolabantur; atque ab boves, quibus ob pascua fertilesque agros abundat Ægyptus. Unde Pharao vidit boves pingues e Nilo ascendentes, quæ portendebant fertilitatem Ægypti, Genes. 41. 2. Aliter Sanchez: Stimulator, id est œstrum, quo acti boves quasi furentes huc illucque discurrunt. Ita Chaldæi instar œstri exagitarunt Judæos ut quasi amentes discurrerent.

21. Mercenarii,] scilicet milites mercede conducti ex vicinis provinciis, qui olim apud suos robusti et validi, jam cum diu otio et suis commodis vacassent in Ægypto, ejusque aere et deliciis molles et pingues effecti essent quasi vituli saginati; hi hoste adventante terga dederunt. Sic Asia Lucullum et Romanos, Capua Annibalem, India Europeos molles effecit et effœminavit. Aliter Lyran. Ipse enim per *mercenarios* accipit mercatores, aliunde in Ægyptum mercium et lucri causa confluentes, qui veniente Chaldæo omnes diffugerunt.

22. Vox ejus quasi æris.] Septuag. et Chald. *vox ejus quasi serpentis.* Hebræum enim נחש *nachas* serpentem significat, et etiam æs, si addas litteram tau, notam fœminini generis, ut ex *nachas* facias נחשת *nechoset*. Quæres, cujus sit hæc vox? Respondent Hugo, Lyran. Dionysius, esse Babyloniæ, q. d. Vox exercitus Chaldæorum, et fragor armorum, quasi tinnientis æris sonus, aut quasi sibilus serpentum, dire et horride eminus resonabit. Secundo, melius Theodor. Raban. Vatabl. Maldon. Sanchez et alii censent hanc esse vocem Ægypti: de ea enim, ejusque excidio et clade hic continuus est sermo, q. d. Ægyptus et Ægyptii in tanta suorum strage tristem, raucum et funebrem edent ejulatum, qualem edunt siticines ferali tuba ænea, cum suorum cadavera efferunt ad sepulturam: aut qualem edunt serpentes, dum lethaliter sauciantur, vel in extremo discrimine versantur; tunc enim horrificum edunt sibilum. Similem edent Ægyptii in publico quasi totius Ægypti funere. Causam subdit: *Quoniam cum exercitu properabunt,*] Chaldæi, *et cum securibus venient ei* (Ægypto) q. d. Sicut lignatores securibus cædunt ligna in saltu, ita Chaldæi cædent Ægyptios in Ægypto.

23. Succiderunt saltum ejus,] id est, succident Chaldæi sylvam Ægypti. Ægyptum comparat sylvæ, habitatores arboribus, Chaldæos cæsoribus et lignatoribus, inquit Maldon.

Qui supputari non potest,] quasi dicat: Uti sylva arboribus, ita Ægyptus abundabat hominibus, ut eorum multitudo quasi innumerabilis supputari vix posset; sed tanta erit lignatorum, id est Chaldæorum, copia, vis et furor, ut universam brevi tempore succidat. Erunt enim Chaldæi pariter innumeri, quasi locustæ, quæ quasi momento integram regionem depascuntur. Sicut ergo homines si sint plurimi, succident maximam sylvam, etiamsi quisque tantum unam vel alteram arborem succidat: ita et Chaldæi succident totam Ægyptum, quia numero quasi innumero erunt pares, imo superiores Ægyptiis.

25. Ecce ego visitabo (id est puniam et visitabo) super tumultum,] id est populum tumultuosum, vel multitudinem magnam, in qua solet esse murmur et tumultus; hæc enim hebraice vocatur אמון *amon*, vel המון *hamon*, nam litteræ א et ה sæpe commutantur. Erat enim Alexandria potentia, opibus et numero civium non minor quam Ninive, ut patet Nahum 3. 8. Alii accipiunt *Amon* ut nomen proprium, putantque ita vocari Alexandriam a nuvia Ammonii templo, quod Liber pater sub Josue, ut docet Euseb. in Chronico, ædificavit in arena deserti, quæ ab Ægyptiis vocatur Ammos, et regio Ammonia. Ita Theodor. Verum pro Alexandria hebr. est נא *no*; sic enim ipsa a Nahum c. 3. 8. et Ezech. 30. 15. vocatur נא *no*: sic enim vocabatur tempore Jeremiæ, quæ postea ab Alexandro dicta est Alexandria. Hebræum vero *amon*, quod præponitur *no*, id est Alexandriæ, Noster hic et alibi, æque ac alii, vertit multitudinem vel tumultum: ubi enim est turba, ibi est et strepitus ac tumultus. *Amon no* ergo idem est quod turba Alexandriæ, sive, ut ait Nahum,

Alexandria populorum. Sic *Amona* vocatur civitas *in vallis multitudinis Gog*, in qua scilicet sepelientur innumeri milites Antichristi, Ezech. 39. 16. Sicut ergo *Augusta* vocatur civitas a magnificentia, ita *Amon*, id est multa, vocatur ab incolarum copia. Rursum sicut *Augusta* pluribus commune est nomen, quod proinde determinamus et contrahimus, dicendo Augusta Germaniæ, Augusta Hispaniæ, Augusta Galliæ, etc. ita *Amon* commune est nomen populosarum urbium quod proinde determinat Propheta, dicendo *Amon no*, q. d. Multitudo Alexandriæ. Ita fere Sanchez. Pari modo dicta est Rabbath filiorum Ammon ob magnitudinem et multitudinem civium. Rabbath enim heb. idem est quod Amon, id est multa, copiosa; unde et Rabbath dicta est Ammon, quæ postea a Ptolemæo Philadelpho subjugata, dicta est Philadelphia.

Alii denique, putant Amon esse nomen proprium regis Alexandriæ, qui regi totius Ægypti vectigalis fuerit. Ita Chald. R. David et R. Salomon, et favent Septuag. qui vertunt: *Ecce ego ulciscor Amon filium ejus*, sed ipsi perperam pro מִנֹּא *minno*, id est Alexandriæ, legerunt בְּנוֹ *beno*, id est filium ejus. Prior ergo sententia est verior.

26. Et in manus Nabuchodonosor.] *Et* significat *id est:* explicat enim, qui sint qui quærunt animam ejus.

Habitabitur,] scilicet Ægyptus, nam post 40. annos vastitatis suæ Babylonicæ, reversi sunt Ægyptii in terram suam, sed ita ut esset regnum humile, ut ait Ezech. 29. 13. et pro domestico rege Ephree sive Vaphres, Amasim exterum a Chaldæis constitutum habuerint. Porro Amasis hic, victus a Cambyse filio Cyri, et deinceps Ægyptus a regibus non Ægyptiis, sed Persis, per 150. annos gubernata fuit, ut habet Euseb. in Chronico.

27. Ne timeas.] Si enim Ægyptios reducam, multo magis e captivitate liberabo te, o Jacob, qui es servus meus.

De longinquo,] q. d. Reducam te, o Israel, non ex Ægypto, ut Vatabl. sed e captivitate Babylonica (Babylon enim longe abest a Judæa) post 70. annos. Ita Theodor. et Lyran.

28. Castigabo te in judicio,] id est moderate, humaniter, clementer: opponitur enim *judicium* furori et iræ. Vide dicta c. 30. 11.

Nec quasi innocenti parcam tibi,] q. d. Non prorsus impunem relinquam te, tamquam innocentem; sed castigabo, ut pater, non ut hostis.

CAPUT QUADRAGESIMUM SEPTIMUM,

SYNOPSIS CAPITIS.

Palæstinos omnes cum Tyriis et Sidoniis per Nabuchodonosorem vastandos prædicit: unde exclamat v. 6. O mucro Domini, usquequo non quiesces?

1 Quod factum est verbum Domini ad Jeremiam prophetam contra Palæstinos, antequam percu-
teret Pharao Gazam: 2. Hæc dicit Dominus: Ecce aquæ ascendunt ab Aquilone, et erunt
quasi torrens inundans, et operient terram et plenitudinem ejus, urbem et habitatores
ejus: clamabunt homines, et ululabunt omnes habitatores terræ. 3. A strepitu pompæ armorum et
bellatorum ejus, a commotione quadrigarum ejus et multitudine rotarum illius. Non respexerunt
patres filios manibus dissolutis: 4. Pro adventu diei, in quo vastabuntur omnes Philisthiim, et dis-
sipabitur Tyrus et Sidon cum omnibus reliquis auxiliis suis: depopulatus est enim Dominus Palæ-
stinos, reliquias insulæ Cappadociæ. 5 Venit calvitium super Gazam; conticuit Ascalon et reliquiæ
vallis earum: usquequo concideris: 6. O mucro Domini usquequo non quiesces? Ingredere in vagi-
nam tuam, refrigerare, et sile. 7. Quomodo quiescet, cum Dominus præceperit ei adversus Ascalo-
nem et adversus maritimas ejus regiones ibique condixerit illi?

1. Antequam percuteret Pharao Gazam.] Meminit percussionis Gazæ in hac prophetia Jeremias, ne Gazenses et reliqui Philisthiim putarent se hac plaga expiasse sua scelera, et immunes fore a gladio Chaldæorum, q. d. O Gaza, o Palæstina, ab Austro, puta ab Ægyptus, accipies cladem: sed longe gravior te manet a sævo Aquilone, hoc est a Chaldæis. Nota: Videtur Gaza percussa a Pharaone, sub initium anni noni Sedeciæ, quando Pharao volens opem ferre Judæis obsessis a Nabuchodonosore, fugatus est. Unde Pharao rediens in Ægyptum, in itinere Gazam, forte eo quod Chaldæis faveret, vel cum illis contra Judæos antiquos hostes conspirasset, percussit: et inde sumpta est hujus prophetiæ contra Gazenses et Philisthinos occasio. Videtur ergo Jeremias hæc contra eos prophetasse anno 9. Sedeciæ. Ita Hebræi, Lyran.

Dionys. Castrius et Maldonat. Licet Sanchez censeat Gazam captam a Pharaone anno 4. Joakim, cum Pharao a Chaldæis cæsus in Charcamis, rediens in Ægyptum furorem suum in Gazenses evomuit.

Nota: Gaza, quæ et Gazer et Gazara, hebr. עזה *atsa*, id est, fortis, Syris *atsan* dicitur, conversa ad christianismum dicta est Constantis, de nomine sororis Constantini Magni, ait Euseb. l. 4. de Vita Constant. c. 38. Erat una ex quinque satrapiis Philisthinorum. Gazæ portas Samson abstulit, et suis humeris in montem detulit: ibidem postea captus, excæcatus, concussis columnis domus se cum Philisthæis obruit et occidit. Gazam Nabuchodonosor vastavit, ut hic prædicit Jeremias: deinde eam Alexander Magnus post bimestrem obsidionem occupans, in sempiternum vertit tumulum: unde ob id deserta dicitur. Nam nova Gaza, quæ nunc cernitur, alio loco pro illa quæ corruit, ædificata est. Hanc deinde vastavit Alexander Assamonæus, rex Judæorum: postea tamen refloruit, et etiamnum magna est Gazæ auctoritas, et Syriæ urbs prima, vel secunda est. Ita ex S. Hieron. Josepho et aliis Adrichom. Denique Gazæ fuit celebre fanum Marnæ, quod agente S. Porphyrio Theodosius Imp. dirui jussit. In ea passus est martyrium S. Sylvanus cum aliis 39. Ex Gaza quoque prognatus est Procopius Gazæus.

2. Ecce aquæ ascendunt.] Comparat numerosum et impetuosum exercitum Chaldæorum aquis et torrenti exundanti, qui evertit urbes cum incolis. Ita Theodor.

Operient terram Ægypti, et plenitudinem ejus,] hoc est omnia quæ in ea sunt: hæc enim eam quasi implent, qualia sunt urbes, campi, pagi, arces, etc.

3. A strepitu pompæ armorum,] Hebr. *A voce strepitus ungularum fortium ejus*; *fortium* scilicet equorum ungula potentium. Pro *armorum* hebr. est פרסות אביריו *parsot abbiraf*, quod noster Interpres Isaiæ 5. 28. vertit, *ungulæ equorum ejus*: ungulæ enim sunt equorum, et consequenter equitum arma, ad currendum in hostem et bellandum: equi enim in ungulis miram vim habent, iisque in cursu magnum strepitum excitant, Isaiæ 5. v. 28. Ezech. 26. 10.

Non respexerunt patres filios manibus dissolutis.] Id est præ formidine, indeque orta manuum dissolutione et quasi paralysi, patres obliti sunt naturæ et filios neglexerunt, nec respexerunt retrorsum, ut viderent quid filiis fieret. Ita Theodor. et Chald.

4. Pro adventu diei,] propter diem excidii qui veniet, quo tota Palæstina vastabitur: hinc tanta erit formido, ut patres non curent filios.

Dissipabitur Tyrus, et Sidon cum omnibus reliquis auxiliis suis.] Vatablus ex Hebræo aliter vertit: *Ad delendum Tyro et Sidoni omnem superstitem auxiliatorem*, id est, ut delerentur Palæstini, qui solebant auxiliari Tyro et Sidoni. Verum nostro Interpreti consentiunt Septuag. et Chaldæus; quamquam utraque versio eodem redit.

Reliquias insulæ Cappadociæ.] Nota: Cappadociam hic vocari *insulam*, licet in continenti sit, quia maritima est, et longo littore in Pontum Euxinum expanditur. Ita Septuag. Chaldæus et Noster: Hebr. כפתור *Caphtor* vertunt, Cappadociam. Nota, Palæstinos vocari reliquias Cappadocum: quia Cappadoces occuparunt Palæstinam, expulsis Hevæis, ut patet Deuter. 2. 23 Ita Theod. Raban. Hugo. Palæstini ergo fuerunt colonia Cappadocum. Adde, Philisthiim et Caphtorim, id est Cappadoces, fuerunt fratres, ut patet Genes. 10. 14.

Alii, ut Theodor. et a Castro, Hebr. *Caphtor* vertunt, non Cappadociam (illa enim, inquiunt, longe distat a Palæstina) sed Cyprum: eædem enim in utraque voce sunt litteræ, si demas *t*, in Caphtor: at Cyprum olim vocatam fuisse Cappadociam, putat a Castro; sed vellem videre ubi et a quibus.

Denique Torniellus anno mundi 1931. n. 32. suspicatur insulam Cappadociæ hic vocari eam, quæ postea dicta est nova Tyrus (aut locum ei vicinum) sitaque est juxta Tyrum veterem: hæc enim propria est insula, eaque vicina Philisthinis. Huic sententiæ favet primo, quod Hebræum *Caphtor*, id est Cappadocia, idem videatur esse quod *coph*, id est manus, *tor*, id est Tyri, q. d. manus, id est latus vel vicinia, Tyri. Secundo, quod Adrichomius ex Bredenbachio et aliis in descriptione tribus Aser num. 91. tradat juxta Libanum et Adonim fluvium, non longe a Tyro, esse locum templo S. Georgii insignem, qui ab incolis vocetur Cappadocia.

5. Venit (veniet certo et brevi) calvitium,] id est expilatio et bonorum omnium direptio, ut ne pilum quidem reliquisse videantur super Gazam. Ita Raban. Lyran. Vatabl. Secundo, *calvitium*, id est, calamitas ingens et luctus. Solebant enim in luctu sese decalvare, ut patet Isaiæ 15. 2. Ezech. 7. 18. Amos 8. v. 10. Ita Maldon.

Conticuit Ascalon.] Id est omnino excisa et eversa est, id est excindetur et evertetur Ascalon. Est metalepsis: urbe enim excisa, rerum omnium est solitudo et silentium. Simile vidimus c. 25. 37. et alibi. Secundo, *conticuit*, quia subito et inopinato hostium adventu obstupuit. Tertio, quia hostis insolens spiritum ei præclusit et linguam. Ita Sanchez.

Ascalon erat urbs fortis, una ex quinque satrapiis Philisthinorum. Hic Samson occidit triginta Philisthæos, eorumque vestes abstulit, ut eas daret triginta viris qui suum problema solverant, Judic. 14. Ferunt in hac urbe natum Herodem, qui tempore Christi infantes in Bethlehem occidit, indeque dictus est Ascalonita. Hodie antiquum robur retinens, Saracenorum fortissimum est propugnaculum. Ita Adrichom.

Et reliquiæ vallis earum,] et reliqua earum oppida et pagi suburbani, qui in valle erant, cum Gaza et Ascalon sitæ essent in loco altiori.

Usquequo concideris?] usquequo Ascalon et Gaza unguibus, vel etiam cultris more Gentilium te lanias præ dolore et luctu? Ita Hugo, Lyran. et Vatabl. Septuag vertunt: *Usquequo incides gladius* (o gladii) *Domini*, gladius Domini, est Nabuchodonosor, inquit Theodor. et Raban.

6. O mucro Domini.] Ex ingenti commiseratione tantæ stragis Philisthinorum, quam prævidebat, Jeremias exclamat, obsecratque ut quiescat: satis enim magnam cædem factam esse. Ita Maldon.

Refrigerare ab ardore cædendi, qui manat a furore cædentis, q. d. O refrigera et tempera furorem tuum et ardorem cædendi Ascalonitas.

7. Quomodo quiescat ?] Respondet sibi ipsi Propheta, non posse gladium quiescere, quia Deus jussit eum grassari in Ascalonem.

Ibique condixerit illi,] præceperit, ut ibi grassetur. Alii vertunt: Constituit ei tempus quo grassari debeat: itaque cessare nequit, antequam hac legatione sua tempore sibi præstituto perfungatur.

Porro impleta est hæc prophetia contra Palæstinos anno quinto post excidium Jerusalem, qui fuit annus Nabuchodonosoris 23. Tunc enim ipse vastavit Cœlesyriam (ad quam pertinent Philisthini). Ita Joseph. lib. 10. Antiq. cap. 11.

CAPUT QUADRAGESIMUM OCTAVUM,

SYNOPSIS CAPITIS.

Prophetat excidium Moab non per Sennacherib, ut vult Lyran. et favet S. Hieron. hic enim diu præcessit Jeremiam, sed per Nabuchodonosorem, ita Theodoret. Raban. Hugo et Vatablus. Unde v. 11. Moabitas ait instar vini ex uno dolio in aliud, id est, ex Moab in Chaldæam, transferendos esse. Tertio, v. 26. comparat eos ebriis et vomentibus præ dolore, idque quia ipsi Judæis cognatis suis non tulerunt opem, cum a Chaldæis impeterentur, imo eos superbe irriserunt. Quarto, v. 37. describit planctum Moabitarum. Videtur hæc prophetasse Jeremias initio regni Sedeciæ, ut colligitur cap. 48. v. 34. cum venientibus regum legatis ad Sedeciam, per eos ad reges et ad gentes eis subditas, has prophetias suas ipse transmisit, c. 27. Unde hoc caput et sequens subnectendum est capiti 27.

1 An Moab hæc dicit Dominus exercituum Deus Israel: Væ super Nabo, quoniam vastata est,
et confusa: capta est Cariathaim: confusa est fortis, et tremuit. 2. Non est ultra exultatio
in Moab contra Hesebon: cogitaverunt malum. Venite, et disperdamus eam de gente: ergo
silens conticesces, sequeturque te gladius. 3. Vox clamoris de Oronaim: vastitas, et contritio magna.
4. Contrita est Moab: annuntiate clamorem parvulis ejus. 5. Per ascensum enim Luith plorans a-
scendet in fletu: quoniam in descensu Oronaim hostes ululatum contritionis audierunt: 6. Fugite,
salvate animas vestras: et eritis quasi myricæ in deserto. 7. Pro eo enim quod habuisti fiduciam
in munitionibus tuis, et in thesauris tuis, tu quoque capieris: et ibit Chamos in transmigrationem,
sacerdotes ejus, et principes ejus simul. 8. Et veniet prædo ad omnem urbem, et urbs nulla salva-
bitur: et peribunt valles, et dissipabuntur campestria: quoniam dixit Dominus. 9. Date florem
Moab, quia florens egredietur: et civitates ejus desertæ erunt, et inhabitabiles. 10. Maledictus,
qui facit opus Domini fraudulenter: et maledictus, qui prohibet gladium suum a sanguine. 11. Fer-
tilis fuit Moab ab adolescentia sua, et requievit in fæcibus suis: nec transfusus est de vase in vas,
et in transmigrationem non abiit: idcirco permansit gustus ejus in eo, et odor ejus non est immu-
tatus. 12. Propterea ecce dies veniunt, dicit Dominus: et mittam ei ordinatores, et stratores la-
gunculærum, et sternent eum, et vasa ejus exhaurient, et lagunculas eorum collident. 13. Et con-
fundetur Moab a Chamos, sicut confusa est domus Israel a Bethel, in qua habebat fiduciam. 14. Quo-
modo dicitis: Fortes sumus, et viri robusti ad præliandum? 15. Vastata est Moab, et civitates il-
lius succiderunt: et electi juvenes ejus descenderunt in occisionem: ait rex, Dominus exercituum
nomen ejus. 16. Prope est interitus Moab ut veniat: et malum ejus velociter accurret nimis.
17. Consolamini eum omnes, qui estis in circuitu ejus; et universi, qui scitis nomen ejus, dicite:
Quomodo confracta est virga fortis, baculus gloriosus? 18. Descende de gloria, et sede in siti, ha-
bitatio filiæ Dibon: quoniam vastator Moab ascendet ad te, dissipavit munitiones tuas. 19. In via

sta, et prospice, habitatio Aroer: interroga fugientem: et ei qui evasit, dic: Quid accidit? 20. Confusus est Moab, quoniam victus est: ululate, et clamate, annuntiate in Arnon, quoniam vastata est Moab. 21. Et judicium venit ad terram campestrem: super Helon, et super Jasa, et super Mephaath, 22. et super Dibon, et super Nabo, et super domum Deblathaim, 23. et super Cariathaim, et super Bethgamul, et super Bethmaon, 24. et super Carioth, et super Bosra; et super omnes civitates terræ Moab, quæ longe, et quæ prope sunt. 25. Abscissum est cornu Moab, et brachium ejus contritum est, ait Dominus. 26. Inebriate eum, quoniam contra Dominum erectus est: et allidet manum Moab in vomitu suo, et erit in derisum etiam ipse. 27. Fuit enim in derisum tibi, Israel, quasi inter fures reperisses eum: propter verba ergo tua quæ adversum illum locutus es, captivus duceris. 28. Relinquite civitates, et habitate in petra, habitatores Moab: et estote quasi columba nidificans in summo ore foraminis. 29. Audivimus superbiam Moab, superbus est valde; sublimitatem ejus, et arrogantiam, et superbiam, et altitudinem cordis ejus. 30. Ego scio, ait Dominus, jactantiam ejus: et quod non sit juxta eam virtus ejus, nec juxta quod poterat conata sit facere. 31. Ideo super Moab ejulabo, et ad Moab universam clamabo, ad viros muri fictilis lamentantes. 32. De planctu Jazer plorabo tibi, vinea Sabama: propagines tuæ transierunt mare, usque ad mare Jazer pervenerunt: super messem tuam, et vindemiam tuam, prædo irruit. 33. Ablata est lætitia et exultatio de Carmelo, et de terra Moab, et vinum de torcularibus sustuli: nequaquam calcator uvæ solitum celeusma cantabit. 34. De clamore Hesebon usque Eleale, et Jasa, dederunt vocem suam; a Segor usque ad Oronaim vitula conternante: aquæ quoque Nemrim pessimæ erunt. 35. Et auferam de Moab, ait Dominus, offerentem in excelsis, et sacrificantem diis ejus. 36. Propterea cor meum ad Moab quasi tibiæ resonabit: et cor meum ad viros muri fictilis dabit sonitum tibiarum: quia plus fecit quam potuit, idcirco perierunt. 37. Omne enim caput calvitium, et omnis barba rasa erit: in cunctis manibus colligatio, et super omne dorsum cilicium. 38. Super omnia tecta Moab, et in plateis ejus, omnis planctus: quoniam contrivi Moab sicut vas inutile, ait Dominus. 39. Quomodo victa est, et ululaverunt? quomodo dejecit cervicem Moab, et confusus est? Eritque Moab in derisum, et in exemplum omnibus in circuitu suo. 40. Hæc dicit Dominus: Ecce quasi aquila volabit, et extendet alas suas ad Moab. 41. Capta est Carioth, et munitiones comprehensæ sunt: et erit cor fortium Moab in die illa, sicut cor mulieris parturientis. 42. Et cessabit Moab esse populus: quoniam contra Dominum gloriatus est. 43. Pavor, et fovea, et laqueus super te, o habitator Moab, dicit Dominus. 44. Qui fugerit a facie pavoris, cadet in foveam: et qui conscenderit de fovea, capietur laqueo: adducam enim super Moab annum visitationis eorum, ait Dominus. 45. In umbra Hesebon steterunt de laqueo fugientes: quia ignis egressus est de Hesebon, et flamma de medio Seon, et devorabit partem Moab, et verticem filiorum tumultus. 46. Væ tibi Moab, periisti popule Chamos: quia comprehensi sunt filii tui et filiæ tuæ in captivitatem. 47. Et convertam captivitatem Moab in novissimis diebus, ait Dominus. Hucusque judicia Moab.

1. Ad Moab,] scilicet dirigitur sequens prophetia. Moab, regio est ot urbs, hebr. dicta *Ar*, et græce *Areopolis*: hic agitur tam de urbe, quam de tota provincia, quæ pars est Arabiæ Petrææ: hæc enim Moabitidem, Idumæam, Amalecitidem et Cedar ambitu suo complectitur, ait Adrichom.

Nabo.] Erat civitas Moab in tribu Ruben, Numer. 32. 37. est etiam nomen montis et idoli Chaldæorum Isaiæ 46. 1. *Nabo*, hebr. significat oraculum, quod quia erat in hac urbe, ideo dicta videtur *Nabo*; ideuque eam primo loco in clade ponit, q. d. Tu Nabo ex falso tuo oraculo promisisti tibi cæterisque urbibus Moab pacem et immunitatem a Chaldæis; ideo falsitatis arguam te, tuumque idolum; ac te primum tradam Chaldæis, deinde cæteras urbes Moab. Ita Sanchez.

Vastáta est,] vastabitur: omnia enim hæc præterita, prophetice pro futuris capiuntur.

Cariathaim.] Urbs est Moab in tribu Ruben, Num. 32. 37. ubi gigantes habitarunt, Genes. 14. 5. Tempore S. Hieron. (uti ipse testatur in Locis Hebr.) Christianis omnibus florens vocabatur Coraiatha, eratque in decimo milliario juxta Medabam urbem Arabiæ. Dicta est *Cariathaim* in duali, q. d. Duæ urbes: videtur enim duplex fuisse civitas, uti est Roma, Praga, Cracovia, aliæque multæ. Sic *Cariath iarim* dicta est quasi civitas sylvarum: *Cariath Sepher*, quasi civitas litterarum, puta Academia Palæstinæ, Josue 15. v. 15 Sic Hebron dicta est *Cariath Arbe*, quasi civitas quatuor; scilicet Patriarcharum, puta Adæ, Abrahæ, Isaac et Jacob, qui ibidem sepulti sunt, ait ex Hebræis S. Hier. in c. 27. Matth. et Lyran. Hugo, Abulens. in Josue c. 14. 15.

Confusa est fortis.] Hebr. *confusa est refugium*,

scilicet urbs Cariathaim, ad quam tempore belli, vicini confugere solebant, ob ejus munitionem.

Non est ultra exsultatio in Moab contra Hesebon.] Hebr. *de Hesebon*, quod scilicet olim fuerit urbs celeberrima Seon regis Amorrhæorum: quia destruetur: unde de ea Moab gloriari non poterit. Ita Sept. et Vatabl. Secundo, et potius, cum Pagnin. Chald. Lyran. Hugone et Sanchez, aliter hæc dispungenda sunt, scilicet hoc modo: *Non est exsultatio in Moab: contra Hesebon cogitarunt malum*, scilicet Chaldæi. Hesebon enim erat urbs in Moab: unde de ejus malo et clade Moabitæ exsultare non potereut, sed dolere et lugere. In Hebræo est pulchra paronomasia, *contra Hesebon*, id est cogitationem, machinationem, חשבו *chasebu*, id est *cogitarunt malum*, sese invicem ad excidium et spolia Hesebon excitantes, et dicentes: *Venite, et disperdamus eam de gente*, id est, de gentibus, ut scilicet amplius inter gentes non existat, ut non sit ipsa gens inter alias gentes. Hæc eadem de Moab prædixit Isaias c. 15. et 16. ex quo multa hic deprompsit Jeremias, vel potius per ejus os iteravit Spiritus Sanctus, ut prophetiam suam et Isaiæ confirmaret.

Ergo silens conticesces,] scilicet tu, o Hesebon. Ita Theod. Raban. et Lyran. sed Chald. Vatabl. et Pagnin. accipiunt τὸ *silens*, ut nomen proprium alterius urbis, quæ hebr. vocatur *Madmen*, id est silens, q. d. Tu quæ a silentio vocaris Madmen, ad silentium et solitudinem redigeris.

4. Annuntiate clamorem parvulis ejus,] id est, prædicite pueris ejus fore ut clament: pueri enim in adversis et excidiis ejulant et clamant præ aliis omnibus, præsertim cum vident parentes occidi, vel a se in captivitatem abduci.

5. Per ascensum enim Luith,] q. d. Moabitæ qui fugiunt Chaldæos, ascendent flentes in Luith locum excelsum, ut ibi tuti esse possint. Ita Lyran. et Vatabl. Aliter S. Hieron. Raban. et Hugo, q. d. Per Luith clivum, Moabitæ flentes captivi abducentur in Chaldæam: hi enim putant Luith esse montem, alii putant esse oppidum. Ita Eusebius.

5. Fugite,] o Moabitæ.

Eritis quasi myricæ,] Id est humiles, abjecti, steriles, mœsti et solitarii: vide dicta cap. 18. vers. 6. Sic sanctus Antonius, Paulus, etc. fugerunt in desertum ob persecutiones vel Decii et tyrannorum, vel amicorum et mundi, ibique latuerunt quasi myrica.

Et ibit Chamos in transmigrationem.] *Chamos* idolum fuit Moab, cui Salomon rex fanum ædificavit 3. Reg. 11. vers. 7. A Chamos multi deducunt Græcum κῶμος, qui Deus fuit temulentiæ, scilicet Bacchus apud Philostratum; unde κωμάζειν, significat lascivire, et κῶμοι vocantur cantiones et saltationes lascivæ; et Latinum comessari, et comœdia, atque tragœdia, inventa sunt in Icario urbe Atticæ, idque ipsius vindemiæ tempore: unde et trygœdia ab initio fuit appellata. Τρύγη enim significat vindemiam et τρυγᾶν vindemiare.

Forte Chamos, ut notat Stuckius l. 1. Convival. c. 10. a Syrochaldæo כמש *kemas*, id est occultare, latitare, deducitur, ut intelligatur Bacchus νυκτέλιος, sive cui noctu sacra faciebant per comessationes, et consequentes effrænes libidines, teste Plutarcho et Pausan. quo alludit Apostolus Rom. 13. 13. *Non in comessationibus, et ebrietatibus, sed sicut in die honeste ambulemus*. Hinc quoque κωμάζειν dicebantur, qui coronati et bene poti in alienum convivium irruebant non sine tibicine.

Secundo, Christoph. a Castro, Chamos idem vult esse cum Beelphegor, id est Deo apertionis vel nuditatis, qui voce nonnihil detorta Priapus dicitur, dicique *Chomos*, id est, *quasi palpans* aut *contrectans*. Erat Beelphegor imago viri nudi, qui habebat pellem mortui in ore; quo significabat, non esse remedium mortalitatis; nec naturam fugientem retineri posse, nisi per os cibo et potu materia libidini et generationi subministretur, per quam natura fugiens quasi tenetur et propagatur in prole. Hujus cultus erat in comessationibus et effræni libidine, et exercebatur per sacerdotes meretrices, Osee 4. 14. quarum princeps fuit Maacha mater Asa, quam Asa amovit, et Priapum evertit, 3. Reg. 15. 13. Verum de Beelphegor fuse egi Numer. 25. v. 3.

Nota: In Hebræo pro *Chamos* scribitur *Chamis* quasi per contemptum dacurtetur et resecetur ejus nomen, quod jam captus sit et confusus, et, ut Galli dicunt, *Camus*; utpote cui imperium, vires et opes sint adempta.

8. Date florem Moab.] Est ironia, q. d. Videte, ut Moab floreat opibus et gloria; floribus ergo eam redimite, coronamque floridam capiti ejus imponite, imo ipsa gaolo et veotri indulgens coronet se rosis: sed scitote, eam cum suo flore desolandam, capiendam et egressuram in captivitatem. Ita Raban. Hugo et Lyran. Vel date florem Moab, ut sciat tam brevi se ad nihilum redigendam, quam brevi marcescit flos. Isaiæ 40. 6. *Omnis caro fœnum, et omnis gloria ejus quasi flos agri. Exsiccatum est fœnum, et cecidit flos*. Talis nimirum est omnis terræ splendor, pompa et gloria: nam in cœlo dumtaxat est solida, constans et perennis decor, voluptas et gloria. Huc accedit expositio Sanchez, quæ talis est: Quantumcumque in amœno et irriguo loco sit Moab, floreatque ac niteat ab ubertate patriæ, florens tamen et nitidus abripietur in alienum solum: *et civitates ejus* prius florentes et lautæ, *desertæ erunt*, squalentes et vastæ, ut nullus illas prorsus inhabitet. Nimirum in rebus et opibus humanis verissimum est illud Senecæ epist. 39. *Sic segetem nimia sternit ubertas; sic rami onere franguntur; sic ad maturitatem non pervenit nimia fœcunditas. Idem animis quoque evenit, quos immoderata fœlicitas rumpit*. Hic sensus congruus est et plausibilis. Ex eo enim discimus, tunc maxime vicinas esse urbes cladi et homines tribulationi et cruci, cum maxime gloria, opibus et deliciis florent: sicut Moab florens et rosis se coronans, vicinissima erat excidio. Nimirum *fortuna vitrea est: dum splendet, frangitur*. Ratio est quia rota fortunæ similis est rotæ naturæ, quæ ab auctore suo ita instituta est, ut semper gyret in orbem, cumque in sui culmine est et summa perfectione, tunc rotando descendat, et tendat ad finem. Ita poma cum maturrima sunt, putrescunt; flores cum planissimi, marcescunt; animalia cum justam habent staturam et ætatem, ad senium et interitum declinant. Sol cum in meridie est altissimus, mox declinat ad occasum; cum

est in solstitio æstivo, declinat ad hiemem. Idem ergo est imperiorum, urbium, principum, hominum circulus, periodus, terminus et occasus.

Secundo, R. Kimchi, Pagnin. et Vatabl. sic vertunt: *Date alam Moab, quia volando volabit*, scilicet in captivitatem; aut ut eam evadat, celerrime fugiet et quasi avolabit.

Tertio, Chald. vertit: *Auferte coronam a Moab*, et scilicet date eam Chaldæo. Hebr. enim ציץ *tsits*, primo, florem; secundo, alam; tertio, coronam significat. Noster optime cum Aquila et Symmacho vertit *florem*.

Quarto, Septuag vertunt: *Date signa Moab*, scilicet monumentis excidii, q. d. Do eo monete eam, atque ut credat, ejus signa proferte: vel, ut Theodor. date, id est ponite signa per solitudinem, ut sciat Moab qua via per eam fugere debeat.

Quinto, alii sic explicant, q. d. Sicut sponsa floribus coronata ducitur ad sponsum, ita tu, o Moab, orna te marito tuo, scilicet Chaldæo, sed hosti inhumani.

Sexto et melius, a Castro sic explicat, q. d. Coronis floribus et odoribus, o Moab, te et tuum funus adorna, quia in Chaldæa sepelieris et morieris: solent enim divites coronis et omni pompa suorum funera exornare. Hic sensus uti et primus, cæteris aptior est et planior. Unde Syrus et Arabicus vertunt: *Date coronam Moab, quia destructione destruetur, et omnes civitates ejus in desertum erunt, præ inopia incolæ.*

Ubi Nota Solebant Gentiles mortuorum corpora floribus et coronis redimire: imo si quis virtute sibi coronam aliquam peperisset, eadem etiam mortuus solebat condecorari, idque ex permissu legis duodecim tabularum, quæ exstat apud Plinium l. 21. c. 3. et Cicer. l. 2. de Legibus: atque ita in funere Scipionis factum esse testatur ibidem Plinius: *Populus*, ait, *funus locavit, quaque præferebatur, flores e prospectu omni sparsit.* Idem factum in funere filiæ Virginius tradit Halicarnass. l. 11. *Ædibus*, ait, *exsiliebant mulieres et virgines, casum illum lugentes* (erat enim occisa a patre, ne a Clodio violaretur) *atque aliæ flores et coronas in lectum jaciebant.* Idipsum de funere Bruti narrat lib. 5. Unde Clemens Alexandr. lib. 2. Strom. c. 8. *A turba*, inquit, *et negotio remotæ securitatis signum est corona: quare ea mortuos coronant.* Pluribus idipsum ex Livio, Capitolino, Ovidio, Herodiano et Virgilio probat Lipsius ad cap. 14. Taciti.

Verum hunc ritum coronandi mortuos repudiarunt primi et prisci Christiani, eo quod nihil cum Gentilibus commune habere vellent. Unde contra eum Tertull. scripsit librum de Corona militis, et Minutius Felix in Octavio: *Nec mortuos*, ait, *coronamus. Ego vos in hoc magis miror, quemadmodum tribuatis exanimi aut non sentienti coronam, cum et beatus non egeat, et miser non gaudeat floribus.* Ita ipsi in odium gentilismi, et ad vitandum periculum relapsus in idololatriam: quod quia jam cessat, hinc solemus funera Doctorum, Virginum, Martyrum. etc. coronare floribus. Ita narrat Pallad. in Lausiaca cap. 39. de mulieribus religiosis Tabennesiotis viventibus secundum institutum S. Pachomii: *Si virgo*, ait, *obierit, reliquæ virgines cum eam ad sepulturam concinnaverint, efferunt, et eam ponunt ad ripam fluvii. Trajicientes autem fratres cum palmis et ramis olivæ, et psalmodia eam transmittunt, et in suis monumentis sepeliunt.*

10. MALEDICTUS.] Est astyismus: festive enim per exaggerationem vocat eos benedictos, qui operi sancto et benedicto justitiæ divinæ, puta excidio impiorum Moabitarum, quoquo modo, etiam materialiter tantum, cooperabantur; renuentes vero et pigros in hoc opere, vocat maledictos. Loquitur enim in genere, abstrahendo ab hujus vel illius Chaldæi tyrannide, tantumque spectat opus hoc in se, prout est opus justitiæ divinæ: sic enim in se sanctum est, et quicumque illi cooperantur, sancti sunt et benedictione digni: milites vero et lictores qui ei cooperari renuunt, iniqui sunt et maledictione digni. Sic Cyrus puniens et evertens Babylonem, itaque peragens reipsa justum Dei contra eam judicium, vocatur beatus Ps. 136. 8. *Filia Babylonis misera: beatus, qui retribuet tibi retributionem tuam, quam retribuisti nobis. Beatus, qui tenebit, et allidet parvulos tuos ad petram*, Vide cap. 36.

Secundo, proprie et particulatim, *maledictus est*, scilicet si sciat hanc esse Dei voluntatem, uti Chaldæi potuerunt scire ex hac prophetia Jeremiæ et aliorum. *Qui facit opus Domini*, id est vastationem Moab, quam Dominus decernit et imperat (sic cædem Chaldæorum vocat opus Domini cap. 50. 25) *fraudulenter* (ita legendum cum Roman. Hebr. et Chald. non, *negligenter*, licet ita vertant Septuag. sed idem significant: miles enim vel servus, qui negligenter opus a duce vel hero præceptum peragit, fraudulenter agit: defraudat enim herum suo jure et lucro) ut scilicet fingat se velle occidere Moabitas, et interim ob lytrum vel aliam causam eis parcat, unde explicans subdit: *Maledictus qui prohibet gladium suum a sanguine.* Præclare Aristides hymno in Jovem: *Ignavia, ait, in rebus divinis est nefaria. Sin opere tanto erimus inferiores, facile per argumenti naturam excusabimur, ut qui non ultro destiterimus, sed necessario victi sumus: præstat autem rideri a diis si opus sit, quam reprehendi.*

Hinc patet, quod, si Chaldæi cognita hac Dei voluntate bona fide totos se ei conformassent, studuissentque illam tantum exsequi, non peccassent, imo recte et pie egissent, vastando Moabitas: verum quia ipsi non tam Deo, quam suæ ambitioni et avaritiæ servierunt, in ejus et aliarum gentium excidio: hinc tyranni fuerunt, ideoque pariter et ipsi traditi sunt gladio Cyri et Persarum, ut audiemus c. 50.

Tropolog. maledictus est, qui hostes suos, scilicet affectus pravos, mortificationis gladio non insequitur, non cædit; sed vivere patitur et dominari. Illi enim sunt hostes Dei, æque ac animæ propriæ, quam, nisi occidantur, occident. Maledictus ergo est qui cæde pravarum cupiditatum (quæ crudeliores sunt hostes, bellumque crudelius gerunt, quam Moabitæ) mortificationis gladium minime cruentat. Hic enim gladius cupiditates truncans, non solum de illis ipsis, sed etiam de dæmone triumphum agit. Dæmones enim per cupiditates nostras nos oppugnant: unde S. August. lib. de Agone Christiano c. 2. *Ibi*, inquit, *vincuntur inimicæ potestates, ubi vincuntur cupiditates.*

Rursum S. Greg. 3 p. Pastor admon. 26. *Maledictus*, inquit, *qui prohibet gladium suum a sanguine*;

gladium quippe a sanguine prohibere, est prædicationis verbum a carnalis vitæ interfectione retinere, de quo rursum gladio dicitur: Et gladius meus manducabit carnes. Notent hoc concionatores, qui vitia populi non castigant, sed dissimulant aut etiam palpant.

Denique proprie judicibus, magistratibus et Prælatis dicitur: *Maledictus qui prohibet gladium suum a sanguine.* Nam, ut ait B. Petrus Damianus epist. 11. c. 3. *A sanguine gladium suum prohibet, qui se ab inferendo reprobis ultione digna coercet: facti siquidem culpam habet, qui quod potest, negligit emendare.* Idque probat exemplo Heli, qui morte a Deo punitus est; eo quod non satis severe castigasset peccata filiorum.

Audi sapientem Morionis sententiam. Superiori sæculo ad Ludovicum XI. regem Franciæ venit quidam perpetrati homicidii reus, veniam criminis petens. Rex facti enormitatem considerans, quodque jam tertio impune cædem commisisset: *Ecquid,* ait, *tu rursus veniam postulas? jam tertium homicidium perpetrasti.* Id audiens regis Morio: *Quid,* inquit, *Domine, tertium? imo primum duntaxat est, quod hic perpetravit; secundum et tertium tuum est: quia si primum non condonasses, reliqua non perpetrasset.* Præclarius ergo fecit alter, scilicet S. Ludovicus, rex Franciæ: postulaverat ab eo quispiam homicida facinoris condonationem; rex annuerat; et paulo post orans, incidensque in illum v. Psal. 105. *Beati qui faciunt justitiam in omni tempore;* protinus eam remissionem revocavit, dicens: *Princeps, qui cum crimen punire possit, illud non punit, non minus coram Deo reus est, quam si ipse perpetrasset.* Memorabile quoque est quod legimus in Vita Jacobi Carrariensis principis Patavini. Hic moriturus quosvis admisit, qui queri de se vellent. Venit cum aliis unus, qui arroganter pecuniam quam ob remissam capitis damnationem acceperat, sibi restitui postulavit, tamquam contra justitiæ ordinem datam. Cui princeps generosa voce: *Si tunc justitia in te reddita fuisset, nunc, quod injuste facis, queri de me non posses. Nullius ergo peccati mihi conscius sum, nisi quod mitius quam merueras, fueris mulctatus.*

11. Fertilis fuit.] Hic causam cladis assignat, scilicet fertilitatem, indeque lasciviam omnemque luxum. Eamdem causam calamitatis Belgicæ jam per quinquaginta annos scimus et vidimus. Comparat Moabitas vino, terram eorum dolio, pacem et abundantiam rerum fæcibus, mores eorum sapori et odori vini, q. d. Sicut vinum, præsertim forte, quale est in regionibus calidis, quamdiu in suis residet fæcibus suum fortem, austerum et fæculentum saporem retinet et odorem; sed ut eum mutet, et fiat purius, suavius et delicatius, de vase in vas aliud transfunditur: sic Moabitæ in sua regione hactenus resederunt in summa pace et opulentia, numquam capti vel abducti, ac consequenter in germana sua superbia, solitisque peccatis, præsertim Sodomæ et Gomorræ, cui vicinissimi sunt, remanent quasi fæcibus; fæces enim sunt otium et tranquillitas, ait Vatabl. et ut Hugo, vitia et deliciæ; et, ut Chald. et Lyran. divitiæ, quia sicut vinum fæce, sic regna divitiis conservantur. Proprie vero, ut Sanchez, fæces sunt locus ipse natalis, sive patria, quæ mater appellatur, æque ac fæces vini. Hic enim locus Sodomæ vicinus; tot flagitiis infectus aliquid tetrum et Sodomiticum exhalabat in Moabitarum mores.

12. Et (idea) mittam ei ordinatores, qui lagunculas aut dolia ordine solent disponere, puta victores ut vertit Vatablus, et stratores,] non qui lagenas confringunt, et fragmenta calcant et sternunt, uti volunt aliqui; sed *stratores*, id est qui solent prosternere aut inclinare dolia, ut vinum ex uno in aliud fundant. Unde Septuag. vertunt: *Declinatores qui eum declinabunt,* et Hebr. habent: צֹעִים וְצֵעֻהוּ *tsoim vetsauhu,* id est, *transmigratores, et transmigrare facient eum,* id est, transfusores, et, ut ita dicam, transvasatores, qui transfundant eum ex uno vase in aliud. Per hos intelligit Chaldæos, qui Moabitas ex Moab in Chaldæam, quasi in aliud dolium traduxerunt, ut ipsi ibi humiliati et afflicti, novum saporem, id est novos mores, novam animi demissionem, novum Dei cultum induerent; unde sequitur: *Et vasa ejus exhaurient,* id est, urbes Moab, incolis in captivitatem abductis, evacuabunt.

Et lagunculas eorum collident.] Id est, urbes eorum destruent; pro eodem enim capit vasa et lagunculas, q. d. Postquam vinum transfuderint, vasa in quibus erat confringent, hoc est, postquam Moabitas ex urbibus abduxerint, urbes ipsas vastabunt ac diruent, inquit Maldon. et Vatablus.

Sic tropol. ut quis innovetur, subinde domum, urbem, regionem mutare debet, ut cum concubinam socium, aut aliam proximam peccandi illecebram domi habet, quam deserere debet. Apte quoque hæc transferas ad innovationem, quæ fit transeundo ad Religionem.

13. Et confundetur Moab a Chamos,] quia videbit se a Chamos non posse defendi, quin cum eo trahatur ignominiose ad ludibrium in Babylonem: sicut Israelitas a captivitate Assyriorum tutari non potuerunt vituli aurei, quos erexerant et colebant in Dan et Bethel. Meminit Bethel præ Dan; quia Bethel celebrior et sanctior erat locus, consecratus a Jacobo Patriarcha, Genes. 28. 18. ideoque peccatum et idololatria ibidem commissa a Judæis, erat sceleratior; faciebant enim ex *Bethel*, id est domo Dei, *Bethaven*, id est domum idoli et diaboli, uti ait Osee c. 4. 15. uti et faciunt hæretici et apostatæ nostri.

15. Civitates illius succenderunt.] Ita Rom. alii, ut Plantin. legunt *succenderunt*, itaque legendum videtur. Hebr. enim est *ascenderunt*, scilicet per ignem et fumum in cœlum, id est, evanuerunt in favillas et auras. Nota: Hebr. pulchra est antithesis, *civitates* ejus quasi *cherem* et *anathema*, id est quasi hostia piacularis justitiæ divinæ, oblata et succensa ascendit in cœlum; *juvenes* vero superbi et timidi descenderunt ad lanienam et mortem, indeque ad sepulchrum et infernum.

Aliter Maldon. *Civitates*, inquit, id est, populus imbellis, ascendet in captivitatem; *juvenes* vero militares et bellicosi descendent ad gladium.

17. Consolamini eum omnes.] Ex consolatione prævium luctum intelligit, q. d. Tanta erit Moab vastitas et luctus, ut omni omnium consolatione indigeat. Est metalepsis.

Qui scitis nomen ejus,] qui habetis cum eo notitiam et amicitiam. Sic Christus ait: *Ego cognosco,* id est, amo et curo, *oves meas;* et vice versa, *nescio vos,* id est, sperno, negligo vos. Porro consolationis formam præscribit, dicens:

Dicite: Quomodo confracta est virga fortis,

BACULUS GLORIOSUS?] Idem est baculus et virga, q. d. Quomodo confractum est sceptrum, id est regnum gloriosum Moab? In voce *fortis*, latet ironia, q. d. Moab jactabat se fortem et invictum: sed levi Chaldæorum flatu prostratus, ostendit quam fuerit debilis et infirmus.

18. HABITATIO, o popule, qui habitas in DIBON.] Quod interpretatur *fluens*, ait S. Hieron. vel *sufficienter intelligens*, q. d. O populo Dibon, qui ante gloriabaris de copia aquarum et sapientiæ, jam luge ac sede in situ et summa desolatione ac oblivione, quasi myricæ in deserto, uti dixit v. 6. Addit Isaias cap. 15. aquas Dibon fœdandas esse civium sanguine.

Sic Deus irrogat pœnam culpæ congruentem, atque glorianti de litteris, earum ignorationem; diviti paupertatem; superbo contumeliam; lascivo carceres; guloso et luxurioso morbos et eruciatus infligit.

VASTATOR MOAB.] Id est Nabuchodonosor, qui vastabit Moabitas.

20. CONFUSUS EST MOAB.] Hæc est responsio Moabitarum fugientium, ad interrogationem civium Aroer, quæ præcessit.

21. JUDICIUM.] Vindicta Dei veniet ad urbes non tantum montanas, sed et campestres Moab. Quæ enim sequuntur usque ad v. 25. nomina sunt urbium Moab.

25. CORNU MOAB, ET BRACHIUM,] id est fortitudo, potentia, gloria et regnum; quia robur et imperium animalium est in cornibus et armis sive brachiis. Hisce enim pugnant et manus conserunt milites.

26. INEBRIATE EUM,] q. d. O Chaldæi, propinate Moab calicem furoris Domini, quasi lictores et executores justæ Dei vindictæ; vino iræ et ultionis Dei eum implete et inebriate, hoc est, afflictionibus ita eum opplete, ut quasi ebrius vomere cogatur omnes opes et gloriam suam, itque volutet se in suo vomitu, præ afflictione et dolore manus pedesque terræ allidendo, itaque aliis sit risui, uti ebrii et vomentes a sobriis rideri solent. Forte perstringit Moabitarum crapulam usque ad vomitum. Alludit ad Job 20. *Divitias, quas devoravit, evomet et de ventre illius extrahet eas Deus, et erunt in derisum.* Causam subdit: *Fuit enim in derisum tibi, Israel*, q. d. Quia tu, o Moab, derisisti Israelitas cognatos et vicinos tuos, cum ab hostibus vastarentur, *quasi inter fures reperisses eum (Israelem)* id est instar furis, qui, eum in furto deprehenditur, ridetur, et ostentui habetur: ita tu risisti Israelem. Ita Chaldæus, Vatablus et alii.

Nota: *Allidet manum*, id est, inquit Hugo, Raban. et Lyran. habebit colligatam manum, id est potestatem et dominatum. Alii, q. d. Præ nimio dolore manum ad manum complodet. Sed aptius est quod dixi, scilicet allidet manus pedesque terræ, volutando se in suo vomitu, id est in sua terribili clade et punitione, in sua horribili afflictione et cruciatu: solent enim ebrii et vomentes præ angustia, manus non tantum complodere, sed et allidere terræ, pulsare lectum aut sedem, versare se in omnem partem, et alia angoris et doloris signa edere, juxta illud Job 20. 22. *Cum satiatus fuerit, arctabitur, æstuabit, et omnis dolor irruet super eum.*

28. RELINQUITE CIVITATES, [q. d. Cogemini, o Moabitæ, relinquere civitates, et habitare in rupibus et cavernis, easque profunde ingredi, ut ibi lateatis quasi columbæ. hebr. enim est *trans os foveæ*, id est in ulterioribus cavitatibus cavernæ.

Secundo *το habitate in petra*, sic accipi potest, q. d. Fugite ad urbem Moab, quæ Petra dicitur; quia in petra et altissimo monte sita, ideoque munitissima et ab hoste tutissima est.

Sic tropologice, e mundo fugiendum est ad Petram, id est ad Christum. Aliter tertio, apposite explicant Sanchez et Christoph. a Castro, ut sit ironia, q. d. Licet, o Moab, fugias ad rupes et speluncas quibus abundas; inde tamen te extrahent Chaldæi, qui ut feroces prædæque inhiantes canes venatici, te quasi leporem undequaque scrutabuntur.

30. EGO SCIO, etc. JACTANTIAM.] Hebraice עברתו *ebrata*, id est iracundiam ejus. Superbia enim facit homines iracundos et contumaces. Ita Vatabl.

QUOD NON SIT JUXTA EAM, scilicet jactantiam, VIRTUS, id est fortitudo et vires EJUS,] q. d. ait Theodor. Plus se jactat Moab quam possit facere. Tales et hodie multos videmus, qui *in pace sunt leones, in prælio cervi*. Vide Isaiæ 16. 6.

R. Joseph Kimchi vertit, *novi transgressionem*, id est imprægnationem et incestum, *ejus*, scilicet quod natus sit Moab ex Lot per incestum cum filia: vidare enim suum ortum, vitia et miserias, est remedium ad retundendam superbiam.

NEC JUXTA QUOD POTERAT CONATA SIT FACERE,] q. d. Non consideravit quid posset, quid ferrent humeri; sed plus conata est facere quam præstare poterat.

31. MURI FICTILIS.] Hebr. קיר חרש *kir chares*, videtur esse nomen proprium urbis in Moab dictæ *kir*, id est paries vel murus, de qua Isaiæ c. 16. 7. ita Septuag. Vatabl. Pagnin. et alii: cui appositum est *chares*, id est fictilis, quia muros habebat fictiles, et ut Isaias ait, *coctiles*, id est laterieios, quales paucæ urbes in ea regione, utpote saxosa, habuerunt. Unde et 4. Reg. 3. captis cæteris urbibus, dicuntur soli intacti mansisse muri fictiles, id est *kir chares*, urbs habens muros latericios, q. d. Quantumcumque fortis sis et latericia, evertenda tamen es a Deo, cui nihil, quantum forte, resistere potest.

Alii censent Moabitas in genere vocari viros muri fictilis, quia latericiis muris cingebantur. Ita Maldon.

32. DE PLANCTU JAZER,] q. d. Fletu simili fletui facto super Jazer, deflenda est fertilis vitibus, et metaphorice hominibus, Sabama, quia æque ac Jazer vastata est, id est vastabitur a Chaldæis. Unde Septuag. vertunt: *Juxta planctum Jazer plangam te, vinea Sabama*, ut sint verba Prophetæ: Chald. tamen accipit quasi verba Dei, q. d. Sicut feci flere Jazer, ita flere te faciam, vinea Sabama. Omnes hæ urbes fuerunt Moabitarum. Notum est Hebræos urbes, præsertim opimas et amœnas agris et vineis, metaphorice vocare vineas, et cives vites, ut patet c. 2. 21. c. 12. 10. Isaiæ 3. 14. Sicut enim in vinea est propago palmitum et botrorum, sic in urbe est propago civium. Unde et Christus Ecclesiam vocat vineam, se vitem, Christianos palmites, Joan. 15. 5.

PROPAGINES,] id est cives tui quos propagasti, Chaldæos fugientes pervenerunt ad urbem Jazer, et ad illi vicinum mare Murtuum, imo ultra illud fugerunt vel in Judæam, vel in Palæstinam, vel in Ægyptum:

nam alioqui euntibus vel abductis in Chaldæam, nullum erat transeundum mare. Quare non recte videntur explicare Chald. Hugo, Lyran. Vatabl. sic, q. d. Cives Sabama abducentur trans mare in captivitatem; cives vero Jazer ad mare usque pervenient.

Melius explicant Maldon. et Sanchez sic: *propagines*, id est multitudo civium tuorum usque ad mare et ultra perveniebat, q. d. Nimis fertilis eras, nimis longe mittebas sarmenta tua, oportet te amputare: sic enim dicitur de Israele, Psal. 79. 12. *Extendit palmites suos usque ad mare.*

Denique S. Hieron. per *mare* Babylonem accipit, ad quam abducti sunt Moabitæ. Verum primus sensus uti maxime planus, ita genuinus est.

33. Ablata est lætitia et exsultatio de Carmelo,] id est de loco culto et fertili Moab, qui in ubertate similis erat Carmelo monti Judææ. Ita S. Hieron. Pagnin. et Vatabl. quia scilicet tam messem quam vindemiam Moabitarum tollent et vastabunt Chaldæi. Aliter Sanchez: subaudiendo enim notam similitudinis *sicut*, sic explicat: Sicut Judæa ab hoste vastata, cessavit lætitia de Carmelo, sucrisis pariter ejus vineis et incolis, ita sublata est lætitia a Moab, illa nimirum, quam ei vini atque vindemiæ nobilitas, æque ac Carmelo, afferebat.

Solitum celeusma.] Hebr. est: *Celeusma non erit celeusma*, q. d. Lætum illud carmen vertetur in luctum. Ita Vatabl. Secundo, celeusma non erit celeusma adhortantium sese ad calcandum uvas vinumque exprimendum; sed ad fugiendum hostem advenientem. Ita R. Salomon. Tertio, celeusma non erit Moabitarum, sed Chaldæorum cohortantium se ad eorum cædem, et ad conculcationem messis et vindemiæ eorum. Ita Maldon. Vide c. 25. 30. et c. 51. 14. Ita gulonum et potorum clamor et celeusma lætitiæ sæpe in luctum et celeusma tristitiæ, plaususque in planctum vertitur; dum extrema gaudii luctus occupat.

34. De clamore,] q. d. Fugientes de Hesebon urbe et fine Orientali Moab, continuabunt fugam et clamorem usque ad Eleale, quæ urbs est et finis Occidentalis Moab.

A Segor usque ad Oronaim vitula consternante.] Ita Romana; supple, clamor fugientium et vastatorum audietur. Nominat hasce duas urbes, tamquam extremos et sibi oppositos terminos Moab. Segor enim erat ab Oriente juxta mare Mortuum: Oronaim ab Occidente Septemtrionali, hoc est ea parte quæ Assyrios et Babylonios respicit. Dicitur Oronaim in duali, a singulari Oron, q. d. Duplex Oron. Erant enim duæ urbes conjunctæ, quarum una Oron vel Bethoron superior, altera Bethoron inferior dicebatur, Josue c. 16. et 18. Ita S. Hieron. et ex eo Adrichomius.

Nota: *Segor*, ait S. Hieron. in Gen. 14. prius dicta est hebr. *Bala*, id est devoratio; deinde *Salisa*, id est tertia vel consternans, eo quod, ut tradunt Hebræi, tertio terræmotum sit passa et absorpta. Sic et Theodor. Suidas, Hugo et Lyranus. Rursum dicta est *Segor*, id est parva, a Lot eo fugiente ex Sodomis, Genes. 19. 22.

Secundo et certius, Segor dicitur vitula consternans, id est pulchra, fortis, succulenta, perfecta, exultans. Sicut enim in hominibus trigesimus annus est perfectæ ætatis: ita in pecoribus tertius annus robustissimus est. Audi S. Cyrill. in Isaiæ 15. 5. *Tertius annus animantibus ratione carentibus ad ætatis florem, et ad maturitatem virtute efficiendo sufficit. Itaque eo tempore domari debent. Quamdiu ergo vitula est jugi inexperta, lasciviens et juvencula exsultat.* Idem docet Columella lib. 6. 2. et Varro lib. 7. c. 2. Sensus ergo est, q. d. Moabitæ, et præsertim incolæ Segor, instar vitulæ triennis saginati et lascivientes, jam evecti ad plenum robur, opulentiam et felicitatem temporariam, evertentur: habitabant enim in Pentapoli, quæ antequam conflagraret igne cœlesti, erat amœnissima et fertilissima instar paradisi, ut dicitur Gen. 13. 10. Segor autem precibus Lot ab hoc igne mansit intacta, Gen. 19 21. Ita ex Septuag. Chald. Vatabl. Pagnin. S. Hieron. Cyrill. et Basil. in Isaiæ 15. 6. eadem enim habet ibi Isaias. Perperam ergo aliqui putant, quod *vitula consternans* sit nomen proprium urbis, diversæ a Segor.

Aquæ quoque Nemrim.] Nemrim oppidulum est, ait S. Hieron. in Isaiæ 15. v. 6. juxta Segor et mare salsissimum sive Mortuum, indeque salsis aquis ac proinde sterilibus affluens, q. d. Simili sterilitate quæ est in Nemrim, punietur omnis Moab. Ita Hugo. Secundo, S. Hieron. et Rabanus q. d. Aquæ dulces ante in Nemrim, post ejus subversionem, sunt conversæ in amaritudinem. Tertio, ut Lyran. aquæ Nemrim *pessimæ*, quia videlicet sanguine et cadaveribus cæsorum sunt infectæ, et quia turbabuntur multitudine calcantium eas hostium, inquit Maldon. Quarto, *pessimæ*, id est ut hebraice, *desolatæ erunt*; at, ut ait Isaias c. 15 *desertæ*, id est perdentur et inutiles erunt eo quod deficiet habitator qui agros colat et riget, ut patet Isaiæ 15. 6. qui ait: *Quia aruit herba, defecit germen, viror omnis interiit*, q. d. ait Vatabl. Nullus locus a clade intactus in Moab relinquetur, neque quisquam in Nemrim loco irriguo habitabit; unde aquæ ejus desertæ videbuntur.

Nota: Aquæ Nemrim videntur fuisse amaræ, ex aquis salsis maris Mortui vicini, eo per meatus terræ se insinuantibus, indeque vocari hebr. Nemrim, id est amaræ, a rad. מרה *mara*, id est amarus fuit. Ut ergo has aquas dulces conservarent, ne a salsis affluentibus ex mari Mortuo salsedinem contraherent, debebant accolæ meatus per quos affluebant quotannis obturare: item aquas dulces aggeribus a salsis separare, et saleas petenlaudo dulcorara. Verum accolis per Chaldæos sublatis, incultæ, et, ut ait Isaias, desertæ manebant aquæ Nemrim, ideoque amaræ, indeque pessimæ erant. Rursum enim salsuginem contrahebant ex aquis maris Mortui.

Hic sensus valde genuinus videtur; simulque symbolice et tropologice docet Moabitas omnesque alios qui voluptatibus indulgent, quod omnis voluptas et dulcedo, Deo vindice, eis in amaritudinem sit convertenda, sicut Deus aquas Sodomæ et Pentapolis ante dulcissimas, ob eorum libidines fecit salsissimas; et rursum aquas Nemrim antea dulces, per desolationem Chaldæorum fecit amaras et pessimas. Cogita ergo, o gulose, o luxuriose, tuas delicias esse aquas Nemrim, tuum mel brevi fore fel, tu a dæmonibus cibandum esse absinthio, imo igne et sulphure æterno et ardentissimo. Audi et Gentilem Senecam: *Ipsæ voluptates in tormenta vertuntur. Epulæ cruditatem affe-*

runt: ebrietates nervorum torporem tremoremque: libidines manuum, pedum articulorumque omnium depravationes.

36. Cor meum ad Moab (id est propter Moab) quasi tibiæ, scilicet in luctu adhibitæ, lugubrem edet sonum, ad viros muri fictilis,] id est ad viros urbis dictæ *Kir chères.* Vide dicta v. 31.

Nota: Veteres in luctu adhibebant tibias, quia lugubrem edunt sonum: hinc Matth 9. 23. dicitur de puella defuncta: *Et cum venisset Jesus in domum principis, et vidisset tibicines.* Sic et Ovidius:

Cantabat mœstis tibia funeribus

Licet Servius in illud Æneid. 5.

Laudumque immensa cupido,

scribat pueros cum tibiæ, viros cum tubæ sonitu sepeliri solitos. Et Gellius lib. 20. c. 2. docet veteres habuisse proprium instrumentum siticinum, id est eorum qui ad sitos, id est mortuos, canunt, eorumque cadaver suo cantu ad sepulcrum comitantur. Cujus formam describit Galenus lib. 3. de Symptom. causis, ubi et alia addit huic loco propria. Dicit enim viscerum rugitum, cum vacua sunt, similem esse tibiæ funereæ. *Porro*, ait, *sunt alii* (scilicet viscerum rugitus) *bombosi, bombis latissimarum tibiarum non absimiles, quales habere solent hi qui tymbaulæ, id est siticines, nominantur.* Vides ut viscera sonitum edere possint tristem et funereum, ut ingenti dolore et gemitu commota resonent, sicut ab halitu inflata tibia, aut a plectro percussa cithara.

Quia plus fecit quam potuit,] id est, quia plures congregavit divitias, quam par aut justum erat. Verba sunt Prophetæ qui personam et affectum hominis Moabitæ induit et exprimit, ut futuram vastationem ob oculos ponat.

Aliter Vatabl. et alii ex Hebræo, q. d. Ideo lugebo, quia divitiæ quas Moab sibi comparaverat multo labore, perierunt.

37. Omne enim caput (Moabitarum erit) calvitium,] id est decalvatum, quia omnes erunt vel captivi vel lugentes: utrique enim olim decalvabantur.

In cunctis manibus (erit) colligatio,] q. d. Omnium Moabitarum manus vinculis colligabuntur. Hebr. est: *Super omnes manus erunt incisiones*; et Septuag. *Omnes manus incidentur*: quia scilicet ex doloris vehementia et impatientia, more veteri manus dentibus vel unguibus laniabunt; vel potius, ut vertit noster Interpres, quia ex vinculorum colligatione manus incidentur et lacerabuntur.

38. Super omnia tecta,] quæ in Moab et Judæa, uti et in Hispania et Italia multis in locis plana sunt, ut in iis sedeant et inambulent homines, uti dixi Deuterou. 22. 8. Hæc S. Hieron. ad Suniam et Fretel. *domata, maniana* et *solaria* appellat.

Sicut vas inutile,] id est reprobatum: unde hebr. est, *in quo non est voluntas*, id est quod nemo vult, sed omnes reprobant.

39. Quomodo dejecit cervicem Moab?] quæ quasi vitula consternans cervicem attollebat, nunc *submisit tristi colla superba jugo*, ut trahat plaustrum, vel aret colatque agros Chaldæorum. Loquitur de Moab in genere nunc masculino, nunc fœminino: quia nunc populum, nunc regionem intelligit.

In exemplum,] terroris, ut omnes gentes videntes cladem Moab, timeant, ne in eamdem incurrant.

40. Quasi aquila,] scilicet involabit in Moab Nabuchodonosor cum suis alis, id est exercitu. Comparat Chaldæos ob fortitudinem, celeritatem et rapacitatem aquilæ volanti: idem facit Ezech. c. 17. 3. Ita Theodor.

Nota: Aquila signum est impetus, vastationis, ac victoriæ celeris, violentæ ac magnificæ. Hinc horum omen Gentiles sæpe usque ad superstitionem sumpserunt ab aquilis.

Pugnantibus Locris cum Crotoniatis, aquila a facie Locrorum numquam recessit, eosque tamdiu circumvolavit, quoad vincerent. In cornibus quoque duo juvenes diverso a cæteris armorum habitu, eximia magnitudine, ex albis equis, coccineis chlamydibus paludati, pugnare visi sunt: nec ultra apparuerunt quam pugnatum est.

Cornelius Tacitus lib. 2. Annal. auspicium aquilarum octo Germanico duci castrorum datum, notat his verbis; *Intentus paratusque miles, ut ordo agminis, in aciem adsisteret* (adstitere legit Lipsius, et mea quidem sententia melius). *Visis Cheruscorum catervis, quæ per ferociam proruperant, validissimos equitum incurrere latus, Stertinium cum cæteris turmis, circumgredi tergaque invadere jubet, ipse in tempore adfuturus. Interea pulcherrimum augurium, octo aquilæ sylvas petere et intrare visæ, imperatorem advertere* (id est ad se suique considerationem verterunt: est enim *adverto* hoc sensu usurpatum sæpius a Tacito, ut notat Lipsius) *exclamat, irent, sequerentur Romanas aves propria legionum numina.*

Cæsari contra Pompejum dimicanti, victoriam nuntiarunt aquilæ, Dione auctore, lib. 43. *Aquilæ* (inquit) *legionum ejus alas concutientes, et fulmina, quæ aurea pedibus tenebant, abjicientes, Pompejo exitium palam denuntiabant, ipsæque ad Cæsarem quasi avolabant.*

Simili pacto tradunt primam aquilam, quæ in exercitu Crassi ferebatur, sua sponte, nemine cogente, esse conversam, cum adversus Parthos proficisceretur, ut auctor est Plutarchus in Vita Crassi.

Appianus quoque lib. 4. de Bello civili, binas aquilas refert in Cassii castris apparuisse, ubi ait: *Paulo post et imperatores secuti sunt. Eo tempore aquilæ duæ superne demissæ, argenteas signiferorum aquilas insederunt, tundentes rostris, vel, ut quidem tradunt, alis protegentes. Permanserunt in exercitu, alentibus imperatoribus ex publico, donec pridie quam pugnatum est avolarunt.*

41. Sicut cor mulieris parturientis,] quod in angustiis est, infirmum, pusillanime et plenum doloribus: in partu enim ipsa viscera confringi et disrumpi videntur præ doloris acerbitate.

42 Quoniam contra Dominum, id est contra Israel qui est populus Domini, gloriatus est,] uti dixit v. 27. qui enim eos tangebat, tangebat pupillam oculi Domini, Zachar. 2. v. 8.

43. Pavor.] *Pavorem* vocat, hostilem gladium; *foveam*, casum improvisum; *laqueum*, insidias Chaldæorum ad capiendos Moabitas, q. d. Alii gladio trucidabuntur; alii, dum fugiunt gladium, cadent in foveam, id est improviso aliquo casu peribunt; alii sicut aves laqueo vivi capientur. Per hæc tria, cætera calamita-

tum et cladium genera intelligit, ut patet ex sequent. Simile est Isaiæ 24. v. 17. et 18. Vide ibi dicta.

Nota: In Hebræo pulchra est paronomasia inter hæc tria פח פחת פחד *pach, pachat, pachod,* id est laqueus, fovea, pavor.

44. Annum visitationis,] id est punitionis.

45. In umbra Hesebon steterunt, q. d. Moabitæ qui de laqueo, hebraice de potentia et impetu ac invasione, Chaldæorum fugerint, conferent se ad urbem munitissimam Hesebon, ut in ea sint tuti; sed fallentur; incident enim in majus periculum et malum: nam milites acerrimi instar ignis omnia depopulantes, scilicet Chaldæi, vi vel astu Hesebon, ingressi, aut ipsimet milites Hesebon qui tumultuantibus inter se et dissidentibus Moabitis Hesebonem Chaldæis prodent, egredientur ex Hesebon, et ardentissimi ut flamma erumpent ex urbe regis Seon (quæ est eadem cum Hesebon jam dicta) et devorabunt universam Moabitidem usque ad ultimum ejus angulum, ut habent Hebræa: quin et verticem, id est urbes et arces ipsas, filiorum tumultus,] Id est tumultuantium; *filios* enim *tumultus* vocat principes, qui Moabitis fuerunt causa tumultuandi et rebellandi Chaldæis, quasi satis ad id virium, armorum et militum haberent: aut certe Moabitas inter se tumultuantes, dum alii pacem cum Chaldæo vellent, alii bellum, alii aliud suaderent in re ancipiti et perplexa. Ita Chald Theodor. Raban. Hugo, Lyran. et Sanchez, qui tamen per *verticem* accipit duces et principes civium et militum tumultuantium. Et recte.

Nota: Citat Num. 21. 28. quia quod ibi in Hesebon gestum narratur ab Amorrhæis ante Mosen, hic rursum gerendum dicitur a Chaldæis. Rursum pro *Sion*, uti legunt Plantin. legendum est *Seon*, cum Roman. Hebr. Septuag. et Chald. fuit enim Seon rex Amorrhæorum, quem devicit Moses: regia ejus erat Hesebon, quæ inde dicta est urbs Seon, Num. 21. v. 26. 27. et 28.

46. Periisti, populi Chamos,] popule Moab, qui idolum Chamos colebas.

47. Convertam captivitatem,] tum temporalem Moabitarum, ut redeant e Babylone in Moab; id enim factum patet ex Sophon. 2. 9. et ex Joseph. 13. Antiq. 21. Ita Theod. Lyran. et alii. Cum enim Cyrus Persa, capta Babylone, dedit libertatem Judæis, dedit et Moabitis. Tum spiritualem eorum aliarumque gentium captivitatem sub jugo diaboli, solvam per Christum et Apostolos. Ita Raban. Hugo et Vatabl.

Hucusque judicia,] hucusque protenditur justa sententia, justum decretum, justa vindicta, justum supplicium Dei de Moab. Hoc addit ad prophetiæ prolixitatem.

Nota: Hanc cladem subiit Moab ob duo vitia; scilicet primum superbiæ, secundum gulæ et libidinis, quo servivit deo Chamos, id est Beelphegor. Hæc vitia orta sunt ex opulentia et munitione terræ Moab. Denique Moab vastata est a Nabuchodonosore anno regni ejus 23. ait Joseph. id est quinto anno post excidium Jerusalem: tunc ergo hæc prophetia exsecutioni data est. Idem colligitur ex Isaiæ 16. v. 14.

CAPUT QUADRAGESIMUM NONUM,

SYNOPSIS CAPITIS.

Prædicit excidium per Chaldæos Ammonitis vers. 1. Idumæis v. 7. Damasco v. 23. Cedar v. 28. Ælam v. 34.

1 Ad filios Ammon. Hæc dicit Dominus: Numquid non filii sunt Israel? aut hæres non est ei? Cur igitur hæreditate possedit Melchom, Gad: et populus ejus in urbibus ejus habitavit? 2. Ideo ecce dies veniunt, dicit Dominus: et auditum faciam super Rabbath filiorum Ammon fremitum prælii, et erit in tumultum dissipata, filiæque ejus igni succendentur, et possidebit Israel possessores suos, ait Dominus. 3. Ulula, Hesebon, quoniam vastata est Hai, clamate, filii Rabbath, accingite vos ciliciis: plangite et circuite per sepes: quoniam Melchom in transmigrationem ducetur, sacerdotes ejus et principes ejus simul. 4. Quid gloriaris in vallibus? defluxit vallis tua, filia delicata, quæ confidebas in thesauris tuis, et dicebas: Quis veniet ad me? 5. Ecce ego inducam super te terrorem, ait Dominus Deus exercituum, ab omnibus qui sunt in circuitu tuo: et dispergemini singuli a conspectu vestro, nec erit qui congreget fugientes. 6. Et post hæc reverti faciam captivos filiorum Ammon, ait Dominus. 7. Ad Idumæam. Hæc dicit Dominus exercituum: Numquid non ultra est sapientia in Theman? Periit consilium a filiis, inutilis facta est sapientia eorum. 8. Fugite et terga vertite, descendite in voraginem, habitatores Dedan: quoniam perditionem Esau adduxi super eum, tempus visitationis ejus. 9. Si vindemiatores venissent super te, non reliquissent racemum? si fures in nocte, rapuissent quod sufficeret sibi. 10. Ego vero discooperui Esau, revelavi abscondita ejus, et celari non poterit: vastatum est semen ejus, et fratres ejus, et vicini ejus, et non erit. 11. Relinque pupillos tuos: ego faciam eos vivere: et viduæ

tuæ in me sperabunt. 12. Quia hæc dicit Dominus: Ecce quibus non erat judicium ut biberent calicem, bibentes bibent: et tu quasi innocens relinqueris? non eris innocens, sed bibens bibes. 13. Quia per memetipsum juravi, dicit Dominus, quod in solitudinem, et in opprobrium, et in desertum, et in maledictionem erit Bosra: et omnes civitates ejus erunt in solitudines sempiternas. 14. Auditum audivi a Domino, et legatus ad Gentes missus est: Congregamini, et venite contra eam, et consurgamus in prælium: 15. Ecce enim parvulum dedi te in Gentibus, contemptibilem inter homines. 16. Arrogantia tua decepit te, et superbia cordis tui: qui habitas in cavernis petræ, et apprehendere niteris altitudinem collis: cum exaltaveris quasi aquila nidum tuum, inde detraham te, dicit Dominus. 17. Et erit Idumæa deserta: omnis qui transibit per eam, stupebit, et sibilabit super omnes plagas ejus. 18. Sicut subversa est Sodoma, et Gomorrha, et vicinæ ejus, ait Dominus: non habitabit ibi vir, et non incolet eam filius hominis. 19. Ecce quasi leo ascendet de superbia Jordanis ad pulchritudinem robustam: quia subito currere faciam eum ad illam: et quis erit electus, quem præponam ei? quis enim similis mei? et quis sustinebit me? et quis est iste pastor, qui resistat vultui meo? 20. Propterea audite consilium Domini, quod iniit de Edom; et cogitationes ejus, quas cogitavit de habitatoribus Theman: Si non dejecerint eos parvuli gregis, nisi dissipaverint cum eis habitaculum eorum. 21. A voce ruinæ eorum commota est terra: clamor in mari rubro auditus est vocis ejus. 22. Ecce quasi aquila ascendet, et avolabit: et expandet alas suas super Bosram: et erit cor fortium Idumææ in die illa, quasi cor mulieris parturientis. 23. Ad Damascum: Confusa est Emath et Arphad: quia auditum pessimum audierunt, turbati sunt in mari: præ sollicitudine quiescere non potuit. 24. Dissoluta est Damascus, versa est in fugam, tremor apprehendit eam: angustia et dolores tenuerunt eam quasi parturientem. 25. Quomodo dereliquerunt civitatem laudabilem, urbem lætitiæ! 26. Ideo cadent juvenes ejus in plateis ejus: et omnes viri prælii conticescent in die illa, ait Dominus exercituum. 27. Et succendam ignem in muro Damasci, et devorabit mœnia Benadad. 28. Ad Cedar, et ad regna Asor, quæ percussit Nabuchodonosor rex Babylonis. Hæc dicit Dominus: Surgite, et ascendite ad Cedar, et vastate filios Orientis. 29. Tabernacula eorum, et greges eorum capient: pelles eorum, et omnia vasa eorum, et camelos eorum tollent sibi: et vocabunt super eos formidinem in circuitu. 30. Fugite, abite vehementer, in voraginibus sedete, qui habitatis Asor, ait Dominus: iniit enim contra vos Nabuchodonosor rex Babylonis consilium, et cogitavit adversum vos cogitationes. 31. Consurgite, et ascendite ad gentem quietam, et habitantem confidenter, ait Dominus: non ostia, nec vectes eis: soli habitant. 32. Et erunt cameli eorum in direptionem, et multitudo jumentorum in prædam: et dispergam eos in omnem ventum, qui sunt attonsi in comam: et ex omni confinio eorum adducam interitum super eos, ait Dominus. 33. Et erit Asor in habitaculum draconum, deserta usque in æternum: non manebit ibi vir, nec incolet eam filius hominis. 34. Quod factum est verbum Domini ad Jeremiam prophetam adversus Ælam, in principio regni Sedeciæ regis Juda, dicens: 35. Hæc dicit Dominus exercituum: Ecce ego confringam arcum Ælam, et summam fortitudinem eorum. 36. Et inducam super Ælam quatuor ventos a quatuor plagis cœli: et ventilabo eos in omnes ventos istos: et non erit gens, ad quam non perveniant profugi Ælam. 37. Et pavere faciam Ælam coram inimicis suis, et in conspectu quærentium animam eorum; et adducam super eos malum, iram furoris mei, dicit Dominus: et mittam post eos gladium donec consumam eos. 38. Et ponam solium meum in Ælam, et perdam inde reges et principes, ait Dominus. 39. In novissimis autem diebus reverti faciam captivos Ælam, dicit Dominus.

1. AD FILIOS AMMON.] Id est, prophetia ad Ammonitas, aut de Ammonitis, aut contra Ammonitas: hæc enim omnia significat Hebræum *lamed*, quod Noster vertit *ad*.

ISRAEL.] Israeli, q. d. Cum Israel habeat filios legitimos hæredes, ad quos pertinet terra Gad trans Jordanem, cur Melchom, id est Ammonitæ, quorum rex, dominus et Deus est Melchom, occuparunt violenter terram Gad? Notat Theodoret. cum decem tribus abductæ sunt in Assyrios, tunc Ammonitas viciniam sibi Galaaditidem (quæ erat terra et sors tribus Gad, Ruben et dimidiæ tribus Manasse, quas primo omnium abduxerunt Assyrii, 4. Reg. 15.) utpote jam vacuam et desertam, in odium et irrisionem Israelitarum invasisse et occupasse, uti voluerunt facere sub Jephte Judic. 11. 13. ideoque Deus hic eis quasi sibi suoque populo injuriis et raptoribus excidium intentat. Justum enim est, ut privetur suis qui inva-

dit aliena. Rursum aliam excidii Ammonitarum causam dat Ezechiel cap. 25. vers. 6. quod nimirum in Israelis excidio exsultarint, illudque adjuverint.

Mystice Alcazar per Moab et Ammon fratres ex carnali et incesto concubitu genitos, accipit appetitum duplicem, puta per Moab concupiscibilem, per Ammon irascibilem, qui jugiter rationem et spiritum oppugnant. Ita ipse in Apocal. 14. v. 11. notat. 6.

Cur igitur hæreditate possedit.] Ammonitæ erant cognati Israelitarum: erant enim filii Lot nepotis Abrahæ, Genes. 19. vers. 37. itaque cum viderent Israelitas pene abductos et abolitos esse, eorum hæreditatem, quasi jure suo occuparunt. Sed retorquet hoc Deus, aitque Israelem adhuc sufficientes habere hæredes proximos, scilicet reliquias decem tribuum, et iis deficientibus, tribum Juda et Benjamin, ut cognati, scilicet Ammonitæ, de hæreditate ejus adeunda cogitare non debeant.

2. Rabbath.] Urbs est Arabiæ, Ammonitarum metropolis, postea vocata est Philadelphia a Ptolemæo Philadelpho, ut asserit Stephanus libro de Urbibus. Dicta est Rabbath, id est magna vel multa, a populi et loci magnitudine.

Erit in tumulum dissipata.] Chald. *erit in acervum desolationis cum filiabus suis*, id est, minoribus oppidis et villis, in acervum, inquam, lapidum et ruderum, uti esse solent urbes dirutæ.

Possidebit,] q. d. Israel ex captivitate rediens, non tantum terram suam, sed etiam Ammonitarum, qui ipsorum hæreditatem occupantes possederant, occupabit et possidebit. Id impletum est per Machabæos, ut patet 1. Machab. 5. 6. et ex Josepho 13. Antiq. 21. Ita Hugo et Lyran.

3. Ulula, Hesebon.] Hesebon urbs erat Moabitarum, vicina Hai, aliisque urbibus Ammonitarum, unde ex clade Hai et Ammonitarum, monet Hesebonem et Moabitas, ut se ad similem cladem parent. Hinc patet, Hai et reliquas urbes Ammon, prius esse vastatas quam Hesebon et urbes Moab; hæc ergo prophetia de Ammonitis, præcessit illam cap. præcedentis de Moabitis. Ita Isidor. Maldon. et alii.

4. Quid gloriaris in vallibus?] propter earum fertilitatem. Erat enim vicina Sodomæ et Pentapoli, quæ ante subversionem ita fertilis erat et amœna, ut videretur paradisus Dei, Genes. 13. 10.

Defluxit, Chald. desolata est, vallis tua,] quia vastata ab hoste. Sicut enim in hieme defluunt frondes, fructus, omnisque viror et germen camporum et vallium: ita et in vastatione hostili.

Filia delicata.] Hebr. *filia* שׁבבה *scobeba*, id est, *rebellis*, vel aversa; Septuag. *filia temeritatis* sive impudentiæ; quia ut suas delicias sequeretur, impudenter Deo rebellavit; Chald. *regnum insipiens*. Noster *scobeba* deduxit a rad. ישׁב *iascab*, id est sedit, quievit, pacifica, dives et felix fuit; unde שׁובה *scuba* significat quietem, q. d. Quievisti et sedisti hactenus in tuis deliciis et vitiis, æque ac soror tua Moab in suis fæcibus, c. 48. 11. nunc iis cum illa excutieris.

Quis veniet ad me,] ut me capiat?

5. Terrorem] bellicum, milites terribiles, vel terrorem panicum, ut eo correpti fugiatis nemine persequente, qualem Deus immisit in Chananæos, Genes. 35. 5. Exodi 23. 27. et alibi. Ita Sanchez.

Singuli a conspectu vestro,] mutuo, q. d. Unus ab alio, unus huc, alius alio dispergetur, ut vitæ consulat, uti fit in communi clade et perturbatione: unde Hebræa habent, *unusquisque in faciem suam*, scilicet quo eum ducet, vel rapiet facies sua, diffugiet.

6. Reverti.] tum a captivitate temporali. Ita Theodoretus, Hugo, Lyranus, tum a spirituali diaboli, per Christum. Ita Raban. et Vatabl.

Dices, Ezech. 25. vers. 10. dicitur, non amplius fore memoriam Ammon. Respondeo, *Ammon*, id est regni Ammon; fuit tamen gens Ammon, sed depressa, de quo plura Ezech. 25. Cyrus enim capta Babylone, detentos in ea Ammonitas, æque ac Judæos laxavit.

7. Ad Idumæam,] prophetia est, vel dirigitur, scilicet ea quæ sequitur.

Theman.] urbs erat principium Idumææ, sapientibus abundans, sic dicta a Theman filio Eliphaz filii Esau, ait Theodoret. Genes. 36 11. q. d. Qui factum est, ut Themani sapientes, jam inopes consilii non potuerint se contra hostes defendere? Videntur ergo in Theman fuisse gymnasia et academiæ sapientiæ, tam divinæ quam humanæ. Certe eam ostendit Eliphaz disputans de Deo, Deique providentia cum Job: fuit enim Eliphaz Themanites.

Periit consilium a filiis Theman; Septuag. a sapientibus Theman: hebr. enim בנים *banim*, tam sapientes, quam filios significat. Nota: Cum Deus vult urbem aut gentem aliquam punire, aufert sapientes, aut eos ita excæcat, ut stulta dent consilia. Ita contigit Roboam, Absaloni et aliis.

8. Descendite in voraginem,] in fossas ad latendum. Ita Theodoretus, Hugo, Lyranus. Est ironia, q. d. Descendes, et latitabis in speluncis, sed frustra: ibi enim te scrutabuntur et occident, vel capient Chaldæi. Patet v. 10.

Habitatores Dedan.] Regio est, ita dicta a Dedan filio Abrahæ ex Cetura, Genes. 25. 3. Sita est in Idumæa, vel juxta eam, ut ex hoc loco patet. Sic et alii Abrahæ filii in vicinis Arabiæ provinciis habitarunt. Causam cur descendere debeant: subdit:

Quoniam perditionem Esau adduxi.] Id est cladem definitam a me contra Idumæam, jam illi inducam.

9. Non racemum?] *Non*, id est nonne, est enim interrogatio. Sensus est, q. d. Vindemiatores hinc inde occultum aliquem racemum prætereunt et relinquunt in vite, quia eum inter tot folia latentem non vident: at Chaldæi nihil in te relinquent, omnia scrutabuntur et prædabuntur. Eadem sententia est Abdiæ 1. 5. Ita Raban. Hugo, Lyran. Sic Virgilius:

> Non ego te vidi Damonis, pessime, caprum
> Excipere insidiis?

non, id est *nonne*?

Si fures in nocte,] q. d. Fures non omnia furantur; quia multa sunt abscondita et reclusa, quæ ab illis videri et rapi non possunt; sed ego discooperiam et nudabo Idumæam, ut quidquid est in ea absconditum, ab hostibus inveniri possit; q. d. In Idumæa nihil relinquam, sed illam et ejus opes omnes quas abscondit, prodam hostibus Chaldæis, ita ut vastetur semen, id est omnes filii, fratres, et vicini ejus. Porro dicit:

Discooperui Esau, et *Revelavi abscondita*. quia Idumæi habitabant in scissuris petrarum et speluncis, ait Abdias v. 3. et 6. tum quia Idumæa sita est in montibus et petris: tum ob calores solis, quibus feritur illa regio, ut ab iis se cavernarum et antrorum umbris et frigore tuerentur. Ita S. Hieronymus in Abdiæ vers. 6. Hæc ergo eorum antra specusque scrutati sunt et diripuerunt Chaldæi.

10. ET NON ERIT,] scilicet superstes, qui dicat socio morienti: Relinque mihi liberos tuos et viduam; ego eorum curam geram, ego eos in vita conservabo, nutriam et protegam, q. d. Omnes occidentur et morientur. Patet Abdiæ v. 18. Ps. 136. 7. Ita Vatabl.

Secundo, Raban. Hugo, Lyran. sic exponunt, et *non erit*, supple frater, vicinus, sed omnes peribunt. Unde subdit Deus dicitque: *Relinque* ergo mihi *pupillos* et viduas tuas: ego eos servabo: patet enim Deum servasse aliquos in Idumæa, quia postea rursum Idumæi subacti sunt a Machabæis.

Tertio et optime, *non erit*, scilicet semen, ut præcessit, id est posteritas Idumææ: unde subdit Deus offertque ipsi Idumææ audacter dicens: Relinque pupillos tuos si quos habes, ego faciam eos vivere; sed scito te nullos, id est paucos et vix ullos, relinquere, q. d. Ita omnes Idumæi peribunt sæviente Chaldæo, ut ne viduas quidem et infantes superstites relinquant, de quibus ego, qui maximam viduarum et pupillorum curam gero, possim tibi dicere; *Relinque pupillos tuos, ego* eos nutriam; unde Septuag. vertunt: *Et non est relinqui orphanum tuum ut vivat*. Ita Maldon.

12. Ecce QUIBUS NON ERAT JUDICIUM,] q. d. Judæi, maxime qui pii erant et boni, non videbantur mereri supplicium captivitatis, hi tamen eo puniti sunt: quanto magis tu, o Idumæa, quæ nocens es, eodem puniaris? Ita Theod. Hugo, Rabanus, Vatablus. Aliter Sanchez, q. d. Ecce pupilli tui et orbi, qui erant innocentes, immunitatem a communi cæde consecuti non sunt, quomodo ergo tu tibi impunitatem a tuorum scelerum turpitudine pollicearis?

13. NON ERIS INNOCANS, id est impunita. Est catachresis. SED BIBENS BIBES,] id est omnino bibes et usque ad fæces exhauries calicem iræ Dei, quem tibi propinat.

IN MALEDICTIONEM ERIT BOSRA.] Ita horrende castigabitur et evertetur Bosra, ut videatur a Deo maledicta, utque ab omnibus sicut maledicere volentibus assumatur in exemplum, dicantque: Maledicat tibi Deus, sicut maledixit Bosræ. Sicut enim benedictio omnium bonorum, sic maledictio omnium malorum congeriem et complexum significat. Porro Bosra metropolis erat Idumææ. Bosra hebr. significat munitam. Ex hac ortus est Jobab secundus rex Idumææ, Genes. 36. 33. Erat quoque alia Bosra in Moab.

14. AUDITUM AUDIVI.] Id est, rem hanc audivi. Est metonymia. *Auditus* ponitur pro re audita. Orditur hic excidium Idumææ inferandum, ab ovo, scilicet a legato qui sequitur.

LEGATUS AD GENTES MISSUS EST.] *Legatus* hic fuit primo, Dei voluntas, instinctus et excitatio, qua ipse excitavit Chaldæos ut invaderent Idumæam, ait Cyrill. et Ribera in Abdiam, Lyran. et Sanchez hic. Secundo, Theodoret. *legatus*, inquit, id est Angeli, qui ad bellum Chaldæos excitent. Tertio, *legatus*, quem scilicet Chaldæi miserunt ad gentes sibi subjectas, ut se ad bellum contra Edom pararent. Hic sensus est planissimus. Vide Isaiæ 5. 26. et canon. 36. et 37.

Mystice, S. Hieronym. et Rupert. Christus, inquiunt, a Patre legatus missus est ad Idumæos aliasque gentes, ut eorum gentilismum et vitia everteret, eosque ex Paganis faceret Christianos.

15. Ecce ENIM PARVULUM,] quia Idumæa angusta et montosa, paucos habebat incolas: hi tamen superbiebant in loci sui munitione, eo quod habitarent in collibus et cavernis petrarum, ut ait vers. 16. Ita S. Hieronymus, Theodoretus, Rabanus, Hugo. Sumpsit hæc et plura Jeremias ex Abdia, cujus prophetia tota est de excidio Idumææ. Sensus est, q. d. O Idumæi, dedi vobis regionem saxosam et montosam, ita ut vestræ domus viderantur potius bestiarum, quam hominum esse antra et latibula; paucos ergo parvulosque et abjectos vos effeci: quia et rursum per David et Joab, qui in vobis omnes masculos occidit, 2. Reg. 11. 15. vos contudi, et pene exstirpavi; et tamen superbitis, putatis vos ob loci munitionem invictos, ob rupium asperitatem inaccessos. Fallimini: hæc omnia pervadet Chaldæus.

Aliter Vatabl. et Maldonat. q. d. *Dedi*, id est dabo et efficiam, te per Chaldæos parvum et contemptibilem, o Edom, dejiciam te ac deprimam, cum tu tibi magnus esse videaris, omnis enim qui se exaltat humiliabitur. Vide Abdiæ 2. et 3. Job 20. 6 Matth. 10.15.

16. ARROGANTIA TUA.] Hebr. תִּפְלַצְתְּךָ *tiphlatsetcha*, id est timor et tremor tui, quod scilicet terrori esses vicinis propter potentiam. Ita Chald. Hic terror peperit arrogantiam. Vatab. et Pagn. vertunt: *Idolum tuum decepit te*: quasi idolum hoc consultum ab Idumæis, eis promiserit victoriam contra Chaldæos; sed falso.

Sic tropologice, superbia est idolum, quod sibi fingunt homines, cum putant se pluris esse quam sint; hoc superbos decipit. Sic idolum, puta statuam altissimam, fecit sibi Nabuchodonosor, ut in ea adoraretur, Daniel. 3. 1.

QUI HABITAS IN CAVERNIS PETRÆ, id est, in montibus et rupibus inaccessis, uti Helvetii, ET APPREHENDERE NITERIS (hebr. תֹּפְשִׂי *tophesei*, id est tenes et occupas ALTITUDINEM COLLIS,) id est montis Seir. Aliter Maldon. *apprehendere niteris*, id est, inquit, attingere tibi videris altitudinem collis, q. d. Qui tibi videris esse excelsus, et similis altissimo colli.

17. ET SIBILABIT,] vel ex irrisione, vel ex admiratione tantæ cladis; utriusque enim sibilus apud Hebræos erat signum, q. d. In extrema clade, miseria et ejulatu Idumæorum, nemo eis ob eorum superbiam compatietur, sed potius eis insultabunt, eosque exsibilabunt.

19. ECCE QUASI LEO,] Nota cum Theodoret. Nabuchodonosor comparatur leoni ob furorem et fortitudinem: unde de eo dixit cap. 4. *Ascendit leo de cubili suo*. Minus ergo recte Maldonat. per leonem hic intelligit Machabæos, qui subegerunt Idumæos, 1. Machab. 5. Nam hic agitur de Chaldæis, non Machabæis.

Idumæa autem vocatur per ironiam *pulchritudo robusta*, eo quod Idumæi jactarent se habere pulchras et robustas urbes, sed falso: quæ enim pulchritudo potest esse in cavernis petrarum? in hanc venit Nabuchodonosor de superbia Jordanis, id est, transito Jordane tumido (in messe enim ex nivibus in Libano

liquatis augetur et intumescit Jordanis, ut patet Josue 3. 15.) superbus, quasi victa Judæa anetisque copiis, venit in Idumæam, q. d. Sicut Jordanis intumescens, ingenti aquarum exundatione terram obruit: ita Chaldæus multitudine militum in Judæa confluentium et augescentium, operiet Idumæam; idque veniens a Jordane et Judæa. Patet Abdiæ vers. 18. Ita Rabanus, Hugo, Vatablus. Sic Nabuchodonosorem comparavit flumini c. 46. 7. *Quis est iste, qui quasi flumen ascendit: et veluti fluviorum, intumescunt gurgites ejus?*

Addit Raban. Theod. et Hugo, superbiam vocari partem extremam Jordanis, quæ quia plures a montibus successive defluentes in se colligit rivos et aquas; hinc magis intumescit et superbit, hoc est majores volvit aquarum moles et gurgites. Insuper Chald. Lyranus et Sanchez, *superbiam Jordanis* vocari putant eum Jordanis locum, ubi et densior est sylva, et pascua magis pinguia, quibus leones et feræ saginentur, fiantque animosi et superbi, q. d. Chaldæi eo impetu et ardore irruent in Idumæam, quo leo de sylvis et pascuis Jordanis uberrimis procurrit, et in prædam irruit. Denique hebr. מִן *min*, id est *de*, vertas *præ*, ut hæc sit sententia: *Ecce* Chaldæus *quasi leo ascendet* inflatus et tumidus *præ superbia Jordanis*, id est magis superbus quam Jordanis aquis turgidus. Causam subdit:

Quia subito currere faciam eum ad illam.] q. d. Quia ego robur, ardorem et impetum indam Chaldæo ut quasi leo furens procurrat in Idumæam.

Quis erit electus, quem præponam ei?] *Ei* scilicet Idumææ, hoc est Idumææ rebus, puta ejus vindictæ, punitioni et excidio. Res enim sæpe ponitur pro rei adjunctis. Sic ait Apostolus, *Induimini Christum*, id est mores et virtutes Christi. Sensus ergo est, q. d. Quem eligam, ut eum tantæ rei et cladi Idumæorum præponam, nisi invictum et terribilem Nabuchodonosorem? cui ego, qui in fortitudine similem non habeo, faveo, et propter quem pugno. Ita Chald. Theodoretus, Hugo, Vatablus. Verum quia jam designavit Nabuchodonosorem vindictæ suæ in Idumæos administrum, dicens: *Ecce leo* (puta Nabuchodonosor sævus ut leo) *ascendet etc.* hinc secundo, melius Lyranus et Sanchez τὸ *ei* proprie accipiunt, *ei* scilicet Idumææ, q. d. Quem eligam, ut eum præficiam Idumææ, ut Chaldæis resistat? q. d. Nullum, tum quia ego Nabuchodonosorem mitto, tum quia nullus mihi est similis, nullus est qui mihi resistat. Ait ergo Deus ait Sanchez: Quis Idumææ gentis Imperator, tam fortunatus sit et robustus, qui meeum, qui Chaldæorum aciem rego, confligere audeat? Quis me, qui in Chaldæorum manibus contra Idumæam pugno, ardentem, versantem et commoventem omnia sustinebit?

Pastor,] scilicet populorum, id est rex. Ita Chald. Sic Isaias c. 44. 28. Cyrum vocat pastorem: et Homerus Agamemnonem vocat ποιμένα λαῶν, id est pastorem populorum.

20. Si non. Est forma jurantis, in qua supplendum est, q. d. Dispeream, puniar, habear mendax, si non effecero, ut parvuli gregis,] id est vilissimi quique exercitus Chaldæorum, dejiciant, et, ut Vatabl. vertit, raptent per terram ignominiæ causa Idumæos, suis viribus præfidentes et superbientes. Ita Chald. Hugo Lyranus, Vatablus. Nam pro *dejecerint eos*, hebr. est יִסְחָבוּם *iiscabum*, id est *traxerint, distraxerint, raptarint eos*: Chald. *detrahent et occident eos*; Septuag. συνψησθῶσι, id est *abripientur*, a συνψάω, id est, tollo, aufero, abripio. Nonnulli codices, uti Regii, legunt συμψησῶσι, id est *vestigia perturbent*, a συμψάω, id est corrado, contero, confundo, et perturbo alicujus vestigia, ne amplius appareant. Ita Deo volente et juvante omne infirmum fit validum, ac eo se subtrahente omne validum fit infirmum.

Aliter Maldonat. Parvuli, inquit, gregis, sunt pueri qui gregem custodiunt; ita vocantur Judæi: quia pauci et jam subacti, qui in castris Chaldæorum militantes, expugnarunt Idumæos antiquos suos hostes. Hic sensus loco congruit.

21. A voce ruinæ.] q. d. Præ fragore casus eorum terra commovebitur et contremiscet. Hebræi enim omnem sonitum vocant vocem.

Clamor in mari rubro auditus est.] Mari enim rubro vicina est Idumæa.

22. Quasi aquila.] Aquila est Nabuchodonosor, celer et rapax: alæ sunt copiæ ejus militares.

23. Damascum.] Post Moabitas, Ammonitas, et Idumæos, qui cognati erant Judæorum, ideoque gravius castigandi, quod eis bellum intulissent; transit ad Syros, quorum caput erat Damascus (sicut Jerusalem Judææ, Rabbath Ammonitidis) Isaiæ 7. 8. quis hi quoque Judæos afflixerunt. Idem facit Isaias cap. 17. 1.

Nota: Damascus nobilis fuit civitas, unde v. 25. eam vocat civitatem laudabilem, urbem lætitiæ: hinc Julianus Apostata in epistolis vocat Damascum Jovis urbem, et totius Orientis oculum. Condita est ab Hus filio Aram, filii Sem, filii Noe, ait Joseph. lib. 1. Antiq. cap. 6. inde dicta est Aram, ait S. Hieronym. postea restaurata a Dammesec servo Abrahæ, dicta est Damascus, ait idem S. Hieronym. idque apte: dicitur enim hebr. Dammesec, quasi דם שק *dom sac*, id est sanguinis (id est vini rubri) saccus; et græce Damascus, quasi αἷμα et ἀσκός, id est vini uter: optimo enim vino abundat. Unde finxerunt Bacchum Damasci in sacco habitasse. Damasci quoque texuntur omnifarii ac diversorum colorum bombycini, serici et byssini panni, item ex xylo sive gossypio candidissima mollissimaque xylina sive gossypina lina; unde mercaturibus abundat, qui ea in alia empuria, totamque Europam transmittunt et divendunt. Hinc Damascus fuit caput et regia Syriæ, quæ inde Damascena est dicta. Primus Damascum subegit David rex, 2. Reg. 8. 6. Damasci regem inungere et constituere Hazaelem jussus est a Deo Elias, 3. Reg. 19. 15. Hæc urbs ob opes in fastum et luxum abiens vastitati a Deo addicta fuit, quam ei comminati sunt Amos, Isaias, Jeremias et Zacharias. Ergo Teglathphalasar mercede conductus ab Achaz rege Judææ anno Achaz quarto, eam expugnavit et exussit. Idem fecit postea Nabuchodonosor. Restituta fuit a Macedonibus et Ptolemæis. Tandem Pompei tempore Damascus a Romanis capta est. Post aliquot sæcula in Saracenorum potestatem venit. Christiani tempore belli sacri eam obsederunt; sed proditi a Syris itineris ducibus deficiente commeatu obsidionem solverunt. Denique circa annum Christi 1400. Tamberlanes eam funditus delevit, atque in trophæum tres ex cal-

variis cæsorum turres summo ingenio erectas reliquit. Postea a Soldano Ægypti in integrum restituta fuit. Demum anno Christi 1517. Selymus victo et occiso Soldano Ægyptum, Damascum et Syriam occupavit: unde etiamnum paret Turcæ. Damascus nobilis est conversione sancti Pauli. Locus etiamnum templo illustratus (in quo Christiani sepeliuntur) exstat situs in colle, ex quo primum urbs conspici potest. Ita Ludovic. Roman. Bredenbach. Adrichomius et alii. Porro Damascus sex diætis distat a Jerusalem.

Confusa est Emath, quæ postea ab Antiocho Epiphane aucta, dicta est Epiphania, et Arphad.] Erant hæ duæ Syrorum civitates, q. d. Primo a Chaldæis capietur Damascus, eaque fama percelletur Emath, Arphad, et aliæ minores Syriæ civitates.

Turbati sunt in mari,] velut in mari; intelligitur enim caph similitudinis, q. d. Sicut qui est in mari pavoris, id est pavido ac fluctuanti, exorta tempestate quiescere non potest: sic incolæ Arphad et Emath auditu Chaldæorum adventu, præ metus, curarum et angorum æstibus quiescere non poterunt, quia videbunt se iis quasi mari conclusos, nec fugere posse, nec resistere. Ita Chald. Lyran. Vatabl. et Pagnin. Aut *in mari*, id est instar maris procellosi, quod fluctus jactat in cœlum. Sic enim ב sæpe capitur pro כ id est *in* pro *instar, sicut*.

Quomodo dereliquerunt?] id est quomodo cives deseruerunt Damascum metu Chaldæorum? ut urbs frequens et nobilis jam sit instar pagi rusticani et deserti. Hebr. Chald. et Septuag. habent: *Quomodo non est derelicta urbs laudis*, id est celeberrima ab opibus, palatiis, muris, imperio, etc. apud omnes gentes laudata et illustris? *derelicta*, nunquam, ut esset immunis ab ista clade, q. d. Decebat urbem tam nobilem servari, nec vastari. Est vox potius Jeremiæ, quam Damascenorum, commiserantis tantæ Damascenorum cladi.

27. Benadad] rex Syriæ et Damasci, pater Hazaelis. Hic Benadad Damascum splendidis ædificiis ornavit. Ita Theodor.

28. Cedar.] Est regio Arabiæ in Saracenorum solitudine, a Cedar secundo Ismaelis filio ita dicta, Genes. 25. 13. Fuit ergo Cedar ex Ismaele Abrahæ nepos, incoluitque eam regionem, eique suum nomen Cedar dedit, quæ postea Arabia Petræa dicta fuit: in qua erat mons Sina et Horeb, ubi Hebræi legem a Deo acceperunt: Arabiæ enim Petrææ pars est Cedar. Incolæ dicti sunt Cedareni, et Agareni ab Agar matre, quæ fuit uxor Abrahæ, eique genuit Ismaelem: dicti sunt et Saraceni, non a Sara uxore Abrahæ, sed a Saraca metropoli sua, ait Stephanus lib. de Urbibus. Apte vocantur Cedareni, id est nigri, quia ob æstum solis quo torrentur, sunt corpore fusco. Radix enim קדר *kadar*, significat nigrescere, esse atrum.

Mores et domos eorum describit hic Jeremias, scilicet quod in tabernaculis ex pellibus et cortinis habitant; unde et ἀνέστιοι, id est, *sine familia et foco*, et ἁμαξοίκοι, id est *in plaustris* (hisce enim suas uxores, liberos et supellectilem secum vehunt, et quaquaversum circumducunt) *degentes* sunt appellati. De quibus Horat. lib. 3. Carm. ode 24.

Quorum plaustra vagas rite trahunt domos:
Nec cultura placet longior annua.

Vivunt ex pecoribus et ex raptu etiam hodie, adeo ut Turca, qui subsunt, hosce Arabes prædones omni sua potestate compescere, et a prædis cohibere nequeat. Agunt enim in rupibus, sylvis, locisque desertis instar ferarum.

Ex hac Ismaelis Arabumque gente ortus est Mahometus Arabs, monstrum et pernicies orbis, qui, cum moriens dixisset sese in cœlum abiturum, illi diu et nequidquam rei miraculum exspectantes, tandem tetro coacti odore, cadaver ejus ferrea arca incluserunt, quod in Mecha urbe Arabiæ Petrææ condiderunt, servantque ad cultum et idolum posterorum.

Ad Cedar, et ad regna Asor.] Idem est *Cedar*, quod *regna Asor*. Nam Asor est metropolis Cedarenorum, ait S. Hieron. in Isaiæ 21. Sanchez; et favet Raban. Hugo, Lyran. Alii censent aliam hanc esse Asor, quæ sita fuerit in Chanaan, cujus rex fuit Jabin, habens ducem Sisaram, quem occidit Jahel, Judic. 4. 2. et 21. S. Hieron. in Locis Hebraicis, dicit Asor esse decapolim, id est decem urbes, quæ sunt Tiberias, Sephet, Cedes, Asor, Cæsarea Philippi, Capharnaum, Jonitera, Bethsaida, Corozaim et Betsan; et has vocari a Jeremia *regna Asor*, id est diversas dominationes et toparchias Asor. Sed forte S. Hieron. si tamen is est auctor libri, lapsus fuit memoria, ut pro חצור *Chasor* sive Asor, per *tsade*, scriptum putarit עשור *osor*, per *oin* et *sin*, quod significat *decem*, indeque decapolim. Septuag. pro חצור *Chazor* sive Asor legentes חציר *chasir*, vertunt, regiuæ aulæ; quod Theodor. interpretatur, q. d. Ad Cedar civitatem reginæ aulæ, id est quæ quasi regina Agarenis imperat, qui in aulis subdialibus et tabernaculis habitant.

Percussit,] percutiet.

Vastate filios Orientis.] *Filii Orientis*, sunt filii prognati a Cetura et Agar uxoribus Abrahæ: hi enim habitarunt ad Orientem posterorum Isaac, puta Hebræorum, uti dixi Genes. 25. 6.

29. Pelles eorum,] puta tabernacula facta e pellibus: in his enim habitabant Cedareni domibus carentes. Hæc cum camelis eorum, et vasis, id est supellectile tenui et pastoritia, *tollent* Chaldæi.

Et vocabunt super eos, contra eos, formidinem,] formidabiles Chaldæos.

31. Consurgite,] o Chaldæi, quasi milites mei. Est vox Dei.

Ad gentem quietam,] pace abundantem.

Non ostia, nec vectes eis.] Hi sunt Agareni et Nomades vagabundi, qui extra urbes habitant in tabernaculis, et vagantur eruntque pabulatum ab una regione in aliam, q. d. Fugite, o Idumæi, ad Nomades; sed frustra: nam et horum cameli et bona diripientur, ut sequitur. Est ironia.

32. Qui sunt attonsi in comam,] id est Saraceni, qui juxta aures comam attondebant, uti faciunt nunc Walachi et Germani nonnulli: de quibus c. 9. 26.

34. Ælam.] Non erat urbs maris Rubri, ut vult Theodor. sed pars Persiæ, ita dicta ab Ælam primogenito Sem. Ita Joseph. lib. 1. Antiq. 7. et S. Hieron. in Traditionibus in c. 10. Gen. v. 22. Hi tulerant opem Chaldæis contra Judæos, inquiunt Hebræi, ideoque contra eos hic vaticinatur Jeremias.

35. Confringam arcum Ælam, et summam (ita legendum cum Roman. Hebr. Chald. et Septuag. non

sumam, uti passim legitur) FORTITUDINEM EORUM,] id est confringam arcus Ælamitarum: erant enim ipsi peritissimi sagittarii; unde omne suum robur bellicum ponebant in arcubus. Ita Maldonat. Idem patet Isaiæ 22. 6.

36. INDUCAM SUPER ÆLAM QUATUOR VENTOS A QUATUOR PLAGIS CŒLI,] id est inducam quatuor militum phalanges instar venturum; ex quatuor cœli plagis, et ventilabo eos in omnes ventos istos, q. d. Hostes undique contra Ælamitas excitabo, qui omnes, tamquam venti validissimi, in omnes terræ partes abripiant.

38. PONAM SOLIUM MEUM,] q. d. Subigam mibi et imperabo Persis, vel per Alexandrum Magnum, ut vult Hugo, vel, ut vult Isidor per Cyrum; vel, ut optime Theodor. per Nabuchodonosorem. Hic enim fuit flagellum orbis, et calix iræ Dei, quem Jeremias c. 25. v. 17. et 25. propinavit Ælamitis, æque ac aliis gentibus. Porro quo anno Nabuchodonosor vastarit Ælamitas, ignoratur. Sanchez Ælamitas et Medos ultimo inter gentes loco, et ultimis Nabuchodonosoris annis vastatos putat; quia eis ultimo loco a Jeremia propinatur calix iræ Dei c. 25. v. 25. Verum hæc ratio non concludit. Nam ibidem vers. 17. et 19. hunc calicem primo propinat Judæis, deinde Pharaoni et Ægyptiis, postea Ammonitis, Moabitis, Tyriis, quos ante Ægyptios vastatos esse constat. Perperam Rabbini id factum putant per Assuerum, qui repudiata Vasthi, et suspenso Aman cum decem filiis, Æsther in reginæ, Mardochæum in Aman locum substituit. Verum tunc nec Ælamitæ, nec ulli eorum reges cæsi et eversi sunt.

39. REVERTI FACIAM CAPTIVOS ÆLAM,] scilicet per Cyrum, qui Babylone eversa, regnum ad Ælamitas, id est Persas, transtulit, ita Lyranus; et spiritualiter, per Christum eosdem reducam ad libertatem et fidem Evangelicam, ita Raban. et Vatabl. Unde Actor. 2. v. 9. inter alias gentes conversas ab Apostolis in Pentecoste, numerantur Ælamitæ. Hinc postea in Perside ita Christianismus floruit, ut ibidem multa Martyrum millia dederit: inter quos illustres fuerunt Simeones et Acepsimas Episc. Azades, Usthazanes et Pusices aulici, Aeithalas, Jonas, Barachisius, et alii ad sedecim millia numerati, præter alios plurimos, quorum numerus iniri non potuit, qui sub Sapore rege Persarum tempore Constantii Imper. constantissime pro fide Christi mortem oppetierunt, ut narrat Sozom. l. 2. c. 8. 9. 10. et ex eo Baron.

CAPUT QUINQUAGESIMUM,

SYNOPSIS CAPITIS.

PRÆDICIT CHALDÆIS EXCIDIUM PER CYRUM ET DARIUM, EO QUOD SUPERBE ALIAS GENTES OPPRESSERINT, PRÆSERTIM JUDÆOS, QUIBUS LIBERTATEM POLLICETUR: UNDE v. 21. DARIUM ET CYRUM EVOCAT ET IMMITTIT IN BABYLONEM. TERTIO, v. 33. JUDÆIS SALUTEM, CHALDÆIS UBIQUE GLADIUM INTENTAT. QUARTO, v. 41. PERSARUM FORTITUDINEM ET FEROCIAM DESCRIBIT. HÆC PROPHETAVIT JEREMIAS ANNO QUARTO SEDECIÆ, UT PATET CAP. 51. v. 59.

1 VERBUM, quod locutus est Dominus de Babylone, et de terra Chaldæorum, in manu Jeremiæ
prophetæ. 2. Annuntiate in Gentibus, et auditum facite: levate signum, prædicate, et
nolite celare: dicite: Capta est Babylon, confusus est Bel, victus est Merodach, confusa
sunt sculptilia ejus, superata sunt idola eorum. 3. Quoniam ascendit contra eam gens ab Aquilone,
quæ ponet terram ejus in solitudinem: et non erit qui habitet in ea ab homine usque ad pecus:
et moti sunt, et abierunt. 4. In diebus illis, et in tempore illo, ait Dominus, venient filii Israel,
ipsi et filii Juda simul: ambulantes et flentes properabunt, et Dominum Deum suum quærent.
5. In Sion interrogabunt viam, huc facies eorum. Venient, et apponentur ad Dominum fœdere
sempiterno, quod nulla oblivione delebitur. 6. Grex perditus factus est populus meus: pastores eo-
rum seduxerunt eos, feceruntque vagari in montibus: de monte in collem transierunt, obliti sunt
cubilis sui. 7. Omnes, qui invenerunt, comederunt eos: et hostes eorum dixerunt: Non peccavi-
mus: pro eo quod peccaverunt Domino decori justitiæ, et expectationi patrum eorum Domino. 8. Re-
cedite de medio Babylonis, et de terra Chaldæorum egredimini: et estote quasi hœdi ante gregem.
9. Quoniam ecce ego suscito, et adducam in Babylonem congregationem Gentium magnarum de terra
Aquilonis: et præparabuntur adversus eam, et inde capietur: sagitta ejus, quasi viri fortis inter-
fectoris, non revertetur vacua. 10. Et erit Chaldæa in prædam: omnes vastantes eam replebuntur,

ait Dominus. 11. Quoniam exultatis, et magna loquimini, diripientes hæreditatem meam: quoniam effusi estis sicut vituli super herbam, et mugistis sicut tauri. 12. Confusa est mater vestra nimis, et adæquata pulveri, quæ genuit vos: ecce novissima erit in Gentibus, deserta, invia, et arens. 13. Ab ira Domini non habitabitur, sed redigetur tota in solitudinem: omnis, qui transibit per Babylonem, stupebit, et sibilabit super universis plagis ejus. 14. Preparamini contra Babylonem per circuitum omnes qui tenditis arcum; debellate eam, non parcatis jaculis: quia Domino peccavit. 15. Clamate adversus eam, ubique dedit manum, ceciderunt fundamenta ejus, destructi sunt muri ejus, quoniam ultio Domini est: ultionem accipite de ea; sicut fecit, facite ei. 16. Disperdite satorem de Babylone, et tenentem falcem in tempore messis: a facie gladii columbæ unusquisque ad populum suum convertetur, et singuli ad terram suam fugient. 17. Grex dispersus Israel, leones ejecerunt eum: primus comedit eum rex Assur: iste novissimus exossavit eum, Nabuchodonosor rex Babylonis. 18. Propterea hæc dicit Dominus exercituum Deus Israel: Ecce ego visitabo regem Babylonis, et terram ejus, sicut visitavi regem Assur: 19. et reducam Israel ad habitaculum suum: et pascetur Carmelum et Basan, et in monte Ephraim et Galaad saturabitur anima ejus. 20. In diebus illis, et in tempore illo, ait Dominus, quæretur iniquitas Israel, et non erit; et peccatum Juda, et non invenietur: quoniam propitius ero eis, quos reliquero. 21. Super terram dominantium ascende, et super habitatores ejus visita, dissipa, et interfice quæ post eos sunt, ait Dominus: et fac juxta omnia quæ præcepi tibi. 22. Vox belli in terra, et contritio magna. 23. Quomodo confractus est, et contritus malleus universæ terræ? quomodo versa est in desertum Babylon in Gentibus? 24. Illaqueavi te, et capta est Babylon, et nesciebas: inventa es et apprehensa: quoniam Dominum provocasti. 25. Aperuit Dominus thesaurum suum, et protulit vasa iræ suæ: quoniam opus est Domino Deo exercituum in terra Chaldæorum. 26. Venite ad eam ab extremis finibus, aperite ut exeant qui conculcent eam: tollite de via lapides, et redigite in acervos, et interficite eam: nec sit quidquam reliquum. 27. Dissipate universos fortes ejus, descendant in occisionem: væ eis, quia venit dies eorum, tempus visitationis eorum. 28. Vox fugientium, et eorum qui evaserunt de terra Babylonis, ut annuntient in Sion ultionem Domini Dei nostri, ultionem templi ejus. 29. Annuntiate in Babylonem plurimis, omnibus qui tendunt arcum: consistite adversus eam per gyrum, et nullus evadat: reddite ei secundum opus suum: juxta omnia quæ fecit, facite illi: quia contra Dominum erecta est, adversum sanctum Israel. 30. Idcirco cadent juvenes ejus in plateis ejus: et omnes viri bellatores ejus conticescent in die illa, ait Dominus. 31. Ecce ego ad te, superbe, dicit Dominus Deus exercituum: quia venit dies tuus, tempus visitationis tuæ. 32. Et cadet superbus, et corruet, et non erit qui suscitet eum: et succendam ignem in urbibus ejus, et devorabit omnia in circuitu ejus. 33. Hæc dicit Dominus exercituum: Calumniam sustinent filii Israel, et filii Juda simul: omnes, qui ceperunt eos, tenent, nolunt dimittere eos. 34. Redemptor eorum fortis, Dominus exercituum nomen ejus, judicio defendet causam eorum, ut exterreat terram, et commoveat habitatores Babylonis. 35. Gladius ad Chaldæos, ait Dominus, et ad habitatores Babylonis, et ad principes, et ad sapientes ejus. 36. Gladius ad divinos ejus, qui stulti erunt: gladius ad fortes illius, qui timebunt. 37. Gladius ad equos ejus, et ad currus ejus, et ad omne vulgus, quod est in medio ejus: et erunt quasi mulieres: gladius ad thesauros ejus, qui diripientur. 38. Siccitas super aquas ejus erit, et arescent: quia terra sculptilium est, et in portentis gloriantur. 39. Propterea habitabunt dracones cum faunis sicariis: et habitabunt in ea struthiones: et non inhabitabitur ultra usque in sempiternum, nec extruetur usque ad generationem, et generationem. 40. Sicut subvertit Dominus Sodomam et Gomorrham, et vicinas ejus, ait Dominus: non habitabit ibi vir, et non incolet eam filius hominis. 41. Ecce populus venit ab Aquilone, et gens magna; et reges multi consurgent a finibus terræ. 42. Arcum et scutum apprehendent: crudeles sunt et immisericordes: vox eorum quasi mare sonabit, et super equos ascendent, sicut vir paratus ad prælium contra te, filia Babylon. 43. Audivit rex Babylonis famam eorum, et dissolutæ sunt manus ejus: angustia apprehendit eum, dolor quasi parturientem. 44. Ecce quasi leo ascendet de superbia Jordanis ad pulchritudinem robustam: quia subito currere faciam eum ad illam: et quis erit electus, quem præponam ei? quis est enim similis mei? et quis sustine-

bit me? et quis est iste pastor, qui resistat vultui meo? 45. Propterea audite consilium Domini, quod mente concepit adversum Babylonem; et cogitationes ejus, quas cogitavit super terram Chaldæorum: Nisi detraxerint eos parvuli gregum, nisi dissipatum fuerit cum ipsis habitaculum eorum. 46. A voce captivitatis Babylonis commota est terra, et clamor inter Gentes auditus est.

1. In manu Jeremiæ,] per Jeremiam, opera Jeremiæ.

2. Annuntiate in gentibus.] Sunt verba Prophetæ jubentis, ut apud omnes gentes annuntient excidium Babylonis, eo quod ipsa omnibus pene gentibus jugum servitutis imposuerat, ut ipsæ jam de excusso hoc jugo lætissimum libertatis recuperatæ nuntium accipiant.

Levate signum,] id est vexillum, ut ad illud populi convocentur in prælium ad excidium Babylonis; ita Sanchez: vel potius in signum excidii ejus, et victoriæ de ea partæ, ut omnes gentes ab eis oppressæ festos dies agant, ac triumphum de exstincta Chaldæorum tyrannide, deque recuperata libertate. Unde sequitur: *Dicite*: *Capta est Babylon*, gentium dominatrix, malleus orbis, monarcha universi; io triumphe. Addit Sanchez per *signum* posse accipi lapides terminales, vel deos Terminos, qui in limitibus agrorum erigebantur, ut eos ab aliorum prædiis disterminarent, quales multos hic Romæ videmus priscæ gentilitatis indices, q. d. O Judæi, capta jam Babylone, everlito titulos et signa, quæ Chaldæi in Judæa excitaverunt, quasi ejus heri et domini; ac vestra pro iis restituite. Jam enim, excusso Chaldæorum jugo, Judæa vobis, quasi avitis heris et dominis restituetur. Propheta ergo hic in spiritu prævidens futura, ea hic inducit quasi jam facta et præterita; cum enim adhuc capienda esset Babylon, ait: *Capta est*; quis inducit gentes de ea capta exsultantes et gratulantes, sic:

Confusus est, id est certo confundetur, Bel victus est (vincetur) Merodach.] Sunt hi duo dii et idola Babyloniorum. Ita Rabanus et Vatablus.

Nota; Bel sive Belus, fuit Nemrod primus rex et tyrannus in orbe, conditorque imperii Babylonici, ut dixi Genes. 10. 8. hunc Ninus filius inter deos retulit; indeque idola passim in Scriptura vocantur Bel, Baal, Baalim: primi enim Babylonii, inde Phœnices et Judæi, inde Carthaginenses coluerunt Bel sive Belum.

Merodach, fuit filius Baladan, qui primus declinante imperio Assyriorum, imperium Babylonium restituit, ideoque inter deos relatus videtur, æque ac Saturnus, Jupiter, Hercules aliique primi Gentium principes ab iis inter deos relati sunt.

Secundo, per *Merodach* potest accipi cum Theodor. Hugone et Lyrano Balsasar: hic enim proprie victus est et cæsus est a Cyro, hicque dictus est Evilmerodach sive Merodach, ut dixi Daniel. 5. 1. Sicut enim a primo Pharaone, cæteri Ægypti reges dicti sunt Pharaones, a Cæsare Cæsares, a Seleuco reges Asiæ dicti sunt Seleucidæ: ita a primo Merodach ejus posteri, Babylonis reges dicti sunt Merodach.

Confusus est ergo Bel; quia suis cultoribus Babyloniis contra Cyrum opitulari non potuit, iisque est spoliatus, imo cum iis ductus est captivus in Persidem: *victus est Merodach*, sive Deus, sive Balsasar.

3. Gens ab Aquilone.] Medi enim et Persæ, qui Orientales sunt Babyloni, Aquilonares gentes scilicet Armenos, Hyrcanos, Sacas, Cadusios et alios convocarunt contra Babylonem, ut Chaldæum commune tyrannum tollerent. Adde, Media aliquantulum vergit ad Aquilonem Babylonis. Vocat eos potius Aquilonares, quam Orientales: quia Aquilo Judæis erat infaustus et infestus, æque ac horribilis, ex eo quod ex Aquilone, puta ex Chaldæa, acre sibi intentari flagellum primo audierant, deinde, reipsa experti sunt. Hærebat in auribus et mente eorum illa Jeremiæ cap. 1. vox: *Ab Aquilone pandetur omne malum super omnes habitatores terræ*. Ergo Aquilo eis erat in proverbium, ut, cum grandem cladem aut malum significare vellent, Aquilonem nominarent. Sensus itaque est, q. d. Vos, o Judæi, vestrum habuistis Aquilonem, puta Chaldæos, scitote et illos suum Aquilonem habituros, scilicet Persas et Medos, gentesque eis confœderatas. Ita Sanchez.

Moti sunt,] movebuntur, id est dispergentur.

Et abierunt,] id est fugient, vel ibunt in captivitatem.

4. Venient filii Israel ipsi et filii Juda simul.] Nota: Cyrus et postea Artaxerxes, non tantum duabus, sed et decem tribubus dedit facultatem redeundi: multi ergo illorum ex Media et vicina Assyria (utramque enim jam occupabat victor et monarcha Cyrus) redierunt, et junxerunt se Judæ et Esdræ sub uno capite, quasi una respublica. Unde omnes vocati sunt Judæi, non Samaritæ, Rubenitæ, Gaditæ, etc. Insinuat id Joseph. 11. Antiq. 5. et colligitur ex Isaiæ 11. 24. aliisque locis, quibus Deus promittit se tam Israelem, quam Juda e captivitate reducturum.

Venient.] Hebr. נלוו *niluu*, sociabunt se, conjungent se.

Flentes] præ lætitia, ob reditum ex Babylone tempore Cyri; secundo et magis, q. d. Fideles tempore Christi, cujus typus erat Cyrus, flebunt præ gaudio, redeuntes ex captivitate diaboli.

5. In Sion interrogabunt viam,] dicentes: Quæ est via in Judæam, in Jerusalem? mystice, in Ecclesiam.

Huc facies eorum,] scilicet directe respicient et contendent.

Venient et apponentur.] Hebr. נלוו *niluu*, id est copulabuntur, agglutinabuntur, et indivulse adhærebunt Domino, ejusque populo fœdere sempiterno, quod scilicet duret semper, id est tamdiu quamdiu durabit Judaismus et Judæorum respublica; secundo et proprie, fœdus hoc sempiternum, est fœdus Evangelicum, quod sancivit Christus cum suis fidelibus.

6. Grex perditus, q. d. Errabat Israel per montes instar ovium, quia pastores, id est reges, seduxerunt eos, dum fecerunt eos vagari in montibus ad sua idola colenda (vagari, inquam, ex uno monte et idolo ad alium) hinc obliti sunt cubilis sui,] id est templi, in quo solebant requiescere. Ita Theod. et Raban.

Secundo, Chald. Vatabl. et Mald. explicant de pœna exilii et captivitatis, q. d. Populus meus seductus a

regibus et pseudoprophetis peccavit; hinc sine pastore, sine rege, sine sacerdote errat in captivitate: et de monte in montem ductus est, donec veniret Babylonem; ubi multo tempore exulans, quasi oblitus est cubilis, id est patriæ suæ: paupertas enim, servitus, et ærumnæ quas tot annis in Babylone patitur, ita eum opprimunt, ut patriæ uberis, lætæ et felicis memoriam ei excusserint. Hinc dixit v. præced. *In Sion interrogabunt viam.* Hic secundus sensus sequitur ex primo: fuit enim effectus et pœna primi.

7. Comederunt,] expilarunt eos.

Et hostes eorum (Judæorum) dixerunt: Non peccavimus] expilando Judæos, imo putavimus nos obsequium præstare Deo, perdendo gentem tam impiam, quæ ita peccavit in Dominum tam sanctum et justum; ideoque ab eo prædæ omnium exposita videtur, ac data in direptionem et spolium. Sic enim non peccant milites, dum urbem hostilem in prædam a duce datam capiunt et expilant. Unde sequitur: *Pro eo quod peccaverunt Domino.*

Decori justitiæ] Sic vocat Deum, primum, quod populum suum antequam peccaret decorasset justitia; secundo, quod decor esset populi propter leges justitiæ, quas illi dederat et quibus eum gubernabat; tertio, quod ejus justitiam et pietatem multis beneficiis decoraret et præmiaret: Potest secundo verti, *habitaculo justitiæ*, id est in quo, cum justi essent, confidebant, et a quo quasi in habitaculo protegebantur, dicentes: *Qui habitat in adjutorio altissimi in protectione Dei cœli commorabitur.* Unde Chald. vertit: *Peccaverunt discedendo a Deo habitaculo justitiæ et veritatis.*

Et expectationi, id est spei patrum,] in quem patres sperabant, puta Domino Deo peccarunt: hic est enim expectatio Israel c. 14. 8. Vide ibi dicta, ne frustra, et cum chartæ temporisque dispendio eadem repetamus.

8. Estote quasi hœdi ante gregem.] Nemo ex vobis in reditu ex Babylone in Judæam refugiat primas tenere, imo quisque conetur esse primus in agmine redeuntium: sicut hœdi, id est hirci jam statæ ætatis, et roboris (hos enim significat hebr. עתודים *attudim*) generose et festinanter, etiam per arduas rupes, montes et saxa gregem præcedere solent, et ante eum exsilire: læti enim et secure redibitis, esto ordos quædam superanda sint. Unde Chald. vertit: *Estote quasi principes in capite populi*, q. d. Hactenus quasi grex sine ductore errastis, nunc constituite vobis principes, qui populum antecedant, et redite in ovile vestrum. Aliter Theodor. q. d. Estote superiores Babyloniis, sicut arietes aut hirci superiores sunt ovibus. Alii exponunt, q. d. Redite, o Judæi, e Babylone hilares et alacres, instar hœdorum præ gaudio subsilientium, juxta illud Poetæ:

Hœdique petulci
Floribus insultant.

Et sane huc quoque respicit propheta.

Tropolog. Hugo: Hœdi, ait, sunt pœnitentes, qui fugiunt Babylonem, id est confusionem vitiorum, eorumque viciniam et occasiones, juxta illud Apoc. 18. *Exite de illa* (Babylone) *populus meus et ne participes sitis delictorum ejus, et de plagis ejus non accipiatis.*

9. Juna,] ex eo loco in quo primo Cyrus posuerit sua castra, Babylon capietur quasi primo conflictu et oppugnatione. Ita Vatabl. Significat Cyrum non multarum castra, non vocaturum novas copias, sed per prima sua castra brevi et facile expugnaturum Babylonam. Perperam Hugo et Dionysius legunt *inde*; hebraice enim est משם *missam*, id est *inde*: nequa de die capta est Babylon, sed noctu, Daniel 5. 30.

Sagitta ejus id est earum, scilicet gentium, erit quasi viri fortis interfectoris.] Hebraice משכיל *maskil*, id est *orbantis*; vel, ut Septuag. et Vatabl. *prudentis* (*maskil* enim per *shin*, significat orbare, per *sin* intelligere) id est sagittandi periti. Quis est hic mystice? utique concionator, qui spiritu Dei plenus, verba ignea jaculatur ad cor, et cor Babyloniorum, id est peccatorum, penetret, ut sermones ejus sint quasi sagittæ potentis acutæ in corde inimicorum Christi, ut eos Christo occidat, imo redivivos resuscitet. Ad litteram Ælamitis, id est Persis, tribuitur in Script. arcus et sagittæ, quia hæc erant præcipua eorum arma: unde sagittandi erant peritissimi, at scopum hostemque quem vellent destinato ictu, certo configebant.

10. Replebuntur,] spoliis locupletabuntur, et ut hebr. est, saturabuntur.

11. Quoniam exultatis. Caussam dat excidii Babylonis, scilicet quod exultarit in perditione hæreditatis Domini, id est Judæorum; et magna, id est superba, sit locuta, tribuens sibi victoriam, et quoniam effusi estis.] Significat eorumdem aviditatem in expugnanda et diripienda terra Judæorum, quod, sicut vitulus irruit in herbam, et eam depascitur avidissime, eaque se impinguat ferociens et lasciviens, ideoque mugiens: ita ipsi depasti sint Judæam et Judæos. Ita Raban. et Hugo. Hoc recte de vitulo, minus recto de tauro; taurus enim ob herbam non mugit, sed vel ob fœminam, vel ob hostem jam protritum a se; tunc enim superbit, et victoriam celebrat mugitu eoque insultat victo. Unde Pagnin. vertit: *Sicut vitula quæ pascit germina, et exultastis sicut tauri habita victoria.* Et hoc propria significat hebr. צהל *tsahol* id est hinnire, uti hinniunt equi victorum. Hinc per catachresin eumdem gaudii affectum et sonum significat in bobus et tauris, quem illi exprimunt per mugitum. Ita Delrio adagio 871. Sic Christus ait Psal. 21. *Circumdederunt me vituli multi, tauri pingues obsiderunt me.*

12. Mater vestra.] Babylon, ut patet ex seq.

Adæquata pulveri,] plane eversa est, et solo adæquata. Est hyperbole.

Novissima erit in gentibus,] abjectissima erit inter omnes gentes.

13. Sibilabit,] id est obstupescet, vel irridebit. Vide cap. præced. v. 17.

15. Ubique scilicet clamate quod dedit manum,] id est victa est Babylon, et victam se fatetur: miles enim, cum hosti dat manum, dat et arma, seque suasque omnia ei quasi victori et domino dedit et subjicit. Sic ait Turnus ad Ænaam victorem, Æneid. 12.

Vicisti, et victum tendere palmas
Ausonii videre: tua est Lavinia conjux.

Rursus, victus victori protendit manum supplicem, ut ab eo vitam et veniam impetret. Ita Saxo victus a Carolo Quinto, equo desiliens, manum ei porri-

gens, ait; *Clementissime Cæsar, victum me tibi sisto, veniamque peto.* Cui Cæsar: *Jam me Cæsarem ognoscis et vocas, qui me ante Carolum o Gandaro vocitabas.* Septuag. vertunt: *Dissolutæ sunt manus ejus*; Chald. *Tradita est in manus eorum*, scilicet hostium. Aliter Raban. et Hugo, q. d. Babylon ad omnia regna vastanda extendit manum suam; hinc et ipsa vastabitur.

16. Disperdite satorem,] q. d. Interficite in Babylone, non solum milites, sed et agriculas qui serunt; quibus tamen in excidiis urbium solet parci, ita ut nemo remaneat, neque qui serat, neque qui metat. Ita Theod. Unde Sept. vertunt *Dispergite semen de Babylone.*

Chaldæus putat *satorem* vocari Nabuchodonosorem, qui serebat ubique bella et clades; eumdem dici messorem, quia gladio demetebat gentes.

A facie gladii columbæ,] id est metu gladii Persici, extenti in columbam, id est, in exercitum Chaldæorum, quisque fugiet. Vide dicta c. 25. 38. Nec enim columba habet gladium quo feriat, sed collum quo gladio hostili jugulatur. Pro *columbæ* Septuag. vertunt *Græci*; quia Cyrus, inquit Theodor. Iones aliosque Græcos prius a se victos secum contra Babylonem duxit. Verum ipsi perperam pro *iona*, id est columba, legerunt *iavan*, id est Græcia, ut dixi c. 25. Non recte ergo aliqui hic per columbam intelligunt Medos et Persas, eo quod eum imperio etiam militare vexillum Chaldæorum, habens insigne columbæ, ad eos translatum sit: nam hoc necdum translatum erat. Adde, Persarum insigne erat nunc aquila, teste Xenophon. 7. Cyripæd nunc effigies solis, teste Curtio, l. 3.

17. Grex dispersus,] q. d. Israel, quia unum Deum deseruit, sparsus per idola; ideo ut grex sparsus, factus est præda tyrannis, qui feri sunt instar leonum. Nam primo Salmanasar *comedit*, id est vastavit, decem tribus quasi carnes circumdantes ossa, relinquens tantum ipsa ossa, id est tribum Juda fortissimam, in qua erat regnum, sacerdotium et templum, quasi ossa et robur populi; sed hæc ossa perfregit, comminuit et avulsit Nabuchodonosor; itaque plane rempubl. Judæorum evertit, et quasi exstinxit. Ita passim Hebræi, Græci et Latini. Causam dat excidii Babylonis; quia nimirum ipsa excidit Judæos, voluitque delere eorum nomen, regnum et gentem. Justum enim est, ait Aristot. 5. Ethic. ex Rhadamanto, ut, quod quis injuste aliis damni intulit, idem subeat et patiatur. Hæc enim est lex talionis: Occidens occidatur, mutilans mutiletur, agens in exsilium exsulet, errat que vagus toto orbe, comburens comburatur, exscindens exscindatur.

19. Pascetur Carmelum,] in pinguibus Carmeli, puta Judææ, pascuis laute pascetur Juda quasi grex Domini (antea dispersus, ut dixit v. 17.) eaque depascetur rediens e Babylone. Ita Septuag. Ex Carmelo totam Judæam, utpote fertilem et opimam, intelligit per synecdochen.

Saturabitur anima,] id est appetitus eorum, sic capitur anima Psal. 41. 3. Psal. 62. 6. Isaiæ 5. 14.

20. Quæretur iniquitas Israel, et non erit,] q. d. Si (hoc enim sæpe omittunt et subaudiunt Hebræi) vel etiamsi quæratur iniquitas Israel, tamen non invenietur: quia Judæi post reditum e Babylone, non amplius coluerunt idola, uti fecerunt ante, ob quæ capti et puniti sunt. Ita Theodoretus, Hugo, Lyranus. Consequenter non invenietur *iniquitas*, id est pœna iniquitatis, puta captivitas, fames, pauperias, exilium etc. q. d. Nullæ apparebunt captivitatis et cladis reliquiæ. Ita Sanchez, ut sit metonymia in hac voce frequens in Script.

Secundo et verius, q. d. Tempore Christi, per Christum omnis eorum iniquitas delebitur et auferetur. Ita Vatabl. et Dionys.

Quos reliquero.] Ex Israel enim reliquiæ salvæ factæ sunt, Rom. 9. 27. et cap. 11. 5.

21. Ascende, scilicet, o Dari et Cyre, super, id est contra, terram dominantium, id est Chaldæorum, qui quasi *malleus* totam terram percusserunt, ut dicitur v. 23. visita et dissipa Babylonem, interfice] incolas. Ita Theodor. Est apostrophe Dei et Prophetæ ad hostes Chaldæorum.

Nota: Pro *visita*, Chald. Vatabl. et Hebræi retinent Hebr. *pekod*, vertuntque: *Ascende contra habitatores pekod*, quasi *pekod* sit nomen urbis in Chaldæa: vel potius Babylon dicatur *pekod*, id est visita vel visitare, id est visitatio, ut suo nomine moneatur semper, se brevi a Deo visitandam esse et puniendam. Simile est Isaiæ 8. v. 3. Ezech. 23. 23. in Hebræo.

Interfice quæ post eos sunt,] dele omnem posteritatem eorum, puta filios et nepotes.

Juxta omnia quæ præcepi.] *Præceptum* vocat impulsum et instigationem, quem Deus immisit Persis ad invadendam Babylonem, uti dixi cap. 37.

22. Vox belli,] clamor bellicus auditur, q. d. Audire mihi videor tubarum clangorem, et fragorem armorum Cyri et Persarum, ac videre quam gravi contritione et ruina lapsa sit Babylon.

23. Quomodo confractus est, et contritus malleus universæ terræ?] hoc est Babylon, quæ quasi malleus adamantinus percussit et contudit totam terram; ita ut nihil quantumvis durum vel æneum ei resistere, aut ejus ictum sustinere posset, quin confringeretur et dissiliret. Sic Fridericus II. Imp. jactabat se esse malleum Romæ, et Romanæ Ecclesiæ, quin et totius orbis; sed ab Innocentio II. aliisque Pontificibus confractus et contritus est, ut dixi Isaiæ 1. 10.

Sic de Assyriis ait Isaias c. 10. 5. *Væ, Assur, virga furoris mei*; et de Cyro, per quem Deus castigavit Chaldæos, c. 45. 1. *Cujus apprehendi dexteram.* Sic Attila vocatus fuit *metus orbis et flagellum Dei.* Præclare S. August. in Psalm. 73. *Impietas*, inquit, *eorum tamquam securis Dei facta est, facti sunt instrumentum irati, non regnum placati. Facit enim hoc Deus, quod plerumque facit et homo. Aliquando iratus homo apprehendit virgam jacentem in medio, fortasse quolecumque sarmentum: cædit inde filium suum, ac deinde projicit sarmentum in ignem, et filio servat hæreditatem. Sic aliquando Deus per malos erudit bonos.* Quocirca qui erudiuntur per malos, iis irasci non debent, nec eis imputare suas plagas, sed Deo juste castiganti. Pulchre B. Dorotheus doctrina 7. *Nos vero*, inquit, *cum verbum ullum in nos dictum audiemus, canes imitamur. Hi enim, si quis in eos lapidem jecerit, jaciente demisso, lapidem remordent. Ita nos, Deo relicto, qui nobis hujuscemodi tribulationes ad peccatorum nostrorum purgationem procurat, ad lapidem, hoc est, ad proximum, currimus.* Socus fecit S. Job, qui spoliatus a Chaldæis, percussus morbo a Satana, dixit: *Dominus dedit, Do-*

minus *abstulit*, non Chaldæi, non Satan. Unde S. August. in Psal. 31. *Proteus*, inquit, *ad Deum tuum refer flagellum tuum, quia nec diabolus tibi aliquid facit, nisi ille permittat, qui desuper habet potestatem.*

Symbolice, S. August. tract. de Honestate mulierum, tom. 9. docet, quod malleus Babylonicus olim dominans, et conterens totam terram, id est omnes homines, sit luxuria: *Et quamvis*, inquit, *post adventum Christi per universa monasteria monachorum, et per clericos, vel etiam laicos castitatem servantes quasi confractus malleus ille videatur; tamen adhuc multo plures sunt, qui ab illo malleo quotidie confringuntur, quam illi qui de ruina collisionis illius liberantur.* Sanctus Greg. 34. Moral. 10. per malleum accipit diabolum, S. Paulin. epist. 12. curam rerum temporalium.

QUOMODO VERSA EST IN DESERTUM BABYLON IN GENTIBUS?] inter gentes, vel potius instar aliarum gentium, in desertum et solitudinem redacta est Babylon?

24. ILLAQUEAVI TE] quasi feram laqueo inopino et improviso; quia capta est Babylon cum festum ageret et Balsasar cum suis se inebriaret, Daniel. 5. 1. tunc enim Cyrus Euphratem in fossas avertit, et sicco alveo milites in urbem immisit, ut dicam v. 38. Prius enim Babylonem occupavit Cyrus, quam Cyri et occupationis metus et formido.

25. APERUIT DOMINUS THESAURUM SUUM.] Causam dat et modum, quo tanta urbs tam facile capta et eversa est, nimirum quod Deus aperuerit armarium, vel armamentarium suum, scilicet Persidem et Mediam, ait Vatablus. Vel potius secretarium omnipotentiæ suæ et justitiæ vindicativæ, in quo infinita continentur tela et supplicia, quæ in hostes immittat, puta terror, torpor, præfidentia, fames, pestis, bellum, etc. quin et grandines, tonitrua, fulmina, omnesque creaturæ: hæ enim militant et pugnant pro Deo contra insensatos. Ex hoc Deus deprompsit Darium et Cyrum, eorumque exercitus, vires et animos, quasi arma, quibus Babylonem everteret; unde Babylonis eversionem vocat opus Dei. Ita Theodoretus. Subdit enim:

QUONIAM OPUS EST DOMINO DEO EXERCITUUM IN TERRA CHALDÆORUM,] q. d. Sicut architectus volens ædificare palatium, ad id lapides, calcem, operas, fabros, omniaque necessaria accersit; et sicut rex parans bellum, milites, duces, arma, annonam, reliquaque quibus opus est, studiose comparat: ita et Deus accersivit et comparavit Cyrum et Persas; quia opus hoc excidii Babylonis per eos peragere destinabat; ideoque eis copias, pecunias, robur, animos, reliquaque opportuna ad hoc opus suppeditavit.

26. VENITE AD EAM AB EXTREMIS FINIBUS,] scilicet, o Persæ, cogite ab extremis regionibus milites contra Babylonem. Aliter Vatablus et Pagnin. vertunt, scilicet. *Venite ad eam in fine ejus*, q. d. O Dari et Cyre, invadite Babylonem, quia instat finis imperii ejus; unde Septuag. vertunt: *Quia venerunt tempora ejus*, excidii scilicet, ut terminetur ejus imperium et monarchia.

APERITE, scilicet portas et urbes, UT EXEANT] milites qui Babylonem oppugnent et conculcent. Sanchez censet hæc a Deo dici ad Angelos Persarum custodes et præsides, q. d. Vos, o Angeli Persarum præsides, removete claustra et remoras, quæ hactenus Persarum cohibuerunt ardorem, et ambitiosum contra Chaldæos pugnandi et dominandi desiderium. Hæc enim imperiorum claustra et repagula commemorat Zachar. c. 6. 1. et Isaias 45. 1. agens de Cyro et Persis. Vatablus vertit: *Aperite granaria ejus, et diripite*, hebr. enim אבוס *abus*, significat præsepe, horreum; unde et Septuag. vertunt: *Aperite apothecas ejus, scrutamini eam quasi speluncam*, q. d. O Persæ, studiose scrutamini Babylonis apothecas, ac thesauros ac opes in iis quasi speluncis reconditas vestigate et diripite. Noster *abus* deducit a בוס *bus*, id est calcavit.

TOLLITE DE VIA LAPIDES, ET REDIGITE IN ACERVOS,] q. d. Facite viam planam et expeditam, ne quid remoretur Persas Babylonem venturos ut eam vastent. Solent enim duces exercitus præmittere fossores et cæsores, qui arbores et sepes sternant, viamque exercitui venturo complanent et dilatent, quales vidimus in bellis Belgicis, quos ipsi *pionniers*, Itali *guastatori* vocant. Sic Annibal aceto rupit et complanavit Alpes, ut copias transmitteret in Italiam. Ad hos ergo fossores hic convertit se Propheta, jubetque ut vias Persis sternant in Babylonem.

Potest secundo, verti cum Vatablo, conculcate eam sicut calcari solent in area manipuli tritici, ut grana exprimant. Ita R. David et R. Salomon.

Tertio, R. Joseph vertit; *Elevate cumulos cumulos*, id est, facite multos cumulos de spoliis Chaldæorum.

27. FORTES.] Hebr. פרים *parim*, id est juvencos, id est, fortes quasi juvenes tauros. Comparat Chaldæos vitulis et juvencis mox mactandis et laniandis.

28. VOX] scilicet, audietur fugientium Judæorum; aliqui enim Judæi mox ut cœpit obsidari Babylon, ex ea profugerunt Hierosolymam, ibique nuntiarunt jam obsideri et expugnari Babylonem; itaque impleri ultionem quam ob cladem Judæis et Gentibus illatam ei intentarat et prædixerat Jeremias, ac proinde propediem Judæos ex ea liberandos et redituros in patriam.

29. ANNUNTIATE IN BABYLONEM.] Id est, dicite passim, et convocate eos qui sagittandi periti sunt, ut designato loco conveniant, ituri contra Babylonem quod Galli dicunt: *Donnez le rendezvous.* Ita Maldon. unde Hebr. habent: *Annuntiate contra Babylonem multis. Omnes jaculantes arcu castrametamini contra eam.*

SECUNDUM OPUS SUUM,] sicut ipsa fecit et vastavit alias gentes.

31. ECCE EGO AD TE, id est, contra te venio, o SUPERBA.] Alloquitur Deus Nabuchodonosorem, vel potius Balsasar, et sub eo quemvis superbum.

33. CALUMNIAM,] id est, ut Hebr. Septuag. et Chald. eam et oppressionem, id est violentam captivitatem sustinent Judæi, ad eam injuste et quasi per calumniam damnati in tyrannico Chaldæorum tribunali et judicio. Ad hoc enim alludens subdit:

34. REDEMPTOR EORUM FORTIS,] q. d. Esto fortes sint Chaldæi, fortiterque Judæos in Babylone detineant; tamen fortior iis est Dominus, qui Judæos e Babylone redimet et liberabit.

JUDICIO, id est in justitia, sive juste, DEFENDET DEUS CAUSAM EORUM, Judæorum, UT EXTERREAT TERRAM Chaldæorum; Vatablus vertit: *Ut requiem det terræ* (aliis gentibus) ET COMMOVEAT HABITATORES BABYLONIS.]

36. Gladius ad divinos (contra divinos et astrologos Chaldæorum) veniet, qui stulti erunt,) id est apparebunt, quia nesciunt divinare suum interitum.

38. Siccitas super aquas ejus erit.) Nota ex Xenophonte libr. 7. Cyripædiæ, Herodot. lib. 1. Theodor. Vatabl. Capella et a Castro, hac arte Cyrum cepisse Babylonem: scilicet Euphratem qui Babylonem interluit, in multas latas et altas fossas ad hoc a milite ante factas derivavit, ea nocte qua Babylonii quasi securissimi festa et convivia agitabant, ita ut sicco alveo militem in urbem immiserit, et cives somno vinoque sepultos trucidarit. Hæc est siccitas, de qua Jeremias hic. Idem insinuat Jerem. cap. seq. v. 32.

Tradit Frontinus lib. 3. cap. 7. hoc stratagemate jam dicto ter captam fuisse Babylonem, scilicet primo, a Semiramide; secundo, a Cyro; tertio, ab Alexandro.

Aliter Maldon. q. d. Deus immittat Chaldææ sterilitatem et ariditatem. Nota; Noster legit יבשׁו *iobescu*, id est *arescent*, unde vertit: *Siccitas super aquas*; Septuag. vero legerunt alio puncto יבשׁו *iobosu*, id est, *erubescent super aquas*.

In portentis.) Id est, in portentosis et monstrosis deorum suorum et idolorum figmentis. Hebr. אימים *emim*, significat terrores, id est, homines vel deos terrificos et truces.

39. Dracones cum faunis ficariis.) Ita Roman. non *fatuis sicariis*, ut habent Plantiniana, nec *fatuis siccoriis*, id est, in locis siccis habitantibus, uti legit et explicat Maldonat. Hebr. est ציים את איים *tsiim et iim*, quod Chald. vertit: *Cercopitheci cum felibus*; alii, *feles cum ululis*; optime Pagnin. vertit: *feræ et monstra* aut spectra, puto dæmones qui desertas terras vel insulas incolunt. Hebr. enim ציה *tsio*, significat aridum desertum, איה *iio* insulam: unde Noster Isaiæ 13. 21. et 22. vertit: *Bestias et ululos*, et Isaiæ 34. 14. vertit: *Dæmones et onocentauros*; hic vertit: *Dracones cum faunis ficariis*. Fauni sunt monstra, id est bestiæ (ex infando congressu hominum cum bestiis, verbi gratia pastorum cum capris prognatæ) aut dæmones instar hominum in sylvis et montibus desertis degentes. Dicuntur ficarii, quia caprifico sustentantur, ejusque ficus comedunt. Significat ergo summam desolationem Babylonis, ut scilicet fiat spelunca draconum, ferarum et dæmonum. Vide dicta Isaiæ 34. 14.

Nota: Fauni dicuntur, quasi fari nescient, quia incondite loquuntur et strident ut bestiæ, v. g. caprissando ut hirci: aut, ut Hesychius, dicuntur Fauni, quasi φαίνοντες ἑαυτούς, id est, ostendentes seipsos: vel quia raro videntur, vel quia dæmones solent sub eorum specie apparere, qualis forte fuit ille quam S. Antonius vidit offerentem sibi palmulas, et alter quam sibi iter ad S. Paulum primum Eremitam ostendentem conspexit.

Non inhabitabitur ultra usque in sempiternum.) Quæres: Quomodo Jeremias et Isaias dicant omnino desolandam esse Babylonem, cum post Nabuchodonosorem etiam sub tempore Alexandri Magni opibus inclyta fuerit, et unum e septem spectaculis et miraculis mundi? Respondeo, hanc prophetiam non simul, sed seorsim et successive impletam esse: primo enim per Cyrum Babyloni adempta est monarchia et imperium; secundo, Darius Hystaspis Babylonem repugnantem expugnavit, et mœnia solo æquavit, teste Herodoto l. 3. et Justino lib. 1. tertio, Seleucus Nicanor, condito prope Babylonem Seleucia, quæ et Babylonia inde est dicta, exhausit Babylonem civibus et opibus, eaque transtulit Seleuciam; idem facere Parthi condita Ctesiphonte juxta Babylonem, testis est Plinius lib. 6. 26. quarto, tempore Adriani Imperatoris, *Babylon*, inquit Pausanias lib. 8. *omnium quas umquam sol vidit urbium maximo, jam nihil præter muros reliqui habet*; quinto tempore Theodosii Imperatoris, S. Hieron. in c. 13. Isaiæ scribit, venationes tantum regias esse Babylone, et omnis generis bestias tantum murorum ejus ambitu coerceri. Adhuc hodie visuntur priscæ Babylonis ruinæ, quæ miram ejus amplitudinem et magnificentiam satis arguunt et testantur.

Unde allegorice in Babylone excidium mundi et reproborum, ac nominatim Romæ, quæ ad Neroniana tempora redibit, eritque sceleratissima in fine mundi, est adumbratum, ut dixi Apoc. 17.

41. Reges.) Xenophon lib. 5. Cyripædiæ, Cyrus, inquit, contra Babylonem et alias gentes, multos secum reges abduxit, vel sponte addictos, vel armis subactos, ut Embdam Armeniorum, Antucham Hyrcaniorum, Damatam Cadusiorum, Crœsum Lydiorum, etc.

44. Ecce quasi leo ascendet de superbia Jordanis.) Cap. 49. 19. idem dixit de Nabuchodonosore, et de eo hic accipiunt Raban. Hugo, Lyrao. quod Judæa victa superbus quasi triumphator ad urbem suam pulchram Babylonem ascenderit.

Secundo, Vatablus: Darius Medus, inquit, ascendit contra Chaldæum, de superbia Jordanis, id est, ob superbam Judææ gloriam, et magnificentiam a Chaldæo profligatam et conculcatam.

Tertio et optime, a Castro explicat, quasi dicat: Sicut leo ascendere solet de pascuis turgidi Jordanis ad prædam, sic veniet Persa contra Babylonem pulchram et invictam urbem.

Cætera usque ad finem cap. explicata sunt cap. præced. a v. 19. ad 22. ubi eadem contra Idumæos dicta sunt. Vide hic, o Christiane, humanarum rerum vicissitudinem, considera et compara Babyloniorum sortem cum ea ex qua prolapsi sunt, indeque collige quod a caducis ad æterna mentem transferre, atque Deo rebusque cœlestibus adhærere, tantummodo sit sapere. *Nemo enim colet mobilia diligere, et ipse immobilis stare*, ait S. Gregor. lib. 8. Moral. cap. 28. vel juxta novam editionem, 24. *Sit ergo res temporalis in usu, æterna in desiderio: illa in itinere, hæc in perventione*, ait idem S. Gregor. homil. 36. in Evangel.

CAPUT QUINQUAGESIMUM PRIMUM,

SYNOPSIS CAPITIS.

Pergit multis exaggerare excidium Babylonis, unde v. 14. exaggerat potentiam Dei, qua robur Babylonis conteret. Tertio, v. 27. convocat contra eam multas gentes. Quarto, v. 34. causam assignat, ejus tyrannidem in Judæos. Quinto, v. 45. monet Judæos ut fugiant e Babylone. Denique v. 59. Jeremias hanc suam prophetiam scripto dat Saraiæ eunti in Babylonem, ut eam ibi legat, et lectam in Euphratem projiciat, addens fore ut pari modo projiciatur Babylon, æterna scilicet et irreparabili ruina.

1 Hæc dicit Dominus: Ecce ego suscitabo super Babylonem et super habitatores ejus, qui cor
suum levaverunt contra me, quasi ventum pestilentem. 2. Et mittam in Babylonem ventilatores, et ventilabunt eam, et demolientur terram ejus: quoniam venerunt super eam undique in die afflictionis ejus. 3. Non tendat qui tendit arcum suum, et non ascendat loricatus, nolite parcere juvenibus ejus, interficite omnem militiam ejus. 4. Et cadent interfecti in terra Chaldæorum, et vulnerati in regionibus ejus. 5. Quoniam non fuit viduatus Israel et Juda a Deo suo Domino exercituum: terra autem eorum repleta est delicto a sancto Israel. 6. Fugite de medio Babylonis, et salvet unusquisque animam suam: nolite tacere super iniquitatem ejus: quoniam tempus ultionis est a Domino, vicissitudinem ipse retribuet ei. 7. Calix aureus Babylon in manu Domini, inebrians omnem terram: de vino ejus biberunt Gentes, et ideo commotæ sunt. 8. Subito cecidit Babylon, et contrita est: ululate super eam, tollite resinam ad dolorem ejus, si forte sanetur. 9. Curavimus Babylonem, et non est sanata: derelinquamus eam, et eamus unusquisque in terram suam: quoniam pervenit usque ad cœlos judicium ejus, et elevatum est usque ad nubes. 10. Protulit Dominus justitias nostras: venite, et narremus in Sion opus Domini Dei nostri. 11. Acuite sagittas, implete pharetras: suscitavit Dominus spiritum regum Medorum: et contra Babylonem mens ejus est, ut perdat eam, quoniam ultio Domini est, ultio templi sui. 12. Super muros Babylonis levate signum, augete custodiam: levate custodes, præparate insidias: quia cogitavit Dominus, et fecit quæcumque locutus est contra habitatores Babylonis. 13. Quæ habitas super aquas multas, locuples in thesauris, venit finis tuus pedalis præcisionis tuæ. 14. Juravit Dominus exercituum per animam suam: Quoniam replebo te hominibus quasi brucho, et super te celeusma cantabitur. 15. Qui fecit terram in fortitudine sua, præparavit orbem in sapientia sua, et prudentia sua extendit cœlos. 16. Dante eo vocem, multiplicantur aquæ in cœlo: qui levat nubes ab extremo terræ, fulgura in pluviam fecit: et produxit ventum de thesauris suis. 17. Stultus factus est omnis homo a scientia: confusus est omnis conflator in sculptili, quia mendax est conflatio eorum, nec est spiritus in eis. 18. Vana sunt opera, et risu digna, in tempore visitationis suæ peribunt. 19. Non sicut hæc, pars Jacob: quia qui fecit omnia ipse est, et Israel sceptrum hæreditatis ejus; Dominus exercituum nomen ejus. 20. Collidis tu mihi vasa belli, et ego collidam in te Gentes, et disperdam in te regna: 21. et collidam in te equum et equitem ejus: et collidam in te currum et ascensorem ejus: 22. et collidam in te virum et mulierem: et collidam in te senem et puerum: et collidam in te juvenem et virginem: 23. et collidam in te pastorem et gregem ejus: et collidam in te agricolam et jugales ejus: et collidam in te duces et magistratus. 24. Et reddam Babyloni, et cunctis habitatoribus Chaldææ, omne malum suum, quod fecerunt in Sion, in oculis vestris, ait Dominus. 25. Ecce ego ad te, mons pestifer, ait Dominus, qui corrumpis universam terram: et extendam manum meam super te, et evolvam te de petris, et dabo te in montem combustionis. 26. Et non tollent de te lapidem in angulum, et lapidem in fundamenta, sed perditus in æternum eris, ait Dominus. 27. Levate signum in terra: clangite buccina in Gentibus, sanctificate super eam Gentes: annuntiate contra illam regibus Ararat, Menni, et Ascenez: numerate contra eam Taphsar,

adducite equum quasi bruchum aculeatum. 28. Sanctificate contra eam Gentes, reges Mediæ, duces ejus, et universos magistratus ejus, cunctamque terram potestatis ejus. 29. Et commovebitur terra, et conturbabitur: quia evigilabit contra Babylonem cogitatio Domini, ut ponat terram Babylonis desertam et inhabitabilem. 30. Cessaverunt fortes Babylonis a prœlio, habitaverunt in præsidiis: devoratum est robur eorum, et facti sunt quasi mulieres: incensa sunt tabernacula ejus, contriti sunt vectes ejus. 31. Currens obviam currenti veniet: et nuntius obvius nuntianti: ut annuntiet regi Babylonis, quia capta est civitas ejus a summo usque ad summum: 32. et vada præoccupata sunt, et paludes incensæ sunt igni, et viri bellatores conturbati sunt. 33. Quia hæc dicit Dominus exercituum, Deus Israel: Filia Babylonis quasi area, tempus trituræ ejus: adhuc modicum, et veniet tempus messionis ejus. 34. Comedit me, devoravit me Nabuchodonosor rex Babylonis; reddidit me quasi vas inane, absorbuit me quasi draco, replevit ventrem suum teneritudine mea, et ejecit me. 35. Iniquitas adversum me, et caro mea super Babylonem, dicit habitatio Sion: et sanguis meus super habitatores Chaldææ, dicit Jerusalem. 36. Propterea hæc dicit Dominus: Ecce ego judicabo causam tuam, et ulciscar ultionem tuam, et desertum faciam mare ejus, et siccabo venam ejus. 37. Et erit Babylon in tumulos, habitatio draconum, stupor et sibilus, eo quod non sit habitator. 38. Simul ut leones rugient, excutient comas veluti catuli leonum. 39. In calore eorum ponam potus eorum, et inebriabo eos ut sopiantur, et dormiant somnum sempiternum, et non consurgant, dicit Dominus. 40. Deducam eos quasi agnos ad victimam, et quasi arietes cum hœdis. 41. Quomodo capta est Sesach, et comprehensa est inclyta universæ terræ? quomodo facta est in stuporem Babylon inter gentes? 42. Ascendit super Babylonem mare, multitudine fluctuum ejus operta est. 43. Factæ sunt civitates ejus in stuporem, terra inhabitabilis et deserta, terra in qua nullus habitet, nec transeat per eam filius hominis. 44. Et visitabo super Bel in Babylone, et ejiciam quod absorbuerat de ore ejus, et non confluent ad eum ultra Gentes, siquidem et murus Babylonis corruet. 45. Egredimini de medio ejus, populus meus: ut salvet unusquisque animam suam ab ira furoris Domini. 46. Et ne forte mollescat cor vestrum, et timeatis auditum, qui audietur in terra: et veniet in anno auditio, et post hunc annum auditio; et iniquitas in terra, et dominator super dominatorem. 47. Propterea ecce dies veniunt, et visitabo super sculptilia Babylonis: et omnis terra ejus confundetur, et universi interfecti ejus cadent in medio ejus. 48. Et laudabunt super Babylonem cœli et terra, et omnia quæ in eis sunt: quia ab Aquilone venient ei prædones, ait Dominus. 49. Et quomodo fecit Babylon ut caderent occisi in Israel: sic de Babylone cadent occisi in universa terra. 50. Qui fugistis gladium, venite, nolite stare, recordamini procul Domini, et Jerusalem ascendat super cor vestrum. 51. Confusi sumus, quoniam audivimus opprobrium: operuit ignominia facies nostras: quia venerunt alieni super sanctificationem domus Domini. 52. Propterea ecce dies veniunt, ait Dominus: et visitabo super sculptilia ejus, et in omni terra ejus mugiet vulneratus. 53. Si ascenderit Babylon in cœlum, et firmaverit in excelso robur suum: a me venient vastatores ejus, ait Dominus. 54. Vox clamoris de Babylone, et contritio magna de terra Chaldæorum: 55. quoniam vastavit Dominus Babylonem, et perdidit ex ea vocem magnam: et sonabunt fluctus eorum quasi aquæ multæ: dedit sonitum vox eorum. 56. Quia venit super eam, id est super Babylonem, prædo, et apprehensi sunt fortes ejus, et emarcuit arcus eorum, quia fortis ultor Dominus reddens retribuet. 57. Et inebriabo principes ejus, et sapientes ejus, et duces ejus, et magistratus ejus, et fortes ejus: et dormient somnum sempiternum, et non expergiscentur, ait rex, Dominus exercituum nomen ejus. 58. Hæc dicit Dominus exercituum: Murus Babylonis ille latissimus suffossione suffodietur, et portæ ejus excelsæ igni comburentur, et labores populorum ad nihilum, et gentium in ignem erunt, et disperibunt. 59. Verbum, quod præcepit Jeremias propheta, Saraiæ filio Neriæ filii Maasiæ cum pergeret cum Sedecia rege in Babylonem, in anno quarto regni ejus: Saraias autem erat princeps prophetiæ. 60. Et scripsit Jeremias omne malum, quod venturum erat super Babylonem, in libro uno: omnia verba hæc, quæ scripta sunt contra Babylonem. 61. Et dixit Jeremias ad Saraiam: Cum veneris in Babylonem, et videris, et legeris omnia verba hæc, 62. dices: Domine, tu locutus es contra locum istum ut disperderes eum: ne sit qui in eo habitet ab homine usque ad pecus, et ut sit perpetua solitudo. 63. Cumque com-

pleveris legere librum istum, ligabis ad eum lapidem, et projicies illum in medium Euphraten: 64. et dices: Sic submergetur Babylon, et non consurget a facie afflictionis, quam ego adduco super eam, et dissolvetur. Hucusque verba Jeremiæ.

1. SUSCITABO SUPER BABYLONEM VENTUM PESTILENTEM, vel *ventilatores* v. 2. puta Cyrum et Persas, ET SUPER HABITATORES EJUS, QUI COR SUUM LEVAVERUNT CONTRA ME,] puta contra populum meum, scilicet Judæos affligendo et captivando.

QUASI VENTUM PESTILENTEM,] q. d. Suscitabo hostes, scilicet Persas et Medos, qui Babyloniis quasi ventus pestilens pestem, id est mortem, afflent, eosque qui in Babylone rerum domina, sese invictos, securos, immobiles et inviolabiles putabant, ventilent et dispergant, ut sequitur: Chaldæos enim versu seq. comparat areæ quæ a vento ventilatur. Ita Theodor. Unde Septuag. vertunt: *Suscitabo super Chaldæos ventum urentem corrumpentem*.

Secundo, τὸ *ventum pestilentem* potest referri ad id quod proxime præcedit, *qui cor suum levaverunt contra me*. Hoc ergo superborum cor vocat *ventum pestilentem*; tum quia coram Deo putet et fœtet instar venti et halitus pestilentis, quem v. g. Ætna vel Avernus eructat; tum quia omnes virtutes omniaque bona adurit, siccat et perdit, uti ventus pestilens afflat et perdit omnia germina, q. d. Ventosis et superbis Chaldæis suscitabo ventilatores Persas, qui eos ventilent; fastum eorum fastu Persarum, vires et animos Balsasaris viribus et animis majoribus Cyri contundam. Unde Septuag. vertunt: ἐξαποστελῶ ἐπὶ Βαβυλῶνα ὑβριστὰς καὶ καθυβρίσουσιν αὐτήν *Mittam in Babylonem contumeliosos, et contumelia afficient eam*; vel *injurios, et injuria afficient eam*. Ita Delrio adagio 874.

3. NON TENDAT QUI TENDIT ARCUM SUUM,] q. d. Nemo conetur Babylonem arcu suo et armis defendere, quia certo exitio a Deo destinata est, et Persæ omnem defensionem prohibebunt. Ita Hugo et Lyran.

Secundo, Maldonat. et Sanchez explicant, q. d. Non erit opus in expugnanda Babylonem, ut sagittarius arcum intendat, aut loricatus cominus cum hoste digladietur: ego enim Chaldæos epulis et mero soporabo, itaque quasi manus eorum ac pedes ligabo, ut neque sagittarii arcum tendere, neque loricati fugere aut movere se possint. Trucidate ergo eos intrepide et animose, nec parcatis illis. Alii punctis hæc legunt Vatabl. et Paguin. scilicet pro אל *al*, id est, *non*, legunt אל *el*, id est, *ad*; unde vertunt: *Ad eum qui tendit arcum, et loricatum* (id est ad milites Cyri) *dicit Dominus*. *Ne parcatis juvenibus ejus*. Sed hi multa subaudiunt et supplent. Primus ergo sensus planior, secundus planissimus est.

5. NON FUIT VIDUATUS ISRAEL,] q. d. Israel non est quasi vidua derelicta; sed sponsus ejus, scilicet Deus adhuc vivit, ejusque quasi uxoris curam gerit; ergo liberabit et vindicabit eum, excindendo Babylonem.

TERRA AUTEM EORUM Israelis et Judæ, REPLETA EST DELICTO A SANCTO ISRAEL,] id est, propter sanctum Israel, puta propter Deum ab eis offensum, q. d. Ideo tradita fuit Chaldæis Judæa, quia Deum offendit. Ita Theod. et Hugo.

Secundo et melius: *Terra eorum*, scilicet Chaldæorum, *repleta est delicto*, ideoque punienda *a sancto Israel*, id est propter sanctum Israel a Chaldæis offensum, dum ejus populum, scilicet Israel Dei cultui addictum et sanctificatum, tot injuriis in captivitate afflixerunt; dum enim populum Dei indigne tractarunt, ipsi Deo injuriam irrogarunt. Ita Hugo. Lyran. Vatabl. et favent Septuag. ac Maldon. *Delicto*, ait, *a sancto Israel*, id est contra sanctum Israel commisso.

Tertio a Castro: *Delicto*, inquit, id est pœna delicti et vastitate, *repleta est* Chaldæa, *a sancto Israel*, id est a Deo.

6. FUGITE, tum Judæi, tum potius Gentes quæcumque, DE MEDIO BABYLONIS,] mox excindendæ, ne cum ea pereatis, uti verisimile est a Persis noctu Babylonem invadentibus, non tantum Chaldæos, sed et Judæos, aliosque ex qualibet gente eis occurrentes, promiscue esse occisos.

NOLITE TACERE SUPER INIQUITATEM EJUS,] Babylonis; sed increpate eam, o Prophetæ, ne se putet injuste puniri. Ita Raban. et Hugo.

Secundo, Maldonat. et Sanchez putant esse apostrophen Prophetæ ad hostes, q. d. *Nolite*, o Persæ, *tacere*, id est dissimulare, cessare et parcere Chaldæis.

Tertio et melius, ex Hebræo sic explices, q. d. Fugite e Babylone in alias urbes et loca, o Judæi et quivis alii, præsertim advenæ; ne taceatis, id est ne quiescatis in iniquitate ejus, ut discatis et imbibatis ejus pravos mores, et cum ea evertamini. Hæc enim præmonuit Jeremias diu ante obsidionem Babylonis, quæ et ipsa sat diu duravit: atque ad imbibendum pravos alicujus mores, sufficit cum eo pauci temporis conversatio; facile enim malum, difficile bonum discitur. Rursum ne taceatis *in iniquitate*, id est in pœna iniquitatis ejus, quæ ei imminet. Unde sequitur: *Quoniam tempus ultionis est*, q. d. Fugite ex urbe, ne ejus clades vos involvat.

Alii, ne taceatis, id est ne esse desinatis, et occidamini propter iniquitatem ejus. Unde Sept. Chald. Vatabl. et alii vertunt: *Ne disperdamini*, vel *excindamini in iniquitate ejus*. Sic Lot dicitur: *In monte salvum te fac*, Gen. 19. 17.

Tropologice, S. Bernard. ser. 30. de convers. ad clericos: *Quid ni periclitatur castitas in deliciis, humilitas in divitiis, pietas in negotiis, veritas in multiloquio, charitas in hoc sæculo nequam? Fugite de medio Babylonis, fugite et salvate animas vestras, convolate ad urbes refugii, ubi possitis et de præteritis agere pœnitentiam, et in præsenti obtinere gratiam, et futuram gloriam fiducialiter præstolari.*

7. CALIX.] Putat Hieron. Prado in Ezechiel. 23. 31. hic alludi ad calicem damnatorum, qui ex vino generoso et delicato dabatur damnatis ad mortem in loco supplicii, ut animosius tolerarent cruciatus, et mortis supremum agonem, q. d. Babylonii propinarunt aliis gentibus calicem damnatorum, id est eas ad mortem damnarunt et morte affecerunt. Verum calix hic Jeremiæ torquebat et cruciabat bibentes: erat ergo plenus felle, non vino. Est ergo alius sensus

simplicior et magis genuinus, nimirum hic: *Calix aureus*, id est, vinum aut potius fel calice contentum aurescens, id est flavescens, ut aureum, Prover. 31. v. 23. *est Babylon*, hoc est pœnas acres et fallaas Deus per Babylonios propinavit et inflixit aliis gentibus, inquit Vatablus et Pagnin. Tertio et simplicissime, Theodor. Chald. Origen. et Raban. q. d. Babylon fuit calix aureus, id est regnum dives, splendidum, unde Daniel. 2. v. 32. vocatur *caput aureum*. Hic calix plenus est felle et absinthio, id est continet calamitates, strages et excidia; dicitur esse in manu Domini, quia Dominus ejus crudelitate ac tyrannide uti voluit, et per eam flagellavit et percussit gentes. Clarius id significat versio Syriaca: *Calix auri* (aureus) *Babylon in manu Domini, de cujus vino inebriat* (Dominus) *universam terram*.

Dominus ergo hunc calicem aliis gentibus propinat, ut ex eo inebrientur, id est impleantur ejus invasione et stragibus pene ad insaniam: itaque propinatrix calamitatum omnibus gentibus fuit Babylon. Fuit ergo ipsa quasi calix iræ Dei, sed aureus ob splendorem et gloriam imperii: per hæc enim Deus infligebat supplicium iis omnibus, quos plectere volebat. Perinde fare esset ac si diceretur, Chaldæos esse flagellum Dei, quo ipse castigabat nationes: licet autem flagellum esset inauratum, non ideo tamen plaga ejus minus erat luculenta. Sed jam cecidit et per Cyrum contritus est hic calix Babylonius: quia Deus eum dejecit in terram et confregit.

Notat etiam calix aureus opes, luxum, ac consequenter idololatriam, quam Babylonii gentibus aliis invexerunt. Unde huc alludit S. Joannes Apocal. 14. 8. et c. 17. 4. nimirum *venenum* non vitro, sed auro velatur, propinatur et *bibitur*, ut ait Seneca.

Tropol. S. Gregor. 34. Moral. 8. *Babylon*, ait, id est *mundi hujus gloria, dicitur calix aureus, quia dum pulchro esse temporalia ostentat, stultas mentes in suo concupiscentia debriat; ut specioso temporalia oppetant, et invisibilia pulchra contemnant. Aureus ergo calix Babylon est: quia dum visum exterioris pulchritudinis ostendit, sensum internæ rectitudinis subtrahit.* Nam, ut vulgo dicitur: *Auro loquente, nihil pollet quævis oratio.* Et S. Ambr. l. de Elia c. 15. *Constitus*, ait, *ante oculos tuos pompam hujus sæculi, vide speciosam illecebram, sed inanem gratiam: non seducant te vasa aurea et argentea: habemus et nos thesaurum in vasis fictilibus. Vas Apostolorum fictile est, sed in eo thesaurus est Christi.* Vide et Orig. hom. 2. hic, ubi docet Babylonium calicem aureum esse sermonem verborum lenociniis adornatum, qui prava audientibus instillat, qualis est hæreticorum, meretricum, adulatorum, etc.

Biberunt gentes, et ideo commotæ sunt.] Arabicus: *Biberunt omnes populi, et babylonizati sunt*, id est confusi sunt.

8. Tollite resinam, q. d. O gentes Chaldæis subditæ, Babylonis ruinæ medelam afferte. Est ironia. Unde respondent hi medici, puta gentes: 9. Curavimus Babylonem, et non est sanata,] ergo de salute ejus desperantes, recedamus quisque in terram suam. Ita Theodor. Hugo et Vatabl. Est dialogus Prophetæ et gentium.

Alii volunt esse vocem Prophetarum, vel, ut Origen. Raban. et Lyran. Angelorum Custodum Babylonis, qui quod nihil proficerent in ejus curatione, eam erant deserturi. Sic Hierosolymæ, paulo ante excidium ejus, audita est vox Angelorum in templo in die Pentecostes: *Migremus hinc*, ait Joseph. lib. 7. Belli 12. Verum angeli non ululant, nec madebantur temporali auxilio Chaldæis contra Medorum impetum a Deo decretum (de quo hic est sermo) sed spirituali contra peccata quæ currere conabantur.

Tropolog. hinc docet Origenes Angelos sanctos animam impiam, quæ eorum correptiones et inspirationes in vita contempsit, deserere in agone mortis; cum undique ipsa a morbo, mundo, carne et dæmonibus impetitur, maximeque infirma est et imbecillis ad resistendum: quo fit ut ab hoste superetur, et trahatur in tartara. Sicut medicus, ait, derelinquit ægrum, de cujus curatione desperat, *ne inter manus suas exspirans, causam interitus ejus ad se retorqueat*.

Pervenit usque ad coelos judicium ejus.] *Judicium* vocat scelera enormia Babylonis, quæ vindictam et judicium Dei clamabant et expostulabant in cœlum: hæc enim faciebant plagam ejus incurabilem et desperatam, uti præcessit.

Aliter R. Salomon et Maldonatus, q. d. Relinquamus Babylonem, quia ipsa non tam ab hominibus, quam a Deo cœlitus impugnatur; unde ipsa incurabilis est, nec ab homine vel angelo adjuvari potest.

Alii, *judicium*, inquiunt, id est pœna ejus justo Dei judicio ei inflicta, *pervenit ad cœlos*, id est ingens est et immensa, ut sit hyperbole, qualis est illa: *It clamor cælo*.

10. Protulit Dominus justitias nostras.] Id est, Deus probavit ipso facto justam esse causam nostram qua querimur nos injuste a Chaldæis opprimi: nullam enim eis injuriam intulimus; Chaldæorum vero causam esse injustam ostendit, infligens eis justum hoc excidium ob oppressionem nostram, patet ex seq. Est vox populi Dei, sive Judæorum.

Narremus, etc. opus Domini,] quomodo scilicet Chaldæus contriverit, et nos liberaverit.

11. Implete pharetras] sagittis, o Persæ, ad jaculandum in Babylonios. Ita multi. Aut aptius, *implete pharetras* sagittis, o Chaldæi, ut iis Persas arceatis a Babylone: quia *suscitavit Dominus spiritum regum Medorum* et Persarum: *et contra Babylonem mens ejus est*. Ita Sanchez. R. David vertit, *congregate clypeos*. Verum melius vertit Noster, *implete pharetras*: cui consentiunt Sept. et Chald. Hebr. enim מלאו *milu*, significat *implete*, non *congregate*.

Templi,] a Chaldæis in Jerusalem succensi.

12. Levate signum.] Censent Theodor. Hugo, Lyran. et Sanchez esse sermonem ironicum ad Chaldæos a Persis et Medis obsessos, q. d. Vexillum in muris patrium erigite, o Chaldæi, custodias instaurate, insidias struite ut exploretis hostium consilia, milites instruite ad resistendum Persis. Alii tamen, ut Raban. Vatablus et Maldon. censent esse sermonem ad Persas obsidentes Babylonem: horum enim erat struere insidias, q. d. Explicatis vexillis, o Persæ, invadite Babylonem, agite ut vexilla vestra in ipso muro Babylonis collocetis in signum captæ urbis: ideoque *augete custodiam*, id est excubias, *levate*, hebr. excitate, *custodes*, q. d. Novos vigiles submittite, qui urbem cingant et stringant.

Præparate insidias,] q. d. Agite cuniculos, Euphratem alio deducite, simulate quietem aut fugam, aliosque dolos struite, quia fecit, id est faciet, Dominus quæ locutus est contra Babylonem.

13 Quæ habitas super aquas,] o Babylon, quæ sita es juxta Euphratem, eaque locupletissima. Euphrates enim Babylonem interluebat, et per varios sinus et rivos deductus, varias ejus plateas oberrabat.

Venit finis tuus pedalis præcisionis tuæ.] Finem pedalem præcisionis, vocat finem pede Dei, quasi æqua et justa mensura, sceleribus Babylonis commensum et emensum. Pes enim est genus mensuræ, etiam in vindemia et vini expressione (cui supplicia scelerum a Deo juste decreta comparare solent Prophetæ) unde Plin. l. 18. c. 31. pedem justum vocat quando una uvarum pressura viginti culeos implet: favet vox *præcisionis*, quæ uvarum est, et notat excidium. Hinc et v. seq. ait: *Super te celeusma* (quod est calcantium uvas) *cantabitur*. Nicolaus Damascen. apud Stobæum ser. 32. et Alexander ab Alexand. l. 4. Genial. c. 17. narrant Indos quosdam, qui Pedalii vocantur, solere a Deo solam justitiam postulare ut munus excellentissimum. Pedale ergo est justus pes, sive justa mensura punitioni Babylonis præstituta, jam sceleribus Babylonis commensum et emensum: jam enim mensuram cupiditatis et iniquitatis suæ compleverat Babylon, qua completa eam præscindere et perdere decreverat Deus. Hebr. enim ad verbum habent: *Venit finis tuus*, scilicet *mensura*, id est terminus et completio *cupiditatis, avaritiæ*, vel *rapinæ tuæ*: quia scilicet illa ad summum jam pervenit; unde instat finis tibi, puta, *tempus præcisionis* tuæ et excidii tui: pedalem enim mensuram tibi tuoque imperio duplicem præstituit et prædefinivit Deus: primam opum et gloriæ, æque ac scelerum; secundam temporis, ut nimirum imperium teneas per 70. annos. Utramque mensuram jam implesti. Ergo finem tibi dabit Deus, teque pro meritis puniet et exscindet.

Moraliter nota, exiguam hic mensuram, scilicet pedalem, peccatorum, æque ac deliciarum, opum et imperii a Deo constitui Babyloni, et cuivis regno; ac multo magis cuivis homini (uti docet S. Augustinus l. de Vita Christiana c. 3. et 4. tom. 9.) qua impleta omnia simul ipsius scelera punit, eumque morte præsenti et æterna pro meritis mulctat. Ita cum impii putant se esse in cursu et vento prospero ad omnem felicitatem, se esse in flore, se stare in culmine gloriæ, subito a Deo dejiciuntur et præcipitantur in interitum. Ita Sanchez. Quocirca merito miseram hominum regumque sortem miserans Sidonius Apollinaris l. 8. epist. 11. ad Lupum exclamat: *O necessitas abjecta nascendi, vivendi misera, dura moriendi!* Et Aristides: *Nihil est in rebus humanis securum, nihil æquabile, nihil sibi sufficiens.*

Secundo, Hugo, Lyranus et Maldon. sic explicant: *Pedalis præcisionis tuæ*, id est ut funditus exscindaris; loquitur enim, inquit ipse, de Babylone metaphorice, quasi de arbore, cujus pes, id est truncus, præscindendus est, q. d. *Jam securis ad radicem tuam posita est.* Verum Hebr. אמת *ammat*, non pedem, id est, truncum; sed cubitum et mensuram significat.

Tertio, Vatabl. et Pagnin. vertunt: *Venit finis oppressionis tuæ, eo quod brachio tuo opprimebas alios*: unde pari modo tu jam opprimeris a Medis. Hinc et Chald. vertit: *Venit tempus visitationis malitiæ tuæ.* Et Isidorus ac Castrius, q. d. Venit finis et tempus, quo Babylon æqua mensura tantum pœnarum exsolvat, quantum aliis gentibus intulit et inflixit. Septuag. vertunt: *Venit finis tuus vere in viscera tua*, ut scilicet ea discerpant Medi: scilicet pro *ammat*, id est cubito vel pedali, legerunt *amen*, id est vere; vel אמת *emet*, id est *in veritate*.

14. Replebo te hominibus quasi brucho.] Militum Medorum multitudinem et murmur comparat bruchis, qui turmatim in germina, arbores et vineas involantes, eas stirpitus depascuntur: item vindemiatoribus communi voce quasi celeusmate se invicem ad torcular comprimendum exhortantibus. Vide dicta c. 48. 33.

15. Præparavit.] Hebr. מכין *mechin*, id est firmavit, fundavit.

16. Dante eo vocem,] q. d. Tonante Deo cœlum videtur disrumpi et pluvias effundere. Exaggerat hic potentiam Dei, ut ostendat eam posse robur Babylonis evertere. Reliqua usque ad v. 20. explicata sunt c. 10. v. 14. 15. 16. Est hic a v. 16. usque ad 20. longa et pulchra Dei descriptio, per elogia fortitudinis, sapientiæ et beneficentiæ ipsius, quibus uti res omnes creavit, ita iisdem assistit jugiter, easque dirigit et gubernat. Simili modo Gentiles Deum descripserunt. Aristides hymno in Jovem: *Omnia*, ait, *ubique sunt Jovis plena, cum ipse rebus singulis assideat, non secus atque pueris præceptores, et bellici vectores aurigæ: omniumque deorum beneficia Jovi, ferenda sunt accepta; nam illi hujus, ceu ducis in exercitu, imperio parentes, humanis rebus provident.* Et mox: *Jupiter*, ait, *omnium rerum pater est, fluviorum, cœli, terræ, deorum, hominum et stirpium; hic omnia dat et facit; hic in concionibus et judiciis cum victoriam tribuit, Forensis vocatur*; in *præliis, Trophæus; in morbis aut ubicumque opem fert, Servator. Hic est Liberator, hic Mansuetus, quippe pater, hic Rex, Urbitenens, Elicius, Pluvius, Cœlestis coryphæus. Ab hoc incipere merito debemus, et in hoc desinere, dictorum omnium et factorum præsidem ipsum et adjutorem, seu universi imperatorem et solum præfectum, semper invocantes.*

20. Collidis tu mihi vasa belli, et ego collidam in te gentes.] Id est ut Hebr. habent, o Babylon, tu mihi fuisti מפיץ *mephits*, id est malleus collidens et conterens vasa, id est, instrumenta bellica aliarum nationum, quo malleo adhuc gentes conteram, regnaque contundam, equos, equites, juvenes, senes, pastores, agricolas et cæteros, quos describit usque ad vers. 24. Quapropter post hæc ego *reddam Babyloni, et cunctis habitatoribus Chaldææ omne malum suum*, et pari modo eam conteram, quo ipsa alias gentes contrivit. Unde Chald. Vatabl. Paguin. et a Castro sic vertunt et explicant: Tu, o Babylon, es mihi malleus et instrumentum bellicum, quo alias gentes contero; ac demum post eas omnes malleum ipsum, id est te, conteram. Sic eam malleum terræ vocavit c. 50. 23.

Nota: To *in te*, idem est quod *per te*, Theod. aliter accipit to *mihi*, q. d. Tu collidis mihi, id est in populum meum confringis et dispergis omnia vasa tua bellica. Sed prior sensus est genuinus.

Nota: Futurum *collidam*, ubique hic accipi potest pro præterito *collisi*, tumque melius cohæret cum v. 24. q. d. Collisi per te Gentes; nunc pariter te collidam, quia tu pariter, imo magis mereris collidi quam alii.

23. AGRICOLAM ET JUGALES EJUS,] id est boves, quibus jugatis agricola arat. Est hypotyposis vastationis bellicæ.

25. ECCE EGO AD TE, MONS PESTIFER.] Nota: Babylon sita est in loco humili, scilicet campo Sennaar; hic tamen vocatur mons, tum ob gloriam et fastum imperii, ita Theodor. et Lyran. tum ob celsa palatia, atque murorum altitudinem et fortitudinem, ita Vatabl. et Maldon. Erat enim murorum Babylonis, ait Orosius lib. 2. cap. 6. latitudo 50. cubitorum, altitudo quater tanta, ambitus 480. stadiorum. Vide dicta Daniel. 4. 27.

PESTIFER.] Septuag. *mons corrupte*; Chald. *dissipans*; Hebr. משחית *maschit*, id est *vastans*; quia omnes gentes in suam potestatem et impietatem adducit. Comparat Babylonem monti vastanti et laceranti, ac pestem, id est necem et exitium, omnibus afferenti; quia sicut ex montibus prodire solent feræ quæ omnes laniant; ita ex Babylone prodibant milites, qui gentes omnes laniabant. Ita Maldon. Unde sequitur: *Qui corrumpis*, id est perdis, vastas, exscindis, *universam terram*.

EVOLVAM TE DE PETRIS,] de turribus, mœnibus et munitionibus ejiciam te. Persistit in metaphora montis; sicut enim urbem vocavit montem, ita turres vocat rupes: quod enim sunt rupes in monte, hoc sunt turres in urbe.

ET DABO TE IN MONTEM COMBUSTIONIS,] id est combustum, ut feræ, id est milites, ex eo diffugiant.

26. NON TOLLENT DE TE LAPIDEM IN ANGULUM.] Hoc est, ita, o Babylon, quæ videris rupes solidissima, Persarum malleo contunderis, ita eorumdem igne combureris, ut omnes tui lapides in minuta fragmenta dissilíant, aut in cinerem redigantur, nec supersint lapides justæ molis et magnitudinis, qui in angulis domorum et fabricarum collocentur, q. d. Babylonis domos, parietes et lapides in acervum redigam, et in rudera æterna. Ita Lyran. Est hyperbole.

Symbolice, per lapides angulares reges et principes intelliguntur, q. d. ut vertit Chald. *Non tollent deinceps ex te regem in regnum, et principem in principatum, quia omnes delebuntur*. Ita et Theodor. Hugo, Vatabl. et Maldon.

SED PERDITUS IN ÆTERNUM ERIS.] Hebr. *Eris in desolationes sempiternas*, id est, non restauraberis ultra. Videre est etiamnum rudera antiquæ Babylonis. Magis tamen loquitur Propheta de abolitione imperii Babylonici.

27. LEVATE SIGNUM,] id est vexillum. Alloquitur Deus quasi dux belli suos centuriones et chiliarchas Persarum et Medorum, q. d. Conscribite militem, delectum castrensem agite.

SANCTIFICATE SUPER EAM GENTES,] convocate Gentes ad sacrum bellum gerendum contra Babylonem. Vide dicta cap. 6. 4.

ANNUNTIATE bellum CONTRA ILLAM REGIBUS ARARAT,] id est, Armeniæ, non superioris et montosæ, ut Vatabl. sed inferioris: Ararat enim, ait S. Hieron. in cap. 37. Isaiæ, regio in Armenia campestris est, per quam Araxes fluit ad radices Tauri montis altissimi, super quem arca Noe primo requievit; unde arcæ pars fertur superesse in Armenis apud montem Curdinorum.

MENNI.] Videtur esse Minyarum in Armenia regio, de qua Joseph. 1. Antiq. 4.

ASCENEZ,] Gens Armeniæ vicina, dicta ab Aschenez filio Gomer, filii Japhet, filii Noe: Josephus putat esse Rhegium urbem Italiæ, Vatablus Gothiam, Judæi Germaniam. Verum ex hoc loco Jeremiæ apparet, Ascenez fuisse populum in Asia, Medis vicinum: cum Medis enim vocatur hic ad excidium Babylonis; atque verisimile est, ex his Asianis Ascaniis posterioribus sæculis multos transisse in Europam, ab eisque ortos esse nostros Ascanios, id est Tuiscones sive Germanos. Ita Torniellus anno mundi 1931. n. 21.

NUMERATE CONTRA EAM TAPHSAR.] Pro *Tophsar* Septuag. vertunt, *machinas*; Chald. *bellatores*; Vatablus, *nobilitatem*; Noster Nahum 3. v. 17. vertit, *parvos duces* vel *principes*: תף *taph* enim parum, שר *sor* principem significat. Jubet ergo principes vel duces conscribi ad bellum hoc. Ita Pagnin. et Vatabl. Noster Interpres videtur *Taphsar* accipere ut nomen proprium loci, ex quo conscribendi sint milites vel lixæ.

ADDUCITE EQUUM QUASI BRUCHUM ACULEATUM,] qui in bello arectos et horrentes attollat crines, ac hirsutas et hispidas jubas, quasi aculeos bruchorum, id est locustarum, uti dixi Isaiæ c. 33. 4. quæ aculeum habent in cauda, pedibus et dentibus. Equos enim Persarum feroces esse, et quasi a natura stimulos habere et aculeos, neque alienis egere calcaribus, docet Oppianus, et ex eo Sanchez. Quocirca Vatabl. vertit: *Quasi examen horridum evigilabit*, quæ hactenus videtur dormivisse, *cogitatio Domini* de puniendo Babylone. Hebr. est: *Excitabitur cogitationes Domini*, id est unaquæque cogitationum: quidquid Dominus cogitavit, id jam suscitabitur et exsecutioni dabitur.

31. A SUMMO AD SUMMUM,] ab extremitate una ad aliam.

32. VADA (Euphratis) PRÆOCCUPATA SUNT,] a Persis. Nam cum Cyrus Euphratem, qui Babylonem interluit, per fossas a militibus factas alio derivasset, ut per ejus alveum pedites incedere possent, milites partim ea parte qua Euphrates urbem ingreditur, partim ea quæ egreditur, in urbem immisit, teste Herodoto lib. 1. Et hoc est quod hic ait Propheta, *a summo ad summum*. Simili modo Tiberis inundationes Romæ damnosas, multi olim avertere, urbemque siccam conservare cogitarunt, et etiamnum cogitant, derivando Anienem aliosque fluvios qui in Tiberim influunt, in fossas, quibus per valles alio decurrant. Actum fuit ab Aruntio et Ateio hac de re in senatu sub Tiberio Cæsare; sed itum est in hanc sententiam: *Optime rebus mortalium consuluisse naturam, quæ sua ora fluminibus, suos cursus atque originem, ita fines dederit ipsum Tiberim: nolle prorsus accolis fluviis orbatum minore gloria fluere*. Ita Tacitus lib. 1.

ET PALUDES INCENSÆ SUNT,] a Persis, ut incensis carectis, quæ transitum militum impediebant, expeditior eis esset via in urbem; aut, ut Sanchez, ut incensis paludibus, quasi elevatis facibus, via ostenderetur transituris per Euphratis alveum in urbem: no-

ctu enim capta est Babylon. Porro per *paludes* intellige juncos et arundines, ait Vatabl. et Pagnin. quæ apud Nilum et Euphratem in locis paludinosis crescunt in arborum altitudinem; vel certe per *paludes*, intellige munitiones aliquas arectas in paludibus.

Nota: Per Euphratem quo superbiebat Balsasar et Babylon, quasi per illum esset inexpugnabilis, per eumdem expugnata est. Hic verum est illud: *Unde salus, inde vulnus.*

33. Filia Babylonis quasi area (male legunt aliqui *orca*) tempus trituræ ejus,] q. d. Hactenus Babylon fuit quasi area plena frugibus, domibus, civibus, opibus et spoliis omnium gentium: jam triturabitur, ut omnes hæ opes excutiantur, illisque ipsa spolietur. Ita Theod. Vatabl. et Lyran. Vel potius, area, id est, seges convehenda in aream (ut sit metonymia) est Babylon. Unde sequitur: *Tempus messionis ejus*, scilicet advenit, ut a Persis messoribus demetatur, et bonis omnibus spolietur: messem enim vocat spoliationem rerum omnium; trituram vero attritionem et afflictionem civium. Sic enim David trituravit Ammonitas, et *fecit super eos tribulas, et trohas, et ferrato carpento* (hisce enim segetes excutiuntur et triturantur in Palæstina, Canariis, aliisque locis) *transire*, 1. Paral. 20. 3. quo hic alludit Jeremias, et furte ad litteram ita Persæ triturarunt Chaldæos, quia ipsi triturarunt Judæos, Moabitas, aliasque gentes, ut ait Isaias cap. 21. vers. 10. et cap. 25. vers. 10. hoc est, eos acriter vexarunt et afflixerunt. Vocatur ergo hic Babylon area trituræ, id est area, in qua quasi in theatro, conterendi erant, at capite bonisque mulctandi Chaldæi, ad publicum omnium gentium spectaculum, terrorem et exemplum. Sic area trituræ, id est contritionis Martyrum, fuit amphitheatrum Romæ.

Adhuc modicum, et veniet tempus messionis ejus,] ut per falcem volantem quam vidit Zach. cap. 5. id est, per gladium et arma Persarum demetatur, id est capiatur et incendatur Babylon, deinde trituretur (prius enim segetes demetuntur, quam triturentur) id est, cives ejus occidantur, ac opes excutiantur et diripiantur.

34. Comedit me.] Verba sunt cœtus Judæorum vel Jerusalem, narrantium suas oppressiones a Chaldæis illatas, quod quasi a belluis sit devorata et ut vas inane relicta, educto omni populo in captivitatem. Idem tropologice facit dæmon in anima peccatoria quam sibi subjugat, et devastat. Urbs vocatur *vas*, quia capit cives, uti vas capax est vini; sed uti vas vino exhausto, ita et urbs civibus exhaustis, est quasi dolium vacuum et inane.

Absorbuit me.] totam, sicut dracones marini, id est balænæ, sorbent integras naves. Huic enim comparatur Pharao Ezech. 29. 3. Pari modo Nabuchodonosor, ut immanis balæna, absorbuit totam Jerusalem, urbem spoliando et incendendo, cives vel occidendo, vel abducendo in Babylonem. Sicut enim Pharao inter rivos Nili, sic Nabuchodonosor inter fluenta Euphratis et Tigris, degebat ut crocodilus, vel ut balæna. Unde subdit vers. 36. *Desertum faciam mare ejus.*

Replevit Nabuchodonosor ventrem suum teneritudine mea.] Hebr. et Septuag. *deliciis meis*, id est primo, adolescentibus meis nobilibus. Ita Hugo, Secundo me ipsa, quæ sum tenere in Dei cultu enutrita. Ita Dionys. Tertio, bonis omnibus meis, puta deliciis et divitiis, rebusque pretiosis quas tenere diligebam. Ita Chald. et Theod. Et tunc per ventrem accipe avarium Nabuchodonosoris, item ejus avaritiam; hæc enim auri est avida, æque ac venter famelicus cibi: sed hic cibo impletur, illa auro satiari nequit, est enim inexplebilis.

Et ejecit me.] Id est, evomuit me, q. d. Postquam omnes meas opes devoravit, domosque incendio absumpsit, ejecit me, id est, cives et filios meos, ex terra mea, et in Babylonem abduxit.

35. Iniquitas adversum me,] violentia et clades mihi Sioni et Judææ inique a Babylone illata.

Et sanguis interfectorum meorum, erit supra Babylonem,] ut dignas solvat pœnas suæ tyrannidis. Unde subdit Dominus:

36. Ego ulciscar ultionem tuam,] id est, injuriam tibi a Chaldæis illatam. Est metalepsis; injuria enim ulciscenda, vocatur *ultio*.

Desertum faciam mare ejus,] id est, tum Euphratem, hunc enim alio derivavit Cyrus. Ita Lyran. Tum potius *mare*, id est, abundantiam hominum et opum quæ videbatur tanta, ut quasi mare exhauriri non posse videretur. Ita Theodor. et Vatabl.

Et venam.] Id est, regnum et dominationem ejus in omnes et singulas gentes. Ita Theod. vel potius *venam* vocat reconditos ejus thesauros. Ita a Castro. Tertio et aptius *venam* vocat, tum vectigalia quæ Babyloniis ab omnibus gentibus solvebantur, tum mercimonia; ex hisce enim quasi ex venis manabant juges Babylonis opes.

37. Et erit Babylon in tumulos, tum lapidum ex ruina domorum, tum arenarum, ex siccato Euphratis alveo, ideoque erit habitatio draconum terrestrium, qui loca deserta incolunt.

38. Simul ut leones rugient.] Hoc et de Persis victoribus cum Maldon. et Sanchez; et de Chaldæis victis, accipi potest cum Lyran. Hugone, Castrio; hi enim audientes Persas Babylonem ingressos, et somno et vino expergefacti, comas excutient, ac rugient præ doloro, vel potius præ ira et indignatione: sed sero et frustra: sequentia enim Chaldæis competunt. Audi Virgil. 12. Æneid. graphice iras et animos leonis describentem:

Pœnorum qualis in arvis
Saucius ille gravi venantum vulnere pectus,
Tum demum movet arma leo, gaudetque comantes
Excutiens cervice toros, fixumque latronis
Impavidus frangit telum, et fremit ore cruento.

39. In calore ponam potus eorum.] Est hypallage id est, in potibus et compotationibus Balsasaris et Chaldæorum ponam calorem, eorum, id est, faciam ut incalescat, inebrientur, occidantur: convertam eorum convivia in perpetuam ebrietatem, ex qua numquam expergefiant, sed dormiant somnum sempiternum, scilicet in morte, sepulcro et inferno. Multi enim Chaldæorum dormientes et ebrii, alii semisomnes et semisobrii, alii evigilantes et sobrii occisi sunt; itaque omnes a somno temporali ad somnum perpetuum Persarum gladio transmissi sunt. Quid enim est somnus, nisi mors brevis? et quid est mors, nisi somnus

perpetuus? vide historiam Daniel. 5. v. 4. et 30. Idem prædixit Isaias cap. 21. 5. Chaldæi enim deridebant Persas obsidentes, eo quod haberent in urbe res necessarias ad viginti annos, ut iis tolerare possent obsidionem, ait Xenophon lib. 7. unde præfidentes suis viribus et opibus indulgebant genio, et tunc a Cyro oppressi sunt. Ecce hic compotationum est finis, hæc sunt sepulchra concupiscentiæ et bacchantium.

41. QUOMODO CAPTA EST SESACH?] Id est Babylon. Vide dicta cap. 25. 26. Est epiphonema Prophetæ, mirantis Babylonem esse captam, quæ videbatur insuperabilis.

INCLYTA UNIVERSÆ TERRÆ.] Hebr. laus et gloria universæ terræ; Syrus vertit. *Quomodo capta est princeps regnorum, gloria universæ terræ? quomodo facta est in stuporem Babylon?* Arabicus Antiochenus: *Quomodo capta est Arysche*, id est præcipua, et caput regnorum? Arabicus Alexandrinus: *Quomodo obsessa est urbs præstans, gloria universæ terræ? quomodo facta est Babylon stupor?*

42. MARE,] grandis exercitus Medorum et Persarum obruit Babylonem. Arabicus vertit: *Elevatum est mare contra Babylonem, immersa est in multitudine fluctuum ejus.*

44. ET VISITABO SUPER BEL, id est, super Chaldæos cultores Beli, ut sit metonymia. Ita Chald. et Lyranus. Secundo, et planius, per *Bel* ipsum Beli idolum accipe; hoc enim quotidie devorabat sacrificia plurima cibosque sibi oblatos (Daniel. 14. 2.) ac centum talentorum millia thuris, quæ quotidie ei adolebantur, teste Herodoto. Item anathemata et donaria, uti vasa templi Hierosolymitani. Hæc enim in Beli templum et cultum intulit Nabuchodonosor, Danielis 1. 2. Unde subdit: ET EJICIAM QUOD ABSORBUERAT DE ORE EJUS,] q. d. Bel hæc omnia absorpsit et rapuit sed Cyrus coget eum eadem revomere et reddere. Ita Theodor. et Vatabl. In Hebræo est elegans paronomasia. *Visitabo Bel in Babel, et ejiciam* בלעו *bilo*, id est, *devorationem ejus de ore ejus, et Babel corruet.*

46 VENIET (Babylonem) IN ANNO, scilicet primo Balsasaris, AUDITIO,] id est rumor belli quod Medi parant: anno secundo venient ipsi Medi cum iniquitate, id est violentia: tertio anno Babylon ab iis expugnabitur, et dominator Cyrus dominatorem Balsasarem occidet. Ita Vatabl. et R. David.

Secundo et simplicius, q. d. O Judæi, ne mollescat cor vestrum, cum varios belli Persici contra Chaldæos audietis rumores (hi enim vocantur *auditio et auditio*, eaque *in anno, et post annum*, hoc est toto anno, imo post annum crebra et iterata auditio) et propter eos orientur iniquitates, id est seditiones, tumultus, et rapinæ, et bella intestina, aliis faventibus Persis, aliis Chaldæis, aliis antiquas inimicitias ulciscentibus; quia cum has turbas et iniquitates videritis, scitote imminere excidium Babylonis, et vestram liberationem. Simile ait Christus de excidio urbis et orbis, Matth. 24. 4. Ita a Castro. Paulo aliter Sanchez, qui per *iniquitatem* accipit continuatam in hisce belli rumoribus Chaldæorum contra Judæos tyrannidem et oppressionem, q. d. Ne animos vestros, o Judæi, debilitet et frangat, quod cum uno anno deinde alio atque alio belli rumor audiatur, nihil tamen Chaldæi de sua in vos iniquitate et severitate priori remittant, maneantque dominatores, donec novus dominator Cyrus succedat. Dies namque brevi veniet quo Babylonem cum suis sculptilibus puniam et evertam.

48. LAUDABUNT CŒLI.] Id est Angeli cœli, laudabunt justam Dei vindictam de Babylone, vel potius, q. d. Nova erit mundi facies, ut cœli et terra præ gaudio exsilire videantur, ob cæsum tyrannum Babylonium, sub quo omnes gemebant, quique terram tributis, rapinis, cædibus, excidiis vexabat; quin et cœlo ac cœlitibus erat injurius, arrogando sibi divinos honores ac idola pro Deo colendo, omnesque ad eorum cultum cogendo. Est hyperbolica prosopopœia.

50. QUI FUGISTIS GLADIUM.] Loquitur Judæis, qui fugerant gladium in vastatione, non Jerusalem, ut Vatabl. (hi omnes pene jam mortui erant, paucique tantum senes admodum ex ea erant superstites) sed Babylonis, ut jam *procul*, id est post 70. annos, recordentur pristini cultus Domini, et reditus in Jerusalem, de quo a parentibus plurima audierant, et vero a Jeremia et Ezechiele oraculum et promissionem Dei acceperant. Ita Raban. Theodoret. Lyran. et alii.

51. CONFUSI SUMUS.] Est mimesis. Respondent enim Judæi, quasi dicant: Cum recordamur Jerusalem, confundimur, et pudet nos opprobrii, quo afflictos audivimus patres nostros in excidio Hierosolymæ; et contumeliæ, quam barbari Chaldæi intulerunt templo sancto Domini; atque opprobriorum et blasphemiarum, quas eos petulanter contra Dominum, ejusque templum jactare, eique insultare sæpe audivimus, nimirum Bel esse potentiorem Deo nostro, ac evertisse ejus urbem, gentem et thronum in templo. His respondet Deus, se Bel eversurum cum cæteris sculptilibus; Chaldæos vero ita vulneraturum, ut non gemant, sed mugiant instar boum dum mactantur; denique se Babylonem, quæ turres et muros in cœlum attollere, ideoque munitissima videbatur, vastaturum.

54. VOX CLAMORIS DE BABYLONE,] audietur. Simile fuit c. 48. 3.

55. PERDIDIT EX EA VOCEM MAGNAM,] id est turbam tumultuantem, et vocibus magnis conclamantem, q. d. Faciet Deus, ut in Babylonem, ubi jam ob hominum turbam magnus est strepitus et murmur, magnum inducatur silentium et solitudo, ex civium occisione et fuga.

ET SONABUNT FLUCTUS EORUM,] Babyloniorum cum occidentur ejulatus resonabunt, sicut fluctus aquarum multarum. Ita Maldon.

57. INEBRIABO PRINCIPES EJUS,] calice iræ meæ, et extrema clade, ut dormiant somnum mortis æternum. Alludit rursum ad crapulam Balsasaris et Babyloniorum, cum Babylon caperetur. Vide v. 39.

58. MURUS BABYLONIS ILLE LATISSIMUS SUFFOSSIONE SUFFODIETUR.] Erant enim muri Babylonis lati 50. cubitos, alti 200. longi adeo, ut per circuitum haberet portas centum. Ita Herodot. lib. 1. Diodor. Solinus et alii. Vide dicta Danielis 5.

LABORES POPULORUM AD NIHILUM, ET GENTIUM IN IGNEM ERUNT,] q. d. Babylonis ingentes substructiones, palatia, arces, templa, muri, horti pensiles, etc. tanto labore totius pene Asiæ tot annis exstructa, igne cremabuntur, et in nihilum redigentur. Ita Chaldæus, Lyranus et alii.

Aliter Vatablus, q. d. Fatigabuntur populi et plebs (in exstinguendo igne) et lassabuntur, id est, non poterunt exstinguere ignem, quo flagrabit Babylon.

59. Cum Sedecia,] qui ibat in Babylonem ad Nabuchodonosorem, ut eum salutaret eique munera offerret, ut eum sibi et captivis Judæis redderet benevolum; contigerunt enim hæc anno quarto Sedeciæ, ut hic dicitur, quando omnia Hierosolymæ cum Chaldæis erant pacifica. Ita Hebræi in Seder olam cap. 10. ac Latini. Minus recte ergo Septuag. et Chald. vertunt: *Cum abiret a Sedecia*, quasi Sedecias non iverit in Babylonem, sed Saraiam legatum pro se eo miserit. Ex dictis liquet hanc prophetiam contra Babylonem quæ habetur cap. 50. et 51. (quæque hoc libello descripta a Jeremia tradita est Saraiæ, ut eam Judæis in Babylone captivis legeret, ac deinde in Euphrate submergeret) dictam esse a Jeremia anno 4. Sedeciæ, puta 7. annis ante excidium Jerusalem.

Saraias autem erat princeps prophetiæ,] id est, orationis et legationis, ut quasi orator peroraret apud Nabuchodonosorem. Sic Aaron vocatur propheta, id est, interpres et orator Mosis apud Pharaonem, Exodi 7. vers. 1. Rursum *prophetiæ*, scilicet illius quam hic nomine totius reipublicæ Judaicæ commendavit Jeremias, ut eam in Babylone promulgaret voce, et reipsa pergeret. Ita Sanchez. Hebraice est: *Princeps quietis*; quia in quiete et in somnis olim sæpe Deus Prophetis et Sanctis sua revelabat. Aliter Vatabl. *Quietis*, inquit, id est, ne quis regem quiescentem interturbaret, hic Saraias custodiebat ejus cubiculum, q. d. Erat præfectus cubiculi regii; vel *quietis*, id est recreationis regis erat præfectus, et sic quod Noster vertit *prophetiæ*, a Castro explicat, q. d. *Prophetiæ*, id est psalmorum et musicæ, ut ea regem recrearet. Aliter quoque Maldon. Erat, inquit, *princeps prophetiæ*, id est, primus inter Levitas qui prophetias decantare solebant, aut princeps sacerdotum, ut vocatur capite seq. v. 24. Sed dubium est, an ille Saraias sit idem cum hoc.

Denique Chaldæus et Septuag. pro מנוחה *menucha*, id est quietis, legunt מנחה *mincha*, id est munerum, q. d. Saraias erat munerum regi oblatorum, vel a rege distribuendorum præfectus, quem postea in aulis regum et principum vocarunt comitem vel præfectum sacrarum largitionum. Hic sensus cohæret cum primo (idem enim erat legatus et munerum largitor) qui videtur esse maxime appositus.

61. Et dixit Jeremias ad Saraiam: Cum veneris in Babylonem, et videris, et legeris omnia verba hæc,] hoc est videndo et inspiciendo legeris verba hæc, quæ in libro tibi dato scripsi de Babylonis excidio, *legeris*, inquam, non Babyloniis; hi enim si Babylonis cladem ex te audirent, in te æque ac in Judæos captivos sævirent; sed Joachin et Judæis in Babylone detentis; ut lenias eorum dolorem, et captivitatis ærumnas spe libertatis iis dandæ a Cyro, cum ipse Babylonem evertet.

63. Projicies.] Primo, ad consolationem Judæorum in Babylone captivorum, ut in spem liberationis erigantur. Ita Theodor.

Secundo, ad monitionem Chaldæorum, qui ex Judæis intelligent te meo jussu et oraculo divino hæc de eorum excidio legisse, et lecta projecisse in Euphratem; ut ipsi hanc cladem pœnitentia evadant; hinc Jeremias monuit eos anno quarto Sedeciæ, id est fere 70. annis antequam hanc cladem eis Deus inferret. Sic ait Michæas cap. 7. 19. *Projiciet in profundum maris omnia peccata nostra*, id est plane ea abolebit: sicut aboletur quod projicitur in fundum maris. Sic Phocenses, teste Herodoto lib. 1. fœdus ineuntes inter se de non redeundo in patriam, ferri pondus projecerunt in mare cum gravi exsecratione, si in patriam redirent prius, quam pondus hoc sponte ex imo ad summum maris prosiliret: *Ferream, ait, massam in mare demerserunt, ac juraruni non prius se in Phocæam redituros, quam hæc massa e fundo maris emergeret, atque in summa aqua exstaret.* Hoc jusjurandum et exsecrationem quasi æternæ durationis firmamentum adhibet Horatius in Epodon, ode 16.

> Sed juremus in hæc; simul imis saxa renarint
> Vadis levata, ne redire sit nefas.

64. Sic submergetur Babylon,] non tam in Euphratem, quam in mare excidii et calamitatum. Ad hoc caput alludit sæpe S. Joan. Apocal. 18. describens excidium novæ Babylonis, id est, Romæ redeuntis ad gentilismum in fine mundi, ac nominatim ad hunc versum alludit vers. 21. dicens: *Et sustulit unus Angelus fortis lapidem quasi molarem, magnum, et misit in mare, dicens: Hoc impetu mittetur Babylon civitas illa magna, et ultra jam non invenietur.* Ubi Alcazar per Angelum fortem, intelligit Jeremiam. Vide ibi dicta.

Hucusque verba Jeremiæ.] scilicet de Babylone; est enim hic epilogus prophetiæ contra Babylonem titulo respondens cap. 50. v. 1. idque quia longior fuit de ea prophetia. Simile fuit in prophetia contra Moab c. 48. 47. Alii tamen volunt absolute hic esse finem totius prophetiæ Jeremiæ, idque verius et aptius est; sequens enim caput historia est, non prophetia, petita ex lib. 4. Reg. cap. ult.

Videtur hanc clausulam addidisse Baruch scriba Jeremiæ, adeoque collegisse omnes prophetias Jeremiæ diverso tempore editas in hoc volumen, neglecto tamen ordine temporis quo sunt editæ: quem sane Jeremias servasset, si singulas suo tempore et ordine scripsisset, ut ex eis unum volumen conficeret. Quocirca Septuag. et Arabicus Alexand. hoc loco immediate ante cap. 52. et ultimum ponunt cap. 45. Jeremiæ juxta Vulgatam editionem, quod continet prophetiam Jeremiæ ad Baruch, et de Baruch, ac deinde ponunt c. 52. post quod statim subjiciunt ipsam prophetiam Baruch, ac post illam Threnos.

CAPUT QUINQUAGESIMUM SECUNDUM,

SYNOPSIS CAPITIS.

ENARRAT HISTORIAM CLADIS JERUSALEM, MOX SEDECIÆ v. 8. DEINDE TEMPLI, EJUSQUE VASA A CHALDÆIS AVECTA v. 17. POST HÆC PRINCIPES CÆSOS, ET POPULUM ABDUCTUM v. 24. DENIQUE LIBERATIONEM ET EXALTATIONEM JOACHIN v. 31.

1 Filius viginti et unius anni erat Sedecias cum regnare cœpisset: et undecim annis regnavit
in Jerusalem, et nomen matris ejus Amital, filia Jeremiæ de Lobna. 2. Et fecit malum in
oculis Domini, juxta omnia quæ fecerat Joakim. 3. Quoniam furor Domini erat in Jerusa-
lem et in Juda, usquequo projiceret eos a facie sua: et recessit Sedecias a rege Babylonis. 4. Fa-
ctum est autem in anno nono regni ejus, in mense decimo, decima mensis: Venit Nabuchodonosor
rex Babylonis, ipse et omnis exercitus ejus, adversus Jerusalem, et obsederunt eam, et ædificave-
runt contra eam munitiones in circuitu. 5 Et fuit civitas obsessa usque ad undecimum annum
regis Sedeciæ. 6. Mense autem quarto, nona mensis obtinuit fames civitatem: et non erant alimen-
ta populo terræ. 7. Et dirupta est civitas, et omnes viri bellatores ejus fugerunt, exieruntque de
civitate nocte, per viam portæ quæ est inter duos muros, et ducet ad hortum regis (Chaldæis ob-
sidentibus urbem in gyro) et abierunt per viam quæ ducit in eremum. 8. Persecutus est autem
Chaldæorum exercitus regem: et apprehenderunt Sedeciam in deserto; quod est juxta Jericho: et
omnis comitatus ejus diffugit ab eo. 9. Cumque comprehendissent regem, adduxerunt eum ad regem Babylonis in Reblatha, quæ est in terra Emath: et locutus est ad eum judicia. 10. Et jugulavit
rex Babylonis filios Sedeciæ in oculis ejus: sed et omnes principes Juda occidit in Reblatha. 11. Et
oculos Sedeciæ eruit, et vinxit eum compedibus, et adduxit eum rex Babylonis in Babylonem, et
posuit eum in domo carceris usque ad diem mortis ejus. 12. In mense autem quinto, decima
mensis, ipse est annus nonus decimus Nabuchodonosor regis Babylonis: Venit Nabuzardan prin-
ceps militiæ, qui stabat coram rege Babylonis in Jerusalem. 13. Et incendit domum Domini, et
domum regis, et omnes domos Jerusalem, et omnem domum magnam igni combussit. 14. Et to-
tum murum Jerusalem per circuitum destruxit cunctus exercitus Chaldæorum, qui erat cum ma-
gistro militiæ. 15. De pauperibus autem populi, et de reliquo vulgo quod remanserat in civitate,
et de perfugis qui transfugerant ad regem Babylonis, et cæteros de multitudine, transtulit Nabu-
zardan princeps militiæ. 16. De pauperibus vero terræ reliquit Nabuzardan princeps militiæ vini-
tores et agricolas. 17. Columnas quoque æreas, quæ erant in domo Domini, et bases, et mare æ-
næum, quod erat in domo Domini, et confregerunt Chaldæi, et tulerunt omne æs eorum in Baby-
lonem. 18. Et lebetes, et creagras, et psalteria, et phialas, et mortariola, et omnia vasa ærea,
quæ in ministerio fuerant, tulerunt: 19. et hydrias, et thymiamateria, et urceos, et pelves, et can-
delabra, et mortaria, et cyathos: quotquot aurea, aurea; et quotquot argentea, argentea, tulit
magister militiæ: 20. et columnas duas, et mare unum, et vitulos duodecim æreos, qui erant sub
basibus, quas fecerat rex Salomon in domo Domini: non erat pondus æris omnium horum vaso-
rum. 21. De columnis autem, decem et octo cubiti altitudinis erant in columna una, et funiculus
duodecim cubitorum circuibat eam: porro grossitudo ejus quatuor digitorum, et intrinsecus cava
erat. 22. Et capitella super utramque ærea: altitudo capitelli unius quinque cubitorum: et retia-
cula, et malogranata super coronam in circuitu, omnia ærea. Similiter columnæ secundæ, et ma-
logranata. 23. Et fuerunt malogranata nonaginta sex dependentia: et omnia malogranata centum,
retiaculis circumdabantur. 24. Et tulit magister militiæ Saraiam sacerdotem primum, et Sophoniam
sacerdotem secundum, et tres custodes vestibuli. 25. Et de civitate tulit eunuchum unum, qui

erat præpositus super viros bellatores: et septem viros de his qui videbant faciem regis, qui inventi sunt in civitate: et scribam principem militum, qui probabat tirones: et sexaginta viros de populo terræ, qui inventi sunt in medio civitatis. 26. Tulit autem eos Nabuzardan magister militiæ, et duxit eos ad regem Babylonis in Reblatha. 27. Et percussit eos rex Babylonis, et interfecit eos in Reblatha in terra Emath: et translatus est Juda de terra sua. 28. Iste est populus, quem transtulit Nabuchodonosor: In anno septimo, Judæos tria millia et viginti tres: 29. In anno octavo decimo Nabuchodonosor, de Jerusalem animas octingentas triginta duas: 30. In anno vigesimo tertio Nabuchodonosor, transtulit Nabuzardan magister militiæ animas Judæorum septingentas quadraginta quinque: omnes ergo animæ, quatuor millia sexcentæ. 31. Et factum est in trigesimo septimo anno transmigrationis Joachin regis Juda, duodecimo mense, vigesima quinta mensis, elevavit Evilmerodach rex Babylonis ipso anno regni sui, caput Joachin regis Juda, et eduxit eum de domo carceris. 32. Et locutus est cum eo bona, et posuit thronum ejus super thronos regum qui erant post se in Babylone. 33. Et mutavit vestimenta carceris ejus, et comedebat panem coram eo semper cunctis diebus vitæ suæ. 34. et cibaria ejus, cibaria perpetua dabantur ei a rege Babylonis, statuta per singulos dies, usque ad diem mortis suæ cunctis diebus vitæ ejus.

Quæres, an hoc caput sit Jeremiæ? Respondent Theodoret. Hugo, Raban. et Lyran. esse: quibus adde, translatum esse hoc caput ex lib. 4. Reg. cap. ult. in hunc locum: libri enim tertii et quarti Regum auctor est Jeremias, ut ex Procopio, Kimchi, et Isidoro docent Sixtus Senensis lib. 1. Biblioth. et Abulens. quæst. 4. in cap. 17. Judicum. Inde ergo illud huc transtulit Baruch scriba et compilator oraculorum Jeremiæ idque tum ut ea quæ toto libro contra Jerusalem prophetavit Jeremias, impleta esse ostenderet; tum ut viam sterneret ad lamentationes sequentes. Unde Baruch quædam addidit ex se, scilicet gesta post mortem Jeremiæ, ut exaltationem Joachin, factam post mortem Nabuchodonosoris sub Evilmerodach. Certum est hoc caput esse canonicam Scripturam.

1. Filia Jeremiæ,] non hujus Prophetæ: hic enim erat de Anathoth, fuitque cœlebs, sed alterius oriundi ex Lobna.

12. Decima mensis.] Dices: 4. Reg. 25. 8. dicitur septima die venisse Nabuzardan. Respond. Septima die discessit ex Reblatha, in qua degebat Nabuchodonosor, et decima die (tridui enim est iter) pervenit in Jerusalem.

21. Decem et octo cubiti altitudinis erant in columna una.] Dices: 2. Paral. 3. 15. dicuntur hæ columnæ habuisse 35. cubitos altitudinis. Respond. Utriusque columnæ tota altitudo simul juncta erat 36. cubitorum: ergo unius altitudo erat 18. cubitorum: bis enim 18. faciunt 36. in libro tamen Paralip. assignantur non 36. sed 35. cubiti, quia medius cubitus in quaque columna abscondebatur in ejus capitello.

Dices secundo: Hic dicuntur fuisse in qusque columna malogranata 96. sed 3. Reg. 7. 20. dicuntur fuisse ducenta, id est centum in quaque. Respondeo. Centum erant, sed 96. tantum videbantur: corpus enim sphæricum videri undique non potest uno obtutu quatuor ergo latebant. Ita Vatabl. et Lyran.

Et funiculus,] q. d. Circumferentia columnarum, quam funiculo, aut, ut hebr. est, filo dimetiri solemus, erat duodecim cubitorum.

28. In anno septimo] Nabuchodonosoris, qui fuit undecimus et ultimus Joakim: tunc enim occiso Joakim, abduxit in Babylonem tria millia Judæorum, ut hic dicitur, et inter eos Ezechielem. Ita Joseph. 10. Antiq. 8. Anno vero 18. regni sui, qui fuit undecimus et ultimus Sedeciæ, Nabuchodonosor cepit Jerusalem, et transtulit Judæos 832. Ex hoc Jeremiæ loco patet, nullam captivitatem fuisse anno 4. Joakim, qui fuit primus Nabuchodonosoris, ut vult R. Saadias et Maldonat. in Daniel 1. alioqui enim eam, æque ac alias recensuisset hic Jeremias; aut certe exiguam fuisse, scilicet Danielem et paucos alios abductos esse. Vide dicta Daniel, 1. v. 1.

30. In anno vigesimo tertio transtulit, etc. septingentas quadraginta quinque.] scilicet ex Ægypto, ea perdomita, transtulit reliquias Judæorum quæ eo confugerant in Babylonem. Ita aliqui. Verum Ægyptum perdomuit Nabuchodonosor an. regni sui non 23. sed 35. uti patebit Ezech. 29. v. 17. Dico ergo, Nabuchodonosorem hoc an. 23. subegisse Ammonitas et Moabitas, ac deinde rursum racemasse Judæos vicinos tam in Judæa residentes, quam profugos ad Ammon et Moab, atque eos qui duabus prioribus captivitatibus superstites remanserant, abduxisse numero 745. Ita Lyran. et Dionys. Annus hic 23. fuit quintus ab eversione urbis et templi.

31. Vigesima quinta mensis.] Dices: Libr. 4. Regum, c. 25. v. 27. dicitur id factum 27. die mensis.

Respond. Evilmerodach id statuit et cœpit facere die 25. sed perfecit et complevit die 27. mensis. Ita Vatablus. Puto 25. die Joachinum exemit vinculis et carcere, 27. exaltavit eum supra alios reges. Ita Sanchez. Tradit vel fabulatur R. David, die 25. mortuum fuisse Nabuchodonosorem, die 26. sepultum, et Evilmerodach eductum ex carcere quo tenebatur, quia regnum affectabat: die vero 27. eum regem esse constitutum, tumque eum pariter Joachin e carcere eduxisse et exaltasse, eo quod in carcere eo familiariter usus esset.

Alii fabulantur Evilmerodach timuisse, ne Nabuchodonosor a morte ad vitam rediret, sicuti paulo ante a forma bestiali ad humanam redierat; exspectasse ergo tertium diem a morte, puta 27. quo sepulto patre jam securus regnum adiit. Alii fingunt, E-

vilmerodach ex consilio Joachin patris cadaver in trecentas partes dissecuisse, easque totidem vulturibus devorandas objecisse, ne crederetur pater rursum victurus, et in regnum rediturus, uti dixi Isaiæ 14. 19. Nota hic, Joachin in carcere fuisse 37. annis, id est, toto tempore quo regnavit Nabuchodonosor: eo mortuo eduxit eum Evilmerodach, cum Joachin jam esset 55. annorum. Nam cum esset 18. annorum, abductus est, et in carcere conclusus. Porro eduxit et exaltavit eum Evilmerodach, vel quia pater ejus moriens, et tyrannidis suæ ac superbiæ pœnitens, uti innuitur Daniel. 5. 34. ita ei præceperat; vel quia in carcere moribus et alloquio ejus delectatus, amicitiam cum eo contraxerat.

32. Et posuit thronum ejus supra thronos regum,] quos tum pompæ causa, tum ne rebellarent, in aula asseclas habebat; uti etiamnum reges aulæ asseclas habent Duces et Principes. Aut certe hi reges fuerunt ii quos devicerat, et carceri cum Joachin incluserat, uti rex Tyri, rex Ægypti, rex Edom, Ammon, Muab, etc.

Denique nota hic primo, Jeremiam paulo ante expugnationem urbis, secreto e templo extulisse arcam testamenti et altare thymiamatis (at candelabrum et mensam panum propositionis, inquit Torniellus; nam nullius horum fit mentio in spoliis captis a Chaldæis) eaque occultasse in loco aliquo subterraneo, ac postea ea transtulisse in montem Nebo, uti dicitur 2. Machab. 2. v. 4. Vide dicta Exodi 25. v. 10.

Secundo, ea quæ hoc cap. a v. 30. et deinceps scribuntur, contigisse post mortem Jeremiæ, ac proinde non ab ipso, sed a Baruch vel ab Esdra esse scripta, et addita. Reliqua hujus cap. explicanda sunt 4. Reg. ult. eo enim pertinent.

Hic finis Joachin fatorum. hic exitus illum
Sorte tulit, Sedeciæ hæc fata. hæc funera Judæ.
Hæc Solymorum extrema dies: fuit Ilium. et ingens
Gloria Abrahamidum, Isacidumque decus.

Quam vere dixit theodidactos noster Thomas lib. 1. de Imitat. Christi cap. 1. *Vanitas vanitatum, et omnia vanitas, præter amare Deum, et illi soli servire. Ista est summa sapientia: per contemptum mundi, tendere ad cœlestia regna. Vanitas igitur est, divitias perituras quærere, et in illis sperare. Vanitas quoque est, honores ambire, et in altum se extollere. Vanitas est, carnis desideria sequi; et illud desiderare, unde postmodum graviter oportet puniri. Vanitas est, longam vitam optare, et de bona vita parum curare. Vanitas est, præsentem vitam solum attendere, et quæ futura sunt non prævidere. Vanitas est diligere, quod cum omni celeritate transit; et illuc non festinare, ubi sempiternum gaudium manet.* Vanitas est, hortos, palatia et urbes brevi ruituras ædificare; et de domo in cœlis ædificanda non cogitare. Vanitas est, aurum et argentum, hoc est terram rubram et albam, congerere; et cœlestes immortalesque opes negligere. Vanum est, et nimis vanum, filiis aut nepotibus ditandis ita insudare, ut periculum gehennæ semper ardentis tibi ipsi accersas, ac vitam sempiternam amittas. O vanitas! o vanitatum vanitas! O vani, o stolidi filii Adæ, ut quid, ut quid, ut quid diligitis vanitatem, vanissimam et merissimam vanitatem, et quæritis mendacium? O veritas, o felicitas, o æternitas, quam raro versaris in mentibus hominum! quam pauci te cogitant, nulli penetrant! quia impenetrabilis es.

Æternitatem cogita, α et ω.

Æterna congere. Æterna construe.

Quam arcta via quæ ducit ad vitam! quam pauci inveniunt eam!

GEMITUS AC CONCIONIS
GESTORUMQUE JEREMIÆ
SYNOPSIS ET GEMMÆ.

I. Audi, Jeremia; audi, sacerdos, audi, Propheta Domini. Priusquam te formarem in utero, novi te: et antequam exires de vulva, sanctificavi te, et Prophetam in Gentibus dedi te.

A, a, a, Domine Deus: ecce nescio loqui, quia puer ego sum.

Ego dedi te in civitatem munitam, et in columnam ferream, et in murum æreum, super omnem terram.

Quid tu vides, Jeremia? Virgam vigilantem ego video. Bene vidisti, quia vigilabo ego super verbo meo ut faciam illud.

Quid tu vides? Ollam succensam ego video, et faciem ejus a facie Aquilonis.

Ab Aquilone pandetur malum super omnes habitatores terræ.

II. Sanctus Israel Domino, primitiæ frugum ejus.

Quid invenerunt patres vestri in me iniquitatis, quia elongaverunt a me, et ambulaverunt post vanitatem, et vani facti sunt?

Obstupescite, cœli, super hoc; et portæ ejus desolamini vehementer.

Duo enim mala fecit populus meus: Me dereliquerunt fontem aquæ vivæ, et foderunt sibi cisternas dissipatas, quæ continere non valent aquas.

Scito, et vide, quia malum et amarum est reliquisse te Dominum Deum tuum.

A sæculo confregisti jugum meum, rupisti vincula mea, et dixisti: Non serviam.

III. Fornicata es cum amatoribus multis: tamen revertere ad me, dicit Dominus; saltem amodo voca me: Pater meus, dux virginitatis meæ tu es.

Prævaricatrix Juda, et aversatrix Israel, mœchata es cum lapide et ligno.

Revertere, et dabo vobis pastores juxta cor meum; et pascent vos scientia et doctrina.

In tempore illo vocabunt Jerusalem Solium Domini: et congregabuntur ad eam omnes gentes in nomine Domini.

Quomodo ponam te in filios, et tribuam tibi terram desiderabilem, hæreditatem præclaram exercituum Gentium?

Convertimini, filii revertentes, et sanabo aversiones vestras.

IV. Si abstuleris offendicula tua a facie mea, non commoveberis.

Et jurabis: Vivit Dominus, in veritate, et in judicio et in justitia.

Novate vobis novale; circumcidimini Domino, et auferte præputia cordium vestrorum.

Clamate: Ascendit leo de cubili suo, et prædo Gentium se levavit.

Ecce quasi nubes ascendet, et quasi tempestas currus ejus: velociores aquilis equi illius: væ nobis, quoniam vastati sumus.

Ventrem meum doleo, ventrem meum doleo, sensus cordis mei turbati sunt in me: contritio super contritionem vocata est, vastata est omnis terra.

Quia sapientes sunt ut faciant mala, bene autem facere nescierunt.

Vocem quasi parturientis audivi, angustias ut puerperæ.

Vox filiæ Sion intermorientis, expandentisque manus suas: væ mihi, quia defecit anima mea propter interfectos.

V. Circuite vias Jerusalem, et quærite in plateis, an inveniatis virum facientem judicium: et propitius ero ei.

Idcirco percussit eos, leo de sylva, lupus ad vesperam vastavit eos: pardus vigilans super civitates eorum.

Stupor et mirabilia facta sunt in terra: prophetæ prophetabant mendacia, et sacerdotes applaudebant manibus suis: et populus meus dilexit talia.

VI. Hæc est civitas visitationis *et vindictæ*, quia omnis calumnia inventa est in medio ejus.

Idcirco furore Domini plenus sum, laboravi sustinens.

A minore usque ad majorem omnes avaritiæ student: Propheta et sacerdos faciunt dolum, dicentes: Pax, pax: et non erat pax.

Probatorem dedi te in populo meo robustum: et probabis viam eorum. Argentum reprobum vocate eos, quia Dominus projecit illos.

VII. Nolite confidere in verbis mendacii, dicentes: Templum Domini, templum Domini, templum Domini est.

Tu ergo noli orare pro populo hoc, et non obsistas mihi: quia non exaudiam te.

VIII. Ossa principum, sacerdotum et *civium*, expandent ad solem et lunam quibus servierunt, et quæ adoraverunt.

Et eligent magis mortem quam vitam omnes qui residui fuerint.

Milvus in cœlo cognovit tempus suum; turtur, et hirundo, et ciconia, custodierunt tempus adventus sui; populus autem meus non cognovit judicium Domini.

IX. Quis dabit capiti meo aquam, et oculis meis fontem lacrymarum? et plorabo die ac nocte interfectos filiæ populi mei.

Unusquisque se a proximo suo custodiat, et in omni fratre suo non habeat fiduciam.

Deducant oculi nostri lacrymas, et palpebræ nostræ defluant aquis.

Quia ascendit mors per fenestras, ingressa est domos nostras, disperdere parvulos deforis, juvenes de plateis.

X. A signis cœli nolite metuere, quæ timent Gentes: quia nec male possunt facere, nec bene.

Quis non timebit te, o Rex Gentium? tuum est enim decus: in universis regnis nullus est similis tui.

Dii, qui cœlos et terram non fecerunt, pereant de terra, et de his quæ sub cœlo sunt.

Deus noster est qui facit terram in fortitudine sua, præparat orbem in sapientia sua, et prudentia sua extendit cœlos.

Qui fulgura in pluviam facit, et educit ventum de thesauris suis.

XI. Maledictus vir, qui non audierit verba pacti hujus.

Quid est, quod dilectus meus in domo mea fecit scelera multa?

Olivam uberem, pulchram, fructiferam, speciosam, vocabit Dominus nomen tuum.

Ad vocem loquelæ, grandis exarsit ignis in ea, et combusta sunt fruteta ejus.

Et ego quasi agnus mansuetus, qui portatur ad victimam: et non cognovi.

Quia cogitaverunt super me consilia, dicentes: Mittamus lignum in panem ejus, et eradamus eum de terra viventium.

Tu autem, Domine sabaoth, qui judicas juste, et probas renes et corda, videam ultionem tuam ex eis: tibi enim revelavi causam meam.

XII. Justus quidem tu es, Domine, si disputem tecum: verumtamen justa loquar ad te.

Quare via impiorum prosperatur: bene est omnibus, qui prævaricantur et inique agunt?

Congrega eos quasi gregem ad victimam, et sanctifica eos in die occisionis: quoniam dixerunt: Non videbit novissima nostra.

Si cum peditibus currens laborasti: quomodo contendere poteris cum equis?

Reliqui domum meam, dimisi hæreditatem meam: dedi dilectam animam meam in manu inimicorum ejus

XIII. *Jussu Domini* abscondi lumbare in Euphrate: et post dies plurimos tuli illud, et ecce computruerat. Sic, ait Dominus, putrescere faciam superbiam Juda.

Sicut enim adhæret lumbare ad lumbos viri, sic agglutinavi mihi omnem domum Israel.

Plorans plorabit, et deducet oculus meus lacrymam, quia captus est grex Domini.

Dic regi, et dominatrici: *Humiliamini*, sedete: quoniam descendit de capite vestro corona gloriæ vestræ.

Si mutare potest Æthiops pellem suam, aut pardus varietates suas: et vos poteritis benefacere, cum didiceritis malum.

XIV. Exspectatio Israel, salvator ejus in tempore tribulationis: quare quasi colonus futurus es in terra, et quasi viator declinans ad manendum?

XV. Si steterit Moses et Samuel coram me, non est anima mea ad populum istum: ejice illos a facie mea, et egrediantur.

Quo egrediemur? Qui ad mortem, ad mortem: qui ad gladium, ad gladium: qui ad famem, ad famem: qui ad captivitatem, ad captivitatem.

Quis miserebitur tui, Jerusalem? quis ibit ad rogandum pro pace tua? Tu reliquisti me, retrorsum abiisti.

Væ mihi, mater mea: quare genuisti me, virum rixæ, virum discordiæ? omnes maledicunt mihi.

XVI. Non accipies uxorem, et non erunt tibi filii et filiæ in loco isto.

Mortibus *enim* ægrotationum morientur: non plangentur, et non sepelientur.

Ecce ego auferam de loco isto vocem gaudii, vocem sponsi et vocem sponsæ.

Vere mendacium possederunt patres nostri, vanitatem quæ eis non profuit.

XVII. Peccatum Juda scriptum est stylo ferreo in ungue adamantino, exaratum super latitudinem cordis eorum.

Maledictus homo, qui confidit in homine, et ponit carnem brachium suum.

Benedictus vir, qui confidit in Domino, et erit Dominus fiducia ejus.

Pravum est cor omnium, et inscrutabile: quis cognoscet illud?

Exspectatio Israel, Domine: omnes, qui te derelinquunt, confundentur: recedentes a te, in terra scribentur: quoniam dereliquerunt venam aquarum viventium Dominum.

Et ego non sum turbatus, te pastorem sequens: et diem hominis non desideravi, tu scis.

Non sis tu mihi formidini, spes mea tu in die afflictionis.

XVIII. Surge, et descende in domum figuli: ecce sicut lutum in manu figuli, sic vos in manu mea, domus Israel.

Ecce ego fingo contra vos malum.

XIX. Contere laguunculam testeam coram populo in valle filii Ennom, quia sic conteram populum istum et civitatem: in Topheth sepelientur.

XX. Seduxisti me, Domine, et seductus sum: fortior me fuisti, et invaluisti.

Factus sum in derisum tota die, omnes subsannant me

Maledicta dies, in qua natus sum: dies, in qua peperit me mater mea, non sit benedicta.

XXI. Dic Sedeciæ regi: Ecce ego do coram vobis viam vitæ, et viam mortis.

Qui habitaverit in urbe hac, morietur gladio, fame, et peste: qui autem egressus fuerit, et transfugerit ad Chaldæos, vivet.

XXII. Dic Sellum filio Josiæ: Non revertetur huc amplius: sed in loco, ad quem transtuli eum, ibi morietur.

Dic Joakim: Væ qui ædificat domum suam in injustitia: et amicum suum opprimet, et mercedem ejus non reddet ei.

Non plangent eum: Væ, frater; væ, domine: sepultura asini sepelietur, putrefactus et projectus extra portas Jerusalem.

Terra, terra, terra, audi sermonem Domini: Scribe virum istum sterilem: nec enim erit de semine ejus vir qui sedeat super solium David.

XXIII. Væ pastoribus, qui disperdunt et dilacerant gregem pascuæ meæ. Suscitabo super eos pastores, et pascent eos.

Ecce turbo Dominicæ indignationis egredietur, et tempestas erumpens super caput impiorum veniet.

Si occultabitur vir in absconditis: et ego non videbo eum? numquid non cœlum et terram ego impleo?

Numquid non verba mea sunt quasi ignis, et quasi malleus conterens petram?

XXIV. Quid tu vides, Jeremia? Ficus, ficus bonas, bonas valde; et malas, malas valde.

Hæc dicit Dominus: Sicut ficus hæ bonæ, sic cognoscam transmigrationem Juda in bonum, et reducam eos in terram hanc.

Et sicut ficus pessimæ, sic dabo Sedeciam et reliquos qui remanserunt in Jerusalem, in vexationem

afflictionemque, in opprobrium, et in parabolam, et in maledictionem.

XXV. Ego mittam Nabuchodonosor servum meum: et servient omnes gentes istæ regi Babylonis septuaginta annis.

Sume calicem vini furoris hujus de manu mea; et propina de illo cunctis gentibus: ut dem eas in solitudinem, stuporem, sibilum et maledictionem.

Bibite, et inebriamini, et vomite: et cadite, neque surgatis a facie gladii, quem ego mittam inter vos.

Dominus de excelso rugiet, et de habitaculo sancto suo dabit vocem suam.

XXVI. Dabo domum istam sicut Silo, et urbem hanc dabo in maledictionem cunctis gentibus terræ.

XXVII. Hæc dicit Dominus: o Jeremia, fac tibi vincula, et catenas, et pones eas in collo tuo. Et mittes eas ad regem Edom, Moab, Ammon, Tyri et Sidonis.

XXVIII. Hæc dicit Dominus Hananiæ: Catenas ligneas contrivisti, et facies pro eis ferreas: jugum *enim* Nabuchodonosor ferreum posui super collum cunctarum gentium.

XXIX. Hæc dicit Dominus: Ædificate domos in Babylone: plantate hortos: accipite uxores, quia manebitis ibi septuaginta annis.

XXX. Væ, quia magna dies illa, nec est similis ejus: tempusque tribulationis est Jacob.

XXXI. In charitate perpetua dilexi te: ideo attraxi te, miserans.

Hinnite contra caput Gentium: personate: Salva, Domine, populum tuum, reliquias Israel.

Audiens audivi Ephraim transmigrantem: Castigasti me, et eruditus sum, quasi juvenculus indomitus.

Creavit Dominus novum super terram: Fœmina circumdabit virum.

XXXII. Eme tibi, o Jeremia, agrum patruelis tui, qui est in Anathoth, quia hæc dicit Dominus: Adhuc possidebuntur domus, et agri, et vineæ in terra ista.

Heu, heu, heu, Domine Deus, fortissime, magne et potens: cujus oculi aperti sunt super omnes vias filiorum Adam, ut reddas unicuique secundum vias suas.

XXXIII. Erit mihi Jerusalem in nomen, et in gaudium, et in laudem, et in exultationem cunctis gentibus terræ.

Audietur in ea vox lætitiæ, vox sponsi et sponsæ, vox dicentium: Confitemini Domino, quoniam bonus, quoniam in æternum misericordia ejus.

XXXIV. Audi, Sedecia rex: Capieris, et Babylonem introibis: non morieris in gladio, sed in pace, plangentque te, Væ, Domine.

Vos non audistis me, ut prædicaretis annum septimum libertatis unusquisque proximo suo: idcirco ego prædico vobis libertatem ad gladium, ad pestem, et ad famem.

XXXV. Posui coram Rechabitis scyphos plenos vino, et dixi: Bibite vinum. Qui responderunt: Non bibemus.

Propterea hæc dicit Dominus: Non deficiet vir de stirpe Jonadab filii Rechab, stans in conspectu meo cunctis diebus.

XXXVI. Hæc dicit Dominus: Tolle, o Jeremia, volumen libri, et scribes in eo omnia verba, quæ locutus sum tibi, adversum Israel et Judam.

Non erit ex Joakim qui sedeat super solium David: et cadaver ejus projicietur ad æstum per diem, et ad gelu per noctem.

XXXVII. Hæc dicit Dominus: Chaldæi a Jerusalem recedentes ut pugnent contra Pharaonem, redibunt, capientque urbem, et succendent eam igni.

XXXVIII. Hæc dicit Dominus: Quicumque manserit in civitate hac, morietur gladio, fame, et peste: qui autem profugerit ad Chaldæos, vivet.

XXXIX. Nabuchodonosor capit Jerusalem, Sedeciam excæcat, filios ejus et nobiles occidit, Jeremiam liberat.

Dic ad Abdemelech: Liberabo te, et erit tibi anima tua in salutem, quia in me habuisti fiduciam.

XL. Nabuzardan ait Jeremiæ: Si placet tibi ut venias mecum in Babylonem, ponam oculos meos super te: sin autem, habita apud Godoliam, quem præposuit rex Babylonis civitatibus Juda.

XLI. Ismahel occidit Godoliam, et populum capit: insequitur eum Johanan, et populum liberat, cum quo metuens Chaldæos, fugere cogitat in Ægyptum.

XLII. Johanan et principes consulunt Jeremiam: quibus ille: Manete in Judæa, et obedite Chaldæis: omnes enim qui ingredientur Ægyptum morientur gladio, fame et peste.

XLIII. Contemnunt illi et fugiunt, secumque Jeremiam pertrahunt in Ægyptum. Jeremias in Taphnis prophetat: veniet Nabuchodonosor, et percutiet terram, delubra et deos Ægypti.

XLIV. Quare, o Judæi, provocatis Deum sacrificando diis alienis in terra Ægypti?

Ecce ego tradam Pharaonem Ephree in manu quærentium animam illius.

XLV. Hæc dicit Dominus ad Baruch: Dixisti, væ misero mihi, quoniam addidit Dominus dolorem dolori meo.

Ecce quos ædificavi, ego destruo: et tu quæris tibi grandia? dabo tibi animam tuam in salutem.

XLVI. Hæc dicit Dominus adversus exercitum Pharaonis Nechao: Præparate scutum, state in galeis, polite lanceas, induite vos loricis.

Vitula elegans atque formosa Ægyptus: stimulator ab Aquilone veniet ei. Post hæc habitabitur sicut in diebus pristinis.

XLVII. Hæc dicit Dominus contra Palæstinos: Venit calvitium super Gazam, conticuit Ascalon.

O mucro Domini, usquequo non quiesces? Quomodo quiescet, cum Dominus præceperit ei, ibique condixerit illi?

XLVIII. Ad Moab: Fugite, salvate animas vestras: et eritis quasi myricæ in deserto.

Date florem Moab, quia florens egredietur: maledictus, qui prohibet gladium suum a sanguine.

XLIX. Ad filios Ammon: Ulula, Hesebon, quoniam vastata est Hai: Melchom capietur, sacerdotes ejus et principes ejus simul.

Parvulum dedi te, o Edom, in Gentibus, contemptibilem inter homines.

Quomodo dereliquerunt civitatem laudabilem, urbem lætitiæ?

Succendam ignem in muro Damasci, et devorabit mœnia Benadad.

L. Capta est Babylon, confusus est Bel, victus est Merodach.

Gladius ad Chaldæos, ait Dominus, et ad habitatores Babylonis, gladius ad divinos ejus; gladius ad fortes illius, gladius ad equos ejus, et ad omne vulgus ejus.

LI. Fugite de medio Babylonis, et salvet unusquisque animam suam: quoniam tempus ultionis est a Domino: vicissitudinem ipse retribuet ei.

Calix aureus Babylon in manu Domini, inebrians omnem terram: de vino ejus biberunt gentes, et ideo commotæ sunt.

Ecce ego ad te, mons pestifer, qui corrumpis universam terram: evolvam te de petris, et dabo te in montem combustionis.

Sanctificate contra Babylonem Gentes, reges Mediæ, duces ejus, cunctamque terram potestatis ejus.

Inebriabo Chaldæos, ut sopiantur, et dormiant somnium sempiternum.

Deducam eos quasi agnos ad victimam; et quasi arietes cum hœdis.

Laudabunt super Babylonem cœli et terra, et omnia quæ in eis sunt: quia ab Aquilone venient ei prædones.

Qui fugistis gladium, venite; recordamini procul Domini, et Jerusalem ascendat super cor vestrum.

Dic Saraiæ: Cum veneris in Babylonem, leges omnia verba libri hujus, librumque projicies in medium Euphratem, et dices: Sic submergetur Babylon, et non consurget a facie afflictionis.

Gloria Patri, et Filio, et Spiritui Sancto: sicut erat in principio, et nunc, et semper, et in sæcula sæculorum. Amen.

COMMENTARIUS
IN THRENOS
SIVE
LAMENTATIONES JEREMIÆ.

PRÆFATIO.

Threni maxime pathetica et affectuosa totius S. Scripturæ sunt pars. Jeremias enim uti (teste Isidoro Pelusiota l. 1. epist. 298.) omnium Prophetarum fuit calamitosissimus, ita pariter omnium maxime threnodus hic ubique cunctos ad dolorem, luctum et ploratum excitat. Jeremias, inquam, vel potius Spiritus Sanctus per Jeremiam, in hisce Threnis videtur omnia sua lamenta conglobasse, atque compassioni, planctui et lacrymis habenas omnes laxasse. Idque merito, quippe qui videbat omnes suas prophetias, minas, monita et obsecrationes in irritum cecidisse, deplorata omnia, urbem Jerusalem quam tantopere salvare cupiebat, Judæam, rempublicam, et regnum gentis suæ, templum illud Salomonis orbis miraculum, populum Dei, adeoque Synagogam totam, Deique Ecclesiam vastatam, eversam et incensam a Chaldæis. Juste ergo inconsolabiliter lamentatur, et suspirat gemitibus inenarrabilibus, ut suo exemplo suos cives gemere doceat, et pœnitentiam agere, ut a Deo veniam, atque gentis, urbis et reipublicæ restitutionem impetrent: uti de facto impetrarunt, quando 70. captivitatis anno a Cyro in patriam remissi sunt, urbs et templum reædificata, respublica et Ecclesia restaurata fuerunt.

Ostenditur juxta Jerusalem, et in ejus chorographia depingitur ad meridem urbis, non longe ab Haceldama fovea Jeremiæ, in qua ipse aspiciens Jerusalem a Chaldæis vastatam, dolens et flens hosce Threnos dictavit, ubi Helena Imperatrix mirifica construxit opera, ait ex Nicephoro Adrichomius in descript. Jerusalem, num. 224.

Dat ergo Jeremias hic nobis typum, exemplum et carmen, quod in urbium, regnorum, reipublicæ et Ecclesiæ aversione, quod in publica calamitate et clade, quales plurimas hisce annis in Belgio vidimus et videmus, totidem verbis usurpemus; ut intimo compassionis affectu has strages tum corporum, tum magis animarum, sanguineis lacrymis apud Deum deploremus. Quocirca merito Paschasius censet hoc triste Jeremiæ carmen vocari posse Threnos threnorum, vel lamentationes lamentationum; sicut lætum Salomonis Epithalamium vocatur Canticum canticorum: uti enim eo nihil lætius, ita hoc nihil tristius in Scriptura aut apud profanos reperiri potest, ut cum eo comparata tragica Senecæ, et similium, umbræ esse videantur, et ludi poetarum arte rhetorica conscripti et conficti. Hic enim non ars loquitur et gemit, sed ipse Spiritus divinus, qui totum Jeremiam occupaverat, ut gentis suæ populique Dei excidium plangeret gemitibus inenarrabilibus.

Rursum *mystice* Jerusalem hæc ita vastata communiter accipitur hominum respublica et societas, sive genus humanum *in* Adamo diaboli fraude eversum, atque de primæva felicitate, paradiso et originali innocentia dejectum. Proprie vero ac peculiariter Jerusalem hæc est anima, quæ peccato mortali consentiens, statu justitiæ et regno Dei privata, dæmonis regnum, jugum et tyrannidem subit, et clades longe majores, quam Jerusalem olim, vel quodvis regnum aut respublica eversa, experiri et perpeti cogitur, ut merito pœnitens Threnos hosce usurpet, ac inter alia dicat illud c. 3. v. 12. *Tetendit arcum suum, et posuit me quasi signum ad sagittam, misit in renibus meis filias pharetræ suæ*; et v. 15. *Replevit me amaritudinibus, inebriavit me absinthio.* Exempla et lamenta pœnitentium stupenda vide apud Climachum gradu 5. de Pœnitentia; et item in Vita S. Mariæ Magdalenæ, S. Mariæ Ægyptiacæ, et S. Pelagiæ pœnitentis. Audi et S. Hieron. de seipso epist. ad Florentinum: *Ego cinis, et vilissima pars luti, et jam favilla: ego cunctis peccatorum sordibus inquinatus, diebus ac noctibus operior cum tremore reddere novissimum quadrantem. Sed tamen quia Dominus solvit compeditos, et super humilem et trementem verba sua acquiescit; forsitan et mihi in sepulcro scelerum jacenti dicat: Hieronyme, veni foras.*

Rursum symbolice in hisce Threnis Christi patientis affectus, ac dolorum acerbitatem ita in se graphice hic exprimit ac depingit Jeremias, ut Christum hic in cruce gementem, loquentem, lamentantem audire tibi videaris. Quare Ecclesia mater nostra hos Threnos sanctissimo anni tempore, hebdomada nimirum majori, ipsoque die veneris sancto usurpat et publica ac lamentabiliter decantat, ut Christum patientem repræsentet, omnesque ad compassionem moveat atque ad pœnitentiam peccatorum, dolorem, seriam confessionem vitæque emendationem efficacissime excitet et

impellat. Qua de causa et ipsas alphabeti litteras aleph, beth, gimel lugubri voce decantat; quod licet taxet hic Petrus a Figueiro, eo quod hæ litteræ non exprimantur in Hebræo; tamen recte ab Ecclesia inductum est, ut significetur hoc carmen esse alphabetarium, et quasi alphabetum pœnitentiæ a pœnitentibus usurpandum esse. Atque hinc alter sequitur Threnorum usus et fructus, scilicet quod Threni non tantum serviant propriæ cujusque meditationi, qua se quisque ad compunctionem, compassionem et orationem excitet; sed consequenter vel maxime serviant concioni, ut concionator horum meditatione commotus et compunctus, dolore et amore accensus iisdem populum et peccatores ad threnos, ad luctum et lacrymas concitet. Sane ad hoc nulla aptior vox, nulla potentior sententia, nulla efficacior oratio quam Threnorum. Atque hic unus est scopus et solus ad quem collimare debet concionator, scilicet non ut aures titillet, non ut sublimia doceat, non ut eloquentia plausum cieat, audiatque: Quam bene hic dicit, quam pulchre discurrit! sed ut auditores ad peccatorum detestationem, ad vitæ novæ propositum, ad planctum et suspiria impellat.

Pulchre non minus quam vere Noster P. Ramirez, celebris quondam in Hispania concionator, hoc judicium dabat bonæ vel malæ concionis. Vis, inquit, scire an concio bona, an concionator bonus fuerit? finita concione, inspice populum domum redeuntem: si videris eum exporrecta fronte hilarem, ad invicem colloquentem, conantantem, applaudentem: O quam bene dixit! quam eloquens, quam doctus, quam eleganter peroravit hic concionator! scito malam concionem, infructuosam et vanam; scito malum concionatorem et vanum fuisse. Sin populum domum redire videas tristem, demisso vultu, silentem, et quasi meditabundum ac perculsum; scias bonam fuisse concionem, bonum concionatorem, qui non aures, sed cor populi tetigerit et pupugerit, atque luctum et lacrymas elicuerit. Hoc est quod S. Hieron. docuit Nepotianum, scribens ad eum: *Docente te*, inquit, *in Ecclesia, non clamor populi, sed gemitus suscitetur: lacrimæ auditorum laudes tuæ sint*: ergo *prædicator* cum Jeremia planctum moveat instar turturis gemendo. *Illius*, inquit S. Bernard. serm. 59. in Cantic. *doctoris libenter vocem audio, qui non sibi plausum, sed mihi planctum moveat. Vere turturem exhibes, si gemere doceas. Et si persuadere vis, gemendo id magis quam declamando studeas oportebit.*

Talis fuit S. Vincentius Ferrerius, qui spiritu Apostolico concionabundus obiit Hispaniam, Italiam, Britanniam, Flandriam, Angliam, Scotiam, Hiberniam, nec tantum urbes majores, sed ubique villas et pagos Christi exemplo circumiens, ac prædicans: *Pœnitentiam agite: appropinquavit enim regnum cœlorum.* Quocirca quocumque is pedem intulisset, mox sequebantur generales priorum delictorum pœnitentiæ, communis morum reformatio: cessabant blasphemiæ, perjuria, aleæ, quin et ludi; tantaque erat omnium contritio, religio, modestia, ut prisca Apostolorum ætas rediisse videretur. Dicitur convertisse Judæorum viginti quinque, Saracenorum octo, Christianorum perditæ vitæ supra centum millia. Incedebat stipatus quadraginta asseclarum et auditorum millibus, ac mox a concione diverberantium se innumera erat multitudo.

Talis fuit S. Antonius de Padua juvenis 26. annorum: mortuus est enim anno ætatis 36. qui ex longa oratione et meditatione promens conciones, loquebatur, non ut homo, sed ut angelus. In Quadragesima concionans, ita Patavinos cives commovit ad planctum et pœnitentiam, ut turmatim per plateas publice se cædentes incederent, inclamantes: *Misericordia, misericordia.* Atque inde cœpit publicus disciplinæ in hebdomada sancta usus. Verba ejus erant ardentia, et quasi sagittæ igneæ feriebant corda audientium, quia manabant ex corde ardente. Inde audiebantur singultus, lacrymæ, tunsiones pectorum; sequebantur peccatorum insignium conversiones, morum et vitæ mutationes, hæresum abjurationes (fuit enim ipse malleus hæreticorum) usurarum restitutiones, etc. Hinc lingua ipsius incorrupta miraculo manet, quam 32. annis post ejus obitum sanctus Bonaventura Generalis Ordinis Francisc. in manus accipiens, exosculans et illacrymans: *O lingua*, inquit, *benedicta, quæ semper laudasti Deum, et alios laudare docuisti: jam patet quanti meriti et pretii sis apud Deum, qui te ad tam sublime officium efformavit.*

Hoc sæculo P. Ignatius Martinez e Societate nostra, vir magnæ doctrinæ, et majoris sanctitatis, Paduam veniens, linguamque eamdem visitans et exosculans, ita immutatus est, ut spiritum et linguam Sancti induisse videretur. Rediens enim in Lusitaniam, deposito veteri Rhetorum more, cœpit concionari apostolice, tanto spiritu et fructu, ut totam Lusitaniam commoverit, quæ etiamnum ejus, quasi apostolici viri, memoriam veneratur et celebrat. Da nobis, Domine, multos Vincentios, Antonios, Bernardinos: da Paulos, da Apostolicos præcones.

De S. Joanne Baptista, præcone primo pœnitentiæ et Christi, ait Christus Joan. 5. *Ille erat lucerna ardens et lucens.* Est enim, inquit S. Bernard. serm. de Nativ. S. Joannis, *tantum lucere vanum, tantum ardere parum: ardere et lucere perfectum. Audi quid dicat Scriptura, Eccles. 27. Sapiens permanet ut sol, stultus ut luna mutatur. Quia enim luna splendet sine fervore, modo pleno, modo exiguo, modo nullo videtur. Mutuatum siquidem lumen numquam in eodem permanet statu, sed crescit, deficit, extenuatur, annihilatur, et penitus non comparet. Sic qui conscientias suas in alienis labiis posuerunt, modo magni, modo parvi sunt, modo nulli, secundum quod adulantium linguis vel vituperare placuerit, vel laudare. At vero solis splendor igneus est, et cum fervet acrius, etiam oculis lucidior exhibetur. Sic sapientis ardor internus foris lucet: at si non datur si utrumque, eurat semper ardere magis. Ignem veni mittere in terram, et quid volo nisi ut accendatur?* Et inferius: *Ille erat lucerna ardens et lucens. Non ait: Lucens et ardens, quia Joannis ex fervore splendor, non fervor prodit ex splendore. Sunt enim qui non ea lucent, quia fervent: sed magis fervent ut luceant. At isti plane non fervent charitatis spiritu, sed studio vanitatis. Vultis nosse quemadmodum arsit Joannes et luxit? Ego utrumque in eo triplicem posse arbitror inveniri, et ardorem scilicet et splendorem. Ardens enim erat in seipso vehementi austeritate conversationis: erga*

Christum intimo quodam et pleno fervore devotionis: ergo peccantes proximos consolatia liberæ increpationis. Luxit exemplo, digito, verbo; opere seipsum, Christum indice, nosmetipsos nobis sermone declarans. Vere Cicero l. 2. de Oratore: *Ardeat, ait, orator, si judicem velit incendere.*

ARGUMENTUM.

Hic liber hebraice vocatur איכה *echo*, id est quomodo: quia ab hac voce incipit. Hebræi in commentariis vocant eum קינות *kinot*, Septuag. Θρῆνοι; id est lamentationes vel fletus. Threni ex Hebræo in Latinum conversi sunt a S. Hieron. in Græcum a Symmacho et Septuag. nam jam olim Aquilæ et Theodotionis versio in Threnis desiderata fuit. Titulus hic nullus est in Hebræo, sed in Græcis et Latinis Bibliis ac in textu Arabico Alexandrino; in Antiocheno enim desideratur (a Septuag. ut videtur, additus: unde non est canonica Scriptura: probatus tamen est ab Ecclesia, quæ eumdem titulum Bibliis Latinis, etiam Romanis præfigit) hic est: *Et factum est, postquam in captivitatem redactus est Israel, et Jerusalem deserta est, sedit Jeremias Propheta, flens, et planxit lamentatione hac in Jerusalem, et amaro animo suspirans, et ejulans dixit.* Unde clare liquet auctorem Threnorum esse Jeremiam, idque tota sentit Ecclesia. Rursum, Threnos esse compositos a Jeremia, non ante excidium Hierosolymæ, uti aliqui censuerunt, sed post illud: id enim clare dicit titulus.

Quæres an titulus hic sit Scriptura canonica, et ejusdem auctoritatis cujus sunt Threni? Negant S. Bonav. Lyran. Sanchez, a Castro, Francisc. Lucas in Notis Biblior. censentque ab interprete quopiam illum Threnis adjectum esse, ad hoc, ut Threnis argumentum præfigeret, quo simul eosdem apte et consequenter cum ultimo capite Jeremiæ, quo fuse narrata est vastatio Hierosolymæ, brevi ejusdem compendio copularet. Rationes sunt duæ: prior, quod hic titulus in pluribus codicibus desideretur, uti testantur Lyran. et Lucas; posterior, quod non exstet in Hebræo, sed in versione Septuag. unde ab illis videtur additus: illi autem interpretes dumtaxat fuere, non scriptores canonici. Idem dicendum est de epigraphe, sive titulo qui præfigitur capiti sexto, et de titulo præfixo Ecclesiastico; uti ibidem censet Jansenius.

Contrarium opinatur P. Gretserus tom. 1. defens. Bellarm. l. 1. 14. cujus ratio est, quod in Bibliis Romanis jussu Clementis VIII. editis in Præfatione utique ex mente et voluntate Pontificis, dicatur in hac editione Bibliorum nihil non canonicum contineri; eaque de causa se rejecisse orationem Manassis, et librum 3. ac 4. Esdræ, eo quod non sint canonici. In illis autem Bibliis hic titulus Threnorum, æque ac titulus Ecclesiastici inseruntur, vel potius præfiguntur textui Scripturæ canonicæ; ergo uterque est canonica Scriptura. Secundo, quia titulos et præfationes S. Hieronymi ab hac editione rejecerunt Romani eo quod non sint canonicæ: cum ergo hasce duas ponant: censent eas esse canonicas. Tertio, quia Sept.(ut patet in editione Regia et Romana) titulum hunc non præfigunt Threnis, sed ponunt in ipso eorum texto, et ab eo illos inchoant, eumque faciunt initium c. 1.

Prior sententia, uti communior, ita verior videtur. Hic enim titulus non est auctoris canonici, puta Jeremiæ, sed interpretum, puta Septuag. unde non exstat in Hebræo, nec in Syro, nec in Arabico, nec in Chaldæo: quod signum est ejus auctorem non esse Baruch. Hic enim scripsisset hebraice, uti scripsit Threnos ipsos, dictante Jeremia.

Rursum, in multis Bibliis hic titulus deest, et a multis interpretibus præteritur, puta a Theodoreto, Eusebio, Olympiodoro, S. Hieronymo, Paschasio, Rabano, Ruperto et aliis. Hi enim hujus tituli mentionem nullam faciunt in suis Comment.

Ad primum alterius sententiæ, respondeo primo, illa verba præfationis Bibliorum Clement. VIII. *In hac editione nihil non canonicum, nihil ascititium, nihil extraneum opponere visum est*, non esse Pontificis, sed auctoris præfationis, qui fuit unus e Doctoribus, qui huic Bibliorum emendationi et editioni jussu Pontificis præfuerunt, quæ facta est, ut ipse ait, *annuente* tantum Pontifice, non vero decernente et definiente singula. Itaque, cum ait: *Nihil non canonicum*, intellige, non ex Pontificis decreto, sed ex illorum qui editioni præfuerunt, opinione et sententia.

Secundo, *nihil*, id est nullum librum, librive partem non canonicam, *opponere visum est*, quales in aliis Bibliis appositæ visuntur, uti sunt oratio Manassis liber 3. et 4. Esdræ: quæ proinde in hac editione Romana rejecta sunt, ut ipse auctor præfationis mox explicando subjungit. Per *nihil* ergo, non intelligit titulos librorum, sed ipsos libros ipsumque Scripturæ textum: quare etiamsi addantur huic editioni librorum tituli, capita, capitum numeri, versus, etc. vere tamen dicitur, nihil non canonicum illi adjectum esse. Ita P. Serarius Prolegom. in Biblia c. 20. et præcedent. Idemque mihi asseruerunt Romæ viri docti, atque imprimis illustriss. Cardinalis Bellarminus, præfationis illius auctor, qui et l. 1. de Verbo Dei c. 20. *Apocrypha quoque esse*, inquit, *videtur præfatiuncula. quæ præfigitur Threnis Jeremiæ: nam nec est in Hebræis codicibus, nec in omnibus Latinis, et ab expositoribus non attingitur.* Denique, si quis accurate verba præfationis illius jam citata expendat, et cum iis quæ sequuntur conferat, videbit per τὸ *non canonicum*, non titulos, sed libros, librorumve partes non canonicas dumtaxat excludi: per *ascititium* vero excludi marginales concordantias, notas et varias lectiones, quæ Bibliis Plantinianis alliisque adscriptæ leguntur: per *extraneum* denique, præfationis et argumenta librorum, quæ ex S. Hieron. in aliis Bibliis iis præfixa visuntur. Sic enim auctor hæc verba partito explicare videtur, dum ternas hasce rerum classes ab hisce Pontificiis Bibliis, in sequentibus ordine jam dicto ablegat. Unde sequitur dumtaxat hanc præfationem, sive titulum Threnorum non esse extraneum, sed intraneum; quia scilicet

intra contextum Bibliorum ab immemorabili tempore repositus est, non tamquam Scriptura canonica, sed tamquam titulus libri et Scripturæ canonicæ, illi pro argumento a prisco aliquo scriba, vel a Septuaginta adjectus ot præfixus; sicuti Evangelio sancti Matthæi, non a sancto Matthæo, sed aliquo alio, adjectus est hic titulus quasi intranens, Evangelium secundum Matthæum. Nam ab eodem aliis Evangeliis similis est additus, ad ea ab invicem discernendum, nimirum hic: Evangelium secundum Marcum, secundum Lucam, secundum Joannem. De quo vide Maldon. præfat. in S. Matthæum. Sic Thren. 5. additus est ab aliquo hic titulus: *Orátio Jeremiæ*; nec ouim est in Hebræo.

Ad secundum jam dixi, Doctores hosce exclusisse præfationes S. Hieron. non ea de causa quod non sint canonicæ, sed quod sint recentes et extraneæ; non priscæ et intraneæ, quales sunt hæ Septuag. quæ tot sæculorum usu Scripturæ insertæ cum ea coaluisse, ideoque ei quasi intraneæ videntur.

Ad tertium respondeo, in nonnullis Græcis codicibus, uti Complut. titulum hunc non imponi, sed præponi capiti primo: in Latinis vero Bibliis, etiam hisce ipsis Romanis, clarum est præponi, esto eodem charactere quo textus impressus sit; cum in Plantinianis aliisque diverso eoque minutiore charactere eusus visatur. Denique in Bibliis Græcis, Regiis et Romanis *aleph*, et versic. primus Threnorum non huic titulo, sed statim post eum ad initium textus in margine annotatur: quo significatur ab eo incipere Threnos, non a titulo. Et ita Ecclesia in hebdomada sancta; Threnos orditur ab *aleph* et a textu, non ab hoc titulo.

De argumento Threnorum dissident interpretes. Primo, Hebræi, Chaldæus, Raban. Maldon. hic, et S. Hieron. in Zachar. c. 12. putant Jeremiam hic plangere cladem et mortem Josiæ regis Juda, cum ipso cæsus est a Pharaone Nechao; quod enim tunc Josiam planxerit Jeremias, patet ex 2. Paralip. 35. 25. Verum hic alius fuit planctus, aliique threni, qui interciderunt. Nam hisce nostris Threnis plangit Jeremias vastitatem et desolationem Hierosolymæ, ut patet tum ex titulo jam allato, tum ex ipsis Threnorum sententiis: tempore autem Josiæ Jerusalem non fuit vastata nec capta: ergo hi Threni non sunt de clade Josiæ.

Secundo, Eusebius putat Jeremiam hic in primo suo alphabeto plangere captivitatem Joachin vel Jechoniæ. Verum huic sententiæ obstat idem quod priori: sub Joachin enim non fuit vastata civitas, sed sub Sedecia.

Dico ergo, argumentum Threnorum est: plangit hic Jeremias urbis et templi excidium, et eversionem factam a Chaldæis, atque regis Sedeciæ totiusque populi captivitatem. Huic enim apte omnes Threnorum sententiæ conveniunt, eamque vel præsupponunt vel significant. Unde patet Jeremiam scripsisse hos Threnos anno undecimo Sedeciæ, qui fuit 19. Nabuchodonosoris: illo enim anno ipse cepit et vastavit Hierosolymam. Ita Origen. Theodor. Olympiodorus. Procop. Ubi adverte, excidium Hierosolymæ per Nabuchodonosorem et Chaldæos fuit typus excidii Hierosolymæ per Titum et Romanos; imo quod inchoatum est per Nabuchodonosorem, hoc perfectum et consummatum est per Titum: itaque hi Threni consummate accipi possunt de excidio Judæorum per Romanos, ut patebit c. 4. v. 10. et 20. Ita S. Hier. Theodor. et alii.

Nota primo: Threni ex ingenti doloris et compassionis affectu a Jeremia scripti sunt: unde pleni sunt affectuum: ideoque sententiæ sæpe non cohærent. Sicut enim qui vehementer dolet et affligitur, sine ordine jam clamat, jam luget, jam indignatur, jam obsecrat, et in omne pathos se versat: ita Jeremias hic iisdem affectibus et dolori suo, sine ordine aut ordinato discursu indulget, atque sententias quasi tumultuarie congerit, prout eas dolor effundit.

Nota secundo: Artificium hic majus est quam in cæteris prophetiis: carmine enim scribit, non certis quidem numeris temporum ac pedum, ut Latini et Græci solent, sed ut Hebræi, certo fere numero syllabarum; et initio carminis litteras Hebraicas ordine alphabeti pertexens, quod idem facit David Psalm. 118. Primus enim versus incipit ab aleph, secundus a beth, tertius a gimel, et ita consequenter. Quare acrostichi sunt hi versus. Atque ut hoc ipsum in Græca et Latina versione significetur, hac de causa hæ litteræ, aleph, beth, gimel, etc. singulis versibus integræ ad marginem ascribuntur, quod non fit in textu Hebræo; quia ibi singuli versus a singulis litteris, id est a dictionibus quæ a singulis litteris incipiunt, suo ordine inchoantur. Porro utitur Jeremias litteris hisce alphabeti, ut per eas quasi elementa, inquit Rupertus, tamquam pueri, ad scientiam Dei adipiscendam, et ad cordis compunctionem, vitæque emendationem nos æque ac Judæi inducamur. Simili modo et ratione docet ex Hebræis Origenes, tot esse libros veteris Testamenti quot sunt litteræ Hebræorum, scilicet 22. Quia, inquit, sicut litteræ sunt elementa ad omnem sapientiam, ita libri illi initia sunt ad omnem Dei cognitionem.

Porro a Græcis tale carmen vocatur acrostichis, præsertim cum ex primis aliquot versuum continuo ordine sequentium litteris, oratio aliqua connectitur, teste Cicer. l. 2. de Divinat. uti fit in quibusdam Ennianis et Sibyllinis. Quale est illud Sibyllinum, cujus primæ litteræ reddunt hanc sententiam, Ἰησοῦς Χριστὸς Θεοῦ υἱὸς σωτήρ, *Jesus Christus Dei filius Salvator*; quod recenset Euseb. lib. 4. de Vita Constantini, cujus sententiæ initiales litteræ rursum reddunt hanc vocem, ἰχθὺς, id est piscis, quo nomine proinde Christus subinde a Patribus appellatur.

Aliud mysterium in hisce alphabeti litteris non latet, inquit Lyran. et Vatablus, nisi litterarum Hebraicarum etyma velis interpretari, uti facit S. Hieron. epist. 155. ad Paulam Urbicam. Alii tamen, ut Rupert. Hugo, S. Thomas, putant hic aliquid mysterii, quod nos latest, contineri. Sanchez censet has litteras additas esse quasi notas, quæ Hebræis in memoriam revocarent, non tantum singulorum versuum initium sed et totam numerosam eorum compositionem; sicut in memoria artificiali, imagines phantasiæ objectæ revocant in memoriam totum quod discendum dicendumque est. Verum has imagines quisque sibi congruas format et fingit: nec apparet, quomodo hic singulæ litteræ totos versus repræsentare possint singulis hominibus.

Nota tertio: Sunt hic quatuor alphabeta juxta quatuor capita. In primo alphabeto c. 1. sub singulis

litteris, terni dodecasyllabi versus concluduntur. In secundo alphabeto c. 2. terni quoque versus sub una eademque littera continentur: quorum primus 16. reliqui duo 12. syllabarum sunt. In tertio c. 3. terni versus non solum sub una littera ponuntur, sed ab eadem etiam singuli inchoantur: quorum unus non servato ordine 12. alii 14. syllabarum esse solent. Quartum cap. 4. sub una littera binos versus complectitur. Hic ergo sunt dimetri, in cæteris trimetri. Quocirca S. Hieron. ep. 155. ad Paulam Urbicam, ait eos quasi Sapphico metro esse conscriptos, hoc est trimetro. Nam alioqui pedes et numeros Sapphici carminis non habent; atque numerus et mensura eorum jam ignoratur. Vetus enim Hebræorum poesis interiit.

Symbol. quadruplici hoc alphabeto innuitur, quod Jeremias non tantum Judæorum, sed et quatuor plagarum orbis, id est, totius mundi, peccata deploret, omnesque ad ea deplorandum invitet. Unde et infernus patere dicitur, et extendi ad stadia 1600. Apocal. 14. v. 20. Hic enim numerus a quadragenario est tetragonus. Nam quadragies quadraginta faciunt 1600. ut significetur, patere infernum ad quatuor mundi plagas, ad excipiendum impios undequaque in eum ruentes. Ita Petrus Bongus lib. de Numer. Mysteriis.

Nota quarto: Finis scribendi Threnos fuit, ut Jeremias hoc carmine suam in patriam charitatem et commiserationem testaretur, atque ejus modulatione suum et civium suorum dolorem leniret, atque alios ad commiserationem flecteret, omnesque ad pœnitentiam, reconciliationem cum Deo, ac peccatorum fugam incitaret. Quare S. Gregor. Nazianz. orat. 1. pacificatoria: *Quoties*, inquit, *has lamentationes lego (lego autem quoties ea lectione præsentis felicitatis sensum castigare voluero) vox mihi inter legendum abrumpitur, et lacrymis obruor et velut sub respectum venit illa clades, et cum lugente luctum conjungo.*

Finis ergo et scopus Spiritus Sancti et Jeremiæ in Threnis conscribendis fuit, primo, parentare Hierosolymæ jam vastatæ et quasi mortuæ. Celebrat enim hic funus et exsequias ejus, utpote patriæ et matris suæ amantissimæ, eoque simul lenit dolorem suum et civium suorum. Ad hoc enim inventum est carmen funebre. Secundo, hoc carmen est quasi epitaphium quod Hierosolymæ memoriam ad posteros transmittat. Tertio, idipsum est stimulus ad pœnitentiam, ut Judæi ad Deum conversi, veniam, ac suam et Hierosolymæ restaurationem a Deo impetrent. Quarto, tropolog. datur hic schema et forma sacri luctus et pœnitentiæ, de quo mox plura. S. Chrysost. homil. in titulum Psalmi 50. *Prophetæ*, inquit, *velut quidam pictores sunt virtutis, ac militiæ*, qua contra peccata ac diabolum decertamus. Alii Prophetæ alias virtutes pingunt. Jeremias pictor est tum crucis, tum compunctionis. Hac enim excelluit, eamque lectori imprimit: ubique enim threnodus gemit et plangit: quia *magna*, inquit, *velut mare est contritio tua*, o Jerusalem. Porro compunctio mater est devotionis, omniumque virtutum. Si vis sentire devotionem, da te solitudini et compunctioni, et, ut ait Psaltes, in cubili et corde tuo compungere: nam, ut ait Psal. 50. *Sacrificium Deo spiritus contribulatus, cor contritum et humiliatum, Deus, non despicies.* Et auctor lib. de Spiritu et anima, tom. 3. S. August. cap. 49. *Meditatio*, ait, *parit scientiam, scientia compunctionem, compunctio devotionem, devotio perficit orationem.* Compunctio enim gignit primo, humilitatem. Quis enim superbiat, qui se infernum commeruisse considerat? Secundo, patientiam, ut omnes humiliationes, mortificationes, morbos, adversitates, tribulationes, persecutiones fortiter, imo alacriter suscipiat, Deoque gratias agat, et canat cum S. Theodoro in tormentis: *Benedicam Dominum in omni tempore, semper laus ejus in ore meo.* Benedictus Deus, qui leniter in hac vita mea peccata castigat, ne ea puniat æternis gehennæ incendiis. Tertio, amorem Dei. Quis enim non summo diligat Deum, a quo se veniam læsæ majestatis divinæ gratis consecutum, inferno erutum, et cœlo redditum confitetur? Quarto, amorem proximi. Nam qui offendit Deum, jam hujus offensæ gravitatem et indignitatem agnoscens, satagit eam compensare conversione aliorum qui Deum honorent et glorificent; uti S. Paulus suam Ecclesiæ persecutionem sarcivit et compensavit omnium Gentium conversione, ac perpetuis et heroicis laboribus et persecutionibus, quos pro ejus propagatione continuo et generose sustinuit. Quinto, compunctio mentem avocat a terra omnique concupiscentia terrena, ac jungit Deo. Ei enim qui vere compungitur, amarescit mundus, et nil sapit nisi Deus. Unde sanctus Bernard. tract. de Modo bene vivendi c. 10. *Bona*, ait, *compunctio thesaurus est desiderabilis, et inenarrabile gaudium in mente hominis. Anima quæ in corde habet compunctionem, proficit ad salutem; lacrymæ pœnitentium pro baptismate reputantur apud Deum.* Et paulo post: *Compunctio cordis, sanitas est animæ. Compunctio mentis, illuminatio est animæ: quia tunc anima illuminatur, quando ad lacrymas compungitur. Compunctio lacrymarum, remissio est peccatorum: quia tunc peccata dimittuntur, quando cum lacrymis ad memoriam reducuntur. Compunctio Spiritum Sanctum reducit ad se: quia cum Spiritu Sancto mens visitatur, statim homo peccata sua plorat.*

Hisce de causis illustres Sancti, qui aliquando peccatum mortale commiserunt, tota vita se addixerunt compunctioni et pœnitentiæ. Licet enim scirent Deum hoc peccatum sibi jam condonasse, tamen ex zelo amoris et honoris divini, ejus offensam jugiter in se vindicare voluerunt. Profunda enim considerantes quanta sit illa majestas, potentia, bonitas divina, quamque illa peccato lædatur et offendatur, noluerunt sibi parcere, sed jugiter peccatum hoc punire, ut Deo amorem et honorem, quem peccando læserant, pœnitendo restituerent. Audierat S. Magdalena a Christo: *Remittuntur ei peccata multa, quoniam dilexit multum*; et tamen per triginta annos usque ad mortem in Bauma sua pœnitens, continuis lacrymis, gemitibus, pœnitentiis, orationibus sese addixit, omnibusque sæculis exemplar pœnitentiæ sese constituit.

Sciebat Petrus qui Christum negaverat, Christum se respexisse, et culpam hanc condonasse; et tamen singulis noctibus ad galli cantum, ait S. Clemens, procidens in genua lacrymis uberrimis illam deflevit, adeo ut oculi ejus ex assiduo ploratu apparerent quasi sanguine respersi, inquit Nicephor. l. 2. c. 37.

Audierat S. Paulus, post persecutionem vocatus a Christo: *Vas electionis est mihi iste*; et tamen passim

inter pœnitentes se collocat. *Ego*, inquit, *sum minimus Apostolorum, qui non sum dignus vocari Apostolus, quoniam persecutus sum Ecclesiam Dei*, 1. Corinth. 15. 9. Et: *Fidelis sermo, et omni acceptione dignus: quod Christus Jesus venit in hunc mundum peccatores salvos facere, quorum primus ego sum. Sed ideo misericordiam consecutus sum, ut in me primo ostenderet Christus Jesus omnem patientiam, ad informationem eorum, qui credituri sunt illi, in vitam æternam*, 1. Timoth. 1. 15.

Sciebat regius Propheta peccatum homicidii et adulterii sibi a Deo remissum. Nam mox ut de eo increpitus a Nathan Propheta, dixit: *Peccavi Domino*, ab eo audivit, *Dominus quoque transtulit peccatum tuum*, 2. Reg. 12. 13. et tamen jugiter compungitur, gemit, plorat, pro venia obsecrat. *Lavabo*, inquit, *per singulas noctes lectum meum: et lacrymis meis stratum meum rigabo*, Ps. 6. 7. Et Ps. 79. 6. *Cibabis nos pane lacrymarum; et potum dabis nobis in lacrymis in mensura*, hoc est magna mensura, ut imbrea et torrentes, ima flumina lacrymarum emittam, quæ bibam et potem.

S. August. etiam moriens, lacrymis se dabat, lacrymausque psalmos Pœnitentiales meditabatur et recitabat, ideoque nullum nisi medicum ad se admittebat. Addebatque, nullum quantumvis bene sibi conscium committere debere, ut sine pœnitentia e vita excederet. Ita Possidonius in ejus Vita c. 30. et 31.

Ut alios omittam, hoc compunctionis spiritu inter omnes Patres excelluit S. Ephrem, qui in omnibus suis scriptis non aliud quam mortem, judicium, luctum, pœnitentiam sonat, ut in eo hæc Christi beatitudo impleatur: *Beati qui lugent, quoniam ipsi consolabuntur.*

S. Ephrem. proximus est S. Hieronymus, qui passim in epistolis pœnitentiam, austeritatem, mundi contemptum, vitam perfectam verbo et exemplo docet, et inculcat: qua de causa epistolæ ejus dicendi libertate, efficacia, acrimonia, æque ac stili elegantia, spiritu et præceptis virtutum ac perfectionis, cuique statui accommodatis, superant omnes omnium Patrum et Doctorum epistolas, aureæque sunt et dignissimæ quæ ab omnibus assidue legantur et terantur.

Hoc suo compunctionis spiritu imbuit ipse omnes suos discipulos et asseclas, ac nominatim S. Paulam et Eustochium. Unde de S. Paula ita scribit in ejus Epitaphio: *In ea fontes crederes lacrymarum: ita levia peccata plangebat, ut illam gravissimorum criminum crederes ream. Cumque a nobis crebrius moneretur ut parceret oculis, et eos servaret Evangelicæ lectioni, ajebat: Turpanda est facies, quam contra Dei præceptum purpurisso, et cerusso, et stibio sæpe depinxi; affligendum corpus, quod multis vacavit deliciis; longus risus perpeti compensandus est fletu.* Epistola vero 17. S. Hieron. nomine S. Paulæ invitans S. Marcellam in Bethlehem, sic ex ejus persona ait: *Cum per Silo et Bethel ad nostram speluncam redierimus, canemus jugiter, crebro flebimus, indesinenter orabimus; et vulnerata jaculo Salvatoris, in commune dicemus: Inveni quem quæsivit anima mea: tenebo eum, et non dimittam.* Rursum S. Hieron. scribens ad Eustochium: *Amemus Christum, ait, ejusque semper quæramus amplexus; et facile videbitur omne difficile, brevia putabimus universa quæ longa sunt, et jaculo illius vulnerati per singula momenta dicemus: Heu me, quia peregrinatio mea prolongata est!*

Porro materia, objectum, causa et stimulus ad compunctionem est multiplex, sed maxima triplex. Primus, sunt peccata propria. Signum enim veræ pœnitentiæ et conversionis est, illa, licet jam remissa, perpetuo lugere et plangere. Secundus, peccata aliena, infidelitas, hæresis, grassationes, persecutiones, ærumnæ publicæ civitatum, provinciarum, regnorum, et totius Ecclesiæ. Ita S. Augustinus, Wandalis invadentibus Africam, et Hipponam obsidentibus, ipse in urbe ab iis obsessus, assidue non suam sed urbis et Africæ cladem plangebat, teste Possidonio in ejus Vita cap. 29. Tertius stimulus est, hoc exsilium, in quo tot periculis, tentationibus, ærumnis, infortuniis circumdati versamur. Quis enim in eo positus non gemat non suspiret ad cœlum, ad Deum? Certe suspirabat S. Paulus: *Infelix ego homo, quis me liberabit de corpore mortis hujus?* Suspirabat Psaltes: *Quemadmodum desiderat cervus ad fontes aquarum; ita desiderat anima mea ad te, Deus. Sitivit anima mea ad Deum fortem vivum: quando veniam et apparebo ante faciem Dei? Fuerunt mihi lacrymæ meæ panes die ac nocte, dum dicitur mihi quotidie: Ubi est Deus tuus? Hæc recordatus sum, et effudi in me animam meam: quoniam transibo in locum tabernaculi admirabilis, usque ad domum Dei*, Psalm. 41. Et: *Quis dabit mihi pennas sicut columbæ, et volabo, et requiescam?* Psal. 54.

Præclare S. Gregor. lib. 6. epist. 187. *Duo*, ait, *sunt compunctionis genera. Unum, quod æternas pœnas metuit: aliud, quod cœlestibus præmiis suspirat. Deum sitiens anima, prius timore compungitur, post amore. Ante enim semetipsam in lacrymis afficit, quia dum malorum suorum recolit, pro his perpeti supplicia æterna pertimescit. At vero cum longa mœroris anxietate fuerit formido consumpta, quædam de præsumptione veniæ securitas nascitur, et in amore cœlestium gaudiorum animus inflammatur, ac flet amorissime, quia differtur a regno. Contemplatur enim mens, qui sint illi Angelorum chori, quæ ipsa societas beatorum spirituum, quæ visio internæ charitatis Dei, etc.* Additque, hoc esse irriguum inferius et superius, quod petiit Axa a patre suo Caleb, Josue 15. Vide eumdem l. 23. Mor. c. 13. quod totum est de hac re.

Nota quinto; Falluntur Rabbini, dum putant has Lamentationes capitis primi, secundi et quarti esse librum illum quem combussit Joakim Jeremiæ 36. caput vero tertium Threnorum continere alium librum quem eodem cap. 36. jussu Dei pro priore combusto restituit Jeremias, eoque dictante rescripsit Baruch. Nam ille liber erat minatum de futuro excidio, hi vero Threni sunt lamentationes de excidio jam peracto et præterito. Secundo, ille liber continebat minas non tantum contra Judæos, sed etiam contra alias gentes, ut patet ibidem v. 2. Threni autem solius Jerusalem et Judææ excidium spectant. Tertio, ibidem v. 29. dicitur in libro illo scriptum fuisse: *Festinus veniet rex Babylonis, et vastabit terram istam.* Hæc autem verba in Threnis non inveniuntur.

Tropologice luget hic Jeremias captivitatem animæ sub peccato, inquit Origenes, quæ in Babylone, id est vitiorum confusione, ait Olympiodorus, vincta tene-

tur. Hæc enim Deo sponso suo viduata, vectigalis facta diabolo, in singulos sæpe dies, imo horas, novorum malorum operum et lapsuum, novæque culpæ æque ac pœnæ ei pendit tributum, ideoque exsulat et proscripta est a Deo, a cœlo, a Sanctis et Angelis, ab omni bono et virtute. Diabolus enim est verus Nabuchodonosor, id est, insessio angustiæ, ait Olympiodorus, scilicet est crudelissimus tyrannus. Quocirca B. Isaias Abbas t. 2. Biblioth. SS. Patrum orat. 29. lamentationes animæ peccatis subditæ, instar Threnorum Jeremiæ conscripsit, in quibus inter cætera ita plangit: *Væ nobis, qui in hoc exiguo vitæ spatio voluptati dediti sumus, quia ut iniquæ et brevi carnis cupiditati satisfaciamus, nos jucundissimo divinæ gloriæ spectaculo indignos constituimus.*

Væ nobis, qui carnem nostram, quæ in putredinem resolvenda est, et vermium esca futura, in peccatis fovemus et enutrimus, nec ignem, in quo sumus perpetuo excruciandi, nec vermem, qui numquam dormit, extimescimus.

Væ nobis, qui mortalitatem cum immortalitate non comparamus, et divinam ac formidandam rectitudinem negligimus.

Væ nobis, qui corporis morbos et dolores tam facile sentimus; in animæ autem ægritudinibus et vulneribus gravissimis caremus omni sensu.

Væ nobis, qui cum de omni actione, de omni verbo otioso, de omnibus denique improbis et impuris cogitationibus rationem reddituri simus apud judicem severissimum, tamen tamquam liberi simus futuri, nullis reddendis rationibus obnoxii, totum vitæ nostræ tempus sine ulla hujus rei sollicitudine transigimus.

Væ nobis, qui pulicum, et lendium, et pediculorum, et muscarum, et culicum, et apum morsus atque aculeos ferre non possumus; ob ingenti autem dracone, qui fauces horrendas aperit, ut nos devoret et absorbeat, omnibusque pestiferis mortis aculeis vulneret, nec studemus aufugere, nec ullum adversus eum imploramus auxilium.

Allegor. proprie Threni sunt planctus de Ecclesia militante, cum ipsa ob peccata suorum fidelium vexatur a persecutoribus; hæc enim est allegorica Jerusalem vastata. Ita Threnus hosce per omnia adaptat Ecclesiæ Alvarus a Pelagio l. 2. de Planctu Ecclesiæ initio, ubi plangit defectus et abusus laicorum, Ecclesiasticorum et Religiosorum in particulari. Vide et Card. Bellar. l. de Gemitu columbæ.

Audi similes S. Hieron. Threnos de cladibus sui sæculi (quales et hoc experimur) in Epitaphio Nepotiani: *Viginti et eo amplius anni sunt, quod inter Constantinopolim et Alpes Julios quotidie Romanus sanguis effunditur. Scythiam, Thraciam, Macedoniam, Dardaniam, Daciam, Thessalonicam, Achaiam, Epiros, Dalmatiam, cunctasque Pannonias Gothus, Sarmata, Quadus, Alanus, Hunni, Wandali, Marcomanni vastant, trahunt, rapiunt. Quot matronæ, quot virgines Dei, et ingenua nobiliaque corpora his belluis fuere ludibrio! Capti Episcopi, interfecti presbyteri, et diversorum officia clericorum. Subversæ Ecclesiæ ad altaria Christi stabulati equi, Martyrum effossæ reliquiæ. Ubique luctus, ubique gemitus, et plurima mortis imago. Romanus orbis ruit, et tamen cervix nostra erecta non flectitur.* Et inferius: *Felix Nepotianus, qui hæc non videt, qui hæc non audit. Nos miseri, qui aut patimur, aut patientes fratres nostros tanta perspicimus, et tamen vivere volumus, eosque qui his carent, flendos potius, quam beatos putamus. Olim offensum sentimus, nec placamus Deum. Nostris peccatis barbari fortes sunt, nostris vitiis Romanus superatur exercitus, et quasi hæc non sufficerent cladibus, plus pene bella civilia, quam hostilis mucro consumpsit. Miseri Israelitæ, ad quorum comparationem Nabuchodonosor servus Dei dicitur. Infelices nos, qui tantum displicemus Deo, ut per rabiem barbarorum, illius in nos ira desæviat. Ezechias egit pœnitentiam, et centum octoginta quinque millia Assyriorum ab uno Angelo una nocte deleta sunt. Josaphat laudes Domini concinebat, et Dominus pro laudante superabat. Moyses contra Amalec, non gladio, sed oratione pugnavit. Si erigi volumus, prosternamur. Proh pudor, et stolida usque ad incredulitatem mens! Romanus exercitus, victor orbis et dominus, ab his vincitur, hos pavet, horum terretur aspectu, qui ingredi non valent, qui, si terram tetigerint, se mortuos arbitrantur. Et non intelligimus Prophetarum voces: Fugient mille uno persequente? Nec amputamus causas morbi, ut morbus pariter auferatur, statimque cernamus sagittas pilis, tiaras galeis, caballos equis cedere.*

Lateburius explicat Threnos de B. Virgine plangente Christi tormenta et crucem. Verum hic sensus non est proprius, sed tantum accommodatitius.

Quomodo vero quædam ex Threnis proprie per allegoriam competant passioni Christi, dicam cap. 3.

Threnos ex præscripto Rabbinorum legunt Judæi in suis synagogis die nono mensis Ab, id est Julii; quia ea die corruit Israel, et Jerusalem cum templo succensa est.

Nota: Tomo 5. S. Hier. exstant Commentarii in Threnos, sed non sunt S. Hieron. idque patet tum ex stylo, tum quod in iis inveniantur sententiæ ex S. Gregorio Papa, qui longe S. Hieron. fuit posterior, decerptæ. Codex manuscriptus Gemblacensis tribuit eas Venerabili Bedæ. In operibus Rabani Basileæ excusis continentur et hi Commentarii, planeque videntur esse Rabani.

Scripserunt quoque in Threnos Origen. Olympiodor. Theodor. Procopius, et posterioribus sæculis Lyranus, Hugo, et alii multi, inter quos excellit Paschasius Ratbertus Abbas Corbeiensis, qui floruit anno Domini 880. Novissime e Societate nostra scripserunt Martinus Delrio, Gaspar Sanchez, et Christophorus a Castro.

CAPUT PRIMUM,

SYNOPSIS CAPITIS.

PLANGIT DESOLATIONEM JERUSALEM, NON PRIMAM SUB JOACHIN, SED EXTREMAM SUB SEDECIA TEMPLO COMBUSTO: ATQUE PER ANTITHESIN PRIORIS STATUS ET FELICITATIS BONA CUM MALIS POSTERIORIS, PUTA EXCIDII ET CAPTIVITATIS, CONFERT. SIC CHRISTUS ALLEGORICE FLEVIT SUPER JERUSALEM VASTANDAM PER TITUM, LUCÆ 19. v. 41.

1 QUOMODO sedet sola civitas plena populo: facta est quasi vidua domina Gentium: princeps
provinciarum facta est sub tributo. 2. Plorans ploravit in nocte, et lacrymæ ejus in ma-
xillis ejus: non est qui consoletur eam ex omnibus charis ejus: omnes amici ejus spreve-
runt eam, et facti sunt ei inimici. 3. Migravit Judas propter afflictionem, et multitudinem servi-
tutis: habitavit inter Gentes, nec invenit requiem: omnes persecutores ejus apprehenderunt eam
inter angustias. 4. Viæ Sion lugent, eo quod non sint qui veniant ad solemnitatem: omnes portæ
ejus destructæ: sacerdotes ejus gementes: virgines ejus squalidæ, et ipsa oppressa amaritudine. 5.
Facti sunt hostes ejus in capite, inimici ejus locupletati sunt: quia Dominus locutus est super eam
propter multitudinem iniquitatum ejus: parvuli ejus ducti sunt in captivitatem ante faciem tribu-
lantis. 6. Et egressus est a filia Sion omnis decor ejus: facti sunt principes ejus velut arietes non
invenientes pascua: et abierunt absque fortitudine ante faciem subsequentis. 7. Recordata est Je-
rusalem dierum afflictionis suæ, et prævaricationis omnium desiderabilium suorum, quæ habuerat
a diebus antiquis, cum caderet populus ejus in manu hostili, et non esset auxiliator: viderunt eam
hostes, et deriserunt sabbatha ejus. 8. Peccatum peccavit Jerusalem, propterea instabilis facta est:
omnes qui glorificabant eam, spreverunt illam, quia viderunt ignominiam ejus: ipsa autem gemens
conversa est retrorsum. 9. Sordes ejus, in pedibus ejus nec recordata est finis sui: deposita est vehe-
menter, non habens consolatorem: vide, Domine, afflictionem meam, quoniam erectus est inimicus.
10. Manum suam misit hostis ad omnia desiderabilia ejus: quia vidit Gentes ingressas sanctuarium
suum, de quibus præceperas ne intrarent in ecclesiam tuam. 11. Omnis populus ejus gemens, et quæ-
rens panem: dederunt pretiosa quæque pro cibo ad refocillandam animam: vide, Domine, et conside-
ra, quoniam facta sum vilis. 12. O vos omnes, qui transitis per viam, attendite, et videte si est
dolor sicut dolor meus: quoniam vindemiavit me ut locutus est Dominus in die iræ furoris sui.
13. De excelso misit ignem in ossibus meis, et erudivit me: expandit rete pedibus meis, convertit me
retrorsum: posuit me desolatam, tota die mœrore confectam. 14. Vigilavit jugum iniquitatum mea-
rum: in manu ejus convolutæ sunt, et impositæ collo meo: infirmata est virtus mea: dedit me Do-
minus in manu, de qua non potero surgere. 15. Abstulit omnes magnificos meos Dominus de me-
dio mei: vocavit adversum me tempus, ut contereret electos meos: torcular calcavit Dominus vir-
gini filiæ Juda. 16. Idcirco ego plorans, et oculus meus deducens aquas: quia longe factus est a
me consolator, convertens animam meam: facti sunt filii mei perditi, quoniam invaluit inimicus.
17. Expandit Sion manus suas, non est qui consoletur eam: mandavit Dominus adversum Jacob
in circuitu ejus hostes ejus: facta est Jerusalem quasi polluta menstruis inter eos. 18. Justus est
Dominus, quia os ejus ad iracundiam provocavi: audite, obsecro, universi populi, et videte dolo-
rem meum: virgines meæ, et juvenes mei abierunt in captivitatem. 19. Vocavi amicos meos, et
ipsi deceperunt me: sacerdotes mei, et senes mei in urbe consumpti sunt: quia quæsierunt cibum
sibi ut refocillarent animam suam. 20. Vide, Domine, quoniam tribulor, conturbatus est venter
meus: subversum est cor meum in memetipsa, quoniam amaritudine plena sum, foris interficit
gladius et domi mors similis est. 21. Audierunt quia ingemisco ego, et non est qui consoletur me:

omnes inimici mei audierunt malum meum, lætati sunt, quoniam tu fecisti: adduxisti diem consolationis, et fient similes mei. 22. Ingrediatur omne malum eorum coram te: et vindemia eos, sicut vindemiasti me propter omnes iniquitates meas: multi enim gemitus mei, et cor meum mœrens.

1. Quomodo.] Vox est non inquirentis, sed admirantis et obstupescentis ad tantam tantæ urbis et reipubl. cladem et eversionem, sicut dixerat Jerem. cap. 18. 16. *Omnis qui præterierit per eam obstupescet, et movebit caput suum.* Porro in hac clade admiratur Propheta tam calamitosam, et pene incredibilem status mutationem in rebus omnibus, sed maxime in tribus in quibus elucebat Hierosolymæ majestatis, scilicet primo, in populi frequentia, quæ jam redacta est ad solitudinem; hoc est enim quod ait: *Quomodo sedet sola civitas sine populo.* Secundo, in regis et magistratuum prudentia, qua Gentibus antea quasi domina præcellebat, jam illis est viduata. Unde ait: *Facta est quasi vidua domina Gentium.* Tertio, in imperio quo multis nuper solebat imperare, jam Chaldæis servit, et pendit tributum; hoc enim est quod tertium aleph versum concludens dicit: *Princeps provinciarum facta est sub tributo,* q. d. Fierine potuit ut magnifica et inclyta Jerusalem, civitas sancta, Syriæ emporium, paradisus Asiæ, ocellus Orientis, mundi regina, religionis arx, fidei fax, sacrorum columen, Ecclesiæ columna, thronus Dei, deliciæ hominum et Angelorum, a Deo et Chaldæis profanaretur, everteretur, combureretur? ut tot milliones hominum qui in ea erant, ad tam paucas, viles et pauperes animas redigerentur? ut David, Salomon, Ezechias, Josias, aliique illustrissimi ejus reges et principes in hoc regni deliquio una omnes quasi interirent? ut amplum illud et nobile Salomonis imperium concideret, et serviret Chaldæis?

Sedet.] Loquitur de Jerusalem quasi de matrona valde afflicta et mœrente: hæc enim præ mœrore et debilitate ac pudore (si violata sit, uti hic violata erat Jerusalem cum templo) solet sedere et plorare. Potest tamen secundo, cum Maldon. *sedet* accipi pro *jacet*; sedere enim, uti et stare, in Scriptura subinde non certum situm significat, sed tantum præsentiam, ut idem sit quod adesse et esse præsentem, sive quis stet, sive sedeat, sive jaceat, q. d. Quomodo Jerusalem jacet prostrata, quæ prius stabat, imo verticem supra omnes Gentes erigebat? Sic dixit cap. 48. 18. *Descende de gloria, et sede in siti* (in loco arido et siticuloso) *habitatio filiæ Dibon.* Sic Vespasianus devicta Judæa cudi fecit nummum, in quo Judæa quasi mulier pingebatur sedens, et incumbens palmæ. Palma enim est insigne Judææ, quia ejus est ferax.

Sedet sola civitas.] *Sola* primo, quasi deserta a civibus suis, ideoque lugens; secundo, quasi de solio gloriæ et regni dejecta; tertio, quasi menstruata, et ob menstrua polluta et immunda; sic enim Jerusalem vocatur v. 17. aut quasi leprosa (leprosi enim extra castra et urbes soli degebant) et separata a consortio et tutela Dei et Sanctorum, ideoque quasi projecta et excommunicata.

Facta est quasi vidua,] q. d. Jerusalem quasi vidua orbata est primo, rege suo, scilicet Sedecia jam capto; secundo, pontifice, scilicet Saraia jam a Chaldæis occiso; tertio, aliis principibus et magistratibus jam pariter vel occisis vel captis. Hi enim sunt quasi mariti reipublicæ, quæ iis ablatis fit quasi vidua. Hic sensus maxime innatus est et genuinus.

Secundo, *vidua*, quia derelicta est a Deo qui Synagogæ erat maritus, inquit Rupertus. Bonavent. et Dionys. unde ait *quasi*, quia maritus ejus, puta Deus, non est mortuus, sed eam tantum ut adulteram repudiavit, prædæque Chaldæis exposuit.

Tertio, τὸ *vidua* opponitur voci *domina Gentium.* Hebr. enim est רבתי בגוים *rabbati baggoim*, id est, magna, id est multa, gentibus, q. d. Jerusalem, quæ antea frequentabatur a Gentibus, tam proselytis et ad judaismum conversis, quam Gentilibus, mercium, sapientiæ, aliave de causa ad eam, quasi ad nobilissimum emporium confluentibus, jam iis viduata est. Ita Chald. et Origen. Unde Hebraice vidua vocatur אלמנה *almana*, id est, ligata, et silens, id est, serva, quæ antea erat domina. Vidua enim videtur habere ligatas manus, æque ac os, ut se in judiciis tueri, suasque injurias propulsare non possit; sed omnium calumniis et rapinis videtur exposita, dataque in prædam, quia ejus tutor et vindex, puta maritus, obiit. Talis erat hic Jerusalem.

Nota τὸ *quasi*, q. d. Jerusalem non est proprie fœmina et vidua, sed illi similis civitas. Rursum non est plane viduata et desolata, quia post 70. annos captivitatis rursum Dei ope et nutu replebitur copia tam principum et indigenarum, quam Gentium ad eam confluentium. Alii τὸ *quasi* exponunt, q. d. Jerusalem non est vere vidua, sed quasi; quia est mœcha et adultera. Sed hoc subtilius est quam solidius; agit enim de pœna, non de culpa Hierosolymæ.

Princeps provinciarum facta est sub tributo,] q. d. Jerusalem quæ sub Davide et Salomone dominata est Philisthæis, Moabitis, Syris, Ammonitis, Idumæis, aliisque gentibus et provinciis, ut patet 2. Reg. 8. et 3. Reg. 9. nunc servit Chaldæis barbaris et infidelibus, iisque pendit tributum.

Nota: Tributum vocatur Hebr. מס *mas*, a radice מסס *masas*, id est liquefecit. Significat ergo *mas* non tantum censum e facultatibus, sed omnem contributionem, omneque onus personale, quo tributarios in servitute alicujus se suaque omnia insumit, liquefacit et exhaurit; quod fit, cum verbi gratia quis damnatur ad agros et vineas colendas, ad fodinas metallicas, ad lateres formandos, ad onera bajulanda, etc. uti contigit Hebræis in Ægypto, Exodi 1.

Allegor. Synagoga fuit typus Ecclesiæ; dicatur ergo nunc de Ecclesia quæ olim in Græcia, Asia, Ægypto, Africa, Anglia, Scotia, Hollandia, Dania, Suecia floruit; jam vero Turcæ aut hæresis jugum patitur: *Quomodo sedet sola civitas? etc.*

Ita hosce Threnos Africæ a Wandalis Arianis afflictæ adaptat Victor Uticensis, in fine lib. 3. histor. Wandal. *Adestote*, ait, *Angeli Dei mei, et videte Africam totam dudum tantarum Ecclesiarum cuneis fultam, nunc ab omnibus desolatam; tantis ordinibus sacerdotum ornatam, nunc sedentem viduam et abjectam. Ma-*

num suum misit hostis ad omnia desiderabilia ejus. Egressus est a facie ejus omnis decor, etc. Deprecamini, Patriarchæ; orate, sancti Prophetæ; estote, Apostoli, suffragatores ejus. Præcipue tu, Petre beate, quare siles pro ovibus tuis? Tu S. Paule Gentium magister, cognosce quid Wandali faciunt Ariani, et filii tui gemunt lugendo captivi.

Tropolog. anima plena populo, id est probis cogitationibus et affectionibus quasi civibus, per peccatum iis orbatur et desolatur. Secundo, domina gentium, id est vitiorum et passionum, quas ratione regebat et Dei timore, jam omni hoc dominio, imo et Deo, et rationis imperio viduata est. Tertio, princeps in provinciis, id est anima suis potentiis et membris imperans, facta est mancipium dæmonis: *Tot sceptris serviens, quot dedita est vitiis,* ait S. Hieron. quibus dat tributum, cum iis omnes suas opes et vires impendit et exhaurit. Sceptrum ergo habet superbia in animа impii; sceptrum quoque habet avaritia, libido, cæteraque vitia: tot tyrannis servit impius, quot vitiis obtemperat. Nam sceptrum et dominium rationi eripit, illudque tradit concupiscentiæ, perinde ac si quis reginæ optimæ coronam detraheret, eamque meretricis petulantissimæ capiti imponeret: regina enim est ratio, meretrix est concupiscentia. Ita S. Chrysost. hom. 11. in epist. ad Romanos. Unde S. August. tract. 41. in Joan. *Tolle,* ait, *peccati regnum, noli dare concupiscentiis tuis vires: sequendo eas, aires eis addis: dando eis vires, quomodo vinces, quando contra te inimicos nutris viribus tuis?* Huic ergo animæ peccatrici Jeremias, id est prædicator commiserando et admirando dicit: *Quomodo sedet sola civitas plena populo: facta est quasi vidua domina Gentium? etc.* De gravitate peccati vide dicta Jeremiæ 2. in proœmio.

2. Plorans ploravit.] Primo R. Salomon putat hac geminatione duplicem ploratum significari, unum ob templi, alterum ob urbis eversionem. Verum dico esse hebraismum: *Plorans ploravit,* id est continuo et effuse ploravit, scilicet urbs Jerusalem, id est, pauci cives relicti Hierosolymis a Nabuchodonosor. Secundo et simplicius, urbi ipsi per prosopopœiam, ad pathos datur hic vita, vox, ploratus, etc. quia urbi tribuit personam matronæ olim felicis et gloriosæ, nunc vilis, miseræ et plorantis, ut dixi v. 1.

In nocte.] Chald. sic explicat: Cum Moses, inquit, exploratores in terram promissionis misisset, iique retulissent terram esse aditu difficilem, Judæi ea nocte præ tristitia plorarunt: quibus Deus iratus præcepit, ut ea nocte futuram templi vastationem deflerent. Sed hæ sunt Judæorum fabulæ. Ploravit ergo Jerusalem in *nocte,* id est in calamitate, cujus symbolum est nox, inquit Rabanus, sanctus Thomas et Lyranus.

Secundo, *in nocte,* quia nocte diei nonæ mensis Ab, capta est Jerusalem; quamobrem tunc cœpit ejus ploratus. Ita aliqui Hebræi, et idipsum quoque insinuat Chald. imo Script. Jerem. 52. 7.

Tertio et simplicissime, *in nocte,* quia nox ob silentium, solitudinem, vacationem a labore, tranquillitatem, collectionem et contractionem animi, aptior est meditationi, compunctioni et lacrymis. Ita Origen. Isidor. S. Thom. et alii. Alludit ad vocem *vidua:* sic enim vocavit Jerusalem, v. 1. nam vidua solet noctu maxime, mariti et socialis thori recordari, suamque viduitatem experiri ac deflere, ut ait sponsa Cant. 3. 1. *In lectulo meo per noctes quæsivi quem diligit anima mea.*

Quarto, addit Sanchez novam rationem: Quia, inquit, sicut servis nefas erat queri de dominorum imperio, licet crudeli et acerbo: sic etiam coram ingere aut animi languorem ostendere, capitale erat crimen. Sic coram Ariovisto rege *nemini in dolore summo mutire, nedum lacrymari licuit,* ait Cæsar. l. 1. de Bello Gallico. Ita Jerusalem hic subacta et serva coram Chaldæis interdiu plorare non audebat, plorat ergo nocte. Sic apud Sophoclem Electra felicem vocat Niobem, cui plorare filiorum mortem permissum est.

Lacrymæ ejus in maxillis ejus.] scilicet hærent et perennant, q. d. Jugiter lacrymatur, juges lacrymarum rivi ex oculis per maxillas ejus decurrunt; ut non curet eas abstergere, quia novæ semper affluunt, alæque aliis continuo succedunt. Aliter Hugo et Sanchez, q. d. Hærent in maxillis ejus lacrymæ quia, barbari Chaldæi non permittunt ei otium, ut faciem abluat, aut potius, quia ipsa, cum sit tota in luctu, non laborat de cultu et munditie, sed perennibus lacrymis luctum præ se fert et profitetur.

Non est qui consoletur eam.] Hoc ei ad cumulum doloris accedit, quod non habeat consolantem. Cum enim tristitia sit quasi onus quoddam infirmum animum prægravans: ubi amici lugenti condolent, videntur eum quasi juvare in onere portando, ipseque allevіatur sentiens se non solum onus suum portare, præsertim quia inde videt se ab eis amari, ex quo tacita quadam delectatione afficitur, quæ tristitiam minuit. Ita ex Aristot. sanctus Thomas 2. 3. q. 38. a. 3.

Hinc et S. Gregor. l. 5. Moral. c. 3. ait: *Laborantis visitatio est laboris sublevatio;* multo magis doleutis visitatio et consolatio, est doloris subleνatio. Quocirca David in persona Christi queritur Psalm. 68. *Sustinui, qui simul contristaretur, et non fuit: et qui consolaretur, et non inveni.* Et in inferno una e maximis damnatorum pœnis est, quod neminem in cœlo, vel in terra habeant, qui extremis eorum tormentis vel nutu compatiatur; sed omnes laudent in eis justum Dei judicium, eosque his et majoribus pœnis dignos esse censeant.

Ex omnibus charis ejus.] Chari et amici Hierosolymæ hic vocantur sacerdotes et Prophetæ, ait Hugo. Secundo, Gentium idola quæ colebant, et in quibus sperabant Judæi: cum his enim quasi amasiis suis fornicata fuit Jerusalem; sed jam in excidio ab iisdem fuit deserta et derelicta. Ita Raban. Tertio, hi chari sunt Angeli Custodes, inquit S. Bonaventura et Dionysius. Quarto, planius Origenes: Chari Hierosolymæ, inquit, sunt vicini Judæi aliarum urbium. Quinto, Olympiodor. sic explicat, q. d. In excidio Jerusalem alter alterum, amicus amicum non est consolatus, quia æque omnes fuerunt desolati. Sexto et aptissime, chari et amici Hierosolymæ hic vocantur gentes vicinæ, et amicæ antea Judæis, nunc inimicæ, quia cum Chaldæis vastarunt Judæos. Tales fuerunt Idumæi et Ægyptii. Hi enim hujus matronæ, scilicet Hierosolymæ, fuerunt amasii, ut dixit Jerem. cap. 4.

v. 30. quia eam quasi adulteri ad sua idola et vitia pertraxerunt: nunc vero hostes effecti eam par exeidium viduam factam deserunt, imo speruunt, irrideut et impugnant. Ita S. Thom. Hugo, Bonavent. Lyran. at Dionysius. Hæc enim justa est pœna meretricum et adulterarum, ut mel eis vertatur in fel, amasii in hostes, adulatores in irrisores.

Idem tropolog. contigit animæ peccanti: hæc enim cum creaturis et voluptatibus fornicata, mox ab iisdem amarorem, horrorem, nauseam, aliosque corporis et animi cruciatus, justo Dei judicio perpetitur, præsertim in morbo et morte. Idipsum duabus pulchris parabolis Barlaam clare repræsentat regi Josaphat apud Damasc. cap. 13. et 14. historiæ eorumdem.

3. Migravit Judas propter afflictionem.) Chald. Vatablus, Dionysius et Isidorus sic vertunt. Abiit Judas in captivitatem, eo quod ipse afflixit pupillos et viduas, et cum duritia tractavit servos Hebræos, nec eos stato a lege et Deo tempore liberos dimisit, ut patet Jerem. 34. 14.

Secundo, Lyranus et Rupert. *Propter afflictionem*, inquiunt, hoc est ut affligeretur et serviret Chaldæis propter peccata sua.

Tertio, Origen. *Propter afflictionem*, ait, hoc est quia afflixit, id est dejecit se, et servivit peccatis.

Quarto, optime Rabanus, Hugo, S. Thomas, Dionys. et Isidor. sic explicant, q. d. Judas, id est multi Judæorum, ut afflictionem, onera, tributa, servilia ministeria in aggeribus construendis, agris colendis, lateribus et calce compertandis, castris purgandis et muniendis, quæ quasi mancipia subituri erant, aut jam subibant, uti subierant in Ægypto, Exodi 1. et 5. ut, inquam, servitutem tantam, tamque variam, duram, et multiplicem Chaldæorum effugerent; migrarunt partim ante excidium Jerusalem, partim in illo, et post illud, ad vicinas gentes, scilicet Ammon, Moab, et præsertim Ægyptios: sed nec ibi invenit requiem, quia Chaldæi persequentes ibidem apprehenderunt eam, id est eos, puta Judæos: de iis enim loquitur nunc masculine, quasi de viro et populo; nunc fœminine quasi de matrona: talis enim est urbs et gens.

Omnes persecutores ejus apprehenderunt eam inter angustias,) in loco periculis undequaque septo ut effugere non posset, v. g. in arcto utrimque muris concluso; sic enim erant Judæi fugientes in Ægyptum: nam neque in Judæam redire poterant, quia ipsa a Chaldæis tenebatur: neque in Ægypto manere, quia ab iisdem vastabatur Ægyptus. In his ergo verum erat istud:

Incidit in Scyllam, cupiens vitare Charybdim.

Et istud:

Cinerem vitans in prunas incidit.

Nota in Hebræo pulchram et nervosam paronomasiam. Nam מצרים *metsarim*, quod significat angustias alludit ad מצרים *Mitsarim*, id est, Ægyptus, q. d. Migrarunt Judæi in *Mitsraim*, id est in Ægyptum, quasi in *metsarim*, id est in angustias suas, tamquam mures in muscipulam suam, scilicet in Chaldæorum captivitatem et gladium, qui eos ibi comprehendit. Hoc ais prædixerat et minatus fuerat Jeremias c. 42. v. 11. et c. 43. et 44. et 46.

Tropolog. multi ab Ecclesia fugiunt ad hæreticos, propter arctam servitutem mandatorum Ecclesiæ; sed et ibi in majores incidunt perturbationes animæ et conscientiæ. Secundo, anima pia cum a Deo affligitur, si eum fugere velit, in majores incidet afflictiones: dum enim crucem unam excutit, aliam graviorem incurrit. Tertio, Religiosus qui fugit labores Religionis, in sæculo majores inveniet angustias conscientiæ cruciantis, amicorum et curarum; item afflictiones ac tentationes a carne, mundo et dæmone.

4. Viæ Sion.) Id est viæ ad templum quod erat in monte Sion. Ita Orig. Hugo, Lyran. et Dionys. Secundo, et melius Sion, id est Jerusalem, cujus potior pars erat arx et mons Sion. Ita Theodor. Hugo, S. Thom. et Bonav. Hæ viæ ad Jerusalem lugent metaphorice, id est, desertæ sunt et desolatæ, sicut prata rident, cum florent. Cives enim civitatis, et turbæ viarum sunt quasi anima et vita: unde iis submotis videntur lugere et emori.

Aliter Lyran. Viæ, inquit, lugent, id est gramina et herbam copiosam, quasi comam instar lugentium produxerunt, eo quod nullius vestigio tererentur. Verum lugentes apud Hebræos, in luctu comam non alebant, sed tondebant, ut patet Job 1. 20. Jerem. 7. 29. Michææ 1. 16.

Secundo, viæ Jerusalem lugent metonymice, quia luctum excitant considerantibus tum veterem frequentiam et concursum ad solemnitates, scilicet Paschæ, Pentacostes, et Tabernaculorum, quibus omnes Judæi non tantum ex Judæa, sed ex toto orbe confluebant Hierosolymam: tum præsentem, eversa urbe et templo, solitudinem.

Omnes portæ ejus destructæ.) Portæ serviunt primo, ad speciem et decorem urbis. Secundo, ad munimen: unde olim erant altæ et munitæ quasi arces. Tertio, ad senatum et judicia: hæc enim olim judices peragebant in portis; quia ad eas liber omnibus tam indigenis quam exteris erat accessus. Quarto, ad nundinas, festa, ludos, omnemque populi panegyrim et conventum. In portis ergo destructis, hæc omnia pariter destructa et eversa esse significat. Unde c. 5. ait: *Senes defecerunt de portis, juvenes de choro psallentium.* Ita S. Thomas.

Sacerdotes ejus gementes,) quia munere suo amoti sunt; vel potius, ut Chald. quia cessant sacrificia eorum et sacra omnia: dum enim ea vigerent, sacrificantes hymnos et psalmos cantabant ac jubilabant; nunc iis ablatis, silent et gemunt.

Virgines, quæ in urbis et templi festis solebant choros ducere, et Dei laudes canere, 1. Regum c. 18. vers. 6. jam squalidæ sunt; hebr. נוגות *nugot*, id est afflictæ.

Allegor. virgines sunt sanctimoniales, aliæque quæ virginitatem Deo dicarunt; hæ squalent cum a pristina puritate et secessu deficiunt, atque mundanas familiaritates, urbanitates et colloquia sectantur, itaque faciem suam a Deo sponso suo ad homines convertunt.

Secundo et adæquate, virgines quælibet Hierosolymæ, quæ antea mire formosæ erant, ac nitoris et cultus studiosissimæ, jam in barbarorum Chaldæorum

potestatem redactæ eorumque ancillæ factæ, multæ etiam ab eis violatæ, lugent et squalent. Hoc est quod Sionidis superbis et comptulis minatus est Isaias c. 3. 24. *Et erit pro suavi odore fœtor, et pro zona funiculus, et pro crispanti crine calvitium, et pro fascia pectorali cilicium.* Quocirca *ipsa* mater Jerusalem, suarum filiarum amantissima, videns earum squalorem et sordes, tota est *oppressa amaritudine.*

Tropolog. viæ ad vitam, virtutem et cœlum sunt virtutes, fides, justitia, misericordia, etc. hæ lugent, quia ab hominibus desertæ et neglectæ sunt.

Secundo, portæ, id est sensus destructi sunt, cum per eos hostis, peccatum et mors, intravit in animam.

Tertio, sacerdotes gemunt, id est mens et spiritus, quæ solebant offerre Deo meditationes, oblationes et preces; jam peccato obruta gemunt, easque negligunt.

Quarto, virgines, id est puræ et cœlestes cogitationes squalent; hinc omnia amara sunt peccatori.

Rursum, portæ Jerusalem sunt virtutes animæ. Porta fundamenti est humilitas, porta excelsa in monte Sion est charitas: porta templi est religio: porta vallis est cognitio creatoris per pulchritudinem creaturarum: in hac sunt duæ valvæ, una creaturæ, altera creatoris: porta sterquilinii est confessio, per quam emittuntur sordes animæ: porta fontis est effusio lacrymarum: porta gregis est cura pascendæ animæ suæ et suorum: porta piscium est temperantia et observatio jejuniorum: porta equorum est robur et alacritas ad pugnandum contra hostem: porta Orientalis est fides: porta fictilis est consideratio fragilitatis humanæ: porta anguli est mutua beneficentia: porta media est mediocritas. Hæ omnes destruuntur per peccatum.

5. Facti sunt hostes ejus in capite,] id est in caput, q. d. Facti sunt hostes superiores, et dominantur Hierosolymis; Solymitæ vero olim rerum domini, nunc abjecti sunt, factique in caudam: sunt enim mancipia Chaldæorum.

Sic tropol. animæ peccatrici dominantur hostes, puta dæmones et concupiscentiæ. Audi S. Gregor. 1. Moral. 19. *Facti sunt hostes in capite, quasi dicat: Cum bonum opus non bona intentione sumitur, huic adversantes spiritus ab ipso cogitationis exordio principantur: tantoque eam plenius possident, quanto et per initium dominantes tenent.* Ubi S. Greg. per *caput*, trop. accipit initium actionis et intentionis. Nam, ut ait S. Bernard. l. de Præcept. et dispens. *bonum opus prorsus condemnat intentio prava.* Sicut enim ex lutulento puteo quidquid exit turbulentum est: sic ex animo corrupto nil nisi corruptum egreditur.

Inimici ejus locupletati sunt] Hierosolymæ spoliis. Hebr. est שלו *scalu*, id est prosperati sunt, feliciter eam expugnarunt et diripuerunt, itaque ex spoliis ejus *locupletati sunt.*

Quia Dominus locutus est.] Id est hæc ipsa comminatus est Judæis, si ab eo, ejusque lege deflecterent, per Mosen Deuter. 28 13. et Levit. 26 et alibi et nunc recenter per me Jeremiam, per Isaiam et alios Prophetas. Septuag. Chald. et Vatabl. vertunt: Quia Dominus afflixit vel humiliavit eam. Hebræum enim הוגה *hogo* deducunt a יגה *iago*, id est doluit et dolere fecit. Noster vero *haga* proprie deducit ab הגה *hoga*, id est meditatus est, mussitavit, locutus est.

Parvuli ejus, qui vix fari et incedere cœperant, quibusque proinde hostes, licet barbari, parcere solent, ducti sunt in captivitatem ante faciem tribulantis,] ante hostem Chaldæum, eos quasi pecora agentem et minantem in Chaldæam. Hic enim eos, non quasi pastor; sed quasi prædo, abripere cogitabat vel occidere.

Tropologice: Parvuli, novitii in fide vel religione, ducuntur in captivitatem, cum seniorum peccatis et pravis exemplis in dissolutionem et scelera abducuntur.

6. Et egressus est a filia Sion omnis decor ejus.] Nota: Filia Sion est Jerusalem, quia ipsa erat in valle et velut sub protectione arcis et montis Sion, quasi matris suæ. Ita Lyranus et Hugo.

Secundo, Origen. et Chald. Filia, id est cœtus et plebs, quæ in urbe Sion, quasi fœtus in matris utero continebatur.

Tertio et optime, Jerusalem urbs pulcherrima, dicitur *filia*, quia Hebræi urbes pulchras et dilectas, metaphorice vocant filias. Sic filia Babylonis est urbs Babylonis, sive ipsa Babylon formosa et amabilis quasi filia.

Decor.] Id est regnum, ajunt Hebr. et Vatabl. secundo, Lyran. regnum et sacerdotium; tertio et plenius, S. Thom. Hugo, Dionys. et Bonavent. *omnis decor*, id est omnis ornatus et templi, et domorum, et civium, et magistratus, et sacerdotum, et virginum, et politiæ rerumque omnium.

Facti sunt principes ejus velut arietes.] Legit interpres אילִים *elim*, id est arietes: jam aliis punctis legunt איָלים *aialim*, id est quasi cervi, scilicet timidi et fugaces, facti sunt Sedecias et principes Juda. Ita Chald. et Pagnin. Eam ob causam Achilles objurgans Agamemnonem apud Homerum, ait eum habere cor cervinum, id est esse timidissimum. Noster melius vertit, *arietes non habentes pascua*, id est sine cibo et pastu, q. d. Principes Hierosolymæ, quasi arietes emaciati, fame et lassitudine fuerunt confecti, cum in Babylonem captivi abirent, ita ut, Chaldæis ad gradiendum festine impellentibus, vix possunt ingredi. Ita Origen. Hugo, Lyran. et Dionys.

Tropolog. anima est filia Sion, id est speculationis, et filia Sion, id est cœli civis, quæ antea per meditationem sugebat lac Angelorum, jam per peccatum perdidit omnem decorem virtutum, quo Deo et angelis placebat præ omnibus creaturis: anima enim ornata gratia Dei, est regina pulcherrima, superans omnem naturalem pulchritudinem Angelorum omniumque creaturarum. Ratio est quia per gratiam fimus *divinæ consortes naturæ*, ut ait S. Petrus: ac per consequens excellentissime et proxime participamus supernaturalem et summam Dei pulchritudinem, quæ omnem naturalem et creatam in immensum transcendit. Vide hanc sponsæ pulchritudinem in Cant. Canticor. descriptam. Secundo, principes, id est ratio et voluntas, in ea præ fame rerum spiritualium lassa deficiunt. Hinc tertio, quo dæmon eas impellit, eo cogitatione et affectu feruntur: carent enim viribus et fortitudine resistendi; hanc enim habebant a gratia, qua jam sunt spoliati. Hæc tum omnibus, tum maxime Prælatis conveniunt: hi enim quasi arietes gregem

debent præire, docere, defendere, et pascere verbo et exemplo; sed si ad pascua voluptatum abeunt, ab hoste a tergo urgente minantur ad famem et mortem spiritus tum sui, tum suorum. Ita S. Hieron.

7. Recordata est.] Hebræi et Vatabl. vertunt satis apposite: *Recordata est Jerusalem in diebus afflictionis suæ, in quibus dabat pœnas prævaricationis suæ, omnium desiderabilium suorum*: quorum possessione olim exsultabat, nunc eorumdem amissione cruciatur: q. d. In diebus afflictionis suæ recordata est antiquæ prosperitatis suæ, auxitque illi dolorem recordatio, ut Ps. 136. v. 1. dicitur: *Super flumina Babylonis, illic sedimus et flevimus, cum recordaremur Sion*. Sed Sept. Chald. et Noster vertunt in genitivo, *recordata est dierum afflictionis suæ*. Verba ergo hujus versus involuta, ita ordinanda et exponenda sunt, q. d. Jerusalem recordata est primo, dies hosce præteritos, in quibus perfecte afflicta est; videlicet cum caderet populus in manus Chaldæorum absque auxiliatore: est enim hoc ejus vulnus recens, et quasi adhuc stillans et vivum. Secundo, recordata est simul causæ tantæ calamitatis, videlicet suæ prævaricationis. Tertio, denique recordata est omnium desiderabilium ornamentorum, quæ in urbe et templo fuerunt a tempore Salomonis. Cogita ergo quam tristis sit, cum se omnibus videt spoliatam, quamque se cruciet, quod tanta Dei beneficia non pluris fecerit et custodierit. Ita Paschas. Lyran. et Dionys.

Lysimachus rex cum præ siti se cum exercitu hosti tradidisset, hausta aqua clamavit: *Dii*, ait, *boni, quam exiguæ voluptatis causa quantum regnum amisi, et ex rege me servum effeci!* Idem dicat Jerusalem: idem dicat anima pœnitens.

Nota primo: Pro *prævaricationis*, hebr. est מרודים *merudim*, quod Vatabl. proprie vertit, *rebellionis*, scilicet in violanda Dei lege, et colendis idolis. Sed Septuag. vertunt, ἀπωσμῶν, id est *expulsionum suarum*, hoc est ut Pagnin. vertit, *indigentiarum, vagationum et transmigrationum suarum*; nimirum hi τὸ *merudim*, id est rebellionem, sumunt metonymice pro pœna rebellionis quæ fuit exsilium, et dispersio per gentes.

Nota secundo: Per desiderabilia, intelligit opes et delicias, quas quisque in excidio jam amissas recordatur et luget. Secundo, ut Vatabl. desiderabilia hæc sunt regnum, sacerdotium, pax, victoria, prophetiæ, cæteraque ornamenta illius populi; uti et templi, puta festa, oblationes, sacra vasa, vestes, etc. Hebræi τὸ *cum caderet populus*, referunt ad sequentia, tunc *hostes deriserunt sabbata ejus*. Melius Rom. Sept. Orig. et alii referunt ad præcedentia, q. d. Recordata est Jerusalem dierum afflictionis, etc. tunc, cum hostilis gladius in populum impune grassaretur, nec esset qui ei ferret auxilium; cumque hostis ei, ejusque festis et religioni petulanter illuderet.

Viderunt eam hostes. Chaldæi, inquit Hugo et Dionys. Melius a Castro, *hostes*, scilicet vicini Idumæi, Moabitæ et Ammonitæ: et deriserunt sabbata ejus] id est omnia festa, cultum et religionem Judæorum. Ita Latini omnes. Videntur ergo Chaldæi irrisisse tum circumcisionem, aliosque Judæorum ritus; tum proprie cultum sabbati, quod nimirum Deum colerent sacro hoc otio; ideoque eos coegisse ut in sabbatis æque, imo magis laborarent, quam aliis diebus profanis. Sic enim Gentiles Judæos ridebant, quod septimam diem, ac consequenter septimam temporis et vitæ partem otiando transigerent; indeque eos vocabant Sabbatarios. Audi Juvenal. sat. 5. Judæum depingentem:

Cui septima quæque fuit lux
Ignava, et partem vitæ non attigit ullam.

Vide quæ dixi de sabbato Deuter. 5. 12.

Verum Hebræi et Græci τὸ *sabbata* accipiunt appellative, vertuntque cessationes, vacationes, vacantias, quod scilicet jam cessent omnia negotia, commercia, lites, nundinæ, etc. in Jerusalem, uti minatus fuerat Dominus Levit. 26. 33. vel, ut Chald. quod cesset jam felicitas et lætitia, qua prius ex bonis suis fruebatur. Septuag. vertunt, ἐν μετοικεσίᾳ, id est, in habitatione ejus, scilicet solitaria, id est in ejus solitudine, vel in ejus transmigratione.

Tropol. anima pœnitens dum videt ob peccata se affligi, vel a vitiis, vel a vitæ ærumnis, gemit dum recordatur tum peccatorum, tum felicis status Adæ, atque virtutum et beneficiorum Dei quæ perdidit, instar S. Job c. 29. v. 2. quod hostis ex templo animæ suæ rapuerit altare thymiamatis, id est sacrificia et orationes; et candelabrum luminis, id est intelligentiam rerum divinarum; et mensam panum propositionis, id est virtutem eleemosynæ; et alia vasa, id est virtutes; tum denique quod dæmones rideant ejus religionem et cessationem a bonis operibus. Idem potest applicari animæ damnatæ.

Audi S. Gregor. 5. Moral. c. 22. *Hostes*, ait, *sabbata videntes, irrident, cum maligni spiritus ipsa vacationis otia ad cogitationes illicitas pertrahunt, ut unaquæque reproba anima quo remotior ab externis actionibus servire Deo creditur, eo magis eorum tyrannidi illicita cogitando famuletur*. Otium enim est pulvinar diaboli, fons et scaturigo malarum cogitationum omnisque peccati. Proprie autem Turcæ, hæretici, aliique infideles rident sabbata, id est festa Christianorum dum ipsi lasciviæ spectaculis, ebrietati, libidini festis diebus vacantes, turpiter otiantur. Ita risit et subsannavit legatus Turcæ bacchanalia Christianorum: dum enim Parisiis ageret apud regem Galliæ, videretque illis diebus miram Christianorum petulantiam et compotationes, ac statim post die Cinerum eorum modestiam et gravitatem: Quid, ait, accidit Christianis? heri videbantur ebrii et insani, odie videntur sobrii et sani: quis est iste cinis tantæ virtutis qui fronti eorum aspersus, mira metamorphosi ex stultis sapientes, ex petulantibus modestos, ex lascivis castos reddidit? *Cur enim quod dilectus repudiat, non irrideat inimicus?* ait S. Bernard. serm. 46. in Cant.

8. Peccatum peccavit.] Id est ut Vatabl. perpetuo, assidue et graviter peccavit. Per *peccatum* antonomastice intelligit idololatriam, quasi fornicationem spiritualem: loquitur enim de Jerusalem quasi de filia meretrice et adultera.

Propterea instabilis facta est.] Vatablus: *Propterea varie jactata est*, q. d. Ideo Synagoga suo loco mota, et captiva in Babylonem abducta est, quia a suo fundamento, puta a Deo, recessit. Sicut enim navis deserta a nauclero, omnibus ventis et undis jacta-

tur: sic et Jerusalem, at qualibet civitas deserta a Deo, rectore suo, bellorum at tumultuum fluctibus jactatur et propellitur. Hoc ei minatus est Jerem. cap. 34. vers. 17. at Moyses Deuteronomii cap. 28. vers. 25.

Nota: Impii in suis infortuniis fatum, Deumque inclementiæ impie accusant, pii vero se in seipsos et peccata sua pie et vere retorquent.

Secundo, Origen. Pagnin. et Vatabl. vertunt: *Propterea facta est in commotionem*, id est, capitis agitationem, id est, derisionem et ludibrium Gentibus, ut sequitur hic et cap. seq. v. 15.

Tertio, apte Hebr. נידה *nida* significat elongatam a consortio cæterorum, scilicet menstruatam, et sic Noster vertit vers. 17. unde quasi de tali subdit: *Viderunt ignominiam, et sordes in pedibus ejus*, q. d. Peccatum peccavit Jerusalem, pollutaque est sanguine immundo; propterea facta est in elongationem et separationem.

Tropolog. Anima ob peccatum, præsertim superbiæ, fit instabilis, et ex uno vitio in aliud ruit, donec tandem Deus denudet palam ejus turpitudinem, tuncque confusa et pœnitens retrorsum convertitur, et ad Deum redit, ut sequitur.

Porro hujus instabilitatis in peccatore causa est: prima, quia peccator avellit se a Deo, qui dicit: Ego sum qui sum, scilicet stabilis semper idemque; qui-que est אמת *emet*, id est, veritas, stabilitas, constantia tum sua, tum rerum omnium: solus enim Deus Angelos, cœlos, aliaque stabilia firmat et stabilit. Unde canit Psaltes Psal. 17. *Diligam te, Domine, fortitudo mea: Dominus firmamentum meum, et refugium meum.* Hinc et sanctus ille dicebat: Mens mea in Deo est fixa et solidata. Quod de Olympo monte cecinit Lucanus lib. 2. Phars. *Nubes excedit Olympus*, ideoque in eo non sunt venti, non pluvia, non nix: hoc de cœlo dixit S. August. l. 1. de Genesi contra Manich. c. 15. *Nubes excedit Olympus: pacem summa tenent.* Et Sapiens Eccli. 24. 11. *In his omnibus requiem quæsivi, et in hæreditate Domini morabor.* Et Psaltes Ps. 75. 3. *Factus est in pace locus ejus, et habitatio ejus in Sion.* Et Ps. 72. 28. *Mihi autem adhærere Deo bonum est: ponere in Domino Deo spem meam. Quid enim mihi est in cœlo? et a te quid volui super terram? Deus cordis mei, et pars mea Deus in æternum? Deus cordis*, quia tu solus cor imples et adæquas, imo superas. Legimus de S. Deicolo Abbate, quod semper facie erat læta et ridenti; cumque causam rogaretur, dixit: *Christum a me tollere nemo potest.* Hoc est quod rursum jubilans ait Psalt. Ps. 102. 2. et 5. *Benedic, anima mea, Dominum, qui replet in bonis desiderium tuum.* Secunda, quia cor hominis instabile est, eo quod sit amplissimum et immensum; quia infinitarum rerum est capax: unde infinitorum desideriorum in se habet perennem fontem et scaturiginem: quare hunc fontem, cum sit immensus et infinitus, nulla creatura vel creata voluptas, utpote finita et valde limitata et angusta, satiare et implere potest; sed solus Deus qui æque est immensus, a quo peccator se avertit, et hoc est quod ait S. August. lib. 1. Confess. 1. *Fecisti nos, Domine, ad te, et inquietum est cor nostrum donec requiescat in te.* Et tract. 24. in Joan. *Qui vult gaudere de se, tristis erit: qui autem de Deo vult gaudere, semper gaudebit: quia Deus sempiternus est.* Unde sapienter monens infert: *Vis habere gaudium sempiternum? adhære illi qui sempiternus est.* Et iterum in Soliloq. cap. 30. *Anima rationalis*, inquit, *facta est capax majestatis tuæ, ut a te solo, et a nullo alio possit impleri.* S. Augustinum ut magistrum sequitur S. Bernard. qui serm. in illud: *Ecce nos reliquimus omnia: Anima*, inquit, *rationalis cæteris omnibus occupari potest, repleri omnino non potest.* Nam quod ait Sapiens Eccles. 5. 9. *Avarus non implebitur pecunia*, hoc idem de aliis dicas: Ambitiosus non replebitur honoribus, nec gulosus epulis, nec potator vino, nec scortator libidinibus, etc. Causam subdit S. Bernardus: *Panis namque animæ justitia est, et soli beati, qui esuriunt illam: quoniam ipsi saturabuntur.* Idem lib. de Diligendo Deo, cap. 3. ait: *Anima re qualibet temporali inflari potest, satiari non potest: quia non sunt naturales cibi animæ.* Concludit ergo S. August. vel quisquis est Auctor lib. de Spiritu et anima: *Quid ergo per multa vagaris, homuncio, quærendo bona animæ tuæ et corporis tui? Ama unum bonum, in quo sunt omnia bona, et sufficit; desidera simplex bonum, quod est omne bonum, et satis est.* Tertia, quia omnis creata voluptas, quam ambit peccator, fluxa est et evanida, ac permixta cum multo felle et dolore, in quem fere semper desinit: *Extrema enim gaudii luctus occupat.* Quod dum videt peccator, post peccatum voluptatem habitam fastidit, et aliam quærit: quam dum paulo post evanidam videt, pari modo fastidit, et ita ad aliam et aliam semper abit, initio amans, mox nauseans; sicque inter alternantia desideria et fastidia, quibus continuo jactatur, miser vagatur et oberrat, quærens requiem, et non inveniens. Quarta, quia sicut una virtus ad aliam, ita unum vitium ad aliud transit et inclinat. Sicut enim est concatenatio virtutum, ita est et vitiorum, de qua vide Origenem homil. 23. in Numer. Quinta, quia remorsus et angores conscientiæ non sinunt peccatorem quiescere. Unde peccator partim quietem quærens, partim volens hos angores fugere vel excutere, ab una voluptate in aliam, ab uno peccato et loco in alium se transfert: sed infelix suos aculeos secum ubique defert: hac de causa Cain parricida factus est vagus et profugus, Genes. 4. 14. Lutherus ut hos remorsus obrueret, assiduus erat in popinis; sed postea acrius eum invadebant. Sexta, quia peccator laborat et æstuat plurimis pravis desideriis, adeoque peccatum non est aliud quam inordinatus animæ æstus et desiderium, puta febris animæ, inquit S. Ambros. Sicut ergo febris est calor vitiosus et exæstuans, qui quamdiu durat, nulla aqua, nullo frigore restingui potest; sed efficit ut febricitans semper sitiat, et corrupto appetitu nunc aquam, nunc vinum, nunc cerevisiam hanc illamve appetat, semperque bibat et nunquam satietur: ita prorsus se res habet in peccato et peccatore. Et hoc est quod ait Isaias cap. 57. vers. 20. *Impii autem quasi mare fervens, quod quiescere non potest, et redundant fluctus ejus in conculcationem et lutum.* Septima, quia anima justa per peccatum perdit suam virginitatem, id est, innocentiam; fitque meretrix, id est, levis et petulans ideoque alios et alios amasios quærit: est enim libido insatiabilis. Huc proprie respicit Jeremias: comparat enim Jerusalem meretrici.

Viderunt ignominiam ejus,] id est, nuditatem et turpitudinem: idololatras enim Script. comparat meretrici, cui Deus minatur ignominiam, id est, denudationem turpitudinis femorum et crurum; uti etiamnum subinde meretrices et fures in indusio publice in theatro, omnium ludibrio exponuntur. Ita Jerusalem suis rebus nudata et spoliata ob peccata turpissima fuit, et valde ignominiosa. Hinc quasi matrona cujus turpitudo et nuditas omnium irrisioni exponitur, præ pudore faciem suam convertit retrorsum, seque abscondere et latere conatur. Alii explicant: Convertit se vel conversa est primo, a mala, ad bonam vitam. Ita Origen. et Olympiodorus. Secundo, a gloria et prosperitate, in captivitatem. Ita S. Thomas et Lyran. Tertio, q. d. Vadens in captivitatem, frequenter retro respexit valadicens patriæ. Verum primus sensus, quem antea dedi, est litteralis et genuinus.

9. Sordes ejus in pedibus ejus.] Hebraice בשוליה besculeha, id est, in fimbriis ejus, quæ scilicet sunt in ora et extremitate vestis circa pedes. Ita Pagnin. Brixianus et alii. Pro *sordes* hebr. est טמאתה *tumata*, id est, contaminationes ejus, scilicet menstrua, vel potius sanguis et sordes ex fornicatione et puerperio, quæ ex puerpera post partum defluunt in vestis oram et fimbrias, q. d. Sicut in fornicariæ puerperæ fimbriis cruore infectis, scilicet ad pedes, apparent sordes ejus, quibus proditur ejus fornicatio et puerperium: sic in pedibus, id est, extrema hac Hierosolymæ vindicta, qua ipsa publice, nudis et sordidis pedibus, quasi serva et mancipium, ducitur in captivitatem, produntur ejus peccata quibus id meruit, ut ait Hugo et Bonavent. Sordes ergo pedum significant eam esse putidam et abjectam; ut omnes eam non tantum irrideant, sed et subsannent ac abominentur.

Secundo, Chald. Lyran. et Vatabl. sic explicant, q. d. Sicut mulier impudens non veretur sanguinem menstruum publice in fimbriis circumferre; ita Jerusalem sine ulla verecundia peccavit et fornicata est cum idolis, quasi suis amasiis.

Tertio, Paschas. et Hugo: Sordes, inquiunt, sunt peccata in pedibus, id est, in doctoribus et Apostolis, qui debebant aliis esse via et pedes ad bonum; hi enim suis sordibus et scandalis eos avertunt potius et abducunt. Verum hic sensus non est litteralis, sed mysticus.

Nec recordata est finis sui,] id est, hujus extremæ pœnæ, captivitatis scilicet, q. d. Cum esset in suis deliciis et peccatis, non cogitavit quid futurum esset sibi, quem finem habitura essent tot ejus scelera; ideo enim ipsi intensireut, et ob oculos ponerent Prophetæ; quod nimirum punienda esset et exciudeuda, postquam scelera sua, sicut Sodoma et Gomorrha, complesset, q. d. Ita peccavit, ut videretur non recordari esse Deum, qui eam tandem puniturus esset, æque ut illi qui dixerunt: *Quomodo scit Deus? et si est scientia in Excelso?* Psalm. 72. 11. Ita Chald. Hugo, Bonav. Lyran. Dionys. et Vatablus. Ex Hebræo vertas: *Sordes ejus in pedibus ejus, quia non est recordata finis sui*, q. d. Ideo audacter peccatis se surdidavit, quia non cogitavit eorum supplicium, seque propterea acerrime fore puniendam. Aliter Sanches, q. d. Diuturna erit servitus Jerusalem, cujus finis ipsa non recordabitur, quia libertatem, quæ finis est servitutis et exilii, non videbit nisi post longum tempus, in novo quasi sæculo, quando hisce emortuis, nova erit hominum generatio.

Allegorice Paschas. Judæa non est recordata Christi, qui finis est legis.

Tropolog. S. Thomas et Raban. Jerusalem et anima peccatrix non est recordata finis, id est mortis suæ et judicii extremi. Ita duo illi senes ardentes concupiscentia Susannæ: *Everterunt sensum suum, et declinaverunt oculos suos ut non viderent cœlum, neque recordarentur judiciorum justorum*, Daniel. 13. 9. Efficacissimum enim remedium contra peccata est meditatio novissimorum. Vide dicta Deut. 32. 29. Docet Albertus Magnus in l. de Vegetabilibus, corvum non redire ad nidum, si in eo ponatur cinis ac pulvis vitri: sic dæmon fugit a nido cordis nostri, si in eo posita sit memoria cineris et pulveris, in quem convertendum est vitrum; vitrum autem sumus nos, imo vitro fragiliores.

Deposita est vehementer.] Hebr. Chald. et Sept. *Descendit mirabiliter*, vel *corruit cum admirationibus*, id est corruit gravissime, corruit admirabili casu, omnibus admirantibus talem florentissimæ Hierosolymæ casum: Judæi vertunt, *parei pendit miracula* (hæc enim significat Hebræum פלאים *palaim*) ait Leo Castrius l. 3. Apologetici pag. 196. Quod recte adaptes Judæis spernentibus Christum ejusque miracula, imo ea calumniantibus ac dicentibus: *In Beelzebub ejicit dæmonia.* Idcirco enim excisi sunt a Tito.

Vide afflictionem.] ut miserearis, et ea ea eripias me. Propheta, nomine Jerusalem, ad Deum se convertit, ut se a tanta clade eripiat. Deus enim speculative semper cominus omnia videt: orat ergo Propheta, ut videat, id est videndo et miserando levet gentis suæ ærumnas.

Erectus est inimicus.] Hebr. est הגדיל *higdil*, id est magnificavit se, insolenter extulit et jactavit se, hostis, quasi non tua, sed sua virtute me dejecerit.

10. Manum suam misit hostis,] scilicet Chaldæi et eis se jungentes vicini Ammonitæ et Moabitæ, prædati sunt desiderabilia quæ erant in urbe et maxime vasa templi, et libros legis, ait Lyranus.

Quia vidit ipsa Jerusalem (ut patet ex Hebr. fœminino ראתה *raata*, hoc est *vidit*) id est vidit eo acta est, quod numquam ante viderat: Gentes,] scilicet Chaldæos, ait Raban. et S. Thom. vel magis proprie Gentes impias et impuras, scilicet Ammonitas et Moabitas, quibus ob scelera et omium Judæorum interdictus erat ingressus in Ecclesiam, id est in cœtum et congregationem Judæorum, ut essent de populo Judaico incolæ et cives Hierosolymæ, ut dixi Deuter. 23. 3. Has non tantum ipsam Ecclesiam, puta cœtum populi, sed, quod multo indignius est, libera et audacter ipsum sanctuarium, puta templum sanctum, ingredi vidit. Est ergo argumentum a minori ad majus; aliud enim hic est Ecclesia, aliud sanctuarium. Ita Chald. Theodor. Olympiodor. R. Salomon, Lyranus, Vatablus et Isidorus.

Aliter explicat Paschas. Hugo, S. Thom. et Mald. ut vox *quia* det causam expilationis, q. d. Quia Judæi induxerunt Gentes incircumcisas et interdictas in templum, ut patet Ezech. 44. 7. hinc ab eis illud ipsum spoliatum est: sicut permisit Deus ut Babylonii

expilarent thesauros regis Ezechiæ, quos ipse eisdem ostenderat, Isaiæ 39. v. 2. 4. 5.

Tertio, idem Paschas. et S. Thom. Deus permittit infideles et hæreticos spoliare templa et urbes, quia gentes, id est, sacerdotes, impure more Gentium viventes, ausi sunt ingredi sanctuarium, et sacra altaria, vasa ac victimas pollutis manibus pertractare. Sed hic sensus est symbolicus.

11. Quærens panem.] Loquitur de fame quæ fuit in Jerusalem tempore obsidionis, 4. Reg. 25. 3.

Dederunt pretiosa quæque pro cibo.] Sic peccator pro pane, imo mica una consolationis, puta pro exiguis deliciis, pro modica gula, fastu et ambitu, puncto honoris, dat omnia sua desiderabilia, quin et vires suas omnes, ipsamque animam impendit et dæmoni vendit.

Facta sum vilis,] omni vilitate, quam hucusque recensui et planxi. Sic et Septuag. Sed Chaldæus et Vatablus vertunt: *Quia fui epulatrix* (hoc enim quoque significat hebr. זוללה *zolela*) idcirco scilicet juste punior hac vilitate et fame. Arabicus vertit: *Vide, Domine, quod facta sim quasi prostituta omnibus transeuntibus viam*; hoc est quasi vilis serva, qua omnes ad libidinem abutuntur.

12. O vos omnes.] Inducit Jerusalem suas ærumnas deplorantem, easque per comparationem cum aliis exaggerantem. Pro *o* hebr. est לוא *lo*, id est, *non ad vos*, scilicet tam grave malum perveniat, quale ad me pervenit; non vobis contingat quod mihi contigit. Ita Syrus, Vatablus et Pagninus. Sed noster Interpres pro *cholem* substituit *scurec*, et pro *lo*, id est, *non* legit לוא *lu*, id est *utinam, o si ad vos*, scilicet perveniat doloris mei sensus, unde Chald. vertit: *Adjuro et obtestor vos omnes prætereuntes, declinate huc, aspicite et videte si est dolor sicut dolor meus.* Sic Sept. solent *lu* vertere per εἰ id est, si; vel εἴθε, id est utinam, et sic pro οἱ hic apud Septuag. videtur legendum εἰ, q. d. O si, utinam; aut certe, ut vult Maldon. pro οἱ legendum disjuncte per dissolen οἱ, quod respondet hebræo הוי *hoi*, id est, heu. Sunt verba plebis relictæ Hierosolymis, sive pauperum terræ, qui suum dolorem detegunt transeuntibus. Ita Theodor.

Denique Sanchez putat hoc esse epitaphium, quod Jerusalem in suo quasi busto, in quo ipsa sepulta jacet, incidi jubet, quo ipsa viatores alloquitur, ut dolorem suum dolendo solentur, q. d. O vos hospites, qui transitis, spectatisque non urbem, sed excisæ urbis informe bustum, videte si quispiam habuit graviorem, aut dolendi aut lacrymandi materiam. Qui sensus plane patheticus est. Sic passim in epitaphiis ipsi sepulti vivos et lectores alloquuntur, uti Ovidius in hocce suo, quod sepulchro inscribi curavit:

Hic ego qui jaceo, tenerorum lusor amorum,
Ingenio perii Naso Poeta meo.
At tibi, qui transis, non sit grave, quisquis amasti,
Dicere: Nasonis molliter ossa cubent.

Tropolog. eadem et plura dicit anima in Purgatorio, et magis anima damnata in inferno. Præclare S. Chrisost. homil. 5. ad populum: Tristitia, ait, nobis data est ut doleamus, non de morte aut alia re, sed tantum de peccato; ibi enim solum utilis est tristitia, cum alibi sit inutilis; nec enim dolendo possum mortuum, aut rem amissam revocare et recipere; sed tantum gratiam peccato amissam dolendo ac pœnitendo possum recuperare; hic ergo tantum utilis est dolor.

Allegor. multi hæc adaptant Christo peccata urbis et orbis luenti, matrique ei compatienti; utriusque enim dolori nullus fuit similis. Nam, ut ait Ethicus: *Pulsus doloris est amor.* Ut scias quanta sit febris et calor, tangis et tentas pulsum: ita ut scias quantus fuit dolor Christi et Virginis, cogita quantus fuerit utriusque amor tum mutuus, tum erga omnes homines. Nam mensura et *ulna doloris amor.* Quantus amor, tantus dolor; et vice versa, quantus dolor, tantus amor. Ratio a priori est, quia quantum quis amat bonum aliquod, tantum odit malum illi oppositum, tantumque dolet si illud ei infligatur. Quantum ergo Virgo amavit Christi salutem et vitam, tantum doluit de ejus cruciatu et morte.

Vindemiavit me,] q. d. Hostis Chaldæus aut Deus spoliavit me bonis omnibus, uti vinea in vindemia spoliatur omni suo fructu et bono. Hebr. עולל *olel* significat *racemare*, hoc est prætermissos in collectione uvarum, et in vindemia racemos vestigare, legere et carpere: ita enim Jerusalem prius quasi vindemiata fuit tempore Joakin, cum Nabuchodonosor inde extulit omnes thesauros, 4 Reg. 24. 13. Postea vero quasi racemata fuit, cum Nabusardan sub Sedecia omnia reliqua in ea spoliavit, et Babylonem transtulit, Jerem. 52. 17. et 4. Reg. 25. 13. Sic vindemia sumitur pro eadem racematione v. 22. et cap. 2. v. 20. Et hanc racemationem diserte comminatus est Judæis Jeremias cap. 6. v. 9. *Usque ad racemum colligent quasi in vinea reliquias Israel.*

Ut locutus est.] Hebr. הוגה *hoga* rursum verti potest: *Sicut afflixit me Dominus*, uti dixi v. 5.

In die iræ furoris sui.] Hebr. בחרון אפו *bacharon appo*, id est, in die iræ nasi sui. Sic vocat iram ac si sit flammeus halitus e naribus, et æstuans spiritus, qui quidquid comprehendit, adurit. Docte S. August. in Sententiis n. 157. *Ira, ait, Dei, non perturbatio est ejus, sed judicium quo irrogatur pœna peccato. Cognitio vero ipsius, et recogitatio mundanarum rerum, est incommutabilis ratio. Neque enim sicut homines, ita Deum cujusquam facti sui pœnitet, cujus de omnibus omnino rebus tam fixa est sententia, quam certa præscientia est.*

13. De excelso (de cœlo) misit ignem in ossibus meis.] Chald. *in castella mea*: כרך *keroch* enim vel כרכא *carca*, Chald. significat arcem, turrim vel urbem munitam a rotunditate; radix enim כרך *kerach*, significat involvere, convolvere, q. d. Vindicta Dei hostibus meis quasi faces suppeditavit et accendit, quibus non modo carnem et cutem, id est, agros et villas, sed ossa quoque mea, id est munitissimas quasque arces, turres, templum, palatia, quæ urbem quasi ossa firmabant, expugnaret, succenderet, et in cinerem redigeret. Ita Orig. Theodor. Hugo, S. Thom. Bonavent. Lyran. et Dionysius.

Secundo, Olimpiodor. Hugo, Paschas. Vatabl. S. Thom. Ignem, id est, divinam iram et vindictam, immisit in principes qui erant quasi ossa reip. eamque instar ossium fulciebant et sustentabant. Alludit ad Ezech 24. 9. *Væ civitati sanguinum, cujus ego grandem faciam pyram. Congere ossa, quæ igne succendam;*

consumentur carnes, et coquetur universa compositio, et ossa tabescent.

Tertio, Sanchez hæc metaphorice accipit: ignis, ait, significat acrem cruciatum, ossa significat interiora et viscera, q. d. Deus de cœlo immisit acrem cruciatum in intima mea, ut cor meum dolore emori, viscera mea angore dissolvi videantur.

ERUDIVIT ME.] Hebr. ירדנה *iirdenna*, id est, dominatus est ei, scilicet ignis ossi, id est, cuilibet ossium. Ita Vatabl. R. Salomon et Kimchi. Vel potius legendum ירדנה *iardenna*, id est, dominari fecit illum, scilicet ignem, in ossibus meis: *erudivit* ergo, id est, castigavit, punivit me igne: sicut aurum adulterinum purgatur, et quasi castigatur igne; et boves duri erudiuntur, id est castigantur, et domantur, stimulo. Vel potius Noster legit יורנה *iorenna*, id est, erudivit, hoc est, docuit me, per hanc pœnam deinceps non peccare, nec idola colere: unde Judæi deinceps post captivitatem Babylonicam idola non coluerunt, uti fecerant ante.

Tertio, Septuag. aliis punctis pro *iirdenna* legentes ירדנה *iaredenna*, a radice ירד *iarad*, id est, descendit, vertunt: *Deduxit* vel *descendere fecit illud*, scilicet os, id est, quodlibet ossium meorum.

Moraliter, disce hic sicut aurum vitiatum, quia solidum et durissimum est, excoquendum et a scoria purgandum est igne: ita urbes et provinciæ moribus omnino corruptæ, igne, peste, gladio a Deo purgandæ sunt; ut iis adulti et senes, qui in vitiis enutriti consenuerunt et incorrigibiles sunt, absumantur, et nova filiorum soboles succrescat, quæ hac patrum clade erudita sapiat, bonosque mores induat. Ita Judæi per captivitatem Babylonicam, quasi per ignem transeuntes, toti facti sunt alii, adeoque qui ante eam pronissimi erant ad idola, post eam omnia idola abominati sunt. Idem facit Deus, cum animam valde corruptam vult convertere; ingenti enim morbo, casu, aliave clade eam affligit et collidit, ut ad se redeat, resipiscat, seque reformet: alios eadem de causa in spiritu rapuit ad videndum inferorum pœnas, et cœlitum gloriam: alios per efficaces instinctus et meditationes aut prædicationes de morte et novissimis contundit et compungit, ut vitam mutent. Ita convertit Nabuchodonosorem mutando eum in bestiam; Saulum prosternendo Paulum effecit; Magdalene immittendo septem dæmones qui eam vexarent, a vitiis curavit.

Narrat Plutarc l. de Sera numinis vindicta sub finem, Thespesium sceleratæ et deploratæ vitæ hominem fuisse; de quo consultum oraculum num quæ spes foret eum emendandi? respondit: *Melior erit postquam fuerit mortuus.* Paulo post Thespesius gravi casu collisus per triduum exanimis jacuit: tertio die ad se rediit: rogatus quomodo rediisset, dixit in casu hoc animam suam edoctam e corpore prorsus aliam esse factam; alia enim omnia vidisse et sensisse: perinde ac si quis a navi in mare corruat alia sentit et sapit. Itaque vidisse se bonorum felicitatem; impiorum, ut Neronis, quin et proprii sui parentis, pœnas (in qua tamen visione fabulæ Gentilium admiscentur) ac quemdam e cognatis vita functis ad eum accessisse et salutasse: *Salve, Thespesi*; cui ille: *Non Thespesius vocor, sed Aridæus*: mox anima cognati: *Aridæus fuisti, sed deinceps eris Thespesius*, id est, divinus. Ita factum est; qui enim antea erat impius, spurcus, planeque vitiosus, hoc casu et raptu factus est pius, castus, justus, speculum virtutum: ita frangenda est malæ consuetudinis obfirmatio, et duro nodo durus quærendus est cuneus. Sicut ergo medicus ut curet laborantem morbo Gallico similive, qui sanguinem, humores, totumque corpus infecit et corrupit, prius exhaurit humores omnes ita corruptos per crebras purgationes, per sudores, per phlebotomiam, per inediam; hominemque quasi exsuccum reddit, redigitque pene ad portas mortis, ac deinde ita expurgatum novis pharmacis et cibis restaurat, renovat, sanat: eodem prorsus modo facit Deus, ut homines vitiis corruptos immutet et sanet.

EXPANDIT RETE PEDIBUS MEIS. *Rete* vocat insidias, quas Chaldæi quasi venatores, in omnibus viis Judæis tetenderant, ut nullum eis pateret effugium; omnes enim vias insederant, ut Judæos fugientes interciperent: hinc CONVERTIT ME RETRORSUM,] scilicet ex fuga reduxit me, id est fugitivos meos ad Nabuchodonosorem. Ita Hugo.

Secundo, Chaldæus et Maldonatus explicant, q. d. Fecit ut retro cadens terga verterem hosti.

Tertio, Origen. Olymp. et Lyran. explicant, q. d. Convertit me a gloria in ignobilitatem, ut e throno regni et gloriæ, in quo auguste considebam, retrorsum dejiceret, et præcipitaret in terram et in ergastulum.

Allegorice Paschasius, Hugo et Dionys. Misit Deus e cœlo ignem, id est Spiritum Sanctum linguis igneis in Apostolos, qui erant quasi ossa Ecclesiæ, et per eos erudivit Ecclesiam: expandit rete prædicationis et convertit me, scilicet Ecclesiam Gentium, ut ad Deum redirem.

Sed quia ignis hic vindictæ est et supplicii, melius mystice sic explices: Misit Deus ignem, scilicet tribulationis et tentationis, in ossa, id est robustas virtutes meas, ut vitiorum rubiginem in me excoquat et expurget, ait S. Greg. et hoc quasi reti capiar ne fugiam, sed reducar ad Deum. Rete ergo Dei quo peccatores vel sæculares venantur, communiter est tribulatio.

14. VIGILAVIT JUGUM INIQUITATUM MEARUM,] q. d. Jugum supplicii mihi infligendi ob meas iniquitates, me dormiente, nec cogitante vigilavit, ut cum impleta esset mensura peccatorum a Deo præstituta et vindictæ destinata, mox eo jubente, et tempus hoc statuente, me invaderet mihique incumberet, id est, ut Septuaginta, Deus, et justitia divina vigilavit ut me puniret cito.

Ubi nota: Septuag. pro על *ol*, id est, *jugum*, alio puncto legerunt על al, id est *super*, unde verterunt: *Vigilavit Deus super iniquitates meas.* Sed aptius Noster legit *ol*, vertitque *jugum*, tum quia sequitur: *In manu ejus convolutæ sunt, et impositæ collo meo*; ergo iniquitates hæ colligatæ fecerunt jugum, quod peccantis collo impositum est; tum quia hoc jugum minatus est Judæis Jeremias c. 28. 14. Porro Sanchez nostrum Interpretem cum Septuag. conciliana, τὸ *vigilavit*, accipit active: *vigilavit* Dominus *jugum*, id est vigilanter Dominus, tamquam excubitor, speculatur et attente quando jugum veniret, id est tempus servituti et exsilio destinatum. Sic subinde verba neutra accipiun-

tur pro activis cum epitasi, ut: *Exsultabit* (id est cum exsultatione cantabit) *lingua mea justitiam tuam*: et, *Jubilate* (id est, cum jubilo canite) *montes, laudem*, Isaiæ 49. Sic Virgil. *Corydon ardebat* (id est, ardenter amabat) *Alexin*; sic *ventus avolat* (id est, avolare facit) *paleas*. Ponitur enim *cal* pro *hiphil*. Verum hæc acceptio verbi *vigilavit* insolens videtur et inusitata. Quocirca planius dicemus, per prosopopœiam hic jugo attribui vigiliam. Sicut enim peccata clamant vindictam, ita et vigilant, ut Deum quasi admoneant, ut, impleta eorum mensura, quasi tempore a se prædefinito ad vindictam prosiliat, eamque jam olim a se decretam exsequatur. Unde

Nota secundo: Hoc jugum vigilans, non est aliud quam virga vigilans, visa a Jeremia incumbere Hierosolymæ cap. 1. v. 11. q. d. Floruit iniquitas mea, protulit tempestive gemmas, germina et surculos, ex quibus complexis fecit Deus jugum flagellumque castigationis, et mox imposuit inflixitque illud cervicibus meis. Unde R. Abraham vertit clare: *Acceleratum est jugum iniquitatum mearum*, quasi Deus jugum hoc manu teneat, ut statim mihi Hierosolymæ (quasi bovi loris alligato) illud imponat.

Nota tertio; Hebr. est נשקד *nischkad*, quod per *schin* significat vigilavit: jam legunt נשקד *niskad* per *sin*, quod hic tantum reperitur, et sic R. Salomon, et ex eo Vatabl. vertit. *Impressum est*, vel *designatum jugum meum in manu ejus*, id est, Deus quibusdam notis et punctis peccata mea in suis manibus designavit et descripsit, ut illorum recordetur, illaque puniat. Sic ait Job c. 14. v. 17. *Signasti quasi in sacculo delicta mea*; et Isaias cap. 65. 6. *Ecce scriptum est coram me*: et Jerem. cap. 17. v. 1. *Peccatum Juda scriptum est stylo ferreo in ungue adamantino*. Ita enim peccata cujusque scripta sunt in mente et memoria Dei, ut jugiter oculis ejus obversentur, vindictam postulent, eumque de tempore vindictæ a se præstituto admoneant, uti paulo ante dixi. Addit Sanchez, jugum dici notari punctis, ut ejus gravitas et pondus significetur, scilicet jugum hoc distinctum esse foraminibus, ut multitudo ostendatur vinculorum, quæ per singula puncta inserantur, ut iis arctius peccatoris collum innodetur. Quot enim in jugo sunt foramina, tot in eo solent plerumque esse nexus et colligationes. Addunt alii, punctis significari, Deum minima etiam peccata, quæ videntur esse instar apicis et puncti, minimasque eorum circumstantias, notare, judicare, punire. Tertio, Vatablus et Pagninus *niskad* vertunt, *colligatum, implexum est*, q. d. Jugum pœnæ nobis imponendum, nexum et implicatum est nostris iniquitatibus quasi nodis; de quo Isaias c. 5. ait: *Væ qui trahitis iniquitatem in funiculis vanitatis, et quasi vinculum plaustri peccatum*. Quocirca pro *vigilavit* legunt ipsi *ligavit*, sed perperam: Biblia enim Romana, et alia correctiora legunt, *vigilavit*. Alludit enim et refricat Judæis virgam vigilantem, quam vidit c. 1. 11. Quarto Chaldæus vertit: *Aggravatum est jugum*, forte pro *niskad* legit נקשה *nicsa*, a radice קשה *casca*, id est gravis fuit. Denique Syrus vertit: *Vigilarunt* (excitata sunt) *super* (contra) *me peccata mea manibus meis, velut sella aptata sunt juga ejus super collum meum*; Arabicus Antioch. *Et nocte excitata sunt in me peccata mea, et manus meæ remissæ sunt: ne possim robore*, id est, ne in me sit virtus tolerandi; Arabicus Alexand. *Et facta sunt quotidie laborioso, Domine, super me peccata mea, et roborata sunt onera ejus, et vincula ejus super collum meum; et hoc manu ejus.*

Moraliter nota, pœnam esse individuum comitem peccati, adeoque culpam et pœnam esse quasi duos fratres simul cubantes, ita ut, si unus se moveat et surgat, statim evigilet alter. Rursum sicut prætor excubat ad fures et latrones, ita vindicta et pœna excubat ad molimina peccati, ut illud capiat et plectat. Vide dicta Jerem. 1. 11.

In manu ejus convolutæ sunt,] q. d. Fecit Deus ex pœnis iniquitatum mearum, quasi catenam et coronam spineam, eamque injecit et imposuit collo meo, ita gravem, ita me deprimentem, ut sub hoc onere infirmetur virtus mea, ut gemans cadam, nec possim resurgere, aut in libertatem me restituere. Refert Theodoretus in Philotheo, S. Eusebium Anachoretam imposuisse collo suo jugum ferreum ducentarum librarum, ut deorsum semper cogeretur intueri, et terram respicere; eo quod curiosius quadam vice oculos sustulisset, et transeuntes aspexisset. Quale ergo, quamque ponderosum erit jugum, quod ob plurima peccata mortalia perpetrata, diabolus, imo Deus peccatoris cervici in gehenna imponet?

Infirmata est virtus mea.] Hebraice הכשיל כחי *hichschil cochi*, id est, infirmavit, dejecit, prostravit (jugum illud) virtutem meam, vel vires meas; hoc ergo jugum pœnarum, erectas peccatorum, præsertim superborum, cervices deprimit et confringit.

15. Abstulit, hebr. סלה *silla*, id est, calcavit, protrivit, magnificos meos,] אבירי *abbirai*, id est, validos meos, duces scilicet et milites, sicuti calcantur uvæ in torculari: unde sequitur: *Torcular calcavit Dominus*. Eodem sensu Hebr. *silla* Chaldæus vertit כנש *kenas*, id est, collegit; et Sept. ἐξῆρεν, id est, *decerpsit*.

Vocavit, vocando, id est, jubendo, adduxit, tempus,] scilicet maturitatis et vindemiæ, ut me calcaret, puta tempus a se statutum et condictum meæ punitioni. Hebraice enim est מועד *moed*, id est, condictum, statutum scilicet tempus, vel locus, vel milites: unde Vatablus vertit: *Vocavit super me congregationem Chaldæorum*. Melius tamen Noster cum Chald. et Septuag. *moed* vertunt statutum tempus. Passim enim hoc, vel locum significat: hic autem locum significare nequit.

Nota: Tempus hic quintupliciter exponi potest. Primo *tempus*, id est, ultio quæ fit in tempore. Sic dicitur Lucæ 21. 24. *Et Jerusalem calcabitur a Gentibus: donec impleantur tempora nationum*, id est, tempus ultionis sumendæ de nationibus. Ezech. 30. 3. *Appropinquat dies Domini, dies nubis, tempus gentium erit*, quo scilicet Deus puniet gentes per Chaldæos; et cap. 22. 4. *Adduxisti tempus* (id est, ultionem) *annorum tuorum*. Jerem. 27. 7. *Servient* (*Nabuchodonosor*) *omnes gentes, et filio ejus, donec veniat tempus terræ ejus*, id est, ultio et vastitas Babylonis per Cyrum.

Secundo, *vocavit adversus me tempus*, id est, quæsivit opportunitatem et tempus aptum ad me puniendum. Sic dicitur Ezech. 7. *Venit tempus* (opportunitas) *prope est dies occisionis*. Est enim hoc tempus vindemiæ, id est, vindictæ. Subdit enim: *Torcular calcavit Dominus*.

Tertio, *vocavit tempus*, scilicet annum et diem statutum meo excidio. Sic dicitur Psal. 74. *Cum accepero tempus, ego justitias judicabo.* Ezech. 21. Quorum *venit dies in tempore iniquitatis præfinito.* Hic sensus est maxime genuinus.

Quarto, *vocavit adversum me tempus*, id est, milites, puta Chaldæos, in tempore meæ vastitati condicto; unde Pagnin. vertit: *Vocavit adversum me congregationem*, q. d. Signavit Deus Chaldæis tempus et diem in qua eram vastanda, illamque adduxit, ipsosque evocavit ad accelerandum supplicium. Ita dicit Amos c. 5. *Væ desiderantibus diem Domini.* Et quia illudebant, dicebantque hunc diem sero venire, dicit eis Vates: *Ad quid eam vobis? dies Domini ista, tenebræ, et non lux.* Solent peccatores accelerare contra se tempus divinæ iræ, augentes quotidie scelera, et implentes mensuram vindictæ eorum a Deo præstitutam. Ezech. 7. *Ecce venit, egressa est contritio, floruit virgo:* hebr. est, *egressa est contractio*, et sic legit S. Hieronym. q. d. Contractum et decurtatum est tempus calamitatis vestræ, dies ultionis instat, *floruit virga*, illa scilicet quæ jam diu vobis minabatur plagam: germinavit vestra superbia, et floruit supplicium: unde subdit Vates: *Fac conclusionem: quoniam terra plena est judicio sanguinum, et civitas plena iniquitate*, q. d. Non est ultra tempus litigandi et se defendendi, quia terra sceleribus abundat; litem ergo concludite, ferte sententiam condemnationis in eam. Et infra: *Venit tempus, prope est dies occisionis.*

Quinto, *vocavit tempus*, scilicet miserum et calamitosum. Sic sumitur Psalm. 80. *Inimici Domini mentiti sunt ei et erit tempus eorum in sæculo*, id est, miseria et vastitas Judæorum usque ad finem sæculi durabit, ut exponit Theodoretus.

Anagog. vocabit Deus tempus adversus impios in die judicii. Tunc enim tempus erit accusator et testis contra impios, illosque redarguet, quod tempus breve a Deo datum ad merendam æternitatem beatam, expenderint in vanis et damnosis voluptatibus. Merito ergo monet S. Paulus Ephes. 5. ut redimamus tempus, quoniam dies mali sunt. Vide ibi dicta. Nam ut ait Virgilius:

> Sed fugit interea, fugit irreparabile tempus:

Et Horatius:

> Heu, heu fugaces, Posthume, Posthume,
> Labuntur anni.

Præteritum fuit; futurum non est, sed erit: præsens quod est, quid est nisi unum nunc et momentum temporis? Vide quam parum habeas de tempore; mutamur et currimus, et nescientes ad mortis terminos pervenimus.

Dicebat Hippocrates de medicina: *Vita brevis, ars longa, experimentum periculosum, occasio præceps, judicium difficile: ideo maxima adhibenda est cura.* Idem dicat sibi fidelis de arte bene vivendi, et merendi in hoc tempore exiguo. O Christiane, adverte vitæ brevitatem, et artem serviendi Deo longam et difficilem: experientia est ardua, et interim occasio bene agendi e manibus nostris elabitur: o quot bene cœperunt, sed non perseverarunt! Adhibe ergo diligentiam quam maximam, ut possis ditescere in bono, comparare lucra meritorum, dissolvere debita peccatorum. Ecce nunc tempus acceptabile, ecce nunc dies salutis: veniet dies cum non habebis tempus, nec horam, nec instans pœnitendi, bene agendi, salvandi animam tuam. Dum ergo habes tempus, operare bonum, vive Deo, vive cœlo, vive ÆTERNITATI. Dicebat S. Bernard. *Tempus vivendi perdidi, quia perdite vixi.* Quid dicemus nos peccatores et pigri ad omne bonum?

TORCULAR CALCAVIT DOMINUS VIRGINI FILIÆ JUDA.] Vatabl. vertit: *Quasi in torculari pressit filiam Juda*, ut sicut in torculari ex uvis exprimitur vinum, ita ex hac vastatione exprimatur sanguis Judæorum, non tantum virorum, sed et virginum et puellarum. Ita Hector Pintus. Unde Arabicus Antioch. vertit: *Velut torcular calcavit Dominus me. Virgo filia Sion est super hoc flens.* Minus recte Arabic. Alexandr. hæc ad hostes Judæorum refert, vertitque: *Fecit* (Dominus) *inimicos meos ut torcular quod calcatur.*

Secundo, Chaldæus sic explicat: Virgines Juda Deus constuprari permisit a Chaldæis: *Polluerunt*, inquit (Chaldæi) *virgines domus Juda, donec sanguis virginitatis earum effunderetur, sicut vinum e torculari defluit.*

Tertio, torcular in Scriptura significat graves pœnas et supplicia, ait S. Hieronym. in Isai. 63. Raban. Theodoret. et alii: qui enim calcant uvas, ne unum quidem granum relinquunt non expressum. Calcavit ergo Deus Judæorum torcular, id est, captivitatem hanc acrem immisit Judæis, ita ut nullum granum, sed tantum pauci acini, id est, pauperes, relicti sint in Judæa, ad colendam terram. Ita Hugo, Bonavent. Lyran. et Dionys.

Quarto et optime, q. d. Sicut si uvas calces, vinum elicis, ita si peccata in torculari divinæ justitiæ et judicii premas, non aliud elicies quam iram et vindictam Dei. Hoc modo jam calcavit Deus peccata virginis filiæ Sion, id est, populi Jerusalem calcando ipsos peccatores Judæos. Ita Origen. et Olympiod. q. d. Adduxit Deus Chaldæos vindemiatores, qui Judæis torcular calcent, id est, eos sternant, calcent, affligant. Alludit ad triumphatores, qui hostes sternere et calcare solent: sicut David stravit Ammonitas, egitque super eos ferrata carpenta, 1. Paral. 20.

Porro dativus *virgini* hanc vim habet, q. d. Jerusalem nullos sumptus fecit in calcando suo torculari; quia Deus adduxit illi vindemiatores, qui gratis et sponte illud calcarunt. Loquitur de summo damno, quasi de summo beneficio, irrisorie. Sensus enim est: Dominus Hierosolymæ calcavit torcular, expressitque vinum amarissimum, utpote ex uva fellis et botro amarissimo, quo ad ebrietatem et insaniam potavit ipsosmet Judæos.

Sic Christus pro nobis et peccatis nostris in torculari crucis pressus est, et Sancti cum Christo hic in torculari afflictionis premuntur, ut vinum consolationis in eis exprimatur. Audi S. August. in Psalm. 55. *Dei uva factus es ut conculceris. Uva eram, vinum ero, sed prius calcabor.* Ubi

Nota, hæc allegorice, non proprie et directe, sed indirecte tantum spectare ad Christum. Proprie enim spectant ad Ecclesiam peccatis et peccatoribus commixtam; ad Christum vero, quia ipse Ecclesiæ peccata et supplicia in se luenda suscepit, ut quod Christus dicit, censeatur dicere et gemere Ecclesia; et vice versa quod Ecclesia, hoc Christus.

16. Ego plorans.] Chaldæus vertit: *Ambo oculi mei lacrymas effundunt instar fontis aquarum*. Hebr. עין *ain* et oculum et fontem significat. Vim harum lacrymarum in S. Petro post Christi negationem flente ostendit S. Leo serm. 9. de Passione: *Felices*, ait, *S. Apostole, lacrymæ tuæ, quæ ad diluendam culpam negationis, virtutem sacri habuere baptismatis, et fons charitatis lavit verba formidinis*. Vide dicta Jerem. 9. 1.

Longe factus est consolator, convertens animam meam,] qui scilicet animam præ tristitia quasi exeuntem e corpore, reducat per consolationem; ut redeat quasi ad corpus, et in eo recreata et refocillata tranquille quiescat, q. d. Dolor tantus est, ut me exanimet, nec est qui eum soletur et leniat.

Filii mei perditi.] Hebr. שוממים *scomemim*, desolati; Septuag. ἠφανισμένοι, attoniti dolore et timore, stupidi ut nesciant quid agant aut quo se vertant.

17. Expandit Sion manus.] Sicut parturiens vel moriens viribus dissolutis collabitur, et manus expandit, tum ut precabunda auxilium astantium imploret, tum quia a spiritibus vitalibus deserta virium et animæ patitur deliquium, ut manus et membra continere et regere non valeat, sed ea expandi et dissipari sinat. Ita Chald. Paschas. et Hugo. Hoc est enim quod ait Jerem. cap. 4. 31. *Vox filiæ Sion intermorientis, expandentisque manus suas; væ mihi, quia defecit anima mea propter interfectos*. Aliter quoque Sanchez: Sion, ait, expandit manus ad Chaldæum hostem et victorem, tamquam victa et supplex, sed frustra; barbarus enim nil nisi iras spirat.

Secundo, Theodoret. et Pagnin. vertunt: *Sion percutit, frangit, complodit manus suas* præ luctu et dolore.

Tertio, Vatablus vertit: *Fregit Sion manibus suis*, scilicet panem, q. d. Lugentibus solet ab aliis frangi panis; at Sion non habet consolatorem, sed ipsa debet sibi frangere panem. Primus sensus est aptissimus.

Mandavit,] mandato suo vocavit et immisit hostes in me. Est metalepsis, q. d. Deus est, qui quasi dux Chaldæos conscripsit, eos in aciem produxit, et in Jacobæos sævire jussit.

Facta est Jerusalem quasi polluta menstruis inter eos,] id est, facta est abominabilis, uti mulier menstruata, inquit Theodoretus et Lyranus. Vel potius, q. d. Hostes vicini, ut Moabitæ, Ammonitæ et alii, Jerusalem, id est, Hierosolymitas, e sui medio, eque sua vicinia expulerunt in captivitatem, sicut expellitur menstruata ab hominum consortio, juxta legem Levit. 15. 19. Hebr. enim נדה *nidda* significat elongatam et ejectam, quasi excommunicatam.

Tropolog. notat S. Hieronym. menstrua significare desideria et opera tum carnalia, tum sanguinaria; ac proinde eis pollutos vocari tum libidinosos, tum homicidas.

18. Quia os ejus ad iracundiam provocavi.] Hebr. *Quia ori ejus rebellavi*, vel *quia os ejus exacerbavi, amaricavi* (hoc enim proprie est מריתי *moriti*) *et irritavi*, scilicet hoc ipso quod legem ore ejus latam transgressa sum minasque Jeremiæ et Prophetarum contempsi, provocavi eum ut ore suo ferret sententiam excidii contra me. Ita Theodoretus, Lyranus et alii. Addit Sanchez, q. d. Os Domini suavitate plenum, amarum mihi reddidi peccando. Ipsum enim stillat melle et nectare: ast ego dum illi meum fel et absinthium propino, ita illud amaricavi, ut in me verba felles, et irarum plena de cædibus, incendiis, excidiis effunderet. Ego ergo ad hæc ipsum meis sceleribus coegi et compuli.

Aliter Origen. Hugo et Bonavent. Os Domini, inquiunt, sunt, Prophetæ, præsertim Jeremias, quem toties Judæi exacerbarunt, maxime cum ex Dei ore moneret eos ne ad Ægyptios confugerent; hoc enim ipsi eo invito fecerunt. Sunt hæc verba Hierosolymæ: male ergo R. Salomon putat hæc a Jeremia dici in persona Josiæ regis, qui monitus a Deo ne contra regem Ægypti pugnaret, parere noluit, itaque in bello occisus est, 4. Reg. 23. 29. Auctor lib. de Essentia divinitatis apud S. August. per os Domini accipit Christum, quem Judæi tot injuriis lacerarunt. Sed hic sensus est mysticus.

19. Vocavi amicos.] Per amicos intelligit Theodoretus idola; Origenes, Assyrios et Chaldæos; alii, Ammonitas; S. Thom. amicos domesticos; optime Chald. Paschas. Hugo, S. Thom. Lyran. et alii intelligunt Ægyptios: qui cum venissent in auxilium Judæorum obsessorum a Chaldæis, videntes eorum copias et vires reversi sunt, et Judæos juvare non sunt ausi, aut noluerunt, ut patet Jeremiæ 37. 6. Sic in hora mortis vocabimus amicos quos coluimus, mundum scilicet et carnem, sed illi nos deserent. Vide dicta vers. 2.

Audivimus in Belgio nuper insignem virum, in morte vocantem et implorantem opem uxoris: Charissima conjux, adjuva me in his angustiis; cumque illa flens diceret: Ecqui possum te juvare, charissime marite, in morbo incurabili? Vocavit filium primogenitum: Fili, adjuva, eripe me ex hisce angustiis; ego pro te nocte et die laboravi, et vitam sæpe periculo exposui; cumque ille pariter gemens, diceret: Utinam, mi pater, te morte eripere possem! sed hoc vires meas excedit. Vocavit secundum, deinde tertium, ac cæteros ordine filios et filias, deinde famulos et ancillas, quemque sigillatim compellans, ac ejus implorans opem: cumque singuli dolentes idem responderent, dicerentque contra mortem non esse remedium, exclamavit ille: O vanas hominum curas! o quantum est in rebus inane! ecce ego tibi: o uxor, vobis, o filii et filiæ, laboravi, sudavi, vires et vitam impendi, quin et animam forte oppignoravi: et ecce hæc est merces mea, ut in hac hora ultime implorans opem vestram, non inveniam. O quam satius fuisset si Deo servivissem! si amicos in terra et in cœlis parassem, qui in hoc articulo mihi adessent! O si vivere liceret, quam saperem!

Quæsierunt cibum.] Supple, et non invenerunt, q. d. Fame consumpti sunt.

20. Vide, Domine.] Id est, benigno vultu nos aspice, miserere nostri, fer opem afflictis. Est hic apostropha crebra ad Deum, ut ostendat Jeremias, quo in ærumnis sit fugiendum, scilicet ad Deum.

Venter meus.] Hebr. *Viscera mea turbata sunt*, dolore scilicet, gemitu, singultu, instar aquæ perturbatæ, vel ebullientis; hoc enim est Hebr. חמרמר *chomarmar*.

Subversum est cor meum.] Id est, vertit se cor meum intra me ad luctum, et torquetur. *Subversum* ergo, id est, dolore perturbatum et obrutum, ideoque

quasi exanimatum est. Alii Explicant: Cor meum vortit se ad pœnitentiam. Sed prior sensus est genuinus.

Quoniam amaritudine (cordis, puta dolore) plena sum.] Secundo, verti potest cum Pagnino, Vatablo, Chaldæo: *Quia rebellando rebellavi*, vel *amaricando amaricavi*, id est, irritavi Dominum: sic Noster vertit, v. 18. Tertio, optimo, utrumque nectendo sic explices, q. d. Doleo non tam ob mala quæ patior, quam quia Deum irritavi et amaricavi. Ita a Castro.

Foris, id est in plateis, interfecit, hebr. שכלה *scickela*, id est, orbat, scilicet filiis me matrem Jerusalem, gladius] Chaldæorum.

Et domi mors similis est.] Quia ibi mei cives et filii moriuntur fame, Jerem. 14. v. 18. ita Chald. Olympiod. Hugo et Vatablus: vel, ut alii, moriuntur domi terrore, quo mortem et gladium Chaldæorum irrumpentium in horas exspectant. Sic tropologice peccator foris flagellis divinis, intus pavore damnationi concutitur, et magis concutietur in morte iturus ad judicium.

Audi S. Bernardum (sive auctorem libri de Interiori domo cap. 38.) *Undique*, inquit, *erunt tibi angustiæ: hinc erunt accusantia peccata, inde terrens justitia: subtus patens horridum chaos inferni, desuper iratus judex: intus urens conscientia, foris ardens mundus. Si justus vix salvabitur, peccator sic deprehensus in quam partem se premet? Latere erit impossibile, apparere intolerabile.*

Paulo aliter S. Gregor. 3. Moral. 24. *Sæpe*, inquit, *et foris flagellis atterimur, et intus carnali suggestione fatigamur. Hinc est enim quod Jeremias deplorat dicens: Foris interficit gladius, et domi mors similis est. Foris enim gladius interficit, cum nos exterius feriens vindicta configit: sed domi mors similis est, quia et flagella quidem sustinet, et tamen intus conscientia a tentationis sordibus munda non est.* Quam hoc verum sit quilibet in se experitur, vel expertus est aliquando.

21. Audierunt.] Scilicet ficti mei amici et infideles puta Ægyptii, de quibus vers. 19. ita S. Thomas; item vicini Idumæi et Ammonitæ, ita Pasch. et Hugo, q. d. Quocumque me verto, desolatam et afflictam me invenio; si enim amicos adeo, illi subducunt se, nec me consolantur; si inimicos, illi gaudent et irrident me.

Quoniam tu fecisti,] q. d. Quoniam ipsi vident te fecisse et immisisse in me hanc plagam: quos enim tu spernis et affligis, communiter homines spernunt et affligunt, idque justo tuo judicio et afflictorum merito.

Adduxisti, adduces post 79. annos desolationis, diem consolationis.] Hebr. *diem quem vocasti*, id est, quem nominasti, et ab æterno designasti; quod scilicet convocabis contra Babylonem Cyrum, Persas et Medos, ut me e captivitate liberent: qui Chaldæis hostibus meis erit dies destructionis, tuncque fiant ipsi similes mei in vastitate et miseriis. Ita Raban. Hugo, Dionys. Lyran.

Secundo, clarius et aptius ad præced. q. d. Viciois Ægyptiis et Idumæis, quando mea vastatione lætantur, adduces, Domine, eumdem Nabuchodonosor, qui eos eodem modo vastabit: *et fient*, id est, ut fiant, *similes mei*, uti prædixit Jeremias c. 25. v. 29. Hæc ergo erit dies ultionis hostibus, ut vertit Chald. nobis vero erit dies consolationis. *Lætabitur* enim *justus cum viderit vindictam: manus suas lavabit in sanguine peccatoris*, Psal. 57. 11.

Nota pro *similes mei* Theodor. et Olymp. legunt, *hei mihi*: legerunt enim in Septuag οἰ μοι; sed legendum est cum Bibliis Romanis, Complutensibus et Origene ὅμοι μοι id est, similes mei, ut habent Hebr. et Latina.

22. Ingrediatur omne malum.] Scilicet tam culpæ hostium meorum, quam pœnæ quæ me affligunt, meæ miseriæ insultando, meque cum Chaldæis vastando et diripiendo, q. d. Recordare, considera et animadverte, Domine, eorum in me malitiam et injurias, ut eos punies sicut me punivisti.

Vindemia eos sicut vindemiasti me.] vindemiam vocat racemationem, qua post collectionem uvarum racemi pauci reliqui colliguntur, q. d. Pari modo residuos eorum (Idumæorum et Ægyptiorum) in captivitatem vel mortem deducas, uti meos residuos deduxisti. Vide dicta v. 5. et 12.

Dices: Quomodo Jeremias hic hostibus male precatur: hoc enim est contra charitatem, estque species vindictæ.

Respondet primo, Hugo, hæc esse verba populi captivi; in plebe autem multi sunt mali et vindicativi.

Secundo, Raban. Paschas. et Dionys. imprecationem hic pro prædictione accipiunt: *vindemia*, id est vindemiabis, *eos*.

Tertio, Origen. censet hæc esse verba Prophetæ, postulantis punitionem hostium, ut per eam ipsi resipiscant, et a peccatis emendentur.

Quarto et optime dicemus, hæc dici a Jerusalem et a Sinagoga ex zelo justitiæ, iisque tantum peti ut justam vindictam exerceat Deus in hostes superbos, et infideles humiliet, ac pro meritis puniat.

CAPUT SECUNDUM,

SYNOPSIS CAPITIS.

Est hic secundum alphabetum carminis lugubris, quo rursum Jeremias plangit non tam regni Judaici, quam urbis Hierosolymæ et templi incendium et eversionem per Chaldæos, præsertim vero refricat pristinum ejus splendorem et gloriam, qui per excidium plane obscuratus, attritus et extinctus est. Ita Eusebius, Rupert. Hugo, Lyran.

1 Quomodo obtexit caligine in furore suo Dominus filiam Sion: projecit de cœlo in terram inclytam Israel, et non est recordatus scabelli pedum suorum in die furoris sui. 2. Præcipitavit Dominus, nec pepercit, omnia speciosa Jacob: destruxit in furore suo munitiones virginis Juda et dejecit in terram: polluit regnum, et principes ejus. 3. Confregit in ira furoris sui omne cornu Israel: avertit retrorsum dexteram suam a facie inimici: et succendit in Jacob quasi ignem flammæ devorantis in gyro. 4. Tetendit arcum suum quasi inimicus, firmavit dexteram suam quasi hostis: et occidit omne quod pulchrum erat visu in tabernaculo filiæ Sion, effudit quasi ignem indignationem suam. 5. Factus est Dominus velut inimicus: præcipitavit Israel, præcipitavit omnia mœnia ejus: dissipavit munitiones ejus, et replevit in filia Juda humiliatum et humiliatam. 6. Et dissipavit quasi hortum tentorium suum, demolitus est tabernaculum suum: oblivioni tradidit Dominus in Sion festivitatem, et sabbatum; et in opprobrium, et in indignationem furoris sui, regem et sacerdotem. 7. Repulit Dominus altare suum, maledixit sanctificationi suæ: tradidit in manu inimici muros turrium ejus: vocem dederunt in domo Domini, sicut in die solemni. 8. Cogitavit Dominus dissipare murum filiæ Sion: tetendit funiculum suum, et non avertit manum suam a perditione: luxitque antemurale, et murus pariter dissipatus est. 9. Defixæ sunt in terra portæ ejus: perdidit, et contrivit vectes ejus; regem ejus et principes ejus in Gentibus: non est lex, et prophetæ ejus non invenerunt visionem a Domino. 10. Sederunt in terra, conticuerunt senes filiæ Sion: consperserunt cinere capita sua, accincti sunt ciliciis, abjecerunt in terram capita sua virgines Jerusalem. 11. Defecerunt præ lacrymis oculi mei, conturbata sunt viscera mea: effusum est in terra jecur meum super contritione filiæ populi mei, cum deficeret parvulus et lactens in plateis oppidi. 12. Matribus suis dixerunt: Ubi est triticum et vinum? cum deficerent quasi vulnerati in plateis civitatis: cum exhalarent animas suas in sinu matrum suarum. 13. Cui comparabo te? vel cui assimilabo te, filia Jerusalem? cui exæquabo te, et consolabor te, virgo filia Sion? magna est enim velut mare contritio tua: quis medebitur tui? 14. Prophetæ tui viderunt tibi falsa et stulta, nec aperiebant iniquitatem tuam, ut te ad pœnitentiam provocarent: viderunt autem tibi assumptiones falsas, et ejectiones. 15. Plauserunt super te manibus omnes transeuntes per viam: sibilaverunt, et moverunt caput suum super filiam Jerusalem: Hæccine est urbs, dicentes, perfecti decoris, gaudium universæ terræ? 16. Aperuerunt super te os suum omnes inimici tui: sibilaverunt, et fremuerunt dentibus, et dixerunt: Devorabimus: en ista est dies, quam expectabamus: invenimus, vidimus. 17. Fecit Dominus quæ cogitavit, complevit sermonem suum, quem præceperat a diebus antiquis: destruxit, et non pepercit, et lætificavit super te inimicum, et exaltavit cornu hostium tuorum. 18. Clamavit cor eorum ad Dominum super muros filiæ Sion: Deduc quasi torrentem lacrymas, per diem et noctem: non des requiem tibi, neque taceat pupilla oculi tui. 19. Consurge, lauda in nocte, in principio vigiliarum: effunde sicut aquam cor tuum ante conspectum Domini: leva ad eum manus tuas pro anima parvulorum tuorum, qui defecerunt in fame in capite omnium compitorum. 20. Vide, Domine, et considera quem vindemiaveris ita: ergone comedent mulieres fructum suum, par-

vulos ad mensuram palmæ? si occiditur in sanctuario Domini sacerdos et propheta? 21. Jacuerunt in terra foris puer et senex: virgines meæ, et juvenes mei ceciderunt in gladio: interfecisti in die furoris tui: percussisti, nec misertus es. 22. Vocasti quasi ad diem solemnem, qui terrerent me de circuitu, et non fuit in die furoris Domini qui effugeret, et relinqueretur: quos educavi, et enutrivi, inimicus meus consumpsit eos.

1. QUOMODO OBTEXIT CALIGINE.] Quasi dicat: Quomodo tristi calamitate hac et vastitate obtexit Deus pristinum illum decorem et splendorem Jerusalem: quomodo obscurata est illa magnificentia, illa majestas urbis sanctæ: R. Abraham et Kimchi vertunt: *Quomodo exaltavit filiam Sion usque ad nubes*: nam eam elevavit quasi in cœlum (ut sequitur) indeque in terram projecit. Hebræum enim יָעִיב *ieib*, ab עָב *ab*, id est, nubes, deducitur, significatque nubificare, id est, nube tegere et obnubilare, ut vertit Noster, Septuag. et Chald. Sed R. Abraham nubificare exponit usque ad nubes extollere. Simili modo queritur Seneca in Octavia:

> Quid me, potens fortuna, fallaci mihi
> Blandita vultu, sorte contentum mea,
> Alte extulisti? gravius ut ruerem edita
> Receptus arce?

Sed prior sensus verior est et congruentior. De nubibus enim et cœlo sequitur. Est enim gradatio, q. d. Quomodo Deus meam gloriam tam magnificam obscuravit: nec tantum obscuravit, sed quasi stellam fulgidam e nubibus dejecit, imo e cœlo ipso præcipitavit? Ita Sanchez, et alii.

DE CŒLO.] Paschas. de tutela et protectione sua. Melius Raban. Hugo, Lyran. et S. Thom. exponunt, q. d. De culmine regiæ dignitatis, et de sublimi gradu gloriæ deposuit Jerusalem, et quasi in terram dejecit, ejusque superbas domos et templum solo æquavit. Est hyperbole: Jerusalem, inquam, *inclytam Israel*, id est, quæ Israelis erat urbs inclyta, Israelis gloria et decus ob Dei templum et cultum. Ita Septuag. et Hebr.

Sic tropologice anima sancta, quæ erat civis Sanctorum, et Domestica Dei, dum peccat, quasi e cœlo gratiæ, in terram peccatorum dejicit se, cum brutis et serpentibus vivens, terram comedens, ejusque bonis se pascens et oblectans. Est enim anima sancta quasi cœlum, in quo sol est intellectus vel zelus justitiæ, luna fides et continentia, astra reliquæ virtutes, quæ in adversis hujus sæculi emicant sicut stellæ in nocte, inquit S. Bernard. serm. 27. in Cant. Sic de angelo peccante ait Christus: *Videbam Satanam quasi fulgur de cœlo cadentem*; et Isaias de rege Chaldæorum, puta de superbo Balsasare, jam prostrato c. 14. 12. ait: *Quomodo cecidisti de cœlo, Lucifer, qui mane oriebaris? corruisti in terram, qui vulnerabas gentes? qui dicebas in corde tuo: In cœlum conscendam, super astra Dei exaltabo solium meum, sedebo in monte testamenti, in lateribus Aquilonis. Ascendam super altitudinem nubium, similis ero Altissimo. Verumtamen ad infernum detraheris in profundum laci.* Et de rege Tyri ait Ezech. c. 28. v. 12 et sequent. *Tu signaculum similitudinis, plenus sapientia, et perfectus decore: in deliciis paradisi Dei fuisti: omnis lapis pretiosus operimentum tuum. Tu Cherub extentus, et protegens, et posui te in monte sancto Dei, in medio lapidum ignitorum ambulasti. Perfectus in viis tuis a die conditionis tuæ, donec inventa est iniquitas in te. Et elevatum est cor tuum in decore tuo, in terram projeci te etc.* Ecce hi sunt typi animæ e sublimi statu gratiæ corruentis, et præcipitantis se in statum peccati et damnationis.

NON EST RECORDATUS SCABELLI,] id est, Hierosolymæ. Ita Rupert. et Raban. secundo, templi, inquit Chald Theodor. Olymp. S. Thom. Lyran. et passim alii; tertio et propriissime, *scabelli*, id est, arcæ testamenti: propitiatorium enim cum Cherubinis erat quasi sedes Dei, arca vero ei subjecta erat quasi scabellum ejusdem, ut dixi Exodi 25. 20. Sub arca metonymice locum arcæ et totum templum accipe: alioqui enim arcæ ipsius memor fuit Deus, cum eam per Jeremiam e templo eduxit et abscondit, ne in Chaldæorum manus incideret, 2. Machab 2. 5.

Alleg. scabellum divinitatis est humanitas Christi et crux. Ita S. Aug. et Cassiodor. illud Ps. 98. *Adorate scabellum pedum ejus*, id est, adorate arcam, allegorice exponunt, q. d. Adorate humanitatem Christi.

Tropolog. anima quæ erat scabellum Dei, per peccatum fit scabellum diaboli. Tamberlanes rex Tartariæ, cum prælio vicisset Bajazetem imperatorem Turcarum, eum captum cavea inclusit et circumduxit; ac quoties equum erat conscensurus, eo quasi scabello utebatur: calcans enim dorsum Bajazetis, humi strati, equum inscendebat. Unde non ferens hanc ignominiam Bajazetes, caput ad caveam allidendo se occidit. Ita dæmon peccatorem a se victum, facit sibi scabellum. Id visibiliter patet in sagis, quas quasi vilissima mancipia tractat, cædit et flagellat.

2. PRÆCIPITAVIT hebr. בִּלַּע *billa*, id est, absorbuit, deglutivit me; NEC PEPERCIT,] q. d. Sine misericordia præcipitavit et absorbuit me. Hebræi enim sæpe verbum ponunt pro adverbio, ut *non pepercit* idem sit quod imparcibiliter, irremissibiliter, immisericorditer. Ita Maldon.

POLLUIT REGNUM EJUS.] Septuag. vertunt: *Polluit regem ejus*, id est, in opprobrium dedit, indigne tractavit regem et principes, ut ait v. 6. Nam Joakim per Chaldæos jugulavit, et sepelivit sepultura asini; Joachin carceri inclusit; Sedeciam excæcavit. Reges enim Hebræorum oleo ungebantur, et quasi Deo consecrabantur: unde David Saulem vocabat Christum Domini; nec ausus fuit in eum, licet hostem, manus injicere. Secundo, alii *polluit*, id est, pollutum esse ostendit. Tertio, et genuine, *polluit*, hebr. חִלֵּל *chillel*, id est, profanavit, hoc est, Deus regnum, id est, regem, principes et populum Juda, antea sibi addictum et quasi sacrum, jam quasi profanum, immundum et pollutum, extra fanum et templum projecit, et profanis Gentilibus vastandum, spoliandum, jugulandum, servituti et carceri mancipandum tradidit. Sic dicitur Psal. 78. 1. *Deus, venerunt gentes in hæreditatem tu-*

am, polluerunt templum sanctum tuum, posuerant Jerusalem in pomorum custodiam.

3. CONFREGIT (hebr. גדע *gada*, id est, *concidit*) OMNE CORNU ISRAEL,] id est, omnem gloriam et superbiam Israelis; ita Chald. Rupert. Lyran. secundo, Paschas. Raban et Vatablus, *omne cornu*, id est, omne regnum, scilicet tam regnum Israelis, sive decem tribuum, quam Juda et Davidis; tertio, Origen. Olympiod. S. Thom. Hugo, Theod. *omne cornu*, id est, omnes principes, qui eminebant, erantque quasi culmen et robur regni, uti cornu est et eminet in animali; quarto et simplicissime, *omne cornu*, id est omne robur et fortitudinem, ademit Deus Israeli, ne possit hominibus resistere. Hebræi enim robur vocant *cornu* eo quod tauris omne robur sit in cornibus. Est ergo Judæus et peccator ἀκέρατος, ἀδοξος, ἄθεος, id est, incornis, ingloriosus, sine Deo. Judæi ex Script. colligunt decem cornua, scilicet primo, opum et rerum copiæ; secundo, protectionis et miraculorum; tertio, regni; quarto, ducum et sapientum; quinto, Prophetiæ; sexto, legis; septimo, sacerdotii; octavo, tabernaculi, arcæ et propitiatorii; nono, murorum, civium et militum; decimo, Messiæ, quæ patribus a Deo data, et ob posterorum scelera ab Israele in ejus excidio ablata esse tradunt. Unde hæc cornua explicans, subdit v. 5. *Præcipitavit omnia mœnia ejus, dissipavit munitiones ejus*; et v. 7. *Repulit Dominus altare suum*; et v. 9. *Contrivit vectes ejus, regem ejus et principes; non est lex et Prophetæ, etc.*

Audi Rabbinos in *Midros tehillim* id est, in expositione psalmorum, ad illum vers. Psal. 74. *Omnia cornua peccatorum confringam, et exaltabuntur cornua justi*, atque ex eis Galatin. lib. 9. c. 14. decem hæc patrum cornua recensentem: *Primum cornu fuit Abrahæ, de quo dictum est Isaiæ 5. Vinea facta dilecto meo in cornu filio olei. Secundum cornu Isaac, de quo scriptum est Gen. 22. Et ecce aries unus retentus in densitate per cornua sua. Tertium cornu Joseph, id est, cornu regni, de quo dicitur Deuter. 33. Cornua rhinocerotis, cornua ejus. Quartum cornu Mosis, de quo dictum est Exodi 34. Quia cornuta erat cutis faciei ejus. Quintum cornu prophetiæ, de quo dictum est 1. Reg. 1. Et oravit Anna, et dixit: Exsultavit cor meum in Domino, et exaltatum est cornu meum. Sextum cornu legis, de quo dicitur Habacuc 3. Et duo cornua de mo tera ejus et. Septimum cornu sacerdotii, de quo Psal. 111. Cornu ejus exaltabitur in gloria. Octavum cornu Levitarum, de quo 1. Paralip. 15. Omnes isti filii Heman videntis regem in verbis Dei, ad exaltandum cornu. Nonum cornu Jerusalem, de quo Ps. 21. Et a cornibus unicornium exaudisti me. Decimum cornu Messiæ, de quo 1. Reg. 2. Et dabit fortitudinem regi suo, et sublimabit cornu Messiæ sui. Et sic dicit Ps. 131. Ibi germinare faciam cornu David, paravi lucernam Messiæ meo. Quando autem peccavit Israel, oblata sunt ei cornua hæc, et data gentibus sæculi, sicut dictum est Daniel. 7. Ecce bestia quarta terribilis, etc. et cornua decem habebat. Omni autem tempore quo cornua gentium sæculi sona fuerint, cornua Israel confracta erunt, sicut dictum est Thren. 2. Confregit in ira furoris omne cornu Israel.* Ita isti rabbinizant.

AVERTIT RETRORSUM DEXTERAM SUAM: id est, Deus Israeli subtraxit auxilium suum, retraxit ab eo auxiliarem manum, A FACIE INIMICI.] Id est, coram inimicis, dum jam eam eis pugnandum esset. Ita Chald. Origen. Olympiodor. Theodor.

Alii, ut Olymp. et Lyran. non male vertunt *dexteram ejus*, scilicet populi, q. d. Deus subtraxit virtutem populo, ejusque vires debilitavit, dum veniendum esset ad manus cum Chaldæis: itaque effecit ut succumberet, fugeret et cæderetur ab eis.

Tertio, Maldon. explicat, *avertit*, non Deus, sed Israel, *dexteram suam*, q. d. Israel Deo deserente fugit suos hostes, non est ausus cum iis manum conserere. Apud Hebræos enim est crebra et tacita transitio ab una persona ad aliam. Prima expositio optime congruit nostræ versioni Latinæ.

QUASI IGNEM FLAMMÆ.] Qua succensa est Jerusalem, et templum: vel *flammam* vocat vastitatem, qua quasi flamma cito circumcirca omnia vastavit. Unde v. seq. dicit: *Effudit quasi ignem indignationem suam.* Hinc Maldon. *ignem*, inquit, *id est hostem qui instar ignis omnia consumpsit.* Alludit ad Jer. 21. 14. ubi ait: *Succendam ignem in saltu ejus, et devorabit omnia in circuitu ejus.* Sicut enim rustici, ut agrum sylvescentem expurgent, in variis partibus ignem in frutices ejus injiciunt, ut ille proserpens arbusta omnia quaquaversum comburat, itaque agrum sibi, aratro et sementi restituat: ita et Deus totam Jerusalem sceleratam excidit, ut novam quasi urbem et gentem conderet, aut potius pristinam revocaret et renovaret.

Tropolog. Hisce tribus versibus, Nota novem effectus peccati. In novem enim damna et ærumnas se conjicit peccator. Primo, obtegitur caligine et excæcatur; secundo, de cœlo in terram, imo in infernum projicitur; tertio, ex templo Dei fit scabellum diaboli; quarto, omnes ejus speciosæ virtutes et gratiæ diripiuntur; quinto, omnes munitiones ejus destruuntur; sexto, polluitur ejus regnum sanctum et castum; septimo, cornu et robur ejus confringitur; octavo, gratia Dei destitutus, retrorsum abit et corruit coram inimicis; nono, succenditur in eo flamma concupiscentiæ, quæ omnia animæ bona depascitur: licet enim Adam et homo per peccatum læsus sit in intellectu, memoria, voluntate, et appetitu irascibili: tamen omnium maxime læsus est in appetitu concupiscibili; sicut enim fera rapitur ad prædam, ita concupiscentia rapitur et rapit hominem ad voluptates et illecebras peccati.

4. TETENDIT ARCUM.] *Arcum*, id est, vim suam ultricem, ait Origen. qua quasi firma dextra et arcu jaculatus est Deus sagittas firmissimas, certissimas, et efficacissimas instar fulminum, id est, clades maximas in Jerusalem. Ita Rupert.

FIRMAVIT DEXTERAM SUAM QUASI HOSTIS:] Ut enim directe quis, et magno impetu sagittam ex arcu ejaculetur, necesse est ut arcum sinistra firmiter teneat, et dextera firmiter eo quo collimavit explodat, uti docet Vegetius lib. 1. c. 15. Idem est in explosione nostrarum bombardarum. Hebr. et Chald. habent: *Stetit dextera ejus quasi hostis*, id est, stetit Deus, Deique manus et auxilium a dextera Chaldæorum, quasi hostis Judæorum. Dicit *quasi*, ait Origen. quia Deus non punit tamquam inimicitias gerens, sed ex amore, ut prosit his qui patiuntur, aut his qui vident, et aliorum punitionem speculantes sapiunt.

OCCIDIT: id est, perdidit suis sagittis (in bis enim metapborice persistit) omnia pulcbra ædificia, ait Rupert. et S. Tbom. monilia et vasa; secundo et proprie, occidit omnes pulcbros et florentes juvenes, virgines et sacerdotes. Ita Cbald. Olympiodor. Tbeodor. et Hugo, Idque IN TABERNACULO FILIÆ SION.] Id est, in urbe Jerusalem. Olympiodor. tamen et Lyran. nomine tabernaculi accipiunt templum.

EFFUDIT QUASI IGNEM INDIGNATIONEM SUAM.] Perinde ac Ætna, Hecla, similesque montes effundunt et vomunt ignes, at igneos torrentes, quibus circumcirca ad centum milliaria omnia in cineres vertunt.

5. REPLEVIT, Septuag. *multiplicavit*, IN FILIA JUDA HUMILIATUM ET HUMILIATAM.] q. d. Replevit Deus Jerusalem plurimis (geminatio enim Hebræis notat copiam, præsertim si masculino generi jungatur fœmininum, ut dixi Isaiæ 3. v. 1.) humiliatis, id est, afflictis viris et mulieribus; vel omnes et viros et fœminas bumiliavit, id est afflixit. Hebr. est: *Replevit in filia Juda impulsum et impulsum*, id est calamitates, omni ex parte Judæos impellentes ad ruinam et luctum; unde Cbald. Vatabl. Maldonat. et Pagnin. vertunt: *Replevit in filia Juda luctum et luctum*, vel fletum et luctum.

6. DISSIPAVIT QUASI HORTUM TENTORIUM SUUM.] Pro *dissipavit*. hebr. est יחמוס *iachmos*, id est, rapuit, diripuit, abripuit: inde enim deductum nomen חמס *chamos*, significat vim, violentiam, rapinam, q. d. Deus a fundamentis diripuit et diruit templum, quod erat quasi tentorium et tabernaculum suum, sicut a fundamentis diruitur tentorium in horto cum inde transfertur. To enim *hortum*, idem est quod *tabernaculum horti*: unde ex Hebræo pro *hortum* verti potest *horti*, q. d. Sicut qui bortos custodiunt, postquam fructus collecti sunt, tugurium, sive casam in qua degebant, radicitus diruunt et avellunt, illamque vel dissipant, vel comburunt, vel alio transferunt: sic Deus diruit et combussit templum, ejusque sacerdotes et populum vel occidit, vel in Babylonem transtulit. Porro per *tentorium* Maldonat. accipit Jerusalem: alii passim accipiunt templum, Idque aptius est; sequitur enim: *Oblivioni tradidit Dominus in Sion festivitatem et sabbatum*. Alii passim plane sic explicant. q. d. Dissipavit Deus tabernaculum suum, sicut dissipatur hortus fracta et disjecta sepe, ut omnium rapinæ pateat; aut dum ex horto fit ager arabilis, vel sylva. Hoc enim minatus fuit Judæis Isaias c. 5. vers. 5.

Nota, templum vocari *tabernaculum*, tum quia alludit ad tabernaculum Moysis, quod erat quasi templum mobile, et ambulans cum Hebræis per desertum; tum quia ad tabernaculum conveniebat populus ad Dei cultum et preces, ut ibi ad omni malorum æstu tegeretur et protegeretur; tum denique quia templum erat quasi domus temporanea Dei, habitantis inter Judæos: tabernaculum enim uti facile figitur, ita et refigitur, dum disturbatur, vel alio transfertur. Tale fuit templum Judaicum, in quo modico tempore, scilicet usque ad Christum, Deus habitavit: per Christum enim fundavit Ecclesiam, ad quam commigravit, in eaque fixit sibi thronum sempiternum, uti docet Isaias c. 33. 20. et Angelus ad Deiparam. Luc. 1. 32.

Porro hic maxime vox *tabernaculum* innuit divinam protectionem, quasi Deus ex templo, velut tugurio, prospectaret totam urbem, eamque ac simul totam Judæam circumjacentem tutaretur: sic enim custos horti ex suo tugurio prospicit et tuetur totum hortum a furibus et feris.

Hac de causa 2. Paral. 4. templum hebr. vocatur עזרה *azara*, id est, auxilium, tutela: eo quod Dominus e templo suis auxilium ferret.

Hinc secundo, Vatablus et Pagninus vertunt, q. d. Quam facile hortulanus transfert tugurium horti sui, tam facile Deus transtulit templum, id est, templi ornamenta, Babylonem; unde editio Septuag. Caraffæ sic habet: *Fecit evolare quasi vitem tabernaculum suum*.

Tertio, Vatablus rursum vertit: *Dissipavit tabernaculum suum similε paradiso*, q. d. Deus templum suum licet amœnissimum et pulcherrimum instar paradisi, diruit.

Quarto, R. Abraham vertit: *Nudavit et discooperuit tabernaculum suum*. Unde et editio Sept. communiter sic habet: διεπέτασεν ὡς ἄμπελον τὸ σκήνωμα αὐτοῦ, id est *extendit* vel *expandit tabernaculum suum quasi vineam* ut scilicet plebs et sacerdotes, qui sunt quasi vinea Dei, ejus protectione, templo et arce nudati, hostium prædæ exponantur.

OBLIVIONI, id est, in oblivionem, TRADIDIT,] q. d. Fecit Deus ut nulla amplius mentio dierum festorum fieret, eo quod non essent qui eos celebrare possent: sicut dixit cap. 1. 4. *Viæ Sion lugent, eo quod non sint qui veniant ad solemnitatem*. Rursum festa Judaica Deus oblivioni tradidit, quia quasi non curans, nec æstimans ea, permisit illa aboleri, illisque silentium diuturnum, et quasi justitium indici.

IN OPPROBRIUM REGEM ET SACERDOTEM.] Repete verbum *tradidit*, q. d. Tradidit Deus Sedeciam regem in opprobrium, quia eum excæcavit in Reblatha, id est, Antiochiæ; Saraiam vero pontificem occidit, 4. Reg. 25. Ita Cbald. Rupert. Maldon. et Castrius. Unde hebr. est: *Et objecit in indignatione iræ suæ regem et sacerdotem*, ac consequenter regnum ipsum et sacerdotium; hoc enim a pontifice, illud a rege, quasi a capite pendet et sustinetur. Ita Sanchez, et alii. Unde sequitur: *Repulit altare suum, etc.*

7. MALEDIXIT SANCTIFICATIONI SUÆ.] Hoc est, Deus passus est everti sanctuarium suum, perinde ac si illud odisset, exsecraretur, eique omne malum imprecaretur, item perinde ac si maledictum, non benedictum et consecratum esset. Rursum maledictio omnem cladis et malorum congeriem, siculi benedictio omnium bonorum et desiderabilium cumulum significat.

Pro *maledixit*, hebr. est נאר *niete*, id est, repulit, aspernatus, exsecratus est; Cbald. *contempsit*; Sept. vi *excussit*; sed ipsi pro *niete* legerunt נער *nier*, id est excussit. Porro *sanctificationem* vocat sanctuarium, id est templum suum. Ita Cbald. Vatabl. Pagnin. Secundo, Paschas Rabanus, S. Thomas per *sanctificationem* intelligunt sacrificia, quibus populus sanctificabatur. Tertio, Hugo intelligit plebem a Deo electam et sibi sanctificatam. Sic enim dicitur Ps. 113. v. 2. *Facta est Judæa sanctificatio ejus, Israel potestas* (imperium, regnum) *ejus*.

Tradidit in manu inimici (Nabuchodonosoris) muros turrium; Hebr. at Chald. *palatiorum*; Symmachus, *basilicarum*, ejus,] scilicet urbis, ait Origenes, Rabanus, Hugo: vel potius templi, de quo præcessit. Ita Olympiodorus, S. Thom. et Lyran.

Porro muros turrium, id est, muros turritos, vel turribus munitos et ornatos. In iis enim fuisse turres docet Vilalp. tom. 2. l. 2. c. 20. Adrichom. Joseph. et alii.

Tropolog. Deus aufert ab anima peccante muros, id est, gratias gratis datas; et munitiones, id est, gratias gratum facientes, puta fidem, spem, charitatem, inquit sanctus Gregor. 11. Moral. 11.

Vocem dederunt,] scilicet hostes Chaldæi, in templi combustione et deprædatione, et io pæana, io triumphe canentes. Ita Chald. Origen. Theodor. Olymp. et alii omnes præter Rupertum, qui de Judæis hæc accipit, q. d. Judæi numquam altius in gaudio solemnitatum sursum cecinerunt, quam tunc in angustia et dolore suo vociferando clamaverunt.

Moraliter disce hic optimos urbium muros et turres esse religionem, frustraque muris cingi, nisi et religione ac justitia cingatur; unde de Roman. ait Cicero l. 3. de Natura deorum: *Diligentiore urbem religione quam ipsis mœnibus cingitis. Nisi* enim *Dominus custodierit civitatem, frustra vigilat qui custodit eam.*

Quare vere ait Lactant. lib. 3. de Ira c. 12. *Religio et timor Dei solus est qui custodit hominum inter se societatem*; quia, ut inquit Livius l. 5. *Omnia prospera eveniunt colentibus Deum, adversa spernentibus.* Hinc factum, ut Romæ ab ejus conditore Romulo cum primis urbis fundamentis religio, etsi vana, stabilita sit, et templa *Jovi Statori, et Feretrio dedicata; et sacra diis aliis Albano ritu, Græco Herculi facta*, ut ait Livius l. 1. Scribit Plinius lib. de Viris illust. cap. 2. Numam Pompilium secundum Romanorum regem, ferum populum religionis institutione et utilibus legibus domuisse, suumque regnum ita formasse, ut pendente ejus regno nemo illi bellum moverit. Cyrus filium Cambysem admonebat, ut nihil publicum vel privatum ageret, nisi prius ad Deum confugeret, et nisi prius ejus voluntatem agnosceret, cum mundus, inquit, erroribus sit plenus. Deus vero ut qui semper fuit, præterita, præsentia et futura agnoscit; et invocatus preces exaudit eorum qui religionem et pietatem colunt, et multis signis eis quid agere debeant ostendit. Testis est Xenophon l. 8. Cyripæd.

Agesilaus Lacedæm. dux adeo religioni addictus fuit, ut delubra etiam in hostico agro sita veneraretur, ab iisque vim militum prohiberet. *Existimabat quippe divina auxilia non minus in hostili, quam amico in solo imploranda esse*, ait idem Xenoph. in laud. Agesilai.

Vis fidelium exempla? David moriturus ait ad Salomonem filium: *Proficere poteris, si custodieris mandata et judicia, quæ præcepit Dominus Moysi*, 1. Paralip. 22. 13. Hic igitur parentis præcepto obediturus, a Deo sapientiam precatur, Deo templum magnificum exstruxit, religionem amplificavit, viginti quatuor millia Levitarum constituit: tumque supra omnes reges opibus et gloria floruit. At vero postquam per uxores idololatras ad idola deductus ea venerari cœpit, Dominus dixit: *Quia habuisti hoc apud te, et non custodisti pactum meum, et præcepta mea quæ mandavi tibi, disrumpens scindam regnum tuum, et dabo illud servo tuo*, 3. Reg. 11. v. 11. Audi de Josaphat Script. 2. Paral. 17. 3. *Fuit*, ait, *Dominus cum Josaphat, quia ambulavit in viis David patris sui primus; et non speravit in Baalim, sed in Deo patris sui, et perrexit in præceptis illius, etc. confirmavitque Dominus regnum in manu ejus, et dedit omnis Juda munera Josaphat: factæque sunt ei infinitæ divitiæ, et gloria multa.* Quocirca recte et salubriter Justinianum Imp. Agapetus Diaconus monet: *Sceptrum Imperii cum a Deo susceperis, cogitato quibusnam modis placebis ei qui id tibi dedit: cumque omnibus hominibus ab eo sis prælatus, præ omnibus eum honorare festina.* Ita ipse in Parænes. ad Justin. quam refert Baron. t. 7. ita ex cultu divino gloriosi et felices evaserunt Constantinus et Carolus cognomento Magni, et hujus avus Carolus Martellus, Alphonsus II. Castellæ rex, Rudolphus ex Comite Habspurgensi Imperator, qui suæ familiæ Austriacæ Imperium in hunc usque diem consignavit. Hoc est quod Dominus ait ad Heli I. Reg. 2. 30. *Quicumque glorificaverit me, glorificabo eum: qui autem contemnunt me, erunt ignobiles.* Idem sensit Ethnicus C. Marcius apud Livium lib. 44. dicens: *Favere pietati fideique deos, per quæ populus Rom. ad tantum fastigium pervenit.*

Vocem dederunt inimici, ut præcessit, puta Chaldæi, in domo Domini, sicut in die solemni,] q. d. Sicut olim templum perstrepebat festiva musicorum, organorum, psalteriorum modulatione et cantu: ita in ejus excidio perstrepuit celeusmate Chaldæorum exsultantium, eorumque tympanis et tubis clangentibus; perinde ut et templi pavimentum antea victimarum, nunc sacerdotum sanguine inundat.

8. Cogitavit,] q. d. Non casu, non subito, non temere, sed maturo et destinato decreto Deus destruxit Jerusalem.

Tetendit funiculum,] Funiculis olim metiebantur agros et hæreditates: hinc metaphorice Psal. 15. v. 6. Ps. 77. 55. et alibi in Script. funiculus significat hæreditatem aut sortem cuique debitam. Hic ergo significat pœnam, et plenam vastitatem peccatis Jerusalem debitam et commensuratam. Ita Theodor. Olymp. Raban. Rupert. et S. Thom. Unde Rupert. per hunc funiculum accipit 70. annos captivitatis; hæc enim est longitudo hujus funiculi. Raban. vero et Isidor. *funiculum*, inquiunt, quia hostes urbem Hierosolymam quasi funiculo diviserunt, et inter se distribuerunt.

Secundo et melius, funiculus, vel, ut hebraice est, קו *kaf*, id est, regula, hic intelligitur *ille*, qui ab architectis æqua rectitudine extenditur, et libratur pondere plumbeo, ut ad perpendiculum construant domos, vel eas destruant et complanent: ne quid æquale, curvum, eminens, depressum, hians vel impolitum relinquatur. Hac enim regula, quasi amussi et norma indagant, quid rectum sit, et apte commensum, ut relinquatur; quid curvum et improportionatum, ut dejiciatur; idque tam in designatione et delineatione, quam in ipsa executione et actuali destructione earumdem. Solent enim architecti, qui aliquid designant ædificare vel destruere, primo in ipsa designatione funem extendere, ut ad justam proportionem rectamque mensuram ædificent, aut destruant;

ac deinde ad eumdem funem et mensuram actu ædificant vel destruunt, ne a sua designatione et idea aberrent, q. d. Cogitavit Deus, et quasi fune extenso designavit justam Hierosolymæ demolitionem, atque sicut designavit, ita et reipsa perfecit, effecitque ut Chaldæi eamdem, quasi ad justam hanc divinæ sententiæ regulam, vastarent et destruerent. Sicut ergo Jerusalem fuit olim bello ad regulam constructa, ita et nunc ad eamdem plane destructa est, atque complanata quasi ad filum, a Chaldæis, qui velut securi otiose et sine metu cum deliberatione et certa destinatione id unum constanter agere videbantur. Ita Hugo.

Significat ergo hic funiculus primo, accuratum Dei examen meritorum et demeritorum: inde justum decretum et sententiam Dei de evertenda Jerusalem. Unde S. Bonav. *Per funiculum,* ait, *justitiæ divinæ rectitudo intelligitur, secundum merita illi populo infelici retribuentis.* Secundo, certam hujus sententiæ mensuram, quæ mensuræ scelerum ejusdem responderet, ut eadem mensura qua mensa erat Deo et proximis, remetiretur ei, inquit S. Hieron. Tertio, ipsam sententiæ contra eam latæ executionem. Quarto, Chaldæos tam destinate, animose et studiose hanc Dei sententiam executos esse, ac Jerusalem destruxisse; ac si fabri fuissent, qui non aliud cogitant, quam de apte ædificando aut destruendo aliquo ædificio. Quinto, Jerusalem ab iis solo æquatam et complanatam esse. Similis phrasis est 2. Reg. 8. 2. ubi dicitur de Davide: *Mensus est eos* (Moabitas) *funiculo, coæquans terræ: mensus est autem duos funiculos, unum ad occidendum, et unum ad vivificandum,* q. d. David plane humiliavit Moabitas et prostravit, ut eos quasi in terram prostratos funiculo dimetiri posset: atque ex eis duas partes et sortes fecit, sed cum mensura justitiæ, uti decebat æquum principem, unam occidendorum, alteram servandorum. Ita Angel. Beda et Cajet. ibidem, quem vide. Et 4. Reg. 21. 13. *Et extendam,* ait, *super Jerusalem funiculum Samariæ, et pondus domus Achab,* id est, pronuntiabo contra Jerusalem eamdem sententiam, quam pronuntiavi contra Samariam, et juxta eam illam destruam et demoliar. Unde explicans subdit: *Et delebo Jerusalem, sicut deleri solent tabulæ,* q. d. Eam solo æquabo. Sic hisce annis vidimus funiculum Dei extensum super Belgium nostrum, atque urbes vastatas, monasteria, templa et palatia plurima rasa, et solo æquata esse.

Et non avertit manum suam.] Id est, postquam cœpit Hierosolymam destruere et demoliri, non cessavit, nec manum ab opere removit donec rem perficeret.

Luxit.] Id est, luctum excitavit. Secundo, aliqui putant pro אבלר *abal,* id est, luxit, legendum esse נבל *nabol,* id est, defluxit, corruit. Tertio, et optime sicut metaphorice rident prata dum florent: sic *luxit,* id est, lugubris fuit, quia desolatus et aversus est, Hierosolymæ *murus et antemurale.* Solent enim ante muros facere vallum aut aggerem, ut hostem longius a muris arceant, isque dicitur antemurale. Addit Sanchez, in vehementi clade et luctu, principum præsertim, muros subinde fuisse eversos. Ita enim Hephæstionis mortem luxit Alexander Magnus, teste Plutarcho in Pelopida: *Alexander,* inquit, *cum obiisset Hephæstion, non solum equos totondit, verum etiam pinnas et propugnacula a mœnibus eripuit; ut etiam civitates lacrymari viderentur.* Addit Ælianus l. 7. ipsa quoque mœnia Ecbatanæ fuisse eversa.

Symbolice Hugo, Murus, inquit, Hierosolymæ et cujusvis animæ est custodia Angelorum; antemurale est custodia hominum, v. g. Prælatorum et pastorum.

Allegor. Christus sublatus a Synagoga Judæorum, translatus et factus est Ecclesiæ murus et antemurale, id est, omne præsidium et firmamentum ejusdem. Hic *luxit,* quando flevit super Jerusalem; corruit, cum crucifixus est.

9. Defixæ sunt in terra portæ ejus.] Portas et vectes intellige urbis et templi, in quo erat arcs. Ita Chald. Origen. Theodor. Hugo, Lyran. Dionys. Hæ ergo portæ et vectes, *in terra defixæ sunt*; quia murorum cum portis ruentium lapsu et ruderibus ita obrutæ sunt, ut vix quidquam earum appareret. Fabulantur Rabbini, portas Jerusalem in ejus excidio, ne ab hoste everterentur a terra fuisse absorptas; idque quia erant a Davide fabricatæ, et quia per eas transivit arca, ac ea veniente canentibus Levitis: *Elevamini portæ,* Psal. 23. sponte se reserarunt.

Secundo, Paschas. Raban. Rupert. S. Thom. et a Castro per portas intelligunt principes, et judices qui sedebant in portis, Deuter. 16. 18. Iidem, inquiunt, dicuntur vectes, quia continent populum, et arcent hostes. Hi defixi sunt in terra, quia abducti detinentur in Babylone, terra gentili et hostili, ibique obscuri et clausi carcere, vivi quasi sepulti sunt. Unde explicans subdit: Perdidit *regem et principes ejus.* Prior sensus uti simplicior, ita magis litteralis; posterior magis symbolicus videtur.

Non est lex.] quia omnia volumina legis cum templo sunt combusta; qua de causa Esdras, post captivitatem ea ex memoria, vel ex inspiratione divina reparare et restituere debuit. Ita Pasch. Hugo, Dionys. Lyran. Verum hoc incertum, imo parum probabile est. Bibliorum enim exemplaria non erant in solo templo, sed Judæi ea domi habebant et legebant. Erant ergo illa sparsa per Judæam et extra Judæam.

Secundo, sensus esse potest, q. d. Jam non est observantia legis, quia ante captivitatem eam violarunt Judæi. Ita Theodor. Raban. Vatabl. et Sanchez; post eam etiam volentes, non possunt ipsi juxta legem in templo, utpote combusto, peragere divinum officium, itaque eam observare. Ita Theodor. Chald. Vatabl. Rursum non potest jam lex legi in sabbatis, uti assolet, nec populus, utpote dispersus et abductus, ad eam audiendam congregari. Cessat ergo legis promulgatio, cognitio et observatio.

Tertio et simplicissime, q. d. Jam nulla est forma civitatis; hanc enim facit lex cum magistratibus: eam magistratus, qui legis sunt custodes et vindices, sunt capti, et consequenter lex omnia jacet. Ita Rupert. et S. Thom.

Prophetæ ejus non invenerunt visionem a Domino.] *Prophetæ,* id est, pseudoprophetæ, ait Origen. Theodor. Hugo, Lyran. q. d. Ideo eversa est Jerusalem, quia legem Dei non observavit, nec ejus Prophetas audivit; sed a falsis seducta, Dei jussa contempsit. Ita Theodor. Raban. Vatabl. et Sanchez. Secundo, melius Chald. Paschas. Rupert. S. Thom. q.

d. Veri Prophetæ, ob peccata populi, a Deo irato responsa non accipiunt. Luget enim Jeremias defecisse, uti magistratus, reges, principes, ita et veros Prophetas; adeoque totum Judæorum statum in miserabilem conditionem esse commutatum, tamque sacra quam profana esse subversa. Licet enim Jeremias subinde tunc temporis visiones acciperet a Domino, tamen is unus erat, populoque invisus, exosus, habitusque pseudopropheta. Adde, putabat Jeremias excisa jam urbe, quasi habito jam fine, se amplius non prophetaturum.

11. EFFUSUM EST IN TERRA JECUR MEUM.] *Jecur*, id est sanguis, cujus fons est hepar, q. d. Præ dolore et angustia sudo sanguinem (instar Christi Luc. 22. 44.) ita copiose ut pene sim exsanguis, ait Rupert. Hugo, Dionys. Secundo, q. d. Prostratis his filiis et civibus meis, quos ita amo, ab hostibus, simul *jecur meum*, id est amor meus, cujus sedes est hepar, in terram projectus est, q. d. Omnis affectus, omnis animus in me concidit et collapsus est. Tertio, alii explicant, q. d. *Jecur*, id est felleæ, id est amarissimæ lacrymæ, indices summi doloris, a me effusæ sunt, ut jecur ponatur pro conceptaculo fellis, quod in cava jecoris parte sedem habet. Ita a Castro. Quarto, *effusum est in terra jecur*, id est vita, voluptas, felicitas et gloria mea; hæc enim in jecore vel consistunt, vel symbolice significantur. Unde Hebr. כבד *cabed*, id est jecur, voce et etymo quasi idem est cum כבוד *cabod*, id est gloria. Hinc veteres Ethnici, si in victimæ extis deesset jecur, habebant hoc magnæ infelicitatis augurium. Unde Plinius lib. 11. c. 37. *M. Marcello*, inquit, *circa mortem, cum periit ab Annibale, defuit in extis jecur. Defuit et C. Mario, cum immolaret Uticæ: item Caio principi Cal. Januariis, quo anno interfectus est: et Claudio successori ejus, quo mense interemptus est veneno.* E contrario: *Augusto sacrificanti Spoleti primo potestatis suæ die, sex victimarum jecinora, replicata intrinsecus ab imo fibro reperta sunt, responsumque duplicaturum intra annum imperium.* Huic expositioni favet versio Syriaca, quæ sic habet: *Reversus est in terram honor meus* (gloria mea) *super contritione filiæ populi mei.* Favet et Arabica, quam mox citabo. Quinto et optime ut sit hyperbole, q. d. *Cum deficerent*, scilicet præ fame et siti, mei parvuli et lactentes emorientes; ita præ commiseratione afflicta fui, ut viderer meum jecur et viscera ac interiora omnia effusura in terram. Nominat jecur præ aliis visceribus, quia jecur sedes est commiserationis et amoris. Sic sæpe Psaltes queritur præ dolore effusa esse viscera sua, uti et Job cap. 16. 14. Huic expositioni favet Arabicus Antiochenus: *Conturbata sunt viscera ejus in ventre ipsius, et coagulatum est cor ejus: quia honor ejus revolutus est super terram:* et Arabicus Alexandrinus: *Dolore affecerunt me viscera mea præ multitudine fletus. Cecidit honor meus super terram præ dolore super civitate populi mei.* Narrat Gregor. Nyssen. in elogio S. Basilii fratris sui, ipsum præfecto cuidam Ariano minitanti se jecur ejus de visceribus erepturum, subridendo respondisse: *Gratiam tibi hujus voluntatis et propositi nomine habebo. Etenim haud mediocriter molestum est jecur visceribus incumbens. Si ejeceris ergo illud, ut minaris, re molesta atque odiosa corporis liberaveris.*

Est hic illustre schema et effigies pœnitentium, in quo exteros species et squalor apposite cum interno dolore congruit, ejusque est index et testis. Primo, *sederunt*, inquit, *in terra*; secundo, *conticuerunt*; tertio, *consperserunt cinere capita sua*; quarto, *accincti sunt ciliciis*; quinto, *abjecerunt in terram capita sua*, quæ olim superba in cœlum erexerant, ut miseros, humiles et supplices se profiteantur; sexto, *defecerunt præ lacrymis oculi mei*; septimo, *conturbata sunt viscera mea*; octavo, *effusum est in terra jecur meum super contritione filiæ populi mei.* Audi pœnitentes effundentes jecur suum apud Climachum gradu 5. de Pœnitentia: *Quosdam*, inquit, *vidi noctibus totis usque mane sub dio stare pervigiles, pedesque immobiles tenere, cumque somno miserabiliter oppressi agitarentur, vim naturæ inferre, nullamque sibi ipsis requiem indulgere: sed seipsos increpare, ignominiisque et contumeliis afficere atque excitare. Alios miserabiliter in cœlum intuentes, et illinc adjutorium cum gemitu et suspiriis ac vocibus invocantes. Alios in oratione existentes, ac reorum in morem vinctis post terga manibus, humi luridas facies inclinantes, indignosque se qui in cœlum aspicerent, vociferantes. Nonnullos in pavimento strato cilicio et cinere sedentes. Alios jugiter pectora tundentes. Plurimi, ut in mortibus fieri solet, super animabus suis ululatum diræ vocis emittebant. Alii ex intimo corde rugiebant, atque intra os gemitus sonum cohibebant. Interdum vero cum se continere non possent, repente exclamabant; vidisses in illis æstuantes linguas instar canum ex ore procedentes. Ex his alii sub ardentissimo Solis æstu seipsos cruciabant; alii contra acerrimo frigore se affligebant. Quidam modicum aquæ degustantes ne omnino siti exarescerent, ita quiescebant: nonnulli cum panis exiguum quid accepissent, reliquum manu longius projiciebant, indignos se qui rationali cibo vescerentur, asserentes; quippe qui irrationabiliter egissent. Quem apud illos locum risus habere poterat? quem otiosus sermo?*

12. MATRIBUS SUIS DIXERUNT: UBI EST TRITICUM ET VINUM?] *Dixerunt*, non lactentes, sed parvuli grandiusculi; hi enim pane et vino, illi lacte vescuntur.

QUASI VULNERATI,] sicut vulnerati ex vulnere deficiunt, ita hi fame moriebantur, exanimabantur et exspirabant; fames enim telum est durius ferro in viscera adacto; quod non tantum matrum, sed et hostium viscera compungeret. Balbutiens parvulus anhela voce poscebat panem, et in ipsa postulatione deficiente halitu, animam exhalabat. Infans os ad ubere matris arida admovebat, et in eorum complexu liquente spiritu expirabat; scilicet erat hic.

Luctus, ubique pavor, et plurima mortis imago.

EXHALARENT ANIMAS,] præ inedia, ita Chald. et alii passim. Aliter Vatablus; vertit enim, *cum effunderent animam suam*, id est, votum et desiderium suum.

IN SINU MATRUM,] petendo ab eis panem et alimenta. Simile est 1. Reg. 1. 15. et c. 18. v. 1. Jerusalem enim a Chaldæis fuit obsessa per biennium, unde fuit in ea ingens fames, ita ut multi ea sint enecti; adeoque matres comederint filios suos, uti patet v. 20.

13. CUI COMPARABO TE.] Hebr. *ma aidech*, quod testimonium afferam, id est, quod exemplum calamitatis reperire potero, quæ similis sit tuæ, ut te consoler? solatium enim est misero habere socium in malis.

Sed tua clades superat stragem Ægyptiorum sub Mose, Exodi 14. Chananæorum sub Josue c. 7. Philisthæorum sub Davide, Hebræorum sub Heli, omnemque aliam hactenus in urbe visam, vel auditam. Ita Hebræi, Chald. et Septuag.

Cui exæquabo te? Septuag. vertunt, *quis salvabit te?* per metathesin enim pro אשוה *asue*, legerunt אושיע *osca*, id est, salvabo, a rad. ישע *iasca*, id est, salvavit.

Et consolabor te.] ut consoler te, scilicet per socium aliquem aut sociam, tibi in pœna parem aut apparem.

Magna est velut mare.] Sicut nulla aquarum copia cum mari comparari potest, ita ut omnia flumina in mare influentia, illud non augeant, quia sunt instar guttæ: sic nullus dolor cum tuo dolore conferri potest, quia omnes aliorum clades ad tuam se habent sicut guttis ad mare. Ita Lyran. Rursum sicut mare tam vastum est, ut contineri vel includi non possit: ita dolor tuus tam magnus est, ut nullo consolationis obice cohiberi possit. Tertio; Chald. et Vatabl. exponunt, q. d. Tanta est afflictio tua, quantus est æstus maris; tot dolores, quot sunt procellæ et fluctus quibus mare confringitur. Unde Syrus vertit: *Multiplicata est velut mare contritio tua:* et Arabicus, *Invaluit contritio tua.* Quarto, contritio tua est *velut mare*, quia est amarissima, insanabilis, profundissima, maxima, et quasi abyssus malorum. Septuag. vertunt: *Magnum est poculum contritionis tuæ;* legerunt enim כוס *cos*, id est *calix* pro כים *keiam*, id est *quasi mare.* Denique sicut mare fluctus attollens et collidens, naves conterit et confringit, ac confractas absorbet: ita Deus contrivit et absorpsit rempubl. Judæorum fecitque ut paucæ tantum tabulæ, naufragii indices, superarent. Ita jam Judæi toto orbe dispersi, quid sunt aliud quam miserandi hujus naufragii signa et tabulæ juxta illud Isaiæ 30, 17. *Donec relinquamini quasi malus navis.* Rursum Rupert. *Ut mare,* ait, *quia quicumque accedit ad medendum* tuis malis et fluctibus, *persecutionum et mortis patitur naufragium.*

Nota: Tanti sunt maris fluctus et contritio ut Cato doluerit se umquam navi ivisse quo pedibus pervenire poterat. Aristot. *viros nauticos*, vocat *bis mortuos*, quod numquam de vita sint securi, donec ad portum pervenerint. Crepilus Platonis discipulus domus paternæ fenestras mare spectantes clausit: rogatus cur? Æquora, ait, respicere nolo, ne cupiat illa animus conscendere. Insipientem enim magis decet navigare quam sapientem; nam terram Deus hominibus, aerem avibus, aquam piscibus assignavit. Recte Eccli. c. 43. 26. *Qui navigant mare, enarrent pericula ejus.* Et Ps. 106. *Qui descendunt mare in navibus, facientes operationem in aquis multis, ipsi viderunt opera Domini, et mirabilia ejus in profundo.* Hinc Seneca ait navigantes incedere inter vitæ mortisque vias: et Anacharsis, nos quatuor tantum digitis (quibus navis mari eminet) a morte distare, testis est Laertius. Quocirca Psaltes Psal. 68. *Veni*, ait, in *altitudinem maris*, id est in culmen malorum.

Tropolog. hæc omnia facile est adaptare animæ peccatrici, quæ ut mare fluctibus cogitationum, desideriorum, dolorum, anxietatum, timorum, omniumque passionum assidue jactatur et æstuat. Unde Hugo septem qualitates maris totidem vitiis accommodat; Mirabiles, scilicet, maris elationes (Psal. 92.) superbiæ; salsedinem, quæ sitim affert, avaritiæ semper clamanti: Affer, affer; amaritudinem, invidiæ; fluctus, iracundiæ; spumas, luxuriæ; secundum illud Judæ: *Fluctus feri maris despumantes confusiones suas;* altitudinem, hypocrisi et astutiæ humanæ, cujus cor profundum et inscrutabile; voragines, gulæ; turbationem et nigredinem, tristitiæ. Ita et Delrio adagio 878.

Allegorice. multi hæc adaptant Christo ob peccata nostra, atrocissima in cruce patienti, et matri ei compatienti: magna enim velut mare fuit contritio tua, o Christe et o Virgo, quæ vero poteras dicere cum Noemi: *Nolite me vocare Noemi (id est pulchram) sed vocate me Mara (id est amaram) quia amaritudine replevit me Omnipotens,* Ruth 1. 20. Pariter vocate me Mara, non Maria.

Contritio.] Id est pœna et plaga qua contrita es: ita interpretes: vel qua te contriverunt Chaldæi. Aliter Rupert. q. d. Casus et peccatum tuum superat Ninivitarum peccatum, qui ad prædicationem Jonæ pœnituerunt, et Tyri et Sidonis quæ mari adjacent; quia si vidissent ea quæ in te fecit Deus, in cinere et cilicio pœnitentiam egissent, Luc. 10. 13. Verum *contritio* hic uti non significat virtutem contritionis et pœnitentiæ, ita nec lapsum in peccatum; sed totum afflictionem, dolorem et tristitiam. Hoc enim est hebr. שבר *sceber*, inde tamen ad pœnitentiam assurgere licet: ordinarie enim dolor de pœna inducit homines ad dolorem de culpa, quæ fuit causa pœnitentiæ: qui enim clare videt contritiones, id est pœnas quas invexit culpa, facile incitatur ad contritionem et pœnitentiam de culpa. Sicut ergo dolor et contritio de pœna est instar maris: ita et contritio de culpa sit instar maris oportet. Nec enim omnes aquæ maris sufficerent ad lacrymas, quibus unum peccatum mortale condigne deflendum esset.

Merito ergo S. Ambros. ad virginem lapsam, c. 8. hanc ei pœnitentiæ formam præscribit: *Imprimis,* ait, *omnis cura hujus vitæ interimenda tibi est, et quasi mortuam te existimans, sicut es, quomodo possis reviviscere cogita. Deinde lugubris tibi accipienda est vestis, et mens ac membra singula digna castigatione punienda. Amputentur crines, qui per vanam gloriam occasionem luxuriæ præstiterunt: defluant oculis lacrymæ, qui masculum non simpliciter aspexerunt: pallescat facies quæ quondam viruit impudice: denique totum corpus injuriis et jejuniis maceretur, cinere aspersum, et opertum cilicio perhorrescat, quia male sibi de pulchritudine placuit. Peccator si sibi non pepercerit, a Deo illi parcetur: grandi plagæ alta et prolixa opus est medicina: grande scelus grandem habet necessariam satisfactionem.* Sic velut mare ingens fuit contritio S. Magdalenæ, S. Mariæ Ægyptiacæ, et aliorum pœnitentium apud Climac. gradu 5. nec non S. Pelagiæ pœnitentia quæ a B. Nonno conversa, mutato habitu fugit Hierosolymam, ibique ad finem vitæ in oratione et lacrymis austeram egit pœnitentiam, uti habet ejus Vita 12 Octob. De qua proinde vere et acute poeta Christianus:

E pelago in pelagus, lacrymosa Pelagia, transis,
Tristia dum lacrymis obruis acta tuis.

14. Prophetæ, pseudoprophetæ, quos tu veros Pro-

phetas esse dicebas, VIDERUNT, id est prophetarunt. (Videntes enim vocabantur Prophetæ) STULTA, hebr. *insulsa*; quia NON APERIEBANT INIQUITATEM TUAM,] sed illam excusabant et elevabant tibi blandiendo, et adulando tuis deliciis, cupiditatibus et vitiis.

Nota: Prædicator non debet mollia et placentia, sed dura et aspera, nonnunquam et sale reprehensionis condita prædicare: ubi hoc sal, ibi sapientia, ibi puritas, ibi veritas, ibi compunctio, ibi sanitas. Sed molles et carnales oleo blandiloquentiæ perfundi malunt, quam sale perfricari: hinc putrescunt et pereunt.

UT TE AD POENITENTIAM PROVOCARENT.] Recte: hebr. enim est, *ad convertendum conversionem tuam*. Septuag. tamen id ipsum vertunt: *Ut captivitatem tuam reducerent* vel *everterent*, ut explicat Theodoret. Rursum R. Salomon vertit: *Ad convertendas*, id est, corrigendas, *eversiones*, id est, prævaricationes, *tuas*, hæc enim omnia significat hebr. שבותך *scebutech*. Sensus est, ait Olympiodor. Prophetæ tui non indicarunt tibi quod verum est, non posuerunt tibi ob oculos gravitatem iniquitatum tuarum, ut eas agnosceres, ingemisceres, converteréris ad Deum, itaque captiva non fieres: quia, ut Chald. vertit: *Non prædicarunt ultionem quæ ventura erat super te ob scelus*.

VIDERUNT AUTEM, id est, prophetarunt, TIBI ASSUMPTIONES FALSAS.] Hebr. est משא *massa*, id est, pondus vel onus, ut Aquila vertit, id est, prophetiam onerosam et supplicium minitantem. Ita Chald. Pagninus, Vatablus; unde Noster vertit: *Assumptio*: eo quod onus hoc assumatur, aut levatur contra aliquem. Rursum eo quod assumendum sit ab eo, cujus humeris a Deo per Prophetam intentatur et imponitur.

Dices: Hi Prophetæ prophetabant Judæis prospera et læta; quomodo ergo eorum prophetiæ vocabtur onus? Resp. Onus vel assumptio, aliquando extenditur ad quamlibet prophetiam etiam lætam. Secundo, proprio oret hic onus, quia hi Prophetæ ut imitarentur Jeremiam intentantem Judæis *onus Domini*, utque ejus minas ostenderent esse inanes et falsas, prophetabant onus hoc Domini incumbere Chaldæis, non Judæis; scilicet Chaldæos brevi a Deo puniendos et vastandos esse; itaque incitabant Judæos ut eis rebellarent, et fortiter contra eos dimicarent. Tertio, et subtilius Maldonatus: Hi Prophetæ, inquit, ne semper jucunda vaticinari viderentur, subinde levia quædam adversa miscebant, sed falsa et conficta, sicut adulatores, ut Plutarch. dixit opuscul. de Discrimine adulatoris et amici, ne ad gratiam semper loqui videantur, aliquando eos quibus maxime adulentur reprehendunt, sicut catuli qui fingunt se dominum mordere, sed dentes non figunt. Verus enim amicus dentem figit et mordet, ut vitium ab amico demordeat et auferat. Idcirco argo eorum prophetias vocat onus.

ET EJECTIONES.] Hebr. מדוחים *madduchim*, id est *expulsiones*. Jam prime, Olympiodor. Theodoret. Vatabl. subaudiunt *te a Deo*: prophetabant enim ea quæ expellebant Judæos a via recta, et longe faciebant a Deo. Secundo, *ejectiones*, scilicet Chaldæorum e Judæa, vel ex ipsa Chaldæa et imperio suo, inquit Hugo, S. Thom. Bonavent. Tertio, *ejectiones* scilicet quæ ea dorso tuo ejicerent onera, comminata a veris Prophetis, easque rejicerent in dorsum hostium tuorum, scilicet Chaldæorum. Ita Paschas. Aut prædicebant *ejectiones*, id est, prædicebant brevi fore, ut Jacchin. aliique a Judæa in Babylonem ejecti, in patriam redirent. Quarto, Lyranus et Dionys. *ejectiones*, q. d. Falsa eorum onera, id est, prophetiæ, licet in speciem blandæ et prosperæ, revera tamen fuerunt tuæ ejectiones, quia dum tu eis credis, meruisti ut ejicereris e terra tua, et captiva ires in Babylonem: meruisti ut dejicereris de dignitate, gradu, decore, et omnibus bonis tuis, et incideres in ignominiam, pauperiem, exilium, omnesque ærumnas. Hic sensus videtur planior et nervosior. Quinto, Maldon. ut dixi, censet, bosce pseudoprophetas aliqua tristia lætis miscuisse, aliquasque Judæis ejectiones et exsilia, sed levia et brevia intentasse, præsertim si sibi suisque prophetiis non crederent, nec obedirent.

15. PLAUSERUNT,] irridentium gestu, ait Lyranus: vel potius, ut Theodor. Olymp. Hugo, S. Thom. gestu admirantium, dolentium et obstupescentium tantam Hierosolymæ mutationem et cladem.

HÆCCINE EST URBS PERFECTI DECORIS?] Heb. *Hæccine est urbs, consummatio decoris?* Id est, consummati decoris, ut videretur vocanda ipse decor, ipsa pulchritudo, imo consummatio omnis pulchritudinis. Sic de Jezabel regina formosissima, lacerata a canibus, *prætereuntes dicebant*: *Hæccine est illa Jezabel?*

GAUDIUM UNIVERSÆ TERRÆ,] quia scilicet illa tamquam domina universæ terræ, quæ illi parebat, gaudebat et gloriabatur. Rursum Jerusalem opibus, pompa, sapientia, aula, pontificatu (erat enim sedes et aula tam pontificum quam regum) pace, tubis, psalteriis, omnibusque bonis cumulata, videbatur esse gaudium urbis, præsertim in festis et solemnitatibus, ad quas proinde gentes ex toto orbe confluebant, ac videbantur eam intrantes, sibi in nuptias, et mera gaudia ingredi. Nam, ut dicitur Psalm. 86. 7. *Sicut lætantium omnium habitatio est in te*. Erat enim Jerusalem terrestris, typus Jerusalem cœlestis, quæ est civitas æternæ felicitatis et voluptatis.

16. APERUERUNT SUPER TE OS,] quasi bellum famelicæ te pleno oris gutturisque rictu devorare et deglutire cupientes. Ita Orig. Raban. Hugo. Vel ut tibi insultarent et exprobrarent, teque irriderent, et subsannarent. Ita Theod. Paschas. Hugo, S. Thom. Vatabl.

SIBILAVERUNT,] instar serpentium, qui præda capta antequam eam laniant et vorent, sibilant.

FREMUERUNT DENTIBUS,] instar luporum et leonum, qui in prædam quam unguibus tenent, dentes stridendo acuunt. Hic etiam est gestus insultantium et subsannantium.

DEVORABIMUS,] devoremus; concitant enim hic seipsos ipsi hostes contra Jerusalem, atque rabiem magis explicent, dicunt instar anthropophagorum ad carnes humanas inhiantium: *Devorabimus*, non *devoramus*; Hebr. et Septuag. habent *devoravimus*, id est, *devorabimus*, more prophetico.

INVENIMUS, VIDIMUS,] Invenire est rem consequi, et voterum compotem fieri, ut patet Prov. 19. v. 8. videre est ro concupita frui et pasci; quasi dicant: En adest tamdiu optata dies, qua expugnemus et vastemus Judæos, nobis ita invisos; qua nos satiemus eorum spoliis, sanguine et cædibus.

17. COMPLEVIT SERMONEM QUAM PRÆCEPERAT,] sci-

licet edici aut comminari tibi per Prophetas. Ita Chald. Rupert. Bonavent.

Vel simplicius, *quem præceperat*, id est, ordinaverat, et statuerat quasi præcepti sui violati pœnam et supplicium, quod tibi jam intulit. Hoc enim sanxit et comminatus est Levit. 26. v. 14. et 25. Deuter. 28. 15. et sequent.

DESTRUXIT, ET NON PEPERCIT.] Id est, irremissibiliter, et, ut ita dicam, impareibiliter destruxit Judæam et Jerusalem. Ponitur enim verbum pro adverbio, more Hebræo.

EXALTAVIT CORNU,] id est, potentiam, robur et vires. Ita S. Thom. Hugo, et Vatablus, ac consequenter victorias, triumphos, gloriam et imperium. Ita Chald.

HOSTIUM TUORUM.] Nota: Jeremias hoc cap. et c. 3. præposuit litteram *pe* litteræ *ain*, cum communiter jam illi postponi soleat, uti postposuit c. 1. Quocirca videtur, quod olim inter has litteras non fuerit certus ordo; sed jam hæc, jam illa præposita fuerit. Ita Sanchez. Aut potius sensus et sententiæ quam litterarum (harum enim sunt leves minutiæ) ordinem et connexionem spectavit Jeremias. Quia enim in præcedenti littera *samech* dixerat: *Sibilaverunt, et moverunt caput suum super filiam Jerusalem? Hæccine est urbs, dicentes, perfecti decoris? etc.* hinc illi apte subjungit litteram non *ain*, sed *pe* quæ *os* significat, ac cœptam in *samech* sententiam prosequens, dicit: *Aperuerunt super te os suum omnes inimici tui: sibilaverunt, et fremuerunt dentibus suis, et dixerunt: Devorabimus: en ista est dies, quam exspectabamus:* invenimus, vidimus. Simile est c. 3. 48.

18. CLAMAVIT COR EORUM AD DOMINUM.] *Eorum*, non Chaldæorum, et Rabsacis, Isaiæ 36. v. 4. blasphemantis Deum, quasi Judæos non potuisset tueri a sua manu et exercitu, ut explicat Paschas. Raban. S. Thom. Lyran. Hic enim non ad, sed contra Dominum clamavit. Non etiam Mosis et Prophetarum, ut Rupert. sed Judæorum, qui in sui expugnatione, ex intimo corde et dolore clamarunt ad Deum, ut eorum misereretur. Ita Chald. S. Thom. Lyranus, Dionys.

SUPER MUROS,] pro muris, ne muri Jerusalem subverterentur; aut potius, ut jam subversi, ut patet ex v. præced. restaurarentur. Aliter Sanchez: Judæi, inquit, hic muros filiæ Sion, id est, seipsos (res enim continens ponitur pro contenta, scilicet urbs et muri pro civibus) cohortantur, ut quisque jugiter fleat, et clamet ad Dominum, qui solus Chaldæos reprimere, et muros restaurare potest. Dicit ergo unus ad alterum: *Deduc quasi torrentem lacrymas*. Verum hic clamor est ad Dominum, non ad cives, estque non murorum, sed pro muris. Unde et Romana ante *deduc* ponunt colon, quasi ibi nova incipiat sententia, uti mox declarabo. Aliter quoque ex Hebræo vertunt Septuag. noctuntque sequentibus, nimirum: O mure Sion (olim scilicet splendide, nunc meræ ruinæ) descendere fac quasi torrentem lacrymas, quasi sit prosopopœia ad muros, ut fleant. Verum melius Latinus interpres hæc ita dispungit et disjungit, ut ante *Deduc*, ponat punctum, ibique inchoetur nova sententia, in qua Propheta a Judæis clamantibus pro muris sermonem convertit ad filiam Sion, quam jugiter flere vult: unde ait, *Deduc quasi torrentem lacrymas*, non, deducito.

NEQUE TACEAT.] Id est, ne cesset a lacrymis: tacere enim Hebræi sæpe sumunt pro cessare, ut dixi Jerem. 47. 6.

19. LAUDA.] Septuag. Vatabl. et Pagninus vertunt, *vociferare* vel *clama*. Hebr. enim רָנִּי *ranan* significat clamare, sive laudando, sive cantando, sive lugendo: passim tamen significat jubilare et laudare. Sic Noster hic vertit, *lauda*, id est, ora, obsecra: idque primo, quia oratio est tacite laus Dei, et in ea assumi debet laus ejusdem. Secundo, quia Judæi orantes, laudes majorum assumebant, dicentes: Propter merita Abraham, Isaac et Jacob, miserere mei; sic enim fecit Jeremias cap. 7. vers. 11. et Judith cap. 9. v. 2. Tertio, quia a laude et gratiarum actione inchoanda est oratio; sic enim petituri aliquid a principe, ejus benevolentiam captamus, initio commemorando et laudando ejus in nos et alios munificentiam. Quarto, quia efficacissima est oratio, si tam in adversis quam prosperis laudemus, et gratias agamus Deo, dicamusque cum Davide: *Benedicam Dominum in omni tempore*; et cum S. Job, *Dominus dedit, Dominus abstulit: sit nomen Domini benedictum*. Unde sanctus ille Abbas in Vitis Patrum, tractatu de fortitudine, docet singulare remedium contra omnes tentationes et tribulationes esse, si quis in iis se Deo resignet, atque gratias agat; atque Deum e tali mox omne bellum tentationis auferre, hujusque rei experimentum et exemplum affert.

IN PRINCIPIO VIGILIARUM.] Non dicit, in prima vigilia, aut in ortu auroræ, ut vertit Chald. neque in principio, id est, ante omnes vigilias, ut exponunt Origen. et Olympiodor. sed explicat id quod dixerat: *Consurge, lauda in nocte*, scilicet per singulas vigilias noctis, in earum exordiis laudando, id est, adorando Deum: ad hoc enim afflictio tua te excitabit, ut, cum alii homines dormiant, tu mœsta dormire non possis, sed ad Deum evigiles, eumque ardenter et frequenter depreceris, ut extremam tuam miseriam levet.

Nota primo: Romani in castris noctem in quatuor vigilias distribuebant, ut quater, id est singulis ternis horis, alii vigiles aliis date signo a tibicine, in statione succederent. Unde Lucanus lib. 7.

Tertia jam vigiles commoverat hora secundos.

Hinc Judæi acceperunt primam, secundam, tertiam, quartam noctis vigiliam, Marci 13. 34. Rursum et Christiani, et Judæi, hinc acceperunt horam orationis Primam, Tertiam, Sextam et Nonam; nam prima vigilia incipit hora prima, secunda incipit hora tertia, tertia incipit hora sexta, quarta incipit hora nona.

Nota hic secundo, vires pios noctu, initio vigiliarum excitatos, solere Deum laudare et precari. Ita Christiani olim antelucanos hymnos Christo et Deo canebant, ut scribit Plinius ad Trajanum. Ita Theodoricus Gothorum rex *antelucanos suorum sacerdotum cœtus, minimo comitatu expetebat quotidie, et grandi sedulitate venerabatur*, inquit Sidon. Apollin. lib. 1. epist. 2. Atque hinc orti sunt tres nocturni, et Laudes in officio Ecclesiastico: hi enim respondent quatuor vigiliis noctis. Hoc etiam monuit Moyses Deut. 6. v. 7. dicens: *Meditaberis* (in præceptis Dei) *dormiens*. Hac de causa Deus voluit gallos gallinaceos canere, ut dormientes ad id excitent, ut ibi dixi. Quare recte S. Hieron. Eustochium virginem instruit, di-

cens: *Esto cicada noctium, lava per singulas noctes lectum tuum, lacrymis tuis stratum tuum riga. Vigila, et fias sicut passer in solitudine.* Audi et insigne dogma S. Gregorii Nazianz. et ex eo Damasceni, l. 2. Parallelorum, c. 39. *Præstantissimus hic est ordo, ut qui orationem aliquam aut negotium aggreditur, et a Deo incipiat, et in Deo finem faciat.*

Principium tibi sit, tibi finis omnia Christus.

Effunde sicut aquam cor tuum ante conspectum Domini,] ut cordis tui duritia per amorem et devotionem liquefiat, ait S. Thom.

Secundo, Paschas. Effunde, ait, ex intimo corde lacrymas compunctionis; Chald. Effunde per pœnitentiam, sicut aquam perversitatem cordis tui.

Tertio et optime, q. d. Sicut qui vas invertit, totam profundit aquam; ita e vase cordis, omnia tua desideria, ærumnas et gemitus, lacrymis magis quam verbis, Deo explica et profunde.

Ubi nota. Non ait: Effunde sicut oleum, cujus pars aliqua semper vasi adhæret, sed sicut aquam: quia ejus nihil in vase remanet, sed tota effunditur: ita totum cor nostrum, omnesque ejus amores et dolores Deo effundere debemus. Hæc est oratio Deo grata.

Huc facit expositio Sanchez, quæ talis est: Ne cesses a lacrymis et precibus, donec, exhaustis aliis lacrymarum fontibus, cor ipsum extabescat, et per stillantes oculos liquefactum emanet. In hujus signum, aquam effundebant afflicti et deprecantes, ut patet 1. Reg. 7. 6.

Moraliter nota hic, vim et efficaciam orationis non consistere in verbis multis bene compositis, sed in affectu, gemitu, desideriis et affectuosa ignitaque cordis effusione. Unde ait S. Bern. *Clamor magnus in auribus Dei est desiderium vehemens*; apud Deum enim valet non clamor oris, sed amor cordis, et Paulus Roman. 8. *Spiritus*, ait, *postulat pro nobis gemitibus inenarrabilibus.* Hinc David orans ait Psal. 141. v. 3. *Effundo in conspectu ejus orationem meam*: et Psal. 41. v. 5. *Effudi in me animam meam*: et Psal. 61. 9. *Effundite coram illo corda vestra.* Sic tempore Judith, c. 6. 14. Omnes Judæi, *communi lamentatione et fletu unanimes preces suas Domino effuderunt.* Ita sterilis Anna effudit animam suam in conspectu Domini, et filium Samuelem impetravit, 1. Reg. 1. 15. Effundere enim cor coram Domino, est omnes cordis affectus, omnes dolores, omnia sensa animi, omnia vota et desideria coram Deo exponere, et in ejus sinum ac providentiam transfundere, ut ipse iis succurrat et provideat. Itaque hæc phrasis significat, orantis primo, ingentem afflictionem: sic enim valde afflicti per lacrymas, gemitus et querimonias, solent suos dolores effundere in aures amicorum et audientium; secundo, humilitatem, quod cor suum, instar aquæ in terram, coram Deo quasi profundant; tertio, sinceritatem, quod omnes affectus coram Deo effundant, nil celent, nil reservent; quarto, resignationem, quod omnia sua in Dei providentiam profundant et resignent; quinto, spem et fiduciam, quod omnes suas affectus et vota, a se quasi alienando et abjiciendo, uni Deo credant et committant.

Lava manus] ad eleemosynas, ad opera misericordiæ et virtutum. Ita Origen. Paschas. Raban. Rupert. Hugo; secundo et melius Chald. et S. Thom. *Leva manus*, id est ora. Xenophon l. 9. Pædiæ Cyri; *Manus*, ait, *sustollimus in cœlum, quo habitu testamur nos vel orationem, tamquam munus jucundissimum Deo afferre: vel cor, quasi donum eximium, attollere ad Deum.* Hinc in sacrificio sacerdos levat manus. Vide de hoc gestu multa quæ notavi 1. Timoth. 2. v. 8.

Pro anima,] propter animam, propter vitam qua privati sunt parvuli, qui paulatim fame consumpti sunt (hoc enim est hebr. עטף *ataph*) ut eorum intuitu tui miserescat. Quare minus recte aliqui hæc referunt ad preces pro animabus existentibus in purgatorio, quod hinc probare contendunt, cum alia clara argumenta suppetant.

Compitorum.] Hebr. חוצות *chutsoth*, id est platearum.

20. Vide.] Est oratio Hierosolymitanorum, ad quam impulsi et inducti sunt a Jeremia v. præced. Ita Hugo et S. Thom.

Quem vindemiaveris,] id est usque ad quam paucas reliquias abduxeris et captivaveris nos per Nabuzardan. Vide c. 1. 22. Ita Olympiodorus.

Ergone comedent?] q. d. Quis umquam audivit tantam rabiem famis, ut matres comederint suos infantes, uti factum est in Jerusalem?

Ad mensuram palmæ.] Hebr. טפוחים *toppuchim*, id est magnitudinis palmæ, palmares, id est infantes recens natos et parvulos. Nota: Hebr. טפח *tapach* significat palma explanare, distendere, uti matres explanant membra parvulorum, ne contracta aut distorta maneant: sed ut ea apte complanent: hinc *topach*, significat etiam educare, et ad incrementum ac magnitudinem perducere, ut patet v. 40. et ultim. Unde Pagninus vertit, *parvulos educationum*; Chald. *infantes amabiles, qui involvebantur sericis linteis*, q. d. Matres comederunt parvulos suos, quos recens genuerunt, educarunt, fasciis involverunt, palmaque conformarunt, quosque proinde tenerrime amabant: tanta fuit famis acerbitas! Hoc minatus erat Dominus, Deuter. 28. vers. 53. idque factum esse Hierosolymis patet Thren. 4. 10. *Manus mulierum coxerunt filios suos.*

Nota: Hæc pœna fuit infidelitatis et infidelium, ut matres comederent filios. Sic enim in Samaria, cum coluit vitulos aureos, matres in obsidione comederunt filios, ut patet 4. Reg. 6. v. 28. Idem contigit Hierosolymæ obsessæ a Chaldæis, ut patet hic, quia ipsa Jeremiæ et Deo fuit incredula. Idem eidem contigit obsessæ a Tito et Vespasiano, ut testatur Joseph l. 7. Belli c. 8. quia ipsa tum fuit incredula Christo. Idem contigit hoc sæculo in urbe Franciæ, quæ vulgo Sancerra dicitur: cum enim illa a Catholicis obsideretur, duæ calvinianæ mulieres infantes suos comederunt sub annum Domini 1572. uti testatur Florim. Remund. l. de Antichristo c. 7. quin et ipsi hæretici qui interfuerunt, et librum de hac obsidione ediderunt.

Si occiditur sacerdos?] Hinc videtur aliquis sacerdos et Propheta in templo a Chaldæis esse occisus, unus vel plures. Hebræi cum Chaldæo accipiunt hæc de Zacharia filio Joiadæ, q. d. Quid queremini, matres, comedisse filios, cum vos ipsi occideritis Zachariam Prophetam, et sacerdotem in templo? unde tradunt Judæi, Zachariæ occisi sanguinem, instar ollæ ferventis efferbuisse, usque ad adventum Nabuzardan: qui id resciens, ejus necem magna senatorum cæde

ultus est, et tum sumpta vindicta fervescere desiit. Sed horum fides sit penes Judæos. Ego certe nec expositioni huic, nec historiæ fidem habeo: olet enim Rabbini alicujus cerebrum et commentum.

21. JACUERUNT] occisi. Ita Lyran. Maldon. et Sanchez, vel potius, ut ex Hebr. Chaldæus vertit, q. d. Divites et delicati, qui cubare solebant super turgidos pulvinos et lectos eburneos, jam a Chaldæis ejecti et despecti, *foris*, id est, in plateis, jacent et cubant. Ita et Paschasius, Hugo et S. Thom. Sic c. 4. v. 5. dicit de iisdem: *Qui nutriebantur in croceis, amplexati sunt stercora.*

PERCUSSISTI.] Hebr. Chald. Septuag. laniasti, mactasti quasi lanio; hoc enim est hebr. טבחת *tabachta.*

22. VOCASTI QUASI AD DIEM SOLEMNEM, QUI TERRERENT ME DE CIRCUITU,] q. d. Tuo, quasi ducis castrorum bellilium, nutu et imperio, vocatæ et congregatæ finitimæ gentes, uti olim solebant confluere Hierosolymam, cum aliquod festum celebre agebatur: ita nunc cum Chaldæis venerunt ad me terrendum et expilandum. Patet Jeremiæ 1. v. 15. Hebr. ad versius habent, *Vocasti* מגורי *megurai*, id est *timores, terrores* vel *pavores meos*, id est, ut Vatablus, vocasti hostes qui mihi sunt timori, et quos timeo, ne mihi parvulos et filios eripiant. Septuag. *Vocasti colonias*, vel *parœcias meas*, id est omnes in villis et locis vicinis habitantes convocasti nutu Chaldæorum Hierosolymam, ubi omnes obsessi, cæsi vel capti sunt. Ita Theodor. Notat Sanchez hic alludi ad tria, quæ fiebant in die festo et solemni: primo, in eo mactabantur victimæ, q. d. Sic vocasti Chaldæos quasi victimarios, ut non boves, sed cives tibi jugularent; secundo, ad festa undique confluebat ingens hominum copia, q. d. Sic ingentem hostium vim congregasti contra Jerusalem; tertio (quod maxime hic intendit) in festis erat securitas, facilitas et lætitia, q. d. Te duce hostes evocante, ipsi quasi de victoria et præda certi, sic alacres in urbem confluxerunt, ac si dies obire vellent solemnes et geniales, nec belli pondus difficile subire.

EDUCAVI.] Hebr. טפחתי *tippachti*, id est parvulos complanavi, formavi et enutrivi, de quo dixi vers. 20. Singula hæc verba ponderanda sunt, singula enim ingens continent pathos.

CONSUMPSIT EOS.] Septuag. vertunt, *omnes eos*, legerunt enim כלם *cullam*: melius Noster et alii passim legunt כלם *killam*, id est consumpsit eos.

Tropolog. totum hoc caput facile est adaptare animæ peccatrici: quæ a Deo tot beneficiis affecta, ob ingratitudinem omnia illa, omnemque gratiam et decorem perdidit; unde pœnitens redit ad Deum oratque pro venia.

CAPUT TERTIUM,

SYNOPSIS CAPITIS.

PRIMO, OLYMPIODOR. PASCHAS. ET BONAV. PUTANT JEREMIAM AD LITTERAM HOC CAPITE LOQUI DE CHRISTO ET CHRISTI PASSIONE. VERUM JEREMIAS LUGET HISCE THRENIS AD LITTERAM SUI TEMPORIS CALAMITATEM: ERGO TANTUM ALLEGORICE LUGET CHRISTI AFFLICTIONES ET CRUCES. SECUNDO, THEODOR. RABAN. HUGO, S. THOM. LYRAN. ET VATABL. PUTANT HOC CAPUT ESSE VOCEM POPULI, SIVE CUJUSLIBET JUDÆI, VEL HIEROSOLYMIS, VEL IN BABYLONE LUGENTIS COMMUNEM CLADEM. TERTIO ET PLANISSIME, UT VERBA SONANT, ORIGEN. EUSEB. RUPERT. HEBRÆI ET VATABL. CENSENT JEREMIAM HIC LUGERE SUAS CALAMITATES, PRÆSERTIM EAS QUIBUS, TEMPORE OBSIDIONIS, A SUIS CIVIBUS AFFLICTUS FUIT, JEREMIÆ 20. ET SEQUENT. HOC ENIM EST QUOD INITIO CAPITIS AIT: EGO VIR VIDENS PAUPERTATEM MEAM; ET V. 13. FACTUS, AIT, SUM IN DERISUM OMNI POPULO MEO; UNDE ET CARCEREM VINCULAQUE SUA PLANGIT V. 5. 6. 7. 9. AC INEDIAM ET FAMEM, V. 15. 16. 17. AC VERBERA ET ALAPAS, V. 3. 12. 30. SIMUL TAMEN IN SEIPSO REPRÆSENTAT ET LUGET AFFLICTIONEM POPULI SUI, UTI DICAM V. 7. 8. ET 10. DEINDE V. 21. SPEM IN DEUM ERIGIT, OSTENDENDO UTILITATEM TRIBULATIONIS. QUARTO, V. 40. SUOS CIVES HORTATUR, UT CONVERTANTUR AD DEUM. TANDEM V. 54. SUAS ÆRUMNAS ET SUORUM CIVIUM PLANGENDO, MALA SIMILIA SUIS INIMICIS IMPRECATUR.

1 EGO vir videns paupertatem meam in virga indignationis ejus. 2. Me minavit, et adduxit in tenebras, et non in lucem. 3. Tantum in me vertit, et convertit manum suam tota die. 4. Vetustam fecit pellem meam, et carnem meam, contrivit ossa mea. 5. Ædificavit in gyro meo, et circumdedit me felle, et labore. 6. In tenebrosis collocavit me, quasi mortuos sempiternos. 7. Circumædificavit adversum me, ut non egrediar: aggravavit compedem meum. 8. Sed et cum clamavero, et rogavero, exclusit orationem meam. 9. Conclusit vias meas lapidibus quadris, semitas meas subvertit. 10. Ursus insidians factus est mihi: leo in absconditis. 11. Semitas meas subvertit, et confregit me: posuit me desolatam. 12. Tetendit arcum suum, et posuit me quasi signum ad sagittam. 13. Misit in renibus meis filias pharetræ suæ. 14. Factus sum in derisum omni populo meo, canticum eorum tota die. 15. Replevit me amaritudinibus, inebriavit me absinthio. 16. Et fregit ad numerum dentes meos, cibavit me cinere. 17. Et repulsa est a pace anima mea, oblitus sum bonorum. 18. Et dixi: Periit finis meus, et spes mea a Domino. 19. Recordare paupertatis, et transgressionis meæ, absinthii, et fellis. 20. Memoria memor ero, et tabescet in me anima mea. 21. Hæc recolens in corde meo, ideo sperabo. 22. Misericordiæ Domini quia non sumus consumpti: quia non defecerunt miserationes ejus. 23. Novi diluculo, multa est fides tua. 24. Pars mea Dominus, dixit anima mea: propterea exspectabo eum. 25. Bonus est Dominus sperantibus in eum, animæ quærenti illum. 26. Bonum est præstolari cum silentio salutare Dei. 27. Bonum est viro, cum portaverit jugum ab adolescentia sua. 28. Sedebit solitarius, et tacebit: quia levavit super se. 29. Ponet in pulvere os suum, si forte sit spes. 30. Dabit percutienti se maxillam, saturabitur opprobriis. 31. Quia non repellet in sempiternum Dominus. 32. Quia si abjecit, et miserebitur secundum multitudinem misericordiarum suarum. 33. Non enim humiliavit ex corde suo, et abjecit filios hominum. 34. Ut contereret sub pedibus suis omnes vinctos terræ. 35. Ut declinaret judicium viri in conspectu vultus Altissimi. 36. Ut perverteret hominem in judicio suo, Dominus ignoravit. 37. Quis est iste, qui dixit ut fieret, Domino non jubente? 38. Ex ore Altissimi non egredientur nec mala nec bona? 39. Quid murmuravit homo vivens, vir pro peccatis suis? 40. Scrutemur vias nostras, et quæramus et revertamur ad Dominum. 41. Le-

vemus corda nostra cum manibus ad Dominum in cœlos. 42. Nos inique egimus, et ad iracundiam provocavimus: idcirco tu inexorabilis es. 43. Operuisti in furore, et percussisti nos: occidisti, nec pepercisti. 44. Opposuisti nubem tibi, ne transeat oratio. 45. Eradicationem, et abjectionem posuisti me in medio populorum. 46. Aperuerunt super nos os suum omnes inimici. 47. Formido et laqueus facta est nobis vaticinatio, et contritio. 48. Divisiones aquarum deduxit oculus meus, in contritione filiæ populi mei. 49. Oculus meus afflictus est, nec tacuit, eo quod non esset requies. 50. Donec respiceret et videret Dominus de cœlis. 51. Oculus meus deprædatus est animam meam in cunctis filiabus urbis meæ. 52. Venatione ceperunt me quasi avem inimici mei gratis. 53. Lapsa est in lacum vita mea, et posuerunt lapidem super me. 54. Inundaverunt aquæ super caput meum: dixi: Perii. 55. Invocavi nomen tuum, Domine, de lacu novissimo. 56. Vocem meam audisti: ne avertas aurem tuam a singultu meo, et clamoribus. 57. Appropinquasti in die, quando invocavi te: dixisti: Ne timeas. 58. Judicasti, Domine, causam animæ meæ, redemptor vitæ meæ. 59. Vidisti, Domine, iniquitatem illorum adversum me: judica judicium meum. 60. Vidisti omnem furorem, universas cogitationes eorum adversum me. 61. Audisti opprobrium eorum, Domine, omnes cogitationes eorum adversum me. 62. Labia insurgentium mihi; et meditationes eorum adversum me tota die. 63. Sessionem eorum, et resurrectionem eorum vide; ego sum psalmus eorum. 64. Reddes eis vicem, Domine, juxta opera manuum suarum. 65. Dabis eis scutum cordis laborem tuum. 66. Persequeris in furore, et conteres eos sub cœlis, Domine.

Allegorice, Jeremias hic afflictus Christum patientem, et cum eo quemvis Martyrem repræsentat. Vide Dion. Carth. illi singula adaptantem.

Tropolog. hos Jeremiæ voces et lamenta imitetur pastor populi, in obsessa urbe; et Sanctus quilibet, in communi calamitate et punitione reip. Ita S. August. inquit Possidon. cum Africa a Wandalis vastaretur, flebat et lamentabatur assidue, cumque ejus urbs Hippon ab eis obsideretur per 14. menses (unde et post mortem ejus capta ab eis et concremata est) tertio obsidionis mense, ex dolore in febrim incidit: orabatque Dominum, ut aut urbem liberaret, aut servos suos ad perferendam voluntatem suam fortes faceret, aut se de hoc sæculo eriperet. Hoc tertium contigit ei: mortuus est enim in obsidione. Sub mortem Davidis psalmos pœnitentiales assidue legebat, et ubertim flebat, dicebatque etiam laudatos Christianos et sacerdotes, absque digna et competenti pœnitentia, exire de corpore non debere. Legant ergo tales hosce Threnos Jeremiæ.

1. Ego vir,] q. d. Ego Jeremias hujus cladis communis, qua cum civibus meis involutus sum, non modicam partem video, id est experior et sustineo. Isaias enim, Sophonias et alii prophetæ cladem hanc futuram prædixerunt, sed eam non viderunt, jam ante defuncti: Ezechiel vivebat, sed procul aberat, degens in Babylone; solus Jeremias præsens cladem Hierosolymæ aspexit, ac ejus pars magna fuit, non ob propriam, sed ob civium et patriæ stragem, quæ assidue oculos ejus feriebat. Pro *vir* Syrus vertit, *gigas*, quo nomine Syri solent vocare Deum, ob robur immensum. Hinc in abstracto vocant eum גבורותא *gaborutho*, q. d. Ipsa giganteitas, id est, ipsa immensa fortitudo, et fortissima immensitas. Vide dicta Isaiæ 57. 15.

Paupertatem.] Hebr. עני oni plenius vertas cum Chald. et aliis, *afflictionem*: et Latinis quoque afflictio et miseria vocatur *paupertas* per synecdochen. Mystice S. Bernardus serm. 2. de Cœna Domini: *Secundum*, inquit, *ferculum* (in mensa Christi) *est paupertas spiritualis, quam tria constituunt. depositio rerum et contemptus; vilitas et objectio sui ipsius; abdicatio propriæ voluntatis in omnibus. Voluntaria ergo paupertas, quæ sine possessione vel desiderio habetur, quanto expeditior est, tanto securior est. Custos et magistra est virtutum: sicut e contrario radix est vitiorum immoderata rerum affluentio. Expedit esse nudos, cum diabolo, qui nudus est, luctaturos. Nudus athleta fortius dimicat; natator exuitur, ut fluvium transeat; viator, rejectis sarcinulis, bene cursitat. Nobilis itaque titulus voluntariæ paupertatis, quam Christus docuit verbo: Beati, inquiens, pauperes spiritu, etc. Consecravit exemplo: nec enim habuit propriam domum in qua caput reclinaret, et in quo cum discipulis pascha manducaret; nec proprium habuit unde tributum solveret. Commendavit eam etiam ore Prophetico, dicens: Ego vir videns paupertatem meam.* Subdit exempla: *Hujus paupertatis exemplum primi post Christum Apostoli tradiderunt, quando in primitiva Ecclesia multitudinis credentium erat cor unum, et anima una, et omnia communia. Hæc Religiosis Apostolorum sequacibus indicta est; quæ comitem quærit paupertatem spiritus, ut humilia et abjecta de seipso sentiat et judicet, etc.*

In virga indignationis,] in castigatione, qua peccatis meis meorumque civium offensus et indignatus, me Jeremiam cum meis Judæis castigat. Alludit ad virgam vigilantem Jeremiæ 1. 11.

Ejus,] inimici. Ita Olympiod. Melius alii, *ejus* scilicet Dei; hujus enim indignationem his Threnis passim inculcat, eumque assidue mente, æque ac ore volvebat afflictus ab eo Jeremias. Sic sponsa Cant. 1. 1. *Osculetur*, inquit, *me osculo oris sui*: Quis utique sponsus, quem unum mente volvo, et alios pariter volvere opinor.

Nota: Solent pastores suarum ovium, et Sancti reip. communem cladem suis peccatis ex humilitate attribuere. Ita fecit hic Jeremias; ita fecit Daniel, c. 9. et Machabæi, l. 2. c. 7. Ita S. Lupus Trecensis

Episcopus Attilæ adventanti occurrens, rogansque quis esset, ac audiens: Ego sum Attila rex Hunnorum, flagellum Dei, dixit: *Et quis est mortalium qui Dei flagello resistat? Ego sum Lupus dissipator gregis Domini: veni ergo, Dei mei flagellum, illoque utere, ut Deus concedit.* Jussit ergo portas aperiri, frænumque Attilæ tenens, pedes eum cum copiis per mediam urbem deduxit. Attila quasi attonitus alia porta egressus, civitatem intactam reliquit. Ita Nic. Ola. in Attila, c 9.

Allegor. Christus est vir, hebr. גבר *gober*, id est fortis, de quo dixit Jerem. c. 31. v. 22. *Fœmina circumdabit virum.* Hic enim vir, cum Moses, Gedeon, Jeremias aliique prophetæ omnes se excusarent o salvando Israele; solus nostram afflictionem viriliter in se suscepit, et suam fecit.

Tropolog. hic vir est Adam, *qui paradiso pulsus veros interni gaudii delicias amisit*, ait sanctus Greg. 34. Moral. 2.

2. Me minavit.] Hebr. est duxit et deduxit.

In tenebras,] in carcerem tenebrosum, in quem a Phassur aliisque Judæis conjectus Jeremias, in eo vitam egit per tres annos, Jerem. 32 et 38. Rursum, tenebræ significant res adversas, lumen prosperas. Psal. 54. 6. *Timor et tremor venerunt super me, et contexerunt me tenebræ*; Job 17. v. 12. *Post tenebras spero lucem*, q. d. Post nubila Phœbus, post luctum spero gaudium.

Et non in lucem,] q. d. In meras et Cimmerias tenebras, omni luce carentes. Hanc enim auxesin significat negatio adjecta affirmationi, ut c. 2. 17. *Destruxit et non pepercit*, id est plane, sine ulla misericordia destruxit. Ezech. 18. 21. *Vita vivet, et non morietur*, id est omnino vivet; Isaiæ 38. *Morieris, et non vives*, id est, certo morieris; Joan. 1. *Confessus est, et non negavit*, id est, plane et diserte, sine ulla negatione aut tergiversatione, confessus est se non esse Christum.

3. Tantum in me vertit, et convertit manum suam tota die,] q. d. Deus per totos dies mihi non aliud fecit quam me assidue colaphis et alapis cædere. Est metaphora a colaphizantibus, qui continuo alicui alapas impingunt manu, nunc unam genam, nunc alteram conversim feriendo, itaque ictus geminando, iisque faciem versando et reversando instar fabri, qui ferrum versat, tundit et retundit, donec illud in eam formam quam cupit, effingat.

4. Vetustam fecit pellem meam,] assidua ærumna, fame et verberibus, detrivit in me juvenilem decorem, et seniles rugas pelli meæ induxit: unde et ossa, quibus fulcitur corpus, id est, vires meæ, occisæ et quasi contritæ sunt. Ita Origen. S. Thom. Dionys. Sic Psaltes ait Psal. 118. 83. *Factus sum sicut uter in pruina*; uter enim pruinæ expositus, contrahi et corrugari ac quasi senescere solet.

5. Ædificavit in gyro meo,] scilicet vallum et aggeres, quibus vallarunt Hierosolymam Chaldæi. Ita Chald. Origen. Theodor.

Secundo et melius, Origen. et Rupert. supplent vocem *carcerem*, q. d. Deus carcerem mihi aptavit, eoque me conclusit. Patet ex v. seq. ubi ait: *In tenebrosis collocavit me.*

Tertio, non male Mald. et Sanch. metaphorice explicant: *Ædificavit in gyro meo*, hoc est, circumvallavit me labore et felle, uti statim explicat, id est, omni ex parte circumdedit me periculis et laboribus, sicut urbem quæ cincta est muris; ita ut non possim ex uno malo fugere, quin incurram in aliud.

Circumdedit me felle et labore,] id est amaritudine et defatigatione in tot laboribus, persecutionibus et ærumnis. Hebræa sic quoque verti possunt: *Circumdedit caput et suspendit ipsum*: scilicet catena et furca, quæ collo Jeremiæ injecta fuit; tertio, Chald. vertit: *Circumdedit civitatem, eradicavit capita*, id est duces populorum; quarto, Hebræi per *fel* accipiunt Nabuchodonosorem, per *laborem* Nabuzardan qui urbem et templum incendit. Sed primus sensus est planissimus.

Allegor. Christus in passione felle potatus est et fatigatus tot itineribus, plagis ac cruce.

6. In tenebrosis collocavit me, quasi mortuos sempiternos,] in perpetuum morti et oblivioni datos, q. d. Jacui in carcere tenebroso et tetro, perinde ac jacere solent in sepulcro mortui in perpetuum, de quibus dicitur Psal. 48. *Sepulcra eorum domus illorum in æternum.* Hinc apud Persas, carcer in quem morituri conjiciebantur, vocatur λήθη *lethe*, id est oblivio; Romanis barathrum, a profunditate et luto. Sic Ezechiel c. 37. Judæos in Babylone captivos vocat mortuos, et Babylonem vocat eorum sepulcrum; ac consequenter reditum e captivitate in patriam et libertatem, vocat resurrectionem: uti enim servitus civilis est mors; ita carcer est sepulcrum, et incarceratio civilis hominis sepultura.

7. Circumædificavit adversum me.] Hebr. est גדר *gador*, id est, quasi sepem obstruxit super me, q. d. Deus undique me Jeremiam conclusit carcere et compedibus, ne qua effugiam. Ita Chald. Origen. Hugo, Dionys.

Secundo, Rabanus et S. Thomas accipiunt hæc de populo obsesso Hierosolymæ; Theodor. Rupert. et Lyran. de captis in Babylone. Jeremias enim hic ita suam calamitatem luget, ut simul etiam cladem populi lugeat: hæc enim eum angebat, ac si propria fuisset. Unde quædam verba magis Jeremiæ, quædam magis populo conveniunt, ut quod hic dicit: *Circumædificavit adversum me*; et v. 5. *Ædificavit in gyro meo.*

Tropolog. S. Greg. hom. 12. in Ezechiel. *Habemus*, ait, *compedes ipsam infirmitatem et corruptionem mortalitatis nostræ, sed cum tribulatio nobis et gemitus additur, ipsa naturæ compedes aggravantur.*

8. Cum clamavero (ex Hebræo verti potest: *Cum clamabam*) exclusit,] vel, ut Septuag. *obstruxit*, scilicet fenestras, viam et fores cœli, ne ad Deum pervadat oratio mea, q. d. Deus mihi est inexorabilis, ut ait v. 42. et 44. Hinc patet hæc non tam ad Jeremiæ personam, quam ad populi, quem ipse hic repræsentat, pertinere. Jeremiæ enim exorabilis et favens fuit Deus, populo vero inexorabilis: unde pro eo Jeremiæ vetuit orare c. 14. 11. Quæ sane extrema afflicti, et undique ab hostibus obsessi, est calamitas; ut tam Deum, quam homines, habeat infensos, ac cœlum ipsi æneum, æque ac terra ferrea esse videatur.

9. Conclusit vias meas lapidibus quadris,] q. d. In carcere quasi lapidibus quadris obstructus teneor, ne qua via abeam aut evadam: hinc semitas, scilicet evadendi, subvertit, id est evertit, hoc est egrediendi

omnem medom et viam ademit ut nullum usquam pateat effugium, nullus elabandi aditus . Pro *subvertit*, a Castro vertit, *excæcavit*, id est cæcas fecit semitas, id est occultavit vias ovadendi, ne eas invenire possim. Verum hebr. non est עור *iffer*, id ast excæcavit, sed עות *iffa*, id est curvavit, dejecit, evertit; Vatabl. vertit, *depravavit*. Hac phrasi significat Deum tam Judæis, quam Jeremiæ, omnem spem auxilii et evasionis tum e carcere, tum potius ab instante urbis et gantis excidio præcidisse. Hæc phrasis notat ejus qui positus est in arctis, e quibus eluctari nequit, oxtremum angorem et desperationem. Sic Job c. 19. v. 8. *Semitam, ait, meam circumsepsit, et transire non possum.*

10. Ursus insidians factus est mihi.] Deum juste sævientem in se et Judæos, vocat ursum et leonem; quia Deo tribuit, quod hostes quasi ursi et leones, Jeremiæ insidiantes et invadentes, Deo permittente, fecerunt, quibus ipse fuit quasi scopus, in quem ipsi omnes sagittas conjecerunt. Ita Rupert. q. d. Deus qui mihi ante erat pater et protector, jam in Chaldæis factus est mihi ursus et leo. In urso notatur sævitia laniandi et devorandi, in leone etiam invictus animus, terror et fortitudo. Unde Scriptura hæc duo animalia solet jungere, cum horribilem cladem significat, ut Prov. 28. 15. Osee 13. 8. Amos 5. 19.

Nota: Loquitur hic Jeremias nomine, non tantum suo, sed et patriæ et civium suorum; quibus ipse datus erat pastor, Propheta et præco. Unde de Hierosolyma hæc explicant Theod. Chald. et alii, q. d. Chaldæi quasi ursi et leones Hierosolymæ insidiati, eam ceperunt, vastarunt, et in eam quasi scopum omnia tela jaculati sunt.

Secundo, aliqui per ursum accipiunt Nabuchodonosorem, per leonem Titum. Gravius enim et sævius fuit excidium illatum Judæis a Tito et Romanis, quam a Chaldæis. Verum omnia hæc proprie spectant ad excidium Chaldæorum: ulterius tamen acies Prophetæ, vel Spiritus Sancti, hæc omnia direxit ad excidium Romanorum. Sicut ergo Judæis ursus et leo fuit Nabuchodonosor, ita fuit et Titus.

11. Semitas meas subvertit,] Recte: hoc enim significat hebr. סורר *sorer*, quod a סור *sur*, id est recessit, geminata littera *resch* descendit, et significat, declinavit, recedere fecit, evertit, subvertit, q. d. Sicut ursus et leo hominem in semita aggredientes eum supplantant, subvertunt, occidunt; ita et Deus me Jeremiam volentem per semitas occultas ex Hierosolyma effugere, per Phassur et Judæos comprehendit, subvertit, et in carcerem detrusit: pari modo populum meum, puta Judæos, ex Hierosolyma capta fugientes per semitas hortorum regiorum, a Chaldæis comprehendi, subverti, et occidi aut captivari fecit. Unde explicans, subdit: *Confregit me*.

Secundo, *semitas*, id est actiones meas omnes subvertit, id est in alium exitum, quam in quem ego intendebam, declinavit; fecit ut omnia mihi male succederent. Ita Maldon.

Tertio, Chaldæus *sorer* a סיר *sir*, id est spinæ, deducens, vertit: *Spinis sepsit semitas meas*, ut, si progredi velim, in spinas incurram, iisque pungar et cruenter.

12. Confregit me,] q. d. Totum me a capite ad talos, a cute ad ossa concussit, conquassavit, contrivit.

Posuit me desolatam.] Ita Septuag. *me*, scilicet Jerusalem; vel potius animam Jeremiæ : unde hebr. est masculino שומם *scomem*, id est, desolatum me posuit.

12. Tetendit arcum suum,] id est omnium, malorum telis objectus fui, omnibus ærumnis, quasi jaculis suis confixit me Deus.

Posuit me quasi signum ad sagittam,] posuit me scopum in quem ipse et omnes sua tela collimènt, ut eum configant. Pro *signum* hebr. est מטרה *mattara*, quæ vox non tantum signum significat, sed et custodiam, id est carcerem; quasi in eo Jeremias defixus sit instar scopi, ut sagittis configeretur. Hinc Arabicus Antioch. vertit: *Fecit me obstaculum* (Alexandrinus, *adversum*) *sagittæ suæ*.

Legimus de exercitatis et peritis sagittariis, quod quolibet ictu scopum configerent. Tales fuerunt olim incolæ insularum Balearium, qui pueros suos ita in arte jaculandi exercebant, ut cibum eis non darent, nisi prius eum sagitta confixissent : et Benjaminitæ, qui etiam pilum jaculando tangebant, Judic. 20. 16. Celebratur Alcon Cretensis sagittarius, qui, cum vidisset filium Phalarum a serpente circumplexum, adeo certo ictu serpentem percussit, ut filii corpus non tangeret. De quo Virgil. eclog. 5.

Aut laudes Alconis habes, aut jurgia Codri.

Domitianus Imper. teste Suetonio, quarumcumque ferarum capita ita directe sagitta feriebat, ut duobus jactibus quasi duo cornua efficeret; quandoque in pueri procul stantis, præbentisque pro scopo dispansam dexteram, sagittas tanta arte libravit, ut omnia digitorum intervalla digitis intactis contingeret. Simile est quod faciunt malleatores æris Dionanti, qui inter duos pollices locum mallee percutienti ostendunt et præbent, quem percussores ita certo et continuo ictu feriunt, ut ab hominum memoria in tanto numero vix ullus inventus sit qui errarit, et pollicem tenentis æs tetigerit et læserit. Parthi fugientes hostem a tergo sagittis certo configebant, teste Virgilio et Lucano:

Fidentemque fuga Parthum versumque sagitta.

Et:

Ocyor et missa Parthus post terga sagitta.

Multo magis Deus certe scopum quem vult attingit et ferit, quemque vult mortificare directe tangit in eo quod amat et concupiscit, illudque adimit, vel in eo cruciat. Ita Jacob nimis amantem suum Joseph mortificavit, permittendo Joseph vendi et abduci. Ita Davidem in Absalone, Abraham in Isaaci immolatione, Heli in filiis afflixit.

13. Misit in renibus (id est, in teneram carnem et corpus meum: est synecdoche) filias pharetræ,] id est, sagittas quæ in pharetra, quasi filiæ in matris utero continentur. Sic Horat. ode 21. lib. 2. vocat: *Pharetram gravidam sagittis*. Nomine *pharetræ* significat Dei providentiam, judicium, vindictam, ex qua emittit tela, id est, flagella, *in renes*, id est, concupiscentias et desideria mea, intima æque ac secretissima (tales enim in homine sunt renes) quia omnia votis et voluntati meæ contraria facit; non ut me perdat,

sed ut corrigat, erudiat, parficiat. Ita Orig. et Rabanus. Hinc Arabicus Alexandrinus vertit: *Injecit sagittam suam in renes meos*; Antiochenus: *Ingressa est jam in renes meos sagitta ejus.*

Secundo, nominat renes, ut significet maximum dolorem; hic enim in renibus maxime sentiri solet. Quocirca renes in arcano sermone sunt quasi sedes correptionis castigationisque divinæ, juxta illud Ps. 25. 2. *Ure renes meos*; et Jerem. 12. 2. *Prope es tu ori eorum; et longe a renibus eorum.* Unde Ps. 15. 7. dicitur; *Usque ad noctem increpuerunt me renes mei*; et Job c. 16. 14. *Convulneravit*, ait, *lumbos meos* (qui sunt sedes renum) *et effudit in terram viscera mea. Pharetra Dei*, inquit Raban. *est occultum Dei judicium vel consilium; sagittam vero de pharetra ejicit, quando de occulto judicii consilio apertam sententiam emittit: quod enim flagellatur, quisque agnoscimus; sed ex qua causa flagellum veniat ignoramus. Cum vero post flagella, vitæ correctio sequitur, aut non sequitur, consilia ratio aperitur: aliquos enim feriendo corrigit et emendat, alios duriores reddit, ut justius damnet, ut Pharaonem.*

Moraliter, dicat hoc cum Jeremia Christus in cruce, S. Sebastianus et quilibet Christianus: *Tetendit arcum suum, et posuit me quasi signum ad sagittam: misit in renibus meis filias pharetræ suæ.* Sic enim Christus *positus est in signum, cui contradicetur*, et in scopum de quo configendo Judæi et Gentiles certarunt, Lucæ 2. 34. Sic Job c. 16. 13. *Ego*, inquit, *ille quondam opulentus repente contritus sum, etc. posuit me quasi in signum, circumdedit me lanceis suis*; et S. Paulus 1. Thessal. 3. *Nemo*, inquit, *moveatur tribulationibus istis; ipsi enim scitis quod in hoc positi sumus*, quasi scopus, ut jaculis trajiciamus. Idem 1. Corinthios 4. *Spectaculum*, inquit, *facti sumus mundo, Angelis et hominibus, etc. usque in hanc horam et esurimus, et sitimus, et nudi sumus, et colaphis cædimur, etc. tamquam purgamenta hujus mundi facti sumus, omnium peripsema usque adhuc*; et 2. Corinth. 11. *In laboribus*, inquit, *plurimis, in carceribus abundantius, in plagis supra modum, in mortibus frequenter, etc.* Primo ergo sciat fidelis, quod tota vita boni Christiani est crux, vel interna vel externa, vel immissa, vel sponte assumpta; hancque quotidie exspectare et optare debet: quotidie enim vel a Deo, vel a dæmone, vel a carne, vel ab amicis, vel ab inimicis, vel a maledicis linguis sagitta aliqua configetur. Sic morbi sunt sagittæ Dei. Sagitta in renibus est calculus, sagitta in latere est pleuritis, sagitta in oculo est catarrhus, sagitta in capite est vertigo, sagitta in stomacho est cruditas; sagittæ in aure sunt convicia et maledicta, sagittæ in animo sunt motus superbiæ, iræ, libidinis, etc. quos suscitat dæmon; sagittæ in bonis sunt damna opum et fortunarum. Ita Fredericus III. Imperat. audiens ab improbis multa in se maledicta jactari, ad proceres suos conversus: *An nescitis*, inquit, *principes quasi signum ad sagittas expositos? turres enim præaltas fulgura feriunt, humilia tecta prætereunt.*

Secundo, sciat sagittas has undecumque venientes esse sagittas Domini, id est, providentiæ et amoris ejus erga nos; non signa odii, non tela malevolentiæ. Sagittet ergo nos Deus primo, ut nos recalcitrantes et superbos sternat, sibique subjiciat; sic sagittavit Paulum, cum eum prostravit et convertit: secundo, ut peccata præterita castiget et expiet; ita sagittavit hic Jeremiam et Judæos; tertio, ut concupiscentias in carne nostra occidat; sic luxuriosos sagittat morbis, utque cum concupiscentiis certare easque vincere doceat; quarto, ut hominem ad perfectam patientiam, id est, sanctitatem et perfectionem, perducat: *Patientia enim opus perfectum habet*, inquit S. Jacob. c. 1. 4. sic sagittavit Job; quinto, ut hominem Christo similem et vicinum efficiat. Statuit enim Deus suam virtutem et gloriam in hoc mundo ostendere in forti Sanctorum patientia: unde veniens in mundum non alium sibi locum elegit, quam in cruce. Vis ergo invenire Deum? quære crucem. In cruce es, gaude: Deum enim tecum habes, ipse enim ait: *Cum ipso sum in tribulatione: eripiam eum, et glorificabo eum.* Ita, cum S. Antonius post acrem luctam cum dæmonibus rogaret Christum: *Ubi eras, bone Jesu? ubi eras?* respondit illi Dominus: *Antoni, hic eram, sed exspectabam videre certamen tuum.* Sexto ut hominem a terrenis desideriis et cogitationibus ad cœlestia transferat, eoque præparet.

Tertio, sciat Christianus quod quotidie se offerre debeat cruci, et stare constanter, quasi signum ad sagittam; imo quotidie aliquam crucem a Deo petere, uti faciebat S. Xaverius, qui in assiduis laboribus, persecutionibus et ærumnis orabat Deum ut se iis non liberaret, nisi majores immitteret: generosi enim animi est cum Paulo gloriari in cruce. Ergo ut adversa quælibet superamus, cogitamus nos hic a Deo positos esse quasi signum ad sagittam, ac resolvamus constanti animo nos omnes Dei sagittas excepturos: ideoque mentem per cogitationem, spem et amorem in cœlo et Deo defigamus: qui enim in cœlo cum Beatis versatur, omnia hæc infima bona et mala, quasi minima et nullius momenti, despicit. Quare animum a terra et a corpore ad Angelos transferamus; conversatio nostra sit in cœlis. Corpore tantum degamus in terris, ut sagittæ hæ solum corpus feriant, non animum. Anima hic instar angeli in corpore assumpto versetur: angelus enim nulla bona vel mala corporis assumpti sentit, quia angelus est a corpore sejunctus, et in cœlo habitans. Ita faciat et anima sancta: cum enim hoc fecerit, et per resignationem ac patientiam cruce superior evaserit, nullam crucem sentiat, et sæpe illa liberabitur. Ideo enim Deus crucem immittit, ut ad patientiam et victoriam nos perducat, qua parta bellum omne et crucem subducit.

15. Replevit me absinthio.] Idem dicit quod priore hemistichio: *Replevit me amaritudinibus*; et v. 5. *Circumdedit me felle et labore*; unde ver. 19. fel et absinthium conjungit S. Hieron. per hæc accipit angustias, necessitates, malorum magnitudinem: Theodor. amaram et acerbam vitam; idque ad eorum purgationem et medicinam, ait Hugo. Huic enim servit absinthium.

Nota: Pro *replevit*, hebr. est השביעני *hisbiani*, id est, *saturavit me*, ut vertunt Septuag. *amaritudine*, quasi myrrha. Myrrha enim hebraice vocatur מור *mor*: inde hebr. מרור *meror* et *mara*, ac latinum *amara* et *amaritudo*. Myrrhæ enim amarities inter amara primas tenet: unde si comedatur lacrymas ciet, ventremque et totum hominem amaricat. Hinc doloris et acerbitatis est symbolum, uti significat hoc ejus ænigma:

De lacrymis, et pro lacrymis meacœpit origo.
Ex oculis fluxi, sed nunc ex arbore oasecor.
Lætus honor frondis, tristis sed imago doloris.

Hinc sponsa in Cantic. cap. 1. 12. *Fasciculus myrrhæ dilectus meus mihi.* Et cap. 4. 6. *Vadam ad montem myrrhæ, et ad collem thuris.* Talis fuit mons Calvariæ Christo crucifixo, ejusque sponsæ. Et c. 5. 5. *Manus meæ stillaverunt myrrham, et digiti mei pleni myrrha probatissima.*

16. Fregit ad numerum dentes meos.] Hebr. est: *Fregit dentes meos in calculo*, vel *ad calculum*; quo scilicet rationes et numeri subducuntur: *ad numerum* ergo, id est, ordine et sigillatim quemque designando: hoc enim est hebr. חצץ *chatsats*; unde dicitur חץ *chets*, id est, sagitta, quia una post aliam ordine emittitur, q. d. Ad unum omnes dentes meos fregit, dum videlicet calculos sive lapillos pani meo miscuit, quos dum mordeo, confringo dentes meos. Unde

Secundo, alii passim cum Chald. et Septuag. vertunt: *Confregit lapide dentes meos.* Mixti ergo reipsa fuerunt in carcere lapilli panibus Jeremiæ, qui attriverunt dentes illius, idque vel ex malitia Judæorum, vel potius ex fame et penuria: sic enim dum pauperes sub cinere coquunt suos panes, multum pulveris et lapillorum eis admiscetur. Sic ergo Jeremias panem scrupulis plenum comedit. qui magnum ei dolorem et molestiam attulit. Unde Seneca, lib. 1. de Benefic. c. 7. beneficium quod noxam et cruciatum affert, vocat panem lapidosum. Ita Hebræi et Vatablus.

Tertio, Maldon. *Confregit lapide dentes meos*, id est, inquit, maximum mihi dolorem fecit, ac si lapide contrivisset mihi dentes, eosque instar areæ comminuisset et pulverizasset, ait H. Pintus.

Quarto, alii: *Lapide*, inquiunt, id est calculo decretorio et condemnatorio, ad mortem damnavit omnes dentes, id est, omnia membra mea. Olim enim judices, calculis in urnam jactis, ferebant sententiam; condemnationis, si atrum calculum jacerent; absolutionis, si candidum. Primus sensus est planissimus.

Allegor. dentes sunt Apostoli, qui confracti sunt, cum fugerunt in passione Christi.

Tropolog. Dentes, inquit Raban. sunt prædicatores, qui populo; vel interni sensus, qui animæ cibum verbi Dei præmanduet et dissecant, atque aliena præcidunt. Si præmansores hi edentuli sint, vel dentes habeant obstupescentes; puta si sint imperiti, aut in terra terræque bonis defixi, famem sentiet totum corpus, id est, totus populus et tota anima.

Cibavit me cinere,] prostravit me, ut homi sedens in cinere, cum eo panem meum miscere debeam. Sic ait David Psal. 101. 10. *Quia cinerem tamquam panem manducabam, et potum meum cum fletu miscebam.*

Nota: Cinis et saccus, sive cilicium olim erant signa luctus et habitus pœnitentium. Ita Judith et Judæi in obsidione Holofernis induti ciliciis, cinere asperserunt capita, Judith 4. v. 9. et 16. et c. 9. v. 1. Idem fecerunt, cum angelus sub Davide plagam inferret populo, 1. Paral. 21. 16. Idem fecit Esther cum suis c. 4. v. 1. et 3. Job c. 16. v. 15. qui et c. 42. ait: *Ago pœnitentiam in favilla et cinere*; et Machabæi, l. 1. cap. 2. 14. et Daniel c. 9. 3. Unde Chald. hic vertit: *Humiliavit in cinere*; alii: *Involvit, obtexit, obruit me cinere.* Si me, ergo et panem cibumque meum, Minus recte Vatablus transfert: *Vertit me in cinerem*; at Tigurina: *Præcipitavit me in lutum.*

Moraliter cibat se cinere, qui sæpe de morte cogitat illudque recolit: *Cinis es, et in cinerem reverteris*, Genes. 3. 19. Secundo, qui memor est suæ vilitatis, illudque ruminat: *Quid superbit terra et cinis?* Eccli. 10. Tertio, qui cum S. Job cap. 42. *pœnitentiam agit in favilla et cinere.* Ita S. Franciscus, teste S. Bonavent. pœnitentiæ causa, et ut gulam ac sensualitatem mortificaret, panem suum aspergebat cinere, ut eum redderet insipidum. Idem fecit S. Jacoponus S. Francisci assecla, qui hunc modum vincendi gulam tradebat: si quis cinere, absinthio, aliave amara vel insipida re cibos sapidos faceret insipidos: imo ipse tentatus appetitu carnis, ut eum vinceret, carnem emit, eamque putrescere permisit, putidamque quotidie ori admovebat. *Cibavit* ergo *me cinere*, q. d. A gustu et cunctis meis sensibus abstulit omnem saporem, omnem delectationem et consolationem: nec tantum a sensibus, sed et ab omnibus facultatibus et potentiis animæ meæ: hoc enim est quod sequitur:

17. Repulsa est a pace anima mea.] Ita legunt Rom. Hebr. et Septuag. *Pacem* vocat quietem, prosperitatem et gaudium; unde sequitur: *Oblitus sum bonorum*, scilicet felicitatis pristinæ, q. d. Anima mea caret omni solita tranquillitate, lætitia et felicitate. Tanta enim malorum omnium congeries me ita obvallat et penetrat, ut omnem præteritæ lætitiæ, et bonorum memoriam mihi excutiaet. Dicant hoc damnati, qui in tormentis repulsi sunt a pace et a Deo, qui est omne bonum: ubi bonorum quæ hic habuerunt, non reminiscuntur amplius. Sic Epuloni refricabat Abraham memoriam bonorum, quæ in vita habuerat: *Fili, recordare quia recepisti bona in vita tua*, Lucæ 16. quia præteritarum deliciarum non recordabatur: sicut Beati in cœlo obliti sunt laborum quos hic sustinuerunt, S. Laurentius suæ craticulæ, S. Stephanus lapidum, S. Catharina rotæ, S. Sebastianus sagittarum, aliique Martyres suorum tormentorum jam quasi non recordantur. Unde Job 11. 16. dicitur: *Miseriæ quoque oblivisceris, et quasi aquarum quæ præterierunt non recordaberis, et quasi meridianus fulgor consurget tibi ad vesperam, et cum te consumptum putaveris, orieris ut lucifer.* Cum sancti videbantur consumpti a tyrannis, oriebantur ut splendentes stellæ in cœlo. Sicut aquæ fluminum jam delapsæ non retrocedunt ut recurrant, sed ad mare pergunt; sic illæ miseriæ jam elapsæ ad Beatos non recurrent, ut dicitur Apoc. 21. *Et mors ultra non erit, neque luctus, neque clamor, quia prima abierunt.* Hinc Christus resurgens audiens duos discipulos de sua morte loquentes. *Tu solus peregrinus es in Jerusalem, et non cognovisti quæ facta sunt in illa his diebus?* ait: *Quæ?* quasi oblitus tormentorum omnium quæ biduo ante sustinuerat. Sancti ergo cum Christo dicunt illud Josephi, Gen. 41. *Oblivisci me fecit Deus laborum meorum.* Sicut ergo Beati malorem, sic damnati bonorum hujus sæculi penitus obliviscuntur. Vere Sapiens Eccles. 11. *Malitia*, ait, *unius horæ oblivionem facit luxuriæ magnæ*; nimirum acerbitas et angustia horæ mortis, omnium deliciarum transactarum memoriam abolet. Dum ergo es in deliciis, memento finis: insonent tibi illæ damnatorum voces

Sapient. 5. 8. *Quid nobis profuit superbia? aut divitiarum jactantia quid contulit nobis? Transierunt omnia illa tanquam umbra, etc.*

18. Periit finis meus.] Hebraice est נצחי *nitschi*, quod primo, Chald. Vatabl. et Pagnin. vertunt, *periit robur meum* vel fortitudo mea; secundo Septuag. *periit victoria mea*, q. d. Spes victoriæ mihi periit, qua sperabam me hostes et tot mala superaturum, utpote cum videam Deum mihi adversum; tertio, alii vertunt, *periit stabilitas* aut *perpetuitas mea*; quarto, R. Salomon, *periit sæculum meum et ætas mea*; quinto, R. Abraham, *periit statio mea in fortitudine quæ mihi erat*; sexto, Noster optime vertit, *periit finis meus*, id est, perii ego, periit vita mea brevi finienda, q. d. Venit finis vitæ meæ, quo ego cum vita peribo; actum est de vita mea: ut sit hypallage. Vel simplicius, *periit finis*, id est, periit mihi spes videndi finem malorum meorum, q. d. Numquam miseriæ meæ finientur, non est quod exspectem umquam liberationem ab his malis, non est quod deinceps sperem ullam quietem, libertatem, gaudium aut consolationem. Est hebraismus: sic enim Hebræi dicunt: Periit fuga a me, periit spes, periit gaudium; hoc est, nullum mihi est *effugium*, nulla spes, nullum gaudium; sic ergo et *periit finis*, hoc est, nullus erit malorum meorum finis.

Dicant hoc reprobi ad æternitatem gehennæ et incendii damnati. Spes finis levat dolores, etiam acerbissimos. Dicunt enim miseri: *O passi graviora, dabit Deus his quoque finem.* Verum ubi dolorum non est finis, idque miser certo scit, hoc est quod cruciat, quod in desperationem et rabiem eum adigit. Quocirca hæc vel maxima damnatorum est pœna, cogitatio æternitatis suæ.

19. Recordare,] o Deus. Est repentina apostrophe Prophetæ plangentis, et dolore fluctuantis, atque huc illucque respectantis, num alicubi spes opis affulgeat. Dum enim ad naturam et humana præsidia respicit, desperat aitque, *Periit finis meus*: dum vero ad Deum suspicit, spem concipit oratque: *Recordare paupertatis et transgressionis meæ*, id est, miseriæ, in quam propter transgressiones meas incurri. Ita Raban.

Secundo et melius, *paupertatis*, id est miseriæ, *et transgressionis*, qua scilicet mei cives Hierosolymitæ et Anathothitæ in me affligendo amicitiæ et humanitatis jura violant. Ita Hugo, Lyran. et Dionys. unde Septuag. vertunt, *persecutionis meæ*; Chald. *quam dure tractor ab hostibus*; Vatablus, *rebellionis meæ*, qua scilicet mihi et oraculis meis rebellant. Hebr. enim vox מרוד *merud* significat rebellionem, et τὸ *meæ* sumitur passive non active, idemque est quod *contra me*. Minus recte ergo Dionys. exponit, *transgressionis*, id est exilii, quo de terra propria in alienam translatus et transgressus sum; et Paschasius, *transgressionis*, inquit, quam scilicet ego Christus in me suscepi pro hominibus accepi. Christus enim factus est pro nobis peccatum et maledictum, ut ait Apostolus Galat. 3. 13.

Mystice tamen hæc verba adaptari possunt Christo peccata nostra luenti, quasi ipsa in cruce victima, scelera cujusque fidelis animæ dependens, dicat ei: *Recordare paupertatis* (nuditatis) *et transgressionis meæ absinthii et fellis*, quo pro te potatus sum. Cui mens pia vicario amore et compunctione transfixa occurrat, dicatque: *Memoria memor ero* (tantæ erga me charitatis, *et tabescet in me anima mea.* Christi enim patientis personam hic sustinet et repræsentat Jeremias.

Absinthii et fellis,] id est amarissimæ afflictionis, ut dixi v. 5. et 15.

20. Memoria memor ero,] q. d. Dum ex vehementi et acerbo sensu calamitatis meæ, et populi mei, assidua eam mente volvo et memoror, tabescit et instar ceræ liquescit et fatiscit anima mea. Ita Theod. et Rupert. Secundo, Hugo, et S. Thom. exponunt sic: Dum recordor beneficiorum Dei, tabesco et liquesco. Tertio, Rabanus, Lyran. et Dionys. sic: Dum recordor peccatorum propter quæ ita acerbe punior, tabesco. Quarto, alii sic: Dum recordor et recolo hæc tria: primo, infirmitatem meam; secundo, lapsum meum; tertio, iræ Dei flagella; tunc meos mea pudore et compunctione quasi tabescit; *ideo sperabo*: quia cor contritum non despicit Deus. Primus sensus uti simplicior, et magis cum præcedentibus connexus, ita et germanior est. Incipit enim hic Jeremias ex tribulatione sua se erigere, seque excitare ad spem et fiduciam meliorem.

Moral. disce hic quantum bonum sit jugis Dei ejusque memoria. Hæc enim omnium bonorum est causa, sicut oblivio omnium malorum. Hinc iterum iterumque Moses inculcat Hebræis: *Recorderis Domini Dei tui*, Deuter. 8. v. 2. 18. etc. Sic Anna recordante et invocante Dominum, quasi merces subditur: *Recordatus est ejus Dominus*, ut conciperet et pareret Samuelem, 1. Reg. 1. v. 19. Sic Esther memorante et orante Dominum, dicitur c. 10. 12. *Recordatus est Dominus populi sui, ac misertus est hæreditatis suæ*, ut per eam liberaret Judæos neci destinatos ab Aman. Ex adverso Isaias Damasco excidium et desolationem intentat c. 17. 10. *Quia*, ait, *oblita es Dei salvatoris tui, et fortis adjutoris tui non es recordata.* Et Ezech. Hierosolymæ c. 23. 35. *Quia*, ait, *oblita es mei, et projecisti me post corpus tuum, tu quoque porta scelus tuum.* Et Osee c. 1. 6. jubetur filiæ suæ imponere nomen: *Absque misericordia: Quia*, inquit, *non addam ultra misereri domui Israel, sed oblivione obliviscar eorum*, qui obliti sunt mei. Et c. 4. 6. *Oblita es legis Dei tui, obliviscar filiorum tuorum et ego.* Quocirca Sancti et sapientes summo caverunt oblivionem Dei, ac in jugi Dei memoria, cogitatione, invocatione, amore et laude se exercuerunt. Hinc Henoch *ambulavit cum Deo*, Gen. 5. 24. uti et Noe Gen. 6. 9. Tobias moriturus aureum filio dedit præceptum, quod utinam parentes filiis inculcent: *Omnibus*, inquit, *diebus vitæ tuæ in mente habeto Deum*, c. 4. v. 6. et v. 20. *Omni tempore benedic Deum: et pete ab eo, ut vias tuas dirigat, et omnia consilia tua in ipso permaneant.* Memorabilis vero fuit Esther regina, quæ Deo fidenter ait c. 14. 16. *Tu scis necessitatem meam, quod abominer signum superbiæ et gloriæ meæ, quod est super caput meum, etc. et numquam lætata sit ancilla tua, ex quo huc translata sum usque in præsentem diem, nisi in te Domine Deus.* Quam crebram Dei memoriam habuerit David, patet ex psalmis, ut Psal. 15. 8. *Providebam Dominum in conspectu meo semper.* Psal. 24. 15. *Oculi mei semper ad Dominum: quoniam ipse evellet de laqueo pedes meos.* Psal. 76. 4. *Memor fui Dei, et delectatus sum.*

Dei ergo memoria in fideli et sancto parit, non tantum ingens meritum, opem et gratiam, sed et cœlestem delectationem. Hoc est quod ait Baruch c. 5. 5. *Exsurge, Jerusalem, etc. et vide collectos filios tuos ab Oriente sole usque ad Occidentem, in verbo sancti gaudentes Dei memoria.* Et Isaias c. 26. 8. *Nomen tuum, et memoriale tuum in desiderio animæ.* Et v. 4. *Sperastis in Domino in sæculis æternis, in Domino Deo forti in perpetuum.* Et c. 63. 7. *Miserationum Domini recordabor.* Et Jerem. 51. 50. *Recordamini procul Domini.* Cassianus ex Abbate Isaac collat. 10. c. 6. docet non tantum perfectionem, sed et beatitudinem hujus vitæ consistere in jugi Dei memoria, quæ ait, facit ut homo *imaginem futuræ beatitudinis in hoc corpore possidere mereatur,* ac subdit: *Hic finis totius perfectionis est: ut eo usque extenuata mens ab omni situ carnali ad spiritalia quotidie sublimetur, donec omnis ejus conversatio, omnis volutatio cordis, una et jugis efficiatur oratio.* Medium et praxin suggerit c. 9. *Erit,* ait, *ad perpetuam Dei memoriam possidendam, hæc inseparabiliter proposita vobis formula pietatis: Deus, in adjutorium meum intende: Domine ad adjuvandum me festina. Hic namque versiculus, etc. recipit omnes affectus. Habet siquidem adversus discrimina universa invocationem Dei, habet humilitatem piæ confessionis suæ fragilitatis; habet sollicitudinis ac timoris perpetui vigilantiam; habet confidentiam præsentis semper astantisque auxilii: habet amoris et charitatis ardorem.* Tentat te dæmon gula, superbia, ira, acedia; illico dic; *Deus in adjutorium meum intende.* Hunc ergo versiculum dormiens, vigilans, orans, operans assiduo mente revolve. Ita Ecclesia eum identidem iterat, singulasque Horas ab eo inchoat, ac suo exemplo docet idem facere quemlibet fidelem. Nemo enim ita occupatus est, quin initio cujusque horæ, si velit, se assuefacere possit, ut voce vel mente aspirando ad Deum, dicat: *Deus, in adjutorium meum intende.*

TABESCET IN ME ANIMA MEA.] Septuaginta *Confabulabitur mecum anima mea;* Symmach. *Secum colloquetur;* Pagnin. *Incurvabitur, humiliabitur;* Vatablus, *Lamentabitur anima mea,* scilicet se et suas ærumnas, ut pene tabescat et deficiat. Ita Theodorus et Rupertus.

21. HÆC RECOLENS,] scilicet tot ærumnas (earumque assiduam memoriam, indeque animi dolorem et contritionem) quibus videor satisfecisse delictis meis et Deo, de quibus præcessit: simul etiam recolens argumenta et motiva ad spem efficacissima, quæ hic subjungo v. 22. et sequent. hæc, inquam, recolens, animum pene collapsum resumo: Deus enim cor contritum despicere, et pristinæ suæ in me populumque suum clementiæ oblivisci nequit. Est enim illa, æque ut ipse, immensa et indeterminata.

IDEO SPERABO.] Ita legendum cum Rom. Hebr. et Chald. male ergo quidam legunt, *in Deo sperabo.* Sic Christus suum fel et dolores recolit, et commemorat coram Patre, eosque illi offert, ut fructum in nobis assequatur.

22. MISERICORDIÆ DOMINI,] scilicet sunt in causa quod non simus plane ob peccata consumpti, q. d. Nunquam ita sævit ira Dei, ut non temperatur misericordia, ad quam confugere licet. Chald. Pagnin. et alii vertunt: *Misericordiæ Domini sunt tantæ quod non deficiunt,* q. d. Immensæ Dei misericordiæ et miserationibus tribuendum est, quod ejus clementia tot peccatis nostris irritata, tamen non deficiat, nec cessat nos exspectare, nobis benefacere, et nostri misereri: putant enim ipsi תמנו *tamnu* positum esse pro תמו *tammu.*

Tropolog. dicat jugiter anima pœnitens cum S. Maria Ægyptiaca: *Misericordiæ Domini quia non sumus consumpti,* et cum Isaia ac S. Paulo Rom. 9. 29. *Nisi Dominus sabaoth reliquisset nobis semen, sicut Sodoma facti essemus, et sicut Gomorrha similes fuissemus.*

23. NOVI DILUCULO.] Id est a pueritia fui illustratus tua cognitione. Ita Rabanus, Hugo. S. Thomas, Lyranus. Sed nota: To *novi* non est præteritum a *nosco,* sed est nomen plurale a *novus.* Id ita esse patet ex Hebr. חדשים *chadascim,* et ex Septuag. Pagnin. Vatablo et aliis, qui vertunt: *Novæ quotidie apparent in nos misericordiæ tuæ:* et Chald. qui vertit: *Miracula sua depromit diluculo;* et Syrus: *In novitate* (innovatione) *diluculi multa est fides tuo:* et Arabicus: *Fides tua, Domine, multa est, et nos speramus quod respicies nos, ut ortus matutini repente.* Et sic quidam Latini codices teste Francisco Luca legunt hic *novæ,* sed Romani legunt *novi:* retinent enim genus masculinum quod est in Hebræo *chadascim.* Ergo *novi,* supple dies, quotidie clari et læti ex tuarum affluentia misericordiarum illucescunt nobis: vel *novi,* scilicet effectus misericordiæ tuæ apparent in dies, q. d. Adeo non deficiunt misericordiæ tuæ, ut quotidie *novas recipiamus,* et novæ quotidie ipso summo mane celeriter nobis proveniant; nam cum sole, imo ante solem in ipsa aurora, in dies nova e cœlo in homines beneficia, quasi manna, depluunt.

Præclare S. Bernardus in Meditat. c. 6. *Sicut,* ait, *nullum est momentum quo homo non utatur vel fruatur Dei bonitate et misericordia: sic nullum debet esse momentum, quo eum præsentem non habeat in mente.*

Pro *diluculo* hebr. est לבקרים *labbecarim,* id est singulis matutinis sive quolibet mane: mane sive diluculum significat celeritatem et assiduitatem miserendi et benefaciendi in Deo. Legimus in Vita B. Mechtildis virginis admirandæ, eam aliquando audivisse Sanctas sibi dicentes: *Eia, quam felices vos estis qui adhuc vivitis in terris, et quam multa promereri potestis; quia si homo sciret, quanto una etiam die promereri posset, mox ut e somno evigilaret, tanto gaudio cor ejus dilataretur, pro eo quod dies illa illuxisset, in qua Deo vivere, et ex Dei gratia suum meritum ad Dei laudem augere posset, quod tota die ad omnia quæ agere aut pati deberet, alacrior et fortior redderetur.* Refert hoc D. Blosius l. 4. Spiritalis gratiæ c. 4. et alii. Hoc ergo est novum beneficium (unum e multis) quotidie diluculo cogitandum; atque tunc Deus simul se insinuat, et alias pias cogitationes et impulsus menti immittit, quibus homo de vitæ hujus brevitate, et alterius æternitate, de virtutum dignitate, et vitiorum turpitudine ac damnis cogitans excitet se, ut illo die contra vitia sua strenue dimicet, et in virtutibus valide crescat et proficiat. Utinam omnes hosce sanctos Dei satus et inspirationes mane exciperent, ad easque se disponerent per pias cogitationes, ac per meditationem, quæ vitæ sanctæ fulcrum est et basis! Mane enim mens æque ac ca-

put maxime serena est, vigil et acer: adeoque aptissima ad alta et divina cogitandum et meditandum, adque Dei satus et instinctus sanctos recipiendos et ruminandos. Vidit hoc per umbram gentilis Pythagoras, inter cujus aurea documenta et carmina hoc recenset Hierocles ejus discipulus:

Ante precatus
Numina, opus facito.

Tertio, aliqui cum nonnullis codicibus Septuag. pro *chadascim*, legunt חדשים *chodascim*, id est, *menses in matutinis*: ut sensus sit, q. d. Novus quisque mensis renovatur instar mane, vel ut diluculum; renovatur, inquam, tuis misericordiis quas illo mense novas nobis præstas, ideoque primo die mensis cujusque celebramus diem festum neomeniæ, id est, novi mensis, ut nova pro novo mense a Deo beneficia poscamus. Idem faciunt Christiani prima Dominica mensis.

Allegor. S. Hieron. vel potius Raban. hæc refert ad tempus primitivæ Ecclesiæ; hoc enim Ecclesiæ fuit quasi aurora et diluculum. *Loquitur*, inquit, *Propheta ad primitivam Ecclesiam in Jerusalem, laudans speciem ejus: quæ post diluculum resurrectionis Christi veterem hominem exuens, novi hominis pulchritudinem ortu suo declarabat*, q. d. *Diluculo*, id est, in resurrectione Christi existent novi homines, id est, per gratiam renovati, qui novos mores, novam vitam præ se ferent.

Multa est fides tua.] Primo, aliqui *το tua* passive capiunt, ut *fides* tua idem sit, quod fides et fiducia nostra quam in te habemus, q. d. Ex tot novis misericordiis quas in dies experimur, fides nostra in te augetur, ut magis in te credamus, confidamus, omniaque nostra tibi committamus, ait Theod. Raban. Hugo, S. Thomas. Id enim utilissimum et tutissimum esse discimus per experientiam: Deus enim in se confidentes, et recumbentes in sua providentia, per omnes actiones, passiones et difficultates, dirigit et secundat, deducitque velut ovem Joseph; ut dicant cum Davide: *Dominus regit me* (hebraice *Dominus est pastor meus*) *et nihil mihi deerit, etc.*

Secundo et melius, Lyran. Dionys. et Vatabl. sic explicant: Multa est fides, id est, fidelitas et veracitas tua, Domine, quia fidelissime imples quod promittis: unde non mirum, si quotidie novas misericordias a te experiamur; has enim exhaurire nequeunt peccata nostra, cum ipsæ illa longe superent et antevertant.

Tertio, alii utrumque jungunt, q. d. Magnum est in te credere, quia numquam fallis in eo quod promittis, sed semper illud adimples: ac nominatim id, quod promisisti Davidi Ps. 88. dicens: *Si autem dereliquerint filii ejus legem meam, etc. visitabo in virga iniquitates eorum: misericordiam autem meam non dispergam ab eo*. Illa enim est immensa, ac longe major peccatis nostris; quam proinde ut in hac castigatione nostra reipsa ostendas, oramus et obsecramus.

24. Pars mea Dominus.] Id est, sors mea hæreditaria, hæreditas mea, et omne bonum meum est Dominus: unde Rupert. sic explicat, q. d. Alii solliciti sint et turbentur circa plurima, veneutur opes et honores; mihi, ait Jeremias, cui dictum est cap. 16. 2. *Non accipies uxorem, nec erunt tibi filii et filiæ*, unum est necessarium; videlicet Dominus, quem rejecta omnium terrenorum sollicitudine, solum expectabo. Sic ait David Psalm. 15. 5. *Dominus pars hæreditatis meæ, et calicis mei: tu es, qui restitues hæreditatem meam mihi*: et Ps. 72. v. 25. *Quid enim mihi est in cælo? et a te quid volui super terram?* Sane ne hilum quidem: *Defecit caro mea, et cor meum: Deus cordis mei* (anima et centrum) *et pars mea Deus in æternum*. Sic S. Paulinus, ait S. August. captus a Wandalis ajebat: *Domine, non excrucier propter aurum et argentum: ubi enim omnia mea sint tu scis*, scilicet *tu es pars mea, et portio mea in terra viventium*: et S. Franciscus: *Deus meus et omnia.*

Secundo, *Dominus est pars mea*, id est, mensura mea et remuneratio mea, scilicet meorum operum, ac præsertim patientiæ in captivitate et tribulatione. Ita Maldonatus. Sic enim capitur *pars* Job 20. 29. *Hæc est pars* (id est, remuneratio, retributio) *hominis impii a Deo.*

25. Bonus est Dominus sperantibus in eum.] Dat causam cur Deum in partem suam elegerit, eumque expectet; quia scilicet suis bonus est. Porro plures enumerat utilitates tolerantiæ et spei. Prima est, quod bonum, id est, propensum et beneficum, inveniat Deum. Sic ait Poeta Æneid. 12.

Vos mihi, manes,
Este boni,

id est, propitii et faventes. Secunda est, v. 26. quod præstoletur in silentio, et certo expectet liberationem et salutem a Deo. Tertia est, v. 27. quod hominem a puero assuefaciat jugo disciplinæ et tolerantiæ, itaque sensim et facile eum ad perfectam patientiam et sanctimoniam perducat. Quarta, v. 28. quod afferat animæ solitudinem, quietem et tranquillitatem. Quinta, vers. 29. quod hominem humiliet usque ad pulverem. Sexta, vers. 30. quod hominem faciat mansuetum, facilem, imo gaudentem in plagis et opprobriis, ut iis quasi deliciis pasci et saturari videatur. Septima, v. 37. quod inducat resignationem animi, qua homo totum se resignet in manus et providentiam Dei: scit enim et credit ab ea hæc omnia sibi immitti in suum bonum, ideoque in ea plane conquiescit et recumbit. Octava, v. 40. quod hominem inducat ad serium sui examen et emendationem. Nona, v. 41. quod inducat hominem ad orationem, pœnitentiam, et implorationem opis et clementiæ divinæ.

Docte et pie S. Bernard. lib. 5. de Consider. cap. 11. *Deus*, inquit, *tibi, Pater Eugeni, solus est Deus qui frustra numquam quæri potest, nec cum quæritur inveniri non potest. Doceat te hoc experimentum tuum: aut si non, experto credito, non mihi, sed sancto qui ait; Bonus es, Domine, sperantibus in te, animæ quærenti te.* Unde recte infert: *Quid ergo est Deus? Quod ad universum spectat, finis. Quod ad electionem, salus. Quod ad se; ipse novit. Quid est Deus? Voluntas omnipotens, benevolentissima virtus, lumen æternum, incommutabilis ratio, summa beatitudo, creans mentes ad se participandum, vivificans ad sentiendum, afficiens ad appetendum, dilatans ad capiendum, justificans ad promerendum, accendens ad zelum, fœcundans ad fructum, dirigens ad æquitatem, formans ad benevolentiam, moderans ad sapientiam, roborans ad virtutem, visitans ad consolationem, illuminans ad cognitionem, perpetuans ad im-*

mortalitatem, implens ad felicitatem, circumdans ad securitatem.

ANIMÆ QUÆRENTI ILLUM.] S. Bernard. in Ps. 90. serm. 9. notat, *quod sperantes in eo pluraliter dixerit quod hoc videatur commune multorum: quærentem vero eum singulariter, quod singularis sit puritatis, singularis gratiæ, singularis perfectionis, non modo nil sperare nisi ab eo, sed nihil quærere nisi eum.*

BONUM (utile æque ac honestum) EST PRÆSTOLARI CUM SILENTIO.] sine murmure, sine querela et turbato animo, tranquille, tacite et patienter submittere se tribulationi a Deo immissæ, et expectare *salutare*, id est, salutem, ut habent Septuag. et liberationem Dei: hebr. ad verbum est, *bonum est, et silebit:* quod Hebræi exponunt, q. d. Bene faciet homo si expectet et taceat: nam, ut ait S. Bern. epist. 341. *Enervat animam consolatio præsentium, roborat expectatio futurorum.* Sic canit David Psal. 61. 1. *Nonne Deo subjecta erit anima mea? ab ipso enim salutare meum. Nam et ipse Deus meus, et salutaris* (salvator) *meus: susceptor meus, non movebor amplius.* Et Moyses ad Hebræos trepidantes ob adventantem Pharaonem cum copiis Exodi 14. v. 14. *Dominus*, inquit, *pugnabit pro vobis et vos tacebitis.* Idem monet Isaias dicens c. 30. v. 15 *In silentio et in spe erit fortitudo vestra.*

Moraliter, disce hic silentium esse matrem compunctionis, devotionis et tolerantiæ. Unde Climachus gradu 4. *Studiosus*, inquit, *silentii appropriat Deo, ipsique jugiter in abdito cordis assistens illustratur ab eo.* Thalassius: *Silentium purificat mentem, et perspicaciorem reddit, custodit cor.* S. Franciscus: *Silentium calefacit cor amore Dei.* Alius: *Silentium mater est sapientissimorum cogitationum.* Merito ergo Gerson Cancell. Paris. tom. 2. in resp. ad 4. q. 91. concl. 3. *Religionum*, inquit, *fundatores considerantes multiplex in linguæ vitio pendere animæ periculum, sanxerunt providissime pro summo remedio, juge pro loco et tempore suis sequacibus silentium, certas pœnas in robur suarum sanctionum contra transgressores adjicientes. Et clarum est experientia docente, quod ubi hæc censura silentii servatur arctius, ibi religio viget laudabilius et perfectius.* Turrecremata tract. 57. in cap. 6. reg. S. Benedicti, decem rationes et fructus silentii assignat. Prima est, quia per illud vitantur peccata, quæ a loquacitate oriuntur. Aureum est dogma S. Bernard. tract. de perfect. *Bis ad limam veniant verba, quam semel ad linguam:* lima est silentium. Vere enim S. August. epist. 7. ad Marcell. *Quamvis*, ait, *Tullius (ut scribitur) nullum verbum emiserit unquam, quod revocare vellet: hæc tamen laus credibilior est de nimium fatuo, quam de sapiente perfecto.* Secunda, vitantur scandala dissensionum, et pericula, in quæ loquaces incurrunt; unde illud vetus proverbium: *Silentii tutum præmium.* Tertia, quia convenit statui discipulorum silere, quales sunt Religiosi, qui exercentur assidue in schola virtutum. Quarta, facit ad hominis perfectionem; unde Apollonius Thyanæus cum tacere nesciret, Pythagoricum et quinquennale sibi indixit silentium adeo pertinaciter, ut Imperatori interroganti non voce, sed scripto responderet. Quinta, operatur ad veritatem religionis, quæ sine silentio vana reputatur. Sexta, roborat hominem, cum portam obstruit hostibus. Septima, adjuvat pacem societatis, quæ in collegiis et claustris maxime necessaria est. Octava, præparat ad contemplationem et collocutionem cum Deo. Nona, conservat fervorem devotionis. Decima, signum est sapientis et prudentis viri. Unde Seneca: *Summa*, ait, *summarum hæc erit tibi, tardiloquentem te esse jubeo:* et Euripides: *Decorum silentium corona est viri;* et Climachus: *Dum*, inquit, *sub magistri manu sumus, silentio superato, ignorantiam semper prætendentes, nos ipsos assuefaciamus: vir enim tacitus philosophiæ filius plurimam scientiam semper possidet.* Nam ut idem ait gradu 11. *taciturnitas in cogitatione est mater orationis, captivitatis revocatio, ignis divini amoris observatio, cogitationum diligens inspectio, specula hostium, carcer luctus, lacrymarum amica, memoriæ mortis operatrix, suppliciorum pictor, judicii indagatrix, sagax mœroris subministratrix, inimica fiduciæ, quietis conjux, ambitiosæ doctrinæ adversatrix, scientiæ adjectio, speculationis opifex, secretus in Deum profectus, occultus ascensus.* Hinc Esseni etiam in cœtibus suis, agapis et mensis mirum servabant silentium teste Josepho lib. 2. c. 7. Porro Esseni fuere Religiosi ante Christum Judæi, et post Christum Christiani effecti. De Tabennensiotis idem testatur Cassianus lib. 4. cap. 17. Plura de silentio dixi Isaiæ 30. 15. et cap. 32. 17.

27. BONUM EST VIRO, CUM PORTAVERIT JUGUM Domini AB ADOLESCENTIA SUA.] *Jugum*, scilicet legis et mandatorum Dei, ut Deo obediat, et illius jugo colla submittat; unde Chald. vertit: *Bonum est viro si docuerit animam suam, ut portet jugum præceptorum Domini a juventute sua.* Ita Hugo, Dionys. et alii; qui enim huic jugo legis assuetus est, hic facile in adversis erit patiens, mitis et humilis, Matth. cap. 11. vers. 30.

Hinc Plato in dial. qui dicitur Eutyphron: *Consentaneum*, ait, *est primam de ipsis juvenibus curam suscipere, ut quam optimi evadant: sicut decet agricolam novellarum plantarum primam curam gerere.* Et Sapiens Prov. 22. *Proverbium est: Adolescens juxta viam suam, etiam cum senuerit, non recedet ab ea.* Et Job 20. inquit Sophar: *Ossa ejus implebuntur vitiis adolescentiæ ejus, et cum eo in pulvere dormient.* Quocirca S. Hieron. epist. 7. ad Lætam de Instit. filiæ: *Difficulter*, ait, *eraditur, quod rudes animi perbiberunt. Lanarum conchylia quis in pristinum candorem revocet? Recens testa diu et saporem retinet et odorem, quo primum imbuta est. Græca narrat historia, Alexandrum orbis domitorem, et in moribus et in incessu, Leonidis pædagogi sui non potuisse carere vitiis, quibus adhuc parvulus fuerat infectus.* Et S. Ambros. in Ps. 118. serm. 19. *Qui*, ait, *a juventute jugum portaverit, et habenis maturi moderaminis teneriora volens colla subdiderit; sedebit singulariter remotus a strepitu interpellantium passionum, et quietus silebit: cui necesse est jam non jurgari cum corpore, decertare cum variis cupiditatibus, quia tulit jugum verbi anima quæ quærit Deum, quæ captivas sibi facit omnes delicias juventutis.*

Secundo, aptius et germanius, *jugum*, scilicet adversitatum quas Deus nobis imponit. Utilissimum enim est, si ab adolescentia sua cum Jeremia quis assueverit adversitati, humiliationi, jugo disciplinæ et correptionis Domini. Tacite hortatur Jeremias hic adolescentes Judæos abductos in Babylonem ad constantiam, quod hæc exercitatio eis deinceps utilis fu-

turæ sit in omnem vitam, ad facilem quorumvis laborum et malorum tolerantiam, et ad profectum perfectionemque patientiæ, omnisque disciplinæ et virtutis acquirendam: hoc enim jugo solet Deus juvenes domare, mansuefacere, formare et perficere. Rursum Deus solet hoc jugum oleo consolationis, et fructus ingentis lenire et dulcorare. Denique sapiens est et generosus ille animus, qui a puero didicit sibique persuasit, vere esse liberum, qui se divino addixit jugo: doletque si quod vitæ tempus ab hac ingenua Dei servitute et disciplina subduxit. Vult enim per omne tempus, a puero usque ad senium, ei se subjicere et dedere; idque cum silentio et patientia, ut scilicet Deo illud imponenti non obstrepat, vel obmurmuret: nec rursum jugum ipsum conetur excutere: qui enim id facit, non portat jugum lubens, sed trahit invitus, illudque odit, ideoque et meritum sibi imminuit, et pœnam ac dolorem sibi duplicat. Quocirca qui meritum majus, et jugi minorem dolorem et sensum expetit, dicat cum Michæa cap. 7. vers. 9. *Iram Domini* (id est pœnam ab irato Deo mihi inflictam, patienter et libentor) *portabo, quoniam peccavi ei.*

Tertio, alii *beth* pro *coph* accipiunt, et pro *in adolescentia*, vertunt, *instar adolescentiæ, sicut adolescentes*, q. d. Bonum est ferre jugum Domini instar adolescentum et juvenum vegetorum et animosorum qui solent esse laborum et malorum patientissimi. Verum secundus sensus est genuinus.

Ex quo moraliter disce, utilissimum esse a juventute assuescere disciplinæ, mortificationi, austeritati, patientiæ: sic enim fiet in sanctitate illustris. Ita Christus a suo præsepio cœpit pauperem et duram agere vitam, ac se parare ad crucem et martyrium. Unde ait: *Pauper sum ego, et in laboribus a juventute mea.* Ita Samson et Samuel a puero vino et sicera abstinuerunt, atque consecrati sunt nazaræi. Ita S. Joannes Baptista vix bimulus ivit in eremum, vestitus cilicio, locustis victitans, itaque meruit fieri Christi paranymphus et Martyr. Ita S. Placidus quinquennis traditus S. Benedicto efformandus, a puero vitæ monasticæ se assuefecit, factusque est illustris Religiosus et Martyr. Ita S. Nicolaus a puero jejunabat feria quarta et sexta. Ita S. Paulus primus Eremita, S. Antonius, et S. Hilarion anno 15. ætatis relictis omnibus eremum et vitam austeram inierunt. Ita S. Benedictus pueros passim ad suum Ordinem recipiebat, ut a teneris assuescerent austeritati et disciplinæ monasticæ. Ita olim tenelli pueri et virgunculæ a parentibus edocebantur ad tormenta et martyria, uti S. Felicitas septem filios educavit et perduxit ad martyrium, teste S. Gregorio hom. 3. in Evang. Quin et nunc hoc anno et præcedentibus audivimus, in Japonia plures pueros pro Christi fide constanter martyrium obiisse, quos parentes ad hoc educaverant et instigaverant. Exstat catalogus et effigies puerorum Martyrum ac crucifixorum.

Atque ita fecit heroina illa, quæ sub Dunaan tyranno duas filiolas suas pio educando, consecravit et virginitati et martyrio, de quibus vide Procopium, et ex eo Baronium tomo 7. anno Christi 522. pag. 91. Rursum, ut alios prætermittam, ita fecit sub eodem tyranno gloriosa illa matrona, quæ filium suum a lacte educavit ad martyrium: cum enim Dunaan in Nagran Arabiæ civitate Christianos persequeretur, matrona hæc se et filiolum quinquennem Martyrum sanguine perongebat; quare a tyranno damnata fuit et rapta ad ignem: et ecce filiolus ejus matrem raptam deflens, a Dunaan rogatus, *an secum in regno, an cum matre in rogo esse mallet?* respondit: *Cum matre esse volo, ut ipsa me quoque assumat ad martyrium: ad hoc enim ipsa me sæpe hortata est.* Cumque Dunaan ex eo quæreret: *Quid est martyrium?* respondit puer; *Pro Christo mori, et rursum vivere.* Dunaan rursus: *Quis est Christus? Veni*, inquit puer, *ad Ecclesiam, et eum tibi ostendam.* Rursus Dunaan ei blandiebatur: cui puer, *Apage*, ait, *Judæe, non te, sed matrem quæro:* cumque vidisset matrem injici in ignem, momordit Dunaan tyrannum in femore, et cursu contendit ad matrem, atque insiliit in fornacem, matremque amplexus, factus est cum ipsa hæres martyrii. Rem fusius ex Procopio narrat Baron. tom. 7. anno Christi 522. pag. 93.

Multum ergo valet educatio puerorum pia æque ac robusta et dura: facit enim eos animosos, robustos et tolerantes malorum, ideoque naturaliter longævos: cum e contrario educatio mollis et delicata eos faciat molles, effœminatus, infirmos, debiles, ideoque brevioris vitæ. Hac de causa videmus in Alpibus ubi summa sunt frigora, parentes suas proles parvulas nudas pene in rupibus tempore gelidissimo exponere ut ad frigus ferendum assuescant et indurescant. Sane vidi in Alpibus robustissimos viros et fœminas, in frigore vix vestitos, in aquis gelidis nudipedes incedere et laborare, imo ludere. Ita Spartani suos pueros flagellis exercebant ad tolerantiam laborum et dolorum. Audi Plutarchum in Lacon. *Lacedæmone*, ait, *pueri per integrum diem flagellis cæsi, sæpe ad mortem usque apud Dianæ Orthiæ aram, læti alacresque tolerant, atque inter se de victoria certant in eo posita quis diutius magisque perferat verbera: victoremque summa consequitur gloria. Certamen illud flagellatio dicitur, et quotannis habetur.* Quid mirum ergo si S. Edmundi Archiepiscopi Cantuariensis mater, cum eum puerum Parisios ad studia mitteret, duo ei cilicia dederit jusseritque ut bis vel ter in hebdomada illa gestaret; ac deinde sæpius alia et alia illi submiserit: tum ut iis juvenilem ardorem et libidinem edomaret, tum ut cruci assuesceret? Unde ipse matris consilia secutus cilicijs loricam addidit, iisque miro corpus afflixit, ut patet ex Vita ejus cap. 9. Plura Sanctorum et Martyrum qui a puero cœperunt, exempla vide in Speculo juventutis, quod nuper edidit Bernard. Dorhof.

SEDEBIT SOLITARIUS,] id est mœstus, pœnitens, et peccatorum suorum gravitatem, quibus hoc jugum meruit, cum Magdalena meditans et deplorans. Secundo et potius, *sedebit solitarius*, quasi securus, patiens, edomitus jugo Domini, confidens, et auxilium ac liberationem ab hoc tribulationis jugo exspectans, non ab homine, sed a Deo. Ita Origen. Theodor. Olympiod.

Moral. Nota hic quæ bona pariat solitario solitudo. Moses in solitudine per 40. annos didicit præesse populo, ibique in rubo ardenti vidit Dominum. Christus Dominus in desertum secessit mox a baptismo, Matth.

4. Thebaicæ solitudines olim plenæ erant monachorum turmis virisque sanctissimis. Amantissimus solitudinis fuit S. Hieron. ad quam suos charissimos sodales et amicos scriptis litteris invitavit. Scribens ad Rusticum: *Mihi*, ait, *oppidum carcer, solitudo est paradisus*; et ad Heliod. *O desertum Christi floribus vernans! o solitudo in qua magni illi nascuntur lapides, de quibus in Apocalypsi civitas magni regis ædificatur! o eremus familiarius Deo gaudens!* Celebris est ob Platonis nomen villa Academia, in qua ipse docebat semotus ab urbe Atheniensium, teste Laertio. Hesiodus canit se poeticam didicisse a Musis, sed in monte Helicone dum agnos pasceret, nimirum

Carmina secessum scribentis et otia quærunt.

In deserto pasti sunt filii Israel manna per 40. annos, et columna duce confisi iter in terram promissam instituerunt, ibique, non in Ægypto, legem a Deo acceperunt. S. Bernard. Serm. 40. in Cant. *O sancta*, ait, *anima, sola esto, ut soli omnium serves teipsam, quem ex omnibus tibi elegisti. Fuge publicum, fuge et ipsos domesticos, secede ab amicis et intimis, et ab illo qui tibi ministrat. An nescis te verecundum habere sponsum, et qui nequaquam suam velit tibi indulgere præsentiam præsentibus cæteris?* Jeremias c. 9. v. 2 optat solitudinem, ut ibi defleat interfectos concives. Sicut pestis solet grassari in exercitu et hominum frequentia, non in villis et solitudine: sic et vitia. Hinc optat Psaltes Psal. 54. *Quis dabit mihi pennas sicut columbæ et volabo, et requiescam?* Et rursum: *Elongavi fugiens, et mansi in solitudine.* Est enim eremus murus et antemurale virtutum. Sicut difficile est, ait S. Chrysost. arborem juxta viam plantatam fructus usque ad maturitatem servare: sic difficile est virum in medio turbarum sæculi innocentiam, neque ad finem servare. Naturalis calor quo magis interius hiemis tempore reconditur, eo magis viget et concoquit; quo vero plus in æstate diffunditur, eo magis languet: eadem caloris spiritualis hoc est divini amoris, est ratio; quo enim minus ad exteriora diffluit, eo plus in interioribus fervet. Hinc ait S. Bernard. in epist. *Experto crede, aliquid plus invenies in sylvis quam in libris. Ligna et lapides docebunt te quod a magistris audire non possis.* Denique solitudo non tantum peccandi occasiones aufert, sed et mentem in cœlum ad Deum sustollit. Hoc est quod ait Dominus Osee 2. *Ecce ego lactabo eam, et ducam eam in solitudinem: et loquor ad cor ejus.* Et S. Hieronym. ad Marcellam epist. 15. de Laudibus Asellæ: *Asella*, ait, *unius cellulæ clausa angustiis, latitudine paradisi fruebatur.* Et inferius: *Sponso aut orans loquebatur, aut psallens. Et cum gauderet proposito suo, in eo vehementius exsultabat, quod eam nullus cognosceret.* Denique memorabile est quod scribit Dion. Cassius in Vita Adriani Imper. de quodam ejus Præfecto, qui vocabatur Similis: Præfecturam, inquit, invitus accepit, quam deinde deposuit vacatione data: vixitque dimissus, in agro septem annos (quod fuit reliquum vitæ) in otio et quiete exegit atque hæc moriens sepulcro inscribi jussit: *Similis hic jacet, cujus ætas quidem multorum annorum fuit, septem tamen dumtaxat annis vixit.*

Quia levavit super se,] scilicet jugum tribulationum Domini, de quo præcessit. Ita Theodor. Olympiod. Vatabl. Hunc sensum exigit nostra versio, ut et Syriaca et Arabica, quam mox citabo. Secunda, Vatabl. vertit, *quia levavit*, scilicet Deus, *super ipsum hoc* jugum, q. d. Quia scit afflictus et patiens, Deum sibi hoc jugum imposuisse, cui contrariare nec possumus nec debemus; hinc patienter id subdit: quia eumdem cum voluerit, illud depositurum et ablaturum credidit.

Tertia, Hugo, Raban. Rupert. et Lyran. legunt, *quia levavit se super se*, scilicet a terrenis ad cœlestia, q. d. Seipsum supergressus libravit se a terra in cœlum, ab infirmitate ad robur, a pusillanimitate in animi celsitudinem. Alii explicant, *levavit se super se*, id est suum statum transcendens elatus est in fastum et superbiam. Unde B. Petrus Damiani priorem sensum sequens epis. 130. *Solitarius*, ait, *plane dum tacet se elevat super se: quia mens humana dum intra silentii claustra undique circumcluditur, in superiora sublimi erigitur, ad Deum per cœleste desiderium rapitur, et in amore ejus per ardorem spiritus inflammatur et tamquam fons vivus dum per verborum circulos fluere hinc inde non sinitur, undis excrescentibus in altiora cumulatur: templum ergo tui pectoris nunc per silentium crescat, virtutum structura consurgat, ut supernus ille sponsus, quem totis visceribus diligis, velut in thalamo suo delectabiliter requiescat.* Et S. Bernard. ser. 1. de SS. Petro et Paulo: *Levavit se super se*, id est, sit, *cum adolescens esset, et lubricæ ætatis sentiret ardores, senem induit, relinquens quod erat, assumens quod non erat: levavit se super se, quia non respicit ad se, sed ad illum qui est super se: sedebit enim et tacebit etiam modo a strepitu diabolicarum suggestionum, a strepitu carnalium desideriorum, a strepitu mundi. Felix anima quæ linguas istas non exaudit: audiat licet.* Et S. Basil. tract. de Laude vitæ solitariæ: *Sedebit*, ait, *solitarius, et tacebit: elevabit enim se supra se. Habitator enim tuus* (a cella, a solitudo) *se elevat supra se, quia Deum esuriens animo a terrenarum se rerum obtutibus erigit, et in divinæ contemplationis arce suspendit, a mundi se actionibus segregat, atque in altum contemplationis cœlestibus desideriis pennas librat: cumque illum qui est super omnia, conspicere satagit, semetipsum quoque homo cum reliqua mundanæ vallis dejectione transcendit.* Verum hæc lectio corrupta est et falsa: legendum enim est cum Hebr. Græcis et Latinis Romanis, aliisque emendatis, *levabit super se.* Unde Syrus vertit: *Sedebit solus et tacebit: quia recepit super se jugum tuum*; et Arabicus Antiochenus: *Sedebit solus et tacebit: quia jam imposuit sibi jugum tuum*; et Arabicus Alexandrinus: *Sedebit solus et tacebit: quia recepit, ut custodiat mandata tua.* Ipse ergo per jugum intelligit Dei legem et mandata, non crucem et tribulationem.

29. Ponet in pulvere os suum,] humiliabit se, et Deum adorans vultu in terram demisso, usque ad pulverem deprimat os suum, atque humiliter de se sentiens et loquens dicat cum Abraham: *Ego sum terra et cinis*, ac quasi reus et supplex ore incumbens terræ et cineri, veniam postulabit, dicatque: cum Job: Parce mihi, Domine et cum Davide. Miserere mei, Deus; si forte humili prece spei et liberationis suæ compos fieri posset. Sic e contrario *ponere in cœlum os suum*, 72. 9. est superbe ac magnifice loqui contra Deum, cœlum et cœlites, illisque quasi insultare. Ita

Origen. Raban. Lyran. Vatabl. Aliter Sanchez: Ponet, inquit, os in pulvere, quasi victus, ut victor caput ejus calcet, uti fecit Josue cap. 10. unde vers. 34. hic subdit: *Ut contereret sub pedibus suis omnes vinctos terræ.*

Aliter et Theodor. q. d. Tacebit et generose feret convicia et probra, perinde ac si os haberet plenum terra. S. Ambros. in Psal. 118. ser. 10. pro hoc versu ita legit: *Dabit in sepulturæ fossuram os suum, si tamen est spes patientiæ:* itaque explicat: *Ostendit supra modum patientiæ taciturnitatem, ut tamquam sepeliat os proprium, ne loquatur et velut quodam aggere virtutum obstruat, ne vocem doloris emittat, tantum pondus afferens patientiæ quam spes foveat, ut vocem ipsam velut busto quodam ac tumulo sepeliat ac includat, quam nulla extorquere, nulla excitare possit injuria.*

30. Dabit percutienti se maxillam,] q. d. Hac spe animatus Dei servus, ultro se flagellis, probris, alapis exponet: alapa enim non tantum dolorem, sed et ignominiam pudoremque insignem infligit. Sic Paulus 2. Corinth. 11. datum sibi ait angelum Satanæ, qui se colaphizet, id est, humiliet, et pudore afficiat: hoc enim facit stimulus carnis, id est, tentatio libidinis. Describit singularem patientiam viri cujuslibet, qui ab adolescentia jugum Domini portaverit. Quod quamvis generaliter dictum sit, tamen specialiter de Christo intelligendum est: Christi enim typus fuit Jeremias incarceratus, alapa percussus et vexatus a Judæis; et Christus omnium Martyrum, et omnis patientiæ perfectissima fuit idea et exemplar. Ita Malden. et passim Patres et interpretes.

Saturabitur opprobriis,] quia propter Deum ea feret, ita læte ac si cibum sumeret laute et splendide; ut hac resignatione et humili tolerantia Deum sibi promereatur, conciliet, reddatque benevolum: cogitabit enim et sibi persuadebit, *quia non repellet in sempiternum Dominus.*

Nota: Illustrium Sanctorum et perfectorum est pasci et saturari opprobriis. Docet hoc S. Dorotheus magnus perfectionis doctor, narratque exempla mira sancti cujusdam Patris, qui ab alio gravissimis conviciis lacessitus, se non avertit, sed attendit quid diceret, et gratias etiam egit: *Benedictum*, inquit, *sit frater, os tuum a Domino.* Ille contra respondente: *Næ tu, improbe et voracissime senex, hæc dicis, ut lauderis: Sane*, inquit senex, *ita planissime, mi frater, se res habet ut dicis.* Hac salutatione peracta quispiam rogavit Patrem, utrum nihil fuerit his maledictis commotus? qui numquam alias tam pacatum se fuisse affirmavit, ut qui suam animam tum singulari Christi gratia senserit custoditam. Annon hoc perfectum opus et heroicum?

Idem sanctus Pater rogatus qua ratione, si ab alio contemnaris et conviciis appetaris, animus sit ad æquitatem componendus, ne in iram prosiliat? *Si*, inquit, *teipsum contempseris, non perturbaris*, uti docuit Pœmen Abbas. *Nam si teipsum abjeceris, plena animi pacem perfrueris.* Et subjecit: Quidam, ait, frater, quem ego religiosa veste Deo initiavi, cœpit postea multa de me sinistra et obscœna loqui. Id ego secreto cognovi, mihique dixi: *Hic est a Christo missus, ut omnem animæ tuæ vanitatem et gloriam ferre adurat. Hic est medicus animæ tuæ, sicuti nocent qui beatum te et sanctum prædicare solent.* Dixi ergo referentibus ejus convicia in me, illa aperta esse mala, eorumque minimam partem quæ in me vidisset: occulta vero latere in animo infinita quæ non vidisset. Postea frater ille Cæsaream mihi occurrit, meque identidem salutavit et osculatus est, quasi nihil de me dixisset. Ego vicissim eum peramanter resalutavi et osculatus sum, quasi nihil scirem eorum quæ contra me dixerat. Tum ille flens procidit ad pedes meos: Ignosce, ait, Pater: multa enim indigna de te dixi. Ego contra osculo complexum compello, dicoque me omnia hæc cognovisse, et tamen eodem amore semper eum prosecutum esse, nec induci potuisse ut ullum verbum sinistrum contra eum proferrem, sed continuis votis ei numen propitiasse. Argumentum tibi, inquit, sit: laborabam graviter oculis, cum memor tui, impressi illis signum sanctæ crucis, et oravi: *O Domine Jesu Christe, per preces illius* (te nominabam) *sana me*: et extemplo curatus sum.

Idem narrabat, cum mendicus quidam minus quam sperabat a B. Dionysia stipis accepisset, cœpit de illa et me inhonesta evomere; eumque illa tantam injuriam vellet ulcisci, dixi: *Domina! tibi ipsi insidiaris; omnem enim virtutem ab animo excludis. Quid dignum iis sustinebis quæ pro te Christus sustinuit? Meministi domina, quantam vim opum velut stercora dissiparis? Quod si mansuetudinem tibi non comparaveris, perinde eris ac faber ferrarius, qui massam ferri tundit, et nullum inde vas conficit. S. Ignatius ait: Mansuetudinem volo, qua omnis vis et potestas principis hujus mundi enervatur. Nota certa contemptus mundi est, nulla re perturbari.* Aurum contempsisti: aciculæ punctura moveris? non es serva Dei, sed honoris quem amas; quot enim animi sunt vitia, tot sunt et domini. Nam ut ait Apostolus: *A quo quis superatus est, hujus et servus est.* His illa auditis emendata et admirata: *Invenisti*, ait, *Deum quem desideras.* Hæc omnia ex Patrico et Dorotheo refert Noster Raderus in Viridario part. 3. cap. 2.

Climachus cap. de humilitate: Diem, ait, perdidisse te puta, quo non sustinueris opprobria. Quocirca regula undecima Constit. nostrarum tam serio et graviter inculcat nobis ardens desiderium patiendi injurias et contumelias. Scribit de seipso S. Gregor. Nazianzenus; quod ignominia quam honore et splendore sit clarior. Idem de fratre suo Cæsario, qui a Juliano Apostata præfectura ærarii dejectus fuerat, eo quod esset Christianus, aut potius sponte eam hortante Nazianzeno deseruerat, scribit, quod ex honoris hujus neglectu factus sit honoratior, quodque ignominia hac sit decoratus et illustratus.

33. Quia si abjecit, q. d. Esto videatur Deus afflictum ad tempus abjecisse, tamen et miserabitur,] id est, etiam rursum miserebitur ejusdem: Non enim *continebit in ira sua misericordias suas*, Psalm. 76. 10. hebr. est: *Si dolore affecerit miserebitur*; percutiet enim et ipse sanabit, Deut. 32. 29. Hæc spes certa miserationis et liberationis divinæ excitavit Jeremiam viresque sanctos, ut facies alapis alacriter præberent et gauderent saturari opprobriis. Ita Tobias cap. 3. *Post tempestatem*, inquit, *tranquillitatem facis: et post lacrymationem et fletum, exsultationem infundis.*

Non enim humiliavit ex corde suo,] q. d. Non est

Deo volente, proprium, aut per se intentum affligere homines, sed per accidens hoc Deus facit, et quasi coactus ob peccata nostra; proprium enim est Dei misereri, et, ut dicitur Sapientiæ 1. 13. *Deus mortem non facit, nec lætatur in perditione vivorum.* Unde Septuag. vertunt: *Non respondit ex corde suo, et humiliavit filios viri:* Hebr. enim ענה *ano* et humiliare significat et respondere; quod Theodoretus ita exponit: Quasi Deus non ex animo loquatur, quando innuit se iratum esse, cum intus gerat viscera misericordiæ. Chaldæus prorsus aliter exponit, sic: *Quia propterea quod non affligit unusquisque animam suam, et non aufert superbiam de corde suo, ideo hoc fecit, ut devolveretur interitus super filios hominum.* Sicut ergo medicus vult ustionem et cauterium amici ægri, non propter se, sed ut eum morbo liberet; ita et Deus vult tribulationem nostram, ut animæ vitia resecet, non ut hominem tribulet et cruciet.

34. Ut conteraret.] Hic versus et duo sequentes pendent ex præcedenti, q. d. Deus non humiliat ut conterat, quasi sævus dominus et tyrannus. Aut potius hi tres versus pendent ex fine v. 36. scilicet *Dominus ignoravit*; ibi enim concluduntur hi tres versus literæ *lamed*, qui hic incipiunt, q. d. *Dominus ignoravit*, hoc est, ignorat et nescit ut conterat pro arbitrio, non pro meritis, vinctos terræ; atque declinet more perversorum judicum judicium, id est, normam judicii alicujus viri, nolens eum ad sui defensionem admittere; sed ex odio vel gratia, aut donis corruptus, volens causa inaudita eum insontem damnare, aut sontem plus æquo punire, ut hominem suam causam coram se agentem et juste defendentem pervertat, et injuste damnet; hæc enim *Dominus*, qui justissimus est et clementissimus pater, *ignoravit*, hebr. *non vidit*, id est, facere non novit, nec cogitavit. Ita Olymp. Rupert. Lyran. Vatabl. Unde Syrus vertit: *Ad condemnandum hominem in judicio suo Dominus non vidit*; et Arabicus Antioch. adversativo, sed eodem sensu, vertit: *Et homo fecit judicium ejus et exaudivit eum, quia Dominus videt eum.*

Secundo, hæc, ut pendeant ex fine versus 36. *Dominus ignoravit*, alii accipiunt hoc modo, quasi occurrat objectioni huic. Si verum est quod dicis, Deum non abjecisse suos fideles, sed eorum misereri: cur ergo videmus multos ex eis, ut Judæos, conteri sub pedibus tyrannorum, scilicet Chaldæorum et judicium eorum deflecti, eosque juste se defendentes condemnari, et bonis omnibus everti? Respondet, hæc omnia si fiunt, non fieri Deo probante, sed quasi ignorante, id est non volente, non jubente, sed permittente; hoc est, non fieri voluntate sua antecedente sed consequente, scilicet ob prævisam et permissam Chaldæorum culpam. Ita Raban. Hugo, S. Thom. unde Arabicus Alexandr. vertit: *Et condemnavit bonum in judicio, et non videt id.*

Tertio, Chald. et Theodor. explicant, q. d. Deus non humiliat ex se, et sua inclinatione, sed ob peccata, eos scilicet qui solent alios conterere, et injuste damnare. Primus sensus est planissimus.

Omnes vinctos terræ.] Judææ scilicet, id est omnes Judæos a Chaldæis vinctos et captos, ita Hugo; vel, ut S. Thom. *vinctos*, id est afflictos in terra, tenues et pauperes, Psal. 68. 34.

Secundo, Olympiodor. et Vatabl. per *vinctos terræ* intelligunt peccatores; hi enim peccatis obstricti et vincti sunt.

Tertio, Theodor. Hi, inquit, *vincti terræ* sunt homines terræ alligati, qui terrena sapiunt, nec mentem ad sublimia et cœlestia erigunt. Sed primus sensus est litteralis.

35. Ut declinaret (Deus) judicium viri, non justa lance ejus merita ponderando, sed declinando judicii libram in unam vel alteram partem, in conspectu vultus Altissimi,] id est suo. Est hebraismus; loquitur enim Deus de se in tertia persona.

36. Ut perverteret hominem,] id est, hominis causam et judicium.

Dominus ignoravit,] id est, practice nescit, non facit tria jam dicta, scilicet ut conterat, declinet et pervertat hominem in judicio. Ex Hebræo aliter hi versus quatuor (scilicet 33. 34. 35. 36.) verti et connecti possunt cum Maldonat. sic: Non humiliavit Deus ex corde, ut contereret, scilicet hostis Chaldæus Judæos; eorumque judicium declinaret, et perverteret: Dominus ignoravit, Hebr. *Dominus non vidit:* id est, ita ut Dominus non videret, id est, non provideret aut curaret, q. d. Deus non humiliavit Judæos ex corde, quia non permisit Chaldæos affligere Judæam sine magno consilio et providentia; fecit enim hoc ut Judæi emendarentur. Unde sequitur: *Quis est, etc.* q. d. Hæc cum ita sint, quis audeat dicere fieri quidquam Domino non jubente? id est, sine ejus voluntate ac providentia. Id significarunt Ægyptii imagine Dei, quam pingebant tenentem manu zonam qua cœlum et terram cingebat, intelligentes per zonam providentiam, qua Deus omnia colligat, continet et moderatur. Eamdem significavit scala a terra in cœlum porrecta, quam vidit Jacob. Genes. 28.

37. Quis est iste?] Dixit Propheta, *non ex corde*, id est non ex Dei beneplacito, quasi pœnis innocentum Deus per se delectetur, mala Judæis evenisse: nec Deum eos studio humiliasse et afflixisse; jam ne quis dicat: Ergo a fortuna et casu hæc Judæis acciderunt, occurrit dicens, id tam impium et insulsum esse, ut a nemine dici possit. Hebr. est: *Quis est qui dixit: Fuit hoc, et Dominus non præcepit?* q. d. Nihil homini contingit in rebus humanis præter Dei voluntatem et præceptum, id est, ordinationem, sive jubentem sive permittentem. Ita Theodor. Rupert. Hugo.

Aliter explicant alii, q. d. Quis tyrannus, verbi gratia Nabuchodonosor, dicat jubeatque aliquid mali fieri, ita ut id statim fiat, etiam præter Dei voluntatem? q. d. Id fieri nequit; tyrannus enim est tantum instrumentum et virga furoris Dei, Isaiæ 10. 5.

38. Ex ore Altissimi non egredientur nec mala nec bona?] Pendet hæc interrogatio ex v. præced. q. d. Quis tam impius sit, ut dixerit nec adversa, nec prospera evenire nobis ex ore, id est, ex præcepto et ordinatione Dei? Est hæc consolatio efficax in omni tribulatione, si cogitemus nihil evenire nobis, cujus auctor non sit Deus, et omnia ab eo attemperari ad nostram salutem, atque interim culpam nostram agnoscamus, ejusque clementiam et opem humiliter imploremus. Hoc est quod ait Isaias cap. 45. 6. *Ego Dominus, et non est alter: formans lucem, et creans tenebras; faciens pacem, et creans malum.* Et Amos 3. 6.

Si erit malum in civitate quod Dominus non fecerit. Et Eccli. cap. 11. *Bona et mala, vita et mors, paupertas et honestas*, id est, opulentia, *a Deo sunt.*

39. QUID MURMURAVIT?] q. d. Cum punitur homo non excuset se accusando fatum, fortunam, Dei voluntatem; sed suæ voluntati malæ et peccatis id tribuat, dicatque illud Psalm. 118. *Cognovi, Domine, quia æquitas judicia tua, et in veritate tua humiliasti me;* et rursum: *Justus es, Domine, et rectum judicium tuum*, uti dicebat Mauritius Imper. cum a Phoca suos filios coram se interfici videret. Ita Hugo, S. Thom. Lyranus. Sic fere etiam explicant Origen. Olympiod. Theodor. sed de culpa, non de pœna, q. d. Homo peccatum suum non fato, sed sibi ascribat.

Secundo, Vatablus exponit: Cur dolet homo de suo peccato anxie se vexando, et desperabunde loquendo? pœniteat potius, et revertatur ad Dominum.

Tertio, Chaldæus explicat: *Cur divitias invenit homo, quibus abutatur diebus vitæ suæ?* id est, quare non bene utitur dotibus quibus a Deo dotatus est? radix enim Hebr. אָוֶן *aven* significat etiam divitias labore aut rapina partas. Primus sensus est planissimus.

PRO PECCATIS SUIS,] id est pro pœnis peccatorum suorum; sive, cum pro peccatis affligitur, q. d. Temere et injuste murmurat *homo vivens*, cum pro peccatis punitur, quia tantum, et plus commeruit: Deus enim citra condignum punit, et judicium misericordia temperat in hac vita. At post hanc vitam judicium faciet sine misericordia in gehenna. Damnatus ergo gemat et queratur, non *homo vivens*. Rursum *vivens*, *quia universa vanitas omnis homo vivens.* Cur ergo Deo obmurmuret vivens, cujus tota vita, quin et ipse totus est vanitas? Ita Sanchez.

Est hic locus illustris de numine et Dei providentia, quæ singula in particulari, regit et ordinat: cui proinde in omnibus nos subdere et resignare debemus.

Viderunt idipsum Gentiles. Pythagoræ hæc est aurea sententia: *Quibuscumque infortuniis divinitus homines anguntur, prout sors tua fuerit, eam ferto moderate, neque indignare: decet vero etiam mederi.* Modum et causam assignat ejus discipulus et interpres Hierocles: *Voluntatis*, ait, *nostræ divinique judicii nexus infortunium parit, nihilque aliud totum hoc divinum infortunium existit, quam Dei adversus peccata calculus. Tibi ergo si culpæ tuæ indignare, non Deo. culpam tolle, et illud auferet Deus.* Quare ipse perpetuo hæc infortunia vocat δαιμονίας τύχας, id est, *divinae fortunas*, vel sortes nobis juste a Deo judice immissas. Nam *calamitates*, ait, *invexerunt nostra iniquitas et judicium divinum, cujus est in sceleratos animadvertere.* Homerus Odyssea 1. ita Jovem loquentem inducit:

Quam temere incusant mortales numina! Divos
Auctores faciunt, si quid sensere malorum
Cum præter fatum his pariat mens stulta dolores.

Chrysippus teste Laertio lib. 6. cap. 2. dicebat, non debere *ferri audirique homines nequam, aut ignavos et audaces, qui cum in culpa et maleficio revicti sunt; perfugiunt ad fati necessitatem, tamquam in aliquod asylum; et quæ pessime fecerunt, ea non suæ temeritati, sed fato attribuenda esse dicunt.*

Seneca epistula 108. *Optimum*, ait, *est pati, quod emendare non possis, et Deum (quo auctore cuncta proveniunt) sine murmuratione comitari. Malus miles est, qui imperatorem gemens sequitur. Hic est magnus animus qui se Deo tradit. At contra ille pusillus ac degener, qui obluctatur, et de ordine mundi male existimat, et emendare mavult deos quam se.*

Idem de Provident. *Quid enim est boni viri? præbere se fato.* Thucid. l. 2. in orat. Periclis: *Ferre quæ divinitus immittuntur, necessario oportet: quæ ab hostibus, viriliter.*

Quid jam dicat fidelis et Christianus, qui fide illuminatus certo novit Dei providentiam regere omnes causas secundas, omniaque tam adversa quam prospera moderari et dirigere ad suorum servorum et amicorum salutem; qui identidem audit illud Apostoli: *Diligentibus Deum omnia cooperantur in bonum?* Sane hæc deberet cujusque Christiani in paupertate, morbo, persecutione, calumnia, naufragio, incendio, spoliatione, exsilio, morte, etc. esse constans et solida cogitatio, resolutio et consolatio: Ego certus sum, nihil mihi posse accidere, quantumvis adversum, durum et acerbum, quod prius a summa cœlestis Imperatoris aula non fuerit ordinatum. Certus sum, quod nihil mihi inferre possunt homines, dæmones, et creaturæ omnes totius mundi, amplius quam Deus velit, providerit, eisque facultatem dederit, qui suis omnia facit cooperari in bonum. Fiat ergo idipsum in me, non recuso, non refugio; nihil enim aliud volo, quam ut Dei voluntas fiat, eaque in me, omnique creatura plene adimpleatur. S. Clemens in lib. Recognit. narrat se conversum a S. Barnaba missum fuisse ad S. Petrum, ut ab eo plenius erudiretur. Ivit ergo; mox S. Petrus dixit ei, ut veniret postera die ad disputationem quam ipse habiturus erat cum Simone Mago. Magus deinde a S. Petro petiit inducias ad triduum; dedit ei illas S. Petrus. Indoluit de datis ei induciis Clemens, avebat enim audire S. Petrum et ardebat. Cui S. Petrus: *Gentiles*, inquit, *turbantur, cum res non accidunt ex voto, uti desiderant; at nos Christiani, qui scimus Deum gubernare et moderari res omnes, in quolibet rerum eventu in pace consistimus et consolatione. Scito hoc inducias Dei consilio dari ad tuum bonum, ut scilicet interim te præpares ad futuram disputationem, quo eam melius et plenius capias.* Hoc est quod in sua epist. fideles docet idem S. Petrus: *Omnem sollicitudinem vestram projicientes in eum; quoniam ipsi cura est de vobis.* Ergo in quolibet rerum eventu Deo fidere, ad eumque recurrere debemus, eique dicere cum Jeremia 14. 9. *Tu autem in nobis es, Domine, etc. ne derelinquas nos.* Nam, ut aiebat B. Teresa: *Si Deo nitimur, nulla est tanta potentia, quam non pro nobis humiliet Deus.* D. Lud. Blosius, vir egregie pius æque ac doctus, lib. Monit. spiritual. cap. 11. narrat B. Gertrudi apparuisse sponsum suum Jesum, qui ferens in dextera sua sanitatem, et in sinistra infirmitatem, monebat eam ut eligeret quam vellet. Illam vero ab utraque Domini manu se avertentem dixisse: *Domine, ego toto corde desidero, ut non meam voluntatem respicias, sed tuum beneplacitum in omnibus perficias.* Quocirca id laudans Dominus ei dixit: *Qui vult ut ad ipsum libere veniam, debet mihi clavem propriæ voluntatis resignare. Quod si ex humana fragilitate eam resumere contigerit, mox pœniteat,*

ac eam iterato mihi resignet: et suscipiet eum dextera misericordiæ meæ, deducetque ad regnum claritatis æternæ. Præstitit id B. Gertrudis: unde nec pericula, nec tribulationes, nec damna rerum, nec impedimenta alia, sed nec delicta quidem vel defectus proprii, securam constantemque confidentiam, quam ad benignissimam Dei misericordiam retinebat, umquam in illa obscurare potuerunt. Certissime enim confidebat, tam adversa, quam prospera omnia, sibi in bonum a Dei providentia converti. Et eidem aliquando Dominus dixit: *Secura illa confidentia quam quis erga me habet, credens me revera posse, scire et velle ei in omnibus fideliter adesse, transvulnerat cor meum, tantamque vim facit pietati meæ, ut nullatenus possim tali homini abesse vel deesse.*

Pari modo ad S. Mechtildem ait Dominus: *Mihi valde gratum est, ut homines in bonitate mea confidant, et de me præsumant. Nam quisquis in me humiliter confisus fuerit, ac mihi bene crediderit, ego et in hac vita illi adero, et post mortem supra omne meritum ei benefaciam. Quantum quis mihi credere, et de bonitate mea pie præsumere potest, tantum et in infinitum amplius obtinebit. Ideoque utile homini est, ut magna sperando a me, mihi bene credat.* Mechtildi vero quærenti, quidnam potissimum credere deberet de ineffabili ipsius bonitate, respondit Dominus: *Certa fide crede, quod ego te post mortem suscipiam sicut pater filium suum charissimum, quodque nullus umquam pater tam fideliter cum unico suo nato hæreditatem suam divisit, sicut ego omnia bona mea et meipsum tibi communicabo. Quicumque hoc de bonitate mea firmiter, et cum humili charitate crediderit, beatus erit.*

40. SCRUTEMUR VIAS NOSTRAS,] examinemus perscrutando omnes latebras usque ad imum fundum, omnes actiones vitæ et conscientiæ nostræ: *Scrutemur,* inquit S. Bernard. serm. 58. in Cant. in fine, *vias nostras, et studia nostra; et in eo se quisque judicet profecisse, non cum invenerit quod reprehendat, sed cum quod invenerit reprehendet: tunc te non frustra scrutatus es, si rursum opus esse scrutinio advertisti. Et toties non te fefellit inquisitio tua, quoties iterandum putaveris; si autem semper cum hoc opus est facis, semper facis: semper ergo opus esse tibi memineris superni auxilii et misericordiæ Christi.*

Rursum scrutemur sine adulatione, et sine dissimulatione fundum cordis nostri, in quo aliquando latet appetitus aliquis qui omnia opera inquinat, quique Deo displicet, et ejus gratiam ac bona a nobis avertit; hunc tolle et evelle, si vis a Deo benedici et irrorari. Hujus scrutinii et examinis magna est necessitas et utilitas, eoque omnes viri sancti usi sunt, quin et Gentiles; unde illud Poetæ:

> Nec prius in dulcem declines lumina somnum,
> Quam prius exactæ reputaveris acta diei.

S. Hieron. lib. 3. Apol. contra Ruffin cap. 10. inter aurea Pythagoræ præcepta hoc ponit: *Duorum temporum quam maxime habendam curam mane et vesperi, id est, eorum quæ acturi sumus, et eorum quæ gesserimus.* Galenus lib. de Cognoscendis et curandis animæ morbis, cap. 6. *Singulis,* inquit, *diebus ea quæ superius dicta sunt, tibi revoca in memoriam. Atque hoc quidem præstabit te sæpius facere: quod si non potes tam sæpe, saltem matutinis horis semper antequam quidquam eorum quæ acturus sis aggrediaris, et vespertinis antequam cubitum eas.* Si Stobæo, serm. 3. credimus, Phocylides primus omnium mortales docuit, ter in die se et suas actiones discutere: qua re Pythagoram vicit.

Inter fideles S. Ephrem Syrus tom. 3. in serm. Ascet. *Diebus,* inquit, *singulis vesperi et mane diligenter considera, quo pacto sese habeat negotiatio tua, ac mercimonii ratio; et vespere quidem ingressus cubiculum cordis tui, examina teipsum ac dicito. Putasne hodie in aliquo Deum exacerbavi? numquid verba otiosa protuli? num per contemptum negligentiamve peccavi? num fratrem irritavi? num cui detraxi? etc.* Deinde deprehensis peccatis jubet dolorem et lacrymas superfundi. Subdit mox de matutino examine: *Et facto jam diluculo, rursus eadem tecum meditare et dicito: Quomodo putas, ista nox præteriit? numquid improbæ et sordidæ cogitationes incesserunt me, atque illis libenter immoratus sum?*

S. Dorotheus serm. 11. *Quo pacto,* inquit, *per singulos dies nos ipsos purgare et expiare debeamus, exactissime docuerunt Patres nostri, nempe ut vesperi sedulo quisque perquirat, quomodo pertransierit diem illum. Rursus mane examinet quomodo exegerit noctem illam, et pœnitentiam agat et resipiscat coram Deo, si quod peccatum admiserit.* S. Bernard. lib. de Vita solitaria: *Nemo,* inquit, *te plus diligit, nemo fidelius judicabit. Mane præteritæ noctis fac a temetipso exactionem, et venturæ diei tu tibi indicito cautionem; vespere diei præteritæ rationem exige, et supervenientis noctis fac indictionem: sic districte nequaquam tibi aliquando lascivire vacabit.*

S. Bonaventura tom. 2. epistola 25. memor. 124. agens de puritate conservanda sic ait: *Ad quod diligentius et purius conservandum, quotidiana discussione sæpius in die examines vitam tuam, semper ante vel immediate post quamlibet horam canonicam, considerans et discutiens attentissime qualiter de hora in horam ambulaveris digne coram Deo, sine macula in justitiæ semita.*

De S. Xaverio scribit Tursellin. lib. 6. cap. 6. *Sæpius in die diligentius conscientiam excutiebat suam, et cæteros ad idem faciendum magnopere hortabatur, in eo perfectæ vitæ cardinem verti ratus.*

Denique S. Pater N. Ignatius bis in die examen conscientiæ nobis præscripsit, illudque totius Societatis nostræ usu receptum est; item examen particulare cuique circa vitium aliquod exstirpendum: ipse autem in singulas horas se examinare solebat, atque horam cum hora, diem cum die, hebdomadem cum hebdomade, mensem cum mense conferre, ut videret quid profecisset, vel qua in re defecisset, ut testatur Ribaden. lib. 5. cap. 1. Vitæ ejus.

41. LEVEMUS CORDA NOSTRA CUM MANIBUS.] Tropologice S. Gregor. 18. Moral. 3. *Corda,* inquit, *cum manibus levat, qui orationem suam operibus roborat: nam quisquis orat, sed operari dissimulat, cor levat et manus non levat; quisquis vero operatur, et non orat, manus levat et cor non levat.*

42. AD IRACUNDIAM CONCITAVIMUS.] Hebr. מרינו *marinu,* id est, exacerbavimus, rebellavimus. Vide dicta cap. 1. 20.

IDCIRCO TU INEXORABILIS ES.] Hebr. *idcirco tu non pepercisti,* id est, non parcis, sed flagellas nos.

43. OPERUISTI IN FURORE,] id est, furorem et iram

quasi velum ostendisti tibi, ne quamquam agnosceres, videres, vel precantem audires, sed sine respectu percuteres nos; unde explicans subdit: *Operuisti nubem, etc.* Ibi enim in Hebræo idem est verbum quod hic, scilicet סכות *saccota*. Ita Pagnin. et Vatabl. Rursum, quasi dicat: Iram quasi sepem et vallum inter te et nos interposuisti, ut hostili animo nos persequereris et invaderes. Hoc enim quoque significat Hebr. *saccota*; unde סכות *succot* vocantur tabernacula castrensia: et סך *sac* significat aggerem et vallum, quo dux castra sua tegit, et ab hoste separat ac communit.

Secundo, Maldon. sic explicat, *operuisti*, id est, armasti te furore quasi scuto, et percussisti nos, hebr. ותרדפנו *vattirdephenu*, id est, et persecutus es nos. Aut, ut alii, operuisti faciem tuam, ne nos filios tuos ab hoste jugulari videres; sicut pater operit faciem, ne videat filium male tractari ab hoste, aut a chirurgo secari.

Tertio, alii, q. d. Operuisti nos calamitatibus ex ira tua et furore profectis. Ita Hugo et S. Thomas et Lyran. Huc pertinet expositio Sanchez: Operuisti nos, id est, ad captivitatem et mortem nos damnasti. Captivis enim et damnatis solebat velari facies, uti factum est Amano Esther 7. et Ezechiel c. 12. 12. de Sedecia: *Facies ejus operietur.* Hinc et lictores, audientes pontifices contra Christum clamantes: *Reus est mortis*, faciem ejus velarunt et velato illuserunt. Quia et apud Romanos judex reum adjudicans morti, dicebat: *I, lictor, colliga manus, caput obnubilo, arbori infelici suspendito.* Sunt ergo hic duæ facies velatæ, prima Judæorum hoc loco, secunda Dei, de qua subdit: *Opposuisti nubem tibi, ne transeat oratio.* Hic sensus appositus est.

Quarto, q. d. Obtexisti nos caligine furoris tui, ut quo fugiamus non possimus videre, et sic occæcatos nos persecutus es usque ad exsilium. Ita Chald. Origenes et Vatabl. Primus sensus aptior est, et proprie respondet Hebræo *saccota*

44. Opposuisti (obtendisti) nubem, scilicet peccatorum nostrorum, viri, inter te et nos, quia tuis oculis ea semper intueris quasi densam nubem, impedientem ne ad te transeat oratio] nostra; Septuag. *Propter orationem*, scilicet repellendam. Ita Origen. Theodor. Rupert. Hugo S. Thom. Lyr. Sic ait Psaltes Psalm 89. 8. *Posuisti iniquitates nostras in conspectu tuo*; et Isaias cap. 59. v. 2. *Iniquitates vestræ diviserunt inter vos et Deum.* Ex adverso de humili ait Ecclesiastic. cap. 35. 21. *Oratio humiliantis se nubes penetrat, etc.*

Nota: Peccata vocantur nubes: primo, quia sunt quasi atri et tetri vapores ascendentes ex pravo corde, quasi ex uliginosa et palustri terra; secundo, quia solis, id est Dei, aspectum, benevolentiam et beneficentiam adimunt; tertio, quia, sicut ex nubibus grandines, tonitrus et fulmina prodeunt, ita ex peccatis prosilit ira, furor et supplicia Dei; quarto, sicut nubes dispescunt cœlum a terra, ita peccata separant hominem a Deo, cœlo et Angelis. Unde dives Epulo audivit ab Abraham: *Inter nos et vos chaos magnum firmatum est: ut hi, qui volunt hinc transire ad vos, non possint, neque inde huc transmeare*, Lucæ 16. 26.

Potest secundo, per nubem accipi firma Dei sententia, qua decreverat Judæos punire, nec pati se exorari; hoc enim est quod ait Prov. 1. vers. 24. *Quia vocavi, et renuistis, etc. ego quoque in interitu vestro ridebo*; et v. 28. *Tunc invocabunt me, et non exaudiam: mane consurgent, et non invenient me.* Alludit ad judicem qui lata sententia mortis, ne amicorum preces pro reo audiat et sententiam revocet, domi se concludit, nec aliquem ad colloquium admittit. Hinc R. Samuel apud Galatin. lib. 10. cap. 3. R. Hanioæ roganti: *Quid est quod scriptum est Threnor. 3. Protexisti nube te, ne transeat oratio?* respondit: *Quia portæ orationis quandoque apertæ sunt, quandoque vero clausæ: portæ autem pœnitentiæ numquam clausæ sunt in mundo isto, sicut dictum est Psalm. 65. Spes omnium finium terræ, et mare longinquorum, est scilicet pœnitentia. Sicut enim mare hoc numquam clauditur, sed quicumque vult, lavat se ibi in omni hora qua vult: ita ipsa pœnitentia, quacumque hora homo vult ipsam facere, facit, et Deus benedictus recipit illam. Oratio autem habet tempora, sicut dictum est Psal. 69. Et ego orationem meam ad te, Deus, tempore beneplaciti.*

Tropolog. S. Gregor. lib. 28. Moral. cap. 9. *Sancti*, inquit, *viri Deo orantes dicunt: Opposuisti nubem, ne transeat oratio, quasi dicant: Menti nostræ terrenis voluptatibus assuetæ curarum suarum phantasmata justo judicio objicis, quibus eam in ipsa orationis suæ intentione confundis, et quam desideriis infirmis deditam non ignoras, recte cæcatam ab intuenda lucis tuæ perspicuitate reverberas; ut, cum in te intenditur, ipso a te cogitationum suarum nubilo reflectatur, et quæ terrena hæc assidue cogitat, quia vult, hæc etiam toleret in oratione cum non vult.*

45. Eradicationem et abjectionem posuisti me in medio populorum.] Pro *eradicationem*, hebr. est סחי *sechi*, id est rasura, verbi gratia pavimenti, aut domus leprosæ, q. d. Abrasisti nos a Judæa, et fecisti nos viles et despectos quasi sordes et rasuram, quæ abraditur a pavimento. Unde Syrus vertit: *Eradicatos et contemptos fecisti nos inter populos*; et Arabicus Alexandr. *Fecisti nos inter populos despectos et expulsos.* Huc alludens S. Paulus 1. Corinth. 4. v. 13. ait: *Tamquam purgamenta hujus mundi facti sumus.* Noster Interpres vertit, *eradicationem*, id est arborem eradicatam, q. d. Sicut arbor infructuosa eradicatur, et loco suo evellitur: ita nos e Judæa eradicasti, evulsisti, et ejecisti, in Babylonem. Pro *abjectionem* hebr. est מאוס *maos*, id est reprobationem, id est scobam, ramenta et sordes quæ a domo aliave re everruntur, reprobantur et abjiciuntur in fimetum vel sterquilinium. Unde S. Paulus vertit, *peripsema*, cum ait: *Omnium peripsema usque adhuc.* Loquitur Jeremias in persona non sua, sed populi. Hoc est quod eis minatus erat Dominus, Jerem. 18. vers. 7. *Repente loquar adversus gentem et adversus regnum, ut eradicem, et destruam, et disperdam illud.*

Secundo, Chald. et Hebræi vertunt: *Posuisti nos omotionem et ejectionem*, ut scilicet exsularemus, atque huc illucque vagaremur inter Gentes, uti Dominus minatus fuerat Jeremiæ 34. 17.

Tertio, Septuag. vertunt: *Connivere me, et ejici fecisti nos in medio populorum: connivere* est oculos claudere præ metu, pavore et trepidatione ne transeat oratio. Hinc R. Samuel recte ait: *Portæ orationis aliquando apertæ sunt, aliquando vero clausæ: portæ au-*

tem pœnitentiæ numquam clausæ sunt in hoc mundo. Si roges, Cur Deus tam severe castigat suos? Respond. Quia parum proficit erga nos, cum mitius agit. Vitia nostra radicitus inhærent, ipsisque medullis infixa sunt, nec nisi asperiore et penetrabiliore scalpro evelluntur.

46. Aperuerunt super nos os suum,] ut quasi belluæ nos toto quasi ore avidissime devorarent, id est vastarent et perderent: est metaphora a lupis et leonibus, qui voraces ad prædam rictum totius oris pandunt.

Secundo, *aperuerunt os*, scilicet, ad irrisionem, q. d. Irriserunt nos et conviciati sunt nobis. Ita Theodoretus, Lyranus, Vatablus, Maldonatus.

Tertio, *aperuerunt os*, scilicet ad iniqua decreta contra nos condenda.

47. Vaticinatio.] Ita et Septuag. non *vastatio*, uti corrigit Lyranus et Reuchlinus in Lexico Hebraico: licet enim Hebræi et Vatabl. Hebr. שאת *set* vertant *vastatio*, q. d. Pavor et fovea, id est laqueus, fuit nobis nostra vastatio et contritio; tamen Noster cum Septuag. *set* accipit pro משא *massa*, id est onus, hoc est onerosa prophetia et vaticinatio: tam enim *set* quam *massa* ab eadem radice נשא *nasa*, id est tulit, portavit, derivatur. Sensus ergo est, q. d. Vaticinata supplicia a Jeremia et Prophetis injecerunt nobis formidinem, et ex formidine laqueum et contritionem; dum enim ea timuimus, et evitare voluimus, rebellando Chaldæis, contra præceptum Dei et Jeremiæ, tunc incidimus in captivitatem et ruinam.

Secundo, alii explicant, q. d. Quæ vaticinati sunt Prophetæ, verum exitum habuerunt et habent; nam timemus, rapimur, conterimur, licet ea ante sperneremus. Ita Rabanus et Dionysius.

Tertio, S. Thom. sic explicat: vaticinatio pseudoprophetarum causa nobis fuit, primo, formidinis ante vastationem; secundo, laquei, dum in ipsa sumus capti; tertio, contritionis post ipsam.

Quarto, Rupert. explicat ut sint verba Jeremiæ, q. d. Quia vaticinatus sum quæ præcepit Deus, hinc timore concutior, illaqueor, in nervum conjicior et conteror. Primus sensus est aptissimus. Simili enim modo minatur Isaias cap. 24. 17. *Formido, et fovea, et laqueus super te, qui habitator es terræ.*

48. Divisiones.] Hebr. פלגי מים *palge maim* id est rivos aquarum. S. Gregor. in Psalm. 101. ait, quod in vero pœnitentibus tanta debet esse lacrymarum copia, ut possint dividi, sicut aquæ dividuntur ab olitore ad irrigandum olerum areolas. Tunc divisiones aquarum deducimus, cum pro singulis peccatis seorsim lacrymas fundimus. S. Bernard. Firmum, ait, est mihi propositum numquam ridendi, quousque audiam ex ore Dei illa verba: *Venite, benedicti*; neque a fletu desistam donec liber sim ab illa sententia: *Ite, maledicti in ignem æternum.* Hic luctus arcet peccata. Vera cecinit Ovidius.

Veneris damnosa voluptas
Non solet in mœstos sæpe venire thoros.
Mens erit apta capi tunc, cum lætissima rerum,
Et seges in pingui luxuriabit humo.
Pectora dum gaudent, nec sunt arctata dolore,
Ipsa patent, blanda tunc subit arte venus.

Ita *S. Domina*, inquit Theodoretus in Philotheo cap. 30. *continuis lacrymis non solum rigabat genas, sed etiam vestimenta ex pilis; talibus enim indumentis tegebat corpus. Vehemens enim amor in Deum illas pariebat lacrymas, ad divinam inflammans contemplationem, et pungens aculeis, et urgens ad eum qui est hinc futurus excessum.* Ita S. Olympias neptis Ablavii Præfecti, nobilissima et sanctissima, ideoque S. Chrysostomo charissima, jugiter flebat: *Omnis ejus vita*, ait Pallad. in Lausiaca cap. 144. *erat in compunctione, et frequenti profluvio lacrymarum, et potius videre licebat fonti æstate sua deficere fluenta, quam hujus non sublimibus et Christum semper videntibus oculis lacrymas deficere.* Ita Abbas Macarius rogatus dicere verbum ædificationis: *Lacrymans ait: Ploremus, fratres, et producant oculi nostri lacrymas, antequam eamus hinc, ubi lacrymæ nostræ corpora comburent. Et fleverunt omnes, et ceciderunt proni in faciem, dicentes: Pater, ora pro nobis.* Rursum *præteriens aliquando Abbas Pastor in Ægypto, vidit mulierem in monumento sedentem et flentem amare, et dixit: Si veniant omnia delectabilia mundi hujus, non transferent animam illius a luctu. Ita et monachus debet semper habere luctum in semetipso.* Ita habetur in Vitis patrum titulo de compunctione. Senex quidam vidit quemdam ridentem, et dixit ei: *Coram cœli et terræ Domino rationem totius vitæ nostræ reddituri sumus, et tu rides? ut umbra corpus, sic compunctio te comitetur.* Ibidem. Alius donum lacrymarum vocabat terram promissionis, ad quam si post 40. annos cum filiis Israel perveneris, non timebis bellum. Ibidem. Alius dixit: *Cum tentaris, adversus eum qui te impugnat, gladium lacrymarum exacue.* Ibidem tit. de jugi oratione. S. Antonium requisivit frater, dicens: Quid faciam pro peccatis meis? respondit: *Qui vult liberari a peccatis, fletu et planctu liberabitur ab eis; et qui vult ædificari in virtutibus, per fletum lacrymarum ædificatur. Ipsa laudatio psalmorum, planctus est. Memento lacrymarum Ezechiæ et Petri.* Ibidem l. 7. cap. 38. S. Abraham Eremita, teste S. Ephrem in ejus Vita, omni die lacrymabatur: *Quem*, ait, *peccatorem vel impium audiens, pro eo ut salvaretur, cum lacrymis diebus ac noctibus Domino non supplicabat?* S. Arsenius pannum habebat in sinu propter lacrymas, quæ ob desiderium vitæ æternæ crebro currebant ex oculis ejus, ait Ruffinus. Abbas Pammon videns mulierem theatricam flebat; rogatus cur? Ob duas causas, ait: *Prima est, perditio hujus mulieris. Secundo, quia ego non habeo tantam curam placendi Deo, quantam hæc hominibus turpibus*, ait idem Ruffinus.

49. Oculus meus afflictus est.] Vatabl. *flevit oculus meus* (id est oculi mei) et non quiescit sine intermissione, donec respiciat me Dominus de cœlo, et preces meas attendat. Hebr. est oculus meus נגרה *niggera*, id est extractus est, vel defluxit, id est, in lacrymas ita effunditur, ut evelli et excidere videatur: *Eo quod non esset requies* a lacrymis, vel eo quod non esset qui mihi aliquam consolationem et requiem afferret. Nota: In Hebræo Jeremias hic commutat ordinem litterarum. Nam litteræ *pe* postponit *ain*, quæ in alphabeto præcedit; idque ob verborum et sententiæ connexionem; quia enim in littera *pe* dixerat vers. 48. פלגי *palge*, id est, *divisiones aquarum deduxit oculus meus*, hinc apte id prosequens subjungit *ain*, quæ hebr. significat oculum, de eoqua dicit vers. 49.

Oculus meus afflictus est, nec tacuit, etc. oculus meus deprædatus est animam meam. Vide dicta c. 2. v. 16.

51. Oculus meus deprædatus est animam meam.] Id est oculus eripuit mihi animam flendo, anima mea per oculos mihi in lacrymas effluxit, q. d. Miserabilis aspectus filiarum mearum captivarum, ab hoste illusarum, animam mihi expectoravit. Pro *deprædatus est*, hebr. est עולל *olel*, id est vindemiavit, q. d. Sicut qui prædantur vineam, ita ut ne unum racemum relinquant: sic oculus meus jugi suo fletu consumpsit et quasi prædatus est omnes vires, omniaque gaudia animæ meæ, ipsumque vitæ spiritum et succum cordis suxit et exhausit, *in cunctis*, id est propter cunctas urbis filias, puta Sionidas virgines teneras et delicatas quas in captivitatem abire vidit. Ita Hugo, S. Thomas, Lyranus, Dionysius, qui tamen per *filias urbis* accipiunt urbes Hierosolymæ subditas, et vastatas a Chaldæis. Paulo aliter Sanchez, q. d. Ex quo oculo meo intuitus sum tantam populi mei stragem, nil in me reliquum est, quod voluptati esse possit aut solatio, neque alicui rei vacandum mihi video, nisi lacrymis.

Multo potiori jure illacrymentur oculi, qui specie vanitatis, et boni commutabilis delectati, cor seduxerunt, ut posthabito summo bono et pulcro, amplecterentur sordes creaturarum. Unde S. Greg. lib. 21. Moral. c. 2. hanc sententiam extendens ad oculum, qui per curiositatem et culpam deprædatur animam, sic explicat: *Oculus*, ait, *meus deprædatus est animam meam: concupiscendo enim visibilia invisibiles virtutes amisit, quæ ergo interiorem fructum per exteriorem visum prodidit* (alii legunt *perdidit*) *per aculum corporis pertulit prædam cordis. Unde nobis ad cordis munditiem sensuum disciplina servanda est: nam quantalibet virtute mens polleat, quantalibet gravitate vigeat, carnalis tamen sensus puerile quiddam exterius perstrepunt; et nisi interioris gravitatis pondere et quasi juvenili quodam rigore refrænentur, ad fluxa quæque et levia mentem enervem trahunt. Unde Job ait: Pepigi fœdus cum oculis meis.*

Post primi parentis delictum oculi sunt ostia mortis, et hostes animæ, de quibus recte dixit Seneca: Ingenti providentia posuit Deus in oculis visum et fletum, ut qui delictum committunt videndo, pœnas exsolvant plorando. Quocirca Homerus cecinit Tiresiam cæcum solum sapere apud inferos, cum cæteræ animæ umbrarum more vagarentur. Et Cicero lib. 5. Tuscul. Tiresiam, ait, augurem numquam Poetæ inducunt deplorantem cæcitatem suam. Democritus Abderites censuit cæcitatem plurimum ad ingenii acumen et quietam contemplationem conferre; quare oculis se privavit, ait Gellius l. 10. ratus commentationes suas exactiores et vegetiores fore, si eas oculorum illecebris et impedimentis liberasset. Homerus mente oculatissimus fuit cæcus. Audi eum in hymno: *Sum cæcus vir, habito vero in saxosa Chia.* Oculi enim sunt cupidinum illices, et in amore duces. Unde Virgil. in Bucol.

Ut vidi, ut perii, ut me malus abstulit error.

Et in Georg. *Uritque videndo fœmina*; et alius: *Mulieris oculus est spiculum juvenibus.* Quocirca faciat quisque quod monet Ezech. c. 20. *Unusquisque offensiones oculorum suorum abjiciat*; et Christus: *Si oculus tuus dexter scandalizat te, erue eum, etc.* Matth. 5. 29. Nam, ut ait S. Bernard. sermon. 5. in festo omnium Sanctorum: *Vulgo dicitur, Quod non videt oculus, cor non dolet.*

Refert Joan. Moschus in Prato spirit. cap. 96. de sanctimoniali quadam, quod, cum ob speciem persecutionem assiduam pateretur a juvene, ab eo quæsierit, quid eum ita in sui amorem raperet? cumque ille dixisset. Oculi tui: illa effodit sibi oculos, eosque misit juveni, qui stupefactus et compunctus vitam mutavit, monachumque se fecit.

Idem fecit S. Lucia virgo; sed hæc miraculoso postmodum oculos a se effossos recuperavit, uti refert Jac. de Vitriac. et Chronica Fratrum Prædicatorum.

S. Audomarus Episc. Teruani anno Christi 658. cæcus existens cum Atrebati in elevatione corporis S. Vedasti ejus meritis lumen recepisset, ægro animo id tulit, oransque pro cæcitate eam rursum impetravit; dictitabat enim eam in salutem suam sibi a Deo immissam esse. Ita Sigebert. in Chronico. Nam, ut de S. Spe Abbate cæco per 40. annos ait S. Gregor. 4. Dialog. 10. *Deus venerabilem senem dum exterioribus tenebris premeret, interna numquam luce et consolatione destituit.*

S. Aquilinus Episc. Ebroicensis petiit a Deo, ut sibi oculorum lumina clauderet, quo melius et attentius cœlestia contemplaretur, impetravit, et tamen Episcopatu egregie concionando rite perfunctus est. Ita habet Auctor Vitæ 19 Octobris.

S. Herluca Bavara, cum adolescentula in corpore magis quam animo ornando esset studiosior, primum morbo, deinde cæcitate a Deo percussa ad cor rediit, a vanitate ad sanctimoniam transiit. Monita deinde divinitus, ut orbem cereum ad S. Cyriaci M. tumulum pro altero oculorum recuperando votum mitteret; misit, recepit, tam acute ad ultima vitæ tempora vidit, ut aquilas et lynces superaret, nec eos ulla vi lacrymarum, quas uberrimas profundebat, corrumperet, neque minutissima telæ acu pictura hebetaret. Altero tamen caruit semper, ne causam utriusque olim amissi ex animo deleret. Ita ex Chronicis refert P. Gretserus in appendice Gregorii VII. et Raderus. in Viridar. part. 3. c. 3.

Nota: Symmachus vertit: *Oculus meus demersit animam meam*, quasi in mare quoddam lacrymarum; Vatab. *Oculus meus dolorem fecit animæ meæ*, propter multum fletum præ cunctis filiabus urbis meæ, id est plus flevi, quam omnes filiæ urbis meæ. Minus recte vertit R. Salomon: *Oculus meus inquinavit animam meam.* Dicit autem, inquit ipse, Jeremias animam suam inquinatam esse, quia cum esset ex genere sacerdotali, non debebat mortuos flere juxta legem, Levit. 21, v. 2. Melius Arabicus vertit: *Lacrymati sunt oculi mei, et contristata est anima mea propter omnes urbes meas*; et Syrus: *Oculus meus contristatus* (vel anxiatus, conturbatus) *est super anima mea, a cunctis filiabus civitatis meæ*, vel civitatum mearum.

52. Venatione ceperunt me. Theodor. Hugo, S. Thom. Lyran. exponunt de populo capto a Chaldæis, qui vocantur venatores Jerem. 16. 16. hi enim venati sunt Judæos gratis,] id est sine ulla Judæorum culpa,

non quod ipsi peccassent in Deum, sed quod non peccassent in Chaldæos.

Secundo, et melius, redit hic Jeremias ad se et suas ærumnas, et carcerem; nam Jerem. 37. insidiati sunt illi Judæi dicentes, quod ad Chaldæos profugerat, et conjecerunt eum in carcerem; unde ait: *Venatione ceperunt me gratis*, id est, sine demerito meo, cum nihil eos læsissem, imo juvissem. Ita Orig. Lyran. Rupert. Vatabl. sic enim sumitur τὸ *gratis* Psal. 34. 7. et 108. 3. et 118. vers. 161. Vel *gratis*, quia nihil commodi ex meo malo percipient.

53. LAPSA EST IN LACUM VITA MEA.] Hebr. *Strinxerunt in fovea*, id est carcere, *vitam meam*, ut nulla esset spes redemptionis. Unde Septuag. vertunt: *Mortificarunt in lacu vitam meam*, quia ibi spe omni salutis privatus Jeremias, quasi mortuus fuit.

POSUERUNT LAPIDEM SUPER ME,] super lacum, sive puteum, in quem quasi in carcerem Jeremiam conjecerunt. Jerem. 38. 6. Sic lacum leonum, in quem Daniel conjectus fuit cap. 6. 17. texerunt lapide. Et David Psal. 68. *Neque urgeat super me puteus os suum*, obstructum scilicet lapide. Videtur ergo id tum moris fuisse.

Tropolog. S. Gregor. 26. Moral. 24. *In lacum*, ait, *vita labitur, cum labe iniquitatis inquinatur; lapis vero superponitur, cum etiam dura consuetudine mens in peccato devoratur, ut, etsi velit exsurgere, jam utcumque non possit, quia desuper moles malæ consuetudinis premit.*

54. INUNDAVERUNT AQUÆ,] scilicet laci; quia projectus sum usque ad collum, ait Josephus, in lacum limosum; vel potius *aquæ* tribulationum et ærumnarum. Sic enim ait Psaltes Psal. 68. 2. *Salvum me fac Deus, quoniam intraverunt aquæ usque ad animam meam.*

PERII.] Hebr. נגזרתי *nigsarti*, id est, *excisus sum*, scilicet quia vita mea staminis instar succiditur, quod a sua Clotho fieri dixere Poetæ.

Hæc Christi passioni et sepulcro allegorice conveniunt, sepulcro enim lapidem imposuerunt Judæi. Ita S. Hieron. aut potius Rabanus, Olympiod. et Ruffinus in Symbolum, sub medium.

55. DE LACU NOVISSIMO,] de afflictionibus maximis.

Secundo, S. Thomas et Theod. de carceribus subterraneis, in quos Babylone conjecti sunt Judæi.

Tertio et optime, Jeremias qui in lacum novissimum, id est imum vel infimum (hoc enim est Hebr. תחתיות *tochtiioth*) et profundissimum conjectus est, de se et suo lacu loquitur, uti dixi. Ita Chald. Olympiodor. Hugo, Lyranus.

56. VOCEM MEAM AUDISTI,] cum me per eunuchum Abdemelech carcere liberasti, Jerem. 38. nunc ergo oro ut rursum, sicut soles, me audias.

NE AVERTAS, hebr. *ne abscondas* AUREM TUAM A SINGULTU.] Hebr. *a respiratione*, quæ crebra facit singultum, q. d. In te spero et respiro, quia in humanis nulla mihi est respiratio, relaxatio, spes aut consolatio. Scripsit hosce Threnos Jeremias post excisam Jerusalem: unde hic partim commemorat mala quæ in obsidione urbis, et ante, passus est a Judæis; partim pro futuris, jam sibi a Judæis in Ægypto imminentibus, opem Dei postulat; dira enim ibidem passus est, et tandem lapidatus. Vide cap. 42. v. 43. et 44. Hæc ejus postulatio opis futuræ hic incipit, et porrigitur usque ad finem capitis.

57. APPROPINQUASTI,] accessisti ad me, mihi manum et opem tuam præbuisti, dum me per eunuchum carcere eduxisti, Jerem. 38. Chald. vertit: *Applicasti angelum qui me liberaret, in die qua invocavi te. Angelum* intelligit eunuchum, qui hic Jeremiæ fuit instar Angeli, vel verum Angelum Jeremiæ custodem, qui eunuchum induxit, ut Jeremiam a carcere liberaret, et Jeremiam in carcere confortavit, refricans ei illam Dei c. 1. 17. vocem: *Ne formides.*

58. JUDICASTI,] dum scilicet primo, hostem meum Hananiam pseudoprophetam interfecisti, Jerem. 28. 17. secundo, dum me per eunuchum, ut deinde per Nabuchodonosor liberasti carcere; tertio, dum prophetias meas, quas ipsi quasi falsas insectantur, ipso eventu veras esse comprobasti, faciendo ut rex, populus et urbs caperentur, uti prædixeram. Ita Chald. Origen. Rupertus, Hugo, Lyran. Vatabl. Sed R. Salom. et S. Thomas hæc accipiunt de populo, quem Deus olim e Pharaone, et aliis sæpe liberavit et judicavit, id est vindicavit et in libertatem asseruit.

59. INIQUITATEM ILLORUM.] Hebr. est עותתי *avvatati*, id est iniquitatem meam, aut perversitatem meam, puta injuriam quam mihi faciunt hostes mei Judæi: τὸ enim *meam* passive capitur, id est quam ego patior. Ita Chaldæus.

60. OMNEM FUROREM.] Hebr. נקמתם *nikmatam*, id est ultionem eorum.

61. OPPROBRIUM ILLORUM,] quo illi me affecerunt.

62. LABIA INSURGENTIUM MIHI,] audisti.

63. SESSIONEM ET RESURRECTIONEM EORUM VIDE; EGO SUM PSALMUS EORUM.] Vide quod ego eorum tum quando sedent, tum quando surgunt et stant, sim fabula et canticum. Sic Christus ait: *In me psallebant qui bibebant vinum*, Psal. 68. 13. et Job 30. 9. *In eorum canticum versus sum.*

Secundo, sessio est orantium: stare est laborantium, q. d. Sive in otio sint, sive in negotio, in me dicteria jaciunt.

Tertio, sessio est judicum, qui seria tractant; resurrectio feriantium cum a feriis cessant, q. d. Sive seria tractent, sive ab iis cessent, me irrident. Ita a Castro.

Quarto, sessio et resurrectio significant omnem motum, situm, habitum, actionem. Psal. 138. v. 2. *Tu cognovisti sessionem meam, et resurrectionem meam*, id est omnes motus et actiones meas, q. d. Vides, Domine, quod Judæi in omni opere et actione sua in me psallant, me rideant et subsannent. Ita Maldon. Orat Propheta Deum, ut, sicut olim ante excidium ei affuit, sic et nunc adsit, ac a machinationibus Judæorum volentium fugere in Ægyptum, vel jam eo profugorum liberet.

65. DABIS EIS SCUTUM CORDIS.] In Hebr. est pulchra paronomasia, pro נגינה *negina*, id est cantico suo, quo psallunt in me v. 73. dabis eis juste et apte mercedem מגנה *meginna*, id est, scutum, vel circumcinctionem cordis, id est mœrorem et angorem qui cor cingat, claudat, angat, opprimat, ait Vatablus et Chald. (unde et Arabicus vertit: *Constringe eos mœrore cordis*) ita ut cor malis oppressum tandem obdurescat, fiat-

que insensibile, quasi scutum vel lapis; hoc enim in extremis periculis et ærumnis naturaliter fieri experientia constat, uti ego ipse in periculo præsentissimo captivitatis et vitæ constitutus expertus sum. Aut q. d. Dabis eis cardiacam passionem, ut vocant medici, qua cor quasi imposito operimento præ dolore suffocatur; ita R. David et Malden. hic sit carcer eorum qui me injusto carcere concluserunt. Sic Sedecias qui Jeremiam carcere clausit, et principes ejus, qui ad id eum impulerunt, e Chaldæis capti sunt, incarcerati, excæcati, et occisi, itaque angustiis et doloribus circumcincti et oppressi.

Alludit ad scutum veterum, quod totum pene tegebat militem, ideoque ei longitudine fere erat æquale, cum clypeus et parma solum caput vel pectus occulerent. Id docet Livius l. 1. *Pro clypeo secundæ classi datum est* (scutum) *quod sine lorica essent, ut scutum et clypei et loricæ loco esset, et totum corpus protegeret.* Unde Ammianus l. 16. docet milites in scutis, quasi in scaphis flumina transmisisse. Quin et milites occisos in acie, in scuto, quasi in feretro efferebant, uti Pallantem elatum docet Virgil. Æneid. 10. Hinc illud Lacænæ ad filium: *Aut scutum refer*, quasi victor; *aut in scuto redi*, quasi occisus in feretro. Sensus ergo est, q. d. Sicut scutum totum militem cingit et tegit: ita tuus labor totos eos circumcingat et opprimat. Rursum, q. d. Tu, Domine, mihi Jeremiæ in carcere fuisti scutum amicum; sed hostibus meis et tuis esto scutum hostile. Sicut enim tuam fidem et benignitatem, scutum esse mihi voluisti: sic qui me persequuntur, non aliud habebunt abs te cordis sui scutum, quam indignationem, laborem, infortunium. Ita Sanchez, qui et addit, Hebr. *meginna* posse deduci a radice נגן *nagan*, id est canere, psallere, ut *meginna* sit idem quod *negina*, q. d. Ego sum illis psalmus et fabula ad convicium: tu eris eisdem psalmus ad laborem et luctum, quale est epicedium, aut ferale carmen, quod in mortuorum exsequiis cantari solet. Hæc allusio non est incommoda; idem enim verbum ad plura alludere potest; genuina tamen et propria significatio *meginna* est, ut significet scutum, uti vertit Noster et alii, a rad. גנן *ganan*, id est texit, protexit. Quocirca prior expositio solida est et germana.

Aliter Septuag. vertunt enim, *υπερασπισμον καρδιας*, id est *protectionem cordis.* Et R. Joseph scutum hoc attribuit Prophetæ, quo Deus illum sit protecturus, ne Judæi illi infensi ei possint nocere. Sed repugnant verba textus dicentis: *Dabo eis*, non, ei. Alii per scutum vel tegumentum cordis accipiunt ignorantiam, excæcationem, obdurationem et incredulitatem. Ita Hugo, Lyran. Dionys. Unde tropologice per hoc scutum accipias crassam et affectatam ignorantiam mandatorum Dei et Ecclesiæ, inquit Delrio adagio 881.

Denique R. Salomon pro *scutum cordis* vertit, contritionem, vel confractionem cordis. Radix enim מגן *magan*, inquit, significat confringere et conterere. Sed in utroque errat, et se Hebræarum vocum imperitum ostendit.

65. Laborem tuum.] Hebr. תאלה *taala*, id est maledictionem, exsecrationem, ut nil eis prospere cedat, q. d. Dabis eis scutum cordis, scilicet tuam maledictionem, quæ cor eorum contegat, constringat et induret.

Secundo, R. Salomon *taala* vertit stultitiam tuam, a radice יהל *iaol*, quæ in Niphal significat esse stultum: unde אויל *evil* vocatur stultus, q. d. Ipsi dixerunt tua, o Domine, oracula et minas Jeremiæ de excidio Hierosolymæ, deque captivitate et ærumnis Judæorum, esse falsa et stulta; jam ergo hæc eis in os refricabis, ut hæc oracula quæ ipsi vocarunt stultitiam, reipsa eis eveniant, sintque scutum et oppressio cordis eorum: tunc videbunt non tua, sed sua dicta et facta fuisse stultitiam, seque opponendo Deo et Prophetis stulte egisse.

Tertio et optime, תאלה *taala*, id est maledictio, per metathesin ponitur pro תלאה *telaa*, id est labor: alludit enim ad v. 5. *Circumdedit me felle et labore*, ubi hebr. est *telaa. Telaa* significat laborem, defatigationem, molestiam, dolorem, angorem et cruciatus, q. d. Defatigationem, dolorem et molestiam, qua te, o Domine, laborare fecerunt hostes mei Judæi, dum te suis peccatis assiduis fatigarunt; hanc redde eis quasi par pari, ut illi pariter malis et ærumnis a te immissis laborent, crucientur, et fatigentur; hæcque sit eorum scutum, sive circumcinctio et oppressio cordis. Ita Rupertus, Hugo, S. Thom. Unde Syrus, Arabicus uterque, et Chaldæus, *telaa* vertunt, plaga, percussio, afflictio, illudque referunt ad verbum sequens תרדוף *tirdoph*, quod Noster vertit *persequeris*; ipsi vero vertunt, *persequetur* (utroque enim modo verti potest). Sic ergo Syrus vertit: *Dabis eis mœrorem cordis, et plaga tua persequetur eos:* Arabicus: *Constringe eos mœrore cordis, et persequatur eos persecutio tua*; Chaldæus: *Afflictio tua fatigabit eos*, q. d. Sentiant Judæi, Domine, manum tuam duram, et nos defatigantem, nimirum id eis reipsa evenit, cum extrema fame aliisque miseriis laborarunt in obsidione, et postea cum capta urbe ducti sunt in carceres, et in Babylonem. Ita Lyran. Labor ergo hic active capitur, non passive, q. d. *Laborem tuum*, scilicet, non quo *tu* laboras et doles, sed quo eos laborare et dolere facies. Unde explicans subdit: *Persequeris in furore, et conteres eos sub cœlis, Domine.*

Allegor. q. d. Laborem tuum, id est laboriosam vitam, passionem et crucem, quam tibi, o Christe, imposuerunt Judæi, redde eis in excidio per Titum et Vespasianum. Ita Delrio. Huc pertinet expositio S. Hieronymi, vel potius Rabani, nisi quod ipse per *scutum cordis* accipit scandalum Judæorum, ex humana infirmitate quam videbant in Christo: *Dedit*, inquit, *eis scutum cordis, laborem suum; quia recto judicio inde illos* (Judæos) *contra se superbe obstinatos exhibuit, unde ipse pro nobis in infirmitate laboravit; repulerunt quippe a se verba prædicantium, qui dedignati sunt in Domino infirma passionum*, q. d. Punivit Deus juste Judæos excæcatione et obduratione, quia repulerunt Christum pro se, in humanitate laborantem, afflictum, et patientem: ex eo enim eum magis amare et colere debuissent, quo magis indigna pro eis suscepit; quia ergo hoc non fecerunt, sed a Christo laborante aversi sunt, hinc juste a Deo excæcati et obdurati sunt. Sic et S. Gregor. hom. 22. in Evang. *Dabis*, inquit, *eis scutum laborem tuum; ne enim prædicationis spicula eorum corda penetrarent, dum passionis ejus laborem dedignati sunt; quasi eumdem laborem illius pro*

scuto tenuerunt, ut eo ad se transire ejus verba non permitterent, quo eum laborare usque ad mortem viderunt. Denique Hect. Pintus sic exponit: Tu, Christe, dabis hominibus laborem quem pro eis suscepisti, ut sit eis scutum in omni tentatione. Tua passio erit illorum protectio, tuus labor erit illorum clypeus. At qui hunc repulerint vel neglexerint, hic affligentur, at in gehennam ibunt. Verum hic sensus parum cohæret litteræ et contextui.

66. Sub cœlis,] de terra. Hoc vere accidit; nam per 70. annos captivitatis omnes Jeremiæ inimici perierunt, nec in Judæam aliquis ex eis reversus est: sicut in deserto perierunt omnes murmurantes, et soli Josue et Caleb Chanaan ingressi sunt, Num. 14. 29.

CAPUT QUARTUM,

SYNOPSIS CAPITIS.

Primo Rupert. et Hugo putant hoc cap. Jeremiam plangere excidium Hierosolymæ per Titum et Romanos, quia ejus causam affert, v. ult. scilicet, quod Christum occiderint. Secundo, Hebræi, Lyranus et Dionysius putant eum plangere necem Josiæ optimi regis, quæ fuit causa ruinæ et excidii Judæorum; quia ei successerunt impii filii qui sua impietate remp. everterunt, et sic vers. ult. per Christum accipiunt Josiam. Tertio, Paulus Burgensis censet Prophetam plangere templi et cultus divini eversionem. Quarto verisimilius, Theodor. Hugo, Bonavent. et Dionys. censent eum lugere lapsum urbis et templi, ac totius populi, præsertim nobilium juvenum v. 2. lactentium v. 3. Nazaræorum v. 7. mulierum coquentium filios v. 10. ex statu tam felici in tam miserum et infelicem: idque primo et proprie per excidium Chaldæorum, deinde per excidium Romanorum. Inde v. 20. oratio avolat ad Christum, ac v. 21. cladem minatur Idumææ, ac Judæos spe melioris sortis consolatur.

Tropolog. deplorat lapsum animæ fidelis, et ruinam per peccatum, quæ multo miserabilior est clade Hierosolymæ.

1 Quomodo obscuratum est aurum, mutatus est color optimus, dispersi sunt lapides sanctua-
rii in capite omnium platearum? 2. Filii Sion inclyti, et amicti auro primo: quomodo re-
putati sunt in vasa testea, opus manuum figuli? 3. Sed et lamiæ nudaverunt mammam, la-
ctaverunt catulos suos: filia populi mei crudelis quasi struthio in deserto. 4. Adhæsit lingua la-
ctentis ad palatum ejus in siti: parvuli petierunt panem, et non erat qui frangeret eis. 5. Qui ve-
scebantur voluptuose, interierunt in viis: qui nutriebantur in croceis, amplexati sunt stercora.
6. Et major effecta est iniquitas filiæ populi mei peccato Sodomorum, quæ subversa est in momen-
to, et non ceperunt in ea manus. 7. Candidiores Nazaræi ejus nive, nitidiores lacte, rubicundiores
ebore antiquo, sapphiro pulchriores. 8. Denigrata est super carbones facies eorum, et non sunt co-
gniti in plateis: adhæsit cutis eorum ossibus: aruit, et facta est quasi lignum. 9. Melius fuit occi-
sis gladio, quam interfectis fame: quoniam isti extabuerunt consumpti a sterilitate terræ. 10. Manus
mulierum misericordium coxerunt filios suos: facti sunt cibus earum, in contritione filiæ populi
mei. 11. Complevit Dominus furorem suum, effudit iram indignationis suæ: et succendit ignem in
Sion, et devoravit fundamenta ejus. 12. Non crediderunt reges terræ, et universi habitatores orbis,
quoniam ingrederetur hostis et inimicus per portas Jerusalem. 13. Propter peccata prophetarum
ejus, et iniquitates sacerdotum ejus, qui effuderunt in medio ejus sanguinem justorum. 14. Erra-
verunt cæci in plateis, polluti sunt in sanguine: cumque non possent, tenuerunt lacinias suas. 15. Re-
cedite, polluti, clamaverunt eis: recedite, abite, nolite tangere: jurgati quippe sunt, et commoti
dixerunt inter Gentes: Non addet ultra ut habitet in eis. 16. Facies Domini divisit eos, non addet ut
respiciat eos: facies sacerdotum non erubuerunt, neque senum misertí sunt 17. Cum adhuc sub-

sisteremus, defecerunt oculi nostri ad auxilium nostrum vanum, cum respiceremus attenti ad gentem, quæ salvare non poterat. 18. Lubricaverunt vestigia nostra in itinere platearum nostrarum, appropinquavit finis noster: completi sunt dies nostri, quia venit finis noster. 19. Velociores fuerunt persecutores nostri aquilis cœli: super montes persecuti sunt nos, in deserto insidiati sunt nobis. 20. Spiritus oris nostri Christus Dominus captus est in peccatis nostris: cui diximus: In umbra tua vivemus in Gentibus. 21. Gaude, et lætare, filia Edom, quæ habitas in terra Hus: ad te quoque perveniet calix, inebriaberis, atque nudaberis. 22. Completa est iniquitas tua, filia Sion, non addet ultra ut transmigret te: visitavit iniquitatem tuam, filia Edom, discooperuit peccata tua.

1. Quomodo,] quo tanto scelere hominum, qua tanta indignatione Dei?

Obscuratum est aurum.] *Aurum* vocat templum auro obtectum et fulgidum, 2. Paral. 3. v. 5. et 8. q. d. Quomodo templum ita fulgens auro, ut videretur totum esse aureum, imo aurum, jam igne crematum, Chaldæis versum est in nigredinem ut jam non aurum, sed fuligo et nigredo exusta esse videatur. Templi cladem præ cæteris deplorat, tum quia ipsum erat quasi sedes et thronus Dei, tum quia ita auro erat fulgidum, ita structura magnificum, ut esset orbis miraculum. Ita Chald. Rabanus, Hugo.

Lapides,] gemmæ, quibus Rationale, quod erat vestis pontificis, ornabatur. Ita Rabanus. Vel simpliciter, ut Hugo et Dionys. *lapides* quibus exstructum erat templum, dispersi sunt in plateis.

Secundo, Theodor. S. Thom. et Lyran. hæc sic explicant, q. d. Quomodo status regni felix sub Josia et pius, jamjam sub ejus filiis mutatus est in miserum, impium et idololatricum, et *lapides*, id est cives, ejus dispersi sunt per Gentes?

Tertio, alii per *aurum* Josiæ filios, principes et nobiles auro splendidos; per *lapides* sacerdotes et templi ministros aut doctores sapientia et pietate insignes accipiunt. Ita Olympiod. Vatabl. Lyran. et Dionys.

Quarto, R. Salomon per *aurum* intelligit ipsos vultus Judæorum, et facies antea fulgentes et nitentes ut aurum; nunc autem præ squalore offuscatos, tetros et luridos, juxta illud Joel 2. *Omnes vultus redigentur in ollam*, id est, denigrabuntur ut olla; et Nahum 2. *Facies omnium eorum sicut nigredo ollæ.*

Quinto, D. Thomas refert hæc ad obscurationem mentium: aurum enim est symbolum sapientiæ et divinæ cognitionis, quæ in Judæis per peccatum est obscurata: unde dicitur Proverb. 8. 10. *Doctrinam magis, quam aurum eligite*: et cap. 16. 16. *Posside sapientiam, quia auro melior est: et acquire prudentiam, quia pretiosior est argento.* Idem docet S. August. in illud Psal. 71. *Dabitur ei de auro Arabiæ.* Verum hæc symbolica aut mystica sunt. Primus ergo sensus est litteralis.

Mutatus est color optimus,] scilicet auri nitor et splendor. Hebr. est כתם *ketem*, quod R. Jona vertit, *margaritas*; alii vertunt, *signatum*, vel forma aliqua insignitum. Alii et verius censent, *ketem* proprie significare massam auri optimi et obryzi, indeque ipsum aurum fulgidum, ac monilia aurea, sive fulgorem auri et aureorum monilium vocari *ketem*; unde Noster vertit, *color optimus*; Aquila vertit, *tinctura*; Septuag. vertunt, *argentum*; forte legerunt כסף *keseph*. Sensus est, q. d. Quomodo forma illa, et fulgor auri optimus mutatus est in templo per incendium in fumum, fuscedinem et atrorem ollæ?

2. Filii Sion.] Id est, omnes Judæi tum forma præstantes, ut Chald. tum opibus et vestibus pretiosis splendidi, ut Origen. et maxime filii Josiæ, qui in arce Sion, ubi erat regia, educabantur more regio. Unde Septuag. vertunt, οἱ τίμιοι, id est venerabiles illi et honorabiles.

Alter Theodor. et S. Thom. censent enim filios Sion vocari viros pietate et sapientia insignes, quos v. 1. vocavit lapides pretiosos: unde hebraice eadem est pene vox ibi, scilicet אבנים חיקרים *abanim haiecarim*, id est lapides pretiosi, quæ hic, חבנים חיקרים *habbanim haiecarim*, id est filii pretiosi, nobiles, splendidi, *amicti*; hebr. חמסלאים *hammesullaim*, id est comparati; Chald. *similes*; Septuag. *elevati in auro*, id est aureis vestibus gloriosi et superbi. Addit Joseph. *l.* 8. Antiq. 7. juvenes Hebræorum nobiles solere ramenta auri capillis inspergere, ut ad radios solis caput micare et coruscare videretur.

Reputati sunt in vasa testea.] Id est, ut Chald. captivitate et ærumnis obscurati, nigri facti sunt, et fuliginosi instar ollæ testaceæ in qua eibi coquuntur. Secundo, et melius, viles facti sunt, et nullius pretii, æque ac aridi et exsucci instar testæ, qui antea rosei erant et floridi: item fragiles et imbecilli, ut vasa testea. Sic Jerem. 19 v. 11. dicitur: *Conteram populum istum, et civitatem istam, sicut conteritur vas figuli, quod non potest ultra instaurari*, idque merito et congrua vindicta; ipsi enim in corporibus aureis, ornatis et bene saginatis animos gestabant luteos et testaceos. Hinc Chald. vertit: *Quorum imagines aut vultus similes erant auro, assimulati sunt lagenis testaceis*, ubi per lagenas videtur notare eorum vinositatem et crapulam. Quid enim est homo vinosus? est lagena mentis et rationis inops et vacua, sed vino oppleta et quasi saburrata.

Tropol. cum aliqua Religio (aut fidelis quispiam, præsertim clericus) olim florens et fervens, ac virtutibus fulgens tepescit, nigrescit et dissolvitur, dicere licet: *Quomodo obscuratum est aurum, mutatus est color optimus?* præsertim si lapides sint dispersi, nec sint qui curent eos colligere et disciplinam restaurare. Ita S. Basilius ad Monachum lapsum: *O gravem, ait, cæcitatem! O immanem crudelitatem! Deum non timuisti, homines non es reveritus, nullam amicorum rationem habuisti; sed simul omnia facta naufragio perdidisti, simul omnibus spoliatus es. Quocirca, iterum miser, tui gratia doleo. Qui omnibus regni Dei vigorem annuntiabas, regno Dei excidisti. Qui doctrinæ timorem omnibus incutiebas, non habuisti timorem Dei ante oculos tuos,*

Qui vitæ sanctimoniam prædicabas, scelestus deprehenderis. Quomodo te lugebo? quomodo super te dolebo? Quomodo cecidit Lucifer qui mane oriebatur, super terram contritus est? Quomodo Nazaræus auro splendidior, fuligine factus est obscurior? Quomodo filius Sion præclarus, factus est vas inutile? Audi Rabanum: *Quid auro, quod cæteris metallis præeminet, nisi excellentia sanctitatis? quid colore optimo, nisi cunctis amabilis reverentia Religionis exprimitur? quid per sanctuarii lapides, nisi sacrorum ordinum personæ signantur? quid platearum nomine, nisi præsentis vitæ latitudo dicitur? lata enim et spatiosa est via quæ ducit ad perditionem. Aurum ergo obscuratur, cum terrenis actibus vita polluitur: color optimus commutatur, cum quorumdam qui agere religiose credebantur, existimatio anteacta minuitur, et quasi pallescit: sanctuarii lapides in plateas disperguntur, cum causa sæcularium foris lata itinera expetunt hi, qui ad ornamenta Ecclesiæ internis mysteriis, quasi in secretis sanctuarii vacare debuerant. Jacent ergo dispersi per plateas, cum personæ sacrorum ordinum voluptatum suarum latitudini deditæ, terrenis negotiis inhærent,* ac præsertim cum illi qui antea in una congregatione erant uniti, jam per odia et schismata dividuntur, et Ecclesiam templumque Dei destruunt; et qui antea erant honorati, jam divisi et dispersi, tamquam viles et communes lapides pedibus conculcantur. Et sanctus Bernardus serm. 2. in illud: *Non est regnum Dei esca et potus: Filii,* inquit, *Sion, illius videlicet speculatricæ civitatis quam ædificavit Dominus, ut videatur in gloria sua, filii supernæ Jerusalem quæ est mater nostra, inclyti per dignitatem conditionis, amicti auro primo per divinitatis imaginem: quomodo ergo reputati sumus in vasa testea, in hæc lutea et fragilia corpora degeneravimus?* Et S. Gregorius hom. 17. in Evang. *Aurum,* inquit, *obscuratum est; quia sacerdotum vita quondam per gloriam virtutum clara, nunc per actiones infimas ostenditur reproba. Color optimus est mutatus: quia ille sanctitatis habitus, per terrena et abjecta opera ad ignominiam despectionis venit. Lapides vero sanctuarii interius habebantur, nec sumebantur in summi sacerdotis corpore, nisi cum Sancta sanctorum ingrediens, in secreto sui Conditoris apparebat. Nos ergo, fratres charissimi, nos sumus lapides sanctuarii, qui apparere semper debemus in secreto Dei, quos numquam necesse est foris conspici, id est numquam in extraneis actionibus videri. Sed dispersi sunt lapides sanctuarii; quia hi qui per orationem intus esse debuerant, per vitam foris vacant. Ecce jam pene nulla est sæculi actio quam non sacerdotes administrent. In capite ergo platearum dispersi sunt: quia et jacent per ministerium operis, et honorari volunt de imagine sanctitatis.* Hæc et plura S. Gregor. digna quæ a sacerdotibus sæpe legantur et ruminentur.

3. Sed et lamiæ.] Amplificat malum per comparationem cum lamiis, q. d. Crudeles feræ nudant mammas, iisque lactant et alunt catulos suos; solæ fœminæ Hierosolymitanæ præ fame ita factæ sunt crudeles in filios suos, ut non tantum eis lac negarint, sed et eos a se repulerint quasi struthio, qui e deserto assuetus vagatur, ova sua derelinquit, et pullorum curam negligit; imo ut eos occiderint et devorarint, ut ait v. 10. Ita Origen. Theodoret. Rupert. Lyran. Vatabl. et passim alii. Solus Hugo sic explicat, q. d. Ita Judæa in solitudinem redacta est, ut feræ ibi pariant et alant catulos, atque struthio ibi moretur quasi in deserto. Septuag. vertunt: *Filiæ populi mei in incurabile, quasi struthio in deserto.* Quod Olymp. Origen. Theodor. sic explicant: Sicut struthio ales vix habens, deserto evolare non potest: ita Judæi relicti in Judæa ad eam colendam adeo infirmi sunt et invalidi, ut aufugere et e servitute se eripere non possint. Chald. vertit: *Cœtus populi mei traditi sunt crudelibus, et matres eorum lamentantur super eis, sicut lamiæ in deserto.* Hebr. enim est לאכזר leachzar, id est *crudeli* in dativo. Sed melius cum Nostro et Septuag. *leachzar* vertas, *in crudelem,* scilicet mutata est, id est, facta est Jerusalem sæva et crudelis ut struthio in deserto.

Nota. Pro *lamiæ,* hebr. est תנין *tannin,* id est draco, sive is marinus sit, sive terrestris. Ita Septuag. Chald. et alii. Quare mirum est Syrum et Arabicum vertere, canem sylvestrem; *Discooperuerunt,* inquiunt, *ubera sua canes sylvestres, et lactaverunt catulos suos.*

Ubi nota. In Syria est fera similis lupo et cani quæ in sylvis degens ululat ut canis, quam proinde Syri canem sylvestrem vocant: videtur ergo esse species lupi, hyænæ vel lycisca.

Sic lamia piscis est ex cetorum genere, qui et parit mammasque habet. Ita Aristot. lib. 1. Hist. animal. c. 5. et ex eo Guil. Rondeletius lib. 13. de Piscibus. Hic piscis voracissimus est: unde a λαιμὸς, id est guttur, dicitur lamia, quia magnam habet gulam, magnum guttur: lamia ergo hic piscis accipi posset.

Secundo et aptius, lamiam hic accipias, ut sit nomen terrestris draconis, de quo scribit Philostr. l. 4. de Vita Apollonii, et Dion. Chrysost. scilicet in Africa lamias esse feras muliebri facie, uberibus totoque corpore ita specioso, ut ipsis retectis homines ad se alliciant, captosque devorent: reliqua pars corporis squamis est prædura, aliis carent et voce, sed sibilum edunt instar draconum.

Similia de manticora bellua habet Arist. l. 2. de Histor. animal. c. 1. in fine. Plin. l. 8. 21. Solinus c. 55. Polyhist. Et forte hanc intelligit hic Jeremias: quia ipsa est vultu humano, corpore leonino; hic autem pro *catulos* hebr. est גוריהן *gurehen,* quod catulos leoninos significat. Albertus Magnus tale monstrum vultu virgineo se vidisse in Germania, narrat lib. 26. de Animalibus. Atque inde veneficæ, quæ pueros necant vel vorare dicuntur, vocantur lamiæ, sive empusæ de quibus Cælius Rhodiginus l. 29. 5. et Delrio in Magicis.

Porro dicitur draco nudare mammam; quia habet thecam vel operimentum, quo mammam includit. Ita Vatablus et alii. Plura de lamiis dixi Isaiæ 34. 14.

Tropolog. Raban. *In lamia,* inquit, *duplicitas Judæorum, et fictio hypocritarum exprimitur; lamia enim habet faciem humanam, sed corpus bestiale. Rursum lamia,* inquit S. Greg. 19. Moral. 15. et ex eo Rabau. *sunt hæretici, qui humanam quidem faciem, sed belluina per impietatem corda gestant: hi mammam nudant, cum errorem libere prædicant; catulos lactant, cum male sequaces parvulorum animas, dum perversa insinuant, ad impietatem nutrienda confirmant.* Hi crudeles sunt ut struthiones: quia se et suos perdunt.

Struthio.] Hebr. יענים *iaenim* recentiores vertunt *cuculum,* qui parit in alienis nidis, et ova sua aliis

fovenda exponit: sed *struthionem* hic vertunt Chald. Septuag. Vatabl. Origen. et alii. Struthio enim ova sua ponit in terra, et quasi sua non sint negligit, et Soli fovenda relinquit adeo exposita, ut pedibus hominum aut ferarum conterantur; ad pullos autem ita obduratur, ac si eos non peperisset, ut docet Job c. 39. 14. vide de struthione Plinium l. 10. 10. Unde struthio stoliditatis et inhumanitatis est symbolum; quamvis enim gemant et ululent ejus pulli, ipse nihil eis compatitur. Unde Michææ 1. dicitur: *Faciam planctum velut draconum, et luctum quasi struthionum*; hebr. *Sicut filiæ struthionis*, id est sicut pulli a matribus struthionibus derelicti, qui miserabiliter plangunt et ejulant.

4. IN SITI.] præ siti, q. d. Lactentes non potuerunt sugere ubera matrum, quæ ob inediam exaruerant: unde præ siti adhæserunt linguæ eorum palato, uti fit in homine sitibundo et arido. Alii grandiores parvuli petierunt panem, et non erat qui daret eis. Hæc omnia signant magnam famem, inediam et penuriam. *Qui vescebantur voluptuose*, q. d. Divites et nobiles delicate enutriti, *interierunt in viis*, q. d. In locis publicis enecti fame jacuere; et *qui nutriebantur*, bajulabantur et accubabant *in* fasciis et vestibus *croceis*, *amplexati sunt stercora*, id est fimeta et sterquilinia, in quibus cubarent, et fimo quasi culcitra se tegerent, uti contigit ipsi S. Job. Et sic peregrini pauperes, ne in plateis frigidis pernoctent, fimetum adeunt, in eoque cubant, ut ejus calore noctu incalescant. Ita Lyran. Castrius et alii. Aut, ut Sanchez, in sterquilinio, id est loco impuro, contabescunt, ibique sepeliuntur sepultura asini.

Hæc verba Victor Uticensis lib. 2. Wandal. apposite adaptat Christi Confessoribus ab Hunerico rege Ariano in arcto carcere inclusis. *In quo*, ait, *jacebant unus super alium quasi agmine locustarum, nec erat secedendi locus, sed stercora et urinam ibidem faciebant ut ille tunc fœtor et horror universa pœnarum genera superaret: ad quos aliquando dantes ingentia munera, Mauris, dormientibusque Wandalis, vix clam admissi sumus intrare. Qui introeuntes velut in gurgite luti usque ad genua cœpimus mergi, illud tunc Jeremiæ videntes fuisse completum: Qui nutriti sunt in croceis, amplexati sunt stercora sua. Exeuntes itaque die Dominica linita habentes stercoribus vestimenta, facies simul et capita, a Mauris tamen crudeliter minabantur, hymnum cum exultatione Domino decantantes: Hæc est gloria omnibus Sanctis ejus.*

Nota primo: *Pro croceis* hebr. est תולע *thola*, id est *cocco*, ut vertunt Septuag. unde aliqui pro *croceis* putant legendum *cocceis*, id est coccineis: quamquam croceus color accedit ad rubrum et coccineum. Unde Gellius lib. 2. 26. inter varias rubri species, recenset et croceum: et croceæ vestes speciosæ sunt et pretiosæ, æque ac coccineæ. Quocirca Syrus vertit: *Qui nutriti sunt, super coccos, ecce dormiunt in sterquiliniis:* et Arabicus: *Qui nutriti erant in locis tincturæ mollis, et cocco, ecce sunt in sterquiliniis.*

Hinc secundo, patet hæc referri ad vestitum, non ad cibum, licet eo referant Hugo, S. Thom. et Dionys. q. d. Qui croceis cibis et deliciis vescebantur, nunc in fame stercora columbina aliaque comedunt, uti contigit in Samaria tempore Elisei Prophetæ, 4. Reg. 6. 25. Denique aliqui hæc referunt ad vilia ministeria sordium et latrinarum, quæ Judæi coacti sint præstare Babyloniis heris suis: unde S. August. in Ps. 80. *Manus*, inquit, *ejus* (Israelis) *in cophino servierunt. Per cophinum significantur opera servilia, mundare stercora, terram portare, etc.*

Tropol. q. d. Viri religiosi et fervidi, qui olim quasi aquilæ in cœlo versabantur cum Angelis, nunc quasi scarabæi volutantur in cœno et stercore voluptatum carnalium cum asinis et porcis. Ita S. Bernard. serm. de obedientia, patientia et sapientia: *Propheta*, ait, *deplorat, oblitas propriæ conditionis ingenuas creaturas tantam dissimulare miseriam: nec modo non reputare quod tolerant, sed tamquam bona magna complecti quæ paulo minus extrema sunt mala.*

6. MAJOR EFFECTA EST INIQUITAS, id est pœna iniquitatis, Hierosolymæ, PECCATO, id est pœna peccati, SODOMORUM.] Sic iniquitas et peccatum sumitur pro pœna peccati, Exodi 28. 38. Levit. 5. 1. et infra c. 5. 7. Ex majori punitione Judæorum quam Sodomæ, colligit majorem eorum culpam: nam Sodoma subito a Deo punita et concremata brevis temporis dolorem sensit: Jerusalem vero longa obsidione et dolore enecta, diuque torta et cruciata fuit. Ita Orig. Chald. Theod. Rupert. Unde S. Thom. *Hic*, inquit, *exaggerat pœnam in comparatione ad pœnam Sodomorum: major effecta est iniquitas, id est major in pœna ostensa est; major fuit culpa, propter ingratitudinem, et propter Sanctorum profanationem: hinc et major fuit pœna, quia diuturnior.*

IN MOMENTO.] Mors enim repentina minus doloris habet: unde talem [illegible] sibi optabat Augustus Cæsar. Hinc de impiis in cumulum felicitatis eorum ait Job c. 21. 13. *Ducunt in bonis dies suos, et in puncto ad inferna descendunt*, idest, subito moriuntur, nec diuturno cruciantur morborum dolore; unde sequitur:

ET NON CŒPERUNT IN EA MANUS.] Subaudi, aliquid boni agere, et dare eleemosynas, inquit Paschas. et Dionys. Sodomitæ enim subversi sunt ob inhumanitatem, quia *manum egeno et pauperi non porrigebant*, inquit Ezech cap. 16. 49. Secundo Lyran. *Non cœperunt in ea* (Sodoma) *manus* hostium, scilicet spolia, q. d. Minus punita fuit Sodoma quam Jerusalem, quia bona Jerusalem rapuerunt sibi Chaldæi; quæ fuit una pœna Judæorum, nempe quod viderint hostes suos gaudere et luxuriari in bonis ipsorum, quod non viderunt Sodomitæ.

Tertio, Raban. explicat, q. d. Magistri et doctores in Jerusalem non cœperunt manus, id est fructum manuum et laborum suorum, id est doctrinæ et concionis suæ.

Quarto. Chald. per *manus* accipit Prophetas: vertit enim: *Non manserunt in ea Prophetæ, ut eam converterent ad pœnitentiam.*

Quinto et optime, *non cœperunt in ea*, id est in ejus expugnatione, laborare *manus*, q. d. Non fuit opus incipere, multo minus perficere expugnationem Sodomæ per manus hominum et Chaldæorum, uti in Hierosolymis; sed Deus per se, id est per Angelum pluentem ignem et sulphur, evertit Sodomam. Unde ipsa velut momentaneo horæ supplicio igne absumpta, pœnam suam luit. Sic milites in bello cadentes putant se felices, juxta illud Poetæ:

Quid enim? concurritur, horæ
Momento aut cita mors venit, aut victoria læta.

Hebr. est חלו *cholu*, quod primo, a חלל *chalal* deductum: significat incipere: unde Noster vertit *cœperunt*, id est inceperunt. Secundo, a חול *chol*, deductum, significat profanare et violare: unde alii vertunt: *Chaldæi et Gentes non profanarunt in ea manus suas*, vel manibus suis eam non violarunt. Tertio, a חיל *chail*, id est strenuitas vel exercitus, significat castrametari. Unde Vatabl. et Pagnin. vertunt: *non sunt contra eam castrametati manus hostium.* Quarto, a חלה *chalo*, significat dolere, infirmari, cruciari: unde Septuag. vertunt: *Non laboraverunt in eo manus*; Symmach. *Non vulneraverunt eam manus*; alii: *Non doluerunt, non infirmatæ sunt manus*: quia Hierosolyma magno conatu, labore et dolore Chaldæorum, æque ac Judæorum obsessa et expugnata fuit: ut sensim impii Judæi attererentur, et ut diu torquerentur. Non sic Sodoma, cujus incuriam repente obruit pavor, pavorem disjecit angustia, angustiam præripuit cita mors.

7. CANDIDIORES NAZARÆI EJUS.] *Ejus*, scilicet Hierosolymæ. Nota: Nazaræi, id est, separati, consecrati et coronati, erant, qui se Deo devovebant, vino et sicera abstinendo, comam non tondendo, Num. 6. multi etiam a mulieribus se continendo, ut ait Epiphan. hæres. 29. et S. August. serm. 107. de Tempore. Horum externam pulchritudinem mutatam dicit: erant enim inter eos multi nobiles et juvenes pulchri, id est candore roseo, eumque sua temperantia et abstinentia, uti contigit Danieli et sociis, forte etiam arte ac studio augebant, cum se Deo consecrarent, ut internam puritatem externa repræsentarent: hi jam in fame et captivitate luridi et squalidi effecti sunt. Unde sequitur, *Denigrata est, etc.* Nota: Sicut ingluvies mater est fœditatis et turpitudinis: ita parsimonia et temperantia mater est venustatis.

Secundo, non male Raban. Lyran. Dionys. Nazaræi, inquiunt, id est Levitæ et sacerdotes, Deo consecrati, sacris vestibus ex hyacintho, cocco, purpura et bysso confectis induti, candore nivem, nitore lac, rubore ebur, cœruleo colore sapphirum referebant: byssus enim candida est, coccus niteus, purpura rubea, hyacinthus cœruleus.

Verum huic expositioni obstat, quod solus pontifex in tunica hyacinthina gestaret ephod ex bysso, cocco, purpura et hyacintho: reliqui vero sacerdotes pro ea gestarent tunicas ex lino duntaxat, ut patet Exodi 28. v. 6. 31. 33. et 40. vide ibi dicta. Quare hæc vestium et colorum variegatura non ad Nazaræos nec ad sacerdotes et Levitas, sed ad solum summum pontificem spectabat.

Porro candor hic Nazaræorum non tam colorem album, quam candicantem et fulgidum significat, scilicet cutem et vultum eorum fuisse nitentem et lucentem. Sic in transfiguratione Christi dicuntur vestes ejus factæ candidæ, id est splendentes et fulgidæ.

Tropolog. Christus est Nazaræus, tum quia a Nazareth, quæ florem aut coronam significat, oriundus; tum quia sanctificatus a Patre ex utero consecratus: et Christiani sunt Nazaræi, maxime Religiosi et perfectionis studiosi qui puritate vitæ nivem, nitore lac, charitate et fervore ebur cœlesti conversatione sapphirum referunt: imo de his ad litteram intelligunt Origenes, Theodor. Hugo, S. Thom. et Dionys. Sed constat Jeremiam ad litteram loqui de suo tempore et clade Chaldæorum. Huc facit versio Arabica Antioch. *Mundati sunt remoti ejus* (qui se removerunt et separarunt a communi hominum vivendi modo et conversatione) *et albi facti sunt sicut nix*; et Alexandrina: *Nitidi facti sunt, abstinentes se ex hominibus ejus magis quam nix.*

Tales Nazaræi fuerunt primi discipuli et Religiosi S. Dominici, qui sane non tantum suis, sed et nobis omnibus Religionis illustre dederunt exemplum et speculum, de quibus auctor Vitæ S. Dominici l. 6. c. 4. et seq. ita scribit: *Raro Ecclesiæ vacabant orantibus Fratribus: ubi si quæsiti essent, crebrius inveniebantur: quippe qui ab illis non discederent, die ac nocte in preces intenti. Vidisse ibi pœnitentiæ gemitus et suspiria, suaque et aliorum peccata deplorantes. Post Horas et Completorium, recipiebant se in angulos, actusque suos severo examine discutientes, nodosis loris corpora sua dire lacerabant. Alii sub precibus inter cœlum et terram visi sunt manere suspensi. Alii in favilla et cinere jacentes, dabant gemitus, ponentesque in pulvere os suum, nolebant oculos levare in cœlum. Alii præ amoris impatientia quiescere non valentes, nolebant indulgere somno, quousque gratiam sentirent novam ipsos calefacientem.*

Subdit de eorum pietate erga B. Virginem: *Officium Virginis matris reverenter et stantes persolvebant. Post Completorium ejus altare triplici nonnunquam ordine ambiebant, ut merito dici posset: Circumdabant eam flores rosarum, et lilia convallium: nempe pœnitentes verecundia rubicundi et innocentes virginali pudicitia candidi. Post Matutinas pauci ad lectionum studio, pauciores ad lectum se conferebant: plerique in precibus pernoctabant*: et, ut alibi ait, ab una hora orandi ad aliam anhelabant.

Tertio, de abstinentia hæc habet c. 5. *Alii ad dies octo potu prorsus sibi interdicebant: alii cibo apposito frigidam infundebant; alii modo ab hoc, modo ab illo sedulio sibi temperabant. Quidam tota Quadragesima interdiu non bibebant, nec loquebantur nisi interrogati. In conventu lecturis et servituris multi certatim suam offerebant operam, non hominibus, sed Angelis sibi servire videbantur, ita ut præ cordis jubilo etiam scutellas clam exoscularentur.*

Quarto, de charitate ita scribit: *In sublevandis Fratrum oneribus mira erat omnibus commiseratio, et indefessa atque efficax sermonis et operis consolatio. In suscipiendis Fratribus a labore venientibus, humanissima in eis videbatur jucunditas, ingerebantque se passim eorum abluendis pedibus, et servitiis impendendis. Si quis commiseratione erga infirmos benignior, in accipiendis hospitibus hilarior, in eorum lavandis pedibus humilior, in monasterii servitiis sedulior esse posset, is se apud Deum beatiorem existimabat. Non raro sibi ipsis detrahebant tunicas, cucullos, scapularia, et vel peregrinis Fratribus, vel alia occasione indigentibus dabant. Permulti non contenti habitus monastici asperitate, clam induebant cilicia, et lumbos zonis ferreis stringebant.*

Hinc miro fervore prædicabant, adeoque omne eorum officium erat, *Deum laudare, benedicere, prædicare. Multi non sumebant cibum nisi prius verbum Dei prædicassent vel multis, vel uni. Prædicabant, non ut ederent; sed ut prædicarent, edebant. Hinc B. Virgo visa est suggerere quæ prædicarent. Hinc et tanta salus ani-*

marum consecuta est. Ardebant animi eorum divini amoris igne, atque inde manantia verba auditorum animos inflammabant. Nec solum ille ardor in sermonibus enerat, sed magis etiam in actione fervescebat. Multi humi prostrati cum lacrymis multis et attentissimis precibus postulabant, ut ad Tartaros, vel ad alios Barbaros mitterentur. Flagrabat in eis ardens desiderium tum salutis animarum, tum pro Christo martyrii obeundi. Ibant igitur accincti virtutibus et ardentes, eratque aspectus eorum ut carbonum ignis ardentium, et ignito eloquio compungebant et incendebant frigidos peccatores: erant cæteris mentibus puriores et humilitate sublimiores. Utinam recalescat ille ignis, et qui nunc, proh dolor! est in nubilo, fervoris sol! O Domine, Domine, tui sacri ignis flamma tepidos rursus accendat, ut, sicut olim, serviant tibi cum fervore, et tui ardeant amore. Amen. Hucusque Auctor.

Vis ideam perfecti Nazaræi? Accipe in hac aurea Eusebii Emisseni sententia, homilia de S. Maximo; quamquam homiliæ hæ falso ascribantur Eusebio Emisseno, qui fuit Syrus, et, ut ait S. Hieron. l. de Scriptor. Eccles. signifer Arianæ factionis: nam illæ non Græcam, nec Syram, sed Latinam elegantiam redolent, imo repræsentant. Unde Baronius anno Domini 441. ascribit eas Eucherio Lugdunensi, Bellarminus lib. de Scriptor. Eccles. Fausto Rhegiensi, alii Cæsario Arelatensi: qui eas nuper edidit anno 1602. inscribit Eucherio. Auctor ergo hic, quisquis ille sit, S. Maximum ex Religioso Liriuensi Episcopum ita celebrat: *Et qui jam dudum in Abbate Pontificem gesserat, postmodum Abbatem in Pontifice custodivit; neglector quietis, fugax voluptatis: appetitor laboris, impatiens honoris; pauper in pecunia, dives in conscientia; humilis ad merita, superbus ad vitia.* Eadem sententia habetur in Vita S. Wilibaldi cap. 36. quam scripsit Philippus Episcopus Eystettensis, et edidit P. Gretserus.

Vis exemplum priscum et vivum? Accipe S. Gregorium Nazianz. qui cum S. Basilio monachi vitam egit, hæcque de seipso scribit tract. de silentio et jejunio: *Maceravi continuis laboribus carnem meam; quæ in flore ætatis recalcitrabat et bulliebat: vici gulam ventris, et tyrannum juxta eam residentem* (libidinem) *mortificavi meos oculos: repressi impetum iræ: frænavi membra mea: planxi risum: consecravi res meas omnes Christo. Terra mihi erat lectus, vestis cilicium; vigilia mihi erat somnus, et lacrymæ mea requies. Per diem humeros fatigavi oneribus et laboribus: nocte steti quasi statua scribens hymnos; nullam delectationem in animum vel in cogitationem admisi. Hæc fuit ratio vitæ meæ in juventute; quia caro et sanguis instar incendii exomebant flammas, et me a via in cœlum avertere satagebant. Abjeci pariter a me grave onus divitiarum, ut levior ascenderem ad Deum.* Eadem, imo majora fuere virtutum exercitia S. Basilii; nam Gregorius eum longe sibi præfert, eumque vocat gigantem.

Denique S. Bernard. serm. 9. in cœna Domini: *Cum videris,* inquit, *monachum ad contumeliam humilem, ad opprobria patientem, suis devotum Prioribus, in moribus mansuetum, tacitum ad loquendum, assiduum ad silentium, in claustro attente legentem, in Ecclesia suis vocibus Christum cum omni devotione laudantem; si non continuus, tamen quotidie lacrymantem, parcum in refectione, ad obedientiam promptum, ubique proclivum, ubique inclinatum, ubique verecundum, ore cœlum pulsantem, semper ad Dominum corde clamantem, cultorem proximi, et contemptorem sui, cunctos diligentem, seipsum odientem tunc dicere poteris: Monachus iste sui creatoris servat mandatum. O quam beatus est monachus talis! Profecto iste laboris sui præmium habebit Dominum Jesum.*

Nitidiores lacte.) Codices Septuag. hic variant, et varie hæc dispungunt. Aliqui enim legunt ἐπυρώθησαν id est, *sicut lac coagulati sunt:* unde in Breviario Romano in communi Martyrum tempore paschali in respons. lectionis octavæ legimus: *Candidi facti sunt Nazaræi ejus, splendorem Deo dederunt, et sicut lac coagulati sunt.* Alii, ut Orig. seorsim legunt ἐπυρώθησαν, id est igniti, igne probati et cocti sunt. Alii, ut codices Vaticani, legunt ἐπυρρώθησαν; id est, rubuerunt, idque respondet Hebræa חכלילי *chaclile,* et Latino *rubicundiores,* quod sequitur.

Rubicundiores ebore antiquo.) Ebur enim vetustate fit rubrum ex candido: hebraice est, *rubicundiores* עצם מפנינים *etsem mippeninim,* id est *osse* (scilicet elephanti, id est ebore: ebur enim quia inter ossa soliditate, magnitudine et pretio excellit, hinc vocatur ac antonomastice) *ex angulatis,* id est ex fortioribus et melioribus ossibus, quale est ebur antiquum. Ita Delrio. Aut potius *mippeninim,* id est, ex anterioribus, id est, ex antiquo ebore: hoc enim melius est, et rubescit vel natura, vel potius arte et tinctura, uti mox dicam. Quare minus germane a Castro ebur antiquum exponit, non vetus, sed pretiosum et optimum. Sic enim accipit τὸ *antiquum* Cicero l. 1. de Invention. cum ait: *Qui pauperes sunt, iis antiquior,* id est potior et charior, *est officio pecunia.* Non enim hic pretii, uti nec antiquitatis, sed coloris et ruboris in ebore spectatur dos et conditio. Unde idem a Castro: Aut potius, inquit, ebur dicitur antiquum, respectu prisci et antiqui temporis, quo ebur minio tingi et rubricari solebat, de quo mox. Aliter vertunt Chald. Pagn. Vatabl. rubebant עצם *etsem,* id est corpore, facie vel specie, præ פנינים *peninim,* id est margaritis: alii, *præ corallis* vel *rubinis;* a Castro, *præ lychnite,* qui claritatem purpureo colore suffundit, quo vigorem excitat lucernarum; unde lychnites dictus est. Syrus vertit: *Rubra facta sunt ossa eorum plus sardonyche;* vel, ut Arabicus, *præ sardio.*

Dices: Ebur est candidum, et antiquum flavum fit et pallidum, non rubeum, teste Plinio lib. 8. 3. ubi asserit in pallore cognosci elephanti senectam, in candore juventam. Respondeo: Ebur antiquum dicitur rubescere, id est, flavescere (uti ait Ovidius mox citandus et alii, ipseque oculis meis conspexi) et aurescere, q. d. Nazaræi toto corpore erant candicantes et lactei: et vero capite et capillis erant rutilantes et aurescentes instar eboris antiqui rubescentis, id est, flavescentis: rubeus enim color non tantum vocatur purpureus, sed et aureus. Audi Gellium: *Latina oratio una ruboris appellatione, multas rufi coloris species differentes significat,* et inter illas *aureum;* commendatur enim in capillis aureus color. Unde Tacitus Germanis rutilas attribuit comas, et Silius Batavas vocat auricomos, et Homerus priscis illis heroibus Menelao Spartano, Meleagro et Achilli, flavam sive auream cæsariem assignat: deorum quoque Bacchi

et Narcissi aurea fuit coma, ut scribit Philostratus. Commodi etiam Imper. statua, ut divinitatis cœleste quoddam jubar referret, erat in coma auri scobe rospersa, ut scribit Herodian. Ita et Antoninus Verus, teste Capitolino, dicitur, *tantam habuisse curam flavescentium capillorum, ut capiti auri ramenta aspergeret, quo magis coma illuminata flavesceret.*

Hinc flava cæsaries apud Romanos nomen dedit nobili familiæ Flaviæ: sicut et Ænobarborum: hi enim ita dicti sunt a barba flava. David fuit flavo capillo. Adolescentes nabiles in aula Salomonis *ramentis auri capillum quotidie spargebant, ut ad solarem radiorum contactum fulgor o capitibus eorum reflecteretur*, inquit Joseph. lib. 8. Antiq. 2. Scribit Polemon, *capillos moderate flavescentes naturæ docilis mitisque, et quæ ad felicem fortunam tendat, esse signum:* et Apulejus: Flavo, inquit, capillo præditi bellatores, et ingenio prægignes sunt; et, ut medici docent, valde bono sunt corporis temperamento. Hinc sicut David et Salomon flavo, ita Christus subflavo fuit capillo, inquit Niceph. Denique flavus color symbolum est flarantis juventæ. Ita Pineda in Salomone prævio lib. 6. c. 4.

Secundo, respondet Noster a Castro, Sanchez et Pineda in Job 28. 6. Veteres, inquiunt, ebur tempore pallescens, et decolor effectum, ut ei pristinum decorem et splendorem restituerent, illud illuminabant et tingebant minio, vel purpura; sicque fiebat purpureum. Ita Plinius lib. 16. 43. et Virgil. Æneid. lib. 12.

> Indum, *ait*, sanguineo veluti violaverit ostro
> Si quis ebur; vel mixta rubent ubi lilia multa
> Alba rosa: tales virgo dabat ore colores.

Et Ovidius clare lib. 2. Amor. eleg. 5. utrumque, scilicet ebur antiquum pallere, et idcirco purpureo colore tingi docet, dicens:

> Aut, quod ne longis flavescere possit ab annis,
> Mæonis Assyrium fœmina tingit ebur.

Et Homerus, Iliad. 4. *Veluti, cum quædam mulier ebur purpura tinxerit*; et Lucianus in corpore pulchro requirit, ut corporis partes decenti rubore florescant: *Qualem Homerus quasi inter omnes pictores præstantissimus, adjecit Menelai femoribus, ebori purpureo ostro infecto assimilans.* Sic ergo Nazaræi carnem et vultum habebant candidum, sed purpureo rubore inspersum et floridum, qualis est in juvenibus pulchris. Hic sensus videtur convenientior; tum quia hoc proprie sonat *το rubicundiores*: tum quia pulchritudo maxime in vultu, ejusque roseo colore spectatur. Unde et sponsa in Canticis ait: *Dilectus meus candidus et rubicundus*: et talis est color eboris minio vel purpura tincti, cum eboris antiqui color sit pallescens et decolor. Porro nominat potius ebur, quam lanam aut sericum purpura tinctum: quia ebur, utpote tersum et politum, dum purpura tingitur, ita fit purpureum ut splendescat et emicet, ac scintillet instar ignis, quod non facit pannus aut sericum, utpote glabra, nec tersa et polita.

Sapphiro pulchriores.] Hebr. *Sapphirus excisio eorum:* Symmach. *Sapphirus membra eorum*: Chald. *Sapphirus erat cultus eorum*; alii: *Sapphirus erat expolitio eorum*, q. d. Nazaræi pulchre membris erant distincti et efformati, quasi essent excisi e sapphiro. Sic, cum quem mire candidum significare volumus, dicimus, eum videri excisum ex alabastro. Ita Vatablus. Origen. vertit: *Excisi ex eis*, id est prælecti, illustriores ex eis, *sapphiro erant similes*; ob cœlestem conversationem et mores: nam, ut ait Plinius lib. 37. 9. sapphirus est gemma cœrulei coloris aureis punctis quasi stellis collucens. Sapphirus enim Plinii alia est a moderna, fuitque instar lapidis lazuli, uti docui Apocal. 21. 19. Pineda lib. 6. de Rebus Salom. c. 4. Sicut colorem lactis ad cutem, rubedinem ad capillos, ita sapphirum ad oculos Nazaræorum refert, quasi illi sapphirini fuerint; idque appositum est.

8. Denigrata.] Hebr. est יחשך iechasech, id est obscurata est; Sept. ἐσκότασε, id est, obtenebrata est, hoc est ut Noster interpretatur, *denigrota est*, q. d. Nazaræi præ fame quam passi sunt in obsidione, et postea in captivitate, præ macie et miseriis facti sunt nigriores carbonibus, ita ut non agnoscerentur etiam ab amicis, cum eis obviabant: et pellis eorum aruit instar ligni, olim virentis, nunc aridi. Alludit ad Hebr. עצם *etsem*, id est ebur, q. d. *Etsem*, id est ebur rubens, factum est עץ *ets*, id est lignum squalidum et aridum.

Tropolog. hæc referas ad Clericos et Religiosos, qui a priscis Sanctis sui Ordinis plane deciderunt, soluta prorsus disciplina, unde non sunt cogniti in plateis; quia eorum conversatio a vita secularium non differt, imo subinde est pejor; cujus rei causa fuit, quod minimas regulas et defectus contempserint, indeque sensim ad majora et graviora progressi, tandem etiam vota substantialia violarint, ut docet S. Antonin. 2. part. hist. tit. 15. §. 2. Hisce dici potest illud Amos 9. v. 7. *Numquid non ut filii Æthiopum vos estis mihi, filii Israel? ait Dominus*, q. d. Eratis olim filii Abraham, candidi ut Angeli: jam per peccatum facti estis nigri quasi Æthiopes, et quasi dæmones. Rursum S. Gregor. 32. Moral. 23. *Nazaræi*, inquit, *sunt continentes et abstinentes: hi in Ecclesia plerumque tam mira opera faciunt, ut ob eis multi qui cœlestem ottom tenuerunt* (quos candor nivis significat) *multi, qui terrena bene dispensaverunt* (quo lac significat) *superari videantur: sunt rubicundiores ebore antiquo, quia sæpe ante oculos nonnullis præcedentibus patribus studii ferventioris existunt: sapphiro sunt pulchriores, quia ad superno tendentes per cœlestem conversationem videntur vincere. Sed dum virtutum copia in quamdam sui fiduciam mens adducitur, et præsumptione proprio fuscatur, subjungitur: Denigrata est super carbones facies eorum; nigri enim post candores fiunt, et frigidiores carbonibus exstinctis, id est, frigidis mentibus, vadunt, etc.*

9. Melius fuit occisis gladio, Id est, cita et brevi morte peremptis, quam interfectis fame,] id est longa inedia cruciatis et tabe consumptis. Hebr. est pulchra allusio: melius fuit mortuis חרב *chereb*, id est gladio, quam רעב *raab*, id est fame: nam, ut ait Homerus, *Mori fame miserrimum est.*

Extabuerunt, hebr. יזובו *iazubu*, id est, defluxerunt paulatim in mortem, consumpti, hebr. מדקרים *meducarrim*, id est confossi, a sterilitate terræ] hebr. מתנובות שדי *mittenubot sodai*, id est a fructibus agri, id est, ob defectum fructuum et sterilitatem: vocat transfossos, ut alludat ad gladio confossos, q. d. Melius est illis qui gladio, quam qui fame confossi in-

terierunt: qui enim fame consumuntur, perinde enecantur ac si fame perfossi defluerent sanguine, spiritu et vita, ac lenta tabe conficerentur. Durum ergo telum, durus gladius est fames.

10. Manus moliarum,] q. d. Matres natura in parvulos suos maxime benevolæ et misericordes, inedia ita efferatæ sunt, ut filios quasi cibum electum et delicatum (hoc enim significat Hebræum ברות *baroth*) vorarent. Aliter Origen. q. d. Matres ex misericordia occiderunt filios, ut eos lenta fame, tabe, et tot ærumnis per citam mortem eriperent: nam, ut dixi v. 9. *Melius fuit occisis gladio, quam interfectis fame.*

In contritione,] id est in obsidione quæ attulit urbi contritionem, hoc est excidium. Id factum narrat etiam Baruch. c. 2. v. 4.

11. Complevit] omnem iram, vel id quod minatus est per Moysen, Deut. 28. 53.

Ignem] quo urbs et templum arsit. Ita Hugo, S. Thom. Lyran. secundo, *ignem*, id est famem, ait Vatabl. tertio, Theodor. *ignem*, id est tribulationem, quæ fundamenta, id est reges et principes cum plebe devoravit.

12. Non crediderunt reges, scilicet finitimi, et alii qui norant munitiones Jerusalem (unde et Jebusæi munitioni arcis Sion præfidentes, irriserunt Davidem eam oppugnantem, ponentes in muris claudos et cæcos, quasi ab his solis posset defendi, 2 Reg. 5.) quamque ipsa Deo curæ esset, et a Deo contra Sennacherib et alios reges protecta fuisset, eam posse ab hostibus capi. Ita Chaldæus, Origenes, Theod. Lyran.

Secundo, Hugo, Rupert. S. Thom. *Non crediderunt reges terræ*, scilicet Judææ, ut Sedecias et Joakin, qui librum Jeremiæ de adventu Chaldæorum combussit, Jerem. 36. *et habitatores orbis*, scilicet cives terræ Judææ.

13. Propter peccata prophetarum (pseudoprophetarum) et sacerdotum] impiorum ut Phassur et aliorum, qui regem inducebant, ut sanguinem justorum et innocentum, etiam Jeremiæ funderet, Jerem. 20. 1. et c. 22. 3. Sanchez hæc refert ad justos occisos a Manasse instinctu falsorum prophetarum et sacerdotum: Ob hos enim excisam esse Jerusalem, docuit Jeremias c. 15. v. 4. et 4. Reg. 24. 3. et 4.

14. Erraverunt,] scilicet pseudoprophetæ et impii sacerdotes, polluti sanguine innocentum, quem fuderant in obsidione et vastatione civitatis, quasi *cæci*; cumque hostis domos eorum occupasset, nescientes quo se vertere vel incedere, tenuerunt aliorum lacinias, ut ab eis vel hospitium vel auxilium quærerent; sed hi quorum laciniæ erant, eos a se rejecerunt, dicentes: *Recedite, polluti*, nolite nos tangere et polluere. Ita Dionys.

Secundo, S. Thom. Raban. Hugo, q. d. Judæi vulnerati, excæcati et exoculati a Chaldæis, et polluti sanguine occisorum in quos impingebant, dum non possent recto tramite incedere, quæsierunt qui eis manum daret ac deduceret; cumque neminem invenire possent, apprehenderunt aliorum lacinias, ut eorum ductu graderentur. Solent enim moribundi homines quidquid possunt manu apprehendere ac fortiter tenere, ait Maldon. Sic et Lyran. nisi quod ipse hæc de Justis accipiat.

Tertio, R. Salomon sic explicat: Volutati sunt in sanguine usque eo, ut non possent alii attingere eorum lacinias, dicerentque eis: *Recedite polluti*.

Quarto, Hebræi, Vatabl. Pagnin. q. d. Judæi cæci oberrantes in plateis, polluti sunt sanguine occisorum ita ut accedentes dedignarentur contingere vestes illorum, sed dicerent: Discedite a nobis, quia polluti estis sanguine: quo dicto, evolarunt et amoti sunt ab eis. Hi omnes ex Hebræo vertunt: *Tenuerunt lacinias eorum* (sic enim verti potest) non *suas*, ut vertit Noster.

Quinto et optime, q. d. Propter peccata pseudoprophetarum et sacerdotum, præsertim homicidia tam ipsi quam cæteri omnes Judæi in vastatione Jerusalem errarunt, quasi cæci; tum ob perturbationem animi, tum ob caliginem et fœtorem cadaverum et sordium: omnes enim plateæ plenæ erant occisis, hinc eorum sanguine multi polluebantur. Cæteri, cum non possent transire facile, et sine contactu occisorum et pollutorum, ne ea tangerent et ab eis pollueretur, continebant et levabant lacinias suas, et clamabant ad alios occurrentes et oberrantes, jam sanguine occisorum maculatos et pollutos: Recedite, polluti, ne tangatis aliquem e nobis, nosque polluatis: cumque alii quasi cæci hæc non curarent, cœperunt jurgari, atque ita jurgati commoti sunt, id est, abducti sunt captivi, ibique vagantur huc illuc, ubi inter Gentes existentes dixerunt Gentes de eis: Non addet ultra Deus ut habitet in eis. Sanchez hæc accipit tantum de sacerdotibus; illi enim soli, inquit, ex contactu mortui polluebantur, juxta legem Levit. cap. 22. 4. Verum laicos quoque eodem contactu pollutos fuisse patet Num. 19. 11. et seqq.

Tenuerunt lacinias suas.] Ita Hebræa, Græca, Rom. male ergo legunt aliqui: *Tenuerunt lascivias suas*, id est adhæserunt suis concupiscentiis et libidinibus. Porro lacinia est vestis extrema pars, et cæsuræ particulatim concisæ decoris causa: dicitur enim lacinia a lacerando. Hinc laciniis tenere est leviter rem tenere, hoc est extrema vestis ora.

15. Recedite polluti.] Alii putant hæc esse verba hostium, Judæos tamquam contaminatos exsecrantium. Ita Chald. Alii censent esse verba ipsorum pollutorum, dicentium aliis: Recedite a me, quia pollutus sum. Alii et melius autumant, hæc esse verba Judæorum mundorum clamantium ad immundos: *Recedite, polluti*, ne nos inficiatis, uti dixi v. 14.

Jurgati sunt.] Hebr. נצו *notsu*, id est irruerunt et quasi involarunt in invicem, rixati sunt, verbis contenderunt, aliis dicentibus: Recedite, aliis nolentibus recedere. Septuag. vertunt: *Succensi sunt*, scilicet Ira; Vatablus: *Inquinati sunt*; Chald. *Abominabiles erant*; R. Abraham, *avolarunt*, scilicet in captivitatem.

Dixerunt inter gentes, quicumque eos inter Gentes dispersos et vagabundos videbant, dixerunt: Non addet ultra (scilicet Deus) ut habitet in eis.] Hebr. est: *Non addent Judæi ultra ad inhabitandum*, ut scilicet redeant in terram suam Judæam, ad eam inhabitandam. Ita Orig. et Vatabl. Alii, q. d. Ne nos polluant et coinquinent Judæi, propellamus eos a nobis in alias regiones.

16. Facies, ira quæ facie ostenditur, Domini divisit, id est dispersit, eos inter Gentes; quia ipsi facies sacerdotum non erubuerunt,] sed eos sine respectu sacerdotii aut senii vexarunt et occiderunt; juste

ergo nunc par pari eis redditur: sic enim Judæi Jeremiam sacerdotem impudentissime tractarunt, alapis ceciderunt, incarcerarunt, etc. sic postea Christum pontificem cruciarunt et crucifixerunt. Sunt verba Jeremiæ, ait Theodor. vel hostium et gentium inter quas dispersi erant Judæi, ut vult Vatabl. Raban. S. Thom. Lyran. qui ipsorum sceleribus attribuebant hanc eorum dispersionem et exsilium.

Aliter Origen. Chald. Lyran. et S. Thom. exponunt, ut sit sermo de Chaldæis, non de Judæis, q. d. Chaldæi non pepercerunt sacerdotibus aut senibus Judæorum, propter peccata pseudoprophetarum et sacerdotum ipsorum. Sed prior sensus est genuinus.

17. CUM ADHUC SUBSISTEBAMUS, q. d. Cum adhuc staret respublica nostra, cum erecti staremus in exspectatione Ægyptiorum, ut obsidionem Chaldæorum solverent, DEFECERUNT OCULI NOSTRI] spectantes et intenti ad auxilium Pharaonis, quod promiserat, quia diu exspectatus licet non venit, et veniens nos salvare non potuit; quia non spectro suorum patrum, ut fabulantur Hebræi, sed a Chaldæis repulsus est. Vide Jerem. c. 37. Ita Orig. Raban. Theodor. Hugo.

Aliter Chald. et Olympiod. ipsi enim hæc de Romanis explicant, quorum auxilium exspectarunt Judæi contra Antiochum tempore Machab. sed frustra: nullum enim ab eis acceperunt. Verum hi Threni non sunt de tempore Machab. sed Chald. et Jeremiæ.

18. LUBRICAVERUNT.] Hebr. צדו *tsadu*, id est venati sunt hostes gressus nostros: quia præcluserunt viam ne libere possemus incedere, et in mediis plateis insidias nobis posuerant. Noster forte *tsadu* deduxit a צד *tsad*, id est latus, q. d. Laterarunt, id est ad latera inclinarunt vestigia nostra, quod fit dum lubricamus ob semitæ glabritiem et difficultatem, aut ob trepidationem et capitis turbationem, et vertiginem, uti hic Judæis accidit. Alii legunt צרו *tsaru*, id est coarctarunt, præcluserunt nobis semitam et vestigia, ut consistere non possemus, ideoque vacillaremus et lubricaremus, q. d. Nil firmi fuit nobis, sed omnia lubrica. Septuag. pro צעד *tsaad*, id est gressus, vestigia legerunt צעיר *tsair*, id est, parvulus: unde vertunt: *Venati sunt parvulos nostros, ne irent in plateis nostris.* Vide Jerem. 9. 21.

19. VELOCIORES FUERUNT PERSECUTORES NOSTRI AQUILIS CŒLI.] Tum cum e Chaldæa in Judæam equis velocissimis æque ac robustissimis et ferocissimis, quasi aquilæ advolarunt, ut ait Jerem. 4. 13. et c. 48. 40. tum potius, cum Sedeciam et principes fugientes ex urbe jam capta, comprehenderunt, 4. Reg. 25. 5. Pulchre et vere S. August. in Psal. 123. *Ideo*, ait, *te quærit major raptor, quia invenit minorem: ideo te quærit major aquila, quia prior cepisti leporem: præda tibi fuit minor, præda eris majori.* Justum enim est et congruum, ut in quo peccasti, in eo et puniaris. Aquilas nominat, quia velocissimæ sunt; unde Pindarus ait aquilam esse reginam volucrum, delphinum piscium. Et Aristophanes: Athenienses, ait, oraculum acceperunt fore, ut tanto post se intervallo urbes alias relinquerent, quanto aquila alias aves celeritate superat.

SUPER MONTES PERSECUTI SUNT NOS.] ibi enim suas rupes inaccessas et cavernas abditas latebrasque habebant Judæi, in quas tempore belli se recipiebant, teste Josepho l. 1. Belli 12.

20. SPIRITUS ORIS NOSTRI,] id est Josias, per quem quasi auram et aerem nostrum respirabamus, et sub cujus umbra, id est innocentia, justitia et meritis, ait Chald. ac patrocinio pie et pacate vivebamus inter Gentes; Josias, inquam, noster rex a Pharaone Nechao vulneratus est et cæsus, 4. Reg. 24. q. d. A cæde Josiæ cœpit calamitas nostra, cœpit ruina Judæorum; quia successerunt ei filii impii qui regnum perdiderunt. Ita Chald. Hebr. Rabanus, Hugo, Vatablus, S. Thom. Sanchez et S. Hier. in 12. Zachariæ: unde Vatabl. Chald. et Pagnin. pro *Christus Dominus* vertunt: *Christus Domini*, id est unctus a Domino in regem, et ita verti potest ex Hebræo. Suavissima enim et gratissima Judæis erat Josiæ memoria et nomen, ut patet Eccli. 49. 1. unde vocant eum suum spiritum, animam et vitam. Sed hactenus in Threnis nulla facta est mentio Josiæ, sed Sedeciæ, nec Josias captus sed vulneratus est. Denique Josias non potest dici Christus Dominus, ut vertit Noster et Septuag.

* Secundo, S. Thom. Maldon. et aliqui Hebræi per Christum accipiunt Sedeciam, de quo præcessit, q. d. Christus Domini, id est, Sedecias rex, qui solus nos Judæos tutari poterat a Chaldæis, captus est ob peccata populi, et etiam sua. Sic Saul, licet impius, a Davide vocatur Christus Domini, id est a Domino unctus in regem. Hic sensus apte cohæret præced. et sequent.

Verum, quia Noster et Septuag. vertunt: *Christus Domini*, id est יהוה *iehova*, ut habent Hebræa, id est Deus: hinc S. Clemens, Irenæus, Justin. Origen. Tertull. Ambros. Hieron. Theod. Olymp. et alii passim, quos fuse citat hic Christoph. a Castro, accipiunt ad litteram de Christo, ut ad eum more prophetico avolet Jeremias, quasi ad clausulam et catastrophen suarum lamentationum et prophetiarum, q. d. Post omnes has calamitates illud ultimo maxime lamentandum venit, quod peccatis nostris Christo (hujus enim utpote Regis et Salvatoris nostri, mentem meam subit imago, cum ejus parentes et antitypos, Josiam, Jechoniam et Sedeciam commemoro) mortem certissime afferemus sub Pilato, et in Dei præscientia jam attulimus, imo nos Judæi propria Christum nostrum crucifigemus et occidemus: atque licet Deus id ita eventurum præsciat, tamen ex immenso suo erga nos amore hæc omnia permittet; imo nos captivitate Babylonica liberabit et in Judæam reducet; uti præscit nos Christum suum occisuros idque ad hoc, ut per Christi mortem nos a dæmonis captivitate et morte æterna liberet. Quis ergo hanc tam indignam innocentis Christi et Filii Dei captivitatem et necem non lamentetur? quis ejus potiusquam Sedeciæ casum non lugeat? quis Creatorem suum et redemptorem Jesum captum, et cruci affixum, siccis oculis intueatur? Utroque ergo modo verti potest, scilicet *Christus Domini*, ut sic intelligatur Sedecias, et *Christus Dominus*, ad quem avolat Jeremias, quemque maxime amabat et plangebat, cujus typus fuit rex Sedecias. Obiter ergo perstringit casum Sedeciæ, quasi typum, et sub eo proprie et directe intelligit, lugetque casum Christi antitypi; hic enim proprie captus et mortuus est, in peccatis non suis, sed nostris. Rursum, Christi mors et cædes fuit causa excidii Jerusalem per Titum et Romanos; cujus typus et inchoatio fuit excidium ejus-

dem per Chaldæos, quod hisce Threnis luget Jeremias. Sic Isaias a Cyro ad Christum subito avolat c. 45. dicens: *Rorate, cœli, desuper*; et Zachar. 9. 9. ab Israele ad Christum: *Ecce*, inquit, *rex tuus veniet tibi justus, et salvator*. Vide can. 4. et 5.

Oris nostri.] Hebr. אפינו oppaim significat os, nares, faciem. Unde Aquila, Symmach. Chald. vertunt: *Spiritus narium nostrarum*; Septuag. προσώπου, id est, *faciei nostræ*; Tertul. legit: *Spiritus personæ ejus Christus*; quia ait ipse lib. 5. contra Marcion. cap. 11. *Paternæ personæ spiritus est Christus*. Christus ergo vocatur *spiritus oris nostri*, primo, quia ipse menti et ori nostro afflat spiritum prophetiæ. Ita Origen. et Euseb. 4. Demonst. 24. Christus enim qua Deus Jeremiæ aliisque Prophetis suggerebat sua oracula. Secundo, quia Christus finis erat et scopus omnis prophetiæ. Tertio, Origenes, Rupert. Rabanus, Hugo, Lyran: Spiritus, inquiunt, oris nostri, id est anima et vita nostra est Christus; quia sicut sine spiritu corpus mortuum est, ita anima sine gratia Christi mortua est. Hunc Christus inspiravit in Apostolos, Joan. 20. dicens: *Accipite Spiritum Sanctum*, idque fecit ad vitam in nobis renovandam, sicut eamdem ipse inchoavit, cum Genes. 2. 7. inspiravit in faciem hominis spiritum vitæ. Quarto, Theodor. Spiritus, inquit, lucis divinæ vehiculum est Christus, quia ipse mentem illustrat scientia Dei. Favet S. Cyrillus in c. 5. Osee sub finem, ubi pro *Spiritus*, legit, *lumen*: *Lumen faciei nostræ*, inquit, *Christus Dominus*. Huic lumini apposite respondet umbra, de qua subditur: *In umbra tua vivemus in gentibus*. Sic Anna mater Tobiam filium vocat *lumen oculorum suorum, baculum senectutis, solatium vitæ*, Tobiæ 10. 4. Simili de causa dixit Plin. l. 2. c. 99. sidus lunæ rerum spiritum existimari: *Hoc enim esse quod terras saturet, accedensque corpora impleat, abscedens inaniat. Ideo cum incremento ejus augeri conchylia, et maxime spiritum sentire quibus sanguis non sit. Sed et sanguinem hominum etiam cum lumine ejus augeri ac minui. Frondes quoque ac pabula sentire in omnia eadem penetrante vi*. Porro apte deitatem soli, humanitatem Christi lunæ comparari, multis analogiis ostendit Alcazar Apoc. 12. 1. explicans illud. *Luna sub pedibus ejus*.

Dicitur vero Christus etiam spiritus narium nostrarum: quia, ut Origen. Dei amatores assidue Christum spirant, illumque semper ante oculos, in corde et ore habent, ut cum S. Bernardo dicant: *Jesus mel in ore, melos in aure, jubilus in corde*; secundo, quia Christus in rebus afflictissimis unicum nobis est refugium et respiraculum, ita S. Thom. tertio, quia, ut Chald. vertit: Christus Dominus charus nobis est et amabilis ac pretiosus, ut anhelitus et spiritus vitalis, quem per nares emittimus, ac, ut aura quam attrahimus, et respiratio quam intromittimus: sicut enim respiratio calorem cordis temperat, itaque vitam conservat: ita Christi gratia temperat concupiscentiam, et vitam gratiæ conservat. Denique, Christus est spiritus in quo vivimus, movemur et sumus; ut cum S. Paulo dicamus: *Vivo autem, jam non ego: vivit vero in me Christus*, Gal. 2. 20. vide ibi dicta; et Coloss. 3. 3. *Vita vestra est abscondita cum Christo in Deo. Cum Christus apparuerit, vita vestra, etc.* Denique, luculenter hunc versum ita reddit interpres Arabicus Alexandrinus: *Spiritus faciérum nostrorum, qui erat forma* (species) *nostra, Christus Dominus derelictus est in delictis eorum, et corruit in foveam eorum ille, in cujus alo* (protectione) *dixi, quod vivemus, et in umbra ejus inter populos*. Minus recte vertit Arabicus Antiochenus: *Insidiati sunt nobis, et insufflarunt nobis ad spiritum Christi Domini. Captus est in venatione eorum, cujus in umbra diximus nos esse victuros inter gentes*.

Moral. dicat cum Jeremia fidelis et Christo dicata anima: Christus est meus spiritus, meus anhelitus, mea anima, mea vita; Christus est quem spero et spiro, in quo respiro; quem inspiro et expiro; Christus mihi charior, mihi intimior, mihi pretiosior est ipso spiritu vitali, ipsa anima et vita mea: quia ipse est anima animæ meæ: ipse spiritus mentis meæ, ipse centrum cordis mei. Sicut ergo anima corpus animat et vivificat, ac consequenter singula membra informat, movet, regit, dirigit; ut per os loquatur, per aures audiat, per oculos videat, per pedes ambulet, etc. ita Christus animat et vivificat animam meam, et per eam corpus, omnesque sensus, potentias et membra: ac proinde ea movet et dirigit ad omne bonum, et ad suum Deique obsequium. Facit enim ut lingua nil nisi honestum et sanctum loquatur, ut oculi nil nisi pudicum videant, ut aures non nisi verbo Dei et castis sermonibus pateant, ut cor nil nisi cœlestia amet, ut mens nil nisi divina cogitet, ut pedes non nisi ad opera bona progrediantur. Ita spiritus et anima Pauli erat Christus, ideoque dicit: *Mihi vivere Christus est, et mori lucrum*, Philip. 1. 21. *Sine Christo enim vanum omne quod vivimus*, ait, S. Hier. Et: *Christum inhabitare per fidem in cordibus vestris*, Ephes. 3. 17. Et: *Sive vivimus, Domino vivimus: sive morimur, Domino morimur. Sive ergo vivimus, sive morimur, Domini sumus*, Rom. 14. 8. Unde cum morimur, dicimus cum S. Stephano: *Domine Jesu, suscipe spiritum meum*. Et: *Filioli mei, quos iterum parturio, donec formetur Christus in vobis*, Galat. 4. 19. Sicut enim gallina incubando et fovendo ova, parturit pullos, eisque suum calorem, spiritum, animam et vitam aspirat: ita Paulus quasi incubando et fovendo Galatas, eis quasi parturiens suum calorem, suum spiritum, suam animam suam vitam, puta Christum, aspirabat et inhalabat. Ita Sancti eminentes Christo adeo conjuncti, familiares et intimi fuerunt, ut non tam ipsi, quam Christus in eis vivere, spirare, loqui, operari, pati videretur. Hinc S. Dionys. et rerum spiritualium magistri docent, apicem perfectionis in hac unione et inoperatione Christi consistere; scilicet ut anima in orando, operando et patiendo, potius se passive quam active habeat, itaque excipiat omnes Christi suspirationes, impulsus, inoperationes, etc., iisque sinat se agi et dirigi ad omnem virtutem. Quocirca tales in Christo Christique providentia, cura et amore secure requiescunt, omnesque sollicitudines, timores et cruces in ipsum conjiciunt, dicentes: *Dominus sollicitus est mei*, ipse meam curat salutem, gratiam et gloriam: non timebo ergo quid faciat mihi homo, caro, mundus aut dæmon. Hæc est vita paradisi, et inchoatio cœlestis felicitatis. Jesu dulcissime, esto spiritus oris mei; ut quoties respiro, toties te inspirem et expirem, toties te memorem, sentiam, sapiam, proloquar, omnibusque aspirem et inhalem; ut, dum spiritus hos regit

artus, in spiritum meum inbibites, animes et regas; ut nil nisi te inspirante, ex te, per te, de te dicam, doceam, scribam, agam. In te enim est totum quod desiderare possum et debeo: tu salus mea et redemptio; tu spes mea et fortitudo; tu lumen oculorum meorum; tu decus meum et gloria; tu mea vita, meus amor, meæ deliciæ, mea æternitas, mea beatitudo. Sive ergo vivam, sive moriar, in manus tuas spiritum meum et cor meum, imo tuum cum S. Catharina Senensi, commendo.

In peccatis nostris.] Hebr. בשחיתותם *bischitotam*, quod primo, S. Ambros. in Psal. 118. serm. 11. vertit, *in interitu nostro*. Secundo, Dionys. Alex. in resp. ad quæst. Pauli Samosateni, vertit, *in calumniis nostris*. Tertio, Septuag. *in corruptionibus nostris*, vel ut Romani codices habent, *in corruptionibus eorum*: hoc enim significat affixum in voce *bischitotam*. Sed Noster cum S. Amb. et aliis pro *eorum* vertens *nostris*, legit בשחיתותנו *bischitotenu*. Quarto, Chald. et Vatabl. vertunt, *in retibus eorum*; Arabicus, *in venatione ipsorum*. Quinto, Syrus, Pagn. et R. Salomon, *in foveis eorum*, scilicet persecutorum Chaldæorum (inquiunt ipsi) de quibus v. præc. hæc omnia significat Hebræa radix שחה *scocha*, vel שחת *scachat*. Sexto, Noster clare et plano vertit, *in peccatis nostris*, id est, ut Olympiod. et alii, propter peccata nostra, uti ait Isaiæ, c. 53. 5. quod Theodoret. explicat, ob peccata et corruptissimam impietatem et invidiam Judæorum in Christum. Alii generalius explicant: Ob peccata omnium hominum: hæc enim in se luenda suscepit Christus.

In umbra,] in tua protectione, inter gentes iniquas, a malis tuti vivemus, Cant. 2. 3. Ita Rupert. Hugo, Lyran. Hic sensus est planissimus.

Secundo, Orig. *in umbra*, inquit, id est, ad tui imitationem: umbra enim est imago corporis, cujus est umbra.

Tertio, idem homil. 8. *in umbra*, id est in nomine Jesu, vel in humanitate et carne ejus, sub qua quasi umbra divinitatis vitam accepimus spiritualem. Sic et S. Bern. serm. 20. in Cant. qui putat hæc dici ex persona incipientium: *Ut quiescant*, inquit, *saltem in umbra, qui solis ferre ardorem minus validos se sentiunt: et carnis dulcedine nutriantur, dum necdum valent percipere quæ sunt spiritus Dei: umbram siquidem Christi, carnem reor esse ipsius, de qua obumbratum est et Mariæ, ut ejus objectu fervor splendorque spiritus illi temperaretur: in carnis ergo devotione interim consolentur, qui vivificantem spiritum necdum habent*. Nam, ut idem ait serm. in Nativ. B. Mariæ: *Inter cœlestes beatitudines non in umbra vivitur, sed potius in splendore: In splendoribus Sanctorum, inquit, ex utero ante luciferum genui te. Ecclesia* vero ait: *Sub umbra ejus quem desideraveram sedi*. Hac de causa, ut idem ait serm. 6. de Ascens. *Apostoli* ante missionem Spiritus Sancti, utpote adhuc imperfecti, *meram lucem spiritus sustinere non poterant; sed exhiberi illis oportuit Verbum in carne, solem in nube, lumen in testa, mel in cera, cereum in laterna*. Et serm. 3. *In umbra*, inquit, *non inter Angelos, ubi purissimum lumen purissimis oculis intuebimur*. Ita quoque S. Ambr. in Psal. 118. ser. 19. litt. coph. *Umbra*, inquit, *tua, o Christe, caro fuit: quæ nostrarum æstus refrigeravit cupiditatum, quæ compescuit insolentiam vitiorum, quæ restinxit ignes libidinum, quæ avaritiæ diversarumque passionum incendia temperavit: et quid dicam de umbra Domini, quando et Apostolorum umbra sanabat?* Auctor. l. 2. de incarn. Verbi ante fin. apud S. Aug. tom. 4. per umbram hanc accipit animam Christi: *Quia*, inquit, *sicut umbra corporis inseparabilis est a corpore, et indeclinabiliter motus ac gestus corporis suscipit et gerit: sic anima Christi a deitate et Verbo, cui inseparabiliter inhæret, suum opus ac motum suscipiebat, et pro ejus nutu ac voluntate cuncta perpetrabat: in hujus enim umbra per fidem vivimus inter Gentes*.

In gentibus,] quia Christus a Judæis ad Gentes se Ecclesiamque suam transtulit, inquit S. August. loco jam citato, et Ruffin. in exposit. Symbol.

21. Gaude, et lætare, filia Edom] Est ironia, vel concessio, qualis est illa Eccle. 11. 9. *Lætare, juvenis in adolescentia tua etc.* nam Jeremias hic prædicit excidium Idumæorum, per eosdem Chaldæos; quia ipsi irriserant Judæos, et juverant Chaldæos in excidio Judæorum, idque patet ex Abdia 1. 10. et Ezech. 35. 13. Ita Theodor. Raban. Hugo, S. Thom. Lyran. redit enim et revolat Propheta de more a Christo ad sua tempora.

Hebræi, Chald. et R. Salomon per Idumæos accipiunt Romanos, quos ajunt ortos ab Idumæis. Sed illud falsum est, ut patet ex præced. hoc incertum, imo pariter falsum, et recte refutatum a Lyrano et Hugone.

Quæ habitas in terra Hus.] Hinc patet, terram Hus eamdem esse cum Idumæa, vel certe in se complexam fuisse Idumæam.

Inebriaberis, atque nudaberis.] q. d. Hoc calice furoris, hac vindicta Dei ita repleberis, ita affligeris, ut videaris esse ebria et omotæ mentis, ut more ebrii nuderis, id est spolieris tuis bonis, quin et vestibus. Rursum ut more ebrii discooperias et nudos infirma et verenda tua, id est, loca terræ imminuta præsidio nudes, per quæ hostis intret. Secundo, nudaberis murorum ambitu disjecto. Unde R. Abraham putat hic alludi ad verba quæ Idumæi dicebant, cum Jerusalem everteretur: *Exinanite, exinanite usque ad fundamentum in ea*, q. d. Evertite Jerusalem usque ad fundamenta; utrobique enim idem est verbum ערה *ara*, q. d. O Edom, averteris usque ad fundamentum, quia tu hoc Hierosolymæ optasti, et ut fieret cooperatus es. Tertio, Septuag. vertunt cum Chaldæo, Vatablo, Pagnino: Effundes, evacuabis, evomes, scilicet cives tuos in captivitatem, ut maneas vacua et solitaria.

Moral. discant hic homines, non gaudere in casu et ruina miserorum, etiam hostium, sed compati ac timere ne idem sibi eveniat. Ita cum Franciscus Valesius rex Franciæ captus a Carolo V. scripsisset in pariete cubiculi sui, *Hodie mihi, cras tibi*; id legens Carolus subscripsit, *Homo sum humani a me nihil alienum puto*.

22. Completa est iniquitas tua,] id est, pœna iniquitatis tuæ, q. d. Pœna iniquitati tuæ, o Jerusalem, debita, hac captivitate 70. annorum complebitur; sed in eam succedat Idumæa tibi inimica, cujus peccata Deus discooperiet, et nota faciet orbi per publicam vastationem et perpetuam captivitatem. Ita Theodor. Origen. Hugo, S. Thom. Lyran. Concludit Jeremias

Threnos consolatione Judæorum, quod exsilium et pœna eorum brevi sit finienda, atque in eorum hostes Idumæos derivanda. Hinc patet hosce Threnos a Jeremia esse scriptos post excidium Hierosolymæ.

Dices: Quomodo ait: *Non addet ultro ut transmigret te*, cum postea Judæi a Tito et Romanis vastati sint? Respondeo, *non ultra*, scilicet ad longum tempus, *transmigrabit te*: nam tempore Romanorum fuit quasi aliud sæculum, et alia Jerusalem. Simile est Isaiæ 2. 4. Adde, sub Tito non fuisse proprie transmigrationem, sed excidium Judæorum.

Secundo, aliter S. Thom. *Non ultro*, inquit, punieris, scilicet pro his peccatis; sed si nova committas, uti revera facies, rursum punieris per Titum.

Tertio, Hugo et Lyran. *Non ultro*, supple si Deo servieris fideliter.

Quarto, Theodor. *Non ultro addet*, scilicet Nabuchodonosor, ut transmigret te.

Allegor. Origen. et Olymp. Christi morte auferetur a filia Sion, id est ab Ecclesia, iniquitas omnis, et Idumæi, id est, impii homines, disperdentur qui semper hostiliter Ecclesiam sunt persecuti. Simile est Daniel. 9. 24. Judæi hanc felicitatem non quasi peractam sub Esdra, sed quasi futuram adhuc exspectant, eamque sibi promittunt in terrena Jerusalem, ad quam se reducendos per suum Messiam sperant. Unde Chaldæus vertit: *Deinde solvent iniquitatem tuam, Synagoga, et redimeris per manus Christi et Eliæ, et non addet amplius Dominus transmigrare te, et in illo tempore visitabo iniquitatem tuam Roma ædificata in Italia, et plena turmis Idumæorum, et venient Persæ, et angustiabunt te, et vastabunt: quoniam publicata sunt coram Domino peccata tua.* Eadem est opinio Rabbin. putant enim se libertatem non assecuturos, nisi per eversionem Romæ et Romanorum. Ita miseri se fabulosis spebus et odiis lactant: quid enim Romanis cum Idumæis? et quasi Assyrii, Turcæ et alii non magis afflixerint Judæos quam Romani.

Moraliter disce hic, quam Deus afflictos, lugentes et pœnitentes consoletur, quamque tristibus læta submittat, ut in tribulatione merito sperare possimus, ac dicere: *Post tenebras spero lucem; Post nubila Phœbus.* Ita cum eamdem Jerusalem vastasset et spoliasset Ramisus, dux exercitus Chosrois Persarum regis, ann. Domini 614. solatium ei dedit per S. Joann Eleemosynarium Archiepiscopum Alexandr. qui Hierosolymam misit Chrysippum quemdam virum pium, tradens ei multum auri, frumentumque et alia alimenta et indumenta, et ad ea vehenda jumenta plurima, tum ut aspiceret vastitatem, tum etiam ut eos qui remanserant ex captivitate, per ea quæ dicta fuerunt, recrearet. Præterea Theodorum quoque Amathuntis Episcopum, et Anastasium Præfectum magni montis Antonii, et Gregorium Episcopum Rhinocurorum emittit ad eos recipiendos qui abducti fuerant in captivitatem, vim auri præbens innumerabilem. Ita habet Vita S. Joannis Eleemosynarii.

Sic luctus S. Monicæ pro Augustino filio Manichæo utrique saluti fuit. Monicæ enim multum oranti et lugenti divinitus dictum est, ubi ipsa esset, ibi et illum futurum. Ab Episcopo etiam, quem ut pro illo oraret cum fletu rogaverat, audivit, fieri non posse, ut tantarum lacrymarum filius periret. Qui tandem Ambrosii Episcopi prædicatione conversus, non solum errorem omnem abjecit, sed etiam errantibus viam veritatis monstravit obscura declarando, dubia edisserendo, certa confirmando, prava falsaque omnia plenissime confutando. Tantum profecit matris pro filio lugentis assidua sollicitudo. Ita S. Augustin. 3. Confess. 12. et sequent.

S. Dominicus, ut habet auctor Vitæ lib. 1. c. 4. Fratrum Prædicatorum Antistes, optabat se totum impendere saluti proximorum, tum se revera Christi fore membrum existimans, si ejus se exemplo animabus lucrandis prorsus manciparet. Plenum erat sanctissimis affectionibus pectus ejus, atque erga omnia tum prospera, tum adversa proximorum, mira pietate movebatur, afflictorum rebus duris cruciabatur, pauperum penuria et miserorum calamitatibus torquebatur; atque in primis pereuntium animarum zelo mire angebatur, et mente sauciabatur. Ita nimirum instar Prophetæ, Dominicus peccata hominum et afflictorum miserias contemplans, æstuabat animo intrinsecus, et flens largissime latentem commiserationis affectum per lacrymas prodebat foris. Hanc enim excellentissimam charitatis gratiam specialiter habebat a Deo donatam, flendi scilicet pro peccatoribus et miseris, atque afflictis omnibus condolendi. Atque hisce lacrymis tot parturivit filios, tot animas convertit, et ad æternam quietem transmisit. Annon ergo egregiam luctus sui consolationem accepit? Judic. 2. ascendit Angelus ad locum flentium, flentesque Hebræos consolatus est Deus Ninivitas ad prædicationem Jonæ lugentes, venia et gratia sua dignatus est. De Apostolis dicitur Psal. 125. *Euntes ibant et flebant mittentes semina sua: venientes autem venient cum exsultatione, portantes manipulos suos.* Et sponsus sponsam lugentem vocat et consolatur: *Jam hiems transiit, imber abiit et recessit, tempus putationis advenit, etc. surge, amica mea, et veni.*

DISCOOPERUIT, q. d. Revelabit, PECCATA TUA Deus toto orbi, dum ea publico excidio puniet.

CAPUT QUINTUM,

SYNOPSIS CAPITIS.

Hoc caput est quasi brevis itbratiu et summa Threnorum. Sicut enim Rhetores in peroratione iterant densantque ea, quæ tota oratione dixerunt, tum memoriæ, tum motus causa, ut magis auditores movbant: ita et facit hic Jeremias. Inscribitur hoc caput non in Hebræo, sed a Saptuag. et nostro Intarpbete, Oratio Jeremiæ: nam primo, mala populo ob peccata a Deo illata, et in Threnis recensita, refricat, et summatim bnumbrat: deinde orat pro misericordia, ut Deus populum in pristinum statum restituat. Hanc orationem Jeremias composuit post vastatam Jerusalem, antequam iret in Ægyptum. Porro hæc oratio non est composita ordine litterarum Hebraicarum; totidem tamen habet versus, scilicet 22.

1 Recordare, Domine, quid acciderit nobis: intuere, et respice opprobrinm nostrum. 2. Hæ-
reditas nostra versa est ad alienos, domus nostræ ad extraneos. 3. Pnpilli facti sumus abs-
que patre, matres nostræ quasi viduæ. 4. Aquam nostram pecunia bibimus: ligna nostra
pretio comparavimus. 5. Cervicibus nostris minabamur, lassis non dabatur requies. 6. Ægypto de-
dimns mannm, et Assyriis ut saturaremur pane. 7. Patres nostri peccaverunt, et non annt: et
nos iniquitates eorum portavimus. 8. Servi dominati sunt nostri: non fuit qui redimeret de manu
eorum. 9. In animabus nostris afferebamus panem nobis, a facie gladii in deserto. 10. Pellis nostra,
quasi clibanus exusta est a facie tempestatum famis. 11. Mulieres in Sion hnmiliaverunt, et vir-
gines in civitatibus Juda. 12. Principes manu suspensi sunt: facies senum non erubuerunt. 13. A-
dolescentibus impudice abusi sunt: et pneri in ligno corruerunt. 14. Senes defecerunt de portis,
juvenes de choro psallentium. 15. Defecit gandium cordis nostri: versus est in luctum chorus no-
ster. 16. Cecidit corona capitis nostri: væ nobis, quia peccavimus. 17. Propterea mœstum factum
est cor nostrum, ideo contenebrati sunt oculi nostri. 18. Propter montem Sion quia disperiit, vul-
pes ambulaverunt in eo. 19. Tu autem, Domine, in æternum permanebis, solium tuum in gene-
rationem et generationem. 20. Quare in perpetuum oblivisceris nostri? derelinques nos in longi-
tudine dierum? 21. Converte nos, Domine, ad te, et convertemur: innova dies nostros, sicut a
principio. 22. Sed projiciens, repulisti nos, iratus es contra nos vehementer.

1. Recordare.] Hæc verba *recordare, intuere*, emphasim continent; non enim nudum et otiosum intuitum et recordationem, sed practicum, affectuosum et efficacem, scilicet affectum cum effectu conjunctum significant. Deus ergo recordari et intueri dicitur, cum miseretur, indulget, a pœnis liberat, favet, beneficia confert, etc. Recordatio enim Dei, uti et intuitus, est operativus et efficax, cum hominis sit otiosus et inefficax. Ex adverso oblivisci et non intueri, idem est, quod negligere, non curare.

2. Hæreditas nostra.] Judæa quam jure hæreditario possidebamus, jam facta est Chaldæorum, eisque est tributaria. Recenset a vers. 1. usque ad 19. totidem mala et clades (scilicet singulis versibus unam) puta 18. quæ illis per excidium obvenerunt. Quæ omnia et singula ad litteram evenerunt Christianis, cum ob sua peccata perdiderunt eamdem terram sanctam, Græciam, Asiam, aliasque provincias, quæ a Turcis vel hæreticis occupantur. Hi ergo hæc usurpent. Tropol. hæc omnia facile est adaptare peccatori, qui totidem, imo plura damna per peccatum incurrit. Vide Dion. Carthus.

3. Pupilli facti sumus absque patre.] quia patres occisi aut capti sunt a Chaldæis; unde uxores solitariæ et desolatæ manent quasi viduæ, et filii orphani. Ita Hugo, Lyranus, Chaldæus.

Secundo, Rabanus et S. Thomas, q. d. Orbati sumus protectione paterna *Dei*; qui Synagogæ maritus, et singulorum in ea erat pater.

Tertio, Maldon. q. d. Orbati sumus rege Josia et Sedecia; rex enim reipubl. et patriæ est quasi pater. Verum primus sensus est planissimus. Sequitur enim: *Matres nostræ quasi viduæ.*

4. Aquam nostram pecunia bibimus: ligna, etc.] quasi dicat: Etiam res communes et viles, uti est aqua, emere debuimus. Secundo, aquam et ligna quæ

prius erant nostra, jam a Chaldæis occupata, pecunia vel tributo redimere debuimus et etiamnum debemus. Tertio, Sanchez quasi dicat: In Babylone, aquam Babyloniis omnibus communem, nos Judæi captivi ab iis pecunia emere debemus, quod durum et inhumanum est. Nam, ut docet Cicero 1. Officior. res omnes quas ad communes hominum usus natura genuit, ut aqua, aer, ignis, etc. jure naturæ sunt omnium et singulorum.

5. CERVICIBUS NOSTRIS MINABAMUR.] Hebr. *Super colla nostra persecutionem passi sumus*, quia scilicet funibus ad collum ligatis ducebantur in Babylonem. Ita Rabanus et S. Thom. iisque suas sarcinas imponebant Chaldæi, ait Chald. et Hugo: ii vero qui remanserant in Judæa, quasi bruta ad opus et agriculturam urgebantur. Unde Sanchez per cervices oppressas, scilicet servitutis jugo, accipit quodlibet durum et vile ministerium. Portabant, ait, servi onera, aut humeris et cervicibus imposita, sicut jumenta dorso; aut actis in jugum plaustrale cervicibus, quod boum est, ita ut plaustrum traherent, et in eo onus, stercus puta, saxa, arenam, etc. Minari autem suis cervicibus dicuntur: quia ex hesterno opere conjectabant, quid sibi ferendum esset oneris in crastinum; quocirca illud sibi indicebant, dicebantque: O collum ingenuum quondam et liberum, quot te manent onera servilibus etiam cervicibus indigna! O brachia, qui vos labor, quæ vos exercebunt, et frangent ministeria! O caput mille jam convicíis et diris exsecrationibus devotum! Ita Judæos jam vilissima tractare opera cernimus: *Quorum cophinus fænumque supellex*, ait Juvenal. satyra 3. qui proinde eos Verpos vocat, et irridet. Aliter Maldon. Vox, ait, *minabamur*, capitur passive, q. d. Cervicibus nostris hostes grave malum minabantur, scilicet, ut Lyranus et Dionysius, minabantur se cervices nobis amputaturos, nisi faceremus statim quæcumque vellent. Unde aliqui pro *minabamur* legunt, *minabantur*. Verum codices Romani, et alii correctissimi habent *minabamur*, quod hic non significat comminari; cum enim hoc significat, active semper capitur, numquam passive; sed significat agi et duci instar pecorum, hoc enim notat Hebr. נרדף *nirdaph*, unde versus etymologicus hæc duo ita distinguit:

Pastor ovem baculo minat, lupus ore minatur.

Tertio, Chaldæus vertit: *Cum iremus in exsilium, vidit Nabuchodonosor principes Israel euntes vacuos, id est sine sarcina: jussit ergo censuere libros legis, et ex iis facere utres; impleveruntque lapillis qui erant ad ripam Euphratis, et imposuerunt eos supra cervice eorum.* Ita referunt vel fabulantur Judæi. Aut, si hoc verum est, merito id passi sunt, ut membranas legis in saccos conversas lapillis et arena plenas portarent qui legem habebant in membranis tam aridam et sterilem non in corde scriptam, ac proinde otiosam, et inutilem, quæ proinde hoc pondus exsilii eis accersivit, eosque degravavit et oppressit, ut in quo peccaverant, in eodem quoque punirentur.

LASSIS NON DABATUR REQUIES.] Aliter ex Hebr. vertit R. Salom et R. Joseph. *Labor non relinquitur nobis*, id est laboramus et fabricamus ad aliquid lucrandum; sed mox lucrum omne quod percepimus, nobis auferunt inhumani heri, quibus servimus. Sic dæmon sagas ad scelera adigit, et lassat, nec dat eis requiem; sic lassant compotationes, convivia, ludi, libidines etiam nocturnæ, nec misero homini lasso et exhausto dant requiem: unde ajunt impii, Sapient. 5. 7. *Lassati sumus in via iniquitatis:* nec enim dæmon, nec concupiscentia, nec mundus peccatori, qui eis servit quasi mancipium, ullam dant requiem: e contrario servire Deo est quiescere imo regnare.

6. ÆGYPTO DEDIMUS MANUM.] id est, pepigimus fœdus cum Ægyptiis, inquit R. Abraham. Secundo et melius, q. d. Ab Ægyptiis auxilium et annonam petiimus, iisque supplices facti sumus, et quasi mendici extendimus eis manus ad petendam eleemosynam. Ita Vatablus, Lyranus, Rabanus, Hugo. S. Thom. Tertio, *dedimus manum*, id est, dedidimus et subjecimus nos, ac servivimus quasi mancipia Ægyptiis et Assyriis, ut panem lucraremur, quo victitaremus, et traheremus ærumnosam animam. Ita Chald. hicque sensus videtur aptissimus. Quarto, aliter vertunt Septuag. *Ægyptus dedit manum Assur ad saturitatem ipsorum*, id est Ægyptii et Assyrii suppeditarunt annonam Judæis, ut pane saturarentur.

8. SERVI.] Ammonitæ et Idumæi, qui prius nobis tributarii serviebant, jam cum Chaldæis Jerusalem expugnarunt. Ita Hugo, S. Thom. Lyranus.

Secundo, q. d. Chaldæi, qui ex Cham, Chus et Nemrod (qui primus regnavit in Babylone, Genes. 10. 10.) orti, a Noe damnati sunt ut sint servi Sem et posterorum, id est, nostri, Genes. 9. 27. vel, ut Raban. qui ob impietatem et idololatriam sunt servi; cum Judæi sint ingenui: hi jam nobis dominantur. Unde Judæi Gentiles vocabant servos, se vero liberos. Hinc ad Christum, volentem eos e peccati servitute liberare, dicunt Joan. 8. 33. *Semen Abrahæ sumus, et nemini servivimus umquam.*

Tertio, Sanchez: Verisimile est, inquit, tamquam prædæ partem datos esse Judæos Chaldæorum servis, qui scilicet in bello Judaico eis servierant, agebantque in castris: aut potius, Chaldæi servos suos præponebant Judæis, ut ab illis durum operis diurni pensum severe exigerent, uti fecerunt servi Pharaonis Hebræis in Ægypto, Exodi 1. 11. et 14. Ingens est hic dolor, æque ac ignominia et probrum, qui mire heri animum pungit et premit. Eadem enim plaga a superiori, vel æquali illata, longe minus cruciat, quam si a subdito, ac præsertim a servo infligatur. Ita Maximianus Imper. ut S. Sergium primicerium suum, qui se Christianum libere profitebatur, maxime affligeret, judicandum et atrociter puniendum misit ad Antiochum præfectum Orientis, qui S. Sergii servus exstiterat, ac ejus favore illam dignitatem obtinuerat; qui ut Maximiano satisfaceret, jussit S. Sergium calceari calceis aculeatis, iisque indutum instar mancipii currere ante rhedam suam, itaque eum deduxit per tres leucas cum acri pudore, æque ac dolore; nam aculei rivos sanguinis ex pedibus ejus eliciebant. Hoc tormentum deinde iterari jussit. Verum cum S. Sergium nullo pudore vel dolore vinci cerneret, capite eum plecti jussit anno Domini 309. die 7. Octobris, qua die Ecclesia ejus triumphum anniversaria martyrii memoria recolit.

9. IN ANIMABUS NOSTRIS.] Id est, cum animæ, id est

vitæ, periculo, ob Chaldæos ubique palantes, et in locis desertis insidiantes ac grassantes (uti etiamnum in Judæa et Syria grassantur Arabes) tam in obsidione quam urbe jam capta egressi sumus pabulatum, ut annonam et victum ex agris in urbem inveheremus. Ita Hugo, Lyranus, Dionys. Vatabl. et R. Joseph, qui addit: Modicum, inquit, illud panis, quod nobis ab Assyriis comparabamus et efferebamus, rapiebatur in itinere, nec erat qui nos liberaret de violentia ipsorum.

10. Pellis,] q. d. Sicut clibanus igne frequenti uritur, siccatur, nigrescit: ita pelles nostræ præ fame a calore naturali uruntur, siccantur, nigrescunt.

A facie tempestatum famis.] Id est, propter ingentem famem quæ in nos irruit, quasi valida tempestas. Hebr. est *propter exustiones famis*, id est fame urente, aut propter exustiones agrorum famem afferentes.

12. Principes manu, hebr. *manu eorum*, scilicet hostium, suspensi sunt.]

13. Adolescentibus impudice abusi sunt.] Hebr. *Juvenes ad molendum tulerunt*, q. d. Ad rem vilissimam, id est ad molas agitandas, juvenes, quasi viribus valentes applicuerunt. Ita Chald. Vatablus, Pagninus.

Secundo, Noster melius vertit: Adolescentibus turpiter abusi sunt; hoc enim metaphorice significat *molere* apud Hebræos, uti patet Job 31. 10. in Hebræo, et etiam apud Horatium aliosque Latinos, quorum verbis in re obscœne libens abstineo. Sic et Græci μύλλειν, id est molere, sumunt pro scortari; unde μύλλας, vocatur scortum.

Pueri in ligno corruerunt,] id est ligneo patibulo suspensi sunt. Ita Chaldæus, Hugo, Lyranus. Vel potius, ut Vatablus, sub ligneo molendino, quo molam volvebant, præ lassitudine corruerunt. Vel, ut Lyranus, sub onere lignorum, quod ultra vires ferre pro Chaldæis cogebantur, corruerunt. Quarto, Maldonatus et Sanchez exponit, q. d. Pueri virgis et baculis percussi sunt usque ad sanguinem et mortem.

14. Senes (judices) defecerunt de portis urbium in quibus solebant sedere, dum judicia exercebant, aut civitatis vel civium causas tractabant, juvenes de choro psallentium.] Decus enim civitatis florentis consistit in duobus, nimirum in senum gravitate, prudentia, æquitate; atque in juvenum vigore, lætitia et voluptate; qui choros ducere, in iisque psallere et saltare solebant. Utrumque defecit Hierosolymæ afflictæ. Pro *choro* hebraice est נגינה *negina*, quod erat genus instrumenti musici; sed quia ad illud choros et choreas ducere solebant, hinc metonymice pro iis sumitur.

16. Cecidit corona capitis nostri.] Hoc est, diadema regni, puta regnum nostrum translatum est ad Chaldæos. Ita Hugo, S. Thom. Lyranus; secundo Maldonat. per coronam intelligit gloriam; tertio, Rabanus, Vatablus et Isidorus per coronam accipiunt templum; quarto et proprie, solebant Judæi in festis et conviviis hilarioribus coronas capiti imponere, q. d. Defecerunt illi dies, ac deliciæ in quibus lætari, et capita coronare solebamus. Ita Sanchez. Hæc omnia usurpent pœnitentes, imitenturque voces et ejulatus pœnitentium hic et similes apud Climachum gradu de pœnitentia.

17. Contenebrati sunt oculi nostri,] præ jugi et nimio fletu, ut sibi contigisse queritur Job cap. 16. 17. secundo, *contenebrati*, q. d. Ita hac clade perculsi, prostrati et attoniti fuimus, ut oculi nostri viderentur inverti et obtenebrari; tertio, Sanchez, Contenebrati, ait, sunt oculi, quia mœsti fugiunt lucem et lumines, ac tenebras quærunt, ut Dido apud Virgil.

Mortem optat, tædet cœli convexa tueri.

18. Vulpes ambulaverunt in eo,] q. d. Templum et mons Sion ita desertus est, ut vulpes libere et intrepide in eo versentur.

20. Quare in perpetuum.] Hebr. *Cur in longitudinem dierum*, cur tam longo tempore nos derelinquis, quasi ad te non pertineremus? præsertim cum ut præcessit vers. 19. in æternum permaneas et æternum habeas apud nos regnum et solium, cui nulla bestium vis prævalere potest.

21. Converte nos,] q. d. Quia malorum nostrorum origo fuit, a te, o Domine, recedere; hinc tu qui es immutabilis et firmus in promissis, æque ac regno æterno, ut dixi vers. 19. tu, inquam, juxta promissa tua Levit. 26. 23. ne omnino abjice nos, et pactum tuum nobiscum; atque quia hoc requiritur, ut oremus pro peccatis nostris, ut eorum venia a te accepta, tibi per gratiam reconciliemur, oro, Domine, converte nos ad te per veram et seriam pœnitentiam, qua veniam hanc et gratiam assequamur. Ita Chald. Olympiod. Raban. Lyran. et alii. Hinc consequenter orat Propheta, ut ad illud tempus et sæculum reducatur populus, in quo ad Deum fide et mente conversus, eum pie et religiose colebat: et ab illo vicissim se ad populum suum convertente, pace bonisque omnibus donabatur. Ita Raban. et S. Thom. Si enim ipse convertere velit populum suum exulem ad locum et patriam suam, æque ac ad se, convertetur eo, simulque redibit ad pristinum decus et gloriam, perinde ac si a morte resurgeret. Unde subdit: *Innova dies nostros sicut a principio*. Duplex ergo hic significatur conversio, prima et potissima ad Dei gratiam et amicitiam; secunda consequens, ut ab exilio ad libertatem, patriam, pristinasque bona Judæi convertantur et redeant. De secunda tantum accipit hæc Hugo.

Hinc Conc. Trident. sess. 6 cap. 5. et Theologi docent, ad conversionem peccatoris necessariam esse gratiam, et liberum arbitrium gratiæ cooperans, hocque velle Zachariam cum ait cap. 1. v. 3. *Convertimini ad me, et ego convertar ad vos*: sed gratiam debere prævenire et excitare liberum arbitrium, peccato quasi oppressum et sopitum; hocque velle hic Jeramiam sicque eum cum Zacharia esse conciliandum.

Innova dies nostros, sicut a principio,] ut pie et religiose te colamus, sicut cœpimus sub Mose in Sina, cum nobis dedisti legem; et tu vicissim nos, et dies nostros in pace custodias. Ita Chald. Raban. S. Thom.

Secundo, Olympiod. Dionys. Hugo, Lyranus, q. d. Libera nos a Babylone, sicut olim ex Ægypto eduxisti in terram promissam. Huic petitioni similis est illa Job 29. 2. *Quis mihi tribuat, ut sim juxta menses pristinos, secundum dies quibus Deus custodiebat me? sicut fui in diebus adolescentiæ meæ, quando secreto Deus erat in tabernaculo meo, etc.*

22. Sed projiciens.] Est hæc alia ratio propter

quam debeat exaudiri, quam clarius exprimunt Septuag. Chald. Vatablus; vertunt enim: *Quia satis nos repulisti*, scilicet summam vindictam et captivitatem in nos exercendo, q. d. Jam satis pœnas dedimus, et iræ tuæ satisfecimus; redde ergo clementiam tuam nobis, et converte nos ad te. Hanc enim petitionem ex pudore et afflictione subticet. Eadem de causa Hebræa et Noster addunt voculam *sed*, q. d. *Oravi dicens, Converte nos*; sed ecce non impetro, longeque absumus ab hac conversione, quia ecce tu projiciens hucusque repulisti nos; quare tacens et confusus gemo, hocque meo gemitu tacite et verecunde imploro tuam misericordiam, ut tandem iræ tuæ parcas, flagella tua contineas, meique miserearis. Hic sensus est aptissimus. Est enim aposiopesis ad pathos, qualis esse solet valde afflictorum pro venia obsecrantium; in his enim dolor et pudor multa supprimunt. Secundo, Maldon. hæc putat respondere versui 20. cum illoque jungenda esse, q. d. *Quare in perpetuum oblivisceris nostri? sed*, id est, atque adeo, *projiciens repulisti nos*. Tertio, alii vertunt: *Quamvis projeceris nos, tamen jam iræ tuæ in nos effusæ sat pœnarum dedimus*. Quarto, Sanchez sic explicat, q. d. Sed quid votis insisto, quid precibus urgeo, ut rem Judaicam quamprimum instaures, cum tu vehementer iratus, populum ad annum usque septuagesimum abjeceris, et captivitati Babylonicæ addixeris? Hic sensus quoque appositus est.

COMMENTARIUS

IN

BARUCH PROPHETAM.

PROŒMIUM.

QUÆRITUR primo, an Baruch sit liber canonicus? negat Calvinus, Kemnitius, et ex Catholicis Joannes Driedo l. 1. de Script. c. ult. Negare quoque videtur S. Hieron. prooemio in Jeremiam, Lyranus, Dionys. et aliqui alii. Primo, quia non est in Hebræorum canone, nec hebraice extat. Secundo, quia S. Gregor. Nazianz. in carmine, S. Hieron. in prologo galeato, Damascenus l. 4. de Fide 18. ubi recensent libros canonicos, omittunt Baruch. Tertio, denique, quia falsum videtur quod post templi et altaris vastationem dicit cap. 1. v. 10. Hierosolymis holocausta oblata esse, et festa celebrata.

Verum jam de fide est, librum Baruch esse canonicum, in eoque nunc consentiunt omnes orthodoxi. Ita definiunt Concilia Florentinum et Tridentinum in decreto de libris canonicis. Idem patet ex S. Cyrillo, S. Gregor. Nazianz. et Nysseno, ex Eusebio, Athanas. Clemente Alexand. et Ambros. qui eum citant quasi canonicum. Vide Bellarm. l. 1. de verbo Dei, c. 8. Ad primum respondeo, multos libros esse in canone Christianorum qui non fuerunt in canone Hebræorum, uti sunt libri Machab. Tobias, Judith, Ecclesiasticus, Sapientia. Baruch olim exstitisse hebraice, eaque lingua scriptum esse, non est dubium: nostra quoque editio Latina hebraizat; unde videtur translata ex Hebræo, non ex Græco; nam Græcus uberior subinde est quam Noster; et Noster a Græcis sæpe discrepat. Ad secundum respond. veteres qui omittunt Baruch, eum comprehendere nomine Jeremiæ, cujus fuit scriba, ut mox patebit. Ad tertium respondebo cap. 1. vers. 10.

Quæritur secundo, quodnam sit hujus libri argumentum? Respondeo: Caput primum continet epistolam Judæorum in Babylone captivorum, quam ipsi scribunt et mittunt ad Judæos, qui erant Hierosolymis cum pecunia a se collecta, et libro Baruch, qui liber incipit cap. 1. v. 15. Cap. 2. Baruch tradit piam orationem usurpandam a Judæis in captivitate, qua confitentes peccata sua, remissionem a Deo impetrent. Cap. 3. hortatur captivos, ut ad Deum Deique legem redeant, sicque Deum sibi reconcilient. Cap. 4. inducit Jerusalem quasi matrem, plorantem filiorum captivitatem. Cap. 5. consolatur eos spe celeris et læti reditus in patriam. Cap. 6. est epistola Jeremiæ, qua monet Judæos cum jam abducerentur in Babylonem, quomodo se ibi circa idola gerere debeant.

Nota: Dicitur liber Baruch, vel quod Baruch sit auctor, ut vult Lyranus et Dionys. vel potius quod Baruch eum scripserit, uti testatur ipse cap. 1. v. 1. dictante scilicet Jeremia: unde passim Patres citant et vocant hunc librum Jeremiæ: vide eos apud Maldon. in prooem. et apud Christoph. a Castro in cap. 1. 1. Cum enim Jeremias persuasisset Jechoniæ regi, ut Deo obediens se cum suis traderet Nabuchodonosori, et transmigraret in Babylonem, composuit hunc librum paræneticum et consolatorium, quem tradidit Baruch, ut eum Babylonem deferret ad exsulum consolationem, et spem eorum erigendam: tradidit, inquam, non tam scripto quam verbo: Baruch vero post obitum Jeremiæ hunc librum scripsit et publicavit. Nam vastata Jerusalem, Baruch cum Jeremia a Judæis fugientibus abductus est in Ægyptum, teste Josepho, imo teste Jeremia c. 44. cumque ibi a Judæis lapidatus esset Jeremias, et mox Nabuchodonosor Ægyptum esset vastaturus, Baruch inde secessit in Babylonem, ut Judæos consolaretur, ibique anno 5. a vastata Jerusalem, qui fuit 23. Nabuchodonosoris, scripsit hunc librum, ut patet cap. 1. 2. Scriptus est ergo hic liber post excisam Jerusalem, non ante, de quo plura cap. 1. vers. 2.

Quæritur tertio, quis, et qualis fuerit Baruch? Respondeo: Fuit Nobilis familiæ. Ita Joseph. 10. antiq. 11. fratrem enim habuit Saraiam principem: uterque enim fuit filius Neriæ, filii Maasiæ, ut patet cap. 51. Jerem. c. 59. collato cum c. 1. v. 1. hic. Rursum Baruch fuit discipulus, assecla et scriba Jeremiæ, ejusque laborum et tribulationum particeps et socius. Quare ex sapientia, patientia, zelo et sanctitate Jeremiæ facile est conjicere, quam sapiens, patiens, zelosus et sanctus fuerit Baruch. Unde Baruch hebr. idem est quod benedictus. Tertio, tradunt Hebræi, non tantum Baruch fuisse Prophetam, sed et ejus patrem Neriam, avum Maasiam, proavum Sedeciam, abavum Sedei; illos enim nominat cap. 1. 1. Regula enim Hebræorum est, illos omnes fuisse Prophetas, quos Propheta aliquis initio libri quasi progenitores suos commemorat: quæ an vera sit alibi examinabitur. Putatur hic liber (idque ex ejus historia colligitur) eodem tempore quo liber Tobiæ, esse conscriptus: unde ab aliquibus post illum collocatur.

CAPUT PRIMUM,

SYNOPSIS CAPITIS.

Hoc caput est epistola Judæorum in Babylone captivorum ad suos contribules in Jerusalem, qua significant se lecto libro Baruch compunctos, petere, ut orent, et sacrificent tam pro se quam pro Nabuchodonosor et Balsasar, simulque mittunt eis librum ipsum a Baruch in Babylone conscriptum, ut eum legant, et pariter compungantur. Incipit vero hic liber vers. 15.

1 Et hæc verba libri, quæ scripsit Baruch filius Neriæ, filii Maasiæ, filii Sedeciæ, filii Sedei,
filii Helciæ, in Babylonia, 2. In anno quinto, in septimo die mensis, in tempore quo cepe-
runt Chaldæi Jerusalem, et succenderunt eam igni. 3. Et legit Baruch verba libri hujus
ad aures Jechoniæ filii Joakim regis Juda, et ad aures universi populi venientis ad librum, 4. et
ad aures potentium filiorum regum, et ad aures presbyterorum, et ad aures populi, a minimo us-
que ad maximum eorum omnium habitantium in Babylonia, ad flumen Sodi. 5. Qui audientes plo-
rabant, et jejunabant, et orabant in conspectu Domini. 6. Et collegerunt pecuniam secundum quod
potuit uniuscujusque manus, 7. et miserunt in Jerusalem ad Joakim filium Helciæ filii Salom sacer-
dotem, et ad sacerdotes, et ad omnem populum qui inventi sunt cum eo in Jerusalem: 8. cum
acciperet vasa templi Domini, quæ ablata fuerant de templo, revocare in terram Juda decima die
mensis Sivan, vasa argentea, quæ fecit Sedecias filius Josiæ rex Juda, 9. posteaquam cepisset Na-
buchodonosor rex Babylonis Jechoniam, et principes, et cunctos potentes, et populum terræ, ab
Jerusalem, et duxit eos vinctos in Babylonem. 10. Et dixerunt: Ecce misimus ad vos pecunias, de
quibus emite holocautomata, et thus, et facite manna, et offerte pro peccato ad aram Domini Dei
nostri: 11. et orate pro vita Nabuchodonosor regis Babylonis, et pro vita Balthasar filii ejus, ut sint
dies eorum sicut dies cœli super terram: 12. et ut det Dominus virtutem nobis, et illuminet ocu-
los nostros, ut vivamus sub umbra Nabuchodonosor regis Babylonis, et sub umbra Balthasar filii
ejus, et serviamus eis multis diebus, et inveniamus gratiam in conspectu eorum. 13. Et pro nobis
ipsis orate ad Dominum Deum nostrum: quia peccavimus Domino Deo nostro, et non est aversus
furor ejus a nobis usque in hunc diem. 14. Et legite librum istum, quem misimus ad vos recitari
in templo Domini, in die solemni, et in die opportuno: 15. et dicetis: Domino Deo nostro justitia,
nobis autem confusio faciei nostræ; sicut est dies hæc omni Juda, et habitantibus in Jerusalem.
16. Regibus nostris, et principibus nostris, et sacerdotibus nostris, et prophetis nostris, et patribus
nostris. 17. Peccavimus ante Dominum Deum nostrum, et non credidimus, diffidentes in eum: 18. et
non fuimus subjectibiles illi et non audivimus vocem Domini Dei nostri, ut ambularemus in man-
datis ejus, quæ dedit nobis. 19. A die, qua eduxit patres nostros de terra Ægypti usque ad diem
hanc, eramus incredibiles ad Dominum Deum nostrum: et dissipati recessimus, ne audiremus vo-
cem ipsius. 20. Et adhæserunt nobis multa mala, et maledictiones, quæ constituit Dominus Moysi
servo suo: qui eduxit patres nostros de terra Ægypti, dare nobis terram fluentem lac et mel, si-
cut hodierna die. 21. Et non audivimus vocem Domini Dei nostri secundum omnia verba prophe-
tarum, quos misit ad nos: 22. et abivimus unusquisque in sensum cordis nostri maligni, operari
diis alienis, facientes mala ante oculos Domini Dei nostri.

1. Et hæc verba.] Vocula *et* respondet Hebræo *vau*, quod non semper est copulativum, sed subinde inchoativum: unde a *vau*, id est ab *et*, inchoatur liber Ezech. liber 1. Machab. lib. 2. Esdræ: et alii: quamquam Maldonat. putat voculam *et* copulare librum cum ejus titulo, qui est, *Prophetia Baruch*.

2. In anno quinto, in septimo die mensis (primi

Nisan) IN TEMPORE, id est, e tempore: sic enim Hebr. *bet*, id est *in*, sæpe capitur pro מן *min*, id est a QUO CEPERUNT CHALDÆI JERUSALEM, ET SUCCENDERUNT EAM.) Quia enim hoc excidium fuit famosissimum, hinc ab eo cœperunt Judæi numerare annos, et in eo novem constituerunt æram chronologicam, sicut jam suam æram consignant in excidio Hierosolymæ per Titum, indeque numerant suos annos. Ita Theodor. Hugo, Lyranus, Turnielius et alii. Aliter hæc nectunt et explicant Vatabl. et a Castro, sic: *In septimo die mensis*, scilicet illius, *in tempore*, id est, quo tempore *ceperunt Chaldæi Jerusalem*, hoc est, in tempore mensis quinti, q. d. Eodem die et mense quo capta est Jerusalem (sed alio anno, puta 5. posteriore) scripsit Baruch hunc librum, ut ex hac commemoratione et circumstantia temporis, populum vehementius promoveret ad commiserationem et lamenta. Hic sensus non est incongruus; prior tamen videtur solidior, illeque per secundum excludi non debet: nam τὸ *in anno quinto*, pendet a τῷ *in tempore quo τὸ ceperunt Chaldæi Jerusalem*: unde enim alias hunc annum 5. inchoabimus et numerabimus? plane ergo vult dicere Baruch, se hunc librum scripsisse anno 5. a capto et succensa Jerusalem.

Unde patet eum hæc scripsisse non ante, sed post eversam Jerusalem: negat hoc Maldonat. qui τὸ *in tempore* generaliter accipit, q. d. Illo tempestate, illo sæculo vel lustro, quo capta est Jerusalem, ut nomen καιρός non ad punctum, sed ad totum captivitatis tempus referatur, q. d. Anno quinto captivitatis, numerando et inchoando eam ex eo tempore, quo Jechonias Babylonem ductus est: eo enim tempore cœpit captivitas. Itaque 5. anno postquam Jechonias captus est, et sex annis antequam urbs et templum everterentur, Baruch hunc librum scripsit, et in Babylone captivis legit. Probat id Maldonatus ex eo, quod tunc adhuc steterit altare, ut patet cap. 1. 10. ergo et templum. Secundo, ex eo quod Jechoniæ hic liber lectus sit, non Sedeciæ, cui pariter legendus fuisset, si post urbis excidium et Sedeciæ captivitatem hæc scripta essent.

Verum prior sententia planior et verior est, eamque satis in sequentibus insinuat Baruch, ut cum ait c. 2. v. 2. et 3. *Facta sunt in Jerusalem mala, quæ non sunt facta sub cælo, ut manducaret homo carnes filii sui, et carnes filiæ suæ.* Hoc enim contigit in obsidione et excidio Jerusalem, non ante. Rursum v. 26. luget excidium templi: illud autem simul cum urbe eversum est.

Ad primum respondeo, post excidium fuisse altare, non templum, de quo plura v. 10. Ad secundum, Jechoniæ hæc lecta sunt, non Sedeciæ: quia Sedecias Chaldæis rebellaverat, ideoque captus et excæcatus detrusus erat in carcerem, sine ulla spe reditus aut regni; Jechonias vero, quia se Chaldæis dediderat, eis charus erat: unde Evilmerodach eum in solium extulit. In Jechonia ergo sitæ erant spes Judæorum, nec frustra: nam Zorobabel nepos Jechoniæ Judæos ex Babylone in Judæam reduxit.

3. AD AURES JECHONIÆ, ETC. ET POPULI VENIENTIS AD LIBRUM,) qui ad librum hunc audiendum concurrebat. Nota: Licet Jechonias esset captus in Babylone, tamen quia sponte se tradiderat Nabuchodonosori; hinc ipse permisit eum agere in libera custodia, uti principibus captivis fieri solet, ex qua posset subinde egredi ad certos usque terminos, præsertim comitatus militibus eum custodientibus. Agebatur enim jam annus captivitatis 16. sensim ergo major ei data est libertas, uti et reliquis Judæis, qui proinde hic vers. 4. dicuntur habitasse in Babylonia, ad flumen Sodi.

DICES: 4. Reg. 25. 27. dicitur Jechonias usque ad regnum Evilmerodach fuisse in carcere. Resp. Carcer ibi vocatur libera custodia jam dicta: sic Paulus erat in carcere Romæ, de quo tamen ait Lucas Actor. 28. 16. *Permissum est Paulo manere sibimet cum custodiente se milite.* Et v. 30. *Mansit autem biennio toto in suo conducto: et suscipiebat omnes, qui ingrediebantur ad eum, prædicans regnum Dei. Conducto*, scilicet hospitio, puta domo conducta. Exstat etiamnum, mihique ostensa fuit Romæ hæc domus, quæ ab olim conversa est in Ecclesiam, vocaturque Diaconia B. Mariæ: sita est in via Lata juxta Collegium nostrum. Locus is erat amplissimus ac celeberrimo urbis loco: talem enim quærebat Paulus non pro se, sed pro Luca aliisque suis comitibus (quos plures habebat) nec enim unus ipse sufficiebat ad tot millia hominum convertendum, imo alloquendum: proque Romanis, ut scilicet inter eos magis fidem Christi dispergere, omnibusque Evangelium prædicare posset, uti docet S. Hier. in epist. ad Philem. v. 22.

4. FILIORUM REGUM.) Ita vocantur principes sanguinis regii cum Jechonia capti, Daniel. 1. 3.

6. UNIUSCUJUSQUE MANUS,) q. d. Pro cujusque facultate.

7. ET MISERUNT IN JERUSALEM AD JOAKIM.) Conjicit Torniellus, hunc Joakim eumdem esse Eliacim, de quo Isaias cap. 22. 20. et seqq. Uterque enim fuit filius Helciæ, et hebr. Joakim idem est quod Eliacim, ut patet Judith 4. 5. collato cum Judith 15. 9. et quia Isaias facit mentionem quorumdam vasorum quæ videntur esse illa, quæ hic dicuntur transmisse ad Joakim. Addit Torniellus, hunc Joakim fuisse patrem vel patruum Saraiæ. Helcias enim genuit Azariam, Azarias Saraiam, qui cum Josedec filio suo a Chaldæis ductus est captivus, 4. Reg. ult. 18. Cum ergo reliqui abducerentur in Babylonem, videtur hic Joakim præ senio relictus in Jerusalem cum Godolia, et eadem de causa post necem Godoliæ, non potuisse fugere cum reliquis in Ægyptum, sed cum aliis paucis mansisse in Jerusalem. Quidquid sit, satis constat Joakim fuisse principem sacerdotum qui remanserant in Jerusalem: ideo enim ad eum pecunia hic mittitur.

AD SACERDOTES, ET AD OMNEM POPULUM,) scilicet ad paucos tum sacerdotes, tum laicos, qui remanserant in Jerusalem, aut ex vicinis gentibus ad quas profugerant, vel ex Ægypto (metuentes ejus cladem a Jeremia prædictam) in Jerusalem redierant. Ita Lyran.

8. CUM ACCIPERET,) scilicet Joakim sacerdos, ait Maldon. qui eum Sedecia Babylone rediens ibi accepit vasa quæ de templo sublata fuerant, reportanda in Jerusalem: non quidem eadem, neque aurea (hæc enim abstulerat, sibique servabat Nabuchodonosor et Balsasar, Daniel. 5. 2.) sed argentea, quæ vice eorum in Babylone fieri curarat Sedecias. Verum hæc vasa

sunt missa ad Joakim in Jerusalem, ut hic dicitur: non ergo ea in Babylone accipere potuit Joakim. Dico ergo, *cum acciperet*, scilicet Baruch ipse, de quo v. 1. et 3. Baruch enim hæc omnia dirigebat nomine populi: unde ipse hæc vasa templi quæ ditiores Judæi a Chaldæis pretio redemerant, remisit in Jerusalem. Ita Vatabl.

REVOCARE,] ad revocandum et restituendum ea, sive ut revocarentur et restituerentur hæc vasa in Jerusalem.

DECIMA DIE MENSIS SIVAN.] *Sivan* respondet nostro Maio.

9. POSTEAQUAM CEPISSET.] Refer hæc verba ad proxime præcedentia, *vasa argentea quæ fecit Sedecias*, q. d. Baruch remisit in Jerusalem vasa argentea quæ fecit Sedecias, pro aureis quæ abstulerant Chaldæi: fecit, inquam, initio regni sui, cum scilicet post captum et abductum Jechoniam a Nabuchodonosore creatus est rex.

10. ET DIXERUNT,] scilicet Jechonias, principes, seniores, et populus Judæorum in Babylone captivus, *dixerunt*, id est; scripserunt ea quæ sequuntur ad suos contribules in Jerusalem. Græce est εἶπεν, id est dixit, hoc est scripsit, scilicet Baruch nomine omnium Judæorum in Babylone captivorum.

FACITE MANNA.] Nota, *manna* non sumi hic pro manna quod pluit in deserto, nec pro manna medico, sed esse vocem Hebræam et Chaldæam: Hebr. enim מן *men*, et Chald. מנא *manna*, idem est quod pars, donum, oblatio. Secundo et verius, *manna*, idem est, quod מנחה *mincha*, id est, oblatio proprie dicta. Septuag. enim pro *mincha*, vertunt subinde et scribunt *manaa*, vel *manna*, ut patet Jeremiæ 17. 26. et Daniel. 2. 46. vide ibi dicta. Noster ergo secutus Septuag. pro *mincha* vertit *manna*. Ita S. Hier. vel potius Raban. in c. 17. Jeremiæ, Vatabl. Maldon. et alii. Jam sensus est, q. d. Ex holocaustis et thure jam dicto facite oblationem Deo. Thus enim quod holocaustis semper superponebant, significabat ea offerri Deo, qui est in cœlis sursum.

OFFERTE (hostias) PRO PECCATO.] Hæ enim hebraice vocantur חטא *chatta*, græce ἁμαρτίαι, id est, peccata, per metonymiam, ut dixi Levit. 4.

AD ARAM DOMINI DEI NOSTRI.] Licet enim a Chaldæis jam exustum esset templum, et altare eversum tamen Judæi in ruinis templi erexerunt altare levi opere, ut haberent suæ religionis publicum exercitium in quo sacrificabant: perinde ac habuerunt altare, antequam ædificatum esset templum et tabernaculum in quo sacrificabant, ut patet Exodi 24. 4. Ita Lyran. Id ita esse satis colligitur ex Jeremiæ 41. 5. ut ibi dixi.

Quod ergo dicitur Daniel. 3. v. 38. *Non est in tempore hoc, etc. holocaustum, neque sacrificium, neque oblatio, neque incensum, neque locus primitiarum*, intellige publicus et solemnis, qualis erat in templo.

Dices: 1. Esdræ 3. 3. dicitur Esdras post reditum a Babylone, sub Artaxerxe ædificasse Hierosolymis altare; ergo antea nullum erat. Respondeo negando consequentiam; nam antea erat altare, sed vile, subitaneum et nullius pretii; Esdras vero potestate a rege accepta, convocatis undique Judæis, amplum et splendidum magna cum solemnitate erexit.

11. ORATE PRO VITA NABUCHODONOSOR.] Nota hic insignem pietatem Judæorum captivorum, qui pro impio tyranno et eversore regni Judaici jubent Deum precari, illique offerri sacrificia. Id illis mandaverat Deus Jerem. 29. 7. *Quærite*, ait, *pacem civitatis, ad quam transmigrare vos feci: et orate pro ea ad Dominum, quia in pace illius erit pax vobis.* Statuerat enim Deus illos in Babylone ad 70. annos pro sui expiatione relinquere, ut ibi subessent et servirent Chaldæis. Hinc S. Paulus jubet orari pro regibus et principibus, qui tunc erant Ethnici, 1. Timoth. 2. v. 1. et 2. causas ibi recensui. Idem fecerunt primia Ecclesiæ sæculis Christiani, ut patet ex Tertull. in Apolog.

ET PRO VITA BALTHASAR.] Balsasar hic recensetur quasi primogenitus Nabuchodonosoris, eique in regno successurus. Ergo hic Balsasar, vel fuit frater senior Evilmerodach, qui præmature ante patrem moriens, fratrem Evilmerodach regni hæredem reliquit; vel potius hic Balsasar idem fuit cum Evilmerodach, quem 4. Reg. ult. 27. constat Nabuchodonosori in regno successisse; ita ut ipse fuerit binomius dictusque sit tam Balsasar quam Evilmerodach, qui fuit ultimus rex Chaldæorum, sub quo capta est Babylon. Vide dicta Daniel. 5. 1. et Jeremiæ 27. 7.

SICUT DIES COELI.] Id est, sint dies eorum diuturni et longævi, ut vivant quamdiu cœlum durabit. Secundo, sint tranquilli, constantes et felicissimi, sicut vita cœlicolarum tranquilla est, constans et felicissima. Est hyperbole. Sic ait Seneca: *Lucida dum current annosi sidera mundi.* Sic dicitur de Salomone Ps. 88. 30. *Et ponam in sæculum sæculi semen ejus et thronum ejus sicut dies cœli*, q. d. Vivat et regnet Salomon diutissime, adeoque si fieri posset, optaremus ei regnum semper durans et perpetuum, sicut cœli perpetuo durant, idque constanter in eodem semper tenore, modo et ordine; cum elementa et elementaria quotidie mutentur, nascantur, crescant, senescant, oriantur, occidant. Sic Seneca in Hercule OEteo canit:

> Nulla te terris rapiet vetustas:
> Tu comes Phœbo, comes ibis astris.

12. DET DOMINUS VIRTUTEM, græce ἰσχύν, id est, fortitudinem, robur, NOBIS,] ad tolerandas ærumnas captivitatis.

ET ILLUMINET OCULOS NOSTROS,] non ad cognoscenda peccata, ut vult Theodor. sed ut luce, id est prosperitate et lætitia, perfundat nos. Lux enim symbolum est et causa prosperitatis et lætitiæ, sicut tenebræ adversitatis et tristitiæ. Sic ait Job c. 17. 12. *Post tenebras spero lucem.* Et Jeremias Thren. 3. 2. *Me adduxit in tenebras, et non in lucem.* Secundo, *illuminet oculos nostros*, ut scilicet videamus quæ nobis agenda, quæ fugienda sint, quomodo caute et religiose inter barbaros vivere, quomodo prudenter et decenter cum Chaldæis agere debeamus.

SUB UMBRA,] sub tutela et præsidio, ac benevolentia et gratia Nabuchodonosoris: optant enim regis favorem, ut Deus eum illis reddat benevolum: inde enim omnis eorum felicitas et prosperitas pendebat.

SERVIAMUS EIS,] potius quam aliis crudelioribus et impiantioribus regibus: alioqui enim absolute optabant ab eorum, æque ac ab aliorum servitute et dominatu liberari.

14. In die opportuno.] Græce και εν ημεραις καιρου, *et in diebus temporis*, quod Hebræi dicunt בימי מועד *bime moed*, id est, in diebus solemnibus, quibus convenit et congregatur populus.

15. Domino Deo nostro justitia.] Hinc incipit liber, id est scriptura, Jeremiæ sive Baruch: porro incohoat a prece, quæ durat ab hoc versu per totum caput secundum, usque ad v. 8. c. 3. in qua primo, humiliter confitatur peccata populi, cumque juste captivitate puniri. Deinde obsecrat et multis rationibus Deum impellit ad misericordiam. Sumpsit hinc orationem suam Daniel c. 9. 19.

Deo nostro justitia,] scilicet ascribatur et tribuatur, q. d. *Omnia quæ fecisti nobis, in vero judicio fecisti*, Daniel. 3. 31. Idem ait Daniel. c. 9. 7. *Tibi, Domine, justitia: nobis autem confusio faciei*, q. d. Tu, Domine, dignus es justitiæ et justæ scelerum vindictæ laude; nos ignominiæ: quia juste, utpote rei, a te plectimur.

Sicut est dies hæc,] Id est, usque ad hodiernum diem.

16. Prophetis nostris,] non tantum falsis, sed et veris, scilicet Ezechieli, Danieli, Baruch, justis et innocentibus accedit confusio et probrum captivitatis, non ob sua, sed ob communia peccata populi, cujus ipsi erant pars; idque factum est ad bonum populi, ut scilicet eum in captivitate docerent et consolarentur. Ita Hugo et Lyranus.

17. Peccavimus.] Græce ων ημαρτημεν, id est eorum quæ peccavimus, q. d. Peccatorum nostrorum confusio (eo enim hæc pertinent) faciem nostram tegit et obruit, hoc est, pudenda hac et ignominiosa captivitate punimur, ita ut toti mundo probrum simus, et coram omnibus gentibus confundamur et erubescamus, quia peccavimus Domino. Ita Vatabl. Maldon. et alii. Præclare S. August. in Sententiis, sent. 72. *Rectus, ait, est, et bene invocat Deum, qui in omnibus malis quæ patitur, se accusat, non Deum; et in bonis quæ facit, non se laudat, sed Deum. Sicut enim Deus repellit peccato sua defendentem, sic recipit confitentem.* Et sent. 83. *Vera fidelium humilitas est, in nullo superbire, in nullo murmurare, nec ingratum esse: nec querulum; sed in omnibus Dei judiciis gratias Deo agere Deumque laudare, cujus omnia opera aut justa sunt aut benigna*. Et sentent. 88. *Non acceditur ad altitudinem Dei, nisi per humilitatem; cui propinquat subditus, longe ab eo recedit elatus*. Et sent. 118. *Melior est in malis factis humilis confessio, quam in bonis superba gloriatio.*

Diffidentes in eum,] quod vel nollet, vel non posset nos liberare a Chaldæis. Unde relicto Deo confugimus ad opem Ægyptiorum, ideoque deseruit nos Deus, tradiditque Chaldæis.

18. Non fuimus subjectibiles illi.] Non fuimus illi subjecti; vel proprie *subjectibiles*, id est prompti et parati ut ei in omnibus subjiceremur. Cætera vide Daniel. 9. 10.

19. Incredibiles.] απειθουντες, id est increduli, rebelles, contumaces.

Dissipati, dispersi per varia idola et peccata, recessimus, ne audiremus vocem ipsius.] Græce est, εσχεδιαζομεν, id est leves fuimus, ex tempore, tumultuarie, improvide, leviter egimus, ut pueri, qui ad muscæ volatum cum capite cor mutant; ita minima occasio nos distraxit, *ne audiremus vocem Domini*. Theodotion vertit, επενοουμεν, id est excogitabamus, scilicet alia et alia peccatorum genera.

Nota τo *recessimus*. Nam, ut ait S. August. sententia 63. *Magna miseria est hominis, cum illo non esse, sine quo non potest esse. In quo est enim, sine dubio, sine illo non est; et tamen si ejus non meminit, eumque non intelligit, neque diligit, cum eo non est.*

20. Et (id est propterea: respondet enim Hebræo vau, quod sæpe non copulativum, sed causale est, significans *ideo, propterea*) adhæserunt nobis multa mala.] Nota τὸ *adhæserunt*, q. d. Ita tenaciter instar glutini nobis adhærent nostræ calamitates, ut ab iis nos expedire non possimus. Vide Jerem. 42. 16.

Quæ constituit Dominus Moysi,] quæ nobis per Moysen comminatus est Deut. 27. et 28.

Sicut hodierna die.] suppla, cernimus, vel liquido constat. Vide dicta v. 15.

21. Et, id est *quia* (vide dicta v. 20.) non audivimus vocem Domini.

22. Abivimus unusquisque in sensum cordis nostri,] secuti sumus sensiculos nostros, sensualitates nostras.

Operari, id est, sacrificare, aut potius servire, diis alienis.] De quo plura capita sequenti vers. 21. et 22.

CAPUT SECUNDUM,

SYNOPSIS CAPITIS.

Pergit confiteri, quod juste Judæi a Deo puniantur. Deinde v. 11. pro eis intercedit, oratque veniam, eo quod ipsi sint populus Dei, cui poenitenti eam Deus promisit; et quia per hoc celebrabitur Dei nomen, et magnifica clementia ac potentia.

1 Propter quod statuit Dominus Deus noster verbum suum, quod locutus est ad nos, et ad
judices nostros, qui judicaverunt Israel, et ad reges nostros, et ad principes nostros, et ad
omnem Israel, et Juda: 2. ut adduceret Dominus super nos mala magna, quæ non sunt
facta sub cœlo, quemadmodum facta sunt in Jerusalem, secundum quæ scripta sunt in lege Moy-
si, 3. ut manducaret homo carnes filii sui, et carnes filiæ suæ. 4. Et dedit eos sub manu regum
omnium, qui sunt in circuitu nostro, in improperium, et in desolationem in omnibus populis, in
quibus nos dispersit Dominus. 5. Et facti sumus subtus, et non supra: quia peccavimus Domino
Deo nostro, non obaudiendo voci ipsius. 6. Domino Deo nostro justitia: nobis autem, et patribus
nostris confusio faciei, sicut est dies hæc. 7. Quia locutus est Dominus super nos omnia mala hæc,
quæ venerunt super nos: 8. et non sumus deprecati faciem Domini Dei nostri, ut reverteremur unus-
quisque nostrum a viis nostris pessimis. 9. Et vigilavit Dominus in malis, et adduxit ea super nos:
quia justus est Dominus in omnibus operibus suis, quæ mandavit nobis: 10. et non audivimus
vocem ipsius ut iremus in præceptis Domini, quæ dedit ante faciem nostram. 11. Et nunc, Do-
mine Deus Israel, qui eduxisti populum tuum de terra Ægypti in manu valida, et in signis, et
in prodigiis, et in virtute tua magna, et in brachio excelso, et fecisti tibi nomen sicut est dies
iste: 12. peccavimus, impie egimus, inique gessimus, Domine Deus noster, in omnibus justitiis tuis.
13. Avertatur ira tua a nobis: quia derelicti sumus pauci inter gentes, ubi dispersisti nos. 14. Ex-
audi, Domine, preces nostras, et orationes nostras, et educ nos propter te: et da nobis invenire
gratiam ante faciem eorum, qui nos abduxerunt: 15. ut sciat omnis terra quia tu es Dominus De-
us noster, et quia nomen tuum invocatum est super Israel, et super genus ipsius. 16. Respice, Do-
mine, de domo sancta tua in nos, et inclina aurem tuam, et exaudi nos. 17. Aperi oculos tuos, et
vide: quia non mortui, qui sunt in inferno, quorum spiritus acceptus est a visceribus suis, da-
bunt honorem et justificationem Domino: 18. sed anima, quæ tristis est super magnitudine mali,
et incedit curva, et infirma, et oculi deficientes, et anima esuriens dat tibi gloriam et justitiam
Domino. 19. Quia non secundum justitias patrum nostrorum nos fundimus preces, et petimus mi-
sericordiam ante conspectum tuum, Domine Deus noster: 20. sed quia misisti iram tuam, et furo-
rem tuum super nos, sicut locutus es in manu puerorum tuorum prophetarum, dicens: 21. Sic
dicit Dominus: Inclinate humerum vestrum, et cervicem vestram, et opera facite regi Babylonis, et
sedebitis in terra, quam dedi patribus vestris. 22. Quod si non audieritis vocem Domini Dei vestri
operari regi Babylonis: defectionem vestram faciam de civitatibus Juda, et a foris Jerusalem,
23. et auferam a vobis vocem jucunditatis, et vocem gaudii, et vocem sponsi, et vocem sponsæ, et
erit omnis terra sine vestigio ab inhabitantibus eam. 24. Et non audierunt vocem tuam, ut opera-
rentur regi Babylonis: et statuisti verba tua, quæ locutus es in manibus puerorum tuorum prophe-
tarum, ut transferrentur ossa regum nostrorum, et ossa patrum nostrorum de loco suo: 25. et ec-
ce projecta sunt in calore solis, et in gelu noctis: et mortui sunt in doloribus pessimis, in fame
et in gladio, et in emissione. 26. Et posuisti templum, in quo invocatum est nomen tuum in ipso,
sicut hæc dies, propter iniquitatem domus Israel, et domus Juda. 27. Et fecisti in nobis, Domine
Deus noster, secundum omnem bonitatem tuam, et secundum omnem miserationem tuam illam

magnam. 28. Sicut locutus es in manu pueri tui Moysi, in die qua præcepisti ei scribere legem tuam coram filiis Israel, 29. dicens: Si non audieritis vocem meam, multitudo hæc magna convertetur in minimam inter Gentes, quo ego eos dispergam: 30. quia scio quod me non audiet populus, populus est enim dura cervice: et convertetur ad cor suum in terra captivitatis suæ: 31. et scient quia ego sum Dominus Deus eorum, et dabo eis cor, et intelligent; aures, et audient. 32. Et laudabunt me in terra captivitatis suæ, et memores erunt nominis mei. 33. Et avertent se a dorso suo duro, et a malignitatibus suis: quia reminiscentur viam patrum suorum qui peccaverunt in me. 34. Et revocabo illos in terram, quam juravi patribus eorum, Abraham, Isaac, et Jacob, et dominabuntur eis: et multiplicabo eos, et non minorabuntur. 35. Et statuam illis testamentum alterum sempiternum, ut sim illis in Deum, et ipsi erunt mihi in populum: et non movebo amplius populum meum, filios Israel, a terra quam dedi illis.

1. Propter quod.] Græca καὶ, id est *et*, quod respondet *vau* causali Hebr. unde recte Noster vertit *propter quod*, ut dixi c. 1. 20.

Statuit verbum suum.] *Statuit*, hic non est idem quod decrevit, uti explicant Hugo et Lyran. sed *statuit*, id est stabilivit ipso eventu, et reipsa stare fecit; respondet enim Hebræo יקם *iokem*, id est stare fecit, suscitavit, id est implevit, *verbum suum*, q. d. Suscitavit Deus Chaldæos, ut mala quæ per Moysem et Prophetas comminatus est, nobis inferrent; fecit ut nobis evenirent clades quas prædixerat. Sic accipitur *statuit* vers. 24. Isaiæ 44. 24. Jerem. 28. 6. et alibi.

2. Secundum quæ scripta sunt,] q. d. Mala quæ nobis inflicta sunt similia, imo eadem sunt cum iis quæ Moyses scripsit, et comminatus est legis suæ prævaricatoribus, Deut. 27. et 28.

3. Ut manducaret homo carnes filii.] Hoc factum esse Hierosolymæ sub Chaldæis, patet Thren. 2. 20. et c. 4. 10.

4. Dedit eos sub manu.] Id est in manu et potestate; græce enim est ὑποχειρίους, quasi dicas, *submanuales*, id est subjectos omnibus regibus vicinis; quia Judæi nunc ab Ægyptiis, nunc ab Assyriis, nunc a Chaldæis, nunc a Syris, nunc ab Ammonitis, etc. sub jugum mittebantur.

In omnibus populis,] inter omnes populos.

5. Facti sumus subtus, et non supra.] facti sumus subditi et servi, non domini hostium et gentium vicinarum. Alludit ad Deuteron. 28. vers. 13. *Constituet te Dominus in caput, et non in caudam: et eris semper supra, et non subter: si tamen audieris mandata Domini.* Vide ibidem v. 43.

6. Sicut est dies hæc,] sicut hæc dies declarat, et factum esse demonstrat.

7. Quia locutus est.] Græca habent ἃ ἐλάλησεν, *quæ locutus*, id est comminatus, *est*.

8. Ut reverteremur,] deprecantes eum, ut converteret nos; nam sine gratia Dei præveniente et excitante nemo a peccatis resurgere et converti potest. Unde Thren. 5. 21. dicitur: *Converte nos, Domine, ad te, et convertemur.*

9. Vigilavit Dominus.] Id est invigilavit nostræ culpæ et punitioni, uti prætor invigilat furibus capiendis et plectendis, q. d. Celeriter et citius opinione nostra punivit nos; alludit ad virgam vigilantem Jerem. 1. 12.

10. Non audivimus,] non obedivimus. Hebræi enim verbum simplex usurpant pro composito quo carent.

Ut iremus (ut ambularemus) in præceptis Domini quæ dedit ante faciem nostram,] id est, quæ nostræ libertati et electioni proposuit, ut ea amplectamur vel respuamus, Deuteron. 30. 15.

11. Et nunc, Domine.] Incipit hic secunda orationis et deprecationis pars, qua obsecrat Propheta Deum ut populo suo exciso et capto misereatur, utque Deum ad misericordiam flectat multas rationes adfert: prima est, quod Judæi sint populus Dei, quem tanto labore et cura eduxit ex Ægypto, q. d. Noli, Domine, tuum opus, tuam Ecclesiam perdere aut deserere; secunda, v. 13. allegat ingentem populi calamitatem et cladem, qua factum est ut ex tot centenis millibus pauci supersint; tertia, v. 14. non propter merita nostra, sed *propter te*, inquit, id est propter infinitam tuam clementiam parce: sic Ecclesia orationes concludit dicens: *Per Christum Dominum nostrum*; quarta, vers. 15. *ut omnis terra*, inquit, id est omnes gentes celebrent Dei clementiam, patientiam et paternam providentiam; quinta, v. 17. ne publicus Dei cultus in templo conticescat; sexta, v. 28. quia Deus pœnitentibus veniam promisit; septima, v. 34. ob merita et promissiones factas Abrahæ, Isaac et Jacob.

12. In omnibus justitiis tuis.] contra omnia præcepta tua. Hæc enim vocantur justitiæ, tum quia præscribunt id quod justum est, tum quia observantem justificant.

15 Quia nomen tuum invocatum est super Israel.] Id est, quia Israel vocatus est nomine Dei scilicet populus et filii Dei, hoc est ipsius cultui addicti. Secundo, q. d. Quia Israel nomen tuum, id est te, invocat, colit et obsecrat super se, ut scilicet ejus miserearis. Sic dicitur Jeremiæ 7. v. 11. *Domus, in qua invocatum est nomen tuum*, id est templum in quo colebaris; qui enim Deum colit, eum invocat.

16. Respice, Domine, de domo sancta tua, respice nos de cœlo. Ita Lyran. et Dionys. Secundo, q. d. Respice nos de templo tuo, vel potius, de templi jam diruti loco; in templo enim et templi loco Deus suam præsentiam, aurem et opem exhibebat. Ita Theodor. et Hugo. Unde Judæi ad templum conversi orabant, ut patet Daniel. 6. 10.

17. Aperi oculos.] Significat Deum quasi dormire aut connivere.

Et vide (considera) quia non mortui qui sunt in inferno (id est peccatores, inquit Theodor. verum hoc mysticum. Secundo, q. d. Cadavera mortuorum quæ

sunt in sepulcris. Ita Hebræi; verum hoc est arctius et alienius, nec enim sepulcrum est infernus. Tertio, q. d. Damnati in inferno non laudant Deum. Ita Græci, Hugo, et Delrio adagio 197. in digress. verum hoc quoque arctius est. Quarto, Lyran. per infernum accipit limbum patrum, ad quem descendebant mortui ante Christum: in hoc enim limbo nulla erat Dei laus scilicet utilis et meritoria; verum et hoc utrimque arctius est. Quinto et optime, per infernum accipe omnem locum inferorum ad quem descendebant mortui, sive is sit gehenna, sive Purgatorium, sive limbus patrum aut puerorum) QUORUM SPIRITUS, etc. q. d. Quorum animus a corpore separatus est, DABUNT HONOREM græce δόξαν id est gloriam, ET JUSTIFICATIONEM,] q. d. Mortui non celebrabunt, nec prædicabunt gloriam aut justitiam Domini, aut suo ore et laude eum justificent et glorificent.

Objiciunt hæretici: Mortui non laudant Deum, ut hic dicitur, et Psal. 113. 17. et Eccli. 17. 26. ergo Sancti vita functi non sunt invocandi. Respondeo negando consequentiam, et antecedens explico: Mortui dicuntur non laudare Deum, non quasi omnino id non faciant, ut volunt hæretici, sed falso et imperite; si enim ipsi putant mortuos non posse laudare Deum, quia nihil sunt, quasi anima eorum cum corpore interierit, sunt athei, si nolle, sunt blasphemi in animas justas et sanctas; et contrarium patet Apoc. 5. v. 14. ubi S. Joannes vidit 24. seniores Deum adorantes et glorificantes. Dicuntur ergo mortui non laudare Deum, primo, quia qua mortui sunt, non possunt suo corpore, ore et lingua (hæc enim jam mortua, et in pulverem redacta sunt) Deum laudare, et hoc est quod ait Ecclesiasticus c. 17. 26. *A mortuo quasi nihil*, id est tamquam ab eo qui nihil est, *perit confessio*, id est laus Dei: unde explicans subdit: *Confiteberis vivens, etc. quoniam non est immortalis filius hominis, etc. et omnes homines terra et cinis*. Homo ergo vivus laudat Deum: mortuus vero cum non sit, non potest dici id facere. Secundo, mortui non laudant Deum, propter nova beneficia quæ quotidie a Deo recipiunt dum ab eo miseriis in quibus sunt, mirabiliter liberantur, sicut accidit viventibus; hoc est quod eit Psaltes Psal. 87. 11. *Numquid mortuis facies mirabilia: aut medici suscitabunt, et confitebuntur tibi?* Tertio, mortui non laudant Deum, ea laude qua viventes id faciunt, nec ea laude quæ a viventibus audiatur; unde respectu viventium nulla est eorum laus, uti nec vox aut vita. Hac de causa, et hoc respectu infernus, ad quem olim descendebant omnes mortui, in Script. vocatur דומה *dumo*, id est locus silentii, tenebrarum et oblivionis, quia in eo ipsi a viventibus sunt separati, et nullum cum eis habent commercium, sed videntur eis esse mortui, silentio et oblivioni traditi. Licet ergo in limbo Patriarchæ, Prophetæ, aliique Sancti laudarent Deum, tamen illa laus a viventibus percipi non poterat; sed eis erat abscondita, incognita et quasi nulla. Scriptura enim vetus per laudem Dei, intelligit externam et perceptibilem, quæ alios ædificet et excitet ad eamdem, qualis est pœnitentium, obsecrantium et implorantium Dei misericordiam, uti erat hæc laus Baruch et Judæorum, quæ propria vocatur gloria vel glorificatio: gloria enim est laus et claritas publica; honor et laus possunt esse privata et secreta. Nam, ut ait Cicero 2. Tuscul. 6. *Gloria est consentiens laus bonorum, incorrupta vox bene judicantium de excellenti virtute*. Sic vulgo dicimus: *Romana gloria, gloria ævi nostri, etc.* Maxime vero intelligit laudem publicam et solemnem, qualis fiebat in templo, communi Levitarum et sacerdotum concentu: in templo enim Deus suam præsentiam exhibebat, ibique Dei laus ad omnes, etiam filios et nepotes subnascentes, propagabatur; unde hæc illustris Dei laus autonomastice hic vocatur laus. Porro mortuorum meminit, q. d. Nos hic in captivitate et carcere quasi mortui videmur, et brevi moriemur ex ærumnis carceris: hoc enim est quod ait c. 3. 11. *Coinquinatus es, o Israel, cum mortuis, deputatus es cum descendentibus in infernum*: et v. 4. *Audi orationem mortuorum Israel*; reduc ergo nos, Domine, ad Jerusalem et templum, ut quasi redivivi publico concentu te laudemus, et filios nostros, omnesque viventes ad tui cultum et laudem excitemus.

18. SED ANIMA QUÆ TRISTIS EST. Describit formam exsulis et captivi, q. d. Anima quæ affligitur in captivitate et exsilio, MAGNITUDINE MALI et ærumnosum, ideoque gemens et pœnitens, INCEDIT CURVA ET INFIRMA, atque pro ope et liberatione recurrit ad Deum, ejusque misericordiam implorat, ET OCULI DEFICIENTES, præ fame, debilitate et lacrymis. Sic dicitur Ps. 68. 4. *Defecerunt oculi mei, dum spero in Deum meum*; et Psalm. 118. 123. *Oculi mei defecerunt in salutare tuum*: ET ANIMA ESURIENS, id est totus homo jejunio exhaustus, fame et esurie deficiens, panemque et reliqua a Deo petens et mendicans, DAT TIBI GLORIAM,] quod tu solus possis et velis ei succurrere: *Oculi enim omnium in te sperant, quia tu das illis escam in tempore opportuno, et imples omne animal benedictione*.

ET JUSTITIAM,] quia confitetur se ob gulam aliaque peccata juste a te fame et ærumnis captivitatis puniri, atque pœnitens sperat a te pasci et recreari, quia credit et prophitetur te justum et fidelem esse in promissis, quibus pœniteotibus teque invocantibus alimoniem, omnemque opem necessariam promisisti. Aliqui, ut Valentia noster tract. de Pœnitent. disp. 7. q. 2. puncto 1. non male sic exponunt, *dat justitiam*, id est reddit compensationem pro offensa qualem qualem potest. Pœnitentie enim est quasi quædam justitia, licet non rigida, sed talis qualis esse potest inter creatorem et creaturam.

SUPER MAGNITUDINE MALI, ET INCEDIT CURVA.] Ita Romana. Aliter jam habent Græca, scilicet ἡ ψυχὴ ἡ λυπουμένη ἐπὶ τὸ μέγεθος, ὃ βαδίζει κύπτον καὶ ἀσθενοῦν; quod primo Vatabl. sic vertit et explicat: *Anima mæsta super magnitudine quæ declinans et labescens abit*, id est anima mœsta super magnificentia et decore Israelis, qui declinat et perit. Secondo, melius a Castro sic: *Animo tristis super* magnitudine, scilicet corporis, *quod*, scilicet corpus alioqui magnum, robustum et erectum, propter ærumnas captivitatis et exsilii *curvum incedit et infirmum*. Huc pertinet explicatio Maldon. quæ talis est: *Anima quæ affligitur propter magnitudinem quæ* (magnitudo) *incurva et infirma vadit*, id est anima mole corporis labascente curvatur et infirma deprimitur, juxta illud Sapient. 9. 15. *Corpus, quod corrumpitur, aggravat animam*. Alii denique putant in Græco esse errorem, sicque corri-

gendum esse: ἡ βαδίζει κύπτουσα καὶ ἀσθενοῦσα. Ita enim habat Latina editio, unde Noster in Græco ita legisse videtur.

19. Non secundum justitias.] Id est, non propter justitias, non prætidentes justitiis patrum nostrorum. Græcum enim ἐπὶ, quod Noster vertit *secundum*, capitur pro Hebræo עַל *al* (id est, *super*, *propter*) quod est in eadem hac oratione apud Daniel. c. 9. 18.

Fundimus preces.] Græce est, ἔλεον, id est fundimus miserationem vel miserabilitatem nostram, id est miserabiles nostros gemitus et preces; hoc enim est Hebræum תחנוננו *tachanunenu*, quod est apud Danielem.

20. Sed quia misisti,] q. d. Fundimus preces, quia ærumnis tuis urgemur et cogimur ad te recurrere.

In manu puerorum,] per pueros; manus enim Hebræis significat instrumentum, et caussam instrumentalem.

21. Operam facite.] ἐργάσασθε, id est servite: servorum enim est operari pro hero, et hoc respondet Hebr. עבד *abad* quod est apud Jeremiam. Ita Vatabl. et Maldon.

22. Defectionem vestram faciam,] faciam vos deficere, et expelli ab urbibus Juda. Unde sequitur:

23. Erit terra sine vestigio ab inhabitantibus eam,] id est, terra tota deserta erit ab habitatoribus et vestigiis transeuntium: græce est, *terra erit* εἰς ἄβατον id est in *invium*: Jeremias cap. 7. v. 34. (quo alludit hic Baruch) habet, *in desolationem*. Græca Rom. jam pro ἔκλειψιν, id est *defectionem*, habent ἐκλείπειν ποιήσω, id est, *deficere faciam de urbibus Juda vocem sponsi et sponsæ*: quæ lectio clara est, et plane ex præcedentibus fluit.

A foris Jerusalem.] Ita vocat suburbana Hierosolymæ vicosque et civitates ei subiectas.

24. Et statuisti.] Id est, idcirco fecisti, ut reipsa nobis evenirent mala quæ minatus eras per Prophetas. Vide dicta v. 1.

Ut transferrentur.] Id est, ait Maldonat. ut non sepelirentur in sepulcris patrum suorum, sed in terra aliena morerentur; ut sit metalepsis: per translationem enim sepulturæ intelligit translationem mortis, et consequenter ipsorum morientium, puta translationem ipsorum viventium in Babylonem. Secundo et planius, *ut transferrentur*, id est ut effoderentur, et effossa projicerentur huc illuc sub dio; hoc enim fecisse Chaldæos, ut thesauros e sepulcris Judæorum eruerent, dixi Jerem. 8. v. 1. et 2.

25. In doloribus pessimis] ἐν πόνοις πονηροῖς, id est, in *laboribus laboriosis et malignis*, puta acerbæ captivitatis.

In emissione,] in exsilio, in dispersione. Ita Theod.

26. Posuisti.] Id est, redegisti templum ad eum statum quo hodie conspicitur, scilicet ut sit combustum et desolatum. Unde Græca habent: *Non est templum tuum.*

In quo invocatum est nomen tuum,] quod vocabatur templum Dei.

In ipso.] Hæc verba redundant, est enim hebraismus.

27. Secundum omnem bonitatem tuam.] Græce est, ἐπιείκειαν, q. d. *Punivisti nos benigne et remisse.* Est enim *Epiikia* quædam juris remissio, indulgentia et benignitas. Hoc est quod ait Jerem. Thren. 3. 22. *Misericordiæ Domini, quia non sumus consumpti.* Aliter quoque explicat Maldon. Ipsam, inquit, punitionem vocat benignitatem Dei, quia per eam factum est, ut populus peccata sua recognosceret, et Dei misericordiam imploraret, uti significatur versic. 31. 32. 33. Verum priorem sensum exposcit Græcum ἐπιείκεια.

28. Coram filiis Israel, proponendo eam filiis Israel, ut eam libere acceptarent vel respuerent. Vide dicta v. 10.

29. Multitudo hæc magna.] Græca ἡ βόμβησις ἡ μεγάλη, id est, turba hæc magna, et quasi examen apum, quod bombare vel bombulare dicitur ob sonum quem edit. Est onomatopœia, q. d. Judæi fuerunt quasi alveare plenissimum, non apibus, sed hominibus; nunc inane sunt et vacuum, ita ut pauci supersint ex tanto numero.

30. Quia scio quod me non audiet populus.] Citat non verba, sed sensum Deuteronomii, 31. 29.

Populus est enim dura cervice.] A Castro insignem hic dat regulam: Vis, inquit, scire, quanta sit tua superbia et culpa? Vide quanta flagella morborum, ignominiæ, paupertatis, tentationum, adversitatum illi curandæ adhibeat Deus, qui scientissimus morborum animæ est medicus.

Et convertetur ad cor suum,] resipiscet: vexatio enim dabit illi intellectum, Isaiæ 28. 19. Citat Levit. 26. v. 39. 40. 41.

31. Et dabo eis cor,] novum. Citat non verba, sed sensum Deuter. 30. 6.

33. Avertent se a dorso suo duro,] a sua contumacia et morum duritie: hujus enim symbolum est durum dorsum, æque ac cervix.

35. Et statuam.] Hæc ex Jeremia sumpta sunt c. 31. vers. 31. Vide ibi dicta.

Testamentum alterum sempiternum,] id est diuturnum: vel *sempiternum*, scilicet ut quiete possideant Judæam sub hac conditione, si videlicet, et quamdiu leges meas servabunt, inquit Dionysius. Secundo, melius et plenius, testamentum hoc sempiternum est novum, quod nobiscum iniit Christus: nam cum captivis redeuntibus e Babylone alterum novumque fœdus Deum iniisse non legimus; et, si iniisset, vere non fuit sempiternum: nam Judæi rursum per Titum et Romanos Judæa ejecti sunt: fœdus autem Christi proprie est, eritque cum Ecclesia sempiternum. Ita Hugo, Lyran. et alii.

CAPUT TERTIUM.

SYNOPSIS CAPITIS.

Prosequitur orationem et preces usque ad v. 9. Inde docet tam Judæos quam Gentes ob neglectum sapientiæ periisse: in sapientia enim sitam esse immortalitatem, salutem et beatitudinem; quare illam a Deo petendam esse, Deumque ut eam homines doceret, esse incarnatum.

Nota: Per sapientiam accipit practicam, scilicet Dei cognitionem, amorem, cultum, id est legis Dei observantiam: hoc enim sapientia in Proverbiis et omnibus libris sapientialibus significat. Ita Theodoretus.

1 Et nunc, Domine omnipotens, Deus Israel, anima in angustiis, et spiritus anxius clamat ad
te: 2. audi, Domine, et miserere, quia Deus es misericors, et miserere nostri, quia pecca-
vimus ante te. 3. Quia tu sedes in sempiternum, et nos peribimus in ævum? 4. Domine o-
mnipotens, Deus Israel, audi nunc orationem mortuorum Israel, et filiorum ipsorum qui pecca-
verunt ante te, et non audierunt vocem Domini Dei sui, et agglutinata sunt nobis mala. 5. Noli
meminisse iniquitatum patrum nostrorum, sed memento manus tuæ, et nominis tui in tempore
isto: 6. quia tu es Dominus Deus noster, et laudabimus te, Domine: 7. quia propter hoc dedisti
timorem tuum in cordibus nostris, et ut invocemus nomen tuum, et laudemus te in captivitate
nostra, quia convertimur ab iniquitate patrum nostrorum, qui peccaverunt ante te. 8. Et ecce
nos in captivitate nostra sumus hodie, qua nos dispersisti in improperium, et in maledictum, et in
peccatum, secundum omnes iniquitates patrum nostrorum, qui recesserunt a te, Domine Deus no-
ster. 9. Audi, Israel, mandata vitæ: auribus percipe, ut scias prudentiam. 10. Quid est Israel quod
in terra inimicorum es? 11. Inveterasti in terra aliena, coinquinatus es cum mortuis: deputatus es
cum descendentibus in infernum. 12. Dereliquisti fontem sapientiæ. 13. nam si in via Dei ambu-
lasses, habitasses utique in pace sempiterna. 14. Disce ubi sit prudentia, ubi sit virtus, ubi sit
intellectus: ut scias simul ubi sit longiturnitas vitæ et victus, ubi sit lumen oculorum, et pax.
15. Quis invenit locum ejus? et quis intravit in thesauros ejus? 16. Ubi sunt principes Gentium, et
qui dominantur super bestias, quæ sunt super terram? 17. qui in avibus cœli ludunt, 18. qui ar-
gentum thesaurizant, et aurum, in quo confidunt homines, et non est finis acquisitionis eorum? qui
argentum fabricant et soliciti sunt, nec est inventio operum illorum? 19. exterminati sunt, et ad
inferos descenderunt, et alii loco eorum surrexerunt. 20. Juvenes viderunt lumen, et habitaverunt
super terram: viam autem disciplinæ ignoraverunt, 21. neque intellexerunt semitas ejus, neque
filii eorum susceperunt eam, a facie ipsorum longe facta est. 22. non est audita in terra Cha-
naan, neque visa est in Theman. 23. Filii quoque Agar, qui exquirunt prudentiam quæ de terra
est: negotiatores Merrhæ, et Theman, et fabulatores, et exquisitores prudentiæ et intelligentiæ:
viam autem sapientiæ nescierunt, neque commemorati sunt semitas ejus. 24. O Israel, quam magna
est domus Dei, et ingens locus possessionis ejus! 25. Magnus est, et non habet finem; excelsus et
immensus. 26. Ibi fuerunt gigantes nominati illi, qui ab initio fuerunt, statura magna, scientes bel-
lum. 27. Non hos elegit Dominus, neque viam disciplinæ invenerunt: propterea perierunt. 28. Et
quoniam non habuerunt sapientiam, interierunt propter suam insipientiam. 29. Quis ascendit in
cœlum, et accepit eam, et eduxit eam de nubibus? 30. Quis transfretavit mare, et invenit illam?
et attulit illam super aurum electum? 31. Non est qui possit scire vias ejus, neque qui exquirat
semitas ejus: 32. sed qui scit universa, novit eam, et adinvenit eam prudentia sua: qui præpara-
vit terram in æterno tempore, et replevit eam pecudibus et quadrupedibus: 33. qui emittit lumen
et vadit: et vocavit illud, et obedit illi in tremore. 34. Stellæ autem dederunt lumen in custodiis
suis, et lætatæ sunt: 35. vocatæ sunt, et dixerunt: Adsumus: et luxerunt ei cum jucunditate, qui

fecit illas. 36. Hic est Deus noster, et non æstimabitur alius adversus eum. 37. Hic adinvenit omnem viam disciplinæ, et tradidit illam Jacob puero suo, et Israel dilecto suo. 38. Post hæc in terris visus est, et cum hominibus conversatus est.

1. IN ANGUSTIIS.] Tunc enim coacta anima ad Deum quasi unicum solatium recurrit, ot Deos auxilium talibus promisit. Deniquo proponit hic Synagoga suas angustias et miserias, ut iis Deum ad misericordiam commoveat. Ipse enim dixit Psal. 49. 15. *Invoca me in die tribulationis: eruam te, et honorificabis me.* Ita omnes angustiis pressi Deum inclamantes ab oo adjuti sunt. Ita Anna opprobrium sterilitatis depulit, dum flendo ot ingemiscendo ad Deum, Samuelem impetravit, 1. Reg. I. 10. Ita David: *Ad Dominum*, inquit, *cum tribularer clamavi: et exaudivit me*, Psal. 119. 1. Ita Jonas c. 2. in ventro ceti invocavit Deum: *Cum angustiaretur*, inquit, *in me anima mea, Domini recordatus sum: ut veniat ad te oratio mea ad templum sanctum tuum, etc. Et dixit Dominus pisci: et evomuit Jonam in aridam.* Ita Tobias angustiatus orans cum lacrymis, exauditus est c. 3. 24.

3. QUIA TU SEDES, id est permanes et perduras, IN SEMPITERNUM, ET NOS PERIBIMUS IN ÆVUM?] Quasi dicat: Cum tu vitam degas æternam, permittesne nos tam cito mori, et perire in æternum? nam per et post hanc vitam continuo tendimus ad mortem æternam; uti scilicet huic sæculo mortui, non amplius eo revertamur. Hoc est quod ait S. Job c. 14. *Homo natus de muliere, brevi vivens tempore, etc. Qui quasi flos egreditur et conteritur, et fugit velut umbra.* Quin ot Hippocrates in principio definitionum: *Ars*, inquit, *longa, vita brevis.* Idem epist. ad Damagetum: *Homo*, ait, *totus a nativitate morbus est.* Et quid est morbus, nisi via et inchoatio mortis? Idem ibidem: *Homo*, ait, *dum educatur, inutilis est, et alienum auxilium implorat: dum crescit, protervus est, insipiens, pædagogo indigens: dum in vigore est, audax est: dum decrescit, miserabilis, ubi labores suos imprudenter recolit et jactat.* Solon rogatus quid esset homo? ait: *Putredo est in exortu bulla in omni vita, esca vermium in morte.* Merito ergo exclamet, et suspirat gemitque Lucretius;

O miseras hominum mentes, o pectora cæca!
Qualibus in tenebris vitæ, quantisque periclis
Degitur hoc ævi quodcumque est!

Audi et Ciceronem l. 3. Tusc. *Theophrastus*, inquit, *moriens accusasse naturam dicitur, quod cervis et cornicibus vitam diuturnam, quorum id nihil interesset; hominibus, quorum maxime interfuisset, tam exiguam vitam dedisset: quorum si ætas potuisset esse longinquior, futurum fuisse ut omnibus perfectis artibus, omni doctrina hominum vita erudiretur.* Eadem fuit querela Arist. apud Senecam *l.* de Brevitate vitæ c. I. Accedit, quod finis vitæ, puta annus et dies mortis, nobis sint incerti, sed ex improviso nos occupent sicut fur in nocte, uti ait S. Paulus. Quare prudenter monet S. August. ser. 120. de Tempore: *Præveniendus est dies qui prævenire consuevit.* Prævenire solet dies mortis homines imparatos, is præveniendus est a prudentibus, et suæ salutis amantibus diligenti præmeditatione et præparatione. Ita Gentilis Seneca hunc diem præveniebat, ut omnes dies pro extremis haberet; sic enim ait epist. 94. *Non me ad eum diem aptavi quem ultimum mihi spes avida promiserat, sed nullum non tamquam ultimum aspexi.* Spes vitæ avida multos promittit annos, coerce hanc spem, non fallet te: singulos dies extremos puta, para te ad mortem, imo ad immortalitatem:

Omnem crede diem tibi diluxisse supremum.

Quocirca recte idem Seneca epist. 115. *Nihil*, ait, *æque tibi profuerit ad temperantiam rerum omnium, quam frequens cogitatio brevis ævi, et hujus incerti. Quidquid facies, respice ad mortem.* Et Martial. lib. 5 Epigr.

Cras te victurum cur dicis, Posthume, semper?
Dic mihi cras istud, Posthume, quando venit?
Quam longe cras istud? ubi est? aut unde petendum?
Numquid apud Parthos Armeniosque latet?
Jam cras istud habet Priami vel Nestoris annos,
Cras istud quanti, dic mihi, possit emi?
Cras vives, hodie jam vivere, Posthume, serum est.
Ille sapit quisquis, Posthume, vixit heri.

Præclare S. Hieronym. in Epitaphio Nepotiani: *Xerxes*, ait, *ille rex potentissimus, qui subvertit montes, maria constravit, cum de sublimi loco infinitam hominum multitudinem, et innumerabilem vidisset exercitum, flesse dicitur, quod post centum annos nullus eorum, quos tunc cernebat, superfuturus esset. O si possemus in talem ascendere speculam, de qua universam terram sub nostris pedibus cerneremus; jam tibi ostenderem totius orbis ruinas, gentes gentibus et regnis regna collisa: alios torqueri, alios necari, alios absorberi fluctibus, alios ad servitutem trahi; hic nuptias, ibi planctum, illos nasci, illos mori: alios affluere deliciis, alias mendicare; et non Xerxis tantum exercitum, sed totius mundi homines, qui nunc vivunt, in brevi spatio defuturos. Vincitur sermo rei magnitudine, et minus est omne, quod dicimus. Redeamus igitur ad nos, et quasi cælo descendentes paulisper nostra videamus. Sentisne, obsecro te, quando infans, quando puer, quando juvenis, quando robustæ ætatis, quando senex factus sis? Quotidie morimur, quotidie commutamur; et tamen æternos nos esse credimus. Hoc ipsum quod dicto, quod scribitur, quod relego, quod emendo, de vita mea tollitur. Quot puncta notarii, tot meorum damna sunt temporum. Scribimus atque rescribimus: transeunt maria epistolæ; et scindente sulcum carina, per singulos fluctus ætatis nostræ momenta minuuntur. Solum habemus lucri, quod Christi nobis amore sociamur.*

Audi patheticum B. Petri Damiani epitaphium, qui deposita purpura Cardinalitia et Episcopatu Ostiensi sponte se ad suam eremum Camaldulensem, solitu-

dinis et contemplationis desiderio, recipiens, sancte obiit anno Domini 1072. Quod ipsemet sibi composuit.

Quod nunc es, fuimus: es, quod sumus, ipse futurus.
His sit nulla fides, quæ peritura vides.
Frivola sinceris præcurrunt, somnia veris,
Succedunt brevibus sæcula temporibus.
Vive memor mortis, quo semper vivere possis.
Quidquid adest, transit: quod manet, ecce venit.
Quam bene providit, qui te, male munde, reliquit,
Mente prius carni, quam tibi carne mori!
Cœlica terrenis præfer, mansura caducis,
Mens repetat proprium libera principium.
Spiritus alta petat: quo prodit fonte, recurrat:
Sub se despiciat quidquid in ima gravat.
Sis memor, oro, mei, cineres pius aspice Petri:
Cum prece, cum gemitu dic: Sibi parce, Deus.

Græce pro *sempiternum* et *ævum*, eadem est vox αἰὼν, quasi ἀεὶ ὢν, id est semper existens, q. d. ait Theod. Tu es æternus, nos temporanei, imo quasi nullius ævi. Nam tibi competit vita æterna, nobis interitus et mors æterna; tu vivis in æternum, nos morimur et perimus in æternum; tibi adest αἰὼν sive ævum vitæ, nobis ævum mortis: semel enim mortui huic vitæ, amplius ad ea non redibimus in æternum. Miserere ergo, o æterne, mortalium et mortalitatis nostræ: hæc enim tam fragilis est, ut sicut a vita sua, ita et recto et virtute quotidie decidat et peccet: nos ergo valde egemus tua misericordia, cum tu non egens nostra miseria; valet multum ad impetrandam misericordiam, et petentis infirmitas, et ejus a quo postulatur celebrata facultas. Sic Psaltes ait Psal. 102. 13. *Quomodo miseretur pater filiorum, misertus est Dominus timentibus se: quoniam ipse cognovit figmentum nostrum. Recordatus est quoniam pulvis sumus.* Ita Maldon.

4. Audi nunc orationem mortuorum Israel,] scilicet Abrahæ, Isaac, Jacob, et aliorum sanctorum Patriarcharum, qui dum viverent orabant, et jam mortui in limbo orant pro suis posteris. Ita Hugo et Lyranus. Sic enim Judas Machabæus vidit Jeremiam jam defunctum orantem pro populi salute, 2. Machab. 15. 14. Verum quia hos mortuos, vocat peccatores, dum filios eorum vocat filios τῶν ἁμαρτανόντων, id est peccatorum; hinc melius per mortuos accipias eos, qui recenter et proxime erant vita functi: qui licet peccassent, tamen pœnitentes decesserant, ideoque in limbo, æque ac in vita et morte, orabant pro filiorum libertate. Hinc patet animam manere post mortem, esseque immortalem, ait Theodor. Potest tertio, cum Maldon. sic explicari: *Orationem mortuorum*, id est nostram, qui ita afflicti sumus ut nihil a mortuis differre videamur, uti ait v. 11. *Et*, id est idcirco, *agglutinata sunt*, id est tenaciter adhærent, *nobis mala*.

5. Memento manus tuæ,] id est potentiæ tuæ, quam sæpe pro populo tuo exeruisti, et toti mundo ostendisti, q. d. Ne consideres quid nos mereamur, sed quid deceat solitam tuam potentiam, opitulationem et gloriam.

7. Dedisti timorem tuum in cordibus nostris.] Id est terrefecisti nos multis cladibus et ærumnis affligens, ut disceremus te timere et revereri.

Convertimur.] Græce ἀπεστράφημεν, *aversati sumus* peccata patrum. Ita Theodor. Aliter Vatabl. Convertimur, ait, ad cor, id est mente revolvimus, recordamur peccata patrum nostrorum, ob quæ puniti sunt. Aliter quoque Maldon. *Redieramus*, inquit, *ad ingenium* (et ad) *omnem iniquitatem patrum nostrorum*. Sed primus sensus est plausissimus, eumque exposcit nostra Vulgata editio Latina.

8. In peccatum.] Id est in pœnam et opprobrium peccati, ut ab omnibus vocemur magni peccatores, quod ob peccata tantas ærumnas patiamur. Ita Hugo et Lyran. Aliter Dionys. *in peccatum*, inquit, id est in peccati, verbi gratia, idololatriæ, occasiones, quas habemus in assidua cum Chaldæis idololatris conversatione. Tertio, græce est ὄφλησις, id est debitum, quod ærario debetur, q. d. Hic in captivitate oneramur tributis, et consequenter debitis et ære alieno. Ita Vatabl.

9. Audi, Israel.] Hic finitur oratio, et incipit secunda libri pars, scilicet admonitio ad pœnitentiam et prudentiam, id est ad legem Dei resumendam et observandam; hujus enim neglectu inciderant in captivitatis ærumnas. Est hic ergo apostrophe pathetica ad populum cum emphatica oratione.

10. et 11. Quid est? q. d. Cogita quæ sit causa tanti mali, tam longi exsilii tui; nam inveterasti, id est consenuisti, in terra aliena,] in Chaldæa.

11. Coinquinatus es cum mortuis,] q. d. In Babylone versaris velut in sepulcro, quasi cum mortuis jam esses mortuus, ita sordes, ita squales. Patet ex sequentibus. Mortui enim sive cadavera sunt coinquinata tum naturaliter, tum moraliter ex lege veteri.

Deputatus es cum descendentibus in infernum.] *Infernus* hic significat statum mortuorum; nam corpus descendebat sub terram ad sepulcrum, anima ad infernum. Ita Theodor. Solent Hebræi valde ærumnosos ac squalidos comparare mortuis. Sic enim ait David Psalm. 27. 1. *Nequando taceas a me, et assimilabor descendentibus in lacum*; et Psal. 87. v. 5. *Æstimatus sum cum descendentibus in lacum: factus sum sicut homo sine adjutorio, inter mortuos liber.*

Aliter Hugo et Lyranus, q. d. *Coinquinatus es cum mortuis*, scilicet spiritualiter, id est cum peccatoribus, puta Chaldæis, quorum vitiis contaminatus, instar eorum addictus es inferno. Hic sensus magis est mysticus quam litteralis; quem secutus S. Bernardus serm. 83. in Cantic. docet, quomodo anima quantumcumque vitiis corrupta, per amorem possit redire ad nuptias, et ad thalamum sponsi, puta Dei et Christi: *Docuimus*, inquit, *omnem animam, licet oneratam vitiis, peccatis irretitam, captam illecebris, exsilio captivam, corpore carceratam, luto hærentem, infixam limo, affixam membris, confixam curis, distentam negotiis, contractam timoribus, afflictam doloribus, erroribus vagam, sollicitudinibus anxiam, suspicionibus inquietam, et postremo advenam in terra inimicorum juxta Prophetæ vocem, coinquinatam cum mortuis, deputatam cum his qui in inferno sunt: licet, inquam sic damnatam, et sic desperatam; docuimus tamen hanc in se posse advertere non modo unde respirare in spem veniæ, in spem misericordiæ queat, sed etiam unde audeat aspirare ad nuptias Verbi, cum Deo inire fœdus societatis non trepidet, suave jugum amoris cum rege ducere Angelorum non vereatur, etc.* Exempla sunt in Vita S. Magdalenæ, S. Mariæ Ægyptiacæ, S.

Pelagiæ pœnitentis, etc. quas Deus ex omno libidinum ereptas sibi despoodit, atque ex fœminis et sirenibus Aogelos terrestres effecit.

12. DERELIQUISTI FONTEM SAPIENTIÆ,] scilicet Doum Eccli. c. I. v. 1. dum ejus rivum, scilicet legem, reliquisti. Est anthypophora sive subjectio, qua præcedenti interregatieni respondet, causamque tantæ cladis et captivitatis assignat, eamdem scilicet quam assignavit magister ejus Jeremias cap. 2. 13. dicens: *Duo enim mala fecit populus meus: Me dereliquerunt fontem oquæ vivæ. et foderuat sibi cisternas, cisternos dissipatas, quæ continere non valent aquas.* Sapieutiam euim vocat aquam vivam; nam apud Deum est fons vitæ, Psal. 35. v. 10.

13. IN PACE SEMPITERNA.] Ita legendum cum Romania, Græcis, Hugone et aliis, non *in pace super terram*, uti passim legitur. Porre pax Hebræis est prosperitas, ot rerum omuium affluentia et felicitas. Unde Psaltes Psal. 121. v. 7. cum dixisset: *Fiat pax in virtute tua;* explicans subjecit: *Et abundantia in turribus tuis.* Porro pax et felicitas plena esse nequit, nisi semper duret, sitque æterna. Hinc vir sapieus dixit: *Abeque æternitate divinæ rationes quietem non haberent*, multo minus humanæ et angelicæ. Unde idem: *Abeque æternitate*, ait, *æviternitas non esset, et obsque æviternitate nulla creatura quietem haberet*, præsertim rationalis quæ æterna æternitati creata et destinata est. Quocirca S. Bernard. *Ut mens*, ait, *quieta sit, in æternitate figenda est.* Et S. August. explicans illud Psalm. 4. *In pace in idipsum dormiam et requiescam*, ait: *Singulares ergo et simplices, id est secreti a multitudine ac turba nascentium rerum ac morientium, amatores æternitatis et unitatis esse debemus, si uni Deo et Domino nostro cupimus inhærere.* Idem in Sententiis: *Non potest quisquam froudari delectationibus suis, cui Christus est gaudium. Æterna enim exsultotio est quæ bono lætotur æterno.*

14. DISCE, tuo flagello et verbere, UBI SIT PRUDENTIA,] perinde ac si quis ægroto ob crapulam diceret: Disce ubi sit temperantia, ut discas ubi sit sanitas; aut puero ob petulantiam castigato diceret: Disce quid sit esse potulantem, disce quid sit modestia, ut scias ubi sit libertas. et a plagis immunitas.

UBI SIT VIRTUS.] Græce ἰσχύς, id est fortitudo ad resistendum hostibus, ait Theodor. et Hugo: non ergo loquitur de virtuto morali, ut vult Lyranus.

UBI SIT INTELLECTUS, id est, rerum agendarum intelligentia. Nota: Sapientiam practicam Baruch nunc vecat prudentiam, nunc intellectum. Vecatur sapientia, quia est sapida scientia, sive cognitio cenjuncta cum sapere, gustu, affectu et amore rerum cognitarum. Vocatur prudentia, quia vere prudentis est ita sapere, scilicet timere et amare Deum ac cœlestia, non caduca. Vocatur intellectus, quia facit fidelem vere iutolligentem, et æstimantem res ut in se sunt, nimirum parvas ut parvas, temporales ut temporales, magnas ut magnas, æternas ut æternas. Sic Lucæ 1. 17. hæc sapientia vocatur prudentia justorum: *Ut convertat* (Joannes Baptista, ait Gabriel) *cordo potrum in filios, et incredulos ad prudentiom justorum, parare Domino plebem perfectam.* Eadem Sap. 10. vers. 10. vocatur scientia sancterum; *Dedit*, ait, *illi* (Jacobo) *scientiam sancterum*. Sic in Proverbiis et alibi Sapiens sapientiam banc sive Ethicam sanctorum, cepiæ causa, vocat nunc sapientiam, nunc scientiam, nunc prudentiam, nunc intellectum, nunc doctrinam, nunc disciplinam, nunc discretionem, nunc eruditienem. Hæc enim omnia idem sunt, et eamdem rem denotant, et tantum distinguuntur connotato, sive etymo, et etymi propria significatione, ut patet cuique illud intuenti. Dicitur enim scientia, quia facit hominem scientem; dicitur discretio, quia discernit inter bonum et malum; dicitur doctrina, quia docot viam virtutis et salutis; dicitur disciplina, quia discenda est, decetque fidelem discipulum, etc.

UT SCIAS SIMUL UBI SIT LONGITURNITAS VITÆ.] Græce: ποῦ ἐστιν μακροβίωσις καὶ ζωή, *ubi sit longævitas et vita*, aut potius *victus* et alimonia qua vitam sustinemus. Sic enim magis ζωή, id est victus, distinguitur a μακροβιώσει, id est a longævitate.

UBI SIT LUMEN OCULORUM.] quod oculos mentis illumioat; *lex enim est lux*, Proverb. 6. 23. Secuodo, ut Maldon. lumen oculorum res presperas, sicut tenebræ adversas, significat.

Nota hic sex effectus sapientiæ, sive obedientiæ legis divinæ. Primus est, vers. 13. pax sempiterna; secundus, vers. 13. est prudentia et virtus; tertius, est intellectus; quartus, est longævitas; quintus, ost victus et rerum copia; sextus. est lumen oculorum. Undo Sap. 6. 21. dicitur: *Concupiscentia sapientiæ deducit ad regnum perpetuum. Si ergo delectomini sedibus et sceptris, o reges populi, diligite sopientiam, ut in perpetuum regnetis*; et vers. 26. *Multitudo sapientium sanitas est orbis terrarum: et rex sapiens stabilimentum populi est*; et cap. 7. 8. *Præposui illam* (sapientiam) *regnis et sedibus, et divitios nihil esse duxi in comparatione illius. Venerunt outem mihi omnia bona pariter cum illo. Infinitus enim thesaurus est hominibus*; et vers. 25. *Vopor est virtutis Dei, et emanatio quædam cloritatis omnipotentis Dei sincero; candor est enim lucis æternæ, et speculum sine maculo. Et cum sit uno, omnio potest, et omnia innovat, omicos Dei et Prophetas constituit. Neminem enim diligit Deus, nisi eum, qui cum sopientia inhabitat. Est enim hæc speciosior sole*; et cap. 8. 1. *Attingit a fine usque ad finem fortiter, et disponit omnia suaviter. Hanc amavi, et quæsivi sponsom mihi assumere. Et si divitiæ appetuntur, quid sapientia locupletius? sobrietatem et prudentiam docet, et justitiom, et virtutem. Si multitudinem scientiæ desiderat quis, scit præterita, et de futuris æstimat. Habebo propter hanc claritatem od turbas, etc. immortalitatem et memoriam æternam: disponam populos, timebunt me audientes reges horrendi.* Unde cap. 9. toto affectu pro ea obsecrat dicens: *Tu elegisti me regem populo tuo: mitte illam* (sapientiam) *de cælis sanctis tuis, ut mecum sit et mecum laboret, ut sciam quid acceptum sit apud te.*

Miros vero effectus et exempla sapientiæ recenset cap. 10. Primo, Adami vers. 1. *Hæc* (sapientia) inquit, *illum, qui primus formatus est, etc. custodivit, et eduxit illum a delicto suo*; secunde, a contrario Caini vers. 3. *Ab hac ut recessit injustus* (Cain) *in ira sua, per iram homicidii fraterni deperiit*; tertio. Noe v. 4. *Cum aqua deleret terram, sanavit iterum sapientia, per contemptibile lignum justum gubernans*; quarto Abrahæ vers. 5. *Hæc scivit justum* (Abraham) *et conservavit sine querela Deo, et in filii misericordia fortem*

custodivit, quia scilicet effecit, ut Abraham fortiter vinceret amorem et misericordiam filii sui Isaaci, quando Deo jubente eum immolare voluit; quinto, Lot v. 6. *Hæc justum a pereuntibus impiis* (Sodomitis) *liberavit fugientem, descendente igne in Pentapolim*; sexto, Jacobi versu 10. *Hæc profugum* (Jacobum) *iræ fratris* (Esau) *justum deduxit per vias rectas, et ostendit illi regnum Dei* (in Bethel, Genes. 28 v. 12) *et dedit illi scientiam sanctorum: honestavit illum in laboribus, et complevit labores illius. In fraude circumvenientium* (Labani et filiorum ejus) *illum affuit illi*; septimo, Josephi v. 13. *Hæc venditum justum non dereliquit, sed a peccatoribus liberavit eum: descenditque cum illo in foveam, et in vinculis non dereliquit eum, donec afferret illi sceptrum regni*: octavo, Hebræorum v. 15. *Hæc populum liberavit a nationibus* (Ægyptiis) *quæ illum deprimebant. Intravit in animam servi Dei* (Mosis) *et stetit contra reges horrendos in portentis et signis. Et reddidit justis mercedem laborum* (spoliando Ægyptum) *et deduxit illos in via mirabili: et fuit illis in velamento diei, et in luce stellarum per noctem: transtulit illos per mare rubrum, etc.*

Vis exempla Christianorum? Alphonsus Aragon. rex potentissimus, teste Panorm. l. 3. de gestis ejusdem, rogatus quomodo tot partis regnis opibusque privari, et ad paupertatem redigi posset? respondit: *Si venderetur sapientia: illam enim omnibus opibus præferrem et emerem.* Vere enim *nescit homo pretium ejus*, ut ait Job, *nec invenitur in terra suaviter viventium.* Idem sciscitanti quo nomine sapientiam decorandam censeret? dixit: *Eam ego existimo Dei filiam ac solam rerum omnium esse immortalem, solique homini inter animantia datam.*

Constantinus Imperat. orat. ad cœtum Sanct. cap. 25. *Hæc*, ait, *cœlestis plane et divina sapientia est, ut pati malimus injuriam quam facere, et damnum potius accipere quam inferre parati simus.* Ita enim vincimus hostes omnes, et pacem cum Deo et hominibus, atque gaudium animi conservamus, uti nos docuit Christus et Apostoli, tam exemplo quam verbo.

Vis Gentilium? Cicero in libro de Finibus docet sapientiam esse hominis custodem et procreatricem. Alius *sapientes* vocabat *Prometheos. Ignis enim Promethei doctrina est, qua remota ex homine truncus; et addita, a trunco redditur homo.* Lucret. l. 2.

Nil dulcius est, bene quam munita tenere
Edita, doctrina sapientum, templa serena:
Despicere unde queas alios, passimque videre
Errare, atque viam palantes quærere vitæ.

Juvenalis: *Nullum numen abest, si sit prudentia.* Alius: *Una est recte gubernandi ars, sine qua nec regere quis potest, nec regi prudentia.*

Regina Saba venit a finibus terræ audire sapientiam Salomonis, eaque audita dixit: *Beati viri tui qui stant coram te semper, et audiunt sapientiam tuam. Sit Dominus Deus tuus benedictus, cui complacuisti, et posuit te super thronum Israel, eo quod dilexerit Dominus Israel in sempiternum*, 3. Reg. 10. 8.

Porro sapientiam hanc non esse inanem speculationem, sed in timore Dei et custodia legum ejus consistere, docet Psaltes Psal. 110. 10. *Initium sapientiæ timor Domini*, et Job cap. 28. vers. 28. *Timor Domini ipsa est sapientia*: et Eccli. c. 1. 20. *Plenitudo sapientiæ est timere Deum*; et Eccles. c. 12. 13. *Deum time, et mandata ejus observa: hoc est enim omnis homo. Si hoc est omnis homo*, ergo, inquit S. Bernardus, *absque hoc nihil est homo*: nec homo est, sed aut saxum, aut bestia. Et Moses Deuteron. 4. vers. 6. *Hæc est vestra sapientia et intellectus coram populis, ut audientes dicant: En populus sapiens et intelligens, gens magna. Nec est alia natio tam grandis, quæ habeat deos appropinquantes sibi, sicut Deus noster adest cunctis obsecrationibus nostris.* Denique Sapient. cap. 6. 18. *Initium enim illius* (sapientiæ) *verissima est disciplinæ concupiscentia. Cura ergo disciplinæ dilectio est: et dilectio, custodia legum illius est: custoditio autem legum, consummatio incorruptionis est: incorruptio autem facit esse proximum Deo.*

15. Quis invenit locum ejus?] scilicet sapientiæ seu disciplinæ: patet ex anteced. et seq. Docet veram sapientiam quæ homines beat, nulla arte aut ingenio inveniri, nulla potentia acquiri posse, sed in Deo quasi in suo fonte quærendam esse, ab eoque postulandam. Simili modo, ait Job c. 38. 36. *Quis posuit in visceribus hominis sapientiam? vel quis dedit gallo* (hebr. לשכוי *lassecui*, quod Arias vertit, *contemplationi*; alii *intellectui*) *intelligentiam.* Et Jacobus 1. 5. *Si quis indiget sapientia, postulet a Deo, qui dat omnibus affluenter.*

16 Ubi sunt principes,] q. d. Quid contulit principibus principatus, pompa et gloria? utique parum vanitatis, sed nihil veritatis: hæc enim eis sapientiam conferre non potuerunt.

17. Qui in avibus cœli ludunt.] Græce ἐμπαίζοντες, id est *illudunt*, dum eas cantu, esca aut reti decipiunt capiunt, et postea eis ad cantum et recreationem abutuntur. Unde Vatabl. vertit: *Qui aves cœli ludos faciunt.* Secundo, recte Noster Vincentius regius Evangelic. dilucidat. l. 4. 15. Ludere, ait, est quasi ludendo aliquid facere, id est sine difficultate, ut Prov. 8. 30 *Cum eo eram cuncta componens, ludens coram eo omni tempore, ludens in orbe terrarum.* Ergo *ludere in avibus cœli*, est adeo potentem ac imperiosum esse, ut videatur quis non modo in bestias, sed et in aves cœli pro arbitratu dominari; unde Nabuchodonosor dicitur imperasse avibus cœli, Daniel. 4. 18.

18. Qui argentum fabricant.] Argentum, inquit Maldon. fabricare, est non modo argentum conflare, sed etiam quibusvis modis et artibus corradere, et varias rationes excogitare inveniendæ pecuniæ, ita ut eam excudere quodammodo videantur. Proprie argentum fabricant, qui e suis venis et mineralibus illud liquando et conflando efformant, efformatumque recondunt: quod est regum et principum.

Nec est inventio operum illorum.] supple, numeri aut termini, non est invenire numerum aut terminum excellentium operum illorum. Aliter Maldon. et Vincent. Regius, q. d. Nihil lucri percipiunt ex operibus suis; εὕρημα enim aut εὕρεσις aut ἐξεύρεσις, id est inventio, lucrum et emolumentum significat; quia quod invenimus in lucro ponimus, ut Eccli. 20. v. 9. *Est inventio in detrimentum*, id est lucrum damnosum; et c. 29. 4. *Multi quasi inventionem*, id est quasi lucrum, *æstimaverunt fœnus*; et v. 7. *Computabit illud quasi inventionem*, id est, in lucris ponet. Tertio, alii, q. d. Non est invenire, id est comprehendere opera illo-

rum. Quarto, alii, q. d. Opera eorum pereunt, ita ut non inveniantur amplius. Quinto, alii, q. d. *Non est inventio*, id est nullus est finis operum illorum; scilicet congerendi auri et opum. Tertius sensus et prioius sunt planissimi, aptequo respondent ei quod præcessit, *Non est finis acquisitionis illorum*, q. d. Quid prodest principibus, quod non solum hominibus, sed et bestiis dominentur? quod in avibus cœli laudant? etc. cum sapientia careant, nec eam consequi possint; ibi enim eam quærunt ubi non est. Est enim non in auro et pompa, sed in Deo quasi in suo fonte quærenda, et ab eo postulanda: ideo principes olim famosi exterminati sunt, et ad inferos descenderunt.

19. Ad inferos descenderunt.] Talis fuit Balthasar rex Chald. potentissimus, cujus miserabilem casum et descensum instar Luciferi describit Isaias c. 14. 4 et seq. et Daniel. c. 5. Item rex Tyri, cujus casum describit Ezechiel c. 28. et Pharao, cujus demersionem in mare et abyssum describit Moses Exodi 14 et alter Pharao, cujus stragem describit Ezech. c. 29.

20. Juvenes,] q. d. Qui loco patrum surrexerunt juvenes, lucem hujus vitæ aspexerunt, acres et solertes vixerunt, vel etiamnum vivunt in terra, sed viam sapientiæ, æque ut parentes, ignorarunt, q. d. Nati sunt juvenes qui illis succederent, et opes omnes quas collegerant dilapidarent. Ita Vatablus et Maldon.

22. Non est audita in terra Chanaan.] Nota: Chananæi, scilicet Phœnices, uti Tyrii, nauticæ et mercaturæ erant addicti, ejusque scientissimi: hinc et primi inter Gentiles litteras invenerunt. Audi Euseb. l. 1. Præpar. 7. *Jaotus*, ait, *Phœnix primus elementa litterarum conscripsit, primus naves construxit, primiqus Phœnices herborum vires ad medicinam invenerunt*: et Lucan. l. 3.

Phœnices primi (famæ si creditur) ausi
Mansuram rudibus vocem formare figuris.

In Theman.] Erat metropolis Idumææ, ita dicta a Theman filio Eliphaz, filii Esau, Genes. 36. 11. et 15. Per Theman totam Idumæam intelligit. Est synecdoche, q. d. Esto Chananæi et Idumæi visi sint sapientissimi in re nautica, in mercimoniis, in parabolis et fabulis rerum naturalium; tamen veram sapientiam quæ animam sanctificat, et ad salutem se beatitudinem perducit, ignorarunt: licet enim S. Job ejusque amici eam cognoverint, tamen eam non a Chananæis vel Idumæis sed a Deo; non a terra, sed e cœlo acceperunt: illa enim *desursum est, descendens a Patre luminum*, Jacobi 1. 17.

Nota hic antiquitatem gymnasiorum et Academiarum. Nam tempore Mosis et Josue Cariatsepher, id est urbs litterarum, dicta est Academia Palestinæ, Josue 15. 15. Sic Theman fuit Academia Idumææ, Thecua Chananææ; unde vocatur mater in Israel, 2 Reg. 20. v. 19. et ex illa prodiit mulier illa sapiens Thecuitis, quæ Absalonem Davidi reconciliavit, 2. Reg. 14. 2. Sic Ægypti Academiæ erant Memphis, Heliopolis, Alexandria; uti Helladis Athenæ. Vide Middendorpium l. de Academiis.

23. Filii quoque Agar,] qui quasi filii Abrahæ sapientiam venditabant, sed mundanam: erant enim negotiatores mercium, et mercandi ac fallandi subinde peritissimi.

Negotiatores terræ.] Corrige cum Rom. et Græcis, *negotiatores Merrhæ*; nomen est loci: fertu Merrha est Maara Sidoniorum, de qua Josue 13. 4. hi enim præcipui erant mercatores, a quibus Tyrii sunt orti.

Fabulatores,] qui fabulas, uti metamorphoses Jovis, hominum, animalium narrant; vel, ut Theodor. qui per se symbola et parabolas ana tradunt: sic enim Æsopus per fabulas mores hominum informavit. Sic μυθολόγοι sive fabularum scriptores, vel interpretes olim Philosophi, imo theologi habebantur, a quibus nata est Theologia μυθικὴ, id est, fabulosa, de qua Fulgent. librum scripsit, ejusque meminit S. August. l. 6. de Civitat. c. 5. et Euseb. l. 3. de Præpar c. 2. q. d. *Narraverunt mihi iniqui fabulationes; sed non ut lex tua*, Psal. 118. 85.

Exquisitores prudentiæ et intelligentiæ,] naturalis et mundanæ, supple, exstitarunt, fueruntque celebres et famosi: sed tamen viam veræ et divinæ sapientiæ nescierunt.

24. O Israel.] Postquam ostendit sapientiam non fuisse inventam in Chanaan, nec in Theman, nec apud alios Gentiles; nunc convertit sermonem ad Israelitas, ut eos doceat quantas Deo gratias agere debeant, quod ipsi soli ex omnibus gentibus hanc sapientiam per Dei legem et Prophetas adepti sunt, quemqua eam excolere, et juxta eam vivere et conversari debeant.

Quam magna est domus Dei.] Per domum Dei non intelligit templum Hierosolymitanum, ut vult Hugo; non etiam cœlum tantum, ut vult Lyran. nec enim in templo aut cœlo fuerunt gigantes; templum etiam suum habuit finem, quorum utrumque hic de domo Dei negatur. Domus ergo Dei hic est totus mundus. Ita S. Ambrosius l. 6. Hexaem. 3. et alii: nam, ut ait Diogenes apud Plutarch. in fine l. de Tranquillitate animi: *Mundus est fanum quoddam sanctissimum et Deo dignum*. Et Thales Milesius rogatus: *Quid omnium esset pulcherrimum?* respondit, *Mundus: est enim opus Dei, quo nihil est pulchrius*. Ita Laert. l. 1. q. d. Sapientia nec visa est in Chanaan, nec in Theman, quæ regiones hominibus visæ sunt sapientissimæ nec usquam in toto mundo, qui domus est Dei, reperitur: imo nec apud gigantes bellicosissimos, nec in cœlo, nec ultra mare, ut sequitur v. 26. 29. 30. sed tantum apud Deum mundi opificem, et doctorem ac doctorem, ut dicitur v. 32. Deus enim est sapientia increata, qui terram, animalia et stellas creavit, et creata gubernat in sapientia, ut dicitur v. 33. et 34. quique hanc sapientiam in parvo mundi angulo collocavit, cum eam solis pene Judæis olim communicavit: nunc vero per Christum omnibus gentibus eamdem communicat, et per totum mundum dispergit, ut dicitur v. 37. et 38.

Hinc secundo, tacite hic insinuat Propheta locum, fontem et iter sapientiæ esse, si ascendas a mundo qui domus est Dei, ad Deum ipsum, id est si ascendas a creaturis ad creatorem. Datur enim sapientia illis qui Deum totius mundi, qui nobis immensus videtur, quasi domus suæ præsidem et patremfamilias agnoscunt et colunt; quique Dei magnitudinem et pulchritudinem metiuntur ex magnitudine et pulchritudine mundi, et maxime cœli, ubi thronus est gloriæ Dei, et hæreditas sapientum Sanctorum ejus; eorum, inquam, qui non in terra raptant, sed super solam in cœlo cum

Deo et Angelis versantur, terram exilem despiciunt et cœlum immensum afficiunt. Sapienter Demonax, cum quidam exquirerent, an mundus esset animatus? et rursus, an globosus? *Vos*, inquit, *de mundo solliciti estis, at vestrum ipsorum immunditiem non curatis.* Ita refert Anton. in Melissa part. 2. serm. 77. Et S. August. in Sententiis n. 73. *Mirabilis*, ait, *est fabrica mundi, sed mirabilior fabricator. Et male occupatur creatis, quia creatore discedit; cui si inhæserit, inferiora calcabit, ea, quod dilexerit contra naturam, convertentur in pœnam.*

25. Magnus est, et non habet finem,] q. d. Locus possessionis Dei, de quo præcessit, immensus est, nec habet terminum. Dices: Quomodo mundus dici potest immensus, cum sit creatus et finitus? Resp. Theodor. Baruch loqui de loco non materiali, sed spirituali Sanctorum, qui est ipse Deus: non enim, inquit, loquitur de finita aliqua possessione, sed de infiniti boni possessione, quæ est ipse Deus. Huc accedit noster Christoph. Gillius lib. 2. tract. 9. de Immensitate Dei c. 16. ubi domum hanc, et locum Dei interpretatur immensitatem et ubiquitatem Dei: locus enim quasi Dei est ubique. Hinc sicut Deus est immensus, ita et locus ejus est immensus: nam supra cœlos per immensa illa vacui spatia porrigit se Dei immensa substantia. Verum hic locus Dei potius symbolicus est, quam proprius et litteralis; litteralis enim est mundus: hic enim est *locus possessionis ejus*, ipsaque possessio Dei; unde sequitur: *Ibi fuerunt gigantes*: hi enim fuerunt in mundo, non in Deo, nec in spatiis vacuis supra cœlum.

Fateor tamen, Baruch ad hunc locum Dei symbolicum quoque respicere: ex mundo enim quasi loco creato Dei vastissimo, colligit Dei creatoris et possessoris mundi vastitatem et immensitatem. Unde S. August. l. 3. contra Maxim. cap. ult. hinc colligit contra Arianos, Filium Dei esse immensum; est enim argumentum petitum ab analogia et proportione, q. d. Si mundus est tantus, et pene immensus, quanto quamque immensus debet esse ipse mundi creator et Dominus?

Mundus ergo vocatur immensus, quia maximus est et capacissimus per hyperbolem.

Pro quo nota: Terræ et maris ingens vastitas patet ex tot regnis et insulis in tabulis geographicis, et ex eo quod docent Mathematici, ambitum sive circulum terræ sub Æquatore, ubi maximus est, esse 22500. milliarium.

Cœli vero quanta sit amplitudo, liquet primo, ex eo quod, ut et Alphraganus et communiter Astronomi docent, stella quævis fixa sextæ et infimæ magnitudinis (distinguunt enim eas in sex magnitudinum differentias) totam terræ magnitudinem contineat decies et octies; primæ vero et summæ magnitudinis eamdem contineat centies et septies.

Secundo, ex eo quod globus terræ respectu firmamenti, sit instar puncti. Quocirca Diogenes dicebat, *cœlum esse sphæram volubilem et tectum immensum.*

Tertio, ex eo quod convexum firmamenti continent in suo gyro milliones mille et septemdecim cum dimidio. Unde sequitur, quod punctum quodlibet in Æquatore positum, sive stella quælibet in æquinoctiali, conficiat suo motu et circulatione singulis horis milliaria duodragies bis millena millia, 398. millia et 437. hoc est milliones 42. et insuper tertiam partem millionis, hoc est tantum quantum eques 40. milliaria quotidie conficiens, posset 2904. annis conficere. Una ergo hora quælibet stella sub æquinoctiali conficit bis millies ambitum terræ: sol vero una hora percurrit unum millionem et centum quadraginta millia milliarium, hoc est terræ ambitum quinquagies.

Quarto, ex eo quod sol quatuor millionibus milliarium distet a terra, ita ut si e terra recte ascenderes ad solem, deberes conficere quadragies centena millia milliarium: millio enim sunt decies centena millia. Firmamentum vero distat a terra 80. millionibus milliarium cum medio; ita ut si a terra ascenderes ad concavum firmamenti, deberes conficere 80. milliones cum medio. Jam vero eadem est distantia a concavo firmamenti ad ejus convexum: spissitudo enim firmamenti est 80. millionum. Unde sequitur, quod, si lapis molaris a convexo firmamenti caderet, opus ei esset 92. annis ut terram attingeret, etiamsi singulis horis caderet ad 200. milliaria: nec enim amplius posset.

Quinto, ex eo quod totus mundus intra concavum firmamenti contentus, si conferatur ad globum e terra et aqua conflatum, eamdem proportionem habeet, quam ad unum vel unitatem habent myriadum 11. millia et 623. myriades. Myriadem voco mille milliones, millio sunt decies centena millia, ut dixi. Quocirca Ptolemæus Mathematicorum princeps, qui floruit sub Adriano Imper. anno Domini 130. lib. 1. Almagesti cap. 6. docet terram esse punctum respectu firmamenti, sive cœli stellati, idque tribus rationibus Mathematicis evidenter demonstrat. Prima est, quod si terra esset alicujus quantitatis respectu firmamenti, non contingeret medietatem cœli videri. Rursum, oculus existens in centro terræ, videret medietatem cœli: sed idem existens in superficie terræ videt eamdem medietatem: ergo insensibilis est quantitas terræ quæ est a superficie ad centrum, et per consequens quotitas totius terræ insensibilis est respectu firmamenti. Secunda, cernimus quotidie extremas umbras gnomonum in horologiis, aliorumque corporum ita uniformiter et regulariter incedere, motuique solis conformari, ac si in centro terræ extremitates gnomonum illorum, sive corporum essent collocatæ. Ergo gnomon seu stylus quicumque in superficie terræ positus, non discrepat a centro mundi sensibiliter: quia sol et circa mundi centrum, et circa hujusmodi stylum uniformi motu incedit; hoc enim fieri non posset, si notabiliter stylus a centro mundi distaret. Tertio, in omnibus terræ partibus, sive climatibus, eodem tempore a variis Astronomis magnitudo et distantia unius ejusdemque stellæ, v. g. Martis, eadem semper est deprehensa. Ergo nullus terræ locus ab alio, respectu unius ejusdemque puncti cœlestis, differt sensibiliter. Rursum, eædem stellæ non majores, sed æquales apparent juxta horizontem positæ, ubi dimidium terræ inter oculum et stellam interjicitur, ac positæ in medio cœli, ubi nil terræ interjicitur. Signum ergo est terram nihil hic augere, et esse insensibilem.

Sexto, ex eo quod multo minor sit proportio totius mundi intra concavum firmamenti contenti, ad complexum cœli empyrei, quam sit globi terræ et aquæ ad firmamentum.

Septimo, quia ex dictis sequitur, quod si bis mille annis viveres, et quotidie directe in altum ascenderes centum milliaria, idque continuo, post bis mille annos necdum pervenires ad concavum firmamenti. Rursum post alios bis mille annos recta ascendens et conficiens quotidie centum milliaria, non pervenires a concavo firmamenti ad ejusdem convexum: inde vero ad empyreum longe major est distantia.

Hæc et plura docet P. Christoph. Clavius in Sphæra ex communi Mathematicorum sententia, quibus uti et aliis in sua arte credendum est. Ite, nunc mortales, ambite prædia, domos, villas, regna, et punctum hoc in infinita puncta discerpite. Nimirum hoc puncto luditis cœlum: hoc instanti a vobis luditur Æternitas. Sapientius Cicero. *Quid ei potest videri magnum in rebus humanis, cui æternitas omnis, totiusque mundi nota sit magnitudo?* Idem in Somnio Scipionis: *Ipsa terra ita mihi parva visa est, ut me imperii nostri, quo quasi punctum ejus attingimus, pœniteret: quam cum magis intuerer: quæso, inquit Africanus, quousque humi defixa tua mens erit? nonne aspicis quæ in templa veneris.* Et inferius: *Sentio, inquit, te sedem etiam nunc hominum contemplari, ac domum: quæ si tibi parva, ut est, ita videtur, hæc cœlestia semper spectato, illa humana contemnito.* Hinc Horatius docet in rebus humanis nil esse admirandum, quia nil magnum:

Nil admirari, prope res est una, Numici,
Solaque, quæ possit facere et servare beatum.

Et Ptolemæus, ut habetur in Præfat. Almagesti, dictitabat non esse mirandum si regna ab uno in alium transferantur: *Ille*, inquit, *inter homines altior est mundo, qui non curat in cujus manu sit mundus.* Quocirca Plotinus lib. 3. a viro probo et sapiente exigit oblivionem rerum inferiorum et terrenarum, ut dumtaxat memor sit altissimarum et divinarum.

Præclare Seneca lib. 1. Natur. quæst in proœmio: *Punctum est*, inquit, *in quo navigatis, in quo bellatis, in quo regna disponitis: sursum ingentia spatia sunt.* Item: *Hoc est punctum quod inter gentes ferro et igni dividitur: o quam ridiculi sunt hominum termini!* Deinde cum formicis homines conferens: *Cum te, ait, in illa vere magna sustuleris, quoties videbis exercitus subrectis ire vexillis, dices: It nigrum campis agmen. Formicarum iste discursus est, in angusto laborantium.* Boetius vero lib. 2. de Consolatione, *terram* non solum punctum, sed *punctum puncti* appellat. Terra enim tota punctum est respectu cœli: hujus terræ quam exigua portio est illa quam possidemus! sane ex puncto punctum decerpimus et occupamus. *In hoc ergo*, inquit, *minimo quodam puncti puncto conclusi, de pervulganda fama, de proferendo nomine cogitatis?* Tam parvus est vicus orbis terrarum, si cœlo conferatur.

Quare merito S. Ludovicus Episcop. Tolosanus, Caroli Siciliæ regis filius, regnum terrenum vocabat splendidam servitutem: *Si domum*, inquit, *ac paternum regnum contemplor, parvum id est, contemplanti ingentia illa spatia quæ sursum sunt; in quorum possessionem animus admittitur, si se homo erexerit super se.* Et S. Fulgent. visa Romana magnificentia: *Quam speciosa*, inquit, *est Jerusalem cœlestis, si ita fulget Roma terrestris: et si in hoc sæculo datur tanti honoris dignitas diligentibus vanitatem, quænam præstabitur Sanctis diligentibus veritatem?* Et Porphyrius Gazæ Episcop. videns Theodosii Imper. infantem cum tanta pompa baptizari: *Si ea*, inquit, *quæ paulo post evanescunt tantum gloriæ splendorem habent, quantum habitura sunt cœlestia, quæ parata sunt Sanctis et electis Dei?* Denique hinc S. Ambros. lib. 6. Hexam ostendit pauperem æque felicem esse ac divitem: Qui a ei, inquit, communis est hæc domus amplissima, scilicet mundus, et communis fax, scilicet sol, communes stellæ quasi tapetes, communis aer, communis aqua, etc.

27. Non nos elegit Dominus.] Deus enim non staturam, non robur, non numerum, sed mores eligit; imo in prima vocatione ad fidem et gratiam mores non eligit, sed eligendo eos facit et format bonos. Hoc est quod ait Moses Deuteron. 7. 6. *Te elegit Dominus, ut sis ei populus peculiaris de cunctis populis, qui sunt super terram. Non quia cunctas gentes numero vincebatis, vobis junctus est Dominus, et elegit vos, cum omnibus sitis populis pauciores.*

29. Quis ascendit,] q. d. Ab homine nusquam nec in cœlo, nec in terra inveniri potest sapientia, sed tantum apud Deum qui est fons et pelagus sapientiæ: cum ergo divina et cœlestis sit sapientia, nemo potest eam scire nisi Deo revelante: sicut ipse revelavit eam olim Judæis per Mosen et Prophetas, quibus proinde facilis et ad manum fuit hæc sapientia, ut dicitur Deuter. 30. 11. atque ut eamdem plenius et clarius doceret, ad nos tandem et carnem nostram descendit factus homo, ut ait v. ult.

Sic Poetæ fingunt Prometheum, cum lux orbi deesset, facem suam in cœlo accendisse, eaque orbi lumen, præbuisse. Per facem enim hanc et lumen, significarunt sapientiam a Deo in terras demissam, eam illuminasse, et docuisse viam salutis. Vide Job 28. 12. et seq.

30. Attulit illam super (id est potius quam) aurum electum.] Sapientia enim est margarita pretiosa, pro qua sapiens mercator mare transfretabit, ut eam sibi comparet, imo opes omniaque sua pro ea dabit: ipsa enim omne pretium superat, ut ait Job c. 28. 15. et Salomon Proverb. 3. 14.

31. Neque qui exquirat semitas ejus.] Græce est: *Non est qui animo comprehendat semitam ejus.*

32. Sed qui scit universa,] q. d. Solus Deus, qui est ipsa sapientia æterna et increata, eam invenit, et cui vult communicat. Nota: Deus ab æterno habuit innatam quasi sibi sapientiam increatam, tumque ex ea adinvenit et elicuit creatam dandam creaturis, de qua hic loquitur Baruch.

Præparavit, id est firmavit (hoc enim est hebr. כון *con*) terram,] ut durat æterno tempore, id est semper.

33. Qui emittit lumen, et vadit.] *Qui solem suum oriri facit super bonos et malos*, Matth. 5. 45.

Et obedit illi in tremore,] id est statim, celerrime et ad nutum, ac si summa humilitate et tremore Deum et Dominum suum agnosceret. Est catachresis poetica.

34. In custodiis suis,] in suis stationibus et locis a Deo designatis. Est metaphora ab excubiis militum: stellæ enim sunt militia cœli et milites Dei.

Et lætatæ sunt.] Id est fulserunt, vel prompte et alacriter Deo obedierunt, tam in lucendo quam

gyrando, quin et miraculose ad Dei nutum se sistendo vel lumen et iter reflectendo, uti contigit sub Josue.

35. Dixerunt,] non verbo, sed facto: est enim hic continua prosopopœia. Simili utitur Job cap. 38. 35. *Numquid mittes fulgura, et ibunt, et revertentia dicent tibi; Adsumus?*

36. Adversus eum.] Græce, προς αυτον, *ad eum*, id est, qui ei, scilicet Deo, comparetur.

37. Hic adinvenit.] Conclusio est totius discursus, scilicet Deum esse a quo sapientia petenda et requirenda sit.

Et tradidit illam Jacob puero suo,] scilicet cum Jacobæis dedit legem per Mosen in Sina, cumque eos docuit viam salutis per Isaiam aliosque Prophetas.

38. Post hæc in terris visus est,] scilicet in Sina, quando in nube apparens Hebræis dedit legem, et quando cum eis, præsertim cum Mose, per 40. annos in deserto est conversatus, colloquens cum eo familiariter, nunc in columna ignis et nubis, nunc in tabernaculo. Ita aliqui apud Lyran. Unde ex Græco verti potest, *hæc*, scilicet sapientia, vel via disciplinæ, id est lex Dei, *visa est in terris*, scilicet in monte Sina. Sed respondeo: *in terris visus est*, scilicet Deus, qui est ipsa sapientia, dum carnem induit, et cum hominibus per triginta tres annos conversatus est: *visus est*, id est nascetur et videbitur: *conversatus est*, id est conversabitur: loquitur enim prophetice. Ita Theodoretus, Hugo, Lyranus, Dionysius hic: item Tertull. lib. contra Praxeam cap. 6. Cyprian. lib. 2. contra Judæos cap. 5. Chrysostom. homil. 2. in Matth. Athanas. q. 36. ad Antioch. Euseb. lib. 7. Demonst. cap. 19. Ambros. lib. 1. de Fide 2. Hilar. l. 5. de Trinitate in fine, Nazianz. orat. 4. de Theologia, August. lib. 18. Civit. 33. Cyrill. lib. 10 contra Julian. Basil. lib. 4. contra Eunom. Bernard. serm. 13. in Cant. et alii, qui hinc contra Arianos docent Christum Filium Dei esse verum Deum, unumque cum Patre. Unde ait: *Post hæc*, id est, post legem veterem datam Israeli in Sina.

Ubi nota: in incarnatione tam arcta fuit unio Dei cum homine in Christo, ut viso hoc homine, puta Jesu, vere Deus videri diceretur, et hoc homine inter homines ambulante et conversante, vere Deus ipse ambulare et conversari cum hominibus dici posset; adeoque eumdem hominem digito demonstrantes, vere dicere possemus. Hic est Deus noster, ut ait hic Baruch. Per incarnationem enim deitas et humanitas ita unita sunt in una hypostasi, ut ipsæ idiomata et attributa mutuo sibi invicem communicarint, tamque dici possit quod Deus sit natus, visus, passus, crucifixus, mortuus; quam quod hic homo, puta Jesus, sit filius Dei, homousios Patri, æternus, immensus, etc. Vox enim *hic homo*, et vox *Deus*, in Christo unam eamdemque hypostasin significant, scilicet Verbi et Filii Dei, quæ utramque naturam, divinam scilicet et humanam, sustentavit, cui proinde omnia attributa et actiones, æque ac passiones tam humanitatis quam divinitatis competunt, vereque attribuuntur. Vide hic quanta sit concordia et paritas Prophetæ cum Evangelista S. Joanne: quod enim Propheta hic futurum prædicit: *Post hæc in terris visus est, et cum hominibus conversatus est*; hoc Evangelista factum narrat, aitque: *Verbum caro factum est, et habitavit in nobis: et vidimus gloriam ejus, gloriam quasi unigeniti a Patre.* Unde patet contra Judæos, Messiam vere esse Deum, non merum hominem.

Tertio, a Castro et Lyranus utrumque sensum jam datum conjungunt, q. d. Postquam Deus, id est Dei Filius, adinvenit ab æterno sapientiam et viam disciplinæ (est enim ipse Verbum, Sapientia et idea Patris æterni) in terris visus est; quia Filius Dei passim in veteri testamento Patribus apparuit, puta Angelus corpus humanum assumens, in eoque apparens gerebat personam Filii Dei quandoque incarnandi. Sic ergo Filius Dei visus est Jacobo patriarchæ, vel Jacobo, id est posteris Jacobi, scilicet Mosi et Hebræis præsertim cum in Sina eis dedit legem: de ea enim agit in anteced. et seqq. Deinde plane et perfecte in veritate, quæ veteri illo typo in Sina adumbrabatur, visus est corporaliter in terra, cum de Virgine natus cum hominibus conversatus est. Sed τo *post hæc*, scilicet postquam *adinvenit viam disciplinæ, et tradidit illam Jacob puero suo*, ut præcessit, priorem sensum excludit; et solum secundum sensum Patrum, qui de Christo est, patitur, eumque exposcit; alioqui Græcum μετα τουτο, id est *post hoc*, scilicet postquam adinvenit viam disciplinæ, utrumque sensum aliquatenus admittit, magis tamen secundum: τὸ enim *post hoc* totum versum præcedentem referre videtur, q. d. *Postquam adinvenit viam disciplinæ, et tradidit illam Jacob puero suo*, in terris visus est.

Pulchre S. Bernard. serm. 2. de cœna Domini: *Ut invisibilis*, inquit, *videretur a nobis, ut immortalis moreretur pro nobis, Verbum caro factum est, et habitavit in nobis. Habitavit hoc Verbum in nobis obumbratum carne, quam pro nobis assumpsit ex nobis, Verbum in carne, sol in nube, mel in cera, lumen in testa, cereus in lucerna. Sustinuit in assumpta carne incommoda nostra sine peccato carnis, portans in carne peccata nostra: et hoc totum non propter se, sed propter nos: ut redderet nos incolumes de infirmis, cohæredes de extraneis, liberos de servis.* Vide hic quam purus fuerit amor Christi in nos, qui sibi nihil, omnia nobis quæsivit, sine suo commodo, imo cum magno incommodo: totum enim se pro nobis in vita et morte expendit et exhausit. Redde amorem amori, purum puro.

Huc alludit S. Paulus Hebr. 1. 1. cum ait: *Multifariam, multisque modis olim Deus loquens patribus in Prophetis: novissime locutus est nobis in filio.* Et ad Titum 3. 4. dicens: *Cum autem benignitas et humanitas* (græce φιλανθρωπια, id est, singularis ille erga homines amor) *apparuit Salvatoris nostri Dei, etc.* et cap. 2. v. 11. *Apparuit gratia Dei Salvatoris nostri omnibus hominibus, erudiens nos, ut abnegantes impietatem, et sæcularia desideria, sobrie, et juste, et pie vivamus in hoc sæculo, exspectantes beatam spem, et adventum gloriæ magni Dei.* Ecce hæc est vera sapientia, quam ut nos doceret Christus, incarnatus est. Unde 1. Timoth. 3. 16. vocat huc *magnum pietatis sacramentum, quod manifestatum est in carne, etc.*

Præclare S. Cyprianus serm. de Ascensione: *Quid amplius, ait, vis, o homo? prius dicebatur Deo, Tuus est homo; nunc dicitur homini, Tuus est Deus.* Ex quo optime concludit: *O homo, sufficis tu Deo, sufficiat tibi Deus.* Unde S. August. serm. 26. de tempore sic argumentatur: *Deus sequendus erat qui videri non pote-*

rat, homo sequendus non erat qui videri poterat: ut ergo haberet homo, et quem videret homo, et quem sequeretur homo. Deus factus est homo. Quare S. Leo serm. 1. de Nativit. *Agnosce*, ait, *o homo, dignitatem tuam, et divinæ consors factus naturæ, noli in veterem vilitatem degeneri conversatione redire.* Merito S. Paulus 1. Corinth. 16. 22. *Si quis non amat*, ait, *Dominum Jesum Christum, sit anathema*, id est, sit a Deo separatus. Et rationem reddit: *maranatha*, id est, Dominus noster venit, q. d. Talis non potest excusari ullo modo, quia jam Dominus venit summum nobis ostendens amorem æque ac humilitatem, docensque reipsa omnem sapientiam, puta veram in Deum fidem, spem, charitatem, patientiam, religionem, misericordiam, zelum, orationem, mansuetudinem, sobrietatem, modestiam, justitiam, magnanimitatem, cæterasque virtutes, omnemque perfectionem vitæ Christianæ. Unde ipse ait: *Ego sum via, veritas et vita: ego sum lux mundi. Discite a me, quia mitis sum et humilis corde. Beati pauperes spiritu, beati mites, beati misericordes, beati qui esuriunt, beati pacifici, beati mundo corde, beati qui persecutionem patiuntur, etc.*

O sapientes, o felices, qui hanc Christi sapientiam audiunt, hauriunt, gustant, ut dicant cum S. Paulo: *Vivo ego, jam non ego, vivit vero in me Christus*: et: *Non enim judicavi me scire aliquid inter vos, nisi Jesum Christum, et hunc crucifixum*, 1. Corinth. 2. v. 2. Vere Poeta:

Si Christum noscis, nil est si cætera nescis.
Si Christum nescis, nil est si cætera noscis.

De talibus dici potest, quod de S. Paulo dixit Dionys. Areopag. *in Paulo vivere vitam amatoriam.* Nam ut idem ait 1. Corinth. 15. 48. *Qualis terrenus* (Adam) *tales et terreni: et qualis cœlestis, tales et cœlestes. Igitur, sicut portavimus imaginem terreni, portemus et imaginem cœlestis*; et Ephes. 4. 23. *Renovamini spiritu mentis vestræ, et induite novum hominem, qui secundum Deum creatus est in justitia, et sanctitate veritatis.*

Christus enim talis est magister et doctor sapientiæ, qui, ut dicitur Actor. 1. 1. cœpit prius facere, deinde docere. Quare nos Christiani debemus tenere illud Isaiæ 30. 20. *Erunt oculi tui videntes præceptorem tuum*, et *exultare*, ut ait Joel c. 2. 23. *Domino Deo nostro, quia dedit nobis doctorem justitiæ*, atque gaudere quoties in Evangelio audimus, *Dixit Jesus discipulis suis*; quin et invicem adhortari verbis Isaiæ c. 2. 3. *Venite, ascendamus ad montem Domini, et ad domum Dei Jacob, et docebit nos vias suas, et ambulabimus in semitis ejus*; et c. 30. v. 21. *Hæc est via ambulate in ea: et non declinetis neque ad dexteram, neque ad sinistram.* Itaque Christus Christique sapientia et vita est omne bonum nostrum. *Ergo*, inquit S. Paulin. epist. 4. *illum amemus, quem amare debitum est: illum osculemur, quem osculari castitas est: illi subjiciamur, sub quo jacere, supra mundum stare est: propter illum dejiciamur, cui cadere resurrectio est: illi commoriamur, in quo vita est.* Rursum Christus non tantum verbis et exemplis, sed et gratia sua mentem illuminans, et affectum inflammans nos docet. Unde ait Apostolus 1. Corinth. 1. 30. *Qui* (Christus) *factus est nobis sapientia a Deo et justitia, et sanctificatio, et redemptio.*

Christum ergo gestamus in oculis, in ore, in aure, in corde. Ita Constantinus Imper. Christi nomen duabus descriptum litteris initialibus, uti Deus ei in visione monstraverat, semper in galea et in labaro gestabat, itaque ubique victor evasit. Vide Baron. anno Christi 312. Ita Diaconus ille et Martyr apud Euseb. lib. 5. Hist. c. 1. nomine Sanctus, cum examinaretur de suo nomine, patria, familia, statu, non aliud respondebat, quam *Christianus sum*; et S. Blandina in tormentis dicens assidue, *Christiana sum, et apud nos nihil sceleris admittitur*, summum dolorum levamen et consolationem sentiebat.

Denique vide hic, o Christiane, dignitatem tuam, tuique nominis, et tuæ sapientiæ. *Christianismus*, inquit Nyssenus tract. de profess. Christiani, *est imitatio naturæ divinæ.* Si ergo Christianus es, Christum imitare, noli vacuum ferre nomen et inane, sed plenum, tanti mensuram nominis imple operibus nomine dignis: qui aliter facit nomen ementitur, simia Christi est, non Christianus. Dicat proinde Christianus: Mihi genus ab Jove summo, Filius Dei meus frater, meus doctor, meus pædagogus est: divine ergo mihi vivendum est, Angelus sim oportet: nam, ut ait S. Petrus Epist. 1. cap. 2. 9. *Vos genus electum, regale sacerdotium, gens sancta, populus acquisitionis. Denique* cum Christus factus sit homo, ut nobiscum conversaretur; et nos familiariter cum eo versari, cogitari et colloqui discamus. Quisque sibi proponat et imprimat speciem Christi vel nascentis, vel docentis, vel crucifixi, vel aliud agentis, scilicet illam, qua se facilius magisque ad amorem et pietatem moveri persentiscit: atque per eam ad Deitatis et Trinitatis contemplationem et venerationem transcendat. Ideo enim Christus humanitatis nostræ factus est particeps, ut nos divinitatis suæ tribueret esse participes, ut dum visibiliter Deum cognoscimus, per hunc in invisibilium amorem rapiamur.

Ita per 34. annos assidue versata est cum Christo B. Virgo, quanto fructu? quanto pietatis, quanto amoris et dulcedinis sensu? Ita S. Paulus: *Vivo, ait, jam non ego: vivit vero in me Christus.* Et, *Mihi vivere Christus est, et mori lucrum.* Ita S. Magdalena per triginta annos in Bauma sua nou aliud egit, quam versari cum Christo, ejus dicta, facta, beneficia sibi collata, passionem et mortem recolendo, ac præ suavitate consolationum cœlestium continenter lacrymando: quocirca Christus eam e cœlo visibili specie plus centies visitavit, et mire recreavit. Ita S. Hieron. ut vivaciter sibi semper ob oculos poneret Christum, secessit in Bethlehem, ibique ad Christi præsepe, eum nascentem, vagientem, lactantem assidue contemplans, vitam cum Christo, jucundissime et sanctissime transegit. Quocirca ipse scribens ad Eustochium: *Amemus*, ait, *nos Christum, ejusque semper quæramus amplexus, et facile videbitur omne difficile: brevia putabimus universa quæ longa sunt, et jaculo illius vulnerati per horarum momenta dicemus. Heu me, quia peregrinatio mea prolongata est.* Eustochium ergo, Paula, Melania, et nobilissimarum Romanarum virginum chorus S. Hieronymum in Bethlehem secutus est. Audi quibus verbis Paula et Eustochium eodem invitent Marcellam epist. 17. apud S. Hieron. *Cum comitante Christo per Silo et Bethel, et cætera loca, in quibus*

Ecclesiæ, quasi quædam victoriarum Domini erecta sunt vexilla, ad nostram speluncam (Christi nascentis in Bethlehem) *redierimus: canemus jugiter, crebro flebimus, indeficienter orabimus, et vulneratæ jaculo Salvatoris in commune dicemus: Inveni quem quæsivit anima mea, tenebo eum, et non dimittam illum.*

Ita S. Edmundus Cantuariensis Archiepisc. adhuc puer cum Christo puero corporaliter sibi apparente, in schola familiariter versabatur, indeque tantus Ecclesiæ Præsul evasit. Ita S. Catharina Senensis cum Christo, quasi sponsa cum sponso jugiter tractabat, ab eoque et spineam coronam quam capiti impressit, et novum cor novamque mentem Christiformem accepit. Ita a puero versata fuit cum Christo S. Joanna regina: unde et pingitur cum puero Jesu qui porrigit ei annulum, eoque eam sibi desponsat. Imaginis vero ejus ex Vita hæc est subscriptio: *B. Joanna sanctitate celebris filia Ludovici XI. et uxor Ludovici XII. regum Franciæ, Ducissa Bituricensis, post diversas, etiam a puerilibus annis, a Filio Dei ejusque sanctissima Matre acceptas revelationes, anno 1502. fundavit sanctissimum Ordinem ejusdem Deiparæ Virginis Mariæ* (Annunciationis, unde et vulgo *Annunciatæ* vocatur, quæ in Francia et in Belgio, præsertim Lovanii et Antverpiæ valde florent) *ab Alexandro VI. Julio II. et Leone X. Pontificibus approbatum et confirmatum. Denique post mortem miraculis clara, migravit ad cœlestem suum sponsum Bituringis anno Domini 1504. ætatis suæ nonum necdum quadragesimum ingressa.*

CAPUT QUARTUM,

SYNOPSIS CAPITIS.

PERGIT COMMENDARE ET HORTARI SUOS AD SAPIENTIAM, EAMQUE DOCET SITAM ESSE IN DEI LEGE ET CULTU: ID FACIT A V. 1. USQUE AD 9. INDE INDUCIT JERUSALEM QUASI MATREM LUGENTEM FILIORUM SUORUM CAPTIVITATEM, QUOS CONSOLATUR SPE LIBERATIONIS A V. 9. USQUE AD V. 30. EXINDE AD FINEM CAPITIS PROPHETA CONSOLATUR IPSAM JERUSALEM, PRÆDICENS EXCIDIUM BABYLONIS, ET JUDÆORUM LIBERTATEM.

1 Hic liber mandatorum Dei, et lex, quæ est in æternum: omnes qui tenent eam, pervenient
ad vitam: qui autem dereliquerunt eam, in mortem. 2. Convertere, Jacob, et apprehende
eam, ambula per viam ad splendorem ejus contra lumen ejus. 3. Ne tradas alteri gloriam
tuam, et dignitatem tuam genti alienæ. 4. Beati sumus, Israel: quia quæ Deo placent, manifesta
sunt nobis. 5. Animæquior esto, populus Dei, memorabilis Israel: 6. venumdati estis gentibus non
in perditionem: sed propter quod in ira ad iracundiam provocastis Deum, traditi estis adversariis.
7. Exacerbastis enim eum qui fecit vos, Deum æternum, immolantes dæmoniis, et non Deo.
8. Obliti enim estis Deum, qui nutrivit vos, et contristastis nutricem vestram Jerusalem. 9. Vidit
enim iracundiam a Deo venientem vobis, et dixit: Audite, confines Sion, adduxit enim mihi
Deus luctum magnum: 10. Vidi enim captivitatem populi mei, filiorum meorum et filiarum, quam
superduxit illis æternus. 11. Nutrivi enim illos cum jucunditate: dimisi autem illos cum fletu et
luctu. 12. Nemo gaudeat super me viduam, et desolatam: a multis derelicta sum propter peccata
filiorum meorum, quia declinaverunt a lege Dei. 13. Justitias autem ipsius nescierunt, nec ambu-
laverunt per vias mandatorum Dei, neque per semitas veritatis ejus cum justitia ingressi sunt.
14. Veniant confines Sion, et memorentur captivitatem filiorum et filiarum mearum, quam su-
perduxit illis Æternus. Adduxit enim super illos gentem de longinquo, gentem improbam, et al-
terius linguæ: 16. qui non sunt reveriti senem, neque puerorum miserti sunt, et abduxerunt di-
lectos viduæ, et a filiis unicam desolaverunt. 17. Ego autem quid possum adjuvare vos? 18. Qui enim
adduxit super vos mala, ipse vos eripiet de manibus inimicorum vestrorum. 19. Ambulate, filii,
ambulate: ego enim derelicta sum sola. 20. Exui me stola pacis, indui autem me sacco obse-
crationis, et clamabo ad Altissimum in diebus meis. 21. Animæquiores estote, filii, clamate ad
Dominum, et eripiet vos de manu principum inimicorum. 22. Ego enim speravi in æternum sa-
lutem vestram: et venit mihi gaudium a sancto super misericordia, quæ veniet vobis ab æterno
salutari nostro. 23. Emisi enim vos cum luctu et ploratu: reducet autem vos mihi Dominus cum

gaudio et jucunditate in sempiternum. 24. Sicut enim viderunt vicinæ Sion captivitatem vestram a Deo, sic videbunt et in celeritate salutem vestram a Deo, quæ superveniet vobis cum honore magno, et splendore æterno. 25. Filii, patienter sustinete iram, quæ supervenit vobis: persecutus est, enim te inimicus tuus, sed cito videbis perditionem ipsius: et super cervices ipsius ascendes. 26. Delicati mei ambulaverunt vias asperas: ducti sunt enim ut grex direptus ab inimicis. 27. Animæquiores estote filii, et proclamate ad Dominum: erit enim memoria vestra ab eo qui duxit vos. 28. Sicut enim fuit sensus vester ut erraretis a Deo: decies tantum iterum convertentes requiretis eum. 29. Qui enim induxit vobis mala, ipse rursum adducet vobis sempiternam jucunditatem cum salute vestra. 30. Animæquior esto Jerusalem, exhortatur enim te, qui te nominavit. 31. Nocentes peribunt, qui te vexaverunt, et qui gratulati sunt in tua ruina, punientur: 32. Civitates, quibus servierunt filii tui, punientur, et quæ accepit filios tuos. 33. Sicut enim gavisa est in tua ruina, et lætata est in casu tuo, sic contristabitur in sua desolatione. 34. Et amputabitur exultatio multitudinis ejus, et gaudimonium ejus erit in luctum. 35. Ignis enim superveniet ei ab æterno in longiturnis diebus: et habitabitur a dæmoniis in multitudine temporis. 36. Circumspice Jerusalem ad orientem, et vide jucunditatem a Deo tibi venientem. 37. Ecce enim veniunt filii tui, quos dimisisti dispersos, veniunt collecti ab oriente usque ad occidentem, in verbo sancti gaudentes in honorem Dei.

1. HIC LIBER MANDATORUM DEI.] Id est, sapientia, de qua egi cap. præced. non est aliud quam *liber mandatorum Dei*. Vide dicta c. 3. v. 14.

ET LEX QUÆ EST IN ÆTERNUM.] Nota: Non loquitur de lege Evangelica, ut vult Theodoret. sed veteri: hanc enim suis Judæis commendat. Ita Hugo et Lyran. Hæc est æterna, primo, quia durat longissimo tempore, scilicet toto tempore legis veteris. Secundo quia lex vetus quoad moralia præcepta, est æterna; quoad cæremonialia, est æterna, non in se, sed quoad eorum completionem et perfectionem in suo antitypo: durant enim illa in lege nova, puta in mysteriis Christi et Ecclesiæ, quæ adumbrabant et præsignificabant, per eaque implentur. Tertio, quia lex vetus in se semper vera et justa est, continetque veras, non fallaces promissiones, esto mutanda et abolenda esset. Quarto, quia observatores sui perducebat ad vitam æternam: qui enim eam ex charitatis et obedientiæ spiritu observabant, salvabantur. Ita Maldon.

2. CONVERTERE JACOB, o Jacobæi, o Israelitæ, AMBULA AD SPLENDOREM EJUS,] sequere legem quasi facem prælucentem, incede per viam quam ipsa tibi sua luce et splendore demonstrat: nam, ut ait David Psal. 118. 105. *Lucerna pedibus meis verbum tuum, et lumen semitis meis*; at Salomon Proverb. 6. 25. *Mandatum lucerna est, et lex lux*.

CONTRA LUMEN EJUS,] id est, a regione luminis ejus, sicut fit cum præeuntem lucernam sequimur.

3. NE TRADAS ALTERI GLORIAM,] ne te subjicias aut complaceas cuiquam contra aut præter Dei voluntatem, ut scilicet ejus gratia gloriam tuam, quæ est unius summi veri Dei cultus et religio, prodigas declinando ad idola et vitia. Hic sensus appositus est et genuinus.

Secundo, Maldon. *Gloriam*, inquit, Judæorum vocat Dei legem: per hanc enim apud Gentes erant celebres et gloriosi.

Tertio et melius, *gloriam* Judæorum vocat eorum Ecclesiam, sacerdotium, Prophetas, etc. quibus gloriosus erat populus Dei, q. d. Vide ne Deum Deique legem offendas, ne Deus tibi iratus a te auferat suum cultum, Ecclesiam, Prophetas, sacrificia, miracula, aliaque privilegia, quibus cæteris gentibus gloriose præemines, eaque transferat in Chaldæos aut aliam gentem, sicut transtulit in eos tuam patriam, opes et cives: et sicuti post Christum omnia hæc a Judæis transtulit ad Christianos, juxta prædictionem Christi Matth. 21. 41. Ita Hugo, Lyran. et a Castro.

4. BEATI SUMUS, ISRAEL, QUIA QUÆ DEO PLACENT, MANIFESTA SUNT NOBIS,] quia scilicet voluntatem suam per legem quam nobis dedit, declaravit. Hoc est in quo exsultat Psaltes, dicens Psal. 147. 9. *Non fecit taliter omni nationi: et judicia sua* (leges suas) *non manifestavit eis*; et Moses Deuter. 4. 8. *Quæ est enim alia gens sic inclyta, ut habeat cæremonias, justaque judicia et universam legem, quam ego proponam hodie ante oculos vestros?*

5. MEMORABILIS ISRAEL,] id est, o Israel, qui es non in oblivione, sed in memoria Dei, ut te liberet. Ita Hugo et Lyran. Sed Nota: Græce est μνημόσυνον, id est, memoriale vel monumentum, q. d. O popule Dei, o Synagoga Judæorum, tu es monumentum Israelis, scilicet in quo servatur nomen et memoria Israelis, sive Jacobi, et totius populi ex eo nati, qui æterna memoria est dignus. Populum vocat memoriale, eo quod bellis accisus ad paucos redactus esset, et qui superstites erant quasi reliquiæ a Deo fuissent conservati, ne Israelis memoria et stirps interiret.

6. VENUMDATI ESTIS GENTIBUS.] Id est, traditi estis in servitutem Chaldæis, perinde ac si eis in servitutem essetis venditi. Est catachresis. Sic Apostolus Rom. c. 7. 14. ait se venumdatum sub peccato, id est traditum concupiscentiæ: et Achab dicitur *venumdatus ut faceret malum*, id est, traditus suis libidinibus et nequitiis, 3. Reg. 21. v. 25. Secundo, proprie Chaldæi Judæos a se captos vendebant aliis Chaldæis et Gentibus; erant ergo Judæi venumdati Gentibus.

NON IN PERDITIONEM,] non ut penitus vos perderet et aboleret, sed ut castigaret et expiaret.

8. OBLITI ENIM ESTIS DEUM QUI NUTRIVIT VOS.] Græce est, ἐπελάθεσθε δὲ τὸν τροφεύσαντα ὑμᾶς θεὸν αἰώνιον; hoc est, *obliti estis Deum æternum qui vos genuit*, ideoque

meriti estis, ut pariter Deus obliviscatur vestri in æternum; sed ipse 70. annis tantum vestri obliviscetur, vosque in captivitate relinquet, ut ad eum recurrentes, pristinam ejus paternam curam experiamini. Hæc Dei est immensa bonitas.

CONTRISTASTIS NUTRICEM VESTRAM JERUSALEM.] Jerusalem vocat, non civitatem et cives: hi enim peccaverant, et contristaverant Jerusalem; sed Ecclesiam quæ eos in fide, lege et cultu Dei nutriverat. Sicuti enim Deum vocat patrem, ita Synagogam vocat matrem Judæorum.

9. VIDIT.] Jerusalem, id est Ecclesia, per Prophetas, quasi oculos suos; hi enim præviderunt et prædixerunt hæc mala, quæ populo Dei acciderunt.

AUDITE CONFINES SION.] Vox est Sion vel Jerusalem id est Ecclesiæ, quasi matris ad filios suos captos, et ad *confines*, id est, finitimas olimque sibi subditas urbes. Ita Theodor. q. d. Cum vidisset Ecclesia futuram captivitatem impendere, monuit vos, luxitque orbitatem sibi imminentem: sed vos monita hæc non curastis, nec resipuistis.

12. NEMO GAUDEAT SUPER ME,] nemo mihi insultet. Monet, ait Maldonat. Ecclesia hæreticos et infirmos in fide, ne sibi insultent dicantque: Vexatur Ecclesia a Deo: quia non est vera Ecclesia Dei, hinc Deus eam negligit; et ne dicant: *Non est salus ipsi in Deo ejus*, Psal. 3. v. 3. aut, *Ubi est Deus eorum?* Psal. 41. 11 Vexatur enim ad tempus, non quod sit pseudoecclesia, sed quod filii ejus Deum offenderint.

VIDUAM ET DESOLATAM,] derelictam a Deo meo marito, ejusque Vicario Summo Pontifice, æque ac filiis meis orbatam.

MEMORENTUR,] plangendo mecum commemorent cladem filiorum, ut hic planctus mihi sit solatio, allevietque tristitiam meam.

13. ADDUXIT SUPER (contra) ILLOS DE LONGINQUO, de Chaldæa, GENTEM IMPROBAM.] græce, ἀναιδῆ, id est *impudentem*, quæ sine pudore et respectu dignitatis aut ætatis, nobiles æque ac pauperes, senes æque ac juvenes, fœminas æque ac viros, indigne tractet, spoliet vel occidat, Thren. 4. 10. et c. 5. v. 12.

ET ALTERIUS LINGUÆ,] id est barbaram, græce ἀλλόγλωσσον: hæc enim ingens est miseria, uti nos videmus dum Christiani a Turcis capti eos intelligere nequeunt, ideoque cum eis obsequi, et quæ jubent exsequi non valeant, male mulctantur. Hoc Judæis comminatus erat Moses Deuter. 28. 49. et Jerem. c. 5. 15.

16. ABDUXERUNT (ita legendum, non, *adduxerunt*, ut habent Plantin.) DILECTOS VIDUÆ, filios meos quæ sum vidua, ET A FILIIS UNICAM DESOLAVERUNT,] id est, filiis privatam me desertamque solam reliquerunt.

19. AMBULATE, FILII,] ite in captivitatem, et ego sola relinquar, fortiter tolerabo meam desolationem, ut vos fortiter et æquanimiter toleretis captivitatem, donec Deus vos ex ea liberet, et mihi restituat.

20. EXUI ME STOLA PACIS.] *Stola* vestis erat talaris ac muliebris, qua utebantur tempore prosperitatis et lætitiæ, pro qua Jerusalem hic desolata ait se sumere saccum obsecrationis, id est vestem lugubrem, qualis est pœnitentium, vel obsecrantium pro venia, puta cilicium, ut patet Jonæ 3. 6. Vide dicta Thren. 2. 10.

CLAMABO AD ALTISSIMUM IN DIEBUS MEIS,] ut vos e Babylone ad me Jerusalem reducat. Loquitur quasi fœmina quæ 70. annis esset victura, quibus duratura erat captivitas, Jerem. 25. 11.

22. EGO ENIM SPERAVI IN ÆTERNUM,] græce, ἐπὶ τῷ αἰωνίῳ, *in æternum*: sic Deum appellare solet, q. d. Esto duret captivitas vestra 70. annis, Deus hosce annos superabit (est enim æternus) iisque exactis vos ex ea liberabit, dabitque salutem æternam, itaque suam felicitatem et æternitatem vobis communicabit.

Nota: *Salutem* vocat liberationem e captivitate Babylonica, ut explicat Theodor. et Hugo, et sub ejus typo intelligit liberationem a peccato et morte, plenamque redemptionem per Christum; hæc enim proprie erit æterna. Ita Lyran.

ET VENIT MIHI GAUDIUM A SANCTO,] a Deo cui Seraphini accinunt Sanctus, Sanctus, Sanctus, Isaiæ 6. q. d. Cum sperarem et orarem Deum pro vestra liberatione, ipse spem et gaudium mihi infudit, dum per Prophetas mihi significavit, quod vos brevi (græce enim est ἐν τάχει) salvabit et liberabit. Deum enim vocat *salutarem*, id est salvatorem: hoc enim est Græcum σωτῆρος.

24. VICINÆ SION.] Gentes et urbes Gentiles vicinæ Judææ, ut Ammonitæ et Idumæi, qui Judæos in captivitatem euntes irriserant, Jerem. 48. 27.

CAPTIVITATEM VESTRAM A DEO,] in quam Deus juste vos duci permisit.

SPLENDORE ÆTERNO.] *Æterno*, id est longo tempore duraturo. Græca Rom. habent, *cum splendore ipsius æterni*, scilicet Dei, q. d. Redibitis cum splendore et gloria divina: omnes enim videbunt, Deum vestrum esse liberatorem et reducem.

25 PERSECUTUS EST TE INIMICUS] Chaldæus. Ita omnes præter Theod. qui per inimicum accipit vicinos Idumæos et Ammonitas; hi enim Judæis erant infesti.

SUPER CERVICES IPSIUS ASCENDES,] illi dominaberis, illi imperabis, adeo ut iis quasi suppedaneis uti possis: sicut Sapores rex Persarum usus est Aureliano Imp. Roman. ac Tamberlanes Bajazete Imp. Turcarum. Sic Job c. 16. 13. ait: *Tenuit cervicem meam, confregit me*, sicut miles gallinam cervice apprehendens et intorquens, confringit et necat. Hinc videtur quod Cyrus Judæos extulerit, ut cum suis hostibus, puta Chaldæis, a Cyro victis, quasi domini imperiose agere possent. Plenius tamen id factum est a Christo, qui Ecclesiam et Apostolos fecit dominari cunctis gentibus, Isaiæ 60. 14. Ita ad litteram Alexander Papa III. Frederici Ænobarbi superbam cervicem domuit et calcavit, cum Venetiis ejus in terra prostrati collum pede premens, dixit: *Super aspidem et basiliscum ambulabis, et conculcabis leonem et draconem.* Resultanti Frederico: *Non tibi, sed Petro*; Alexander rursum: *Et Petro et mihi.* Ita Chronicon Bessarionis, et recentiores chronologi, præsertim hæretici. Verum hæc, utpote turgida et insolentia, ab insigni modestia Alexandri III. et a veritate aliena esse ostendit Cardin. Baron, anno Christi 1177. tom. 12. ex historicis illius ævi, qui absolutioni Frederici interfuere.

26. DELICATI MEI,] filii a me in deliciis educati. Supplenda est hic altera pars antithesis, hoc modo; inimicus duxit delicatos meos per vias asperas; Deus

autem reducet eos per vias planas. Idem mystice facit diabolus, et ex adverso Christus: hoc enim est quod ait Isaias c. 40. 4. *Erunt prava in directa, et aspera in vias planas.*

27. Erit enim memoria vestra,] id est *vestri*, q. d. Recordabitur Deus vestri, ut, sicut vos duxit Babylonem, ita et inde reducat.

28. Sicut fuit sensus vester, græce διάνοια, id est cogitatio, conceptus et voluntas vestra, ut erraretis a Deo: decies tantum, etc.] græce δεκαπλασιάσατε, id est, *decuplate conversi quærere eum.* Hoc est quod huc alludens Paulus monet Rom. c. 6. 19. *Sicut exhibuistis membra vestra servire immunditiæ, et iniquitati ad iniquitatem; ita nunc exhibete membra vestra servire justitiæ in sanctificationem*, q. d. O filii mei Judæi, esto Deum offenderitis, nolite desperare; quia animæ pœnitentis et generosæ est non cadere animo, ob peccatum in quod lapsa est, sed inde fortius resurgere et duplicare, imo decuplare, cursum in stadio virtutis. Atque ita fieri solet, indeque fit quod ait S. Gregor. *ut plerumque gratior sit Deo fervens post culpam vita, quam securitate torpens innocentia.* Id videre est in sancto Paulo, in S. Magdalena, in S. Petro, Matthæo et aliis vere pœnitentibus.

30. Animæquior esto.] Maldonat. putat esse verba Jerusalem, id est Ecclesiæ, ad Jerusalem, id est ad civitatem Jerusalem. Verum, ut caveamus hanc æquivocationem in voce Jerusalem, convenientius dicemus esse verba Dei, aut potius Prophetæ ad Jerusalem. Est enim in Prophetis crebra enallage personarum, quas quasi in dialogo loquentes varie inducunt.

Exhortatur enim te,] græce παρακαλέσει σε, quod Theodor. et alii vertunt: Consolatur te, scilicet exhortando te ad spem melioris sortis et fortunæ.

Qui te nominavit,] ut voceris Jerusalem, quæ ante Salem et Jebus dicebaris, ait Dionys. secundo, Hugo: *Qui te nominavit*, inquit, id est, qui te nominatam ac celebrem per orbem fecit; tertio, alii, *nominavit*, id est nomen novum tibi dabit, cum te e captivitate quasi novam reducet et reformabit, ut voceris novus Israel; quarto, *nominavit*, id est unice diligit, habetque in sua memoria et cura, noscens te ex nomine: sic de Beseleel dicitur: *Vocavi ex nomine*, Exodi 31. 2. et de Mose: *Novi te ex nomine*, Exodi 33. 12. et de Christo Isaiæ 49. 1. dicitur: *Dominus ab utero vocavit me, de ventre matris meæ recordatus est nominis mei*; quinto, et optime: *Qui te nominavit*, id est vocavit, *civitatem sancti*, id est Dei, Isaiæ 52. 1. et c. 60. 14. Deus enim in Jerusalem suum habebat templum, quasi regale solium in sua metropoli.

31. Nocentes peribunt.] Græce est, δείλαιοι οἱ σε κακώσαντες, id est, *miseri erunt qui te vexaverunt*, uti præclare prædixit Isaias c. 17. c. 18. c. 19. et Jeremias c. 46. c. 47. c. 48. c. 49. c. 50.

32. Et quæ accepit,] Babylon, quæ filios tuos in captivitate et carcere excepit et afflixit.

34. Et amputabitur,] græce καὶ περιελῶ, id est, *et amputabo* exsultationem frequentis multitudinis ejus, id est qua frequens ejus, populus exsultat, vel qua ipsa Babylon ob frequentiam et multitudinem populi sui exsultat.

Et gaudimonium,] γαυρίαμα, id est superbia et jactantia, qua insolenter exsultat, convertetur in luctum: ita in tyrannis et impiis, *extremo gaudii luctus occupat*; contra piis et afflictis, ait Christus, *Tristitia vestra vertetur in gaudium.*

35. Ignis,] id est acerba punitio instar ignis superveniet Babyloni; secundo, proprie, *ignis ab æterno*, scilicet Deo, ad multos dies per Persas in Babylonem conjectus, eam combussit et in cineres redegit, ut patet Isaiæ 13. 19. Jerem. 50. 39. idque in congruam pœnam, eo quod Babylonii tyrannice Hierosolymam igne combusserant.

Habitabitur a dæmoniis,] a Satyris et Faunis. Vide dicta Jerem. 50. 39. et Isaiæ 34. 14.

37. Ab Oriente ad Occidentem,] id est ex Persia, Media, Babylonia, quæ ad Orientem sunt Jerusalem (licet ipsa Babylon proprie esset ad Septemtrionem Hierosolymæ) redibunt Judæi ad Jerusalem.

In verbo sancti,] id est juxta promissum Dei, quo ipse illud per Prophetas pollicitus est, quodque illud ipsum exsequetur et jubebit per Cyrum, cui hoc inspirabit, quemque Judæis benevolum efficiet. Ita Theodor.

Allegor. hoc verius est in fidelibus, qui ex omni orbis parte confluunt ad Christum Christique Ecclesiam.

CAPUT QUINTUM.

SYNOPSIS CAPITIS.

Jubet Jerusalem induere vestes lætitiæ, ob lætum filiorum e Babylone reditum, Deo præeunte, ac rebus omnibus in via illis collætantibus. Ita Theodoretus et Hugo.

Allegorice hoc varius est in salute, liberatione et gloria per Christum parta. Ita Lyranus et Hugo.

1 Exue te, Jerusalem, stola luctus, et vexationis tuæ: et indue te decore, et honore ejus, quæ
a Deo tibi est sempiternæ gloriæ. 2. Circumdabit te Deus diploide justitiæ, et imponet
mitram capiti honoris æterni. 3. Deus enim ostendet splendorem suum in te, omni qui sub
cœlo est. 4. Nominabitur enim tibi nomen tuum a Deo in sempiternum: Pax justitiæ, et honor
pietatis. 5. Exurge, Jerusalem, et sta in excelso: et circumspice ad Orientem, et vide collectos fi-
lios tuos ab Oriente sole usque ad Occidentem, in verbo sancti gaudentes Dei memoria. 6. Exi-
erunt enim abs te pedibus ducti ab inimicis: adducet autem illos Dominus ad te portatos in hono-
re sicut filios regni. 7. Constituit enim Deus humiliare omnem montem excelsum, et rupes peren-
nes, et convalles replere in æqualitatem terræ: ut ambulet Israel diligenter in honorem Dei. 8. Ob-
umbraverunt autem et sylvæ, et omne lignum suavitatis Israel ex mandato Dei. 9. Adducet e-
nim Deus Israel cum jucunditate in lumine majestatis suæ, cum misericordia et justitia, quæ est
ex ipso.

1. Indue te decore,] amplectere exsultabunda decorem et gloriam, qua te operiet et quasi vestiet Deus, cum te gloriose e Babylone reducet in Judæam.

Moral. S. August. in Sentent. num. 9. *Deum quærens*, inquit, *gaudium quærit. Sic ergo quærat, ut non in se, sed in Domino gaudeat. Accedendo enim ad Deum illuminatur ignorantia, et corroboratur infirmitas, data sibi et intelligentia qua videat, et charitate qua ferveat.*

Nota: Scriptura per *induere* vel vestire significat duo: primo, copiam rei, ut res illa hominem quasi vestis undique ambire et operire videatur, ut dixi in S. Paulum can. 28. secundo arctam conjunctionem rei, uti vestis arcte corpori conjungitur, illudque stringit. Hunc decorem et gloriam Hierosolymæ pariter apprecatur Isaias c. 52. 1. et c. 61. 3.

Circumdabit te Deus diploide justitiæ.] Ita legendum cum Roman. non, *circumdato te diploide a Deo justitiæ*, ut passim alii codices habent. Per *diploidem justitiæ* intelligit tunicam sacerdotalem et pontificiam, per *mitram honoris* cidarim, in qua scriptum erat *sanctitas Jehovæ*. Inde vocatur *diplois justitiæ*, quia erat index sanctitatis divinæ quam imitari debet sacerdos, q. d. Restituet Deus tibi, o Jerusalem, vestes sacerdotales, ipsumque sacerdotium et pontificatum, ac consequenter restaurabit templum, suumque in eo cultum et religionem: Ita Theodor. secundo, simplicius et aptius a Castro et Maldonat. Diplois, inquiunt, est tunica talaris muliebris: loquitur enim de Jerusalem quasi de muliere: dicitur diplois, id est duplex, quia pelle et panno erat inferta et suffulta. Dicitur justitiæ, id est, justa, quia Deus juste et fideliter, ut promiserat, compensavit ejus dedecus gloria, tristitiam hilaritate, captivitatem libertate.

Et imponet mitram capiti honoris æterni,] id est mitram honorificam et gloriosam, quæ ostendat Jerusalem æterna gloria affectam, et sacerdotio ac regno rursum decoratam esse: hac enim de causa sacerdotes in capite gerebant coronas et mitras, ut patet Ezech. 16. v. 12. Verum simplicius mitram hic æque ac diploidem, non sacerdotalem, sed muliebrem accipias, q. d. Sicut regina ornatur sua mitra et diploide, ita Jerusalem rursum sua gloria et decore ac honore vestietur et ornabitur. Est enim hic continua metaphora sive allegoria in prosopopœia Hierosolymæ, de qua quasi de regina in regnum restituta loquitur, cui omnis suus ornatus tam sacer quam profanus, tamquam sacerdotium quam regnum restituitur, et hoc modo hic sensus priorem ambit et complectitur. Id ita esse patet ex simili loco Ezech. 16. v. 2. 10. 11. 12. 13. collatis cum v. 18. et 19. Mitra ergo est ornamentum capitis muliebre, Servius calanticas vocat.

3. Deus enim ostendet,] id est, Deus faciet ut toto orbe sis nominatissima et clarissima: hoc est quod eidem Hierosolymæ, sed per Christum restauratæ, id est Ecclesiæ Christianæ, ait Isaias c. 60. 2. *Super te orietur Dominus, et gloria ejus in te videbitur. Et ambulabunt gentes in lumine tuo, et reges in splendore ortus tui.*

4. Nominabitur. Est hebraismus: ויקרא לך *vaiicra lech*, id est et imponetur tibi nomen a Deo, sicilicet pax justitiæ, et honor pietatis.] Jam vocari vel nominari ponitur pro esse, q. d. O Jerusalem, eris civitas in qua abundabit pax nata ex justitia et honor sive gloria ex pietate proveniens; ita ut merito vocari possis, primo, *Pax justitiæ*, id est abundans pace, hoc est prosperitate et rerum copia, quæ tibi obveniat ex justitia, qua Deus juste tuos oppressores et tyrannos Chaldæos evertet, teque ex eis liberabit: item ex justitia quam coles, quaque tuos cives guberuabis; secunde, eris et vocaberis *honor*; id est, gloria *pietatis*, ut omnes gentes perpetuo tuam pietatem, id est Dei cultum et religionem, celebrent. Hæc et sequentia inchoate competunt Jerusalem Judaicæ e Babylone redeunti sub Esdra; plene vero competunt eidem Christianæ, hoc est, Ecclesiæ quæ in Jerusalem cœpit, et a captivitate peccati et diaboli liberata est per Christum. Ita Theod. Hugo et Lyran.

5. In verbo sancti gaudentes Dei memoria,] q. d. Vide filios tuos Babylone redeuntes juxta verbum, id est juxta promissum et ordinationem Dei, gaudentes et lætabundos ex memoria Dei sui liberatoris, et ex recordatione divinæ beneficentiæ, quæ eis hanc liberationem præstabit. Loquitur de futuro bono quasi præsens illud spectet, digitoque aliis ostendat more prophetico.

Nota: Solus Deus est verum et plenum cordis gaudium. Ratio est, quia solus Deus cor hominis et angeli adimplet; solus omnem ejus capacitatem, omnia ejus desideria exsaturat. Expertus id Psaltes canebat Psal. 72. 25. *Quid enim mihi est in cœlo? et a te quid volui super terram? Deus cordis mei, et pars mea Deus in æternum.* Qui rursum inde se gaudio perfusum significat, Psal. 76. 4. *Memor fui Dei, et delectatus sum*; et Psal. 144. v. 7. *Memoriam abundantiæ suavitatis tuæ eructabunt: et justitia tua exsultabunt.* Quocirca merito S. August. in Soliloq. c. 18. *Sicut*, ait, *nulla est hora, vel punctum in omni vita mea, quo tuo beneficio non utar: sic nullum debet esse momentum, quo te non habeam ante oculos in memoria mea, et te non diligam ex omni fortitudine mea*: et Nazianz. orat. de cura pauper. *Non tam sæpe respirare oportet*, ait, *quam Dei meminisse. Deus enim perpetuo et continenter nobis benefecit, in esse sonservans, et necessaria ministrans*, et S. Ephrem ser. paræn. de secundo Domini adventu: *Semper*, ait, *Dei memineris, et cœlum mens tua cogitet*; S. Ignatius ad Heronem: *Memento*, inquit, *Dei, et non peccabis:* S. Hieron. l. 7. in Ezech. c. 22. *Memoria*, ait, *Dei excludit omnia flagitia*, ac consequenter omnem tristitiam; hæc enim ex peccato et conscientiæ peccatis remorsu oritur: nam secura mens quasi juge convivium. Refert S. Dorotheus se Dositheo discipulo hoc dedisse præceptum, aureis litteris describendum: *Nunquam cordi tuo excidat Dens: cogito semper Deum tibi præsentem, et te coram illo stare.* Fecit id Dositheus exacte, adeo ut nec in ægritudine, etiam gravissima et extrema, Dei cogitationem dimiserit: indeque ex milite nobili et dissoluto, sanctus et perfectus evasit, ac post mortem inter beatos anachoretas jam cum Christo regnantes conspectus fuit. Denique Jeremias Threnor. 3. 20. *Memoria*, ait, *memor ero, et tabescet in me anima mea*. Vide ibi dicta.

6. Portatos in honore sicut filios regni,] honorifice reductos, equisque et curribus vectos quasi filios regum; Cyrus enim dedit redeuntibus aurum, argentum, equos, camelos, 1. Esdræ 2. 66. Quin et Darius *rex misit una cum eis equites mille, donec deducerent eos in Jerusalem cum pace, et cum musicis et cum tympanis et cum tibiis; et omnes fratres erant ludentes*, ut dicitur 3. Esdræ 5. 2. Vide Joseph. 11. Antiq. 4. Ita Theod. Si talis fuit lætitia redeuntium a Babylone, quanta erit redeuntium tum ex judaismo et gentilismo ad Ecclesiam, tum ex hoc exsilio ducibus Angelis remeantium in cœlum? de his enim cæteri interpretes hunc locum accipiunt; hi enim sunt filii regni cœlestis. Hos ergo hic maxime spectat, sed ita, ut priores simul, quia typus et præambulones eorum erant, suique temporis, obiter innuat et quasi perstringat. De his simili modo ait Psaltes Psal. 125. 6. *Euntes ibant et flebant, etc. venientes autem venient cum exsultatione.* Vide et Isaiæ c. 66. 20: et c. 49. 22.

7. Constituit enim Dominus humiliare omnem montem.] Est allegoria significans tantum quod Deus redeuntibus e Babylone omnem vitæ asperitatem leniet et auferet, ait Theoder. atque hostes vel aperte in montibus, vel clam in latebris vallium Judæis insidiantes reprimet et compescet, ut eis nocere non possint; nec enim legimus Deum proprie eis complanasse montes, et valles implesse.

Allegor. Deus humiliat montes, id est omnem superbiam: et valles, id est pusillanimitatem erigit, omnisque impedimenta et inæqualitatem vitæ spiritualis amovet et levigat, ut verus Israel, id est fidelis populus, recta in viis et legibus Dei ambulet, juxta prophetiam S. Joannis Baptistæ, Lucæ 3. v. 5.

Anagog. hoc verissimum est in cœlesti itinere, quod Deus justis expeditissimum facit.

Ut ambulet Israel diligenter, celeriter et expedite græce ἀσφαλῶς, id est tuto, secure, in honorem Dei,] id est in gloriam Dei, ut ex hoc eorum glorioso reditu Dei reducis gloria et honor celebretur. Sic ait Psaltes Psal. 113. 1. *In exitu Israel de Ægypto, etc. facta est Judæa sanctificatio ejus, Israel potestas ejus*, id est, ex liberatione Judææ et Israelis ex Ægypto sanctitas et potentia Dei liberatoris omnibus apparuit et inclaruit.

8. Obumbraverunt,] id est obumbrabunt; loquitur enim prophetice. Legit interpres in Græco ἐσκίασαν; at recte Complut. legunt ἐσκίρτησαν, id est exsultaverunt, ut alludat ad Ps. 113. 4. *Montes exsultaverunt ut arietes.*

Sylvæ,] q. d. Uti olim Deus populum in deserto proficiscentem protexit ab æstu solis per columnam nubis expansam super castra: ita faciet eidem nunc Babylone redeunti, ut scilicet sylvæ et arbores suavissimumoderem spirantes, suam Dei jussu umbram ei præbeant. Hoc efficere facile fuit divinæ Providentiæ; potuit enim ita iter, tempus, aliaque per causas secundas disponere, ut jucundissimum esset iter Hebræis, sicut est in Maio apud nos. Adde, allegorice et hyperbolice hæc tantum significare lætissimum fuisse reditum, sicut lætissime redeuntibus sylvæ, prata et omnia quæ transeunt amœna, sibique arridere videntur. Simili prosopopœia ait Psaltes Psal. 95. *Lætentur cœli, et exsultet terra, commoveatur mare et plenitudo*

ejus: *gaudebunt campi, et omnia quæ in eis sunt. Tunc exultabunt omnia ligna sylvarum*, cum scilicet Judæi Babylone redeuntes reædificabunt templum; et Isaias c. 44. 23. *Resonate montes, laudationem, saltus et omne lignum ejus.* Simili utitur Virgilius eclog. 5.

Ipsi lætitia voces ad sidera jactant
Intonsi montes; ipsæ jam carmina rupes,
Ipsa sonant arbusta: Deus, Deus ille, Menalca.

Theodoretus tamen per sylvas, figurate accipit gentes inter Babylonem et Judæam interjacentes, quæ quasi sylvæ non ferebant Deo fructum pietatis: hæ Israelem redeuntem jussu Cyri et Darii, cum omni obsequio, honorifice prosecutæ sunt.

Alleg. hæc uti et priora veriora sunt in Ecclesia sub Christo, ubi omnia justis serviunt, viamque ad Deum suavem faciunt, maxime a terra euntibus in cœlum.

Omne lignum suavitatis,] εὐωδίας, id est *suave olens.*

9. In lumine majestatis suæ,] q. d. Sicut Deus in columna ignis noctu Hebræos duxit per desertum, ita nos ex Babylone reducet quasi lumen solis stabile, et solito jucundius eis præferens, suaque luce, id est præsentia, eos recreans et exhilarans: sicut enim v. præced. allusit ad columnam nubis, ita hic alludit ad columnam ignis, quæ Hebræorum castra noctu illuminabat in deserto. Vocat hoc lumen *majestatis Dei*, id est lumen augustum et magnificum, Deo dignum, et a Deo peculiari et extraordinaria providentia productum, ad suam magnificentiam et gloriam Hebræis aliisque Gentibus ostendendam. Simili schemate et prosopopœia de Judæis ab excidio Aman liberatis per Esther c. 8. 16. dicitur: *Judæis autem nova lux oriri visa.* Sic Horatius gaudium Romanorum ex Cæsaris adventu ita describit:

Vultus ubi tuus
Affulsit populo, gratior it dies,
Et soles melius nitent.

Cum misericordia, qua Hebræos e duro carcere liberavit; et justitia] qua tyrannos Babylonios cæterosque hostes Judæorum punivit, ait Theodor. et Hugo; secundo, *cum justitia*, id est juste, puta fideliter exsequens id quod promiserat.

Quæ est ex ipsa,] cujus ipse auctor est, non nos, nec nostra merita. Ita Vatabl. Secundo, Maldon. *quæ est ex ipso*, id est, ait, quæ ejus promissis ultronee factis respondet.

Nota: Hoc capite Deus Judæis Babylone redeuntibus promittit octo felicitates, scilicet, primo, v. 1. et 2. diploidem lætitiæ æque ac justitiæ, et mitram honoris æterni; secundo, v. 3. splendorem maximum; tertio, v. 4. nomen novum, scilicet *pax justitiæ et honor pietatis*; quarto, v. 5. quod collecti ab Oriente usque ad Occidentem turmatim redibunt simul, gaudentes in verba sancti; quinto v. 6. quod pedibus exierint, sed equis et curribus vecti splendide redibunt, quasi filii regni; sexto, v. 7. quod Deus eis montes, aspera et profunda quæque complanabit, ut æquabili et facili via transeant; septimo, vers. 8. quod sylvæ eis umbram, ligna odorata suavem halitum aspirabunt; octavo, v. 9. quod solem jucundius et fulgidius, lucentem eis quasi facem præferet.

Hæc mystice facile est adaptare animæ sanctæ tendenti in cœlum, tamque peregrinanti adhuc in corpore et Ecclesia militante, quam e corpore exeunti. In cœlo enim, ait S. August. in Psal. 49. *Omnia summa sunt, vera sunt, sancta sunt, æterna sunt*; et ad illa, ait idem Psal. 86. et 89. *Ipse rex descendit, et factus est nobis via in peregrinatione, ut in illo ambulantes nec erremus, nec deficiamus, nec in latrocinantes aut in laqueos incidamus, sed in illam civitatem perveniamus ambulantes. Ergo in Christo et adhuc peregrinantes, et suspirantes desiderio ineffabilis quietis, quæ in illa civitate habitat, non nos avertat inimicus a via.*

Primo ergo, in cœlo fruemur lætitia et honore sempiterno; *Quæ lingua*, inquit S. August. in Psalm. 118. *dicere, vel quis intellectus capere sufficit, illa supernæ civitatis quanta sint gaudia? Angelorum choris interesse, cum beatissimis spiritibus gloriæ conditoris assistere, præsentem Dei vultum cernere, incircumscriptum lumen videre, nullo mortis metu affici, incorruptionis perpetuæ munere lætari?* Hinc Apoc. 21. v. 4. dicitur: *Absterget Deus omnem lacrymam ab oculis eorum: et mors ultra non erit, neque luctus, neque clamor, neque dolor erit ultra, quia prima abierunt*; et Isaiæ 35. vers. 10. *Lætitia sempiterna super caput eorum: gaudium et lætitiam obtinebunt.* Rursum S. Augustinus oration. contra Paganos, Judæos et Arianos c. 21. comparans hanc vitam cum futura: *Hic*, inquit, *falsitas, ibi veritas; hic perturbatio, illic fida possessio; hic pessima amaritudo, illic sempiterna dilectio; hic periculosa elatio, illic est secura exultatio; hic timetur ne qui erat amicus, efficiatur subito inimicus, illic semper qui est manet amicus, quia nullus illic admittitur inimicus; hic quidquid est bonum timetur ne pereat, illic quidquid acceperis ab eo servatur qui fecit, ut ne tu transeas, et quod acceperis non amittas; hic mors, ibi vita; hic omnia quæ creavit Deus, illic Deus erit omnia in omnibus; ibi videbimus quod oculus non vidit, ibi audiemus quod auris hic non audivit, ibi intelligemus quod cor humanum comprehendere hic non valet, videntes scientesque exsultabimus inenarrabili gaudio.*

Secundo, splendebunt et *fulgebunt sancti sicut sol in regno patris eorum*; et, ut ait Daniel c. 12. *Qui docti fuerint, fulgebunt ut splendor firmamenti; et qui ad justitiam erudiunt multos, quasi stellæ in perpetuas æternitates.* Atque, ut ait Apostolus 1. Cor. 15. 41. *Alia claritas solis, alia claritas lunæ, alia claritas stellarum. Stella enim a stella differt in claritate: sic et resurrectio mortuorum. Seminatur in ignobilitate, surget in gloria, etc.*

Tertio, habebunt Beati nomen novum, scilicet Pax justitiæ; ibi enim est Jerusalem, id est visio pacis; quare Beati insultabunt timori, tristitiæ et morti, dicentes: Ubi est, o mors, victoria tua, ubi est stimulus tuus? S. August. in Psal. 36. *Quæ erunt*, ait, o *amator Dei, deliciæ tuæ, delectabuntur in multitudine pacis: aurum tuum erit pax, argentum tuum pax, prædia tua pax, vita tua pax, Deus tuus pax, quidquid desideras pax tibi erit. Hic quod est aurum, non potest tibi esse argentum; quod est vinum, non potest esse panis. Ibi Deus tuus totum tibi erit: manducabis eum ne esurias: bibes eum ne sitias; illuminaberis ab eo ne sis cæcus; fulcieris ab eo ne deficias. Possidebit te totum integrum totus integer, totum habebis totum, et ille habebit; quia et tu et ille unum eritis; quod unum totum et ille habebit, qui vos in pace possidebit.*

Rursum habebunt Beati nomen: Honor pietatis.

Erunt enim piissimi, ideoque summe a Deo et angelis honorati: canent enim piissime et lætissime Deo perpetuum Alleluia: *Beati*, inquit Psaltes, *qui habitant in domo tua, Domine: in sæcula sæculorum laudabunt te*; et: *Gloriosa dicta sunt de te, civitas Dei, sicut lætantium omnium habitatio est in te.* S. Bernard. in l. Meditat. c. 4. *Ibi*, inquit, *videbimus gloriæ decorem, Sanctorum splendorem, et regiæ potestatis honorem, cognoscemus Patris potentiam, Filii sapientiam, Spiritus Sancti benignissimam clementiam. O Beata visio, videre Deum in seipso, videre in nobis, et nos in eo felici jucunditate et jucunda felicitate!*

Quarto, in cœlo erunt turmæ et agmina Sanctorum. *Ibi*, inquit S. Bernard. loco citato, *una erit omnium lingua, jubilatio indefessa, unus affectus, amor æternus: patebit veritas, fulgebit sicut sol humanitas glorificata, quieta erit et concors carnis et spiritus societas, Angelorum et hominum unum erit gaudium, unum colloquium unum convivium: quæ ergo nos angit vesania vitiorum sitire absinthium, et non magis convolare ad angelorum societatem, ut possimus intrare in potentias Domini et videre superabundantes divitias illas bonitatis illius?* Et S. August. in l. Med. c. 22. et 25. *Ibi*, ait, *est dulcis solemnitas omnium ab hac tristi peregrinatione ad tua gaudia redeuntium; ibi Prophetarum providus chorus: ibi duodecim Apostolorum numerus; ibi innumerabilium Martyrum victor exercitus; ibi sanctorum Confessorum sacer conventus, ibi veri et perfecti solitudinis cultores: ibi sanctæ mulieres quæ voluptates sæculi et sexus infirmitatem vicerunt: ibi pueri et puellæ, qui annos suos sanctis moribus transcenderunt. Dispar est gloria singulorum, sed communis est lætitia omnium. Omne opus eorum laus Dei sine fine, sine labore. Felix ergo et vere in perpetuum felix, si post resolutionem hujus corpusculi audiam illa cantica cælestis melodiæ.* Quale gaudium erit audire et videre Virgines, Martyres, Confessores per millia turmatim prodire e Japonia, e China, e Græcia, ex Persis, ex Æthiopia, ex Peru, totoque orbe, et in unam Beatorum Ecclesiam colligi? ibique narrare suam conversionem, sua eventa, sua martyria? omnesque invicem quasi fratres amplecti ac jubilare?

Quinto, circuierunt hic in melotis, in pellibus caprinis, egentes, angustiati, afflicti, quibus dignus non erat mundus: sed ab Angelis curru quasi triumphali vehentur in cœlum. *Currus enim Dei decem millibus multiplex, millia lætantium.* Eis ergo acclamari poterit, quod Elisæus Eliæ dum in cœlum raperetur acclamabat: *Pater mi, currus Israel, et auriga ejus.* Sic anima Lazari ab Angelis, cum jubilo translata est in cœlum. Sic et animæ S. Martini, S. Servuli, S. Nicolai, S. Catharinæ, et aliorum Sanctorum ab Angelis cœlesti melodia concinentibus, glorioso triumpho in cœlum subvectæ sunt.

Sexto, Deus illis omnia complanabit, nihil ibi erit asperum, nihil sublime, nihil depressum: sed omnia facilia et æquabilia, omnia læta et jucunda: *Erit enim eorum summa felicitas*, inquit S. Bernardus Meditat. c. 4. *summa jucunditas, vera libertas, perfecta charitas, æterna securitas, et secura æternitas; ibi est vera lætitia, plena scientia, omnis pulchritudo, et omnis beatitudo. Est ibi pax, pietas, bonitas, lux, virtus, honestas, gaudia, lætitiæ, dulcedo, vita perennis, gloria, laus, requies, amor, et concordia dulcis.*

Septimo, omnia Beatos recreabunt, Deus, Angeli, elementa, astra, aer, terra; quin et infernus ac damnati, quos se vicisse et pedibus premere gaudebunt. Merito ergo exclamat S. August. loco citato: *O vita quam præparavit Deus his qui diligunt eum, vita vitalis, vita beata, vita secura, vita tranquilla, vita pulcra, vita munda, vita casta, vita sancta, vita ignara mortis, vita nescia tristitiæ, vita sine labe, sine dolore, sine anxietate, sine corruptione, sine varietate, sine perturbatione, vita totius elegantiæ et dignitatis plenissima: ubi non est adversarius impugnans, ubi nulla peccati illecebra, ubi est amor perfectus et timor nullus, ubi dies æternus, et unus omnium spiritus! quanto plus te considero, tanto plus amore langueo. O tu vita felicissima, o regnum vere beatum, cui nulla tempora succedunt per ævum: ubi continuus sine nocte dies nescit habere tempus: ubi victor miles illis hymnidicis Angelorum sociatus choris, cantat Deo sine cessatione canticum de canticis Sion!*

Octavo, vis solem Beatorum? audi S. Joan. Apocal. 22. 5. *Nox ultra non erit; et non egebunt lumine lucernæ, neque lumine solis, quoniam Dominus Deus illuminabit illos, et regnabit in sæcula sæculorum*; et cap. 21. 23. *Civitas non eget sole, neque luna, ut luceant in ea: nam claritas Dei illuminavit eam, et lucerna ejus est Agnus. Et ambulabunt gentes in lumine ejus.* Quin et sol ipse congaudens Sanctis, longe erit fulgentior solito. *Et erit enim lux lunæ sicut lux solis, et lux solis erit septempliciter sicut lux septem dierum*, ait Isaias c. 30. 26.

CAPUT SEXTUM,

SYNOPSIS CAPITIS.

Jeremias Judæis captivis per Nabuzardan collectis, in Babylonem jam jam ituris hanc dedit epistolam, qua eos dehortatur ne Chaldæorum idola sequantur; illa enim non aliud esse quam truncos et lapides, probat ex eorum materia, fabrica, turpitudine, impotentia et ineptitudine ad omnia. Porro hanc epistolam esse Jeremiæ, patet ex 2. Machab. 2. 1. ubi ejus nomine citatur; atque ex Patribus, nominatim ex Tertull. in Scorpiaco, ubi ait tres pueros Dan. 3. noluisse adorare statuam regis, eo quod Jeremias hac de re eos sua epistola præmonuisset, et ne id facerent corroborasset.

Exemplar epistolæ, quam misit Jeremias ad abducendos captivos in Babyloniam a rege Babyloniorum, ut annuntiaret illis secundum quod præceptum est illi a Deo. 1. Propter peccata quæ peccastis ante Deum, abducemini in Babyloniam captivi a Nabuchodonosor rege Babyloniorum. 2. Ingressi itaque in Babylonem, eritis ibi annis plurimis, et temporibus longis, usque ad generationes septem: post hoc autem educam vos inde cum pace. 3. Nunc autem videbitis in Babylonia deos aureos, et argenteos, et lapideos, et ligneos in humeris portari, ostentantes metum Gentibus. 4. Videte ergo ne et vos similes efficiamini factis alienis, et metuatis, et metus vos capiat in ipsis. 5. Visa itaque turba de retro, et ab ante, adorantes, dicite in cordibus vestris: Te oportet adorari, Domine. 6. Angelus enim meus vobiscum est: ipse autem exquiram animas vestras. 7. Nam lingua ipsorum polita a fabro, ipsa etiam inaurata et inargentata, falsa sunt, et non possunt loqui. 8. Et sicut virgini amanti ornamenta; ita accepto auro fabricati sunt. 9. Coronas certe aureas habent super capita sua dii illorum: unde subtrahunt sacerdotes ab eis aurum et argentum, et erogant illud in semetipsos. 10. Dant autem et ex ipso prostitutis, et meretrices ornant: et iterum cum receperint illud a meretricibus, ornant deos suos. 11. Hi autem non liberantur ab ærugine et tinea. 12. Opertis autem illis veste purpurea, extergunt faciem ipsorum propter pulverem domus, qui est plurimus inter eos. 13. Sceptrum autem habet ut homo, sicut judex regionis, qui in se peccantem non interficit. 14. Habet etiam in manu gladium, et securim; se autem de bello, et a latronibus non liberat. Unde vobis notum sit quia non sunt dii. 15. Non ergo timueritis eos. Sicut enim vas hominis confractum inutile efficitur, tales sunt et dii illorum. 16. Constitutis illis in domo, oculi eorum pleni sunt pulvere a pedibus introeuntium. 17. Et sicut alicui qui regem offendit, circumseptæ sunt januæ; aut sicut ad sepulcrum adductum mortuum, ita tutantur sacerdotes ostia clausuris et seris, ne a latronibus expolientur. 18. Lucernas accendunt illis, et quidem multas, ex quibus nullam videre possunt: sunt autem sicut trabes in domo. 19. Corda vero eorum dicunt elingere serpentes, qui de terra sunt, dum comedunt eos, et vestimentum ipsorum, et non sentiunt. 20. Nigræ fiunt facies eorum a fumo, qui in domo fit. 21. Supra corpus eorum, et supra caput eorum volant noctuæ et hirundines, et aves etiam similiter et cattæ. 22. Unde sciatis quia non sunt dii: ne ergo timueritis eos. 23. Aurum etiam quod habent, ad speciem est. Nisi aliquis exterserit æruginem, non fulgebunt: neque enim dum conflarentur, sentiebant. 24. Ex omni pretio empta sunt, in quibus spiritus non inest ipsis. 25. Sine pedibus in humeris portantur, ostentantes ignobilitatem suam hominibus. Confundantur etiam qui colunt ea. 26. Propterea si ceciderint in terram, a semetipsis non consurgunt: neque si quis eum statuerit rectum, per semetipsum stabit: sed sicut mortuis munera eorum illis apponentur. 27. Hostias illorum vendunt sacerdotes ipsorum, et abutuntur: similiter et mulieres eorum decerpentes, neque infirmo, neque mendicanti aliquid impertiunt; 28. de sacrificiis eorum fœtæ et menstruatæ contingunt. Scientes itaque ex his quia non sunt dii, ne timeatis eos. 29. Unde enim vocantur dii? Quia mulieres apponunt diis argenteis, et aureis, et ligneis: 30. et in domibus eorum sacerdotes sedent, habentes tunicas scissas,

et capita, et barbam rasam, quorum capita nuda sunt. 31. Rugiunt autem clamantes contra deos suos, sicut in cœna mortui. 32. Vestimenta eorum auferunt sacerdotes, et vestiunt uxores suas et filios suos. 33. Neque si quid mali patiuntur ab aliquo, neque si quid boni, poterunt retribuere: neque regem constituere possunt, neque auferre. 34. Similiter neque dare divitias possunt, neque malum retribuere. Si quis illis votum voverit, et non reddiderit; neque hoc requirunt. 35. Hominem a morte non liberant, neque infirmum e potentiori eripiunt. 36. Hominem cæcum ad visum non restituunt, de necessitate hominem non liberabunt. 37. Viduæ non miserebuntur neque orphanis benefacient. 38. Lapidibus de monte similes sunt dii illorum, lignei, et lapidei, et aurei, et argentei. Qui autem colunt ea, confundentur. 39. Quomodo ergo æstimandum est, aut dicendum, illos esse deos? 40. Adhuc enim ipsis Chaldæis non honorantibus ea: qui cum audierint mutum non posse loqui, offerunt illud ad Bel, postulantes ab eo loqui: 41. quasi possint sentire qui non habent motum, et ipsi cum intellexerint, relinquent ea: sensum enim non habent ipsi dii illorum. 42. Mulieres autem circumdatæ funibus in viis sedent, succendentes ossa olivarum. 43. Cum autem aliqua ex ipsis attracta ab aliquo transeunte dormierit cum eo, proximæ suæ exprobrat quod ea non sit digna habita, sicut ipsa, neque funis ejus diruptus sit. 44. Omnia autem quæ illis fiunt, falsa sunt. Quomodo æstimandum aut dicendum est, illos esse deos? 45. A fabris autem et ab aurificibus facta sunt. Nihil aliud erunt, nisi id quod volunt esse sacerdotes. 46. Artifices etiam ipsi, qui ea faciunt, non sunt multi temporis. Numquid ergo possunt ea quæ fabricata sunt ab ipsis esse dii? 47. Reliquerunt autem falsa et opprobrium postea futuris. 48. Nam cum supervenerit illis prælium, et mala: cogitant sacerdotes apud se, ubi se abscondant cum illis. 49. Quomodo ergo sentiri debeant quoniam dii sunt, qui nec de bello se liberant, neque de malis se eripiunt? 50. Nam cum sint lignea, inaurata, et inargentata, scietur postea quia falsa sunt, ab universis Gentibus et regibus: quæ manifesta sunt quia non sunt dii, sed opera manuum hominum, et nullum Dei opus cum illis. 51. Unde ergo notum est, quia non sunt dii, sed opera manuum hominum, et nullum Dei opus in ipsis est? 52. Regem regioni non suscitant, neque pluviam hominibus dabunt: 53. Judicium quoque non discernent, neque regiones liberabunt ab injuria: quia nihil possunt, sicut corniculæ inter medium cœli et terræ. 54. Etenim cum inciderit ignis in domum deorum ligneorum, argenteorum, et aureorum, sacerdotes quidem ipsorum fugient, et liberabuntur: ipsi vero sicut trabes in medio comburentur. 55. Regi autem, et bello non resistent. Quomodo ergo æstimandum est, aut recipiendum quia dii sunt? 56. Non a furibus, neque a latronibus se liberabunt dii lignei, et lapidei, et inaurati, et inargentati: quibus hi qui fortiores sunt, 57. aurum, et argentum, et vestimentum quo operti sunt auferent illis, et abibunt, nec sibi auxilium ferent. 58. Itaque melius est esse regem ostentantem virtutem suam; aut vas in domo utile, in quo gloriabitur qui possidet illud; vel ostium in domo quod custodit quæ in ipsa sunt; quam falsi dii. 59. Sol quidem, et luna, ac sidera cum sint splendida, et emissa ad utilitates, obaudiunt. 60. Similiter et fulgur cum apparuerit, perspicuum est: idipsum autem et spiritus in omni regione spirat. 61. Et nubes, quibus cum imperatum fuerit a Deo perambulare universum orbem, perficiunt quod imperatum est eis. 62. Ignis etiam missus desuper ut consumat montes et sylvas, facit quod præceptum est ei. Hæc autem neque speciebus, neque virtutibus uni eorum similia sunt 63. Unde neque existimandum est, neque dicendum illos esse deos, quando non possunt, neque judicium judicare, neque quidquam facere hominibus. 64. Scientes itaque quia non sunt dii, ne ergo timueritis eos. 65. Neque enim regibus maledicent, neque benedicent. 66. Signa etiam in cœlo Gentibus non ostendent, neque ut sol lucebunt, neque illuminabunt ut luna. 67. Bestiæ meliores sunt illis, quæ possunt fugere sub tectum, ac prodesse sibi. 68. Nullo itaque modo nobis est manifestum quia sunt dii: propter quod ne timeatis eos. 69. Nam sicut in cucumerario formido nihil custodit: ita sunt dii illorum lignei, et argentei, et inaurati. 70. Eodem modo et in horto spina alba, supra quam omnis avis sedet. Similiter et mortuo projecto in tenebris, similes sunt dii illorum lignei, et inaurati, et inargentati. 71. A purpura quoque et murice, quæ supra illos tineant, scietis itaque quia non sunt dii. Ipsi etiam postremo comeduntur, et erunt opprobrium in regione. 72. Melior est homo justus, qui non habet simulacra, nam erit longe ab opprobriis.

QUAM MISIT JEREMIAS.] Hinc patet hanc epistolam esse Jeremiæ, scriptam vero a Baruch; unde in Græcis Sixtinis sive Caraffæ, hæc epistola ponitur immediate post Threnos Jeremiæ.

AD ABDUCENDOS,] ita Rom. et Græca, non *ad abductos*, uti legit Hugo et Lyran. unde et v. 1. ait, *abducemini*, non, *abducti estis*. Respondet Hugo, hanc epistolam scriptam ad Judæos dum in itinere essent, quo tempore partim abducti erant, partim abducendi. Lyranus vero et Dionysius ajunt eam scriptam antequam abducerentur, sed missam postquam essent abducti Sed nullum hujus rei testem citant: gratis ergo ista dicuntur. Quare vera lectio est, *ad abducendos*.

2. USQUE AD GENERATIONES SEPTEM.] Id est, usque ad 70. annos manebitis in Babylone. Nota: Græcum γενεα, id est ætas vel progenies, quæ in Scriptura dicitur generatio, varie definitur. Primo, Dionys. Halicarn. lib. 1. Rom. Ant. dat illi centum annos. Sic et Varro l. 5 qui et addit, sæculum dici a sene, *quod illud spatium senescendorum hominum putarint*. Sic et Scriptura Genes. 15. v. 16. ubi dicitur fore ut Hebræi generatione quarta ex Ægypto revertantur, id est post 400. annos. Secundo, Censorin. de die natali, et alii passim, dant ei annos triginta. Sic Nestor dicitur vixisse tres ætates, id est 90. annos. Tertio, Herodot. lib. 1. dat ei 23. annos. Quarto, Euseb. 10. Præpar. c. ult. dat ei annos viginti. Quinto, S. Aug. in Psal. 104. dat ei annos quindecim: ea enim ætate homo potens est ad generandum. Sexto, γενεα sive generatio est spatium septem annorum; sic medici vetant ante duas generationes venam incidi puero: at apud Suidam Orpheus dicitur vixisse novem generationes, id est 63. annos. Septimo, ætas est annus: unde Virg. 3. Georg.

At tribus exactis ubi quarta advenerit ætas.

Ubi Servius: *Quarta ætas*, ait, *id est quartus annus*, et addit, Ætas, ait, significat quodvis tempus. Sic ait et Varro: *Ætatem vix decimam*, id est vix decimum annum, *ingressus*; et Plinius l. 8. 40. *Annua*, ait, *ætas canum justa est ad pariendum*. Hinc octavo, γενεα, sive ætas, est spatium decem annorum: denarius enim insignis planusque est numerus, qui omnes simplices numeros, quos Arithmetici digitos vocant, puta omnes ab uno ad novem, in se complectitur. Rursum, denarius primus est numerus multitudinis post digitos, estque terminus numerandi. Nam post decem redimus ad unitatem: decem et unum sunt undecim, decem et duo sunt duodecim, et ita consequenter. Sic hoc loco capitur γενεα, id est generatio.

Septem ergo generationes sunt septuaginta anni captivitatis, qui inchoantur anno undecimo Joakim, et terminantur anno primo Cyri, ut dixi Jerem. 25. 11. eo enim se refert Baruch discipulus et scriba Jeremiæ. Licet a Castro hæc referat ad 70. annos desolationis, qui, ait, inchoantur anno undecimo Sedeciæ et terminantur anno secundo Darii Hystaspis, de quibus dicendum est Zach. 1. 12. Nonnulli generationem hic accipiunt septem annorum, ut septem generationes sint 49. anni; tot enim inquiunt, fluxerunt ab anno undecimo Sedeciæ, quando hæc scripsit Jeremias, usque ad annum primum Cyri: nam Nabuchodonosor exinde regnavit 24. annos, Evilmerodach 23. Balsasar 3. Verum hæc nostræ chronologiæ non consentiunt: inchoando enim annos 70. captivitatis ab anno undecimo Joakim, dicendum est ab anno undecimo Sedeciæ usque ad primum Cyri fluxisse annos 59.

Aliter has septem generationes explicat Vilalpando noster in Apparatu Ezech. pag. 1. l. 3. c. 2. Generatio, ait, complectitur quatuordecim annos: tunc enim mas potens est generare, tuncque valida matrimonium contrahit. Porro generatio hic capitur non pro actu generandi, sed pro genitis sive filiis. Generatio ergo prima ab Jerusalem est translata Babylonem: ea cum primum Babylonem appulit, filios, id est secundam generationem, procreavit; hæc vero post quatuordecim annos tertiam; tertia post totidem annos, scilicet anno 28. desolationis, quartam genuit; quarta anno 42. desolationis genuit quintam; hæc sextam anno 56. quæ tandem septimam generationem edidit anno desolationis 70. quo e captivitate liberati sunt. Hæc explicatio non est improbabilis, nec incongrua.

3. OSTENTANTES METUM GENTIBUS,] ad incutiendam hominibus religionem et sacrum quemdam metum ac reverentiam.

4. FACTIS ALIENIS.] Græce est ἀλλοφύλοι, id est alienigenis, puta Chaldæis, q. d. Ne vos conformetis Chaldæorum idololatriæ.

5. ADORANTES.] Græce est προσκυνοῦντας αὐτά, id est *adorantes* (scilicet turbam, puta Chaldæos) *ipsa*, scilicet idola. Noster non legit τὸ αὐτά: unde *adorantes* retulit ad Judæos, non ad Chaldæos.

6. ANGELUS ENIM,] scilicet Michael, ut colligitur Daniel. 12. 1. ubi inducitur Michael quasi custos et præses Hebræorum, q. d. Me adorate, non idola Chaldæorum, nec est quod Chaldæos timeatis: ego enim vos ab illis defendam; nam ego paternam vestri curam gero. Primo, quia Angelum meum vobis destino in tutorem, utque ipse vos educat ex Babylone, sicut eduxit ex Ægypto; eo enim alludit, scilicet ad Exodi 33. v. 2 Secundo, quia exquiram animas vestras, id est vindex vester ero, ulciscar injurias vestras, ac præsertim mortem si quis eam vobis intulerit. Ita Hugo et Lyran.

8. AMANTI ORNAMENTA, sicut virgini φιλοκόσμῳ, id est ornatum amanti et affectanti, undecumque ornamenta conquiruntur: ITA Chaldæi idololatræ AURO ACCEPTO] idolis ornatum asciscunt.

9. UNDE SUBTRAHUNT,] q. d. Sacerdotes aurum a diis suis auferunt, et in suos usus convertunt, dantque prostitutis et meretricibus quas domi alunt. Ita Græca. Ex eo quod idola sint insensibilia quasi saxa et metalla, quæ patiantur sibi ornamenta eripi, omnemque aliam injuriam tolerent; ostendit eos non esse deos, imo non esse animatos, nec ullam habere nostri cognitionem, curam atque providentiam. Vere Poeta:

Idolum nihil est nisi marmor inutile, cujus
Est proprium numquam vivere, scire nihil.

11. A ÆRUGINE ET TINEA,] q. d. Idola corroduntur ærugine et tinea, atque pulveribus opplentur nec eos excutere possunt, perinde ac si mera ligna aut lapidea essent, uti revera sunt; non ergo sunt dii.

13. SCEPTRUM AUTEM HABET,] idolum, sceptrum ge-

stat, quasi rex et judex esset omnia gubernans, cum neminem damnare et interficere possit. Est enallage: locutus est enim de idolis in plurali, nunc de iis loquitur in singulari numero.

17. SICUT ALICUI QUI REGEM OFFENDIT, CIRCUMSEPTÆ SUNT JANUÆ, dum quasi reus carceri includitur; AUT SICUT AD SEPULCRUM ADDUCTUM MORTUUM.] Id est, siculi cadaver mortuum cum ad sepulcrum adducitur, tutari solent custodes, ne spolietur pretiosis vestibus, armis et instrumentis, cum quibus illud humare solent tam Judæi quam Gentiles. Ita Hugo et Lyran. Aliter ex Græco jam vertit Vatabl. sic: *Uti cuipiam qui regem offendit atria circumcludi solent, tamquam ad supplicium abducendo: ita sacerdotes ædes eorum muniunt ostiis, claustris et vectibus, ne a latronibus, aut potius furibus* (quos et ipsos a lateudo λῃστὰς voces) *compilentur.*

18. SUNT AUTEM SICUT TRABES,] idola sunt stipites, ligna et saxa, quæ lumen videre non possunt. Vide Delrio adagio 883.

19. CORDA.] Aliqua enim idola erant interius terrea, vel ex alia fragili materia, exterius vero erant ænea vel aurea, et sic serpentes qui terram comedunt, comedebant corda, id est interiora, horum deorum. Secundo, Maldon. corda, ait, id est, medullam ligni ex quo facti sunt, elingunt et corrodunt serpentes, id est vermes, ut sit catachresis.

21. CATTÆ,] catti, feles: græce enim est αἰλουροι. Ita Vatablus.

24. EX OMNI PRETIO,] maximo pretio sunt empta, et tamen carent spiritu. Ita Vatabl.

IN QUIBUS SPIRITUS NON INEST IPSIS.] Te in *ipsis* per hebraismum redundat, unde videtur interpres ex Hebræo hæç transtulisse: nam in Græco non est.

26. MUNERA.] Græcum δῶρον etiam significat palmum minorem, qui quaternum digitorum erat, idem quod παλαιστὴ seu tertia pars spithamæ, ut tradit Eustath. Sic accipit hic Pagnin. q. d. Palmo humerisque fulciunt idolum, ut stet, ne cadat.

27. MULIERES EORUM DECERPENTES,] ex donariis quæ idolis oblata sunt. Græce ταριχεύουσαι, id est, in penum recondentes, q. d. Omnia sibi reservant, nihil egenis impertiuntur.

28. FOETÆ,] puerperæ, quæ quia immundæ, arcentur templo et sacris, Levit. 12. v. 2. Licet enim hac lege Judæorum Gentiles non obligarentur, tamen per se indecens erat personas ita sordidas et pollutas sacra contingere, præsertim apud Judæos quibus id erat abominabile; unde Propheta id eis inculcat, ut ex cultorum irreverentia ostendat ipsius culturæ, puta idololatriæ, turpitudinem.

29. QUIA MULIERES APPONUNT escas, vel donaria et anathemata suis idolis. Est subjectio: rogarat enim, Unde idola sunt dii? Respondet: Quia stultæ et superstitiosæ mulierculæ eis, quasi diis dona apponunt: mulieres ergo faciunt hosce deos.

30. TUNICA SCISSAS.] Quod vetatur Judæis, Levit. 10. 6.

BARBAM RASAM.] Quod vetatur laicis Judæorum, Levit. 19. 27. et sacerdotibus Levit. 21. 5. tum honestatis et decoris causa, tum ne hac in re communicarent cum sacerdotibus Isidis, aliorumque deorum Gentilium. Vide dicta Levit. 19. et 21. et Ezech. 44. 22. Notat illorum hypocrisin et simulationem. Rursum Judæos absterret ab eorum cultu et cæremoniis, quod eæ repugnent ritibus a Deo et Mose institutis.

31. RUGIUNT CONTRA DEOS, clamant ad deos suos misero et lugubri ejulatu, SICUT IN COENA MORTUI,] id est sicut solent audiri lugubres clamores et gemitus in cœna funeres alicujus mortui, maxime quæ Gentiles, ut ait Epiphan. in Ancorat. ad sepulcrum ferentes cibum, insolenti clamore avocabant defunctos, dicendo: Resurge, o Hector, comede et bibe. Vel dicentes, Vale. Sic Achillem in funere Patrocli fecisse ait Homerus Iliad. 19. *Salve, mi Patrocle, atque vale:* et Æneam in funere Pallantis, Virgil. Æneid. 11.

> Salve æternum mihi, maxime Palla,
> Æternumque vale.

Ita Hugo, Lyranus et Dionys. Innuit deos Gentium fuisse homines, jamque esse mortuos. Nam, ut ait Cicero l. 1. de Natura deor. *Suscepit vita hominum consuetudoque communis, ut beneficiis excellentes viros in cœlum fama ac voluntate tolleret. Hinc Hercules, hinc Castor, hinc Pollux, hinc Æsculapius, hinc Liber.* Nam Æsculapium medicina; Liberum, Saturnum et Cererem agricultura; Apollinem cithara; Vulcanum fabrica deos fecit. Hinc Ægyptus Isidem, doctæ Athenæ Minervam coluere; quod illa lini, hæc olei usum artemque lanificii invenisse credatur.

Accesserunt etiam Poetæ, ait Lactant. lib. 1. c. 15. *qui compositis ad voluptatem carminibus, in cœlum eos sustulerunt, sicut faciunt qui apud reges etiam malos, panegyricis mendacibus adulantur. Quod malum a Græcis ortum est. Unde eos sic increpat Sibylla:*

> Græcia, quid confidis in viros principes?
> Ad quid dona inania mortuis ponis?
> Immolas idolis: quis tibi in mentem dolorem
> Imposuit, ut hæc perficias magni Dei ore
> Relicto?

Porro cœna hæc mortuorum a Græcis vocabatur περίδειπνον a Tertull. in Apol. et a Latinis *silicernium*. Hinc senes capulares, etiam dicti *silicernii*, quasi pro quibus jamjam morituris cœna funeralis paranda esset. Non ergo a curvitate; quod silices spectent, ita dicti sunt, ut aliqui putarunt; sed a cœna hac quæ silicernium dicebatur, eo quod cum silentio edentes cerneretur, vel quod silentes cogitarent se mox illum secuturos. Unde abeuntes a convivio, velut non amplius se visuri, invicem salutabant, dicebantque, Vale. Hinc Varro: *Funus exsecuti, laute ad sepulcrum antique more silicernium confecimus, id est convivium in quo pransi discedentes dicimus aliis alii, Vale.*

34. NEQUE HOC REQUIRUNT,] non expostulant, non ulciscuntur voti et promissi sibi facti neglectum et perfidiam.

40. ADHUC IPSIS CHALDÆIS NON HONORANTIBUS EA,] q. d. Præsertim cum etiam ipsi Chaldæi contemnant idola sua; cum enim muto a Belo muto loquelam petunt, nec impetrant: atque intelligunt idola sua esse muta, relinquunt ea et missa faciunt. Ita Juvenal. satyra 13. Jovi insultat:

> Audis,
> Jupiter, hæc, nec labra moves? cum mittere vocem
> Debueras, vel marmoreus, vel aheneus.

41. QUASI POSSINT SENTIRE QUÆ NON HABENT MOTUM]

scilicet naturalem, ut animalia. Non enim potest quippiam, quod totum sit atque integrum, et suam naturam retineat, tali motu carens, habere sensum. Omne ergo quod sentit, per se et moveri potest, vel progrediendo, vel se dilatando et contrahendo. Dico per se: nam per accidens, puta per morbos, at in toto animali, et in parte potest perire motus manente sensu; in tote quidem, ut per catalepsim; in parte vero, cum paralysis non procedit usque ad sensus sublationem. Adde, ex motu nos judicare de sensu et vita; unde Ecclesia non baptizat abortivos fœtus, nisi motus alicujus speciem præ se ferant. Hæc et plura Valesius Sacræ Philosoph. cap. 79. Ratio a priori est, quia animalia omnia habent cerebrum; a cerebro autem quasi e proprio principio manat tam motus, quam sensus, per instrumenta, scilicet per nervos et musculos.

Nota: Idola et statuæ movere se possunt variis modis. Primo, si eis indatur argentum vivum. Secundo, per ventum quem sinibus suis afflabro factis excipiunt, quomodo Albertus Magnus olim, et nunc Mirabiliarii faciunt corvos et dracones volantes, quales sæpius vidi. Tertio, per pondera, rotas et æquilibris dextre in statua, quasi in horologio, disposita. Ita oblata est mihi Norimbergæ venalis statua pueri Jesu elegantissima, quæ mox ut loculum in quo jacebat aperiebas, caput motitando annictare et arridere videbatur. Ita Augustæ Vindelic. vidi tum alia, tum Centaurum inauratum nostro P. Trigantio pro Sinensibus donatum, qui tactu rotulæ cujusdam per se et sponte procurrebat ad spatium trium quatuorve pedum, telum ex arcu ejaculabatur usque in tabulatum, sonabat, pulsabat, aliaque mira faciebat. Verum nihil horum fit motu animali, qui e forma intrinseca, puta ab anima et spiritu vitali, proficiscitur: unde motus hi non diu durant, et cessante causa impellente cessant.

Et ipsi] cultores idolorum, puta Chaldæi, relinquunt ea, ut dixi. Græca contrarie habent: *Et non possunt ipsi intelligentes relinquere ea*, id est, ipsi idololatræ adeo sunt dementati et excæcati, ut cum intelligant idolorum mutorum vanitatem et stoliditatem, ea tamen ex inveterata prava consuetudine relinquere non possint.

42. Mulieres circumdatæ funibus.] Nota ex Herodoto lib. 1. Babylonias et Cyprias virgines ante matrimonium, imo omnes eorum mulieres sic coluisse Venerem, ut semel saltem in vita ad Veneris templum desiderent, suamque pudicitiam exponerent, ut qui primo obvius vellet, eis abuteretur, dato tamen pretio cum hac imprecatione. *Tanti ego tibi deam Milyttam*, id est Venerem, *imploro*; hocque pretium istæ illosæ templo Veneris dicabant, sicque virginitate quasi Veneri dicata, putabant se faustas inire nuptias. Audi S. August. lib. 4. de Civit. cap. 10. *Veneri*, ait, *Phœnices donum dabant de prostitutione filiarum, antequam eas jungerent viris*. Idem de Phœnissis mulieribus testatur S. Athanasius orat. contra idola, ubi originem idololatriæ investigans eam institutam esse ait *desiderio eorum, qui stupris et prapudiis pleni, figmentis repræsentantur*; itaque turpissimam sibi suorum deorum vitam idolorum cultores imitanda proposuisse. Et Strabo lib. 11. in fine, agens de sacris Persarum, Medorum et Armeniorum, sic scribit de Anaitide: *Hæc est Venus in Oriente culta, Armeniorum idolum: illustrissimi ejus nationis filias suas virgines ei dedicant, ac lex est ut longo tempore apud deam constupratæ, deinde nuptum dentur, nemine talis mulieris conjugium dedignante* (o miseros, cornutos, et infames Gentilium maritos!) *Tale quippe etiam Herodotus de Lydiis mulieribus scribit: omnes enim eæ meretrices sunt.* Sic Scoti Gentiles, filias suas sponsas antequam a sponsis cognoscerentur, primo regi suo violandas tradebant: cujus incestus loco et vice jam Christiani effecti induxerunt, ut novæ sponsæ certum nummum regi penderent. Cujus rei testes sunt Polydorus Virgil. et Hector. Boet. in hist. Scot. Vide hic gentilismi stolidam et insanam spurcitiam, religionis, id est superstitionis, larva, dæmonis suggestu obtectam.

Hac de causa juxta templum Veneris plurima erant diverticula, ait Herodotus, funiculis distincta, additque aliquas difformes ad duos vel tres annos ibi desedisse, et amasios exspectasse in tentoriis, quæ funibus tendebantur. Atque de hisce funibus putant aliqui Baruch hic loqui. Verum obstat quod non erat necesse hos funes rumpere; quod tamen de suis ait hic Baruch: deinde addit, ipsas mulieres circumligatas fuisse funibus: ergo mulierum, non tentoriorum erant hi funes.

Quare secundo, funiculi hi possunt accipi serta de juncis et floribus contexta, quibus hæ prostitutæ capita cingebant, teste Herodoto et Strabone, qui ait eas thominge, id est vinculo vel funiculo, coronatas fuisse.

Tertio et propriissime, hæ mulieres cingulo vel funiculo corpus vinciebant, ut significarent se virgines, et Veneris religione et amore captas detineri, hocque signo quasi Veneri sacras, primo obvio sui copiam facere, et petere ut funem solvat, et nefaria sacra Veneri faciat: sicque incesta copulatione, cesto sive zona dirupta, matrimonium inibant. Idem faciebant conjogatæ si Veneri se dicare vellent. Ita ex Herodoto, Strab. et Curtio lib. 5. a Castro. Hinc cestus, sive zona priscis signum erat virginis et virginitatis, quam tunc primum solvebant mariti, cum nova nupta primo eorum thalamum subibat. Sic Romani in philtro amasii statuam ternis funiculis colligabant. Testis est Virgil. ecloga 8.

Ossa olivarum.] τα πιτυρα, id est furfures tritici vel hordei, ait Vatablus. Sic enim πιτυρα accipiunt Hesych. Dioscorides et Theophrast. Sed melius Noster hic vertit, *ossa olivarum*, id est nucleos duros et quasi osseos olivarum (sic Beroaldus apud Henr. Stephan. in Lexico πιτυρω vocat ossiculum olivæ) vel minutas olivas duriores, ac pene osseas, utpote quæ solo fere constent nucleo. Dicuntur hæ πιτυρα, quod furfuracei sint coloris, vel quod in olivis tritis et contusis ossa sint quasi furfures et excrementa. Ita Athenæus lib. 2. cap. 14. ex Callimacho et Philemone: πιτυρίδες, ait, sunt olivæ θλαται, id est tritæ, contusæ; vel, ut alii legunt, φαυλαι, id est malæ. Oliva enim priscis tam Ægyptiis quam Hebræis, teste Pierio hieroglyph. 53. hieroglyphicum fuit misericordiæ, pacis, amoris, concordiæ; imo supplicationis, spei et precum. Unde Statius:

Vittatæ laurus et supplicis arbor olivæ.

Hinc Romani pro oliva laurum teste Virgilio urebant, quasi amasio supplicantes. Hoc ergo philtrum sive veneficium magicum erat, quo diobolares istæ, quas nec divitiæ, nec forma, nec genus commendabat, cremando ossa, id est nucleos, olivarum flammam concupiscentiæ testabantur, et procorum duritiem mollire et incantare studebant, ut diu desiderent, sed cito amasium allicerent. Unde simul cum hac crematione precabantur, ut sic hospites earum amore torrerentur. Demum sic adusta, et in cineres redacta spargebant in ventum, jacta trans caput. Sic enim Theocritus in Pharmaceutria, docet hoc a Babylonia didicisse Græcos, scilicet Smithæam veneficam, quæ Dolphidem juvenem deperibat: Sic enim ait: *Sicut ego hanc ceram Deo jubente liquefacio, ita præ amore statim liquefiat Myndius Delphis; atque volvitur hic æneus orbis, ope Veneris, sic ille volvatur ante nostras fores. Lyex, trahe tu illum meum virum ad domum nostram, nunc sacrificabo vel succendam pityra.* Et Virgil. ecloga. 8.

> Fer cineres, Amarilli, foras, rivoque fluenti
> Transque caput jace.

Ita Guevara præfatione in Habacuc. Vide Delrio in Magic. p. 1. q. 3. sect. 2. et Perer. in Daniel. 5. 4.

Porro apposite ignem concupiscentiæ suæ testabantur cremando nucleos olivarum, quia hi nuclei, utpote oleati et pingues, vehementer ardent, imo præ nucleis aliarum arborum flammam vomunt: qua de causa in Apulia fornaces, in quibus coquitur vitrum, calx, etc. quæ ardentissimæ sunt, nucleis olivarum tritis accenduut: oleis enim ita abundant, ut inde ignem struant. Lignum autem oleæ, etiamsi viride sit et recenter succisum, ardet tamen et flammam edit quia pingue et oleatum. Idipsum Romæ mihi affirmarunt viri graves oculati testes, imo ad oculum ostenderunt.

Affert obscœnitatem hanc idololatrarum Jeremias, q. d. O Hebræi, advertite obscœnitatem idololatriæ, videte an hic sit Deus, cui quasi lenoni stupra, et stupri pretia Gentiles offerunt, contra legem Deut. 23. 18. rursum cui ne olivas quidem aut oleum, sed tantum ossa olivarum contrita, scilicet sordes et excrementa, dedicant. Nimirum talibus gaudet dæmon, hoc ejus est thymiama, ut habent Græca. Deus autem vester et verus gaudet castitate, victimis purissimis et optimis, ac thymiamate odoratissimo.

Hinc Isidorus lib. 3. Sententiarum cap. 13. Poetæ, ait, finxerunt Venerem impudicam esse deam, et Martem adulterum esse deum, ut hominibus hæc flagitia persuaderent, quasi in iis deos imitarentur; quis enim non honestum putaret, sibique licere arbitraretur, quod dii fecisse dicebantur?

44. Falsa,] vana sunt, res nihili, res mendaces sunt, q. d. Idola omnisque eorum cultus falsa sunt, et superstitiosa ab hominibus adinventa.

45. Sacerdotes.] Græce τεχνῖται, id est fabricatores sive artifices idolorum, quales erant sacerdotes, qui ea curabant fieri, vel ipsi ea faciebant.

46. Non sunt multi temporis,] q. d. Artifices idolorum sunt brevis ævi et vitæ; quomodo ergo possunt facere deos æternos et immortales.

47. Reliquerunt autem falsa et opprobrium,] reliquerunt idola, quæ sunt res falsæ et mendaces, dignæque opprobrio. Secundo, reliquerunt posteris falsam fidem et religionem idolorum, dignamque opprobrio. Tertio, q. d. Pro diis reliquerunt materiam falsitatis et opprobrii posteris: magna enim falsitas, error et opprobrium est ligna et lapides colere quasi deos. Ita Maldon.

49. Sentiri,] existimari, q. d. Palpari pene potest manibus quod ipsi non sunt dii. Ita Græca.

50. Scietur postea,] prudentia naturalis ex eventu et experientia quod idola non sentiant, nec juvent, docebit tandem omnes Gentes ea non esse deos. Ita Hugo. Secundo, q. d. In lege et luce Evangelica totus mundus cognoscet et despiciet idola. Ita Lyrao.

Et nullum Dei opus cum illis,] idola scilicet nihil posse facere quod proprium sit Dei; puta non posse mortuos suscitare, cæcos illuminare, mutis loquelam dare, reges creare, pluvias tribuere, ut sequitur.

51. Unde ergo notum est,] q. d. Non aliunde quam ex ipsa idolorum inspectione, et ex experientia, q. d. Quid opus est argumentis? res in se nota et clara est scilicet quod idola non sunt dii. Unde Græca habent: τινι ουν γνωστεον εστιν, *cui ergo cognoscendum est eas non esse deos?* q. d. Quis tam hebes est, ut debeat doceri idola non esse deos? Vatabl. pro ουν legit ου, unde vertit: *Quis nesciat illos non esse deos?*

53. Judicium quoque non discernent,] non diriment lites hominum edito miraculo, uti Deus diremit litem Aaronis contra Core, Dathan et Abiron, Num. 16. et alias sæpe.

Sicut cornicula,] imbelles et imbecilles, quæ licet avium putentur esse duces, tamen ignave volantes vix teli jactum effugiunt, et in prælio statim hosti cedunt.

Secundo, *sicut corniculæ* infirmissimæ sunt aves, et præter crocitationem nihil habent; sic et idola præter materiam et externam figuram nihil habent. Hinc a corniculis proverbium est κρώζειν, id est *cornicari*, significans inepte garrire, quod usurpat S. Hieron. epist. ad Rusticum, et Persius satyra 5.

> Nescio quid tecum grave cornicaris inepte.

Tertio, sicuti Gentiles observabant volatus et clamores corniculaurm, ut ex iis superstitiose divinarent res futuras: ita et observabant idola, id est idolorum victimas, earumque gestus et motus, ut ex iis divinarent futura. Ita olim puellæ nubiles ut ominatas consequerentur nuptias, opimum prandium afferebant cornici, ut patet ex Phœnice Colophonio apud Athenæum lib. 8. Quin et apud Romanos, ait Festus, *Corniscarum Divarum locus trans Tiberim cornicibus dicatus erat, quod in Junonis tutela esse putabantur.* Superstitionis origo fuit, quod cornix sit conjugalis amoris symbolum. Mares enim fœminis connubio conjuncti, nunquam ad alteram divertunt cornicem, neo fœmina quoad vivit, ad alium marem; quod si mors divortium fecerit, qui superstes est perpetuum sibi indicit cœlibatum. Ita Horus Apollo lib. 1. Hierogl. 8. et ibidem P. Nicol. Causinus. Insuper vulgus corniculam, quia garrula est, fatidicam putat. Hinc illud ejus ænigma:

> Vivo novem vitas, si non me Græcia fallit:
> Et non irascens ultro convicia dico.

56. Quibus hi qui fortiores sunt,] q. d. Qui idolis injurii sunt, eaque diripiunt, iis sunt fortiores, q. d. Fures sunt potentiores idolis.

59. Obaudiunt, obediunt Deo creatori et gubernatori suo.

60. Idipsum, id est similiter, spiritus, id est ventus, in omni regione spirat.] Nam, ut ait Seneca lib. 5. Natur. quæst. cap. 16. 17. 18. *Totidem ventorum sunt, quot cœli discrimina. Nulla enim propemodum regio est, quæ non habeat aliquem flatum ex se nascentem, et circa se cadentem.* Et Plinius lib. 2. cap. 47. *Omnes*, ait, *certi vicibus suis spirant, majori ex parte autem, ut contrarius desinenti incipiat.* Quin et S. Thom. in Job cap. 37. v. 12. Venti, inquit, videntur per vices suas solis motum sequi, ut primum cum oriente sole Orientales, deinde Meridionales, postea Occidentales venti spirent. Idem innuit Eccles. cap. 1. v. 5. *Oritur sol, et occidit, et ad locum suum revertitur; ibique renascens, gyrat per Meridiem, et flectitur ad Aquilonem lustrans universa in circuitu pergit spiritus.*

62. Hæc autem (idola) neque speciebus, græce εἴδεσι, id est formis et pulchritudinibus, neque virtutibus, id est viribus, similia sunt; soli, igni, fulguri, etc. sed informia sunt inepta, mortua, imbecilla.

65. Neque regibus maledicent,] neque regibus faciunt male nec bene, nam faciunt reges felices vel infelices. Præ aliis hominibus nominat reges, quia in iis dirigendis maxime cernitur Dei providentia, quæ regna et respublicas præmiat vel punit per suos reges et præsides. Ipse enim confert, conservat, amplificat, vel minuit, debilitat aut tollit regna, ut indicavit vers. 33. et 52. et Job cap. 12. 18. et Daniel. 4. 14. Ita Maldon.

66. Signa etiam in cœlo,] q. d. Plus possunt sol et luna, plusque præstant hominibus quam idola: tum quia signa sunt dierum, mensium et temporum, eaque describunt, Gen. 1. 14. eo enim alludit; tum quia Gentibus timorem incutiunt. Gentes enim ex superstitione metuebant sibi ab astris, ut patet Jerem. 10. 2.

69. Fuscino,] græce προβασκάνιον, id est terriculamentum, v. g. puer stramineus cum arcu, positus in horto ut aves terreat et fuget, quæ cum vident puerum non moveri, pulso timore libere in cucumeres involvant. Hæc Græci vocant μορμολυκεῖα. Ita Horatius.

Deus inde ego furum, aviumque maxima formido.

Comparat idola hisce terriculis avium, quæ fructus vere non custodiunt, sed tantum ex opinione et phantasia avium quæ putant ea esse veros homines, cum tantum sint simulacra hominum: sic enim et idola non sunt dii, sed simulacra. Secundo, comparat ea spinæ hortensi, id est rhamno, cui aves libere insident, cum videant spinam esse sine aculeis. Tertio, cadaveri mortuo et insensibili.

Tropolog. talis est Princeps et Prælatus insipiens et timidus, ait Hugo, et ex eo Delrio adagio 886. Sicut enim, inquit, aves primo intuitu metuunt hoc terriculum, mox tamen ut moveri aut lædere non posse advertunt, assident propius, deinde insident et coinquinant: ita subditi primo Prælatum reverentur, et dum vident ignavum et timidum, contemnunt, supplantant, conculcant. Hic similis est Sobnæ præposito templi, cui ait Isaias cap. 22. vers. 15. *Quid tu hic, aut quasi quis hic?* De talibus queritur Jerem. cap. 23. vers. 13. *In Prophetis Samariæ vidi fatuitatem*, Et Zachar. cap. 11. vers. 17. *O pastor, et idolum, derelinquens gregem.* Tales enim sunt idola, umbræ et larvæ pastorum, non veri pastores; quibus, uti et idolis, ac terriculis, recte competit vetus parœmia: *Simia in purpura.* Quam multos id genus simios videre est in aulis principum, quibus si purpuram, si torquem, si gemmam detrahas, meros cerdones deprehendes. In hos competit illud, quod teste S. Hieron. ad Pammach. *de Cæsare egregie dixit Tullius; Cum quosdam, ait, ornare voluit, non illos honestavit, sed ornamenta ipsa turbavit.*

71. A purpura quoque et murice, quæ supra illos tineant.] Ita legendum, non *teneant*, q. d. Ex vestibus idolorum purpureis et muriceis, quæ a tineis consumuntur, utique scietis quid sint idola, scilicet quod sint saxa et ligna, non dii.

Nota: Pro *murice* aliqui legunt *marmora*: græce enim est τῆς μαρμάρου, quod Vatablus vertit, splendore; μαρμαρ enim significat fulgorem, splendorem, et a splendore dictus est tam lapis marmor, uti docet Anselm. Boetius lib. 2. de lapidibus cap. 266. quam hic murex sive purpura. Nam, ut ait poeta Æneid. 4. *Tyrioque ardebat muricé læna: læna*, id est toga duplex, quæ erat amictus auguralis, ait Paulus Manutius; si ardebat, ergo et splendebat. Secundo, marmor tingi solet rubeo colore. Hinc significat muriceum sive conchyliatum et purpureum colorem et vestem, quæ supra idola *tineat*, id est, a tinea arroditur et consumitur, græce σηπομένης, id est, quæ putrefit.

Scietis itaque.] Potius legendum cum Maldon. *scietis utique*: sic enim connexa erit sententia præcedentium, eaque hic explebitur. Id ita esse patet ex Græco.

Et erunt opprobrium,] erunt omnibus risui et probru. Omnes enim rident, cum vident aliquod idolum saxeum vel ligneum, cariosum, truncum pedibus, manibus, oculis aut capite, adorari aut adoratum fuisse.

Ex hoc capite refellitur Calvinus, qui ait Gentiles non fuisse tam stupidos, ut adorarent ligna et lapides, sed in iis adorasse Deum, quasi in imagine, uti faciunt Christiani. Hoc enim falsissimum, esse patet ex toto hoc capite, et ex Arnobio, Lactantio, Tertul. Justino, Athenagora et aliis, qui passim rident Gentiles quod lapides et ligna pro diis colant. Idem videmus hodie facere Japones et Indos. Simplices ergo statuas colebant ut deos: sapientiores quasi corpus vel membra Dei; putabant enim numen statuæ et idolo, quasi sui simulacro, esse affixum, in illu habitare, et circa illud versari et ludere: sapientissimi riserunt idola ut Socrates et Plato; licet quidam ex eis ea coluerint metu hominum: qua de re alibi plura dixi.

Quocirca Barlaam apud Damasc. in historia c. 10. Josaphato demonstrat stultitiam idololatrarum per apologum aucupis et lusciniæ, eamque triplicem. Primo, quod res præteritas, puta Jovem, Mercurium aliosque homines flagitiosos jam mortuos suscitare velint. Secundo, quod tentent impossibilia: petunt enim vitam a statua inanima. Tertio, quod credant rem incredibilem, scilicet saxa esse deos. Apologum lusciniæ recensui Jerem. 8. v. 7. Et S. August. in Sententiis, sent. 215. *Sic, ait, sunt qui colunt idola, quo-*

modo qui in somnis vident vana. Si autem evigilet anima ipsorum, intelligit a quo facto sit, et non colit quod ipse fecit.

Moraliter ergo disce hoc capite, quam impia et stolida sit idololatria, quæ Deum verum divinitate sua privare, eamque in creaturam transferre conatur. Hinc Sancti eam, ut summum crimen læsæ majestatis divinæ, tantopere detestati sunt, ut maluerint quævis tormenta et mortes acerbissimas pati, quam idola colere. Primis trecentis Ecclesiæ Christianæ annis, plusquam sexcenta Christianorum millia hac una de causa martyrium subierunt, vel ad furcas, vel ad ignes, vel ad gladios, vel ad cruces, vel ad bestias damnati.

Quocirca B. Remigius Archiepisc. Rhemensis, cum Clodovæum Francorum regem, primum ex regibus Franciæ conversum ad Christum post superatos Alemannos baptizare deberet, coram procerum frequentia, deponenti ornamenta regalia, et ad sacrum se lavacrum humilianti, cunctis audientibus dixit: *Mitis depone colla Sicamber; adora quod incendisti; incende quod adorasti*, hoc est, Christum adora, cujus ecclesias incendisti Paganus; incende idola, quæ tunc adorasti. Ita Joan. Trithem. lib. 1. Compend. Annal. et lib. de Origine Francorum.

S. Chrysogonus, Diocletiano imper. Romæ inclusus in carcere, ibi biennium vixit. Sed cum Imper. Diocletianus Dalmata, obscuro loco natus, Romam scripsisset, ut reliquis Christianis, qui in vinculis essent, interfectis, Chrysogonus Aquileiam ad se mitteretur, eo perductus est; cui Imperator: Accersivi, inquit, te, Chrysogone, ut honoribus augeam, si modo induxeris animum deos colere. At ille: *Ego eum, qui vere est Deus, mente et oratione veneror; deos autem, qui nihil sunt nisi demonum simulacra, odi et exsecror.* Quo responso excandescens Imperator, ad Aquas Gradatas eum securi percuti jubet. Ita habet ejus Vita.

Romæ, sub Adriano Imper. Seraphia Virgo Antiochena, cum in domo Sabinæ præclarissimæ fœminæ apud urbem commaneret, rapta ab officio Præsidis exhibita est in conspectu ipsius. Cui ille: Sacrifica diis immortalibus, quibus sacrificant domini Imperatores. B. Seraphia respondit: *Timeo, et colo omnipotentem Deum, qui fecit cœlum et terram, et omnia quæ in eis sunt. Nam dii quos jubes adorare, non sunt dii, sed sunt dæmonia; et ideo non licet mihi eos adorare, quia Christiana sum.* Rursum Præses: Sacrifica diis, inquit, ne morte plectaris. Cui virgo: *Non facio voluntatem patris tui Satanæ, quia Christiana sum.* Quare varie torta, tandem capite plexa, Martyr in cœlum evolavit. Ita Ado in Martyrol. 3. Septemb.

SS. Perpetua et Felicitas Africanæ Martyres sub Severo Imper. anno Domini 205. quas sæpe dilaudat S. August. damnatæ ad leones, cum ducerentur ad amphitheatrum ut iis objicerentur, alta alacrique voce canebant: *Omnes dii Gentium dæmonia, Dominus autem cœlos fecit*; cumque Præses juberet alapis faciem et os earum contundi, illæ majori et contentiori voce idipsum canendo iterarunt, ut habent earum Acta 7. Martii. Illa enim die S. Perpetua a leonibus, S. Felicitas a leopardis dilacerata, de idolis et dæmonibus triumpharunt.

Tropolog. idolum hæretici est hæresis, superbi honor, gulosi crapula, inobedientis propria voluntas, etc. Morere hisce tuis idolis, vive Deo: despice vana, suscipe vera: despice terrena, suspice cœlestia: morere sæculo, vive cœlo: morere tempori, vive ÆTERNITATI.

COMMENTARIUS
IN
EZECHIELEM PROPHETAM.

PROŒMIUM.

Fuerunt nonnulli veterum qui putarunt Ezechielem fuisse Pythagoram. Audi Clementem libro primo Stromat. *Alexander, ait, in libro de Symbolis Pythagoricis refert Pythagoram fuisse discipulum Nazarethi Assyrii. Quidam eum existimant Ezechielem; sed non est, ut ostendetur postea. Clearchus autem Peripateticus dicit se nosse quemdam Judæum, cum quo versatus est Aristoteles.* Insinuat Aristotelem sua hausisse a Judæis, æque ac Pythagoram et Platonem, qui proinde vocatus est Moses Atticus: Atque ab Ezech. nomen accepisse videtur Ezechielus poeta tragicus, de quo idem Clemens eodem libro sic scribit: *De Mosis educatione nobiscum quoque consentit Ezechielus Judaicarum tragædiarum poeta in Actu qui inscribitur* ἐξαγωγη, *id est Eductio, sic scribens ex persona Mosis*, ubi multa ejus carmina de Mose recitat. Ad hosce accedit S. Ambros. qui Pythagoram a Judæis ortum censet. Sic enim scribit ad Irenæum libro 3. epist. 20. *Pythagoricum mandatum in aliquorum scriptis prædicari invenimus, quo ille discipulos suos communem atque usitatam populo prohibuit ingredi viam. Sed hoc unde assumpserit, non est incognitum. Nam cum ex populo Hebræorum (ut plerique arbitrantur) genus duxerit, ex ejus disciplina derivavit etiam magisterii præcepta, meritoque magnus apud Philosophos habitus, qualem (ut aiunt) vix reperit ullum. Legerat itaque in Exodo Mosi divino præceptum esse oraculo: Solve calceamentum pedum tuorum. Id etiam præceptum Jesu Nave, videlicet, ut detrita et popularis vitæ deponerent pulverem, qui viam Domini ambulare desiderarent. Legerat præceptum eidem Mosi, ut montem cum sacerdotibus ascenderet, populus autem deorsum staret.* Et Theodor. l. 1. de Fide, ubi Pythagoram circumcisum asserit: *Fertur*, inquit, *Pythagoras circumcisionem subiisse acceptam ab Ægyptiis, quam tamen Ægyptii ab Hebræis patribus accepissent.* Favet et ratio, vel potius conjectura. Nam tam Ezechiel, quam Pythagoras totus mysticus est et symbolicus, uterque sua oracula suamque Ethicam docet per symbola et ænigmata. Ad hæc, uterque eodem fere tempore floruit, videlicet Ezechiel sub Nabuchodonosore, Pythagoras sub Cyro et Cambyse, teste Eusebio in Chronico. Insuper sicut Ezechiel cum Deo collocutus est, ab eoque edoctus: ita et Pythagoras dixit se familiarem esse Apollini, ab eoque doceri; unde et Pythagoras dictus a Pythio Apolline, quod cum illo colloqueretur, ideoque non minus vera doceret, quam Pythius. Quocirca ipse suis erat instar oraculi: de eo enim dicebant, αυτος εφα, Pythagoras hoc dixit: ergo verum est et indubitatum. Unde Ovidius de eo canit libro 15. Metamorph.

> Mente deos adiit, et quæ natura negavit
> Usibus humanis, oculis ea pectoris hausit.

Verum certum est Pythagoram nec Ezechielem fuisse, nec Judæum, etsi a Judæis et Prophetis sua dogmata, forte etiam circumcisionem, mutuatus sit. Nam primo, veteres passim docent Pythagoram ex Samo insula prodiisse: ergo Græcus fuit, non Judæus. Secundo, Pythagoras docuit μετεμψύχωσιν, id est animarum ex una corpore in aliud, non tantum hominis, sed et bestiæ transmigrationem: quæ plane Hebræorum placitis repugnant, et nominatim oraculo Ezechielis cap. 37. de animæ ad sua ossa suamque carnem redeuntem. Pythagoras enim, uti diserte docet Tert. libro de Anima c. 28. ut hunc suum de animarum transmigratione errorem populo probaret, mortem simulavit, subterraneo latuit in specu per septennium, illic se patientiæ damnans una matre conscia: et ubi satis visus est corpulentiam interpolasse, de adytis fallaciæ emersit, ut ab inferis redire crederatur, dicens se primo fuisse Æthalidem sive Euphorbum, Pyrrhum, deinde piscatorem, et mox Hermotimon. Pythagoræ est illa vox, quam in se transcribens Hermias Philosophus irridet tract. de Gentilium Philosophorum irrisione, qui exstat tom. 4. Biblioth. SS. Patrum: *Nunc, ait, immortalis sum, et gaudeo: nunc contra mortalis fio, et ploro: mox in individua corpora solvor, aqua fio, fio aer, fio ignis: paulo post nec aerem, nec ignem, sed feram me facit, piscem me facit. Itaque vicissim fratres habeo Delphinos. Cum vero intueor corpus, pertimesco, et nescio quo nomine id vocem nominemve, an canem, an lupum, an taurum, an avem, an serpentem, an draconem, an chimæram. In cunctas enim bestias commutor, terrestres, aquatiles, volucres, multiformes, agrestes, cicures; mutas, vocales; brutas, ratione munitas. Nato, volo, sublimis in aera feror, serpo, curro, sedeo.* Tertio, quia Ezechiel et Pythagoras non fuerunt synchroni, sed hic illo fuit posterior. Ezechiel enim floruit regnante apud Chaldæos Nabuchodonosore, apud Romanos Tarquinio Prisco, olympiad. 49. Pythagoras vero floruit eversa Chaldæorum monarchia, regnante apud Persas Cambyse, apud Romanos Tarquinio Superbo, olymp. 64. Ita Euseb. in Chronica. Ergo Ezechiel quindecim olympiadibus, hoc est 60. annis, præcessit Pythagoram. Insuper Euseb. *Olympiade*, inquit, *quinquagesima sub Cyro floruit Thales*

præceptor Anaximandri; hic Anaximenis, hic Anaxagoræ, hic Periclis fuit magister; Anaxagoræ vero temporibus Xenophanes et Pythagoras fuerunt. Ergo Pythagoras Cyro duabus, Ezechiele tribus vel quatuor generationibus fuit posterior.

Quæritur ergo primo, Quis, et qualis fuit Ezech? Respondet S. Hier. in c. 47. et alibi: *Ezechiel Scripturarum et oceanus, et mysteriorum Dei labyrinthus:* mysteria quæ alii Prophetæ aperto sermone prophetant, ipse sacris veluti hieroglyphicorum arcanis tegit et obsignat.

Primo ergo Ezechiel fuit sacerdos, oriundus ex tribu Levi, uti testatur S. Hier. in c. 14. Ezechiel. v. 23. imo ipse Ezechiel c. 1. v. 3. Patria ei fuit Sarara, ait Epiph. in ejus Vita. Fuit filius Buzi. Hunc Buzi tradunt, aut potius fabulantur Hebræi, fuisse Jeremiam Prophetam, qui dictus sit Buzi, id est, contemptus, eo quod Judæis esset contemptui et ludibrio. Nazianz. vero orat. 47. *Ferunt*, inquit, *Ezechielem servum Jeremiæ prius exstitisse.* Sed et hoc fabulosum videtur. Fuit enim ipse ex genere sacerdotali, quod apud Judæos erat nobilissimum. Videtur ergo hæc lacinia Nazianzeno assuta: aut certe Nazianz. Rabbinorum sui temporis sententiam refert tantum, non probat, uti et facit sæpe ejus discipulus S. Hieron.

Secundo, Ezechiel hebr. idem est quod חזק אל *chesec el*, id est, robur seu fortitudo Dei, aut roboratus a Deo. Unde c. 3. 8. audit a Deo: *Ecce dedi faciem tuam valentiorem* (hebr. est חזקים *chazakim*; unde *Ezechiel*) *faciebus eorum, et frontem tuam duriorem frontibus eorum. Ut adamantem, et ut silicem dedi faciem tuam.* Origen. tamen et S. Hier. in c. 47. v. 8 Ezechielem interpretantur, *imperium Dei*; חזק *chazac* enim roborari et prævalere, hoc est dominari et imperare, significat.

Tertio, fuit Propheta, doctor et Martyr: unde fuit typus Christi, ideoque, æque ut Christus, vocatus filius hominis. Ita S. Greg. Isidor. et alii.

Porro S. Greg. l. 26. Moral. c. 5. *Ezechiel*, inquit, *magistrorum speciem tenet.* Idem in Ezech. hom. 12. *Ezechiel*, inquit, *typum prædicantium tenet.* Idem l. 3. exposit. in 1. Reg. c. 9. *Ezechiel*, ait, *durus prædicator contra duros in malo veniebat, ut dura quæ ventura erant locuturus ostenderet, septem diebus in medio eorum, antequam loqueretur, flebat*, Ezech. 3. ver. 15. *Illos enim imitari electus prædicator debet, qui et acuto prædicant, et quæ loquuntur observant.*

Quarto, fuit ipse sui sæculi portentum, uti de eo dicit Deus c. 24. v. 24. ut portentosis suis dictis et factis flecteret et frangeret Judæorum duritiem et obstinationem in peccatis. Hac de causa obsidionem urbis in latere descripsit, panem stercore boum coctum comedit, et super unum latus cubavit 390. diebus, c. 4. v. 1. Hac de causa describit cap. 1. currum bellicum Dei, cum angelis bellum, vindictam et excidium Judæis aliisque gentibus minitantis et comparantis.

Quinto, fuit Martyr, occisus a Judæis, et a duce populi sui, ait Epiphan. apud Babylonem; eo quod eos de cultu idolorum argueret. Unde in Romano Martyr. de eo ita legimus die 10. Aprilis: *Ezechielis Prophetæ, qui a judice populi Israel, quod eum de cultu idolorum argueret, apud Babylonem interfectus, in sepulcro Sem et Arphaxad, Abrahæ progenitorum sepultus est. ad quod orationis causa multi confluere consueverunt.* Idem docent S. Dorotheus in synopsi c. 16. Isidor. lib. de Vita et obitu Sanctorum cap. 39. Epiph. lib. de Prophet. vita et interitu c. 19. Porro de genere mortis non constat. Auctor operis imperfecti in Matthæum hom. 46. tradit eum raptatum et excerebratum: *Misi, ait, Ezechielem, et tractum super lapides excerebrasti eum.* Adrichomius in Descrip. terræ sanctæ, pag. 246. anno mundi 3386. tradit eum equis fuisse distractum; sed veterem hujus rei auctorem neminem citat.

Sexto. Epiphan. Isidor. Doroth. ibidem miracula ejus narrant. Primo, quod quasi alter Moses, Judæos per flumen Chobar sicco pede deduxerit, Chaldæis eos insequentibus in eo demersis; secundo, quod piscium copiam suis precibus a Deo impetrarit, qua Judæos fame pene enectos refecit; tertio, quod venenatos serpentes in impios Danitas et Gadditas immiserit. Verum horum fides sit penes auctores.

Quæritur secundo, Quando cœperit prophetare, et quamdiu prophetarit Ezechiel? Resp. Daniel e Jerusalem abductus fuit a Nabuchodonosor in Babylonem anno 3. Joakim, Daniel. 1. 1. Ezechiel vero post eum abductus fuit 8. anno, puta anno 11. et ultimo Joakim, scilicet postquam a Chaldæis occisus est Joakim, eique in regno successit filius Joachin per tres menses; et eo deinde pariter abducto, Sedecias, qui erat frater Joakim. Ita Joseph l. 10. Antiq. 8.

Secundo, Ezechiel vaticinari orsus est anno 5. postquam abductus est, puta anno 5. transmigrationis Joachin, qui pariter fuit annus 5. regni Sedeciæ. Patet id Ezechiel. 1. 2. Prophetare ergo cœpit Ezechiel post Isaiam an. 199. post Jeremiam annis 34. Jeremias enim cœpit anno 13. Josiæ, Jerem. 1. 2. a quo 13. anno usque ad 5. Sedeciæ sunt 34 anni. Ita S. Hier. sub initium c. 1. Ezech. Ante Danielem vero Ezechiel prophetare cœpit annis 22. Excipio historiam Susannæ: hanc enim Daniel spiritu prophetico a morte liberavit antequam inciperet prophetare Ezechiel, ut patebit Daniel. 13. Perrexit tamen Ezech. prophetare, ac post eum Daniel, Judæis in Babylone, eodem tempore quo Jeremias pergebat Judæis prophetare in Jerusalem. Causam dat S. Hier. in Ezech. c. 12. 7. *Illius* (Jeremiæ) inquit, *prophetia mittebatur ad captivos in Babylone, et hujus* (Ezechielis) *ad eos qui habitabant in Jerusalem, ut unius in diversis regionibus Dei providentia probaretur, et intelligerent audientes quæcumque accidebant populo, nequaquam idolorum potestate, sed Domini jussione consistere.* Denique S. Hier. Origen. Gregor. et Hebræi censent, Ezechielem cœpisse prædicare et prophetare anno ætatis 30. Eodem enim cœperunt alii, et Christus, et Joannes Baptista. Verum hoc incertum est: nam puer abductus est, si credimus Josepho, et mox anno 5. cœpit prophetare: atque de Jeremia constat, eum puerum cœpisse prædicare, Jerem. 1. 6.

Tertio, prophetavit Ezechiel annis 20. Cœpit enim anno 5. transmigrationis Joachin: finiit ejusdem anno 25. ut patet c. 40. v. 1. Quare ibidem falsus videtur S. Gregorius hom. 13. dum eum prophetasse scribit annis 25. putat enim ipsum cœpisse anno 5. Joakim patris, non Joachin filii, cujus contrarium diserte tra-

dil Joseph. l. 10. c. 8. et S. Hieron. Imo ipse Ezechiel, qui toto hoc libro prophetias suas consignat per annos transmigrationis Joachin, non Joakim (hic enim non transmigravit, sed occisus est) quis nimirum ipse eodem anno quo Joachin, et, ut videtur, cum ipso Joachin abductus est in Babylonem. Ita enim habet S. Hier. in præfat. et communis interpretum opinio.

Adde jam dictis unam prophetiam, quam habuit Ezechiel cap. 19. 17. anno transmigrationis Joachin 27. quam si cæteris addas, colliges eum prophetasse præcise 22. annis. An ulterius prophetarit, ex scriptis ejus non liquet.

Cœpit ergo Ezechiel prophetare anno mundi 3317. qui fuit ante Christum 632. in hunc enim annum incidit annus quintus transmigrationis Joachin sive Jechoniæ, qui idem fuit quintus regni Sedeciæ, uti dixi in procemio in Synopsi chron. Desiit vero prophetare anno mundi 3339. qui fuit ante Christum 610. quo cœpit prophetare Daniel, uti ostendam, Dan. 2. 1. Eodem ergo anno quo desiit Ezechiel, cœpit Daniel, ut ille huic lampada tradidisse videatur. Nunc accipe quadrigam chronologiæ quatuor Prophetarum. Isaias cœpit prophetare anno 17. Oziæ,

REGES JUDA.

Ozias vel Azarias, cujus anno 17. cœpit prophetare Isaias, regnavit annis 52.
Joatham regnavit annis 16.
Achaz regnavit annis 16.
Ezechias regnavit annis 29.
Manasses regnavit annis 55.
Amon regnavit annis 2.

Perperam enim Eusebius in Chronico ex Septuag. dat Amoni annos 12. cum constat eum tantum biennium regnasse, uti diserte dicitur 2. Paral. 33. 21. et 4. Reg. 21. 19.

Josias regnavit annis 31.

Eodem tempore in Ægypto regnabat Pharao Nechao; ab hoc enim occisus est Josias.

Joakim regnavit annis 11.

Joachin sive Jechonias, filius Joakim, regnavit mensibus tribus: post quos captus a Nabuchodono-

cum ageret annum ætatis 30. circiter; ergo cœpit ante Romam annis fere 50. Roma enim condita est sub annum 11. (licet Euseb. in Chron. habeat decimum sextum) Joatham filii Oziæ; ac post 4. annos Romulus occiso fratre Remo in ea regnare cœpit, cum Isaias esset circiter 80. annorum, uti dixi procemio in Isaiam. Ab anno 11. Joatham, usque ad annum 13. Josiæ, quo cœpit prophetare Jeremias, fluxerunt anni 120. Totidem fluxerunt a 1. anno Romæ conditæ usque ad annum 2. Anci Martii, qui fuit quartus rex Romanorum. Ergo Jeremias cœpit prophetare anno 2. Anci Martii. Ab hoc anno 2. Anci usque ad annum 13. Tarquinii Prisci fluxerunt anni 34. Totidem fluxerunt ab anno 13. Josiæ usque ad annum 5. Sedeciæ, quo cœpit prophetare Ezechiel. Cœpit ergo anno 13. Tarquinii Prisci. Ab hoc anno 13. Tarquinii Prisci usque ad annum 35. ejusdem Tarquinii Prisci, fluxerunt anno 22. Totidem fluxerunt ab anno 5. transmigrationis Joachin, usque ad annum 27. transmigrationis ejusdem, quo cœpit prophetare Daniel. Cœpit ergo Daniel anno 35. Tarquinii Prisci. Accipe horum seriem et synopsin, per parallela annorum regum Juda et regum Romæ.

ROMA, EJUSQUE REGES.

Romæ conditio (qua prima urbis jacta sunt fundamenta) quinque annis antecessit regnum Romuli 5.

Ita Eusebius in Chronolog. et alii exactiores Chronologi, licet nonnulli exordia Romæ et Romuli confundant. Roma enim condita est Palilibus (qui postea dies festus fuit) anno 40. Amulii regis Latii, inquit Eusebius, qui secundum tabulam Chronologicam, quam Genesi præfixi, fuit annos 11. Joatham, ac post 4. annos, scilicet post annum 44. Amulii, abavunculi sui, puta anno Joatham 16. cœpit in ea regnare Romulus, qui regnavit annis 39.

Porro Roma condita est olympiadis sextæ anno 3. uti ex Varrone, Livio, Solino et Dionysio docent Gordonus, Mercator, Torniellus, et passim alii Chronologi. Quocirca initium olympiadum præcessit initium Romæ annis 23. tot enim annos faciunt sex olympiades. Quapropter initium olympiadum in tabula chronologica quam Genesi præfixi, consignatur anno 40. Oziæ vel Azariæ regis Juda; qui regnavit 52. annis, cui successit filius Joatham, cujus anno 11. condita est Roma. Numera enim annos a 40. Oziæ ad 11. Joatham, invenies 23. Iidem auctores, licet varient in consignatione initii olympiadum, et urbis Romæ ad annos regum Juda; consentiunt tamen in eo, quod Romæ condita sit post Trojam eversam anno 432.

Post Romulum ante Numam fuit interregnum unius anni 1.

Numa Pompilius secundus rex Romanorum (sub quo a Manasse occisus est Isaias) regnavit annis 41.

Tullus Hostilius tertius rex Rom. regnavit annis 32.

Ancus Marcius quartus rex Roman. regnavit annis 23.

Secundus annus Anci incidit in 13. Josiæ, quo cœpit prophetare Jeremias.

sor transmigravit in Babylonem, succedente sibi Sedecia patruo: iidem ergo sunt anni transmigrationis Jechoniæ et regni Sedeciæ. Ab hac transmigratione Jechoniæ incipiunt 70. anni captivitatis Babylonicæ.

Sedecias regnavit annis 11.

Post quos a Nabuchodonosore captus, et excæcatus, atque eversa est Jerusalem regnumque Juda. Ita nimirum Hierosolyma ruente succrevit Roma, et in ea quasi in semine Romana Ecclesia, cui hæc sua oracula conscripserunt Prophetæ.

Anno 27. transmigrationis Jechoniæ et captivitatis Babylonicæ, qui fuit annus 16. ab eversa Jerusalem, et a capto Sedecia, cœpit in Babylone prophetare Daniel, Dan. 2. v. 1.

Anni 70. captivitatis Babylonicæ finiuntur anno 27. Cyri, qui fuit annus 1. monarchiæ Cyri et Tarquinii Superbi septimus; licet Eusebius in Chronic. putet fuisse annum hunc Tarquinii 27. eo quod Amoni regi Juda det annos, non duos, sed 12. (quod repugnat S. Scripturæ Hebrææ et Latinæ) atque 70. annos captivitatis non a transmigratione Jechoniæ; sed decem annis serius, puta a capto Sedecia, et ab eversa Jerusalem ordiatur. Adde enim his 10. annis 10. Amonis, habebis annos 20. Eusebii, quos ipse hic addit et interserit, ut anno Tarquinii Superbi, non 7. sed 27. qui et Cyri fuit 27. putet expleri annos 17. captivitatis Babylonicæ. Insuper Eusebius annos Romuli quinque annis serius quam nos orditur, puta ab anno 5. Achaz. cum nos ab anno 16. Joatham eos ordiamur.

Tarquinius Priscus quintus rex Rom. regnavit annis 37

Annus 13. Tarquinii Prisci incidit in annum 5. transmigrationis Jechoniæ, et in annum 5. regni Sedeciæ, quo cœpit prophetare Ezechiel, qui pariter fuit annus 13. Nabuchodonosoris, qui tum regnabat in Babylonia.

Eodem pariter anno in Medis et Perside cœpit regnare Astyages, regnavitque 38. annos, quibus exactis successit ei Cyrus.

Rursum annus 35. Tarquinii Prisci incidit in annum 27. transmigrationis Jechoniæ, quo cœpit prophetare Daniel.

Servius Tullus sextus rex Rom. regnavit annis 34.

Anno 14. Servii Tullii moritur Astyages, et succedit ei in regno Persidis Cyrus, qui regnavit in ea 30. annis, ac anno 27. regni sui expugnavit Babylonem, factusque est monarcha. Eodem tempore in Lydia regnabat Crœsus, quem devicit Cyrus: tunc quoque floruit Solon legislator Atheniensis.

Tarquinius Superbus Septimus et ultimus rex Roman. regnavit annis. 35.

Ergo 27. annus Cyri, quo capta Babylone obtinuit monarchiam, ac solvit Judæorum captivitatem Babylonicam, incidit in annum 7. Tarquinii Superbi, annus vero 30. Cyri, quo mortuus est, incidit in annum 10. ejusdem Tarquinii. Cyro successit Cambyses, regnavitque 8. annos, sub quo floruit Pythagoras, inquit Euseb. in Chron. qui tot annos dat cuique regi Roman. quot hic assignavi; licet alii varient, et quibusdam dent plures, quibusdam pauciores annos.

Quæritur tertio, quodnam sit ejus argumentum? Respond. Idem est quod Jeremiæ, sed figuris et ænigmatibus magis involutum, et obscurum. Sicut ergo Jeremias primis 27. capitibus excidium Judæorum, et captivitatem Babylonicam impiis Judæis minatur ac prædicit, ita idem facit Ezechiel per prima 24. capita, causasque, scilicet peccata eorum, recenset, et arguit. Secundo, sicut Jeremias a cap. 47. ad 51. aliis gentibus, ut Ammon, Moab, Edom, Philisthæis, Tyro, Ægypto, idem Chaldæorum excidium intentat: ita facit et Ezechiel a cap. 25. ad 34. Denique ultimis 14. capitibus prophetat liberationem et reditum e captivitate, Christi regnum pastorale, baptismum, vocationem Gentium, resurrectionem, interitum Gog ac Magog, itaque suos solatur. Unde cap. 40. et sequent. ad finem usque prædicit urbem incensam, et templum cum suis, quas minutim describit, partibus et dimensionibus, reædificanda, scilicet non tam litteraliter, quam mystice in Christo et Ecclesia. Idem ex parte facit Jeremias a cap. 30. ad 34. Deus ergo, qui omni tempore Ecclesiæ et fidelibus providet doctores et præcones; hoc sæculo Judæis in Babylone dedit Ezechielem, Judæis vero in Jerusalem dedit Jeremiam.

Causa prophetandi fuit, ut Jeremiæ prophetiam de urbis et gentis excidio confirmaret. Erat enim Hananias Jerem. 28. et Semeias c. 29. aliique pseudoprophetæ, qui Jeremiam falsitatis arguebant, vaticinantes Judæis pacem et prospera omnia, ac eos qui in Babylonem abducti fuerant, brevi in patriam redituros; cum Jeremias contrarium ediceret, scriberetque abductis in Babylonem, ut domos ædificarent, plantarent vineas, ducerent uxores, quasi ibi mansuri ad 70. annos, cap. 29. 5. Ezechiel ergo missus est a Deo, tum ut Jeremiæ oracula confirmet, tum ut captivos in Babylone solatur. Erant enim quos pœnitebat deditionis suæ, quam fecerant Chaldæis, eo quod viderent Jerusalem subsistere, nec everti, uti minatus fuerat Jeremias. Hisce Ezechiel prædicit, post quinque annos certo evertendam Jerusalem, omnesque cives abducendos in Babylonem, ac proinde eos gau

dera debere, quod hoc excidiom non sint visuri, sed pacifice degant in Babylone. Ita S. Hier. in præfatione.

Atque hac de causa, tanta est inter Jeremiam et Ezechielem affinitas et consensio, ut uterque non tantum idem prædicat, sed et iisdem sæpe verbis ac sententiis utatur, uti in decursu ostendam. Quocirca quod philosophus rogatus, quo pacto differret Dialectica a Rhetorica, respondit: *sicut manus contracta a seipsa explicata*; idem de Ezechiele et Jeremia dicere liceat utrumque scilicet idem iisdem vaticinari, sed Ezechielem obscure per symbola, instar manus complicatæ et convolutæ; Jeremiam vero aperte et plane, instar manus explicatæ et explanatæ. Sicut ergo Zeno Logicam pugno, Rhetoricam palmæ comparabat; ita pugno Ezechielem, palmæ Jeremiam compares. Rursum sicut S. August. in Psal. 205. dixit, *novum testamentum in veteri velari, vetus in novo revelari*: ita pariter dicas Jeremiam in Ezechiele velari, Ezechielem in Jeremia revelari, ut *Ezechiel sit Jeremias velatus, et Jeremias Ezechiel revelatus.*

Porro Josephus l. 10. Antiq. 10. et 11. scribit Sedeciam et Judæos nec Ezechielis nec Jeremiæ oraculis credidisse, eo quod contraria vaticinari viderentur. Nam Jeremias c. 21. 7. prædixerat Sedeciam in Babylonem abducendum: Ezechiel vero in c. 12. v. 11. negaverat eum Babylonem visurum. Sed utrumque fuisse verum, docuit eventus. Nam a Chaldæis excæcatus Sedecias, ductus est in Babylonem; itaque eo ivit; sed quia cæcus, eam non vidit. Et utrumque loco citato prædixit Ezechiel. Frustra ergo antilogia hæc incredulitati Judæorum prætexitur.

Denique Ezechiel omnes, tam Gentes, quam Judæos, ad Dei cultum, et Jesu Christi obsequium allicit et invitat, tum spe præmiorum, tum metu pœnarum et excidii. Hoc est quod ait Ecclesiast. c. 49. 10. *Ezechiel vidit conspectum gloriæ, quam ostendit illi in curru Cherubim. Nam commemoratus est inimicorum in imbre, benefacere illis qui ostenderunt vias rectas*; quod scilicet Deus ulcisceretur inimicos suos, instar imbris et procellæ desuper irruentis (huic enim Deum ultorem comparat Ezech. c. 18. 22. et c. 38. 5.) quodque benefaceret recte agentibus, aut ad eum per pœnitentiam redeuntibus,ut patet iisdem locis jam citatis.

Citant veteres oraculum de partu Virginis, ex Ezechiele juxta versionem Septuag. petitum, atque hoc: *Pariet vitula, et dicent, Non peperit*, q. d. Pariet B. Virgo, at hæretici virginem peperisse negabunt. Ita Epiphan. lib. 1. contra hæresim Ebionitarum, et Tertull. l. de Carne Christi c. 23. Alii legunt: *Peperit, et non peperit*, q. d. Virgo peperit, at non peperit ut aliæ matres, ex viri semine, cum dolore et reseratione claustri virginalis. Ita Clemens l. 7. Stromat. Vide Delrio adagio 915. Verum nil tale jam in Ezechiele reperitur.

Quæritur quarto, quanta sit Ezechielis sublimitas et obscuritas? Resp. Illa ad oculum patet, si quis solum c. 1. et c. 40. cum seq. octo inspiciat. Hinc S. Gregor. Naz. orat. 23. *Ezechiel, ait, omnium Prophetarum maximus est, et excelsus.* Idem oratione 34. *Quid, ait, Isaiam et Ezechielem rerum maximarum spectatorem, reliquosque Prophetas commemorem? quorum alter Dominum sabaoth in gloriæ throno sedentem vidit, eumque a Seraphim senis alis præditis in orbem cinctum, ac laudatum, et occultatum, seque ipsum carbone perpurgatum atque ad obeundum Prophetæ munus adornatum: alter vehiculum quoque Dei, hoc est Cherubinos, describit, thronumque ipsis excelsiorem, eoque sublimius firmamentum, atque insuper eum qui in firmamento esset utcumque conspiciendum præbebat, vocesque etiam quasdam, et impetus atque actiones, sive divinum hoc fuerit spectrum, solis optimis et sanctissimis viris spectabile; sive minime fallax noctis visio; sive mentis impressio quædam et informatio, cum rebus futuris quasi cum præsentibus commercium habens; sive arcanum quoddam aliud prophetiæ genus, dicere nequeo; novit hoc Prophetarum Deus, et qui hujusmodi afflatibus agitantur.* Hebræi tradunt duas esse in Scriptura leges, alteram scriptam, de rerum creatione; alteram secretam traditam Mosi de divinitatis specie: illam appellatam *beresit*, istam *mercaba*, illam contineri Genesi, istam in Ezechielis curru; illam vulgatam esse omnibus, hanc solis sapientibus detectam. Quocirca S. Hieron. hic apud Hebræos vetitum asserit ne quis Ezechielis principium et finem, Cantica Canticorum, et initium Geneseos, legat ante ætatem sacerdotalem, id est ante annum trigesimum. Est enim Ezechiel inter Prophetas, quod inter Græcos Heraclitus, qui teste Plutarcho in vita Fabii Maximi ab obscuritate dictus est σκοτεινός, id est tenebricosus, ait Delrio adag. 197.

Amplius tradunt et observant Rabbini, scilicet neminem ante trigesimum annum ad Ezechielis lectionem admittunt. Rursum, negant fas esse cuiquam Ezechielem scriptis commentariis explicare, nisi summa tantum ejus capita attingendo. Verum hæc eorum est superstitio. Quod enim Deus per Prophetam scribi, hoc et legi et explicari voluit. Ezechielis ergo precibus adjuti eum inchoabimus.

Porro obscuritatis in Ezechiele causa est duplex. Prior est, materiæ et rerum sublimitas, uti c. 1. Deum, Deique et Angelorum attributa per currum Cherubim, per rotas oculatas, per quaternas animalium facies, per firmamentum, per crystallum, per electrum, etc. adumbrat et explicat. Posterior est, modus dicendi et sermo in se facilis quidem et simplex sed qui figuratus sit, suaque proponat per symbola et ænigmata. Cujus rei unam causam dat Theodoretus videlicet, quod Judæos redarguat, eosque excludendos et reprobandos prædicat, ex adverso Gentium vocationem et salutem prænuntiet, ideoque timendum fuisse, ne, si Judæi plane dicta et scripta ejus intelligerent, ex invidia librum abolerent. Verum, si ita est, cur non aboleverunt prophetiam Jeremiæ, quæ clare (uti et quædam capita Ezechielis) hoc excidium denuntiat? Potius ergo ad varietatem prophetiæ id referendum videtur, ut scilicet quæ Jeremias clare Judæis in Jerusalem, eadem iisdem in Babylone per symbola Ezechiel repræsentaret; ut Babylonii ea intelligere, itaque Judæos irridere et subsannare nequirent; sed soli Judæi, quibus ea explicabat Ezechiel.

Scripserunt in Ezechielem a Latinis S. Hieron. et S. Gregorius, e Syria Theodoretus, e Græcis Apollinaris junior, Laodiceæ Episcopus (qui fuit præceptor S. Hieron.) anno Christi 380. sub Gratiano Imper. Polychronius Apameæ Episcopus (ex quo multa sumpsit Theodoretus) frater Theodori Mopsuesteni anno

Christi 400. *Origenes*, Severus, et alii qui recensentur in Catena Græcorum, quæ exstat hic in Biblioth. Vaticana, qua et usus est P. Prado et Vilalpando, qui jussu et impensis Serenissimi Philippi II. Regis Hisp. sedecim annos et vitam impenderunt in Ezech. editis tribus tomis in 28. prima, et tria finalia (puta 40. 41. 42. quæ sunt de templo) capita Ezechiel. Porro S. Hieron. at Gregorius hanc Ezechielis expositionem aggressi sunt, cum Roma et Romanum Imperium a Wandalis et Gothis, ac a Longobardis, perinde ac Judæa et Jerusalem a Chaldæis tempore Ezechielis vastaretur, ut ex eo, atque ex simili Israelitarum strage, suam suorumque solarentur: *Duo*, inquit S. Gregorius præfat. in l. 2. commentar. in Ezech. *sunt quæ in hac re* (expositione Ezechielis) *perturbant animum meum. Unum, quod hæc eadem visio tantæ obscuritatis nebulis tegitur, ut vix in ea aliquid intellectu interlucente videatur. Aliud, quod jam Agilulphum Longobardorum regem ad obsidionem nostram summopere festinantem, Padum transmisisse cognovimus.* Scripsit ergo S. Gregorius hæc anno Domini 595. Mauritii Imper. 10. pontificatus sui anno 6. uti notat Baron. Mirator, at merito, S. Bernardus l. 1. de Consider. ad Eugen. c. 9. Gregorium ita occupatum in Pontificatu, æque ac afflictum, id præstare potuisse: *Non defuere*, ait, *Romani Pontifices, qui sibi otia inter maximo negotia invenirent. Obsidio urbi, et barbaricus ensis civium cervicibus imminebat: numquid tamen istud terruit B. Papam Gregorium, quo minus sapientiam scriberet in otio? Eo nempe tempore* (*quod ex ejus præfatione liquet*) *obscurissimam et extremam partem Ezechielis tam diligenter, quam eleganter exposuit*, nec tantum exposuit, sed et ad populum pro concione dixit, uti ipse testatur in præfatione l. 1. S. Hieron. vero præfat. lib. 1. in Ezech. *Ad Ezechielem*, ait, *transire cupiebam: et ecce subito mors mihi Pammachii atque Marcellæ, Romanæ urbis obsidio, multorumque fratrum et sororum dormitio nuntiata est:* et mox: *Postquam clarissimum terrarum omnium lumen exstinctum est imo Romani Imperii truncatum caput, et, ut verius dicam, in una urbe totus orbis interiit, obmutui et humiliatus sum.* Scripsit ergo ipse hos in Ezechiel. commentarios anno Domini 410. qui fuit Honorii imper. 16. Innocentii I. Pont. 9. illo enim contigit hoc Romæ per Alaricum regem Gothorum excidium, uti ex Orosio et aliis docet D. Baronius.

Denique in Ezechielem scripserunt Lyranus, Hugo Dionys. Vatabl. Hector Pintus, et Petrus Serranus Cordubensis, cujus et in Leviticum commentarii exstant.

CAPUT PRIMUM.

SYNOPSIS CAPITIS.

EZECHIEL VIDET CURRUM GLORIOSUM, DEUMQUE IN SOLIO EI PRÆSIDENTEM. PRIMO ERGO VIDET TURBINEM, NUBEM ET IGNEM VENIENTIA AB AQUILONE. SECUNDO, v. 5. EX IGNE VIDET PRODEUNTIA ANIMALIA QUATUOR, SINGULA CUM QUATERNIS FACIEBUS, SCILICET HOMINIS, ET A DEXTRO EJUS LEONIS, A SINISTRIS BOVIS, DESUPER AQUILÆ, QUÆ IBANT INSTAR FULGURIS. TERTIO, v. 15. VIDET QUATUOR ROTAS HORRENDÆ ALTITUDINIS, PLENAS OCULIS, QUÆ PARITER CUM QUATUOR ANIMALIBUS INCEDEBANT: HABEBANT ENIM SPIRITUM VITÆ. QUARTO, v. 22. VIDET SUPER ANIMALIA FIRMAMENTUM INSTAR CRYSTALLI HORRIBILIS, ET IN EO SOLIUM EX SAPPHIRO. QUINTO, v. 26. VIDET IN SOLIO SEDENTEM HOMINEM, SUPERNE SIMILEM ELECTRO, INFERNE TOTUM IGNEUM ET AMICTUM IRIDE.

1 Et factum est in trigesimo anno, in quarto, in quinta mensis, cum essem in medio captivorum juxta fluvium Chobar, aperti sunt cœli, et vidi visiones Dei. 2. In quinta mensis,
ipse est annus quintus transmigrationis regis Joachin, 3. factum est verbum Domini ad
Ezechielem filium Buzi sacerdotem in terra Chaldæorum, secus flumen Chobar: et facta est super
eum ibi manus Domini. 4. Et vidi, et ecce ventus turbinis veniebat ab Aquilone; et nubes magna,
et ignis involvens, et splendor in circuitu ejus: et de medio ejus quasi species electri, id est de
medio ignis: 5. et in medio ejus similitudo quatuor animalium: et hic aspectus eorum, similitudo
hominis in eis. 6. Quatuor facies uni, et quatuor pennæ uni. 7. Pedes eorum pedes recti, et
planta pedis eorum quasi planta pedis vituli, et scintillæ quasi aspectus æris candentis. 8. Et ma-
nus hominis sub pennis eorum in quatuor partibus: et facies et pennas per quatuor partes habe-
bant. 9. Junctæque erant pennæ eorum alterius ad alterum; non revertebantur cum incederent:
sed unumquodque ante faciem suam gradiebatur. 10. Similitudo autem vultus eorum: facies ho-

minis, et facies leonis a dextris ipsorum quatuor; facies autem bovis, a sinistris ipsorum quatuor; et facies aquilæ desuper ipsorum quatuor. 11. Facies eorum, et pennæ eorum extentæ desuper: duæ pennæ singulorum jungebantur, et duæ tegebant corpora eorum: 12. et unumquodque eorum coram facie sua ambulabat: ubi erat impetus spiritus, illuc gradiebantur, nec revertebantur cum ambularent. 13. Et similitudo animalium, aspectus eorum quasi carbonum ignis ardentium, et quasi aspectus lampadarum. Hæc erat visio discurrens in medio animalium, splendor ignis, et de igne fulgur egrediens. 14. Et animalia ibant et revertebantur, in similitudinem fulguris coruscantis. 15. Cumque aspicerem animalia, apparuit rota una super terram juxta animalia, habens quatuor facies, 16. et aspectus rotarum, et opus earum, quasi visio maris: et una similitudo ipsarum quatuor: et aspectus earum et opera, quasi sit rota in medio rotæ: 17. Per quatuor partes earum euntes ibant, et non revertebantur cum ambularent. 18. Statura quoque erat rotis, et altitudo, et horribilis aspectus et totum corpus oculis plenum in circuitu ipsarum quatuor. 19. Cumque ambularent animalia, ambulabant pariter et rotæ juxta ea: et cum elevarentur animalia de terra, elevabantur simul et rotæ. 20. Quocumque ibat spiritus, illuc eunte spiritu, et rotæ pariter elevabantur, sequentes eum. Spiritus enim vitæ erat in rotis. 21. Cum euntibus ibant, et cum stantibus stabant: et cum elevatis a terra, pariter elevabantur et rotæ, sequentes ea: quia spiritus vitæ erat in rotis. 22. Et similitudo super capita animalium firmamenti, quasi aspectus crystalli horribilis, et extenti super capita eorum desuper. 23. Sub firmamento autem pennæ eorum rectæ alterius ad alterum: unumquodque duabus alis velabat corpus suum, et alterum similiter velabatur. 24. Et audiebam sonum alarum, quasi sonum aquarum multarum, quasi sonum sublimis Dei: cum ambularent quasi sonus erat multitudinis ut sonus castrorum, cumque starent, demittebantur pennæ eorum. 25. Nam cum fieret vox super firmamentum, quod erat super caput eorum, stabant et submittebant alas suas. 26. Et super firmamentum, quod erat imminens capiti eorum, quasi aspectus lapidis sapphiri similitudo throni: et super similitudinem throni, similitudo quasi aspectus hominis desuper. 27. Et vidi quasi speciem electri, velut aspectum ignis, intrinsecus ejus per circuitum: a lumbis ejus et desuper, et a lumbis ejus usque deorsum, vidi quasi speciem ignis splendentis in circuitu. 28. Velut aspectum arcus cum fuerit in nube in die pluviæ: hic erat aspectus splendoris per gyrum.

1. Et factum est.] Conjunctio *et*, ait S. Greg. hic hom. 1. et S. Aug. in Psal. 4. nectit verba exteriora Prophetæ cum visione interiore. Prius ergo interius in mente quædam viderat, vel audierat a Deo, quæ subticet, eaque cum aliis quæ postea vidit et audivit, quæque hic enarrat, per copulam *et* conjungit. Verum simplicius et solidius S. Aug. ibidem, Orig. Maldon. et alii hic, notant vocem *et* per pleonasmum addi more Hebræo, ideoque redundare et superfluere. Hebræi enim *vau*, id est *et*, ponunt quasi libri vel narrationis exordium, ut patet in libro Exodi, Levitici, Numerorum, Josue, Judicum, Regum, qui omnes incipiunt a *vau*, id est *et*.

In trigesimo anno,] vitæ Ezechielis, inquit Origen. homil. 1. S. Gregor. homil. 2. et Torniellus in Chronol. Verum hoc improbat S. Hieron. non enim solent Prophetæ in publicis scriptis annos consignare a numero vitæ suæ, vel alterius privati. Secundo, 30. *anno*, ab ult. scilicet jubilæo, inquit S. Hieron. et R. David. Tertio, 30. *anno*, scilicet ab anno 18. Josiæ, quo inventus est liber legis, et celebratum pascha solemne; ita Jonathas Paraphrastes Chaldæus, quoque, ut ait Maldon. et Theodor. prænuntiata fuit captivitas (de ea enim hic agitur) Babylonica, 4. Reg. 22. 16. his verbis: *Ecce, ego adducam mala super locum istum, etc. omnia verba legis quæ legit rex Juda*; ab illo enim anno 18. Josiæ usque ad annum 5. transmigrationis Joachim præcise sunt anni 30. Rursum insignis quidam chronologus censet, hunc esse annum 30. regni Astyagis, avi Cyri. Quarto, et certius Noster Prado: *In trigesimo anno*, ex quo, inquit, cœpit regnare Nabopolassar, pater Nabuchodonosoris, et conditor monarchiæ Chaldæorum. Ab anno enim 1. Nabopolassar publica auctoritate constituta est æra, a qua Babylonii annos numerabant, et publica instrumenta consignabant. Sicut ergo Daniel: Esdras et Nehemias consignant sua monumenta per annos Cyri, Darii, Artaxerxis, regum Persarum, quia inter eos degebant, eisque erant subjecti: ita et Ezechiel per initium regni Chaldæorum sua oracula consignat, quia inter Chaldæos agebat, eisque cum omnibus Judæis, ipsaque Judæa erat subditus. Id ita esse patet ex eo, quod Nabopolassar, teste Joseph. l. 1. contra Apion. regnavit 19. annis. Ei successit filius Nabuchodonosor qui cœpit regnare anno 4. Joakim. Porro Joackim regnavit annis 11. a quibus deme annos 4. quibus ante Nabuchodonosorem regnavit Joakim cum patre ejus Nabopolassar, remanent anni Joakim septem, quibus adde annos 5. Sedeciæ (idem enim est annus 5. Sedeciæ et 5. transmigrationis Joachim, ut patebit v. 2.) habebis annos 30. quos quærimus. Sic etiam Sinenses annos suos numerant et consignant per annos regis eo tempore regnantis, nec aliam habent æram, uti testatur P. Nicolaus Trigault. oculatus testis l. 1. de Exped. Sinensi.

Objicit contra hanc sententiam insignis Chronologus: Nabonassar, a quo æra Babyloniorum consigna-

tur teste Ptolemæo, 123. annis præcessit Nabuchodonosorem et Ezechielem: ergo nequit esse is, cujus anno 30. cœpit hic prophetare Ezechiel. Respondeo: Nabonassar alium esse a Nabopolassar nostro: ille enim hunc antecessit 123. annis. Id patet tum ex aliis, tum ex Ptolemæo, qui lib. 5. Almagest. cap. 14. asserit annum 5. Nabopolassar fuisse 127. a Nabonassaro. Nabonassar enim cœpit regnare anno 9. Joatham regis Juda, olympiadis 5. anno 4. ante Alexandrum Magnum anno 412. Nam Ptolemæus tradit Alexandrum mortuum esse æra Nabonassar 424. ab hoc enim Nabonassar Ptolæmeus, qui floruit sub Adriano Imperatore, testatur libr. 3. Almagest. cap. 8. se habuisse priscas astronomicas observationes usque ad sua tempora. Porro hunc Nabonassar censet Genebrar. in chronol. et alii fuisse Salmanasar: melius Scaliger lib. 5. de Emend. temp. et ex eo Torniellus, aliique multi censent fuisse Baladan regem Babylonis, de quo 4. Reg. 20. 12. et Isaiæ cap. 39. 1. A Nabonassar ergo Ptolemæus numerat et consignat annos Cambysis (ait enim annum Cambysis 7. esse 225. ab anno primo Nabonassar) Darii, Alexandri, Ptolemæi Philadelphi, Augusti et Adriani. Noster vero Nabopolassar, vel, ut Joseph. libr. 1. contra Apion. vocat, Nabulassar, fuit pater Nabuchodonosoris Magni, uti docet Eusebius, Bellarm. in Chron. Scaliger et Josephus, qui et libr. 10. Antiq. cap. 11. ex Beroso vocat eum Nabuchodonosorem Seniorem. Porro ab hoc Nabopolassar, æque ac a Nabonassar, æram annorum fuisse constitutam, docet diserte Scaliger lib. 5. Emend. temp. dicens pag. 217. *Nabopalassar, qui a Beroso Chaldæo* Ναβουλάσσαρος *citante Josepho, sed emendatius ab Eusebio* Ναβοπολάσσαρος, *quomodo et a Ptolemæo dicitur. Is igitur Nabopolassar fuit pater Magni Nabuchodonosoris, ut testatur idem Berosus apud Josephum et Eusebium, qui totius Syriæ et Asiæ imperium obtinuit. Quare ab initio ejus imperii æra instituta, ut a Nabonassaro. Primusque ejus annus consurgit a 123. Nabonassari. Hæc æra imprimis Biblicæ historiæ studiosis notanda est, cum sit ea qua utitur Ezechiel Propheta: qui in Chaldæa prophetans æra, qua tunc Chaldæi utebantur, tempora signat.* Confirmatur, quia non est alia æra communis et publica illius ævi, e qua hunc annum trigesimum Ezechielis arcessere possimus. Accedit, quod ab hoc Nabopolassar, id est, a Nabuchodonosore seniore eversam esse Niniven, anno 13. Josiæ regis Juda, asserat S. Hieronym. præfat. in Jonam et alii. Idem colligitur ex Tobia cap. ult. vers. 16. et ex Josepho lib. 9. Antiquit. 11. uti ostendi Jerem. 2. vers. 2. Hoc si verum est, non est dubium exinde æram Babyloniorum esse constitutam, perinde ut Persarum constituta est ab anno 1. Cyri, Græcorum a 1. Alexandri. Nabopolassar enim eversa Ninive, quæ erat sedes regum Assyriorum, eorum monarchiam evertit, et transtulit in se ac Babylonios, perinde ac Cyrus ad Persas, Alexander ad Græcos. Unde tunc in Script. nullos Assyriorum reges legimus, sicut legimus cum Nabonassaro, sive Baladan rege Babylonis, in Ninive regnasse Sennacherib regem Assyriorum, et post eum Asarhaddon. Causa erroris P. Pradi et aliorum, qui Nabonasaar confuderunt cum Nabopolassar, putantes hos duos unum esse eumdemque, fuit, quod chaldaice idem, aut fere idem sint hæc nomina, Nabonassar, Naboneser, Nabuchodonosor, Nabopolassar, Nabopolnassar, uti ostendit Scaliger lib. 5. unde et Alphonsini eumdem faciunt Nabuchodonosor et Nabonassar: et in Albatenio Nabonassar Ptolomæi semper vocatur Nabuchodonosor.

In quarto,] scilicet mense, ut sequitur. Ita Septuag. quod enim nos præponendo vocem *mensis*, dicimus, *in quarto mense die quinta*, hoc Hebræi eam postponendo, dicunt: *In quarto in quinta mensis.* Mensis hic quartus, vel fuit Tebet, id est Januarius; hic enim est quartus ab Octobri, a quo Hebræi incipiebant annum communem et profanum. Ita S. Hieronymus. Vel potius est Tammuz, id est Junius, vel partim Junius, partim Julius. Hic enim est quartus a Nisan, id est a Martio, a quo incipiebant annum sacrum, quo utitur sacra Scriptura, et scriptores hagiographi. Ita Chald.

Juxta fluvium Chobar.] *Chobar* est Euphrates (hic enim alluit Babyloniam, in qua Ezechiel erat captus) ut volunt Rabbini, et ex iis Maldon. aut potius, est rivus, vel ramentum Euphratis. Euphrates enim, æque ac Nilus in Ægypto, juxta Babylonem in varios rivos se dividit. Dictus est *Chobar*, ab aquarum copia: hebr. enim et Chald. כביר *kebir* crebrum, copiosum, multum significat: aut, ut Plinius lib. 6. cap. 26. a Chobare præfecto, qui Euphratem fidit deducto ex eo rivo Chobar: ne nimia præcipiti, copioso et violento cursu Babylonem infestaret, vel obrueret.

Aperti sunt cœli,] q. d. Videbatur mihi cœlum, id est æther, ex hiatu in eo apparente, et fulguribus intermicantibus dividi et aperiri. Sic Silius Italicus lib. 1.

> Ruptoque polo micat ignibus æther.

Et Statius:

> Subita face (*id est fulgure*) rumpitur æther.

Hæc omnia non revera fiebant, sed per visionem symbolice objiciebantur phantasiæ Prophetæ, ut attentionem ejus excitarent: et majestatem Dei, ejusque currus Cherubici repræsentarent. Aperiri enim videbantur cœli, ut Deum currumque ejus, in cœlo quasi clausum et invisibilem conspiceret. Simili ratione, Christo baptizato, aperti sunt cœli. Matthæi 3. vers. 16. et Stephano martyrium obeunti, Actor. 7. 56. Quamquam in baptismo Christi, non per phantasiam, sed oculis corporeis vidit, tam Christus, quam reliqui astantes, hiatum quemdam in cœlo, ita ut cœlum videretur aperiri, uti cum Jansenio, Suarez et aliis docui Matthæi 3. v. 16.

Et vidi,] imaginaria et mentali visione: si quis insuper oculis corporeis eum hæc vidisse contendat, non obluctabor.

Visiones Dei,] id est, mirabiles, magnificas, divinas. Sic vocantur cedri Dei, montes Dei, id est, excelsi et maximi. Secundo, *Dei*: quia Deus has visiones ei objiciebat, non phantasia, non Angelus, q. d. Non somniavi, non finxi; sed a Deo accepi quæ narraturus sum.

Quæres, cur juxta aquas Ezechiel et Daniel viderint suas visiones, et mysteria divina?

Respondent R. Salomon, et R. David, Spiritum Sanctum numquam Prophetis locutum nisi in terra sancta, puta in Judæa; ideoque Jonam fugisse in Tharsis, quasi Spiritum Sanctum, et spiritum prophetiæ

possent effingere. Si quando vero extra terram sanctam iis loquatur, non loqui nisi in loco aliquo mundo, qualis est fluvius, et aqua. Verum hæc Rabbinica, id est, futilia sunt. Respondeo ergo causam esse, quia Prophetæ juxta flumina, quasi loco sileoti et amœno, et suavi murmure aquæ, quasi musica Elisei (vide hIator. 4. Reg. 3. 15.) delectati et excitati, mentem in Deum elevabant, itaque per orationem et contemplationem ad visiones, et raptus divinos se disponebant. Ita Prado. Hinc et Poetæ cum Musis adamarunt et adamant fontes Heliconis, ut subliimiora conceptu et voce loquantur. Poetæ enim suis erant Prophetæ.

Mysticam causam dat Apollinaris : Quia, inquit, Spiritus Sanctus, qui Prophetas erudit, comparatur aquæ, et aquas, id est, populos multos, hic docet ; atque, ut Theodoret. eos per aquas baptismi regenerat; æque ac per aquas lacrymarum pœnitentiæ abluit, et pristino nitori restituit. Sicut ergo Ezechieli juxta Chobar aperti sunt cœli, ita Christo in Jordane baptizato aperti sunt cœli, et vox Patris intonuit: *Hic est Filius meus dilectus*. Denique S. Greg. hom. 2. *Chobar*, id est gravitas, inquit, est genus humanum, cui peccatorum suorum pondera portanti, et defluenti ad mortem, per incarnationem appropinquare dignatus est Christus, qui est Ezechiel, id est virtus Dei.

Symbolice, flumen non est aliud, quam magna vis præterlabentis aquæ, quo significatur vis propheticæ gratiæ, quæ data est Ezechieli et Prophetis, non fuisse instar habitus permanentis, sed instar actualis illuminationis, quæ velut per transcursum, more fluentis aquæ, datur et præterit. Ita S. Hieron.

2. In quinta.] supple die.

Ipse est annus quintus transmigrationis regis Joachin.] Joachin hic idem est qui et Jechonias, filius Joakim, qui patre Joakim a Chaldæis cæso, tres menses regnavit, sponteque se tradidit Chaldæis, qui eum cum suis traduxeront Babylonem. Unde hæc ejus cum suis traductio non vocatur captivitas, quasi bello et vi capti abductique fuerint, sed transmigratio, scilicet dedititiorum. Joachin transmigraote, mox Chaldæis ei suffecerunt in regno Judææ patruum, scilicet Sedeciam: quocirca idem est annus regni Sedeciæ qui et transmigrationis Joachin vel Jechoniæ. Hic ergo annus utriusque quintus præcessit excidium Jerusalem 6. annis; excisa enim est ipsa anno 11. et ultimo Sedeciæ, qui pariter fuit 11. a transmigratione Joachin.

3. Factum est verbum.] Quod prius vocavit *visionem*, hic vocat *verbum*, scilicet oraculum et prophetiam continentem tam visiones, quam verba et jussa Dei. Vide can. 1. Porro hæc capitis 1. visio obscurissima est, et quasi ænigma. Primo, ergo ænigmatis ipsius speciem, sequendo et explicando verba textus, proponam. Deinde in fine capitis, quid singula symbolice significent, per quæstiones elucidabo.

Ad Ezechielem,] ad me. Est enallage personæ ; loquitur enim de se in tertia persona. Vide can. 16. Causam dat S. Gregorius hom. 2. scilicet, ut per hoc indicent Prophetæ, non se, sed Spiritum Sanctum per ipsos loqui.

Filium Buzi,] id est filium contemptus : talis enim est Ezechiel, id est fortitudo Dei: quem enim mundus contemnit, hunc Deus corroborat, et favore suo prosequitur.

Allegoric. S. Gregor. homil. 2. Ezechiel, ait, id est Christus, qui est fortitudo Dei, est filius Buzi: quia ex populo Judaico, quem propter perfidiam despexit, incarnari dignatus est.

Et facta est super eum ibi manus Domini.] *Manus*, id est potentia, efficacia, impulsus et virtus præpotens, non spiritus Domini non perturbans, ut volunt Rabbini; sed elevans et roborans spiritum Ezechielis ad videndum mysteria divina, et ad prophetandum. Ita Theodor. et Chald.

Manus ergo *Domini* vocatur prophetia Domini, tum hic, tum capite 2. 9. et cap. 3. 14. et 22. et cap. 8. 1. et cap. 40. 1. et alibi. Atque hinc factum est, ut in vetustis imaginibus Prophetarum, quales vidi in antiquis Bibliis Vaticanis, in quibus Prophetæ depinguntur, pingatur superne manus a cœlo porrecta, et radiis circumdata; quasi index Dei loquentis, suggerentisque Prophetæ sua oracula. Cum enim Deum uti in se est, depingere non possent, faciem Dei cum facie Prophetæ (ne illi Deum adæquare viderentur) pingere noluerunt: facies enim personam, uti in se est, clare repræsentat: sic autem a Prophetis videri non potuit Deus. Unde et Deus ipse ad Mosen ait: *Posteriora mea videbis, faciem autem meam videre non poteris*, Exod. 33. pinxerunt ergo manum, quasi membrum remotum a facie, et quia manus index est potentiæ, impetus et operationis divinæ, quæ Prophetas ad prophetandum evexit et impulit.

4. Et ecce,] rem miram.

Ventus turbinis,] ventus turbulentus, qui vocatur *turbo*. Unde Theodotion vertit: *Flatus tempestatis*; Theodoret. ex Symmacho: *Ventus impetu flans*; Septuag. *Ventus auferens*, aut extollens. Hic ventus significat indignationem Dei, et vindictam validam, celerem et impetuosam. Venit ab Aquilone, id est e Babylone: significat enim Babylonios, qui ad Aquilonem erant respectu Jerusalem, eam eversuros.

Eadem specie ollæ accensæ venientes ab Aquilone vidit et prædixit Jeremias cap. 1. 13. Ita Theodoret. licet enim Ezechiel in Babylone esset, ibique hæc videret, tamen quia de Judæa agit, ita loquitur ac si Hierosolymis esset. Ita Maldonatus. Simile est Jeremiæ 23. 19. *Ecce turbo Dominicæ indignationis egredietur, et tempestas erumpens super caput impiorum*.

Nubes magna,] quasi vehiculum Dei, ait Scholiastes vel potius *magna*, quia tenebrosa erat, ac pluvia, grandine et procellis gravida. Hæc *nubes* significat Dei iram, jam tela omnia, et dira in Judæos hostes suos parentem. Unde Sophoniæ 1. vers. 15 vocatur *dies nebulæ et turbinis*: nubes enim copiam et inundationem hastarum et telorum significat, ait Theodoretus. De nube hac plura dicam c. 10. v. 3. et 4.

Et ignis involvens.] Vatabl. vertit: *Ignis se recipiens*, q. d. Nubes hæc erat ignita, et volumina flammarum sese pertotam nubem insinuabant et convolvebant. Secundo, Septuag. vertunt: *Ignis fulgurans*, id est jaculans fulgetra. Hebr. est, *ignis recipiens se*: fulmina enim e nubibus ita emicant, ut cum iis convolvi, et se iterum intra nubem receptare videantur: perinde ac cum domus aliqua comburitur, flammæ foras erumpentes, rursum intra domum se receptant et cum trabibus sese convolvunt et implicant, ut iis se pascant. Hæc omnia significant magnam tempestatem.

Quocirca ignis hic symbolice significat tum aorem Dei punitionem, ut ait S. Hieron. tum urbis et templi Jerusalem inflammationem, ut ait Theodor.

Et splendor in circuitu ejus,] scilicet nubis. Nam in circuitu ignis non poterat non esse splendor, q. d. Nubes hæc ignea circumcirca splendorem quasi iridis emittebat. Ita Prado. Secundo et aptius, q. d. Nubes hæc adeo crebras coruscationes et fulgetra ejaculabatur, ut totum circumcirca spatium resplenderet: ignis enim fulgurans et procellosus, non iridem sed fulgetra evomebat. Ita Maldon. Splendor hic significat terribilem Dei præsentis majestatem et gloriam, quæ se in reorum horribili supplicio ostendit. Ita Theodor. et Polychron.

Et de medio ejus.] Non nubis, ut vult Chaldæus; sed ignis, ut patet ex Hebræo et Septuag. Unde et Noster explicans subdit, *id est de medio ignis*. Significat ergo Propheta, se vidisse in medio ignis, qui erat in medio nubis flammas et fulmina ejaculans, fuisse speciem, id est imaginem, hominis ex electro, ut patet v. 27.

Quæres, quidnam sit electrum? Respon. Hebr. est חשמל *chasmal*, quod nusquam nisi apud Ezechielem reperitur. Rabbini recentiores vertunt *Angelum*. Unde Lyranus ait, se mirari cur S. Hier. verterit, *electrum*; sed mirari non debuit, cum et Septuag. et Aquila et Theodotion, doctissimi Hebræi, verterint *electrum*. Porro Angelum hunc *Chasmoelem* vel *Hosmaelem*, tradunt, vel potius fingunt, fuisse doctorem Ezechielis. Audi ex iis hæc enarrantem Agrippam l. 3. c. 47. de Vanitate scientiar. *Fatidici*, ait, *spiritus solent bene expurgatis animis etiam sese visibiles præbere et comites, cujus exempla multa sunt in sacris Litteris, ut in Abrahamo, et ancilla ejus Agar, in Jacob, Gedeone, Elia, Tobia, Daniele et multis aliis*. Hactenus bene; at quæ sequuntur, qualia! *Sic Adam*, ait, *familiarem consuetudinem habuit cum angelo Raziele: Sem filius Noe cum Jophiele; Abraham cum Sadkiele; Isaac et Jacob cum Peliele; Joseph, Josue et Daniel cum Gabriele; Moses cum Metratton; Helias cum Malhiele; Tobias junior cum Raphaele; David cum Cerniele; Manue cum Phadaele: Cenez cum Ceruele; Ezechiel cum Hosmaele, Esdras cum Uriele: Salomon cum Michaele*. Ita isti, aut magi, aut nominum et portentorum figuli, quos non Uriel, sed Magiel aut Vaniel et Stultiel nescio quis exagitat. S. Scriptura enim, æque ac Ecclesia, non nisi tria Angelorum nomina agnoscit, *Michael, Gabriel, Raphael*, atque hasce patrum cum angelis familiaritates ignorat.

Primo ergo Anton. Nebrissens. in Quinquagena c. 18. et alii multi putant electrum esse id quod vulgo dicitur ambra, id est bitumen: quod e scopulis maris manat, vel in littore effoditur liquidum, sed aeris et aquæ frigiditate gelatum durescit (perinde ut crystallus) diciturque succinum, et ambra: atque invenitur in insula Florida, aliisque Indici Oceani littoribus: quin et in Germania, in iis maris littoribus quæ sunt inter Suavi amnis et Vistulæ ostia; sed rarius: crebrius vero in Prussia, in littore Pucici sinus, non longe a cœnobio quod Olivam vocant. Verum obstat, quod ambra in igne non durat: hæc autem electrina imago visa est ab Ezechiele in igne durare, imo splendescere.

Secundo, Plinius lib. 33. 4. et ex eo S. Gregor. ac noster Alcazar in cap. 4. Apoc. vers. 3. not. 4. censent electrum esse metallum conflatum ex auro et quinta argenti parte, cujus natura, inquiunt, est ad lucernarum lumina argento clarius splendescere.

Tertio, Origen. S. Hieron. Theodor. ex S. Dionys. cap. 15. Cœlest. hierar. Prado et alii passim, censent electrum non esse succinum, nec aurum vel argentum sed æris speciem. Dico ergo, electrum esse æs selectum, et præstantissimum, quod vocatur *aurichalcum*, quasi aureum æs: quia fulget ut aurum, durum est ut æs: dicitur et *orichalcum*, id est montis æs; vel *chalcolibanum*, id est æs Libani, puta ex monte Libano effossum; hoc enim erat præstantissimum: unde ex se facta sunt vasa templi, teste Josepho lib. 7. Antiq. c. 5. sicut postea æs Corinthium fuit in pretio, et toto orbe celebratum. Dices: Cur ergo S. Hieronym. et alii dicunt, electrum esse auro et argento splendidius et præstantius, cum constet æs iis esse vilius? Respondeo, quia aurichalcum apud veteres, teste Servio in lib. 12. Æneid. Virg. præ omnibus metallis habitum fuit in pretio; eo quod splendorem auri, et æris duritiem possideret: unde fiebat subinde ut auro et æra commistis (inde enim fieri æs præstantissimum, docet Scaliger et alii) alias ex ære optimo, sed in camino per ignem plane excocto, expurgato et conflato, ita ut magis quam aurum fulgeret. Quocirca superabat aurum, tum splendore, tum duritie. Addit Plinius: *Electrum quod est nativum venena deprehendit: namque discurrunt in calicibus arcus cœlestibus similes cum ignea stridore, et gemina ratione prædicunt*. Unde et Serenus Poeta cecinit:

Produnt electri variantia pocula virus.

Quod si verum est, non mirum veteres electrum æstimatione anteposuisse auro.

Porro electrum esse æs, non aurum, non argentum, suadet primo, aliarum figurarum Ezech. similitudo. Nam Cherubini igneas ex se scintillas emittebant, et ex ære ardenti videbantur conflati; perinde ac Daniel. 10. 6. pedes Gabrielis Archangeli dicuntur fuisse quasi species æris candentis, id est politi et fulgentis. Secundo, quia hoc æs suo fulgore optime repræsentabat majestatem Dei; sua vero duritie ejusdem invictum robur: de quo plura in fine cap. Tertio, quia S. Joan. Apocal. 1. 15. ad Ezechielem hic alludens, vidit effigiem similem Dei, aitque de ea: *Pedes ejus similes aurichalco, sicut in camino ardenti*. Ergo et hic species Dei visa est Ezechieli esse ex aurichalco, id est ære aureo. Quarto, quia hebr. *Chasmal* deducitur a חשל *chasal*, id est dejecit, prostravit, domuit; et per metathesin alludit ad חלמיש *challamis*, id est silex, q. d. æs durum ut silex, quod omnia dejicit, comminuit et prosternit: tum quia alia metalla superat, ut dixi; tum quia sua duritie penetrat lapides et muros, omniaque prosternit. Hæc enim specie significabatur fortitudo Dei, prosternentis et evertentis Jerusalem. Denique, quia *chasmal* proprie significat lucidissimam scintillam, et excitatissimam flammam ignis, quæ propter excellentiam visum et aciem oculorum debilitat, qualis est electri seu æris igne candentis, talisque fuit hic. *Æs* ergo in igne fulgens et scintillans est *chasmal*, hoc est electrum.

Symbol. electro, sive aurichalco, aurea Dei bonitas

repræsentatur, quæ omnia creavit, hominesque ad se, uti electrum paleas, trahit.

5. Et in medio ejus, scilicet ignis jam dicti, prodibat similitudo quatuor animalium.] Hector Pintus cum nonnullis censet, hæc quatuor animalia unum idemque fuisse animal, repræsentans unum Christum; sed illud unum habuisse quatuor animalium speciem et faciem, ideoque vocari quatuor animalia. Probat id ex eo quod cap. 10. 15. et 20. de iisdem dicatur in singulari: *Et elevata sunt Cherubim: ipsum est animal, quod videram juxta fluvium Chobar.* Verum, certum est non unum, sed quatuor fuisse animalia. Id enim hic diserte dicit, repetit et inculcat Propheta. Idem clare patet Apocal. 4. 6. ubi hæc animalia non tantum facie, sed toto corpore; nec tantum individuo, sed et specie ac natura discriminantur. Denique quatuor fuisse liquet ex eo, quod singula erant a singulis lateribus, sive rotis currus Dei, quasi ejus stipatores: latera autem hæc et rotæ erant quatuor. Ita communiter interpretes. Hinc Hebræi hanc visionem vocant מרכבה *mercaba*, id est, quadrigam: quia ex quaternis animalibus, æque ac rotis constabat.

Porro hæc quatuor animalia significabant quatuor primarios Angelos, qui sunt quasi principes et stipatores Dei, mundi et Ecclesiæ protectores, omnisque providentiæ et gubernationis Dei administri; ac nominatim belli, victoriæ et triumphi, quam de Pharaone et Ægypto, aliisque hostibus egit, præsides et ductores, uti dicam in fine capitis.

Denique vocat ea *similitudinem* animalium: quia vere non erant animalia, sed animalium speciem tantum præ se ferebant. Symbolice enim hæc omnia per ideas et figuras imaginarias objecta sunt imaginationi Prophetæ. Ita S. Hieron.

Et hic aspectus (hæc species, hæc forma quæ conspiciebantur) eorum, similitudo hominis in eis.] q. d. Species eorum erat similis speciei hominis, forma eorum erat humana; facie et toto corpore videbantur esse homines.

Tropolog. S. Gregor. hom. 2 Sancta animalia, id est prædicatores, inquit, habent speciem hominis: quia Christi mores imitantur, ac proinde sicut ei hic in labore, gratia et passione conformantur, ita eidem conformabuntur et in gloria. Christi ergo crucifixi exemplar menti suæ imprimunt, ut ex eo ejusdem imaginem exprimant in mentibus audientium, instar S. Pauli doctoris Gentium, qui se asserit nec aliud scire, nec aliud prædicare nisi Christum crucifixum, 1. Cor. 1. 23. et c. 2. 2.

6. Quatuor facies uni.] Quæritur, quodque animal ex hisce quatuor quot facies habebat? Primo, Chaldæus censet quodque animal fuisse quadripartitum, et unicuique parti quatuor fuisse facies; itaque quodque animal habuisse sedecim facies, quatuor vero animalia habuisse 64. facies.

Secundo, noster Hieronym. Prado et Pererius in Apocal. 4. disp. 18. e contrario censent, quodque animal tantum unum habuisse caput et vultum scilicet humanum. De iis enim hic dicitur: *Hic aspectus eorum, similitudo hominis in eis*, id est, hæc quatuor animalia erecta erant, et toto corpore habebant figuram humanam: ita tamen, ut quatuor aliorum animalium insignibus essent induta et vestita. Si objicias, Quomodo ergo Propheta v. hoc et 10. diserte cuique dat quatuor facies, sive vultus? Respondent esse hebraismum, quo per quatuor facies significatur ea habuisse quatuor formas, figuras, aspectus, habitus, similitudines, insignia. Sic enim Hebræi vocant faciem cœli, aeris, terræ, id est formam sive speciem eorum. Erant ergo in his animalibus Cherubim, facies, id est forma, humana in vultu et toto corpore: erat facies, id est forma vituli in pedibus: quia habebant ungulam bifidam, qualis est vitulorum; sic enim explicat v. 7. Tertio, facies, id est forma, leonis erat in pectore, cervicibus, armis: quia in his erant jubæ instar leonum. Quarto, in humero erat facies, id est, forma, aquilæ, scilicet alæ. Finge hominem, adde illi in cervice et pectore jubas leonis, adde alas aquilæ, adde pedes bovis, habebis unum Cherubinum, cui reliqui tres erant omnino similes. Et has quatuor formas habuisse Cherubinos templi, et tabernaculi Mosis, opinatur Prado. Unde et Josephus vocat eos animalia volucria et ignota.

Probant hanc sententiam primo, quia unumquodque animal ex hisce quatuor hieroglyphicum fuit et concinnum ac pulchrum, ergo non habuit quatuor facies; hoc enim valde inconcinnum et monstrosum fuisset, præsertim in stipatore Dei, quales erant hi Cherubini. Sic enim pinguntur cum pluribus capitibus et faciebus Proserpina, Cerberus, Hydra, aliaque monstra.

Secundo, quia Apocal. 4. 7. singula hæc animalia clamant humana voce, *Sanctus, sanctus, sanctus*, ergo habebant singula faciem et os humanum. Bos enim, nisi magicus sit, non loquitur, sed mugit, uti leo rugit. Idem S. Joannes vocat hæc animalia similitudines aquilæ, leonis, vituli: de homine vero agens vocat faciem hominis, quasi ea sola proprie fuerit in quolibet eorum.

Tertio, hi Cherubim Ezechielis erant tales (imo iidem) qualis fecit Moses in tabernaculo: hi autem unum habebant os et vultum quo alter alterum aspiciebat, Exodi 25. 22. et quales fecit Salomon, quorum facies versæ erant ad exteriorem domum, 2. Paral. 3. 13. ergo habebant unicam tantum faciem tam hi Salomonis, quam illi Ezechielis. Hæc sententia nova licet, ingeniosa tamen, concinna et plausibilis videtur.

Tertio, alii passim cuique e quatuor hisce animalibus et Cherubinis dant quatuor facies, sive vultus; et consequenter totidem capita, aut potius semicapita, ita ut anterius quodlibet haberet caput et faciem hominis, quasi primariam et eminentiorem, cui a dextris inserta et annexa erat facies vel caput leonis, a sinistris facies et caput vituli; sursum facies et caput aquilæ: ita ut per quatuor hæc capita et facies, in unum quasi corpus et caput compacta essent quatuor animalia, scilicet homo, leo, bos et aquila.

Hæc sententia vera et quasi certa videtur. Nam, primo, hoc proprie significat hebr. פנים *panim*, quod Septuag. Chald. Noster, et alii passim, tam hic quam c. 10. constanter vertunt *vultus* vel *facies*. Cum enim de aliis, quæ proprie faciem non habent, loquitur Propheta, ut de iride, electro, firmamento, eorum formam et speciem non vocat *panim*, sed מראה *mara*, id est visionem; vel דמות *demut*, id est similitudinem. Et sane, quis per faciem leonis, intelligat ju-

has? per faciem bovis, pedes et ungulas? per faciem aquilæ, alas? Quod si eas intellexisset Ezechiel, utique explicuisset, cum singula graphice depingat, et fuse enarrat. Insuper, si facies fuissent jubæ, nominasset eas alicubi, sicut nominavit alas in pennis, ungulam in pede, non in facie.

Secundo, quia v. 10. diserte has facies vocat *vultus*, itaque eas depingit, ut non jubas, non ungulas, sed facies proprie dictas se intelligere demonstrat. Ait enim: *Similitudo autem vultus eorum: facies hominis, et facies leonis a dextris ipsorum quatuor; facies autem bovis, a sinistris ipsorum quatuor, et facies aquilæ desuper ipsorum quatuor.* Quid clarius? præsertim, cum faciem bovis fuisse a sinistris, faciem leonis a dextris asseveret; hoc enim de jubis et ungulis dici nequit. Hæ enim tam a dextris quam a sinistris sunt vitulo, æque ac leoni.

Tertio, quia v. 8. ait: *Facies et pennas*, id est alas, *per quatuor partes habebant;* distinguit hic Propheta facies ab alis. Ergo alæ aquilæ non erant facies aquilæ.

Quarto, quia post facies describit animalium pennas, pedes et manus. Ergo facies non fuerunt pennæ sive alæ ac pedes; sed sicut proprie sumuntur pedes, pennæ et manus, ita et facies. Ait enim: *Quatuor facies uni, et quatuor pennæ uni: pedes eorum pedes recti, et planta pedis eorum quasi planta pedis vituli:* ergo pennas et pedes vituli non numeravit inter facies.

Quinto, quia de iis dicit v. 9. et 12. *Unumquodque eorum coram facie sua ambulabat.* Ubi certum est apud omnes, faciem propria sumi pro vultu, scilicet primario, qui erat ante, scilicet hominis. Ergo vocem *facies* hic proprie capit: constanter enim toto capite eas vocat facies et vultus, non jubas, non ungulas.

Sexto, quia S. Joannes Apoc. 4. 7. de hisce quatuor animalibus agens, dicit primum animal fuisse simile leoni, secundum vitulo, tertium homini, quartum aquilæ. Ergo proprie habebant faciem, primum leonis, secundum vituli, tertium hominis, quartum aquilæ: tum quia animalia illa Apocalypseos erant separata et sejuncta, ita ut quodque unius tantum animalis speciem seu formam exhiberet, tum quia ex facie proprie dignoscitur et denominatur quodque animal æque ac homo, ait S. Gregor. Et ita tota Ecclesia ex Apocal. 4. pingit quatuor Evangelistas, scilicet Matthæum, quasi hominem, facie humana: Marcum, quasi leonem, facie leonina: Lucam, quasi bovem, facie bovina: Joannem, quasi aquilam, facie aquilina. Ita Cherubinos hosce cum quatuor faciebus et capitibus expressos vidi in priscis et vetustis imaginibus, uti in Carolinis deauratis, quæ Bibliis Caroli Magni Imp. insertæ sunt, et Romæ religiose asservantur in Basilica S. Pauli, ubi illæ mihi ostensæ sunt. Ex adverso quis unquam S. Marcum vidit pingi corpore et facie humana, cum jubis leoninis? Lucam, quasi hominem cum ungula bovis? Nam a sola ungula et jubis non potest dici et denominari animal, quod sit leo vel bos; hoc tamen ait S. Joannes: *Primum*, ait, *animal simile leoni, secundum vitulo, etc.* Quod enim Prado pag. 38. exponit, primum fuisse simile leoni per solas jubas: secundum vitulo per ungulas, etc. rursum S. Joannem vocare quatuor animalia ipsas quatuor facies animalium ab Ezechiele hic descriptas, q. d. S. Joannes. Vidi quatuor animalia Ezechielis, in quatuor angulis solii Dei constituta, quorum quodque quatuor habebat facies, id est, quaternis erat vestitum animalibus, quorum primum erat simile vitulo per ungulas, secundum leoni per jubas, tertium aquilæ volanti per alas; hoc, inquam, facile refellitur, tum ex jam dictis, tum ex eo quod inde sequeretur, tam secundum, tertium et quartum animal fuisse simile leoni, quam primum; ac vicissim tam primum fuisse simile vitulo, quam secundum, etc. quod tamen negat S. Joannes; non enim ipsas species quatuor animalium in uno animali conjunctas, sed singula animalia disparata, et separatim in quatuor angulis solii collocata, vocat quatuor animalia, de iisdemque mox subdit, dicens: *Et animal primum simile leoni, et secundum animal simile vitulo, etc.* unde et hoc modo, hacque forma quatuor Evangelistas, per illa significatos, concipit et depingit tota Ecclesia.

Aliter respondet Pererius, scilicet primum animal vocari simile leoni, eo quod in eo excelluerit præ aliis species leonis, quia præ aliis erat jubatum; secundum vitulo, quia præ aliis erat ungulatum, etc. Sed et hoc iisdem argumentis refellitur: quatuor enim solida animalia integra et disparata, ac consequenter quatuor animalium facies habentia describit S. Joannes; non autem unum dumtaxat quatuor animalium insignibus indutum et vestitum. Ita tam illa, quam hæc Ezechielis describunt et explicant omnes Patres et interpretes, S. Justinus ad Orthod. quæst. 44. ubi hæc quatuor animalia vocat *quadrifrontia*, S. Hieron. Theodor. Gregor. Lyran. et Petrus Serranus hic, Ribera, Viegas et alii Apocal. 4. Anton. Fernand. vis. 13. Sebast. Barradius tom. 4. in Evang. lib. 9. c. 13. Ludov. Alcazar. Apocal. 4. v. 7. not. 12. et passim alii, estque hic communis quasi Doctorum sensus. Ut alios prætercam, S. Dionys. Areopagita diserte idipsum asseverat c. 15. Cœlest. hierarch. ubi loquens de tribus faciebus horum quatuor animalium, leonis scilicet, aquilæ et vituli, eas vocat effigies bestiarum; et faciei bovis assignat cornua. Rursum in aquila notat oculorum aciem et vim, qua ex adverso, vultu irretorto solem intuetur. Et c. 2. agens de aquila Ezechielis, ait eam fuisse *ad aquilarum rapacium rostris effigiem.* Cavendum ergo est interpreti S. Script. ne, dum sensus expeditos tradere nititur, magis intricatos afferat.

Ad primum respondeo, monstra quoque esse animalia quæ vultum habent hominis, jubas leonis, alas aquilæ, pedes bovis. Monstris ergo utitur Scriptura quasi hieroglyficis, perinde ac Ægyptii, ut per ea res monstrosas vel miras, arcanas et magnas indicet ac monstret. Talis fuit monstrosa illa statua ex quatuor metallis conflata, portendens quatuor monarchias, Daniel. 2. Talia fuerunt monstra ex variis animalibus conflata, Daniel. 7. Nam primum, scilicet leo, habebat tres alas, et mox speciem hominis; secundum, scilicet ursus, pariter habebat alas, et tres dentium ordines, etc. Porro in hisce monstrosis hieroglyphicis res melius monstrantur et repræsentantur per facies, quam per pedes, alas aut jubas. Similia hieroglyphica prodigiosa sunt plura in Apocal. ut c. 5. v. 6. ubi filius hominis describitur quasi agnus occisus, habens cornua septem et oculos septem; et cap. 9. locustæ proponuntur loricatæ, similes equis,

facie humana, capillis mulierum, dentibus leonum: et c. 10. 1. describit Angelum amictum nube: *Et iris*, inquit, *in capite ejus, et facies ejus erat ut sol, et pedes ejus tamquam columna ignis*; et cap. 13. describit bestiam habentem capita septem, et cornua ac diademata decem, quæ similis erat pardo, et habebat pedes ursi, et os leonis; et cap. 17. v. 2. Babylonem depingit, quasi mulierem sedentem super bestiam coccineam, habentem cornua septem et capita decem. Denique Noster Alcazar hos Cherubinos quadrifrontes concinne et pulchre depingit in eorum effigia, quam exhibet Apoc. 4. pag. 392.

Ad secundum respondeo, hæc animalia Ezechielis non induci, ut loquentia: nihil enim dicunt; quod si quid dicerent, ore humano, non aquilino, bovino, vel leonino loquerentur. Apud S. Joannem vero Apoc. 4. 7. cum non quatuor facies tantum, sed quatuor integra sint animalia, loquuntur omnia. Et quid mirum? nonne asina Balaam per angelum voces humanas edidit? Adde, hæc non fuisse vera animalia, sed animalium spectra quædam et symbola pulchris vultibus, pulchris ac splendidis corporibus prædita. In symbolis autem non spectandum est quid natura valeat, sed quid Deus significare velit. Ita Barrad. tom. 4. l. 9. c. 13. Porro S. Joannes faciem hominis vocat aliorum vero similitudines: quia facies hominis in Cherubinis Ezechielis, ad quos alludit, erat primaria; cæterorum vero ascititia instar emblematis, de quo plura inferius. Adde, facies propria est homini et humana; nec bruta proprie dicuntur habere faciem.

Ad tertium respondeo, Cherubinos hosce fuisse similes Mosaicis in multis, sed non in omnibus. Insuper, verisimile est, Mosaicos pariter quatuor habuisse facies, ut dixi Exodi 25. 22. ita tamen ut facie, primaria, scilicet humana, sibi invicem essent obversi, seque invicem aspicerent. Nota: Hi Cherubini non erant nudi, ut Mosaici, sed vestiti, imo armati, uti eos depingit Alcazar. stipabant enim quasi milites: currum bellicum Dei, euntis ad excidium Jerusalem et aliarum gentium. Atque hæc fuit causa, cur in capite galeam et exuvias, puta similitudines sive facies aquilæ, leonis et bovis gestarent, uti docent Græci Patres. Hæ enim facies non erant eis naturales, sed ascititiæ (ideoque non directæ, sed laterales; erant enim ad latus faciei humanæ, quæ erat directa, ideoque propria et naturalis) uti et galeæ. Solebant enim veteres Romani terribilia monstra animalium in galeis præferre, ad virium et roboris ostentationem, et ad terrorem hostibus incutiendum, atque ad omen victoriæ vel raræ aut arcanæ alicujus rei repræsentationem. Ita Plinius lib. 10. cap. 4. docet Romanos in galeis gestasse figuras minotaurorum, luporum, aprorum et aquilarum. Vide Alexand. ab Alexandro l. 1. Genial. 22. Sic Pyrrhus, teste Plutarcho, hircina cornua gestabat in galea; quia volebat videri natus Jovi Hammonio qui hirci specie colebatur. Sic Turnus, ut animos suos et iras in Trojanos patefaceret, in casside gestabat chimæram incendia vomentem, de quo Virgil. l. 7. Æneid.

Cui triplici crinita juba galea alta Chimæram
Sustinet, Ætneos efflantem faucibus ignes.

Idem l. 10. Æneid. galeæ Cycni plumas cycnorum addidit, quibus se ex Cycno natum esse gloriabatur. Sic enim de eo canit:

Cujus olorinæ surgunt de vertice pennæ,
Crimen amor vestrum, formæque insigne paternæ.

Sic Cimbri equites in galeis hiantium animalium formidabiles species ostentabant, teste Plutarcho in Mario, quales etiamnum Romæ ad radices Capitolii ex spoliis Marii, quæ ex Cimbris retulit, appensas conspicimus. Pro quibus omnibus Constantinus Imp. crucem Christi in galea gestavit, de quo canit Prudent. l. 1. contra Symmach.

Ardebat summis crux addita cristis.

Sic etiamnum Poloni equites, non tantum pennas struthionum in galeis, sed et singuli in tergo integras exuvias leopardi, lupi aut leonis gestant; insuper alas aquilarum in ephippiis utrimque, tum ut sint formidabiles hostibus; tum quia alæ hæ, utpote ingentes, juvant celeritatem equorum in cursu. Id accepi Romæ a Patribus nostris Polonis.

Simili modo Cherubini hic depinguntur, quasi habentes aquilam impositam galeæ, cui ad dexteram annexa vel conjuncta erat facies leonis, a sinistris vero bovis. Inducuntur enim hic quasi juvenes et milites galcati Dei cum exuviis leonis, aquilæ et bovis, quasi cœlestis militiæ duces, qui ad devastandam Jerusalem pergebant. Ita Alcazar. Et sic hi Cherubini non fuerunt monstrosi, sed concinni: instar enim animosorum militum, hisce faciebus, quasi galea se vestiunt et ornant.

Porro sumunt exuvias horum trium animalium potius quam aliorum; quia hæc tria principalia, sunt quasi reges in suo genere. Leo enim rex et princeps est ferarum, aquila volucrum, bos armentorum; perinde ac homo universorum est rex et dominus. Ita Pererius Apocal. 4. disp. 18. et seq. Adde, videtur Deus hasce quatuor facies Cherubim magnificas opposuisse statuæ Manassis, idololatræ et impiissimi regis, qui ante annos quinquaginta ex fastu similem sibi effigiem posuit. De eo enim sic scribit Euseb. in Chron. *Manasses* XVI. *rex Hebræorum, regnavit annis 55. impius, Isaiam interficit, statuamque suam posuit quinque facies habentem.* Hasce enim facies, hæcque ejus idola debellaturi et vindicatori veniunt quadrifaciales Cherubini. Quatuor ergo facies significant eos ad quatuor, id est ad omnes, mundi plagas respicere, omnia quæ ubilibet geruntur intueri: hostes omnesque eorum insidias et conatus cernere, eosque quaquaversum terribili vultu aspicere, invadere et persequi. Rursum, significant Dei Domini sui (cujus stemmata et insignia gerunt) omniscientiam et omnipræsentiam, quodque omnia ubivis locorum nuda et aperta sint oculis ejus lucidissimis, et quaquaversum respicientibus; denique quod providentia ejus omnia penetret, inspiciat, provideat, præmiando pios, et puniendo impios, quam dotem a Deo participant et mutuantur angeli.

Alias hujusce rei causas et significationes symbolicas afferam in fine capitis. Denique Clemens Alexandr. l. 5. Strom. (idem innuitur I. Machab. 3. 48.) docet Gentiles ex hisce Cherubinis quadrifrontibus mutuatos esse suos sphinges quasi ænigmata Dei. Sphinx enim habebat imaginem tam feræ, quam ho-

minis, ut significaret, quod Deum oporteat non solum amare, ut sanctis pium et benignum: sed et timere, ut justum et sævum ac terribilem vindicem impiorum.

Et quatuor pennæ uni.] *Uni*, scilicet faciei, inquit Chald. R. Salomon et Maldonatus. Putant enim ipsi quamlibet faciem habuisse quatuor alas, duas ad volandum, duas ad tegendam partem corporis faciei illi subjectam, ac proinde quemque Cherubim constantem quatuor faciebus habuisse sedecim alas: imo Chaldæus et R. Salomon, cum quodque animal putant fuisse quadripartitum, ac proinde sedecim habuisse facies, quarum cuilibet dant quatuor alas; hinc consequenter asserunt quodque animal habuisse 64. alas; omnia vero simul habuisse 256. alas. Verum hæc sunt ridicula et paradoxa. Dico ergo *uni*, scilicet animali, ut patet ex Hebræo, q. d. Quodque animal quatuor habebat alas, duas ad volandum, duas ad tegendum femora. Ita communiter interpretes.

Nota: Ezechiel in Hebræo de hisce animalibus nunc loquitur in genere fœminino, ut, cum dicit מַרְאֵהֶן *marehen*, id est visio earum; respicit enim pronomen *hen* חיות *chaiot*, id est animal, quod Hebræis est fœmininum. Nunc loquitur in genere masculino, quia respicit speciem hominis quam habebant hæc animalia. Homo enim, sive vir, est masculini generis apud omnes gentes.

Symbolice S. Dionys. c. 15. Cœlest. hierarch. *Alis*, ait, *significatur et cœlestis vitæ cursus, et quod ad superna ferantur, mortalibus atque infimis omnibus excepti, et terreni corporis sarcina liberi.*

7. Pedes, id est tibiæ et crura, ut vertunt Septuag. (simili synecdoche per manus accipit tota brachia) recti,] id est sine poplitibus, vertebris et juncturis, ait Vatablus, Pintus et Maldon. quales sunt pedes elephantum, qui carent genibus. Verum hi non hominum, sed brutorum sunt pedes. *Recti* ergo pedes vocantur humani, quia brutorum sunt recurvi; in poplite enim curvantur; homo autem poplitem non habet in pedibus, uti bruta, sed in genibus; illa ergo curvat homo; pedes vero habet rectos. Itaque licet planta eorum esset vitulina, puta ungula bifida, ut mox dicam; pedes tamen, sive tibiæ, erant humani, non vitulini. Unde *recti* vocantur, ne quis eis ob ungulam, proportionem aut pulchritudinem humanam deesse suspicaretur. Hinc patet hæc animalia, non quatuor, ut volunt Dionys. Carthusianus, et aliqui alii, sed duos tantum habuisse pedes; erant enim specie humana; ut patet v. 5. homo autem bipes est non quadrupes. Perperam ergo ait Petr. Serranus. hæc animalia quaternos habuisse pedes, uti quaternas habebant facies, alas et manus. De pedibus enim id falsum est, de cæteris verum. Significat Propheta Deum quasi principem sedere in solio: Angelos, puta Cherubim, ei quasi stipatores adstare cum timore ac reverentia, ac habere crura recta, id est, promptos pergere quoquoversus, esseque præsto ad omnem occasionem, et nutum Dei, quasi aurigæ sui. Rectitudo ergo pedum, eorum alacritatem, rectitudinem et promptitudinem significat.

Symbolice ergo Angeli habent pedes rectos tres ob causas: prima est, quia non incerte vagati sunt, declinando ad dexteram vel sinistram, sed semper ad exactissimam justitiæ libram gressus suos direxerunt, et quasi modulati sunt. Rectum enim est id, cujus medium æquabiliter sua interjacet puncta, ait Euclides l. 1. definitione 4. secunda est, quia pedes recti significant affectus voluntatis angelicæ quaquaversum esse perfectos. Nam, ut ait S. Hier. in c. 25. Job, beati spiritus omne liberum arbitrium suum Dei solius charitate vertunt, hoc est in gyrum perfectionis educunt. Hinc et aurea zona cor, id est, voluntatem Christi, ambit, Apoc. 1. 13. quia voluntas Christi perfectissima est in omnibus suis desideriis. Hinc tertio, Theod. Pedes recti, ait, significant summam Angelorum erga Deum obedientiam in omnibus, utpote ad omnem quasi venti flatum versatilium. Ita Anton. Fernand. loco citat.

Tropolog. S. Greg. hom. 3. Sancti, ait, habent pedes rectos: quia eorum egressus et opera, ad sequendam iniquitatem non sunt retorta.

Et planta pedis eorum quasi planta pedis vituli.] Aquila, teste S. Hier. Chald. et R. Salomon vertunt: *Quasi planta pedis rotundi*, q. d. Habebant pedes teretes, versatiles et rotundos, ut facile ad quamlibet mundi plagam se verterent, et quo vellent incederent. Hoc videntur quoque voluisse Sept. πτερωτοὶ οἱ πόδες αὐτῶν, id est *pennati pedes eorum*, hoc est agiles et celeres, ut pennati et alati esse viderentur, sicuti Gentiles suo Mercurio nuntio veloci, in pedibus addiderunt talaria. Unde S. Dionys. Cœlestis hier. cap. 15. *Sanctorum*, ait, *spirituum pennatos Theologia pedes effinxit*: non quod vere haberent talaria, instar Mercurii; nec rursum *pennati*, id est pannis cooperti. Licet enim id verum esset, tamen hoc non significat vox *pennati*. *Pennati* ergo idem est quod celeres et veloces instar volucrum pennatorum. Addit Alcazar, *pennati* dicuntur, quia pennæ et alæ hæ imæ nascebantur ex eorum pedibus, id est ex summa parte femorum: licet enim id fieret, ut ila tegerent femora, tamen simul per hoc significabatur eorum agilitas et velocitas. Verum Hebr. עגל *egel* non originem, sed rotunditatem pedum, aut potius vitulinos pedes significat. Quocirca Noster et alii melius vertunt, *vituli*; hebr. enim est עגל *egel*, quod *vitulum*, non עגול *ogol* quod *rotundum* significat. Esto *egel* id est vitulus, nuncupetur ab *agol*, eo quod sit rotundus, et dum petulcus lascivit, in rotundum se gyret et saltet. Adde plantas vituli esse rotundas.

Habebant ergo Cherubim pedes vituli, hoc est ungulam rotundam et bifidam instar vituli: primo, ut significetur eos esse mobiles et versatiles in omnem partem ad Dei nutum; secundo, vitulus, quia victima, significat sacerdotium et sacrificium, per quod Hebræos ex Ægypto, Exodi 12. 3. et omnes homines a potestate et tyrannide diaboli redemit Jesus Christus, qui quadrigam moderatur, de quo in fine capit. tertio, plantæ vitulinæ horum quatuor animalium, significant eorum gressus omnes ad utilitatem electorum tendere. Vitulus enim et bos utilitatis et beneficentiæ est symbolum. Ita Alcaz. Sed de hoc plura inferius, q. 3.

Et scintillæ quasi aspectus æris candentis.] Ita quoque vertunt Chald. et Sept. et heb. נחשת *nechoset*, proprie significat æs. Vatabl. tamen vertit *chalybem*, q. d. Mittebant scintillas tales quales chalybs politus emittit. Nota: Animalia hæc habebant pedes ex ære polito, sive ex aurichalco, ac proinde fulgentes ac scintillantes. Rursum, insistebant in medio ignis; ergo

igniti scintillabant. Denique, ex igne elatæ scintillæ, et ab animalibus, eorumque pedibus repercussæ coruscabant quasi æs vel chalybs *candens*, hebr. קלל *kolal*, id est *politus*; Sept. ἐξαστράπτων, id est *effulgurans*.

Notant hi pedes symbolice Angelos et Apostolos, de quibus dicitur; *Quam speciosi pedes evangelizantium pacem, evangelizantium bona! Candens ergo æs*, ait S. Greg. hom. 3. *scintillas projicit; quia de eorum exhortationibus verba flammantia ad aures audientium procedunt*.

8. Et manus hominis sub pennis eorum in quatuor partibus.] Habebant brachia respondentia quatuor eorum faciebus, ita ut unicuique faciei duo paria brachiorum subjicerentur, essentque unicuique animali brachia sedecim, inquit Maldon. Sic Geryon et Briareus, a Gentilibus poetis brachiorum multitudine armati pinguntur; quia terribiles erant bellatores, quales erant et hi Cherubini. Tot enim habebant manus, quot alas; cum ergo Maldon. et aliqui alii, eis tribuant 16. alas, ut dixi v. 7. hinc consequenter tribuunt eis 16. manus. Chaldæus vero, R. Salomon, et Anton. Fernand. visione 13. sect. 6. sicut singulis dant 64. alas, ita et dat 64. manus. Secundo, optime Richard. Victor. tract. in hanc visionem, Petr. Serranus hic, et Alcazar loco citato, censent quemque Cherubim habuisse quatuor manus, uti et quatuor alas, scilicet sub qualibet ala manum; ut inter paria alarum et manuum, justa esset proportio. Porro alæ hæ manus tegebant et quasi vestiebant, ut vestiunt in vespertilione, et nonnullis avibus. Habebant ergo binas manus, æque ac alas, a dextris; et binas a sinistris: itaque iis quasi quadrum, sive quadratum, ut habent Hebræa, efficiebant. Et hoc est quod ait Noster, illos habuisse manus in quatuor partibus. Recte ait Alcazar in Apoc. 4. pag. 380. Cherubinis properantibus ad obstinatorum excidium, quatuor tribuuntur manus; quia hæ apposite significant eos fortissimos esse bellatores æque ac celerrimos; ita ut fulmina in sceleratos desuper contorqueant. Hinc a Poetis Briareus centimanus dicitur et pingitur.

Verum, quia Cherubini erant specie humana, homo autem tantum duas habet manus, hinc (aiunt alii) et ipsi duas tantum habuisse videntur. Quod ergo dicitur, illos manus habuisse a quatuor partibus, vel, ut hebr. est, רבעיהם *ribehem*, id est quadraturis, vel lateribus eorum; quadraturas et latera, non interna, uti vult Maldon. et Alcazar, sed externa intellige, quibus scilicet obversi erant ad quatuor latera currus, de quo sequitur, et per ea dispositi; ut, sicut currus erat quadratus, sic et ipsi sua positione ad quatuor ejus rotas et latera collocati, quadraturam efficerent. Erat ergo hæc quadratura currus cui se conformabant stipatores Cherubini. Ita Chald. Sensus ergo est, q. d. Singula animalia, quæ erant in quaternis lateribus currus, habebant sub alis binas manus, et consequenter bina brachia. Sicut enim sub pedibus tibias, sic sub manibus brachia, per synecdochen intelligit. Hæc sententia naturæ, sed prior S. Script. et textui est conformior. Ait enim: *Et manus hominis sub pennis eorum in quatuor partibus: et facies et pennas per quatuor partes habebant*. Atqui quaternas habebant facies, ad quatuor partes sive latera: ergo et quatuor manus. Hæc enim animalia symbolica sunt, non naturalia.

Manus significant eorum efficaciam, et operationem sub alis absconditam et invisibilem, inquit Theodoretus, et ex eo Prado et S. Gregor. homil. 3. *Manus*, ait, *hominis sub pennis, est virtus operis sub volatu contemplationis*, id est virtus Marthæ sub Maria. Ita Apollo sapientiæ præses a Spartanis cum quatuor auribus, totidemque manibus fingebatur, quo significabant viro prudenti multa esse audienda, deinde sedulo, manibus operi admotis, exsequenda. Nihil enim aures prosunt sine manibus, auditio sine operatione, scientia sine praxi. Ægyptii, ait Horus hieroglyph. 27. sermonem notantes, pingebant linguam, et sub ea manum, significantes ut sermo sit efficax, opera implendum esse quod quis dicit et suadet. Quid enim prodest χρυσῶν λαλούντων ἄπρακτος λόγος, ait Naz. in Jambicis. *Odi homines ignava opera*, ait Pacuvius. Rursum, hæ manus erant ad quadraturam currus, ut utrimque Cherubini tam anteriores quam posteriores, ignem qui erat in prunario in medio currus, manibus ex eo possent accipere, eoque inflammare Jerusalem: ad hoc enim destinabantur, idque reipsa fecerunt cap. 10. 2. Unde Chald. ex suo interserens *Seraphim* ex Isaiæ 6. v. 2. sic vertit: *Et manus quasi hominis factæ erant, ut haurirent in eis prunas de medio* (curru) *Cherubim sub firmamento, quod erat super capita eorum, ad dandum super pugillos Seraphim, ut dispergerent eas super locum impiorum, ad disperdendos sceleratos qui transgrediuntur verbum ejus, et ut susciperent in eis conversionem omnium qui convertuntur*. Denique manus hæ erant alatæ, ut significetur celeritas Angelorum in operando et in exsequendo Dei jussa, puta vindictam hic.

Et facies et pennas per quatuor partes habebant.] Hebr. est: *Et facies et pennæ* (quaternæ enim erant) *secundum quatuor ipsa*, q. d. Juxta numerum quatuor animalium, quaternæ erant cuique facies et alæ, æque ac manus, æque per omnia similes, per quatuor partes, id est loca et situs, dispositæ. Quaternis enim locis erant dispositæ alæ, et totidem sub alis dispositæ erant manus; facies vero quaternis quoque locis, sed diversis a locis alarum et manuum, ut patet, erant dispositæ. Nec enim alæ et manus erant ante, ad dexteram, ad sinistram et desuper, uti erant facies; sed omnes erant laterales, puta ad sinistram et ad dexteram, sed duæ erant sursum, et alteræ duæ deorsum. Ludit enim in quaternario, datque causam vel potius congruentiam, cur fuerint *manus hominis sub pennis eorum in quatuor partibus*; quia nimirum similiter *facies et pennas per quatuor partes habebant*, ut scilicet esset quaternitas tam in manibus quam in faciebus, alis, animalibus, eorumque partibus, id est locis; simul quoque redit ad id quod dixerat v. 6. singula animalia habuisse quatuor facies. hic enim declarat quomodo illæ fuerint sitæ, et quo ordine positæ, nempe singulis erat una facies ante, altera a dextris, tertia a sinistris, quarta sursum sive desuper, uti explicat v. 10. Hinc Noster vertit: *Per quatuor partes*: hæ enim non significant quatuor plagas mundi, sed quatuor situs, scilicet ante, ad dexteram, ad sinistram et sursum. Ita Alcazar.

9. Junctæque erant pennæ alterius ad alterum.] Primo, Vatabl. sic explicat, q. d. Contiguæ erant sibi animalia: stabant enim in eadem linea recta. Verum

obstat, quod v. 8. dicat, ea fuisse a quatuor lateribus, scilicet curras.

Secundo, Maldon. ex Hebræo sic exponit hæc de alis, non diversorum animalium, sed unius et ejusdem, q. d. In eodem animali ala unius faciei alæ alterius faciei erat conjuncta, ita ut totum animal alis tectum esset.

Verum τὸ *alterius ad alterum*, animal respicit, non faciem, ut patet: sic enim dicendum fuisset, *ad alteram*. Dico ergo, sensus est, q. d. *Junctæ erant pennæ* horum quatuor animalium, videlicet quando eas explicabant et expandebant ad volandum. Tunc enim inter duos priores Cherubinos, unus sua ala alam alterius tangebat: similiter et inter duos posteriores, qui erant ad duas ultimas rotas currus Dei, unus sua ala alam alterius contingebat, uti pulchre in imagine exprimit et repræsentat Prado.

Porro hæc conjunctio significabat, tum eorum unionem, tum motum parem et uniformem, quod scilicet uno eodemque impetu omnia simul in eamdem partem, æqualique celeritate volare possent, et reipsa volarent. Ita Maldon.

Tropol. S. Greg. hom. 7. *Quod, ait, apud Ezechielem penna, hoc apud Petrum* (epist. 1. c. 4.) *accepta gratia dicitur. Et quod ille ait, Rectæ pennæ alterius ad alterum; hoc Ecclesiæ pastor dicit: Unusquisque, sicut accepit gratiam, in alterutrum illam administrantes.*

Non revertebantur cum incederent.] Id est, non regrediebantur, sed cum curru suo semper antrorsum progrediebantur, q. d. Cum incederent, et destinatum locum constanter et recta pergebant, cum convertebantur retrorsum, non etiam huc illucque deflectebant gyrando (hoc enim innuit Hebr. לא יסבו *lo iissabbu*) sed coram facie antrorsum semper pergebant. Significat Angelos recta properare eo quo mittuntur, nec desistere, sed perseverare donec illud perficiant, idque citissime. Rursum, significat providentiam, decretum et motum Dei immotabilem esse, ac retractari non posse, inquit Apollin. Polychron. et Prado. Deo enim, quasi domino suo, in omnibus se conformant Cherubini; unde et ejus symbola gerunt, quibus ejus proprietates repræsentant.

Physici de motu sublunarium, præsertim animalium, hæc tradunt axiomata. Primo, motus ad locum, est naturalis; in loco, est voluntarius; extra locum, est violentus. Secundo, motus naturalis est, ad locum suum sibique proprium, ideoque hic motus est rectus, sive sit per lineam rectam, ut patet cum lapis descendit deorsum, ignis sursum: circularis vero motus est voluntarius. Tertio, naturalis motus in fine validior est quam in principio: secus est in violento. Motus ergo hic Cherubinorum quaquaversum ita voluntarius est, ut videatur esse naturalis: ambulant enim coram facie sua, id est, recta antrorsum. Rursum, ita naturalis est et voluntarius, ut videatur esse violentus: eunt enim in similitudinem fulguris coruscantis, idque uniformiter, hoc est, æque celeriter in fine ac in principio, et vice versa.

Tropol. S. Gregorius docet homil. 5. nos motum Cherubinorum imitari, dum per viam virtutum in cœlum, vi gratiæ et spiritus divini nos impellentis, tendimos: *Quia*, inquit, *ante nos æterna sunt, post nos temporalia, nos vero et illa pergentes invenimus, et ista recedentes quasi post dorsum relinquimus, nec ad mala perpetranda redimus.* Sic ambulabat Paulus ea quæ retro sunt obliviscens, et ad anteriora se extendens, Philip. 3. 13.

10. Similitudo autem vultus eorum: facies hominis.] Hinc putant nonnulli Hebræi, teste Vatabl. et Maldonato, hæc animalia tantum unam habuisse faciem; scilicet humanam, sed quæ simul referret aliquid ferinum, puta leoninum, bovinum et aquilinum: quomodo Aristoteles in Physiognomica, alios homines ad leones, alios ad boves, alios ad alia animalia referri dixit; et Plato, singulos homines in cerebro aliquid alicujus bestiæ habere, asseruit. Verum ex dictis contrarium certum est, scilicet, quaternas habuisse facies, ita nimirum ut primaria esset hominis, uti hic significatur; tres reliquæ secundariæ, et laterales, ideoque ascititiæ, proprie essent facies leonis, bovis et aquilæ, quæ dextræ vel sinistræ vocantur respectu faciei hominis.

Facies leonis a dextris.] Laborat hic Prado, qui per *facies leonis* intelligit jubas, per *facies bovis* ungulas, quomodo illa fuerit a dextris, hæc a sinistris: jubas enim a dextris, æque ac a sinistris habent leones; uti et ungulas boves. Quocirca ipse primo respondet: Dextrum, inquit, et sinistrum, non significant hic situs aut loci differentiam certam, sed confusam, q. d. Una parte hæc animalia erant similia homini et leoni, altera vero parte bovi et aquilæ. Sic Abraham ait ad Lot Genes. 13. 9. *Si tu dexteram elegeris, ego ad sinistram pergam*, id est, si tu ad unam partem iveris, ego ad aliam me convertam.

Secundo, ad dexteram, inquit, id est, sursum, habebant jubas leonis; ad sinistram, id est, deorsum, habebant calceos bovis. Sed quis umquam dextrum vocavit sursum, sinistrum deorsum?

Tertio ergo et propriissime, inquit ipse, horum animalium armus dexter erat jubatus, pes vero sinister erat fissus et calceatus: unde proprie a dextris habebant faciem, id est speciem, leoninam; a sinistris bovinam. Verum si jubata fuerunt hæc animalia, utique toto corpore jubata fuerunt, si calceata ungula, utroque pede calceata et ungulata fuerunt. Hoc enim exigit concinnitas et proportio; unde et Apoc. 4. 7. hæc animalia vocantur homo, bos, leo, aquila; scilicet a toto, vel potiori parte corporis, saltem ea qua leo et bos dignoscuntur, scilicet leo jubis, bos ungula. Quare dicendum est has facies fuisse proprie dictas, quarum leonina erat a dextris, bovina a sinistris, ut dixi v. 6.

Et facies aquilæ desuper ipsorum quatuor.] Τὸ *desuper* non habent Hebræa, nec Chald. nec Septuag. nec Complutensia, nec Arabicus Alexandrinus: Rom. tamen et alia Latina, ac Syrus, et Arabicus Antiochenus, passim legunt τὸ *desuper*. Unde ex Hebræo videtur excidisse vocula על *al*, id est desuper. Nam S. Hieron. in comment. eam legit et explicat, ut et S. Gregor. omnesque Latini. Quare aquila in capite et galea Cherubinorum eminebat, uti Romani et alii in capite olim gestabant aquilas, ut dixi v. 6.

Quocirca minus recte censent Theodoretus (cujus verba mox citabo) Richard. Victor. et Maldon. faciem aquilæ fuisse aversam, et a tergo oppositam faciei hominis. Propheta enim ait eam fuisse desuper, non

a tergo; ac milites in galeis hosti adversas, non aversas gestant aquilas.

Symbolice, quatuor facies eædem omnibus et singulis, significant quatuor horum animalium miram per omnia concordiam et consensionem. Tale est Geryonis emblema: depingitur enim homo tricorpor, triplici capite, manibus ter binis, cui titulus inscribitur: *Concordia insuperabilis*.

11. Facies eorum.] Supple, erant tales, et eo modo dispositæ, quo dictum est, q. d. Hactenus de faciebus. Ita Vatabl. Verum Romana hæc junguut sequentibus, q. d. Tam facies, quam alas Cherubim fuisse exstantes et eminentes. Significant hæ alæ agilitatem Cherubinorum et Angelorum, ac vim sublimiora penetrandi, inquit Severus in Catena.

Tropol. S. Gregorius homil. 4. *Significatur*, ait, *quod omnis intentio, omnisque contemplatio Sanctorum super se tendit, ut illud possit adipisci, quod in cœlestibus oppetit. Qui enim per bona quæ facit, terrenam gloriam concupiscit, pennas suas et faciem deorsum deprimit.*

Duæ pennæ singulorum jungebantur,] non pennis alterius Cherubini, sed inter se, q. d. Binæ singulorum pennæ erant æqualiter extentæ, et elevatæ; ac quasi junctim aut complicatæ, aut potius expansæ. Unde Vatablus vertit: *Duæ alæ erant ex adverso positæ, et correspondentes, quibus velabant*. Significatur his alis eos paratos fuisse ad volandum quocumque Deus jussisset. Aliis vero duabus pennis ut alis tegebant femora sua. Tegumen femorum significat Angelorum castitatem, et puritatem ab omni concupiscentia. Secundo, quod divini sint, non tantum cum volant ad Deum in oratione; sed etiam cum per femora et pedes quasi descendunt, eunique ad opera externa, in quibus homines etiam spirituales sæpe labuntur, et quasi homines deficiunt. Ita Apollinaris.

Tropolog. S. Greg. hom. 4. *Quotuor*, ait, *sunt virtutes, quæ a terrenis actibus omne pennatum animal levant, in futuris videlicet amor et spes, quæ sunt conjunctæ: quia electi amant cœlestia, et sperant quæ amant: de præteritis autem timor et pœnitentia, quæ a Dei oculis eorum mala præterita abscondunt*: ideo tegunt eorum corpora.

12. Unumquodque eorum coram facie sua ambulabat,] quia facies habebant quatuor, inquit, Theodor. ad quatuor mundi plagas: ergo ad quamcumque incederent, coram facie una quæ illi plagæ obversa erat, ambulabant. Audi Theodor. *Homo*, ait, *ad Borealem partem incedens, deinde cum vult ad Australem redire, necessario convertitur, unam tantum faciem sortitus; sed cui tot sunt numero facies, quot partes orbis terræ, huic Australe nihil est, sed ubique faciei illius omnia intuetur, et quocumque velit incedit, neque indiget conversione*. Ita et Richard. Vict. tract. in hanc visionem, et Maldonatus.

Secundo, et melius, *coram facie sua*, scilicet primaria puta humana, q. d. Quodlibet animal licet esset quadriforme, tamen coram facie sua humana ambulabat; excepta enim triplici aliorum animalium facie, quoad cætera omnis erat homo: unde plane decebat, ut ad eam faciem ambularet: alioqui enim retrogrado et averso incessu ambulasset.

Ubi erat impetus,] q. d. Deus quasi auriga, vice flagelli et habenarum spiritum, id est, vim, impulsum et energiam divinam impresserat animalibus ad progrediendum, volandum vel sistendum.

Tropolog. S. Gregor. initio homil. 5. *Electos*, inquit, *impetus spiritus agit ad charitatem, humilitatem, continentiam, etc. reprobos agit impetus carnis ad gulam, odium, rixas, etc. Examina ergo uter spiritus te agat, et cave ne impetus carnis pro impetu spiritus latenter te subjiciant.*

13. Aspectus eorum quasi carbonum ignis, etc. et in medio animalium splendor ignis.] Nota: In medio animalium erat quasi fornax, vel foculus sive prunarium, ut patet tum ex hoc loco, tum ex c. 10. v. 2. 6. 7. Ex hac fornace ignis diffusus igniebat Cherubinos, ut viderentur esse flammei, et quasi ardentes carbones, vel lampades, hebr. לפידים *lappidim*, id est, faculæ vel titiones. Idem ignis aerem ambientem splendore et fulgetris complebat. Quocirca probabiliter censet Prado, ex hac Ezechielis visione ortam fuisse consuetudinem Chaldæorum et Persarum, præferendi ante regem (qui quasi Deus quidam est in terris) et ante exercitum ignem, sive arulam cum igne: hoc enim eos fecisse testatur Curtius lib. 3. et Xenophon lib. 8. Illos postea imitati sunt Romani, teste Herodiano lib. 1. c. 2.

Tropol. S. Greg. hom. 5. *Quia*, inquit, *sancti viri quosdam juxta se positos, quasi tangendo, ad amorem patriæ cœlestis accendunt, carbones sunt: quia vero quibusdam longe positis lucent; eorum itinera, ne in peccati sui tenebras corruant, lampades fiunt.*

Hæc erat visio discurrens,] q. d. Videbatur in medio animalium splendor ignis discurrere, et de igne fulgur egredi. Mystice, ignis hic est charitas, et subinde tribulatio: hac enim nos carneos purgari oportet, ait Vatabl. hæcque facit, ut Dei amore inflammemur.

14. Ibant (Hebræa et Septuag. *currebant*) et revertebantur, non retro: hoc enim negavit v. 3. et 17. sed in latus, vel in gyrum, q. d. Ad nutum aurigæ, puta aurigantis Dei, nunc huc, nunc illuc se flectebant aut circumvolvebant. Ita aliqui. Secundo et melius, Vatablus, q. d. Dum sicut Cherubini, non aspiciebant huc, illuc, sed recta ad locum, ad quem impetu spiritus Dei agebantur, tendebant: cum autem venissent ad locum quo mittebantur, revertebantur, id est convertebant se, et ibant quocumque Deus jubebat: aut revertebantur, ut rursum se sisterent Deo, quasi prompti ad alia ejus jussa excipienda, et pari rectitudine et fortitudine exsequenda. Licet enim hi Cherubini essent stipatores tam rotarum, quam solii Dei; tamen nec rotis, nec solio erant alligati, sed Deo jubente evolabant et revolabant celerrime instar fulguris. Deus enim in solio longe supra rotas et super Cherubim eminente, altissime residebat. Unde poterat vel residere, vel simul cum rotis et Cherubim progredi, prout volebat. Hinc a rotis et a Cherubim separare se et divellere visus est c. 9. 3. et c. 10. 18.

Tropol. S. Greg. hom. 5. q. d. Electi sic ad bona ardenter tendunt, ut iis peractis ad Deum redeant, illique omnem operum gloriam ascribant.

In similitudinem fulguris,] q. d. Cherubini erant non tantum instar carbonum, sed instar fulguris, quod splendidissimum, celerrimum, efficacissimum, et plusquam igneum omnia pervadit.

Moraliter, tales debent esse Prælati, puta Episcopi

Pastores, rectores, nimirum ut sint instar S. Basilii, de quo scribit S. Nazianzen. in carmine funebri:

Βροντη σειο λογος, αστεροπη δε βιος.

Tonitru, tuus (o Basilii) *erat sermo, at vita fulgur.* Sic Marci 3. v. 17. S. Jacobus et Joannes Apostoli a Christo vocati sunt *Boanerges*, id est, filii tonitrui, id est, tonantes, scilicet Evangelii prædicatione, atque terrorem incutientes Gentilibus, hæreticis, omnibusque improbis. Tale tonitru dedit S. Joannes, qui unus fuit ex quatuor hisce Cherubim, habens faciem et speciem aquilæ, cum initio Evangelii intonuit, dicens: *In principio erat Verbum, et Verbum erat apud Deum, et Deus erat Verbum, etc. et Verbum caro factum est.* Ita Epiph. hæres. 73. Unde et scribente eo Evangelium, tonitrua et fulgura, æque ut in Sina cum ibi tabulas legis a Deo acciperet Moses, emicasse, ex Prochoro et aliis docet Card. Baronius anno Christi 99. in fine.

Secundo, per *boanerges*, id est, filios tonitrui, Baron. accipit fulmina: fulmen enim ex tonitru, filius ex patre nasci et prodire videtur. Sic Hebræi *filios pharetræ* vocant sagittas, *filios areæ* vocant frumenta et grana tritici, q. d. Jacobus et Joannes verbis et factis erunt fulminantes, et quasi fulmina Christi; quomodo Poeta dixit,

Duo fulmina belli Scipiadæ:
Ita hic duo fulmina belli Zebedaidæ.

Sic Seleucus, quintus post Alexandrum Magnum Syriæ rex, cognominatus est Ceraunius, id est fulmineus, quod ingenio veloci et audaci esset quasi fulmen, de quo Appianus in Syriaco, et Daniel. c. 11. 10.

Sic legio Christianorum sub Antonino Pio Imp. ab eo Fulminea est cognominata, quod in summa rerum desperatione et siti, suis precibus pluviam et fulmina in hostes Romanorum a Deo impetrasset, teste Eusebio lib. 5. c. 5.

Sic Plinius l. 30. 1. Mortem appellat fulminantem. Sic quasi Martes fulminantes erant hi Cherubini. Et Cicero ad Papirium l. 9. epist. 21. *Insanire tibi videris, quod imitere verborum meorum, ut scribis, fulmina.*

Tertio, *boanerges*, id est filii tonitrui, hoc est Christi, qui ad nos venit cum luce doctrinæ, ac tonitru et horrore miraculorum, æque ac metus gehennæ, quem prædicando suis incussit, atque cum pluvia gratiæ, inquit noster Salmeron. Det Deus nobis multos tales Boanerges, multa talia fulgura et tonitrua. Denique hinc patet, quanta futura sit dos agilitatis in Beatis, nimirum in ictu oculi penetrabunt quasi Angeli, ab Oriente usque ad Occidentem instar fulguris, uti de Christo venienta ad judicium dicitur Matth. 24. 27.

15. Rota una juxta] unum animal: hoc est, singulæ rotæ erant juxta singula animalia: hæ enim quatuor rotæ erant per omnia similes, et quasi una rota ut qui unam videret, omnes videret. Ita S. Hieron. Non enim unam, ut vult Lyran. sed plures fuisse rotas, patet ex eo quod sequitur: *Et aspectus rotarum, etc.* Transit hic Propheta a Cherubinis ad rotas. Hinc patet hæc quatuor animalia non fuisse in ipso curru, ut aliqui opinantur, sed juxta currum. Erant enim quasi ejus stipatores: unde c. 10. 9. dicitur: *Rotæ juxta Cherubim.* Porro inter has rotas erat arula cum igne ex qua ignem acceperunt Cherubim, qui succenderunt Jerusalem, ut dicitur c. 10. 6. Sicut enim in templo altare thymiamatis erat coram Deo residente in Sancto Sanctorum, ut thymiamatis suffitu eum honoraret: ita et instar illius erat hic arula. Simili modo regibus Chaldæorum et Persarum præferabatur focus ignis, uti dixi v. 13.

Super terram,] non quæ hic a nobis calcatur, sed quæ ei similis in cœlo Ezechieli per visionem ostensa est: sicut pictores currum pingunt in pariete, quasi terræ insistentem.

Habens quatuor facies.] Vatablus vertit: *Ad quadraturam facierum ipsorum*, id est ad quatuor angulos, in quibus singulis erant singula animalia, hoc est, quadruplex, sive quadripartita erat rota, q. d. Vidi quatuor rotas consistentes ad quatuor animalium latera; singula enim animalia suam habebant rotam, ut patet c. 10. 9. Ita Maldon.

Secundo, Vatablus putat hanc quadraturam fuisse quatuor semicirculos cujuslibet rotæ: rotam enim quamlibet fuisse duplicem instar sphæræ, sive coluri Mathematici, de quo mox.

Tertio, melius ex Hebræo vertas *secundum quatuor facies ejus*, scilicet animalis, q. d. Rota quælibet habebat sibi insculptam faciem bovis, leonis, hominis et aquilæ, æque ut quilibet e Cherubinis. Ita S. Hieron. Erant enim similes Cherubinis, unde quisque Cherubim suam habebat rotam: atque stemmata ac trophæa Dei tam in rotis currus triumphalis, quam in Cherubinis stipatoribus exprimebantur, uti ostendam in fine capitis. Videntur hæ quaternæ facies ad quatuor rotarum latera, quasi ad quatuor earum angulos fuisse disposita et distributa.

Nota: Animalia sub se habebant rotas; quia rotæ tangebant terram, animalia autem alis se super terram librabant. Symbolice, Scholiastes: Rota super terram, ait, significat continuationem providentiæ Dei et Angelorum in homines, tam suavem et efficacem, quam est motus rotæ. Secundo, rota est anni circularis revolutio, et spirituum periodus, ait idem Scholiast. Tertio, Orig. Rota, ait, est hic mundus, et generatio una alteri in eo succedens. Omnes ergo sub rota sumus:

Et fugit interea, fugit irrevocabile tempus.
Eheu fugaces, Posthuma, Posthume,
Labuntur anni.

Ait ex Lyrico S. Hieron.

16. Et aspectus, id est, forma, figura, species, eorum: et opus, id est materia, rarum, quasi visio maris,] id est, marini et cærulei erat coloris. Hebr. est, *quasi species Tharsis*, vel *lapidis Tharsis*, uti habetur c. 10. 9. Porro lapidem Tharsis Aquila interpretatur chrysolithum; Symmach. hyacinthum: quia uterque est marini coloris (*Tharsis* enim significat mare.) R. Salomon vero et Maldonatus vertunt, *crystallum*, quæ ex aquis non colorem modo, sed et originem et nomen trahit, inquit Plinius lib. 37. c. 2. q. d. Tam materia quam forma rotarum videbatur esse crystallina, aut hyacinthina, aut chrysolithina. Mare enim solis radiis fulgens habet speciem chrysolithi, per quem ardens cœlestis sapientia significatur.

Rursum, rotæ hæ mari similes significant res creatas habere speciem maris: quia non tantum splendore, et quasi colore referunt mare; sed etiam motu suo rato et constanti, mare ac cœlum imitare videntur. Nam mare ex impressione cœlesti, statis vicibus noctu interdiuque æstuat: ita rotæ visæ sunt ad motum Cherubim ire et redire, quasi æstus marinus: ut

huc videatur respexisse David Psal. 76. 20. *In mari via tua, et semitæ tuæ in aquis multis: et vestigia tua non cognoscentur*. Ita Hugo Card. et Ant. Fernandius l. de Vision. vet. Testam. vis. 13. sect. 12. Rotæ, ait, mari similes, statos æstus marinos, reciprocos sua motione exprimunt. In mari enim ejusque vastitate, reciprocatione, fluctibus, balænis et piscibus, etc. maxime relucet mira Dei providentia et gubernatio, quam currus hic Cherubicus repræsentat. Vide Psal. 108. 25. et Psal. 106. 23.

Una similitudo ipsarum quatuor,] q. d. Rotarum singularum similis erat species, figura, dimensio, color.

Quasi sit rota in medio rotæ.] Hoc est quasi sit circulus circulum secans in sphæra ad angulos rectos sphærales, ita ut quælibet rota haberet quadraturam, id est, quatuor semicirculos, ex quibus fiebat colurus, sive sphæra et sphæricus globus: atque ita has quatuor rotas quasi quatuor coluros et globos, depingunt Parisienses quidam in suis Bibliis, Richard. Victor. tract. in hanc Ezech. visionem, Vatabl. Alcazar, Lyran. ac Maldonat. hic, qui censent has rotas fuisse duplices; unam enim intersecasse alteram, uti fit in coluro, atque ita universim fuisse octo; licet enim integræ tantum essent quatuor, quæ et loco erant disjunctæ; tamen singulæ constabant ex duabus rotis, sive circulis sese intersecantibus ad angulos rectos, in modum crucis; atque ita universim erant octo. Erant ergo hæ quatuor currus Dei rotæ quasi quatuor coluri sive sphæræ. Porro quotiescumque quiescebant hæ rotæ, quiescebant in puncto aliquo quo se secabant, eoque terram attingebant: sic enim fiebat, ut cum movendæ essent, quamcumque in partem moveri possent sine conversione corporis rotæ. Hoc est, ait Maldonatus, quod dicitur vers. sequenti : *Per quatuor partes earum euntes ibant*. Erant enim hæ rotæ symbolicæ, cœlestes et divinæ: referebant enim cœlestes coluros, sphæras et circulos. Hoc enim proprie significat, *rota in medio rotæ*: erantque simul curules, ac mobiles et gyrabiles ad quamvis mundi plagam. Aliter Hieron. Prado: Rota, ait, in medio rotæ erat modiolus, qui solet esse in rotis: ex eo enim radii procedunt ad canthos, sive ad ipsam rotæ peripheriam, quasi illa sit rota extima, modiolus vero sit rota intima. Verum modiolus non est rota, multo minus est rota in medio rotæ, et, ut Arabicus Antioch. vertit, *rota in rota*: et, ut Syrus, *rota intra rotam*, et, ut Arabicus Alexan. *rota, quæ sit in interiori parte* (in ventre) *alterius rotæ*.

Symbolice, rota hæc in medio rotæ, primo, est circulatio rerum sublunarium et terrestrium, quæ a sole, cœlis, et motu primi mobilis ambitur, et fit. Secundo est principium, profectus et finis rerum omnium quæ in orbem hic aguntur. Ita Apollinaris, qui tertio addit per eam significari misericordiam et justitiam, quæ a Deo quasi pariter et vicissim procedunt, tamquam eant in orbem; omnia enim opera Domini misericordia et veritas, sive æquitas et justitia; unde Psaltes: *Misericordiam et judicium cantabo tibi, Domine*.

Quæres, an rotæ hæ fuerint solæ, an axi conjunctæ, ita ut efficerent currum? Axe junctas, perfectumque currum fuisse, cui imposita fuerit arula, sive focus ignis cum arca fœderis, censet Prado. Probat, quia Eccli. 49. v. 10. et passim ab interpretibus vocatur currus. Verum, cum Propheta hic, et cap. 10. solas rotas nominet, easque fuse et operose describat, nec nominet axem, currum, aliaque ad currum necessaria, frustra quis ea confinget, rotisque addet. Quod enim propheta non exprimit, quis exprimere et fingere audeat? Adde, in hisce rotis non sedebat Deus, sed in solio supra firmamentum elevato; ergo non opus erat curru. Hujus enim usus non est, nisi ut quis in eo sedeat, eoque vehatur. Porro ad sustinendam arulam vel foculum ignis, non erat opus curru: tum quia non constat an vera fuerit arula (hæc enim non nominatur) an tantum ignis et prunæ: hæc enim nominantur; tum esto ignis et prunæ fuerint in arula (uti fieri solet) hæc sustinebatur et movebatur a spiritu Dei, æque ac rotæ et Cherubini. Hic enim spiritus omnia sustinebat, agebat, et quasi animabat. Nisi quis malit arulam hanc a Cherubinis Deo prælatam, aut ex firmamento super rotas expanso suspensam fuisse ex eoque pendulam hæsisse inter rotas, sicuti in templis nostris lampades ex alto suspensæ, ante Venerabile Sacramentum pendulæ hærent. Hæc enim arula ignis est instar lampadis: præfertur enim Deo, ut indicet eum esse lucem et ignem mundi, uti est Christus in Eucharistia, quod lampade ei prælucente significatur. Id ita esse patet ex eo, quod rotæ hæ erant currus et solii Dei: videbantur ergo quasi sustinere firmamentum, cui insistebat solium Dei, non autem ipsam arulam: sic enim fuissent rotæ currus arulæ, non currus et solii Dei. Tertio, quia rotæ aptius sunt symbolum providentiæ Dei quam currus, aptiusque repræsentant orbes tum elementares, tum cœlestes, quibus singulis singuli præsunt Angeli, sicuti singulæ rotæ hic sequuntur motum et ductum singulorum Cherubinorum, qui singuli singulis rotis astant, ut dicitur c. 10. 9. Quarto, quia rotæ hæ erant coluri, ideoque ad quamvis partem et plagam mundi gyrabiles: ergo carebant axe. Axis enim in longum porrigitur, firmusque consistit, ac firmat currum. In his autem rotis nihil erat firmum et consistens, sed omnia volubilis, omniaque rotabantur: constat autem axem, totumque currum non posse sursum, deorsum, antrorsum et retrorsum rotari. Quinto, nulla fit hic equorum mentio, qui in curru sunt necessarii, ut eum protrahant.

Dices: Cur ergo vocatur hic currus Dei? Respon. Vocatur currus metaphorice et analogice; primo, quia sicut in curru sunt quatuor rotæ, ita erant et hic. Ubi enim sunt quatuor rotæ, æque semper distantes, quæ simul semper aut consistunt aut moventur, idque eadem et pari velocitate ac tenore, ita ut dum binæ priores procedunt, mox pari passu binæ posteriores sequantur, ibi dicimus esse currum et quadrigam: quadrigam enim faciunt quatuor rotæ, ut bigam duæ: atqui ita erat hic, ergo jure vocatur currus. Simili modo Cherubini, quos fecit Salomon 1. Paral. 28. v. 1. ad altare thymiamatis, ut illud alis suis velarent, similes Cherubinis Mosaicis velantibus arcam vocatur ibidem quadriga, id est currus, Cherubim. Ibi ergo ipsos Cherubim Script. vocat currum; quia eis quasi solio curuli insidebat Deus, q. d. Confecit Salomon Cherubinos, qui binis alis utrimque junctis facerent quadrum, et quasi quadrigam, essentque quasi currus, aut potius solium curule, cui insiderat Deus. Ita

Lyran. Abul. et Vatabl. Sic Deus dicitur vobi, equitare super Cherubim, iis quasi currui insidere, quia Cherubim quos fecit Moses, alis expansis exhibebant quasi solium Deo; cumque essent duo, speciem quamdam exhibebant bigæ, sive currus: multo ergo magis quatuor hæ rotæ Cherubinorum, quæ exhibent speciem non bigæ, sed quadrigæ, analogico possunt vocari currus, sive quadriga Dei.

Secundo, singulæ rotæ, cum essent coluri et sphæræ, habebant speciem quamdam currus rotundi et tecti, ita ut viderentur hic esse quatuor partiales parvique currus.

Denique recte vocatur hic Ezechielis currus Cherubim, non quod solæ rotæ efficerent currum; sed quod tota hæc visio speciem currus exhiberet. Nam quatuor rotæ erant quasi rotæ currus, sive quadrigæ: super rotas et Cherubim expansum erat firmamentum, quasi tabulatum currus (quod aliquo modo referebat et repræsentabat propitiatorium, quod cum arca et Cherubim fecit Moses) super quo erat solium Dei: ita ut hæc omnia simul quasi repræsentarent Deum solio et currui triumphali, qui quatuornia rotis subjectis agebatur, insidentem. Erat ergo hic currus, non quales sunt terreni; sed divinus, qui tamen aliquo modo terrenis esset similis. Erant enim in hoc Dei curru in imo quatuor rotæ, super has eminebant Cherubini, super Cherubinos expansum erat firmamentum, super hoc erat solium regale, cui insidebat Deus. Hic enim currus significabat totum universum, omnesque creaturas, quibus præsidet Deus creator. Rotæ ergo imæ significant orbes quatuor elementorum, omnesque orbes cœlestes, quos regunt Cherubini, id est Angeli. Hisce imminet firmamentum, id est cœlum empyreum, in quo solium suum habet Deus, gloriamque suam Beatis ostendit et communicat. De quo plura inferius. Sicut ergo orbes elementares orbibus cœlestibus, et hi cœlo empyreo immediate subjiciuntur, et inter se continua successione, sine axe aliove vinculo copulantur; ita et rotæ hæ sine axe aliove vinculo, inter se et cum firmamento, sola dispositione, puta proportionato serie, successione et ordine, quem in eis causabat spiritus vitæ qui erat in rotis, cohærebant et copulabantur. Denique hac de causa rotæ, licet integræ tantum essent quatuor, tamen quia singulæ erant duplices, hinc revera erant octo; quia repræsentabant septem orbes planetarum, et octavum orbem firmamenti, in quo sunt stellæ et astra. Hæc enim, quia sola hominibus conspicua sunt, tantum repræsentat hic Scriptura, sub quibus cæteros orbes quos Astrologi ponunt, comprehendit.

17. Per quatuor partes earum euntes ibant,] q. d. In quatuor currus lateribus pari passu, rectitudine et constantia, æque ac velocitate movebantur hæ quatuor rotæ; non enim revertebantur, sed directe et constanter pergebant ad locum destinatum, quasi quadrata castrorum acies recta ordinata. Nota: Hæc geminatio *euntes ibant*; significat tum constantem rectitudinem, tum velocitatem in motu rotarum.

Secundo et congruentius, Maldonat. et Vatabl. q. d. Ibant hæ rotæ ad quatuor latera, scilicet nunc ad dexteram, nunc ad sinistram, nunc antrorsum, nunc retrorsum; ubi tamen motum aliquem inchoaverant, ad scopum pergebant, quem ubi attigerant, in quamlibet partem erant gyrabiles. In omnem ergo partem moveri poterant, Deique eurrum per quatuor mundi plagas agere; insistebant enim puncto rotæ intersecanti in modum crucis, ut jam dictum est. Qua re significabant, Evangelium Dei quavis mundi plaga perferendum et propagandum.

Et non revertebantur,] scilicet retro, ut retrorsum agerentur, et agerent solium Dei; hoc enim indecens fuisset. Significat directum et constantem motum rotarum antrorsum, q. d. Cum rotæ aliquo tenderent, eo constanter et recta tendebant, non incidebant, non circumflectebant motum, non gyrabant (hoc enim significat Hebr. לא יסבו *lo iissabbu*) ut gyrare et circuire solent currus nostri cum in paludes, anfractus, rupes, aliaque invia incidunt. Hæ enim rotæ Dei recta pertransibant, aut recta librabant se sursum cum opus erat, itaque avia omnia superabant. Nam spiritus vitæ erat in rotis. Cessante tamen illo motu, cum ad locum destinatum pervenissent, poterant alium inire, et quoquaversum, etiam retro se flectere si vellent; uti de facto currus hic retro actus quandoque fuit. Nam primo Ezechiel consistens in Chobar et Babylone, vidit hunc currum a Chobar tendentem Hierosolymam, quasi ad ejus expugnationem et excidium. Unde c. 8. 4. spiritu raptus in Jerusalem, ibi eumdem vidit, ait enim: *Et ecce ibi gloria* (gloriosus currus Cherubim) *Dei, juxto ostium quod respiciebat ad Aquilonem*: et c. 9. 3. *Gloria Domini assumpta est ad limen domus*. Inde vero c. 11. v. 22. currus hic motus fuit, et tetendit ad montem Oliveti. Ait enim: *Elevaverunt Cherubim alas suas: et ascendit gloria Domini de medio civitatis, stetitque super montem, qui est ad Orientem*. Denique tertio, c. 43. 2. ex monte hoc revectus est in urbem. Ait enim: *Et ecce gloria Dei Israel ingrediebatur per viam Orientalem*: et v. 4. *Majestas Domini ingressa est templum, per viam portæ, quæ respiciebat ad Orientem*. Ex his locis liquet, currum hunc Dei, primo a Babylone Hierosolymam, id est ab ortu ad occasum perrexisse, secundo, rediisse ad ortum, scilicet ad montem Oliveti; ac tertio, inde ad occasum, puta ad urbem et templum, rediisse. Ivit ergo et redivit currus. Ita Alcazar loco superius citato.

Alii τὸ לא יסבו *lo iissabbu*, vertunt: *Non volvebantur in orbem*, non circinabant, sed quasi fixo cantho et gradu procedebant, aut raptabantur instar animalium, uti fit, cum rotæ curruum in declivi, et descensu montis, ne ruant in præceps, catena ferrea vinciuntur et constringuntur, itaque immotæ sensim trahuntur et raptantur. Unde ait: *Spiritus vitæ erat in rotis*. Verum ad quid rotæ, nisi ad rotationem et volubilitatem? rotatio enim proprius est motus rotæ et currus. Unde c. 10. v. 13. rotas istas vocat volubiles.

18. Statura quoque erat.] Hebr. *dorsa*, vel *canthos habebant, eratque illis altitudo* tanta, ut *metum* (terrorem et stuporem) *afferrent aspicientibus*, q. d. Habebant hæ rotæ ingentem altitudinem, æque ac ambitum et peripheriam, scilicet, ut hæc earum currusque altitudo et magnitudo responderet magnificentiæ solii et aurigæ, puta, Dei dignitati et majestati. Unde Richard. Victorin. tract. in hanc Ezechielis visionem: Erant, ait, hæ rotæ aspectus horribilis, id est

enormis magnitudinis. Canthos voco circulos extimos rotæ, qui fere lignei sunt, at canthis, sive laminis ferreis obducuntur et muniuntur. Hi enim sunt quasi dorsum et peripheria rotarum.

Tropologice, S. Gregor. homil. 6. *S. Script.* ait, *staturam habet, quia mores ad standum dirigit, ne ad terrena curventur. Altitudinem habet, quia in cœlesti patria æternæ vitæ gaudia promittit. Horribilem quoque aspectum habet, quia omnibus reprobis gehennæ supplicio minatur.* Vide sequentia.

Totum corpus. hebr. *dorsa*, sive canthi earum, plenum oculis,] id est, ocellis pulcherrimis, quales sunt in caudis pavonum, ea lucis ac coloris commixtione et reflexione, sicque pulcherrime hi ocelli respondebant colori marino rotarum; glaucum enim oculi est coloris marini. Rursum hi oculi significant, rotas has habere motus certissimos, quasi oculis ducibus factos. Ita Fernand. vis. 13. sect. 13.

Symbolice, rotæ ornatæ ocellis sunt cœli ornati stellis lucidissimis, quasi ocellis et floribus pulcherrimis. Ita Severus in Catena. Quin et Plinius lib. 2. cap. 5. *Inde*, ait, *tot stellarum collucentium illos oculos.*

Mystice, oculi hi sunt symbolum circumspectionis et vigilantiæ, quæ esse debet in aurigatione currus, id est, in regimine orbis et reipubl. Hinc tam rotæ, quam Cherubim, ut patet c. 10. 12. et Apoc. 4. 8. pleni erant oculis. Quot ergo vides noctu stellas in cœlo, tot et longe pluribus Angelorum et Beatorum oculis, cogita te ubique aspici, ac dicito cum Apostolo: *Spectaculum* (græca θέατρον, id est, *theatrum*) *facti sumus mundo, et Angelis, et hominibus*, 1. Cor. 4. 9. Maxime vero cogita oculum illum Dei lucidissimum et maximum te, tuaque facta, dicta et cogitata ubique intueri, æque ac regere. Hinc Ægyptii Deum pingebant, quasi oculum baculo insistentem: baculo, sive sceptro denotabant Dei potentiam et imperium: oculo ejus omniscientiam et omniprovidentiam; *Deus ergo totus est oculus, totus est auris*, quia omnia videt, omnia audit. Hoc est quod ait Sapiens Sap. 1. 7. *Spiritus Domini replevit orbem terrarum, et hoc* πνεῦμα (id est, hic spiritus) *quod continet omnia, scientiam habet vocis.* Nolite ergo murmurare, detrahere, vana loqui; quia hic spiritus qui omnia continet, singulas vestras voces audit et notat. Et Proverb. 15. 3. *In omni loco oculi Domini lucidiores sole contemplantur bonos et malos.* Merito ergo dixit Boetius: Magna nobis injecta est necessitas bene agendi, quando omnia agimus in conspectu judicis cuncta cernentis, qui, ut ait poeta, est

Ἠέλιος ὃς πάντ' ἐφορᾷ, καὶ πάντ' ἐπακούει.

Sol qui omnia videt, et omnia audit. Deus ergo est sol, est ἔνδικον ὄμμα, id est, justus oculus, judex vindexque omnium, perinde ac ab Ovidio 4. Metamorph. sol vocatur mundi oculus. Et Psaltes Psal. 138. 7. *Quo ibo a spiritu tuo, et quo a facie tua fugiam? etc. Et dixi: Forsitan tenebræ conculcabunt me, et nox illuminatio mea in deliciis meis. Quia tenebræ non obscurabuntur a te, et nox sicut dies illuminabitur.*

Tropol. significatur rectorem debere esse pervigilem, ut omnia circumlustret et perspiciat. Ita finguut Poetæ Argum pastorem plenum fuisse oculis; illi enim Juno custodiendam dedit Io Inachi filiam mutatam in vaccam. Sed Mercurius a Jove missus dulcedine cantus illum sopitum occidit. Oculos tamen Argi Juno indidit caudæ pavonis, quæ dicitur avis Junonia. Unde Virgil. 7. Æneid.

Et custos virginis Argus.

Et Ovidius l. 1. Metamorph.

Centum luminibus cinctum caput Argus habebat,
Inde suis vicibus capiebant bina quietem:
Cætera servabant, atque in statione manebant.

Rector ergo sit Argus, sit centoculus.

Porro censet Prado, oculos hosce in rotis, ac consequenter in Cherubinis, non fuisse vivos et humanos, sed symbolicos et quasi pictos, aut cælatos, quales visuntur in cauda pavonis. Verum alii passim veros hic accipiunt oculos, qui videbantur esse vivi: *Spiritus enim vitæ erat in rotis.* Et tales habuerunt Cherubini Apoc. 4. 8. unde ibidem cap. 5. 6. Agnus, id est Christus, dicitur similes habere septem oculos, humanos utique et vivos. Dices: Hi oculi cum rotis perpetuo rotatu per terram volvebantur; ergo non erant veri, nec vivi: fuissent enim ad terram allisi, et læsi. Respondet Alcazar Apoc. 4. oculos hos non tetigisse terram, sed vel ad latera rotarum fuisse dispositos, vel introrsum in canthis fuisse reconditos, et quasi cancellis inclusos, ut tangi aut lædi nequirent. Et tales oculos Poetæ dant Argo, utpote vigiles et excubantes. Vivos in rotis oculos dixi, non quod vere essent vivi (nec enim rotæ vivebant) sed quod essent vivaces, et similes vivis. Erant enim tales, quales sunt oculi Angeli dum corpus assumit; hi enim videntur veri vivique oculi, revera tamen non sunt, quia Angelus iis, uti et toti corpori assumpto, assistit tantum, illudque movet et agitat, non autem informat et animat.

19. Cumque ambularent animalia, ambulabant pariter et rotæ,] q. d. Rotæ æqualiter ad cursum animalium volvebantur, sive sursum, sive deorsum, ita ut idem semper esset inter rotas et animalia spatium. Ita Maldon.

20. Quocumque ibat spiritus, scilicet animalium, illuc et rotæ, etc. sequentes eum.] De animalibus enim dixit vers. 12. *Ubi erat impetus spiritus, illuc gradiebantur.* Ita Maldon. Secundo, Septuaginta vertunt: *Ubicumque erat nubes, illuc spiritus ambulabat, ambulabant animalia, et rotæ.* Per nubem accipiunt sedentem in nube, eaque tectum, scilicet Deum, q. d. Ad nutum Dei præsidentis agebatur spiritus, id est vis et impetus impellens tam animalia quam rotas.

21. Quia spiritus vitæ erat in rotis,] q. d. Quocumque animalium spiritus impellebat animalia, eo spiritus rotarum impellebat et rotas. Erat enim unus idemque hic Dei spiritus, æquabiliter, non animans, sed impellens tam rotas quam animalia: fuit enim quasi spiritus animalis et halitus vitalis Dei, ab eo rotis aspiratus, per rotas permeans et diffusus, illasque movens et agitans, instar illud Platonis et Virgilii:

Spiritus intus alit, totamque infusa per artus
Mens agitat molem, et magno se corpore miscet.

Sensus est: Hoc Dei vehiculum non trahebatur equis, bobus, aut camelis; sed per se currebat, ac si vitam habuisset, animalibus præcedentibus, et rotis subsequentibus per se motis, ex vi et impulsu, quem Deus

iis per Angelos imprimebat. Hinc Cherubim præeunt, eorumque ductum et motum per omnia sequuntur rotæ.

Symbolice significatur, ait Polychron. quod cœli, resque omnes et tempora, perinde ac si spiritum et sensum haberent, moveantur a Deo, pareantque Dei præceptis. Rursum, quod cœli ac mundus sint quasi currus Dei præsidentis, sponte currens sub Domino sine equis, sine habenis, sine temone; quodque Deus supervehatur omnibus cœlestibus, iisque sine strepitu et rigore dominetur, inquit Apollinar. Tertio, quod Deus per Angelos gyret cœlos, tempora, et creata omnia; eaque suavissime, æque ac fortissime regat et moveat, sicque eis quasi spiritum vitalem, animalem et motivum imprimat. Et hoc est quod ait vers. 19. *Cum ambularent*, vel elevarentur, *animalia*, id est Angeli, *ambulabant pariter et* elevabuntur *rotæ*, id est cœli.

22. SIMILITUDO SUPER CAPITA ANIMALIUM FIRMAMENTI, QUASI ASPECTUS CRYSTALLI HORRIBILIS, etc.] q. d. Super capita Cherubinorum vidi firmamentum, id est, cœlum sphæricum expansum coloris aerei, diaphanum et splendescens, quasi crystallum, eratque horribile, id est augustum, et eximii splendoris, ideoque admirabile, suspiciendum et venerandum. Erat enim palatium, aut potius suppedaneum Dei sedentis in throno; ideoque ejus divinitatem et majestatem quodammodo repræsentabat. Unde *firmamentum* hoc Syrus vocat *tegmen*, vel tectum; Arabicus Antioch. *umbraculum*; Arabicus Alexand. *caliginem*, vel obscuritatem. Quocirca verisimile est, cœlum hoc illustribus stellis, variis et plurimis fuisse interstinctum. Tale enim est nostrum firmamentum, et tale in hac visione depingit Noster Anton. Fernandius, et alii. Aristoteles de Mirab. auscult. scribit stagnum esse ambitu suo scutum non excedens, in quod si quis lavandi gratia ingrediatur, in latum extendi; quod si iteret, amplius dilatari. Talis est natura Dei: *Tantum recedit, quantum capitur*, ait Nazianzen. oration. I. Id repræsentat hic firmamentum horribile, et, ut Arabicus vertit, caligo.

Nota: *Horribile*, id est *horrendum*, per metalepsin sumitur pro re mira et stupenda. Ita Nonius Marcellus lib. de Proprietate sermonum: *Horrendum*, ait, *significat novum et admirabile*. Hinc illud Virgilii lib. 3. Æneid.

Horrendum dictum, video mirabile monstrum.

Et lib. 8.

Nascenti cui tres animas Feronia mater,
Horrendum dictu, dederat.

Secundo, *horrendum*, id est venerandum. Ita Virgil. de domo Pici l. 7. Æneid.

Horrendum sylvis, et religione parentum.

Horrendum, id est, venerandum, non quod horrori sit, ait Servius. Et hoc significat Hebr. נורא *nora*, id est, terribilis, horribilis. Sic enim Deus sæpe vocatur *nora*, quia metuendus est et colendus. Unde Chald. pro *nora* vertit חסין *chasin*, id est fortis: *Quasi aspectus*, inquit, *gelu fortis*. Et Septuag. subinde pro *nora* vertunt, ἔνδοξον, id est gloriosum. Quia enim cœlum est forte, potens, gloriosum, augustum et admirabile Dei habitaculum, hinc venerationem, et sacrum quemdam horrorem intuentibus incutit.

Nota secundo: Quia rotæ hæ, et animalia videbantur esse in terra: in ea enim visuntur animalia et rotæ; hinc, ne putaremus eorum aurigam, puta Deum, cœlo subesse et tegi; subjicit, cœlum supra rotas et supra Cherubim expandi, Deum vero supra cœlum, in suo solio residere, et tam cœlum quam terram pedibus premere, et utrique dominari.

23. PENNÆ (alæ) EORUM RECTÆ, id est extentæ ad eamdem rectitudinem et altitudinem, ALTERIUS AD ALTERUM.] Hebr. אשה אל אחותה *issca el achota*, id est, *fœmina ad sororem suam*, id est, unaquæque ad eam quæ sibi vicina erat. Non vult dicere, alam unius animalis alæ alterius fuisse conjunctam; sed in eodem animali, alam sinistram ex æquo respondisse dextræ, et dextram sinistræ; easque pari rectitudine et mensura fuisse expansas et elevatas. Vide dicta v. 11. Ita Maldon.

ALTERUM, id est, quodlibet aliorum animalium, SIMILITER VELABATUR duabus suis alis. Patet ex textu Hebræo, qui habet: *Unicuique duæ alæ tegentes illis, unicuique duæ alæ tegentes corpora ipsorum*. Sic enim iterant Hebræi verba, cum distributionem universalem significant.

24. AUDIEBAM SONUM ALARUM, QUASI SONUM AQUARUM.] Duplex erat motus Cherubim. Primo, volabant quasi aves, cum vi spiritus tollebantur in altum; tuncque alarum concussione mirum, sed confusum excitabant sonum et fragorem, quasi aquarum multarum, dum in mari ad littus, vel in flumina ad saxa alliduntur, et QUASI SONUM SUBLIMIS (hebr. שדי *saddai*, id est, *omnipotentis*, ut vertit Noster cap. 10. 5.) DEI.] Id est, quasi sonum tonitrui. Unde Symmach. et Theodot. vertunt: *Quasi tonitru Dei potentis*. Tonitruum enim est vox et sonus Dei Psal. 28. 3. *Vox Domini super aquas, Deus majestatis intonuit: Dominus super aquas multas*. Aut, ut Scholiast. *Quasi sonum sublimis Dei*, id est, quasi sonum tubæ clangentis, quæ erat signum et insigne adventus Dei in castra, Num. 23. 21. Secundo, cum ambulabant Cherubini, edebant sonum et murmur, quasi turbæ multæ, et castrorum, quia quadrigæ hæc exercitus et castrorum Dei erat hieroglyphicum.

CUMQUE STARENT, DIMITTEBANTUR PENNÆ EORUM,] a motu et concussione, q. d. Cum cessarent, tunc non movebant, non concutiebant alas suas; servabant tamen semper eas extentas, et ad volandum paratas, uti dixi v. 11. Unde Septuag. vertunt: *Cessabant alæ eorum*.

25. CUM FIERET VOX.] Notat celerem Angelorum in omnibus ad Dei nutum obedientiam, ait Theodoretus, q. d. Cum Deus quasi auriga voce signum daret Cherubinis ut sisterent, statim *submittebant*, hebr. תרפינה *terapena*, id est remittebant, hoc est, cessare et quiescere faciebant alas suas, servando tamen eas extentas, ut dixi v. præced.

26. SIMILITUDO THRONI.] Est hysterologia, sive inversus ordo. Verba enim transponenda, et ita ordinanda sunt: *Super firmamentum erat similitudo throni, quasi ex sapphiro* fabricati, id est, candoris, pretii et splendoris admirandi. Nam sapphirus, ait Plinius lib. 37. 2. aerii est coloris, aureis punctis micans, centroque crystallino. Quocirca sapphirus significat nobilitatem et splendorem divinæ majestatis nobis inac-

cessum et invisibilem. Vide de symbolis sapphiri ea quæ dixi Exodi 24. 10. et c. 28. 18.

Quasi aspectus hominis,] q. d. Visus sum mihi videre hominem puta regem, in hoc solio. Huc pertinet illud Luciani: *Quid sunt homines? Dii mortales. Quid sunt dii? Homines immortales.* Nota: *Aspectus* toto hoc capite significat colorem vel apparentiam, quæ aspicienti videtur inesse rei a se visæ.

An Deus in hoc solio steterit, an vero sederit, non exprimit Propheta. Putant aliqui stetisse, primo, quia hic est situs bellatoris et triomphatoris, qualis hic inducitur Deus. Secundo, quia cap. 10. vers. 18. de eo ait Propheta. *Et egressa est gloria Domini a limine templi, et stetit super Cherubim.* Tertio, quia sic S. Stephanus vidit Christum stantem, quasi paratum ad præliandum secum contra Judæos, ac probabile est Beatos in cœlo stare, non sedere, uti dixi Coloss. 3. 1. Verum S. Hier. Anton. Fernand. visione 13. et alii passim censent et pingunt Deum sedisse, idque primo, quia sic Isaias cap. 6. 1. vidit Deum sedentem in solio, uti et Dan. 55. 3. et cap. 7. 9. com ait: *Antiquus dierum sedit*, et S. Joan. Apoc. 4. vers. 10. eumdem vidit sedentem in throno, circumstantibus iisdem Cherubinis; secundo, quia regis et judicis est sedere, non stare: Deus autem hic inducitur ut rex et judex; tertio, hoc exigit solium: solium enim est ad sedendum non ad standum; quarto, quia sessio nobis magis indicat Dei majestatem, potentiam et tranquillitatem, nimirum eam ita super omnia creata esse elevatam, efficacem et tranquillam, ut solo verbo et nutu suo vel per se, vel per Angelos, efficiat quidquid voluerit, puniendo hos, præmiando illos, ac regendo totum orbem, sicut peritus auriga sedens in curru, placide solo nutu aurigatur, regitque equos et currum. Hinc pulchre pieque S. Bernard. sermon. 23. in Cant. O vere, ait, quietis locus in quo Deus non quasi turbatus ira, nec velut distentus cura percipitur, sed quiescensi Hic ergo vere quiescitur. Tranquillus Deus tranquillat omnia, et quietum aspicere quiescere est. Quocirca Deus in Scriptura vocatur Altissimus, ut significetur Deum in iis quæ in orbe efficit, altitudini suæ nulla ex parte derogare, sed in omnibus, quas humano more assumit, passionibus, suam nihilominus in seipso conservare eminentiam. Hinc Lucæ 1. 35. Gabriel ait B. Virgini conceptura Dei filium: *Virtus Altissimi obumbrabit tibi*, q. d. Hæc Dei virtus in te supplebit defectum mariti; sed ita, ut de altitudine sua nihil amittat, de ea non descendat, sed in ea permanens, levi tantum umbra obumbret tibi ad concipiendum Christum. Unde Petr. Chrysol. serm. 1. de incarnatione, ait Gabrielem missum, ut opus incarnationis Altissimi virtute quasi suspensum ostenderet. Hac ergo de causa Deus hic eminenti loco considere visus est Ezechieli. In imo enim erat nubes et turbo, in nube erant rotæ cum Cherubim, inter rotas erat arula cum igne, super arulam firmamentum, super firmamentum solium eminens, in solio residebat Altissimus specie humana. Si ergo nubes et ventos transcendit Olympus, estque pacatissimus et serenissimus semper, multo magis id facit Deus.

27. Et vidi quasi speciem electri.] De electro vide dicta v. 4. Ex Hebræo sic clare vertit Vatablus: *Et vidi velut speciem electri, intra quam speciem,* sive *in cujus speciei medio conspiciebatur tamquam ignis per circuitum a lumbis ejus sursum versus, et a lumbis ejus deorsum versus.* Hæc species, sive imago est illa ipsa, quam vidit v. 4. Nam firmamentum erat intra nubem; nimirum, hæc imago erat hominis, sive regis qui videbatur habere totum corpus ex electro accenso, quod interius, sursum et deorsum, et circumquaque ignitum erat; sursum tamen splendidius erat, deorsum calidius, et magis ignitum. Huic expositioni favet Syrus: *Vidi*, inquit, *quasi aspectum Dei, et quasi aspectum ignis intrinsecus per circuitum, ex aspectu lumborum ejus et desuper: et a lumbis ejus, et deorsum, vidi quasi aspectum ignis.* Similis fuit species Angeli quem vidit Daniel. c. 10. 5.

Secundo, S. Gregor. et Maldonat. sic vertunt et explicant: A lumbis sursum electrum, sive electrina imago videbatur: a lumbis vero deorsum videbatur ignis sive ignea. Volunt ergo ipsi hanc speciem hominis sedentis in solio superne fuisse electrinam, inferne igneam. Hæc sententia videtur verior. Nam c. 8. 1. videns et describens eamdem hanc speciem diserte ait: *Cecidit ibi super me manus Domini. Et vidi, et ecce similitudo quasi aspectus ignis: ab aspectu lumborum ejus, et deorsum ignis: et a lumbis ejus, et sursum, quasi aspectus splendoris, ut visio electri.* Quid clarius? Accedit: si tam superna, quam inferne erat species electri igniti, ut vult prior expositio: quorsum distinguit Ezechiel visionem corporis a lumbis sursum, ab ea quæ erat a lumbis deorsum? Huic expositioni favet Arabicus uterque: *Aspectus*, inquit, *ejus* (Dei) *a dorso ejus et supra velut lazuli* (lapis, vel etiam chrysoberyllus) *et a dorso ejus et deorsum velut ignis.* Lapis autem lazuli aureis punctis interpungitur. Itaque species hæc hominis superna videbatur esse aurea, quasi esset ex aurichalco splendenti et radianti; ita tamen, ut intrinsecus haberet ignem inclusum, qui per aurichalcum pellucebat et splendebat; inferius vero femora et tibiæ ejus videbantur esse rotæ igneæ. Itaque quoad speciem et aspectum, prima expositio cum secunda hac consentire, et quasi in idem redire videtur. Sive enim inferior pars vere fuerit ex electro, æque ut superior, sive non; Prophetæ tamen apparebat tota ignea, ita ut ei, non electrum, sed ignis esse videretur. Itaque pars superior splendebat ut aurichalcum, uti dicitur c. 8. v. 2. inferior vero ut ignis, uti hic dicitur.

Simile fuit ænigma Demetrii Phalerei: *Vidi*, inquit, *virum* πυρίχαλκον, *id est ignæreum, agglutinantem adeo agglutinanter, ut consanguineus fieret.* Hoc est, vidi hominem qui cucurbitas æreas (talibus enim olim utebantur, teste Celso) corpori admoveret: porro cucurbitam vocat ignæream, quia eum corpori admovetur in ea atque accensa introcluditur, ut corpori agglutinetur. Meminit hujus ænigmatis Aristot. l. 3. Rhetor. et Plutarch. dial. de sapientibus. Sic Deus visus hic fuit Prophetæ quasi πυρίχαλκος, id est, ignæreus.

28. Velut aspectum arcus,] q. d. Ignis et splendor qui infra lumbos apparebat, similis erat colori, qui in iride apparet. Nam unus ex coloribus iridis est igneus. Ita Maldon.

Secundo, et melius, q. d. Corpus hoc regis sedentis in solio supra firmamentum, infra lumbos igneum radios vibrabat in nubem opacam vicinam: et ex

radiorum raflexione conflabatur splendida et polcherrima iris in conspectn solii magnifici. Sic enim naturaliter fit iris ex radiis solis in nube roscida varie reaaptis et traospareotibus. Unda *το splendentis* idem est, qnod splendorem emittentis, et in nube refringeotia. Ita Lyrao. Hic aoim cst aspectus iridis, scilicet multicolor: noo antem solus igneus, ot vult Maldon. Nota, iridem bano infra sedentem in solio fuisse, uti infra eum erat et firmamentum; præsartim, quia iris hæc producebatur ex igne pedum et femorum, noo autem capitis et pectoris ejus. Fuit ergo vel infra, vcl ad latus ejus in circnitu. Sic et S. Joannes Apocal. lib. 4. vers. 3. Deum vidit amictnm irida: *Et iris*, inquit, *erat in circuitu sedis, similis visioni smaragdinæ.*

Symbolice, electrum, est Christi humanitas præstantissima; ignis, divinitas; iris, gloria miraculorum, doctrinæ et virtutum Christi, uti inferius dicam pluribus.

Hæc ergo est idea visioois, æqoe ac summa capitis totius. Obiecta est phantasiæ Exechielis species turbinis a vento Aquilonari excitati: quem consecuta est atra nubes: in nubis madio splendidus visebatur currus, hsbens ignitas rotas quatuor, easque vitali spiritu præditas, at altitudinis horrendæ. Secundo, rotas circumstabant quatuor animalia, aot potins qoatoor jnveoes alati, toti flsmmantes et scintillantes; qoorum qoisque ante habebat faciem hominis, a dextris faciem leonis, a sinistris faciem hovis, desuper faciem aqnilæ. Tertio, hi juvenes habebant singuli qustuor alas, binis velabant femora, binis volabaot junctis, id est, pariter et æqualiter extensis; idqne com tanto fragore, ut castra diceres te audire collatis signis dimicantia, vel mare ad scopulos allisum, aut tonitruum. Habebant et singuli suas manus. Singnli autem atabaot a siogulis lateribus currus, puta ad singulas rotas, itaque quadrnm efficiebant, ac ab omni parte stipabant quadrigam Dei. Quarto, super juvenes cœlum visabatur extensum, pellucidum, quasi crystallus; cui impositum erat solium regale, in quo sedebat bomo, toto corpore splendeos et igoitus: habebat enim superne corpus ex electro, id est, ex auricbalco interius ignito; inferne tibias plane igneas; idemque iride fulgenti erat circumamictus. Quioto, ante buoc bominem, sive ragem inter rotas, erat arula vai foculus ignis, de quo v. 13. Porro spiritus Dei agebat tam Cherubioos, quam rotas, et currum directa versus Jerusalem.

Nota primo, Hæc visio similis foit, et repræsentavit Cherubinos, tum tabernaculi Mosis, tum templi Salomonis. Fecit enim Salomon quadrigam Cherubim in templo 1. Paralip. 28. 18. Hæc enim erat ourrus at solium gloriæ Dei. Uode et Ezechiel postea hunc eomdem vidit Hierosolymis in templo: ibi enim Deus quasi habitabat, indeque ignis, id aat ira ejus, prosiliit ad punienda peccata populi, at maxime sacerdotum, commissa in templo, nt patet capite 10. vers. 2. et capite 11. 1. et sequent. imo capite 10. vers. 20. diserte inquit: *Intellexi quia Cherubim essent*, scilicet templi. Quocirca ita censet Prado: Pro duobus, ioquit, Cherubim, quos fecit Moses sd arcam, quæ erat quasi biga Dei, Salomon addidit duos allos, 3. Reg. cap. 6. vers. 23. ita ut jam esseot quatuor, itaque ex biga Mosis fecit quasi quadrigam. Deiode arcam cum propitiatorio, quod erat quasi solium Dei, imposuit, ut vidatur, plaustro cum rotis. Indecens enim arat, ut arca humi reperet. Et hoc est, quod 1. Paralip. 28. 18. dicitur David reliquisse Salomoni aurum, ut ex eo *fieret similitudo quadrigæ*, hebr. מרכבה *mercaba*, id ast, ourrus, *Cherubim extendentium alas, et velantium arcam fœderis Domini.* Sic et arca a Mose non videtur humi posita fuisse; sed suos habuisse pedes et fulcra, ut ex Hebræo verti potast Exodi 25. 12. Ubi pro, pooes circolos *per quatuor arcæ angulos*, ex Hebræo verti potest, *per quatuor arcæ pedes*, id est, globos et sphærnlas, quæ erant instar rotarum. Verum prius hoc de quadriga Salomonis ad arcam, oon videtur verum. Nam duo Cherubini quos Mosaicis parvis addidit Salomon, erant iis longe majores: ergo non poterant cum iis combinari ut facerent quadrigam: præsertim, quia illi Salomonis aliter erant dispositi quam Mosaici, oimirum oterque consistebat ab uoo eodemque latere, ita nt alis expansis, porrigerant se in longum a latere Meridionali Sancti sanctorum, ad oppositum latus Septemtriooale ejusdem; ita ut nous una ala tangeret parietem Meridiooalem, alter sua ala taogeret parietem Septamtrionalem. Cum ergo in eodem ordine consisterent, oec alas jungere et complicare, nec currum ant quadrigam efficere poterant. Itaqoe verius est quod ibidem censet Abul. scilicet Salomonem jussu Davidis duplices fecisse Cherubioos, nnos ad arcam 3. Reg. 6. de quibus jam dixi; alteros ad altare thymiamatis utrimque dispositos, uti dispositi araot Mosaici ad arcam, ita ut alis binis ntrimque expansis et conjuoctis facerent qnadratum, ideoque vocantnr quadriga Dei, 1. Paral. 28.

Porro caminus igois, quem vidit Ezechiel in curru inter quatuor aoimalia, repræseotabat altare thymiamatis sive incensi in templo, at tabernaculo.

Rursum, hosce Cherubinos Ezachielis foisse similes Salomonicis et Mosaicis, liquet ex eo quod omnes erant alati, vultuqne humano. Deoique hos æque ac illos fuisse quadruplici facie, colligitor ex eo quod tales vidit Ezechiel, non tantum hic, sed et c. 41. 18. io templo illo suo, quod erat simile templo Salomonis, at tabarnaculo Mosaico. Ibi anim vidit Cherubim in pariete inter palmas aculptos dimidiata cælatura, non integra: *Duasque facies*, inquit, *habebat Cherub, faciem hominis juxta palmam ex hac parte, et faciem leonis juxta palmam ex alia parte*; quia nimirum, in dimidiata sculptura (qualem requirit murus et paries) duæ facies aquilæ et vituli ipso muro abscondebantur et tegebantur, ut recte advertit Alcazar loco citato. Quocirca et Mosaicos Cherubim effictus fuisse quadriformi hac facie, verisimile est, uti dixi Exodi 25. 22. Licet Moses facies has, nec quoad numerum, nec quoad formam at figuram descripserit; veritus nimirum ne populus Judæorum ad idololatriam pronus eas deinde effingeret, et quasi idola coleret. Hinc ergo liquet ternos hosce Cherubinos fuisse similes, adsoque hosce Exechielis expressos esse ad illos Mosis et Salomonis, eosque referre et repræsentare. Hinc consequenter vidatur, inquit Prado, quod currus hic Ezechielis oon fuerit vacuus, sed continuerit arcam

testamenti adinstar Mosis et Salomonis, quasi scabellum pedum Dei sedentis in solio, quasi in propitiatorio: atque ante arcam videtur fuisse arula sive foculus ignis, quasi altare thymiamatis, quod in tabernaculo et templo erat ante arcam. Verum nulla hic arcæ testamenti fit mentio. Adde, rotæ hæ vacuæ erant et solæ, uti ostendi v. 15. Quocirca congruentius dicemus, rotas ipsas quatuor, quæ speciem exhibebant quadrati et quadrigæ, formam quamdam dedisse arcæ, quæ pariter quadrangula erat, et quasi quadriga, id est, currus Dei. Unde sicut super arcam expansum erat propitiatorium, ita hic super rotas expansum erat firmamentum quasi suppedaneum Dei: sicut ergo firmamentum gerebat typum propitiatorii, ita rotæ referebant arcam. Hinc rotas stipabant et circumstabant Cherubini, sicut iidem stipabant arcam. Rursum, sicut super Cherubim arcæ erat quasi solium Dei, ita hic super Cherubim et firmamentum erat solium Dei ex sapphiro. Differt tamen hæc visio a Cherubinis arcæ, primo, quod ad arcam erant duo tantum Cherubini; hic vero ad rotas erant quatuor. Secundo, quod Cherubini arcæ jungebant alas, iisque junctis efficiebant quasi sedem et solium Dei: hic vero alas non jungebant; sed solium Dei elevatum super illos erat ex sapphiro. Origo ergo et occasio horum Cherubim, currusque Dei, quem vidit Ezechiel, fuerunt Cherubini et arca Mosis: sed in quibusdam ab eo differentes et dissimiles; quia Cherubini et arca Mosis facta fuerunt post victoriam Hebræorum de Ægyptiis, quando illi cum Pharaone mersi sunt in mari rubro: unde repræsentabant triumphum et currum triumphalem Dei. Hic vero repræsentant currum bellicum Dei: Deus enim hic vectus curru bellico, et Cherubinis stipatus pingitur: quia prodit in aciem, ut debellet impios Judæos, aliasque gentes. Ex dictis sequitur, hanc Ezechielis visionem simul complecti Cherubinos Mosis ad arcam, et Cherubinos Salomonis ad altare incensi: ambiunt enim Cherubini Ezechielis quadrigam rotarum, uti Mosaici ambiebant arcam. Rursum ambiunt arulam ignis, uti Salomonici ambiebant altare incensi.

Secundo, hæc visio Cherubim apud Ezechielem, similis est visioni Seraphim apud Isaiam c. 6. Utrique enim erant juvenes alati, igniti, et stipatores solii Dei. Dissimilis fuit tamen in quibusdam. Primo, Seraphim Isaiæ alis velabant faciem; Cherubini vero Ezechielis facie erant aperta. Ratio discriminis est, quod Seraphim astabant Deo: unde præ tanta majestatis reverentia velabant facies. Hi vero Cherubini tendunt ad bellum, et in hostem feruntur, quem videre debebant, ut eum ferire possent: oculos ergo habent apertos et circumlustrantes. Hac de causa secundo, Seraphim Isaiæ habebant sex alas; Cherubim vero Ezechielis tantum quatuor. Nam quod Prado respondet, Cherubim habuisse duas manus, quæ supplebant, et erant instar duarum alarum, quas isonper habebant Seraphim, non videtur congrue dici: nam manus non sunt alæ. Rursum etiam Seraphim habebant manus: nam iis acceperunt calculum ignitum de altari, Isaiæ 6. 6. Quocirca licet aubinde Patres Seraphim cum Cherubim confundant, easdemque figuras Ezechielis et Isaiæ nunc vocent Cherubim, nunc Seraphim, uti facit Cyrill. Hierosol. Catech. 9. et Cyrill. Alexandr. in Liturgia, quam ex lingua Ægyptia in Latinam convertit Victorius Hacurensis Maronita, et Clemens Alex. libr. 5. Strom. et Tertull. lib. 2. contra Marcion. c. 22. Ex quibus, et ex R. Mose Ægypt. lib. 3. Mor. c. 7. Maldonatus et Prado censent Seraphim Isaiæ, et Cherubim Ezechielis non tam chororum distinctorum inter Angelos, quam muneris et significationis diversæ esse nomina. Tamen contrarium longe verius est, scilicet Cherubim a Seraphim, et nomine, et significatione, et munere, et choro, et natura, ac specie plane esse distinctos et diversos. Hinc enim S. Dionys. in Eccles. hierarch. et post eum tota Ecclesia primum ordinem Angelorum ponit Seraphim, secundum Cherubim. Nec enim alibi in Scriptura eos est reperire.

Tertio, hæc visio similis, et pene eadem est cum visione S. Joannis Apoc. 4. 7. ubi ait: Vidi quatuor animalia. Animal *primum simile leoni, secundum vitulo, tertium habens faciem quasi hominis, quartum simile aquilæ volanti*. Negat hoc Isidorus Clarius. Sed eamdem esse utrobique visionem communiter asserunt S. Hieron. Richard. Ansbertus, Rupertus, Hugo, Alcazar et alii, quos citat et sequitur noster Viegas in Apoc. 4. sect. 12. in fine capitis. Differunt tamen in nonnullis. Primo, S. Joannis animalia erant disparata plane, scilicet homo, leo, bos, aquila; Ezechielis erat unum quadruplicatum: quodlibet enim habebat speciem hominis, sed faciem quadruplicem, scilicet, hominis, leonis, bovis et aquilæ. Secundo, animalia S. Joannis habebant alas sex; Ezechielis quatuor tantum. Tertio, illa Joannis plena erant oculis intus et foris; Ezechielis foris tantum. Ex hisce patet, hanc ideam Cherubim, currus et solii Dei quater in Script. iterari. Primo enim Cherubinos ad arcam fabricavit Moses, jussu Dei, Exodi 25. Secundo, præter Cherubinos arcæ, duos alios majores fabricavit Salomon, 3. Reg. 6. 23. et alios ad altare thymiamatis, 1. Paral. 28. 18. Tertio, quaternos Cherubinos stipantes quadrigam Dei vidit Ezechiel. Quarto, eosdem vidit Joannes Apoc. 4. 5. Joannes enim sequitur Ezechielem, qui quaternos vidit; eo quod binos Mosaicos, et binos Salomonicos repræsentarit, unieaque visione sit complexus.

Quarto, eadem similis est visioni Danielis cap. 7. ubi Deum vidit quasi judicem in throno imposito rotis igneis, circumstantibus millibus Angelorum, quos significant hic quatuor Cherubim. Quatuor enim latera sunt omnia q. d. Ab omni latere stipatus erat Deus Angelis et Cherubinis.

Quinto, simili modo passim in Script. inducitur Deus quasi eques, vel auriga, vectus carruca cœlorum, vel Cherubinorum; diciturque volare, sedere, equitare super Cherubim, Deuteron. cap. 33. vers. 26. Psalm. 17. vers. 10. Psalm. 79. vers. 2. Psalm. 98. 1. 4. Reg. cap. 19. vers. 15. Isaiæ c. 37. v. 16. Daniel. 3. 55. Habacuc 3. 8.

Denique hoc æmulati Poetæ finxerunt et pinxerunt Jovem, Apollinem, Mercurium, etc. curru regali et divino equitantes. Quin et Plato, teste S. Justino orat. ad Gentes, ex hoc curru Cherubico Ezechielis, affirmat Jovem volucri in cœlo curru vehi: *Jupiter*, inquit, *in summo volucrem regit æthere currum*. Hinc Josias 4.

Reg. 23. 11. abstulit e templo equos, quos dederant soli reges Juda, currusque solis combossit.

Hæc de ipso cortice litteræ, et specie ænigmatis; nunc ejus significationem indagemus.

Sex visiones hoc capite describit Ezechiel. Primo, v. 4. ventum, nubem, turbinem et ignem, id est procellam et tempestatem adducentem currum Dei bellicum et gloriosum. Secundo, currum et quadrigam Dei obscure, v. 4. sed clare v. 15. usque ad finem capitis. Tertio, ejus stipatores, quatuor Cherubim, a v. 5. usque ad 15. Quarto, speciem rotarum, a v. 15. ad 22. Quinto, Dei solium et scabellum, puta, firmamentum ac prævium ignem in specie, a v. 22. ad 27. Sexto, Dei in eo sedentis formam humanam ex electro ignito et coruscante, quam amiciebat iris v. 27. usque ad finem capitis.

Quæritur ergo primo, quid significet ventus, turbo et ignis?

Resp. Significant tempestatem, id est, calamitatem grandem imminere Judæis, aliisque gentibus ab Aquilone, id est a Chaldæa. Vide dicta Jerem. 1. v. 11. et 13. Hoc est quod Osee 8. 7. minatur: *Ventum seminabunt, et turbinem metent.*

Nubes magna significat ingentem exercitum Nabuchodonosoris: de eo enim dixit Jerem. c. 4. v. 13. *Ecce quasi nubes ascendet, et quasi tempestas currus ejus.* Nubes ergo innuit, primo, velocitatem ejus: secundo, impetum, cui nemo resistere possit; tertio, quod, sicut nubes imbrem, grandinem, fulmina et tonitrua ejaculatur: ita illi ingentes clades et strages sit edituros. Quocirca

Ignis involvens significat primo, iram et indignationem Dei, quæ jamjam per Chaldæos erat affundenda in Judæos, et alias gentes; secundo, bilem et truculentiam Nabuchodonosoris, qui quasi fulmen erat omnia afflaturus et consumpturus; tertio, futurum per eum templi et urbis incendium. Vide Jerem. 4. 4. et Thren. 2. 4.

Tempestas hæc tribuitur Deo, quia Deus per Chaldæos eam effecit. Quocirca *splendor in circuitu* symbolum est divinæ majestatis et gloriæ; Deus enim *amictus est lumine sicut vestimento*, Psal. 103. 2. Dei enim quasi ductu et impulsu venerunt et vicerunt Chaldæi, sine quo nihil efficere potuissent. Ita Maldonat.

Currus ergo hic Dei tempestate involvitur, venitque ab Aquilone; quia vehit Deum iratum, et ruentem ad vindictam per gentes Aquilonares, id est per Chaldæos, exercendam in Judæos, Idumæos, Moab, Ammon, Tyrios et Ægyptios. Sic Ovidius l. 2. Metamorph. Deum pingit:

> Ille pater, rectorque deum, cui dextra trisulcis
> Ignibus armata est, qui nute concutit orbem.

Allegorice, S. Gregorius homil. 2. hæc refert ad diem judicii, quo Christus veniet in nube fulgida, et quasi turbo ac ignis convolvet reprobos in gehennam.

Quæritur secundo, quid significet hic currus Cherubim, et quadriga Dei?

Primo, S. Justin. q. 44. ad Orthodoxos, et Sixtus Senensis l. 2. Biblioth. verbo *sigillorum septem*, respondent quadrigam hanc significare Nabuchodonosorem quadrifaciclem, id est quadriformem. Nam faciem habuit hominis, ungues aquilarum, pilos leonis fœnum ut bos comedit. Conjunguntur in eo animal mansuetum, scilicet homo; et ferum, scilicet leo: rursum grave, scilicet bos; et leve ac volucre, scilicet aquila: ut significetur mutandum et transponendum ejus imperium leoninum et ferum, in mansuetum et lene regnum Cyri, qui gravem Judæorum captivitatem solvat, ut ex ea Judæi, quasi aves evolent. Sic et Maldonat. putat hac visione significari, quod post turbinem et tempestatem, id est, cladem Judæorum, erit quadriga rotarum, id est, magna regum et regnorum, præsertim in Babylone et Chaldæa, rotatio, conversio et mutatio. Verum hic currus est bellicus, atque ad prælium et excidium Judæorum tendit, uti mox patebit; ergo non pacem, nec felicitatem, sed strages advehit. Fateor tamen per hanc quadrigam posse significari quatuor monarchias, ac præsertim eam, quæ fuit Chaldæorum, uti inferius dicam.

Secundo, Origenes censet quadrigam hanc esse quatuor mundi plagas: hæ habent quatuor facies, id est, quatuor elementa, aeram, ignem, terram, aquam, ex quibus omnia constant. Rota in medio rotæ est circulus, et continuo revolutio quatuor temporum anni, veris, æstatis, autumni et hiemis:

> Namque in se sua per vestigia volvitur annus.

Firmamentum est cœlum, cui Deus quasi cuncta regens, insidet.

Tertio, idem Origen. et Nazianz. orat. 47. quæ inscribitur *significatio in Ezechielem*, censent hanc quadrigam significare quatuor microcosmi, id est, hominis, facultates. Nam pars rationalis, est homo; irascibilis, leo; concupiscibilis, vitulus; synteresis, sive conscientia, est aquila: hæc enim oculatissima est et perspicacissima instar aquilæ, ac secreta et intima mentis perspicit, pungit et mordet. Aut quatuor passiones, quas Virgil. brevi hoc versu complexus est:

> Hinc metuunt, cupiuntque, dolent, gaudentque.

Has regit et frænat Deus. Audi Nazianz. totam hanc visionem breviter et punctim explicantem: *Existimamus per hominem eum rationalem intelligi, per leonem irascibilem, per vitulum concupiscibilem, per aquilam conscientiam reliquis incumbentem, quæ a Paulo spiritus hominis dicitur. Per eum qui insidat, Patrem: per spiritum, Spiritum Sanctum: per nubem, Filium, ob Aquilone, id est, a puerili institutione, ad excellentiora progredientem. Jam splendor dicitur, quia homo illuminatur: ignis, propter correptionem: fulgurans, quia per intervalla pœnæ infliguntur; electrum, animæ a vitiis repurgatæ statum significat. Illud autem notandum; hominis similitudinem præcedere. Porro natura omnis rationis particeps spiritualibus pennis instructa est. Mutuo autem se constringunt propter societatem et concordiam. Manus vero hominis sub pennis propter ordinis rationem et disciplinam. Firmamentum additur propter soliditatem, ac firmitatem: iris autem, propter pacem et fœdus a Deo nobiscum initum. Sapphirus autem arcana designat: crystallus puritatem, animique affectionem ab omni fraude alienam.* Prosequitur Nazianz. significationem pedum, rotarum, spiritus, splendoris et ignis, etc. aitque: *Adhæc recti pedes dicuntur, propter incedendi facultatem et constantiam. Ignis in medio ceo-*

volutus, ne autem segnis ac remissus, et diffluens. Splendor autem, propter quietis finem. Jam pedum vestigium, ut quidem Symmachus reddidit, vituli propter agriculturæ laborem: ut autem Aquila exposuit, rotundum, quia figura ea omnes pulchritudine vincit. Præterea forma rotarum, ut explicat Symmachus, hiacinthina. Revertebantur autem instar formæ Bezec, velut iter ægre facientes, quoniam totam lucem non habent; sed instar formæ Bezec, id est fulguris. Ac siquidem omnibus suis numeris partibusque absolvatur hominis similitudo, aliis hominibus dominatur: sin secus, contrarium contingit. Jam vero leo aliquid habet, alacritatem nempe et acrimoniam, ut eo recte commodeque utamur. Accedit vitulus, ut recte atque honeste concupiscamus. Ait Isaias: Sanctificabis eum in igne ardenti. A lumbis, et supra electum: superiores etenim partes coerceri nihil necesse est. A lumbis, et inferioribus partibus ignis æstuat, nimirum gignendi actiones; atque hæc coercitione et castigatione opus habent. Cæterum spiritus primo extollit, dum purgat; ac deinde eos, qui ob hoc purgati non fuerint, ignis purgat. Tum splendor faustum ac jucundum finem significat. Hujusmodi enim sunt supplicia, in quibus inferendis id unum sibi summus rerum opifex proponit, ut subjacentem materiem arbitratu suo, atque ut per artem licet, fabricetur, velut Deus bonus et sapiens.

Quarto, Apollinaris et Polychron. in Catena, volunt hanc quadrigam Cherubim esse angelicos Dei exercitus, scilicet Principatus, Potestates, Virtutes, Dominationes, quibus orbem, quasi currum ipse regit. Habent quatuor facies; quia hi Angeli præsident homini, id est omni rationali creaturæ, et leoni, id est agrestibus; et vitulo, id est mansuetis; et aquilæ, id est volucribus: quia omnes creaturas faciunt servire Deo. Ad nutum etiam eorum et motum moventur rotæ, id est orbes cœlestes, et totus orbis. Hoc satis appositum est, uti mox ostendam.

Quinto, Lyranus vult quadrigam esse quatuor monarchias. Verum cum Deus hic armatus inducatur, non tantum contra Judæos, sed etiam contra hæc Chaldæorum et gentium aliarum regna, non videntur ipsa congrue apponi ad vehendam quadrigam Dei. Potest tamen hæc sententia commode accipi, apteque exponi, uti inferius ostendam.

Sexto, Hebræi, et ex parte Catina Syrus apud S. Hieron. Quadriga, inquiunt, est quadratura castrorum Israel incidentium per desertum in terram promissam designata ab Angelo duce itineris. Nam in medio eorum erat arca, et Cherubim, quasi currus et thronus Dei. Ad Orientem erat acies sive tribus Juda, Issachar et Zabulon, habens effigiem leonis pro insigni et vexillo, eo quod Genes. 49. 9. Judas vocatur catulus leonis. Ad Austrum erat tribus Ruben, Simeon et Gad, habens insigne hominis, id est caput humanum cum mandragoris, quas ad matrem attulerat Ruben; vel potius, quia Ruben erat primogenitus, et familiæ caput. Tertio, ad Occidentem erat Ephraim, Manasses et Benjamin, habens effigiem bovis, quia parens Joseph comparatus fuit bovi, Deut. 33. 17. Quarto, ad Aquilonem erat Dan, Aser et Nephthali, habens insigna aquilæ, ut tradunt Hebræi, et ex eis Andr. Masius in c. 9. Josue vers. 9. Aquila enim a duce hujus legionis electa est; quia inimica serpenti, cui Jacob Dan comparaverat Genes. 49. 17. horruit enim Dan præferre serpentem pro insigni. Vel potius, ut opinatur noster Prado, pingebatur aquila, quæ unguibus arreptum gestaret colubrum vel draconem, quod erat Lacedæmoniorum stemma: unde ipsi hoc signo et symbolo obsignarunt litteras, quas ad Judæos quasi ad consanguineos suos miserunt, teste Josepho lib. 12. Antiq. 5. Ita Hebræi. Vide de hisce castris et insignibus dicta Numer. 2. 2. qu. 2. Verum Catina per hominem, totum Israel; per vitulum, Levi; per aquilam, Nabuchodonosor vindicem accipit. Sed non recte; quid enim Nabuchodonosori cum populo, et populo sancto, ac Cherubinis?

Porro rota in medio rotæ, est quatuor harum legionum consensio, charitas et consanguinitas. Adhæc omnes quatuor sequuntur ductum et impetum spiritus, puta columnam ignis et nubis eos deducentem, protegentem et illuminantem in deserto. Non revertebantur in Ægyptum, sed continuo gressu in Chanaan festinabant.

Huc pertinet expositio Theodoreti, quæ talis est: Leo, inquit, est regnum, vitulus sacerdotium, aquila prophetia homini data a Deo, ut Deum colat, eique serviat et obediat. Sed homo hic est objectum vel subjectum, non donum, uti sunt tria reliqua animalia.

Septimo, a Castro in c. 9. Jeremiæ num. 14. censet quadriforme hoc animal significare rempubl. Judaicam Deo resistentem, eo quod in his quatuor confideret; scilicet in sua velocitate, instar aquilæ; in sua fortitudine, instar leonis; in sua abundantia et opulentia, instar bovis; denique in hominis consilio et sapientia. Sed Deum hoc animal suo spiritu agitare, quantumvis pertinax, quocumque voluerit; nec illud ulla vi et industria se ab eo liberare posse, quin rotarum velocitate ad nutum Dei spiritui obedientium ducatur in Chaldæam. Verum obstat, quod Cherubim hic Deo non resistunt, quin potius ad motum eorum movetur currus Dei.

Octavo, Iren. lib. 3. cap. 11. accipit quatuor fœdera Dei; primum, initum cum Adam; secundum, cum Noe; tertium, cum Mose; quartum, cum Apostolis.

Nono, S. Hieronym. per hæc quatuor accipit omnes creaturas, tam cœlestes quam terrestres, infernas et supercœlestes, quæ Deum laudant.

Nota, quatuor animalia hujus quadrigæ esse Cherubim, ut explicat Ezechiel c. 10. v. 20.

Dico ergo, hunc currum Cherubim esse symbolum gloriæ Dei, ut dicitur cap. 21. id est, primo, essentiæ et beatitudinis: providentiæ item, potestatis, et regni Dei, quo Deus, quasi auriga, pro voluntate omnia regit: astant quasi stipatores et administri cum summa reverentia, obedientia, celeritate Cherubim, id est, Angeli quatuor, hoc est, a quolibet latere, sive undique. Ita Polychron. Theodor. Origen. Apollin. Severus. Solet enim fortuna uni insistens rotæ depingi, ut ejus mobilitas et inconstantia significetur: Dei vero providentia fortunæ contraria recte pingitur insidens quadrigæ, ut ejus constantia et æquabilitas declaretur. Quatuor rotæ, quatuor animalia, et quatuor utrorumque facies significant providentiam in omnes mundi partes æqualiter, firmiter et constanter pervadentem. Alæ ex-

tensæ nolant ejus celeritatem; quæ vero corpus tegunt, indicant multa nos in Dei providentia latere: multa esse quæ Dei consilio fiant, quæ, quia causas ignoramus, casu fieri videntur. Splendor ejusdem, providentiæ splendorem repræsentat, qui in rerum omnium temperatione, ordine, modo et administratione relucet. Hinc ejus stipatores sunt non Seraphim, sed Cherubim, qui a scientia et sapientia nomen habent. Sapientia enim in providentia et regimine primas tenet, ut dixi Exodi 25. 22. Sic et primas tenet, in castris et bellis, quæ significat quoque hic currus, ut mox dicam. Nam, ut ait Vegetius: *Dux belli sit callidior, quam fortior.* Hoc est, quod ait Horat. lib. 1. epist. 1.

> Ad summam, sapiens uno minor est Jove; dives,
> Liber, honoratus, pulcher, rex denique regum.

Porro Dei providentia habet quatuor facies; quia fortis est, ut leo; velox et penetrans, ut aquila; suavis et amabilis, ut homo; longanimis et patiens, ut bos. Rota in medio rotæ significat connexionem causarum et rerum omnium inter se, qua Deus eas jugi et continua serie instar rotæ innectit et connectit; unde ejus symbolum apud veteres erat catena, puta annuli annulis consequenter semper inserti et innexi, hac inscriptione: *Arcanis nodis. Hinc* eam Gentiles vocavere fatum. *Fatum* enim *est inhærens rebus mobilibus dispositio immobilis, per quam divina providentia suis quæque nectit ordinibus*, ait Boetius 4. consol. prosa 61. Et Cicero l. 1. de Divinat. *Fieri*, ait, *omnia a fato, ratio cogit fateri. Fatum autem id appello, quod Græci* εἱμαρμένην, *id est, ordinem seriemque causarum, cum causa causæ nexa, rem ex se gignat; ea est ex omni æternitate fluens veritas sempiterna. Quod cum ita sit, nihil est factum quod non futurum fuerit: eodemque modo nihil est futurum, cujus non causas idipsum efficientes natura contineat. Ex quo intelligitur, ut fatum sit, non id quod superstitiose, sed id quod physice dicitur causa æterna rerum, cur et ea quæ præterierunt, facta sint; et quæ instant, fiant; et quæ sequuntur, futura sint.* Verum, quia Stoici fatum hoc homini, æque ac aliis rebus creatis, necessitatem inferre censebant, hinc fati nomen repudiarunt Christiani. Unde S. August. tract. 37. in Joan. dicentibus Christum fuisse sub fato, et fato sua fecisse, respondet: *Si cor tuum non esset fatuum, non crederes fatum. Si fatum a fundo dictum est, id est a loquendo, Verbum Dei, quomodo habet fatum, quando in ipso Verbo omnia sunt quæ condita sunt?*

Hinc consequenter symbolice, currus hic est cœlum, et universum cui Deus præsidet. Rotæ sunt cœli, et orbes cœlestes. Rota in medio rotæ, sunt orbes inferiores, medii inter cœlum et terram. Item coluri (horum enim speciem habebant hæ rotæ, ut patet ex dictis vers. 16.) Zodiacus, horizon, æquinoctialis, aliique circuli cœlestes. Item globus terræ et maris, qui rotarum harum est quasi centrum; sicut enim rota hæc conflatur ex duabus, estque sphæra: ita globus terræ conflatur ex duobus, scilicet ex globo terræ et ex globo maris; et sicut rota rotam: ita mare terram intersecat. Hinc et rotæ habebant speciem maris. Atque ita quatuor elementa hic repræsentantur, scilicet aqua et terra in rota duplici: ignis in arula et igne qui erat inter rotas: aer in aere ambiente ignem et rotas. Rursum, rotæ habebant speciem et colorem maris, ut significetur mira Dei providentia, qua non tantum in cœlis variat solis, lunæ, cœlorum et siderum motus et vices, sed et sublunaria omnia generationi et corruptioni, ac perpetuæ mutationi et vicissitudini (instar maris æstuantis et reciprocantis) obnoxia; ita ut stata lege, tempore et modo has mutationes et vices subeant, in iisque perennent. Vere enim dixit S. Gregor. et S. Bernardus, quod *mundus hic sublunaris sit stabilis quædam instabilitas, ac constans quædam inconstantia, et inconstans constantia*: qua in re elucet magna Dei gubernatoris potentia, æque ac providentia. Oculi sunt stellæ. Prunarium, sunt fulgura, et tonitrua. Cherubim sunt Angeli, qui eis præsunt, et movent. Rursum quadriga hæc habens facies quatuor animalium, hoc ipso repræsentat mundum sublunarem, qui ex quatuor elementis constat. Leo enim significat ignem, bos terram, homo aerem, aquila aquam: ex aqua enim Deus creavit aves. Ita Aretas in Apocal. 4. Quocirca vere Tertull. vel potius Novatianus lib. de Trinitat. cap. 8. de mundo loquens: *Hic est*, inquit, *currus Dei decies millies multiplicatus* (Psal. 67.) *id est, innumerus, infinitus, immensus. Sub jugo enim naturalis legis omnibus datæ, alia quasi frænis revocata retrahuntur, alia quasi effusis habenis excitata impelluntur. Mundum enim istum, currum Dei, cum omnibus et ipsi Angeli ducunt et astra, quorum varios licet meatus, certis tamen legibus cinctos inspicimus ad metas definiti sibi temporis ducere.* Quin et Plato in Phædro: *Magnus*, ait, *dux in cœlo Jupiter citans alatum currum, primus incedit exornans cuncta, providensque disponens. Hunc sequitur deorum dæmonumque exercitus per undecim partes ordinatus: permanet autem Vesta in deorum æde sola.* Magni ducis nomine Deus significatur, quasi auriga et anima mundi: quem sequitur deorum dæmonumque exercitus, hoc est undecim sphærarum animæ, sive intelligentiæ motrices undecim cœlorum, quas plurimi Angeli sequuntur, earum mandata perficientes. Vesta, centrum universi terramque designat, circa quod immobile, et suo in loco perpetuo consistens, sphæræ omnes rotantur et volvuntur. Sic et Orpheus hymno in Apollinem:

> Sunt tibi totius confinia mundi,
> Est curæ tibi rerum finis, principiumque,
> Tu cithara totum dulci moderaris Olympum,
> Per te cuncta virent.

Hinc, ut docte docet S. Basil. homil. de fide, ratio et via ascendendi ad Deum eumque cognoscendi est, mentem sursum erigere, et transcendere omnia creata. Audi S. Basil. *Tu autem si aliquid de Deo dicere aut udire cupis, mitte corpus una cum sensibus corporeis: relinque terram, mare, et aerem sub tuis positis pedibus: transi contemplatione temporum pulchre distinctas ordinationes: supra æthera mentis oculos attolle: siderum cursus mirandamque naturam præteri, ordinem, magnitudinem, quantos omnibus usus præbeant, splendorem, motum, collocationem, ut inter se junguntur et distent, mirabili quadam ac perpetua ratione, omnia mente sublimior factus despice.* Pergit ulterius. *Deinde supra cœlum ascende, et animo pulcherrima, quæ ibi adsunt, contemplare, cœlestes exercitus, Angelorum choros, præsulatus Archangelorum, gloriam Dominatio-*

num, sedes Thronorum, Virtutes, Principatus, Potestates, singula percurrendo creata: mentem amore divino incensus altius illic attolle, ac omnium conditricem naturam divinam intuere stabilem, immobilem, nihil in se alienum retinentem, simplicem, impassibilem, indivisibilem, incompositam, lucem inhabitantem, inaccessibilem, potentiam ineffabilem, magnitudinem incircumscriptam, gloriam supermicantem, bonitatem desiderabilem, pulchritudinem inenarrabilem, quæ anima vehementer consternata contingi quidem, sermone autem nequaquam explicari possunt. Ibi namque Pater, et Filius, et Spiritus Sanctus sunt increata natura, Dominica majestas, naturalis bonitas.

Secundo, ad litteram hic est currus gloriæ, id est belli, victoriæ et triumphi, quem Deus egit de hostibus, maxime Pharaone et Ægyptiis. Triumphus enim olim umbra erat regni, et quasi regnum temporarium. Hoc enim curru quasi processit Dans in aciem contra Pharaonem. Habacuc c. 3. 8. *Qui ascendes super equos tuis, et quadrigæ tuæ salvatio*; Psalm. 67. 18. *Currus Dei decem millibus multiplex:* Psalm. 76. 19. *Vox tonitrui tui in rota*: eoque currus Pharaonis subvertit, Exodi 15. 3. et 4. Unde post hanc victoriam mox hunc currum Cherubim Mosi in Sina ostendit, Exodi 25. v. 22. et 40. eumque fabricari, et in tabernaculo poni jussit in perpetuum monumentum, tum victoriæ et liberationis Hebræorum ex Ægypto, tum per illam parti regni et populi, id est, institutæ Ecclesiæ; quod scilicet in Sina Hebræos a se ex Ægypto redemptos sibi in populum, Ecclesiam et regnum adoptarit. Unde consequenter currus hic significat Synagogam, sive Hebræos, qui erant regnum Dei. Est ergo hic triumphus Dei redemptoris. Sicut enim in triumphis, ait Apollinar. eburnea sella curru imposita Imperatores vehebantur, stabant hastati circumcirca, præcedebant subjectæ nationes, trophæa cum armis victoriæ ostentabantur: ita hic Deus solio vehitur, stipant angeli, insignia victoriæ gestant tum angeli, tum rotæ; scilicet vitulum, qui significat sacrificium, cujus immolatione liberati sunt Hebræi, Exodi 12. 7. Homo significat immolantes Hebræos. Aquila symbolum est agilitatis, æternitatis (diutissime enim vivit) et sublimis spiritus, id est, angeli percutientis Ægyptum. Leo princeps ferarum significat Deum, fortitudine hic sua quasi regem sævientem in Ægyptios. Hæc ergo insignia et trophæa præfert currui suo triumphali Deus, quasi redemptor Israelis et triumphator Ægyptius, eaque perpetuo voluit exstare in arca, Cherubim et curru hoc. Unde ea stemmata vocat gloriam suam. Tunc etiam assumpsit nomen redemptoris Israel: quo nomine Deus ab Isaia c. 63. 13. et passim alibi a Prophetis vocatur. Imo tunc proprium et creaturis incommunicabile nomen *Jehova* sibi indidit, Exodi 3. 14. et 6. 3. Sicut P. Scipio dictus est Africanus a devicta Africa, et frater ejus L. Scipio dictus Asiaticus, a devicta Asia. Vide dicta Exod. 25.

Vidit ergo Ezechiel Deum iratum Hebræis, quasi curru suo bellico ignito vectum, ut Hebræos puniat et proterat, uti olim protrivit Ægyptios. Id ita esse patet, primo, ex eo quod currus hic Cherubim fuerit adinstar, imo idem cum Cherubim Mosis Ex. 25. 22. Illi autem fuerunt symbolum belli et victoriæ Dei de Pharaone, aliisque hostibus, uti ibi ostendi: ergo et hic fuit currus belli et vindictæ Dei.

Secundo, quia mox post hunc currum Ezechiel c. 2. 1. et seq. et 10. 2. vidit et audivit Deum ex hoc suo curru et solio increpantem Judæos, eisque excidium per Chaldæos minitantem. Ergo currus hic fuit militaris, vindictæ et excidii. Unde v. 24. *Cum ambularent,* ait, *quasi sonus erat multitudinis, ut sonus castrorum.*

Tertio, quia idcirco currus hic venit involutus igne, nube, turbine et procella, idque ab Aquilone c. 1. v. 4. ut significet se procellam, id est cladem et stragem, Judæis advehere a Chaldæa, quæ Aquilonaris est Judææ.

Quarto, quia hunc currum vidit Ezechiel anno 5. transmigrationis Joachin, ut patet v. 1. qui fuit annus 5. Sedeciæ, et 6. ante excidium Hierosolymæ. Ergo imminens hoc excidium curru isto portendi cognovit. Cum enim a Deo designatus esset Propheta Judæorum, utique imminentes eis post sex annos clades extremas prævidere et prædicere debuit: sicut eodem tempore Jeremias, Sophonias, Habacuc, Nahum easdem præviderunt et prædixerunt. Unde et Jeremias vidit eas venire ab Aquilone, cap. 1. 14. seque ut Ezechiel hic. Idem ergo hic Ezechiel, quod Jeremias, c. 1. vaticinatur.

Quinto, quia hæc visio ab Ezechiele toti ejus prophetiæ quasi titulus et prologus præponitur. Tota autem ejus prophetia est, de excidio Jerusalem et aliarum gentium, eis inferendo a Chaldæis. Ergo eodem spectat hæc visio, et hic currus, ut scilicet excidium hoc referat et repræsentet quasi in synopsi, et in ænigmate, quod deinceps toto libro explicat Ezechiel. Atque hoc est, quod Ezechiel mox c. 2. 9. vidit sibi dari librum involutum, in quo scriptæ erant lamentationes, carmen et væ.

Denique id clare docet Ezechiel c. 43. 3. dicens: *Et vidi visionem* (currus Cherubim) *secundum speciem quam videram juxta fluvium Chobar, quando venit, ut disperderet civitatem.* Ita censent Chald. hic v. 8. Hieron. Prado, Alcazar in Apocal. 4. Nam, ut tradit S. Hieron. in Prologo hic, et ex eo Lyran. Judæi, qui cum Joachin dediderant se Chaldæis, et ab eis ducti fuerant in Babylonem, paulo post pœnitere cœperunt de sua deditione, eo quod viderent Jerusalem in suo statu consistere, quam ipsi putabant mox evertendam eo quod id prædixisset Jeremias c. 24. ubi et addit pejorem fore sortem Sedeciæ et remanentium Hierosolymæ, quam transmigrantium in Babylonem. Cum ergo ipsi per quinque annos contrarium vidissent et experti essent, ideoque dolerent, et facti pœniterent; Deus anno quinto dedit Ezechieli spiritum prophetiæ qui consolaretur captivos, et confirmaret oraculum Jeremiæ, nimirum post paucos annos evertendam Jerusalem, atque tum melius fore iis qui transmigraverant in Babylonem, quam iis qui remanserant Hierosolymæ.

Currus ergo hic symbolice datur Deo, ut significet ejus potentiam, impetum, et quasi pugnam bellicam, qua Judæos, aliosque hostes proterit, cædit et punit.

Porro cum eos puniat Deus tum per angelos, tum per homines: hinc consequenter primo, S. Dionys. Cœlest. hierarch. c. 15. Theodor. Alcazar, et alii censent hunc currum et rotas esse angelos. Hisce enim

vehitur, pugnat et vincit Deus. Unde de iis dicitur Psalm. 67. 18. *Currus Dei decem millibus multiplex, millia lætantium: Dominus in eis, in Sina, in sancto.* Angeli hi vocantur currus, quia olim reges e curribus dimicabant. Hinc et strepitus stridorque alarum Cherubim non aliud significat, quam vastitatem illam perfidæ Hierosolymæ cœlesti bello divinitus per angelos inferendam. Quatuor ergo Cherubim sunt superiores angeli, quasi duces cæterorum angelorum Dei militum: currus et rotæ sunt inferiores Angeli. Hinc rotæ plenæ sunt oculis; quia hi angeli ad animarum custodiam sunt destinati, ait Alcazar. Unde consequenter.

Tertio, currus hic sive quadriga, adumbrabat quatuor monarchias, ait Lyran Maldon. S. Justin. Sixtus Senensis et alii, puta Chaldæorum, Persarum, Græcorum et Romanorum; et consequenter Ægyptiorum, Tyriorum, Gog et Magog, de quibus fuse agit Ezechiel, aliorumque omnium regum et regnorum mundi. Totus enim mundus est quasi currus, quem moderatur auriga Deus, uti superius dixi, q. d. Deus est, qui quasi rex regum omnibus regibus et regnis præsidet, ea confert, mutat, transfert, exscindit prout vult: quasi currus enim et rotæ ei subjacent, ut mox rotentur et volvantur eo quo ipse jusserit. Deus etiam est qui regnis et monarchiis, quasi curru ut castris suis utitur ad debellandum suos hostes, ad evertendos reges et regna impia, uti hic usus est monarchia Chaldæorum et Nabuchodonosore ad debellandos Judæos, aliasque gentes. Id ita esse, colligitur ex eo, quod c. 28. 14. regem Tyri appellat Cherub. *Tu*, ait, *Cherub extentus, et protegens, etc.* Ergo pariter Chaldæi, aliique reges sunt Cherubim, et currus ac castra Dei. Hi reges habent quatuor facies; tum quia participant a Deo fortitudinem leonis, beneficentiam vituli, æquitatem et judicium hominis, perspicacitatem et celeritatem aquilæ: tum quia aliquando regunt ut homines, scilicet moderate et pacifice; aliquando ut leones, dum vicinas gentes trucidant; aliquando ut boves, dum eas conculcant; aliquando ut aquilæ, dum eas diripiunt, spoliant et in captivitatem ducunt. Hinc Nabuchodonosor sæpe vocatur aquila, et leo, atque in bovis speciem tandem commutatus herbam quasi bos comedit Daniel. 4. v. 30. Simili modo virga vigilans, quam vidit Jeremias c. 1. significabat primo, sceptrum et regnum Dei, secundo, sceptrum Nabuchodonosoris: per hunc enim quasi per virgam Deus flagellavit Judæos. Monarchia ergo ejus et Chaldæorum hoc curru repræsentatur, unde in eo præsidet Deus. Hinc et vox quam Ezechiel supra firmamentum audivit, erat imperium Dei, quo omnia regna gubernat, dilatat, promovet, atque quocumque vult transfert, prout hic jubebat Judæam gentesque vicinas everti per Chaldæos. Hoc est, quod ait Job 12. 18. *Balteum regum dissolvit, et præcingit fune renes eorum*; et Eccli. 10. 8. *Regnum a gente in gentem transfertur propter injustitias, etc.* et Daniel c. 4. 14. dixit hoie nostro Nabuchodonosori: *Dominatur Excelsus in regno hominum; et cuicumque voluerit, dabit illud, et humillimum hominem constituet super eum.* Hoc est quod de curru, id est regnis, et Cherubim, id est regibus, dicit Ezechiel: *Ubi erat impetus spiritus, illuc gradiebantur*, q. d. Eunt quocumque Deus eos impellit, uti hic iverunt Chaldæi impulsi a Deo ad excidium Judæorum, aliarumque gentium: perinde ac postea Persæ in Chaldæorum, Græci in Persarum, Romani in Græcorum excidium Deo impellente perrexerunt, eo sensu quem dedi Can. 35. et 36. Ignis, qui in medio erat animalium, indicabat spiritum igneum Dei in regibus, regnisque omnibus residere, ut eos huc illuc agat et propellat instar animæ. Unde ait: *Spiritus vitæ erat in rotis. Cor enim regis in manu Domini: quocumque voluerit, inclinabit illud. Non revertebantur cum incederent*, quia Dei voluntati nullo modo resistebant, nec resistere poterant. Ibant et revertebantur instar fulguris; quia brevi tempore regna auferuntur (unde Apelles pinxit Alexandrum quasi fulgur, quia subito omnia pervasit, et mox disparuit ut fulgur) et iisdem cui ablata fuerunt restituuntur, uti contigit nostro Nabuchodonosori Daniel. 4. 33. Sonus alarum indicabat, numquam regna sine magno strepitu converti. Cherubim præeunt currum, qui eos quaquaversum sequitur; quia reges sua regna secum sive in salutem, sive in interitum trahunt. Oculi rotarum sunt consiliarii regnorum aut Dei providentia per omnia regna diffusa, qua sicut corpus oculis, gubernantur. Color rotarum crystallinus, id est cœlestis, indicium erat regna cœlitus a Deo dari. Terribilis rotarum magnitudo, terribilem regnorum magnitudinem declarabat. Ita Maldonatus.

Allegorice, currus hic est symbolum belli et triumphi filii hominis, id est Christi de Satana, peccato, morte, Hebr. 1. v. 2. unde ait Christus: *Data est mihi omnis potestas in cœlo, et in terra. Ite, docete omnes Gentes*, q. d. Agite currum Evangelii et gloriæ meæ, vos o Apostoli, quos binos mitto, quasi bigam, vel binas rotas ad prædicandum regnum Dei per omnes mundi plagas, ut omnes agnoscant Deum currus præsidem, et quem is misit Jesum Christum. Hinc consequenter currus hic migrans e templo Hierosolymitano c. 3. 12. et c. 10. 18. significat gloriam et Ecclesiam Dei transmigrantem e templo et Judæa ad Gentes. Currus ergo est Ecclesia a Christo rege; quasi auriga gubernata, Cant. 1. 8. *Equitatui meo*, id est, quadrigæ, vel carrucæ, *assimilavi te.* Hæc dicitur regnum cœlorum, et cœlum. Primo, quia de cœlo descendit ejus institutum. Secundo, quia in cœlis versatur fide, spe, et cœlesti conversatione. Tertio, quia regem habet Christum, qui est rex cœlorum. Quarto, quia ad cœlum nos ducit. Quatuor rotæ sunt Apostoli et Evangelistæ, Pastores ac Doctores. Dicuntur rotæ, quia terram vix extremis digitis pedum tangunt, ait S. Hieron. Secundo, veloci impetu et efficaci, quasi fulgura feruntur ad ulteriora, quæ retro sunt obliviscentes, et in altum assurgunt semper, id est in cœlum arduum iter, hoc est perfectam viam et vitam, moliuntur. Ita S. Gregor. homil. 3. Tertio, currum Evangelii et Ecclesiæ agunt, et propagant per totum orbem. Rota in rota significat mutuum eorum et fidelium amorem inter se, et cum capite Christo. Pleni sunt oculis, quia sunt vigilantissimi.

Anagogice, currus hic significat triumphum Beatorum, et Ecclesiam triumphantem. Ita Elias triumphans curru igneo raptus est in cœlum; cui proinde acclamabat Elisæus: *Pater mi, currus Israel, et auriga ejus*, 4. Reg. 2. 12.

Quæritur tertio,] quid sint quatuor Cherubim? Respond. cum S. Dionys. c. 15. Cœlest. hierarch. Theodor. Polychron. Alcazar loco citato, esse Angelos principes Deo astantes. Dicuntur Cherubim a scientia et sapientia, qua Deo in mundi gubernatione deserviunt, a radice נכר et רב *nachar* et *rab*, id est, *scivit multum*, vel potius per metathesin Cherubim quasi רכובים *recubim*, id est, currus; quia stipant currum Dei. Unde Deus dicitur sedere et equitare super Cherubim. Potest etiam deduci per metathesin a כביר *cobbir*, id est, multiplex, scilicet scientia, robore, forma ac figura. Habebant enim quatuor facies. Vide dicta Exod. 25. v. 22. quæst. 5. Porro Cherubim pinguntur quasi juvenes alati et imberbes, ut significetur, ait S. Dionys. eorum perennis vigor, immortalitas et æternitas. Ita Gentiles Apollinem, per quem Deum intelligebant, pingebant quasi puerum impuberem, ut hac ratione perpetuam illi adolescentiam adscriberent. Æsculapium vero ejus filium, per quem res naturales a Deo creatas significabant, pingebant barbatum, et senectute quasi fatiscentem; ut significarent Deum esse immortalem, res vero naturales et creatas mortalitate esse damnatas, ideoque sensim senescere et deficere.

Dices: Cur hic dicuntur esse quatuor Angeli principes Deo astantes, cum Tobiæ 12. v. 15. dicuntur esse septem?

Resp. Septem dicuntur, id est omnes, quia septenarius, ob revolutionem septem dierum hebdomadæ competit cœlestibus, significatque universitatem et perfectionem. Vide Serarium Tob. 12. 15. In curru vero sunt quatuor, quia currus est quadriga, id est, quadratus; ita ut in quolibet latere, id est, undique, Angeli stipent currum Dei.

Secundo, curæ sublunarium competit quaternarius; quia sublunaria constant quatuor elementis, et e quatuor mundi plagis fideles in Ecclesiam conveniunt, ait Iren. lib. 3. cap. 11. Quatuor ergo vocantur omnes Angeli Dei stipatores, mundi præsides, et Ecclesiæ protectores. Addit Polychron. proprie esse quatuor ordines Angelorum, qui præsunt orbi et Ecclesiæ, scilicet, Dominationes, Principatus, Virtutes, Potestates. Addunt alii, propriissime, esse quatuor Angelos principes, quasi consiliarios et præfectos Dei, in gubernatione mundi et regnorum omnium, scilicet, Michael, Gabriel, Raphael, Uriel, aut similes, qui alios inferiores ducunt, et quasi repræsentant, sicut rex repræsentat regnum, princeps remp. Sicut enim in regno et rep. sæpe sunt Triumviri, quales erant Romæ Augustus, Antonius et Lepidus; deinde Septemviri: ita et in cœlo primi Angelorum principes sunt quatuor, deinde septem. Hunc maxime litteralem et genuinum videtur, itaque censent Alcazar Apocal. 4. et Pererius Apoc. 6. pag. 304. Favet Pineda lib. 5. de Rebus Salom. c. 4. ubi ex Cabalistis explicans Salomonis, id est, Christi, *ascensum*, id est, currum, *purpuream*, ait purpuram hebr. vocari *Argaman*, eamque vocem constare quatuor litteris quæ sunt initiales quatuor Angelorum; nimirum R. Raphael; G. Gabriel; M. Michael; N. Nuriel, qui idem est cum Uriel: atque significare quatuor virtutes, seu attributa Christi; scilicet, Michael repræsentat Christi justitiam et sanctitatem; Gabriel, fortitudinem; Raphael, mansuetudinem et clementiam; Uriel, veritatem et doctrinam. Si dicas, Michaelem esse ex ordine primo Seraphim, hos autem esse Cherubim. Respond. Michaelem simul esse Seraphinum et Cherubinum: sicut sunt principes, qui simul sunt Comites et Barones, aut certe, Michaelem Seraphinum habere sibi cognominem Michaelem inter Cherubinos; aut denique dici Cherubinum a sapientia, officio et gubernatione Cherubini, quam Dei jussu usurpat. Quin et in Missa Æthiopum, quæ habetur tomo 4. Biblioth. SS. Patrum fol. 120. ita orat sacerdus: *Custodi, Domine, populum tuum per preces majorum Angelorum splendentium, Michaelis, et Gabrielis, ac Raphaelis, et Urielis, et quatuor animalium sine carne.* In sepulcro Mariæ conjugis Honorii Imp. in capsula argentea reperta fuit aurea lamina, in qua hæc nomina legebantur Græcis litteris inscripta Michael, Gabriel, Raphael, Uriel, ut testatur Bartholomæus Marlianus lib. 5. Topograph. cap. 21. Urielem etiam inter Angelos primarios ponit Esdras lib. 4. cap. 4. vers. 1. Et sanctus Ambrosius lib. 3. de Fide ad Gratian. cap. 2. *Non moritur*, inquit, *Gabriel, non moritur Raphael, non moritur Uriel.* Et Andreas Cæsar. in Apocalyp. 22. Albert. Magnus, Bonaventura Prado, Sixtus Senens. et alii, quos citat Alcazar Apocalyp. 1. vers. 4. notat. 4. in fine. Ut ut est, certum est esse quatuor; ecco, qui sint, et quo nomine, sit incertum. Ant. Fernand. visione 13. sect. 4. censet hæc quatuor animalia fuisse ex tertio ordine Angelorum primæ hierarchiæ, qui Throni dicuntur, eo quod per eos quasi judices et vindices Deus sua judicia exerceat, ut hic facit. Scopus enim ejus in hac visione est, comprimere refractarium Sedeciam, et consolari obedientem Jechoniam, qui se jussu Dei tradiderat Chaldæis. Hinc habent speciem bovis, quia corda nostra sulcant, inducuntque ad pœnitentiam; et aquilæ, quia oculatissimi sunt judiciorum Dei inspectores. Verum alii probabilius opinantur, hosce quatuor Angelos fuisse ex ordine secundo, qui vocatur Cherubim, primo, quia vocantur hic et c. 10. Cherubim: sicut ergo Isaiæ 6. per Seraphim proprie accipimus Seraphinos, ita per Cherubim proprie hic videntur Cherubini intelligi. Unde Ecclesia colligens novem Angelorum ordines, sicut ex Isaiæ 6. accipit primum ordinem Seraphim, sic ex hoc loco accepisse videtur secundum Cherubim. Secundo, quia Cherubini dicti sunt a sapientia et prudentia, quæ prima est dos rectoris et gubernatoris, qualis hic in toto universo inducitur Deus, cujus administri dicuntur esse Cherubini, qui a Deo hanc sapientiam participant, eaque cæteris antecellunt. Vere enim dixit S. Teresia: *Sanctitas sibi, prudentia aliis magis prodest*; ut, si quæratur rector, eligendus potius sit prudentior, quam sanctior. Unde et S. Antonius *discretionem* dixit *esse aurigam virtutum.* Hac de re multorum sententias et gnomas citavi Exodi 25. 22. in fine. Hinc patet, Cherubinos non tantum assistere Deo, uti volunt aliqui cum S. Dionysio, sed et foras mitti, uti missus est Seraphim ad Isaiam c. 6. Tertio, quia similiter legimus Cherubinos exercere Dei judicium et vindictam in Adamum, ejusque posteros, dum a Deo positi custodes paradisi terrestris, flammeo gladiu prohibent, ne Adam, vel quis posterorum ejus illum ingrediatur, Genes. 3. 24. Ergo similiter Cherubini hi, qui exercent vindictam Dei in Judæos, alias

que gentes, sunt veri Cherubini. Denique Ezechiel concludens hanc visionem c. 10. 20. diserte ait: *Et intellexi quia Cherubim essent.* Si ergo ex his sit Michael, Cherubinus sit oportet: si non est, non est ex his.

Sed cur Cherubim habent quatuor facies? Resp. quia his significant quatuor insignia et stemmata Domini sui, scilicet Dei sedentis in curru, tum qua creator est, tum qua redemptor, tum propria qua vindex et castigator est Hebræorum. Primo, qua creator est, facies aquilæ significat Dei sapientiam; hominis, Dei bonitatem, mansuetudinem, clementiam; leonis, Dei fortitudinem et potentiam; bovis, Dei justitiam, religionem, et cultum illi debitum, ut scilicet bobus, aliisque victimis illa majestas, quasi rerum omnium principium, finis, causa, et summum bonum, colatur et adoretur. Hæc attributa a Deo ipsi Cherubini, id est, Angeli, in se participant et repræsentant. Hinc facies non tegunt, tum quia perguot ad prælium, tum quia insignia Dei quatuor faciebus omnibus repræsentant et ostentant. Secus est de Seraphim Isaiæ 6. Illi enim cum Deo assistant adorantes, velant facies. Ita S. Dionys. cap. 15. Cœlest. hierarch. *Leonis facies,* ait, *significat vim illam in Angelis principalem, robustam et indomabilem, per quam occultissimo illi ineloquibilis divinitatis arcano pro viribus similes nituntur evadere, operti spiritualibus vestigiis, et expedita illa atque ineffabili celeritate itineris ad divini fulgoris secreta tendentis. Bovis autem imago fortitudinis ac roboris præfert speciem, et qua spiritales sulcos suscipiendis cœlestibus fœcundisque imbribus scindunt* (boves enim cum celeritate fortiter figunt pedem in cursu. Taurus, inquit Horus hieragl. 44. integris viribus, fortis ac temperans). *Porro effigies aquilæ significat regiam dignitatem motumque ad superna tendentem, celeremque volatum, atque ad captandum necessarium reparandis viribus cibum, agilitatem atque vigilantiam, et cursum facilitatemque summam: ac propterea vim illam singularem speculandi atque intuendi libere, directe; in nullam partem inclinando aciem luminum, in radium illum uberrimum et lucidissimum deitatis, quem ex se instar solis emittit.*

Quatuor ergo animalium facies, quatuor primariarum Dei virtutum et dotum sunt symbola. Leo enim est symbolum maximæ fortitudinis; vitulus, summæ beneficentiæ; homo, rationis et æquitatis; aquila, altissimæ sapientiæ. Aquilæ enim, ait Plinius lib. 10. 3. *clarissima est oculorum acies.* Et inferius: *Implumes etiamnum pullos cogunt subinde adversos intueri solem: et quos conniventes animadvertunt, præcipitant e nido, velut adulterinos atque degeneres: illos autem quorum facies firma contra steterit, educant.* De leone audi plura. Ægyptii, inquit Horus Apollo in Hieroglyphicis, cap. 17. *animum, sive iram volentes signare, leonem pingunt. Caput enim magnum habet hoc animal, et pupillas quidem ignitas, faciem vero rotundam, et circumquaque radiorum more sparsos pilos instar solis. Quare et sub solio Hori, id est solis, leones supponunt, hujus animalis cum Deo similitudinem maximam demonstrantes.* Addit, eosdem per leonem significasse, primo, robur; secundo, vigilantiam et custodiam, quia leo apertis oculis dormit; tertio, terribilem ac formidandum: Deus autem robustissimus est, vigilantissimus et providentissimus, ac maxime formidandus: ejus ergo hieroglyphicum est leo. Hæ ergo quatuor animalium dotes requiruntur in rege et gubernatore, præsertim universi, qualis est Deus. Unde Pierius hieroglyph. 32. *de capite,* affert antiquissimam picturam divinæ providentiæ, quæ in quatuor angulis hæc nomina habebat inscripta: *Virtus, auctoritas, scientia, felicitas. Virtus,* est fortitudo; *auctoritas,* est justitia; *scientia,* est sapientia; *felicitas,* est beneficentia. *Beatius est enim dare quam accipere.* Has quatuor dotes symbolice significant quatuor Angeli; scilicet, Michael justitiam, Gabriel fortitudinem, Raphael beneficentiam, Uriel sapientiam. Hi ergo sunt instar quatuor Cherubim, divinæ providentiæ administri, et suæ quisque virtutis ac dotis præsides, inquit Alcazar in Apocal. 1. v. 4. et 5. ubi et addit easdem significari per quatuor Prophetas. Isaias enim hebr. idem est quod *Domini salus,* ecce beneficentiam: Jeremias, *celsitudo Domini,* ecce sapientiam: Ezechiel, *fortitudo Dei,* ecce tibi virtus: Daniel, *judicium Dei,* ecce æquitas et justitia. Ita et S. Hieron. Prolog. in Danielem. Porro inter hos quatuor interjicitur Baruch, id est, *benedictus,* ut intelligatur benedictus Dei Christus, his quatuor Dei providentiæ spiritibus communiri. Rursum has quatuor dotes significant nomina ab Isaia indita parvulo nobis nascituro, c. 9. 6. Vocabitur, inquit, nomen ejus *admirabilis, consiliarius,* ecce sapientia; *Deus fortis,* ecce virtus; *pater futuri sæculi, princeps pacis,* ecce beneficentia; *sedebit super solium David,* ecce justitia.

Rursum has significarunt veteres Romani per duplex emblema. Primum erat gryphus, id est imago superne habens formam aquilæ, inferne leonis cum magnis auribus. Hoc enim significat sapientiam jungendam fortitudini, sed sapientiam debere præire, fortitudinem sequi. Magnas habet aures, tum quia auditus est sensus disciplinæ, tum quia decet sapientem principem suis consiliariis attentas præbere aures. Unde finxerunt gryphum aurum eruere, illudque ab Arimaspis tueri et servare, ut significarent felicitatis et securitatis reip. causam esse, conjunctionem sapientiæ et virtutis. Secundum est Minotauri, qui caput habebat humanum, reliquum corpus bovinum, caudam in spicas desinentem; de quo Ovidius:

> Semibovemque virum, semivirumque bovem.

Hoc significabant rempubl. crescere, augeri et ditescere æquitatis (cujus symbolum est homo) et beneficentiæ (cujus symbolum est bos: dat enim lac, carnes, corium, et arat segetes) conjunctione, hoc est, mutuis inter se civium tum justitiæ, tum charitatis officiis. Hæc enim in spicas, id est, in fertilitatem, et rerum copiam, desinere. Utrumque hoc symbolum ex Petro Pighio depingit Alcazar pag. 373.

Adde, hæ formæ, ait Scholiast. significant universam naturam, cui imperat Deus, et Dei providentia per Angelos, qui omnibus eminent, omniaque moderantur. Unde eorum insignia sibi assumunt. Per aquilam ergo significatur Deum per Angelos imperare omnibus avibus, inter quas eminet aquila; per leonem omnibus feris, inter quas eminet leo; per bovem omnibus, jumentis, inter quæ eminet bos; per hominem omnibus

rationabilibus. Sic et Polychron. et Apollinar. simul movent rotas, id est, orbes cœlestes, eum subjectis, id est, cum aere et igni, et centro, id est globo terræ et aquæ.

Secundo, qua Deus redemptor est Israelis, hæ quatuor facies Cherubim sunt hieroglyphicum belli, vindictæ et triumphi illius de Ægyptiis, ut dixi quæst. 1. Quibus adde, vitulum posse significare Apin, id est, vitulum vel bovem, Deum Ægyptiorum, ipsusque Ægyptios. Hi enim in triumpho circumstant et præeunt, quasi victi, currum Dei triumphalem. Unde a sinistris esse dicuntur. Hinc et vitulus hic ungulam habet, ut significetur prostratus et calcatus Apis a Deo.

Consequenter hæ quatuor facies symbola sunt et stemmata regni et Synagogæ, quam post hanc victoriam in Sina instituit Deus, id est, populi Israelitici, sive castrorum egredientium ex Ægypto: quæ, ut dixi, opinione 6. quæst. 1. quatuor habebant acies insignitas vexillis horum quatuor animalium; scilicet acies Juda insignita erat leone, acies Ruben homine, acies Ephraim bove, acies Dan aquila. Aquila significabat prophetiam, homo doctores, leo regnum, vitulus sacerdotium Synagogæ a Deo datum. Ita Theodoretus.

Tertio, proprie et genuine hic, qua bellator et vindex est Deus, atque excisor Hierosolymæ, habet quatuor facies, id est, dotes et virtutes, quas in excidio ostendit et exhibuit, scilicet, primo, leoninam fortitudinem; secundo, humanam justitiam; tertio, bovinam æquitatem et beneficentiam; quia Hebræos ita punivit ad eorum salutem, ut ipsi hoc flagello ad cor et Deum, ac consequenter ad pristinam reip. gloriam redirent, uti et factum est: unde et deinceps numquam publice coluerunt idola. Hinc et Cherubim desinebant in bovis ungulam; ut significarent cladas has et excidia Judæorum in clementiam et beneficentiam Dei erga eos desitura. Sic enim Dei ira et castigatio hominibus emendatis in clementiam et misericordiam desinere solet. Vide dicta Isaiæ 32. 20. Rursum sicut ungula bovis calcat segetes, sed calcando triturat, et grana pura excutit: ita Deus per Chaldæos calcavit Judæos, sed calcando trituravit, et puros qossi triticum effecit. Hoc est, quod Deus Judæos compellans ait: *Trituro meo, et filii areæ meæ*, Isaiæ 21. 10. Vide ibi dicta. Denique planta vituli fortis, et divisa, significat fortitudinem æque ac discretionem Dei in puniendis his qui merentur, et liberandis illis qui sunt innocentes. Quarto desuper faciem aquilinam, id est altissimam ostendit sapientiam, et consilium, quam per Christum, Christique redemptionem exhibuit, in qua Judæorum excæcatio et perditio, fuit Gentium salus, lux et plenitudo. Ita Alcazar loco citato.

Allegorice, licet alii id velint esse litterale, stemmata hæc sunt filii hominis, id est, Christi: imo Hector Pintus ad litteram per quatuor animalia Christum accipit, cujus ductum et motum sequitur rota, id est Ecclesia et Christiani. Verum Apocal. 5. v. 8. et 14. quatuor hæc animalia adorant agnum, id est Christum: non ergo sunt ipsa Christus, sed Christus potius est filius hominis sedens in solio, cujus hæc animalia gestant insignia. Christus enim ostendit quaternas facies: aquilæ, quia est Verbum Patris; hominis, quia est verus homo; leonis, quia est rex; vituli, quia est sacrificium, et sacerdos, idque in calce, id est in fine vitæ. Rursum planta et ungula vituli divisa et fissa, notat pedes Christi crucifixos. Clavis enim per eos in crucem adactis, quasi divisæ et fissæ sunt plantæ Christi, uti ungula vituli quasi adacto clavo secta et fissa videtur. Porro quodque horum quatuor animalium habet haace quatuor facies; quia hic homo (puta Christus) et rex est, et sacerdos, et Deus: vicissim hic rex (puta Christus) et homo est, et sacerdos, et Deus. Rursum hic sacerdos (puta Christus) et Deus est, et homo, et rex. Denique hic Deus (puta Christus) et homo est, et rex, et sacerdos, ideoque in fine cap. puta cap. 2. 1. dicitur: *Hæc visio similitudinis gloriæ Domini.* Hinc et quodque habet quatuor, pennas sive alas, tum ut celeritas redemptionis Christi significetur; tum ut notetur ejus in amore Dei nostrique et virtutibus omnibus soliditas: quod enim quadrum est, solidum est. Sive ergo Christum spectes ut hominem, sive ut regem, sive ut sacerdotem, sive ut Deum, alis, id est amore et virtutibus, quaquaversum plenum cernes. Insuper ungula vituli vel bovis, quis fortis, notat Christi fortitudinem in tolerandis laboribus et doloribus: eadem quia divisa, notat Christi discretionem et prudentiam. Cherubim scintillantes instar æris candentis, notant fulgorem et sonitum Evangelii: æs enim est sonorum. Hinc et serpens æneus in deserto fuit typus Christi crucifixi. Quod non revertebantur, nec respiciebant retro, notat constantiam Christi in opere redemptionis nostræ.

Charob ergo repræsentat multiformem sapientiam Christi. Quadriformis est; quia humana facies significat Christi incarnationem: vitulina, mortem: leonina fortitudinem, quam ostendit in resurrectione; aquilina ascensionem in cœlum, indeque missionem Spiritus Sancti, quasi aquilæ advolantis in Ecclesiam, ait Iren. l. 3. c. 11. Unde ultima et superna animalium facies est aquilæ. Quocirca S. Ambros. l. 2. de Salomone c. 2. citans illud Proverb. 30. 18. *Tria sunt difficilia mihi, etc. Viam aquilæ in cœlo*, id est, inquit, *Christi adscendentis ad terram, ac redeuntis ad cælos vestigio comprehendi non possunt.* Has quatuor Christi facies describit Apostolus Philipp. 2. 6. et Hebr. 1. 3. ut ibi dixi, et Isaias c. 9. 6. Ita Rupert. et Iren. qui addit, Christum ut regem, apparuisse patriarchis; ut pontificem, Mosi et Hebræis; ut hominem, Judæis cum viveret; ut Deum, Apostolis in Pentecoste.

Aspectus quasi carbonum ardentium significat charitatem ardentem Christi, qua se pro nobis in mortem dedit; quæ tanta fuit, ut optarat eadem pati usque ad diem judicii, imo pro singulis hominibus toties iterata passione, quot sunt homines, si Deo id volitum et placitum esset. Tantus enim erat Christi erga Patrem amor, tantus et erga homines, quos adeo a Patre amari videbat, ut omnis passio hoc amore absorberetur, perinde ac gutta aquæ injecta in ingentem rogum statim ab eo sorbetur. Hac de causa avebat et ardebat crucem et mortem: *Desiderio desideravi*, ait, *manducare hoc pascha, etc.* Et: *Baptismo habeo baptizari; et quomodo coarctor usquedum perficiatur?* Hanc crucis sitim afflavit S. Laurentio, qui tyranno minanti ignes et equuleos respondit, hasce epulas se esurire; nec esse quem famelicum aut sitibundum, qui escas et potus ita esuriat et sitiat, ac ipse esuriret et sitiret

tormenta omnia, ut amorem amori, pnta Christo Domino, rependeret. Fuit ergo Christus portentum infamiæ, portentum nuditatis, portentum dolorum; fuit et portentum humilitatis, patientiæ, etc. sed maxime charitatis. Quod enim majus portentum, quam Deus in cruce ex amore hominum? *Cernis ut in toto corpore scriptus*, imo *sculptus amor*, tot litteris, quot vulneribus. Atque hæc crucis Christi fuit causa. Volebat enim Deus divinum et immensum suum amorem hominibus patefacere et communicare: hoc non potuit magis meliusque facere, quam dando pro nobis Unigenitum suum in crucem et mortem. Hic enim fuit transcendens, exteticus, immensus, Deo dignus amor. Quocirca sicut de Cherubim dicitur: *Ubi erat impetus spiritus, illuc gradiebantur:* ita de Christo ait Lucas c. 4. 1. *Jesus autem plenus Spiritu Sancto regressus est a Jordane: et agebatur a Spiritu in desertum*, ut jejunaret *diebus quadraginta, et tentabatur a diabolo.* Pari modo ad prædicandum, ad orandum, ad offerendum se passioni et cruci, atque singulas suas actiones agebatur Christus impulsu Spiritus Sancti, et Verbi in se inhabitantis. Manus quaternæ significant tum fortitudinem, tum operationem continuam Christi. Amor enim et virtutes in mente sunt torpidæ et inanes, nisi in opera se exerant. Manus hæ erant sub alis, iisque velabantur: quia operationes Christi divinæ, quas S. Dionys. vocat theandricas, q. d. Dei viriles, sive Dei hominis, puta Verbi incarnati, tegebantur carnis assumptæ et passinnis infirmitate; ut doceret fideles suos, pari modo dona Dei non ostentare, sed per humilitatem et silentium ea tegere et abscondere. Pennæ extentæ desuper significant Christi, et Sanctorum ejus intentionem sursum ferri; cœlum, et Deum unum spectare in omnibus actibus, non terram et homines.

Porro *animalia ibant et revertebantur in similitudinem fulguris coruscantis*: fulgur significat celeritatem et splendorem miraculorum Christi. Hinc pridie palmarum Hierosolymam ingrediens vectus asello, acclamationes accepit a Cherubinis, id est infantibus et parvulis innocentiæ angelicæ: *Hosanna filio David, Hosanna in excelsis*; quasi Deus, et filius David, homoque et rex ipsorum, ac simul quasi victima, puta Agnus paschalis, urbem ingreditur, exsultans, eminens, et triumphans quasi aquila; quia fortis ut leo, resolutus erat et certus, quod per mortem et crucem vinceret peccatum, mortem et diabolum; ideoque ante duellum triumphat, quia certus de victoria. Quare S. Hieronymus vel quisquis est auctor præfationis in S. Marcum, hæc quatuor stemmata S. Marco adaptat: *Qui, ait, fremit ut leo, volat ut aquila, discit ut homo, immolat ut sacerdos: qui irrigat ut flumen, florescit ut ager, fervet ut vinum. Christus enim de quo loquitur, homo est nascendo, vitulus moriendo, leo surgendo, aquila est ascendendo. Quatuor insuper sunt qualitates, de quibus S. Evangelia contexuntur: Præcepta, mandata, testimonia, exempla. In præceptis justitia, in mandatis charitas, in testimoniis fides, in exemplis perfectio consistit, etc.*

Hinc secundo, S. Iren. et post eum S. Athan. August. Hieron. Ambros. Gregor. et communiter Patres et Doctores, quos citant Viegas, Alcazar, Pererius et Ribera Apoc. 4. recte accommodant quatuor Cherubim quatuor Evangelistis, qui sunt præcones triumphi Redemptoris: quatuor facies, sunt quatuor trophæa et excellentiæ Christi, quas suis Evangeliis exprimunt. S. Joannes est Aquila, quia canit deitatem Christi, S. Matthæus est homo, quia humanitatis opera describit: S. Lucas est bos, quia incipit a sacerdotio Zachariæ; S. Marcus est leo, quia incipit a rugitu S. Joannis Baptistæ. Quocirca Veneti qui possident corpus S. Marci, ut in ejus honorem magnificum templum ædificarunt, eumque mire veneratione colunt, adeo ut Venetiæ videatur esse civitas S. Marci; pro insigni habent leonem S. Marci cum hac epigrapha: *Pax tibi, Marce Evangelista meus.* Quæ verba S. Marco pergenti ad martyrium apparens dixit Christus. Hæ facies omnes sunt in uno, et in quolibet Cherubino; quia omnes hæc quatuor de Christo annuntiant; sed facies, id est initium, eos distinguit.

Duabus alis, id est fide et scientia divina, in cœlum volant; duabus tegunt femora, id est humanam scientiam abscondunt, imo eam cæcam reddunt. Ita S. Hieronymus. Strident alis; quia *in omnem terram exivit sonus eorum*. Scintillæ ex illis emicabant; quia splendor Evangelii eos quaquaversum sequebatur. Manus hominis habebant sub alis; quia non solum verbis, sed et factis homines ad salutem adjuvabant. Non revertebantur, id est non retractabant quæ dixerant; quia omnia erant vera et certa. In medio eorum erat ignis; quia Spiritu Sancto regebantur et inflammabantur. Ita S. Hieron. Hic tamen sensus non est primarius, imo, ut recte notat Prado, mysticus est, non litteralis, ut satis indicat ipse Irenæus primus ejus auctor. Nam certum est apud omnes, Cherubim, uti et Seraphim, esse Angelos, non homines Evangelistas.

Tropologice, hæ quatuor facies sunt quatuor stemmata Ecclesiæ. Illi enim quasi regno suo Christus rex sua stemmata communicavit, quæ quatuor membra Ecclesiæ constituunt. Aquilæ enim significat Prophetas, Apostolos, Evangelistas; homo Rectores, Pastores, Episcopos; vitulus, victimas, scilicet Martyres; leo Principes Ecclesiæ defensores; uti fuit Constantinus, Carolus, Ludovicus. Hi Cherubini agunt Dei currum et rotas. Rota est prædicatio Evangelii, et circulatio per totum orbem, cui spiritus Dei insinuabat se, ut corda hominum converteret.

Rursum, Cherubini sunt Prælati, ait Bernard. tract. de Modo bene vivendi ad sororem, serm. 18. et sacerdotes, maxime præcones. Hi debent esse pleni cœlesti scientia, esseque homines, id est humani; et leones, id est pro justitia et disciplina fortes; et vituli, id est mortificati, ac strenui pro bono communi; et aquilæ, id est contemplativi, ac orationi dediti. Habent ungulam bovis, quia laboriosi sunt in orando et excolendo agro Dominico, puta in prædicando, docendo, exhortando. Unde iis ait Isaias c. 32. v. ult. *Beati, qui seminatis super omnes aquas, immittentes pedem bovis et asini.* Rursum sanctus Gregor. hom. 3. *In sanctis, ait, prædicatoribus planta pedis est vituli, scilicet mature incedens, et fortis et divisa: quia unusquisque prædicator et venerationem habet in maturitate, et fortitudinem in opere, et divisionem ungulæ in discretione. Non enim prædicatio ejus accipitur, si levis in moribus esse videatur. Et nulla erit maturitatis ostensio, si contra adversa omnia non adfuerit operis fortitudo. Virtutis

autem meritum ipsa fortitudo operis amittit, si discretio in intellectu non fuerit. Jam alæ, manus, pedes, etc. Cherubinorum, quæ de Christo allegorice explicui, simili sensu tropologice hisce Christi asseclis applicanda et adaptanda sunt.

Ita Alcazar in Apocal. 4. pag. 370. per illa quatuor animalia S. Joannis similia hisce Ezechielis ad litteram intelligit viros Apostolicos; unde concludens, ait: *Hæc ergo clausula est: Jesu Christi spiritum, qui leo, vitulus, homo et aquila per excellentiam est, præcipuum atque unicum auctorem esse, qui viros Apostolicos leonino robore, vitulina beneficentia, æquitate humana, aquilina perspicacitate penitus adimplet.* Ita ipse ad litteram, ego tropologice.

Tales similiter debent esse Christiani, qui Christum perfecta sequi, ei astare, ejusque currum et Ecclesiam provehere satagunt. Ita sanctus Gregor. Hinc aliqui apud S. Hieron. per hæc quatuor animalia accipiunt quatuor virtutes cardinales. Aquila, inquiunt, est prudentia, leo fortitudo, vitulus temperantia, homo justitia. Sic et S. Gregor. hic, et S. Ambros. lib. 3. de Virginibus, sub finem; qui tamen per hominem accipit prudentiam, per aquilam justitiam.

Ita faciem, æque ac nomen leonis habebat S. Pantaleon Martyr, qui juvenis Nicomadiæ sub Maximiano Imp. anno Christi 311. fortissime equuleos, candentes laminas, ungulas, leones et tigrides, quasi aquila conversans cum Christo, eumque invocans, imo præsentem cernens superavit. Quocirca in tormentis Christum alloquens, dicebat; *Cum tu mecum sis, Domine, quid possim timere?* Habuit et faciem bovis; quia multos et verbo, et magis exemplo suæ pietatis et constantiæ ad fidem convertit. Quapropter, cum caput carnificibus amputandum porrigeret, eisque veniam et misericordiam a Deo precaretur, audivit e cœlo vocem: *Deinceps non vocaberis Pantaleon, sed Pantelemon*, id est, omnino misericors; *quia per te multi misericordiam consequentur apud Deum.* Ita habet ejus Vita 27. Julii. Hoc etiamnum miraculo publico testatur Deus. Nam duæ ampullæ sanguinis ejus concreti, quarum una asservatur Romæ in templo Congregationis Oratorii, ex qua prodiit Cardin. Baronius; altera Ravelli in regno Neapolitano, recurrente die martyrii illius, resolvi et liquefieri solent, uti hic Romæ quotannis fieri conspicimus.

Vidi nonnullos apposite quatuor personas agere, hominis, bovis, Angeli, leonis. Si humane cum illis ageres, nihil illis humanius; si solide et cordate, nihil illis cordatius (eburnei videbantur) si pie de rebus divinis loquereris, respondebant ut Angeli; sin illos pungeres, et bilem acueres, rugiebant ut leones. Aliquos etiam rixari et furere vidisses ut dæmones, ac subito ex Angelis ac Cherubinis, quasi in dæmones se transformantes, ut nonnisi diabolos, imo centum millia diabolorum parti adversæ imprecarentur.

Itaque Religiosus, imo quilibet Christianus, quadrifacialis sit, scilicet habeat faciem aquilæ in templo, faciem hominis in domo, bovis in cella et officina, leonis in foro et castris: puta in orando sit aquila, in conversando homo, in laborando bos, in dimicando leo, ut tentationes, et adversa arduaque quæque generose aggrediatur et superet tamquam leo. Ita quaqua versum erit Angelus, quaquaversum Cherub.

Symbolice, Lyranus has quatuor facies, et hæc quatuor animalia quatuor Patriarchalibus Ecclesiis adaptat, scilicet leonem Hierosolymitanæ, bovem Antiochenæ, hominem Alexandrinæ, aquilam Constantinopolitanæ. Hi sunt Cherubim Christi, ejusque vicarii summi Pontificis; cui proinde quatuor horum Patriarchatuum stemmata præferuntur. Hierosolymitana enim apte comparatur leoni, ob fortitudinem et constantiam Apostolorum, qui primitus eam erexerunt et in ea vixerunt. Antiochena vitulo, quia subdidit colla Apostolis, Actor. 15. et seq. Alexandrina homini, ob viros doctissimos, quos habuit Episcopos, aut Doctores: quales fuerunt Pantenus, Heraclas, Origenes, Clemens, Athanasius, Cyrillus, Dionysius et alii. Constantinopolitana aquilæ; quia in ea floruerunt viri magnæ contemplationis, uti S. Chrysostomus, Nazianzenus et alii.

Denique alii hos quatuor Cherubim adaptant quatuor Ecclesiæ Doctoribus, scilicet hominem esse, facilem Gregorium; leonem, fortem Ambrosium; bovem, laboriosum et solidum sanctum Hieronymum; aquilam, sublimem Augustinum. Ita S. Hieron. se bovem vocat, scribens ad S. August. *Bos lassus*, ait, *fortius pedem figit.*

Anagogice, hæc quatuor sunt stemmata Ecclesiæ triumphantis, et regni cœlestis, ubi Deus propria regnat in solio gloriæ. Aquila significat visionem Dei; homo, mutuum Sanctorum amorem et concordiam; leo, eorum potentiam et immortalitatem; vitulus, oblationem, Deique adorationem; aquila, Dei laudem, gratiarum actionem, et jugem glorificationem cantantium: *Sanctus, sanctus, sanctus, Dominus Deus sabaoth.* Vide in hac multiplici sensuum varietate fœcunditatem sacræ Scripturæ, et Theologiæ symbolicæ.

Quæritur quarto, quid significent rotæ habentes quatuor facies, æque ut Cherubim v. 15. Respond. Sicut currus significat Dei majestatem, providentiam, regnum, gloriam: ita rotæ significant Dei æternitatem, celeritatem, efficacitatem in operando; item ejusdem immensitatem. Unde Empedocles: *Deus, ait, est circulus, cujus centrum est ubique, circumferentia nusquam.* Hinc rotæ plenæ sunt oculis: quia Dei providentia et imperium est oculatissimum; quia Deus ipse totus est oculus, uti eum pingebant Ægyptii. Denique rotæ significant jugem actionem Dei, Angelorum et hominum divinorum. Hinc Ægyptii laboris perpetui hieroglyphicum pinxere cœlum, appicto corde, cui foculus ardens subjiciebatur, teste Plutarcho in Iside et Osiride. Quo significabant viros magnos et cœlestes jugibus gravibusque curis semper agitari, atque instar cordis aut cœli semper moveri, et quod de Vespasiano scribit Suetonius, stantes mori. Quocirca Pacatus in Panegyrico Theodosii. *Gaudent*, ait, *divina perpetuo motu, et jugi agitatione se vegetat æternitas, et quidquid homines vocamus laborem, vestra natura est, ut indefesso vertigo cœlum rotat, ut maria æstibus, inquieta sunt, et stare sol nescit: ita tu, Imperator, continuatis negotiis, et in se quodam orbe redeuntibus, semper exercitus es.* Similes sunt rotæ. Hoc enim earum est ænigma:

Quatuor æquales currunt ex arte sorores,
Sic quasi certantes, cum sit labor omnibus unus,
Et prope sunt pariter, nec se contingere possunt.

Hinc Ægyptii, ait Clem. Alexandr. l. 5. Strom. rotas in templis ponebant vel pingebant, duas ob causas: prior, ut Dei naturam adumbrarent. Ex eorum enim placitis Democritus Deum depingens, appellat: *Mentem in igne orbiculari.* Et Parmenides eumdem definit: *Coronam, continentem ardore lucis orbem, qui cingit cœlum.* Et Jamblichus l. de Mysteriis notat, Ægyptios Deum pingere solitos sedentem in loto arbore aquatica, cujus folia et poma rotunda sunt, ut significaretur circularis actio mentis in se undique remeans. Hinc et Pythagoræ dogma, Deum adorans, in orbem te gyra, uti gyratur cœlum, quod proinde Stoici *rotundum et volubilem Deum* nuncupant. Quocirca Hebræi aliqui volunt אופנים *ophanim*, id est *rotas*, esse nomen Angelorum, sicut Seraphim et Cherubim; atque, quia hi proximi sunt Cherubinis, vehuntque thronum Dei, itaque sunt quasi thronus Dei: hinc esse Thronos, vel, ut Prado, esse ex secunda hierarchia scilicet Principatus. Vide dicenda c. 10. v. 13.

Verum, quia, ut dixi, Cherubim significant Angelos, currus vero mundum; hinc rotæ sunt orbes cœlestes: quatuor in curru sunt omnes. In eis est constellatio bovis, aquilæ, leonis, hominis.

Secundo, sicut currus hic est triumphalis Dei: ita rotæ significant celeritatem et efficacitatem victoriæ, quæ quasi pernici rotatione Pharaonem et hostes protriverit. Consequenter sicut Synagoga est currus Dei: ita rotæ sunt Moses, Aaron aliique duces et doctores Hebræorum.

Allegorice, sicut currus Christi est Ecclesia: ita rotæ sunt Apostoli, ut dixi. Sicut ergo Synagoga, ejusque duces participarunt quatuor stemmata et insignia Redemptoris sui: ita Ecclesia et Apostoli participant stemmata sui Redemptoris et sponsi Christi.

Idem ergo allegorice significant quatuor facies rotarum, quod tropologice quatuor facies Cherubim. Deus enim sua stemmata communicat Cherubinis, id est Angelis, et per eos currui et rotis, id est Ecclesiæ, et hominibus; atque Angeli quasi duces hominum in se ostendunt quales debeant esse homines, maxime Apostoli et Prælati.

Rota in medio rotæ est eorum concordia, subordinatio et hierarchia Ecclesiastica, qua instar cœlestis hierarchiæ alii suo ordine præsunt, alii subsunt, alii mandant, alii exsequuntur. Aliter S. Gregorius hom. 6. et S. Hieron. Rota, ajunt, in medio rotæ, est Testamentum Novum adumbratum, et quasi inclusum et involutum in Veteri. *Quod enim Vetus promisit, hoc Novum exhibuit. Prophetia ergo Testamenti Novi Testamentum Vetus est, et expositio Testamenti Veteris Testamentum Novum est.* Et S. Ambros. libr. de Spiritu Sancto c. 22. *Rota*, ait, *est intra rotam, eo quod Judæa intra Ecclesiam sit, lex intra gratiam.* Rursum, rota in medio rotæ, ait S. Hieron. est Evangeliorum consonantia et cohærentia (Marcus enim in Matthæo, Matthæus in Luca, etc. includitur) ac mysteriorum fidei connexio.

Ad litteram ergo, prima facies in rotis est aquilæ, quæ e nobis in cœlum, quasi ad Deum altissime evolat. Hæc significat Synagogam Hebræorum esse Dei peculium, ut sit Dei populus, et Deus sit eorum Deus: sicque ipsa quasi divinitatem participat, Deut. 4. 8. Allegorice, id verius est in Ecclesia et Christianis, 2. Petr. 1. 4. Hinc Deus Hebræis daturus legem Exodi 19. 4. ait: *Vos ipsi vidistis, quæ fecerim Ægyptiis, quomodo portaverim vos super alas aquilarum, et assumpserim mihi.*

Secunda facies, hominis ingenui significat legislationem et liberationem, tum corporalem a servitute Ægyptiorum, Deut. 4. 8. qualis fuit Judæorum; tum allegorice, spiritualem a peccato et timore servili, qualis est Christianorum.

Tertia, vituli significat sacerdotium carnale Judæorum; allegor. spirituale Christianorum, quo vitia mortificamus Deo, ut jugulet in se quisque quod animale est; ut vivat, quod spirituale est.

Quarta, leonis significat regnum temporale Judæorum, et allegor. spirituale Christianorum, quod est, ut animo munifico, spontaneo, regio vincamus omne malum, etiam inimicos. Hoc regnum per vitulum, hoc est mortificationem concupiscentiæ, comparatur. Idem ergo rex et sacerdos sit oportet, sicut Machabæi principes erant et sacerdotes. Sic et Ecclesia, id est Pontifex, qui est caput Ecclesiæ, sacerdos est; ex qua potestate sacerdotali in regiam dignitatem emanat auctoritas, ut princeps sit, et regibus imperare possit, cum Ecclesiæ bonum hoc exigit.

Nota: Ad motum Cherubim, id est Angelorum præsidum, moventur rotæ et currus, id est Ecclesiæ præcones et fideles; imo cœli et totus orbis.

Tropologice, primo, significant hæ rotæ, omnia regna, omnesque creaturas a Deo rotari, volvi et gubernari, juxta illud Eccles. 1. v. 4. *Generatio præterit, et generatio advenit. Oritur sol, et occidit, etc.* Ita S. Hieron. Rotæ, ait Plutarch. in Numa, significant in rebus humanis nihil esse stabile, sed volubiles et irremeabiles esse temporum lapsus, ut desidem esse non liceat, sed velis nolis ad alteram vitam curras oportet, juxta illud Persii satyr. 5.

> Vertentem sese frustra sectabere canthum,
> Cum rota posterior curras, et in axe secundo.

Et Anacreon:

> Rota velut curulis,
> Properat volucris ætas.

Ita Soldanus vir sapiens captus a rege Francorum, cum e carcere rotæ conversionem diu fixe contemplatus esset, ex mœrore longo solutus in risum, rege causam sciscitante, respondit: *Hanc ego incertæ inconstantisque hominum felicitatis imaginem sentiens risi, cum quod mihi in mentem veniret, quam instabili nos de re superbiremus: tum simul hoc fieri posse judicans, ut, quomodo ex summo factus sum imus, ita ex humili rursum loco ad prius attollar fastigium.* Ita refert Cedrenus in Compend. pag. 475. Ita Heliogabalus *Ixionios amicos* per ludibrium ad rotam aquarum alligatos, sub aquas mittebat, rursusque in summum revolvebat, ait Lampridius; quo ludo sæpe ludunt aulici, in hoc aularum et rerum humanarum æstu. Hæc docte annotavit P. Nicol. Causinus Elect. symbol. p. 109.

Secundo, nos quasi rotas esse in manu Dei; itaque nos debere sinere ab eo regi et rotari. Huc spectat veterum proverbium, *Adorato circumactus*: quo monebant adorantem adorare Deum circumactu corporis,

et gyrando illud in orbem: nimirum ad imitationem cœli perpetua vertigine circumacti, præsertim quia prisci crediderunt cœlum esse Deum. Addit Plutarch. eorporis vertigine significari rotas Ægyptias (symbolicas) quibus illi significabant, nihil in rebus humanis esse stabile aut perpetuum, sed uteumque visum fuerit Deo vitam nostram vertere ac volvere, æquum esse ut boni consulamus. Audi S. Bernard. l. de Natura amoris c. 8. *Rotæ*, ait, *in quibus est spiritus vitæ, semper sunt in voluntatem Domini perficiendam, nec revertuntur ad faciendam suam. Si jubentur præesse, præsunt in sollicitudine; si jubentur subesse, in humilitate; si aliquibus coesse, in charitate. Si Prælati sunt, sunt sicut patres ad filios; si subjecti, ut filii ad patres suos; si consientes, omnium servos se faciunt.*

Tertio, debere nos in omnibus ejus impulsum et spiritus impetum sequi; tunc enim a via salutis, qua ipse nos dirigit, aberrare non possumus; si enim resistamus, et alio flectamus iter, a via salutis et a salute aberrabimus.

Hoc ergo secretum est cuique prudenti notandum et practicandum. Vis certam facere salutem tuam, vis assecurare tuam electionem et prædestinationem? Sequere Deum, sine te regi a Deo; statum illum, officium illud, actionem illam, passionem illam amplectere, ad quam te vocat et impellit Deus; esto *sit* humilis, molesta, difficilis: Deus enim qui te eo vocat, dabit vires et modos, omnia difficilia, omniaque pericula superandi, et recta te diriget ad salutem. Dic ergo cum Psalte: *Dominus regit me, et nihil mihi deerit*; et: *Vias tuas demonstra mihi, et semitas tuas edoce me*; et cum S. Paulo: *Domine, quid me vis facere? Paratum cor meum, Deus, paratum cor meum*; et cum Samuele: *Loquere, Domine, quia audit servus tuus*. Scimus Samsonem heroica fortitudinis opera, supra humanas vires irruente in se spiritu Domini, perpetrasse, cum leonem occidit, cum tria millia Philisthinorum mandibula asini cecidit, cum portas Gazæ humeris in montem sustulit, cum concutiens columnas domus, eam evertit, principesque Philisthinorum ejus ruina una secum obruit: verum, cum non spiritum Dei, sed Dalilam suam secutus est, effeminatus et invalidus effectus, hostibus prædæ et ludibrio fuit. Idem prorsus nobis evenit. Oremus ergo Deum assidue, ut impetu hoc spiritus sui nos assidue et continue agat, imo quasi cogat ad omne bonum, præsertim arduum et sublime; utque rectis itineribus, quæ peccati non habeant scandalum, nos impellat et ducat ad cœlum et salutem. Rotæ hæ plenæ sunt oculis; quia in corpore hoc cæco, tot miseriis, illecebris et tentationibus obnoxio, multa vigilantia et circumspectione uti debemus. Hoc est quod Trismegistus in 7. Pimandri scripsit: *Oportet*, inquit, *vestem quam circumfers exuere, indumentum inscitiæ, pravitatis fundamentum, corruptionis vinculum, velamen opacum, vivam mortem, sensitivum cadaver, sepulcrum vertibile, domesticum furem, qui dum blanditur odit, dum odit invidet*. Sic finxerunt veteres Janum priscum Italiæ regem, geminam faciem prætulisse, atque oculis ante et retro, præterita et futura considerasse. Denique juxta Minervam draconem, qui est acutissimi visus, pinxerunt, ut significarent summa opus esse vigilia et sollicitudine, ne sapientiam, quam Minerva significat, amittamus. Hinc et S. Joannes Apocal. 4. hæc quatuor animalia vidit plena oculis, ante et retro, et paulo post asserit intus esse oculata. Non enim exteriora solum, sed interiora etiam virtutis et salutis suæ amanti, perspicienda et exploranda sunt. Quare recte S. Gregor. Nazianz. Christianum comparat funambulo. Sicut enim hic omnia circumspicit, ne ex fune labatur, et collidatur: ita et Christianus faciat oportet. Quocirca S. Gregor. Magnus hic hom. 7. *Circumspecta*, ait, *est vita Sanctorum, ne sic sit libera, ut superba sit: ne sic sit humilis, ut formidolosa: ne sic sit parca, ut tenax sit: ne sic sit misericors, ut effusa sit.*

Rota in medio rotæ, inquit S. Ambros. l. 3. de Virgin. *est veluti vita intra vitam, quod sanctus sibi vita non dissonet; sed qualis fuerit superioris ætatis, talis sit et sequentis: vel quod in hac vita corporis, vitæ volvatur usus æternæ.*

Anagogice, sicut hic currus Dei triumphalis repræsentat Ecclesiam Beatorum triumphantem in cœlis: ita rotæ significant ejusdem æternitatem; in rota enim non est principium, neo medium, nec finis: ita nec est in æternitate. Æternitas ergo est rota et circulus, cujus centrum est semper, circumferentia nusquam: quia numquam finietur; unde durationis nullum habet limitem vel terminum. Quocirca pingitur æternitas quasi circulus, aut quasi serpens orbicularis, qui eadem ore complectitur: ubi enim una pars temporis in æternitate desinit, ibi alia incipit, itaque semper itur in orbem, estque in ea jugis, et fine carens ac perpetua circulatio. Notat ergo rota perpetuos fore triumphos, æterna fore gaudia, æternas coronas Beatorum: *Lux enim perpetua lucebit sanctis tuis, Domine, et* ÆTERNITAS *temporum*. Ab æternitate enim increata Dei, manat æternitas creata Angelorum, et æternitas temporum in Beatis. Ita enim competit æternitati æternare, sicut perfectioni perficere, sapientiæ sapere.

QUÆSTIO QUINTO, quid significet solium, firmamentum, arca, et arula sive caminos? Resp. Solium, primo, significat divinam majestatem et celsitudinem; secundo; regiam ejus dignitatem; tertio, perennitatem et æternam ejus quietem, quam nulla perturbatio inquietare potest; quarto, judiciariam potestatem. Deus ergo hic sedet in solio, quasi judex et vindex Hebræorum, ut eos pro meritis puniat. In Scriptura enim, et apud omnes gentes, thronus sive solium est symbolum judicii, ac sedis judicis. Unde Psal. 9. 5. dicitur: *Sedisti super thronum, qui judicas justitiam*: ubi sanctus Basilius: *Thronus*, ait, *Dei ex justitia constat*. Quinto, gloriam triumphantis. Veteres Rabbini, et ex iis Galatin. l. 7. c. 19. symbolice per solium hoc Dei accipiunt B. Virginem, in qua sedit et conceptus est Messias Deus. Hinc est ex sapphiro; quia sicut sapphirus licet ex elemento terrestri, opaco et obscuro originem habeat, a sui tamen principio diaphanus est et clarus: ita immaculata mater Messiæ, etsi a parentibus peccato obnoxiis prodierit, a sui tamen initio clarissima, et absque originalis peccati macula fuit.

Scabellum solii crystallinum, id est, firmamentum extentum super capita animalium, significat cœlum empyreum, in quo videtur et regnat Deus. Porro quadriga hæc Dei speciem habet arcæ fœderis quadratæ, uti dixi superius.

Arca fœderis legem continet, et pactum Dei, cum Hebræis in Sina initum, et cum Christianis in Sion sancitum, ac sanguine Christi confirmatum. Lex illa, et propter legem arca legem continens, dicta est gloria Israel, quia per legem Israel excellebat omnes mundi populos. Sic lex gratiæ et amoris est gloria Ecclesiæ Christi. Hoc est quod ait Christus, Joan. 13. v. 34. *Mandatum novum do vobis: Ut diligatis invicem, sicut dilexi vos, ut et vos diligatis invicem. In hoc cognoscent omnes quia discipuli mei estis, si dilectionem habueritis ad invicem.* Quia ergo Deus hic legis vindex advenit, puniturus Judæos legis violatores; hinc lux ei in arca quasi præfertur.

Caminus ignis, sive prunarium plaustro vectum, est altare thymiamatis; at allegorice sacrificium incruentum Eucharistiæ Deo suavissimum et gratissimum, Malach. 1. 11. Altare hoc polluerunt Judæi thurificando idolis; quocirca hic illius vindex, contra Judæos insurgit Deus, eosque igne ex illo desumpto comburit. Ita videmus et hodie certam perniciem imminere regnis et rebuspubl. cum in illis sacra violantur, negliguntur et profanantur.

Symbol. Tertull. vel potius Novatianus lib. de Trinitate cap. 8. In hoc curru, inquit, id est in mundo, quem quasi auriga regit Dei providentia, *medius est ignis: sive quoniam ad igneum diem judicii mundus iste festinat; sive quoniam omnia opera Dei ignea, nec sunt tenebrosa, sed vigent*; sive etiam ne, *quia ex terrenis ista fuerant orta principiis, naturaliter et originis suæ rigore torperent, addita est omnibus interioris spiritus calido natura, quæ frigidis concreta corporibus, ad usuram vitæ æqualia omnibus libramenta monstraret.*

Quæsitum sexto, quid significet species hominis in solio, quæ superne videbatur esse ex electro, intrinsecus ignito, inferne vero esse ignea, et amicta iride? Resp. Electrum hoc sive aurichalcum, quia præstantissimum est, fulgidissimum, durissimum, et sonantissimum, repræsentat majestatem Dei, tum quia ipsa est auro fulgentior, et ære durior ac fortior; tum quia ipsa durum bellum et vindictam contra Judæos, aliasque gentes impias moliebatur per Chaldæos. Ignis superne in eo erat intrinsecus, quia gloria deitatis in se latet, et hominibus est abscondita, inquit S. Hieron. Inferne vero pedes habet igneos et coruscantes, facientesque iridem; quia Deus cognoscitur per opera ad extra, scilicet, per creationem, gubernationem, punitionem, etc. quæ sunt quasi pedes, et inferior pars Dei. Rursum, pedes habet igneos, ut iis tum calcet, tum comburat Judæos, gentesque impias. Nam, ut ait Moses, et ex eo S. Paulus Hebr. c. 12. v. 29. *Deus noster ignis consumens est.*

Insuper supra lumbos aureo splendore, quasi aurichalcum coruscat, ut significet favorem et amorem suum in veros Israelitas, virosque bonos et sanctos. Infra lumbos vero pedes habet ignitos, hi significant iram et vindictam in Judæos, aliosque impios. Hæc enim duo sunt quasi munia et symbola Dei, scilicet misericordia et justitia, quæ toties decantat Psaltes. Ut Ps. 100. 1. *Misericordiam, et judicium cantabo tibi, Domine.* Hæc enim sunt quasi duo brachia Dei, quibus orbem et creaturas omnes amplectitur ac regit. Hæc duo significabat quoque columna nubis protegens Hebræos, et ignis perdens Ægyptios. Unde Maldonat. Erat, inquit, imago supra lumbos electrina, infra lumbos ignea; quia post ignem, id est, iram Dei, sequitur electrum, id est, misericordia. Cum enim iratus fuerit, misericordiæ recordabitur, Habacuc 3. 2. Electrum enim cum vim habeat paleas attrahendi et alliciendi, est symbolum misericordiæ. Sic et Origen. hic homil. 1. *Auriga*, inquit, *quatuor animalium non totus est igneus, sed pube tenus, et exinde usque ad summum electri fulgore rutilat; non solum enim tormenta habet Deus, sed sunt in eo etiam refrigeria, punit peccatores, sed per ea ministeria quæ deorsum sunt.*

Secundo, iris sub pedibus Dei, significat primo, varietatem et pulchritudinem, tum providentiæ Dei, qua punit impios, præmiat pios; tum creaturarum ejus, in quibus resplendet gloria Dei creatoris, quæ superne in eo intrinsecus est abscondita. Iris enim, quia speciem habet arcus, symbolum est judicii et vindictæ, præsertim duplicis generalis. Cœruleus enim ejus color, notat aquæ judicium, jam factum per diluvium: rubicundus notat judicium ignis, quo in fine cremandus est mundus. Rursum iris est signum, et vel causa, vel effectus pluviæ. Unde ait: *In die pluviæ.* Significat ergo Deum in impios pluiturum plagas, grandinem et procellas. Secundo, iris significat gloriam apud omnes homines et Angelos, resultantem ex hac punitione et vindicta Judæorum, aliorumque impiorum. Tertio, iris significat vindictam hanc mixtam esse clementia et misericordia. Hujus enim symbolum est iris, ut patet in mundi reconciliatione cum Deo per Noe, cujus symbolum fuit iris, Genes. 9. 13. Hinc et Apocal. 10. 1. de Angelo invitante homines in fine mundi ad reconciliationem cum Deo, dicitur: *Et iris in capite ejus.* Ita et hic iris significat vindictam lenitate temperatam: Deus enim puniebat Judæos et Gentes, non ut eos disperderet; sed ut castigaret, emendaret et salvaret. Vide de iride dicta Genes. 9. v. 13. Unde S. Hieron. *Hic arcus*, ait, *signum est clementiæ, et testamenti Dei, quod fecit cum hominibus; ut quando apparuerit in nube, sciamus nos nequaquam perituros esse diluvio. Ex quo ostenditur post pœnas atque supplicia, et purgationem peccatorum futuram misericordiam, dumtaxat in his, qui Deum meruerint videre regnantem.* Quocirca sequitur: *Hic erat aspectus splendoris per gyrum*, throni videlicet, vel Dei, vel omnium quæ visa sunt. Iris ergo in nube, est misericordia et auxilium Dei in tribulatione. Rursum, turtures inter amuleta et præsidia varia quæ sibi quæque eligunt animantes, iridis fructum habent, ait Ælian. lib. 1. cap. 35. Iris est pœnitentia; nam ut illa unguentis et medicinæ nascitur, ut ait Plinius, ita et hæc peccatorum remediis. Turtures vero sunt gemebundi peccatores. Ita Caussinus lib. 10. Parallel. histor. cap. 41.

Allegorice, electrum hoc ignitum est Christus, puta humanitas divinitati unita, et per eam quasi ignita. Sicut enim hæc species electro et igne constabat, ita Christus constat humanitate et divinitate, quia in eo, inquit S. Greg. hom. 2. *cum humanitas ad majestatis gloriam excrevit, divinitas a sui fulgoris potentia humanis se oculis temperavit, et quasi electrum in igne est Deus factus homo in persecutione.* Unde Hebræum חשמל *chasmal*, id est, *electrum*, si per anastrophen retrogrado ordine legas, idem est, quod למשיח *lammosiach*, id est, *Messias*, sive *Christus.* Ita

Cabalistæ. Unde et S. Joan. Apoc. 1. 15. *Pedes*, ait, *ejus*, Christi, *similes aurichalco, sicut in camino ardenti*. Quia, ut explicat Rupertus sicut aurichalcum, multis ignium impendiis ex ære perducitur ad colorem auri, ita illa humanitas, per multas tribulationes passionis, et mortis, perducta est ad gloriam majestatis. Christus superne est electrinus, id est, beneficus et pius in suos fideles et electos; inferne vero est igneus, id est, vindex terribilis in peccatum, mortem, dæmones et reprobos. Iris in circuitu ejus, est gloria miraculorum ejus; item splendor operum, doctrinæ, Sacramentorum virtutum et gratiarum ejus. Iris enim, ut inquit Virgil.

Mille trahit varios adverso sole colores.

Rursum S. Gregor. homil. 7. A lumbis sursum, inquit, id est, ante incarnationem, ignis erat in Judæa tantum intrinsecus, at non splendebat, quia Spiritus Sanctus in multis partibus Judæam replaverat, sed ad notitiam Gentium non perveniebat: a lumbis vero et deorsum, ignis in circuitu splendet; quia post incarnationem longe lateque Spiritu Sancti gratia diffusa est. *Per lumbos enim propago mortalitatis signatur. De lumbis enim Abrahæ orta est virga Maria, in cujus utero Dei Filius incarnatus, ex qua incarnatione universo mundo innotuit Deus*. Pergit deinde ad iridem: *Una est*, inquit, *similitudo ignis, et arcus. In igne enim est ardor Spiritus Sancti, qui in arcu quoque signatur, in quo aqua et ignis apparent: et post Mediatoris adventum, eo virtus Spiritus Sancti in humano genere claruit, quo et aqua baptismi electos Dei lavit, et igne divini amoris accendit. Quasi enim admixto colore aquæ simul et ignis, quidam arcus in nube ad probationem ponitur, cum Veritas dicit: Nisi quis renatus fuerit ex aqua, et Spiritu Sancto, non potest intrare in regnum Dei. Qui arcus in nube est in die pluviæ, quia in Dominica incarnatione, et in effusione prædicationis ostenditur, ut ad veniam corda credentium Domino parcente revocentur*.

Tropologice, electrum ignitum sunt Sancti, in camino tribulationis et charitatis; ac præsertim martyrii, probati, excocti et electi. Hi enim Deo sunt selecti, dæmonibus terribiles, aliis suo exemplo et fulgore admirabiles. De quibus dicitur Sap. 3. 6. *Tamquam aurum in fornace probavit illos, et quasi holocausti hostiam accepit illos*. Et Isaiæ 48. 10. *Elegi te in camino paupertatis*. Et Daniel. 11. 35. *De eruditis ruent ut conflentur, et eligantur, et dealbentur*. Hi sunt supra lumbos, ait S. Hieron. ubi sensus et ratio versatur, ideoque non indigent exteriori igne et flammis, sed pretiosissimo metallo et purissimo: qui vero a lumbis deorsum sunt, ubi est coitus et generatio, ubi incentiva vitiorum, indigent purgatione flammarum, ut purgati habeant arcus, id est iridis, similitudinem. Hi ergo tribulatione fiunt divini, et quasi dii sedentes in throno Dei, superiores mundo, et calcantes omnia prospera et adversa. Hos stipant Cherubim et Angeli eosque quasi victores triumphali et igneo curru, quasi novos Elias rapiunt et deducunt in cœlum. Rursum æs ignitum, est vita prædicantium sonans et ardens, uti docet S. Gregor. dicens: *Æs candens dicitur, quia vita prædicantium sonat et ardet: ardet desiderio, sonat verbo*. Nam cum desiderio rerum cœlestium, quas prædicat, ardet, eodem ardere facit et accendit auditores.

Mystice, S. Bern. homil. de duobus discip. euntibus in Emmaus, per scintillas quas electrum hoc projicit, accipit radium jubilationis, qui ex fervida contemplatione, quasi ex igne, in mente resultat, et quasi scintillat: *Hic*, inquit, *est ille radius suavissimus contemplationis, qua anima per cincinnum capitis elevatur, cum meditatione exardescente, et oratione scintillante nascitur in corde jubilus quidam, scilicet mellifluus cordis risus, quem nemo scit nisi qui sentit, nec etiam ipse qui sentit, quia cito pertransit. Felix hora, sed brevis mora, quia factum est silentium in cœlo quasi media hora. Norunt experti quæ dico, qui hæc experientia suavitatis intimæ didicerunt: quia cum in fervore orationis admiscetur ardor meditationis, erumpit ille contemplationis radius de medio earum, quasi species electri, hoc est de medio ignis; et scintillæ quasi æris candentis, suspiria scilicet conscientiæ jubilantis*.

CAPUT SECUNDUM.

SYNOPSIS CAPITIS.

Mittitur Ezechiel ad contumaces Judæos, ac vers. 8. accipit a Deo librum, in quo scriptæ sunt lamentationes, carmen et væ: ut per eorum comminationem, eos ad poenitentiam, et ad Deum revocet, itaque ipsi minas has evadant.

1 Hæc visio similitudinis gloriæ Domini, et vidi, et cecidi in faciem meam, et audivi vocem
loqnentis. Et dixit ad me: Fili hominis, sta super pedes tuos et ioquar tecum. 2. Et ingres-
sus est in me spiritns postquam iocutus est mihi, et statuit me supra pedes meos: et an-
divi ioqnentem ad me. 3. et dicentem: Fili hominis, mitto ego te ad filios Israel, ad Gentes apo-
stetrices, qnæ recesserunt a me: ipsi et patres eorum prævaricati sunt pactum menm usque ad diem
hanc. 4. Et filii dura facie, et indomabiii corde sunt, ad quos ego mitto te: et dices ad eos: Hæc
dicit Dominus Deus: 5. Si forte vel ipsi audiant, et si forte quiescant, quoniam domus exsasperaos
est: et scient qnia propheta fuerit in medio eorum. 6. Tu ergo, fili hominis, ne timeas eos, neque
sermones eorum metuas: quoniam increduii et subversores sunt tecum, et cum scorpionibus habitas,
verba eorum ne timeas, et vuitus eorum ne formides, quia domus exasperans est. 7. Loqueris
ergo verba mea ad eos, si forte audiant, et quiescant: quoniam irritatores sunt. 8. Tu autem, fili
hominis, andi quæcumque ioquor ad te, et noli esse exasperans, sicut domus exasperatrix est: a-
peri os tunm, et comede quæcumque ego do tibi. 9. Et vidi, et ecce manus missa ad me, in qua
erat involutus liber: et expandit illum coram me, qui erat scriptus intns et foris: et scriptæ erant
in eo lamentationes, et carmen, et væ.

1. Hæc visio similitudinis gloriæ Domini.] q. d. Visio currus Cherubim, quatuor animalium quadrifacialium, quatnor rotarum plenarum oculis, firmamenti crystalini, solii, et in eo sedentis regis, superne instar electri, inferne instar iguis, quæ vidi cap. 1. Erat visio gloriæ et magoificentiæ Domini, quam ipse his figuris et symbolis repræseotabat. Gloria enim Domini in se nulli mortali, sed solis Beatis visibilis est.

Cecidi in faciem.] Primo, præ magos novitate et admiratione taotæ visionis. Secundo, præ timore et revereotia, quasi fasces suos submittens majestati, ait Fernsndius visione 13. com. 2. sect. 6. Si enim Seraphim velant ora coram Deo, ait Theodor. quid ni cadat homo mortalis videns gloriam Dei? Tertio, ut adoraret Deum residentem in solio. Cadere enim in faciem, est gestus adorantis: cadere vero in dorsum, est gestus rejecti, obstinati, impœoitentis et reprobi, qui nequit se erigere et sorgere. Ita iu faciem cecidit Abrahsm, cum illi Deus loqueretur, Genes. 17. 3. et Isaias cap. 21. 3. et Daniel. cap. 9. 3. In dorsum vero cecidit occiditque morte corporali Heli, 1. Reg. 4. 18. et Judæi capieotes Christum, audientes ab eo *Ego sum*, Joan. 18. 6. Ita S. Hieron. De his ait Isaias cap. 28. 13. *Ut cadant retrorsum, et conterantur, et illaqueentur.*

Vocem loquentis,] scilicet Dei e solio: sed dicit *vocem loquentis*, non Dei; quia turbatus, et cadens in faciem, loquentem videre et agnoscere non poterat. Simile contigit Paulo, dum a Christo dejectus et conversus est Actor. 9. 4.

Fili hominis.] Hebr. *fili Adam*. Nam ab Adam primo homine, et parente omnium quivis homo dicitur *Adam*, q. d. O homo. Quia enim Ezechiel inter Angelos, puta inter Cherubim, versabatur, hinc distinctionis causa vocatur homo. Idem contigit Dsoiell cap. 8. 17. Ita S. Hieron. ibi, Maldon. et Delrio adag. 890. Secundo, ne propter sublimitatem visionis Angelum te existimes, scito te esse filium hominis. Sic S. Paulus 2. Corinth. 12. 7. *Ne magnitudo*, inquit, *revelationum extollat me, datus est mihi stimulus carnis meæ, angelus Satanæ, qui me colaphizet.* Ita Theodoret. q. d. Ne superbias, cum elevo te ad prophetiam hanc et ad visionem tam admirabilem Dei et Cherubim, inquit Vatablus, quasi sis Angelus: es enim Adam, id est homo, ab humo rubra, miser peccator, et filius Adæ. Memeoto quis sis ex infirmitate, ne extollaris de contemplationis magnitudine, ait S. Gregor. hom. 14. Memento tuæ conditioois, ut videas, quantum ab Angelis quorum colloquio frueris, distes, idque grata mentis cogitatione pertractes. Ergo Ezechiel hic fuit typus Christi, qui post descensum in carnem vocatur *filius hominis*.

Addit Ribera in commeot. non editis, quæ citat Delrio adag. 890. Ezechielem præ aliis Prophetis to-

ties vecari filium hominis, eo quod c. 1. 26. vidisset Deum in specie hominis solio Cherubico insidentem, indeque, Deo revelante, cognovisse filium Dei pro nobis incarnandum, foreque filium hominis, quocirca mira dulcedine et devotione perfusum, ingens ardensque desiderium et amorem incarnationis verbi concepisse, ideoque, inquit, vocatur Ezechiel filius hominis quasi ardens amator Christi, qui futurus erat filius hominis, ac redemptionis ejus valde particeps futurus, sicut Daniel vocatur cap. 9. et 10. *vir desideriorum*, quia ardebat desiderio liberationis et salutis populi sui. Hinc et Ezechiel, viso Deo specie hominis, non fuit exanimatus, nec perculsus, ut Daniel c. 10. v. 8. sed cecidit in faciem præ magna lætitia et reverentia, ut Deum tam misericordem erga homines adoraret. Hæc sententia tam probabilis est quam pia. Esto enim Deus, vel Angelus Danieli, et Isaiæ c. 6. ac aliis Prophetis subinde specie hominis appareurit, tamen illa species terrifica erat, et Prophetas percellebat: Ezechieli vero Deus magis blanda, humana ac benevola forma apparuit, tali nimirum qualem assumpsit factus homo. Unde Ezechiel, hac specie visa, sensit Dei incarnandi non timorem, sed suavem amorem sibi indi, quem significat vox *filius hominis*. Denique quod uni Ezechieli, qui in hac re fuit illustris, tribuitur, id de aliis Prophetis non negatur, sicut, cum dicimus S. Petrum fuisse fervidum in amore Christi, non negamus quin et S. Paulus fuerit.

Moraliter disce hic, hominem non vocari איש *iseh*, id est *virum*, a vi et robore, sed אדם *adam* ab *adama*, id est *terra* et *pulvere*, ex quo formatus est. Quid est ergo Adam, quid est homo?

Primo; *Homo quasi flos egreditur et conteritur, et fugit velut umbra, et numquam in eodem statu permanet*, Job 14. 1. Nullum enim vitæ spatium est aut metu liberum, aut calamitatibus vacuum, aut mœroribus solutum. Hinc homo mox ut nascitur, flere incipit. Et quis non fleret, dum nascitur, si videret omnes dolores et ærumnas sibi in vita subeundas?

Secundo: *Omnis caro fœnum, et omnis gloria ejus quasi flos agri*, Isaiæ 40. 6. Vide ibi dicta.

Tertio: *Quæ est vita vestra? vapor est ad modicum parens, et deinceps exterminabitur*, ait S. Jacob. cap. 4. vers. 15.

Quarto, homo instar umbræ, somnii, venti, avis et navis pertransit, nec post se relinquit vestigium Sap. 5. 9.

Quinto, *Universa vanitas, omnis homo vivens*, Psal. 38. 6. Unde recte Ecclesia in die Cinerum: *Memento*, ait, *homo, quia pulvis es, et in pulverem reverteris*. Quid ergo superbis, terra et cinis? Quid intumescis, o homo, qui vitreo vase fragilior es? ait S. August.

Vis Gentiles? Primo, Aristot. apud Stobæum: *Quid*, ait, *est homo? est imbecillitatis exemplum, temporis spolium, fortunæ lusus, inconstantiæ imago*. Atque hoc est animal, quod tantos molitur tumultus, et cujus cupiditatibus angustus est hic orbis.

Secundo: *Homo nihil aliud est, quam ipsa calamitas*, ait Herodot.

Tertio, Philosophus quidam: *Homo*, ait, *est mancipium mortis, hospes loci, viator transiens*. Interrogatus idem quomodo se haberet, respondit: *Ut lucerna ad ventum, quæ cito extinguitur; ut scintilla in mari, quæ cito ab undis sorbetur; ut spuma gracilis, quæ cito a procella dispergitur; ut lanugo, quam subito rapit et dispellit aestus*. Idem ait Sapiens Sapient. 5.

Quarto, Sophocles in Ajace: *Video*, ait, *nos nihil aliud esse nisi simulacra, quotquot vivimus, aut tenuem umbram*. Homerus Iliade ζ: *Qualis*, ait, *foliorum generatio, talis est hominum*. Pindarus: *Homo est umbræ somnium*. Seneca: *Homo est animal ad omnem fortunæ contumeliam projectum*. Zeno Imperator: *Ludibrium Dei est homo*.

Sta supra pedes.] Id est, ne timeas, ait Polychr. non enim venio, ut te puniam, sed ut eligam in Prophetam populi. Secundo, Apollinar. *Stantis*, ait, *est divinorum auditio, non resupini*, q. d. Erige te, resume vires corporis et animi, quas ex consternatione perdidisti, ut audias et capias, quæ tibi dicturus sum.

Tropologice, S. Hieron. Sanctorum est stare: *State succincti lumbos*, Ephes. 6. 14. Nam de peccatoribus dicitur: *Non stabunt* (ita habent Hebræa) *impii in judicio*, Psal. 1. 6. et S. Gregor. hic hom. 9. *Jacenti*, inquit, *dicitur ut surgat: stanti autem præcipitur, ut ad prædicationem proficisci debeat. Adhuc enim nobis in infirmitatis confusione jacentibus, præberi non debet auctoritas prædicationis*.

Denique vir sanctus, præsertim Dei præco, stet oportet, supra mundana omnia erectus, menteque fixus in cœlo. Nam, ut vere ait S. Cyprian. epist. ad Donatum: *Mundus hic arridet, ut sæviat; blanditur, ut fallat; illicit, ut occidat; extollit, ut deprimat. Fœnora quædam nocendi, quam fuerit amplior summa dignitatis, tam major exigitur et usura pœnarum*. Viderunt idipsum Gentiles, sed per umbram. Hinc Alcinous lib. de Doctrina Platonis ait: *Philosophiam esse solutionem animæ a corpore, et conversionem quamdam ad ea quæ vere sunt atque divina*.

2. Et ingressus est in me spiritus,] id est, divina virtus, ait Theodor. et, ut S. Gregor. et Hieron. Spiritus S. tetigit me et erexit. Secundo, *spiritus*, scilicet animalis, et vigor cordis et corporis quem metus ademerat, Deo me confortante rediit meque erexit, q. d. Rediit ad me animus meus. Prior sensus germanior videtur; tum quia de eo subdit: *Et statuit me supra pedes meos*; tum, quia cap. 3. 24. repetens hæc verba, significat se de Spiritu Dei loqui, ait enim: *Et ingressus est in me spiritus, et statuit me super pedes meos: et locutus est mihi, et dixit ad me: Ingredere, et includere in medio domus tuæ*.

3. Mitto ego te ad filios Israel, uti prophetes, tam iis, qui in Jerusalem, quam iis, qui in Babylone captivi sunt, ad gentes,] scilicet ad Judæos, qui Gentium idola et vitia secuti, recte contemptim *Gentes* vocantur. Judæi enim prævaricati sunt pactum Dei, quod sequitur. Alii accipiunt per *Gentes*, Moab, Ammon, etc.

Apostatrices, quæ recesserunt.] Hebr. *Ad rebelles, quæ rebellarunt in me*, vel irritaverunt me; Septuag. *Quæ in amaritudinem me convertunt*, id est, bilem amaram mihi movent; quia nimirum pactum meum, puta conditiones pacti, cum eis per Mosen initi, Exodi 24. 8. nimirum leges meas, violarunt.

4. Et filii dura facie.] Hoc est, ut aliqui vertunt pertinaces faciebus, vel frontibus, id est, ut Theodor. et Vatabl. impudentes, quos sceleris non

pudet, ut effrontes publice scelera patrent, imo de iis glorientur. Sic Cicero pro Quintio ait: *Dixi mihi videri ors durissimo esse.* Et in Pisonem: *Os tuum ferrum.* Et Seneca: *Durus hic cultus lacrymare nescit.*

Et indomabili corde,] obstinato, obdurato animo, cervicosi; et, ut Septuaginta vertunt: σκληροκάρδιοι, id est, duricordes, atque ut Isaias ait cap. 48. 4. frontis æreæ, qui nec minis, nec promissis, nec flagellis ad pœnitentiam induci possunt, vel a malo deterreri. Ita Origen. et Theodoret. Hebr. est חזקי לב *chiske leb*, id est *fortibus corde*, id est, duris et obstinatis, quibus apposite Deus opponit חזקי אל *chiske el*, id est, *fortes Dei*, puta Ezechielem (illud enim est ejus etymon) et similes Prophetas. Sic *siliceus homo* a Seneca lib. 3. de Ira cap. 7. vocatur durus, et ab Horatio *scopulis durior Icari*. Cassiodor. in Psal. 94. *Non credentium corda*, inquit, *omnino lapidea sunt, et ossa silicibus comparanda.* Ennius Andromache: *Quasi ferrum, aut lapis durat.* Cassiodor. rursum in Psal. 34. *Saxeo*, ait, *stupore durata sunt pectora.*

Duri enim dure increpandi sunt, ut durities eorum contundatur, uti docet Apostolus ad Titum 1. vers. 13. et S. Gregor. 3. p. Pastor. c. 8. *Aliter*, ait, *admonendi sunt impudentes, aliter verecundi. Illos namque ob impudentiæ vitio, non nisi increpatio dura compescit: illos autem ad melius exhortatio modesta componit.* Ita fecit S. Stephanus Actor. 7. 51. Nota hic, Deum obduratis non negare gratiam sufficientem (alioqui enim viderentur ipsi esse extra statum salutis et quasi damnati, nec possent resistere tentationibus vehementibus, sed necessario succumberent iis, ac peccarent) qua si utantur, sensim majorem accipiunt et majorem, ut tandem vere pœniteant, convertantur et salventur. Hac enim de causa Deus eos vocat et invitat ad pœnitentiam, eisque offert suam gratiam; quasi cupiens eos sibi rursum adoptare in filios. Vide Cardin. Bellarm. lib. 2. de Gratia et liber. arbit. cap. 5. Admirare hic clementiam, et viscera misericordiæ Dei nostri.

Et dices ad eos: Hæc dicit Dominus,] q. d. Tu prophetabis, uterisque præfatione solita Prophetis, dicendo: *Hæc dicit Dominus*, q. d. Ego te ea nunc constituo Prophetam, ut nomen meum tuis dictis præferas, dicasque quasi Propheta: *Hæc dicit Dominus.* Ita Vatablus. Porro quidnam sit dicturus, quidque eis per eum dici velit Dominus, audiat in sequentibus.

5. Si forte vel ipsi audiant, et si forte quiescant, scilicet, a peccato, inquit Chald. et Septuag. q. d. Dico *si forte*. Nam non ausim certo polliceri quod audient, et quiescent: quoniam domus exasperans est,] q. d. Volo te Judæis etiam aversis et invitis concionari, quia *sæpe fit, ut audientes verbum moleste, suscipiant fructuose*, inquit sanctus Hieronymus.

Secundo, ex Hebræo sic vertunt et explicant Vatab. R. David, et Mald. *Sive audiant, sive cessent*; id est, loqueris ad eos, sive audiant te; sive non, quod posterius spectando eorum indolem magis credo futurum, *quoniam domus exasperans est*, q. d. Esto sint duri et exasperantes, volo tamen te eis prædicare, ut sciant me eis non defuisse; sed Prophetam et prædicatorem, qui eos libere salutis et officii sui moneret, misisse. Hunc esse sensum colligitur ex cap. 3. vers. ult. ubi hæc eadem verba repetuntur, et sensu jam dicto accipiuntur. Eodem sensu ergo et nostra versio accipienda videtur, q. d. *Etsi forte quiescant*, scilicet ab audiendo, hoc est, si audire nolint, vel negligant, q. d. Sive audiant, sive non audiant, tu tamen eis concionare.

Quoniam domus exasperans est.] Hebr. בית מרי *bet meri*, quod primo, verti potest, *domus mutabilitatis* et defectionis, sive apostasiæ est; secundo, *domus amaritudinis*, sive domus amaricans et exasperans, et ut Septuag. vertunt, *irritans*, scilicet Dominum; tertio, *domus rebellionis*. Ita Chald. Vatablus, Maldon. et alii, q. d. Quamvis Judæi, ad quos te mitto, sint contumaces, rebelles, intractabiles, ideoque me ad iram et indignationem concitent, tamen ne timeas eos.

Et scient quia Propheta fuerit in medio eorum,] q. d. Si audire nolint, inexcusabiles erunt, nec me arguent; utpote qui eos monui et feci quidquid potui, ut se corrigerent. Sic Deus obduratis dat gratiam, licet prævideat eam fore cassam, idque facit ad suam justificationem; ut ostendat per se non stetisse, quo minus salvarentur. Id patet in Pharaone. Ita Theodor.

6. Quoniam.] q. d. Præmoneo te ne timeas, ut virum te præbeas, quoniam ad incredulos et rebelles mitto te. Vel, *quoniam*, id est, quamvis. Vide can. 16. et 24. Ita Scholiastes.

Increduli.] Id est, inobedientes, rebelles; Septuag. *Insanientes, quasi boves*, ait Theodoretus, *œstro agitati*; Vatabl. *contentiosi*. Hebr. סרב *sarab* alibi non reperitur. Noster accipit pro סרר *sarar*, id est, renuere, declinare, avertere se rebellare.

Et subversores.] Vatabl. et Hebræi vertunt: *Quasi spinæ*, id est, ut Vatablus, *spinosi*; Chald. *duri*; Noster vertit, *subversores*, qui alios sua mala doctrina vel exemplo subvertunt, dantque scandalum, unde cap. 3. v. 20. vertit, *offendiculum*.

Sunt tecum.] Septuag. et Chald. *sunt contra te*, q. d. Esto res tibi sit cum hominibus rebellibus et asperis, qui quasi spinæ pungere solent eos, qui secum agunt, suosque monitores; tu tamen ne timeas, sed audacter eos increpa.

Et cum scorpionibus habitas.] *Scorpio est* animalculum venenatum, habens aculeum in cauda aduncum, et fistulatum, quo arcuato vulnere ferit, et rupta fistula venenum diffundit. Norunt hoc Itali.

Secundo, Vatablus vertit: *Cum spinis*, quia scorpio etiam significat flagellum aculeatum, referens ungues scorpionum; ut patet 3. Reg. 12. 11. ubi dicitur: *Cædam vos scorpionibus*. Notat Judæos, Prophetarum carnifices et flagellatores. Sic enim scorpii utrimque pungunt eos, qui se tangunt. Secundo, in voce scorpionum, notat pseudoprophetas pestilentissimos, qui ore blandiuntur, dicentes: Hæc dicit Dominus: sed cauda, id est, in fine, venenum impietatis instillant. Vide Viegas in Apocal. 9. comment. 2. section. 12. ubi scorpiones docet esse hæreticos, ob sex utrorumque analogias et similitudines.

Exasperans.] Chald. *rebellis, contumax*; Sept. *irritans*, scilicet me. Vide dicta v. 5.

7. Et quiescant.] Hebr. *et si quiescant*; Vatabl. *sive audiant, sive non audiant*. Vide dicta v. 5.

8. Et noli esse exasperans.] Id est, rebellis, et

irritans Dominum, sicut illi sua inobedientia et rebellione irritant, q. d. Noli resistere Spiritui Sancto, qui te vocat ad prophetandum et prædicandum rebellibus; sicut illi, eidem vocanti ad pœnitentiam resistunt, noluntque audire eum per Prophetas loquentem, sed ab iis se avertunt.

Aperi os tuum.) Origen. Aperi vasa animæ tuæ, ad excipienda eloquia mea, id est, ea memoriæ manda, ac retine, q. d. Quidquid a me acceperis et audieris, æque animo excipe, nihil recuse, nihil rejice, nihil dissimula, omnia dicito, omnia populo denuntiato.

9. Involutus liber.) Hebr. *volumen libri.* Veteres enim in consutis pergamenis, sive pellibus et membranis scribebant, easque in spiras et cylindrum convolvebant, cumque legere vellent, eas revolvebant et explicabant. Antiqui in corticibus arborum contortis, ut sunt, scribere cœperunt, deinde in membranis, hœdinisve chartis, quas pergamenas vocant, credentes Pergami urbe Troadia primum inventas ab Attalo rege, qui cum Eumene sibi successore celebrem illam bibliothecam, exemplaribus undique conquisitis, hœdinis chartis construxisse dicitur. Verum chartæ hœdinæ antiquiores sunt Troade et Pergamo: nam illis usus est Moses, quare et volumina vocavit, quod membranæ proprium est in spiras sponte convolvi. Mos autem erat, ut asservarentur illæsæ, eas convolvere circa virgam cedrinam, vel alterius pretiosæ materiæ, cui extremum membranæ colligatum erat. Meminit Ovidius ejus consuetudinis:

> Nec titulus minio, nec cedro charta notetur,
> Candida nec nigra cornua fronte geras.

Eum autem morem convolvendi librum, existimo observatum in instrumentis magni momenti: alioqui litteras familiares Lacedæmoniorum ad Judæos quadrangula forma complicatas, testatur Josephus l. 12. Antiq. c. 5. dicens: *Portitor litterarum Dimo tales epistolas vobis defert quadrangulo scriptos, figmentum habentes aquilam, etc.* Unde cognoscimus, alios atque alios complicandarum chartarum modos apud hos, vel illos exstitisse. Meminit voluminis D. Lucas dicens, Luc. 4. 17. *Ut revolvit librum.* Est eadem phrasis etiam in Psalmo 39. 9. *In capite libri scriptum est de me.* Ita enim vertunt Septuag. Hebraice etiam legimus, *in volumine libri*, hoc est, in Pentateucho seu quinque libris legis, qui antonomasticὼς appellantur *volumen* a Davide, quod essent oblonga et continenti charta, ex multis membranis consuta, quæ duabus columellis hinc inde astantibus alligata convolvebatur et revolvebatur: quem ritum hodie observant Judæi in synagogis, legis volumen eo quo dixiraus, apparatu custodientes. Et cæteri quidem libri sacri, ut Psalmi, vel Prophetiæ, in membranis scripti erant: quæ convolutæ claudebantur, revolutæ explicabantur, ut vidimus ex Luca. Verum lex, sive explicanda esset, sive complicanda semper volvebatur in spiras circa unum vel alterum cylindrum. Ita Prado.

Expandit,) ut prophetiam eo scriptam intelligerem et intellectam Judæis enuntiarem. Ita Polychron.

Scriptus intus et foris.) Id est, ut Syrus, *ante et retro* (unde Septuag. vertunt, *anteriora et posteriora*) sive in facie, et in tergo; at, ut Arabicus: *scriptum erat dorsum ejus, et venter ejus*, id est, anterior et posterior pars: hoc est, pagina tam aversa, quam adversa, puta, undequaque. Veteres, hosce libros vocabant Opisthographos, quod a tergo scripti essent; ab ὄπισθεν, id est, retro, et γράφω, id est, scribo. De quibus Juvenal. sat. 1.

> Scriptus et in tergo, necdum finitus Orestes.

Et Plinius epistola 49. *Commentarios 160. mihi reliquit opisthographos, et minutissimis characteribus.* Ad eamdem formam opisthocomæ dicebantur Euboici, qui comam, ut ait Pollux, per terga fusam alerent: sicut acrocomæ Thraces, qui antias in frontem muliebriter demitterent.

Significat hic liber opisthographus prophetiam fore prolixam, ait Vatabl. eamque tam multa mala, quæ Judæis impendebant continere, ut totum volumen implerent intus et foris. Ita Maldon. Porro Orig. *ante*, inquit, scriptum erat *carmen*, id est, promissa sanctis et vita Beatorum; *foris*, sive retro, scripta erant supplicia peccatorum, scilicet, *lamentum*, peccatoribus non desperatis; *væ*, desperatis et puniendis, quod mox examinabo. Verius enim est, tam ante, quam retro, non nisi mala et minas scripta fuisse. Ita Sanctus quidam senex vidit Angelos deferentes librum scriptum intus et foris ad S. Ephrem (utpote mitem, et humilem corde) et surgens mane, audivit ex ore ejus divinos sermones omnis compunctionis et timoris divini, velut ex fonte aliquo scaturientes, et agnovit senex a Spiritu S. illa suggeri, quæ ex illius ore manabant. Ita auctor Vitæ S. Ephrem. Sic Moses a Deo accepit tabulas lapideas legis, in quibus digito Dei scriptus erat decalogus: ac per hoc quasi consecratus est legislator et doctor populi, Exodi 31. 18. Sic Zacharias c. 5. 1. vidit *volumen volans*, audiitque: *Hæc est maledictio, quæ egreditur super faciem omnis terræ.* Sic Jeremias dictans sua oracula scribæ suo Baruch, *ex ore suo loquebatur quasi legens* ex libro, Jerem. 36. 18. Sic S. Greg. Thaumaturgus, jussu B. Virginis a S. Joanne Apost. in somnis Symbolum accepit, quod doceret, et Origenistis opponeret, ait Nyssenus in ejus Vita. Atque hinc videtur manasse mos, ut doctores creentur porrigendo eis librum, Aristotelis in Philosophia, Codicis in Jure, Bibliorum in Theologia. Hinc S. Dominicus orans in templo S. Petri, vidit S. Petrum scipionem ad peregrinandum, et S. Paulum librum sibi dantem, dicentemque: *Vade, concionare, divinitus ad id ministerium electus.* Ita habet ejus Vita l. 2. c. 1.

Mystice, S. Gregor. homil. 9. *S. Script.* ait, *est liber scriptus intus per allegoriam, foris per historiam. Intus, quia invisibilia promittit: foris, quia visibilia præceptorum suorum rectitudine disponit. Intus, quia cœlestia pollicetur: foris autem, quia terrena contemptibilia qualiter sunt vel in usu habenda, vel ex desideria fugienda, præcepit. Involutus est, ut ipso obscuritas occasio sit plurium sensuum*, insuper et studii ac meditationis; ut illum evolventes, sensim ad divina mentem attollere discamus, ait S. Dionys. c. 1. Cœlest. hierarchiæ.

Symbolice, liber involutus significat arcanum consiliorum et decretorum Dei. Hic scriptus est intus et foris, quia plurima, imo infinita Dei consilia in eo scripta sunt. Est involutus, quia in Dei mente recon-

ditus; sed a Deo Prophetis panditur et communicatur, cum ipse illis sua decreta revelat. Ubi Nota: In Deo est quasi triplex liber. Primus, creationis et creaturarum, de quo dicitur Psalm. 138. 16. *In libro tuo omnes* (res) *scribentur*. Secundus, legum et obligationum, de quo dicitur Baruch. 4. 1. *Hic liber mandatorum Dei, et lex, quæ est in æternum*. Tertius, providentiæ particularis circa quamlibet creaturam, maxime hominem et Angelum, qua, v. g. hos in particulari ob merita præmiare, illos ob demerita punire decernit, singulisque suam sententiam dictat, eamque in mente sua quasi conscribit, de quo dicitur Psalm. 68. 29. *Deleantur de libro viventium*. Primus liber est Idearum: secundus, legis æternæ: tertius, mortis aut vitæ, uti hic Ezechieli datus est liber mortis. In primo enim scriptæ sunt ideæ rerum, in secundo leges æternæ Dei, in tertio damnandi et salvandi. Ideæ sunt conceptiones, et exemplaria creaturarum singulorum in mente divina, secundum quas Deus singulas creat et producit, de quibus ait S. August. quod in mente Dei sint, vivantque immobiles et sempiternæ rerum omnium rationes. Lex æterna, est conceptus rei gubernandæ, præscribens creaturæ quomodo ipsa debeat operari congrue, vel ad naturam, si irrationalis; vel ad rationem, si rationalis sit. Aut, ut docet S. Thom. 1. 2. q. 93. a 1. lex æterna, est summa ratio in mente divina, secundum quam dirigit omnes creaturarum actiones et motus in suos fines; puta, est actus divinæ mentis, quo concipit et judicat regulas practicas necessariæ et æternæ veritatis, ad quas naturaliter quælibet creatura obligatur, quasque Deus cuique imprimit, v. g. homini Deum esse amandum, parentes honorandos, nemini faciendam injuriam. Sicut ergo idea est ratio et conceptus rerum creandarum in mente divina: ita lex æterna in eadem est conceptus rerum gubernandarum, quo scilicet concipit et judicat, quomodo quælibet creatura debeat suas functiones obire, adjuncta simul voluntate eam obligandi, vel imprimendi ei inclinationem ad eam regulam sequendam. Hinc sicut ideæ sunt plures (quæcumque enim creatura suam ideam habet in Deo) ita sunt plures leges æternæ in mente divina respectu diversarum rerum, quæ alio et alio modo gubernantur, et etiam respectu diversorum operum quæ diversis regulis diriguntur. Alia enim est lex cœlorum, alia aquarum, alia ignis, grandinis, nivis, glaciei, quæ faciunt verbum ejus. Nam regulæ secundum quas hæc reguntur, diversæ sunt, et conceptus divinæ mentis inter se ratione distinguuntur. Unde S. Augustin. 9. Civit. 22. ait, Angelos in æternis Dei legibus, qui in ejus sapientia vivunt, mutationes temporum prævidere, indicans multas esse leges æternas in Deo. Hæ leges particulares, sunt una Dei lex generalis et æterna, imo sunt una eademque res in Deo: omnes enim identificantur cum divina essentia. Hæc lex dicitur liber Dei: quia Deus illam ab æterno concepit, et in mente sua quasi in libro justitiæ descripsit, ac voluit ad eam subditos, qui in ejus sapientia erant, obligare, quando inciperent esse in tempore. Unde S. August. l. 2. de Ordine c. 7. docet legem hanc quæ est in Deo, esse disciplinam vitæ: *Hæc*, ait, *disciplina ipsa Dei lex est, quæ apud eum fixa et inconcussa semper manens, in sapientes animas quasi transcribitur, ut tanto se sciant vivere melius, tantoque sublimius, quanto et perfectius eam contemplantur intelligendo, et vivendo custodiunt diligentius*. Tertius liber vitæ et mortis est, in quo sigillatim et nominatim describuntur ii, qui legem æternam Dei servant; et qui eam violant: hi enim morti, illi vitæ a Deo destinantur; uti Judæi hic excidio et morti destinabantur: unde in hoc eorum libro Ezechieli tradito, scriptæ erant lamentationes, carmen et væ. Hic ergo liber Ezechielis creatus et temporalis, descendit et derivatur ab illo increato et æterno, qui est in mente Dei, tamquam radius a sole, rivus a fonte, flumen a mari.

Carmen.] Septuag. melos, scilicet lugubre, ut patet ex sequent. Vocat *carmen*, vel quia modulatum, vel potius, quia erat formula quædam conceptis verbis composita ad funus, qua plangebant defunctum. Unde hebr. dicitur הגה *hege*, id est, meditatio, quia præmeditata et lugubris. Vatabl. et Maldon. vertunt, *gemitus*, q. d. Scripta erant in eo excidium urbis et templi, exsilium et captivitas Judæorum, omniaque mala eis eventura. Hic ergo liber non continebat totam prophetiam Ezechielis: nam in ea sunt etiam multa læta, multaque promissa; sed tantum priorem ejus partem, quæ minax est, tristis et funesta.

Et væ.] Væ significat vocis gemitum, et tunsionem pectoris, cum querimonia. Hinc dicitur Jerem. 22. 18. *Væ, frater, væ, soror*. Est ergo auxesis infortunii et calamitatis, id est, captivitatis Judæorum, quæ sensim crescebat, donec Sedecias cum omnibus abductus est. Nam *lamentatio* est simplex planctus; *carmen* est vehementior, et præmeditatus: *væ* etiam tunsionem et complosionem significat. Hinc S. Maria Oigniacensis sub mortem, peracta peccatorum pœnitentia, inde ex spe gloriæ jubilans; *Præcesserunt*, inquit, *lamentationes, me pro peccatis lugente: præcessit carmen, me propter bono sempiterno exsultante et jubilante; et ecce sequitur væ infirmitatis et mortis*: quod tamen væ, puta naturalis de morte doloris sensus, mox versum est ipsi in jubilum, cum a Christo, B. Virgine et Sanctis se ad cœlestes nuptias vocari intellexit. Ita Jacob de Vitriaco Cardin. lib. 2. Vitæ ejus cap. 11. et sequent.

Aquila pro *lamentationes, carmen et væ* vertit, κτίσις, id est, *creatio* (hebr. קינים *kinim* a קנה *kano* id est, condere, possidere, deducit) καὶ ἀντίβλησις, id est, *exemplar* vel *collatio* (hoc enim est Hebr. הגה *hege*, id est, meditatio; at meditari significat tota intentione incumbere, uti pictores in exemplar, vel autographum, ut illud in autographum exprimant) καὶ ἔσται, *et erit*: Hebr. enim הי *hi*, non a נהה *naha*, id est, lamentari, sed ab היה *haia*, id est *esse*, deducit, q. d. Hæc tria erant in libro scripta, *fabrica, exemplar, et erit*: sicut, *mane, tekel, phares*, hoc est, numerus, pondus, divisio; hoc est, ratio petita de regno: rationis examen, et sententia de dividenda et transferenda monarchia Chaldæorum in Persas, scripta fuerunt in pariete, et ostensa Balsasari, Daniel. 5. 25. *Fabrica* ergo significat, urbem, templum, regnum et sacerdotium Judæorum a Deo condita et instituta: *exemplar* significat, hæc omnia transfusa a Judæis ad Gentes, ibique restituta, scilicet apud Christianos: *erit* significat, hanc Dei de eis sententiam fore irrevocabilem; item æternitatem regni et sacerdotii in populo

Christiano. Hæc enim est summa prophetiæ Ezechielis. Ubi Nota, bona Synagogæ fuisse exemplar et typum bonorum Ecclesiæ. Hic est sensus juxta versionem Aquilæ; nam nostra versio, non nisi mala complectitur.

Tertio, R. Salomon *lamentationes*, ait, sunt dolores justorum in hoc sæculo; *carmen*, præmium Sanctorum in futuro, ut canant alleluia; *væ*, tormenta impiorum in futuro sæculo. Vide Iren. epist. 46. et 48. *In Script.* ait, *pœnitens plangitur, justus canitur, maledicitur desperans.* Et S. Gregor. hic homil. 9. *lamentationes*, ait esse pœnitentium, *carmina* beatorum, *væ* damnatorum. In sacro, inquit, volumine id est Scriptura sacra, tria scripta sunt. Primo, *lamentationes*, quia in eo scripta est pœnitentia peccatorum. Secundo, *carmen*, quia ibi prænuntiantur gaudia justorum: unde *carmen in nocte est lætitia in tribulatione*. Tertio, *væ*, quia illic expressa est damnatio obstinatorum et reproborum. Ita et S. Hieron. Quocirca pie concludens S. Greg. *Quid igitur, fratres*, inquit, *quid agendum est miseris nobis, nisi ut evigilemus ad hujus verba voluminis, et mala quæ nos egisse meminimus fletibus puniamus, ut per lamenta pœnitentiæ, perveniamus ad carmen vitæ? Ne, si affligi modo pœnitendo nolumus, væ postmodum sine fine sentiamus.* Sic et S. Ambros. lib. 2. de Pœnitentia cap. 6. *Ezechiel*, ait, *jussus est flere Jerusalem, et accepit librum, in cujus capite scripta erant lamentatio, et melos et væ: duo tristia, et unum delectabile: quoniam ille salvus erit in futuro, qui in hoc sæculo plus fleverit.*

S. Chrysostom. in cap. 6. Isaiæ, ubi excæcationi Judæorum miscetur hymnus Seraphicus: *Sanctus, sanctus, sanctus, Dominus Deus sabaoth*, quærit, cur criminum exprobrationibus misceatur carmen et melodia? ac respondet: Ut, inquit, modulatione carminum peccator erigatur, ne ex conscientia criminum, eorumque objurgatione cadat in animi dejectionem, et desperet; sed ita doleat, plangatque peccata, ut in spem veniæ, lætitiæ et gloriæ cœlestis assurgat.

Hinc patet Aquilam, Origen. S. Hieronym. S. Ambros. S. Gregor. R. Salomonem et alios, per *carmen* accepisse læta promissa. Quæ sententia ob tot tamque graves auctores probabilis est; licet contraria videatur textui conformior, ut nimirum *carmen* interjectum inter *lamentationes*, et *væ*, ejusdem cum iis sit rationis sitque carmen triste, et threnodum. Omnia enim hæc minacia sunt et funesta.

Nota: S. Joannes in suis Apocal. visionibus, sæpe alludit ad visiones Ezechielis et Danielis. Ita ad hanc visionem Ezechielis alludit cap. 4. et 5. Sicut enim Joannes cap. 4. vidit Deum in augusto solio residentem, et circumamictum iride stipari a quatuor animalibus; ita eodem schemate eumdem stipari a quatuor Cherubinis vidit Ezechiel cap. 1. Secundo, sicut S. Joannes cap. 5. vidit in dextera Dei librum signatum, scriptum intus et foris, continentem futura ac præsertim persecutiones Ecclesiæ, et plagas orbi a Deo immittendas sub tempora Antichristi: ita Ezechiel hoc cap. 2. vidit a Deo sibi mitti librum in quo intus et foris scriptæ erant *lamentationes, carmen, et væ:* puta prophetiam hoc libro ab eo conscriptam de excidio Hierosolymæ, et aliarum gentium per Chaldæos.

CAPUT TERTIUM.

SYNOPSIS CAPITIS.

EZECHIEL COMESTIONE LIBRI, VISIONE GLORIÆ DEI, CREBRA JUSSIONE ET CORROBORATIONE DEI, FACTUS QUASI ADAMAS, EXCITATUR UT LIBERE PROPHETET JUDÆIS OBSTINATIS. HINC SECUNDO, V. 12. SPIRITU DEI TRANSFERTUR AD JUDÆOS HABITANTES JUXTA CHOBAR, CUM EISQUE SEDET MŒRENS SEPTEM DIEBUS. INDE SPECULATOR A DEO CONSTITUITUR, JUBETURQUE SUB PŒNA MORTIS, MORTEM EX PARTE DEI DENUNTIARE IMPIIS. TERTIO, V. 23. RURSUM VIDET GLORIAM DEI, AB EOQUE DOMI INCLUDITUR, ET QUASI AMENS LIGATUR, FITQUE ELINGUIS; UT HAC SUA INCLUSIONE, ET SILENTIO, REPRÆSENTET URBIS OBSIDIONEM.

1 ET dixit ad me: Fili hominis, quodcumque inveneris comede: comede volumen istud, et vadens
loquere ad filios Israel. 2. Et aperui os meum, et cibavit me volumine illo: 3. et dixit ad
me: Fili hominis, venter tuus comedet, et viscera tua complebuntur volumine isto, quod
ego do tibi. Et comedi illud: et factum est in ore meo sicut mel dulce. 4. Et dixit ad me: Fili ho-
minis, vade ad domum Israel, et loqueris verba mea ad eos. 5. Non enim ad populum profundi
sermonis et ignotæ linguæ tu mitteris, ad domum Israel: 6. neque ad populos multos profundi ser-
monis, et ignotæ linguæ, quorum non possis audire sermones: et si ad illos mittereris, ipsi audi-
rent te. 7. Domus autem Israel nolunt audire te: quia nolunt audire me, omnis quippe domus Israel

attrita fronte est, et duro corde. 8. Ecce dedi faciem tuam valentiorem faciebus eorum, et frontem tuam duriorem frontibus eorum. 9. Ut adamantem, et ut silicem dedi faciem tuam: ne timeas eos, neque metuas a facie eorum: quia domus exasperans est. 10. Et dixit ad me: Fili hominis, omnes sermones meos, quos ego loquor ad te, assume in corde tuo, et auribus tuis audi: 11. Et vade, ingredere ad transmigrationem, ad filios populi tui, et loqueris ad eos, et dices eis: Hæc dicit Dominus Deus: si forte audiant, et quiescant. 12. Et assumpsit me spiritus, et audivi post me vocem commotionis magnæ: Benedicta gloria Domini de loco suo; 13. et vocem alarum animalium percutientium alteram ad alteram, et vocem rotarum sequentium animalia, et vocem commotionis magnæ. 14. Spiritus quoque levavit me, et assumpsit me: et abii amarus in indignatione spiritus mei: manus enim Domini erat mecum, confortans me. 15. Et veni ad transmigrationem, ad acervum novarum frugum, ad eos qui habitabant juxta flumen Chobar, et sedi ubi illi sedebant: et mansi ibi septem diebus mœrens in medio eorum. 16. Cum autem pertransissent septem dies, factum est verbum Domini ad me, dicens: 17. Fili hominis, speculatorem dedi te domui Israel: et audies de ore meo verbum, et annuntiabis eis ex me. 18. Si dicente me ad impium: Morte morieris: non annuntiaveris ei, neque locutus fueris ut avertatur a via sua impia, et vivat: ipse impius in iniquitate sua morietur, sanguinem autem ejus de manu tua requiram. 19. Si autem tu annuntiaveris impio, et ille non fuerit conversus ab impietate sua, et a via sua impia: ipse quidem in iniquitate sua morietur, tu autem animam tuam liberasti. 20. Sed et si conversus justus a justitia sua fuerit, et fecerit iniquitatem: ponam offendiculum coram eo, ipse morietur, quia non annuntiasti ei: in peccato suo morietur, et non erunt in memoria justitiæ ejus, quas fecit: sanguinem vero ejus de manu tua requiram. 21. Si autem tu annuntiaveris justo ut non peccet justus, et ille non peccaverit: vivens vivet, quia annuntiasti ei, et tu animam tuam liberasti. 22. Et facta est super me manus Domini, et dixit ad me: Surgens egredere in campum, et ibi loquar tecum. 23. Et surgens egressus sum in campum: et ecce ibi gloria Domini stabat quasi gloria, quam vidi juxta fluvium Chobar: et cecidi in faciem meam. 24. Et ingressus est in me spiritus, et statuit me super pedes meos: et locutus est mihi, et dixit ad me: ingredere, et includere in medio domus tuæ. 25. Et tu fili hominis, ecce data sunt super te vincula, et ligabunt te in eis: et non egredieris de medio eorum. 26. Et linguam tuam adhærere faciam palato tuo, et eris mutus, nec quasi vir objurgans quia domus exasperans est. 27. Cum autem locutus fuero tibi, aperiam os tuum, et dices ad eos: Hæc dicit Dominus Deus: Qui audit, audiat: et qui quiescit, quiescat: quia domus exasperans est.

1. Et dixit ad me.] *Dominus auriga currus Cherubim.*

Quodcumque inveneris.] Supple, in manu mea, q. d. Volumen, quod tibi offero, comede, non ore corporali, sed per visionem imaginariam, qua hæc omnia Ezechieli repræsentabantur.

Comede volumen istud,] scilicet per visionem, ut dixi, quæ significat id quod explicat vers. 10. dicens: *Omnes sermones meos, quos loquor* ad te, *assume in corde tuo*, q. d. Hæc traditio voluminis, symbolum est legationis tuæ, tibique infundi spiritum prophetiæ (sicut ergo Doctores creantur, tradendo librum, sic hic Ezechiel creatur Propheta, accipiendo volumen prophetiarum a Deo) comestio vero significat ea quæ in illa audis et vides, in intima animæ tuæ ruminando et meditando transmitti: ut cum affectu, et ex calore interno ac toto animo et spiritu, ea populo proloquaris: sicut cibus et vinum, sanguinem et spiritus excitant, et novos suggerunt, qui linguam faciunt disertam, q. d. *Comede, et pasce; saturare, et eructo: accipe et sparge; confortare, et labora*, ait sanctus Hieronymus.

2. Cibavit me,] visus sum mihi volumen hoc comedere: videbatur enim mihi, quod Deus volumen in os meum ingereret, faceretque ut illud devorarem; hoc est, docuit me cuncta, quæ in eo erant scripta, scilicet minas et excidia Judæorum, aliarumque gentium eis Deo decreta. Ita Chald.

3. Venter tuus comedet, id est, comedat, et viscera tua complebuntur,] id est compleantur, q. d. Non evome, nec tantum auribus et memoria haurias verba prophetiæ; sed meditatione assidua revolve, concoque, pasce, satura voluntatem et affectum tuum ut quasi plenus et ebrius illa eructes.

Notent præcones verbi Dei, se illud assidua meditatione prius debere decoquere. Hinc S. Script. doctrinam Prophetarum vocat ructum: quia, ut ructus ex cibo cocto exhalatur, sic verbum Dei, ex corde alimonia cœlesti pleno et amore ebrio, depromi debet. Hoc sentiebat Psaltes, dicens Psalm. 44. 1. *Eructavit cor meum verbum bonum*, uti notat ibidem S. Chrysostom. tom. 1. et Psal. 144. 7. *Memoriam abundantiæ suavitatis tuæ eructabunt, et justitia tua exsultabunt.* Unde S. Gregor. hic hom. 11. *Fit*, inquit, *plerumque, quod tales quique ex dono cœlestis gratiæ etiam verbum doctrinæ percipiant, atque de veritate*

pabulo, quod ipsi intrinsecus dulciter ruminant, proximos suaviter pascant.

Et factum est in ore meo sicut mel dulce.] Primo, quia divina et arcana Dei consilia et judicia cognoscere, dulce est. Ita S. Hieronymus et Theodoretus. Rursum, per hanc dulcedinem excitabatur ad illa excipienda, et prædicanda. Quod enim dixit Plato, tamdiu difficile est hominem in recto continere, quamdiu recti suavitatem non gustaverit; *Tota enim vita gustu ducitur*: hic etiam locum habet. Secundo, concionari intrepide de suppliciis peccatorum, ut convertantur, dulce est; et valde suavis, ait Apollin. est delictorum lamentatio, ut patet in Magdalena. Tertio, quia dulce est zelanti Dei justitiam, videre supplicia peccatorum, quibus vindicatur Dei honos. Sed, ut habet vers. 14. et ex eo S. Joannes Apocal. 10. vers. 9. postquam volumen transglutivit, amaricatus est venter meus; quia ut revolvi tanta esse supplicia gentis meæ, ex intimis visceribus indolui. Secundo, quia eorum revolutio et prædicatio, fuit mihi causa, cur Judæi me vexarint, afflixerint, occiderint. Hac de causa ajebat Michæas cap. 2. 11. *Utinam non essem vir habens spiritum, et mendacium potius loquerer!*

Nota hic: Verbum Dei est simile pilulis, quæ foris auratæ vel saccharatæ deglutiuntur cum suavitate: sed cum in ventre dissolvuntur, aloe, myrrha, crocus, etc. ventrem amaricant, et torminibus eum cruciant, ac quasi lacerant. Sic ait D. Thom. in Apocal. 10. verbum Dei dulce est rationi, sed amarum sensualitati. Sicut ergo pilulæ, quæ ventrem non lancinant, bonæ non sunt, sed evanidæ et inefficaces; quia noxios humores non expellunt, nec expurgant: ita concio, quæ mentes et conscientias suis vitiis affixas non concutit, non turbat, non exagitat, bona non est; sed evanida, quia aures tantum mulcet, et e corde noxios mores non defricat, non expellit: quod enim sunt pravi humores in ventre, hoc sunt mali mores in mente.

5. Non enim ad populum profundi sermonis.] Est metalepsis: *profundi*, id est obscuri et difficilis intellectu. Quæ enim profunda sunt, obscura sunt; quæ obscura, difficilia aditu sunt; quæ difficilia aditu, etiam difficilia intellectu sunt. Sic ait Virgil.

Speluncis abdidit atris,

id est profundis. Quæ enim profunda sunt, tenebrosa sunt; quæ tenebrosa sunt, nigra videntur. Hebr. est: *Non ad populum profundi labii, et gravis linguæ*. Alienus enim et barbarus sermo gravis est et molestus; quia insuetus auribus. Sept. una voce vertunt nervose et eleganter: ου προς λαον βαθυχειλον και βαρυγλωσσον, id est, *Non ad populum profundilabium et gravilinguem*, id est tardilinguem, *tu mitteris*. Ita Prado et Pineda lib. 3. de Rebus Salomonis c. 12.

Ad domum Israel.] Subaudi cum Chald. et Vatabl. *sed*, q. d. Non mitto te ad Barbaros; sed ad Israelitas, quorum linguam nosti, quique meam noverunt, cum quibus sæpe miscui colloquia per Mosen et Prophetas.

6. Neque ad populos multos.] Id est diversos, varios, indeque varii sermonis. Ita Maldonatus. Aliter R. David, *multos*, ait, id est *longinquos*, remotos, multi itineris.

Et si ad illos mitteris.] Hebraice, אם לא im lo, id est, *si non*. Quod primo, sic aliqui explicant: *si non*, id est alioqui, quin potius si ad illos mittereris, ipsi audirent te. Secundo, Vatabl. το *im*, id est, si, putat hic esse formulam juramenti exsecratorii, q. d. Dispeream, nisi te audissent, si ad eos te misissem. Tertio, alii, q. d. Si ergo non mitterem te, ipsi audirent te, q. d. Judæi nolunt te audire; non, quia oderunt te, sed me. Verum dico, pro לא *lo*, id est, *non*, legendum est לו *lu*, id est, *utinam*, *si*, q. d. Si, si inquam, misissem te, etc. Id ita esse patet tum ex Nostro, tum ex Septuag. et aliis, qui vertunt assertive, non negative. Unde R. David, Vatabl. et Maldonat. vertunt: *Certe si misissem te ad eos, audissent te.*

7. Attrita fronte.] Hebr. *fortes frontis*; S. Hieron. *duro facie*, id est, contumaces, impudentes; Septuag. *contentiosi*. Vide cap. 2. v. 4. q. d. Illi impudentes sunt, sed tu ne cedas impudentiæ ipsorum: et si illi audacter et sine pudore mala perpetrant, tu audacter et sine pudore eos reprehendas. Ita S. Hieronymus. Cum impudentibus enim impudenter agendum est. Si quis ergo sit perfrictæ frontis et effrons, tu esto fronto, et quasi frontonem te iis opponito.

Nota: in vultu et fronte perspicitur animus, ejusque affectus: unde Cicero ad Q. fratrem de Petitione consulatus, *frontem* vocat *animi januam*: hinc frons Gentilibus erat sacra genio, item pudori, pudoris enim sedes est frons: quocirca non habere frontem dicitur, qui non habet pudorem. Quin et Aristotel. in Physiognomicis, scribit exigua fronte homines indociles, et ad disciplinas ineptos videri, atque ad suum genus pertinere: suem enim quia parvam habent frontem, hinc sunt indociles et stolidæ, ideoque impudentes. Rursum, perfricuisse frontem dicuntur ii, qui pudorem omnem dedidicerunt, velut absterso manu a vultu pudore. Solent enim pudibundi, præsertim agrestes et rusticani, qui dicturi facturive quippiam sunt apud ignotos, verecundiæ causa, manu faciem perfricare, ut ita quasi pudorem e fronte eliciant et abstergant. Plutarchus scribit hunc gestum peculiarem fuisse Ciceroni, ut dicturus læva faciem demulceret: et fatetur ipse Cicero, initio dicendi sese timidiorem et verecundiorem fuisse. Ubi enim timor, ibi et pudor. Sic hi Judæi frontem perfricuerant et detriverant; quocirca Ezechiel hic jubetur a Deo duriorem frontem eis opponere, eorumque impudentiam audaci et minaci vultu contundere.

Nam quis
Peccandi finem posuit sibi, quando recepit
Ejectum semel attrita de fronte pudorem?

ait Juvenal. satyra 13.

Porro Deus Prophetæ promittit duram frontem, at non cor durum; quia, licet ei, qui est duro corde, severa et dura ostendenda sit frons, a corde tamen duritica absit oportet. Cor enim corripientis debet esse amore plenum, et ex amore, ut durum corrigat, duram assumere frontem. Ita S. Augustinus in Psal. 102. *Quid*, inquit, *luxurioso filio facturus es? non castigabis? et non verberibus refrænabis? fiat hoc, fiat* (admittit ut fiat, imo reprehendit si non fiat) *sed animo dilectionis fac, non animo ultionis.*

Unde idem August. in Psalm. 68 8. *Operuit, confusio* (vel, ut ipse legit, *irreverentia*, et explicat *impudentia*) *faciem meam. Frontosus*, inquit, *esto, quando audis opprobrium de Christo, prorsus esto fronto-*

eus. Quid times fronti tuæ, quam signo crucis Christi armasti? hoc est enim, Propter te sustinui exprobrationem. Et quia non de te erubui, quando mihi propter te insultabatur, operuit irreverentia faciem meam.

8. DEDI FACIEM.] q. d. Hos obstinatos argue, obsecra, increpa; en tibi animos et libertatem indo, faciemque interritam. Ideo, inquit S. Hieronym. *Dedit tibi vultum durissimum, et frontem, quæ nullo pudore superetur. Ex quo discimus, interdum gratiæ Dei esse, impudentiæ resistere, et cum res poposcerit, frontem fronte concutere.* Hoc uti verbo, ita exemplo suo docuit S. Hieronym. nam carpens vitia clericorum, eorum odium incurrit. Quocirca scribens ad Asellam: *Gratias, ait, ago Deo meo, quod dignus sim quem oderit mundus.* Et epistola ad Furiam, ostendens quantis maledictis a maledicis lacesseretur, ait: *Addant, si volunt, Samaritanum, ut Domini mei titulum recognoscam.* Et epist. ad Pammachium, laudat eum, quod ex Consule monachum professus, vulgi sermones contempserit. *Quis, ait, crederet hoc, ut Consulum pronepos, et Furiani germinis decus, inter purpuras senatorum, furva tunica pullatus incederet, et non erubesceret oculos sodalium, ut deridentes se derideret? Prima virtus est monachi, contemnere hominum judicia, et semper Apostoli recordari, dicentis: Si adhuc hominibus placerem, Christi servus non essem. Tale quid et Dominus loquitur ad Prophetas, quod posuerit faciem eorum quasi urbem æream, et lapidem adamantinum, et columnam ferream, ne paverent ad injurias populi, sed impudentiam subsannantium frontis rigore contererent.*

9. UT ADAMANTEM.] Cujus duritia est indomabilis, qui malleos frangit, incudem findit, ignem superat. Sic ait Hesiodus:

Durus et his animus solido ex adamante creatus.

Origenes homil. 3. in Jeremiam, docet diabolum esse malleum terræ, persecutiones esse incudem; qui ad incudem malleo illisi manent constantes in fide viva, hos esse homines adamantinos, et adamantes Deo charos et pretiosos.

Talis sit concionator, audax, fortis, constans, liber; qui nec pudore vincatur, nec metu taceat, aut pallescat. Sed, ut Tertull. ait: *Honesta inverecundia veritatem annuntiet, nullius faciem reveritus.* Sed adhibendum tamen est prudens judicium, et discretio cum modestia, quando corripiendi sunt magnates: uti Nathan fecit arguens Davidem. Talis fuit Elias, Joannes Baptista, S. Stephanus. Concionator ergo et Prælatus, sit per mansuetudinem magnes, ut omnes ad se alliciat, per patientiam et constantiam adamas. Rursum Prælatus dum durum corripit, adhibeat duritiem increpationis, non solum instar adamantis, ut terrorem correptus aspiciat; sed etiam instar silicis, quæ percussa non repercutit, sed scintillas jacit: quia in illa ipsa duritie scintillæ charitatis emicare debent in corripiente. Vide S. Gregor. 24. Moral. cap. 24. et S. Bernard. serm. 44. in Cantic. Hujus rei symbolo Summus Pontifex in pectore gestat crucem adamantinam, etiam dum celebrat: quia summa in eo requiritur tum patientia, tum fortitudo in tuenda fide Christi crucifixi contra hæreticos et infideles, æque ac justitia et pietate contra impios, præsertim principes et tyrannos; ut sit instar Petri, qui audivit a Christo, *Tu es Petrus, et super hanc petram ædificabo Ecclesiam meam.* Hujus enim petræ successor et hæres est Pontifex. Eadem de causa, Episcopi gestant crucem ex auro, aliove metallo duro. Porro Plinius lib. 37. 4. adamantis virtutem describit, *invictam, et contemptricem duarum violentissimæ naturæ rerum, ferri ignisque.* Hinc adamantis figura pro emblemate usus est Cosmus Magnus Etruriæ Dux, multi etiam alii Italiæ principes.

Censent aliqui, S. Scriptur. non meminisse adamantis in bonum, sed tantum in malum: unde non ponere eum inter gemmas Rationalis pontificis, Exodi 28. 17. nec inter gemmas fundamenta cœli, Apocal. 21. 19. idque, quia adamas est symbolum duritiei, obstinationis et tyrannidis, ut patet Jerem. 17. 1. Zachar. 7. 12. Unde græce dicitur ἀδάμας, id est, indomabilis, hebr. vero *scamir*, a radice שמר *scamar*, id est, custodivit, cavit, q. d. Cave ab adamante, id est, a duro, vel tyranno. Huc facit, quod acuminatus nascitur adamas, quodque a magnete abstrahit ferrum, teste Plinio: sic enim tyranni privatos rebus suis spoliant. Addunt alii, adamantem unius hirci sanguine mollescere: sic tyranni, sola gula et libidine solvuntur et mollescunt. Insuper, quia pretiosissimus est, symbolum esse singularitatis et fastus. Denique, sunt qui putant, hac de causa post Christum, adamantem mutasse naturam, ejusque priscas conditiones interiisse, uti interiit phœnix; ut per hoc significaret Deus quod Christus indomita et adamantina *hominum* corda, vi crucis et gratiæ suæ fregerit et mollefecerit, juxta illud quod ipse ait Joan. 12. 32. *Ego si exaltatus fuero a terra, omnia traham ad meipsum.* Ita censet Origenes Adamantius lib. 2. in Job, aut quisquis est auctor: vetus certe est; sed Origenis non esse, censet Sixtus Senensis, Doctores Lovanienses, et alii, esto Origeni tribuat Trithemius. Idque liquet ex eo, quod auctor hic lib. 2. meminerit S. Luciani Martyris, cum constet Lucianum Origene fuisse posteriorem. Rursum lib. 1. meminit Homousianorum, dicitque esse sectam trium Deorum, quæ replet totum orbem: unde liquet auctorem esse Arianum, et Ario, ac multo magis Origene, posteriorem. Verum hoc auctoris hujus dictum falsum esse, constat experientia. Nunc enim eamdem naturam, aliasque dotes easdem in adamante experimur, quas ei attribuit Plinius, excepta duritie: nam nunc nullus est adamas, qui non malleictu in partes dissiliat, ait Anselm. Boet. l. 2. de Gemmis cap. 4. Prius etiam, scilicet quod S. Script. adamante non utatur nisi in malum, eo quod symbolum tyranni sit et tyrannidis, falsum est: nam Deus hic Ezechielem Prophetam facit adamantem. Rursum, adamas est gemma pretiosissima, clarissima et præstantissima, estque regum et Pontificum, uti jam dixi. Denique, adamas symbolum est invictæ fortitudinis et constantiæ, ideoque Martyrum et S. Prælatorum: quinimo scribunt medici, adamantem, si gestetur, facere hominem fortem et impavidum, ac metus et phantasmata dispellere. Addit S. Epiphan. tract. de Lapidibus et gemmis, pontificem Hebræorum ingredientem in templum tribus anni solemnitatibus, puta in Paschate, Pentecoste, et festo Tabernaculorum, adamantem in pectore gestasse, qui splendebat, si populus a peccatis immunis, Deo charus esset; sin au-

tem, obnubilabatur, aut rubescebat ut sanguis, quasi gladium stragemque Dei comminans, cujus rei penes ipsum sit fides.

Tropol. adamas erat S. Basilius, de quo scribit Nazianz. in oratione funebri: *Duorum lapidum naturas imitabatur laudabilium: factus est enim percutientibus adamas, dissidentibus magnes.*

Tales adamantes hoc sæculo fuere Martyres, ob fidem et fidei veræ prædicationem varie enecti in Anglia, Hollandia, Francia, in quos proinde Hugenottarum furor inaudita feritate deseviit. Nam alios terræ vivos infoderunt, aliorum parvulas proles discerpserunt, sacerdotes eviscerarunt, aliis abstractam capitis pellem refixere clavis, aliis impudenti crudelitate verenda resecuerunt, eaque miseros vorare compulerunt. Nam reliqua erant vulgaria, strangulationes, confossiones, submersiones, carceres, contumeliæ et verbera. Sacras ædes evertisse, aut fœdasse flammis, ludus erat. Vestes sacras in cineres redegisse, calices surripuisse, confregisse sacras Christi et Sanctorum imagines, pietatis opus credebatur. Vide Theatrum hæreticæ crudelitatis. Vide et dicta Isaiæ 50. 7.

Audi et Gentilem Senecam epist. 24. ubi docet, sapientem vano hominum timore non moveri, sicut pueri personatos et larvatos expavescunt: *Non hominibus tantum, ait, sed et rebus persona demenda est, et reddenda facies sua. Quid mihi gladios et ignes ostendis, et turbam carnificum circa te frementium? Tolle istam pompam sub qua lates, et stultos territas. Mors est? quam nuper servus meus, quam ancilla contempsit. Pauper fiam? inter plures ero. Exsul fiam? ibi me natum putabo, quo mittar. Alligabor? quid enim? nunc solutus sum? Ad hoc me natura grave corporis mei pondus astrinxit. Moriar? hoc dicis, desinam ægrotare posse, desinam alligari posse, desinam mori posse.* Idem epist. 5. *Desines timere, si sperare desieris.* Et Cicero Tusc. 4. *Is est sapiens, is est beatus, cui nihil humanarum rerum, aut intolerabile ad demittendum animum, aut nimis lætabile ad efferendum videri potest. Quid enim videatur ei magnum in rebus humanis, cui æternitas omnis, totiusque mundi nota sit magnitudo?* Rursum Seneca lib. 1. de Clementia: *Magnam, ait, fortunam magnus animus decet, cujus est proprium placidum esse tranquillumque, et injurias atque offensiones superne despicere.* Nam, ut recte notat Tacitus lib. 4. Annal. *Convicia, si irascare, agnita videntur: spreta, exolescunt.* Audi et Calani gymnosophistæ responsum ad Alexandrum apud Plutarchum, et S. Ambros. ep. 7. *Cum enim Alexander eum juberet sequi: Qua me, ait, laude dignum Græciam petere poscis, si possum cogi facere quod nolo? Et vere plenus auctoritatis sermo, sed magis mens libertatis. Denique et epistolam scripsit Calanus Alexandro: Amici persuadent tibi manus et necessitatem inferre Indorum Philosopho, nec in somniis videntes nostra opera. Corpora enim transferes de loco ad locum, animas non coges facere quod nolunt, non magis quam saxa et ligna vocem emittere. Maximus ignis viventibus corporibus dolorem inurit, et gignit corruptionem; super hunc nos sumus: viventes enim exurimur. Non est rex, neque princeps qui extorqueat nobis facere quod non proposuimus. Nec similes sumus Græciæ Philosophorum, qui verba pro rebus meditati sunt ad opinionis celebritatem. Nobis res sociæ verbis, et verba rebus: res celeres, et sermones breves, in virtute nobis libertas beata est. Præclara verba, sed verba; præclara constantia, sed viri; præclara epistola, sed philosophi. Apud nos autem et puellæ de mortis appetentia sublimes usque ad cœlum erexere virtutum gradus. Quid Theclam, quid Agnem, quid Pelagiam loquar, quæ tanquam nobilia vitulamina pullulantes ad mortem quasi ad immortalitatem festinaverunt? Inter leones virgo exsultavit, et prodeuntes bestias exspectavit intrepida. Et ut nostra cum Indorum Gymnosophistis conferamus: quod ille verbis gloriatus est, sanctus Laurentius factis probavit, ut vivus exureretur; et flammis superstes diceret: Versa, manduca. Haud degener Abrahamidarum, et Machabæorum concertatus puerorum, quorum alii super flammas canebant, alii cum exurerentur non rogabant ut parceretur; sed invehebantur, ut amplius persecutor inflammaretur. Liber igitur sapiens. Quid autem sublimius sancta Pelagia, quæ vallata persecutoribus, priusquam tamen in eorum conspectum veniret ajebat: Volens morior, nemo me continget manu, nemo oculo protervo violabit virginem. Mecum feram pudorem, mecum incolumem verecundiam: nullum prædones lucrum suæ capient insolentiæ. Pelagia Christum sequitur, libertatem nemo auferet, nemo captivam videbit liberam fidem, insignemque pudicitiam, et prosapiam prudentiæ.*

. Nota: Plinius lib. 37. 4. quatuor recenset adamantum species, ex locis ubi generantur, scilicet, Indicum qui inter omnes principatum tenet, Arabicum, Macedonicum et Cyprium; atque miras eorum dotes recenset, quæ apte forti viro, præsertim Dei præconi, et Prælato, conveniunt. Primo: *Maximum, inquit, in rebus humanis, non solum inter gemmas, pretium habet adamas, diu non nisi regibus, et iis admodum paucis cognitus.* Scimus adamantes fuisse merces regum Lusitaniæ, adeoque unum instar nucis venire sexaginta millibus aureorum. Ita fortitudo, et præsertim Martyrum, maximi apud Deum et homines est pretii, ut patet in S. Laurentio, S. Stephano, S. Vincentio, et aliis.

Secundo: *Indicus adamas*, ait Plinius, *a crystallo colore translucido non differt, et laterum sexangula lævore turbinatur in mucronem.* Ita patientia fortis, quasi crystallus mentem ab omni concupiscentia depurat, facitque pellucidam, ac tunsionibus et pressuris ab omni parte perpolita et angulata, turbinatur in mucronem, quo suos hostes omnes transfigit et perimit; ut merito audiat ipsa; *Omnium patientia victrix.*

Tertio: *Arabici*, ait, *adamantes incudibus deprehenduntur, ita respuentes ictum, ut ferrum utrimque dissultet, incudesque etiam ipsæ dissiliant. Quippe duritia inenarrabilis est, simulque ignium victrix natura, et numquam incalescens. Unde et nomen indomita vis Græca interpretatione accepit:* ἀδάμας enim græce idem est quod indomitus. An non S. Laurentius sua forti patientia vicit ignes, ferrum et quidquid sub cœlo durum est? Finxerunt Poetæ Herculem habuisse cor adamantinum, ideoque in laboribus et certaminibus tam heroicis fuisse invictum; cessit tamen illud Cupidini. Verius tale cor obtinent Christiani Hercules, qui nec amore, nec terrore vincuntur; quibus esto *sit fragilis caro, et corpus luteum, mens tamen adamantina est.*

Quarto: *adamas Cyprius, in medicina est efficacissimus.* Quid efficacius in quavis adversitate, patientia,

et fortitudine? Sæviant in nos tyranni, feræ irruant, ignes urant, catastæ distendant, scorpii dilacerent: hisce omnibus efficaciter dominetur patientia. Nam *in patientia vestra possidebitis animas vestras*, ait Christus Dominus.

Quinto; *Adamas dissidet cum magnete in tantum, ut juxta positus, ferrum non patiatur abstrahi: aut si admotus magnes apprehenderit rapiat atque auferat.* Ita fortis Dei præco, ingens habet cum mundo dissidium nec patitur ab eo homines abduci et illici; quin et si quos allexerit, omni vi et modo abstrahere conatur.

Sexto: *Adamas venena irrita facit, et lymphationes abigit metusque vanos expellit a mente: et ob id quidam eum anachiten* (q. d. indolorium) *vocavere.* An non robustus Dei præco, vitiorum venena, vanos hominum metus circa vitam sanctam consectandam, ac inanes sollicitudines depellit, facitque ut in animi quiete et securitate alacres serviant Deo?

Septimo: *Illa invicta vis, ferri ignisque contemptrix hircino rumpitur sanguine*, ait Plinius, licet Noster Alcazar id fabulosum putet. Quocirca notat S. Hieron. in Amos 7. v. 7. sicut adamas licet indomitus, hirci tamen sanguine frangitur: ita pariter sanctissimos viros, qui alias erant fortissimi et adamantini, sæpe tamen mortiferæ libidinis calore dissolvi. *Hæc enim*, inquit, *sanguinis hircorum, et ipsius hirci dicitur esse natura, ut sit ad libidinem calidissimus, et quod ignis domare nequeat, solus illius dissolvat cruor.* Addit ibidem, Christum Dominum esse adamantem nostrum, eumque *stare supra murum adamantinum, id est, super Sanctos et Apostolos suos, quibus donavit, ut et ipsi adamantes vocarentur, et a nullo separati dicerent; Quis nos separabit a charitate Christi? tribulatio an angustia; an persecutio, etc. Petrus quoque erat fortissimus adamas; hinc portæ inferi non prævaluerunt adversus eum.*

Denique Rabbini, et ex eis Lyran. pro *ut adamantem*, vertunt, *ut vermem fortiorem rupe dedi faciem tuam*: et per vermem intelligunt sanguinem cujusdam vermis, quo sine sonitu incidebantur lapides in fabrica templi Salomonis. Hoc si verum esset, tropolog. recte aptaretur Christo dicenti: *Ego sum vermis et non homo.* Christus enim quasi tenerrimus ligni vermiculus, suæ passionis infirmitate terebravit saxea hostium corda. Verum hic vermis fictitius est: et Hebr. *scamir* adamantem, aut sentes ubique, nusquam vermem significat.

Et ut silicem,] Hebr. *et fortiorem*, vel *duriorem silice*. Tropol. S. Gregorius, ut adamantem, inquit, ne scilicet per exhibitum honorem ab auditoribus, refrænetur lingua ex verecundia; et ut silicem, ne per despectum taceat ex infirmitate: tam enim honor extollendo, quam despectus deprimendo ligare solet linguam prædicatoris vani, vel timidi.

10. Sermones meos.] Hic incipit explicare voluminis significationem, ut dixi v. 2. *Sermones*, id est, res visas, scilicet librum, *assume in corde*, id est in phantasia tibi figura, deinde audi a me ejus explicationem. Aliter R. David, Vatabl. et Maldon. ו vau, inquiunt, id est *et*, capitur pro *postquam*, q. d. Excipe et conserva sermones meos in animo tuo, postquam eos auribus audieris. Sed ו vau, vix alibi sumitur pro *postquam*.

11. Ad transmigrationem.] Id est ad concives, qui tecum transmigrarunt Babylonem. Ponitur abstractum pro concreto.

Populi tui,] q. d. Non tam mei, qui tam fœde a me descivit; sed tui, cujus te præconem, et quasi custodem constitui.

Si forte audiant, et quiescant.] Vatabl. *Sive audiant, sive non.* Vide dicta c. 2. v. 5.

12. Assumpsit me spiritus,] Id est, divina virtus, vel Spiritus angelicus. Angelus enim Ezechielem cunctantem quasi per vim rapuit; non tantum in spiritu, sed et in corpore, ac realiter, quasi alterum Habacuc, e flumine Chobar, ubi solus secesserat oraturus, transtulit ad pagum vicinum, ubi Judæos, qui secum transmigrarant in Babylonem, reliquerat. Ita S. Hieron. et patet v. 15. Hinc sequitur: *Et audivi post me vocem.* Ezechieli enim c. 1. currus Cherubim cum toto illo strepitu, non a tergo sed a fronte apparuerat. Hic vero assumptus a spiritu, missusque Propheta, et translatus ad populum, visionem reliquit a tergo: atque ita dum pergit, strepitum, quem ante se prius audierat, a tergo postea exaudit; ut præsenti adhuc currus et rotarum stridore, quasi stimulis quibusdam incitatus, ad jussa Dei exsequenda alacrius properaret.

Vocem commotionis magnæ, id est strepitum, tum venti procellosi, qui aera commovebat cum impetu: tum Cherubim, qui magno clamore et fragore clamabant: Benedicta gloria Domini de loco suo ! Jam *gloria Domini*, est arca testamenti, inquiunt Hebræi, et noster Prado, q. d. Ecce brevi arca efferetur ex templo, et urbs ac templum concremabitur.

Secundo, et melius, *gloria Domini* est gloriosus Dei currus Cherubim, ipsaque Dei majestas gloriose illi insidens. Hæc *benedicta est de loco suo*, id est *in loco suo*. Sic enim Angeli in nativitate Christi cecinerunt: *Gloria in altissimis Deo.* Aut potius: *de loco suo*, id est de cœlo suo, supple, *venit*, et descendit in terram. Currus enim hic Dei aliquando levabatur in cœlum, aliquando descendebat in terram, uti indicavit cap. 1. vers. 19. Hic ergo descendit cum magno strepitu, quasi tonitru, ad castigandos Judæos. Hoc enim commotio illa magna significat. Simile est Ps. 49. vers. 3 *Ignis in conspectu ejus exardescet: et in circuitu ejus tempestas valida.* Et Michææ 1. 3. *Ecce Dominus egredietur de loco suo: et descendet, et calcabit super excelsa terræ.* Ita S Hieron. Maldon. et alii.

Tertio, Polychr. et ex eo noster Prado: *Benedicta sit gloria Domini*, quæ supple, recedit *de loco suo*. Vidit enim Ezechiel Deum, cum suo curru, rotis et Cherubim, ex templo Hierosolymitano, ubi sibi videbatur eum videre et audire loquentem; finita visione et sermone, migrare magno fragore alarum Cherubim, et rotarum, ac venti, ut sequitur vers. 13. ut significaret templi et urbis excidium, seque illud derelicturum, utque Propheta magis stimularetur ad libere et mox prædicandum hæc populo. Secundus sensus magis genuinus et ad rem videtur. Agit enim de Deo quasi vindice et milite armato, veniente in curru suo bellico ad proterendum hostes. Nam de recessu Dei a templo, et a Synagoga dicit c. 10. v. 18.

Tropologice, S. Gregor. hom. 10. *Locus*, inquit, *gloriæ Dei est vel sancta quæque anima, vel unusquisque in cœlestibus permanens angelicus spiritus. Et glo-*

ria Domini de loco suo benedicitur, cum vel ob electis hominibus, vel a sanctis Angelis auctori omnium laus æterna cantatur.

13. ET VOCEM ALARUM ANIMALIUM.] Septuag. vertont: *Et vidi vocem alarum animalium*, ut intelligatur visio fuisse in spiritu, et vox sine sono in visione imaginaria; ubi idem est audire, et videre. Vide canon 1.

PERCUTIENTIUM ALTERAM AD ALTERAM.] משיקות *massicot*, id est, *quæ osculabantur*, id est, attingebant altera alteram. Vide dicta c. 1. v. 9.

Moraliter, S. Greg. 24. Moral. 6. *Quid*, ait, *alas animalium nisi virtutes debemus sentire sanctorum? qui dum terrena despiciunt, ad cœlestia volando sublevantur. Unde recte per Isaiam c. 40. dicitur: Qui confidunt in Domino, mutabunt fortitudinem, assument pennas ut aquilæ. Volantia itaque animalia alis suis se vicissim feriunt: quia Sanctorum mentes in eo quod superna appetunt, consideratis invicem alterius virtutibus excitantur. Ala enim sua me percutit, qui exemplo sanctitatis propriæ me ad melius accendit: et ala mea vicinum animal ferio, si quando alteri opus bonum quod imitetur ostendo.* Vide eumdem hic homil. 10.

14. SPIRITUS QUOQUE LEVAVIT ME.] Repetit quod dixit v. 12. q. d. Interim dum Deus de loco suo recedit et descendit, recedo et ego, et quasi avis transferor ex Chubar in suburbia transmigrantium, puta, *ad acervum novarum frugum.*

ET ABII AMARUS, scilicet, ubi me deposuit Angelus, abii lento gradu, meditabundus et tristis, IN INDIGNATIONE SPIRITUS MEI,] qua cum Deo indignabar sceleribus populi mei, propter quæ Deus urbem et templum volebat evertere; simul anxius quid facerem. Dicebam enim intra me: Si hæc quæ Deus jubet prædicem populo, eum contra me concitabo; si non, Dei majestatem offendam. Hic ecce pilula voluminis in ore dulcis, quia exterius saccharata, in ventre dissoluta operatur, et ventrem torquet et lanciuat.

Nota. LXX. apud S. Hieron. et Theodor. habent, *et abii* μετέωρος, id est *sublimis* (forte pro מר *mar*, id est amarus, per anastrophen legerunt רם *rom*, id est excelsus, sublimis) *in impetu spiritus mei*. Sed delendum cum Vaticanis τὸ *sublimis*, q. d. Abii zelo Domini incensus. Ita Maldon.

Tropologice S. Greg. hic sub finem hom. 10. *Mentem*, ait, *quam Spiritus Sanctus replet, in amaritudinem temporalium delectatione æternorum commovet.* Vide quæ subdit.

MANUS ENIM.] *Enim*, id est *autem*, q. d. Manus autem Domini, id est Dei virtus et auxilium me roborabat, ut parerem Deo, et prædicarem. Hebr. et Septuag. habent: *Et manus Domini confortabat me*, id est ut Chald. *Prophetia a facie Domini super me confortata est*, id est spiritus interior prophetiæ me vehementius urgebat, fortior fuit in me, prævaluit: atque hoc sensu vox *enim* dat causam, cur tristis abierit; quia scilicet spiritus prophetiæ urgebat eum tam dira suis vaticinari, nec sinebat tacere.

15. ET VENI AD TRANSMIGRATIONEM, ad Judæos qui in Babylonem transmigraverant, AD ACERVUM NOVARUM FRUGUM,] id est ad areas frumentarias, in quibus Judæi detinebantur triturantes. Nota hic esse nomen proprium loci. Unde Chald. Aquila, Symmach. Theodot. retinent Hebræum תל אביב *tel abib*. Sed. S. Hier. illud vertit: *Acervum novarum frugum*: quia ita vocatus videtur locus ab Hebræis qui demessi ex Judæa, eo translati sunt, terendi a Chaldæis, quique ab eis damnati ad opera rusticana, ibi novas segetes excutiebant, itaque ab eis atterebantur; sed a Deo incolumes servabantur in populi seminarium, et spem gentis propagandæ. Ita Vatabl. Aliter Septuag. nam pro *tel abib* vertunt, *sublimis circuivi*. Videntur ipsi legisse *tal*, a תלל *talal*, id est suspensus, ideoque sublimis; et pro אביב *abib*, legisse אסיב *asib*, id est circuivi.

ET SEDI,] habitavi, commoratus sum cum eis. Sedere est mœsti animi signum, sicut gestire læti. Psal. 136. 1. *Super flumina Babylonis, illic sedimus, et flevimus.* Sic Job afflictus sedit in sterquilinio cap. 2. 8. Rursum S. Gregor. hic hom. 11. *Quasi quoddam*, ait, *nutrimentum verbi est censura silentii.*

ET MANSI IBI SEPTEM DIEBUS MŒRENS,] puta per integram hebdomadam. Tropol. significatur, tota vita (hæc enim septem dierum revolutione continua agitur et decurrit) Prophetæ, æque ac peccatori pœnitenti lugendum esse. Septenarius enim est numerus perfectus, ideoque symbolum universitatis: hinc, ut ait Cicero lib. 4. de Republ. septenarius est nodus rerum omnium: nam conflatur ex ternario, qui est primus numerus impar habens principium, medium et finem, de quo Aristot. lib. 1. de Cœlo c. 1. et ex quaternario, qui est primus numerus par quadratus et perfectus: componitur enim ex duplici binario. Plura de septenario dixi Deuter. 5. v. 12.

MŒRENS.] Hebr. משמים *masmim*, id est, *stupens*, attonitus; Theodot. *admirans*; Aquila, *quiescens*; Chald. *tacitus*, Septuag. *conversans*, id est conferens, et animo versans tantam populi pertinaciam, cum tanta calamitate et supplicio, quod ei eventurum providebam. Speculator Dei, ait S. Hieronym. *multo tempore debet quiescere, et dolere ad ea quæ videt; nihilque habere sorum in conscientia, quæ in aliis correpturus est.*

17. SPECULATOREM.] Chald. *doctorem*; Sept. σκοπόν, *inspectorem*. Unde nomen *Episcopus*, id est superintendens, superspeculans: ut, quæ in specula prophetiæ eminus vides, et futura prævides, populo in captivitate prædicas. Ita Theodor. *Speculator*, ait S. Gregor. hom. 11. *in mentis altitudine sedeat: atque vocabulum nominis ex virtute actionis trahat. In alto debet stare per vitam, ut possit prodesse per providentiam*, scilicet, ut prospectet an hostes incurrant, ne cives male cautos opprimant. Sic concionator provideat et moneat de adventu Domini, qui quasi fur veniet ad judicium, ne male cautos opprimat peccatores. Hinc Cant. 7. 4. *Nasus*, id est, discretio et prospectio speculatoris, dicitur esse *sicut turris Libani*. Rursum vigilantiæ pastorum symbolum sunt psittaci Brasiliæ, qui, dum gregatim pascuntur, speculatorem unum ex suo grege collocant in arboris cacumina, qui, si quid periculi superveniat, signum edit, quo reliqui possint avolando saluti consulere. Exstat hac de re carmen apud Nicol. Causinum Paral. histor. lib. 6. cap. 101.

Dum psittacorum viridis exultat phalanx,
Unus sub alta nixus arbore excubat,
Solersque vigili prospicit cura suis,
Ne quem rapaces aucupis ludant manus.
Sic unus amplo consulens pastor gregi,
Somnos tuetur omnium solus vigil.

Huc facit Evenli pœna, qui oves civitatis custodiens, cum sua incuria permisisset lupum ingredi in ovile, et sexaginta oves devorare, judicio civitatis damnatus, oculis orbatus est, ut narrat Herodot. l. 9.

Dedi, posui te.]

18. Si dicente me ad impium, id est si, cum ego tibi dixero, ut dicas impio. Morte morieris,] id est, ut Vatablus, certissime morieris, morte corporis, et consequenter animæ.

Non annuntiaveris ei.] Hebr. *Non expolieris ei.* Doctor enim et monitor rubiginem ab intellectu et voluntate, sua lima admonitionis aufert. Hebræum זהר *zahar*, significat etiam repetere, inculcare: uti lima, tracta et retracta per ferrum, illud polit; sic concionator eadem sæpe inculcare debet. Septuaginta vertunt: *Si non distinxeris*, id est non distincte et diserte monueris impium. Tropologice sanctus Franciscus paulo ante mortem rogatus a quodam, quomodo hæc Ezechielis sententia intelligenda foret, respondit: *Si verba hæc debent generaliter intelligi, ego illa ita censeo declarando, quod servus Dei sic debet vita et exemplo in seipso ardere et fulgere, ut luce exempli et sanctæ conversationis omnes impios reprehendat. Sic enim splendor vitæ ejus, et odor famæ ejus annuntiabit omnibus iniquitates suas; cujus oppositum si fecerit, populos aut proximos scandalizando, divinæ ultionis non evadet judicium.* Ita Barth. Pisanus Confess. 12. c. 24. et Rodulph. de Orac. S. Francisci.

In iniquitate,] propter iniquitatem.

Sanguinem,] id est mortem, metonymice, q. d. Ejus necem in tuo capite ulciscor. *Si Prælatus de morte corporis quandoque morituri tam graviter reus tenetur, quo reatu de morte animæ subjecti constringitur, quæ potuisset semper vivere, si verba correctionis audiisset?* ait S. Gregorius. Vide sequentia. Hæc Ezechielis, imo Dei, sententia acer fuit stimulus S. Augustino, ut sciens se a Deo constitutum speculatorem, id est Episcopum, instanter populo prædicaret, eique peccata et pericula libere denuntiaret. Audi eum l. 3. de Verbis Domini ser. 12. *Domine, scis quia dixi, scis quia non tacui, scis quo animo dixi, scis quo animo flevi, cum dicerem, et non audirer. Ipse puto quod ratio nostra integra est. Quia, cum vidi gladium venientem, velut speculator, ut Dominus admonet per Ezechielem annuntiavi impio impietatem suam, id est correxi, non fugi; et ideo animam meam liberavi*; et hom. 28. inter 50. *In magno*, ait, *sum periculo et exitio constitutus, si taceam; sed, cum ego dixero et implevero officium meum vos jam ostendite periculum vestrum. Quid vero volo, quid desidero, quid cupio, quare hic loquor, quare hic sedeo, quare vivo, nisi hac intentione ut cum Christo simul vivamus? Cupiditas mea ista est, possessio mea ista est, gaudium meum hoc est. Sed si me non audieritis; et tamen ego non tacuero, liberabo animam meam, sed nolo solus esse sine vobis*; et hom. 24. inter 50. *Dic*, ait, *isto solemni episcopatus mei, prius paucis verbis alloquar debitores meos, qui mihi nescientes apud Deum suffragantur, dum faciunt debita quæ dimittam, ut et mea mihi dimitti promerear. Vobis itaque dico, quibus inimicus efficior verum prædicans, quorum requirens utilitatem, cogor offendere voluntatem: nolite esse sicut equus et mulus non habentes intellectum. Nam et hæc jumenta sos coles morsuque appetunt, a quibus curantur et ut curentur eorum vulnera contrectantur. Non parcis, non parco; adversaris, adversor; resistis, resisto. Lucta nos comparat sed causa separat. Tu inimicus es medico, ego morbo, tu diligentiæ meæ, ego pestilentiæ tuæ.*

20. Ponam offendiculum coram eo,] ut incadat et impingat in pericula mortis, et moriatur. Unde Sept. vertunt: *Ponam tormentum*; Theodotion, *infirmitatem*. Secundo, S. Gregor. Hoc *Domini ponere*, ait, *est nequaquam ad peccandum premere, sed nolle a peccato liberare. Ponam* ergo, id est poni permittam coram eo offendiculum, eumque deseram, itaque illa gravius impinget et corruet. *Peccatum quippe*, inquit sanctus Gregor. *quod per pœnitentiam citius non deletur, aut peccatum est, aut causa peccati, simul et pœna peccati.* Tertio, Theodor. q. d. In mentem revocabo illi exitium et barathrum, quod manet peccatores. Quarto, Vatablus et R. David: *Ponam offendiculum*, id est faciam ut omnia habeat prospera, calamitatibus eum a peccato non revocabo. Quinto Chald. eos, qui justi videri volunt, permittam in publicum peccatum labi, ut agnoscantur iniqui. Primus sensus maxime est genuinus.

Offendiculum ergo hic, non occasionem ruinæ, id est culpæ, sed pœnæ significat, scilicet aliquid quod offendit, lædit et pungit, quo puniatur peccator, et punctus resipiscat. Ita passim interpretes et Scholastici, ac nominatim Franc. Suarez in opusculo de Concursu Dei l. 2. c. 8.

Justitiæ,] opera justa.

Vivens vivet,] omnino vivet securus a morte.

21. Tu animam tuam liberasti,] q. d. ait Theod. Duplicem lucratus es vitam, tuam et illius. Unde S. Gregor. hom. 11. *Vobis et nobis parcitis*, ait, *si a prava opere cessatis. Vobis et nobis parcimus, quando hoc quod displicet non tacemus.*

22. In campum,] ubi quies, solitudo, silentium, ideoque mens aptior contemplationi et visioni.

23. Gloria Domini,] quam vidi c. 1. in curru Cherubim. Unde Apollin. *Parvitum*, ait, *vidi judicem.*

Cecidi in faciem] tremebundus et adorabundus.

24. Et ingressus est in me spiritus,] animalis virtus, quæ in me defecerat, ad me rediit, aut potius spiritus Dei.

Statuit me super pedes,] id est, labantes pedes firmavit. Vide dicta c. 2. 3.

Includere in medio domus tuæ,] ut ipso opere vicinam urbis obsidionem prophetes. Ita sanctus Hier. Sicut enim tu domo, ita Judæi urbe sua concludentur. Secundo, R. Salomon, q. d. Contine te domi; quia nihil proficies increpando eos. Tertio, Maldon. q. d. Abde te domi, ut prius audias ex Deo omnia quæ dicturus es, quam incipias ea annuntiare. Itaque, sic ipse, usque ad cap. 11. v. 24. et 25. nihil annuntiat; sed tantum audit et videt, quæ illi Deus aut dicit aut ostendit. Ita et Vatablus. Omnes hæ causæ et expositiones veræ sunt. Deus enim voluit Ezechielem his apud rebelles et contumaces Judæos fieri portentum, uti ait c. 12. v. 6. et 11. Quare jussit eum se includere domi suæ, ibique silere, nec verbis, sed silentio et miris quibusdam actibus vaticinari et portendere clades urbi impendentes. Unde cap. 4. jussus est silens describere in latere obsidionem urbis, et fimum boum comedere, et cubare in latere uno 390. diebus,

ita ut affines ejus, videntes eum mutum tam portentosa agere, putarint eum esse amotæ mentis, eumque quasi insanum ligarint, uti mox prædicit ei Deus, qui nihilominus jubet eum pergere in silentio, et audire Dei oracula; ut quasi attonitus attonitos quoque reddat spectantes eum Judæos, donec jubeat eum post longum silentium proloqui, et erumpere in minas, lamenta et suspiria, quæ in longo hoc suo silentio animo concepit et parturivit. Jubet ergo eum silere, et ea audire, usque ad finem c. 11. Nam ibi v. 15. fari et loqui incipit.

Tropol. S. Greg. hom. 12. *Propheta*, inquit, *post campum in domo includi præcipitur, ut prædicator post gratiam doctrinæ, quam proximis ministrat, ad conscientiam redeat, seque ipsum subtili examinatione discutiat: ne de his quæ foris prædicat, aliquid ipse apud se intrinsecus transitoriæ laudis quærat: quia quanto plus se in cogitatione discusserit, tanto amplius agnoscit justi anima, quantis mortalitatis suæ infirmitatibus sit ligata.*

25. Tu, fili hominis,] audi scilicet.

Data sunt, dabuntur, injicientur super te vincula, et ligabunt te in eis,] id est eis, scilicet vicini et familiares Ezechielis, videntes ejus quasi attoniti et rapti gestus, eum æstimantes amentem vinculis colligarant: quæ tamen vincula significarunt obsidionem, et captivitatem Judæorum. Ita S. Hieron. Unde Syrus vertit: *Injectæ sunt super te catenæ*; Arabicus: *Injicio super te catenas*; at Chald. vertit: *Verbum meum super te sicut vinculum*, quasi non revera sit ligatus, sed in visione tantum vinculis mandati divini. Unde Maldon. censet, una cum his verbis injecta fuisse Prophetæ per visionem vincula, quæ eum domi suæ colligarent, et includerent.

26. Linguam tuam adhærere faciam palato tuo,] adimam tibi linguæ usum, ne cum iis qui ad te domum venerint, loqui possis, aut eos objurgare; ut hoc silentio tuum timorem, et Judæorum pervicaciam castigem. Ita S. Hieron. Polychr. Theod. Unde S. Greg. hom. 17. in Evang. sic explicat, q. d. *Idcirco tibi prædicationis sermo tollitur; quia dum me in suis actibus plebs exasperat, non est digna cui exhortatio veritatis fiat.* Et S. Hieron. *Ex quo*, ait, *perspicuum est, ubi multitudo fuerit peccatorum, indignos esse peccantes, qui a Domino corrigantur.* Potior tamen causa fuit ea quam paulo ante dedi; videlicet, ut suo silentio commoveret duros Judæos, quos voce non poterat; ut scilicet Judæi, videntes eum elinguem et cogitabundum, secum reputarent: Quid contigit Ezechiel? Quid incedit attonitus? Quid animo parturit? Atque causam ab eo perquirentes, audirent ab eo Dei minas et oracula, quæ prius audire noluerant.

Nec quasi vir objurgans,] ut non sis vir qui eos objurges, quia me exasperant, q. d. Deus judæis: Non vultis audire, non audietis igitur; ideoque Ezechielem Prophetam vestrum, mutum et elinguem faciam. *Prophetarum ergo silentium, signum est iræ divinæ*, uti docet sanctus Chrysost. in Isaiæ 6. hom. 4.

27. Cum autem locutus fuero,] cum ego tibi indicavero tempus esse loquendi, cumque os jam a me clausum tibi aperuero, tunc loqui incipias, dicesque ea quæ vidisti et audisti.

Qui audit, audiat: et qui quiescit, quiescat.] Non sunt hæc verba, quæ Ezechiel dicturus est populo, sed verba Dei ad Ezechielem, q. d. Dices illis quæ audisti, et vidisti; et qui voluerit ea audire, audiat; qui non voluerit audire, non audiat. Scio enim plerosque non audituros, quia domus exasperans, pervicax et rebellis est. Vide dicta c. 2. v. 5. Unde Septuag. vertunt: *Qui audit, audiat; qui incredulus est, incredulus sit*; Aquila vero: *Qui audit, audietur; et qui relinquit, relinquetur.*

CAPUT QUARTUM.

SYNOPSIS CAPITIS.

Repræsentat ad vivum instantem obsidionem, famem et pressuram Jerusalem, quæ postea anno sexto contigit, puta anno 11. Sedeciæ. Quocirca primo, jubetur describere in latere urbem, et circa eam aggeres et castra Chaldæorum eam obsidentium ac sartaginem ferream, quasi murum, ponere inter se et civitatem. Secundo, v. 4. jubetur cubare super latus sinistrum 390. diebus pro totidem annis iniquitatis Israel, et 40. diebus super latus dextrum, pro totidem annis iniquitatis Juda. Cibus vero et potus quotidianus ei præscribitur, scilicet panis ponderans viginti stateres, et aquæ sexta pars hin. Tertio, v. 12. jubetur panem suum coquere stercore hominum: sed obsecrans impetrat, ut pro stercore hominum substituat stercus boum. Hisce autem omnibus, portendit famem, sordes et angustias, quas passuri erant Judæi obsessi a Chaldæis in Jerusalem.

Moraliter disce hic, quam viles et exiles sint urbes, quæ mundanis magnificæ videntur, utpote quæ in vili et parvo latere describantur. Vere Seneca dixit: Punctum, et adhuc puncto minus est id, quod colimus. Nam, ut ait Boethius lib. 2. de Consol. tota terra non est nisi punctum puncti. Quocirca Socrates Alcibiadem, superbientem opibus prædiisque, in quemdam locum duxit, in quo suspensa erat cosmographica tabula, terræ circuitum complexa; jussitque Alcibiadem, Atticam in ea inquirere quam ut invenit, sua etiam prædia inspicere præcepit. Quæ cum Alcibiades nusquam esse picta diceret: Cur igitur, ait Socrates, ob illa superbis, quæ circa nullam terræ partem existunt? Ita Ælian. lib. 3.

1 Et tu, fili hominis, sume tibi laterem, et pones eum coram te: et describes in eo civitatem
Jerusalem. 2. Et ordinabis adversus eam obsidionem, et ædificabis munitiones, et com-
portabis aggerem, et dabis contra eam castra, et pones arietes in gyro. 3. Et tu sume tibi
sartaginem ferream, et pones eam in murum ferreum inter te, et inter civitatem: et obfirmabis
faciem tuam ad eam, et erit in obsidionem, et circumdabis eam, signum est domui Israel. 4. Et
tu dormies super latus tuum sinistrum, et pones iniquitates domus Israel super eo numero die-
rum, quibus dormies super illud, et assumes iniquitatem eorum. 5. Ego autem dedi tibi annos ini-
quitatis eorum, numero dierum trecentos et nonaginta dies: et portabis iniquitatem domus Is-
rael. 6. Et cum compleveris hæc, dormies super latus tuum dexterum secundo: et assumes ini-
quitatem domus Juda quadraginta diebus, diem pro anno, diem, inquam, pro anno dedi tibi.
7. Et ad obsidionem Jerusalem convertes faciem tuam, et brachium tuum erit extentum: et pro-
phetabis adversus eam. 8. Ecce circumdedi te vinculis: et non te convertes a latere tuo in latus
aliud, donec compleas dies obsidionis tuæ. 9. Et tu sume tibi frumentum, et hordeum, et fabam
et lentem, et milium, et viciam: et mittes ea in vas unum, et facies tibi panes numero dierum
quibus dormies super latus tuum: trecentis et nonaginta diebus comedes illud. 10. Cibus autem
tuus quo vesceris, erit in pondere viginti stateres in die: a tempore usque ad tempus comedes il-
lud. 11. Et aquam in mensura bibes, sextam partem hin: a tempore usque ad tempus bibes illud.
12. Et quasi subcinericium hordaceum comedes illud: et stercore, quod egreditur de homine, o-
peries illud in oculis eorum. 13. Et dixit Dominus: Sic comedent filii Israel panem suum pollutum
inter Gentes, ad quas ejiciam eos. 14. Et dixi: A, a, a, Domine Deus, ecce anima mea non est
polluta; et morticinum, et laceratum a bestiis non comedi ab infantia mea usque nunc, et non

est ingressa in os meum omnis caro immunda. 15. Et dixit ad me: Ecce dedi tibi fimum boum pro stercoribus humanis: et facies panem tuum in eo. 16. Et dixit ad me: Fili hominis: Ecce ego conteram baculum panis in Jerusalem: et comedent panem in pondere, et in sollicitudine: et aquam in mensura, et in angustia bibent: 17. Ut deficientibus pane et aqua, corruat unusquisque ad fratrem suum: et contabescant in iniquitatibus suis.

1. Laterem.] In quo stylo ferreo delinees urbem Jerusalem, et circa eam obsidionem, id est castra et machinas Chaldæorum obsidentium. Ex lateribus enim fiunt domus et urbes. Rursum, later magis aptus erat ad picturam, quam lapis. Ita R. David, et Maldon.

Symbolice, Theodoretus. Later, ait, significat incolarum debilitatem, qui non ædificarunt domum suam supra petram, sed super arenam; et Origen. Later, ait, sunt ineruditæ animæ.

Notat Lyran. et alii, laterem accipi hic crudum, nondum igne decoctum et duratum; alias enim non potuisset Propheta in illo civitatem, ejusdemque obsidionem describere. Igitur Jerusalem obsessa, est anima posita in peccato, contra quam omnes justitiæ divinæ munitiones diriguntur. Verum hæc omnia in latere non decocto, sed crudo, qui facile aqua dissolvitur, describuntur; ut intelligamus, omnes divinæ iræ munitiones adversus peccatores dispositas, pœnitentiæ lacrymas posse dissolvi, atque adeo totam dæmonis accusationem aboleri. Rursum S. Greg. 26. Moral. c. 5. *Sancti*, inquit, *prædicatores obsidionem circa laterem in quo Jerusalem civitas descripta est, ordinant: quando terrenæ menti, sed jam supernam patriam requirenti, quanta eam in hujus vitæ tempore vitiorum impugnet adversitas, demonstrant.* Idem Greg. fusius hic hom. 12. *Sume*, inquit, *tibi laterem, videlicet proximi cor terrenum. Pones eum coram te, scilicet ut vitam atque intellectum illius intenta mente custodias. Et describes in eo civitatem Jerusalem, ut ei, quæ sint superna gaudia de visione pacis, innotescas, etc. Et ordinabis adversus eam obsidionem. Nam, ut valeat anima ad illa pacis gaudia æterna pertingere, hanc hic procul dubio oportet tribulationum et tentationum certamina multa sustinere: unde prædicatores contra erudiendam animam obsidionem ordinant, cum præmonendo indicant quibus se modis vitia virtutibus opponant; quomodo luxuria castitatem feriat; qualiter ira tranquillitatem animi perturbet; quantum inepta lætitia vigorem mentis resolvat; qualiter multiloquium munitionem cordis destruat: quomodo invidia charitatem interficiat; quemadmodum superbia arcem humilitatis effodiat, etc. Et dabis contra eam castra; ut ostendas quomodo maligni spiritus animam, non ex una, sed ex conjunctis vitiis simul tentent.* Huc pertinet illud S. Hieron. ad Heliod. *Erras, frater, erras, si putas umquam Christianum persecutionem non pati. Tunc maxime oppugnaris, si te oppugnari nescis. Tranquillitas ista, tempestas est. Nam militia est vita hominis super terram*, ut ait S. Job c. 7. Animet nos sententia S. Cypriani: *Semel*, ait, *vincit qui statim patitur. At qui manens semper in pœnis congreditur cum dolore, nec vincitur, quotidie coronatur.* Quotidie enim lentum et longum obit martyrium. Ita ipse lib. 2. epist. 4.

Denique H. Pintus: Moraliter, inquit, in mente nobis describere et pingere debemus Jerusalem, id est imaginem urbis et regni cœlestis; simul et obsidionem, id est hostes qui nos obsident, et ab ea impediunt; quibus opponenda est sartago ferrea, id est fortis charitas, et invicta constantia. Hoc accommodatitium est.

2. Munitiones.] Hebr. דיק *dic*, id est turrim ligneam, in cujus summo scilicet, statuebantur balistæ, scorpiones, arietes et aliæ machinæ ad muros quatiendos. Unde Hebræi *dic* a דק *dac*, id est comminuere, deducunt. Ita R. David. De his turribus agit Vitruvius lib. 10. 1. Dicebantur ambulatoriæ hæ turres quia dissolutæ ab exercitu circumferri poterant. Septuag. vertunt, προμαχῶνας, id est, *propugnacula*. Propheta hic tum Dei, tum Chaldæorum urbem obsidentium personam gerit.

Et comportabis aggerem,] aggestæ terræ cumulum, item lapidum, cespitum, lignorum congestionem, ut excites propugnaculum, ex quo quasi e monte displodantur balistæ in mœnia et cives: aut potius, *aggerem*, quo scilicet se Chaldæi a telis Judæorum tueantur. Solent enim hostes urbem obsessuri aggeres ante se agere atque promovere, ut illæsi ad muros accedant. Ita Maldon.

Dabis.] depinges. Omnia enim hæc, non realiter fecit, sed in *latere* pinxit Ezechiel.

Arietes.] Ita dicta trabs, quæ pendens ex funibus, et retrorsum ab obsidentibus repulsa, ferro in fronte instar cornu prominente, quasi aries mœnia et portas magno impetu percutiebat et dejiciebat. Plinius lib. 7. 56. auctorem hujus machinæ facit Epaum, qui equum Trojanum (hunc enim ait fuisse arietem) fabricavit, quo capta est Troja. Vide Josephum lib. 3. Belli c. 9. Chald. pro *arietes* vertit, *duces*. Sicut enim arietes ducunt gregem, ita duces exercitum.

3. Sume tibi sartaginem.] Hinc videtur Ezechiel realem sartaginem sumpsisse, non autem eam pinxisse in latere.

Sartaginem,] in qua friguntur carnes, pisces, ova, et si magna sit, homines; uti in ea Machabæos frixit Antiochus 2. Mach. 7. 5. Unde et Syrus vertit: *Sartaginem ferri*, ex ferro; Arabicus Antioch. *Patellam ferream*.

Quæres cujus rei hæc sartago sit symbolum? Respondet Maldon. eam significare urbem Jerusalem, quia sartago ferro quasi circumdatur: ferrum autem significare urbis munitionem, quod inexpugnabilis esse videretur, ac si ferreos muros habuisset: fore tamen ut ab ira Dei, quæ fortior est ferro, expugnetur. Verum obstat, quod Propheta jubetur hanc sartaginem ponere inter se et urbem: ergo non fuit urbs ipsa, sed medium quid inter urbem et Prophetam. Nota ergo: primo, Propheta gerens personam Dei, inter se, et laterem, in quo Jerusalem delinearat, posuit sartaginem ferream, ut significaret quasi ferreum murum interjectum esse inter se et cives, id est Deum, Deique decretum et sententiam contra eos latam esse inexorabilem, nec Deum civium preces et querimonias auditurum, aut misericordia flectendum. Ita

Theodor. Polychron. S. Hieronym. Vatablus. et alii. Sartago ergo sunt atrocia crimina, quæ iter ad Dei misericordiam impediunt quasi rupes, Isaiæ 59. 2. aut quasi nubes Thren. 3. 44. scilicet corda Judæorum, ait R. David, ferro duriora, et fuligine turpiora, quæ Deum natura sua mollem, misericordem et melleum, durum et ferreum efficiunt, atque decretum ferreum duræ punitionis et vindictæ ab eo extorquent.

Secundo, hæc sartago significat, igne comburendam urbem, civesque gravissime cruciandos et quasi frigendos. Idem significat olla accensa, Jeremiæ 1.

Tropologice, S. Gregor. hom. 12. *Sartago*, ait, *ferrea, est spiritalis zeli frixura, in qua amore virtutum contra vitia populi concionatar ardet.* Talis fuit Paulus, dicens: *Quis scandalizatur, et ego non urar? Nullum Deo tale est sacrificium, quale est zelus animarum*, ait S. Greg. ibid. Melius S. Ambros. in Psal. 38. ad istum versum: *Tabescere fecisti sicut araneam animam ejus. Mittuntur*, ait, *in sartaginem animæ peccatorum, ut defluat quædam peccati cara, quæ obduxerat animæ ac mentis vigorem, et velut jure quodam ita quibusdam infuderat animam illecebris cupiditatum. Expectent igitur nos quædam sartagines; ideo hic conteramus car nostrum, ut subtile fiat, et deponat omnem duritiem, et pinguedinem carnalis arvinæ.*

Obfirmabis faciem,] tum contra sartaginem, tum contra urbem, q. d. Severo et implacabili vultu, quasi inexorabilis, urbem et sartaginem aspicies; quasi judex, qui, cum a sententia lata immobilis est, eam ac reum obfirmatis oculis intuetur. Aliter Polychr. et Kimchi, q. d. Avertes ab urbe faciem indignabundam et minacem lævorsum.

Signum est domui Israel.] id est, hæc figura et delineatio Jerusalem obsessæ, significat vere Jerusalem ita brevi obsidendam. Judæos vocat Israelitas, quia decem tribubus jam abductis in Assyriam, tota Israelis, id est Jacobi progenies, in solo patrio consistebat in Juda et Judæis, de quo mox plura.

4. Dormias.] Hebr. שכב *scekab*, jace, decumbe. Non ergo dormivit Propheta 390. dies; sed vigil decubuit, quasi obsidens, aut potius spectans obsidionem urbis. Sic vulgo dicimur tota nocte dormire, id est, decumbere in lecto, etiamsi multi multas horas propria non dormiant, sed vigilent, vel morbi, vel cursrum, vel orationis causa.

Super latus tuum sinistrum.] Apposite Israel ponit ad sinistrum, quia vere Samaria, id est, decem tribus, ad sinistram habitabant respectu Juda, ait Polych. et R. Salomon. Secundo, Maldon. Juda, ait, ponitur ad dextrum, quia dignior erat, habebatque sacerdotium et regnum: Israel vero ad sinistrum; quia vilior, et quia primitus suberat Judæ.

Pones iniquitates.] Ut sic jacendo per 390. dies, feras, vel potius ferendo repræsentes pœnam iniquitatibus Israelitarum debitam. *Iniquitas* enim ponitur metonymice pro pœna iniquitatis.

Et assumes,] sustinebis, feres pœnas peccatis eorum debitas, simulque pro venia eis impetranda Deo supplicabis.

5. Annos iniquitatis eorum, numero dierum,] q. d. Pro annis 390. iniquitatis Israelitarum, do tibi pœnam decubitus per 390. dies. Pro annis vero 40. peccatorum Juda, cubabis in latere dextro totidem dies 40.

Notat Origenes aliquos in versione Septuag. legere dies 150. alios 190. alios 350. Sed vera lectio est 390. Ita Hebræa, Aquila, Symmachus, Theodot. S. Hieron. et alii. Ubi Nota Dei clementiam, quæ pro anno peccatorum, dat diem pœnæ. Punit ergo longe citra condignum. Punitio enim Dei, ad culpam eam proportionem habet, quam unus dies ad dies 365. tot enim habet annus.

7. Ad obsidionem Jerusalem convertes faciem,] q. d. In hoc tuo decubitu, laterem, in quo delineasti obsidionem Jerusalem, fixe intueberis (ita Hebr.) ut significes, hæc omnia mira quæ facies, portentum esse obsidionis arctissimæ Jerusalem, qua capietur et excindetur.

Brachium tuum erit extentum.] Ita Rom. id est ut Hebræa, *nudatum, exertum*; extendi enim brachium, est nudari. Tunicæ enim viriles veterum, in caput injectæ, et cingulo præcinctæ, vix summa tegebant brachia. Quocirca P. Africanus P. Sulpitio Gallo probro dedit, quod tunicis uteretur manicatis, uti fœminæ, ait Gellius lib. 7. cap. 12. Præsertim vero milites olim solebant nudatis brachiis pugnare, quod etiamnum Africani et Indi faciunt. Sensus est, q. d. Brachium exertum ostendas, ac si velles acriter dimicare, urbemque invadere.

Prophetabis,] non verbis, erat enim mutus, ut patet cap. 3. 26. sed hisce factis; teipso scilicet tuoque gestu, referes Deum per Chaldæos oppugnantem Jerusalem. Ita Prado.

8. Ecce circumdedi te vinculis,] feci, ut cognati et amici te quasi insanum vincirent; sed sustine patienter, tum eorum vincula, tum mea jussa, ut te non convertas in latus aliud, sed impleas dies obsidionis tuæ, scilicet 390. et alios 40. quibus repræsentes obsidionem Jerusalem. Ita Vatablus, Prado, et alii, et colligitur ex cap. 3. vers. 25. Aliter Maldon. Putat enim ipse, Ezechielem a Deo ligatum, ne se posset ex uno latere in aliud convertere, quæ expositio est probabilis. Porro hic Propheta gerit personam civitatis, et civium mox obsidendorum et vinciendorum.

9. Et tu sume tibi, etc. viciam.] *Vicia* cibus est equorum et pecorum. S. Hier. te comment. vertit *avenam*; Symmach. et Aquila ζεας, id est, *speltam*. Jubetur hic Propheta frumentum, hordeum, milium, fabam, viciam, etc. miscere, ut inde viles et necessarios vitæ faciat panes 390. quos singulos per totidem dies comedat; ut significet, tantam fore famem urbis obsessæ, ut cives non delicias quærant, sed panem, etiam ex lenta et vicia confectum. Sub 390. intellige a pari et 40. alios pro diebus 40. quibus cubare debebat in latere dextro: nec enim tunc jejunare poterat per totidem dies.

10. In pondere.] Id est, non quantum voles et appetas, sed certo pondere, ut in magna fame urbis obsessæ fieri solet. Porro pondus illi præscribit *viginti stateres*; hebr. *viginti siclos*. Siclus, teste S. Hieron. et Josepho, 4. drachmas ponderabat: drachmæ 8. unam faciunt unciam. Viginti stateres ergo, sunt 10. unciæ, quæ necdum libram (libra enim continet uncias 12.) panis efficiunt, quibus proinde per diem trahitur magis anima quam sustentatur. Mirum ergo est Polychr. et Theodoret. 20. stateres æquare tribus

unciis. Alii, 20. stateres æquant 5. unciis; putant enim staterem hic non integrum, sed dimidiatum accipi, qui erat quarta pars unciæ. Et hoc forte voluerunt Theodor. et Polichr. ut per cyphram scripserint 5. id est quinque, quod descriptores depravarint, scribendo 3. id est tria; facilis enim est 5. in 3. est lapsus. Nimis enim parum datur 20. stateribus, cum eis tantum dantur tres unciæ; plusculum, cum quinque, hæ enim continent drachmas quadraginta.

A TEMPORE USQUE AD TEMPUS COMEDES ILLUD,] scilicet a vespera usque ad vesperam, inquit S. Hieron. vel ut Vatabl. a meridie in meridiem. Aliter Apollinar. scilicet: *Ab anno in annum*, q. d. Toto anno quotidie comedes panem decem unciarum.

11. ET AQUAM IN MENSURA.] Id est, non quantum voles, sed sextam tantum partem *hin*, puta duos sextarios Italicos. Exiguus ergo hic Prophetæ potus datur, qui tantum mortem prohibeat; ut significet sitim futuram obsessæ urbis. Vide ea quæ de mensuris dixi in fine Pentateuchi.

12. QUASI SUBCINERICIUM HORDEACEUM COMEDES ILLUD,] q. d. Panes quos jussi te edere, non coques clibano, uti honestiores coquunt; sed sub cinere, quasi rusticos, et hordeaceos; ut significes tantam fore famem, ut homines non expectent panes coqui clibano, sed sub cinere torreant, ut statim eos vorent. Addit Apollin. significari inopiam lignorum, ut clibanum iis accendere non possint, sed prunis et cinere uti cogantur ad panes coquendos.

STERCORE, QUOD EGREDITUR DE HOMINE, OPERIES ILLUD,] scilicet, dum illum coques, ut habent Hebr. sub cinere stercoris humani. Significat lignorum inopiam, adeoque pro stercore sicco boum (quo rustici ignem faciunt, dum lignis carent) deficiente, opus fore ignem facere stercore humano siccato, ad coquendos panes, uti rustici utuntur cespite. Non ergo vult illini stercus pani, ut cum eo comedatur, uti vulgus autumat; sed tantum eo coqui. Hoc enim est Hebr. עוג ug; unde עגות uggot, vocantur panes cocti sub prunis et cinere. Hinc et vers. 15. dicitur: *Facies* (id est coques) *panem tuum in eo*, fimo boum; hebr. *super eum*; sicuti liba coquuntur super prunas. Ita R. David, Marinus, Mercerus, Forster. Pagnin. in Lexicis, Pintus, Lyran. Vatabl. Maldon. Prado, et alii hic. Unde Arabicus Antioch. vertit: *Incrustabis eam stercore hominis*: Arab. Alexand. *Comedes placentam pistam super stercus hominum*; Syrus: *Comedes assatum super stercus hominis*. Hac re significat Judæos, tum in urbe obsessa, tum in Babylone, horridum immundumque panem comesturos: hoc enim portendit coctura hac panum tam insolita et abominabili Propheta.

IN OCULIS EORUM,] ut scilicet videntes, rogent caussam tam miræ rei, et discant famem et cladem urbi sibique imminentem. Hinc patet, non esse hæc facta per visionem imaginariam, uti volunt Vatablus et aliqui alii, sed reipsa. De quo mox plura.

13. PANEM SUUM POLLUTUM.] Quia panis ex vario semine factus, videtur lege veteri fuisse immundus, uti de agro expresse habetur Levit. 19. 19. Verum, nil ibi statuitur de pane; alioqui legem hanc obtendisset Deo, excusans se ab hoc cibo Ezechiel. Panis ergo pollutus dicitur, ob fœditatem et fœtorem stercoris humani; unde et ipsum lege erat abominabile, Deut. 23. 12. Significat ergo, quod præ fame in obsidione debebunt comedere similes panes sordidos, quos homo alias abominatur.

Nota: Quia Judæi coluerunt idola, quæ in Scripture vocantur stercora et sordes, ex contemptu et vilitate; hinc apte puniuntur, ut sordes suas vorent. Ita et tropolog. crapulam sordesque suas, multo tempore decoquere coguntur gulosi, ebriosi et libidinosi.

EJICIAM.] Hebr. *impellam* scilicet quasi gregem cogam, in medio Jerusalem immolandum a gentibus Chaldæis. Non ergo loquitur de abductione in Babylonem, ut aliqui volunt; sed de obsidione et captivitate Jerusalem, ut patet ex antecedentibus et sequentibus. Ita Prado.

14. A, a, a.] Hebr. אהה aho, si cuilibet consonanti substituas vocalem, erit *a, ho, ho*, quasi triplex detestatio cibi polluti, et lege vetiti. Est interjectio dolentis, aversantis et deprecantis. Unde Symmachus et Septuag. vertunt, *nequaquam*; Theodotion, *o Domine Deus*. Ad hæc Dei jussa percellitur Ezechiel; quia homo nitoris et honestatis amans naturaliter, horret sordes et stercora.

Quocirca monstrum naturæ, et portentum sordium fuit Constantinus Imper. Iconoclasta, qui hisce sordibus earumque odore delectabatur, indeque *Copronymus*, id est stercorarius, est cognominatus; eo quod dum baptizaretur stercora emiserit, eisque baptisterium polluerit, in signum quod Ecclesiam sua hæresi, et purissimam Virginem Deiparam suis blasphemiis polluere conaturus esset. Inde et *Caballinus* est cognominatus, quod caballorum stercore et lotio recrearetur. Ita ex Theophane Baron. tom. 9. anno Christi 775. Audi Theosterictum in Niceta: *Tantopere*, ait, *sordium, et impurissimæ cujusque rei odore malo delectabatur, ut animalium brutorum stercoribus se illineret, et eos qui cum illo erant, id facere juberet; quos amabat, ob idque benigne accipiebat, quod rebus male olentibus semper delectaretur.* Hisce spurcis parentibus glorientur nostri Iconoclastæ et Hagiomachi.

MORTICINUM.] Id est: *Quod absque effusione sanguinis omittit vitam, et in quo moritur anima*, ait S. Hier. ut quod sponte moritur, vel aquis suffocatur aut strangulatur.

ET LACERATUM A BESTIIS.] Utrumque quasi immundum vetatur lege Levit. 11. v. 11. 24. etc. argumentatur a majore ad minus, q. d. Si carnem immundam numquam comedi, quomodo comedam panem stercore humano coctum?

Nota: Exaudit eum Deus, quia non patitur misericors Pater, suos in oratione diutius affligi, vel se pœnitentiis affligere, quin eos exaudiat. Sic fecit afflicto Mosi, Eliæ, Elisæo, et aliis. Pro stercore ergo humano, concedit ei stercus boum, quod minus est abominabile. Ita vidi in Belgio viros expertos, qui fimo equino, ægroto in cibum aut potum porrecto, certo eum curarent.

16. BACULUM PANIS.] Hebr. מטה matte, id est *substantiam, sustentationem panis*; Aquila, Symmachus et Septuag. *Firmamentum panis*; Chald. *Sustentaculum panis*. Non est sensus, q. d. Tollam a pane vim nutriendi et sustentandi, ut volunt aliqui; sed, q. d. Tollam ipsum panem nutrientem, tollam fruges et frumenta, inducam sterilitatem, et annonæ inopiam. Par

hebraismum enim, sustentatio panis, vocatur panis sustentans.

Sic allegorice, ob hæresin aufert Deus panem Eucharistiæ, qui animam sustentat.

17. Ad fratrem,] apud fratrem, cum ad eum ibit ut petat et mendicet panem, fame corruet.

Contabescant,] fame macrescant, indeque orta lue et peste putrescant, et in tabem ac pestifera ulcera liquescant, defluant et tabescant.

In iniquitatibus,] propter iniquitates.

Quæritur primo, qui sint hi anni 390. iniquitatis Israel, et 40. Juda, de quibus v. 5. et 6. Aliqui iniquitatem proprie pro culpa, puta idololatria; alii metonymice pro pœna accipiunt, ut anni iniquitatis sint anni captivitatis.

Primo, ergo Polychr. pro 390. legit 150. eosque numerat ab anno 6. Ezechiæ, quo Osee ultimus rex Israel captus, ductus est in Assyriam, usque ad ultimum Sedeciæ, quo ipse rex Juda captus est. Sed hic non nisi 133. anni interfluxerunt. Theodor. numerat etiam 150. ab anno quinto transmigrationis Joachin quo prophetare cœpit Ezechiel, usque ad annum 20. Artaxerxis Longimani, quo templum absolutum est, urbsque Jerusalem muris cincta fuit: 40. vero annos Judæ numerat ab eodem anno 5. Joachin, usque ad annum 2. Cyri, qui Judæorum captivitatem Babylonicam solvit. Verum nihil hæc faciunt ad Israel, id est ad decem tribus; sed tantum ad Juda. Adde falso eum legere 150. pro 390. ut alia plura taceam.

Secundo, Judæi teste S. Hieron. jungunt 40. cum 390. ut fiant 430. quos numerant a 2. anno Vespasiani, qui Jerusalem evertit, quam post 430. annos sibi et Judæis restituendam et reædificandam asserunt. Sicut post 430. annos Ægyptia servitute liberati sunt, Exodi 12. 40. Verum jam patet, plus mille quingentis annis Judæos e Jerusalem exsulare et per Gentes dispersos ubique misere servire.

Tertio, S. Hieron. et ex eo Maldonatus, numerant iniquitatis, id est, captivitatis, Israel 390. annos, a prima captivitate decem tribuum, quando Teglatphalassar sub Phacee rege Israel, transtulit Israelitas in Assyriam, vel potius, quando Phul Assyrius 4. Reg. 15. 19. venit in terram Israel, cui Manahem rex Israel dabat tributum mille talentorum argenti, eosque liberi anno 28. Artaxerxis Mnemonis, id est Memoris (fuit enim ipse excellentis memoriæ) qui successit Dario Notho, fuitque maritus Esther, qui ad preces Esther omnes Judæos morte liberavit. Annos autem 40. numerant a 1. anno Jechoniæ, qui se dedidit Nabuchodonosori, usque ad annum 1. Cyri. Sed horum utrumque magis ad Judæos in Babylone et Perside captivos, eosque non a captivitate, sed a morte liberandos quam ad Israel, sive decem tribus pertinet. Captivitas enim Juda in Babylone laxata est a Cyro annis 128. ante Artaxerxem Mnemonem. Rursum in Mnemone non est finita captivitas decem tribuum, sed adhuc perdorat: imo Mnemon nullam captivitatem solvit, sed tantum Judæos morti ab Aman destinatos liberavit. Denique computus annorum non adæquat annos 390. Nam a Phul usque ad annum 28. Mnemonis, tantum fluxerunt anni 383. ut summum. Adde, longe varius est, annos hos non esse captivitatis, sed iniquitatis proprie dictæ: hanc enim portat et luit Propheta.

Quarto, R. Salomon, et Kimchi annos 390. numerant ab initio idololatriæ regni Jeroboam, qui peccare fecit Israel, usque ad annum 9. Osee quo eversum est regnum Israel, qui sunt anni 241. His addunt annos 149. quos mutuant a tempore Judicum, id est a 1. anno Abimelech, usque ad ultimum. Heli Annos vero 40. Juda numerant etiam intercalando, scilicet 16. Manassis, quibus peccavit; 2. Amon, et 22. Joakim et Sedeciæ. Sed gratis, et præter ordinem chronologiæ, ac morem Scripturæ hos annos Israel et Juda intercalant. Nam ante Abimelech quoque coluerunt Baalim tam Judæi, quam Israelitæ; atque ante Manassem, Achaz quoque et Salomon coluerunt idola.

Quinto, alii a 25. anno Heli, ad ultimum Osee numerant annos 390. Sed et hi errant in computu. Atque ut demus eos non errare, quid hoc ad rhombum? Nam post Heli David, Josaphat, Ezechias et Josias, non coluerunt idola, nec peccarunt; quomodo ergo hi anni sunt iniquitatis Israel?

Sexto, alii per Israel intelligunt duas tribus et urbes Juda, in quibus permixti erant Judæi et Israelitæ, maxime post fugam et captivitatem decem tribuum, in quibus viguit idololatria ab anno 4. Roboam, usque ad ultimum Sedeciæ per annos 390. per Juda intelligunt urbem Jerusalem, in qua cædes Christi et Christianorum viguit per annos fere 40. scilicet ab anno 18. Tiberii usque ad 2. Vespasiani, qui eam evertit. Hoc utrumque verum est, sed posterius est allegoricum; nam ad litteram loquitur Ezechiel de peccatis suo tempore commissis, et de obsidione præsenti facta per Nabuchodonosor, non per Vespasianum.

Pro respons. Dico primo, hæc omnia significare obsidionem Jerusalem, in qua resp. Judæorum, id est tam Israel, sive decem tribuum, quam Juda, plane eversa et vastata est. Id ita esse patet primo, quia Ezechiel et Jeremias solis Judæis prophetant, prædicuntque iis Judææ et Hierosolymæ excidium. Secundo, quia decem tribus jam pridem anno Ezechiæ 6. excisæ et abductæ erant in Assyriam, indeque numquam redierunt; ergo per Israel non hæ decem, sed duæ tribus, puta Juda et Benjamin, et quicumque ex decem tribubus cum Juda erant commixti, intelligendi sunt. Tertio, id patet ex initio capitis, quod est quasi titulus totius prophetiæ, quæ hoc c. et sequent. enarratur. Illud enim sic habet: *Et tu, fili hominis, sume tibi laterem, et pones eum coram te, et describes in eo civitatem Jerusalem, et ordinabis adversus eam obsidionem, etc.* Omnia ergo hæc referunt ad Jerusalem ejusque obsidionem et excidium. Unde mox subdit v. 3. *Signum est domui Israel*, q. d. Hæc descriptio obsidionis Jerusalem in latere, signum est, et portendit brevi reipsa futuram hanc obsidionem Israelitarum, hoc est Judæorum; signum enim quod Prophetis datur, est rei futuræ, non præteritæ. Quarto, quia regnum Israel, id est, decem tribuum, non stetit annis 390. sed tantum 256. tot enim fluxerunt a 1. anno Roboam et Jeroboam, qui fuit primus rex decem tribuum, usque ad annum 6. Ezechiæ, quo hoc regnum ab Assyriis eversum est, ut patet 4. Reg. 18. 10. Ergo hi anni 390. iniquitatis Israel, complectuntur quoque iniquitates regni Juda.

Dico secundo: Prophetam hic sustinere tum personam gentis obsessæ, ut cum 390. dies catenatus decumbit, comedens panem subcinericium, quo significat cives urbe constringendos, et fame cruciandos; tum gentis obsidentis, ut cum brachium contra urbem exerit, et sartaginem ei opponit quasi scutum.

Dico tertio: Diebus 390. portendit urbis obsidionem, diebus vero 40. excidium urbis (unde ultimis 40. non exprimitur, ut paret sibi panem, quia capta urbe, non fuit tanta fames) nam per 390. dies fuisse urbem obsessam; patet numeranti dies a principio obsidionis ad finem. Nam, ut patet 4. Reg. 25. Nabuchodonosor cœpit obsidere urbem anno 9. Sedeciæ, 10. die decimi mensis, et cepit eam anno 11. quarti mensis die 9. Jam 390. dies faciunt menses duodecim, dies 25. quibus arcte fuit obsessa Jerusalem. Omittit ergo Ezechiel aliquot menses respirationis Jerusalem, quia scilicet pœnitentibus Judæis, et servos juxta legem liberos dimittentibus, Chaldæi, omissa Jerusalem, Ægyptiis ad opem Judæorum advenientibus iverunt obviam: postea ad scelera redeuntibus Judæis ac servos suos revocantibus, redierunt ad obsidionem Jerusalem donec eam caperent, ut patet Jerem. 34. Ita Theodoret. Vatablus et alii ibidem. Porro excisam et vastatam esse Jerusalem per 40. dies, patet: quia, ut dicitur 4. Reg. 25. 8. et Jerem. 52. vers. 6. die nona mensis quarti, capta est civitas; die vero septima mensis quinti incensum est templum; intermedii ergo fuerunt dies 30. quibus adde dies 10. quos facile victor Chaldæus insumpsit in tot domorum et murorum eversione, habebis quadraginta, quos quærimus.

Denique 390. dies decubitus Ezechielis in latere sinistro portendere totidem dies obsidionis Jerusalem, patet ex vers. 8. ubi dicitur: *Non te convertas a latere tuo* (sinistro, in quo prius jussi te decumbere per 390. dies vers. 4.) *in latus aliud* (dextrum, in quo posterius jussi te decumbere 40. dies vers. 6.) *donec compleas dies obsidionis tuæ* (390. tot enim jussus est decumbere in latere hoc sinistro. Unde et de eodem, assignans illi cibum subdit) *Et tu sume tibi frumentum, et hordeum, etc. et facies tibi panes numero dierum quibus dormies super latus tuum: trecentis et nonaginta diebus comedes illud.* Ex quo clarum est 390. diebus, quibus Ezechiel decubuit in latere sinistro, eum portendisse et repræsentasse 390. dies obsidionis Jerusalem.

Dico quarto: Cubare in latus sinistrum est molestum et anxium, quia tunc cor, quod in sinistrum latus propendet, a superimposito hepate æstuat, et suffocatur. Unde hæc cubatio symbolum est animi solliciti, et sæpe evigilantis ob periculum imminens: is habitus fuit Chaldæorum urbem Jerusalem sollicite obsidentium. In dextrum vero latus cubare, somnum facit suavem et jucundum, qualis est ejus qui cura solutus est. Hæc ergo cubatio, signum est victoriæ, qua scilicet Chaldæi, capta urbe, præ gaudio, et Judæi, rebus desperatis, præ mœrore profundo dormierunt.

Dico quinto: *Iniquitas* hic significat iniquitatis pœnam qui addit: *Portabis iniquitatem domus Israel*, q. d. Tot diebus catenis gravatus sustinebis molestiam debitam iniquitatibus Israel, atque ea tolerantia repræsentabis molestiam, quam ipsi laturi sunt totidem obsidionis diebus.

Dico sexto: Cum ait *diem*, intellige pœnæ, *pro anno* culpæ præteritæ *dedi tibi*. Sunt ergo hi anni iniquitatum præteritarum Israel, non autem supplicii ais inferendi; nam sic dicere debuisset: *Annum pro die dedi tibi*, qui populi personam sustines; jam autem e contrario dicit; *Diem pro anno dedi tibi*, q. d. Tot tibi dedi dies famis et afflictionis, quot annis impune peccarunt Israelitæ.

Dico septimo: Per Israel accipit tam Judæos quam Israelitas, hoc est, tam duas quam decem tribus; quia utrique commixti fuerunt in Judæa, maxime postquam decem tribus majori ex parte abductæ fuerunt in Assyriam. Utrique ergo vocantur hic Israel potius quam Juda, quia in Israele cœpit, viguit et perduravit iniquitas, quæ hic punitur, puta, idololatria, atque ex Israele manavit ad Judam. Per domum vero Juda, accipit regiam domum, familiam et regnum; quod erat in stirpe Davidis et Juda, atque per eam notat Manassem, cujus iniquitas et idololatria per 40. annos fuit tanta, ut repleverit, ait Scriptura 4. Reg. 21. 16. Jerusalem sanguine Prophetarum usque ad os, atque Deus propter eam ejus stirpem et urbem certo destinarit excidio, atque irremissibiliter et inexorabiliter eam exciderit, 4. Reg. 23. 26.

Porro Manassis scelera durasse per 40. (non autem 22. ut volunt Hebræi in Seder-olam) annos colligitur ex eo, quod, teste Polychron. Septuag. 4. Reg. 21. 18. juxta aliquos codices, dicunt Amon filium Manassis, regnasse 12. annis; quia scilicet post patrem solus 2. annis regnavit, ut habent Hebr. et Latina 4. Reg. 21. 18. patre vero captivo in Babylone, regnavit 10. annis, pater vero e captivitate rediens, non diu superstes fuit, sed 5. fere annis vixisse et regnasse videtur. Jam tolle hos 5. ultimos regni annos, et 10. captivitatis ejus ab annis 55. quibus universim dicitur regnasse Manasses, habebis annos 40. peccatorum et regni scelerati ejusdem. Unde Vatablus: *Quadraginta*, ait, *annis peccavit gravissime Israel tempore Manassis, qui quindecim tantum annis mansit in officio, et quadraginta peccavit.*

Anni ergo 390. iniquitatis Israel, incipiunt a 1. anno Roboam regis Juda, et Jeroboam regis Israel, qui mox ut creatus est rex, fecit idola, scilicet vitulos aureos, quos eodem anno coluerunt Israelitæ, atque ad quos et ad Baalim post tres annos deflexerunt etiam Judæi sub Roboam. Finiuntur vero hi 390. anni, ultimo anno Sedeciæ, quo urbs eversa est. Tot enim, scilicet 390. annos inter annum 1. Jeroboam, et ultimum Sedeciæ interfluxisse, consentiunt passim chronologi. Hi ergo 390. annis iniquitatis, in pœnam successerunt 390. dies obsidionis urbis, quos Propheta repræsentat suo decubitu in latus sinistrum per 390. dies. Annis autem 40. peccatorum domus Juda, id est Manassis, succedunt 40. dies excidii et vastationis urbis: quos Propheta repræsentat decumbendo in latus dextrum per 40. dies. Nec mirum, annos 40. Manassis in annis 390. includi, et consequenter bis numerari; quia hi anni 40. insigniores fuerunt malitia, ideoque quasi duplices. Hi enim fuerunt unica causa irrevocabilis sententiæ Dei de exscindenda Jerusalem. Sensus ergo est, q. d. Prioribus peccatis per 390.

annos a Judæis commissis, debetur obsidio Jerusalem; posterioribus vero peccatis Manassis, per 40. annos patratis, decretum est certum urbis excidium et plena vastatio. Ita Hieron. Prado, et Vatablus. Aliqui non improbabiliter hos 40. annos scelerum domus Juda, numerant ab anno 13. Josiæ, usque ad 11. et ultimum Sedeciæ: bi enim proprie fuerunt Juda; nam Israel, id est, decem tribus jam erant abductæ. Tunc enim Judæi fuere solito sceleratiores; adeo ut Jeremiam, aliosque præcones Dei iram denuntiantes riderent et torquerent. Ad hanc sententiam accedit noster Pineda, qui lib. 7. de rebus Salom. cap. 9. censet hos 390. annos inchoari ab anno 27. Salomonis, quo ipse lapsus est in idololatriam; inde enim usque ad ultimum annum Joakim (quo censet bosce annos finiri) numerat annos 390. Licet enim post Joakim regnarit Sedecias, sub quo eversa est Jerusalem; tamen hujus eversionis et excidii initium fuit illa prior captivitas sub Joakim et Joachin. Atque hac de causa Script. narrans excidium Jerusalem, facit mentionem Salomonis; quia ipse fuit origo peccati, pute idololatriæ, ac consequenter excidii. Mentio hæc fit 4. Reg. 24. ubi post cladem Joakim et captivitatem ejus filii Joachin, subdit Script. v. 13. de Nabuchodonosor: *Concidit universa vasa aurea, quæ fecerat Salomon rex Israel in templo Domini juxta verbum Domini.* Hæc sententia conjecturam affert accommodam et plausibilem, præsertim quia Salomon fuit primus auctor idololatriæ Israelis, quæ deinceps continuata fuit per 390. annos, usque ad ejus excidium. Verum, quia Salomon coluit quidem idola, sed publico edicto eorum cultum non sanxit, multo minus Dei veri cultum in Israelo abolevit; et quia incertum est, quo precise anno Salomon apostatarit et coluerit idola, hinc melius et certius hos annos inchoabimus a schismate, quod tam a Juda quam a Deo fecit Jeroboam, qui primus idololatriæ vexillum sustulit, constituens vitulos aureos in Dan et Bethel, ac velans ne quis templum Hierosolymitanum ad Deum colendum adiret. Unde hoc schisma in Script. est celeberrimum, et contra illud, puta contra vitulos aureos, passim detonant Prophetæ.

Quæritur secundo, an revera, an vero per visionem tantum decubuerit, id est, visus sit sibi decumbere Ezechiel per 390. dies?

Resp. S. Hieron. Vatabl. et alii, fuisse tantum imaginariam visionem, quia natura non patitur, ut tot dies homo in uno latere dormiat, ita ut numquam se in aliud latus convertet. Sed Resp. revera eum decubuisse in sinistro latere per dies 390. et in dextro per dies 40. Patet, quia revera hoc jubet Deus hic: hoc enim simpliciter significant verba præcepti hujus. Ergo Propheta, utpote Deo per omnia obediens, idipsum opere præstitit et adimplevit.

Secundo, quia v. 12. dicitur, de facto its eum decubuisse *in oculis eorum*. Ergo non fuit id factum per visionem: hanc enim solus vidisset Ezechiel, non oculi aliorum. Ita Chrysost. l. 3. de Dei providentia post medium, Basilius in Isaiæ 8. Theodor. in Osee 1. Ribera in Osea 1. n. 47. Prado et alii.

Ad argumentum Resp. Prophetam non dormisse semper, sed jacuisse hoc situ, nunc vigilem, nunc dormientem. Id enim significat Hebr. שכב *scacab*. Porro id fieri posse, si non per naturam, certe per specialem Dei opem, nemo dubitat. Vidi ego Lovanii virum nobilem paralyticum, qui jam decimum sextum annum continuo supinus mira patientia jacebat. Noster Prado testatur, se vidisse amentem, qui quindecim totos annos in uno latere decubuit. Sic Simeon Stylita octuginta annos continuos eodem pede stetit, naturam adjuvante Dei gratia. Quin et Epimenides, quem S. Paulus Tit. 1. Cretensium proprium vocat Prophetam, a Laertio lib. 1. in ejus Vita et aliis, ipsos 57. annos in specu dormisse traditur. Quod si hoc Plinio lib. 7. c. 52. merito fabulosum videtur, certe fabulosum non est, quod de septem sanctis fratribus, qui Ephesi dormierunt annos pene ducentos, cumque cessante persecutione evigilarent, putabant se tantum unam noctem dormisse, narrant Gregor. Turon. Niceph. et alii, et ex iis Baron. in Martyrol. 27. Julii, quos ut videret Theodosius Imp. Ephesum venit. Simile de septem dormientibus in Germania, refert Paulus Diaconus l. 1. de gestis Longobar. c. 3. Recte enim Aristot. lib. 4. Physic. text. 97. docet eos qui dormiunt, non percipere tempus in quo dormiunt, sed nunc temporis in quo incipiunt dormire, copulare cum eo in quo expergiscuntur: quia tempus medium non sentiunt, eo quod nullam percipiant mutationem: *Sicut neque iis*, inquit, *qui in Sardis fabulose dicuntur dormire apud Heroas, cum fuerint experrecti*, in quem locum Simplicius comment. 104. scribit, cum Sardi capti essent a Græcia, in antro inventos esse novem Heroes, Herculis filios, mortuos, ita tamen bene aromatibus conditos, ut viderentur dormire. Dicit autem Philopon. et ex eo Toletus, in locum Aristot. jam citatum, quod qui male habebant ferebantur ad hos, qui statim magno somno corripiebantur, ita ut evigilantes non perciperent tempus longum sui somni.

Sic ergo hic Propheta, ut Judæos, qui verbis non movebantur aut minis, admirandis et miserandis moveret factis, catenatus uno latere dies 390. decubuit gravissimo sane dolore; ut gravissimas obsidionis angustias et dolores repræsentaret. Ita Theodor.

Dices: Hæc visio contigit anni quinti Sedeciæ mense 4. die 13. ut colligitur ex c. 1. v. 1. et 2. et ex c. 3. 15. atqui anno 6. mense 6. die quinta, ut habetur c. 8. sedit (non cubavit, ut hic dicitur) Ezechiel domi cum senibus Juda; jam a die 13. mensis 4. anni 5. ad diem 5. mensis 6. anni 6. sunt dies 406. (sunt enim hi menses Hebræorum lunares, ex quibus duodecim fit annus lunaris, qui anno solari minor est undecim diebus) dies autem 390. juncti cum aliis 40. faciunt dies 430. desunt ergo hic 24. dies. Subtrahe enim 406. a 430. remanent 24.

Resp. Prado illum annum fuisse intercalarem, habuisseque 13. menses, id est, 30. dies amplius aliis. Tertio enim quoque anno Hebræi intercalabant mensem, ut suos annos lunares æquarent solaribus. Itaque supplendos hic esse dies 24. qui desiderantur, ex diebus 30. mensis 13.

Moral. disce hic, quam Deus suos illustres amicos et Prophetas exerceat, quam dura eis imperet, quam eos mortificet, ut sint in exemplum et portentum toti orbi. Huic simile finxerunt Gentiles, scilicet Endymionem puerum formosum a luna adamatum, perpetuo dormire, eo quod luna id a Jove petiisset et im-

petrasset. Unde Proverbium : *Endymianis somnum dormis*, quo usus est Aristatelea l. 10. Moralium, colligans, neque otium convenira diis, neque rursus aliam ullam actionem illis digoam videri præter contemplationem. *Porro cum constet*, ait, *deos vivere, consentaneum est, eosdem et agere quippiam. Neque enim oportet eos Endymionis, ut aiunt dormire somnum.* Hinc et Cicero lib. 1. de Finibus docet, molestissimum esse sapienti et cuivis homini otium: quia maxime nobis insitum est a natura, ut agamus quippiam. *Itaque*, inquit, *ne, si jucundissimis quidem nos insomniis usuros putemus, Endymionis somnum nobis velimus dari, idque si accidat, mortis instar putemus.* Idem Tuscul. 1. *Quamquam*, ait, *qui leviorem faciunt, somni simillimam faciunt. Quasi vero quisquam ita nonaginta annos velit vivere, ut cum sexaginta vixerit, reliquos dormiat. Ne sues quidem id velint. Endymion vero, si fabulas audire volumus, nescio quando in Lathmo obdormivit, qui est mons Cariæ, nondum opinor, experrectus.* Si longus somnus est instar mortis, adeoque vivi hominis sepultura; quid erit longa vigilia? quid perpetua cubatio in uno eodemque latere, quæ præter fatigationem, latus debile tota mole corporis onerat et opprimit, ut sæpe pellem et carnes atterat, et defricet, solaque homini ossa relinquat?

Rursus disce hic quam Deus doceat, jubeatque suos stultescere mundo, ut sapiant Deo: ut Dei electos a cultu mundi, ad cultum Dei abducant et pertrahant. Hac enim de causa imperavit eis paradoxa, et a communi vitæ usu abhorrentia, ut eos aliosque doceret tum simplicem obedientiam, tum perfectum sui mundique contemptum: ita enim Ezechiel hic cap. 4. jussus est vesci pane in stercore cocto, et c. 5. jussu Dei ritu furentis, rasam barbam capillosque gladio concidit, in aerem sparsit et flamma combussit. Nimirum qui paret Deo, tum demum sapit, cum illius jussu desipit. Ita Isaias c. 20. vir tantus, et regia stirpe oriundus, in regia urbe palam nudus incessit. Ita Jeremias c. 27. velut servus fugitivus et furcifer vinculis onustus vias urbis obambulavit. Ita Osee castissimus, jubente Deo, meretricem duxit uxorem. Ita Propheta ait socio 3. Reg. 20. 35. *Percute me*, quod cum ille nollet, audit: *Percutiet te leo*: et mox a leone interemptus est, læsus deinde ab alio, Achabo regi occurrit, eumque arguit, quod Benadad captum non occidisset.

Ita veteres Ascetæ et Monachi suos exercebant, paradoxa quædam, et in speciem stulta eis præcipiendo. Ita S. Antonius Paulum Simplicem mire jejuniis et laboribus exercuit. Ita Joannes Abbas jussit discipulo per triennium quotidie irrigare lignum aridum, quod proinde tandem per miraculum virescere cœpit. Ita S. Alexander mirus sui contemptor ex philosopho fecit se carbonarium, ut celaret suam pulchritudinem; ex carbonario factus est Episcopus, ex Episcopo Martyr. Testis est Nyssenus in Vita S. Gregorii Thaumaturgi. Ita S. Amma apud Pallad. in Lausiaca c. 42. stultam se in monasterio simulans et ut stulta ab omnibus irrisa et divexata, tandem a S. Pitirione Dei judicio declarata est omnium sanctissima et sapientissima. Ita Simeon Salus, id est, fatuus, mire celebratur ab Evagrio et Leontio in ejus Vita. Hanc sanctam fatuitatem passim docuit verbo et exemplo S. Franciscus, B. Juniperus, B. Jacoponus, et similes alii. Quin et Apostoli, ac S. Paulus, dum passim prædicat crucem Christi. *Judæis scandalum, Gentibus stultitiam.* Audi eum 1. Cor. 4. 9. *Puto quod Deus nos Apostolos novissimos ostendit, tamquam morti destinatos: quia spectaculum facti sumus mundo, et Angelis, et hominibus. Nos stulti propter Christum. etc. maledicimur, et benedicimus: persecutionem patimur, et sustinemus: blasphemamur, et obsecramus: tamquam purgamenta hujus mundi facti sumus, omnium peripsema usque adhuc.* Plura vide apud nostrum Raderum l. de Simplici obedientia et contemptu sui.

CAPUT QUINTUM.

SYNOPSIS CAPITIS.

Jubet Deus Ezechieli ut radat caput et barbam, atque unam tertiam partem pilorum comburat igni, alteram concidat gladio, tertiam dispergat in ventum; ut per hoc portendat, tertiam partem civium Hierosolymæ consumendam peste et fame, tertiam gladio, et tertiam dispergendam per orbem.

1 Et tu, fili hominis, sume tibi gladium acutum, radentem pilos: et assumes eum, et duces per
caput tuum, et per barbam tuam: et assumes tibi stateram ponderis, et divides eos. 2. Ter-
tiam partem igni combures in medio civitatis, juxta completionem dierum obsidionis: et
assumas tertiam partem, et concides gladio in circuitu ejus: tertiam vero aliam disperges in ven-
tum, et gladium nudabo post eos. 3. Et sumes inde parvum numerum: et ligabis eos in summi-
tate pallii tui. 4. Ex eis rursum tolles, et projicies eos in medio ignis, et combures eos igni; et
ex eo egredietur ignis in omnem domum Israel. 5. Hæc dicit Dominus Deus: Ista est Jerusalem,
in medio Gentium posui eam, et in circuitu ejus terras. 6. Et contempsit judicia mea, ut plus es-

set impia quam Gentes; et præcepta mea, ultra quam terræ quæ in circuitu ejus sunt: judicia enim mea projecerunt, et in præceptis meis non ambulaverunt. 7. Idcirco hæc dicit Dominus Deus: Quia superastis Gentes, quæ in circuitu vestro sunt, et in præceptis meis non ambulastis, et judicia mea non fecistis, et juxta judicia Gentium, quæ in circuitu vestro sunt, non estis operati; 8. Ideo hæc dicit Dominus Deus: Ecce ego ad te, et ipse ego faciam in medio tui judicia in oculis Gentium. 9. Et faciam in te quod non feci, et quibus similia ultra non faciam, propter omnes abominationes tuas. 10. Ideo patres comedent filios in medio tui, et filii comedent patres suos, et faciam in te judicia, et ventilabo universas reliquias tuas in omnem ventum. 11. Idcirco vivo ego, dicit Dominus Deus: Nisi pro eo quod sanctum meum violasti in omnibus offensionibus tuis, et in cunctis abominationibus tuis: ego quoque confringam, et non parcet oculus meus, et non miserebor. 12. Tertia pars tui peste morietur, et fame consumetur in medio tui; et tertia pars tui in gladio cadet in circuitu tuo; tertiam vero partem tuam in omnem ventum dispergam, et gladium evaginabo post eos. 13. Et complebo furorem meum, et requiescere faciam indignationem meam in eis, et consolabor: et scient quia ego Dominus locutus sum in zelo meo, cum implevero indignationem meam in eis. 14. Et dabo te in desertum et in opprobrium Gentibus, quæ in circuitu tuo sunt, in conspectu omnis prætereuntis. 15. Et eris opprobrium, et blasphemia, exemplum et stupor in Gentibus quæ in circuitu tuo sunt, cum fecero in te judicia in furore, et in indignatione, et in increpationibus iræ. 16. Ego Dominus locutus sum: Quando misero sagittas famis pessimas in eos; quæ erunt mortiferæ, et quas mittam ut disperdam vos; et famem congregabo super vos, et conteram in vobis baculum panis. 17. Et immittam in vos famem, et bestias pessimas usque ad internecionem: et pestilentia, et sanguis transibunt per te, et gladium inducam super te: ego Dominus locutus sum.

1. Gladium acutum, radentem pilos,] id est gladiolum, vel cultrum acutum, sicut novaculam tonsorum, ut habent Hebr. Septuag. Vatabl. et alii. Hic *gladius*, et ut Septuag. *rhomphæa*, significat, tum Dei iram, ut exponit Maldon. tum Dei voluntatem, puniendi et exscindendi Judæos, ut Vatabl. tum Dei vindicem potestatem, ut Polychr. tum, ut aptissime S. Hieron. Nabuchodonosorem carnificem Judæorum, qui instar gladii et novaculæ, Hierosolymæ capillos, id est decorem et pulchritudinem, ac barbam, id est virilitatem, scilicet robur omne, puta juvenes speciosos ac viros robustos ex Judæa resecuit. Barba enim symbolum est virilitatis, coma libertatis et nobilitatis. Unde Absalon nutriebat cæsariem, et Nazaræi Deo consecrati, quasi filii Altissimi, comam fovebant, Numer. 6. Vide dicta Levitici 19. 27. Quocirca apud priscos ingens erat probrum barbam alicui præscindere aut vellere, quasi hoc ipso virilitatem et virile decus ipsi abstulissent. Hinc Horat. Sermon. lib. 1.

Barbam tibi vellunt
Lascivi pueri.

Et Persius:

Si Cynico barbam petulans Nonaria vellit.

Hinc proverbium: *Barbam vellit mortuo leoni*, qui ferox et contumeliosus est in prostratum. Mirantur Gentiles Dionys. Siculum, qui ausus est Æsculapio barbam auream detrahere. Sic Hanon illusit legatos Davidis, radens dimidiam partem barbæ eorum, 2. Reg. 10. 4. quam injuriam bello, et gentis excidio ultus est David. Hac ergo barbæ rasura, Propheta adumbrat Judæorum, non tantum excidium sed et summam ignominiam et opprobrium.

Moraliter, disce hic, hominem coram Deo esse quasi unum pilum. Quod ergo nobis caput est capillis densum, hoc Deo est orbis refertus hominibus. Ne cæsaries luxuriet, tondetur: et ne hominum progenies nimis excrescat, demetitur a Deo. Quæ enim regio omnes, quæ caperet tellus aleret? Etenim *dii nos quasi pilos*, imo quasi pilos, *habent*, ait Plautus. Defluit pilus e capite, quis curat? Perit homo, quid Deo decedit? Et tamen (quæ Dei est dignatio) pilos hosce suos tuetur Deus. Nam *capillus de capite vestro non peribit*, ait Apostolis suis Christus: quia *etiam capillus unus suam habet umbram*, uti dixit Mimus Publianus.

Rursum, Deus abradit eos, qui sunt pilo tenus viri, et barba tenus sapientes, id est, qui extrinsecus præ se ferunt habitum viri cordati et sapientes, cum intrinsecus nil habeant viri, nil cordis et sapientiæ, quales erant hi Judæi. Sic Lucianus ridet Philosophorum profundam barbam, in Eunucho Bagoas, dicens: *Si Philosophum oporteat ex barba metiri, hircos primam laudem ablaturos.* Hoc competiit Juliano Apostatæ, qui Philosophum se ex barba prolixa ostentabat. Recte Plutarch. in Symposiacis: *Neque*, inquit, *barbam alere, aut gestare vile pallium Philosophum facit; neque linea vestiri, Isiacos*, hoc est Isidis sacerdotes. Quocirca apud priscos Romanos, barbati, proverbiali joco vocabantur homines priscis ac simplicibus moribus rusticanæque veritatis: unde Juvenal.

Facile est barbato imponere regi

Romani enim sero cœperunt barbam radere, et tondere. Tonsores enim primi, ut scribit Plinius lib. 7. cap. 57. *In Italiam ex Sicilia venere, post Romam conditam anno* CCCC.LIV. *adducente P. Licinio Mena*, ut *auctor est Varro: ante intonsi fuere.*

Docens,] doci facies per tonsorem: nee enim commoda ipse caput suum tondere poterat.

Tropol. pili sunt curiositates, superfluæ cogitationes, appetitiones, illecebræ et vanitates mundi: has Ezechiel, id est vir fidelis, resecet oportet, easque gladio at igne, id est mortificatione et puro Dei amore, consumat, ideoque superflua in pauperes per eleemosynam effundat. Dum enim hoe igne amoris Dei et proximi consumuntur, vertuntur in holocaustum Deo gratissimum.

Stateram ponderis,] qua scilicet res ponderari solent, aut quæ justa sit, et probati ponderis. Hæc *statera*, sive libra, significat æquitatem divinæ justitiæ et vindictæ, quam temperat et moderatur clementia, ne modum, non justitiæ (hoc enim fieri nequit) sed humanitatis et benignitatis excedat.

2. Tertiam partem igni comburrs.] Ignis significat pestem et famem, quæ tertiam partem pilorum, id est, civium Hierosolymitanorum quasi ignis denigravit, adussit, voravit, patet vera. 12. Pestis enim physice est quasi ignis comburens et inflammans corpora.

In medio civitatis,] in qua versaris, juxta Chobar in Chaldæa; eut potius in medio Jerusalem, quam in latere descripsisti. Vatabl. Ita Maldon. et R. David.

Juxta completionem.] Id est, ut Vatablus vertit: *Postquam impleti fuerint dies obsidionis*, scilicet 390. quibus volui te decumbere ante laterem: in quo obsidionem urbis delineasti, ut hac ratione repræsentares dies arctissimæ obsidionis Jerusalem, q. d. Post dies 390. et alios 40. tui decubitus, facies do pilis ea quæ hic præscribo. Aliter alii, q. d. Combure ex pilis aliquos quotidie, donec dies obsidionis 390. compleantur.

Et assumes tertiam partem pilorum tuorum, et concides gladio in circuitu ejus,] urbis scilicet. *Gladius* hic repræsentat gladium Chaldæorum. Nam Judæi, qui cum Sedecia, aut ante, ex urbe fugere subdole conabantur, hi omnes a Chaldæis cæsi sunt circum et juxta urbem. Rursum, dum urbem ceperant Chaldæi, obvios quosque in ea trucidarunt.

Tertiam vero aliam disperges in ventum.] Hi fuerunt, qui cum Johanam filio Careo fugerunt in Ægyptum, Jerem. 43. Item omnes qui in Babylonem abducti, vel fuga vage huc illucque dilapsi et dispersi sunt.

Et gladium nudabo (ita Roman. Hebr. Chald. Septuag. Perperam ergo aliqui codices legunt, *nudobis*) post eos.] Nam Chaldæi Judæos in Ægyptum fugientes persecuti, ibi eos cum Ægyptiis trucidarunt; uti minatus eis erat Jeremias cap. 42. 16.

3. Inde, ex tertia et ultima parte, sumes paucos capillos, et ligabis eos in summitate, id est extremitate, vel ora, pallii tui.] Significat, Dei providentia et clementia, aliquot Judæos e vastatione Chaldaica servatos: ita Apollin. scilicet eos, qui cum Jeremia, eo suadente, se dediderunt Nabuchodonosori cum Joachin rege. Verum, quia, cum hæc audiret Ezechiel, jam ante se Chaldæis dediderat Joachin: hine melius accipias reliquias profugorum Judæorum, Dei providentia servatas in seminarium et propagines gentis suæ: hi enim, quasi angulo pallii Domini colligati, protecti sunt Dei prædestinatione et protectione.

Ex eis rursum tolles, et projicies eos in medio ignis,] quem scilicet in medio lateris, in quo obsidionem descripserat, accenderat, ex quibus subito flamma sublata universam urbem descriptam lambere cœpit, et delere. Hi sunt, ait Apollinaris, qui post reversionem ex Babylonia, ob nova peccata a Macedonibus, præsertim Antiocho Epiphane grassante instar ignis, interempti sunt. Item, et magis, qui a Tito et Romanis cæsi et capti sunt: tunc enim tota domus Israel eversa est, de quo plura v. 9. Denique Galatinus lib. 4. de Arcanis fidei cap. 21. ex priscis Rabbinis hæc refert ad stragem Judæorum, quam post Titum fecit Adrianus Imper. in Judæa, præsertim in urbe Bitter, ubi et eorum ducem occidit qui se vocabat *Barchochebas*, id est filium stellæ (dicebat enim se divinitus missum, esseque stellam de qua prædixit Balaam Numer. 24. *Orietur stella ex Jacob*, quasi ipse, excusso Romanorum jugo, lucem et libertatem Judæis esset allaturus) cum revera esset *Barchosba*, id est filius mendacii, puta impostor; fingebat enim se esse Messiam. Quocirca Adrianus cecidit ad quinquaginta Judæorum millia, totamque gentem protrivit. Vide Eusebium lib. 4. histor. c. 6.

4. Et ex eo,] scilicet populo, ita S. Hieron. Vel *ex eo*, scilicet parvo numero v. 3. (Septuag. vertunt, *ex ea*, scilicet urbe) q. d. Ex eo, scilicet populo reduce, ignis scelerum egressus est, quæ fuit causa ultimi excidii. Nam primum ob scelera traditi sunt Antiocho: deinde ob necem Christi, eorum filii cum urbe et templo, Romanorum gladio, fame, peste, incendio perierunt. Secundo et melius, *ex eo*, scilicet reliquo populi conjecti in ignem, id est, ignitam Antiochi persecutionem egredietur ignis, id est, incendium tum ambitionis et discordiæ inter principes sacerdotum, indeque omne genus flagitiorum; tum consequentis calamitatis, crudelitatis omnis et vastitatis. Ita Apollinaris. Nam Menelaus, Jason, Alcimus, et alii proditores Judæi, ambientes pontificatum et dignitates, cum eas legitime obtinere non possent apud suos, profugerunt ad Antiochum, eumque incitarunt in perniciem suæ gentis, cladesque illas, quæ narrantur in libris Machabæorum. Vide 1. Machab. 7. v. 5. et lib. 2. c. 3. 4. et Joseph. 12. Antiquit. 7.

Rursum, inter ipsos Machabæos ortum de regno litigium, ipsos et gentem perdidit. Nam Hyrcanus et Aristobulus de regno inter se concertantes, causa fuerunt, cur Pompeius et Romani Judæam sibi subjugarint: quod Gentilium jugum non ferentes Judæi, cum illud excutere vellent, tandem plene a Tito et Vespasiano excisi sunt. Quocirca allegorice, ignis hic significat Judæorum in Christum et Christianos furorem, qui causa fuit, cur Judæa et Jerusalem gladio et igni Romanorum tradita sit, Judæique reliqui in omnes terras dispersi. Ita Apollin. et sanctus Hieronymus.

Aliter R. David, R. Salomon, et ex iis Lyranus, hæc interpretantur, scilicet de Achab et Sedecia, quos rex Babylonis igne frixit, qui toti Israeli facti sunt in proverbium, ut cum cui maledicere volunt, dicunt: *Ponat te Dominus sicut Sedeciam, et sicut Achab*, Jerem 29. 22. Sed hoc frigidum est et distortum. Quocirca Maldon. de iisdem accipit, sed hoc sensu, quasi dicat: Hi pseudoprophetæ, scilicet Achab et Sedecias, qui par-

suadebant populo, fore ut nunquam Jerusalem caperetur, causa fuerunt, cur rebellarint Chaldæis Judæi, urbsque capta et incensa fuerit. Verum, jam ante hoc excidium repræsentavit Propheta in resectione capillorum, eorumque divisione in tres partes; non ergo de illo, sed de alio, quod posterius consecutum est, hic agit.

5. ISTA EST JERUSALEM, IN MEDIO GENTIUM,] q. d. Hoc schemate, scilicet tui capitis et capillorum, repræsentatur Jerusalem; Jerusalem, inquam, quam ego Deus olim posui quasi mundi caput, et quasi reginam in medio Gentium, ut ei ipsæ quasi ancillæ, custodes essent et stipatores. Ita Polych. et Scholiast. Quocirca

POSUI EAM, ET IN CIRCUITU EJUS TERRAS] Gentium; scilicet, Jerusalem a Septemtrione habet Scythiam, Armeniam, Pontum; ab Oriente, Asiam; ab Occidente Europam; ab Austro, Libyam, ait Apollin. Unde Ezechiel. 38. 12. vocatur umbilicus terræ, et Psal. 73. 12. medium terræ: quia Jerusalem est in quarto climate ex septem, in quæ dividitur terra habitabilis. Idque feci hoc fine, ut omnes Gentes in vita spiritali, puta in religione rebusque divinis, ait Theodor. a Jerusalem omnem sensum et notitiam, puta pietatem, fidem et legem, quæ dirigit, gressus hominum ad salutem, acciperent. Verum hoc ipsa adeo non præstitit, ut potius ab eis impietatem didicerit, atque ipsa olim magistra veritatis, et exemplar pietatis, facta sit discipula erroris et impietatis, atque in ea mox magistros suos, scilicet alias Gentes, superarit; juste ergo excidio a me destinatur. Ita S. Hieronym. et Chald. Jerusalem ergo et templum erant quasi centrum terræ, imo quasi ejus caput, fundamentum, fons et cor; utpote ex qua tamquam ex centro, lucis splendor in omnem terram; tamquam ex corde spiritus vitalis; tamquam ex capite aliarum provinciarum et gentium, sensus, motio et concitatio ad ambulandum in via Domini; denique tamquam ex centro, linearum deductio, omnis boni et precum ac votorum perfectio expectanda erat; ac tamquam ex fonte, rivulorum derivatio in alias regiones; et tamquam ex fundamento stabilitas aliarum provinciarum. Ut non immerito dictum fuerit Psal. 47. 2. *Fundatur* (stabilitur velut fundamentum, cui innitatur reliquum orbis; Chald. vertit: *Pulcher ut sponsus*) *exultatione universæ terræ mons Sion, latera Aquilonis, civitas regis magni. Deus in domibus ejus cognoscetur.* Ita Pineda lib. 5. de Rebus Salom. cap. 5. n. 31. Talis est Roma Christianis.

Symbolice, Nota hic: Sicut homo est parvus mundus, sic mundus est magnus homo, cujus membra sunt provinciæ et gentes, caput est Jerusalem; tum quia in altissimo monte Sion erat sita, Isaiæ 2. v. 2. 3. tum quia ex ea, quasi capite, in totum corpus universi, derivabatur sensus, id est Dei cognitio, et motus, id est, vitæ et actionum institutio. Sed quia illa suæ dignitatis oblita, legem meam, ait Deus, quæ illam mundi caput fecerat, abjecit; hinc abradam ejus comam et barbam, id est, omnes nobiles et robustos ejus auferam, eamque toti orbi ostentui exponam, et hostibus derelinquam.

Dices: Si Jerusalem est caput, quomodo est in medio Gentium? Resp. Sicut caput est inter duos humeros, quasi in medio duorum laterum hominis: sic Jerusalem quasi domina, sita erat in medio Gentium. Ita Prado. Adde, simile non per omnia esse simile.

6. JUDICIA MEA,] legem meam, secundum quam judicare debet judex.

7. SUPERASTIS GENTES,] scilicet peccatis, et impietate vestra, ejusque facti estis quasi antesignani, uti solent facere apostatæ. Secundo, Hebr. המון *hamon*, verti potest cum Vatablo et R. David, *copia vestra*, id est, pompa, fastus, luxus, opes, ferocia vestra major fuit quam Gentium, q. d. Copiam rerum vobis dedi; vos reddidistis mihi copiam ingratitudinis et scelerum. *Incrassatus est* enim *dilectus, et recalcitravit.* Tertio. Septuag. vertunt: *Forma vestra*, exemplar vel character, *ex gentibus*, id est, ut Theodoret. induistis formam, religionem, mores et impietatem Gentium.

JUXTA JUDICIA GENTIUM,] *judicium* hic est consuetudo, institutum; sequenti vero vers. significat castigationem, q. d. Mores bonos quos habent Gentes, non estis secuti. Vel potius, q. d. Gentes, Deos suos, quantumvis viles et mutos, non mutant, nec relinquunt: vos autem me Deum vivum relinquitis, et muta idola adoratis; ergo nequiores et stolidiores estis Gentibus. Ita Apollinaris, et Scholiast.

8. JUDICIA.] Id est, supplicia, quasi justus ultor, inferam tibi.

9. FACIAM IN TE QUOD NON FECI,] etiam in diluvio, etiam Sodomis, etiam Pharaoni, etiam Chananæis, Thren. 4. 6. q. d. Quia, o Jerusalem, fecisti scelera, quæ Gentes non fecerunt; ego quoque plagas acres tibi infligam, quas Gentibus non inflixi.

ET QUIBUS SIMILIA ULTRA NON FACIAM.] S. Hieron. et noster Prado, referunt hoc ad vastationem Jerusalem per Titum: nam illa fuit major quam Chaldæorum Matth. 24. v. 21. sicut cædes Christi, major fuit sceleribus Judæorum veterum: unde ob eam Judæi dispersi sunt ad omnes ventos, quod hic ait Propheta. Potest tamen referri quoque ad excidium Chaldæorum, si τὸ *ultra*, accipias strictim, scilicet, q. d. Hac generatione, hoc sæculo, hac temporum memoria: sic enim τὸ *ultra*, sæpe alibi capitur. Nam Prophetæ suis Judæis minantur primo excidium Chaldæorum, et deinde Romanorum.

10. PATRES COMEDENT FILIOS, etc. ET FILII COMEDENT PATRES.] Utrumque accidit in excidio tam Chaldæorum, quam Romanorum. Ita Theodoret. Vide dicta Thren. c. 2. v. 20. et c. 4. 10.

Nota: Quod matres filios comederint, alibi legimus; quod vero filii comederint patres suos, nusquam legimus: ex hoc tamen loco certum est, id in obsidione Jerusalem contigisse.

Aliter Vatabl. q. d. Ideo tanta erit fames ut filii parentibus, et parentes filiis cibos præripiant. Sed hoc frigidum est, et alienum; aliud est enim comedere cibum patrum, aliud comedere patres. Ita Honorio Imp. tanta Romæ fuit annonæ, rerumque omnium caritas, ut homines hominibus jam imminerent, adeoque palam audita sit vox in circo: *Pone pretium humanæ carni*, uti refert Procopius lib. 2. de Bello Gothico. Audi lamentabilem vocem matris occidentis et comedentis filium præ fame, in obsidione Jerusalem per Titum, apud Joseph lib. 7. Belli c. 8. *Misere te, sit, infans, in bello et fame, et seditione, cui te servavero? Apud Romanos etiamsi vixeris, serviturus es: fames autem prævenit servitutem; his vero seditiosi sæ-*

viores sunt. Esto igitur mihi cibus, et seditiosis furia, et humanæ vitæ fabula, quæ sola deest calamitatibus Judæorum. Et hoc simul dicens occidit filium, coctumque medium comedit.

11. Idcirco, ob peccata tua, vivo ego, id est juro per vitam meam, nisi, etc. confringam.] Supple, habeas mendas, aut peream: τὸ enim אם לא *im lo*, id est *si non, nisi*, est Hebræis formula juramenti exsecratorii, quo se quasi devovent: unde malum, cui se devovent, subticent horroris et boni ominis causa, ut alibi dixi.

Sanctum meum.] Hebr. מקדשׁ *micdasci*, id est, sanctuarium meum, sive templum: radix Hebr. קדשׁ *cadas*, primo, significat sanctificare; secundo, firmare, stabilire; tertio, purificare. Sic domus Dei dicitur *sancta*, id est Deo consecrata, quasi stabilis in perpetuum, quæ proinde merito debet esse mundissima. Ad tertium hoc, puta ad munditiem, hic respicit Deus, q. d. Domum meam, quæ debebat esse mundissima, idolorum, quæ in templum intulisti, 4. Reg. 21. et 23. sordibus violasti et polluisti.

In omnibus offensionibus tuis.] Hebr. שקוציך *siccutsim*, id est exsecrationibus, id est, idolis, quæ quasi res exsecrabiles, Dei et piorum visum offendunt. Simile est 4. Reg. 23. v. 13. Unde mox idola vocat *abominationes*; ut et Daniel c. 9. v. 27. *Erit in templo abominatio desolationis*, id est idolum Antiochi.

Confringam.] Alludit ad secundam significationem *micdasci*, id est sanctuarii, q. d. Stabilem statueram mihi domum in templo; sed quia eam polluistis, hinc ego eam ut temporaneam confringam. Unde Chald. vertit: *Ego quoque brachium tuum conteram*. Hebr. est אגרע *egra*, quod secundo, potest verti, *abradam*, ut alludat ad Nazaræos, et leprosos, qui ab immunditia et lepra purgabantur, radendo pilos corporis, Num. 6. v. 9. Levit. 14. v. 8. q. d. Sicut illi radendo pilos expiantur: sic ego servans hanc eamdem legem meam sanctuarium meum, quod polluistis, illud radendo et delendo, purificabo et sanctificabo. Simile est 4. Reg. 21. 13. Tertio, *egra*, verti potest *minuam*. Unde R. David sic explicat, q. d. Sicut tu gloriam meam in templo meo minuisti: sic et ego vicissim minuam gloriam tuam. Unde Sept. vertunt: *Ego etiam abjiciam te*.

Non parcet oculus.] Parcere est animi, tribuitur vero oculis quasi judicibus; hi enim sunt in amore duces, æque ac in misericordia; ex quo homo claudit oculos, connivet, eos avertit, dum non potest videre reorum tantam miseriam et supplicium: sed dolet, abstinet ab eo, et parcit.

Non parcit, ait S. Hier. Deus ex misericordia: *Sicut enim clementissimus medicus cupiens putidas carnes et carioso vulnere oduratas conterio, non parcit, ut porcat; non miseretur, ut magis misereatur*, scilicet vivæ carni, ne a vicina putida corrumpatur. Sic facit Deus, dum suos castigat, ut vitia eorum pœnasque futuras resecet; aut certe curat, ne in alios proserpant.

13. Requiescere faciam, exsaturabo animum meum eorum pœna, deflagrabitque ira mea, et consolabor.] Solet enim vindicta esse levamen acceptæ injuriæ aut contumeliæ. Unde Poeta:

Est vindicta bonum vita jucundius ipsa.

Locutus sum in zelo,] sententiam decravi irrevocabilem, truculentam, sanguinariam. Zelos, ait Prado, est indignatio ex amore profecta, qua pater charis filiis succenset, vel sponsus sponsæ, ob accepta adulterii injuriam. Unde crescit tantum, quantum amor crescit, estque fortis et violenta, ut memoranda adeat facinora. Sic Deus adulterium idololatriæ punit, complendo indignationem, id est effundendo omnes iras suas et vindictas.

15. Blasphemia,] ut omnes te videntes blasphement, id est, tibi maledicant, tibi convicientur. Sic enim vulgus *blasphemiam* vocat quamvis maledicentiam; cum proprie blasphemia sit contumelia, quæ Deo vel Sanctis irrogatur. Unde hebr. est גדופה *gedupho*, quod quodvis convicium et probrum significat. Unde Septuaginta vertunt, στενακτὴ, id est, *tris gemibilis*, id est gemens, et digna gemitu, super cujus plaga videntes omnes gemont. Theodotion vertit, δειλαιστην vel δείλαιαν, quod alii, infelicem et miseram; alii, perspicuam et expositam ad miserias interpretantur, ait S. Hier.

Exemplum,] scilicet infelicitatis, æque ac improbitatis, ut cæteri tuo malo discant, Deum non irritare. Unde hebr. est מוסר *musar*, id est, disciplina, castigatio.

Stupor.] Ut cæteri videntes tuas calamitates stupeant, quasi attoniti. Unde aliqui vertunt, *terror*. Similes minæ sunt Jerem. 19. 8. et c. 25. 9. et alibi.

Judicia,] extrema supplicia. Est metonymia: ponitur enim *judicium* pro pœna in judicio decreta.

In increpationibus iræ.] Id est ut Septuag. castigatione et ultione, quæ fit ab irato Deo.

16. Sagittas famis.] Sic vocat, tum fulmina, ventos, procellas, quibus quasi sagittis Deus sternit segetes, famemque inducit; tum locustas, erucas, bruchos, æruginem, et alias frugum pestes, quibus quasi sagittis famem immittit et jaculatur in homines. Unde subdit: *Et famem congregabo super vos. Famem*, id est erucas, bruchos, etc. quæ famem solent afferre. Ita R. David, Vatablus, Maldon. et alii.

Baculum panis.] Chald. *sustentaculum*; Septuag. *firmamentum panis*.

17. Bestias.] Id est, Chaldæos, ait Theodoretus, qui quasi ferino rictu, et unguibus sanguineriis, vos quasi oves decerpent. Secundo, proprie leones et alias bestias, immittam in eos qui fugerint Chaldæos: nam faciam, ut in montibus et sylvis latitantes, devorentur a feris. Has bestias Judæis peccantibus, minatus est Moses Deut. 32. v. 24. rursum Ezech. cap. 34. v. 28. Item Chananæis Exodi 23. v. 28. Sic Deus in Cuthæos translatos ab Assyriis in Samariam immisit leones, eo quod non timerent Dominum, 4. Reg. 17. 25. Sic posterioribus sæculis et hoc, subinde lupos, ursos, aliasque feras, immittit nonnullis provinciis, ad puniendа incolarum scelera.

Tropologice, S. Hieron. *Sed in nostram*, ait, *Jerusalem* (puta in Ecclesiam et in animam) *mittuntur bestiæ pessimæ, quando tradimur in passiones ignominiæ, et in reprobum sensum, et conscientiam peccatorum, quæ excruciant atque dilacerant animum nostrum. Dissensiones, hæreses, schismata, æmulationes, invidiæ, tristitiæ, detractiones, desideria mala, avaritia, quæ est radix omnium malorum, bestiæ pessimæ sunt. Quæ cum fuerint in nobis, meremur audire: Corripiet te præca-*

ricatie tue. Precamurque et dicimus: Ne tradas bestiis animam confitentem tibi.

SANGUIS, id est cædes et strages belli, TRANSIBUNT,] grassabuntur. Sic enim dicitur Psal 41 8. *Fluctus tui super me transierunt.* Et Psal. 87. 17. *In me transierunt iræ tuæ*, id est grassatæ sunt in me.

EGO DOMINUS LOCUTUS SUM,] sic statuo, sic subscribo more regum hunc prophetiæ, quasi diplomati meo.

Moraliter, ex tot signis et portentis; quibus Deus per Ezechielem præmonuit Judæos de futura vindicta, Nota: Solet Deus signis prævtis futuras reip. et Ecclesiæ calamitates præmonstrare, ut peccatores moneat, et incitet ad pœnitentiam, qua eas evadant: justos vero præmuniat ad eas fortiter tolerandas.

Ita diluvium mundo inducere noluit, nisi prius de eo futuro per Noe homines admoneret, Genes. 6.

Ita cladem Hierosolymæ, Moabitarum, Ammonitarum, Ægyptiorum, Babyloniorum, etc. per Isaiam, Jeremiam, Ezechielem prædixit: Babylonis vero excidium Balsasari in pariete præscripsit: *mane, tekel, phares*, Daniel 5. Judææ cladem per Antiochum portenderunt acies in cœlo visæ concurrere, 2. Machab. 5. 2.

Ita Judæis cladem Judææ per Titum imminentem præsignificavit. Nam supra Jerusalem stetit per annum cometes similis gladio. Rursum, visi sunt in cœlo currus, et acies præliantium. Audita est in templo vox angelorum: *Migremus hinc.* Jesus quidam Anani filius per septennium assidue clamavit: *Væ Hierosolymis*, nec flagris compesci ab hac voce poterat, donec in muro clamans, *Væ Hierosolymis, et mihi*, telo hostili ictus interiit. Ita Josephus l. 7. belli c. 12.

Ita Hunerici regis Wandalorum persecutio præsignificata fuit: nam quidam vidit ecclesiam S. Fausti, insolito ornatu, cereis, velis, lampadibus rutilantem; mox vidit succedere Æthiopes, omnemque hunc ornatum dispellere. Alius vidit eamdem ecclesiam turbis hominum refertam, mox porcis et capris repleri. Tertius vidit quemdam grana a paleis eventilantem. Quartus vidit quemdam clamantem: *Migrate, migrate.* Quintus vidit nubes, rugiente cœlo, ingentes jaculari lapides, qui in terra incensi omnes comburebant. Sexto, Paulus Episcopus vidit arborem usque ad cœlos ramis florentibus expansam, quæ totam Africam opacabat, et ecce venit asinus violentus (Hunericus) qui cervicem ad radicem defricans, eam ad terram elisit. Septimo. Quintilianus Episcopus vidit se super montem stare, e quo conspiciebat gregem innumerabilem ovium suarum, et in medio gregis duæ erant ollæ nimium bullientes (hæ portendebant Hunericum et Cyrolam Episcopum ejus.) Aderant autem ovium occisores, quarum carnes ollis bullientibus demergebant. Ita Victor Uticens. l. 2. Wandal.

Circa annum Domini 1017. uti ex Annalibus Francorum refert Baronius, in regione Aquitaniæ, temporibus Benedicti VIII. secus maritimus tale prodigium accidit ante solemnitatem S. Joannis Baptistæ: Tribus diebus de cœlo pluit sanguis, qui cadens super carnem hominis, aut super lapidem, non poterat lavari; si vero super lignum caderet, lavabatur. Perterrefecit universas Gallias ejusmodi prodigium, adeo ut Robertus rex Francorum, scriptis consuleret Fulbertum Episcopum Carnotensem, inter Gallicanos Episcopos doctrina facile principem, cujus de his ad eumdem regem tunc respondentis data exstat epistola, in qua, quid ista portenderent, in fine ita philosophatur: *Quod autem nuper hujusmodi cruorem in quadam parte regni vestri pluisse audistis: et quod ille cruor ubi supra petram, vel supra carnem hominis ceciderat, ablui non poterat: ubi autem supra lignum ceciderat, facile eluebatur: per hæc, tria genera hominum significata esse videntur: per lapidem, impii; per carnem, fornicarii; per lignum vero, quod neque durum est ut lapis, neque molle ut caro, illi, qui neque impii sunt, neque fornicarii: cum ergo venerit super illam gentem cui portenditur gladius sive pestilentia designato per sanguinem; si antea duri et molles non fuerint mutati in melius, morientur perpetualiter in sanguine suo; medii vero, per angustiam mortis, vel aliter, poterunt liberari, pro arbitrio secretissimi atque præstantissimi judicis.* Hæc ad Robertum regem Fulbertus. Porro consecuta esse bella gravissima in ea provincia inter Guilielmum Aquitaniæ Ducem, et Gaufredum Comitem Andegavensem, quibus seipsos mutuo adversis armis confecerunt, affirmat idem auctor. Ecce triplex portentum, simile triplici portento capillorum Ezechielis hic.

CAPUT SEXTUM,

SYNOPSIS CAPITIS.

Montibus, aris excelsis, idolis et idololatris, ac toti terræ Israel, id est Judæis, minatur vastitatem et stragem. Secundo, v. 8. promittit se reliquias populi servaturum, quæ videntes tantam stragem, ad cor et ad Deum redibunt. Tertio, v. 11. jubet Deus prophetæ, manu percutere femur, et pede plodere, terramque pulsare, ut ira sua ostendat iram et vindictam Dei. Quia, ait v. 12. qui longe est, peste morietur: qui autem prope, gladio corruet: et qui relictus fuerit et obsessus, fame morietur.

1 Et factus est sermo Domini ad me, dicens: 2. Fili hominis, pone faciem tuam ad montes
Israel, et prophetabis ad eos, 3. et dices: Montes Israel, audite verbum Domini Dei: Hæc
dicit Dominus Deus montibus, et collibus, rupibus, et vallibus: Ecce ego inducam super
vos gladium, et disperdam excelsa vestra, 4. et demoliar aras vestras, et confringentur simulacra ve-
stra, et dejiciam interfectos vestros ante idola vestra. 5. Et dabo cadavera filiorum Israel ante
faciem simulacrorum vestrorum: et dispergam ossa vestra circum aras vestras, 6. in omnibus habi-
tationibus vestris. Urbes desertæ erunt, et excelsa demolientur, et dissipabuntur: et interibunt
aræ vestræ, et confringentur: et cessabunt idola vestra, et conterentur delubra vestra, et dele-
buntur opera vestra. 7. Et cadet interfectus in medio vestri: et scietis quia ego sum Dominus.
8. Et relinquam in vobis eos, qui fugerint gladium in Gentibus, cum dispersero vos in terris.
9. Et recordabuntur mei liberati vestri in Gentibus, ad quas captivi ducti sunt: quia contrivi
cor eorum fornicans, et recedens a me; et oculos eorum fornicantes post idola sua: et displicebunt
sibimet super malis quæ fecerunt in universis abominationibus suis. 10. Et scient, quia ego Domi-
nus non frustra locutus sum, ut facerem eis malum hoc. 11. Hæc dicit Dominus Deus: Percute
manum tuam, et allide pedem tuum, et dic: Heu, ad omnes abominationes malorum domus Israel:
quia gladio, fame, et peste ruituri sunt. 12. Qui longe est, peste morietur: qui autem prope,
gladio corruet: et qui relictus fuerit, et obsessus, fame morietur: et complebo indignationem
meam in eis. 13. Et scietis quia ego Dominus, cum fuerint interfecti vestri in medio idolorum ve-
strorum, in circuitu ararum vestrarum, in omni colle excelso, et in cunctis summitatibus montium,
et subtus omne lignum nemorosum, et subtus universam quercum frondosam, locum ubi accende-
runt thura redolentia universis idolis suis. 14. Et extendam manum meam super eos: et faciam
terram desolatam, et destitutam a deserto Deblatha, in omnibus habitationibus eorum: et scient
quia ego Dominus.

2. Pone faciem tuam,] interrita fronte, libere et audacter loquere et vaticinare Judæis hasce suas clades.

Ad montes Israel,] ad Sion, Moria, montem olivarum, montem offensionis, in quibus Judæi collocarunt et coluerunt idola. *Israel* enim non vocat decem tribus: illæ enim jam abductæ erant; sed Judæos, ut dixi c. 4. vers. 3. Montes ergo Juda puniendos et desolandos prædicit, quia peccato idololatriæ fœdati sunt. Peccatum enim non tantum hominem, sed et elementa, et creaturas omnes maculat; imo solvit harmoniam universi. Nam mundi primo die, creata est lux: hanc fugat peccatum, Jerem. 4. 23. *Aspexi cœlos, et non erat lux in eis.* Secundo die, creatum est firmamentum: jam ob peccata *complicabuntur sicut liber cœli*, ait Isaias cap. 34. 4. ne scilicet homines operiant. Tertio die, productæ sunt plantæ: has destruit peccatum; nam, ut ait Jerem. 4. 23. *Aspexi terram, et ecce vacua erat, et nihili.* Quarto die, factus est sol: hunc peccatum eclipsat et obscurat, Isaiæ 13. 10. Die quinto, formati sunt pisces et aves: jam ob peccatum *omne volatile cœli recessit*, ait Jerem. 4. 25. Die sexto, conditi sunt quadrupedia et homo: illa peccatum aufert ex montibus et sylvis, ut patet hic, et Oseæ 4. 3. Omnia ergo creata puniuntur, quia homini ad peccatum serviunt. Unde Vatabl. vers. 6. vertit: *Ita ut aræ vestræ vastentur, et culpam luant.* Vel potius, homo in omnibus punitur, dum omnibus quibus abusus est privatur.

Nota prosopopœiam. Res inanimas, scilicet montes, alloquitur, quasi dedignatus homines tam impios alloqui, ut sic eos provocet ad verbum Dei audiendum, quod inanime audiunt auditu, id est instinctu, naturæ, atque obediunt. Ita Prado.

Mystice, montes sunt magnates, et valde sapientes; colles sunt inferiores; rupes sunt fortes et zelosi: valles sunt plebeii, qui omnes verbum Dei jubentur audire, ut quisque pro suo modulo intelliget, quid Dominus præcipiat ait S. Hieron.

3. Rupibus,] Hebræa אפקים ophikim, quod S. Hieronym. vertit: *Torrentes*; Septuag. ναπαις, id est, loca nemorosa inter montes sita: hæc enim amœna sunt et fertilia, ob radiorum solis ad montium radices reflexionem. Unde Napeæ, herbarum et florum deæ et Nymphæ, de quibus Virgil. 4. Georg.

Faciles venerare Napæas,

Hebr. vox *aphikim* proprie videtur significare alveum torrentium, vel rivorum; inde ripas, et rupes, et nemora vicina significat, sub quorum umbra erigebant Judæi idolis altaria.

Et vallibus.] Sic in Gehennom, id est, in valle Hennom, filios immolabant idolo Moloch. Frequentius tamen Judæi idola erigebant et colebant in collibus et montibus: indeque vocentur *Excelsa*, de quibus sequitur: ac nomen Excelsi generale fuit, et translatum ad omnia altaria et templa idolorum, ut, etiamsi essent in vallibus, communi tamen nomine vocarentur Excelsa, uti hic ea vocat Ezechiel. Sic altare dictum est quasi alta ara, ait Festus.

Excelsa vestra,] scilicet loca, montes puta et colles, in quibus more Gentium deos Gentium colitis. Vide 3. Reg. 14. 23.

Mystice, excelsa animi, sunt fastus, arrogantia, dignitatum ambitio; hæc demolitur Deus. Vere Poeta:

Summa petit livor, perflant altissima venti:
Summa petunt dextra fulmina missa Jovis.

4. Dejiciam interfectos, vel *cruentatos*, aut *vulneratos*, ut vertit Vatabl. (omnia enim hæc significat hebr. חלליכם *challelechem*) vestros ante idola vestra,] sicque illa, et aras eorum, cadaverum vestrorum contactu polluam et contaminabo. Ex lege enim tactus cadaveris faciebat tangentem immundum. Ita Theodoretus. Cujus rei causa erat primo, quod cruor, vel cadaver, vel ossa sint signa mortis, quæ filia peccati est. Secundo, quia mors horrenda, fœda, turpis, invisa, et exosa merito judicatur. Nota: Ubi peccarunt, ibi puniuntur et occiduntur Judæi. Ita S. Hieron.

Idola,] Hebr. גלוליכם *gillulim*, id est sordes, stercora, volutabra, q. d. In idolis vos volutatis quasi sues et upupæ in stercoribus. Causa est, primo, quia idola sunt res fœdissimæ; secundo, quia, sicut veram fidem sequitur vitæ honestas et puritas; ita malam fidem, puta idololatriam et hæresim, sequitur luxus, spurcitia, et omnes sordes. Jure ergo idola et hæreses vocantur stercora.

6. Interibunt.] Hebr. יאשמו *iesemu*, id est desolabuntur.

Delubra.] Hebr. חמנים *chammanim*, id est solaria, scilicet delubra, vel simulacra dicata soli, qui hebr. dicitur חמה *chamma* ab ardore, a rad. חמם *chamam*, id est incaluit. Secundo et plenius, idola vocantur Hammonim e celebri idolo Jovis Hammonii, cui in Africa templum fuit solis simulacro nobile, teste Macrob. libr. 1. Satur. 21. Quia ergo celebre fuit in Ægypto idolum solis, et Jovis Hammonii, hinc quævis idola vocentur *chammonim*, id est solaria: Ægyptiis enim vicini erant Judæi. Sed unde Jupiter vocatus est Hammon? Respondeo primo: Sextus Pompeius libr. 8. Plinius lib. 12. et passim Lexica Latina Hammon deducunt a Græco αμμος, id est arena, ut Jupiter dicatur Hammonius, id est arenarius, eo quod in ea repertus sit. Verum Hammon non Græcorum, sed Ægyptiorum fuit numen et nomen: unde et ab Hebræis, ut patet ex Ezechiele hoc loco, eorum idola, eorum nomine vocentur Hammonim. Secundo, *voce Ammon, Manethos Sebennita putat significari occultatum, et occultationem: Hecatæus autem Abderita hoc verbo invicem uti Ægyptios ait, cum alter alterum vocat. Esse enim vocem invocativam, et cum principem Deum eumdem cum universo putent, utpote obscurum et absconditum, vocari ab iis et orari Ammon, dicentibus ut prodat se, et conspiciendum præbeat*, ait Plutarchus l. de Iside et Osiride sub initium. Tertio, Hebræi censent idola dici חמונים *hammonim*, id est solaria, ab hebr. חמה *chamma*, id est sol; indeque vocatum esse Jovem Hammonium. Unde et multi Gentilium, teste Giraldo in Hammone, censent, in Hammone cultum et adoratum fuisse solem. Hinc et Hammon fertur habuisse formam arietis, tum quia cornua ejus repræsentant radios solis (unde hebr. radii vocantur cornua; sic Moses dicitur habuisse cornua, id est radios, lucis) tum quia in vere, puta sole existente in ariete, creatus est mundus; inde ergo incipiebat olim initium anni, et cursus solaris, ut patet Exodi 12. 2. Quarto, verius alii censent, Hammon non Hebræam, sed Ægyptiam esse vocem, et significare caprum: capri enim specie colebatur Jupiter Hammonius: fuit enim ipse a pastoribus, caprarum custodibus, relatus inter deos, ut iis esset Jupiter caprarius, et caprarum pastorumque deus tutelaris, de quo plura Daniel. 8. 5. Qua de causa capræ vel hirci specie, coluerunt Gentiles suos Faunos et Satyros. Hinc et Jovem capræ lacte nutritum tradiderunt Poetæ. Causam dat Plinius lib. 28. cap. 9. *Maxime*, inquit, *alit quodcumque humanum* (lac) *mox caprinum: unde fortassis fabulæ Jovem ita nutritum dixere. Dulcissimum ab hominibus camelinum, efficacissimum ex asinis, stomacho accommodatissimum caprinum, quoniam fronde magis quam herba vescuntur*: qua de causa a medicis in phthisiu propensis præscribitur. Denique, nonnulli Hammon putant esse Chem (sive Hem: litteram enim chet alii pronuntiant ut ch, alii ut h.) filium Noe impium: sicut Apollo Dodonæus dictus videtur a Dodanim nepote Noe, Gen. 10. 4. Cham enim primus Ægyptum incoluit, ejusque fuit rex; unde Saturnus Ægyptius est appellatus, uti docet Berosus lib. 4. et 5. et Diodorus l. 1. Hac de causa Ægyptus vocatur terra Cham, Ps. 105. 22. et alibi. Cham successit filius *Mesraim*, a quo Ægyptus hebr. dicta est *Misraim*, et etiamnum a Turcis et Arabibus vocatur *Mesra*. Vide dicta Gen. 10. 6.

Opera vestra,] idola scilicet et delubra, id est dii, quos vestris manibus vobis fecitis. Est sarcasmus, sive irrisio hostilis.

7. Et scietis, quia ego sum Dominus,] scietis, quod ego solus Deus sum, omnium dominus; idola autem deos esse vanissimos. Secundo, scietis me esse *Jehova* (sic enim habent Hebr.) id est, *eum, qui sum* constantissimus in dictis et factis, ut minas vobis intentatas opere complean. Tertio, scietis me esse Deum sanctum et justum, qui odio habeam peccata, cum eorum supplicium senseritis.

9. Liberati vestri,] qui necem evaserint. Nota hic, signum pœnitentiæ esse, sua idola, et irritamenta et occasiones peccatorum funditus delere aut ablegare. Qui enim serio pœniteat, qui illicem peccati, v. g. concubinam, secum detinet? Idolum nostrum est ambitio, libido, opes, deliciæ, et quidquid, relicto Deo, colimus, quæque ut summum bonum nostrum diligimus, et in mente fingimus ac depingimus. Recte S. Chrysostom. *Contemne*, ait, *divitias, et eris dives*; *contemne gloriam, et eris gloriosus.*

Ubi nota: Sicut voluntatis complacentia requiritur et sufficit ad peccatum, sic voluntatis displicentia, si sit seria, et ex amore placandi Deo super omnia dimanet, requiritur et sufficit ad contritionem. Hæc enim secum affert efficax propositum novæ vitæ. Per quas enim causas aliquid producitur, per easdem et dissolvitur. Ita S. Chrysostomus.

Contrivi cor eorum fornicans.] *Contrivi*, id est conteram, q. d. Faciam, ut eos peccati pœniteat, affligens eos longa captivitate. Nota: Afflictio et dolor vehemens est quasi pondus grave, cor premens et angens, ac quasi malleus, conterens et molliens cor lapideum, ut quasi cera verbum Dei suscipiat; *et oculos*, ut ex cordis contritione solvantur in lacrymas.

Vere S. Aug. *Oratio*, ait, *Deum lenit, sed lacryma cogit, illa ungit, hæc pungit.* Fletus est lavacrum scelerum, et refectio animarum. Tota aqua maris non exstinguit unam prunam Purgatorii; et lacrymæ, omnes ejus flammas exstinguunt. R. David passive vertit: *Contritus sum*; et Pagnin. *Contrivi me*; at Vatabl. *Fractus fui*, id est, mœrore affectus, *ob meretricium eorum cor, et oculos*, id est, quia sua fornicatione me contristarunt. Fornicationem de more vocat idololatriam: hæc enim est mystica et spiritalis animæ cum idolis fornicatio. Passive vertunt, quia hebr. נשברתי *nisbarti*, est passivum *niphal*. Verum sæpe *niphal* capitur pro activo *cal*. Tertio, alii *nisbarti* vertunt *emi*. Sic enim capitur Genes. 41. vers. 57. q. d. Eorum cor, quod se dæmonibus tradiderat, eorumque oculos, qui vanitatibus serviebant, ego emi; eorum animos et oculos meos feci, cum antea essent mundi, carnis et dæmonis. Peccatores enim nec cor, nec oculos, nec pedes, nec quid aliud proprium habent; quia hæc omnia voluptati et dæmoni manciparunt. Deus ergo ea sibi emit et redimit. *Omnia vestra sunt, vos autem Christi*, ait Paulus 1. Cor. cap. 3. vers. 22. et 23.

Et displicebunt sibimet.] Hebr. נקטו *nakottu*, quod Vatabl. vertit: *Pudore et mœstitia officientur*; Septuag. *Cædent faciem suam*, vel, *plorabunt ante faciem suam*. Ad verbum vertas: *Tædio erunt sibi*, sibique offensi, tædebit (et ita vertit Noster Job cap. 10. 1. *Tædet animam meam vitæ meæ*) eos peccatorum, offendentur sibi, dissecabuntur corde, id est, mala quæ fecerunt, quasi carnifices eorum corda discerpant.

Hinc patet contra Lutherum, pœnitentiam non esse solam resipiscentiam, sed detestationem et dolorem præteritorum, displicentiam sui, odium præteritæ lasciviæ vitæ, etc.

10. Non frustra.] Id est, non incassum, sed ut eos castigando corrigeram, et ad pœnitentiam adducerem.

11. Percute manu tua. Ita Hebr. Chald. Septuag. qui vertunt: *Plaude manu, et strepe pede*; ac Latini correcti, non *manum tuam*, ut legunt alii. *Percute* ergo *manu tua*, supple, alteram manum, vel femur tuum, uti facis cap. 21. 12. allide pedem tuum, scilicet ad terram. Sunt hæc signa stupentis, dolentis et indignantis ad tanta mala Judæis impendentia, ait S. Hieronym. et Polychr. scilicet, ad, id est propter, abominationes malorum, id est peccatorum, domus Israel.

Heu.] Ita vertendum hebr. אח *ach*, ut sit dolentis. Sed Septuag. et Theodotion *ach* accipiunt pro האח *heach*, unde vertunt, *euge*, q. d. ait Theodor. Tu, o Ezechiel, pede plaude, aut potius ploda, ac admirare sententiæ justitiam: et, ut Scholiast. Gaude de idolorum eversione, eisque insulta, dicens: *Euge*; ut *to plaude* non sit dolentis, sed lætantis, et instigantis ad sæviendum. Sic enim Romani plausu indicabant favorem, approbationem, gratulationem in comœdiis, ut patet ex Plauto.

Mystice sanctus Hieronymus: *Percutimus*, ait, *manu, quando a malis nos operibus separamus. Allidimus pedem, quando non gradimur itinere peccatorum. Plangimus, et ploramus, quando nobis displicent quæ geruntur.*

14. A deserto Deblatha,] supple, *usque ad Jerusalem*, q. d. Tota Judæa per Chaldæos vastabitur, a Deblatha usque ad Jerusalem; *ut omnibus pateat, nihil esse inter solitudinem et mare magnum, quod non hostilis mucro consumpserit*, ait S. Hieron. Porro *Deblatha* videtur esse eadem, quæ *Reblata* vocantur a Jeremia, et lib. 4. Reg. 25. 6. Litteræ enim ד *dalet* et ר *res*, charactere sibi simillimæ sunt, ut facile ex una in aliam sit lapsus. Hinc pro *Benadad* Sept. vertunt, *Benadar*, Amos 1. 4. Sic Sophon. 3. v. 9. pro *Tunc reddam populis labium* ברורה *berura*, id est, *electum*; Sept. בדורה *bedora*, id est, *in generatione sua*. Sic pro *Gersam*. Num. 3. v. 17. 22. et alibi, legunt *Gedsam*. Sic pro *Asdod*, legitur *Asdor*; pro *Dodanim*, *Rodanim*; atque Judæi pro *Duma* legunt *Roma*, sed perfide. Porro *Reblata*, est Epiphaniis Syriæ, ubi teste Jeremia cap. 39. 5. resedit Nabuchodonosor, belli Judaici finem exspectans; unde ad eum ibi ductus est Sedecias, et excæcatus: atque hac de causa nominat hic *Deblatha* præ aliis locis: ita S. Hieron. Vatablus et Hebræi. Adrichomius tamen *Deblatha* a *Reblata* distinguit, ac *Deblatha* ponit terminum tribus Ruben. Ita ipse in Descript. terræ sanctæ.

Tropologice S. Hieron. *Deblatha*, ait, παλάθην, *hoc est, massam ficorum sonat, ut, postquam in simulata dulcedine, quæ non erat terræ cultæ, sed solitudinis, amaritudinem repererint, tunc cognoscant, quia ipse sit Dominus. Mel enim distillat de labiis meretricis, quæ ad tempus impinguat nescientium fauces, sed postea amarius felle reperitur. Hoc significant et duo calathi ficorum, Jerem. 24.*

CAPUT SEPTIMUM.

SYNOPSIS CAPITIS.

AUDIT A DEO DE JUDÆA, FINIS VENIT, VENIT FINIS: PROPE EST DIES OCCISIONIS: FLORUIT VIRGA GERMINAVIT SUPERBIA. SECUNDO, JUDÆORUM INFIRMITATEM, PAVOREM ET TREPIDATIONEM DESCRIBIT v. 16. TERTIO, v. 19. AIT OPES EORUM, ET AURUM AVARE COLLECTUM, ITEM TEMPLUM, POLLUENDA, FUTURAQUE PRÆDÆ IMPURIS CHALDÆIS. DENIQUE v. 23. AUDIT: FAC CONCLUSIONEM, QUA OMNIUM STRAGEM UNA SENTENTIA CONCLUDAS.

1 ET factus est sermo Domini ad me, dicens: 2. Et tu, fili hominis, hæc dicit Dominus Deus
terræ Israel: Finis venit, venit finis super quatuor plagas terræ. 3. Nunc finis super te,
et immittam furorem meum in te: et judicabo te juxta vias tuas: et ponam contra te omnes
abominationes tuas. 4. Et non parcet oculus meus super te, et non miserebor: sed vias tuas po-
nam super te, et abominationes tuæ in medio tui erunt: et scietis quia ego Dominus. Hæc dicit
Dominus Deus: Afflictio una, afflictio ecce venit. 6. finis venit, venit finis, evigilavit adversum te:
ecce venit. 7. Venit contritio super te, qui habitas in terra: venit tempus, prope est dies occi-
sionis, et non gloriæ montium. 8. Nunc de propinquo effundam iram meam super te, et complebo
furorem meum in te: et judicabo te juxta vias tuas, et imponam tibi omnia scelera tua. 9 Et non
parcet oculus meus, nec miserebor, sed vias tuas imponam tibi, et abominationes tuæ in medio tui
erunt: et scietis quia ego sum Dominus percutiens. 10. Ecce dies, ecce venit: egressa est contritio,
floruit virga, germinavit superbia: 11. iniquitas surrexit in virga impietatis; non ex eis, et non ex
populo, neque ex sonitu eorum: et non erit requies in eis. 12. Venit tempus, appropinquavit dies:
qui emit, non lætetur: et qui vendit, non lugeat: quia ira super omnem populum ejus. 13. Quia
qui vendit, ad id quod vendidit, non revertetur, et adhuc in viventibus vita eorum, visio enim ad
omnem multitudinem ejus non regredietur: et vir in iniquitate vitæ suæ non confortabitur. 14. Ca-
nite tuba, præparentur omnes, et non est qui vadat ad prælium: ira enim mea super universum
populum ejus. 15. Gladius foris; et pestis et fames intrinsecus: qui in agro est, gladio morietur:
et qui in civitate, pestilentia et fame devorabuntur. 16. Et salvabuntur qui fugerint ex eis: et erunt
in montibus quasi columbæ convallium omnes trepidi, unusquisque in iniquitate sua. 17. Omnes
manus dissolventur, et omnia genua fluent aquis. 18. Et accingent se ciliciis, et operiet eos for-
mido, et in omni facie confusio, et in universis capitibus eorum calvitium. 19. Argentum eorum
foras projicietur, et aurum eorum in sterquilinium erit. Argentum eorum, et aurum eorum non
valebit liberare eos in die furoris Domini. Animam suam non saturabunt, et ventres eorum non
implebuntur: quia scandalum iniquitatis eorum factum est. 20. Et ornamentum monilium suorum
in superbiam posuerunt, et imagines abominationum suarum et simulacrorum fecerunt ex eo: pro-
pter hoc dedi eis illud in immunditiam: 21. et dabo illud in manus alienorum ad diripiendum, et
impiis terræ in prædam, et contaminabunt illud. 22. Et avertam faciem meam ab eis, et violabunt
arcanum meum: et introibunt in illud emissarii, et contaminabunt illud. 23. Fac conclusionem:
quoniam terra plena est judicio sanguinum, et civitas plena iniquitate. 24. Et adducam pessimos
de Gentibus, et possidebunt domos eorum: et quiescere faciam superbiam potentium, et possidebunt
sanctuaria eorum. 25. Angustia superveniente, requirent pacem, et non erit. 26. Conturbatio su-
per conturbationem veniet, et auditus super auditum: et quærent visionem de propheta, et lex per-
ibit a sacerdote, et consilium a senioribus. 27. Rex lugebit, et princeps induetur mœrore, et ma-
nus populi terræ conturbabuntur. Secundum viam eorum faciam eis, et secundum judicia eorum
judicabo eos: et scient quia ego Dominus.

2. Et tu, fili hominis,] supple, audi et vaticinare id quod sequitur:

Finis venit, venit finis super quatuor plagas terræ,] scilicet Israel, ut præcessit, q. d. Finis et excidium venit totius Judææ, imo jam imminet. Unde ter repetit: *Finis venit*, q. d. Post tres annos veniet: nam hæc dixit anno 5. Sedeciæ, sive transmigrationis Joachin, ut patet cap. 1. 2. Anno autem 9. eorumdem obsessa est Jerusalem, et post duos annos capta et eversa. Similis vox et visio portendit invasionem Longobardorum; nam, ut ait S. Gregor. hom. 1. in Evang. et lib. 3. Dial. 38. *Priusquam Italia Gentili gladio feriendo traderetur, igneos in cælo acies vidimus, ipsumque qui postea humani generis fusus est sanguinem, coruscantes.* Deinde addit, Redemptum Episcopum Ferentinatem vidisse nocte S. Eutychium Martyrem, dicentem: *Redempte vigilas?* Quo respondente: *Vigilo*, subjunxit: *Finis venit universæ carnis*; et tertio idem repetiit. Mox a Longobardis depopulatæ sunt urbes, concrematæ ecclesiæ, destructa monasteria, prædia vastata et desolata. Unde concludit: *In hac terra* (Italia) *in qua nos vivimus, finem suum mundus jam non nuntiat, sed ostendit. Tanto ergo nos necesse est instantius æterna quærere, quanto a nobis cognoscimus velociter temporalia fugisse. Mundus enim qui tot nobis quotidie dolores ingeminat, quid nobis aliud, quam ne diligatur clamat?*

3. Super te.] o terra Israel.

Judicabo te juxta vias tuas,] judicans puniam te pro factis et meritis tuis. Est metonymia. Origen. legit *Vindicabo te*: quia peccator, ait peccando, est agens et patiens, id est injuriam facit, sed sibi ipsi: est ergo tam injurians, quam injuriam patiens. Deus suo judicio et supplicio, tollit injuriantem, id est, vitium et malitiam peccatoris, et sic relinquit patientem eumdem, sine injuria et injuriante; sicque eum vindicat, quia tollit ab eo injuriam tam passivam, quam activam: facit enim, ut nec faciat, nec patiatur injuriam, id est peccatum. Hoc subtilius est, quam germanius.

Et ponam contra te,] ut sint quasi tui accusatores coram me: tu enim es rea, peccata te accusant, ego sum judex et vindex. Itaque est hysterologia Hebræis usitata. Prius enim dicere debuisset: *Ponam contra te abominationes tuas*; deinde, *judicabo*, id est, vindicabo et puniam *te* juxta eas. Secundo, *contra*, id est, coram, *te*, q. d. Tuas abominationes oculis tuis obvertam, ut earum deformem speciem et conscientiam iis turpissimo fœdatam, cogaris intueri, quæ soles manticam scelerum a tergo portare et oblivisci. Grave supplicium sibi est, se intuens fœda conscientia, et magis si se intueri semper cogatur, ut a fœditate sua nequeat oculos avertere. Tertio, Septuag. et Chald. vertunt: *Dabo super te*, q. d. Percutiam te ob tuas abominationes.

Vias tuas,] pœnam viarum, id est vitæ tuæ actæ, et peccatorum.

Abominationes.] pœna abominationum, in medio tui erit, tibi quasi gladius dissecabit cor, et viscera acerbissimo dolore discruciabit. Secundo, *in medio tui* erit, id est, omnibus erit manifesta et conspicua, ait Maldonatus.

5. Afflictio una, scilicet perfecta, singularis, extrema et funestissima, venit,] quæ quasi fulmen totam Jerusalem aduret, ut opus non sit altera. Hoc est, quod dixit c. 5. 9. *Et faciam in te quod non feci*. Sic *semel* capitur pro *perfecte*. 1. Reg. 26. 8. *Perfodiam eum* (Saulem) *lancea semel, et secundo opus non erit*. Secundo: *afflictio una*, et *afflictio* supple, altera, *ecce venit*, id est una calamitas alteram excipit, non licet respirare. Sic Psal. 41. 8. dicitur: *Abyssus abyssum invocat*, id est fluctus fluctum excipit. Unde Chald. vertit: *Malum super malum venit*. Sed videtur Chald. pro אחד *achad*, id est *una*, legisse אחר *achar*, id est *post*, q. d. *Malum post malum venit*, malum malo succedit. Ausonius in Epigram. eleganter dixit, *catenatos labores et dolores*, cum labor labori, dolor dolori succedit. Homer. Iliad. × pulchre ventis tales traditos asserit:

> Tradebat Notus hunc Boreæ quasodoque vehendum,
> Hunc rursum Zephyro jactandum tradidit Eurus.

6. Finis venit, venit finis,] scilicet excidium et exitium adest. Repetitio hæc significat primo, certitudinem et confirmationem; secundo, magnitudinem; tertio, celeritatem futuri excidii, q. d. Brevi erit finis et exterminium regni nostri.

Evigilavit,] scilicet maturo tempore. Sicut fructus æstivi in æstate, maturi sunt et colliguntur; ita matura est malitia tua, ut colligatur, sitque ei finis. Hoc enim est Hebr. הקיץ *hekits*. Alludit ad id quod subdit: *Venit contractio*. Et v. 10. *Floruit virga*. Secundo, Maldon. *evigilavit*, id est cito veniet, quasi summo mane evigilaverit ut veniret. Septuag. vertunt, *surrexit*. Alludit, et confirmat oraculum Jeremiæ 1. 11. *Virgam vigilantem ego video. Et dixit Dominus ad me: Bene vidisti, quia vigilabo ego super verbo meo ut faciam illud.* Simili phrasi ait idem Thren. 1. 14. *Vigilavit jugum iniquitatum mearum*. In Hebræo est pulchra paronomasia, inter הקץ *hackets*, id est, *finis*; et הקיץ *hekits*, id est *evigilavit*.

7. Venit contritio.] Sic legunt Romana, non *contractio*, uti legit S. Hieron. et Maldon. nec *confractio*, ut legunt alii. Hebr. est צפירה *tsephira*, id est *maturatio, frondatio*, sive primum germen, quod mane, id est statim, protruditur, צפר *tsaphar* enim significat *mane surgere*; inde *tsephira*, vocatur primum germen et gemma arboris, sive folliculus complicatus et primo erumpens frondium vel florum, antequam expandant se, et in lucem prodeant. Chald. *coronam* vertit; quia ex his gemmis pulchræ fiunt coronæ. Unde Vatablus: *Venit corona*, ait, id est regnum Nabuchodonosor, *super te*; Arabicus Alexand. vertit: *Et veniet ad te tartarus habitator terræ, et præsens est tempus, et appropinquat dies mali*; Syrus: *Et venit matutinus habitator super* (contra) *te, venit tempus, et appropinquavit dies perturbationis*. Pro *matutinus* ex Syro verti posset, *hircus*, quasi צפיר *tsephir*, ponatur pro שעיר *tseir*, id est pilosus, hircus, Satyrus. Noster vertit *contritio*, quia hæc gemma, sive calyx et folliculus, significat contritionem, de quo v. 10. Verum videtur legendum *contractio*, ut habent manuscripta, et S. Hier. unde et Sept. et Theodot. vertunt, πλοκη, id est complexio, complicatio, id est folliculus contractus et complicatus; hoc enim est *tsephira*, q. d. Sicut in vere mane, id est statim, primum germen et folliculus erumpit: ita statim erumpet et tuum flagellum tuaque virga,

quæ te castigabit. Aquila, inquit S. Hieron. *tsephira* vertit, *προσκεπσιν*, id est contemplationem, et prospectionem, quasi dicat: Venit exeidium quod metuebas, quod tibi eventurum prospiciebas, vel tu, vel Prophetæ tui.

NON GLORIÆ MONTIUM.] Hebr. *Instat dies tumultus, non celeusmatis vindemiatorum in montibus. Gloria* ergo hic, est lætus clamor, gloriatio, laudatio, ovatio colligentium uvas in montibus: vel, ut Vatablus, est *echo*, id est vox lætitiæ, quam referunt et reverberant montes vitiferi clamantibus vindemiatoribus, Jerem. 48. 33. vel etiam idololatris, circa idolum in montibus saltantibus et cantantibus. Unde secundo, Vatablus et R. David sic vertunt: *Prope est dies tumultus, non echo montium*, q. d. Instat verus ab hoste clamor et tumultus, non autem fictus, qualis est quem edit echo resonans ex repercussu loci concavi. Nam, ut ait Plinius l. 2. c. 44. *Montium flexus, crebrique vertices, et conflexa cubito, aut confracta in humeros juga, concavi vallium sinus, scindunt inæqualiter iude resultantem aera: quæ causa etiam voces multis in locis reciprocas facit.* Eleganter vero Ovid 3. Metamorph.

> Aspicit hunc trepidos agitantem in retia cervos.
> Vocalis Nymphe, quæ nec reticere loquenti,
> Nec prior ipsa loqui didicit, resonabilis Echo.

Sic et R. Jona et Pagnin. Hebr. הד *hed* vertunt *echo*. Verum, quia הד per crasin idem est quod הידד *hedad*, id est emissio vocis liberæ et lætæ, ovatio, carmen vindemiæ, celeusma; hac de causa melius priore modo et sensu vertas: *Prope est dies clamoris, et tumultus, non celeusmatis*, quasi dicat: Non audietur in montibus celeusma vindemiantium, sed clamor hominum qui occiduntur; aut hostium irruentium, et sese invicem ad cædem cohortantium. Instat ergo tibi, o Jerusalem, dies occisionis, non gloriæ et jubilationis, quo in montibus, in quibus vel vindemiando, vel idola colendo gloriari et jubilare solebas: jam non exsultes et jubiles; sed a Chaldæis macteris et occidaris, ideoque plores et ejules, uti dixit c. 6. v. 13. Simile est Jerem. 25. 30. et c. 51. 14. Chald. vertit: *Nec licebit in montium vertices evadere.*

8. NUNC DE PROPINQUO, brevi, vel prope est, ut EFFUNDAM IRAM.

10. EGRESSA EST CONTRITIO, etc.] Legendum videtur, ut dixi, v. 7. *contractio*, id est prodiit folliculus contractus, explicatur jam germen, protruditur frondatio, q. d. Superbia et impietas Judæorum primo, quasi gemma egressa est, mox floruit, germinavit, et crevit in virgam vel baculum, qua Deus vos flagellabit, q. d. Ita crevit impietas vestra, ut sustineri non possit: sed ipsa flagellum det in manum Dei, quo jamjam vos feriet. Hoc flagellum, seu virga vigilans Jerem. 1. est Nabuchodonosor, jam paratus ad vastandam Jerusalem. Dicitur autem hæc virga floruisse, id est parata esse, citoque ventura: quia postquam arbor florat, statim fructum profert; fructus autem et effectus virgæ, est flagellatio. Unde virga hæc, quam Ezechiel florentem, Jeremias vigilantem vocat. Simili modo de Sennacherib dixit Isaias 10. 5. *Væ, Assur, virga furoris mei: baculus ipse est in manu mea, etc.* Quocirca Syrus vertit: *Egressus est hircus* (Nabuchodonosor) *et fronduit virga, et germinavit opprobrium*; Arabicus Antiochen. *Et jam egressi sunt hostes, et admirantur, et viderunt, et iniquus permansit supra virgam iniquitatis*; Arabicus Alex. *Jam advenit interitus tuus, jam concussus es, et jam præsens factus est tartareus, et vicit virga et germinavit contemptus.*

Nota: Virga hæc impietatis significat scelera, præsertim superbiam, violentiam et injustitiam, qua judices et potentes apud Judæos, pauperes opprimebant eorum jus et judicium inflectebant, et ad divitias torquebant. Hinc consequenter virga hæc significat flagellum, quo Deus hos violentos castigavit. Unde vers. 11. Hebræa habent: *Surrexit iniquitas in virgam impietatis*. Quocirca secundo, notat hinc S. Hieron. Dei justitiam et vindictam, peccatis quasi irrigari, ut floreat in virgas, et fructus plagarum ac verberum producat. Tertio, significatur hic, ipsammet superbiam Judæorum germinasse virgas quibus ipsimet a Deo verberarentur. Sciat ergo peccator, sciat superbus, sciat rapax, sciat gulosus, sciat luxuriosus, se peccando, superbiendo, rapiendo, gulæ indulgendo, luxuriando, non aliud facere, quam parare sibi virgas, quibus paulo post, et in hac vita et in futura flagelletur. Annon superbus Aman paravit sibi virgas, imo crucem, quando eamdem erexit Mardochæo et Judæis? Annon Adam et Eva, superbiendo, et comedendo pomum vetitum, sibi et posteris omnibus virgas pararunt, quibus usque hodie miseri flagellamur omnes? Hoc aliis proverbiis et metaphoris, sæpe alibi inculcat Scriptura. Primo, funium. Prov. 5. 22. Impius *funibus peccatorum suorum constringitur*. 2. Reg. 22. 6. *Funes inferni circumdederunt me.* Secundo, vinculorum. Prov. 7. v. 22. *Ignorans quod ad vincula stultus trahatur.* Isaiæ 25. v. 7. *Præcipitabit in monte isto faciem vinculi colligati.* Eccle. 7. 27. *Vincula sunt manus illius.* Sap. 17. 17. *Una catena tenebrarum omnes Ægyptii erant colligati.* Tertio, oneris. Galat. 6. 5. *Unusquisque onus suum portabit.* Quarto, laqueorum mortis. 2. Reg. 22. 6. *Prævenerunt me laquei mortis.* Prov. 21. 6. *Impingetur ad laqueos mortis.* 1. Cor. 15. v. 56. *Stimulus mortis peccatum est.* Rom. 5. 12. *Per unum hominem peccatum in hunc mundum intravit, et per peccatum mors.* Quinto, lapidis. Eccli. 27. v. 28. *Qui in altum mittit lapidem, super caput ejus cadet.* Sexto, spinæ. Hebr. 6. 8. *Terra proferens spinas ac tribulos, reproba est et maledicto proxima.* Nahum. 1. 10. *Sicut spinæ se invicem complectuntur, sic convivium eorum pariter potantium: consumentur quasi stipula ariditate plena.* Psal. 57. v. 10. *Priusquam intelligerent spinæ vestræ rhamnum.* Septimo, vermis. 1. Mach. 2. 62. *Gloria ejus* (impii) *stercus et vermis.* Octavo et sæpe, seminis et messis. Osee 8. 7. *Ventum seminabunt, et turbinem metent.* Osee 10. 13. *Arastis impietatem, iniquitatem messuistis, comedistis frugem mendacii.* Prov. 22. 8. *Qui seminat iniquitatem, metet mala.* E contrario justis dicitur Osee 10. v. 12. *Seminate vobis in justitia, et metite in ore misericordiæ.* Et Galat. 6. 8. *Qui seminat in carne sua, de carne et metet corruptionem: qui autem seminat in spiritu, de spiritu metet vitam æternam.* Nono, pulcherrima et efficacissime ignis, quem impios sibi succendere ait Isaias cap. 50. v. ult. *Ecce vos omnes accendentes ignem, accincti flammis ambulate in lumine ignis vestri, et in flammis quas succendistis.* Peccata ergo nostra ligna sunt, quibus pyra Chaldæorum, Turcarum, hæreticorum, hostium, et dæmonum contra

nos fovetur, et indies inflammatur. Ergo *subtrahe ligna foco, si vis exstinguere flammam.* Cessent scelera et bella ac plagæ cessabunt.

Floruit virga,] q. d. Agite jam Floralia, mox acturi Virgalia; agite jam Saturnalia, mox acturi Funeralia. Ita Romanis Floralia erant festa et ludi annui in honorem Floræ, quæ cum magnas ex arte meretricia comparasset opes, moriens populum Romanum scripsit hæredem. Pari modo qui ventri et veneri licenter serviunt, dicunt Sap. 2. 7. *Vino pretiosa et unguentis nos impleamus: et non prætereat nos flos temporis. Coronemus nos rosis, antequam marcescant: nullum pratum sit, quod non pertranseat luxuria nostra.* Sed mox c. 5. 2. de iisdem dicitur: *Videntes turbabuntur timore horribili, etc. dicentes intra se, pœnitentiam agentes, et præ angustia spiritus gementes, etc. Lassati sumus in via iniquitatis, etc. Quid nobis profuit superbia? aut divitiarum jactantia quid contulit nobis? Transierunt omnia illa tamquam umbra.* Et v. 22. *Ibunt* (in impios emissæ a Deo vindice) *directe emissiones fulgurum, et tamquam a bene curvato arcu nubium exterminabuntur: excandescet in illos aqua maris, etc.* Hæc est virga quam flos concupiscentiæ germinat et producit ipsimet peccatori. Nimirum hi sunt, ut vulgo dicitur, *Samiarum flores.* Hoc enim nomine vocabatur locus in Samo insula, ubi viri cum fœminis convivia agitabant et voluptuabantur, quibus deliciis effœminati Samii, a Persis subacti sunt et in servitutem redacti.

Germinavit superbia,] superbia vestra excrevit in virgam et flagellum, ut jam dixi. Aliter R. David, Maldon. et Vatabl. putant enim hic esse repetitionem; quam enim prius vocavit virgam, nunc, ajunt, vocat superbiam, quia rex Babylonis superbus erat. Unde Vatablus pro *superbia*, vertit, *vir superbiæ*, scilicet Nabuchodonosor, qui se parat, ut te, o Jerusalem, oppugnet. De quo ait Jerem. 50. v. 31. *Ecce ego ad te, superbe, dicit Dominus.* Quocirca quod ante dixit, *floruit*, nunc dicit, *germinavit*. Unde Chald. vertit: *Germinavit dominator, apparuit impius.* Sic et Græci accipiunt hæc de Nabuchodonosor, q. d. *Floruit virga*, id est sceptrum, vel regnum Babyloniæ, *germinavit superbia*, id est Nabuchodonosor superbus auctus est regnis et opibus.

11. Iniquitas surrexit in virga impietatis, id est cum sceptro impii crevit injustitia. Hæc autem incremento non ex eis (Chaldæis) proveniunt, neque ex multitudine populorum, neque ex strepitu et tumultu exercituum; sed ex Deo, qui illum et illos fecit flagellum vestrum. Et ideo non erit requies in eis.] Id est non quiescent Chaldæi, donec urbem capiant et vastent. Sic et Delrio adagio 714. qui et in voce *floruit*, id est crevit viribus et gloria, putat alludi ad virgam Aaron, ut indicet Nabuchodonosorem a Deo electum ut puniat et affligat, quos Deus volet. Sed melius de Judæis hæc accipias, ut dixi, et magis patebit ex sequentibus. Adde, longe elegantior et profundior est sensus prior; explicat enim pulchre, quomodo superbia et iniquitas Judæorum sibi flagellum fecerit non Deus.

Iniquitas surrexit in virga.] Hebr. למטה *lematte*, id est *in virgam*, q. d. Iniquitas eorum excrevit in virgam, qua flagelletur ipsorum impietas. Iniquitas ergo est radix gemmans in surculos scelerum, qui tandem crassescunt in virgas, quibus ipsamet castigetur. Vide dicta v. 10. Ita Hebræi, Vatablus, Maldonatus et alii. Pro *in virga impietatis*, verti potest, *in virgam malam*, id est, acriter cædentem, acri dolore afficientem.

Non ex eis, scilicet erit quisquam judicum et principum, qui virgam, id est flagellum Dei, evadat, nec etiam ex populo.]

Neque ex sonitu.] Id est, nec e lætitia, tripudiis, cantu, ac pompa tubarum et musicorum, scilicet, quidquam erit superstes, aut remanebit. Secundo. Septuag. vertunt: *Non cum perturbatione, neque cum festinatione*, supple, capiet te Nabuchodonosor, sed quiete et facile. Tertio, R. David putat, Hebræum מהמהם *mehemehem*, conflatum esse ex הם *hem* geminato, unde vertit: *Non ex illis illis*, q. d. Nemo ex illis et illorum stirpe remanebit. Ita et Chaldæus.

Et non erit requies in eis.] Triplex est hic lectio et versio. Noster legit נח *noach*, id est *requies*, q. d. Non dabo eis requiem, semper eos affligam. Secundo Hebr. jam habent נה *noah*, id est, *lamentatio*. Unde Vatablus et R. David vertunt: *Non erit luctus* vel *lamentatio*, q. d. Tanta erit morientium multitudo, et tanta superstitum calamitas, ut vivi mortuos non lugeant, atque mortui careant decenti sepultura, id est exsequiis, et funebri planctus pompa, uti eis minatus est Jeremias cap. 16. 4. et cap. 25. 33. Tertio, Septuag. aliis punctis legunt נוה *nava*, id est *species, decor*. Unde vertit: οὐδὲ ὡραϊσμὸς ἐν αὐτοῖς, id est: *Neque erit pulchritudo in eis.* Prima lectio planior, et contextui accommodatior est.

12. Qui emit, non lætetur, quia rem emptam prædabuntur Chaldæi: et qui vendit, non lugeat,] id est non doleat, quia etiamsi non vendidisset, perditurus erat rem venditam, rapiente victore et prædatore Chaldæo.

Quia ira Dei super omnem populum ejus,] scilicet regionis, puta Judææ, hebr. enim est pronomen fœmininum. Vatablus vertit: *Quia ira super omnem opulentiam* vel *super omnes ejus*, q. d. Deus iratus eorum opes tradet hosti; unde non gaudeant eas possidentes, nec doleant eas transferentes, vel amittentes. Hoc scribit Propheta Judæis in Judæa secure degentibus, hostemque non timentibus. Sicut vice versa Jeremias Judæis qui in Babylone erant captivi, scribit cap. 29. 5. *Ædificate domos, plantate hortos, accipite uxores*, quasi diu in captivitate mansuri.

13. Qui vendit, ad id quod vendidit, non revertetur,] ut in jubilæo res vendita ad venditorem redibat, juxta legem Levit. 25. 10.

Et adhuc in viventibus vita eorum,] q. d. Permanebunt in vita, et tamen ad bona sua vendita numquam redibunt; ne quidem in jubilæo, ut vita eorum sit pauper et misera, et potius longa mors quam vita.

Visio enim (prophetia hæc comminatoria) non regredietur] vacua et irrita, sed perficietur. Non erunt dumtaxat verba et minæ; sed *res* ipsa, et verbera sequentur. Est metaphora a sagitta, quæ cum non perforat scopum, resilit inani ictu: vel a legato, milite aut satellite, qui re infecta, ad dominum remittitur. Rursum regredi, est ad os loquentis verbum revocari; quod vulgo dicimus, Verba sua comedere, id est,

retractare, q. d. Deus verba sua non revocabit suas minas, et decreta non retractabit.

Secundo Chald. et Hebræi vertunt: *Visio ad omnem multitudinem, et tamen non revertetur*, id est, non aget pœnitentiam.

Tertio, alii vertunt, *apprehensio*, id est, possessio bonorum suorum: *Ad multitudinem non redibit*. Hebr. enim חזה *chasa*, et apprehendere et videre significat. Unde חזון *chason*, et apprehensionem et visionem denotat.

VIR IN INIQUITATE VITÆ SUÆ NON CONFORTABITUR,] ut resistat Chaldæis, opesque suas ab iis tueatur et retineat, q. d. Iniquitas non addet impio fortitudinem vel potius, *in*, id est, propter iniquitatem suam non confortabitur, nec prosperabitur vir; sed cadet, hostibusque succumbet, et iis erit prædæ.

14. CANITE.] Est sarcasmus, q. d. Clangite, o Judæi, convocate milites, arripite hastas et clypeos; en hostes adsunt, en irruit Nabuchodonosor, quid cunctamini? Respondet: Nullus est, qui vadat ad prælium, omnes despondent animum; quia Deus ob scelera eis metum et pavorem injicit, uti eis minatus est Moses Deut. 32. v. 30. Hunc esse sensum patet ex v. 16. et 17.

IRA ENIM MEA SUPER UNIVERSUM POPULUM EJUS.] Hoc cap. Deus identidem v. 8. 12. et 14. suam iram ingeminat. Quæritur ergo, an in Deo vere et proprie sit ira? Lactant. lib. de Ira cap. 4. refert Epicureos, et cap. 5. Stoicos, negantes in Deo esse iram: ipse vero docet, iram proprie esse in Deo: *Quia ira*, inquit, *est motus animi ad coercenda peccata insurgentis*. Sed in Deo est talis motus: ergo in Deo proprie est ira, non tamen furor, qui perturbationem et præcipitantiam sonat. Idem docet Petrus Gregor. in Syntaxi artis mirabilis l. 11. c. 21. ex eo quod Script. passim Deo tribuat iram.

Verum communis Patrum et Scholasticorum sententia est, in Deo non esse iram proprie, sed metaphorice; quia scilicet objurgat, et punit, occiditque reos, ac si eis irasceretur. Nam *ira*, ut ait Aristot. lib. 1. de Anima c. 1. text. 16. in corpore *est sanguinis effervescentia circa cor*: in animo vero est *appetitio doloris vicissim adversario inferendi*. Cicero, teste Lactantio. *Ira*, inquit, *est libido ulciscendi*. Damasc. l. 2. de Fide 16. *Ira est appetitus recruciationis et ultionis ex accepta injuria*; Horat. *Ira furor brevis est*. Ira ergo supponit dolorem irati: Deus autem est doloris incapax: ergo et iræ. Rursum, ira versat et versatur circa vindictam arduam et difficilem: in Deo autem, uti nulla est cupido vel libido vindictæ, ita nec ulla vindicta ardua et difficilis. Definitio ergo iræ, quam dat Lactantius, diminuta est, et insufficiens. Ira enim passionem sonat effervescentem, concitatam et turbidam, qualis nulla est in Deo, cujus mens est, etiam dum impios hostes suos punit, serenissima, quietissima et pacatissima. Ita docent Origen. in Roman. 1. S. Chrysost. serm. de pœnitentia, Basil. in Psal. 37. Damasc. 1. Fid. 14. Cyprian. ad Demetrianum, Ambr. in Ps. 37. Hieron. in Psal. 29. August. lib. 13. de Trinit. cap. 16. et alii, quos sequitur D. Thom. 1. p. q. 20. a. 1. ad 2. et Gabriel Vasquez 1. p. disp. 84. c. 4.

16. ET ERUNT IN MONTIBUS QUASI COLUMBÆ,] profugi Judæorum erunt quasi columbæ trepidæ, quæ ex vallibus ubi degunt, metu aucupum ad montes convolant. Alii erunt ut columbæ volitantes in montibus, quæ tempestate imminente ad valles se demittunt, quasi in locum apricum. Nota: Pro *columbæ convallium*, Theodot. vertit: *Columbæ meditantes, et mussitantes*, id est, ut Theodor. suspirantes, gementes.

17. OMNES MANUS DISSOLVENTUR.] Hebr. *flaccescent*, id est, erunt debiles et imbelles, pugnare non poterunt Judæi, nec consistere præ metu. Metus enim spiritus animales ad cor pavidum et afflictum solandum et sustentandum revocat, quo fit ut manus, et pedes, aliæque partes externæ fiant debiles et flaccidæ.

OMNIA GENUA FLUENT AQUIS.] Puta *sudore*, ex gravi angustia; vel potius *urina*, ex vapore. Ita S. Hieronym. et Græci. Unde Septuag. vertunt: *Omnia femora polluentur humore*. Causam cur in metu solvatur vesica, dat Aristoteles in Problem.

18. OPERIET (undique vallabit) eos, et obruat, et quasi vestis operiet eos totos FORMIDO.]

IN OMNI FACIE CONFUSIO,] pudor et rubor: *Conscientia peccatoris lucet in facie*, ait S. Hieronymus.

ET IN UNIVERSIS CAPITIBUS EORUM CALVITIUM.] Calvitium capitis, ait S. Hieron. luctus est signum, quando decorem perdit cæsaries. Hebræi enim tam viri, quam fœminæ (apud Græcos solæ fœminæ, ait Plutarch. problem. 13.) comam nutriebant. Unde signum adversitatis erat detonsio, vel calvitium. Vide Deuteron. 14. 1. Isaiæ 15. v. 2. Jerem. 47. 5. et c. 48. 37. Contra Romani in prosperis barbam et capillum tondebant, in luctu vero demittebant.

19. ARGENTUM EORUM FORAS PROJICIETUR,] ut sint expeditiores ad fugam: *Ne sit ponderi, quod prius fuit luxuriæ*, ait S. Hieronymus.

Secundo, Theod. et Polychr. exponunt, q. d. Præ fame et desperatione extrema, abjicient aurum et argentum; perituris enim non magis proderit, quam sterquilinium. Hæc expositio melior est, sequitur enim: *Argentum eorum, et aurum eorum non valebit liberare eos, etc. et ventres eorum non implebuntur*. Cui adde

Tertio: *Argentum eorum foras projicietur* a Chaldæis rapientibus, illudque projicientibus in suos equos et currus.

ET AURUM EORUM IN STERQUILINIUM ERIT.] Hebr. לנדה *lenidda*, id est, in elongationem, in separationem; et, ut R. David, in commotionem et transmigrationem, q. d. Transferetur in Babylonem. Hinc secundo, לנדה *lenidda*, idem est, quod in immunditiam; unde Noster vertit hic *sterquilinium*. Per immunditiam vero, intelligit profanationem et pollutionem, qua aurum et argentum Judæorum, id est populi Dei, diripiebatur a Chaldæis incircumcisis et infidelibus, ideoque sordidis et immundis. Hoc enim ipso, aurum prius quasi sanctum videbatur profanari, pollui, sordidari et projici quasi in sterquilinium, ex opinione et æstimatione Judæorum, ac legis veteris, q. d. Judæi laborant auri sacra fame, et propter aurum violant leges meas, ut illud per fas et nefas congregent; quare ego aurum illud profanabo, tradamque illud impuris et immundis Chaldæis, ut Judæis suum aurum antea ita amabile, fiat exsecrabile. Hunc esse sensum patet ex vers. 20. ubi pariter de ornamento monilium sit: *Propter hoc dedi eis illud in immunditium* (hebr. לנדה *lenidda*) *et dabo illud in manus alienorum* (Chaldæorum) *et impiis terræ in prædam*,

et contaminabunt illud. Hinc Chaldæus et Septuag. vertunt: *Dabo illud eis in contemptum*; res enim immundas et profanatas a Gentibus, contemnebant et abominabantur Judæi. Aliter Maldon. *in contemptum*, inquit, quia aurum contemnetur a Chaldæis, ita ut nolint, illud accipere in lytrum, et propter illud parcere vitæ Judæorum, juxta illud Isaiæ 13. 12. *Pretiosior erit vir auro, et homo mundo obrizo*, q. d. Pluris facient Chaldæi vitam hostibus Judæis adimere, quam ab eis accipere aurum, præsertim, quia iis occisis, simul potientur eorum auro.

Argentum eorum, et aurum eorum non valebit liberare eos in die furoris Domini,] quando Dominus quasi furibundus obsidebit eos per Chaldæos, ac fame, peste, gladio et igne conficiet ot interimet. Idem eis intentavit et prædixit Sophonias c. 1. 18. *Argentum eorum*, inquit, *et aurum eorum non poterit liberare eos in die iræ Domini*. Tanta enim erit Dei peccatis indignantis ira, ut subdat: *In igne zeli ejus devorabitur omnis terra, quia consummationem cum festinatione faciet cunctis habitantibus terram.* Notent hoc avari, notent scelerati; a Dei ira a morte, a gehenna nec opes, nec nepotes, nec filii, nec uxores, nec cognati, quos inique ditare voluerunt cum animæ suæ perditione, eos liberare volent, aut valebunt. Sapienter ergo Eccli. c. 5. 10. *Noli*, ait, *anxius esse in divitiis injustis*, ut eas tibi quisque per fas et nefas coacerves: *non enim proderunt tibi in die obductionis et vindictæ* Et Prov. 11. 4. *Non proderunt divitiæ in die ultionis: justitia autem liberabit a morte.* Quanta ergo vanitas, quanta stoliditas, inique congregare ea, quæ congreganti exitium et gehennam creent, nec ab ea valeant liberare! Clamat Christus: *Quid prodest homini, si universum mundum lucretur, animæ vero suæ detrimentum patiatur? Aut quam dabit homo commutationem pro anima sua?* Clamat Psaltes. *Frater* (filius, nepos, uxor) *non redimit, redimet homo? non dabit Deo placationem* pro anima *sua*. Epulonem infernoliberare pater Abraham nec voluit, nec valuit: multo minus Lazarus; multo minus divitiæ et deliciæ. Hic est vermis conscientiæ qui damnatos usque ad ossa rodit, et in æternum rodet: Cur, stolide, animam tuam pretiosissimam, æternam, et unicam tam vili pretio, puta, terra alba et rubra (non enim aliud est argentum, aurum, divitiæ et deliciæ) dæmoni et inferno vendidisti? cur pro brevi et spurca voluptate æternoset ineluctabiles ignes tibi accersivisti? Poteras iis rite ad Dei nutum et obsequium uti, iisque promereri æternam gloriam, ut inter Angelos et Beatos collocareris; tu iis, stulte, abuti maluisti, ideoque cum dæmonibus et damnatis erit æterna tua sors, ubi *Vermis eorum non moritur, et ignis non exstinguitur.* Heu! insensate, cur in te adeo fuisti improvidus et crudelis? cur beatitudinem tuam tam vili esca prodegisti? cur æternitatem miserrimam momentanea jucunditate commutasti, tibique comparasti? Quid tibi jam prodest superbia? quid divitiarum jactantia? quid nepotum et familiæ splendor? Transierunt ista velut fumus, velut somnium, velut navis, velut avis prætervolans, Sapient. cap. 5. vers. 8.

Vere S. Aug. *Avarus*, inquit, *antequam pecuniam lucretur, seipsum perdit: priusquam aliquid capiat, capitur.* Et H. Pintus hic: Fluvii, inquit, quamvis dulcissimi, cum tandem mare ingrediuntur, fiunt amarissimi. Sic mundi opes et prosperitates, in vitæ cursu, qui instar fluvii præterlabitur, possessores suos oblectant quasi in transcursu; sed in fine dum mare mortis attingunt, quo omnia flumina voluptatum et bonorum hujus vitæ tandem ingrediuntur, tristes, amaræ et intolerabiles evadunt. Rursum S. August. in Ps. 38. Vide, inquit, *ne dum colligis* (opes) *colligaris: ne forte cum vis esse prædo minoris, sis præda majoris.* Idem alibi: *Avarus utitur Deo, fruitur nummo*, quia Deo servit propter nummum. Et: *Avarus plenam habet arcam, sed inanem conscientiam.* Poetæ avaritiam pinxerunt per Tantalum, quem ajunt damnatum apud inferos, ut in Eridano inferorum stans, nec undis præsentibus, nec vicinis ejus pomariis perfruatur, sed perpetua siti crucietur. Unde Horat. satyr. 1. *Quid rides, o avare? mutato nomine de te fabula narratur.* Quia enim avari hic jugiter sitiunt opes, hinc in gehenna siti extrema torquentur. Quocirca Plato in Cratylo scribit, Tantalum dictum esse quasi ταλάντατον, hoc est, infelicissimum.

Animam,] Appetitum animæ, id est, famem suam.

Quia scandalum iniquitatis eorum factum est.] Hoc est, aurum et opes fuerunt eis occasiu avaritiæ, injustitiæ, luxus, ac præsertim idolorum, quæ ex auro conflarunt, q. d. Quia aurum rapuerunt, hinc aurum eorum diripietur; quia auro peccarunt, hinc auro punientur, eoque spoliabuntur. Vere dixit Chilo apud Plutarchum in Apophthég. *Uti aurum probatur lapide, ita homo auro. Sicut enim lydius lapis affrictu prodit quale sit aurum: ita aurum suo attactu probat qualis sit homo, hominisque cupiditas aut continentia, vitium aut virtus.*

20. Ornamentum monilium. Monilia, quæ eis dedi in ornamentum, ipsi converterunt in superbiam et fastum, id est, in superbum ornatum, tum suum, tum idolorum suorum. Septuag. vertunt, *electa mundi* (scilicet muliebris: græce enim est κόσμος, id est ornatus, mundus muliebris.) Non ergo mundi, id est, orbis, ut intellexit S. Hier. in superbiam posuerunt, et imagines (aliqui legunt, *et imaginationes*, id est, imagines quas imaginabantur et confingebant) abominationum suarum et simulacrorum (et significat, *id est*, q. d. *Abominationum*, id est, *simulacrorum abominandorum*) fecerunt ex eo.] Sicut enim in Sina vitulum aureum conflarunt ex monilibus suis, Exodi 32. 2. ita et fecerunt tempore Prophetarum. Tertio, pro *ornamentum* hebr. est צבי *tsebi*, id est, gloria, decor, ornamentum. Jam, quia gloria Judæorum erat templum; hinc subinde capitur pro templo, imo pro Jerusalem, uti ostendam Daniel. 8. 9. Unde Hebr. et Vatablus vertunt: *Et gloriam ornamenti posuerat* (Deus) *eis in superbiam*, id est, dederat eis Deus templum gloriosum et superbum, *sed ipsi fecerunt abominationes suas in eo*: quia idola posueruut et coluerunt in templo, uti objicit eis Jeremias cap. 32. 24.

Abominationum,] idolorum. Ita Theodoret. et Apol.

Illud, illa scilicet simulacra ex auro facta dedi eis; vel planius: *illud*, scilicet, *ornamentum monilium* ex quo conflaruut idola: sed eodem redit sensus. Hæc ergo dedi eis, scilicet Judæis, in immunditiam.] Symmachus, *in nauseam*; Chald. *in contemptum*; ut scilicet or-

nementum monilium, puta idola ex eo facta, quasi stercora abominentur, cum viderint se propter ea, et cum eis capi. Vide dicta vers. 19.

21. Impiis.] Septuag. *pestilentiis*, id est, Babyloniis pestilentissimis, et instar pestis grassantibus. *Quod scimus et a Babyloniis, et e rege Antiocho Cnæoque Pompeio, et ad extremum factum esse sub Vespasiano et Tito, quando templum captum atque subversum est, et omnia perpetrata, quæ sequens Prophetæ sermo complectitur*, ait S. Hieronymus.

Contaminabunt,] profanabunt, et quasi profanum rapient, quod vos sancte colebatis.

Tropolog. dum peccator opibus, aliisque Dei donis ad superbiam aliaque peccata abutitur, dantur nostræ divitiæ in manus dæmonum, ut eis utantur ad libitum; ac impiis terræ, id est, vitiis et peccatis, quæ illa contaminant; ut qui locus debuit esse sanctitatis, fiat locus immunditiæ, juxta illud Evangel. *Domus Patris mei domus orationis vocabitur, vos autem fecistis illam speluncam latronum*, ait S. Hieronymus.

22. Avertam faciem meam ab eis,] a Judæis.

Violabunt, id est, profanabunt, arcanum meum.] Septuag. *visitationem meam*, id est, templum, in quo ego populum visito, et ab eo visitor. Chaldæi enim armati et sanguinolenti intrabunt Sancta sanctorum, quæ arcana sunt et abscondita, ibique obvios jugulabunt. Ita Theodoretus.

Emissarii,] emissi milites. Hebræum פריצים *paritsim*, id est, irruptores, grassatores, prædones; Symmach. et Theod. *irrumpentes et pestilentes*.

23. Fac conclusionem.] Id est, minas omnes et pœnas Jerusalem brevi sermone, qui proxime sequitur v. 24. et seq. conclude. Chald. et recent. vertunt: *fac catenam*; ut eam scilicet ostendas Judæis, in signum, quod capientur et ligabuntur, uti catenas jussu Dei fecit et gestavit Jeremias c. 28. 13. Symmach. et Theod. vertunt, *fac confixionem*; Septuag. φυρμὸν, quod S. Hieron. vertit, *perturbationem*; Theodor. *inquinationem*; apte, ut scilicet terra tot inquinata sanguinibus perturbetur, et inquinetur civium cædibus.

Quoniam terra plena est judicio, id est, damnatione, sanguinum,] vel sanguinibus judicio injusto ab ita damnatis et effusis, hoc est, terra repleta est homicidiis. Ita Hebræi et Chald. ut *judicium* capiatur active. Potest secundo, capi passive: *judicio sanguinum*, id est, sanguinibus et cædibus, ob quas judicandi et damnandi sunt. Tertio, et optime capias, tam active quam passive; sed ita, ut judicium sive damnatio referatur ad ipsos sanguines, hoc est, scelera, q. d. Sanguines, id est, scelera enormia Judææ et Judæorum per se damnata sunt: hinc ipsa, ut testes contra se clamant, ipsa sui judices contra se ferunt sententiam damnationis, dicuntque: Perdamur nos, perdantur nostri auctores, perdatur terra, quæ tam impios homines, tamque impia eorum facinora sustinuit.

Nota: Quia homicidium enorme est scelus, hinc sanguis, vel effusio sanguinis, significat quævis enormia scelera, uti dixi Isaiæ 1. 15.

24. Superbiam,] templum magnificum et superbum, quo quasi inexpugnabiles superbiunt et gloriantur, dicentes: *Templum Domini, templum Domini*. Ita Scholiast. Unde sequitur, *Possidebunt* Chaldæi *sanctuaria eorum*. Secundo, proprie et simpliciter, *superbiam* eorum contundam et dejiciam.

Sanctuaria.] Id est, sanctuarium, quod tres habebat partes, et quasi tria sanctuaria, scilicet atrium, Sanctum, et Sanctum sanctorum. Alii *sanctuaria*, quæ scilicet suis idolis fabricarunt.

25. Angustia superveniente,] Chald. vertit: *Præcisio venit*. Sic enim Hebr. קפד *kaphed*, vertit Noster Isaiæ 38. 12. Septuag. contrarie vertunt: *Misericordia veniet*.

Requirent pacem,] et prece et pretio a Babyloniis, sed non erit qui concedat. Hoc est, quod ait Jerem. cap. 14. 19. *Exspectavimus pacem, et non est bonum; et tempus curationis, et ecce turbatio*. Vide ut Ezechiel confirmet oracula Jeremiæ, adeo ut iisdem cum eo verbis et sententiis utatur, idque crebro.

26. Conturbatio super conturbationem,] id est, ut Chald. *Contritio super contritionem*; Septuag. *Væ super væ*; R. Salomon: *Casus super casum*; Vatablus: *Calamitas una super aliam veniet*.

Et auditus.] Id est, rumor et nuntius malus de adventu et crudelitate hostium, unus super alium adveniet. Idem prædixit Jeremias cap. 50. 46.

Quærent visionem,] prophetiam, quomodo possint cladem evadere, et non invenient. Idem prædixit Isaias cap. 3. 1. et 2. et factum impletumque narrat Daniel. c. 3. 38.

Lex,] interpretatio legis; Chald. *doctrina*, q. d. Non erunt docti sacerdotes, et senes, qui possint sua sapientia cladem avertere, vel dare consilium evadendi.

27. Rex lugebit.] Hebr. יתאבל *iitabbal*, id est, luctu se conficiet.

Induetur mœrore,] pallio mœroris; hebr. est שממה *scemome*, id est, stupore, q. d. Opplebitur tristitia ad stuporem, ut præ vehementia doloris, videatur esse stupidus, attonitus, et amotæ mentis.

Manus populi terræ conturbabuntur.] Sept. *dissolventur*, non habebunt vires, nec animum pugnandi pro patria, rebus desperatis, q. d. Omnes Judæi, tam nobiles quam plebeii, lugebunt, omnes obstupescent, omnes exanimabuntur præ metu et pavore.

Secundum viam,] secundum actiones et scelera eorum.

Secundum judicia.] Secundum merita, secundum quæ judicatur, et fertur sententia. Unde Vatablus exponit, q. d. *Pro ratione delictorum, quibus morte digni sunt*; vel potius: *Secundum judicia, etc.* q. d. Eo modo, quo judicarunt alios, et ego judicabo ipsos; eo modo, quo judicantes fecerunt aliis, et ego faciam eis. Oppresserunt pauperes, opprimentur et ipsi; non audierunt, non audientur ipsi; repulerunt legem, et repellentur; occiderunt, occidentur. Ita Prado. Hæc enim est justa talionis lex, uti ostendi Exodi 21. 23. *Animam pro anima, oculum pro oculo, dentem pro dente, etc.* Item illa Genes. 9. 6. lata a Deo mox a diluvio: *Quicumque effuderit humanum sanguinem, effundetur sanguis illius*. Ita fratres, qui Joseph vinculis et captivitati tradiderant, ab eodem justa pari carceri mancipati sunt, Gen. 42. 16. et 17. Simile, sed illustrius fuit exemplum S. Ephrem, quod ibidem recensui. Ita Judæi, qui Christum, quasi agnum paschalem in Paschate occiderunt, pariter a Tito in Paschate ex-

pis Jerussiem, quasi paschales victimæ divinæ justitiæ mactati et occisi sunt; imo justa Dei vindicia factum est, ut, sicut ipsi Christum corona spinea coronatum, chlamyde purpurea indutum, et arundine quasi sceptro insignitum salutantes: *Ave, rex Judæorum*, illuserant: ita et paulo post eorum rex Agrippa, Alexandriæ licet absens, per comœdum, qui ejus personam sustinebat, publice in theatro per ludibrium, eodem prorsus modo quo Christus, coronaretur et illuderetur, uti narrat Philo in Flaccum.

CAPUT OCTAVUM.

SYNOPSIS CAPITIS.

EZECHIEL IN BABYLONE EXISTENS, VIDET DEUM SPECIE ILLA VIRI, QUA VIDERAT EUMDEM CAP. 1. 27. AB EOQUE EJUSQUE MANU, IN SPIRITU RAPITUR IN JERUSALEM, IBIQUE VIDET IDOLOLATRIAM, ET ABOMINATIONES QUADRUPLICES, QUÆ FIEBANT IN TEMPLO: SCILICET V. 5. VIDET IDOLUM ZELI, ID EST, BAAL. VERS. 10. VIDET DEPICTA IDOLA IN EXEDRIS, AC SACERDOTES EIS THURIFICANTES. VERS. 14. VIDET MULIERES PLANGENTES ADONIDEM. VERS. 16. VIDET SACERDOTES OBVERTENTES TERGA SANCTO SANCTORUM, ADORARE SOLEM ORIENTEM. QUOCIRCA V. 18. MINATUR DEUS EIS SUUM FUROREM ET VINDICTAM. HINC PATET JUDÆOS, INSTANTE EXCIDIO, ADHUC IDOLA COLUISSE, IDQUE IN TEMPLO IPSO DEI.

1 ET factum est in anno sexto, in sexto mense, in quinta mensis : ego sedebam in domo mea,
et senes Juda sedebant coram me, et cecidit ibi super me manus Domini Dei. 2. Et vidi,
et ecce similitudo quasi aspectus ignis : ab aspectu lumborum ejus, et deorsum, ignis : et a
lumbis ejus, et sursum, quasi aspectus splendoris, ut visio electri. 3. Et emissa similitudo manus
apprehendit me in cincinno capitis mei: et elevavit me spiritus inter terram et cœlum : et adduxit
me in Jerusalem in visione Dei, juxta ostium interius, quod respiciebat ad Aquilonem, ubi erat
statutum idolum zeli ad provocandam æmulationem. 4. Et ecce ibi gloria Dei Israel, secundum visionem quam videram in campo. 5. Et dixit ad me : Fili hominis, leva oculos tuos ad viam Aquilonis. Et levavi oculos meos ad viam Aquilonis : et ecce ab Aquilone portæ altaris, idolum zeli in
ipso introitu. 6. Et dixit ad me : Fili hominis, putasne, vides tu quid isti faciunt, abominationes
magnas, quas domus Israel facit hic, ut procul recedam a sanctuario meo ? et adhuc conversus videbis abominationes majores. 7. Et introduxit me ad ostium atrii : et vidi, et ecce foramen unum
in pariete. 8. Et dixit ad me : Fili hominis, fode parietem. Et cum fodissem parietem, apparuit
ostium unum. 9. Et dixit ad me : Ingredere, et vide abominationes pessimas, quas isti faciunt hic.
10. Et ingressus vidi, et ecce omnis similitudo reptilium et animalium, abominatio, et universa
idola domus Israel depicta erant in pariete in circuitu per totum. 11. Et septuaginta viri de senioribus domus Israel, et Jezonias filius Saphan stabat in medio eorum, stantium ante picturas :
et unusquisque habebat thuribulum in manu sua : et vapor nebulæ de thure consurgebat. 12. Et
dixit ad me : Certe vides, fili hominis, quæ seniores domus Israel faciunt in tenebris, unusquisque in abscondito cubiculi sui : dicunt enim : Non videt Dominus nos, dereliquit Dominus terram.
13. Et dixit ad me : Adhuc conversus videbis abominationes majores, quas isti faciunt. 14. Et
introduxit me per ostium portæ domus Domini, quod respiciebat ad Aquilonem: et ecce ibi mulieres sedebant plangentes Adonidem. 15. Et dixit ad me : Certe vidisti, fili hominis : adhuc conversus videbis abominationes majores his. 16. Et introduxit me in atrium domus Domini interius:
et ecce in ostio templi Domini inter vestibulum et altare, quasi viginti quinque viri, dorsa habentes
contra templum Domini, et facies ad Orientem : et adorabant ad ortum solis. 17. Et dixit ad me :
Certe vidisti, fili hominis: numquid leve est hoc domui Juda, ut facerent abominationes istas, quas
fecerunt hic : quia replentes terram iniquitate conversi sunt ad irritandum me ? et ecce applicant
ramum ad nares suas. 18. Ergo et ego faciam in furore : non parcet oculus meus, nec miserebor : et cum clamaverint ad aures meas voce magna, non exaudiam eos.

1. Anno sexto a transmigratione Joachin, ut patet ex c. 1. v. 2. sexto mense.] Elul, qui respondet nostro Augusto. Nota: Hanc visionem habuit Ezechiel post 430. dies decubitus atque jejunii, ut dixi cap. 4. sub finem; hisce enim diebus, puta per annum integrum et duos menses, scilicet a 13. die mensis 4. anni 5. usque ad quintam diem mensis 6. anni 6. Propheta siluit, et silens edoctus fuit a Deo. Nunc igitur e schola quasi Dei educitur, ut, quæ a Deo didicit, alios doceat; prius tamen in spiritu, ait S. Hieron. Hierosolymam rapitur, ut videat abominationes quæ in templo fiebant, quæque fuerunt causa excidii Judæorum.

Cecidit, quasi fulgur efficax et penetrans, super me manus Domini.] id est virtus, operatio, illuminatio Domini, id est, ut Chald. spiritus prophetiæ, ac præsertim visio gloriæ Domini in curru Cherubim.

2. Similitudo.] Septuag. *Similitudo viri.* Vidit ergo hic Propheta, ut et c. 1. 27. virum a lumbis deorsum ignitum et flammantem, quasi in camino ignis; a lumbis vero sursum splendentem quasi aurum, scilicet quasi electrum, id est aurichalcum. Color hic aureus significat amorem ingentem Dei; caminus ignis zelum et indignationem ejusdem, quod sponsa, id est plebs Israel, sibi præferat Baal. Unde hoc ejus idolum vocatur *zeli*, quia Deum ad æmulationem provocabat. Pulchras hic antitheses dilectionis et æmulationis habet noster Prado, quem vide, si lubet.

Quasi aspectus splendoris.] Theodotion Hebræum זהר *zohar*, id est *splendor*, vertit, *auram; ut in superne Dei refrigeria demonstret. Sic 3. Reg. 19. Elias adventum Domini non in tempestate contemplatur et turbine, non in ignis ardoribus; sed in aspectu auræ tenuis atque levissimæ, ut Dei omnipotentis mansuetudinem comprobaret,* ait S. Hieron.

3. Et emissa similitudo manus.] Hebraice, *et emisit*, vel *extendit*, scilicet species illa hominis, puta homo electrinus mihi in spiritu apparens, *similitudinem manus*, quæ me per crines apprehenderet et transferret in Jerusalem. Ita Septuag. Vatablus et alii.

Cincinno.] Septuag. transtulerunt, κράσπεδον, *id est fimbriam, quorum alterum in capillis, alterum in vestibus accipi solet,* ait S. Hieronymus.

Et elevavit me spiritus inter terram et cœlum,] videbar mihi quasi avis aerem secare, et per eum vehi a spiritu manus et hominis mihi apparentis.

Moraliter, talis est Sanctus, præsertim Religiosus et contemplativus. Nam, ut ait S. Greg. lib. 31. Moral. c. 7. *Quilibet sanctus in carne mortali positus, inter cælum et terram est constitutus; quia plene quidem adhuc ad superna non pervenit, sed jam tamen ima dereliquit.* Nam, ut ait Apostolus, Philipp. 3. *Nostra conversatio in cælis est,* q. d. Vitam quidem in terris agimus per carnem, sed per desiderium et affectum in cœlo conversamur. Porro ad hoc rapitur cincinno. *Quid est,* ait S. Gregor. ibidem, *cincinnus capitis, nisi collectæ cogitationes mentis, ut non sparsæ diffluant, sed per disciplinam constrictæ subsistant? Manus ergo desuper mittitur, et Propheta per cincinnum capitis elevatur; quia, cum nostra mens sese per custodiam colligit, vis superna sursum nos ab infimis trahit.*

In visione.] Hinc et v. 1. patet Ezechielem non corpore, sed spiritu vidisse, cum domi sederet inter senes Juda v. 1.

Juxta ostium interius.] Hebr. *ad ostium portæ interioris*, supple, atrii templi: atrium enim vocabatur interius, non porta, 3. Reg. 6. 36. Porro atrium interius, erat atrium sacerdotum, in quo erat altare holocaustorum. Dicitur *interius*, respectu exterioris, quod erat quasi templum laicorum. *Quod*, scilicet ostium, non atrium, *respiciebat ad Aquilonem*. Nam in atrio, ad quatuor mundi plagas erant ostia.

Idolum zeli ad provocandam æmulationem.] Syrus, *statua zeli* (æmulationis, indignationis) Arabicus Antioch. *statua indignans* (furens; *zelo indignans*, in significatione Hiphil, id est indignari faciens, ad indignationem provocans Deum, angelos et homines. Potest ex Hebræo verti: *Idolum zeli possidentis*, vel possessoris. Ita Septuag. hoc est Baal. Baal enim Hebr. significat possidentem, herum, dominum: inde idolum vocabant Baal, quasi Deum omnium dominum et possessorem. Noster pro *possidentis*, vertit, *provocantis* (sic et Chald. et Vatablus) vel *ad provocandam æmulationem* (quia Hebræum קנא *kana* per *aleph* significat æmulari; per *he* קנה possidere. Licet ergo hic sit per *he*, tamen Noster *he* pro *aleph* accepit; quia Hebræi sæpe commutant *aleph* et *he*) q. d. *Idolum zeli zelare nos faciens.* Alii vertunt: *idolum accensionis*, vel *irritationis*. Hinc Deus dicitur zelotes; quia non patitur alienos deos a se amari, coli adorari: sicut uxor marito movet zelotypiam, si ipsa alium amet. Hinc proverbium: *Qui non zelat*, non *amat*; quod citat S. August. l. contra Adimantum c. 13. Ita Polych. S. Hieron. et Theodor. Unde Isaias c. 28. 20. ait: *Coangustatum est stratum, ita ut alter decidat, et pallium breve utrumque operire non potest*; et Apost. 2. Cor. 6. 15. *Quæ conventio Christi ad Belial.*

Nota, Manassen in templo posuisse idolum Baal: hoc abstulit Josias 2. Paral. 34. 4. sed repositum esse sub Joakim et Sedecia patet 4. Reg. 23. 37. 2. Paral. 36. 14. Porro hoc idolum positum fuit in Aquilonari parte templi, primo, quia ea parte acclivi, facilius adibatur templum; secundo, quia in ea regione offerebantur victimæ et holocausta. Ita Prado.

Moraliter, *idolum zeli*, est in cupido, pecunia et avaritia, quæ est idolorum servitus, ut ait Apostolus: in ambitioso, honor et celsitudo; in ebrioso, vinum; in obscœno, amasia; in hæretico, proprium judicium et hæresis, ait S. Hieron. Hæc enim sunt εἴδωλα, id est res vanæ et umbraticæ, quas quisque sibi pro summo bono, ac consequenter pro Deo format, et in mente fingit, quibus Deum ad zelum et iram provocat, ejusque indignationem, et pœnas tum præsentes, tum æternas, sibi accersit. Ita hoc ipso anno 1618. videmus Bohemos, dum ab una unius Dei et Ecclesiæ fide, et consequenter ab uno suo principe et rege abeunt, atque rebellant, ut sua Wiclaphi et Hus idola tueantur: suam famam, opes et vitam prædæ exposuisse, et difficultatibus inextricabilibus sese implicuisse. Similiter Calvinistas in Hollandia, dum ab unitate fidei suique principis discedunt, hoc eodem anno cernimus in sectas et schismata implacabilia devolvi, quæ nisi alterutrius partis internecione numquam sopientur: nimirum reipsa monet eos Deus, ut ad unitatem pristinam, ad Deum, inquam, et Eccle-

siam redeant, si pacem, si salutem præsentem et æternam consequi velint. Eleganter Poeta:

Lurconi venter Deus est, ac nummus avaro,
Et cui sunt Veneris gaudia prima, Venus.
Huic honor, et vero Deus est pro Numine fama,
Quem famæ exstimulat non satianda fames.
Cui eximio Christus studii vilescit amore,
An non is studium Numinis instar habet?

Ita Alexandro Magno idolum fuit gloria: huic ipse servivit, hujus se fecit mancipium. Cui proinde jure Brachmanes philosophica libertate scripserunt: *Tu hostes exteriores exspolias, ut interiores nutries: tu homines tuæ servituti subjicis, et intus tuis appetitibus servis.* Ita Curtius, et Plutarch. in Alexandro.

Porro, zelatur Deus pro sua deitate, nec patitur rivalem; quia, si plures essent Dii, divinitas, quæ est una et indivisibilis, in plures esset dividenda, atque ita divinitas mutilaretur, ac consequenter e mundo tolleretur. Docte Prudent. l. 2. contra Symmachum:

Tu, me præterito, meditaris Numina mille,
Ut me per partes minues, cui nulla recidi
Pars aut forma potest, quia sum substantia simplex.

Hinc Pythagoras principiorum monada censuit esse Deum, qui bonum quoque, quæ est unius natura, ait, mensque ipsa. Socrates et Plato, unum unigenitum suapte ipsum sponte natum, singulare, verum germanumque bonum, puta Deum, esse arbitrati sunt.

Lactantius l. 1. c. 30. *Deus*, ait, *quia perfectus est, non potest esse nisi unus, ut in eo sint omnia. Quidquid enim capit divisionem, et interitum capiat necesse est.* Aristoteles lib. 8. Physicorum ducit omnem motum ad aliquod primum movens esse referendum, ne sit progressus in infinitum: hoc ergo primum esse et unum, puta Deum. Vide dicta Deuter. 6. 4.

Quocirca merito queritur Deus, Deuter. 32. 21. *Ipsi me provocaverunt* ad zelum *in eo qui non erat Deus; et ego provocabo eos* ad zelum *in gente quæ non est*, uti legit S. Hieron. Atque hac de causa flagrans amore, æque ac cognitione Dei, Deique zelum hunc induens S. August. dicebat: *Domine, valde exsultat anima mea, dum cogitat quod tu sis Deus. Verum, si per impossibile fieri posset, ut Augustinus esset Deus, et tu esses Augustinus; omnino vellem esse Augustinus, ut tu esses Deus.* Hæc sententia a nostro P. Ribadeneira in Vita S. August. P. Rossignolio l. 5. de Perfect. Christ. cap. 20. et ab aliis pluribus, quos citat et laudat R. P. Cornelius Lancillotus S. Theolog. Doctor. et Ordinis Eremitarum S. August. per Belgium Provincialis in Vita S. Augustini lib. 3. c. 42. tribuitur S. Augustino, licet eam hactenus in libris S. Augustini non invenerim. Quæ ut sana sit, sane debet intelligi, non de mutatione personæ in personam, aut substantiæ, in substantiam: si enim sic accipiantur, absurda sonare videntur. Si enim Deus mutaretur in substantiam Augustini, prorsus desineret esse Deus, et inciperet esse alia persona et substantia, scilicet Augustini. Vicissim, si Augustinus mutaretur in substantiam Dei, desineret esse Augustinus, et inciperet esse Deus; ac consequenter ipse a seipso, et a quovis alio super omnia amandus esset illiusque Esse et conservatio, cuivis alterius rei Esse, utpote creato et finito, præponendum esset. Intelligi ergo hæc sententia debet de mutatione status in statum, sive de mutatione conditionum, dotum et qualitatum, salva utriusque natura et persona, q. d. Si per impossibile fieri posset, ut Augustinus manens in substantia et persona Augustinus, dotes tamen et excellentias Dei consequi posset, v. g. sapientiam, potentiam, gloriam et honorem Dei, ita ut ab omnibus haberetur Deus: vicissim, si vice versa per impossibile fieri posset, ut Deus manens in sua natura, descenderet ad statum, abjectionem et infirmitates Augustini, si indueret formam et speciem Augustini, ut ab omnibus haberetur Augustinus; ego dicerem: Domine, esto tu Deus sicut hactenus fuisti, omnipotens, omniscius, gloriosus: ego vero sim Augustinus, miser, abjectus, inglorius, ignorans, infirmus, qui ante fui. Tuæ enim naturæ, id est divinitati, debentur istæ dotes et excellentiæ: meæ vero naturæ debetur ista subjectio, infirmitas et miseriæ. Tibi ergo quasi Deo meo, opto et transcribo omne bonum tuum, nec mihi illud cupio, sed tibi: tu enim es Deus meus, amor meus, bonum meum orbisque universi et omnia.

4. In campo,] q. d. Visio mihi ostensa, similis fuit illi, quam vidi cum Dominus e Chobar me educeret in campum c. 3. 22. Vidit hic Propheta gloriam Dei in templo, quasi abiturientem et transmigrare parantem utpote polluto ob tot idola et scelera in eo admissa, ut patebit c. 10. et 11.

5. Portæ altaris.] Sic dicta ab altari idoli vel potius, quia 4. Reg. 16. 14. Achaz transtulit altare Salomonis a medio atrii ad portam aquilonarem, quæ inde dicta est porta altaris. Ita Prado.

6. Putasne, vides tu quid isti faciunt?] Hebr. *An vides?* q. d. Putasne te videre omnes abominationes Israel? Si id putas, falleris. Nam plures majoresque mox tibi ostendam.

Ut (*ita ut.* significat enim non causam, sed consequentiam) procul recedam (hebr. *ad recedendum*: quod Septuag. referunt ad populum: vertunt enim *Ut recedant ipsi*, scilicet Judæi) a sanctuario meo,] scilicet sacrificiis et cultu ad cultum suorum idolorum. Melius S. Hieron. refert ad Deum, q. d. Ipsi me suis sceleribus templo abigunt, et cogunt recedere, introducto Baal. Ita et Chald. et Hebræi.

7. Ostium,] non templi, sed gazophylacii, sive cubiculi sacerdotum, patet v. 12. Talia enim cubicula plura erant in atrio sacerdotum prope Sanctum, sive templum, in quibus manebant sacerdotes quæ nunc vocantur exedræ, nunc gazophylacia, nunc pastophoria. Unde patet scelus hoc idololatriæ fuisse sacerdotum, qui populum Dei legem et cultum docere debebant, nunc autem ipsimet pro Deo colebant idola. Grave ergo fuit hoc eorum peccatum quod Dei zelum et indignationem concitavit ad tetius gentis excidium. Grave, inquam primo, quia erat contra religionem, et directe contra Deum, petebatque quasi jugulum Dei. Secundo, quia erat profanatio loci sanctissimi, puta domus Dei. Erat ergo crimen læsæ majestatis divinæ. Quocirca Isaias cap. 26. 10. *In terra*, ait, *sanctorum inique gessit; et*, id est idcirco, *non videbit gloriam Domini.* Tertio, quia peccata sacerdotum inficiunt totum populum: sicut si cor aut cerebrum ve-

neno aut peste corripiatur, mox ab illo lues per totum corpus diffunditur. Quocirca S. Chrysost. homil. 28. in Matth. quærens causam, cur Christus ingressus Jerusalem, primo templum adierit, hanc dat: Sicut medicus, inquit, invisens ægrum, primo quærit de stomacho, eumque mox componere satagit: quia, eo sanato, sanabitur totum corpus: ita si sacerdotium integrum fuerit tota Ecclesia floret; si autem corruptum fides omnium languescit et marcescit. Additque: Agricola cernens arborem pallentibus foliis, mox cognoscit in radicibus hærere læsuram: sic tu si videris populum indisciplinatum, sine dubio cognosce sacerdotium ejus non esse sanum. Quia enim non putet sibi licitum, imo bonum et religiosum, quod sacerdotibus licere et libere videt? Ita sub Jove adultero adulteria libertatem sunt nacta, ait Nazianz. orat. 1. contra Julianum, et, ut ait S. Cyprian. epist. 32. *Deos suos imitantur: denique fiunt miseris et religiosa delicta.*

8. Fode parietem.] Hinc liquet, ostium hoc fuisse cubiculi, non atrii. Mystice, pulchre hinc docet S. Greg. 2. part. Pastor. c. 10. quomodo Prælati debeant scrutari conscientias subditorum, eorumque peccata, etiam secreta, solerter indagare, castigare et emendare.

10. Idola domus Israel depicta.] Censet Maldonat. non vere fuisse depicta idola, sed quasi depicta objici phantasiæ Ezechielis, ut per hoc significetur symbolice, Judæos extrinsecus Deum colere; in cubiculo vero, id est, intrinsecus et in occulto, idola. Verum ad litteram repræsentari ibi Prophetæ idola quæ realiter in templo depicta erant, verius est; et liquet ex dictis c. 5. 11. et Jerem. c. 7. 30. et c. 32. 34.

11. Et septuaginta viri de senioribus.] Videntur hi 70. fuisse senatores concilii Sanedrim: hoc enim erat 70. virum, eratque summus hic Judæorum senatus qui Christum ad mortem damnavit, uti docui Num. 11. 16.

Jezonias filius Saphan.] Polychron. putat esse Sophoniam sacerdotem, qui datus fuit quasi judex Jeremiæ c. 29. 25.

Stantium ante picturas.] Stantes ergo orabant Judæi ut et Pharisæus *stans hæc apud se orabat*, Luc. 18. 11.

12. In abscondito cubiculi sui.] Hebr. *In penetralibus picturæ suæ*, id est, in cubiculis suis egregie pictis, et plenis idolorum picturis. Sic tropol. peccator in mente depingit imaginem scorti, Bacchi, etc. Sanctus vero, Dei, Angelorum et virtutum. Vide S. Greg. 2. p. Pastor. c. 10. Hæc Ezechiel suis sui ævi nos cum S. Cypriano lib. 2. epist. 2. eadem et plura ac graviora nostris nostri ævi dicere possumus: *Paulisper*, inquit Cyprianus, *te crede subduci in montis ardui verticem celsiorem, speculare inde rerum infra te jacentium facies, et oculis in diversa porrectis, ipse a terrenis contactibus liber fluctuantis mundi turbines intuere. Jam sæculi et ipse miseraberis, tuique admonitus et plus in Deum gratus, majore lætitia, quod evaseris, gratulaberis. Cerne tu itinera latronibus clausa, maria obsessa prædonibus, cruento horrore castrorum bella ubique divisa: madet orbis mutuo sanguine.* Et inferius: *O si et possis in illo sublimi speculo constitutus oculos tuos inserere secretis, recludere cubiculorum obductas fores, et ad conscientiam luminum penetralia occulta reserare: aspicias ab impudicis geri, quod nec aspicere possit frons pudica; videas, quod crimen sit et videre: videas quod vitiorum furore dementes gessisse se negant, et gerere festinant: libidinibus insanis in viros viri proruunt. Fiunt quæ nec ipsis, nec illis possunt placere, qui faciunt. Idem in publico accusatores, in occulto rei, in semetipsos censores pariter et nocentes. Damnant foris quod intus operantur: quorum quo secretior culpa, major audacia est, etc.*

Non videt Dominus.] Putant impii et athei, Deum in tenebris, et locis abditis, multo magis in corde et anima, non videre sua scelera; quia putant se a Deo non inspici, ait Theodoret. Hinc ruunt in scelerum abyssum.

13. Conversus videbis.] Iterum videbis. Verbum Hebr. שב *scab*, id est, reverti, converti, si alteri verbo jungatur, significat *rursus, iterum*. Simile est vers. 15. 17. et alibi.

14. Introduxit me per ostium portæ, q. d. Duxit me ad portam atrii exterioris (ibi enim erant mulieres et laici, non in interiori atrio) quod respiciebat ad Aquilonem.

Plangentes Adonidem.] Syrus: *Plangentes Tamuzo*; Arabicus Alex. *Plangentes Tamuza*, retinent Hebr. vocem *Tammuz*, id est, Adonis, de quo mox. Perperam Arabicus Antioch. vertit: *Plangentes Judam*. Vetus fabula est Ægypt. de qua Macrob. l. 1. Saturn. c. 26. Theocrit. in Idyllio 23. Ovid. 10. Metamorph. Fulgent. 3. Mythol. Adonidem filium Cinyræ Cypriorum regis, Veneris amasium, cum juvenis esset pulcher, dente apri occisum, quem Venus planxit quasi mortuum, mox reviviscentem cum gaudio recepit. *Pingitur Adonis*, ait Macrob. *capite obnupto, specie tristi, faciem manu læva intra amictum sustinens, lacrymæ visione conspicientium manare creduntur.* Fœminæ ergo, et viri libidinosi, hoc planctu Venerem colebant, eamque sibi reddebant propitiam. Ita S. Hieron. Porro Venus Adonim inter lactucæ folia sepelivit, de quo exstat viri docti epigramma apud Girald. syntag. 13.

Inguina dente fero suffossum Cypris Adonim
Lactucæ foliis condidit exanimem.
Hinc genitali arvo tantum lactuca resistit,
Quantum eruca salax vix stimulare potest.

Lactuca enim libidinem sua frigiditate enervat. Quocirca Hercules, teste Hesychio, cum primum Adonim vidisset, dixit οὐδὲν ἱερόν, *Nihil sacrum*. Hujus fabulæ veritatem sic explicant Macrob. et alii. Adonis est sol, ajunt Ægyptii, aper lutulentus et cœnosus est hiems. Venus est pulchritudo terræ in vere, quæ deplorat solis absentiam per hiemem: nam cum sol eripitur a nubibus, quasi confici videtur ab apro pulcher Adonis: hinc gaudet cum in vere redit sol. Unde Adonis dictus est ἀπὸ τοῦ ἀδεῖν τοῖς ἀνθρώποις, id est, ab eo quod hominibus canat, ait Phornutus apud Giraldum syntagmat. 13. de Diis Gentium.

Quod symbolice et tropol. explicans S. Hier. *Nos quoque, ait, eos qui ad sæculi mala vel bona contristantur vel exsultant, mulieres appellemus, molli et effœminato animo, dicamusque eos plangere Tammuz, ea videlicet, quæ in rebus mundi putantur esse pulcherrima.* Unde et *Adonidis horti*, proverbialiter significant res ad modicum florentes et oblectantes, sed mox pereuntes et evanescentes. Ex adverso alii nonnulli sat

congrue hæc mystice adsptant Christo morienti at resurgenti; Christus onim est noster Adonis, noster sol, nostrum gaudium, noster amor. Unda ejus mortom mire luxerunt B. Virgo, Maria Magdalene, Saloma, aliæqua piæ mulioros, oamqua quotannis lugat tota Ecclesia in parasceve; imo quotidia in Missa, ot in meridio pulsu lugubri campanarum. Et quælibet anima pia ot sancta per omoem vitam assidue hunc suum Adonidem, qoasi aponsum, in cruce contemplatur, luget at admiratur: ac resurgontem nova exultatione et jubilo complectitur.

Hobraico, chaldaice et syre dicitur *Tammus*, id est, *Junius*, quia in Junio dicitur occisus Adonis. Hinc aodem menae, anniversariam ai colebrabant solemnitatem, iu qua quasi mortuus plangebatur, et mox quasi roviviscena canebatur ot laudabatur. Ita S. Hieron. Addunt R. Salomon, ot R. David, *Tammus* fuisse idolum concavum, cujus oculos plumbo implebant, quod accenso iutus igue, liquefiebat, et imago vidobatur flere. Verum non imago, sed coleutes eam flebaut et plaogobant, uti hic dicitur. Noster Pradu putat, Adonidom esse Osirim regem ot Deum Ægypti. Sic et Stephanus lib. de Urbibus. Adduntque, Adonia idem esso quod εἶδος ὀδύνης (id est, forma doloris, luctus et planctus) quo nomino Syrophanes apud Fulgent. lib. 1. Mythologiæ, vocavit idolum filii sui mortui, cujus mortem deplorabat; quod idolum Prado conset fuisse omnium primum in mundo, asseque illud idem quod Sapieus describit c. 14. 12. quod ibidom examinandum erit. Verum potius ab Hebræo Adonai, nomen Adonis Ægyptios, uti ot alia, accapisse credidorim, quam a Græcia; cum hi ab Ægyptiis suam sapientiam ot sacra bausoriot. Hebr. onim ארני אוני *Adonai oni*, idem est, quod Dominus vel Deus doloris, qoalis erat Adouis. Sic Benjamin dictus est *Ben o ni*, id est, filius doloris.

Danique R. Moses filius Maimon in l. More, rafert historiam da psoudopropheta idololatra, cui nomen *Tammus*, qui cum regi coidam persuasisset, ut faceret septem stellas, ot duodecim signa, ab eo interfectus est. Ob cujus mortem omnia mundi idola congregata sunt in templum Babel, ad auream solis imaginam, quæ intor cœlum et terram susponsa erat: oa deinde in medio templi corruit. Omnia ergo idola stantia in circuitu floverunt tota nocte, et proxima luco avularunt inde in sua tompla. Inde moa natus est, ut anniversario mortis ejus die, mulieres eum deflerent. Verum hæc ost fabula a Rabbino quopiam de more conficta.

16. In atrium domus Domini interiorem,] in atrium sacerdotum.

Et altare] holocaustorum, quod erat ante templum seu Sanctum, sub dio in atrio sacerdotum.

Dorsa habentes contra templum Domini,] id est, aversi terga dabant arcæ Domini, et ipsi Domino, atque ad Oriontem converai solam adorabant more Gentilium. Gentiles olim adorabant solem orientom, testa Trismegisto in fine Asclepii, at S. Job cap. 31. vara. 26. dicens: Si vidi (ut adorarom more aliorum Gentilium) *solem cum fulgeret, et lunam incedentem clare, et osculatus sum manum meam ore meo.* Hoc anim osculum, erat ritus salotandi et adorandi, uti ex S. Hieron. Plinio, Apuleio et aliis, docet Lipsius lib. 2. Electorum cap. 6. Quin et Virgil. 12. Æneid. docet vataras orienti soli sacrificasse; ait onim:

> Illi ad surgentem conversi lumina solem,
> Dant fruges manibus salsas, et tempora ferro
> Summa notant pecudum, paterisque altaria libant.

Sol onim a priscis dictus ost mundi oculus. Taceo somnium Xenophanis, qui putavit oum in occasu periro, sed exortu novum fieri solam. Hinc manarunt matutinæ illæ doorum salutationes, quibus dicebantur primam diei horam diis suis nuntiare, quasi dormientes deos prima luce excitarent, uti docet Arnobius l. 7. contra Gentes, et Seneca epist. 96. Sic Socratem salutare solitum solem oriontom tradit Plato. Ita Q. Catulus:

> Constiteram solem exorientem forte salutans,
> Cum subito a læva Roscius exoritur.
> Pace mihi liceat. cœlestes, dicere vestra,
> Mortalis visus pulchrior esse Deo.

Hunc morem adorandi solem ut Deum, videntur Hebræi accepisse a viciuis Ægyptiis, inter quos sub tempora Mosis diu commorati, eorum religionem et mores imbiberunt. Ægyptii enim coluerunt solem, adeo ut urbem ejus cultui dicarint, et ex ejus nomine nuncuparint Heliopolim, id est solis urbem. Quin et Osirim ipsorum numen præcipuum non aliud fuisse quam solem, docet Macrob. l. 1. Saturn. 21. cum ait: *Osirim Ægyptii ut solem esse asseront, quoties hieroglyphicis litteris suis exprimere volunt, insculpunt sceptrum, in eoque speciem oculi exprimunt, et hoc signo Osirim monstrant, quia solem, Jovis oculum, appellavit antiquitas.* Idem ibidem c. 17. docet omnes deos ad solem referri. Sic solem nomine Mithræ coluerunt Persæ, Græci nomine Apollinis. Hinc proverbium apud Athenæum l. 3. *Jupiter qui juvenis est, regnat*; et: *Plures adorant solem orientem quam occidentem*, quod Pompejus juvenis efflorescens dixit Syllæ seni; et postea Cæsar idipsum fuit Pompejo.

Hujus idololatriæ declinandæ causa, jusserat Deus Sanctum sanctorum erigi ad Occidentem. Quocirca Judæi conversi ad Sanctum sanctorum, orabant conversi ad Occidentem. Quo tropologica significabatur ait Theodor. eos qui se dedicare volunt Deo, debere vertere terga Orienti, id est pompis et speciebus mundanis in hoc mundo exorientibus, quomodo ambitiosi dicuntur adorare solem orientem, cum novis principibus aut Prælatis adulantur. Has enim spes calcare debet servus Dei, ideoque Orienti dorsum obvertere, faciem vero Occidenti, utpote cui occidat hic mundus cum omni sua spe et vanitate. Insuper templum teste Josepho l. 8. Antiq. habebat ostium versus Orientem, ita ut sol inde exoriens, subito per templi, et oraculi ostia radios dirigens, arcam et propitiatorium collustraret, ac velut primus adoraret Deum in eo supra Cherubim residentem; ut Judæi a sole discerent, Deum in templo adorare, non solem. Porro cum idololatria hæc evanuit, Christiani adorarunt et adorant Deum conversi ad Orientem, tum quia in Oriente erat paradisus; quam causam assignant S. Chrysost. Theod. et Damasc. uti dixi Genes. 2. 8. tum quia cum sole oriente, prima beneficia Dei, simul quasi nobis orientis illo die excipimus; tum quia Christus, facie a Jerusalem et templo eversa ac conversa in Occidentem, puta ad Gentes, crucifixus est. Ergo cun-

versi ad Orientem, respicimus et adoramus faciem Christi crucifixi. Ita Damascen. l. 4. de Fide c. 13. et alii. Tum denique quia Christus ascendit super cœlos cœlorum ad Orientem, et quasi nos adhuc teneant ascendentis desideria, illuc intendimus, ubi cœlum surgit, ait S. August. tom. 4. l. 2. de serm. Domini in monte c. 9.

Duas alias causas addit S. Thom. 2. 2. q. 84. art. 2. ad 3. scilicet, primo, *propter divinæ majestatis indicium, quod nobis manifestatur in motu cœli, qui est ab Oriente*; secundo, *propter Christum qui est lux mundi, et Oriens nominatur, Zachar. 6. Et qui ascendit super cœlum cœli ad Orientem: et ob Oriente etiam expectatur venturus, secundum illud Matth. 24. Sicut fulgur exit ab Oriente, et paret usque ad Occidentem, ita erit et adventus filii hominis.* Hucusque S. Thom. Sicut enim Christus ascendit ad cœlum in monte Oliveti, qui est ad Orientem Hierosolymæ: ita ibidem descendet ut judicium peragat in valle Josaphat quæ monti Oliveti adjacet.

Nota: Propheta quatuor idololatriæ genera hic numerat. Primum, Baal in introitu primi atrii; secundum, picturarum in atrio; tertium, Adonidis: quartum, solis juxta altare, quod averso vultu a Dei altari adorabant.

Tropologice, prima idololatria et abominatio, est cogitatio sceleris; secunda, perpetratio; tertia, consuetudo; quarta, defensio cum Dei contemptu, et obstinatione. Hæc est impœnitentia irremissibilis; reliquæ tres pœnitenti remitti possunt.

17. Iniquitate.] Hebr. חמס *shamos*, id est violentia, injuria, oppressione pauperum et proximorum, q. d. Hoc scelus eis non sufficit; sed insuper in me violenti sunt, et irritant sua idololatria.

Applicant ramum ad nares suas.] Hebr. זמורה *zemoro*, quod aliqui Hebræi, ut R. Salomon et R. David vertunt, *fœtorem*, q. d. Mittunt fœtorem (id est crepitum ventris) in faciem meam. Unde Sept. vertunt: *Et ecce ipsi subsonnantes*, q. d. Adorant idola, irridentes me. Syrus vertit: *Et ipsi vim inferunt in* (cum) *naribus suis*, id est ut Scholiast. infremunt, et per nares indignationis ostentandæ causa, veluti cum strepitu quodam flatum emittunt. Arabicus Alexandr. *Et cum illis mentio de me fit, extollunt nares suos, et subsonnant, et abhorrent mentionem mei.* Hebræum enim *zemora* et ramum, et subinde sonitum cantumque significet; unde מזמור *mizmor*, id est, psalmus. Hinc et Symmachus vertit: *Quasi emittentes sonitum in similitudinem cantici per nares suas*, scilicet fœdum et raucum in contemptum Dei. Chaldæus vertit: *Adducunt confusionem ad faciem suam*, id est, faciunt ea, unde quandoque pudefient et confundentur. Verum Judæos hoc fecisse non derisionis causa, sed adorationis, patet ex circumstantiis. Rursum *zemoro*, proprie significat *ramum*, scilicet lauri, qui soli sacer erat, ait Giraldus syntagm. 16. et Plinius l. 12. c. 1. Sicut enim Gentiles Jovi sacrificabant coronati æsculo, Minervæ olea, Veneri myrto, Herculi populo, Baccho hedera, 2. Mach. 6. 7. vel pampinis, Pani pino, Sylvano et Diti cupresso, Isidi abrotono: sic Apollini, id est soli, sacrificabant redimiti tempora lauro. Athenis festus erat dies ramorum, quo in honorem Bacchi præferebantur οσχοι, quasi μοσχοι, hoc est tenuca rami, præsertim vitis, quasi vituli et victimæ. Ex quo οσχοφοροι, id est, ramiferi, appellati, et festum οσχοφορια. Quin et Joseph. lib. 3. 10. docet Judæos solitos pro gratiarum actione sacrificare manibus gestantes ramos myrti et palmæ, ex quibus mala Persica dependebant, ut significarent cor et linguam Deo esse dicanda. Persicum enim frondes habet in linguæ speciem acuminatas, fructus vero in cordis effigiem conformatos. Hinc et Hebræi Christum quasi Messiam regem inducentes Hierosolymam in die Palmarum, ramos palmæ et olivæ ei prætulerunt. Causam dat Porphyrius, et ex eo Nicol. Causinus Elect. Symbol. pag. 212. *Antiqui*, inquit, *neque thus, neque aliam victimam offerebant, sed folia, velut primam pubescentis naturæ lanuginem manibus decerptam diis adurebant: quo signo Deum creatorem testabantur, a quo herbæ et fruges, atque omnia a terra orta producerentur et adolescerent.* Insuper coronabant non tantum se, sed et victimas et aras, quin et astantes. Sol enim est rex astrorum, sicut laurus arborum; hinc laurus priscis symbolum et omen fuit regni. Ita Suetonius in Galba narrat, quod Liviæ statim post Augusti nuptias Veientanum suum revisenti, prætervolans aquila gallinam albam, ramum lauri rostro tenentem, demiserit in gremium. Cumque nutriri alitem, et plantari ramum placuisset, tanta pullorum soboles provenit, ut hodie quoque ea villa Ad gallinas vocetur; tale vero lauretum, ut triumphaturi Cæsares inde laureas decerperent. Fuitque mos triumphantibus, alias confestim eodem loco plantare. Et observatum est sub cujusque obitum, arborem ab ipso institutam elanguisse. Itaque ultimo Neronis anno, et sylva omnis exaruit radicitus, et quidquid ibi gallinarum erat, interiit. Rursum credita est laurus, æque ac sol, venena depellere. Hinc Plinius lib. 15. cap. 30. docet laurum lustrationibus adhiberi solitam. Insuper unica arborum laurus non icitur fulmine. Quocirca Tiberius teste Suetonio, jugiter in capite gestabat coronam lauream, tonante cœlo. Denique Romani reges laurum, quasi proprium donum, Apollini Delphico mittebant, teste Plinio loco jam citato.

Videntur ergo Judæi conversi ad solem orientem, eumque adorantes, ramos, non palmarum, ut S. Hieron. sed lauri gestasse manibus, atque eos quasi adoratos admovisse naribus, quasi gratias agentes Apollini conditori lauri et auctori suavis ejus odoris, eosque osculando adorasse Apollinem; sicut osculo manum adorabant solem, Job 31. 26. Cum enim eum osculari et contingere non possent, ejus loco manum et ramum osculabantur, sicque eum adorabant et venerabantur. Hic Virgil. ecloga 7.

(Gratissima) Phœbo laurea.

Et Horatius lib. 4. Carm. ode 2. *Apollinari laurea donandus.* Atque ab Ovidio: *Laurus Apollinea, et Phœbea*, ac vicissim *Phœbus*, id est, sol *laurifer* vocatur. Perperam ergo Hebræi apud Galatin. lib. 1. cap. 8. hic corrigunt, et legunt: *Applicant ramum ad nasum meum*, cum legendum sit, *suum*, non *meum*. Ita enim legunt Hebr. Chald. Noster, et interpretes passim.

18. Faciam] illis quod merentur.

CAPUT NONUM,

SYNOPSIS CAPITIS.

Jubet Deus Angelo, ut Hierosolymæ signet pios lugentes peccata populi signo thau : deinde jubet sex aliis Angelis, ut signatis parcant, reliquos omnes non signatos per Chaldæos occidant.

1 Et clamavit in auribus meis voce magna, dicens : Appropinquaverunt visitationes urbis, et unusquisque vas interfectionis habet in manu sua. 2. Et ecce sex viri veniebant de via portæ superioris, quæ respicit ad Aquilonem : et uniuscujusque vas interitus in manu ejus : vir quoque unus in medio eorum vestitus erat lineis, et atramentarium scriptoris ad renes ejus : et ingressi sunt, et steterunt juxta altare æreum : 3. Et gloria Domini Israel assumpta est de cherub, quæ erat super eum ad limen domus : et vocavit virum, qui indutus erat lineis, et atramentarium scriptoris habebat in lumbis suis. 4. Et dixit Dominus ad eum : Transi per mediam civitatem in medio Jerusalem : et signa thau super frontes virorum gementium, et dolentium super cunctis abominationibus, quæ fiunt in medio ejus. 5. Et illis dixit, audiente me : Transite per civitatem sequentes eum, et percutite : non parcat oculus vester, neque misereamini. 6. Senem, adolescentulum, et virginem, parvulum, et mulieres interficite usque ad internecionem : omnem autem, super quem videritis thau, ne occidatis, et a sanctuario meo incipite. Cœperunt ergo a viris senioribus, qui erant ante faciem domus. 7. Et dixit ad eos : Contaminate domum, et implete atria interfectis : egredimini. Et egressi sunt, et percutiebant eos, qui erant in civitate. 8. Et cæde completa, remansi ego : ruique super faciem meam, et clamans aio : Heu, heu, heu, Domine Deus : ergone disperdes omnes reliquias Israel, effundens furorem tuum super Jerusalem ? 9. Et dixit ad me : Iniquitas domus Israel et Juda, magna est nimis valde, et repleta est terra sanguinibus, et civitas repleta est aversione : dixerunt enim : Dereliquit Dominus terram, et Dominus non videt. 10. Igitur et meus non parcet oculus, neque miserebor : viam eorum super caput eorum reddam. 11. Et ecce vir, qui erat indutus lineis, qui habebat atramentarium in dorso suo, respondit verbum, dicens : Feci sicut præcepisti mihi.

1. Et clamavit,] idem Dominus auriga currus Cherubim, de quo c. 8. 5.

Visitationes.] Id est, visitatores, id est, ultores et vindices. Sic enim visitator, visitans provinciam, reos punit. Sept. vertunt : *Appropinquavit vindicta urbis.*

Vas interfectionis.] Id est, instrumentum ad interficiendum, scilicet gladium aut securim, uti v. 2. vertunt septuaginta.

2. Sex viri.] Id est sex dæmones, ait S. Hier. Sex Angeli, ait Theodor. *Nam unus,* ait, *Angelus centum octoginta quinque millia Assyriorum occidit, et primogenita Ægyptiorum. Sed hic ob impietatis Judæorum exuberantiam, sex angeli vindices mittuntur.*

Tertio, noster Prado et Maldon. censent esse sex archiduces Nabuchodonosoris, qui in porta Jerusalem sedentes et urbem obsidentes, primi eam ceperunt, scilicet Neregel, Sereser, Semegarnabu, Sarsachim, Rabsares, Rebmag, de quibus Jerem. c. 39. 3. et Joseph. 10. Antiq. 10. Sed quia v. 6. hi sex viri jubentur discernere signatos a non signatis, eisque parcere, melius cum Theodor. dicemus fuisse sex angelos : nec enim Chaldæi viderunt aut respexerunt quinam signati essent signo *thau*, qui non, ut illis parcerent hos occiderent. Ponuntur autem sex angeli, juxta numerum sex ducum Chaldæorum jam dictorum : quia hi angeli eos duces direxerunt, ut signatis parcerent, non signatos occiderent.

Veniebant de via,] id est per viam, quæ ducit ad portam superiorem, id est interiorem, ad quam quia gradibus ascendebatur, hinc dicitur *superior*, qua scilicet intrabatur ad atrium sacerdotum.

Ad Aquilonem,] scilicet ubi peccarant idololatria c. 8. v. 5. Nota; Eadem porta, qua Deum eliminamus, intrant ejus lictores : manet enim post ostium peccatum, quod venienti hosti et morti pandit fores. Nam *Per peccatum mors intravit in mundum,* Rom. 5. 12. Et Dominus ad Cain Genes. 4. 7. *Si male,* ait, *feceris in foribus peccatum cubat,* ut habent Hebræa, ut sci-

licet valvas hosti aperiat. Ita hic, per eamdem portam intrsruot Chaldæi in urbem, per quam intraverat idololatria. Hinc Clemens. Alex. l. 5. Strom. ait, Angelos subinde igneos effici, ut impios puniant, juxta illud Psal. 103. 4. *Qui facis Angelos tuos spiritus et ministros tuos ignem urentem.*

Vas interitus.] Hebr. *Instrumento bellico*; Sept. *securis.*

Vir quoque unus in medio eorum vestitus erat lineis.] Septuag. *podere*, id est ut c. 10. 2. vertunt, *stola sancta*, non ad genua, instar sagi militaris, ut vult Scholiast. sed ad pedes et talos demissa: inde enim dicitur *poderis*. Hic ergo septimus non habuit vestem militarem et arma, uti priores sex, ad puniendum et occidendum; sed sacerdotalem, utpote qui supplicaret pro redimendis a strage Chaldæorum et salute dignis, eosque quasi notarius atramento littera *thau* signaret. Unde fuit typus Christi, qui mediator fuit inter Dei justitiam, et homines salvandos. Ita S. Hieron. et Theodor. Fuit autem ad litteram vir hic, Angelus tutelaris piorum Judæorum. De podero ejusque symbolis vide ea quæ dixi Exodi 28. 4.

Quocirca alleg. S. Greg. 22. Moral. 13. *Vir*, ait, *vestitus lineis est Redemptor noster, qui etiam de tribu sacerdotali parentes aliquos habuit. Linea enim erat vestis sacerdotum, significans puritatem conscientiæ, qua pollere debet sacerdos. Vel certe*, ait, *quia linum de terra, non autem, sicut lana, de corruptibili carne nascitur: ipse autem indumentum sui corporis ex matre virgine, non autem ex corruptione commixtionis sumpsit; profecto ad nos vestitus lineis venit. Et atramentarium scriptoris ad renes ejus. In renibus posterior pars corporis est. Et quia ipse Dominus postquam pro nobis mortuus est, et resurrexit, et ascendit in cœlum, tunc testamentum novum per Apostolos scripsit, atramentorium ad renes habuit. Qui enim scripturam testamenti novi postquam decessit condidit, atramentarium quasi a tergo portavit.* Sic et Rupertus, Pintus, et Fernand. visione 15. qui per virum hunc ad litteram intelligunt Christum, pro qua sententia citat Fernan. Irenæum l. 4. ubi ait: Verbum ante incarnationem suas salutes præstruebat, præludens videlicet, et quodammodo exercens simulacra salutis in veteri testamento, præstando illam multis non in vero, sed in simulato corpore, ut quasi addiscerent per experientiam quomodo eam in vero corpore esset præstiturus. Sed verius est, ad litteram virum hunc fuisse angelum, qui allegorice repræsentaret Christum: Angeli enim sunt administratorii spiritus, qui a Deo mittuntur quaquaversum. Unde vir hic dicit Deo v. ult. *Feci sicut præcepisti mihi*, quod angelo competit, non Verbo: hoc enim cum sit æquale Patri, præceptum nullum ab eo accipit.

Moraliter, in die cinerum sacerdos vestitus lineis, atramento, id est atris cineribus, signat inscribitque frontibus fidelium signum *thau*, id est crucis, dicens: *Memento, homo, quia pulvis es, et in pulverem reverteris*, ut per mortis memoriam, incitet eos ad pœnitentiam et gemitum, quo irato Deo reconciliati, ejus vindictam evadant.

Atramentarium.] Ita Hebræi, Aquila in secunda editione, ait S. Hier. Origenes et Vatabl. sed Symmachus *tabellam* (in qua scilicet scripta sint peccata Jerusalem, ejusque pœna et excidium, ac sancti a peccatorum numero segregati, et seorsim scripti sunt, ait S. Hieron.) vertit, Septuag. *zonam sopphiri* (pro ספר *sopher*, legerunt ספיר *sappir.*) Aquilæ prima editio et Theodor. retinent vocem Hebr. vertuntque *κασυ librarii*, hebr. enim est קסת *keset*; *κασυ* ergo et *keset*, idem est quod *καλαμαριον*, *ab eo quod calami in illo recondantur; nos atramentarium, ex eo quod atramentum habeat, dicimus*, ait S. Hier. Gestat hic Angelus atramentarium, ut quasi notarius atramento litteram *thau* lugentium frontibus inscribat, uti jam dixi.

Ingressi sunt] in atrium interius.

Altare æreum] holocaustorum: nam aliud altare thymiamatis, erat aureum.

3. Et gloria Domini,] Hebr. est *Elohim*, quod significat Deum qua judicem et vindicem: ipse enim hic vindictam in Judæos per sex angelos exercet. Jam *gloria Domini*, id est solium Domini gloriosum, factum ex alis Cherubim, elevatum supra propitiatorium arcæ fœderis, Exodi 25. 22. Vel potius, solium sapphirinum imminens currui Cherubim, quem vidit in Chobar, ut ait c. 8. 4. semper enim persistit in visione currus c. primi, q. d. Hoc solium, et consequenter ipse Deus solio suo insidens, qui ob idololatrarum scelera c. 8. v. 3. 4. 6. et c. 3. 12. admissa, ex templo migrarat in atrium Gentium, jam assumptus est de Cherub: non quasi Cherubinos reliquerit, ut volunt aliqui: sed quod de loco Cherub, seu in quo constiterat ipse Deus super Cherub (super quem solet esse et equitare) id est, de atrio Gentium, revolarit vectus suis Cherubim ad limen domus, id est templi, scilicet in atrium interius sacerdotum; ut ibi quasi pro tribunali sedens, lictores vocet, mandetque ut urbem gladio et igne vastent, uti dicitur v. sequenti. Alii *gloriam Domini* interpretantur imaginem Dei electrinam, quam Ezechiel vidit in curru Cherubim c. 1. 27. quasi illa a suis Cherubim discesserit, et prosilierit quasi e suo curru; ut significaretur, Deum a veteri templo et propitiatorio discessurum subito, quasi moræ impatientem ex ira et indignatione vehementi. Hæc sententia est probabilis, illique favet v. 18. c. 10. *Et egressa est gloria Domini a limine templi, et stetit super Cherubim.* Inde enim videtur colligi, quod ante jam Cherubinos deseruerat.

Moraliter, Deus recedit a Cherubim et propitiatorio, id est, loco placationis, cum vult punire impios Judæos: quia ejus proprium est, misereri; alienum et peregrinum, punire, ut ait Isaias c. 28. 21. Miserendi enim causam sumit ex se, puniendi aliunde, scilicet a peccatis hominum; unde tunc videtur quasi a se suaque natura recedere, et peregre proficisci. Ita Theodor. et Fern. visione 15. sect. 2.

4. Signa thau.] Ita vertit et Theodot. Chald. Vatablus et alii passim: sed Septuag. et Symmachus vertunt *signa*, vel *pone signum*, vel *notam*; Syrus et Arabicus: *Signa signaculum inter oculos*, vel *super frontes virorum qui gemunt*. Prior versio melior et verior est: nam quoties Deus in re simili signum aliquod dedit, certum dedit; quod non solum eam liberationem quæ tunc fiebat, sed ejus quoque antitypam, scilicet eam quæ multo post per Christum futura erat, significaret: qualis fuit sanguis agni paschalis (qui proinde in formam crucis distentus assabatur, ait S. Justin.

contra Tryphon.) Exodi 12. v. 7. Serpens erectus in deserto, Numer. 21. v. 9. Ita Maldonatus.

Quæres, cur jubet eos signari *thau?* Resp. aliqui, *thau* significare תחיה *tichie* id est vives. Alii significare תם *tom*, id est, simplex, innocens et perfectus est, ac proinde dignus qui in vita servetur. Rursum Hebræi, ait Origen. tradunt, *thau*, quia ultima est litterarum Hebraicarum, et quia תורה *thoro*, id est, lex, incipit a littera *thau*, significare eos, qui perfectam practicamque habent scientiam divinæ legis, et ex hac scientia habent sensum ac dolorem prævaricotionum. Unde et S. Hieronym. *Hebræi*, inquit, *autumant, quia lex apud eos appellatur Thora, quæ hoc in principio nominis sui littera scribitur, id est thau; quod illi hoc acceperint signaculum qui legis præcepta compleverint.* Verum melius idem S. Hier. Orig. Tertull. contra Judæos, Ambros. lib. 1. de Abraham, S. August. in Dialogo altercat. Ecclesiæ et Synagogæ, Clemens libr. 6. Strom. et alii passim, respondent, litteram *thau* ante Esdram, apud Hebræos priscos habuisse figuram crucis, fuisseque similem litteræ *thau* Græcorum et Latinorum. Quocirca Syri codices hic pro *signa thau*, legunt, *signa crucem*, uti refert ex Caninio Joan. Grial. in notis ad S. Isidorum lib. 1. Etymol. 3. Crux ergo signum hic datur liberandorum a nece, æque ac salutis per Christi crucem consequendæ. Unde et Ægyptii Serapidis pectori *thau* inscribebant, quasi signum futuræ vitæ. De qua re vide nostrum Jacobum Gretserum lib. 1. de Cruce cap. 51. ubi ex Ruffino, Socrate, Sozomeno, multis idipsum confirmat, contra nonnullos qui id in dubium revocant. Addit S. Hieron. aves in surrectum se attollentes, crucis exprimere figuram; quod etiam adorans homo, et natans facit. Sed et navis, antenna, cruci assimilata sufflatur. Quin ipsa, inquit, crucis figura quid est, nisi quadrati mundi forma? Et S. Bernard. serm. 4. in vigilia Nativ. *Fortasse*, inquit, *crux ipsa nos sumus cui Christus memoratur infixus. Homo enim formam crucis habet: quam, si manus extenderit, exprimet manifestius.* Corpus enim, brachiis expansis, habet figuram crucis. In eo ergo anima est quasi in cruce crucifixa; ac consequenter ipse Christus, qui est vita et anima animæ Christianæ, in eo quasi infixus est et crucifixus. Sic et Græcis et Latinis, *thau*, erat symbolum vitæ, *theta* mortis. Imo judices, teste Asconio Pediano, damnatos notabant littera *theta*, liberandos *thau*. Scilicet hoc et multa alia Romani a Græcis, hi ab Ægyptiis hi ab Hebræis acceperunt. Porro *theta* apud judices fuisse notam θανάτου id est, mortis, constat: unde Ausonius in Eunum epigr. 120.

> Miselle doctor, θ tibi sit obscœno.
> Tuumque nomen theta sectilis signet.

Ubi Scaliger. θ, inquit, *erat signum suspendii, refert enim laqueum collo involutum: θ littera condemnatoria: quin et in castris militem ex cohorte mortis dispunctum, hæc nota significabat.* Verum pie et eleganter noster Martialis Christianus lib. 3.

> Infelix multis theta est, mihi littera felix:
> Si θάνατον scribit, scribit et illa θεόν.

Nota: Salvandi quasi pauci signantur. Erant enim in Jerusalem aliquot justi, ait Polychron. ut Jeremias, filii Rechab, Urias et pauci alii. Potissima ergo causa, cur liberandi a cæde Chaldæorum in excidio Jerusalem, signantur hic signo *thau* potius quam alio, fuit: quod hi liberandi et signati reipsa portabant crucem in corde et corpore, dolendo, gemendo et affligendo se ob peccata populi. Rursum, quod littera *thau* formam et speciem haberet crucis, essetque symbolum redemptionis et vitæ: *Quoniam eo signo vita hominum præstruebatur*, ait Tertull. lib. contra Judæos, ut significaretur, nos per crucem Christi a morte, a gehenna ac dæmonum tyrannide liberandos; præsertim eos, qui crucem Christi fronti et animo imprimunt, id est, ut ait Isidorus lib. allegor. cap. 25. ut crucem Christi post eum tollunt, acrius se edomant, et erga proximos suos charitatis compassione cruciantur. Unde et in fine mundi, crux signum erit servorum Christi, oppositum signo bestiæ, id est Antichristi Apocal. lib. 13. 16. Quocirca et Apostolus ait Ephes. cap. 4. vers. 30. *Nolite contristare Spiritum Sanctum Dei, in quo signati estis in diem redemptionis.*

Nota: Hæc omnia vidit Ezechiel, non revera fieri, sed in visione, ut patet et simili cap. præced. v. 3. In visione ergo ei signari videbantur ab Angelo gementes, ac signati servari, non signati occidi, ut significaretur gementes pios quasi ab Angelo signatos et protectos, a cæde Chaldæorum fore immunes; alios vero omnes, utpote impios, ab eis occidendos. Ita enim Angelos Chaldæos direxit, ut a se signati eorum manus evaderent, non signati ab eis trucidarentur.

Symbolice, primo, *thau* est ultima littera Hebræorum: significat ergo Christum, qui pro nobis factus est novissimus virorum in cruce, ut ait Isaias c. 53. 3. quem proinde repræsentavit sol descendens in horologio Achaz, ad decem lineas, ut sanitatem redderet Ezechiæ, uti dixi Isaiæ 38. v. 8. Rursum, *thau* significat Christum, qui est α et ω, principium et finis legis. Unde multi Psalmi inscribuntur למנצח *lamnatseach*, id est, *vincenti*, quod Septuag. vertunt εἰς τέλος, *in finem*; quia Christum, ut finem spectavit tam David, quam Moses et Prophetæ, illique suos Psalmos dedicavit et inscripsit. Christus enim sua humilitate et passione evasit victor peccati, gehennæ et diaboli: descendit enim infra omnes, ideoque meruit ascendere super omnes et omnia. Christi ergo fidem, spem, amorem et crucem non tantum in frontibus, sed et in cordibus signatam habent sancti et electi. Secundo, *thau* hebraice significat, primo, signum et crucem; secundo, limitem, terminum, consummationem. Significat ergo gementes et dolentes ob peccata populi esse perfectos in charitate, et consummatos in virtute; atque crucem et tribulationem unicum esse sanctitatis et perfectionis instrumentum.

Moraliter hic disce crucem esse signaculum et tesseram amicorum et electorum Dei, ideoque eam non fugiendam, sed ambiendam esse.

Idipsum docet, primo, Christus Matthæi 16. 24. *Si quis*, inquit, *vult post me venire, abneget semetipsum, et tollat crucem suam, et sequatur me. Qui enim voluerit animam suam salvam facere, perdet eam: qui autem perdiderit animam suam propter me inveniet eam.*

Secundo, S. Paulus et Barnabas confirmabant animos discipulorum, dicentes: *Quoniam per multas*

tribulationes oportet nos intrare in regnum Dei, Actor. 14. 22. Idem Rom. 3. 3. *Gloriamur*, ait, *in tribulationibus, scientes quod tribulatio patientiam operatur, etc.* et 2. Cor. 4. 10. *Semper mortificationem Jesu in corpore nostro circumferentes, ut et vita Jesu manifestetur in corporibus nostris.*

Tertio, S. Jacobus cap. 1. 12. *Beatus*, ait, *vir qui suffert tentationem: quoniam, cum probatus fuerit, accipiet coronam vitæ, quam repromisit Deus diligentibus se.*

Quarto, S. Petrus epist. 1. cap. 2. vers. 21. *In hoc vocati estis: quia et Christus passus est pro nobis, vobis relinquens exemplum, ut sequamini vestigia ejus, etc.*

Quinto, S. Ignatius ad Roman. *Utinam*, ait, *fruar bestiis, quæ ad me dilaniandum præparatæ sunt, etc. Jam incipio discipulus esse Christi. Frumentum Dei sum, dentibus bestiarum molar, ut panis mundus inveniar. Ignis, crux, bestiæ, ossium confractiones, concisiones membrorum, omnia tormenta diaboli in me veniant, tantum ut Christo fruar.*

Sexto, apud S. Cyprian. l. 5. epist. 12. Moyses et alii Confessores: *Quid*, inquiunt, *gloriosius, quidve felicius ulli hominum poterit ex divina dignatione contingere, quam inter ipsos carnifices interritum confiteri Dominum? quam collegam passionis cum Christo, in Christi nomine factum fuisse? quam ipsam, quæ ab omnibus metuitur, mortem moriendo subegisse? quam per ipsam mortem immortalitatem consecutum fuisse? quam omnibus sævitiæ tormentis excarnificatum, ipsis torquentis tormenta superasse? quam omnibus dilaniati corporis doloribus robore animi reluctatum fuisse? quam sanguinem suum profluentem non horruisse?*

Septimo, sanctus Basilius se miserum et calamitosum dicere solebat, quod Martyrum pro fidei veritate certamina imitari non posset, ait Niss. in ejus Vita.

Octavo, Nazianz. orat. 43. in Pascha: *Omnibus*, ait, *diebus, et noctibus motibus nos Deo sacrificemus; omnia pro verbo suscipiamus; per passiones passionem imitemur; per sanguinem sanguinem* (Christi) *honoremus; crucem alacres conscendamus. Dulces sunt clavi, tametsi valde acerbi. Præstat cum Christo et pro Christo pati quam cum aliis in deliciis versari. Si Simon Cyrenæus es, crucem tolle ac sequere.*

Nono, sanctus Ambrosius quantopere crucem desiderarit, patet ex ejus epist. 32. al 33. ubi inter cætera inquit: *Scitis quod soleam suppliciis me libenter offerre, nec cedere. Non metuit arma, non barbaros, qui mortem non timet, qui nullo carnis voluptate retinetur. Petrus Roma noctu egressus, videns sibi in porta Christum occurrere, ait: Domine, quo vadis? Respondit Christus: Venio Romam iterum crucifigi. Intellexit Petrus ad suam crucem divinum pertinere responsum. Itaque sponte remeavit, et interrogantibus Christianis responsum reddidit, statimque correptus per crucem suam honorificavit Dominum Jesum. Athleta Christi non delicias, sed passiones suas exigit. Respondi ego quod sacerdotis est; quod Imperatoris est, faciat Imperator. Prius est ut animam mihi quam fidem auferat. Incendia aliqui, gladium, deportationem minantur. Didicimus Christi servuli non timere. Non timentibus numquam gravis est terror. Si patrimonium petitur, invadite: si corpus, occurram: vultis in vincula rapere? vultis in mortem? voluptati est mihi, libens immolabor.* Vide Gretserum toto l. 4. de Cruce.

Super frontes.] Alludit hic Ezechiel ad servos, qui domini sui nomen aut stigma inustum in corpore, ac præsertim in fronte, gestabant, teste Rhodigino l. 5. c. 31. indeque inscripti, vel litterati servi dicti sunt. Idem fiebat facinorosis. Unde Seneca l. 4. de Beneficiis c. 137. et 138. tradit, scelerato cuidam supplicii causa inustam fuisse frontem. Sic Mach. l. 3. c. 2. ab Ægypti rege, Judæorum corporibus inustum fuit folium hederaceum, in honorem Bacchi, ut hoc signo quasi legitimo Bacchi titulo ejus cultores consignarentur. Sic Paulus Galat. 6. 17. ait, se stigmata Christi in corpore suo portare.

Ita nuper anno Domini 1614. in Japone, Christianos Martyres signo crucis in fronte a tyranno candenti ferro inustos legimus, et in imaginibus hic Romæ excusis expressos vidimus et videmus, quasi servos crucis et Christi crucifixi. Quod supplicii genus Seneca l. 3. de Ira c. 3. vocat *Inscriptionem frontis*: de quo et Athenæus lib. 6. ex Diphilo: *Inustum*, ait, *punctis frontem capillo obvelat.* Sustulit in reis hanc vultus inustionem Constantinus Magnus scribens ad Eumelium l. 2. de pœna. Cod. Theodos. *Si quis*, ait, *fuerit pro criminum qualitate damnatus, minime in ejus facie scribatur, dum et in manibus, et in suris possit pœna damnationis una scriptione comprehendi, quo facies, quæ ad pulchritudinis cœlestis similitudinem est figurata, minime maculetur.* Sed hanc legem infregit Theophilus Imp. Iconoclasta, qui vultus sanctorum Martyrum Theophanis et Theodori stigmate inussit, teste Cedreno. Infringet et Antichristus: nam Apoc. c. 13. 16. qui bestiæ se subjecerunt, habent ejus characterem in dextra manu sua, aut in frontibus suis. Sic milites auctorati olim compungebantur in cute. Audi Vegetium l. 2. c. 5. *Victuris in cute punctis milites scripti, et matriculis inserti jurare solebant.* Et Aetium apud Lipsium l. 1. de Militia Romana, dialog. 9. *Stigmata*, ait, *vocant, quæ in faciis, aut alia parte corporis inscribuntur, qualia sunt militum in manibus.* Vide et S. Greg. l. 1. de Regist. epist. 100. ad Mauritium, et epist. 103. ad Theodorum, ubi edicti imperatoris meminit, quo sanciebat, ne quis manu signatus, ante expletam militiam in monasterium reciperetur: cui edicto se opponit Gregorius.

Denique de Jacobitis tradit Joachimus Abbas in Appendice nationum Christianarum, quod candenti ferro impressum frontibus signum crucis circumferant. Sic etiamnum in Africa, qui a priscis Christianis descendunt, et a Mauris separati in montibus habitant, crucem brachio impressam, quasi signum Christianismi gerunt: cætera rudes. Illudque Lusitanis ostentant cum Arzilam, Azamorem, aliasque eorum in Africa urbes accedunt, ut ab eis in Christianismo erudiantur. Lusitani eos vocant *Alarves*, quasi Aphros genuinos: cæteros enim vocant *Moros*, sive Mauros.

Ad hunc Ezechielis locum alludit angelus Apoc. 7. 3. dicens: *Nolite nocere terræ, etc. quoadusque signemus servos Dei nostri in frontibus eorum*, eodem utique signo *thau*, id est crucis. Signabunt ergo angeli tempore Antichristi fideles constantes et electos signo

crucis, primo, per sacerdotes in Baptismo et Confirmatione, visibiliter cruce eos consignando; secundo spiritualiter inducendo et exhortando eos, per se et per præcones Evangelii, ad liberam, publicam et constantem fidei et crucis Christi professionem (cujus symbolum est frons) usque ad mortem. Addit Andreas Cæsar, quod tempore Antichristi signo crucis fideles ab infidelibus se secernent. *Tunc enim*, inquit, *fideles intrepide citraque ruborem signaculum crucis Christi in conspectu impiorum deferent.* Græcum enim σφραγὶς sigillum visibile et expressum significat. Signantur ergo hic tum in frontibus suis, tum in mente Angelica, illi, qui pro cruce Christi in persecutione Antichristi dirissima patientur, ideoque eligentur ad vitam æternam. Signantur, inquam, speciali Dei providentia et gratia ad hoc, ne cum impiis et reprobis paria mala, et clades divinas, quas sub finem mundi Angeli orbi inferent, patiantur. Unde ad hanc sigillationem sponsam sponsus invitat, dicens, Cant. 8. *Pone me ut signaculum super cor tuum, ut signaculum super brachium tuum.* Quod S. Ambr. l. de Isaac c. 8. sic explicat: *Signaculum*, ait, *Christus in fronte est, signaculum in corde, signaculum in brachio: in fronte, ut semper confiteamur; in corde, ut semper diligamus; in brachio, ut semper operemur.* Quapropter Orig. hom. 8. in diversos: *Gaudentes*, ait, *hoc signum tecemus in frontes, quod dæmones, cum viderint, contremiscunt: nam qui aurea capitolia non timent, crucem timent.* Quocirca apud Æthiopes Christianos, puta Abyssinos, mos est ut populus cruces e collo pendulas gestet; monachi hac amplius, etiam manu. Auctor est Damianus Goes in Æthiopic.

Imo S. Ephrem crucem gestabat in fronte, uti docet ejus imago ad vivum expressa ex prisca quæ exstat Constantinopoli, quam ejus operibus præfixit Gerardus Vossius. Hinc S. Ephrem serm. de Panoplia, sive armatura spiritali, et serm. de S. cruce tomo 3. crucem vocat scutum et panopliam Christianorum contra omnes hostium insultus, ac multa et magnifica cruci dat elogia et encomia. Audi pauca e multis serm. de S. cruce: *Crux, spes Christianorum. Crux, resurrectio mortuorum. Crux, claudorum baculus. Crux, pauperum consolatio. Crux, frænum divitum. Crux, superborum eversio. Crux, triumphus adversus dæmones. Crux, juvenum pædagogus. Crux, inopum abundantia, desperatorum spes, navigantium gubernatio. Crux, fluctuantium portus, oppugnatorum murus. Crux, orphanorum ac pupillarum pater, justorum consiliarius. Crux, afflictorum consolatio ac sublevamen. Crux, infantium custos, virorum caput, senum corona. Crux, lumen eorum qui in tenebris sedent; et regum magnificentia. Crux, servorum libertas, imperitorum sapientia, barbarorum philosophia. Crux, prophetarum prædicatio, Apostolorum comes, Martyrum gloriatio. Crux, virginum pudicitia, sacerdotum gaudium. Crux, Ecclesiarum firmamentum, ac orbis terrarum securitas. Crux, imbecillorum fortitudo, ægrotorum medicina. Crux, leprosorum purgatio, paralyticorum erectio. Crux, cibus esurientium, et fons sitientium. Crux, monachorum fiducia, nudorum tegumentum. Hæc in medio terræ plantata, sapientissime fines mundi complexa est. In hac exaltatus Christus Deus noster, vicissim captivam duxit captivitatem, voracissimum inferni disrupit ventrem, nimisque patulum diaboli os obstruxit. Hac crucis armatura muniti sancti Apostoli, omnem inimici potestatem conculcarunt, cunctasque gentes suis sagenis ad hujus adorationem attraxerunt et congregarunt. Hac thoracis loco amicti milites Christi, sancti Martyres quascumque artes et adinventiones, audaciamque tyrannorum superarunt. Hanc sancti bajulantes monachi, abdicata sæcula, ingenti cum gaudio et alacritate, in solitudinibus et montibus, speluncis et terræ cavernis sibi mansiones delegerunt. O ineffabilem atque immensam benignissimi Dei bonitatem, qui tot et tanta bona, per crucem generi humano donavit! Gloria ipsius benignitati, et adoratio atque imperium in sempiterna sæcula. Amen.*

DOLENTIUM.] Heb. *clamantium*, scilicet præ dolore et zelo violatæ legis, id est, qui non solum malis non consenserunt operibus, sed et aliena planxere peccata, inquit S. Hieron. Qualis fuit David, dicens: *Tabescere me, fecit zelus meus: quia obliti sunt verba tua inimici mei*, Psal. 118. 139. et S. Paulus: *Quis infirmatur, et ego non infirmor? Quis scandalizatur, et ego non uror?* 2. Corinth. 11. 29.

Moraliter, hoc signum *thau* in fronte gesserunt Confessores et Martyres, libere et publice Christi fidem et pietatem profitentes. Audi illustres Christi milites hunc Christi characterem ostentantes. Hunericus rex Arianus, instinctu Cyrillæ Episcopi, jussit Catholicos omnes rebaptizari ab Arianis, itaque Arianismum profiteri. Rebaptizatis curabat dari chirographum, quo significabatur eos paruisse regi, scilicet esse rebaptizatos, et Arianos. Hoc chirographum erat character bestiæ, scilicet Antichristi: sine hoc enim nemo quid emere aut vendere, imo de loco uno in alium transire poterat. Steterunt tunc orthodoxi, præsertim clerici, fortes in fide. Inter alios illustres fuerunt sex monachi, cum Liberato Abbate suo, qui protracti Carthaginem, cum præsens eis offerret amplos honores, opes, voluptates et regis amicitiam, si ejus jussui parerent; ipsi, quasi generosi milites Dei, omnia hæc veluti contagia respuentes, uno ore clamarunt. *Unus Dominus, una fides, unum baptisma: nec poterit in nobis, adjuvante Deo, iterari, quod in sancto Evangelio semel præceptum est dari. Facite quod vultis, inferte pœnas corporibus nostris. Melius est ad modicum temporalia sufferre supplicia, quam æterna pendere et subire tormenta. Habete, quæ promittitis, cum ipsis dicitis post paululum perituri. Nobis vero nullus de postibus frontium valebit evellere, quod in uno baptismate artifex Trinitatis dignatus est titulare.* Quocirca in tetrum conjecti sunt carcerem: deinde jussit eos Hunericus imponi navi aridis lignis plena; ut in medio mari iis succensis cremarentur. Incedebant ad supplicium quasi ad epulas, una voce per ambitus platearum Domino decantantes: *Gloria in excelsis Deo, et in terra pax hominibus bonæ voluntatis. Votiva nobis hæc dies est, et omni festivitate festivior. Ecce nunc tempus acceptabile, ecce nunc dies salutis, quando pro fide Domini Dei nostri perferimus præparatum supplicium, ne amittamus acquisitæ fidei indumentum.* Quin et populum publica voce clamando, ita ad constantiam in fide excitabant: *Ne timeatis, o populi Dei, ne formidetis minas et terrores præsentium tribulationum sed potius moriamur pro Christo, quoniam ipse mortuus est pro nobis.* Erat inter eos puer nomine Maximus; hunc a

morte liberare cupiebant Ariani, dicentes: *infantuli, quid festinas ad mortem? Dimitte eos, insoniunt: et audi consilium nostrum, ut possis invenire vitæ remedium, et tanti regis adire palatium.* Quibus auditis, puer inclamavit: *Nemo me separet a sancto Patre meo Liberato Abbate et fratribus meis, qui me in monasterio nutrierunt. Cum ipsis sum in timore Dei conversatus, cum ipsis desidero passionem suscipere, cum quibus credo me et futuram gloriam invenire. Nolite putare, quia potestis seducere pueritiam meam. Simul nos septem coluit Dominus congregare, simul dignabitur omnes uno martyrio coronare, uti fecit septem Machabæis. Nam si negavero eum, ipse negabit me, uti ipse prædixit.* Ducti ergo sunt in altum mare, ubi ignis accensus est, sed mox nutu Dei exstinctus: idque secundo, et tertio contigit. Quare tyrannus pudore et ira fremens, jussit eis vectibus remorum cerebrum comminui, itaque necari. Tali ergo genere mortis felicem animam Deo exhalarunt, quarum corpora mare præter naturam, eadem hora illæsa in terram exposuit, ad quod tyrannus expavit: Clerus ea honorifice sepelivit. Ita Victor Uticens. libr. 3. Persec. Wandal. in fine.

Simili modo crucem in fronte ostentabat, de eaque gloriabatur S. Augustinus; ita enim scribit in Psal. 141. *Usque adeo de cruce non erubesco, ut non in occulto loco habeam crucem Christi, sed in fronte portem.* Et serm. 2. in Parasceve: *Crucem illam, in qua ille crucifixus est in corpore, nos gestamus in fronte.* Et in Psal. 36. *A locis suppliciorum fecit crux transitum ad frontem Imperatorum.* Quocirca Tertul. lib. 5. contra Marcionem crucis signum appellat *signaculum frontium.* Unde patet, Christianorum olim communem morem fuisse, formare signum crucis in fronte. Cujus moris causam dat S. August. in Psal. 30: *Non sine causa,* inquit, *signum suum in fronte nobis figi voluit, tamquam in sede pudoris, ne Christi opprobria Christianus erubescat.* Aliam dat serm. 20. de diversis, recens editis Lovanii: *Si portas,* inquit, *in fronte signum humilitatis Christi, porta in corde imitationem humilitatis Christi.* Tertiam dat tractat. 36. in Joannem: *Ipsam,* inquit, *crucem de diabolo superato tamquam trophæum in frontibus fidelium positurus erat.* Et S. Cyprianus lib. 2. testim. 17. *Hic,* ait, *est lapis, quo David frontem Goliæ percussit et occidit.* Quartam dat S. Cyrillus catech. 14. *Non pudeat,* ait, *nos crucis Christi. Quod si aliquis id occultet, tu manifeste te signa cruce in fronte, ut dæmones signum regis videntes, trementes procul fugiant.* Idem ait S. Chrysostomus homil. 55. in Matt. Quintam dat S. Agnes apud S. Ambros. serm. 90. *Posuit,* ait, *signum in faciem meam, ut nullum præter eum amatorem admittam,* q. d. Gero signum crucis in fronte, ut omnibus ostendam me esse servam, sponsam et ancillam Christi. Sextam dat S. Cæsarius Arelat. hom. 5. de paschate, ut signo crucis quasi titulo consecremur in domum et templum Dei: *Hodie,* inquit, *agnus ille offertur, quando postes domorum sanguine illius jubentur inscribi, id est, titulo crucis frons nostra depingi.* Denique in fronte nostra celebratur et glorificatur crux, quæ in Calvariæ monte fuit irrisa et infamata. Ita Gretserus tom. 1. de Cruce l. 4. c. 31. Qui et c. 32. ostendit, hac de causa Ethnicos et hæreticos frontes Martyrum exquisitis pœnis excruciasse, quod ipsi se ibidem signarent cruce, quam ipsi extreme oderant.

Ita factum est S. Glyceriæ Martyri sub Antonino Pio, ut patet ex ejus Vita 10. Maii: et S. Armogasti Martyri, cujus frontem cruce signatam ita arcte nervis constrinxerunt Ariani, ut resonare et mugire viderentur: sed virtute crucis, *ut fila aranearum, Sancto cælum respiciente, crepabant,* inquit Victor Uticens lib. 1. Persec. Wandal.

S. Theophanes et Theodorus a Theophilo Imper. Crucis et imaginum hoste, in fronte notis compuncti sunt, quas recenset Zonaras tom. 5. in Theophilo.

Refert Greg. Turon. l. 3. miracul. S. Martini cap. 23. S. Martinum apparuisse cuidam muto et surdo, eumque sanasse pingendo in fronte ejus signum crucis, ac dicendo: *Dominus te sanum fecit, surge et propera ad ecclesiam, et age gratias Deo tuo.*

Eusebius in Vita Constantini l. 3. c. 2. refert Constantinum solitum signare frontem cruce, *quasi trophæo victorioso.* Nam ipse contra Maxentium suripiti prælio dimicaturus vidit signum crucis in cœlo, illique ascriptum: ἐν τούτῳ νίκα, id est: *In hoc vince.* Dubitanti quid hoc sibi vellet, nocte sequenti apparuit Christus cum crucis signo in cœlo monstrato, ac præcepit ut ejus ad instar vexillum sive labarum efformaret, quo in prælio contra hostes uteretur: fecit, et Maxentium vicit. Ita Euseb. l. 9. hist. et in Vita Constantini lib. 1. cap. 20. et 22. Quocirca idem Constantinus contra Byzantinos dimicans, ac semel et iterum ab iis cæsus, tandem oculos in cœlum sustollens, Deumque invocans, vidit iterum crucem stellis sicut antea effigiatam, eique subscriptum: *In hoc ipso signo omnes hostes vinces.* Postridie ergo signum crucis in acie præferri curans, fortiter illos vicit, et urbem ipsam cepit, quam imperii arcem ac caput constituit, et ex suo nomine Constantinopolim nominavit. Ita Niceph. lib. 7. hist. cap. 47.

Hac de causa Sanctos omnes tantopere crucem honorasse, adamasse, sitiisse legimus. Inter quos eminens fuit S. Andreas, cujus crucifigendi ad crucem affectuosa salutatio, fidelium omnium animos ad crucis amorem accendit. Similis fuit ardor S. Petri, et S. Philippi euntium ad crucem. In Vita S. Calliopii 7. Aprilis narratur, quod, cum ipse pro fide Christi crucifigeretur, vox audita sit de cœlo: *Veni, civis Christi et cohæres sanctorum Angelorum.* S. Julia ancilla ob fidem Christianam crucifixa constanter in cruce efflavit spiritum: de cujus ore sancto columba exivit, et cœlum petiit, uti refert Ado 22. Maii, et ex eo Baron. tom. 6. anno Christi 440. Vere S. Leo serm. 9. de Quadragesima: *Certa,* inquit, *atque secura est exspectatio promissæ beatitudinis, ubi est participatio Dominicæ passionis.*

Denique putant nonnulli, teste Salmer. in cap. 24. Matth. vers. 30. cruce quasi tessera et trophæo, in frontibus insigniendos omnes Beatos in cœlo, ut significetur eos merito crucis tam Christi, quam suæ cœlum possidere: idque allegorice, vel potius anagogice hic significari; cum dicitur: *Signa thau super frontes virorum gementium;* litteraliter vero idipsum docere S. Joannem Apoc. 7. 3. dum ait: *Signemus servos Dei nostri in frontibus eorum.*

6. Parvulum.] Id est, parvulos, quos parentes a

puero sua impietate imbuebant; hos enim cum parentibus occiderunt Chaldæi. Vel ergo erant doli et peccati capaces et noxii, et consequenter rei mortis: vel, si infantes erant, ideoque innoxii, parentes eorum cæde puniebantur. Infantes vero felices erant, quorum malam educationem, et animæ interitum Deus morte præcidebat. Ita Scholiastes. Vere Plutarchus: *Sicut*, ait, *ischiacis medici pollicem adurunt, et cum alibi doleat, alibi admovent remedium: ita Deus nonnunquam, ut patres sanet, sævit in filios.*

Ne occidatis.] Hebr. et Septuag. *Ne appropinquetis.*

A sanctuario,] Septuag. *a sanctis*, id est, ut Theodor. primo sacerdotes mihi consecratos occidite; ut qui gradu et scelere excellit, etiam reliquos supplicio præcedat; ut quibus occasio fuit ruinæ, exemplum sit necis.

Cœperunt ergo a viris senioribus,] scilicet a 25. sacerdotibus, qui adorabant solem orientem, cap. præced. vers. 16. qui erant ante faciem domus, id est, templi, scilicet inter vestibulum et altare. Simili modo ait S. Petrus epist. 1. 4. vers. 17, *Tempus est ut incipiat judicium a domo Dei.* Passim hic seniorum scelera insectatur Propheta, quia hi junioribus erant causa peccati ruinæque, et quia erant obstinati, et incorrigibiles. Ambrosius Leonis c. 285. problem. hoc problema proponit: *Cur senes non corriguntur, ut juvenes?* ac respondet: *An quia senes duri sunt ob dessicatum corpus, spiritum et animam? Durum autem manens, est et immutabile. An quia juvenibus est una vel altera ætas superest? hac enim omnia fere mutari consuetum est. Senes, vero a nulla ætate altera mutari queunt: sunt enim in extremo. Eam ob rem quæ semel obduxere, ea retinere ac servare solent.*

7. Contaminate domum,] id est templum, id est atrium sacerdotum, ut in loco sancto quo peccarunt, occidantur, q. d. Implete atrium cadaveribus impiorum sacerdotum. Subaudi: *Et fecerunt ita.* Unde eo peracto dicit illis: *Egredimini.* Ipsa concisa narratio significat rem subito, et quasi in momento peractam. Ita Malden.

8. Remansi ego] solus superstes, subaudi cum signatis; vel, solus in templo inter sacerdotes: nam hi omnes videntur cæsi. Unde Angelus jussus fuit signare aliquos in civitate, sed neminem in templo.

Effundens] Id est nihil retinens de furore, sed totum eum effundens, ut totum Judæorum populum deleas.

9. Domus Israel.] Ita vocat eos, qui ex decem tribubus remanserant in Juda.

Sanguinibus.] Chald. *homicidiis*, Septuag. *injustitiam, et immunditiam. Sanguines* enim, vel effusio sanguinis, per catachresin significat quævis enormia scelera, uti jam sæpius dixi.

Aversione,] Hebr. מטה *mutte*, id est, declinatione defectione, scilicet a Deo ad idola. Per *aversionem* ergo significat violationem primæ tabulæ decalogi; uti per *sanguines* secundæ.

Dixerunt enim: Dereliquit Dominus terram, et Dominus non videt,] q. d. Hic est fons omnium scelerum quod impii negent Dei providentiam videre, curare, punire, præmiare facta hominum.

10. Viam,] actiones.

11. Feci sicut præcepisti mihi.] Signavi *thau* gementes, innoxios et pios, uti præcepisti vers. 4.

CAPUT DECIMUM.

SYNOPSIS CAPITIS.

Iterum describit Propheta Dei currum Cherubim a se visum in templo, quem vidit et descripsit cap. 1. Ad hæc v. 6. jubet Deus viro lineis induto accipere prunas e medio currus sui, easque spargere per Jerusalem; ut hoc signo portendat urbis incendium per Chaldæos.

1 Et vidi, et ecce in firmamento, quod erat super caput cherubim, quasi lapis sapphirus, qua-
si species similitudinis solii, apparuit super ea. 2. Et dixit ad virum, qui indutus erat li-
neis, et ait: Ingredere in medio rotarum, quæ sunt subtus cherubim, et imple manum tuam
prunis ignis, quæ sunt inter cherubim, et effunde super civitatem. Ingressusque est in conspectu
meo: 3. Cherubim autem stabant a dextris domus cum ingrederetur vir, et nubes implevit atrium
interius. 4. Et elevata est gloria Domini desuper cherub ad limen domus: et repleta est domus nu-
be, et atrium repletum est splendore gloriæ Domini. 5. Et sonitus alarum cherubim audiebatur us-
que ad atrium exterius quasi vox Dei omnipotentis loquentis. 6. Cumque præcepisset viro, qui in-
dutus erat lineis, dicens: Sume ignem de medio rotarum, quæ sunt inter cherubim: ingressus ille
stetit juxta rotam. 7. Et extendit cherub manum de medio cherubim ad ignem, qui erat inter

cherubim; et sumpsit, et dedit in manus ejus, qui indutus erat lineis: qui accipiens egressus est. 8. Et apparuit in cherubim similitudo manus hominis subtus pennas eorum. 9. et vidi, et ecce quatuor rotæ juxta cherubim: rota una juxta cherub unum, et rota alia juxta cherub unum: species autem rotarum erat quasi visio lapidis chrysolithi. 10. et aspectus earum similitudo una quatuor: quasi sit rota in medio rotæ. 11. Cumque ambularent, in quatuor partes gradiebantur: et non revertebantur ambulantes, sed ad locum, ad quem ire declinabat quæ prima erat, sequebantur et cæteræ, nec convertebantur. 12. Et omne corpus earum, et colla, et manus, et pennæ, et circuli, plena erant oculis, in circuitu quatuor rotarum. 13. Et rotas istas vocavit volubiles, audiente me. 14. Quatuor autem facies habebat unum: facies una, facies cherub: et facies secunda, facies hominis: et in tertio facies leonis: et in quarto facies aquilæ. 15. Et elevata sunt cherubim: ipsum est animal, quod videram juxta fluvium Chobar. 16. Cumque ambularent cherubim, ibant pariter et rotæ juxta ea: et cum elevarent cherubim alas suas ut exaltarentur de terra, non residebant rotæ, sed et ipsæ juxta erant. 17. Stantibus illis, stabant: et cum elevatis elevabantur, spiritus enim vitæ erat in eis. 18. Et egressa est gloria Domini a limine templi: et stetit super cherubim. 19. Et elevantia cherubim alas suas, exaltata sunt a terra coram me: et illis egredientibus, rotæ quoque subsecutæ sunt: et stetit in introitu portæ domus Domini orientalis: et gloria Dei Israel erat super ea. 20. Ipsum est animal, quod vidi subter Deum Israel juxta fluvium Chobar: et intellexi quia cherubim essent. 21. Quatuor vultus uni; et quatuor alæ uni: et similitudo manus hominis sub alis eorum. 22. Et similitudo vultuum eorum, ipsi vultus quos videram juxta fluvium Chobar, et intuitus eorum, et impetus singulorum ante faciem suam ingredi.

1. Quasi species similitudinis solii,] supple, et Deus specie humana insidebat solio, ut dixit cap. 1. 26. Ita Polychron. et patet vers 2.

2. Et dixit,] scilicet sedens in solio. Aliqui putant Ezechielem hic, et cap. 8. et 9 tantum vidisse in solio splendorem; sed cap. 1. vidisse virum sedentem in solio. Verum hic eum quoque vidisse virum patet, quia vidit cap. 8. 2. æque ac cap. 1. 27. lumbos sedentis, qui sane sunt viri. Et quorsum solium? utique non ut splendor in eo sedeat, sed ut homo. Reliqua explicui cap. 1.

Ingredere in medio rotarum.] Nota: In curru hoc Dei, videtur de more fuisse arca fœderis: ante arcam vero, inter duas rotas erat prunarium significans altare thymiamatis, ac consequenter hoc prunarium erat inter duos Cherubim; quia quæque rota suum habebat Cherub, ut dixi cap. 1. Jubet ergo hic Deus ex suo curru ignem, quo comburenda est urbs, accipi; ut significet urbs incendium, non casu, non hominum consilio, sed Dei providentia et decreto futurum esse.

Effunde super civitatem.] Septuag. *disperge*, dissemina, ut post cædem civium, de qua cap. præcad. civitas tota comburatur. Nam mox, ut ait Polychron. *Quoquoversum ut sors tulerat, dispergit ignem, simul cunctos calamitate comprehendens.* Alcazar in Apocal. 8. vers. 4. notat. 6. contrarium censet (et innuit S. Hieron. hic licet ipse in priore expositione combustionis postea persistat) videlicet post peractam punitionem, et cæsos omnes non signatos, mitti ignem, non ad exurendam, sed ad purgandam et sanctificandam Jerusalem: sicut Isaias c. 6. calculo ignito purgatus et sanctificatus fuit. Esse ergo hunc ignem charitatis et zeli, quem Christus venit mittere in terram, et voluit accendi. Rursum; ignem hunc prunarum ex altari, symbolum esse religionis, quæ post cæsos non signatos, postque reditum e Babylone in Hierosolyma refloruit, duce et pontifice Esdra; qui proinde videtur esse hic vir lineis indutus, prunas hasce in Jerusalem effundens. Nam pœnitentia ac religio civitatis illius, præcipuus fuit fructus, quem ex ipsius supplicio cepit Deus. Verum ex capitibus seq. æque ac præcedentibus liquet, omnia hæc spectare ad clades et incendium Hierosolymæ. Prior ergo expositio verior est.

Ingressusque est,] scilicet vir ille linteatus, ut acciperet ignem ex prunario: idem scilicet Angelus, qui pios signavit et liberavit cap. præced. vers. 4. hic impios jubetur plectere, impiam eorum urbem comburendo. Angelorum enim munus est Dei jussa exsequi, tam in puniendo malos, quam in præmiando bonos: nec per hoc inquinatur Angelorum pietas et sanctitas. Unde Angelus hic, æque ut ante vestitur lineis et mundis vestibus, quia, ut ait S Bernard. in Psalm 90. serm. 8. *Non inquinabit in sanguine* (peccatorum) *manus, sed lavabit: ut unde ille cruentus magis, inde iste nitidior videatur.* Et S. Greg. 18. Moral. 13 *In peccatorum, ait, morientium sanguine justi lavant manus: quia dum eorum pœna conspicitur, conspicientis vita mundatur.* Discunt enim homines cavere peccata, quæ a Deo et Angelis vident tam graviter puniri.

Hinc allegorice, Angelus hic significat Christum, qui suos hic signat *thau*; in die vero judicii, in reprobos immittet ignem gehennæ. Est ergo hic elegans symbolum duplicis adventus Christi, si illum altera manu *thau*, sive crucem; altera ignem præferentem quis depingat: primi enim adventus symbolum est crux, secundi ignis.

3. A dextris.] Quia Deum et Angelos, inquit S. Hieron. dexter locus decet; dæmones sinister: et quia in dextro templi latere erat candelabrum septem lucernis accensis, quæ significant veritatem veramque

fidem et Dei religionem ad omnes Gentes a Judæis migraturam, omnesque illuminaturam.

Domus] scilicet Dei, hoc est templi. Per domum ergo hic, et in sequentibus intellige templum.

Nubes.] Quæres, cur Deus passim apparuerit in nube? Respond. quia nubes est maximum divinæ providentiæ, gubernationis et punitionis, æque ac præmiationis instrumentum. Nam primo, a nubibus emittit Deus rorem, pluviam, nivem, grandinem, lapides, tonitrua et fulmina. In nubibus etiam apparet iris pulcherrima. Nubes ergo aliquando terrorem, aliquando hilaritatem afferunt.

Secundo, nubibus Deus cœlos obducit, ac solem tegit, ejusque ardorem temperat: iisdem hiemis et glaciei rigorem resolvit ac mitigat. Rursum terram, omniaque germina irrigat et fœcundat, et totum orbem alit et pascit.

Tertio, Deus nubibus indidit miram velocitatem, ut statim ex una regione in aliam transvolent.

Quarto, Deus nubes ab ima humo educit, et ad summum quasi aeris attullit, quo nulla vis humana pertingere potest, quæ eas impediat.

Quinto, Deus nubes agit ad omnes mundi plagas: nunc ad Orientem, nunc ad Occidentem, nunc ad Meridiem, nunc ad Septemtrionem: easque facit modo imbriferas et fœcundas, modo siccas et steriles. Merito ergo dixit Moses Deut. 33. vers. 26. *Magnificentia ejus discurrunt nubes.* Hinc et nubes in Script. dicuntur esse currus quasi regalis Dei. Psalm. 103. vers. 3. *Ponis nubem ascensum tuum, qui ambulas super pennas ventorum.*

Quocirca in Synagoga et Ecclesia primo, in columna nubis præcessit Deus castra Hebræorum, easque deduxit salva in Chanaan.

Secundo, cum legem dedit in Sina, nube totum montis cacumen involvit. Exod. 19. 16.

Tertio, Mosis tabernaculum eo die quo absolutum est, æque ac Salomonis templum in die dedicationis, nube implevit.

Quarto, in nube Deus pro populo suo contra Pharaonem pugnavit, interjiciens se per nubem inter Hebræos et Ægyptios, Exodi 14. 20.

Quinto in nube suam præsentiam Deus Hebræis ostendebat, in eaque loquebatur cum Mose, ut ex ea populus Mosen quasi cœlestem legislatorem agnosceret et revereretur, Deuter. 4. 11.

Sexto, in Christi transfiguratione: *Nubes lucida obumbravit eos,* ait Matth. 17. 5.

Denique, cum Christus ascenderet in cœlum: *Nubes suscepit eum ab oculis eorum,* Actor. 1. 9. atque veniens ad judicium veniet *in nubibus cœli,* Matth. 24. 30.

Ubi adverte. Nube Deus suam præsentiam solet exhibere, et simul eadem se occultare et tegere, ut indicet suam providentiam præsentissimam esse, pariter et occultissimam. Ita Maternus Firmicus ad Mavortium Lollianum: *Celari, ait, et abscondi plurimis tegumentis natura divinitatis ab initio voluit, ne omnibus facilis esset accessu, neve cunctis patefacta majestatis suæ origine panderetur.* Propria ergo nubium significatio, est divinitatis et providentiæ quasi per velum ostensio. Hinc Christus in transfiguratione et ascensione nube tectus fuit, et tegetur in judicio; ut significatur eum esse supremum mundi dominum, moderatorem et judicem, quod detegct, et toti mundo ostendet in die judicii. Hinc dies nubis vocatur dies vindictæ, qualis erat hæc Ezechielis, et qualis erit in die judicii, ut patet Joelis cap. 2. v. 2. Vide dicta cap. 1. vers. 4.

Allegorice, nubes symbolum est humanitatis Christi: hæc enim celat et velat ejus deitatem. Nubes ergo significat Christi providentiam supernaturalem, arcanam et divinam, qua regit Ecclesiam, illique præfulget quasi columna nubis et ignis, illuminans simul et protegens eam ducensque rectis semitis in cœlum. Ita S. Hieron. Cyrill. Isichius, August. Gregor. Rupert. quos citat et sequitur Alcazar Apoc. 1. vers. 7. notat. 7.

Symbolice, nubes sunt Angeli. Hi enim sunt instrumenta et executores divinæ providentiæ. Ita S. Dionys. cap. 15. Cœlest. hierarch.

Tropologice, nubes sunt Apostoli, et prædicatores Evangelii ob novem analogias.

Prima est, sicut nubes e terra et mari in altum sublatæ, a ventis impelluntur: ita et Apostoli ex terrenæ humilitatis humo, et hujus sæculi mari Dei gratia attolluntur, et spiritu Dei aguntur et impelluntur. Ita S. Hieron. August. et Gregor.

Secunda, sicut columna nubis et ignis Hebræis præluxit, et duxit in Chanaan: ita prædicatores in caligine hujus sæculi mundo prælucent, hominesque ducunt in cœlum.

Tertia, hæ nubes in populum emittunt doctrinæ cœlestis rorem ac pluviam, qua eum impinguant et fœcundant. Ita S. Dionys. c. 15. Cœlest. hierarch.

Quarta, harum nubium gloria est Iris cœlestis, id est, Christi passio, 1. Corinth. 2. 2.

Quinta, hæ nubes sunt gloriosus Dei currus, qui Christi nomen quovis Gentium vehit et portat.

Sexta, harum nubium vox est tonitru, id est, Evangelicæ prædicationis efficacia, qua improbos percelluut, et fulgore lucis cœlestis quasi fulmine perstringunt; ita ut intimos mentis et cordis recessus penetrent et afficiant.

Septima, quia Evangelii mysteria, scilicet, Incarnationis, Trinitatis, redemptionis hominum, Eucharistiæ, etc. ita aperiunt, ut tamen simul quasi nubes eadem tegant, et humanæ rationi impenetrabilia esse ostendant; ut omnes agnoscant verum esse illud Salomonis: *Dominus dixit ut habitaret in nebula.* Illudque Psalm. 17. 12. *Posuit* (Dei majestas) *tenebras latibulum suum.*

Octava, nubes in se solis claritatem accipiunt, et desuper valde illustrantur, sed eam refrangunt et temperatam ac nostro visui accommodatam ad nos transmittunt, ita faciunt et Apostoli, ac doctores et Angeli, ait S. Dionys. cap. 15. Cœlestis hierarch.

Denique, harum nubium comitatu septus Christus ad extremum judicium veniet *in sanctis millibus suis,* Deuter. cap. 32. vers. 2. Ita Alcasar loco paulo ante citato.

4. Et elevata est gloria Domini,] Id est, solium Dei gloriosum, quod erat super Cherubim, ipsis volantibus translatum est a dextero angulo vestibuli sanctuarii, ubi sententiam cædis et incendii in urbem pronuntiaverat, ad limen Orientale domus, id est atrii

interioris sacerdotum, quod inde repletum est nube: atrium vero exterius repletum est splendore gloriæ Domini, qui a nube splendida et gloriosa manabat.

Nota: *Gloria Domini*, sive Deus gloriosus, in Scripturis tripliciter nuncupatur, et *tribus* rebus assimilatur. Primo, vocatur lux, ut 1. Timoth. 6. 16. *Lucem habitat inaccessibilem, quem nullus hominum videre potest.* Et Psal. 103. 2. *Amictus lumine sicut vestimento.* Est enim Deus in se, suaque natura lux et claritas increata et immensa.

Secundo, nuncupatur caligo, nubes, nebula, tenebræ. Aliqui putant ipsam lucem Dei inaccessam, ipsumque jubar divinitatis vocari caliginem et nubem, eo quod nimia hac luce sideren tur mortalium oculi; nec aliam Mosi et Hebræis apparuisse nubem vel tenebras, nisi ingentem lucem quæ intuentium oculos feriret et perstringeret. Ita censet noster Prado hic. Favet Cajetan. qui illud Actor. 1. 9. *Nubes suscepit eum ab oculis eorum*, exponit de luce nimia, quæ e corpore Christi glorioso dimanabat. Unde et aliqui dicunt, illam veluti nubem in longum ductam, quæ lacteam in cœlo viam efficit, nihil esse aliud, quam plurium stellarum ibi congregatarum fulgorem. Verum contrarium longe verius est, scilicet proprie dictam fuisse nubem et caliginem, qua se Mosi et Hebræis exhibuit Deus. Esto enim ipse in se totus sit lux tamen quia oculi hominum hanc lucem non ferunt, nec capiunt; hinc eam tegit et vestit nube (unde Psal. 96. 2. et alibi dicitur: *Nubes et caligo in circuitu ejus*) ita tamen, ut aliqui lucis ejus radii per nubem diffundantur, et transpareant: quia per hos Deus aliquid suæ claritatis ostendit; aliquid et longe amplius nube velat et abscondit. Porro in lege veteri fere ostendit se Judæis per nubem obscuriorem; quia illa lex, æque ac Dei cognitio erat Judæis obscura; et quia lex illa erat umbrosa, ac terrore rudes Judæos cogens ad legis divinæ observantiam. In nova vero lege ostendit se per nubem lucidiorem: est enim nunc clarior Dei cognitio quam olim; estque lex Christi amoris, non timoris. Hinc in transfiguratione Christi, *nubes lucida obumbravit eos*, Apostolos scilicet tres Christi comites, Matth. 17. 5. Nubes enim lucida significat Dei familiaritatem et favorem erga Christianos, indeque Christianorum prosperitatem et felicitatem: nubes vero obscura et tenebricosa significat Dei terrores et minas erga Judæos, indeque eorum plagas et adversitates. Hoc

Tertio, Deus apparuit in fumo, ut cum dedit legem in Sina, totus mons ardere et fumare videbatur, Exod. 19. 18. Fumus hic minax erat incendii, simul et excæcationis Judæorum, si, uti fecerunt, legem Dei violarent: qua de causa urbs et templum tum a Chaldæis, tum postea a Romanis et Tito incensa, et in fumum cineresque redacta sunt. Quare non recte aliqui, ut Forer. in Isaiæ 4. 5. fumum cum nube confundunt, putantque fumum eumdem fuisse cum nube. Porro fumum fuisse symbolum excæcationis Judæorum et præsertim sacerdotum, docent S. Hieron. Cyrill. et Græci in illud Isaiæ 6. 4. *Et domus repleta est fumo.* Nam paulo post v. 10. sequitur: *Excæca cor populi hujus.*

5. Vox Dei omnipotentis,] id est, ut Symmachus et Theodotion, *quasi tonitrui Dei*, Significat hæc alarum vox migrationem Dei et Angelorum ex templo. Unde sub Tito, ait Joseph, audita est vox e templo: *Migremus hinc.* Pro *omnipotentis*, hebraice est שדי *saddai*, quod Deum, et qua beneficum potentemque et qua vastatorem (qualis hic erat) significat, uti dixi Genes. 17. 1.

7. Extendit Cherub manum, scilicet unus, de medio Cherubim,] id est, unus e quatuor Cherubinis. Nam *in medio esse* Hebræis idem est quod esse ex illis, vel esse inter illos.

Dedit,] scilicet ignem, qui præcessit, ad Jerusalem inflammandam.

8. Manus hominis,] et consequenter *brachii*: erant enim Cherubim quasi homines, specie et forma humana. Porro manus hæc non erat exerta, sed sub pennis, quasi gladius intra vaginam, ut significetur hæc esse comminatio, sed quæ habeat alas et celerem et efficacem executionem. Ita Ferusudius visione 16. sect. 1. qui et aliam dat causam: Manus, inquit, erat sub alis quasi sub penicillo, quo clades urbis depingebatur Prophetæ, ut innueret incendium hoc esse pictum sed tale, quale hic pictum erat, realiter Hierosolymæ obventurum.

9. Chrysolithi] Hebr. *tharsis*, id est marini coloris, ut dixi c. 1. 16. Symmach. vertit, *hyacinthi*; Septuag. *carbunculi*, ut scilicet ignem, et incendium Hierusolymæ significent, ait S. Hier. Idem significat chrysolithus, qui aureis et igneis lineis punctisque inspergitur et variegatur, teste Plinio.

10. Aspectus, id est, forma et species, erat similitudo, id est similis et una omnibus quatuor rotis: quasi sit rota in medio rotæ,] q. d. Erant hæ rotæ non curules, sed quasi coluri. Vide dicta c. 1. 16. Unde recte Alcazar in Apoc. pag. 362. Sic explicat: Rota una in aliam inserta erat in angulos rectos instar coluri. Erant ergo in rotis singulis quatuor conjuncturæ, sive semicirculi: in quibus singulis singuli erant aspectus, id est quatuor facies animalium. Ergo facies primæ conjuncturæ, sive primi semicirculi rotarum omnium, vitulinæ erant omnes; secundæ humanæ, tertiæ leoninæ, quartæ aquilinæ. Aliter Prado: vult enim rotas has curules fuisse, non coluros; unde quamlibet duplicem habuisse faciem non quadruplicem, uti habent communes carrucæ.

11. In quatuor partes,] id est, latera vel angulos currus, ut jam in dextrum, jam in sinistrum, jam retrorsum, jam antrorsum moverentur, ut dixi cap. 1. v. 17. Aliter Prado: In quatuor, inquit, partibus id est, angulis, currus rotæ circumvolvebantur, hoc est, omnes rotæ, totusque currus circumvolvebatur, et pergebat eo, quo pergebant Cherubini. Verum hoc frigidum est. Quis enim nescit moto curru omnes rotas, partes et angulos currus moveri?

Nec convertebantur] alio, sed motum primæ rotæ uniformiter et constanter sequebantur cæteræ.

12. Corpus.] Hebr. *core*, id est, corpus, q. d. Totum corpus rotarum, id est ipsæ rotæ totæ.

Colla,] Hebr. *tergu*, id est, modioli rotarum.

Et manus,] id est, radii, quibus canthi modiolo jungebantur.

Et pennæ, id est, circuli, sive canthi lignei, qui rotæ sunt quod pennæ avi, et circuli,] id est, canthi ferrei, quibus lignei firmantur. Tribuit enim rotis fi-

guram volucris, ut ingentem earum velocitatem indicet. Hæc omnia plena erant oculis, id est stellis cœlatis: quia repræsentabant cœlum stellis collucens. Unde et cap. 1. vers. 18. non Cherubinis, sed rotis oculi tribuuntur. Ita S. Hieronym. Vatabl. Maldon. et alii.

Secundo, Theodor. et Lyran. hæc omnia de ipsis Cherubinis accipiunt, et probabiliter. Hi ergo pleni erant oculis. Significant enim Ecclesiæ Prælatos et Doctores, qui quasi stellæ fulgebunt in perpetuas æternitates. Sic et rotarum quadriga plena ocellis, significat Dei providentiam oculatissimam: et mystice justos, qui fulgent ut splendor firmamenti.

Tertio, alii, quibus favet Maldonat. rotis tribuunt corpus, et circulos; Cherubinis vero colla, manus et pennas, ut hic exprimat quod c. 1. subticuit, scilicet hæc omnia plena fuisse oculis.

Hæc sententia valde probabilis et congrua videtur. Primo, quia colla, manus et pennæ proprie sunt Cherubinorum, non rotarum: atque de Cherubinis et rotis mistim et confuse loquitur Propheta; quia erant quasi unum quid, sicut auriga et currus sunt quasi unum quid in aurigando: rotæ enim quoquoversum sequebantur Cherubinos quasi suos duces, ac si iis fuissent alligatæ. Secundo, quia Cherubini S. Joannis Apocal. 4. 8. pleni erant oculis: illi autem iidem sunt cum hisce Ezechielis. Tertio, quia tam, vel magis decebat Cherubinos, utpote duces, circumquaque esse oculatos, quam rotas: hi enim oculi significant angelos, et præsertim Cherubinos, esse perspicacissimos, sapientissimos et providentissimos. Recte Andreas Cæsar. in Apoc. 4. *Multitudine*, ait, *oculorum significatur mirifica vis, quo pollent cœlestes beatique spiritus ad hauriendos divinitatis radios.* Quarto, quia Hebr. ad verbum habent: *Et omnis caro eorum, et dorsum eorum, et manus eorum, et alæ eorum, atque rotæ plenæ erant oculis circumquoque ipsis quatuor rotis ipsorum*, scilicet Cherubinorum, ut vertit Vatabl. Sept. et alii. Quæ verba plane significant et Cherubinos, et rotas, plenos fuisse oculis. Cherubinis enim proprie competit *caro*, id est corpus, dorsum, manus et alæ; quæ metaphorice tantum conveniunt rotis, juxta sensum primo datum; quia scilicet spiritus vitæ erat in rotis, ac consequenter rotæ videbantur habere carnem, id est corpus et membra, quæ hoc spiritu quasi vegetarentur. Utrumque ergo verum est, et utrumque significat hic Script. unum de Cherubinis proprie, alterum de rotis metaphorice. Atque hac de causa noster Interpres, pro *rotæ* vertit, *circuli*; quia hebr. אופנים *ophannim* proprie rotas, et consequenter circulos (qui sunt quasi rotæ extimæ, sive canthi) significat: rursum pro *eorum* vertit, *earum*, quia de rotis agebatur: et quia Hebr. *ophannim*, id est rotæ, tam est masculinum, quam est *Cherubim*: הם *hem* ergo, id est *eorum*, tam ad *ophannim*, id est, rotas, quam ad *Cherubim* referri potest: de utrisque enim egit in præcedentibus, scilicet prius de *Cherubim*, deinde de *ophannim*, id est, de rotis: ac proinde de utrisque hic asserit, quod pleni fuerint oculis. Dum ergo Noster vertit: *Omne corpus eorum, et collo, et manus, et pennæ, et circuli plena erant oculis*, videtur primum et ultimum, id est corpus et circulos, ad rotas, tria vero media, scilicet, colla, manus et alas, ad Cherubinos referre. Pronomen enim *eorum*, cum sit *corpus earum*, rotas notat, non Cherubinos, ut patet: licet ex Hebræo, ut dixi, corpus quoque, vel, ut hebr. est, caro, proprie ad Cherubinos, metaphorice ad rotas referatur, æque ac colla, manus et alæ. Circuli vero non nisi ad rotas pertinent: quia Hebr. *ophannim*, non nisi rotas aut circulos rotarum significat.

Symbolice: *Rotæ*, ait S. Hieron. *habent colla, manus, et pennas, ut efficientias rerum in singulis, non membrorum imagines sentiamus.* Significant ergo hæc, obsequia a rotis, et a creaturis insensibilibus Deo debita. Nam collum jugo, manus operi, pennæ volatui serviunt, quæ sunt propriissima ad perfecte obediendum instrumenta. Unde rotas, quas primo vocavit אופנים *ophannim*, hic vocat גלגל *galgal*, id est volubiles. Datur ergo hic schema perfectæ obedientiæ, quod ita depingit S. Bern. tract. de Præcepto et dispensat. *Verus obediens mandatum non procrastinat, sed statim parat oures auditui, linguam voci, pedes itineri, et se totum intus colligit, ut mandatum peragat imperantis.*

13. Et rotas istas vocavit volubiles.] Deus currus auriga, vel aliquis Cherubinorum inclamavit: *O galgal*, id est o rotæ, scilicet volvimini, vel agite hoc vel illud. Subticet enim formam dati præcepti. Ita Vatabl. Secundo et simplicius, q. d. Rotas has, quæ proprie hebr. vocantur אופנים *ophannim*, Deus ob velocitatem vocavit גלגל *galgal*, id est volubiles. Unde Septuag. retinent Hebræam vocem, vertuntque: *Vocavit Deus Gelgel.* Ita S. Hier. Chaldæus et alii.

Rursum, τὰ *volubiles*, significat rotas fuisse ingentes; ingens enim erat currus, utpote Dei. Nam rotæ magnæ magis volubiles sunt, quam parvæ. Hinc Romæ in parvis curribus utuntur rotis ingentibus: experiuntur enim equos in iis trahendis minus laborare, et per eas onera et pondera longe majora attrahere, quam per parvas. Eas adinvenit magnus ille basilicæ S. Petri (quæ vere orbis est miraculum) architectus *Michael*, qui inde *Bonaroto* est cognominatus. Ejusque ratio est clara. Majores enim rotæ magis aptæ et accommodæ sunt ad rotationem, ideoque magis rapaces ad vim et impulsum attrahentis recipiendum, quam sint minores: sicut pila, vel globus magis accommodus est ad motum et rotationem, magisque capax vis impressæ quam sit folium, vel papyrus: unde fit ut eadem vi longius quis projiciat pilam vel globum, quam folium vel papyrum. Sicut ergo eadem qualitas (v. g. calor) recepta in subjecto capaciori, v. g. densiori, puta in ferro, efficacius et validius agit, quam recepta in subjecto minus capaci, v. g. minus denso, puta in aere vel aqua: ita et hic eadem vis, idemque impulsus magis movet rotatque rotas majores quam minores; quia illæ bis sunt magis accommodæ ad rotationem, magisque capaces impulsus et motus, ideoque volubiliores. Ad hæc, quo magis linea, sive peripheria distat a centro, eo celerius (quia majorem describit circulum, ideoque plus spatii conficit) a vi trahente vel impellente movetur, atque ob id facilius. In centro enim consistit, hæretque pondus et gravitas rotæ, axis at currus: quod proinde a vi trahente per se et directe attrahitur; sed per rotas majores (utpote volubiliores et celeriores) facilius, per minores difficilius. Rursum, majores rotæ,

quia volubiliores, facilius rotant axem sive modiolum et per axem currum, cjusque onera. Pondus enim axis et currus, quod in parvis rotis quasi contrahitur, et circa axem hæret æque ac rotæ, in magnis rotis, et in magos canthorum peripheria, per eam quasi dispergitur, ideoque minuitur, et quasi evanescit. Quocirca pondus centri, sive axis, minus gravitat in rotis majoribus, quam in minoribus. Adde, majores habere plures partes impellantes, quam habeant minores. Habent enim plures majoresque canthos in peripheria, qui per impulsum a vi trahente sibi impressum, simul omnes valide impellunt rotantque axem; ideoque facilius eumdem versant et volvunt, quam minores. Ita vidi Coloniæ ad Rhenum ingentes rotas, in quibus unus homo incedens, easque incessu suo versans, per funes cum rota circumactos, ingentia vini plaustra e navibus attollebat et educebat. Simile est in vecte, qui si longus sit majus pondus attollit quam si brevis. Rursum, si duo in vecte ferant pondus, ille cui pondus est vicinius, magis sentit onus, quia breviori vectis parte illud sustinet, etc. Pulchre hæc ad oculum demonstrat Alexander Piccolomin. in Quæst. Mechanicis.

Nota: Rotæ hebraice dicuntur *ophannim*, quod Hebræi volunt esse Angelorum certorum nomen, sicut Seraphim, et Cherubim: unde pleni sunt oculis; et spiritus vitæ erat in eis. Erant ergo intellectuales substantiæ Deo propinquæ, uti et Cherubim. Non sunt autem Throni (quia hi sunt thronus Dei, ophannim autem vehunt thronum Dei) sed Principatus, ait Prado. Verum hoc symbolicum est non litterale. Ad litteram enim *ophannim* significat rotas: easque veras et proprias hic intelligi patet, tum ex eo quod erant rotæ quadrigæ Dei, tum ex eo quod vocentur volubiles.

14. QUATUOR FACIES HABEBAT UNUM,] scilicet animal, id est, quisque Cherubim. Ita Septuag. Ex Hebræo quoque vertas: *Quatuor facies habebat uno*, scilicet rota quælibet. De rotis enim præcessit: et rotas, æque ac Cherubim habuisse quatuor facies dixi, v. 10. Atque hæc est causa, cur prima facies vocetur Cherub, id est, bovis. Hæc enim est prima in rotis, uti jam dicam.

FACIES UNA, FACIES CHERUB,] id est, *bovis*, ut vertit Arabicus Antioch. Ita et S. Hieron. Vatabl. Maldonat. Prado et alii. Nota, *Cherub* per metathesin idem esse quod *rocheb*, id est, equitans, vel agens currum. Quatuor ergo angeli dicuntur Cherubim, quia agebant et præcedebant Dei currum. Ille tamen appropriatur facies, id est, forma Cherub, formæ bovis; quia boum proprie est agere currum. Cherubim ergo humana erant forma; sed habebant faciem quadruplicem, scilicet bovis, qui hic vocatur Cherub; hominis, leonis et aquilæ. Humana erat primaria, quasi personam; sed bovina erat primaria, quoad currum: boum enim est, non hominum, trahere currum. Primariam personam exposuit cap. 1. Hic ergo exponit primariam speciem currus Cherubici, ideoque vocat eam Cherub; quia cum vidit hic moveri et agitari, quem cap. 1. quietum et consistentem viderat: in motu enim et tractu currus primas tenet bos. Dat enim causam cur rotas vocarit volubiles, quia scilicet agebantur a Cherub habente speciem bovis.

Aliter alii: *Pro facie vituli ponitur facies Cherub*, ait Anton. Fernandius l. de Vision. veteris Testam. vision. 16. sect. 2. *Quia Cherub ad arcam erat specie, non vituli, sed pueri elegantis; ut significetur per faciem vituli, id est, per labores Angelorum, quos circa nos impendunt, ut ad pœnitentiam convertant, nos interventu pœnitentiæ, in Cherubinos quosdam converti: quoniam resipiscendo ad veram sapientiam perducimur, quo finimus cautiores in posterum.* Censet ergo ipse, Cherub hic mutasse faciem vitulinam, quam habuerat c. 1. in humanam pueri: et sic R. David, et Pagnin. in Lexico, *Cherub* interpretantur *puer*, quod fuerit specie et facie pueri. Sed obstat quod sequitur: *Et facies secunda facies hominis*. Ergo prima non erat hominis, sed bovis. Fuerunt enim hic eædem facies, uti, et iidem Cherubim idemque currus, qui fuerunt cap. 1. Proinde minus probabiliter Emmanuel Sa e contrario censet, Cherubim faciem primariam humanam, quam habebant c. 1. mutasse hic in faciem bovinam. Nam secunda facies, dicitur hic fuisse hominis, non prima. Denique eosdem fuisse hic Cherubim, et easdem facies, quæ fuerunt cap. 1. patet ex v. 20. *Ipsum*, inquit, *est animal quod vidi, etc. Et intellexi quia Cherubim essent. Quatuor vultus uni, etc. Ipsi vultus quos videram juxta fluvium Chobor.*

Allegorice, prima facies Christi et dignitas est, quod quasi bos, victima fuerit immolatus pro hominibus, et per hanc factus est Cherub, id est, gloriosum nomen æque ac corpus accepit, ut esset mundi redemptor.

S. Thomas Aquinas, cum a condiscipulis ob modestiam et juge silentium rideretur, bosque mutus nuncuparetur, ab Alberto Magno præceptore suo defensus, audiit: *Bos hic mutus brevi edet vocem, quam totus exaudiet orbis*. Ita factum, cum scilicet bos hic laborando, docendo, scribendo versus in gloriosum Cherub, Angelici Doctoris nomen accepit. Hunc sequere, o Christiane, o Religiose, o doctor, o prædicator; et angelus, imo Cherub et Seraph, efficieris. Labor ergo boves facit Angelos et Cherubinos. Unde

Tropologice, bos symbolum est laboris. Hinc bovem, bovisque symbolum ita pingit Ovid. 15. Metamorph.

> Quid meruere boves, animal sine fraude doloque,
> Innocuum, simplex, natum tolerare labores?

Unde Ægyptii, teste Pierio in Hieroglyph. volentes laborem pingere, pingebant caput bovis: et Romani illud corollis, corymbis et sertis redimire solebant (qualis corona sive fascia molem operosam Adriani hic Romæ, quæ nunc castellum S. Angeli dicitur, ambiebat, cujus frusta adhuc cernuntur) ut significarent fructus et glorias ex labore manantes, scilicet, quod labores faciant Cherubos, id est, Angelos nobilissimos et gloriosissimos. Id imprimis præstant labores virorum Apostolicorum: qui Evangelii et Ecclesiæ Christi currum per totum orbem circumagunt. Ita Claudianus in Nuptiis Honorii:

> Herculem, ait, dum celebrant labores:
> Ille Centauros domuit superbos:
> Abstulit sævo spolium leoni;
> Cerberum traxit triplici catena;
> Ultimus cœlum labor in reflexo
> Sustulit collo, pretiumque; rursus
> Ultimi cœlum meruit laboris.

Ite nunc, fortes, ubi celsa magni
Ducit exempli via.

Sallust. in Jugurtha: *Audivi*, ait, *sæpe a sanctis viris, munditiam mulieribus, laborem viris convenire; hominibus bonis oportere plus gloriæ, quam divitiarum esse.*

Alexander Magnus videns suos post tot prælia remissiores factos, et luxui indulgere, eos modeste reprehendit, dicens: *Nihil magis servile est, quam luxuriari, nihil magis regium, quam laborare.* Ita Plutarch. in Alexandro.

Arrianus lib. 5. histor. *Ego*, ait, *nullum generoso viro laborum finem statuo, quam labores ipsos, qui ad gloriam et decus ducunt.*

Democritus dicebat omnes labores otio jucundiores esse, quando illa consequuntur homines, quorum gratia laborant, aut consecuturos se sciunt. Ita Stobæus serm. 29.

Idem rogatus quomodo laboriosi differrent a desidiosis: Quo, inquit, pii ab impiis: spe nimirum bona. Sperant enim qui corpus laboribus exercent pinguia laborum præmia; desides autem semper præsentem intuentur paupertatem. Ita Maximus ser. 32.

Diogenes, teste Laertio l. 6. cuidam monenti, ut jam senex, quiesceret a laboribus: *Quid*, inquit, *si in stadio currerem, utrum oporteat jam metæ vicinum cursum remittere, an magis intendere?*

Ptolemæus initio Almagesti: *Quanto*, inquit, *magis fini appropinquas, tanto magis bonum cum augmento operare.*

Severus Imper. teste Spartiano, symbolum tribuno dari jussit: *Laboremus*; Pertinax vero: *Militemus*.

Alphonsus rex Arag. seni cuidam ebrietatem suam excusanti, quod vinum esset lac senum, respondit: *Sed regum cibus est honos, quem dii non otio aut luxu: sed improbis laboribus hominibus vendunt.* Ita Panorm. in gestis ejus.

Florus hos versus scripserat in Cæsarem Adrianum

Ego nolo Cæsar esse,
Ambulare per Britannos,
Scythicas pati pruinas.

Cui Cæsar respondet:

Ego nolo Florus esse,
Ambulare per tabernas,
Latitare per popinas,
Culices pati rotundos

Ita Suetonius.

Præclare Philo lib. de Sacrific. Abelis: *Sicut*, ait, *o cibo pendet tota vita cum suis actionibus: ita a labore pendet quidquid in rebus bonum est. Sicut enim cibus se habet ad vitam, sic labor ad honestatem.*

Ita Vespasianus, Masinissa rex Numidarum, Carolus Magnus, et Maximilianus I. Imp. laboribus assiduis, et valetudinem tuiti sunt, et imperium propagarunt.

Laertius scribit Cleanthem Philosophum, vocatum fuisse alterum Herculem, quod esset omnium laborum patientissimus, adeo ut noctu hauriret aquam e puteo, ut sibi victum pararet, unde et Φρεαντλὴς vocatus est.

Brachmanes Philosophi pueros impransos extrudebant foras, si quando nihil operæ vel parentibus, vel suis rebus necessariis dedissent.

Parthi, teste Dionys. lib. de Situ orbis, cavebant ne quis, exorto die, ante liberis victum præberet, quam cursus, jaculandique certamina suscepto, sudore circumquaque diffuso fessus permaduissent.

Idem etiamnum observant nonnulli Judorum reguli, idenque vegeti perdurant ad longam ultimamque senectam, ut e litteris nostrorum Patrum, qui in Indiis versantur, intellexi.

Narratur de rustico morituro, qui vocatis filiis: *Vobis*, ait, *parce vivendo, quidquid potui in vita mea recondidi, idque totum in vinea nostra quærere poteritis.* Mortuo patre, filii putantes eum in vinea thesaurum abscondisse, ligonibus totum vineæ solum perfodiunt, ac thesaurum quidem invenere nullum; terra tamen fodiendo perculta, vites uberrimum fructum tulere.

Hæc Gentiles. Quid hic dicant, quid faciant Christiani? quibus pro modico labore æterna quies et beatitudo promittitur, quibus assidue tuba Apostolica insonat: *Momentaneum et leve tribulationis nostræ, æternum gloriæ pondus operatur in nobis*: qui ducis sui Christi Domini continuos labores et fatigationes, amore sui susceptos intuentur, audiuntque eum inclamantem: *Pauper sum ego, et in laboribus a juventute mea:* laborem labori, amorem amori repende: qui Anachoretarum duras exercitationes, Apostolorum itinera et pericula, Virginum certamina, Episcoporum vigilias, Martyrum agones quotidie legunt, audiunt, celebrant: qui Laurentios, Stephanos, Vincentios, Hilariones, Antonios, Agnetes, Cæcilias; qui Petros, Paulos, Thomas, Andreas in hac arena luctantes, præsultantes, vincentes et triumphantes aspiciunt: qui Deum agonothetem, in hoc brevi stadio fortiter laborantes intuentem, eisque bravia immensa adornantem et ostentantem contemplantur. Quid non vincet Dei, quid non Christi amor? Quis nos separabit a charitate Christi? Tribulatio, an angustia, an fames, etc? Quis non esuriat labores? Quis non sitiat cruces Christi amore, qui scit quis quantusque sit Deus, cui vitam et omnia nostra debemus; qui scit quantus Christi in nos sit amor, qui eum ad nostram carnem, crucem et mortem atrocissimam adegit et impulit? Præclare S. Hier. ad Eustochium de custod. virg. *Hæc*, ait, *est sola digna retributio, cum sanguis sanguine* (sudor sudore, labor labore) *compensatur*; *et redempti cruore Christi, pro redemptore libenter occumbimus. Quis Sanctorum sine certamine coronatus est?* Et: *Amemus Christum, ejusque semper quæramus amplexus, et facile videbitur omne difficile, brevia putabimus universa quæ longa sunt; et jaculo illius vulnerati, per singula momenta dicemus: Heu me, quia peregrinatio mea prolongata est.* Et S. Bernard. ad Claric. cap. 30. *Non sunt*, ait, *condignæ passiones* et labores *hujus temporis ad præteritam culpam, quæ remittitur*: *non ad præsentem consolationis gratiam, quæ immittitur: non ad futuram gloriam, quæ promittitur*. Idem alibi dat stimulum, simul et dulciarium laboris: *Ubi amor*, inquit, *ibi non est labor, sed sapor*: qui ergo laborem sentit, deficit in amore. Ut ergo laborem non sentias, ama. Amanti enim nil difficile, sed currit, volat, superat omnia ardua.

Et in tertio,] non animali, sed aspectu, q. d. Tertia facies erat leonis.

Et in quarto,] id est, quarta erat aquilæ. Quod-

qoe enim animal in aspectu ad quatuor latera, quatuor basca babebat facies.

15. ELEVATA SUNT CHERUBIM] alis, quasi volando in altum.

IPSUM EST ANIMAL.] Est Enallage numeri singularis pro plurali, q. d. Ipsa sunt quatuor animalia, quæ videram juxta fluvium Chobar cap. 1. 13.

16. CUMQUE AMBULARENT CHERUBIM, IBANT PARITER ET ROTÆ.] Significat, primo, nec in regnis, nec in Ecclesia, quæ est currus Dei, fieri motus, tumultus, vicissitudines, mutationes, sine Dei et Angelorum providentia. Ita Scholiastes. *Nihil*, ait S. August. l. 3. Trinit. 4. *fit visibiliter et sensibiliter, quod non de interiore, invisibili atque intelligibili aula summi Imperatoris aut jubeatur, aut permittatur, secundum ineffabilem justitiam præmiorum atque pœnarum, gratiarum et retributionum, in ista tatius creaturæ amplissima quadam, immensaque republica.*

Secundo, significat, quod si Cherubim, id est Prælati, exemplo præeant currum, id est fideles, eos mox secuturos; quia spiritus vitæ, qui agitat supra terram Cherubim ad volandum, excitat rotas ad sequendum pernicissime in terra; sed ita, ut vix in puncto terram tangant. Qui et si plane in altum elevarentur Cherubim, elevabantur pariter et rotæ, eos sequentes, uti sequitur. Hoc est quod iis præscribit sanctus Petrus epistola 1. capite 5. 2. *Pascite qui in vobis est gregem Dei, etc. Neque dominantes in cleris, sed forma facti gregis ex animo.*

18. EGRESSA EST GLORIA DOMINI A LIMINE TEMPLI,] id est, a limine portæ atrii interioris sacerdotum.

ET STETIT.] Est hebraismus, id est, stans super Cherubim. Numquam enim ab eis, et suo solio recessit. Deseruit ergo Deus templum, et Judæos tempore Ezechielis ad tempus; ac plane et in perpetuum tempore Christi: quia vera Dei religio et fides migravit ad Gentes.

19. ELEVANTIA.] Cherubim est masculinum: sed Septuag. et Græci faciunt neutrum. Hos sequitur S. Hieron. vertens, *elevantia*, et S. Paulus Hebr. 9. 5. intelliguntur enim animalia. Ait enim de iis: *Ipsum est animal.*

STETIT IN INTROITU PORTÆ] *Portæ*, scilicet atrii populi.

ET GLORIA DEI, id est, thronus gloriosus Dei, ERAT SUPER EA.] En quam ægre suam domum deserit Deus! quot stationes facit!

20. IPSUM EST ANIMAL QUOD VIDI SUBTER DEUM ISRAEL,] puta sub imagine electrina, quæ Deum referebat insidebatque solio, quod erat supra firmamentum, et capitibus Cherubim imminebat c. 1. v. 26.

QUIA CHERUBIM ESSENT,] id est, quia similes essent Cherubinis templi nostri, quos omnes Hebræi, maxime sacerdotes, qualis sum ego Ezechiel, novimus.

21. ET SIMILITUDO MANUS HOMINIS SUB ALIS EORUM] *Manus* significant exsecutionem ola celeritatem. Manus ergo hic necdum exerta, sed adhuc sub pennis quasi latens, est quasi gladius intra vaginam; ut tacita quidem sit interminatio, sed quæ habeat alas, ad celerem et certam exsecutionem vindictæ, excidii et incendii Hierosolymæ.

22. INTUITUS EORUM,] q. d. Ipso intuitu et oculis indicabant singuli se ad anteriora properare.

ET IMPETUS.] Hebr. אותם otom; Septuag. ipsamet, vertunt enim: *Et ipsamet* (animalia) *secundum faciem suam ambulabant.* Alii apud Vatablum vertunt: *Essentia eorum*: S. Hieron. *Signum eorum.* את et enim hebr. significat signum, q. d. Impetus eorum, puta Cherubinorum, erat signum eos coram facie ad anteriora ferri, ac procedere; non vero regredi. Hoc toties repetitum significat allegorice Dei aurigæ constans decretum deserendi Synagogam, ac sensim migrandi ad Ecclesiam Gentium.

Tropologice, significat vitam Sanctorum esse progredi, non regredi. Quid enim ipsi est aliud, quam iter proficiscentium? quam navigantium? quam peregrinantium? quam currentium in stadio? ut ait Apostolus 1. Corinth. 9. v. 24. Hebr. 11. 13. Philipp. 3. 12. Qua in re præcedit nos dux noster Christus Dominus: qui, ut ait Psaltes Psal. 18. 6. *Exultavit ut gigas ad currendam viam*; cujus proinde nomen est: *Accelera spolia detrahere, festina prædari*, Isaiæ 8. 3. Ita Prado. Unde et S. Hieron. *Intuitus*, inquit, *Cherubim, et appetitus eorum est obliviisci præteritorum et in futura se extendere.* Denique Christus Matth. 11. 12. *Regnum*, ait, *cœlorum vim patitur, et violenti rapiunt illud.* Sine vi ergo continua cœlum non conscendes: arduos, laboriosos, imo violentos dumtaxat cœlum recipit; est enim domus fortium, est domus philoponi. Labor ergo est Cherub, qui Eliam curru igneo eo vexit, nosque pariter vehat. Quocirca Abbas Athanasius apud Sophronium in Prato spirit. c. 130. audiens choros laudantium Deum, volensque ad eos ingredi, audivit a Cherubo, ab Angelo, inquam: *Nemo negligens huc ingreditur; abite, certate, contemnite vanitas sæculi.*

CAPUT UNDECIMUM.

SYNOPSIS CAPITIS.

JUDÆIS, QUI CONTRA DEI JUSSUM REMANSERANT IN JERUSALEM, PRÆDICIT EXCIDIUM: IIS VERO, QUI DEO ET JEREMIÆ OBEDIENTES TRADIDERANT SE CHALDÆIS, DUCTIQUE ERANT IN BABYLONEM, PROMITTIT V. 6. REDITUM IN JERUSALEM; ATQUE AB HIS AVOLANS AD CHRISTIANOS, PROMITTIT EIS COR CARNEUM, ET SPIRITUM NOVUM.

1 Et elevavit me spiritus, et introduxit me ad portam domus Domini orientalem, quæ respicit ad solis ortum : et ecce in introitu portæ viginti quinque viri : et vidi in medio eorum Jezoniam filium Azur, et Pheltiam filium Banaiæ, principes populi. 2. Dixitque ad me : Fili hominis, hi sunt viri, qui cogitant iniquitatem, et tractant consilium pessimum in urbe ista, 3. dicentes : Nonne dudum ædificatæ sunt domus? hæc est lebes, nos autem carnes. 4. Idcirco vaticinare de eis, vaticinare, fili hominis. 5. Et irruit in me spiritus Domini, et dixit ad me : Loquere: Hæc dicit Dominus: Sic locuti estis domus Israel, et cogitationes cordis vestri ego novi. 6. Plurimos occidistis in urbe hac, et implestis vias ejus interfectis. 7. Propterea hæc dicit Dominus Deus: Interfecti vestri, quos posuistis in medio ejus, hi sunt carnes, et hæc est lebes: et educam vos de medio ejus. 8. Gladium metuistis, et gladium inducam super vos, ait Dominus Deus. 9. Et ejiciam vos de medio ejus, daboque vos in manu hostium, et faciam in vobis judicia. 10. Gladio cadetis: in finibus Israel judicabo vos, et scietis quia ego Dominus. 11. Hæc non erit vobis in lebetem, et vos non eritis in medio ejus in carnes: in finibus Israel judicabo vos. 12. Et scietis quia ego Dominus: quia in præceptis meis non ambulastis, et judicia mea non fecistis, sed juxta judicia Gentium, quæ in circuitu vestro sunt, estis operati. 13. Et factum est, cum prophetarem, Pheltias filius Banaiæ mortuus est: et cecidi in faciem meam clamans voce magna, et dixi: Heu, heu, heu, Domine Deus, consummationem tu facis reliquiarum Israel. 14. Et factum est verbum Domini ad me, dicens: 15. Fili hominis, fratres tui, fratres tui, viri propinqui tui, et omnis domus Israel, universi, quibus dixerunt habitatores Jerusalem: Longe recedite a Domino, nobis data est terra in possessionem. 16. Propterea hæc dicit Dominus Deus, quia longe feci eos in Gentibus, et quia dispersi eos in terris: ero eis in sanctificationem modicam in terris, ad quas venerunt. 17. Propterea loquere: Hæc dicit Dominus Deus: Congregabo vos de populis, et adunabo de terris, in quibus dispersi estis, daboque vobis humum Israel. 18. Et ingredientur illuc, et auferent omnes offensiones, cunctasque abominationes ejus de illa. 19. Et dabo eis cor unum, et spiritum novum tribuam in visceribus eorum: et auferam cor lapideum de carne eorum: et dabo eis cor carneum: 20. Ut in præceptis meis ambulent, et judicia mea custodiant, faciantque ea: et sint mihi in populum, et ego sim eis in Deum. 21. Quorum cor post offendicula et abominationes suas ambulat, horum viam in capite suo ponam, dicit Dominus Deus. 22. Et elevaverunt cherubim alas suas, et rotæ cum eis· et gloria Dei Israel erat super ea. 23. Et ascendit gloria Domini de medio civitatis, stetitque super montem, qui est ad Orientem urbis. 24. Et spiritus levavit me, adduxitque in Chaldæam ad transmigrationem, in visione, in spiritu Dei : et sublata est a me visio, quam videram. 25. Et locutus sum ad transmigrationem omnia verba Domini, quæ ostenderat mihi.

1. INTRODUXIT ME,] scilicet ab atrio sacerdotum (ubi c. 9. 6. vidi eorum cædem; et c. 10. v. 4. 6. ibidem, audivi sententiam a Deo ferri de Jerusalem incendenda) ad portam Orientalem atrii laicorum, ubi scilicet constiterat Dei gloria.

QUÆ RESPICIT AD SOLIS ORTUM.] Est pleonasmus:

idem enim est quod Orientalis, uti præcessit. Hæc porta erat celeberrima, quia inde cernebatur augustissima templi facies, ad Orientem conversa.

VIGINTI QUINQUE VIRI.] Non sacerdotes, uti illi necl a Deo destinati, cap. 8. 16. sed, ut sequitur, principes populi. Tradunt enim Hebræi Jerusalem in 24. vicos fuisse distributam, et quisque vicus suum habebat ducem, vel principem (uti etiamnum fit Romæ) erant ergo 24. Porro vigesimus quintus videtur esse præses omnium, et gubernator urbis. His respondent 24. seniores Ecclesiæ, Apoc. 4. 4. Hi ergo 24. principes hic conveniunt ad portam templi, ut de republica consulant.

JEZONIAM FILIUM AZUR.] Alius ergo fuit hic a Jezonia c. 8. 11. Ille enim fuit filius Saphan.

3. NONNE DUDUM ÆDIFICATÆ SUNT DOMUS? HÆC EST LEBES, NOS AUTEM CARNES.] Vatabl. vertit: *Non in propinquo est contritio, ædificemus domos.* Sic et Pagnin. et alii. Septuag. cum Nostro legunt per interrogationem: *non* id est nonne, noviter *ædificatæ sunt domus?* Sunt verba principum aliquorum, q. d. Domus et muri Jerusalem instar lebetis, sunt ferrei et fortissimi: quis ergo timeat Chaldæos? Esto viderit Jeremias c. 1. lebetem, id est ollam succensam, et nos quasi carnes ea coqui; tamen non extrahemur olla, id est Jerusalem, nisi decocti, id est in extrema senecta. Ita Theodor. Carnes enim olla eximi non solent, nisi percoctæ sint, inquit Maldonatus.

Secundo, aliter S. Hieron. et Origen. quasi sint verba aliorum principum contrariæ sententiæ, q. d. Esto Jerusalem sit muris ferreis cincta, nos tamen in ea, quasi carnes in lebete, a Chaldæis succendemur et coquemur; fugiamus ergo in Ægyptum.

Tertio, et plene. Suadebat Jeremias Judæis dicens: Dedite vos Chaldæis, et vivetis; sin eis repugnetis, urbs succendetur, vosque peribitis. Judæi contra: Non est quod timeamus Chaldæos in urbe tam munita. Contra Jeremias: Vidi, ait, Jerusalem quasi ollam succensam. Videris inquiunt, Judæi, attamen post hoc jam diu vidimus, et, ut Septuag. noviter videmus ædificari domos: non ergo verum est Jeremiæ vaticinium; nec vulgo illud timent. Et esto Jerusalem sit olla vel lebes, nos simus in ea carnes; malumus tamen coqui et cremari in ea, quam gladio jugulari, si nos Chaldæis dedamus Est ironia, q. d. Non ignem timemus in urbe, sed gladium foris. Patet v. 8. Urbs enim quasi lebes munitissima nos, quasi carnes, servabit et tutabitur.

Symbolice, nota hic, impios et carnales, animos suos ad ollas deprimere, illas amare, in illis habitare; ut dicant suo sensu illud Psal. 59. 10. *Moab olla spei meæ.* Ita Hebræi Ægypto egressi mox murmurare cœperunt: *Utinam,* inquiunt, *mortui essemus per manum Domini in terra Ægypti, quando sedebamus super ollas carnium;* illis toto corpore, mente, affectu et gula incubantes, Exodi 16. 3. Hoc facit in eis perpetua gulæ aviditas et consuetudo. Non enim aliud faciunt, quam illam irritare assidue vorando et potando. Ea est vis consuetudinis et exercitationis. Id pulchro duorum caniculorum exemplo, Spartanis ostendit ad oculum Lycurgus. Nam geminos catulos ejusdem matris, haud similibus educavit moribus: alterum enim, domi alendo, helluonem: alterum, foris exercendo, sagacem et venatorem reddidit. Postea, cum Lacedæmonii convenissent in unum locum: *Ad parandam,* ait, *virtutem ingens est momentum doctrina et consuetudo: quod vobis illico ostendam.* Mox duos catulos adducens, cum ollam in medio, leporemque coram eis posuisset, alter quidem in leporem, alter in ollam magno erupit impetu. Tum ille: *Hi ambo iisdem orti parentibus, cæterum diversam vitæ consuetudinem assecuti, alter gulosus, alter venator evasit.* Ita Plutarchus in Lycurgo.

6. INTERFECTI VESTRI SUNT CARNES,] q. d. Non vos estis carnes in Jerusalem quasi olla coquendæ et sepeliendæ, uti vultis vos, o Judæi; sed carnes sunt Prophetæ, quos quasi victimas Dei mactastis: vos vero ex Jerusalem abducemini, indigni qui in ea sepeliamini, occidendi in Reblatha vers. 10. Ita Origenes et Polychronius.

8. GLADIUM METUISTIS.] Id est, noluistis vos tradere Babyloniis, uti jussit Jeremias, metuentes ab eis occidi: hinc gladius eorum vorabit vos. Porro hæc affirmatio tacitam continet negationem, q. d. Non timuistis captivitatem, sed gladium, id est, bellum a Chaldæis, ideoque contra vos opem petistis ab Ægyptiis, Jerem. 2. 18. quocirca utrumque vobis immittam, scilicet gladium, quem timebatis; et captivitatem, quam non timebatis. Ita Maldonatus.

9. JUDICIA,] justam ultionem.

10. et 11. IN FINIBUS ISRAEL,] in Reblatha, quæ est in finibus Israel.

JUDICABO, Chald. *ulciscar,* vos: quia ibi Nabuchodonosor principes occidit, et Sedeciam excæcavit, Jerem. 39. 6. q. d. Non in olla, id est, in Jerusalem, uti vos jactatis; sed in finibus Israel moriemini, imo occidemini. Quocirca, HÆC (Jerusalem) NON ERIT VOBIS IN LEBETEM, ET VOS NON ERITIS IN MEDIO EJUS IN CARNES, q. d. Jerusalem, quasi lebes, vos quasi carnes tueri non poterit; quia IN FINIBUS ISRAEL (in Reblatha) JUDICABO, id est, puniam et occidam, vos.

13. CUM PROPHETAREM, PHELTIAS FILIUS BANAIÆ MORTUUS EST.] Cum in Babylone existens, spiritu raptus in Jerusalem viderem et audirem Deum, ejusque verba viderer mihi proponere principibus Juda; ecce in spiritu vidi unum ex eis mori, scilicet Pheltiam: ut sicut sacerdotes cap. 9. 6. ita hic principes per sex viros, de quibus cap. 9. 2. cædere Deus inciperet.

ET DIXI: HEU, HEU.] Licet enim Pheltias esset impius, deque ejus nece gaudendum esset, tamen ingemuit Propheta: quia, cæso Pheltia duce populi, timebat ne pariter totus ejus populus cæderetur.

15. FRATRES TUI, id est, propinqui, scilicet Judæi tecum abducti in Babylonem, et tradentes se Chaldæis, ridentur ab Hierosolymitanis, id est a Judæis, qui se dedere noluerunt Chaldæis. Hi enim eis subsannando dicunt: RECEDITE A DOMINO.] id est, ab urbe, et templo, ac hæreditate Domini, abdicate vos jure Israelis. Vos Dominus a se procul esse voluit, nobis autem promissionis terram distribuit. Idcirco, ait Propheta, imo per eum Deus: E contrario omnia fient. Nam vos neci tradam, illos vero reducam, ut sint seminarium posteritatis, et hæredes Jerusalem. Ita Theodor. et S. Hieron. Est aposiopesis Hebraica. *Fratres tui,* subaudi, *irridentur, et subsannantur.* Sensus ergo est, q. d. Judæi, qui contra Dei jussum Hie-

rosolymæ manent, nolentes se dedere Chaldæo, quique gloriantur suo templo, quod illud retineant et incolant: hi, loquam, vere non habeot templum, quia solos templi parietes retinent, sioo Deo. Nam ego Deus, omnisque mea gloria jam a templo et Judæis recessit, uti dixi cap. præced. vers. 4. et 18. Rorsum hi ab illis ipsis templi et urbis parietibus, quos retinent, paulo post ignominiose a Chaldæis ejicientur: Judæi vero, qui, me jubente, se dedidere Chaldæo, et transmigrarunt in Babylonem, quosque alii manentes in Judæa putant esse sine templo, et sine Deo, hi in Babylone templum habent; quia me habent, qui oro illis in templum invisibile ad modicum tempus, donec paulo post eos in patriam, ad templum visibile reducam. Ita Maldonatus.

16. Ero eis in sanctificationem modicam] Hebr. למקדש lemicdas, id est, in sanctuarium, vel templum modicum; Vatablus, paucorum, q. d. Licet me jubente, templum Judææ deserant, dabo tamen eis in Babylone aliud templum, quod ipsi adeo desiderant, puta, dabo eis locum et oratorium, in quo ipsi pauci me colant et ex eo quo, quasi e templo, ego illos exaudiam, consoler, tuear, prospiciam. Id ita factum esse colligimus ex Psal. 136. v. 1. Vocat modicum, quia in exilio non habebant templum, sed oratorium. Rursum modicum, id est, modico tempore duraturum. Allegorice, hoc verius factum est, cum Deus per Christum novam Ecclesiam paucorum ædificavit in Sion. Eo enim assurgit Propheta.

Aliter S. Hieron. q. d. In Babylone sanctificabo eos, id est, ab idololatria avertam, ut me sancte colant. Mutabo cor eorum pravum, dabo eis cor pium, rectum, mundum et sanctum. Rursum Scholiast. q. d. Modicos, id est, paucos sanctos eis dabo, scilicet Danielem, tres pueros, Zachariam Prophetam, etc. Denique Theodor. q. d. Sanctificationem, id est consolationem, modicam eis afferam, nimirum promittendo eis, quod brevi captivitate liberabuntur. Unde alii vertunt: Et ero eis in sanctificationem ad modicum tempus:

17. Loquere,] Scilicet Judæis in Babylone captivis, ut eos consoleris. Hucusque enim propheta locutus est Judæis in Jerusalem manentibus, iisque tristia prædixit: jam vero captivis læta, lætamque liberationem promittit, idque hoc fine, ut Judæi obedientes, et in Babylone captivi sibi gratulentur: inobedientes vero, et in Judæa remanentes compungantur et pœniteant.

Congregabo vos,] sub Zorobabel, Esdra, Nehemia reducam vos a Babylone in terram Israel. Ita S. Hieronymus.

18. Auferent omnes offensiones, cunctasque abominationes.] Id est, idola, quibus Deum offendebant, ideoque ad omnes clades pariter offendebant et impingebant. A reditu enim a captivitate numquam Judæi publice coluerunt idola, sed Deum verum. Ita Theodor. et Prado: Israelitæ, inquit, quasi igne captivitatis excocti in Babylone, rubiginem idololatriæ deposuerunt.

19. Et dabo eis cor unum.] Id est, unanime, amicum et consentiens, ut scilicet unanimi consensu Deum patrum suorum colant: quos veteres vocarunt unicordes, pro quibus orat Christus, Ut omnes unum sint, Joan. 17. 21. De his dicitur Actor. 4. 32. Multitudinis autem credentium erat cor unum, et anima una. Vel unum, id est, totum, et integrum, non divisum, non duplex; ut scilicet, uno corde Deum, altero idola colant. Ita Chald. R. David, et Maldon. Sic Eccli. 2. 14. dicitur: Væ duplici corde. Et Psal. 11. 3. In corde et corde locuti sunt. Hypocritæ enim et fraudulenti videntur habere duo corda, unum intra pectus, alterum in labris; similes perdicibus Paphlagoniæ, quæ bicordes sunt ideoque fraudulentæ et perniciosæ, testibus Plinio lib. 11. 37. Æliano lib. 10. de Animal. cap. 35. Gellio lib. 16. c. 15. Unde et S. Ambros. lib. 6. Hexam. cap. 3. perdicem dictam vult a perdendo. Sept. vertunt: Dabo eis cor alterum, id est, aliam voluntatem. Videntur ipsi pro אחד echad, id est, unum, legisse, אחר acher, id est, alterum.

Et spiritum novum] novam mentem, voluntatem, impetum ad Dei jussa et obsequium, etiam per ardua virtutis opera peragendum; eumque eis inditum vi gratiæ Spiritus Sancti aspirantis, et impellentis animum ad hæc heroica facinora.

Nota, hæc inchoate impleta esse in Judæis Babylone redeuntibus ad novum Dei sui cultum, et ad novam vitam, novosque mores: sed plene hæc facta sunt in Christianis e captivitate peccati redeuntibus, quos Judæi hi repræsentabant.

Auferam (Septuag. extraham) cor lapideum, durum, et intractabile; et dabo eis cor carneum,] id est, molle, facile, obedientes, flexibile. Quocirca, S. August. 18. contra Faustum cap. 4. Cor, ait, lapideum est voluntas sine sensu; cor carneum est voluntas cum sensu, scilicet, et gustu rerum divinarum. Auferam, inquit Aug. eis cor lapideum, et dabo eis cor carneum, id est, non cor sine sensu, sed cor cum sensu; unde traxit Apost. cum ait 2. Cor. 3. 3. Non in tabulis lapideis, sed in tabulis cordis carnalibus. Quid enim aliud dixit, quam cor carneum? Idem lib. de Gratia et lib. arbit. cap. 14. Quia, ait, lapis sine sensu est, cui comparatum est cor durum, cui nisi carni sentienti cor intelligens debuit comparari? Et infra: Cor lapideum non significat nisi durissimam voluntatem, et adversus Deum omnino inflexibilem est. Mox cap. 15. objicit S. August. ex mente Pelagii: Si Deus aufert cor lapideum, quomodo ergo Judæis ait Ezechiel. cap. 18. 31. Facite vobis cor novum, et spiritum novum? ac respondet: Meminerimus ipsum dicere: Facite vobis cor novum, et spiritum novum, qui dicit: Dabo vobis cor novum, et spiritum novum dabo vobis. Quomodo ergo quod dicit: Facite vobis: hoc dicit: Dabo vobis? quare jubet si ipse daturus est? Quare dat si homo facturus est, nisi quia dat quod jubet, et adjuvat ut faciat cui jubet? Deus dat cor novum et spiritum novum, aspirando homini gratiam prævenientem, et cooperantem, qua excitatus homo eique libere cooperans, faciat sibi cor novum et spiritum novum. Cor ergo novum et est Dei præmoventis, et hominis Deo cooperantis. Sic etiam explicant S. Hieronymus, Theodor. et passim interpretes, et doctores Orthodoxi. Simili schemate dixit Ovidius:

Natus es in scopulis, nutritus lacte ferino,
Et dicam silices pectus habere tuum.

Plura de corde carneo et lapideo dicam cap. 36. 26.

Nota: Deus aufert cor durum et obstinatum in peccatis, et dat cor carneum, molle et obediens sibi. Primo, quia aufert duritiem, quæ est qualitas naturalis;

corporea, in corpore, v. g. lapide; spiritalis, puta obfirmatio et pertinacia, in anima. Potest autem eam auferre negando tantum concursum, qui ad ejus sustentationem et conservationem est necessarius. Rursum duritiem aufert auferendo difficultates, quæ, quasi lapis, voluntatem gravant, deprimunt et obdurant, v. g. apprehendit luxuriosus impossibile esse sibi abstinere a fornicatione, quia consuetudinem, quæ est quasi altera natura, sibi induxit. Acedus apprehendit suam pusillanimitatem et infirmitatem, ob quam putat sibi esse impossibile arduam virtutis viam capessere. Deus has aufert, ostendendo rationi per gratiam suam viresque divinas possibile, imo facile, esse hæc omnia vincere, et multos Sanctos ea vicisse.

Secundo: Quia mollitiem indit animæ; primo, ostendendo rationi planum esse virtutis iter, et quidquid in ea est arduum, fortiter facileque superari, tum per opem Dei, tum considerando et comparando illud cum immensitate et æternitate tam præmiorum cœlestium, quam pœnarum infernalium; tum alia similia motiva rationi proponendo ita vivaciter, ut ipsa illa penitus apprehendat, æstimet et ponderet pro rerum gravitate et dignitate. Deus enim, non tantum proponit objectum, sed simul aperit intellectum, ut illud bene penetret et ponderet. Ita Actor. 16 14. Deus aperuit cor Lydiæ, ut intenderet iis quæ dicebantur a Paulo. Rursum voluntati indit pias affectiones, impulsus, corroborationes, consolationes, etc. quibus animus excitatur et aspirat ad virtutem quantumvis arduam, sensimque superat omnes obices et propensiones contrarias. Qua de re exemplum de seipso illustre refert S. August. lib. 8. Confess. 11. et lib. 9. cap. 1. ubi inter cætera ait: *Quam subito factum est mihi suave carere suavitatibus nugarum! ejiciebas enim eas tu, et introbas pro eis, mea vera et summa suavitas: atque ita quas amittere metus fuerat, jam dimittere gaudium erat.*

Denique Deus solus omnipotentia et omnipotente sua voluntate comprehendit et continet voluntates singulas, tam hominum, quam Angelorum, illisque solus illabi potest, easque suaviter allicere et flectere, ut ipsæ libere consentiant, seque flectant ad omnem Dei nutum: uti docent S. August. lib. de Corrept. et grat. cap. 13. et S. Thom. q. 6. de verit. art. 3. ubi ait Deum, quando vult aliquem convertere, dare ea quæ aptissima sunt ad movendam voluntatem, tollendo impedimenta passionum et tentationum, ac faciendo ut nulla ratio boni appareat in opposito, nulla difficultas in eo quod est eligendum. Rursum S. August. lib. de Spiritu et lit. cap. 38. in hoc ponit efficaciam gratiæ, quod illa faciat ut nihil nos lateat eorum quæ pertinent ad justitiam, et ea sic animum delectat, ut quidquid aliud voluptas vel dolor invehit delectatio illa superet. Ita flexit Deus cor Pauli persecutoris, ut tactus a Deo mutaret prorsus propositum et mentem, factusque Paulus ac discipulus, diceret: *Domine quid me vis facere?* Actor. 9.

20. Judicia,] mandata justa.

Faciant,] perficiant. Hoc enim Hebræis est *facere*, scilicet perficere, exacte facere, absolvere; significatur enim actus completus, non inchoatus.

Et sint mihi in populum, et ego sim eis in Deum.] Primo, active, ut scilicet, ipse quasi meus populus, me suum regem et Deum adoret et colat; ego vicissim eum, quasi populum meum tuear, alam, regam. Secundo passive: ipsi erunt populus a me custoditus, alitus, gubernatus; ego vicissim ero eorum Deus ab eis cultus, amatus, invocatus.

21. Viam, id est, facta et merita, in capite suo ponam,] id est, in capite eorum ulciscar, q. d. Puniam eos pro meritis. Respicit Judæos Hierosolymæ, Deo invito, remanentes.

23. Et ascendit gloria Domini,] q. d. Imago illa electrina, de qua cap. 1. vers. 27. Deum repræsentans, discessit a Jerusalem, et a templo.

Stetitque supra montem, qui est ad Orientem urbis] Id est, ut Chald. Theodoret. Polychr. S. Hieron. stetit supra montem Oliveti, ut inde incendium et vastationem Hierosolymæ spectet, atque inde, perfecto suo opere, remigret in cœlum. Allegorice, ut significet Christum ex eodem monte in cœlum conscensurum. Denique, ut ex hoc monte exspectet et spectet novam Jerusalem, quasi phœnicam ex veteris cineribus resurgentem in Sion, puta, Ecclesiam Christi, quæ recte primo, oliva et olivetum dicitur; quia oleum et misericordiam a Deo consecuta, et plantis semper virentibus, scilicet sanctis animabus, consita est.

Secundo, dicitur esse ad Orientem, quia orientis solis, id est gratiæ Dei, radios excipit. Hanc novi justitiæ solis felicitatem, posterioribus sæculis in Jerusalem restaurata et renovata orituram, prospectans Baruch cap. 4. v. 36. exsultans clamat: *Circumspice, Jerusalem, ad Orientem, et vide jucunditatem a Deo tibi venientem*; et c. 5. 5. *Exsurge, Jerusalem, et vide collectos filios tuos ab oriente sole.* Vide Euseb. 6. Demonstr. 1. et dicta Jerem. 11. 16.

24. Adduxitque, reduxit me spiritus ex Jerusalem in Chaldæam.] Ezechiel corpore et reipsa erat in Chaldæa: sed quia spiritu raptus et ductus fuerat in Jerusalem, hinc eodem nunc visione peracta reducitur, non corpore sed mente et spiritu. Hæc enim omnia per visionem in mente et spiritu facta sunt, ut ait hic Propheta.

25. Ad transmigrationem.] Id est, ad captivos qui migrarant in Babylonem, cum quibus corpore degebam. Nam cap. 8. vers. 1. ait: *Ego sedebam in domo mea, et senes Juda sedebant mecum.*

CAPUT DUODECIMUM.

SYNOPSIS CAPITIS.

Ezechiel convasando sua, et transmigrando vespere velatis oculis, portendit fugam Sedeciæ et principum ex urbe capta, ejusque comprehensionem et excæcationem a Chaldæis insequentibus. Secundo, v. 17. jubetur comedere et bibere in conturbatione et mœrore, ut repræsentet idem facturos cives, obsessa Jerusalem. Tertio, v. 21. docet non differenda hæc diu, sed brevi reipsa esse complenda.

1 Et factus est sermo Domini ad me, dicens: 2. Fili hominis, in medio domus exasperantis tu
habitas; qui oculos habent ad videndum, et non vident: et aures ad audiendum, et non au-
diunt: quia domus exasperans est. 3. Tu ergo, fili hominis, fac tibi vasa transmigrationis,
et transmigrabis per diem coram eis: transmigrabis autem de loco tuo ad locum alterum, in con-
spectu eorum, si forte aspiciant: quia domus exasperans est. 4. Et efferes foras vasa tua quasi vasa
transmigrantis per diem in conspectu eorum: tu autem, egredieris vespere coram eis, sicut egre-
ditur migrans. 5. Ante oculos eorum perfode tibi parietem: et egredieris per eum. 6. In conspe-
ctu eorum in humeris portaberis, in caligine efferēris: faciem tuam velabis, et non videbis terram:
quia portentum dedi te domui Israel. 7. Feci ergo, sicut præceperat mihi Dominus: vasa mea
protuli, quasi vasa transmigrantis per diem: et vespere perfodi mihi parietem manu: et in cali-
gine egressus sum, in humeris portatus in conspectu eorum. 8. Et factus est sermo Domini mane
ad me, dicens: 9. Fili hominis, numquid non dixerunt ad te domus Israel, domus exasperans:
Quid tu facis? 10. Dic ad eos: Hæc dicit Dominus Deus: Super ducem onus istud, qui est in Je-
rusalem, et super omnem domum Israel, quæ est in medio eorum. 11. Dic: Ego portentum ve-
strum: quomodo feci, sic fiet illis: in transmigrationem et in captivitatem ibunt. 12. Et dux, qui
est in medio eorum, in humeris portabitur, in caligine egredietur: parietem perfodient ut educant
eum: facies ejus operietur ut non videat oculo terram. 13. Et extendam rete meum super eum,
et capietur in sagena mea: et adducam meum in Babylonem in terram Chaldæorum: et ipsam
non videbit, ibique morietur. 14. Et omnes, qui circa eum sunt, præsidium ejus, et agmina ejus,
dispergam in omnem ventum: et gladium evaginabo post eos. 15. Et scient quia ego Dominus,
quando dispersero illos in Gentibus, et disseminavero eos in terris. 16. Et relinquam ex eis viros
paucos a gladio, et fame, et pestilentia: ut enarrent omnia scelera eorum in Gentibus, ad quas
ingredientur: et scient quia ego Dominus. 17. Et factus est sermo Domini ad me, dicens: 18. Fi-
li hominis, panem tuum in conturbatione comede: sed et aquam tuam in festinatione et mœrore
bibe. 19. Et dices ad populum terræ: Hæc dicit Dominus Deus ad eos, qui habitant in Jerusalem
in terra Israel: Panem suum in sollicitudine comedent, et aquam suam in desolatione bibent: ut
desoletur terra a multitudine sua, propter iniquitatem omnium, qui habitant in ea. 20. Et civita-
tes, quæ nunc habitantur, desolatæ erunt, terraque deserta: et scietis quia ego Dominus. 21. Et
factus est sermo Domini ad me, dicens: 22. Fili hominis, quod est proverbium istud vobis in
terra Israel, dicentium: In longum differentur dies, et peribit omnis visio? 23. Ideo dic ad eos:
Hæc dicit Dominus Deus: Quiescere faciam proverbium istud, neque vulgo dicetur ultra in Israel:
et loquere ad eos quod appropinquaverint dies, et sermo omnis visionis. 24. Non enim erit ultra
omnis visio cassa, neque divinatio ambigua in medio filiorum Israel. 25. Quia ego Dominus lo-
quar: et quodcumque locutus fuero verbum, fiet, et non prolongabitur amplius: sed in diebus ve-
stris domus exasperans, loquar verbum, et faciam illud, dicit Dominus Deus. 26. Et factus est
sermo Domini ad me, dicens: 27. Fili hominis, ecce domus Israel dicentium: Visio, quam hic vi-

det, in dies multos: et in tempora longa iste prophetat. 28. Propterea dic ad eos: Hæc dicit Dominus Deus: Non prolongabitur ultra omnis sermo meus: verbum, quod locutus fuero, complebitur, dicit Dominus Deus.

2. Domus exasperantis.] Chald. *Populi contumacis et me irritantis*, q. d. Tu habitas inter Judæos in Babylone, qui cum videant Jerusalem superstitem, dolent quod ex consilio Jeremiæ dederint se Chaldæis, vellentque reverti contra meum oraculum et jussum; itaque prædic, cito eos visuros excidium Jerusalem.

Qui oculos habent ad videndum.] Id est, habent intellectum quo clare intelligere possint, sed nolunt videre, id est, intelligere præcepta mea; et habent aures, ut possint audire ea, et obedire, sed nolunt.

Notat Prado, visum pro intellectu, auditum pro voluntate sumi. Rationem addit: quia hi sensus sunt ministri intellectus et voluntatis, heris suis per omnia similes (nam visus et intellectus claritate delectantur, et operantur; auris et voluntas suavitate et bonitate capiuntur) Inde est, ut pro intellectu non excæcato usurpetur oculus videns, et auris audiens pro voluntate non obdurata affectu aliquo immoderato apud Matthæum cap. 13. 9. et Apocal. 11 9. *Qui habet aures audiendi audiat*, id est voluntatem morigeram et obedientem. Inde et illud Psalm. 17. 45. *Auditu auris obedivit mihi*. Et Proverb. 20. 12. *Oculum videntem, et aurem audientem Dominus facit utrumque*, id est doctorem eruditum, et auditorem verbi docilem esse, opus est Dei ex æquo magnum et mirabile.

3. Fac tibi vasa, id est, instrumenta, transmigrationis,] id est, transmigrantis, scilicet baculum, calceos, peram, penulam. Hæc enim sibi facere aut comparare solent peregrinaturi. Rursum *vasa*, id est instrumenta, *transmigrationis* vocat saccos, currus, vasa, vectes, quibus suas sarcinas imponere, et de loco uno in alium transferre solent homines, q. d. Convasa res tuas, collige sarcinas. Unde sequitur:

Et transmigrabis.] Id est, instrumentis jam dictis transferes supellectilem tuam interdiu; ut non verbis, sed facto et reipsa repræsentes instantem captivitatem. *Transmigrabis* ergo, non est idem quod migrabis; sed idem quod transferes sarcinas.

4. Et efferes foras vasa tua.] Tum jam dicta v. 3. tum *vasa*, id est supellectilem tuam, sarcinas tuas. Hæ enim efferri solent, non fieri, uti dixit v. 3. Quare aliter hic, aliter ibi capitur vox *vasa*. Ita Vatabl. et Maldon.

Tu autem egredieris vespere, ut hoc ipso portendas Sedeciam vespere, imo noctu, capta urbe, fugam initurum, ut patet Jerem. 39. 4. sicut egreditur migrans,] fugiens scilicet, anxius et pavidus, aut, ut Maldon. *Sicut egreditur migrans*, id est, vespere. Solent enim, qui ex una domo in aliam migrant, per diem supellectilem transferre, ipsi vero omnibus translatis, vespere vel noctu migrare.

5. Perfode tibi parietem,] ut indirecte per hoc portendas et repræsentes, quod Chaldæi perfodient et rumpent muros Jerusalem, itaque eam capient, uti eos fecisse liquet 4. Reg. 25. 4. directe vero, ut tu per eum exeas; unde ait: *Egredieris per eum*; ut per hoc portendas Sedeciam, non per portam urbis, sed per ostium horti regii, quasi per angustum muri foramen instar muris, fugiturum, ut eum fecisse patet Jerem. 39. 4. Hoc est quod ait v. 11. *Ego portentum vestrum, quomodo feci, sic fiet illis*. Ita S. Hier.

6. In humeris portaberis,] Hebr. Chald. et Hier. in comment. legunt, *portabis*, scilicet sarcinulas tuas; Septuag. et Noster legunt, *portaberis*, et melius, eam idipsum explicans et applicans regi, vers. 12. ait: *Et dux qui est in medio eorum, in humeris portabitur*. Sequitur: *In caligine effereris*, hebr. תוציה *totsi*, id est *efferes*. Sed activum *hiphil* sæpe capitur pro *cal*, vel *niphal* passivo; *totsi* ergo, id est *efferes*, hic idem est, quod *effereris*, aut certe pro *totsi* aliis punctis passive legendum in *hophal* תוצא *tutsa*, id est, *effereris*: sic enim vertunt Septuag. Noster, et alii. Idque exigit contextus; nam Deus jubet hic Prophetæ, ut per diem res suas transferat, ipse vero vespere migret. Jubetur ergo Propheta sarcinulas suas per diem transferre, noctu parietem perfodere, et per eum ante lucem se demittere, quasi clam fugiens: sed foris a familiaribus a se ad hoc constitutis excipitur, humerisque bajulatur, oculis velatis, ne viam qua portatur aspiciat: ut populus hæc admirans roget, quid ea significent: cui ipse respondeat, simili modo, capta urbe, Sedeciam clam fugiturum, et humeris suorum exportandum, sed capiendum a Chaldæis, et excæcandum, sicque deportandum in Chaldæam, ut patebit vers. 12 Rursum, hac Prophetæ exportatione repræsentatur, fore ut cives e Jerusalem non sponte, sed vi exportati migrent in Chaldæam.

Allegor. S. Hier. *Ezechiel*, ait, *hic est typus Christi, qui nostra in se peccata suscepit. Vasa captivitatis est corpus humanum: perfodit parietem, id est, infernum, et resurgens a solis credentibus visus est. Portatur in humeris; quia, cum angelicis potestatibus ad cœlum victor ascendit, velat faciem, ne in carne mortali videatur divina majestas; et non videt terram, ne oculis illius illustretur, quæ ejus non meretur aspectum; sic est portentum, ut dura ad se Judæorum corda converterat*. Sed hæc allegoria, utpote læta et felix, non satis respondet miseriæ et excæcationi Sedeciæ quam hic ad litteram repræsentat Ezechiel.

Faciem tuam velabis,] sicut homo, qui pudore affectus non vult videri, neque cognosci; ut repræsentes confusionem et excæcationem Sedeciæ, cum ipse ducetur in Babylonem. Ita S. Hier.

9. Numquid non dixerunt.] Ita est, numquid non dicent? q. d. Utique dicent.

10. Super ducem onus.] Hebr. est paronomasia, אל נשיא משא *al nasi massa*, q. d. Super principem, qui, quasi bajulus, onera reip. ferre debet, quique ex tyrannide gravia onera et vectigalia ei imposuit, hanc impone onerosam sententiam quam meruit onerando injuste remp. q. d. Sedeciæ canitur hæc cantilena. Justum enim est, ut principes grave onus quod subditis imposuerunt, ipsi vicissim experiantur et subeant. Si hæc principi minatur Deus, quid faciat Præsulibus, quorum proprium est esse pastores, non dominos, patres, non reges, currus, potius quam auri-

gas, imo bajulos, nutrices, matres si dominentur in cleris, et virga ferrea populos comminuant, et quasi plaustrum onustum stridentes obviantibus clament: Incurvare, ut transeamus? ait Prado.

SUPER OMNEM DOMUM ISRAEL.] *Israel* vocat Judæos quoslibet, non autem eos solos qui erant ex Samaria, sive ex decem tribubus.

11. EGO PORTENTUM VESTRUM,] q. d. Mea transmigratio vobis insolans et portentosa videtur, et revera portendit miserabilem captivitatem vestram, scilicet spoliationem urbis, migrationem civium, excæcationem et opprobrium regis vestri. Hebr. מופת *mopheth* a rad. יפה *iapha*, id est pulcher fuit, speciosus, elegans, significat signum pulchrum, elegans, speciosum. Rursum, alludit ad פנה *pona*, id est aspexit, respexit: hinc significat signum visibile de re futura, vel bona vel mala, admonens, secundum quam vel jucundum est aspectu, vel triste et horrandum, quod Latini prodigium vel portentum vocant. Sic hæc transmigratio Ezechielis erat res exterius aspectu jocunda, mira, nova, mimica et ludicra; sed significatio erat tristis et horrida: significabat enim similem Judæorum transmigrationem et captivitatem. Unde subdit: *Quomodo feci, sic fiet illis*, id est, vobis. Est enallage personæ Hebræis frequens.

12. DUX, Sedecias, QUI EST IN MEDIO EORUM, qui inter suos securus agit, nihil timens, IN HUMERIS PORTABITUR.] Sedecias enim, capta Jerusalem, rupto muro horti regis, fugit per desertum, non pedes sed portatus in sella humeris bajulorum, vel ob ejus pavorem et consternati debilitatem; vel ob mollitiem et effœminationem, Isaiæ 3. v. 4. Alii vertunt: *In humeris portabit*, scilicet gemmas et res pretiosiores.

FACIES EJUS OPERIETUR] a se suisque, ne scilicet ab obviis agnoscatur; et ex pudore et dolore, ne urbem captam videat et magis doleat. Sed hoc portendebat eum, quasi reum mortis velandum, et excæcandum a Nabuchodonosore. De hoc velamine, uti et portatione in humeris, nihil narrat Script. in fine lib. 4. Reg. ex hoc tamen loco ea contigisse constat.

13. RETE MEUM,] quasi dicat: Chaldæorum persequentium arte, velocitate et industria capietur: Chaldæi vocantur hic, aut piscatores, quia ad Euphratem fluvium habitabant: apud flumina enim habitare solent piscatores; aut certe venatores, quia in deserto fugientem Sedeciam quasi feram reti ceperunt.

IPSAM NON VIDEBIT,] quia antequam eo duceretur exoculatus est in Reblatha, 4. Reg. 25. Hæc verba cum non intelligeret Sedecias, putaretque esse contraria verbis Jeremiæ, neutrius oraculis credidit, teste Josepho 10. Antiq. c. 10.

Symbolice, Sedecias est schema peccatoris, quia a Nabuchodonosore, id est a dæmone, oculis, id est consideratione et intelligentia, privatur, Babylonemque ducitur, id est in tartarum. Sicut ergo auceps accipitris oculos obtegit, ut in manu ejus consistat: ita diabolus peccatoris oculos velat, ne videat vanitatem suarum voluptatum et æternitatem pœnarum, quæ ipsum manet ut in ejus manu et potestate conquiescat.

Secundo, sicut Sedecias Babylonem ductus est, eam tamen non vidit; sic hæretici et peccatores, nec suam cæcitatem, nec suum statum vident. Nonne hæretici suam Babylonem, id est confusionem doctrinæ non vident, qui eam Jerusalem Dei appellant, qui conciliabula dæmonis Ecclesiam Christi nuncupant? Scribit Seneca epist. 50. de Harpaste cæca, quod cæcitatem suam ignoraret. *Harpaste*, inquit, *nescit se esse cæcam: subinde pædagogum suum rogat ut migret: ait domum, tenebrosam esse. Hoc quod in illo videmus, omnibus nobis accidere liqueat tibi. Nemo se avarum esse intelligit, nemo cupidum.* Apud Aristophanem in Pluto stomachatur merito servus in herum, quod ipse videns Plutum oculis captum sequaretur, caussamque dat:

> Nam qui videmus ducimus cæcos: at hic
> Sequitur, simulque cogit eadem facere me.

Quot hodie sunt videntes, qui Plutum cæcum cæce sequuntur! Plutarch. in Vita Lycurgi, eum laudat, quod suis legibus effecerit, ut Plutus apud Spartanos esset ασυλος, id est tutus a furibus, et quasi in asylo positus; αζηλος, id est neglectus, quem nemo zelaret: atque απλουτος, id est pauper. Docuerat enim Spartanos per frugalitatem contemnere divitias, opesque parvipendere quasi imbecilles et inopes: ideoque ait Plutarch. Plutus ex omnibus civitatibus quæ sub sole sunt, in una Sparta servabatur τυφλος, id est cæcus ac repositus, non aliter quam tabula anima carens, aut vile metallum. At nunc Plutus est cæcus, quia divites opes suas recondunt, ut numquam videant lucem: et quia oculos mentemque hominum excæcat ut per fas et nefas, per mille labores et pericula insano studio eum consectentur: est enim non αζηλος, sed ζηλωτος, id est optabilis cunctis, in zelo et votis omnium, ideoque non est ασυλος, sed carens asylo ubique συλη, id est prædæ et rapinæ, obnoxius. Nullus enim locus est tam sacer, quem non violet auri sacra fames. Utinam his nostris cæcis daretur unus Elisæus, qui Syris militibus cæcitate percussis et Samariam ingressis ait: *Domine, aperi oculos istorum ut videant. Aperuitque Dominus oculos eorum, et viderunt se esse in medio Samariæ.* Utinam, inquam, aliquis esset Propheta, qui a Deo hisce cæcis lumen impetraret, ut viderent, quod videre nolunt, se esse in medio Samariæ, id est in medio crudelissimorum hostium, quorum fames non nisi eorum æternis tormentis exsaturari potest.

16. UT ENARRENT OMNIA SCELERA EORUM, q. d. Ut narrent gentibus me non ob infirmitatem, vel crudelitatem, sed ob scelera eos tradidisse Chaldæis; sicque gentes SCIANT QUIA EGO DOMINUS,] scilicet, sum justus judex et malorum ultor.

18. PANEM TUUM IN CONTURBATIONE COMEDE.] Chald. *in tremore*; Septuag. *in dolore*; S. Hieron. *in angustia*. Ut portendas hoc facto, quod Judæi in obsidione panem comedent cum anxietate et pavore hostium imminentium. Hactenus egit de futura regis urbisque captivitate: nunc redit ad ejus obsidionem, in eaque famem et trepidationem.

AQUAM TUAM IN FESTINATIONE ET MOERORE BIBE,] Septuag. *in tormento et anxietate*; Chald. *in desolatione et stupore*; Hebr. *in concussione*, id est, in tremore et anxietate aquam bibe.

19. IN SOLLICITUDINE.] Chald. *in tremore*; Septuag. *in indigentia*.

IN DESOLATIONE] Chald. *in stupore*; Septuag. *in interitu*, id est, in desperatione.

UT DESOLETUR, quia desolabitur, id est evacuabi-

tur, TERRA, et destituetur MULTITUDINE SUA] tum civium, tum frugum et opum.

22. IN LONGUM DIFFERENTUR DIES] scilicet calamitatis et vastitatis prædictæ a Prophetis. Est miosis: in *longum*, id est in sempiternum. Volunt enim dicere prophetiam excidii fore irritam et nunquam eventuram, semperque staturam Hierosolymam, et se in ea.

24. NEQUE DIVINATIO AMBIGUA.] Septuag. *ad gratiam*, id est, adulatoria, mendax; hebr. חלק *chalac*, id est *lubrica*, uti est assentatorum; vel potius *lubrica*, id est ambigua, lubrici sensus, ut in bene et illam partem torqueri possit, q. d. Ego non ambigue, sed rebus et virgis, puta gladiis et plagis manifestis, aperte et distincte castigando Judæos, loquar meas in eos iras et minas, quas Prophetæ eis intentant, et ipsi irrideut.

CAPUT DECIMUM TERTIUM,

SYNOPSIS CAPITIS.

MINATUR FALSIS PROPHETIS, QUI PACEM ET PROSPERA POPULO POLLICEBANTUR, QUOD INSTAR PARIETIS LUTO ABSQUE PALEIS ILLITI IMBRE ET GRANDINE DIVINÆ VINDICTÆ PROSTERNENTUR. SECUNDO V. 17. IDEM INTENTAT MULIERIBUS, PUTA PSEUDOPROPHETISSIS, QUÆ CONSUEBANT PULVILLOS SUB OMNI CUBITO, ET FACIEBANT CERVICALIA SUB OMNI CAPITE: HÆC ENIM CUM IPSIS NUTRICIBUS SE DIRUPTURUM MINATUR. HÆC A PARI FACILE EST ADAPTARE CONCIONATORIBUS ET DOCTORIBUS, QUI FALSA DOCENT, ET PECCATORIBUS ADULANTUR.

1 Et factus est sermo Domini ad me, dicens: 2. Fili hominis, vaticinare ad prophetas Israel, qui prophetant: et dices prophetantibus de corde suo: Audite verbum Domini: 3. Hæc dicit Dominus Deus: Væ prophetis insipientibus, qui sequuntur spiritum suum, et nihil vident. 4. Quasi vulpes in desertis, prophetæ tui Israel erant. 5. Non ascendistis ex adverso, neque opposuistis murum pro domo Israel, ut staretis in prælio in die Domini. 6. Vident vana, et divinant mendacium, dicentes: Ait Dominus: cum Dominus non miserit eos: et perseveraverunt confirmare sermonem. 7. Numquid non visionem cassam vidistis, et divinationem mendacem locuti estis? et dicitis, Ait Dominus; cum ego non sim locutus. 8. Propterea hæc dicit Dominus Deus: Quia locuti estis vana, et vidistis mendacium: ideo ecce ego ad vos, dicit Dominus Deus: 9. Et erit manus mea super prophetas, qui vident vana, et divinant mendacium: in consilio populi mei non erunt, et in scriptura domus Israel non scribentur, nec in terram Israel ingredientur: et scietis quia ego Dominus Deus. 10. Eo quod deceperint populum meum, dicentes: Pax, et non est pax, et ipse ædificabat parietem, illi autem liniebant eum luto absque paleis. 11. Dic ad eos, qui liniunt absque temperatura, quod casurus sit: erit enim imber inundans, et dabo lapides prægrandes desuper irruentes, et ventum procellæ dissipantem. 12. Siquidem ecce cecidit paries: numquid non dicetur vobis: Ubi est litura, quam linistis? 13. Propterea hæc dicit Dominus Deus: Et erumpere faciam spiritum tempestatum in indignatione mea, et imber inundans in furore meo erit? et lapides grandes in ira in consumptionem. 14. Et destruam parietem, quem linistis absque temperamento: et adæquabo eum terræ, et revelabitur fundamentum ejus: et cadet, et consumetur in medio ejus: et scietis quia ego sum Dominus. 15. Et complebo indignationem meam in pariete, et in his qui liniunt eum absque temperamento, dicamque vobis: Non est paries, et non sunt qui liniunt eum. 16. Prophetæ Israel, qui prophetant ad Jerusalem, et vident ei visionem pacis: et non est pax, ait Dominus Deus. 17. Et tu, fili hominis, pone faciem tuam contra filias populi tui, quæ prophetant de corde suo: et vaticinare super eas, 18. et dic: Hæc dicit Dominus Deus: Væ quæ consuunt pulvillos sub omni cubito manus: et faciunt cervicalia sub capite universæ ætatis ad capiendas animas: et cum caperent animas populi mei, vivificabant animas eorum. 19. Et violabant me ad populum meum, propter pugillum hordei, et fragmen panis, ut interficerent animas, quæ non moriuntur, et vivificarent animas quæ non vivunt, mentientes populo meo credenti mendaciis. 20. Propter hoc hæc dicit Dominus Deus: Ecce ego ad pulvillos vestros, quibus vos capitis ani-

mas volantes : et dirumpam eos de brachiis vestris : et dimittam animas quas vos capitis, animas ad volandum. 21. Et dirumpam cervicalia vestra, et liberabo populum meum de manu vestra neque erunt ultra in manibus vestris ad prædandum : et scietis quia ego Dominus. 22. Pro eo quod mœrere fecistis cor justi mendaciter, quem ego non contristavi : et confortastis manus impii, ut non reverteretur a via sua mala, et viveret: 23. propterea vana non videbitis, et divinationes non divinabitis amplius, et ernam populum meum de manu vestra : et scietis quia ego Dominus.

3. VÆ PROPHETIS INSIPIENTIBUS, QUI SEQUUNTUR SPIRITUM SUUM, id est, sequuntur id quod suggerit et inspirat, non Deus, sed phantasia, humana cogitatio, appetitus, et concupiscentia; idque venditant pro Dei oraculis, ET NIHIL VIDENT,] *et*, id est, cum, q. d. Cum nihil a Deo audiant, prophetant quidquid illis in buccam venit.

Nota: Eos vocat insipientes, cum posset vocare falsarios, quia erant sacerdotes, quorum honori consulit ; dicens, quod ex ignorantia et insipientia, non ex malitia falsa prædicant.

Verum, quia vers. 6. et seq. mendacii eos arguit, melius dicas, vocari *insipientes*, id est stolidos et stultos, quia suis mendaciis sibi, æque ac populo perniciem creabant.

4. QUASI VULPES IN DESERTIS,] id est, in *maceriis vineæ ruptis* (ut ex Hebræo vertit Vatabl.) et sæpe disrupta, per quam vulpes vineam intrant, quasi sæpe sua desertam: hæc enim et ab hominibus transeuntibus, et a feris carpitur, vastatur, fitque quasi desertum. Unde Symmach. et Theodot. vertunt, *in parietinis*, q. d. Sacerdotes hi non sunt pastores et custodes populi, sed lupi et vulpes. Primo, quia occulte et dolose populum vastant, quasi ex insidiis, simulantes se populo commoda loqui, et ab eo sua lucra aucupentur. Secundo, quia timidi, periculo ingruente hosti se non opponunt, sed quasi vulpes in suis cavernis delitescunt. Ita Maldon. Unde sequitur: *Non ascendistis ex adverso, etc.* Ideoque eis eveniet illud Psal. 62. 11. *Tradentur in manus gladii, partes vulpium erunt*, ut scilicet a vulpibus terrenis eorum cadavera, ab infernalibus animæ vorentur.

Moral. Nota hic, vulpes esse hypocritas et adulatores, præsertim pseudoprophetas et hæreticos, ait S. Hieron. de quibus Cant. 2. v. 15. *Capite nobis vulpes parvulas, quæ demoliuntur vineas.* Uti sola pellis vulpis in pretio est, caro autem edulis non est : sic species externa hypocritæ bella est, sed interiora plena sunt dolo et veneno. Carbo vir prudens apud Plutarch. volens Syllam crudelem vocare et fallacem, dixit eum esse leonem et vulpem. Et Lysander dicebat, *Addendam esse vulpinam pellem, si leonina non sufficeret*, hoc est, utendum esse calliditate et fraude, cum vires deessent, aut non sufficerent. Et Plato lib. 2. de Republ. *Sibi quisque*, inquit, *seu vestibulum virtutis umbram circumponere debet, sed ita ut sapientissimi Archilochi vulpem a tergo trahat.* Versutia enim vulpes superat cætera animalia. Qua de re exstat apologus apud Plutarch. in Moral. Cum aliquando, inquit, pardus præ se vulpem despiceret, quod ipsa haberet pellem omnigenis colorum maculis variegatam, respondit vulpes, sibi id decoris in animo esse, quod illi erat in cute: præstare autem animo esse versicolore et versipelle, quam corpore. Idipsum indicat vulgare proverbium : *Vulpes non corrumpitur muneribus.* Aves enim et feræ capiuntur esca, vulpes non item. Et alterum: *Vulpi esurienti somnus obrepit.* Dum enim famet vulpes, dat se somno : tum quia physice somnus famem et sitim sopit et exstinguit: tum quia vulpes, urgente fame, somnum simulat, ut allectas gallinas capiat et devoret. Et tertium : *Vulpinari cum vulpe.* Et quartum: *Vulpes multa, echinus unum novit*, scilicet exerere spinas quasi aculeos, quibus se instar globi involvit, dum canes eum persequuntur.

Hanc autem egregie callent hæretici, præsertim Calvinistæ, qui latent, et furtim in urbes et provincias irrepunt ut vulpes, sed cum fiunt rerum domini, grassantur ut leones. Docuit hoc eos Calvinus, qui per Lutherum subdole specioso titulo, quasi reformator religionis tam Lutheranæ, quam Orthodoxæ, *Ingressus est ut vulpes*: mox Lutherum supplantans, *Regnavit ut leo*: ac tandem rugiens et blasphemans : *Mortuus est ut canis*, uti in ejus Vita Bolsecus, et alii referunt. Pythagoras non aliam ob causam aiebat, gustanda non esse ea quæ nigram haberent caudam, nisi ut nos doceret hypocritarum insidias esse declinandas. Etsi enim candorem et amicitiam præ se ferunt, cauda tamen tetra est, finis nequam, et propositum perversum. Poetæ cum narrant Actæonem a canibus suis, quos alebat, fuisse devoratum, nihil aliud significare voluerunt, ait Phavorinus, quam eum, qui suos laudatores et adulatores alit et fovet, ab illis ipsis, quos educavit, non raro devorari et consumi. Canis enim capite et cauda hero suo blandiens, symbolum est hypocritæ et adulatoris.

5. NON ASCENDISTIS EX ADVERSO,] *hostium*, vel potius, ut sequitur, *Domini Dei*, qui hostes Chaldæos immittit in murum vineæ, id est urbis Jerusalem, disruptum. Unde hebr. est : *Non ascendistis in fracturas, vel interruptiones.* Ita Pagninus. Septuag. vertunt: *Non steterunt in firmamento.*

NEQUE OPPOSUISTIS MURUM, Hebr. et ut Vatabl. vertit: *Neque sepivistis sepem*, PRO DOMO ISRAEL, UT STARETIS IN PRÆLIO IN DIE DOMINI,] cum scilicet Dominus, quasi dux hostium urbem invadit, ut scilicet iræ, et vindictæ Dei per preces et sanctimoniam resisteretis, et de ejus clementia reportaretis victoriam. Comparat populum urbi; leges et sanctitatem muris; peccata muri rupturis. Reprehendit ergo falsos Prophetas, quod vitia populi non emendaverint, quodque pro eo intercedendo, Dei iram ab eo non averterint.

Disce hic, quanti zeli, orationis et sanctitatis debeat esse Prælatus et prædicator, nimirum, ut se Deo irascenti quasi murum opponat. Ita se ei opposuit Moses, dicens Exodi 32. v. 32. *Aut dimitte eis hanc*

noxam, aut dele me de libro tuo, quem scripsisti. Et S. Paulus Rom. 9. 3. *Optabam ego ipse anathema esse a Christo pro fratribus meis.* Ita sæviente Dei incendio in murmuratores, Aaron obtulit thymiama, stansque inter mortuos et vivos, stitit iram et plagam Dei, Num. 16. 48. Ita Jeremiæ ait Deus c. 7. 16. *Ne obsistas mihi.* Audi rursum S. Greg. 2. p. Pastor. cap. 4. *Ex adverso ascendere, est pro defensione gregis voce libera hujus mundi potestatibus contraire. Et in die Domini in prælio stare, est pravis decertantibus ex amore justitiæ resistere. Pastori enim recta timuisse dicere, quid aliud est quam tacendo terga præbuisse? qui nimirum si pro grege se objicit, murum pro domo Israel hostibus opponit.*

6. Et perseveraverunt.] Chald. *Impudenter asseverarunt ad confirmandum sermonem suum.*

8. Ecce ego ad vos.] Chald. *Mittam iram meam in vos.* Est aposiopesis.

9. Et erit manus mea, id est ultio, et, ut Chald. *Plaga potentiæ meæ,* super falsos prophetas.] Ita et Elias 400. Prophetas Baal accidit, 3. Reg. 18. Ita subita et misera omnes pene hæresiarchæ perierunt. Arius crepuit medius, ut Judas: Julianus Apostata e cœlo hasta confossus est: Joannes Hus combustus: Mahomet apoplexia peremptus: Lutherus dormiens cum sua pellice noctu est suffocatus: Manichæus a rege Persarum vivus excoriatus: Calvinus a vermibus corrosus est. Hoc est quod ait Isaias cap. 45. vers. 16. *Abierunt in confusionem fabricatores errorum.* Sic e cœlo ferietur Antichristus cum suis copiis, Apoc. 20. *Ignis descendit a Deo de cœlo, et devoravit eos.*

In concilio populi mei non erunt,] q. d. Non vocabuntur ad concilium seniorum in Jerusalem post reditum e Babylone, 1. Esdræ 12. Unde Chald. vertit: *Non erunt in secreto;* Vatabl. *In arcano.* Secundo, *in concilio,* id est, in cœtu populi redeuntis e captivitate non erunt. Septuag. vertunt: *Non erunt in doctrina,* vel *institutione populi,* id est, amplius non docebunt populum, docendi munere privabo eos.

Et in scriptura domus Israel non scribentur.] Id est, in catalogo Israelitarum viventium, et redeuntium e captivitate non scribentur, quia morientur. Talis enim catalogus Hebræorum exeuntium Ægypto texitur Num. 2. et redeuntium e Babylone 1. Esdræ 8. Hic catalogus dicitur liber vitæ, et viventium: inde translatus est ad viventes et Beatos in cœlo.

10. Dicentes: Pax.] *Pax,* id est prosperitas, q. d. Ego minor bellum populo, ut resipiscat: illi promittunt pacem, et sic favent populum in suis peccatis.

Ipse ædificabat parietem.] Id est, primus pseudopropheta statuebat parietem, id est falsam prædictionem; hanc alii assentando oblinebant, et approbabant. Ita Vatablus. Secundo, S. Hieron. *Deus,* ait, *per legem et minos Prophetarum ædificabat parietem populi; sed falsi Prophetæ oblinunt suis mendaciis.* Tertio, Scholiastes: *Paries,* ait, *est doctrina falsorum Prophetarum, quam oblinunt orationis elegantia.* Quarto, aptime Prado et Maldon. Ipse, scilicet populus, parietem, id est sepem et murum suæ vineæ, id est urbis et regni, ruentem et ruptum, puta Dei protectionem, quæ Judææ erat instar muri, ab ea se subducentem, conatus est restaurare auxilio humano, maxime Ægyptiorum, sed vano. Hunc lactabant falsi Prophetæ, liniendo male compactum parietem luto absque paleis, id est, vanam fiduciam in Ægyptiis confirmando mendacibus promissis: cum potius hunc murum evertere debuissent, et alium ex spe in Deum, exque Dei ope et clementia a fundamentis construere, inquit Theodor.

Nota: Fabri solent parieti, ad eum firmandum, crustam inducere, sed ex calce et luto non friabili et soluto, ut hi faciebant; sed paleis et straminе mixtis colligato et constricto. Sicut ergo lutum sine paleis, superveniente pluvia, labefit et decidit: sic omnes pseudoprophetarum rationes, quibus pacem et securitatem populo promittebant et confirmabant, bello ingruente, labefactatæ sunt. Dicendo vero lituram non duraturam, satis innuit firmum non fore murum. Eam enim non tantum ornatui, sed et firmitati muri subservire, patet ex Amos 7. 7. ubi cum Dominus trullam deponit, et murum linere desinit, casura populi fortitudo præmonstratur. Ita Ribera, et ex eo Delrio adag. 907.

Pulchre S. Gregor. et habetur 46. dist. cap. *Sunt nonnulli: Parietis,* inquit, *nomine peccati duritia designatur. Ædificare ergo contra se parietem, est contra se quempiam obstacula peccati construere. Sed parietem liniunt, qui peccata perpetrantibus adulantur; ut quæ illi perverse agentes ædificant, illi adulantes quasi nitidum reddant.*

11. Absque temperatura,] absque paleis, quibus temperatur et miscetur argilla, sive cæmentum. Hebr. enim est eadem vox, quam paulo ante Interpres vertit, *absque paleis,* scilicet תפל *taphel,* quæ proprie significat *insulsum.* Unde Aquila vertit, ἀνάλῳ, id est *sine sale*: quia, ut caro sine sale, sive insulsa, non est solida et firma, sic nec lutum sine paleis. Aut potius Aquila hæc accepit non de luto, vel arenato, sed de albario ex calce, quod non est idoneum ad liniendum, nisi calx pura sali, et coriorum præsegminibus misceatur, et recte maceretur temperetürque, teste Vitruvio lib. 7. cap. 2. et 3. Noster Interpres, Chald. Symmach. Vatabl. et alii de arenato acceperunt; Septuag. et Theodot. vertunt, *stultitiam*: quia insulsa cogitatio, et oratio sive sermo, carens sale discretionis et sapientiæ, est stulta. Vertunt ergo: *Et ipsi liniunt eum stultitia.*

Dabo lapides prægrandes.] Sic et Sept. πετροβόλους, id est catapultas; quæ lapides magnos ejaculantur: Hebr. אלגביש *elgabis,* id est grandis *grandinis.* Ita S. Hieron. Pagnin. Forsterus, Marinus et passim Hebræi, etsi hæc vox alibi non reperiatur. Per imbrem, lapides, ventum, procellam sive tempestatem, intelligit impetum Chaldæorum, qui quasi procella Judæam obruit et evertit. Ita et Chald.

14. Revelabitur fundamentum,] id est, evertetur usque ad fundamentum, ut illud reveletur et appareat.

Et cadet paries, et consumetur,] scilicet is qui parietem linit. Corrigendum videtur cum S. Hieron. *consumentur,* scilicet linitores, falsi prophetæ. Unde Hebr. Chald. et Septuag. habent, *consumemini,* scilicet, o vos linitores.

15. Non est,] id est, corruit murus cum ædificantibus et linientibus.

16. Prophetæ Israel.] Tolle punctum ante *Prophetæ,* et lege: *Qui liniunt eum Prophetæ Israel.* Licet

Romani codices habeant punctum: quod videtur esse mendum prœli.

17. PONE FACIEM TUAM,] id est vultu abfirmato et minaci loquere non ad viros, uti hactenus: sed ad mulieres pseudoprophetides. Licet Scholiast. viros putet hic vocari fœminas, ob affectionem muliebrem, qua molles pulvillos omni cubito consuebant. Sic de Jove ait Poeta:

Constitit, et Lybiæ defixit lumina regnis.

transit hic a viris ad fœminas prophetidas (licet aliqui per fœminas accipiant viros effœminatos, et effœminantes alios) quarum par erat falsitas, major impostura ob blandiloquentiam. Tales Montani hæresiarchæ fuerunt *Prisca et Maximilla, quæ vaticinatione mendacii fidem subverterunt veritatis*, ait S. Hieron. Hinc proverbium: *Mulierum exitia*. Mulieres enim omnium fere calamitatum auctores viris fuere. Testis est Pandora Hesiodi, testis Helena Trojana, testis Dejanira quæ Herculem interemit, testis Danaidum fabula, testis Lemniarum mulierum historia, testis Cleopatra, testis Dalila, testes amasiæ Salomonis, testis Eva. Quamquam major est culpa viri, qui sapientior ab imbecilla et insipiente muliere se regi et decipi patitur. Quod enim animus est corpori, id virum oportet esse mulieri. Vetus est sapientis dictum: *Ne fidem habeas nec morienti fœminæ*.

18. VÆ QUÆ (ita legendum cum Hebr. Septuag. et Romanis, non *qui*) CONSUUNT PULVILLOS SUB OMNI CUBITO MANUS: ET FACIUNT CERVICALIA SUB CAPITE UNIVERSÆ ÆTATIS,] id est væ falsis prophetissis, quæ Judæis in suis vitiis et rebellione adulantur, illosque fovent, ut in eis secure et molliter quiescant, promittentes pacem, id est securitatem et prosperitatem, quasi Chaldæi Jerusalem non sint expugnaturi. Apposite viris tribuit ædificare parietem et incrustare, mulieribus vero pulvillos et cervicalia suere. Hoc enim est fœminarum, illud virorum. Pulvillus ergo est delicata et voluptuaria vita: hanc censuunt qui dicunt: *Ede, bibe, lude: post mortem nulla voluptas*. Ita Origen. S. Hieron. et alii passim. Hue

Secundo, Polychr. et Theodor. *Pulvillus*, inquiunt, *et cervical sunt molles et blandiores sermones ad lucrum compositi, qui ad tempus titillant auditum, sed animas occidunt*. Sic et S. Gregor. 18. Moral. 4. *Quisquis*, ait, *male agentibus adulatur, pulvillum sub capite vel cubito jacentis ponit; ut qui corripi ex culpa debuerat, in eo fultus laudibus molliter quiescat*.

Tertio, Lyran. Vatabl. et Isidorus Clarius putant, mulieres has vere pulvillos et cervicalia consuisse, ac per ea prophetasse, vel alios prophetare docuisse. Audi Clarium: Mulierculæ magica instructæ arte consuebant pulvillos, et sciscitantium virorum axillis inducebant; et pepla, hoc est tenuissimos lineos pannos, imponebant capitibus eorum, quasi per hæc indumenta apti fierent ad suscipiendum oraculum sacrum. Quin et ipsæ interim ea quæ commentæ erant, insipientium ingerebant auribus, quod scilicet hæc vel illa eis eventura essent. Verum hæc commenta nova videntur et frivola, ac a communi interpretum sententia dissona. Censent enim interpretes passim, pulvillos hic et cervicalia proverbialiter sumi, non proprie, esseque adagia.

Huc quarto, accedunt Græcus Scholiast. Polychr. et noster Prado, qui Hebr. כסתות *kesatot*, quod Noster vertit, *pulvillos*, vertunt *phylacteria*; et Hebr. מספחות *mispachot*, quod Noster vertit, *cervicalia*, vertunt περιαμματα, id est *amuleta magica*, scilicet chartas, bullas, catenas reticulatas, quæ collo vel brachio appendebantur, quasi iis tuti futuri essent homines contra hostes, gladios et omnes incursus; quibus hæ veneficæ lucrum captabant, et simul venabantur quasi hoc reti suo animas dæmoni; et hæc amuleta a Nostro vocari *pulvillos et cervicalia*, quod in iis, quasi molli pulvino securi conquiescerent, putat Prado.

Sed verius videtur, tam Græcas quam Hebræas voces jam dictas, proprie significare reticulatum operculum, et velamen (unde Septuag. vertunt: προσκεφαλαια και επιβολαια, id est cervicalia, et velamina, vel additamenta; et Symmach. vertit: υπαγκωνια και υπαυχενια, id est, pulvillos sub cubitis et cervicalia) quod alicui rei circumligatur, vel apponitur, ac prætenditur ad eam tegendam et fovendam, uti sunt pulvilli et cervicalia. Ita enim vertunt Chald. Septuag. sanctus Hieron. Theodor. Vatabl. Lyran. Pagnin. Clarius aliique insignes Hebræi, qui censent מספחות *mispachot* poni pro מטפחות *mitpachot* (commutatione litteræ ס in vicinam ט) *mitpachot* autem significare linteamina, a radice טפח *topach*, id est explanavit, explicavit, distendit, uti fit in linteaminibus et velis. Sic כסתות *kesotot* significare pulvillos clarum est: radix enim כסה *kasa* significat tegere, operire. Unde כסה *kisse* significat sedem, solium, quod pulvillo tegitur et operitur. Favent linguæ vulgares huic voci affines: sic enim Itali dicunt *cussinetto*, Hispani *coxin*, Galli *coussinet*, Flandri et Germani *cussen*. Consuere ergo pulvillos et cervicalia est adagium significans palpare, adulari. Nam, ut Plutarch. lib. *De discrimine adulatoris et amici*, adulationes similes sunt pulvillis et cervicalibus, quæ, cum videantur incumbentium capitibus resistere et reniti, cedunt magis et obsecundant. Sic enim et adulator assumit fucatam dicendi libertatem, et subinde quædam carpit et reprehendit, videturque attolli et tumere, ut subsidens et contrahens sese capiat, et pariter abripiat in ipsam se conjicientem. Et hoc est quod subdit Propheta: *Ad capiendas animas*. Simili phrasi Plautus et alii dicunt, *Consuere dolos, fraudes, mendacia*. Ita Orig. Theodor. S. Hier. S. Gregor. 18. Moral. 4. Delrio adag. 908. et alii passim. Vere S. Hieron. ad Eustochium epist. 19. *Quoniam*, inquit, *mel in Dei sacrificiis non offertur, nimia dulcedo arte mutata est, et quadam, ut ita dicam, piperis austeritate condita. Apud Deum enim nihil voluptuosum, nihil tantum suave placet, nisi quod in se habet mordacis aliquid veritatis*. Deo ergo placet non adulatio blanda et fallax, sed veritas severa et mordax. Porro Syrus vertit: *Cervicalia et operimenta*; Arabicus Antioch. *Pulvillos pro cubitis manuum, et operimentum omni capiti*; Arabicus Alexandr. *Væ illis quæ consuunt pulvillos, ut incumbant cubiti manuum, et texunt et faciunt sudaria* (velamina) *omni capiti*. Primus ergo sensus, uti communis, ita verior videtur, eique secundus connexus est et subservit.

Moraliter, nota: *Pulvillus*, id est voluptas, est rete quo diabolus capit animas. Hæc ergo ingens Ecclesiarum et Rerumpublicarum est calamitas et certa

rnina, cum pastores vitia populi non insectantur, sed iis se conformant, iisque adulantur. Deplorat hoc S. Hieron. de sua patria Stridone epist. 43. ad Chromatium: *In mea, ait, patria rusticitatis vernacula Deus venter est, et in diem vivitur: et sanctior est ille, qui ditior est. Accessit huic patellæ dignum operculum, Lupicinus sacerdos, secundum illud, de quo semel in vita Crassum risisse ait Lucilius: Similem habent labra lactucam, asino carduos comedente, videlicet, ut perforatam navem debilis gubernator regat, et cæcus cæcos ducat in foveam, talisque sit rector, quales illi qui reguntur.* Rursum disce hic, vitia subditorum tales pulvillos, id est pastores, quærere et mereri: culpa ergo auditorum est, quod Prophetæ, id est præcones, sint blandi, fallaces et mendaces. Dicunt enim *videntibus: Nolite videre, loquimini nobis placentia, videte nobis errores, cesset a facie nostra sanctus Israel,* Isaiæ 30. 10. et S. Paulus 2. Timoth. 4. 3. *Erit enim tempus, cum sanam doctrinam non sustinebunt; sed ad sua desideria coacervabunt sibi magistros, prurientes auribus.* Pruritus ergo discipulorum provocat frictionem et titillationem magistrorum, quæ de more in dolorem et cruciatum desinit. Ita, ut vere ait Cicero, orat. pro Cælio, *Amores et deliciæ mature et celeriter deflorescunt, et in omnibus rebus voluptatibus maximis fastidium finitimum est;* et Boetius lib. 3. metr. 7.

Habet omnis hoc voluptas,
Stimulis agit fruentes,
Apiumque par volantum
Ubi grata mella fudit,
Fugit, et nimis tenaci
Ferit icta corda morsu.

Hujus rei appositum symbolum est Hypanis fons, qui teste Herodoto, l. 4. quinque dierum via dulces, sed exiles fundit aquas: deinde post aliorum quatuor dierum iter, dat amarissimas. Item pardalis, quæ suavi odore dorcades et capras ad se allicit, mox arripit et laniat. Ita Plutarch. lib. contra Voluptatem.

Vivificabant animas,] promittebant animabus, id est hominibus, vitam et salutem; sed falso.

19. Violabant me ad populum] dicentes se agi et prophetare ex spiritu meo, cum suo agerentur. Æque enim injurium est Deo, si prophetias Dei dicas esse humanas, ac si humanas dicas esse divinas; utrobique enim Deus miscetur et æquiparatur homini, ac consequenter utrobique fit mendax. Nam omnis homo est mendax.

Propter pugillum hordei,] q. d. Suæ prophetiæ mercedem vilem exiguunt et referunt, scilicet frustum panis et pugillum hordei. Vide quam vili pretio peccator animam suam immortalem et divinam vendat peccato et dæmoni.

Ut interficerent, ut prædicerent interitum Prophetis veris, et sanctis viris, qui non moriuntur.] Hebr. *qui non morientur,* id est mori non debent, mortem non sunt meriti.

Et vivificarant, id est, vitam promitterent falsis prophetis et Judæis, qui non vivunt.] Hebr. *Qui non vivent,* id est vivere non debent, sed occidendi sunt. Nimirum, ut prædicerent fore, ut ii qui cum Jechonia se dederent Chaldæis, morerentur, qui tamen salvi futuri erant: atque ex adverso salvos fore eos, qui Hierosolymæ manentes Chaldæis resisterent; qui tamen occidendi erant. Ita Maldon. Loquitur de vita et morte, primo corporis et præsenti, deinde animæ et æterna. Aliter Prado, q. d. Quia suis veneficiis occidebant sanctos, et vitam servabant impiis: utentibus eorum amuletis.

Moral. S. Gregor. hom. 27. in Evang. *Non morientem vivificat,* inquit, *qui justum damnat; et non victurum vivificare nititur, qui reum a supplicio absolvere conatur.*

20. Ecce ego ad pulvillos, scilicet prophetæ et prædico eis exitium, quia sunt quasi rete, quo capitis, hebr. venomini, quasi aucupes animas volantes,] id est animas quasi aves volucres. Est aposiopesis. Minus recte Clarius vertit: *Ut sint advolantes et venientes ad eos.* q. d. Alliciunt animas mendaciis suis ut eas perdant. Minus etiam apte Pagninus et Vatablus vertunt, *ut volent,* id est evolant e corpore.

Nota: *Animas* vocat *volantes,* id est animas quæ sunt quasi volucres, sicut adulatores, erant quasi aucupes. Persistit enim in metaphora aucupii et venationis. Intelligenda est ergo nota comparationis *quasi volantes,* id est quasi volantes sive volucres, id est quasi aves. Verum, quia noster Interpres vertit non, *volucres* potentialiter, sed, *volantes* actu; hinc plus significatur, scilicet hosce aucupes animas capere dum volant, quando plane securæ videntur, nec ullos laqueos cogitant aut metuunt; uti videmus fieri in retibus ex alto, puta ex arbore, vel inter arbores suspensis. Sic tropol. dæmon per se, et per suos hosce aucupes, similesque, maxime insidiatur et tendit laqueos animabus, dum ex peccato vel mundo, ad statum gratiæ vel perfectionis in altum evolare cogitant, uti experimur omnes. Quocirca Psaltes Psal. 54. 7. *Quis,* inquit, *dabit mihi pennas sicut columbæ, et volabo* (ut evolem ex hisce laqueis) *et requiescam?* Ita S. Antonius vidit totum aerem et mundum plenum laqueis, quibus capiebantur animæ in altum evolantes: cumque ingemisceret, diceretque: *Domine, quis evadet hosce laqueos?* audivit: *Humilitas,* hæc enim sub laqueis demittendo se elabitur. Sic mulieri, id est Ecclesiæ, cui insidiatur Antichristus, datæ sunt alæ *ut volaret in desertum,* Apoc. 12. 14. Sic Osee cap. 9. 11. ait: *Ephraim quasi avis avolavit.* Et Prov. 6. 5. *Eruere quasi damula de manu, et quasi avis de manu aucupis:* Jeremias quoque luget Thren. 3. 52. *dicens: Venatione ceperunt me quasi avem inimici mei gratis.*

Nota secundo: *Pulvillos* hosce comparat retibus, tum quia delicatiores mollitiei et elegantiæ causa, forinsecus solent esse acu picti, vel texti opere reticulato, puta ocellati instar retis: tum quia illis quasi retibus capiebant animas, q. d. Sicut auceps reti capit aves, sic vos pulvillis vestris reticulatis capitis animas. Aliter Delrio adag. 904. ubi censet in pulvillis alludi ad areolas, quas aucupes avibus concinnant. Sed areolæ non sunt pulvilli; nec pulvilli, sed retia et escæ avibus capiendis concinnari solent. Vere S. August. in Sententiis, sentent. 137. *Adulantium,* ait, *linguæ alligant animas in peccatis. Delectat enim ea facere, in quibus non solum non metuitur reprehensor, sed etiam laudator auditur.*

Dirumpam eos,] ostendendo falsitatem vestrarum promissionum de pace, ut non molliter, sed dure ab hoste tractemini: deliciæ enim, relaxatio, dissolutio et

voluptas, quæ sunt pulvilli et cervicalia peccatorum, non sinunt eos agnoscere Deum, nisi discindantur, ait Scholiastes. Sicque *animas*, quas vos capitis quasi aucupes, *dimittam ad volandum*, id est in libertatem educam more avis e laqueo ereptæ. Aliter Prado, q. d. Dirumpam amuleta et præstigias vestras, quibus quasi reti, animas incantatis et capitis.

Nota: In Hebr. est eadem vox לפורחות *leporechot*, quam hoc verso Interpres vertit, *ad volandum*, versu vero præced. vertit, *volantes*. Itaque, *ad volandum*, subaudi, natas et paratas; quod idem est cum *volantes*, id est volaturientes. Aut potius ל in *leporechot*, potest accipi ut articulus et tum significat *volantes*; potest et accipi ut præpositio, et tum significat *ad volandum*. Sagax ergo Interpres priori loco vertit, *volantes*, quia ibi agebatur de aucupio, quo animæ quasi aves volantes capiuntur: hic vero vertit, *ad volandum*, quia agitur de earum liberatione, qua Deus laqueos disrumpens, animas hasce expedit ut volent quo cupiunt. Ita S. Hieron. *Deus*, inquit, *disrumpit pulvillos earum, quæ instar retium volantes animas capiunt, ut, postquam rupti fuerint, liberam habeant volandi potestatem*. Ita et Clarius, et Delrio adag. 909.

21. NEQUE ERUNT ULTRA IN MANIBUS VESTRIS (in potestate vestra) AD PRÆDANDUM,] ut eas deprædemini, q. d. Non patebunt amplius prædæ manuum vestrarum.

22. MŒRERE FECISTIS COR JUSTI prophetando ei tristia, et mortem; atque ex adverso CONFORTASTIS MANUS IMPII,] prophetando ei læta et vitam, eo quod daret vobis munera.

23. VANA NON VIDEBITIS.] Chald. *Falsa non prophetabitis*, quia occidam vos, vel peste, vel gladio Chaldæorum.

Moral. disce hoc capite quantum malum sit adulatio. Hac deceptus fuit Justinianus, alias sagax Imp. Huic enim Tribonianus Jurisconsultus, prave illi adulans, ingessit, teste Suida in voce *Tribonianus* (ex quo idipsum narrat Theatrum vitæ humanæ volum. 13. l. 2. p. 2852.) *Non moriturum ipsum, sed una cum corpore in cœlum migraturum*. Quis non rideat principis adulatorem hunc foventis et exaltantis stoliditatem? qui adulatori minus certe credidisset, si Agapeti Pont. moniti meminisset, sic ad eum scribentis: *Amplectere eos, o Imperator, qui bonorum te consiliorum admonitum volunt, non eos qui adulari sæpe student. Illi enim quod expedit revera, perspiciunt; hi vero ad ea quæ placent potentibus, respiciunt corporumque umbras imitantes, singulis eorum dictis applaudunt.*

C. Caligula, teste Dione lib. 59. cum pro Deo haberi vellet, atque adeo videri rem secum luna habere, quæsivit a Vitellio, vidissetne se cum dea congredi? Hic Vitellius, quasi perculsus, oculis in terram demissis: *Solis*, inquit, *domine, vobis diis licet invicem videre*. Ita adulator, et quidem senator. Sincerior fuit Sutor ille Gallus, a quo cum idem Caligula pro tribunali sub specie Jovis sedens quæreret, *Quidnam ipse videretur esse*? respondit: *Magnum deliramentum*.

Parisiis ostenditur os cloacæ in foro frumentario, in qua sepeliri se jussit quidam, quem sero pœnituit noxiæ adulationis. Regi enim tristi ob angustias rei nummariæ, suasit, ut ex minimis etiam rebus quas rustici deferunt in urbem, unum aut alterum nummulum exigeret, idque ad biennium tantum: atque ex eo, cum viderent consiliarii in urbe, ob populi frequentiam, ingentem vim pecuniæ colligi, plures similes exactiones plebem gravantes excogitatæ sunt. Qui igitur dederat consilium, cum videret se non idem auctoritatis habere in dissuadendo, quod habuerat in suadendo, in magnos animi angores incidit, peneque de salute desperavit. Atque ut pœnitentiam hanc suam testaretur, eaque alios moneret cavere adulationem, testamento cavit, ut in ea cloaca, in quam totius illius fori sordes confluunt, sepeliretur; in quo manet etiamnum in hunc usque diem exactiones ab eo suasæ et persuasæ exsecutio.

Vere dicunt Græci: *Satius est incidere* εις κορακας η κολακας, id est, *in corvos quam in adulatores*. Nam primo, illi mortuos, hi vivos devorant, aiebat Demosthenes: secundo, illi cadaveribus, hi menti oculos eruunt, dicebat Epictetus.

Aristonymus, teste Stobæo serm. 12. aiebat, *Ligna dum augent ignem, consumi ab ipso: opes dum alunt adulatores, ab eis ipsis perire.*

CAPUT DECIMUM QUARTUM.

SYNOPSIS CAPITIS.

Hypocritis, qui ficte verbum Dei a Propheta requirebant, minatur tum realem, per plagas et verbera; tum fictam et fallacem, per pseudoprophetas responsionem. Secundo, vers. 14. edicit, quod, etiamsi Noe, Job et Daniel orarent pro Judæis, non eos exaudiret, reliquias tamen ex eis servandas v. 22. promittit.

1 Et venerunt ad me viri seniorum Israel, et sederunt coram me. 2. Et factus est sermo Domini ad me, dicens: 3. Fili hominis, viri isti posuerunt immunditias suas in cordibus suis, et scandalum iniquitatis suæ statuerunt contra faciem suam: numquid interrogatus respondebo eis? 4. Propter hoc loquere eis, et dices ad eos: Hæc dicit Dominus Deus: Homo, homo de domo Israel, qui posuerit immunditias suas in corde suo, et scandalum iniquitatis suæ statuerit, contra faciem suam, et venerit ad prophetam interrogans per eum me: ego Dominus respondebo ei in multitudine immunditiarum suarum: 5. ut capiatur domus Israel in corde suo, quo recesserunt a me in cunctis idolis suis. 6. Propterea dic ad domum Israel: Hæc dicit Dominus Deus: Convertimini, et recedite ab idolis vestris, et ab universis contaminationibus vestris avertite facies vestras. 7. Quia homo, homo de domo Israel, et de proselytis quicumque advena fuerit in Israel, si alienatus fuerit a me, et posuerit idola sua in corde suo, et scandalum iniquitatis suæ statuerit contra faciem suam, et venerit ad prophetam ut interroget per eum me: ego Dominus respondebo ei per me. 8. Et ponam faciem meam super hominem illum, et faciam eum in exemplum, et in proverbium, et disperdam eum de medio populi mei: et scietis quia ego Dominus. 9. Et propheta cum erraverit, et locutus fuerit verbum: ego Dominus decepi prophetam illum: et extendam manum meam super illum, et delebo eum de medio populi mei Israel. 10. Et portabunt iniquitatem suam: juxta iniquitatem interrogantis, sic iniquitas prophetæ erit: 11. ut non erret ultra domus Israel a me, neque polluatur in universis prævaricationibus suis: sed sint mihi in populum, et ego sim eis in Deum, ait Dominus exercituum. 12. Et factus est sermo Domini ad me, dicens: 13. Fili hominis, terra cum peccaverit mihi, ut prævaricetur prævaricans, extendam manum meam super eam, et conteram virgam panis ejus: et immittam in eam famem, et interficiam de ea hominem, et jumentum. 14. Et si fuerint tres viri isti in medio ejus, Noe, Daniel et Job: ipsi justitia sua liberabunt animas suas, ait Dominus exercituum. 15. Quod si et bestias pessimas induxero super terram ut vastem eam; et fuerit invia, eo quod non sit pertransiens propter bestias: 16. Tres viri isti si fuerint in ea, vivo ego, dicit Dominus Deus, quia nec filios, nec filias liberabunt: sed ipsi soli liberabuntur, terra autem desolabitur. 17. Vel si gladium induxero super terram illam, et dixero gladio: Transi per terram: et interfecero de ea hominem, et jumentum: 18. et tres viri isti fuerint in medio ejus: vivo ego, dicit Dominus Deus, non liberabunt filios, neque filias: sed ipsi soli liberabuntur. 19. Si autem et pestilentiam immisero super terram illam, et effudero indignationem meam super eam in sanguine, ut auferam ex ea hominem et jumentum: 20. et Noe, et Daniel, et Job fuerint in medio ejus: vivo ego, dicit Dominus Deus, quia filium et filiam non liberabunt: sed ipsi justitia sua liberabunt animas suas. 21. Quoniam hæc dicit Dominus Deus: Quod et si quatuor judicia mea pessima, gladium, et famem, ac bestias malas, et pestilentiam immisero in Jerusalem, ut interficiam de ea hominem et pecus: 22. tamen relinquetur in ea salvatio educentium filios et filias: ecce ipsi ingredientur ad vos, et videbitis viam eorum et adinventiones eorum, et consolabimini super malo, quod induxi in Jerusalem, in omnibus quæ importavi super eam. 23. Et consolabuntur vos, cum videritis viam eorum et adinventiones eorum: et cognoscetis quod non frustra fecerim omnia quæ feci in ea, ait Dominus Deus.

1. Viri seniorum.] Id est ex senioribus Israel, puta primores et magistratus: hi enim fere creabantur ex senibus. Unde et senatus a senio nomen accepit, ait Cicero de Senectute. Venerant isti ad Ezechielem, ut eum consulerent, sed ficte: propterea sederunt eum eo: quapropter revelat Deus Prophetæ, quales sint, nimirum hypocritæ, ne miretur si pro ipsorum meritis dure respondeat, aut omnino non respondeat. Hoc est, quod ait: *numquid interrogatus respondebo eis*?

3. Posuerunt immunditias suas in cordibus suis.] Id est ut Aquila, *Dedicorunt idola in corde suo*, scilicet quasi in altari: id est, ea cordi intime impresserunt, eum exterius præ se ferant Dei veri cultum ac verbi Dei et prophetiæ cupiditatem.

Et scandalum iniquitatis.] Id est, idola quæ eis sunt scandalum, et occasio omnis iniquitatis, id est, culpæ et pœnæ ac ruinæ, ut impingant et corruant in omnia mala omnesque plagas.

Statuerunt contra faciem suam,] ut iis fixe oculos et animum pascant et oblectent, q. d. Animum plene defixerunt in idolis, illorum cultum sibi pro fine, summoque bono constituerunt. Aliter Septuag. *Tormentum*, vel pœnam *iniquitatis suæ statuerunt contra faciem suam*, id est ut Theodor. sciunt pœnas idololatriæ a me decretas, et non curant, sed pergunt in idololatria; atque, ut Scholiastes, impudenter peccant, neglecta mea supplicii comminatione.

Numquid interrogatus respondebo eis?] Hebr. *Numquid interrogatus interrogabor*, vel requisitus requirar? id est liceat roger ab eis, verene rogatus, et ad respondendum obligatus censeor? q. d. Non: ficte enim me rogant ii qui in corde gerunt et rogant idola. Ita Origen. et Vatabl. ac S. Hieron. dicens: *Qui cum pristinis vitiis ad Prophetam venerit sciscitandum, ego respondebo juxta cor et immunditias suas, ut juxta quod vult et credit, ita et audiat. Non enim meretur correctionem, qui non discendi sed tentandi animo interrogat: nec meretur audire veritatem, qui fraudulenter interrogat, sed suo corde capiendus est. Sic Christus dixit Scribis : Quid me tentatis, hypocritæ? Et rursum: Nec ego dicam in qua virtute hæc facio.* His enim quadrat illud Epicharmi: *Quid cæca cum speculo?*

Præclare Ptolemæus initio Almagesti: *Non disseras*, ait, *nisi cum eo qui veritatem concedit: nec respondeas nisi o te quærenti consilium, et cupide recipienti.*

4. Homo, homo.] Hebr. *air, air*, hoc est quilibet vir quicumque.

Tropologice, S. Hieron. *Duplex*, ait, *est homo, exterior in ore, et interior in corde.* Vide eum.

Ego Dominus respondebo ei in multitudine immunditiarum suarum.] S. Hieron. in comment *Respondebo ei juxta cor et immunditias suas*, Septuag. *Respondebo ei in iis, in quibus tenetur* (id est delectatur) *mens ejus*, q. d. Responsum attemperabo, vel per falsos prophetas attemperari permittam interrogantis affectui et desiderio; uti fecit Michæas Achab regi, 3. Reg. 22. Mentiuntur enim se quærere Dei oraculum, cum potius id ratum fieri cupiant, quod jam in animo suo statuerunt, quodque omnino desiderant. In his verum est illud S. August. *Deus spargit pœnales cæcitates* (et deceptiones) *super illicitas cupiditates; ut pœna sibi sit omnis inordinatus animus.* Hebræa interserunt בה *ba*, quod R. David et alii dicunt scribi, בה *ba* per ה, sed legi בא *ba* per א, id est, ut Chald. *Venienti*, q. d. Respondebo venienti, licet veniat plenus cultu idolorum. Ita Vatablus. Vel potius, venienti ad me, pro merito sordium et idolorum ejus respondebo. Verum lectio et sensus Interpretis nostri longe est verior et melior, ut τὸ *ba* vel deleatur, vel per pleonasmum redundat.

5. Ut capiatur domus Israel in corde suo.] Id est, ut Israel suo affectui et desiderio obsequens, co quasi laqueo capiatur, q. d. Ipsi sibi laqueos in corde tetenderunt, quibus illaqueabuntur. Nota appetitus et concupiscentias esse retia et laqueos desideranti, quibus ipse capitur, et sæpe strangulatur. Sic et falsi prophetæ, concionatores, confessarii, qui concupiscentias suorum fovent, laquei sunt animarum. Vere dixit Sapiens Proverb. 5. 22. *Iniquitates suæ capiunt impium, et funibus peccatorum suorum constringitur*; et Isaias cap. 5. 18. *Væ, qui trahitis iniquitatem in funiculis vanitatis, et quasi vinculum plaustri peccatum.* Vide ibi dicta, uti et Rom. 1. 24. *Propter quod tradidit illos Deus in desideria cordis eorum.*

7. De proselytis.] *Proselyti*, id est, advenæ, vocantur Gentiles alliundo advenientes, ut insererentur religioni Judæorum et populo Dei. Hi vocantur timentes Deum. Actor. 13. 16. Nota hic nolle Deum ut Judæi permittant peregrinos apud se colere idola; multo ergo minus Christiani debent hæreticos pati suam apud se hæresim exercere, ait Maldon.

Per me,] non per Prophetæ verbum, sed per me, et mea flagella, quæ ei immittam; aut, q. d. Ego ipse pronuntiabo sententiam meam contra eum. Unde sequitur:

8. Faciam eum in exemplum,] divinæ ultionis, quod proferent, cum eam alieni proponere vel imprecari volent.

In proverbium,] in fabulam, ut in ore sit omnium; ut, cum grandem vindictam significare volent, pœnam illius appellent, sicut Tantali et Tityi pœnas dicimus.

9. Propheta.] Id est, pseudopropheta; nam verus errare nequit.

Ego Dominus decepi,] id est, decipi permisi, non redargui eum possem, toleravi ejus mendaces prophetias et promissiones, ut per eum puniam interrogantes, non me, sed idola et eorum prophetas. Par enim est, ut fraudulento consultori, mendacem deum et prophetam consulenti, ab eodem fraudulentum, captiosum et mendax responsum, sive oraculum detur. Agit enim de idololatris et pseudoprophetis, ut patet vers. 7. et ex eo, quod subdit: *Delebo eum de medio populi.* Nam quomodo Deus decipiat prophetas, ipse declarat 3. Reg. 20. 21. ubi decepit prophetas Achab, non aliter quam permittendo ut spiritus mendacii, puta diabolus, eos deciperet. Et ratio ipsa et pietas docet, Deum non posse esse auctorem mendacii, uti blasphemat Calvinus. Alii exponunt *decepi*, id est, declaravi esse deceptum; alii *decepi*, id est, affeci eum pudore et pœna, quam non exspectabat.

Quæres: Cur permissio deceptionis in Deo vocatur actio, puta deceptio? Cur ait *decepi*, non, Permisi decipi?

Resp. primo, quia permissio in Deo est actio, puta positivum decretum permittendi hanc vel illam de-

ceptionem, hoc vel illud peccatum. Sine hoc enim decreto prævio, nullus dæmon, vel homo impius alium decipere, peccare, aut agere quidquam posset: præsertim quia Deus ad deceptionem, uti et ad quemlibet actum peccati, generali suo concursu physice concurrere et cooperari debet; sine hoc enim Dei concursu nil effici, nil produci potest.

Secundo, quia hæc permissio in Deo est certa et efficax, certoque ponit effectum. Præscit enim Deus ex eo quod penetrat, et funditus pervidet tum infirmitatem et propensionem humanæ; tum astutiam, vim et nequitiam diabolicæ voluntatis, quod talis homo hic et nunc positis talibus circumstantiis, certo et infallibiter decipietur a dæmone, si ipse dæmoni id permiserit, et laxaverit habenas ad eum tentandum et decipiendum; posita hac præscientia, dicit et decernit Deus: Permitto dæmoni ut talem tentet et decipiat; unde certo sequitur, talem tentari et decipi. Sicut ergo qui canem venaticum coram lepore solvit et manu mittit, dicitur canem in leporem immittere, quia canis naturaliter et certo invadet leporem, si solvatur: ita et Deus dæmoni permittens certam deceptionem, quam sine Dei permissu facere non poterat, censetur per eum decipere. Quod enim quis per alium facit, hoc per se facere videtur. Aliter ergo permittit mala Deus, aliter homo: homo negative Deus positive.

Tertio, quia id facit Deus in pœnam præcedentis peccati, v. g. hypocrisis et fraudis. Est ergo hæc deceptio punitio Dei, et pœna a Deo irrogata fraudulento. Quidni ergo Deo, quasi judici et vindici justo, ascribatur? Deus enim ex pleno et summo dominio quod obtinet in omnes creaturas et voluntates, eas vel active in bonum, vel permissive in malum dirigit, prout ejus providentiæ vel misericorditer, vel juste placuerit et libuerit; tamque certo permissio ejus effectum suum sortitur, quam actio, uti dixi. Cum ergo ex hac Dei permissione et punitione certo decipitur homo a Deo decipi dicitur. Sic Deus *deludet illusores*, Prov. 3. 34.

Moral. disce hic, Deum talem se ostendere hominibus, talemque se erga eos exhibere quales ipsi sunt. Humilibus se exhibet mitem et humilem, sinceris sincerum, fidelibus fidelem, amantibus amicum, liberalibus liberalem, etc. superbis se præbet excelsum, subdolis subdolum, duris durum, avaris avarum, etc. Hoc est quod canit Psaltes Psal. 17. 26. *Cum sancto sanctus eris* (o Domine, sanctum, id est pium, te erga eum gerendo, benignum te illi exhibendo) *et cum viro innocente innocens eris. Et cum electo electus eris, et cum perverso perverteris*, q. d. Bono, probato et electo, bonum, probatum et electum te exhibebis: *Cum perverso perverteris*, id est non candide, non benigne; sed (ut ita dicam) prave, maligne et perverse, id est vafre, severe et hostiliter ages, ac morem tibi proprium, qui est misereri et benefacere, inverteas; quia ipse ab eo qui esse deberet, inversus et perversus est. Ita S. Hieron. et Jansen. ibidem. Et Levit. 26. 27. *Sin autem nec per hæc audieritis me, sed ambulaveritis contra me, et ego incedam adversus vos in furore contrario, et corripiam vos septem* (id est multis) *plagis propter peccata vestra.* Sic incessit contra contumacem Pharaonem, alliciendo et mergendo eum

dolose in mari rubro; et contra superbum Nabuchodonosorem, convertendo eum in bestiam, Daniel. 4. Sic sæpe hypocritis et impiis populis dat hypocritas et impios reges et magistratus, discipulis indoctis indociles magistros, morosis uxoribus morosos maritos, parentibus perversis perversos filios, etc.

Similia proverbia sunt: *Fallacia alia aliam trudit: Est pylus ante pylum: Lis litem serit, fraus fraudem: Pro cæco exoculatus est: Malum malo medica: Morbum morbo adurs; Lutum luto purgo: Cretiza cum Cretensi.*

10. PORTABUNT INIQUITATEM SUAM,] tam falsus Propheta, quam qui eum consulit. *Iniquitatem* vocat vindictam et pœnam iniquitatis. Est metonymia; ponitur enim causa pro suo effectu, culpa pro pœna.

JUXTA INIQUITATEM.] Id est ficte et mendaciter me roganti, ficte et mendaciter respondebo per pseudoprophetam. Secundo, pari pœna et interitu, uterque pro pari simulatione punietur, scilicet et consulens, et consultus pseudopropheta.

11. UT NON ERRET ULTRA DOMUS ISRAEL A ME,] videns scilicet alios, qui a me recesserunt, errasse, et esse punitos, q. d. Ut sic hac pœna Israelem a falsorum vatum sequela liberem. Ita Polych.

13. TERRA (habitatores terræ) UT PRÆVARICETUR PRÆVARICANS,] id est ut valde prævaricetur. Origenes hic hom. 4. videtur terram ipsam accipere, quasi ea sit animata et ratione pollens, sicuti Plato censuit spiritum Dei esse animam mundi: sed loquitur metonymice; alibi enim contrarium diserte docet.

CONTERAM VIRGAM PANIS,] Hebr. *baculum* vel *sustentaculum panis*, id est panem, qui vitam sustentat, q. d. Immittam famem in eam. Vide de hac phrasi ea quæ dixi Isaiæ 3. 1.

14. ANIMAS SUAS.] Id est, seipsos, suam vitam et salutem.

17. SI INDUXERO.] Id est si jussero, si ordinavero ut gladius hostilis puniat terram peccantem.

19. IN SANGUINE,] corrumpendo aere pestifero sanguinem, qui corruptus cætera hominis membra inficit. Ita Vatablus. Secundo, melius Prado et Maldon. *in sanguine*, inquiunt, id est, ad cædem et carnificinam, ut sanguis, id est vita, effundatur.

20. ET NOE, ET DANIEL, ET JOB.] Quæres: Cur hi tres nominantur præ Abraham, Jacob, Mose?

Primo, Origen. apud S. Hieron. respondet: Quia hi tres primo, prospera; secundo, adversa; tertio rursum prospera conspexerunt. Scilicet, Noe vidit mundum integrum, mox diluvio deletum, et paulo post renovatum. Daniel vidit Judæos florentes, captos, et reduces. Job vidit suam felicitatem, plagam et restitutionem, q. d. Sic et populus Israel, si pœnitaat, ad patriam et primam felicitatem redibit. Verum hoc non est ad propositum hujus capitis.

Secundo, S. Hieron. ait hos tres esse quasi tria exempla divinæ severitatis. Nec enim Noe vir perfectus potuit iram et diluvium Dei avertere nisi a filiis, qui justi erant, et servabantur in seminarium hominum; nec Daniel potuit a populo avertere captivitatem Babylonicam, nec Job a filiis et filiabus mortem. Sed tantum Noe ipse cum suis justis a diluvio; Job a pestifera morte; Daniel a leonibus, ob suam justitiam a Deo fuerunt liberati. Ita et Maldonat. Idque satis

apposite dicitur, quasi argumentetur ab exemplo. Sicut nec Noe orbem, non Job filios, nec Daniel populum suum liberarunt, ita nunc non potuerunt populum meum liberare.

Tertio, e contrario S. Chrysost. hom. 47. in Genes. respondet: Quia, inquit, Noe filios et filias; sic Daniel et Job multos alios servarunt, tum familiares, tum populares, tum subditos suos.

Quarto, plenissime Prado respondet: Quia hi tres suo sæculo, quasi soles justitiæ illustres orbi præfulserunt, et fuerunt salutis aliorum amantissimi; ideoque Deo charissimi, et in oratione fuerunt efficacissimi. Unde de Noe dicitur Eccli. 44. vers. 17. quod *Factus est mundi reconciliatio*, ut scilicet eum restauraret. Job etiam fuit integerrimus cap. 1. v. 1. uti et Daniel, qui a Deo vocatur *vir desideriorum*.

Nota: Tum vivebat Daniel, cum hoc elogium de eo dedit hic Ezechiel, eumque Noe et Jobo comparavit, et tantum erat 34. annorum; nam 20. annorum erat cum translatus est in Babylonem anno 3. Joakim, qui postea adhuc 8. annis regnavit, cui successit filius Joachin, qui tertio mense translatus est in Babylonem. Hæc autem prophetat Ezechiel anno 6. a translatione Joachin, ut patet ex cap. 8. 1. et 20. Hic ergo annus 6. Joachin fuit annus 14. a translatione Danielis. Adde 14. ad 20. habebis 34. annos vitæ Danielis, dum hæc de eo dixit Ezechiel. Fuit ergo hic Daniel typus Christi, cujus ultima et perfectissima ætas fuit 34. ejus anno. Daniel ergo adhuc vivens hic a Deo celebratur, et quasi canonizatur. Sic Nicolaus V. Pontifex dixit de S. Antonino: *Tam recte canonizari potest S. Antoninus vivens, quam S. Bernardinus defunctus.* Sic S. Agatha quasi canonizavit S. Luciam viventem: dum enim S. Lucia eam invocaret, peteretque ut matrem Eutychiam sanaret, audivit ab ea: *Quid a me petis, soror Lucia, quod ipsa poteris continuo præstare matri tuæ?* Sic et S. Paulus quasi canonizatus est a Deo dicente: *Vas electionis est mihi iste*, Actor. 9. 15. et Joannes Baptista Lucæ 1. 15. et Jeremias cap. 1. 5. Imperite ergo hæretici hoc loco abutuntur, ut ex eo probent Sanctos in cœlis non esse invocandos. Nam primo, Noe et Job, hoc tempore Ezechielis non erant in cœlo, sed in limbo, id est, in statu non beatitudinis et visionis, sed pœnitentiæ et caliginis: Daniel vero in terris vivebat. Ex quo juxta argutationem hæreticorum, a pari inferendum esset, non esse poscendas preces justorum adhuc viventium, quas tamen sæpe exposcit sanctus Paulus, postulans ut fideles orent pro se, et pro Gentium conversione, ac Evangelii propagatione. Secundo, non vetat hic Deus ne Sancti invocentur, sed asserit se eos non exauditurum; non quod eos non amet, vel alias non exaudiat: sed quod jam tanta sint Judææ scelera et obstinatio, ut eam prorsus per Chaldæos vastare decreverit, nec ullius precibus flecti se sinet, ut illi parcat. Alias enim constat Danielem c. 9. 13. Judæis pœnitentibus libertatem e captivitate Babylonica; Job. cap. 42. 8. veniam amicis suis; Noe, ne amplius homines perirent diluvio Gen. 8. 21. suis precibus et sacrificiis impetrasse. Potius ergo hinc contrarium inferendum esset, scilicet invocandos esse Sanctos. Hoc enim mandavit Deus amicis Job, c. 42. 8. dicens: *Ite ad servum meum Job: Job servus meus orabit pro vobis.* Sic dicit rex principi quem amat: Noli orare pro isto perduelli, quia te non exaudiam, q. d. Alias te exaudiam, sed hac vice non, quia scelus est enorme.

Tropol. S. Hieron. *Si Noe*, ait, *Job et Daniel congregati, eos qui in terra peccatrice habitant, non possunt iræ Dei subtrahere, quid dicendum est de his, qui putant merito parentum posse filios peccatores de gehennæ ignibus liberari? unde nec peccatorem filium justus pater poterit liberare, nec sanctæ conversationis mater impudicæ filiæ dabit præmio pudicitiæ. E contrario parentum vitio filii non nocebunt, sed anima, quæ peccaverit ipsa morietur. Lot in Sodomis habitans; sed et spiritu et carne peregrinus uxorem, quia post tergum respexerat, non liberavit: sed tantum filias, quæ forsitan non peccaverant.*

Denique symbolice, Abbas Pastor in Vitis Patrum dicebat: *Paupertas, tribulatio et discretio, sunt operationes solitariæ et perfectæ vitæ. Scriptum est enim: Quia si fuerint hi tres viri Noe, Job et Daniel. Noe personam habet nihil possidentium; Job autem, personam tribulatorum: Daniel vero, discernentium. Si ergo sunt hæ tres actiones in homine, Deus habitat in eo.*

Et S. Gregor. hom. 16. in Ezech. *In Noe*, ait, *Daniel et Job, prædicatores, continentes et conjugati signati sunt. Nam Noe arcam in undis rexit, et ideo figuram Rectorum tenuit. Daniel in aula regis abstinentiæ deditus fuit, et ideo vitam continentium signavit. Job in conjugio positus, et curam propriæ domus exercens placuit per quem digne bonorum conjugatorum ordo signatur.*

Et S. Bernard. serm. in illud Psalmi 84. *Audiam quid loquatur in me Dominus: Noe*, ait, *Daniel et Job tres ordines exprimunt: continentium, prælatorum, et conjugatorum: si tamen continentes a carnalibus desideriis ad ea quæ cordis sunt, id est, ad spiritalia desideria, convertantur. Unde et Daniel vir desideriorum ab Angelo nuncupatur. Et prælati prodesse magis studeant quam præesse: quoniam ipsos maxime decet sanctitudo. Unde et in psalmo sancti specialiter appellantur. Et conjugati mandata non transgrediantur: ut merito plebs Domini, et oves pascuæ ejus debeant nominari.* Idem S. Bernard. serm. de tribus ordin. Ecclesiæ ad Patres in Capitulo: *Tres*, inquit, *sunt, Noe, Daniel, et Job, quorum primus navi, secundus ponte, tertius vado transit. Porro tres homines, tres ordines Ecclesiæ signant. Noe quidem arcam rexit ne periret diluvio, ubi protinus Rectorum Ecclesiæ formam agnosco. Daniel vir desideriorum abstinentiæ et castimoniæ deditus, ipse est soli Deo vacans continentium et pœnitentium ordo. Job quoque substantiam hujus mundi bene dispensans in conjugio fidelem designat populum terrena licite possidentem, etc.*

21. Judicia mea pessima.] Septuag. *ultiones*, id est flagella acerbissima: vel *judicia*, id est, judices, ultores, aut potius lictores, qui vindictam exigunt de sceleratis.

22. Tamen relinquetur in ea salvatio.] Hebr. *evasio*, id est, aliqui ex clade evadentes et superstites qui etiam educent ex hac clade filios et filias, ut in eis servetur et propagetur stirps Abrahæ.

Ecce ipsi ingredientur ad vos.] Id est, ecce ipsi abducentur captivi in Babylonem, in qua vos estis, q. d. Ipsi sequentur vos, non vos ipsos.

23. Cum videritis viam eorum, scilicet mores eorum improbos, ob quos alios punivi, sed eos ex mi-

sericordia servavi: sicque CONSOLAMINI,] videnies merito ob tanta scelera me urbem et templum Hierosolymæ evertisse, et tamen clementer servasse aliquos, eorumque filios improbos (in Babylonem licet abductos) in seminarium stirpis Abrahæ, cum alias gentes funditus everterim. Sic enim respondet senibus, mirantibus minas Jeremiæ et Ezechielis, quomodo Deus gentem suam et urbem perderet, æque ut alias gentes? Respondet enim, mitius Deum agere cum Judæis quos non plane disperdit, uti perdidit alias Gentes.

CAPUT DECIMUM QUINTUM.

SYNOPSIS CAPITIS.

PERGIT DEUS IMPROBOS ET INCORRIGIBILES MORES JUDÆORUM PRÆ ALIIS GENTIBUS OSTENDERE PER LIGNUM VITIS PRÆCISUM, QUOD PRÆ ALIIS LIGNIS AD NIHIL, NISI UT COMBURATUR, APTUM EST. QUOCIRCA SE JERUSALEM IGNE CREMATURUM PRÆDICIT.

1 ET factus est sermo Domini ad me, dicens: 2. Fili hominis, quid fiet de ligno vitis, ex omnibus lignis nemorum, quæ sunt inter ligna sylvarum? 3. Numquid tolletur de ea lignum, ut fiat opus, aut fabricabitur de ea paxillus, ut dependeat in eo quodcumque vas? 4. Ecce igni datum est in escam: utramque partem ejus consumpsit ignis, et medietas ejus redacta est in favillam; numquid utile erit ad opus? 5. Etiam cum esset integrum, non erat aptum ad opus: quanto magis cum illud ignis devoraverit et combusserit, nihil ex eo fiet operis? 6. Propterea hæc dicit Dominus Deus: Quomodo lignum vitis inter ligna sylvarum, quod dedi igni ad devorandum, sic tradam habitatores Jerusalem. 7. Et ponam faciem meam in eos: de igne egredientur, et ignis consumet eos: et scietis quia ego Dominus, cum posuero faciem meam in eos, 8. et dedero terram inviam; et desolatam: eo quod prævaricatores exstiterint, dicit Dominus Deus.

2. EX OMNIBUS LIGNIS NEMORUM.] id est præ omnibus arboribus sylvestribus et infructiferis. *Ex* sumitur pro *præ*, uti et Psalm. 138. 6. Hoc enim est Hebr. מן *min*, q. d. Quare præstat lignum vitis alii arbori, si fructum non fert? scilicet, adeo non præstat, ut sit omnium abjectissimum, et ad aliud non valeat, quam ut comburatur. Ita Vatablus et Maldonatus.

Nota: Deus voluit Ecclesiam, et animas sanctas, non esse viridarium, nec nemus, sed vineam; ut non flores, non frondes non ramos, sed fructum ferant. Secundo, ait noster Prado. Ecclesia non pomus, non ficus, sed vitis est ob amœnitatem, et fructus præstantiam. Vinum enim pro ligno vitæ hominibus datum est, ut cor exhilaret, spiritus reficiat, mentem acuat, vitam foveat. Et sicut in vite, id est, ligno vili et despecto, intus est succus efficacissimus et optimus: ita in Ecclesia est gratia Christi, quæ per viles et pauperes Apostolos, totum mundum inebriavit sua efficacia. Ad hæc hoc vinum germinat virgines, scilicet purissimas et immortales: virgo enim semper virens symbolum est immortalitas. Hinc vitis est quasi virgo: unde hoc ejus est ænigma:

Nolo thoro jungi, quamvis placet esse maritam.
Nolo virum thalamo, per me mea nata propago est.
Nolo sepulcra pati, scio me submergere terræ.

Tertio, nulla arbor vite est feracior pro sui tenuitate, ait Plinius lib. 14. cap. 4. Rursum: *Invenimus autem et malum Punicam stirpe fructum tulisse, non palmite, aut ramis*, ait Plinius lib. 17. cap. 25. Hoc viri boni et humiles faciunt, qui fructus, hoc est, opera justitiæ occultant, quo fit ut tutior sit virtus, et minus insidiis dæmonum obnoxia, qui ad explicatas merces uno agmine prosiliunt:

Vive tibi, et longe nomina magna fuge.
Vive tibi, quantumque potes prælustria vita:
Sævum prælustri fulmen ab arce venit.

ait Ovid. 3. Trist. eleg. 4.

Quarto, vitis frigore emoritur, ait Plinius lib. 17. cap. 24. item nitro, alumine, marina aqua calida, et fabarum putaminibus: læditur raphano, lauro, caulibus et corylo. *Lædit*, inquit Plinius, *odore, aut succi mixtura raphanus et laurus vitem. Olfactrix enim intelligitur, et tangi odore mirum in modum: ideoque cum juxta sit, averti, et recedere, saporemque inimicum fugere. Hinc sumpsit Androcydes medicinam contra ebrietates, raphanum mandi præcipiens. Odit et caulem et olus omne; odit et corylum; ni procul absint, tristis atque ægra. Nitrum quidem et alumen, marina aqua calida, et fabæ putamina vel ervi, ultima venena sunt.* Pari modo Ecclesia et anima sancta quasi emoritur, frigore acediæ, nitro et alumine iræ, marina aqua amaritudinis, læditur raphano acoris, lauro ostentationis,

oleribus vanitatis, corylo æmulationis. Fugit ergo hos succos et mores inimicos.

Quinto, hæc vinea Judaica a Deo et Prophetis culta fuit, sed fructum non tulit. Unde excisa et præcisa, vel eradicata ad nil valet, nisi ut comburatur, cum alia ligna præcisa valeant ad hastas, hostia, tabulas, naves et domos fabricandas. Sic ergo Judæa incorrigibilis igni tradetur, aliæ gentes per Christum et Apostolos dolabuntur, ut fiant vasa ex eis in honorem. Ita S. Hieron. et Polychr. Huc allusit Christus Joan. 15 5. dicens: *Ego sum vitis, vos palmites: qui manet in me, et ego in eo, hic fert fructum multum: quia sine me nihil potestis facere.* Quod explicans S. Aug. tract. 81. in Joan. *Ligna*, ait, *vitis tanto contemptibiliora sunt si in vite non manserint, quanto gloriosiora si manserint.* Idque probans ex hoc Ezechielis loco, subdit: *Unum de duobus palmiti congruit, aut vitis, aut ignis. Si in vite non est, in igne erit: ut ergo in igne non sit, in vite sit.* Ita Romæ vitium sarmenta continuo in hieme comburimus, nec sæpe aliarius ligni fasces habemus. Idem S. August. in Sent. sent. 364. *Ita*, ait, *sunt palmites in vite, ut viti, nihil conferant, sed inde accipiant ut vivant. Sic quippe est vitis in palmitibus, ut vitale alimentum subministret eis, non sumat ab eis: ac per hoc et manentem in se habere Christum, et manere in Christo, discipulis utrumque prodest, non Christo. Nam, præciso palmite, potest de viva radice alius pullulare: qui autem præcisus est, sine radice vivere non potest.*

4. Utramque partem ejus consumpsit ignis.] Hebr. *utramque extremitatem.* Ex sarmentis enim vitis nihil in igne remanet: quia cum facillime ardeant, mox tota ignis depascitur. At ex aliis lignis igni injectis remanent titiones, ex quibus paxillus, aut quid aliud fieri potest. Ita S. Hieron. et Chald. q. d. Medietas hujus vitis redacta est in favillam, id est, medietas populi Judaici consumpta est a Nabuchodonosore sub Joakim et Joachin, altera pars brevi consumetur sub Sedecia.

Nota: Ignem vocat, extremam et acerrimam perniciem, quæ infertur vel gladio, vel fame, vel igne. Vide can. 26. Sept. pro שנה *scene*, id est *utramque*, legunt aliis punctis שני *scane*, id est *annuam*. Unde vertunt: *Annuam purgationem ejus consumpsit ignis*, id est, sarmenta quæ quotannis putantur a vite, missa sunt in ignem. Sic uno anno purgavit et putavit Judæam Deus per Pharaonem, alio anno per Nabuchodonosorem sub Joakim, alio sub Joachin, etc.

5. Cum illud ignis devoraverit,] scilicet cum media ex parte, ut præcessit, est combustum lignum vitis, quid fiet de reliqua parte ustulata?

6. Deoi, id est dare soleo, igni.]

7. De igne egredientur, et ignis consumet eos.] Id est, si ex igne egressi fuerint, rursum in ignem conjiciam eos, ut omnino comburantur: uti in vitium sarmentis, ea quæ remanent, rursum in ignem conjicimus, q. d. Hi Judæi ex una calamitate transibunt ad aliam, ex fame ad obsidionem, ex obsidione ad necem vel captivitatem. Ita Theodor. Aliter Origen. q. d. Judæi a Nabuchodonosoris clade ad Vespasiani cladem transibunt.

Posuero faciem meam in eos,] obfirmavero vultum minacem ad eos puniendum.

CAPUT DECIMUM SEXTUM,

SYNOPSIS CAPITIS.

Sub specie adulteræ describitur Hierosolymæ, id est, Synagogæ, ortus, educatio, adulterium, id est, idololatria, sorores, scilicet Sodoma et Samaria; repudium, et rursum reconciliatio cum Deo marito, per Dei vocationem et gratiam, et Synagogæ pœnitentiam. Primo ergo, describit Propheta Dei in Synagogam beneficia, quod nimirum in Ægypto eam afflictam, nudam et miseram collegerit, honestarit, uxorem duxerit, omnibusque ornamentis dotarit. Secundo, v. 15. describit ejus adulteria, quod scilicet omnibus his Dei ornamentis abusa sit ad cultum idolorum, quodque lupanaria, id est aras et idola, passim ad omne caput viæ erexerit, ibique deos Ægyptiorum, Chaldæorum, aliarumque gentium coluerit. Tertio, v. 35. intentat ei poenas, tum lapidationis, quasi adulteræ; tum gladii, quasi homicidæ; tum ignis, quasi incendiariæ, eo quod filios suos concremarit idolo Moloch. Quarto, v. 46. docet quod impietate vicerit sorores suas, scilicet, Sodomam et Samariam. Denique v. 53. promittit se eam cum sororibus e captivitate tum Babylonica, tum potius diabolica per Christum reducturum. Datur ergo hoc cap. vivus typus et schema animæ peccatricis, et poenitentis.

Tropologice ergo, mutato tantum nomine, totum hoc caput congrue adaptabis animæ tum fideli, cum a fide in hæresin, aut infidelitatem; tum peccatrici, cum a statu gratiæ in statum peccati; tum religiosæ, cum a vita religiosa ad sæcularem, relicto Deo sponso suo, redit et prolabitur. Simili schemate sponsæ adulterantis idololatriam et peccata Hierosolymæ depingit Jerem. cap. 2.

1 Et factus est sermo Domini ad me, dicens: Fili hominis, notas fac Jerusalem abominationes
suas: 3. et dices: Hæc dicit Dominus Deus Jerusalem: Radix tua, et generatio tua de
terra Chanaan: pater tuus Amorrhæus, et mater tua Cethæa. 4. Et quando nata es, in
die ortus tui, non est præcisus umbilicus tuus, et aqua non es lota in salutem, nec sale salita,
nec involuta pannis. 5. Non pepercit super te oculus ut faceret tibi unum de his, misertus tui:
sed projecta es super faciem terræ in abjectione animæ tuæ, in die qua nata es. 6. Transiens autem per te, vidi te conculcari in sanguine tuo: et dixi tibi cum esses in sanguine tuo: Vive, dixi,
inquam, tibi: In sanguine tuo vive. 7. Multiplicatam quasi germen agri dedi te: et multiplicata
es, et grandis effecta, et ingressa es, et pervenisti ad mundum muliebrem: ubera tua intumuerunt, et pilus tuus germinavit: et eras nuda, et confusione plena. 8. Et transivi per te, et vidi te,
et ecce tempus tuum, tempus amantium: et expandi amictum meum super te, et operui ignominiam tuam. Et juravi tibi, et ingressus sum pactum tecum (ait Dominus Deus) et facta es mihi.
9. Et lavi te aqua, et emundavi sanguinem tuum ex te: et unxi te oleo. 10. Et vestivi te discoloribus, et calceavi te janthino: et cinxi te bysso, et indui te subtilibus. 11. Et ornavi te ornamento, et dedi armillas in manibus tuis, et torquem circa collum tuum. 12. Et dedi inaurem super os tuum, et circulos auribus tuis, et coronam decoris in capite tuo. 13. Et ornata es auro, et
argento, et vestita es bysso, et polymito, et multicoloribus: similam, et mel, et oleum comedisti,
et decora facta es vehementer nimis: et profecisti in regnum. 14. Et egressum est nomen tuum in
Gentes propter speciem tuam: quia perfecta eras in decore meo, quem posueram super te, dicit
Dominus Deus. 15. Et habens fiduciam in pulchritudine tua, fornicata es in nomine tuo: et exposuisti fornicationem tuam omni transeunti, ut ejus fieres. 16. Et sumens de vestimentis tuis, fecisti
tibi excelsa hinc inde consuta: et fornicata es super eis, sicut non est factum, neque futurum est.
17. Et tulisti vasa decoris tui de auro meo, atque argento meo, quæ dedi tibi: et fecisti tibi imagines masculinas, et fornicata es in eis. 18. Et sumpsisti vestimenta tua multicoloria, et operuisti

illas: et oleum meum, et thymiama meum posuisti coram eis. 19. Et panem meum, quem dedi tibi, similam, et oleum, et mel, quibus enutrivi te, posuisti in conspectu eorum in odorem suavitatis, et factum est, ait Dominus Deus. 20. Et tulisti filios tuos et filias tuas, quas generasti mihi: et immolasti eis ad devorandum. Numquid parva est fornicatio tua? 21. Immolasti filios meos, et dedisti, illos consecrans eis. 22. Et post omnes abominationes tuas et fornicationes, non es recordata dierum adolescentiæ tuæ, quando eras nuda, et confusione plena, conculcata in sanguine tuo. 23. Et accidit post omnem malitiam tuam (væ, væ tibi, ait Dominus Deus) 24. et ædificasti tibi lupanar, et fecisti tibi prostibulum in cunctis plateis. 25. Ad omne caput viæ ædificasti signum prostitutionis tuæ: et abominabilem fecisti decorem tuum. et divisisti pedes tuos omni transeunti, et multiplicasti fornicationes tuas. 26. Et fornicata es cum filiis Ægypti vicinis tuis magnarum carnium: et multiplicasti fornicationem tuam ad irritandum me. 27. Ecce ego extendam manum meam super te, et auferam justificationem tuam: et dabo te in animas odientium te filiarum Palæstinarum, quæ erubescunt in via tua scelerata. 28. Et fornicata es in filiis Assyriorum, eo quod necdum fueris expleta: et postquam fornicata es, nec sic es satiata. 29. Et multiplicasti fornicationem tuam in terra Chanaan cum Chaldæis: et nec sic satiata es. 30. In quo mundabo cor tuum, ait Dominus Deus; cum facias omnia hæc opera mulieris meretricis, et procacis? 31. Quia fabricasti lupanar tuum in capite omnis viæ, et excelsum tuum fecisti in omni platea: nec facta es quasi meretrix fastidio augens pretium. 32. Sed quasi mulier adultera, quæ super virum suum inducit alienos. 33. Omnibus meretricibus dantur mercedes: tu autem dedisti mercedes cunctis amatoribus tuis, et dona donabas eis, ut intrarent ad te undique ad fornicandum tecum. 34. Factumque est in te contra consuetudinem mulierum in fornicationibus tuis, et post te non erit fornicatio: in eo enim quod dedisti mercedes, et mercedes non accepisti, factum est in te contrarium. 35. Propterea, meretrix, audi verbum Domini. 36. Hæc dicit Dominus Deus: Quia effusum est æs tuum, et revelata est ignominia tua in fornicationibus tuis super amatores tuos, et super idola abominationum tuarum in sanguine filiorum tuorum, quos dedisti eis: 37. Ecce ego congregabo omnes amatores tuos, quibus commixta es, et omnes quos dilexisti, cum universis quos oderas: et congregabo eos super te undique, et nudabo ignominiam tuam coram eis et videbunt omnem turpitudinem tuam. 38. Et judicabo te judiciis adulterarum, et effundentium sanguinem: et dabo te in sanguinem furoris et zeli. 39. Et dabo te in manus eorum, et destruent lupanar tuum: et demolientur prostibulum tuum: et denudabunt te vestimentis tuis, et auferent vasa decoris tui: et derelinquent te nudam, plenamque ignominia: 40. et adducent super te multitudinem, et lapidabunt te lapidibus, et trucidabunt te gladiis suis. 41. Et comburent domos tuas igni, et facient in te judicia in oculis mulierum plurimarum: et desines fornicari, et mercedes ultra non dabis. 42. Et requiescet indignatio mea in te: et auferetur zelus meus a te, et quiescam, nec irascar amplius. 43. Eo quod non fueris recordata dierum adolescentiæ tuæ, et provocasti me in omnibus his: quapropter et ego vias tuas in capite tuo dedi, ait Dominus Deus, et non feci juxta scelera tua in omnibus abominationibus tuis. 44. Ecce omnis, qui dicit vulgo proverbium, in te assumet illud, dicens: Sicut mater, ita et filia ejus. 45. Filia matris tuæ es tu, quæ projecit virum suum, et filios suos: et soror sororum tuarum es tu, quæ projecerunt viros suos, et filios suos: mater vestra Cethæa, et pater vester Amorrhæus. 46. Et soror tua major, Samaria, ipsa et filiæ ejus, quæ habitant ad sinistram tuam: soror autem tua minor te, quæ habitat a dextris tuis, Sodoma, et filiæ ejus. 47. Sed nec in viis earum ambulasti, neque secundum scelera earum fecisti pauxillum minus: pene sceleratiora fecisti illis in omnibus viis tuis. 48. Vivo ego, dicit Dominus Deus, quia non fecit Sodoma soror tua ipsa, et filiæ ejus, sicut fecisti tu, et filiæ tuæ. 49. Ecce hæc fuit iniquitas Sodomæ sororis tuæ, superbia, saturitas panis et abundantia, et otium ipsius, et filiarum ejus: et manum egeno et pauperi non porrigebant. 50. Et elevatæ sunt, et fecerunt abominationes coram me: et abstuli eas sicut vidisti. 51. Et Samaria dimidium peccatorum tuorum non peccavit: sed vicisti eas sceleribus tuis, et justificasti sorores tuas in omnibus abominationibus tuis, quas operata es. 52. Ergo et tu porta confusionem tuam, quæ vicisti sorores tuas peccatis tuis, sceleratius agens ab eis: justificatæ sunt enim a te: ergo et tu confundere, et porta ignominiam tuam, quæ justificasti sorores tuas.

53. Et convertam restituens eas conversione Sodomorum cum filiabus suis, et conversione Samariæ, et filiarum ejus: et convertam reversionem tuam in medio earum, 54. ut portes ignominiam tuam, et confundaris in omnibus, quæ fecisti consolans eas. 55. Et soror tua Sodoma, et filiæ ejus revertentur ad antiquitatem suam: et Samaria, et filiæ ejus revertentur ad antiquitatem suam: et tu, et filiæ tuæ, revertemini ad antiquitatem vestram. 56. Non fuit autem Sodoma soror tua audita in ore tuo, in die superbiæ tuæ, 57. antequam revelaretur malitia tua: sicut hoc tempore in opprobrium filiarum Syriæ, et cunctarum in circuitu tuo filiarum Palæstinarum, quæ ambiunt te per gyrum. 58. Scelus tuum, et ignominiam tuam tu portasti, ait Dominus Deus. 59. Quia hæc dicit Dominus Deus: Et faciam tibi, sicut despexisti juramentum, ut irritum faceres pactum: 60. et recordabor ego pacti mei tecum in diebus adolescentiæ tuæ: et suscitabo tibi pactum sempiternum. 61. Et recordaberis viarum tuarum, et confunderis: cum receperis sorores tuas te majores cum minoribus tuis, et dabo eas tibi in filias, sed non ex pacto tuo. 62. Et suscitabo ego pactum meum tecum: et scies quia ego Dominus, 63. ut recorderis, et confundaris, et non sit tibi ultra aperire os præ confusione tua, cum placatus tibi fuero in omnibus quæ fecisti, ait Dominus Deus.

2. Notas fac Jerusalem] per epistolas. Nam Ezechiel erat in Babylone.

3. Radix tua.] Chald. et Rabbini vertunt, *habitationes tuæ*, quasi מכרתיך *mecorotaiich* positum sit pro מגרתיך *megurotaiich*, per commutationem litteræ *caph* in *gimel*: sensumque dant, q. d. Ita vivis, ac si semper inter Chananæos habitasses. Verum melius Septuag. et Noster vertunt, *radix tua*; ac Leo Hebræus *venæ tuæ*: מכרה *mecora* enim significat excisionem. Jam excisionem Hebræi vocant generationem et originem, ex qua Judæi excisi, id est progeniti sunt. Unde explicans subdit: *Et generatio tua*. Alludit ad Isaiæ 51. *Attendite ad petram* (id est Abraham, ut sequitur) *unde excisi estis*.

Generatio tua, genus tuum, origo tua est de terra Chanaan,] id est, ex Ægypto, ait S. Hier. cujus conditor fuit Mesraim, frater Chanaan, filius Cham. Secundo et melius: *Generatio tua de terra Chanaan* esse videtur, non ob generis, sed ob morum similitudinem. Unde explicans subdit:

Pater tuus Amorrhæus, et mater tua Cethæa,] q. d. Licet filia naturalis sis o Jerusalem, Abrahæ et Saræ: tamen per imitationem et conversationem, videris filia Amorrhæorum et Hethæorum; quia eorum mores æmularis. Ita S. Aug. tract. 42. in Joan. tom. 9. explicans illud: *Vos, ex patre diabolo estis*: *Quia*, ait, *erant impii Amorrhæi et Cethæi* (vel Hethæi: littera enim *chet* Hebr. nunc per h, nunc per ch, effertur) *Judæi autem imitati sunt impietates illorum; invenerunt sibi parentes, non de quibus nascerentur, sed quorum mores sectantes, pariter damnarentur. Unde et illius pater*, ait S. Hier. *appellatur Amorrhæus, qui hebr. interpretatur* λαλούμενος, *id est, multo sermone celebratus* (אמר *amar* enim significat loqui) *et mater tua Cethæa, id est*, ἐξιστῶσα, *quæ vel ipsa insanit vel alios mittit in amentiam. Omnis enim qui facit peccatum, de diabolo natus est. Unde et in toto orbe hujus antiqui patris famosum vocabulum est, et multos vertens in amentiam. Præcipiturque Jerusalem ut relinquat antiquum patrem, et dicitur ad eam: Audi filia et vide, et inclina aurem tuam et obliviscere populum tuum, et domum patris tui, et concupiscet rex decorem tuum.*

Sic Dido furens abeunti Ænean insultat Æneid. l. 4.

> Nec te diva parens, generis nec Dardanus auctor,
> Perfide, sed duris genuit te cautibus horrens
> Caucasus, Hyrcanæque admorunt ubera tigres.

Loquitur Propheta de statu populi tum præsentis, tum præteriti, cum primum electus et erectus fuit a Deo in Synagogam, q. d. Non tantum nunc, sed et olim antequam ego vos, o Judæi, mihi in populum, Ecclesiam et sponsam eligerem, et quasi in uxorem ducerem, puta cum viveretis in Ægypto; eratis adeo barbari, maleque morati, ut inter Amorrhæos et Cethæos nati et educati videremini. Hunc esse sensum patet ex eo quod subdit: *In die ortus tui non est præcisus umbilicus tuus, et aqua non es lota.* Hoc est enim barbararum gentium. Ita Maldon.

Inter septem Chananææ gentes nominat Amorrhæos; quia hi proceritate et viribus eminebant: atque Cethæos, vel Hethæos; quia horum fœminæ impudentia et impudicitia erant infames, ut patet v. 45. et Genes. 27. 46.

Quando nata es.] Chrysost. hom. 33. in Matth. in opere imperf. *Ortus Israelis*, ait, *est vocatio Abrahæ; juventus, dum Jacob cum suis descendit in Ægyptum; virilis ætas, tempore regum: senectus, a captivitate Babylonica ad Christum.*

Secundo, S. Hieron. et Polychr. Ortus, inquiunt, Israelis fuit exitus de Ægypto; tunc enim quasi orta est Ecclesia vetus sive Synagoga, cum data est ei lex in Sina.

Tertio, optime Prade, ortus fuit Israel post mortem Joseph. Tunc enim in Ægypto Israel multiplicatus est, ut inciperet esse non familia Israelis, sed populus: esset tamen quasi puer projectus et expositus tyrannidi Pharaonis; quasi puer, inquam, neglectus, cui nec umbilicus præscinditur, quique nec lavatur, nec salitur, nec involvitur, ut sequitur. Ita Chald.

Non est præcisus umbilicus tuus.] Septuag. *Non ligasti*, vel, ut S. Hieron. *non ligarunt mamillas tuas.* Solent enim puellis infantulis mamillæ ligari, ne incipiant intumescere, ut pulchritudinem custodiant virginalem. Verum Hebræa ad verbum vertit Noster:

Non est præcisus umbilicus tuus. Solet enim recens natis fistula pellicea instar farciminis ab umbilico pendens præcidi, per quam aiunt medici embryonem in utero matri cohærere, ab eaque alimenta trahere, nutriri et augeri: scilicet per eam sugere sanguinem (non ad stomachum; quia jam a matre concoctus est sanguis) sed ad hepar, indeque eum per totum corpus embryonis distribui, illudque eo ali. Audi Plutarch. lib. 5. de Placit. c. 16. *Non*, inquit, ut putarunt Democritus et Epicurus, *fœtus in utero per os alitur; ut propterea statim atque natus est, ore ad mammam feratur: nam et in utero esse ubera quædam et oscilla quibus alatur. Non,* ut censuit Alcmæo, *alitur per totum corpus, quod spongiæ in morem recipiat, quæ alendo sunt idonea: sed,* ut vere senserunt Stoici, *per umbilicum. Itaque hunc statim a partu ab obstetricibus ligari, et os infanti aperiri, ut de alio cogitet alimento.* Umbilicus ergo in utero est quasi os fœtus, quo sugit per venas alimentum ex materno sanguine: sed cum natus est fœtus, præsciuditur umbilicus, quia ejus jam nullus est usus; cum infans ore uti et sugere debeat.

Symbolice, umbilici præcisio notat humanæ vitæ, quasi navigationis et navis, præcisa anchora, jactationes et discrimina. Homo enim, et humana vita, est quasi navis. Sapient. 5. 10. Prov. 30. 19. qua ab utero matris egressi et solventes e statione tendimus ad portum mortis et immortalitatis. Umbilicus est quasi anchora, qua fœtus in utero matris, quasi in terra, firmat se et sustentat: eo præciso, solus puer omnibus hujus vitæ fluctibus exponitur, agitatur et jactatur. Ita Democritus, et ex eo Plutarch. lib. de Amore prolis.

Videtur ergo dicere Propheta: Ex materna alvo, id est, ex Ægypto, trahebas adhuc impietatis alimentum, ait Theod. et Polychr. ac sordes idololatriæ et gentilismi ac præsertim libidinem. Unde addunt nonnulli, dicuntque: Sicut in viris seminis origo est in lumbis, ita in fœminis est in umbilico. Ita S. Hier. hic, et Orig hom. 6. et S. Greg. in Job 40. 11. Verum licet hoc in bestiis, uti elephante, locum habere nonnullis videatur (dico videatur: nam idipsum recte negat Pineda, et passim alii) Job loco citato, non tamen in hominibus. Nam ut docent Physici et medici, umbilicus nullum habet usum, nisi ad fœtum in utero a matre fovendum et alendum, nulloque modo generationis est instrumentum in fœmina potius quam in viro: sed tam in fœmina, quam in viro origo seminis est in lumbis (ibi enim sunt vasa seminalia, in quibus semen formatur ex spirituoso sanguine, quem ipsa hauriunt a vena cava, quæ ex hepate derivatur ad lumbos et renes) qui utero conjuncti sunt: unde et *morbi uterolæ cum lumborum distensione* conjuncti sunt, ait Galenus lib. 2 de Semine c. 1.

Simplicissime ergo exponas, q. d. Cum primum nata es in Ægypto, legem et directorem non habens, in sordibus Ægypti pudendis vitam vixisti; inculta et informis, æque ac sordida fuisti; egisti vitam et mores Ægyptiorum, atque, ut ait Theodor. *quasi ex terra nativitatis nondum præciso umbilico, adhuc ex utero materno impietatis Ægyptiacæ alimenta cepisti.* Nam infans per umbilicum nutritur et augetur. Unde symbolice S. Gregr. 32. Mor. 11. *In die, ait, ortus umbilicum præcidere, est conversionis tempore carnis luxuriam resecare: sed Judæa impræcisum præputium retinuit, quia fluxo luxuriæ non abscidit.* Umbilicus enim non in se, sed quia ventri et genitalibus vicinus, est symbolum libidinis. Ita Pineda in Job c. 40. 11.

Et aqua non es lota in salutem.] Recte, nam Hebr. משעי *misci* significat salutem, a radice ישע *iasca*, id est, salvavit. Solent recens natorum corpora lavari, primo, ut sordes uteri abluantur; unde Prado censet *salutem* hic et alibi significare munditiam; et R. Menahen vertit: *Non es lota ad munditiam*, additque Hebr. משעי *misci* arabice significare munditiam: *Cruenta*, inquit S. Hieron. *infantium corpora, statim ut emittuntur ex utero, lavari solent*, additque hoc alludisse Christum, cum instituens baptismum dixit: *Nisi quis renatus fuerit ex aqua et Spiritu Sancto.* Audi Plutarch. lib. de Amore prolis: *Nihil*, ait, *est ita imperfectum, inops, nudum, informe, spurcum, ut homo a partu, etc. Sanguine inquinatus, toboque oppletus, et occiso magis quam nato similis, a nemine tangi, tolli, suaviari, ac amplexu foveri potest, nisi naturo insitum gerente amorem.* Secundo, ut membra quæ in utero contracta fuerunt, calida aqua extendantur, et conformentur. Tertio, ut caro reddatur lenis et mollis, inquiunt Rabbini. Unde R. David vertit: *Non es lota ad lenitatem*; R. Menahen: *Non es lota ad delicias.* Verum caro infantis mollissima, potius eget soliditate, quam majori mollitie. Quarto, *ad salutem*, ut sequitur, id est, ad sanitatem et incolumitatem, ne videlicet ex sordibus uteri putredinem, fœtorem et morbum contrahant. Adde, quod Ægyptii et Mexicani recens natos in frigidam immergunt, sicque proles fiunt robustiores, et ad hoc medici nonnulli suadent, ut infantes abluantur vino. Quinto, aliqui Hebraice periti apte vertunt, *ad aspectum*, hunc enim significat Hebr. משעי *misci*, a radice שעה *scao*, id est, aspexit, intuitus est cum voluptate, q. d. Non es lota, ut a deformitate tua exuereris, fieresque pulchra et aspectabilis, cui proinde mater et nutrices abblandiri solent, eamque amplecti et osculari. Unde aliqui vertunt: *Non es lota ad amplexum, ad blanda oscula.*

Symbolice, significat Judæos lacrymis non abluisse peccata præteritæ vitæ.

Allegorice, Theod. exponit, q. d. *Non es lota*, scilicet in baptismo, *in salutem*, id est, ad vitam immortalem: *Multa enim*, ait S. Hieron. *sunt lavacra, quæ Ethnici in mysteriis suis, et hæretici pollicentur, qui omnes lavant, sed non lavant in salutem.*

Nec sale salita.] Saliuntur corpora recens natorum, ut solidiora fiant, et constringantur, ait S. Hieron. ac siccentur ab omni immunditia uteri, et ut vulnus umbilici præcisi sale stringatur, claudatur et sanetur. Audi et Galen. lib. 1. de Sanit. tuenda cap. 7. Sanitati conducit, *ut primum sale modico insperso cutis ejus* (infantis) *densior solidiorque iis quæ intus sunt partibus, reddatur. In utero enim æque cum reliquis mollis erat, cum nec durius ullum externum corpus ibi contigerit, nec aer illi usquam frigidus inciderit.* Ita veteres: at jam molles obstetrices sale, utpote mordaci, abstinent.

Symbolice, significat Hebræos sale sapientiæ fuisse destitutos, qui timore pœnarum carnis concupiscentias stringit, et a peccati corruptione præservat: *Sal enim est quasi naturæ balsamum,* ut recte ait Anselm.

Boet. medicus Rodulphi II. Imp. lib. 2. de Lapidibus cap. 302. salem enim pene omnibus mixtis natura immiscuit, ut ea condiat, stringat, et a corruptione præservet. Sic ad litteram saliebant infantes ne cito ingenito sibi mortis et corruptionis semine putrescerent. Quocirca Homerus salem divinum appellat, et Plato asserunt salem rebus divinis amicissimum familiarissimumque: cujus dicti causam indagans Plutarc. in Sympos. decade 5. docet salem hoc in se divinum habere, quod a corporibus vita destitutis putrefactionem et tabem arcet, neque sinit prorsus interire, diu morti velut resistens, animæque quoad licet, vice fungens. Atqui nihil est anima divinius. Hujus ut est officium, animantia tueri continereque, neque sinere compaginem dilabi: itidem sal animæ exemplo cohibet harmoniam corporum ad labem tendentium, et membrorum inter se amicitiam conservat. Rursum, sal est necessarium ciborum condimentum. Quamobrem Plinius lib. 31. cap. 7. *Ergo hercle*, inquit, *vita humana sine sale nequit degere, adeo necessarium elementum est, ut transierit intellectus ad voluptates animi quoque. Nam ita sales appellantur, omnisque vitæ lepos et summa hilaritas.* Atque hinc insulsa oratio, quæ nihil habeat leporis; et insulsus, homo moribus inelegantibus. Et c. 9. *Corporibus nihil esse utilius sale et sole dicunt.* Hinc et illud Catulli:

Non est in tanto corpore mica salis.

Hinc recens baptizatis datur sal, quasi symbolum sapientiæ Christianæ, quæ consistit in mortificatione vitiorum: sic enim sal mortificat carnes vivas, exsugendo ex eis et consumendo sanguinem omnemque humorem superfluum. Inde Burgundi cognomen, ut vocetur *Bourgoignon salé*, id est Burgundio salitus. Cujus origo est, quod Burgundi primi e Gallia baptismum, fidemque Christi susceperint, in eoque demore sale aspersi sint: quocirca tunc per jocum a vicinis adhuc Gentilibus *saliti*, vel sale conditi, sunt appellati, quod cognomen deinceps eis adhæsit.

Nec involuta pannis,] fasciis, quæ corpus stringunt, conformant, rectificant: *Unde et corpora barbarorum Romanis corporibus rectiora sunt; usque ad secundum enim et tertium annum semper pannis involvuntur*, ait S. Hieron. Significant hæ fasciæ virtutum et charitatis vestes, quibus carebant plerique Judæi; vel legis doctrinam, quæ rectum faciebant Israelem. Ita Theodor.

5. Non pepercit super te oculus,] id est, ut ex Hebræo vertit Vatabl. *Non est misertus tui oculus hominis*, ut te oculis compassionis aspiceret, ac aliquod officium pietatis recens natæ, ita sordidæ, abjectæ et derelictæ necessarium præstaret.

Sed projecta es super faciem terræ,] sicut infantes expositi projici solent. Secundo et proprie sicut infantes nascendo effunduntur et abjiciuntur in terram. Unde Romani finxerunt deam Levanam, quasi quæ pueros jam natos levaret e terra. Verum hoc est officium *omnium nutricis gratiæ Dei*: ipse igitur *levat de terra, et vocetur Levana*, ait S. Aug. l. 4. de Civit. c. 11. Sensus est, q. d. Cum abjecta jaceres, nuda et derelicta, ego quasi Levana te sustuli, lavi, curavi, educavi, adoptavi, etc.

In abjectione animæ tuæ,] id est, vitæ tuæ, q. d. Projecta es ut morereris. Ita Maldonatus. Rursum *animæ tuæ*, id est personæ tuæ, vel corporis tui, quod est receptaculum animæ, ut sit metonymia. Sic sæpe in Levit. *Immundus super anima*, vocatur immundus ex contactu cadaveris, q. d. Uti ex utero matris effusa, eras secundinis et sordibus cooperta, et abominabilis, illota, insulsa, nuda: sic jacebas in medio agro, cœli injuriis et bestiis exposita, et ab hominibus abjecta. Ita Prado. Nimirum id factum est, ut ait Scholiast. et Chaldæus, cum Pharao jussit mares Hebræorum mergi et occidi. Tunc enim abjiciebant eos matres in agrum, aut in carectum, uti Mosi contigit. Rursum, cum Pharao relegavit, et quasi projecit eos ad lateres formandos ex luto et paleis Ægypti, Exodi 1.

6. Transiens, quasi rex, qui it venatum, et in agro incidit in puellam expositam. Alludit ad Mosen, qui infans expositus in carectu, a transeunte filia Pharaonis liberatus et educatus est. Simili enim modo Deus cæteros Hebræorum infantes morte, æque ac parentes servitute liberavit.

Vidi te conculcari in sanguine tuo,] scilicet, qui ex alvo cum fœtu et secundinis egreditur; id est, vidi te totam sordidam, barbaram, incultam, miserabilem; fidei, legis, gratiæ, salutis, omniumque Dei donorum expertem; ac mystice sordidatam sanguine, id est peccato originali, quod quasi sanguinem ex utero matris traxeras. Ita Maldonat. Quocirca R. David, *in sanguine*, ait, id est in luto immersam, ex quo cogebaris facere lateres; lutum enim rufum est et sanguinei coloris.

Et dixi, etc. In sanguine tuo vive.] Id est volui, decrevi efficaciter, id est, jussi et feci (Dei enim dicere est efficax, idemque quod facere) ut, cum fere animam ageres, viveres, essesque vitalis et valens; imo in sanguine, id est in luto et lateribus afflictus, magis cresceres, quasi germen adolescens, et multiplicareris *ad decem millia*, ut haberet Hebræa, id est in immensum. Sicque ego fui tibi tuisque infantibus quasi obstetrix, eisque obstetrices beneficas contra Pharaonis imperium effeci. En amorem Dei obstetricantis infantulos Hebræorum; quis ergo quantusque amor ejus, cum ipse pro parvulis factus est parvulus, et sordes infantiæ nostræ suscepit? Aliter Chald. *In sanguine*, ait, *circumcisionis miserebar vestri, et in sanguine phase redimam vos.*

7. Ingressa es, progressa es, adolevisti ad tempus pubertatis, ut esses nubilis, quæ ætas postulat mundum muliebrem,] ut paret se et ornet sponso suo. Hebr. est: *Ingressa es, et pervenisti ad ornamentum ornamentorum.* Ita Theodot. hoc est, ad omnimodum ornamentum, quale habere solet virgo nubilis cum jam est nubilis, scilicet armillas, torques, inaures, monilia, etc. Talis erat Israel, cum servitute Ægypti egressos per Mosen, per columnam, per legem, per tabernaculum, perque alia miracula et dona Dei parabatur, ut Deo desponderetur in Sina. Septuag. pro ד legentes ר, scilicet pro עדי עדיים *adi adaim*, legentes ערי ערים *ara arim*, vertunt: *Ingressa es in civitates civitatum*, id est, in plurimas et maximas civitates Chanaan, quas dedi tibi, duce Josua.

Ubera tua intumuerunt.] Id est, pervenisti ad annos pubertatis, factaque es nubilis; tunc enim ubera crescunt.

ET ERAS, cum esses ea ætate, quæ maxime ornari solet, NUDA ET CONFUSIONE PLENA.] Primo, quasi serva et captiva vix viles habebas vestes quibus nuditatem et pudorem tuum tegeres. Ita R. David. Secundo, ut Theodoret. non acceperas legis tegumentum. Tertio, non protegebaris Dei auxilio. Ita S. Hieronym. Quarto, in Ægypto colebas Ægyptiorum idola, inquit Scholiast.

ET ECCE TEMPUS TUUM, TEMPUS AMANTIUM.] Hebr. דודים *dodim*, id est, ut Theodot. *μαστῶν, uberum*, scilicet intumescentium; Symmachus: *ἀγάπης*, id est *dilectionis*; Aquila, *tempus συναλλαγῆς*, id est conciliationis, puta *sponsaliorum et nuptiarum*; Pagnin. *tempus amorum*; Septuag. *tempus divertentium*, hoc est, ut Scholiast. ex Theodoret. *tempus ut ex virginibus excedas*, et in ordinem conjugatarum transeas. Hoc est, eras ea ætate ut viro esses copulanda; at nemo te, quia nuda eras, sordida et misera, ducere volebat: ego autem vestivi te, atque uxorem duxi; cum per Mosen te vocavi, adamavi, fœdere copulavi, deduxi et protexi.

EXPANDI AMICTUM MEUM SUPER TE.] Hebr. כנפי *kenaphi*, id est, *meam alam*, id est, oram mei vestimenti expandi super te, hoc est, desponsavi te mihi in uxorem. Maritus enim expandens oram vestimenti in fœminam apud Hebræos, hoc signo et ritu accipiebat eam in conjugem, ut patet Ruth. 3. 9. Ita S. Hieron.

OPERUI IGNOMINIAM TUAM,] id est, nuditatem, de qua v. 7. texi vestibus et spoliis Ægyptiorum. Item dando legem, auxilium et protectionem meam divinam.

ET JURAVI TIBI, ET INGRESSUS SUM PACTUM TECUM.] Fœdus hoc nuptiale iniit Deus cum Israele ita paupere et misero, Exodi 24. illudque confirmavit ibidem juramento, quasi execratorio, non verbis, sed factis. Divisio enim victimarum, quibus fœdus sanciebatur, idipsum significabat; tantumdem enim erat ac si diceret: Sic Deus dividat alterutrum, qui fœdus violarit. Vide ibi dicta.

FACTA ES MIHI,] scilicet sponsa et uxor, ait S. Hieron. et Theodoret. ac quasi possessio, ut mea sis et dicaris, et a me nomen accipias, vocerisque Synagoga Dei, sponsa Dei, populus Dei, Israel Dei.

Tropol. anima fidelis est sponsa Dei, de qua ait Apost. *Despondi vos uni viro virginem castam exhibere Christo*, 2. Cor. 11. 2. Vide ibi dicta.

9. LAVI TE AQUA.] Primo, q. d. Abstersi sordes paupertatis et nativitatis tuæ, teque honestam, divitem, et formosam effeci. Ita Maldonat. Secundo, *lavi te*, id est, in mari rubro quasi lavacro baptizavi te, dum te per illud traduxi, et in eodem Ægyptios mersi, 1. Cor. 10. 1. Tertio, ut Origen. Theod. Apollin. aqua doctrinæ, et, ut Vatabl. gratiæ meæ, lavi tuos sanguines, id est scelera. Quarto, Prado, q. d. Baptismalibus et lustrationibus lege præscriptis sustuli immunditias tuas legales, et, ut Theodor. per circumcisionem emundavi sanguinem, id est, peccata tua. Alludit ad Exodi 19. 10. ubi ante fœdus cum Deo ineundum, populus jussus est lavare vestes, ut ita se mundaret et pararet ad legem et pactum cum Deo. Hic sensus maxime videtur genuinus.

UNXI TE.] Nota: Novæ nuptæ, uti et convivæ, solebant lavari, deinde ungi, ac denique pretiosis vestibus indui, ut patet Esther 2. 12. Ruth 3. 3. Judith 10. 3. *Unxi ergo te*, id est recreavi te ex laboribus, ait Polych. et Prado. Secundo et melius: *Unxi te*, id est, Aaronem et posteros ejus (atque in iis totum populum) per unctionem mihi sacerdotes creavi et consecravi. Hæc enim magna erat dignitas populi, quod nimirum esset gens sancta, et regnum sacerdotale, Exodi cap. 19. vers. 6.

Mystice, Origen. *Unctio*, ait, *est inhabitatio Spiritus Sancti in gratia et cognitione veritatis.*

Allegorice, est unctio chrismatis, qua confirmamur in Sacramento Confirmationis.

10. VESTIVI TE DISCOLORIBUS,] id est acu pictis et variegatis opere phrygionico. Hoc enim significat Hebr. רקמה *ricma* vel *recama*; unde Italicum *ricama, ricamare*, et *ricamato*. Nimirum, talis erat vestis variegata sacerdotum, in qua, ait Sapiens c. 18. 24. descriptus erat universus orbis qui erat quasi dos uxoris. Omnia enim illi tradidit Deus in obsequium, juxta illud Psal. 8. 8. *Omnia subjecisti sub pedibus ejus, oves, et boves universas, insuper et pecora campi.* Ita Chald. Per vestes ergo has, æque ac per unctionem significatur sacerdotium et pontificatus collatus a Deo Synagogæ.

Tropologice, vestis *discolor* est variegatura virtutum omnium. Hac enim quasi veste undique cingimur, ornamur et munimur: præsertim vero vestis exterior est modestia, gravitas, comitas, omnisque externa verborum, morum et gestuum ad decorem et pietatem compositio. Vestis interior est justitia, quæ est complexio virtutum omnium, mentem rite secundum Deum, Deique legem componens et conformans.

Nota: Hebr. *ricma*, quod hic interpres vertit, *discolor*; alibi vertit, *polymita*; alibi, *scutulata*; alibi, *variegata*; alibi, *plumaria*; alibi et proprie, *phrygionica*, seu acu picta; quia ex una specie variegatarum vestium aliæ intelliguntur, scilicet, Attalica, Babylonica, Alexandrina, scutulata, de quibus Plin. l. 8. 48. *Trabeis*, ait, *usos accipio reges: pictas vestes jam apud Homerum fuisse, unde triumphales natæ. Acu facere Phryges invenerunt, ideoque, phrygiones appellati sunt. Aurum intexere in eadem Asia invenit Attalus rex: unde nomen Attalicis. Colores diversos picturæ intexere Babylon maxime celebravit, et nomen imposuit. Plurimis liciis texere, quæ polymita appellatur, Alexandria instituit; scutulis dividere Gallia.* Hucusque Plinius. Ita imagines hominum, arborum, bestiarum rerumque omnium intexere tapetibus, per diversicoloria fila artificiose admodum Aldenardenses in Belgio conspexi: qua in re non tantum Belgas, sed et aliis pene omnibus nationibus antecellunt. Rursum, acu pictum duas habet species: una est operis plumarii, quo lineæ telæ variæ picturæ, sericis filis versicoloribus inducuntur, ut in cervicalibus elegantioribus videmus. Altera operis Phrygii, cum aureæ telæ vel sericæ acu innectuntur segmenta auri. Vide dicta Exodi 26. 1. et Prado, qui de his fuse hic agit.

CALCEAVI TE IANTHINO,] scilicet calceo ianthini, sive hyacinthini, ut vertunt Sept. id est violacei (ἴον enim Græcis est viola) et cœlestis coloris. Hebr. enim תחש *tachas*, id est taxus, est animal simile vulpi, violacei coloris, de quo Exodi 25. v. 5. Ex hujus ergo

corio fecit Deus Synagogæ sponsæ suæ calceos. Alludit ad pelles janthinas, quibus tectum fuit tabernaculum, id est Sanctum et Sanctum Sanctorum, Exodi 26. v. 14. (hæ enim hebr. vocantur *tachas*,) quod quia quadratum, vel potius quadrangulum, formam habebat calcei, et ut calcei ex pellibus erat confectum, sive obiectum. Significatur ergo hic, quod Deus Synagogæ dederit tabernaculum sive templum ex cocco, purpura, bysso et hyacintho pulchre variegatum, omnemque ejus ornatum, vasa et supellectilem, puta altare tam thymiamatis, quam holocaustorum, labrum vel mare æneum, mensam panum propositionis, candelabrum, propitiatorium, arcam, Cherubim, etc.

Symbolice, calceus signum est, primo, libertatis et dominii: servi enim, uti et captivi, incedebant nudis pedibus, Exodi 12. 11. Unde dicit David Idumæam subjugaturus Psal. 59. 10. *In Idumæam extendam calceamentum meum.* Hinc

Secundo, calceus, signum est usucapionis et possessionis: discalceatio ex adverso, cessionis juris sibi debiti. Deut. 25. 7. Ruth 4. 7.

Tertio, signum est lætitiæ: sicut e contrario discalceare se, ac coronam ponere, at comam radere signa erant luctus. Huc spectat Alciati emblema, quo docet janthinum colorem esse symbolum ejus, qui sorte sua contentus est. Ait enim:

Quisquis sorte sua contentus janthina gestet.

Quarto, in militia calceus signum est constantiæ, confidentiæ, et animi intrepidi: qui enim nudipes est timide incedit, ne offendat pedem. Sic sponsa Israel hactenus discalceata, quasi captiva: jam libera facta calceatur, idque calceo hyacinthino, ut significet primo, cœlestem ejus esse conversationem et spem. *Hyacinthus enim aerii et* κυανου *coloris est, ut rapiatur in occursum Domini, et ad cœlestia festinet*, ait S. Hier. et S. Greg. l. 30. Moral. c. 10. Item, eam a Deo in cœlis protegi, ut perfectius ambulet, et prædicet, ait S. Hieron. Tertio, hyacinthus vestis est regum, Eccli. 40. 4 Significat ergo animum regium et excelsum, qui in cœlis fixus hæc omnia terrena passumdat et proterit: unde luna est sub pedibus Ecclesiæ et Sanctorum, Apoc. 12. 1. Hisce de causis olim baptizatis in baptismo dabatur, uti vestis candida, ita et calcei candidi, quos calceabant et gerebant per septem dies, quo alludit Paulus Ephes. 6. 15. dicens: *Calceati pedes in præparatione Evangelii pacis.* Ita Rupert. l. 7. c. 1. Vide Josephum Vicecomitem de Ritibus Baptismi lib. 5. c. 18. Huc facit ænigma vetus, quod Virgil. ecloga. 3. ita proponit:

Dic quibus in terris inscripti nomina regum
Nascantur flores.

Hoc est dic ubi nascantur hyacinthi. Flos enim hyacinthi, teste Plinio l. 21. c. 11. Pausania l. 1. et aliis passim, natura sua habet duas hasce litteras, A. I, sibi inscriptas, venis quibusdam, ait Plinius, vel maculosis notis, uti eas vocat Dalechampius, ita discurrentibus, ut hasce litteras in flore efforment. Hæ autem litteræ A, I, initiales sunt nominis *Aiox*, qui celebris fuit ille rex Græcorum, Trojæ eversor, de quo Homerus tota Iliade. Unde Poetæ finxerunt Ajacem mortuum in florem hyacinthi fuisse conversum, uti describit Ovidius Metamorph. 13. Hyacinthus ergo regum gestat nomen et insigne: hinc et regum vestis fuit, æque ac coccus vel purpura. Quocirca illa æque ac hyacinthina utuntur Cardinales: hi enim sunt regnum sacerdotale, et sacerdotium regale Christi, ut, sicut ipse in passione et cruce purpuram induit, sanguineque suo purpuravit, tam seipsum quam Ecclesiam, ita et ipsi pro Christo et Ecclesia, proque ejus fide et gloria, sicut quasi columnæ usque ad mortem, atque pro ea, si res poscat, sanguinem fundant et martyrium subeant. Sic fecerunt primi, non nomine (nomen enim Cardinalium cœpit primariis urbis Romæ Parochis, puta Presbyteris et Diaconis, tribui sub tempora Sylvestri, sub quo pax Ecclesiæ cœpit. Unde in Conc. Romano sub Sylvestro c. 7. nominati reperiuntur Diaconi Cardinales: quorum et meminit S. Gregor. lib. 5. epist. 11. ad Fortunatum, et lib. 11. epist. 34. ad Joannem. Deinde anno Domini 769. in Conc. Rom. sub Stephano IV. Pontif. statutum est ut nemo crearetur Pontifex, nisi qui prius fuisset Cardinalis: et sic Eugenium II. ex Cardinali S. Sabinæ creatum esse Pontificem, anno Domini 824. tradit Anastasius Biblioth.) sic, inquam, fecerunt primi, non nomine, sed reipsa Cardinales, cruore suo russati, S. Laurentius, S. Cyriacus, S. Largus, S. Smaragdus, et alii plurimi, imo pene omnes primis trecentis post Christum annis; quibus Pontifices omnes cum suis Cardinalibus, id est primariis Presbyteris et Diaconis, martyrio purpurati sunt. De quibus proinde merito canit Ecclesia:

Rubri nam fluido sanguine, laureis
Ditantur bene fulgidis.

Hosce ergo sibi imitandos proponant Cardinales. Quod ut faciant, utque hujus constantiæ, charitatis et martyrii, perpetuo habitum suum intuentes, admoneantur; primus Paulus Secundus, qui Pontifex creatus est anno Domini 1464. cui Platina a secretis fuit, eis vestem rubeam sive purpuream attribuit: atque ante eum Innocentius IV. anno Domini 1245. creatis duodecim Cardinalibus, primus eisdem galerum purpureum assignavit, ut illi usque ad sanguinem et mortem Frederico Imper. hosti Ecclesiæ sese una secum objicerent, eique caput suum quasi murum opponerent. Ita Martinus Polonus, Platina, Onuphrius, et alii in horum Pontificum Vita.

Hoc calceo hyacinthino, æque ac pileo, ac vesta coccinea, egregie inter alios decoratus fuit Reginaldus Polus Cardinalis, qui mente in cœlo Deoque defixus, non tantum opes et honores omnes; sed et terricula, tristiaque omnia, et mortem ipsam parvi pendit et contempsit, adeoque martyrium longum, et quasi perpetuum generose sustinuit. Cum enim Henricus VIII. rex Angliæ, facto schismate, mala sibi conscius metueret Pontificem, et Polum, utpote Cardinalem, et a sanguine regio Anglorum oriundum, ne in Angliam, uti ipsi metuebat, quandoque perrecturo continuas ubique tetendit insidias. Quocirca Polus missus a Paulo III. Legatus ad Franciscum Galliæ regem, cum rex eum moneret, ut, si salvus esse vellet, statim abiret, in eo tanto periculo, cum omnes viæ armatis militibus et grassatoribus, et Anglis ipsis

refertissimæ essent, nihil omnino de sua remisit constantia et gravitate; imo vero comitibus ejus omnibus adeo exterritis, ut nemo esset qui crucem, ut mos est Pontificiis Legatis, præferre auderet, ipsemet crucem sumpsit in manus, erectamque gestavit, donec famuli pudore impulsi eam rapuerunt. Deinde cum in Belgium evasisset, nec tamen cessaret impius rex ab insidiis, ejusque caput quinquaginta aureorum millibus proscripsisset, nec majus posset esse vitæ periculum; semper tamen sui similis eademque vultus ac mentis serenitate perstitit uno Deo nixus. Qui sane ei non defuit: Leodium enim eum invitavit Episcopus et Cardinalis Groisbeeck, a quo humanissime exceptus, cum audiret ingentia at vix credibilia promissa, quæ Anglus Belgis offerebat, si sibi Polum traderent; miratus hominis amentiam, dixit, *Se quidem jam pridem vitæ hujus tædio affectum, mortem et transitum ad meliorem vitam optare; ac proinde cum Henricus tanta sua impensa et cura hoc ipsius desiderium adjuvare conaretur, nihil aliud facere, quam si quis dormitum ire cupienti vestes ipsas exuere velit.* O vocem Cardinale dignam, vocem, inquam, non hominis, sed Angeli! quam uti ore edidit, ita reipsa præstitit: neque enim ante ex Belgio, ubi a vicinia Anglis mille petebatur insidiis, discessit, quam a Pontifice revocaretur; cum ita diceret, esse se in Pontificis potestate, et ad ejus nutum omnia facturum. Ita Sander. et alii in hist. Angliæ.

Cinxi te bysso,] fascia ex lino mollissimo et candidissimo quasi cingulo te cinxi. Cingulum hoc significat castitatem, fidem, amorem conjugalem, et purum cor, ut sponsa Synagoga nonnisi Deum sponsum amet. Alludit tum ad cortinas et vela e bysso ambientia tabernaculum, tum ad cingulum ex bysso quo tunicam cingebant sacerdotes, Exodi 28. 39. Hoc enim significabat sacerdotem, et per eum totum populum, Deo astringi, ut patet Jerem. cap. 13. v. 11. quamquam non est necesse hæc omnia sigillatim accommodare. Omnis enim hic ornatus tantum significat in genere, Israelem a Deo omnibus donis et gratiis ornatum fuisse. Putat Prado בוץ *buts*, id est, byssum veterum; fuisse gossypium, quod est candidissimum et mollissimum. Plinius tamen videtur distinguere byssum a gossypio, libr. 19. cap. 1. Unde noster Delrio Genes. 41. 42. *Byssus*, ait, *non vermiculi partus est, sed terræ seu plantæ*, quale illud Bengalense, cujus meminit Hugo Lindescotus in sua navigatione, quæ videtur byssus Plinii, et Q. Curtii carbasus Indica. Nobis in Europa nihil bysso similius quam lina Cameracensia. Ut ut est, sat constat apud omnes, byssum fuisse non sericum, sed linum candidissimum, subtilissimum et præstantissimum. Ita ex Julio Polluce, Plinio et Pausania docet Ulysses Aldrovandus l. 3. de Insectis, sive exsanguibus cap. 77. Vide dicta Exodi 25. vers. 4.

Et indui te subtilibus.] Septuaginta, τριχαπτῳ, id est, veste tantæ subtilitatis, quæque tam tenue habet stamen et subtegmen, ait S. Hier. ut pilorum et capillorum tenuitatem habere videatur: τρίχας enim Græci vocant capillos. Ita S. Hieron. et Origen. Hebr. est משי *mesi*, id est, attractum, sive bombycinum filum, quod a bombycibus quasi ex visceribus extrahitur, ab iisque conglomeratum aqua ferventi immergitur, solvitur, et attractando in fila distrahitur: radix enim משה *masa* significat trahere. Unde Moses, quia aquis extractus, hebr. vocatur *Mose*. Idem a colore hebr. שרק *serec* dicitur, id est, flavi coloris; unde equi rufi, varii, Zachar. 1. v. 8. hebr. שרוקים *serukim*, id est, flavi, vocantur. Et Isaiæ 5. v. 1. vocatur vinea *sorec*, id est, flava; quale est vinum creticum, vulgo Malvasia. Sic enim et byssus, uti a bombycibus netur, flava est. Ab Hebr. *serec* deductum est Latinum *sericum*; non autem quod apud *Seras* (licet id velint recentiores) populos Scytarum vel Indorum, inventum sit. Idem ergo est sericum, quod bombycinum: et seres idem sunt quod bombyces, ait Isidor. lib. 19. Originum. Quare quod Procopius lib. 1. belli Persici, et Zonaras referunt, semen bombycum sericum facientium, a monachis quibusdam ex India Constantinopolim delatum tempore Justiniani Imper. non negat, quin prius in Asiam et Europam tela serica apportata fuerit, ut patet hic, et ex Aristot. lib. 1. de Natura animal. Unde Delrio Genes. 41. 42. notat proprie distinguenda esse hæc tria, byssus, sericum, bombycinum. Byssus est ea, quam dixi. Sericum ex foliis palmæ minoris conficiebatur. Veteres depexione lanuginis confici censuerunt; sed recentiores refellunt, et dicunt folia decerpi, expurgari, et in fila tenuissima deduci, uti describit Eduardus Lopesius in descriptione Africæ. Bombycina sunt, quæ nos (uti et veteres multi, sicut jam dixi ex Isidoro) serica vocamus; ex bombyce vermiculo, a quo fila ista nentur. Propheta ergo significat per subtilis, et per *seras*, extimum peplum sericum et subtile, a capite ad talos fere demissum, quo se totas operiebant virgines, et meretrices quæ se virgines mentiebantur: conjugatæ vero eo omnia velabant præter faciem. Tale peplum gestabant Hebrææ, uti jam Italicæ mulieres. Hoc est theristrum, quod assumpsit Thamar Genes. 38. 14. et Rebeccæ pallium Genes. 24. 65. Peplum hoc, sive velamen in capite, signum est subjectionis sponsæ, quod scilicet viro sit subdita, 1. Cor. 11. 7. et cum faciem velat, signum est casti pudoris et verecundiæ. Significat ergo submissionem Synagogæ sub Deo, quæ illi non tam oneri erat quam honori et ornamento; quod scilicet per eam Deum haberet dominum et protectorem, quasi velamen suum.

11. Ornavi te ornamento,] armillis torque, inauribus, ut sequitur. Significat victorias, trophæa et spolia, quæ Israel, Deo duce, retulit ex hostibus, inquit Apollinar. Verum per hæc quævis ornamenta accipias. Tantum enim significat Synagogam quasi sponsam, a Deo omnimode comptam et ornatam fuisse: maxime autem ex agresti et inculta, factam esse civilem, politam, illustrem per legem, quam a Deo in Sina accepit. Ita Maldonatus. Chaldæus tamen et Græci Patres singula verba singulis Dei beneficiis accommodant.

Dedi armillas.] Armillæ in manibus, aut potius juxta manus in brachiis (per manus enim et brachia accipit) significant mutuam stipulationem, contractum et fidem; in cujus signum datæ sunt Rebeccæ, Genes. 24. 22. Diffundabantur ad posteros gestamina hæc, quo juniores ad imitandas majorum suorum virtutes invitarentur. Hinc apud Suetonium in Caligula c. 15. legas, Caligulam vetera familiarum insignia nobilis-

simo cuique ademisse, Torquato torquem, Cincinnato crinem, Pompejo Magni cognomen. Porro armillæ erant ornamenta brachiorum et manuum tam virorum, quam fœminarum. Audi Festum: *Armillas ex auro, quas viri militares ab Imperatoribus donati gerunt, dictas esse existimant, quod antiqui humeros cum brachiis armos vocabant: unde armo*(et armillæ) *ob his dependentia sunt vocata.*

Tropologice, armillæ significant nil indecorum esse agendum; sed manus, id est, opera debere esse decora. Ita Origenes.

Secundo, significant virtutem Spiritus Sancti, qui ad agendum nos excitat, et manum operi admovet. Ita Theodor. et Origen. dicens: *Cum mihi Deus dederit occasionem bonorum operum, armillas circumdat manibus meis.*

Torquem.] Septuag. κάθεμα, id est, monile ex variis gemmis, e collo in pectus mulierum descendens. Torques, ait Origen. significat in honestate libertatem, et intellectum veritatis: Theodor. vero et Chald. per torquem accipiunt jugum legis, juxta illud Prov. 1. 8. *Audi, fili mi, disciplinam patris tui, et ne dimittas legem matris tuæ, ut addatur gratia capiti tuo, et torques collo tuo.*

12. Inaurem supra os.] Hebræa, *super nares tuas.* Unde Vatablus vertit: *Circulum in naribus tuis*, quales gestant Indi. Erat ergo hoc monile in naribus, aut potius, ut ait S. Hieron. ex fronte in nasum dependens, quod Isaias cap. 3. v. 21. vocat *Gemmas ex fronte pendentes*; unde et Symmachus hic ἐπιῤῥίνιον vertit. Hinc liquet, fœminas Judaicas hoc monile in fronte supra nares gestasse. Dicitur inauris, quia similis erat illi, quæ pendebat ex aure, ait S. Hieron. Chald. per inaurem hanc accipit arcam fœderis, quæ in fronte castra Hebræorum præibat in deserto.

Tropologice, inauris super os est silentium, et oratio. Inauris circa nasum, ait Origen. est fragrantissime mysteriorum cognitio: vel, ut Theodoret. lex frænans vitia: sic enim tauri circulo in naribus frænantur et circumaguntur. Aliter Maldonatus: putat enim inaurem super os esse idem, quod circulum in auribus; puta inaurem proprie dictam, ut aures vocentur os, quia sunt supra os. Itaque hic idem aliis verbis repeti.

Circulos auribus.] Hi *circuli*, sunt inaures, per quas Origenes accipit regis obedientiam, Theodoret. doctrinam, et auditionem verbi Dei, quæ aures quasi subula vulnerat et perforat, quia carni est contraria.

Et coronam decoris in capite tuo,] id est, coronam quæ sponsæ solebat dari; sed quasi reginæ, regalem, q. d. Dedi tibi regnum, et reges. Sic Ecclesia est regnum Christi, vel potius regina Christi regis. Chald. vertit: *Et nubes gloriæ meæ obumbrabat vos, et Angelus missus a facie mea ducebat in capite vestro.* Hæc enim nubes obumbrans castra Hebræorum in deserto, erat quasi corona regni cœlestis et divini. Hinc olim Christianorum capiti in baptismo imponebatur corona, ut significaretur eos per Christum fieri mysticos reges et sacerdotes, juxta illud 1. Petri 2. 9. *Vos autem genus electum, regale sacerdotium etc.* de quo ibidem plura.

Porro non tantum reges et reginas, sed et sponsos et sponsas solere coronari, patet Cant. 4. 8. *Veni de Libano, sponsa mea, etc. veni, coronaberis*, et c. 3. 11. *Videte, filiæ Sion, regem Salomonem in diademate, quo coronavit illum mater sua in die desponsationis illius*, Isaiæ 61. 10. *Quasi sponsum decoratum corona.* Ita etiamnum sponsas sertis, vel gemmeis, vel rosaceis, si plebeiæ sint, coronari videmus.

Tropologice, corona est victoria vitiorum, et præmium gloriæ cœlestis. Vide dicta Isaiæ 61. 3. et cap. 62. v. 3.

13. Et ornata es auro et argento, q. d. Ornata es, inquam, aureis monilibus et argenteis jam recensitis; et vestita es bysso, et polymito, et multicoloribus,] jam dictis, q. d. Dedi tibi aurum, et opum abundantiam. Chald. *Dedi tabernaculum meum in medio vestri ornatum auro, argento, cortinis byssinis, etc.*

Tropologice, ornata est anima auro, id est, charitate, et argento, id est, sapientia, et eloquentia, de quo Apoc. 3. vers. 18. *Suadeo tibi emere aurum ignitum.*

Similam, et mel, et oleum comedisti.] Id est, dedi tibi non glandes, non cepas, quas antea cum rusticana esca comedisti in *Ægypto*; sed delicias, puta abundantiam frugum optimarum in Chanaan, atque in deserto manna, quod erat quasi simila mellita et oleata, ut sit hendyadis; *similam et mel*, id est, similam melleam, puta manna. Ita Chaldæus.

Allegorice, significatur hic corpus Christi in Eucharistia, pascens ut simila, delectans ut mel, vegetos et robustos faciens quasi athletas ad pugnam ut oleum. Quocirca hoc eodem, quo hic Ezechiel, ornamentorum schemate ornatum spiritalem animæ suæ, ita describit S. Agnes apud S. Ambros. serm. 90. Cum, inquit, præfecti urbis Romæ filios, quasi amasius, ei adolescentulæ pretiosissima ingereret ornamenta, illa generose respondit: *Discede a me, fomes peccati, nutrimentum facinoris, pabulum mortis: discede a me, quia jam ab alio amatore præventa sum, qui mihi satis meliora te obtulit ornamenta, et annulo fidei suæ subarrhavit me, longe te nobilior et genere et dignitate. Ornavit me inæstimabili dextrocherio. Dexteram meam, et collum meum cinxit lapidibus pretiosis. Tradidit auribus meis inæstimabiles margaritas, et circumdedit me vernantibus atque coruscantibus gemmis. Posuit signum in facie meo, ut nullum præter ipsum amatorem admittam. Induit me cyclade auro texta, et immensis monilibus ornavit me. Ostendit mihi thesauros incomparabiles, quos mihi se daturum, si ei perseveravero, repromisit.* Et inferius: *Jam mel, et lac* (in baptismo) *ex ore ejus suscepi, jam amplexibus ejus castis astricta sum, jam corpus ejus corpori meo sociatum est* (in Eucharistia) *et sanguis ejus ornavit genas meas: cujus mater virgo est, cujus pater fœminam nescit: cui Angeli serviunt: cujus pulchritudinem sol et luna mirantur: cujus odore reviviscunt mortui, etc. Ipsi soli servo fidem, ipsi me tota devotione committo. Quem cum amavero, casta sum: cum tetigero, munda sum: cum accepero, virgo sum.*

Et profecisti in regnum,] evecta es, o Jerusalem, in regni sedem et caput. Ita Chaldæus. Radix Hebr. צלח tsalach significat prosperari, feliciter crescere, proficere.

Moraliter hic discant ii, qui ex humili et abjecta sorte in altum conscendunt, meminisse prioris sortis,

ut non insolescant, sed in modestia se contineant, Deoque sint grati. Alias enim, ut ait Poeta:

Asperius nihil est humili, cum surgit in altum.

Quocirca Agathocles ex figulo factus Siciliæ rex, cœnabat semper in vasis figulinis, ut figulum se fuisse meminisset. Pie vero Placilla uxor Theodosii, qui ex milite creatus erat Imperator, ei crebro occinebat: *Semper te, mi vir, cogitare oportet quis olim fueris, et quis jam sis. Ita assidue animo complectens, non te ingratum ostendes erga patronum; sed imperium quod suscepisti, juste et legitime gubernabis : neque eo rite administrando, eum qui ipsum donavit, nugustis sancteque coles.* Ita Theodor. l. 5. histor. c. 18.

14. Propter speciem.] Septueg. *propter pulchritudinem*, scilicet omnem jam dictam. *Speciem* vocat politiam, et rectam ordinatemque Reip. administrationem, quæ excivit reginam Saba, ut veniret ad Salomonem, 3. Reg. 10. 1.

15. Habens fiduciam in pulchritudine tua,] et ex fiducia securitatem et audaciam, q. d. Ex pulchritudine, opibus et felicitate quam tibi dedi, facta es secura et audax. Ita S. Hieron. Vel potius, ut Apollinar. *Habens fiduciam*, id est, superbiam, q. d. Superbiens in tua pulchritudine me contempsisti, fornicata es cum idolis Gentium *in nomine tuo*, propter famam tuam, qua omnes gentes te celebrabant quasi felicem, et opulentam, ac pulchram; vel *in nomine tuo*, id est, quasi libera esses, et tui juris, non mihi desponsata, sic palam et cum omnibus fornicata es, non adulterata. Nam adulteræ cum paucis, clam et timido adulterantur. Ita Prado:

Fastus inest pulchris, sequiturque superbia formam.

ait Ovid. 1. Fast.

Sapiens vero Prover. 31. depingens mulierem fortem et illustrem, cum v. 25. dixisset: *Fortitudo et decor indumentum ejus*; mox v. 30. in quo hæc sita sint, nimirum in timore Dei, ita declarat, dicens: *Fallax gratia, et vana est pulchritudo: mulier timens Dominum ipsa laudabitur.* Disce hic quam periculosa sit corporis pulchritudo, qua multi et multæ efferuntur, omnisque pariter mundi pompa et gloria. *Fallax gratia, et vana est pulchritudo*, ait Sapiens. *Pulchritudo*, ait S. Aug. *donum Dei est, sed nostro abusu fit malo.* Quin et Socrates: *Pulchritudo*, ait, *est modici temporis tyrannis*, et, ut Theophrastus ait, *est tacita deceptio*. Euripides in Helena: Pulchritudo, inquit, *est res infelix.* Proclus Platonicus l. de Anima: *Animæ*, ait, *quæ ob perversam eductionem a superno muneri decidunt, in simulacro pulchro incidentes, propter veræ pulchritudinis ignorantiam, corporeas formas admirantur et depereunt.* Et Poeta:

Lis est cum forma magna pudicitiæ.

Egregie vero Petrarcha l. 1. de Remediis utriusque fortunæ, *Pulchritudinem* vocat *velum oculis, laqueum pedibus, stimulum animæ, ut non facile vero discernat, nec virtutem perspiciat, nec in altum possit mentis evolare.* Et paulo post ait eam esse *Hostem domesticum, raptorem quietis, materiam laboris, fomentum libidinis.* Quare merito S. Hier. *Amorem corporeæ pulchritudinis*, ait, *esse oblivionem rationis.*

Hinc moraliter S. Hieron. *Grande*, ait, *discrimen non in Deo sed in sue decore confidere, quantoque quis sublimior fuerit, debet timere ne corruat, et fornicetur in nomine suo. Adversariæ siquidem potestates solitos contemnunt cibos, et peregrina olimento desiderant. Unde de diabolo dicitur: Escæ ejus electæ, non vult quemlibet decipere. Saul regem, qui electus a Domino est, et Judam Apostolum supplantare festinat. Non ergo confidamus in proprio pulchritudine, neo Domini liberolitatem nostrom putemus esse virtutem.*

Exposuisti fornicationem tuam omni transeunti] quasi meretrix, quæ se omni transeunti prostituit. Sic enim Ammonitis, Idumæis, et aliis gentibus per te transeuntibus te prostituisti, colens deos eorum: vel *exposuisti*, et, ut Hebr. *effudisti*, id est docuisti tuam idololatriam omnes gentes.

Ut ejus fieres,] scilicet concubina, hebr. *cui erat*, scilicet desiderium tuum, quem desiderabas: vel *cui erat*, scilicet tui desiderium, qui te desiderabat, q. d. Capta es amore omnium idolorum quæ desiderabas, et a quibus vicissim, quorumque cultoribus desiderabaris ut hoc faceres. Ita Vatab. R. David et alii. Aliter Chald. Nam לו pro *lo* per vou, legens לא *lo* per olsph, vertit, *quod non fiet* id est *quod fieri non oportuit.*

16. Fecisti, id est ornasti, ut explicatur vers. 18. (nec enim excelsa fiebant proprie ex veste) tibi excelsa, scilicet ut Septuag. *idola*; vel potius fana et altaria idolorum, hinc inde consuta,] quia scilicet ea tuis vestibus versicoloribus, quasi peristromatis varie consutis instravisti, et ornasti quasi lupenaria vel lectulos, in quibus cum amasiis tuis, scilicet idolis, fornicareris. Ita Scholiast. Hoc enim est quod subdit: *Et fornicata es super eis.*

Sicut non est factum,] q. d. Numquam visum est ut meretrices cultum suum offerrent in ornamentum lupanarium: tu ergo quæ id fecisti, omnibus meretricibus es improbior et impudentior.

17. Vasa decoris tui.] Id est instrumenta pulchritudinis tuæ. Sic vocat inaures, torques, armillas, et cætera mulierum ornamenta, ex quibus idola fabricarunt, aut ornarunt. Rursum vasa hæc possunt accipi non propria, sed templi, quæ diripuit Achaz, ex iisque fecit idola et excelsa, ut patet 2. Paral. 28. 24. Ita S. Hieron.

Fornicata es in eis,] cum eis, ea colendo.

18. Oleum meum, quod tibi dedi, vel quod præscripsi ut lucernis meis infunderes; vel *oleum*, id est, unguentum, quo jussi vestes et vasa sacra inungi, Exodi 30. 23. dedisti idolis.

19. Posuisti in conspectu eorum in odorem suavitatis,] adolende scilicet et concremanda oleum, mel, similam, quasi oblationem idolo gratissimam et suavissimi odoris. Mel enim Gentiles sacrificasse, ideoque Judæis id in sacrificiis vetuisse Deum, docui Levit. 2. 11. Alludit ad veterem morem nuptialem. In nuptiis enim et nuptiali epulo sponsæ et convivis solebat dari simila, sive placenta mellita, ut suaves blandasque fore nuptias significarent. Hanc placentam nuptialem vocabant sesamon, quia fiebat ex sesamo (id est frumento Indico) melle et oleo. Sic sponsus invitans sponsam: *Comedi*, ait, *favum meum cum melle meo: bibi vinum meum cum lacte meo: comedite, amici, et bibite.* Ubi Septuag. vertunt: *Manducavi panem meum cum melle meo.* Ita Pineda l. 5. de Rebus Salom. 4.

19. et 20. Et factum est, ait Dominus Deus, et

TULISTI] Est hebroismus, q. d. Et insuper *tulisti filios*, ut cremares eos idolis, quod longe borribilius est. Secundo et planius, R. David et Maldon. q. d. Ita revera factum est, ita se res babat, ut dixi. Unde Chald. vertit: *Nonne facta sunt omnio hæc?* scilicet circa proles tuas, *quas generosti mihi*, quasi marito tuo. Ego enim ex te eas procreavi, ego illas tibi dodi, ut me colerent.

21. AD DEVORANDUM,] ut ignis devoraret corpara puerorum tuorum, in gratiam et cultum idolorum. Ita Vatabl.

22. ET POST OMNES ABOMINATIONES TUAS ET FORNICATIONES, NON ES RECORDATA DIERUM ADOLESCENTIÆ TUÆ,] ae consequenter nec tuæ pristinæ miseriæ, nae meæ erga te clementiæ, que te vilem iu sponsam ossumpsi.

Moral. Nota: Inter omnia mala, et vulnera quæ in Adamo peccante accepimus, ex eoque cum peccato originali trabimus, unum vel maximum est oblivio tum Dei, tum sui. Est bæc ingens hominis miseria, omnisque mali causa: a qua homo hebr. dictus est אנוש *enos*, id est obliviosus; de quo Psaltes Psal. 8. 5. *Quid est homo* (hebr. *enos*) *quod memor es ejus?* q. d. Quis est ille bebes et abliviscens, ut ejus, o Domine, digneris esse memor? vel quis est ille miser, desperatus, damnatus ad mortem, oblivioni tradendus, memoria indignus ut ejus recorderis? Et Psal. 49. 22. *Intelligite hæc qui obliviscimini Deum.* Hæc enim oblivio tollit memoriam præteritæ misariæ et peccatorum: inde præsentibus Dei donis, quasi suis, superbit et insolescit homo; ideoque a Deo abjicitur, siniturque ruere in omnia scelera. Hoc est quod ait S. Petrus ep. 2. c. 1. v. 9. *Cui enim non præsto sunt hæc* (fides, scientia, abstinentia, patientia, pietas, amor fraternitatis, de quibus egit v. 5.) *cæcus est, et manu tentans, oblivionem accipiens* (obliviscens) *purgationis veterum suorum delictorum.* Hinc de senibus Susannæ pudicitiam tentantibus dicitur Daniel. 13. 9. *Everterunt sensum suum, et declinaverunt oculos suos, ut non viderent cœlum* (Deum cœli præsidem) *neque recordarentur judiciorum justorum.* Si enim cogitasseut Deum fore sui sceleris vindicem, si prævidissent Dei judicia per Danielem mox in se exercenda, frænasseut utique eorum metu suam intemperantiam. Hac de causa tam serio, et tam frequentar Moses jam moriturus Hebræis inculcat: *Observa, et cave nequando obliviscaris Domini Dei tui, ne, postquam comederis et satiatus fueris, etc. Elevetur cor tuum, et non reminiscaris Domini Dei tui, qui eduxit te de terra Ægypti de domo servitutis: et ductor tuus fuit in solitudine, etc. et cibavit te manna, etc. Sed recorderis Domini Dei tui, quod ipse tibi vires præbuerit. Sin autem, oblitus Domini Dei tui, secutus fueris deos alienos, etc. ecce nunc prædico tibi quod omnino dispereas.* Deut. 8. v. 11. 12. 14. 19. et c. 6. 12. et c. 4. 9. 23. 31. et c. 9. 7. Atqua vetus fuit vates: Nam Deut. 32 18. eis improperat: *Deum, qui te genuit, dereliquisti, et oblitus es Domini creatoris tui.* Unde Dei pœnas et diras omnes eis intentat: *Ignis*, ait, *succensus est in furore meo, et ardebit usque ad inferni novissima. Congregabo super eos mala et sagittas meas complebo in eis.* Sic Judic. 3. 7. causa cur Hebræi traditi sint Philistinis et Chananæis, assignatur bæc: *Feceruntque malum in conspectu Domini, et obliti sunt Dei sui.* Sic 1. Reg. 12. de eisdem ait, Samuel: *Obliti sunt Domini Dei sui, et tradidit eos in manu Sisaræ.* Sic dicitur Job 8. 13. *Viæ omnium qui obliviscuntur Deum, et spes hypocritæ peribit.* Ita Psaltes Psal. 9. 18. *Convertantur*, ait, *peccatores in infernum, omnes gentes quæ obliviscuntur Deum.* Et Psal. 77. 11. *Obliti sunt benefactorum ejus, et mirabilium ejus quæ ostendit eis*, Hebræis per Mosen, Josue, David, etc. Quocirca Psal. 102. *Benedic*, ait, *anima mea, Domino, et noli oblivisci omnes retributiones ejus. Qui propitiatur omnibus iniquitatibus tuis; qui sanat omnes infirmitates tuas: qui redimit de interitu vitam tuam: qui coronat te in misericordia et miserationibus.* Et Ps. 103. et 104. et 105. et 106. jugiter canit: *Benedic, anima mea, Domino. Confitemini Domino quoniam bonus: quoniam in sæculum misericordia, etc.* Denique omnes Prophetæ non aliud improperant peccatoribus, quam oblivionem Dei.

24. LUPANAR,] excelsa et templa idolorum ædificasti in angulis et viis omnium platearum Jerusalem, ut patet 4. Reg. 16. 21. Ita Polychron. Ob hæc excandescens et implacabilis paulo ante intonuit: *Væ, væ tibi. Væ* enim geminatum significat animum sponsi plane offensum, et parantem sponsæ, puta Hierosolymæ, duplex excidium, scilicet præsens per Chaldæos, et æternum in gehenna per dæmones.

25. SIGNUM PROSTITUTIONIS,] id est, prostibulum, lupanar, puta excelsum jam dictum.

Moral. *Lupanar sibi ædificat, qui tota frontis libertate delinquit, juxta id quod scriptum est. Peccator, cum venerit in profundum iniquitatis, contemnit*, ait Hieron.

ABOMINABILEM FECISTI DECOREM TUUM.] Sicut meretrices, quæ ex nimio longoque usu libidinis fiunt fœdissimæ, ait Maldon.

26. MAGNARUM CARNIUM,] pinguium corporum plenorum succi, et consequenter libidinosorum. Tales, ait Origen. sunt dæmones, qui gaudent libidine et peccatis carnalibus. Proprie *magnas carnes* vocat magna membra, quæ significant libidinosum, de quibus ait c. 23. 20. *Quorum carnes sunt ut carnes asinorum.* Vide can. 55. Non quod Ægyptii hæc membra majora babuerint, quam alii homines; sed quod magis idololatriæ (hæc enim a Prophetis vocatur scortatio) dediti fuerint quam aliæ gentes. Est metaphora.

Unde Symbol. *Sanctus*, ait S. Hieron. *carnium dicitur parvulorum, quæ in eo decrescunt quotidie, et per virtutes attenuantur, ita ut nequaquam caro appelletur, sed spiritus, et loquatur in Psalmo: Sitivit anima mea ad te, Deus, quam multipliciter tibi caro mea! sive (ut quædam habent exemplaria) quomodo consumpta est caro mea? De hac carne scriptum est: Omnis caro fœnum, et omnis gloria ejus quasi flos fœni. Aruit fœnum, et flos ejus decidit: verbum autem Domini manet in æternum. Et Apostolus: caro et sanguis regnum Dei non possidebunt. Et in Genes. loquitur Deus: Non permanebit spiritus meus in hominibus istis, quia caro sunt. Et ad credentes dicitur: Qui in carne sunt, Deo placere non possunt: vos autem non estis in carne, sed in spiritu.*

27. AUFERAM JUSTIFICATIONEM TUAM,] id est legis cæremonias, cultum templi et sacrorum; quia ea profanasti, uti dixi v. 17. et seq. Ita sanctus Hieron. Secundo, noster Prado: *Auferam justificationem tuam*, id est ut aliqui legunt, *jus tuum*, id est libertatem et regimen, quo tuis jus dicis, tibi adimam, faciamque ut Philisthæis subjiciare, et ab eis jura petas, quæ Dei

jus violasti. Unde Septuag. vertunt: *Auferam legitima tua.* Hinc et sequitur: *Et dabo te in animas odientium te.* Verum justificatio nusquam significat libertatem aut potestatem regendi. Tertio, R. David et Vatablus vertunt: *Auferam a te dimensum tuum*, id est annonam tuam, qua te quotidie alebam, puta similam, mel et oleum, quæ tibi dadi, ut dixi v. 9. Unde et Chald. vertit: *Auferam bonum tuum.* Quarto alii vertunt: *Auferam a te decretum, vel statutum tuum*, quo scilicet statueram et promiseram, quod numquam te desererem. Quinto, Maldon. *Auferam, ait, a te justificationem tuam*, id est favorem meum, quo, dum te prosequor, videris esse justa; et puniam te, ut appareat te injustam esse. Hic sensus satis appositus est. Sexto, et optime, *justificationem*, id est sanctificationem *tuam*, id est sancta tua. Hoc enim est hebr. חקך *chuckich*, q. d. Ego te, quasi sanctam meam sponsam, ornavi auro, argento, bysso et omnibus bonis, itaque te quasi sanctificavi, dotavi et mihi astrinxi, v. 10. et seq. tu vero eadem sanctificasti et consecrasti idolis tuis, itaque non tam sanctificasti, quam profanasti et polluisti ea, v. 17. et seq. Quocirca ego hæc ipsa bona sancta auferam, imo quasi mea repetam a te, daboque ea hostibus tuis, ut ipsi omne tuum aurum, omnes fruges et opes diripiant; quia ipsi te sunt sanctiores et meliores. Hunc sensum poscunt præcedentia et sequentia. Hanc enim pœnam idololatriæ eorum clare intentat v. 39. dicens: *Denudabunt te vestimentis tuis, et auferent vasa decoris tui: et derelinquent te nudam plenamque ignominia.* Hoc enim maxime timent impii: nec enim curant Dei favorem, ritus et cæremonias sibi auferri, cum ea jam ipsimet sibi sponte abstulerint, imo a se expulerint et in idola sua transtulerint.

Moral. Nota, Deum opes, bonaque quæ nobis largitur, vocare sancta; quia ea dat ut iis sanctificemur, sancteque Deum colamus, expendendo ea pie in usus templi, Religiosorum, pauperum, filiorum educandorum in timore Dei, etc.

DABO TE IN ANIMAS ODIENTIUM TE FILIARUM PALÆSTINARUM.] *In animas*, id est in desideriis, ut in pro voto abutantur filiæ Palæstinæ, id est oppida, vel potius cives Palæstinæ: vocat filias potius quam filios, ad decorum: populum enim Jerusalem hactenus quasi puellam Deo desponsam induxit, q. d. Tradam te voluntati atque libidini Palæstinorum, ut te spolient, capiant, occidant. Vetus enim et perenne fuit odium inter Philistinos, sive Palæstinos, et Judæos.

ERUBESCUNT.] Septuag. *Declinant de via tua.* Non audent te tamquam infame scortum comitari per vias, pudet illas tui, licet sint illæ impudentes; quia justiores sunt te, uti ait v. 52.

28. IN FILIIS, id est cum filiis, ASSYRIORUM.

29. IN TERRA CHANAAN,] in quam te ex Ægypto transtuli et in qua habitas. Aliter Prado: *In terra Chanaan*, inquit, id est mercatorum, qui mercimonia exercent cum Chaldæis. Sic Prov. 31. 24. dicitur: *Cingulum tradidit Chananæo*, id est mercatori. Aliter rursus Maldon. q. d. Usque in terram Chanaan, scilicet imitando etiam ejus idololatriam.

CUM CHALDÆIS.] Hebr. כשדימה *casdima*, id est, usque in Chaldæam, scilicet mittendo eo nuntios, qui referrent quo cultu colendi essent eorum dii. Ita Vatabl. et Maldonatus.

IN QUO, qua re, quo lixivio MUNDABO, et, ut Hebr. *circumcidam* (legendum enim est אמלה *amola*, id est circumcidam, a radice מול *mol*, id est, *circumcidit*, COR TUUM.] Septuag. *Quid faciam cordi tuo?* juxta illud Osee 6. 4. *Quid faciam tibi, Ephraim? quid faciam tibi, Juda?* Et Isaiæ 5. 4. *Quid est quod ultra debui facere vineæ meæ, et non feci?* Chaldæus: *Quam fortis malitia cordis tui!* Vatabl. *O impotens cor tuum!* Prado: *Quam depravatum, infirmum et corruptum est cor tuum!* Ipsi enim pro *amola*, legunt אמלה *amula*, a radice אמל *amal*, id est infirmus fuit. Unde אמלל *umlal*, vocatur infirmus, corruptus, putridus.

LUPANAR.] Hebr. גב *gab*, id est excelsum, scilicet templum et idolum. Vide v. 24. et 25.

NEC FACTA ES QUASI MERETRIX FASTIDIO AUGENS PRETIUM,] q. d. Meretrix quæ scit se ob pulchritudinem quæri, fastidit amasios ut parva lucra, ut majora offerantur; tu vero tuam pulchritudinem vilissimo pretio vendidisti, imo gratis obtulisti cuivis, in grande mei et tui vilipendium; uti facit adultera quæ non mercedis, sed libidinis insatiabilis causa, præter maritum aliis se prostituit: quinimo mercede provocasti amasios tuos, uti fecit Achaz mittens regi Assyriorum multa auri talenta, cum ejus idola in templum induxit 4. Reg. 16.

Tropol. anima, dum peccat, quasi meretrix voluptatibus se prostituit, atque omnes suos spiritus, potentias ac vires, quas a Deo habet, exhaurit et offert dæmoni. Ita Origenes. Vide historiam filii prodigi. Lucæ 15.

34. POST TE NON ERIT FORNICATIO,] scilicet similis, ut nimirum meretrix pretio conducat amasios, sicuti tu facis. Ita Chaldæus.

36. EFFUSUM EST ÆS TUUM,] id est, pecuniam tuam prodige effudisti in amatores tuos, puta in deos tuos et idola tua. Ita S. Hieron. Sic Romanis, teste Festo, *ære dirutus miles* dicebatur, cui stipendium ignominiæ causa non esset datum, quique illud prodegisset: eo quod æs diruebatur in fiscum, non in militis sacculum. Sic Verrem act. 7. facete mordet Cicero: *Aleatoris*, inquit, *Placentini castra commemorabuntur: in quibus, cum frequens fuisset, tamen ære dirutus est*, q. d. Licet Verres non esset emansor, sed frequens in castris aleatoriis, tamen ære dirutus est, id est stipendia perdidit et prodegit, alea scilicet omnia absumente. Sic in castris Veneris et dæmonis ære diruitur Jerusalem, et quivis peccator. Aliter Chald. R. David, Vatabl. et Maldonat. Vertunt enim: *Effusum est imum tuum*, id est, ima pars ventris, scilicet, pudenda tua manifestata sunt publice. Hebræum enim נחשתך *nechustech* vertunt *subæratum*, id est fundum; fundus enim vasorum solet esse æratus, ut diutius durent. Aliter quoque vertit et explicat Prado: Argentum, ait, signum est puritatis, æs sordium, quia contrahit facile rubiginem, q. d. Sordes tuæ effusæ sunt, id est, ut sequitur, fornicationes tuæ effusæ sunt. Unde et Pagn. vertit, *Effusa est turpitudo tua*; Brixianus: *Effusa est impuritas tua.*

Denique apposite per æs durum et forte, accipi potest robur et fortitudo, q. d. Fornicando assidue, cum semine profudisti omne tuum robur et fortitudinem. Docent enim medici et ipsa experientia, immodico veneris usu vires exhauriri hominemque debilitari et emori. Cujus rei varias dant causas: prima est, quod

samen spiritu plenum sit, præsertim vitali, uti dacet Hypocr. lib. da Natura fœtus cap. 3. unde sequitur, vaneri indulgentes non esse multum vitales; seminis enim amissione, pariter spiritus vitalis emittitur et dissipatur, ut ait Galen. lib. 1. de Semina cap. 16. Porra Galen. l. 1. de Natura facult. 5. et 6. dacet in semine triplicem essa spiritum: est, inquit, in eo *Spiritus vitalis ad generationem cordis, spiritus naturalis ad generationem hepatis, et onimalis ad generationem cerebri.* Madum subjicit: *Subintrante erga in prafundum spermatis ventositate, actione trium spirituum in medio nascitur vesicula quædam; superius autem praps olia vesicula, a latere juxta inferiorem alia: ex prima vesicula farmatur ipsum cor: ex secunda superius posita cerebrum; ex tertia hepar.* Cum ergo triplex hic spiritus in veneris usu emittatur, necesse est vires et vitam atteri. Secunda est, quia in venere optimum et fortissimum excernitur. Audi Hippac. lib. 1. da Genit. *Genitura viri provenit ab amni humida quod in corpare existit, ut quod rabustissimum est secernatur. Argumentum autem ejus, quod rabustissimum secernitur, hoc est, quod a veneris usu, paucula adeo re emissa, imbecilles reddimur.* Et Galen. l. 1. de Semine c. 16. *Quare non mirum est immoderato coitu utentes imbecilliores reddi, a tota corpore utroque* (humore scilicet ot spiritu) *sincerissimo ublato.* Tertiam attaxit ibidem Galen. dicens: *Accedente insuper voluptate, quæ ipsa per se sufficiens est vitalem firmitatem dissolvere, adea ut jam quosdam ex nimia voluptate ac jucunditate martuos esse constet.* Hinc venera utentes quasi extra se rapiuntur et abstupescunt: unde Diagenes coitum vocabat brevem apilepsiam; et Alexander Magnus ajebat, hac sola ex re agnoscere sese esse haminem, suamque infirmitatem. Qaarta est, quia in nimia capula, effusa omni semina, effunditur tandem et sanguis. Id deducitur ex Galena loco citato c. 12. ubi arterias et venas semen ex sanguine operari, diserte affirmat. Idem docet Avicenna l. 3. fen. 20. tract. 1. c. 1. Semen, inquit, *est sanguis magis digestus et magis subtilis.* Idem docent alii medici et physici, uti Aristot. lib. de Longit. et brevitate vitæ, ubi idipsum confirmat exemplis. Nam mulus, ait, diutius vivit quam equus et asinus ex quibus genitus est, quia vix generat (unde idem Aristat. l. 6. Histor. animal. cap. 24. ait Athenis fuisse mulum octoginta annorum) et fœminæ diutius vivunt maribus, si hi libidinosi sint (nam alias mas diutius vivit, quia calidior) uti hac de causa passares mares brevius vivunt quam fœminæ. Nam, ut idem dacet l. 9. Histar. animal. c. 7. passeres mares, quia salacissimi sunt, annuam vitam complere non axistimantur, fœminas autem diutius vivera certum est.

ET SUPER IDOLA.] id est, ut Vatabl. duobus modis revelata est ignominia et turpitudo tua, sive deprehensa es meretrix: primo, ax eo quad colebas idala abominanda; secundo, quod cum idolis immolasti sanguinem filiarum tuorum.

37. CONGREGABO OMNES AMATORES,] q. d. Per ipsas amatores tuos ulciscar te, scilicet faciam ut Chaldæi, quarum amicitiam, indeque idola coluisti, gentes vicinas tibi amicas, æque ac inimicas sibi aggregent et te obsideant. Ita Theodar.

NUDABO IGNOMINIAM TUAM,] Hebr. *nuditatem*, id est, pudenda tua, ut quibus peccasti, iis puniaris et infameris. Intelligit destitutionem opis et auxilii, ait Vatabl. vel potius publicam infamiam, qua ob scelera Jerusalem quasi meretrix violanda et vastanda erat, ideoque a gentibus hostilibus subsannanda et irridenda, uti ridetur meretrix infamis dum publica in cippo probro exponitur.

38. JUDICABO TE JUDICIIS ADULTERARUM, ET EFFUNDENTIUM SANGUINEM,] id est, vindicabo te pœna tum lapidationis, quasi adulteram: tum gladii, quasi homicidam, v. 40. Occidisti enim infantes tuos cremando et immolando eos Moloch.

DABO TE IN SANGUINEM, id est, in cædem, FURORIS ET ZELI,] id est truculentam, qualem exercent furiosi et zelotypi mariti, dum solent jugulare uxores in adulterio deprehensas. Hebr. *Ponam te in sanguinem*, id est, totam sanguinolentam, vulneribus confossam et undique cruentam, ut videaris tota esse sanguis.

39. DESTRUENT LUPANAR TUUM,] q. d. Chaldæi destruent excelsa et fana tua. Vide v. 24.

AUFERENT VASA DECORIS TUI,] puta vasa aurea et argentea, omnesque opes et thesauros tuos, quibus nunc pulchra esse videris.

40. ADDUCENT SUPER TE MULTITUDINEM,] te quasi adulteram tradent, juxta legem, multitudine lapidandam.

ET LAPIDABUNT (Chaldæi) TE] projicientes lapides per catapultas in muros tuos, ut eos verberent et dejiciant: item in urbem tuam, ut domos confringant et homines in plateis occidant.

41. ET COMBURENT DOMOS.] Hæc altera erat adulterarum pœna, ajunt Hebræi, scilicet ignis, quo eas comburebant; licet ejus vix exstet exemplum, nisi in Thamar Genes. 38. 24. Vide ibi dicta.

FACIENT IN TE JUDICIA,] justam ultionem. Vocat *judicia* in plurali, quia multas plagas significat.

IN OCULIS MULIERUM PLURIMARUM.] Mulieres intelligit nationes et gentes; quia et ipsa Jerusalem inducitur hic quasi mulier meretrix, q. d. Pœnam tuam videbunt aliæ mulieres, id est, gentes, ut caveant ne sint adulteræ, id est, idololatræ. Ita Vatabl.

42. AUFERETUR ZELUS MEUS.] Cum videro te jugulatam et flammis datam, cessabit indignatio mea, et zelotypia, quæ cor meum rodebat; tum quia non amplius mihi præpones amasios tuos, ait Theodor. tum quia indignationem meam puniendo te exsaturabo.

NEC IRASCAR AMPLIUS,] huic scilicet generationi et sæculo, quia illam disperdam. Sequenti tamen generationi, quasi alteri, et novo sæculo miserebar, et si peccet irascar. *Ex hac perspicimus*, ait S. Hieronym. *grandem offensam esse nequaquam curæ haberi a Deo, sed permitti hominem sceleribus suis atque peccatis.* Eumdemque locum expendens Origenes hom. 8. super Exodum: *Vide*, inquit, *misericordiam, pietatem et patientiam boni Dei, quando vult misereri, indignari se dicit et irasci, sicut per Jeremiam c. 6. ait: Dolore et flagella castigaberis, Jerusalem, uti ne abscedat anima mea abs te. Hæc si intelligis, miserantis Dei vox est: ubi irascitur, et zelatur, ubi adhibet dolores et verbera: flagellat enim omnem filium quem recipit, Hebr. 12. Vis audire indignantis Dei terribilem vocem? Audi quod dicit per Oseam c. 4. Cum enumerasset multa nefanda quæ Jerusalem commiserat, addit: Non visitabo super filias vestras cum fornicantur, neque super nurus vestras cum*

macentur. Hæc Origenes. In haec eamdem sententiam interpretatur D. Aug. illud Psalm. 98. *Domine Deus noster, tu exaudiebas eos; Deus tu propitius fuisti eis, et ulciscens in omnes adinventiones*, seu, ut alii legunt, *affectiones eorum. Etiam*, inquit Aug. *vindicans propitius fuisti.* Sed multo elegantius serm. 37. de verbis Domini: *Magna*, inquit, *misericordiæ est, nequitiæ impunitatem non relinquere; et ne cogatur in extremo gehennæ damnare, modo flagello dignatur castigare. Vis nosse nulla pœna quanta sit pœna? Davidem interroga, qui ait Psal. 9. Irritavit Dominum peccator. Quare? Quid audisti? Vidi peccatorem impune luxuriantem, et exclamavi: Irritavit Dominum peccator. Quare hoc dixisti? Vide quid sequitur. Secundum magnitudinem iræ suæ non quæret. Ideo semper non exquiret, quia multum irascitur, parcendo cædit, sed juste cædit.* Unde apud Isaiam c. 26. magni supplicii loco dicitur: *Misereamur impia, et non discet justitiam.* Hoc est quod Psalm. 80. 12. dicitur: *Non audivit populus meus vocem meam, Israel non intendit mihi: et dimisi eos secundum desideria cordis eorum, ibunt in adinventionibus suis.* Et Rom. 1. *Tradidit illos Deus in reprobum sensum, ut faciant ea quæ non conveniunt.*

E contrario pueiri hic a Deo, singulare quoddam divinæ clementiæ beneficium existimandum est. Hac enim ratione Dominus Ierusalem consolatur Isaiæ 40. *Consolamini, consolamini, populus meus, dicit Deus vester. Loquimini ad cor Jerusalem, et advocate eam, quoniam completa est malitia ejus, dimissa est iniquitas illius, suscepit de manu Domini duplicia pro peccatis suis.* Quo loco recipere duplicia pro peccatis, seu, ut habent Sept. *Recipere duplicia peccata sua*, est propter peccata multis pœnis affici, ut multi volunt. Idcirco regius Vates postulat: *Proba me, Domine, et tenta me*, Psal. 15. et alio loco: *Ego in flagella paratus sum*, Ps. 37. Audi S. Gregor. lib. 7. Moral. c. 7. *Quia sancti viri corruptionis suæ vulnus sine putredine non esse considerant, libenter se sub manu medici ad sectiones parant, ut aperto vulnere virus peccati exeat. Id quod idem Job luculentius significavit, subjungens: Et hæc mihi sit consolatio, ut affligens me dolore non parcat. Electi quippe cum perpetrasse se illicita noverunt, et tamen perscrutantes inveniunt, quod nulla pro illis adversa perpessi sunt, in immensæ formidinis terrore tabescunt, ne in æternum se gratia deseruerit, quos in præsenti vita mali sui retributio nulla castigat; et propterea feriri paterna correptione desiderant, et dolorem vulneris medicamen salutis putant. Recte igitur ait Job: Hæc mihi consolatio sit, ut affligens me dolore non parcat; ac si apertius diceret : Qui ideo hic quibusdam parcit, ut eos in perpetuum feriat, ideo me hic feriat, ut non parcendo in perpetuum parcat.* Hactenus Gregorius.

Vias tuas, id est, scelera tua, in capite tuo dedi,] ut in caput tuum redundent at capite luas scelus.

Et non feci juxta scelera tua,] q. d. Parum te pre impietate punivi, plus merebaris. Ita Septuag. ot S. Hieron. Verum Chald. et Hebræi pro עשיתי asiti, id est, *feci*, legentes עשית asito, id est, *fecisti*, vertunt; *Non fecisti cogitationem* (id est, meetis reflexionem, ut videres tuam turpitudinem statumque periculosum) *super omnibus abominationibus tuis*, id est, non cogitasti a tuis idolis recedere, non cogitasti mutare mentem, redire ad frugem. Unde sequitur: *Sicut mater, ita et filia ejus*, q. d. Quales fuerunt parentes Judæorum, tales sunt et filii: perdurant enim in pristina patrum impietate et idololatria.

44. Ecce omnis, qui dicit vulgo proverbium, in te assumet illud. Hebr. *Omnis parœmiator parœmiabit*, id est, hoc acomma de te dicet quasi proverbium: sicut mater, ita et filia ejus,] id est sicut mater tua Cethæa v. 45. et Chananæa ob scelera vastata est: ita et tu filia ejus vastata es. Ita Vatabl. Theodor. Polychr. Itaque se explicat Propheta v. sequenti. Aliter Chald. et Hebræi, ut jam dixi.

45. Filia matris tuæ es tu, quæ projecit virum suum et filios suos,] q. d. Æmulatrix es matris tuæ, id est, terræ Chananææ, quæ suis sceleribus ea Chanaæa per Josue et Hebræos expulit virum, id est, reges suos et filios, id est, incolas. Ita Polychron.

Secundo, et melius, q. d. Sicut Chananæi et Cethæi virum suum, id est Deum projecerunt adorantes idola, et filios consecrarunt idolis; ita et tu quasi filia, id est, imitatrix, eorum fecisti. Ita Theodor.

Tertio, alii, q. d. Cethæa mater tua, impudens meretrix, solebat virum et proles abjicere et cum aliis libidinari: ita tu, o Jerusalem, ma abjecisti, et cum idolis libidinaria.

Tropologice, Judæi et quivis impii abjecerunt Prophetas, qui erant patres eorum spirituales: et viros justos, qui erant eorum filii.

Et soror sororum tuarum,] q. d. Similis es sororibus tuis, ea hic es illis melior aut pejor. Sorores Jerusalem vocat vicinas urbes, scilicet Samariam et Sodomam.

46. Soror tua major, Samaria,] quia sicut Jerusalem erat metropolis regni Juda: ita Samaria erat regni Israel, sive decem tribuum. Unde eam vocat *majorem*: quia in Juda tantum erant duæ tribus.

Ipsa et filiæ ejus,] *filiæ*, id est, oppida Samariæ subjecta. Metropoles enim Hebræis et Græcia vocantur *matres*; et vice versa aliæ urbes et vici eis subjecti, vocantur *filiæ*.

Soror autem tua minor te, etc. Sodoma.] Id est, Galgala trans Jordanem, ubi habitabant duæ tribus cum dimidia. Hæ enim recte dicuntur sorores Judæorum, id est, fratres et cognati. Ita Scholiastes et Polychron. Verum melius proprie accipias Sodomam. Hæc enim vocatur *soror* Jerusalem, non cognatione, sed impietate; *minor* vero, non ætate, sed civitatum et civium numero: hæc habitat, non quasi superstes sit, sed jacet et manet in lacu, ubi ostendit priscæ gloriæ ruinas, imo gehennæ speculum Judæis et peccatoribus ostentat.

47. Neque secundum scelera earum fecisti pauxillum minus.] Ita Romana distinguunt, q. d. Scelus tuum non fuit paulo minus scelere Sodomæ et Samariæ, imo in omnibus pene majus, ut sequitur. Paulo aliter ex Hebræo vertit Pagnin. *Neque secundum scelera earum fecisti, ac si hoc paululum pauxillumque foret, quinim sceleratiora fecisti illis.*

48. Vivo ego,] testor, et juro per vitam meam.

49. Ecce hæc fuit iniquitas Sodomæ,] scilicet prima, et origo cæterarum, puta libidinum portentosarum: nimirum fuit in Sodoma

Primo, Superbia.

Secundo, SATURITAS PANIS,] id est, ciborum et deliciarum, hoc est, commessatio et compotatio.

Tertio, ABUNDANTIA rerum omnium, luxus, et deliciæ.

Quarto, OTIUM.

> Quæritur, Ægysthos quare sit factus adulter?
> In promptu causa est, desidiosus erat.

Vere Ennius in Iphigenia:

> Otio qui nescit uti, plus negotii habet
> Quam cum est negotium in negotio.

Præclare S. Justin. contra Tryphon. *Jesus, ait, Josephi fabri filius, solebat dum inter homines degeret, aratra fabricare jugaque, ut per has figuras justitiam doceret, et reipsa fugam otii.* Fuit commune Patrum Dogma: *Diabolus semper te occupatum inveniat,* ut patet ex Vitis Patrum.

Quinto, immisericordia, quod scilicet MANUM EGENO ET PAUPERI NON PORRIGEBANT.

Aliter vertit Syrus referens hæc ad præcedentia, nimirum sic: *Hæc est inquit Sodomæ sororis tuæ superbæ, gloriosæ, quæ saturabatur pane, et sedebat* (habitabat) *in quiete* (securitate, otio, quieta, secura, otiosa) et Arabicus Antioch. *Vivo ego, dicit Dominus, quod neque Sodoma, neque filiæ ejus fecerunt, ut quod fecisti tu, et filiæ tuæ; atqui etiam soror tua formosa, quæ satiabatur pane, et sedebat ipsa et filiæ ejus in quiete.*

Nota: Idem hic dicitur cum eo quod ait S. Joannes epist. 1. c. 2. 16. *Omne quod est in mundo, est concupiscentia carnis, et concupiscentia oculorum, et superbia vitæ,* scilicet, superbia, deliciæ, divitiæ origo sunt malorum omnium in mundo, faciuntque ut mundus sit filius et hæres Sodomæ. Ita S. Hieron. Ita Pythagoras, teste Laertio, dixit in urbes ingredi, primo, delicias; secundo, saturitatem; tertio, violentiam; quarto, exitium.

Tradit Lævinus Lemnius, aliique medici, quod, sicut sanitatem tam corporis, quam animi causant et conservant hæc tria, scilicet exercitium, sobrietas et castitas: ita ægritudinem tam corporis, quam animi pariant hæc tria, scilicet desidia, saturitas sive repletio, et libido. Unde ipsi hæc tria sanitatis dant præcepta: *Corpus laboribus exerce: vescere citra saturitatem: ne te in venerem effundas.* Aureum est dogma Hippocratis 6. Epid. Sanitatem hæc duo tuentur: *Cibis non satiari, et impigrum esse ad labores.* Rursum, nulla re magis curari flatus, cruditates, pituitam, etc. quæ plurimorum morborum sunt causa et fons, quam inedia, utpote quæ hæc omnia digerat et consumat, consentiunt medici.

Audi S. Hier. *Superbia,* inquit, *saturitas panis, rerum omnium abundantia, otium, et deliciæ, peccatum Sodomiticum est, et propter hoc sequitur Dei oblivio, quæ præsentia bona putat esse perpetua, et numquam sibi necessariis indigendum. Quapropter et lege, Deut. 8. præcipitur: Attende ne comedas et bibens, et saturatus, ædificatis domibus optimis, habensque aves et boves, argentum et aurum, obliviscaris Domini Dei tui. Et in alio loco, Deut. 32. de Israel scriptum est: Manducavit et bibit, et saturatus est, et impinguatus, et calcitravit dilectus. Quod sciens et sapientissimus omnium Salomon in Proverbiis cap. 30. deprecatur: Tribus mihi necessaria, et quæ sufficiant, ne saturatus mendax fiam et dicam: Quis me videbit? aut pauper effectus, furer, et pejerem nomen Dei mei.*

Porro prima hic est superbia; quia hæc est centrum a quo exeunt lineæ ad circumferentiam omnis iniquitatis. Unde S. Ambr. *Superbia,* ait, *ex angelis dæmones effecit.* Et Isidorus: *Superbia est origo omnium criminum, et ruina cunctarum virtutum;* ideoque ruina salutis. Nam, ut ait S. August. *Excelsa est patria, sed humilis est via.* Superbia ergo hic ponitur peccatum Sodomiticum, idque primum. Deus enim superbos deprimit, permittendo eos labi in portentosas et probrosas libidines, ut ostendi Rom. 1. 27.

Secunda est saturitas. Venter enim satur, meroque æstuans, despumat in infandas libidines. Recte Seneca epist. 61. *Ventri, ait, obedientes brutorum animalium loco numeremus, non hominum.* Ut hanc everteret Plato scripsit ad Dionis propinquos: *Nullo modo debere quemvis in die saturum fieri.* Gula ergo Sodomam fecit et perdidit: gula enim est strues lignorum quibus accenditur libido. *Non Ætnæ ignes,* ait S. Hieron. ad Furiam, *non Vulcania tellus, non Vesuvius et Olympus tantis æstuant ardoribus, ut juveniles medullæ vino plenæ et dapibus inflammatæ.* Et Euripides: *Saturo Venus adest.* Et Athen. lib. 10. ex Aristophane, vinum vocat *lac Cypriæ deæ,* id est, Veneris, quod alat libidinem. Denique, *Sine Cerere et Baccho friget Venus.*

Tertia est abundantia rerum, indeque luxus. De qua dixit Apostolus 1. Timoth. 6. *Radix omnium malorum est cupiditas,* græce φιλαργυρία. Vetus est proverbium apud Stobæum: *Satietas ferociam parit, tollit animos opulentia.* Et Homerus: *Fastum copia gignit,* indeque libidines.

Quarta est otium, de quo Proverb. 1. *Prosperitas impiorum perdet eos.* Pro quo alii vertunt: *Pax, sive quies insanorum evertet eos.* Et Poeta:

> Otia si tollas, periere Cupidinis arcus.
> Contemptæque jacent, et sine luce faces.

Otio, inquit S. August. *periit Roma, deleta Carthagine.* Recte Sapiens, et ex eo Chrysost. *Omnem malitiam docuit otiositas.* Cum rogaretur Cleomenes, ut est apud Plutarchum, cur Lacedæmonii, cum Argivos sæpe vincerent, eos non delerent? *Nolumus, inquit, ut habeamus qui juvenes nostros exerceant. Sunt enim ipsi sorum cos; qui ipsorum virtutem acuant, ne otio enerventur et in vitio ac mollitiem diffluant.* Vide quæ de otio dixi 2. Thessal. 3. 10.

Quinta est immisericordia: hæc quoque fuit causa libidinis Sodomiticæ. Qui enim crudeles sunt in proximum, crudeles quoque sunt in naturam, violando ejus generationem: quique crudeles sunt in alimoniam et vitam proximi, crudeles itidem sunt in ejus corpus, ut eo per pudendas libidines probrose abutantur. Sic Sodomitæ, quia erant crudeles in hospites et peregrinos, idcirco Angelos corpore indutos et quasi peregrinos divertentes in Sodomam ad Lot, appetierunt ad nefarium concubitum, Gen. 19. 5. Immisericordia enim et crudelitas faciunt, ut qui ea laborat, non respiciat pudicitiam, nec famam, nec corpus, nec vitam proximi, præsertim exteri aut peregrini; sed iis omnibus, quasi mancipiis, crudeliter ad suam libidinem abutatur, eaque, quasi res viles et nullius pretii, prodigat et profundat. Ita crudelis Amnon nihili fecit pudicitiam, et famam sororis suæ Thamar,

sed ea, quasi vili scorto abusus est, 2. Reg. 13. 13. et seq. Ita hodie sævitia et barbaries Turcarum facit ut pueros et mancipia Christianorum ad hoc nefas impune et impudenter cogant, quin et vim inferant. Videant nunc Christiani, qui eleemosynis et donis procurant, et quasi emunt usum corporum fidelium et pauperum ad suam obscœnitatem, quam in eos barbari et crudeles sint instar Turcarum: dant enim cibum corpori, ut ejus decus, famam et pudicitiam absorbeant: nutriunt carnem, ut animam occidant. Itane vili esca, vili nummo appenditis, emitis, perditis thesauros incomparabiles, puta Christianum corpus, conscientiam, castitatem, animam ad Dei imaginem creatam, et Christi sanguine redemptam? Itane obolo destruitis ejus gloriam et felicitatem, eique emitis et accersitis ignes sempiternos? o crudelem eleemosynam, o immisericordem misericordiam, o pretium iniquum et satanicum!

50. ET ELEVATÆ SUNT in fastum et arrogantiam.

FECERUNT ABOMINATIONES CORAM ME,] publice in oculis solis hujus Deum contemnentes.

SICUT VIDISTI.] Ita Romana, id est sicut audisti et vides in effectu, scilicet in lacu Asphaltite sulphureo, quanta fuerit iniquitas Sodomæ, utpote quæ ob scelera in lacum tam tetrum est versa. Vide dicta Gen. 19. 25. Jam Hebræa habent: *Sicut vidi*, id est, cum, vel postquam vidi, *eas abstuli*.

51. JUSTIFICASTI,] ostendisti Sodomam et Samariam te esse justiores, id est minus impias, ita ut tecum comparatæ justæ videantur. Sicut enim lux solis obscurat lucem stellarum, ita sanctitas magna minorem, et iniquitas insignis minorem, ita ut esse non videatur. Vide Origenem. Notat Theodor. Jerusalem magis peccasse Sodoma, non peccati substantia, sed qualitate. Habebat enim legem, sacerdotes, Prophetas, Dei cognitionem, cultum et templum, quæ omnia profanavit idolis, et peccatis; unde gravius peccavit. Hoc est quod Christus Matth. cap. 11. vers. 23. et 24. ait: *Et tu, Capharnaum, numquid usque in cœlum exaltaberis? usque in infernum descendes; quia si in Sodomis factæ fuissent virtutes quæ factæ sunt in te, forte mansissent usque in hanc diem. Verumtamen dico vobis quia terræ Sodomorum remissius erit in die judicii, quam tibi*. Et Jeremias Thren. 4. 6. *Et major effecta est iniquitas filiæ populi mei peccato Sodomorum*. Vide ibi dicta.

52. PORTA CONFUSIONEM.] Septuag. *Sustine tormentum*.

QUÆ VICISTI SORORES TUAS.] Hebr. *quæ judicasti*, id est condemnasti *sorores tuas*, q. d. Cum peccando certares tu cum sororibus tuis, tu eas condemnasti, id est superasti et vicisti: ita, ut si diabolus, vel quis impius in judicio præses sedisset, judicaturus utra vestrum impietate vinceret, et impudentia esset insignior ac nobilior: tuque coram eo cum sororibus tuis in hac causa litigasses, ille causam tibi adjudicasset, et sororibus abjudicasset, easque condemnasset. Hæc enim ejus fuisset sententia: Jerusalem peccando superavit sorores suas: itaque in hoc certamine primum ei debetur peccati et impietatis præmium.

SCELERATIUS AGENS AB EIS,] præ eis. Hoc enim significat hebraice מ mem comparativum.

53. ET CONVERTAM RESTITUENS EAS CONVERSIONE SODOMORUM, etc. ET CONVERSIONE SAMARIÆ, etc.] Id est, reducam te, o Jerusalem, e captivitate, ut cum Sodoma et Samaria revertaris in patriam. Nota primo. Conversio, reversio, captivitas, idem significant, scilicet captivos revertentes. Secundo, licet Romana legant *conversione*, tamen clarius Septuag. vertunt, *conversionem*; et Aquila et Symmachus, *captivitatem*. *Convertam* ergo *conversionem*, idem est quod reducam captivitatem, id est captivos, *restituens eas*, scilicet sorores tuas, puta Sodomam et Samariam, hoc est, captivos e Sodomis, et e Samaria sibi et patriæ restituam.

Quæres: Quando et quomodo reducet Deus Sodomitas, cum omnes cœlesti igne consumpti sint?

Primo, pro *convertam*, Theodor. legit, *avertam*, id est, aversata est me Sodoma, et ego vicissim aversatus sum eam, ac punivi excidio. Verum, quia Latina passim legunt *convertam*; hinc Emmanuel Sa, et aliqui alii accipiunt hæc ironice aut legunt per interrogationem. Verum hoc quoque repugnat sequentibus.

Secundo, Judæi, ait S. Hieron. inter cæteras fabulas fingunt, in adventu sui Christi, id est Antichristi, et in mille annis regni ejus, Sodomam esse restituendam in pristinum statum, ut sit quasi paradisus Dei; ac tum pariter Samariam pristinam recepturam felicitatem.

Tertio, S. Hieron. ex Origen. Sodoma, ait, sunt Gentes; Samaria, hæretici; Jerusalem, peccatores fideles, qui omnes in primo Christi adventu, ut vult Origen. vel, ut S. Hieron. non ex sua, sed ex aliorum sententia, in secundo ad magnam gratiam et gloriam evehentur. Verum hoc mysticum est, et sapit errorem Origenis, qui ex Platone censuit, post certum annorum curriculum, fore rerum omnium revolutionem et restitutionem: ita scilicet ut etiam damnati sibi restituantur et salventur.

Quarto, Lyranus et Vatabl. Sodomitæ, ajunt, sunt Ammonitæ et Moabitæ; quia orti ex Lot, qui habitavit in Sodomis. Hi cum Samaritis et Judæis ad Christum convertentur.

Quinto, Polychr. Scholiast. et Prado, per Sodomam accipiunt duas tribus, Ruben et Gad, cum dimidia tribu Manasse, trans Jordanem in Galaad (non in Galgala, ut habet Scholiast.) et Basan habitantes. Hæc enim regio fertilissima quasi Sodoma, in luxum, otium et vitia soluta, prima ante alias septem tribus ducta est in Assyriam captiva a Teglatphalassar. Verum has tribus complectitur Samaria, non Sodoma: Samaria enim apud Prophetas significat regnum Israel, puta non septem, sed decem tribus. Rursum sicut Samaria et Jerusalem proprie hic capiuntur, ita et Sodoma, ut patet ex eo quod dixit v. 49. *Ecce hæc fuit iniquitas Sodomæ*.

Dico ergo, per Sodomam hic accipi totam Pentapolim, ex Pentapoli autem incendium Sodomæ evasit urbs Segor, cum suis villis et pagis ob preces Lot. Rursum, sub Sodoma intelliguntur vicini Moabitæ et Ammonitæ. Hi enim orti sunt ex incestu Sodomitico filiarum Lot cum patre in Sodomis, puta in Segor, uti notavit Lyran. et Vatabl. Hi ergo origine et nativitate fuerunt Sodomitæ. Hosce omnes in captivitatem Babyloniam abduxit Nabuchodonosor. Hic ergo Propheta, de more, tristibus læta subjungens, prædicit eorum liberationem et reditum. Idem de iis prædixit

Jeremias cap. 48. v. 47. et cap. 49. 6. Ad litteram enim loquitur Propheta de reductione, tum barum gentium, tum Judæorum, e Babylone. Nam multi ex Samaria, id est, ex decem tribubus, mixti Judæis, id est, duabus tribubus, inde sub Cyro redierunt. Sed sub hac reductione verius et potius intendit significare reditum Judæorum et Gentium e servitute peccati et dæmonis ad libertatem gratiæ Christi, et Ecclesiæ ac regni cœlorum. Hæc est enim patria nostra felicior et feracior, quam Jerusalem, Sodoma, et Samaria: ut sic redimus ad *antiquitatem* nostram, ut ait hic Propheta, id est, ad pristinum statum justitiæ et felicitatis.

Ubi nota: Per Jerusalem Propheta intelligit Judæos; per Samariam Samaritanos, qui medii erant inter Judæos et Gentiles; per Sodomam Gentiles qui impie vivebant, ut Sodomitæ. Ponit enim unam Gentilium civitatem impiissimam pro omnibus; sicut Christus Matth. 11. v. 21. 22. 23. pro iisdem posuit Sodomam, Tyrum et Sidonem: at Isaias pro iisdem posuit Bosra et Edom cap. 34. v. 6. item Ægyptum c. 19. v. 21. Significat ergo Propheta fore, ut prius Sodoma, id est Gentiles; et Samaria, id est, Samaritani, e peccati captivitate liberentur, et ad Ecclesiam veniant, quam Jerusalem, id est, Judæi: hosce enim post illos venturos. Ita Maldonatus.

Et convertam reversionem, id est, captivitatem (uti jam dixi) tuam in medio earum,] id est, una cum illis: quasi non illas propter te, sed te propter illas liberare videar. Ita Maldonatus.

54. Ut portes ignominiam tuam, etc. consolans eas.] *Ignominiam*, qua scilicet in captivitate misera fuisti, ex qua jam redis, sicque consolaris Samariam et Sodomam in sua ignominia; quia consolatio est miserorum, habere socium vel majorem in pœnis. Ita Vatablus.

Secundo et potius, in conversione ad Christum Judæi venerunt in medio Gentium, id est, inter Gentes pari jure, imo inferiori et subordinato. Quia enim Christus missus fuit in salutem omnium gentium, totiusque mundi; hinc et consequenter missus fuit in salutem Judæorum. Hoc inviderunt Gentibus Judæi, ideoque a Christo sunt aversi et rejecti, pauci vero conversi. Hæc fuit confusio Judæorum, et consolatio Gentium ac salus. Hoc est quod ait Christus Matth. 8. 11. *Dico autem vobis, quod multi ab Oriente et Occidente venient et recumbent cum Abraham, et Isaac, et Jacob in regno cœlorum: filii autem regni ejicientur in tenebras exteriores.* Ita Prado et Maldonatus.

55. Et soror tua Sodoma.] Significat Gentes prius convertendas ad Christum, postea, in fine mundi Judæos, cum plenitudo Gentium intraverit, Roman. 11. 26. Dices: Christus Matth. 15. 24. ait ad Chananæam: *Non sum missus nisi ad oves, quæ perierunt domus Israel.* Resp. Sensus est, q. d. Sum missus ut solis Judæis, utpote quibus promissus est Messias, corporalem præsentiam, ac per consequens Evangelii mei et miraculorum meorum gratiam, quam hic panem voco, exhibeam; unde et a S. Paulo Rom. 15. v. 8. Christus vocatur minister circumcisionis, id est, circumcisorum, hoc est doctor et prædicator Judæorum. Ita S. Hilar. in locum Matth. citatum, et S. August. tract. 31. in Joan. Christus ergo personaliter missus est ad Judæos, ut per eos, puta per Apostolos, converteret cæteras Gentes totumque orbem. Ergo omnium Gentium conversio fuit universalis, prima et adæquata finis missionis Christi, inter quas continentur Judæi ac deinde quælibet particulares gentes.

Ad antiquitatem suam,] ad pristinam libertatem, et possessionem non terrenam, sed potius spiritalem, puta Ecclesiæ, in qua ab olim in Adamo et Noe, omnes conscripti fuimus cives, imo hæredes et filii.

56. et 57. Non fuit autem Sodoma soror tua audita in ore tuo, in die superbiæ tuæ, antequam revelaretur malitia tua; sicut hoc tempore in opprobrium filiarum Syriæ, etc. Palæstinarum,] q. d. Cum a superba Jerusalem, peccares contra me, non es recordata, nec ullam fecisti mentionem peccatorum et pœnarum Sodomæ, ut te metu similis supplicii a similibus sceleribus revocares. Ita S. Hieron. et Maldon.

Secundo, et nervosius, q. d. *In die superbiæ*, id est, felicitatis et opulentiæ tuæ tempore, cum donis meis superbires, non dignabaris vel nominare peccatricem Sodomam, quasi tu justa esses et felix meo templo: sed nunc vides *illam* præ te justificari, ema revelatur tua malitia hoc tempore, ut sis in opprobrium et contemptum Syrorum et Philistinorum, qui sunt vicini tui. Ita Prado.

Simili parabola Pharisæi despicientis publicanum, Christus proposuit contemptum Judæorum contemnentium Gentes, Luc. 18. vers. 10. et sequent.

57. Quæ ambiunt te per gyrum.] Ex Hebr. vertas cum Vatablo. *Quæ te contemnebant, vel diripiebant circumquaque.*

58. Scelus tuum et ignominiam tuam tu portasti.] Septuag. *Tu porto pœnam tuæ arrogantiæ et impietatum*, ut quæ fastidiebas vel nominare Sodomam et Gentes, jam eis postponeris in gratia et regno Christi.

59. Et faciam tibi,] puniam te per Chaldæos; sicut despexisti juramentum, id est exsecrationem, quam legis transgressoribus intentavi, Deut. 27. Itaque irritasti pactum mecum initum, q. d. Pœnarum metu non es aversa a legis violatione, jam ergo eas sustine.

60. Et recordabor ego pacti mei tecum in diebus adolescentiæ tuæ, et suscitabo tibi pactum sempiternum,] q. d. Ego tamen, o Synagoga, licet a te despectus, te non deseram; sed recordabor pacti mei cum Abrahamo initi, quod scilicet ex ejus semine esset nasciturus Christus, salvator tuus et Gentium, initi, inquam, cum adhuc esses adolescentula, imo in lumbis Abrahæ; vel potius pacti, scilicet cum Mose in Sina initi (tunc enim eras quasi adolescentula, ut dixit v. 4.) *recordabor*, ut te recipiam, ineamque tecum aliud pactum novum, tum per Zorobabel, tum potius per Christum, illudque sempiternum, Jerem. 31. 31. Nam pactum sub Zorobabel non fuit sempiternum, nisi hyperbolice, id est diuturnum.

Aliter Maldonat. q. d. *Recordabor pacti mei*, id est puniam te secundum pactum meum. Nam in fœdere non solum, promissa erant præmiorum, sed et pœnarum contra transgressores comminationes, Levit. 26. q. d. Quia tu non es recordata pacti mei, ego ejus recordabor. Servabo enim illud in sumendo de te pœnas, eo comminatas: cum autem puniero te, auferam

pactum illud, et dabo tibi pactum aliud sempiternum quod est Evangelium.

61. ET RECORDABERIS VIARUM TUARUM, ET CONFUNDERIS: CUM RECEPERIS SORORES TUAS TE MAJORES CUM MINORIBUS TUIS,] q. d. Cum te ad gratiam et regnum Christi evebam, erubesces vitam et peccata præterita, Actor. 2. vers. 17. miraberis meam bonitatem, qua sororem tuam majorem Samariam, et minorem Sodomam, id est, gentes omnes vicinas, ad te deducam, ut eas in Ecclesiam et regnum tuum recipias, quasi filias. Hierosolymæ enim cœpit Ecclesia Christi; unde Hierosolymitana Ecclesia mater est fidelium omnium. Hinc Isaias cap. 60. 4. sub nomine Jerusalem alloquens Ecclesiam: *Filii*, ait, *tui de longe venient*, q. d. Tunc non amplius superbe arrogabis tibi justitiam nec sorores tuas, id est, alias gentes, contemnes; sed summa reverentia veneraberis mea judicia, et summa gratitudine mihi devincta, gentes omnes ut sorores complecteris, et ut filias amabis.

NON EX PACTO TUO,] cum Mose et tecum inito in Sina (quod servos faciebat et regebat metu mortis) quod violasti; sed ex pacto meo, quod olim Abrahæ promisi, et nunc per Christum præstabo, quod est pactum faciens et adoptans te in filium, ac regens te spiritu charitatis et timoris filialis, puta pactum et testamentum novum quod est lex gratiæ, imo gratia Christi.

63. ET NON SIT TIBI ULTRA APERIRE OS,] q. d. Non audebis ultra conqueri, imo nec biscere, aut mutire, cum videbis tuam indignitatem, meamque erga te clementiam et beneficentiam, qua quasi certabo cum tua impietate, eamque vincam et obruam. Mittam enim tibi tuisque Christum unigenitum meum qui ibi quasi lux ad cæcos, vita ad mortuos, via ad errantes, veritas ad falsos et fallaces, salus ad ægros, fortitudo ad fragiles, redemptio ad captivos, justitia ad injustos, fons aquæ vivæ ad aridos, princeps pacis ad discordes, panis vitæ ad laborantes fame, Deus ad peccatores, eosque faciet sanctos, saturos, concordes, justos, liberos, sanos, fortes, veraces, vivaces, vegetos et lucidos. Tractat hoc argumentum Apost. epist. ad Roman. præsertim cap. 3. ubi docet, nec Judæos, nec Gentes debere gloriari de sua justitia, sed confundi ob sua peccata; ac laudare et gratias agere Deo qui gratis indignis contulit gratiam justitiam et salutem per Christum.

CAPUT DECIMUM SEPTIMUM,

SYNOPSIS CAPITIS.

SUB TYPO DUARUM AQUILARUM PUGNANTIUM, QUARUM MAJOR MINOREM DEBELLAT, DESCRIBIT NABUCHODONOSOREM ET PHARAONEM INTER SE PUGNANTES, EX QUIBUS ILLE HUNC DEBELLAVIT. QUOCIRCA PRÆDICIT, QUOD PHARAONI INNIXUS SEDECIAS ET JUDÆA (QUAM VINEÆ COMPARAT) AC CONTRA DEI VOLUNTATEM REBELLANS NABUCHODONOSORI, AB EO REGNO, OCULIS ET PATRIA PRIVABITUR: JOACHIN VERO, EX DEI VOLUNTATE, EIDEM SE TRADENS, EXALTABITUR. PRIMO, PROPONIT IPSAM PARABOLAM: DEINDE V. 11. EAM APPLICAT, ET EXPLICAT EO MODO QUO DIXI.

1 ET factum est verbum Domini ad me, dicens: 2. Fili hominis, propone ænigma, et narra parabolam ad domum Israel, 3. et dices: Hæc dicit Dominus Deus: Aquila grandis magnarum alarum, longo membrorum ductu, plena plumis et varietate, venit ad Libanum, et tulit medullam cedri. 4. Summitatem frondium ejus avulsit: et transportavit eam in terram Chanaan, in urbe negotiatorum posuit illam. 5. Et tulit de semine terræ, et posuit illud de terra pro semine, ut firmaret radicem super aquas multas: in superficie posuit illud. 6. Cumque germinasset, crevit in vineam latiorem humili statura, respicientibus ramis ejus ad eam: et radices ejus sub illa erant: facta est ergo vinea, et fructificavit in palmites, et emisit propagines. 7. Et facta est aquila altera grandis, magnis alis, multisque plumis: et ecce vinea ista quasi mittens radices suas ad eam, palmites suos extendit ad illam, ut irrigaret eam de areolis germinis sui. 8. In terra bona super aquas multas plantata est: ut faciat frondes, et portet fructum, ut sit vineam grandem. 9. Dic: Hæc dicit Dominus Deus: Ergone prosperabitur? nonne radices ejus evellet, et fructus ejus distringet, et siccabit omnes palmites germinis ejus, et arescet: et non in brachio grandi neque in populo multo, ut evelleret eam radicitus? 10. Ecce plantata est: ergone prosperabitur? nonne cum tetigerit eam ventus urens siccabitur, et in areis germinis sui arescet? 11. Et factum est verbum Domini ad me, dicens: 12. Dic ad domum exasperantem: Nescitis quid ista significent? Dic:

Ecce venit rex Babylonis in Jerusalem: et assumet regem, et principes ejus, et adducet eos ad semetipsum in Babylonem. 13. Et tollet de semine regni, feritque cum eo fœdus: et ab eo accipiet jusjurandum, sed et fortes terræ tollet, 14. ut sit regnum humile, et non elevetur, sed custodiat pactum ejus et servet illud. 15. Qui recedens ab eo misit nuntios ad Ægyptum, ut daret sibi equos, et populum multum. Numquid prosperabitur, vel consequetur salutem qui fecit hæc? Et qui dissolvit pactum, numquid effugiet? 16. Vivo ego, dicit Dominus Deus: quoniam in loco regis, qui constituit eum regem, cujus fecit irritum juramentum, et solvit pactum, quod habebat cum eo, in medio Babylonis morietur. 17. Et non in exercitu grandi, neque in populo multo faciet contra eum Pharao prælium: in jactu aggeris, et in exstructione vallorum, ut interficiat animas multas. 18. Spreverat enim juramentum ut solveret fœdus, et ecce dedit manum suam: et cum omnia hæc fecerit, non effugiet. 19. Propterea hæc dicit Dominus Deus: Vivo ego, quoniam juramentum quod sprevit, et fœdus quod prævaricatus est, ponam in caput ejus. 20. Et expandam super eum rete meum, et comprehendetur in sagena mea: et adducam eum in Babylonem, et judicabo eum ibi, in prævaricatione qua despexit me. 21. Et omnes profugi ejus cum universo agmine suo, gladio cadent: residui autem in omnem ventum dispergentur: et scietis quia ego Dominus locutus sum. 22. Hæc dicit Dominus Deus: Et sumam ego de medulla cedri sublimis, et ponam: de vertice ramorum ejus tenerum distringam, et plantabo super montem excelsum et eminentem. 23. In monte sublimi Israel plantabo illud, et erumpet in germen, et faciet fructum, et erit in cedrum magnam: et habitabunt super ea omnes volucres, et universum volatile sub umbra frondium ejus nidificabit. 24. Et scient omnia ligna regionis, quia ego Dominus humiliavi lignum sublime, et exaltavi lignum humile: et siccavi lignum viride, et frondere feci lignum aridum. Ego Dominus locutus sum, et feci.

2. PROPONE ÆNIGMA,] id est, obscuram similitudinem, sive, ut sequitur, parabolam. In Script. enim sæpe hæc tria parabola, ænigma, proverbium confunduntur et pro eodem sumuntur, uti notat Jansenius initio Proverb. Scilicet significant illustrem quamlibet sententiam, præsertim acutam, parabolicam, moralem, Hebr. enim משל mascal, significat sententiam eminentem et prædominantem, uti est proverbium, axioma, gnome, quales sunt in Proverbiis Salomonis. Parabola, græce παραβολη, proprie est comparatio et similitudo. Ænigma est sententia obscura et subtilis; radix enim αινιττομαι significat obscure loqui. Unde hebr. vocatur חידה chida, id est acuta propositio: a rad. חוד chad, vel חדד chadad, id est acuminare, acuere, acuta loqui.

3. AQUILA GRANDIS,] id est, Nabuchodonosor rex. Aquila enim avium princeps, et viribus, et pernicitate, et altitudine volatus, et audacia, et aduncitate rostri regiam præ se fert majestatem. Unde Cyrus et Artaxerxes Persæ, ac postea Romani aquilam habuerunt pro insigni, sicut Chaldæi columbam, Jerem. 50. 16. Sic de eodem rege ait Jer. 49. 22. *Ecce quasi aquila ascendet, et avolabit, et expandet alas suas super Bosram.*

Nota: Aquila symbolum est regni et imperii; est enim ipsa avium regina. Unde Pyrrhus rex aquila dici voluit. Nam, ut ait Plutarch. in ejus Vita: *Dum a pugna magna cum gloria ac lætitia in Epirum reversus, a suis* αετος, id est *aquila, salutaretur: Per vos, inquit,* αετος *sum, qui me vestris armis, tamquam alis in altum extulistis. Unde semper ei aquilæ cognomen sumere placuit eoque usus est.*

Filius Caroli Magni dictus est Arnulphus, quod germanice sonat *Arent hulp*, id est aquilæ auxilium: vel quod illud aliquando ab illa acceperit, vel potius, ut nomine suo moneretur se suis natis, amicis ac subditis aquilina fortitudine, seu instar aquilæ, auxilium præbere debere. Hoc enim est munus principis.

Ajax cognomen habuit aquila: causam dat Pindarus Isthm. ode 6. cum ait: *Hæc illi locuto misit Deus ducem, avium magnam aquilam, et dulce ei intus titillavit gaudium, et dixit, locutus ut vir vates: Erit tibi filius, quem petis Telamon, et eum aquilæ, quæ apparuerit cognomento appellabis Ajacem late potentem, stupendum in laboribus turmarum Martiarum.* Cum enim Hercules in Telamonis gratiam sacrificaret, ut ei filius nasceretur, prætervolabat aquila: itaque propter aquilæ prætervolantis auspicium, filius Ajax Telamoni natus, αετος dictus est. Hinc tradunt Gentiles, imo et Catholici, aquilam multis portendisse imperium. Quin et Gentiles omen et augurium ex aquila capiebant usque ad superstitionem. Ita, inquiunt, *In die natali Alexandri Magni, aquilæ duæ præpetes supra culmen domus insederunt; omen duplicis imperii, Europæ Asiæque præ se ferentes.*

Nato Maximo (qui turbulentissimis Reip. temporibus Imperator electus est a senatu, ut Maximini obviam iret crudelitati) quamvis ex humili et obscuro genere, patre scilicet arte ferraria, aut, ut alii dicunt, carpentario, auspicium dedit aquila, cum carnem bubulam, et quidem multam, in patris cellam angusto impluvio projecisset; eam denique, cum jaceret, et nemo attingere auderet, religionis metu, iterum sustulit, et in proximum sacellum Jovis Præstitis detulit.

Simili ostento aquila infantem adhuc Aurelianum, vinctum fascia, sine ulla noxa de cunis sustulit, et in aram, quæ intra sacellum forte sine ignibus erat, deposuit, ut auctor est Sabellicus, et ante eum Flav. Vopiscus ex Callicrate Tyrio in Aureliano.

Albino etiam septima hora, postquam natus est, in convivio, quod natalitiis suis deputabatur, dum sibi inderetur nomen, septem aquilæ pueruli allatæ sunt, et quasi ad cunas pueri constitutæ. Omen pater ejus præclarus admisit, eo quod id rarissimum esset in illis regionibus, ubi Hadrumetum est.

Octavio Augusto, cum puer adhuc ruri, quarta ab urbe lapide via Campana educeretur, in nemore prandenti ex improviso aquila de manibus panem rapuit, moxque altissime evolavit: quæ paulo post leniter delapsa, ex improviso eumdem ei reddidit, Xiphilino, Suetonio et Dione testibus.

C. Marius cum nidum aquilæ cum septem pullis puer adhuc in agro reperisset, eumque gremio susceptum ad patrem detulisset; is admirationis motus, consultis auspicibus, septies penes filium rei summam futuram accepit. Id in tot quot gessit consulatibus apparuit, quos eo numero primus omnium assecutus est. Hac tamen Plutarchus Romanæ censor historiæ, fabulosum existimat, quod aquilam dicant non ultra *duos pullos* parere, scilicet naturaliter et ordinarie.

Regni auspicium Romulo allatum ab aquilis, ex Ennio docet Cicero lib. 1. de divinat. *Dum enim fratres de imperio certarent, ac uter eorum mœnia conditurus esset, contenderent, ex auspicio staturos pactum inierunt: itaque aquilæ binæ præpetes Romulo primus detulerunt.*

Aquilam Tarquinio Prisco regnum portendisse, vulgatissimum est: quippe quæ pileum sedenti abstulit, mox remisit: futurum inde Tanaquil ejus uxore, Etruscorum disciplina instructa, interpretante, ut principatum caperet. Rem gestam narrat Dionysius Halicarnassæus lib. 3. Antiq. Rom.

Plutarchus de Agone scribit: *Apud Argivos aliquando defecit Heraclidarum genus, e quo regem eos deligere patria consuetudo jubebat. Quærentibus et sciscitantibus, oraculum datum est, regem ab aquila demonstratum iri: ac post paucos dies aquila in domum Agonis devolare conspecta fuit, itaque Agon rex designatus est.*

Marcianus Imperator egregia præditus indole, cum miles esset, forte ad expeditionem se conferebat. In itinere cum dormiret aliquando, ii qui cum eo cubabant, citius experrecti, aquilam homini expansis alis umbram præbere eident. Itidem in expeditione adversus Genserichum Lybiæ principem accidit, ut Marcianus inter alios in hostium potestatem veniret. Itaque Genserichus captivos inspicere volens, ex sublimi quodam loco eos intuebatur. Hic Marciano consopito cernens umbram fieri ab aquila expansis alis, rem pro miraculo habuit, et omen divinum, et Imperio Romano dignum censuit.

Idem accidit Basilio Macedoni, Imperatori, qui annis viginti regnum obtinuit. Is cum adhuc infans admodum esset, uti Zonaras commemorat, *forte soli expositus in æstu jacebat, messe occupatis parentibus, agenis admodum. Tum vero aquila de sublimi advolans, expansis alis umbram ei præbebat. Cum autem aliquoties mater eam abigere conata, nihil efficeret, tandem hunc rem boni auguriis loco duxit.*

Lechus primus Polonorum Dux nidum aquilarum invenit, ibique ducatus et gentis suæ præsidium, ac quasi arcam construxit, vocavitque Guesnam, a nido, quam Boami *Gnide* vocant. Inde insigne boni aupicii, et stemma successoribus ejus mansit, ut usque in hunc diem regia et regni Poloniæ stemma sit alba aquila coronata, erecta, expansis alis, hiante rostro, marito Turcis formidabilis, minensque exitium. Ita Martin. Cramerus l. 2. de Rebus Polonicis, et l. 16.

Suetonius quoque inter alia prodigia quæ Galbæ Imp. regnum portendebant, de aquila ita scribit: *Galbæ Imperatoris avus dum sacra perageret, fulgur procurans; cum aquila ex ejus manibus extra rapuisset, sublimiusque elata in frugiferam extulisset quercum, augurque summum sed serum imperium portendi dixisset: Sane, inquit ille irridens, cum pariet mula. Quo prodigio imprimis Galba confirmatus dicitur. Nam cum in Hispania res novas moliri est adortus, in ea terra mula enixa est.*

Fuit insuper illud fuit, quod idem Suetonius recenset de Claudio, *Qui cum diu inter ludibria aulæ fuisset, sub Caio demum fratris filio consulatum adeptus est; quamprimum autem, inquit auctor, cum fascibus ingressus est forum, prætervolans aquila dexteriora consedit humero, indicio futuri apud eum imperii manifesta.*

Et rursus de Vitellio copias suas dividente, quas adversus Othonem præmitteret, quasque ipse perduceret, faustum hoc narrat augurium: *Siquidem a parte dextra repente aquila advolavit: lustratisque signis ingressos viam sensim antecessit.*

Hieronem quoque Siculum admodum adolescentem, privatæ fortunæ hominem aquila, quæ primo bello, quod iniit, in ejus clypeo resedit, regem aliquando futurum indicavit. Ita Aldrovandus Ornithol. cap. 1. in aquila.

Parra pii principis et Imperatoris emblema est aquila ita depicta, ut pedibus terram tangat, capitibusque (est enim nostris Imperatoribus biceps) ad cœlum elatis, et alis expansis, cum fulmine a sinistro, et lauri ramo a dextra, habeat hoc lemma: ἐν καιρῷ ἑκάτερον, id est *In opportunitate utrumque.* Hic enim est typus Imperatoris, demonstrantis se in terris quidem imperare, sed tamen mentis intentione ad cœlum aspirare, summoque studio, cum contemplationi, tum administrationi imperii (ut illud *domi* militiæque bene gerat) intentum esse, ut ad Deum, cui omnis refert accepta, perveniat: aquila enim, imperii; fulgur, belli et pœnarum; laurus, pacis et premii signum est.

Magnarum alarum,] multas habens sub se populos, et numerosos exercitus, quas illa secum traxeret. Hi enim sunt alæ militares.

Longo membrorum ductu,] Chald. *longa membris:* Septuag. *extensa.* Per hoc significatur robur et potentia Chaldæorum, quasi longe se extendens, et late imperans. Membrorum enim exporrecta longitudo apposite significat regni ejus amplitudinem et diuturnitatem: regnavit enim ipse 45. annis. Ex Hebræo verti potest cum Vatablo et Maldon. *longis pennis*, ac per pennas accipi possunt per metaphoram bestiæ, aut equi velocissimi, quibus volare videbantur Chaldæi. De quibus Jerem. cap. 4. vers. 13. *Velociores aquilis equi illius.*

Plena plumis, et varietate,] id est, plena plumis versicoloribus, instar pavonis, ait R. David. Hæ plumæ significant exercitum Nabuchodonosor ex variis

gentibus conflatum. Septuaginta vertunt: *Plena unguium*, id est, militum rapacium. Rursum plumæ hæ significant opes et gloriam.

Audi S. Greg. 31. Mor. 19. *Aquila*, ait, *est Nabuchodonosor: pro immensitate exercitus, dicitur magnarum alarum: pro diuturnitate temporum, longa membrorum ductu: pro multis divitiis, plenus plumis: pro innumero terrenæ gloriæ compositione, plenus varietate describitur*. Et Aldrovandus Ornithol. cap. 1. *Plumæ*, ait, *significant opes quibus affluebat: varietas plumarum, gloriam rerum ob eo gestarum: unguse, armorum horrorem: Libanus, Judææ claritatem, atque celsitudinem longa annorum serie conspicuam. Unde ille medullam cedri avulsit, quippe nobilitatem exstirpavit; et summas quasque frondes decerpsit, id est, ne tenerrimæ quidem regum proli, id est, ætati infimæ, pepercit. Nam plumæ regum sunt opes. Sicut enim aquila sine plumis volare nequit: ita et principum dignitas omnis, nisi pecunio (quæ belli nervus est) fulta, enervis, et robore corens foede corruit, ut dixit Ceretus VI. Imper. ad principes Germaniæ apud Dubrovium lib 22.*

Venit ad Libanum,] id est, ad templum, ait S. Hieron. vel ad domum regiam, a Salomone ex cedris Libani constructam: vel potius ad ipsam Judæam et urbem Jerusalem, uti explicatur v. 12. Libanus enim terminus est Judææ, cujus caput est Jerusalem, quæ altitudine et candore murorum, ac densitate palatiorum ex cedris Libani constructorum, similis erat monti Libano. Ita Origen. Apollin. Theodor. Jerusalem ergo vocat Libanum, quia persistit in metaphora aquilæ, quæ in montibus, non in urbibus versari solet. Septuag. vertunt: *Qui habet ductum intrandi in Libanum*, quasi Nabuchodonosor non sua sponte, sed Dei impulsu et ductu venerit in Jerusalem. Ita Theodor.

Tulit medullam cedri.] Hebræi vertunt: *Tulit cacumen cedri*, id est, regiam stirpem cum suis principibus duxit in Babylonem.

4. Summitatem frondium, id est, proceriores stolones, Ita Chald. (alludit enim ad stolones, qui ex arbore avelluntur, ut in aliam inserantur et transplantentur) ejus avulsit,] id est, regem Joachin tenerum, octodecim scilicet annorum, ac proceres abduxit. Ita Theodor. et Apollin. et patet vers. 12. Unde S. Greg. 31. Moral. 19. *Nabuchodonosor*, ait, *quasi aquila Judææ celsitudinem petens, nobilitatem regni ejus, quasi medullam cedri abstulit, et dum tenerrimam regum prolem a regni sui culmine captivando sustulit, quasi summitatem frondium ejus avulsit.*

Et transportavit eam in terram Chanaan,] id est, in Chaldæam, quæ Chanaan dicitur, quia mercaturæ erat dedita, ideoque potentissima, frequentissima, opulentissima: Chananæi enim mercaturæ erant addicti. Hinc Chananæus hebr. significat mercatorem, ut patet Prov. 31. 24. et alibi. Pari modo emporium mercium omnium, et urbs negotiatorum erat Babylon, ut patet Apoc. 18. v. 10. Unde *Chanaan* explicans, subdit: *In urbe negotiatorum posuit illam*. Ita S. Hieron. Prado, Maldon. et alii. Aliter Apollinar. et Theodor. censent enim Chaldæos vocari Chananæos, quod eorum mores et vitia imbibissent. Aliter quoque vertit Chald. nimirum: abduxit ad terram liberam a servitute, quæ scilicet nulli erat subjecta et vectigalis, qualis erat terra Chanaan ante ingressum Josue et Hebræorum in eam.

5. Et tulit de semine terræ,] id est, postquam stolones transplantavit, id est, Joachin et principes Babylonem transtulit, accepit ex semine cedrorum terræ Juda, id est, accepit Sedeciam, qui erat de semine regio Judæorum, scilicet patruos Joachin, eumque *posuit in terra*, id est, in Judæa regem constituit, pro *semine*, ut scilicet in eo maneret semen stirpis regiæ; atque ipse stirpis regiæ *firmaret radicem super aquas*, id est, populos multos, Apocalyps. cap. 17. vers. 2 Septuaginta, Chald. et Hebræi vertunt, *in terra seminis*, id est, fertili et sativa, quæ semen facile excipit et copiose refundit. Ita vocatur Judæa, quia fœcunda.

In superficie posuit illud.] Non profunda plantavit, sed in superficie jecit hoc semen (hoc enim est Hebr. צפצף *tsaphtsaph*) sicut vites inseruntur in fossa, non profunda, sed exstante ac pœne æquante superficiem terræ. Sensus est, q. d. Nabuchodonosor non firmavit Sedeciæ alta regni radice, sed vires ejus fregit Nabuchodonosor, ut sibi maneret supplex et penderet a se, utpote quem tam facile poterat evellere, quam cum severat regemque crearerat. Chald. vertit: Vitem posuit illud, quia sequitur, *Crevit in vineam*, quasi Propheta mutet metaphoram: nam Joachin comparavit cedro, hic vero Sedeciam comparat viti ob causam, quam mox dicam.

6. Crevit in vineam latiorem (luxuriantem) humili statura,] id est, Sedecias quasi vitis, opibus, gloria ac imperio crevit, verum non ut cedrus procera, sed quasi vitis humilis. Semper enim Babylonius eum sibi subjectum tenuit, q. d. Cedrus versa est in vitem; quia regnum Judæorum quod in Joachin et aliis fuit excelsum ut cedrus, in Sedecia fuit humile ut vitis.

Respicientibus ramis ejus ad eam,] scilicet aquilam, id est, ut S. Hieron. voluit Nabuchodonosor Sedeciam præesse populis Judæorum: sed ita, ut *ipse*, et populi respicerent ad Nabuchodonosoris domini sui imperium et jussum.

Secundo, vicinius et melius: ad *eam*, scilicet vitem, q. d. Rami hujus vitis non in altum surgebant, sed repressi incurvabantur, et respiciebant ipsam vitem vitisque radicem. Ita enim refracta et repressa fuit potentia Sedeciæ per Chaldæos, ut ramos, id est, principes, haberet, non potentes ut Salomon; sed accisos, depressos, tenues et imbecilles. Est metaphora a vite vel arbore, cujus rami ab alia altiore, vel a tecto aut muro reflectuntur ne in altum surgant, ita ut curventur, et arborem ipsam respiciant. Ita Maldon.

Et radices ejus sub illa erant,] q. d. Aliquas, licet non altas, agebat illa vinea, id est, regnum Sedeciæ, radices, ita ut in latum propagaretur. Alii, *sub illa*, scilicet aquila, puta sub Nabuchodonosore, firme radice stabat regnum Judæorum.

Fructificavit in palmites,] q. d. Filios et magnates protulit.

Et emisit propagines,] id est, teneriores ramos, scilicet civium, et populi longe lateque sese propagantes.

7. Et facta est aquila altera grandis,] scilicet

Pharao, qui dictus est Vaphres, vel Apries, vel Ephrae, rex Ægypti, qui magnus quidam erat, sed minor Nabuchodonosore, cum quo Sedecias rebellans Nabuchodonosori fœdus iniit. Ita S. Hieron. Theodor. S. Chrysost. homil. 9. ad populum, tom. 5. et alii passim. Hæc ergo aquila priori opposita et ab ea subjugata significat Pharaonem Nabuchodonosori oppositum, et ab eo subactum. Sic duæ aquilæ inter se pugnantes, cum altera vinceretur, portenderunt exitium Bruto cum Antonio et Augusto decertaturo, si credimus Romanis Historicis. Cum enim starent ambæ acies in procinctu signum exspectantes, duæ aquilæ magno alarum clangore ex adverso conflixerunt, rostris sese mutuo, ac infesto volatu incessentes. Suspendit id ostentum utrumque agmen, in præsentis pugnæ eventum. Postremo, quæ ex Antonii plaga steterat, valide adversam avem fugavit. Quo omine Antoniani in spem certam victoriæ erecti, sublato clamore, in hostem decurrunt. Nec adversa parte minus ferociter confligitur: fit primo congressu cruentum prælium, complexi se invicem milites, consertisque manibus non minore odio quam vi utrinque dimicant, circum sonare gemitus et suspiria cadentium, et jam plurimus erat cruor fusus tetra illa et cruenta cæde, cum primo acies Bruti loco submota est, ordinibusque vi solutis: ac secundum tertiumque ordinem penetravit metus. Tum res ad fugam inclinavit qua animadversa Octavii milites hostilium castrorum portas multa vi occupant, ne cadentibus a tergo pateret effugium. Tum vero exclusorum cædes fit, et a fronte Brutiani pressi fœda colluctatione, cæcoque occursu in se ruentes cæduntur. Meminit ejusdem augurii Appianus l. 4. de Bellis civil. *Jamque dies*, ait, *dum se parant, ad nonam horam processerat, cum aquilæ duæ pugnare cœperunt inter utramque aciem, intentam summo silentio; cumque fugata esset quæ a Bruto steterat, conclamarunt hostes et signo collata sunt, fuitque congressus superbus et immitis.*

Ejusmodi duarum aquilarum pugnantium auspicium Vespasiano contigit, narrante his verbis Suetonio: *Ac non multo post comitia secundi consulatus, ineunte Galba, statuo divi Julii ad Orientem sponte versa est; aciesque Bebriacensi prius quam committeretur, duæ aquilæ in conspectu omnium conflixerunt, victoque altera, subvenit tertia a solis ortu, ac victricem abegit.* Per duas autem aquilas primas, intelligitur Vitellius et Otho; tertia vero veniens ab ortu solis significabat Vespasianum, qui, cum ex Judæa veniret, abegit victricem illam aquilam, hoc est Vitellium Othonis victorem.

De Octavio Augusto contra Antonium et Lepidum pugnaturo, Suetonius in hæc verba scribit: *Confractis ad Bononiam Triumvirorum copiis, aquila tentorio ejus supersedens, duos corvos hinc inde infestantes afflixit, et ad terram dedit, notante omni exercitu, futuram quandoque inter collegas discordiam talem, qualis secuta est ac exitium præsagiente.* Nam aquila significabatur Augustus, qui collegas Antonium et Lepidum infestos ita afflictaret vexaretque, quemadmodum aquila duos corvos afflixit.

Triste item minimeque faustum fuit, quod Lacapeno Imperatori, et Simeoni Bulgarorum principi accidisse scribitur. Quo enim tempore hi congressi inter se colloquebantur, aquilæ duæ supra ipsos volasse traduntur, cumque non sine clangore, et clarum insigni strepitu, sese mutuo infesto rostro unguibusque aggressæ conflixissent, mox alteram ab altera discessisse, cum una se in urbem conferret, altera Thraciam versus volaret. Hoc prodigium augures minime lætum esse judicabant; nam significari futurum, ut hæc inter eos pax rescinderetur.

MULTISQUE PLUMIS,] id est multis militibus; item opibus et pompa; Septuag. *multorum unguium*, id est rapax et vastator gentium multarum. Ita S. Hieronymus.

ET ECCE VINEA ISTA QUASI MITTENS RADICES SUAS AD EAM,] q. d. Sedecias et Judaica gens, vires suas conjunxit cum copiis Ægypti contra Nabuchodonosor. Alludit ad arbores, quæ in eam partem radices mittunt, ubi aquam esse sentiunt. Sic enim Sedecias legatos misit in Ægyptum, opis petendæ causa, quæ tota Nili aquis irrigatur. Ita Maldon. qui per *radices* intelligit legatos.

PALMITES SUOS, id est nuntios, ait S. Hieron. et duces cum donis, EXTENDIT AD ILLAM.

UT IRRIGARET EAM DE AREOLIS GERMINIS SUI,] id est ut contra æstum, id est iram Nabuchodonosoris eam exæstuantem, rigaret de germine, id est robore et copia militum suæ areæ, id est Ægypti. Aquæ enim sunt milites; quia sicut aquæ per areolas in hortos vel agros vicinos derivantur: ita et milites ex Ægypto transmittebantur in Judæam. Alii, ut Vatablus: *Ut irrigaret eos per fossas suas germinantes*, id est per fossas sui Nili abundantes, id est per fruges et opes Ægypti. Alludit enim ad Nilum qui irrigat et fœcundat Ægyptum immissus in agros per fossas, quæ ex eo in agros ducuntur. Septuag. *Ut irrigaret eam cum gleba plantationis suæ*, id est, ut juvaret Judæam cum populo, in quo plantatus est Sedecias rex quasi vitis primaria. Regem enim comparat viti, populum glebæ.

8. IN TERRA BONA,] q. d. Non defecit Sedecias ad Pharaonem ex inopia, vel regni oppressione, quia benigne habebatur a Nabuchodonosor, eratque terra Judææ fertilis et dives; sed ex ambitione nolens subdi Nabuchodonosori.

9. NONNE RADICES EJUS EVELLET? q. d. Aquila illa prior, id est Nabuchodonosor, radicem, id est, regni Judæorum robur, evellet, et Sedeciam regno eradicabit: ET FRUCTUS, id est filios EJUS, quasi olivæ baccas teneras, DISTRINGET, id est occidet, ET SICCABIT OMNES PALMITES,] id est principes morti dabit, ut sint quasi sicci palmites.

NON IN BRACHIO GRANDI, NEQUE IN POPULO MULTO,] q. d. Non opus erit magna virtute aut militia ad superandum Judæos et Ægyptios: nam, primo conflictu, id faciet Nabuchodonosor. Ita factum est; unde adepta hac victoria Nabuchodonosor, quasi securus et quietus, resedit in Reblatha cum copiis, et partem earum misit contra Jerusalem, quam, duce Nabuzardan, cepit et succendit, 4. Reg. ult. Aliter Maldon. q. d. Non poterit rex Ægypti, quamvis cum magnis copiis veniat, Judæos et Sedeciam a Chaldæis liberare.

UT EVELLERET EAM RADICITUS.] Pendet hæc interrogatio ab initio versus: *Nonne radices ejus evellet, etc.* q. d. Nonne fecit id quod paulo ante dixi, scilicet,

nonne egit et peregit *ut avelleret eam radicitus?* idque non magnis copiis.

10. Cum tetigerit eam ventus urens.] Hebr. est קדים *kadim*, id est Orientalis, qui siccus est et urens, q. d. Cum Chaldæus, qui est ad Orientem Judææ, eam quasi vitem, copiis licet Ægypti irrigatam, tetigerit, et quasi ventus urens afflarit, desiccabit et desolabit eam in sua area, scilicet in ipsa Judæa, fœcunda et germinante Nam Sedecias et ejus principes in campis Jerichuntinis capti sunt, reliqui in urbe ipsa jam expugnata, 4. Regum 25. Nota: Chaldæa est terræ Israel ad Orientem septemtrionalem; unde nunc Orientalis, nunc Aquilonaris vocatur. Vide dicta Jeremiæ 1. v. 14.

12. Assumet, etc. adducet, id est assumpsit, adduxit. Hæc enim Propheta dixit anno sexto post abductum regem Jerhoniam in Babylonem. Unde in Hebr. est ו *vau* conversivum, quod vertit futurum in præteritum. Hic incipit ænigma aquilarum, cedri et vitis explicare eo modo, quo jam explicui.

13. Et tollet de semine regni,] tollet Sedeciam, eumque pro nepote Joachin, regem constituet.

Ferietque cum eo foedus,] ut regnet, sed sibi sit vectigalis, quod licet in libris Regum non narretur, ex hoc tamen loco factum esse liquet.

Sed et fortes terræ tollet,] principes multos tollet, vel sublatos apud se retinebit, tum in obsides, tum in regni vires debilitet. Sic enim sustulit Joachin cum filiis aliisque primoribus.

17. Et non in exercitu grandi, neque in populo multo, non Pharaonis, sed Chaldæorum, q. d. Non erit magnus exercitus Chaldæorum et Nabuchodonosoris, contra quem pugnabit Pharao, et tamen vincetur. *Neque* (hoc enim per hebraismum repetendum) in jactu aggeris, et in exstructione vallorum] faciet Pharao prælium, ut interficiat multos Chaldæorum; sed primo congressu fugiet cedetque tota Syria. Ita Polychron. et Græci, et patet ex v. 9 illum enim hic applicat et explicat. Alii affirmative hoc accipiunt, idque dupliciter: primo de Pharaone, q. d. Chaldæorum vim non impediet Pharaonis parvus exercitus, quantumvis jaciat aggeres et vallos exstruat. Favet Joseph. 10. Antiq. 20. Secundo, de Nabuchodonosore. Unde Vatabl. vertit: *Neque Pharao cum magnis istis copiis et ingenti multitudine quidquam efficiet, dum exstruitur agger, ut munitio ad excindendum animas multas*, id est, ut Maldon. cum jecerit Nabuchodonosor aggerem, nihil poterit Pharao Sedeciam adjuvare: qui sensus planus est, et congrue cum præced. et sequent. cohæret.

18. Spreverat enim (Sedecias) juramentum] fidelitatis præstitum Nabuchodonosori.

Et ecce dedit manum,] id est, et tamen fœdus cum Nabuchodonosore, data dextera, inierat, q. d. Violavit fœdus, data manu, initum. Ita Vatabl. Secundo, et aptius, q. d. Cum sprevisset et violasset Sedecias fœdus initum cum Chaldæis, dedit manum, fœdusque aliud iniit cum Pharaone. Ita Chald. et Maldonat. Vide hic quam velit Deus servari fidem etiam hosti, eique infideli, quamque perfidiam ulciscatur. Vide dicta Jeremiæ 39. in fine.

19. Juramentum.] Hebr. et Sept. *Juramentum meum et fœdus meum*, non quod cum Deo, sed quod nomine Dei interposito initum esset hoc fœdus.

Ponam in caput ejus,] ulciscar in ejus capite.

20. Expandam, etc. rete meum,] puta Chaldæorum copias. De quibus cap. 12. 13.

In prævaricatione (Hebr. *propter prævaricationem*) qua despexit me] violando juramentum et fœdus per nomen Dei factum et initum.

22. Sumam ego de medulla cedri (de familia regis) de vertice, id est de Joachin, sive Jechonia rege, ramum tenerum, id est Zorobabel nepotem (Joachin enim genuit Salathiel, hic genuit Zorobabel) distringam.] Septuag. *auferam*, cæteris scilicet foliis et ramis, id est regibus et principibus, sublatis, unum hunc tollam et extollam (hoc enim est distringere) ut *plantem eum in monte excelso*, id est in Jerusalem. Cedrus ergo est familia regia Davidis, vertex ramorum est Joachim rex surculus tener et lacteus est Zorobabel nepos Joachin, mons excelsus est Jerusalem. Propheta hic de more tristibus læta, minis promissa et consolationes subjungit.

Nota: Perstringit obiter Zorobabel, sed sub eo magis intendit significare Christum, qui natus ex Zorobabel, vel, ut Theodor. ex medulla cedri, id est ex Davide, qui fuit vir secundum cor Dei, et quasi medulla cedrorum, id est sanctorum in Israel, regnum Ecclesiæ suæ instituit Hierosolymis. Ita Theodor. Nec enim Zorobabel rex fuit, nec sub ejus umbra omnes volucres requieverunt, nisi hyperbolice. Unde paraphrasis Chaldæa, et ex ea R. Salomon sic vertunt: *Accipiam ego regem Messiam, et plantabo illum super montem excelsum.*

Opponit se hic Deus Nabuchodonosori, q. d. Ille regem ex semine regio constituet Sedeciam, sed modico tempore regnabit. Perfidus enim erit, ideoque a Chaldæo excæcabitur, et regno privabitur. At Deus ex eodem Davidis semine constituet, uti promisit regem Christum, ut regnet super Sion montem sanctum ejus puta in domo Jacob in æternum: regni enim ejus non erit finis.

Et plantabo (tenerum hunc cedri ramum et verticem, id est Christum) super montem excelsum et eminentem,] puta in Sion, id est Ecclesia. Septuag. vertunt: *Suspendam illum in monte sublimi Israel*, id est, ut Theodoretus, *Crucifigam Christum in monte Calvariæ*, ut postea proferat fructum et germen Christianorum immortale in toto mundo. Quod nota contra Judæos, qui negant Christi crucem et mortem; quia putant Messiam venturum cum pompa et fastu, quasi novum Salomonem. Porro apte vertunt Septuag. Nam pro ותלול *vetolul*, id est, *et suspensum in alto*, hoc est *eminentem*, ut vertit Noster, ipsi legerunt אתלול *etlol*, id est *suspendam*. Proprie enim dicitur quid, vel quis in monte suspensus; non autem ipse mons suspensus. Adde sola unius puncti mutatione, legi posse ותלול *vetalol*, id est, *et suspendere*, hoc est, *et suspendam*. Sæpe enim Hebræi infinitivum pro futuro usurpant, præsertim quando alia futura præcedunt, aut sequuntur, uti hic fit. Est enim Christus cedrus, quæ numquam putrescit; unde et qua homo peccare non potuit. Rursum suos, sibique fideles facit immortales. Tertio, Prado: Cedrus, ait, sublimis, est Deus, qui solus habet immortalitatem. Cor cedri et medulla est Unigenitus qui est in sinu Patris, quem

plantavit in monte excelso, id est in utero Virginis virtutibus excelsæ quasi in paradiso, ut ibi natus homo fructum daret pulcherrimum et præstantissimum. De cedro plura dicam cap. 31. v. 3. et sequentibus.

23. Faciet fructum,] faciet homines fideles, sanctos et beatos.

Erit in cedrum magnam,] id est fiet magnus rex et Dominus (cedrus enim inter arbores primatum et quasi regnum tenet) non Zorobabel, ut patet, sed Christus; ita ut sub umbra frondium ejus, id est potestate et protectione, omnes volucres, id est justi, ait Chald. qui cœlestia cogitant et e terra ad cœlum evolant, habitent.] Simile est Daniel 4. 17. de quo ibidem plura.

Nota primo: Cedrus arbor est perpetuo virens, junipero non absimilis, radicibus raris, per summa terræ dispersis, folio duro, acuto mucrone capillato et spinoso; ligno contorto, nodoso; medulla rubente, odorata; baccis myrti flavis, odoratis et esculentis; novo fructu per autumnum cum anniculo pendente. Laudatissima in Creta nascitur, item in Libano et Africa. Cedro æterna materies, cariem non sentiens. Unde *digna cedro* dicuntur, quæ merentur immortalitatem, ut consecrentur æternitati.

Nota secundo: Cedrus tres regni Christi dotes denotat. Nam, primo, cedrus est arbor maxime procera. In Cypro enim nascitur 130. pedes habens in longitudine; crassitudine autem ad quinum hominum complexum; hinc sublimitatem regni Christi significat. Secundo, odore fragrat; hinc celebritatem Christi et Ecclesiæ adumbrat. Tertio, incorruptibilis est; hinc notat ejus æternitatem.

Narrat Plinius lib. 13. cap. 13. Numæ libros, cum essent chartacei et terræ infossi, quia succo cedri erant illiti, durasse ad annos 535. Porro succus hic vim habet diversam: nam viva corpora corrumpit, mortua servat incorrupta; unde a nonnullis cedrus vocata est νεκρου ζωη, id est mortui, puta cadaveris vita.

24. Et scient omnia ligna regionis,] id est omnes homines, omnes gentes quæ ex variis regionibus crediderint huic cedro, id est Christo, præsertim feræ et barbaræ: hæ enim sunt ligna, id est arbores agri, ut habent Hebræa; cum Judæi, utpote domestici Dei, sint ejus quasi arbores hortenses.

Humiliavi lignum sublime, et siccavi lignum viride,] id est, dejiciam regnum Sedeciæ, qui videtur jam florere et superbire; et exaltabo lignum humile et aridum, id est regnum Jechoniæ, qui jam in Babylone captus videtur aruisse, nec habere spem prolis regnaturæ. Nam Evilmerodach Joachin exaltavit in solium regni, 4. Reg. 25. 7. et nepos ejus Zorobabel dux fuit populi redeuntis e captivitate, et ex eo ortus est Christus, totius terræ Dominus. Christo enim proprie hæc competunt, Zorobabeli hyperbolice tantum. Hoc est quod ait Isaias c. 11. v. 1. *Egredietur virga de radice Jesse* (quæ jam exaruisse videtur) *et flos de radice ejus ascendet.*

Moraliter S. Bernard. *Humilitas*, ait, *est receptaculum gratiæ*, scilicet est vas in quo Deus sua dona recondit. Unde S. Chrysost. *Humilitas*, ait, *est sacrificium maximum, et sublimioris philosophiæ mater.* Et S. Gregor. *Humiles, dum se dejiciunt, ad Dei similitudinem ascendunt.* Superbi contra, dum ascendunt, diabolum imitantur, qui Angelus existens ascendere voluit in montem Dei, sed repulsus descendit diabolus.

Et feci,] et faciam certissime.

CAPUT DECIMUM OCTAVUM.

SYNOPSIS CAPITIS.

Docet filios non puniri pro delictis parentum, sed pro meritis cuique vel vitam reddi, vel necem. Primo ergo docet se sublaturum vulgare hoc Judæorum proverbium: Patres comederunt uvam acerbam, et dentes filiorum obstupescunt; ac pro eo contrarium sancit vers. 20. dicens: Anima, quæ peccaverit, ipsa morietur. Justitia justi super eum erit, et impietas impii erit super eum. Deinde v. 21. edicit: Si impius egerit poenitentiam, omnium iniquitatum ejus non recordabor. Et vicissim: Si averterit se justus a justitia sua, omnes justitiæ ejus non recordabuntur. Denique v. 30. invitat peccatores ad poenitentiam, dicens: Facite vobis cor novum et spiritum novum: et quare moriemini, domus Israel? quia nolo mortem morientis.

1 Et factus est sermo Domini ad me, dicens: 2. Quid est quod inter vos parabolam vertitis
in proverbium istud in terra Israel, dicentes: Patres comederunt uvam acerbam, et dentes
filiorum obstupescunt? 3. Vivo ego, dicit Dominus Deus, si erit ultra vobis parabola hæc in
proverbium in Israel. 4. Ecce omnes animæ, meæ sunt: ut anima patris, ita et anima filii mea
est: anima, quæ peccaverit, ipsa morietur. 5. Et vir si fuerit justus, et fecerit judicium et justi-
tiam, 6. In montibus non comederit, et oculos suos non levaverit ad idola domus Israel: et uxo-
rem proximi sui non violaverit, et ad mulierem menstruatam non accesserit: 7. et hominem non

contristaverit: pignus debitori reddiderit, per vim nihil rapuerit: panem suum esurienti dederit, et nudum operuerit vestimento: 8. ad usuram non commodaverit, et amplius non acceperit: ab iniquitate averterit manum suam, et judicium verum fecerit inter virum et virum: 9. in præceptis meis ambulaverit, et judicia mea custodierit ut faciat veritatem: hic justus est, vita vivet, ait Dominus Deus. 10. Quod si genuerit filium latronem effundentem sanguinem, et fecerit unum de istis: 11. et hæc quidem omnia non facientem, sed in montibus comedentem, et uxorem proximi sui polluentem: 12. egenum et pauperem contristantem, rapientem rapinas, pignus non reddentem, et ad idola levantem oculos suos, abominationem facientem: 13. ad usuram dantem, et amplius accipientem: numquid vivet? non vivet, cum universa hæc detestanda fecerit, morte morietur, sanguis ejus in ipso erit. 14. Quod si genuerit filium, qui videns omnia peccata patris sui quæ fecit, timuerit, et non fecerit simile eis: 15. super montes non comederit, et oculos suos non levaverit ad idola domus Israel, et uxorem proximi sui non violaverit: 16. et virum non contristaverit, pignus non retinuerit, et rapinam non rapuerit, panem suum esurienti dederit, et nudum operuerit vestimento: 17. a pauperis injuria averterit manum suam, usuram et superabundantiam non acceperit, judicia mea fecerit, in præceptis meis ambulaverit: hic non morietur in iniquitate patris sui, sed vita vivet. 18. Pater ejus quia calumniatus est, et vim fecit fratri, et malum operatus est in medio populi sui, ecce mortuus est in iniquitate sua. 19. Et dicitis: Quare non portavit filius iniquitatem patris? Videlicet, quia filius judicium et justitiam operatus est, omnia præcepta mea custodivit, et fecit illa, vivet vita. 20. Anima, quæ peccaverit, ipsa morietur: filius non portabit iniquitatem patris, et pater non portabit iniquitatem filii: justitia justi super eum erit, et impietas impii erit super eum. 21. Si autem impius egerit pœnitentiam ab omnibus peccatis suis, quæ operatus est, et custodierit omnia præcepta mea, et fecerit judicium et justitiam: vita vivet, et non morietur. 22. Omnium iniquitatum ejus, quas operatus est, non recordabor: in justitia sua, quam operatus est, vivet. 23. Numquid voluntatis meæ est mors impii, dicit Dominus Deus, et non ut convertatur a viis suis, et vivat? 24. Si autem averterit se justus a justitia sua, et fecerit iniquitatem secundum omnes abominationes, quas operari solet impius, numquid vivet? omnes justitiæ ejus, quas fecerat, non recordabuntur: in prævaricatione, qua prævaricatus est, et in peccato suo, quod peccavit, in ipsis morietur. 25. Et dixistis: Non est æqua via Domini. Audite ergo, domus Israel: Numquid via mea non est æqua, et non magis viæ vestræ pravæ sunt? 26. Cum enim averterit se justus a justitia sua, et fecerit iniquitatem, morietur in eis: in injustitia, quam operatus est, morietur. 27. Et cum averterit se impius ab impietate sua, quam operatus est, et fecerit judicium et justitiam: ipse animam suam vivificabit. 28. Considerans enim, et avertens se ab omnibus iniquitatibus suis, quas operatus est, vita vivet, et non morietur. 29. Et dicunt filii Israel: Non est æqua via Domini. Numquid viæ meæ non sunt æquæ, domus Israel, et non magis viæ vestræ pravæ? 30. Idcirco unumquemque juxta vias suas judicabo, domus Israel, ait Dominus Deus. Convertimini, et agite pœnitentiam ab omnibus iniquitatibus vestris: et non erit vobis in ruinam iniquitas. 31. Projicite a vobis omnes prævaricationes vestras, in quibus prævaricati estis, et facite vobis cor novum, et spiritum novum: et quare moriemini, domus Israel? 32. Quia nolo mortem morientis, dicit Dominus Deus, revertimini, et vivite.

2. QUID EST QUOD INTER VOS PARABOLAM VERTITIS IN PROVERBIUM (hebr. *Cur parabolizatis parabolam istam?* id est cur crebro utimini hac parabola, seu proverbio) PATRES COMEDERUNT UVAM ACERBAM, ET DENTES FILIORUM OBSTUPESCUNT?] Syrus: *Patres comederunt uvam acrem, et dentes filiorum obstupescunt*, vel congelantur, id est, ut Chaldæus, *Patres peccaverunt, et filii vapulant*. Occasio proverbii fuit, quod Prophetæ passim edicerent, Jerusalem evertendam ob peccata Manassis; sicut Israel eversus fuit ob peccata Jeroboam. Hi enim inventores, et quasi fundatores fuerunt idololatriæ Judæorum. Ita Theodoretus.

Hinc patet Prophetam hic, et toto capite loqui de peccatis actualibus, non de originali. In hoc enim verum est dicere: *Pater noster Adam comedit pomum acerbum, et dentes omnium filiorum obstupescunt*; et, ut ait S. Bernard. tract. de Gradibus Humilitatis: *Ideo nascimur morituri, quia prius morimur nascituri*; et, ut ait S. August. *Prius damnati quam nati*; quia Deus ex suo summi dominii (quod in suas creaturas habet) jure, voluntatem omnium posterorum posuit in voluntate Adæ, ut quod ille faceret bene vel male, hoc posteri censerentur facere. Voluntas ergo Adæ fuit voluntas omnium posterorum; idque fecit Deus, ut

Adam esset typus, imo antitypus Christi, cujus voluntatem, satisfactionem et merita voluit esse nostram voluntatem, satisfactionem et merita. Christus enim *factus est nobis sapientia a Deo et justitia, et sanctificatio, et redemptio*, ait Apost. 1. Cor. 1. 30. qui et causam subdit: *Ut qui gloriatur, in Domino glorietur*. Unde pie S. Bern. ser. de Passione: *Electe*, ait, *puer Dei mei, quid tanta amaritudine, quid tanta confusione dignum commiseras? prorsus nihil. Ego, ego homo perditus totius perditionis tuæ causa exstiti. Ego, Domine, uvam acerbam comedi, et dentes tui obstupuerunt*. Porro qua sapientia, æquitate, potentia et bonitate id fecerit Deus, in hac vita perspicere et penetrare nequimus, sed fide credimus. Quocirca est hoc unum e quatuor summis et difficillimis fidei nostræ mysteriis, quæ humanum captum superant. Primum enim est mysterium SS. Trinitatis; secundum, Incarnationis Verbi; tertium, Eucharistiæ; quartum, peccati originalis.

Nota *obstupescunt:* nam qui uvas immaturas comedunt, ipsimet odontalgiam, id est, dentium dolorem, patiuntur: qui vero comedentibus astant et in eos intuentur, eorum dentes obstupescunt, ait Aristot. problem. sect. 7. quæst. 5. Ita et hic queruntur filii, ex parentum gula et culpa suos dentes obstupescere. Sic ait Poeta: *Delicta parentum immeritus, Romane, lues.* Simile est adagium Eubuli: *Si quid cocus deliquerit, vapulat tibicen.* Et illa: *Canis peccatum sus dependit: Faber cudit cum fullonem feris: Hic peccat, ille plectitur: Quidquid delirant reges, plectuntur Achivi.*

Moraliter S. Gregor. l. 11. Moral. c. 15. *Quid*, ait, *uva acerba, nisi peccatum est? uva quippe acerba, est fructus ante tempus. Quisquis enim præsentis vitæ delectationibus satiari desiderat, quasi fructus ante tempus comedere festinat. Qui igitur uvam acerbam comedit, dentes ejus obstupescunt: quia qui præsentis mundi delectatione pascitur, interni ejus sensus ligantur, ut jam spiritalia mandere, id est intelligere, nequeat: quia unde in exterioribus delectati sunt; inde in intimis obstupescunt.*

3. Vivo ego, dicit Dominus Deus, si erit ultra vobis parabola hæc in proverbium.] Vatabl. *Non erit ultra qui utatur ista parabola*, q. d. Juro per vitam meam, quod officiam ut ulterius non utamini ista parabola: quia scilicet reipsa contrarium ostendam. Aliter Prado: censet enim hæc verba non esse asseverantis, sed comminantis, q. d. Juro per vitam, quod si ulterius utamini hoc proverbio, ego severe vos puniam. Hoc enim intelligitur in isto *si* exsecratorio, quod tamen boni ominis et euphemismi causa subticent Hebræi. Hic sensus planus est, sed prior planior.

4. Omnes animæ, meæ sunt,] ratione creationis et infusionis earumdem, ait Vatabl. q. d. Omnes animæ a me creatæ et corpori infusæ sunt; ergo ob peccata patris, non peribit morte æterna filius. Secundo, et melius, omnes animæ, id est omnes homines mei sunt, q. d. Ne quis putet me grassari in filios, quod parentes punire non possim, uti subinde homines debiles et infirmi faciunt: ecce edico, quod omnes sciunt: *Omnes animæ meæ sunt*, q. d. Ego omnium hominum, tam parentum quam filiorum, tam majorum quam minorum æquo sum creator, Dominus et judex: ego in omnes vitæ et necis habeo imperium: ego sum qui, quos lubet, mortifico et vivifico: ac proinde æquam pro meritis (sum enim æquissimus juxta ac potentissimus) cuique dabo sententiam et sortem temporalis vitæ, vel mortis. Ita Polychron. De temporali enim ad litteram loqui hic Prophetam patet ex sequent. *Anima*, id est homo, *quæ peccaverit, ipsa morietur*. Respondet enim Judæis, qui falso querebantur se plecti et morte aliisque cladibus puniri ob peccata, non sua, sed parentum. Licet inde argumento ducto a minori ad majus, id verius sit in pœna æterna.

5. Fecerit judicium.] Judex facit judicium, cum damnat reos: justitiam, cum innocentes absolvit et vindicat. Privatus quisque facit judicium, si nulli faciat malum: justitiam, si benefaciat, et bona opera accumulat. Ita hic capitur: privato enim cuilibet hæc dicuntur. Ita Prado.

Notat S. Hieron. hic texi catalogum, et quasi gradus septemdecim virtutum: *Primo*, ait, *est, fecisse judicium; secunda, judicia copulasse justitiam; tertio, non comedisse in montibus, quarta, oculos non levasse ad idola; quinta, uxorem proximi non violasse; sexta, menstruatæ uxoris vitasse complexus; septima, hominem non contristasse; octavo, pignus debitori reddidisse; nona, per vim nihil rapuisse; decima, panem suum esurienti dedisse undecima, nudum operuisse vestimento; duodecima, ad usuram pecuniam non dedisse; decima tertio nihil ex his, quæ dederit, amplius accepisse; decimo quarto, ab iniquitate avertisse manum suam; decima quinto, judicium verum fecisse inter virum et virum; decima sexta, in præceptis Domini ambulasse; decima septimo, judicia et justificationes illius custodisse.*

6. In montibus.] Id est, in excelsis idolorum non comederit idolothyta. Solebant enim idolis immolantes ex victimis a se immolatis comedere, ut essent participes sacrificii. Estque comestio hæc consummatio idololatriæ. Ita S. Hier.

Oculos suos non levaverit.] Id est non adoraverit, non obsecraverit. Hic enim est gestus orantium, ut oculos ad Deum attollant, Ps. 122. 2. *Oculi nostri ad Dominum Deum nostrum, donec misereatur nostri.*

Idola.] Hebr. גלולים *gillulim*, id est *volutationes*, id est stercora convoluta. Ita vocantur idola; ob turpitudinem. Septuag vertunt, *cogitationes*, id est dii ab eis excogitati. Hæ enim sunt mentis eorum volutationes: assidue enim deos suos mente revolvunt, novosque ritus et modos eos placandi excogitant.

Ad mulierem menstruatam non accesserit.] Quia, ut S. Hieron. ex hoc congressu subinde nascuntur leprosi et vitiosi, et, ut Xistus Pythagoricus dixit: *Adulter est, uxoris amator ardentior.* Talis autem est, qui ea tempora indebite utitur. Vide dicta Levit. 20. 18.

7. Hominem non contristaverit,] non læserit; Septuag. *non oppresserit.*

Pignus debitori reddiderit,] scilicet, qui pauper sit. Huic enim ex charitate pignus reddi jubet lex, Exod. 22. 26. Est ergo iniquitas, uti summo jure, dum per hoc charitas violatur: unde de tali ait Deus: *Si clamaverit ad me* (pauper a quo pignus repetis) *exaudiam eum*, teque rigidum exactorem puniam: *Quia misericors sum*, Exod. 22. 26.

Panem suum esurienti dederit:] Nota: Hic Propheta commendat duo misericordiæ opera, quæ mire et peccatori et justo gratiam Dei conciliant. Primum

est pascere esurientem. Huic impense se addixerunt fideles olim et Sancti.

S. Exuperius, ait S. Hieron. epist. ad Rusticum monachum, *Tolosæ Episcopus, viduæ Sareptensis imitator, esuriens pascit alios, et ore pallens jejuniis, fame torquetur aliena, omnemque substantiam Christi visceribus erogavit. Nihil illo ditius, qui corpus Domini canistro viminco, sanguinem portat in vitro.*

S. Dominicus adhuc juvenis, in communi fama Hispaniæ distraxit libros et omnes res suas, pretiumque in pauperes expendit.

Idem in fame Burgundiæ fecit Ecdicius senator, qui ad quatuor millia pauperum assidue aluit. Unde vox ad eum de cœlo lapsa est: *Ecdici, quia fecisti rem hanc, tibi et semini tuo panis non deerit in sempiternum; eo quod obedieris verbis meis, et famem meam refectione pauperum satiaveris.* Ita Gregor. Turon. l. 2. histor. Franc. c. 24.

S. Judocus, Britonum regis filius, panem unicum quem habebat, ad victum quotidianum, distribuit pauperibus, dicens: *Deus nobis providebit.* Et ecce per fenestram visæ et inventæ sunt in alveo fluminis quatuor naviculæ victualibus onustæ, de quibus, quis eas adduxerit, vel quo, jam victualibus exoneratas reduxerit, nescitur usque hodie, ait Florentius Abbas in ejus Vita.

Leo I. Imp. cum adhuc privatus viveret, in itinere cæco cuidam sitienti dux viæ fuit et potum quæsivit; cumque diu quærens non inveniret, B. Maria virgo voce cœlitus delapsa aquam ei in luco demonstravit, promisitque quod luto oculis cæci illito eum illuminaret, ac tandem Imperium ei promisit. Omnia hæc reipsa ei evenerunt. Ita historia Ecclesiast. et ex ea Baron. anno Christi 457.

Cum S. Heimerammus Episcopus Ratispon. in tormentis gravissimis esset, carnifices videntes eum ita cruciari, nec tamen a laudibus cessare, invidentes linguam ei præciderunt, itaque corporis trunco relicto abierunt. Venerunt ad eum Clerici et Vitalis Presbyter, vir pius, a quo poposcit aquam; cui respondit: *Quid ais refocillari, cum sis membris corporis destitutus? Mors tibi potius optanda est, quam vita.* Cui Episcopus sine lingua loquens, hanc pœnam inflixit dicens: *Quoties potum ori tuo applicueris mentis inops fies; nec tamen cuiquam noceas, sed inobedientiæ exemplum de te præbeas.* Dixit hoc vir sanctus, et ut dixit ita factum est. Ita Cyrinus Episcopus in ejus Vita.

S. Willebrordo posceute pabulum et potum a divite, cum ille renuens abiret, ardenti siti percussus est, quam exstinguere toto anno non potuit, donec post annum redeunte S. Wellebrordo, veniam ab eo petens impetravit. Nam Sanctus dedit illi cum benedictione de calice suo bibere, itaque absolutus et sanatus est. Ita Albinus Flaccus in ejus Vita.

Illustrius est exemplum puellæ Alexandrinæ Gentilis, quod refert Sophronius in Prato Spirit. c. 207. Hæc quemdam ob debita parantem sibi laqueum et debito et morte liberavit, omnes suas opes ei elargiens. Unde cœpit ipsa egere, ita ut ad victum comparandum corpus prostitueret. Incidit in morbum, quo in se reversa, facti pœnitens petiit baptismum. Repulit eam sacerdos, nisi sponsorem, qued deinceps caste viveret, adduceret. Cum neminem reperiret, qui spondere vellet, obtulerunt se angeli specie aulicorum quorumdam, dicentes se spondere pro illa, itaque baptizata est: postea rogati de ea aulici illi, negarunt se eam nosse, aut vidisse. Unde cognitum est fuisse angelos. Illa rogata ab Episcope, vitam suam et eleemosynam narravit, moxque obdormivit in Domino, dicente Episcopo: *Justus es, Domine, et rectum judicium tuum.*

Anno Domini 1123. asperrima fuit hiems, unde secuta est ingens fames, in qua Caroli Comitis Flandriæ mira fuit liberalitas. Nam quotidie omni panem petenti integrum dari præcepit; ita ut semel apud Ipras, una hora octingenti pauperes totidem panes acciperent. Præterea consuetudo illi fuit, omnibus feriis sextis tredecim pauperibus tredecim tunicas, totidem paria calceorum, totidem subuculas lineas elargiri. Ipse vero iisdem feriis (nisi præcipuum festum incidisset) in pane et aqua jejunabat. Indutus cilicio, nudis pedibus, tunica talari, ne facile pedum nuditas videretur, ad Ecclesiam mane properabat: illic ad meridiem usque devotioni deditus permanebat. Interim ex principibus ejus duo, Præpositus S. Donatiani, et Præpositus Aulæ emerunt maximam frumenti copiam, ut venderent ad libitum suum: sed Carolus fecit illis reddi pecuniam: frumentum vero distribuit indigentibus aliis gratis, aliis competenti pretio. Quod dicti mercatores ægre tulerunt, et ex illa die in mortem domini conspiraverunt. Itaque die secunda Martii, feria sexta, in templo S. Donatiani, post altare legentem psalmum *miserere*, necaverunt ipsum, fisso capite, et amputato brachio dextro. Cujus pretiosa mors illico miraculis declarata est. Ita Christianus Massæus l. 18. chronicorum, et Jacobus Meyerus l. 9. Annal. Flandric. anno Domini 1126.

Eximium est quod scribit Martin. Cromerus l. 2. de rebus Polonorum, Popielo principi Polonorum, ob crudelitatem et stragem suorum, a muribus a cadaveribus enatorum necido, successisse Piastum hominem simplicem, qui agello modico colendo et mellificio vitam sustentabat, eo quod in egenos beneficus esset et in peregrinos hospitalis. Cum enim duos habitu peregrino (angeli fuisse putantur, vel SS. Joannes et Paulus Martyres, ques Julianus Apostata ob opes in pauperes expensas et ob Christi fidem necavit) regia exclusos, hilariter domum receptos, laute pro modulo suo tractasset, accrevit ei porcina, redundavit ex vase mulsa, adeo ut priucipem cum toto comitatu ponuria laborautem, rerum copia refecerit. Quo miraculo vulgato, una voce omnes Piastum divine indicio principem sibi dari conclamarunt, invitumque rusticano centune vestitum in regiam protractum, principsiui inaugurarunt.

Et nudum operuit vestimento.] Alterum hoc est misericordiæ opus Dei gratiam conciliaus, ideoque a priscis frequentatum, uti a Tobia c. 1. v. 20. et a S. Job c. 31. 19. et 20. Ita S. Martinus Ambiani pauperi, cum nihil aliud haberet, dimidiam chlamydem suam dedit. Nocte sequente vidit Christum chlamydis sum, qua pauperem texerat, parte vestitum, qui ad Angelorum multitudinem dicebat: *Martinus adhuc catechumenus hac me veste contexit.* Testis est Sulpitius in ejus Vita.

Ita S. Marcianus unica veste interiore, qua erat

indutus, vestivit pauperem, uti refert ex ejus Vita Baron. anno Christi 459.

Ita S. Martyrius pallio suo involvens leprosum et asportans, admirabili miraculo deprehendit se Christum tenuisse et portasse. Christus enim in cœlum ascendens, dixit: *Martyri, tu non erubuisti me super terram, ego te non erubescam super cœlos.* Ita refert S. Greg. hom. 39. in Evang.

S. Franciscus adhuc sæcularis, vestiens militem pauperem, vidit nocte sequente palatium speciosum et augustum, eumque roganti cujus essent illa omnia, audivit: *Tua erunt, tuorumque militum.* Ita S. Bonavent. in ejus Vita.

S. Elisabetha, Hungariæ regis filia, pauperi donans suum pallium, cum maritus illud ab ea requireret, ipsa illud ipsum ei in pertica miraculose restitutum ostendit, uti refert Jacobus Spirensis in ejus Vita.

Audi miram S. Catharinæ Senensis liberalitatem pariter et remunerationem, quam refert Raymundus in ejus Vita. Illi enim ex templo domum redire volenti, Christus occurrit in forma juvenis ac peregrini, triginta plus minus annorum, petivitque ab ea vestem. Illa rediens ad sacellum, unde descenderat, tunicam non manicatam, quam sub extima veste propter frigus habebat, sibi caute detraxit pauperique tribuit, nesciens esse Christum. Et ille etiam lineum vestimentum petiit. Tum illa jubet illum se sequi ad ædes suas: ubi ei subuculam et subligaculum dedit. Verum non destitit ille plura mendicare, ut probaret ejus animum. *Quid, inquit, faciam hac tunica, quæ manicis caret? Quæso etiam mihi manicas largiaris.* Illa perlustrat domum, et ecce vidit a pertica suspensam novam ancillæ tunicam; ab eaque manicas auferens dat pauperi. Rursus ille etiam socium in domo hospitali se habere dicit, valde indigentem vestibus. Tum vero S. virgo nihil prorsus sibi superesse videns, quod daret præter tunicam, qua erat induta, quam non sinebat virgineus pudor et honestas ut sibi detraheret ne nuda cogeretur cum multorum offendiculo incedare, dixit pauperi: *Revera, charissime, si possem ullo pacto, libenter aliquid præstarem socio tuo.* Illa vero subridens: *Video,* inquit, *promptum animum tuum sed jam bene vale.* Etsi autem S. Virgo, illo recedente, ex quibusdam signis conjecit Dominum Jesum esse, tamen, quia tanta gratia se indignissimam putabat ad consueta se recepit exercitia sua. Sed nocte sequenti Dominus ei oranti manifeste se visendum præbuit, in illius pauperis effigie, in manu tenens tunicam quam ipsi virgo dederat, margaritis jam et coruscantibus gemmis conspicuam, atque se illi daturum vestem invisibilem, quæ ab ea arceret omne noxium utriusque hominis frigus. Quod certe etiam reipsa præstitit adeo ut ex eo tempore, iisdem hieme, quibus æstate contenta fuerit vestibus; imo nec hiemis intemperiem umquam senserit. Simul autem etiam Dominus, cum hanc tunicam illi ostenderet, talia promissa ei fecit, unde certo illi constare posset, ipsam in cœlis excellenti gloria sine fine perfruituram.

Audiant divites, audiant principes auream Agapeti Pontif. sanctimonia clari sententiam in epist. paræn. ad Justinianum Imp. *Vestimentum non veterascens est beneficentiæ amictus, et incorrupta stola est misericordia erga pauperes. Eum igitur oportet qui pie regnare vult, totium indumentorum pulchritudine animam exornare. Amoris enim in egenos qui indutus est purpuram, cœlestis quoque regni compos efficitur.*

8. Amplius (hebr. *superabundanter*, id est, aliquid supra sortem, vel capitale) non acceperit.] Nota: Deus inter alia crimina, etiam usuræ et usurariis mortem intentat, idque juste. Nam, ut ait S. Ambr. lib. de Tobia cap. 10. *Nihil interest inter funus et fœnus, nihil inter mortem distat et sortem.* Et Cato rogatus, *Quid esset fœnerari? Est,* inquit, *hominem occidere.* Quocirca S. Ambros. libro citato cap. 12. usuram comparat echidnæ, sive viperæ: *Echidna,* ait, *quædam est fœneratoria pecunia, quæ tanta mala parturit. Echidna tamen fœcunda pœnis viscera trahens, partu suo rumpitur, et morte materna docet sobolem non esse degenerem in matrem. Illam morsibus suis scindit. Illic ubi nascitur venenum, primum probatur. Pecunia autem fœneratoris omnia mala sua concipit, parit, nutrit, atque ipsa magis in sobole sua crescit, tristi prole numerosior.* Et inferius: *Ibi ergo dolores, ut parturientis. Unde etiam τοκους Græci appellaverunt usuras, eo quod dolores partus animæ debitoris excitare videantur.* Plura de usura dixi Deuter. 23. 19.

9. In præceptis meis ambulaverit, et judicia mea custodierit.] Idem per epexegesin aliis verbis inculcat. Idem enim in re sunt judicia et præcepta; sed connotato distincta, ut patet etyma intuenti. Alii per *præcepta*, accipiunt affirmativa, per *judicia* negativa; intellige gravia et obligantia sub peccato mortali. Nam ut sapienter ait S. August. in Sententiis: *Sicut non impediunt ab æterna vita justum quædam peccata venialia, sine quibus hæc vita non ducitur: sic ad salutem æternam nihil prosunt aliqua bona opera impio, sine quibus difficillime vita cujuslibet pessimi hominis invenitur.*

Ut faciat veritatem,] id est, officium, vel debitum virtutis. Sicut enim veritas in dictis, est adæquatio dicti ad id, quod est in mente: sic veritas in factis, est adæquatio operis ad id, quod dictat lex, ratio, aut fides agendum esse.

Vita vivet,] vitam vivet felicem, scilicet temporalem; et secundo, vitam gratiæ et gloriæ in cœlo vivet justus et beatus. Nam vita vivere, Hebræis est jucundo, feliciter, ad voluntatem et voluptatem vivere.

13. Morte morietur,] infelici morte rapietur, non ei scelerato proderit patria virtus. Ita Prado.

Sanguis ejus in ipso erit,] luet sanguine, id est, morte quam sibi conflavit, ipse sibi causa erit mortis. Sic c. 33. 4. dicitur: *Sanguis ipsius super caput ejus erit.* Aliter Chald. q. d. Reus erit mortis. Aliter quoque Maldon. q. d. Pœnas persolvet sanguinum, id est homicidiorum quæ perpetravit: sicut aliorum sanguinem fudit, ita sanguis ejus fundetur.

14. et 17. Si genuerit, latro jam dictus v. 10. et sequentibus, filium, qui videns omnia peccata patris sui quæ fecit, timuerit, et non fecerit similia eis, etc. hic non morietur in iniquitate patris sui, sed vita vivet.] Sic Achaz, Manasses, Amon, regia impii male perierunt: horum vero pii filii, scilicet Ezechias et Josias, vixerunt felices et gloriosi. Ita Theodor.

Dices, Exodi 20. 5. dicitur: *Ego Deus zelotes, visitans iniquitatem patrum in filios, in tertiam et quartam generationem.* Rursum 2. Reg. 24. ob peccatum Da-

vid cæsa sunt 70. millia populi. Ob peccata Dathan, Abiron, et Sodomitarum tota familia et gens cum parvulis innocentibus est deleta. Sic in Madian Deus omnes etiam parvulos occidi jussit, Num. 31. 17. Sic in Jericho jussit Josue omnes etiam infantes occidi, Josue 6. v. 17. et 21. Ergo Deus peccata parentum punit in filiis.

Respondet S. August. epist. 75. filios ob peccata parentum puniri pœna corporis, quod a parente acceperunt, non pœnis animæ, id est spiritalibus. Verum Ezechiel, æque ac Moses, loquitur proprie de pœnis corporis, ut dixi.

Secundo, S. August. Enchiridii 46. S. Leo epist. 84. et S. Gregor. 15. Moral. 22. hæc explicant de peccato actuali, quod opponitur originali. Peccatum, inquiunt, originale trahimus a parentibus; quia unum cum illis sumus: sed ab eo liberati per baptismum, jam non parentum culpas, sed quas ipsi committimus, habemus. Verum Ezechiel, uti et Moses, loquitur de pœna, non culpa; pœna, inquam, temporali non peccati originalis, sed actualium, quæ Judæi post circumcisionem, et deletum per eam peccatum originale, commiserant.

Tertio, S. August. lib. 6. quæst. veter. testam. c. 8. et S. Thom. 1. 2. q. 87. a. 8. respondent: Deum flagellare filios, etiam bonos, malorum parentum, ut hæc flagella sint pœna parentum et medicina præservativa filiorum. Idem docet Plutarchus lib. de Sera numinis vindicta. Hoc refellit Prado: quia hæc filiorum medicina est, non pœna.

Quarto, Maldon. respondet hanc generalem Prophetæ sententiam intelligendam esse, non generaliter de omnibus personis et de omni tempore; sed accommodate ad id, de quo agitur. Agitur autem hic de pœnis, quas Judæi ob peccata Manassis se luere querebantur: quibus respondet Deus fore, ut non amplius ob peccata Manassis puniantur: sive, quia ob ea jam sat pœnarum dederant; sive, quia ipsi satis peccatorum habebant, ut merito de illis gravissimas pœnas Deus sumeret. Verum verba Prophetæ generalia generalem esse sententiam evincunt, esto occasio ejus fuerit particulare scelus Manassis.

Resp. ergo, Prophetam loqui de adultis filiis piis, qui impiorum parentum peccata detestantur; Mosen vero loqui de impiorum patrum impiis filiis, qui peccata parentum imitantur: in his enim peccata parentum punit Deus. Tunc enim parens et in se punitur, et in filio: ac filius punitur ob peccatum patris, non quatenus est peccatum patris, sed quatenus illud imitatus est et sibi proprium effecit. Verum tamen est, quod non puniretur ita cito et graviter filius, nisi peccata patris præcessissent; quia gravius peccat, eo quod majorum scelera imitans, ea approbet et complacendo participat, ideoque impudentior sit et pervicacior, dum iisdem sua addit et adjicit ut faciat cumulum. Ita sanctus Hieronymus. Vide dicta Exodi 20. verso 5. Dico, de adultis, quia parvulos pœna mortis temporalis subindè punit Deus, et communi parentum cladi involvit, ut patet in Sodomis, in Jericho, in Chanaan, in Madianitis, in Davida. Ratio est, quia parvuli sunt quasi unum adhuc cum parente, ejusque quasi pars et possessio. Unde parvuli insontis morte gravius cruciatur parens, sceleris sui conscius. Ipsis autem parvulis hac morte bene fit; quia si peccato originali expiati sunt, salvantur, et periculis damnationis eripiuntur. Sin in eo sunt, uti fuerunt Sodomitarum parvuli, præstat cum eo solo mori, quam cum multis et infandis actualibus in quæ incidissent certo, si vixissent. In adultis ergo filiis impiis impiorum parentum, verum est illud Exodi dictum: adulti enim filii a parentibus discunt et imbibunt mores sceleratos, ob quos tam ipsi, quam parentes in ipsis puniuntur. Simile est proverbium: *Mali corvi malum ovum*. Cujus origo hæc a nonnullis refertur: Corax quidam primus Syracusis, post mortem Hieronis, instituit artem rhetoricem mercede profiteri. Cum hoc adolescens quidam Tisias hac lege pactus est, ut tum demum mercedem persolveret, ubi artem perdidicisset. Dein ubi jam arte cognita, præmium reddere cunctaretur, Corax in jus discipulum vocat. Ibi juvenis hujusmodi dilemma proponit. Percunctanti quis esset rhetoricæ finis, ubi Corax respondisset: Persuadere dicendo: *Age*, inquit, *si persuadeo judicibus, me nihil debere, non reddam, quia vici causam: sin minus persuadeo, non reddam, quia non perdidici artem*. At Corax dilemma quasi αντιστρεφον in discipulum retorsit: *Imo*, inquit, *si persuades, dabis quia tenes artem, et debes ex pacto: sin minus, dabis, quia sententiis judicum damnatus*. Quod commentum tam vafrum adolescentis audientes judices succlamarunt: κακου κορακος κακον ωον, mali corvi malum ovum. Corax enim græce corvum significat. Ita legitur in Prolegomenis in Hermogenis rhetoricam. Simile prorsus de Protagora Sophista, et ejus discipulo Evathlo, narrat Gellius lib. 5. cap. 10.

17. In iniquitate, id est, propter iniquitatem, patris sui.

18. Ecce mortuus est, ecce morietur, in iniquitate sua! propter iniquitatem suam.

20. Anima quæ peccaverit, ipsa morietur.] Hinc infert S. August. tract. 3. in Apoc. tom. 9. *Multi*, ait, *in corporibus vivis animas mortuas portare noscuntur*. Sicut enim anima est vita corporis: ita animæ vita est Deus et Dei gratia: hanc ergo per peccatum amittens anima, recte mori dicitur. Secundo et simplicius, *anima*, id est homo, qui peccaverit, ipse morietur, morte tum temporali (quam maxime timebant Judæi) tum spiritali et æterna. Quid est ergo peccatum? Est mors animæ immortalis: est ergo mors viva, mors æterna; quia est mors animæ semper viventis et æternæ. Ejus ergo mors immortalis est peccatum.

Justitia justi super eum erit,] q. d. Justus referet mercedem justitiæ suæ scilicet vitam; et impius impietatis suæ pœnas, scilicet mortem. Hinc liquet, nos formaliter esse justos per justitiam, non Christi nobis imputatam, ut volunt hæretici, sed per propriam et inhærentem, quam Deus ob Christi merita animæ infundit. Rursum, nos tam vere et proprie cum gratia Dei bene operando præmia mereri, quam sine illa male operando pœnas et mortem meremur. De utroque enim eodem modo loquitur hic Propheta.

Moral. hinc disce illud S. Clementis lib. 2. Const. Apost. cap. 14. *Non esse vitandam communitatem sermonis cum delinquentibus, sed actionis*: hæc enim contaminat, non illa.

21. Si autem impius egerit pœnitentiam,] si cor-

da conteratur, si serio doleat et pœniteat, mutetque vitam. Unde hebr. est: *Cum discesserit ab omnibus peccatis suis, et custodierit omnia præcepta*, id est proposuerit custodire omnia, esto necdum actu custodiat; neque enim uno die aut hora servari possunt omnia mandata; neque tamen exspectanda est remissio peccatorum ad longum tempus, cum Ezech. c. 33. 12. asserat peccatorem quacumque die conversus fuerit indulgentiam habiturum. Hæc ergo ad votum et propositum custodiendi mandata, quod includit pœnitentis contritio, referenda videntur. Hebræorum enim verba sæpe actum non perfectum, sed inchoatum, puta propositum, destinationem, conatum significant. Sic Paulus ait: *Gratiam quæ data est* (id est dari decreta sive prædestinata) *nobis ante tempora sæcularia*, 2. Tim. 1. 9. Hic ergo pœnitens *in justitia sua, quam operatus est*, id est quam operari cœpit, et deinceps se operaturum firmiter proposuit, *vivit*. Ita D. Bellarm. l. 2. de Pœnit. cap. 6. qui hinc probat requiri ordinarie formale propositum emendationis ad veram contritionem: nec sufficere virtuale. E contrario Andr. Vega l. 13. in Trident. c. 21. dicens sufficere virtuale, sic explicat, q. d. Post justificationem per pœnitentiam adeptam, in ea permanendum est, per custodiam omnium præceptorum deinceps. Verum, quia Propheta hoc requirit quasi conditionem et dispositionem ante remissionem peccatorum, ut Deus eorum non recordetur, atque peccator vita vivat: hinc prior expositio verior est, quam sequuntur Cajetan. Soto, Navar. Gerson. Ruard. et alii, quos citat et sequitur Franc. Suarez tractat. de Pœnitent. q. 85. a. 1. disp. 4. sect. 3.

VITA VIVET,] certo vivet tum vita temporali, tum spirituali et æterna. Vide dicta v. 4.

22. OMNIUM INIQUITATUM EJUS, etc. NON RECORDABOR.] *Adeo*, ait S. Hieron. *peccata patrum in filios non redundant, ut si ipse idem impius pœniteat, Deus dicat: Non recordabor peccatorum ejus.* Nota vim pœnitentiæ, quæ peccatum non tantum ex conscientia, sed et e Dei memoria delet, Dei, inquam, qui læsus est. Nam alias de hominibus vulgo dicitur:

Pulvere qui lædit scribit, sed marmore læsus.

Hebr. est. *Non recordabuntur illi*, id est non imputabuntur ei ad culpam et pœnam, id est condonabuntur et abolebuntur, ut amplius non sint.

Hinc ergo patet, contritionem perfectam, quæ absolute omnia peccata admissa, quasi summa mala detestatur ex amore Dei super omnia, cum serio et absoluto proposito ea omniaque alia deinceps cavendi, abolere peccata omnia, et adducere gratiam justificantem. Est enim ipsa ad eam ultima dispositio: quocirca hæc contritio vocatur, et reipsa est *charitate formata*. Porro sicut hoc in veteri Testamento (ubi Sacramenta ex opere operato justificantia, aliaque justitiæ remedia non habebant) verum fuit: ita est et in novo. Est enim hoc quasi connaturale veræ contritioni: Deus autem naturam et ordinem rerum non mutat, sed perficit. Ita docent Patres et Scholastici omnes 3. p. in materia de pœnitent. imo Concil. Trident. sess. 14. c. 4.

Ex hoc loco Purgatorium impugnat Petrus Martyr: Si Deus, inquit, post pœnitentiam et contritionem non recordatur peccatorum: ergo ea non punit pœna temporali in hoc vita, aut futura. Resp. negando consequentiam. Nam sensus hujus loci est: *Iniquitatum non recordabor*, supple quasi manens infensus, et hostis, qui recordatur injuriæ ab hoste acceptæ, ut eam vindicet; sic enim Deus ante pœnitentiam recordabatur peccati: post eam vero jam reconciliatus, non recordatur, q. d. Ego jam depono injuriæ memoriam ac inimicitiam, quam hactenus cum eo qui peccavit, in mente gessi et servavi; jam eum in gratiam et amicitiam recipio et restituo, ac proinde vita vivet, et non morietur, q. d. Non puniam eum morte, uti ante decreveram, sed vita tum præsenti (Judæos qui hanc maxime spectabant et optabant) tum æterna vero pœnitentes, mihi reconciliatos donabo, in eaque conservabo; ita tamen, ut pœna aliqua temporali, vel hic, vel in Purgatorio luant et expient, non quasi hostes, sed quasi amici et filii, qui nuper me offenderunt, delectationem, quam in peccato et mei offensa hauserunt. Alioquin enim constat, Deum speculative recordari peccatorum, uti et rerum cæterarum omnium, quæ præteritæ sunt; ergo hæc sententia non omnino absolute, sed determinate ad præsentem materiam, accipienda et limitanda est. Nam ex adverso de justo dicitur, quod si peccet, *Omnes justitiæ ejus non recordabuntur*, scilicet ita, ut propter eas maneat justus et amicus, vitaque donetur præsenti et æterna. Constat enim, quod Deus eorum, imo illorum qui semper fuerunt impii, bona opera subinde mercede aliqua temporali remuneretur: idque diserte docet sanctus Chrysost. hom. 67. ad popul. Hier. in c. 29. Ezech. August. l. 5. de Civit. c. 15.

23. NUMQUID VOLUNTATIS MEÆ EST MORS IMPII?] numquid antecedenter, et ex meipso volo, ac delector morte impii? Absit hoc a divina bonitate et clementia. Apage ergo, Calvine, qui blasphemas, Deum damnandos creasse ad suam damnationem et mortem æternam: fatum hoc non Christianum, non Stoicum, sed tyrannicum, sed diabolicum est.

24. OMNES JUSTITIÆ EJUS QUAS FECERAT, NON RECORDABUNTUR,] ut eum coram Deo faciant justum, gratum, vitaque dignum, non morte. Vide dicta v. 22.

25. ET DIXISTIS: NON EST ÆQUA VIA DOMINI.] Vere S. August. in Sent. tom. 3. sent. 177. *Sicut*, ait, *palato non sano pœna est cibus, qui sano suavis est; et oculis ægris odiosa lux, qua incolumis gaudet obtutus: ita displicet iniquis justitia Dei, cui si subjicerentur non conturbarentur.*

NUMQUID VIA MEA NON EST ÆQUA? etc. CUM ENIM AVERTERIT SE JUSTUS.] Nota: Deus calumniantibus suam justitiam, respondet illud idem quod calumniabantur, quasi hoc argumento eos convincens; quia videlicet prima principia causam et demonstrationem non habent, sed seipsis nituntur et intelliguntur cognitione et inculcatione terminorum. Sic divina veritas sibi nititur, et divina æquitas justitiæ suæ nullam præter seipsam rationem habet: sed res ipsa clamat, eam esse justissimam. Ita Polychron. Theodor. Prado et alii. Sic Cicero crimen parricidæ exaggerans ait: *Matrem tuam occidisti. Quid dicam amplius? matrem tuam occidisti.* Quia gravius non habebat, quod adderet.

26. MORIETUR IN EIS,] pro eis, propter eas, scilicet iniquitates. Aliter Theodor. et Polychr. q. d. Qui

obdoratus est in peccatis et impœnitens, morietur in eis, ac consequenter ibit ad mortem æternam.

27. Vivificabit.] Sept. *Custodiet et servabit in vita.*

30. Non erit vobis in ruinam iniquitas,] peccatum non erit vobis causa ruinæ et mortis.

31. Cor novum.] novam voluntatem, spiritum novum, novum affectum, ardorem, ut ab idolis ad me, a vitiis ad virtutes transeatis. Notat libertatem arbitrii, qua cum gratia Dei possumus nobis facere cor novum.

Quare moriemini?] Id est, ut Vatablus, cur negligentia vestra et impœnitentia committeretis ut moreremini? Atque ut Maldon. si hoc feceritis, nihil causæ erit cur moriamini. Non enim voluntatis meæ est mors vestra, ut dixi v. 23. Peccatum solum vobis est causa mortis, quare moriemini? cur sponte vestra mori vultis? cur non arripitis salutem, quam vobis offero?

Præclare et efficaciter noster Prado verba Prophetæ urget et exhaurit. Si ego, inquit, qui supremus judex sum, in vestram partem inclino, et sententiam damnationis ferre omnibus modis recuso; si ego ipse qui actor sum, vel a vobis lacessitus, vindictam non expeto, sed sponte noxam condono, si sani estis, neque vitam propriam despicitis: *Et quare moriemini, domus Israel?* cum pro actore habeatis advocatum, et pro judice patronum? Moriemur, quia lex ministra mortis transgressores damnat. Sed ego pœnitentes absolvo: *Quare* igitur *moriemini?* Quia patres nostri peccaverunt, nos morimur. At vivo ego, quia filii non portabunt iniquitatem patrum. *Et quare moriemini, domus Israel?* Quia fecimus pactum cum morte, et fœdus cum inferno. Sed in vestra potestate est, dissolvere fœdus percussum; revertimini, et vivite. *Quare moriemini, domus Israel?* Quia lege membrorum gravati in mortis barathrum dejicimur. Sed fas est, si lubet, facere vobis cor novum. *Et quare moriemini?* Quia arduum est ad vitam conari per legis custodiam. Atqui facile est vobis comparare spiritum et animum novum, quo ad cœlestem vitam rapiamini. *Quare moriemini, filii Israel?* Quia jam neci traditi sumus a divina justitia. At ego, qui nolo mortem morientis, ab ipsis faucibus mortis etiam devoratos eripiam. *Quare* igitur *moriemini?* Quia Dominus oblitus est nostri ob peccata regum nostrorum, Achaz et Manassis, ideo morimur. Sed oblivisci non possum Abraham, Isaac, Israel et Davidis obsequia: eorum memor, vobis, o domus Israel, misericordiam exhibebo et clementiam. *Et quare moriemini?* Quia divinæ potentiæ obsistere non valemus, quæ nos Babyloniis venumdedit. At licet vobis, si ad misericordiam confugiatis, contra Deum fortes esse, quod olim Israelem patrem vestrum fecisse non ignoratis. *Quare* ergo *moriemini?* Illud unum est, quod vos accuset, quod deprimit, quod damnet, et morti adjudicet, nimirum quod resipiscere non vultis; quia quid sit vivere necdum nostis. Sed ego vel phrenesi tam periculosa laborantes non desinam admonere et ad saniora consilia cohortari: *Quare moriemini, domus Israel? quia nolo mortem morientis, etc. revertimini, et vivite.*

Narrat Plutarch. olim Milesias virgines furore actas solitas sibi mortem consciscere, cum nihil haberent causæ, nisi: *Volo mori.* Dumque nec minis, nec promissis ab hac re averti possent, sapientem quamdam hoc consilium dedisse, ut, quotquot se enecassent, publice nudæ suspenderentur. Infamia hæc virgines a sui cæde compescuit. Ita facit peccator; nam quasi furens in suam necem ruit, sibi ipsi mortem consciscit, eamque æternam. An non hæc amentia? annon furor? damnati jam suum furorem, suum errorem vident et dolent. *Sed sero sapiunt Phryges.* Juste ergo hic vermis conscientiæ jugiter rodit eos: Cur stolidissime viventium, hanc tibi miseriam æternam sponte ascivisti? cur te in æternitatem incendiorum ultro conjecisti? Nemo te compulit: diabolus non coegit, sed invitavit. Tu tibi impute tuam sortem; tu libere elegisti mortem præ vita, dæmones præ Angelis, infernum præ cœlo. Dum tempus habemus, hæc cogitemus et sapiamus.

CAPUT DECIMUM NONUM,

SYNOPSIS CAPITIS.

Luget cladem Hierosolymæ ac filiorum Josiæ scilicet, Joachaz, Joakim, Joackin et Sedeciæ regum Juda, eamque sub duabus metaphoris describit. Prima est catulorum leonum; secunda vineæ v. 10.

1 Et tu assume planctum super principes Israel, 2. et dices: Quare mater tua leæna inter leo-
nes cubavit, in medio leunculorum enutrivit catulos suos? 3. Et eduxit unum de leunculis
suis, et leo factus est: et didicit capere prædam, hominemque comedere. 4. Et audierunt de
eo Gentes, et non absque vulneribus suis ceperunt eum: et adduxerunt eum in catenis in terram
Ægypti. 5. Quæ cum vidisset quoniam infirmata est, et periit exspectatio ejus: tulit unum de leun-
culis suis, leonem constituit eum. 6. Qui incedebat inter leones, et factus est leo: et didicit præ-
dam capere, et homines devorare: 7. Didicit viduas facere, et civitates eorum in desertum addu-

cere: et desolata est terra, et plenitudo ejus, a voce rugitus illius. 8. Et convenerunt adversus eum Gentes undique de provinciis, et expanderunt super eum rete suum, in vulneribus earum captus est. 9. Et miserunt eum in caveam, in catenis adduxerunt eum ad regem Babylonis: miseruntque eum in carcerem, ne audiretur vox ejus, ultra super montes Israel. 10. Mater tua quasi vinea in sanguine tuo super aquam plantata est; fructus ejus, et frondes ejus creverunt ex aquis multis. 11. Et factæ sunt ei virgæ solidæ in sceptra dominantium, et exaltata est statura ejus inter frondes: et vidit altitudinem suam in multitudine palmitum suorum. 12. Et evulsa est in ira, in terramque projecta, et ventus urens siccavit fructum ejus: marcuerunt et arefactæ sunt virgæ roboris ejus: ignis comedit eam. 13. Et nunc transplantata est in desertum, in terra invia et sitienti. 14. Et egressus est ignis de virga ramorum ejus; qui fructum ejus comedit: et non fuit in ea virga fortis; sceptrum dominantium. Planctus est, et erit in planctum.

1. Principes Israel,] reges jam in Synopsi nominatos.

2. Quare mater tua leæna inter leones cubavit?] Matrem vocat familiam regiam Davidis, vel potius Synagogam, ut Vatabl. vel ut optime Prado et Maldonat. Hierosolymam. Addit *tuo*, id est, vestra; quia tam singulos, quam omnes reges jam dictos alloquitur. Porro Jerusalem vocatur *leæna*, ob nobilitatem, audaciam et sævitiam incolarum; leones sunt vicini reges Gentium, q. d. Olim Jerusalem citra ullum metum versabatur inter reges Gentium, perinde atque leæna intrepida inter leones. Ita Origen. S. Hieron. et Theodor.

Rursum leæna notat Jerosolymæ impudicitiam: leæna enim symbolum est meretricis, quæ in amasios rapacitatem et imperium exercet. Nam ut ait Poeta:

Par est leænæ fœminæ crudelitas.

Unde meretrices vocantur Megaricæ sphinges; sphinges enim capite erant humano, sed corpore leonino. Sed et ante urbem Corinthum Veneris erat templum juxtaque Laidis tumulus, cui leænæ imago apposita videbatur, ariete inter priores pedes apprehenso; quod nimirum ejus petulantiam indicabat, qua præcipue lasciviunt arietes. Idem ex Aristophane confirmat Pierius l. 1. Hierogl. c. 21.

Enutrivit, Hebr. רבתה *ribbeta*, id est, multiplicavit, catulos suos,] scilicet leunculos, q. d. Jerusalem principes suos filios regum enutrivit inter leunculos, id est, inter alios principes filios regum et principum. Leunculos vocat Joachaz, Joakim, Joachin et Sedeciam; tum quia juvenes erant; tum quia respectu Davidis, Salomonis, Josiæ, aliorumque priorum regum exigui fuerunt, atque sub iis regnum collabi cœpit. Ita Mald.

Tradit Epiphan. hæresi 78. quæ est Antidicomarianitarum, Physicos (puta Herodotum l. 3. hist. qui fabulosus est cujus verba recitat Gellius l. 13. c. 7.) docere quod leæna tota vita unum tantum pariat catulum, ut per illam repræsentetur B. Virgo, quæ unum tantum peperit filium scilicet Christum. *Aiunt*, inquit, *leænam non parere præterquam semel et unum*. Causam subdit, quod ipsa per 26. menses fœtum utero gestet: itaque fœtum suis saltitationibus, motibus et unguibus *divellere et incidere matricem*, ac proinde *una cum partu etiam uterum ac matricem excerni*. Leo ergo est Christus, leæna Virgo mater. *Leænæ autem non contigit secundus partus. Ergo non amplius partum novit Maria, non amplius conjunctionem corporum sancta Virgo*. Hausit hoc sanctus Epiphanius ab Ægyptiis, ex quibus Horus Apollo l. 2. Hierogl. 78. semel, inquit, enixam mulierem significantes leænam pingunt; hæc enim bis uterum non fert. Commentum Ægyptiorum hoc censet Aristot. et Plin. l. 8. c. 16. Quare S. Epiph. hic non suam sed aliorum refert sententiam, eamque apposite adaptat B. Virgini. Nam illam falsam esse patet ex hoc loco, ubi leæna dicitur habere plures catulos et leunculos. Idem rationes evincunt. Si enim leæna unum tantum pareret catulum, species leonina multiplicari non posset, sed in uno semper unius catuli capite consisteret, cum tamen sciamus certo toto orbe plures esse leones. Secundo, si catulus sit mas, aut si occidatur antequam generet, species leonina interiret, cum mater ejus leæna amplius generare nequeat. Constat autem Samsonem Judic. 14. 5. Davidem et alios plures cepisse et occidisse catulos leonum, etiam tenerrimos, antequam generare possent. Ergo jampridem interire debuisset species leonum. Scimus consequens esse falsum, ergo et antecedens. Tertio, catulus leonis semper deberet esse fœmina, ut per eam propagari posset species: atque hæc a parente suo leone impraegnari deberet, itidem ejus proles, et rursum prolis proles, idque consequenter per omnia sæcula; utpote cum non sit alius leo, qui id facere possit, posito quod unus sit tantum leænæ per omnem vitam catulus, unaque unius generatio. Hæc et plura absurda evincunt sententiam hanc esse falsam. Constat enim ex Gen. 7. 2. unum tantum par leonum, scilicet unum marem et unam fœminam, servatum esse in arca Noe, ad speciei propagationem; ex quo tantum leonum numerum toto orbe jam propagatum cernimus. Denique Aristot. et ex eo Plinius l. 8. c. 16. tradunt, *Leænam primo fœtu parere quinque catulos, ac per annos singulos uno minus, ab uno sterilescere*. Idem scribunt Homerus (quem citat Gellius l. 13. 9.) Solinus, Oppianus, Philostratus, Ælianus lib. 10. Rhodiginus l. 29. 9. et alii, quos citat Gesnerus in leone pag. 650.

Nota: Tyranni insignes in Scriptura comparantur leoni, ut Pharao Ezech. 32. 2. Nabuchodonosor Jerem. 4. 7. quia leo magnanimus est, pervigil, et sævus, adeoque omnia animalia subjugat et prædatur. Ita Lucullus Consul Rom. cum Mithridate Ponti rege bellum gerens, cum ad Troadem appulisset, et juxta ædem Veneris castra haberet, visus est deam sib. no-

etu hæc dicentem audire: *Quid dormis, generose leo? en hinnuli tibi præsto.* Experrectus, cum audisset classem hostilem in propinquo stationem habere, eam invasit, et prælio victos omnes cum Isidoro duce occidit. Mox Tigranam regem Armeniæ aggressus est. Tigranes militum ejus paucitatem contemplans, dixit: *Si quidem legati adsint, sunt multos; sin milites, paucos.* Verum Lucullus in eos irruit; et trucidavit ut leo, adeo ut Livius prælium illud admirans dicat, numquam Romanos dimicasse numero hostium tanto inferiores; victores enim vigesimam eorum fuisse partem, qui victi fuerant. Unde et Antiochus Philosophus scribit, solem nullam aliam talem pugnam vidisse.

Rursum leones, ait S. Basil. homil. 9. Hexam. incedunt solitarii: causamque addit, ne videlicet pares honores congressionesque cum cæteris accipiant. Idem faciunt reges: ut enim excellentiam suam ostendant soli degunt, caventque ne cum aliis regibus concurrant. Ad hæc, sicut aquila inter aves; Leviathan, id est, balæna, inter pisces: sic leo rex est inter bestias.

Hac de re insignis exstat apologus in mithis Æsopi: Leo, inquit, asinus et vulpes societatem inierant, ut quod venando cepissent, id inter se dividerent. Ergo cum venatu prædam essent nacti; mox jubet leo ut asinus eam dividat. Ille, ut erat stolidus, in tres æquas portiones partitus est. Hac partitione indignatus leo, quod cæteris æquaretur, asinum adortus discerpsit: inde jussit vulpi quæ supererat sola, ut prædam dividat. Vulpes ergo asini clade cautior totam fere prædam leoni attribuit, sibi vix portiunculam servans. Leo, probata distributione, rogat quisnam illam dividendi artem docuisset? cui vulpes: Calamitas, inquit, asini. Hoc apologo docemur, cavendam esse plebeis societatem cum principibus aut præpotentibus. Hæc enim est societas leonina, in qua leo cæteros vi fraudans, omnia pene sibi ascribit. Ita in Pandectis, ex Ulpiano narrat Aristo, Cassium Jurisconsultum respondisse, societatem talem coire non posse, ut alter lucrum tantum, alter damnum sentiret, et hanc societatem esse leoninam.

Tertio, leones soli ex feris clementia utuntur in supplices et prostratis parcunt, teste Plinio lib. 8. cap. 16. Idem faciunt reges, quorum hoc est axioma:

Parcere subjectis, et debellare superbos.

Quarto, leones, ait Plinius, timent rotarum orbes circumactos, et currus inanes, ac cristas cantusque gallinaceorum; sed maxime ignes: ita tyranni umbras timent, res nihil suspectas habent, et quemvis populi concursum ac globum, hostilem putant.

Quinto, leones, æque ac tyranni, a teneris natura sua feruntur ad prædam. Idem faciunt et lynces, quorum tota memoria et anima est in fame et præda. Audi S. Hieron. ad Chrysogonum epist. 44. *Quod naturæ, ait, lynces insitum habent, ne post tergum respicientes meminerint priorum, et mens perdat, quod oculi videre desierint: ita nostræ es necessitudinis oblitus.* Et mox docet lynces in capreas et cervos incautos, dum frondes arborum captant, insilire. *Currentemque,* ait, *frustra prædam, dum hostem suum secum vehit, rabido desuper ore dilaniant, et tamdiu meminere prædandi, quamdiu venter vacuus fame guttur exasperat; ubi vero sanguine pasta feritas viscera distenta compleverit, cum saturitate succedit oblivio, tamdiu nescitura quid capiat donec memoriam revocaverit esuries: tu ergo,* ait, o *Chrysogone, necdum satiatus nobis, cur finem jungis exordio?* etc. Tyranni ergo sævitia superant leones et lynces; nam horum prædandi cupido et gula cum fame saturatur: tyrannorum vero avaritia et ambitio insatiabilis est nec nisi morte et strage non tam aliorum, quam propria finitur et desinit.

3. Et eduxit unum de leunculis suis; leo factus est.] Intelligit Joachaz, qui et Sellum dictus est quartum Josiæ filium quem Josia mortuo, populus *eduxit,* Hebr. *extulit in altum,* id est, sibi regem constituit, forte quia ipse fratribus erat animosior, bellicosior, crudelior. Chald. clare vertit: *Evexit unum de filiis suis, rex fuit.* Per catulos enim filios regum, per leonem regem intelligit: simulque indicat Joachaz, mox ut rex factus est, cœpisse regere et sævire quasi leonem. Unde sequitur: *Didicit prædam capere, etc.* Hinc proverbium: *Leonis catulum ne alas,* cujus auctor est Æschylus apud Aristophanem in Ranis, quo monemur, non esse fovendam potentiam quæ rempubl. possit opprimere: quod si forte quis talis exstiterit, et jam prævaleat, non esse e republ. dimicare cum illo, quem nequeas nisi magno reipubl. malo superare. Tyrannus enim non est recipiendus: quod si receptus est, ferendus est.

Hominesque comedere.] Chald. *occidere,* scilicet innocentes, uti fecerat Manasses ejus abavus, illorumque bona prædari.

4. Audierunt de eo (de ejus ferocia studioque bellandi) gentes,] scilicet Ægyptii. Alludit ad morem gentium; cum enim audiunt leonem, ursum, similemve feram in locis agrisve suis versari et grassari, ex condicto omnes conveniunt ut eam capiant.

Et non absque vulneribus suis ceperunt eum.] Significat, quod tacet liber Regum, Joachaz quasi juvenem bellicosum, prælio cruento contra Ægyptios decertasse, et in eo vulnerantem et vulneratum captum esse. Hebr. *Captus est in fovea eorum,* scilicet Ægyptiorum stratagemate: sicut leo capitur in fovea, vel spelæo suo; aut potius in fovea, quam juxta speleum aut locum, in quo versari solet leo, facere solent venatores, eamque ramis aut gramine tegere, ut nesciens leo in eo cadat ibique capiatur. Noster vertit, *in vulneribus;* quia hebr. שחת *sachat,* significat et foveam, et interitum vel corruptionem, q. d. Multorum strage et cæde captus est. Hoc est quod dicitur 4. Reg. 23. 33. *Vinxitque eum* (Joachaz) *Pharao Nechao in Rebla.*

5. Quæ, scilicet leæna id est Jerusalem, cum vidisset quoniam infirmata est,] id est, orbata filio suo et rege Joachaz. Sic 1. Reg. 2. 5. dicit Anna de Phenenna: *Quæ multos habebat filios infirmata est,* id est, filiis orbata, robur enim et decus matris consistit in filiis. Rursum: *Cum vidisset quod periit exspectatio;* Sept. *substantia,* id est subsistentia, puta fortitudo, *ejus,* quam scilicet de regno Joachaz ferocis conceperat.

Tulit unum,] id est alterum, scilicet Joachin filium Joakim, ait S. Hieronym. et Theodor. vel potius ipsum Joakim patrem Joachini; hic enim proxime successit Joachaz 2. Paral. 36. 5. et per 11. annos regnavit, cum Joachin tantum per tres menses regnarit. Joakim ergo a Pharaone, cum consensu populi

creatus rex, quasi leo incedebat inter leones; quia cum Pharaone, Nabuchodonosor, et aliis vicinis regibus fœdus iniit, ac inter tyrannos quasi tyrannus incessit.

Moraliter Nota: Parentes nimis amantes filios, eisque indulgentes, eos perdunt, itaque hæreditatem aliis, nec raro inimicis relinquunt. Id teste Horo Apoll. l. 2. Hierogl. 62. Ægyptii indicabant pingendo simium, ratroque parvum alterum. Is enim cum geminos pariat, ex his supra modum alterum diligit, alterum odit. Quem autem diligit ante se assidue gestans suffocat, at quem odit retro habet, et deinceps educat. Ita mater hæc nimis amans filios suos, eos perdidit, eumque et eorum regnum reliquit Chaldæis hostibus.

7. Didicit viduas facere,] occisis earum maritis, et bonis fisco addictis. Hebr. est: *Cognovit viduas ejus*, vel *suas*, quod Vatabl. exponit, q. d. Libidinem exercuit cum viduis, quarum maritos occiderat. Verum hoc facere non solet leo. Noster ergo optime hebraismum expressit. Est enim aposiopesis: *Scivit*, vel *didicit viduas ejus*, supple, *facere*. Chaldæos pro ל *lamed* legens ר *resch*, scilicet pro אלמנותיו *almenotof*, id est, *viduas*, legens ארמנותיו *armenotaf*, id est *palatia ejus*, vertit: *Arces et palatia eorum cognovit*, id est sibi vindicavit, ascripsit, pro suis habuit, agnovit ut propria.

Et civitates eorum,] hominum, quos occiderat. Est enallage numeri; transit enim a singulari ad pluralem. Populus enim collective est singularis, distributive pluralis.

Desolata est terra, et plenitudo ejus.] Id est, incolæ, qui terram implent, civitates suas deseruerunt et fugerunt ob sævitiam Joakim, sicut fugiunt animalia, audito rugitu leonis.

8. Et convenerunt adversus eum Gentes,] q. d. Babylonii suis copiis, quasi reti, ceperunt Joakim et abduxerunt eum in Babylonem.

In vulneribus earum, tam activis, quam passivis, id est vulnerans, et vulneratus, ut dixi v. 4. Captus est.] Hanc leonum stragem et parabolam apposite Card. Baron. adaptat Leonum Imp. stirpi, quæ ob iconoclasmum, et ob rapinas necesque Religiosis illatas a Deo excisa est, nimirum impegit fortis in fortem, leo in leonem, rex in Deum et ab eo contritus est. Primus ergo Imp. iconoclasta fuit Leo Isaurus, qui post multas orthodoxorum, sanctas imagines venerantium, rapinas, exsilia et cædes. Numinis vindictam publicam sensit. Nam, irato Numine, totus contremuit Oriens, civitates complures solo æquatæ fuere, et quæ erant in urbe statuæ Imperatorum, collapsæ et contritæ sunt, quasi ipsæ stare non possent, ubi sacræ imagines essent ab ipso impio Leone prostratæ; qui nec ipse quidem amplius potuit esse superstes, nam paucos post menses e terræmotu ex hac vita sublatus est, anno Domini 741.

Successit Leoni filius Constantinus Copronymus, qui imperium iniit hæresin spargendo fraudulenter quasi vulpes, regnavit ut leo, mortuus est ut canis. Primo enim occulte, mox, imperio confirmato, publice grassatus est in S. imagines, templa, monachos, ipsamque B. Virginem, quam Deiparam non esse contendebat, sed ab ea plaga in cruribus percussus, quæ græce ἄνθραξ dicitur; indeque febrem validissimam contrahens, miserabiliter mortuus est, clamans et dicens: *Vivens adhuc igni inexstinguibili sum traditus*, anno Domini 775.

Copronymo successit filius Leo Junior, mali corvi malum ovum, et ex leone leunculus sæviens in sanctas imagines, earumque cultores; cumque insaniret circa lapides pretiosos, nimis adamavit coronam magnæ Ecclesiæ, et accipiens gestavit eam. Mox prodierunt carbunculi in capite ejus, et captus valida febra, mortuus est anno regni quinto, Christi 780. Amans ergo carbunculos, ex sacrilegio carbunculos pariter passus est, et his coronatus, morte est punitus.

Leoni marito successit Irene uxor pia, cum Constantino filio decenni, quæ εἰρήνην, id est pacem, reip. et Ecclesiæ attulit, ac statim Ecclesiæ reddidit suum stemma, coronam scilicet a marito sublatam, pulcherrime fabrefactam, et gemmis pretiosis exornatam. Quocirca sub ea quidam, in Thraciæ muris fodiens, invenit arcam lapideam, et in ea virum jacentem, cui inscriptum erat: *Christus ex Virgine Maria nascetur. Credo in eum. Sub Constantino et Irene Imp. o sol, iterum me videbis.* Increbuit sermo, vatis alicujus ante Christum fuisse sepulchrum, ejusdemque fuisse hoc oraculum a Deo revelatum. Ita Theophanes, et Baron. in eorum gestis et annis.

9. Miseruntque eum in carcerem, ne audiretur vox ejus ultra.] *Eum*, scilicet Joakim patrem; sub eo quoque intelligit Joachin filium (de quo hæc intelligunt S. Hieron. et Theodor.) Joakim enim primo rebellans Chaldæis, ab eis captus est, mox spondens se fore eis subditum, remissus est in regnum, rursumque rebellans, non captus, sed occisus est. Joachin vero captus, imo sponte se dedens Chaldæis, ab eis ductus est in Babylonem, ibique tota vita captivus permansit. Hinc Propheta omittit hic Joachin; quia eum sub patre Joakim complectitur. Sedeciam vero prætérit, quia is adhuc hoc tempore regnabat.

Moraliter vide hic, quam brevis sit tyrannis, quamque celer et funestus tyrannorum exitus. En quatuor hi leunculi Joachaz, Joakim, Joachin, et Sedecias, omnes simul vix 22. annis regnarunt. Vere Seneca l. 1. de Clementia: *Reges*, ait, *consenescunt, liberisque ac nepotibus tradunt regna, tyrannorum exsecrabilis ac brevis potestas est.* Thales, teste Laertio in ejus Vita, rogatus: *Quid difficile vidisset? Tyrannum*, inquit, *senem.* Et Juven. satyr. 1.

> Ad generum Cereris sine cæde et sanguine pauci
> Descendunt reges, et sicca morte tyranni.

Et Curtius l. 4. *Nulla, quæsita scelere, potentia diuturna est.* Et Sallust. ad Cæsarem: *Equidem ego cuncta imperia crudelia, magis acerba quam diuturna arbitror; neque quemquam a multis metuendum esse, quin ad eum ex multis formido recidat. Eam vitam bellum æternum et anceps gerere, quoniam neque adversus, neque a tergo, neque a lateribus tutus sis, semper in metu aut periculo agites.* Et Seneca Tragœdus: *Necesse est multos timeat, quem multi timent.* Et Cicero l. 2. de Officiis: *Nulla vis imperii tanta est, quæ, premente metu, possit esse diuturna. Multorum odiis nullæ opes possunt obsistere. Quem metuunt, oderunt; quem quisque odit, periisse expetit. Malus est custos diuturnitatis metus, contraque fidelis est ad perpetuitatem benevolentia.* Idem

Philip. 1. et 2. docet hanc tyrannorum esse vocem, sed insipientem: *Oderint, dum metuant. Nam timor non diuturni magister est officii. Millies perire est melius, quam in sua civitate sine armorum præsidio non posse vivere. Præsidium charitate et benevolentia civium septum oportet esse, non armis.* Denique Ælian. lib. 6. 13. *Pulcherrime,* ait, *a diis immortalibus comparatum est, ut nullam tyrannidem usque ad tertiam generationem propagent, sed aut confestim tyrannos tanquam procerus piceas perdant et exstirpent, aut liberos eorum viribus denudent ac spolient. Memorantur apud Græcos intra hominum memoriam, hæ solum tyrannides usque ad nepotes permansisse, Gelonis in Sicilia, Leucaniarum in Bosphoro, et Cypsellidarum Corinthi.*

Porro id non tantum in tyrannis, sed et in legitimis regibus et principibus locum habet. Nam, ut ait Eccli. cap. 10. 11. *Omnis potentatus brevis vita.* Et alius: *Mundi gloria et prosperitas non est diuturnior, nec constantior, quam sit serenitas hiemis, tranquillitas navis, stabilitas lunæ.* Vis exempla? audi S. Hieron. in epitaphio Nepotiani pag. 15. *Constantius, Arianæ fautor hæreseos, dum contra inimicum paratur, et concitus fertur ad pugnam, in Mopsi viculo moriens, magno dolore hosti reliquit imperium. Julianus proditor animæ suæ, et Christiani jugulator exercitus, Christum sensit in Media, quem primum in Gallia denegarat, dumque Romanos propagare vult fines, perdidit propagatos. Jovianus, gustatis tantum imperialibus bonis, fœtore prunarum suffocatus interiit; ostendens omnibus, quid sit humana potentia. Valentinianus, vastato genitali solo, et inultam patriam derelinquens, vomitu sanguinis exstinctus est. Hujus germanus Valens, Gothico bello victus in Thracia, eumdem locum et mortis habuit, et sepulcri. Gratianus ob exercitu suo proditus, et ob obviis urbibus non receptus, ludibria hosti fuit; cruentatæque manus vestigia parietes tui, Lugdune, testantur. Adolescens Valentinianus, et pene puer, post fugam, post exsilia, post recuperatum multo sanguine imperium, haud procul ab urbe fraternæ mortis conscia necatus est, et cadaver exanime suspendio infamatum. Quid loquar de Procopio, Maximo, Eugenio, qui utique dum rerum potirentur, terrori gentibus erant? Omnes capti steterunt ante ora victorum, et, quod potentissimis quondam miserrimum est, prius ignominia servitutis, quam hostili mucrone confossi sunt. Ad privatas veniam dignitates, nec de his loquor, qui biennium excedunt, atque ut cæteros prætermittam, sufficit nobis trium nuper consularium diversos exitus scribere. Abundantius egens Pithyunte exsulat. Ruffini caput pilo Constantinopoli gestatum est, et abscissa manus dextera, ad dedecus insatiabilis avaritiæ, ostiatim stipem mendicavit. Timasius, præcipitatus repente de altissimo dignitatis gradu, evasisse se putat, quod Assæ vivit inglorius.*

Ut alios sæculares taceam, idipsum clarissimum est in Pontificibus, quorum multi tres tantum annos, alii unum, alii paucos menses, alii paucos dies in Pontificatu sederunt. Vidimus uno eodemque anno 1590. successive illi præsidere tres Pontifices, Sixtum V. Urbanum VII. Gregorium XIV. et mox anno 1591. Innocentium IX. et post triginta dies Clementem VIII. Quin, et quod mirum videtur, ex omnibus Pontificibus, qui hucusque per annos 1618. Ecclesiam rexerunt, nemo exstitit, qui ad 25. annum Pontificatus perveniret. Accesserunt sat prope S. Leo I. qui 21. annis; S. Silvester, qui totidem: et omnium proxime Adrianus I. qui anno Domini 772. creatus Pontifex, sedit ipsos annos 24. exceptis 43. diebus; sedit enim integros annos 23. menses decem, et dies 16. mortuusque est anno Domini 795. ait Baron. et alii. Ergo nec ipse, nec quis alius præcise attigit 25. Quocirca Pontifici dum inauguratur, acclamatur: *Beatissime Pater, annos Petri non videbis.* Id enim ita fore, experientia continua tot centenorum annorum satis præsagit, imo evincit, divina providentia arcane ita disponente, sive ob honorem S. Petri, qui primus Pontificatum Romæ constituit, seditque annos 25. ut ipse sicut dignitate et meritis, ita et annis reliquos omnes sequaces et posteros suos superet; sive ut Pontifices in tanto fastigio et culmine dignitatis constitutos, humilitatis et modestiæ admoneat, doceatque illud, parvipendere, et cœlestes æternosque honores ambire; sive, ut hic eis stimulus sit ad acre et continuum heroicorum operum et virtutum studium dum cogitant brevem sibi fore Pontificatum, æque ac vitam, ideoque assidua sibi dicant: Quod facere destinas, fac cito; brevis enim erit tibi hæc potestas, brevis facultas magnorum facinorum; paucos ergo annos magnis virtutibus imple, paucis annis tot tantaque facito, quæ nomen tuum, et in terra et in cœlis illustrent, ac æternitati transcribant; imitare Linos, Cletos, Clementes, Gregorios, Leones, qui consummati in brevi impleverunt tempora multa. Proposuit olim Alexander II. Pontif. hanc quæstionem B. Petro Damiano, cur Pontifices tam paucis annis viverent, et nemo ad annos S. Petri pertingeret, cum nonnulli florente fuerint ætate ac validi? Resp. Petrus Damian. l. 1. epist. 17. hoc judicii cœlestis ordinem disposuisse, ut humano generi metum mortis incuteret, et quam despicienda sit temporalis vitæ gloria, in ipso gloriæ principatu, ac veluti sole deliquium patiente evidenter ostenderet; præsertim cum unus omni mundo præsideat Papa, reges sint simul plures, nec sic soleant Pontifices violenta morte occumbere, uti reges. Addit noster Lorinus in 2. Petri c. 1. 14. id fieri, ut minus appetant homines Papatus culmen, quod fore certi sunt non diu duraturum.

10. MATER TUA (id est vestra, o reges Juda. Vide dicta v. 2.) QUASI VINEA IN SANGUINE TUO SUPER AQUAM PLANTATA EST.) Jerusalem, et prosapiam regiam paulo ante Propheta comparavit mulieri et leænæ; nunc eam viti generosæ confert: sanguis enim regius purpuratorum, similis est liquori uvæ rubeo et purpureo a quo vitis purpurea vocatur ab Ovidio 8. Metamor. Hæc vitis quasi plantata ad aquas excrevit suis ramis et pampinis, puta suis familiis, civibus, potentia, divitiis et gloria: quia erat stirps Davidis a Deo electi, cui Deus promiserat thronum et domum stabilem. Psal. 88. 5. Aliter Maldonat. *In sanguine tuo*, id est, ait, in flore tuo, ut flos propter ruborem vocetur sanguis. Unde Septuag. vertunt, ὡς ἄνθος ῥοᾶς, id est *sicut flos malogranati.* Verum verius videtur Sept. pro בדמך *bedammecha*, id est *in sanguine tuo*, legisse aliis litteris Hebr. vicinis כרמון *keriman*, id est, *Ut malogranatum mater tua est*, scilicet frondes et multum fructum producens; atque, ut Eucherius, sicut in malogranato uno exterius cortice, multa interius grana uniuntur:

sic plurimos cives et urbes, unitas regni et regis continet. Secundo, sicut grana illa suis loculis sunt ordinata et folliculis discreta: ita quoque cives suis familiis et collegiis. Hinc veteres Junoni, quasi præsidi regnorum, malum Punicum dedicarunt, et in manu posuerunt. Et sacerdos Hebræorum in veste habebat mala Punica permixta tintinnabulis, quæ significant unitatem Ecclesiæ ex multis gentibus in eumdem sonum, id est, in eamdem legem et religionem, convenientium, ait Eucherius, et S. Gregor. in Cant. 4. Vel significant earumdem varietatem, et consonantiam virtutum, de qua dicitur Actor. 4. *Multitudinis credentium erat cor unum, et anima una.* Ita S. Hier. et ex eo Prado.

11. FACTÆ SUNT EI VIRGÆ SOLIDÆ IN SCEPTRA DOMINANTIUM,] id est, unus hic vitis palmes, quasi una virga fortissima excrevit in virgas multas, quæ essent sceptra dominantium, ut scilicet reges ex ea fierent. Olim enim patriarchæ et principes, quasi pastores cum virga sequebantur et regebant suum agmen: hinc jam pro virgis reges sceptra gestant, q. d. Jerusalem multos et fortes protulit reges, gestantes sceptra. Virga enim insigne est regni, et regis. Ita Chald.

EXALTATA EST STATURA EJUS INTER FRONDES,] q. d. Jerusalem in tot tantosque cives et principes excrescens, cum eis et inter eos alta et gloriosa apparuit.

ET VIDIT,] id est, videndo sibi placuit, et superbivit. Legit interpres active וירא *vaiar*, jam passive legunt וירא *vaiera*, id est, *et visa est*.

12. EVULSA EST IN IRA,] scilicet, vinea Jerusalem in ira Dei excisa, et quasi vitis eradicata est sub Sedecia.

VENTUS URENS, id est, hostium Chaldæorum impetus, SICCAVIT FRUCTUM EJUS, id est, filios et opes Jerusalem exhausit: AREFACTÆ SUNT VIRGÆ ROBORIS EJUS,] id est, regnum et potentia ejus exaruit; aut, ut Maldonatus, *virgæ roboris*, id est, validæ, *et solidæ in sceptra dominantium*, ut dixit v. præced. id est, filii Sedeciæ, qui in regnum patris successuri erant, sceptraque recturi, vel capti, vel occisi sunt, 4. Reg. 25. 7. *Ignis*, id est, vindicta Dei, et plaga, ac proprie ignis et incendium Chaldæorum, *comedit eam*. Aliter Vatabl. Vitis, ait, est Sedecias, fructus filii ejus, ignis afflictio. Unde hebr. est: *comedit eum*, scilicet Sedeciam; quia in carcere, sine successore regni mortuus est.

13. NUNC TRANSPLANTATA EST IN DESERTUM, IN TERRA INVIA ET SITIENTI,] id est, in Babylonem translati sunt cives Hierosolymæ, ubi, quasi in deserto arido, omnium sunt indigi. Ita S. Hieron. Vel, ut idem addit: ipsa Judæa vastata, quasi mutata est in desertum, incolis cæsis aut captis, et urbibus eversis. Unde sequitur:

14. ET EGRESSUS EST IGNIS DE VIRGA RAMORUM EJUS, QUI FRUCTUM EJUS COMEDIT,] q. d. Ismael de semine regio, invidens Godoliæ, quem Nabuchodonosor præfecerat Judææ, principatum, eum cum pluribus ei adhærentibus occidit; et hoc est quod subdit: *Devoravit fructum ejus.* Unde reliqui Judæi iram Chaldæorum veriti, fugerunt cum Johanan in Ægyptum. Ita S. Hieron. et Theodor. Nota: Prophetice hæc præterita significant futura. *Evulsa est, transplantata est*, id est, evelletur, transplantabitur; *egressa est*, id est, egredietur. Hæc enim dixit Propheta anno 6. Sedeciæ, ut patet c. 8. v. 1. cum adhuc staret Jerusalem. Aliter Chaldæus, q. d. *Ignis*, id est, pœna, quæ Jerusalem adsumpsit, *ex ea*, id est, ex principum et civium ejus impietate, processit. Aliter quoque R. David, quasi dicat: Egressus est Sedecias ex semine Hierosolymæ regio, qui, quasi ignis, omnes ejus opes perdidit: quia ipse causa fuit excidii. Unde sequitur: *Non fuit* superstes *in ea virga fortis, sceptrum dominantium*, q. d. Non reliquit hæredem, qui in sceptrum et regnum succederet.

PLANCTUS EST,] id est, nunc planctus fit pro Joakim et civium captivitate; sed major erit planctus in urbis et regni excidio.

Secundo, Maldon. et Vatablus ex Chaldæo et Hebræis exponunt, q. d. Hic est planctus, quam initio exposui, et lamentabilis prophetia; sed major erit ipse eventus: nam cum hæc, quæ hic plangendo prædico, reipsa evenient, maximus erit omnium planctus et comploratio.

Tertio, Septuag. vertunt: *In parabolam lamentationum est, et erit in planctum*, q. d. Cum maximam calamitatem deprecabuntur posteri, utentur hoc quasi exemplo et proverbio, ne mihi contingat quod Hierosolymæ. Ita Theodoretus.

Quarto, simpliciter sic accipias, q. d. Jerusalem plangitur, et plangetur, q. d. Hic Hierosolymæ planctus diu durabit, eritque jugis et continuus.

CAPUT VIGESIMUM.

SYNOPSIS CAPITIS.

Deus per Ezechielem consultus a senioribus Judæorum de eventu belli Judaici, negat se responsurum, sed exprobrat illis propria et patrum peccata, asseritque se, iis relictis, pie colendum a veris Israelitis. Quocirca, primo, exaggerat beneficia a se in eos collata, tum in Ægypto v. 4. tum in deserto v. 13. tum in Chanaan v. 27. Ostendit enim se, omnibus hisce locis, beneficiis certasse cum ipsorum impietate et ingratitudine. Unde secundo, v. 30. graves eis pœnas comminatur, ac dicentibus: Erimus sicut Gentes, volentibusque Dei jugum et flagellum excutere, respondet: Vivo ego quoniam in furore effuso regnabo super vos. Tertio, v. 39. prædicit se impiis et idololatris, Judæis relictis, facturum ut a piis Israelitis colatur in Sion, tum eo redeuntibus ex Babylone sub Esdra; tum potius in Sion nova, id est, Ecclesia erigenda per Christum. Denique v. 45. nova parabola ignis et flammæ Judæis excidium intentat.

1 Et factum est in anno septimo, in quinto, in decima mensis: venerunt viri de senioribus Is-
rael ut interrogarent Dominum, et sederunt coram me: 2. Et factus est sermo Domini ad
me, dicens: 3. Fili hominis, loquere senioribus Israel, et dices ad eos: Hæc dicit Dominus
Deus: Numquid ad interrogandum me vos venistis? vivo ego quia non respondebo vobis, ait Domi-
nus Deus. 4. Si judicas eos, si judicas, fili hominis, abominationes patrum eorum ostende eis.
5. Et dices ad eos: Hæc dicit Dominus Deus: In die, qua elegi Israel, et levavi manum meam pro
stirpe domus Jacob, et apparui eis in terra Ægypti, et levavi manum meam pro eis, dicens: Ego
Dominus Deus vester: 6. in die illa levavi manum meam pro eis, ut educerem eos de terra Ægy-
pti, in terram, quam provideram eis, fluentem lacte et melle: quæ est egregia inter omnes ter-
ras. 7. Et dixi ad eos: Unusquisque offensiones oculorum suorum abjiciat, et in idolis Ægypti no-
lite pollui: ego Dominus Deus vester. 8. Et irritaverunt me, nolueruntque me audire: unusquisque
abominationes oculorum suorum non projecit, nec idola Ægypti reliquerunt: et dixi ut effunderem
indignationem meam super eos, et implerem iram meam in eis, in medio terræ Ægypti. 9. Et feci
propter nomen meum, ut non violaretur coram Gentibus, in quarum medio erant, et inter quas
apparui eis ut educerem eos de terra Ægypti. 10. Ejeci ergo eos de terra Ægypti, et eduxi eos
in desertum. 11. Et dedi eis præcepta mea, et judicia mea ostendi eis, quæ faciens homo, vivet in
eis. 12. Insuper et sabbata mea dedi eis, ut essent signum inter me et eos: et scirent quia ego Do-
minus sanctificans eos. 13. Et irritaverunt me domus Israel in deserto, in præceptis meis non am-
bulaverunt, et judicia mea projecerunt, quæ faciens homo vivet in eis: et sabbata mea violaverunt
vehementer: dixi ergo ut effunderem furorem meum super eos in deserto, et consumerem eos. 14. Et
feci propter nomen meum, ne violaretur coram Gentibus, de quibus ejeci eos in conspectu earum.
15. Ego igitur levavi manum meam super eos in deserto, ne inducerem eos in terram, quam dedi
eis, fluentem lacte et melle, præcipuam terrarum omnium: 16. Quia judicia mea projecerunt, et in
præceptis meis non ambulaverunt, et sabbata mea violaverunt: post idola enim cor eorum gradie-
batur. 17. Et pepercit oculus meus super eos ut non interficerem eos: nec consumpsi eos in deser-
to. 18. Dixi autem ad filios eorum in solitudine: In præceptis patrum vestrorum nolite incedere,
nec judicia eorum custodiatis, nec in idolis eorum polluamini. 19. Ego Dominus Deus vester: in
præceptis meis ambulate, judicia mea custodite, et facite ea: 20. Et sabbata mea sanctificate,
ut sint signum inter me et vos, et sciatis quia ego sum Dominus Deus vester. 21. Et exacer-
baverunt me filii, in præceptis meis non ambulaverunt, et judicia mea non custodierunt ut fa-
cerent ea: quæ cum fecerit homo, vivet in eis: et sabbata mea violaverunt: et comminatus sum

ut effunderem furorem meum super eos, et implerem iram meam in eis in deserto. 22. Averti autem manum meam, et feci propter nomen meum, ut non violaretur coram Gentibus, de quibus ejeci eos in oculis earum. 23. Iterum levavi manum meam in eos in solitudine, ut dispergerem illos in nationes, et ventilarem in terras: 24. eo quod judicia mea non fecissent, et præcepta mea reprobassent, et sabbata mea violassent, et post idola patrum suorum fuissent oculi eorum. 25. Ergo et ego dedi eis præcepta non bona, et judicia in quibus non vivent. 26. Et pollui eos in muneribus suis, cum offerrent omne quod aperit vulvam, propter delicta sua: et scient quia ego Dominus. 27. Quamobrem loquere ad domum Israel, fili hominis: et dices ad eos: Hæc dicit Dominus Deus: Adhuc et in hoc blasphemaverunt me patres vestri, cum sprevissent me contemnentes: 28. et induxissem eos in terram, super quam levavi manum meam ut darem eis: viderunt omnem collem excelsum, et omne lignum nemorosum, et immolaverunt ibi victimas suas: et dederunt ibi irritationem oblationis suæ, et posuerunt ibi odorem suavitatis suæ, et libaverunt libationes suas. 29. Et dixi ad eos: Quid est excelsum, ad quod vos ingredimini? Et vocatum est nomen ejus Excelsum usque ad hanc diem. 30. Propterea dic ad domum Israel: Hæc dicit Dominus Deus: Certe in via patrum vestrorum vos polluimini, et post offendicula eorum vos fornicamini: 31. et in oblatione donorum vestrorum, cum traducitis filios vestros per ignem, vos polluimini in omnibus idolis vestris usque hodie: et ego respondebo vobis, domus Israel? Vivo ego, dicit Dominus Deus, quia non respondebo vobis? 32. Neque cogitatio mentis vestræ fiet, dicentium: Erimus sicut Gentes, et sicut cognationes terræ, ut colamus ligna et lapides. 33. Vivo ego, dicit Dominus Deus, quoniam in manu forti, et in brachio extento, et in furore effuso regnabo super vos. 34. Et educam vos de populis: et congregabo vos de terris, in quibus dispersi estis, in manu valida, et in brachio extento, et in furore effuso regnabo super vos. 35. Et adducam vos in desertum populorum, et judicabor vobiscum ibi facie ad faciem. 36. Sicut judicio contendi adversum patres vestros in deserto terræ Ægypti, sic judicabo vos, dicit Dominus Deus. 37. Et subjiciam vos sceptro meo, et inducam vos in vinculis fœderis. 38. Et eligam de vobis transgressores, et impios, et de terra incolatus eorum educam eos, et in terram Israel non ingredientur: et scietis quia ego Dominus. 39. Et vos domus, Israel, Hæc dicit Dominus Deus: Singuli post idola vestra ambulate, et servite eis. Quod si et in hoc non audieritis me, et nomen meum sanctum pollueritis ultra in muneribus vestris, et in idolis vestris: 40. in monte sancto meo, in monte excelso Israel, ait Dominus Deus, ibi serviet mihi omnis domus Israel; omnes, inquam, in terra, in qua placebunt mihi, et ibi quæram primitias vestras, et initium decimarum vestrarum in omnibus sanctificationibus vestris. 41. In odorem suavitatis suscipiam vos, cum eduxero vos de populis, et congregavero vos de terris, in quas dispersi estis, et sanctificabor in vobis in oculis nationum. 42. Et scietis quia ego Dominus, cum induxero vos ad terram Israel, in terram, pro qua levavi manum meam, ut darem eam patribus vestris. 43. Et recordabimini ibi viarum vestrarum, et omnium scelerum vestrorum, quibus polluti estis in eis: et displicebitis vobis in conspectu vestro in omnibus malitiis vestris, quas fecistis. 44. Et scietis quia ego Dominus, cum benefecero vobis propter nomen meum, et non secundum vias vestras malas, neque secundum scelera vestra pessima, domus Israel, ait Dominus Deus. 45. Et factus est sermo Domini ad me, dicens: 46. Fili hominis, pone faciem tuam contra viam Austri, et stilla ad Africum, et propheta ad saltum agri meridiani. 47. Et dices saltui meridiano: Audi verbum Domini: hæc dicit Dominus Deus: Ecce ego succendam in te ignem, et comburam in te omne lignum viride, et omne lignum aridum: non exstinguetur flamma succensionis: et comburetur in ea omnis facies ab Austro usque ad Aquilonem. 48. Et videbit universa caro, quia ego Dominus succendi eam, nec exstinguetur. 49. Et dixi: A, a, a, Domine Deus: ipsi dicunt de me: Numquid non per parabolas loquitur iste?

1. Et factum est in anno septimo,] scilicet transmigrationis Joachin, et regni Sedeciæ, puta post 11. menses, et quinque dies a visione præcedenti. Ita S. sanctus Hieronymus. Idque colligitur ex cap. 8. vers. 1. inde enim pendent omnia, quæ sequunt. cap. narrantur hucusque, ubi novus annus consignatur.

In quinto,] supple, mense, puta in Julio. Hic enim quintus est a Martio, qui primus Hebræorum est mensis. Exodi 12. 2.

Venerunt viri, etc. ut interrogarent Dominum,]

per me Prophetam: *interrogarent*, inquam, de exitu et successu belli, quod Nabuchodonosor jam parabat contra Sedeciam, eo quod fœdus rupisset. Ita Scholiastes.

3. NON RESPONDEBO,] quia ex curiositate mera rogatis, contrarium facturi, nisi respondeam id quod vos desideratis. Ita Theod. et Apollinar.

4. SI JUDICAS EOS, FILI HOMINIS?] Legendum est per interrogationem. Hebraice enim est התשפט *hatispot*, *anne judicabis eos?* quod primo, explicari potest, q. d. Defendesne eos, eorumque causam in judicio meo ages? Hebræum enim שפט *saphat*, significat actiones quæ fiunt in judicio, tam judicis, quam actoris et advocati. Ita Theod. ex Septuag. Nam ἐκδικεῖς hic non *ulcisceris*, ut vertit Latinus Theodor. interpres, sed *defendis* vertendum esse, patet ex ipso Theodor. Ita Prado. Secundo, alii explicant, q. d. Ne judices, id est condemnes, eos, sed potius ostende illis scelera patrum, ut compungantur et resipiscant. Tertio, et optime: *nonne judicabis*, id est, argues, et arguendo damnabis impietatem eorum? Ita Maldon. Unde et Chald. vertit: *Si increpas eos more judicis, et condemnas?* Simile est cap. 22. 2.

ABOMINATIONES PATRUM OSTENDE EIS,] ut quorum imitantur vitia, eorum supplicia pertimescant: *Quia hæreditario malo longissimum funem trahunt peccatorum*, ait S. Hieron.

5. APPARUI EIS IN TERRA ÆGYPTI.] Est hic climax, sive gradatio. Primo enim hic Hebræis improperat idololatriam, et peccata perpetrata in Ægypto. Deinde v. 13. majora perpetrata in deserto. Tertio, v. 27. maxima perpetrata in terra promissa.

6. LEVAVI MANUM.] Nota: *Levare manum* aliquando significat jurare elata manum in cœlum, quasi Deum vocando in testem, Genes. 14. 22. Unde Chald. vertit hic, *juravi*. Sic et Vatabl. et Maldon. Secundo, Septuag. vertunt: *Cognitus sum semini Jacob*; quasi manu delegens et ostendens eis faciem meam. Tertio, et optime, *Levavi manum meam*, id est, ostendi potentiam, opem et auxilium meum Mosi et Hebræis, manum meam percutiendo Pharaonem et Ægyptios; ac ab eorum tyrannide potenter liberando et educando Hebræos.

FLUENTEM LACTE ET MELLE.] Hoc est fertilissimam. Est hyperbole, de qua dixi Exodi 3. v. 8. et Numer. 13. 28.

QUÆ EST EGREGIA.] Hebr. צבי *tsebi*, id est, præstantia, exsultatio, superbia, q. d. Terra Israel est excellentia et superbia, æque ac pulchritudo et deliciæ regionum. Vatablus: *Est desiderabilis et amabilis ut caprea*; quæ hebr. *tsebi* dicitur; Septuag. *Est favus super omnem terram*, id est, dulcior et fertilior omni terra; Aquila *tsebi* vertit, *firmamentum*; Theod. *fortitudinem*; Symmachus στάσιν, id est, statum, puta statam *religionem*, quia in ea erat templum et cultus Dei. Quid proprie sit *tsebi* dicam Daniel. 8. v. 9. Commemorat pristina sua in eos beneficia, ut eos ingratitudinis coarguat.

7. OFFENSIONES.] Symmach. *nauseas*; Aquila, *abscissiones*; Hebr. שקוצי עיניו *siccutse enaf*, id est *abominationes oculorum*, hoc est, idola abominanda, tetra et horrida, quæ aspicientibus nauseam movent et aversionem, ut ea a se abscindi et amoveri velint.

IDOLIS.] Hebr. גלולים *gillulim*, id est, sordes, stercora, id est idola sordidissima, et quasi stercorea.

8. ET DIXI,] apud me in mente mea, q. d. Cogitabam de Judæis tam impiis perdendis in Ægypto.

9. ET FECI non quod cogitabam, sed UT EDUCEREM EOS DE TERRA ÆGYPTI, uti sequitur, UT NON VIOLARETUR,] id est blasphemaretur et infamaretur nomen meum coram gentibus, quasi non potuissem, aut noluissem populum me colentem liberare et salvare, uti promiseram.

11. ET DEDI EIS PRÆCEPTA MEA ET JUDICIA MEA, etc.] Idem sunt hæc duo, ait Theodor. Sed Polychr. *præcepta*, ait, sunt decalogus, reliqua mandata sunt *judicia*. Rursum Scholiast. *præcepta*, ait, sunt quæ proximum spectant; *judicia*, quæ Dei cultum.

QUÆ FACIENS HOMO, VIVET IN EIS.] q. d. Qui facit ea quæ lege mea præcepta sunt, propter ea non punietur morte, quam lex transgressoribus minatur, sed vivat in terra vitam longam, lætam et beatam. Patet Deuter. 30. 19. Aliter Theodor. *Vivet*, ait, *vita gratiæ*, et Chald. *Vivet vita æterna*, scilicet si in fide et gratia Dei ea impleat. Vide dicta Levit. 18. 5. et Rom. 10. 5.

12. INSUPER ET SABBATA MEA DEDI EIS.] Aliqui censent dici hic *sabbata* in plurali, ut significet triplex sabbatum. Scilicet primum dierum, quod proprie dicebatur sabbatum; secundum mensium; tertium annorum. Sabbatum mensium erat mensis septimus, qui magna sui parte erat festus. Sabbatum annorum, erat annus septimus, et annus quinquagesimus jubilæi. Nam sabbata hæc omnia dedit Deus Judæis in signum salutis et quietis dandæ per Christum.

Secundo, et melius, q. d. *Sabbata mea*, id est meas ferias, et consequenter meas delicias, et meam felicitatem, quæ in mei ipsius contemplatione consistit, dedi et communicavi eis, ut in iis, quasi sabbatis, et feriis sacris a laboribus et curis sæculi vacantes, divina opera, judicia, consilia meditarentur; quæ ego ipse die septimo considerabam, inspiciebam, laudabam, et in quorum perfectione conquiescebam: ut hac consideratione et meditatione ad mei amorem, laudem et imitationem accenderentur et sanctificarentur. Hujus enim rei sabbata erant signa et stimuli.

15. EGO IGITUR LEVAVI MANUM MEAM.] Id est, ego igitur juravi, juxta illud Psal. 94. 11. *Quibus juravi in ira mea, si introibunt in requiem meam.* Aliter ergo hæc phrasis capitur hic quam v. 6.

16. POST IDOLA ENIM COR, id est mens et affectus, EORUM GRADIEBATUR.] q. d. Toto studio et affectu ferebantur ad idola colenda.

23. ITERUM LEVAVI MANUM,] q. d. Iterum juravi, et jurando comminatus sum. Sæpius enim murmuranti populo in deserto, sæpe quoque Deus voluit eum delere, sed a Mose precante cohibitus est.

25. ERGO ET EGO DEDI EIS PRÆCEPTA NON BONA,] id est non perfecta, uti dedi in Evangelio, ait S. Ambr. l. 3. ep. ad Clementianum, et Cyrill. l. 9. contra Julianum. Sic et Gregor. 28. Moral. c. 17. in alia editione 9. *Mala enim, ait, quasi mala, esse desinunt comparatione pejorum, et bona, quasi bona, non sunt comparatione meliorum. Nam sicut pejus delinquenti Judææ de Sodoma atque Gomorrha dicitur: Justificasti sorores tuas in omnibus abominationibus tuis, quas operata es:*

ita melioribus novi testamenti præceptis subsequentibus, præcepta bona quæ rudibus data sunt, non bona esse memorantur. Rursum S. Clemens l. 6. Constitut. Apostol. c. 21. *Illis*, inquit, *qui noluerunt videre, neque audire non quia privati essent facultate portium animi; sed quia nimia erat eorum perversitas ac malitia, illis, inquam, dedi præcepta non bona, et justificationes, in quibus non vivent in ipsis: non bona dico, illorum scilicet proposito (ferrum enim ad urendum, et scalpellum ac medicamenta inimica sunt non valentibus) non sunt autem servato propter eorum contemptum obediendi: ex quo fit, ut non servata mortem sis afferant.*

Secundo, Theodor. Apollinar. et Justin. contra Thryphon. *Dedi eis præcepta*, scilicet cæremonialia, *non bona*, id est, inutilia, inquiunt, quia sacrificiorum leges non sponte institui quasi victimis carnium delectarer; sed ob pronitatem populi in idololatriam, ut illum ab ea averterem.

Tertio, *non bona*, id est, non jucunda, suavia, facilia; sed gravia et difficilia.

Quarto et melius, *dedi*, id est, permisi eis dari, *præcepta* Gentilium et idololatrarum de ritu colendi idola, q. d. Permisi eos sequi suos affectus, quibus ferebantur in idola; permisi eos sequi suas pravas cupiditates, ut eos punirem. Ita Chaldæus, S. Hieron. et Maldon.

Quinto, et optime, *το* ergo significat pœnam consequentem, et inflictam propter culpam præviam, q. d. Quia Judæi suavem meam legem rejecerunt; hinc permisi eos subdi hostibus et tyrannis, qui præcepta tyrannica et intolerande eis darent, sub quibus vix traherent animam, vix viverent. Hoc est enim quod subdit: *In quibus non vivent*, id est, in quibus morientur. Est liptote. Opponit hoc suis præceptis, de quibus dixit v. 11. *Quæ faciens homo vivet in eis*, q. d. In meis præceptis vivere noluerunt, morientur ergo et occidentur in alienis et tyrannicis. Ita Hebræi et ex iis Prado. Nota miosin, *non bona*, id est, mala, imo pessima, molestissima et difficillima. Bona enim vocantur ea quæ suavia sunt et jucunda, ut Psal. 132. 1. *Ecce quam bonum et quam jucundum habitare fratres in unum!* Ex adverso Matth. 6. dicitur: *Sufficit diei malitia*, id est, molestia et afflictio, suo.

Porro hostes hi et tyranni non fuerunt reges et principes Edom, Ammon, vel aliarum gentium (nullis enim harum servierunt, aut subjecti fuerunt Judæi in deserto, de quo hic agitur, ut patet v. 13. et 23.) sed earum dii, aut potius dæmones, quos coleutes Hebræi in deserto, eorum duris et mortiferis ritibus et legibus se subjecerunt. Notat maxime leges et præcepta colendi Moloch per mactationem filiorum et filiarum. Hæc enim *præcepta non bona*, sed pessima, et maxime malefica ac lethifera fuerunt; *in quibus non vivent*, quia per ea eorum stirps et posteritas occidebatur, eorumque nomen et familia succidebatur et interibat. Hinc Arabicus Antioch. vertit: *Neque eis dedi præcepta non polluta*. Unde et sequitur.

26. Polluui eos in muneribus suis,] id est quia mea sabbata, ritus, victimas optimas, sanctissimas, facillimas et jucundissimas rejecerunt, permisi eos pollui in muneribus, id est, oblationibus suis, ut offerant omne quod aperit vulvam,] id est, suos primogenitos, propter delicta sua expianda, in sacrificium Saturni et Moloch. Hunc esse sensum patet ex v. 31. In maxima enim clade pueros quasi gratissimam victimam diis, ut eos propitiarent, immolabant, ut Agamemnon Iphigeniam. rex Moab suum primogenitum, 4. Reg. 3. v. ult. Porro Judæos in deserto (de quo hic agitur) non tantum vitulum aureum, sed et Saturnum, Moloch, aliosque deos coluisse, patet Actor. 7. v. 43. Vide quæ de Moloch, rituque eum colendi dixi Levit. 18. 21. Significat ergo hic Deus, se in pœnam prioris idololatriæ, aliorumque scelerum permisisse Judæos labi in tam fœda, infamia et sacrilega sacrificia, imo parricidia, ut scilicet filios proprios mactarent et immolarent Moloch. Idem facit etiamnum sagis et magis, qui a Deo desciscentes ad dæmonem, eum adorare, eique infantes immolare coguntur, ab eoque verberantur et tractantur quasi mancipia. Similiter Philosophos Deum agnoscentes, sed non colentes, permisit labi in infames et portentosas tum libidines, tum religiones et sectas. Rom. 1. v. 21. et seq.

In muneribus.] Septuag. ἐν δόγμασιν, id est, *in dogmatibus*, sed corrigendum ἐν δόμασιν, id est, *in donariis*. Theodor. tamen ex Aquila habet, *in dogmatibus* quibus scilicet docebant hæc munera Deo sunt danda.

Propter delicta sua,] expianda: vel potius, ut Maldonat. q. d. Ut ipsi suis manibus concremantes suos filios, sua delicta punirent, et sibi ipsis, puta suis filiis et hæredibus essent carnifices. Unde Sept. vertunt: *Ut delerem eos*, puta stirpem eorum.

28. Dederunt ibi irritationem oblationis suæ.] id est, oblationem suam irritantem Deum: quia scilicet offerebatur idolis in injuriam et contemptum Dei. Est hic tertius gradus, sive apex gradationis, de qua dixi v. 8. Hic enim exprobrat Judæis summa peccata, commissa in Chanaan, post tot tantaque Dei beneficia ibidem accepta.

29. Quid est excelsum? Scilicet altare idolorum, q. d. Quæ religio? quæ utilitas est in excelso, ad quod ingredimini crebro? et vocatum est, id est, ita ut usque nunc vocetur a Gentilibus et idololatris a sublimitate excelsum,] quasi locus nobilissimus et famosissimus. Ita Theod. Apollin. et alii, q. d. Aram meam in Levitico vocavi altare; vos vestram vocatis *excelsum*, quod nomen, uti et res, puta idololatria, quæ ibidem peragitur inventum est, non meum, sed dæmonis et idololatrarum. Nomen ergo excelsi vos moneat et doceat, quod non mei, sed dæmonis et idolorum, sitis servi et cultores. Ita Maldon.

30. Vos polluimini,] non qui me hic rogatis captivi in Babylone, sed fratres vestri, qui sunt Hierosolymis, pro quibus jamjam vastandis rogatis et consulitis Deum. Ita Apollin. Theod. et alii.

32. Neque cogitatio mentis vestræ fiet, dicentium: Erimus sicut Gentes.] Non ut colamus (hoc enim jam facimus) sed ut impune colamus idola. Videbant enim Gentes idola colentes a Deo non puniri, videbantque eos prosperari, et pace gaudere, bonisque affluere hocque idolis earum adscribebant: se vero a Deo suo negligi imo affligi et puniri; unde et dicunt: Deum nostrum nobis non beneficum, sed maleficum relinquamus, ut ejus legibus tot tamque difficilibus soluti, licenter pro libito vivamus, ac cum Gentibus co-

lamus idola, quæ suis opes omniaque bona largiuntur. Hisce Deus apta respondet et intentat, dicens: *In manu forti, et in brachio extento, et in furore effuso regnabo super vos*, q. d. Non excutietis jugum meum, quin in virga ferrea vos regam et mactem.

34. Educam vos de populis.) Ammon, Moab, Tyrus, Ægyptus, inter quos fugientes Chaldæos dispersi estis, q. d. Retraham vos ex fuga, et tradam Chaldæis, sicque in furore regnabo super vos. Ita Scholiastes.

Aliter S. Hieron. q. d. Educam vos e captivitate Babylonica, et furore effuso non in vos, sed in Chaldæos, ab eis eripiam vos, ut super vos regnem.

35. Et adducam vos in desertum populorum,) id est in Gentes a Deo desertas, ait Theodor. Verum *desertum populorum* non significat desertum inter populos, sed e populo, puta desertum in quo non est populus. Sic ad Rom. 1. 4. dicitur: *ex resurrectione mortuorum*, id est, ex resurrectione e mortuis, q. d. Sicut olim patres vestros ex Ægypto redemptos, in desertum Arabiæ induxi, id est, libertate donavi, et sui juris rempubl. feci: sic vos post justam punitionem ex Babylone eductos libertate donabo, et in desertum quod est inter Judæam et Chaldæam, et inde in patriam reducam, tum per Cyrum, tum maxime per ejus antitypum Christum Dominum. Nota: Desertum signum est libertatis; uti urbs et arx, subjectionis et servitutis. Ita Prado, Maldon. et alii. Ita S. Hieronymus ad Rustic. *Mihi*, ait, *oppidum carcer; solitudo est paradisus*.

Et judicabor vobiscum ibi facie ad faciem.) *Judicabor*, id est, puniam, ait Theodoret. Melius S. Hieron. *judicabor*, id est, judicio contendam vobiscum, *facie ad faciem*; id est, non ex auctoritate, sed coram quasi par cum pari ex æquitate causæ, q. d. Sicut olim in Arabia patribus vestris contra me murmurantibus, palam tot beneficiis et signis ostendi illos esse fœdifragos, me vero in promissis esse fidelem: ita cum vos Babylone eduxero, reipsa palam ostendam justitiam meam, ut videatis vos ob peccata juste a me fuisse captivitate damnatos, et nunc misericorditer a me ex ea eductos. Aliter Maldonat. *facie ad faciem*, id est, inquit, solus cum solis, sine arbitris, ne Gentes videant pœnas, quas de vobis sumpturus sum, et lætentur.

Nota, hanc prophetiam non exhauriri in solutione captivitatis Babylonicæ per Cyrum; sed in solutione captivitatis Satanæ et peccati per Christum, cujus illa fuit typus. Ubi adverte. Redemptio Christi duplici nomine significatur, scilicet strage, et salute; ultione, et redemptione; indignatione, et pace; sanguine, et incolumitate. Hinc ab Isaia cap. 59. 17. et cap. 61. 63. et alibi, induitur Christus quasi dux cataphractus, qui furore divino in hostes irruat, proterat, trucidet; scilicet proterit impios, ut faciat pios: iidem ergo sunt trucidati, et redempti: hostes, et amici; sed secundum affectus et mores mutatos, alii et dissimiles: cujus rei typus fuit Cyrus. Sicut enim Cyrus in Babylone Chaldæos occidit, Judæos salvavit: ita Christus in eodem homine peccatum et peccatorem occidit, virtutem et virtuosum suscitat, et vivificat, dum Petrum, v. g. ebriosum, incestum, impium occidit, et pro eo suscitat Petrum sobrium, castum, pium, etc. Cyrus enim Christi typum gerit; Chaldæi, peccati et peccatoris: Judæi, virtutis, fidelium et justorum. Vide canon. 46. Ita, ait S. August. homil. 9. in epist. 1. S. Joan. *O si occidas eos* (impios) *de gladio bis acuto, et non sint hostes ejus* (verbi Dei) *sic enim amo eos occidi sibi, ut vivant tibi*. Ita et Prado. Sic quod ait hic: *In manu forti et furore*, subaudi contra vitia, *regnabo super eos*, quasi homines jam dæmone et vitiis exutos et liberatos, atque in novam vitam resuscitatos, Deoque et cœlo viventes: *Et judicabor ibi facie ad faciem*, quia, cum Christus nostram culpam suscipiens, publico coram Pilato judicatus et damnatus est, et pro culpa nostra satisfecit, nos cum illo judicato et damnato, publice, adversario dæmone vidente, et ad quod exigeret a nobis, habente, redempti, absoluti et liberati sumus: sicut palam, media luce, non noctu, intrepide egressi sunt Hebræi, liberati, et redempti ex Ægypto, Exod. 14. 8. Hoc est ergo judicium Christi et nostrum, quo nos per Christum absoluti; dæmon vero condemnatus, suaque potestate in homines exutus est, de qua ait Christus: *Nunc judicium est mundi, nunc princeps hujus mundi ejicietur foras*. Et rursum: *Ille* (Paracletus) *arguet mundum de peccato, de justitia, et de judicio, etc. De judicio, quia princeps hujus mundi jam judicatus est*, Joan. 16. 11.

37. Et subjiciam vos sceptro meo.) Hebr. *Transire vos faciam sub virga*, scilicet, quasi pastor numerans sigillatim pecora, et cujusque curam gerens. Hinc, Christo nascente, descriptus est universus orbis, ut Christus eos scriberet in libro vitæ æternæ, uti ait S. Gregor. hom. 8. in Evangelia.

Et inducam vos in vinculis fœderis.) Id est, ut Hebr. *in vinculum fœderis*, q. d. Novum fœdus et pactum vobiscum inibo, eoque vos mihi devinciam tum per Esdram, tum potius per Christum.

38. Et eligam de vobis transgressores.) Sicut olim rebelles Judæos, quos eduxi de Ægypto, in deserto occidi, ut in terram Chanaan promissam non introirent: sic non tam sub Esdra, utpote sub quo omnes non tam educti, quam reducti sunt in Jerusalem, sed sub Christo Judæos incredulos de sua terra per Titum in totum orbem expellam et dispergam, ut numquam ad eam ingrediantur.

39. Post idola vestra ambulate,) et nolite mihi et meo templo offerre munera: quia indigni estis meo imperio, et nomen sanctum meum polluitis, dum me cum Baal comparatis et colitis, ac mihi offerre simulatis quæ idolis offertis, et qui idolorum cultores estis meos vos esse dicitis, aut certe me simul cum idolis conferre et colere vultis. Ita Aquila, Chaldæus, Septuag. et Hebræi. Unde et Symmach. vertit: *Ite et servite idolis, si quidem non auditis me*.

40. In monte sancto meo, etc. ibi serviet mihi omnis domus Israel,) q. d. Ne putetis me vestro cultu indigere, habeo alios, scilicet, qui redibunt Babylone in Jerusalem, qui mihi ibi servient. Secundo, et melius habeo Israelitas spiritales, scilicet Christianos, qui in monte, id est, Ecclesia, quæ incipiet in monte Sion, mihi servient. Simile est Malach. 1. v. 10. et 11. Ita Maldonat. Prado, et alii.

In terra,) sancta scilicet, aut promissa, id est Ecclesia, quam vetus terra sancta præsignabat.

In qua placebunt mihi.] Hebræa, *Ibi occurram eis*, scilicet, quasi in amplexum sponsæ.

Initiorum.] Septuag. *primitias decimarum*; Hebraice משאותיכם *massotechem*, id est, onerum vestrorum, et debiti vestri, sive illud ex decimis, sive ex censu, quo quisque tenebatur Deo dare semisiclum ex lege, Exodi 30. 12. sive ex voto, aut aliunde sit debitum.

In omnibus sanctificationibus vestris.] Id est, in omnibus festis, quæ mihi sanctificabitis: vel potius, in omnibus sanctis vestris sacrificiis, decimis, oblationibus eritis mihi grati, quasi thymiama fragrantissimum et suavissimi odoris: hunc enim vocat *odorem suavitatis*, hebr. *quietis*, de qua phrasi disserui Gen. 8. 21. Sic Apostolus ait: *Ut fiat oblatio Gentium accepta et sanctificata in Spiritu Sancto*, Rom. 15. 16.

41. Sanctificabor.] Id est, sancte colar, vel laudabor et glorificabor a Gentibus quasi sanctus, potens, beneficus, fidelis dux Israelis, in vobis scilicet liberandis, sicut olim ex Ægypto, ita nunc e Babylone, et maxime e servitute diaboli extollendis et sanctificandis. Vel, *in vobis* passive, id est, in vestra sanctitate, pietate, religione, *sanctificabor*.

43. Et displicebitis vobis.] Septuag. *Et percutietis facies vestras*, scilicet, quasi in vos indignantes, quod tam beneficum Deum offenderitis; Symmac. *Et parvulis vobis videbimini*, id est, vos dejiciatis, et humiliabitis. Prima enim Christi et Apostolorum vox fuit: *Pœnitentiam agite, appropinquavit enim regnum cœlorum*, Matth. 3. 2.

Nota, hæc omnia de reditu e Babylone per Esdram; sed melius de redemptione hominum per Christum accipi: huic enim plene conveniunt, licet priorem perstringant. Vide canon. 5.

46. Pone.] Hæc pertinent ad materiam cap. sequentis. Unde S. Hieron. et aliqui alii hinc ordiuntur c. 21. quia ejusdem est argumenti. Nota: *Pone faciem tuam*, id est, obfirmata facie libera et intrepida vaticinare. Vide c. 4. 3.

Contra viam Austri, et stilla ad Africum: et propheta ad saltum agri meridiani.] id est, contra Jerusalem, ut patet c. seq. v. 2. Erat enim Ezechiel in Babylone: Jerusalem autem partim Australis, partim Occidentalis est respectu Babylonis, hoc est, proprie respicit Africum. Unde humum Israel vocat saltum agri meridiani, eo quod sit montosa et nemorosa, ac Meridionalis Babyloni. Ita Polychr. Licet Theodoret. per *saltum* hunc Jerusalem accipiat, quæ, sit dicitur saltus ob sterilitatem fructuum, duritiam mentis confusionem, et quia fererem hominum erat receptaculum. Eadem phrasi utitur Isaias c. 9. 18. et Jerem. c. 21. 14.

Stilla.] Id est, ut Chald. *vaticinare*. Nam sermo similis est pluviæ, utpote qui ex ore dicentium in aures audientium, suaviter quasi stilla illabitur. Vide et aliam causam, quam dedi canon. 48.

47. Comburam in te omne lignum viride, et omne lignum aridum,] id est, omne omnino lignum, nullo excepto. Omne enim lignum vel viride est, vel siccum. Persistit in metaphora saltus: hic enim lignis abundat simulque innuit futurum orbis incendium. Sensus est, q. d. Omnes, principes, et subjectos: senes, et juvenes; divites, et pauperes, igni, id est, vastationi Chaldæorum, tradam.

Secundo, melius S. Hieron. *Lignum*, ait, *viride vocat justos, aridum vero peccatores*, quasi dicat: Interficiam in te omnes, sanctos æque ac peccatores. Sanctos, ut ipsi captivitatis mala effugiant morientes; peccatores, ut suppliciis tradantur æternis. Sic enim cap. sequent. v. 3. explicans parabolam, ait: *Occidam in te justum, et impium*. Huc alludit Christus Luc. 23. 31. *Si in viridi ligno hæc faciunt, in arido quid fiet?*

Flamma succensionis.] id est, flamma succensa non exstinguetur ut prius, sed totam gentem et urbem comburam et evertam. Hebr. est *flamma flammæ*, id est flamma continua et maxima, ut una continuo alteri succedat. Per flammam intelligit gladium, ut patet c. sequent. v. 3. et quodlibet supplicium, ut dixi canon. 26.

Comburentur in ea omnis facies ab Austro usque ad Aquilonem.] Vatablus et R. David vertunt, *Ignescent facies eorum*, q. d. Præ rubore et ignominia videbuntur ignescere et comburi omnes facies captivorum, tota via euntium, scilicet a Jerusalem in Babylonem.

Secundo, *omnis facies*, id est, quidquid pulchrum et spectabile est tota Judæa, tam ad Austrum, quam ad Aquilonem vergente, comburetur a Chald. Ita Prado.

Tertio, Maldon. quasi dicat: Omnes facies hominum adeo erunt famo et metu extenuatæ et pallidæ, ut combustæ esse videantur, uti ait Isaias cap. 13. 8.

49. Per parabolas loquitur iste?] id est, ita obscure ut non intelligatur: vel, q. d. Ipsi dicunt meum sermonem non esse prophetiam, sed parabolicum, ad ostentationem ingenii compositum. Ita Theodoretus: Unde mox cap. sequent. apertius eadem prologui jubet illi Dominus. Aliter Maldon. q. d. Ipsi dicunt me delirare, ideoque parabolica, quæ nec intelliguntur, nec inter se cohærent, loqui.

CAPUT VIGESIMUM PRIMUM,

SYNOPSIS CAPITIS.

Explicat parabolam flammæ grassantis in sylvam, quam proposuit in fine capitis præced. dicens: Gladius triplicatus exacutus est et limatus contra Jerusalem: vade quocumque faciei tuæ est appetitus. Secundo, v. 19. prædicit quod Nabuchodonosor in bivio sagittas commiscens, ex iis capiet omen an Jerusalem, an Ammonitas invadere debeat; omen vero casurum contra Jerusalem, itaque contra eam perrecturum regem: quocirca in eam exclamat, dicens: Iniquitatem, Iniquitatem, Iniquitatem ponam eam. Denique v. 28. eamdem vastitatem Ammonitis, ac v. 30. Chaldæis per Cyrum et Persas intentat.

1 Et factus est sermo Domini ad me dicens: 2. Fili hominis, pone faciem tuam ad Jerusa-
lem, et stilla ad sanctuaria, et propheta contra humum Israel: 3. Et dices terræ Israel:
Hæc dicit Dominus Deus: Ecce ego ad te, et ejiciam gladium meum de vagina sua, et oc-
cidam in te justum et impium. 4. Pro eo autem, quod occidi in te justum et impium, idcirco e-
gredietur gladius meus de vagina sua ad omnem carnem ab Austro usque ad Aquilonem: 5. Ut
sciat omnis caro quia ego Dominus eduxi gladium meum de vagina sua irrevocabilem. 6. Et tu
fili hominis, ingemisce in contritione lumborum, et in amaritudinibus ingemisce coram eis. 7. Cum-
que dixerint ad te: Quare tu gemis? dices: Pro auditu, quia venit, et tabescet omne cor, et
dissolventur universæ manus, et infirmabitur omnis spiritus, et per cuncta genua fluent aquæ:
ecce venit, et fiet, ait Dominus Deus. 8. Et factus est sermo Domini ad me, dicens: 9. Fili ho-
minis, propheta, et dices: Hæc dicit Dominus Deus: Loquere: Gladius, gladius exacutus est,
et limatus. 10. Ut cædat victimas, exacutus est: ut splendeat, limatus est: qui moves sceptrum
filii mei, succidisti omne lignum. 11. Et dedi eum ad levigandum, ut teneatur manu: iste exa-
cutus est gladius, et iste limatus est, ut sit in manu interficientis. 12. Clama, et ulula, fili ho-
minis, quia hic factus est in populo meo, hic in cunctis ducibus Israel qui fugerant: gladio tra-
diti sunt cum populo meo, idcirco plaude super femur, 13. quia probatus est: et hoc cum sce-
ptrum subverterit, et non erit, dicit Dominus Deus. 14. Tu ergo, fili hominis, propheta, et per-
cute manu ad manum, et duplicetur gladius, ac triplicetur gladius interfectorum: hic est gladius
occisionis magnæ, qui obstupescere eos facit, 15. et corde tabescere, et multiplicat ruinas. In o-
mnibus portis eorum dedi conturbationem gladii acuti, et limati ad fulgendum, amicti ad cædem.
16. Exacuere, vade ad dexteram, sive ad sinistram, quocumque faciei tuæ est appetitus. 17. Quin
et ego plaudam manu ad manum, et implebo indignationem meam, ego Dominus locutus sum.
18. Et factus est sermo Domini ad me, dicens: 19. Et tu, fili hominis, pone tibi duas vias, ut
veniat gladius regis Babylonis: de terra una egredientur ambæ: et manu capiet conjecturam,
in capite viæ civitatis conjiciet. 20. Viam pones ut veniat gladius ad Rabbath filiorum Ammon,
et ad Judam in Jerusalem munitissimam. 21. Stetit enim rex Babylonis in bivio, in capite dua-
rum viarum, divinationem quærens, commiscens sagittas: interrogavit idola, exta consuluit. 22. Ad
dexteram ejus facta est divinatio super Jerusalem, ut ponat arietes, ut aperiat os in cæde, ut
elevet vocem in ululatu, ut ponat arietes contra portas, ut comportet aggerem, ut ædificet mu-
nitiones. 23. Eritque quasi consulens frustra oraculum in oculis eorum, et sabbatorum otium i-
mitans: ipse autem recordabitur iniquitatis ad capiendum. 24. Idcirco hæc dicit Dominus Deus:
Pro eo quod recordati estis iniquitatis vestræ, et revelastis prævaricationes vestras, et apparue-
runt peccata vestra in omnibus cogitationibus vestris: pro eo, inquam, quod recordati estis, manu
capiemini, 25. Tu autem, profane, impie dux Israel, cujus venit dies in tempore iniquitatis præ-

finita : 26. Hæc dicit Dominus Deus : Aufer cidarim, tolle coronam : nonne hæc est, quæ humilem sublevavit, et sublimem humiliavit ? 27. Iniquitatem, iniquitatem, iniquitatem ponam eam : et hoc non factum est, donec veniret cujus est judicium, et tradam ei. 28. Et tu, fili hominis, propheta, et dic : Hæc dicit Dominus Deus ad filios Ammon, et ad opprobrium eorum, et dices : Mucro, mucro, evagina te ad occidendum, lima te ut interficias, et fulgeas, 29. cum tibi viderentur vana, et divinarentur mendacia : ut dareris super colla vulneratorum impiorum, quorum venit dies in tempore iniquitatis præfinita. 30. Revertere ad vaginam tuam, in loco in quo creatus es, in terra nativitatis tuæ judicabo te, 31. et effundam super te indignationem meam : in igne furoris mei sufflabo in te, daboque te in manus hominum insipientium, et fabricantium interitum. 32. Igni eris cibus, sanguis tuus erit in medio terræ, oblivioni traderis : quia ego Dominus locutus sum.

2. STILLA AD SANCTUARIA.] Vaticinare contra Sanctum, et Sanctum sanctorum, quæ sunt quasi duo sanctuaria, id est, sancta templa. Item contra atrium, et porticus, quod est locus et templum populi, in quo prædicarunt Christus et Apostoli. Hic clare explicat parabolam præcedentem, quam proposuit in fine c. præced. Ita S. Hieron.

3. ECCE EGO AD TE,] scilicet converto faciem, et mitto furorem meum. Ita Chald. Est aposiopesis, significans Deum omnino indignabundum.

EJICIAM (educam, distringam) GLADIUM MEUM DE VAGINA SUA.] *Vagina*, ait Theodor. est Dei longanimitas, *gladius* est Dei vindicta et supplicium, quod exercuit per Chaldæos. Secundo et verius, gladius est Nabuchodonosor, uti explicatur v. 19. et 30. Vagina est patria ejus, puta Babylon, ut patet vers. 30. q. d. Nabuchodonosorem et Chaldæos educam de Chaldæa contra te, o Jerusalem. Ita Maldon. Quod ergo parabolice c. 20. v. 47. vocavit *ignem*, hic proprie vocat *gladium*.

OCCIDAM IN TE JUSTUM, ET IMPIUM.] Dices, qua justitia occidit Deus justum ? Septuag. ut hoc evadant, vertunt: *Delebo ex te injustum, et iniquum*; Chald. *Migrare ex te faciam justos tuos, ut perdam peccatores tuos.* Verum Hebræa habent, ut vertit Noster : *Occidam* ergo in *te justum*, scilicet, qui se putat justum, cum vere sit injustus et reus. Est catachresis. Adde, Deus communi clade et excidio (quale erat Hierosolymæ) involvi permittit sontes et insontes, non autem id facit in clade particulari, uti dixit c. 18. 4. Et sic hæc duo loca inter se concilia.

4. PRO EO AUTEM, q. d. Si meam gentem, Judæos scilicet, ita punio, quanto magis puniam alienas, quæ lætatæ sunt de excidio Judæorum, illudque adjuverunt, Zachar. 1. 14. puta Ammon, Moab, aliasque gentes, quæ habitant AB AUSTRO USQUE AD AQUILONEM?] id est, ab Jerusalem usque ad Chaldæam. Verum, quia de solis Judæis hic agit, de Ammon vero aget v. 28. et 30. hinc melius supponas, q. d. *Ego occidi*, id est, occidere decrevi, *justum et impium*: idcirco de facto et reipsa *egredietur gladius meus de vagina sua ad omnem carnem ab Austro usque ad Aquilonem*, ut scilicet grassetur per totam Judæam, ut trucidet omnes Judæos habitantes a Dan usque ad Bersabee. Dan enim erat terminus Judææ aquilonaris; Bersabee, australis. Respondent hæc parabolæ cap. præced. v. 47.

5. IRREVOCABILEM,] quem nemo revocare et impedire poterit, scilicet, donec fecerit voluntatem meam, et compleverit justam vindictam.

6. INGEMISCE IN, id est, præ, CONTRITIONE LUMBORUM.] Id est, geme uti solent ii, quibus contriti sunt lumbi, quales sunt parturientes; aut, q. d. Geme vehementer, ita ut ob suspiria et gemitus lumbi tibi conteri et rumpi videantur. Ita S. Hieron. et Maldon.

IN AMARITUDINIBUS,] scilicet animæ, id est, amare; Septuag. *in doloribus*. Nota, hoc præceptum fuisse efficax. Unde Ezechiel correptus fuit acri lumborum dolore, ex eoque gemitus profundos dedit. En quam dura subeunt Prophetæ, ut populum flectant, nimirum, *Si vis me flere, flendum est tibi prius.*

7. PRO AUDITU, id est, propter auditum, id est, rem auditam, QUIA VENIT,] quasi dicat: Ingemisce, quia res audita, scilicet clades, quam audivi a Deo, jam adest, et venit in Judæos, eorumque capiti imminet et impendet. Septuag. vertunt, *pro nuntio*; Vatablus, *propter rumorem*, scilicet adventantis hostis.

TABESCET, id est, pavore deficiet, et quasi liquescet, OMNE COR; INFIRMABITUR; Chaldæa, *obscurabitur*; Septuag. *examinabitur*; OMNIS SPIRITUS,] id est, anima, et animæ vis et vigor. Deseret animus corpora, vis animum, ait Prado.

FLUENT AQUÆ,] id est, sudor aqueus; vel potius, ut S. Hieron. urina. *Naturale est enim*, inquit, *ut timore cogente vesica laxetur, et adversus hominis voluntatem humor defluat.* Vide canon. 55. Est hic hypotyposis sive viva descriptio ingentis timoris et pavoris.

9. GLADIUS, GLADIUS (geminatio hæc significat terribilem et duplicem, id est, multiplicem, Judæis instare gladium, hoc est, multam et magnam cito fore eorum stragem) EXACUTUS EST ET LIMATUS, id est, politus. Est periphrasis instantis acris prælii: in eo enim solent milites gladios acuere et polire.

Mystice, gladius iræ Dei vindex et executor est diabolus, inquit S. Hieron. Sic contra Ammon clamat v. 28. *Mucro, mucro, evagina te ad occidendum: lima te ut interficias, et fulgeas.* Idem contra Palæstinos vociferatur Jeremias c. 47. v. 6. *O mucro Domini, usquequo non quiesces? Ingredere in vaginam tuam, refrigerare et sile. Quomodo quiescet, cum Dominus præceperit ei adversus Ascalonem, etc. ibique condixerit illi?* Sic alibi sæpe Jeremias Ezechieli quasi chorus choro succinit et concinit; ut quod in Babylone vaticinabatur Ezechiel, hoc Hierosolymis iisdem sæpe verbis, quasi ἀντίφωνος et ἀντίστροφος resonaret et responde-

ret Jeremias. Similem gladium, sæpe Deus gentibus ob peccata ostendit et intentavit. Sic per cometem, habentem formam gladii, per annum integrum Hierosolymæ incubantem, eidem intentavit excidium per Titum, teste Josepho l. 6. Belli c. 12.

Sic anno Christi 337. quo mortuus est Constantinus Magnus, ante mortem ejus cometem inusitatæ magnitudinis diu refulsisse, prænuntium mortis ejus, et cladium quas sub Constantino ejus filio Ecclesiæ intulerunt Ariani, testis est Eutropius lib. 10.

Sic anno Christi 444. qui fuit Leonis I. Pontificis 5. Theodosii junioris Imp. 37. cometes majori coeli parte ardere visus, minitans et portendens Hunnorum irruptiones in Romanum Imperium, quas hoc anno facere cœperunt in Illyricum, ait Marcellinus in Chronico.

Sic anno Christi 632. qui fuit Heraclii Imp. 23. cometes in meridie gladii forma apparuit, minitans Christianis, præsertim Palæstinis, ob eorum peccata, irruptiones Saracenorum, puta Eububecer successoris Mahometis, quæ eodem anno contigit. Ita Theophanes et ex eo Baronius.

Sic anno Christi 679. cometes per tres menses apparuit, intentans gravem famem et pestem, quæ post tres annos secuta est, præsertim in Anglia, uti refert Beda lib. 7. hist. c. 13.

Sic anno Christi 837. Ludovicus Imp. filius Caroli Magni, Aquisgrani videns cometem, qui post 25. dies tandem in capite tauri sub aurigæ pedes, igneum globum, jubarumque prolixitatem deposuit, sensit sibi mortem, regnoque mutationem portendi. Cumque Mathematici eum ab hoc sensu diverterent, citantes illud Jerem. cap. 10. a signis cœli nolite metuere, quæ pavent Gentes: ille solita usus magnanimitate et prudentia: Non alium, inquit, timere debemus præter illum, qui nostri et hujus sideris Creator est. Sed ejus clementiam non satis laudare et imitari possumus, qui nostram inertiam, cum simus peccatores et impœnitentes, talibus indiciis dignatur admonere. Quia ergo et me, et omnes communiter hoc ostentum tangit; omnes pro posse et sapere ad meliora festinemus, ne forte misericordiam illo prorogante, et nostra impœnitudine impediente, nos illa inveniamur indigni. Quocirca ipse eleemosynas largissimas erogavit, Missarumque solemnia per quoscumque potuit, celebrari fecit, non tantum sibi metuens, quantum Ecclesiæ sibi creditæ prospiciens: ac mox Carolum filium regem coronans ad mortem se comparavit, quæ contigit anno Domini 840. Ita refert auctor Vitæ ejus et oculatus horum testis.

Sic anno Christi 729. apparuerunt cometæ duo circa solem, multum intuentibus terrorem incutientes. Unus quippe solem præcedebat orientem, alter vespere sequebatur solem occidentem, quasi Orienti simul et Occidenti diræ cladis præsagi. Portabant autem faciem ignis contra Aquilonem, quasi ad accendendum acclivem. Quo tempore gravissima Saracenorum lues Gallias misera cæde vastavit, inquit Beda l. 5. hist. c. 24. Fuerunt ergo hæ quasi duæ linguæ igneæ, quæ strages in miseros Christianos, in sacra templa direptiones, incendia et sacrilegia, in sacerdotes cædes, in sacratas Deo virgines stupra, etc., prænuntiarunt, inquit Baronius.

Sic anno Christi 1110. cometes apparens portendit bellum acre et vincula dura, quæ Romanæ Ecclesiæ intulit Henricus IV. Imper. eodem anno in Italiam adveniens. Ita Petrus Diacon. Chron. Cassin. l. 4. cap. 37.

10. UT CÆDAT VICTIMAS;] quia Deus cæde impiorum honoratur et placatur quasi victimis, Josue 7. 25. Isaiæ 34. 6. Rursum, vox *victimas* significat ingentem fore cladem, ut scilicet homines more pecudum mactentur. Unde Hebr. est: *Ad mactendum mactationem*, vel, *ad victimandum victimas*. Hæc enim ejusdem vocis geminatio magnam auxesin continet. Similis phrasis est Jerem. 46. 10.

UT SPLENDEAT,] id est, splendore suo percellat Judæos.

QUI MOVES SCEPTRUM FILII MEI, SUCCIDISTI OMNE LIGNUM,] q. d. O gladie Chaldæorum, *qui* suo loco *moves*, id est destruis, virgam et *sceptrum*, id est regnum, *filii mei*, scilicet Israelis, *succidisti*, id est succides etiam facilius, *omne lignum*, id est omnem alium populum et gentem. Unde Septuag. vertunt: *Interfice, contemne, repelle omne lignum.* Jam Hebræa habent, ut vertunt Vatablus et alii: *Quomodo gaudebimus* (scilicet de gladio isto) *qui perdit et abjicit tribum filii mei, et omnem arborem?* q. d. Nequaquam hic gaudendum est, quasi gladius hic stringendus sit in hostes, cum magis in tribum filii mei, scilicet in Judam sæviturus sit, quam in reliquas gentes. Verum nostra lectio est verior et congruentior. Videtur Interpres noster pro אז נשיש o *nasis*, id est *quomodo gaudebimus*, legisse מנשיא *massi*, id est *auferens, movens*: in utraque enim voce litteræ Hebrææ sibi similes sunt et vicinæ. Ita Maldon. Prado et alii. Denique Chald. vertit: *Ut occidat occisionem evaginatus est, ut faciat ultionem exacutus est: pro eo quod lætatæ sunt Tribus Juda et Benjamin ob Tribus Israel, quando migraverunt, quia servierant idolis, et conversæ sunt ipsæ ut errarent post simulacra lignea.*

11. DEDI EUM AD LEVIGANDUM,] q. d. Exacui et polivi hunc gladium, scilicet vires et arma Chaldæorum, ut melius scindat, penetret, occidat, dum tenetur manu, scilicet hostium Chaldæorum. Ita Vatablus. Vel, ut Prado: *Ut teneatur manu*, scilicet Dei, qui ducem agit in exercitu Babyloniorum.

12. HIC FACTUS EST IN POPULO MEO. *Hic factus est* ut exeratur: vel potius *hic factus est*, id est fiet et exeretur in populum meum, et in cunctos duces, QUI FUGERANT,] id est qui fugient, puta in Sedeciam ejusque principes, qui fugientes a Chaldæis capientur et occidentur, Jerem. 52. 10. Alii explicant de Johanan, aliisque ducibus, qui post cædem Godoliæ fugerunt in Ægyptum. Hi enim ibi a Chaldæis cæsi sunt, Jerem. 43.

PLAUDE SUPER FEMUR,] more scilicet stupentium, et valde dolentium percute femur. Simile est Jer. 31. 19.

13. QUIA PROBATUS EST,] scilicet gladius esse probus, politus et aptus ut scindat et occidat; Septuag. *Quia justificatus est*, id est judicatus aptus muneri suo; Aquila: *Quia investigavit*, id est etiamsi quis abdiderit se, hunc tamen inveniet hic Dei gladius. Est enim instar Dei centoculus, ut Argus.

ET HOC CUM SCEPTRUM SUBVERTERIT, id est regnum Juda, ET NON ERIT,] id est ita ut non sit, q. d. Gladius hic se probavit, cum sceptrum Juda tam validum suc-

cidit, quod aptus sit ad succidendas alias gentes. Septuag. *Et quid, si etiam Tribus Juda repellatur?* R. David et Hebræi aliter vertunt, nimirum: *Et quid, si etiam sceptrum reprobaverit?* Id est prætermiserit, non occiderit, sed illi pepercerit; *non erit*, scilicet probatus, hoc est, frustra politus acutusque fuerit. Verum reprobare, non est parcere.

14. Percute manu ad manum,] præ admiratione, stupore et dolore complode manus semel, secundo et tertio; quia secundo et tertio veniet gladius Chaldæorum ad interficiendum Judæos; scilicet, primo, sub Joakim; secundo, sub Jechonia; tertio, sub Sedecia. Ita S. Hier. Hic ergo gladius triplicatus *est occisionis magnæ*, præsertim sub Sedecia capta Jerusalem, futuræ. Hebræi vertunt, *interfecti magni*, id est interfectorum magnorum, qui scilicet multos magnates occidet.

Qui obstupescere nos facit.] Hebræa: *Qui penetrat eos*, ut, sanguine effuso, fiant rigidi et stupidi. Nam Hebræum חדר *chader*, significat penetrale, q. d. Etsi fugiatis in Ægyptum, aut in sylvas et speluncas, gladius hic vos persequetur, etiam usque ad intima penetralia. Unde Vatablus vertit: *Gladius qui versabitur in cubiculis*, ut scilicet occidat cives in iis latitantes. Alii vertunt: *Gladius qui hactenus delituit.* Verum S. Hieron. Septuag. et Chald. vertentes: *Qui obstupescere*, aut, *contremiscere faciet eos*, pro חדר *chader*, per metathesin legerunt חרד *charad*, id est tremere, percelli, obstupescere.

15. Et corde tabescere,] q. d. Faciet hic gladius, ut cor dissolvatur et quasi liquefiat.

Multiplicat ruinas,] id est cadavera, quæ in terram corruent, et in quæ transeuntes impingant. Unde hebr. est מכשלים *michsolim*, id est offendicula. Simile est illud Psalm. 109. 6. *Judicabit in nationibus, implebit* ruinas, id est cadavera multiplicabit, multos occidendo.

In omnibus portis dedi conturbationem,] id est multi in portis fugæ occasionem quærent, sed incident in hostes, qui eos percellent et occident. Ita Scholiastes.

Limati ad fulgendum.] Septuag. *Sicut fulgur pertransi.* Sic enim legunt Complut. et Theodor. licet Romana legant: *Benefactus est ad fulgorem.* Hebr. enim ברק *barac* et fulgur et fulgorem significat. Sic dicuntur duo fulmina belli Scipiadæ. Sic Apelles pinxit Alexandrum quasi fulmen, subito pervadens et perstringens orbem, sed cito disparens. Sic hoc epitaphium datum est Ludovico Imper. filio Caroli Magni, qui mortuus est anno Christi 840. uti refert auctor Vitæ ejus:

> Imperii fulmen, Francorum nobile culmen,
> Excitus a sæculo conditur hoc tumulo.

Gladii amicti ad cædem.] *Amicti*, id est obvoluti, palliati, q. d. Sicut carnifex gladio præcisurus rei caput, gladium limat et acuit, et limatum ne maculetur involvit et tegit, non vagina, sed, ut eum ad manum habeat et reo inscio, subito caput amputet, sub pallio aut veste: ita gladius hic Dei amictus est, id est pallio tectus, quasi paratus ad subitam cædem. Hinc Prado, amicti, ait, id est ex amictu, sub quo latebat, repente exempti ad cædem. Idem aliter quoque vertit Hebræum מעטה *maatte*, scilicet *involantis* ad cædem, instar rapacis avis, quæ prædam, expansis alis, operiendo opprimit. Aliter Maldonatus: *amicti*, ait, id est, qui balteo accinctus est militi: involutus est enim et amictus corrigiis gladius, cum eo miles accingitur. Aliter et Vatabl. *Gladii involuti*, id est ait, inserti suo capulo aut manubrio, ut manu ferientis teneri possit.

16. Exacuere, o gladie, vade ad dexteram, sive ad sinistram, quocumque faciei tuæ, id est aciei tuæ, est appetitus,] id est impetus: hoc est, in quamcumque partem voles, id est volet Chaldæus, qui te manu vibret, grassare, q. d. Libere qua volet, quaquaversum grassabitur occidendo Chaldæus. Hebr. est: *Uni te, o gladie, dextra te, pone te, sinistra te, quocumque facies tua parata est*, id est pone faciem tuam ad dexteram, aut ad sinistram, id est ito quocumque voles, et obvios quosque ad quamcumque partem trucida. Noster Interpres pro *uni te*, vertit *exacuere*; quia Hebr. אחד *achad*, id est univit, affine est voce et significato verbo חדד *chadad*, id est acuit; quia dum ferrum, v. g. gladius coti allisus unitur, tunc acuitur; eoque magis acuitur, quo magis ejus acies unitur, stringitur et quasi in punctum per cotis allisionem redigitur. *Achad* ergo ponitur pro *chadad*: et *chadad* ob *achad* suam conjugationem *hitpael* mutuatur.

17. Plaudam manu ad manum,] non ex dolore, quo doleo vicem populi indurati, ut vult Vatablus et R. David; sed præ exsultatione et insultatione ac indignatione, quam complebo in hostes meos. Unde S. Hieron. *Dominus*, ait, *exultat, quasi hortator gladii sævientis*; et Chald. vertit: *Adducam ultionem super ultionem.* Sensus est, q. d. Tu, o Jerusalem, plaudes manibus, iisdem plaudam et ego; sed tu præ dolore, ego præ gaudio, insultans tibi quasi hosti meo. Sic plaudere est gestientis et insultantis, Ps. 46. 1. Thren. 2. 15. 4. Reg. 11. 12. et alibi.

19. Pone tibi duas vias,] describe tibi viam unam e Chaldæa in duas partes, sive semitas, divisam, quarum una ducat in Jerusalem, altera in Rabbath, id est, Philadelphiam, ut repræsentes tibi et populo deliberationem et viam Nabuchodonosoris: scilicet, quod ipse cum veniet, *in capite viæ*, id est, in bivio, ubi duæ viæ ad duas civitates ducentes coeunt, tunc manu capiet conjecturam, utram viam ingredi, et utram urbem aggredi debeat, ac divinatione facta, viam inibit versus Jerusalem. Hæc omnia in charta, vel latere, vel assere depingere, et reipsa populo repræsentare jubetur hic Propheta, scilicet narrationem sequentem de omine, quod cœpit Nabuchodonosor, dum dubitaret an Judæos, an Ammonitas invadere deberet. Sic jussus est c. 4. obsidionem urbis in latere depingere.

Ut veniat gladius,] id est, quibus (scilicet viis, ut præcessit) venire potest exercitus Chaldæorum.

Conjiciet] conjecturam capiet ex sortitione, et omine, quod subdit:

20. Viam pones,] id est, alteram viam describes, qua exercitus Chaldæorum ad Rabbath metropolim Ammon venire possit, alteram qua ad Jerusalem.

21. Stetit,] id est, stabit Nabuchodonosor captans omen.

Commiscens sagittas,] et scilicet uni sagittæ inscribens nomen Rabbath, alteri nomen Jerusalem, deinde commiscens eas in pharetra, et clausis oculis unam educens, sorte disceret eo sibi esse eundum, cujus nomen illa continebat; Deo autem volente Je-

rusalem per eum punire, et manum ejus dirigente, eduxit illam cui inscriptum erat Jerusalem; contra eam ergo perrexit. Ita S. Hieron.

Potest ex Hebræo verti, *jaciens sagittas*, ut scilicet mixtim recta in altum librans duas vel tres sagittas, videret an in dextrum versus Jerusalem, an in sinistrum versus Rabbath caderent, et eo, quo caderent, pergeret. Ita Chald. et Polychron. et hoc videtur aptius ad capiendum omen viæ; ac Hebr. קלקל *kilkal*, significat leves vel veloces fecit sagittas, scilicet eas jaciendo in altum. Unde Syros vertit: *Immisit sagittam*; Arabicus uterque: *Injecit sagittam*.

Tertio, Vatablus vertit: *Polivit sagittas*, id est, ferrum sagittarum, ut splenderet, in eoque splendore cernerent divinatores quæ eundum esset, uti iidem aspicere solent in ungue pollicis manus splendente, ex eoque divinare. Ita et R. David, et R. Salomon. Volunt ergo hic significari genus divinationis catoptromantienio, quo augures in splendenti cuspide, velut in crystallo vel ungue, futura inspiciebant. Sed rum hoc sit recentiorum commentum, præstat S. Hieron. et Septuag. versionem et explicationem sequi. Ita Delrio lib. 4. Disquis. magic. c. 2. quæst. 7 sect. 3.

Septuag. vertunt, *ut faciat ebullire virgam*. Græci hanc vocant βελομαντείαν vel ῥαβδομαντείαν, id est divinationem per sagittas, aut per virgas. Hanc superstitionem Chaldæorum imitati sunt Hebræi, ut docent S. Hieron. Cyrill. et Theophyl. in illud Oseæ 4. *Populus meus in ligno suo interrogavit, et baculus ejus annuntiavit ei*, scilicet futura. Porro fuisse apud priscos varias divinandi rationes per virgas aut baculos in sublime jactos, docet Cœlius Rhodiginus l. 7. Antiq. lect. c. 29. Porro rex hic omen cepisti sagittis, non libris, vel alia re, tum quia oraculum, quærebat de bello, in quo de more pugnaturus erat sagittis: tum quia oraculum hoc poscebat e cœlo a diis, ad quos jaciebat sagittam in altum. Ita *Abaris sagitta*, symbolice est mens contemplans, et evolans ad Deum et divina, ait B. Gregor. Nazianzen. et ex eo Nicol. Caussinus lib. 12. Parallel. histor. c. 49. Narrant enim, vel potius fabulantur Abarim Scytham sagittam tanta vi jecisse, ut a Græcis usque ad Scythas transvolarit, quod B. Nazianz. explicat, afferique quasi typum mentis, quæ contemplationis alis subnixa, ad cœlum fertur celeritate ingenti: et ut Abaridis sagitta patriam, sic illa Beatorum domicilium appetit.

Nota: Fuerunt apud veteres, Gentiles maxime, valde usitatæ hæ sortes, et hæc omina. Julianus Imper. (uti scribit Ammian. Marcell. l. 32.) Babylonio equo cadente, et ex lapsu cum ornamentis ruente ad terram, inde conjectavit Babyloniam suæ ditioni subjectum iri.

Cæsar, exscensione facta in littus Africanum, forte impedito pede pronus lapsus est in arenam. Hunc casum, ut infaustum aliqui exceperunt: ipse autem, ut animum suis ex eventu tristibus adderet, utraque manu constringens arenam, alta voce clamavit: *Teneo te, Africa*. Ita Dio lib. 42.

Simili imperii omen accepit Guilielmus Normannus Angliam invadens. Confestim enim ut e navi egressus est, parum lapsus fixit alte pedem in arena. Quo viso, miles lætitia exsultans et alacer ait: *Jam, dux, firma pede Angliam tenes*. Testis est Polyd. lib. 8. hist. Anglic.

Cæsar cum somniasset se nocte fœde cum matre copulatum; hoc ejus potentiam et imperium in remp. prænuntiare affirmarunt augures. Unde patet, ipsos hæc ostenta ad gratiam, hominumque arbitrium, non ex firma aliqua ratione interpretari solitos.

Verius et divinius Dei instinctu omen accepit de conversione Angliæ S. Gregor. uti habet Joannes diacon. lib. 1. ejus Vitæ cap. 21. 23. et 24. Cum enim Romæ venales in foro videret pueros candidos et venustos, sed Paganos, Paganorum filios ingemiscens, rogavit quo nomine vocarentur. *Mercator respondit: Angli vocantur. At ille, Bene, inquit, Angli quasi angeli, quia angelicos habent vultus, et tales angelorum in cœlis decet esse concives. Iterum ergo interrogat, quod nomen haberet ipsa provincia? Mercator respondit: Provinciales illi Deiri vocantur. Et Gregorius: Bene, inquit, Deiri, quia de ira sunt eruendi, et ad Christi gratiam convocandi. Rex, ait, illius provinciæ quomodo nuncupatur? Mercator respondit: Aelle vocatur. Et Gregorius alludens ad nomen, dixit: Bene, quia rex dicitur Aelle: Alleluia enim in laude creatoris in partibus illis oportet decantari.* Quocirca ipse in Angliam a Benedicto Pontifice mitti petiit et impetravit. Et ecce aliud ejus omen: cum enim in Angliam pergeret, in loco quopiam quiescens, et lectitans, *supervenions locusta coegit eum paululum a legendo quiescere, et ex consideratione nominis docuit eum in eodem loco restare debere. Tunc fertur dixisse: Locusta, inquit, dici potest quasi loco stat*. Mox supervenientes legati a Pontifice, eum redire compulerunt. Populus enim Romanus id a Pontifice petierat, imo extorserat, dicendo ei: *Petrum offendisti, Romam destruxisti, quia Gregorium dimisisti*. Nimirum Deus eum non Angliæ, sed totius Ecclesiæ Doctorem et rectorem destinabat. Quocirca ipse paulo post creatus est Pontifex, ac mox S. Augustinum cum sociis in Angliam destinavit, qui eam ad Christi fidem converterunt.

Ita S. Eustratius, nobilis in Armenia sub Diocletiano Martyr, cujus reliquias Romæ in Collegio Germanico veneratus sum, martyrii avidus, sed sævitiam præsidis pertimescens, hoc Dei instinctu martyrii omen captavit. Jussit famulo ut zonam suam in altari deponeret, observaretque num presbyter Auxentius vir sanctus, ad orandum ingrediens, illam de altari tolleret, an non. Si tolleret, non dubitabat felicem fore successum martyrii; sin minus, debere se latere, nec ingerere se martyrio. Contigit ergo Auxentium tollere zonam, quod intelligens Eustratius lætus exsiliit, Martyrumque in carcere vinctorum precibus se commendans, Lysiæ præfecto se stitit, et mira libertate se Christianum professus, gloriosum martyrii agonem fortiter obiit. Ita habet ejus Vita 13. Decembris.

INTERROGAVIT IDOLA, EXTA CONSULUIT.] Triplicem ergo rex divinationem captavit; primo, ex sorte et omine sagittarum, de quo jam dixi; secundo, petendo oraculum a Bel, Nebo, aliisque suis idolis; tertio, consulendo exta. Exta proprie vocantur cor et pulmo, ab exstando; quia in parte superiore locantur: item, splen, hepar, ventriculus; quia supra inferiora

intestina locantur. Exta dicuntur, ait Festus, quod ea diis prosecentur, quæ maxime exstant eminentque. Per hæc divinabant Gentiles, considerando victimæ cor, hepar, stomachum, etc. eorumque situm et seriem: unde tales divinationes appellarunt extispicia, ob extis inspiciendis: ac divinator vocabatur Extispex. Ita Cicero l. 2. de Divinat.

22. AD DEXTERAM EJUS FACTA EST DIVINATIO.] Per sortes sagittarum jam dictas, forte etiam per responsa idolorum et aruspicum intellexit ineundam sibi esse viam versus Jerusalem. Eo enim ire verebatur Nabuchodonosor, ait S. Hieronymus, memor ibi ab Angelo cæsa esse Assyriorum 185. millia una nocte, et sciens urbem esse munitissimam.

UT PONAT ARIETES,] bellica scilicet instrumenta, quibus quatiat portas et muros Hierosolymæ.

UT APERIAT OS IN CÆDE,] ut in cædem suos milites ore adhortetur et accendat.

IN ULULATU.] Septuag. *in clangore tubæ.*

23. ERITQUE QUASI CONSULENS FRUSTRA ORACULUM IN OCULIS EORUM,] q. d. Judæis videbitur frustra ex sua divinatione Nabuchodonosor venire contra Jerusalem. Putant enim ipsi eam esse inexpugnabilem: sed ignorant non idola, sed Deum sortes ita moderatum, ut rex Jerusalem sibi expugnandam deligeret, ac proinde illam Dei nutu et ope eam certo expugnaturum.

ET SABBATORUM OTIUM IMITANS,] id est, ut S. Hieron. videbitur Judæis Nabuchodonosor quasi sabbatorum otium tenere, ludere videlicet, et nihil operis, perpetrare omni suo apparatu bellico. Septuag. Hebræa ad verbum vertunt, ἑβδομάζων τὰς ἑβδομάδας αὐτοῖς, id est *videbitur eis hebdomodas hebdomadatim computare.* Aliter Vatablus et Kimchi vertunt: *Jurantes juramenta illis*, q. d. Non credent Judæi venturos Chaldæos, quia cum eis fœdus juramento sanxeruut. Aliter et R. Salomon, et Chald. vertunt: *Septies septem*, id est 49. vicibus, *sortem misit Chaldæus, et toties sæviit contra Jerusalem*; Hebræum enim שבע *scaba*, primo, significat septem; secundo, septimum diem, puta sabbatum; tertio, septimanam; quarto, juramentum. Veteres enim jurabant per septenarium, uti ostendi Gen. 21. 28. Hinc rursum alii vertunt: *Juramento juramentorum ipsis*, id est, quia ipsi, scilicet Judæi, fiduut pactis et juramentis, quibus promisit Deus se urbem et templum tutaturum, hinc securi degunt, putantes urbem, utpote Dei præsidio tutam, esse inexpugnabilem. Unde apte sequitur:

IPSE AUTEM, scilicet Nabuchodonosor, RECORDABITUR INIQUITATIS] Judæorum, et maxime perfidiæ et perjurii Sedeciæ, contra fidem Chaldæis datam rebellantis, q. d. Mox ut sors cecidit contra Jerusalem, exclamavit Nabuchodonosor: justum hoc est Dei judicium, ut puniatur perfidus Sedecias.

24. PRO EO QUOD RECORDATI ESTIS,] commemorastis, propalastis, jactastis vestras iniquitates (ita ut et hostes eas audiant et exsecreutur) justum est ut eis vos tradam.

Nota, publicas clades non immitti nisi ob publica peccata, maxime cum ea impii prædicant et jactant: tunc enim clamant in cœlum, indeque vindictam provocant.

MANU, scilicet Chaldæorum, CAPIEMINI.] Ita Chald.

25. TU AUTEM PROFANE] Hebr. חלל *chalal*, id est pollute; Chald. *qui es reus mortis*; Vatabl. *ad occisionem damnate.* Loquitur Sedeciæ fœdifrago.

CUJUS VENIT DIES, scilicet ultionis, IN TEMPORE INIQUITATIS,] eo tempore, quo tu inique juramentum violasti, *præfinito* a Deo. Posset verti, *in tempore iniquitatis præfinitæ*, id est, consummatæ quo scilicet consummata impietate tua maxima, illius et regni tibi instat finis et consummatio. Unde alii vertunt, et explicant, *in tempore iniquitatis finis*, id est, in tempore, quo iniquitas tua per excidium finienda erit: aut, in tempore, quo iniquitas tua tibi finem regni offeret. Ita R. David.

26. AUFER CIDARIM, TOLLE CORONAM,] id est, ut Theodoretus et Chaldæus, tolle Saraiam pontificem, eumque pontificali cidari et sacerdotio spolia: tolle et coronam regiam ex capite Sedeciæ. Sed quia uni tantum loquitur, scilicet duci, id est, regi, melius sic accipias, ut idem sit cidaris et corona, scilicet fascia alba, qua caput circumligabant. Hæc enim olim regibus erat corona (et inde dicitur diadema a διαδεῖν, id est, a circumligando) sicut in veteribus numismatibus Imperatores sculpuntur fascia caput redimiti et coronati. Et hoc significat Hebr. מצנפת *mitsenephet*: צנף *tsanaph* enim est involvere. Sic Plutarchus in Lucullo, narrat uxorem Mithridatis diademate suo collo circumdato, se suspendisse. Et Justinus l. 15. Alexandrum suo diademate Lysimacho vulnus alligasse, quod omen fuit eum futurum regem. Et Dion. in Pompeii Vita, refert Tigranem candidam fasciam ante Pompeii pedes abjecisse, quasi insigne regium et regnum ipsi subjicerat. Ita Maldon. et Prado, qui et addit: Vel certe cidarim vocat pileum, coronam vero fasciam jam dictam pileo circumductam.

NONNE HÆC EST, QUÆ HUMILEM SUBLEVAVIT?] Hæc corona regalis humilem Joachin sublevavit ad thronum regium. Evilmerodach enim videns Joachin humilem, regnum ei habitum et coronam restituit: vel potius, q. d. Hæc corona Sedeciam, cum humilis esset, in regnum et gloriam evexit: jam eumdem ob superbiam dejiciet et humiliabit. Corona enim hæc amat et sequitur humiles, odit vero et fugit superbos. Honor enim et celsitudo sequitur fugientes, fugit sequentes et ambientes. Ita Chilon, vel ut alii volunt, Æsopus, rogatus quid Jupiter faceret? respondit: *Excelsa deprimit, depressa extollit.* Aliter S. Hieron. Hæc, ait, est cidaris et corona, quæ nihil fecit juste: nam *humilem*, id est, eum, qui humiliari debebat (puta Sedeciam) *sublevavit*, et *sublimem*, id est, eum, qui sublimari debebat, v. g. Joachin, *humiliavit.* Aliter et Hector Pintus, q. d. Hæc est potestas regia Sedeciæ, quæ justitiam pervertit, scilicet humiles et viles, quos debebat abjicere, extollendo; et sublimes ac egregios, quos extollere debebat, humiliando. Hinc propone ei iniquitatem triplicem: Primam quam fecit contra me; secundam, quam fecit contra populum; tertiam, quam fecit contra Nabuchodonosor, dum fœdus cum illo initum violavit.

27. INIQUITATEM, INIQUITATEM, INIQUITATEM PONAM EAM.] Hebr. עוה *avva*, id est, *perversitatem, curvitatem, obliquitatem ponam eam*, scilicet coronam regiam Se-

deciæ et Judææ, q. d. Efficiam ut Sedeciæ cidaris vel tiara, quæ prius recta erat mera regum, incurvetur, idque sensim et tertio, scilicet primo, a Nabuchodonosor; secundo, ab Antioche et Græcis; tertio, et plene a Tito et Romanis. Simplicius, æque ac planius poenæ iniquitas tam proprie pro culpa, quam figurate accipi pro pœna iniquitatis, q. d. Proponam, et omnibus ostendam ejus iniquitates multiplices, hoc ipso, quo eam per Chaldæos puniam, deprimam, et ad terram incurvabo. Per trinam enim iniquitatem, significat omnem, item magnam et multiplicem. Ternarius enim symbolum est multitudinis et universitatis. Tria enim sunt omnia, scilicet, prima, ait Arist. nec enim de uno, nec de duobus, sed de tribus primo dicitur, quod sint omnes, vel omnia. Huic expositioni favet Syrus, dum vertit. *Atque etiam hanc in iniquitatem et fraudem* (oppressionem) *faciam eam*; et Arabicus Antioch. *Et hanc etiam iniquitas, et ignorantia fecit eam*; et Arabicus Alex. *Et hunc facito illum in iniquitatem et fallaciam.*

Et hoc non factum est,] q. d. Hoc non fiet, scilicet non omnino curvabitur et dejicietur corona regni Judaici, donec veniret, id est, veniat, cujus est judicium,] id est, jus ad regnum hoc. Is est non Nabuchodonosor, ut vult Lyrau et Pintus; non Zorobabel, ut Polychronius, sed Christus, cui Pater omne judicium dedit Joan. 5. 22. Quia qui post Sedeciam Judæorum fuerunt reges ex Machabæis, uti Alexander, Aristobulus et Hyrcanus, non tam jure hæreditario, quam vi regnum adepti sunt, ait S. Hieron. Hinc alii vertunt: *Curvam, curvam ponam illam*, scilicet coronam Judææ, id est, faciam ut nullius capiti quadret, *donec veniat* Christus, *cui debetur*, et cui reposita est.

28. Ad filios Ammon.] Hic Propheta a Judæis transit ad Ammonitas, eisque simile excidium intentat; eo quod Judæos cognatos et vicinos suos, cum a Chaldæis vastarentur, irriserint, et eorum possessiones invaserint, Jerem. 49. 1.

Ad opprobrium eorum,] quo Ammonitæ exprobrabant Judæis, et Deo eorum quasi imbelli, quod Nabuchodonosor vers. 21. ad eos deflexisset, quasi Ammonitas invadere non ausus. Idem prædicit Sophonias c. 2. 8.

Mucro, mucro, evagina te ad occidendum, lima te.] Corrige cum Hebræis, Græcis, Romanis, *evaginate, limate*, in vocativo, q. d. O mucro Chaldæorum, tu jam evaginatus es et limatus, ut post Jerusalem sævies in Ammonites. Hebr. est, o *gladie*, o *gladie operte*, id est, qui jam apertus, evaginatus et districtus es, ut fulgeas, et occidas Ammonitas.

Lima te ut interficias, et fulgeas.] Lao Hebr. vertit: *Politus ut consumas, et in hoc splendes*; Vatablus: *Politus est ut sustineat, et propter fulgorem*; hoc est, inquit, *Politus est ut sufficiat multis interficiendis, et ut terreat suo fulgore* (quasi fulgure: Hebr. enim ברק *baroc*, tam fulgur quam fulgorem significat) *perdendos*; Septuag. *Evaginatus ad consumptionem, surge ut fulgeas*; alii, *tersus ad capiendum*, ut scilicet capias et contineas multorum cædes et strages. Ita Pineda ex Complut. lib. 5. de Rebus Salom. c. 5. Hæc omnia eodem recidunt. Hebr. enim הכיל *hachil* descendit a rad. כול *col*, quæ significat posse, sufficere, sustinere, consummare, omnia complecti. Nomen enim *col* idem est quod *omnis*. Significat ergo universalem omnium cædem et interfectionem. Porro Syrus vertit: *Mucro, mucro, qui paratus* (aptatus) *es ad occisionem, et exacutus es, et fulges*; Arabicus Antioch. *Et dic, gladius, gladius, extractus, paratus est ad occisionem*; Arabicus Alex. *O gladii parate ad occisionem, qui limatus es, qui refulges, dominare super visiones eorum vanas et falsas.*

29. Cum tibi viderentur vana, et divinarentur mendacia,] q. d. Hic mucro tibi paratur, o Ammon, cum tui pseudoprophetæ mendaciter tibi promittunt immunitatem ab eo, et securitatem: sicut ante contra Judæos paratus et limatus est, cum ipsi falsis Prophetis confisi, non credebant eum contra se venturum. Nota: Hæc verba quasi per parenthesin interseruntur. Unde sequitur,

30. Ut darares, scilicet, o mucro, super colla vulneratorum impiorum,] scilicet Ammonitarum, æque ac ante super colla Judæorum datus fuisti.

In tempore iniquitatis.] Vide dicta v. 25.

Revertere ad vaginam tuam,] scilicet, o Chaldæe, qui es mucro vindex Domini, peracta vindicta, redi in Chaldæam: ibi judicabo te.] Id est, puniam tuam tyrannidem et alia scelera, uti per te alias gentes punivi. Babylonem enim Cyrus evertit. Ita S. Hieron. et Theodor. Transit enim hic Propheta ab Ammon ad Chaldæos, quibus simile per Cyrum excidium comminatur.

31. In igne furoris mei sufflabo in te.] O mucro, in fornace quasi ignita, et sufflando accensa, igni te tradam, ut consummaris. Ita S. Hier. Unde aliqui vertunt: *Ignem furoris mei sufflabo in te*, id est, furorem meum, quasi sufflando, magis et magis accendam in te.

Daboque te in manus hominum (bestiarum) insipientium.] Potest Hebr. בערים *baarim*, verti cum Septuag. et Vatabl. *barbarorum*, qui nullam personæ, ætatis, aut sexus rationem habeant: vel, ut Prado, *ardentium*, scilicet, qui quasi in igne furoris sui fabricant tibi interitum, ut sequitur. Significat impetum et furorem Persarum contra Babylonios. Ita Polychron. Rursum eos bellis assuetos, mactandi et jugulandi peritos, ac in cædibus perpetrandis versatos et exercitatos esse.

32. Igni eris cibus,] igne combureris.

Sanguis tuus erit in medio terræ,] sanguis tuus absorbebitur et absumetur a terra, ut nemo ulciscatur cædem tuam. Hoc enim significare hanc phrasin, patet Job 16. v. 18. ubi dicitur: *Terra, ne operias sanguinem meum*, q. d. Fac ne moriar inultus. Cum enim sanguis videtur, reducit in memoriam cædem patratam, et requirit vindictam. Secundo, et melius, q. d. Non in latebris, et operte, sed aperte et publice occideris. Tertio, et optime, q. d. Nullos amicorum colliget sanguinem tuum et cadaver, ut sepeliat, sed in sanguine tuo computrescas. Unde sequitur: *Oblivioni traderis*, id est, carebis sepulcro: hoc enim mortui memoriam servat. Ita Prado, q. d. Nulla erit amplius tui memoria. Clades hæc nomen tuum et famam cum vita extinguet, et æterno silentio sepeliet.

Moraliter nota hic, quam graviter puniantur tyranni, iique qui eis cooperantur, novasque artes et modos alios opprimendi, torquendi et perimendi adinveniunt; etiamsi Deus iis subinde utatur, ut alios

rastiget. Illustre est exemplum Perilli, Atheniensis fabri, qui, ut Phalaridi crudeli tyranno complaceret, taurum illi æneum donavit, in quo inclusi homines igne supposito cruciarentur, et mugirent ut boves, itaque tyranni aures oblectarent. Nam jussu Phalaridis ipse faber primus in taurum, quem fabrefecerat inclusus, artis suæ experimentum ei dedit. De quo Ovidius:

Et Phalaris tauro violenti membra Perilli
Torruit: infelix imbuit auctor opus.

Tale fuit et Thrasii apud Busirim, quod Ovid. in Ibin ita describit:

Dicitur Ægyptus caruisse juvantibus arva
Imbribus, atque annos sicca fuisse novem.
Cum Thrasius Busirin adit, monstratque piari
Hospitis effuso sanguine posse Jovem.
Illi Busiris: Fies Jovis hostia primus,
Inquit, et Ægypto tu dabis hospes aquam.
Justus uterque (*Busiris et Phalaris*) fuit; neque enim lex justior ulla est,
Quam necis auctores arte perire sua.

CAPUT VIGESIMUM SECUNDUM.

SYNOPSIS CAPITIS.

Enumerat crimina Jerusalem, scilicet impietatem, incestum, adulteria, cædes, usuras, etc. Quocirca v. 17. docet Judæos per hæc quasi versus esse in scoriam, ideoque igne esse conflandos et expurgandos. Tertio, v. 25. docet horum omnium causam exstitisse principes, qui quasi lupi; et Prophetas falsos, qui quasi leones prædæ inhiantes, omne jus et fas violarunt.

1 Et factum est verbum Domini ad me, dicens: 2. Et, tu fili hominis, nonne judicas, nonne judicas civitatem sanguinum? 3. et ostendes ei omnes abominationes suas, et dices: Hæc dicit Dominus Deus: Civitas effundens sanguinem in medio sui, ut veniat tempus ejus: et quæ fecit idola contra semetipsam, ut pollueretur. 4. In sanguine tuo, qui a te effusus est, deliquisti: et in idolis tuis, quæ fecisti, polluta es: et appropinquare fecisti dies tuos, et adduxisti tempus annorum tuorum: propterea dedi te opprobrium Gentibus, et irrisionem universis terris: 5. Quæ juxta sunt, et quæ procul a te triumphabunt de te: sordida, nobilis, grandis interitu. 6. Ecce principes Israel singuli in brachio suo fuerunt in te, ad effundendum sanguinem. 7. Patrem et matrem contumeliis affecerunt in te, advenam calumniati sunt in medio tui, pupillum et viduam contristaverunt apud te: 8. Sanctuaria mea sprevisti, et sabbata mea polluisti. 9. Viri detractores fuerunt in te ad effundendum sanguinem, et super montes comederunt in te scelus operati sunt in medio tui. 10. Verecundiora patris discooperuerunt in te, immunditiam menstruatæ humiliaverunt in te: 11. Et unusquisque in uxorem proximi sui operatus est abominationem, et socer nurum suam polluit nefarie, frater sororem suam filiam patris sui oppressit in te. 12. Munera acceperunt apud te ad effundendum sanguinem: usuram et superabundantiam accepisti, et avare proximos tuos calumniabaris: meique oblita es, ait Dominus Deus: 13. Ecce complosi manus meas super avaritiam tuam, quam fecisti: et super sanguinem, qui effusus est in medio tui. 14. Numquid sustinebit cor tuum, aut prævalebunt manus tuæ in diebus, quos ego faciam tibi? Ego Dominus locutus sum, et faciam 15. Et dispergam te in nationes, et ventilabo te in terras, et deficere faciam immunditiam tuam a te. 16. Et possidebo te in conspectu Gentium: et scies quia ego Dominus. 17. Et factum est verbum Domini ad me, dicens: 18. Fili hominis, versa est mihi domus Israel in scoriam: omnes isti æs et stannum, et ferrum, et plumbum in medio fornacis: scoria argenti facti sunt. 19. Propterea hæc dicit Dominus Deus: Eo quod versi estis omnes in scoriam, propterea ecce ego congregabo vos in medio Jerusalem, 20. Congregatione argenti, et æris et stanni, et ferri, et plumbi in medio fornacis: ut succendam in ea ignem ad conflandum, sic congregabo in furore meo, et in ira mea, et requiescam: et conflabo vos. 21. Et congregabo vos, et succendam vos in igne furoris mei, et conflabimini in medio ejus. 22. Ut conflatur argentum in medio fornacis, sic eritis in medio ejus et scietis quia ego Dominus, cum effuderim indignationem meam super vos. 23. Et factum est ver-

bum Domini ad me dicens: 24. Fili hominis, dic, ei: Tu est terra immunda, et non compluta in
die furoris. 25. Conjuratio prophetarum in medio ejus, sicut leo rugiens, rapiensque prædam, ani-
mas devoraverunt, opes et pretium acceperunt, viduas ejus multiplicaverunt in medio illius.
26. Sacerdotes ejus contempserunt legem meam, et polluerunt sanctuaria mea: inter sanctum et
profanum non habuerunt distantiam: et inter pollutum et mundum non intellexerunt: et a sabbatis
meis averterunt oculos suos et coinquinabar in medio eorum. 27. Principes ejus in medio illius,
quasi lupi rapientes prædam ad effundendum sanguinem, et ad perdendas animas et avare ad se-
ctanda lucra. 28. Prophetæ autem ejus liniebant eos absque temperamento, videntes vana, et di-
vinantes eis mendacium, dicentes: Hæc dicit Dominus Deus, cum Dominus non sit locutus. 29. Po-
puli terræ calumniabantur calumniam, et rapiebant violenter: egenum et pauperem affligebant,
et advenam opprimebant calumnia absque judicio. 30. Et quæsivi de eis virum, qui interponeret
sepem, et staret oppositus contra me pro terra ne dissiparem eam. et non inveni. 31. Et effudi su-
per eos indignationem meam, in igne iræ meæ consumpsi eos: viam eorum in caput eorum reddi-
di, ait Dominus Deus.

2. Nonne judicas, nonne arguis, increpas (*judicare* enim significat quemvis actum judicis) q. d. Quid cessas arguere et increpare civitatem sanguinum.?] Id est, Jerusalem, quæ tot innocentum *sanguinem* fudit? Nota Synecdochen. Per effusionem sanguinis enim significat omnem injuriam proximo illatam contra secundam tabulam Decalogi; sicut per idololatriam significat omnia peccata contra primam tabulam, id est, contra Deum, commissa.

3. Civitas (est ista) effundens sanguinem in medio sui (publice et impune) ut veniat tempus] punitionis et supplicii ejus. Patet ex v. seq.

Contra semetipsam,] in suam perniciem.

4. Appropinquare fecisti dies tuos.] Chald. *dies interitus tui*, q. d. Multiplicando scelera fecisti, ut citius punirem te quam decreveram, uti significavi v. præced. Nota: Peccator suo peccato accelerat sibi tempus mortis et vindictæ, atque arctat et contrahit tempora divinæ longanimitatis.

5. Triumphabunt de te.] Hebr. יתקלסו *iitcallesu*, id est, irridebunt te, insultabunt tibi dicendo: O *sordida nobilis*, id est, o insigniter impudens; nobilis et famosa meretrix. Hebraice enim est, *sordida nomine* vel *fama*. Vel Secundo, ut sit antithesis, q. d. Quæ prius eras nobilis stemmate, opibus, potentia, jam facta es vilis et sordida meretrix. Hinc eris et *grandis interitu, ut quanto sublimior eras, tanto fortius, et majori fragore ruas*, ait S. Hieron. et quæ fuisti nobilis adulteriis, fias nobilis tam insigni clade et interitu. Aut, *grandis interitu*, vel, ut alii vertunt, *multæ contritionis*, id est, quæ variis cladibus, puta fame, gladio, peste, contereris et interibis. Ita R. David.

6. Singuli in brachio suo.] Chald. *Singuli in fortitudine sua*; Vatabl. *Quisque principum pro virili sua contendit plebeios opprimere, et innocentes occidere*; Septuag. *Quisque ad cognatos suos consociati sunt in te ad effundendum sanguinem*, q. d. Quisque pro viribus conatus est in te cædes patrare.

9. Viri detractores.] Symmach. et Theodotion, *viri dolosi*; Septuag. *viri latrones*. Ubi nota, detractorem et susurronem (hic enim hebr. vocatur רכיל *rachil*) esse latronem; quia famam diripit et rixas ac odia concitat, ex quibus non raro sequuntur homicidia. Aliter Maldon. *viri*, sit, *fraudis* sive doli, sunt falsi testes, qui pecunia corrupti contra innocentes falsa dicunt testimonia, quibus eorum sanguis effunditur.

Super montes, scilicet sacrificarunt idolis in excelsis, et idolothyta comederunt.

10. Verecundiora patris discooperuerunt in te,] Id est, rem habuerunt cum uxore patris, id est, cum noverca: itemque cum menstruata. Hoc enim est. *Immunditiam menstruatæ humiliaverunt in te*, scilicet congrediendo cum ea, quæ immunditia menstrui laborat, quod sordidum est et proli noxium, ideoque lege vetitum, Levit. c. 18. v. 19.

12. Munera acceperunt,] muneribus corrupti judices innocentes morte condemnarunt.

Superabundantiam, excessum, id est, plusquam sortem, plusquam capitale, puta usuram, ut præcessit, accepisti.

Avare,] causa avaritiæ, scilicet ad eos expilandum calumniata es proximos tuos. Septuag. *Consummasti consummationem malitiæ tuæ in oppressione*, id est, omnia scelera explesti causa avaritiæ, ut alios opprimeres. Quid enim mali non concipit auri sacra fames? Vatabl. *Ditasti socios tuos*, scilicet Ægyptios et Assyrios, *per calumniam*, id est, pecunia et opibus per calumniam et oppressionem extortis, ut illi tibi auxiliarentur, in quibus fidebas, non in me, ut sequitur.

Meique oblita es.] Hic est fons omnium scelerum: quia, ut ait S. Hieron. *Sicut Dei memoria excludit cuncta flagitia: ita Dei oblivio convehit omnium vitiorum catervam.*

13. Ecce, complosi manus, more irati, indignantis, et vindictam indicentis, super avaritiam tuam quam fecisti.] Notant R. David et Hebræi, hic 24. numerari scelera, sed uni avaritiæ quasi cæterorum fonti, tribui excidium urbis. Sic Lycurgus Spartam staturam per contemptum opum, perituram per avaritiam prædixit, verusque fuit vates, Plutarcho teste in ejus Vita.

Moraliter ex hoc loco disce, quam turpis, Deoque exosa sit avaritia. Audi B. Petrum Damiani sparsim epist. 2. lib. 2. ad S. R. E. Episcopos Cardinales, qua eos hortatur, ut ex curia Romana, totaque Ecclesia exstirpent avaritiæ vitium, utpote omnium Ecclesiæ malorum causam et fontem. *Nulla sane*, inquit, *pu-*

treda vulneris in Dei naribus intolerabilius fœtet, quam stercus avaritiæ. Et cupidus quisque dum sordentis pecuniæ quæstus accumulat, vertens exedram in latrinam quasi malem stercoris coacervat. Hinc est, quod per Ezechielem dicitur: Argentum eorum foras projicietur, et aurum eorum in sterquilinium erit, argentum eorum et aurum non valebit liberare eos in die furoris Domini. Et alibi (Habacuc 2.) *scriptum est: Væ ei, qui multiplicat non suo usquequo, et aggravat contra se densum lutum. Et Isaias c. 5. Væ qui conjungitis domum ad domum, et agrum agro copulatis. Et Eccli. cap. 10. Avaro nihil est scelestius. Unde et Apostolus dicit Coloss. 3. Avaritia, quæ est idolorum servitus. Et 1. Timoth. 6. Nihil intulimus in hunc mundum, haud dubium quia nec auferre quid possumus: habentes autem alimenta, et quibus tegamur, his contenti simus. Radix enim omnium malorum est cupiditas.* Deinde invehitur in Prælatos, qui accipiunt munera, iisque utuntur ad luxum, aitque: *Cui non dissimilis et illa creditur sese dementia, dum lectulus tam operosis decussatur impendiis, ut ornamentum sacrosancti cujuslibet, vel etiam ipsius Apostolici præcellat altaris. Et quam videtur absurdum, ut stratus ille diligentius excolatur, ubi corruptibilis caro soporis quiete resolvitur; quam ara crucis, in qua videlicet hostia Dominici corporis immolatur? Hoc ergo modo cum sabrietas soleat commendare Pontifices, effusius nunc opibus facti sunt helluones. Vulpes foveas habent, filius autem hominis non habet ubi caput suum reclinet. Ecce non reclinatur in vulpeculis Christus: dormit sub vulpinis pellibus Christianus. Pontifices ligneis aurata usi sunt baculis; dum sacerdotii meritum non nitor efficiat vestium, sed spiritalium norma virtutum; et non micantia margarita, vel gemmæ, sed mores aurei decoant sacerdotem. Cor sacerdotis Dei templum Christi debet esse sacrarium; non certe spelunca latronum, vel sordentis pecuniæ receptaculum. Hoc enim unaquæque meus in divino deputatur examine, quod versat per concupiscentiam in cogitatione. Hæc enim sunt idola domus Israel depicta in pariete, quæ vidit Ezech. c. 8. Sic humana mens dum terrena meditatur, terra conspicitur; dum cœlestia, cœlum, Deique templum. Sæcularis pompæ facessat ambitio. In manus pauperum nostra pecunia transeat. Nostræ divitiæ sint lucra animorum, et talenta virtutum.*

14. Numquid sustinebit cor tuum,] q. d. Misella, superbula, erisne ferendo mala futura? An manus tuæ poterunt avertere tonitrua et fulmina afflictionum et pœnarum, quæ ego in te manu mea potenter torquebo? manus enim, virium; dies, adversitatis et afflictionis est symbolum.

15. et 16. Dispergam faciam immunditiam tuam: nam in captivitate afflicta detestaberis tua peccata et idola quæ afflictionis tuæ sunt causa; ac tunc rursum possidebo te,] et quasi hæreditatem meam et peculium ad me revocabo, atque e captivitate reducam, tuncque *sanctificabor in te*, ut vertit Chaldæus: alii, ut Aquila et Theodot. vertunt, *contaminabo te*, id est, ostendam meis plagis te impiam esse et contaminatam. Alii vertunt, *vulnerabo te*. Hebr. enim נחלתי *nachalti* si a נחל *nachal* deducas, significat possidebo: sin a חול *chol* vel, חלל *chalal*, significat vulnerabo, vel polluam et contaminabo; aut per antiphrasim, sanctificabo.

18. Versa est mihi domus Israel in scoriam.] Israel prius erat quasi argentum; quia sanguine nobilis, moribus candidus, religione splendidus, opum et potentiæ fama celebris: nunc versus est in scoriam; quia omnia hæc obscuravit sua idololatria et sceleribus; et gloriam ac opes perdidit, per arma hostium et captivitatem.

Omnes isti æs, et stannum, et ferrum, et plumbum in medio fornacis: scoria argenti facti sunt,] q. d. Judæi prius erant puri et pretiosi quasi argentum, sed illud adulterarunt et miscuerunt, imo mutarunt in vile *stannum*; hi sunt, ait Scholiast. qui simulant pietatem: et in *ferrum*; hi sunt potentes et tyranni: et in *plumbum*, hi sunt avaritia graves: et in *æs*; hi sunt impudentes in malitia et obstinati. Et sic omnes corrupti sunt, et quasi versi in scoriam argenti: quare ego ut argentarius conjiciam eos in fornacem tribulationis et vastationis, ut purgentur.

Audi et S. Greg. 3. p. Pastor. c. 14. *Purgare*, ait, *eas per ignem tribulationis volui, et argentum illos vel aurum fieri quæsivi; sed in fornace mihi in æs, stannum, et ferrum, et plumbum versi sunt. Æs quippe dum percutitur, amplius metallis cæteris sonitum reddit. Qui igitur positus in percussione erumpit ad sonitum murmurationis, in æs versus est in media fornacis. Stannum vero cum ex arte componitur, argenti speciem mentitur. Qui vero simulationis vitio non caret in tribulatione, stannum factus est in fornace. Ferro autem utitur, qui vitæ proximi insidiatur: ferrum itaque in fornace est, qui nocendi malitiam non amittit in tribulatione. Plumbum quoque cæteris metallis gravius est. In fornace ergo plumbum invenitur, qui sic peccati sui pondere premitur, ut etiam in tribulatione positus a terrenis desideriis non levetur. Hinc rursum scriptum est Ezech. 24. Multo sudore sudatum est, et non exivit de ea nimio rubigo ejus neque per ignem.* Vide dicta Jerem. c. 6. 28.

19. et 20. Congregabo vos in medio Jerusalem, congregatione argenti et æris, etc.] Id est, ut Theodor. quia vos scelerum colluvionem admisistis, et facti estis quasi argentum adulterinum, fornacem vobis constituam ipsam Jerusalem: et carbonum instar hostes injiciam; meamque vim et iracundiam, quasi follem adhibebo, ut igna tribulationis, scilicet peste, fame, gladio vos conflem; ut illos, qui insanabili morbo, id est peccato, laborant, quasi alienam materiam consumam et conficiam: eos vero, qui purgationem admiserint expiam, depurem, et quasi quoddam purgatum argentum reddam. Hoc est, quod subdit:

20. Et requiescam, et conflabo vos.] Pro *requiescam*, hebr. est הנחתי *hinnachti*, id est, requiescere faciam, id est, dimittam vos in fornace, id est, in gladio, fame et peste, ut iis vel purgemini, vel consumamini, ut jam dixi. *Hinnachti* enim proprie significat, relinquam, dimittam. Radix enim נוח *ianach* significat, sem suo loco relinquere, sinere et dimittere. Sin alio puncto legas הנחתי *henachti*, significat quiescere faciam, a rad. נוח *noach*, id est, quievit. Unde et Noe vocatus est, quod orbi quietem attulerit, uti dixi Genes. 5. v. 25. Aliter Maldon. *requiescam*, inquit, id est, desinam vos punire, cum plane conflavero et expiavero vos. Sed sic dicendum fuisset: *Et conflabo vos et requiescam*; jam autem dicit: *Et requiescam, et conflabo vos.*

24. Dic ei,) dic urbi Jerusalem, vel ipsi Judææ. Respicit ad id quod dixit v. 19. *Congregabo vos in medio Jerusalem.*

Non compluta in die furoris,) q. d. Deus iratus ob tua scelera negavit, et deinceps negabit tibi, quasi terræ immundæ, ingratæ et indignæ, stato tempore pluviam, ut fias terra arida, infrugifera, veprium et bestiarum ferax, uti comminatus est Deuter. 11. 16. Isaiæ 5. 6. Jerem. 3. 3.

Nota: Deus ob peccata uni urbi pluviam subtrahit, quam vicinis largitur, ut patet Amos 4. 7.

Potest secundo, sic accipi, q. d. *In die*, id est, ad diem furoris servata es, quia brevi comburenda; uti solent terræ senticosæ comburi, ut sentium cinere terra quasi impinguata, gramina saltem producat.

Rursum recte ex Septuag. Theodoret. q. d. O terra immunda, non compluta, non irrigata, id est, quæ pluviam, hoc est doctrinam sanctorum Prophetarum quasi saxum repellis: hac de causa Deus, uti negat tibi pluviam naturalem, ita negabit et spiritalem, puta sanctas inspirationes, et sanctos concionatores ac Prophetas tibi subtrahet et auferet.

25. Conjuratio prophetarum,) q. d. Conjurant et conspirant pseudoprophetæ contra me, Jeremiam, aliosque veros Prophetas, et cum nos cladem et excidium minitamur, illi prospera omnia spondent; itaque tacite populum in nostri odium et cædem incitant. Unde sequitur:

Animas devoraverunt, id est, vitam ademerunt, tum veris Prophetis, qui eisdem urbi intentant: ad horum enim cædem plebem, prospera promittendo, impellunt; tum quia alios homicidas dantes eis munera tuentur ut cædes perpetrent, itaque viduas multiplicant: sicque opes, et pretium falsæ suæ prophetiæ acceperunt.) Et in hoc conjurant simul. Perperam aliqui pro *opes* legunt *opus*, id est, mercedem sui operis.

26. Inter pollutum et mundum non intellexerunt.) Septuag. *non distinxerunt*; Vatabl. *non indicaverunt* plebi quid immundum, quid mundum, v. g. in victimis, contactu cadaveris, lepræ, menstrui et aliis, quæ lex quasi immunda prohibet.

A sabbatis, q. d. Videntes a populo sabbatum violari, non enim corripuerunt, sed averterunt oculos suos, et conniventes dissimularunt; sicque coinquinabar,) id est, profane tractabar ab eis.

27. Principes ejus in medio illius, quasi lupi rapientes prædam ad effundendum sanguinem.) Sicut enim lupi rapiunt prædam, ut occidant, et occisam devorent: ita principes Judæorum plebeios per calumniam, vel falsos testes, aut per vim opprimebant et occidebant, ut in eorum bona invaderent. Per principes, sæculares intelligit: S. Hieron. tamen recte hæc quoque accommodat Ecclesiasticis; hi enim, ait, fundunt sanguinem non corporum, sed animarum. Unde sequitur: *Ad perdendas animas, et avare sectanda lucra: Nequaquam illo contenti*, ait S. Hieronymus, *ut qui serviunt altari vivant de altari, sed postquam ad ministerium Dei accesserint, Crœsi divitias congregant.* Audiant isti sanctum Bernardum epist. 2. *Conceditur*, ait, *ut, si bene deservis, de altario vivas, non autem ut de altario luxurieris, ut de altario superbias, ut inde compares tibi fræna aurea, sellas depictas, calcaria deargentata, etc. Denique quidquid præter necessarium victum, simplicemque vestitum de altario retines, tuum non est, rapina est, sacrilegium est.* Quis tam sancti Doctoris verbis non credat? Vide eumdem epist. 33. ubi ait, hanc persecutionum omnium Ecclesiæ esse maximam. *Ministri*, inquit, *Christi sunt, et serviunt Antichristo. Honorati incedunt de bonis Domini, qui Domino honorem non deferunt. Inde splendida mensæ, etc.* Quocirca Concil. Carthagin. et citatur dist. 41. cap. penult. ita de Episcopis decernit: *Episcopus vilem supellectilem, et mensam et victum pauperem habeat, et dignitatis suæ auctoritatem fide, et vitæ meritis quærat.* Hoc reipsa per omnia præstitit S. Augustinus Hipponens. Episc. teste Possidon. in ejus Vita. Idem pene ad verbum sancit Conc. Trident. sess. 25. cap. 1. de reformat. additque ut in tota Episcopi domo nihil appareat, quod a sancto hoc instituto sit alienum, quodque non simplicitatem, zelum Dei, et contemptum vanitatum præ se ferat. Subdit deinde, hæc quoque ad Cardinales S. R. E. pertinere. Qua in re illustre hoc sæculo Episcopis et Cardinalibus omnibus exemplum dedit S. Carolus Borromæus, qui omnem supellectilem alicujus pretii, conopæa, aulæa, aliaque ejus generis a se removit, ac sub habitu Cardinalitio veste ex simplici tela, et panno utebatur, quin et cubicularis ejus amictus erat ex panno cinericio, rudi et crasso, quam ipsam vestem totis 14. annis numquam mutavit. Vere dixit S. Augustinus in Psalm. 76. *Omnis philosophiæ magistra nobis est inopia.* Et S. Chrysost. *Paupertas est manuductrix in viam, quæ ducit ad cœlum.* Quin et Plutarch. *Contemptus*, ait, *divitiarum est instrumentum philosophiæ.* Et Bias: *Quis dives? qui nihil cupit. Quis pauper? avarus.* Et Seneca: *Brevissima ad divitias per contemptum divitiarum via est.* Et Crates opes suas in mare dejiciens: *Abite*, ait, *malæ cupiditates, ego vos mergam, ne mergar a vobis.* Denique S. Gregor. *Ille*, inquit, *pauper est, qui eget eo quod non habet. Nam et qui non habens habere non appetit, dives est. Paupertas enim in inopia mentis est, non in quantitate possessionis. Nam cui cum paupertate bene convenit, non est pauper.*

28. Prophetæ autem ejus liniebant eos absque temperamento,) id est, adulabantur principibus, eosque animabant in sua tyrannide, promittentes eis securitatem, et omnia bona; sed falso, et mala fide, ac deceptorie: invenient enim se ab eis deceptos, cum Dei minas reipsa incurrent, et sentient: perinde ac ille, qui incrustat parietem luto, nec temperat lutum paleis ut sibi cohæreat, decipit herum domus: nam lutum friabile non hærebit, sed defluet. Vide dicta cap. 13. 10. Hujus linitionis et adulationis causa erat, quod alimoniam, oblationes aut dignitates a populo aut principibus exspectarent, ut dixit v. 12. 25. et 27. Hoc est quod dixit Isaias c. 5. v. 23. *Væ qui justificatis impium pro muneribus.* Et ex adverso c. 33. 15. *Qui*, inquit, *ambulat in justitiis, etc. et excutit manus suas ab omni munere, iste in excelsis habitabit, etc.*

Refert ex nonnullis Hispan. historicis Ferdinandus Castiglius in histor. S. Dominici lib. 2. cap. 17. p. 1. olim in regno Aragoniæ moris fuisse, ut rex non eligeret sibi confessarium, sed is in comitiis regni a Sta-

tibus eligeretur, regique daretur. Cui rex non poterat benefacere, vel male, ad hoc, ne vel spes vel timor retardaret confessarium ab officio suo, quin libere, cum ea, quæ par est, sinceritate et rectitudine regem moneret, et cum opus esset argueret. Quod enim os sustineat allatrare pascentem se, aut a quo mitram exspectat? Sane si hoc fieret, aut in usum revocaretur, quam securitati conscientiæ regum principumque consuleretur, et querelis multis populi satisfieret?

Quocirca idem refert ibidem, B. Raimundum, qui secundus fuit a S. Dominico Ordinis Prædicatorum Generalis Magister, ita datum fuisse confessarium Jacobo regi Aragoniæ, qui eum libere ob concubinatum arguit et corripuit: cumque rex meliora semper sponderet, sed non præstaret, Raimundus ab eo missionem petiit. Negavit ille, omnibusque nautis sub pœna capitis prohibuit, ne quis Raimundum alio transveheret. Verum Raimundus oratione sua implorans Dei opem, accessit ad mare, in eoque cappam suam, facto signo crucis, extendit, in quam quasi in navem inscendit, usus scapulari pro velo, et baculo pro gubernaculo, itaque secundo vento celerrime navigavit, adeo ut sex horarum spatio in conspectum Barcinonis venerit. Exscendens in terram collegit cappam, eamque adeo siccam advertit, ac si mare non attigisset. Tota Barcinon fama hujus miraculi excita, ad virum sanctum accurrit. Quin et rex ipse cum tota aula, Sanctum, cum discederet, cappæ innavigantem stupens et attonitus conspexit. Hoc speculum sibi proponant confessarii principum.

Similis fuit libertas S. Francisci de Paula, fundatoris Ordinis Minimorum. Hic enim vocatus a Ludovico Undecimo Franciæ rege in Galliam, noluit venire: sed Sixtus IV. Pontifex ad instantiam regis, jussit eum regem adire. Itaque cum rex ægrotus ab eo posceret sanitatem sibi a Deo impetrari, ipse, oratione facta, dixit, id non placere Deo: quocirca hortatus est regem, ut se conformans voluntati divinæ, componeret se ad morbi a Deo immissi tolerantiam, indeque ad justum et modestum regimen sui regni, sibi a Deo commissi, atque ad mortem brevi obventuram, et ad tribunal ac judicium Christi, ad quod brevi vocandus esset, ut rationem et vitæ et regni sui Deo exactam redderet. Hæc libertas eum regi venerabilem et amabilem effecit, ut, etiamsi rex voto suo non potiretur, tamen eum ut virum cordatum et sanctum coleret, eique plura monasteria in Francia ædificaret, ut habet ejus vita.

29. Rapiebant violenter.] Hebræa, *rapiebant rapinam*, id est, rapinis addicti erant.

Absque judicio,] id est, absque justitia, injuste, contra jus et fas.

30. Quæsivi de eis virum, qui interponeret sepem,] id est, orationem, et, ut Chald. opera bona, ad me placandum, ne populum disperderem. Nota: Ait de eis, scilicet quos reprehendit. Alioqui enim Jeremias, Baruch, et alii viri sancti se sepem pro populo interponebant, et propter eos dilata et mitigata fuit Judæorum clades.

Et staret oppositus.] Hebræa: *Staret in ruptura*. Est metaphora a militibus strenuis, qui, facta muri ruptura, hosti per eam irrumpenti sese opponunt. Vide ibi dicta c. 13. 5.

31. Effudi,] effundam. Sic et alia præterita hic significant futura. Est enim continua hæc prophetia de futuro, non historia de præterito.

CAPUT VIGESIMUM TERTIUM.

SYNOPSIS CAPITIS.

Sub parabola duarum meretricum, scilicet Oollæ et Oolibæ, describit fornicationem, id est, idololatriam, tam decem quam duarum tribuum, scilicet, tam Samariæ quam Jerusalem; imo asserit Jerusalem in scelere superasse Samariam. Quocirca v. 22. ei, æque ac Samariæ poenam adulterarum et homicidarum, puta lapidationem, incendium, gladium et excidium intentat.

1 Et factus est sermo Domini ad me dicens: 2. Fili hominis, duæ mulieres filiæ matris unius
fuerunt, 3. et fornicatæ sunt in Ægypto, in adolescentia sua fornicatæ sunt: ibi subacta sunt
ubera earum, et fractæ sunt mammæ pubertatis earum. 4. Nomina autem earum, Oolla ma-
jor, et Ooliba soror ejus minor: et habui eas, et pepererunt filios et filias. Porro earum nomina,
Samaria Oolla, et Jerusalem Ooliba. 5. Fornicata est igitur super me Oolla, et insanivit in ama-
tores suos, in Assyrios propinquantes, 6. vestitos hyacintho, principes et magistratus, juvenes cu-
pidinis, universos equites, ascensores equorum. 7. Et dedit fornicationes suas super eos electos, fi-
lios Assyriorum universos: et in omnibus in quos insanivit, in immunditiis eorum polluta est. 8. In-
super et fornicationes suas, quas habuerat in Ægypto, non reliquit: nam et illi dormierunt cum
ea in adolescentia ejus, et illi confregerunt ubera pubertatis ejus, et effuderunt fornicationem suam

super eam. 9. Propterea tradidi eam in manus amatorum suorum, in manus filiorum Assur, super quorum insanivit libidine. 10. Ipsi discooperuerunt ignominiam ejus, filios et filias ejus tulerunt, et ipsam occiderunt gladio: et factæ sunt famosæ mulieres, et judicia perpetraverunt in ea. 11. Quod cum vidisset soror ejus Ooliba, plusquam illa insanivit libidine: et fornicationem suam super fornicationem sororis suæ, 12. ad filios Assyriorum præbuit impudenter, ducibus et magistratibus ad se venientibus, indutis veste varia, equitibus qui vectabantur equis, et adolescentibus forma cunctis egregia. 13. Et vidi quod polluta esset via una ambarum. 14. Et auxit fornicationes suas: cumque vidisset viros depictos in pariete, imagines Chaldæorum expressas coloribus, 15. et accinctos balteis renes, et tiaras tinctas in capitibus eorum, formam ducum omnium, similitudinem filiorum Babylonis, terræque Chaldæorum, in qua orti sunt, 16. insanivit super eos concupiscentia oculorum suorum, et misit nuntios ad eos in Chaldæam. 17. Cumque venissent ad eam filii Babylonis ad cubile mammarum, polluerunt eam stupris suis, et polluta est ab eis, et saturata est anima ejus ab illis. 18. Denudavit quoque fornicationes suas, et discooperuit ignominiam suam: et recessit anima mea ab ea, sicut recesserat anima mea a sorore ejus. 19. Multiplicavit enim fornicationes suas, recordans dies adolescentiæ suæ, quibus fornicata est in terra Ægypti. 20. Et insanivit libidine super concubitum eorum, quorum carnes sunt ut carnes asinorum: et sicut fluxus equorum, fluxus eorum. 21. Et visitasti scelus adolescentiæ tuæ, quando subacta sunt in Ægypto ubera tua, et confractæ sunt mammæ pubertatis tuæ. 22. Propterea, Ooliba, hæc dicit Dominus Deus: Ecce ego suscitabo omnes amatores tuos contra te, de quibus satiata est anima tua: et congregabo eos adversum te in circuitu; 23. Filios Babylonis, et universos Chaldæos, nobiles, tyrannosque et principes, omnes filios Assyriorum, juvenes forma egregia, duces et magistratos universos, principes principum, et nominatos ascensores equorum: 24. et venient super te instructi curru et rota multitudo populorum: lorica, et clypeo, et galea armabuntur contra te undique: et dabo coram eis judicium, et judicabunt te judiciis suis. 25. Et ponam zelum meum in te, quem exercent tecum in furore: nasum tuum, et aures tuas præcident: et quæ remanserint, gladio concident: ipsi filios tuos et filias tuas capient: et novissimum tuum devorabitur igni. 26. Et denudabunt te vestimentis tuis, et tollent vasa gloriæ tuæ. 27. Et requiescere faciam scelus tuum de te et fornicationem tuam de terra Ægypti: nec levabis oculos tuos ad eos, et Ægypti non recordaberis amplius. 28. Quia hæc dicit Dominus Deus: Ecce ego tradam te in manus eorum, quos odisti; in manus, de quibus satiata est anima tua. 29. Et agent tecum in odio, et tollent omnes labores tuos, et dimittent te nudam, et ignominia plenam, et revelabitur ignominia fornicationum tuarum, scelus tuum, et fornicationes tuæ. 30. Fecerunt hæc tibi, quia fornicata es post Gentes, inter quas polluta es in idolis earum. 31. In via sororis tuæ ambulasti, et dabo calicem ejus in manu tua. 32. Hæc dicit Dominus Deus: Calicem sororis tuæ bibes profundum, et latum: eris in derisum, et in subsannationem, quæ est capacissima. 33. Ebrietate, et dolore repleberis: calice mœroris et tristitiæ, calice sororis tuæ Samariæ. 34. Et bibes illum, et epotabis usque ad fæces, et fragmenta ejus devorabis, et ubera tua lacerabis: quia ego locutus sum, ait Dominus Deus. 35. Propterea hæc dicit Dominus Deus: Quia oblita es mei, et projecisti me post corpus tuum, tu quoque porta scelus tuum, et fornicationes tuas. 36. Et ait Dominus ad me, dicens: Fili hominis, numquid judicas Oollam et Oolibam, et annuntias eis scelera earum? 37. Quia adulteratæ sunt, et sanguis in manibus earum, et cum idolis suis fornicatæ sunt: insuper et filios suos quos genuerunt mihi, obtulerant eis ad devorandum. 38. Sed et hoc fecerunt mihi: Polluerunt sanctuarium meum in die illa, et sabbata mea profanaverunt. 39. Cumque immolarent filios suos idolis suis, et ingrederentur sanctuarium meum in die illa ut polluerent illud: etiam hæc fecerunt in medio domus meæ. 40. Miserunt ad viros venientes de longe ad quos nuntium miserant: itaque ecce venerunt quibus te lavisti et circumlinisti stibio oculos tuos, et ornata es mundo muliebri. 41. Sedisti in lecto pulcherrimo, et mensa ornata est ante te: thymiama meum et unguentum meum posuisti super eam. 42. Et vox multitudinis exultantis erat in ea: et in viris qui de multitudine hominum adducebantur et veniebant de deserto, posuerunt armillas in manibus eorum, et coronas speciosas in capitibus eorum. 43. Et dixi ei quæ attrita est in adulteriis: Nunc fornicabitur in fornicatione

sua etiam hæc. 44. Et ingressi sunt ad eam quasi ad mulierem meretricem : sic ingrediebantur ad Oollam et Oolibam mulieres nefarias. 45. Viri ergo justi sunt : hi judicabunt eas judicio adulterarum et judicio effundentium sanguinem : quia adulteratæ sunt, et sanguis in manibus earum. 46. Hæc enim dicit Dominus Deus : Adduc ad eos multitudinem, et trade eas in tumulum et in rapinam. 47. Et lapidentur lapidibus populorum, et confodiantur gladiis eorum : filios et filias earum interficient, et domos earum igne succendent. 48. Et auferam scelus de terra, et discent omnes mulieres ne faciant secundum scelus earum. 49. Et dabunt scelus vestrum super vos, et peccata idolorum vestrorum portabitis : et scietis quia ego Dominus Deus.

2. DUÆ MULIERES.] duæ gentes, duæ respubl. scilicet Juda et Israel, hoc est, duæ et decem tribus.

FILIÆ MATRIS UNIUS,] scilicet Synagogæ, vel Saræ; *filiæ*, inquam, naturales: metaphorice vero fuerunt filiæ gentilitatis Ægyptiacæ, a qua, ut sequitur, quasi a matre didicerunt idololatriam. Sic dixit cap. 16. v. 3. *Mater tua Cethæa*. Simili ænigmate et schemate Theodectes in fabula OEdipi, teste Hermippo, descripsit diem et noctem: *Duæ*, inquit, *sunt sorores, quarum una parit alteram, et ipsa quæ genita est parentem interimit*. Nam dies parit noctem, et nox diem: atque dies noctem præviam, et nox diem præviam interimit.

Nota: Impudentiam et malitiam Israelitarum et Judæorum describit per hasce duas mulieres: quia *ignis, mare, mulier, tria sunt mala maxima*, ut habet vetus proverbium. Euripides vero apud Planudem in Vita Æsopi, inter omnia mala principatum tribuit mulieri præsertim meretrici. Sic enim canit:

> Furore multo sævit iratum mare,
> Pronique fluvii, et ignis acris impetus,
> Inopia acerba, acerba alia quam plurima:
> Sed nil ita acerbum et noxium, ut mulier mala.

Huc pertinet illud Plauti Trucul.

> Meretricem ego item esse reor
> Mare ut est, quod des devorat: numquam abundat.

ET FORNICATÆ SUNT] mystice, id est, idola coluerunt.

3. IBI SUBACTA SUNT UBERA.] Nota: Ubera erecta et solida signa sunt virginitatis; laxa, corruptionis, tum enim concidunt, q. d. Perdidit Israel in Ægypto virginitatem, id est, primigenium veri Dei cultum, in adolescentia, id est, sub Mose; unde lapsus defluxit in varios errores, quos, quasi lac, aliis propinavit: uti meretrix uberibus suis lactat filium. Ita Theodoretus.

4. OOLLA MAJOR, ET OOLIBA.] Scholiastes et Polychron. volunt vere fuisse has meretrices in Ægypto. Melius S. Hieron. et alii censent esse parabolam, et ficta nomina ad mysterium : sunt enim hæc nomina Hebræa, non Ægyptia.

OOLLA.] Hebr. אהלה *Ohola* significat tabernaculum ejus, scilicet Samariæ; est in Dan et Bethel, continens vitulos aureos. Hæc est soror major; quia numerosior, continens nimirum decem tribus, cum alia tantum contineret duas.

OOLIBA.] Hebr. אהליבה *oholiba* significat tabernaculum meum in ea: Deus enim suum templum habebat in Jerusalem. Per Samariam decem tribus, per Jerusalem duas intelligit : quia Samaria decem tribuum, Jerusalem duarum erat caput et metropolis.

Allegor. Oolla est synagoga hæreticorum, quæ suæ hæresis idolum fingit et colit: Ooliba est Ecclesia orthodoxorum: hæc enim est tabernaculum Dei; sed si alicubi, ut in Græcis, ad schisma et hæresin deflectat, gravius peccat, graviusque punitur quam Oolla. Tropolog. Oolla est infidelis, Ooliba fidelis. Rursum Oolla est laicus, Ooliba est clericus et Religiosus. Hic si a Deo per impietatem desciscat, gravius peccat, graviusque plectetur quam laicus.

HABUI EAS] quasi uxores, cum sub Josue, Davide, et aliis piis principibus, mihi quasi Deo, Domino et marito suo servirent.

5. FORNICATA EST IGITUR SUPER ME,] contra me ; Chald. *a cultu meo*; Septuag. *a me*, q. d. Oolla, id est, Samaria, nuptiis meis adulteris et adulteros, puta idola, superinduxit. R. David vertit, *sub me*, id est, sub velo et tegumento matrimonii mecum initi, sicut solent adulteræ adulteris sua matrimonii velo tegere, prolesque ex adulterio susceptas marito tribuere. Sic Jeroboam sua idola, id est, duos vitulos aureos, Dei veri nomine decoravit, ac ut tales populo colendos proposuit, dicens: *Ecce dii tui, Israel, qui te eduxerunt de terra Ægypti*, 3. Reg. 12. 28.

IN ASSYRIOS PROPINQUANTES,] id est, venientes ad se, ut vertit Noster v. 12. sibique confœderatos. Ita Maldonat. Alii, ut Vatabl. et R. Salomon, q. d. Quos diligebat ut propinquos, scilicet ingenio et moribus vicinos et similes, licet loco essent dissiti.

7. ET DEDIT FORNICATIONES SUPER EOS.] Id est, ad eos, uti explicat v. 12. hoc est eis, q. d. Se eis prostituit, cum eis fornicata est, qui erant *juvenes cupidinis*, id est, formosi, amabiles, illecebrosi, q. d. Eorum forma, opibus, vestitu illecta, eorum deos, id est, idola, coluit, cum eisque fornicata est. Agit enim de cultu idolorum.

ET IN OMNIBUS,] id est, in omnium amasiorum immunditiis polluta est. Est hebraismus: redundat enim τo *eorum*, et τo *omnibus*: resolvendum est per *omnium*.

8. INSUPER ET FORNICATIONES QUAS HABUERAT IN ÆGYPTO NON DERELIQUIT,] q. d. Samaria cum idolis Assyriorum retinuit et idola ac superstitiones Ægyptiorum, quibus imbuta fuerat ab infantia sua. Hi enim devirginaverunt eam, dum primi docuerunt eam idola colere.

EFFUDERUNT,] id est, tradiderunt ei, eamque imbuerunt omni sua fornicatione, id est superstitione et idololatria. Vox *effuderunt*, significat fornicationis, id est, idololatriæ, abundantiam, ait S. Hieron. Ægyptus enim varias superstitiones et deorum portenta excogitavit: quocirca a Juvenali satyr. 15. merito *demens* vocatur:

> Quis nescit, Volusi Bithynice, qualia demens
> Ægyptus portenta colat? crocodilon adorat
> Pars hæc: illa pavet saturam serpentibus ibim, etc.

10. IPSI (Assyrii) DISCOOPERUERUNT IGNOMINIAM EJUS.] Chald. *nuditatem*, scilicet pudenda. Coeperunt enim Samariam, spoliarunt, ignominiose tractarunt, itaque denudarunt ejus fornicationes, id est, idololatriam ob quam tam dira tractabatur a Deo, qui justo judicio eam punivit et vastavit per eos, quos impie adamaverat, 4. Reg. 17. v. 6. Assyrii enim cum Samaria fecerunt perinde ac adulter qui adulteræ libidine satiatus, eam spoliat, nudamque abigit. Ita.

Tropol. facit et dæmon, mundus ac caro cum peccatoribus. Unde S. Hier. *Quidquid, sit, de Jerusalem τροπικῶς, dicitur, et ad animam referri potest, quæ virtutibus Dei juncta complexui, postea adulteravit in vitia, et recessit ab eo, et patefactis universis sceleribus ejus, denudata est, atque turpata, et ostensa omnibus.*

IPSAM (Samariam) OCCIDERUNT,] id est vastarunt, incenderunt, exciderunt.

ET FACTÆ SUNT FAMOSÆ MULIERES, Samaria scilicet cum sorore sua Juda, aut potius cum filiabus suis, uti præcessit (nam de Juda agit in sequentibus) q. d. Samaria cum suis filiis et filiabus facta est celebris, uti flagitiis, ita et suppliciis. Nam JUDICIA, id est, ut Septuag. *ultiones*, PERPETRAVERUNT hostes IN EA,] scilicet Samaria. Ita S. Hieron. q. d. Samaria ita vastata est toti orbi in exemplum, ut omnes caveant a fornicatione, id est, idololatria.

11. FORNICATIONEM SUAM, scilicet augens, SUPER FORNICATIONEM SORORIS SUÆ,] scilicet Samariæ, quasi dicat: Jerusalem magis insanivit in idola, quam Samaria, et cujus exemplo melior fieri debuerat, facta est deterior.

12 AD FILIOS ASSYRIORUM PRÆBUIT,] scilicet se ad fornicandum, id est fornicationem suam, ut præcessit.

14. EXPRESSAS COLORIBUS.] Hebr. *depictas minio*. A Trojanis enim temporibus, ait Plinius lib. 33. 7. minium erat in honore et usu: nam eo tingi solebant pruceras, et deorum simulacra: quia aurum non tantum lucere, sed et ardere videtur, dum minio, quasi prunis accensis permixtum est: et minium maxime refert sanguinem ac cum cerussa mixtum ad vivum refert roseum colorem carnis humanæ.

15. FORMAM DUCUM OMNIUM.] Vidit viros depictos accinctos balteis (eo enim per appositionem refert τo *formam*) eorumque tiaras instar ducum, aut, ut Hebr. *triariorum*, easque tinctas. Nam soli reges gerebant candidas, uti dixi cap. 21. v. 26. Describit habitum Chaldæorum, in pariete ita ad vivum depictorum, ut non picti, sed in terra Babylonis orti et nati viderentur. Hoc est enim quod subdit:

SIMILITUDINEM FILIORUM BABYLONIS, TERRÆQUE CHALDÆORUM, IN QUA ORTI SUNT.] Est appositio, q. d. Ait Prado: Hæ deorum tiaræ in pariete depictæ similes erant iis, quas more patriæ gerere solebant juvenes nobiles Babylonis, et aliarum urbium Chaldææ, in quibus nati erant, scilicet ipsi juvenes, vel etiam ipsi viri depicti, id est, dii Chaldæorum, qui non aliunde asciti, sed in Chaldæa aunt orti, ibique primo eis decreta est divinitas et sacrificia.

Secundo, planius et congruentius, non ad deos sed ad Chaldæos hæc referas, q. d. Hi juvenes in pariete Judæorum depicti, similes erant nobilibus filiis Babylonis in terra nativitatis suæ, ut habent Hebræa, id est, ita erant ornati, sicut vestiuntur et ornantur nobiles in Chaldæa. Videntur ergo hi juvenes non dii fuisse, sed nobiles Chaldæi egregia forma et habitu Babylonico insignes, ex quo Judæi ad ipsos eorumque deos adamandos fuerunt illecti.

17. AD CUBILE MAMMARUM.] Hebraica vox דודים *dodim* et mammas et amores significat: mammæ enim sunt symbola amoris. Significat ergo cubile amatorium, ait Vatablus. Ita vocat ipsam Jerusalem, aut potius ejus fana et delubra, in quæ suas pollutiones, id est, deorum suorum sacra, invexerunt Chaldæi, ait Polychron.

Notant Physici et medici, ut Hippocrates 5. Aphoriam. et Galenus in ejus Comment. mammas respondere utero, ac proinde in illis voluptatis esse sedem: venas enim et arterias ab utero in mammas protendi, ideoque pro qualitate fœtus mammas aut intumescere, aut languere et dejici: tempore conceptionis vasa iterum oppleri et turgere. *Communes*, ait Galenus in 6. Hippocrat. de Morbis vulgaribus Comment. 5. *sunt uberibus et utero venæ, et ubi ad alterutram partium sanguis defertur, altera siccescit.*

Hinc in Script. mammæ et ubera sunt symbolum amoris et libidinis. Uti et hic vers. 3. *In adolescentia sua fornicatæ sunt, ibi subacta sunt ubera earum, et fractæ mammæ pubertatis earum.* Prov. 6. 19. *Ubera ejus inebrient te*, et cap. 7. 18. *Inebriemur uberibus.* Quocirca Osee cap. 2. 2. significat adulterium versari in lascivia, et molliter culta facie, atque in uberibus: *Auferat*, inquit, *fornicationes suas a facie sua et adulteria sua de medio uberum suorum.* Hinc Juvenalis satyra 6. portentosam Messalinæ libidinem notavit ex nudatis papillis. Quare ubera in Script. significant amores et voluptates, Isaiæ 66. 11. *Ut sugatis, et repleamini ab ubere consolationis ejus*, et vers. 12. *Ad ubera portabimini, et super genua blandientur vobis.* Ezech. 16. 18. *Tempus tuum, tempus amantium*; Hebr. *tempus tuum, tempus uberum.* Denique sponsus habet mammas et ubera, id est, amores, Cant. 1. 2. et cap. 7. 12. Nam et Galenus in fine lib. 7. de Usu partium, docet in hominibus recte a natura mammas pectori additas, eum in aliis animalibus ad extrema ventris demissæ sint; quod in homine sit illarum cum corde specialis consensio: cor autem amoris et ferventioris sanguinis sedes est. Ita Pineda in Job 40. 11.

Tropol. S. Hier. *Annon*, ait, *mittimus nuntios ad Chaldæos, qui interpretantur, quasi dæmones, quando pandimus eis et præbemus frangenda ubera in pectore, ubi mentis hospitium est, per voluptates, ab una ad aliam mora scortatorum transeundo?*

ET SATURATA EST ANIMA EJUS.] *Voluptas enim non est perpetua, sed cito satiat*, ait S. Hieron. Hebr. *Et discessit anima ejus ab illis.* Ita Septuag. q. d. Usque ad nauseam et fastidium est earum libidine, unde nauseans discessit ab eis, imo ejecit illas uti Amnon, perfecto stupro, abjecit Thamar. Aliter R. David, q. d. *Discessit ab eis*; id est, rupit amicitias et fœdus, quod cum illis pepigerat, *et insanivit libidine super concubitum eorum*; Hebr. *super pellices eorum*, q. d. Inter omnes Chaldæorum pellices Judæa fuit salacissima in idololatria: quia præ omnibus gentibus, quæ quasi pellices Chaldæis fuerunt subjectæ, vel addictæ, ipsa Chaldæorum idola coluit.

20. QUORUM CARNES SUNT UT CARNES ASINORUM,] id

est, quorum membra sunt grandia, quasi membra asinorum. Significat salaces et libidinosos. Asini enim inter omnes bestias maxima habent genitalia. Unde et Commodus Imperator a membri magnitudine dictus est ὄνος, id est, asinus. Ita S. Hieronymus.

Moral. S. Bern. lib. de Natura et dignitate divini amoris cap. 2. *Quorum*, ait, *spiritus*, *ut spiritus bestiarum*, vel pecorum; horum *carnes*, *ut carnes asinorum*.

Et fluxus, scilicet seminis, eorum,] quasi fluxus et inundatio seminis equorum, ait Vatabl. Equus enim impotenter in venerem ruit. Hinc Ægyptii libidinosum significantes, pingebant equum, talesque vocabant ἱπποθίους et ἱππομανεῖς. Ita Pierius hierogl. 4. Metaphorice per membra et instrumenta libidinis, significat profusam Chaldæorum idololatriam et superstitionem, quam effuse sectati sunt Judæi. Simul obiter quasi ad litteram perstringit libidinem Chaldæorum: idololatriam enim et hæresin sequitur vitæ corruptio, lascivis et libido, ait Polychron. hujus enim symbolum sunt membra asini. Hinc luxuriosi post mortem sæpe apparuerunt in carne et forma asinina. Ita B. Petrus Damianus Episcopus, et Card. Ostiensis epist. ad fratres Eremi, et ex eo Baron. anno Christi 1054. narrat de Benedicto IX. sui temporis Pontifice, primum Papa, deinde Antipapa damnato: *Vectus quidam*, inquit, *dum iter ageret, accidit ut juxta molendinum aquæ insidens pertransiret: et ecce repente monstrum immane conspexit. Quo viso, subita eum terror invasit, et stupefactus-intremuit. Videbatur autem monstrum illud in aures asini caudamque desinere, cætera ursus erat. Cumque viator, ad hoc portentum territus, obrigesceret, fugamque præcipitem formidolosus iniret; informe prodigium humanæ vocis verba formavit. Noli, inquit, o vir, expavescere: hominem me olim fuisse, sicut et ipse nunc es, procul dubio crede: sed quia bestialiter vixi, post finem vitæ, bestiæ præferre speciem merui. Porro, cum ille perquireret, quis fuisset: Ego, ait, solo nomine Benedictus fui, qui nuper Apostolicæ sedis apicem indignus obtinui. Inquisitus autem quidnam retributionis haberet: Nunc, inquit, usque ad diem judicii, per dumosa atque squallentia, purque sulphurea loca, et fœtorem exhalantia, atque incendiis conflagrata rapior et pertrahor. Post extremum vero judicium, corpus meum simul et ounnam irremediabilis cruciatus, et gehennalis barathri irrevocabilis olla deglutiet, ita ut nulla mihi recuperationis spes in posterum restet. Post hæc vera et hujusmodi verba disparuit.* Quærit deinde Damianus, cur misar hic in asini et ursi specie apparuerit, ac respondet: *Quia miserabilis ille ab ipso Pontificatus primordio, usque ad finem vitæ in luxuriæ cœno conversatus est, non incongrue visus est, et ab auribus incipere, et in caudam asini desinere. Asinus quippe luxuriosum est animal, sicut Propheta ait: Et carnes asini carnes eorum. Quod autem per cætera membra ursi tenebat speciem, vitam in omnibus docetur duxisse carnalem. Ursa enim cum parit, non catulum, sed frustum carnis effundit, quod lingenda et lambendo componit.* Similes apparitiones hoc ævo factas commemorare possem, nisi familiarum insignium honori parcerem.

21. Visitasti, repetiisti veterem in Ægypto idololatriam. Ita Chald. Vel *visitasti*, id est, visitari fecisti, et Deo in memoriam revocasti: nimirum fecisti, ut Deus visitaret et puniret scelus adolescentiæ tuæ.]

22. Amatores, de quibus satiata est anima tua.] Hebr. *a quibus discessit anima tua*, q. d. Sicut meretrix amasio satiata, alium quærit: ita tu satiata Chaldæis, ab eis ad Ægyptios fugis: unde Chaldæi non ferentes hunc sui contemptum, uti Deus tulit, Jerosalam armis invadent.

23. Principes principum.] Septuag. *tristatas*. *Pro quibus Latina simpliciter*, ait S. Hieron. *ternos statores translulit. Tristatæ autem nomen est apud Græcos secundi gradus post regiam dignitatem, de quibus scriptum est 1. Paral. 11. Verumtamen ad tres primos non pervenit: qui principes equitum peditumque erant, et tributorum, quas nunc magistratus utriusque militiæ, et præfectos ounonarii tituli nominamus.* Hucusque S. Hieron. Chaldæus Hebræa nomina putans esse propria gentium, vertit: *Suscitabo contra te Pecodaitas, Saoitas, Coaitas.*

Nominatos ascensores equorum,] equites præstantes et celebres.

24. Instructi curru et rota,] id est, curribus et rotis.

Et dabo coram eis judicium.] Scholiast. *Per hosts judicabo*: permittam illis tuæ causæ cognitionem, sententiam et ultionem, ut pro arbitratu suo te tractent et puniant. Nam *dare coram aliquo* Hebræis est, ponere quid in alterius potestate, judicio et arbitrio: ut Deut. 30. 15. *Proposui in conspectu tuo vitam, et bonum, et e contrario mortem, et malum.*

Judicabunt te judiciis suis.] Chald. *legibus suis*, q. d. Pro arbitrato et odio suo in te crudelissime te punient et conterent: cum alias ego Deus, licet iratus et zelotypus, castigem tantum, non iconteram.

25. Et ponam zelum meum in te. *Zelum* vocat zelotypam vindictam, sive punitionem ex zelotypia manantem, quem exercent, id est, exercebunt et peragent, ut habent Habr. et Septuag. Chaldæi tecum in furore, non tam mea, quam suo. Unde hebr. ad verbum est: *Et facient tecum in furore*, id est, furent et sævient in te, uti sæviunt milites furore incensi in cives, dum vi expugnant civitatem. Hinc Maldon. juxta Hebræa, per *zelum* accipit Chaldæos ministros iræ Dei, sicut Assur vocatur virga furoris Dei, Isaiæ 10. 5.

Nasum tuum, et aures præcident,] quia Chaldæi Judæos alios occiderunt, alios ad ignominiam naso et auribus truncarunt. Alludit ad pœnam adulterarum, quas Ægyptii naso truncabant, uti docent Rhodigin. l. 21. c. 45. Vel secundo, q. d. Reddent te turpissimam, uti est mulier præciso naso et auribus. Tertio, multi, per nasum accipiunt regem et regnum, qui in populo quasi nasus in facie, eminet: per aures, pontificem, per quem quasi aures populus Dei vocem audiebat, quæ omnia Judæis abstulit et præcidit Deus. Ita Hebræi, Chald. Maldon. et Prado. Quin et S. Hieron. per nasum regem, per aures judices accipit. Hic sensus appositus est, sed symbolicus.

Hæc Ezechielis oracula apposite B. Petrus Damiani adaptat Joanni Episcopo Placentino, Antipapæ, qui ejecto Gregorio, Othonis Imper. consanguineo, Romanæ Ecclesiæ cathedram, ut fur atque tyrannus obtinuit: *Sed paulo post resipiscente Quiritum populo, et*

exardescente, irruentes in eum manus injiciunt, oculos eruunt, aures naresque præcidunt. Expertus est itaque, quod et tunc sibi et nunc tibi per Ezechielem c.23. Dominus comminatur, dicens: Venient super te instructi curru, et tota populorum multitudo, lorica, et clypeo et gladio armabuntur contra te, etc. Nasum tuum, et aures tuos præcident. Postquam Romani, ita ut dictum est, rependissent Pontifici: mox ante retro conversum, in asella gloriosum equitem posuerunt, tenentemque, sui vectoris in manibus caudam, per publicam totius urbis viam, hæc, ut constet, impulerunt: Tale supplicium patiatur, qui Romanum Papam de sede sua pellere nititur. Ita ipse ad Cadiloum Antipapam lib. 1. epist. 21.

Novissimum tuum, id est, urbis reliquiæ, puta templum, palatia, et domus, incolis vel occisis, vel abductis vacuata, devorabitur igni.]

27. Requiescere faciam scelus,] q. d. Tunc pudebit te idololatriæ, tunc ob ea quiesces et cessabis, utpote cujus ignominia eo tempore revelabitur in tam ignominiosa tui punitione et eversione: ut sit hypallage, *Requiescere faciam scelus tuum*, id est, quiescere faciam te a tuo scelere.

Secundo, simplicius Maldon. ait esse hebraismum, q. d. Tollam, auferam a te scelus tuum, excoquam te suppliciis, ut nihil veteris sceleris in te remaneat.

Nec levabis oculos tuos ad eos, scilicet deos Ægypti, hi enim intelliguntur in fornicatione Ægypti, quæ præcessit, q. d. Eos non invocabis, in eis non confides. Levare enim oculos symbolum est spei et invocationis.

Et Ægypti, id est, fornicationis, puta idololatriæ Ægypti, non recordaberis.]

28. Tradam te in manus eorum quod odisti,] scilicet in manus Chaldæorum, quorum libidine, id est idololatria, satiata est anima, id est, appetitus tuus.

30. Fecerunt, id est, facient hæc tibi.]

31. In via sororis, q. d. Imitata es mores sororis tuæ Oollæ, id est, idololatriam Samariæ: et, id est idcirco, dabo calicem ejus in manu tua,] id est, iisdem pœnis te afficiam. Nota: Calicem vocat mensuram supplicii a Deo decretam. Hæc dicitur calix, ait Prado, alludendo ad calicem vini, qui morte damnatis, ut fortius eam ferrent, præbebatur. Hinc calix significat pœnam mortis, vel necis decretum et destinationem: aut potius, ut idem censet, alluditur ad compotores, qui certant in calicibus exhauriendis. Nos enim Deo quasi propinamus calicem voluptatum: ille vicissim nobis calicem vindictæ ad fondum, æque ut priorem voluptatum, exhauriendum. Verum hæc arctiora sunt: primum quod dixi, generale videtur, et aptissimum. Alluditur enim ad præfectum convivii, qui symposiarcha vel modimperator dicebatur: hic enim singulis convivis suum calicem vini dabat et temperabat pro cujusque ætate, appetitu et gustu: sic Deus pro cujusque meritis calicem, id est sortem, pœnarum vel præmiorum temperat et distribuit. Vide Psal. 15. 5. et 74. 9. Unde sequitur: *Ebrietate, et dolore repleberis.*

32. Calicem sororis tuæ bibes (idem cum Samaria supplicium feres) profundum, pœnarum magnitudine; et latum,] amplo tempore captivitatis 70. annorum.

Quæ est (ita Romana legunt, non es) capacissima,] id est, maxima, scilicet subsannatio. Verum ex Hebræo plane vertas, *qui*, scilicet calix, *est capacissimus*, Hebræum ergo genus retinet Interpres. Calix enim Hebræis est fœminini generis: *quæ* ergo, id est, qui, scilicet calix, multus est ad capiendum, vel complectendum. Aliter Maldonat. Legit enim, *quæ es capacissima*, q. d. O Jerusalem, quæ nunc amplissima es, et frequentissima habitaris, eris in sibilum et stuporem propter solitudinem, ad quam redigent te hostes.

33. Calice, etc. tristitiæ,] Septuag. *perditionis*; vel *deletionis*, quo omnino es perdenda et delenda, hebr. est *calice solitudinis et vastationis*.

34. Epotabis usque ad fæces.] q. d. Totum calicem pœnarum hauries, extrema mala patieris.

Et fragmenta ejus devorabis.] Est auxesis. Fragmenta enim devorari nequeunt. Sensus ergo est, q. d. Exhausto calice fractoque, etiam guttulas, quæ in fragmentis manserint, lambere cogeris, hoc est calicem ebibere cogeris usque ad ultimam ejus guttulam. Quamquam et proprie capi potest. Sunt enim aliqui potores tam intemperantes et vecordes, ut post vinum, vitra fracta hauriant et glutiant etiam cum vitæ periculo, quales vidi in aquis Spadanis, frustra ab iis remedium mortis quærentes, suamque vecordiam sero damnantes. Unde sequitur: *Ubera tua*, præ dolore, *lacerabis*.

35. Projecisti me post corpus tuum,] retrorsum post tergum, q. d. Mei oblita es, me sprevisti, atque idola et voluptates mihi anteposuisti. Ita Theodor.

36. Fili hominis, numquid judicas,] nonne æquum est, o Ezechiel, ut judices, id est, arguas, has meretrices? Deus jam populo, jam Prophetæ loquitur, q. d. Quid hæres, quid cessas, o Propheta, quin judicas et condemnas hasce adulteras? Vide dicta cap. 22. vers. 2.

37. Sanguis in manibus earum,] suas manus macularunt, cruentas adhuc habent manus ex sanguine Prophetarum, aliorumque innocentium quos occiderunt. Aliter Prado: Sanguinem, ait, gestare manibus, est de homicidio perpetrato gloriari, et sanguinem effusum quasi ostentare.

Cum idolis suis,] Septuag. *cum cogitationibus*, id est ut Cyril. cum idolis quæ excogitaruut, quæ animo et mente volvunt et concupiscunt.

Quos genuerunt mihi, q. d. Filios quos mihi quasi marito gignere debuerant, genuerunt, et obtulerunt idolis ad devorandum,] id est, ut in eorum honorem igne cremarentur et devorarentur.

38. Polluerunt sanctuarium meum,] tum aliis peccatis, tum in templo ponendo Baal et idola, uti dixit c. 8. 10.

Sabbata mea profanaverunt,] quia non mea sabbata, et festa, sed Baal observarunt.

39. In die illa,] q. d. Eadem die qua filios cremaverant idolo Moloch, ausi sunt ingredi templum meum, illudque polluere, ac me irritare. Ita Chald.

Etiam hæc fecerunt in medio domus meæ,] q. d. Etiam in templo meo idolis immolarunt, ut patet Jerem. 7. 30. et supra c. 8. v. 10.

40. Miserunt nuntios ad viros, venientes de longe, ad Chaldæos, itaque ecce venerunt,] scilicet Chaldæi amasii tui olim, quibus ut placeres, te lavi-

sti, linisti stibio, ornasti. Ornabant enim se itori ad festa idolorum, perinde ac meretrices se ornant iturae ad amasios. Ita Theodor. Rursum significat Chaldæos, æque ac Ægyptios, cum in Judæam venirent, magna pompa et magnificentia a Judæis exceptos fuisse, ac Judæos eis ostendisse suos thesauros et opes, uti fecit Ezechias, Isaiæ 38. 2. Hi, inquam, venerunt, jam non amasii, sed jurati hostes tui, et furentes ac ruentes in tuam necem.

41. Sedisti in lectulo,] quasi fœmina. Fœminæ enim, viris ad mensam discumbentibus, id est, cubantibus, cœnitabant sedentes, eo quod in fœmina turpis esset accubitus. Ita Valer. Maximus l. 2. c. 1. Alludit ad meretrices se stibio ornantes, et cum amasiis conviventes: Jerusalem enim idololatrantem toto hoc cap. comparat meretrici fornicanti. Notat insuper morem mulierum, quæ se mire ornare et fucare solent, ut sedentes videantur esse reginæ, imo deæ. Causas, cur præ viris idipsum faciant, indagat Ambrosius Laonia Philosophus problem. 299 ac respondet duas esse. Prior, quod salaces sint, virosque in sui amorem pellicare cupiant. Posterior, quod natura sint informes et turpes, eo quod natura in eis defecit; hinc idipsum ornamentis et fucis instaurare conantur. Informes eas esse probat: *Quia*, inquit, *sunt mares imperfecti, et frigidæ temperaturæ. Hinc cum amato fuerint omnia ornamento, nigricare cernuntur, et pallescere, et squallere: unde contempui et odio habentur. Signum est, quod multi mares uxores suas contemnant, quia sæpe eas inornatas vident, ac ad meretriculas deflectant, quæ non nisi ornatæ se exponunt.*

Mensa,] scilicet sacra, id est, altare diis tuis ornasti, cap. 41. 22.

42. Thymiama meum, quod mihi adolere debueras, posuisti super eam,] scilicet mensam, id est super altare idolorum, q. d. Thymiama meum idolis dedisti et incendisti.

Et vox multitudinis exsultantis, hymnos et laudes deorum suorum canentis, erat in ea juxta eam, circa eam, puta circa mensam, id est, altare idolorum, aut potius, *in ea*, scilicet Ooliba, id est, in Jerusalem, erat vox turbæ exsultantis, uti mœchi solent convenire ad meretrices in lupanari, ibique exsultare et canere carmina amatoria.

Et in viris,] mœchis, qui ad eam conveniebant, supple, audiebatur vox exsultantis: aut potius, *Posuerunt armillas in manibus eorum*, ut sequitur.

Et veniebant de deserto.] Legit interpres שבאים *scebaim* per *schin*, vel per *sche* relativum שבאים *schebaim*, id est, qui veniebant: aut, ut Maldon. legit per duplex *bet* סב באים *sab baim*, id est, qui circum circa, id est, undique veniebant. Jam Hebr. habent שבאים *Sebiam* per *sin*, id est, Sabæi, scilicet Arabes et Æthiopes Abyssini. Septuag. legerunt שובאים *sobaim*, id est, ebrii: sed eodem omnia redeunt, q. d. Ooliba, id est, Jerusalem, excepit Sabæos, secundum nomen suum vinosos, et ebrietati addictos, qui de deserto Arabiæ veniebant Hierosolymam, q. d. Non tantum speciosos et nobiles Assyrios, sed et vilia mancipia, fæcem mundi, deformes Æthiopas, et latrones Sabæos adamavit hæc meretrix: imo eos suis armillis et coronis ornavit, amore ardens et insana. Ita S. Hieron. et Latini omnes, ac Septuag. et Chald. qui legunt: *in manibus* earum, licet in Hebr. sit, *in manibus eorum*, quasi amasii meretricibus dederint armillas, non meretrices amasiis. Forte corruptus est textus Hebræus, aut certe hic, uti et alibi הן *hen*, id est, *earum*, capitur pro הם *hem*, id est, *eorum*. Notat miram libidinem Hierosolymitarum. Sed sub hac proprie intelligit idololatriam, cujus causa, comes et effectus est libido et lascivia. Ita Theodor. Consequenter amasii sunt idola, quæ Ooliba, id est, Jerusalem, ornavit suis armillis et coronis.

Coronas.] Olim, ait Athenæus libr. 25. sacrificantes, id quod diis offerebant, vel acceptum referebant, coronabant. Hinc Plautus in Amphitr.

> Serta, unguenta, coronas ferre Veneri et Cupidini.

Idem in Aulular. prolog.

> Has coronas floreas ut imponantur in foco nostro Lari.

Idem in Pseudol.

> Illam esse domum Jovis,
> Augurium menti quernea corona dabat.

Et Ovidius lib. 3. Tristium eleg. 1.

> Fumida cingatur florentibus ara coronis.

Causam dat Aristoteles libro Sympos. nimirum ut significarent nil diis mutilum, sed integra et perfecta esse offerenda. Corona ergo est perfectionis et plenitudinis symbolum. Hinc, ait Aristoteles apud Rhodigin. libr. 27. 26. in conviviis accumbebant coronati, quasi augurantes fertilitatem annonæ et rerum abundantiam. Sed prima hujus coronationis origo et causa fuit, quod, cum multum biberent, ne capite dolerent, illud vinciebant fascia lanea vel linea. Hæc enim prima fuit corona, teste Festo. Deinde ad delicias addita sunt serta ex frondibus et floribus, vel calidis, quæ molliter meatus aperiunt, ut vinum perspiret; id facit corona ex narda: vel frigidis, ut astringant et reprimant vim vini; id facit corona ex violis, rosis et ex hedera. Liber sive Bacchus, ait Plutarch. 3. Sympos. 1. hedera bacchantes coronavit, ut minus a vino læderentur, hedera frigore suo ebrietatem restinguente. Has coronas vel imponebant capiti, vel fronti et temporibus circumdabant, vel e collo suspendebant. Ita Stuckius in Convival.

43. Et dixi ei quæ attrita est,] id est assueta; Chald. *Inveterato in adulteriis*, q. d. Itane vetula hæc nondum satiata est sordibus meretriciis? Adhuc ad eas insane ruit? Adhuc fornicator, et perfornicatur, ut sit, quasi meretrix publica, provocans Chaldæos, et omnes gentes ad suas dæmones et idola colenda? Aliter Chald. q. d. *Et dixi de cœtu Israel, cujus populus inveteratus est in peccatis: nunc dimittat idola sua, et convertatur ad cultum meum; et non est conversus.*

45. Viri ergo justi sunt.] Babylonii justam de Jerusalem (æque ac fecerunt Assyrii de Oolla, id est, de Samaria) depascent ultionem. Licet enim ipsi in se æque impii, et idololatræ sint ac injusti; erunt tamen lictores justæ sententiæ Dei et justæ punitionis Judæorum. Impios enim per impios, idololatras per idololatras puniri decet, et vera juste punire solet Deus.

Judicio adulterarum et effundentium sanguinem,] id est, eo supplicio quo plecti solent adulteræ,

et homicidæ (utrumque enim est Jerusalem) scilicet ut lapidentur et concrementur, uti dixi cap. 16. v. 38. et sequentibus.

46. Adduc, id est prædic adducendam fore (vide canon. 29.) ad eas multitudinem; Chaldæus *exercitum*, scilicet Chaldæorum; et trade eas in tumultum.] Chald. *in interitum*; Hebr. *in commotionem*, id est, in trepidationem, fugam, dispersionem: juxta minas Mosis, Deuter. 28. 25. et Jerem. 34. 17.

47. Lapidentur,] quasi adulteræ. Significat balistas quibus lapides in Jerusalem jaculati sunt Chaldæi: vel metaphorice significat excidium urbis, quo civitas quasi lapidibus fuit obruta.

48. Discent omnes mulieres,] omnes civitates et provinciæ.

49. Et dabunt scelus vestrum, id est, sceleris vestri, puta cultus idolorum, pœnam, super vos,] q. d. Pro meritis scelerum punient vos.

CAPUT VIGESIMUM QUARTUM,

SYNOPSIS CAPITIS.

Sub parabola ollæ carnium igne excoctæ, percoctæ et liquefactæ, significat carnes, id est cives Hierosolymæ obsessæ a Chaldæis consumendos, ollam vero, id est, ipsam Jerusalem destruendam et comburendam. Secundo, v. 15. moritur uxor Ezechielis, ipsique jubet Deus, ut eam non plangat, ut portendat excidium urbis, in quo quasi in communi omnium clade et comploratione nemo fratrem, patrem aut uxorem sit plancturus. Hinc tertio, v. 24. statuit Ezechielem Judæis in portentum.

1 Et factum est verbum Domini ad me, in anno nono, in mense decimo, decima die mensis, dicens : 2. Fili hominis, scribe tibi nomen diei hujus, in qua confirmatus est rex Babylonis adversum Jerusalem hodie. 3. Et dices per proverbium ad domum irritatricem parabolam, et loqueris ad eos : Hæc dicit Dominus Deus: Pone ollam ; pone, inquam, et mitte in eam aquam. 4. Congere frusta ejus in eam, omnem partem bonam, femur et armum, electa et ossibus plena. 5. Pinguissimum pecus assume, compone quoque strues ossium sub ea , efferbuit coctio ejus, et discocta sunt ossa illius in medio ejus. 6. Propterea hæc dicit Dominus Deus: Væ civitati sanguinum, ollæ, cujus rubigo in ea est, et rubigo ejus non exivit de ea: per partes et per partes suas ejice eam, non cecidit super eam sors. 7. Sanguis enim ejus in medio ejus est, super limpidissimam petram effudit illum : non effudit illum super terram ut possit operiri pulvere. 8. Ut superinducerem indignationem meam, et vindicta ulciscerer : dedi sanguinem ejus super petram limpidissimam ne operiretur. 9. Propterea hæc dicit Dominus Deus : Væ civitati sanguinum, cujus ego grandem faciam pyram. 10. Congere ossa, quæ igne succendam : consumentur carnes, et coquetur universa compositio, et ossa tabescent. 11. Pone quoque eam super prunas vacuam, ut incalescat, et liquefiat æs ejus : et confletur in medio ejus inquinamentum ejus, et consumatur rubigo ejus : 12. multo labore sudatum est, et non exivit de ea nimia rubigo ejus, neque per ignem. 13. Immunditia tua exsecrabilis : quia mundare te volui, et non es mundata a sordibus tuis : sed nec mundaberis prius, donec quiescere faciam indignationem meam in te. 14. Ego Dominus locutus sum : Veniet, et faciam : non transeam, nec parcam, nec placabor : juxta vias tuas, et juxta adinventiones tuas judicabo te, dicit Dominus. 15. Et factum est verbum Domini ad me, dicens : 16. Fili hominis, ecce ego tollo a te desiderabile oculorum tuorum in plaga : et non planges, neque plorabis, neque fluent lacrymæ tuæ. 17. Ingemisce tacens, mortuorum luctum non facies : corona tua circumligata sit tibi, et calceamenta tua erunt in pedibus tuis, nec amictu ora velabis, nec cibos lugentium comedes. 18. Locutus sum ergo ad populum mane, et mortua est uxor mea vespere : fecique mane sicut præceperat mihi. 19. Et dixit ad me populus : Quare non indicas nobis quid ista significent, quæ tu facis ? 20. Et dixi ad eos: Sermo Domini factus est ad me, dicens : 21. Loquere domui Israel:

Hæc dicit Dominus Deus : Ecce ego polluam sanctuarium meum, superbiam imperii vestri, et desiderabile oculorum vestrorum, et super quo pavet anima vestra, filii vestri et filiæ vestræ, quas reliquistis, gladio cadent. 22. Et facietis sicut feci: Ora amictu non velabitis, et cibos lugentium non comedetis. 23. Coronas habebitis in capitibus vestris et calceamenta in pedibus: non plangetis, neque flebitis, sed tabescetis in iniquitatibus vestris: et unusquisque gemet ad fratrem suum. 24. Eritque Ezechiel vobis in portentum; juxta omnia quæ feci, facietis cum venerit istud: et scietis quia ego Dominus Deus. 25. Et tu, fili hominis, ecce in die qua tollam ab eis fortitudinem eorum, et gaudium dignitatis, et desiderium oculorum eorum, super quo requiescunt animæ eorum, filios et filias eorum. 26. In die illa cum venerit fugiens ad te, ut annuntiet tibi. 27. In die, inquam, illa aperietur os tuum cum eo qui fugit : et loqueris, et non silebis ultra: erisque eis in portentum: et scietis quia ego Dominus.

1. IN ANNO NONO,] scilicet a captivitate Joachin. Ita omnes Hebræi, non anno 9. regni Sedeciæ. Nota: Eodem die, quo Nabuchodonosor cœpit obsidere Jerusalem, scilicet anno 9. die 10. decimi mensis, ut patet 4. Reg. 25. 1. eodem, inquam, die hic Ezechieli in Babylone existenti idem revelatur. Unde jubet notari diem, ut postea, cum Judæi in Babylone, Hierosolymis per suorum litteras ita factum intellexerint, sciant Ezechielem esse verum Prophetam: et hæc non casu, sed Dei providentia fieri contra Jerusalem. Ita sanctus Hieronymus. Hoc est quod subdit:

2. SCRIBE TIBI NOMEN DIEI HUJUS,] q. d. Nota et consigna hunc diem in Babylone; quia hoc ipso die Nabuchodonosor in Syria incipit obsidere Jerusalem. Hebr. est: *Signa tibi nomen diei, et os*, id est substantiam, *diei hujus*, q. d. Hanc diem, ipsissimam hanc diem consigna, nimirum scribe et annota: *Decimo die mensis decimi, anni noni transmigrationis Jerusalem, facta est hæc ad me prophetia de obsidione et excidio Jerusalem, in qua confirmatus est.* Vatabl. *corroboravit se*, id est, sua castra posuit et munivit *rex Babylonis adversus Jerusalem.*

3. AD DOMUM IRRITATRICEM,] ad gentem et urbem Jerusalem, mihi rebellem, meque exasperantem, uti Noster vertit capite 2. 3. et capite 3. 5.

PONE OLLAM.] Revera ergo obediens Deo Propheta, posuit carnes in olla ad ignem, ut non tantum verbis, sed et factis prophetaret. Olla est Jerusalem: ejus infusio est obsidio longa (nam longiore tempore aqua ab igne evaporatur, ut olla remaneat vacua, uti huic contigisse patet v. 11.) et ejus calamitates; pecus pinguissimum sunt incolæ ditiores, lauti et lascivi; carnes sunt cives; caput rex; cor Pontifex; viscera sacerdotes; armi magnates; femore milites; crura fabri et plebs; ossa sunt potentiores, vel ipsi magistratus; ignis est oppugnatio inducens pestem et famem; frusta carnium ex olla extracta, et projecta in omnem ventum, sunt cives profugi, vel captivitate dispersi; rubigo est obstinatio Judæorum. Ita S. Hieron. Vatabl. Prado, Maldon. et alii. Rursum, olla hæc rubigine plena, significat Jerusalem cædibus et sceleribus repletam, non posse nisi igne purgari ac proinde eam, et in ea cives a Chaldæis concremandos, uti v. 6. et 10. explicatur. Hæc ergo est parabola ollæ, quam proposuit quoque cap. 11. 3. Ita Lacænæ mulieres ollas in regum suorum justis pulsitabant per urbem discurrentes, ut ita civitatem orbam rege, animo carere significarent, sicut ollæ illæ inanes erant. Ita Pierius hieregl. 56.

Insuper, Eucherius in Spirital. form. cap. 8. Olla, ait, cum sit condimentorum quæ ad humanum victum pertinent, receptaculum, in sacris Litteris pro sobole, vel progenie solet accipi: nam, sicut ex olla desumitur quod ad victum facit; sic de humano vasculo genitura depromitur, quæ in multas hominum ætates propagatur. Ideo Psal. 59. dicitur. *Moab olla spei meæ*, id est, Ruth Moabitis est progenies mea quam spe concepi: nam illa pariet Christum. Ita ipse et Pierius hierogl. 56. licet alius sit litteralis ejus loci sensus.

Symbolice, olla sceleris, ac terræ et carnalis vitæ est symbolum. Unde proverbium: *Ipsa olera olla legit*, quod in eos dicitur, qui ita sceleribus assueverunt, ut ad ea nati videantur, utque non possint non peccare. Ita Catullus in Cæsarem:

Hoc est quod dicunt: Ipsa olera olla legit.

Rursum, hi ollis incubant, ollas lingunt et liguriunt, ollas ostentant, his ollaria est Deus; mens tota in olla.

Quocirca hisce recte detur epitaphium illud cocì:

Antoni, tibi pro tumulo sint arma culinæ,
Olla, lebes, ligulæ, trulla, patella, veru.
Ungere non opus est unctum, neque adurere corpus,
Cum satis ad Manes unctus et ustus eas.

Allegor. Olla hæc ad vivum repræsentat tartarum, et ollam Vulcaniam Inferni. Est enim tartarus olla rubiginosa, carnibus, id est carnalibus hominibus plena, perpetuis flammis imposita, de qua recte dicitur: *Væ civitati sanguinum, cujus ego grandem faciam pyram.*

4. OMNEM PARTEM BONAM.] Significat optimum quemque militem, æque ac civem in urbe consumendum.

ELECTA, ET OSSIBUS PLENA.] q. d. Optima quæque membra, quæ ossibus, quasi fulcris plena esse solent. Septuag. vertunt: *Crus et armum carne ab ossibus separata.* Sed hæc versio non satis consonat Hebræo.

5. COMPONE QUOQUE OSSIUM STRUES SUB EA.] Septuag. *Succende ossa sub eis.* Ossa ergo hic sunt vice lignorum, et cum lignis ardent, coquuntque carnes. Significant hæc, cædem innocentum esse causam obsidionis, et eorum ossa nos persequi, ac vicissim quasi

sub olla succendere eorum ossa, posita in olla. Ita Vatablus, R. David et alii. Sic enim se explicat v. 10. *Congere ossa* (sub olla) *quæ igne succendam: Consumentur carnes, et ossa* (quæ in olla cum carnibus sunt) *tabescent*, id est solventur et quasi liquescent. Ubi distinguit inter ossa quæ foris sub olla sunt, et ossa quæ intus in olla sunt: illa enim succendit ut hæc tabescant. Hinc etiam explicans parabolam v. 6. ait, *Væ civitati sanguinum, etc.*

Aliter Prado: *sub ea*, id est intra ollam, imo sub carnibus ossa pone. Estque hoc probabile: nam ossa vix ardent, etiam cum lignis. Significat autem principes primo loco, quasi in fundo ollæ sint, obsidionis et excidii ignem sensuros. Ita Maldon. et R. Salomon.

Efferbuit coctio ejus,] q. d. Pressuræ obsidionis ita invaluerunt, ut discocta, id est percocta, sint etiam ossa, licet durissima et coctioni inepta, hoc est, fortissimi et potentissimi Judæorum fame, gladio, peste consumpti sint, aut dispersi. *Efferbuit*, id est jamjam effervescet. Unde hebr. est: *Bullire fac bulitiones ejus.*

6. Væ civitati sanguinum,] væ Jerusalem cædibus, etiam innocentum, ac sceleribus repletæ, et infami. Vide c. 22. 2. Hic parabolam explicat Propheta.

Rubigo,] adustio, puta sordes carnium adustæ, quæ ollæ adhærescunt, non spuma, ut volunt Vatabl. et R. David qui vertunt et explicant, q. d. Hæc olla bullivit diu, sed non est despumata, id est a sceleribus repurgata. Verum spuma ab igne, aqua ebulliente, statim dispellitur et evomitur: atque Hebr. חלאתה *chelata* significat rubiginem, non spumam, ut patet v. 11. Rubigo est impietas et obstinatio. Huc alludere Apostolum Hebr. 13. v. 11. cum ait: *Deponentes omne pondus, et circumstans nos peccatum*, censent ibidem OEcumen. et Vatabl. pro *circumstans* enim ipsi vertunt: *Tenaciter adhærescens*: quasi Apostolus nos et corpora nostra compararet ollæ; peccatum vero et concupiscentiam adustioni, sive sordibus carnium adustarum, quæ ita defricari nequeunt, quin reliquiæ remaneant et ollæ adhæreant. Rubigo enim in metallis sita, in ollis adustione contrahitur, arida et rubra, ollas et metalla paulatim absumens, dicta a colore: nam veteres robum, rubrum vocitabant.

Per partes, et per partes suas ejice eam, non cecidit super eam sors.] Vatabl. *Frustillatim*, sive *per frusta evacua ollam*, q. d. Singula frusta exime, et projice, ut significes cadavera civium non omnia simul, et eodem tempore, sed successive, et sigillatim (ita ut nullus superstes remaneat) unum post aliud projicienda *sine sorte*, id est, sine delectu. Rursum, *sine sorte*, id est, non sortito occidentur, uti aliquando fieri solet, ut decimus vel centesimus, in quem cadit sors, plectatur; uti in Thebæis Martyribus factum legimus, sed ad unum omnes paulatim sine discrimine, fame, gladio, peste consumentur vel capientur. Ita Apollin. S. Hieron. Maldon. et alii.

7. Sanguis enim ejus,] scilicet Prophetarum, innocentum parvulorum a Manasse et aliis effusus, implevit Jerusalem quasi ollam ad os, 4. Reg. 12. v. 16. Hinc ex lege et pœna talionis, ipsi pariter intra mœnia, in urbe quasi in olla conclusi, obsidione Babylonica lixabuntur, ardebunt, contabescent.

Allegorice; ob sanguinem Christi effusum, Jerusalem quasi olla conclusa et succensa est a Tito.

Anagogice; olla est orbis rotundus, qui in fine mundi conflagrabit, ut omnes ejus sordes et scelera, in eo commissa comburantur et expientur. Ita S. Hier.

Tropologice; olla semper bulliens, et ardens, est mala conscientia, quæ semper æstuat, tum malis desideriis, tum doloribus et angoribus. Nam ut ait S. Hieron. *Quot sunt vitia, tot sunt animi tormenta.* Et S. Ambros. *Impius ipse sibi pœna est, justus gloria.* Et S. Bernard. *Nihil est in hac vita laboriosius, quam desideriis terrenis æstuare; et nihil quietius, quam sæculi hujus nihil appetere.*

In medio ejus est,] q. d. Sanguis, id est, cædes et scelus ejus in propatulo publice omnibus expositum et manifestum est. Vide c. 22. 3. et 13. unde sequitur:

Super limpidissimam petram effudit eum.] Vatabl. *In eminente petra*, scilicet nolles erant in valle Ennom, et alibi, iique petrosi, ubi innocentes mactabant. Melius Noster vertit, *limpidissimam*. Non enim significatur locus eminens, sed saxeus, et tersus, ac sine pulvere, ubi scilicet pulvis non posset sanguinem imbibere et tegere. Unde explicans subdit:

Non effudit illum super terram, ut possit operiri pulvere,] q. d. Jerusalem non abscondit suas cædes, sanguinem et cadavera, sed aperte et publice eas fecit, et exposuit. Sic Christus in Golgotha rupe ab eadem occisus est. Ita S. Hieron. et Theodor. Qui et addit: Sanguis, inquit, non in terra effusus, et ab ea absorptus, sed super glabrum lapidem injectus est, qui continenter servatur ut eos accuset, qui illum effundere ausi sunt. Sic Abimelech occidit 70. fratres super lapidem unum, Judic. 9. 5. quia volebat sanguinis remanere vestigia et memoriam. Ita parricida ex parricidio gloriam et nomen captabat, sicut Erostratus incendit templum Dianæ, ut hoc facto ac sacrilegio nomen suum celebraret et æternaret.

Mystice, S. Gregor. l. 15. Moral. c. 19. *Sanguis*, ait, *super limpidissimam petram effunditur, quando malitia cruentæ mentis in afflictione justæ animæ grassatur.*

8. Ut superinducerem indignationem meam.] Vox *ut* non finem, sed consecutionem significat, q. d. Inde factum et consecutum est, ut indignationem meam ei superinducerem. Unde hebr. est: *Ut ascendere faceret iram meam.* Quocirca

Dedi, id est, dabo, sanguinem ejus super petram limpidissimam,] q. d. Ego etiam vicissim aperte et publice eam puniam; sicut publice peccavit, ita publice a me plectetur. Aliter Maldon. q. d. *Ut superinducerem*, id est, idcirco permisi, ut sanguis quem illa effudit, non in terram, sed in petram caderet, ut eum videns, contra illam indignationem meam et ultionem sumerem: *Dedi* ergo *sanguinem ejus*, quem illa effudit, *super petram limpidissimam*, id est, permisi, ut non super terram caderet, sed super petram, ne pulvere operiretur.

9. Cujus ego grandem faciam pyram.] Hebr. *Etiam magnam faciam rogum*, q. d. Jerusalem multum sanguinis fudit: ita et ego magnum supplicium et incendium illi immittam.

10. Congere ossa,] Hebr. et Chald. *Multiplica ligna, succende ignem*, ut grandem facias pyram. No-

ater melius pro עצים *etsim*, id est, ligna, legit עצמים *otsomim*, id est, ossa. Explicat enim parabolam ollæ et ossium, de quibus v. 5.

ET COQUETUR UNIVERSA COMPOSITIO,] scilicet commixtio carnium in olla. Unde Septuag. vertunt: *Minuatur jusculum*, sive ipsum jus carnium; Vatab. *Condiam condimentum*, q. d. Uti caro conditur aromatibus, ut fiat sapidior: ita Jerusalem condiam ærumnis, ut Dei justitia, æque ac hostes ex sis delectationem capiant, quasi ex cibo bene condito. Ita R. David. Rursum Maldonat. et alii vertunt: *Coquam decoctionem pigmentorum*, id est, excoquam illos, sicut pharmacopolæ sua pharmaca et pigmenta coquere solent, donec scilicet omnia consumantur, et tertium quiddam fiat.

OSSA in olla, id est, principes in Jerusalem, TABESCENT,] id est, calore et æstu afflictionis, puta fame, peste et gladio consumentur; Chald. vertit: *Fortes ejus incumbent*.

11. PONE QUOQUE EAM SUPER PRUNAS VACUAM, UT INCALESCAT, ET LIQUEFIAT ÆS EJUS,] q. d. Carne exempta et consumpta, ipsum æs ollæ igne liquescet, et olla cum sua rubigine absumetur, id est, civibus cæsis, ipsa urbs Jerusalem incendio consumetur.

Symbolice hæc adaptat Romæ a Longobardis vastatæ S. Gregorius hom. 18. in Ezech. sub finem: *Ossa*, ait, *sunt magistratus et potentes: caro est populus. Quia enim senatus*, ait, *deest, populus interiit: et tamen in paucis qui sunt, dolores et gemitus quotidie multiplicantur, jam vacua ardet Roma. Jam enim et ipsa olla consumitur, in qua prius carnes et ossa consumebantur, quia postquam defecerunt homines, etiam parietes cadunt.*

12. NON EXIVIT RUBIGO NEQUE PER IGNEM,] malitia Judæorum igne non est abrasa. Hoc est, quod ait Jerem. 6. 29. *Defecit sufflatorium, in igne consumptum est plumbum, frustra conflavit conflator: malitiæ enim eorum non sunt consumptæ.*

Allegorice, S. Hieron. q. d. Malitia Jerusalem non est purgata per Christum, qui in ea fatigatus est, æstuavit, sanguinemque sudavit, vel potius per Titum eam vastantem et incendentem.

13. DONEC QUIESCERE FACIAM INDIGNATIONEM MEAM IN TE,] q. d. Donec furorem in te effundam, te occidam et vastem; itaque cesset indignatio mea.

Secundo, et melius, q. d. Donec exhausero et exsatiavero omnem iram meam, donec omnia tela vindictæ meæ in te effudero; ut illa, simulque ira mea in te quiescant et sopiantur. Vide dicta cap. 16. vers. 42.

14. VENIET,] jam adest ultio et dies ultionis decreta. Unde Hebr. habent באה *baa*, id est, venit. Quare minus recte Maldon. legit, *veni*, q. d. Adesdum, ut perficiam in te, quæ locutus sum.

NON TRANSEAM,] non prætermittam quod minatus sum. R. David, *non retrocedam*, id est, non discedam a sententia mea; Septuag. *non differam*.

16. TOLLO A TE DESIDERABILE.] Hic est secunda pars capitis, qua ab obsidione transit ad eversionem urbis, eamque adumbrat per aliam parabolam, scilicet per mortem uxoris: *Tollo* ergo *a te desiderabile*, id est, uxorem tuam gratiosam et amabilem; quia enim qui amat rem, sæpe in eam oculos conjicit, hinc desiderium oculorum significat rem charam, scilicet: *Ubi oculus, ibi amor: ubi manus, ibi dolor.*

IN PLAGA.] Id est, ut Hebr. *violenta morte*, scilicet subito morbo, vel casu potius et vi illata; significat enim Jerusalem, vi illata a Chaldæis subito evertendam. Improvisa enim mors et excidium magis affligit et percellit: tela enim prævisa minus feriunt.

17. ET NON PLANGES,] ne plangas, ne plores. Hæc enim futura significant Dei præceptum; quare per imperativum exponenda sunt.

INGEMISCE TACENS,] secreto geme, ut gementem te nemo audiat. Aliter Chaldæus et Hebræi vertunt, scilicet: *A gemitu tace*, q. d. Ne quidem gemere tibi permitto. Sed melius Noster, et Septuag. vertunt; nam v. 23. explicans parabolam ait: *Unusquisque gemet ad fratrem suum*, id est, silens lugebit.

CORONA TUA CIRCUMLIGATA SIT TIBI.] *Corona*, id est, fascia qua sacerdotes pileum quasi coronant, et capiti aptant, vel certe coronam vocat ipsum pileum rotundum, qui instar coronæ caput coronat et circumdat, quales erant mitræ et tiaræ sacerdotum, ac nunc sunt turbanti Turcarum: hæ enim hebr. vocantur פאר *peer*, id est, decor et gloria capitis. ac habebant lemniscos aut vittas quasdam, quibus capiti alligabantur. Erat enim Ezechiel sacerdos, ideoque mitra quasi corona vestiebatur. Aut denique coronam vocat capillorum, puta cæsariem in rotundum vel attonsam vel potius colligatam. Ita Septuag. vertunt enim: *Erunt crines tui colligati super te*, uti legunt S. Hieron. et Theodor. Verum editio Romana Septuag. legit contrarie: *Non erunt crines tui colligati super te*. Sensus est, q. d. Noli lugere, nec more lugentium comam, pileum aut fasciam eum coronantem deponere, et calceos exuere, ut nudo capite et pedibus incedas; nec os velabis, aut veste teges, uti pullati faciunt. Ita S. Hieron.

Ita Græci olim et Romani in funere deponebant coronas. Audi S. Hieron. ad Heliodorum in Epitaph. Nepotiani: *Proponunt*, ait, *innumerabiles viros, et maxime Periclem, et Xenophontem Socraticum: quorum alter, amissis duobus filiis, coronatus in concione disseruit*, ut ostenderet se non dolere, nec lugere. *Alter, cum sacrificans filium in bello audisset occisum, deposuisse coronam dicitur, et eamdem capiti reposuisse, postquam fortiter in acie dimicantem reperit concidisse.* Sed de his mox plenius et plura.

Nota hic ritum lugendi defunctos, usitatum apud Judæos. Primo, deponebant coronas, vestesque solitas, ac lugubres induebant. Sic Gentiles insignia magistratus in luctu ponebant, uti narrat Tacitus lib. 3. in funere Germanici. Idem etiamnum faciunt Sinæ, qui, moriente aliquo suorum, ita lugent, ut magistratu se ad aliquot annos plane abdicent, domique in silentio vitam agant. Annulos eos mutasse liquet ex Suetonio, qui, Augusto mortuo, quosdam censuisse tradit. *Exequiarum die ponendos annulos aureos, ferreosque sumendos.* Livius lib. 34. *Quid aliud*, inquit, *in luctu quam purpuram atque aurum deponunt?* Ovidius lib. 8. Metamorph. de Althæa, cum conspicaretur fratres exstinctos:

Quæ plangore dato mœstis clamoribus orbem
Implet, et auratis mutavit vestibus atras.

Hue pertinet epigramma C. Ciloii Mæcanatis in Horatium, quod est apud Isidorum libro 19. cap. 32.

Lugens te, mea vita, nec smaragdos,
Beryllos aeque, Flacce, nec nitentes
Semper candidas quæro margaritas:
Nec quos Thyoica lima perpolivis
Anellos, nec iaspios lapillos.

Quin et apud Romanos in publico principum luctu erat justitium: *consules* sedebant vulgari sede in curia, eis fasces præferebantur inversi, læta omnia vitabant, abstinebant a pub*lico.* Audi Tacitum l. 3. in funere Germanici: *Has vulgi sermones audita mors adeo incendit, ut ante edictum magistratuum sumpto justitio desererentur foro, clauderentur domus, passim silentio et gemitus.* Pado Albiuovanus in eleg. de morte Drusi:

Jura silent, mutæque jacent sine vindice leges,
Aspicitur toto purpura nulla foro.

Secundo, Judæi in luctu calceos ponabant, incedebantque nudipedes, unde Ezechieli jubet hic Deus, ut calceatus incedat, ne mortem uxoris excalceatus lugeat.

Tertio, velabant os, quasi vocem et respirationem sibi interciperent in luctu ejus qui utrumque in morte amiserat. Sic apud Romanos, si mortuus liberos reliquisset superstites, ex iis filii quidam velatis, filiæ vero apertis capitibus in funus prodibant, uti docet Plutarch. *in* Problem. Rom. probl. 14. Quin et comam resecabant, eamque ponebant super mortui pectus. Ita factum in funere Virginiæ, filiæ Virginii tradit Dionys. Halicar. lib. 11. Et Ovid. *lib.* 3. Metam. de sororibus Narcissi*:*

Planxere sorores
Najades, et sectos fratri imposuere capillos.

Quarto, abstinebant conviviis. Paulus libr. 2. Sentent. c. 21. *Qui luget*, ait, *debet abstinere a conviviis.* Cicero ad Attic. *l.* 12. in obitu Tulliæ: *Cum, ait, mihi carendum sit convivio, malo id lege videri facere, quam dolore.* Imo et foco abstinebant. Juven. sat. 3.

Tunc gemimus casus urbis, tunc odimus ignem.

Ubi vetus interpres: *Nec focum*, inquit, *in nostro domo fieri patimur, quod et lugentes observare solent.*

Nec cibos lugentium,] q. d. Ex epulo funebri, sive ex exsequiis non comedes. His omnibus significat in morte et occasu Jerusalem vicinos non facturos luctum, sed gavisuros; et Jerusalem nullum habiturum qui sibi condoleat, seque consoletur: imo tantam fore cladem, et omnium communem dolorem, ut nemo alterius etiam amici et fratris dolore et morte tangatur. Ita Theod. Simile est Jer. 16. 5. Vide ibi dicta:

18. Et mortua est uxor mea,] uti Deus prædixerat v. 16.

Fecique mane sicut præceperat mihi,] Id est, caput coronavi, pedes calceavi, nullumque luctus signum dedi.

Moraliter, disce hic viros sapientes et divinos, quales erant Prophetæ, non debere nimis lugere et plangere clades, tum privatas, tum publicas, et quasvis ærumnas hujus vitæ; sed potius in iis se resignare et conformare divinæ voluntati illas immittenti, aut permittenti: præsertim, quia mens sapientis in cœlo et Deo defixa, omnia sublunaria, sive bona, sive mala, parva et exilia æstimat, uti revera sunt, respectu cœlestium et inferorum. Adde: Scit sapiens mortalia omnia morte damnata esse: scit, post peccatum genus humanum hisce ærumnis addictum: scit, ab omni ævo tales fuisse regnorum eversiones, clades et strages. Itaque nihil hic videt novum quod miretur et doleat; præsertim cum dolor hic et tristitia, nec sibi, nec aliis utilis (nec enim per eam clades inferendas impedire, aut illatas revocare et integrare potest) sed potius damnosa et noxia sit, ipsamque calamitatem augeat et duplicet, Eccli. 30. 24. *Tristitiam longe repelle a te: multos enim occidit tristitia, et non est utilitas in illa.* Cassian. *l.* 9. de instit. renunt. c. 12. ait: *Omnis tristitia, præter illam, quæ est pro salutari pœnitentia, vel pro studio perfectionis, vel pro desiderio suscipitur futurorum, quasi tristitia sæculi, et quæ mortem inferat, æqualiter repellenda est, ac sicut fornicationis spiritus, vel philargyriæ, de nostris cordibus penitus extrudenda.* Seneca quidquid dolorem pascit, id mimum putat, id est, rem risu dignam. Idem epis. 77. *Præcogitati*, ait, *mali mollis ictus venit: ideo sapiens assuescit futuris malis, et quæ alii diu patiendo, levia facit diu cogitando.* Servius Sulpicius consolans Ciceronem de obitu Tulliæ filiæ: *Nullus*, ait, *est dolor, quem non longinquitas temporis minuat atque molliat.* Et Sophocles: *Tempus*, ait, *est facilis Deus*, qui omnia lenit et mollit, atque molestiis medetur omnibus. Hoc præcipit meditando sapiens. Anaxagoras, audita filii nece apud Trojam, *Sciebam*, ait, *me mortalem genuisse. Sciebam me eum in mortiferum bellum, non in epulas mittere.* Nimirum, inquit, Cicero *l.* 3. Tuscul. *Hæc est præstans et divina sapientia, perceptas penitus et pertractatas humanas res habere; nihil admirari cum acciderit; nihil antequam evenerit, non evenire posse arbitrari.* Seneca ep. 86. *Demetrius noster*, ait, *vitam securam, et sine ullis fortunæ incursionibus mare mortuum vocat. Nihil habere ad quod exciteris, cujus denuntiatione et incursu firmitatem animi tui tentes; sed in otio inconcusso jacere, non est tranquillitas, sed malitia. Atticus iste stoicus dicere solebat: Malo me fortuna in castris suis, quam in deliciis habeat. Torqueor, sed fortiter, bene est.* Et lib. de Providentia, ante medium: *Nihil*, ait, *mihi videtur infelicius eo, cui nihil unquam evenit adversi: non licet enim illi se experiri. Male de illo dii judicarunt: indignus est visus a quo vinceretur aliquando fortuna, quæ ignavissimum quemque refugit.* Et inferius: *Miserum te judico, quod non fuisti miser, transiisti sine adversario vitam.* Cicero 3. Tuscul. *Mortalis nemo est quem non attingat dolor morbusque: multi sunt humandi liberi, rursus creandi: mors est finis omnium. Reddenda est terra terræ, tum vita omnibus metenda ut fruges. Sic jubet necessitas ferenda conditionis humanæ, quasi cum Deo pugnare prohibeat.* Euripides in fine Phœnissarum: *Quid*, ait, *isto lamentor, et frustra deploro? Mortali ferendum est, quidquid immittit Deus.*

Hermes Episcopus et Martyr, discipulus S. Pauli in libro qui inscribitur *Pastor*, qui citatur et probatur a Dorotheo, Damaso, et aliis Patribus, visione quinta, mandato decimo, narrat sibi apparuisse angelum in figura pastoris, et inter alia ei dixisse: *Tristitia omnium spirituum nequissimus est, et pessimus*

servis Dei, et omnium spiritus exterminat, ac contribulat Spiritum Sanctum: atque oratio tristis hominis non habet virtutem, ut ascendat ad altare Dei: sicut enim vinum mixtum aceto, eamdem suavitatem non habet, sic et tristitia Spiritui Sancto mixta, eamdem orationem mundam non habet.

Denique Psaltes Psal. 76. 3. *Renuit*, ait, *consolari anima mea: memor fui Dei, et delectatus sum.* Unde Nemesius lib. de Natura homin. cap. 19. *Qui*, inquit, *in hiscs* (tristibus) *se contemplationi rerum totum tradiderit, nihil omnino commovebitur, cum se ob his rebus quæ in hominum vita geruntur, semoverit, et cum Deo conjunxerit, juxta illud Psalmi 36. 4. Delectare in Domino.* Et Cassian. l. 9. de inst. renunt. c. 13. *Hanc*, ait, *perniciosissimam passionem tristitiæ sic expellere poterimus, si mentem nostram futura spe, et contemplatione promissæ beatitudinis erigamus.*

Vis exempla constantiæ in publica clade, eaque Gentilium? Antiochus a L. Scipione ultra Taurum montem imperii finibus summotus, cum Asiam provinciam vicinasque ei gentes amisisset, gratias se agere popul. Romano, dixit, quod nimis magna procuratione liberatus, modicis regni terminis uteretur.

Prudenter Solon, neminem, dum adhuc viveret, beatum dici debere arbitrabatur, quod ad ultimum usque fati diem ancipiti fortunæ subjecti essemus. Felicitatis igitur humanæ appellationem mors consummat. Idem cum ex amicis quemdam graviter mœrentem videret, in arcem perduxit, hortatusque est, ut per omnes subjectorum ædificiorum partes oculos circumferret. Quod ut factum animadvertit: *Cogita nunc tecum*, inquit, *quod multi luctus sub his tectis, et olim fuerint, hodieque versentur, insequentibus sæculis sint futuri: ac mitte mortalium incommoda tamquam propria deflere.* Qua consolatione demonstravit, urbes esse humanarum cladium consepta miseranda. Idem ajebat: *Si in unum locum cuncti mala sua contulissent, futurum ut proprio deportare domum, quam ex omni miseriarum acervo portionem suam ferre mallent.* Quo colligebat, non oportere nos quæ fortuito patimur, præcipuæ et intolerabilis amaritudinis judicare. Ita Valer. Max. l. 7. cap. 2.

Verum illustriores constantioresque habemus fideles. Ezechias rex audiens ab Isaia suos thesauros et posteros tradendos esse in manus Chaldæorum: *Bonus*, ait, *est sermo Domini, quem locutus est: sit tantum pax et veritas in diebus meis.*

Irene a Nicephoro serva suo imperio dejecta: *Ego*, ait, *Deo acceptum refero, quod me orphanam et indignam ad imperii clavum collocavit: quod vero me jam dejici permittit, meis peccatis ascribo. In cunctis autem bonis, ac malis omnibus sit nomen Domini benedictum.* Ita Paulus Diacon. lib. 23. rerum Roman.

Pius Secundus Pontif. audiens suum in Picenis exercitum ab hoste deletum, nihil motus; *Nostrum*, inquit, *erit jam sincere, qui victi sumus. Fortuna belli nobiscum est: nam eos, quos primum fovet, postea destituit.*

Ferdinandus Aragon. et Neapolis rex, regno a Gallis exutus, et, accepta interim nova clade, ad Semenariam, eosdem prope ac si vicisset, spiritus gessit: querebatur tantum se sua opinione deceptum, ac nihil de fortuna dubitare, quæ jam pluribus ostentis maturum in regnum patriamque reditum omnino despondisset.

Henricus Sextus, Angliæ rex, ab Eduardo æmulo suo regno privatus, et in vincula conjectus, occiso insuper filio, gratias egit Deo, quod hoc sibi in vita Purgatorium dedisset, quo peccata expiaret. Testis est Polydor. lib. 24.

Vis exempla privata, et propria huic loco, eorum scilicet qui uxorum, filiorum, et suorum obitum æquo et forti animo tulerunt? Audi profana. L. Æmilius duos habebat filios, quorum alter triumphum patris funere suo quarium ante diem præcessit; alter in triumphali curru conspectus, post tertium diem exspiravit; quem casum Æmilius eo robore animi sustinuit, ut ad populum de rebus a se gestis verba faciens, dixerit: *Cum in maximo proventu felicitatis vestræ, Quirites, timerem ne quid mali fortuna moliretur, deos precatus sum, ut, si adversi quid pop. Romano imminerет, totum in domum meam converteret. Quapropter bene habet se res: annuendo enim votis meis id egerunt, ut vos potius meum casum doleatis, quam ego vestrum ingemiscerem.* Ita Valer. Max. lib. 5. cap. 10.

Lacæna cum filium, quem unice amabat, in prælio interfectum audisset, dixit: *Idcirco eum genueram, ut esset qui pro patria non dubitaret mortem oppetere.* Testis est Plutarch. in Apophthegm. Disce ergo ita liberos procreandos, ut memineris hic a natura, et accipiendi spiritus, et reddendi, eodem momento temporis legem dici.

Atheniensis quidam Elpinicem filiam exanimem indecore lugebat, prostratus humi, et vociferans: *Quas inferias tibi faciam, filia? Quid tuum sepeliam?* Superveniens Sextus Philosophus: *Maximum*, ait, *munus dederis filiæ, si moderate lugeas.* Ita Philost. in Sophist.

Amasis ad quemdam filio privatum dixit: *Si non tristatus es cum nondum filius esset, ne nunc quidem dolere debes, cum non amplius est.*

Quirinus Sophista amicis eum de morte filii consolantibus: *Quando*, inquit, *potius opporebo vir quam nunc?* Sentiens dolorem quidem esse acerbum, sed hoc fortitudinis laudem fore splendidiorem. Ita Phil.

Herodem sophistam immodice lugentem Pollucis obitum præmaturum, cum vellet illi currus et equos velut ascensuro jungere, atque etiam cœnam apparare, adiit Demonax: *En tibi*, ait, *a Polluce litteras.* Exhilarato Herodi, et quid vellet sciscitanti: *Incusat te*, inquit, *quod cuncteris ad ipsum venire.* Significans Pollucem ad ipsum non rediturum, sed recte parari currum, si vellet sequi defunctum.

Horatius Pulvillus, cum in Capitolio Jovi opt. max. ædem pontifex dedicaret, interque nuncupationem solemnium verborum postem tenens, mortuum esse filium suum audisset; neque manum a poste removit, ne tanti templi dedicationem interrumperet, neque vultum a publica religione ad privatum dolorem reflexit; ne patris magis, quam pontificis partes egisse videretur.

Q. Martius Rex superioris Catonis in consulatu collega, filium summæ pietatis, magnæ spei, et quæ non parva calamitatis accessio fuit, unicum amisit. Cumque se obitu ejus subrutum et eversum videret, ita dolorem altitudine consilii coercuit, ut a rogo juvenis

protinus curiam peteret, senatumque, quem eo die lege haberi oportebat, evocaret.

Princeps Atheniensium Pericles, intra quatriduum duobos mirificis adolescentibus filiis spoliatus, his ipsis diebus et vultu pristinum habitum retinente, et oratione nulla ex parte infractiore concionatus est. Ille vero caput quoque solito more coronatum gerere sustinuit: ut nihil ex veteri ritu propter domesticum vulnus detraheret. Non sine causa igitur tanti roboris animus, ad Olympii Jovis cognomen conscendit.

Xenophon, quod ad Socraticam disciplinam attinet, proximus a Platone felicis ac beatæ facundiæ gradus, cum solemne sacrificium perageret, e duobus filiis majorem natu nomine Gryllum, apud Mantinæam in prælio cecidisse cognovit: nec ideo institutum deorum cultum omittendum putavit; sed tantummodo coronam deponere contentus fuit, quam ipsam, percunctatus quomodo occidisset, ut audivit fortissimo pugnantem interiisse, capiti reposuit: numina, quibus sacrificabat, testatus, majorem se ex virtute filii voluptatem, quam ex morte amaritudinem sentire. Hæc Valer. Max. lib. 5. cap. 10. Audi S. Hieron. ad Heliodorum, dum eum consolatur in morte Nepotiani nepotis: *Quid memorem*, inquit, *Romanos duces, quorum virtutibus, quasi quibusdam stellis, Latinæ micant historiæ? Pulvillus Capitolium dedicans, mortuum, ut nuntiabatur, subito filium se jussit absente sepeliri. L. Paulus septem diebus inter duorum exsequias filiorum triumphans urbem ingressus est. Prætermitto Maximos, Catones, Gallos, Pisones, Brutos, Scævolas, Metellos, Scauros, Marios, Crassos, Marcellos, atque Aufidios, quorum non minor in luctu, quam in bellis, virtus fuit; et quorum orbitates in Consolationis libro Tullius explicavit: ne videar potius aliena, quam nostra quæsisse. Quamquam et hæc in suggillationem nostri breviter dicta sint; si non præstet fides, quod exhibuit infidelitas.*

Denique luctus, ac ejulatus et fletus funebris legibus duodecim tabularum Romanis vetitus erat.

Verum hæc exilia sunt, si cum fidelium moderatione, robore et æquanimitate conferantur.

S. Job et bonis et prolibus omnibus eodem tempore privatus, non ingemuit, non Deum, non homines incusavit: sed Deo se resignans, eum benedixit: *Dominus*, ait, *dedit, Dominus abstulit; sit nomen Domini benedictum.*

Huic virtute super, sexu licet inferior et infirmior, fuit S. Paula Romana, ait S. Hieron. in ejus epitaphio, cum ei dispendia rei familiaris, et totius patrimonii eversio nuntiaretur: *Quid*, ait, *prodest homini si universum mundum lucretur?* Et: *Nudus exivi de utero matris meæ, nudus et redibo. Sicut Domino placuit, ita factum est.*

S. Bernard. noluit plangi S. Malachiam mortuum in Claravalle; sic enim scribit in ejus Vita: *Et revera quid rationis habet immoderatius plangere Malachiam, quasi non sit pretiosa mors ejus, quasi non sit magis somnus quam mors, quasi non sit mortis portus, et porta vitæ? Malachias amicus noster dormit, et ego lugeam? Luctus iste usu se, non ratione tuetur. Si Dominus dedit dilecto suo somnum, et talem somnum in quo hæreditas Domini, filii merces, fructus ventris, quid horum videtur fletum indicere? Ergone fleam illum qui fletum evasit? Ille tripudiat, ille triumphat, ille introductus est in gaudium Domini sui, et ego sum plangam? Cupio mihi hæc, non illi invideo.*

Æque generosæ, imo generosiores fuerunt Martyrum matres. Mater septem Machabæorum, 2. Machab. 7. S. Symphorosa et S. Felicitas, æque septem filiorum matres et heroinæ: quæ in filiorum morte pro Deo obita exsultarunt, eosque ad mortem capessendam, et vultu, et verbis, et exemplis incitarunt.

Talis fuit et S. Sophia mater trium filiolarum, Fidei, Spei, et Charitatis, quæ illas adhuc impuberes ad martyrium efformavit, et accendit: vere tripliciter et quadrupliciter martyr. Vide harum martyria in Vitis Sanct. 1. August. Vide et S. Gregor. Nyssenum oratione cui titulus est: Non esse dolendum de obitu eorum qui in fide dormierunt.

21. Ecce ego polluam, profanabo per Chaldæos templum. quod est superbia (id est, gloria, celsitudo et magnificentia: sic enim superbas urbes et ædes vocamus gloriosas, splendidas et inclytas) imperii vestri, Chald. et Septuag. *fortitudinis vestræ*, id est, de quo quasi invicto superbitis, quodque est desiderabile oculorum vestrorum, id est, oculis vestris maxime amabile, cujus scilicet aspectu maxime delectamini: et super quo pavet anima vestra,] id est, timet ne pereat, vastetur, incendatur. Hebr. *indulgentiam animæ vestræ*, id est, rem quam ita amatis, ut parentes indulgentes amant suos filios. Explicat parabolam. Nam per uxorem Ezechielis significavit templum, quod Judæis erat in summis deliciis. Posset secundo, *τὸ desiderabile, et super quo pavet anima vestra*, referri ad uxores, vel potius ad filios, quos tenerrimo diligebant, occisos, ut quasi explicans subdat: *Et filii vestri, et filiæ, quos reliquistis gladio cadent.* Unde Septuag. vertunt, *quibus parcunt animæ vestræ.*

Quas reliquistis,] in Jerusalem. Loquebatur enim Judæis Babylone degentibus.

22. Et facietis sicut feci,] q. d. Sicut mihi non licuit uxorem mortuam plangere: ita nec vobis licebit Jerusalem et amicos plangere, nec luctus signa dare, quæ sequuntur, et de quibus dixi vers. 17. quia Chaldæi, tum illi, quibuscum in Babylone quasi captivi et subditi versamini, tum illi, qui Jerusalem expugnabunt, violantes uxores vestras, et parvulos allidentes ad petras, non sinent vos illacrymari, aut gemere. Unde in secreto maxime quisque gemet in corde, et ad fratrem suum; scilicet tacitus apud se, et alius alium aspiciens. Aliter Maldonat. Non poteritis, ait, more vestro, mortem filiorum et fratrum plangere; quia in captivitate versamini, ubi commode ritus vestros servare non potestis, ac ne plangere quidem commode.

23. Coronas habebitis.] *Coronas* vocat pileos rotundos, quales gestant Turcæ; aut cæsariem in rotundum ad modum coronæ attonsam; aut fascias byssinas, quibus caput vel pileum, in modum coronæ nobiliores circumdabant.

24. Eritque Ezechiel vobis in portentum.] Chald. *in signum*, scilicet futurorum. Loquitur ex Dei persona, ut efficacius persuadeat.

25. Tollam ab eis fortitudinem eorum.] Describit templum, primo, quod munitissimum esset, et situ, et Dei protectione, 3. Reg. 8. secundo, quod sua pulchritudine et ornatu omnes recrearet, et gaudio

afficeret; tertio, quod sua dignitate et majestate divinæ præsentiæ omnibus gentibus esset venerabile. Itaque templum Judæis asylum erat in bello, gaudium domi, foris gloria: uti jam est templum nostrum, et Eucharistia, quæ est quasi templum Dei, scilicet Verbum corporatum, panis speciebus obtectum, ait Prado.

Nota ergo hic sex epitheta illustria templi a Judæis usurpata, et Christianis imitanda. Nam primo vocant illud *suam fortitudinem*, quasi confitentes omne suum robur in templo, Deique cultu consistere; secundo vocant illud *superbiam, et gloriam suam*; tertio, *gaudium dignitatis suæ*, hebr. *gloriæ suæ*, id est, in quo maxime gaudent et gloriantur; quarto, *desiderium suum*; quinto, *super quo* confidunt, et *requiescunt*; sexto, *super quo pavet anima* eorum, sicut pavebat anima Heli super arca fœderis: unde audiens eam captam, perculsus ex turbatione et terrore retrorsum corruit. Et vere fideli pavendum est, cum templa et sacra evertentur: tunc enim certum imminet reip. excidium, uti vidimus in iconoclasmo Belgii.

Super quo acquiescunt animæ eorum.] Hebr. *elevationem animæ suæ*, id est, ad quam levant animam suam, id est, in quo sperant et confidunt. Alii vertunt, *onus animæ suæ*, id est, sollicitudinem suam, de quo scilicet, ne profanetur, maxime solliciti sunt. Sicut enim onus corpus, ita sollicitudo animam gravat et deprimit.

26. In die illa cum venerit,] scilicet nuntius Jerusalem, qui ex ejus clade evadet, nuntians illam esse vastatam, quod factum est post tres annos, ut patet cap. 33. 22. tunc loqueris hæc a te esse prædicta et jam impleta; et non silebis, nec timide et trepide per parabolas et ænigmata loqueris, uti antea fecisti, eo quod Judæi non crederent tibi; sed libere, aperte et audacter argues eorum peccata, ut agnoscant ea, et propter ea se juste esse vastatos. Dices enim: Ecce videtis excidium urbis jam ita accidisse uti prædixeram: at noluistis tunc mihi credere; nunc ergo et deinceps mihi credite, ac corrigite scelera quæ toties castigavi, et ob quæ excidium hoc vobis obventurum prædixi.

27. Eritisque eis in portentum,] agnoscent te fuisse et esse portentum, ac futura portendere, eruditi jam experientia et malo suo.

CAPUT VIGESIMUM QUINTUM.

SYNOPSIS CAPITIS.

Hactenus Propheta vaticinatus est Judæis: nunc transit ad alias gentes, eisque simile vaticinatur excidium. Idque facit ab hoc capite fere usque ad caput 40. Hoc ergo cap. minatur vastitatem hostibus Judæorum, puta Ammonitis v. 3. Moabitis v. 8. Idumæis v. 12. Philisthæis v. 14. eo quod de Jerusalem vastatione exsultaverint, eique insultaverint, vel odio gentis, vel Dei, quasi Deus Hebræorum se, suos et templum defendere non potuisset, quodque Chaldæos in expugnatione Jerusalem adjuverint.

1 Et factus est sermo Domini ad me, dicens: 2. Fili hominis, pone faciem tuam contra filios
Ammon, et prophetabis de eis. 3. Et dices filiis Ammon: Audite verbum Domini Dei: Hæc
dicit Dominus Deus: Pro eo quod dixisti: Euge, euge super sanctuarium meum, quia pol-
lutum est: et super terram Israel, quoniam desolata est; et super domum Juda, quoniam ducti
sunt in captivitatem. 4. Idcirco ego tradam te filiis orientalibus in hæreditatem, et collocabunt
caulas suas in te, et ponent in te tentoria sua: ipsi comedent fruges tuas: et ipsi bibent lac tuum.
5. Daboque Rabbath in habitaculum camelorum, et filios Ammon in cubile pecorum: et scietis
quia ego Dominus. 6. Quia hæc dicit Dominus Deus: Pro eo quod plausisti manu, et percussisti
pede, et gavisa es ex toto affectu super terram Israel: 7. Idcirco ecce ego extendam manum meam
super te, et tradam te in direptionem Gentium, et interficiam te de populis, et perdam de terris,
et conteram: et scies quia ego Dominus. 8. Hæc dicit Dominus Deus: Pro eo quod dixerunt Moab
et Seir: Ecce sicut omnes Gentes, domus Juda: 9. idcirco ecce ego aperiam humerum Moab de ci-
vitatibus, de civitatibus, inquam, ejus, et de finibus ejus, inclytas terræ Bethiesimoth et Beelmeon
et Cariathaim, 10. filiis Orientis cum filiis Ammon, et dabo eam in hæreditatem: ut non sit ul-
tra memoria filiorum Ammon in gentibus. 11. Et in Moab faciam judicia: et scient quia ego Do-
minus. 12. Hæc dicit Dominus Deus: Pro eo quod fecit Idumæa ultionem ut se vindicaret de filiis

Juda, peccavitque delinquens, et vindictam expetivit de eis; 13. idcirco hæc dicit Dominus Deus: Extendam manum meam super Idumæam, et auferam de ea hominem et jumentum, et faciam eam desertam ab Austro: et qui sunt in Dedan, gladio cadent. 14. Et dabo ultionem meam super Idumæam per manum populi mei Israel: et facient in Edom juxta iram meam et furorem meum: et scient vindictam meam, dicit Dominus Deus. 15. Hæc dicit Dominus Deus: Pro eo quod fecerunt Palæstini vindictam, et ulti se sunt toto animo, interficientes, et implentes inimicitias veteres: 16. propterea hæc dicit Dominus Deus: Ecce ego extendam manum meam super Palæstinos, et interficiam interfectores, et perdam reliquias maritimæ regionis: 17. faciamque in eis ultiones magnas arguens in furore: et scient quia ego Dominus, cum dedero vindictam meam super eos.

2. PONE FACIEM.] Septuag. *Obfirma faciem*, id est, firmo, torvo ac minaci vultu intuere Ammonitas. Hoc est, converte faciem tuam versus Ammonitidem, ut libere et interrite eis mala obventura prædices. Simile fuit cap. 6. 2. et cap. 13. 17.

3. AUDITE VERBUM DOMINI.] Dixit hoc audientibus non Ammonitis, sed Judæis, qui Ammonitis idipsum referre poterant, idque ut consoletur Judæos, ex hoc, quod Deus eorum injurias sit ulturus.

DIXISTIS: EUGE, EUGE,] id est, ut Septuag. gavisi estis in eversione templi. Simile est Psal. 34. 21.

4. TRADAM TE FILIIS ORIENTALIBUS,] hoc est Medis et Persis, ait R. David, et Vatabl. Secundo, Arabicus, ait Theodor. et Maldon. Arabes enim sunt vicini et orientales Ammonitis, erantque pastores et camelarii. Unde eis apte convenit, quod sequitur: *Collocabunt caulas in te, ipsi bibent lac tuum, eris in habitaculum camelorum, et in cubile pecorum*. Tertio, et optime *Orientalibus*, id est, Chaldæis, ait S. Hieron. et Hebræi. Non enim Arabes, nec Medos, aut Persas, sed Chaldæos Ammonitidem vastasse legimus. Nam Nabuchodonosor, ut audivimus cap. 21. v. 21. stans in bivio jecit sortem, an contra Ammon, an contra Jerusalem pergere deberet; cumque sors cecidisset contra Jerusalem, eo perrexit, eamque vastavit: ac post ejus vastationem anno quinto vastavit Ammonitas, uti docet Josephus lib. 10. Antiq. cap. 11. Quocirca idem excidium Ammonitis prædixit Jerem. cap. 49.

Possunt tamen per *Orientales* accipi quoque Arabes, sive quod illi Chaldæos juverint in expugnatione Ammonitarum; sive quod, Ammonitis occisis, vel abductis, illi regionem eorum compascuam invaserint et occuparint, ibique sua pecora paverint. Arabes enim, progneti ex filiis Abrahæ, quos genuit ex Cetura, in Script. vocantur *filii Orientis*, ut dixi Genes. cap. 25. vers. 6.

COLLOCABUNT IN TE CAULAS SUAS,] id est, evertent te et vastabunt, ac comburent tuas urbes et arces, ut in iis, quasi in agro aperto et germinante, sua tentoria et caulas ovium figere possint. Metaphorice enim Chaldæos vocat pastores. Sicut enim pastor regit oves, easque ducit, tractat et mactat prout vult, ita et Chaldæi Ammonitas. Aliter Theodor. et Maldonatus, q. d. Tradam vos Ismaelitis, quibus moris est in tentoriis degere.

7. INTERFICIAM TE DE POPULIS,] id est, exscindam te ne sis in numero populorum, ne inter populos nomineris et numeraris.

ET PERDAM TE DE TERRIS,] ut non sis amplius in terra.

8. SEIR,] id est, Idumæa. Esau enim dictus est Seir, quia pilosus: inde regio, quam incoluit, vocata est ab eo Seir, æque ac Edom vel Idumæa.

ECCE SICUT OMNES GENTES,] q. d. Nec Deum, nec quid aliud egregium præ aliis gentibus habent Judæi, sed similiter ac aliæ obnoxii calamitatibus, et Chaldæis subjecti sunt.

APERIAM HUMERUM MOAB.] Chald. *Conteram fortitudinem Moab*. Viri enim fortitudinem suam habent in humeris, et brachiis. Secundo, Vatablus, humerum sive latus aperire, ait, est aditum facere ad firmissima et munitissima loca, ut hostibus pateant. Habent enim arces, urbes munitæ, et propugnacula speciem humerorum. Hæc ergo vocat *humeros de civitatibus*, id est, civitatum Moab.

DE FINIBUS EJUS,] de civitatibus limitaneis, quæ in finibus ejus sunt. Illæ enim, quasi antemurale regionis, solent esse munitissimæ, quales in Moab erant Bethiesimoth, et Beelmeon, et Cariathaim; unde eas vocat *inclytas terræ*.

10. FILIIS ORIENTIS,] id est, Chaldæis. Refer ad *aperiam humerum Moab*, q. d. Arces et oppida Moab aperiam et pandam Chaldæis.

CUM FILIIS AMMON, q. d. Sicut Chaldæis aperiam humerum Moab: sic et aperiam eisdem humerum filiorum Ammon, ET DABO EAM, scilicet Ammon, id est Ammonitidem; aut potius Moab, id est, Moabitidem; ita S. Hieron. IN HÆREDITATEM Chaldæis, UT NON SIT ULTRA MEMORIA FILIORUM AMMON IN GENTIBUS,] q. d. Ut quomodo filiorum Ammon non erit memoria in Gentibus: sic et in *Moab* ultiones *faciam*, et *judicia*, ut sequitur. Ita S. Hieron. licet Biblia Romana, hæc aliter distinguant: ponunt enim punctum ante *Et in Moab faciam judicia*, ibique inchoant vers. 11. Quocirca juxta hanc distinctionem melius id, quod præcessit, *Dabo eam in hæreditatem*, accipias de Ammonitide. Loquitur mixtim de Ammon et Moab; unde mox ad Moab redit, quia hæ gentes vicinæ et commixtæ erant, æque ac cognatæ. Ammon enim frater fuit Moab, ex patre Lot, quando cum eo incestum commiserunt filiæ. Septuag. vertunt, *contra Filios Ammon*. Unde Vatabl. clare vertit: *Filios Orientis accersam contra Ammonitas, et tradam ipsam Ammonitis in possessionem, ne memoria Ammon sit in gentibus*.

12. PRO EO QUOD FECIT IDUMÆA ULTIONEM.] q. d. Quia Idumæi Chaldæis se conjunxerunt in expugnatione Jerusalem, ut patet Abdiæ c. 1. 14. et quia occisis vel abductis Judæis, Idumæi Judæam occuparunt,

ut ait Jeremias c. 49. 2. Idcirco *extendam manum meam super eam*, percutiam eam, et plagis afficiam.

13. Et faciam eam desertam ab Austro.] Hebr. מתימן mittheman, id est, a Theman, quæ fuit urbs primaria Idumææ; ita dicta, a Theman filio Eliphaz, filii Esau, Genes. 36. 15. Sed quia *Theman* urbs australis erat Idumææ, ac *Theman* hebr. significat *Austrum*; hinc recte Noster vertit *ab Austro*. Idem ergo est a *Theman*, ut habent Hebræa et Septuag. quod *ab Austro*. Significat Propheta totam Idumæam ab Austro ad Aquilonem (hujus enim limes videtur fuisse Dadan) a Chaldæis fore vastandam. Ita Maldon. et innuit S. Hieronymus.

14. Dabo ultionem super Idumæam per manum populi mei,] id est, occasione, vel causa injuriæ populi mei, id est, populo meo ab Idumæis illatæ. Ita Prado. Secundo, simplicius dicemus, quod Judæi ultionem sumpserint de Idumæis tempore Machabæorum, vel alias. Hoc enim plane hæc verba sonant, licet rei gestæ historia, ait Vatabl. in Script. scripta non exstet; uti nec plura alia a Prophetis dicta. Vide dicta Jerem. 49. 2.

Scient, id est, experientur, vindictam.

15. Pro eo quod fecerunt Palæstini.] Ab Idumæis transit ad Palæstinos, sive Philisthinos, veteres Judæorum hostes.

16. Interficiam interfectores.] Ita vertunt et Aquila, et Symmachus, et Theodotion. *Interfectores* vocat Palæstinos, qui Judæos interficere solebant. Unde Chald. vertit: *Interficiam eos, qui morte digni sunt*; hebr. est, *interficiam Ceretim*, qui, ut et Peleti et Gethæi, videntur fuisse populi ex urbibus, vel locis Palæstinorum, dictis Geth, Pelet, Ceret, 1. Reg. 30. 14. qui, quod essent bellicosissimi et fidelissimi, jamque, ut videtur, conversi ad Judaismum, factique proselyti, asciti sunt a Davide ad custodiam sui corporis, 2. Reg. 15. 18. uti jam ab exteris principibus asciscuntur Helvetii. Ita Hebræi, licet Ribera in Sophon. 2. num. 11. censeat Ceretim non esse nomen proprium gentis, sed commune omnium Palæstinorum. Hos enim dici Ceretim, id est, excisores; quia erant bellicosi et feri. Quæ sententia non est improbabilis. Sane hic, et alibi per Ceretim intelliguntur omnes Philisthini, per synecdochen, qua ex parte totum intelligimus. Septuag. *Ceretim* vertunt *Cretenses*. Cretenses ergo hi sunt Cereti Palæstinæ incolæ jam dicti, qui coloniam duxerunt in Cretam insulam, indeque dicti sunt Cretenses, et regia eorum Creta. Unde et in Creta portus erat dictus Phœnix Actor. 17. 12. a Phœnicibus, qui suos hos colonos, vel vicinos Ceretæos eo comitati sunt. Ita Prado. Non est ergo quod quis cum S. Hieron. miretur, cur Septuag. hic verterint *Cretenses*; per eos enim intelligunt non Cretenses insulanos, sed Ceretim Palæstinos. Ceretim enim idem est quod Cretes et Cretenses. Porro Judæos et Palæstinos permultos in Cretam insulam transmigrasse, patet tum ex aliis, tum ex eo quod Josephus nobilis Judæus ex Creta uxorem acceperit. Sic enim scribit in fine Vitæ suæ: *Post eam duxi aliam mulierem Cretensem, Judæam genere, parentibus natam domi nobilissimis, et moribus inter cæteros eximiis*. Et Strabo lib. 10. Curetum sive Cretensium transmigrationem in alias terras, æque ac fortitudinem bellicam celebrat. An vero Cretenses insulani orti sint ex hisce Ceretæis Palæstinæ, an ex adverso hi ab illis, dissentiunt interpretes. Prius asserit Prado, posterius Scholiast. et Theod. ex eo quod hic subditur: *Perdam reliquias maritimæ regionis*; in eo tamen conveniunt passim, quod hi Ceretim, sive Cretes fuerint gens particularis, quæ vel totam Palæstinam, vel partem ejus aliquam maritimam incoluerit. Ita censent Vatabl. 1. Reg. 10. Abul. ibidem quæst. 10. R. David, Mercerus, et alii in Lexic. ac Prado hic, et Pineda l. 2. de Rebus Salom. cap. 4. Quare non videtur verum quod aliqui, ut Avenar. in Lexico, censent, Carethi esse Cretam sive Curetam insulam, ita dictam ab Hebr. כרת carat id est, exscindere, occidere, eo quod Cretenses insulani essent bellicosissimi milites: indeque derivatum esse verbum Græcum *κρατεω*, et Latinum *certo*, quasi *Cretes* idem sint quod *certatores*, et *κρατουντες*, id est, potentes, vincentes, dominantes. Certum est enim hic agi de Cretensibus incolis, non insulæ Cretæ, sed Palæstinæ. Sic et David 1. Reg. 30. 14. ait se irruisse *ad meridiem Cerethi*, sive Cretæ, non insulæ (hæc enim ab eo toto mari erat remota) sed Palæstinæ: hæc enim erat vicina tribui Judæ, et Siceleg, in qua degebat David, profugus a Saule.

Perdam reliquias maritimæ regionis.] Id est, perdam Philisthinos. Hi enim erant accolæ maris Mediterranei.

Tropologice, S. Hieronymus per Ammon accipit hæreticos, per Moab Philosophos superbos, de quibus dicitur: *Perdam sapientiam sapientum, et intelligentiam intelligentium reprobabo*. Per Idumæam terrenam eos, qui relicto spiritu carnem sequuntur. Hos Deus subjiciet Judæ, id est, rationi et spiritui: *Ut illi*, inquit, *conjuncta caro esse desistat, et Idumæa transeat in Judæam. Philisthiim interpretantur cadentes poculo, qui et ipsi de aureo Babylonis calice inebriati sunt, et sæviunt, et tota animo Israeli insultant, ideoque a populo Dei divisi sunt*. Per hos ergo Turcæ et Pagani accipi possunt, quos Deus tandem disperdet.

Moraliter, disce hoc capite, quam Deo displiceat immisericordia et invidia, quamque simili clade et calamitate puniat eos, qui aliorum calamitati non condolent, sed insultant. Ideo enim Ezechiel, Jeremias et Isaias, Moab, Ammon, Philisthinis, Tyriis, aliisque gentibus excidium intentant, quod in Judæorum clade et excidio non doluerint, sed exultarint. Annibal et cœlitum et hominum odium sibi conscivit dum inspecta humani sanguinis plena fossa, dixit: *Pulchrum hoc esse spectaculum*.

Et Vitellius Cæsar, dum ob cadaveris fœtorem via declinantibus cæteris, ipse recta per acervum mortuorum profectus, dixit: *Optime olere hostem, et præsertim civem*. Ita Sueton. in Vitellio.

Magis vero Wenceslaus Imperat. Bohemiæ rex, qui ita ferus fuit, ut assiduum penes se haberet carnificem quem compatrem appellabat, quia filium ejus de sacro fonte levarat; et tam familiariter eo utebatur, ut aliquoties uno eodemque equo secum vehi illum passus fuerit, ait Dubravius lib. 23. Quocirca merito a regni Baronibus captus, et ab Electoribus Imperio deturbatus est anno Domini 1400. Ita Æmilius l. 10.

Ex adverso æque Deo et hominibus placet, hostibus victis et afflictis compati, ac misereri. Illustres

hac in re fuerunt Romani. Senatus enim Romanus Syphacem quondam opulentissimum Numidiæ regem, captivum, in custodia Tibure mortuum publico funere censuit efferendum, ut vitæ dono honorem sepulturæ adjiceret. Consimili clementia in Perse usus est. Nam cum Albæ, in quam custodiæ causa relegatus erat decessisset, quæstorem misit, qui eum publico funere efferret, ne reliquias regias jacere inhonoratas pateretur. Hostibus hæc, et miseris, et fato functis officia, regibus erogata. Atque ut ab universis Patribus C. ad singulos veniam, L. Cornelius Consul primo Punico bello cum Olbiam oppidum cepisset, pro quo fortissime pugnans Hanno dux Carthaginiensium occiderat, corpus ejus e tabernaculo suo amplo funere extulit: nec dubitavit hostis exsequias ipse celebrare; eam demum victoriam, et apud deos, et apud homines minimum invidiæ habituram credens, quæ plurimum humanitatis habuisset.

Age M. Marcelli clementia, quam clarum, quamque memorabile exemplum haberi debet? Qui captis a se Syracusis, in arce earum constitit, ut urbis modo opulentissimæ, tunc afflictæ fortunam ex alto cerneret. Cæterum casum ejus lugubrem intuens, fletum cohibere non potuit. Quem si quis ignarus vir espexisset, alterius victoriam esse credidisset. Itaque, Syracusana civitas, in maxima clade tua aliquid admixtum gratulationis habuisti : quia si tibi incolumi stare fas non erat, leviter sub tam mansueto victore cecidisti.

Pompeius regem Armeniæ Tigranem, qui et per se magna cum pop. Rom. bella gesserat, et infestissimum urbi nostræ Mithridatem Ponto pulsum viribus suis protexerat, in conspectu suo jacere supplicem diutius passus non est, sed benignis verbis recreatum, diadema, quod abjecerat, capiti reponere jussit, certisque rebus imperatis, in pristinum fortunæ habitum restituit; æque pulchrum esse judicans et vincere reges et facere.

Catonis quoque morte Cæsar audita, at se invidere illius gloriæ, et illum suæ invidisse dixit: patrimoniumque ejus liberis ipsius incolume servavit.

Marci autem Antonii animus talis humanitatis intellectu non caruit. M. enim Bruti corpus liberto suo sepeliendum tradidit, quoque honoratius cremaretur, injici ei suum paludamentum jussit, jacentem non hostem, sed civem, deposito existimans odio. Cumque interceptum a liberto paludamentum comperisset, ita percitus, protinus in eum animadvertit, hac ante præfatione usus: *Quid? tu ignorasti cujus tibi civi sepulturam commiserim?*

Annibal Æmilii Pauli apud Cannas trucidati quæsitum corpus, quantum in ipso fuit, intumulatum jacere passus non est. Idem Tib. Gracchum Lucanorum circumventum insidiis, cum summo honore sepulturæ mandavit, et ossa ejus in patriam portanda militibus Romanis tradidit. Idem M. Marcellum in agro Brutio, dum conatus Pœnorum cupidius quam consideratius speculatur, interemptum legitimo jure extulit; Punico quoque sagulo, et corona donatum laurea rogo imposuit. Ita Valer. Max. l. 5. c. 1.

Agesilaus, audita suorum Spartanorum contra vicinos Corinthios victoria, sed utrimque eruunta, ingemuit; *Quot*, inquit, *perierunt Græciæ cives, qui barbarorum, ac præsertim Persarum, viras et incursus retundere potuissent!* Ita Plutarch. in Agesilao.

Q. Fabius Maximus, qui cunctando Annibalem fregit, a clementia dictus est Ovicula, teste Plinio lib. de Viris illustribus.

CAPUT VIGESIMUM SEXTUM,

SYNOPSIS CAPITIS.

HOC CAPITE, ET DUOBUS SEQUENTIBUS TRANSIT PROPHETA AD TYRUM, EIQUE IDEM, QUOD ALIIS GENTIBUS MINATUR EXCIDIUM, EO QUOD INVIDENS ET ÆMULA GLORIÆ HIEROSOLYMÆ, IN EJUS CLADE EXSULTARIT. QUOCIRCA GRAPHICE TYRI CLADES DESCRIBIT. INDE VERS. 15. ASSERIT, QUOD INSULÆ, ET PRINCIPES, AC NAVES STUPEBUNT IN TYRI EVERSIONE. IDEM TYRO COMMINATUR ISAIAS CAP. 23. (VIDE IBI DICTA) JEREMIAS CAP. 47. 3. AMOS CAP. 1. 9.

1 ET factum est in undecimo anno, prima mensis, factus est sermo Domini ad me, dicens:
2. Fili hominis, pro eo quod dixit Tyrus de Jerusalem: Euge, confractæ sunt portæ po-
pulorum, conversa est ad me. implebor, deserta est. 3. Propterea hæc dicit Dominus Deus:
Ecce ego super te, Tyre, et ascendere faciam ad te gentes multas, sicut ascendit mare fluctuans.
4. Et dissipabunt muros Tyri, et destruent turres ejus : et radam pulverem ejus de ea, et dabo
eam in limpidissimam petram. 5. Siccatio sagenarum erit in medio maris, quia ego locutus sum,
ait Dominus Deus: et erit in direptionem Gentibus. 6. Filiæ quoque ejus, quæ sunt in agro, gla-
dio interficientur : et scient quia ego Dominus. 7. Quia hæc dicit Dominus Deus : Ecce ego ad-

ducam ad Tyrum Nabuchodonosor regem Babylonis ab aquilone, regem regum, cum equis et curribus et equitibus, et cœtu populoque magno. 8. Filias tuas, quæ sunt in agro, gladio interficiet: et circumdabit te munitionibus et comportabit aggerem in gyro, et elevabit contra te clypeum. 9. Et vineas et arietes temperabit in muros tuos, et turres tuas destruet in armatura sua. 10. Inundatione equorum ejus operiet te pulvis eorum: a sonitu equitum et rotarum, et curruum movebuntur muri tui, cum ingressus fuerit portas tuas quasi per introitum urbis dissipatæ. 11. Ungulis equorum suorum conculcabit omnes plateas tuas: populum tuum gladio cædet, et statuæ tuæ nobiles in terram corruent. 12. Vastabunt opes tuas, diripient negotiationes tuas, et destruent muros tuos, et domos tuas præclaras subvertent, et lapides tuos, et ligna tua, et pulverem tuum in medio aquarum ponent. 13. Et quiescere faciam multitudinem canticorum tuorum, et sonitus cithararum tuarum non audietur amplius: 14. Et dabo te in limpidissimam petram, siccatio sagenarum eris, nec ædificaberis ultra: quia ego locutus sum, ait Dominus Deus. 15. Hæc dicit Dominus Deus Tyro: Numquid non a sonitu ruinæ tuæ, et gemitu interfectorum tuorum, cum occisi fuerint in medio tui, commovebuntur insulæ? 16. Et descendent de sedibus suis omnes principes maris: et auferent exuvias suas, et vestimenta sua varia abjicient, et induentur stupore: in terra sedebunt, et attoniti super repentino casu tuo admirabuntur. 17. Et assumentes super te lamentum, dicent tibi: Quomodo peristi, quæ habitas in mari, urbs inclyta, quæ fuisti fortis in mari cum habitatoribus tuis, quos formidabant universi? 18. Nunc stupebunt naves in die pavoris tui, et turbabuntur insulæ in mari, eo quod nullus egrediatur ex te. 19. Quia hæc dicit Dominus Deus: Cum dedero te urbem desolatam, sicut civitates quæ non habitantur: et adduxero super te abyssum, et operuerint te aquæ multæ: 20. Et detraxero te cum his qui descendunt in lacum ad populum sempiternum, et collocavero te in terra novissima sicut solitudines veteres, cum his qui deducuntur in lacum, ut non habiteris: porro cum dedero gloriam in terra viventium. 21. In nihilum redigam te, et non eris, et requisita non invenieris ultra in sempiternum, dicit Dominus Deus.

1. Undecimo anno a captivitate Joachin, qui fuit quoque annus 11. regni Sedeciæ, quo anno a Chaldæis expugnata et eversa est Jerusalem, qui rursus fuit annus 18. Nabuchodonosoris. Ergo illo anno necdum erat obsessa Tyrus. Nam vers. 3. ait: *Ascendere faciam ad te gentes multas*; et vers. 7. *Adducam ad Tyrum Nabuchodonosor*. Falluntur ergo, qui eam obsessam volunt anno 7. Nabuchodonosoris. Idem patebit cap. 29. 17.

Prima die mensis,] scilicet quinti, quando Tyrus jam accipere intra 20. dies potuerat nuntium, de Jerusalem expugnata 9. die mensis quarti præcedentis, ut habetur 4. Reg. 25. v. 1. Ex circumstantiis ergo temporis recte conjicit R. David, Prado et alii, quintum mensem hic notari. Itaque Tyrus gaudens de excidio Jerusalem, dixit:

2. Confractæ sunt portæ populorum,] id est, confractæ sunt portæ Jerusalem, ad quam omni ex parte gentes conveniunt quasi ad mercaturæ, et religionis celeberrimum emporium. Hinc eam per portas denotat. Unde Vatablus et Maldonat. vertunt et explicant, quasi dicat: Confracta est urbs portarum, vel urbs, quæ erat porta populorum. Urbem enim vocat portas, eo quod undique portas haberet, per quas circumquaque populi omnes ad eam confluebant. Aliter quoque Maldon. q. d. *Urbs portarum*, id est, urbs ex qua omnes populi portam aliquam suam denominant. Solent enim minores urbes ex majoribus portas, quibus ad eas itur, appellare, ut in multis Galliæ urbibus aliqua porta Parisiensis vocatur.

Conversa est, scilicet illa populi frequentia et negotiatio, a Jerusalem ad me] Tyrum.

Implebor opibus et mercibus, quia vastata est Jerusalem, q. d. Ejus evacuatio erit mea impletio; ejus vastitas erit mea celebritas; ejus ignominia erit mea gloria.

Moraliter, intuere hic mundi inopiam, conditionem et praxim; non ornat hos, quin spoliat illos: ai quem opibus cumulat, alium premit egestate: non potest impleri hic, quin evacuetur ille: atque ita facit ut unus alteri invideat, ejusque bonis inhiet. Ut sol dum unum hemisphærium sua luce illustrat, alteri tenebras offundit: atque uti in haustro dum una situla attollitur, altera deprimitur: ita in mundo nemo attolli potest et inclarescere, nisi alii deprimantur et obfuscentur, ait II. Pintus. E contrario Deus dives est in omnes. Unde de justo, qui in Deo habitans ditatur, ait Psaltes Psal. 111. *Gloria et divitiæ in domo ejus, et justitia ejus manet in sæculum sæculi*. Et Psal. 36. *Spera in Domino, et fac bonitatem: et inhabita terram, et pasceris in divitiis ejus*.

3. Super te.] Vatablus, *contra te*, supple, veniam, vel virgam meam et gladium vibrabo.

Mare fluctuans.] Significat Chaldæorum multitudinem, tumultum, fragorem, per fluctus Tyro, mari adjacenti, notissimos. Copias ergo Chaldæorum vocat fluctus: quia erant maximæ, plurimæ et sævissimæ. Sic et Jerem. cap. 46. 9. copias Ægypti, et cap. 51. 42. copias Cyri vocat fluctus.

4. Et radam pulverem ejus de ea.] Est hyperbole q. d. Tyrum evertam, et eradam usque ad fundamenta,

faciam ut ne pulvis quidem in ea remaneat. Erat enim Tyrus extructa in rupe, in medio mari. Incolæ vero terram ad fabricandum, et hortos construendos eo comportaverant, quam Deus dicit evertendam, imo radendam, ut rupes nuda relinquatur, qualis erat antequam urbs construeretur. Unde sequitur: *Dabo eam in limpidissimam petram*, hoc est, faciam ut in Tyro sola relinquatur limpidissima: Septuag. *nitidissimo*, rupes, in qua constructa est (unde hebr. Tyrus dicitur צור *tsor*, id est *petra*) sitque tanta Tyri solitudo, ut in ea piscatores sagenas suas madefactas extendant et exsiccent. Ita Theodor. Hoc est, quod subdit: *Siccatio sagenarum erit*, Tyrus. Nulla ergo urbs, nullus mercator, nullus princeps glorietur suo robore, suis opibus, suis civibus, suis clientelis; licet enim iis abundent quasi Tyrus, et quasi mare aquis, tamen si Deum offendat, facile ab eo omnibus spoliabitur, et in siccam limpidamque petram redigetur.

6. Filiæ quoque ejus.] Hoc est, Sidon, et aliæ urbes et vici Tyro quasi metropoli subjecti. Hæ enim ab Hebræis vocantur filiæ, sicut ipsa metropolis vocatur mater.

7. Regem regum.] Ita vocat Nabuchodonosorem, qui multos reges habebat subjectos. Unde Megasthenes apud Joseph. 10. Antiq. 13. contendit Nabuchodonosorem fortitudine, et rerum gestarum magnitudine superasse Herculem. De quo plura Daniel. 2. 37. Alii per *regem regum* intelligunt Alexandrum Magnum, qui post Nabuchodonosorem anno 243. Tyrum expugnavit. Quem Paulus Orosius vocat magnum miseriarum gurgitem, et totius Orientis atrocissimum turbinem. Nota: Putant multi Tyrum a Nabuchodonosore esse expugnatam paulo post Jerusalem, scilicet anno 23. Nabuchodonosor, cum ipse Tyrum obsedisset tres annos cum dimidio, teste Philostrato apud Joseph. Unde Isaiæ 23. 17. dicitur post 70. annos Tyrus reædificanda, scilicet cum Jerusalem, a Cyro: sed falluntur: nam 13. annis fuit obsessa Tyrus, et capta anno 35. Nabuchodonosoris, uti ostendam c. 29. 17.

8. Elevabit contra te clypeum,] ut eo contra tua tela se protegat, cum te invadet; vel, q. d. Sublatis consertisque clypeis milites contra te testudinem de more facient, per quam in muros tuos inscendant urbem invasuri. Testudo enim erat continuata clypeorum series a militibus subjectis curvata in formam animalis, quod testudo vocatur. Unde Livius: *Ipse scalas ferri ad muros ab omni parte muri jussit, ac testudine ad portas successit*; *testudine*, id est, continuata clypeorum crate super capita. Idem lib. 4. de Bello Maced. *Sublatis deinde supra capita scutis, continuatisque ita inter se, ut non modo ad cæcos ictus, sed ne ad inferendum quidem ex propinquo telum, loci quidquam esset, testudine facta subibant.*

9. Vineas.] Erant quasi magni corbes ex vimine (hinc vocantur vineæ, quasi vimineæ) quibus obsidentes se tegebant, et ex iis tuti penetrabant ad murorum fundamenta subruenda. Ita Veget. lib. 4. cap. 15. Aliter Vatabl. vertit, scilicet, *tormentum feriendi*. Hebr. מחה *macha*, significat delere, avertere. Hinc מחי *mechi*, significat tormentum evertens muros.

Et arietes.] Aries priscis bombardas et tormenta ænea non habentibus, erat trabs armata ferro instar *arietis*, quæ impulsum multorum militum mœnia percutiebat: nec ulla turris tam valida erat, aut murus qui licet primos arietis ictus sustinuisset, assiduos vinceret, ait Joseph. 3. Belli 9. Vide arietis formam apud Lipsium lib. de Militia Rom. Septuag. vertunt. λογχας, id est, lanceas; R. Salomon balistas, quæ lapides in muros ejaculantur.

10. Inundatione equorum,] id est, ut Sept. *Multitudine equorum operiet te pulvis eorum*, q. d. Tam multi equites Chaldæi te invadent, tantumque pulveris ungulis suis excitabunt, ut tota pulvere tegi et obnubilari videaris. Sic ait Isaias cap. 60. 6. *Inundatio camelorum operiet te.*

A Sonitu (præ sonitu) equitum.] Vix credat, nisi expertus, quantus sit fragor et terror equitum, urbe vi capta, discurrentium, tum ut forum, plateas, vicos locaque omnia refugii occupent; tum ut milites et incolas ne fuga evadant, comprehendant; tum ut resistere volentes percellant. Vidi ego, et audivi hæc in Belgio Trajecti ad Mosam degens, cum ea urbs ab Hispanis vi caperetur. Sane videbar mihi videre et audire fragorem et terrorem, qui erit in ultimo mundi die.

11. Statuæ tuæ nobiles, id est trophæa tua, vel imagines clarorum virorum, in terram corruent. Ita Vatablus. Hæ enim hebr. vocantur מצבות *mattsebot*, id est statuæ. Tales sunt columnæ, pyramides et arcus triumphales, quales hic Romæ videmus: nimirum columna Trajani 120. pedum altitudinis, et tanta crassitie, ut interius per cochleam ab imo in summum ascendatur, in qua victoriæ omnes Trajani exculptæ sunt. Item columna Antonini, pyramides Ægyptiæ ante templum S. Petri, ante basilicam Lateranensem, et ante Ecclesiam S. Mariæ Majorem. Item arcus Titi et Vespasiani de devicta Judæa; arcus Septimii Severi, ad radices Capitolii, arcus Constantini de devicto Maxentio.

Aliter Prado: per *mattsebot* enim accipit idola quæ Tyrii tam anxie custodiebant, ne hostili carmine avocati eorum dii, aut indignati discederent, ut vinculis ea annecterent. Erant hæc simulacra Herculis et Apollinis, teste Curtio lib 4. de Vita Alexandri, et Plutarch. problem. 61. Septuag. vertunt, *substantiam fortitudinis tuæ*; et R. David, *turres fortitudinis tuæ*.

13. Et quiescere faciam multitudinem canticorum tuorum,] quibus tu, o Tyre mercatrix, quasi meretrix, mercatores ad te pellicis. Vide dicta Isaiæ 23. v. 15. et 16.

14. Nec ædificaberis ultra.] Dices: Isaiæ 23. 17. dicitur Tyrus instauranda post 70. annos. Resp. S. Hieron. instauratam fuisse Tyrum in urbem, sed non in regnum; nam Tyrus deinceps subfuit Chaldæis, Græcis, Romanis; secundo, resp. Scholiast. cives Tyri omnes pene fuisse deletos, ac proinde postea aliam fuisse quasi Tyrum, quæ ab alia hominum natione, aliis legibus et moribus, imo, ut aliqui volunt, alio loco instaurata sit; tertio, et plane Hebr. עוד *od*, id est amplius, significat tempus jubilæi, id est seculum 50. annorum (ut patet Exodi 21. v. 6.) intra quod Tyrus non est ædificata, sed post annos 70. Ita Theodor. Vide dicta Isaiæ 23. 15.

15. A sonitu ruinæ.] Est hyperbole, q. d. Sicut turre ruente, omnia vicina commoventur: ita, Tyro ruente, vicinæ insulæ, id est insulani, ad famam et

nuotium vasiationis Tyri commoti sunt, id est commovebuntur pavore et admiratione.

16. Descandenr de sedibus suis,] ut sedeant in terra more lugentium.

Paincipas maris,] id ast vicinarum insularum, quæ in mari sunt æque ac Tyrus.

Exuvias suas.] Hebr. מְעִילֵיהֶם *meilehem*, id est pallia sua; Septuag. *Coronas et diademata sua.*

Attoniti supra repentino casu tuo.] Repentini enim et improvisi casus acerbiores sunt. Hinc Adrianus Imper. annulum gestabat, quem aiebat fuisse Drusi Germanici cuiinsculptum erat: *Illis gravis est fortuna, quibus est repentina.* Et Senaca: *Grovius*, aii, *nocet quodcumque inexpertum accidit: melius est præcovere quam covere.* Hoc est quod ait S. August. lib. de Singular. Clericor. *Ubicumque fuerit providentia, frustrotur universo contrario: ubi outem providentia negligitur, omnia contraria dominantur.* Si ergo sapis, utere consilio, quod est oculus futurorum, eoque futura dispice et prospice.

17. Et assumentas super te lamentum.] Simile lameotum Babyloni excisæ inducit Isaias c. 14. 10.

Tropologica, hos lamentum suimæ excelsæ, quæ in peccatum mortale prolabitur, recte adsptat S. Hieron.

18. In die pavoris tui.] Septuag. *In die ruinæ tuæ.*

19. Abyssum.] Chald. exercitum immensum, ut operiant te aquæ multæ, id est multi hostes et populi, ae consequenter multæ ærumnæ, gravesque et profuodæ clades. Sio ait Psaltes Psal. 41. *Abyssus abyssum invocat, in voce cataractarum tuarum*, id est una afflictio alteram secum trahit, dum tu, Domine, cataractas tuas aperis, et pluis in nos calamitates.

20. Qui descendunt in lacum,] id est in foveam et sepulcrum.

Ad populum sempiternum.] Hebr. *Ad populum sæculi*, id est, ad populum jam olim a multis sæculis mortnæ, qui dormit somnum sempiternum, ut ait Jerem. c. 51. 35. et 57. quos proiude vocat *mortuos sempiternos*, Thren. 3. v. 6. socundo, q. d. Cum descoodentibus in lacum, id est io infernum, ad æternum ignam destinatis coustituam te, io sempiteruum arsoram. Ita S. Hieron. et R. Salomoo.

In terra novissima.] Hebr. תַּחְתִּיּוֹת *tachtiot*, id est inferiori, scilicet in sepulcro et inferno.

Sicut solitudines veteres,] id est similem ruinis urbium antiquis quarum vix ullum cernitur vestigium. Ita Maldonatus.

Cum dedero gloriam in terra viventium,] cum restituero felicitatem et gloriam pristinam Hierosolymæ, ex qua omnes meam potentiam glorificabunt. Unde Chald. vertit: *Gaudium in terra Israel dabo.*

Vocatur Jerusalem terra viventium, primo, quod in ea coleretur Deus verus et vivus, qui sui cultoras sibi similes facit viventes: uti idola mortua faciunt stupidos.

Secundo, quia in Jerusalem sepulti erant fideles et justi, post modicum tempus resurrecturi in vitam æternam, Isaiæ 26. 20. Apocalypsis 6. 9.

Tertio, q. d. Tu, Tyre, insultasti Hierosolymæ, quod jam esset terra mortis et mortuorum, ecce faciam ut tu descendas in lacum, et sis terra mortuorum; Jerusalem vero sit terra viventium, cum reflorescet hominum viventium numero et gloria. Ita R. David, Maldonatus, Prado et alii. Alii explicant, q. d. *Cum dedero gloriam in terra viventium*, id est, cum in tui punitione et excidio gloriam meæ vindictæ et potentiæ ubique terrarum ostendero. Hic commentarium suum cum vita finiit noster Prado, transiitque ad terram viventium.

21. In nihilum redigam te,] id est tuam gloriam, imperium, opes delicias, palatia, merces, etc. ut amplius non sint, nec in sua forma et essentia existant, et quoad eam quasi annihilentur. Nam quoad materiam primam, certum est eam non annihilari. Res ergo dicuntur annihilari, cum earum species, forma et decor perit, ita ut quasi ad materiam primam et ad rude chaos ex quo prodierunt redigantur. Unde explicans, subdit: *Et non eris, et requisita non invenieris ultro in sempiternum.* Hic finis Tyri inclytæ. Hic finis regum, regnorum, opum, honorum et pomparum mundi. Sic Apocalyp. 17. 11. de regno Antichristi et mundi, dicitur: *Bestia quæ erat, et non est*; de Deo vero ejusque regno dicitur Apocal. 1. 4. *Qui est, qui erat, et qui venturus est.* Et Dan. 7. 27. *Cujus regnum, regnum sempiternum est, et omnes reges servient ei et obedient.* Hoc est ergo elogium, hoc nomen regis et cujusvis hominis defuncti: *Fuit, et non est.* Dei vero et Beatorum: *Fuit, est, et erit in perpetuum.* Sic transit gloria mundi: sic durat gloria cœli.

Exstat epitaphium cujusdam regis Franciæ acutum et patheticum hac de re, quod citat Delrio adag. 8. estque tale:

> Risi, ploro. Fui, non sum. Studui, requiesco.
> Lusi, non ludo. Cecini, nunc mutio. Pavi
> Corpus, alo vermes. Vigilavi, dormio. Dixi
> Salve, dico Vale. Rapui, rapior. Superavi,
> Vincor. Certavi, pace utor. Jure ego vixi,
> Jure igitur morior: non obsto, obstare nequirem.
> Terra fui quondam, rursum sum terra. Nihil sum.
> Terra caduca, vale, vermes, salvete, recombo.

Hoc erit et epitaphium cujusque nostrum. Quam sapiens qui caduca, et mox casura spernit, ac æterna et jugiter mansura ambit! Audi epitaphium Romæ captæ et vastatæ a Genserico rege Gothorum, sub Honorio Imperatore, anno Domini 410. quod inaudiens et ingemiscens sanctus Hieron. in Bethleham, ita orditur prœmium l. 3. Comment. in Ezech. *Nihil longum est quod finem habet, et omnis retro temporum series transacta non prodest; nisi forte bonorum operum sibi viaticum præparaverit, quæ semper ad futura, imo ad æterna respiciunt, et nullis terminis coarctantur. Vera sententia: Omnia ortu occidunt, et aucta senescunt. Et alibi: Nihil est enim opere et manu factum, quod non conficiat et consumat vetustas. Quis crederet, ut totius orbis exstructa victoriis Roma corrueret, ut ipsa suis populis, et mater fieret, et sepulcrum? ut tota Orientis, Ægypti, Africæ littora, olim dominatricis urbis servorum et ancillarum numero complerentur? ut quotidie sancta Bethlehem, nobiles quondam utriusque sexus atque omnibus divitiis affluentes susciperet mendicantes. Quibus quoniam opem ferre non possumus, condolemus, et lacrymas lacrymis jungimus: occupatique sancti operis sarcina, dum sine gemitu confluentes videre non patimur, explanationes in Ezechielem, et pene omne studium omisimus; Scripturarumque cupimus verba in opera vertere; et non dicere sancta sed facere.*

CAPUT VIGESIMUM SEPTIMUM.

SYNOPSIS CAPITIS.

Tyri naves, opes, merces, superbiam, ideoque excidium quasi naufragium describit; ut quo major ejus fuit gloria, eo major ejusdem ruina appareat. Primo ergo ejus merces, et gentes Tyrum ad mercatum venientes recenset. Deinde v. 26. omnium horum ruinam et rapinam prænuntiat, ideoque Tyrum fore materiam lamenti gentibus omnibus asseverat.

1 Et factum est verbum Domini ad me, dicens: 2. Tu ergo, fili hominis, assume super Tyrum
lamentum: 3. et dices Tyro, quæ habitat in introitu maris, negotiationi populorum ad insulas multas: Hæc dicit Dominus Deus: O Tyre, tu dixisti: Perfecti decoris ego sum, 4. et
in corde maris sita. Finitimi tui, qui te ædificaverunt, impleverunt decorem tuum: 5. abietibus de
Sanir exstruxerunt te cum omnibus tabulatis maris: cedrum de Libano tulerunt ut facerent tibi
malum. 6. Quercus de Basan dolaverunt in remos tuos: et transtra tua fecerunt tibi ex ebore Indico, et prætoriola de insulis Italiæ. 7. Byssus varia de Ægypto texta est tibi in velum ut poneretur in malo: hyacinthus et purpura de insulis Elisa facta sunt operimentum tuum. 8. Habitatores
Sidonis et Aradii fuerunt remiges tui: sapientes tui, Tyre, facti sunt gubernatores tui. 9. Senes
Giblii, et prudentes ejus, habuerunt nautas ad ministerium variæ supellectilis tuæ: omnes naves
maris, et nautæ earum, fuerunt in populo negotiationis tuæ. 19. Persæ, et Lydii, et Libyes erant
in exercitu tuo viri bellatores tui: clypeum, et galeam suspenderunt in te pro ornatu tuo. 11. Filii Aradii cum exercitu tuo erant super muros tuos in circuitu: sed et Pygmæi, qui erant in turribus tuis, pharetras suas suspenderunt in muris tuis per gyrum: ipsi compleverunt pulchritudinem tuam. 12. Carthaginenses negotiatores tui, a multitudine cunctarum divitiarum, argento,
ferro, stanno, plumboque, repleverunt nundinas tuas. 13. Græcia, Thubal, et Mosoch, ipsi institores tui: mancipia, et vasa ærea advexerunt populo tuo. 14. De domo Thogorma, equos, et equites, et mulos adduxerunt ad forum tuum. 15. Filii Dedan negotiatores tui: insulæ multæ negotiatio manus tuæ: dentes eburneos et ebeninos commutaverunt in pretio tuo. 16. Syrus negotiator tuus
propter multitudinem operum tuorum, gemmam, et purpuram, et scutulata, et byssum, et sericum,
et chodchod proposuerunt in mercatu tuo. 17. Juda et terra Israel ipsi institores tui in frumento
primo, balsamum, et mel, et oleum, et resinam proposuerunt in nundinis tuis. 18. Damascenus negotiator tuus in multitudine operum tuorum, in multitudine diversarum opum, in vino pingui, in
lanis coloris optimi. 19. Dan, et Græcia, et Mosel in nundinis tuis proposuerunt ferrum fabrefactum: stacte et calamus in negotiatione tua. 20. Dedan institores tui in tapetibus ad sedendum.
21. Arabia, et universi principes Cedar, ipsi negotiatores manus tuæ: cum agnis, et arietibus,
et hœdis venerunt ad te negotiatores tui. 22. Venditores Saba, et Reema, ipsi negotiatores tui:
cum universis primis aromatibus, et lapide pretioso, et auro, quod proposuerunt in mercatu tuo.
23. Haran, et Chene, et Eden, negotiatores tui: Saba, Assur, et Chelmad, venditores tui. 24. Ipsi
negotiatores tui multifariam involucris hyacinthi, et polymitorum, gazarumque pretiosarum, quæ
obvolutæ et astrictæ erant funibus: cedros quoque habebant in negotiationibus tuis. 25. Naves maris, principes tui in negotiatione tua: et repleta es, et glorificata nimis in corde maris. 26. In aquis multis adduxerunt te remiges tui: ventus Auster contrivit te in corde maris. 27. Divitiæ tuæ
et thesauri tui, et multiplex instrumentum tuum, nautæ tui et gubernatores tui, qui tenebant supellectilem tuam, et populo tuo præerant: viri quoque bellatores tui, qui erant in te cum universa
multitudine tua, quæ est in medio tui: cadent in corde maris in die ruinæ tuæ. 28. A sonitu

clamoris gubernatorum tuorum conturbabuntur classes: 29. Et descendent de navibus suis omnes qui tenebant remum: nautæ et universi gubernatores maris in terra stabunt: 30. et ejulabunt super te voce magna, et clamabunt amare: et superjicient pulverem capitibus suis, et cinere conspergentur. 31. Et radent super te calvitium, et accingentur ciliciis: et plorabunt te in amaritudine animæ ploratu amarissimo. 32. Et assument super te carmen lugubre, et plangent te: Quæ est ut Tyrus, quæ obmutuit in medio maris? 33. Quæ in exitu negotiationum tuarum, de mari implesti populos multos: in multitudine divitiarum tuarum, et populorum tuorum, ditasti reges terræ. 34. Nunc contrita es a mari, in profundis aquarum opes tuæ, et omnis multitudo tua, quæ erat in medio tui, ceciderunt. 35. Universi habitatores insularum obstupuerunt super te: et reges earum omnes tempestate perculsi mutaverunt vultus. 36. Negotiatores populorum sibilaverunt super te: ad nihilum deducta es, et non eris usque in perpetuum.

2. Assume lamentum,] Hebr. שא *sa*, id est assume, eleva, attolle voces lamentabiles, ex affectu commiserationis erga tantam cladem Tyri.

3. Quæ habitat in introitu maris.] Hebraice: *Quæ habitat juxta ostia*, id est, portus maris. Erat enim insula multorum portuum, inquit Vatablus.

Negotiationi.] Tyrus, ait S. Hier. dicitur hic *negotiatio*, id est, celeberrimum emporium negotiationis, *populorum ad insulas multas*, cujus negotiatores scilicet erant potentes et opulenti et principes. Secundo, Maldonat. et Vatabl. *negotiationi*, aiunt, id est, negotiatrici, quæ cum insulis et populis remotissimis negotiatur.

Perfecti decoris ego sum.] Primum crimen Tyri, ait S. Hieron. est superbia, quod suam pulchritudinem, non Dei putet esse, sed suæ industriæ et virtutis. Secundo, quod perfectam sibi arroget pulchritudinem, q. d. Sum urbium pulcherrima, sum ocellus orbis, ita sum pulchra, ut nihil mihi addi possit, quod solius est Dei, ait Dion. c. 4. de Div. nom.

4. Et in corde maris sita,] in medio mari. q. d. Dixisti superbe, o Tyre: Ego sum munitissima æque ac speciosissima domina ac regina maris, circumquaque mari cæruleo circumdata, et quasi coronata. Isaiæ 23. 8. Erat enim Tyrus rotunda forma super rupem durissimam (unde et hebr. צור *tsor*, Chald. תור *tor*, latine Tyrus dicitur, q. d. Rupes, vel saxum) undique quasi insula mari cincta, quatuor stadiis, id est 500. passibus, id est, medio milliari distans a terra. Sed Nabuchodonosor, et post Alexander, terra, lignis, lapidibus mare una ex parte implevit, ut Tyrus pedibus adiri et expugnari posset, sicque ex insula fecit peninsulam. Ita sanctus Hieronymus, Plinius l. 5. 19. et Curtius l. 4. Vide quæ de Tyri opibus et gloria dixi Isaiæ 23. initio cap.

Mystice, Tyrus sunt angustiæ (has enim significat Hebr. צור *tsor*, id est, Tyrus) istius mundi, qui in maligno est positus, et variis perturbationibus, quasi fluctibus coarctatur atque percutitur, ait S. Hieron. Quæ ergo de Tyro hic dicuntur ad litteram, mystice mundo adapta.

Finitimi tui, qui te ædificaverunt, impleverunt decorem tuum.] Vatabl. *Absolverunt pulchritudinem tuam*, id est, omnibus ornamentis te exornarunt, quidquid in orbe pulchrum erat in te contulerunt. Certum est, ait ex Beroso Adrichomius in descriptione Terræ Sanctæ in Tyro, Tyrum dictam et conditam paulo post diluvium a Tyras, qui septimus fuit filiorum Japhet: postea a Sidoniis fuit aucta, teste Justino lib. 18. Unde S. Hieron. vocat Tyrum coloniam Sidoniorum. Pro *finitimi tui*, hebr. est גבוליך *gebulaich*, id est, *termini tui*, id est habitantes in terminis tuis, hoc est, accolæ finitimi tui: puta Sidonii, Giblii, etc. Verum Vatablus proprie τὸ *termini* capit, jungitque præcedentibus, ac vertit: *In medio mari sunt termini tui*. Sic vertunt et Septuag. in editione Complutensi. Verum S. Hieronymus asserit Septuag. vertisse, *Beelim filii tui circumdederunt tibi decorem tuum*, additque eos corrupte legisse *Beelim* pro *gebulaich*; et בניך *banaich*, id est filii tui, pro בניך *bonaich*, id est, ædificatores tui. Noster tamen Vilalpando prosequens hoc cap. et sequenti commentarium P. Prado, contendit studio id ab eis factum esse suggerente Spiritu Sancto, ut significarent quod Tyrus non Deo, sed Baalim acceptum tulerit suum decorem; vel potius, quod filii, id est, cives Tyri, eam exornarint superbis templis ædificatis Baal et Astarthæ. Unde Septuag. in editione Romana Caraffæ ita habent: *Tu dixisti: Ego circumdedi mihi decorem meum in corde maris, ipsi Beelim* (vel *Baalim*) *filii tui circumdederunt tibi decorem*. Baal erat Saturnus, cui pueros ingenuos immolabant, ait Curtius l. 4. q. d. Hic ornatus tuus, o Tyre, non ornatus, sed potius infamis est turpitudo et sacrilegum infanticidium, imo parricidium.

5. Abietibus de Sanir.] Loquitur tropice, ait S. Hieron. de Tyro maritima quasi de navi (Tyri enim gloria erat in navibus) malo, velis, remis, omnique re instructissima, ut significet urbis opes, quæ Austro, id est Nabuchodonosoris furore, illisa, naufragium fecit. Porro Sanir, vel Sarion est mons Hermon, qui Sanir dicitur, id est nivosus, ait Chald. quia nivibus semper riget, ideoque dicitur Chermon, sive Hermon, id est, perditus, excisus, sterilis, ait Masius; vel, ut Vilalp. quia valle a Libano dividitur, et quasi succiditur.

Nota: Per has abietes significat potentes, magnates et gubernatores urbis.

Cum omnibus tabulatis maris.] Navis enim duo tabulata, id est, duos tabularum ordines, habet, q. d. Omnes navium, id est domorum, tuarum tabulæ, erant abiegnæ. Hinc hebr. est לחתים *luchotaim*, quod est duale, q. d. Duæ tabulæ, puta duo tabularum ordines. Noster per diastolen legit לחת ים *luchot iam*, id est, tabulas vel tabulata maris.

Malum.] Aliqui intelligunt templum Jovis olympii, et alia in Tyro ædificata.

6. Transtra,] dicuntur quasi transvarsim strata: sunt tigna, quæ in navi vel domo transvarsim posita, latera connectunt et stringunt. Soptuag. vertunt, *ιερα*, id est, *templo*: quia, ut Sex. Pompeius, templum est tignum transversum in quo sedent remiges. Transtra ergo, ait Cæsar, sunt remigum sedilia; hæc lignea, superbe ebore in laminas secto et cælato operuerunt et exornarunt Tyrii. Aliqui, ait Theodor. vertunt, *cornu* tuum, id est, robur, et vires tuæ, scilicet, idola tua et religio: quæ est robur reip. indeque forte Septuag. vertunt, *templo*, scilicet idolorum.

Ex ebore Indico.] Nam, ut Virgil.

> India mittit ebur, molles sua thura Sabæi;
> At Chalybes duri ferrum, virosaque Pontus
> Castorea.

Et prætoriola.] Prætorium Suetonio in Caligula, est magnificum conclave, vel domus suburbana. Significat ergo hic magnifica palatia, cœnacula, conclavia, suburbana æque ac urbana Tyrius ædificasse lignis pretiosis advectis ex Italia. Unde Septuag. et Aquila vertunt, *domos nemorosas*. Prætorium enim proprie vocabatur magnifica et ampla domus in agro et ruri exstructa, in quæ ædificia, pecunias ingentes effundebant. Audi Sueton. in Caligula cap. 37. *In exstructionibus prætoriarum atque villarum, omni posthabito ratione, nihil tam efficere concupiscebat, quam quod effici posse negaretur.* Idem in Augusto cap. 72. *Ampla et operosa prætoria gravabatur*, hoc est, iniquo animo ferebat Augustus villas quasdam elegantius et sumptuosius exstructas. Palladius lib. 1. *Ipsius etiam prætorii situs sit loco aliquotenus erectiore et sicciore quam cætera, propter injuriam fundamentorum, et ut læta fruatur aspectu.* Quia enim prætores, utpote exercitus duces, sæpe degebant in agris, ibique splendidas ædificabant ædes; hinc quævis aliorum fabricæ similes a pari vocatæ sunt prætoria; et si minores essent, prætoriola. Hinc Ezechiel prætoriola hæc, id est, conclavia splendida, ponit in navi: navi enim comparat Tyrum, utpote maritimam; ejus ergo palatia, et augustas fabricas vocat prætoriola.

Italiæ.] Hebr. est *Cetim*, quod non tantum Cyprum, sed et Italiam significat, uti ostendi Num. 24. 24. Chald. vertit: *De insulis Apuliæ*, id est, ex Cypro, Creta, Sicilia, aliisque Apuliæ et Italiæ vicinis.

7. Byssus varia de Ægypto texta est tibi in velum.] Significat tapetes, et alia similia Tyrum ex Ægypto afferri solita, ait Theodor. Secundo, Vilalp. Navis, ait, est tyrannis; malus est rex; funes sunt principes et duces, qui regem sustinent; velum sunt instructæ acies. Sed nota, non esse necesse singula applicare. Tantum enim per pretiosam hanc omnem navis supellectilem, significat pretiosas urbis fabricas, domos, arces, templa, mœnia, omnemque urbis supellectilem, opes et merces: cumque tantus esset Tyri luxus, facile fieri potuit, ut revera in navibus vela ex bysso, transtra ex ebore facerent.

Mystice, S. Hieron. Per byssum significatur terra, quia ex terra oritur; per hyacinthum aer; per purpuram mare, ex quo conficitur; addito coccino bis tincto, quod ignem suo rubore repræsentat, quibus pontificis vestimenta texuntur. Hæc ergo quatuor significant *quatuor elementa, terram, aerem, aquam, et ignem, ex quibus constant omnia, quæ sibi assumit Tyrus, ut Dei creaturis non utatur cum gratia, sed dicat: Perfecti decoris ego sum; vel, Decorem mihi ipsa circumdedi.*

Hyacinthos,] id est, lana et pannus hyacinthini, id est, violacei coloris, de quo dixi Exodi 25. 3.

De insulis Elisa,] id est Græciæ, ait Theodor. maxime iis, quæ sunt in mari Ionio, ait S. Hier. Elisa enim fuit filius Javan, a quo culta et nuncupata est Græcia: hæc enim hebr. vocatur *Jovan*. Imo ab Elisa, aliqui Æoles dictos putant. Chald. Elisa vertit, *insulas Italiæ*; alii, *fortunatas insulas*, quæ Elysiæ dicuntur ob amœnitatem et ubertatem, maxime arborum et pomorum aureorum, quæ ibi sæpius in anno maturescunt. Licet enim Tyrus in se abundarat purpura (eaque esset optima et nominatissima, unde vocatur Tyria, et Sarranum ostrum) tamen illa aliunde quoque eo advehebatur, quasi ad commune emporium, ut inde in omnes regiones distraheretur. Vilalpandus per insulas Elisa accipit urbes et insulas Hispaniæ juxta Gades, et Xerizium: ibi enim ab Homero primitus positos fuisse campos Elysios, ob luci amœnitatem et fertilitatem. Unde ibi est Lethæus fluvius, vulgo *Guadalete*, quem ad Elysios campos constituunt Virgil. 6. Æneid. et Strabo lib. 1. Ita et Pineda l. 4. de Rebus Salom. c. 14. Quin et Joan. Annius in Berosi lib. 5. in nono rege Assyr. inde Bætin et Bæticam Hispaniæ dictam censet; *Bætus*, inquit, *ab Aramæis interpretatur locus vitæ felicis. Est enim Bætica Hispaniæ deliciarum hortus, et ob Homero campus Elysius usque in angustias Oceani Gadium, dictus. A Bæto ergo, id est, vitæ meæ felici duce, Bætica, quasi Beatica, Hispania, et Bætis fluvius in Oceanum fluens, dictus est.* Ita ipse, sed incertæ et suspectæ fidei.

Operimentum tuum,] quo operiebas et ornabas tum te, id est, tuos cives iis vestiens; tum tuas domos, aulas et cubicula insternens byssinis et purpureis aulæis, sedibus, pulvillis, etc.

8. Aradii,] incolæ insulæ Arados juxta Tyrum, quam condidit Aradios, nonus filius Chanaan, Genes. 10. v. 18. Septuag. vertunt: *Principes tui Sidonii* (qui scilicet olim tibi imperabant, nunc) *cum Aradiis sunt remiges tui.*

Mystice, Aradii hebr. significant deponentes: Sidonii venatores, de quibus dicitur Psal. 123. *Anima nostra erepta est de laqueo venantium*; hebr. *Sidonim*, id est Sidoniorum. *Hi*, ergo, *sunt qui venantur animas incautas in sublimi positas, ut ad terrena deducant, et efficiantur remiges, ut ducant eas ad naufragia*, ait S. Hieronymus.

9. Senes Gibli,] Gobel, vel Gebal (Psal. 82. 8. *Gebal, et Ammon, et Amalec, cum habitantibus Tyrum*) est Giblus, vel Biblus urbs Phœniciæ; unde incolæ dicti sunt Giblii, vel Biblii, aut Gebalil. Septuag. vertunt, *πρεσβύτεροι βιβλίων*, quod ambigue vertit eorum interpres, *senes Bibliorum*; at malo Scholiastes, *senes in libris*. Biblii enim non sunt Biblia, nec libri; sed gens jam dicta, quæ nobiles habebat fabros lignarios: unde Giblii præciderunt ligna Salomoni in fabrica templi, 3. Regum 5. v. 18. Hebr. est: *Senes Gebal, et sapientes ejus instauraverunt in te rimas tuas*, ne scilicet navis tua aquam admitteret; navis, inquam, tum

proprie dicta, quis abundas navibus in mari; tum metaphorice, scilicet urbs, et respublica tua. Unde Septuag. vertunt: *Senes Biblii, et sapientes eorum qui erant in te, confortabant consilium tuum.* Nimirum boni consiliarii suo consilio rempublicam quasi navem, ab omnibus procellis totam in omni periculo et calamitate, ne rimas agat, conservant.

Omnes naves maris, et nautæ earum fuerunt in populo negotiationis tuæ.] Ex Hebræo clare sic vertas: *Omnes naves maris, et remiges earum fuerunt in te, ad negotiandum negotiationem tuam,* vel ad distrahendum merces tuas; Sept. *Facti sunt tibi in Occidentem Occidentis.* Hebr. enim ערב *arab* significat spondere, contrahere, negotiari, et generaliter commisceri: hinc significat etiam vesperam, sive Occidentem, quando miscentur lux et tenebræ. S. Hieron. et Theodor. sic explicant: Mercatores ad te venerunt ex omnibus, etiam remotissimis regionibus occidentalibus, puta ex Hispania, inquit Pineda lib. 4. de Rebus Salom. cap. 5. Tartessus enim urbs Hispaniæ ad Gades, fuit colonia Tyriorum; unde cum iis magna habebat commercia. Sic Canticum canticorum vocatur canticum maximum, pulcherrimum. Chaldæus vertit: *Omnes descendentes in mare, et nautæ eorum fuerunt remiges in te,* q. d. Tanta erat magnificentia et gloria tua, o Tyre, ut remiges tibi ascisceres eos, qui aliarum gentium fuerant nautæ, hoc est naucleri et gubernatores navium.

Tropologice Villalpando: Mercator, inquit, avarus vespera dicitur, vel Occidens; primo, quia fraude et mendacio merces suas vendit, vel emit; secundo, quia quasi lupus vespertinus pauperum bonis inhiat; tertio, ob cæcitatem mentis, quam affert lucri cupiditas; quarto, quia hæc lucri aviditas cum suis asseclis ducit eum ad tenebras æternas inferni. Ita S. Hier.

10. Persæ et Lydii,] q. d. Omnes populi serviebant tibi; viles quidem in rebus fabrilibus, ut Giblii, Aradii, Sidonii; fortes vero et militares in bello, ut Persæ, Lydii et Afri; qui tempore belli tibi erant præsidio; tempore vero pacis, suspensis galeis et clypeis, ornamento, ait Maldon.

11. Sed et pygmæi.] Plinius l. 7. 2. scribit Pygmæos esse populos in extrema India salubri cœlo, et semper vernante, qui ternos dodrantes, sive spithamas non excedunt. Idem cum Aristotele l. 8. Histor. animal. 12. asserit eos pugnare cum gruibus. Unde et Ovid. lib. 6. Fastor.

> Nec quæ pygmæo sanguine gaudet avis,

id est grus. Fuse vero satyra 3. Juvenalis de iis canit:

> Ad subitas Thracum volucres, nubemque sonoram
> Pygmæus parvis currit bellator in armis.
> Mox impar hosti, raptusque per aera curvis
> Unguibus a sæva fertur grue, etc. Ridet
> Nemo, ubi tota cohors pede non est altior uno.

Quocirca Pygmæos hosce quasi monstruosos homines, admittit S. August. lib. 16. c. 8. Addunt alii, generare eos anno ætatis quinto, mori octavo. Verum hæc fabulosa esse probatur primo, quia primus Pygmæorum auctor est Homerus Poeta fabulosus, Iliade γ. ex eo enim sua habent Arist. Plinius, August. et alii. Unde Eustathius in Homerum scribens, ait eum per gruum comparationem Trojanorum immultum amplificare: Pygmæos autem, tamquam jucundam fabulæ partem, more suo inducere. Idem ex eo, et ex Suida docet Aldrovand. l. 20. 5.

Secundo, quia hi auctores inter se dissentiunt de loco Scholiastes enim Homeri ponit eos in media Ægypto: Plinius jam in Asia, jam in India, jam in Æthiopia. Aristot. Ammianus, Philostrat. in terræ cavernis, quasi formicas.

Tertio, quia illa γερανομαχία, scilicet pugna cum gruibus, uti et generatio, et alia his similia, fabulosa videntur. Tale est et istud Menecle apud Athenæum l. 9. c. 13. perdicibus pugnam esse cum Pygmæis, cum ex adverso Basilius scribat Pygmæos perdicibus inequitare, atque ita adversus grues in bellum exire. Quidni? tempore Theodosii Imp. ait Niceph. l. 12. c. 37. visus est homo perdicis magnitudine, utique Pygmæus.

Ita fabula fabulam, mendacium mendacium, uti fragum fragum, serit, sed et pariter interimit: fabulones enim et mendaces sibi statim contradicunt. Nanos pusillæ staturæ in aulis principum videmus, et tales crebro in Tartaria nasci narrant nostri Lusitani: sed hi monstra sunt, nec progeniem aut propaginem habent, ut gentem efficiant. Unde Martial. l. 14. pumilionem ita pingit:

> Si solum spectes hominis caput, Hectora credas:
> Si stantem videas, Astyanacta putes.

Certe in tam parva ætate et statura non posse servari et propagari speciem humanam, docet Cardanus l. 8. de Varietate rerum c. 40. ubi hanc Pygmæorum fabulam vult esse ortam a quodam simiarum genere: et Paulus Jovius lib. de Moscovitica legatione, docet Pygmæos ultra Japonem esse, et magis ad simias, quam ad homines accedere. Et Albertus Magnus l. 1. de Animal. c. 3. omnem illis rationem adimit. Denique Gellius l. 9. c. 4. Pygmæos inter fabulas, et res incredulas reponit.

Quarto, quænam, quæso, hæc laus esset Tyri, quod homunculos Pygmæos haberet propugnatores? Respondet Lyran. eos positos fuisse non ad tutelam, sed ad irrisionem hostium: sicut Jebusæi in Sion posuerunt cæcos et claudos, quasi ipsi Sion validissimam per se contra Davidem defenderent, 2. Reg. 5. 6. Sed quid opus Pygmæos ad hoc tam longe accersere? Poterant ad hoc ponere infantes, et μορμολύκεια, id est larvas, v. g. homines stramineos, quibus fugantur aves ne triticum carpant. Et quomodo de iis diceret Ezechiel: *Ipsi compleverunt pulchritudinem tuam.*

Quinto, Hispani et Lusitani: qui Indias omnes exploraruut, nullos viderunt Pygmæos. Rursum, ex omnibus Geographis, qui curiose et studiose totum orbem lustrarunt, nemo est qui scribat vel asserat se Pygmæos hos vidisse; ergo nulli sunt. Non enim sunt tam parvi, ut sint invisibiles.

Dices: Olaus Magnus l. 2. de Gentibus Septentrion. c. 11. dicit etiamnum in Septemtrione exstare Pygmæos. Resp. Tantum dicit se a viris gravibus audisse, quod incolæ Groenlandiæ pugnent cum gruibus, uti Pygmæos facere asserit Plinius. Itaque non diserte asserit incolas illos esse Pygmæos: nam etiam incolæ Germaniæ pugnant cum gruibus, dum eas sagittis, bombardis, hastis conficiunt, capiunt et occidunt, qui tamen non sunt Pygmæi. Adde, Olaus non

dicit se id vidisse, sed audisse. Denique auctor hic plura habet fabulosa et incredibilia, uti dum tradit veros esse gryphes, qui anterius sint aquilæ, posterius leones, qui aurum effodiant, ex eoque nidos construant: unde ad aurum hoc diripiendum, contra eos in aciem prodire aliquot hominum millia. Quæ omnia falsa et fabulosa esse demonstravi Levit. 11. 13. Sane ex Septemtrione ob frigus, viros vastos et proceros, et gigantes potius quam pygmæos prodire videmus.

Dices secundo. In historia S. Macarii Romani in Vitis patr. dicitur, quod S. Macarius pergens ad paradisum, invenerit gentem, quæ in altitudine habebat unum dumtaxat cubitum, eamque vocat *Pichiti*, et *Pygmæos*. Resp. illam historiam Baronio, aliisque eruditis de falsitate esse suspectam. Nam in eadem narratur, quod S. Macarius proxime accesserit ad Paradisum terrestrem, qui situs est, inquit, *ubi cœlum terræ jungitur*: et ante eum excubare Cherubim, *qui a pedibus usque ad umbilicum habet similitudinem hominis, pectus sicut leonis, manum sicut crystallum, etc.* quæ fabulas redolent. Addo, pro *Pichiti*, manuscriptus codex legit *Pytici*; unde Pytheci, unde cercopitheci (uti annotavit P. Heribertus) quæ est species simiarum. Simiæ ergo fuerunt, non homines.

Sexto, quia hebraice est גמדים *gammadim*, quod Chald. vertit, *Cappadoces*; Septuag. *custodes*: Theodotion retinet Hebræum *Gammadim*; Noster, Aquila, Vatablus, Pagninus, Hugo et Lyran. vertunt, *Pygmæos*. Syrus et Arabicus uterque nullam hic Pygmæorum mentionem faciunt. Pygmæus ergo idem est, quod πηχυαῖος, id est, cubitalis. Ita Hesychius, Favorinus, Henricus Stephanus, et alii in Lexicis. Porro dicuntur *cubitales*, non quod unum tantum cubitum essent alti, ut volunt auctores jam citati: non etiam, ut Forsterus, quod præ turrium, in quibus erant, altitudine, hominibus infra stantibus viderentur esse unius cubiti, quanti vulgo putantur esse Pygmæi; sed quod quinos vel senos haberent cubitos staturæ, essentque maximi quasi gigantes: ita ut non pede, sicut passim alii viri, sed cubito mensurarentur. Sic hebr. אנשי המדה *anse hammiddo*, id est viri mensuræ 1. Paral. 20. 6. et alibi vocantur non qui parvam, sed qui magnam habent staturam. Hinc S. Hieron. hujus versionis auctor: *Pygmæi*, ait, *dicuntur* ἀπὸ τῆς πυγμῆς, *id est a lucta et certamine*, ut idem sit Pygmæus quod πύκτης, ἀπὸ τοῦ πυκτεύειν, id est, pugil, a pugnando et luctando, q. d. Propheta: Pygmæi, id est, pugiles bellicosissimi erant in Tyri præsidio. Talis Pygmæus, id est cubitalis, erat ille, de quo scribit Plinius l. 7. 16. *Invenimus in monumentis Salaminem, Euthymenis filium in tria cubita triennio adolevisse.* Talis quoque *gammad*, id est cubitalis, fuit Og rex Basan, de quo dicitur Deut. 3. 11. *Monstratur lectus ejus ferreus, novem cubitos habens longitudinis, et quatuor latitudinis, ad mensuram cubiti virilis.* Talis fuit et *Goliath*, qui fuit *altitudinis sex cubitorum, et palmi*, 1. Reg. 7. 4. Gigantes enim, quia vasto corpore, validi erant et bellicosi, Genes. 6. 4. Hinc aliqui censent, Hebr. *Gammadim* esse nomen proprium certæ gentis, quæ tunc erat illustris et bellicosa. Unde Marinus in Lexico vertit, *Gammadenses*: junguntur enim Persis, Lydis, Aradiis, aliisque gentibus. Verum hanc gentem et hocce ejus nomen nusquam reperire potui. Reperi apud Melam et Plinium. Gamphasantes Æthiopiæ populus: sed hi a *Gammadim*, uti nomine, ita et proprietate longe absunt: fuerunt enim imbelles. Audi Plin. l. 5. c. 8. *Gamphasantes nudi præliorumque expertes, nulli externo congregantur.* Secundo, et germanius, *Gammadim* videntur dici a radice *gomed*, id est cubito, quasi *cubitantes*, id est luctantes (et πῆχυν Polluci mensura est continens spatium quod est a cubito usque ad digitos clausos, quod alias πῆχυς dicitur) quia videntur fuisse bellatores validi, totique luctis et pugnis dediti. Sicut enim arietes pugnant cornibus; ideoque dicuntur cornutare, et vocantur cornutantes: sic *Gammadim* vocantur quasi cubitantes, id est cubitis, et cubitorum impulsione ac protrusione decertantes. Summa enim vis hominis est in cubitis, perinde ac jumentorum in cornibus. Tales cubitantes erant olim pugiles qui vocabantur Pancratiastæ, qui toto corpore sed maxime cubitis certabant, sicut Acrochiristæ vocabantur, qui summis manibus et digitis duellabant: Pugiles vero, qui pugnis dimicabant. Non quod hi de turribus Tyri pugnarent solis cubitis; sed *Gammadim*, id est cubitantes, vocantur validi et pugnaces luctatores, robusti bellatores, in luctis armisque exerciti, per catachresin: sicut pugiles vocantur non tantum qui pugnis, sed qui gladiis, hastis, telis decertant. Pancratium, inquit Budæus (græce παγκράτιον, id est omnia potens) ludi et luctæ genus, ita dictum ex eo, quod advocatis omnibus corporis viribus, omniumque nervorum contentione transigitur. Calcibus enim etiam, et cubitis, non modo pugnis, pancratiastæ utebantur, omnique impetendi prehendendique modo. Unde Propert. lib. 3. eleg. 14.

Et patitur duro vulnera pancratio.

Nam lucta pugilum et palæstritarum inde orta est, quod, ut Donatus ait, veteres ante usum ferri et armorum, cubitis, pugnis, calcibus, morsibus, corporumque luctatione certabant. Unde Lucret. l. 5.

Arma antiqua manus, ungues dentesque fuerunt.

Idem annotavit Carol. Paschalius l. 6. de Coronis c. 24. Ergo *Gammadim* hebr. idem sunt, quod græce Anconitæ, et Pancratiastæ, latine Cubitantes: cubiti enim angulati, acuti, reflexi et duri, in homine sunt id quod cornua in ariete. Unde illud Homeri Odyss. γ. *Cubito innixus cubabo*: ex quo Ancus Martius quartus Rom. rex nomen accepit, ait Servius. Ancus enim græce ἀγκὼν significat cubitum: unde *Ancus* latine vocatur *qui aduncum habet brachium, ut exporrigi non possit*, ait Festus, ab ancone, id est cubito incurvo: et ancilia dicta sunt peltæ et scuta reflexa ad ἀγκῶνα, id est cubitum, ad quem circumaguntur. Cubitantes ergo dicuntur, quia ad cubitum ancilibus induti et tecti. Hinc rursum Homero Iliade ζ ἀγκυλότοξοι vocantur sagittarii, qui arcu, instar cubiti, incurvo et inflexo utuntur: et ἀγκυλισταὶ, jaculatores qui jaculo adunco utuntur, quod ἀγκύλη dicitur, quia simile cubito reflexo: ἀγκύλη enim vocatur incurvatio cubiti. Insuper Ancones in parietibus et in promontoriis dicuntur anguli, qui utrumque latus continent et tuentur. Unde Plinius de Ancona urbe Italiæ, ejus etymon ex situ assignans l. 3. cap. 13. *In ipso*, inquit, *flectentis se oræ cubito sita.* Ancon enim græce est cubitus. Sicut igitur

Ancona dicitur, quod in angulo inflexo quasi cubiti sita, totam illam Italiæ regionem tuetur: et sicut Ancones tutantur parietes, et utramque maris oram: ita hi *Gammadim* validi bellatores, quasi Ancones tutabantur Tyrum. Itaque vocantur *Gammadim*, id est cubitantes, hoc est cubitis validi et pollentes (sub cubitis accipe vicinos armos et lacertos) atque scutati, et ancilibus ad cubitum armati: vel sagittarii arcu recurvo et adunco instar cubiti, tela jaculantes. Denique quasi Ancones, fortissimi defensores et propugnatores Tyri: nam eos fuisse jaculatores patet ex eo quod sequitur: *Pharetras suas suspenderunt in muris tuis*, quasi dicat. Sunt *Gammadim*, id est ad cubitum levi pelta armati et tecti, simulque arcus cubito tendentes. Nam jaciebant sagittas cubito flexoque tum brachii, tum arcus sui, iisque illæsi ipsi vulnerabant et lædebant hostes. Inde Symmachus vertit *Medos*. Medi enim olim insignes fuerunt sagittarii. Unde Horat. lib. 2. Carm. ode 16. *Decora*, inquit, *pharetra Medi*. Hinc inquit Ezechiel: *Ipsi compleverunt pulchritudinem tuam*. Rursum Medi habitu et pugna fuerunt terribiles, et, ut Horatius ait l. 1. Carm. ode 29. *horribiles*. Audi Herodotum l. 6. *Athenienses*, inquit, *primi omnium Græcorum cursu in hostem usi sunt, primi sustinuerunt cernere Medico veste indutos, cum antehac vel audire nomen Medorum Græcis terror fuisset*. Videntur ergo hi Gammadim, id est cubitantes, fuisse certum genus hominum pugnax, totumque pugnis bellisque addictum, quales apud Romanos olim erant gladiatores, apud Davidem Cerethi et Pelethi, et nunc apud Polonos sunt Cozaki, apud Hungaros Haydones, apud Turcas Janizari. Id ita esse liquet ex S. Hieronymo, qui cum sit auctor nostræ versionis, et *Gammadim*, secutus Aquilam, verterit *Pygmæos*, diserte eos sic explicat in comment. *Pygmæi*, inquit, *id est bellatores, et ad bella promptissimi*, ἀπὸ τῆς πυγμῆς, *quæ Græco sermone in certamen vertitur*. Quid clarius?

Denique *Gammadim*, alludit ad radicem עמד *amad*, id est stetit, perstitit, constitit: affines enim sunt litteræ *ain* et *gimel*. Unde Syri, et etiamnum hebraizantes, pro *ain* dicunt *gain*: quin et Sept. S. Hieron. aliique veteres idipsum subinde fecerunt, cum pro עמורה *amora*, transtulerunt *Gomorrha*: pro עמר *amor*, *gomor*. Sic *Gammadim* dicitur quasi עמדים *ammadim*, id est milites statarii, quales olim apud Romanos erant triarii, nunc sunt Helvetii. Hi enim maxime valent in bello defensivo: fortiter enim et constanter in statione sua consistunt, siquidem se potius conscindi, quam ab ea discedant, et principem suum urbemve hosti dedant: unde solent collocari in præsidiis urbium. Hinc Septuaginta verterunt, *custodes tui*, q. d. Habuisti, o Tyre, in tui tutelam quidquid humanitus optari potest: habuisti enim mare pro fossa, rupem pro vallo, turres pro propugnaculis, *Gammadim* pro præsidiariis: sed nihil horum te contra Chaldæos, vel potius contra Deum Chaldæos immittentem tutari poterit. Habeas gigantes, qui cubitis constringentes hostes, eos collidant, uti leo stringens feram suis brachiis, eam collidit et occidit quasi pulicem; habeas Helvetios, habeas Cozakos, habeas Janizaros cubitis peltatos et pharetratos: omnes hosce exsufflabit Deus quasi muscas, ut ex te discant mortales, sua præsidia non in militibus, non in muris, non in tormentis, sed in uno Deo collocare, eumque peccatis suis iratum sibi per pœnitentiam reconciliare studeant: quod si fecerint, nec *Gammadim*, nec Helvetiis indigebunt, sed Deus eos contra omnes hostes, contra omnes milites pugnacissimos, contra omnes dæmones defendet et propugnabit, juxta illud Proverb. 18. 10. *Turris fortissima nomen Domini: ad ipsum currit justus, et exaltabitur*.

12. CARTAGINENSES.] Hebræum *Tharsis* significat mare, uti vertit hic Chald. et omnes insulanos, vel transmarinos, quales maxime erant Carthaginenses, qui classibus suis omnia maria replebant, præsertim Tyrum. Carthago enim filia et colonia fuit Tyri. Apte ergo per Tharsis hic intelligitur Carthago. Vide dicta Isaiæ 2. 16. Fuit hæc urbs æmula et terror Romani imperii, ait Cicero pro Murena. De ea sic canit Virgil. 1. Æneid.

> Urbs antiqua fuit (Tyrii tenuere coloni)
> Carthago, Italiam contra, Tiberinaque longe
> Ostia, dives opum, studiisque asperrima belli.

Et Solinus cap. 30. *Urbem istam*, inquit, *ut Cato in senatoria oratione autumat, cum rex Hiarbas rerum in Lybia potiretur, Elissa mulier exstruxit, domo Phœnix et Karthadam dixit, quod Phœnicum ore exprimit civitatem novam*. *Kartha* enim idem est quod Civitas, *hada* nova: pro quo Hebræi (quibus affinis est tam Phœnicum, quam ab iis prognata Punica lingua, teste S. August.) dicunt *Kiriat chadas* vel *hadas*. Porro ex Karthada facta est Karthago, mutando *d* in *g* et *a* in *o*. Hinc a Stephano lib. de Urbibus vocatur καινὴ πόλις, id est nova urbs; et Virgil. 1. Æneid. idem ei dat epithetum dum ait:

> Cernes
> Mœnia, surgentemque novæ Carthaginis arcem.

Græcis vocatur χαρχηδὼν quasi χαρθαχηδὼν. Figmentum ergo est, Karthaginem dici a Kartha, id est taurinum tergus. Sic Hispani novam urbem quam condiderunt in India occidentali, vocarunt Carthaginem. Simili modo Dido Carthaginis conditrix, *vero nomine*, ait Servius, *Elissa ante dicta est: sed post interitum, a Phœnis Dido appellata fuit, id est virago, Punica lingua, sive dilecta*; et forte etiam ante interitum *a* דוד *dod*, id est dilecta: unde *David*, et illud Psal. 67. *Rex virtutum dilecti, dilecti*, inquit P. Serarius in Josue 2. q. 25. apud quem vide plura de nominibus Hebræo punicis.

13. GRÆCIA.] Hebr יון *javan*, idem est, mutatis punctis, quod *Ionia*, id est Græcia, dicta *Javan*, a *Javan* quarto filio Japhet. Javan, ait S. Hieron. significat, *est, et non est*, quales tropologice sunt fallaces hæreses. Ad litteram Villalpando: *Javan*, inquit, id est, *est, et non est*, sunt Græci mercatores, qui jam sunt in hoc portu, jam non sunt, sed alio discedunt. Addit Alcazar Apocal. 17. v. 7. pag. 812. in fine, hoc nomino notari Græcorum omnium inconstantiam, non ingeniorum modo, sed et fastus ac potentiæ.

THUBAL,] id est iberi, puta Hispani. Ita sanctus Hieronymus. Vide dicta Genes. 10. 2.

MOSOCH,] id est Cappadoces, quorum metropolis, quæ postea ab Augusto Cæsarea Cæsarea appellata est, atque nunc lingua ipsorum *Mazaca* dicitur;

ita dicta a Mosoch, sexto filio Japhet, ait Joseph. 1. Antiq. 6.

Adduxerunt populo tuo.] Hebr. addunt בנפש *benephes*, id est, *in animabus hominum*, hoc est cum periculo animarum, id est vitarum hominum. Hæc enim pericula subeunt mercatores.

14. De domo, id est de natione et gente Thogorma,] id est Phrygiæ, qui equitatu valent, adeoque bigas primum junxit Phrygum natio, ait Plin. l. 7. c. 16. Ita Theodor. et Joseph. 1. Antiq. 6. Thogorma enim fuit filius Gomer, Genes. 10. 3. ex quo Tigranæi, qui a Græcis Phryges dicuntur, appellati creduntur, et Hebraico verbo corrupto Turcæ, ait Maldonat. Unde nonnulli hic Turcas accipiunt. Alii Germanos esse credunt; unde Chaldæus vertit, *ex provincia Germaniæ*, quasi per aphæresin primæ syllabæ *Tho*, Thogorma idem sit, quod Germania.

Equos et equites.] *Equites* vocat tum milites, tum aurigas, et qui currus et equos regunt, quales erant Phryges, qui quasi servi et mancipia, magis aurigationi, quam militiæ serviebant, et ad hoc in foro Tyri vendebantur; ita Maldonat. Secundo, Vatabl. per *equites* accipit agitandorum equorum magistros, qui nobiles juvenes docent modum equitandi, quos Galli vocant *les piqueurs*: hi prostabant in foro Tyri ut artis equestris avidis suam artem et operam locarent et venderent; uti in foro Romano prostat turba colonorum et rusticorum. Tertio et melius, Marinus in Lexico, et Pineda lib. 5. de Rebus Salom. c. 9. *Equos*, ait, *equites et mulos*, Hebr. *susim, pharasim et peradim*, quæ profecto sunt tria equorum genera, quæ Tyri vendi solebant. Primo, *susim* significat equos communes et curules: secundo, *pharasim* significat equos militares, acres et bellicosos; tertio *peradim*, quod Noster vertit *mulos*, est equi genus proprium Syriæ, aptum ad bellum et velox ad cursum, de quo Aristot. l. 6. Hist. anim. c. 24. et 36. Unde eo vehebantur reges et principes: uti Absalon ejusque fratres, 2. Reg. 13. 29. et c. 18. v. 9. Hinc vocatur equus, quia generat: vocatur et mulus ab Aristotele; hebr. *pered*, id est separatus, quia separatum et peculiare est equorum genus, et quia mulo facie est simile, ut ait Arist. Muli ergo hi Syriæ nostris sunt dissimiles, partimque equis, partim mulis nostris similes.

Porro equitem subinde poni pro equo ipso docent Latini, idque facit Virg. 3. Georg.

> Impositi dorso, atque equitem (*id est equum*)
> docuere sub armis
> Insultare solo, et gressus glomerare superbos.

Sic Salomoni dicuntur fuisse *mille quadringenti currus, et duodecim millia equitum*, id est, equorum militarium, qui hebr. *pharasin* vocantur, 2. Paral. 1. 14. *Pharasim* ergo nunc equum militarem, nunc equitem significat, qui פרש *paras*, id est calcaribus pungit et stimulat equum ad cursum.

15. Filii Dedan.] Septuag. *filii Rhodiorum*. Ita et Polychr. Theodor. et Græci. Non quasi Septuag. decepti sint similitudine litterarum Hebræarum *resch* et *daleth*, ut vult S. Hieronymus; sed quod a quarto filio Javan, Dedan dicto, dicta sit Dedan, quæ postea, corrupta voce, dicta est Redan, quam Græci sua idiomati aptantes, *Rhodon*, quasi rosæ hæc insula similitudinem habeat, vocaverunt. Maldonatus vult *Dedan* urbem esse Idumææ, de qua Jerem. 25. v. 23. Verum hæc Dedan alia est ab illa: nam hæc ponitur inter insulas; illa vero fuit in continenti, puta in Idumæa.

Insulæ multæ negotiatio manus tuæ,] id est tecum negotiationem exercuerunt. Ita Septuaginta.

Ebeninos,] factos ex ebeno, quod genus est ligni pretiosi; unde ex eo nunc fiunt rosaria pretiosa. Sola *India nigrum fert ebenum*, ait Virgil. 2. Georg. Sub Indis, ait Servius, et Æthiopiam, et vicinam Ægyptum Virgilius accepit. Ebenum est nigrum, solidum, pulchrum, nitore ac pondere lapidem referens: unde in aquis immersum mergitur, uriturque odore jucundo. Creditur esse tenuis substantiæ et abstergentis virtutis, ideoque oculorum caliginem discutere. Hinc priscis ebenum ita in pretio fuit, ut Neroni Imper. ebenus quasi res rara allata sit. Herodotus scribit Æthiopes cum auro et ebore, centenas quoque phalangas ex ebeno, tertio quoque anno pensitasse. Ita ut in tributorum auctoritate tertia res fuerit ebenus, ait Plinius l. 12. 4. Chald. vertit, *pavones*.

Commutaverunt in pretio tuo,] *In*, id est pro pretio tuo.

16. Syrus.] Hebr. *Aram*. Aram fuit filius Sem, nepos Noe, a quo culta et dicta est Armenia. Nisi malis dictam Aram ab altitudine: רם *ram* enim significat altum, excelsum; ita S. Hieron. Armenia enim est omnium terrarum altissima. Argumento est, quod in ea primum resederit arca, finiente diluvio, Genes. 8. 4. Olim *Aram* vocabatur omnis Syria ejusque vicinæ regiones. Sic *Aram Dammesec* est Syria Damasci, id est, Cœlesyria, quæ est inter Libanum et Antilibanum: *Aram naharaim* est Mesopotamia, quæ est inter duos fluvios, Tigrim et Euphratem Septuag. vertunt, *homo*, forte pro *Aram* legentes *Adam*, ut vult S. Hieron. vel ut Vatabl. quia Aramæi, teste S. Hieron. mercaturæ addictissimi, Adamæi, id est terreni, et terræ lucra quærentes, nuncupantur.

Operum tuorum,] puta mercium: vel, ut Septuag. *mercatus tui*; Chald. *divitiarum tuarum*, q. d. Ut emerent res, quæ in te miro artificio fiebant; præsertim purpuram, omne genus mercium ad te convehebant.

Gemmam.] Ita Romana: ergo Theodoretus et Maldon. male legunt *guttam*, id est balsamum, vel guttam myrrhæ, id est stacten, ut habent Septuag. quamquam Maldon. ex R. David guttam interpretetur genus lapidis pretiosi et nigri, quem S. Hieron. alibi *carbunculum* vertit.

Et scutulata,] id est vestes squamatas, et quasi scutis distinctas, puta Phrygias vario acu pictas: hoc enim significat רקמה *riema*.

Chodchod,] id est onyx, ait Theod. S. Hieron. Isaiæ 54. 12. *jaspidem* vertit; Chald. *gemmas*. Hebræi quasvis pretiosas merces hoc nomine intelligunt. Polychr. Alabandenum, id est carbunculum, sive rubinum, de quo Plin. l. 37. 7. Sic et Vilalpand. et Vatabl.

In frumento,] id est frumenta proposuerunt in nundinis tuis. Hebr. enim ב *bet* ponitur pro את *et*, præsertim in verbis contactus.

Primo.] Id est optimo, præcipuo.

Assignat hic Ezechiel opes variarum gentium. Simili modo assignant Sidonius Apollin. Panegyrico ad

Majorianum August. quid quæque gentes et regiones proferant, ita describit:

Fert Indus ebur, Chaldæus amomum,
Assyrius gemmas, Ser vellera, thura Sabæus,
Athis mel, Phœnix palmas, Lacedæmon olivam,
Argos equos, Epirus equas, pecuaria Gallus,
Arma Chalybs, frumenta Libys, Campanus Iacchum,
Aurum Lydus, Arabs guttam, Panchaia myrrham,
Pontus Castorea, blattam Tyrus, æra Corinthus,
Sardinia argentum, naves Hispania defert.

Sic et Pindarus in Pythiis, Lacedæmoni canes, Syriæ capras, Argis arma, Thebis currus, Siciliæ vehicula assignat. Et Virgil. 2. Georg.

Sola India nigrum
Fert ebenum: solis est thurea virga Sabæis.
Quid memorem Æthiopum molli canentia lana?
Velleraque ut foliis depectant tenuia Seres?
Media fert tristes succos, tardumque saporem
Felicis mali.

Et mox Italiam omnibus præferens, ejus opes et proventus ita enarrat:

Sed gravidæ fruges, et Bacchi Massicus humor
Implevere; tenent oleæque armentaque læta.
Hinc bellator equus campo sese arduus infert.
Hic ver assiduum, atque alienis mensibus æstas,
Bis gravidæ pecudes, bis pomis utilis arbos.
Hæc eadem argenti rivos, ærisque metalla,
Ostendit venis, atque auro plurima fluxit.
Hæc genus acre virum, Marsos, pubemque Sabellam
Extulit: hæc Decios, Marios, magnosque Camillos,
Scipiadas duros bello, et te, maxime Cæsar
Salve, magna parens frugum, Saturnia tellus,
Magna virum.

18. In multitudine operum tuorum,] quia scilicet opera, v. g. vestes Tyrias, sive purpureas, quæ faciebas, o Tyre, vendabas Damascenis. Ita Polychron. et Theodor.

In vino pingui.] Aquila et Theodot. retinent vocem Hebræam, vertuntque, *in vino de Chelbon*, quod Scholiast. censet esse urbem Malabam: unde videtur dicta Malvasia (vinum delicatissimum) sed Damascena, non Cretica: nam agitur hic de opibus Damasci Tyrum delatis.

Coloris optimi.] Hebr. צחר *tsachar*, id est nitidi, splendidi.

19. Dan,] urbs in finibus Israel, 1. Reg. 3. 20. quæ postea Paneas, et in gratiam Tiberii Cæsaris dicta est Cæsarea Philippi, a Philippo Tetrarcha, fratre Herodis.

Mosel.] Loci nomen: ubi is sit necdum inveni, et nemo explicat. Vatabl. accipit Mosel ut appellativum, et vertit, Græcus vagabundus, id est, huc illucque currens mercatus causa.

Stacte,] myrrha stillatitia (στάζειν enim est stillare) quæ est purissima et optima. Hinc vocatur lacryma myrrhæ, uti lacryma vini præstantissima est et delicatissima.

Calamus,] non est cinnamomum, sed aliud aroma odoratum, de quo Plinius lib. 12. 22.

20. In tapetibus ad sedendum,] quibus utebantur tum in cubiculis iis vestitis domi manentes, tum curru iis instrato vecti. Chaldæus vertit, *vestibus pretiosis ad equitatum*. Scilicet hæc stragula pretiosa erant, quibus currus et equos tegebant et ornabant. Septuag. vertunt, *jumentis electis ad currus*.

21. Cedar,] Arabiæ regio, dicta a Cedar filio Ismaelis, ait S. Hieron.

Negotiatores manus tuæ,] id est, manu data stipulantes tecum: vel potius, q. d. Ad manum tibi erant, id est vicini, et propinqui afferentes hœdos et agnos ad tuas nundinas: aut, ut Maldon. qui pro ta negotiabantur, quasi pro manibus et ministris tibi erant, uti v. 15. dixit: *Insulæ multæ negotiatio manus tuæ*.

22. Negotiatores tui cum universis primis aromatibus.] Aromata vocantur non solum odores, sed et fructus odorati et medicati, sive omnes merces aromaticæ, ut cariophyllum, piper, cinnamomum, nux myristica, galbanum, stacte, thus, aloa, muscum, sandalum, mastix, ambra, balsamum, zinziber, cassia, etc. quæ olim ex Arabia et India Tyrum et Alexandriam, nunc Olysipponem devehuntur.

Saba.] Unde Arabes Sabæi.

Reema,] urbs est Arabiæ Felicis.

23. Haran,] id est, Carrhæ Parthorum, ubi Crassus est cæsus.

Chene,] Theodor. vult esse Chalne, vel Chalanne, ubi turris Babel ædificata est, ut decuriate et corrupte dicatur *Chene* pro *Chalonne*; aut certe Babel vocata est hebr. *Chene*, id est, cognominata, celebris: Septuag. vertunt, *terram Chanaan*.

Eden,] regio Syriæ amœnissima juxta Damascum, ut colligitur Amos 1. v. 5. ex Hebræo, ubi Adamum formatum, et paradisum fuisse multi putant.

Chelmad.] Chald. Media.

24. Multifariam.] Hebr. במכללים *bemochlulim*, id est, in universitate, vel omnimoda varietate mercium, v. g. pannorum, quos involvebant pretiosis involucris ex hyacintho, et funiculis ex serico astringebant: tantus erat Tyri luxus, tantæ opes. Ita S. Hieron. et Theodoretus.

25. Naves maris principes tui in negotiatione tua.] Hebr. *naves tuæ sunt* שרות *sarot*, id est præcipuæ, scilicet eminent inter omnes omnium gentium naves. Hinc Plin. lib. 5. c. 13. Phœnices, quorum caput erat Tyrus, laudat, quasi inventores artis, primo, nauticæ; secundo, bellicæ; tertio, siderum; quarto, litterarum.

Noster vertit *tui*, q. d. Principes tui sunt quasi naves, quia sua industria omnes merces et opes in urbem convehunt, id est convehi curant, q. d. Principes tui negotiantur navibus maris, iisque se ditant: vel, ut alii, q. d. Naves, quæ in mari pro te negotiantur, principes tui sunt, id est, principum tuorum: hoc est, negotiatores et nautæ tui non sunt pauperes aut plebeii, sed principes. Vel, ut Vilalp. *Principes tui sunt quasi naves*, quia sicut navis fert merces, quæ navi nihil conferunt, imo sæpe obsunt, et eam mergunt: sic principum divitiæ, honos, et reip. administratio ipsis gravi ponderi, et sæpe exitio est, non levamini aut consolationi, Eccle. 5. 12. Quinto, et simplicissime, ac aptissime ad Hebræum, q. d. Naves tuæ sunt principes tui, id est, principem primumque locum tenent in tua negotiatione, ut videantur esse principes tuæ mercaturæ.

Glorificata es,] potest ex Hebræo verti, *aggravata es*, scilicet quasi navis tuis mercibus et opibus, quibus gloriaris: unde iis demersa et oppressa naufragium fecisti, ut sequitur.

26. In aquis multis adduxerunt te remiges tui,] q. d. Sicut triremis valde onerata, si in altum mare

ducatur a remigibus, periculo exponitur ne vento, et fluctibus ac suo onere mergatur: ita tui, o Tyre, gubernatores volentes te in altitudinem gloriæ et opum evehere, exposuerunt te periculo excidii.

Secundo, in aquas multas, scilicet calamitatum, vel populorum, ac militum Nabuchodonosoris gubernatores te induxerunt; dum eos divitiarum suarum et rerum copia allexerunt ad tui obsidionem et expugnationem.

VENTUS AUSTER CONTRIVIT TE,] id est conteret te, quasi arborem in medio mari super rupem plantatam: in hanc enim sævit, imo furit Auster. Hic est Nabuchodonosor, quem recte comparat Austro, quia ipse ob expugnatione Jerusalem, quæ sita erat ad Austrum, Tyrum venit. Secundo, Auster procellosissimus apte procellas, tempestates et naufragia Tyri significat. Unde Austrum ab hauriendis aquis dictum volunt. Ita Polychr. Theodor. et S. Hieron. qui ait: *Omnes divitiæ Tyri, flante Austro, dispereunt.*

27. INSTRUMENTUM TUUM,] omnes sarcinæ tuæ, omnes capsæ mercibus plenæ, omnis supellex, ait Maldon. Vatabl. vertit, *omnis negotiatio tua*, id est omnes merces et opes tuæ, quas negotiando acquisivisti.

28. A SONITU CLAMORIS GUBERNATORUM TUORUM CONTURBABUNTUR CLASSES,] q. d. Uti, navi in naufragio pereunte, clamant nautæ et gubernatores, ita ut conturbentur aliæ naves et classes, idem sibi naufragium pertimescentes: ita ad tuam, o Tyre, cladem, et in clade ejulatum et clamorem, turbatæ sunt aliæ urbes et regna.

Secundo, proprie, q. d. Aliæ naves et classes, quæ ad te merces advehebant, videntes te everti, conturbabuntur et descendent e navibus suis ad terram, ut sequitur.

Mystice, S. Hieron. *Quidam*, ait, *ridicule gubernatores Episcopos hæreticorum, consiliarios Presbyteros, proretas Archidiaconos, remiges atque nautas Diaconos interpretantur; rectores vero ad cunctum populum referunt: quod si addidissent nauclerum diabolum, implessent tragœdiam. Qui omnes ejulabunt pariter, postquam senserint naufragium navis suæ, et in terra steterint, omnemque decorem falsi nominis scientiæ amiserint, et pro gaudio atque lætitia, in cordis amaritudine pœnitentiam mærore signaverint.*

31. RADENT,] radendo caput facient calvitium.

32. QUÆ EST UT TYRUS?] Hoc est carmen lugubre: lugentes enim dicent: *Quæ est ut Tyrus?* q. d. Quæ urbs fuit olim tam gloriosa, at nunc est tam miserabilis, ac Tyrus?

QUÆ OBMUTUIT,] quæ perdidit et vocem et vitam, quæ occisa est, id est, excisa est, et periit, ut vix sit ejus vestigium aut memoria. Mortui enim vocantur silentes apud Hebræos, et Latinos. Hinc hebr. דומה *duma*, id est silentium, vocatur infernus. Sic et Ovidius 5. Fastor.

Mox etiam lemures animas dixere silentum.

Hinc obmutescere et silere, idem est quod mori.

33. QUÆ IN EXITU NEGOTIATIONUM TUARUM,] quæ in exportatione mercium per mare populos implebas. Ita Maldon.

34. NUNC CONTRITA ES A MARI,] q. d. In mari videbaris tibi esse firmissima, sed Chaldæi in mare tuos cives ac opes conjecerunt. Unde subdit: *In profundis aquarum opes tuæ.*

35. ET REGES EARUM OMNES TEMPESTATE PERCULSI MUTAVERUNT VULTUS.] *Tempestatem* vocat cladem Tyri, utpote in mari sitæ, cujus fama vicinos reges quasi tempestas perculit et exterruit; tempestas enim cladem navibus et insulis adducit. Hebr. est: *Reges earum horrore horruerunt, et vultu turbati sunt.* Ita Vatabl. Septuag. *Reges earum stupore stupescent, et flebit facies eorum.* Verum horror et stupor potest accipi horrenda et stupenda tempestas, ut vertit noster Interpres.

36. SIBILAVERUNT,] vel quasi stupentes; vel potius quasi irridentes: sicut qui hominem videt in lutum cadere, primo miseretur, deinde irridet. Similia sunt Jerem. 19. 8. et c. 49. 17.

AD NIHILUM DEDUCTA ES.] Vatablus vertit: *Terror facta es*, id est, facta es speculum et exemplum iræ Dei, quo omnes gentes terreantur et percellantur.

NON ERIS IN PERPETUUM,] id est, in longum tempus, scilicet ad 70. annos, ut dicitur Isaiæ 23. 15. vel, q. d. Numquam ad pristinam gloriam et opes redibis. Vere S. August. in Sententiis, sent. 96. *Malorum, ait, impietatem perire necesse est, aut proprio judicio, aut sententia Dei. Nulla enim iniquitas permanet, cui finem aut correctio, aut damnatio facit.*

Nota: Hoc cap. remp. comparat navi, gubernatores nauclero, opes mercibus: idque apposite ad regnum et remp. Tyri, quæ in mari sita, navibus, naucleris et mercibus abundabat: Tyrus ergo in mari eminebat quasi navis. Ita symbolica urbs quælibet potens speciem habet navis: utraque enim suis muris et vallis cingitur: utraque suas habet domos, cellas, tabulata, turres, speculas: utraque suos cives, milites, gubernatores, temones ac gubernacula. Hinc Juvenal.

Aut de temone Britanno
Decidet Arviragus.

significans Domitianum Britannia potiturum, expulso Arvirago, insulæ domino. Porro Sueton. in Nerone cap. 46. narrat eum paucis diebus ante mortem vidisse per quietem sibi navim regenti extortum gubernaculum, trahique se ab Octavia in arctissimas tenebras: quod aruspices respondere, portendere eum administratione imperii dejiciendum, et miserrime moriturum. Insuper in Tyriorum nummo veteri exstat navis eadem, nimirum ea de causa, quod Tyrii jactent se primæ navigationis esse auctores. Ita Pier. hierogl. 45. cap. 10. In Jani nummis priscis visitur navis cum rectore hac inscriptione, ROMA. Janus enim (quem multi putant fuisse Noe) navi appulit in Italiam. Unde Ovid. 1. Fastor.

At bona posteritas puppim signavit in ære,
Hospitis adventum testificata Dei.

Porro in Evangeliis Ecclesia per navim significatur, præsertim quia e navi Petri Christus concionatus est, docuitque turbas. Hinc Pontifex Roman. in annulo gerit navim cum piscatore Petro. Hic enim regit navim Christi, puta Ecclesiam: de qua proinde dicitur:

Fluctuat, at numquam mergitur illa ratis.

Meminerint ergo principes et magistratus se esse naucleros reip. ac remp. regere debere ea sollicitudine, vigilantia et industria, qua nauclerus regit navim. Sint ergo Argonautæ.

CAPUT VIGESIMUM OCTAVUM,

SYNOPSIS CAPITIS.

Arguit arrogantiam regis Tyri, quod hominem se esse oblitus, Deus esse voluerit: inde v. 12. assumit super eum lamentum: Tu signaculum similitudinis, etc. in deliciis paradisi Dei fuisti: Tu cherub extentus, etc. in medio lapidum ignitorum ambulasti, et peccasti, et ejeci te de monte Dei. Secundo v. 21. Sidoni idem excidium intentat. Denique v. 25. ex adverso Israeli deditum e captivitate, et felicitatem promittit.

1 Et factus est sermo Domini ad me, dicens: 2. Fili hominis, dic principi Tyri: Hæc dicit Dominus Deus: Eo quod elevatum est cor tuum, et dixisti: Deus ego sum, et in cathedra Dei sedi in corde maris: cum sis homo, et non Deus, et dedisti cor tuum quasi cor Dei. 3. Ecce sapientior es tu Daniele: omne secretum non est absconditum a te. 4. In sapientia et prudentia tua fecisti tibi fortitudinem: et acquisisti aurum et argentum in thesauris tuis. 5. In multitudine sapientiæ tuæ, et in negotiatione tua multiplicasti tibi fortitudinem: et elevatum est cor tuum in robore tuo. 6. Propterea hæc dicit Dominus Deus: Eo quod elevatum est cor tuum quasi cor Dei: 7. Idcirco ecce ego adducam super te alienos, robustissimos Gentium: et nudabunt gladios suos super pulchritudinem sapientiæ tuæ, et polluent decorem tuum. 8. Interficient, et detrahent te: et morieris in interitu occisorum in corde maris. 9. Numquid dicens loqueris: Deus ego sum, coram interficientibus te: cum sis homo et non Deus, in manu occidentium te? 10. Morte incircumcisorum morieris in manu alienorum: quia ego locutus sum, ait Dominus Deus. 11. Et factus est sermo Domini ad me, dicens: Fili hominis, leva planctum super regem Tyri: 12. et dices ei: Hæc dicit Dominus Deus: Tu signaculum similitudinis, plenus sapientia, et perfectus decore, 13. in deliciis paradisi Dei fuisti: omnis lapis pretiosus operimentum tuum: sardius, topazius, et jaspis, chrysolithus et onyx, et berillus, sapphirus, et carbunculus, et smaragdus: aurum opus decoris tui: et foramina tua in die, qua conditus es, præparata sunt. 14. Tu cherub extentus, et protegens, et posui te in monte sancto Dei, in medio lapidum ignitorum ambulasti. 15. Perfectus in viis tuis a die conditionis tuæ, donec inventa est iniquitas in te. 16. In multitudine negotiationis tuæ repleta sunt interiora tua iniquitate, et peccasti: et ejeci te de monte Dei, et perdidi te, o cherub protegens, de medio lapidum ignitorum. 17. Et elevatum est cor tuum in decore tuo: perdidisti sapientiam tuam in decore tuo, in terram projeci te: ante faciem regum dedi te ut cernerent te. 18. In multitudine iniquitatum tuarum, et iniquitate negotiationis tuæ, polluisti sanctificationem tuam: producam ergo ignem de medio tui, qui comedat te, et dabo te in cinerem super terram in conspectu omnium videntium te. 19. Omnes, qui viderint te in Gentibus, obstupescent super te: nihil factus es, et non eris in perpetuum. 20. Et factus est sermo Domini ad me, dicens: 21. Fili hominis, pone faciem tuam contra Sidonem: et prophetabis de ea, 22. et dices: Hæc dicit Dominus Deus: Ecce ego ad te, Sidon, et glorificabor in medio tui: et scient quia ego Dominus, cum fecero in ea judicia, et sanctificatus fuero in ea. 23. Et immittam ei pestilentiam, et sanguinem in plateis ejus: et corruent interfecti in medio ejus gladio per circuitum: et scient quia ego Dominus. 24. Et non erit ultra domui Israel offendiculum amaritudinis, et spina doloris inferens undique per circuitum eorum, qui adversantur eis: et scient quia ego Dominus Deus. 25. Hæc dicit Dominus Deus: Quando congregavero domum Israel de populis, in quibus dispersi sunt, sanctificabor in eis coram Gentibus: et habitabunt in terra sua, quam dedi servo meo Jacob. 26. Et habitabunt in ea securi: et ædificabunt domos, et plantabunt vineas, et habitabunt confidenter, cum fecero judicia in omnibus, qui adversantur eis per circuitum: et scient quia ego Dominus Deus eorum.

2. Dic principi Tyri,] id est diabolo, ait S. Hieronymus ad Damasum epist. 146. S. August. 11. Civit. 15. Origeo. Isidor. de Summo bono cap. 12. et Beda lib. quæst. q. 9. de Angelis. Ambros. lib. de Paradis. cap. 2. Tertul. 2. contra Marcion. 10.

Secundo, Polychr. principem bone vult esse ipsum regem Tyri, qui superbivit maxime boc nomine, quod e Nabuchodonosore superari non potuisset, qui hoc anno undecimo et ultimo Sedeciæ, qui fuit Nabuchodonosoris, ait, 22. statuam constituit, ut in ea eb omnibus adoraretur. Sed errat in chronologia. Hic enim fuit annus 18. non 22. Nabuchodonosoris: anno etiam 18. evertit regem et regnum Judææ. Statua etiam a rege erecta est alio anno, uti ostendam Daniel. 3. 1.

Tertio, Apollinaris, et ex eo Theodor. censent hic quædam de diabolo, quædam de rege Tyri dici, quædam de utroque. Verum dico, proprie Prophetam loqui de rege Tyri, ut patet ex ejus verbis: sed ita, ut sub typo diaboli, quem imitatus est rex, regis superbiam et ruinam describat. Sic Isaias cap. 14. sub typo Luciferi Balsasaris superbiam et lapsum similem describit. Ubi nota, utrobique quædam dici, quæ proprie et grammatice competunt diabolo, sed hyperbolice, vel metaphorice explicari debent de rege Babylonis vel Tyri; ut quod ait Isaias: *Quomodo cecidisti de cœlo, Lucifer?* Et quod ait hic Ezechiel: *Dixisti: Deus ego sum et in cathedra Dei sedi.* Quæ verba, ait S. Hieron. proprie sunt insanientium dæmonum; sed hyperbolice regis Tyri, qui ita intumuit felicitate sua, et regni potentia, ut præsentia bona putans esse perpetua, hominem se esse nescierit, et æternum sibi imperium vindicarit. Vide canon. 5.

Principi.] Hebr. est נגיד nagid, quod deducitur a נגד neged, id est coram, scilicet populo; quia rex est quasi speculum coram populo quem scilicet populus in omnibus actionibus aspicit et sequitur. Sic Tyri regis superbiam populus secutus est. Hinc regis peccatum præ aliis exaggerat Propheta.

Eo quod elevatum est cor tuum.] Hæc verba pendent et explentur vers. 7. *Idcirco ecce ego adducam super te alienos.*

Dixisti: Deus ego sum,] Hebr. אל אני el ani, ego sum potens ille, scilicet omnipotens, qui omnia possum. Sic Julius Cæsar passus est sibi aras templaque dicari, teste Suetonio. Alexander voluit haberi et coli quasi Jovis Ammonii filius. Sic Nabuchodonosor Daniel. 3. 1. et alter, Judith. 3. 13. item Caius Caligula, Domitianus, Heliogabalus voluerunt coli ut dii. Hæc recte adaptat Donato, auctori Donatistarum hæretic. Optatus Milevit. lib. 3. Fuit enim Donatus princeps, id est Episcopus, Tyri, id est Carthaginis, quæ Tyriorum est colonia. Ad quem Deus ait: *Dixisti, Ego sum Deus. Extulit enim cor suum, ut nullum hominem sibi comparandum arbitraretur. Deinde cum Episcopi Deo debeant famulari, tantum sibi de Episcopis exigit, ut eum non minori metu omnes venerentur, quam Deum. Et cum per solum Deum soleant homines jurare, passus est homines per se jurare, tamquam per Deum. Deinde cum ante ipsius superbiam, omnes qui in Christo crediderant, Christiani vocarentur, ausus est populum cum Deo dividere, ut qui illum secuti sunt, non Christiani vocarentur, sed Donatistæ: unde ipsius od singulos aliunde venientes, hæc sunt verba: Quid apud vos agitur de parte mea? Erat etiam in corde maris, id est, in amore sæculi. Visus est sibi sapientior Daniele in repudiandis muneribus, dum accipere noluit* (Instar Danielis) *quod ab Imper. Christiano* (Constante) *missum esse videbatur. Unde Constat, Donatum omnium malorum fontem fuisse causarum.* Hucusque Optatus. Pari modo hæc Luthero, Calvino, Zuinglio, et similibus adaptes.

In cathedra Dei sedi (id est, sedeo) in corde maris,] q. d. In hoc excelso throno eminentia rupis, quæ mari undique cincta omnem habet pulchritudinem, munitionem, opes, merces et gloriam; adeo quasi Deus tam fortis et securus, ut neminem timeam: ego Deum quemdam in mari: sedeo in Tyro excelsa et inaccessa, quasi Deus in cœlo, quem nemo potest attingere, aut lacessere. Quod Deo cœlum, hoc mihi est mare: tam enim ego tutus et munitus sum hac insula cincta mari, quam Deus muris cœlestibus.

Cum sis homo,] q. d. Oblitus tuæ originis, miseriæ et conditionis humanæ, ac mortalis, Deum te esse jactas. Hunc Tyri regem Tobael nominatum, et tredecim annis obsessum fuisse a Nabuchodonosor, tradit ex Beroso Joseph. lib. 1. contra Apion. sub finem.

Dedisti cor tuum quasi cor Dei,] gessisti animos Dei: tam elato fuisti animo et spiritu, quasi Deus tibi esse videreris. Nota, *cor*, sive mens, significat consilium, sapientiam, prudentiam cum animi magnitudine conjunctam, quæ neque deprimitur adversis, nec prosperis extollitur. Patet ex sequent. Unde de eo dicitur: *Mens suo cuique Deus*; et, *Mens cœli terræque regina*, quod celebrat Socrates apud Platonem in Philebo; et Pythagoras *mentis deos adiit*; ait Ovid. 15. Metamorph. ob ejus sapientiam et virtutem. Hæ virtutes sunt regiæ, et regi necessariæ, ut recte regat remp. ut patet in Salomone 3. Reg. 4. 20. quibus excellit Deus rex regum, et principum princeps, utpote earum origo et finis. Hanc Dei excellentiam sibi arrogat hic rex Tyri, quasi hasce dotes ex se habeat, non a Deo atque in ila omnes omnino viventes, et homines, et genios, et deos excellat. Vero S. Gregor. 17. Moral. 6. *Humilis*, ait, *ignorantia magis Deo placet quam elata scientia.*

3. Ecce.] Est ironia. Unde Septuag. vertunt: *Numquid tu sapientior es Daniele?* premit fastum regis Tyri, q. d. Tu tibi arrogas sapientiam Dei cum Daniel licet captivus et Hebræus, ex Hebræis: quos tu despicis, te longe sit sapientior, cumque ut sapientissimum colant Nabuchodonosor, ejusque satrapæ omnes, ait Theodor. et Scholiast. Imo omnis illa ætas Danielem quasi omnes mortales sapientia præcellentem et quasi nulli conferendum io ore ac oculis habebat, adeo ut nec Tyri rex se ei conferre auderet, præsertim in somniis explicandis, et futuris prædicendis.

Aliter Vilalp. q. d. Cum tu habeas cor Dei quis dubitat te sapientiorem esse Daniele? Ille enim suam sapientiam non sibi, sed Deo ascribit cap. 2. 28. tu eam nec homini, nec Deo, sed tibi ascribis. Ille a Nabuchodonosore volente adorari noluit; tu vis adorari etiam a nolentibus, q. d. Atqui hoc est absurdum; omnes enim Danielem, ut mortalium sapientissimum venerantur. Vide ergo, et agnosce tuam stoliditatem et arrogantiam.

Nota. Hæc prophetavit Ezechiel anno 11. Sedeciæ, ut patet cap. 26. 1. cum Daniel esset 38. annorum, ut colligitur ex dictis cap. 14. 14. Vide ergo quam juvenis fuerit Daniel, cum sapientia, virtute et fama toto orbe fuit celeberrimus. Ea ergo ætate tantæ sapientiæ et famæ erat Daniel, ut sapientissimi reges et principes averent audire, *alter Daniel*: uti de eximio oratore dicimus: Est alter Cicero: de raro philosopho: Est alter Aristoteles; de medico: Est alter Galenus; de Theologo: Est alter Augustinus. Ita Petro Abailardo, magni ingenii et scientiæ viro (qui errores suos corrigens, monasticamque amplexus Cluniaci sancto fine quievit anno Christi 1140.) Galli hos titulos in epitaphio dederunt:

Gallorum Socrates, Plato maximus Hesperiarum,
Noster Aristoteles; Logicis quicumque fuerunt
Aut par, aut melior.

Ita Colonienses Alberto Magno præceptori S. Thomæ, apud Prædicatores hoc epitaphium prisci styli et carminis posuerunt:

Phœnix doctorum, paris expers philosophorum,
Princeps doctorum, vas fundens dogma sacrorum,
Major Platone, vix inferior Salomone.

Quin et Sidonius Apollinaris Claudiano presbytero, fratri S. Mamerci Episcopi Viennensis, hoc epitaphium scripsit anno Christi 490.

Germani decus et dolor Mamerci,
Mirantum unica gemma Episcoporum,
Triplex bibliotheca quo magistro
Romana, Attica, Christiana fulsit.
Orator, Dialecticus, Poeta,
Tractor, Geometra, Musicusque,
Doctus solvere vincla quæstionum,
Psalmorum hic modulator et phonascus, etc.

4. Fecisti tibi fortitudinem,] fecisti tibi munitiones, et stabilimentum regni tum opulenti, tum optimis et perpetuo duraturis legibus instructi. Unde Chald. vertit: *Fecisti tibi opes, substantiam, copias et exercitus.* Hæc enim omnia significat Hebr. חיל *chel.* Omnia hæc non in se, et in rei veritate, sed ex opinione ipsius regis intelligenda sunt. Rex enim putabat et jactabat se hisce omnibus abundare.

5. In robore.] R. David, *in exercitu*: alii, *in opibus.* Hæc enim duo robur regni faciunt. Hebr. rursum est חיל *chel.*

7. Robustissimos.] Sept. *pestilentes*, qui te uti aerem pestis et corpora, inficient et occident, nullo ætatis, generis aut sexus discrimine.

Pulchritudinem sapientiæ tuæ,] id est, pulcherrimum tuum regnum, et urbis gloriam. Vel potius, quidquid est pulchrum in te, in urbe et regno tuo, quod omne tuæ tribuis sapientiæ, id omne Chaldæi suis gladiis fœdabunt sanguine tuo.

Polluent,] perdent, vastabunt.

8. Interficient.] Hebr. *In fossam dejicient te,* hoc est, in abyssum tui maris demergent te.

Et morieris in interitu occisorum in corde maris.] Id est, morieris et sepelieris in mari, ut accidit illis qui moriuntur in mari; nimirum, ut in mari, in quo gloriatus es, quasi in loco inexpugnabili, et mercibus advectis opulentissimo, in eodem undis mergaris, et fias piscium esca, ipsique tuum sint sepulcrum.

9. Numquid dicens loqueris.] Est sarcasmus, q. d. O Tyri rex, jactare soles te esse Deum: idne jactabis cum hostes te invadent, ut eis nomen Dei prætendas, eosque nomine Dei quasi obstupefacias? Minime. Imo ipsi te occidendo, ostendent te hominem esse, non Deum. Ita Theodor.

10. Morte incircumcisorum,] quam scilicet tibi inferent incircumcisi, id est Gentiles impii, barbari, crudeles Chaldæi. Unde sequitur, *in manu alienorum.* Hæc enim mors apud Judæos erat probrosa. Unde Saul a Philisthæis vallatus, ne ab iis interficeretur, jussit armigero ut se occideret. 1. Reg. 31. 4. Ita Maldonatus.

Secundo, *morte incircumcisorum*, id est, qualem merentur incircumcisi, id est, infideles et impii morientes. Hi enim plerumque infelicem et miserabilem habent vitæ finem. Ita Chald. et R. David.

Tertio, Villalpando explicat, q. d. Cum ultio, quam in alios exercebas, in te exercebitur, tunc apparebis præputiatus in vindicta, id est, in ea superabundans fuisse, et omnino excedens terminos tibi a Dei justitia et misericordia præscriptos. Judices enim et principes ita reos punire debent, ut nil propriæ indignationis admisceant: sed potius cum Christo Luc. 19. 41. imo et cum Tito, qui in justo Hierosolymæ excidio illacrymarunt, fleant et condoleant. Tibi vero morienti non condolebunt, sed insultabunt Chaldæi: quia tu pariter alios morte afficiens, eis non condoluisti, sed insultasti. Sicut ergo tu tuam vindictam in alios non circumcidisti, sed libere grassari permisisti: sic et Chaldæi suam in te vindictam non circumcident, sed libere grassari permittent.

In manu alienorum,] ut scias me non tantum Judæorum esse Deum, sed et Chaldæorum, quibus quasi ministris te puniam. Ita Polychr.

11. Leva planctum,] plange magna voce carmen lugubre. Hoc enim est קינה *kina*, de quo vers. 19.

12. Tu signaculum,] scilicet perfecte expressum. Signaculum enim est sigilli signaculum, quale est quod epistolis sigillo imprimitur et exprimitur, dum illæ clauduntur, et signaculo obsignantur, ne quis eas aperire et legere possit. Posset secundo, *signaculum* accipi pro ipso sigillo: hoc enim significat Hebr. חותם *chotam*, q. d. Tu eris sigillum perfecte incisum, planeque referens et exprimens tuum, tum exemplar, tum opificem et sculptorem. Vatabl. ex Hebr. vertit, *Tu sigillans dispositionem, sive figuram ædificii*, hoc est, tu undequaque eras perfectus et absolutus. Qui enim sigillat aliquid et extremam manum imponit, opusque complet et absolvit. Hebr. enim *chotam* significat sigillum, vel signaculum; sed alio puncto חותם *chotem* (uti jam punctant et legunt Hebræi) significat signantem et sigillantem. Pari modo vertit Syrus: *Tu signaculum et similitudinis plenum sapientia, et corona gloriæ*; at Arabicus Antioch. *Et tu signaculum in similitudine rei plenæ sapientia, et corona gloriæ;* et Arabicus Alex. *Tu autem es velut signaculum plenum sapientia.*

Similitudinis.] Id est simillimum, et aptissime repræsentans exemplar seu sigillum ipsum quod annulo incisum est, q. d. Omnium rerum formam, pulchritudinem et dispositionem tu exples, velut signata et expressa Dei, et consequenter rerum omnium simili-

tudo, sive velut earum omnium sigillum expressum. Unde Septuag. explicando adduut. *Tu corona pulchritudinis*, q. d. O rex Tyri, olim cum versareris cum Davide, Salomone, aliisque piis Judææ regibus, et sanctis Dei amicis, eras quasi signaculum, vel imago expressa Dei in sapientia, pulchritudine, gloria, opibus, sicuti fuerunt David et Salomon. Ita Scholiast. Secundo, sicut signaculum obsignat et confirmat litteras regis, et opus artificis (tunc enim perfectum est opus, cum artifex ei suum sigillum apponit) sic tu omnium Dei operum, quasi complementum ultimum et perfectissimum fuisti. Unde Maldonatus: *Tu signaculum similitudinis*, id est, inquit, tu perfectio imaginis. Solent enim imagines, uti et alia opera, cum perfectæ sunt, obsignari, q. d. Si quis felicissimi et perfectissimi principis imaginem depingere voluisset, eam ex te sumere, teque depingere debuisset. Tu enim eras exemplar mirabilis cujusdam perfectionis, in quod omnes, quasi in perfectissimum virtutum speculum, intueri possent et deberent. Deus enim te insignivit sua similitudine, et quasi sigillo appenso et impresso testatus est, et quasi gloriatus te esse suum opus illustre, scilicet magnificum, perfectum, primum et præcipuum; in quo præ cæteris ejus sapientia, bonitas, potentia et gloria expressa relucebat et resplendebat, quasi imago in speculo. Unde Vatabl. vertit: *Tu es omnibus numeris absolutum exemplar*; alii vertunt, *tu signans numerum*, vel *sigillans summum*, id est, tu omnibus numeris eras absolutus, aut certe tibi esse videbaris. Hebræum enim תכנית *tachnit* multa significat: primo, summam et numerum. Ita Pagnin. Secundo, dispositionem, figuram, adaptationem. Ita Marinus. Tertio, dimensum, mensuratum, elaboratum secundum omnes ejus dimensiones, q. d. Tu eras velut sigillum dimensum, seu mensuratum, et quaquaversum penitus elaboratum, suæque ideæ plane commensum et adæquatum. Ita Forsterus. Radix enim תכן *tachan* significat appendere, ponderare, ordinare, aptare, certo dimetiri, commensurare. Hinc quarto, *tachnit* significat similitudinem (quamquam Pagninus putat tunc legendum esse per ב תבנית *tabnit*) uti vertunt Septuag. et Noster. Sed eodem redeunt omnes hæ versiones: significant enim hoc sigillum ita fuisse perfectum, ut suo exemplari plane esset adaptatum, commensum et simile.

Nota: Primo, Origen. lib. 1. Periarchon, et S. Gregor. lib. 32. Moral. cap. 18. et Tertull. lib. 2. contra Marcion. cap. 10. et alii nonnulli, censent hæc omnia non homini, v. g. principi Tyri, sed soli diabolo, id est Lucifero, competere. Hic enim fuit omnium angelorum sapientissimus et eminentissimus. Hic in paradiso Dei natus est. Hic fuit Cherub extentus, etc. Verum S. Ambros. lib. 1. de Paradiso cap. 2. S. Hieron. Theodor. et alii ad litteram hæc explicant de rege Tyri: figurate, sive parabolice de diabolo. Et S. August. lib. 11. de Genesi ad litteram cap. 25. ex professo probat, hæc non posse de diabolo intelligi. Unde contendit, ex hoc loco non posse convinci Angelos fuisse creatos in gratia: convinci dico, scilicet directe et demonstrative: indirecte enim et probabiliter satis idipsum ex hoc loco deduci et probari patet. Ad litteram ergo loquitur Propheta de rege Tyri, sed sub typo et parabola diaboli, uti dixi v. 2. q. d. Sicut diabolus creatus fuit pulcherrimus Angelus, ut esset signata similitudo, id est, perfecta imago Dei, sed ex hac dignitate per superbiam decidit, et corruit: ita omnino et tibi contigit, o Tyri rex. Simili modo ad Hebræos 1. 3. filius Dei dicitur *splendor et figura substantiæ Patris*, uti ibi dixi. Alludit ergo Propheta ad creationem Angeli, æque ac primi hominis in paradiso (unde utrique hæc omnia recte adaptes) sed directe et proprie ad litteram loquitur soli regi Tyri. Hic ergo rex vocatur signaculum et imago, non diaboli, ut vult quidam doctus interpres, sed Dei, ut patet ex seq. q. d. Videbaris, o rex Tyri, esse viva Dei in terra imago, esseque Deus quidam terrestris.

Nota: Secundo, Tertull. l. 2. contra Marcion. 10. legit, *tu resignaculum similitudinis*; quia videlicet diabolus cor suum a Deo suo, ipsius sigillo obsignatum avertens, fraudulenter sibi per appetitionem propriæ excellentiæ resignavit: *Tu*, inquit, *es resignaculum similitudinis, qui scilicet integritatem imaginis et similitudinis resignaveris*. Meminit hujus lectionis S. Hieronymus in Ezechielem, sed eam non probat. *In Latinis*, ait, *codicibus pro signaculo resignaculum legitur: dum* κακόζηλος, *id est, malus imitator, verbum e verbo exprimens* ἀποσφράγισμα, *quod habent Septuag. resignaculum vertit. Unde quidam sic intelligunt, quod signaculum Dei, et figuram, quæ velut in cera mollissima expressa sit, rex Tyri resignaverit atque perdiderit, ut pro signaculo fieret resignaculum*. Verum Hebræum חותם *chotam* signaculum significat, non resignaculum.

Parabolice Rupert. lib. 1. de Victoria verbi Dei c. 8. Diabolus, inquit, fuit signaculum similitudinis S. Trinitatis quoad tria, scilicet magnitudinem, scientiam et pulchritudinem: *Cujus enim similitudinis, nisi sanctæ et adorandæ Trinitatis signaculum, secundum hæc tria fuit? sancta quippe Trinitas ipsa est magnitudo, sapientia et pulchritudo. Magnitudo namque Filii et Spiritus Sancti, Pater est. Sapientia Patris et Spiritus Sancti, Filius est. Pulchritudo Patris et Filii, Spiritus Sanctus est: quin de magnitudine, sapientia et pulchritudine participavit* (diabolus, puta Lucifer) *plus cæteris. At ille vecors, cum in tanto honore esset, non intellexit, et hæc omnia vertit in materiam superbiendi. Non sufficit ei tanta largitas Creatoris, nisi idem diceretur vel existimaretur de ipso, quod de Deo. Negavit quippe Deum esse creatorem suum, et dixit se esse Deum.* Hucusque Rupert. Simili modo dixit Trismegistus in Pimandro cap. 11. *Imago Dei est ævum, ævi mundus, mundi sol, solis autem homo*, et magis Angelus, præsertim Lucifer. Nam, ut idem ait in Asclepio cap. 11. *Cum Deo constitit æternitas, mundum intra se habens, Deique imago: hinc consequenter mundus* (præsertim Angelus, et homo) *effectus est æternitatis imitator.*

13. IN DELICIIS PARADISI DEI FUISTI,} eras in Tyro felix quasi in paradiso Dei, id est eximie, amœnissima, deliciarumque plenissima. Ex Hebræo verti potest: *Eras in horto Eden*, id est, eras quasi in paradiso terrestri, in quo conditus est Adam. Eædem enim sunt voces Hebrææ hic, quæ Genesis 2. 8. Unde Arabicus Antioch. vertit: *In Eden paradisi Dei eras.* Hujus enim paradisi opulentia et deliciæ in proverbium abiit, uti dicatur de quovis loco ditissimo et de-

liciosissimo, uti erat Tyrus. Sic Græcis erant *Alcinoi horti*, *Thessalica tempe*, *Midæ rosetum*, *Elysii campi*, quos a paradiso terrestri mutuatum esse Homerum censent viri docti. In paradiso enim non tantum florum et fructuum, sed et auri ac gemmarum, quæ hic regi Tyri tribuuntur, felix erat proventus. Audi de eo Tertull. lib. de Judicio Domini:

> Flores in pratis fragrant, et purpura campis.

Et mox:

> Gemma coloratis fulget speciosa lapillis;
> Inde nitet prasinus, illinc carbunculus ardet;
> Herbosaque viret prægrandi luce smaragdus.

Deinde de aromatibus subdit:

> Hic et odoriferis nascuntur cinnama virgis,
> Et spisso lætum folio confragrat amomum.

Ac de metallis:

> Hic jacet ignitum radiantis luminis aurum,
> Vernantesque gravant uberrima germina ramos

Tandem de copia mellis et lactis hyperbolice ita concludit:

> Mella viridanti confragrant pinguia canna,
> Lac etiam plenis manat potabile rivis.

Secundo, Theodor. *Eras in paradiso Dei*, id est, ait, in Jerusalem quasi familiaris ut fœderatus illi. Jerusalem enim dicitur paradisus Dei: quia habebat legem, prophetias, Pontifices, etc. salutem et vitam subministrantes.

Parabolice, dæmon fuit in paradiso, id est in cœlo empyreo; ibi enim creatus est. Ita S. Hieronymus.

OMNIS LAPIS PRETIOSUS OPERIMENTUM TUUM.] Chald. *Omnes lapides pretiosi ordinati erant in vestimento tuo.* Notat S. Hieron. eosdem esse hic lapides, qui erant in Rationali Pontificis, Exodi 28. 17. (vide quæ de iis ibi dixi) et in fundamentis cœlestis Jerusalem, Apoc. 21. 18. sed ibi esse duodecim, hic tantum novem, quasi regi Tyri hic vitio vertatur, quod sacras has gemmas profanarit, et iis se ac diadema suum vestiens, divinos honores affectarit. Verum potius hæc ad laudem et gloriam regis Tyri spectant, ut patet. Laudatur ergo hic ab opibus et pulchritudine, quod auro et gemmis vestitus, totus coruscarat, ut gemmeus esse videretur.

Symbolice, per hasce gemmas intelliguntur spirituales gratiæ et ornamenta Angelorum ante lapsum.

S. Gregor. 32. Moral. 18. per novem hosce lapides accipit novem choros Angelorum, quibus quasi assectis et castris suis vestitus et amictus fuit dux omnium Lucifer: atque perfectiones horum omnium, utpote superior ipse, in se continebat.

AURUM OPUS DECORIS TUI,] id est auro artificiose et operose elaborato te condecorasti; Septuaginta: *Auro replesti thesauros tuos*; Hebr. *tympana tuo*. ut ex luxu tympana et alia instrumenta musica rex fecerit ex auro.

FORAMINA TUA.] Scilicet auri, quibus gemmæ erant inclusæ: vel *foramina* vocat ipsas gemmas micantes, ob fulgorem ocellis vel foraminibus similes. R. David vertit *fistulas tuas*. Possunt etiam accipi omnia instrumenta musica, quæ foraminibus constant.

Mystice, S. Gregor. 32. Moral. 18. *Foramina auri*, ait, *sunt capacitas charitatis*. Diabolus enim ipse *capax charitatis est conditus*, intellige perfectæ et constantis. Nam alioqui non tantum capax, sed et præditus charitate creatus est Lucifer. Omnes enim Angeli, etiam qui ceciderunt, creati sunt in gratia. Id velle S. Gregorium patet ex sequenti. *Si enim*, ait, *charitatis auro penetrabilem sese præbuisset, sanctis Angelis sociatus, in ornamento regio lapis fixus maneret. Habuit ergo lapis iste foramina, sed per superbiæ vitium charitatis auro non sunt repleta.*

IN DIE QUA CONDITUS ES,] q. d. A die nativitatis tuæ creatus es rex, pretiosis fulgens gemmis, quasi Deum quemdam agens in terris, cujus potestatem exerces. Potest verti, *in die qua recreatus*, vel *impinguatus es*, id est copia rerum omnium affluere cœpisti. Hebræum enim ברא *bara*, et creare, et recreare significat: Inde בריא *bari* vocatur recreatus, nitens, pinguis. Aliter Chaldæus explicat, q. d. Adeo superbia intumuisti, ut oblitus conditionis tuæ, non consideraveris te esse hominem, tibique eo die quo natus es, quasi homini foramina oris et narium ad spirandum data esse. Rursum Hebræi, æque ac Chaldæus, hæc referentes ad sequentia, explicant, q. d. Opus tympanorum tuorum et fistularum tuarum in te, in die quo creatus es, parata fuerunt, id est, concrepantibus tympanis, fistulis aliisque instrumentis musicis natus es. Ita R. David.

14. TU CHERUB.] Nota: *Cherub* dicitur rex Tyri, primo, ob multitudinem sapientiæ, quam vel habebat, vel sibi arrogabat. *Cherub* enim idem est quod כרב *kerab*, id est sicut rabbi, sicut sapiens et doctor: inde enim octavus ordo Angelorum dictus est Cherubim, et eo hic alluditur. Rex enim, Prælatus et princeps debet esse Cherub, id est pollere et præcellere sapientia: de quo multa dixi Exodi 25. 18.

Secundo, alluditur ad Cherubim templi, ut patet ex sequenti, q. d. Tu, o rex, qui alis potentiæ et ditionis tuæ extensis, et in sublime elatis elevatisque, plurimos populos subditos protegis, sicut Cherubim protegunt arcam et propitiatorium. Ita S. Hieron. Hinc R. David explicat, q. d. *Tu Cherub*, id est rex maximæ dignitatis: Hebr. enim רב *rob* significat magnum, opibus, viribus, scientia aliisque dotibus pollentem et potentem: uti est rex. Erat enim Tyrus in mari quasi ales, quæ binis alis suæ potentiæ et imperii mare et terram, ac præsertim Jerusalem et Judæam in qua erat templum, arca et propitiatorium, obumbrabat et protegebat. Rursum, sicut arca tegebatur duobus Cherubinis, utrimque collocatis: ita ex parte Occidentis Tyrus et mare templo, Hierosolymæ et Judææ, erat quasi Cherub, id est murus et antemurale; ex parte vero Orientis idem illi præstabat Jericho, Jordanis et lacus Asphaltites. Insuper, sicut Cherub flammeo, gladio custodit Paradisum terrestrem, Genes. 3. 24. ita tu quasi alter Cherub custodis tuo gladio terram sanctam, quæ est quasi paradisus Dei. Unde de eo dixit v. 13. *In deliciis paradisi Dei fuisti.* Et hoc verso: *In medio*, ait, *lapidum ignitorum ambulasti*.

Tertio, per metathesin *Cherub* dicitur quasi רכב *rocheb*, id est equitans, id est princeps, moderator, gubernator: hi enim olim equis vehebantur; et sicut eques equum habenis, sic ipsi populum legibus gubernabant. Rursum, *Cherub* dicitur a רכב *recheb*, id est currus. Princeps enim est quasi currus reipublicæ, qui

ejus onera portat. Sic Elias dicitur *currus Israel, et auriga ejus*, 4. Regum 2. 12. et Christus dicitur portare omnia verbo virtutis suæ. Hebr. 1. v. 3.

Parabolice, Lucifer appellatur Cherub, id est plenus scientia: quia in scientia aliisque donis naturalibus, æque ac in gratia, alios Angelos præcelluit. Ita Molina 1. p. q. 63. a. 7.

Ubi nota; Ezechiel comparat regem Tyri ejusque antitypum diabolum Cherubo, non Seraphino: quia versabatur inter Cherubim, ut patet c. 1. c. 10. c. 43. v. 3. et alibi. Ex adverso Isaias c. 14. 12. regem Babylonis ejusque antitypum diabolum comparat Seraphino, puta principi Angelorum omnium, qui est Lucifer: quia Isaias versabatur inter Seraphim, ut patet Isaiæ 6. Rursum Lucifer, licet fuerit ex Seraphim, recte tamen vocatur Cherub: quia Lucifer dicitur a luce, uti Cherub a scientia, quæ est lux animæ. Verum, quia hæc lux in eo fuit ignita, id est Seraphica, hinc ad Seraphim alludens, dicit de eo, et de ea Ezechiel: *In medio lapidum ignitorum ambulasti.*

Extentus.] Hebr. ממשח *mimsoch*; Septuaginta, κεχρισμένος, id est *unctus*, scilicet ad regnum, ut habet Chaldæus, vel clarus, lucidus, illustris. Hi enim sunt olei et unctionis effectus. Unde Forsterus *mimsach* vertit, unctus, expictus, pigmentatus, coloratus, clarus, illustris; Vatablus vertit, *inunctus*. Sic et R. David, Pagninus, Mercerus, Marinus et alii. Noster interpres forte pro ממשח *mimsach* legit ממשה *mimsa*, id est extractus, extentus, expansus, a radice משה *masa*, id est traxit, extraxit, extendit. Hoc enim proprie competit Cherubim, qui, extentis alis, tegebant propitiatorium. Unde sequitur, *et protegens*. Sensus est is quem paulo ante dedi. Syrus vertit: *Et fuisti cum Cherub mensurato* (vel uncto) *et adumbrato*; Arabicus Antioch. *Et eras cum Cherub mensurato et adumbrato*; Arabicus Alexandr. *Et eras cum Cherub mensurato* (vel uncto) *qui respicit in umbra* (qui præstans est in umbra) Eadem vox tam Syra, quam Arabica, significat metiri et ungere.

Symbolice hæc aptius conveniunt dæmoni, ejusque asseclis qui ante lapsum fuerunt Cherubim, id est pleni scientia, præsertim, hi qui ex octavo ordine Cherubinorum fuerunt. Hi a die, et instanti creationis suæ fuerunt uncti oleo gratiæ. Unctio ergo hæc fuit sanctificatio, ait Theodoret. et S. Hieron. Hi etiam alis suæ potentiæ et sapientiæ quasi extentis tegebant inferiores Angelos, homines cæterasque res creatas.

Posui te in monte sancto Dei.] Perperam Chald. vertit: *Tu montem sanctum Dei sprevisti, et in populum sanctum dominari cogitasti.* Melius Maldonat. hæc exponit de Hiram rege Tyri, qui Salomoni ligna ad fabricam templi submisit, 3. Reg. 5. v. 9. ideoque dicitur *in monte sancto Dei* positus fuisse, quod templi ædificationem juverit. Sic et Hebræi qui putant hæc omnia ad Hiram dici: eum enim vixisse mille annis, scilicet a sæculo Salomonis usque ad tempora Danielis. Quam fabulam ridet hic S. Hieron. Verum nota: Tyrus in monte sita erat intra terminos Terræ Sanctæ, videlicet in Tribu Aser, licet eam obtinere non potuerint Judæi. Hinc sancta dicitur; sicut tota Chananæa populo sancto Judæorum destinata, dicitur Terra Sancta, etiam cum a pessimis Chananæis incoleretur, Sap. 12. 3. Deuter. 32. 8. et 9. Arguitur hic ergo rex Tyri, quod in Terra Sancta non sancte, sed impie vivat.

Quocirca S. August. l. 11. de Genes. ad litteram c. 25. tom. 3. hæc ad litteram ampliando accipit de impiis, qui a gratia Dei in statum peccati delapsi sunt, *factique corpus diaboli. Hi enim, ait, creati sunt Cherub, id est cum sede Dei, quæ interpretatur multiplicata scientia, et posui te in monte sancto meo, id est in Ecclesia. Fuisti in medio lapidum flammeorum, id est Sanctorum spiritu ferventium, lapidum vivorum: ambulasti sine vitio in diebus tuis, ex quo die creatus es tu, donec inventa sunt delicta tua in te.*

Tropologice, Theodor. *Mons*, ait, *sanctus est cogitationis Dei celsitudo.* Aliter R. David et R. Salomon, q. d. Dedi tibi occasionem merendi, scilicet dando tibi facultatem mittendi ligna et artifices Salomonis ad fabricam templi.

Symbolice, S. Hieron. mons sanctus est cœlum, et Scholiast. celsissimus Angelicus status ex quo Cherubim quasi hastati diabolum ejecerunt, qui scientiam depravaverat, et ob superbiam suam stationem et locum tenere nesciverat.

In medio lapidum ignitorum.] id est micantium et fulgurantium, instar ignis, v. g. carbunculorum, q. d. Ita gemmis abundabas, ut patet v. 13. ita iis coopertus eras, ut inter carbunculos videreris ambulare. Addit R. David, regem Tyri iis noctu usum ad lumen loco candelarum. Sed hoc frivolum est et impossibile.

Secundo, et sublimius, alludit ad duodecim lapides pretiosos, qui erant in Rationali Pontificis quibus inscripta erant nomina duodecim filiorum Jacob, et Tribuum Israel: qui inde recte vocantur lapides igniti, maxime, quia per lapidum horum tempore belli, ut ait Josephus, splendorem extraordinarium, significabat Deus suum erga Duodecim Tribus favorem et protectionem, q. d. Habitasti inter Judæos quasi lapides ignitos; et tamen frigidus mansisti, ac vitali gratiæ et fidei calore destitutus. Unde R. Jonathan explicat, q. d. *Inter populum sanctum vixisti.* Polychron. per lapides ignitos accipit tabulas lapideas Decalogi, cum igne in Sina datas et promulgatas.

Hisce tropis graphice depingit decorem et gloriam regis Tyri. Simili tropo orator rosæ decorem describit, dicens: *Rosa inter flores est pyropus, hortorum purpura, odorum sapphirus, Aprilis oculus, veris phœnix, naturæ pompa.* Simili schemate Vindocinensis Tobiæ suo hoc epitaphium posuit:

Nobilibus traheatus avis, decus orbis, honesti
Forma, sacerdotum gemma, lucerna gregis.

Simili schemate S. Hieronymus a S. Laurentio Justiniano sermone de S. Hier. vocatur *pater communis omnium, lux mundi, prædicator regni, mediator Dei et hominum, speculum sanctitatis, exemplar virtutis, defensor Ecclesiæ, protector fidelium, martyr, etto sine effuso sanguine, Domini.* Et ab aliis: *Jaspis fidei, smaragdus spei, carbunculus charitatis, adamas constantiæ.* Et sanctus Augustinus a S. Paulino et aliis vocatur *sal terræ, puteus sapientiæ, magister Theologiæ, flos ingeniorum, ornamentum scholarum, templum Religionis, columna Ecclesiæ, scutum fidei, exemplum Prælatorum, lux prædicatorum, doctor Doctorum, homo Theodidactos eruditorum sanctissimus, et sanctorum eruditissimus.* Et

sanctos Chrysost. hom. de SS. Petro et Paulo, eos vocat *lucem mundi, potentiores regibus, fortiores militibus, copiosiores divitibus, sapientiores philosophis, eloquentiores oratoribus, nihil habentes et omnia possidentes, exemplar Martyrum, coronam virginum, regulam conjugatorum, formam monachorum, ornamentum regum, frænum barbarorum, malleum hæreticorum*. Et Eusebius Emissenus serm. de iisdem eos vocat *duos fontes exorientes e throno Dei, duos cælestes medicos, duas sagittas acutas emissas a pharetra Dei, duos tubos mundi, duas lampades orbis*. Et S. Gaudentius serm. 3. de iisdem, dicit eos esse *fundatores Ecclesiæ, magistros innocentiæ, auctores omnis sanctitatis et veritatis*. Et S. Leo eosdem vocat *duos oculos corporis mystici Christi*.

Symbolice, dæmon inter novem lapides nominatos v. 13. id est inter novem ordines Angelorum, et inter Seraphim ignitos, ait R. Jona, illis similis habitavit; nunc vero in inferni ignibus habitat. Ita S. Hier. et S. Greg. 32. Moral. 18. juxta aliam editionem 25. circa finem: *Diabolus*, ait, *in medio lapidum ignitorum ambulavit; quia inter Angelorum corda charitatis igne succensa, clarus gloria conditionis exstitit. Quid namque boni non habuit, qui signaculum similitudinis Dei fuit?* Lucifer enim inter lapides ignitos fuit lapis igneus, inter Seraphim Seraph, imo dux et princeps Seraphim.

Ambulasti.] Hebr. התהלכת *hithallacthi*, in *hitpoel* reciproca conjugatione, significat compositum ad ostentationem et superbiam incessum, uti pavones in medio ocellorum erectæ suæ caudæ, extento collo se circumagunt, q. d. Superbe incessisti ut pavo, ostentans tuas opes, et gloriam.

15. Perfectus in viis tuis.] Est hyperbole, q. d. Ab infantia didicisti bene et perfecte vivere, agere, et regere populum. Polychr. exponit, q. d. Experientia didicisti mea jura.

Symbolice hæc aptius conveniunt dæmoni. Unde ex hoc loco S. August. Gregor. et Theologi docent angelum a Deo creatum in gratia perfectum, sed sua voluntate libere peccasse, et factum esse dæmonem. Unde Sequitur:

Perfectus in viis tuis a die conditionis tuæ.] Hæc verba parabolice indicant non unam, sed plures operationes bonas et meritorias angelos in statu viæ exercuisse, ait Lud. Molina 1. p. q. 63. a. 6. Idem significat vox *ambulasti*. Ambulare enim plusquam unum instans, et plusquam unum gressum operationis innuit. Ad litteram *viæ* significant opera, actiones et eventus regis Tyri, q. d. Potens eras et felix, faciebas quidquid volebas, quocumque te vertebas, quidquid agebas, quidquid moliebaris, omnia tibi feliciter ex voto succedebant. Sed hæc felicitas te superbum, indeque infelicem effecit.

16. In multitudine negotiationis tuæ,] q. d. Mercatura tua et opes fuerunt tibi causa et occasio avaritiæ, injustitiæ, fraudum, superbiæ, gulæ, luxuriæ, et omnium peccatorum. Ita Polichron.

Parabolice S. Hier. et Theod. q. d. Dæmon non contentus sua scientia et potestate sibi data, sed majorum cupiditate incensus calcitravit contra creatorem.

Notat R. David, fraudes et peccata mercatorum Tyriorum regi imputari; quia ea non impedivit cum potuit et debuit. Simile est Num. 25. v. 1. et sequent.

Et peccasti,] Hebr. חטא *chato*, et Græcum *ἁμαρτάνω*, significat aberrare a spe, et scopo, et fine proposito, q. d. Cum tu in summa felicitate, gloria, divitiis, pulchritudine, sapientia versareris, superbe majora, scilicet divinitatem, affectasti et exspectasti: sed toto cœlo aberrasti, contraria fini media elegisti: hinc et contrarium omnino finem prætento consequeris, ait Vilalpando, ut nimirum non in summum ascendas, sed in imum descendas; ut non Cherub, sed חוטא *chote*, id est ignorans, et errans; non felix, sed infelix evadas.

Aliter Scholiast. q. d. *Peccasti*, ita ut te non pœniteret, scilicet per impœnitentiam: hinc punieris.

Aliter et Polychr. *peccasti*, id est punitus es, et gradu ac loco dejectus.

Moraliter, disce hic veram viam ad celsitudinem et gloriam esse sui demissionem et humilitatem. Hanc scivit et inivit humilis æque ac sapiens S. Franciscus. Narrat S. Bonaventura in Vita ejus cap. 6. quod quidam religiosus magnæ virtutis in exstasi viderit inter multas in cœlo sedes unam præ cæteris digniorem, gemmis ornatam, et omni gloria refulgentem, audieritque vocem: *Sedes ista unius de ruentibus fuit et nunc humili servatur Francisco*. Qui ut visionis veritatem exploraret, rogavit S. Franciscum, quid de seipso sentiret? Cui Franciscus: *Videor mihi maximus peccatorum*. Replicat alter, eum hoc non posse sana conscientia dicere, nec sentire. Respondit Franciscus: *Si quantumcumque sceleratum hominem tanta fuisset Christus misericordia prosecutus, arbitror sane quod multo quam ego gratior ei esset*. Confirmatus fuit religiosus ex tam admirabilis humilitatis auditu, de veritate visionis ostensæ, sciens ex Evangelio, quod ad excellentiam gloriæ vere humilis exaltetur.

Perdidisti (Hebr. *corrupisti*) sapientiam tuam in decore tuo.] Sept. *cum decore tuo*. *Dum plus vis esse*, ait S. Hieron. *quam conditus es, et magis sapere, quam a Deo acceperas, etiam id perdidisti quod habebas, et pro pulchritudine atque doctrina, deformitas te atque stultitia possederunt*. Polychron. apte per decorem regni gloriam accipit, q. d. Dum ex splendore regiæ tuæ dignitatis et gloriæ te superbe extulisti, perdidisti veram sapientiam, quæ in vera sui cognitione, demissione et modestia sita est.

Potest secundo, verti: *Corrupisti sapientiam propter decorem tuum*, dum scilicet nimis decori studes et inhias. Id mulieres sæpe faciunt, ait Tertull. lib. de cultu fœminarum. Dum enim se nimia ornant, corrumpunt nativum suum decorem, et sapientiam, quæ in gravitate et modestia vestitus consistit.

Moraliter S. Bern. serm. 74. in cant. *Perdidisti in decore tuo sapientiam. Nolo*, ait, *decorem, qui mihi sapientiam tollat. Quæris, quis ille tam noxius decor tuus? Pronius audi, privatus, proprius. Non culpamus donum, sed usum. Et ni fallor, unus angeli animæque decor ipsa (sapientia) est. Quid enim vel hæc, vel ille, absque sapientia, nisi rudis deformisque materia est? sed perdidit eam, cum fecit suam, ut non sit aliud in decore suo, quam in sua sapientia perdidisse sapientiam. Proprietas in causa est. Quod sibi sapiens fuit, quod non dedit gloriam Deo, quod non retulit gratiam pro gratia, istud est, cur eam perdidit, imo istud est, quod eam perdidit. Etenim sic habere, perdere est.*

In terram projeci te,] id est, regno te dejeci, ait S. Hieronymus, et, ut Polychr. excellentia te privavi: qui enim aliis prælatus superbit, a dignitate cadens, nulla alia re subditis antecellit, nisi infamiæ nota, ait Vilalpando.

Symbolice, dæmon e cœlo in aerem hunc, terram et infernum cecidit, ait Apollin. Hoc est, quod ait Christus Luc. 10. *Videbam Satanam sicut fulgur de cœlo cadentem.* Simili modo Adam ob superbiam e paradiso ejectus est, Genes. 3. ait S. Hier.

18. Polluisti sanctificationem tuam,] id est, pristinam sanctitatem et religionem: vel potius, montem sanctum Dei, in quo tamquam Cherub esse videberis. Hebr. enim est מקדש *micdas*, id est sanctuarium, q. d. Tua superbia et peccatis polluisti urbem tuam, regiam et palatium tuum, quod erat in monte et terra sancta, quodque quasi quid sanctum, et hostibus intemeratum, a gentibus omnibus celebrabatur et colebatur: hinc ego eadem nunc quasi profana hostium incursibus objiciam, faciamque ut ob ea fœdentur et evertantur. Ita Maldon. Vilalp. et alii. Addit; vel potius fingit R. David, palatium regis Tyri fuisse fabricatum in modum et formam sanctuarii, id est templi.

Producam ergo ignem de medio tui,] scilicet, o Tyre, qui te cum rege comburat, q. d. Faciam ut ex peccatis tuis pœna nascatur, qua consumaris, sicut domus igne in ea exorto consumi et conflagrare solet.

Sic tropologice, mercaturæ, avaritiæ et superbiæ collisione accenditur ignis discordiæ, principem cum rep. devorans. Sic dæmon, sic peccator peccatis suis sibi ignem struit et præsentem et æternum. Isa. 50. 11. Alii exponunt, q. d. Faciam ut ex tuis incolis aliqui ad Chaldæos profugiant, eisque te prodant.

Et dabo te in cinerem super terram in conspectu omnium,] ut hic cinis sit monumentum incendii Tyri, in æternum mansurum, in aliorum exemplum.

Symbolice, Theodor. *Homo*, ait, *in sua terra lapsus factus est pulvis*; et *diabolus, qui orbi imperabat, a Christo eversus, quasi cinis ab hominibus conculcatur.*

19. Nihili factus es,] qui volueras esse Deus, o rex, et, o dæmon, nihili factus es, abjectissimus, vilissimus, et in perpetuum non restitueris pristinæ dignitati. Hebr. est, *Terror eris*, id est, terrori eris omnibus sæculis, omnes posteri tuo exemplo deterrebuntur a peccatis, et offensa Dei, quia peribis plane, *et in sæculum non eris.* Alii hæc non de rege, sed de ipsa Tyro accipiunt, quæ est restituta post 70. annos; et tunc *perpetuum*, sive sæculum significat 50. annus jubilæi.

Moraliter, Tyrus, et rex Tyri est typus peccatorum, maxime superborum, et apostatarum, qui a Clero, vel ab Ordine, vel etiam a S. Ecclesia ad hæreticos, aliosve transfugiunt: ejusque abjectio et incendium repræsentat ignes gehennæ. Sic feriunt summos fulmina montes. Quare? *Quare*, ait August. *voluerunt ascendere in montem, in quem ascendit angelus, et descendit diabolus*; montem, inquam, celsitudinis, æqualitatis Dei, superbiæ et fastus. Hæc ergo omnia quæ dicuntur regi Tyri, recte accommodes dicesque Judæ proditori, Origeni, Tertulliano, Luthero, Calvino, horumque similibus.

21. Pone faciem.] Hæc phrasis significat libertatem, et immobilem animi constantiam in prædicatoribus requisitam, ait Scholiast. Secundo, ut Vilalpand. significat quam eisdem sit pronuntiationi invigilandum, ut curent actione, v. g. hic torvo vultu exprimere, quod verbis significant. Sensus est, q. d. Converte vultum et sermonem tuum ad Sidonem, eique libere et severe prædic exitium, quod, sicut Tyro loco et moribus est vicina, ita et pœna et mortibus futura sit similis.

Sidonem.] Sidon condita est a Sidone, filio Chanaan, filii Cham, filii Noe, ait Joseph. 1. Antiq. 6. Licet Justinus libr. 18. Sidonem dictam velit a multitudine piscium: Phœnices enim pisces vocant Sidon, ad Hebr. צוד *tsud*, id est venari: unde צדה *tsada* significat venationem tam avium quam piscium.

22. Ecce ego ad te,] supple veniam, ut puniam, ait S. Hier. Est aposiopesis irati.

Glorificabor in medio tui,] in tui justa punitione et vindicta ostendam meam justitiam et gloriam.

Cum, etc. sanctificatus fuero, cum Sidonem puniens, ostendam me esse justum, et sanctum impiorum vindicem, ut omnes glorificent et laudent me, meamque sanctam justitiam et vindictam in impios Sidonios. Hinc immittam ei pestilentiam, et sanguinem,] cædem, effusionem sanguinis.

24. Et non erit ultra domui Israel offendiculum amaritudinis,] id est scandalum amaricans, vel amaritudinem et afflictionem inducens. R. David vertit, *spina pungens.* Sidonii enim et vicinæ gentes suo exemplo, familiaritate, suasionibus, Judæos ad sua scelera, maxime idololatriam pertrahebant. Unde Deus eos illis ipsis tradebat vexandos et puniendos: qui non moderate, nec ut Dei justitiæ, sed ut suo odio et indignationi satisfacerent, gravissime Judæos afflixerunt, sicque fuerunt eis quasi spina pungens, Josue 23. 12. et adversarii, ut hic dicitur, q. d. Ego Deus ita Judæos, et populum meum amo, ut propter eos Sidonios, et alios circumquaque eis vicinos evertam; ne eos deinceps habeant Judæi exemplar impietatis, pariter et hostes crebro se invadentes et excruciantes. Ita Theodor.

25. Sanctificabor in eis,] ut omnes celebrent sanctam meam justitiam, æque ac misericordiam et fidelitatem, ac curam in populum meum, cum viderint me eum longa captivitate ob peccata punivisse: punitum vero et correctum in pristinum statum, libertatem et patriam restituisse per Cyrum; ac mystice per Christum eumdem e captivitate peccati et diaboli in pristinam libertatem, et gratiam Dei revocasse: tunc enim omnino securi habitabunt in Ecclesia, pacem internam conscientiæ habentes cum Deo.

Notat Theodor. Aliter Deus punit amicos, aliter inimicos; aliter electos, aliter reprobos: hos ut perdat, illos ut corripiat et emendet. Sic Judæos hic emendavit, Sidonios perdidit. Denique vide ut rex Tyri ceciderit, vide ut inclyti cadant. Problema hac de re egregium proponit Ambrosius Leonis, insignis Philosophus in problem. c. 283. *Cur*, inquit, *quamplurimi eorum, qui Heroes appellati sunt, atque viri illustres, in maximas ærumnas inciderunt, ut ait Isocrates, veluti Hercules, Achilles, Ajax, Hector, Themistocles,*

Romulus, Camillus, Marcellus, Scipio uterque, Annibal, C. Cæsar, Cicero, Demosthenes, Plato, Socrates, Aristoteles, Euripides, Empedocles, Plinius, atque innumeri alii? Et respondet prima: *An hoc ipsum verum non est? videtur tamen esse. Namque hominum vita omnis variis calamitatum modis afflictata est adeo, ut nemo sit, qui non gravitate malorum affectus pressusque sit. Quamobrem sicut plurimi obscurorum hominum calamitatibus afficiuntur: ita etiam illustrium magna pars, si non omnes, ærumnis attingitur. Verumtamen excellentia personæ, qua unusquisque heroum ante omnium oculos positus est, facit ærumnas ferentis illustriores.* Secundo: *An etiam verum hoc est, acciditque ob summi boni arduam ac difficilem conditionem, quam natura et fortuna tolerare vix queunt? Quamobrem qui, natura duce, præstitit ingenio et corpore, huic fortuna sæpe nequivit aspirare, sicut sæpe qui fortuna excelluit, is ingenio hebeti, languidoque corpore jacuit.* Ita enim Deus naturam instituit, ut bona malis, ac consequenter magna mala magnis bonis in hac vita permixta sint, ut ad beatam vitam aspiremus. Omitto invidiam, quæ sæpe magnos viros premit: quodque viri magni magnis periculis sæpe se exponunt, in quibus pereunt. Denique moralis causa, quam hic propheta assignat, est superbia: magni enim magnos gerunt spiritus, quos premit Deus opt. max.

CAPUT VIGESIMUM NONUM.

SYNOPSIS CAPITIS.

Vaticinatur Ægyptum, quæ Judæis Deo et Nabuchodonosori rebellandi fuit instigatrix et opitulatrix, Nabuchodonosori a Deo tradendam, pro mercede, qua in Tyro expugnanda et punienda pro Deo laboravit Nabuchodonosor. Ægypti ergo excidium per Chaldæos prædicit, idemque prosequitur per tria sequentia capita, scilicet 30. 31. 32. Porro duas de hoc Ægypti excidio hoc cap. recenset visiones: unam, quam habuit anno decimo Sedeciæ v. 1. et sequent. alteram, quam habuit post 17. annos v. 17.

1 In anno decimo, decimo mense, undecima die mensis, factum est verbum Domini ad me dicens:
2. Fili hominis, pone faciem tuam contra Pharaonem regem Ægypti, et prophetabis de eo, et
de Ægypto universa: 3. Loquere, et dices: Hæc dicit Dominus Deus: Ecce ego ad te, Pha-
rao rex Ægypti, draco magne, qui cubas in medio fluminum tuorum, et dicis: Meus est fluvius,
et ego feci memetipsum. 4. Et ponam frænum in maxillis tuis: et agglutinabo pisces fluminum
tuorum squamis tuis: et extraham te de medio fluminum tuorum, et universi pisces tui squamis
tuis adhærebunt. 5. Et projiciam te in desertum, et omnes pisces fluminis tui: super faciem terræ
cades, non colligeris, neque congregaberis: bestiis terræ, et volatilibus cœli, dedi te ad devoran-
dum: 6. Et scient omnes habitatores Ægypti: quia ego Dominus: pro eo quod fuisti baculus arun-
dineus domui Israel. 7. Quando apprehenderunt te manu, et confractus es, et lacerasti omnem hu-
merum eorum: et innitentibus eis super te, comminutus es, et dissolvisti omnes renes eorum.
8. Propterea hæc dicit Dominus Deus: Ecce ego adducam super te gladium: et interficiam de te
hominem et jumentum. 9. Et erit terra Ægypti in desertum, et in solitudinem: et scient quia ego
Dominus: pro eo quod dixeris: Fluvius meus est, et ego feci eum. 10. Idcirco ecce ego ad te,
et ad flumina tua: daboque terram Ægypti in solitudines, gladio dissipatam, a turre Syenes, usque
ad terminos Æthiopiæ. 11. Non pertransibit eam pes hominis, neque pes jumenti gradietur in ea:
et non habitabitur quadraginta annis. 12. Daboque terram Ægypti desertam in medio terrarum
desertarum, et civitates ejus in medio urbium subversarum, et erunt desolatæ quadraginta annis:
et dispergam Ægyptios in nationes, et ventilabo eos in terras. 13. Quia hæc dicit Dominus Deus:
Post finem quadraginta annorum congregabo Ægyptum de populis, in quibus dispersi fuerant. 14. Et
reducam captivitatem Ægypti, et collocabo eos in terra Phathures, in terra nativitatis suæ: et
erunt ibi in regnum humile: 15. inter cætera regna erit humillima, et non elevabitur ultra super
nationes, et imminuam eos ne imperent gentibus. 16. Neque erunt ultra domui Israel in confidentia,

docentes iniquitatem, ut fugiant, et sequantur eos: et scient quia ego Dominus Deus. 17. Et factum est in vigesimo et septimo anno, in primo, in una mensis: factum est verbum Domini ad me, dicens: 18. Fili hominis, Nabuchodonosor rex Babylonis servire fecit exercitum suum servitute magna adversus Tyrum: omne caput decalvatum, et omnis humerus depilatus est: et merces non est reddita ei, neque exercitui ejus de Tyro pro servitute, qua servivit mihi adversus eam. 19. Propterea hæc dicit Dominus Deus: Ecce ego dabo Nabuchodonosor regem Babylonis in terra Ægypti: et accipiet multitudinem ejus, et deprædabitur manubies ejus, et diripiet spolie ejus: et erit merces exercitui illius, 20. et operi, quo servivit adversus eam: dedi ei terram Ægypti, pro eo quod laboraverit mihi, ait Dominus Deus. 21. In die illo pullulabit cornu domui Israel, et tibi dabo apertum os in medio eorum: et scient quia ego Dominus.

1. In anno decime,] captivitatis Joachin, qui pariter fuit annus 10. Sedeciæ. Nota: Præcedentes prophetiæ contra Tyrum factæ sunt posterius, scilicet anno 11. Sedeciæ, ut patet c. 26. 1. præponuntur hic tamen, quia Tyri vastatio, quam minatur Propheta, prius contigit, quam Ægypti. Nam Chaldæis ob eversam Tyrum, Ægyptus data fuit in prædam, ut dicitur v. 18. et 19 Duas alias causas affert Maldon. Prior est, quod Tyrus vicinior sit Hierosolymæ, quam Ægyptus, itaque maluit Propheta locorum, quam temporum ordinem servare. Posterior, quod Ezechiel alteram prophetiam contra Ægyptum et Pharaonem post illam de Tyro, nimirum anno 27. captivitatis Joachin acceperit, ut constat v. 17. et voluerit utramque conjungere.

Apposite Tyro conjungitur Ægyptus, ejusque vastatio, quia hæc illi in moribus et vitiis erat similis. Unde hebr. utraque nomen habet affine, et quasi idem, ab eadem rad. צור tsur, id est, arctavit, angustiavit. Inde enim dicitur Tor et Tyrus; inde et dicitur מצרים mitsraim, id est, Ægyptus. Mitsraim ergo idem est quod ἐκθλίβουσα, id est, coangustans et tribulans eos, qui sibi subditi sunt, ait S. Hier.

Duodecimo mense,] Adar, qui respondet Februario: Judæi enim annum inchoabant a Paschate et mense Paschali, puta a Nisan, id est Martio, ex decreto Dei Exodi 12. 1. Verum corrige hic, ac lege, *decimo mense*, id est in Decembri. Ita Heb. Sept. Rom.

Undecima die.] Hebr. habent, *duodecima die*.

3. Ecce ego ad te,] scilicet veniam et mittam furorem ac vindictam meam. Ita Chald.

Pharao.] Pharao non proprium, sed commune regum Ægypti erat nomen. Pharao enim ægyptie regem significat, uti ex Eusebio et Josepho docui Exodi 1. 10. idque asserit hic S. Hieron. qui et exempla addit: *Sicut*, inquit, *apud Romanos, Cæsares et Augusti reges eorum appellantur a primo Caio Cæsare, et secundo adoptivo ejus Octaviano, qui postea Augustus est nominatus: et apud Syros, Antiochi: apud Persas, Arsacidæ: apud Philisthiim, Abimelech: et post Alexandrum in Ægypto Ptolemæi usque ad Cleopatram; qua victa apud Actium, Ægyptus Romana est facta provincia.* Symbolice Pharao, si Hebræum etymon spectes, *interpretatur* διασκεδαστής, *interfector videlicet et lacerator, et gladio cuncta concidens et dividens.* Talis est diabolus, qui est rex Ægypti, id est mundi, qui tribulat eos qui sibi subditi sunt, eosque a Deo et cœlo separat ac dividit, mittitque in gehennam et mortem æternam. Ita S. Hieron.

Draco magne.] Nota: Pharaonem vocat draconem, scilicet marinum, id est cetum, sive balænam; vel potius fluviatilem, puta crocodilum, qui est in fluviis Ægypti, id est in Nilo, qui in septem rivos, et quasi flumina sectus, septem ostiis mare Mediterraneum ingreditur. Ægyptus enim, Nilo exundante, tota pene quasi mari oppletur, ut ejus limo quasi stercoretur et fœcundetur. Hinc apta metaphora regem Ægypti, quasi in Nilo regnantem, vocat cetum vel crocodilum. Unde ait: *Qui cubas in medio fluminum tuorum*, scilicet rivorum Nili; Syrus, *qui cubas inter flumina*; Arabicus, *qui cubas in ventre* (in medio) *fluminum*. Idem facit Psaltes Psal. 73. 14. *Tu confregisti capita draconis*, id est Pharaonis. Pharaones enim et Ægyptii superbiebant Nilo, quasi nec cœlo, nec Jove indigerent; sed Nilus eis tantam fertilitatem afferret, ut Ægyptus vocaretur horreum orbis. Audi Lucanum:

> Terra suis contenta bonis, non indiga mercis,
> Aut Jovis: in solo tanta est fiducia Nilo.

Inde est ut nemo aratorum in Ægypto cœlum suspiciat, ait Seneca; et Claudian. epigram. 6.

> Ægyptus sine nube ferax, imbresque serenos
> Sola tenet, secura poli, non indiga venti,
> Gaudet aquis quas ipsa vehit, Niloque redundat.

Rursum, Nilus recedens majorem partem terræ Ægypto adjecit et aggessit, ut docet Plinius l. 2. c. 85. *Idem amnis unus omnium nullas expirat auras*, ait idem l. 5. c. 9. Insuper Nilus in septem rivos se findens, totidem quasi insulas facit et fœcundat, totidemque ostiis in mare influit. Hinc teste eodem, tempore Roman. ita superbiebant Ægyptii, ut dicerent in suis manibus esse vel abundantiam, vel famem victoris populi Romani. Ex copia ortus est luxus, fastus et nequitia. Unde Plinius in Panegyrico Trajani:

> Nequitias tellus scit dare nulla magis.

Ægyptios inter malos medium tenere locum, docet vetus verbum; *Lydi mali, secundi Ægyptii, tertii Cares*, inquit Eustath. ad Dionys.

Comparat ergo Pharaonem crocodilo, primo, quia, sicut crocodilus piscibus in Nilo, ita Pharao Ægyptiis in Ægypto dominabatur. Secundo, quia sævus erat et rapax ut crocodilus, de quo Plinius l. 8. c. 25. crocodilum, ait, *habet Nilus, quadrupes malum et terra pariter ac flumine infestum. Unum hoc animal terrestre linguæ usu caret. Unum superiore mobili maxilla imprimit morsum, alias terribile, pectinatim stipante se dentium serie. Parit ova quanta anseres: eaque extra eum*

locum semper incubat, prædivinatione quadam, ad quem summa auctu eo anno egressurus est Nilus. Tertio, *nec aliud animal ex minori origine in majorem crescit magnitudinem: magnitudine excedit plerumque duodeviginti cubita.* Ita Pharao e parvo crevit adeo, ut aspiraret ad monarchiam orbis. Quarto, *unguibus hic armatus est, contra omnes ictus cute invicto. Dies in terra agit, noctes in aqua, temporis utrumque ratione.* Ita Pharao et terræ et aquis dominabatur, iisque ita cingebatur, ut videretur invictus, imo inaccessus. Quinto, subdit Plinius crocodilum tres habere hostes, primo, ichneumonem: secundo, delphinum; tertio, Tentyritas. Crocodilum, inquit, *saturum cibo piscium, et semper esculento ore in littore somno datum, parva avis, quæ trochilos ibi vocatur, rex avium in Italia, invitat ad hiandum pabuli sui gratia, os primum ejus adsultim repurgans, mox dentes, et intus fauces quoque ad hanc scabendi dulcedinem quam maxime hiantes: in qua voluptate somno pressum conspicatus ichneumon, per easdem fauces ut telum aliquod immissus, erodit alvum. Verum in crocodilo major erat pestis, quam ut uno esset ejus hoste natura contenta. Itaque et delphini immeantes Nilo, quorum dorso tamquam ad hunc usum cultellata inest pinna, abigentes eos præda, ac velut in suo tantum amne regnantes, alioquin impares viribus ipsi, astu interimunt. In ventre mollis est tenuisque cutis crocodilo: ideo se ut territi immergunt delphini, subeuntesque alvum illa secant spina. Quin et gens hominum est huic belluæ adversa in ipso Nilo Tentyritæ, ab insula in qua habitat appellata. Flumini innatant, dorsoque equitantium modo impositi, hiantibus resupino capite ad morsum, addita in os clava, dextera ac læva tenentes extrema ejus utrimque, ut frænis in terram agunt captivos.* Ita Pharao tres habuit hostes, Æthiopes, Syros, Chaldæos. Hæc symbolice facile est adaptare diabolo, qui insuper celer est ut crocodilus, quem ut fugiant canes, ex Nilo non stando, sed currendo, aquam lambunt, dum sitiunt. Denique crocodilus dicitur, ao quod crocum, ejusque odorem fugiat.

Ego feci memetipsum,] scilicet regem. Unde Chald. vertit: *Meum est regnum, et ego subjugavi illud,* q. d. Qui superbis sicut rex Tyri, quasi a Deo non acceperis regnum; sed tuæ prudentiæ et fortitudini illud arrogas, quasi Deus quidam. Secundo, Septueg. vertunt: *Ego feci ea,* scilicet flumina; et Vatabl. *Ego feci mihi,* scilicet Nilum, et Nili rivos et aggeres, ut tutom Ægyptum partim sepiant et muniant, partim irrigent et fœcundent. Sic enim gloriatur v. 9. q. d. Regnum Ægypti tam potens, tam fertile per aquæ ductus ego feci. Et sic hæc versio et explicatio consentit cum priore. Porro hic superbus Ægypti rex fuit Pharao cognomento Ephrec, vel Apries, de quo scribit Herodot. lib. 2. *Sibi,* ait, *persuasit, quod nullus hominum vel deorum sibi regnum adimere posset, quod ita stabilivisset.* Vide dicta Jeremiæ 44. 30.

Ita Niobe Thebarum regina, septem filiorum, et totidem filiarum mater, jactabat se invictam et felicissimam, ideoque Latona in eam exardescens, movit Apollinem, ut septem ejus filios totidem jaculis configeret. Audi Ovidium 6. Metamorphos.

> Felicissima matrum
> Dicta foret Nioba, si non sibi visa fuisset.

Dicebat enim:

> Sum felix, quis enim neget hoc? felixque manebo.
> Hoc quoque quis dubitet? tutam me copia fecit.
> Major sum quam cui possit fortuna nocere.

Imo vero, *inopem te copia fecit,* felicitas infelicem, superbia abjectam.

Ita Capaneus apud Statium Theb. 2. superbe ait:

> Virtus mihi numen, et ensis quem teneo.

Idem lib. 10.

> Ades, o mihi dextera tantum,
> Tu præses bellis, et inevitabile numen,
> Te voco, te solam superum contemptor adoro.

Et Mezentius Æneid. 10.

> Dextra mihi Deus, et telum quod missile libro.

Et Flaminius Consul apud Silium 5. Pun.

> Divus sat magnus in hostem,
> Auspicium Latio, quod in armis dextera præstat.

Et Alcmena apud Senecam in Herculé Ætæo, filium pro Jove sibi fuisse asserit:

> Quidquid negaret Juppiter, daret Hercules.

Et Cæneus, a quo proverbium, *Canei hasta,* eo quod et ipse eam pro Deo haberet, et alios cogeret adorare. Sed horum omnium impia ora Deus contudit. Nam Capaneum Jupiter fulmine sideravit, Mezentium Æneas trucidavit, Flaminius ea prælio a Pœnis est occisus, Hercules ab uxore ignara, Nessi fraude, interemptus occubuit, Cæneus a Centauris truncis arborum oppressus interiit. Ita et Pharao hic a Deo, per Chaldæos regno et vita mulctatus est.

4. Ponam frænum in maxillis tuis,] ut quasi equum effrænum te fræno, id est, calamitate, domem, et in gyrum rationis, ac meæ voluntatis agam et inflectam. Secundo, ex Hebr. Chald. et Vatablus vertunt: *Ponam hamum in ore tuo,* ut te capiam; ut quasi cetum aut potius crocodilum, ex aquis, puta ex Ægypto regno tuo, te extraham et gravissime affligam. Hamum autem vocat Chaldæos, per quos Ægyptus capta et vastata est.

Et agglutinabo pisces fluminum tuorum squamis tuis,] ut scilicet, subditi tibi Ægyptii, tam principes, quam cives et plebeii, tibi jungantur in clade et captivitate, quam inferent tibi Chaldæi. Alludit ad pisces gregales, qui suum regem habent, eumque sequuntur et cum eo capiuntur, uti sunt haleces.

Symbolice Nota: Mundus est mare, homines quasi pisces, piscatores sunt Christus et diabolus: Christus bene piscatur, quia paucos: diabolus, quia multos, reti, cujus ingressus amplissimus est, sed exitus angustus et difficilis, instar nassæ. Unus homo hic alium quasi piscis piscem devorat: esca diaboli est voluptas (hæc enim est esca malorum, ait Plato) potentia, opes, deliciæ: Christi esca aspera est, mortificatio, humilitas, abstinentia, patientia. Sic S. Bernard. *Monasteria,* ait, *sunt vivaria, in quæ conjicit Christus pisces, quos traxit ex mari mundi;* ut ibi eos in sanctitate et quiete custodiat, ac gratia sua nutriat, ac provehat ad gloriam. Piscator dum magnum piscem inescavit, non statim violenter eum attrahit, ne illa male sua setam abrumpat, vel elabatur et diffugiat; sed laxat

eum, sinitque se jam eum sequi, donec ille omnem plane se induat, ut evadere non possit: ita facit et dæmon. Idem potiori jure faciat concionator, et quicumque animas piscari et lucrari Deo satagit.

Projiciam te in desertum,] q. d. Sicut pisces capti projiciuntur in terram, ibique moriuntur (piscium enim elementum, et locus naturalis est aqua, extra quam vivere nequeunt) sic te in terram prosternam et collidam, ut moriaris. Forte etiam prælium in deserto commisit Pharao cum Chaldæis, ubi occubuit: aut certe, ut Maldon. in aridam terram Babylonis ductus est Pharao: ibique mortuus, insepultus projectus fuit bestiis et avibus devorandus. Vatabl. vertit: *Deseram te in deserto.*

Non colligeris,] Insepultus jacebis, erisque præda ferarum.

6. Pro eo quod fuisti baculus arundineus domui Israel,] *quia* Israelitas concitasti, ut rebellarent Chaldæis, fisi tua ope et viribus; fuisti eis *baculus*, id est, sustentaculum in promissione, sed in solutione *arundineus*, id est infirmus, vacuus, inanis et fallax, quia promissis non stetisti; imo causa fuisti cur Judæi a Chaldæis, utpote tuis æmulis, gravius sint afflicti, ut patet Isaiæ 36. 6. Apposite Ægyptios comparat arundini, tum quia Ægyptus in longum excurrit secus Nilum, estque instar longæ arundinis; tum quia Ægyptus arundinibus tam papyriferis, quam aliis abundat, uti docet Plinius l. 13. c. 11. tum quia arundo omnis non solum plotia, quæ debilior: sed etiam characia, quæ solidior; cassa, inanis, fragilis et infirma est. Ita Delrio adag. 215.

Sic omnis mundi spes et promissa sunt baculus arundineus, Jerem. 17. 5. et seq. Vide ibi dicta: *Causa ergo iræ Domini contra Ægyptum illa est, quod populum Dei suo deceperit auxilio, ne speraret in eum, itaque Deum ad iracundiam provocarit*, ait S. Hier.

7. Apprehenderunt, scilicet Judæi, te quasi baculum manu,] ut se, et suum regnum sustentarent.

Confractus es,] cæsus a Chaldæis, aut eorum vires metuens rediisti in Ægyptum, Jerem. 37. 7.

Et lacerasti omnem humerum eorum,] id est, fregisti omnes Judæorum vires, q. d. In causa fuisti, ut altera pars Judæorum, quæ, Jechonia in Babylonem ducto, in Jerusalem remanserat, quasi alterum eorum brachium, a manu usque ad humerum, id est, a minimo usque ad maximum, puta usque ad regem Sedeciam, vel occideretur, vel in captivitatem abduceretur. Ita Maldonat.

Et dissolvisti omnes renes eorum.] *Renes*, id est vires. Qui enim renibus dolent, non possunt sine baculo stare, et, baculo nisi, concidunt: ita Judæi, subducentibus se Ægyptiis, conciderunt. Videntes enim Judæi Ægyptios, in quibus confidebant, cæsos a Chaldæis, animos et vires amiserunt. Pro *dissolvisti* Hebr. et Chald. habent הַעֲמַדְתָּ *haamadta*, id est, *Stare facies eos super lumbos suos*, ut tibi solis nixi, ultra tibi (utpote a te decepti) non nitantur. Sed noster Interpres pro עָמַד *amad*, id est stetit, legit per metathesin מָעַד *maad*, id est dissolvit mutavit, ruinam minatus est. Imo R. David putat, hic *amad* pro *maad*, per litterarum transpositionem positum esse.

9. Ego feci eum.] scilicet Nilum, ut esset tutor et fœcundator Ægypti; quia eum per fossas in omnes Ægypti regiones derivavi, ut dixi v. 3. Similiter, sed modestius, Vespasianus cum recens auctus imperio lustraret Ægyptum, fertur Ægyptiis pro concione dixisse: *Haurite a me tamquam a Nilo.* Ita refert Philostrat. lib. 5. de Vita Apollonii cap. 10. Nilus enim in agros exundans, significat reges debere se in publicam utilitatem effundere. Talis fuit Manuel Comnenus, nimirum *mare magnificentiæ, abyssus misericordiæ, morum suavitate congressuque facilis, sed regia virtute inimitabilis*, ait Nicetas in ejus Vita.

10. A turre Syenes,] id est, a principio usque ad finem. Syene enim initium erat Ægypti inter mare rubrum et Nilum, ait Solinus cap. 45. Æthiopia vero erat terminus Ægypti versus Occasum.

12. In medio terrarum,] id est, similem aliis terris desertis faciam Ægyptum. Idem hebraismus est v. 7. et Lucæ 22. 27. *Ego*, ait Christus, *in medio vestrum sum*, id est similis vobis, *sicut qui ministrat.* Nam qui in media aliorum turba est, illis similis est, ait Maldon.

Erunt desolatæ:] Hebr. *Erunt ipsæ desolatio, quadraginta annis.* De his annis, quando scilicet, quomodo, et a quo restituta sit Ægyptus, nec in Script. nec in Josepho nec in aliis historicis quidquam legimus. Verisimile est, Cyrum, cum expugnavit Babylonem anno 1. monarchiæ suæ, solvisse captivitatem tam Ægyptiorum quam Judæorum. Nam paulo post filius Cyri Cambyses Ægyptum jam tum rursum potentem et florentem invasit et subjugavit, uti S. Hier. Justin. et alii passim tradunt. Confirmatur: nam Ægyptus expugnata fuit a Nabuchodonosor anno regni ejus 35. uti ostendam v. 17. Numera ab hoc anno 35. annos 43. præcise pervenies ad annum primum Cyri; quo ipse e Babylone Judæos, Ægyptios, aliasque gentes ibi captivas liberavit. Porro dicit Ezechiel fuisse 40. annos, cum præcise fuerint 43. quia solent scriptores minutias numerorum præterire, et solidos integrosque numeros consignare.

14. Reducam captivitatem,] id est, captivos Ægypti.

15. Et non elevabitur Ægyptus ultra super nationes.] *Ultra*, scilicet per longum et immemoriale tempus. Nam post ducentos annos rediit Ægyptus ad pristinam potentiam et gloriam sub Ptolemæis, qui cum Antiochis regibus Asiæ de imperio concertarunt.

16. Neque erunt ultra domui Israel in confidentia,] q. d. Frangam vires Ægyptiorum, qui Judæos docent idololatriam, aliasque iniquitates, ut Israelitæ in eis amplius non confidant, nec ad eos confugiant.

17. Et factum est in vigesimo et septimo anno,] non a Tyri eversione, ut vult H. Pintus, sed a transmigratione Joachin, seu ab initio regni Sedeciæ: a transmigratione enim Joachin hactenus annos suos consignavit Ezechiel. Ubi nota, Nabuchodonosorem cœpisse regnare anno 3. Joakim: inde post 8. annos occidit Joakim, et paulo post Joachin filium ejus in Babylonem abduxit. Hæc est transmigratio Joachin, a qua annos suos numerat Ezechiel. Annus ergo hic 27. transmigrationis Joachin est 35. regni Nabuchodonosor, quo paulo post hanc prophetiam expugnavit Ægyptum. Nam anno regni sui 18. expugnavit Je-

rusalem : inde, teste Josepho, 5. anno invasit Ammon, Moab, et 13. annis obsedit et expugnavit Tyrum; mox, scilicet, anno 35. regni, invasit Ægyptum, qua subacta, factus est monarcha: ac post biennium suæ monarchiæ, vidit idem Nabuchodonosor somnium de arbore succidenda, quæ significabat ipsum regno suo ejiciendum, et relegandum ad bestias : inde 12. mense regno reipsa ejectus est: deinde septem annos cum bestiis quasi fera vixit. Menti postea et regno redditus, paulo post mortuus est, scilicet anno regni sui 45. qui fuit monarchiæ ejus, seu ab Ægypto subacta annus decimus. De quo plura Daniel. 4.

Dico ergo, Nabuchodonosor sub annum regni sui non 20. nec 25. uti volunt aliqui ex Josepho, sed 35. expugnasse Tyrum, et paulo post Ægyptum. Id ita esse, probatur primo, quia hic annus 35. Nabuchodonosoris est 27. transmigrationis Joachin, quo vastandam Ægyptum a Chaldæis prædicit hic Ezechiel; ergo tunc necdum vastata erat, sed paulo post vastanda. Paulo ante Ægyptum excisam esse, Tyrum patet ex hoc eodem loco. Nam Deus hic eodem anno jam dicto, promittit Chaldæis ob labores, quos recenter impenderant in expugnatione Tyri, vice mercedis spolia Ægypti : ergo mox illa eis contulit : Deus enim promissa sua statim explere solet. Nam ulterius non posse differri expugnationem Ægypti, patet ex eo, quod paulo post, scilicet post biennium, Nabuchodonosor ob monarchiam superbiens, ejectus sit ad bestias per septem annos, ac restitutus, mortuus est anno regni sui 45. Jam ab his annis 45. deme annos 7. ejectionis, et biennium ante eam, pervenies ad annum 35. jam dictum. Secundo, si 20. aut 25. anno Nabuchodonosor capta fuisset Tyrus, deberet obsidio ejus inchoata esse anno ejusdem 7. aut 12. ac proinde fuisset ipsa ante obsidionem et expugnationem Jerusalem, quæ facta est anno ejusdem 18. Hoc autem falsum esse patet tum ex Josepho, tum ex Ezechiele c. 26. 2. et 7. ubi minatur Tyro adventum et obsidionem Chaldæorum, eo quod ipsa exsultarit in excidio Jerusalem : ergo hoc excidium Jerusalem præcessit obsidionem Tyri. Quare anno 18. Nabuchodonosor necdum obsessa erat Tyrus; cumque Nabuchodonosor post Jerusalem expugnarit Ammon, Moab, aliasque vicinas gentes per 5. annos; videtur sub annum 6. qui erat regni ejus 35. inchoasse obsidionem Tyri, ac post 13. annos eam expugnasse anno regni 35. atque hoc est quod ait Joseph. l. 1. contra Apionem ex Beroso, scilicet Nabuchodonosorem Tyrum, ejusque regem Thobalam cœpisse obsidere anno regni sui 7. (inchoante) scilicet computando annos regni ejus ab expugnata Jerusalem. Nam ante eam non potuisse illum obsidere Tyrum, liquet ex dictis : et consentiunt fere omnes, eum anno regni sui 7. proprie sumpto, non obsedisse Tyrum. Hinc sequitur, 70. annos, quibus desolatam fore Tyrum prædicit Isaias c. 23. 15. non esse 70. annos captivitatis Babylonicæ, ut aliqui autumant. Hi enim inchoantur anno 11. Joakim, qui fuit annus 1. transmigrationis Joachin, et 8. regni Nabuchodonosor; atque finiuntur anno 1. monarchiæ Cyri: eo enim Cyrus Judæos Babylone liberavit. Anni vero 70. desolationis Tyri incipiunt anno 27. transmigrationis Joachin, qui fuit annus regni Nabuchodonosor 35. unde consequens est, eos finiri 27. annis post primum annum monarchiæ Cyri. Id ita esse, liquet rursum ex eo, quod paulo ante v. 12. dixerit Ezechiel de Ægypti captivitate et vastitate (quæ, uti jam ostendi, cœpit paulo post captivitatem Tyri, ac soluta est a Cyro anno 1. quo ipse solvit captivitatem Judæorum) eam duraturam non 70. sed 40. tantum annis. Ergo a vastatione Tyri usque ad Cyrum non sunt 70. sed 40. aut præcise 43. anni, uti jam ostendi, ac proinde 70. anni desolationis Tyri finiuntur 27. annis post Cyrum.

Nota rursum, non servari hic ordinem temporis in prophetia : nam c. seq. v. 20. et c. 31. v. 1. affert prophetias habitas anno 11. a captivitate Joachin, cum hæc habita sit anno 27. Videntur ergo hæ prophetiæ sparsæ fuisse per schedas, atque ex iis collectæ ordine subinde non servato, ut dixi initio Jeremiæ et canon. 50. Hæc ergo est altera prophetia contra Ægyptum, quam Ezechiel 17. annis post primam accepit, ait S. Hieron. et Maldonat. Aliter respondet Scaliger, scilicet hunc annum 27. esse jubilæi; ab uno enim jubilæo usque ad alium computabant annos 50. Sed cum Ezechiel semper utatur eadem æra, scilicet numerando annos a transmigratione Joachin, quorsum hic solum aliam jubilæi poneret?

In primo mense, una mensis,] id est, prima die mensis. Sic *una sabbati*, vocatur prima dies septimanæ, Luc. 24. 1.

Omne caput decalvatum, et omnis humerus depilatus,] scilicet ex gestatione galearum et onerum continua per tredecim annos obsidionis Tyri, caput Chaldæorum militum erat decalvatum, et humeri eorum depilati et attriti ex gestatione saxorum, lignorum ac terræ, ad implendum maris alveum, ut eo impleto et siccato, Tyrum in mari sitam sicco pede aggredi et oppugnare possent.

Et merces non est reddita ei,] quia Tyrii prævidentes excidium, furtim impositas navigiis suas res et merces avexerant; et civitas usque adeo deleta est, ut ex antiquo splendore et frequentia nihil fuerit reliquum præter limpidissimam petram. Unde S. Hier. in Ezech. 23. ait, Tyrios cum viderent nullam salutis sibi superesse viam, conscensis navibus, abiisse Carthaginem, et ad alias insulas Ionii atque Ægæi pelagi, idque se in antiquis historiis Assyriorum legisse.

Qua servivit mihi.] Hinc videtur Dei instinctu, vel Jeremiæ et Prophetarum monitu, Nabuchodonosor Tyrum invasisse bello justo. Unde Deus pro hoc obsequio moraliter bono, infideli alias et impio Nabuchodonosori dat mercedem non ex condigno, sed ex congruo, scilicet spolia Ægypti. Ita Hector Pintus et Emmanuel Sa. Notent milites qui regi fideliter in bello justo serviunt, se Deo servire, etiamsi id expresse non cogitent ; Deus enim omnis justitiæ est præses. Unde S. Hier. ex hoc loco colligit Deum etiam infidelium bona opera remunerare. Verum verius videtur, quod Nabuchodonosor inscius materialiter tantum servierit Dei providentiæ, et justæ vindictæ in vastanda Tyro: formaliter vero, et ex intentione obsecutus sit suæ superbiæ et ambitioni regnandi. Dicitur ergo merces ei data a Deo, non proprie, sed materialiter, id est, voluit Deus et statuit, ut ipse, quia voluntatem suam in Tyro punienda compleve-

rat, ornaretur et honoraretur regno Ægypti. Vide can. 35. et 36. Voluit Deus hic ostendere, quam sancta, ipsique chara sit scelerum et sceleratorum vindicta; utpote qui eam licet materialem tantum, in Chaldæis tam ampla mercede, scilicet spoliis Ægypti, et monarchia sit remuneratus. Chaldæi enim materialiter tantum impleverant vindictam, et voluntatem Dei, quia scilicet materialiter fecerunt volitum Dei, sive id quod volebat et optabat Deus, nimirum ut Tyrus puniretur et vastaretur; cum formaliter non intenderent Dei, sed suam implere voluntatem dominandi. Sicut ergo improprium fuit hoc eorum meritum, et impropria adimpletio voluntatis divinæ: ita et impropria fuit eorumdem merces: propria enim fuit donum Dei, non merces. Simili phrasi Chaldæos ad excidium Moab hortatur Deus, dicens Jer. 48. 10. *Maledictus qui facit opus Domini fraudulenter*: *opus Domini* vocat vindictam et excidium Moab. Unde explicans subdit: *Maledictus qui prohibet gladium suum a sanguine*, ne occidat impios Moabitas. Vide ibi dicta.

Perperam ergo aliqui apud S. Hieron. hæc referunt ad Cambysem Cyri filium, *qui Ægyptum usque ad Æthiopiam vastavit, ita ut Apim interficeret, et omnia eorum simulacra deleret. Quam ob causam putant eum versum in amentiam ex casu equi, et proprio pugione confossum, uti narrat Herodotus*, inquit S. Hier. Expresse enim non de Cambyse, sed de Nabuchodonosore, ait Propheta, quod Deus pro labore obsidionis Tyri, dabit ei in mercedem Ægyptum.

19. Accipiet multitudinem ejus,] populum in servitutem redigct.

20. Operi.] Septuag. *ministerio*.

21. In die illo,] id est, vastata Ægypto, faciam, ut *cornu*, id est regnum Israelis, reflorescat; scilicet anno decimo a vastata Ægypto Evilmerodach, filius Nabuchodonosoris, solium regis Joachin præ aliis regibus erexit, 4. Reg. ult. ac paulo post Cyrus Judæos patriæ restituit. Cornu enim symbolum est roboris, gloriæ, potentiæ et regni.

Tibi dabo os apertum,] id est, libertatem loquendi. Cum enim viderint omnia quæ prædixeras accidisse, credent tibi, poterisque aperte et libere, non per parabolas, uti hactenus fecisti, illis loqui. Hoc enim promisit ei Deus c. 24. 27. Hoc alludit Apost. Ephes. 6. 19. ubi jubet pro se orari: *Ut detur*, inquit, *mihi sermo in apertione oris, cum fiducia notum facere mysterium Evangelii.*

Allegor. expugnata Ægypto, id est eversa mundi idololatria, pullulabit fortitudo credentium, et Christi regnum fide, spe, charitate, miraculis et virtutibus florabit, atque tunc apertum erit os Christi et Apostolorum evangelizantium: vel, q. d. Tunc aperta erit, et omnibus manifesta hæc de Christo prophetia mea, ut sciant eam completam in ipso. Unde S. Hieron. *Dei*, ait, *misericordia est, ut mundi hujus pereat abundantia, et Ægypti fluenta siccentur, imo terra eorum sit in solitudines, et sententia Domini dissipetur a turre Syenes* (*quæ interpretatur gyrus, ut nihil in se recti habeat*) *usque ad terram Æthiopum qui humiles appellantur; ut videlicet omnis superbia, quæ se contra Dei scientiam erexerat, destruatur et humilietur in salutem suam, habitetque in terra Phatures, quæ interpretatur panis conculcatus, ut nequaquam ultra eleventur in superbiam, sed sint in regnum humile, scientes in quem peccaverint.*

CAPUT TRIGESIMUM,

SYNOPSIS CAPITIS.

Pergit vaticinari cladem Ægypti et Æthiopiæ illi vicinæ. Videtur hæc prophetia priori sui parte, scilicet ad vers. 20. pertinere ad caput præcedens, ac proinde edita fuisse anno 27. captivitatis, ut patet cap. præced. v. 17. Nam hic v. 20. aliam contra Ægyptum consignat prophetiam, quam a Deo accepit anterius, scilicet anno undecimo captivitatis: sed utraque ejusdem est argumenti, et una alteram confirmat. Idem Ægypti excidium, ejusque clades prædixit Isaias c. 19. et cap. 30. et 31. ac Jeremias c. 24. et c. 43. et c. 44. et 46. Itaque ibi dicta non repetam, ideoque ero hic brevis.

1 Et factum est verbum Domini ad me, dicens: 2. Fili hominis, propheta, et dic: Hæc dicit
Dominus Deus: Ululate, væ, væ diei: 3. Quia juxta est dies, et appropinquat dies Domini:
dies nubis, tempus Gentium erit. 4. Et veniet gladius in Ægyptum: et erit pavor in Æthio-
pia, cum ceciderint vulnerati in Ægypto, et ablata fuerit multitudo illius, et destructa fundamenta
ejus. 5. Æthiopia, et Libya, et Lydi, et omne reliquum vulgus, et Chub, et filii terræ fœderis, cum
eis gladio cadent. 6. Hæc dicit Dominus Deus: Et corruent fulcientes Ægyptum, et destruetur su-
perbia imperii ejus: a turre Syenes gladio cadent in ea, ait Dominus Deus exercituum. 7. Et dis-
sipabuntur in medio terrarum desolatarum, et urbes ejus in medio civitatum desertarum erunt.

8. Et scient quia ego Dominus : cum dedero ignem in Ægyplo, et attriti fuerint omnes auxiliatores ejus. 9. In die illa egredientur nuntii a facie mea in trieribus, ad conterendam Æthiopiæ confidentiam, et erit pavor in eis in die Ægypti, quia absque dubio veniet. 10. Hæc dicit Dominus Deus : Cessare faciam multitudinem Ægypti in manu Nabuchodonosor regis Babylonis. 11. Ipse et populus ejus cum eo, fortissimi Gentium, adducentur ad disperdendam terram : et evaginabunt gladios suos super Ægyptum : et implebunt terram interfectis. 12. Et faciam alveos fluminum aridos, et tradam terram in manus pessimorum : et dissipabo terram, et plenitudinem ejus manu alienorum, ego Dominus locutus sum. 13. Hæc dicit Dominus Deus : et disperdam simulacra, et cessare faciam idola de Memphis : et dux de terra Ægypti non erit amplius ; et dabo terrorem in terra Ægypti. 14. Et disperdam terram Phatures, et dabo ignem in Taphnis, et faciam judicia in Alexandria. 15. Et effundam indignationem meam super Pelusium robur Ægypti, et interficiam multitudinem Alexandriæ, 16. et dabo ignem in Ægypto : quasi parturiens dolebit Pelusium, et Alexandria erit dissipata, et in Memphis angustiæ quotidianæ. 17. Juvenes Heliopoleos et Bubasti gladio cadent, et ipsæ captivæ ducentur. 18. Et in Taphnis nigrescet dies, cum contrivero ibi sceptra Ægypti, et defecerit in ea superbia potentiæ ejus : ipsam nubes operiet, filiæ autem ejus in captivitatem ducentur. 19. Et judicia faciam in Ægypto : et scient quia ego Dominus. 20. Et factum est in undecimo anno, in primo mense, in septima mensis, factum est verbum Domini ad me, dicens : 21. Fili hominis, brachium Pharaonis regis Ægypti confregi : et ecce non est obvolutum ut restitueretur ei sanitas, ut ligaretur pannis, et fasciaretur linteolis, ut, recepto robore, posset tenere gladium. 22. Propterea hæc dicit Dominus Deus : Ecce ego ad Pharaonem regem Ægypti, et comminuam brachium ejus forte, sed confractum : et dejiciam gladium de manu ejus : 23. Et dispergam Ægyptum in Gentibus, et ventilabo eos in terris. 24. Et confortabo brachia regis Babylonis, daboque gladium meum in manu ejus : et confringam brachia Pharaonis, et gement gemitibus interfecti coram facie ejus. 25. Et confortabo brachia regis Babylonis, et brachia Pharaonis concident : et scient quia ego Dominus, cum dedero gladium meum in manu regis Babylonis, et extenderit eum super terram Ægypti. 26. Et dispergam Ægyptum in nationes, et ventilabo eos in terras, et scient quia ego Dominus.

2. ULULATE,] o Ægyptii et cæteri quorum cladem hic prædico.

3. VÆ DIEI,] id est, ut Vatabl. *o diem infelicem.* Hebr. enim הוי *hoi*, id est, væ, uti litteris et sono, ita et significatione subinde consentit cum אוי *oi*, id est, o.

DIES DOMINI,] quo Dominus publicam contra Ægyptios exercebit vindictam, eamque acrem et terribilem.

DIES NUBIS,] dies nubilus, id est, tristis, turbulentus, calamitosus.

TEMPUS ultionis GENTIUM ERIT,] scilicet Babyloniorum vastantium et ulciscentium; vel potius gentium ulciscendarum et vastandarum, scilicet Ægyptiorum. Ita Chald. Sic. v. 9. *dies Ægypti*, vocatur dies excidii Ægypti.

Tropol. dies mortis, et dies judicii erit dies Domini. *Quando omnis sæculi conversatio destruetur, et errore sublato, una veritas apparebit, diesque nubis et nebulæ: nullus enim trepidus incertusque de sententia, absque pavore judicem præstolatur. Et tempus, sive finis gentium erit; non unius gentis Ægyptiæ, sed universarum. Sequitur: Veniet in Ægyptum gladius, gladius versatilis et flammeus, sermo divinus: qui bonos a malis dividat, et pessimos suo igne consumat: in Ægyptum, inquam, hujus sæculi, ita ut pavor sit in Æthiopia: qui trans Ægyptum in nocte erroris, et tenebris commorantur, et quorum nigredo in candorem aut difficulter, aut nequaquam convertitur. Et auferetur multitudo Ægypti: lata enim et spatiosa est via quæ ducit ad mortem,* ait S. Hieron.

DESTRUCTA FUNDAMENTA EJUS,] puta, urbes et arces bene fundatæ et munitæ. Alii principes intelligunt, alii leges, utrique enim sunt fundamenta reipubl. et politiæ.

5. ÆTHIOPIA,] scilicet vicina Ægypto, puta Abyssia, ubi dominatur rex vulgo dictus, Preto Joannes.

LYDI,] non ex Lydia, in qua rex fuit Crœsus (licet id velint aliqui. Quis enim credat Lydos tam remotos, venisse ad opem ferendam Ægyptiis?) sed ex Lyda urbe Palæstinæ vicina Ægypto, ubi S. Petrus Actor. 9. 34. Æneam paralyticum sanavit; ubi et S. Georgius martyrium obiit, et sepultus est: unde etiamnum ad S. Georgium dicitur, inquit Vitriac. et ex eo Adrichom. in Lyda vel Lydda: erat enim bellicosa, et ut talis ab Ezechiele inducitur: unde tempore S. Hieron. Diospolis, id est, urbs Jovis, dicebatur, eratque una ex XI. toparchiis Judææ, ordine quinta.

CHUB.] Symmachus et Hieron. vertit, *Arabes*. Forte sunt hi, quos Ptolem. l. 4. Geog. c. 5. Cobios vocat.

ET FILII TERRÆ FOEDERIS,] incolæ terræ, quæ cum Ægyptiis fœdus iniit, q. d. Et omnes alii, qui cum Ægyptiis confœderati sunt. Ita enim hunc hebraismum vers. sequenti explicat Propheta, dum eosdem vocat *fulcientes* et roborantes *Ægyptum*. Alii, q. d.

Judæi incolæ Judææ, quæ in fœdere Dei cum Abraham illi et semini ejus fuit promissa: et cujus incolæ Deo erant fœderati. Unde Septuag. vertunt, *et filii testamenti mei*,

6. A TURRE SYENES,] scilicet usque ad terminos Æthiopiæ, de qua præcessit, hoc est, per totam Ægyptum, uti explicui cap. præced. vers. 10.

7. IN MEDIO CIVITATUM,] q. d. Inter civitates desertas, id est, vastatas, similiter vastabuntur et deserentur urbes Ægypti: vicinas enim omnes vastavit Nabuchodonosor. Vide de hac phrasi dicta c. præced. v. 12.

8. CUM DEDERO IGNEM IN ÆGYPTO,] id est, cum eam igne combussero; vel ignis significat cujusvis calamitatis acerbitatem.

9. EGREDIENTUR NUNTII A FACIE MEA.] Chaldæi, scilicet, quasi legati missi a Deo, terra sua egredientur, vecti triremibus ad conterendos Æthiopes. Verum quia Chaldæi e Chaldæa terrestri itinere venerunt, non navali, ut patet ex Geographia; hinc secundo, melius Maldonatus, q. d. Ibunt nuntii ex Ægypto per Nilum in Æthiopiam, qui nuntiantes Ægypti vastationem, Æthiopiæ nimis securæ, sibique confidenti terrorem incutient. Dicit autem Deus eos a facie sua egressuros, quia ejus consilio ac providentia egressuri erant.

ET ERIT PAVOR IN EIS, in Æthiopibus, IN DIE ÆGYPTI (Hebr. *sicut in die*, scilicet vastationis *Ægypti*, fuit in ea magnus pavor, sic erit in Æthiopia) QUIA ABSQUE DUBIO VENIET,] scilicet vastatio Æthiopiæ.

12. ET FACIAM ALVEOS FLUMINUM ARIDOS,] scilicet, ut puniam Ægyptum siccitate et sterilitate. Si enim Nilus non exundet et oblimet Ægyptum, erit ipsa sterilis. Alii, q. d. Tanta erit Chaldæorum multitudo, ut ebibant aquas fluminum. Sic enim gloriatur Sennacherib, 4. Reg. 19. 24. *Bibi aquas alienas, et siccavi vestigiis pedum meorum omnes aquas clausas.* Ita Maldonatus.

Symbolice, R. David per rivos accipit opes, q. d. Auferam Ægypto suas opes: hæ enim in Ægypto consistunt in aquis et exundatione Nili.

IN MANUS PESSIMORUM,] in manus Chaldæorum crudelium.

13. CESSARE FACIAM IDOLA DE MEMPHIS.] *Memphis*, Hebr. *Noph*, amplissima Ægypti urbs et populosissima, formam habet perspicilli, sita juxta Heliopolim, eo loco quo Nilus scinditur, et triangulum, sive triquetram Δ formam efficit, condita a Mineo rege. Fuit olim sedes regum Ægypti, hinc in ea erant regum sepulturæ, columnæ et pyramides, de quibus Martialis lib. 1.

Barbara pyramidum sileat miracula Memphis.

Hinc et in ea erant sapientes et philosophi: unde Pythagoras et Plato profecti sunt in Ægyptum, ut Memphiticos vates audirent, ait S. Hieron. Fuit superstitioni addictissima, ideoque metropolis superstitionis habita. Colebatur ibi etiamnum tempore S. Hieron. æneum bovis simulacrum pro Deo: fuerat enim ibi quondam Apis, Apidis vel Serapidis templum, ubi consultus dæmon responsa reddebat. De quo Ovid. lib. 1. de Arte amat.

Nec fuge Niligenæ Memphitica sacra juvencæ.

et Tibullus lib. 1.

Barbara Memphiten plangere docta bovem.

Atque hæc est causa, cur contra eam detonent Ezechiel, Isaias cap. 19. Jerem. cap. 44. Osee cap. 9. præsertim, quia Judæi profugi e patria metu Chaldæorum, consederunt in Memphi, contra jussum Domini, ait S. Hieron. in Osee 9. Postea Memphis dicta est Ægypti Babylonia: nunc Arabum lingua Cayrus, vulgo Alcair dicitur: fuit sedes Sultani Ægypti, sed eo (Campson vocabatur) in acie occiso, eam cum tota Ægypto sibi subjecit Selymus Turcarum Imp. planeque Mamaluchorum imperium evertit sub annum Domini 1516. Sunt qui eam quinquies Parisiis majorem asserant; sed hi suburbanum agrum comprehendunt, qui innumeris vicis spargitur, ait Ludovicus Rom. lib. 1. Navig. cap. 1.

ET DUX DE TERRA ÆGYPTI NON ERIT AMPLIUS,] scilicet ad longum tempus, puta ad quadraginta annos, uti dixit cap. præced. v. 13.

14. DABO IGNEM IN TAPHNIS,] comburam Taphnis vel Tanis antiquissimam Ægypti urbem, ut patet Num. 13. 23. Dicta est Tanis Hebr. צען *tsoan*, inde extrita media littera *ain* צן *tsan*, inde *Tan*, inde *Tanis*. Syri enim *tsade* in *teth* commutant. A Tani dicti sunt Titanes gigantes, incolæ ejus.

FACIAM JUDICIA IN ALEXANDRIA.] acriter puniam Alexandriam. Hanc enim significat Hebr. נא *no*, uti vertunt Chald. et Hebræi. Alexandria enim tempore Ezechielis vocabatur *No*, eratque urbs magna et potens, adeo ut Nahum 3. v. 8. dicatur non cedere ipsi maximæ Ninivæ, quæ in circuitu murorum constabat stadiis 480. ait Diodor. Siculus l. 3. c. 1. id est, 60. milliaribus, quæ faciunt leucas. 20. Major ergo fuit No quam postea Alexandria, quæ in longitudine erat 30. stadiorum, in latitudine decem, ait Joseph. lib. 2. Belli 16. In ambitu vero murorum habebat 18. Unde Septuag. vertunt διόσπολιν, q. d. Urbem Jovis. Hanc vastavit Nabuchodonosor, sed postea restauravit Alexander, eamque amplissimis muris cinxit, et a se vocavit Alexandriam. Est ergo prolepsis; per anticipationem enim Noster vocat eam Alexandriam, quæ tum *No* dicebatur. Sic Virgilius de Ænea dixit:

Laviniaque venit Littora.

Non quod eo tempore quo Æneas in Latium venit, Lavina dicerentur, sed quæ postea Lavina nuncupata sunt, ait S. Hieron. Unde civitas Lavinia, quæ non longe a Roma etiamnum exstat, hocque nomen retinet. Hinc patet Alexandrum Alexandriæ non conditorem, sed instauratorem et nomenclatorem esse.

15. PELUSIUM ROBUR ÆGYPTI,] quia Pelusium erat munitissimum, et portum habens magnum et securum; hinc navibus et mercibus erat florentissimum. *Unde et Poeta Pelusiacam lentem appellat, non quod ibi nascatur, sed quod a Thebaide, amnique Ægypto per rivum Nili illuc plurimum deferatur*, ait S. Hieronymus.

17. JUVENES HELIOPOLEOS, ET BUBASTI GLADIO CADENT.] Heliopolis urbs est Ægypti, quæ a Græcis, teste Diodoro Siculo, vocatur Thebe. Hujus cives, teste Herodoto lib. 2. apud Ægyptios omnium sapientissimi habebantur, Latine civitas Solis dicitur, quod in ea esset simulacrum et templum Solis. Tradunt veteres, phœnicem avem degere Heliopoli; quia videlicet Heliopolitani solem pingebant, quasi avem orientem et occidentem. Nec enim phœnix avis est,

aul fuit in orbe, uti ostendi Gen. 7. 2. *Bubasti* vel potios *Pubasti*, hebr. פי בכת *pi beset*, urbs est propo Pelusium, ad ostium orieotale Nili. Ptolammo vocatur Herouin civitas; ab ea circumjacens regio ot adjacens fluvius Bubastus vocatur. Erat in ea celebre Dianæ templum unde ab Ovidio sancta vocatur: sic enim ille canit Metamorph. 9.

Cum qua latrator Anubis
Saoetaque Bobastis, variisque coloribus Apis.

Mystice S. Hieron, *Phatures*, ait, *interpretatur panis conculcatio*: *Taphnis, sive Tanis, mandatum humile; Diospolis, quæ Hebr. est No, requies*: *Sain, tentatio. Quibus nominibus diversa hæreticorum, et omnium mendaciorum conciliabula demonstrantur, qui conculcant panem Ecclesiasticum atque contemnunt; et sequuntur mandatum humile, et ad cælestia non perducens; et deliciis vacant, et sunt in requie (qualem in Evangelio legimus divitem purpuratum) et tentationibus inserviunt. Hæc omnia Dominus disperdet atque succendet, æque ac juvenes Heliopoleos, Hebr.* און *On, quod interpretatur dolor; et Bubasti, id est, oris experimentum. Omnes isti qui dolorem ferre non poterant, sed delicias Diospolis sectabantur, et confidebant sibi in volubilitate sermonum, et adversus cætera dogmata disputantes, habentes experimenta victoriæ, gladio sermonis Dei concident.* Hæc S. Hieronym, prolixe, cujus verba in pauca contraxi.

Et ipsæ, scilicet mulieres juvenum Heliopoleos, et Bubasti, captivæ ducentur.] Ita Septuag.. Sic enim in simili clade Taphnis dicitur et explicatur vers. sequent.

18. Nigrescet dies,] q. d. Tantus erit luctus et mœror, ut Ægyptiis dies nigrescere et noctescere videatur, ac nube operiri. Hæc est dies nubis, de qua vers. 3.

20. Et factum est in undecimo anno,] transmigrationis Joachin, ut patet c. præc. v. 17. qui fuit ultimus annus Sedeciæ, quo regnum Judaicum et urbs Hierosolyma a Chaldæis eversa sunt.

21. Brachium, Chald. *fortitudinem*, Pharaonis confregi,] id est, confringam, ita ut nulla arte vel ope in integrum, et pristinum statum restitui possit. Secundo, et magis proprie, jam confregi Pharaonem Nechao præliantem in Charchamis contra Chaldæos, anno quarto Joakim regis Juda, q. d. Rex Ægypti Chaldæis resistere non poterit; quia ex superiori prælio jam dicto fractum habet brachium, id est, vires ita contusas, ut gladium tenere non possit. Nec enim hæc contusio curari hucusque potuit; quia vires suas et regiones, præsertim Syriæ, illo prælio amissas recuperare non potuit. Ita H. Pintus, Maldonatus et Hebræi. Quare brachium ejus ita fractum et contusum, facile paulo post omnino confringam et comminuam. Unde sequitur:

22. Ecce ego ad Pharaonem,] scilicet veniam, ut eum disperdam.

Et comminuam brachium ejus forte, sed confractum.] Hebr. *et forte et confractum*, ita Sept. q. d. Ægypti rex olim duo habebat brachia, id est, regna, scilicet Ægypti et Syriæ: alterum, scilicet Syriæ, jam confractum est, eique ademptum; restat alterum, scilicet Ægypti, quod adhuc tenet, sed illud pariter conteram, ita ut utroque brachio et manu mutilus, imbellis sit, nec gladium hac illave manu ad Chaldæis resistendum tenere possit. Ita Hebræi.

24. Et confortabo,] robur, animos, opes et copias dabo Chaldæo.

Et gement, etc. interfecti.] Hebr. חללים *chalalim*, id est, vulnerati, saucii lethaliter: τὸ ergo *interfecti*, significat hic actionem, aut potius passionem inchoatam, non completam: nec enim complete interfecti, id est, mortui, gemere possunt. Sic sæpe alibi Noster Hebr. *chalalim* vertit, *interfecti*. Significat enim eos, qui vulnerati sunt, indeque moriuntur.

Coram facie ejus,] scilicet tum Pharaonis, tum regis Babylonis.

25. Cum dedero gladium meum.] Vocat Deus Chaldæorum gladios, suos: quia iis, quasi suis instrumentis et lictoribus, utebatur ad puniendum gentes: sicut enim prætor dat gladium carnifici, ut reo caput amputet: ita Deus vires dedit Chaldæis, aliisque tyrannis, ut gentes peccatrices plecterent. Vide canon. 35. et 36.

CAPUT TRIGESIMUM PRIMUM.

SYNOPSIS CAPITIS.

Sub parabola cedri, Assyrii, id est Ægyptii, regis gloriam, superbiam, ac, vers. 10. casum et cladem describit.

1 Et factum est in anno undecimo, tertio mense, una mensis, factum est verbum Domini ad
me, dicens: 2. Fili hominis, dic Pharaoni regi Ægypti, et populo ejus: Cui similis factus
es in magnitudine tua? 3. Ecce Assur quasi cedrus in Libano, pulcher ramis, et frondibus
nemorosus, excelsusque altitudine, et inter condensas frondes elevatum est cacumen ejus. 4. Aquæ
nutrierunt illum, abyssus exaltavit illum: flumina ejus manabunt in circuitu radicum ejus, et rivos

suos emisit ad universa ligna regionis. 5. Propterea elevata est altitudo ejus super omnia ligna regionis: et multiplicata sunt arbusta ejus, et elevati sunt rami ejus præ aquis multis. 6. Cumque extendisset umbram suam, in ramis ejus fecerunt nidos omnia volatilia cœli, et sub frondibus ejus genuerunt omnes bestiæ saltuum, et sub umbraculo illius habitabat cœtus Gentium plurimarum. 7. Eratque pulcherrimus in magnitudine sua, et in dilatatione arbustorum suorum: erat enim radix illius juxta aquas multas. 8. Cedri non fuerunt altiores illo in paradiso Dei, abietes non adæquaverunt summitatem ejus, et platani non fuerunt æquæ frondibus illius: omne lignum paradisi Dei non est assimilatum illi, et pulchritudini ejus. 9. Quoniam speciosum feci eum, et multis condensisque frondibus: et æmulata sunt eum omnia ligna voluptatis, quæ erant in paradiso Dei. 10. Propterea hæc dicit Dominus Deus: Pro eo quod sublimatus est in altitudine, et dedit summitatem suam virentem atque condensam, et elevatum est cor ejus in altitudine sua: 11. Tradidi eum in manu fortissimi Gentium, faciens faciet ei: juxta impietatem ejus ejeci eum. 12. Et succident eum alieni, et crudelissimi nationum, et projicient eum super montes, et in cunctis convallibus corruent rami ejus, et confringentur arbusta ejus in universis rupibus terræ: et recedent de umbraculo ejus omnes populi terræ, et relinquent eum. 13. In ruina ejus habitaverunt omnia volatilia cœli, et in ramis ejus fuerunt universæ bestiæ regionis. 14. Quam ob rem non elevabuntur in altitudine sua omnia ligna aquarum, nec ponent sublimitatem suam inter nemorosa atque frondosa, nec stabunt in sublimitate sua omnia quæ irrigantur aquis: quia omnes traditi sunt in mortem ad terram ultimam, in medio filiorum hominum, ad eos qui descendunt in lacum. 15. Hæc dicit Dominus Deus: In die quando descendit ad inferos, induxi luctum, operui eum abysso: et prohibui flumina ejus, et coercui aquas multas: contristatus est super eum Libanus, et omnia ligna agri concussa sunt. 16. A sonitu ruinæ ejus commovi Gentes, cum deducerem eum ad infernum cum his qui descendebant in lacum: et consolata sunt in terra infima omnia ligna voluptatis egregia atque præclara in Libano, universa quæ irrigabantur aquis. 17. Nam et ipsi cum eo descendent in infernum ad interfectos gladio: et brachium uniuscujusque sedebit sub umbraculo ejus in medio nationum. 18. Cui assimilatus es, o inclyte atque sublimis inter ligna voluptatis? Ecce deductus es cum lignis voluptatis ad terram ultimam: in medio incircumcisorum dormies, cum eis qui interfecti sunt gladio: ipse est Pharao, et omnis multitudo ejus, dicit Dominus Deus.

1. In anno undecimo,] a capto et abducto Jechonia.

Tertio mense.] Hanc ergo prophetiam duobus mensibus post eam quæ præcessit, accepit Ezechiel.

Una id est, prima die, mensis.

2. Cui similis factus es?] tum reipsa, tum opinione tua, q. d. Cui te comparasti, o Pharao?

In magnitudine tua.] Chald. in *fortitudine*: Septuag. in *celsitudine*.

3. Ecce Assur,] q. d. Ecce Sennacherib rex Assyriorum gloriosus fuit ut tu, o Pharao; attamen postea a filiis suis cæsus est: ita ergo et tu cæderis a Deo. Ita Maldon. Aut, ut S. Hieron. q. d. Non mirum si tu, o Pharao, a Chaldæis vincendus et vastandus sis, cum ab iisdem victi sint et subacti Assyrii, qui te erant potentiores. Sed verius est ipsum Pharaonem et Ægyptios vocari hic Assur, uti et Isaiæ 52. 4. idque quia Ægyptii ab Assyriis erant oriundi; vel potius, quia gloria, potentia et regno se jactabant pares regibus Assyriorum; et quia æque ac Assyrii a Chaldæis erant vastandi. Assur enim fuit exemplar tyrannorum, ideoque quosvis tyrannos significat, uti dixi Isaiæ 8. v. 4. Porro per *Assur*, intelligi hic Pharaonem, patet ex eo, quia toto hoc cap. prophetans contra Pharaonem, continue agit de hoc Assur: ergo Assur est Pharao.

Secundo, postquam egit fuse de Assur, non explicat, nec comparat eum Pharaoni; ergo quæ de Assur dicit, ea de Pharaone intelligenda relinquit.

Tertio quia Pharaonem non tam comparat Assyrio, quam cedro, uti patet in sequentibus. Unde concludens v. 18. *Cui*, ait, *assimilatus es, o inclyte, inter ligna voluptatis? Ecce deductus es cum lignis voluptatis ad terram ultimam.* Pharaonem ergo vocat Assur et cedrum, eo schemate, quo c. 28. 14. regem Tyri vocavit Cherub; et Isaias c. 14. v. 12. Balsasarem vocavit Luciferum. Quare hoc schema eodem modo explicandum est, quo ibidem explicui.

Ecce Assur quasi cedrus in Libano,] sicut cedrus alias Libani arbores altitudine superat: ita Assur, id est, Pharao gloria, divitiis, potentia omnia antecibat.

Simili ratione Daniel c. 4. 7. Nabuchodonosorem comparat arbori præcelsæ et ingenti. Comparat ergo Pharaonem cedro, primo, ob amplitudinem ramorum, id est, provinciarum; item ob animi altitudinem et fastum: ab ea enim cedrus a poeta ardua vocatur. Secundo, quia cedrus est odorata. Unde Virg. 3. Georg.

Disce et odoratam stabulis accendere cedrum.

Et lib. 7. Æneid.

Tectisque superbis
Urit odoratam nocturna in lumina cedrum.

Hosce odores et honores ambiebat Pharao. Tertio, quia cedrus cariem non sentit: unde *cedro digna* dicuntur, quæ promerentur immortalitatem, et æternæ posteritati consecranda sunt. Hinc et cedri succo libros illinebant, ne tineas sentirent: hosce libros Plinius l. 13. 13. vocat cedratos, qui et c. 5. *Materiæ*, ait, *ipsi* (cedro) *æternitas. Itaque et simulacra deorum ex ea factitaverunt. Cedrinus est Romæ in delubro Apollo Sosianus, Seleucia advectus.* Et Virg. 7. Æneid.

> Quin etiam veterum effigies ex ordine avorum
> Antiqua ex cedro.

Hanc æternitatem spectabat Pharao. Quarto, cedro in sacris utebantur. Nam, ut ait Plinius lib. 13. c. 1. *Iliacis temporibus nec thure supplicabatur: cedri tantum et citri in sacris fumo convolutum nidorem verius, quam odorem noverant.* Rursum, cedrus montes amat, ut idem ait l. 16. 18. Ad hæc, cedro folia non defluunt, ut idem ait ibid. c. 21. qui et c. 24. asserit ea esse capillata. Quinto, cedrus picem fundit, ut idem ait lib. 14. cap. 19. Ad hæc: *In Ægypto et Syria reges, inopia abietis, cedro ad classes feruntur usi*, ait idem lib. 16. cap. 40. Cedro ergo abundabat Pharao, et cedrinis classibus gloriabatur. Sexto, cedrus fructum fert suavem, *novusque fructus in ea cum annotino pendet*, ait Plin. lib. 16. 26. Ita Pharao fruges Ægypti toti orbi ostentabat. Septimo, pix cedri dolores dentium sedat. *Cedri scobe serpentes fugari certum est. Cedrides, id est, fructus cedri tussim sanant, urinam cient, alvum sistunt*, ait Plinius lib. 24. 5. Ita Pharao jactabat se Judæorum infirmitatem et clades sanaturum.

4. Pulcher ramis, id est, filiis ornatus, et frondibus,] id est, magnatibus et principibus multis. Regem vocat cedrum, filios ramos, principes frondes. Aut potius ramos vocat extensionem et amplitudinem imperii ejus, ejusque opes et potentiam; frondes vero, ejusdem gloriam et pompam. Unde sub ramis ejus, ait v. 6. nidificasse omnes volucres cœli.

Aquæ nutrierunt illum, id est, illam, scilicet cedrum: sed dicit *illum*, quia intelligit Assyrium: et abyssus.] Per aquas, abyssum et flumina intelligit Nilum, qui in rivos et fossas deductus, omnes Ægypti agros irrigat et fœcundat. Sed sub his symbolice intelligit copiam divitiarum et militum, quæ a rege ad vicinas arbores et ligna, id est, non tantum ad homines Pharaoni subditos, etiam viles et plebeios; sed etiam ad Judæos, aliasque gentes vicinas et amicas dimanabat.

5. Super omnia ligna regionis.] q. d. Pharao factus est potentior aliis regibus.

Multiplicata sunt arbusta (id est, ut hebr. et Septuag. rami) ejus, et elevati sunt rami ejus,] id est, extensi sunt fines imperii ejus, et longe lateque propagati, hoc est, extensum et exaltatum est regnum ejus. Alii, q. d. Filii ejus et nepotes opibus et gloria multiplicati et exaltati sunt, idque *præ aquis*, id est propter aquas Nili, et opum ac militum copias jam dictas.

6. Volatilia: Nota. Per *volatilia* intelligit magnates; per *bestias saltus*, plebem et gentes maxime feras et barbaras, quas Pharao domuit et subjecit: unde hæ nidificabant, id est, degebant, in ramis ejus,] id est, sub ejus potestate et protectione. Simile est Daniel. lib. 4. 18.

7. Eratque pulcherrimus,] id est, pulcherrima cedrus: sed dicit masculine *pulcherrimus*, quia per cedrum hanc intelligit Assyrium, id est, Pharaonem.

8. Cedri non fuerunt altiores illo in paradiso Dei.] Id est, nullus rex potentia par fuit Assyrio, id est, Pharaoni, nullus, inquam, rex, etiamsi videretur esse in paradiso Dei, id est, in omnium deliciarum, voluptatum et opum affluentia.

Abietes, etc. platani, etc. omne lignum.] Per hæc intelligit principes divites et potentes, quorum nullus Pharaoni par fuit in imperii magnitudine et gloria. Hi enim comparantur primo, platano, quia platanus late spargit ramos, indeque platanus dicitur, quasi πλατύς, id est, lata: hinc sub ea, utpote opaca et umbrifera, convivari solebant; unde ab Ovidio 10. Metamorph. platanus vocatur genialis. Et Virg. 4. Georg. *Jamque ministrantem platanum potantibus umbram.* Platanus ergo divites, splendidos et geniales repræsentat. Secundo, Plinius lib. 12. 1. *Quis, ait, non jure miretur arborem umbræ gratia tantum ex alieno petitam orbe? Platanus hæc est, per mare Ionium in Diomedis insulam, ejusdem tumuli gratia primum invecta, inde in Siciliam transgressa, atque inter primas donata Italiæ. Dionysius prior Siciliæ tyrannus Rhegium in urbem transtulit eas, domus suæ miraculum.* Addit: *Tantumque postea honoris increvit, ut mero infuso enutriantur: compertum id maxime prodesse radicibus.* Quin *et gentes vectigal pro umbra* (platani) *pendunt.* Licinius consul epulatus est intra platanum cum octodecim convivis, *large ipsa toros præbente fronde, ab omni afflatu securus, optans imbrium per folia crepitus, lætior quam marmorum nitore, picturæ varietate, laquearium auro, cubans in eadem.* Sic et Caius princeps in Veliterno rure cum quindecim convivis in platano cœnavit, *quam cænam appellavit ille nidum. Commendatio platani non alia major est, quam solem æstate arcere, hieme admittere.* Porro umbra platani jucunda est, quamquam crassa, ait idem lib. 17. cap. 12. Idem l. 15. 7. tradit ex platani baccis aqua et sale maceratis oleum fieri luminum causa. Idem lib. 16. c. 44. ait: *Sunt auctores qui Delphicam platanum Agamemnonis manu satam* asserunt. Quin et stolidus Persarum rex Xerxes, in Lydia cum vidisset proceram platanum, diem solidum ad eamdem exegit, et castra tota circa eam posuit, quin et ramos ejus veneratus est, torques armillasque ex eis suspendens: denique curatorem ei reliquit quasi custodem et propugnatorem. Ita Ælian. lib. 2. cap. 14. Themistocles comparabat se enim platanis, ad quas ingruente pluvia confugiunt, mox serenitate reddita, viatores vellicant et lacerant. Platanus est, vir potens; tempestas, calamitas; serenitas, prosperitas; vellicatio platani, vexatio viri, de quo bene meriti sumus. Ita Causinus l. 10. Parallel. histor. c. 62.

Rursum comparat Pharaonem abieti, quæ vulgo sapinus dicitur, cujus folia sunt instar pectinum, ait Plinius, et nunquam decidunt, estque arborum altissima, valide pondus sustinens, et antennis utilis. Rursum *firmissima ad tectum abies. Eadem valvarum repagulis, et ad quæcumque libeat intestina opera aptissima, sive Græco, sive Campano, sive Siculo fabricæ*

artis genere spectabilis, ramentorum crinibus pampinato semper orbe se volvens ad incitatos runcinarum raptus. Eadem et curribus, maxime sociabilis glutino, in tantum, ut findatur ante quam solida sit. Ita Plinius l. 16. c. 42. Abies enim procera est, enodis, crispa, longa, amans alta: unde Virgil. ecloga 7.

Populus in fluviis, abies in montibus altis.

Hinc in Apologis abieti proceram illam suam staturam et pulchritudinem intemperantius jactanti inculcat rubus :

Nunc læta quidem bona sola fateris,
Et nostris fueris imperiosa malis:
Sed, cum pulchra minax succidet membra securis,
Quam velles spinas tunc habuisse meas !

Ita Avianus fab. 19. Quocirca abies symbolum est ambitiosi et jactabundi, cujus fastus et pompa mox sternitur et evanescit. Ex abiete fiunt hastæ longæ, item naves: unde Claudianus:

Apta fretis abies, bellis accommoda cornus.

Hinc abietis epithetum est audax. Audi Statium lib. 6. Thebaide:

Hinc audax abies, et odoro vulnere pinus.

Quid enim audacius navibus, quæ fiunt ex abiete ? Quocirca Virgil. 2. Georg. ait:

Abies casus visura marinos.

Hasce ob causas principibus et urbibus magnificis in deliciis est abies. Ita juxta Norimbergam, densam ex abietibus sylvam, quæ per aliquot milliaria protenditur, cum voluptate spectavi.

Hasce ergo abietes, platanos, etc., ait non potuisse æquari cedro, id est Pharaoni, tum ob causas jam dictas; tum quia proprium cedro est, ut *clavum*, si quis ei infigatur, *non teneat*, ait Plinius l. 16. c. 40. Ita Pharao septus Nilo, omnem hostium vim respuebat, omnium regum arma quasi securus eludebat et repellebat. Rursum Plin. l. 24. c. 5. *Cedrus*, inquit, *defuncto corpora incorrupta ævis servat, viventia corrumpit: mira differentia, cum vitam auferat spirantibus, defunctis pro vita sit. Vestes quoque corrumpit et animalia necat.* Ita Pharao principum erat pestis et internecio: mortuorum vero, id est sibi subactorum, erat vita et rerum copia. Adde Ægyptios cadavera condire incorruptioni, uti caromomia testantur.

Symbolice et antitype perstringit hic decorem et gloriam Luciferi, qui fuit in paradiso, id est cœlo cui nulli cedri, abietes et platani, id est nulli Angeli in scientia et gratia, ac potentia, comparari potuerunt. Ita S. Gregor. 32. Moral. 18. Sic et Rupert. l. 1. de Victoria verbi Dei c. 8. per cedros, abietes et platanos accipit reliquas Angelorum dignitates, tamquam si in tribus illis cœlestium spirituum hierarchiis, nihil esset cum Luciferi sublimitate conferendum. Pari ratione adaptes hæc dotibus et gratiis Adami, quas habuit in statu innocentiæ et paradiso.

9. ÆMULATA SUNT EUM, inviderunt ei omnes reges et principes, qui ERANT IN PARADISO DEI,] id est qui florebant divitiis et honoribus, omnique felicitate et gloria, ac si fuissent in paradiso. Est catachresis. Ita Vatablus.

10. ET DEDIT SUMMITATEM SUAM VIRENTEM ATQUE CONDENSAM, id est, ut Vatabl. vertit : *Posuit*, scilicet ex superbia, *fastigium suum inter condensa*, id est stipatus erat densa multitudine regum et nobilium.

11. TRADIDI, id est tradam, EUM, IN MANU FORTISSIMI GENTIUM,] id est in manu Nabuchodonosoris.

FACIENS FACIET EI,] id est, quod libuerit faciet ei : erit enim in ejus manu et potestate.

12. SUCCIDENT EUM ALIENI, ET CRUDELISSIMI NATIONUM,] puta Chaldæi crudeles præ aliis Gentibus: quocirca in Scriptura crudelitatis epitheto denotantur. Hæc et plura habet quoque Isaias 19. 4. Vide ibi dicta.

RECEDENT DE UMBRACULO EJUS OMNES POPULI,] q. d. Populi Pharaoni antea subditi, vel confœderati, jam videntes eum casum, ab eo ejusque imperio se subducent.

13. IN RUINA EJUS, in trunco hujus cedri prostratæ HABITAVERUNT, id est habitabunt, VOLATILIA, id est magnates et principes Pharaoni subditi aut confœderati, ET IN RAMIS EJUS BESTIÆ,] id est plebeii et populi eorumdem, q. d. Prius aves et bestiæ erant sub ramis ejus; postquam autem corruerit, sedebunt super eam, id est conculcabunt eam. Significat fore, ut Gentes, quæ prius in Pharaonis tutela erant, eo a Chaldæis prostrato, contra eum convertantur eumque dispolient. Persistit semper in metaphora arboris cedri. Ita Maldon.

14. QUAMOBREM,] q. d. Hoc Pharaonis exemplo perculsi, sapiant alii principes, ut non superbiant, ne pari modo a Deo dejiciantur.

OMNIA LIGNA AQUARUM,] quæ aquis abundant, hoc est omnes principes divitiis abundantes.

QUIA OMNES TRADITI SUNT IN MORTEM AD TERRAM ULTIMAM.] Hebr. *inferiorem*, id est ad sepulcrum et infernum relegati sunt. Unde explicans, addit:

IN MEDIO FILIORUM HOMINUM, id est cum aliis, vel instar aliorum hominum communium, plebeiorum et ignobilium. Vide dicta cap. 29. 12. Hebræi enim *filios viri* vocant nobiles; *filios* vero *hominum* vocant plebeios et viles.

AD EOS QUI DESCENDUNT IN LACUM] idest in infernum.

15. IN DIE QUANDO DESCENDIT, id est descendet, AD INFEROS, INDUXI, id est inducam, LUCTUM,] q. d. Ob cædem Pharaonis omnibus ejus amicis, et toti ejus regioni planctum inducam.

OPERUI EUM ABYSSO,] id est multitudine calamitatum, ipsaque abysso, id est inferno. Hebræi et Vatabl. vertunt: *Operui super eum abyssum*, q. d. Abyssus illa aquarum, quæ v. 4. cedrum, id est Pharaonem exaltavit, mœsta fuit ejus casu, id est opes illæ destitutæ suo rege, videbuntur lugere, q. d. Mortuo rege, exhaurietur ejus ærarium, ita ut ipsum squalere et lugere videatur. Unde apte sequitur: *Prohibui flumina ejus*. Septuag. vertunt: *Luxit eum abyssus*, id est multitudo gentium Pharaoni subditarum.

PROHIBUI FLUMINA EJUS,] de quibus v. 4. ne scilicet hanc cedrum rigarent, q. d. Desiccavi eam, arefeci et privavi omnibus bonis.

CONTRISTATUS EST SUPER EUM LIBANUS.] Hebr. est אקדיר *acdir*, id est *Pullo et lugubri veste indui Libanum*. Per Libanum intelligit Judæam, Phœniciam et Syriam, vicinas Ægypto eique confœderatas regiones, q. d. Hæ regiones lugebunt Pharaonis et Ægypti cladem, et *omnia ligna agri*, id est omnes populi, audita hac strage, timore concutientur.

16. Et consolata sunt in terra infima, id est in inferno consolationem acceperunt, id est accipient, omnia ligna,} id est nobilia et reges jam vita functi, qui in hac vita et mundo excellebant quasi cedri in Libano: quia videlicet gaudebunt, se jam Pharaonem habere socium in clade et pœna.

17. Nam et (Vatabl. et Emmanuel Sa legunt, *sed et*) ipsi cum eo descendent.} Aliqui legunt, *descenderunt*. Sic enim habent Hebræi. Utrumque est verum: tyranni enim præteriti descenderunt, futuri descendent in tartara.

Et brachium uniuscujusque sedebit sub umbraculo ejus,} q. d. Sicut fessi sedent sub arbore umbrosa, ibique refocillantur innixi brachio, id est cubito: ita alii reges et principes in inferno, sub pœna Pharaonis quasi refocillabuntur, videntes se minus, illum gravius puniri. Aliter Vatablus et alii, q. d. Sed et ipsi descenderunt cum eo ad inferos, qui sub umbra brachii ejus sederunt in medio gentium, id est socii et adjutores Pharaonis, qui securi inter alias gentes habitabant, eo quod eis faveret et protegeret Pharao. Et sic nostrum interpretem accipiunt aliqui, ut *sedebit*, sit idem quod *sedebat*.

18. Cui assimilatus es,} q. d. Voluisti, o Pharao, assimilare te Assyrio et cedro: sed neutrius gloriam assecutus es, et cum utroque ruente corruisti.

Cum lignis voluptatis,} cum aliis regibus.

In medio incircumcisorum, id est more infidelium; Chald. *peccatorum*, dormies,} in morte somnum æternum apud inferos.

Ipse est Pharao,} q. d. Hæc quæ hactenus dixi, de Pharaone et ejus populo intelligo. Vel, hic finis et tristis exitus erit Pharaonis, principum et omnis populi ejus. Sic Ecclesiastes c. 12. v. 13. suam de vanitate rerum omnium, quæ in mundo sunt concionem concludit, dicens: *Hoc est enim omnis homo.* Sic et Virgil. l. 2. Æneid. Trojæ casum concludit, dicens:

> Hic finis Priami fatorum, hic exitus illum
> Sorte tulit.

Vide hic rursum mundi inconstantiam. Audi Ovidium 10. Metamorph.

> Paulumque morati
> Serius aut citius sedem properamus ad unam.
> Tendimus huc omnes. Hæc est domus ultima, vosque, (o inferi)
> Humani generis longissima regna tenetis.

Idem lib. 15. Metamorph.

> Tempus edax rerum, tuque invidiosa vetustas
> Omnia destruitis, vitiataque dentibus ævi,
> Paulatim lenta consumitis omnia morte.

Idem lib. 3.

> Este, precor, memores, qua sitis stirpe creati.

Et rursum lib. 15.

> Nihil est toto quod perstet in orbe:
> Cuncta fluunt.
> Ipsa quoque assiduo labuntur tempora motu,
> Non secus ac flumen: sed, ut unda impellitur unda,
> Urgeturque eadem veniens, urgetque priorem:
> Tempora sic fugiunt pariter, pariterque sequuntur,
> Et nova sunt semper.

CAPUT TRIGESIMUM SECUNDUM,

SYNOPSIS CAPITIS.

Pergit in Pharaonis gloria et ruina ac clade prædicenda, per lugubre carmen deplangit æque ac describit. Primo ergo tantam Ægyptiorum stragem fore asserit, ut omnes aves et feræ accurrant ad eos devorandum, utque sol, luna et stellæ obscurari videantur. Secundo, v. 17. instaurans planctum, et carmen lugubre, dicit eos descensuros in imum inferni, ubi sepulti sunt Assyrii, Persæ, Idumæi, aliique tyranni, quorum descensum et sepulturam fuse et pathetice describit.

1 Et factum est, duodecimo anno, in mense duodecimo, in una mensis, factum est verbum
Domini ad me, dicens: 2. Fili hominis, assume lamentum super Pharaonem regem Ægy-
pti, et dices ad eum: Leoni gentium assimilatus es, et draconi qui est in mari: et ventilabas
cornu in fluminibus tuis, et conturbabas aquas pedibus tuis, et conculcabas flumina earum. 3. Pro-
pterea hæc dicit Dominus Deus: Expandam super te rete meum in multitudine populorum multo-
rum, et extraham te in sagena mea. 4. Et projiciam te in terram, super faciem agri abjiciam te: et
habitare faciam super te omnia volatilia cœli, et saturabo de te bestias universæ terræ. 5. Et dabo car-
nes tuas super montes, et implebo colles tuos sanie tua. 6. Et irrigabo terram fœtore sanguinis tui super
montes, et valles implebuntur ex te. 7. Et operiam, cum exstinctus fueris, cœlum, et nigrescere faciam
stellas ejus: solem nube tegam, et luna non dabit lumen suum. 8. Omnia luminaria cœli mœrere faciam
super te: et dabo tenebras super terram tuam, dicit Dominus Deus, cum ceciderint vulnerati tui in

medio terræ, ait Dominus Deus. 9. Et irritabo cor populorum multorum, cum induxero contritionem tuam in gentibus super terras quas nescis. 10. Et stupescere faciam super te populos multos: et reges eorum horrore nimio formidabunt super te, cum volare cœperit gladius meus super facies eorum: et obstupescent repente singuli pro anima sua in die ruinæ tuæ. 11. Quia hæc dicit Dominus Deus: Gladius regis Babylonis veniet tibi, 12. in gladiis fortium dejiciam multitudinem tuam: inexpugnabiles omnes Gentes hæ: et vastabunt superbiam Ægypti, et dissipabitur multitudo ejus. 13. Et perdam omnia jumenta ejus, quæ erant super aquas plurimas: et non conturbabit eas pes hominis ultra, neque ungula jumentorum turbabit eas. 14. Tunc purissimas reddam aquas eorum, et flumina eorum quasi oleum adducam, ait Dominus Deus: 15. Cum dedero terram Ægypti desolatam: deseretur autem terra a plenitudine sua, quando percussero omnes habitatores ejus: et scient quia ego Dominus. 16. Planctus est, et plangent eum: filiæ Gentium plangent eum: super Ægyptum, et super multitudinem ejus plangent eum, ait Dominus Deus. 17. Et factum est in duodecimo anno, in quintadecima mensis, factum est verbum Domini ad me, dicens: 18. Fili hominis, cane lugubre super multitudinem Ægypti: et detrahe eam ipsam, et filias Gentium robustarum, ad terram ultimam, cum his qui descendunt in lacum. 19. Quo pulchrior es? descende, et dormi cum incircumcisis. 20. In medio interfectorum gladio cadent: gladius datus est, attraxerunt eam, et omnes populos ejus. 21. Loquentur ei potentissimi robustorum de medio inferni, qui cum auxiliatoribus ejus descenderunt, et dormierunt incircumcisi, interfecti gladio. 22. Ibi Assur, et omnis multitudo ejus: in circuitu illius sepulcra ejus: omnes interfecti, et qui ceciderunt gladio. 23. Quorum data sunt sepulcra in novissimis laci: et facta est multitudo ejus per gyrum sepulcri ejus: universi interfecti, cadentesque gladio, qui dederant quondam formidinem in terra viventium. 24. Ibi Ælam, et omnis multitudo ejus per gyrum sepulcri sui: omnes hi interfecti, ruentesque gladio: qui descenderunt incircumcisi ad terram ultimam: qui posuerunt terrorem suum in terra viventium, et portaverunt ignominiam suam cum his qui descendunt in lacum. 25. In medio interfectorum posuerunt cubile ejus in universis populis ejus: in circuitu ejus sepulcrum illius: omnes hi incircumcisi, interfectique gladio: dederunt enim terrorem suum in terra viventium, et portaverunt ignominiam suam cum his qui descendunt in lacum: in medio interfectorum positi sunt. 26. Ibi Mosoch, et Thubal, et omnis multitudo ejus: in circuitu ejus sepulcra illius: omnes hi incircumcisi, interfectique et cadentes gladio: quia dederunt formidinem suam in terra viventium. 27. Et non dormient cum fortibus, cadentibusque et incircumcisis, qui descenderunt ad infernum cum armis suis, et posuerunt gladios suos sub capitibus suis, et fuerunt iniquitates eorum in ossibus eorum: quia terror fortium facti sunt in terra viventium. 28. Et tu ergo in medio incircumcisorum contereris, et dormies cum interfectis gladio. 29. Ibi Idumæa, et reges ejus, et omnes duces ejus, qui dati sunt cum exercitu suo cum interfectis gladio: et qui cum incircumcisis dormierunt, et cum his qui descendunt in lacum. 30. Ibi principes Aquilonis omnes, et universi venatores: qui deducti sunt cum interfectis, paventes, et in sua fortitudine confusi: qui dormierunt incircumcisi cum interfectis gladio, et portaverunt confusionem suam cum his qui descendunt in lacum. 31. Vidit eos Pharao, et consolatus est super universa multitudine sua, quæ interfecta est gladio; Pharao, et omnis exercitus ejus, ait Dominus Deus: 32. quia dedi terrorem meum in terra viventium, et dormivit in medio incircumcisorum cum interfectis gladio: Pharao, et omnis multitudo ejus; ait Dominus Deus.

1. Et factum est in duodecimo anno,] a transmigratione Jechoniæ

In una, id est, prima die, mensis.

2. Assume lamentum,] id est, carmen lugubre, quale assumpsisti super cladem regis Tyri cap. 27. 2. et Isaias super Balassarem cap. 14. 4. Fuit hic mos veterum tam fidelium, quam Gentilium, ut lamento defunctis parentarent, et quasi justa persolverent: unde in eo solebant enarrare opes, virtutes et trophæa defuncti. Ita David, cæso Saule et Jonatha, hoc carmine eos planxit, 2. Reg. 1. 19. *Inclyti, Israel, super montes tuos interfecti sunt: quomodo ceciderunt fortes? etc. Sagitta Jonathæ numquam rediit retrorsum, et gladius Saul non est reversus inanis. Saul, et Jonathas amabiles, et decori in vita sua, in morte quoque non sunt divisi: aquilis velociores, leonibus fortiores.* Tale carmen sunt Threni Jeremiæ, quibus plangit ruinam Jerusalem. Tale etiam est Jerem. 51. 41. quo

plangit occasum Babylonis: *Quomodo capta est Sesach, et comprehensa est inclyta universæ terræ? etc.* Ita Romani defunctos in forum efferebant, ibique publice pro rostris funebri oratione laudabant. Cujus laudationis origo tribuitur Valerio Publicolæ, qui primus Brutum mortuum pro rostris laudavit, teste Plutarcho, et Dionysio Halicarnass. libro 5. Alii tamen anterius, ad tempora regum hunc ritum referunt. Acro vetus Horatii interpres in Epod. *Varro,* ait, *pro rostris, sepulcrum Romuli dixit: ubi etiam in hujus rei memoriam, duos leones fuisse erectos constat: unde factum est ut pro rostris mortui laudarentur.* Porro hæc elogia habebantur a proximis cognatis. Ita Fabium pro rostris filium laudasse, auctor est Plutarchus in ejus Vita: et de Tiberio ait Suetonius: *Novem annos natus defunctum patrem laudavit.* Audi et Appian. lib 1. *Pro rostris in suggestu posita cadavere, funebrem orationem habuit vir ejus ætatis eloquentissimus, quod Faustus filius nondum esset maturus.*

Leoni gentium,] q. d. O Pharao, eras inter gentes, quod leo inter bestias, eisque ut leo dominabaris, imo cum lubebat eas devorabas.

Et draconi,] ceto, sive balænæ. Unde Aquila vertit: *Leviathan*: unde sequitur. *Qui est in mari,* id est, qui in mari dominatur, qui ingentes aquarum moles naribus exsufflat, et in altum jacit, totumque mare commovet: sic enim Pharao dominabatur in Ægypto quæ septem rivis Nili, quasi maris brachiis circumdatur.

Ventilabas cornu.] Ita et Septuag. vertunt, q. d. *Agitabas cornu,* id est, potentiam et ferociam tuam in Ægypto. Legit interpres ותנגח *vattogach,* a rad. נגח *nagach,* id est, cornutare, cornu petere. Sic enim bestiæ majores et fortiores suis cornibus ventilant, fugant et sternunt minores et infirmiores in terra, æque ac crocodili pisces et bestias cæteras in Nilo, ac balænæ in mari: sic Homer. Iliade β. Τρωας κεραιζει *Trojanos cornu ventilavit;* hoc, uti et alia multa, ab Hebræis, sacrisque libris mutuatus. Jam legunt ותגח *vattogach,* id est, ut Vatabl. *eduxisti,* scilicet aquas per flumina tua, hoc est, deduxisti Nilum in multos rivulos, ut omnes campos irriget et fœcundet. Alii, *saltasti,* lascivisti, *in fluminibus tuis;* alii, *proserpis, proripis te, protrudis* (uti pisces alii alios protrudunt) *in fluminibus tuis.* Hoc enim significat radix גוח *goach.*

Et conturbabas aquas,] qui insanis bellis turbabas quasque gentes propinquas, et earum flumina, id est regiones conculcabas.

Secundo, per conturbationem aquarum intelligitur turbulenta subditos gubernandi ratio: Pharao enim impius, immanis, discordiæ amantissimus omnia turbabat et miscebat. Alludit ad Nilum, qui turbidis est aquis, et: cum exundat, omnem terram operit et confundit.

3. Expandam super te rete, te quasi feram, puta leonem, et quasi cetum sagena capiam, in multitudine populorum.] Solent enim multi ad capturam leonis, æque ac ceti, convenire, q. d. Ego te, o Pharao, per Chaldæos regno tuo extraham, et in terram projiciam (cetus enim, et pisces aqua extracti, in terra moriuntur) *ut te,* id est, tuum regnum et opes, *volatilia,* id est principes Chaldæorum *et bestiæ,* id est milites, prædentur, lanient, devorent.

Symbolice, per rete significatur Deum facillime sua providentia omnia capere et comprehendere. Huc proverbium: *Retibus urbes capit,* quod ænigmatice in eos dicitur, quibus in peragendis rebus est fortuna secunda; tractum, ut scribitur a Timotheo Athaniensi, cui a bona fortuna ευτυχης cognomen inditum est, cuique nocta dæmonis umbra apparuisse dicitur, quæ ad captandas urbes rete ei dabat: atque ideo ipse dictus retibus urbes capere. Id scribit Ulpianus in secunda Demosthenis Olynth. at Aristophanis interpres. Hunc ipsum quoque Timotheum pingi solitum a pictoribus ea effigie, Suidas et Ulpianus aiunt, ut illi dormienti fortuna urbes, quas ille ceperat, retibus inclusas afferret. Verum cum insolentia quadam elatus diceret, non fortunæ nutu sed propria virtute tanta se res gerere, ad summam redactus est inopiam. Lege Plutarchum.

5. Implebo colles sanie tua.] id est, cadaveribus tui exercitus. Ita R. David. Pro *sanie* verti potest, *altitudine tua,* id est, alto cumulo cadaverum; Septuag. *sanguine tuo.* Pisces enim pro sanguine habent saniem.

6. Fœtore.] Hebr. צפתך *tsopha* potest primo, deduci a ציף *tsuph,* quod significat natare, inundare, q. d. Ut Ægyptus aquis sic nunc sanguine occisorum inundabit: ita ut hic sanguis montes excedat. Secundo, si a rad. צפה *tsopho* deducas, significat speculari, q. d. Terram e qua specularis, id est, tuos montes, sanguine tuo rigabo.

Et valles implebuntur ex te,] ex sanguine tuo, id est, tuorum militum, q. d. Natabunt valles et colles in cruore tuo. Est hyperbole. Vide canon. 32.

7. Operiam, etc. cœlum, et nigrescere faciam stellas,] exstinguendo splendorem tuum, quo tu prius hæc omnia collustrare videbaris. Est hyperbole, et hypallage poetica. Nam acerbitatem doloris solet Scriptura exprimere per obscurationem Solis, lunæ, stellarum; non quod vere hæc obscurata sint, sed quod tantus sit dolor, et mentis ac sensuum perturbatio in hominibus, ut eis sol et stellæ cadere, vel obscurari videantur. Simili schemate poetico dixit Poeta:

Impiaque æternam timuerunt sæcula noctem.

Pari modo hæc omnia a Propheta hic poetice dicuntur et exaggerantur. Est enim hoc Pharaonis lamentum, id est, lugubre carmen, uti dixit v. 2.

Allegorice, hæc vere et reipsa contingent in fine mundi, Matth. 24. 29.

Tropologice, sol, luna et stellæ Ecclesiæ obscurantur, cum principes Ecclesiastici, vel sæculares a justitia et sanctitate deficiunt ad improbitatem.

9. Et irritabo, id est, non tam ira, quam metu concitabo et percellam, ut patet ex sequentibus, cor populorum multorum, cum induxero contritionem,] id est, cum te, o Ægypte, captivam duxero ad gentes tibi ignotas: vel, cum fecero ut contritio et clades tua gentibus ignotis innotescat per fugam tuam, cum ad eas cives tui vastati confugient.

10. Cum volare, id est stringi, et coruscare, cœperit gladius meus super facies eorum,] id est, cum ipsi viderint fulgenti et districto gladio te cædi, contremiscent, existimantes rem suam agi, *paries cum proximus ardet.*

Pro anima sua,] timentes animæ, id est, vitæ suæ, ne eodem modo, quo tu, cædatur.

13. Perdam omnia jumenta ejus, quæ erant super

AQUAS PLURIMAS,] id est, quæ pascebantor in pratis, et agris, qui aqnis ex Nilo diductis, indaque germine abondsnt.

NON CONTURBABIT EAS PES HOMINIS.] Tanta erit Ægypti vastitas et solitudo, ut non sint homines, qui aquas pedibus suis conturbent, ut in aquatione fieri solet.

14. QUASI OLEUM.] Id est, quietes, indeque puras, claras et limpidas sicut oleum. Loquitur poetice, uti dixi v. 7.

15. PLENITUDINE,] babitatoribus: bi enim implent terram, ejusque sunt quasi plenitudo.

16. PLANCTUS EST,] id est, erit: vel potius ex Hebræo, q. d. Hic est planctus. Hebr. קִינָה *kina*, id est, lamentum, et carmen lugubre, quo, ut supra dixi, plangent Ægyptum.

FILIÆ, id est, nationes, vel urbes, GENTIUM.] Urbes enim ob pulcbritudinem ab Hebræis vocantur filiæ; ut filia Sion, id est, urbs speciosa Sion.

SUPER ÆGYPTUM, etc. PLANGENT EUM,] *eum* scilicet planctum. Sic dicimur flere fletum, ridere risum. Aliter Maldonatus: *Plangent eum*, id est, *eam*, scilicet Ægyptum, ut sit enallage generis. Verum quia ait: *Plangent eum super Ægyptum:* binc τo *eum*, necessario planctum refert, non Ægyptum.

17. ET FACTUM EST IN DUODECIMO ANNO (eodem anno) IN QUINTADECIMA MENSIS ejusdem, id est, duodecimi, ut dixerat v. 1. Hoc est quatuordecim diebus postquam ei dictum fuit: *Assume lamentum.* Ita Maldon.

18. DETRAHE, prædic detrabendam Ægyptum, ET FILIAS, id est, urbes, aliarum GENTIUM vicinarum IN LACUM, ET TERRAM ULTIMAM,] id est, non in sepulcrum, ut vult Vatablus, sed in infernum.

19. QUO PULCHRIOR ES?] Ita Hebr. et Rom. q. d. Cui te, o Ægypte, præfers? quo altior, quo speciosior es? Ecce quo altior tibi videris, eo profundius rues; quo speciosior, eo in tetriorem laci locum cades: ob superbiam ergo tuam descende, et dormi in sepulcro et in inferno cum incircumcisis, et ut Chald. peccatoribus. Hoc est, quod ait Christus de Capharnaum Luc. 10. 15. *Et tu, Capharnaum, usque ad cælos exaltata es, usque ad infernum demergeris.* Septuag. pro מִמִּי mimmi, id est, *quo*, alio puncto legentes מִמֵּי *mimme*, id est, *ex aquis*, vertunt: *ex aquarum pulchritudine*, id est, ex Ægypto, quæ Nilo pulcbra fit et fœcunda, *descende.*

S. Gregor. l. 24. Moral. c. 3. assertive hæc legens, non interrogative, sic moraliter explicat: *Extollenti se animæ dicitur: Quo pulchrior es descende, et dormi cum incircumcisis. Omnis enim qui infirmitatis suæ fœditatem considerare negligit, sed per elationis fastum virtutis suæ gloriam attendit, unde pulchrior est, inde descendit: quia extollendo se de suis meritis, inde in imo deterius corruit, unde gloriosum se esse judicavit. Qui descendens cum incircumcisis dormit: quia in æterno morte cum cæteris peccatoribus deficit.*

20. GLADIUS DATUS EST, Nabuchodonosori et Chaldæis, et ATTRAXERUNT EAM,] scilicet Ægyptum, in os gladii, et in mortem. Pagnin. vertit, *gladio data est*, scilicet Ægyptus.

21. LOQUENTUR EI,] quasi gratulandi causa: gaudebunt enim de ejus ad inferos descensu, uti dixit c. præced. Verba quæ loquentur omittit sed ea intellige ex Isaiæ 14. 10. fore bæc aut bis similia: *Et tu vulneratus es, o Pharao, sicut et nos. descendisti ad inferos, etc.*

22. IBI ASSUR,] rex Assyriorum, quem cecidit, et cui regnum ademit Nabuchodonosor, adjutus a Cyaxare et Medis.

23. QUORUM DATA, id est, posita, SUNT SEPULCRA IN NOVISSIMIS LACI,] id est, in imo inferni, q. d. Qui ex summo regni et tyrannidis culmine descendunt in imum gebennæ.

ET FACTA EST MULTITUDO EJUS,] q. d. Principes et milites Assur juxta regem suum sepulti sunt, cum in hac vita omnibus terrori essent. Vide bic quo evadat tyrannis, et tyranni. Hæc est enim justa et congrua merces, ut qui alios occidendo miserunt ad tartara, et ipsi occisi eodem mittantur, τo enim *qui* significat *quia*, ut patet v. 26. Nota: Impii in inferno dicuntur babere sua sepulcra quia sunt in morte secunda. Sic Epulo Lucæ 16. 22. dicitur sepultus in inferno.

Mystice, S. Gregor. l. 9. Moral. c. 39. Assur, ait, est superbus diabolus, qui multos ad culpam et pœnam secum pertrahit: *Quem videlicet*, inquit, *cum humano corda suscipiunt, ejus procul* dubio *sepulcra fiunt. Sed in circuitu illius sepulcra ejus sunt; quia in quorum se mentibus nunc per desideria sepelit, hos sibi postmodum per tormenta conjungit. Et quoniam nunc in semetipsis reprobi malignos spiritus illicite perpetrando suscipiunt, tunc sepulcra cum mortuis* (cum dæmonibus) *ardebunt.*

IN TERRA VIVENTIUM,] inter viventes in boc mundo. Terram enim viventium opponit inferno, qui est terra mortuorum. Alii *viventium*, id est, justorum et fidelium, scilicet Judæorum, quos afflixit.

24. IBI ÆLAM.] Persæ. Vide dicta Jerem. 49. 34. Ita S. Hieron.

SEPULCRI SUI,] id est, sepulcri ejus, scilicet Ælam.

PORTAVERUNT IGNOMINIAM SUAM,] q. d. Tyranni, qui bic aliis terrori erant, gladio tandem cæsi, ignominiose mortui sunt, atque *asportaverunt* secum in infernum opera sua mala, et ignominiæ plena, indeque ignominiam et pœnam perpetuam.

25. POSUERUNT scilicet dæmones, qui tyrannos et impios ad inferos deducunt, imo pertrahunt, CUBILE EJUS, scilicet Ælam, id est, regis Persarum, infernale inter populos, qui ei in hac vita paruerunt, et IN CIRCUITU EJUS SEPULCHRUM ILLIUS] scilicet populi jam dicti. Nota enallagen numeri; jam enim populos vocat, jam populum. In Hebræo quoque est enallage generis. Jam enim de Ælam masculine loquitur, quasi de rege, jam fœminine: intelligit enim ejus congregationem et multitudinem.

26. IBI MOSOCH,] id est, Cappadoces.

ET THUBAL,] id est, Hispani, vel Iberi. Ita Lyranus. Alii Italos accipiunt. Vide c. 27. 13.

Nota: Horum populorum regem intelligit. Unde sequitur: *In circuitu ejus*, scilicet regis, vel principis, *sepulcra ejus*, scilicet multitudinis, vel populi collocata sunt.

QUIA DEDERUNT,] q. d. Quia alios gladio interemerunt, binc et ipsi gladio interempti sunt. *Omnes enim qui acceperunt gladium, gladio peribunt.* Matth. cap. 26. vers. 52.

27. ET NON DORMIENT,] non morientur morte naturali, uti heroes, qui victores gloriose mortui cum armis, gladiis et pompa sepeliuntur: sed bello vincentur, ibique victi turpiter et violente occidentur. Com-

parat ergo eos, non cum justis, sed cum infidelibus, qui licet incircumcisi, gloriosa tamen occubuerunt, q. d. Illis ergo hi infeliciores erunt: illi enim gloriose, hi autem ignominiose quasi victi et occisi descenderunt ad inferos.

Et posuerunt, id est, poni præceperunt, vel, ut ponerentur, meruerunt, gladios sua capitibus suis.

Et fuerunt iniquitates eorum in ossibus eorum,] q. d. Ossa eorum projicientur insepulta ob iniquitates eorum, quibus ita imbuti sunt, ut illæ adhuc videantur ossibus quasi inhærere. Aliter R. David, et ex eo Maldon. q. d. Qui gladio usque ad ossa confixi, iniquitatum suarum pœnas dederunt; de cætero vero honorifice et fortiter mortui sunt. Aut, ut alii, dederunt pœnas iniquitatum suarum, non ignominiose moriendo, sed in inferno intimis ossibus ardendo.

28. Et tu ergo,] o Pharao, eris hisce tyrannis, et occisis æque in pœna, ac in culpa et tyrannide socius, cum eisque sepelieris in imo inferni.

29. Ibi Idumæa,] in inferno erunt Idumæi, æque ac Assyrii, Ælamitæ, etc. Est repetitio poetica. Idem enim in singulis repetit et refricat more Hebræo, ad majus pathos.

30. Ibi principes Aquilonis,] id est, Babylonii, aliique Aquilonares tyranni, uti fuerunt Tyrii et Sidonii, etc.

Et universi venatores,] id est, tyranni, qui aliorum bona et corpora venantur, quorum pater fuit Nemrod, magnus venator coram Domino, Gen. 10. 9. Chald. vertit, Sidonii: retinet enim verbum Hebræum *Sidonim*, quasi proprium, quod Noster accepit ut appellativum: sic enim צדנים *sidonim* significat venatores.

31. Vidit eos Pharao, et consolatus est,] cum viderit se tot tamque illustres asseclas et comites habere, quia per se levamen est pœnæ, in ea habere socium: esto aliunde ea crescat, dum ipsi invicem affligunt et maledicunt, uti faciunt damnati in inferno.

32. Quia dedi terrorem meum.] Ita Hebr. Septuag. et Romana, q. d. *Quia*, id est, equidem ego Deus, uti olim dedi per eos terrorem Judæis, et aliis viventibus, quos afflixerunt: ita jam illos puniendo, et deturbando ad tartara, ipsum, omnesque tyrannos pariter terrebo. Alii legunt: *Quia dedit terrorem suum*, q. d. Sicut ille sua crudelitate terruit omnes: ita ego illum puniendo, terrebo omnes impios, statuamque illum quasi speculum terroris mei, quo omnes gentes percellantur. Eodem redit uterque sensus. Ita Virg. 6. Æneid. describit Æneam descendentem ad inferos, vidisse ibi Agamemnonem, Didonem, Titanes, Cyclopes, aliosque principes et tyrannos:

> Inter quas Phœnissa recens a vulnere Dido
> Errabat sylva magna

Et mox:

> Hic illi occurrit Tydeus, hic inclytus armis
> Parthenopæus, et Adrasti pallentis imago.
> At Danaum proceres, Agamemnoniæque phalanges
> Ut videre virum, fulgentiaque arma per umbras,
> Ingenti trepidare metu, pars vertere terga.
> Atque hic Priamidem laniatum corpore toto
> Deiphobum vidit.

Et inferius:

> Hic genus antiquum terræ, Titania pubes,
> Fulmine dejecti, fundo volvuntur in imo.
> Vidi et crudeles dantem Salmonea pœnas,
> Dum flammas Jovis et sonitus imitatur Olympi.
> Demens! qui nimbos et non imitabile fulmen
> Ære et cornipedum cursu simularat equorum.

Et rursum:

> Saxum ingens volvunt alii, radiisque rotarum
> Districti pendent: sedet, æternumque sedebit
> Infelix Theseus; Phlegyasque miserrimus omnes
> Admonet, et magna testatur voce per umbras:
> Discite justitiam moniti, et non temnere Divos.

Sed audi certa et sacra. Ita Lazarus e sinu Abrahæ vidit divitem Epulonem in gehenna cruciari, suamque et Abrahæ opem implorantem. Sed frustra; nam ab Abraham audiit: *Fili, recordare, quia recepisti bona in vita tua, et Lazarus similiter mala: nunc autem hic consolatur, tu vero cruciaris*, Lucæ 16. 25. Ita Eremita sanctus vidit Theodericum regem discinctum, discalceatum, vinctisque manibus inter Joannem Papam, et Symmachum patricium (quos injuste occiderat) duci et projici in ollam Vulcanicam, uti refert S. Greg. l. 4. Dialog. c. 30. Qui et c. 31. narrat Reparatum vidisse rogum parari cuidam scelerato, cujus cacumen in cœlum a terra porrigi videbatur. Et c. 36. narrat Petrum quamdam gehennæ supplicia vidisse, cumque in ea mergendus videretur, ab Angelo liberatum audisse: *Regredere, et qualiter tibi posthac vivendum sit, cautissime attende.* Et cap. 38. narrat Chrysaorium in morte vidisse teterrimos spiritus sibi imminere, ut ad inferni claustra eum raperent. Et c. 54. narrat de tinctore quodam, qui sepultus in templo S. Laurentii, noctu e sepulcro clamavit: *Ardeo, ardeo*, cumque sepulcrum inspicerent, vestes ejus viderunt, at corpus non invenerunt.

Ita nuper consiliarius quidam Elisabethæ reginæ Angliæ, moriens vidit suam in gehenna sedem profundam, igneam, aliasque similes juxta eam suis collegis paratas, uti a viris omni fide dignis accepi. Hosce Deus mortalibus dedit tibicines, hosce sticines, qui jugiter mutis, sed igneis vocibus, peccatoribus inclament: Sapite, nostro damno sapite. Hodie mihi, cras tibi: o vanas opes, o mendaces honores! Ambitio, avaritia et crapula duxerunt nos, vosque pariter ducent ad tartara. Quis poterit habitare cum igne devorante, commorari cum ardoribus sempiternis?

CAPUT TRIGESIMUM TERTIUM.

SYNOPSIS CAPITIS.

Docet officium speculatorum, id est, Prophetarum et prædicatorum, esse, præmonere populum de instante clade. Secundo, v. 10. invitat ad poenitentiam, docens et promittens quod impius, si se convertat, vivet; Justus, si a justitia deficiat, morietur; idque esse æquum et justum. Tertio, v. 21. in Babylone exsistens edicit Jerusalem a Chaldæis jam esse captam et vastatam, quod postridie nuntius ex Judæa veniens, verum esse confirmat. Inde Judæis in Judæa reliquis superbientibus, quasi ipsi soli Judæam essent possessuri, cladem intentat. Denique v. 30. eis qui oracula Prophetæ, quasi carmen musicum audiebant et irridebant, stragem eis comminatam certo obventuram denuntiat.

1 ET factum est verbum Domini ad me, dicens: 2. Fili hominis, loquere ad filios populi tui, et dices ad eos: Terra cum induxero super eam gladium, et tulerit populus terræ virum unum de novissimis suis, et constituerit eum super se speculatorem: 3. et ille viderit gladium venientem super terram, et cecinerit buccina, et annuntiaverit populo: 4. Audiens autem, quisquis ille est, sonitum buccinæ, et non se observaverit, veneritque gladius, et tulerit eum: sanguis ipsius super caput ejus erit. 5. Sonum buccinæ audivit, et non se observavit, sanguis ejus in ipso erit: si autem se custodierit, animam suam salvabit. 6. Quod si speculator viderit gladium venientem, et non insonuerit buccina, et populus se non custodierit, veneritque gladius, et tulerit de eis animam: ille quidem in iniquitate sua captus est, sanguinem autem ejus de manu speculatoris requiram. 7. Et tu, fili hominis, speculatorem dedi te domui Israel: audiens ergo ex ore meo sermonem, annuntiabis eis ex me. 8. Si me dicente ad impium: Impie, morte morieris: non fueris locutus ut se custodiat impius a via sua: ipse impius in iniquitate sua morietur, sanguinem autem ejus de manu tua requiram. 9. Si autem annuntiante te ad impium ut a viis suis convertatur, non fuerit conversus a via sua: ipse in iniquitate sua morietur: porro tu animam tuam liberasti. 10. Tu ergo, fili hominis, dic ad domum Israel: Sic locuti estis, dicentes: iniquitates nostræ et peccata nostra super nos sunt, et in ipsis nos tabescimus: quomodo ergo vivere poterimus? 11. Dic ad eos: Vivo ego, dicit Dominus Deus: nolo mortem impii, sed ut convertatur impius a via sua, et vivat. Convertimini, convertimini a viis vestris pessimis: et quare moriemini, domus Israel? 12. Tu itaque, fili hominis, dic ad filios populi tui: Justitia justi non liberabit eum in quacumque die peccaverit: et impietas impii non nocebit ei, in quacumque die conversus fuerit ab impietate sua: et justus non poterit vivere in justitia sua, in quacumque die peccaverit. 13. Etiamsi dixero justo quod vita vivat, et confisus in justitia sua fecerit iniquitatem: omnes justitiæ ejus oblivioni tradentur, et in iniquitate sua, quam operatus est, in ipsa morietur. 14. Si autem dixero impio: Morte morieris: et egerit pœnitentiam a peccato suo, feceritque judicium et justitiam, 15. et pignus restituerit ille impius, rapinamque reddiderit, in mandatis vitæ ambulaverit, nec fecerit quidquam injustum: vita vivet, et non morietur. 16. Omnia peccata ejus quæ peccavit, non imputabuntur ei: judicium et justitiam fecit, vita vivet. 17. Et dixerunt filii populi tui: Non est æqui ponderis via Domini: et ipsorum via injusta est. 18. Cum enim recesserit justus a justitia sua, feceritque iniquitates, morietur in eis. 19. Et cum recesserit impius ab impietate sua, feceritque judicium et justitiam, vivet in eis. 20. Et dicitis: Non est recta via Domini. Unumquemque juxta vias suas judicabo de vobis, domus Israel. 21. Et factum est in duodecimo anno, in decimo mense, in quinta mensis transmigrationis nostræ, venit ad me qui fugerat de Jerusalem, dicens: Vastata est civitas. 22. Manus autem Domini facta fuerat ad me ve-

spere, anteqnam veniret qui fugerat: aperuitque os meum donec veniret ad me mane, et, aperto ore meo, non silui amplius. 23. Et factum est verbum Domini ad me, dicens: 24. Fili hominis, qui habitant in ruinosis his super humum Israel, loquentes ajunt: Unus erat Abraham, et hæreditate possedit terram: nos autem multi sumus, nobis data est terra in possessionem. 25. Idcirco dices ad eos: Hæc dicit Dominus Deus: Qui in sanguine comeditis, et oculos vestros levatis ad immunditias vestras, et sanguinem funditis: numquid terram hæreditate possidebitis? 26. Stetistis in gladiis vestris, fecistis abominationes, et unusquisque uxorem proximi sui polluit: et terram hæreditate possidebitis? 27. Hæc dices ad eos: Sic dicit Dominus Deus: Vivo ego, quia qui in ruinosis habitant, gladio cadent: et qui in agro est, bestiis tradetur ad devorandum: qui autem in præsidiis et speluncis sunt, peste morientur. 28. Et dabo terram in solitudinem, et in desertum, et deficiet superba fortitudo ejus: et desolabuntur montes Israel, eo quod nullus sit qui per eos transeat. 29. Et scient quia ego Dominus, cum dedero terram eorum desolatam et desertam propter universas abominationes suas, quas operati sunt. 30. Et tu, fili hominis: filii populi tui, qui loquuntur de te juxta muros, et in ostiis domorum, et dicunt unus ad alterum, vir ad proximum suum loquentes: Venite, et audiamus quis sit sermo egrediens a Domino. 31. Et veniunt ad te quasi si ingrediatur populus, et sedent coram te populus meus: et audiunt sermones tuos, et non faciunt eos: quia in canticum oris sui vertunt illos, et avaritiam suam sequitur cor eorum. 32. Et es eis quasi carmen musicum, quod suavi dulcique sono canitur: et audiunt verba tua, et non faciunt ea. 33. Et cum venerit quod prædictum est (ecce enim venit) tunc scient quod prophetes fuerit inter eos.

2 AD FILIOS POPULI TUI,] ad Judæos populares tuos, q. d. Hactenus contra gentes jussi te vaticinari, nunc redi ad tuos, eisque quasi speculator scelera, ob eaque clades imminentes speculare, et annuntia.

TERRA.] Est hebraismus. Sensus est, q. d. Cum super terram gladium induxero. Hebræi enim ponunt antecedens cum relativo.

3. GLADIUM,] id est, hostes. Nota metaphoram, vel allegoriam. Sensus enim est, q. d. Sicut tempore belli solet in urbe ex novissimis, id est, infimis et plebeis, constitui speculator, qui cives admoneat de hostium adventu; qui si idipsum non fecerit, illi mors et cædes civium imputabitur: sic ipse buccinando præmoneat, et aliquis ab hoste sibi non caveat, sanguis ejus super ipsum erit, id est, ipse sibi est causa mortis, ipse suam mortem imputet sibi: ita speculator spiritualis, id est, Propheta et prædicator (qualis ego sum, non ex plebeio et infimo, sed ex nobili, puta ex sacerdotali, genere a Deo electus et constitutus, ut libentius et attentius a vobis audiar) si minas Dei, ac pœnas præsentes et futuras peccatoribus non denuntiet, ipsi peccatorum mors imputabitur: sin denuntiet, et aliquis non caveat sibi, sua mors et perditio eidem imputabitur. Unde S. Clemens lib. 2. Const. Apost. cap. 6. docet Episcopum debere prædicare Evangelium. Hoc est enim tuba qua canit: *Gladius*, inquit, *judicium est, tuba vero sacrum Evangelium, speculator autem Episcopus, qui præest judicio et Ecclesiæ, quem oportet prædicando testari et affirmare de judicio. Si enim non denuntiatum et testatum populo erit, peccatum ignorantium ascribetur vobis.* Hinc moraliter S. Bernard. *Sollicitudo*, ait, *officium Prælati est, non celsitudo.* Et Chrysost. in epist. ad Hebr. *Miror*, ait, *si quem ex his qui obtinent principatum, contigerit salvari in tanta eorum desidia, et in tot Dei adversus eos comminationibus.*

Præclare S. Greg. hom. 17. in Evang. *Vos estis sal terræ. Quasi ergo inter bruta animalia petra salis debet esse sacerdos in populis. Curare namque sacerdotem necesse est, quæ singulis dicat, unumquemque qualiter admoneat, ut quisquis sacerdoti jungitur, quasi ex salis tactu æternæ vitæ sapore condiatur. Sed tunc vere alios recte prædicamus, si dicta rebus ostendimus, si nos ipsi divino amore compungimur, et humanæ vitæ, quæ sine culpa transiri nequaquam potest, quotidianis lacrymis maculas lavamus. Tunc autem de nobis cere compungimur, si studiose patrum præcedentium facta pensamus, ut ex conspecto illorum gloria, in nostris nobis oculis nostra vita sordescat.* Et inferius gemens queritur, seque cum cæteris accusans, ait: *Ad exteriora negotia delapsi sumus, et aliud ex honore suscipimus, aliud ex officio actionis exhibemus. Ministerium prædicationis relinquimus, et ad pœnam nostram, ut video, Episcopi vocamur, qui honoris nomen, non virtutis tenemus. Hi qui nobis commissi sunt quotidie per multas nequitias pereunt, et eos ad infernum tendere negligenter videmus. Sed quomodo nos vitam corrigere valemus alienam, qui negligimus nostram? Curis enim sæcularibus intenti, tanto insensibiliores intus efficimur, quanto ad ea quæ foris sunt studiosiores videmur. Unde bene S. Ecclesia de membris suis infirmantibus dicit: Posuerunt me custodem in vineis, vineam meam non custodivi. Vineæ quippe nostræ actiones sunt, quas usu quotidiani laboris excolimus. Nullum puto, fratres charissimi, ab aliis majus præjudicium, quam a sacerdotibus tolerat Deus, quando eos quos ad aliorum correctionem posuit, dare de se exempla pravitatis cernit; quando ipsi peccamus, qui compescere peccata debuimus, etc. Nulla animorum lucra quærimus, ad nostra quotidie studia vacamus, terrena concupiscimus, humanam gloriam intenta mente captamus. Locum sanctitatis accipimus, et terrenis actibus implicamur. Impletum est in nobis: Et erit sicut populus, sic sacerdos. Sacerdos enim non distat a populo, quando nullo merito vitæ suæ vulgi*

transcendit actionem. Imploremus Jeremiæ lacrymas, consideret mortem nostram, et deplorans dicat : Quomodo obscuratum est aurum, mutatus est color optimus, dispersi sunt lapides sanctuarii in capite omnium platearum? etc. Subdit deinde hac de causa Deo vindice a barbaris eversa esse templa et monasteria, depopulatas urbes, agros vastatos. Ac rursum exhortans, ait : *Pensemus ergo qui unquam per linguam nostram conversi, qui de perverso suo opere nostra increpatione correpti, pœnitentiam egerunt: quis luxuriam ex nostra eruditione deseruit, quis avaritiam, quis superbiam declinavit? Pensemus quod lucrum Deo fecimus, nos qui accepto talento, ab eo ad negotium missi sumus: Etenim dicit: Negotiamini dum venio. Quale ei animarum lucrum de nostra negotiatione monstrabimus? Ponamus ante oculos nostros illum tantæ districtionis diem, quo judex veniet, et rationem cum servis suis quibus talenta sua credidit, ponet. Ecce in majestate terribili, inter Angelorum atque Archangelorum choros videbitur. Ibi Petrus cum Judæa conversa, quam post se traxit, apparebit. Ibi Paulus conversum, ut ita dixerim, mundum ducens. Ibi Andreas post se Achaiam, ibi Joannes Asiam, Thomas Indiam, in conspectu sui judicis conversum ducet. Ibi omnes Dominici gregis arietes cum animarum lucris apparebunt, qui sanctis suis prædicationibus Deo post se subditum gregem trahunt. Cum igitur tot pastores cum gregibus suis ante æterni pastoris oculos venerint, nos miseri quid dicturi sumus, qui ad Dominum nostrum post negotium vacui redimus : qui pastorum nomen habuimus, et oves quas ex nutrimento nostra debemus ostendere, non habemus? Ingrediuntur electi, sacerdotum manibus expiati, cœlestem patriam: et sacerdotes ipsi per vitam improbam ad inferni supplicia festinant. Cui ergo rei, cui similes dixerim sacerdotes malos, nisi aquæ baptismatis, quæ peccata baptizatorum diluens illos ad regnum cœleste mittit, et ipsa postea in cloacas descendit?* Hæc et plura Gregorius lectu dignissima, et factu necessaria.

5. SANGUIS EJUS IN IPSO ERIT,] id est, ipse causa erit suæ mortis, nec in alium eam poterit conferre.

6. ANIMAM, id est, hominem. Est synecdoche, q. d. Si aliquem ex eis hostis occiderit, ILLE QUIDEM IN INIQUITATE, id est, ob iniquitatem et scelera sua, punietur et morietur; quia *Deus* hostes non immittit nisi ob peccata populi; tamen SANGUINEM EJUS DE MANU SPECULATORIS REQUIRAM,] id est, puniam speculatorem et homicidam; quia mortem alterius imminentem, quam prædicere, eumque præmonere debebat, prædicendo et præmonendo, quantum in se erat, non impedivit.

7. SPECULATOREM DEDI TE,] o Ezechiel. Accommodat thesin ad hypothesin, ut et Ezechiel Judæis prophetet, et Judæi eum audiant, eique credant. S. Clem. lib. 2. Const. Apost. cap. 6 ex doctrina S. Petri et Apost. ita sancit de Episcopo: *Vos Episcopos speculatores populi esse oportet, quod vos quoque speculatorem habeatis Christum. Et vos igitur estote boni speculatores populi Dei. Ait enim Dominus unicuique nostrum per Ezechielem : Fili hominis, speculatorem dedi te domui Israel, etc.*

Audi S. Prosper. l. 1. de Vita contemplat. c. 20. *Speculatorem dedi te, hoc,* inquit, *est dicere, si ei peccata sua non annuntiaveris, si eum non argueris, ut ab impietate sua convertatur, et vivat : et te, quia non increpasti; et ipsum, qui te tacente, peccavit, flammis perennibus perdam. Quis tam saxeus, tam ferreus erit, quem sententia ipsa non percellat?* Et S. Aug. hom. 7. inter 50. *Si diligenter,* ait, *attenditis, omnes sacerdotes in grandi periculo esse cognoscetis. Ipsis enim contestatur Spiritus Sanctus dicens Isaiæ 58. Clama, ne cesses. Et Ezech. 33. Si non annuntiaveris iniquo iniquitatem suam, sanguinem ejus de manu tua requiram. Et Apostolus Hebr. 13. Ipsi pervigilant, tanquam rationem reddituri pro animabus vestris.* Si quisque pro se vix poterit rationem reddere in die judicii, quid faciet pastor, a quo omnium subditorum animas requiret Deus?

Egregie quoque Origen. homil. 7. in Josue: *Tu,* inquit, *qui Ecclesiæ præsides, corporis Christi es oculus; vide ergo ut omnia circumspicias, omnia circumlustres, etiam ventura prævideas. Pastor es, vides oviculas Domini ignaras periculi ferri ad præcipitia, et per prærupta pendere, nec accurris? non revocas? non saltem voce cohibes, et correptionis clamore deterres? nec memor es Dominici sacramenti, ut, cum ille derelictis nonaginta novem in cœlestibus, propter unam oviculam, quæ erraverat, in terras descenderit, et inventam vectaverit humeris suis ad cœlum, nos in nullo prorsus in curandis oviculis magistri pastoris sequamur exemplum?*

Rursum S. Bernard. in Sententiis: *Pastorum est,* inquit, *vigilare super gregem propter tria necessaria, videlicet, ad disciplinam, ad custodiam, ad preces. Ad disciplinam, propter morum correctionem, ne grex commissus proprio molestia deficiat. Ad custodiam, propter diabolicam suggestionem, ne hostili seducatur calliditate. Ad preces, propter tentationum instantiam, ne vincatur a pusillanimitate. In disciplina rigor est justitiæ, in custodia spiritus consilii, in prece affectus compassionis.*

Hinc secundo, disce hic, quam Deus velit principes et Prælatos sollicite monere et libere redarguere peccantes: ni enim id faciant, eis mortem intentat. Quocirca Nehemias c. 5. audiens clamorem populi propter gravamina, quæ patiebatur a divitibus, increpavit optimates et magistratus. Idem fecit pro eo, quod multi portando onera, diem sabbati profanabant.

Daniel discrete, sed libere arguit regem Balessar exemplo patris sui. Rex eum patienter audivit : imo licet ei Daniel exitium intentaret, magnifice tamen eum honoravit, *Daniel.* 5.

S. Joannes Baptista miro fervore corripuit Pharisæos, dicens *Progenies viperarum, quis demonstravit vobis fugere a ventura ira?* Matth. 3.

S. Stephanus in concilio Judæos acriter reprehendit, dicens: *Dura cervice, et incircumcisi cordibus et auribus, vos semper Spiritui Sancto resistitis; sicut patres vestri, ita et vos,* Actor. 7.

S. Paulus intuens Elymam magum, qui nitebatur avertere Paulum Proconsulem a fide, dixit illi: *O plene omni dolo, et omni fallacia, fili diaboli, et inimice omnis justitiæ, non desinis subvertere vias Domini rectas?*

S. Macedonius Anachoreta jussit judices imperatoris ex equo descendere, ac renuntiare imperatori: sciret se esse hominem, ac ejusdem naturæ cum aliis; quare non tam crudeliter curaret e medio tolli homines, qui sunt vivæ et spirantes Dei imagines, præ-

sertim cum ipse Imperator tam ægre tulerit conjugis suæ imaginem tantam contumelia affici, ut propterea tot homines trucidare velit. Ita Theodor. in ejus Vita et Baron. anno Christi 388.

Isaacius monachus Valentem Imp. proficiscentem ad bellum libere redarguit, eique interitum prædixit. Cumque Valens eum capi et custodiri juberet, donec a bello victor rediret, dixit Isaacius: *Eneca etiam*, inquit, *si mendacia deprehenderis verba mea*. Et vere: nam Valens a Gothis victus in casa ab eis combustus est: atque Isaacius absens in carcere suis nuntiavit diem et horam necis ejus; quin et nidore assarum carnium ejus repletus est. Ita Niceph. l. 11. cap. 50.

S. Amandus Episcopus, Romæ in Ecclesia S. Petri pernoctans, vidit S. Petrum, qui ei jussit ut ad Dagobertum regem Francorum pergeret, eumque de suis peccatis corriperet, quod et fecit, ideoque regia extrusus est. Sed tandem resipiscenti Dagoberto Amandus gratus fuit. Ita habet ejus Vita.

Verum advertat Prælatus, et moniter, quod correctio non debeat esse nimis severa et nitris: sed mansueta, et talis, ut ex charitate proficisci videatur; alioqui noxia est.

Nota est visio S. Carpi anno Domini 59. qui in somnis indignans in Gentiles, quod fidelem quemdam a fide averterant, optansque eos in tartara trudi, vidit Christum eis manum porrigentem, ac dicentem Carpo: *Percute adversum me: paratus enim sum iterum pro salvandis hominibus pati: tu autem inspice an tibi utile sit, hanc in gehenna mansionem præferre Dei et Angelorum consortio*. Rem fuse narrat S. Dionysius epist. ad Demophilum.

Cum Ameras Tharsi dux Saracenorum, contra Romanos cum exercitu profectus esset, atque in Herculis vicum milites deprædatum misisset, quidam presbyter Themel nomine, sacrificium incruentum peragens, ut agnovit Saracenorum irruptionem, relicto sacrificandi munere, ita ut erat indutus manibus gestans Ecclesiæ mysterium, sic eos qui invaserant propulsavit, et multos vulneravit, non paucos interfecit, reliquis in fugam versis. Cum vero Episcopus idcirco ei sacris interdiceret, interdicti relaxationem petiit: postquam non impetravit, ad Agarenos se contulit, et Christianam fidem ejuravit atque cum ipsis egressus non solum Cappadociam, et finitima loca vexavit, sed etiam usque ad Asiam, quæ Minor dicitur, pervenit: et quanta detrimenta intulerit, nec scribere quidem nobis fas est, inquit Curopalates, et ex eo Baron. anno Christi 957. Quanto præstitisset Episcopum leniter cum eo egisse, ac petenti et pœnitenti interdictum relaxasse?

10. PECCATA NOSTRA SUPER NOS SUNT,] nos gravant, et ducunt ad mortem.

11. NOLO MORTEM IMPII.] *Nolo*, scilicet antecedenter, et quantum est ex parte mea: quia, ut sequitur, volo ut convertatur impius a via sua, et vivat; ideoque te, Ezechiel, aliosque Prophetas et prædicatores ad eos mitto, eisque sub pœna mortis præcipio, ut eos moneant, arguant, ac ad pœnitentiam invitent. Atque sicut exterius per prædicatores, ita et interius per sanctos gratiæ impulsus, perque terrores et consolationes, quasi eis immitto, ad eamdem illos invito. Sine his enim frustranea et inanis foret omnis exterior prædicatio. Quod si tot modis a me excitati, ipsi aures obturent, et converti nolint: tunc ego consequenter volam et decernam eorum mortem, quasi justum eorum supplicium, quo cæteri terreantur. Non ergo per Deum, sed per peccatores stat, quod ipsi in peccatis maneant, pereant, et damnentur. Hoc est quod ait Sapiens Eccli. 15. 11. *Non dicas: Per Deum abest: quæ enim odit ne feceris*. Vide dicta c. 18. 23.

12. IMPIETAS IMPII NON NOCEBIT EI, IN QUACUMQUE DIE CONVERSUS FUERIT AB IMPIETATE SUA.] Prudenter S. August. tract. 33. in Joannem in fine tom. 9. *Homines*, ait, *periclitantur, et sperando, et desperando. Sperando, dum dicunt*: *Bonus est Deus, faciam quod mihi placet, quodlibet; desperando*, dum ob gravia peccata, quæ fecerunt, *dicunt: Jam damnandi sumus, quare non quod volumus facimus? Metuendum est, ne te occidat spes, et, cum multum speras, de misericordia incidas in judicium. Metuendum est rursus, ne te occidat desperatio, etc.* Hinc utrique succurrere volens Dominus, *illis qui spe periclitantur dicit Eccli. 5. Ne tardes converti ad Dominum, neque differas de die in diem: subito enim veniet ira illius, et in tempore vindictæ disperdet te. Illis qui desperatione periclitantur quid dicit? In quacumque die impius conversus fuerit, omnes iniquitates ejus obliviscar. Propter illos ergo, qui desperatione periclitantur, proposuit indulgentiæ portum: propter illos, qui spe periclitantur, et dilationibus illuduntur, fecit diem mortis incertum. Quando veniat ultimus dies, nescis. Ingratus es, si eum expectas, quia hodiernum habes in quo corrigaris.*

13. ETIAMSI DIXERO JUSTO QUOD VITA VIVAT, scilicet, si permanserit in justitia sua.

14. FECERIT JUDICIUM ET JUSTITIAM,] innocenter et juste vixerit.

15. MANDATIS VITÆ,] quæ ducunt ad vitam præsentem et æternam.

17. ET DIXERUNT, etc. NON EST ÆQUI PONDERIS,] id est æqua; Septuag. *recta*, id est, non est æquo pondere rationis et justitiæ librata, q. d. Non æque, non recte nobiscum, puta cum piis et impiis, agit Deus. Vide dicta c. 18. sub finem.

ET, id est cum, IPSORUM VIA INJUSTA, iniqua, prava et detorta sit.

18. IN EIS,] propter eas.

21. ET FACTUM EST IN DUODECIMO ANNO, etc. TRANSMIGRATIONIS NOSTRÆ.] Hinc patet Ezechielem annos suos consignare per æram transmigrationis Jechoniæ uti sæpe superius dixi.

VENIT AD ME QUI FUGERAT,] expugnata jam urbe Jerusalem, uti prædixerat illi Deus c. 24. v. 26. Expugnata enim fuit Jerusalem anno undecimo, mense quarto, die quinta, Jerem. 39. 2. facile ergo spatio sesquianni potuit Ezechiel in Babylone accipere nuntium de ejus expugnatione: imo potius mirum est, quod non prius eum acceperit. Verum in tanta vastitate, et paucitate eorum qui cladem Hierosolymæ effugerant, atque in tanta locorum intercapedine, id mirandum non est, cum quisque de se et vita sollicitus, parum de clade hac in Babylone nuntianda cogitaret.

22. MANUS DOMINI, id est, virtus, efficacia et operatio Domini afflaverat me pridie spiritu prophetico, ut libere prædicarem in Babylone excidium Jerusalem nuper factum, et non silerem quod postridie nuntius adveniens reipsa completum, et verum esse nun-

tisvit. Hoc enim est, quod ait: APERUITQUE DOMINUS OS MEUM,] id est, dedit mihi loquendi libertatem et audaciam.

24. IN RUINOSIS HIS,] in ruinis Jerusalem et Judææ a Chaldæis eversæ, q. d. Hi relicti a Chaldæis in Judæa cum dolere deberent, gaudent, quod pauci ipsi totam Judæam sint possessuri: dicuntque id non esse mirum, eo quod uni Abrahæ Deus illam promiserit: illi autem pro Abraham sint multi.

25. IN SANGUINE,] cum sanguine comeditis carnem. Sanguinis enim esus lege vetitus erat Levit. 19. v. 26. Alii exponunt, q. d. Qui inter comedendum de sanguine proximi fundendo cogitatis: aut, postquam sanguinem innocentem fudistis, cruentis adhuc manibus cibum securi sumitis, quasi nihil mali fecissetis. Ita Maldon.

OCULOS LEVATIS AD IMMUNDITIAS VESTRAS,] cum amore, reverentia, spe, veneratione, affectu, desiderio respicitis ad idola vestra. Levare ergo oculos ad idola, symbolum erat et signum adorationis earum. Ita Chald. Vatabl. et alii. Vel proprie, q. d. Respicitis ad libidines et turpitudines vestras.

26. STETISTIS IN GLADIIS,] cum gladiis vestris, quasi parati ex habitu et consuetudine occidere innocentes. Ita R. David. Vel, stetistis innixi gladiis vestris, quasi iis confisi, ac dicentes: *Manus nostra excelsa, et non Dominus fecit hæc omnia.* Unde Chald. Vertit, *stetistis in fortitudine vestra.*

27. QUI IN RUINOSIS, in ruinis Jerosalem, HABITANT.

GLADIO CADENT.] Godolias enim cum suis occisus est ab Ismaele, et post anno alii multi a Chaldæis.

EO QUOD, ita ut, NULLUS SIT.

30. QUI LOQUUNTUR DE TE,] qui obloquuntur, et irrident te, uti otiosi et sanniones in foro facere solent.

31. QUASI SI INGREDIATUR POPULUS,] id est, sicut solet populus ingredi, scilicet confertim, et multi simul. Ita Septuag.

IN CANTICUM,] id est, rident, contemnunt, vertunt in jocum et canticum tuas minas et conciones.

32. ET ES EIS QUASI CARMEN MUSICUM,] q. d. Audiunt te voluptatis et recreationis ergo, non doctrinæ, ut vitam corrigant, quasi audirent te scite pulsantem instrumentum musicum, solo concentu delectati. Septuag. *et es eis quasi vox psalterii*; Chald. *quasi canticum organorum*; Vatabl. *velut canticum amorum*, vel *amatorium*: *canticum*, id est canens amatoria, q. d. Tu es illis ludibrio, rident te, quasi histrio eorum esses. Sic Quintilianus lib. 1. 10. ait, *Assignare carmen allectationi, et carmen componere ad lyram.* Hinc et proverbium: *Musice vivit*, id est, otiose et voluptuarie vivit: sed horum musica fit *Bœotica cantilena*, id est, in luctum, et funebre carmen convertitur, dum extrema gaudii luctus occupat, et sanniones sentiunt iras Dei, quas ante riserant. Narrat Herodotus lib. 2. Cyrum, cum Iones pacis conditiones quas prius repudiarant, ab eo reposcerent, dixisse eis apologum tibicinis, qui ad alliciendos pisces tibia cecinerat, sed cum nihil proficeret, sagenam misit in mare, multosque pertraxit: quos cum palpitantes intueretur: *Temperate*, ait, *jam a saltationibus, quia, me canente, noluistis saltare.* Ita Deus, Judæis tibiam Ezechielis et Prophetarum respuentibus, hamum Chaldæorum immisit, quo capti et necati sunt. Hinc Themistocles in regendo duo adhibenda esse numina dicebat, πειθω και βιαν, ut qui illius suavitatem contempserint, hujus stimulos sentiant. Id declarat apologus (nostro huic antistrophus et dissimiliter similis) Phædri lib. 3. cap. 55. de cicada, quæ rogata a noctua ut taceret nec somnum impediret, cum illa nollet, invitata a noctua ad Palladis nectar, ut sitim canendo contractam extinxerat, veniens ab ea occisa est. *Sic viva quod negarat, tribuit mortua.* Ita impii qui viventes noluerunt obsequi Deo et Prophetis, moriendo obsequuntur. Canunt illi suas cantilenas lascivi, silere nolunt, jubente Deo, qui proinde morte eos poniens silentium eis indicit.

Tales et hodie sunt multi, qui prurientes auribus conciones serias et efficaces fastidiunt, elegantes et curiosas sectantur; similes Atheniensibus tempore S. Pauli, qui ad nihil aliud vacabant, nisi ut aliquid novi dicerent, vel audirent, Actor. 17. Verum Dei præco propterea animum non despondeat, nec a concione cesset, neque rursum modum concionis mutet, ut eorum auribus se accommodet, easque scalpat: sed perstet in suo munere, gradu et spiritu, nec dubitet Deum copiosum ex hoc labore et ministerio fructum eliciturum. Et esto paucos converterit, tamen nec concio fructu, nec ipse mercede sua condigna frustrabitur. Unius enim animæ conversio et salus, condignum omnis laboris est pretium. Refert Cicero lib. de Claris orator. Antimachum nobilem poetam, cum convocatis auditoribus legeret eis suum carmen, eumque loquentem omnes præter unum Platonem reliquissent, dixisse: *Legam nihilominus, Plato enim unus mihi instar est omnium.*

CAPUT TRIGESIMUM QUARTUM.

SYNOPSIS CAPITIS.

Pastores qui non gregem, sed seipsos pascunt, arguit, punit, officio privat. Inde v. 11. se gregem suum visitaturum; ac v. 23. se verum Pastorem missurum promittit, Christum scilicet qui dissipatum gregem colligat, pascat, et salvet.

1 Et factum est verbum Domini ad me, dicens: 2. Fili hominis, propheta de pastoribus Israel:
propheta, et dices pastoribus: Hæc dicit Dominus Deus: Væ pastoribus Israel, qui pasce-
bant semetipsos: nonne greges a pastoribus pascuntur? 3. Lac comedebatis, et lanis ope-
riebamini, et quod crassum erat occidebatis: gregem autem meum non pascebatis. 4. Quod infir-
mum fuit non consolidastis, et quod ægrotum non sanastis, quod confractum est non alligastis, et
quod abjectum est non reduxistis, et quod perierat non quæsistis: sed cum austoritate imperaba-
tis eis, et cum potentia. 5. Et dispersæ sunt oves meæ, eo quod non esset pastor: et factæ sunt
in devorationem omnium bestiarum agri, et dispersæ sunt. 6. Erraverunt greges mei in cunctis
montibus, et in universo colle excelso: et super omnem faciem terræ dispersi sunt greges mei, et
non erat qui requireret, non erat, inquam, qui requireret. 7. Propterea, pastores, audite verbum
Domini: 8. Vivo ego, dicit Dominus Deus: quia pro eo quod facti sunt greges mei in rapinam, et
oves meæ in devorationem omnium bestiarum agri, eo quod non esset pastor: neque enim quæsie-
runt pastores mei gregem meum, sed pascebant pastores semetipsos, et greges meos non pascebant:
9. propterea, pastores, audite verbum Domini: 10. Hæc dicit Dominus Deus: Ecce ego ipse super
pastores requiram gregem meum de manu eorum, et cessare faciam eos ut ultra non pascant gre-
gem, nec pascant amplius pastores semetipsos: et liberabo gregem meum de ore eorum, et non
erit ultra eis in escam. 11. Quia hæc dicit Dominus Deus: Ecce ego ipse requiram oves meas, et vi-
sitabo eas. 12. Sicut visitat pastor gregem suum, in die quando fuerit in medio ovium suarum
dissipatarum: sic visitabo oves meas, et liberabo eas de omnibus locis, in quibus dispersæ fuerant
in die nubis et caliginis. 13. Et educam eas de populis, et congregabo eas de terris, et inducam
eas in terram suam: et pascam eas in montibus Israel, in rivis, et in cunctis sedibus terræ. 14. In
pascuis uberrimis pascam eas, et in montibus excelsis Israel erunt pascua earum: ibi requiescent
in herbis virentibus, et in pascuis pinguibus pascentur super montes Israel. 15. Ego pascam oves
meas: et ego eas accubare faciam, dicit Dominus Deus. 16. Quod perierat requiram, et quod ab-
jectum erat reducam, et quod confractum fuerat alligabo, et quod infirmum fuerat consolidabo,
et quod pingue et forte custodiam: et pascam illas in judicio. 17. Vos autem greges mei, hæc dicit
Dominus Deus: Ecce ego judico inter pecus et pecus, arietum et hircorum. 18. Nonne satis vobis erat
pascua bona depasci? insuper et reliquias pascuarum vestrarum conculcastis pedibus vestris: et cum
purissimam aquam biberetis, reliquam pedibus vestris turbabatis. 19. Et oves meæ his, quæ con-
culcata pedibus vestris fuerant, pascebantur: et quæ pedes vestri turbaverant, hæc bibebant.
20. Propterea hæc dicit Dominus Deus ad vos: Ecce ego ipse judico inter pecus pingue et maci-
lentum: 21. pro eo quod lateribus et humeris impingebatis, et cornibus vestris ventilabatis omnia
infirma pecora, donec dispergerentur foras: 22. salvabo gregem meum, et non erit ultra in rapi-
nam, et judicabo inter pecus et pecus. 23. Et suscitabo super eas pastorem unum, qui pascat eas,
servum meum David: ipse pascet eas, et ipse erit eis in pastorem. 24. Ego autem Dominus ero
eis in Deum: et servus meus David princeps in medio eorum: ego Dominus locutus sum. 25. Et
faciam cum eis pactum pacis, et cessare faciam bestias pessimas de terra: et qui habitant in de-
serto, securi dormient in saltibus. 26. Et ponam eos in circuitu collis mei benedictionem: et de-
ducam imbrem in tempore suo: pluviæ benedictionis erunt. 27. Et dabit lignum agri fructum su-
um, et terra dabit germen suum, et erunt in terra sua absque timore: et scient quia ego Domi-
nus, cum contrivero catenas jugi eorum, et eruero eos de manu imperantium sibi. 28. Et non e-

runt ultrà in rapinam in Gentibus, neque bestiæ terræ devorabunt eos: sed habitabunt confidenter absque ullo terrore. 29. Et suscitabo eis germen nominatum: et non erunt ultra imminuti fame in terra, neque portabunt ultra opprobrium gentium. 30. Et scient quia ego Dominus Deus eorum cum eis, et ipsi populus meus domus Israel: ait Dominus Deus. 31. Vos autem greges mei, greges pascuæ meæ, homines estis: et ego Dominus Deus vester, dicit Dominus Deus.

2. VÆ,] id est, æternum exitium eis intento: *Tot mortibus*, ait S. Gregorius, *Prælati digni sunt, quot ad subditos suos perditionis exempla transmittunt.*

PASTORIBUS,] tum laicis, uti sunt reges, principes, magistratus; tum sacris, uti in veteri testamento erant pontifices, Scribæ et sacerdotes: jam sunt Episcopi et Parochi.

QUI PASCEBANT SEMETIPSOS,] lacte et carnibus gregis mei, id est, qui sua, non gregis, commoda et lucra quærebant; cum boni pastoris sit gregem sibi commissum, non seipsum, pascere. Unde explicans subdit:

3. LAC COMEDEBATIS, ET LANIS OPERIEBAMINI.] Per *lac* et *lanam* intelligit fruges et opes subditorum, quas exsugebant falsi et ficti, imo picti pastores. Noster, et Septuag. legentes חלב *chalab*, vertunt, *lac*; jam Hebræi alus punctis legentes חלב *cheleb*, vertunt, *adipem*, sive *pinguedinem*, q. d. Pinguissima gregis vorabatis. Verum Noster melius legit *chalab*, id est *lac*: grex enim hæc tria præstare solet pastori, scilicet, lac, lanam, carnes. Per lac apposite Maldonatus accipit stipendium pastorum: pastor enim suo jure lacte gregis vescitur, ut ait Apost. 1. Cor. 9. 7. Lana est, quidquid præter sua salaria, spoliantes populum, accipiebant. Lana enim vel est ovium, vel heri et domini earum, non pastoris. Pastor ergo eam detondens, vel oves, vel herum re sua dispoliat. Carnes sunt hæreditates, quas per fraudes, iniqua judicia et homicidia captabant. Unde subdit: *Quod crassum erat occidebatis, etc.* Audi S. August. tract. de Pastor. t. 9. c. 2. et 3. *Accipiant*, ait, *pastores sustentationem necessitatis a populo, mercedem dispensationis a Domino. Non enim est idoneus populus reddere mercedem illis, qui sibi in charitate Evangelii serviunt: non expectent illi mercedem, nisi unde et isti salutem. Quid ergo isti increpantur, unde arguuntur? quia cum lac sumerent, et lanis se tegerent, oves negligebant. Qui præbet lac, victum præbet; qui præbet lanam, honorem præbet. Ista sunt duo quæ a populis quærunt, qui seipsos pascunt.*

QUOD CRASSUM ERAT OCCIDEBATIS,] divitibus mortem inferebatis, ut eorum divitias raperetis. Audiant has Prophetæ minas Ecclesiastici, Pastores et Prælati illi, qui ex beneficiorum proventibus lucris inhiantes, arcarum opes quærunt, non animarum; qui beneficia beneficiis, pensiones pensionibus accumulantes, quæstuarii potius sunt, quam beneficiarii. Nonne hi detondent oves, tonsasque et nudas aliis misellis pascendas relinquunt, qui Pastoratus, Canonicatus, Episcopatus resignant in alios, ac fructus pene omnes sibi reservant; ut, si aureos mille annue det beneficium, ipsi ducentos vel trecentos eum eo resignent, sed octingentos cæteros sibi prætextu pensionis reservent. Nonne hos directe jaculo suo ferit et configit hic Deus, dicens: *Væ pastoribus Israel, qui pascebant semetipsos: lac comedebatis, et lanis operiebamini, et quod crassum erat occidebatis, gregem autem meum non pascebatis?* Nonne in hos detonat Jeremias cap. 6. vers. 13. *A minore usque ad majorem omnes avaritiæ student, et a Propheta usque ad sacerdotem cuncti faciunt dolum?* Et Isaias cap. 56. v. 11. *Ipsi pastores ignoraverunt intelligentiam, omnes in viam suam declinaverunt, unusquisque ad avaritiam suam.* Sanctio priscæ Ecclesiæ est, *beneficium dari propter officium*. Quomodo ergo hi beneficii commoda et lucra captant, qui officium non præstant, sed illud in alium transferunt? Hæccine fuit mens fundatorum Ecclesiæ, alere homines in ea nihil agentes et otiosos? Nonne si ad nos redirent protestarentur (imo jam in cœlo, aut in Purgatorio degentes protestantur) sua legata et testamenta everti, se sua bona legasse Ecclesiæ ad alendos pastores et ministros, qui reipsa per se fideles Christi docerent, pascerent, regerent, non ut iis alii, qui nihil Ecclesiæ suæ conferunt, fruerentur et ditescerent? Nonne Dei hominumque fidem implorarent, ut hæc iis, quibus ipsi ea legarunt, restituerentur? Ingens sane hæc est iniquitas, primo, in Deum et Christum: Christi enim patrimonium, Christi Ecclesiæ ministrantibus deputatum, ab iis avertitur, et in extraneos, non ministrantes transfertur.

Secundo, in Ecclesiam quamque particularem, quæ hisce suis proventibus spoliatur; ac proinde doctos et insignes pastores et ministros nancisci nequit; sed pauperes, misellos, quin et ignorantes et inidoneos, qui quodvis stipendium acceptant, ut vivant. Quod si quando dignos nanciscatur, illi pro dignitate officium administrare, imo vivere nequeunt.

Tertio, in populum et fideles, qui ab hisce misellis ita erudiri, corrigi, formari et dirigi in vita Christiana nequeunt, uti a doctis et cordatis erudirentur et dirigerentur. Quare multorum salus periclitatur, imo de facto multi pereunt et damnantur ministrorum Ecclesiæ ignorantia, inexperientia, incuria; qui salvati fuissent, si ministros dignos, quales poscebant opes Ecclesiæ, nacti fuissent. An non hasce animas Christus in die judicii requiret ab hisce lucrionibus?

Quarto, in ipsos fundatores, quorum ultima voluntas, ipsaque legata et donationes evertuntur, ut dixi. Ipsi enim rogati dicerent, aliam prorsus fuisse suam mentem, numquam se in hasce pensiones, imo lacerationes et distractiones suarum oblationum consensisse, numquam consensuros.

Quinto, in Canones omnes antiquos, qui hasce pensiones vetant, statuuntque, ut non nisi justa et gravi de causa, præsertim bene de Ecclesia meritis et emeritis assignentur, idque ut habet communis mos, ea proportione, ut tertiam fructuum beneficii partem non superent.

Sexto, in Ecclesiam universalem, cui ingens datur scandalum. Rident et subsannant hæretici, sicubi vident hasce avaritiæ in Prælatis Ecclesiæ nundinatio-

nes. Gemunt fideles, Clerici imitantur, ut Pastorum et Prælatorum exempla sectentur, ac pensionibus similibus inhient.

Septimo in Episcopos et Patres omnes priscos et sanctes, quorum sanctiones, vita et exempla violantur. Hæc lucra, has pensiones non sectatus est, imo in nullo suorum admisit S. August. qui, teste Possiden. in episcopatu non opes, sed animas quæsivit, ideoque opes suas in pauperes erogavit. Non S. Gregorius; cujus liberalitatem et eleemosynas deprædicat Ecclesia Romana. Non S. Ambr. non Chrysostomus, non Basilius, non Nazianzenus, non Athanasius.

Patres in ea invehuntur, quasi in crimina, imo sacrilegia, eisque inhiantes sacrilegii accusant: tum quia patrimonium Christi diripiunt: tum quia indignos et inidoneos se faciunt suo gradu, dignitate et officio. Officium enim eorum est verbo et magis vita dicere: *Dominus pars hæreditatis meæ et calicis mei, ille est qui restituet hæreditatem meam mihi.* Clericus enim a κλῆρος, id est sors, dicitur; quod scilicet sortem non ambiat in terra, sed quod instar Levitarum et sacerdotum veteris testamenti, sors ejus sit Dominus, a quo hæreditatem exspectat in cœlo. Clericus ergo profitetur se non quærere opes in terra, sed in cœlo, se cor habere fixum in Deo. Jam si quis locris terrenis studeat, contrarium profitetur: clamat enim reipsa cor suum non esse in æthere, sed in ære; sortem suam non esse Deum, sed mammonam. Rursum officium eorum est, prædicare regnum cœlorum, quod Christus et Apostoli prædicarunt, ut scilicet homines a carne et terra ad spiritum et cœlum avocent, ut a superbia, gula, avaritia homines ad humilitatem, temperantiam, opum contemptum traducant. Jam quomodo prædicabunt opes cœlestes, qui toti terrestribus inhiant? Quomodo oppugnabunt avaritiam, qui non nisi pensionibus accumulandis student? Quomodo æternitatem et bona æterna inculcabunt, qui non nisi temporalia et caduca sectantur? Sanctus Hilar. can. 4. in Matth. explicans illud Christi: *Vos estis sal terræ*, ait, quod Apostoli, et eorum successores sint *rerum cœlestium prædicatores, et æternitatis velut satores, immortalitatem omnibus corporibus, quibus sarum sermo aspersus fuerit, conferentes. Merito igitur sal terræ sunt nuncupati, per doctrinæ virtutem saliendi modo æternitati corpora reservantes.* At quomodo *æternitatis erunt satores*, qui toti temporalium sunt messores? Quomodo erunt sal terræ, qui quasi sal infatuatum in terram et terrena conversi sunt? Qui, ut subdit S. Hilarius, *sensu accepti saporis amissa, vivificare corrupta non possunt, et projecti de Ecclesiæ promptuariis, cum iis quos salierint, pedibus incedentium proteruntur.*

Denique in hos graviter invehuntur S. Script. et Patres. Clamat Zachar. c. 11. 17. *O pastor et idolum, derelinquens gregem*, q. d. Videris esse populi pastor, sed revera es idolum et larva pastoris: es fictus et pictus, non vivus et verus pastor, qui gregem deseris et te pascis. *Pascentes semetipsos* culpat S. Judas. Lex Apostoli est: *Qui in sacrario operantur, quæ de sacrario sunt edunt; et qui altari deserviunt, cum altari participant*, 1. Cor. 9. 13. Qui ergo sacrario et altari non deserviunt, ex eo non edant, ex eo non vivant; nec deservientes stipendiis sibi constitutis defraudent, eaque ad se transferant. Apostoli, quorum hi sunt posteri, fidenter dicunt Christo Matth. 19. *Ecce nos reliquimus omnia, et secuti sumus te.* Quomodo hi relinquunt non omnia, sed sua, qui inhiant alienis? Actor. 3. vers. 6. sanctus Petrus inquit claudo petenti eleemosynam: *Argentum et aurum non est mihi: quod autem habeo, hoc tibi do.* Ac per hoc meritus est id, quod ait S. August. in Psal. 103. dicens: *Prorsus totum mundum dimisit Petrus, et totum mundum Petrus accepit quasi nihil habentes, et omnia possidentes.* Quomodo hæc dicent S. Petri asseclæ et discipuli, qui immodice aurum auro, pensionem pensioni, beneficium beneficio, ac quasi terram terræ accumulant? Merito de his questus est S. Bonifacius Germaniæ Apostolus, et in Frisia Martyr anno Christi 755. atque ex eo Concil. Triburiense cap. 18. et habetur de consecr. dist. 1. cap. *Vasa quibus: Olim*, inquit, *sacerdotes aurei celebrabant in vasis ligneis, nunc sacerdotes lignei celebrant in vasis aureis.* Et S. Greg. hom. 17. in Evang. *Pensate*, ait, *fratres, quantæ damnationis est, sine labore percipere mercedem laboris: quanti criminis peccatorum pretio accipere, et nihil contra peccatum prædicando dicere.* S. Hier. in illud Ezech. 22. *Principes ejus in medio ejus, quasi lupi rapientes prædam, ad effundendum sanguinem non corporum, ait, sed animarum; ut avare sectentur lucra, nequaquam illo contenti: qui serviunt altari, vivant de altari; sed postquam ad ministerium Dei accesserint Crœsi divitias congregant.*

S. Bernard. serm. 10. in Cant. acriter in eos invehitur, qui cum sint de Crucifixi patrimonio nimium incrassati, impinguati, dilatati, animarum salutem vel ruinam nihili æstimant: *Qui*, inquit, *Christi opprobria sputa, flagella, clavos, lanceam, crucem et mortem, hæc omnia in fornace avaritiæ conflant, et profligant in acquisitionem turpis quæstus, et pretium universitatis suis marsupiis includere festinant.* Vide eumdem Epist. 2. ubi de his inter alia dicit: *Quidquid præter necessarium victum, ac simplicem vestitum de altari retines, tuum non est, rapina est, sacrilegium est.* S. Nazianz. apolog. 1. *Spiritualis omnis præfecturæ*, ait, *finis est, privata utilitate neglecta commodis aliorum inservire.*

Hoc, ut alios taceam, præstitit hoc sæculo S. D. N. Gregorius XIII. qui opes Ecclesiæ in Ecclesiæ utilitatem et salutem animarum erogavit: excitavit et dotavit Collegia ad viginti: tot millia pauperum intra urbem et extra aluit, ut Cardin. Baron. tom. 2. anno Christi 172. narret ei erectam a Romanis statuam in Capitolio, cum hac inscriptione: *Sestertium octingenties, singulari beneficentia in egenos distributum*, id est vicies centena aureorum millia. Alexander Quintus, qui ex ordine S. Francisci evectus est ad Pontificatum adeo liberalis et effusus in pauperes fuit, ut diceret *se divitem Episcopum fuisse pauperem Cardinalem, mendicum Pontificem.* Vide S. Chrysost. homil. 38. in S. Matth.

Denique inter alia de pensionibus ita sancit Concil. Tridentinum sess. 24. c. 13. *Omnes cathedrales Ecclesiæ, quarum redditus summam ducatorum mille; et parochiales, quæ summam ducatorum centum non excedunt nullis pensionibus, aut reservationibus fructuum graventur.* Hinc a pari, vel simili collige cætera: et Concil. Lateran. sub Innoc. III. c. 32. graviter sancit, ut quibuslibet Ecclesiæ deservientibus, etiam vicariis,

congrua fructuum portio assignetur, ea qua honeste juxta statum vivere possint. O æterna veritas, vera sanctitas, sancta *felicitas*, illumina tenebras nostras, aperi oculos mentis nostræ, ut nulla nos seducat nulla inquinet, nulla condemnet philargyriæ vanitas. Eia aspirat dies et lux tua, ut inclinentur umbræ. Infunde cordi nostro justitiam, ut quæ Ecclesiæ sunt Ecclesiæ; quæ Dei sunt, Deo reddamus. Infunde continentiam ut modico (pro modica enim via hujus vitæ modico opus est viatico) victu et amictu contenti, sobrie, juste et pie vivamus in hoc sæculo, exspectantes beatam spem et adventum gloriæ magni Dei. *Infunde* religionem et pietatem, ut non Mammonæ iniquo, sed tibi Domino nostro serviamus in sanctitate et justitia omnibus diebus nostris. Infunde charitatem, ut animam magis diligamus quam arcam, ut pauperes et inopes magis amemus quam aurum et opes. Infunde sapientiam, ut veras divitias ambiamus et coacervemus, quæ nobiscum perennent in cœlis, non vanas et mox perituras in terris. Da nobis sic transire *per* bona temporalia, ut non amittamus æterna. Da, ut domos, nomen et familiam construamus non apud homines brevi morituros, sed apud te et S. Angelos, beatos et gloriosos, quæ in omnia sæcula durent et æternent. Da ut simus sal terræ, et lux mundi; ut exemplo magis quam verbo omnes trahamus ad te, eosque doceamus reipsa contemnere terrena et amare cœlestia, ut in magno illo decretorio mundi die a te judice audire mereamur: Euge, serve bone, quia in pauca fuisti fidelis, super multa te constituam: intra in gaudium Domini tui. Amen.

4. QUOD INFIRMUM,] in Hebr. hæc omnia neutra sunt fœminina, scilicet infirmas, ægrotas, confractas, abjectas, errantes non reduxistis: intelliguntur enim oves.

ABJECTUM,] Hebr. נדחת *niddachat*, id est propulsum vel dejectum, v. g. in fossam, vel in avia et devia: perditam et vagantem ovem intelligit. Unde Chald. et Septuag. *Errans non reduxistis*. Vide hæc explicantem S. Gregor. 2. p. Pastor. c. 6. in fine, ubi sic ait: *Abjectum reducitur, cum quisque in culpa lapsus, ad statum justitiæ, ex pastoralis sollicitudinis vigore revocatur. Fractum vero ligamen astringit, cum culpam disciplina deprimit, ne plaga usque ad interitum defluat, si hanc districtionis severitas non coarctet. Sed sæpe deterius frangitur, cum fractura incaute colligatur, ita ut gravius scissuram sentiat, si hanc immoderatius ligamenta constringant. Unde necesse est, ut, cum peccati vulnus in subditis corrigendo restringitur, magna se sollicitudine etiam districtior ipse moderetur; quatenus sic jure disciplinæ contra delinquentes exerceat, ut pietatis viscera non amittat. Curandum quippe est, ut rectorem subditis et matrem pietas, et patrem exhibeat disciplina: ne aut districtio rigida, aut pietas sit remissa.* Pulchra S. Clemens singula hæc explicans, l. 2. Const. Apost. cap. 19. *Episcopus*, inquit, *tamquam filios diligat laicos fovens eos tamquam ova ad acquirendum pullos, aut tamquam pullos sinu eos complectens, ad acquirendum gallinas, etc. quod forte est custodiens, id est quod firmum est in tuto servans, populum pacifice pascens: quod vexatum est firmans, hoc est, eum qui tentatur et quatefit admonitione firmum solidumque efficiens: quod ægrotum est curans, id est, eum qui ex fide ægrotat ambigendo, huic curationem adhibens docendo: quod contritum est alligans, id est errantem, aut quassatum, aut peccatis confractum, ita ut in via claudicet, monitione hortatoria sincens, et ex delictis deonerans, et bona spe esse jubens: quod ejectum est converte, id est, eum qui in peccatis fuit, et ut objurgaretur ex Ecclesia ejectus est, ne sinas foris permanere, recollige ut eo in ovile restituas etc. neque sinas ut dicat desperanter: Impietates nostræ in nobis, et nos in ipsis liquescimus, et quomodo vivemus?*

Illustre hac in re exemplum dedit S. August. verus Ecclesiæ Hipponensis pastor, ut patet ex ejus homiliis. Audi eum hom. 26. inter 50. *Me*, inquit, *putate matrem esse animarum vestrarum, et ita vos velle componere* (sicut mater filiam propriis manibus componit et ornat) *ut in vobis nec macula, nec ruga possit ante tribunal æterni judicis apparere. Animabus enim vestris non solum ornamento, sed etiam medicamenta desiderans providere, studeo dissuta consuere, conscissa sarcire, vulnerata curare, abluere sordida, reparare perdita, et ea quæ sunt integra spiritalibus margaritis ornare.*

POTENTIA] sævitia, q. d. Tyrannice.

6. ERRAVERUNT GREGES MEI IN CUNCTIS MONTIBUS,] tum confugiendo ad idola in montibus; tum fugiendo sævitiam principum; tum quia desidia, et malitia pastorum traditi sunt hostibus Chaldæis, a quibus partim abducti, partim dispersi sunt, fugientes et errantes per sylvas et montes.

10. ECCE EGO IPSE SUPER PASTORES; Chald. *Super gubernatores mittam furorem meum*, vel *super pastores*, id est a pastoribus, REQUIRAM GREGEM MEUM, requiram inquam, DE MANU EORUM,] q. d. Rationem exigam cur grex sit perditus et dispersus, ejusque necem et damna exigam a pastoribus.

UT ULTRA NON PASCANT.] Scilicet per Esdram, Nehemiam, etc. ac magis per Christum et per Apostolos, Deus veteres Scribas et sacerdotes officio pascendi privavit.

NON ERIT ULTRA EIS IN ESCAM,] ut devorent gregem meum.

11. ECCE EGO, etc. VISITABO (Hebr. בקרתים *biccartim*, id est *quæram*) EAS,] scilicet oves, nimirum Judæos in captivitate Babylonica vagantes et errantes quasi oves, per Zorobabel, Esdram, Nehemiam et alios in Judæam reducam, ut ibi eos pascant et regant juxta legem Mosis.

Allegorice, fideles, quasi oves meas, *pascam* per Christum. Ad Christum enim sensim assurgit Propheta. Unde v. 23. de eo ad litteram *loquitur*.

Nota *το visitabo*. Nam pastorem et herum monet Sapiens, Prov. 27. 23. dicens: *Diligenter agnosce vultum pecoris tui, tuosque greges considera*. Refert Aristot. l. 1. OEconom. Persam rogatum, quid maxime saginaret equum, respondisse: *Oculum Domini*. Afrum vero rogatum, quodnam in agro esset stercus optimum, respondisse: *Domini vestigia*, id est, in agro ambulatio et præsentia. Sic ad saginandas oves rationales, et fœcundandum agrum Ecclesiæ, plurimum valent pastoris vestigia et oculus, id est cognitio et præsentia. Id significat ipsum nomen pastoris et Episcopi. Pastor enim a pascendo dicitur: ἐπίσκοπος idem est quod speculator. *Episcopus*, inquit Chrys. hom. 10. in 1. ad Timoth, *ex eo dicitur quod omnes inspiciat, cunctaque spe-*

culetur. Talis Episcopus et speculator hoc sæculo fuit S. Carolus Borromæus, qui diligentissime omnes suas parœcias et populos, etiam per rupium et montium abdita, hieme et æstate obivit et visitavit, cum singulis agens, singulos docens, instruens et dirigens in viam salutis. Vere dixit vir sapiens: *Præsul, ut præsit et prosit suis, ab iis non abeit.* Ita luna, licet minima pene sit stellarum, præ omnibus tamen in terrena hæc influit, eaque moderatur, quia vicina et ultima est terræ.

12. IN DIE NUBIS ET CALIGINIS,] id est, tempore calamitatis et captivitatis.

13. EDUCAM EAS DE POPULIS,] ex captivitate Babylonica; item ex Ammon, Idumæa, Ægypto, Persia, Media, quo fugientes dispersi sunt, reducam eos per Esdram ad loca herbida, amœna et fructifera Judææ; et multo magis nationes omnes ex Gentibus, et gentilismo, per Apostolos Christi adducam ad pascua Ecclesiæ.

16. QUOD CONFRACTUM FUERAT ALLIGABO.] Nota hic, et v. 26. omnia officia veri pastoris: primum, gregem pascere; secundum, facere eum accubare; tertium, infirmum consolidare; quartum, ægrotum sanare; quintum, confractum alligare; sextum, abjectum et errans reducere; septimum, quod perierat quærere; octavum, leniter eis imperare; nonum, pascere gregem in judicio; decimum, pingue et forte custodire. Quæ omnia ad hoc unum principium rediguntur, nimirum: *Pastor primo pascat gregem, non seipsum.* Ita Adrianus Imp. teste Spartiano, in concione sæpe dixit, *ita se rempublicam gesturum, ut sciret populi rem esse, non propriam.* Rex enim est pastor populorum, ait Homer. Illos ergo, non se pascere debet.

PASCAM ILLAS IN JUDICIO,] id est, pascam eas mature judicio, sapientia, discretione, sciens et dans cuique id, quod ei convenit. Secundo, *in judicio*, id est juste, dans cuique quod suum est, quodque ei jure debetur.

17. VOS AUTEM GREGES MEI.] Increpitis pastoribus, convertit se ad gregem, eumque increpat usque ad v. 23. gregem, inquam, id est subditos, qui, cum laute vivant, alios opprimere et turbare nituntur. Dicit ergo se eos judicaturum, agnosque ad dextram, hircos ad sinistram collocaturum: uti Christus ex hoc loco se facturum promittit in extremo judicio, Matth. 25. 33. unde explicans subdit:

EGO JUDICO INTER PECUS ET PECUS, ARIETUM ET HIRCORUM.] Judico inter bonos et malos; ut bonos præmiem, malos puniam. Per arietes intelligit bonos: per hircos, malos, qui petulci aquas pedibus conculcant, id est, pacem perturbant. S. Gregorius tamen hæc quoque accipit de pastoribus qui bene prædicant; sed pede, id est actione, aquam turbant. Grex enim sequitur opera, non verba. Hoc est, inquit S. Clem. l. 2. Constit. Apost. c. 19. *Judicabo Episcopum cum Episcopo comparans; judicabo item laicum cum laico, et magistratum cum magistratu conferens. Sunt enim hi oves rationis participes, item arietes; ne laicus dicat: Ego ovis sum, et non pastor, et nullam mei rationem habui; pastor viderit, ipse solus pœnas pro me dabit. Ut enim ovis, cum non sequitur bonum pastorem, lupis exposita est; sic rursum, cum malum pastorem sequitur, certus est ovis interitus a malo pastore, qui eam devorabit. Quare fugiendi sunt pastores interfectores.*

18. NONNE.] Alloquitur, ut dixi, non pastores, sed hircos, id est subditos malos et inquietos. Vere S. Gregor. 25. Moral. 14. *Certum*, ait, *est quod ita sibi invicem et rectorum merita connectantur et plebium, ut sæpe ex culpa pastorum deterior fiat vita plebium, et sæpe ex plebium merito mutetur vita pastorum.*

PURISSIMAM AQUAM.] Hebr. *profundam*: quæ enim profunda, etiam purissima est.

RELIQUAM PEDIBUS VESTRIS TURBABATIS.] Notat divites, qui splendide viventes, ea quæ supererant perdere malebant, aut canibus et bestiis suis dare, quam pauperibus elargiri. Unum ergo peccatum immisericordiæ loco cæterorum ponit. Idem facit Christus Matth. 25. v. 42. *Esurivi*, ait, *et non dedistis mihi manducare, etc.*

20. JUDICO INTER PECUS PINGUE ET MACILENTUM.] *Pingue pecus* sunt divites, qui pauperes opprimunt: *macilentum*, sunt pauperes et oppressi. Ita Chald. Aliter Maldon. *Pecus*, ait, *pingue* sunt benefici et eleemosynarii, quibus Christus dicit: *Esurivi, et dedistis mihi manducare. Macilenti* sunt avari et inopes bonorum operum, quibus Christus dicit: *Esurivi, et non dedistis mihi manducare.*

21. LATERIBUS, ET HUMERIS,] toto corpore et conatu. Est metaphora a bobus pinguibus et fortibus, qui imbecilles lateribus, humeris et cornibus a pascuis expellunt. Significat divites omnia repuisse, nec quidquam pauperibus reliquum fecisse.

23. ET SUSCITABO SUPER EAS PASTOREM UNUM, QUI PASCAT EAS, SERVUM MEUM DAVID,] id est, Christum, cujus pater et figura fuit David, bonus pastor et rex, 1. Reg. 17. 34. uti et Moses Exod. 32. 11. et Jacob Genes. 31. 38.

Ita S. Ambros. lib. 7. epist. 47. *David*, ait, *utique rex jam defunctus erat: et ideo verus David, verus humilis, verus mansuetus, verus manu fortis, Dei Filius hoc annuntiatur nomine.* Ita S. August. lib. de octo Dulcitii Quæstionibus, quæstione 5. Quin et Hebræi, teste R. David, per pastorem hunc intelligunt Messiam. Unde eum vocat, *pastorem unum*. Hunc enim unum opponit multis pontificibus Veteris Testamenti, qui multi pari jure sibi invicem succedebant; in Ecclesia vero unus est pastor et Pontifex Christus, cui Pontifices Romani, non pari, sed vicario jure succedunt, uti docet Apostolus Hebr. 7. 25. Vide ibi dicta. Sic Isaias c. 40. v. 11. de Christo ait: *Sicut pastor gregem suum pascet, in brachio suo congregabit agnos, et in sinu suo levabit, fœtas ipse portabit.* Hinc, Christus, Joan. 10. 11. *Ego*, ait, *sum pastor bonus, et cognosco oves meas, et cognoscunt me meæ.* Porro Christum vocari David non est novum. Sic enim vocatur Osee c. 3. v. 5. *Post hæc revertentur filii Israel, et quærent Dominum Deum suum, et David regem suum.* Et Ezech. 37. 24. *Servus meus David rex super eos, et pastor unus erit omnium eorum.* Et v. 25. *David servus meus princeps eorum in perpetuum.*

Nota: Christus dicitur servus Dei Patris, ratione humanitatis assumptæ. Vide Franciscum Suarez 3. p. q. 20. art. 2. disp. 44. sect. 1. Denique Judæi moderni per David accipiunt Zorobabel, ducem Babylone redeuntium: sed licet ad eum alludat, et quasi obiter perstringat Propheta; tamen hæc tam augusta proprie soli Christo competunt.

25. FACIAM CUM EIS PACTUM PACIS.] Id fecit Chri-

stus, cum dixit Joan. 14. v. 27. *Pacem meam relinquo vobis*; cumque instituit Novum Testamentum. Hoc enim totum est testamentum charitatis et pacis.

Et cessare faciam bestias pessimas,] id est vitia, et hominum malorum ac dæmonum potestatem, q. d. Auferam dæmoni potestatem, quam habuit in homines.

26. Ponam eos in circuitu collis; Chald. *sanctuarii*, vel templi, id est Ecclesiæ, benedictionem,] ut sint benedictio, id est benedicti, id est felices et fœcundi. Faciam scilicet, ut omnia prospere, salutifere et feliciter eis succedant.

Pluviæ benedictionis, id est pluviæ fertilitatis et fœcunditatis, id est utiles, non nocivæ, erunt,] q. d. Dabo eis doctrinam Evangelicam, quæ quasi pluvia animos, quasi arbores vel agros et terram irrigabit, virtutum fructus producet et alet ad æternitatem.

27. Cum contrivero catenas jugi eorum,] quod scilicet dæmon et peccatum imposuit hominibus.

Et eruero eos de manu imperantium sibi,] de potestate diaboli, carnis, mundi, peccati. Hebræa de manu Chaldæorum: atque eo alludit, ut dixi.

29. Suscitabo eis germen nominatum,] id est nobile; Septuag. *plantam pacis*; Chald. *plantationem ut permaneant*, q. d. Suscitabo eis celebrem plantam, scilicet Christum et populum Christianum; Hebræa, *plantam in nomen*, id est quæ pariet eis nomen et famam. Christum intelligit, a cujus nomine appellandi erant Christiani, qui toto orbe, scilicet in cœlo et in terra, futuri erant celebres in omne ævum. Planta significat Deum factum hominem, ait Vatablus. Sic Zach. 3. 8. Christus vocatur *Oriens*, hebr. צמח *tsemach*, id est germen.

Nota: Germen hoc nominatum, quod ex imbre cœlesti et benedicto, uti præcessit, progerminat, est Christus; sed multipliciter.

Nam, primo, ipse, irrorante Spiritu Sancto ex Virgine, quasi germen purum conceptus et natus est; ut nos, quasi oves, seipso, quasi germine, pasceret. Hoc est quod canimus ex S. Ambrosio in Officio Ecclesiæ:

> Christusque nobis sit cibus,
> Potusque noster sit fides,
> Læti bibamus sobriam
> Ebrietatem spiritus

Secundo, in Eucharistia Christus nobis oviculis, non tantum est pastor, sed et germen, id est cibus. Unde de eo ait Zachar. c. 9 v. 17. *Quod enim bonum ejus est, et quod pulchrum ejus, nisi frumentum electorum, et vinum germinans virgines?*

Tertio, Christus sua doctrina et gratia, quasi imbre suscitat in mente, id est, in intellectu et voluntate nostra, pia et sancta germina, puta sanctas inspirationes virtutum, ut iis pasti et roborati nullam in spiritu famem sentiamus: sed nutriamur, crescamus, et proficiamus in virum perfectum, in mensuram ætatis plenitudinis Christi.

Quarto, Christi germina sunt Apostoli, Martyres, Virgines, quorum exemplis, quasi germinibus nos pascit, ut easdem virtutes zeli, patientiæ, martyrii, virginitatis et castitatis imbibamus, hauriamus et induamus. Horum enim exempla nobis sunt germina, id est nutrimenta et incitamenta virtutum.

Ergo,

> Jesu pie, pastor bone, panis vere,
> Tu nos pasce, nos tuere.
> Tu nos bona fac videre
> In terra viventium.

Non erunt ultra imminuti, id est consumpti, fame in terra,] q. d. In Ecclesia non deerit; vera doctrina, quæ animam pascat, non erit fames verbi Dei, non minuetur propter hanc famem fidelium numerus, fame non morientur, uti ante Christum factum est.

29. Gentium,] a Gentibus.

31. Vos autem.] Est inversus ordo, sic in rectum invertendus: Vos, o homines, estis greges mei, et oves pascuæ meæ. Explicat superiorem allegoriam, q. d. Quæ dixi pecora, non bruta, sed homines sunt, et pastor vester ego sum Dominus Deus vester.

Est hoc cap. locus moralis de pastorum Ecclesiæ munere, dignitate, virtutibus. De quibus audi, primo, Christum discipulos suos, futuros pastores formantem, Matth. 5. 13. *Vos*, inquit, *estis sal terræ: quod si sal evanuerit, in quo salietur? ad nihilum valet ultra, nisi ut mittatur foras, et conculcetur ab hominibus. Vos estis lux mundi, etc. Sic luceat lux vestra coram hominibus, ut videant opera vestra bona, et glorificent Patrem vestrum, qui in cælis est.*

Secundo, S. Paulus vivam veri pastoris effigiem in seipso depingit octo virtutibus, quasi coloribus, 1. Thessal. 2. ut ibi dixi in synopsi capitis. Idem facit Actor. 20. 28. et 1. Cor. 2. v. 3. et seq. et epist. 2. cap. 1. v. 2. et seq. Item cap. 4. ad Ephes. denique totis epistolis ad Timoth. et ad Titum.

Tertio, S. Petrus epist. 1. c. 5. v. 2. *Pascite*, inquit, *qui in vobis est gregem Dei, providentes non coacte, sed spontanee secundum Deum, non turpis lucri gratia, sed voluntarie; neque ut dominantes in cleris, sed forma facti gregis ex animo: et cum apparuerit princeps pastorum, percipietis immarcescibilem gloriæ coronam.* Ex quibus verbis elicias hosce sex canones:

I. Qui pastor es, gregem pascito spontanee.

II. Pastor gregem non suum, sed Dei esse cogitato.

III. Pastores non lucrum, sed animas quærunto.

IV. Pastores alienum gregem non invadunto, nec in suum dominantor. obsequentes tuentor; rebelles resecanto. Nam, ut ait Poeta:

> Cuncta prius tentanda, sed immedicabile vulnus
> Ense recidendum, ne pars sincera trahatur.

V. Pastores Ecclesiam verbo, et sanctæ vitæ exemplis gubernanto.

VI. Pastores ideam veri pastoris Christi, et coronam ab eo promissam jugiter sibi proponunto. Qui hæc non cogitant, nec curant, et tamen pastores esse, aliosque regere volunt, tam se quam suos agunt in ruinam et perniciem æternam. Repræsentarunt id Gentiles historia, vel potius apologo Phaethontis, qui cum regendi avidus, supra vires posceret a Sole, patre suo, habenas et regimen currus solaris; respondit ei Sol pater: Fili, *pœnam pro munere poscis*. At cum filius urgere pergeret, tandem ei regimen currus sui cessit et concessit. Sed cum Phaethon eum regere nesciret et nequiret, eodem, utpote igneo, non tan-

tum terram adussit, sed et ipse conflagravit, uti graphice describit Ovid. lib. 2. Metamorph. Ita qui regnare et dominari ambiunt, nec dotes viresque ad id necessarias habent, se suosque perdunt, et præcipitant in interitum. Hoc est quod Christus Jacobo et Joanni, primas in regno ejus ambientibus, respondit: *Nescitis quid petatis. Potestis bibere calicem quem ego bibiturus sum?* Nimirum honos est onus, et cathedra præcedendi est salix patiendi.

Quarto, Nazianz. orat. 21. in laudem S. Athanasii, in eo illustrem pastoris imaginem exhibet: *Athanasius,* inquit, *primo, vita sublimis erat, verum animo humilis; secundo, ea virtute præditus, ut nemo ad eam aspirare posset; tertio, ea comitate, ut ad ejus congressus facilis omnibus esset aditus; quarto, mansuetus, et ab ira alienus; quinto, ad misericordiam propensus; sexto, sermone jucundus, moribus jucundior; septimo, facie angelicus, animo magis angelicus; octavo, in increpando placidus, in erudiendo vim habens; sic utrumque temperans, ut increpatio paternam charitatem, et laudatio imperio gravitatem dignam obtineret: nec aut mollities dissoluta, aut severitas rigida et tetrica esset; quin potius illa facilitatis et benignitatis, hæc prudentiæ nomen haberet, utraque vero prudentiæ laudem consequeretur. Denique nono, ita se comparans, ut nec sermone, propter mores abunde ad instructionem sufficientes, magnopere opus haberet; nec rursum propter vim facultatemque dicendi, virga admodum egeret: sectione porro multo minus, ob virgam immoderate ferientem.*

Quinto, S. Gregorius Pontifex scripsit librum de Pastorali cura in tres partes divisum, dignum qui a Pastoribus Ecclesiæ sæpe legatur, in quo inter alia ait: *Ars artium est regimen animarum. Pastor ergo primo, cogitatione sit mundus; secundo, operatione præcipuus; tertio, discretus in silentio; quarto, utilis in verbo; quinto, singulis compassione proximus; sexto, præ cunctis contemplatione suspensus; septimo, bene agentibus per humilitatem socius; octavo, contra delinquentium vitia per zelum justitiæ erectus; nono, internorum curam in exteriorum occupatione non minuens, et externorum providentiam in internorum sollicitudine non relinquens; decimo, ne placere suo studio hominibus appetat; sed tamen ad quid placere debeat intendat: hypocritas prudenter dignoscat; undecimo, in eo sit discretio correctionis, dissimulationis, fervoris et mansuetudinis; duodecimo, præcipue sacræ legis meditationibus intentus esto; decimo tertio, in applicatione verbi Dei erga oves Dei sibi commissas, totus sit; decimo quarto, sciat aliter admonendos esse viros, aliter fœminas; aliter juvenes, aliter senes; aliter divites, aliter pauperes; aliter lætos, aliter tristes; aliter subditos, aliter Prælatos; aliter servos, aliter dominos; decimo quinto, graviora vitia præcipue persequatur; decimo sexto, infirmis mentibus abstrusa non proponat; decimo septimo, et maxime, non voce tantum, sed et opere gregem in fide, spe et charitate contineat.*

Sexto, S. Bernardus in Vita S. Malachiæ, eum ut verum exemplar pastorum proponit; ubi inter cætera de eo ait: *A die primo conversionis suæ usque ad extremum vitæ, primo, sine proprio vixit, etiam in Episcopatu, adeoque domum propriam non habuit; secundo, incessanter circuibat parœcias omnes, Evangelio serviens, et de Evangelio vivens; tertio, frequentius ipsum Evangelium sine sumptu ponens, de laboribus suis suorumque vivebat: quarto, et interdum quiescere oporteret, in sanctis hoc faciebat locis, illorum se conformans moribus et observantiis, communi contentus vita et mensa; quinto, cum exiret ad prædicandum, cum peditibus pedes et ipse ibat Episcopus et Legatus.* Deinde illum comparans cum pseudopastoribus et mercenariis sui et hujus sæculi: *Illi,* inquit, *primo, dominantur in clero: iste dum esset liber ex omnibus, omnium se servum fecit. Secundo, illi, aut non evangelizantes manducant, aut evangelizant ut manducent: Malachias imitans Paulum manducat, ut evangelizet. Tertio, illi factum et quæstum æstimant pietatem: Malachias hæreditatem sibi vindicat opus, et onus. Quarto, illi felices se credunt, si dilataverint terminos suos: Malachias in dilatanda charitate gloriatur. Quinto, illi congregant in horrea, et dolia replent, unde onerent mensas: Malachias colligit in deserta et solitudines, unde impleat cœlos. Sexto, illi cum accipiant decimas, primitias, et oblationes, insuper et de Cæsaris beneficio telonia et tributa, et alios redditus infinitos, solliciti nihilominus sunt quid manducent et bibant: Malachias nihil horum habens, multos tamen locupletat de promptuario fidei. Illius nec cupiditatis, nec sollicitudinis est finis: Malachias cupiens nihil, non novit tamen cogitare de crastino. Septimo, illi a pauperibus exigunt, quod dent divitibus: iste sollicitat divites pro pauperibus sustentandis. Octavo, illi marsupia vacuant subditorum: iste pro peccatis eorum altaria cumulat votis, hostiisque pacificis. Nono, illi alta palatia erigunt, turres ac mœnia ad cœlos levant: Malachias non habet ubi caput reclinet, et interim opus facit Evangelistæ. Decimo, illi equos ascendunt cum turba hominum gratis manducantium panem, et non suum: Malachias septus sanctorum Fratrum collegio pedes circuit, portans panes Angelorum, quibus satiet animas esurientes. Undecimo, illi plebes ne agnoscunt quidem: iste erudit. Duodecimo, illi potentes et tyrannos honorant: iste punit.*

Denique S. Bernardus in Sententiis: *Pastori,* ait, *tria sunt necessaria: bonitas, disciplina, scientia. Bonitas attrahit, disciplina corripit, scientia pascit. Bonitas amabilem, disciplina imitabilem, scientia docibilem reddit.* Idem epist. 245. *Pasce,* ait, *ut pascis verbo, exemplo, oratione; sed magis oratione, non plausu, sed planctu.*

Sic et S. Jordanes, secundus Generalis Patrum Prædicatorum, rogatus quodnam esset suorum officium? respondit trinum esse, illudque a Psalte Psal. 118. tribus verbis recenseri, cum ait: *Bonitatem, et disciplinam, et scientiam doce me.* Ergo in pastore ante omnia requiritur vitæ probitas, qua suis exemplo virtutis præluceat. Est hoc S. Eucherii dogma et consilium in epistola parænet. *Commendo,* ait, *animo tuo curam animæ tuæ.* Et S. Gregorius lib. 4. epist. 15. *Nomen nos pastoris, non ad quietem, sed ad laborem suscepisse, cognoscite. Exhibeamus ergo in opere, quod signamur in nomine.* Et Gregorius Nazianz. orat. 21. ineptissimos ad regimen esse censet eos, *qui alios ante purgant, quam ipsi purgati fuerint. Duorum enim alterum peccant, vel, quia venia ipsi opus habent, ultra modum aliis ignoscentes, ut sic vitium non modo non reprimatur, sed etiam doceatur: vel, quia imperii acerbitate vitia sua obtegunt, ut non mores dignitati, sed di-*

gnitas moribus fidem astruat, ordine admodum præpostero. Tertull. lib. de Patient. *Dicta,* ait, *factis deficientibus, erubescunt.* S. Hier. epist. 2. *Non confundant opera tua sermonem tuum, ne, cum loqueris, tacitus quilibet respondeat: Cur ergo hæc quæ dicis, ipse non facis?* Et epist. ad Princip. *Erubescit quamvis præclara doctrina, quam propria reprehendit conscientia.* Rursum S. Gregorius Nazianz. orat. 33. *Cur,* inquit, *manibus vinctis linguam armamus? Nec enim qui in sermone sapiens est, hic mihi sapiens est; sed is, qui pauca quidem de virtutibus verba facit, cæterum per ea quæ agit, multa demonstrat: ac fidem et auctoritatem sermoni suo per vitam conciliat. Præstantior siquidem meo judicio est pulchritudo ea, quæ oculis cernitur, quam quæ sermone pingitur; et sapientia, quæ per opera demonstratur, quam quæ oratione nitet et splendescit.* Rursum S. Gregor. lib. 21. Moral. cap. 8. loquens de meretrice, quæ dormiens oppresserat filium, quem vigilans lactaverat, 3. Reg. 3. *Magistri,* ait, *vigilantes quidem scientia, sed vita dormientes, auditores suos, quos per vigilias prædicationis nutriunt, dum quod dicunt facere negligunt, per somnum torporis occidunt, et negligendo opprimunt, quos alere verborum lacte videbantur.* S. Paulinus epist. ad Jovium, ei consulit: *Non tam lingua,* ait, *quam vita sis eruditus: non tam disseras magna, quam facias.* Licet enim subditis servandum sit illud Christi præceptum: *Omnia, quæ dixerint vobis, servate, et facite;* atque illud Eucherii documentum e epistola parænet. jam citata: *Obsecro te, delictum alienum* (etiamsi is Superior sit) *semper ut opprobrium respice, numquam ut exemplum;* tamen infirmitas humana docet verissimum esse id, quod ait Abbas Chæremon apud Cassianum, collat. 11. cap. 4. *Numquam erit efficax instituentis auctoritas, nisi eam effectu operis sui cordi affixerit audientis.* Quocirca de S. Athanasio scribit Nazianz. orat. 21. *Ita se comparans, ut nec sermone, propter mores ad institutionem abunde sufficientes, magnopere opus haberet.* Et de S. Basilio idem dicit orat. 20. *Sermone ad animarum curationem haud multum indigens.* Cur? causam subdit: *Opere quam plurima perficiens.* Hinc *tonitruum ejus erat oratio, quia vita erat fulgur.*

CAPUT TRIGESIMUM QUINTUM.

SYNOPSIS CAPITIS.

Prædicit excidium Idumæorum, eo quod Judæos semper divexarint, ac nominatim eo quod exsultaverint in Hierosolymæ excidio, ejusque cives a Chaldæis afflictos magis afflixerint, ac terram eorum invaserint. Idem est argumentum prophetiæ Abdiæ.

1 Et factus est sermo Domini ad me, dicens: 2. Fili hominis, pone faciem tuam adversum
montem Seir, et prophetabis de eo, et dices illi: 3. Hæc dicit Dominus Deus: Ecce ego ad
te, mons Seir, et extendam manum meam super te, et dabo te desolatum atque desertum.
4. Urbes tuas demoliar, et tu desertus eris: et scies quia ego Dominus. 5. Eo quod fueris inimicus sempiternus, et concluseris filios Israel in manus gladii in tempore afflictionis eorum, in tempore iniquitatis extremæ. 6. Propterea vivo ego, dicit Dominus Deus: quoniam sanguini tradam te
et sanguis te persequetur: et cum sanguinem oderis, sanguis persequetur te. 7. Et dabo montem
Seir desolatum atque desertum: et auferam de eo euntem et redeuntem. 8. Et implebo montes
ejus occisorum suorum: in collibus tuis, et in vallibus tuis: atque in torrentibus interfecti gladio
cadent. 9. In solitudines sempiternas tradam te, et civitates tuæ non habitabuntur: et scietis quia
ego Dominus Deus. 10. Eo quod dixeris: Duæ gentes, et duæ terræ meæ erunt, et hæreditate
possidebo eas: cum Dominus esset ibi. 11. Propterea vivo ego, dicit Dominus Deus: quia faciam
juxta iram tuam, et secundum zelum tuum, quem fecisti odio habens eos: et notus efficiar per
eos cum te judicavero. 12. Et scies quia ego Dominus audivi universa opprobria tua, quæ locutus es de montibus Israel, dicens: Deserti, nobis ad devorandum dati sunt. 13. Et insurrexistis
super me ore vestro, et derogastis adversum me verba vestra: ego audivi. 14. Hæc dicit Dominus
Deus: Lætante universa terra, in solitudinem te redigam. 15. Sicuti gavisus es super hæreditatem
domus Israel, eo quod fuerit dissipata, sic faciam tibi: dissipatus eris, mons Seir, et Idumæa omnis: et scient quia ego Dominus.

3. Ecce ego ad te (Chald. *Ecce ego mitto furorem meum super te*) o mons Seir,] id est Edom, vel Idumæa: Esau enim cultor Idumææ dictus est Edom, quia rufus: et Seir quia pilosus, Genes. 36. 8. et 9.

5. Eo quod, etc. conclusisti filios Israel.] Quia, ut ait Abdias v. 14. Idumæi fugientes a Chaldæis ad se Judæos occidebant, alios etiam persequebantur et capiebant: imo cum Chaldæis obsederunt et expugnaverunt Jerusalem.

In tempore iniquitatis extremæ,] Hebr. *In tempore, quo finem habuit iniquitas*. Ita Vatabl. et Pagnin. id est, in tempore quo Deus finem dedit peccatis Judæorum, per eorum excidium: tunc enim Chaldæis se jungentes Idumæi Judæos afflixerunt et exciderunt. Alii, *iniquitatis*, id est punitionis, et calamitatis *extremæ*. Ita Maldon. Ut ait metonymia, qua iniquitas ponatur pro effectu et pœna iniquitatis. Hic sensus valde congruit Hebræo, et præcedentibus.

Alii, *iniquitatis extremæ*, non Judæorum, sed Idumæorum. Summum enim eorum scelus fuit, cum Chaldæis se jungere, ut populum Dei everterent.

6. Sanguini, id est, cædi, vel cæsoribus et sanguinariis, tradam te.] Hebr. ad verbum est, *sanguinem faciam te*, q. d. Ita vulnerabo et cruentabo te, ut videaris totus conversus esse in sanguinem, nec aliud esse quam sanguis.

Et cum sanguinem, id est cædem et occisores, oderis,] illi tamen persequentur te. Aliter hunc versum vertit et explicat Vatablus, utrumque, q. d. Feceram te sanguinem, id est consanguineum Hebræorum, quos odisti, cum eos amare debuisses; efficiam ergo ut sanguis, id est ultio sanguinis, vel sanguinarii te persequantur. Ita enim justa Dei ultio homicidas persequitur, ac si sanguis occisorum, ipsique occisi, aut occisorum larvæ vel furiæ eos persequerentur. Unde sæpe videntur sibi eos videre, semperque eorum phantasiæ obversantur: nec eos quiescere sinunt, quasi eos insectentur, et ad necem adigant. Cujus rei illustria exempla recensui Genes. 9. 5. et Deut. 21. 4.

8. Montes ejus,] montes Seir, id est Idumææ, de qua nunc in singulari loquitur, nunc in plurali, intelligens ejus cives et incolas.

10. Duæ gentes, etc. meæ erunt, scilicet Israel et Juda, q. d. O Idumæa, spe devoraveras totam Judæam et Samariam, dicebasque: Duæ hæ gentes, id est gentium regiones, scilicet Judæa et Israel sive Samaria, meæ sunt, cum Dominus esset ibi,] id est, ibi colebatur, essetque Judææ quasi præses, tutor et rex, q. d. Non es reveritus Dei præsentiam, et quasi, eo vidente et nolente, voluisti terram ejus occupare, et quasi Deum sua possessione depellere. Ita S. Hieron. Vide Jerem. 49. 1.

11. Faciam juxta iram tuam,] id est, prout meretur tua ira, et, ut Septuag. *inimicitia et zelus*, id est, ut Chald. æmulatio contra fratres tuos Judæos, q. d. Irascar tibi, sicut tu iratus es populo meo: iratusque tractabo te, sicut tu eum iratus tractasti; et gloriam meam ostendam, illos liberando, te puniendo, ait Maldon.

Judicavero,] puniero.

12. Deserti, scilicet montes Judææ, a Judæis jam occisis, vel abductis, nobis ad devorandum dati sunt.

13. Insurrexistis super me,] contra me Hebr. *Magnificastis os vestrum super me*, id est, superbe mihi insultastis. Sic dicitur Psal. 72. v. 8. *Posuerunt in cælum os suum, et lingua eorum transivit in terra*, q. d. Nulli hominum, vel cœlitum pepercerunt, sed in omnes fuerunt maledici, contra omnes acuerunt et exeruerunt linguam suam virulentam.

Derogastis adversum me verba vestra,] detraxistis mihi per verba vestra, quæ adversum me jactastis: iis enim meæ gloriæ derogastis. Simili phrasi dixit Seneca in præfat. lib. 1. Natural. quæstion. *Derogare aliquid ex lege faturum*. derogare, id est, detrahere. Sic vulgo dicimus, *Derogare fidem*, vel, *gratiam alicui*. Et Tacitus lib. 1. *In commune, ait, nihil derogent*. Simili catachresi scripsit S. Polycarpus epist. ad Philippens. *Si quis*, inquit, *devoverit eloquia Domini ad propria desideria, et dixerit neque resurrectionem neque judicium esse, hic primogenitus Satanæ est. Deviaverit*, id est, detorserit, inflexerit, depravarit. Hebraice est העתרתם *hatartem*, id est, efflagitastis, expostulastis, dura verba multiplicastis contra me, hoc est, superbe et impudenter multa aspera et contumeliosa jactastis contra me, et gloriam meam. Septuag. *vociferati estis contra me*.

14. Lætante universa terra,] q. d. Sicut tu in vastatione Judææ lætatus es: ita faciam ut in tui vastatione aliæ gentes lætentur, gaudeant, et exsultent. Æquum enim est, ut qua mensura mensus es aliis, eadem remetiatur tibi. Hoc excidium Idumææ factum est per Nabuchodonosor et Chaldæos, teste Josepho.

CAPUT TRIGESIMUM SEXTUM,

SYNOPSIS CAPITIS.

PROMITTIT SE ISRAEL E BABYLONE REDUCTURUM, ET RESTAURATURUM; AC EJUS ANTITYPO PER CHRISTUM A CAPTIVITATE PECCATI ET DIABOLI EUM REDEMPTURUM: ATQUE DATURUM EI SPIRITUM NOVUM, ET VITAM NOVAM, SANCTAM ET DIVINAM PER BAPTISMUM. UBI ADVERTE PROPHETAM, MORE SUO, RES SUI POPULI, SCILICET CAPTIVITATEM ET LIBERATIONEM PERTRACTAT: SED SUB HIS POTIUS SPECTAT, ACIEMQUE MENTIS DEFIGIT IN CHRISTUM QUASI PROPHETIÆ SUÆ SCOPUM: UNDE CLARE ET DISERTE AD EUM ASSURGIT VERS. 25. VIDE CANON. 4. ET 5.

1 Tu autem, fili hominis, propheta super montes Israel, et dices: Montes Israel, audite verbum
Domini: 2. Hæc dicit Dominus Deus: Eo quod dixerit inimicus de vobis: Euge, altitudines
sempiternæ in hæreditatem datæ sunt nobis: 3. Propterea vaticinare, et dic: Hæc dicit Dominus Deus: Pro eo quod desolati estis, et conculcati per circuitum, et facti in hæreditatem reliquis Gentibus, et ascendistis super labium linguæ et opprobrium populi: 4. propterea, montes Israel, audite verbum Domini Dei: Hæc dicit Dominus Deus montibus, et collibus, torrentibus, vallibusque, et desertis parietinis, et urbibus derelictis, quæ depopulatæ sunt, et subsannatæ a reliquis Gentibus per circuitum. 5. Propterea hæc dicit Dominus Deus: Quoniam in igne zeli mei locutus sum de reliquis Gentibus, et de Idumæa universa, quæ dederunt terram meam sibi in hæreditatem cum gaudio, et toto corde, et ex animo: et ejecerunt eam ut vastarent: 6. Idcirco vaticinare super humum Israel, et dices montibus et collibus, jugis et vallibus: Hæc dicit Dominus Deus: Ecce ego in zelo meo, et in furore meo locutus sum, eo quod confusionem Gentium sustinueritis. 7. Idcirco hæc dicit Dominus Deus: Ego levavi manum meam, ut Gentes quæ in circuitu vestro sunt, ipsæ confusionem portent: 8. Vos autem montes Israel, ramos vestros germinetis, et fructum vestrum afferatis populo meo Israel: prope enim est ut veniat: 9. Quia ecce ego ad vos, et convertar ad vos, et arabimini, et accipietis sementem. 10. Et multiplicabo in vobis homines, omnemque domum Israel et habitabuntur civitates, et ruinosa instaurabuntur. 11. Et replebo vos hominibus et jumentis: et multiplicabuntur, et crescent: et habitare vos faciam sicut a principio, bonisque donabo majoribus, quam habuistis ab initio: et scietis quia ego Dominus. 12. Et adducam super vos homines populum meum Israel, et hæreditate possidebunt te: et eris eis in hæreditatem, et non addes ultra ut absque eis sis. 13. Hæc dicit Dominus Deus: Pro eo quod dicunt de vobis: Devoratrix hominum es, et suffocans gentem tuam: 14. Propterea homines non comedes amplius, et gentem tuam non necabis ultra, ait Dominus Deus: 15. nec auditam faciam in te amplius confusionem Gentium, et opprobrium populorum nequaquam portabis, et gentem tuam non amittes amplius, ait Dominus Deus. 16. Et factum est verbum Domini ad me, dicens: 17. Fili hominis, domus Israel habitaverunt in humo sua; et polluerunt eam in viis suis, et in studiis suis; juxta immunditiam menstruatæ facta est via eorum coram me. 18. Et effudi indignationem meam super eos pro sanguine, quem fuderunt super terram, et in idolis suis polluerunt eam. 19. Et dispersi eos in Gentes, et ventilati sunt in terras: juxta vias eorum, et adinventiones eorum judicavi eos. 20. Et ingressi sunt ad Gentes ad quas introierunt, et polluerunt nomen sanctum meum, cum diceretur de eis: Populus Domini iste est, et de terra ejus egressi sunt. 21. Et peperci nomini sancto meo, quod polluerat domus Israel in Gentibus, ad quas ingressi sunt. 22. Idcirco dices domui Israel: Hæc dicit Dominus Deus: Non propter vos ego faciam, domus Israel, sed propter nomen sanctum meum, quod polluistis in Gentibus, ad quas intrastis. 23. Et sanctificabo nomen meum magnum, quod pollutum est inter Gentes, quod polluistis in medio earum: ut sciant Gentes, quia ego Domi-

nus, ait Dominus exercituum, cum sanctificatus fuero in vobis coram eis. 24. Tollam quippe vos
de Gentibus, et congregabo vos de universis terris, et adducam vos in terram vestram. 25. Et ef-
fundam super vos aquam mundam, et mundabimini ab omnibus inquinamentis vestris, et ab uni-
versis idolis vestris mundabo vos. 26. Et dabo vobis cor novum, et spiritum novum ponam in me-
dio vestri: et auferam cor lapideum de carne vestra, et dabo vobis cor carneum. 27. Et spiritum
meum ponam in medio vestri: et faciam ut in præceptis meis ambuletis, et judicia mea custodia-
tis et operemini. 28. Et habitabitis in terra quam dedi patribus vestris: et eritis mihi in populum et
ego ero vobis in Deum. 29. Et salvabo vos ex universis inquinamentis vestris: et vocabo frumentum,
et multiplicabo illud, et non imponam vobis famem. 30. Et multiplicabo fructum ligni, et genimina
agri, ut non portetis ultra opprobrium famis in Gentibus. 31. Et recordabimini viarum vestrarum
pessimarum, studiorumque non bonorum: et displicebunt vobis iniquitates vestræ, et scelera vestra.
32. Non propter vos ego faciam, ait Dominus Deus, notum sit vobis: confundimini, et erubescite
super viis vestris, domus Israel. 33. Hæc dicit Dominus Deus: In die, qua mundavero vos ex o-
mnibus iniquitatibus vestris, et inhabitari fecero urbes, et instauravero ruinosa, 34. et terra deserta
fuerit exculta, quæ quondam erat desolata in oculis omnis viatoris, 35. dicent: Terra illa inculta,
facta est ut hortus voluptatis, et civitates desertæ, et destitutæ atque suffossæ, munitæ sederunt.
36. Et scient Gentes quæcumque derelictæ fuerint in circuitu vestro, quia ego Dominus ædificavi
dissipata, plantavique inculta, ego Dominus locutus sim, et fecerim. 37. Hæc dicit Dominus Deus:
Adhuc in hoc invenient me domus Israel, ut faciam eis: Multiplicabo eos sicut gregem hominum,
38. ut gregem sanctum, ut gregem Jerusalem in solemnitatibus ejus: Sic erunt civitates desertæ,
plenæ gregibus hominum: et scient quia ego Dominus.

1. PROPHETA SUPER MONTES (de montibus) ISRAEL,] id est, de restauratione montium Judææ, ac consequenter totius Judææ, quæ magna ex parte montosa est. Est synecdoche.

MONTES ISRAEL.] Est prosopopœia. Montes enim quasi homines alloquitur: vel *montes*, id est, incolæ montium, ut sit metonymia.

2. EO QUOD DIXERIT INIMICUS,] Idumæus, Ammonita, Moabita, ut dixit c. 25. 3.

ALTITUDINES, id est, montes Judææ, SEMPITERNÆ, hebr. *sæculi*, id est, quæ ab initio sæculi et mundi fuerunt, et in sæculum, id est semper, durabunt: vel, quas semper fore nostras putamus, IN HÆREDITATEM DATÆ SUNT NOBIS,] q. d. Gloriantur Idumæi se Judæam a Chaldæis vastatam possidere et possessuros semper successione et jure quasi hæreditario. Sunt enim ipsi Judæorum affines et cognati: nam Esau parens Idumæorum fuit frater Jacob parentis Judæorum: Ammon vero et Moab fuerunt filii Lot, nepotis Abrahæ, qui fuit avus Jacobi: ergo Judæis a Judæa abductis, putant se in Judæam, quasi hæreditatem suam debere succedere. Vide Jerem. 49. 1.

3. ET CONCULCATI PER CIRCUITUM.] Hebr. *Et absorbuerunt vos vicinæ Gentes.*

ASCENDISTIS SUPER LABIUM LINGUÆ,] facti estis fabula populi, dicterium et opprobrium, juxta id, quod minatus est vobis Jeremias c. 24. 9.

4. PARIETINIS,] muris et parietibus dirutis.

5. IN IGNE ZELI.] Chald. *ultionis*; Septuag. *furoris*, q. d. In ardore iræ et indignationis minatus sum Idumæis excidium, quia ipsi in clade Judæorum exsultarunt, ac Judæam quasi suam invaserunt et occuparunt.

EJECERUNT EAM, id est habitatores ejus, UT VASTARENT,] id est, diriperent eorum æque ac terræ spolia; Vatabl. *Ut ejicerent eam in prædam.*

6. IN ZELO MEO, etc. LOCUTUS SUM, Chald. *in indignatione*, EO QUOD CONFUSIONEM GENTIUM SUSTINUERITIS,] quia a Gentibus probris et injuriis affecti estis, o Judæi, qui estis populus meus: hinc ego ad consolationem vestram ulciscar vos, et Gentibus talionem reddam. Huc præclara S. August. in Sententiis sent. 207. *Melior*, ait, *est tristitia iniqua patientis, quam lætitia iniqua facientis.*

7. LEVAVI MANUM MEAM,] juravi quasi elata manu, q. d. Sancte juro quod faciam ut Gentes vobis hostiles, etiam suam ferant ignominiam, et dent pœnas opprobrii quod intulerunt vobis o Judæi.

8. PROPE ENIM EST UT VENIAT,] q. d. Tempus imminet ut redeat, scilicet a Babylone, populus Israel ad vos, o montes Judææ: incipite ergo frondescere, et fructus illis præparare. Hinc Chald. vertit: *Prope est ut veniat dies redemptionis.*

9. ECCE EGO AD VOS,] scilicet, o Judæi, veniam: et ut Chald. *apparebo*, non quasi ultor, sed quasi beneficus pater, ut omnia necessaria vobis suppeditem, uti explicat v. 15.

11. BONISQUE DONABO MAJORIBUS,] scilicet spiritalibus tempore Christi: Christus enim in Judæa vixit, docuit, miracula fecit. More enim suo Propheta assurgit et avolat ad Christum, uti dixi in synopsi capitis. Nam Judæi sub Davide, Salomone, Josue, etc. majora habuerunt bona temporalia, quam post reditum a Babylone habuerint. Ergo non illa, sed spiritalia Christi hic accipienda sunt.

12. ADDUCAM SUPER VOS HOMINES.] Septuag. *Generabo super vos homines pro populo meo Israel*, q. d. Ego, o Christiani, o Ecclesia mea, pro populo Israel olim

fideli, generabo tibi Apostolos, viros Apostolicos, et fidelium ex omnibus gentibus immensum numerum.

Non audies ultra ut absque eis sis.] Loquitur non tam de terrena Judæa; nam illa postea vastata est omnino a Tito; quam spirituali, id est, Ecclesia Christi, ut dixi: eo enim assurgit et rapitur more Prophetarum. Ecclesia enim in æternum durabit, et suos semper habebit cives.

13. et 14. Devoratrix. Est enallage generis, et numeri: hactenus enim populo in plurali locutus est, nunc vero in singulari loquitur terræ, quasi mulieri infami, quæ accusatur, quod filios suos comedat, aut in lecto suffocet, q. d. Hactenus, o Judæa, perdidisti habitatores tuos peste, fame, dissidiis, bello: sed non comedes amplius,] id est, ego efficiam, ut hoc probrum tibi amplius non objiciatur; quia non patiar habitatores in te devorari, id est, occidi.

17 et 18. Juxta immunditiam menstruatæ facta est via eorum, q. d. Uti maritus uxorem in menstruis sordidam et fœtentem abominatur: ita ego abominatus sum Israelem propter ejus menstrua, id est: sordes idololatriæ, homicidiorum, et aliorum scelerum, inquit Theodor. uti explicat v. seq. ait enim. Pro sanguine, id est, propter sanguinem, et in idolis.] Repete causalem *pro*, id est, propter, quæ præcessit, q. d. Odivi eos propter sanguinem, quem effuderunt: et propter idola, puta, quia in *idolis suis polluerunt* terram. Cur scelera comparentur menstruis, dixi Jerem. 2. 24.

20. Et ingressi sunt ad Gentes, Gentium, ad quas ducti sunt, vitiis et idololatriæ adhæserunt, sicque polluerunt nomen Dei, id est, ansam dederunt, cur Gentes blasphemarent Deum Israelis, dicerentque: Populus Domini iste est,] q. d. Judæi sunt populus Domini, et tamen e Judæa expulsi, ac in Babyloniam abducti sunt: ergo Dominus vel negligit, et non curat eos; vel non potest eos conservare et protegere: frustra ergo colunt eum, et sperant in eo.

21. Et pepercI nomini sancto meo,] statui parcere nomini meo, id est, facere, ne illud amplius a Gentibus rideatur; sed potius illud sanctificabo, id est, sanctum et admirabile illud ostendam, non propter merita vestra, sed propter nomen meum.

23. Cum sanctificatus fuero in vobis,] ostensa scilicet sancta mea justitia, per vestram punitionem et captivitatem: et jam misericordia, per vestri liberationem. Cum enim vos pœnitentes Deum invocaveritis, ac vitia et idola repudiaveritis: tunc Deus vos a captivitate liberabit, et intelligent Gentes, Dei potentiam, justitiam et misericordiam hæc omnia juste et concinne disposuisse et ordinasse.

25. Effundam super vos aquam.] Judæi per aquam intelligunt temporalium bonorum abundantiam, ac nominatim pluviam, quæ segetes riget et fœcundet. Sed hæc non emundat peccata, ut sequitur, imo sæpe auget. Aqua ergo hæc est gratia, et bonorum spiritalium abundantia, quæ a Christo per Sacramenta dimanat: sed propriissime est aqua baptismi, peccata omnia emundans; de qua ait Apostolus ad Titum 3. 5. *Mundans eam* (Ecclesiam) *lavacro aquæ in verbo vitæ*. Ita Patres passim: quin et Chald. et R. David, licet baptismum non agnoscant, tamen censent hic agi de remissione peccatorum. Quocirca has omnes promissiones ad novum testamentum pertinere, docet S. August. lib. 3. de Doctr. Christiana c. 34. et alii passim. Præclare S. Clemens l. 6. Const. Apost. cap. 26. *Omnis*, inquit, *secundum veritatem baptizatus, a spiritu quidem diabolico separatus est, intra Sanctum vero Spiritum consistit: et in eo quidem qui honestis actionibus studet, permanet Spiritus Sanctus, eumque implet sapientia et intellectu, neque malum spiritum sinit prope accedere, cujus incursus et aggressiones observat.*

Audi quid de efficacia baptismi, suaque per eum immutatione scribat S. Cyprian. l. 2. ep. 2. ad Donatum: *Uti ego quamplurimis vitæ prioris erroribus implicatus tenebar, quibus exui me non posse crederem: sic vitiis obsecundans eram, et desperatione meliorum malis meis velut jam propriis ac vernaculis favebam. Sed postquam undæ genitalis auxilio superioris ævi labe deterso, in expiatum pectus ac purum desuper se lumen infudit, postquam cælitus spiritu hausto, in novum me hominem nativitas secunda reparavit; mirum in modum protinus confirmare se dubia, patere clausa, lucere tenebrosa; facultatem dare, quod prius difficile videbatur; geri posse, quod impossibile putabatur ut esset; agnoscere terrenum fuisse, quod prius carnaliter natum delictis obnoxium viveret; Dei esse cœpisse, quod jam Spiritus Sanctus animaret.* Deinde subdit: *Scis ipse profecto, et mecum pariter recognoscis quid detraxerit nobis, quidve contulerit mors ista criminum, vita virtutum.* Ubi Nota: Baptismus est *mors criminum*, et *vita virtutum*, quod eleganter carmine expressit S. Paulinus epist. 12. ad Severum:

> Culpa perit, sed vita redit; vetus interit Adam,
> Et novus æternis nascitur imperiis.

Idipsum in sua conversione et baptismo expertum se esse fatetur S. Augustinus lib. 9. Confes. c. 12. et seq. Hanc baptismi vim etiamnum experiuntur Indi, etiam feri et barbari, qui per baptismum, et Christi gratiam eo acceptam, ita sæpe mutantur, idque subito, ut ex bestiis in homines transformari videantur, ipsique suam mutationem admirentur et stupeant. Ut alios taceam, nota est Japonum conversio, fides, sanctitas et martyria, quæ cum primis Ecclesiæ martyriis ac Martyribus certant, si non superent.

26. Auferam cor lapideum,] id est, durum et in vitiis obfirmatum, quod nullam piæ ac salubris doctrinæ impressionem admittit.

Nota hic novem dona ingentia, quæ Ecclesiæ, et cuique fideli ac justo per Christum promittit hic Deus, quæque Christi baptismus et gratia cuilibet sancto confert et inoperatur. Primum est: *Mundabimini ab omnibus inquinamentis vestris*; secundum: *Dabo vobis cor novum*; tertium: *Auferam cor lapideum, et dabo vobis cor carneum*; quartum: *Spiritum meum ponam in medio vestri*; quintum: *Faciam ut in præceptis meis ambuletis, et judicia mea custodiatis, et operemini*, ideoque abundetis bonis operibus, virtutibus et meritis gloriæ cœlestis; sextum: *Habitabitis in terra quam dedi patribus vestris*, q. d. In pace, gaudio et abundantia bonorum spiritalium habitabitis in Ecclesia, uti Patriarchæ in ea habitarunt in Chanaan; septimum: *Eritis mihi in populum*; octavum: *Ego ero vobis in Deum*, q. d. Ero vester protector, provisor, nutritor, promotor, gubernator, ductor, justificator, glorificator et omnia

bonum. Hoc enim suis est Deus. Unde sequitur: *Vocabo frumentum, et multiplicabo illud.* Hoc est quod Deus Abrahæ et in eo cuique sancto, qui spiritalis est Abrahæ filius, promisit Genes. 15. v. 1. *Noli timere, ego protector tuus sum, et merces tua magna nimis.* Et Zachar. c. 2. 8. *Qui tetigerit vos, tangit pupillam oculi mei.* Et Psal. 90. 1. *Qui habitat in adjutorio Altissimi, in protectione Dei cœli commorabitur.* Et Psal. 33. 16. *Oculi Domini super justos et aures ejus in preces eorum. Multæ tribulationes justorum, et de omnibus his liberabit eos Dominus, etc.* Nonum: *Terra olim inculta erit hortus voluptatis*, uti ait v. 35.

Et dabo vobis cor carneum.] id est, ut S. Hieron. Theodor. et alii, molle, docile, tractabile, persuasibile; et ut S. August. legit *obediens*, et ut Chald. *timens me, quod faciat voluntatem meam.* Nota, metaphorice cor lapideum dici voluntatem liberam, sed vitiis assuetam: unde illam aufert Deus non aliam potentiam, aut libertatem indendo; sed ut, sequitur, *dando spiritum novum*, scilicet mulcendo et molliendo eam suis minis, promissis, consolationibus, eliisque sanctis inspirationibus, quibus allecta ipsa, corroborata ac elevata libere se flectit ad Dei nutum. Hoc ergo modo Deus etiam rebelles hominum voluntates ad se compellit non vi cogendo, sed suadendo; non tantum per leges et concionatores exterius, ut volebat Pelagius, sed etiam interius movendo vel terrendo, vel suaviter alliciendo, ac affectiones pias ei indendo: itaque facit ut in præceptis suis ambulent, itaque operatur in nobis velle et perficere, ut ait Apost. Philip. 2. 13. Vide ibi dicta.

Nota: Cor in Scriptura significat mentem et voluntatem. Cor ergo novum est voluntas, gratia et spiritu Dei innovata, quæ veteri vitæ, et conversationi terrenæ moriens, vivit Deo et cœlo, pro qua orat David Psal. 50. dicens: *Cor mundum crea in me Deus, et spiritum rectum innova in visceribus meis. Cor lapideum* est voluntas in impietate et peccatis obstinata et indurata ut lapis, qualis fuit Judæorum: sic cor hirsutum et pilosum reipsa habuisse Hermogenem, Leonidam, Aristomenem, Messenium, Lysandrum, eæque hominum durorum, asperorum et crudelium, tradit Plinius lib. 11. 37. Plutarch. in Parall. et Rhodig. l. 4. cap. 16. *Cor carneum*, læve et tersum, est voluntas facilis, obsequens et flexilis ut caro, quæ Dei instinctus, leges et impressiones statim excipit, sibique imprimit, et opere exsequitur. Ratio hujus phrasis est, primo, quia sicut cor est principium vitæ naturalis: sic voluntas est principium vitæ piæ vel impiæ. Cor, inquit Plin. lib. 11. cap. 37. *primum nascentibus formari in utero tradunt, deinde cerebrum, sicut tardissime oculos, sed hos primum mori, cor novissime.* Alii tamen dicunt primum in corpore formari hepar, non cor: sed cor primo animari, et ultimo mori, uti docet Francisc. Vales. lib. 2. Controvers. medic. cap. 6. Unde cor vocatur *primum vivens et ultimum moriens*; sicut ex adverso oculi sunt ultimum vivens, et primum moriens, quia longissime a corde quod est vitæ principium, distant. Quocirca notarunt historici, quod Julio Cæsari Dictatori, eo die quo primum in purpura processit, et in aurea sella sedit, sacrificanti bis in extis victimæ cor defuit. Helvio quoque Pertinaci eo die quo occisus est, cum sacrificaret, cor in hostia non comparuit: quod malum mortis omen interpretati sunt.

Secundo, quia, sicut cor est officina spirituum, quos toti corpori subministrat, per eosque est principium et causa omnis motus et actionis animalis: ita voluntas est officina virtutis et vitii, meriti et demeriti, omnisque actionis bonæ vel malæ. Tradunt Physici quatuor partes esse vitales, quibus maxime vita constat, et conservatur, cor, cerebrum, hepar, pulmonem. Cor enim calorem et spiritus corpori subministrat; hepar sanguinem, quo corpus nutritur; cerebrum spiritus animales, quibus sensatio, intellectio et motio localis efficitur; pulmo quasi follis cordi dat refrigerium: ita vita spiritalis constat recta voluntate quasi corde; prudentia, quasi cerebro; justitia, quasi hepate, sanguinis decorisque effectora; continentia, quasi pulmone, affectus moderante et refrigerante.

Tertio, quale est cor, talis est spiritus, talis est et habitus corporis: sic qualis est voluntas, talis est et homo. Hinc jubemur diligere Deum ex toto corde Matth. 15. v. 8. Et cor sibi poscit Deus Prov. 23. 26. *Præbe, fili mi, cor tuum mihi*: qui enim dat cor Deo, dat arborem cum fructibus.

Quarto, sicut corpus animæ, ita cor voluntati subservit: unde passiones corporales in corde, similes passiones spiritales excitant in voluntate: v. g. ira, quæ est ebullitio sanguinis circa cor, iram similem, id est, indignationem, et cupidinem vindictæ excitat in voluntate. Quocirca B. Catharina Senensis, ut habet ejus Vita lib. 2. c. 16. a Christo sponso suo petiit auferri sibi suum cor, ac dari cor Christi: annuit Christus, ac cor vere illi exemit et post aliquot dies quibus illa corde caruit, aliud, scilicet suum, id est, a se factum, sibique conforme illi indidit: unde illa deinceps orans ad Christum aiebat: *Commendo tibi, Domine, tuum cor, non meum*: cor enim est symbolum et sedes amoris. Quocirca Nyssen. et S. Thom. dicunt Spiritum Sanctum Ecclesiæ quasi cor a Deo fuisse datum in Pentecoste.

Quinto, Physici nonnulli censuerunt sensum communem esse in corde: licet alii melius censeant esse in cerebro; sed cor ejus esse originem. Unde vulgo dicitur: *Cor sapit, et pulmo loquitur.* Hinc Salomon orat: *Dabis servo tuo cor docile, et populum tuum judicare possit*, 3. Reg. 3. 9. Hinc et veteres cordatum, solertem et sapientem vocabant *corculum*; uti Nasica ob prudentiam vocatus est corculum, teste Plinio lib. de Viris Illust. cap. 44. Perinde ac Judas Thaddæus cognominatus est Labbæus, id est corculum. Hinc et Eccles. cap. 21. 29. ait; *In ore fatuorum cor illorum, et in corde sapientum os illorum*, q. d. Fatui nil reticere possunt, sed quidquid in buccam venit eloquuntur: sapiens vero nil eloquitur, nisi prius in corde examinatum, ponderatum et præmeditatum.

Sexto, corde sano sanum est corpus, gaudente gaudens, dolente dolens. Hinc intimus summusque dolor a Plauto et aliis vocatur *cordolium*: unde ænigma Pythagoræ: *Cor ne edas*, id est animum curis ne affligas, nec lancines: ita sana voluntate sana est mens, lætante læta, mœrente mœrens. Quocirca Sapiens Prov. 4. 23. *Omni*, ait, custodia *serva cor tuum: quia ex ipso vita procedit.*

Septima, cor hominis substantia sua est solidum firmumque, ait Galen. lib. 6. de Usu part. c. 2. complexione igneum, figura pyramidale; sed situ inverso: nam superne ad cœlestia est amplum, et cavosum; inferne ad terrena in cuspidem desinit. Significat ergo voluntatem hominis solido amore ferri debere in cœlestia, eaque pleno sinu haurire et excipere; terrena vero vix, et quasi in puncto tantum attingere. Addit Galen. cor situm esse in medio hominis, ut repræsentet animum et voluntatem rectam in medio vitiorum consistentem, nec ad dexteram, nec ad sinistram declinantem. Hæc nimirum est voluntas amore Dei et virtute imbuta: virtus enim consistit in medio.

Octava, cor inquietum est, et continua agitatione movetur e seipso, quasi solitarium animal. Nam vel per diastolen extenditur, ad recipiendum ea quæ homini sunt utilia: vel per systolen contrahitur, ad expellendum ea quæ noxia: ita et voluntas nostra. Unde S. Augustinus 1. Confess. 1. *Fecisti*, ait, *me, Deus, ad te, et inquietum est cor meum donec requiescat in te.* Et S. Bernardus tract. de interiori domo c. 55. *Mens*, ait, *desideriis suis circumagitata numquam requiescit: idcirco in uno æternitatis desiderio immobiliter figi debet.*

Nona, cor est in homine quod sol in universo, scilicet fons lucis et vitæ: imo Stoici solem proprie esse cor mundi censebant: putabant enim mundum esse animal magnum, sensu et ratione præditum. Unde Plutarch. tract. de facie in orbe lunæ: Stellæ, ait, sunt oculi lucentes in facie universi: sol vi præditus cordis: ut hoc sanguinem et spiritum, sic sol diffundit ex se vegetantem calorem et lucem. Terra et mari mundus, ut animal, quasi ventre et vesica utitur. Luna inter solem et terram, ut inter cor et ventrem, velut jecur, aut aliud molle viscus est. Igitur quod in cœlo est sol, hoc in homine est cor, id est in corpore ipsum cor, in anima ipsa voluntas: quæ proinde suum opificem, æque ut sol, jugiter respiciat oportet. Ita S. Paulus jugiter habebat Jesum Christum in ore, jugiter in corde. Ita S. Ignatius assidue Jesum vocabat amorem suum, nec aliud fere sonat tota epistola ad Romanos: unde et Deifer et Christifer est cognominatus: atque inde putant nonnulli manasse id quod vulgo dicitur, Jesu nomen post mortem in corde ejus litteris aureis inscriptum inventum esse, qua phrasi significatur, ipsum assidue hoc nomen in corde et ore habuisse. Nam alioqui veteres, et ex iis Baron. tom. 2 anno Christi 110. tradunt eum a leonibus usque ad ossa, uti exoptaverat, devoratum esse. Etsi id neget Ado in Martyrol. qui vere Jesu nomen in corde ejus repertum scribit, quem S. Thom. S. Antonius, et alii plures secuti sunt.

Decima, cor est sedes animæ, voluntatis et amoris, ac consequenter Dei, qui animam sui similem nobis inspirat. Quocirca symbolici *cor*, per singulas sui litteras ita interpretantur, quasi dicas: *camera omnipotentis regis*, puta *acropolis divinitatis*. Unde S. August. sermone de redempt. *Corda*, inquit, *fidelium cœlum sunt, quia in cœlum quotidie eriguntur.* Nam, ut ait Christus, *Ubi est thesaurus tuus, ibi est et cor tuum.* Hinc David dicitur fuisse vir secundum cor Dei, 1. Reg. 13. 14. ac *cor regis in manu Domini* esse dicitur Prov. 21. 1. Rursum S. Aug. describens lib. 9. Confess cap. 2. miram sui suæque voluntatis cœlitus a Deo factam conversionem: *Sagittaveras*, inquit, *tu, Domine, cor nostrum charitate tua, et gestabamus verba tua transfixa visceribus; et exemplo servorum tuorum, quos de nigris lucidos, et de mortuis vivos feceras, congesta in sinu cogitationis nostræ, urebant et absumebant gravem torporem.* Sagitta et nos, o Domine, vulneraque cor nostrum igneo amoris tui jaculo, ut cor nostrum algidum et crystallinum accendas, faciasque carneum, purpureum, flammeum: da quod jubes, et jube quod vis, ut te unum toto corde ardenter amemus, tibi uni placere satagamus, tuam sanctissimam legem et voluntatem per omnia ad amussim compleamus. Quotidie ergo oremus, dicamusque ex intimo cordis affectu: *Veni, S. Spiritus, reple tuorum corda fidelium, tuique amoris ignem in eis accende: lava quod est sordidum, riga quod est aridum, sana quod est saucium, flecte quod est rigidum, fove quod est frigidum, rege quod est devium, infirma nostri corporis virtute firmans perpeti.* Da ut in cordis medullis sentiamus, quod sentiebat cor sponsæ a te accensum in Cant. ac cum ea jubilantes canamus: *Dilectus meus mihi, et ego illi, qui pascitur inter lilia, donec aspiret dies, et inclinentur umbræ: fulcite me floribus, stipate me malis: quia amore langueo. Quid enim mihi est in cœlo, et a te quid volui super terram? defecit caro mea, et cor meum: Deus cordis mei, et pars mea Deus in æternum. Deus cordis mei*, imo jam non mei, sed tui; posside cor meum, imo tuum. *Deus cordis mei*, imple et satia cor meum, quod a nullo alio impleri aut satiari potest. *Deus cordis mei*, quem unum cor meum amat, sitit et ambit, da ut totum cor meum totis viribus te diligat, totum tui amore ardeat, totum tuo igne ignescat, liquescat, et a se deficiens in te transeat, tuque sis Deus meus, amor meus et *omnia*.

28. Habitabitis in terra, quam dedi patribus vestris,] in Judæa; vel potius, in Ecclesia quæ cœpit in Judæa. Hanc patribus *dedi*, id est, dare promisi. τὸ enim *dedi* significat actum non completum, sed inchoatum, et destinatum; quomodo Apostolus 2 Timoth. 1 9. dicit, quod Deus dedit nobis gratiam per Christum ante tempora sæcularia: *dedit*, id est, dare decrevit et prædestinavit.

29. Vocabo frumentum,] q. d. Ad jussum meum, ad unam vocem; imo nutum, veniet abundantia frumenti non tam corporei, quam spiritalis, q. d. Dabo vobis copiam gratiæ, Sacramentum, ac præsertim Eucharistiæ, quibus anima pascatur et delicietur.

Et non imponam, Hebr. non dabo, non inducam, famem.

30. Multiplicabo fructum ligni, et genimina agri,] id est, multiplicabo omnes herbas, fruges et fructus, non tam corporis, quam animæ, ut dixi.

31. Ut non portetis ultra opprobrium famis in Gentibus,] ut Gentes deinceps vobis exprobrare nequeant quod fame affligamini, aut moriamini.

Displicebunt vobis iniquitates vestræ,] Hebr. ונקטתם *vencototem*, quod Vatabl. vertit: *Pudebit vos in facies vestras iniquitatum vestrorum*; alii: *Nauseabitis*, fastidietis, tabescetis, *intra vos super iniquitates vestras*; alii: *Litigabitis intra vos contra flagitia vestra*: Septuag. *Et abominationi habebimini ante facies vestras,*

in iniquitatibus vestris; Chald. *Ingemiscetis ob peccata vestra.*

32. Non propter vos,] non vestris meritis, sed mea misericordia, et propter nomen meum, ut dixit vers. 22.

33. Instauravero ruinosa,] domos et urbes dirutas Judææ, scilicet per Zorobabel: et potius, cum per Christum *instauravero* animas, quæ in peccata corruerunt, tunc *dicent: Terra illa inculta, facta est ut hortus voluptatis*; hebr. עדן *eden*, q. d. Est instar paradisi terrestris, de quo Genes. 2. 8.

Munitæ sederunt,] id est, munitæ sedent, id est, munitæ sunt et tutæ: qui enim tuti sunt, sedent. Unde Septuag. vertunt, *munitæ apparuerunt*; Chald. *inhabitantur*. Sic et Hebr. ac Vatabl. Quare perperam aliqui legunt, *minutæ sederunt*.

36. Ego locutus sim, et fecerim,] id est scient gentes quod sicut locutus sum vobisque promisi, sic et reipsa feci et præstiti.

37. Ut faciam eis] quæ sequuntur: vel ea quæ optant et petunt, ait Maldonatus.

Multiplicabo eos sicut gregem hominum,] ut solet grex pecorum multiplicari; sic multiplicabo homines in Judæa, et potius in Ecclesia.

38. Ut gregem Jerusalem in solemnitatibus ejus,] q. d. Sicut in Jerusalem in festis, præsertim tribus solemnioribus, puta Paschæ, Pentecostes et Tabernaculorum, magnus concurrit grex, tum hominum, tum ovium immolandarum: sic multiplicabo oves Christi pastoris, id est fideles et Christianos. Hi enim sunt grex sanctus Dei, æque ac olim oves immolandæ Deo erant grex sanctus Dei.

CAPUT TRIGESIMUM SEPTIMUM.

SYNOPSIS CAPITIS.

Caput hoc ejusdem est argumenti, æque ac methodi cum præcedente, sed quod ibi plane, hic eleganter per parabolam describit. Nam sub typo ossium aridorum reviviscentium significat captivorum in Babylone liberationem: sub quo rursum symbolice ad litteram significat peccatorum a morte animæ suscitationem, et reductionem ad Ecclesiam per Christum; primo quidem obscure et tacite, sed deinde clare et expresse. Nam ad Ecclesiam et Christum clare et diserte assurgit v. 15. ubi asserit Israel et Juda olim ab invicem divisos, imo contrarios, in unam ecclesiam conjungendos, ubi ab uno pastore Davide, id est Christo, pascentur et regentur, per quem novum foedus pacis sempiternum cum eis sanciet, ut sit eis Deus et sanctificator, ac ipsi sint ei populus sanctus. Itaque parabolam hanc ossium reviviscentium ad litteram spectare Christum et Ecclesiam patet tum ex decursu capitis, præsertim v. 15. usque ad finem: tum ex cap. præced. cui hoc connectitur. Hic enim explicat illud, quod ibi dixit v. 16. Dabo vobis cor novum, et spiritum novum ponam in medio vestri: et auferam cor (osseum, imo) lapideum de carne vestra, et dabo vobis cor carneum: et faciam ut in præceptis meis ambuletis, et salvabo vos, etc. Explicat, inquam, per parabolam ossium, quæ accepto spirito vitali reviviscunt: ita enim peccatores accepto spiritu pœnitentiæ et gratiæ Christi redeunt ad vitam spiritalem. Justificatio ergo est resurrectio. Hinc ait Apostolus Rom. 6. 4. Ut quomodo Christus surrexit a mortuis per gloriam Patris, ita et nos in novitate vitæ ambulemus. Et ad Coloss. 3. 1. Si consurrexistis cum Christo, quæ sursum sunt quærite, quæ sursum sunt sapite. Vide ibi dicta.

1 Facta est super me manus Domini, et eduxit me in spiritu Domini: et dimisit me in medio
campi, qui erat plenus ossibus. 2. Et circumduxit me per ea in gyro: erant autem multa
valde super faciem campi, siccaque vehementer. 3. Et dixit ad me: Fili hominis, putasne vi-
vent ossa ista? et dixi: Domine Deus, tu nosti. 4. Et dixit ad me: Vaticinare de ossibus istis:
et dices eis: Ossa arida, audite verbum Domini. 5. Hæc dicit Dominus Deus ossibus his: Ecce ego
intromittam in vos spiritum, et vivetis. 6. Et dabo super vos nervos, et succrescere faciam super
vos carnes, et superextendam in vobis cutem: et dabo vobis spiritum, et vivetis, et scietis quia ego

Dominus. 7. Et prophetavi sicut præceperat mihi: factus est autem sonitus, prophetante me, et ecce commotio: et accesserunt ossa ad ossa unumquodque ad juncturam suam. 8. Et vidi, et ecce super ea nervi et carnes ascenderunt: et extenta est in eis cutis desuper, et spiritum non habebant. 9. Et dixit ad me: Vaticinare ad spiritum, vaticinare, fili hominis, et dices ad spiritum: Hæc dicit Dominus Deus: A quatuor ventis veni, spiritus, et insuffla super interfectos istos, et reviviscant. 10. Et prophetavi sicut præceperat mihi: et ingressus est in ea spiritus, et vixerunt: steteruntque super pedes suos exercitus grandis nimis valde. 11. Et dixit ad me: Fili hominis, ossa hæc universa; domus Israel est: ipsi dicunt: Aruerunt ossa nostra, et periit spes nostra, et abscissi sumus. 12. Propterea vaticinare, et dices ad eos: Hæc dicit Dominus Deus: Ecce ego aperiam tumulos vestros, et educam vos de sepulcris vestris, populus meus: et inducam vos in terram Israel. 13. Et scietis quia ego Dominus, cum aperuero sepulcra vestra, et eduxero vos de tumulis vestris, popule meus: 14. Et dedero spiritum meum in vobis, et vixeritis, et requiescere vos faciam super humum vestram: et scietis quia ego Dominus locutus, sum, et feci, ait Dominus Deus. 15. Et factus est sermo Domini ad me, dicens: 16. Et tu, fili hominis, sume tibi lignum unum: et scribe super illud: Judæ, et filiorum Israel sociorum ejus: et tolle lignum alterum, et scribe super illud: Joseph ligno Ephraim, et cunctæ domui Israel, sociorumque ejus. 17. Et adjunge illa, unum ad alterum tibi in lignum unum: et erunt in unionem in manu tua. 18. Cum autem dixerint ad te filii populi tui loquentes: Nonne indicas nobis quid in his tibi velis? 19. Loqueris ad eos: Hæc dicit Dominus Deus: Ecce ego assumam lignum Joseph, quod est in manu Ephraim, et tribus Israel, quæ sunt ei adjunctæ: et dabo eas pariter cum ligno Juda, et faciam eas in lignum unum: et erunt unum in manu ejus. 20. Erunt autem ligna, super quæ scripseris in manu tua, in oculis eorum. 21. Et dices ad eos: Hæc dicit Dominus Deus: Ecce ego assumam filios Israel de medio nationum, ad quas abierunt: et congregabo eos undique; et adducam eos ad humum suam. 22. Et faciam eos in gentem unam in terra in montibus Israel, et rex unus erit omnibus imperans: et non erunt ultra duæ gentes, nec dividentur amplius in duo regna. 23. Neque polluentur ultra in idolis suis, et abominationibus suis, et cunctis iniquitatibus suis: et salvos eos faciam de universis sedibus, in quibus peccaverunt, et emundabo eos: et erunt mihi populus, et ego ero eis Deus. 24. Et servus meus David rex super eos, et pastor unus erit omnium eorum: in judiciis meis ambulabunt, et mandata mea custodient, et facient ea. 25. Et habitabunt super terram, quam dedi servo meo Jacob, in qua habitaverunt patres vestri: et habitabunt super eam ipsi, et filii eorum, et filii filiorum eorum, usque in sempiternum: et David servus meus princeps eorum in perpetuum. 26. Et percutiam illis fœdus pacis, pactum sempiternum erit eis: et fundabo eos, et multiplicabo, et dabo sanctificationem meam in medio eorum in perpetuum. 27. Et erit tabernaculum meum in eis: et ero eis Deus, et ipsi erunt mihi populus. 28. Et scient Gentes quia ego Dominus sanctificator Israel, cum fuerit sanctificatio mea in medio eorum in perpetuum.

1. Manus Domini,] id est operatio et afflatus Prophetiæ. Ita Chald. Secundo, propria visa est Prophetæ ipsa manus Dei, quæ ipsum apprehendit et in campum ossibus plenum deduxit: uti eidem contigit c. 8. 3. *Et emissa*, inquit, *similitudo manus apprehendit me in cincinno capitis mei, et elevavit me inter cœlum et terram*. Ita Maldonat. Tertio, manus Domini, id est ipsum Dei Verbum, ait S. Hieron. quia per ipsum facta sunt omnia. Unde S. August. in Psal. 104. Christus, ait, se in Prophetis prædicabat, quoniam ipse est Verbum Dei: annuntiabant ergo Christum pleni Christo. Quarto, Theodor. per manum accipit vim et impulsum Dei, quem præsentiebant Prophetæ antequam prophetarent, quaque quasi ad prophetandum impellebantur: manus enim est impellere. Hinc aliqui notant, Prophetas nominare manum Domini, cum illustre quid dicturi sunt, quod manum, id est potentiam, Dei deceat. Quinto, Anton. Fernand. visione 17. sect. 1. Manus, inquit, sumitur pro locutione qua aliquid faciendum præcipitur: manu enim impellimus subditum eo quo volumus. Hæc omnia eodem redeunt. Proprie manus hæc sustulit Prophetam, et transtulit spiritaliter in campum planum ossibus: videbatur enim sibi Propheta, se per manum hanc accipi eoque transferri: fuit enim hæc mentis visio, non realis translatio. Unde sequitur:

Et eduxit me in spiritu Domini,] q. d. Non corporaliter, sed mente et spiritu raptus a Domino egressus sum in campum. Hoc est non reipsa, sed per propheticam visionem ivi in campum. Secundo, *in spiritu*, id est virtute et impulsu *Domini*.

Et dimisit me in medio campi,] in campo Sennaar, sive Babylonis: ibi enim erant ossa arida, id est Judæi in captivitate pene exsucci et emortui, uti mox

fusius dicam. Hinc symbolice D. Soto, et ex eo Noster Joan. Salas, 1. 2. q. 5. a. 4. tract. 2. disp. 14. sect. 7. censent omnes homines resurrecturos in eodem loco et campo, puta in valle Josaphat, ubi fiet judicium: ac ergo singulorum ossa ex toto orbe transferenda esse ab Angelis, ut ibi communiter omnes resurgant. Verum non minus probabiliter Richard. in 4. dist. 48. a 1. q. 7. et Francisc. Suarez tom. 2. p. 3. disp. 50. sect. 7. censent quemque resurrecturum eo loco ubi fuerit cadaver, et ossa, aut major eorum pars: ibi enim per Angelos adducendas alias partes; indeque singulos jam resuscitatos transferendos in vallem Josaphat, ad tribunal Christi. Illudque innuit hic Ezech. v. 12. dicens: *Ecce ego aperiam tumulos vestros, et educam vos de sepulcris vestris, populus meus, et inducam vos in terram Israel.* Campus ergo hic fuit integra Babylonia ad litteram, qui symbolice significabat totum orbem. Hic enim per speciem hujus campi menti Prophetæ, per visionem elevatæ, objectus fuit quasi parvus quidam campus, huic similis: sicut S. Benedictus mente elevatus, in Deo vidit totum orbem in specie globi. Idem significat Christus, Joan. 5. 28. *Omnes qui in monumentis sunt, audient vocem Filii Dei: et procedent, qui bona fecerunt, in resurrectionem vitæ: qui vero mala egerunt, in resurrectionem judicii.*

3. Fili hominis, putasne vivent ossa ista?] Ad litteram ossa arida vocat Judæos in Babylone captivos, squalore confectos, et quasi aridos ac emortuos; eo quod non haberent spem reditus in patriam, ut patet v. 11. Consequenter suscitationem et vitam eorum vocat liberationem a captivitate quæ eis erat instar mortis. Est metaphora, vel potius parabola, aut ænigma sumptum ab ossibus hominum mortuorum, qui resurgent in die judicii. Rursum, per ossa hæc arida, puta per Judæos in Babylone quasi emortuos, intelligit peccatores, qui per peccatum perdiderunt animam et vitam, id est gratiam Dei. Unde his dicit: *Audite verbum Domini*: quia hi per prædicationem verbi Dei convertuntur, et a peccato resurgunt uti jam plenius dicam.

5. Ego intromittam in vos spiritum] vitalem. *Per resurrectionis parabolam de restitutione Israelis prophetat*, ait S. Hieron. Itaque grammatice, quasi in cortice litteræ significat resurrectionem mortuorum, et sub hac quasi parabola significat liberationem Judæorum a captivitate, in qua quasi ossa arida sine spiritu et vita, id est omni carentes consolatione et vigore, sine ulla spe inde evadendi jacebant. Qui enim in captivitate et miseriis vitam degunt, in sepulcris habitare perhibentur, ut Psal. 67. v. 7. *Qui educit vinctos in fortitudine, similiter eos qui exasperant, qui habitant in sepulcris.* Vere enim ait Poeta: *Non est vivere, sed valere, vita.* In jure quoque civili servitus censetur esse mors civilis, sicuti libertas censetur esse vita civilis.

Secundo, sub typo liberationis e captivitate Babylonica, quam perstringit, et quasi præsupponit, proprie ad litteram intelligit peccatorum, qui quasi ossa arida sine spiritu et gratia, quæ est vita animæ in peccato captivi tenentur, ut ex eo nulla vi naturali exsurgere possint, resuscitationem per afflatum spiritus et gratiæ Christi. Est ergo gemina hic quasi parabola, id est geminus ejus sensus litteralis (illo enim involvit simul typum cum antitypo) sed unus alteri subordinatus, et quasi subalternus, uti explicui canon. 5. Itaque ex hoc loco et ex hac parabola recte probamus fore resurrectionem corporum, ut docet Tertull. l. de Resurr. carnis cap. 29. *Non enim*, inquit, *posset de ossibus figura* (parabola) *componi, si non idipsum et ossibus eventurum esset.* Sic et S. Ambros. libr. de Fide resurrectionis, Theodor. Justin. Apol. 2. pro Christianis, Cyprian. lib. 3. ad Quirinum c. 49. Cyrill. Hierosol. catechesi 18. S. August. lib. 3. de Doctrina Christiana capite 34. Irenæus lib. 5. 15. et S. Hieronymus qui idipsum ita probat: *Numquam enim poneretur similitudo resurrectionis ad restitutionem Israelitici populi significandam, nisi staret ipsa resurrectio, et futura crederetur: quia nemo de rebus non extantibus incerta confirmat.* Hinc S. Ambr. lib. de Fide resurrectionis, ossa hominum in sepulcris jacentia vocat semina æternitatis, quod ea post carnem consumptam supersint, sicut post pomum semina, ex quibus Deus hominem suscitabit, quasi novam arborem, qui in æternum vivat: ossa ergo reviviscentia, quasi semina repullulantia, florem Sanctis proferent immortalitatis: flos enim resurrectionis est immortalitas, inquit S. Ambros. Hinc S. Hilar. in Psal. 52. 6. *Spes*, ait, *æternitatis in ossibus significari solet, ex quo dictum est: Hoc nunc os ex ossibus meis, quod B. Apostolus, quia magnum mysterium est, ad Christum et Ecclesiam refert, quæ ex Adæ sui æternitate, æternitatis substantiam mutuatur, quod in Domini vulnerato licet corpore confixoque non frangitur: Os, ait, ejus non conteretur: quia, cum fuerit vis passionis in carne, in æternam tamen divinitatis et impassibilem naturam, nihil licuit passioni. Integram autem et incorruptam spem æternitatis significari in ossibus, etiam illic meminimus, ubi dicitur. Custodit Dominus omnia ossa eorum, unum ex his non conteretur: quia secundum demonstratam Ezechieli resurrectionem, sacramentum ejus sub ossium significatione sit revelatum.* In ossibus ergo est quasi vis seminalis resurrectionis, non naturalis et physica, sed moralis et obedientialis: quia a Deo destinata et reservata sunt resurrectioni. Ita Franc. Suarez 3. p. disp. 50. sect. 4. Rursum, ossa hæc inter se colligata, et congrue aptata erant quasi organa musica, quibus Deus flatum immisit ad reddendam vitæ harmoniam. Sic corpus Adami fuit quasi lyra, membra quasi fistulæ, in quæ Deus inspiravit spiraculum vitæ, ut convenientem Domino offerent melodiam, ait S. Chrys. Hinc inter omnia resurrectionis symbola quæ vera sunt (nam phœnix est fabula) nullum similius et significantius est hydrargyro, sive argento vivo. Hoc enim, si manu deducas (uti reipsa expertus sum) in minutissimas arenulas, et quasi atomos, ita ut in pulvisculos evanescere videatur: mox ut eos rursum manu associas et conjungis, in pristinam hydrargyri formam confluendo redeunt, et quasi reviviscunt. Notavit hoc Gabriel Fallopius medicus Mutinensis in hydrargyro, et multis sæculis ante eum S. Gregor. Nyssenus l. de Creatione hominis c. 28.

Aliud symbolum resurrectionis est semen, quod in terram jactum moritur, sed in vero repullulat, novumque granum et semen producit, quod affert Apostolus 1. Cor. 15. 37. Verum non resurgit semen idem numero, sed idem specie: in hydrargyro autem

idem numero quasi resurgit, sicut in resurrectione idem numero corpus quod vixit, resurget. Porro est hic hysterologia, sive ordo narrationis inversus: nam primo narrat quod factum est ultimo loco. Primum enim ossa juncta sunt, deinde nervis et carnibus tecta, postremo spiritum receperunt, ut patet v. 8. et 9. Ita Maldon.

7. Factus est autem sonitus,] id est, strepitus ossium, quæ movebantur et transferebantur, ac accedendo ad alia collidebantur, et edebant strepitum. Significat hic strepitus, primo, sonitum Judæorum, et jubilum exultantium de sua liberatione et reditu, ad eumdemque se comparantium, et sua convasantium. Secundo, sub hoc typo significat peccatores concione commoveri ad scelerum detestationem, eaque plangere. Ingens enim in corde peccatoris fit commotio, et strepitus affectuum inter se colluctantium, dum convertitur.

Commotio] significat attritionem, vel contritionem de peccatis in fieri, sive in actu inchoato. Tum enim necdum vivit, id est justificatur homo: sed cum ad eam quasi in facto esse infunditur gratia justificans. Grammatice significat motum, quo ab Angelis ossa in resurrectione invicem unientur. Tunc enim ingens fiet tum terræ et sepulcrorum, tum ossium inde exeuntium, et ad se invicem accedentium commotio. Symbolice significat motum Judæorum in Babylone, quo quilibet ad juncturam suam, id est tribum et familiam, movebatur, ut ei adhæreret et cum ea rediret in Judæam. Docet ergo, ait Tertull. loco citato, quod Judæorum populus *emortuus, exaridus, et dispersus in campo orbis recolligi habeat, et recompingi os ad os, id est, tribus ad tribum, et populus ad populum et recorporari carnibus facultatum, et nervis regni: atque ita de sepulcris, id est habitaculis captivitatis tristissimis atque teterrimis, educi, et refrigerii nomine respirare, et vivere exinde in terra sua Judæa.* Verum sub hoc quasi typo rursum intelligit compunctionem et commotionem peccatoris, dum convertitur, ut dixi.

10. A quatuor ventis,] quia in omnes plagas dispersi sunt mortui et captivi. Hinc exinde veni, o spiritus Dei tum essentialis, tum notionalis, id est, o Spiritus Sancte, et effla eis spiritum vitæ, mortuis, ut resurgant; captivis spiritum, id est, vires, animum et audaciam tribue redeundi: peccatoribus da spiritum gratiæ, ut justificentur. Apposite animam comparat vento: quia vento, id est spiratione et exspiratione, quam causat anima, vivimus. Porro animæ dicuntur ad corpus venturæ a quatuor ventis: tum quia ibi reliquerunt corpora sua, dum mortui sunt homines; anima enim videtur ibi esse, ubi remansit, dum suum destituit corpus: tum quia aliæ e cœlo venient, aliæ e Purgatorio, aliæ e qualibet mundi plaga, puta animæ eorum qui morientur in die judicii in qualibet orbis parte. Hæ enim subito inde ad suum corpus revocabuntur, dum resurgent.

11. Ossa hæc universa domus Israel,] q. d. Ossa hæc significant domum Israel, quæ fuit in Babylone captiva, quasi in sepulcro fuisset mortua. Hic applicat parabolam Judæis in Babylone captivis, qui de se suoque reditu actum putabant; neque plus esse spei, ut in libertatem et patriam restituerentur, quam ut ossa illa reviviscerent. Deus ergo ostendit se et hoc et illud efficere posse.

Aruerunt ossa nostra,] q. d. Jamdiu mortui sumus, omnem vigorem, animum, spiritum et fortitudinem perdidimus. Mystice S. Clemens l. 5. Const. Apost. c. 6. censet Judæos hæc dixisse, eo quod non crederent futuram resurrectionem, quibus proinde respondet Deus, spondetque resurrectionem, dicens: *Ecce ego aperio sepulcra vestra, et educo vos ex eis, etc.*

Periit spes nostra,] in patriam revertendi.

Abscissi sumus,] Sicut ramus e radice avulsus spem vitæ non habet, ut radici rursum jungatur: ita nos a patria avulsi non speramus reditum, ut ei rursus jungamur. Sic peccator non sperat veniam, imo sæpe, desperat, nisi a spiritu Dei spes ei affletur. Ossa ergo hæc arida symbolum sunt extremæ calamitatis, in qua omnia videntur homini naturæ vires metienti esse desperata; sed tunc Deus invocatus maxime adesse et opitulari solet, etiam supra naturam. Ita permisit Deus Judæos in Babylone atteri et consumi quasi usque ad ossa, ut eos doceret sperare in rebus desperatis, Deumque invocare, ac invocatus gloriose eos liberaret, et quasi a morte suscitaret. Hoc est quod ait Isaiæ 26. 19. *Vivent mortui mei, interfecti mei resurgent: mei*, hoc est meo imperio, nutui et virtuti subditi, ut eos a morte suscitem: hinc subdit Isaias: *Expergiscimini, et laudate qui habitatis in pulvere; quia ros lucis ros tuus*, q. d. Quam facile ros herbas aridas irrigando vegetat, et quasi vivificat: tam facile ego Deus, mea gratia et virtute vos aridos et mortuos ad vitam revocabo. Quare tunc beati dicent illud Ps. 34. 10. *Omnia ossa mea dicent: Domine, quis similis tibi?*

12. Aperiam tumulos.] *Tumulos* et sepulcra vocat carceres Chaldææ, et sub his carceres peccati: captivitas enim dicitur mors civilis. q. d. Ego vos liberabo a Babylonica servitute, ac pariter mundum eripiam a captivitate peccati.

14. Humum vestram,] scilicet Judæam, et sub hac intelligit Ecclesiam.

16. Sume tibi lignum unum.] Chald. *tabulam*; Septuag. *virgam unam*: Resurrectionem et reditum e Babylone hactenus descripsit per parabolam ossium aridorum reviviscentium: nunc eadem describit per aliam sed similem parabolam ramorum sive lignorum aridorum in manu Ezechielis unitorum, et quasi reviviscentium, ut fiant velut una arbor. Illa ab animalibus sumpta est; hæc a plantis, quæ similem habent animam et vitam: habent enim suas venas, fibras medullam, succum, ramos quasi membra, radices quasi cor et stomachum, folia quasi comam, fructus quasi proles, instar animalium. Unde homo vocatur arbor inversa. Rursum, semen in terra moriens et mox revirescens, ac arbor in hieme quasi moriens, in vere reviviscens, symbolum est resurrectionis, uti ex Apostolo et S. August. docui 1. Cor. 15. 36. Porro arbor hæc conflata ex duobus lignis, quasi ramis reviviscentibus, apposite significat Ecclesiam, quæ ex variis hominibus et gentibus, antea sceleratis, et per peccata mortuis nunc, per gratiam reviviscentibus, conflatur, et in Christo coalescit. Vide Origen. hom 7. in c. 10. Levit. Jubetur ergo hic Propheta a Deo sumere duo ligna, id est sceptra, scilicet, unum Judæ, cui adhæret Israel, id est, tribus Benjamin et Levi; alterum Joseph, sive Ephraim, id est, decem tribuum: hæcque duo in unum conjungere, ut fiat unum sce-

ptrum, unum scilicet, regnum, et una resp. Nota: Sub duobus lignis significat duo regna, scilicet, unum Juda, alterum decem tribuum, quod vocat Samariam, Joseph et Ephraim: quia ex tribu Joseph, sive Ephraim (Ephraim enim fuit filius Joseph, et ab avo Jacob, Manassi fratri seniori prælatus, factus est primogenitus, Genes. 48. 20. quocirca tribus Joseph vocata est tribus Ephraim, Num. I. 10.) ortus fuit Jeroboam, primus rex Israelis, sive decem tribuum, rebellionis contra Judam et domum Davidis auctor.

Secundo, hæc duo ligna conjuncta sunt: quia a decem tribubus multi se junxerunt Judæ, cum sub Zorobabel, Esdra et Nehemia omnes e Babylone redierunt in Judæam, et coaluerunt in unam rempubl.

Tertio, sub his significat unionem Judæorum et Gentium in Ecclesia Christi. Christus enim *fecit utraque unum*, Ephes. 2. 14. *ut in illo non sit Judæus, et Græcus, sed omnes sint unum*, Coloss. 3. 11. Unde subdit: *Et erunt in unionem in manu tua*, id est, ita ea junges, junctaque manu gestabis, ac si unum esset lignum.

Joseph lignum Ephraim,] id est, ut Chald. *Joseph qui est tribus* vel *regnum Ephraim*. Inde enim dictæ sunt duodecim שבטים *scebatim*, id est, *tribus*, quasi duodecim virgæ ex eodem trunco, scilicet patre Jacob, prodeuntes. Nomen enim שבט *scebet*, virgam et sceptrum, indeque tribum significat: quæque enim tribus suam habebat virgam, ut patet Num. 17. 2.

19. Assumam lignum Joseph, id est, tribum et regnum Joseph, sive decem tribuum, quod est in manu Ephraim,] quia primus rex Israelis Jeroboam, et fere alii sequentes fuere ex tribu Ephraim. Unde Chald. vertit, *quæ est tribus Ephraim*.

In manu ejus.] Ita Roman. *ejus*, scilicet Dei. Hebr. *in manu mea*; scilicet Dei; ego enim Deus hic loquor; Septuag. *in manu Juda*, q. d. Hominum malitia et æmulatione, cum unum esset regnum Judæorum, sub Roboam et Jeroboam scissum est in duo: mea vero potentia cum duo sint, aut potius nullum, rursum unum fient: sicut tu duo ligna in manu tua ita junxisti, ut unum esse videantur.

Hoc autem fecit Deus non tam per Zorobabel, quam per Christum. Hic enim sustulit æmulationem et contentionem inter Judæos et Samaritas, ac utrosque in sua Ecclesia Deo ubique conjunxit, uti ipse ait Joan. 4. 21.

22. Faciam eos in gentem unam,] in unum populum fidelem et Christianum.

In montibus Israel.] in Ecclesia Catholica: hæc enim est vera Sion, et Israel. Vide dicta Isaiæ 2. v. 22.

Et rex unus erit omnibus imperans,] puta, unus rex Christus. *Unum enim imperii corpus, unius animo regendum videtur*, ait Tacitus lib. 1. Annal. sicut ab uno gubernatore una navis. Si plures des, turbas afferes, non aliter quam *si duo soles velint esse, periculum est, ne incendio omnia perdantur*, inquit Serinus. Hinc legimus, imo ipsi vidimus, *discordantis sæpe patriæ non aliud remedium fuisse, quam si ab uno regeretur*, ait Tacitus lib. 1. Nam, ut ait Plato in Polit. ο βασιλευς ως θεος εξ ανθρωπων, *rex, Deus quispiam humanus est*. Et Callimachus: *Ex Jove sunt reges*. Unde et Homer. διοτρεφεας βασιληας, *a Jove educatos reges* nuncupat. Et Livius l. 26. *Regnum* (monarchia) ait, *res inter deos hominesque pulcherrima*. Denique Homerus Iliad. β.

Εις κοιρανος εστω
Εις βασιλευς.
Herus unicus esto,
Unicus et princeps.

23. De universis sedibus, id est habitaculis, suis,] in quibus vel habitarunt, vel dispersi fuerunt quasi fugitivi, aut captivi, ibique aliarum Gentium idola et peccata imbiberunt. Nam, ut ait Psaltes Ps. 105. 35. *Commixti sunt inter Gentes, et didicerunt opera eorum*.

24. David rex super eos,] id est, Christus filius Davidis erit rex et pastor omnium fidelium. Huc alludit Christus Joan. 10. 16. dicens: *Et alias oves habeo, quæ non sunt ex hoc ovili: et illas oportet me adducere, et fiet unum ovile et unus pastor*. Unde de iis ait: *In judiciis*, id est præceptis, *meis ambulabunt super terram, quam dedi servo meo*, id est in Sion, id est in Ecclesia Christiana.

25. Princeps eorum in perpetuum,] quia *regni ejus*, scilicet Christi, *non erit finis*, Luc. 1. 33.

26. Fœdus pacis,] novum testamentum quod nos Deo reconciliat, et totum spirat pacem, amorem, concordiam. Vide cap. 34. 25. Porro ait, *percutiam fœdus*, id est sanciam, paciscar, condam: quia fœdera et pacta iniri solent stipulatione, id est mutua percussione manus; et quia sanciebantur percussione et mactatione victimarum fœderalium. Unde Poeta:

Stabant, et cæsa firmabant fœdera porca.

Inde phrasis, icere, id est percutere, fœdus.

Fundabo eos, in Ecclesia, quasi firma terra et fundamento, imo petra.

Dabo sanctificationem, id est sanctitatem, meam,] vel sanctum Eucharistiæ Sacramentum, ait H. Pintus. Sed nota: Hebr. est מקדשי *micdaschi*, id est sanctuarium, sive templum meum; ut vertit Chald. q. d. Habitabo cum Christianis in Ecclesia, uti cum Judæis olim habitabam in templo. Ita Vatabl. Hinc Christiani sunt templum, in quibus habitat Deus, ut ait Apostolus 1. Cor. 3. 16. et 2 Cor. 6. 16. Vide ibi dicta. Septuag. vertunt, *sancta*, in plurali, eodem sensu: nam ita vocant sanctuarium, quod olim divisum erat in Sanctum, et Sanctum sanctorum; licet H. Pintus per *sancta*, accipiat septem sancta Ecclesiæ Sacramenta.

27. Et erit tabernaculum meum in eis.] Nota: Ecclesiam vocat *tabernaculum*, uti paulo ante sanctuarium, vel templum vocavit. Ecclesia enim militans hic quasi degit in tabernaculo.

28. Sanctificatio.] Hebr. *sanctuarium*, scilicet templum, id est Ecclesia sancta, ut dixi v. 26.

Huc alludit S. Joannes Apoc. 21. 3. imo hæc ipsa Ezechielis verba citat, eaque adaptat Jerusalem cœlesti: in ea enim complebuntur, cum in terrestri, puta in Ecclesia militante, inchoentur, illudque innuit vox *in perpetuum*. Noster Turrianus lib. de Eucharistia, hæc accommodat S. Eucharistiæ, in qua Deus, puta Christus, corporaliter residet, ac per eam in Ecclesia quasi in tabernaculo suo remanet et habitat.

Est hoc capite locus didacticus, æque ac moralis de futura omnium hominum resurrectione. Voluit enim Deus hoc schemate ossium reviviscentium acuere in Judæis, æque ac in Christianis, fidem et spem

resurrectionis, quæ acer est stimulus ad omnem virtutem. Nam, ut ait Tertull. *Spes Christianorum, est resurrectio mortuorum.* Hac de causa eamdem Deus sæpius claris miraculis hominibus repræsentavit.

Primo, conservando corpora Sanctorum incorrupta. Hoc enim est specimen, et quasi præludium resurrectionis.

Tempore Theodosii Imper. anno Christi 430. cum, ut multi referunt (licet id neget Baronius) magna Constantinopoli esset de resurrectione mortuorum dissertatio, Deus miraculo rem definivit. Nam in lucem produxit septem fratres sanos et vegetos, qui Ephesi sub Decio fugientes persecutionem, in spelunca latuerant et dormierant a Decio usque ad Theodosium, id est annos 181. Unde Theodosius, ut eos videret Ephesum profectus est: exstat eorum quasi Sanctorum, titulo Septem dormientium, memoria in Martyr. 27. Julii.

Testatur Metaphrastes in Vita S. Antonomi Episcopi et martyris, se vidisse ejus reliquias in sepulcro integras et vividas post ducentos a morte annos, adeo ut etiam coma capitis esset illæsa, et formæ character consisteret integer, pelle firma et extensa, ne amissis quidem pilis labri superioris. Fignra quoque corporis suam conservabat compagem, sine ulla partium a se invicem disjunctione.

Sumus supra annum 352. inquit Thomas Bozius lib. 15. de Signis Ecclesiæ c. 3. ex quo Ubaldus Episcopus Eugubinus e vita migravit; at tamen ego bis aspexi vivida immaculataque ejus membra, ac propius intuitus sum sacerdotum manibus attrectari, et in omnes partes versari, perinde ac si caro viva esset, non corruptioni obnoxia.

Ita anno Domini 771. Huberti Episcopi Leodiensis corpus, dum decimo septimo anno a morte ejus elevaretur, integrum illæsumque cum cæsarie, et mirifice fragrans repertum est, ut habet ejus Vita 3. Novemb.

Ita S. Claudii Archiepiscopi Bisuntini corpus usque in præsens in S. Eugendi Ecclesia, cunctis admirantibus incorruptum et integrum monstratur, innumeris coruscans miraculis, ut habet ejus Vita, die 6. Junii.

Ita anno Domini 1170. S. Sigeberti regis Francorum corpus integrum inventum est, ac si dormiens illic jacuerat, cum jam 572. annos jacuisset in sepulcro, inquit Sigebertus monachus in Vita ejus 1. Februarii.

S. Ferreolus Martyr sepultus Viennæ in Gallia, post multos annos inventus est integer et illæsus, ut videretur dormire, neque colore faciei demutatus, neque capillorum decisione turpatus, neque ulla putredine resolutus, inquit Greg. Turon. de Miraculis S. Juliani c. 2.

Ita et S. Xaverii corpus virgineum Deus ad hæc usque tempora integrum illæsumque conservat. Hæc sunt præludia resurrectionis.

Secundo, resurrectionem hanc futuram demonstravit Christus, ostendens se multoties post mortem in corpore glorioso: item Sancti apparentes post mortem. Ita S. Acholius Episcopus Thessalon. apparuit S. Ambrosio, dicens, se in cœlo requiescere, ut ipse refert lib. 3. epist. 22.

Ita S. Eugenia matri mœstæ apparens habitu splendidissimo, cum multis virginibus: *Noli, ait, flere, sed lætare: nam ego, et pater Philippus vivimus in quadam ineffabili Martyrum lætitia una cum Christo versantes, et conregnantes, qui te etiam non post multos dies ad hanc etiam evocabit. Meis autem fratribus conserva firmum ac stabile, quod est in Christo, signaculum, et assidue hortare, ut sint etiam mihi fratres animis, ut eis totum genus offeramus pulchrum donum Domino.* Ita habet ejus Vita c. 37. apud Surium 25. Decembris.

Ita S. Agnes post mortem parentibus apparuit, dicens: *Ne me quasi mortuam lugeatis; nam una cum his virginibus vivo apud illum in cœlis, quem in terris tota mente dilexi,* uti refert S. Ambr. serm. 90.

Tertio, per unionem membrorum abscissorum ad corpus, vel eorum gestationem.

Scribit S. Greg. 3. Dialog. c. 13. S. Herculani Episcopi et Martyris caput, quo a Totila truncatus erat, quadragesimo post die in sepulcro inventum laisse ita unitum corpori, ac si nulla ferri incisio illud tetigisset.

S. Wenceslaus Bohemiæ rex, ab iniquissimo fratre suo Boleslao interfectus, inventus est integer, discissaque auricula rursus capiti adhærebat. Ita Dubravius l. 4. histor. Bohem.

Memorabile, et pene inauditum est, quod legimus in Vita S. Stanislai Episcopi Cracoviensis, celebrantque Poloni in Sanctorum suorum Breviario, nimirum Boleslaum regem trucidasse S. Stanislaum, mox ministros regis ex rabia corpus Sancti in partes 72. dissecuisse, easque canibus et avibus devorandas projecisse: verum cœlitus advolantes aquilæ, Sancti corpori custodes et tutores se præbuere. Post biduum clerus animos resumens, Episcopi sui membra requisivit et composuit. Res mira: Dei virtute factum est, ut illico ita simul concrescerent, ac si numquam divulsa fuissent. Digitus unus deerat, sed ne istum quidem diu latere passus est Deus. Lucerna cœlestis eum in vicinam piscinam conjectum, et a pisce devoratum demonstravit, quem exenterantes, digitum exemerunt, suoque loco restituerunt. Hoc est quod vidit hic Ezechiel, ossa ossibus, carnem carni, membra membris sociari; utique aperto symbolo et argumento resurrectionis futuræ. Nimirum Dominus custodit ossa Sanctorum suorum, unum ex his non conteretur. Quocirca S. Ambros. in natali S. Nazarii et Celsi: *Honoro ergo,* inquit, *in carne Martyris exceptas pro Christi nomine cicatrices: honoro viventis memoriam in perennitate virtutis: honoro per confessionem Domini sacratos cineres: honoro in cineribus semina æternitatis: honoro corpus quod mihi Dominum meum ostendit diligere, quod me propter Dominum meum docuit mortem non timere. Cur autem non honorent corpus illud fideles, quod reverentur et dæmones? quod et afflixerunt in supplicio, sed glorificant in sepulcro. Honoro itaque corpus, quod Christus honoravit in gladio, quod cum Christo regnabit in cœlo.*

Non minus mirabile, magis etiam evidens resurrectionis argumentum, imo testimonium est, quod subjicio. Idem S. Stanislaus cum a Boleslao rege urgeretur proferre tabulas vel testes venditionis agri, quem a Petro quodam ante triennium defuncto pro Ecclesia emerat, nec quisquam auderet pro eo testi-

monium ferre, omnibus regia iram metuentibus; ipse spiritu zeloque Dei correptus: *Quoniam*, inquit, *diminutæ sunt veritates a filiis hominum, de terra veritas orietur, et justitia de cœlo prospiciat. In nomine Jesu Christi cui servio, et cujus Ecclesiam tueor, recipio me abhinc tertio die ipsum Petrum vivum, testem veritatis et æquitatis causæ meæ ad hoc tribunal adducturum.* Inde tres dies orationi et jejuniis vacans, adit Petri sepulcrum, eumque nomine Dei omnipotentis compellans: *Exi*, inquit, *foras, Petre: ac sepultæ a vivis veritati mortuus de sepulcro perhibe testimonium.* Prodit ille triennalis mortuus, quem dextra apprehensum Stanislaus ad tribunal regis adducit. Tum ille: *Ego sum*, inquit, *Petrus, qui testimonium veritatis redditurus ex quiete sedibus huc venio. Huic ego rus meum justo pretio vendidi, et oddixi.* Regem deinde ac hæredes suos increpat, quod sancto viro negotium absque causa facessant. Ita habet ejus Vita, et Breviarium Polonicum die 13. Maii. Ecce hic in Petro redivivo non tantum caro carni, et ossa ossibus copulata fuerunt; sed et *ingressus est in ea spiritus, et vixerunt*, quod ait Ezechiel v. 10.

S. Dionysius Areopagita, capite plexus, se erexit, et resumptum caput ad duo fere milliaria portavit, uti refert Hilduinus in ejus Vita.

S. Ursus et Victor Martyres, cum sexaginta sociis Thebæis sub Diocletiano et Maximiano capite truncati, et in flumen projecti, flumine egressi sunt, capita in manibus portantes, et ad locum, ubi nunc in honore eorum fabricata est ecclesia, pervenerunt. Mirabilia hæc, sed mirabiliora succedunt. Sancti enim Martyres genua ad terram flectentes, quasi unius horæ spatio, priusquam corpora sua ad terram deponerent, cunctis cernentibus, orabant. Oratione facta, corpora sua ad terram dimiserunt, ac si dicerent: *Hæc requies nostra in sæculum sæculi.* Ita habet eorum Vita.

Anno Domini 306. sub Daciano, S. Lambertus ob Christi fidem ab hero capite truncatus est, qui mox, resumpto capite, ultra quatuor passuum millia profectus est ad locum, ubi multi jacebant Martyres occisi: tum dixit: *Exultabunt sancti in gloria*; responderunt illi: *Et lætabuntur in cubilibus suis.* Ita Vasæus.

S. Gregorius Turon. de Gloria Confess. c. 50. refert, S. Severinum, cum equitans a mespilo arbore percuteretur, ei maledixisse, eamque arefecisse. Post aliquot dies rediens, vidensque eam aridam, cœpit orare, dicens: *Tu, Domine, qui corpora nostra facies resurgere, præcipe ut reviviscat hæc arbor*: moxque reviruit et revixit.

Perillustre est quod legimus in Vita S. Joannis Chrysost. Cum enim ipse in exsilio Comanæ esset defunctus, civesque Constantinopol. ejus corpus ad suam urbem reducere vellent, illud nulla vi aut ratione loco movere potuerunt, donec Theodosius Imper. humillimas ad Chrys. quasi adhuc viventem litteras dedit, quibus culpæ in eum a matre Eudoxia admissæ veniam precatus, enixe rogabat ut ad se suosque cives rediret: qua epistola supra corpus Sancti posita, subito moveri et traduci se permisit. Sed audi majora. Theodosius omnium ordinum cœtu et pompa stipatus, mira gratulatione illud excepit, atque in genua procumbens veniam matri postulans, rogavit, ut tumuli ejus motus et strepitus consisteret. Nam per 35. annos jam is quatiebatur, ab eo scilicet tempore quo ipsa Joannem æque ac Ecclesiam concusserat. Exoravit imperator: confestim namque urna matris constitit et conquievit. Atque ubi Proclus Patriarcha Constant. Sanctum secum in eodem throno collocavit, plebs circumfusa uno ore exclamavit: *Accipe thronum o pater.* Fertur ipse tum labia dudum clausa aperuisse, ac dixisse: Pax vobis, ut circumstantes et Proclus Patriarcha testati sunt. Ita ex Cosma Vestiario, Niceph. et aliis Baron. anno Christi 438. An non ossa Sanctorum coram Deo vivunt? nonne vivit Chrysostomus? Deinque ossa S. Januarii, Pantaleonis, Nicolai, Andreæ et aliorum Sanctorum ebullire, et liquorem odoriferum et salutiferum stillare, itaque quasi vivere videntur. Hoc est quod prædixit Isaias c. 66. v. 14. *Ossa vestra quasi herba germinabunt.* Vide ibi dicta.

CAPUT TRIGESIMUM OCTAVUM,

SYNOPSIS CAPITIS.

EGIT DE REGNO ISRAELIS ET CHRISTI, AC DE RESURRECTIONE: NUNC AGIT DE CONTRARIO REGNO ANTICHRISTI, SCILICET, DE EJUS DUCIBUS, ET EXERCITU GOG ET MAGOG, EORUMQUE POTENTIAM, DEINDE CLADEM PRÆDICIT. CUM FINE ERGO ECCLESIÆ ET MUNDI FINEM PROPHETIÆ PARITER IMPONIT PROPHETA. HOC ERGO CAPITE, PRIMO, GOG ARMA, COPIAS ET GENTES AUXILIARES, VIM ET IMPETUM, QUA ECCLESIAM, AC NOMINATIM HIEROSOLYMAM TUNC FIDELEM ET CHRISTIANAM INVADET, DESCRIBIT. INDE V. 17. EJUS STRAGEM PERSEQUITUR: QUOD SCILICET MUTUIS CÆDIBUS, PESTE, IGNE, LAPIDIBUS ET FULMINE DE COELO IN EJUS COPIAS MISSO, INTERIBUNT OMNES.

1 ET factus est sermo Domini ad me, dicens: 2. Fili hominis, pone faciem tuam contra Gog,
terram Magog, principem capitis Mosoch et Thubal: et vaticinare de eo, 3. et dices ad eum,
Hæc dicit Dominus Deus: Ecce ego ad te Gog principem capitis Mosoch et Thubal, 4. et
circumagam te, et ponam frænum in maxillis tuis: et educam te, et omnem exercitum tuum,
equos et equites vestitos loricis universos, multitudinem magnam, hastam et clypeum arripientium et
gladium. 5. Persæ, Æthiopes, et Libyes cum eis, omnes scutati et galeati. 6. Gomer, et universa
agmina ejus, domus Thogorma, latera Aquilonis, et totum robur ejus, populique multi tecum.
7. Præpara, et instrue te, et omnem multitudinem tuam, quæ coacervata est ad te: et esto eis
in præceptum. 8. Post dies multos visitaberis: in novissimo annorum venies ad terram, quæ reversa est a gladio, et congregata est de populis multis ad montes Israel, qui fuerunt deserti jugiter: hæc de populis educta est, et habitabunt in ea confidenter universi. 9. Ascendens autem
quasi tempestas venies, et quasi nubes, ut operias terram tu, et omnia agmina tua, et populi
multi tecum. 10. Hæc dicit Dominus Deus: In die illa ascendent sermones super cor tuum, et
cogitabis cogitationem pessimam: 11. Et dices: Ascendam ad terram absque muro: veniam ad
quiescentes, habitantesque secure: hi omnes habitant sine muro, vectes et portæ non sunt eis.
12. Ut diripias spolia, et invadas prædam, ut inferas manum tuam super eos, qui deserti fuerant,
et postea restituti, et super populum, qui est congregatus ex Gentibus, qui possidere cœpit, et
esse habitator umbilici terræ. 13. Saba, et Dedan, et negotiatores Tharsis, et omnes leones ejus
dicent tibi: Numquid ad sumenda spolia tu venis? ecce ad diripiendam prædam congregasti multitudinem tuam, ut tollas argentum, et aurum, et auferas supellectilem, atque substantiam, et diripias manubias infinitas. 14. Propterea vaticinare, fili hominis, et dices ad Gog: Hæc dicit Dominus Deus: Numquid non in die illo, cum habitaverit populus meus Israel confidenter, scies?
15. Et venies de loco tuo a lateribus Aquilonis tu, et populi multi tecum, ascensores equorum
universi, cœtus magnus, et exercitus vehemens. 16. Et ascendes super populum meum Israel quasi
nubes; ut operias terram. In novissimis diebus eris, et adducam te super terram meam: ut sciant
Gentes me, cum sanctificatus fuero in te in oculis eorum, o Gog. 17. Hæc dicit Dominus Deus: Tu
ergo ille es, de quo locutus sum in diebus antiquis, in manu servorum meorum prophetarum Israel,
qui prophetaverunt in diebus illorum temporum, ut adducerem te super eos. 18. Et erit in die
illa, in die adventus Gog super terram Israel, ait Dominus Deus, ascendet indignatio mea in furore meo. 19. Et in zelo meo, in igne iræ meæ locutus sum. Quia in die illa erit commotio magna super terram Israel: 20. Et commovebuntur a facie mea pisces maris, et volucres cœli, et
bestiæ agri, et omne reptile, quod movetur super humum, cunctique homines, qui sunt super faciem terræ: et subvertentur montes, et cadent sepes, et omnis murus corruet in terram. 21. Et
convocabo adversus eum in cunctis montibus meis gladium, ait Dominus Deus: gladius uniuscujusque in fratrem suum dirigetur. 22. Et judicabo eum peste, et sanguine, et imbre vehementi, et

lapidibus immensis: Ignem et sulphur pluam super eum, et super exercitum ejus, et super populos multos, qui sunt cum eo. 23. Et magnificabor, et sanctificabor : et notus ero in oculis multarum gentium, et scient quia ego Dominus.

Quæres, qui sint Gog et Magog? Judæi fabulantur esse gentes Scythicas innumerabiles, quæ latent inter montes Caspios, et venient cum Antichristo contra Messiam, sed ab eo cædentur in Palæstina. Unde consequenter inferunt Messiam necdum venisse, quia necdum venit Gog, qui ab eo sit cæsus.

Secundo, Lactantius lib. 7. c. 24. putat prælium Gog et Magog futurum mille annis post resurrectionem, et mortem Antichristi. Idem censuit Tertull. Papias Justinus, et alii Chiliastæ.

Tertio, Euseb. lib. 9. Demonstr. c. 3. docet Gog esse Rom. Imperatorem, Magog Rom. Imperium.

Quarto, alii volunt Gog et Magog, esse prælia Angelorum et diaboli.

Quinto, Theodoretus asserit Gog et Magog esse Alexandrum magnum, et reges Syriæ ac Ægypti, Alexandri successores, qui Judæos afflixerunt, et tandem a Judæis superati sunt. Sed hoc falsum est: licet enim contra eos illustres victorias habuerint Judæi, tamen numquam eos plane superarunt, quin semper ab eis vexati sint. Huc pertinet expositio Pererii lib. 15. in Genes. num. 12. et Alcazar Apoc. 20. 7. qui per Gog accipiunt Antiochum Epiphanem, qui valde afflixit Judæos (postquam illi e captivitate Babylonica in patriam a Cyro restituti sunt, de quo agit Ezechiel, cap. præcedenti) at tandem a Deo morbo putido percussus, misere interiit, ut patet ex libris Machab. Addit Alcazar, S. Joannem Apocalyp. 20. v. 7. de alio Gog loqui, de alio loqui Ezechielem: S. Joannem enim loqui de Gog futuro in fine mundi, ac per Gog significare milites Antichristi : Ezechielem vero Gog vocare Antiochum, qui proxime successit Nabuchodonosori in persecutione Judæorum; sed sub Antiocho potius respicere ad Romanos imp. qui bellum Christianis et Ecclesiæ intulerunt ac ob ea tandem superati et conversi sunt. Verum de eodem Gog loqui Joannem et Ezechielem docent communiter interpretes, et conferenti utriusque verba clarum est. Porro Alcazar in Apoc. 20. n. 7. not. 7. per Magog accipit urbem Syriæ ita dictam syriace, quæ græce dicta est Hierapolis. Fuit enim Magog, inquit, idololatriæ metropolis in toto Antiochi imperio. Unde a templorum multitudine vocata est Hierapolis, uti Ptolemæus in quarta Asiæ tabula annotavit, ubi septem solum expressit insignes Asiæ civitates, et secunda earum est *Hierapolis, a multitudine templorum sic appellata a Græcis, cum proprium ipsius nomen sit Magog*, et Plinius l. 5. c. 23. *Cœlesyria*, ait, *urbes habet, Bambycen, quæ alio nomine Hieropolis vocatur, Syris vero Magog. Ibi prodigiosa Atergatis. Græcis Derceto dicta colitur.* Constat autem Derceto idolum fuisse humana facie, cætera piscem. Et forte idem erat, quod in lib. Regum vocatur Dagon. *Dag* enim hebraice significat piscem: quare et idolum illud inferne habuisse figuram piscis traditur. Compulit ergo Antiochus omnes Judæos ad idololatriam, cujus caput erat urbs Magog, hinc eum vocat Gog principem Magog, quæ est Hierapolis. Hucusque Alcazar. Sane verisimile est, sicut Antiochus typus fuit Antichristi, ut patet Daniel. 11. 36. ita alludi hic ad urbem gentemque ejus impiam et idololatram, nuncupatam Magog. Sicut enim ille tempore Antiochi persecuta est fideles, puta Judæos: ita similiter impii et idololatræ tempore Antichristi persequentur Christianos, ideoque vocantur Magog; quasi posteri et æmuli impietatis gentis Magog, quæ fuit sub Antiocho. Rursum Thogorma, Mosoch et Thubal, quos hic cum Magog sociat Ezechiel, fuerunt gentes Asiaticæ subditæ Antiocho.

Verum huc tantum alludit, eamque obiter quasi perstringit Ezechiel. Nam directe ad litteram loquitur de Magog, qui erit in novissimo tempore, et in fine mundi, ut sit ipse æque ac S. Joannes. Adde de Antiochi exercitu non potest dici, quod ita prostratus sit a Machabæis, ut hastæ et tela cæsorum suffecerint Judæis ad focum et ignem per septem annos. Tertio, de eodem dici nequit, quod Deus eum e cœlo perdiderit lapidibus grandinis, igne, sulphure, imbre, etc. quod de Magog asserit Ezechiel hoc c. 38. 22. Quarto nec Antiochus vocatus fuit Gog, nec tota ejus regio Magog, sed una tantum urbs. Nec rursum ejus exercitum sepultum legimus in valle multitudinis Gog, juxta civitatem Amona; quod tamen de Magog fore affirmat Ezechiel c. 39. 15. Denique Judæis sub Antiocho non convenit, quod ait ibidem v. ultimo: *Et non abscondam ultra faciem meam ab eis, eo quod effuderim spiritum meum super omnem domum Israel, ait Dominus Deus.* Constat enim Judæos a successoribus Antiochi, et rursum a Romanis graviter fuisse afflictos, imo excisos.

Sexto, Theodorus Bibliander, quem sequitur Chytræus in cap. 20. Apocal. Gog et Magog volunt esse Gregorium VII. Godefridum Bullonium, et Christianos principes, qui terram sanctam recuperarunt. Sed hoc est impium: Gog enim pugnabit contra castra Sanctorum, et sanctam civitatem, id est, veram Dei ecclesiam; cum ergo Bullonius et socii in bello sacro pugnaverint contra Turcas et Saracenos, sequitur ex sententia Bibliandri, Turcas et Saracenos esse castra Sanctorum, et sanctam civitatem. Huc accedunt Calvinistæ, qui Gog et Magog aiunt esse Papam et Papistas: Gog enim esse Antichristum, quem non alium esse censent quam Papam. Quam virulentam æque ac stolidam calumniam fuse refutavi 2. Thes. 2. 11. q. 1.

Septimo, Magdeburgenses opinantur Gog et Magog esse Turcas et Saracenos, sed errant: Gog enim et Magog tantum erunt in fine mundi cum Antichristo, ut patet Apoc. c. 20. v. 7. et 11.

Octavo, S. Ambros. lib. de Fide c. ult. putat Gog esse Gothos, qui Romanorum provincias vastarunt : ideoque Gratianum Imper. ibidem hortatur, ut pergat contra Gothos, certamque illi de eis promittit victoriam, utpote prædictam et promissam hic ab Ezechiele. Audi eum : Gog, ait, *iste Gothus est, quem*

jam videmus exisse; de quo nobis promittitur futura victoria, dicente Domino: Et deprædabuntur eos, qui deprædati eos fuerant, etc. Nec ambiguum, sancte Imperator, quod qui perfidiæ alienæ pugnam excepimus, fidei Catholicæ in te vigentis habituri simus auxilium. Evidens enim ante hæc divinæ indignationis causa præcessit, ut ibi primum fides Romano Imperio frangeretur, ubi fracta est Deo. S. Ambrosium sequitur Aretas in c. 20. Apoc. Quare de re S. Hier. Ambrosium in proœmio l. 11. comment. in Ezech. tacite nomine reprehendit.

Alii Gog et Magog, Getas et Massagetas esse volunt, uti refert S. August. l. 20. de civit. c. 11.

Nono, S. Hieron. sentit Gog esse hæresiarchas, Magog esse illos, qui eis credunt.

Decimo, S. August. lib. 20. Civit. 11. per Gog et Magog non certas gentes, sed generaliter omnes Ecclesiæ persecutores accipit. Nam Gog, ait, hebraice idem est quod tectum, sive domus: Magog idem est, quod de tecto, sive ille qui de domo procedit. Gog ergo sunt gentes, in quibus veluti in domo et abysso diabolus est inclusus; Magog est diabolus, qui de illis gentibus quodammodo se effert et procedit: vel Gog sunt gentes, in quibus nunc includitur et tegitur diabolus; et eædem gentes erunt Magog, id est, de tecto, quando in apertum odium, de operto erupturæ sunt. Ita August. Verum Gog non fore diabolum, patet ex Apoc. 20. ubi S. Joannes dicit, quod diabolus suscitabit Gog; non ergo Gog est diabolus.

Pro responsione, Nota ex S. Augustino, Areta, Primasio, Ruperto, Anselmo, et aliis passim, Gog et Magog futuros tempore Antichristi: unde Ezech. ait eos fore tempore novissimo, et patet Apoc. 20. 7. et 11.

Dic ergo prælium Gog esse prælium Antichristi contra Ecclesiam, esseque novissimam persecutionem. Ita S. August. et alii.

Secundo, Gog videtur esse ipse Antichristus, ut vult Lyran. Vatabl. et Paulus Burgensis: vel potius primarius ejus rex, et belli dux: Magog erit exercitus ejus: quia Ezechiel semper Gog vocat principem, Magog vero vocat terram, vel gentem. Ita Cardin. Bellarm. l. 3. de Pontif. c. 17. Greg. de Valentia, et alii. Gog. enim sepelietur in terra Israel ad Orientem maris, cum Antichristus vivus sit rapiendus ad inferos, ut ait S. Joan. Apoc. 19. in fine. Rursum Gog hic vocatur princeps Mosoch et Thubal: Antichristus autem multo plurium nationum erit princeps.

Tertio, Gog dicitur a Magog, quia princeps erit gentis Magog. Hoc licet non sit certum, probabile tamen est, videturque id innuere Ezechiel hoc cap. 38. 2. Huic sententiæ favet, quod etiamnum Tartari suos principes vocent *Gog*, ut *Gog Chan*, *Gog Elp*: pro *Gog* Turcæ dicunt *Kioc*, vel *Gioc*; Mogores *Gio*. Unde Modernus Mogorum princeps, Ebarii filius, qui a Tamberlane directa generationis linea septimus descendit, vocatur *Sciegio*, q. d. *Sciec Gog*. Ita Epistolæ Mogoricæ, et Leunclavius in Turcico Pandecte c. 1. ac ex iis noster Nicol. Serarius in Tobiæ c. 14. q. 4.

Quarto, exercitus Antichristi dicitur Magog: quia constabit, Scythis, Turcis Tartaris: vel quia barbarus erit et crudelis instar Scytharum; nam Magog esse Scythas colligitur ex Genes. 10. ubi filius Japhet vocatur Magog, a quo inhabitatam et nominatam Scythiam docet Josephus lib. 1. Antiq. 11. et Hieron. in Quæstionibus hebraicis in Genes. Unde et socii Gog quos hic nominat Ezechiel, scilicet Gomer, Thogorma, Mosoch, Thubal, filii sunt vel nepotes Japhet, a quibus aliæ gentes nomen sunt sortitæ, ut Thubal sint Iberi, Thogorma Phryges, Mosoch Cappadoces. Hujus sententiæ sunt Theodor. Doroth. in Synopsi, Eucher. libr. 2. in Gen. cap. 10. et multi recentiores, qui Josephum l. 1. Antiq. c. 6. ducem sequuntur. Hi enim censent Gog et Magog Scythas esse, qui trans Caucasum montem et Mæotidem paludem, prope mare Caspium, ad Indiam usque tenduntur. Hos enim dici Magog, a Magog filio Japhet, qui eas terras primitus habitavit. Hinc rursum Ezech. hoc c. 38. 15. dicit Gog et Magog venturum ex Aquilone: in Aquilone autem habitant Scythæ et Tartari: et hi fuerunt milites Tamberlanis, qui quasi alter Antichristus, innumerabili suo exercitu omnia vastavit.

Dices: Apoc. 20. 7. dicitur, quod satanas seducet gentes, quæ sunt super quatuor angulos terræ, Gog et Magog: ergo Gog et Magog sunt gentes ex quavis mundi plaga. Ita S. Augustinus.

Respondeo: Sensus S. Joannis est, Satanas seducet omnes gentes, qui etiam Gog et Magog, τον Γωγ και τον Μαγωγ, id est ipsum Gog, et ipsum Magog. S. Joannes enim Magog non accipit, ut terram, uti facit Ezechiel, sed ut populum, vel populi principem. A terra enim Magog incolæ ejus, æque ac princeps vocabuntur pariter Magog. Hæc enim terra proprium habebit principem, minorem tamen, et ut videtur, subditum ipsi Gog. Gog enim ab Ezechiele hoc c. 38. 2. vocatur *princeps capitis Mosech et Thubal*, ejusque ditio primario vocatur *terra Magog*. Videntur ergo Gog et Magog fore reges et gentes maxime feræ et fortissimæ ex septem illis regibus, qui erunt in fine mundi, quique videntes stragem trium regum, sponte se subdent Antichristo, de quibus Apoc. 17. v. 12. et seq. Ita Ribera in Apoc. 20. n. 60. aut certe, ut idem ait n. 63. Sensus est, q. d. Seducet Gentes multas, quæ sunt in quatuor angulis terræ: Gog, inquam, regem, et Magog. Nam cum eis veniet multitudo magna hominum ex quatuor orbis partibus; ut Persæ ab Oriente, Æthiopes ab Occidente, Libyes a Meridie, Gomer et Thogorma ab Aquilone.

Quinto, exercitus Gog et Magog venient ad Antichristum in Jerusalem, ut in ea, totaque Judæa fideles et Christianos deleant. Confluent enim undequaque Christiani et Gentiles Hierosolymam, ut audiant Eliam et Henoch in ea concionantes. Et hoc significat S. Joan. Apoc. cap. 20. cum ait v. 8. *Et ascenderunt* (Gog et Magog) *super latitudinem terræ, et circuierunt castra Sanctorum, et civitatem dilectam*, Hierosolymam scilicet. *Castra Sanctorum*, vocat receptacula et latibula Sanctorum: non enim verisimile est, oppressos Christianos habituros militaria castra sub Antichristo potentissimo, quibus, collatis signis cum Antichristo, totoque ejus exercitu, confligant. Unde subdit sanctus Joannes, quod juxta Hierosolymam de cœlo pugnabit contra Antichristianos hos Christus, omnesque disperdet in loco, qui inde hebraice dicetur Armageddon, Apoc. cap. 16. v. 16. q. d. anathema excidii, id est plenum excidium. Addo tamen, fore aliqua eorum castra, qualia habuerunt

Machabæi sub Antiocho, qui fuit præcursor Gog et Antichristi. Id patebit cap. seq. v. 4.

De Gog, et Magog plura dicam c. 39. in fine cap.

2. Pone faciem tuam, converte te, et libere vaticinare, contra Gog, terram Magog.] Syrus vertit: *Pone faciem super* (contra) *Gog, et super terram Magog gubernatorem* (ducem, principem) *et caput Mosoch et Tubel*. Arabicus Antioch. *Festina, et exi super terram, et fac ducem* (gubernatorem) *quia non habet principem, et Tubal*. Textus hic videtur corruptus. Arabicus Alex. *Pone faciem tuam ad Agog, et terram Magog, judicem Mosoch et Tobal.*

Principem capitis Mosoch, et Thubal,] q. d. Vaticinare contra Gog, qui erit princeps et imperator regis Cappadociæ, et Hispaniæ. Caput enim est rex, Mosoch est Cappadocia, Thubal Hispania, uti ex Josepho dixi cap. 27. 13. Unde Doctor Pintus opinatur fore, ut rex Hispaniæ subjiciatur Antichristo, ejusque exercitus ex Hispania, æque ac ex aliis gentibus conflétur. Cardin. vero Bellarm. lib. 3 de Pontif. cap. 17. et Pineda lib. 4. de Rebus Salomon. c. 7. putant Hispanos Occidentales, eosque qui in Peru et Americam transmigrarunt, fore in exercitu Antichristi, idque ex eo quod Apoc. 20. 7. dicatur, has gentes fore *super quatuor angulos terræ*. Quamquam alii per Thubal melius nec Hispanos, nec Italos, ut vult Vatabl. sed Iberos, quasi Ibelos, qui Scythis vicini sunt intelligant, de quibus dixi Genes. 10. 2. Est enim Iberia Aquilonaris regio juxta Pontum, inter Colchidem et Armeniam, quæ Caucasiis montibus circumdatur, a quibus profecti dicuntur quidam, qui in Hispaniam venerunt: unde et ipsa paulatim Iberia dicta est. Iberia enim hic vocatur Aquilonaris, qualis non est Hispania. Ita Ribera Apoc. c. 20. num. 61. et Maldon. hic. Nota: Gog proprie erit princeps terræ et gentis Magog: Magog autem, Mosoch, et Thubal erunt tria ampla regna sicut eorum duces et primi incolæ Magog, Mosoch et Thubal fratres erant, Gen. 10. 2. Hæc ergo regna singula suos habebunt reges; sed omnium princeps et imperator erit Gog, qui proinde vocatur *princeps capitis*, id est princeps summus, uti vertit Chaldæus. Hinc de tribus hisce quasi de uno tantum loquitur, eumque Gog appellat nomine communi. Ita Maldon. Sic ergo verba textus connectenda et exponenda sunt, q. d. *Pone faciem tuam contra Gog*, ejusque *terram Magog*, contra *principem*, inquam, *capitis Mosoch, et Thubal*, q. d. Pone faciem contra Gog qui erit proprie princeps terræ Magog; sed princeps capitalis, id est imperator; erit regnorum Mosoch et Thubal. Sic enim se explicat Propheta c. seq. v. 1. dicens: *Ecce ego super te Gog principem capitis Mosoch et Thubal*. Certum ergo est ipsum Gog, non alium ut aliqui putant, fore summum principem Mosoch et Thubal.

4. Circumagam te,] ita et Septuag. idque melius quam Chald. qui vertit, *decipiam te*: et R. David, qui vertit, *conteram te*. Sensus est, q. d. Ego te, o Gog, quasi equum effrenem et indomitum frænabo, ut nil facias, nulli noceas, nisi cui voluero, vel permisero.

Educam te de terra tua, tamquam equum de stabulo injecto fræno, et extra terram tuam perdam te. Cædetur enim Gog cum Antichristo juxta Jerusalem, ut patet Apoc. 20. v. 8. et 9.

Vestitos loricis.] Vatabl. *Indutos panoplia*, id est, omni armorum genere a capite ad pedes: gallice, *de pied en cap*.

6. Gomer,] id est, Galatæ. Ita Joseph. 1. Antiq. 6. Theodor. Vatabl. et alii.

Thogorma.] Chald. et Vatablus, *Germaniæ*. Scholiast. Armenios accipit, aut Cappadoces et Galatas. Melius alii Phryges accipiunt. Ita Joseph. et alii. Sic et Sibylla lib. 3. Orac. varias gentes cum Gog venturas et cædendas edicit:

Væ, væ tibi, Gog et omnibus deinceps cum Magog,
Marsog atque Angog: quanta tibi mala fatum affert!
Multa etiam filiis Lyciorum, Mysorumque, Phrygumque,
Multæ etiam Pamphyliorum gentes, Lydorumque cadent,
Maurorumque, Æthiopumque, et gentium barbaræ vocis,
Cappadocumque Arabumque, etc.

7. Præpara te ad bellum. Est sarcasmus, sive hostilis irrisio, q. d. Compara te ad prælium; sed scito te in illo cædendum et periturum.

Esto eis in præceptum,] præcipe, et impera tuo exercitui, duc illos quasi dux et imperator. Hebr. Chald. et Septuag. habent: *Esto eis in custodiam*, q. d. Frustra duces et custodies eos: Deus enim cædet eos.

Post multos dies,] scilicet sub finem mundi, quod S. Joannes Apoc. 20. 7. dixit: *Post mille*, id est, multos, *annos*.

Visitaberis,] punieris a Deo.

In novissimo annorum, prope diem judicii, venies ad terram, id est adversus Ecclesiam, quæ reversa est a gladio,] id est, liberata a cædibus et persecutione, quas passa fuit a tyrannis. Vatabl. et Pagnin. vertunt: *Venies ad terram quæ contrita est gladio*, id est, ad Ecclesiam sanguine Martyrum cruentam. Alludit ad Jerusalem, id est, Judæos e Babylone reversos; Jerusalem enim est typus et symbolum Ecclesiæ. Adde, proprie venturum Antichristum et Gog ad Jerusalem: quia in Jerusalem regiam suam collocabit Antichristus, et juxta eam cum fidelibus confliget, ac cædetur. Hoc enim est, quod ait S. Joannes Apoc. 20. 8. *Et ascenderunt* (Gog et Magog) *super latitudinem terræ, et circuierunt castra Sanctorum* (Christianorum) *et civitatem dilectam* (Jerusalem). *Et descendit ignis de cœlo, et devoravit eos.*

Ad montes Israel, id est, in terram sanctam, scilicet, in Jerusalem venies. Aliter alii, q. d. Venies ad Ecclesiam quæ montibus Israel, id est, sanctis patriarchis et Prophetis, insita est per eamdem fidem: qui fuerunt deserti jugiter,] id est longo tempore, puta 70. annis captivitatis, Jerem. 25. 12. Imo a Christo et Tito usque ad Antichristum, et finem mundi per tot annorum centurias deserti et derelicti a Deo et hominibus fuerunt Judæi, æque ac Judææ montes.

Hæc terra, id est incolæ terræ, de populis multis educta est,] id est vocata est e Gentibus; vel *educta* e potestate Chaldæorum aliorumque populorum et regum infidelium, ita ut in ea cives confidenter ac secure habitent.

9. Quasi tempestas.] Pagnin. *Velut multitudo aquarum*; alii; *Uti inundatio aquarum, quæ veniunt cum impetu*; Pintus, *quasi desolatio*, aut *vastatio*. Duabus metaphoris, scilicet tempestatis et nubis, significat multitudinem et impetum Gog. Simile est Daniel. 11. 40. et Jerem. 4. 13.

11. Dices; Ascendam ad terram absque muro,] id

est, Ecclesiam, et Judæam, ac Jerusalem invadam, quæ tunc erit nuda et omni defensione et auxilio destituta.

12. UT INFERAS MANUM SUPER EOS QUI DESERTI FUERANT, ET POSTEA RESTITUTI,] ut affligas Christianos, qui in gentilitate deserti, postea a Christo gratiæ, Ecclesiæ et bonis omnibus sunt restituti. Secundo et aptius ad præced. et sequent. q. d. Ut affligas Christianos, qui in Judæa a Turcis oppressi et quasi deserti vixerunt; sed postea, excusso Turcarum jugo, suæ libertati sunt restituti. Unde videtur, quod sicut sub Godefrido Bullonio factum est, sic ante Antichristum terra sancta a Christianis recuperabitur. Aliter Maldonat. Hebr. ait, est: *Ut reducas manum tuam*, id est, ut eos, qui ante a Chaldæis spoliati fuerant, iterum spolies: aut mystice, ut eos, qui sub diaboli captivitate fuerant, iterum in eamdem trahas: aut ut eos non semel tantum, sed iterum atque iterum spolies.

QUI POSSIDERE COEPIT:] ex Hebræo vertas: *Qui facit pecudem et opes*, id est, qui conquirit pecudes et opes. Per hæc duo omne genus divitiarum intelligit: veterum enim opes erant pecudes.

Mystice per opes, virtutes et dona Spiritus Sancti accipe, quæ Antichristus, et Gog, ejusque ministri ex Christianorum animis rapere conabuntur. Ita Maldon.

UMBILICI TERRÆ,] id est Judææ, quæ erat in medio terræ tunc habitatæ; præsertim quia ex Judæa cœpit Christianismus, et inde Christiani circumquaque propagati sunt toto orbe. Sicut enim infans per umbilicum sugit alimentum a matre: ita cæteræ gentes per Jerusalem suxerunt fidem, sapientiam, gratiam et salutem a Deo. Sic Cicero act.6. in Verrem Ennam urbem, Siciliæ umbilicum vocavit, eo quod in medio insulæ sita esset. Sic Livius lib. 5. ait Ætolos incolere umbilicum Græciæ: sic Reate oppidum vocamus umbilicum Italiæ. Sic Cicero 2. de Divinatione ait: *O sancte Apollo, qui umbilicum centrum terrarum obsides*. Errant ergo Judæi, qui Jerusalem putant umbilicum terræ dici, eo quod altissima totius terræ sit urbs et regio.

SABA, id est Sabæi; ET DEDAN, id est Idumæi, ut patet ex c. 25. 13. et c. 27. 15. NEGOTIATORES THARSIS. Chald. *maris*; Septuag. *Carthaginis*; alii, *Tharsi et Ciliciæ*.

LEONES.] Chald. *reges*; Septuag. et Theodotion vertunt, *villæ ejus*, quos S. Hieron. taxat erroris. *Si enim* כפיר *kephir*, inquit, per *iod scribas*, uti hic scribitur, *appellatur catulus leonis, si autem sine iod*, et aliis punctis scribas legasque כפר *kephar*, *ager appellatur et villa. Unde et Capharnaum ager pulcherrimus dicitur. Kepher* enim agrum, נעים *naim* pulchrum significat.

14. CUM HABITAVERIT ISRAEL, id est, cum Christiani quiete habitabunt in Terra Sancta, tunc scies et videbis quæ hic de te prædico, o Gog, impleri. Chald. *Scies ultionem potentiæ meæ*; Septuag. *consurges*, scilicet contra eum, puta Israelem.

15. A LATERIBUS AQUILONIS,] ex Scythia; alii, ex Babylone.

TERRAM MEAM,] Judæam, quam quasi meam dedi patribus, et in qua ego Christus natus sum et vixi.

16. CUM SANCTIFICATUS FUERO IN TE,] scilicet te puniendo et occidendo, et Christianos meos liberando. Tunc enim omnes sanctam Dei justitiam et misericordiam glorificabunt, eumque verum esse Deum agnoscent et colent.

17. IN MANU PROPHETARUM,] per Prophetas meos. Daniel enim c. 7. 8. et 9. Isaias, Jeremias multique alii quorum scripta non exstant, prophetaverunt de Antichristo ejusque exercitu.

18. ASCENDET INDIGNATIO MEA IN FURORE MEO,] id est indignatio mea furibunda. sive furor indignabundus. Asserit Deus se contra Ecclesiam valde indignaturum; quia ob fidelium peccata permittet eam graviter a Gog et Antichristo impeti et divexari. Unde erit

19. COMMOTIO,] id est turbatio magna, vel terræmotus maximus, ut explicat Vatabl. Unde sequitur: *Et subvertentur montes, et cadent sepes, et omnis murus corruet in terra.* Ingens ergo, et a sæculis inauditus erit tunc terræmotus.

20. PISCES ET VOLUCRES.] Est hyperbole, q. d. Tanta erit calamitas et clades, tamque universalis, ut eam pisces et volucres persentiscere et turbari videantur. Nam, ut ait Plinius l. 2. c. 84. *Fiunt cum terræmotu et inundationes maris, eodem videlicet spiritu infusi, aut residentis sinu recepti.* Hic ergo spiritus commovet et alterat tam pisces in mari et aves in aere, quam homines et ea quæ sunt in terra, cum eam æque ac mare concutit. Hinc terræmotus primo vocatus est terripavium, inde terripudium, deinde tripudium, a pavio, id est ferio.

CADENT SEPES.] Chald. *Cadent turres*; sanctus Hieron. *Cadent munitiones*, q. d. Sublatis omnibus præsidiis et munimentis, nihil uspiam erit tutum.

Tropolog. montes et sepes, id est magnates, Præsules, concionatores elati et celebres cadent et cedent Antichristo.

21. EUM,] Gog, q. d. Concitabo alias gentes, aut potius ipsos ejus milites inter se tumultuantes contra Gog, qui eum cædent. Unde explicans subdit:

GLADIUS UNIUSCUJUSQUE IN FRATREM SUUM DIRIGETUR,] id est faciam, ut milites Gog mutuis vulneribus se interficiant, sicut feci olim Philisthæis, 1. Reg. 14. 20. ut ita vires et castra Gog et Antichristi enervent.

22. ET JUDICABO, id est puniam Gog, PESTE ET SANGUINE, id est cæde et strage, ET LAPIDIBUS IMMENSIS; Chald. et Septuag. *lapidibus grandinis*. Pluet ergo Deus de cœlo lapides et grandinem super Gog, item IGNEM ET SULPHUR,] quæ damnatorum est pœna, ut gehennam suam hic inchoent. Hoc est quod canit Psaltes Psal. 10. *Pluet super peccatores laqueos: ignis, et sulphur, et spiritus procellarum, pars calicis eorum.* Porro constat aliquando pluisse lapides grandinis tantos, ut iis homines et animalia sternerentur et necarentur. Talis fuit grando in Ægyptum immissa per Mosen, Exodi 9. v. 24. de qua dicitur: *Percussit cuncta quæ fuerunt in agris, ab homine usque ad jumentum.* De grandine rursum ait Sapiens c. 5. 23. *A petrosa ira plenæ mittentur grandines.* Talis fuit grando missa a Deo contra Amorrhæos, Josue 10. 11. *Et mortui sunt multo plures lapidibus grandinis, quam quos gladio percusserant filii Israel.* Unde de eadem ait Eccli. c. 46. 6. *Audivit illum* (Josue orantem) *magnus et sanctus Deus in saxis grandinis virtutis valde fortis.* Talis erit grando in fine mundi, uti dicitur Apoc. 16. 21. *Et grando magna sicut talentum descendit de cœlo in homines.* Plura ingentis grandinis exempla

recensui Exodi 9. 24. Porro hæc de Gog et Magog congrue Scythis contra Theodosium pugnantibus, cœlitusque prostratis adaptavit Proclus Constantinopol. Archiepiscop. Nam *dux illorum, nomine Rugas fulmine moritur, et pestis subsecuta maximam eorum partem qui sub illo fuerant, perdit. Neque sic plaga quievit, sed et ignis cœlitus delapsus multos e reliquis absumit*, ait Socrates lib. 7. c. 43. Gog enim et Magog erunt Scythæ, Tartari etc.

23. SANCTIFICABOR] in sancta impiorum vindicta.

NOTUS ERO] Chaldæus: *Manifestabo potentiam meam.*

CAPUT TRIGESIMUM NONUM.

SYNOPSIS CAPITIS.

PERGIT ATROCITATEM CLADIS GOG DESCRIBERE. ASSERIT ERGO EXERCITUM GOG CÆDENDUM IN MONTIBUS ISRAEL TANTA STRAGE, UT JUDÆI PER SEPTEM ANNOS EJUS HASTAS ET ARMA COMBURANT, AB EAQUE VOCETUR VALLIS MULTITUDINIS GOG, ET CIVITAS VICINA AMONA, ID EST, TURBA, SIVE MULTITUDO. HINC SECUNDO, V. 17. OMNES GENTES ET FERAS INVITAT AD EPULUM TOT CADAVERUM, QUASI AD VICTIMAM SUAM SANCTAM. DENIQUE V. 25. CÆSO GOG, ET ANTICHRISTO, JUDÆOS AD CHRISTUM CONVERTENDOS VATICINATUR.

1 Tu autem, fili hominis, vaticinare adversum Gog, et dices: Hæc dicit Dominus Deus: Ecce
ego super te Gog principem capitis Mosoch et Thubal: 2. et circumagam te, et educam te,
et ascendere te faciam de lateribus Aquilonis: et adducam te super montes Israel. 3. Et
percutiam arcum tuum in manu sinistra tua, et sagittas tuas de manu dextera tua dejiciam. 4. Super
montes Israel cades tu, et omnia agmina tua, et populi tui, qui sunt tecum: feris, avibus,
omnique volatili, et bestiis terræ dedi te ad devorandum. 5. Super faciem agri cades: quia ego
locutus sum, ait Dominus Deus. 6. Et immittam ignem in Magog, et in his, qui habitant in in-
sulis confidenter: et scient quia ego Dominus Deus. 7. Et nomen sanctum meum notum faciam in
medio populi mei Israel, et non polluam nomen sanctum meum amplius: et scient Gentes quia ego
Dominus sanctus Israel. 8. Ecce venit, et factum est, ait Dominus Deus: hæc est dies; de qua locu-
tus sum. 9. Et egredientur habitatores de civitatibus Israel, et succendent, et comburent arma,
clypeum, et hastas, arcum et sagittas, et baculos manuum, et contos: et succendent ea igni septem
annis. 10. Et non portabunt ligna de regionibus, neque succident de saltibus: quoniam arma suc-
cendent igni, et deprædabuntur eos, quibus prædæ fuerant, et diripient vastatores suos, ait Do-
minus Deus. 11. Et erit in die illa: dabo Gog locum nominatum sepulcrum in Israel: vallem via-
torum ad Orientem maris, quæ obstupescere faciet prætereuntes: et sepelient ibi Gog, et omnem
multitudinem ejus, et vocabitur vallis multitudinis Gog. 12. Et sepelient eos domus Israel, ut mun-
dent terram septem mensibus. 13. Sepeliet autem eum omnis populus terræ, et erit eis nominata
dies, in qua glorificatus sum, ait Dominus Deus. 14. Et viros jugiter constituent lustrantes terram,
qui sepeliant et requirant eos qui remanserant super faciem terræ, ut emundent eam: post men-
ses autem septem quærere incipient. 15. Et circuibunt peragrantes terram: cumque viderint os ho-
minis, statuent juxta illud titulum, donec sepeliant illud pollinctores in valle multitudinis Gog. 16. No-
men autem civitatis Amona, et mundabunt terram. 17. Tu ergo, fili hominis, hæc dicit Dominus Deus:
Dic omni volucri, et universis avibus, cunctisque bestiis agri: Convenite, properate, concurrite un-
dique ad victimam meam, quam ego immolo vobis, victimam grandem super montes Israel: ut come-
datis carnem, et bibatis sanguinem. 18. Carnes fortium comedetis, et sanguinem principum terræ
bibetis: arietum, et agnorum, et hircorum, taurorumque et altilium, et pinguium omnium. 19. Et
comedetis adipem in saturitatem, et bibetis sanguinem in ebrietatem, de victima, quam ego immo-
labo vobis: 20. et saturabimini super mensam meam de equo, et equite forti, et de universis vi-
ris bellatoribus, ait Dominus Deus. 21. Et ponam gloriam meam in gentibus: et videbunt omnes
gentes judicium meum, quod fecerim; et manum meam quam posuerim super eos. 22. Et scient

domus Israel, quia ego Dominus Deus eorum, a die illa et deinceps. 23. Et scient gentes, quoniam in iniquitate sua capta sit domus Israel, eo quod dereliquerint me, et absconderim faciem meam ab eis: et tradiderim eos in manus hostium, et ceciderint in gladio universi. 24. Juxta immunditiam eorum et scelus feci eis, et abscondi faciem meam ab illis. 25. Propterea hæc dicit Dominus Deus: Nunc reducam captivitatem Jacob, et miserebor omnis domus Israel: et assumam zelum pro nomine sancto meo. 26. Et portabunt confusionem suam, et omnem prævaricationem, qua prævaricati sunt in me, cum habitaverint in terra sua confidenter neminem formidantes: 27. Et reduxero eos de populis, et congregavero de terris inimicorum suorum, et sanctificatus fuero in eis, in oculis gentium plurimarum. 28. Et scient quia ego Dominus Deus eorum, eo quod transtulerim eos in nationes, et congregaverim eos super terram suam, et non dereliquerim quemquam ex eis ibi. 29. Et non abscondam ultra faciem meam ab eis, eo quod effuderim spiritum meum super omnem domum Israel, ait Dominus Deus.

1. Super te,] contra te scilicet veniam, ut te puniam.

Principem capitis,] id est summum principem. Aliter Vatabl. q. d. Qui est caput Mosoch, id est Cappadociæ, et Thubal, id est Italiæ. Vide cap. præced. vers. 2.

2. Circumagam te.] Vatabl. *Frangam*, vel *conteram te*; Pintus: *In frusta, vel scintillas redigam te.*

Educam te.] Pintus: *Succidam te*; Chald. *Errare faciam te*; hebr. est שִׁשֵּׁאתִיךָ *scisseticha*, id est *sextabo te*, quod exponit Pagninus, q. d. *Relinquam sextam partem ex te*, id est ex tuo exercitu, quis scilicet reliquas quinque interficiam. Melius R. Joseph, R. David, Vatabl. et Maldon. exponunt: *sextabo te*, id est sex plagis afficiam te, scilicet peste, sanguine, imbre, lapidibus grandinis, igne et sulphure, ut dixi c. præced. v. 22. Agit enim de pleno Gog excidio et interitu.

3. Percutiam arcum in sinistra tua,] omnem potentiam et vires tibi auferam. Solent enim sagittarii arcum sinistra, sagittas dextra gestare. Unam speciem pro toto armorum genere ponit, q. d. Exarmabo te, excutiam arma e manibus tuis.

4. Super montes Israel.] Hinc videtur quod contra Gog rex aliquis, vel plures principes Christiani ingentem exercitum educent, et cum Gog in Judæa confligent, eumque cædent, ita ut cæsorum cadavera insepulta fiant præda avium et ferarum. Magis tamen id fiet armis Dei, quam fidelium: hoc est enim quod dicitur Apocal. 20. 9. *Et descendit ignis a Deo de cœlo, et devoravit eos.* Et Apoc. 19. 14. *Exercitus qui sunt in cœlo sequebantur eum*, Christum scilicet euntem ad bellum contra Gog.

6. Immittam ignem, fulmina et ignes de cœlo, in Magog,] id est, in regionem et terram, æque ac in exercitum regis Gog: et in insulas, scilicet subjectas, vel confœderatas Magog.

Mystice, significat fore ut totum Antichristi regnum evertatur.

7. Non polluam, non permittam pollui, id est profanari et blasphemari, nomen sanctum meum amplius,] ut per Gog, et Antichristi victorias et impietatem hactenus pollui permisi.

8. Ecce venit, et factum est,] q. d. Quod dico instat, et tam certo et cito fiet, ac si jam factum esset. Nimirum mille anni apud Deum sunt, sicut dies una, 2. Petr. 3. 8. Unde et S. Joann. epist. 1. c. 2. 18. hanc ultimam mundi ætatem vocat horam novissimam.

9. Et egredientur de civitatibus Israel,] q. d. Cæso Antichristo, Gog, omnique ejus exercitu, tanta erunt cæsorum spolia, hastæ et arma, ut Judæi ex omnibus urbibus confluant, ut ea diripiant, et septem annis sat habeant ad ea comburendum, nec alia ligatione et sylvis egeant. Vide Apoc. 19. v. 17. et sequent.

Hinc apparet, post mortem Antichristi dandos non tantum 45. dies, ut aliqui male colligunt ex Daniel. 12. v. 12. sed plures annos, ut ii qui lapsi sunt sub Antichristo pœniteant, tumque post summam persecutionem erit summa Ecclesiæ pax. Ita H. Pintus, Ribera in Apocal. 20. num. 72. Lessius lib. 13. de Attribut. divinis c. 19. sub finem et alii. Non enim sit Ezechiel, quod Judæi comburere poterunt, sed quod comburent de facto arma exercitus Gog cæsi, per septem annos. Rursum v. 12. et 13. ait: *Post menses septem quærere incipient* reliquias cadaverum Gog, ut eas sepeliant. Ratio est: nam, ut ait Apostolus Rom. 11. 25. tunc *omnis Israel salvus fiet*: ad hoc autem plus temporis requiritur. Adde, verisimile est, tunc in Judæa rursum fundandas esse Ecclesias, et in Jerusalem tunc Christiana tam Judæos quam Gentiles Christum culturos, uti expresse docet Ven. Beda in Lucæ 21. et Dionys. Carthus. hic. Idque insinuatur Apoc. 20. 8. Lege ibi Pannonium. Denique Lyran. in 1. Thessal. 5. *Doctores*, inquit, *et Sancti communiter dicunt, quod, mortuo Antichristo, et falsitate ejus manifeste detecta, omnes gentes convertentur ad Christum.* Unde Sebast. Barrad. tom. 3. lib. 9. c. 7. concludit, aliquot annos superfuturos esse ab Antichristi nece usque ad judicium. Deus enim Judæis, æque ac Gentibus tempus concedet ad conversionem, et ad fundationem Ecclesiarum, ut religio Christiana apud eos stabiliatur. Quot autem præcise futuri sint anni, an septem, an plures, vel pauciores, non constat; præsertim cum per septem hosce annos Maldon. et aliqui alii, non præcise septem, sed indefinite multos intelligant, ut numerus certus et definitus ponatur pro indefinito. Tantum enim per hæc omnia figurate significari putant, insignem fore stragem hostium et victoriam. Et sic sæpe alibi septenarius numerus tantum significat copiam et multitudinem. Sic ait v. 12. *Septem*, id est multis, *mensibus*. Quocirca Sibyllis l. 3. Orac. docet post mortem Antichristi regnaturam fœ-

minam viduam, quæ aurum, argentum, æs et ferrum in mare projiciat, tumque secuturum finem mundi et diem judicii.

Fuit error Chiliastarum, sive Millenariorum, qui docebant, quod post Antichristi persecutionem justi soli resurgerent, ut cum Christo regnarent mille annis in terra, et post hosce mille annos venturos Gog et Magog, ac bellum Ecclesiæ illaturos, atque tandem fore generalem resurrectionem, et extremum judicium. Quin vero nonnulli Catholici, etsi Chiliastarum errori non subscribant, tamen quod attinet ad mille annorum designationem post mortem Antichristi, consentiunt cum Chiliastis. Inter eos est Joachimus Abbas, Ubertinus de Cassalis, Seraphinus de Fermo, Pannonius, atque aliqui alii scribentes in Apocal. 20. 6. ubi agitur de hisce mille annis. Verum hæc sententia improbabilis est, et caret fundamento, uti ostendam Apocal. 20.

10. Neque succident de saltibus.] Ita legendum cum Romanis, et hoc significat Hebr. חטב *chatab.* Corrupte ergo hic legunt nonnulli *succendent.*

11. Locum nominatum.] Legit Hebr. מקומשם *macom scem,* id est, locum nominis, id est, nominatum. Sic et Septuag. Jam male aliis punctis legunt שם *scam,* id est *ibi,* q. d. Hic locus ea strage et multitudine hominum, quæ cum illo ibidem sepelietur, erit nominatus et celebris: vocabitur enim *polyandrion,* sive *vallis multitudinis Gog.* Syrus vertit: *Et vocabitur vallis* (vel torrens) *interitus* (perditionis) *Gog*; Arabicus: *Et vocabitur vallis perditionis Agag.*

Vallem viatorum ad Orientem maris,] q. d. Sepelietur superbus Gog veniens ex montibus, in valle Judææ frequenti et celebri, ut a quam plurimis sepulcrum ejus videatur, nimirum in valle, qua viatores venientes ab Oriente eunt ad mare, scilicet Mortuum, vel Tiberiadis potius. Hoc enim proprie dicitur mare Judææ. Ita Chald. qui vertit, *ad mare Genesareth*; quod alio nomine, ab urbe vicina in honorem Tiberii Cæsaris ædificata, vocatur Tiberiadis.

Allegorice, hæc vallis est infernus, qua multi viatores, qui latam ineunt viam, pergunt. Hæc est ad Orientem maris, quia ex ea oritur amaritudo, et in ea fons est amarissimus dolorum omnium.

Quæ obstupescere faciet,] ob copiam sepulcrorum et sepulturam. R. David vertit: *Quæ vallis obturare faciet nares prætereuntium, ob intolerabilem putorem cadaverum.*

12 Ut mundent terram,] scilicet a fœtore cadaverum.

Mystice, q. d. Laborabunt septem, id est multis mensibus, Catholici in opprimenda Antichristi et hæreticorum hæresi, ut Ecclesiam expurgent. Ita Maldon. licet ipse velit hunc sensum esse litteralem.

13. Et erit eis nominata dies, in qua glorificatus sum,] cædendo scilicet tantum exercitum Gog et Antichristi. Hic ergo dies celebris erit Christianis: quia simul cum eo ejus hæreses et vitia exstirpabunt et sepelient fideles et Prælati.

14. Post menses septem,] quibus cadavera sepelient, ut ait v. 12. incipient quærere, num quæ sepelienda restant.

15. Cumque viderint os hominis, statuent juxta illud titulum,] ut ex eo, quasi signo cognoscant esse os hominis, non bestiæ, illudque sepeliant.

Pollinctores,] id est, qui curant funera, et cadavera sepeliunt; de quibus Martial. l. 10.

Jam scrobe, jam lecto, jam pollinctore parato.

16. Nomen civitatis, juxta quam sepelietur Gog cum suis, vocabitur Amona,] id est, multitudo ejus, Septuag. vertunt, πολυάνδριον, id est, cœmeterium, vel multitudo virorum sepultorum, ait S. Hieron. Scilicet ab hac cæsorum multitudine vocabitur urbs vicina *Amona*: sicut v. 11. dixit, *Vocabitur vallis multitudinis Gog.* Aliqui putant hanc urbem esse Jerusalem. Syrus vertit: *Et vocabitur nomen civitatis, fortis* (munita.) Hebr. enim אמן *amon* (unde *Amona*) significat firmare, munire, confirmare: unde *amen,* est nota confirmationis. Arabicus Antioch. *Et vocabitur nomen civitatis illius, potens*; Arabic. Alexandr. *Et vocabitur nomen civitatis, fortis* (gloriosa, illustris.)

17. Victimam.] *Victimam* vocat Deus magnam hostium stragem, quam justitiæ suæ quasi immolavit.

18. Taurorumque et altilium:] Hebr. *taurorum et boum Basan,* id est, qui in pingui regione Basan aliti, saginati et impinguati sunt. Ita Vatabl. qui per hos accipit magistratus, et eos, qui aliquo publico officio functi erant in exercitu Gog. Sed hoc mysticum videtur, prius litterale.

20. Super mensam meam.] Mensam suam vocat Deus vallem illam plenam cadaveribus Gog.

21. Et ponam (ostentabo) gloriam meam inter Gentes, et manum,] id est potentiam et vindictam meam, qua eos cecidi.

23. Et scient quoniam in iniquitate, propter iniquitatem suam, qua Christum occidit, capta et aversa sit domus Israel,] id est Judæa, per Titum, manseritque eversa et desolata usque ad Antichristi interitum, post quem videntes Judæi se ab eo jactante se esse Messiam, delusos, omnes ad Christum convertentur. Et hoc est quod ait v. 25. *Nunc reducam captivitatem Jacob*: licet aliqui putent, quod ibi redeat ad liberationem e captivitate Babylonica. Sed prior expositio est genuina, et communior, quam et sequitur Adrian. Finus libr. 7. Flagelli Judæorum cap. 15. Frustra ergo hoc loco abutuntur Judæi, ut suum Judaismum tueantur. Objiciunt enim Catholicis: Promittit hic Deus nobis Judæis reditum e captivitate post cæsum Gog et Magog: ergo tum veniet Messias noster, qui Judæos et Judaismum restituet. Respond. negando conseq. Messias enim jampridem venit, et Judaismum abolevit, ac novum testamentum veteri surrogavit, uti ostendi Daniel. 9. v. 25. ex 70. hebdomadibus; et Jerem. 31. 31. ubi hoc novum Christi testamentum promittitur; et Gen. 49. 10. ubi Jacob prædicit Messiam venturum, cum defecerit sceptrum de Juda: hoc autem defecit sub Herode; et alibi. Adhæc, captivitas hæc Romana Judæis accidit, ob spretum et occisum ab eis Christum, uti ostendit in Daniele, loco citato; ergo ut ab ea liberentur et redeant, debent prius per pœnitentiam redire ad Deum, et ad Christum ab eo missum, fierique Christiani: quod facient in fine mundi. Deus enim pœnam non aufert, nisi prius auferatur culpa, quæ ejus est causa. Quamdiu ergo Judæi in Judaismo, et

in odio Christi maneant, manent in culpa, ac consequenter manent in sua captivitate, quam non evadent, nisi, relicto judaismo, Christum et Christianismum amplectantur, quod fiet post cæsum a Christo Antichristum: tunc enim reliquiæ Israel ab eo deceptas se videntes, convertentur ad Christum, itaque salvæ fient. Et hoc est quod ait Daniel: *Et post hebdomades sexaginta duas occidetur Christus, et non erit ejus populus qui eum negaturus est. Et civitatem, et sanctuarium dissipabit populus* (exercitus Titi) *cum duce venturo; et finis ejus vastitas, et post finem belli statuta desolatio, etc. et in dimidio hebdomadis* (qua occident Christum) *deficiet hostia et sacrificium: et erit in templo abominatio desolationis: et usque ad consummationem et finem perseverabit desolatio* templi, ac consequenter et judaismi. Adde, hanc libertatem fore *in novissimo annorum*, uti dicitur c. 38. 8 Erit ergo, non terrena, ut volunt Judæi, sed spiritualis et cœlestis, scilicet quæ hic inchoetur per gratiam, et mox in cœlo perficiatur per gloriam.

25. Assumam zelum,] zelabor populi mei Judaici salutem, non propter eorum merita, sed propter me et nomen meum, ut ostendar fidelis et misericors pater.

26. Portabunt confusionem suam,] quando cogitabunt se Christum occidisse, eum contumeliis et injuriis affecisse in Judaismo, jam conversi ad Christum confundentur.

27. Reduxero eos de populis,] inter quos Judæi fuerunt dispersi tum per Titum, tum per Antichristum, reducam eos ad suas sedes, et ad Judæam, tum corporalem, tum potius spiritalem, id est, ad Ecclesiam Christi.

Et sanctificatus fuero in eis,] cum sanctam meam misericordiam, uti ante justitiam, in eos ostendero et exercuero, itaque declaravero me esse Deum, cujus proprietas est esse sanctum. Quocirca Deum sanctificari in Scriptura est Deum ostendere se esse Deum: Deus enim est sanctus, et sanctitas ipsa infinita et increata per essentiam.

29. Spiritum,] gratiæ, justitiæ, sanctitatis; Chaldæus, *Spiritum Sanctum*: Septuag. vero, *furorem*, scilicet quem effudi in Judæos, ob eorum scelera.

Ex his duobus capitibus, et ex c. 19. Apoc. v. 11. et seq. c. 20. v. 7. et seq. hæc certo colligimus de Gog et Magog.

Primo, eos fore exercitum Satanæ et Antichristi, qui pugnabit contra Christum et Christianos. Hoc enim est quod dicitur Apocal. 19. v. 19. *Et vidi bestiam* (id est Antichristum) *et reges terræ, et exercitus eorum* (Gog et Magog) *ad faciendum prælium cum illo qui sedebat in equo* (id est cum Christo, ut patet ibid. v. 13.) *et cum exercitu ejus*. Et cap. 20. 7. *Solvetur Satanas, et seducet gentes, quæ sunt super quatuor angulos terræ, et Gog, et Magog, etc. et circuierunt castra Sanctorum.*

Secundo, fore plurimos, et quasi innumerabiles. Hoc est enim quod dicitur Apocal. 20. 7. *Quorum numerus est sicut arena maris.* Rursum fore feros, et venturos ab Aquilone, ut dicitur Ezech. 38. 15. idque in fine mundi. Hoc est enim quod ibidem ait Ezech. v. 8. *In novissimo annorum venies*; et S. Joan. Apoc. 20. 7. *Post mille annos solvetur Satanas, et seducet Gog.*

Tertio, Jerusalem tunc redituram ad pristinum splendorem, et regni, et fidei, ita ut in ea plurimi sint fideles, et Christiani: quocirca in ea regiam sibi constituet Antichristus, ibique contra eum certabunt et prædicabunt Elias et Henoch, ut patet Apocal. c. 11. 8. ad quorum prædicationem multi confluent Hierosolymam, ac cum eis constanter, instar Machabæorum, opponent se Antichristo, qui suo exercitu Gog et Magog eos cinget, ut disperdat justa Jerusalem: ibique Antichristus, Gog ac Magog divinitus cædentur. Hoc est enim quod dicitur Apoc. 20. 8. *Et ascenderunt* (Gog et Magog) *super latitudinem terræ, et circuierunt castra Sanctorum* (Christianorum) *et civitatem dilectam. Et descendit ignis de cœlo, et devoravit eos.*

Quarto, quod Deus e cœlo pluet in exercitum Gog et Magog lapides grandinis, pestem, ignem et sulphur quibus eum conficiet, uti expresse dicitur Ezech. 38. 22. Rursum mittet in eos terræmotum horribilem, item terrorem et furorem panicum, ut se invicem mutua cæde trucident, ut ibidem dicitur v. 21.

Quinto, tantam fore stragem Gog et Magog, ut arma eorum Judæis fidelibus pro lignis ad comburendum per septennium sufficiant, atque omnes aves et feræ eorum cadaveribus se pascant.

Sexto, quod ipsi cædendi et sepeliendi sunt juxta civitatem Amona, in valle multitudinis Gog, ut patet Ezech. 39. 11. et 16.

Septimo, quod in hoc prælio cædetur ipse Antichristus, ejusque præcursor, sive pseudopropheta, ac uterque cœlitus deturbabitur ad tartara. Hoc est enim quod Apocal. 19. v. 19. de hac pugna dicitur: *Et apprehensa est bestia* (id est Antichristus) *et cum eo pseudopropheta, etc. vivi missi sunt hi duo in stagnum ignis ardentis sulphure.*

Octavo, quod post cædem Antichristi, Gog et Magog, Judæi ad Christum convertentur; et Christiani lapsi in persecutione Antichristi ad Christum redibunt, tumque florebit Christi fides et religio. Hoc est enim quod dicitur hoc cap. 29. 25. *Nunc reducam captivitatem Jacob, et miserebor omnis domus Israel, et assumam zelum pro nomine sancto meo, etc.*

Ex dictis patet, minus probabile videri, quod docet Pererius Prologo in Apocal. disp. 5. scilicet Gog et Magog fore post Antichristum: sextam enim persecutionem Ecclesiæ inferendam fore ab exercitu Antichristi: septimam vero ab Antichristi reliquiis, scilicet Gog et Magog. Scriptura enim significat ultimam fore persecutionem Antichristi, et in se socios ei adjungit Gog et Magog.

Mystice, Gog et Magog, et Antichristi præcursores fuerunt hæretici, qui Ecclesiam oppugnarunt: ac proinde similiter ac illi a Deo puniti perierunt.

Arii et Arianorum, ac maxime Constantii Imper. quantus in Orthodoxos fuerit furor, tum S. Athanas. at alii, tum S. Hilarius scribens ad eum, ita exarrat: *Sacerdotes*, ait, *carceribus continentur, plebs in custodiam catenati ordinis constricta disponitur, virgines nudantur ad pœnam, sacrata Deo corpora publico exposita conspectui, ad fructum spectaculi et quæstionis aptantur. Cogunt nempe, non ut Christiani omnes simus, sed ut Ariani.* Quocirca Arius, vindice Deo, viscera sua (quibus filii in matris utero continentur, ea quod

ipse in Filium Dei impius fuisset et blasphemus) in latrinis cum anima effudit.

Constantius mœrore pene periit, cum a Juliano Apostata cognato suo, quem Cæsarem constituerat, imperio et vita sensim se excludi videret.

Valens Arianus, magnus Homousianorum persecutor, a Gothis rebellantibus victus et in fuga graviter saucius, tuguriumque forte obvium ingressus, igne ab hostibus injecto vivus est concrematus; dignum profecto accipiens temporarii incendii ab iis exitium, quibus conciliarat æternum. Nam ipse Gothos antea a se debellatos fecerat Arianos.

Theodoricus, Gothorum rex, Arianus, Symmachum patricium, et Boetium senatorem, viros Catholicos et virtute præstantes gladio trucidavit: quare moriens visus est sancto cuidam eremitæ discinctus et discalceatus, vinctusque manibus inter eos duci, ac projici in vicinam Vulcani ollam, ut ab illis significaretur in æternum missus ignem, quos hic iniquissimis judiciis oppresserat, uti narrat S. Gregor. in Dialog.

Totila, Gothorum rex, invasit Italiam et Siciliam, sævus ubique, et sui in Ecclesiasticos crudelissimi odii passim vestigia relinquens: unde et Cerbonium Populonii Episcopum, quod milites Catholicorum excepisset hospitio, domique a supervenientibus Gothis occultasset et conservasset, ursis immanissimis objici jussit in theatro, in quo rex ipse spectator consedit. Deinde Perusium cepit, moxque tale sævitiæ præfecto suo dedit mandatum: *Episcopo* (erat is S. Herculanus) *prius a vertice capitis usque ad calcaneum e cute corrigiam tolle, et tum caput amputa: omnem vero populum, qui illic repertus fuerit, gladio perimito.* Quare merito a S. Benedicto audivit: *Multa mala facis, multa mala fecisti, jam ab iniquitate conquiesce. Equidem mare transiturus es, Romam ingressurus, novem annos regnabis, decimo morieris.* Eo enim anno Narses Exarchus ab Imper. missus Gothos prælio cecidit, et Totilam interfecit. Vide S. Gregor. 3. Dialog. 12. et 13. et lib. 2. cap. 15.

Julianus Apostata Galilæorum (ita Christianos vocabat) hostis, cœlesti telo ictus, interiit, clamans: *Vicisti, Galilæe, vicisti.*

Quantas clades fidelibus intulerint Wandali Ariani, eorumque rex Hunericus, videre est apud Victorem Uticens. tribus libris, quos de persecutione Wandal. scripsit. At quis finis? Hunericus diu Sanctorum sanguine pastus, tandem a dæmone correptus, propriis se morsibus laniavit, ait Gregor. Turon. atque, ut auctor est Victor Uticens. patefacto in secretioribus partibus corpore, scatens vermibus exspiravit.

Constantinus, qui ex fœdato, cum baptizaretur, fonte, Copronymus est dictus, juratus B. Virginis et SS. imaginum hostis, ac monachorum exterminator, cum 35. annos in hac sævitia regnasset, ardentissimis correptus febribus, desperabundus clamabat, vivum sese adhuc igni inexstinguibili traditum esse, postulavitque, ut B. Dei genitrici (quam toties blasphemiis impetierat) suus restitueretur honos.

Aistulphus, Longobardorum rex, graviter diuque vexavit Ecclesiam, fideles occidit, destruxit templa, fidem datam rupit, minatus est se omnes Romanos uno gladio jugulaturum: minatus est et Stephano Papæ ac Pipino, tandem Romam obsedit. At quis finis? Audi Anastasium: *Infelix*, ait, *Aistulphus quodam loco in venationem pergens, divino ictu percussus defunctus est* anno Domini 756.

CAPUT QUADRAGESIMUM.

1 In vigesimo quinto anno transmigrationis nostræ, in exordio anni, decima mensis, quarto decimo anno postquam percussa est civitas: in ipsa hac die facta est super me manus Domini, et adduxit me illuc. 2. In visionibus Dei adduxit me in terram Israel, et dimisit me super montem excelsum nimis: super quem erat quasi ædificium civitatis vergentis ad Austrum. 3. Et introduxit me illuc: et ecce vir, cujus erat species quasi species æris, et funiculus lineus in manu ejus, et calamus mensuræ in manu ejus: stabat autem in porta. 4. Et locutus est ad me idem vir: Fili hominis, vide oculis tuis, et auribus tuis audi, et pone cor tuum in omnia, quæ ego ostendam tibi: quia ut ostendantur tibi adductus es huc: annuntia omnia, quæ tu vides, domui Israel. 5. Et ecce murus forinsecus in circuitu domus undique, et in manu viri calamus mensuræ sex cubitorum, et palmo: et mensus est latitudinem ædificii calamo uno, altitudinem quoque calamo uno. 6. Et venit ad portam, quæ respiciebat viam orientalem, et ascendit per gradus ejus: et mensus est limen portæ calamo uno latitudinem, id est, limen unum calamo uno in latitudine: 7. et thalamum uno calamo in longum, et uno calamo in latum: et inter thalamos, quinque cubitos: 8. et limen portæ juxta vestibulum portæ intrinsecus, calamo uno. 9. Et mensus est vestibulum portæ octo cubitorum, et frontem ejus duobus cubitis: vestibulum autem portæ erat intrinsecus. 10. Porro thalami portæ ad viam orientalem, tres hinc et tres inde: mensura una trium, et mensura una frontium ex utraque parte. 11. Et mensus est latitudinem liminis portæ, decem cubitorum: et longitudinem portæ, tredecim cubitorum: 12. Et marginem ante thalamos cubiti unius:

et cubitus unus finis utrimque: thalami autem, sex cubitorum erant hinc et inde. 13. Et mensus est portam a tecto thalami, usque ad tectum ejus, latitudinem viginti quinque cubitorum: ostium contra ostium. 14. Et fecit frontes per sexaginta cubitos: et ad frontem atrium portæ undique per circuitum. 15. Et ante faciem portæ, quæ pertingebat usque ad faciem vestibuli portæ interioris, quinquaginta cubitos. 16. Et fenestras obliquas in thalamis, et in frontibus eorum, quæ erant intra portam undique per circuitum: similiter autem erant in vestibulis fenestræ per gyrum intrinsecus, et ante frontes pictura palmarum. 17. Et eduxit me ad atrium exterius, et ecce gazophylacia et pavimentum stratum lapide in atrio per circuitum: triginta gazophylacia in circuitu pavimenti. 18. Et pavimentum in fronte portarum, secundum longitudinem portarum erat inferius. 19. Et mensus est latitudinem a facie portæ inferioris usque ad frontem atrii interioris extrinsecus, centum cubitos ad orientem, et ad Aquilonem. 20. Portam quoque, quæ respiciebat viam Aquilonis atrii exterioris, mensus est tam in longitudine, quam in latitudine. 21. Et thalamos ejus tres hinc, et tres inde: et frontem ejus, et vestibulum ejus secundum mensuram portæ prioris, quinquaginta cubitorum longitudinem ejus, et latitudinem viginti quinque cubitorum. 22. Fenestræ autem ejus, et vestibulum, et sculpturæ secundum mensuram portæ, quæ respiciebat ad orientem: et septem graduum erat ascensus ejus, et vestibulum ante eam. 23. Et porta atrii interioris contra portam aquilonis et orientalem: et mensus est a porta usque ad portam centum cubitos. 24. Et eduxit me ad viam australem, et ecce porta quæ respiciebat ad austrum: et mensus est frontem ejus et vestibulum ejus, juxta mensuras superiores. 25. Et fenestras ejus et vestibula in circuitu, sicut fenestras cæteras: quinquaginta cubitorum longitudine, et latitudine viginti quinque cubitorum. 26. Et in gradibus septem ascendebatur ad eam, et vestibulum ante fores ejus, et cælatæ palmæ erant, una hinc et altera inde in fronte ejus. 27. Et porta atrii interioris in via australi: et mensus est a porta usque ad portam in via australi, centum cubitos. 28. Et introduxit me in atrium interius ad portam australem: at mensus est portam juxta mensuras superiores. 29. Thalamum ejus, et frontem ejus, et vestibulum ejus eisdem mensuris: et fenestras ejus et vestibulum ejus in circuitu, quinquaginta cubitos longitudinis, et latitudinis, viginti quinque cubitos. 30. Et vestibulum per gyrum longitudine viginti quinque cubitorum, et latitudine quinque cubitorum. 31 Et vestibulum ejus ad atrium exterius, et palmas ejus in fronte: et octo gradus erant, quibus ascendebatur per eam. 32. Et introduxit me in atrium interius per viam Orientalem: et mensus est portam secundum mensuras superiores. 33. Thalamum ejus, et frontem ejus, et vestibulum ejus sicut supra: et fenestras ejus, et vestibula ejus in circuitu, longitudine quinquaginta cubitorum, et latitudine viginti quinque cubitorum. 34. Et vestibulum ejus, id est, atrii exterioris: et palmæ cælatæ in fronte ejus hinc et inde: et in octo gradibus ascensus ejus. 35. Et introduxit me ad portam, quæ respiciebat ad Aquilonem: et mensus est secundum mensuras superiores. 36. Thalamum ejus, et frontem ejus, at vestibulum ejus, et fenestras ejus per circuitum, longitudine quinquaginta cubitorum, et latitudine viginti quinque cubitorum. 37. Et vestibulum ejus respiciebat ad atrium exterius: et cælatura palmarum in fronte ejus hinc et inde; et in octo gradibus ascensus ejus. 38. Et per singula gazophylacia ostium in frontibus portarum: ibi lavabant holocaustum. 39. Et in vestibulo portæ, duæ mensæ hinc, et duæ mensæ inde: ut immoletur super eas holocaustum, et pro peccato, et pro delicto. 40. Et ad latus exterius, quod ascendit ad ostium portæ, quæ pergit ad Aquilonem, duæ mensæ: et ad latus alterum ante vestibulum portæ, duæ mensæ. 41. Quatuor mensæ hinc, et quatuor mensæ inde: per latera portæ octo mensæ erant, super quas immolabant. 42. Quatuor autem mensæ ad holocaustum, de lapidibus quadris exstructæ: longitudine cubiti unius et dimidii: et latitudine cubiti unius et dimidii: et altitudine cubiti unius: super quas ponant vasa, in quibus immolatur holocaustum, et victima. 43. Et labia earum palmi unius, reflexa intrinsecus per circuitum: super mensas autem carnes oblationis. 44. Et extra portam interiorem gazophylacia cantorum in atrio interiori, quod erat in latere portæ respicientis ad Aquilonem: et facies eorum contra viam australem, una ex latere portæ orientalis, quæ respiciebat ad viam Aquilonis. 45. Et dixit ad me: Hoc est gazophylacium, quod respicit viam meridianam; sacerdotum erit, qui excubant in custodiis templi. 46. Porro gazophylacium, quod

respicit ad viam Aquilonis, sacerdotum erit, qui excubant ad ministerium altaris, isti sont filii Sadoc, qui accedunt de filiis Levi ad Dominum ut ministrent ei. 47. Et mensus est atrium longitudine centum cubitorum, et latitudine centum cubitorum per quadrum; et altare ante faciem templi. 48. Et introduxit me in vestibulum templi: et mensus est vestibulum quinque cubitis hinc, et quinque cubitis inde: et latitudinem portæ trium cubitorum hinc, et trium cubitorum inde. 49. Longitudinem autem vestibuli viginti cubitorum, et latitudinem undecim cubitorum, et octo gradibus ascendebatur ad eam. Et columnæ erant in frontibus; una hinc, et altera inde.

SYNOPSIS CAPITIS.

Ab hoc cap. usque ad finem libri tanta est obscuritas, et quasi inexplicabilis urbis et templi labyrinthus, quin inextricabilis, ut S. Hieron. de ejus intelligentia et explicatione disperans, manum hic de tabula tulerit, et commentarium suum hic abrupisset, nisi S. Eustochium eum pergere compulisset. Quocirca ipse hic sic orditur: *Trepidationem meam in explanatione templi Ezechielis, imo tacendi perseverantiam, tuæ, filia Eustochium, preces, et Domini promissa superarunt, dicentis: Petite, et accipietis: quærite, et invenietis: pulsate, et aperietur vobis. Et quo nos excusatione usi sumus, ut in calce anterioris voluminis diceremus: Melius est nihil quam parum dicere: tu eam vertisti in contrarium, ut referre putes saltem parum, quam nihil dicere: quia in altero prompta voluntas, in altero totius operis desperatio est.* Subdit: *Illud lectura tota libertate denuntio, ut, si veritatem desiderat, eam quærat ab aliis. Nos autem ea quæ in opere difficillimo auspicari possumus, simpliciter confitemur atque dictamus.* Et S. Greg. initio lib. 2. in Ezechiel. *Duo sunt,* ait, *quæ in hac re perturbant animum meum: Unum, quod hæc eadem visio tantæ obscuritatis nebulis tegitur, ut vix in ea aliquid intellectui interlucente videatur.* Et inferius: *Obscurum quidem valde opus est, quod aggredimur; sed ponamus in animo, quia nocturnum iter agimus. Restat ergo, ut hoc palpando carpamus.* Oremus igitur: *Revela, Domine, oculos meos, et considerabo mirabilia de lege tua. Abyssus* enim ignorantiæ et miseriæ nostræ, *abyssum* sapientiæ et felicitatis tuæ *invocat.* Hoc ergo capite ad finem usque libri, per novem capita, vidit Ezechiel ideam templi et urbis, in eoque ordinem et officia Levitarum, ritus et victimas a Deo præscribi, terramque Israel per tribus dividi.

Quæres: Quænam est hæc fabrica, quod templum, quæ civitas?

Rabbini et Judæi, præsertim Romæ, accipiunt augustissimum templum et urbem ædificandam a Messia, quem ipsi exspectant: unde ipsi inferunt Messiam needum venisse, quia needum tertium hoc templum apparuit, needum nova urbs eis a Messia reædificata est. Verum errare eos toto cœlo, patet primo, quia Daniel cap. 9. in fine, diserte docet eversionem et desolationem templi factam a Tito et Romanis ob occisum a Judæis Christum, duraturam usque ad finem mundi: frustra ergo Messiam expectant, qui hoc templum eis reædificet. Rursum, experientia constat Judæos sub Juliano Apostata, et alias sæpius voluisse reædificare hoc suum templum, ac semper cœlitus a Deo fuisse prohibitos et impeditos. Signum ergo est, eos a Deo esse rejectos, eique exosos, una cum suo templo et sacrificiis.

Secundo, quia Aggæus cap. 2. v. 8. et 10. prædicit desideratum cunctis gentibus, hoc est Messiam in templo illo, quod tempore Aggæi a Zorobabele restaurabatur, versaturum, nimirum docturum et facturum miracula; ac proinde majorem fore gloriam domus istius posterioris, puta templi Zorobabelis, quam fuerit primæ, puta templi Salomonis. Ergo Messias jampridem venit, versatusque est in templo Zorobabelis, quod eversum est a Tito. Quocirca frustra exspectatur a Judæis Messias, quasi adhuc venturus, qui jam a 1600. annis venit.

Tertio, visionem hanc templi, et urbis novæ habuit Ezechiel anno 14. ab excidio Hierosolymæ, et templi facto per Chaldæos, uti patet vers. 1. idque ad consolandos Judæos in Babylone captivos spe restaurationis Hierosolymæ et templi: ergo potius ejus restaurationem per Zorobabel, post paucos annos futuram, hic prophetat, quam futuram post duo et plura annorum millia a Messia, quem ipsi exspectant: illa enim vicina erat, instabatque, quam proinde ipsimet captivi, eorumque filii, erant visuri, eaque fruituri: hanc vero nec ipsi, nec filii, nec nepotes, nec abnepotes usque ad vigesimam generationem erant visuri. Quorsum enim Propheta prætervolaret et omitteret restaurationem templi instantem sub Zorobabel, quæ Judæis afflictis erat futura summæ consolationi, et, ea neglecta, avolaret ad restaurationem templi tam remotam, obscuram et incertam, quam afflicti Judæi non erant conspecturi, ac proinde parvam de ea consolationem et lætitiam accepturi? Accedit, quod Isaias, Jeremias, Ezechiel, aliique Prophetæ solent consolari Judæos in Babylone captivos, promittendo eis liberationem vicinam per Cyrum, ac deinde per Cyrum avolare ad Christum. Ergo idem facit hic Ezechiel.

Quarto, hæc non posse accipi de templo corporali et judaico, nec de Jerusalem terrestri, patet ex multis. Primo, quia c. 45. et 48. docet hoc templum fore extra urbem, et ab ea remotum fore quindecim millibus calamorum, id est viginti septem millibus passuum: ergo non agitur hic de templo Hierosolymitano, cum templum hoc a Jerusalem distet viginti septem milliaribus. Secundo, quia novæ hujus urbis accolas fore tam decem tribus, quam duas, id est tam Samaritas quam Judæos, fuse docet c. 47. et 48. atqui constat decem tribus ex captivitate Assyriaca nunquam rediisse, nec unquam redituras, sed solum duas, uti Rabbini fatentur, omnesque Judæi, quibus Samaritæ ab olim sunt exosi: ergo hæc de Jerusalem

terrestri, et de duodecim tribubus Israelis carnalis intelligi nequeunt. Tertio, cap. 47. 8. docet Ezechiel aquas e templo egredi, easque ita crescere, ut transvadari nequeant, ac intrare in mare Mortuum, ejusque salsedinem edulcorare: atqui in Jerusalem et templo hæ aquæ nunquam visæ sunt, imo esse nequeunt: quæ enim aquæ edulcorarent totum mare Mortuum, quod de facto totus Jordanis in illud influens, dulcorare non potest? Similia sunt quæ c. 44. 2. de porta orientali semper clausa, de arboribus utrimque ad aquas dispositis, et per singulos menses fructus proferentibus, aliisque plurimis hisce octo capitibus dicuntur, quæ clarum est corporaliter, et ut sonant accipi non posse.

Quinto, hanc novam civitatem fore novi testamenti, non veteris, docet diserte Jeremias c. 31. conferendo versum 31. cum v. 37. Unde et Ezechiel eam non vocat Jerusalem, sed *nomen civitatis ex die illa, Dominus ibidem*, ait ipse c. 48. v. ult. quod proprie et plene soli Ecclesiæ Christianæ competit.

Sexto, idipsum tandem rationibus hisce aliisque convicti fatentur ipsimet Rabbini, et nominatim R. Abba, et R. Salomon, teste Galatino lib. 5. cap. 12. et Adriano Finn lib. 2. Flagelli Judæorum c. 8. qui et novam rationem afferunt: quia, inquiunt, alioqui sequeretur Jerusalem majorem fore toto orbe. Talis enim erit hæc Ezechielis urbs. Nam de ea dicitur c. 48. 35. quod erit octodecim millium, scilicet leucarum, uti ipsi et Judæi subaudiunt, de quo c. 47. 22. et c. 48. 35.

Denique passim Rabbini dicunt, initium prophetiæ Ezechielis, æque ac finem de novo templo et urbe, esse arcana, inexplicabilia, et a nemine intellecta; unde ipsi suis lectionem horum capitum interdicunt. Quomodo ergo ipsi hæc inexplicabilia de templo materiali a Messia ædificando explicare audent? Quomodo ea re obscura, quam se non intelligere fatentur, argumentum pro suo Judaismo contra Christum formare præsumunt? Nimirum cæci sunt, et duces cæcorum: cæca ergo eorum argumenta cæcis relinquamus. Judæis itaque confutatis et rejectis,

Respondet S. Hieron. templum hoc Ezechielis esse Ecclesiam christianam: *Nec hoc*, inquit, *de illo tempore dicitur, quod quidam imperiti Judæorum volunt, quando sub Zorobabel, et sub Jesu filio Josedec sacerdote magno templum exstructum est. Hoc enim templum, quod nunc describitur, et ordo sacerdotii, terræque divisio, et fertilitas multo augustius est, quam fuit quod Salomon exstruxerat. Illud autem quod ædificatum est sub Zorobabel, in tantum parvum erat, et prioris comparatione nihili, ut qui prius templum viderant, ac postea hoc aspiciebant, ejularent, doloremque suum lacrymis testarentur, et multo major esset clamor ululantium, quam clangor tubarum.* Et inferius: *Mihi legenti descriptionem templi mystici, quod Judæi secundum litteram in adventum Christi sui, quem nos esse Antichristum comprobamus, putant ædificandum, et nos ad Christi Ecclesiam referimus, et quotidie in sanctis ejus ædificari cernimus, accidit, etc.* Et S. Greg. hom. 13. et sequent. et Maldon. Pintus, Dionys. Isidor. Viegas in Apocal. 12. com. 3. sect. 33. Barradius lib. 2. proleg. cap. 6. et Anton. Fernand. visione 18. sect. 4. ubi docet, per templum et urbem Ezechielis significari duplicem in Ecclesia Christi principatum, Ecclesiasticum et secularem.

Unde Alcazar in Apocal. 3. vers. 12. notat. 2. p. 308. plane contendit, hoc templum Ezechielis aliud esse a Salomonico (licet eo alludat) esseque mysticum et spiritale. Nam hoc Ezechieli cap. 45. et 48. visum fuit extra urbem quindecim millibus calamorum, quæ faciunt viginti septem passuum millia, atque in eo commutatur sors Judæ, Benjamin, et aliarum tribuum. Itaque censet ipse Judæam hic esse Ecclesiam: urbem, quam in ea vidit Ezechiel, esse Romam, non Jerusalem; unde ejus nomen est, *Dominus ibidem* est, scilicet in suo vicario Rom. Pontifice: templum, esse monasteria, virosque religiosos, qui a Roma separati sunt, non tam loco, quam mente, actione et contemplatione, ut se totos Deo consecrent.

Nihilominus respondeo, et dico primo, post captam a Chaldæis Jerusalem, et exustum templum Salomonis, quæ hucusque partim prædixit, partim jam facta enarravit Ezechiel, hoc cap. et seq. illud idem templum describit, ut patet cap. 41. v. 1. 4. et sequent. *Hoc est*, ait, *Sanctum sanctorum, etc.* Unde et hoc Ezechielis templum eamdem habet figuram et dimensionem (licet id negare videatur S. Hier. in c. 43.) cum templo Salomonis: scilicet Sanctum sanctorum utrobique longum, latum et altum est cubitis 20. Sanctum, latum 20. longum 40. vestibulum, longum 20. latum 11. atrium populi undique ambiens atrium sacerdotum et Sanctum, ac Sanctum sanctorum, 500. erat cubitorum in longitudine, et 500. in latitudine, atrium voco murum extimum atrii. Sic murus atrii Gentium erat 600. cubitorum. Quocirca c. 40. 1. de veteris urbis eversione mentionem facit, ab eaque hujus prophetiæ exordium sumit, quasi significare volens se de ejus restauratione agere. Unde et eodem loco, id est in monte Sion, templum hocce suum collocat. Denique ita urbem Jerusalem, Sanctum, Sanctum sanctorum, atrium triplex, exedras, gazophylacia, sacerdotes, Levitas, oblationes, victimas depingit, et minutatim dimetitur, idque tam fuse, operose et exacte, ut non aliud quam templum Hierosolymitanum hic agnoscere possimus. Nota: Apposite Ezechiel uti cœpit a templo, ita finit in templo. Cœpit enim a visione currus Cherubim: vidit enim cap. 1. Deum prodeuntem a templo suo cœlesti, et vectum curru Cherubico pergare ad excidium urbis Jerusalem, et templi: hic vero videt eumdem eadem restaurare, ac novum templum condere, tum materiale per Zorobabel, tum potius spiritale et mysticum (puta Ecclesiam) per Christum. Quocirca currus Cherubim speciem habebat templi: solium enim repræsentabat propitiatorium cum arca: utrique enim insidebat Deus; qui proinde ante se habebat arulam cum igne, uti in templo habebat ante se altare thymiamatis, ejusque ignem et incensum: Cherubim utrobique iidem sunt.

Hoc ergo templum Salomonis ostensum est hic Ezechieli describendum, primo, ad hoc, ut moveret populum ad pœnitentiam, ob cujus peccatum templum hoc erat eversum, ut patet c. 43. 10.

Secundo, ut eos in captivitate tot ærumnis afflictos consolaretur, et in spem erigeret templi reædificandi, ac consequenter reip. et Ecclesiæ ac religionis re-

staurandæ. Hinc Leviticam hierarchiam, ritus sacrificiorum et Judææ divisionem præscribit et instaurat c. 44. et seq.

Tertio, ut ejus jam prorsus aboliti et eversi septuaginta annis (ita ut nemo superesset, qui ejus formam mente retineret, ut eam architectis plane et plene delineare posset) ideam, et quasi ex prototypo paragogum præscripserat, ut patet cap. 43. 12. quam ideam secuti sunt Zorobabel, Aggæus et Zacharias, cum illud reædificarunt. Id ita esse diserte docet ipse Ezechiel cap. 43. ubi postquam fabricam templi tribus præced. cap. descripsisset, et dimensus esset, subdit v. 7. se audisse a Deo in templo hoc consistente: *Fili hominis, locus solii mei* (supple hic est) *et locus vestigiorum pedum meorum, ubi habito in medio filiorum Israel in æternum: et non polluent ultra domus Israel nomen sanctum meum.* Et vers. 9. *Nunc ergo repellant procul fornicationem suam, et ruinas regum suorum a me et habitabo in medio eorum semper. Tu autem, fili hominis, ostende domui Israel templum, et confundantur ab iniquitatibus suis, et metiantur fabricam* (ut eam reædificando templum sequantur, et fabricando reipsa exprimant) *figuram domus, et fabricæ ejus exitus, et introitus, et omnem descriptionem ejus, etc. ostende eis et scribes in oculis eorum: ut custodiant* (in ejus reædificatione) *omnes descriptiones ejus.* Quid clarius? Ita veteres Hebræi, Theodor. et fuse Vilalpando, et Ribera l. 1. de Templo c. 27. quin et S. Chrys. hom. 17. in epist. ad Hebræos, ac Richardus Victorinus l. de Ezechielis templo, item Lyran. Hugo Cardin. ut alii, ac Tornielius in Chronol. anno mundi 3460.

Dices primo: Templum Zorobabel non fuit tam augustum quam Salomonis, ut patet Aggæi 2. 3. et 1. Esdræ 3. 11. Ita S. Hieron.

Resp. Fuit tam augustum quoad figuram, dispositionem, fabricam, quæ sola hic describuntur, non autem quoad materiam auri, lapidum, omnemque ornatum.

Dices secundo: Salomonis templum altum fuit cubitis 120. ut patet 2. Paralip. 3. 4. Zorobabelis vero tantum cubitis 60. ut patet 1. Esdræ 6. 3

Respond. illam fuisse Cyri dispositionem, cui Judæi ejus offensam verentes, non contradixerunt, et hac parte non assecuti sunt ideam Salomonis et Ezechielis, uti nec ornatum, magnificentiam, opulentiam. Verebatur enim Cyrus, ne Judæi arcem facerent ex templo, et res novas molirentur ac rebellarent. Herodes tamen, qui Zorobabelis templum restauravit, fecit illud 120. cubitorum in altitudine, teste Josepho 15 Antiquit. cap. 14. Aliam causam dat Lyran. in fine libri: ait enim, Deum non omnia explesse, quæ in hac idea præscribit. quia hæc promissio templi et urbis reædificandæ facta fuit sub conditione hac videlicet, si Judæi servirent Deo ut debebant: hoc autem illi non præstiterunt. Nam multi manserunt in Babylone, nolentes reverti in Judæam: alii duxerunt uxores alienigenas 1. Esdræ 9. alii deflexerunt ad idololatriam sub Antiocho Epiphane, ut patet ex libris Machab. Quocirca Deus quoque non explevit hanc perfectam suæ ideæ fabricam. Sicut primitus sub Josue Hebræis non dedit totam terram promissam, sed tum ob peccata eorum, tum ut eos in armis jugiter exerceret, reliquit in terra eis a se promissa complures Amorrhæos et Chananæos hostes. Voluit ergo Deus hic per Ezechielem dare et describere perfectam ideam templi, urbis et reip. Israeliticæ, uti fecit Plato in libris de Republ. esto sciret, quod ipsi eam per omnia assequi et exsequi non possent; quia per eam symbolice nobiliorem Ecclesiæ fabricam, in qua hæc omnia mystice perficienda forent, adumbrare et delineare volebat. Unde

Dico secundo: Licet ad litteram, ut dixi, describatur hic templum Salomonis magnifice restaurandum per Zorobabel; tamen magis allegorice significatur restaurandam Synagogam Judæorum per Ecclesiam Christi. Una enim est Ecclesia, quæ olim fuit Judæorum, jam est Christianorum. Sed hæc illa amplior est, augustior, operosior, gloriosior, perfectior, pulchrior, gratiosior; quia summe perfecta, æterna, cœlestis est et divina. Unde ad hoc symbolice significandum, voluit Deus vetus templum Salomonis per hoc Ezechielis idem plane reædificari, et stare donec conderetur Ecclesia Christo hoc templo præsignata, ut notat S. Chrysost. hom in Psal. 14. tomo I. et Athanasius orat. 5. contra Arian. Ecclesia autem condita, templum vetus fuit dirutum, et fundamenta evulsa, imo ipse mons cui insidebat, teste Josepho, abscissus est et Judæi nullam haberent spem ejus reædificandi. Atque hac de causa quædam augustiora de hoc templo hic dicuntur, quam ut templo Salomonis, vel Zorobabelis conveniant, ut quod templum Zorobabelis fuerit in urbe, Ezechielis vero extra eam, imo semotum 27. milliaribus. Simile est de porta templi orientali semper clausa: *Quoniam Dominus Deus Israel ingressus est per eam*, c. 44 2. Rursum quod inter templum et civitatem Propheta hic c. 48. describit partem quamdam portionis sacerdotum, et totam portionem Levitarum. Quod ibidem terram Israel distribuit duodecim tribubus, cum constet duas tantum ex captivitate rediisse, decem vero in ea mansisse. Ad hæc quod c. 47. 8. dicit de aquis e templo egredientibus, et in mare Mortuum intrantibus, ejusque aquas salsas edulcorantibus. Item de arboribus fœcundissimis, quæ singulis mensibus uberrimos fructus proferebant, aliisque similibus. Solent enim Prophetæ a typo ad antitypum, a littera ad allegoriam avolare, ac subinde ea commiscere: unde licet ad litteram de typo agant, quædam tamen immisceant quæ magis antitypo conveniant, ut significent se magis antitypum, quam typum, spectare; uti dixi can. 4. et 5. Et hoc videntur voluisse S. Hier. Greg. et alii, dum negant hic templum Zorobabelis delineari: quia scilicet mystice magis hic delineatur Ecclesia Christi, quam templum hoc. Porro quia Ezech. c. 47 et 48. templum hoc a civitate et civibus secernit: hinc præcise et distincte per templum accipiendus est status sacerdotalis apud Christianos, ejusque templa: item Roma, ut ait Alcazar, in qua est apex sacerdotii, templorum et sacrorum. Per civitatem vero intelligendus est status fidelium laicorum, et regimen politicum de quo plura c. 45. 6. et c. 48. 35. Jam vero quæ sit Ecclesiæ longitudo, id est, quot seculis sit in hoc orbe duratura: quæ sit latitudo, id est, quas regiones, nationes, hominesque usque ad orbis finem sit complexura: quæ altitudo charitatis et meritorum: quæ profunditas humilitatis: quæ rectitudo operum: quis ordo lapidum, id est pontificum, regum hominumque cæterorum: quinam superiori: qui inferiori ædificii loco sint collocandi;

ille novit, qui ejus est architectus, quique totam fabricam funiculo calamoque suo, id est infinita sapientia, metitur et explorat.

Rursum allegorice, hæc templi reædificatio significabat mortui Christi resurrectionem: ejus enim mors fuit mors Synagogæ; ejus resurrectio fuit resurrectio et instauratio Ecclesiæ, Joan. 2. 19. Et sic illud Amos 9. 11. *In die illa suscitabo tabernaculum David, quod cecidit: et reædificabo aperturas murorum ejus, et ea quæ corruerant instaurabo: et reædificabo illud sicut in diebus antiquis*; non tantum de Ecclesia, sed et de Christo interpretantur B. Cyrill. l. 4. in Joannem 35. Theod. et S. Hier. in Amos 9. imo S. Petrus Act. 15. v. 16.

Ubi nota, omnem architectandi rationem ex hominis symetria, tamquam ex perfectissimo naturæ ædificio, desumptam fuisse censet Vitruvius, et ex eo Vilalp. pag. 471. quocirca assumpta a Verbo humanitas singulis fere templi mensuris indicatur. Nam, si quamlibet porticum 50. cubitis latam, centum vero longam consideres, ejusque latitudinem in tres dividi ambulationes animadvertas, longitudinem præterea in octo intercolumnia sive vestibula partiri, invenies partitiones has omnes humanæ staturæ miro proportione conformari, uti in imagine spectandum exhibet Vilalp. p. 472. Homo enim, ut docet Vitruvius et alii, sex pedibus altus est, tantumdemque brachia ejus extensa protenduntur. Quod si brachia in medio pectore ita complicentur, ut apex longioris digiti dextræ manus apicem etiam medii digiti sinistræ manus attingat, certe a cubito ad cubitum tres pedes latus erit homo: quorum medius pes pectori datur, reliqui utrimque brachiis ab humeris ad summos cubitos assignantur: qua ratione porticus dividitur in tres æquas ambulationes pectori et brachiis respondentes. Hæc et plura Vilalpando loco citato.

Anagogice, describitur hic Ecclesiæ in cœlis triumphantis gloria, et mira amplitudo, ubi Beati pulcherrimis ornamentis redimiti et communiti, ac cœlestibus et inexplicabilibus gaudiis magnificentissime cumulati, Deum ipsum intuentur et sempiterna Dei visione fruuntur. Intuetur ergo et describit hic Ezechiel cœlestis Jerusalem, et templi Beatorum mensuras, de quibus ait Apostolus Ephes. 3. 18. *Ut possitis comprehendere cum omnibus sanctis, quæ sit latitudo, et longitudo, et sublimitas, et profundum.* Id ita esse patet ex eo quod ita Ezechielem anagogice explicet ejus asseola, imitator et interpres S. Joannes in Apocalypsi. Hanc enim ipse, secutus Ezechielem, post enarratam c. 18. Babylonis, et c. 19. Gog, Magog, Antichristi, mundique totius stragem et excidium, concludit c. 21. et 22. descriptione novæ Jerusalem. Ergo cum ipse explicet eam esse cœlestem, sequitur illam quoque vel maxime in sensu anagogico spectasse Ezechielem. Hinc et fluvium illum suum cœlestem, utrimque consitum arboribus vitæ, quæ fructus suavissimos per singulos menses proferunt, Apoc. 22. 1. S. Joannes plane mutuatus est ab Ezechielis c. 47. 5. Ad hanc urbem et templum suspirabat Psaltes, dicens Psal. 136. *Quomodo cantabimus canticum Domini in terra aliena? Si oblitus fuero tui, Jerusalem, oblivioni detur dextera mea. Adhæreat lingua mea faucibus meis, si non meminero tui.* Et Psal. 41. *Memor ero tui de terra Jordanis et Hermoniim a monte modico. Hæc recordatus sum, et effudi in me animam meam.* Utinam mihi in hac lacrymarum valle, tui memoria semper oculis mentis obversetur! Utinam pectus meum sit oratorium, in quo teipsum, o Christe, exculpas, ut aurea tua imago sit in terreo altari cordis mei, ut te semper intuear: ac tanta sit amoris tui vis et flamma, ut me transformet in te a claritate in claritatem! ut tandem ab hoc exsilio in patriam, ab hospitio in domum me reducas, ubi te laudem, te amem, te fruar in omne ævum. *Quam dilecta tabernacula tua, Domine virtutum! concupiscit et deficit anima mea in atria Domini.*

Tropologice, templum hoc est anima fidelis et sancta. *Caste et pie viventes templum sunt Spiritus Sancti*, aiebat S. Lucia ad tyrannum. Porro quo ratione anima fiat templum Dei, ita describit S. Hieron. ad Celantiam epist. 14. *In omni actu atque verbo quieta mens et placida servetur, semperque cogitationi tuæ Dei præsentia occurrat: sit humilis animus ac mitis, et adversus sola vitia erectus. Numquam illum aut superbia extollat, aut avaritia inflectat, aut ira præcipitet. Nihil enim quietius, nihil purius, nihil denique pulchrius ea mente esse debet, quæ in Dei habitaculum præparanda est; quem non auro templa fulgentia, non gemmis altaria distincta delectant, sed anima ornata virtutibus. Ideo et templum Dei Sanctorum corda dicuntur, affirmante Apostolo, qui ait* 1. Corinth. 3. *Si quis templum Dei violaverit, disperdet illum Deus. Templum enim Dei sanctum est, quod estis vos.* Plura vide apud S. Bernard. tract. de Interiori domo. Quocirca S. Chrysost. orat. 3. contra Judæos in fine docet non tam gratum esse Deo excitare templum Salomonico majus et illustrius quam convertere animas, easque erigere in templum gratiæ viventi Deo. Et S. Greg. hic hom. 12. asserit nullum sacrificium esse Deo acceptius animarum zelo.

Hoc ergo c. 40. atriorum templi Hierosolymitani mensuras, illuc spiritu raptus, Angelum calamo definientem videt et describit Ezechiel, nimirum mensuras longitudinis, latitudinis et altitudinis portarum, thalamorum, fenestrarum, vestibulorum, cubiculorum, graduum et totius denique ædificii. Itaque Angelus hic, primo, portam orientalem et cæteras exteriores atrii laicorum dimetitur. Inde v. 17. atrium laicorum ingressus, illud ipsum cum suis porticibus, thalamis, portis et vestibulis, a porta in portam per partes sigillatim mensurat. Tertio, ingressus atrium sacerdotum v. 28. illud pari modo metitur. Denique v. 39. describit mensas in quibus mactantur victimæ, ac cubicula tam laicorum quam sacerdotum.

Nota: Tabernaculum Mosis, et templum quod illius adinstar fabricavit Salomon propria habebat duas partes, scilicet Sanctum, et Sanctum sanctorum. In Sanctum ingrediebantur soli sacerdotes: in Sanctum sanctorum solus Pontifex, idque semel in anno. Ante Sanctum erat atrium, idque duplex: primum et proximum Sancto erat atrium sacerdotum: in hoc atrio erat altare holocaustorum: ibi enim sub dio mactabantur et cremabantur victimæ, ut fumus in aerem ascenderet ibique evanesceret. Circumcirca hoc atrium erat porticus (vulgo *galeria*) columnis innixa, in qua erant gazophylacia, sive exedræ, et pastophoria, id est cubicula sacerdotum. Alterum atrium erat Israel, id est laicorum: hoc enim ipsorum erat templum, eratque ingens, utpote pro toto Israele; unde

vocatus basilica grandis 2. Paral. 4. 9. Porro divisum erat ab atrio sacerdotum per septum, sive murum altum tres cubitos, ita ut laici ex suo atrio possent videre sacrificia, quæ fiebant in atrio sacerdotum, non tamen illud ingredi. Ita Ribera, Abulens. Azor, Barad. Cajetan. Salmer. quin et Theodor. ac Procopius. Verum rident hoc Vilalp. et Pineda lib. 5. de Rebus Salomonis cap. 5. ac demonstrant murum cingentem atrium sacerdotum in altitudine parem et similem fuisse muro qui cingebat atrium laicorum, ac consequenter habuisse tres contignationes ex lapide polito, et quartam summam ex cedro: tot enim habebat murus atrii Israel. Inter atrium sacerdotum et templum interjectum erat spatium, sive platea 20. cubitorum, ut patet c. 41. 10. in que spatio erat locus orationis sacerdotum. Ergo atrium sacerdotum, puta peribolus, sive murus atrii sacerdotum, distabat a templo, sive a vestibulo Sancti et Sancti sanctorum 20. cubitis, idque ad reverentiam Dei ejusque templi. Utrumque hoc atrium pro solis Judæis erat. Unde non tantum Herodes rex, ut vult Ribera, sed ipse etiam Salomon, atrium tertium addidit extimum pro Gentilibus, teste Josepho, quem sequitur Vilalp. p. 2. lib. 3. cap. 27. Cassiodorus, Beda, Abulensis, Hugo, Azor et alii, quos citat et sequitur Pineda l. 5. de Rebus Salomonis cap. 5. Porro atrium laicorum Judæorum divisum erat in atrium fœminarum, et atrium virorum: eruntque quatuor atria, scilicet primo, Gentium; secundo, fœminarum; tertio, virorum; quarto, sacerdotum. Audi Josephum lib. 6. Belli c. 6. et l. 3. Antiq. c. 5. *Templum*, ait, *quatuor porticus* (atrium vocatur porticus, quia porticu fornicata et columnis innixa circumseptum erat: unde vocatur et vestibulum) *circum se habuit, et earum unaquæque suam custodiam. In extimam porticum ingredi licuit omnibus, etiam extraneis, tantum menstruatæ fœminæ intrare vetabantur. In secundam porticum intrabant Judæi omnes, eorumque conjuges, si erant ab omni pollutione mundæ. In tertiam mares Judæi mundi atque puri. In quartam sacerdotes vestitu sacerdotali induti.* Vide dicta Exodi 27. 9. Ezechiel vero et Scriptura duplex tantum nominat atrium (tertium enim Gentium omittit, exterius scilicet et interius. Aliqui atrium exterius vocari putant, id quod erat mulierum; interius vero id quod erat virorum. Ita R. Salomon et Malden. Verum melius Vilalp. p. 2. l. 3. c. 45. per atrium exterius accipit atrium laicorum; per interius vero sacerdotum. Dicitur interius; quia vicinius erat Sancto et Sancto sanctorum. Unde in eo erat altare holocaustorum, ibique immolabantur victimæ. Ita enim atrium interius explicat Ezechiel c. 8. v. 1. 7. 14. 17. Favet et locus 3. Reg. 6. 36. ubi, uti et alibi, duplicis tantum atrii, scilicet laicorum et sacerdotum fit mentio. Unde censet Vilalpando, atrium mulierum separatum tum nondum exstitisse, sed illud ab atrio virorum separatum fuisse post captivitatem Babylonicam. Atrium exterius septenis distinctum erat areis subdialibus, quæ senis porticibus erant distinctæ, ait Vilalpando.

Utrumque atrium septum erat porticibus, ut sub eas Judæi se reciperent tempore pluvio, vel urente sole, earumque fornice se tegerent. Porro porticus omnes atrii interioris, pares erant porticibus exterioris. Rursum, porticus in ternas ambulationes erant divisæ. Adhæc atrium interius in quavis dimensione 100. habebat cubitos, dimidium ejus 50. Altaris vero quadrata forma 20. cubitorum fuit. Fuit autem altare positum in medio atrii. Quare supersunt ab altari usque ad peribolum, id est murum occidentalem atrii cubiti quadraginta: inter peribolum porro et vestibulum templi platea erat 20. cubitos lata: ex quo fit, ut spatium omne inter vestibulum et altare relictum fuerit cubitorum 60. fere triplo majus eo quod assignatur a Rabbinis in secundo templo: huic enim ipsi dant 22. cubitos.

Atrium vero laicorum, utpote totius populi, tam in longitudine quam in latitudine habebat quingentos cubitos. In utroque atrio erant cubicula sacerdotum, janitorum, cantorum et aliorum templi ministrorum, quæ variis nominibus appellantur. Nam primo, vocantur thalami; secundo, gazophylacia, quia gaza, id est opes et suppellex templi, in iis custodiebatur; tertio, vocantur exedræ; non eo quod essent extra ædem, id est templum, uti aliqui volunt; sed a *sessione*, quod in iis sacerdotes mactando, et sacra obeundo fessi sederent et requiescerent. Exedra enim græce sessionem vel sedem significat: ita Pollux l. 1. c. 4. Unde et Cicero lib. 3. de Orat. indicat exedram esse locum, in quo, posito lectulo, meridie requiescant; quarto, vocantur pastophoria; παστος enim Græcis thalamum significat, aut velum. Velo enim prisci, Gentilium quoque sacerdotes caput obnubebant. Unde Virgilius:

> Et capite ante aras Phrygio velatus amictu.

Hinc sacerdotes vocabantur pastophori, sicut et πυροφοροι, id est, igniferi, eo quod ignem ante alios sacrificiis inferrent, teste Giraldo Syntag. 17.

Ridiculum ergo est quod affert Abulens. in lib. 3. Reg. c. 6. q. 21. scilicet, pastophoria fuisse loca separata ad comedendum, ut in eis sacerdotes comederent partes sacrificiorum sibi ex Dei lege obvenientes, et inde dici *pastophoria* a *pastu* et *foris*. Alio quoque sensu παστοφορος corrupte dicitur a Clemente Alex. l. 5. Strom. sacerdos, vel ædituus, pro παστοφρουρος, id est, templi custos, ait Nicolaus Causinus elect. symbol. p. 200.

Denique in atrio laicorum facta sunt omnia, quæ in Evangeliis legimus de Christo, scilicet quod in templo docuerit, quod ex eo ejecerit ementes et vendentes, quod dixerit illud esse domum Dei, et locum orationis, etc. Hæc enim omnia in atrio laicorum, quod eorum erat templum, facta sunt. Nec enim Christus ulterius, in atrium scilicet sacerdotum, ingredi poterat, cum non esset sacerdos de tribu Levi.

Porro atrium universum stratum erat pretioso marmore. Censet Ribera l. 1. de Templo c. 16. atrium utrumque, scilicet tam sacerdotum quam populi Israel, tantum fuisse ab Oriente templi, cui favet Joseph. l. 6. de Bello c. 6. Verum Cassiodor. Lyran. Dionys. Azor, Vilalpando et Montanus, quos citat et sequitur Pineda lib. 5. de Templo c. 5. §. 20. et 21. melius censent utrumque atrium cinxisse totam domum. Sic enim castra Israel (quæ repræsentabat hoc atrium) cingebant tabernaculum undique ad quamlibet mundi plagam, ut patet Num. 2. 2. Et quia vocatur *atrium majus rotundum*, quia in urbem, id est,

circumcirca, lotum templum ambiebat, 3. Reg. 7. 12. alioqui enim atrium hoc figura quadratum erat, non rotundum. Sed ita hæc intellige, inquit Pineda, ut, quoniam Sanctum cum Sancto sanctorum et atrio sacerdotum, multo longiore essent quam lata, ex latere occidentali sacerdotum nulla esset area ὑπαίθρα id est subdialis: sed tantum *tres* illi *ordines lapidum politorum per circuitum*, de quibus 3. Reg. 7. 12. id est, porticus triplex.

In atrio hoc tres erant portæ, Orientalis, Australis et Aquilonaris: ad Occidentem enim nulla erat porta eo quod id exigeret dignitas et reverentia Sancti sanctorum, quod illi parti Occidentali proximum erat, sola porticu interjecta. Ita Joseph. l. 6. de Bello c. 6. Plura de templo dixi Exodi 25. et seq. ac 3. Reg. 7. Hic enim fere tantum ejus mensuræ describuntur.

Horum atriorum, porticuum et exedrarum dimensionem et ichnographiam in tabulis ad oculum expressam, vide apud Vilalp. p. 144. et seq.

1. In vigesimo quinto anno transmigrationis nostræ,] qua scilicet Ezechiel cum Joachin rege anno 1. mense 3. regni ejus traductus est a Nabuchodonosore in Babylonem: Joachin successit Sedecias, cujus 11. anno eversa est urbs, et regnum; ergo ab hac eversione anno 14. vidit hæc Ezechiel, scilicet templi, et urbis nuper eversæ, restaurationem. Quocirca hæc visio, a visione capitis primi, qua anno 5. transmigrationis vidit Deum iratum imminere et intentare urbi ac templo vastationem, distat, et posterior est viginti annis. Quapropter Hebræi hos 20. annos addentes 30. de quibus c. 1. v. 1. (quos illi computant a jubilæo, ut ibi dixi) ita ut fiant 50. censent hunc annum fuisse 50. id est, jubilæum: in jubilæo ergo vidisse Prophetam novæ urbis, et novi templi fabricam; estque probabile, licet alii abunde illos 30. annos cap. 1. v. 1. computent, ut ibi dixi.

In exordio anni, decima die mensis,] id est, 10. die Nisan, quo Hebræi Exodi 12. jubentur tollere agnum, eumque servare ad diem 14. ut eo oblato, liberentur ex Ægypto: itaque hic eodem die videt Ezechiel templi et populi e Babylone restitutionem, quo idem olim ex Ægypto, ejusque servitute liberatus est. Ita Christus eodem die asello vectus, quasi agnus paschalis ingressus est Hierosolymam, Ecclesiam et populum Dei restituturus. Aliter Hebræi: cum enim putent hic notari annum jubilæum, censent pariter primum mensem fuisse septimum. A Tisri enim, id est, a mense 7. incipiebat jubilæum.

Quarto decimo anno,] ab excidio urbis, et templi, uti jam exposui.

Mystice, S. Hieron. censet hic significari quatuordecim generationes a David ad Christum, qui templum, id est, Ecclesiam, reædificavit.

In ipsa hac die,] scilicet decima jam dicta: non autem *ipsa die*, scilicet, qua eversa est Jerusalem, uti S. Gregorius videtur interpretari. Eversa est enim non decima, sed nona die mensis quarti. Jerem. 39. 2.

Facta est super me manus Domini.] *Manus* dicitur hebr. יד *iod*, quasi projiciendi instrumentum, vel quia emissa, et manans a brachio: radix enim ידה *iada* significat, projicere, emittere. Manus ergo hic est virtus, potentia, efficacitas, operatio manans a Deo in Ezechielem, id est, spiritus prophetiæ promittens populo libertatem et felicitatem. Vel manus est Spiritus Sanctus, qui a Patre Filioque quasi manus et digitus (uti vocatur Exodi 8. 19.) dimanat, q. d. Spiritus Dei, sive Spiritus Sanctus rapuit me in spiritu illuc, scilicet in Jerusalem.

2. In visionibus Dei.] q. d. Rapuit me non corporaliter, sed mentaliter per visionem, eamque sublimem, mirabilem et divinam. Theod. τὸ *Dei* explicat, q. d. In similitudinem Dei. Sicut enim Deus ut in aliquo loco operetur, non seipsum illo transfert, sed efficacitatem spiritus sui omnia permeantis ibi ostendit et exerit: ita et mens Prophetarum uno loco cum corpore substantialiter existens, alio et alio per visiones vi spiritus rapiebatur. Habet enim spiritus noster quamdam quasi immensitatem participatam a Dei spiritu; ut sicut hic substantialiter ubique præsens est, sic noster intellectualiter ubique præsentem quasi se sistat. Hoc est quod ait Christus Joan. 3. 8. *Spiritus ubi vult spirat: et nescis unde veniat, aut quo vadat*, q. d. Non intelligis, o Nicodeme, quomodo tua mens et spiritus sua cogitatione discurrat nunc per Europam, nunc per Asiam, nunc per aerem, nunc per cœlos, nunc per inferos, ibique quasi præsentem se sistat, ac mox transvolet: non cognoscis hos discursus et volatus animæ tuæ, quomodo in momento eat et redeat, ac totum oberret mundum: mirum ergo non est, quod non capias vim et operationem Spiritus Sancti, qua facit ut vetus homo renascatur, totusque renovetur in baptismo. Ita Fern. visione 25. sect. 1.

Et dimisit me super montem.] Moria, ubi ædificatum olim, et jam rursum reædificandum erat templum. Templum ergo erat in monte sublimi, tum quia ipsum civitatis erat quasi caput, tum quia ipsum erat quasi cœlum terrenum, in quo sacerdotes et Israelitæ erant quasi astra. Ita Pineda l. 5. de Rebus Salom. c. 5.

Super montem excelsum nimis,] super Sion.

Super quem erat quasi ædificium civitatis,] scilicet ipsa urbs Jerusalem, ait Lyran. vel potius ipsum templum: ad hoc enim inductus est Ezechiel. Ita Fernand. vision. 18 sect. 5.

Nota: Templum erat quasi civitas, quia undique cinctum erat muris et portis: atria habebat, quasi plateas; gazophylacia, quasi domos. Unde Angelus ostendit ei quasi ædificium civitatis, id est, quasi civitatem ædificatam: aut quia adhuc ædificabatur, juxta viri, qui ædificationi præerat, dimensiones, ut sequitur Ait ergo, *quasi*; quia nondum nova urbs, aut potius templum, de quo agit, erat ædificatum: sed solum prima ejus apparebant lineamenta et ichnographia. *Dicit* autem: *Vergentis ad Austrum*: quia venienti Ezechieli ab Aquilone, scilicet e Babylone, Judæa et templum erant ad Austrum. Ita Apollinar. Sic templum et monasterium regium S. Laurentii juxta Madritum, S. Benedicti Casinense, Fuldense, aliaque plura sunt instar urbium.

Symbolice, significatur hac fabrica in monte Ecclesia super montem, id est, altissime, ædificata a Christo Matth. 5. 14. de qua Isaias c. 2. 1. *Erit*, *præparatus mons in vertice montium*. Unde sanctus Chrysostomus in Matth. 5. ait montem esse insigne divinæ potentiæ, quæ vi sua divina Ecclesiam sustinet, ut portæ inferi ei prævalere non possint.

Secundo, S. Gregorius hic, Quem, inquit, significat

mons excelsus nimis, nisi Christum, qui de terra quidem, sed ultra terram est? Nam caro ejus de imis habet materiam, sed in summis potestate præeminet. Voce ergo *nimis*, altitudo divinitatis incomprehensibilis exprimitur. Homo enim ultra homines, ad ultra Angelos etiam Deus inventus est. Unde Isaiæ 2. dicitur esse in vertice montium: quia quantumvis Sancti in Christo profecerint, Christi vestigia vix tangere poterunt ex vertice cogitationum. Christus ergo est quasi divinus Atlas, qui instar montis molem Ecclesiæ sustinet, eamque facit dæmonibus invictam et inaccessam, ac hominibus conspicuam, totique orbi illustrem.

Tropolog. Rupert. Monte, inquit, significatur eminentia conversationis fidelium: quia nostra conversatio in cœlis est. Unde Tertul. lib. 3. contra Marcion. in fine: *Quid, ait, nos Dominus civitati supra montem constitutæ comparavit, si non exstamus inter demersos?* q. d. Si non eminemus infidelibus, quos terrena conversatio demergit?

3. Et ecce vir,] scilicet Angelus habens formam viri: isque vel Michael, templi et Ecclesiæ præses, vel Gabriel, de quo Dan. 9. 21.

Allegorice, S. Gregor. ut S. Hieron. Vir hic, inquiunt, est Christus, qui novæ Ecclesiæ partes describit, distribuit, ædificat, æque ac veteris fuit quasi custos, quando inde ejecit vendentes et ementes, et non permisit vas per templum transferri. Unde stat in porta: *Quia per ipsum ad Patrem ingredimur, et sine ipso civitatem Dei intrare non possumus. Stat ergo in porta, ut dignos suscipiat, indignos objiciat. In porta quoque judicium est*, ait S. Hieron. significat ergo judiciariam Christi potestatem. Denique *stat in porta*, quia læto hilarique vultu omnes venientes excipit, ducit, et in Ecclesiam introducit.

Quasi species æris,] scilicet politi et splendentis. Significatur pulchritudo, et fortitudo Angelorum, de quo c. 1. 7. *Æs enim*, ait S. Hieron. *cunctis metallis vocalius est, et tinnitu longe resonat. Unde et in Daniele cap. 2. in imagine, quæ erat ex auro, argento, ære ferroque compacta, regnum Alexandri atque Græcorum in æris similitudine demonstratur, ut Græcæ linguæ eloquentia signaretur.* Additque, *æs significare adhuc eos indigere doctrina, qui templi spiritualiter ædificandi necdum plene nosse mysteria.* Aliter Alcazar in Apoc. 11. v. 1. pag. 560. *Æs*, inquit, *significat fortitudinem Christi, qua calamum sive virgam, id est, passionem, et crucem sex cubitorum, id est magnam et ingentem, fortissime toleravit: atque per hanc erexit atque dimensus est fabricam templi, id est Ecclesiæ suæ.*

Funiculus lineus,] Septuag. *funiculus cæmentariorum*, quo scilicet, ait Greg. exploratur æqualitas, vel rectitudo surgentis parietis, ut si lapis intus est, foris educatur, si nimis exterius prominet, interius revocatur.

Mystice, cæmentarii sunt Angeli, vel Apostoli: hi enim ædificant templum, id est, Ecclesiam Dei, ait S. Hieron.

Calamus,] Hebr. קנה *kone*, id est, canna mensoria. Similis visio est Zachar. 2. 1. et Apoc. 21. 15. in fabrica novæ ut cœlestis Jerusalem.

Mystice S. Hier. *calamus est gratia prophetalis, de qua Ps. 44. Lingua mea calamus scribæ velociter scribentis.*

Et ecce murus forinsecus in circuitu domus undique,] q. d. Visus sum mihi videre domum et murum extra illum per circuitum. Domus hæc non erat ipse mons, ut vult R. David, sed templum, quod jam inchoabatur, aut spatium, in quo paulo post templum idem architectus delineat. Porro murus hic, sive peribolus erat tertius et extimus, qui totum claudebat templi ædificium: scilicet ambiebat atrium Gentium, ac consequenter atrium Judæorum, quod erat medium; et atrium sacerdotum, quod erat intimum. S. Hieron. mystice hunc murum refert ad fabricam Ecclesiæ, et ad cryptas Martyrum Romæ: *Dum essem*, inquit, *Romæ et liberalibus studiis erudirer, solebam cum cæteris ejusdem ætatis et propositi, diebus Dominicis sepulcra Apostolorum et Martyrum circuire, crebroque cryptas ingredi, quæ in terrarum profunda defossæ ex utraque parte ingredientium per parietes habent corpora sepultorum: et ita obscura sunt omnia, ut prope illud Prophetæ compleatur, Descendant ad infernum viventes; et raro desuper lumen admissum, horrorem temperet tenebrarum, ut non tam fenestram, quam foramen demissi luminis putes: rursumque pedetentim acceditur, et cæca nocte circumdatis illud Virgilianum proponitur:*

Horror ubique animos, simul ipsa silentia terrent.

Hoc mihi dictum sit, ut prudens lector intelligat, quam habeam sententiam super explanatione templi Dei in Ezechiele, de quo scriptum est: Tenebræ latibulum ejus.

Nota: Tribus muris circumdatum erat templum. Primus murus erat periboli extimi, hic hoc v. 5. describitur; secundus, atrii exterioris; tertius, atrii interioris. Primus murus, qui omnia templi ædificia et atria complectebatur, significat Dei custodiam quæ ambit totam Ecclesiam, juxta illud Psal. 124. 2. *Dominus in circuitu populi sui*, ideoque, ut præcessit, *non commovebitur in æternum qui habitat in Jerusalem*. Secundus murus significat custodiam Angelorum, de quibus ibidem dicitur: *Montes in circuitu ejus. Montes*, id est Angeli, ait ibidem S. August. qui montana proceritate sanctitatis, ut ait S. Hieron. ambiunt Ecclesiam. Tertius murus repræsentat custodiam sacerdotum, ac Prælatorum Ecclesiæ, de quo dicitur Ezech. 13. 5. *Non opposuistis murum pro domo Israel.* Per hos tres muros ad templum ibatur tribus portis, ad tres orbis plagas spectantibus, scilicet Orientem, Septemtrionem et Austrum: quo significatur, a tribus præcipue partibus homines venturos ad Ecclesiam, nimirum ab Asia quæ est ad Orientem, ab Africa quæ est ad Austrum, ab Europa quæ est ad Septemtrionem respectu Asiæ et Africæ. Tres portæ in singulis muris sibi obversæ, significant tres gradus venientium ad fidem, incipientium, proficientium, perfectorum, quos per tria sponsi oscula significari, pulchre docet S. Bernard. serm. 4. in Cant. Ita Anton. Furnand. visione 18. sect. 8.

Calamus mensuræ sex cubitorum.] Hebr. *sex cubitorum in cubito*, id est, certo, justo ac vero cubito, q. d. Sex cubitorum justæ mensuræ.

Et palmo.] Non quasi eo manu teneretur calamus, ut vult Richard. Victor. Sed palmus hic est pars mensuræ, ut patet ex verbis, et ex ipsa dimensione quæ sequitur. Palmus, qui græce dicitur παλαιστή, ait S. Hieron. est sexta pars cubiti, puta, quaterni manus digiti juncti. Differt ergo palmus a palma, quæ græce

dicitur σπιθαμὴ, estque spatium, quod extensa manu, diductisque digitis, inter jacet inter ultimum pollicis et extremum minimi digiti. Porro Hebræi, et ex eis Maldon. sic interpretantur: *Sex cubitorum et palmo*, id est, sex cubitorum, et sex insuper palmorum; sex cubitorum, et uno amplius palmo addito ad singulos cubitos, q. d. Sex cubitorum sacrorum. Nam cubitus communis continebat quinque palmos, sacer sex, ut tradunt Hebræi. Hebr. enim est, *sex cubitorum in cubito, et palmo*, id est, sex cubitorum ex cubitis, quorum unusquisque continet communem cubitum, et palmum. Sic et Septuag. ac Chald. Favet id, quod dicitur c. 43. 13. *Istæ autem mensuræ altaris in cubito verissimo, qui habebat cubitum et palmum.* Cubitum enim verissimum vocat cubitum sacrum, qui communes cubitos uno palmo superabat. Calamus ergo mensorius, quem Angelus hic manu tenebat quasi architectus, habebat sex cubitos sacros, septem vero communes, et unum insuper palmum. Ita S. Hieron. Vatabl. Maldon. Hebræi, et Alcazar tract. de mensuris propos. 9. *Sex cubitorum et palmo, id est*, inquit, *sex cubitorum, non quorumcumque, sed eorum, qui vulgarem cubitum superant* uno *palmo.* Vilalpando tamen hic part. 2. l. 3. c. 12. contendit hunc calamum fuisse sex cubitorum, et unius palmi tantum; sed sic potius dicendum fuisset, *et palmi*, non *et palmo*, uti urget Alcazar.

Porro, ruente hac calami Vilalpandi mensura, ruit pariter magna pars dimensionum ejus in templo, quæ calamo hoc mensuratur.

Tropologice, S. Greg. *Sex*, ait, *cubiti sunt vita activa, quia sexto die perfecit Deus opera sua. Palmus vero, qui super sex cubitos est, jam de septimo est, ipse tamen cubitus non est, significat vitam contemplativam, quæ quasi in sabbato quietem agit in Dei contemplatione.*

Rupertus vero per sex cubitos, et palmum qui septimus est, accipit septem dona Spiritus Sancti: *Palmus*, ait, *est sapientia, quasi quiescentium merces, reliqui sex operantium sunt instrumenta.*

Et mensus est latitudinem, altitudinem quoque calamo uno,] id est, calamo uno mensus est omnes ædificii partes, non pluribus, ait H. Pintus. Secundo et melius, ex Septuag. q. d. Tam latitudo, quam altitudo hujus extimi muri, de quo v. 5. erat unius calami: erat enim reliquis muris inferior. Hinc a Septuag. vocatur, προτείχισμα, id est antemurale, et peribolus, id est, ambitus, vallum, septum. Itaque latitudo et altitudo muri extimi erat æqualis, sex nimirum cubitorum, id est 36. palmorum, ait Maldon.

Tropologice, S. Gregor. *Tam latitudo, quam altitudo muri sunt calami unius; quia quæque animo quam lata fuerit in amore proximi, tantum et alta erit in cognitione Dei. Dum enim se per amorem juxta dilatat, per cognitionem superius exaltat.* Et S. Hieron. *Calamus*, ait, *habens sex cubita, et palmum unum, significat Deo natam esse conversationem nostram, quæ in sex diebus, in quibus mundus factus est, continetur. Et notam esse rationem operum singulorum, ut aliud ad opera pertineat, aliud ad mentem: unde et latitudo æqua est altitudini, quorum latitudo ad opera, uti diximus, altitudo refertur ad animum, qui ad alta festinat.*

6. Et venit ad portam, quæ respiciebat viam Orientalem,] id est, ad portam atrii Israel, eamque Orientalem, utpote nobilissimam, per quam rex intrabat, et qua sola cernebatur gratissima Sancti et Sancti sanctorum facies. Facies enim domus, ait cap. 47. 1. respiciebat ad Orientem.

Petes: Cur non metitur prius ipsum atrium Gentium quod erat omnino extimum?

Respondeo: Quia proprie metitur hic templum et atrium populi Dei, id est Judæorum, non Gentium. Mystica causa est, ut significet ad Ecclesiam Christi Gentiles innumerabiles venturos, quasi atrium hoc eos non capiat, sitque quasi immensum. Unde de ea dicitur Psal. 35. 8. *Homines et jumenta salvabis, Domine*, ut ibidem explicat S. Augustinus.

Ascendit per gradus ejus.] Hoc sequitur, aream atrii Israel fuisse altiorem atrio Gentium: alioqui enim eo non oportuisset per gradus ascendere. Sic atrium sacerdotum altius erat atrio Israel, id est populi, sive laicorum Judæorum. Septuag. addunt fuisse septem gradus, idque patet ex v. 22. et tot erant ad alias portas: ex atrio ergo Gentium ad atrium Israel ascendebatur septem gradibus. Inde ad atrium sacerdotum gradus erant octo, ut patet v. 31. inde ad Sanctum erant gradus decem. Erant ergo 25. gradus ab atrio Gentium usque ad Sanctum: sed usque ad atrium sacerdotum erant 15. in quibus decantabant quindecim Psalmos graduum, sive Graduales, ut tradunt Hebræi, S. Hieron. et alii.

Et mensus est limen.] Hebr. סף *soph* tam limen superius et inferius, quam duos postes, qui ex duobus lateribus portam efficiunt, significat: unde Aquila vertit πρόθυρον, Noster, *limen*; R. David, *postes*. Sed eadem videtur fuisse postium et liminum crassities: ex uno ergo alterum intellige.

Id est limen unum calamo uno in latitudine,] subaudi consequenter: *et limen alterum calamo uno in latitudine*, id est ut Vatabl. tam unus postis portæ, qui erat ad Austrum, quam alter qui erat ad Aquilonem, crassus erat uno calamo: erat enim æque crassus ac murus, cujus crassitudo erat calami, ut patet v. 5. Itaque uterque postis latus erat 36. palmos.

7. Et thalamum,] id est, unumquemque thalamum. Sex enim erant, tres ex una parte portæ, et tres ex altera, ut patet v. 12. Porro thalami hic vocantur parva cubicula, in quibus templi custodes habitabant, qualia nunc in portis urbium conspicimus. Hæc enim hebr. vocantur תאים *thaim*, a radice תאה *taa*, id est, designare, definire, circumscribere, q. d. Conclave sua mensura designatum et circumscriptum: quia hi thalami postibus terminabantur et fulciebantur, unde ejusdem cum iis erant mensuræ: quantum enim hi thalami a thalamo, tantum postea unius a postibus alterius distabant. Jam Hebr. *thaim* retinentes Septuag. vertunt θεεμ, quod librarii corruperunt θει. Erant ergo thalami ad portam cubicula janitorum, scilicet Levitarum, ut impuros, et alios quibus fas non erat ingredi, templo arcerent. Symmachus vertit, παραστάδας, id est, postes ex utraque parte.

Et inter thalamos quinque cubitos,] id est, inter unum cubiculum et alterum intererat murus quinque cubitorum. Ita Chaldæus.

8. Limen portæ juxta vestibulum portæ intrinsecus.] Id est, porta interior habebat limen mensuræ calami, æque ut exterior, v. 6. Erant ergo duæ portæ, quadrato epistylio tectæ et conjunctæ, uti portæ ur-

bium fornice junguntur. Itaque vestibulum hoc fuit intra duas portas: duabus enim portis intercipiebatur. Et in hoc vestibulo erant sex thalami, id est, cubicula janitorum, puta Levitarumque, qui custodiebant portas, scilicet tria ab uno latere; et tria ex altero quorum eadem erat mensura, scilicet unius calami in longum, et alterius in latum, ut dicitur v. 7. Porro vestibulum vocatur pars illa ante domum, quæ pervia relinquitur, de qua Vitruvius l. 6. c. 10. Dicitur vestibulum, ait Gellius l. 16. c. 5. quasi venientium statio, aut stabulum: aut ut Servius, quod vestiat januam, quasi camera duabus sustentata columnis; vel quia Vestæ consecratum est. Unde novæ sponsæ olim limen non tangebant. Hinc Lucanus lib. 2.

Translata vetuit contingere limina planta.

Hebr. vestibulum vocatur אולם *ulam*, a radice אלם alam, id est, colligavit, q. d. Vinculum, colligatio, nexus postium, id videlicet omne quo postes desuper vinciuntur, sive fornix sit, sive rectæ trabes, sive tectum. Hinc non raro significat ipsam postium et fornicum seriem, quin et spatium sub fornicem relictum atque alias ipsos postes sive fornice, sive muro, sive alio modo junctos. Ita Vilalpando. Hinc et Symmachus vertit, *propylæum*, id est locus ante domum, puta ante domus portam. S. Hieron. vocat *tectum atrium*. Talia vestibula videmus Romæ in omnibus pene basilicis.

Jam in ipso vestibulo, imo in porta, transversim ad latera faciebant veteres cubicula pro janitoribus et famulis, ut teste Vitruvio lib. 6. cap. 10. Unde et talia erant in hoc Ezechielis templo, sive atrio. Hinc Græcis vocantur θυρωρεῖον, id est, janitoris locus.

Denique vestibulum hoc erat cœli symbolum: hoc enim est quod ait Josephus l. 6. Belli c. 6. *Neque fores habebat; cœlum enim undique conspicuum, lateque patens significabat.* Ut horum ideam concipias, scito templum, id est Sanctum et Sanctum sanctorum, situm fuisse ad Occidentem: ante se habebat atrium, primo sacerdotum, deinde laicorum. Ingressus ergo et portæ utriusque atrii erant externis lateribus, puta versus tres mundi plagas, scilicet ad Orientem, ad Aquilonem, et ad Meridiem (Judæi itaque orantes conversi ad templum spectabant Occidentem, non Orientem, uti Christiani) erant ergo tres portæ in atrio sacerdotum juxta tria latera, et tres mundi plagas: et totidem in atrio laicorum prioribus directe obversæ, et respondentes. In singulis erant tres thalami, id est cubicula janitorum a parte dextra, et totidem a sinistra. Hæ portæ habebant sua vestibula: de hisce omnibus sigillatim hic agitur. Vide ichnographiam templi, atriorum, porticuum, portarum, thalamorum, et vestibulorum apud Vilalpandum figura 9.

Mystice, porticus significent subsidia, et quasi umbracula, quibus Deus fovet et tegit laborentes in opere virtutum. Exedræ, sive gazophylacia, in quibus thesauri domus Dei servantur, et sacerdotes hebdomadarii manent, significant, per hæc Dei præsidia, et per hanc protectionem esse in nobis conservarique thesauros gratiæ atque virtutum et donorum, magis quam per nostram industriam; et per eadem effici, ut nos Deo ministremus, et ei per pœnitentiam et bona opera sacrificium cordis contriti et humiliati offeramus. Ita Ribera lib. 1. de Templo cap. 25.

9. Et mensus est vestibulum portæ octo cubitorum.] Dices: Quomodo vestibulum potuit esse 8. cubitos longum, cum thalamus in medio ejus positus longus fuerit unum calamum, id est sex cubitos, ut superius dictum est? Resp. Vilalp. postes vestibulum, id est, ejus fornicem, sustinentes, a sese invicem distabant cubitis octo; thalami vero inter posies medii tantum habebant calamum, sive sex cubitos longitudinis, quia duos fere cubitos occupabant postes, eorumque ornamenta, puta stylobatæ, et spirarum projecturæ.

Et frontem ejus.] Per *frontem* multi intelligunt appendicem, quæ ex porta superne exstabat ad arcendam pluviam. Alii, ut Maldonatus, per frontem intelligunt postes, id est turres in quibus cochlea erat, qua gradatim ascendebatur, et fenestellæ, ut dicitur v. 16. murus ergo turris cochleam circumcingens, spissus erat duos cubitos. Optime Vilalp. per frontem accipit columnas, seu potius semicolumnas vestibuli. Has ait fuisse duorum cubitorum in latitudine, sive crassitie.

Tropol. frontes sunt viri eminentes et fortes, qui palam intrepide docent ea quæ sunt salutis, uti Apostoli, Martyres et Doctores. Rursum frons seu facies Ecclesiæ, est charitas: ex hac enim illa, ejusque decor agnoscitur, uti docet Cyrill. Alexand. explicans illud Christi: *In hoc cognoscent omnes, quia discipuli mei estis, si dilectionem habueritis ad invicem*, Joan. 13. 35.

11. Et mensus est latitudinem liminis portæ.] id est, latitudinem vestibuli dicti, quod erat inter duas januas, quod habebat suas trabes quasi limina, quæ vestibulum, id est spatium inter portas, operiebant. Hæc ergo vestibuli latitudo erat 10. cubitorum. Nam, ut recte docet Vilalp. mensus est Angelus latitudinem ejus spatii quod reliquum est inter semicolumnas, quæ a postibus thalamorum extabant, ac reperit ibi 10. cubitos: latitudo enim liminis portæ, quam aliqui putarunt hoc loco Angelum metiri, dimensa jam fuerat octo cubitis. Cum enim in limine portæ triplicem liceat observare dimensionem: latitudinem, id est crassitudinem, muri, quæ erat unius calami, ut dixit, et longitudinem quantum nimirum postis distabat a poste, quæ erat 8. cubitorum: et altitudinem, quam paulo post dicet 13. fuisse cubitorum; nihil supereat in limine portæ 10. cubitis metiendum. Quapropter ultra parietem exteriorem ingressum fuisse Angelum dicere cogimur, et utroque pariete dimisso, spatium, quod Græci θυρωρεῖον vocant mensum fuisse juxta latitudinem, a meridie ad Aquilonem, ac reperiisse 10. cubitos.

Et longitudinem, id est altitudinem, portæ, tredecim cubitorum.] Ita Lyran. et Vilalpando.

12. Et marginem.] Hebr. גבול *gebul*, id est, terminum. Alii putant sic vocari sedile, quod ante thalamos erat; alii spatium ad ambulandum; Maldon. et alii melius per terminum accipiunt spatium, quod erat inter portam et unum ordinem thalamorum, id est cubiculorum, una ex parte muro adhærentium, et alterum ex altera, quod unius cubiti fuisse dicit.

Et cubitus unus finis utrimque.] Finis, id est, terminus, q. d. Cubitus unus utrimque terminabat thala-

suos, id est, cubicula, aaque ab invicem separabat. Terminum hunc, sive marginem clare in ichnographia spectandum exhibet Vilalpande.

Thalami autem sex cubitorum erant hinc et inde,] scilicet tres hinc, tres inde, id est, tres ex una parte, et tres ex altera.

Mystice sanctus Hieronymus. *Hæc*, inquit, *significat quod tam littera quam spiritus, et utraque intelligentia et historiæ et tropologiæ ad Trinitatis sacramenta pertineant.*

13. Et mensus est portam.] *Portam* vocat non solum introitum, ut vers. 11. sed introitum, et totum ædificium, quod porta ornabat, ait Maldonatus, in quo et ipsa porta, et thalamorum latitudo continebatur: quod totum ædificium a tecto unius thalami, id est ab extremitate unius cubiculi usque ad extremitatem ultimam alterius cubiculi e regione respondentis, viginti quinque cubitorum fuisse asserit. Nam quisque thalamus habebat sex cubitos. Itaque uterque thalamus, scilicet unus ex una, et alter ex altera parte, illiusque portæ oppositus, habebat 12. cubitos. Porta vero habebat decem, et margo ac terminus utrimque duos simul, ut dixit v. 11. et 12. qui omnes juncti faciunt cubitos 24. Videtur autem tectum thalamorum eminuisse tribus palmis, id est dimidio cubitu. Itaque in duobus thalamis est unus cubitus, suntque universim cubiti 25. Sic et Vilalp. cap. 21. *Hæc*, ait, *mensura thalamos, frontes, et introitum portæ jam ante dimensa complectitur; ejus tamen per partes dimensio alia est a jam dicta, uti eodem capite est videre.* Sensus ergo est, q. d. A tecto thalami, quod est ad Aquilonem portæ, ad tectum thalami, quod est in Meridie, *id est*, ut sequitur, latitudinem, sive transversam distantiam unius lateris tecti ab altero, *mensus est* 25. cubitorum.

Ostium contra ostium,] id est, ducendo mensuram per vel supra ostium unius thalami ad ostium alterius, quod ex adverso per rectam lineam illi opponitur, sicut videmus in monasteriis monachorum cubicula et ostia esse disposita, et sibi invicem ex adverso opposita. Ita Lyranus.

14. Et fecit frontes.] *Fecit*, id est metiendo designavit, ipsaque mensura ostendit frontes fuisse altitudinis 60. cubitorum. Frontes vocat columnas, sive postes et limina. Ita R. Salomon. Vatabl. Isidorus Clarius et Vilalpand. Tales columnarum frontes videmus hic Romæ in magnifica sancti Petri basilica Vaticani, quæ vere est orbis miraculum, et novum novi Salomonis templum, in quo et ipsissimæ templi Salomonici columnæ visuntur. Alii per frontes cubicula intelligunt, de quibus seq. cap. v. 1. Erant enim circum templum cubicula ejusdem longitudinis cum templo: templum autem longum erat 60. cubitis. Unde Symmachus vertit, παραστασεις, id est, circumstantias: Aquila vero κριωμα, id est frontem, uti et noster Interpres. Porro S. Hier. hæc sic explicat: *Puta autem*, inquit, *inter murum templi extrinsecus per circuitum, et ipsam ædem in atrio, hoc est in medio, quædam fuisse propter ornatum posita, quæ Symmachus interpretatur circumstantias, id est, stantia quædam, et terræ solo erecta in sublime, et hæc sexaginta cubitorum obtinere spatium. Rursumque egredientibus de porta interiori ad faciem vestibuli, quod respiciebat portam exteriorem, quinquaginta cubitos obtinuisse locum: in quibus fenestræ erant obliquæ, quas Septuag. absconditas, Symmachus τοξικας vocat. Et hæ fenestræ erant in thalamis, hoc est, in cubiculis singulis, et porticibus, quæ ante cubicula tendebantur, obtinentes cubitos quinquaginta. Quæ fenestræ obliquæ, sive τοξικαι, idcirco a sagittis vocabulum perceperunt, quod instar sagittarum angustum in ædes lumen immittant, et intrinsecus dilatentur, omniaque per circuitum plena erant hujuscemodi fenestris. Et ante frontes*, inquit, *porticuum pictura sive cælatura palmarum: per quæ ostenditur in introitu portæ statimque ingredientibus murum, sexaginta, occurrere cubita cum variis ornamentis.* Deinde has parastases, thalamos, et fenestras obliquas ita mystice interpretatur: *Hæc*, ait, *referuntur ad conditionem mundi, ut ex creaturis creator intelligatur, et omnia ordine et ratione currentia, ostendant mundi varietatem: qui apud Græcos κοσμος ab ornatu nomen accepit, et in sex diebus factus est, ut per singulos dies decades singulæ supputentur, quem perfectum numerum supra diximus. Post hæc ingredientibus nobis atrium interius, occurrunt ante ipsum vestibulum portæ interioris thalami cum obliquis fenestris, quinquaginta cubitorum tenentes spatium, qui et ipse sacratus est numerus. Et post septem hebdomadas plenas festivitatis et gaudii, ogdoadis prima incipit dies, quæ est resurrectionis, et introducit nos ad vicinitatem templi. Cum enim omnia fecerimus, agentes prioris erroris pœnitentiam, tunc vicini et proximi efficimur Deo: ut in exteriori atrio, notitiam creatoris creaturarum ordo nos doceat atque constantia: et in interiori, verus jubilæus, in quo omnia nobis debita dimittuntur, instruat θεολογιαν, et introducat ad Sancta sanctorum. Notandum quoque, quod interius atrium plures fenestras habeat non directas et æquales, sed obliquas, et angustas exterius, et se intrinsecus dilatantes; ut per parva quædam foramina possimus ad interiora penetrare, et ad clarissimi luminis, quod versatur in templo, plenitudinem pervenire. Denique post sexaginta et quinquaginta cubitos et thalamos, et porticus, et frontes porticuum, fenestras plurimas per circuitum, palmarum nobis cælatura vel pictura monstratur, ut de mundo victoriam possidentes, digni efficiamur plagas* (puto legendum *palmas*) *videre virtutum.*

Et ad frontem atrium portæ undique per circuitum,] q. d. Æquali fronte, id est, altitudine columnarum cinctum erat undique atrium, id est, par mensura columnarum ordinibus erat, atrium cingentibus.

15. Ante faciem,] id est, ab ante faciem, id est, a facie anterioris portæ, usque ad faciem interiorem alterius portæ vestibuli, *totum* interjectum spatium erat cubitorum quinquaginta, quos ita computat Maldonatus. Inter unam et alteram portam erant terni hinc inde thalami, quorum quisque sex cubitorum erat: ut dictum est vers. 7. Ter sex sunt octodecim. Inter thalamum et thalamum erat spatium 5. cubitorum, et erant 4. talia spatia: quater quinque sunt 20. quos si addas prioribus 18. efficies 38. Rursum, utraque porta habebat limen latum sex cubitos, ut dixi v. 6. hi geminati faciunt duodecim: qui si addantur 38. efficient 50. Aliter eos computat Vilalp. cap. 23. sed obscurius, et juxta suam calami mensuram, in qua ab aliis passim dissentit, ut dixi vers. 5.

16. Et fenestras obliquas.] De his nonnulla paulo ante dixi ex S. Hieronym. plura dicam cap. 41. vers. 26.

17. Et eduxit me.] id est, et portam quidem egressum induxit me in atrii exterioris Orientalem aream subdialem: quam ingressus animadverti eam porticibus undique cinctam fuisse, tessellatis pavimentis affabre elaboratis, quibus gazophylacia imminebant in singulis intercolumniis singula, erantque omnia circumcirca triginta. Unde patet, τὸ *per circuitum*, ad gazophylacia, non ad pavimentum referendum esse. Non enim sensus est, pavimentum fuisse stratum per circuitum; sed gazophylacia fuisse per circuitum atrii, uti statim explicatur.

Gazophylacium] est exedra, id est, locus ubi considetur, vel ubi residet et quiescit homo. Ita Pollux l. 1. 4. Scilicet erant hæc cubicula, ubi quiescebant et se recipiebant sacerdotes et Levitæ, resque et supellectilem, opesque templi reponebant. Unde vocatur *gazophylacium et pastophorium*, ut dixi initio capitis. Ita S. Hieron. Ribera, Vilalpando, Maldon. et alii. Porro *ante gazophylacia erant porticus, et in frontibus porticuum columnæ per ordinem porticus sustinentes*, ait S. Hieron.

Tropolog. gazophylacium Ecclesiæ est traditio Patrum. Rursum gazophylacia sunt memoriæ Sanctorum in quibus thesauri cœlestium asservantur, de quibus dicitur Psal. 144. 7. *Memoriam abundantiæ suavitatis tuæ eructabunt.* Tale passionis Christi gazophylacium erat memoria sponsæ Cant. 1. 12. dicentis: *Fasciculus myrrhæ dilectus meus mihi, inter ubera mea commorabitur.* Hanc imitatus S. Bernard. ibidem fatetur, se a puero fasciculum passionum Christi collegisse, et in mente recondidisse.

Pavimentum stratum lapide in atrio,] Heb. רִצְפָה *ritspa*, significat prunas, et pavimentum stratum lapide prunas referente, id est, lapide porphyretico. Hoc ergo durissimo, expolitissimo et pretiosissimo lapide stratum videtur fuisse pavimentum atrii (uti eodem, aliisque æque pretiosis lapidibus stratum videmus Romæ pavimentum templi S. Agnetis, aliaque nonnulla: in templo enim Salomonis nihil videri poterat præter cedrum, aurum, argentum, et marmor, lapidesque pretiosos) de quo S. Hieron. *Pavimentum*, inquit, *quod stratum erat lapidibus, et ante porticus atrii tendebatur, inferius erat in ascensione porticuum, et eamdem habebat longitudinem quam thalamorum ædificatio possidebat.* Quod deinde mystice explicans: *Pavimentum*, ait, *stratum erat lapide, ne luto, et terra, et pulvere peccatorum habitantium polluerentur vestigia, sed ut super vivos incederent lapides, quibus ædificatur templum Dei.* Eodem modo, sed clarius, Vilalp. hunc versum explicat.

18. In fronte portarum.] Hebr. *ad latus portarum.* Portas intelligit non gazophylaciorum, sed ipsius atrii exterioris, sive laicorum, quæ duæ erant, quibus ex atrio exteriori in atrium interius ingressus erat, ad quas portas per gradus ascendebatur: quia cum templum esset in monte, ad omnes portas et vestibuli et atrii per gradus ascendendum erat. Hoc est quod dicit: *Secundum longitudinem portarum erat inferius*, id est, tanta erat pavimenti inferioris porta, quanta erat altitudo graduum, quibus ad portam ascendebatur. Hanc enim altitudinem, longitudinem portarum vocat, ut supra v. 11. ait Maldon. Melius S. Gregor. hom. 18. et Vilalp. longitudinem hic non pro altitudine, sed proprie sumunt sensumque dant, q. d. Altitudo porticuum, quæ utrimque procurrebat a lateribus portarum erat 50. cubitorum, quanta nimirum erat longitudo portarum. Harum vero porticuum longe major erat longitudo; scilicet 500. cubitorum. Complebant enim totam latitudinem atrii Israelis. Metitur hic atrium exterius, sive atrium Israelis, puta laicorum, per partes, puta per areas varias, quæ a porta una usque ad aliam interjacebant; quæ areæ erant quasi parva atria, et porticus totius atrii, et porticus Israelis, quod erat ingens et vastum, utpote capax totius populi.

19. Et mensus est latitudinem; *latitudinem* vocat aream, sive spatium: qua enim alia ratione ad Orientem, et ad Aquilonem latitudinem posset metiri? aream, inquam, quæ erat, vel intercurrebat a facie portæ inferioris, id est a principio portæ Orientalis (quam mensus est v. 6.) quod extrinsecus prospiciebat: hanc enim vocat faciem portæ. Inferiorem autem nuncupat respectu portæ atrii secundi, quæ erat superior, uti et ipsum ejus atrium. Nam a primo atrio ad secundum per octo gradus ascendebatur.

Usque ad frontem atrii interioris, id est, usque ad frontem, sive initium atrii sacerdotum, extrinsecus,] q. d. Mensus est extra atrium interius spatium, quod erat inter illud et primam portam Orientalem, et invenit ejus latitudinem, id est, spatium et capacitatem, puta tam ejus *longitudinem*, quæ spectatur ab Occidente *ad Orientem*, quam *latitudinem* proprie dictam, quæ spectatur a meridio *ad Aquilonem*, esse 100. cubitorum. Erat ergo spatium hoc atrii non quadrangulum, sed quadratum omnibus suis lateribus et costis par et æquale. Ita Lyran. et Maldon. et Vilalp. qui hunc v. 19. paraphrastice ita explicat: *Et mensus est latitudinem Orientalis areæ atrii exterioris, a facie portæ exterioris nuper dimensæ, usque ad frontem atrii interioris, centum cubitis ab Oriente ad Occidentem, ac longitudinem totidem a Meridie ad Aquilonem: vel mensus est aream subdialem inter exteriorem et interiorem portam jacentem, exclusis portis, latitudinis et longitudinis centum cubitorum.*

20. Portam quoque,] q. d. Angelus me ex porta Orientali, quam hactenus mihi ostendit, et dimensus est, deduxit ad portam Aquilonarem ejusdem atrii exterioris, et mensus est singularum ejus partium longitudinem et latitudinem, invenitque illud per omnia Orientali esse simile et æquale, ut tribus versibus seq. eadem quæ de Orientali dixerat, iterando enarret. Transit enim hic ad dimensionem portæ Aquilonaris, sub qua et ejus vestibulum et thalamos adjunctos comprehendit.

23. Et portæ atrii interioris,] id est, his duabus portis atrii exterioris, Orientali et Aquilonari, quas delineavi, respondebant ex adverso aliæ duæ portæ in atrio interiori. Idemque de aliis portis intelligendum est. Ita Maldon.

24. Ad viam Australem.] Dimetitur hic portam Australem eodem plane modo, quo reliquas jam dictas. Omittit hic dimensionem portæ Occidentalis, quia in atrium exterius tribus tantum portis extrin-

secus erat ingressus. Nam quarta porta quæ erat ad Occidentem, communis erat atrii exterioris et interioris, qua ab uno in aliud transibatur.

28. Et introduxit me in atrium interius.] Transit a dimensione atrii exterioris, sive laicorum, quod dicebatur atrium Israelis, ad dimensionem atrii interioris, sive sacerdotum, illudque dimetitur eadem figura et mensura, qua exterius usque ad v. 32.

29. Thalamum ejus.] Hebr. תאו taaf, id est, thalamos ejus. Ita Septuag. plures enim erant, ut patet ex v. 10.

30. Et vestibulum.] Hebr. אלמו elammaf, id est *vestibulo ejus per gyrum longitudine viginti quinque cubitorum, et latitudine quinque cubitorum.* Ita Romana, Hebræa, S. Hieron. Vatabl. et alii passim. Male ergo Vilalp. legit: *Quinquaginta cubitos longitudinis, et latitudinis viginti quinque cubitos.* Dices: Vestibula omnia erant æqualia; atqui cætera erant longa 50. cubitos, lata 25. ergo et hoc. Resp. S. Hier. *Hanc ambiguitatem tollit illud quod sequitur: Et vestibulum ejus ad atrium exterius, et palmas ejus in fronte, ut scilicet hoc atrium quod habebat in longitudine viginti quinque, non interioris, sed exterioris atrii sit, ut prioris atrii longitudinem, id est viginti quinque cubitos, exterioris atrii possideat longitudo, et in latitudine quinque cubitos teneat.*

Secundo, Maldon. *elammim* vel *ulamoth*, inquit, id est vestibula, vocantur illa quatuor spatia vacua, quæ inter thalamos magni vestibuli erant, quorum unumquodque 5. habebat cubitos latitudinis, ut dixit v. 7. longitudinis autem 25. hæc enim erat latitudo magni vestibuli. Vocat autem hic vestibulum spatium, quod constabat ex duobus oppositis collibus, qui inter thalamos erant, alter ex una, alter ex altera parte, et præterea ex spatio vacuo magni vestibuli.

Symbol. quid significent hæ mensuræ et numeri, puta 25. 50. 60. 100. etc. vide apud Ribera l. 1. de Templo c. 20. ac apud Petrum Bongum Bergomatem lib. de Numerorum mysteriis, qui singulorum numerorum in S. Script. celebrium symbola et significationes fuse persequitur.

32. Et introduxit me in atrium interius,] non in aliud, sed in illud idem atrium sacerdotum, quod interius appellatur, sed per aliam portam, inquit Maldon.

33. Thalamum ejus et frontem ejus.] Hebr. *thalamos et frontes ejus,* uti et v. 29. et v. 36.

35. Et introduxit me ad portam.] Septemtrionalem ejusdem atrii. Nota: Quidquid in una porta mensuratur, id aliis omnibus est commune. Ita Vilalpando.

38. Et per singula gazophylacia ostium in frontibus portarum: ibi lavabant holocaustum,] id est, ad sena (tot enim erant thalamorum ostia) quæ erant inter frontes interiores portarum, lavabantur holocausta. Ita Vilalpando, q. d. Singuli thalami, sive gazophylacia habebant sua ostia, per quæ ex atrio victimæ immolandæ in illa inferebantur, ut in ipsis earum intestina et carnes lavarentur ante earum oblationem et concremationem. Ad hoc enim exstructa erant hæc gazophylacia.

39. Et in vestibulo (interiori) portæ, duæ mensæ hinc, et duæ mensæ inde.] Vestibulum portæ vocat, quod portæ eminentis tegitur; quod duplex erat, alterum interius, alterum exterius: in utroque quaternæ erant mensæ, id est universim octo, ut ait v. 41. q. d. In ipso vestibulo interiori portæ, erant duæ mensæ hinc ad binos postes, et duæ mensæ illinc ad totidem similes postes: super quibus expansæ pecudes jugulabantur in holocaustum, vel pro peccato, vel pro ignorantiæ delicto. Ita Vilalpando.

40. Et ad latus exterius vestibuli, quod ascendit ad ostium portæ, quæ pergit ad Aquilonem,] q. d. Cum primum quis, ascensis gradibus, ostium ingreditur vestibuli exterioris per portam Aquilonarem, duæ erant mensæ ab uno latere, et duæ ab altero, id est universim 4. æque ac in interiori vestibulo, ut dixit v. præcedenti; unde subdit:

Quatuor mensæ hinc, id est intra portam vestibuli, et quatuor inde,] scilicet extra portam, ita ut in totum essent octo mensæ, super quibus jugulabantur victimæ.

42. Quatuor autem mensæ ad holocaustum, non aliæ, sed eædem jam dictæ. Nam et priores fuisse ad holocausta dixit v. 39. Repetit ergo hasce mensas, ut earum materiam et quantitatem describat, scilicet quod fuerint de lapidibus quadris exstructæ, longitudine cubiti unius et dimidii, et latitudine cubiti unius et dimidii, et altitudine cubiti unius.] Quod mystice explicans S. Hieron. Longitudo, ait, habet cubitum et dimidium, itidem et latitudo, *quæ simul juncta tres cubitos faciunt: qui tres cubiti habent in altitudine cubitum unum, ut Mysteria Trinitatis unius cubiti, hoc est divinæ majestatis mensura conservet, dicente Domino: Ite, baptizate omnes gentes in nomine Patris, et Filii, et Spiritus Sancti. Nomen autem Dei, quasi unius altitudinis cubitus est, qui tres complectitur proprietates, et holocausta oblationum nostrarum semper assumit. Super mensas autem ponuntur vasa in quibus immolatur holocaustum Martyrum, de quibus dicitur: Pretiosa in conspectu Domini mors Sanctorum ejus: et eorum victimæ, qui continentia, et corporis sanctitate animas suas immolant Domino; mensarumque istarum nomine puto in Matthæo, et Luca, et Marco, et Joanne Apostolis contineri.* Quadratæ mensæ significant firma proposita virtutis conceptæ, et mente destinatæ, de quibus ait S. August. in Psal. 86. *In omni opere bono conquadramini, ad omnes tentationes parati, quidquid impulerit, non vos evertat.* Talis quadratura charitatis Christi erat in Paulo, cum diceret Roman. 8. 35. *Quis nos separabit a charitate Christi? etc. Certus sum quia neque mors, neque vita, etc.*

Super quas ponant vasa, in quibus (id est, *quibus*: est enim Hebræum *beth,* id est *in,* instrumenti) immolatur holocaustum.] Talia vasa erant cultri, phialæ, quibus sanguis victimarum excipiebatur; acetabula et scutellæ, quibus thus, simila et sal, quibus aspergenda erat victima, imponebantur, de quibus dixi Exodi 25. 29.

43. Et labia earum.] Legit שפתים *sephataim,* per *sin,* id est *labia*: jam legunt *schephataim* per *schin,* vertuntque *tripodes,* quibus imponuntur ollæ: ita R. David, aut *uncinos ferreos,* quibus suspendi solent carnes. Ita Chald. R. Salomon, Pagninus, Pineda l. 5. de Rebus Salomonis cap. 10. at Maldon. unde Vatablus

vertit: *Et clavi palmares aptati fuerant in ea domo per circuitum.* Verum melius Noster legit per siu, vertitque *labia.* Nam ita quoque verterunt Septuaginta: jam *labia earum* vocat cymatia mensarum, sive earum additamenta, et ornamenta superiora, quæ idcirco erant reflexa. Hæc enim erant palmi unius. Ita Vilalpando. Dicuntur cymatia a Græco κυμα, id est unda: undæ enim speciem hæc ornamenta habebant.

44. ET EXTRA PORTAM INTERIOREM, id est atrii interioris, quasi dicat: Atrium interius ingressus, vidi GAZOPHYLACIA, id est cubicula, CANTORUM.] Erant in atrio quolibet tres portæ, præter Occidentalem, qua ingressus erat in sacrarium. Ad singulas hasce tres portas erant decem gazophylacia, id est cubicula, puta quinque ad unum latus, quinque ad alterum, ita ut universim essent 30. ut dixit v. 17. In hisce habitabant Levitæ aliique templi ministri, juxta cujusque gradum, ordinem et officium. In iis ergo quæ erant ad Aquilonem, dicit habitasse cantores.

UNA EX LATERE PORTÆ.] Hebr. אחד echad, id est unus, scilicet ordo cubiculorum, erat versus illud latus portæ Orientalis quod Aquilonem spectat: alter autem ordo cubiculorum erat versus Occidentem. Hic ergo respiciebat Orientalem portam, ille Occidentalem. Ita Maldonatus.

45. HOC EST GAZOPHYLACIUM,] id est, hic est alter cubiculorum ordo qui respicit Aquilonem: hic erit pro habitaculo sacerdotum, qui custodiunt et curant res altaris, puta, qui sacrificant.

46. GAZOPHYLACIUM QUOD RESPICIT AD VIAM AQUILONIS, SACERDOTUM ERIT, QUI EXCUBANT AD MINISTERIUM ALTARIS.] Hebr. *Qui custodiunt altare*, puta ignem altaris perpetuum. Ex quo suas custodias Vestalis ignis per virgines Vestales, quasi Vestæ sacerdotes, mutuata est delusa antiquitas, de quo Virgil. Æneid. 4.

Vigilemque sacraverat ignem,
Excubias divum æternas.

ISTI SUNT FILII SADOC,] qui illustris fuit Pontifex tempore Salomonis, primusque in ejus templo sacrificavit, et munia sacra obivit, ac Salomonem in regem unxit et consecravit.

QUI ACCEDUNT DE FILIIS LEVI,] id est qui sunt Levitæ, sive posteri Levi, quos Deus sibi elegit ut accedant ad templi ministeria, in eisque ei serviant et ministrent.

47. ET MENSUS EST ATRIUM (interius) quod interiorem portam egressus paulo ante ingressus fuerat (ait Vilalp.) LONGITUDINE CENTUM CUBITORUM, ET LATITUDINE CENTUM.] Erat ergo atrium hoc sacerdotum non quadrangulum, sed quadratum omnibus lateribus isopleurum et æquale. Audi S. Greg. hom. 22. hoc atrium describentem: *In parte autem superiore* (inquit) *tres portæ descriptæ sunt, id est Orientis, Austri et Aquilonis: ac deinde porta atrii interioris dicta est in qua mensæ de quadris lapidibus exstructæ memorantur: et porta, quæ respiciebat ad Aquilonem, in quo mensæ essent ad sacrificium, non ad holocaustum, etc. Sed his expletis rursus Propheta incipit interiorem portam, atque tres alios, id est Aquilonis, Austri et Orientis describere, et in eorum atria interiori, quod erat extra portam interiorem, esse gazophylacia, cantores, sacerdotes templum, altare, sacrificia perhibet.* Hæc S. Gregorius, qui sex dumtaxat portas recensens, tres scilicet exteriores et tres interiores, cum Scriptura plures videatur recensere, easdem repetitas esse docet. Atrium ergo, quod situm erat inter portas tres interiores, nunc metitur Angelus, longitudine centum cubitorum, et latitudine centum cubitorum per quadrum.

Audi et S. Hieron. *Iste autem vir*, inquit, *qui introduxit Ezechielem in atrium interius, et, ut ita loquar, ad Sancta sanctorum, mensus est ipsum atrium in quo erant duæ exedræ, sive gazophylacia custodum templi, sive altaris habitaculis delegata: et reperit longitudinis et latitudinis per quadrum centenos cubitos, ut sacerdotes ministerio Dei servientes, qui per arctam et angustam viam introierunt, habeant deambulacra latissima, et in perfecto consummatoque virtutum numero commorentur.*

ET ALTARE ANTE FACIEM TEMPLI.] Templum hic proprie dictum, scilicet sacerdotum, non laicorum accipe, puta Sanctum et Sanctum sanctorum. Ante Sanctum enim in atrio sacerdotum, sub dio erat altare holocaustorum. Unde de eodem subdit:

48. ET INTRODUXIT ME IN VESTIBULUM TEMPLI.] Transit ab atrio ad domum, puta ad templum; unde hic ejus mensuras inchoat a vestibulo, quod Symmachus *propyleon*, Vitruvius πρόναον vocat. Erat enim ante fores templi, et superne tectum, ut templo exeuntes ibi degere possent, tutique esse a pluvia, grandine, æstu, etc. qualia vestibula Romæ in plerisque templis videmus. Nota: Inter atrium sacerdotum et templum intererat platea 20. cubitorum, quæ circumquaque templum proxime cingebat, de qua c. 41. v. 10. Post hanc plateam erat vestibulum, sive porticus templi, plane adhærens templo, ejusque portæ, ut ea aperta statim esset ingressus in templum. De eo hic agitur, ut, eo mensurato, incipiat mensurare ipsum templum, uti facit c. sequent. Vestibulum hic ergo non aream subdialem, nec atrium sacerdotum, uti alibi; sed ipsa templi adyta, puta locum ante templum superne tectum, ita ut templi ipsius pars et initium esse videatur, significat. In hoc vestibulum, uti et in templum nulli laico, sed solis sacerdotibus fas erat ingredi. In hoc ergo vestibulum numquam Christus ingressus est, neo Apostoli: quia ipsi non erant sacerdotes Levitici. De vestibulo plura dixi v. 8. Ibi enim dimensus est vestibulum atrii, sicut hic dimetitur vestibulum templi.

ET MENSUS EST VESTIBULUM QUINQUE CUBITIS.] *Vestibulum* hic non accipit totum et integrum: hoc enim fuit longum viginti cubitis, latum undecim, ut sequitur, sed murum quo utrimque claudebatur vestibulum, quod Vilalpando vocat *postem vestibuli*; Chald. et R. David, *frontem vestibuli.* Hujus muri utrimque crassitiem hic describit, scilicet quod utrimque fuerit crassus quinque cubitis.

ET LATITUDINEM PORTÆ.] Ita vocat latera post portam, quæ utrimque habebant tres cubitos, id est universim sex: quos si demas a viginti cubitis, quibus longum erat vestibulum, ut sequitur, remanebunt 14. cubiti, quibus lata erat porta. Ita R. David et Vilalpando.

49. LONGITUDINEM AUTEM VESTIBULI VIGINTI CUBITORUM.] Nota: Latitudo templi erat viginti cubitorum; longitudo autem templi ab Oriente in Occidentem tendebatur: vestibulum autem hoc, sive porticus, situm

erat ab Oriente templi, eratque longum cubitos 20. quanta erat latitudo domus: ita ut ex æquo responderet longitudini vestibuli domus, quod justa fabricæ proportio exigebat. Ita Vilalpando.

Ejusdem mensuræ fuit porticus templi Salomonis, ad cujus ideam facta est hæc fabrica templi Ezechielis. De illa enim sic dicitur 3. Reg. 6. 3. *Et porticus erat ante templum viginti cubitorum longitudinis.* Sed difficultas est in eo quod ibidem sequitur: *Et habebat decem cubitos latitudinis ante faciem templi.* Nam hoc Ezechielis dicitur hic non 10. sed 11. habuisse cubitos. Respondet Vilalpando p. 2. l. 3. c. 46. fuisse præcise 10. cubitos cum dimidio: unde liberum fuit scriptori vel a minori nominare, ut fecit historicus lib. 3. Reg. decem scribendo; vel a majori, ut fecit Ezechiel, undecim numerando, quoniam æque distat ab utroque.

Porro latitudo porticus erat centum viginti cubitorum, uti asserit Script. 2. Paral. 3. 4. et Joseph. l. 8. Antiq. c. 2. Hæc porticus alia fuit ab illa quæ in Evang. vocatur porticus Salomonis, in qua docebat Christus et Apostoli, Actor. 5. 12. de qua vide Vilalp. et Pinedam l. 5. de Rebus Salom. c. 5. §. 19. In hanc enim soli ingrediebantur sacerdotes Aaronici.

Mystice, longitudo viginti cubitorum significat longanimitatem et patientiam electorum: erat juxta latitudinem templi, in qua designatur latitudo charitatis: quia quanta est latitudo charitatis, quæ in amicos et in inimicos extenditur, tanta debet esse longanimitas et patientia in operibus pœnitentiæ, et aliarum virtutum, ut tam suavia quam insuavia amplectatur, et nullo tempore desit, nulla difficultate vincatur, juxta illud: *Patientia opus perfectum habeat.* Ita Ribera l. 1. c. 20.

Et columnæ erant in frontibus,] similes illis duabus æreis quas fecit Salomon, ac nominavit Booz et Jachin, id est fortitudinem et firmitatem, vel directionem, q. d. Utinam Deus diutissime hoc templum servet, dirigat et confirmet. Porro columnas has singulas in circumferentia fuisse sex cubitorum, in altitudine viginti; coronamenta vero id est epistylia, zoophoros, coronices, simul sumpta fuisse alta quinque cubitis, docet Vilalpando.

Mystice, hæ duæ columnæ, scilicet una ad dexteram altera ad sinistram, significant fortitudinem et perseverantiam tam in prosperis quam in adversis. Vide de his columnis dicta I. Timoth. 3. v. 15.

EXPOSITIO MYSTICA CAP. XL.

EX S. GREGORIO.

SCRIPSIT S. GREGORIUS IN HOC CAPUT TOTUM LIBRUM. II. IN EZECHIELEM, PUTA AB HOMILIA 13. USQUE AD 22. ET ULTIMAM, HOMILIAS DECEM, IN QUIBUS FUSE ÆQUE AC PULCHRE HÆC IN SENSU MORALI EXPLICAT. CONTRAHAM VERBA EJUS IN PAUCA, SED ITA, UT IPSIS EJUS VERBIS UTAR; SIC ERGO AIT:

SYNOPSIS HOMILIÆ XIII.

1. FACTA EST SUPER ME MANUS DOMINI.] *Manus in visione est virtus in contemplatione.*

2. DIMISIT ME SUPER MONTEM EXCELSUM NIMIS.] *Mons hic est Christus, mediator Dei et hominum: excelsus est, quia Deus est et homo; quia etsi de terra est per substantiam humanitatis, incomprehensibilis tamen est ex altitudine divinitatis.*

SUPER QUEM ERAT QUASI ÆDIFICIUM CIVITATIS VERGENTIS AD AUSTRUM.] *Dicit quasi, quia cor audientium ad spiritualem fabricam mittit, de qua Psal. 121. Jerusalem quæ ædificatur ut civitas. Quia enim illa internæ pacis visio ex sanctorum civium congregatione construitur, Jerusalem cœlestis ut civitas ædificatur. Quæ tamen in hac peregrinationis terra dum flagellis percutitur, tribulationibus tunditur, ejus lapides quotidie quadrantur. Et ipsa est civitas, scilicet sancta Ecclesia, quæ regnatura in cœlo, adhuc laborat in terra. Cujus civibus Petrus dicit: Et vos tamquam lapides vivi superædificamini. Et Paulus ait: Dei agricultura, Dei ædificatio estis. Quæ videlicet civitas habet hic in Sanctorum moribus magnum jam ædificium suum: In ædificio quippe lapis lapidem portat, quia lapis super lapidem ponitur; et qui portat alterum, portatur ab altero. Sic itaque, sic in sancta Ecclesia unusquisque et portat alterum, et portatur ab altero. Nam vicissim se proximi tolerant, ut per eos ædificium charitatis surgat. Hinc enim Paulus admonet, dicens: Invicem onera vestra portate, et sic adimplebitis legem Christi. Cujus legis virtutem denuntians, ait: Plenitudo legis charitas. Si enim ego vos portare negligo in moribus meis, et vos me tolerare contemnitis in moribus vestris, charitatis ædificium inter nos unde surgit, quos vicaria dilectio per patientiam non conjungit? Omne autem pondus fabricæ fundamentum portat, et ipsum ab aliis non portatur; quia Redemptor noster omnia nostra tolerat, sed in ipso malum non fuit, quod tolerari debuisset.*

SUPER MONTEM *ergo, id est, super Christum,* ERAT QUASI ÆDIFICIUM CIVITATIS,] *quia mores et culpas nostras solus ille sustinet, qui Ecclesiæ fabricam portat. Et notandum, quod civitatem* ad Austrum *vergentem vidit. Auster enim est symbolum Spiritus Sancti, Aquilo diaboli, quia et ille relaxat in calore, et iste constringit in frigore; de illo dicitur Psal. 125.* Converte Domine, captivitatem nostram sicut torrens in Austro. *Captivitas enim nostra, quæ torporis frigore ad sequendum Deum pigra remanserat, per calorem Spiritus Sancti relaxatur, ut currat in amorem Dei. Unde et calido amore succensus contemplator dicebat:* Anima mea exsultavit in Domino, delectabitur super salutari suo; *quia inde gaudium in mente conceperat, unde per amorem fortiter ardebat. Prior ergo illa civitas, scilicet Synagoga, in infidelibus suis ad Aquilonem stetit, quæ in frigore perfidiæ duravit. Sancta vero Ecclesia, quia charitatem fidei concepit, per calorem ad Austrum vergit, et quasi calido vento innititur, quia non in sui fiducia, sed in dono spiritualis gratiæ lætatur.*

3. ET INTRODUXIT ME ILLUC.] *Cœlestis civitatis ædificium ille intrat, qui in sancta Ecclesia bonorum vias imitanda considerat, v. g. conjugatus, qui suis rebus contentus est, et quidquid prævalet indigentibus largitur, ac peccata sine quibus quotidiana vita conjugalis duci non potest, flere non negligit. Ille vero jam cuncta quæ mundi sunt deseruit, qui solius contemplationis exercitatione pascitur, spe præmiorum cœlestium cum fletibus lætatur, transcendit præsentia, quotidianum cum Domino habere secretum quærit, nulla ejus animum prætereuntis mundi cura perturbat, mentem semper in exspectatione cœlestium gaudiorum dilatat.*

ET ECCE VIR CUJUS ERAT SPECIES QUASI ÆRIS.] *Ipse signatur in viro, qui figuratur in monte (scilicet Christus) quia et ipse omnia intra S. Ecclesiam judicanda disponit, et ipse eamdem portat, et portanda ad cœlestia sublevat. Habet speciem æris, quod durabile est, et sonorum; quia formam servi accipiens, fragilitatem nostram carnis humanæ, per resurrectionis suæ gloriam vertit in æternitatem; quia in ea caro facta est jam sine fine durabilis, ac per eamdem insonuit omnibus gloria majestatis suæ; quia Deus mundo innotuit ex carne. Solus enim torcular, ut ait Isaias (c. 63) in quo calcatus est, calcavit, qui sua patientia, quam pertulit, passionem vicit.*

ET FUNICULUS LINEUS IN MANU EJUS.] *Septuag. habent: Funiculus camerariorum. Quid aliud camerarios, quam sanctos doctores accipimus, qui loquendo spiritalia ad cœleste ædificium vivos lapides, id est, electorum animas, componunt? Funiculus lineus est prædicatio subtilis, quæ non tantum opera externa, uti lex Judaica, sed etiam mentem audientis ligat, ne se vel in misera cogitatione dissolvat. Funiculus in manu est prædicatio in operatione; ipse enim ostendit omne quod docuit. Cœpit enim Jesus facere et docere.*

ET CALAMUS MENSURÆ IN MANU EJUS.] *Per hunc calamum occultas esse dispositiones ejus agnoscimus. Nam per incomprehensibile ejus judicium, et alter inter mensuram electorum mittitur, et alter foras relinquitur. Re-*

demptor enim noster alios a suis iniquitatibus educit, alios in sua iniquitate derelinquit. Potest etiam calamus mensuræ S. Script. pro eo intelligi, quod quisquis hanc legit in ea semetipsum metitur, quantum in spirituali virtute proficit aut deficit.

STABAT AUTEM IN PORTA.] *Quia Redemptor noster incarnatus per humanitatem visibilis apparuit, et esse invisibilem per divinitatem servavit. Qui enim in porta stat, ex quadam parte foris, ex quadam vero parte intus videtur. Unde de eo dicitur (Cant. 2.)* En ipse stat post parietem nostrum: *Quia humanitatis naturam quam assumpsit ostendit, et divinitatis naturam humanis oculis occultavit.* Respiciens per fenestram, prospiciens per cancellos: *Ut Deus et appareret ex miraculis et lateret ex passionibus; et homo cerneretur ex passionibus: sed tamen esse ultra hominem ex miraculis agnosceretur. In porta ergo facie interius, et tergo exterius stetit, cujus oculi ædificium suum semper aspiciunt: quia quantum quisque in virtutibus proficiat indesinenter attendunt. Propheta vero ad portam respicit, quia qui verba Dei audit, semper oculos cordis ponere ad exitum debet, et sine cessatione meditari quomodo a præsente vita exeat, atque ad æterna gaudia pertingat. Non enim habemus hic manentem civitatem, sed futuram inquirimus.*

4. ET LOCUTUS EST AD ME IDEM VIR.] *Christus enim in ipso quoque passionis suæ tempore, præcepta vitæ discipulis dedit, ut si qui in eum credunt ad portam semper respiciant, et passionem ejus sollicita consideratione pensantes, a suo quoque exitu oculos mentis non avertant; quia dum a sacramentis temporalibus transire ad æterna cupimus, quasi jam præsenti vitæ terga dedimus, et cordis faciem in desiderio nostri exitus habemus. Portæ igitur intendit, qui veræ libertatis suæ gaudia conspicit, jamque exire concupiscit, sed adhuc non valet. Ibi enim stamus, ubi oculos mentis figimus. Unde Elias ait:* Vivit Dominus, in cujus conspectu sto. *Ibi utique stabat, ubi cor fixerat.*

SYNOPSIS HOMILIÆ XIV.

FILI HOMINIS, VIDE OCULIS TUIS, ET AURIBUS TUIS AUDI.] *Propheta vocatur filius hominis, ut memoretur semper quid sit ex infirmitate, ne extollatur de contemplationis magnitudine. Hinc post contemplationem et compunctionem sæpe sequitur tentatio, quatenus tentatio aggravet, ne contemplatio inflet: et item contemplatio elevet, ne tentatio demergat. Sic mira dispensatione in quodam medio anima libratur, ut neque in bonis superbiat, neque in malis cadat. Unde et per B. Job dicitur: Et aquas appendit in statera.*

ANNUNTIA OMNIA QUÆ TU VIDES.] *Quia quisquis spiritualia videndo proficit, oportet loquendo etiam hæc aliis propinet.*

5. ET ECCE MURUS FORINSECUS IN CIRCUITU DOMUS UNDIQUE.] *Murus est Christus, qui nos undique custodiendo circumdat, estque forinsecus; murus enim nobis intus est Deus, murus vero foris est Deus homo; idque in circuitu, quia qui sursum est firmitas Angelorum, ipse deorsum factus est redemptio hominum, qui ut nos perfecte custodiret, omnia quæ docuit ostendit, nimirum despicere nos bona transitoria docuit, et mala temporalia non timere. Suscepit mortem, ne mori timeremus: ostendit resurrectionem, ut nos resurgere posse crederemus.*

ET IN MANU VIRI CALAMUS MENSURÆ SEX CUBITORUM ET PALMO.] *Calamus mensuræ est S. Script. quia in ipsa omnem vitæ nostræ actionem metimur, ut videamus quantum proficimus, vel a profectu distamus. Est in manu viri, id est, in potestate Christi, qui quod scribi voluit operando complevit. Per sex cubitos quid aliud quam vita activa exprimitur? quia sexto die perfecit Deus omnia opera sua. Contemplativa significatur per palmum, quia de ea etiam cum cor tendimus, vix parum aliquid attingere valemus. De septimo ergo cubito palmum tangimus, qui in hac vita positi contemplationis intimæ sola initia degustamus; ea ergo hic incipitur, ut in cœlesti patria perficiatur.*

ET MENSUS EST LATITUDINEM ÆDIFICII CALAMO UNO ALTITUDINEM QUOQUE CALAMO UNO.] *Primo, Deus qui nec in magnis tenditur, nec in minimis angustiatur, sic de tota Ecclesia loquitur, ac si de una anima loquatur. Latitudo ergo pertinet ad charitatem proximi. Nil enim latius, quam omnes in sinu amoris recipere, et nullas odii angustias sustinere. Altitudo pertinet ad intelligentiam contemplationis. Sed latitudo et altitudo ædificii uno calamo mensuratur: quia unaquæque anima, quantum lata fuerit in amore proximi, tantum et alta erit in cognitione Dei. Secundo, altitudo est angelica natura, latitudo humana; quia ista adhuc in imis degit, illa vero in sublimibus permanet. Sed uno calamo mensuratur utraque: quia humilitas hominum quandoque ad æqualitatem perducetur Angelorum.*

SYNOPSIS HOMILIÆ XV.

6. ET VENIT AD PORTAM QUÆ RESPICIEBAT VIAM ORIENTALEM.] *Christus est vir, est et porta. Ipse enim in suis membris (fidelibus) est qui intrat, ipse est et caput ad quod intrantia membra perveniunt. Ipse enim nobis est via qui dicit:* Ego sum via, veritas et vita. *Ipse etiam Orientalis via, de qua scriptum est (Zachar. 6.)* Ecce vir, Oriens nomen ejus. *Porta ergo viam Orientalem respicit, quia illum signat qui nobis iter ad ortum fecit luminis. Potest etiam portæ nomine unusquisque prædicator intelligi: quia quisquis nobis januam regni cœlestis ore suo aperit, porta est.*

ET ASCENDIT PER GRADUS EJUS.] *Quid sunt gradus portæ nisi merita et incrementa virtutum? de quibus dicitur. Psalm.* 83. Ambulabunt de virtute in virtutem. *Aliud namque sunt virtutis exordia, aliud profectus, aliud perfectio. Christus ergo in nobis ascendit: quia tanto ipse sublimior nobis ostenditur, quantum noster animus a rebus infimis separatur.*

ET MENSUS EST LIMEN PORTÆ CALAMO UNO LATITUDINEM.] *Si porta est Dominus, quis hujus portæ limen est, nisi illi antiqui patres, ex quorum progenie Dominus incarnari dignatus est? Quia ergo eorum vitam in unitatem fidei, et perfecta operatio, et inchoata contemplatio sublimem reddidit in uno calamo mensura liminis fuit.*

7. ET THALAMUM UNO CALAMO IN LONGUM, ET UNO CALAMO IN LATUM.] *Qui sunt in sancta Ecclesia thalami, nisi eorum corda, in quibus animæ per amorem sponso invisibili junguntur, ut ejus desiderio mens ardeat, nulla jam quæ in mundo sunt concupiscat, præsentis vitæ longitudinem pœnam deputet, exire festinet, et amoris amplexu in cœlestis sponsi visione requiescere? Longitudo ad longanimitatem exspectationis pertinet, et latitudo ad amplitudinem charitatis; quia quantum amorem habuerit ad colligendum proximum, tantum et*

longanimitatem exhibet ad exspectandum Deum, et patienter portat moras longitudinis: quia se in profectu proximi dilatat amplitudo charitatis; quia quantum lata mens fuerit per amorem, tantum erit et patiens per longanimitatem.

Et inter thalamos quinque cubitos.] *Quia qui ab exterioribus quinque sensibus adhuc ad intellectum mysticum non assurgunt, dum inter eos sunt, qui spiritu amoris fervent, velut manentes inter thalamos, in fidei constructione proficiunt, et a mensura cœlestis ædificii disjuncti non sunt: quia vapore charitatis animantur. Hoc est quod Cant. 3. dicitur:* Ferculum sibi fecit rex Salomon, etc. ascensum purpureum; *quia maxima multitudo fidelium in exordio nascentis Ecclesiæ, per martyrium pervenit ad regnum. Verum quia nos ascensus purpureus non sumus, hinc media charitate constravit. Habe quippe charitatem, et ibi sine dubio pertinges, ubi et columna argentea erigitur, et ascensus purpureus tenetur.*

8. Et limen portæ juxta vestibulum portæ intrinsecus calamo uno.] *Duo limina, scilicet exterius et interius, sunt patres veteris, et patres novi testamenti: quia qui Christum prædicare, et in eo sperare meruerunt, cunctis ad eum venientibus aperuerunt aditum fidei: seu per portam accipias S. Scripturam, limen exterius est littera, interius allegoria. Limen ergo calamo uno mensuratur: calamus autem in sex cubitis et palmo tenditur: quia videlicet in S. Script. doctrina perfectæ operationis, et initium supernæ contemplationis invenitur. Sin vero porta hoc loco unusquisque prædicator accipitur, limen exterius in porta est vita activa, limen vero interius vita contemplativa. Per illam quippe ambulatur in fide, per hanc vero festinatur ad speciem,*

SYNOPSIS HOMILIÆ XVI.

9. Et mensus est vestibulum portæ octo cubitorum, et frontem ejus duobus cubitis: vestibulum autem portæ erat intrinsecus.] *Quid per interius vestibulum, nisi æternæ vitæ latitudo designatur? Ad atrium (id est vestibulum) ergo per portam tenditur, quia ad latitudinem solemnitatis pertingitur ab angustia confessionis. Vestibulum octo cubitis dicitur mensuratum. Ibi enim omnes recipiendi sunt, qui nunc in exercitio operis laborant, et ad æterna gaudia per contemplationis gratiam suspirant: quia septem diebus universum tempus evolvitur. Æterna etenim dies, quæ expleta septem dierum vicissitudine sequitur, octava est. Christus enim sexta feria passus est, sabbato quievit in sepulcro, Dominica die resurrexit a morte. Præsens ergo vita nobis adhuc est sexta feria, quia in doloribus ducitur, et in angustiis cruciatur. Sed sabbato quasi in sepulcro quiescimus; quia requiem animæ post corpus invenimus. Dominica vero die, videlicet a passione tertio, a conditione octava, jam corpore a morte resurgemus, et in gloria animæ etiam cum carne gaudebimus. Quod ergo mire Salvator noster fecit in se, hoc veraciter significavit in nobis, ut nos dolor in sexta, et requies in septima, et gloria excipiat in octava. Octo itaque cubitis vestibulum mensuratur intrinsecus; quia per lucem quæ post septem dies sequitur, latitudo nobis æternitatis aperitur.*

Et frontem ejus duobus cubitis.] *Frons portæ est boni meritum vitæ præsentis. Frons ergo portæ duobus cubitis mensuratur: quia quisquis hic dilectionem Dei et proximi servare studuerit, ipse ad æternitatis atrium pertingit.*

10. Porro thalami portæ ad viam Orientalem, tres hinc, et tres inde, et mensura una trium.] *Primo, thalami juxta viam Orientalem sunt corda ferventium in amore Dei, q. d. Dum inter veteres et novos patres Dominus incarnari dignatus est, quasi in medio thalamorum via Orientalis apparuit, qui thalami ad veram speciem ex SS. Trinitatis sunt cognitione decorati. Secundo, tres thalami sunt tres virtutes, fides, spes et charitas, q. d. Eadem fides, spes et charitas in antiquis patribus quæ in nobis doctoribus fuit. Tertio, tres thalami sunt tres fidelium status, scilicet prædicantium, continentium, conjugatorum (quos repræsentavit Noe, Daniel et Job, uti dixi c. 14) tam qui in veteri, quam qui in novo testamento Deo famulati sunt. Trium una mensura est, quia etsi in eis meritorum magna est diversitas, tamen distantia in fide, in qua tenduntur, non est: vel certe quia in retributione ultima, quamvis eadem dignitas omnibus non sit, una tamen erit omnibus vitæ beatitudinis. Nam etsi dispar erit meritum singulorum, non erit diversitas gaudiorum: quia etsi alter minus, alter amplius exsultat, omnes tamen unum gaudium de conditoris sui visione lætificat.*

Et mensura una frontium.] *Quia patres nostri vel prius a veteri, vel nunc a novo testamento venientes, in una mediatoris fide conveniunt. Qui, pro eo quod charitate pleni sunt, carnem suam abstinentia edomant, corda audientium prædicationis lumine illustrant, signa faciunt, virtutes operantur. Per hoc quod eorum bona nobis foris innotescunt, non immerito hujus cœlestis ædificii frontes vocantur.*

11. Et mensus est latitudinem liminis portæ decem cubitorum, et longitudinem portæ tredecim cubitorum.] *Longitudo portæ altitudo dicitur: latitudo fuit lex veteris, longitudo fuit gratia novi testamenti, q. d. Durus ille Judæorum populus decalogum solum tenebat in fide, ei serviens in mandatorum latitudine, et legem SS. Trinitatis nesciens: sed per testamentum novum in corde fidelis populi super mandata decalogi, quem verius custodit, cognitio SS. Trinitatis crevit. Quia quanto mundus ad extrema ducitur, tanto nobis æternæ scientiæ aditus largius aperitur.*

12. Et marginem ante thalamos cubiti unius.] *Margo ante thalamos est fides ante ardorem charitatis: quia nisi ea, quæ audis, credideris, ad amorem eorum quæ audieris nullatenus inflammaris. Margo est cubiti unius: quia tunc fides corda audientium in amore copulat, quando per errores et schismata diversa non est, sed in unitate perdurat.*

Et cubitus unus finis utrimque.] *Quia Christus, quem lex prædixit, in carne apparuit, et ipse quem nunc novum testamentum loquitur, in gloria majestatis apparebit. Et tunc utrorumque finis erit, cum visus in divinitatis suæ præsentia, omnia quæ sunt prædicta compleverit. Visio enim divinitatis, quæ una est in Patre, Filio, et Spiritu Sancto, est quasi visio cubiti unius. Sic et Arca Genes. 6. id est Ecclesia, quia ad unum hominem (Christum) qui est sine peccato, colligitur, quasi in uno cubito consummatur, ad quem omnes proficiunt qui se esse peccatores noverunt. Cubitus ergo unus finis utrimque est: quia unius Domini et salvatoris visio in electis suis fidem finit, et charitatem perficit.*

SYNOPSIS HOMILIÆ XVII.

THALAMI AUTEM SEX CUBITORUM.] *Palmus hic deest, qui superius in mensura calami dicebatur adesse (calamus enim continebat sex cubitos, et palmum). Calamo ergo mensurantur thalami, id est fideles ita in amore perfecti, ut sex cubitos operationis, et palmum contemplationis possideant. Alii palmo carent, id est contemplari nesciunt. Hi sex cubitos habent, et palmum non habent: quia Deo per amorem juncti sunt, sed ex contemplatione disjuncti,* hinc et inde, *id est, collecti ex Judæis et Gentilibus.*

13. ET MENSUS EST PORTAM A TECTO THALAMI USQUE AD TECTUM EJUS, LATITUDINEM VIGINTI QUINQUE CUBITORUM.] *Porta accipi potest, vel fides, vel Christus, vel S. Scriptura. Habet ergo thalamus tectum, quia Scriptura tota quidem propter nos scripta est, sed non tota intelligitur a nobis, ut ad humilitatem magis, quam ad intelligentiam proficiamus. Cœlestia enim quæ in eo dicuntur, solis supernis cœli civibus patent: in his tamen ad quæ intelligendo pervenimus, dilatari per bonam operationem debemus, ut pertingamus* ad latitudinem 25. cubitorum, *quia in exteriore quinque sensuum multiplici operatione (quinque enim multiplicata per semetipsa, id est per quinque, faciunt 25.) probatur et cognoscitur, quæ intrinsecus largitas bonitatis habeatur. Potest et porta aditus regni cœlestis intelligi. Habet nunc thalamus tectum, habet et porta tectum; quia et quanta sit nostra charitas inter Deum et proximum non cognoscitur, et quando de hoc sæculo ad æternæ vitæ requiem introducimur ignoratur. Esse enim nobis Conditor noster diem mortis nostræ incognitum voluit, ut, dum semper ignoratur, semper esse proximus credatur, et tanto quis ferventior sit in operatione, quanto et incertus est de vocatione.*

OSTIUM CONTRA OSTIUM.] *Quia per aditum fidei aperitur aditus visionis Dei. Secundo, quia anima a cognitione sui ascendens, ac sensus, et sensibilia omnia transcendens, tendit ad cognitionem Dei, de quo ait Psaltes Psal. 138.* Mirabilis facta est scientia tua ex me. *Anima enim in corpore vita est carnis: Deus vero qui vivificat omnia, vita est animarum.*

14. ET FECIT FRONTES PER SEXAGINTA CUBITOS, ET AD FRONTEM ATRIUM PORTÆ UNDIQUE PER CIRCUITUM.] *Senarius numerus perfectus est, non quia (ut volunt Arithmetici) suo ordine numeratus perficitur, ut cum unus, duo, tres dicuntur, senarius impleatur; vel quia in tribus partibus dividitur; id est sexta, tertia et dimidia, videlicet in uno, duobus et tribus; sed quia sexto die perfecit Deus opera sua Gen. 1. Quoniam vero peccatori homini legem dedit, quæ in decem præceptis scripta est, et sex in decem ducta in sexagenarium surgunt, recte per sexaginta cubitos bonorum operum perfectio designatur. Unde in parabola seminantis Matthæi 13. unum offerebat triginta, et unum sexaginta, et unum centum: scilicet triginta, cum mens perfectionem fidei, quæ est in Trinitate, conceperit: sexaginta, cum bona vitæ opera perfecta protulerit: centum, cum ad æternæ vitæ contemplationem profecerit.* Fecit itaque frontes per sexaginta cubitos. *Quid enim per sexagenarium numerum, nisi perfectio; quid per frontes ædificii, nisi ipsa opera designantur, quæ exterius videntur? Prædicatione enim verbum tribuere, alimenta esurientibus, vestimenta algentibus dare, et pro bona opere patienter adversa tolerare, quid aliud quam frontes sunt ædificii cœlestis? Quia pulchritudo operum exteriorum ornat habitaculum Dei, quod adhuc latet intrinsecus. Sed istæ frontes habent* atrium undique per circuitum; *quia in hoc magna sunt opera, si hæc in mente dilatet amplitudo charitatis, de qua scriptum est Psal. 118.* Latum mandatum tuum nimis. *Via enim Dei et incipientibus angusta est, ut ait Christus Matth. 7. et proficientibus et amantibus lata fit, ut pro amore ejus etiam persecutio placeat, et omnis pro eo afflictio in mentis dulcedine veniat, dum scit animus se pro temporalibus doloribus, gaudia æterna recipere, itaque incipit quod affligitur amare:* idque undique per circuitum, *ut videlicet homo per omne quod agit, semper se in charitatis amplitudine dilatet, ne hunc aut timor, aut gaudio angustent. Si quis ergo de verbo Dei loquitur, et charitatem quam prædicat in mente non servat, ædificii frontem habet, sed atrium ante frontem non habet. Sic est et qui illatas a proximo contumelias tolerat, sed in mente dolorem tenet, nec amat eum, quem sustinet. Patientia enim vera est, quæ et ipsum amat quem portat, ac lucrari ad tranquillitatem mansuetudinis etiam ipsum, qui male excesserat, quærit. Nam tolerare, sed odisse, non est virtus mansuetudinis, sed velamentum furoris. Hoc atrium portæ dicitur, quia in quantum quis amat Deum et proximum, in tantum ad ingressum regni cœlestis propinquat; quod licet adhuc contingere non possumus, jam tamen per desiderium intramus.*

15. ET ANTE FACIEM PORTÆ, QUÆ PERTINGEBAT USQUE AD FACIEM VESTIBULI PORTÆ INTERIORIS; QUINQUAGINTA CUBITOS.] *Per locum hunc spes nostra signatur, quæ dum æternam requiem (hanc enim significat numerus quinquagesimus, hic enim est anni jubilæi) quærit, mentem ad vestibulum portæ interioris ducit: signatur ergo per portam fides, per atrium charitas, per locum ducentem ad vestibulum spes; quia per desideria atque suspiria introducit animum ad secreta gaudia quietis.*

16. ET FENESTRAS OBLIQUAS IN THALAMIS.] *Quia exiguum valde est, quod de æternitate mentes contemplantium vident, sed ex ipso exiguo laxatur sinus mentium in augmento fervoris et amoris. Et unde apud se ampliæ sunt, unde ad se veritatis lumen, quasi per angustias admittunt.*

ET IN FRONTIBUS EORUM, QUÆ ERANT INTRA PORTAM UNDIQUE PER CIRCUITUM] *scilicet erant fenestræ hæ obliquæ; quia quisquis cor intus habet, ipse quoque lumen contemplationis suscipit: dum enim sola visibilia cogitantur, lumen invisibile ad mentem non admittitur. Rursum* obliquæ *significat contemplationi studentem debere esse humilem. Per obliquas enim fenestras lumen intrat, et fur non intrat: quia qui vere speculatores sunt semper seipsum in humilitate deprimunt, atque ad eorum mentes intelligentia contemplationis intrat, sed jactantia elationis non intrat: Et patent itaque fenestræ, et munitæ sunt, idque per circuitum, quia gratiam contemplationis sæpe summi, sæpe minimi, sæpius remoti, aliquando etiam conjugati percipiunt, ne quis de ea, quasi privato dono glorietur, dum sæpe alter est ditior, quem habere apud se bonum aliquod non putat.*

SIMILITER AUTEM ERANT ET IN VESTIBULIS FENESTRÆ PER GYRUM INTRINSECUS.] *Fenestræ in vestibulis est donum contemplationis in fidelibus, qui humanis oculis despecti videntur, sed apud se sapientiæ studiis vacant,*

ad cœlestia anhelant, atque in quantum prævalent, quæ sint gaudia æterna, considerant. Bene autem dicitur, in gyrum, quia Sanctorum vitam omniaque circumspiciunt, ut in moribus proficiant.

ET ANTE FRONTES PICTURA PALMARUM.] *Quid per palmas, nisi præmia victoriæ designantur? Unde de iis qui in certamine martyrii hostem antiquum vicerant, scriptum est Apocal. 7.* Et palmæ in manibus eorum. *Palmas quippe in manibus tenere, est victorias in operatione tenuisse. Dicitur autem pictura palmarum, non palmæ, quia sanctos viros aspicimus mira agere, leprosos mundare, dæmones ejicere, futura prædicere. Sed cuncta hæc nondum palmæ sunt, sed pictura palmarum. Nam et hæc aliquando dantur reprobis. Unum vero signum electionis est, soliditas charitatis: mira enim, quæ electi faciunt ex charitate, hæc reprobi student agere per elationem. In hac ergo vita Sanctis non dantur palmæ, sed pictura et ostensio palmarum, quas a Deo accipient in futura. Ibi enim eis palma erit, ubi jam mortis contentio non erit, cum fiet sermo, qui scriptus est:* Absorpta est mors in victoria. Ubi est, mors, victoria tua? Ubi est, mors, stimulus tuus? 1. *Corinth. 15.*

SYNOPSIS HOMILIÆ XVIII.

17. ET ECCE GAZOPHYLACIA, ET PAVIMENTUM STRATUM LAPIDE IN ATRIO PER CIRCUITUM.] *Quia græce* φυλάττειν *servare dicitur, et gaza persice divitiæ vocantur, gazophylacium locus appellari solet, in quo divitiæ servantur. Quid itaque per gazophylacia designatur, nisi corda doctorum sapientiæ ac scientiæ divitiis plena? Qui igitur bene vivit, et prudenter prædicat, gazophylacium spiritualis ædificii est: quia ab ejus ore cœlestes divitiæ dispensantur, juxta illud Proverb. 22. Thesaurus desiderabilis requiescit in ore sapientis. Habent ipsa gazophylacia pavimentum per circuitum, quia eis adhæret ac subjacet humilitas auditorum: quod pavimentum recte stratum lapide in atrio dicitur; quia in latitudinem charitatis vicissim sibi junctæ sunt animæ fidelium: quæ et lapides appellantur pro fortitudine fidei, et stratæ in pavimento sunt in compage humilitatis.*

TRIGINTA GAZOPHYLACIA IN CIRCUITU PAVIMENTI.] *Denarius significat perfectionem, quia in decem præceptis legis custodia, ac vita activa et contemplativa continetur. Sunt ergo gazophylacia triginta, ut cum denarius ter ducitur, vita et lingua doctoris in fide S. Trinitatis solidetur.* In circuitu pavimenti: *Gazophylacia ergo fuerunt inter pavimentum, et vicissim pavimentum inter gazophylacia. Habet enim pavimentum in circuitu gazophylacia; quia vitam audientium erudit quotidie et custodit lingua doctorum. Sed habent ipsa quoque gazophylacia in circuitu pavimentum; quia sæpe etiam doctorum cor aliorum tentationibus, elationis, iræ, etc. tangitur; sed eis magna custodia est vita venerabilis auditorum: quia erubescunt pulsantibus vitiis non resistere, qui contra vitia alios armaverunt.*

18. ET PAVIMENTUM IN FRONTE PORTARUM SECUNDUM LONGITUDINEM PORTARUM ERAT INFERIUS.] *Quid est, quod pavimentum cum portis longum similiter erat, sed æquale non erat, nisi quod longe distat vita populorum a vita docentium? Quia etsi ad regna cœlestia tendentes eamdem longanimitatem spei habeant, eadem tamen vivendi studia non habent. Pavimentum enim inferius jacet, ut omnes auditores prædicatores suos longe suis meritis antecedere cognoscant. Rursum tanto pavimentum jacet inferius, quanto unaquæque porta surgit in altitudinem: quia quanto sanctior est vita doctoris, tanto fit humilior sensus audientis.*

19. ET MENSUS EST LATITUDINEM A FACIE PORTÆ INFERIORIS, USQUE AD FRONTEM ATRII INTERIORIS EXTRINSECUS, CENTUM CUBITOS AD ORIENTEM, ET AD AQUILONEM.] *Porta inferior fides est, atrium vero interius contemplatio: per centenarium magna perfectio designatur. Ait ergo:* Mensus est latitudinem, etc. *Quia Redemptor noster quotidie per magistros et doctores, in mensura perfectionis metitur vitam fidelium, vel in specie boni operis per fidem, vel in sanctis desideriis per contemplationem. Centum ergo cubitis mensuratur is, cujus bona operatio recta intentione utitur. Sunt enim qui ab alimentis abstinent, carnem cruciant; sed tamen si palpati fuerint, cognoscuntur quia ad mundi gloriam anhelent. Isti frontem atrii interioris attendunt, sed per centum cubitos non mensurantur. Porro extrinsecus porta mensuratur, quia per hoc quod videmus, cognoscimus operantis animum et perfectionem, quam non videmus. Cum enim alios conspicimus largiri eleemosynam, afflicto occurrere, oppresso subvenire, nihil in hoc mundo gloriæ quærere, nullis hujus mundi compendiis inhiare: atque alios videmus carnem domare, lacrymis insistere, verbis cœlestibus occupari, nihil transitorii honoris appetere, quid aliud debemus, nisi eos perfectos esse credere, sanctos æstimare?*

AD ORIENTEM ET AD AQUILONEM.] *Id est, ex Judæis (ibi enim ortus est sol justitiæ Christus) et ex Gentibus: hi enim fuerunt Aquilo, qui diu perfidiæ suæ frigore torpuerunt. Aut Oriens sunt justi, Aquilo peccatores, quos Dei misericordia ad pœnitentiam revocat, compunctione et lacrymis lavat, virtutibus ditat, et usque ad perfectionis gloriam sublevat.*

SYNOPSIS HOMILIÆ XIX.

20. PORTAM QUOQUE, QUÆ RESPICIEBAT VIAM AQUILONIS ATRII EXTERIORIS, MENSUS EST TAM IN LONGITUDINE QUAM IN LATITUDINE.] *Porta viam Aquilonis respicit, cum prædicator quisque viam peccatoris (hic enim est ad Aquilonem, quia frigore peccati torpet) agnoscit, eique interiora vitæ per verbum prædicationis aperit. Exterius quippe atrium est vita præsens, in qua omne quod corporaliter agitur, corporaliter etiam videtur, quæ tam in longitudine, quam in latitudine mensuratur: quia cum ad fidem peccator ducitur, necesse est ut ejus doctor consideret, vel quantum in longitudinem spei vel quantum in latitudinem charitatis ex ejus admonitione proficiat. Cum enim conversus quisque æternæ vitæ gaudia longanimiter sperat, proximorum molestias cum charitate tolerat, et ea quæ non habet, concupiscere contemnit, longitudinem et latitudinem porta habet; quia gloria prædicatoris est profectus auditoris.*

21. ET THALAMOS EJUS TRES HINC, ET TRES INDE.] *Quia omne quod per testamentum novum de Trinitate conditor loquitur, hoc etiam de testamento veteri ostendit. Et cor audientium in amore cœlestis patriæ perficit, ut anima inhærens Deo, quasi sponsa cum sponso in quodam jam thalamo sedeat, atque se a terrenis de-*

sideriis funditus avertat. Prædicator ergo cum ad supernam patriam auditorem provocat, et novas patres et veteres anhelantes cælesti desiderio demonstrat.

Et frontem et vestibulum ejus.] *Porta habet frontem, quia sunt in prædicatoris vita aperta opera, quæ videntur. Hinc et ante frontem vestibulum: quia priusquam bona opera insinuet, prædicat fidem, per quam anima humiliter veniens ad bonorum actuum altitudinem sublevetur.*

Quinquaginta cubitorum longitudinem ejus.] *Quia ad quinquagenarium jubilæi, id est ad æternam requiem, pervenire non potest, nisi qui ad eam spem suam modo tendere longanimiter potest.*

Et latitudinem viginti quinque cubitorum.] *Cuncta bona opera per quinque sensus exhibentur. Quinarius vero per semetipsum ductus ad 25. pervenit, q. d. Bona opera cum agi cœperint, per fervorem animum ad augmentum excitant, et per semetipsa multiplicantur: unde et latitudinem menti faciunt, ut non sit angusta per teporem, sed expansa in bonis actibus per charitatem. Omnis enim torpor teporis angustia est; omnis vero benignitas charitatis magna latitudo. Nam stet res desunt quæ proxima indigenti præbeantur, ampla est substantia voluntatis bonæ.*

22. Fenestræ autem ejus, et vestibulum, et sculpturæ secundum mensuram portæ, quæ respiciebat ad Orientem.] *Porta ad Aquilonem ea omnia habere perhibetur, quæ porta ad Orientem, fenestras scilicet contemplationis, vestibulum humilitatis, sculpturam bonæ operationis. Innocentes enim habent portam ad Orientem, pœnitentes ad Aquilonem: quia eis etiam post peccati frigus, regni aditus per misericordiam patet.*

Septem vero graduum erat ascensus ejus, et vestibulum ante eam.] *Quia per septiformem gratiam aditus nobis regni cœlestis aperitur. In mente enim nostra primus ad cœlestia ascensionis gradus est timor Domini, secundus pietas, tertius scientia, quartus fortitudo, quintus consilium, sextus intellectus, septimus sapientia, Isaiæ 11. vers. 2. Vestibulum ante gradus est fides: neque enim quis potest bona agere, nisi prius credat. Per fidem enim homo venit ad opera, sed per opera solidatur in fide.*

23. Et porta atrii interioris contra (*id est, recte obversa rectoque tendens ad*) portam Aquilonis et Orientalem.] *Quia non solum his, qui in innocentia permanent (qui pertinent ad Orientem) sed etiam peccatoribus (quos denotat Aquilo) peccata sua pœnitendo damnantibus, aperiuntur interioris atrii gaudia, ut ineffabilia, mysteria patriæ cœlestis agnoscant, agnoscendo sitiant, sitiendo currant, currendo perveniant. Hæc æterni gaudii secreta cognoverat, qui dicebat:* Sitivit anima mea ad Deum vivum: quando veniam, et apparebo ante faciem Dei? *Prædicator Gentium ad hunc aditum regni cœlestis anhelabat, dum dicebat:* Cupio dissolvi, et esse cum Christo. *Quid ergo restat, nisi ut se ad perfectioris vitæ cursum dirigant omnes, qui illa gaudia patriæ cœlestis agnoscunt?*

Et mensus est a porta usque ad portam centum cubitos.] *Centenarius, quia decies per denarium ducitur, perfectionem denotat. Is itaque qui aditum atrii interioris videt, profecto necesse est ut per viam perfectionis currat, et a porta inchoationis usque ad consummationis ingressum perveniat. Sunt enim multi, qui jam in septem gradibus aditum portæ exterioris intraverunt, per timorem Dei humiles, per pietatis studium misericordes, per scientiam discreti, per mentis fortitudinem liberi, per consilium cauti, per intellectum providi, per sapientiam maturi: sed adhuc quibusdam necessitatibus obligati, hujus mundi curis inserviunt, licet inviti: his vera gaudia quæ cognoverunt, amare non licet tantum, quantum libet: hi plerumque a jugo mundi colla mentis excutiunt, omnia deserunt, terrenæ curæ pondera deponunt, atque ut ad cœleste desiderium latius animi sinum laxent, vitam remotam petunt, et in ea sanctis precibus et sacris meditationibus intenti, quotidiano se fletu afficiunt, et vetustatem cordis igne amoris conflant, atque ad cœleste gaudium accedendo se innovant. Hi plerumque in ipso suo desiderio accensi, exire jam de carne concupiscunt, atque ad vitam præsentem redire post fletum nolunt: sed tamen differuntur, ut dilatus amor ex ipsa sua dilatione proficiat, et ardenti desideria quasi quod negatur crescat. Quibus sæpe evenit, ut cum se viderint magno cœlestis gratiæ munere compunctos, jam se perfectos existiment, et obedientes putent; sed quia nullus est, qui dura præcipiat, patientes esse se credant; sed quia nemo eos per contumelias et adversitates pulsat. Et plerumque contingit, ut spirituale ministerium vel inviti suscipiant, atque ad gubernationem fidelium deducantur. Qui cum magnis tribulationibus fuerint hinc inde pulsati, turbati mente, esse imperfectos inveniunt; qui non pulsati perfectos se esse crediderunt. Quo ex re agitur, ut se ad semetipsos colligant, et apud se opprobrium suæ infirmitatis erubescant, atque ex ipsa sua confusione roborati, contra adversa patientiam opponant, et ex tribulatione proficiant, qui prius in otio ex ipsa sua securitate torpebant. Et veraciter esse tales incipiunt, quales se esse prius inaniter putaverunt. Per quotidiana enim desideria in mente perfici, quasi centum est cubitis interius atrium mensurari.*

24. et 25. Et eduxit me ad viam Australem: et ecce porta quæ respiciebat ad Austrum, etc.] *Cuncta hæc in Orientis et Aquilonis porta jam dicta sunt. Ad Orientem sunt innocentes. Ad Aquilonem pœnitentes. Ad Austrum spiritu ferventes. Rursum porta in Oriente est fides, quia per ipsam lux vera nascitur in mente. Porta ad Aquilonem est spes, quia unusquisque in peccatis positus, si de venia desperaverit, funditus perit; sed per spem misericordiæ reviviscit. Porta ad Meridiem est charitas, quia igne amoris ardet. Tribus igitur portis ad atrium interius tenditur: quia per fidem, spem atque charitatem ad gaudia secreta pervenitur.*

Et cælatæ palmæ erant, una hinc, et altera inde, in fronte ejus.] *Qui in vita sua impressa esse sancta opera demonstrant, palmas in fronte cælatas habent: quia quanta illos in posterum victoria sequatur, jam nunc in sanctis suis operibus ostendunt. In Orientis porta est pictura, in Aquilonis vero et Meridiei est cælatura palmarum: quia signum victoriæ, quod inchoantibus ostenditur, hoc in revertentibus atque ferventibus jam solidius et robustius tenetur.*

Una hinc, et altera inde.] *A dextro palmam habet is, quem prospera non extollunt: a sinistro, quem adversa non dejiciunt. Quasi ex utraque parte Paulus portabat palmam, cum diceret:* Per arma justitiæ a dextris, et a sinistris; per gloriam, et ignobilitatem; per

infamiam, et bonam famam; ut seductores, et veraces; *quia et in adversitate fortis, et in prosperitate humilis permanebat. Ut ergo hinc et inde palma gestetur in fronte, adesse semper nostris mentibus debet et in adversis fiducia, et in prosperis timor. Hinc est quod idem egregius prædicator dicebat:* Scio et humiliari, scio et abundare. *Quem ergo nec abundantia in superbiam elevat, nec in necessitate cupiditas irritat, novit abundare, novit penuriam pati. Si enim æternitatem diligimus, cuncta temporalia usu, non in affectu possidemus. Ita S. Job carnis vulneribus jacens, mentis robore stans, contra desperationis impulsum reduxit ad memoriam bona quæ egerat:* Oculus, *ait,* fui cæca, et pes clauda, etc. *Et qui in prosperitate humilis fuit, revocatis bonis suis ad memoriam, infractus in adversitate permansit. Sic impletur quod scriptum est Eccli.* 11. In die bonorum ne immemor sis malorum, et in die malorum ne immemor sis bonorum.

SYNOPSIS HOMILIÆ XX.

27. ET PORTA ATRII, ETC.] *Cuncta hæc superius exposita sunt. Nam versu sequenti metitur atrium interius ad portam Australem, et vers. 23. idem ad portam Orientalem, et vers. 35. idem ad portam Aquilonarem, singula eadem mensura. Prædicatores portæ nobis sunt tam exteriores, quam interiores: quia nos et in primo aditu fidei, spei atque charitatis instituunt; et cum jam proficientibus cœlestis regni mysteria prædicant, per subtiliorem sensum nos ad interiora perducunt. Unde et per septem gradus prius ascensus earum describitur, et postmodum per octo. Septem enim gradus sunt: quia timorem Domini, pietatem, et scientiam, et fortitudinem, et consilium, et intellectum, et sapientiam suis auditoribus prædicant. Sed cum jam dimitti præcipiunt, cum nihil in hoc mundo diligi admonent, nil per affectum teneri, vim contemplationis cœlestis patriæ intendi, atque in ejus suadent mysteriis delectari, gradum addunt, et ad interiora trajiciunt. Iste gradus a Christo ostenditur juveni præcepta servanti. Matthæi 19. cum ei dicitur: Adhuc unum tibi deest.* Si vis perfectus esse, vade, vende omnia quæ habes, et da pauperibus, et habebis thesaurum in cœlo: et veni sequere me. *Rursum per octavum numerum et dies æterni judicii, et carnis resurrectio designatur. Habent autem interiores portæ vestibulo, quæ viginti quinque cubitis in longitudinem metiuntur. Si enim octo ter ducimus, ad viginti quatuor perducimus: cui unus additur, ut viginti quinque teneamus. Auditores enim boni, qui quasi quædam vestibula sunt portarum, æternæ spei longanimitatem tenent, octavum diem in Trinitatis fide sustinent. Quæ Trinitas, quia unus est Deus, octo quidem per tria ducunt, sed in unius Dei confessione solidantur. Plana sunt vestibula, quia humilia sunt corda bonorum auditorum. Habent longitudinem, quia in spei perseverant longanimitate. Ergo habent viginti quinque cubitos in longitudine, quia resurrectionem carnis in octava per Trinitatem credunt et eamdem Trinitatem unum Deum esse fatentur. Habent quoque quinque cubitos in latitudine, quia per vitam simplicem, quæ quinque sensibus ducitur, circa amorem proximi dilatantur. Intus ergo sunt in spirituali ædificio per amorem, et quasi foris respiciunt per simplicitatem.*

38. ET PER SINGULA GAZOPHYLACIA OSTIUM IN FRONTIBUS PORTARUM.] *Gazophylacia sunt corda doctorum, quæ scientiæ divitias servant. Frontes autem portarum sunt opera et verba prædicatorum, in quibus nos foris agnoscimus, quales apud se intrinsecus vivant. Est autem ostium per gazophylacia singula in frontibus portarum: quia unusquisque doctor in corde auditoris intellectum aperit in dictis et operibus patrum.*

IBI LAVABUNT HOLOCAUSTUM.] *Qui se per fidem in conversione sancta Domino devoverunt, holocaustum Domino facti sunt, v. g. quis pro timore Domini patiens esse devovit, nulli convicium pro convicio reddere, omnia æquanimiter tolerare; et tamen cum hunc contumelia ab ore proximi illata percusserit, turbatur, forte aliquid loquitur quod loqui non debuit. Certe iste jam holocaustum est, sed adhuc inquinatum. Fortasse contra illatas contumelias patientiam exhibuit, tacitus permansit; sed tamen contra easdem contumelias, quas portat, dolore tangitur, ejusque animus in charitate sauciatur. Hic itaque in cogitatione sua se judicat, reprehendit semetipsum quia dolet, nec tamen apud se prævalet obtinere ne doleat. Jam ergo per bonam voluntatem holocaustum est, sed tamen per dolorem quo tangitur, adhuc inquinatum. Alius decrevit indigentibus cuncta tribuere: forte surrexit cogitatio: Unde vives si cuncta dederis? nec tamen desistit tribuere; sed quod lætus dare cœperat, postmodum tristis præbet. Quid hujus mens, nisi misericordiæ holocaustum est? sed tamen per tristitiam cogitationis inquinatum. Aut enim deliberare summa non debuit, aut post deliberationem nullo modo dubitare. Alius, contempta mundi superbia, ultimum appetit inter homines locum; sed cum subito a proximo se despici agnoscit, dedignatur cur despicitur. Vult quidem esse in loco humili, sed tamen attendi contemptibilis non vult. Hunc jam devotio elevat, sed adhuc infirmitas gravat; holocaustum est sed inquinatum. Hi vero cum per verba doctorum, dicta Patrum intelligunt, et in quanta culpa jaceant agnoscunt, seque ipsos pœnitentiæ lamentis afficiunt, holocaustum in ostio portarum lavant. Porro sacrificium est, cum quis aliquid Deo vovet, aliquid non vovet; aliquid dat pauperibus, aliquid sibi servat. Holocaustum vero sunt, qui sibi nihil reservant, sed sensum, linguam, vitam atque substantiam, quam perceperunt, omnipotenti Deo immolant. Pinguedo est devotio et compunctio, de quibus Psaltes Psalmo 65.* Holocausta medullata afferam tibi. *Qui enim bona operatur, et visioni jam Creatoris sui inhiat, atque ad æterna contemplationis gaudia pervenire festinat, seque ipsum ex amore, quo accenditur, in fletibus mactat, holocausta Domino medullata dedit. Cum ergo nostro bono operi admixtum aliquid malitiæ, vel pravæ delectationis agnoscimus, redeamus ad lacrymas, lavemus holocaustum. Sunt autem quidam, qui in magnis actionibus se Domino devoverunt, atque ad tantam perfectionem perveniunt, ut ab eis nulla umquam difficultate flectantur. Nam quando per suggestionem caro pulsat, surgere non permittitur; quia vigore judicii calcatur. In deliberatione quoque patientiæ nec sermo inordinatus ab ore prodiit, nec dolor tacitus animum premit: in largitate eleemosynæ nulla inopiæ suspicio tristitiam generat; in deliberatione humilitatis nullus despectus animum mordet. Sed cum jam in his, quæ recte devoverunt, sese fortiter exhibent, priora tamen peccata, quæ ab ipsis ante bonam deliberationem perpetrata sunt,*

ad memoriam reducunt et plangunt. Hi per vitam quam tenent holocaustum sunt, sed per vitam quam ante tenuerunt, inquinatum. Lavent ergo et ipsi lamentis suum holocaustum. Magnus est enim Creatori nostro ad recipiendos fletus humilium misericordiæ sinus.

SYNOPSIS HOMILIÆ XXI.

39. ET IN VESTIBULO PORTÆ DUÆ MENSÆ HINC, ET DUÆ MENSÆ INDE, UT IMMOLETUR SUPER EAS.] *Binæ mensæ in quibus immolamus bona opera, sunt charitas Dei, et dilectio proximi: quia in dilectione Dei necessarium est tenendu fides et vita: in dilectione autem proximi debet summopere patientia et benignitas custodiri. Charitas enim patiens est, benigna est, etc. 1. Corinth. 13. Patiens scilicet, ut illata a proximis mala æquanimiter portet; benigna, ut sua bona proximis desiderabiliter impendat. Rursum, in veteri lege patribus binæ mensæ erant, doctrina et prophetia; populo vero, circumcisio et sacrificium. Erant ad Aquilonem; quia lex sub timore mortis frigida Judaici populi corda constringit.*

41. QUATUOR MENSÆ HINC, ET QUATUOR MENSÆ INDE, PER LATERA PORTÆ.] *Dum enim vita et fides, doctrina et prophetia in bonorum mentibus custoditur, porta nostra, id est intellectus sacri eloquii, quatuor ex latere mensas habet. Cumque in proficientibus populis sancta prædicatio patientiam et benignitatem servat, quæ prius in carnalibus circumcisionem et sacrificium custodiebat, mensæ quoque quatuor quasi ex alio latere monstrantur.*

42. QUATUOR AUTEM MENSÆ AD HOLOCAUSTUM, DE LAPIDIBUS QUADRIS EXSTRUCTÆ.] *Quia fides et vita, patientia et benignitas de quadris lapidibus extructæ, id est, de vita Sanctorum, in exemplum datæ sunt sequentibus populis, ut jam vestibulum mensas habeat, id est, virtutes vitæ populus teneat, in quibus Deo orationis sacrificium in ara sui cordis incendat. Quisquis enim Sanctus in prosperitate non extollitur, in adversitate non frangitur, suasionibus ad malum non trahitur, vituperationibus a bono opere non revocatur, lapis quadrus est. Et quasi ex omni latere statum habet, qui casum in qualibet permutatione non habet. Talis lapis quadrus erat, qui dicebat:* Mihi vivere Christus est, et mori lucrum. *Vultis vitam cognoscere?* Mihi mundus crucifixus est, et ego mundo. *Vultis patientiam audire?* Usque in hanc horam et esurimus, et sitimus, et colaphis cædimur, etc. maledicimur, et benedicimus; persecutionem patimur, et sustinemus. *Vultis benignitatem cognoscere?* Ego libentissime impendar, et superimpendar pro animabus vestris, licet plus vos diligens minus diligar.

Rursum, verba sacræ Scripturæ lapides quadri sunt, qui ubique stant; quia ex nullo latere reprehensibilia inveniuntur. Ex his construuntur mensæ ad holocaustum, quia qui Dei verba semper cogitant, semetipsos Domino a carnali vita in cogitatione mactant.

LONGITUDINE CUBITI UNIUS ET DIMIDII, ET LATITUDINE CUBITI UNIUS ET DIMIDII.] *Longitudo pertinet ad longanimitatem spei, latitudo ad charitatis amplitudinem. Tenduntur ergo in longanimitate spei corda Sanctorum, tenduntur in perfectione quam habent cubito uno. Sed quia adhuc plene videre non possunt, ubi spei oculum mittunt, hoc quod super unum cubitum habent, in dimidio cubito recidatur, quatenus in hac vita semper se imperfectos aspiciant, et ardentius ad perfectionem currant. Habent quoque latitudinem cubiti unius et dimidii; quia Sanctorum corda in charitatis amplitudine dilatata, proximum quem vident perfecte diligendo, habent cubitum unum; sed Deum, quem medullitus diligunt et sequuntur, tantum diligere non possunt, quantum debent, quia adhuc non valent videre quem diligunt; et mensura amoris minor est, ubi adhuc mensura minor est cognitionis. Super unum ergo cubitum dilectionis proximi habent dimidium dilectionis Dei.*

ALTITUDINE CUBITI UNIUS.] *Quæ est enim altitudo Sanctorum, nisi fides invisibilium? Per fidem enim creditur quod non videtur, atque ideo per hanc justorum mensa ad altitudinem ducitur, ut cuncta visibilia despiciat in terra, et ea quæ audit invisibilia sequatur in cœlo. Sed unum cubitum habet altitudo mensæ, quia unitus est fidei in corde omnium Sanctorum.*

SUPER QUAS PONANT VASA IN QUIBUS IMMOLATUR.] *Quid enim sunt animæ fidelium, nisi vasa sancta, quæ verba pietatis capiunt, ut ex eorum mentibus holocaustum vitæ atque orationis immoletur? Sic de Paulo dixit Christus:* Vas electionis mihi est. *Et pastoribus dicitur:* Mundamini, qui fertis vasa Domini.

HOLOCAUSTUM ET VICTIMA.] *Quia et perfecti (hi enim sunt holocaustum) cum omnia deserunt, totum cor in amore Domini accendunt; et imperfecti (qui sunt victima simplex) sacrificium offerunt quod ex parte devoverunt.*

43. ET LABIA EORUM PALMI UNIUS, REFLEXA INTRINSECUS PER CIRCUITUM.] *Quid est, quod labia palmo metiuntur, nisi quod in palmo manus tenditur, et sancti patres ac doctores ea prædicant, in quibus auditorum opera tenduntur? Quasi enim manum extendimus, cum opera nostra dilatamus. Doctor ergo dum cor audientis ad bona opera distendit, palmum se habere in labiis ostendit. In palmo digitus major ac minimus tenditur, quibus magna et minima actio designatur. Sic enim auditor magna opera, quæ audivit et didicit, faciat, ut usque et minima non omittat; sic minimis intentus sit, ut piger in agendis majoribus non sit. Unde per Evangelium Veritas dicit:* Væ vobis, Scribæ et Pharisæi, quia decimatis mentam, et anetum, et cyminum, et reliquistis quæ graviora sunt legis, judicium, misericordiam et fidem. Hæc oportuit facere, et illa non omittere.

PALMI UNIUS.] *Quia ex doctorum prædicatione sicut unitas tenetur in fide, ita quoque unitas mentium servari debet in opere, ne per bonum opus, quod alter agit, alter ad discordiæ malum, prorumpat. Ita enim bona opera agere debemus, ut per hæc quoque cum his cum quibus vivimus, unanimitatem recte ut possumus, conservemus, id est, non deserendo quod agimus, sed præveniendo bonis persuasionibus malum discordiæ quod timemus.*

REFLEXA INTRINSECUS PER CIRCUITUM.] *Tunc enim mensarum labia intrinsecus reflectuntur, quando doctores ad conscientiam revocant tacita cogitatione omne quod dicunt, quando semetipsos subtiliter perscrutantur, si faciunt omne quod loquuntur; ne, si prædicantes bona facere dissimulant, sui vastatores sint, cultores alieni. O doctor, ecce jam mensa es, jam vasa portas, jam in vasis fidelibus pondus holocausti et victimæ sustines; sed intus reflecte labium, id est, ad cor revoca sermonem; audi quæ dicis, operare quod prædicas. Si enim negli-*

gis implere quod doces, aliis messem seminas, et ipse a frumenti participatione jejunas. Doctrina viri per patientiam noscitur; tanto ergo quis doctus ostenditur, quanto patiens fuerit. Nec tamen si quædam sibi deesse videt, a prædicatione conticescat. Sæpe enim quod vivendo nescimus, compulsi loqui doctrinam loquendo discimus; ut, dum de cogitationis nostræ pigritia reatus nascitur in mente, eamdem mentem subito compunctio oborta transverberet, et sua voce excitata evigilet in opere, quæ prius torpebat in otio sine voce.

SUPER MENSAS AUTEM CARNES OBLATIONIS.] *Doctores enim sancti, cum pro compunctis peccatoribus atque confitentibus Deo preces fundunt, per hoc, quod ad veniam pro carnali eorum vita postulant, mensæ Domini carnes oblationis portant. Quod quoties agunt, et in hoc pro alienis peccatis interveniunt, sua ante Dei oculos amplius detergunt; quia ea ipsa charitate se justificant, qua mira pietate pro alienis iniquitatibus se in lamentis mactant. Nec laboriosum debet esse doctori, pro conversis peccatoribus lacrymas fundere, quando et ipse, qui omnia creavit, homo factus, pro nostris iniquitatibus in cruce sanguinem fudit.*

SYNOPSIS HOMILIÆ XXII.

ET ULTIMÆ.

44 ET EXTRA PORTAM INTERIOREM, GAZOPHYLACIA CANTORUM IN ATRIO INTERIORI.] *Atrium hoc interius erat respectu portarum extimarum quibus concludebatur. Idem erat exterius respectu atrii et portarum intimarum. Sancta enim Ecclesia duas vitas habet, unam, qua laborat in terra; aliam, qua remuneratur in cœlo; atque in utraque offert sacrificium; hic videlicet sacrificium compunctionis, et illic sacrificium laudis. In utroque autem carnes offeruntur: quia hic oblatio carnis est maceratio corporis, ibi oblatio carnis est in laude Dei gloria resurrectionis. Tunc quippe illic quasi in holocaustum caro offertur, quando in æterna incorruptione permutata, nil contradictionis, nil mortalitatis habuerit; quia tota simul amoris ejus ignibus accensa, in laude sine fine permanebit. Quid sunt autem gazophylacia cantorum, nisi sancta desideria amantium? Qui præcepta divina, quasi quasdam divitias, custodiunt in mente, quas cantando servant: quia mandata Dei non ex timore, sed ex amore perficiunt. Vultis cor justi, quasi cujusdam cantoris, gazophylacium audire?* Cantabiles mihi erant justificationes tuæ in loco incolatus mei, *Psal.* 118. *Audi aliud:* Ego enim jam delibor, et tempus resolutionis meæ instat. Bonum certamen certavi, cursum consummavi, fidem servavi: in reliquo reposita est mihi corona justitiæ, quam reddet mihi Dominus in illa die justus judex, *2. Timothæum, 4. Annon hic impletur illud:* Misericordiam et judicium cantabo tibi, Domine? *Eorum ergo corda, qui adventum justi judicis diligunt, gazophylacia cantorum sunt, quia per præsumptionem gratiæ, et vitæ, per virtutes sancti desiderii cantant justi judicium, quod omnes injusti pertimescunt. Hæc gazophylacia inter portam Orientis et Aquilonis esse memorantur, atque* ad viam Australem *respicere; quia corda Sanctorum inter fidem et spem posita Australem viam respiciunt, quoniam sanctæ charitatis ignibus inardescunt. Orientis porta viam Aquilonis respicit, cum vita nostra per perceptam fidem, adhuc aliquatenus in frigore culpæ torpescit. In multis enim offendimus omnes. Ergo ad Australem viam facies intendamus, exerceamus nos in ardore charitatis, et ibi tendamus oculos cordis, ubi accendamur ignibus amoris. Annon quasi calore meridiani fervoris ardebat, qui æstuabat, dicens:* Sicut cervus desiderat ad fontes aquarum, ita desiderat anima mea ad te Deus. Sitivit anima mea ad Deum fortem vivum, quando veniam et apparebo ante faciem Dei? *Hoc quoque ardore succensus fuerat, qui dicebat:* Nunc dimittis servum tuum Domine, secundum verbum tuum, in pace: quia viderunt oculi mei salutare tuum. *Habeant ergo sancta gazophylacia hinc Orientis portam, et inde Aquilonis: quia inter ipsa redemptionis suæ mysteria quæ sequuntur, et carnales quosdam, quos et intra sanctam Ecclesiam tolerant, multi in Deum forti amore proficiunt, virtutibus excrescunt æterni judicis adventum quærunt, et inter ea quæ amant, atque ea quæ tolerant, quasi quadam gazophylacia divitias spiritus in mente servant. Nec inter Sacramenta quæ diligunt, et quæ jam contraria portant, deficiunt, quia ad Australem viam facies intendunt. Quid enim patimur, quod patres nostri pro amore Domini antea non pertulerunt? Rursum per portam ad Aquilonem accipi potest Gentilitas, per portam ad Austrum Judæa, per Orientalem portam Christus, cujus nomen est Oriens, q. d. Una est via et illis qui ab Austro sunt, et his qui ab Aquilonis porta respiciunt; quia electis Judæis et Gentibus Dominus ac Redemptor noster, expulsa pœna formidinis, ad Patrem factus est iter amoris, atque adjutorium perveationis.*

45. HOC EST GAZOPHYLACIUM, QUOD RESPICIT VIAM MERIDIANAM; SACERDOTUM ERIT, QUI EXCUBANT IN CUSTODIIS TEMPLI.] *Qui sunt sacerdotes, qui templum Dei custodiunt, nisi qui orando, prædicando, spiritualibus actibus vigilando, sanctam Ecclesiam a malignorum spirituum immissionibus, a pravorum suasionibus, ab hæreticorum erroribus defendunt? An non custos templi fuerat, qui labores passionis suæ enumerans dicit:* In labore et ærumna, in vigiliis multis, in fame et siti, etc. Præter illa quæ extrinsecus sunt, instantia mea quotidiana, sollicitudo omnium Ecclesiarum? *Laborat, luget, esurit, sitit, alget, jejunat, vigilat; et tamen vigilando de Ecclesiarum omnium sollicitudine cogitat. Ne quis in perfidiam, ne quis in superbiam, ne quis in rapinam, vel immunditiam labatur, exquirere atque compescere, hoc est templum Dei, id est Ecclesiam, custodire. Sunt autem minoris ordinis sacerdotes,* qui excubant ad ministerium altaris, v. 46. *qui videlicet in adjutorio majorum peccata delinquentium subtiliter investigant, et vitam carnalium corrigunt, atque ad lamenta pœnitentiæ perducunt. Ab his quasi in altari jam caro incenditur, ut in conspectu Dei inde sacrificium redoleat, unde prius culpa displicebat. Porro gazophylacium sacerdotum majoris ordinis, qui excubant in custodiis templi, solum respicit* viam Meridianam: *quia hi solis studiis spiritalibus occupati, semper his quæ amoris Dei sunt sollicite intendunt. Sacerdotes autem minoris ordinis qui discutiendis peccatis delinquentium præsunt, etiam* ad viam Aquilonis *oculos reflectunt, ut in mentibus peccantium, quæ sint opera frigoris videant, et hæc verbis correptionis usque ad pœnitentiæ gemitus perducentes, quasi carnes in altari Domini incendant. Respiciunt etiam cum magnis sacerdotibus ad Meridianam viam:*

quia quantum ad semetipsos est, fervent igne charitatis, et succensi sunt flammis amoris Dei.

46. ISTI SUNT FILII SADOC, QUI ACCEDUNT DE FILIIS LEVI AD DOMINUM, UT MINISTRENT EI.] Sadoc latine dicitur justus. Quis autem justus est, nisi ipse cui dicitur: Justus es, Domine, et rectum judicium tuum? Qui vere sunt filii justi, nisi hi, de quibus scriptum est: Quotquot autem crediderunt in eum, dedit eis potestatem filios Dei fieri? Levi autem interpretatur assumptus. Quis autem assumptus est, nisi populus fidelis, qui per Sacramenta fidei est a perfidis segregatus? Omnes ergo, qui perseverantes spiritalibus actibus intendunt, filii sunt justi. Et de filiis populi assumpti accedunt ad Dominum, ut ministrent ei: quia de ipsis fidelibus eliguntur, qui ad Dei ministerium veniant, et cœlestibus studiis pro eruditione populi intendant. Sed qui sunt, qui Domino ministrant? De quibus Dominus per Psalmistam dicit Psalm. 100. Ambulans in via immaculata, hic mihi ministrabat. Habet enim maculam in via, qui in bono opere, quod agit, terrenæ gloriæ sibi præmium proponit; quia speciem boni operis fœdat per maculam pravæ intentionis. Fortasse quis disciplinæ studio intentus, culpas delinquentium resecat: qui tamen si ad hoc non Dei amore, sed zelo proprio ducitur, sibi in his et non Domino ministrat. Alius ne asper esse videatur, multa leniter tolerat, quæ prave perpetrantur. Iste itaque quia videri pro Domino districtus non vult, per lenitatis suæ studium sibi, et non Domino ministrat. Restat ergo ut sive in Dei ministerio fatigemur, sive indigentibus nostra largiamur, sive per abstinentiam carnem domemus, sive zelo moveamur, sive per patientiam aliquando leniter prava toleremus; nos summopere debeamus intentionem nostram discutere, quatenus omne quod facimus, non nostro, sed Dei zelo faciamus, ne in his quæ agimus, nobis potius quam Domino ministremus. Nam, ut ait Paulus: Omnes quæ sua sunt quærunt, non quæ Jesu Christi. Idem vero Paulus cum cœlestis fratribus, non sibi ministrare, sed Domino, et vivendo, et moriendo festinabat dicens: Nemo nostrum sibi vivit et nemo sibi moritur. Sive enim vivimus, Domino vivimus: sive morimur, Domini sumus. Sibi enim Sancti nec vivunt, nec moriuntur. Sibi non vivunt, quia per omne quod agunt ad lucra spiritalia anhelant: atque orando, prædicando, sanctis operibus insistendo, cœlestis patriæ cives multiplicare desiderant. Sibi minime moriuntur, quia in conspectu hominum Deum sua morte glorificant, ad quem pervenire etiam moriendo festinant.

47. ET MENSUS EST ATRIUM LONGITUDINE CENTUM CUBITORUM, ET LATITUDINE CENTUM CUBITORUM PER QUADRUM.] Quid est atrium spiritalis ædificii, nisi amplitudo fidelium populorum? Ipsa autem longanimitas spei, et latitudo charitatis vacua in cordibus fidelium non est. Nam per fidem, quidquid valet, operatur. Si ergo in vita fidelium, juxta quemdam modum, per singulos perfecta est longanimitas spei, perfecta latitudo charitatis, perfecta certitudo fidei, perfectum studium operationis, atrium templi per quadrum centum cubitos habet. Centenarius enim symbolum est perfectionis. Metiantur ergo fideles populi virtutes in quadrum; quia quisque tantum credit, quantum sperat et amat: et tantum operatur, quantum credit, amat et sperat. Quia itaque S. Ecclesiæ populi multi sunt, et robusti per fidem, et longanimes per spem, et ampli per charitatem, et efficaces per operationem, atrium templi centum cubitis in quadro mensuratur. Rursum quadrum fidelium sunt prudentia, justitia, fortitudo, et temperantia; quæ ita in quadro esse debent, ut una aliam non excedat. Magna quippe est prudentia: sed si minus est in voluptatibus temperans, si vincitur delectatione, si minus in periculis fortis, si minus in operationibus justa, profecto minus est prudens. Magna est temperantia: sed si minus intelligit unde se temperat, si adversa sustinere per fortitudinem minus valet, atque in timore animum dejicit, si per præceptionem suam aliquando ad injustitiæ opera prorumpit, minus est temperans. Idem est de fortitudine et de justitia. Mensuretur ergo vita perfectorum per quadrum: et tantum habeat spiritalis ædificii latus unum, quantum latera singula, quia quisque tantum prudens est, quantum temperans, et tantum est justus, quantum prudens, temperans et fortis fuerit.

ET ALTARE ANTE FACIEM TEMPLI.] Quid est templum, nisi fidelis populus? Quid altare Dei, nisi mens bene viventium? ubi ex compunctione ignis ardet, et caro consumitur. Altare ergo ante faciem templi est, cum multi in sanctæ Ecclesiæ conspectu sunt propositi, qui æterni judicii memores, semetipsos quotidie Deo sacrificium in lamento compunctionis mactant, quia corpora castigant, quatenus illud magistri Gentium impleant: Ut exhibeatis corpora vestra hostiam viventem, sanctam, Deo placentem. Hostia quippe occiditur, ut offeratur: sed hostia vivens est corpus Domino afflictum: quod et hostia dicitur, et vivens; quia vivit in virtutibus, et est a vitiis occisum: vivit ergo, quia cuncta quæ prævalet bona operatur. Duo erant altaria, unum aureum ante arcam, alterum æneum in atrio. In hoc cremantur carnes, in isto incenduntur aromata, quia duo sunt compunctionis genera. Alii enim per timorem, peccatorum suorum memores, dum supplicia æterna pertimescunt, carnalia opera plangunt, et quotidianis se lacrymis affligunt. Alii vero a carnalibus vitiis liberi, aut longis jam fletibus securi, amoris flamma in compunctionis lacrymis inardescunt, cœlestis patriæ præmia cordis oculis aspiciunt, supernis jam civibus interesse concupiscunt. Dum eis apparet servitus longitudo peregrinationis suæ. Regem in decore suo videre desiderant, et flere quotidie ex ejus amore non cessant. Quid isti, nisi altare sunt aureum? Est hoc altare ante arcam, ejusque velum, quia Sanctorum corda quæ cum magnis virtutibus in Dei amore succensa sunt, per sanctum desiderium in illo ardent, quem adhuc revelata facie videre non possunt. Arca enim intra velum est noster Redemptor in cœlo. Talis erat sponsa de qua dicitur Cant. 3. Quæ est ista quæ ascendit per desertum sicut virgula fumi ex aromatibus myrrhæ et thuris, et universi pulveris pigmentarii? Nam S. Ecclesia dum sub hoc mundo in sanctis precibus ardenti amore se erigit, per desertum quod deserit, ascendit. Fumus ex aromatibus est compunctio orationis, concepta ex virtutibus amoris: quæ tamen oratio virgula fumi dicitur, quia dum sola cœlestia postulat, sic recta progreditur, ut ad terrena petenda minime reflectatur; nec virga, sed virgula nuncupatur, quia interdum in compunctionis ardore tantæ subtilitatis est vis amoris, ut hanc nec ipse animus possit comprehendere. Myrrhæ et thuris sacrificium offerunt qui et carnem affligunt, ne eis corruptionis vitia

dominentur, et redolentem in conspectu Domini amaris sui hostiam incendunt, seque ipsas Deo in sanctis virtutibus exhibent. Pulvis pigmentarii *est virtus bene operantis. Nemo autem me reprehendat, si post hanc locutionem cessavero, quia, sicut cernitis, undique gladiis circumfusi sumus. Alii detruncatis manibus ad nos redeunt, alii captivi, alii interempti nuntiantur. Jam cogor linguam ab expositione retinere, quia tædet animam vitæ meæ. Versa est in luctum cithara mea, et organum meum in vocem flentium. Quid ergo restat, nisi ut inter flagella quæ ex nostris iniquitatibus patimur, cum lacrymis gratias agamus? Sit itaque gloria omnipotenti Domino nostro Jesu Christo, qui vivit et regnat cum Patre, in unitate Spiritus Sancti Deus, per omnia sæcula sæculorum. Amen.*

Hucusque S. Gregorius pene ad verbum.

Hic ergo ipse ob clades Longobardorum, et imminentem ab eis Romæ obsidionem ingemiscens, manum de tabula tulit, ac calamum et linguam sistit.

Aliam magis particularem, magisque distinctam et distributam singularum templi partium explicationem afferam ex Lyrano in fine c. 42.

CAPUT QUADRAGESIMUM PRIMUM.

SYNOPSIS CAPITIS.

CAP. PRÆCED. ANGELUS DIMENSUS FUIT ATRIUM INTERIUS ET EXTERIUS, NUNC INGRESSUS TEMPLUM, ILLUD DIMETITUR, PUTA SANCTUM V. 1. ET SANCTUM SANCTORUM V. 3. ET 4. MOX V. 5. ET SEQ. THALAMOS, ID EST, CUBICULA TEMPLO ADHÆRENTIA, EORUMQUE COCHLEAM, PLATEAM, ORATORIUM, ETHECAS, LIMINA ET FENESTRAS DIMETITUR. DENIQUE V. 18. DOCET TEMPLO INSCULPTOS FUISSE CHERUBIM ET PALMAS; AC V. 22. ALTARE INCENSI, ET TEMPLI OSTIA DESCRIBIT. MYSTICE IN HISCE OMNIBUS TEMPLI ORNAMENTIS ECCLESIÆ ORDINEM, PULCHRITUDINEM, HIERARCHIAM, ET SACRAMENTA DELINEAT ET DEPINGIT. TEMPLUM GRÆCI VOCANT ναόν, ATRIUM SIVE VESTIBULUM πρόναον, QUASI DICAS, ANTE TEMPLUM. ITA VITRUVIUS LIB. 3. CAP. 1.

PORRO HIC PAR EST CALIGO, AT OBSCURITAS EADEM, QUÆ FUIT CAP. PRÆCEDENTI. UNDE S. HIERON. INITIO CAP. 42. VOLUERAM, AIT, DESPERATIONE, ET MAGNITUDINE REI, PRÆSENS TESTIMONIUM SILENTIO PRÆTERIRE; SED MELIUS ARBITRATUS SUM, QUODCUMQUE DICERE, QUAM OMNINO NIHIL DICERE: SOCRATICUM ILLUD ASSUMENS: SCIO QUOD NESCIO. PARS ENIM SCIENTIÆ EST SCIRE QUOD NESCIS. IDEM IBIDEM IN PROEMIO: QUAMOBREM TIBI FILIA EUSTOCHIUM, QUÆ NOSTRA, QUALIACUMQUE FUERINT, LIBENTER ACCIPIS, CONTESTATUM VOLO, ET ILLUD RHETORIS VICTORINI BREVITER ADMONEO, UT OBSCURITATEM VOLUMINUM TRIBUS EX REBUS FIERI SCIAS: VEL REI MAGNITUDINE, VEL DOCTORIS IMPERITIA, VEL AUDIENTIS DURITIA: QUORUM PRIMUM ET SECUNDUM LIQUIDO IN HOC OPERE CONFITEBOR: TERTIUM, ACUMEN INGENII TUI, ET DESIDERIUM SCRIPTURARUM FACILE RENUIT: QUÆ PRIVILEGIO VIRGINALI, ET VICTUS CONTINENTIA, NON DICAM FREQUENTEM, SED JUGEM HOSPITEM POSSIDES DEUM.

1 ET introduxit me in templum, et mensus est frontes, sex cubitos latitudinis hinc, et sex cubitos inde, latitudinem tabernaculi. 2. Et latitudo portæ, decem cubitorum erat: et latera portæ, quinque cubitis hinc, et quinque cubitis inde: et mensus est longitudinem ejus quadraginta cubitorum, et latitudinem viginti cubitorum. 3. Et introgressus intrinsecus mensus est in fronte portæ duos cubitos: et portam, sex cubitorum: et latitudinem portæ, septem cubitorum. 4. Et mensus est longitudinem ejus viginti cubitorum, et latitudinem ejus viginti cubitorum, ante faciem templi: et dixit ad me: Hoc est Sanctum sanctorum. 5. Et mensus est parietem domus sex cubitorum: et latitudinem lateris quatuor cubitorum undique per circuitum domus. 6. Latera autem, latus ad latus, bis triginta tria: et erant eminentia, quæ ingrederentur per parietem domus in lateribus per circuitum, ut continerent, et non attingerent parietem templi. 7. Et platea erat in rotundum, ascendens sursum per cochleam, et in cœnaculum templi deferebat per gyrum: idcirco latius erat templum in superioribus: et sic de inferioribus ascendebatur ad superiora in medium. 8. Et vidi in domo altitudinem per circuitum, fundata latera ad mensuram calami sex cubitorum spatio: 9. et latitudinem per parietem lateris forinsecus quinque cubitorum: et erat in-

terior domus in lateribus domus. 10. Et inter gazophylacia latitudinem viginti cubitorum in circuitu domus undique, 11. et ostium lateris ad orationem : ostium unum ad viam Aquilonis, et ostium unum ad viam Australem : et latitudinem loci ad orationem, quinque cubitorum in circuitu. 12. Et ædificium, quod erat separatum, versumque ad viam respicientem ad mare, latitudinis septuaginta cubitorum : paries autem ædificii, quinque cubitorum lati tudinis per circuitum: et longitudo ejus nonaginta cubitorum. 13. Et mensus est domus longitudinem, centum cubitorum: et quod separatum erat ædificium, et parietes ejus, longitudinis centum cubitorum. 14. Latitudo autem ante faciem domus, et ejus quod erat separatum contra Orientem, centum cubitorum. 15. Et mensus est longitudinem ædificii contra faciem ejus, quod erat separatum ad dorsum : ethecas ex utraque parte centum cubitorum : et templum interius, et vestibula atrii. 16. Limina, et fenestras obliquas, et ethecas in circuitu per tres partes, contra uniuscujusque limen, stratumque ligno per gyrum in circuitu : terra autem usque ad fenestras, et fenestræ clausæ super ostia. 17. Et usque ad domum interiorem, et forinsecus, per omnem parietem in circuitu intrinsecus et forinsecus, ad mensuram : 18. Et fabrefacta cherubim et palmæ : et palma inter cherub et cherub, duasque facies habebat cherub. 19. Faciem hominis juxta palmam ex hac parte, et faciem leonis juxta palmam ex alia parte, expressam per omnem domum in circuitu. 20. De terra usque ad superiora portæ, cherubim et palmæ cælatæ erant in pariete templi. 21. Limen quadrangulum, et facies sanctuarii, aspectus contra aspectum. 22. Altaris lignei trium cubitorum altitudo et longitudo ejus duorum cubitorum: et anguli ejus, et longitudo ejus, et parietes ejus lignei. Et locutus est ad me : Hæc est mensa coram Domino. 23. Et duo ostia erant in templo et in sanctuario. 24. Et in duobus ostiis ex utraque parte bina erant ostiola, quæ in se invicem plicabantur : bina enim ostia erant ex utraque parte ostiorum. 25. Et cælata erant in ipsis ostiis templi cherubim, et sculpturæ palmarum, sicut in parietibus quoque expressæ erant : quam ob rem et grossiora erant ligna in vestibuli fronte forinsecus. 26. Super quæ fenestræ obliquæ, et similitudo palmarum hinc atque inde in humerulis vestibuli, secundum latera domus, latitudinemque parietum.

Symbolice veteres triplicem depinxerunt mundum: primum, sublunarem, quatuor elementis et mixtis constantem, in quo terra, quasi centrum et basis, imum tenet locum, estque hominum et animalium habitaculum ; secundum, cœlestem, qui constat septem orbibus planetarum, firmamento, cœlo crystallino, et primo mobili; tertium, supramundanum, angelicum et intellectualem, qui est mentium beatarum domicilium, ubi sempiterno ævo, et gloria Dei fruuntur.

Hos tres mundos adumbravit tabernaculum Mosis, et templum Salomonis et Ezechielis. Nam sublunarem repræsentavit atrium, in quo degebant homines laici, viri et fœminæ cujusvis status et gradus, pii et impii. Cœlestem repræsentavit Sanctum : candelabrum enim septiceps repræsentabat septem planetas. Supramundanum repræsentavit Sanctum sanctorum, in quo erat arca et propitiatorium, quasi thronus Dei, cum Cherubim. Ita enim hæc explicat S. Paulus Hebr. 9. 11. et seq.

Pari modo templum hoc adumbravit triplices homines, sive triplicem Ecclesiæ statum. Nam atrium repræsentavit plebem Christianam ; Sanctum, viros perfectos; Sanctum sanctorum, Beatos regnantes cum Deo in cœlis. Vide dicta Exodi 25. et 26.

Porro hebraice hæ tres templi partes ita vocantur: prima אולם *ulam*, id est, vestibulum, porticus, atrium; secunda היכל *hechal*, id est, templum, sive basilica; tertia דביר *debir*, id est, oraculum: ex propitiatorio enim Deus dabat oracula.

1. Et introduxit me (ex atrio) in templum,] puta in priorem partem templi, quæ basilica, aula et Sanctum dicebatur, quod augusta æque ac firma, quod anterior, quod Dei cultui destinata, quod pulcherrima, quod Dei præsidiis et beneficiis forat illustris.

Et mensus est frontes sex cubitos.] Per *frontes* Maldon. accipit cubicula, quæ extrinsecus templo adhærebant: Hæc, inquit, dicuntur frontes, quia tres erant longitudines ; quarum secunda extra primam, tertia extra secundam eminebat. Habebant autem *sex cubitos latitudinis hinc, et sex cubitos latitudinis inde*, id est, tam ea quæ erant ex una parte, quam ea quæ erant ex altera parte sacrarii sive templi, quæ eadem erat latitudo tabernaculi. Cum autem dicit sex cubitos latitudinis habuisse, de supremo tecto sive tabulato intelligendum est. Nam inferna 4. cubitos habebant, ut indicat v. 5. Eminebat autem secunda contignatio extra primam cubito uno, et tertia extra secundam cubito altero.

Melius Vilalpando per *frontes* accipit postes portæ templi: hi enim hebr. vocantur אלים *elim* a robore, et hos vocavit frontes c. 40. 14. Symmachus vertit, *in circuitu*, significans eosdem postes, qui portam in circuitu ex utraque parte muniebant. Quocirca recte R. Salomon postes hosce definit latitudinem cras-

sitiei parictis templi, qui erat inter templum at vestibuium. Tanta anim fuit muri interioris domus crassitudo, quanta at omnium murorum templi, scilicet calami unius, id est sex cubitorum. Sensus ergo est, q. d. Mensua eat Angelus utrumque portæ postem, dextrum, at uniuscujusque latitudinem ab Oriente ad Occidentem, sex cubitorum. *Latitudinem tabernaculi*, hebr. אהל *ohel*, id est, tabernaculum, sive extensum aut expansum, vocat per catachresin superliminare portæ templi, quod cum planum esset, et extensæ cortinæ persimile, obumbrabat ac protegebat januam desuper, ut sensus sit, postes singulos superliminare sustinentes latitudine fuisse cubiti unius, quanta nimirum erat superliminaris desuper extensi latitudo, et parietis Sanctum a vestibulo dividentis crassitudo, ait Vilalpando.

Porro postes et columnæ, tum decoris, tum roboris causa suas habebant parastades, id est, adpactas pilas, sive semicolumnas.

2. Latitudo portæ, decem cubitorum erat,] q. d. Limen portæ templi latum erat cubitos decem, quam latum fuerat olim Mosis tabernaculum. Tacet portæ altitudinem, quam ex epistyliorum atrii libratione fuisse viginti cubitorum, dupla scilicet proportione ad alias portas, conjicit Vilalpando.

Et latera portæ, quinque cubitis hinc, et quinque cubitis inde.] Pro *latere* hebraice est כתפות *kitphoth*, id est, humeri, et, ut Septuag. ἐπωμίδες. Ita vocantur partes illæ parietis a lateribus portæ relicti: quod sicut humeri pectus, ita ipsæ portam utrimque muniant; unde latine vocantur *latera portæ*, quod ex utroque portæ latere relinquantur. Latitudo ergo templi erat 20. cubitorum, et latitudo portæ 10. unde remanent latera ejus hinc et inde 5. et 5. cubitorum: aperiebatur enim porta inter hæc latera in medio Sancti.

Porro hæc latera portæ anteriora fuisse constat ex eo, quod ibidem mensus est Sancti longitudinem ac latitudinem, ut mox audiemus, inquit Vilalpand.

Et mensus est longitudinem ejus quadraginta cubitorum, et latitudinem viginti cubitorum.] *Ejus*, non portæ, ut vult S. Hieronymus: sed templi, puta Sancti. Ita Maldon. Vilalpando et alii, q. d. Sancti longitudinem mensus est cubitis 40. latitudinem 20. quanta a Salomone observata fuit, dupla nimirum latitudinis longitudine quæ maxime a Vitruvio l. 6. c. 5 aliisque priscis architectis probatur. Sic enim dicitur 3. Reg. 6. 2. et 3. *Domus autem, quam ædificabat rex Salomon Domino habebat sexaginta cubitos in longitudine, et viginti cubitos in latitudine, et triginta cubitos in altitudine: domus* scilicet tota, *habebat sexaginta cubitos in longitudine:* quia Sanctum sanctorum habebat 20. Sanctum 40. quæ duo juncta faciunt 60.

Porro latitudo tam Sancti quam Sancti sanctorum erat eadem, scilicet 20. cubitorum, uti et altitudo 30. Illi 20. cubiti latitudinis Sancti ita colliguntur: porta Sancti erat 10. cubitorum, latus sinistrum 5. dextrum 5. junge hæc omnia, habebis 20. cubitos, quæ erat Sancti, sive sanctuarii latitudo.

3. Et introgressus intrinsecus, mensus est in fronte portæ duos cubitos.] *Intrinsecus*, id est, in interiorem partem templi, puta in Sanctum sanctorum. Hujus enim portam hic, ipsummet vere v. seq. dimetitur. *Frontem* vocat postem portæ, hic enim hebr. vocatur איל *el*, uti dixi v. 1. Duo ergo erant postes portæ, hinc et inde, quorum quisque latus erat duos cubitos.

Hinc R. Salomon, Lyran. et Maldon. per *frontem portæ* accipiunt crassitiem portæ, sive muri et parietis, aiuntque hanc fuisse duorum cubitorum. Certum enim est murum interjectum fuisse, et divisisse Sanctum a Sancto sanctorum; in muro autem erat porta hæc, qua ex Sancto ibat pontifex in Sanctum sanctorum.

Et portam Sancti sanctorum, sex cubitorum; et latitudinem portæ, septem cubitorum.] *Latitudinem* vel, ut hebr. est, *humeros*, vocat latera portæ, sive spatia utrimque a porta ad murum interjacentia, ut dixi v. 1. et 2. Sensus est ergo, q. d. Duo erant latera portæ, puta duo spatia jam dicta, scilicet unum a porta usque ad murum Meridianum, alterum usque ad Aquilonarem, unumquodque eorum habebat septem cubitos longitudinis. Tota enim latitudo sanctuarii erat 20. cubitorum, ut dixit v. 2. Duo latera habebant singula septenos cubitos, id est, universim 14. porta sex. Adde sex ad 14. habebis 20. cubitos latitudinis sanctuarii, et Sancti sanctorum. Ita Theodoretus, Maldonat. et Vilalpando.

4. Et mensus est longitudinem ejus (Sancti sanctorum, sive oraculi, ut sequitur) viginti cubitorum, et latitudinem ejus viginti cubitorum ante faciem templi.] Erat ergo Sanctum sanctorum quadratum: latitudo enim ejus æqualis erat longitudini, cum Sanctum esset quadrangulum. Dupla enim erat ejus longitudo ad latitudinem, erat enim longum cubitis 40, latum 20. Perperam ergo nonnulli codices Septuag. pro *viginti* hic legunt *quadraginta*. Porro in hisce cubitis includitur crassities muri interjecti inter Sanctum et Sanctum sanctorum. Tota enim longitudo sanctuarii erat 60. cubitorum, ex quibus 40. habebat Sanctum, reliquos 20. Sanctum sanctorum. Ergo crassities muri hisce cubitis includitur: alioqui enim sanctuarium longum fuisset non 60. sed 62. cubitis. Ita Vilalp. qui et c. 11. docet, oraculum hoc, sive Sanctum sanctorum, in media area atrii interioris, sive atrii sacerdotum, constitutum fuisse.

Ante faciem templi,] id est, versus sanctuarium. Declaratur, quam vocaverit latitudinem Sancti sanctorum. Cum enim quadratum fuerit, non videtur latitudinem a longitudine distinctam habuisse: dicit ergo se latitudinem appellare eam partem, quæ versus sanctuarium, sive Sanctum erat; non quod proprie esset latitudo Sancti sanctorum distincta ab ejus longitudine, sed quod ea esset latitudo templi et Sancti. Ita Maldonatus.

Hoc est Sanctum sanctorum.] Hinc patet Angelum hic ad litteram vetus Salomonis templum, puta Sanctum, et Sanctum sanctorum, dimetiri, ut illius adinstar Judæi Babylone redeuntes novum ædificent. Versum hunc paraphrastice ita reddit Vilalp. *Et mensus est oraculi latitudinem viginti cubitorum, ejusque longitudinem viginti cubitorum: cujus altitudo quoque* (usque ad fornicem; nam cum fornice 30. imo 40. uti dicitur 2. Par. 3. v. 4. erat cubitorum) *viginti cubitorum fuit. Et dixit mihi: Hoc est Sanctum sanctorum, quod domus interior dicitur, et adytum, quasi absque introitu* (ab α littera privativa, et δύω, id est, ingredior, q. d. Pene-

trale sine ingressu, id est inaccessum) *et domus animæ, in qua una Israelis spes firma quiescit.* Dicitur et oraculum, sive responsum, aut locutorium Dei: ac tandem Sanctum sanctorum, hoc est, locus sanctissimus, semotus a communi et vulgari, eo quod supremum cœlum referat, ubi Christi summi sacerdotis oblatio fit.

5. Et mensus est parietem domus sex cubitorum,] q. d. Mensus est crassitudinem parietis templi sex cubitis. Cum enim vestibuli altitudo esset 120. cubitorum, reliquæ vero domus 90. postulabat certe tanta domus celsitudo parietem in imo crassissimum.

Et latitudinem lateris quatuor cubitorum.] Latera sive costas vocat antarides, sive antas, vel pilas, quæ sunt quasi appendices murorum, et quasi fulcra (vulgo pilastri vocantur) a muro exstant ipsi adhærentes, et ipsum fulcientes, quarum singulæ singulis exteriorum postibus latitudine respondebant, ac sito.

Secundo et genuine, Maldon. per latus, hebr. צלע *tsela*, accipit tabulatum, thalamum, cubiculum. Id ita esse patebit v. seq. Cujusqua ergo cubiculi templi muro adhærentis latitudo erat 4. cubitorum, intellige de cubiculis infimis. Nam suprema sex cubitos habebant, media quinque; quia secunda primis, sive imis; tertia, sive summa, secundis uno cubito latiora erant. Itaque eadem latitudo erat supremi cubiculi, et infimæ partis muri; et infimi cubiculi, et supremi muri, et medii cubiculi, et medii muri. Paulo, scilicet uno cubito, major erat latitudo cubiculorum horum in templo Salomonis. Nam ima erant lata 5. media 6. summa 7. cubitos, uti docet Ribera l. 1. de Templo c. 14. Unde tanta quoque fuisse in templo hoc Ezechielis censet Vilalp. Sed cubito minora fuisse docet hic Ezechiel; nisi quis dicat fuisse quatuor cubitorum cum medio, ita ut et quatuor, et quinque cubitorum dici possint.

6. Latera autem, latus ad latus, bis triginta tria.] Septuag. habent *triginta trium*, scilicet cubitorum: bi enim præcesserunt, et ita legunt Latina Complut. Verum Romana, et alia passim legunt, *triginta tria.* Jam primo, sensum dat Vilalp. q. d. Anterides, sive pilæ jam dictæ, invicem sibi respondentes, et oppositæ (hoc enim vocat *latus ad latus*, id est, pila ad pilam, sive pila una alteri respondens et opposita) erant bis triginta tres, id est 66. Pro *bis* hebr. est פעמים *peamim*, quod pedes, gressus, vices, aliaque significat. Noster legit in duali פעמים *paamaim*, id est duabus vicibus, hoc est bis.

Allegorice, hæ 33. pilæ significant 33. annos vitæ Christi; hi enim quasi fulcierunt templum, id est Christum, ait Vilalpando.

Secundo et genuine per *latera* intellige cubicula, vel tabulata, q. d. Erant bis 33. cubicula, ita ut unus cubiculorum ordo esset supra alium; ac 33. cubicula essent in una, v. g. inferiori contignatione, vel tabulato, et totidem in superiori.

Hunc esse sensum patet primo, ex sequentibus ubi dicitur, quod in hæc cubicula per cochleam ascendebatur, quodque non in muro, sed in muri prominentiis incumbebant, etc.

Secundo, quia cubicula hebr. vocantur צלעות *tsalaoth*, id est latera, quia lateralia erant templo. Tertio, quia talia cubicula templo Salomonis annexa fuisse tum ad decorem, tum ad robur et firmitatem, tum ad usum, ut scilicet in iis reponeretur supellex templi, utque essent quasi oratoria annexa templo, patet ex 3. Reg. 6. 5. et diserte ex Josepho 8. Antiq. 2. et lib. 6. Belli cap. 6. Ita Ribera lib. 1. de Templo cap. 14. ubi ex Josepho ostendit hæc cubicula fuisse per vis, atque inferiores templi altitudinem æquasse, id est in 60. cubitos surrexisse. Porro τὸ *latus ad latus*, partim significat continuationem cubiculorum, ita ut invicem fuerint collateralia, et aliis in adverso latere contraposita, uti explicat Ribera; partim subordinationem, quod scilicet alia aliis fuerint subordinata et quasi inferiora superioribus, opposita, imo supposita, et ex æquo respondentia. Huc accedit Chald. et R. Salomon, qui sic explicant: Tabulata erant aliud supra aliud 33. undecim per ordinem. Cum enim quatuor essent latera sanctuarii, ad latus Orientale non erant cubicula: quia ibi erat porta: singula vero tria alia latera undena habebant cubicula: itaque cuncta erant 33. Nota: Hæc cubicula, utpote templo adhærentia, erant diversa ab exedris, sive cubiculis sacerdotum, quæ erant in atrio. Ita Ribera lib. 1. de Templo cap. 14. et 17.

Tertio, R. David, et ejus sequaces, *peamim* vertit *pedes*, sensumque dat, q. d. Cubicula erant aliud supra aliud 33. pedibus in altum.

Quarto, Vilalp. pariter *peamim* vertens *pedes*, sic vertit, et explicat, q. d. Latera, id est anterides bine sibi invicem respondentes, a pariete domus projiciebantur pedes 33. Verum hoc recte refellit Maldonatus ex eo, quod Ezechiel nusquam pedibus, sed cubitis semper fabricam hanc metitur.

Quinto, Maldon. sic vertit, et explicat: *Thalamus supra thalamum tres et triginta vicibus*, id est tres erant thalami (id est cubicula) alius supra alium idque 30. vicibus, itaque erant 90. thalami. Verum hæc omnia uti a nostro Interprete, ita et a se invicem discedunt et variant: quisque enim hic quasi in tenebris cæcus palpat et conjectat. Ergo versioni nostræ, quam probavit Ecclesia, standum est, ut firmo et solido pede progrediamur. Secunda ergo interpretatio est germana.

Et erant eminentia, quæ ingrederentur per parietem domus,] q. d. Cum fabricaretur murus templi rejectæ sunt in eo prominentiæ, quæ canes ab architectis vocantur, super quas transversæ trabes cellarum, sive cubiculorum muro templi adhærentium ponerentur, ut iis incumberent, et sustentarentur; quo fiebat, ut cubicula non hærerent muris templi, id est, non esset necesse pro iis capere partem muri, aut perforare, ut continere possent trabes, quas non decuit templi parietem contingere, nedum illi insistere. Ita Chald. qui vertit: *Capita trabium requiescebant supra illud quod eminebat, neque trabes penetrabant per parietes domus.* Unde quæ hic vocantur *eminentia*, 3. Reg. 6. vers. 5. vocantur *trabes*; quia eminebant ex pariete ad sustentandas trabes transversas imponendas, ideoque hebr. dicuntur מגרעות *migraoth*, id est deficientiæ; quia non erant integræ trabes, sed capita: et a Sept. vocantur διαστήματα, quia recedebant a pariete foras prominentes: Chald. et alii *projecturas* vocant. Ita Ribera l. 1. de Templo c. 14. Vilalp. et alii.

7. Et platea erat in rotundum ascendens sursum per cochleam.] *Plateam* vocat latitudinem rotundam cochleæ. Unde Hebr. est, *dilatabat sese* (tha-

lamus) *ac circuibat*, q. d. In crassitudine parietis facta est cochlea (ita vocatur scala, sive gradus, quales videmus in turribus) per quam ex imo cubiculorum ordine ad medium, et ex medio ad tertium et summum ascenderetur. Similem cochleam in templo fecit Salomon, 3. Regum 6. 8. Noluit enim Salomon extra templum scalas apponi, ne extra omnino ascenderetur ad tabulata, et ut vacua area relinqueretur decoris causa: fecit ergo cochleam. Quia autem cubicula cujusque lateris erant pervia omnia, unum ostium cochleæ satis erat ad singula latera per circuitum. Et ascendentes creberrimas habebant a meridie fenestras, quarum luce clare et certo ubique incederent. Ita Beda, et ex eo Ribera l. 1. de Templo c. 15.

Porro cochlea tantum latitudinis habebat, quantum superius cubiculum extra inferius eminebat, id est cubitum unum sex palmorum. Paries (ut diximus cap. 40.) latitudinem habebat palmi unius: interior cavitas 4. erat palmorum; ita ad secundum cubiculum, sive cubiculorum ordinem, ascendebatur. Ex secundo cubiculo rursus emicebat alia cochlea, qua extrinsecus ascendebatur ad tertium. Similem cochleam videmus Romæ in columna Trajani, qua per 185. gradus intrinsecus (est enim columna hæc crassissima instar turris) ab imo ad summum ascenditur, in quo loco fenestrarum fissuræ quædam parvæ aperiuntur scandentium lumini necessariæ, sed ita exiguæ, ut ab iis qui prope accedunt vix percipiantur, et rimæ esse videantur: sunt eæ numero 54.

Latius erat templum in superioribus.] Hebr. est, *quia latior erat domus superius*, id est, quia cubiculorum ordo secundus (quem domum appellat) latior erat uno cubito quam primus, et tertius quam secundus, uti paulo ante dixi.

Reddit rationem, cur potuerit cochlea esse, qua extrinsecus ex uno cubiculorum ordine in aliud ascenderetur, ait Maldon. quia nimirum domus erat latior superius, quam inferius: hoc enim exigebat cochlea gyrans extrinsecus, seseque magis in superioribus dilatans.

Porro inæqualitatis tabulatorum, sive cubiculorum causa fuit angustia areæ: fuit enim admodum angusta, ait Ribera; hinc ima fuerunt uno cubito angustiora secundis, et secunda tertiis.

Et sic de inferioribus ascendebatur ad superiora in medium,] id est per medium, scilicet tabulatum, et cubiculorum ordinem. Ita Chald. Hoc est quod 3. Reg. 6. v. 8. dicitur: *Et per cochleam ascendebant in medium cœnaculum, et a medio in tertium.*

Mystice cochleam et cubicula hæc explicat Beda lib. de Tabernaculo cap. 7. et ex eo Ribera lib. 1. de Templo cap. 24. Tres, inquiunt, ordines cellarum circum domum ædificati tres vitæ rationes significant, quæ omnes bonæ sunt, et ad Ecclesiam pertinent. Prima est conjugatorum, secunda continentium, tertia virginum. Et quia quælibet harum multos recipit, ac proinde multæ in eis divitiæ domus Dei servantur, rectæ cellæ dicuntur, sive domunculæ. Primus ordo strictior est, quia minorem habuerunt latitudinem animi atque spei conjugati, putantes se aut nullo modo, aut difficillime in castitate posse permanere, et illud Pauli auscultantes 1. Cor. 7. 9. *Quod si non se continent, nubant.* Hæc latitudo major est in continentibus, et major adhuc in virginibus; idcirco secundus ordo latior est, tertius adhuc latior. Primus ordo 5. cubitorum est; quia a quinque sensuum voluptatibus non admodum abstinet: secundus sex, quia perfectior est; senarius enim perfectionem significat, ut supra diximus: tertius septem, quo numero integra perfectio significatur. In hoc a Beda recedimus; quoniam ipse in ea fuit sententia, ut putaret infimum tabulatum esse septem cubitorum, supremum vero quinque.

Secundo, Rupertus in comment. lib. 3. Reg. cap. 10. in his tabulatis significari affirmat tres vivendi distinctiones, quæ significatæ sunt Ezech. 14. in Job, Noe, Daniele. Prima est conjugatorum, qui per fidem et patientiam in conjugio Deo placent, ut Job. Secunda est Prælatorum, qui in Noe, qui gubernavit arcam in fluctibus, significantur. Tertia et suprema est contemplationi vacantium, qualis fuit Daniel. Prima est quinque cubitorum, in qua mensura intelligitur labor exterior quinque sensus corporis occupans. Secunda est sex cubitorum: quia versatur et laborat in opere Dei: Deus autem sex diebus absolvit opera sua. Tertia septem habet, quia septimo die, id est sabbato, requies significatur, et sabbatismus: in hac enim vivendi ratione sancta anima sabbatizat sæculo altior, et cum adhuc teneatur in corpore, per contemplationis requiem quodammodo jam fruitur cœlo. Hæ vivendi rationes, sive hoc, sive illo modo interpretemur, adjunctæ sunt templo; quoniam Ecclesiasticam normam sequuntur, et ad Ecclesiam pertinent: sed non hærent muris templi, id est, non sunt perforati muri ad eas sustinendas, aut super muros non fulciuntur; nihil enim per earum diversitatem onerata aut gravata est Ecclesia, nihil de sua integritate aut unitate amisit. Trabes tamen positæ sunt in muro, quibus hæc tabulata sustineantur: quoniam hæ vivendi rationes præceptis et consiliis Christi, quæ nobis Ecclesia tradidit, innituntur.

Ostium quo ad has intrabatur, in pariete domus erat, non extra; quia qui ita vivunt, membra Ecclesiæ sunt, et extra Ecclesiam nec conjugium Deo placet, ut conjugium sanctorum; nec continentia, ut virginitas; etiamsi vere hæ duæ virtutes extra eam invenirentur. Sed erat in pariete domus dextero, id est in Meridiano, quæ pars cœli in bonam partem sumi solet in Scriptura, quia plus lucis et caloris habet: sicut pars Septemtrionalis in malam, quia frigida est et obscurior, ut sciamus has distinctiones graduum in Ecclesia bonas esse, et Deo placere.

Ad primum ordinem cellarum facile quisque ascendit; quia nemo est, qui sibi continentiam non promittat in conjugio. Ille magis ascendit qui transit ad secundum, id est ad vitam continentium, qui iterum atque iterum secum volvit, quam fluxæ sint voluptates carnis, et simul per orationem mente ad Deum ascendit, ac illas contemnit, et vitam ab eis abhorrentem eligit. Similiter a secundo ascenditur ad tertium; quoniam qui continentiam ad tempus elegerat, similiter volvendo, et ascendendo transit ad electionem perpetuæ virginitatis, si eam nondum amisit: aut si amisit, transit ad altioris continentiæ genus per votum solemne, et ad tantam puritatem, et tantum ca-

stitatis amorem, ut maritum virginitatis possit æquare. Si autem, juxta Rupertum, medius ordo sit doctorum, tertius contemplationi vacantium, ab eo ad hunc tertium ascenditur, quia qui bene et magna cum charitate docent, et in opere Dei laborant, ad altiorem contemplationis gradum provehuntor. Denique Beda cap. 8. ostium lateris medii dicit esse vulnus lateris Christi: quia dextrum ejus latus a milite apertum sancta credit Ecclesia, ut idem ait, et addit: Ubi et apto verbo usus est Evangelista, ut non, Percussit diceret, aut vulneravit, sed, *Unus militum lancea latus ejus aperuit*, quasi ostium lateris medii, per quod nobis iter ad cœlestia panderetur. Per hoc namque ostium nobis ascensus est in medium cœnaculum, et a medio in tertium; quia per fidem et mysteria nostri Redemptoris de præsenti Ecclesiæ conversatione ad requiem animarum post mortem ascendimus, rursumque de requie animarum adveniente die judicii ad immortalitatem quoque corporum, quasi in tertium cœnaculum sublimiore profectu penetrabimus. Rupertus etiam c. 10. ostium dicit esse latus Christi lancea apertum; quia ex eo exivit sanguis et aqua, idest baptismus, per quem in Ecclesiam ingredimur, et tunc aut manemus in imo, aut ascendimus in medium sive ad tertium cœnaculum, pro voluntate nostra cum gratia Dei.

Denique platea hæc per cochleam ascendens in gyrum, significat non nisi per tortuosam laborum et dolorum viam in cœlum ascendi. Eadem iisdem pene verbis docent Eucherius et Angelomus in lib. 3. Reg. cap. 6. ac Vilalp. hic cap. 21. Talis scala et cochlea fuit, quam per visionem vidit S. Perpetua, ex eaque se suosque socios per martyrium in cœlum vocari cognovit. Vidit enim scalam auream ex terra in cœlum porrectam, cultris et gladiis quasi gradibus intextam: simulque vidit Satyrum socium suum in carcere, per eam fortiter et animose conscendere, ac in summo stantem, se suosque hortari ut intrepide eadem via se sequerentur. Cumque visum hoc Satyro et sociis cæteris narraret, acclamarunt omnes cum jubilo se vocari ad martyrium. Unde gratias agentes Deo, ad illud se compararunt, quod primo obivit Satyrus, deinde cæteri 7. Martii anno Domini 205. sub Severo Imp. Ita habent eorum Acta.

8. Et vidi in domo altitudinem per circuitum.] *Altitudinem* vocat non tectum, uti volunt Beda, Eucher. Angelom. Lyran. et Richard. sed suprema cubicula; quia hæc erant omnium altissima. Ita Chald. Theodor. Maldon. et Vilalpando.

Fundata latera ad mensuram calami.] Hebr. מוסדות הצלעות *musdot hatseloot*, id est fundamenta thalamorum, sive cubiculorum, unius cannæ, q. d. Vidi fundamenta supremorum cubiculorum sex cubitorum esse. Fundamenta vocat imam partem cubiculorum, non quæ in terra, sed quæ in summo tabulato erat. Significat ergo id, quod supra dixi, suprema cubicula sex cubitos habuisse, tam in longitudine, quam in latitudine.

Addit autem τὸ *sex cubitorum*, ut explicet mensuram cannæ, sive calami. Ita Maldon.

9. Et latitudinem,] q. d. Paries cubiculorum extrinsecus quinque habebat cubitos in latitudinem.

Et erat interior domus.] Heb. *Et intervallum, quod erat domui cubiculorum, quæ erant in templo*, subaudi quinque etiam cubitorum erat: hoc est, spatium interjectum inter thalamos et murum qui templum circuibat, quinque etiam cubitorum erat. In Hebr. est vox מנח *munnach*, de qua mox.

10. Et inter gazophylacia latitudinem,] id est plateam, q. d. Platea quædam viginti cubitos lata, erat inter gazophylacia atriorum, et prædicta cubicula templo adhærentia, quæ undique totam domum cingebat, ab Oriente, Meridie, Occidente et Aquilone. Ita Vilalp. Ex hoc loco patet, quod inter templum et atrium sacerdotum, interjectum fuerit spatium, sive platea 20. cubitorum, quæ porrigebatur ex omni parte circa templum, illudque proxime ambiebat. Erat hæc platea sub dio, ibique orabant sacerdotes. Unde de ea dicitur Joel. 2. 17. *Inter vestibulum et altare* (puta in platea jam dicta) *plorabunt sacerdotes, ministri Domini, et dicent: Parce, Domine*. Et hic v. 11. dicitur ibi fuisse locus ad orationem, id est oratorium sacerdotum. Hunc locum profanarunt impii, de quibus dixit cap. 8. 16. *Inter vestibulum et altare quasi viginti quinque viri dorsa habentes contra templum Domini, et facies ad Orientem, et adorabant ad ortum solis*. Itaque inter vestibulum templi et peribolum, sive murum atrii sacerdotum, interjacebat hoc spatium vacuum, puta platea 20. cubitorum. Ita Vilalp. Pineda, et passim alii.

11. Et ostium lateris, id est, ostia cubiculorum erant, ad orationem,] id est, ad locum jam dictum, puta ad cubicula templum ambientia, quæ erant loca ad orationem deputata.

Et latitudinem loci ad orationem quinque cubitorum,] q. d. Et prædicti loci, sive cubiculorum latitudo erat 5. cubitorum. Tot enim distat ab interiori domus pariete exterior costarum, ait Vilalp. Quamquam Pineda lib. 5. de Reb. Salom. cap. 5. §. II. dubitat an hi 5. cubiti spatii fuerint designati et definiti in ipsa platea 20. cubitorum, de qua vers. præced. an vero ulterius circa ipsam domum in interstitio duorum murorum quibus cingebatur.

Nota: Pro *ad orationem* hebr. est מנח *munnach*, id est requies, puta locus quietis. Unde Noster paulo ante vertit, *domus interior*. Ita vocatur oratorium, et alibi *templum*: primo quia hoc est quasi locus in quo requiescit Deus, ut ait Isaias c. 66. 1. Unde et David ait Psal. 131. 14. *Hæc requies mea in sæculum sæculi: hic habitabo, quoniam elegi eam*. Et 2. Paral. 6. 41. *Surge, Domine, in requiem tuam*.

Secundo, quia ibi orantes requiescunt in Deo, juxta illud Psal. 90. 1. *Qui habitat in adjutorio Altissimi, in protectione Dei cœli commorabitur*. *Orationem* ergo vocat locum orationis, sive oratorium cellarum et cubiculorum. Hinc Christiani suas Ecclesias olim vocarunt προσευχὰς, (uti hic vertunt Septuag.) id est orationes, id est, loca orationis; est metonymia. Porro eadem cubicula, sive oratoria, mox v. 12. vocat *ædificium separatum*.

12. Et ædificium, quod erat separatum.] Aliqui intelligunt totum spatium templi cum suis thalamis, et cæteris appendicibus, dicique *separatum*, quia in eo divisum et separatum erat Sanctum a Sancto sanctorum. Hoc ergo aiunt fuisse latum cubitos 70. quos ita colligit Mald. Sanctum Sanctorum habebat 20. cubitos latitudinis, murus 6. cubitos inferne. erat autem

duples; alter Meridionalis, alter Septemtrionalis: sunt 12. qui additi ad 20. efficiunt 32. Cubicula inferiora 4. habebant cubitos: erant autem duo cubiculorum ordines, unus in uno latere, alter in altero; sunt ergo 8. cubiti, quos adde ad 32. habebis 40. Murus cubiculorum forinsecus erat latus 5. cubitos, nous ex uno, alter ex altero latere: sunt 50 Spatium quod relictum erat inter cubicula et murum, qui Sanctum sanctorum circuibat, quinos utrimque habebat cubitos: sunt 60. Murus Sancturn sanctorum ambiens quinos etiam utrimque cubitus habebat: sunt septuaginta. *Et longitudo ejus nonaginta cubitorum*; scilicet vestibulum sanctuarii 11. cubitos habebat latitudinis cap. 40 49. murus autem erat latus 5. cubitos cap. 40. 48 sunt 16. Habebat autem sanctuarium 40. cubitos longitudinis, ut patet v. 2. sunt 56. Sanctum sanctorum viginti cubitos habebat longitudinis v. 4. sunt 76. murus Sancti sanctorum versus Occidentem latus erat 5. cubitos: sunt 81. Thalami infimi 4. erant cubitorum: sunt 85. et spatium quod relictum erat inter thalamos, et alterum murum, erat 5. cubitorum: sunt 90. Quibus si addas 5 cubitos, quos habebat murus templum circumdans ex una parte, et totidem ex altera, efficies 100 cubitos, quos dicet vers. 13. 14. 15. totum templi circuitum in quadrum habuisse. Hucusque Maldon. Sic et Vatablus.

Secundo et melius, Vilalp. Ædificium, ait, separatum, vel, ut hebr. est גזרה *gizra*, id est præcisum (Chald. vertit, *conseptum*; Septuag. *reliqua*) vocat ædificium cellarum, sive cubiculorum et oratoriorum jam dictorum templo adhærentium. Hoc enim recte vocatur בנין *binian*, id est ædificium constans variis partibus inter se connexis et colligatis. Hebr. ad verbum est, *ædificium quod erat ante faciem separati*, id est templi: Noster vertit *separatam*, quia tam ædificium hoc cellarum a templo, quam templum ab ipso ædificio erat separatum. Separatum enim est relativum æquiparantiæ: separatum enim est separati separatum. Porro mare vocat Occidentem. Judæis enim mare Mediterraneum est ad Occidentem. Sensus ergo est, *et ædificium, quod erat separatum*, id est ædificium cellarum quod erat locus orationis, quodque a latere Meridiano et Aquilonari templi exstructum erat, latum erat, id est extendebatur ab Oriente in Occidentem, cubitos 70.

Paries autem ædificii quinque cubitorum, etc.] Id est, hujus autem ædificii paries, qui domum undique cingebat, latus erat, vel crassus, 5. cubitos, longus vero, id est altus, cubitos 90.

13. Et mensus est domus longitudinem centum cubitorum, ut quod separatum erat ædificium, etc. longitudinis centum cubitorum.] το *et* significat, *id est*, ait Lyran et Vilalp. *domus* enim idem est, quod *ædificium separatum*. Sensus est, q. d. Mensuras domus, sive ædificii cellarum, quas hactenus per partes dimensus fuerat Angelus, eas nunc in unam summam colligit, ejusque longitudinem ab Oriente in Occidentem centenario, id est perfecto, numero cubitorum definit. Nam ipsa domus longitudo, et orationis locus, et parietes, omnia simul sumpta longitudinem complent centum cubitorum.

Hosce centum cubitos per partes collegi v. 12. ex Maldon. Eadem enim ædificii hujus, quæ templi cui adhærebat, erat mensura.

14. Latitudo autem ante faciem domus, etc. centum cubitorum.] Id est, et platea quædam, quæ jacebat ante eximium hoc ædificium separatum, Orientem respiciens, longa erat cubitos 100. hujus vero plateæ longitudinem v. 20. viginti cubitis definivit.

Hæc pauca e multis: aveo enim ex implexis hisce mensuris, et spinosis symmetriis me, æque ac lectorem expedire, ac eas architectis (ad quos proprie pertinent) relinquere: qui plura volet, consulat Vilalpand.

Nota: Latitudo vocatur platea: græce enim πλατος, unde platea dicitur, significat latum, vel latitudinem. Rursum *contra Orientem*, id est contra atrium interius quod erat Orientali parte, respectu templi.

15. Et mensus est longitudinem ædificii jam dicti, contra faciem ejus; *ejus*, id est, quod erat appositum et oppositum ei, quod erat separatum, id est, templo: hoc enim significat Hebr. *gizra*, ut dixi: ad dorsum.] Hebr. אחריה *achoreha*, id est, *post illud*, id est, quod erat pone latus Orientale, quod ante mensus fuerat, q. d. uno verbo: Mensus est latus Orientale, ait Maldon. Aliter Vilalp. putat enim ipse Angelum hic metiri atrium quod templum circumdabat, vel potius postes et vestibula, quibus atrium triplici ex parte cingebatur.

Ethecas ex utraque parte centum cubitorum.] Quæres, quæ vocentur ethecæ Primo, Chald. vertit *angulos*; secundo, Maldon. Vatabl. et alii putant thalamos, sive exedras, et gazophylacia, id est cubicula, vocari *ethecas*. Hinc aliqui Rabbini putant ethecas fuisse cubicula in quibus sacerdotes, cum in Sanctum sanctorum ingrediebantur, aut inde egrediebantur, mutabant vestes. Tertio, R. Salomon, et ex eo Lyran. Ethecæ, ait, sunt pilarii, qui inseruntur parietibus magnorum ædificiorum, ad ea fortificandum.

Verum dico *etheca* esse vocem Chaldaicam, a rad. נתק *notoc*, id est avulsit, abrupit. Unde *etheca* vocatur porticus, ut vertit Noster c. 42. 5. quæ postibus sive columnis fulta a muro separata, et quasi avulsa videtur: sicuti *gizra* paulo ante vocarit templum, quia separatum, et quasi ab omni alia fabrica avulsum. Ita Vilalp. Aut potius, ut S. Hieron. *Ethecas*, inquit, *Romæ appellant solario cœnaculorum parietibus eminentia, sive meniana, ab eo qui primum ea invenit, quæ nonnulli Græcorum ἐξώστας vocant*. Hæc enim proprie hebr. vocantur *ethecæ*, id est avulsio, id est locus exstans, et quasi a muro domoque avulsus. Hæc enim vocari possunt porticus, unde græce ἐξώστας, id est exteriores, vel exstantes porticus vocantur: quæ de causa etiam porticus, quia a muro quasi avulsa, vocatur etheca, ut Noster vertit cap. 42 5.

Sensus ergo est, q. d. Mensus est longitudinem porticus Occidentalis, aut potius menianum, quæ respiciebat Occidentale posticum domus, centum cubitis. Erant enim quadrata, eamdem habentia latitudinem et longitudinem, scilicet centum cubitorum.

Et templum interius, et vestibula atrii,] q. d Atque adeo mensus est templum interius, et atrii vestibula. Ita Vilalpando.

16. Limina, et fenestras obliquas, et ethecas in circuitu per tres partes.] Repetit quæ dixit cap. superiori, ut indicet Angelum ibi particulatim, hic

communitar mensum esse omnia par tres partes, id est per tria latera: acilicat ad Maridiem, Aqeilonem at Occidentem. Nam ad Orientem, qua in Sanctem sanctorum introitus eral, non polerant case thalami, nec athacæ, id est eorum porticus.

CONTRA UNIUSCUJUSQUE LIMEN,] q. d. Postibes domus singulis respondebant singula limina, vel tabulata singulis tabulatis.

STRATUMQUE LIGNO PER GYRUM IN CIRCUITU.] Id est, postea vero domes, vel parastades, operiebantur tabulatis (tabulis cedrinis, inqeit Chald.) eubicelorem, in circeitu triem laterum jam dictorum. Ita Vilalpando.

TERRA AUTEM USQUE AD FENESTRAS.] Richard. Victor. l. de Templo Ezech. c. 17. hinc colligit, domum ipsam terra sepeltam fuisse esque ad feuestras: sed hoc repugnat ornatui domus, at architecteræ. Sensus ergo est, q. d. A terra usqeo ad fenestras, supple tabulatis, et tabulis jam dictis opertæ arant ethecæ, scilicet esqee ad altitedinem 25. cebitorem. Vel, et solidius, q. d. Paries erigebatur usque ad fenestras domus, quæ super altitudine 25. cubitorum aperiebantur in pariete Meridiano, et Aqeilonari. Ita Saptuag. Chald. Hebræi, Vilalp. et alii.

ET FENESTRÆ CLAUSÆ,] q. d. Fenestræ vero templi, quæ super hujusmodi pariete aperiebantur, ab eodem ita abscondebantur, et ex atriorem pavimento inferiori videri non possent. Rursum, *fenestræ clausæ super ostia*, q. d. Et fenestræ clausæ triplici operimento, scilicet cancellis, valvis et aulæis, aperiebantur super altitudine ostii Orientalis domus.

17. ET USQUE AD DOMUM INTERIOREM, ET FORINSECUS PER OMNEM PARIETEM IN CIRCUITU INTRINSECUS ET FORINSECUS AD MENSURAM,] q. d. Aperiebanter, inqeam, fenestræ loco et modo jam dicto, per parietes exterioris domus usque ad parietem interioris: nam in interiori (pota in Sancto sanctorum, ut mox dicam) nullæ eraut, atque in eadem altitedine procurrebant, tum in parte interiori domus Meridiana et Aquilonari, tum in exteriori costarum et cubiculorum. Vel *intrinsecus* id est in interiori domo Sancti sanctorem; et *forinsecus*, id est in interiori Sancti, ad mensuram operiebantur omnia tabulis ejusdem mensuræ, in qeibus fabrefacti, id est insculpti, erant Cherubim et palmæ, uti sequiter. Ita Vilalpando.

Quæres, quales fuerint hæ feuestræ, et cer vocantur obliquæ? Resp. R. David, et Isidor. Clarius fuisse feuestras intrersum angustiores, extrorsem vero latiores.

Secundo, alii passim censent eas extrorsum fuisse, angustiores, introrsum latiores: inde dicuutur obliqeæ, tum quia declives erant, tum consequeuter quia per eas lumen non rectum ingrediebatur, sed obliqeum et declive. Ita censet Beda lib. de Templo c. 7. Angelom. Cajet. et Abulens. 3. Reg. 6. v. 4. Richard. Victor. Lyran. Vatabl. Maldon. hic, Ribera l. 1. de Templo c. 13. Verum Angelomes et Abulensis affirmant, non dici obliquas eo quod revera essent obliquæ, sicut exiguæ feuestræ quæ fiunt in quibusdam arcibus; sed quod, cem essent introrsum latiores, lineæ laterum illarum nou arant parallelæ, sed a se invicem semper elongabantur, sicut latera trianguli. Ita enim explanat Abulensis, et addit: *Istud autem fit ad hoc, ut lux multo intret per illas; quod non fieret, si essent fenestræ æquales intus et extra. Causa hujus est, quod radii solis venientes ab extra intersecant se in superficie fenestræ, ubi est locus strictior et deinde dilatantur, et intrat lux in domum per modum pyramidis eversæ. De quo patet l. 1. Perspectivæ communis propositione 6. et sic fiunt fenestræ communiter in Ecclesiis et aliis domibus.*

Probater hæc sententia, primo quia hoc significat vox *obliquas*; secundo, quia pro *obliquas* 3. Reg. 6. 4. in Hebræo est שקופים אטומים *sckuphim atumim*, id est, *apertos clausas*, quia scilicet interius eraut latæ et patulæ, exterius angustæ: ut pane clausæ viderenter. Non enim omnino clausæ erant: sic enim non fuissent fenestræ. *Clausas* ergo idem est quod angustas, ut explicat Paguinus. Unde Chald. vertit: *Apertas intrinsecus, et clausas forinsecus*; et Septuag. vertunt: *Fenestras cancellatas occultas*.

Tertio, quia S. Hieron. id docet verbis citatis c. I. 16. ubi has fenestras ex Symmacho vocat τοξικὰς quod lumen instar sagittæ transmitterent. Porro hæ fenestræ cancellis quibusdam transversis in modum retis erant objectæ, et quasi clausæ: ideo enim hebr. vocauter *atumim*, id est clausæ. Id clare docent Septuag. qui 3. Reg. 6. v. 4. vertunt: θυρίδας διδικτυωμένας κρυπτάς, id est *fenestras reticulatas occultas*, et sic v. 16. θυρίδες δικτυωταί, id est *fenestræ reticulatæ, sive cancellatæ*. Ubi S. Hier. *Fenestræ*, inquit, *factæ erant in modum retis instar cancellorum, ut non speculari lapide, nec vitro, sed lignis interrasilibus et vermiculatis clauderentur (pro quibus in Hebraico obliquas fenestras habet) quæ in tribus tantum erant partibus templi, ad dexteram scilicet et ad sinistram, et post tergum. Orientalis enim pars non habebat fenestras: quia ipse introitus clarum immittebat lumen intrinsecus, et cuncta interiora templi januarum lumine complebantur, ita ut per singulas fenestras et cancellorum foramina intra quis posset aspicere.* Ita Ribera et Vilalp. in c. 40. Ezech. ubi et addit, *obliquas* dici, eo qeod eorum angeli obliqui essent, non recti, uti sunt in reti, et in cancellis transversis: rursem dici τοξικὰς, quod in modum cuspidis sagittæ foramina hæc acuminarenter. Harum ichnographiam claram exhibet Vilalpando in tabula post pag. 144.

Mystice feuestræ templi (ut ait Beda *c. 7.*) doctores Ecclesiæ sunt, qui, dum fidei mysteria, et facienda docent, per eos lex ad reliquos ingreditur. Ideo dictum est Matth. 5. *Vos estis lux mundi*. Fenestræ obliqeæ sunt eodem auctore: quia *nimirum* necesse est, ut quisquis jubar supernæ contemplationis vel ad momentum perceperit, mox sinum cordis amplius castigando dilatet, atque ad majora capessenda solerti exercitatione præparet. Sunt etiam introrsum latiores, quia, et si magna latitedo charitatis cerni in eis debat exterius, major intus debet in corde fervere. In corpore Christi feuestras interpretari possumus vulnera, quæ magnam ostendunt charitatem, multo tamen major erat in ejus corde intus. Christus enim immense amabat Deum Patrem, tum qeia clare perspiciebat immensam ejus pulchritudinem, dignitatem, amorem aliaque ejus attributa divina: tum quia immensum ejus in se amorem cernebat, qui humanitatem suam ad unionem hypostaticam cum Verbo evexerat, omnibusque sapientiæ, gratiarum et virtutum donis mire decorarat. Et quia immense amabat Patrem, immense amabat et homines, utpote pro

quibus Deus Pater ejus humanitatem ita evexerat et decorarat, volebatque ut Christus pro eorum salute hæc omnia expenderet, ac tormenta et mortem crucis subiret. Immensus ergo hic Christi in Deum amor, indeque ad nos reflexus, mortis crucisque terminis limitari non potuit. Sicut enim semel mortuus est, ita millies mori et crucifigi voluisset, si id Pater jussisset: sicut omnium hominum causa mortuus est; sic unius hominis causa mori paratus erat, ad idque abundantissimum et promptissimum habebat amorem: atque non tres tantum horas, sed usque ad diem judicii in cruce pendere, ibique laboribus et doloribus confici, si id Pater postulasset, cupivisset, et ad hoc reipsa præstandum vires superabundantes amor hic ipsi subministrasset. Hinc ipse sitiebat crucem et mortem, omnesque dies quibus illa differebatur, præ amore nimis illi longi videbantur. Hoc est quod ait Lucæ 12. *Baptismo habeo baptizari, et quomodo coarctor usque dum perficiatur?* Pelagus ergo amoris Christus intra viscera occluserat, cujus exiguos tantum rivulos per vulnera nobis commonstravit. Hoc est exemplar amoris, quod nobis imitandum et rependendum proposuit Christus: de quo docte et pie disserit noster Bernardinus Rossignol. de Disciplina Christianæ perfectionis lib. 5. cap. 26.

Erant autem fenestræ in tribus lateribus templi, id est in omnibus, præterquam in Orientali, et in omnibus contignationibus, quia omnium conditionum homines lumine solis justitiæ indigent, quod per doctores Ecclesiæ, et per spirituales viros diffunditur. Latus Orientale, quia magnam habet januam, et Orientis solis radiis plenissime perfunditur, fenestris non indiget; quia pars illa Ecclesiæ, quæ plene a Deo illuminatur in beatitudine, non necesse habet ab hominibus doceri. Hinc de ea dicitur Apocal. 21. *Et civitas non eget sole, neque luna, ut luceant in ea: nam claritas Dei illuminavit eam, et lucerna ejus est Agnus.* Denique fenestræ erant tantum in atrio et Sancto, non in Sancto sanctorum: hoc enim undique clausum et opacum erat sine fenestris, idque quia Deus, id est Angelus vice Dei in assumpto ex aere corpore sedens, et respondens in propitiatorio, a Pontifice ingrediente Sancta sanctorum videri nolebat. Est enim caligo et nubes latibulum ejus, unde Pontifex vocem loquentis audiebat, sed speciem aut formam nullam cernebat, ut dicitur Num. 7. 89. Ita docet Abulen. Exodi 25. q. 22. Vilalp. hic. c. 34. et alii.

18. Et fabrefacta Cherubim et palmæ: et palma erat inter Cherub et Cherub.] q. d. In parietibus templi insculptæ erant effigies Cherubim, et palmarum, ita ut alternæ succederent sibi invicem imago cherub et imago palmæ, atque quisque Cherub esset inter duas palmas, et quæque palma inter duos Cherubim. Parietes ergo alternis Cherubinis, et palmarum spathulis, quasi coronis exornabantur.

Causam dat Alcazar Apocal. 3. v. 12. not. 1. quod templum a Salomone erectum sit Deo victori, ob eximias victorias, quas ejus pater David Dei ope et ductu de hostibus reportaverat. Constat hoc 1. Paral. 26. 27. et c. 29. 11. ubi David, ejusque duces dicuntur obtulisse spolia bello capta ad fabricam templi, dicente Davide: *Tua est, Domine, magnificentia, et potentia et gloria, atque victoria, et tibi laus.* Sic Philippus II. Hisp. rex augustum illud S. Laurentii templum ædificavit ob victoriam quam S. Laurentii die festo, et ipsius patrocinio consecutus fuerat. Nam Cherubini (id est juvenes alati) æque ac palmæ victoriarum sunt symbola, uti videre est in antiquis sculpturis et numismatibus; easque Romani et Græci a Salomone et Hebræis mutuati videntur. Nam, cum constet palmam oriundam esse ex Judæa et Phœnicia (ideoque in antiquis nummis, ubi Judæa effingitur, palma velut ejus nota et insigne additur) dubitandum non videtur, quin ex templo Salomonis desumptum sit, ut palma pro victoriæ signo ponatur ab Ethnicis, atque ut in certaminibus victori daretur palma.

Quod autem simulacrum Victoriæ effingeretur altera manu palmæ, altera oleæ ramum præferens, id etiam ex eodem templo derivatum videtur; quia in eo frequentes erant palmarum et oleæ frondium effigies.

18. et 19. Duasque facies habebat Cherub: faciem hominis juxta palmam ex hac parte, et faciem leonis juxta palmam ex altera parte.] Quaternas facies habebant Cherubim, uti vidimus cap. 1. in statua separata; sed in pariete plano insculpti duas tantum facies ostendebant, scilicet hominis et leonis: quia duæ aliæ facies, scilicet aquilæ et vituli, intercipiebantur et abscondebantur ab ipsa planitie parietis. Fuit enim hæc Cherubinorum dimidiata sculptura (quam Galli *demi-taille* vocant) in qua necesse est ut multæ partes occultentur, nec appareant: quia figuræ imperfectæ sunt, et ex parte exstantes, reliqua vero parte in plano parietis absorbentur. Cum ergo aquilæ facies in editiori parte capitis exstaret, facile fuit illam in ejusmodi cælatura abditam remanere: eam enim solum vultus partem ars eminentem sive exstantem reliquit, quæ satis erat ut inspici, et ex ea cognosci posset, superiori capitis parte imperfecta seu abscondita relicta. Secundo, ut leonis facies cerneretur, necesse fuit Cherubinum ex latere, sive obliquum figurari. Quare eo ipso quod humanam faciem, et leonis vultum monstraret, necessario erat vituli facies obtegenda, ait Alcazar Apoc. 4. 7. not. 12.

Mystice, S. Hier. *Cum ingressi* (ait) *sumus Sancta sanctorum, et vitia mortificamus, indigemus facie hominis et leonis, id est prudentia et fortitudine.* Hinc patet Cherubinos habuisse plures facies proprie dictas. Nam unam convertebant ad palmam unam hinc, et alteram ad aliam palmam inde: non ergo facies leonis erant jubæ, nec facies aquilæ erant alæ, nec facies vituli erant ungulæ, ut vult Prado et Vilalp. Leo enim tam habet jubas in pectore, quam in tergo.

19. Per omnem domum in circuitu.] Ita ut in sanctuario octo numerarentur Cherubini in quaternis parietibus, quatuor in Sancto sanctorum arcam circumstantes, duodecim in exteriori domo: ita ut omnes Cherubini templi fuerint 24. ad quos proinde alludit Joannes Apoc. 5. 8. dum totidem, id est 24. seniores numerat Deo et Agno astantes, ait Vilalp. c. 45. Hi enim seniores sic dicti sunt, quod ab exordio temporis, ex quo sub aliqua sensibili forma Dei invisibilis sedes hominibus ostensa fuit, Dei majestati astarent. Verum de 24. senioribus dicendum est Apocal. 5.

20. De terra usque ad superiora,] q. d. Quantum erigebatur Orientalis portæ limen, vel ostium, tantumdem a terra parietes templi et oraculi insculp-

ptis palmis ac Cherubinis exornabantur, hoc est in altitudine cubitorum viginti: tanti ergo erant Cherubini, æque ac palmæ, scilicet alti cubitos viginti. Ita Vilal.

21. Limen quadrangulum.] Hebr. *Et templi postis* (subaudi uterque) *quadratus erat*. Unde R. David ait: Limen portæ templi quadratum erat, ad differentiam eorum qui limina faciunt rotunda. Porta ergo templi quadrata erat, non fornicata. Ita Vilalpando.

Et facies sanctuarii aspectus contra aspectum.] Hebr. כמראה המראה *mora kmara*, id est, *aspectus sicut aspectus*, q. d. Facies, id est postes et portæ templi, omnes erant similes, sibique invicem obversæ, ut se invicem paribus oculis, darique aspectu intueri et aspicere viderentur. Ita Maldon. Aliter Chald. et R. Salomon, q. d. Aspectus Sancti sanctorum similis erat aspectui gloriæ Domini quam videram juxta fluvium Chobar cap. 1.

Tertio et melius, Vilalp. q. d. Sancti sanctorum, et Sancti facies, utpote quæ eamdem spectabant cœli regionem, et eodem aspectu videri poterant, erant omnino similes dispositione, ornamentis, incrustaturis, sed una symmetria dispares: nam hujus antepagmentum utrumque ex quarta, illius ex quinta latitudinis portæ parte factum fuisse dicitur.

Addit Vilalp. c. 46. portam templi Judaici similem fuisse portæ templi Romani, quod Pantheon dicitur, a M. Agrippa tempore Augusti Cæsaris, in honorem omnium deorum ædificatum.

22. Altaris lignei.] Describit et dimetitur hic altare thymiamatis, sive incensi, quod erat ante portam Sancti sanctorum, aitque ipsum, id est ejus angulos, id est tigilla angularia, et parietes, et tabulam, sive mensam (hanc enim vocat longitudinem) facta fuisse ex lignis, sed quæ aureis laminis tegebantur; addita desuper aurea craticula pro foco; additque altare hoc altum fuisse tres cubitos, longum æque ac latum duos cubitos. Hoc altare, utpote quadratum ligneum, formam et typum gerebat crucis Christi, ait Vilalpando.

Hæc est mensa,] q. d. Hoc altare est quasi mensa, in qua Domino ignis et thymiama, quasi esca Deo gratissima proponitur, vel q. d. Angelus ab altari convertens se ad mensam panum propositionis dixit: Hæc est mensa in qua jugiter Deo duodecim panes proponuntur et offeruntur a duodecim tribubus Israel, quibus protestantur se a Deo ali, frugesque et panes quotannis percipere. Alioqui dicendum est, Prophetam omittere hic mensam, uti et candelabrum in Sancto, æque ac arcam cum propitiatorio, et Cherubim in Sancto sanctorum. Cujus ratio est, quod arca a Jeremia fuerit abscondita. Unde in templo Zorobabelis non fuit arca, uti diserte docet Josephus l. 6. de Bello c. 6.

23. Duo ostia.] Hebr. שתים דלתות *scettaim deletoth*, id est geminæ fores, q. d. Tam Sancti, quam Sancti sanctorum, sive oraculi, ostium unumquodque binis claudebatur foribus.

24. Et in duobus ostiis, etc. bina erant ostiola,] q. d. In singulis foribus rursum erant aliæ binæ plicatiles fores. Itaque in quolibet ostio erant quatuor fores, duæ ex una parte plicatiles, et totidem ex altera, quales hodie multis in locis videmus. Ita Vilalp. et Maldon.

25. Et grossiora erant ligna.] Id est, ligna ex quibus fores erant factæ, eminebant extrinsecus, ut Cherubim et palmæ sculperentur. Chald. et Hebræi aliter hæc vertunt, et explicant, scilicet de trabe cedrina, quam a pariete templi ad parietem vestibuli trajectam dicunt, ad continendum utrumque parietem, uti in amplis ædificiis fieri solet.

Porro trabes, æque ac postes, et columnæ, ait Vilalp. exornatæ erant insigni cælatura triglyphorum, metoparum et zoophororum. Triglyphi vocantur capita trabium; sic dicta, quod tribus canalibus exornentur. Metopæ vocantur quadrata spatia inter triglyphos. Zoophori erant Cherubinorum capita; puta hominis, aquilæ, leonis et vituli metopis insculpta; sicut postea Dores taurorum, aliorumque animalium capita metopis insculpserunt. Dicitur ζωοφόρος, a ζωη id est vita, et φερω quasi viventis, id est animalis, caput referens et repræsentans. Qua ratione eodem nomine vocatur Zodiaci circulus, propter signa animantium formis distincta, quæ in se complectitur; scilicet hæc duodecim, totidem mensibus respondentia:

Sunt aries, taurus, gemini, cancer, leo, virgo,
Libraque, scorpius, arcitenens, caper, amphora, pisces.

26 Super quæ erant fenestræ, de quibus dixi v. 16. et 17. et similitudo palmarum hinc atque inde in humeralis (hebraice כתפות *kitphoth*, id est, *lateribus*) vestibuli, q. d. In fronte vestibuli ex utraque parte erant capitella sculpta, ad modum palmarum in parastadis angularibus, uti videmus in elegantibus frontispiciis palatiorum et templorum. Capitella, inquam, secundum latera domus, latitudinemque parietum.] Id est, similia capitellis, paria, et æque librata, quæ domum universam cingebant, et omnes ejus undique parietes. Ita Vilalp. quem fere quæ aliis hic sequor (nisi urgens ratio aliud suadeat, imo cogat) quia ipse et architectus fuit insignis, et viginti duos annos, uti ipsemet profitetur, in hanc templi fabricam insumpsit: cuique enim in sua arte et professione credendum est.

Mystice Ribera lib. 1. de Templo c. 21. ostia duo templi, id est cœli, sunt opera bona duplicis charitatis, Dei, scilicet, et proximi. Unde ostia oraculi in templo Salomonis facta erant ex olea, quæ est symbolum misericordiæ. Palmæ significant viriliter esse certandum, ut palma donemur. Postes quadranguli sunt quatuor virtutes cardinales, aut quatuor præcipui affectus animæ, quos poeta expressit:

Hinc metuunt, cupiuntque, dolent, gaudentque.

Quos tam in adversis, quam prosperis moderari et expolire oportet. Cherubim significant electos eo tendere debere, ut Angelorum vitam puritate et amore imitentur, inter quos vident sibi vivendum esse in cœlo. Ostium exterius est charitas proximi, ostium interius est charitas Dei; quia per illam ad hanc accedimus. Quodque ostium binas habet fores, quia in charitate Dei debent adesse duo, scilicet fides veritatis, et puritas bonæ operationis. Itidem in charitate proximi debent adesse duo, scilicet patientia ad tolerandas injurias molestiasque fratrum; et benignitas ad dimittendum ex corde, et benefaciendum iis a quibus injurias sustinet: aut duo hæc sunt fervor operum, et interior animi devotio. Ante hæc ostia erat velum. Velum ante Sanctum sanctorum significabat clausum esse cœlum et abscon-

dits esse hominibus, quæ intra cœlum sunt. Velum ante Sanctum significabat, abscondita esse hominibus nondum expertis ea bona, quæ Deus præparavit iis, qui per pœnitentiæ et abnegationis (hanc enim significabat altare holocaustorum, et labrum æneum, quod erat in atrio ante Sanctum) sui perseverantiam transeunt ad perfectionem charitatis, et semper cogitant de futuris bonis, eaque tantum expetunt obliti cæterorum.

Et similitudo palmarum hinc atque inde in humerulis vestibuli.] Palma symbolum est roboris et victoriæ, eo quod ponderibus impositis humeris renititur. Audi Gellium lib. 3. cap. 6. *Rem mirandam Aristot. in 7. Problem. et Plutarch. in 7. Sympos. dicunt: Si supra palmæ, inquiunt, arboris lignum magna pondera imponas, ac tam graviter urgeas oneresque, ut magnitudo oneris sustineri non queat, non deorsum palma cedit, nec infra flectitur, sed adversus pondus resurgit, et sursum nititur, recurvaturque: propterea ait Plutarch. in certaminibus palmam signum esse placuit victoriæ: quoniam ingenium hujusmodi ligni est, ut urgentibus opprimentibusque non cedat.* Rursum palma in summo coronata est: habet enim frondium et fructuum suorum comam circumcirca instar coronæ. Pari modo victoriæ debetur corona, eaque paratur constantia ac magnanimitate palmata, ac magnanimis debetur.

CAPUT QUADRAGESIMUM SECUNDUM.

SYNOPSIS CAPITIS.

Pergit atria templi dimetiri et describere sigillatim, quæ cap. 40. generaliter tantum dimensus fuerat, ac tandem in fine omnia, id est extimum omnium ambitum quingentis calamis in quolibet latere, id est universim bis mille calamis, hoc est duodecim mille cubitis circumscribit.

1 Et eduxit me in atrium exterius per viam ducentem ad Aquilonem, et introduxit me in gazophylacium, quod erat contra separatum ædificium, et contra ædem vergentem ad Aquilonem. 2. In facie longitudinis, centum cubitos ostii Aquilonis: et latitudinis quinquaginta cubitos, 3. contra viginti cubitos atrii interioris, et contra pavimentum stratum lapide atrii exterioris, ubi erat porticus juncta porticui triplici. 4. Et ante gazophylacia deambulatio decem cubitorum latitudinis, ad interiora respiciens viæ cubiti unius. Et ostia eorum ad Aquilonem: 5. Ubi erant gazophylacia in superioribus humiliora: quia supportabant porticus, quæ ex illis eminebant de inferioribus, et de mediis ædificii. 6. Tristega enim erant, et non habebant columnas, sicut erant columnæ atriorum: propterea eminebant de inferioribus, et de mediis a terra cubitis quinquaginta 7. Et peribolus exterior secundum gazophylacia: quæ erant in via atrii exterioris ante gazophylacia: longitudo ejus quinquaginta cubitorum. 8. Quia longitudo erat gazophylaciorum atrii exterioris, quinquaginta cubitorum: et longitudo ante faciem templi, centum cubitorum. 9. Et erat subter gazophylacia hæc introitus ab Oriente ingredientium in ea de atrio exteriori. 10. In latitudine periboli atrii, quod erat contra viam Orientalem, in faciem ædificii separati, et erant ante ædificium gazophylacia. 11. Et via ante faciem eorum juxta similitudinem gazophylaciorum, quæ erant in via Aquilonis: secundum longitudinem eorum, sic et latitudo eorum: et omnis introitus eorum, et similitudines, et ostia eorum. 12. Secundum ostia gazophylaciorum, quæ erant in via respiciente ad Notum: ostium in capite viæ: quæ via erat ante vestibulum separatum per viam Orientalem ingredientibus. 13. Et dixit ad me: Gazophylacia Aquilonis, et gazophylacia Austri, quæ sunt ante ædificium separatum: hæc sunt gazophylacia sancta: in quibus vescuntur sacerdotes, qui appropinquant ad Dominum in Sancta sanctorum: ibi ponent Sancta sanctorum, et oblationem pro peccato, et pro delicto: locus enim sanctus est. 14. Cum autem ingressi fuerint sacerdotes, non egredientur de Sanctis in atrium exterius: et ibi reponent vestimenta sua; in quibus ministrant, quia sancta sunt: vestienturque vestimentis aliis, et sic procedent ad populum. 15. Cumque complesset mensuras domus interioris, eduxit me per viam portæ, quæ respiciebat ad viam Orientalem: et mensus est eam undique per circuitum. 16. Mensus est autem contra ventum Orientalem calamo mensuræ, quingentos calamos in calamo mensuræ per circuitum. 17. Et mensus est contra ventum Aquilonis quingentos calamos in calamo mensuræ per

gyrum. 18. Et ad ventum Australem mensus est quingentos calamos in calamo mensuræ per circuitum. 19. Et ad ventum Occidentalem mensus est quingentos calamos in calamo mensuræ. 20. Per quatuor ventos mensus est murum ejus undique per circuitum, longitudinem quingentorum cubitorum, et latitudinem quingentorum cubitorum dividentem inter Sanctuarium et vulgi locum.

1. Et eduxit me in atrium exterius.] Propheta ex atrio interiori, ubi ejus dimensionem et ornatum contemplatus fuerat, deductus est ab Angelo in exterius, scilicet, in ejus porticus, et atriola, et ambulacrum ad Occidentem extensum, hinc atque illinc cinctum gazophylaciis, id est, exedris. *Gazophylacium* enim vocat ordinem gazophylaciorum omnium. Ita Vilalp. Alii per atrium exterius intelligunt fœminarum: hoc enim exterius erat respectu atrii virorum, quod erat interius. Alii, ut Maldon. putant atrium virorum vocari exterius. Verum jam dixi cap. 40. atrium exterius vocari atrium sive templum laicorum; interius vero esse sacerdotum, quia erat vicinum templo, puta Sancto.

Contra separatum ædificium.] Hebr. contra הגזרה *haggizra*, id est contra separatum: significat templum de quo cap. præced. v. 12.

Et contra ædem vergentem ad Aquilonem,] id est, contra gazophylacium, vel potius gazophylacia templo adhærentia ex parte Aquilonis.

2. In facie longitudinis, centum cubitos ostii Aquilonis: et latitudinis quinquaginta cubitos.] q. d. Hæc porticus habebat centum cubitos longitudinis et 50. latitudinis.

3. Contra viginti cubitos atrii interioris,] id est castellum, vel quadrata porticus, de qua sequitur hoc eodem versu, ex qua aditus patebat et in ambulacrum, et in exedras prædictas, respiciebat ex altero latere plateam viginti cubitorum, quæ erat inter vestibulum et atrium sacerdotum, et quæ totam undique domum cingebat. Aliter hæc explicat Maldon. et alii. Varii enim varias hic sibi hujus fabricæ ideas formant.

Et contra pavimentum stratum lapide atrii exterioris,] id est, respiciebat ex altero latere porticum, quæ in atrio Aquilonari Occidentalis erat.

Nota: Pavimentum stratum lapide vocat porticus inferiores: hæ enim stratæ erant lapide vivo, ut nec æstatis pulvere, nec luto hiemis sacerdotum vestigia polluerentur, ait S. Hieron. Quod mystice explicans subdit: *Unde et Dominus ascensurus ad Patrem, Apostolorum lavat pedes, ut, mundatis purgatisque vestigiis, scandant regna cælorum: et imperat Apostolis, ut in quamcumque ingressi fuerint civitatem, et non susceperint eos, excutiant pulverem pedum suorum, quo scilicet nihil munerum terrenorum ab eis apud eos remanere patiantur.*

Ubi erat porticus juncta porticui triplici.] Erat castellum, vel porticus quadrata, quæ erat in medio porticuum, trium scilicet, Occidentalis, Aquilonaris et Meridianæ.

4. Viæ cubiti unius,] spatio cubiti unius. Ita Hebr. sed Romana et alii legunt, *ad interiora respiciens viæ cubiti unius.* Sensus est, q. d. Deambulatio media lata erat decem cubitis ad parietem, sed ultra utrimque adhuc habebat viam et spatium unius cubiti, vel extabat adhuc uno cubito. Ita Vilalpando.

5. Ubi erant gazophylacia in superioribus humiliora.] Exedræ, sive cubicula superiora humiliora erant quam inferiora. Ab his enim sustineri debebant; sicut arbor, ait Vitruvius lib. 5. cap. 1. quo altius crescit, eo fit gracilior semper. Sic tropologice quanto quis fit excelsior, tanto debet fieri humilior, ut cum Paulo dicat: *Ego enim sum minimus Apostolorum, qui non sum dignus vocari Apostolus*, 1. Cor. 15. 9. Ita S. Hieron.

Quia supportabant porticus, quæ ex illis eminebant de inferioribus, et de mediis ædificii,] id est, quia columnæ Meridianæ, quas supportabant et fulciebant ipsæ porticus infimæ, eminebant ex ipsis, vel præ ipsis porticuum postibus, id est contractiores surgebant, quam postes inferiores, et supremæ columnæ adhuc exiliores attollebantur quam Meridianæ: quales videre est in Collegio Romano Societatis Jesu a Gregorio XIII. ædificato, in quo mira est peristyliorum superiorum cum inferioribus symmetria. Ita Vilalp. Inferiores enim erant quasi fundamenta superiorum: et solent fundamenta latiora esse; quæ vero iis superædificantur, sursum arctari.

6. Tristega enim erant,] id est, tria quasi tabulata erant per triplicem columnarum ordinem: sive tres erant contignationes, trabeationes et columnationes ex triplici columnarum serie, una alteri supposita, subordinata et substructa.

Et non habebant columnas, scilicet superiora cœnacula.

Propterea eminebant.] Hebr. *Propterea decisum est supremis*, præ inferioribus et mediis a terra, q. d. Necesse fuit cubicula superiora esse humiliora inferioribus, quia columnæ eorum, vel pilæ erant contractiores, quam inferiores columnæ; et ideo sicut detractum est aliquid superioribus de crassitie columnarum inferiorum, sic necesse fuit detrahi aliquid de altitudine in secundo ordine, et tertio. Ita ergo videntur hi tres ordines columnarum dispositi, uti, licet ordo inferior columnarum nulla habuerit gazophylacia, sed fuerit totus in postes et columnas distributus, ac perflabilis undequaque: tamen ordines superiores, nempe medianus et supremus, suas habuerint frontes columnationibus instructas, cum summa symmetria et pulchritudine, et cum ea proportione quam Vitruvius l. 5. cap. 1. exigit, ut *columnæ superiores quarta parte minores, quam inferiores constituantur.* Porro videntur fuisse hi *tres ordines lapidum politorum*, de quibus 3. Reg. 6. 36. sive, ut Chald. vertit, *tres ordines lapidis boni*, id est pretiosi, puta ex marmore Pario candidissimo, serrato, politissimo et tersissimo, inquit Pineda lib. 5. de Rebus Salom. cap. 5.

Cubitis quinquaginta.] Hoc non est in Hebr. nec in Septuag. sed additum a Nostro paraphrastice.

7. Et peribolus exterior.] *Peribolus* vocatur murus, vel septum, q. d. Murus Orientalis hujus ædificii

longus erat 50. cubitis, sicut et ipsa gasophylacia longa erant 50. cubitis, licet neget hoc Maldonatus.

8. Et longitudo ante faciem templi.] Transit ab exedris Aquilonaribus ad Meridianas. Metitur ergo latitudinem atrii interioris ab ædificio Aquilonari usque ad Australe oppositum, centum cubitis.

9. Gazophylacia hæc Australia.

10. In latitudine periboli atrii, quod erat contra viam Orientalem in faciem ædificii separati, et erant ante ædificium gazophylacia.] Loquitur de peribolo, seu muro trium cubitorum, uti asserit Joseph. qui atrium sacerdotum cingebat, et distinguebat ab atrio laicorum. Loquitur autem de muro Australi, q. d. Latitudo hujus porticus, et muri Meridiani ambientis atrium sacerdotum, cujus adytum et portam diximus spectare Orientem, procedebat versus Occidentem coram latere ædificii separati, id est templi, dextro; at ante illud latus ædificii sive templi Meridianum, erant gazophylacia, sicut a latere Aquilonari.

11. Et via ante faciem eorum juxta similitudinem gazophylaciorum, quæ erant in via Aquilonis,] q. d. Media ambulatio, et exedræ laterales Meridianæ eadem ratione erant constructæ, eadem mensura, qua Aquilonares, quas supra descripsi.

Secundum longitudinem eorum, sic et latitudo eorum.] Non quod latitudo par esset longitudini, sed, q. d. Longitudo hujus ædificii Meridiani par fuit longitudini alterius Aquilonaris; et latitudo hujus par fuit latitudini illius. Est hebraismus.

Omnis introitus.] Septuag. vertunt, *exitus*. Nota: Introitus, et exitus Hebr. idem est, quod forma, ordinatio, dispositio, mensura.

Et similitudines eorum,] scilicet gazophylaciorum, quæ primum mensus fuerat in Aquilone. Deinde necte hæc cum versu seq. q. d. Sicut similitudines eorum, et sicut ostia eorum, sic erant ostia gasophylaciorum, quæ erant in via respiciente ad Notum, id est Austrum, hoc est, Australia similia erant Aquilonaribus.

12. Quæ via erat ante vestibulum separatum per viam Orientalem ingredientibus.] Pro vestibulo hebr. est גדר *geder*, id est peribolus, sive murus separans sacerdotes a laicis, q. d. Ædificium hoc Australe ascensum habuit a fronte Orientali, gradusque ejus duxit in ambulationem mediam superiorem, quæ procurrebat Occidentem versus secundum longitudinem periboli elegantis, et separantis populum a clero.

13. Ante ædificium separatum.] Ita vocat templum, sive Sanctum, et Sanctum sanctorum, quia erat separatum ab atriis: hebr. autem est *gisra*, uti jam sæpius dixi.

14. Appropinquant ad Dominum in Sancta sanctorum,] id est, in atrium, et templum sanctissimum; quia scilicet intrant Sanctum, et sic appropinquant Sancto sanctorum.

Ibi ponent Sancta sanctorum,] id est, carnes sanctissimas Deo immolatas, scilicet partes illas, quæ sacerdotibus Deo consecratis et sanctificatis ex lege a Deo deputatæ sunt.

Cum autem ingressi fuerint,] q. d. Sacerdotes in Sancto sanctorum, id est, suo atrio sanctissimo, scilicet in suis gasophylaciis comedent carnes Deo oblatas, sicque consummabunt sacrificium, tumque eodem loco vestes sacras deponent, assumentque suas communes, quibus ad populum egrediontur in atrium Israel exterius.

Nota: Quam voluit Deus sacerdotes a populo loco et religione secerni et coli.

16. Mensus est autem contra ventum Orientalem.] Metitur murum extimum atrii Israel quater, per quatuor latera, incipiendo a quolibet latere, asseritque quodlibet latus habuisse in longitudine quingentos calamos. Ita S. Hieron. Lyran. Maldon. et alii. Contrarium sentit Villalpando, scilicet Angelum hic metiri non singula latera seorsim, sed omnia, sive totum circuitum simul, idque quater; quia a quolibet latere vicissim incipit eum dimetiri. Censet ergo ipse totum muri circuitum fuisse tantum quingentorum calamorum. Favet vers. ultim. ubi totus concludi videtur quingentis calamis. Porro calamos hosce ipse per partes subducit pag. 380. Verum aliud exigit ipse planus textus litteræ, quæ singula latera per partes ordine dimetitur. Et quorsum, quæso, idem quater dimetiretur? Ita passim interpretes.

Porro murus hic dividebat Sanctum a profano, ut dicitur v. ult. Faciebat enim peribolum circa templum, qui et ipse sacer erat, sicut nunc cœmeteria, quæ templis adhærent, ait Maldonatus.

Calamo mensuræ,] id est, maximo calamo, qui sex cubitos habebat, cum vulgaris non haberet nisi cubitos quinque: erat ergo hic calamus sacer.

Quingentos calamos,] id est, ter mille cubitos habebat quodlibet latus quadrati; totus ergo murus, sive totum quadratum habebat in circuitu bis mille calamos, id est, duodecim millia cubitorum. Ita Mald.

Quocirca videtur hic alius murus (magis extrinsecus) a muro, qui cingebat atrium Israelis in templo Salomonis, describi. Illud enim atrium erat 500. cubitorum tantum: hic vero peribolus dicitur fuisse 500. calamorum, idque a quolibet latere. Calamus autem sacer (de quo hic agitur) continet sex cubitos. Idipsum liquere videtur ex capite sequenti vers. 12, ubi totum templi et fabricæ hujus ambitum concludens, ait: *Ista est lex domus in summitate montis: omnis finis ejus in circuitu Sanctum sanctorum est*, pro quo ex Hebr. vertunt Sept. *Ista est descriptio domus in vertice montis, et omnes termini ejus in circuitu Sancta sanctorum.* Clarius vero Vatabl. *Lex domus hujus hæc est, totus terminus ipsius erit in montis vertice, et circumposito quaquaversus sacra Sancta.* Ergo peribolus hic extimus non tantum verticem montis, sed et circumposita per quatuor mundi plagas ambiebat.

Simili modo cap. 45. 3. longe majorem dat peribolum et ambitum templo. Habet enim viginti quinque millibus calamorum circumscribi locum sacerdotum; et in eo ædificari templum. Ait enim: *Et a mensura ista mensurabis longitudinem viginti quinque millium, et latitudinem decem millium, et in ipso erit templum, Sanctumque sanctorum.*

20. Per quatuor ventos, etc. longitudinem quingentorum cubitorum.] Nota: Hic in Hebræo non est *cubitorum*, sed ex præcedentibus subintelligi et repeti debet *calamorum*. Ita S. Hieron. Lyran. Maldon. et alii; unde textus Bibliorum in Glossa ordinaria, et in aliis nonnullis codicibus, omittit τo *cubitorum*, et legit tantum *quingentorum*, supple, calamorum, qui

præcesserunt. Το ergo *cubitorum* omittendum videtur, vel corrigendum *calamorum*. Est enim hoc versu repetitio, et *quasi* generalis complexio quatuor præcedentium dimensionum, quatuor vers. præcedentibus comprehensarum.

Aliter Vilalp. qui hic se torquet, ut eum non capiam. Vult enim tueri vulgo tritam lectionem *cubitorum*, quam habent et Septuag. ac proinde v. 15. usque ad 19. putat describi murum unum 500. calamorum, hunc vero v. ult. alium 500. cubitorum, quod intuenti textum parum probabile videtur. Sic et Pineda lib. 5. de Rebus Salom. cap. 5. putat hic mensurari atrium extimum Gentium, non intimum Israel.

Sed audiamus S. Hieron. ingenue et candide sic profitentem: *Illud autem*, inquit, *quod per simplicitatem interpretationis* (*dum parum attendimus celeritate dictandi*) *et Septuag. habet et nostra translatio: Murum ejus undique per circuitum longitudine quingentorum cubitorum, et latitudine quingentorum cubitorum, Hebræus sermo non continet; sed simpliciter, longitudinem quingentorum, et latitudinem quingentorum, ut subaudiatur calamorum: sicuti quarto supra dictum est, ad Orientalem ventum, et ad Aquilonem, et ad Austrum, et ad mare quingentis calamis murum partium singularum ab eo qui tenebat calamum fuisse dimensum.* Quid clarius? Mystica deinde S. Hieron. numerum quinquagenarium refert ad remissionem omnium peccatorum, puta ad Pentecosten.

Symbolice ergo, quingentesimus numerus significat quietis perfectionem, quia fit ex quinquagenario decies multiplicato. Quinquagenarius autem requiem, denarius perfectionem significat. Audi S. Greg. l. 1. Moralium 15. ad illud Job 1. fuerunt Job *quingenta juga boum, et quingentæ asinæ.* In quinquagenario, inquit, numero, qui septem hebdomadibus ac monade addito impletur, requies designatur, denario autem summa perfectio. Quia ergo fidelibus perfectio quietis promittitur, quasi quinquagenario decies ducto, ad quingentesimum pervenitur.

Porro quod quingentesimus remissionis, et indulgentiæ teneat sacramentum, non solum vetus Script. docet, sed etiam Christus, qui Lucæ 7. dum remissionis et indulgentiæ parabolam edocet, debitores introducit, unum 50. alterum 500. denariorum.

Inter sanctuarium et vulgi locum.] Id est, inter atrium Israel, quod sanctum erat, utpote populi templum, *et locum vulgi*, id est Gentilium, quod profanum erat, vel, ut Maldon. *locum vulgi*, id est urbem, ut scilicet murus hic divideret locum sanctum a Gentilibus, et ab urbe. Declarat usum muri, quod scilicet ad hoc circumcirca templum cingebat, ut locum sanctum a profano distingueret et separaret. Nam quidquid intra murum illum erat, sanctum erat: unde et templum subinde vocatur, ut cum Christus vendentes et ementes e templo ejecisse dicitur Joan. 2. 15. non enim erat ipse in templo, id est in Sancto, sed in hoc exteriori peribulo, puta atrio, non sacerdotum, sed laicorum. Ita Maldon.

EXPOSITIO MYSTICA

TOTIUS FABRICÆ EZECHIELIS EX LYRANO.

Lyranus in fine comment. in Ezechielem notat S. Gregorium in expositione mystica hujus templi, quam recensui cap. 40. per varia et diversa accipere idem. Nam et per montem super quem ductus est Propheta, accipit Christum, et per virum mensurantem ædificium, item per portam, et alia plura accipit eumdem Christum. Convenientius enim, inquit Lyran. exponetur visio, si per diversas partes et similitudines accipiantur diversa. Quare ipse diversa diversis sigillatim applicans, totam hanc fabricam a c. 40. hucusque descriptam ita explicat: *In Ecclesia*, ait, *quæ est congregatio fidelium, duplex est regnum. Unum quantum ad spiritualia, et hoc designatur per ædificium templi; aliud autem quantum ad temporalia, et hoc designatur per divisionem terræ et ædificium civitatis circa finem libri; utrumque tamen regnum est a Deo. Ideo dico cum B. Gregor. quantum ad hoc, quod per montem in quo Propheta dicitur dimissus vel positus supra 40. a. intelligitur Christus, de quo scribitur Dan. 2.* Lapis qui percusserat statuam, factus est mons magnus, et implevit universam terram: *quod exponitur de Christo a Doctoribus Hebræis et Latinis. Super istum autem montem fundatur Ecclesia, sicut ipse dicit Matth. 16.* Super hanc petram ædificabo Ecclesiam meam, *id est super me, et hoc quantum ad duplex regimen Ecclesiæ prædictum. Et sicut patet ex præcedentibus, primo agendum est de ædificio spirituali, quia primo describitur in præcedentibus ipsum templum: circa cujus ædificium describitur triplex murus, scilicet exterior, medius et interior. Per exteriorem enim qui circumdat omnia ædificia, intelligitur protectio seu custodia divina omnia complectens; de quo muro dicitur Isaiæ 26.* Urbs fortitudinis nostræ Sion, Salvator ponetur in ea murus, etc. *Per murum vero medium intelligitur custodia seu protectio angelica, quæ includitur sub divina, unde dicitur Psal. 124.* Montes in circuitu ejus, *id est Angeli, ut dicit Gl. August. qui sunt in circuitu Ecclesiæ per modum muri. Per murum autem interiorem, qui est minoris ambitus, intelligitur protectio seu custodia humana, per prælatos Ecclesiæ et eorum ministros, quæ minoris efficaciæ est quam Angelica. De hoc autem muro contra malos prælatos dicitur supra 13.* Non opposuistis vos murum pro domo Domini. *Intra muros istos est ingressus ex tribus partibus, per quas intelliguntur tres partes terræ habitabilis, Asia, Africa et Europa, ex quibus ingressi sunt Ecclesiam multi per susceptionem Fidei et Sacramentorum, et ingrediuntur de præsenti, et ingredientur de futuro. De istis vero tribus terræ partibus dicitur Jerem. 22.* Terra, terra, terra, audi sermonem Domini. *De quibus tribus terræ par-*

tibus pluras audierunt sermonem Apostolorum aliorumque Christi discipulorum cum effectu credendi. Ex qualibet autem parte trium partium dictarum sunt tres portæ in tribus muris ex opposito se respicientes: per quas significantur tres gradus vel status venientium ad fidem, scilicet incipientium, qui designantur per portam exteriorem sive primam; proficientium, qui significantur per mediam vel secundam; perfectorum, qui designantur per tertiam vel interiorem. De portis istis dicitur Psal. *86.* Diligit Dominus portas Sion super omnia tabernacula Jacob. *Per tabernacula Jacob intelligitur status vel gradus fidelium tempore legis Mosaicæ, per portas Sion status vel gradus fidelium tempore legis Evangelicæ, quæ dicitur lex amoris, lex autem vetus lex timoris: propter quod portæ Sion bene dicuntur prædilectæ. In portis autem exterioribus non sunt ædificia magna, sed quædam domuncula super eas ædificatæ, ut supra dictum est: per quod designatur quod status incipientium est adhuc notabiliter imperfectus. In portis autem mediis et in interioribus sunt ædificia pulchra, ad designandum quod proficientes et perfecti habent majorem perfectionem; perfecti jam actu, proficientes in potentia actui propinqua, ad quod designandum ad portas medias est ascensus per septem gradus tantum, ad interiores vero seu tertias est ascensus per octo gradus. Habet autem qualibet sex portarum vestibulum, porticum, duas frontes, et sex thalamos. Per vestibulum præcedens porticum intelligitur gratia præveniens, de qua dicitur Psal.* *58.* Misericordia ejus præveniet me. *Misericordia namque Dei et ejus gratia sunt idem. Per porticum vero gratia subsequens, de qua dicitur Psalm.* *22.* Misericordia ejus subsequetur me. *Vel aliter potest dici, quod per vestibulum et porticum designatur voluntas bona et operatio sancta, de quibus dicit Aug. super Joan.* Præcedet velle, subsequetur perficere. *Per duas frontes, quæ sunt ad decorem et fortitudinem portarum (propter quod factæ sunt ad modum duarum turrellarum ex utraque parte cujuslibet portæ) designatur patientia in adversis, quæ stabilit hominem ne per impatientiam frangatur: et modestia in prosperis, quæ tenet hominem ne per superbiam elevetur. De istis duabus turrellis dicitur Psal.* *121.* Fiat pax in virtute tua, et abundantia in turribus tuis: *nam per patientiam in adversis, et per modestiam in prosperis acquiritur et conservatur abundantia omnium divinorum beneficiorum in nobis. Per thalamos autem, in quibus homines dormiunt et quiescunt, intelligitur pax. Unde Ps.* *4.* In pace in idipsum, dormiam et requiescam. *Est autem duplex pax, scilicet interna et fraterna; ideo dicuntur thalami esse bina et inde ex utraque parte portæ, et tres ex una parte, quia pacem internam tria faciunt. Primum est conscientia munda, Eccli.* *44.* Homines divites in virtute, pulchritudinis studium habentes, pacificantes in domibus suis, *id est, in conscientiis propriis. Secundum est amicitia divina. Aug. lib. Conf.* Inquietum est, Domine, cor meum, donec requiescat in te. *Et Psal.* *118.* Pax multa diligentibus legem tuam, *quæ est lex divini amoris. Tertium est sufficientia modesta, per quam aliquis est contentus his quæ habet, et sic in se pacificatus; de quo potest exponi quod dicitur Matth.* *5.* Beati pacifici, quoniam filii Dei vocabuntur. *Tales enim filii Dei quodammodo Deo assimilantur, qui non indiget aliquo extra se, sed est sibi sufficientissimus. Similiter ex altera parte portæ sunt tres thalami, quia tria faciunt pacem fraternam. Primum est humilitas vera, quæ in tantum pacifica est, quod facit pacifice habitare cum sua contraria: et hoc est speciale in hac virtute; nam castus non habitat pacifice cum luxurioso, nec justus cum iniquo: sed humilis habitat pacifice cum superbo, quia sicut superbus vult dominari, ita vere humilis subjici, et sic uterque habet quod quærit, et per consequens quiescit. Ideo dicitur Psal.* 119. Cum his qui oderunt pacem, eram pacificus, *id est, cum superbis, de quibus dicitur Prov.* 13. Inter superbos semper jurgia sunt. *Secundum est æquitas justa, sine qua nulla societas potest esse pacifica, sicut patet de societate latronum, qui sunt adversarii justitiæ: nisi enim inter se juste dividerent spolia, statim inter eos oriretur discordia; ideo dicitur Isaiæ* 32. Erit opus justitiæ pax. *Tertium est taciturnitas debita, quæ tenet os clausum, ne prorumpat in verba discordiæ seminativa. Unde per oppositum dicitur Eccli.* 28. Susurro et bilinguis maledictus, multos enim turbavit pacem habentes. *De quolibet autem dictorum thalamorum potest dici quod scribitur Deut.* 33. Amantissimus Domini habitabit confidenter in eo, quasi in thalamo morabitur tota die: *qui enim Deum vere diligit, in dictis thalamis jugiter commoratur. Post expositionem portarum procedendum est ad expositionem gazophylaciorum, quæ supra describuntur esse circa pavimentum Orientale, et dicuntur esse* *30.* *per quæ designatur impletio decem præceptorum temporibus tribus necessaria, scilicet tempore legis naturæ, et tempore legis Mosaicæ, et tempore legis Evangelicæ. Denarius autem numerus multiplicatus per ternarium consurgit in tricesimum. Et bene dicuntur gazophylacia a gaza et phylace, quod est servare: nam per impletionem decem præceptorum conservantur divitiæ virtutum. Post expositionem gazophylaciorum sequitur expositio mensarum, quæ supra dictæ sunt octo: per quas designantur quatuor partes veteris testamenti, et quatuor novi, de quibus tanquam de mensis spiritualibus reficitur totus populus Christianus, secundum quod dicitur Deut.* 8. Non in solo pane vivit homo, sed in omni verbo quod egreditur de ore Dei. *Quod autem vetus testamentum in quatuor partes dividatur, dixi plenius in principio Geneseos. Dividitur enim in libros legales, historiales, prophetales et sapientales. Et consimiliter dividitur novum testamentum. Nam libris legalibus correspondent Evangelia, historialibus Actus Apostolorum, sapientalibus Epistolæ Pauli et Epistolæ Canonicæ, prophetalibus autem Apocalypsis. De qualibet autem dictarum mensarum potest dici quod scribitur Prov.* 9. Sapientia ædificavit sibi domum, excidit columnas, septem immolavit victimas suas, miscuit vinum, et proposuit mensam suam. *Scriptura namque sacra est mensa sapientiæ. Post expositionem mensarum sequitur expositio atrii interioris, in quo secundum Hebræos quatuor ponuntur scilicet altare holocaustorum, gazophylacia sacerdotum hebdomadariorum, et gazophylacia cantorum similiter hebdomadariorum, et transitus aquarum a latere altaris. Et quoniam ædificatio Ecclesiæ spiritualis non solum consistit in moribus et refectione de mensa S. Script. sed etiam in Sacramentis: ideo per altare holocaustorum intelligitur Eucharistiæ Sacramentum, in quo quotidie immolatur Agnus qui tollit peccata, unde dicit August. in lib. sen-*

tentiarum Prosperi. Semel immolatus est Christus in semetipso, et tamen quotidie immolatur in *Sacramento, in quantum per hoc Sacramentum efficimur quotidie participes fructus Dominicæ passionis. Unde et in quadam Dominicali orationae secreta dicitur: Quoties hujus hostiæ commemoratio celebratur, opus nostræ redemptionis exercetur. De hoc autem altari dicitur Hebr.* 12. Habemus altare, de quo non habent edere potestatem bi qui tabernaculo deserviunt, *id est, cæremonias legis veteris observantes. Et quoniam Eucharistiæ Sacramentum cum divinis laudibus est conficiendum, ideo prope altare, scilicet in atrio interiori, ponuntur gazophylacia sacerdotum hebdomadariorum, et similiter cantorum: per quæ designantur merita celebrantium, et eis ministrantium. Per aquas vero egredientes de templo et transeuntes ad latus altaris significatur Sacramentum baptismi, de quo dicitur Joel* 3. Fons egredietur de domo Domini et irrigabit torrentem spinarum. *Dicuntur autem aquæ istæ egredientes de templo per quod templum significantur duo principales nostræ fidei articuli, scilicet articulus sanctæ Trinitatis, et articulus incarnationis, ut postea plenius dicetur: quia baptismus secundum communem Ecclesiæ formam confertur in nomine S. Trinitatis, secundum quod dicitur Matth. ult.* Euntes docete omnes gentes, baptizantes eos in nomine Patris et Filii, et Spiritus Sancti. *Et quia in primitiva Ecclesia fuit collatus in nomine Christi, ut habetur in Actibus Apostolorum in pluribus locis, quod est nomen suppositi, in quo uniuntur natura divina et humana. De duobus autem istis Sacramentis loquitur specialiter Ezechiel Propheta, quia sunt speciali modo Sacramenta novæ legis, in quantum Christus per se ea instituit, et eis usus fuit in seipso, et hoc patet de Sacramento baptismi in quatuor Evangeliis, quantum ad utrumque, scilicet institutionem et usum: et similiter de Sacramento Eucharistiæ quantum ad ejus institutionem. Quantum autem ad ejus usum, non habetur in Evangeliis expresse, sed hoc tenet communitas Ecclesiæ quia dicitur Act.* 1. Cœpit Jesus facere et docere, *et ideo sicut prius baptizari voluit, et postea baptismum aliis imposuit; sic in cœna prima corpus suum et sanguinem sumpsit, et postea discipulis sumendum tradidit. Unde dicit Hieron. ad Lesbiam*, Dominus Jesus ipse conviva et convivium ipse comedens et qui comeditur: *unde versus:*

Rex sedet in cœna turba cinctus duodena,
Se tenet in manibus, se cibat ipse cibus.

Per hæc autem duo Sacramenta quæ principalia sunt alia intelliguntur. Post expositionem atrii interioris, procedendum est ad expositionem templi. Et quoniam ædificatio Ecclesiæ spiritualis non solum consistit in moribus et refectione per sacram Script. et Sacramenta, sed etiam in fidei articulis; ideo per templum significantur sequentia, quod dividitur in tres partes, scilicet porticum, Sanctum, et Sanctum sanctorum. Per porticum autem est ingressus ad alias partes, et ideo per ipsam intelligitur articulus unitatis divinæ essentiæ, et articulus suæ providentiæ quantum ad præmiationem boni et punitionem mali. Fides enim istorum articulorum semper fuit necessaria ad salutem, et est, prima ad aliorum credulitatem: unde dicitur Hebr. 11. Credere enim oportet accedentem ad Deum, quia est, et inquirentibus se remunerator sit. *Per Sanctum sanctorum intelligitur articulus sanctæ Trinitatis secundum tres mansiones, una super aliam ibidem existens. Licet enim non sit ibi superioritas nec inferioritas proprie; tamen Filius est a Patre et Spiritus Sanctus ab utroque: et secundum hoc dicit Hilarius, quod aeternitas est in Patre, et subauctoritas in Filio. Per partem templi quæ dicitur Sanctum, intelligitur articulus incarnationis benedictæ, per quam tres naturæ in supposito Filii sunt unitæ, scilicet natura divina, anima rationalis, et caro Christi purissima: quæ significatur per tres mansiones una super aliam existentes. Divina namque natura superior est ad animam, et anima ad carnem. De istis vero duabus templi partibus potest accipi quod dicitur Apoc.* 21. Et templum non vidi in ea, *scilicet materiale: quia secundum istum ultimum exponendi modum, per visionem Ezechielis non intelligitur aliqua ædificatio materialis, sed tantum spiritualis; ideo sequitur ibidem:* Dominus enim Deus omnipotens, *trinus in personis*, templum ejus est, *quantum ad Sanctum sanctorum*; et Agnus, *id est Filius incarnatus, quantum ad illam templi partem, quæ dicitur Sanctum*. Ita Lyranus.

Aliter hæc cum Ribera explicui Exodi 26. initio, scilicet atrium significare pœnitentes: unde in eo erat labrum pœnitentiæ et altare holocaustorum in quo mactantur victimæ, id est mortificantur sensus et cupiditates; Sanctum significare justos: Sanctum sanctorum Beatos, etc. idque videtur aptius. Pergit Lyranus.

Per pilarios autem templi significantur miracula confirmantia Fidem Christi: unde dicitur Marci ult. Illi autem profecti prædicaverunt ubique, Domino cooperante et sermonem confirmante sequentibus signis. *Per cochleas vero quibus ascenditur sursum, possunt intelligi notitiæ creaturarum, quibus ascendimus in cognitionem divinorum, secundum quod dicitur ad Roman.* 1. Invisibilia ipsius, *id est Dei*, a creatura mundi, *id est ab homine*, per ea quæ facta sunt intellecta conspiciuntur, sempiterna quoque virtus ejus et divinitas. *Per appendicia vero circa templum existentia intelliguntur omnia alia ad fidem pertinentia, eo quod ad prædictos articulos annectuntur. Et quoniam fides informis mortua est, nisi fuerit charitate formata; ideo ex una parte templi ponitur ædificium Australe, ex qua parte provenit æstus caloris, ideo ædificium Australe significat fervorem dilectionis. Ex altera vero parte ædificium Aquilonare, ex qua parte venit horror frigoris, propter quod ædificium Aquilonare significat donum timoris filialis: timor enim causativus est infrigidationis et tremoris, ut patet ad sensum. Dictum est autem supra quod in his duobus ædificiis est habitatio sacerdotum, quia sacerdotes esse debent in continuo timore, ne Deum offendant; et in fervore dilectionis, ut ei devote deserviant. De istis ædificiis Aquilonari et Australi potest accipi id quod scribitur Cant.* 4. Surge, Aquilo, et veni, Auster, perfla hortum meum, et fluent aromata illius. *Per spiritum enim timoris et dilectionis fluunt aromata charismatum in horto Ecclesiæ militantis. Per quatuor autem atriola possunt intelligi quatuor virtutes cardinales, de quibus atriis dicitur Psal.* 83. Melior est dies una in atriis tuis super millia. *Nam commorari in exercitio virtutum cardinalium est optimum. Per culinas vero seu coquinas possunt intelligi doctores sa-*

cræ Scripturæ devoti, qui suis meditationibus decoquunt cibum sacræ Script. ut alii possint inde refici, secundum illud Psal. 38. Concaluit cor meum intra me, et in meditatione mea exardescet ignis. *Istæ vero coquinæ sunt in atriolis situatæ, quia doctores sacri eloquii debent prius in quatuor virtutibus cardinalibus esse exercitati. Dicitur enim 1. Ethic. quod moralis Philosophiæ non est conveniens auditor ille qui est secutor passionum; et multo minus est conveniens auditor Theologiæ; et adhuc multo minus conveniens ejus doctor, propter quod in sacræ Script. doctoribus præexigitur exercitium in virtutibus moralibus: unde dicit Philos. 7. Physic. quod sedendo fit animo sciens et prudens; quia sedando turbationes passionum, et quiescendo ab impulsionibus earum, quod fit per virtutum moralium exercitium, acquiritur sanctarum notitia Scripturarum.*

CAPUT QUADRAGESIMUM TERTIUM.

SYNOPSIS CAPITIS.

GLORIA DOMINI, QUÆ CAP. 9. 3. ET CAP. 10. 4. ET 18. VISA EST E TEMPLO EGREDI, CUM ILLUD A CHALDÆIS EVERTENDUM ERAT; NUNC CUM ILLUD A ZOROBABELE REÆDIFICANDUM EST, ILLUC REVERTITUR, JUBETQUE DOMINUS EZECHIELI, UT IDEAM TEMPLI, EJUSQUE RITUS ET PRÆCEPTA JUDÆIS OSTENDAT, UT IPSI EAM CUSTODIANT: QUOD SI FECERINT, PROMITTIT SE IN EO CUM IPSIS JUGITER HABITATURUM. INDE V. 13. DESCRIBIT ALTARE HOLOCAUSTORUM, ET RITUM SACRIFICANDI.

1 ET duxit me ad portam, quæ respiciebat ad viam Orientalem. 2. Et ecce gloria Dei Israel
ingrediebatur per viam Orientalem: et vox erat ei quasi vox aquarum multarum, et terra
splendebat a majestate ejus. 3. Et vidi visionem, secundum speciem, quam videram, quando
venit ut disperderet civitatem: et species secundum aspectum, quem videram juxta fluvium
Chobar: et cecidi super faciem meam. 4. Et majestas Domini ingressa est templum per viam portæ,
quæ respiciebat ad Orientem. 5. Et elevavit me spiritus, et introduxit me in atrium interius:
et ecce repleta erat gloria Domini domus. 6. Et audivi loquentem ad me de domo, et vir qui stabat
juxta me, 7. dixit ad me: Fili hominis, locus solii mei, et locus vestigiorum pedum meorum, ubi
habito in medio filiorum Israel in æternum: et non pollluent ultra domus Israel nomen sanctum
meum, ipsi et reges eorum in fornicationibus suis, et in ruinis regum suorum, et in excelsis.
8. Qui fabricati sunt limen suum juxta limen meum, et postes suos juxta postes meos: et murus
erat inter me et eos: et polluerunt nomen sanctum meum in abominationibus quas fecerunt: propter
quod consumpsi eos in ira mea. 9. Nunc ergo repellant procul fornicationem suam, et ruinas
regum suorum a me: et habitabo in medio eorum semper. 10. Tu autem, fili hominis, ostende
domui Israel templum, et confundantur ab iniquitatibus suis, et metiantur fabricam: 11. Et erubescant
ex omnibus quæ fecerunt: Figuram domus, et fabricæ ejus exitus, et introitus, et omnem
descriptionem ejus, et universa præcepta ejus, cunctumque ordinem ejus, et omnes leges ejus, ostende
eis, et scribes in oculis eorum: ut custodiant omnes descriptiones ejus, et præcepta illius,
et faciant ea. 12. Ista est lex domus in summitate montis: Omnis finis ejus in circuitu, Sanctum
sanctorum est: hæc est ergo lex domus. 13. Istæ autem mensuræ altaris in cubito verissimo, qui
habebat cubitum et palmum: in sinu ejus erat cubitos et cubitus in latitudine, et definitio ejus
usque ad labium ejus, et in circuitu, palmus unus: hæc quoque erat fossa altaris. 14. Et de sinu
terræ usque ad crepidinem novissimam duo cubiti, et latitudo cubiti unius: et a crepidine minore,
usque ad crepidinem majorem quatuor cubiti, et latitudo cubiti unius. 15 Ipse autem Ariel quatuor
cubitorum: et ab Ariel usque ad sursum, cornua quatuor. 16. Et Ariel duodecim cubitorum in longitudine
per duodecim cubitos latitudinis: quadrangulatum æquis lateribus. 17. Et crepido quatuordecim
cubitorum longitudinis per quatuordecim cubitos latitudinis in quatuor angulis ejus; et corona
in circuitu ejus dimidii cubiti, et sinus ejus unius cubiti per circuitum: gradus autem ejus versi ad
Orientem. 18. Et dixit ad me: Fili hominis, hæc dicit Dominus Deus: Hi sunt ritus altaris, in quacumque
die fuerit fabricatum; ut offeratur super illud holocaustum, et effundatur sanguis. 19. Et

dabis sacerdotibus, et Levitis, qui sunt de semine Sadoc, qui accedunt ad me, ait Dominus Deus, ut offerent mihi vitulum de armento pro peccato. 20. Et assumens de sanguine ejus, pones super quatuor cornua ejus, et super quatuor angulos crepidinis, et super coronam in circuitu: et mundabis illud, et expiabis. 21. Et tolles vitulum, qui oblatus fuerit pro peccato: et combures eum in separato loco domus extra sanctuarium. 22. Et in die secunda offeres hircum caprarum immaculatum pro peccato: et expiabunt altare, sicut expiaverunt in vitulo. 23. Cumque compleveris expians illud, offeres vitulum de armento immaculatum, et arietem de grege immaculatum. 24. Et offeres eos in conspectu Domini: et mittent sacerdotes super eos sal, et offerent eos holocaustum Domino. 25. Septem diebus facies hircum pro peccato quotidie: et vitulum de armento, et arietem de pecoribus immaculatos offerent. 26. Septem diebus expiabunt altare, et mundabunt illud: et implebunt manum ejus. 27. Expletis autem diebus, in die octava et ultra, faciant sacerdotes super altare holocausta vestra, et quæ pro pace offerunt: et placatus ero vobis, ait Dominus Deus.

1. Et duxit me, ex peribolo exteriori, quod sup. præcedenti corom me dimensus est, ad portam] templi, id est atrii exterioris (nam vers. 5. ea eo ducit Prophetam in atrium interius) quæ prior occurrebat spectans ad Orientem: quia ductor hic est Sol justitiæ cujus nomen est Oriens, Zach. 3. 8. et quia per portam Orientalem recta ibatur in Sanctum sanctorum, ubi sedes et thronus ejus erat. Ita Maldonatus.

2. Gloria Dei,] scilicet currus Cherubim gloriam Dei repræsentans, quam describit c. 1. v. 8. et c. 10. vocavitque gloriam Dei.

Et vox erat ei quasi vox aquarum multarum.] Ei, non Deo, sed gloriæ Dei, puta Cherubinis, q. d. Cherubim, cum currum hunc Dei gloriosum, ipsumque Deum in eo residentem deferrant, alarum concussione sonum edebant similem sono aquarum inundantium, quæ dum inter se et ad littora ac saxa allidun-tur, fremere, imo rugire videntur. Simile est Apoc. 1. 15.

Et terra splendebat a majestate ejus.] Majestatem vocat lucem et splendorem currus Cherubici, sive gloriæ Dei.

Mystice S. Thom. 3. p. q. 27. a 3. in corpore, docet B. Virginem peculiariter fuisse sanctificatam eo tempore, quo concepit in utero Filium Dei: *Et hoc*, inquit, *significatur Ezech. 43. ubi dicitur: Ecce gloria Dei Israel ingrediebatur per viam Orientalem, id est per Beatam Virginem; et terra, id est caro ipsius, splendebat a majestate ejus, scilicet Christi.* Tunc enim censet ipse in B. Virgine plane fuisse exstinctum fomitem concupiscentiæ per Verbum in ea incarnatum, qui antea tantum erat ligatus. Verum hunc fomitem in ea exstinctum fuisse dum primo conciperetur, adeoque tum eam fuisse præservatam a peccato originali, et consequenter ab ejus fomite, longe verius videtur: estque hic communis fidelium sensus, uti docent Suarez, Barradius, Canisius et alii. Hæc enim omnimoda puritas decebat matrem Dei; quis enim credat matrem Dei aliquando fuisse servam peccati, et filiam diaboli? Ipse ergo in conceptione integram sanctitatem; in incarnatione vero ingens sanctitatis incrementum a Christi sui majestate accepit. Et hoc significat vox *splendebat*, pro qua vertunt Septuag. ἐξέλαμπεν ὡς φέγγος, id est, *resplendebat quasi fulgor* (Complut. vertunt, *quasi fulgur*) q. d. B. Virgo concipiens Christum, ab eo illustrem sanctitatis splendorem et fulgorem accepit, quem in primo sui conceptu ejusdem nitorem acceperat: ut jam miro splendore fulgeret, imo fulguraret, quæ ante plane nitebat at lucebat.

3. Et vidi visionem secundum speciem quam videram cap. 1. et cap. 10. quando venit ut disperderet civitatem.] Hinc patet, currum Cherubim fuisse quasi currum bellicum et triumphalem Dei, quo Deus iratus et armatus in aciem quasi prodibat, ut impios Judæos cum terra per Chaldæos disperderet, uti dixi a. t.

Et cecidi,] præ fulgore et terrore gloriæ Domini pene exanimatus.

5. Introduxit me (ex atrio exteriori, sive laicorum, de quo v. 1.) in atrium interius sacerdotum. Erat enim Ezechiel sacerdos. Ita Vatablus.

6. Et audivi (Deum) loquentem ad me de domo,] id est de Sancto, ait Vatablus, vel potius de Sancto sanctorum: hic enim erat sedes Dei, supra arcam et Cherubim. Ita Maldonatus.

6. et 7. Et vir (Angelus) qui stabat juxta me (hebr. est: *Et vir erat stans juxta me*) dixit ad me,] hebr. *Et dixit ad me*: unde patet, verba sequentia: *Locus solii mei, etc.* esse dicta a Deo loquente ex templo. Sed, cum Ezechiel fragore hujus vocis perculsus eam minus perciperet, Angelus ei astans eamdem moderata voce iteravit, ut Ezechiel eam perciperet. Constat enim τὸ *locus solii mei*, esse propria verba Dei, non Angeli, nisi ut legati, vel interpretis verba Dei referentis.

7. Locus solii mei (supple, hic est in templo, puta in propitiatorio) et locus (scilicet hic est) vestigiorum pedum meorum.] Hebr. כפות רגלי cappot raglai, id est plantarum pedum meorum, q. d. Hic meos pedes, meas plantas fixi, quasi hic jugiter habitaturus: atque, ut ait Maldon. q. d. Hic locus mihi erit domus, instar cœli et terræ: *Cœlum enim sedes mea est, terra autem scabellum pedum meorum*, Isaiæ 66. 1.

Ubi habito.] Hebr. אשכן escon, id est *habitabo*, ubi jugiter manere et habitare decrevi in medio filiorum Israel.

Et non polluent ultra domus Israel nomen sanctum meum, etc. in fornicationibus suis,] quia post reditum e Babylone Judæi amplius non coluerunt idola. Hic e nim cultus a prophetis vocatur fornicatio scilicet spiritua lis et mystica. Quare non recte Mald. nians S. Hie ron. ex hoc loco c ontendit, hæc non ad

templum Hierosolymitanum, sed ad cœleste referendum esse, eo quod templum Hierosolymitanum sæpe postea pollutum fuerit, et a Deo derelictum, tum sub Antiochis, tum sub Pompeio, Tito et Romanis. Fateor tamen hæc magis ad templum spirituale, id est, Ecclesiam tum militantem, tum triumphantem pertinere. Hujus enim typus fuit templum Judaicum: unde Propheta subinde a typo ad antitypum de more salit et resilit, ut dixi cap. 4. et 5.

In ruinis, hebr. בפגרי *bepigre*, id est in cadaveribus, regum suorum.] Templum enim, et loca sacra contactu cadaverum contaminabantur. Alludit ad Amon et Manassem reges, qui sepulti sunt in hortis suis proxime templum 4. Reg. 21. 18 erat enim regia juxta templum. Ita Hebræi, Vatabl. et Maldon. Noster cadavera vocare solet *ruinas*; cadavera enim a casu et ruina dicuntur. Sic dicitur Psal. 109. 6. *Judicabit in nationibus, implebit ruinas*, q. d. Magnam stragem hostium dabit Christus, ut plateas impleat ruinis, id est cadaveribus.

8. Qui fabricati sunt limen suum juxta limen meum.] Dat causam cur reges templum polluerint; quia scilicet cum palatium haberent templo contiguum ut ab eo solo limine et pariete interjecto distare viderentur, crimina, quæ in aula perpetrabant, in templo perpetrare videbantur. Ita Vatabl. Maldon. et alii.

Huc accedit S. Hieron. sic explicans, q. d. Cum reges in vicinia templi habitarent, non fuerunt idcirco aliis puriores et sanctiores, sed potius nequiores, polluentes nomen sanctum meum, ideoque *consumpsi eos* per Chaldæos *in ira mea*.

Audiant, ait S. Hieron. hæc mulierculæ (moniales, Clerici et monachi) oneratæ peccatis, mentem junctam Deo, non vicinitatem ecclesiarum, et habitationem proximam, Dei in se provocare clementiam: quin potius indignationem Domini commoveri, quoniam in consecratis Deo locis indignus habitator est. Non enim gentem propter locum, sed locum propter gentem eligit Deus.

9. A me,] e templo et solio meo in quo sedeo et habito.

10. Ostende domui Israel templum,] id est, ideam templi brevi restaurandi, ejusque figuram et dimensiones, atque fac eos suis manibus illud metiri, ut cum ejus amplitudinem viderint, confundantur, quod ob sua scelera, tam magnifica Dei basilica sit eversa.

11. Et (hebr. ואם *veim*, id est, *et si*) erubescant,] q. d. Si ostensa tam magnifica templi idea dataque spe illud reædificandi, pœnitere voluerint, explica illis sigillatim singulas partes, earumque mensuras, ut cum tempus advenerit ad eam formam illud ædificent, ait Maldon. qui hic videtur concedere, quod Ezechiel ad litteram describat templum a Zorobabele restaurandum, licet id alibi neget.

Exitus et introitus,] id est, totam figuram, rationem et ordinem fabricæ. Est hebraismus, ut dixi c. 42. 11.

Præcepta ejus,] ritus legesque sacrificiorum: Hebr. enim חקות *chukot*, significat præcepta cæremonialia sacrificandi ritum spectantia, quæ in Levitico a Deo sancita et præscripta sunt, quæque rursus hic v. 18. describit, ut cum in captivitate pene obliterata essent, eorum cognitionem et memoriam ejus refricet.

12. Ista est lex domus,] hæc est templi descriptio hæc idea illi a me designata et præscripta, ut juxta illam ædificetis. Ita Hebr. Vatabl. et alii.

Omnis finis ejus in circuitu,] q. d. Hi sunt fines, hic terminus et peribolus templi, quem dimensus sum c. 42. v. 16. et seq. qui summitatem montis Sion ambiebat, imo et spatia monti adjacentia, ut ex Hebr. vertit Vatablus.

Sanctum sanctorum est.] q. d. Hic locus sanctissimus est: est enim Dei templum, ejusque atria et periboli, quæ omnia Deo sacra sunt. Hinc Jerem. 17. 12. dicitur: *Solium gloriæ altitudinis a principio, locus sanctificationis nostræ*, hoc est, in nostro templo, nostræque sanctificationis loco, summa inest celsitudo, summa majestas, id est, sanctitas templi maxima est et celsissima. Erat enim templum domus Dei, solium Dei, voluptas Dei. Psal. 26. 4. *Unam petii a Domino, hanc requiram*, nimirum, *ut videam voluptatem Domini, hoc est, ut visitem templum ejus*. Hinc templum Latinis a tuendo dicitur, quia Deus illud quasi domum suam jugiter tuetur, id est inspicit, prospicit, protegit et custodit. Quocirca templum est imago cœli, imo totius mundi: mundus enim est primigenia domus et templum Dei, ut ait Philo.

13. Istæ autem mensuræ altaris (holocaustorum; nam altare incensi mensus est cap. 41. 22. in cubito verissimo,] id est perfectissimo. Sic sæpe *verus* pro perfecto capitur, ut cum Apostolus dicit 1. Tim. 6. 19. *Ut apprehendant veram vitam*; *veram*, id est perfectam. Vide ibi dicta. Hebr. est: *Et hæ mensuræ sunt altaris per cubita*: dicitur enim et cubitus masculine, et cubitum neutre.

Qui habebat cubitum et palmum,] q. d. Cubitus ille de quo loquor, est cubitus sacer, qui profanum palmo excedit. Hic enim cubitus est cubitus communis, sive profanus, et insuper palmus, uti dixit cap. 40. v. 5.

In sinu ejus erat cubitus.] Per sinum R. David accipit cavitatem, quæ in altari superne erat cubiti unius, ad excipiendam struem lignorum, quibus cremandæ erant victimæ. Melius Vilalp. p. 389. Sinus, ait, cavea est in marmoreo pavimento excisa, altare cingens, cubito uno alta, et altero lata, in quam fundebatur victimarum sanguis, perque subterraneos cuniculos ducebatur in torrentem, de quo c. 47. 5. Hujus fossæ locum significant, Chald. Maldon. et alii, dum sinum interpretantur fundamentum: erat enim hic sinus in imo, non in summo altaris. In imo enim fundebatur sanguis victimarum, uti pulchre in effigie altaris repræsentat Vilalp. loco citato. Ex basi enim et fundamento, altaris hujus descriptionem inchoat Propheta.

Et definito.] Hebr. גבולה *gebula*, id est, *limes*, vel *terminus ejus*, ut vertunt Aquila, Symmachus et Theodotion; sed Septuag. vertunt, γεῖσος, cujus vocis significationem ait S. Hier. se ignorare.

Usque ad labium ejus, et in circuitu, palmus unus,] id est, basis altaris præter latitudinem unius cubiti, habebat labium unius palmi circumcirca elegantiæ causa, ait Maldon. Sic et Vatabl. vertit enim *marga*, id est corona, sive clausura altaris, *quæ erat in extremitate ipsius per circuitum, erat palmi unius, sive quatuor digitis transversis alta*. Sic et Vilalpand. qui

clarius vertit, corona sinus (sive cavitatis et fossæ ad excipiendum sanguinem victimarum jam dictæ) per labium fossæ procurrens circumcirca, erat lata palmum unum. Sic et Chald. Nota: Palmus hic non est minor quatuor digitorum transversorum, ut vult Vatabl. sed est major, continens ternos palmos minores; scilicet duodenos digitos, hoc est semicubitum. Hunc enim significat Hebr. זרת *zereth*, et Græcum σπιθαμη. Hujus coronæ faciendæ causa fuit duplex: prior, ne sacerdotes incaute ad altare accedentes in foveam inciderent; posterior, ne fossa victimarum sanguine sacra, communis haberetur ac pervia.

Hæc quoque erat fossa altaris,] de qua jam dixi. Est enim recapitulatio dictorum, q. d. Itaque talis erat fossa altaris, scilicet semicylindri excavati; neque enim angulos habebat in parte inferiori, sed semicirculo definiebatur, ne sanguis hæreret in angulis, ait Vilalp. Hujus fossæ usum et modum describit Aristæas in hist. 70. interp. *Sunt*, ait, *apud aræ basin frequentes aperturæ, omnibus quidem nisi hisqui ministrant incognitæ* (erant enim in ima fossa) *quarum influxu et impetu omnis ex hostiarum multitudine cruor purgetur.*

Aliter Septuag. *et altitudo altaris*, scilicet erat ea, quæ sequitur, puta duorum cubitorum et Vatabl. *atque hoc dorsum*, vel *eminentia altaris existit.* Sic et Maldon. Legerunt enim גב *gab*, id est eminentia, altitudo, dorsum eminens. Noster vero legit גב *geb*, id est fossa, cavea, lacuna. Nota: Cum ait: *Et definitio ejus usque ad labium ejus, et in circuitu palmus unus*, palmus hic accipi debet major, ut vertit Vatabl. qui tres minores continebat, puta digitos transversos duodecim. Hanc enim mensuram significat Hebr. זרת *zereth*, et Græcum σπιθαμη, ut vertunt Septuag. Quocirca hic error irrepsit in comment. S. Hieron. uti recte advertit Vilalp. tom. 3. p. 473. Habet enim: *Quæ definitio, sive gyrus per circuitum palmi unius, sive παλαιστης, latitudine tendebatur.* Ubi pro σπιθαμης irrepsit παλαιστης, quod paulo ante præcessit, in textu initio hujus versus, ubi dicitur: *Istæ autem mensuræ altaris in cubito verissimo, qui habebat cubitum et palmum.* Ibi enim palmus minor intelligitur, qui Græcis vocatur παλαιστη, uti vertunt Sept. Ibi enim in Hebr. non est *zereth*, sed טפח *topech*, quæ est mensura quatuor digitorum transversorum, puta palmus minor.

14. Et de sinu terræ usque ad crepidinem novissimam duo cubiti.] Hebr. est עזרה *azara*, quod alibi *atrium*, significat. Verum errant Hebr. et Vatablus dum docent hic describi atrium sacerdotum in tres partes divisum, scilicet in atrium inferius, superius, et medium in quo erat altare. Agitur enim hic de altari, non de atrio: de atriis enim egit c. 40. et 42.

Secundo, Mald. Significat, ait, propheta in altari supra fundamentum duas fuisse contractiones, quas עזרות *azareth*, id est, atria, vocat: quia erant duo spatia, in quibus sacerdotes obambulare poterant, et altare circumire: quas recte S. Hier. crepidines vocavit.

Tertio, et optime Vilalpando: Crepido, inquit, hebraice dicitur, עזרה *azara*, a rad. עזר *azar*, id est, juvare, fulcire, sustentare: inde *azare* significat podium, sive fulcrum, cui domus vel altare (ut hic) innititur, et a quo sustentatur. Vulgatus vertit crepidinem, quia crepido a discrepando dicta significat fabricæ partem adstantem ubi discrepat regula, gradum scilicet introrsum procurrentem, latioremque quam sit fabricæ latitudo, quale erat hoc fulcrum altaris. Unde notanter dixit, *De sinu terræ*: quia sinus jam dictus, sive fossa, non erat extra pavimentum, sed erat terræ immersus, ut per illam spargeret sanguinem victimarum: ab hujus ergo sinus labio superiore usque ad crepidinem, duos numerat altitudinis cubitos.

Porro crepido altaris erat duplex, altera superior, altera inferior: de inferiori dicitur, quod fuerit alta duos cubitos: illa enim vocatur hic novissima, id est, ut hebr. est, *inferior*. Sic enim novissimum sæpe significat sequens, posterius, inferius.

Et latitudo cubiti unius.] Erat crepido hæc alta duos cubitos a pavimento templi, ubi arctabatur, et gradum faciebat latum cubito uno.

Et a crepidine minori usque ad crepidinem majorem quatuor cubiti altitudinis, et latitudo cubiti unius.] *Majorem crepidinem* vocat superiorem, non quod latior esset (erat enim arctior) inferiore, sed quod ea esset altior; erat enim alta quatuor cubitos, cum inferior alta tantum esset duos, quæ proinde et minor dicitur. Ita Maldon. at Vilalpand. qui graphice utramque crepidinem, æque ac fossam, coronam, etc. altaris in imagine depingit.

15. Ipse autem Ariel quatuor cubitorum.] *Ariel* significat tertiam et summam altaris partem, utrique crepidini jam dictæ, quasi duplici basi insistentem, quæ proprie erat ipsum altare, in quo victimæ cremabantur: hoc ergo asserit super crepidines elatum fuisse in altum, ad quatuor cubitos. Altare vocatur הראל *harel*, id est, mons Dei, quia in monte Sion, puta in atrio sacerdotum, instar monticuli, eminebat. Rursum mox vocatur האריאל *haariel*, id est leo Dei; quia, ut ait R. David, ignis sanctus, qui de cœlis tempore Aaronis, et tempore Salomonis in illud delapsus erat, jugiter excubabat in eo quasi leo, vel potius quod victimarum sanguine perpetuo madebat, uti leo prædam discerpens. Addit Vilalp. altare, æque ac alias templi partes, sculpturis Cherubinorum, ac consequenter leonis quoque, per latera quaquaversum fuisse insignitum. Insuper formam leonis (uti communiter tradunt Hebræi) prætulisse, et ie se expressisse: leonina enim crura habebat pro pedibus; unde videtur emanasse, ut in priscis aris pedes et ungues leonum effingerentur, idque ad hoc, ut sacrificaturi accedentes ad altare, recordarentur Deum altari colendum, similem esse leoni, qui superbos discerpit, humilibus et deprecantibus parcit. Hoc est, quod monet Apostolus Hebr. 12. ult. *Serviamus placentes Deo cum metu et reverentia. Etenim Deus noster ignis consumens est.*

Alludit ad Isaiæ 29. 1. *Væ, Ariel, Ariel, civitas quam expugnavit David.* Ubi licet Chald. vertat: *Væ, altare, altare, quod constructum est in civitate, in qua mansit David*; omnes tamen alii passim per *Ariel* intelligunt Jerusalem. Hæc dicitur *Ariel*, id est leo Dei, quia fortissima erat, et in ea David rex fortissimus, aliique ejus posteri regnarunt, de quibus prædixerat Jacob Gen. 49. 9. *Catulus leonis Juda: ad prædam, fili mi, ascendisti: requiescens accubuisti ut leo, et quasi leæna, quis suscitabit eum?*

Porro a civitate altare ipsum vocatum est Ariel,

quia altare proprie erat Deo dicatum Deumque repræsentabat: erat ergo Ariel, id est, leo Dei. Deus enim in altari quasi habitans, instar leonis excubabat ad tutelam suæ urbis et gentis, et quasi leo ex altari suo in infideles Philisthinos, aliosque populi et Ecclesiæ suæ hostes insiliit, quamdiu Jerusalem in fide et religione Dei sui stetit, eumque pie et sancte in hoc altari suo coluit. Hæc videtur vera origo, hoc etymon Arielis. Discant ergo hic et fideles, et hæretici, altaria, et templa ipsamque veram religionem et cultum Dei esse reipublicæ firmamenta, eamque instar leonis tueri et propugnare. Hac de causa ait Isaias c. 31. 9. *Dixit Dominus, cujus ignis est in Sion, et caminus ejus in Jerusalem.* Vide ibi dicta.

Tertio, *Ariel* idem est quod maledictionis aries; quia in altari arietes pro maledictione, id est, peccato, offerebantur.

Quarto S. Hieron. putat Ariel dici quasi uriel, id est, lux, vel illuminatio Dei, quæ in altari per flammam repræsentatur.

Allegor. hæc omnia competunt Christo qui est nostrum altare, id est, mons, leo, lux, aries Dei, factusque pro nobis maledictum, atque hæc eadem ipse suis fidelibus communicat, quia communicat seipsum, præsertim in Eucharistia. *Quocirca tamquam leones ignem spirantes ab illa mensa recedamus, facti diabolo terribiles, et caput nostrum mente revolventes, et charitatem quam nobis exhibuit,* ait S. Chrysost. hom. 61. ad pop. Et S. Aug. l. 10. de Civit. c. 4. *Cum ad Deum,* inquit, *est sursum cor nostrum. Dei est altare: ei cruentas victimas cædimus, quando usque ad sanguinem pro veritate certamus.* Sanctus Gregor. Nazianz. orat. in funere patris, jugem in adversis patientiam vocat rationale holocaustum, in cujusque corpore insigniter consumptum. Clemens Alexandr. lib. 7. Stromat. corpus vocat altare, in quo ait: *Dei holocaustum fit, cum quis seipsum interimit, veterem scilicet hominem, qui per cupiditates corrumpitur, de medio tollens; novum autem suscitat a veteri mortis conversatione.*

Rursum allegorice altare est crux Christi: in hac enim ipse se immolavit Patri. Unde canit Ecclesia: *Cujus corpus sanctissimum in ara crucis torridum.* Quatuor cornua altaris sunt quatuor cornua crucis.

Et ab Ariel usque ad sursum cornua quatuor.] Habebat altare in summo in quatuor angulis tigilla quatuor eastantia, sive 4. parvas pyramides instar cornuum. Altare ergo pedibus leonem referebat, cornibus taurum, ut effigiem Cherubim ex parte præferret. Erant hæc cornua quasi prædæ trophæa. Nam in festis solemnioribus tauri et juvenci Deo mactabantur, et Arieli, seu sacro leoni, projiciebantur devorandi. Hac de causa videntur veteres frontes sacrarum ædium taurorum zophoris, id est, craniis, exornasse, quasi sacrificiorum trophæis et insignibus, ait Vilalpandus.

16. Et Ariel duodecim cubitorum in longitudine per duodecim cubitos latitudinis,] id est, altare (quod dixi fuisse altum quatuor cubitis supra crepidines, sive bases duas) longum erat duodecim cubitos, et totidem latum. Erat ergo quadratum et æquale omnibus quatuor suis lateribus.

17. Et crepido quatuordecim cubitorum, etc.] q. d. Crepido vero altaris pariter erat quadrata, sed duobus cubitis superabat ipsum Arielem, id est, altare sibi impositum. Habebat enim non 12. ut altare, sed 14. cubitos tam in longitudine, quam in latitudine. Cujus ratio erat, quod crepido, vel basis altaris superior in singulis lateribus exstabat cubitis singulis extra ipsum Arielem. Ergo si Ariel 12. habebat cubitos quaquaversum, necesse erat ut crepido, vel basis superior 14. cubitis quaquaversum extenderetur; ac pari ratione inferior crepido, quæ extra superiorem quaquaversum singulis cubitis exstabat, 16. cubitis tam in longum, quam in latum extenderetur. Ita Vilalp. Altare enim in imo latius erat, et sursum ascendendo sensim magis arctabatur: habebat ergo duas retractiones duorum cubitorum, unam in superiori crepidine, alteram in ipso Ariel. Aliter Maldon. hæc dimetitur.

Et corona in circuitu ejus dimidii cubiti.] *Coronam* vocat coronicem, sive limbum instar coronæ ambientem, non imam crepidinem, ut vult Maldon. sive fundamentum altaris: de hoc enim dixit v. 13. sed summam ejus superficiem, et quatuor ejus cornua. Sic enim videmus etiamnum Romæ altaria multa, in summo tali coronice ornari et coronari, quæ proinde hebr. vocatur גבל *gebul*, id est, limes, terminus rem definiens et circumscribens; unde Noster v. 13. vertit *definitio.* Hanc asserit fuisse modii cubiti.

Altare ergo universum altum erat decem cubitos, quos sic collige: infima crepido alta erat duos cubitos. secunda quatuor, ipsum Ariel quatuor, qui omnes collecti faciunt decem. Infima crepido tam in longitudine, quam in latitudine habebat 16. cubitos; secunda 14. ipsum Ariel 12. Minus ergo erat hoc altare altari quod fecit Salomon 2. Paral. 4. 1. illud enim longum erat 20. cubitis, latum totidem, altum 10. ut ibi dicitur.

Et sinus ejus unius cubiti per circuitum.] *Sinum* vocat caveam, vel foveam sanguinis, de qua dixit v. 13. Repetit enim quod ibi dixit.

Gradus autem ejus versi ad Orientem,] q. d. Gradibus ab Oriente versus Occidentem, ad altare ascendebatur. Rationem dat Vilalpandus, quod scilicet vellet Deus Judæos avocare ab idololatria Gentilium, qui adorabant solem orientem: voluit ergo Judæos dare terga Orienti, et verum Deum ad Occidentem adorare, uti dixi c. 8. 16. Vide S. Thom. 1. 2. q. 102. a. 4. ad 5. et Athan. Nicen. q. 18. in S. Script. et Pinedam in Job 31. 26.

18. Hi sunt ritus altaris,] q. d. Hosce ritus in sacrificando super altare observabitis, ut illud expietis, consecretis et sanctificetis. Ritus hos in sequentibus præscribit, et ex Levitico iterat. Hic ergo proprie sancit ritum servandum in consecratione altaris.

19. Et dabis,] trades hosce ritus a me præscriptos sacerdotibus et Levitis, aut potius dabis vitulum, eumque sacrificabis, ut reipsa eis ostendas quomodo sacrificare debeant: hoc enim in tam longa captivitate Babylonica obliti sunt. Unde subdit v. 20. *Et assumens de sanguine ejus, pones super quatuor cornua ejus.* Videtur ergo Ezechiel reipsa sacrificasse, itaque docuisse sacerdotes ignaros ritum sacrificandi. Ita Maldonatus.

Qui sunt de semine Sadoc.] In Sadoc enim, amoto Abiathar, et posteros ejus Salomon transtulit sacer-

datium et pontificatum, ut dixi c. 40. 46. Sadoc hebr. idem est quod justus, ait sanctus Hieronymus.

Qui accedunt ad me,] qui accedunt ad altare ut mihi ministrent.

20. Super quatuor cornua ejus,] altaris. Hujus enim cornua singula sanguine victimæ tingi præceperat Deus Exodi 29. 12. et Levit. 16. 18.

21. Et comburent.] Hebr. שרפו *sarephu*, id est, comburent, scilicet sacerdotes ad hoc a te destinati. Nec enim unus Ezechiel hæc omnia per se præstare poterat.

In separato loco.] Nam *quorum animalium infertur sanguis pro peccato in sancta per pontificem, horum corpora cremantur extra castra*. Hebr. 13. 11. Levit. 4. 12. et c. 6. 30. et cap. 16. 27. vide ibi dicta. Erat enim hæc publica altaris et loci a Chaldæis contaminati et profanati, per victimam vituli expiatio et consecratio, in qua hic ritus præscriptus est Levit. 16. 27.

22. Extra sanctuarium,] extra atrium sacerdotum, quod dicitur sanctuarium, quia sanctificatum et consecratum erat sanguine vituli cæsi, ait Vatablus.

Hircum caprarum,] id est, hircum non annosum, sed juvenem, ut matrem capram adhuc sequatur, et subinde sugat. Cum enim Hebræi animali addunt nomen matris, significant illud tenerum esse, et adhuc matrem sequi. Sic Daniel. cap. 8. v. 5. Alexandrum vocat hircum caprarum, quia juvenis erat. Septuag. vertunt: *Die autem secundo tollent duos hædos immaculatos pro peccato*. Mystice, hi duo hædi proxime post passionem Domini immolati, sunt S. Jacobus frater S. Joannis, et S. Stephanus. *Hi enim sunt primitiæ Martyrum, quos Christi confessio coronavit*, ait S. Hieronymus.

Erat hæc secunda victima expiatoria et consecratoria altaris, scilicet hircus: prior enim fuit vitulus. Nam hircus ob fœtorem est symbolum peccati, quod hoc altari, per victimas deinceps jugiter in eo immolandas, expiandum erat.

Immaculatum,] carentem macula, non coloris, sed sanitatis et integritatis, hoc est, non mancum, non mutilum, sed sanum et integrum, uti dixi Levit. 22. v. 19. 20. 21.

25. Facies, id est, sacrificabis, hircum.] Sic dixit Poeta: *Cum faciam vitula*, id est, cum sacrificabo vitulam, *pro frugibus, ipse venito*.

26. Et implebunt manum ejus.] *Manum*, id est, latus, hoc est latera, *ejus*, scilicet altaris, q. d. Per septem dies replebunt latera altaris victimis, et sanguine victimarum. Unde Chald. vertit: *Offerent oblationem ejus*. Agitur enim de consecratione altaris; at *implere manus*, Hebræis idem est quod consecrare, uti ostendi Exodi 29. v. 9. et 35. Ita Maldonatus.

Alii, ut Vatablus, accipiunt manum non altaris, sed sacerdotis, q. d. Sacerdotes replebunt carnibus victimæ manus sacerdotis sacrificantis per septem dies, hoc est, dabunt illi quotidie tot victimas, quot per septem dies immolare poterit.

27. Facient, id est, immolabunt, ut dixi v. 25. sacerdotes super altare holocausta vestra et quæ pro pace offerunt,] id est, victimas pacificas, quas pro pace, id est incolumitate domus, vel futura, et impetranda; vel præterita, et impetrata in gratiarum actionem (unde Vatablus vertit, *eucharisteria*) offerent.

CAPUT QUADRAGESIMUM QUARTUM.

SYNOPSIS CAPITIS.

Describit portam Orientalem sanctuarii clausam, sancitque ut in ea solus sedeat princeps, eo quod Dominus ingressus sit per eam. Secundo, v. 5. sancit, ut incircumcisi carne et corde arceantur a sanctuario. Tertio, v. 10. Levitas, qui ministraront idolis, arcet a ministerio templi, eisque surrogat Levitas filios Sadoc, et sacerdotes qui numquam idolis, sed semper Deo vero servierunt. Quarto, v. 17. sancit eorum ritus et vestes, scilicet primo, ut in templo utantur vestibus lineis, non laneis. Secundo, ut caput non radant, neque comam nutriant, sed tondeant. Tertio, ut sacerdotes ministrantes in templo, vinum non bibant. Quarto, ut uxorem ducant virginem, vel viduam sacerdotis. Quinto, ut populum doceant quid sanctum sit, quid pollutum. Sexto, ut ad mortuum non ingrediantur. Denique v. 28. in mercedem et præmium eis promittit, quod ipse eis erit hæreditas, dando eis suas victimas, primitias et oblationes, uti in Levitico sanxerat, cujus præcepta obliterata in captivitate hic iterat, et in memoriam revocat.

1 Et convertit me ad viam portæ sanctuarii exterioris, quæ respiciebat ad Orientem: et erat clausa. 2. Et dixit Dominus ad me: Porta hæc clausa erit: non aperietur, et vir non transibit per eam: quoniam Dominus Deus Israel ingressus est per eam, eritque clausa 3. principi. Princeps ipse sedebit in ea, ut comedat panem coram Domino: per viam portæ vestibuli ingredietur, et per viam ejus egredietur. 4. Et adduxit me per viam portæ Aquilonis in conspectu domus: et vidi, et ecce implevit gloria Domini domum Domini: et cecidi in faciem meam. 5. Et dixit ad me Dominus: Fili hominis, pone cor tuum, et vide oculis tuis, et auribus tuis audi omnia quæ ego loquor ad te de universis cæremoniis domus Domini, et de cunctis legibus ejus: et pones cor tuum in viis templi per omnes exitus sanctuarii. 6. Et dices ad exasperantem me domum Israel: Hæc dicit Dominus Deus: Sufficiant vobis omnia scelera vestra, domus Israel: 7. eo quod inducitis filios alienos incircumcisos corde, et incircumcisos carne, ut sint in sanctuario meo, et polluant domum meam: et offertis panes meos, adipem, et sanguinem: et dissolvitis pactum meum in omnibus sceleribus vestris. 8. Et non servastis præcepta sanctuarii mei: et posuistis custodes observationum mearum in sanctuario meo vobismetipsis. 9. Hæc dicit Dominus Deus: Omnis alienigena incircumcisus corde, et incircumcisus carne, non ingredietur sanctuarium meum, omnis filius alienus qui est in medio filiorum Israel. 10. Sed et Levitæ, qui longe recesserunt a me in errore filiorum Israel, et erraverunt a me post idola sua, et portaverunt iniquitatem suam: 11. erunt in sanctuario meo æditui, et janitores portarum domus, et ministri domus: ipsi mactabunt holocausta, et victimas populi, et ipsi stabunt in conspectu eorum, ut ministrent eis. 12. Pro eo quod ministraverunt illis in conspectu idolorum suorum, et facti sunt domui Israel in offendiculum iniquitatis: idcirco levavi manum meam super eos, ait Dominus Deus, et portabunt iniquitatem suam: 13. Et non appropinquabunt ad me ut sacerdotio fungantur mihi, neque accedent ad omne sanctuarium meum juxta Sancta sanctorum: sed portabunt confusionem suam, et scelera sua quæ fecerunt. 14. Et dabo eos janitores domus in omni ministerio ejus, et in universis quæ fient in ea. 15. Sacerdotes autem et Levitæ filii Sadoc, qui custodierunt cæremonias sanctuarii mei, cum errarent filii Israel a me, ipsi accedent ad me ut ministrent mihi: et stabunt in conspectu meo ut offerant mihi adipem et sanguinem, ait Dominus Deus. 16. Ipsi ingredientur sanctuarium meum, et ipsi accedent ad mensam meam ut ministrent mihi, et custodiant cæremonias meas. 17. Cumque ingredientur portas atrii interioris, vestibus lineis induentur: nec ascendet su-

per eos, quidquam laneum, quando ministrant in portis atrii interioris et intrinsecus. 18. Vittæ lineæ erunt in capitibus eorum, et fœminalia linea erunt in lumbis eorum, et non accingentur in sudore. 19. Cumque egredientur atrium exterius ad populum, exuent se vestimentis suis, in quibus ministraverant, et reponent ea in gazophylacio sanctuarii, et vestient se vestimentis aliis: et non sanctificabunt populum in vestibus suis. 20. Caput autem suum non radent, neque comam nutrient: sed tondentes attondent capita sua. 21. Et vinum non bibet omnis sacerdos quando ingressurus est atrium interius. 22. Et viduam et repudiatam non accipient uxores, sed virgines de semine domus Israel: sed et viduam, quæ fuerit vidua a sacerdote, accipient. 23. Et populum meum docebunt quid sit inter sanctum et pollutum, et inter mundum et immundum ostendent eis. 24. Et cum fuerit controversia, stabunt in judiciis meis, et judicabunt: leges meas, et præcepta mea in omnibus solemnitatibus meis custodient, et sabbata mea sanctificabunt. 25. Et ad mortuum hominem non ingredientur, ne polluantur, nisi ad patrem et matrem, et filium et filiam, et fratrem et sororem, quæ alterum virum non habuerit: in quibus contaminabuntur. 26. Et postquam fuerit emundatus, septem dies numerabuntur ei. 27. Et in die introitus sui in sanctuarium ad atrium interius, ut ministret mihi in sanctuario, offeret pro peccato suo, ait Dominus Deus. 28. Non erit autem eis hæreditas, ego hæreditas eorum: et possessionem non dabitis eis in Israel, ego enim possessio eorum. 29. Victimam et pro peccato et pro delicto ipsi comedent: et omne votum in Israel ipsorum erit. 30. Et primitiva omnium primogenitorum, et omnia libamenta ex omnibus quæ offeruntur, sacerdotum erunt: et primitiva ciborum vestrorum dabitis sacerdoti, ut reponat benedictionem domui tuæ. 31. Omne morticinum, et captum a bestia de avibus et de pecoribus non comedent sacerdotes.

1. Et convertit me, mensor et architectus, puta Angelus, de quo cap. 40. 3. ad viam portæ sanctuarii exterioris,] id est atrii. Nam sanctuarium interius erat ipsum templum, puta Sanctum, et Sanctum sanctorum.

Alii per *sanctuarium exterius* accipiunt Sanctum, per interius Sanctum sanctorum. Ita R. David, et Mald. Verum obstat, quod princeps, utpote laicus, non poterat ingredi Sanctum, imo nec atrium sacerdotum.

Et erat clausa,] postquam gloria Dei per eam ingressa fuerat. Hæc enim per eam apertam ingredi visa est Prophetæ, c. 43. 2.

2. Clausa erit, populo, ait Maldon. nam sacerdotes, qui Dei personam gerebant, per eam ingrediebantur. Unde causam clausuræ subdit: quoniam Dominus Deus Israel ingressus est per eam.] Arabicus vertit: *Hæc porta erit clausa, et non aperietur, et non ingredietur per illam quisquam: nisi Dominus Deus Israel ingreditur per eam, et egredietur ex illa. Clausa ipsius annulo. Et erit habitatio gubernatoris* (ducis) *et sedet* (sedebit) *in ea ipse omni tempore coram Domino.*

Eritque clausa principi,] id est, in usum principis, scilicet non ut ingrediatur per eam, sed ut sedeat in ea. Hoc enim est quod subdit:

3. Princeps ipse sedebit (id est, consistet, stabit: stabant enim Judæi orantes et sacrificantes. Porro scitum est *sedere* Hebræis significare commorari, manere, consistere, esse præsentem, sive quis sedeat, sive stet sive discumbat) in ea, q. d. Princeps sacrificium oblaturus insistet in limine hujus portæ, ibique comedet de victimis suis pacificis, non tamen ingredietur, nec transibit illam, ut aliqui putant; quia Dominus ingressus est per eam; sed per viam portæ vestibuli, id est, per portam communem laicorum, una cum ipsis ingredietur, et egredietur.] Princeps enim, cum esset quasi vicarius Dei in temporalibus, habebat hoc privilegii, ut proxime ad atrium sacerdotum accederet, ac in limine hujus portæ, quæ in gratiam ejus aperiebatur, exterius spectaret sacrificia, ibique de iis comederet: non tamen fas erat ei, utpote laico ipsam portam transire, et per eam in atrium sacerdotum, multo minus in Sanctum ingredi. Hunc esse sensum, hunccque fuisse usum hujus portæ principis, diserte et fuse declaratur cap. 46. vers. 1. 2. 3. 12. et seq. ubi de porta hac dicitur: *Erit clausa sex diebus, in quibus opus fit, die autem sabbati aperietur. Et introibit princeps per viam vestibuli portæ deforis, et stabit in limine portæ, et facient sacerdotes holocaustum ejus, et pacifica ejus, et adorabit super limen portæ, et egredietur: porta autem non claudetur usque ad vesperam.* Et v. 12. *Cum autem fecerit princeps spontaneum holocaustum, aut pacifica voluntaria Domino, aperietur ei porta, quæ respicit ad Orientem, et faciet holocaustum suum, et pacifica sua, sicut fieri solet in die sabbati: et egredietur, clauditurque porta postquam exierit.*

Allegorice, et potius, porta hæc clausa est B. Virgo Maria, in qua sedit princeps, id est Christus Dominus; cum in sacro ejus utero quasi thalamo et templo suo, ex purissimis ejus sanguinibus conceptus, per novem menses habitavit; quia *Dominus Deus Israel ingressus est per eam*, scilicet Deus Pater eam sibi desponsans et maritans: Deus Spiritus Sanctus eam obumbrans et fœcundans: Deus Filius in ea carnem assumens. Nam *est eadem mater, filia, sponsa Dei*; nempe ipsa est filia Dei Patris, sponsa Spiritus Sancti, et mater Filii, scilicet Christi.

Ita Patres omnes, et interpretes Christiani, e quibus plurimi censent hunc esse sensum litteralem. Certe primarius est, et maxime intentus a Spiritu

Sancto. Ita Græcus Scholiastes breviter æque ac subtiliter: *Solus, ait, Christus portam hanc nondum apertam supernaturaliter aperuit, et clausam naturaliter servavit.* Vide dicta Exodi 13. v. 2.

S. August. serm. 2. de Nativit. *Porta*, ait, *clausa est signaculum pudoris, immaculatæ carnis integritas: non enim violata est partu, quæ magis est sanctificata conceptu.* Et S. Bern. hom. 2. super *Missus est: Deum*, inquit, *hujusmodi decebat nativitas, qua non nisi de virgine nasceretur: talis congruebat et Virgini partus, ut non pareret nisi Deum.* Et S. Cyril. Hieros. catech. 12. *Decebat sane*, inquit, *ut purissimus puritatis doctor ex thalamis puris prodiret.* Ita quoque explicant S. Hieron. hic, S. Ambr. lib. de Instit. virg. cap. 8. *Porta*, ait, *clausa virginitas est, et hortus clausus virginitas, et fons signatus virginitas.* Sic et Epiph. serm. de laudibus Virg. Cyprian. vel potius Ruffinus in expositione Symboli, Chrisost. hom. de Joan. Baptista tom. 3. et alii passim.

Hinc subditur: *Eritque clausa principi*, q.d. etiam cum princeps per eam transibit, erit et manebit clausa. Pagninus vertit: *Eritque clausa principis*, q. d. Plures portas habet princeps, sed hæc per excellentiam vocatur porta perpetuo clausa, ideoque porta principis, qui per eam clausam transivit. Unde Septuag. vertunt: *Et erit clausa, quia dux iste sedebit in ea.* Ex hisce patet, de fide esse B. Virginem fuisse et mansisse semper virginem; quia hic dicitur, quod ipsi quoque principi, puta Christo, futura sit clausa, et nullo pacto in conceptu ejus et partu per virginei claustri sigillique apertionem reseranda, ideoque vocabitur porta principis, ut vertit Pagninus.

Quocirca hic triplex hæresis convellitur. Primo, Ebionis et Cerinthi, qui teste Iren. lib. 1. cap. 25. impie docebant B. Virginem ex Josepho concepisse. Secundo, Jovinian. qui asserebat B Virginem fuisse in partu corruptam: testis est S. August. lib. de hæres. Tertio, aliorum, qui cum eam ante partum et in partu Christi virginem faterentur, tamen a partu dixerunt plures filios ex Josepho concepisse, qui propterea ab Evangelio vocantur *fratres Domini.* Cujus erroris assertor fuit Helvidius, contra quem integrum librum erudite scripsit S. Hieron.

Quin et Zuinglius ex hoc loco probat perpetuam virginitatem B. Mariæ, teste Canisio lib. 2. Marial. cap. 6. Quocirca ter hic clausa dicitur porta hæc, ut significetur Deiparam virginem fore ante partum, in partu, et post partum, ait Galatin. lib. 7. de Arcan. fidei cap. 14.

Denique B. Virgo vocatur porta Orientalis, quia, ut exponit S. Amb. lib. de Instit. virg. cap. 7. generavit Christum, qui est sol justitiæ, et cujus nomen est Oriens, Zachar. 3. 8. Hæc omnia paucis nervose et eleganter complexus S. August. serm. 14. de Natali Domini: *Quid*, ait, *est porta in domo Domini clausa, nisi quod Maria semper erit intacta? Et quid est, Homo non transit per eam, nisi quia Joseph non cognovit eam? Et quid est, quod Deus solus intrat et egreditur per eam, nisi quia Spiritus Sanctus impregnavit eam? Et quid est quod clausa erit in æternum, nisi quia Maria Virgo ante partum, virgo in partu, virgo post partum? Dicat ergo Maria; Porta facta sum cœli, janua facta sum Filio Dei. Illi facta sum janua clausa, qui post suam resurrectionem ingressus est per ostia clausa, qui natus de ventre meo, me matrem dimisit intactam. Adimplevit ventrem meum divinitate, et uterum meum non evacuavit castitate: nec in conceptione inventa sum sine pudore, nec in parturitione inventa sum cum dolore.*

Symbolum portæ Orientalis semper clausæ, denotat utramque Virginis conceptionem fuisse intemeratam et immaculatam, scilicet tam activam, qua concepit et peperit Christum, cujus nomen est Oriens, Zach. 3. quam passivam, qua ipsa concepta et orta est quasi aurora consurgens, et mater solis orientis. Quocirca sapienter et solerter D. Joannes d'Avila, nostri ævi in Hispania prædicator Apostolicus, et ex eo noster P. Ribadeneira in Vitis Sanct. tractans de Concept. B. Virg. die 8. Decemb. ex crebra certaque experientia tradunt, singulare et efficax remedium contra tentationes carnis ad conservandam castitatem esse, si tentatus B. Virginem invocet, opemque ab ea poscat per immaculatam ejus conceptionem et angelicam puritatem, qua concepta est, et qua pariter ut virgo concepit Dei filium; atque in honorem utriusque conceptionis hymnos vel preces aliquas recitet. Sane constat plures Sanctos per B. Virginem, donum virginitatis vel castitatis impetrasse. Ipsa enim est rubus ardens incombustus, Exodi 3. 2. qui uti e se, ita et a Mose, aliisque sibi fidelibus flammas concupiscentiæ repellit. Ipsa est fons sibi aliisque signatus, ac puteus aquarum viventium, quæ ardorem carnis restinguunt, Cant. 4. Ipsa lilium inter spinas, ipsa sanctuarium Dei, ipsa altare thymiamatis, ipsa hortus conclusus, ipsa speculum sine macula, ipsa virga Mosis, ipsa vellus Gedeonis, ipsa turris eburnea, ipsa pulchra ut luna, electa ut sol, ipsa terribilis dæmonibus ut castrorum acies ordinata. Hisce enim titulis B. Virgo a Patribus salutatur, et ab Ecclesia in Litaniis invocatur. Vide nostrum P. Canisium in Mariali.

Tropolog. porta hæc templi, id est cœli, significat omnem gratiam, omniaque dona e cœlis a Deo per B. Virginem, utpote portam, ad nos descendere. Hæc enim porta non tantum est porta, sed et solium gloriæ Dei; puta thronus veri Salomonis, a quo omne bonum ad nos derivatur. Ipsa est arca testamenti, ipsa clypeus omnibus in se sperantibus, ipsa stella maris, ipsa domina, advocata, mediatrix nostra, ipsa urbs fortitudinis, ipsa civitas refugii, ipsa propitiatorium Altissimi. *Ipsa Virgo virginum, Sancta sanctorum, lumen cæcorum, justorum gloria, peccatorum venia, gratiæ inventrix, mediatrix salutis, restauratrix sæculorum, reverenda Angelis, desiderata gentibus, Prophetis et Patriarchis præcognita, electa ex omnibus, prælata omnibus*, ait S. Bern. epist. 74. Ipsa navis institoris de longe portans panem, ipsa mater misericordiæ, ipsa signum magnum in cœlo, ipsa prodigium et miraculum sæculorum. Nam *illius est mater, cujus Deus est pater*, ait S. Bern. ser. 3. super *Missus est. Deum enim peperit, et de Deo concepit.* Idem ser. 3. in *Salve regina*: *Propter hanc*, ait, *totus mundus factus est, et hæc gratia Dei plena est, et per hanc homo redemptus est, Verbum Dei caro factum est, Deus humilis et homo sublimis.*

Rursum porta hæc significat, hominibus e terra in

cœlum per B. Virginem, quasi portam, intrandum et ascendendum esse. Quocirca ipsa vocatur scala Jacob, janua cœli, porta Paradisi, mater salutis, domina Angelorum, regina mundi, SS. Trinitatis filia, sponsa, parens; nimirum filia Patris, parens Filii, sponsa Spiritus Sancti. Hinc passim DD. docent, medium efficacissimum ad assecurandam sibi æternam felicitatem esse, si quis cultui B. Virginis se addicat, ab eaque poscat dirigi rectis itineribus in viam portumque salutis. Ipsa enim est gloria Jerusalem, ipsa mulier amicta sole, habens in capite coronam stellarum duodecim. Ipsa mater, uti Christi, ita Christianorum omnium, puta Ecclesiæ tam militantis, quam triumphantis. Exempla plurima horum omnium per singula sæcula moderni plures, tam qui de B. Virgine, quam qui in catechismum scripsere, collegerunt. Denique S. Bern. serm. 4. de Assumpt. *Sileat*, ait, *misericordiam tuam, Virgo beata, si quis est qui invocatam te in necessitatibus suis sibi meminerit defuisse*. Et mox: *Quis ergo misericordiæ tuæ, o benedicta, longitudinem et latitudinem, sublimitatem et profundum queat investigare? Nam longitudo ejus usque in diem novissimum, invocantibus eam subvenit universis. Latitudo ejus replet orbem terrarum, ut tua quoque misericordia plena sit omnis terra. Sic et sublimitas ejus civitatis supernæ invenit restaurationem: et profundum ejus sedentibus in tenebris et in umbra mortis obtinuit redemptionem. Per te enim cœlum repletum, infernus evacuatus est, instauratæ ruinæ cœlestis Jerusalem. Ad hunc misericordiæ cumulum tota sollicitudine miseria nostra recurrat.* Idem hom. 4. super *Missus est: Ex ore tuo* (o Virgo) *pendet consolatio miserorum, redemptio captivorum, liberatio damnatorum, salus denique universorum filiorum Adam, totius generis tui.* Idem serm. 2. in die Pentecostes: *Ad illam* (B. Virginem) *sicut ad medium, sicut ad arcam Dei, sicut ad rerum causam, sicut ad negotium sæculorum respiciunt, et qui in cœlo habitant, et qui in inferno, et qui nos præcesserunt, et nos qui sumus et qui sequentur, et nati natorum, et qui nascentur ab illis. Illi qui sunt in cœlo, ut resarciantur: qui in inferno, ut eripiantur: qui præcesserunt, ut Prophetæ fideles inveniantur: qui sequuntur, ut glorificentur. Et beatam te dicunt omnes generationes, Genitrix Dei, Domina mundi, Regina cœli. In te enim Angeli lætitiam, justi gratiam, peccatores veniam invenerunt in æternum. Merito in te respiciunt oculi totius creaturæ: quia in te, et per te, et de te benigna manus Omnipotentis quidquid creavit, recreavit.* Nam ut ipse ait serm. 3. super *Missus est*: In B. Maria inhabitavit plenitudo divinitatis corporaliter, puta θεάνθρωπος, ut ait S. Dionys. ex quo theandricæ, id est, deivirilæ, actiones, quibus homines Deo reconciliavit, promanarunt. Idem serm. 3. inter parvos. *Ave, Maria, gratia plena. Bene plena, quia Deo, et Angelis, et hominibus grata: hominibus per fœcunditatem, Angelis per virginitatem, Deo per humilitatem.* Idem serm. de B. Maria: *Eva spina fuit, quæ et virum suum ad mortem pupugit, et posteritati sui peccati aculeum infixit: rosa Maria, Eva spina, vulnerando: Maria rosa, omnium affectus mulcendo. Eva spina infigens omnibus mortem: Maria rosa reddens salutiferam omnibus sortem.* Idem serm. 3. in *Salve regina*: *Fiat, inquit, firmamentum, et dividat aquas ab aquis. Omnibus firmamentis firmius firmamentum tu, domina, quæ eum quem cœli cœlorum capere non poterant, cepisti, et concepisti: portasti, et non defecisti: genuisti, aluisti, educasti. Tu in medio aquarum divisisti aquas ab aquis; affectus videlicet æternorum ab affectibus temporalium. Posuit in hoc firmamento Deus solem et lunam, et Christum et Ecclesiam; et stellas, prærogativas gratiarum multas.*

Symbolice, Orig. hic hom. 14. et ex eo S. Hier. per portam clausam intelligunt S. Scripturam, quæ clausa fuit, donec princeps, id est Christus, eam aperuit, de quo dicitur Apoc. 5. 5. *Ecce vicit leo de tribu Juda, radix David aperire librum, et solvere septem signacula ejus.* Nam ut ait S. Hieron. *Priusquam Salvator humanum corpus assumeret, et humiliaret se formam servi accipiens, clausa erat lex, et Prophetæ, et omnis scientia Scripturarum. Postquam autem ille pependit in cruce, statim velum templi scissum est, et aperta sunt omnia, oblatoque velamine dicimus: Nos autem omnes revelata facie gloriam Domini contemplantes, in eamdem imaginem transformamur a gloria in gloriam.*

Anagog. porta clausa fuit cœli, janua clausa usque ad Christum, quam Christus clave suæ crucis aperuit: quam ob causam S. Stephanus martyrium obiens dixit Actor. 7. *Ecce video cœlos apertos.* Et S. Petrus Actor. 10. vidit cœlum apertum, et ex eo descendens vas quoddam velut linteum magnum.

4. PER VIAM PORTÆ AQUILONIS.] Quia porta Orientalis clausa erat, ut dixit v. 2. hinc per portam Aquilonis quæ aperta erat, induxit Angelus Ezechielem IN CONSPECTU DOMUS.] Id est, ut Hebr. in *conspectum templi*, ut scilicet videret gloriam Domini, quæ illud implebat: unde eam videns præ fulgore reverberatis luminibus, et præ reverentia et stupore tantæ majestatis in terram corruit. *Cecidit autem in faciem suam Propheta*, ait S. Hieron. *ne dum plus cernere cupit, quam humana potest fragilitas intueri, etiam ipsum oculorum lumen amitteret.*

5. ET PONES COR TUUM IN VIIS TEMPLI PER OMNES EXITUS SANCTUARII.] Hebr. *Et pones cor tuum ad domus ingressum, et ad omnes ingressus sanctuarii*, id est, contemplare omnes ingredientes, et egredientes e templo, considera omnia quæ in templo geruntur, perspice totam templi administrationem. Ita Vatabl. Aliter Maldon. q. d. Observabis diligenter omnes templi introitus atque exitus, ut doceas Judæos, qua populus, qua princeps, qua sacerdotes ingredi egredique debeant, uti paulo post innuit, et fusius declarabit c. 46.

6. AD EXASPERANTEM.] ad rebellem, suaque rebellione me irritantem. Vide dicta c. 2. 5.

6. et 7. SUFFICIANT VOBIS OMNIA SCELERA VESTRA, q. d. Sufficiat vobis hucusque scelerate egisse, EO QUOD INCIRCUMCISOS,] infideles et sceleratos induxistis in templum meum: desistite ab hisce sceleribus: deinceps nolite eos inducere, et profanare templum meum. Ita Hebræa.

Aliter Maldon. q. d. Sufficiat vobis, quod vos ipsi vestra idololatria et cædibus templum meum polluistis, quamvis alienigenas et profanos homines non introducatis, qui illud contaminent. Verum *eo quod*, non significat hic *quamvis*, sed causam vel modum scelerum. Unde Hebr. est, *in introducendo vos alienigenas*. Alienigenæ enim arcebantur templo, id est, atrio Israel.

Incircumcisos corde, id est sceleratos, et incircumcisos carne,] id est Gentiles, infideles et idololatras. Illo enim tempore fere soli circumcisi, id est Judæi et proselyti, erant fideles, Deique veri cultores; incircumcisi, erant Gentiles et infideles.

Tropol. S. Hieronym. *Cor*, ait, *circumcidimus cultello Dei, et aufertur de corde nostro præputium, quando turpes cogitationes nequaquam exeunt de corde nostro, nec de nobis dicitur: Impinguatum est cor populi hujus, et auribus suis graviter audierunt. Ergo et caro similiter circumciditur, ut nequaquam faciamus terrena opera, quæ pro necessitate corporis facere compellimur, cibum capere, et potum et somnum, et uti vestibus: quæ tunc circumcidimus, si non ad delicias, et ad luxuriam, et ad inertiam, sed ad necessitatem naturæ, et corporis istius sustentaculum cuncta facimus. Qui bibit vinum propter stomachum, et frequentes infirmitates, et odit ebrietatem, circumcidit carnem suam, etc. Et sic circumcisi ingrediamur sanctuarium Dei. Audiant hoc Episcopi atque presbyteri, et omnis ordo Ecclesiasticus, ut non inducant filios alienos incircumcisos corde et carne, ne polluant domum ejus.*

Et offertis panes meos, adipem et sanguinem.] *Offertis*, scilicet per alienigenas jam dictos. Ita Vatablus, qui censet hic taxari Judæos, quod cum ipsi deflexissent ad idola, in templum induxerent Gentilium sacerdotes, qui ritu suo idolis sacrificarent.

Simplicius Maldon. explicat, q. d. Offertis mihi panes et victimas, quas ab alienigenis accepistis; hoc enim vetitum erat Lev. 22. 25. ubi dicitur: *De manu alienigenæ non offeretis panes Deo vestro, et quidquid aliud dare voluerit, quia corrupta et maculata sunt omnia.*

8. Posuistis custodes observationum mearum.] Heb. משמרתי mismarti, id est custodiæ meæ, in sanctuario meo, scilicet in templo, vobismetipsis,] id est, pro vestro arbitratu, non pro mea voluntate. Nam posuistis custodes templi, qui in illud admittunt incircumcisos, quod ego nolui et vetui. Aliter Vatabl. q. d. Ordinastis sacerdotes Gentilium, qui templum vestrum custodirent, in eoque sanctificationes, id est sanctas hostias, pro vobis offerrent.

10. Sed et Levitæ, qui longe recesserunt a me in errore filiorum Israel, q. d. Levitæ illi, qui cum Israelitis coluerunt idola, indeque in alia scelera prolapsi sunt, et portaverunt iniquitatem suam.] *Et* significat *ideo*, q. d. Ideoque pœnam suæ iniquitatis reportarunt, scilicet captivitatem Babylonicam. Aliter Vatablus: vertit enim in futuro: *Luent pœnam iniquitatis suæ*, quam eis intentat v. 11. et 13. ut scilicet rejiciantur in gradum laicorum, sintque æditui et janitores templi.

Distinguit hic Deus duo genera Levitarum, ait S. Hieron. scilicet unum eorum qui cum populo secuti sunt idola. Tempore enim Manassis, Achaz, aliorumque regum impiorum et idololatrarum populus pariter fuit idololatra: et ex Levitis plurimi, ne gradu suo exciderent, captantes gratiam regis et populi, idolis serviebant, iisque inter sacrificandum juxta suum gradum ministrabant. Alii vero constantes in fide et suo officio steterunt, malentes suo gradu et gratia regum et populi excidere quam conscientiam lædere. Hi vocantur hic filii Sadoc; fuit enim Sadoc verus et fidelis Dei pontifex; et posteri ejus, qui patris virtutem secuti sunt, merito ejus filii tum progenie, tum imitatione nuncupantur.

Hisce ergo sancit et confirmat Deus ministerium sacerdotale, priores vero punit excludendo illos a sacerdotio, et deturbando eos ad officia vilissima æditorum et lanionum ad mactandas victimas. Hoc est quod subdit:

11. Erunt in sanctuario meo æditui,] q. d. *Pro sacerdotali officio*, ait S. Hieron. *qui holocaustum, et victimas, omneque sacrificium offerre consueverant, redigentur in ultimum gradum, et erunt janitores domus in ignominiam sempiternam, ut ab universo populo intrante et exeunte videantur, de quam sublimi dignitate, ad quem ultimum gradum pervenerint.* Sic Ecclesia olim Episcopos et presbyteros lapsos in Arianismum aliamve hæresin, recipiebat quidem ad pœnitentiam, sed privabat officio sacerdotali, et sæpe redigebat ad communionem laicam: sed postea, invalescente lapsorum numero, multos in pristinum sacerdotii gradum restituit. Quod deplorans ait S. Hieronym. *Quomodo*, ait, *sibi sacerdotale et pontificale assumunt fastigium, et audent offerre victimas Deo, cultores quondam idolorum? Sed, ut ardentissimus poeta testatur, quidquid a multis peccatur multum est; multitudo peccantium impetrabiliorem fecit impiis veniam, ut qui redacti in laicos, pristino sacrilegii sui scelere debuerant deplorare, nunc resupini in pontificali solio sedeant, et ructent nobis simulatæ fidei nauseas, imo apertæ fidei aperta compendia. Audiant igitur salutem sero, et observent præcepta omnipotentis Dei: Omnis alienigena incircumcisus corde, et incircumcisus carne, non ingredietur sanctuarium meum, licet ille sit filius, licet cognatione sociatus.*

12. Pro eo quod ministraverunt illis,] quia populo in idololatria servierunt, ideo illi, etiam ab idololatria revocati, perpetua servitute obstricti manebunt, ait Maldon.

Idcirco levavi manum meam, id est, elata manu juravi, super eos, et (id est, *quia*, vel *quod*) portabunt iniquitatem suam,] per hanc ignominiæ, puta irregularitatis suæ pœnam jam dictam.

16. Ut custodiant cæremonias meas.] Hebr. est *Et custodiant custodiam meam*, id est fungantur per omnia officio sacerdotis. illi enim competit custodia templi et sacrorum. Ita Vatablus.

17. Cumque ingredientur portas atrii interioris,] id est atrii sacerdotum. Alii intelligunt Sanctum sanctorum, quasi hic præcipiatur, ut pontifex illud expiaturus in die expiationis vestiat se tunica linea, uti præcepit Deus Levit. 16. v. 2. et sequent. Sed Sanctum sanctorum non vocatur atrium.

Vestibus lineis.] Tunica enim linea erat vestis communium sacerdotum, ex lege Exodi 29. 8.

Hic mystice significatur, nos munda conscientia debere tractare sancta Dei Sacramenta, ait S. Hieronymus.

Nec ascendet super eos quidquam laneum.] Linum differt a lana, quod hæc est propria brutorum animantium vestis; linum vero est nobilis plantæ medulla, quæ hominum industriæ abdita asservatur. Unde Apuleius in Apologia: Lana, inquit, segnissimi cor-

poris excrementum, pecori detracta, jam inde Orphei et Pythagoræ scitis profanus vestitus est. Itaque lanea vestis videtur desidiam atque segnitiem indicare; at in lino saltem major multo diligentia significatur.

Secundo, mira est lini tenuitas atque subtilitas; quod valde perpendit Plinius in thoraca illo, qui in Rhodiorum insula in templo Minervæ ostendebatur, cujus singula fila 365. filis constabant. Hieronymus etiam in id Ezechielis 16. *Cinxi te bysso*, ait, tenuissima ex bysso fila texuntur in veste pontificis. Hoc aptum imprimis est, ut denotetur hanc mysticam veræ sanctitatis vestem, non crasso (quod aiunt) filo sed tenui atque subtili esse texendam.

Tertio, linum ingentem utilitatem hominibus affert, orbem terrarum, ait Plinius, ultro citroque portat. Quibus verbis ponderat magna commoda, quæ ex lino ad navigationem sequuntur; vela enim, quibus naves uti solent, ex lino generatim conficiuntur. Unde linum ipsum est præcipuum instrumentum, cujus ope ac subsidio maxima navigia tot ac tantis oneribus stipata, se mari committant, et in remotissima littora navigent. Ex semine parvo nascitur linum quasi gracilis et humilis avena, ut eo ingentes opes ac merces utilissimæ ex aliis provinciis in alias advehantur. Quod mirifice repræsentat, quam utilis sit toti terrarum orbi Christi fidelium sanctitas, quæ secundo divini Spiritus flamine, cœlestes opes ac merces plane divinas ad barbaras etiam gentes, et longissime dissitas nationes comportat. Summa etiam utilitas lini est, quod ex eo tentoria fiant et vela etiam in atriis, aut locis aliis patentibus tendi solita, quæ solis ardorem arceant. Non secus justorum sanctitas reipublicæ umbraculum est ab æstu, et vitæ humanæ forum spiritualiter inumbrat, ut salutarius homines vivant.

Quarto, magnus erat optimi lini, id est byssi, splendor et pretium. Siquidem Achaica byssus auri pondere vendebatur, ita ut uncia byssi centum argenteis nummis appenderetur, aut secundum novum monetæ valorem, centum decem; et libra duodecim unciis constans mille et ducentos argenteos valeret; seu (nova ratione) 1320. quo pretio sericum in triginta libras vendi solet. Quin addit Pausanias, Judææ byssum Achaica fuisse præstantiorem. Si igitur magnum ipsius splendorem cum ingenti pretio, et magnis ejus deliciis consideremus facile intelligimus, byssum apte deservire ad opes, gloriam atque delicias denotandas: quippe quæ res erat principum valde propria. Vide Genes. 41. 42. de byssina Josephi stola in ipsius triumpho, et Lucæ 16. de divite avaro byssinis vestito. In eadem vero veste: prout est sanctitatis et religionis symbolum, hæc omnia optimam habent significationem. Nihil enim honorificentius, nihil præstantius atque gloriosius spiritu principali, quo Deus suos amicos confirmat. Nullæ sunt deliciæ, quæ veræ sanctitatis delicias ulla ex parte æquare possunt; nullæ opes quæ cum ipsius opibus valeant comparari. Ita Alcazar in Apoc. 1. v. 13. not. 11. Alias linei vestitus sacerdotalis causas recensui Exodi 28. 39.

ET INTRINSECUS,] in Sancto adolendo thymiama, accendendo lucernas, et ponendo panes propositionis.

18. ET NON ACCINGENTUR IN SUDORE,] id est, in loco sudoris, q. d. Parte media corporis cingent se, non autem ad pectus, vel ad axillas, in quibus facile sudatur. Ita Chald. Hebræi, Maldon. et alii.

Secundo, et potius, *Non accingentur in sudore*, id est, ita arcte ut sudent. Ita Vatablus. Nam Septuag. vertunt, *Non accingentur violenter*, q. d. Non accingant se violenter et constricte instar vinctorum, ne in ministeriis sacerdotalibus et Leviticis inhabiles fiant, et tenere et cædere victimas, attrahere quoque nequeant, et discurrere, ait S. Hieronymus.

19. CUMQUE EGREDIENTUR AD POPULUM, etc. VESTIENT SE VESTIMENTIS ALIIS, profanis et communibus ET NON SANCTIFICABUNT POPULUM IN VESTIBUS SUIS,] id est, ne sanctificent populum, *qui ad sanctificationem se non præparavit, ut sit Domini Nazaræus*, ait S. Hieron. profana enim ex contactu sacrorum fiebant sacra juxta legem Exodi 30. 29. Ita Vatabl. et Maldon. Vetat Deus sacra profanari, et ad profanos usus adhiberi, ne sacrorum majestas vilescat, fiatque toti vulgo communis.

20. CAPUT SUUM NON RADENT, NEQUE COMAM NUTRIENT, SED TONDENTES ATTONDENT.] *Perperam* hæc contra tonsuram monachorum torquet Hortensius Landus lib. de Persecutione barbarum. Pro quo nota: Sacerdotibus Judæorum prohibita fuit rasura Levit. 21. 5. non quod in se mala esset, sed quia minus decora, et ne viderentur similes sacerdotibus Gentilium in quorum vicinia habitabant, qui toto capite raso idolis sacrificabant, ut patet ex epistola Jeremiæ Baruch 6. v. 30. Quod idipsum ex se non esset malum, patet, quia Ezechiel qui erat sacerdos, jubetur a Deo radi c. 5. 1. et Num. 6. Nazaræus completo tempore voti jubetur radi. Hinc et Paulus rasus est Act. 21. v. 24. Ergo tantum ob viciniam idololatrarum prohibebantur sacerdotes Judæorum radi. Quæ forte causa erat cur tempore Optati Milevitani, S. Hieron. et Ambrosii, Christiani sacerdotes, non raderentur, sed tonderentur. Nam adhuc ipsorum tempore erant sacerdotes Isidis et Serapis, qui caput radebant, ut S. Hieron. *hic*, et S. Ambr. epist. 36. testantur. Postquam autem illa causa cessavit, nil absurdi faciunt, qui ad aliquid sacrum significandum caput radunt. Ita Bellarm. lib. 2. de Monachis cap. 40.

Moraliter S. Gregor. p. 2. Pastor. cap. 7. in fine: *Quia*, inquit, *cuncti qui præsunt, habere quidem sollicitudines exteriores debent, nec tamen vehementer iis incumbere; sacerdotes recte et caput prohibentur radere, et comam nutrire, ut cogitationes carnis de vita subditorum, nec a se funditus amputent, nec rursum ad crescendum nimis relaxent. Unde et bene dicitur: Tondentes tondeant capita sua, ut videlicet curæ temporalis sollicitudinis et quantum necesse est provideant, et tamen resecentur citius, ne immoderatius excrescant.*

24. STABUNT IN JUDICIIS MEIS.] legibus et præceptis meis insistant, ut ex illorum præscripto judicent, litesque dirimant.

25. QUÆ ALTERUM VIRUM NON HABUERIT, quæ secundo non nupserit, IN QUIBUS CONTAMINABUNTUR,] q. d. Licebit sacerdoti accedere ad funus patris officii et pietatis causa, ut eum sepeliat, et hoc casu licebit ei se legaliter contaminare, sive inducere sibi irregularitatem legalem, quæ ob funera contrahitur: hæc enim cedere debet pietati paternæ. Pontifici vero nul-

lum, ne patris quidem, funus prosequi licebat, vide dicta Levit. 21. 11. Voluit Deus hac sanctione avocare animos sacerdotum ab affectu humano, quo homines amant sanguine junctos et cognatos, ideoque in eorum morte lugent et plangunt: nimirum voluit sacerdotes ab hoc affectu esse liberos, et animum totum a cognatis rebusque caducis, ad Deum et divina transferrent, utque resurrectionem et æternitatem jugiter cogitarent, earumque fidem et spem et verbo et facto alios docerent. Hac ergo de causa pontifex nec patrem, nec matrem lugere poterat. *Postulat enim*, ait Philo lib. 2. de Monarchia, *lex in eo viro præstantiorem hominibus indolem; quippe qui Deo sit familiaris præ cæteris, velut in quodam divinæ humanæque naturæ confinio, ut hoc mediatore Deus propitietur hominibus.*

Hæc sacerdotes veteris testamenti, conjugiis, filiis et familiæ illigati: quid jam facient sacerdotes et Episcopi novi testamenti, quos Deus cœlibes et illiberes esse voluit, ut a curis terrenis ad cœlestia mentem transferrent, eamque totam in Deo bonisque æternis defigerent? Quare sapienter monet S. Basil. in Constit. monast. cap. 23. *Scientes itaque intolerabile detrimentum hujus erga cognatos affectus, fugiamus illorum curam, tanquam diabolicam ad nos impugnandum armaturam.* Sed ecce, inquit doctor sapiens, hisce Satan invidens insidias ex latere ponit, dum cognatos pro filiis substituit, eosque curandos, et ex imo sensim ad summos opum et dignitatum gradus provehendos esse suggerit; in illis extollendam et perpetuandam esse familiam; in illis conservandum et celebrandum apud posteros nomen. Ita nimirum:

> Cum factor rerum privaret semine clerum,
> Ad Satanæ votum successit turba nepotum.

Hæc est fraus, hic laqueus diaboli, hæc petra scandali, in quam non pauci alios boni impingunt, ut ab hoc cognatorum affectu se vinci et vinciri sinant, iisque opes et status jugi cura et studio sine fine accumulent, etiam e bonis Ecclesiæ, cum animæ et salutis suæ suorumque gravi periculo. Gliscit enim, serpit et crescit hæc cupiditas instar ignis latentis, quo magis illi indulgetur, tandemque fit insaturabilis, et in immane evadit incendium. Ita sacerdotes, qui cœlestes esse debebant, fiunt terreni, et summi fiunt imi: ita quos animo excelso omnia humana despicere, illisque altiores esse, aliosque idipsum docere oportebat, ad ea conversi prolabuntur, mentemque sublimem ad infima hæc depriment.

> O curvæ in terras animæ, et cœlestium inanes!

Quam hi a Christi et priscorum patrum virtute degenerant! Non loquor de illis, qui consanguineis pauperibus subveniunt, vel eos qui digniores aut sibi et Ecclesiæ aptiores promovent: hoc enim si moderate fiat, pietati, charitati et prudentiæ est consentaneum, ut docet D. Thom. 2. 2. p. 185. a. 7 ad 2. Loquor de iis qui non nisi affectum sequuntur, ideoque indignos promovent, vel dignos immodice locupletant.

Christus Dominus moriturus matrem unicam et dilectissimam, eamque pauperem non Josepho ab Arimathia, nobili et diviti; sed Joanni pariter pauperi commendavit. Christus cognatis suis, Jacobo et Joanni, non opes et delicias, sed calicem passionis suæ propinavit. Cum enim mater eorum pro eis interpellaret, diceretque: *Dic ut sedeant hi duo filii mei, unus ad dextram tuam, et unus ad sinistram in regno tuo; respondens Jesus dixit: Nescitis quid petatis: potestis bibere calicem quem ego bibiturus sum? Dicunt ei: Possumus. Ait illis: Calicem quidem meum bibetis, sedere autem ad dexteram vel sinistram non est meum dare vobis, sed quibus paratum est a Patre meo*, Matth. 20.

S. Petrus vocatus a Christo, omnem carnalem erga uxorem et filiam Petronillam affectum exuit et deposuit, easque sanctas esse maluit, quam opulentas: unde cum uxor ad martyrium duceretur, non aliud egit, non aliud dixit, quam *Heus tu, memento Domini*, uti refert Clemens Alexand. l. 7. Stromat.

S. Paulus de Ecclesiasticis ita sancit 2. Tim. 2. 4. *Nemo militans Deo implicat se negotiis sæcularibus, ut ei placeat cui se probavit.* Idem epist. 1. ad Timoth. Episcopum Ephesi cap. 6. v. 6. taxat Ecclesiasticos, qui existimant quæstum esse pietatem: *Est enim*, inquit, *quæstus magnus pietas cum sufficientia*; græce αυταρκεια, id est animo suis paucisque contento. *Nihil enim intulimus in hunc mundum, haud dubium quod nec auferre quid possumus. Habentes autem alimenta et quibus tegamur, his contenti simus.*

S. Cyprianus a conjugio assumptus ad Episcopatum Carthag. adeo uxorem et liberos non ditavit, non evexit, ut bona sua in pauperes erogarit, curamque uxoris et filiorum plane a se abdicaverit, eamque Cæcilio presbytero commiserit, relinquens eis dotem quæ tantum ad necessaria vitæ sufficeret, uti refert Pontius diaconus in ejus Vita.

Audi et sequere exemplum magni Augustini, de quo ita scribit Possidon. in Vita ejus c. ult. *Nec suos consanguineos vel in proposito, vel extro constitutos, in sua vita et morte vulgi more tractavit. Quibus dum adhuc superessent, id si opus fuit, quod et cæteris erogavit, non ut divitias haberent, sed ut aut non, aut minus egerent.*

S. Hilarius Episcopus Pictavensis unicam filiam Abram nomine, quam ante Episcopatum in conjugio susceperat, aspirantem ad conjugium adeo non promovit, ut ex adverso suavi exhortatione eam ad virginitatem Deo offerendam, vitamque religiosam capessendam inflexerit. Ita habet ejus Vita. Plura recensui Num. 27. in fine.

Præclare S. Gregor. lib. 7. Moral. c. 14. cum dixisset de nonnullis, qui mundum et mundana superant et calcant, de iis subdit: *Sed tamen adhuc vinculo carnalis cognationis obligati, dum amori propinquitatis indiscrete deserviunt, ad ea sæpe per affectum cognationum redeunt, quæ jam et cum proprio despectu subegerant: cumque plus quam necesse est carnis propinquos diligunt, retracti exterius a cordis parente dividuntur. Quo itaque isti nisi in rete ambulant, quos a præsenti sæculo inchoata jam vitæ perfectio solverat, sed inordinatus amor terrenæ cognationis ligat? Hinc enim veritas dicit Lucæ 21. Si quis venit ad me, et non odit patrem suum, et matrem, et uxorem, et filios et fratres, et sorores, adhuc autem et animam suam, non potest meus esse discipulus.*

Quocirca recte S. Hieron. ad Heliodorum: *Aries*, inquit, *iste pietatis*, erga parentes et cognatos, *quo fides quatitur, Evangelii retundendus est muro: Mater*

mea, et fratres mei hi sunt, qui faciunt voluntatem Patris mei qui in cœlis est. Si credant Christo, faveant mihi pro ejus nomine pugnaturo : si non credunt, mortui sepeliant mortuos suos.

Et Climach. grad. 3. *Melius est*, inquit, *contristare parentes, quam contristare Dominum Jesum: hic enim nos creavit et salvavit, illi sæpe suos amando perdiderunt. Amor Dei, ipsiusque sanctum desiderium exstinguit in anima carnalem parentum amorem ; qui autem utrosque in uno corde claudi posse putat, is seipsum decipit. Ne te moveant suorum lacrymæ, ne tu tibi ipsi æternas lacrymas parias.*

Quocirca Deus ipse Deuter. 33. 11. per Mosen Levitas veteris testamenti collaudans, quod parentes et cognatos in devia et idola abeuntes occidissent, ideoque eis benedicens, ait: *Qui dixit patri suo, et matri suæ: Nescio vos; et fratribus suis: Ignoro vos, et nescierunt filios suos; hi custodierunt eloquium tuum, et pactum tuum servaverunt : judicia tua, o Jacob, et legem tuam, o Israel. Ponent thymiama in furore tuo, et holocaustum super altare tuum. Benedic, Domine, fortitudini ejus, et opera manuum illius suscipe.*

Multo magis Levitæ novi testamenti sibi dictum putent illud Christi: *Non veni pacem mittere, sed gladium: veni enim separare hominem adversus patrem suum, etc.* Matth. 10. 34. gladio enim, id est, vehementi ictu et conatu, opus est, ut quis affectum hunc erga parentes et cognatos, ita naturæ infixum, divellat et discindat. Rursum sibi dictum putent illud Dei ad Abraham: *Egredere de terra tua, et de cognatione tua, et de domo patris tui, et veni in terram quam monstravero tibi*, Gen. 12. 1. Et illud: *Tu es sacerdos in æternum secundum ordinem Melchisedec.* Hic enim inducitur (esto habuerit) in Script. *quasi sine patre, sine matre, sine genealogia*, ut ait Apost. Hebr. 7. 3. ut indicet sacerdotes parentum oblivisci debere, ac si cœlestes et de cœlo ipsi essent. Sic enim hoc viscoso cognationis glutino expediti, omnes suas curas in commumbus Ecclesiæ commodis, uti obligantur, curandis defigent.

Posteriori ævo eximium et omnibus sæculis celebrandum hac in re exemplum dederunt plures Romani Pontifices, ut alios innumeros inferioris classis et notæ prætercam. Benedictus XII. Pont. anno Domini 1334. nullum e suis propinquis ad ullum Ecclesiæ munus promovit dictitans, *Pontificem non habere propinquos*, eum enim quasi Melchisedec terra et hominibus esse celsiorem. Qua de causa tantæ omnibus fuit venerationi, tamque charus, ut eo post annum septimum defuncto, funus ipsius uberrimis universorum lacrymis celebratum sit. Par ei fuit Benedictus XI. anno Domini 1303. qui matrem pauperem ad se accedentem gratulationis causa, ideoque cultiori habitu indutam, agnoscere noluit, dicens: *Hæc non est mater mea; nam mater mea inops est, nec sumptus habet ad tam pretiosas vestes comparandas.* Quibus illa verbis icta, et pudore suffusa abscessit ; sed paulo post propria et tenuibus vestibus induta rediit, ac tum Pontifex surgens e sede: *Hæc, ait, est mater mea, non illa prior*, foter quæ verba amanter eamdem amplexatus est. Suppar his fuit Nicolaus IV. anno Domini 1288. qui in cognatos ita affectus erat, ut iis nil se plus debere diceret quam cuivis bono. Ita Platina, Baron. et alii in vitis eorumdem. Ex adverso probro viris sanctis datum est, quod propinquis plus æquo essent addicti; imo iidem divinam severe vindictam, seroque errorem suum agnoverunt et damnarunt.

Memorabile exstat exemplum in S. Udalrico Augustano Episcopo, qui anno Domini 971. episcopatum resignans in Adalberonem nepotem suum, licet sapientia et virtutibus conspicuum, moriturus ad Dei judicium raptus, per visum accepit se ea de causa pœnis purgatoriis mancipandum. Audi auctorem Vitæ ejus c. 26. *Quadam die quasi de gravi somno expergefactus, et assidentibus ait: Heu, heu, quod meum nepotem Adalberonem umquam vidi: quia pro eo quod ei secundum suum desiderium consentiebam, nolunt* (coelites) *me impunitum in suum recipere consortium.* Quacirca Udalricus post mortem Purgatorium subiit, at nepos ejus Adalbero anno sequenti repentina morte exstinctus est. Hæc recensens Cardin. Baron. merito hoc epiphonema subjungit: *Potentissimum diaboli telum est amor affinium, quo etiam Sanctos appetit, quod, secundum Apostolum, nemo carnem suam odio habet, sed fovet et nutrit eam.* Sane crebro nepotes suis patruis Prælatis, nimia iis indulgentibus, multarum molestiarum, litium, bellorum, et non raro infamiæ, melancholiæ, morborum ac mortis præsentis, ultimam non et æternæ, sunt origo et causa: cujus rei exempla funesta hoc sæculo vidimus multa, eaque illustria. Expergiscimini, Ecclesiastici, evigilate, Prælati: horum filii, imo nepotes, noxæ. *Filii hominum, ut quid diligitis vanitatem, et quæritis mendacium? Quid prodest homini, si nepotibus universum mundum lucretur, animæ vero suæ detrimentum patiatur? aut quam dabit homo commutationem pro anima sua?* inquit æterna Veritas, et Sapientia summa. Facite ergo in vita, quod in hora mortis, in die judicii (in quo frater non redimet; redimet nepos?) in horizonte, inquam, æternitatis optabitis fecisse. O Jesu dulcissime, da nobis hanc sapientiam, ordina in corde nostro charitatem, ut parentes et cognatos non nisi secundum *te*, per te, in te et propter te diligamus; ut dum nos diligimus, eos in te, et te in ipsis, uti lex tua sancta jubet, diligamus.

26. Et postquam fuerit emundatus (ab hac immunditia legali) septem dies numerabuntur ei,) antequam liceat ei ad ministerium sacerdotale accedere. Hæc nova est sanctio in novo templo. nam in Levitico nil tale præscribitur. Ita Vatablus.

Aliter R. Salomon, et Maldon. q. d. *Postquam fuerit emundatus*, id est, separatus a mortuo, *septem dies numerabuntur ei*, quibus expietur, nec liceat ei ad altare accedere.

27. In die introitus sui, quo die primum introibit templum, offeret pro peccato suo decimam partem ephi similæ, uti tradunt Hebræi, et lex ipsa præscribit Levit. 6. 20.

28. Non erit autem eis hæreditas.) Sic legendum est cum S. Hieron. in comment. et Romanis, scilicet cum negatione *non*. Malo ergo quidam codices eam tollunt, et legunt affirmative. Constat enim sacerdotes non habuisse hæreditatem in Israel: ita enim præcipit lex Deut. 18. 1. unde subdit:

Ego enim possessio eorum,) q. d. Possidebunt sa-

cerdotes meæ, non hæreditates sed victimas, oblationes, et primitias mihi debitas, et a populo dandas.

Moraliter egregie S. Hieron. Nepotianum clericum instruit dicens: *Igitur clericus, qui Christi servit Ecclesiæ, interpretetur primo vocabulum suum, et nominis definitione prolata, nitatur esse quod dicitur. Sic enim* κλῆρος *græce, sors latine appellatur: propterea vocantur clerici, vel quia de sorte sunt Domini, vel quia ipse Dominus sors, id est pars, clericorum est. Quia autem vel ipse pars Domini est, vel Dominum partem habet, talem se exhibere debet, ut et ipse possideat Dominum et possideatur a Domino. Qui dominum possidet, et cum Propheta dicit: Pars mea Dominus; nihil extra Dominum habere potest. Quod si quippiam aliud habuerit præter Dominum, pars ejus non erit Dominus: verbi gratia, si aurum, si argentum, si possessiones, si variam supellectilem, cum istis partibus Dominus pars ejus fieri non dignabitur. Si autem ego pars Domini sum, et funiculus hæreditatis ejus, nec accipio partem inter cæteras tribus, sed quasi Levita et sacerdos vivo de decimis, et altari serviens altaris oblatione sustentor; habens victum et vestitum, his contentus ero, et nudam crucem nudus sequar. Obsecro itaque te, et repetens iterum iterumque monebo; ne officium clericatus genus antiquæ militiæ putes, id est, ne lucra sæculi in Christi quæras militia, ne plus habeas, quam quando clericus esse cœpisti, et dicatur tibi: Cleri eorum non proderunt eis. Nonnulli enim sunt ditiores monachi, quam fuerant sæculares, et clerici, qui possideant opes sub Christo paupere, quas sub locuplete et fallace diabolo non habuerant: ut suspiret eos Ecclesia divites, quos mundus tenuit ante mendicos. Mensulam tuam pauperes et peregrini, et cum illis Christus conviva noverit. Negotiatorem clericum, et ex inope divitem, ex ignobili gloriosum, quasi quamdam pestem fuge. Ignominia sacerdotis est, propriis studere divitiis. Natus in paupere domo, et in tugurio rusticano, qui vix milio et cibario pane rugientem saturare ventrem poteram, nunc similam et mella fastidio: novi et genera et nomina piscium, in quo littore concha lecta sit, calleo: saporibus avium discerno provincias: et ciborum me raritas, ac novissime damna ipsa delectant.*

29. Victimam et pro peccato.] Quærit S. Hier. cur Propheta hic repetat ea, quæ sancita sunt in Levitico, ac respondet: *Ut videlicet quæ in mentibus hominum sunt, vel legendi negligentia, vel audiendi contemptu et oblivione deleta; viva voce innoventur, quæ non sit scripta calamo et atramento, sed spiritu et verbo Dei*, scilicet mystice et spiritualiter.

Et omne votum.] Heb. כל חרם col *cherem*, id est, ut Aquila, Symmach. et Theod. *omne anathema*. Vide de cherem et anathemate dicta Levit. 27. 28.

30. Et primitiva omnium primogenitorum.] Est pleonasmus: eadem enim sunt primitiva, quæ primogenita, q. d. Primitias omnes, sive animalium quæ pecora gignunt, sive fructuum, quos profert tellus, puta primitias vini, olei, frumenti, obtinebunt sacerdotes.

Et primitiva ciborum vestrorum.] Hebr. *pastarum vestrorum*, id est, panum confectorum ex primitiis frugum vestrarum. Primitias enim panum offerebant sacerdoti in Pentecoste.

Allegor. ex hoc loco, et ex Levitico, ac Num. 18. 11. et seq. docet S. Clemens primitias omnium rerum dandas esse sacerdotibus et Episcopis: *Episcopum*, inquit, *oportet ut patrem diligere, ut regem metuere, ut dominum honorare, offerenda in benedictionem vestram fructus vestros, et opera manuum vestrarum: tribuendo, inquam, ut sacerdoti Dei primitias vestras, et decimas vestras, primitias frumenti, vini, olei, pomorum, lanæ, et quidquid Dominus Deus vobis suppeditat: et erit oblatio tua accepta in odorem suavitatis Domino Deo tuo; et benedicet Dominus operibus manuum tuarum, et multiplicabit bona terræ tuæ; quia benedictio super caput impartientis.* Ita ipse lib. 2. Constit. Apostol. c. 34.

Ut reponat benedictionem.] Hebr. *Ut requiescere faciat benedictionem*, q. d. Dabis primitias Deo, id est Dei sacerdoti, ut Deus benedicat domui tuæ dando tibi frugum, quarum primitias ei obtulisti, abundantiam, eamque jugem et stabilem: hoc enim significat vox *requiescere*.

31. Omne morticinum.] Hæc vetantur omnibus, etiam laicis, Levit. 5. 2. et seq. Sed maxime sacerdotibus: hos enim decet cæteris esse puriores et sanctiores.

Mystice, Lyranus in fine libri: *Describitur*, ait, *sacerdotum genus, habitus, modus, victus et actus.* Circa primum, etc. dicitur quod sint filii Sadoc, qui interpretatur justus: et per hoc designatur, quod Ecclesiæ ministri debent esse per imitationem specialem filii Christi, qui dicitur autonomastice justus, Isaiæ 45. *Rorate, cœli, desuper, et nubes etc.* Unde Joannes Apostolus de se, et sibi similibus dixit 1. epist. cap. 3. *Videte qualem charitatem dedit nobis Pater, ut filii Dei nominemur, et simus.* Quantum ad secundum, dicitur quod habeant vestes lineas, per quas in ministris Ecclesiæ designatur mentis et corporis puritas. Et subdit: quod femoralia linea operiant turpitudinem carnis suæ: per quod significatur, quod in ministris Ecclesiæ nihil turpitudinis aut dissolutionis in verbo, gestu, vel facto debeat apparere. Unde dicitur Exodi 19. *Sacerdotes qui accedunt ad me, sanctificentur, ne percutiam eos.* Dicitur etiam supra de sacerdotibus, quod in aliis vestibus ministrent in templo, et in aliis habitent cum populo: quod impletum videtur in novæ legis sacerdotio. Quantum ad tertium, dicitur quod sacerdotes comam non nutriant, sed attondentes tondeant. Per quod significatur tonsura clericalis in ministris novæ legis. Quantum ad quartum vero, dicitur quod sacerdotes non comedant captum a bestia, nec per se mortuum. Per quod designatur, quod ministri Ecclesiæ non debent de rapina, vel alio illicito vivere. Item de sacerdotibus dicitur, quod vinum non bibant quando ingressuri sunt templum. Per quod intelligitur, quod in ministris Ecclesiæ esse debet sobrietas, et potissime quando debent celebrare. Tunc enim in eis requiritur non solum jejunium Ecclesiæ, sed etiam naturæ. Quantum ad quintum, dicitur quod celebrent divinum officium, et quod doceant populum, quid sit mundum et immundum, et quod in dubiis determinent quid sit tenendum. Per quod designatur, quod in ministris Ecclesiæ debet esse devotio, ad debite celebrandum divina; et sacræ Scripturæ cognitio, ad docendum populum, quæ sunt licita, et quæ illicita; et ad determinandum quæ in dubiis sint tenenda. Ista tamen cognitio major requiritur, secundum quod aliquis in Ecclesiæ gradu majori constituitur. Propter quod de ignorantibus dicitur Oseæ 4. *Quia repulisti scientiam, repellam te, ne sacerdotio fungaris mihi.*

CAPUT QUADRAGESIMUM QUINTUM.

SYNOPSIS CAPITIS.

Transit ab idea et fabrica templi ad urbis et terræ sanctæ divisionem et dimensionem. Sicut ergo Josue ingrediens terram promissam eam Hebræis divisit, ita jubet hic Deus iisdem post reditum e Babylone, eamdem rursum dividi ea ratione et mensura, quam hic præscribit. Itaque hoc capite secat Jerusalem in quatuor portiones, quarum primam deputat sacerdotibus et templo v. 3. secundam Levitis v. 5. tertiam civitati et civibus v. 6. quartam principi v. 7. Porro terræ Israel dimensionem, et per duodecim tribus distributionem prosequitur sequentibus tribus capitibus, usque ad finem libri. Unde v. 9. sancit leges justitiæ, præsertim ut justa sint pondera, ac v. 13. leges religionis de primitiis et victimis, et nominatim v. 18 et sequent. de sacrificiis, primo mense, et in Paschate, et v. 23. in festo scenopegiæ offerendis.

1 Cumque cœperitis terram dividere sortito, separate primitias Domino, sanctificatum de terra, longitudine viginti quinque millia, et latitudine decem millia: sanctificatum erit in omni termino ejus per circuitum. 2. Et erit ex omni parte sanctificatum quingentos, per quingentos, quadrifariam per circuitum: et quinquaginta cubitis in suburbana ejus per gyrum. 3. Et a mensura ista mensurabis longitudinem viginti quinque millium, et latitudinem decem millium, et in ipso erit templum, sanctumque sanctorum. 4. Sanctificatum de terra erit sacerdotibus ministris sanctuarii, qui accedunt ad ministerium Domini: et erit eis locus in domos, et in sanctuarium sanctitatis. 5. Viginti quinque autem millia longitudinis, et decem millia latitudinis erunt Levitis, qui ministrant domui: ipsi possidebunt viginti gazophylacia. 6. Et possessionem civitatis dabitis quinque millia latitudinis, et longitudinis viginti quinque millia, secundum separationem sanctuarii, omni domui Israel. 7. Principi quoque hinc et inde in separationem sanctuarii, et in possessionem civitatis, contra faciem separationis sanctuarii, et contra faciem possessionis urbis: a latere maris usque ad mare, et a latere Orientis usque ad Orientem: Longitudinis autem juxta unamquamque partem a termino Occidentali usque ad terminum Orientalem. 8. De terra erit ei possessio in Israel: et non depopulabuntur ultra principes populum meum: sed terram dabunt domui Israel secundum tribus eorum. 9. Hæc dicit Dominus Deus: Sufficiat vobis, principes Israel: iniquitatem et rapinas intermittite, et judicium et justitiam facite, separate confinia vestra a populo meo, ait Dominus Deus. 10. Statera justa, et ephi justum, et batus justus erit vobis. 11. Ephi, et batus æqualia, et unius mensuræ erunt: ut capiat decimam partem cori batus, et decimam partem cori ephi: juxta mensuram cori erit æqua libratio eorum. 12. Siclus autem viginti obolos habet. Porro viginti sicli, et viginti quinque sicli, et quindecim sicli, mnam faciunt. 13. Et hæ sunt primitiæ, quas tolletis: sextam partem ephi de coro frumenti, et sextam partem ephi de coro hordei. 14. Mensura quoque olei, batus olei, decima pars cori est: et decem bati corum faciunt: quia decem bati implent corum. 15. Et arietem unum de grege ducentorum, de his quæ nutriunt Israel in sacrificium, et in holocaustum, et in pacifica, ad expiandum pro eis, ait Dominus Deus. 16. Omnis populus terræ tenebitur primitiis his principi in Israel. 17. Et super principem erunt holocausta, et sacrificium, et libamina in solemnitatibus, et in calendis, et in sabbatis, et in universis solemnitatibus domus Israel: ipse faciet pro peccato sacrificium, et holocaustum, et pacifica ad expiandum pro domo Israel: 18. Hæc dicit Dominus Deus: In primo mense, una mensis, sumes vitulum de armento immaculatum, et expiabis sanctuarium. 19. Et tollet sacerdos de sanguine quod erit pro peccato: et ponet in postibus domus, et in quatuor angulis crepidinis altaris, et in postibus portæ atrii interioris. 20. Et sic facies in septima mensis pro unoquoque qui ignoravit, et errore deceptus est, et expiabis pro domo. 21. In primo mense, quartadecima die mensis erit vobis Paschæ solemnitas: septem diebus azyma comedentur. 22. Et

faciet princeps in die illa pro se, et pro universo populo terræ, vitulum pro peccato. 23. Et in septem dierum solemnitate faciet holocaustum Domino septem vitulos, et septem arietes immaculatos quotidie septem diebus: et pro peccato hircum caprarum quotidie. 24. Et sacrificium ephi per vitulum, et ephi per arietem faciet, et olei hin per singula ephi. 25. Septimo mense, quintadecima die mensis, in solemnitate, faciet sicut supra dicta sunt per septem dies, tam pro peccato quam pro holocausto, et in sacrificio, et in oleo.

Notat Vilalp. lib. 1. c. 13. hanc urbis et terræ, æque ac templi, ideam et mensuram Ezechieli hic propositam, a Zorobabele et Judæis Babylone redeuntibus non fuisse opere plane completam, ob metum Cyri et Persarum, ne viderentur arcem exstruere, ac velle rebellare; tum impediente Sanaballat aliisque vicinis hostibus, ut patet Nehemiæ 4. et seq. tum ob Judæorum paupertatem: tum denique ut ostenderet Deus hæc mystice in Ecclesia Christi perfecte fore complenda: ea enim eam magis hic spectare et delineare, quam templum Judæorum.

Porro par hic est difficultas, par obscuritas cum illa, quam in idea templi hucusque vidimus. Unde S. Hieron. l. 14. in Ezech. hoc caput sic orditur: canit Poeta:

> Hic labor ille domus, et inextricabilis error.

Et alio in loco:

> Ut quondam fertur Creta labyrinthus in alta,
> Parietibus textum cæcis iter, ancipitemque
> Mille viis habuisse dolum, quo signa sequenti
> Falleret indeprensus et irremeabilis error.

Ita et ego istarum Scripturarum ingressus Oceanum, et mysteriorum Dei, ut sic loquar, labyrinthum, de quo scriptum est: Posuit tenebras latibulum suum, et nubes in circuitu ejus; perfectam quidem scientiam veritatis mihi vindicare non audeo, sed nosse cupientibus aliquo doctrinæ indicio præbuisse, non meis viribus, sed Christi misericordia, qui errantibus nobis ipse dolos tecti ambagesque resolvit, cæca regens Spiritu Sancto vestigio, quem sequentes ad portum explanationum Prophetæ Ezechielis pervenire poterimus.

1. Cumque cœperitis terram dividere sortito] inter Judæos Babylone redeuntes. Dicit *sortito*, non quod sorte divisa sit a Nehemia (uti Josue cap. 14. 2. per sortem eam divisit) nam divisa est ex Dei arbitrio et præscripto, ut sequitur: sed sortem vocat hæreditatem (hanc enim significat Hebr. נחלה *nachala*) quæ per sortes solebat dividi: unde hebr. ad verbum est: *Cum feceritis terram cadere in hæreditatem*, id est cum sortito dividetis terram. Ita Vatabl. Rursum, licet ex parte Dei dividentis pro arbitrio, non esset hic sors: erat tamen sors respectu Hebræorum, quibus cuique sua pars, quasi sorte et casu obveniebat, quantum erat ex parte ipsorum. Sic ait Apostolus nos sorte vocatos ad gratiam et salutem. Ex parte enim vocatorum est sors, non meritum, non debitum, licet ex parte Dei vocantis non sit sors, nec casus, sed destinatum consilium et decretum.

Finis hujus libri pandet ex intelligentia hujus capitis. Facta est enim terræ Israel distributio in duodecim partes, præter habitacula sacerdotum, Levitarum, urbis et principis.

Separate primitias Domino.] Hebr. תרימו *harimu*, id est levate, id est: *Offerte oblationem Domino*, id est separate portionem terræ quæ offeratur Domino, eique sit sacra. Solebant enim primitiæ frugum levari in altum, cum offerebantur Domino, ut patet Levit. 23. 11. Hinc levare per catachresin idem est, quod offerre.

Sanctificatum.] ut sanctificetur et consecretur Domino pars illa terræ.

Longitudine viginti quinque millia] non cubitorum, ut aliqui putant, sed calamorum: calamus enim mensorius in manu viri hæc metientis erat cap. 40. 3. ac terra non cubitis, sed calamis sive cannis mensurari solet. Ita S. Hieron. Maldon. Vatabl. et alii.

Symbolice, numerus 25. hic et alibi sacer est. Est enim primitiarum Domini, est sacerdotum, Levitarum, urbis ac templi. Pari modo idem sacratus fuit annuntiatione et conceptione B. Virginis, ac incarnatione Filii Dei, qui est primogenitus omnis creaturæ, idque in templo, scilicet sacro Virginis utero. Nam S. Athanasius vel potius Anastasius ad Antiochum principem quæst. 17. docet Christum incarnatum in utero Virginis 25. Martii, ac eodem die in mundi principio Deum creasse primum hominem. Hinc esse, quod in hoc ipso mense omnes arbores et herbæ, animalia quoque prolificent, tamquam a Deo hoc tempore creata sint.

Nazianz. quoque orat. 2. in Pascha: *Arcanus, ait, apud Hebræos est sermo, hoc tempus esse quo Deus universam condidit molem. Vernum porro hoc tempus est, quo succrescunt herbæ.* Unde hoc die, vel circiter, celebratur Pascha. Quare Romani hoc 25. die Martii celebrabant Hilaria, id est festa lætitiæ et ludos publicos, ac dies hilares; quod eo tempore iterum sol, peragrato Zodiaci spatio per omnes signorum stationes, ad eos redeat. Plura vide apud Petrum Bongum lib. de Num. mysteriis pag. 450.

Notat R. David et Vatablus hic longitudinem ab Oriente ad Occidentem, latitudinem a Meridie in Septemtrionem spectari, uti spectant et describunt Cosmographi. Nam alioqui Judææ longitudo a Meridie in Aquilonem, latitudo ab Oriente in Occidentem spectabatur: illa enim parte longius excurrebat, hac arctabatur.

Sanctificatum erit in omni termino ejus per circuitum.] q. d. Hoc terræ spatium jam dimensum separate et dicate Deo, non ad solum templum (hoc enim tantum habebat 500. calamos ad quamlibet mundi plagam: uti patet ex c. 42. v. 16. et seq.) sed etiam ad habitationem et usum sacerdotum qui Dei sunt ministri.

Censet S. Hier. tantum hic designari locum sacerdotibus circa templum, dum in eo erant ministraturi: nam alias, cum non ministrabant, habitabant sparsi

per totam Judæam. Similiter v. 5. jubet Levitis ædificari viginti gazophylacia circa templum, dum scilicet in eo ministrabant. Nam aliis omnibus non suffecissent centum, nec mille. Sed hoc de loco sacerdotum in dubium revocari potest. Ingens enim eis hic assignatur, scilicet 25. millium calamorum, quæ faciunt quinquaginta milliaria, uti ostendam in fine cap. 47.

2. ET ERIT EX OMNI PARTE SANCTIFICATUM.] Clare vertit Vatabl. *Inde* (id est ex hac prima parte oblationis) *spatium quadratum quoquoversus quingentorum calamorum cedet sacratiori loco*, id est erit pro sanctuario. Ex toto sacerdotum loco decerpit et designat hic templum.

QUINGENTOS PER QUINGENTOS.] id est quingentos ad singula latera. Est hebraismus. *Quingentos*, non cubitos, sed calamos intellige, ut patet ex dictis cap. 42. v. 16. Ita S. Hieronymus.

QUINQUAGINTA CUBITIS IN SUBURBANA EJUS.] *Suburbana*, hebr. מגרש *migras*, vocat locum neque arboribus consitum, neque domibus occupatum, sed relictum vacuum, ut vertit Vatabl. reverentiæ et sanctitatis, æque ac decoris causa, ut scilicet templum esset magis conspicuum. Ita S. Hieron.

Aliter Vilalp. pag. 23. Per *suburbana* enim accipit atrium Gentium, quod putat hic describi. Sed illud non recte vocatur *suburbana*.

3. ET A MENSURA ISTA.] *A*, id est, *in*. Sic enim Hebr. *min* sæpe ponitur pro *beth*. Porro *in mensura ista*, id est in calamo. q. d. Metieris locum hunc Deo consecratum, puta longitudinem 25. millium, et latitudinem decem millium calamorum eadem mensura, qua mensus est templum cap. 42. 16. scilicet calamo, atque in hoc spatio designabis locum pro templo. Male ergo putant nonnulli hic describi stationem Levitarum.

4. SANCTIFICATUM DE TERRA,] q. d. Hic locus e terra Juda erit separatus et sanctificatus, ita ut in eo construatur templum et circa illud post interjectum spatium 50. cubitorum, ut dixi v. 2. construantur domus sacerdotum.

Nota moraliter hunc locum pro residentia Pastorum et sacerdotum, utpote quos Deus hic in circuitu templi residere et habitare voluit. Vide H. Pintum hic.

5. VIGINTI QUINQUE AUTEM MILLIA,] alia scilicet præter illa, quæ jam sacerdotibus assignata sunt. Jubet enim hic Levitis tantumdem spatii admetiri, quantum admensus est sacerdotibus: *Eadem*, ait S. Hieron. *assignantur hic spatia in longitudine et latitudine pro multitudine Levitarum, quæ habet paucitas sacerdotum*. Describitur hic ergo portio et sedes Levitarum juxta templum; utpote in quo et ipsi Domino ministrabant, et sacerdotibus subserviebant, ut nostris presbyteris diaconi. Aliter hæc distinguit S. Hieron. censet enim hæc ad præcedentia, et ad sacerdotes pertinere. Levitis vero assignat sequentem dimensionem civitatis, scilicet 25. millia longitudinis, et quinque millia latitudinis, ita ut sors eorum minor fuerit sorte sacerdotum quinque millibus in latitudine.

IPSI POSSIDEBUNT VIGINTI GAZOPHYLACIA, scilicet in templo, id est in atrio sacerdotum. Necesse enim erat ut dum per vices suas ministrabant, ibi æque ut sacerdotes, sua haberent habitacula. Ita R. Salomon et Maldon.

Alii censent hic præcipi, ut in eorum sorte viginti construantur cubicula. Sed quid hæc inter tot, et tantos? Multa enim eorum millia multo plures mansiones et ædes poscebant: unde et sors eorum æquatur hic sorti sacerdotum. Nam loci spatium spatio sacerdotum par et æquale eis hic assignatur, scilicet quod habeat in longitudine 25. millia calamorum, et 10. millia in latitudine.

6. ET POSSESSIONEM CIVITATIS.] Tertiam hic sortem et partem, scilicet civitatis et civium Jerusalem, dimetitur, eamque in longitudine parem sorti sacerdotum et Levitarum; sed in latitudine inferiorem et imparem, scilicet calamorum quinque millium, cum illorum esset decem millium, assignat. Discant hic principes, quam ampla Deus suis sacerdotibus et ministris habitacula concesserit, ut ipsius civitatis spatium superent: quamquam non vetet, sed permittat, ut, cum numerus civium, qui jam Babylone redeuntium exiguus erat, creverit, ipsi spatia hæc dilatent. Ita olim in Thebaide et Ægypto urbes integræ plura millia monachorum, quam civium laicorum continebant. Ita etiamnum Romæ potiorem partem Ecclesiarum et Ecclesiasticorum videmus. Rursum in condenda civitate, puta Jerusalem, Deus incipit a templo et loco sacerdotum, eumque ante omnia designat. Idem imitentur principes.

SECUNDUM SEPARATIONEM SANCTUARII.] Hebr. *E regione oblationis sanctitatis*, id est, portionis sacerdotum et Levitarum, q. d. E regione sortis, sive post sortem sacerdotum et Levitarum construes civitatem. Describit hic Deus ideam fidelis et perfectæ civitatis, sicut reip. ideam perfectam descripsit Plato in lib. de Repub. et nostro ævo B. Thomas Morus in sua Utopia, æque ac Xenophon in Cyro, non tam Cyrum, quam ideam boni principis describit. Esto Judæi eam reipsa non expresserint, nec adæquare potuerint ob paupertatem, vicinos hostes, metum Cyri, aliasque causas, quas initio capitis recensui. Verum hæc omnia potius allegorice ad fabricam Ecclesiæ, tum militantis, tum triumphantis pertinent quam describit S. Joannes Apocal. 21. ubi prorsus alludit ad hanc fabricam Ezechielis, ut patet conferenti utriusque verba et phrases. Quocirca non tantum S. Hieron. sed et Hebræi per principem, de quo sequitur, Messiam intelligunt: unde et de hoc principe operose agitur cap. sequenti. Rursum, urbs hæc angustior est quam fuerit Jerusalem a Nehemia reædificata: unde et habuit templum non intra sed extra se, uti et habitacula sacerdotum. Quare urbem hanc ad litteram significare sæcularem principatum et statum in Ecclesia æque ac templum Ecclesiasticum censent S. Hieron. Gregor. Hugo, Carth. Mald. Lyran. et Fernand. visione 19. sect 1. Porro sicut templum dignius est urbe, ita episcopatus præstat principatui sæculari, eumque dirigere, non vero ab eo regi debet. Sacra enim profanis præstant eorumque sunt finis et scopus: ac Deo magis obediendum est quam regi.

Ita S. Mauritius Maximiano Imper. se suosque Thebæos Martyres coganti ad sacrificium idolis immolandum: *Milites*, inquit, *tui sumus*; o *Imperator*, *sed tamen servi Christi*; *tibi disciplinam et operam debemus militarem*, *Deo autem debemus obedientiam et innocentiam*. Hinc et S. Greg. Nazianz. orat. 17. ad principes suæ

diœcesis: *Tos quoque*, ait, *lex Christi imperio meo ac throno subjicit. Imperium enim nos quoque gerimus, addo etiam præstantius et perfectius; nisi vero æquum est spiritum carni fasces submittere, et cælestia terrenis cedere.* Si ergo princeps velit regere Episcopos, perinde facit, ac si caro spiritum, terra cœlum regeret.

Omni domui Israel.] *Domui*, id est tribui: nam ex omni tribu habitaturi erant in Jerusalem.

7. Principi quoque,] scilicet dabitis suum locum et spatium uti cæteris, sed particulare, et principe dignum. Quarta hic sors principi designatur.

Hinc et inde,] ex utroque latere, scilicet, ab Oriente, et Occidente; vel ad Meridiem, et ad Aquilonem.

In separationem sanctuarii,] id est usque: *separationem* vocat sortem separatam, q. d. Post sortem, quam jussi separari primo sacerdotibus, deinde Levitis, tertio civitati et civibus; quarto loco separabis et designabis locum principi, ut ipse quasi ultimus, omnes cingat instar valli, quasi reipubl. tutor et defensor, uti patebit c. 48. v. 21. Ex hoc v. 7. colligit Fernand. vis. 19. sect. 4. potestatem regiam fluere a Deo, non immediate, sed mediante republica, quæ quasi intermedia est inter Deum et regem. Deus enim instinctu naturæ cuique populo jus dedit creandi sibi regem.

Alii explicant, q. d. Inter sortem sanctam templi, sacerdotum et Levitarum, atque inter sortem laicam civitatis et civium, medio loco constitue principem, ut melius utrosque scilicet tam clericos quam laicos tueri possit; et quia decens videtur, ut primus locus sacerdotibus datur, secundus Levitis, tertius principi, quartus populo. Ita Maldon.

Hoc de sorte duodecim tribuum verum est, non de urbe, ut cap. 48. patebit.

Ita videmus in regnis bene ordinatis, reges in medio regni residere, esseque quasi centrum in circulo, ut et undequaque facile et æqualiter a subditis adiri, et ipsi eos adire possint, utque uno quasi intuitu omnes regni sui fines circumspiciant, singulisque provideant, utque omnes regiones in medio sibi quasi uniant et connectant. Regnum enim quo magis sibi regique suo unitum est, eo validius est et firmius. Repræsentavit hoc Calanus philosophus Alexandro Magno in corio sicco: illi enim in limitibus dum insisteret, subsiliebat; dum vero in medio illud calcabat, totum quiescebat. Ita Plutarch. in Alexandro.

Aliter Hebræi et Vatabl. q. d. In portione principis erit portio sacerdotum et Levitarum, item templum cum urbe. Sed hoc parum est probabile: sic enim sors principis omnes aliorum sortes complexa fuisset, cum hic ei æque ut aliis, peculiarem ei propriam Deus assignet.

Contra faciem separationis sanctuarii,] e regione sortis sacræ, et sortis sive possessionis civitatis. Explicat quod paulo ante dixerat, *In separationem sanctuarii, et in separationem civitatis.* Hæc patebunt c. 48. in figura divisionis sortium omnium, quam initio capitis exhibebo.

A latere maris usque ad mare,] id est, ut Vatab. a plaga Occidentali in Occidentem (Hebræis enim *mare* est Occidentale, hinc per *mare* significant Occidentem) et a plaga Orientali in Orientem. Explicat quod dixit superius, *Hinc et inde*, q. d. Metieris terminos principis utrimque tam versus Occidentem, quam Orientem.

Longitudinis autem juxta unamquamque partem.] Hebr. *Et longitudo* (ejus erit) *e regione unius ex partibus*, id est, longitudo sumetur ab Occidente in Orientem e regione unius ex partibus, scilicet para principis Meridionalis erit e regione partis Meridionalis civium, et pars Septemtrionalis principis e regione partis Septemtrionalis civium a termino Occidentali (ipsius partis principis, æque ac civium) usque ad Orientem, ait Maldon.

Quanta fuerit hæc sors principis, Scriptura non exprimit, et variant interpretes. Maldonat. et alii censent tantam fuisse, quanta erat sors sacerdotum et Levitarum: Hebræi vero, quibus favet S. Hieron. censent, tertiam laicorum sortem fuisse partitam in tredecim partes æquales; ex quibus una principi, cæteræ duodecim in totidem tribus Israel fuerint distributæ.

Nota: Aliqui per principem accipiunt pontificem; ei enim dari jubet primitias v. 16. et v. 17. et sequent. Jubet hunc principem facere, id est sacrificare victimas: erat ergo sacerdos non laicus. Ratio est quia post captivitatem Judæi caruerunt rege et principe sæculari, ac pontifices præfuerunt populo tam in politicis, quam in sacris, uti patet de Machabæis: unde et mox jubet hunc principem, id est pontificem, populum non gravare tributis, ac curare ut justa sint pondera. Respicit enim præcipue Messiam, sive Christum, qui fuit princeps tam sæcularis, quam sacer, uti docent Hebræi, et S. Hieron. Verum c. 46. 2. patebit principem hic sæcularem intelligi, non pontificem.

8. De terra erit ei possessio,] q. d. Princeps vivet ex parte terræ, quam seorsim ei assignari jubeo, ne invadat agros populi, aut eum tributis oneret et opprimat.

Sed terram dabunt,] q. d. Terram reliquam populi distribuent.

9. Sufficiat vobis,] o principes, quod hucusque populum gravaveritis et expilaveritis, videte ne deinceps eos expiletis aut gravetis. Quocirca

Separate confinia vestra,] ut vestris limitibus contenti, alienos populi vestri non invadatis. Hebr. et Vatabl. vertunt: *Removete angarias vestras*, id est tributa et exactiones vestras. Hebræum *migras*, proprie significat confinia, et loca suburbana.

10. Statera justa.] Principis enim est definire ponderum et mensurarum quantitatem, ac curare, ut ea ab hominibus æque servetur. Hoc enim exigit justitia publica in emendo et vendendo, quæ si violetur, tota respubl. turbatur et confunditur. Hinc Salomon ait Prov. 20. 10. *Pondus et pondus, mensura et mensura, utrumque abominabile est apud Deum*, q. d. Qui diversa et inæqualia habet pondera et mensuras, v. g. majorem adhibet dum emit, minorem dum vendit; hunc abominatur Deus justus, et justitiæ vindex. Josephus narrat urbem primam quam condidit Cain, et ex nomine filii sui vocavit Enochiam, eo maxime ab eodem corruptam fuisse, quod injusta pondera et mensuras adinvenerit. Quam enim necessaria sit hæc ponderum et mensurarum justitia, docet Deus, qui eamdem tam verbo hic, ac Levit. 19. 35. et Amos 8. 5. quam exemplo sancxit. Ipse enim, ut ait Sapiens

cap. 11. 21. hanc universi romp. condens omnia in mensura, et numero, et pondere disposuit. Eamdem in rapub. in primis necessariam esse docet Aristot. lib. 9. Metaphys.

11. EPHI ET BATUS ÆQUALIA.] Pares mensuræ erant *ephi* et *batus*; sed ephi erat aridorum, batus liquidorum, scilicet erant hæ mensuræ decima pars cori. Corus enim continet tria sea, sive sata, hoc est 30. modios; ephi et batus, tres modios. Septuag. pro bato vertunt *chænicem*, pro coro vertunt *gomor*, sed corrupte legitur *gomor* pro *homer*, uti est in Hebr. *Gomor* enim exigua erat mensura victus diurni, uti dixi Exodi 16. v. 16. *homer* vero, sive corus ingens et vastus, continens 30. modios.

JUXTA MENSURAM CORI ERIT ÆQUA LIBRATIO,] id est æqua ad pondus divisio et ad corum accommodatio, q. d. Utrumque ad rationem cori exigetur, scilicet ut ephi et batus sint decima pars cori. Ita Vatablus.

12. SICLUS VIGINTI OBOLOS HABET.] Siclus, sive stater, erat tetradrachmos, æqualis in pondere et pretio quatuor Juliis Italicis, et quatuor regalibus Hispanicis, sive uni floreno Belgico, hic enim continet 20. obolos, id est stuferos. Vide dicta Exodi 30. 13.

PORRO VIGINTI SICLI, etc.] q. d. Mna, sive mina continet 60. siclos. Nota: Minam hic distribuit in tres partes, quia erant tres species numismatum separatæ, quas omnes complectebatur mina, scilicet erant numisma, primo, 15. siclorum, sive quarta minæ pars; secundo, 20. siclorum, id est, tertia minæ pars; tertio, 25. siclorum, id est, tertia cum duodecima minæ pars. Ita R. David, Vatablus, Maldon. et Vilal. tom. 2. pag. 527. ubi docet singulas hasce species mnas quoque sive minas vocari, ideoque quadruplicem fuisse minam, scilicet primam, 15. secundam, 20. tertiam, 25. quartam, 60. siclorum, illudque hic innuit Ezechiel. Unde et Salomon 3. Regum 10. vers. 17. dicitur suis stipatoribus peltas fecisse, quarum singulæ vestiebantur 300. minis auri; ubi mina non 60. siclorum (sic enim peltæ hæ fuissent gravissimæ, et a viris fortissimis importabiles) sed 20. accipienda est. Sic enim in ducentas hasce peltas insumpta fuisse 666. talenta, de quibus 3. Reg. 10. v. 16. recte calculando ostendit Vilalpando. Notant Hebræi et Maldon. de profana mina hic agi: nam sacram fuisse duplo majorem, ac continuisse centum 20. siclos. Verum hoc alii negant censentque unam eamdemque fuisse minam sacram et profanam, sive templi et fori, vulgi et sacerdotum, uti dixi Exodi 30.

Porro dicitur *mina*, vel *mna* quasi מנה *mano*, id est portio, vel pars numerata et detracta, a rad. מנה *mana*, id est numeravit. Unde *Mane, Tekel, Phares*, Daniel. 5. 25.

13. HÆ SUNT PRIMITIÆ QUAS TOLLETIS,] Hebr. אשר תרימו *ascer tarimu*, id est, quas offeretis elevando illas coram Domino. Hoc enim ritu offerendæ erant primitiæ, juxta legem Levit. 23. 11. ut ita protestarentur se fruges hasce a Deo accepisse, ideoque ei primitias earum offerre. Quæres: De quibus primitiis hic agatur? R. David censet hic taxari eas, quæ in communi templi dedicatione offerendæ erant. Maldonatus putat hic taxari sacrificia principum: sed sacrificia non sunt primitiæ, et illa taxantur cap. seq. Melius ergo S. Hieron. cum Hebræis proprie primitias frugum, v. g. tritici, hordei, etc. Deo et sacerdotibus offerendas hic taxari autumant, ne aut sacerdotum avaritia plus exigeret, aut laicorum minus daret, quam par erat. Jubet ergo, ut sexagesima pars frugum pro primitiis Deo detur: jubet enim dari sextam partem ephi, quæ est sexagesima pars cori.

Notant Hebræi, hic taxari primitias juxta imam taxam. Tradunt enim ipsi, pro primitiis nec minus quam sexagesimam, nec plus quam quadragesimam partem dari licuisse. Unde S. Hier. *Inter quadragesimam*, ait, *et sexagesimam licebat offerri quodcumque voluissent.*

14. MENSURA QUOQUE OLEI.] Jubet hic in sexagesimam partem farinæ, quæ pro primitiis offertur, misceri centesimam partem olei. Nam decima pars bati, sive ephi, est centesima pars cori. Corus enim continebat decem batos, sive ephi.

15. ET ARIETEM UNUM.] Hebr. ושה אחד *vesce echad*, id est, pecudem unam, non agnam aut fœminam, ut volunt Hebræi, sed masculam. Unde Noster docte vertit, *arietem*. Mascula enim Deo in sacrificio offerenda erant.

DE GREGE DUCENTORUM,] q. d. Qui ducentas habuerit oves, unam, puta ducentesimam, dabit Deo in sacrificium.

16. OMNIS POPULUS TERRÆ TENEBITUR PRIMITIIS HIS PRINCIPI,] scilicet sacerdotum, hoc est pontifici. Minus recte alii regem intelligunt: nam pontifici, non regi, ex jure divino dandæ sunt primitiæ. Aliter ergo hic sumitur princeps, quam cap. seq. et cap. 44. v. 3. Sensus est, q. d. Populus dabit pontifici hasce primitias, ut iis ipse sustineat onus offerendi holocausta et victimas in sabbatis, Calendis, aliisque festis pro toto populo. Ita S. Hieron. Vatablus et passim Hebræi. Hoc est enim quod subdit:

17. ET SUPER PRINCIPEM ERUNT HOLOCAUSTA, etc.] q. d. Principi, et principis quasi humeris incumbet onus holocaustorum, etc.

18. PRIMO MENSE.] Nisan, qui partim Martio, partim Aprili nostro respondet, estque primus ab æquinoctio verno, ideoque Paschalis, Exodi 12. 2.

UNA, id est prima die, MENSIS.] Sic sæpe alibi per enallagen cardinalis numerus ponitur pro ordinali, unus pro primo.

19. ET TOLLET SACERDOS DE SANGUINE sacrificii, vel piaculi, QUOD ERIT PRO PECCATO, ET PONET IN POSTIBUS DOMUS,] scilicet templi. Ita Hebræi.

ET IN QUATUOR ANGULIS CREPIDINIS, non atrii, ut volunt Rabbini, sed ALTARIS.] Hoc enim duplicem habebat crepidinem, eaque hebr. vocatur עזרה *azara*, cap. 43. 14. æque ac hic.

ET IN POSTIBUS PORTÆ ATRII INTERIORIS.] Atrium interius erat atrium sacerdotum, ut dixi c. 42. 3. Minus recte R. David per atrium exterius accipit atrium fœminarum, per interius virorum.

22. ET FACIET, id est sacrificabit, PRINCEPS,] non per se, sed sacerdotes, uti explicatur cap. seq. v. 2.

23. QUOTIDIE SEPTEM DIEBUS,] id est, quotidie septem vitulos, et septem arietes, idque per septem dies. Ita Hebr. Vatabl. et Maldon. Hæ victimæ videntur hic præscribi soli principi. Nam festi et populi aliæ et plures erant victimæ, quæ præscribuntur Num. 29. v. 13. et seq.

24. SACRIFICIUM EPHI PER VITULOS.] Pro *sacrificium*,

hebr. est מנחה *mincha*, id est sacrificium farreum, sive similæ, q. d. Offeret ephi similæ cum singulis vitulis, et cum singulis ephi miscebit unum hin olei. De hin, ephi, aliisque mensuris Hebræorum vide dicta in calce Pentateuchi.

25. In solemnitate,] scilicet festi Tabernaculorum: hoc enim die 15. mensis septimi celebrabatur, Levit. 23. 39.

Tam pro peccato,] q. d. Dixi de victimis, simila, et oleo offerendis in festo Paschæ, eadem intelligenda, et eodem prorsus modo ac mensura servanda sunt in festo Tabernaculorum. Ita Vatabl. Maldon. et alii. Ex hisce victimis, libaminibus, cæterisque omnibus patet, hæc ad litteram spectare templum et remp. Judaicam.

CAPUT QUADRAGESIMUM SEXTUM.

SYNOPSIS CAPITIS.

Præscribit sacrificia principi, et v. 16. legem fert de donis et legatis principis, denique v. 19. præscribit locum et culinas victimarum.

1 Hæc dicit Dominus Deus: Porta atrii interioris, quæ respicit ad Orientem, erit clausa sex diebus, in quibus opus fit: die autem sabbati aperietur, sed et in die Calendarum aperietur. 2. Et intrabit princeps per viam vestibuli portæ deforis, et stabit in limine portæ: et facient sacerdotes holocaustum ejus, et pacifica ejus: et adorabit super limen portæ, et egredietur: porta autem non claudetur usque ad vesperam. 3. Et adorabit populus terræ ad ostium portæ illius in sabbatis, et in Calendis, coram Domino. 4. Holocaustum autem hoc offeret princeps Domino; in die sabbati sex agnos immaculatos, et arietem immaculatum. 5. Et sacrificium ephi per arietem: in agnis autem sacrificium quod dederit manus ejus: et olei hin per singula ephi. 6. In die autem Calendarum vitulum de armento immaculatum: et sex agni et arietes immaculati erunt. 7. Et ephi per vitulum, ephi quoque per arietem faciet sacrificium: de agnis autem, sicut invenerit manus ejus: et olei hin per singula ephi. 8. Cumque ingressurus est princeps, per viam vestibuli portæ ingrediatur, et per eamdem viam exeat. 9. Et cum intrabit populus terræ in conspectu Domini in solemnitatibus: qui ingreditur per portam Aquilonis, ut adoret, egrediatur per viam portæ Meridianæ: porro qui ingreditur per viam portæ Meridianæ, egrediatur per viam portæ Aquilonis: non revertetur per viam portæ, per quam ingressus est, sed e regione illius egredietur. 10. Princeps autem in medio eorum cum ingredientibus ingredietur, et cum egredientibus egredietur. 11. Et in nundinis, et in solemnitatibus erit sacrificium ephi per vitulum, et ephi per arietem: agnis autem erit sacrificium sicut invenerit manus ejus: et olei hin per singula ephi. 12. Cum autem fecerit princeps spontaneum holocaustum, aut pacifica voluntaria Domino; aperietur ei porta, quæ respicit ad Orientem, et faciet holocaustum suum, et pacifica sua, sicut fieri solet in die sabbati: et egredietur, clauditurque porta postquam exierit. 13. Et agnum ejusdem anni immaculatum faciet holocaustum quotidie Domino: semper mane faciet illud. 14. Et faciet sacrificium super eo cata mane mane sextam partem ephi, et de oleo tertiam partem hin, ut misceatur similæ: sacrificium Domino legitimum, juge atque perpetuum. 15. Faciet agnum, et sacrificium, et oleum cata mane mane: holocaustum sempiternum. 16. Hæc dicit Dominus Deus: Si dederit princeps donum alicui de filiis suis: hæreditas ejus filiorum suorum erit, possidebunt eam hæreditarie. 17. Si autem dederit legatum de hæreditate sua uni servorum suorum, erit illius usque ad annum remissionis, et revertetur ad principem: hæreditas autem ejus, filiis ejus erit. 18. Et non accipiet princeps de hæreditate populi per violentiam, et de possessione eorum: sed de possessione sua hæreditatem dabit filiis suis: ut non dispergatur populus meus unusquisque a possessione sua. 19. Et introduxit me per ingressum, qui erat ex latere portæ, in gazophylacia sanctuarii ad sacerdotes, quæ respiciebant ad Aquilonem: et erat ibi locus vergens ad Occidentem. 20. Et dixit ad me: Iste est locus ubi coquent sacerdotes pro peccato, et pro delicto: ubi coquent sacrificium, ut non efferant in atrium exterius, et sanctificetur populus. 21. Et eduxit me in atrium

exterius, et circumduxit me per quatuor angulos atrii: et ecce atriolum erat in angulo atrii, atriola singula per angulos atrii. 22. In quatuor angulis atrii atriola disposita, quadraginta cubitorum per longum, et triginta per latum: mensuræ unius quatuor erant. 23 Et parles per circuitum ambiens quatuor atriola: et culinæ fabricatæ erant subter porticus per gyrum. 24. Et dixit ad me: Hæc est domus culinarum, in qua coquent ministri domus Domini victimas populi.

1. Porta atrii interioris,] id est atrii sacerdotum, Hæc est porta clausa, de qua dixit c. 44. v. 2. et 3. Hanc jubet hic aperiri principi sabbatis et Calendis.

Mystice S. Hieron. *Sex diebus*, ait, *quibus operamur in mundo, porta Orientalis atrii interioris clausa nobis est. Postquam autem venerimus ad diem septimum, id est ad diem sabbati, in quo æterna requies est· sive ad diem Calendorum, quando post cæcam noctem, et horribiles tenebras lucis exordium est, aperitur nobis porta Orientalis: si quis nostrum per merita virtutum ducis nomen et dignitatem fuerit consecutus, per viam vestibuli portæ deforis, hoc est per mundi hujus labores et portam Ecclesiæ, quæ adhuc in terrenis finibus posita est, ingredietur, non interius atrium (hoc enim in præsenti loco scribitur) sed ad limen portæ interioris, et stabit in ea.*

2. Intrabit princeps per viam vestibuli portæ deforis; id est exterioris, ut vertit Chald. et Tigur. quæ scilicet erat in atrio laicorum: et stabit in limine portæ,] interioris, inquit S. Hieron. quæ scilicet erat in atrio sacerdotum, q. d. Princeps intrabit per portam atrii laicorum, pergetque usque ad portam atrii sacerdotum, ut inde spectet sacrificia, quæ per sacerdotes offert in ipsorum atrio. Sicut enim nemo laicus, sic nec princeps poterat ingredi atrium sacerdotum, sed soli sacerdotes: princeps tamen proxime ad illud accedebat, adeoque consistebat in porta atrii sacerdotum, ibique sedem regalem habebat, in qua sederet si vellet, aut juxta eam staret, si mallet: τὸ enim *stabit* præsentiam et consistentiam significat non situs qualitatem: *stabit* ergo, id est, eo loco consistet et deget, sive stando, sive sedendo, sive genuflectendo. Sedem hanc regis juxta atrium sacerdotum graphice repræsentat Adrichom. in effigie Hierosolymæ et templi num. 95. Simili modo olim reges Christiani prohibebantur ingredi chorum sacerdotum, et cogebantur ante chorum in templo cum populo consistere, uti Theodosium consistere coegit S. Ambrosius. Idem etiamnum servant Græci, qui chorum in quo Missas celebrant, undique clausum, nec ulli, nisi sacerdoti ejusque ministris, pervium habent. Discant hic principes ex sanctione Dei, quantam modestiam exhibere in templo, quemque sacerdotes, quasi Dei ministros, venerari debeant.

Porta autem non claudetur usque ad vesperam.] Causam dat S. Hieron. *Ut post principem*, inquit, *omnis populus terræ adoret contra ostium portæ illius: adoret autem in sabbatis, et in calendis, quando aperitur porta.*

Et facient,] id est offerent, sacrificabunt.

3. Et adorabit populus terræ ad ostium portæ,] scilicet foris post principem: princeps enim in ipso limine portæ consistebat et adorabat.

4. Et sacrificium.] Hebr. *mincha*, id est sacrificium, sive *libamen similæ* erit mensura *ephi*.

In agnis autem sacrificium quod dederit manus ejus,] q. d. Libamen et mensuram similæ ad agnos, quos immolabit princeps, non præscribo: det ipse tantum, quantum volet; ita tamen ut *alsi hin per singula ephi* similæ, quæ dare voluerit, addat et misceat. In omnibus enim victimis animalium addenda erat simila, oleum, sal et thus, quasi libamina et condimenta sacrificii, uti dixi sæpius in Levitico.

6. Vitulum de armento,] Hebr. בן בקר *ben bacar*, id est filium bovis, sive vaccæ, id est vitulum juvenem et tenerum, qui adhuc matrem, puta vaccam, sequitur.

7. Ephi quoque similæ per arietem faciet sacrificium.] Hebr. *mincha*, q. d. Ad quemlibet arietem offeret ephi similæ pro mincha, id est sacrificio, sive libamine farreo. Passim enim hic, uti et Levitici 2. sacrificium, hebr. *mincha*, vocatur similæ oblatio et libatio.

Sicut invenerit manus ejus,] sicut dare potuerit et voluerit. Vide dicta v. 5.

8. Cumque ingressurus est princeps, per viam vestibuli portæ] Orientalis, ut dixit v. 2. Duo hic sanciuntur, duplexque statuitur discrimen inter principem et populum. Primum, ut princeps solus per portam Orientalem ingrediatur, eaque alias clausa, illi ingredienti aperiatur, et eo egresso claudatur ad vesperam: populus vero per portam Meridionalem et Aquilonarem ingrediatur et egrediatur, ut dicitur versu seq. Secundum, ut princeps per eamdem portam ingrediatur, et egrediatur: populus vero per unam ingressus, per alteram et adversam egrediatur, uti statuitur v. 10. Ita S. Hier. Vilalp. Maldon. et alii.

Hinc recte infert Vilalp. pag. 396. in fine, id multo potiori jure sacerdotibus in altari et templo ministraturis licuisse, quod principi licebat. Nam a sacerdotibus sanctitas, sapientia, divini cultus observantia, atque religio major exigebatur, quam a sæculari principe, cui maximi privilegii loco dabatur, ut usque ad limen (vel portam) interius adoraturus ingrederetur, ulterius progredi omnino prohibebatur: cujus quidem contemptæ legis severissimas pœnas luit Ozias rex, percussus lepra a Deo, 2. Paral. 26. v. 16. et 19.

Moralis causa erat, ut significaretur principem, æque ac sacerdotes, aliam decere viam, id est vitam et mores, quam populum, puta peculiares et sanctiores. Aliter R. Salomon, R. David, et Hebræi: censent enim hic statui legem tantum de sabbatis et Calendis, ut scilicet hisce festis tam princeps quam populus una porta ingredi, altera vero egredi debeat: idque putant sanciri v. 9. et 10. Verum prior sententia verior est.

9. Cum intrabit populus.] Statuitur hic ut populus per portam, non Orientalem, sed Meridionalem ingressus, Aquilonari egrediatur; ingressus vero A-

Aquilonari porta, per adversam, scilicet Meridionalem, egrediatur.

Causam dant Hebræi, ne finita oratione quæ fiebat in medio atrii Orientali coram Domino, converteretur adorans contra templum, ad eamdem portam reversurus, itaque dorsum obverteret templo: quod rusticum fuisset et incivile. Verum æqua erat conversio, scilicet lateralis, sive per eamdem, sive per diversam portam quis egrederetur; tamque tergum, aut potius latus obvertebat ingrediens per unam partem, et egrediens per alteram, quam ingrediens et egrediens per unam eamdemque. Verior ergo causa fuisse videtur, ut in tanta populi turba facilior esset transitus. Si enim eadem porta, qua ingressi erant, egressi fuissent, occurrissent venientibus et intrantibus, itaque invicem sese in transitu impedivissent, dum hi volunt ingredi, illi egredi, quod vitatur, si hi, qui una porta ingrediuntur, alia egrediantur. Id experimur hic Romæ in Basilicis Apostolorum et Martyrum, dum sunt stationes solemnes.

Tropolog. significatur in via et cultu Dei non esse regrediendum, sed progrediendum, ut cum Apostolo, quæ retro sunt obliviscentes, in priora nos extendamus, ait S. Hieronymus.

10. Princeps autem in medio eorum,] id est, princeps per portam ingredietur, quæ media est inter Meridionalem et Aquilonarem, quibus populus ingreditur: sic enim quasi in media populi, utroque ex latere intrantis ingrediebatur princeps.

Cum ingredientibus ingredietur,] id est, eodem tempore, quo alii ingrediuntur, in medio eorum, uti jam dixi, ipse ingredietur; et eodem tempore, quo alii egrediuntur, egredietur ipse.

11. In nundinis.] Hebr. בחגים *bechaggim*, id est in festis.

12. Cum autem fecerit princeps,] cum obtulerit per sacerdotes, ut dixit v. 2.

Spontaneum holocaustum,] aut spontaneas victimas pacificas, vel Eucharisticas, q. d. Princeps, cum præter sacrificia, quæ hic in festis ei præscribuntur, voluerit aliis diebus sponte sua sacrificium offerre, aperiatur illi porta Orientalis, sicut in festis. Ita Hebræa, Maldon. et alii.

14. Cata mane mane,] id est, singulis diebus mane. Est græcismus: κατὰ enim Græcis idem est, quod *secundum, per:* geminatio vero significat distributionem universalem, quasi dicat. Per singula mane.

16. Hæreditas ejus (filii principis) filiorum suorum erit,] q. d. Transmittet filius ad posteros suos hanc hæreditatis partem, a patre principe dono acceptam. Loquitur de parte bonorum regalium, ut patet ex v. seq.

17. Legatum, hebr. מתנה *mattana*, id est donum, uti præcessit usque ad annum remissionis,] scilicet jubilæi, de quo dixi Levit. 25. 13. illo enim possessiones venditæ ad primos venditores, sive dominos, revertebantur. Statuitur hic discrimen inter dona, quæ princeps dat filiis, et ea quæ dat servis, scilicet, ut servis, id est subditis, data revertantur ad principem in jubilæo, filiis vero data non revertantur. Hoc enim est, quod ait: *Hæreditas autem ejus, filiis ejus erit,* quod clarius dicunt Hebræa: *Verumtamen hæreditas ejus, filiorum ejus,* (id est, filiis ejus ab eo dono data) *ipsorum erit.*

Hinc docet S. Hieron. (qui per principem intelligit pontificem) sacerdotes filiis non debere relinquere bona Ecclesiastica, sed tantum hæreditaria: *Sugillat,* inquit, *non solum illius temporis sacerdotes et principes, sed nostri quoque, qui ditiores fiunt sacerdotes dignitate, et præter eo, quæ sibi Domini dispositione debentur, tollunt a pauperibus per violentiam; vel sub honoris nomine divites spoliant, ut ipsis quoque filiis suis, quibus paterna debetur hæreditas, nil debeant derelinquere nisi quod sibi a parentibus derelictum est. Ergo qui ditior est sacerdos, quam venit ad sacerdotium, quidquid plus habuerit, non filiis debet dare, sed pauperibus, et sanctis fratribus, et domesticis fidei, qui vincunt merita liberorum: ut reddat ea, quæ Domini sunt, Domino suo, qui loquitur in Evangelio: Quidquid uni istorum fecistis, mihi fecistis. Ipse enim in pauperibus suscipitur hospitio, visitatur in carcere, nudus tegitur, sitiens bibit, saturatur esuriens. Ut non dispergatur populus meus: dispergit ergo populum Dei, et aufert ab eo possessionem fidei sempiternam qui alieno dona, vel bona, vel rapina, vel adulatione, vel blanditiis, vel prætextu religionis filiis fratribusque et consanguineis derelinquit.* Hæc S. Hieron. Vide dicta cap. 44. v. 23.

18. Per violentiam.] Vatabl. vertit: *Ut per vim et oppressionem de ipsorum possessione eos dejiciat.*

19. Et introduxit me per ingressum etc.] Vatabl. vertit: *Porro introduxit me per ingressum, qui erat in latere portæ* (Orientalis atrii sacerdotum) *ad exedras sanctas, quæ versæ erant ad Aquilonem.*

20. Et sanctificetur populus,] contactu aut præsentia carnium sanctificatarum: quidquid enim sanctum tangebat, sanctum putabatur. Simile dixit de vestibus sacris cap. 44. 19. Sancit Deus res sanctas, uti victimas, loco congruo et sancte asservari, ne in profano inter laicos vilescerent, aut minus reverenter haberentur. Unde S. Hieron. *Significat,* inquit, *ne facile non sanctificatis sancta tribuamus, nec mittamus juxta Evangelium margaritas ante porcos, nec demus sanctum canibus.*

21. Eduxit me in atrium exterius,] scilicet in atrium populi, uti paulo ante dixit: interius enim atrium erat sacerdotum. Hinc ergo videtur, quod in atrio laicorum per quatuor ejus angulos fuerint atriola separata, et pariete sive muro circumsepta, ut dicitur v. 23. in quibus erant culinæ ad coquendas partes victimarum pacificarum, laicis offerentibus ex lege debitas, quas deinde in eodem atrio comedebant epulantes, et gaudentes coram Domino: atrium enim sacerdotum non sufficiebat omnibus hisce coquendis, cum partes sacerdotum et Dei ibi coquendæ essent. Deinde molestum fuisset, præsertim in hieme et frigore, singulas laicorum carnes coctas ex uno atrio in aliud transferre, et singulis suas reddere et distribuere in tanta populi turba. Aliter Maldon. putat enim atrium hoc exterius fuisse in eodem atrio sacerdotum, quia erat extra gazophylacia.

22. Mensuræ unius quatuor erant,] q. d. Quatuor hæc atriola culinarum, in quatuor angulis atrii magni laicorum posita, erant unius et ejusdem mensuræ, scilicet singula erant longa quadraginta cubitos, lata triginta, ut præcessit. Ita Vatablus.

23. Et culinæ fabricatæ erant subter porticus.] Porticus hæ innitebantur parietibus, sive muris atriorum ambientibus, de quibus jam dixi. In hisce porticibus dicit ædificatas fuisse culinas ad coquendas victimas. Aliter vertit Vatabl. scilicet *sub muris*, vel *foraminibus foci erant circumcirca*; sicque explicat: *In parte*, ait, *muri superiore erant foramina, quibus ollas imponebant, inferne autem alia foramina ad subjiciendum ignem.*

24. In qua coquant ministri domus Domini victimas populi.] Sicut victimæ, utpote sanctæ, a solo sacerdote mactabantur, ita et earum carnes a solis templi ministris, puta a Levitis, coquebantur, etiam in atrio laicorum.

CAPUT QUADRAGESIMUM SEPTIMUM.

SYNOPSIS CAPITIS.

Videt Propheta aquas ex templo manantes. Deinde vers. 13. dividitur terra inter duodecim tribus.

1 Et convertit me ad portam domus, et ecce aquæ egrediebantur subter limen domus ad Orientem: facies enim domus respiciebat ad Orientem: aquæ autem descendebant in latus templi dextrum ad Meridiem altaris. 2. Et eduxit me per viam portæ Aquilonis, et convertit me ad viam foras portam exteriorem, viam quæ respiciebat ad Orientem: et ecce aquæ redundantes a latere dextro. 3. Cum egrederetur vir ad Orientem, qui habebat funiculum in manu sua, et mensus est mille cubitos: et traduxit me per aquam usque ad talos. 4. Rursumque mensus est mille, et traduxit me per aquam usque ad genua: 5. et mensus est mille, et traduxit me per aquam usque ad renes. Et mensus est mille, torrentem, quem non potui pertransire: quoniam intumuerant aquæ profundi torrentis, qui non potest transvadari. 6. Et dixit ad me: Certe vidisti, fili hominis. Et eduxit me, et convertit ad ripam torrentis. 7. Cumque me convertissem, ecce in ripa torrentis ligna multa nimis ex utraque parte. 8. Et ait ad me: Aquæ istæ, quæ egrediuntur ad tumulos sabuli Orientalis, et descendunt ad plana deserti, intrabunt mare, et exibunt, et sanabuntur aquæ. 9. Et omnis anima vivens, quæ serpit, quocumque venerit torrens, vivet: et erunt pisces multi satis postquam venerint illuc aquæ istæ, et sanabuntur et vivent omnia, ad quæ venerit torrens. 10. Et stabunt super illas piscatores, ab Engaddi usque ad Engallim siccatio sagenarum erit: plurimæ species erunt piscium ejus, sicut pisces maris magni, multitudinis nimiæ: 11. in littoribus autem ejus, et in palustribus non sanabuntur, quia in salinas dabuntur. 12. Et super torrentem orietur in ripis ejus ex utraque parte omne lignum pomiferum: non defluet folium ex eo, et non deficiet fructus ejus: per singulos menses afferet primitiva, quia aquæ ejus de sanctuario egredientur: et erunt fructus ejus in cibum, et folia ejus ad medicinam. 13. Hæc dicit Dominus Deus: Hic est terminus in quo possidebitis terram in duodecim tribubus Israel: quia Joseph duplicem funiculum habet. 14. Possidebitis autem eam singuli æque ut frater suus; super quam levavi manum meam ut darem patribus vestris: et cadet terra hæc vobis in possessionem. 15. Hic est autem terminus terræ: ad plagam septemtrionalem, a mari magno via Hethalon, venientibus Sedada, 16. Emath, Berotha, Sabarim, quæ est inter terminum Damasci et confinium Emath, domus Tichon, quæ est juxta terminum Auran. 17. Et erit terminus a mari usque ad atrium Enon terminus Damasci, et ab Aquilone ad Aquilonem: terminus Emath plaga septemtrionalis. 18. Porro plaga Orientalis de medio Auran, et de medio Damasci, et de medio Galaad, et de medio terræ Israel, Jordanis disterminans ad mare Orientale, metiemini etiam plagam Orientalem. 19. Plaga autem Australis Meridiana, a Thamar usque ad aquas contradictionis Cades: et torrens usque ad mare magnum: et hæc est plaga ad Meridiem Australis. 20. Et plaga maris, mare magnum a confinio per directum, donec venias Emath: hæc est plaga maris. 21. Et dividetis terram istam vobis per tribus Israel: 22. Et mittetis eam in hæreditatem vobis, et advenis, qui accesserint ad vos, qui genuerint filios in medio vestrum: et erunt vobis sicut indigenæ inter filios Israel: vobiscum divident possessionem in medio tribuum Israel. 23. In tribu autem quacumque fuerit advena, ibi dabitis possessionem illi, ait Dominus Deus.

1. AD PORTAM DOMUS,] id est, templi. Maldon. per *domum* accipit Sanctum sanctorum. Porta hæc erat Orientalis, ut patet ex sequentibus.

ET ECCE AQUÆ EGREDIEBANTUR.] Quæritur, quænam hæ aquæ? Respond. Vilalp. fuisse aquas subterraneas templi, quæ per canales ductæ in atrium sacerdotum effluebant, qua tum victimæ, tum ipsum laniena solum assidue levabatur. De quibus S. Hieron. in cap. 40. Ezech. v. 41. *Ad latus exterius*, inquit, *juxta Septuag. erat rivus fabrefactus, qui holocaustum, cineres, et carnium virulentias efferebat exterius.* Sanguis enim, aliique humores et excrementa tot victimarum quotidie, fœtorem intolerabilem creassent, nisi his aquis abluta per canales et aquæductus foras propulsa fuissent. De hisce aquis et aquæductibus ita scribit Aristæas, oculatus testis, lib. de LXX. interpretibus sub initium. Erant in templo occulta receptacula aquarum, quæ ad diluendum sanguinem jugulatarum hostiarum funduntur, quarum fluxus tam assiduus est, ut perennis fons videatur. Et ad hoc sunt juxta aræ basin frequentes aperturæ, solis ministris cognitæ. Sed mirabilis est, et fere inenarrabilis subterraneorum conceptaculorum magnitudo, quæ ad quinque usque stadia per circuitum templi cuncta penetrat. Plumbeæ ad ea fistulæ quacumque per muros, et templi solum, quibus omnia abluantur mundenturque, descendunt.

Tales aquæductus et subterraneos et supraterraneos videmus Romæ, ac imprimis S. D. N. Sixti V. in Quirinali, et Pauli V. in Janiculo, sive Montorio. Plinius hosce aquæductus vocat orbis miracula. Unus eorum ab eo sic describitur l. 36. cap. 15. *Vicit antecedentes aquarum ductus novissimum impendium operis inchoati a Caio Cæsare, et peracti a Claudio: quippe a quadragesimo lapide ad eam excelsitatem, ut in omnes urbis montes levarentur: influxere Curtius, atque Cæruleus fontes. Erogata in id opus sestertium ter millies. Quod si quis diligentius æstimaverit aquarum abundantiam in publico, balneis, piscinis, domibus, euripis, hortis, suburbanis villis, spatioque advenientis exstructos arcus, montes perfossos, convalles æquatas, fatebitur nihil magis mirandum fuisse in orbe terrarum.* Porro aquæductus Salomonis hisce Romanis fuisse mirabiliores docet Vilalp. p. 565 Hisce adhuc Roma plena est, ideoque in singulis pene plateis exstant foricæ et ostiola, quibus sordes in hosce aquæductus et cloacas subterraneas, tandemque in Tiberim devolventur, adeo ut Roma in imo videatur concava, et stare in fornicibus, mirumque sit eam hiatibus et terræ motibus sæpius non concuti, imo conquassari.

Allegor. et potius, hæ aquæ significant tum aquas baptismi, quæ a limine templi, id est, a Christo, qui est via et veritas: et ab altari crucis, puta e latere Christi, profluxerunt, omnique gratiarum genere, quæ ex illis emanarunt; tum Evangelicam doctrinam, ait S. Hieron. de qua dixit Propheta c. 36. 25. *Effundam super vos aquam mundam, et mundabimini ab omnibus inquinamentis vestris.* Et Zachar. c. 14. 8. *Et erit in illa die, et exibunt aquæ vivæ de Jerusalem: medium earum ad mare Orientale, et medium earum ad mare novissimum, in æstate, et in hieme erunt.* Nam, ut ait Isaias c. 2. 3. *De Sion exibit lex, et verbum Domini de Jerusalem.* Ita S. Hieron. Theodor. Vatabl. Maldon. Pintus, et alii, q. d. Per totum orbem dispergetur doctrina, baptismus, lex et gratia Christi. Nominat duo maria, Orientale, scilicet Mortuum; et Occidentale, scilicet Mediterraneum; quia hæc erant limites Palestinæ, et populi Dei; ac per illa quævis alia intelligit. Ita S. Cyrill. ibid. De his aquis ait Christus Joan. 7. *Si quis sitit, veniat ad me, et bibat. Qui credit in me, sicut dicit Scriptura, flumina de ventre ejus fluent aquæ vivæ. Hoc autem dixit de spiritu, quem accepturi erant credentes in eum.* Et Psaltes Psal. 22. *Super aquas refectionis educavit me.* Et Isaias cap. 12. *Haurietis aquas in gaudio de fontibus Salvatoris.* Et c. 35. 6. *Scissæ sunt in deserto aquæ, et torrentes in solitudine, et quæ erat arida, erit in stagnum, et sitiens in fontes aquarum.* E contrario Jerem. c. 2. juxta Septuag. increpat Judæos, quod eant ad aquas Ægypti: *Quid vobis, ait, et viæ Ægypti, ut bibatis de aquis Geon?* qui hebr. dicitur שיחור *sichor*, id est turbidus atque cœnosus; hic est Nilus. Tales aquæ sunt dogmata hæreticorum, inquit S. Hieronymus.

2. EDUXIT ME PER VIAM PORTÆ AQUILONIS.] *Per viam portæ*, id est, per portam: Hebræi enim nomen *viæ* addunt per pleonasmum, q. d. Angelus me circumduxit per portam atrii utriusque, ut totum templum circumambularem.

ET CONVERTIT ME AD VIAM FORAS.] Clare vertit Vatabl. *Circuire me fecit in viam foras ducentem ad portam exteriorem* (scilicet Aquilonarem) *in viam quæ tendit in Orientem.* Reductus est ergo hic Propheta ad portam Orientalem templi, ad quam primo ductus fuerat c. 40. 6.

ECCE AQUÆ REDUNDANTES.] Illæ ipsæ quas viderat v. 1. per dextrum templi latus defluentes, templum circumambientes, ad portam Orientalem redibant. Non enim quatuor erant rivi, ut nonnulli putarunt, sed unus tantum ad dextrum latus fluens, ait Mald. sed hic rivus variis locis per canales et epistomia erumpebat. Unde Hebræi et Vatabl. putant, Prophetam vidisse primo aquam exorientem a limine, postea ex loco, qui suberat lateri domus. Alii dicunt, Prophetam vidisse aquam scaturientem *a* limine, quod erat prope latus parietis domus.

3. ET MENSUS EST.] Τὸ *et* redundat per hebraismum: alioqui enim pendet sententia.

5. AQUÆ PROFUNDI TORRENTIS.] Hebr. *Aquæ natationis torrentis, qui non poterat transvadari*, id est, quæ ita intumuerant, ut non nisi natando transvadari possent. Ductus est Propheta ad aquas sensim profundiores, scilicet primo, profundas usque ad talos, unde Chald. vertit: *usque ad aquas talorum*; deinde usque ad genua; tertio, usque ad femora et renes; quarto, excedentes staturam hominis, ut natando transeundæ forent. Symbolice, hæ aquæ sensim crescentes significabant res Judæorum Babylone redeuntium, post templi reædificationem, ex parvis initiis ingens incrementum accepturas. Aquæ enim bonorum affluentiam significant, ut patet v. 8. et 9. Isaiæ 66. 12. *Ecce*, inquit, *ego declinabo super eam quasi fluvium pacis, et quasi torrentem inundantem gloriam Gentium, quam sugetis.*

Allegor. et potius, significabant, ait Maldon. Ecclesiam, et Evangelicam doctrinam parvo sumptu initio, ab Jerusalem per totum terrarum orbem longa

lateque propagandam, donec dominetur Christus *a mari usque ad mare, et a flumine usque ad terminos orbis terrarum*, Psal. 71. 8. Omnesque gentes, ad quas ea doctrina pervenerit, a corruptione morum, errorumque pravitate custodiat. Aut, primi mille cubiti infimum Christianorum ordinem denotant, qui incipientium appellatur, qui minore gratiarum copia perfunditur (nempe usque ad talos) id est, donec in mandatis Dei ambulant, ut Script. loqui solet, consilia vero non servent. Alii mille cubiti, proficientes significant, qui ad præcepta consilia etiam Evangelica adjungere conantur; sed nondum ad perfectionem pervenerunt. Alii mille perfectos, quibus usque ad lumbos aqua circumfluit, id est, tantum gratiæ accipiunt a Deo, ut perfectam castitatem servare possint ac velint, qua homines Angelorum vitam imitantur. Postremi, Beatorum statum, qui transvadari non potest; quia oculus non vidit, nec auris audivit, nec in cor hominis ascenderunt, quæ præparavit Deus iis qui diligunt illum, Isaiæ 64. 4. et 1. Cor. 2. 9. Sic fere et Theodor. Hinc Eccli. 24. v. 40. sapientia, quæ primo erat exigua, quasi diuryx, id est, aquæductus, dicitur crevisse in fluvium immensum. *Ego*, inquit sapientia, *quasi tramis aquæ immensæ de fluvio*. Et rursum: *Et ecce factus est mihi tramis abundans, et fluvius meus appropinquavit ad mare.*

Sic quoque has dimensiones applicat Anton. Fernand. vis. 20. sect. 2. ubi et addit, quod aqua primo, genua superans, significabat Christi doctrinam, quæ paulatim pervasit et persuasit ut omnes curvarent sibi genu; secundo, pertingens ad renes, significabat, quod illa carnem et concupiscentias (harum enim sedes sunt renes) latius restringeret, ac ad virginitatem et cœlibatum multos impelleret; tertio, quod jam transvadari non potuerit, sed nando fuerit transmittenda, significabat Christianos, præsertim perfectos, in Ecclesia Deique gratia quasi pisces natare. Porro hæ aquæ egrediuntur e sanctuario, hoc est e Spiritu Sancto, qui totius sanctitatis est auctor: item e Christo: erat enim corpus Christi templum Dei, juxta illud Joan. 2. 29. *Solvite templum hoc*. Ergo pectus sive cor Christi erat velut sanctuarium, ex quo hæc aqua divina scaturivit. Similimodo explicat S. Gregorius l. 22. Moral. cap. 14. *Aquam*, ait, *usque ad talos venire, est jam nos per acceptam sapientiam desideratæ rectitudinis vestigio tenere. Qui rursum mille metitur, et Propheta usque ad genua per aquam ducitur: quia, cum boni operis plenitudo tribuitur, ad hoc usque nostra sapientia augetur, ut in pravis jam actibus minime flectatur. Qui iterum metitur mille, et Propheta per aquam usque ad renes ducitur: quia videlicet tunc in nobis plenitudo operis excrescit, quando in nobis percepta sapientia omnem quoque, in quantum est possibile, delectationem carnis exstinxerit. Qui adhuc mensus est mille, torrentem videlicet quem Propheta pertransire non potuit. Percepta namque perfectione operis, ad contemplationem ducitur, in qua mens sublevata in Deo non potest penetrare quod videt.*

Audi et S. Ambros. in Apocal. 21. 1. *Per torrentem*, inquit, *Scripturam divinam intelligere debemus, quæ de templo, id est de Ecclesia, egreditur, ab ore scilicet prædicatorum: Angelus vero Dominum significat. Angelus itaque Prophetam mille cubitos ducit, cum Dominus alicui fideli suo desiderium largitur intelligendi Scripturas. Propheta namque typum tenet eorum, qui divinas Scripturas ad hoc discere volunt, ut ipsi in eis proficiant, et alios per earum scientiam instruant. Millenarius vero numerus perfectionem alicujus rei sæpe demonstrat. Et prima traductio ad historiæ intelligentiam, secunda ad moralem, tertia pertinet ad spiritualem. Angelus igitur traducit Prophetam usque ad talos, cum ei historiæ intellectum tribuit. Quisquis enim moralem et spiritualem intelligentiam in divinis Script. investigare desiderat, necesse est ut historiæ intelligentiam prius possideat. Secundo, Angelus Prophetam mille cubitos ducit, cum Dominus fidelem suum ad moralem intelligentiam percipiendam accendit: per quam usque ad genua eum traducit, cum moralis scientiæ sensus ei manifestat. Torrentemque non potuit transvadare, quia profunditatem divinorum cœlestiumque mysteriorum nullus, sicut est, perscrutari potest. Ex parte enim cognoscimus, et ex parte prophetamus, sicut dicit Apostolus: Cum autem venerit quod perfectum est, evacuabitur quod ex parte est. Et iterum: Videmus nunc per speculum in ænigmate; tunc autem facie ad faciem. Hunc torrentem idem Paulus transmeare se non posse considerans, dicebat: O altitudo divitiarum sapientiæ et scientiæ Dei, quam incomprehensibilia sunt judicia ejus, et investigabiles viæ ejus!*

Mirabilem visionem de hisce aquis oblatam Alberto Magno, nimirum quod ipse torquens se in explicandis quibusdam locis difficilibus sancti Dionysii, a S. Paulo ad eas ductus sit, et ad domum Aaronis, cumque Apostolo eas sicco pede transeunte, ipse ab eo invitatus, sequi, easque tranare non posset; tum acceperit ab eo resolutionem dubiorum occurrentium in Ecclesiastica hierarchia S. Dionysii; ipsiusmet Alberti verbis recenset gravis auctor Ferdinand. Castiglius in historia Ord. S. Dominici, pag. 1. l. 3. c. 47.

6. CERTE VIDISTI.] Hebr. הראית *horaita*, an vidisti? q. d. Si non bene vidisti, plenius vide et observa; si satis vidisti, audi mysterium pariter et usum, fructumque harum aquarum, scilicet *ligna multa*, id est arbores multas, quas aquæ hæ irrigando producunt et nutriunt. Mystice, ligna sunt Christiani aquis baptismi loti et rigati, ut proferant poma, id est virtutum fructus, de quibus dicitur Psal. 95. *Tunc exsultabunt omnia ligna sylvarum a facie Domini, quia venit.* Et Matth. 3. *Omnis arbor, quæ non facit fructum bonum, excidetur, et in ignem mittetur.* Rursum magis apposite (quod tamen eodem redit) ligna sive arbores, sunt fides, spes, charitas, aliæque virtutes habituales. Hæ enim ex terra cordis nostri aquis Evangelii irrigatæ nascuntur, ac proferunt fructus bonorum actuum (sicut enim fructus ex arbore, sic actus ex habitu proficiscuntur) sibi similium; et folia modestiæ, pietatis, decoris et omnis honestatis externæ. Quocirca anagogice ex hisce rursum nascuntur dotes habituales et actuales beatitudinis, uti mox dicam. Nam gratiæ et virtutibus respondet et datur gloria beatifica ejusque dotes, sicut semini respondet messis, merito merces, victoriæ præmium.

8. AD TUMULOS SABOLI ORIENTALIS] Ex Hebræo גלילה *gelila*, verti quoque potest *ad Galilæam Orientalem*. Ita Septuaginta, Hebr. et Vatabl. Tradunt Hebræi amnem hunc in duos rivos fuisse divisum, unum

Orientalem, alterum Occidentalem ; par quæ Latini Orientalem et Occidentalem Ecclesiam intelligunt, ait Vatabl. Pintus et alii. Prior ergo, inquiunt, fluebat in mare Galilææ, puta Tiberiadis, aut in mare Mortuum sive Sodomorum, quod Orientale erat; alter in mare Mediterraneum, quod erat Occidentale. Licet Malden. per mare Orientale accipiat sinum Persicum; sed hic nimis remotus est a Jerusalem et templo.

Idem quod Ezechiel hic ait, dixit Zachar. cap. 14. v. 8. verbis paulo ante citatis.

Noster melius vertit, *ad tumulos sabuli*. Hujus enim convolutiones et tumulos significat Hebr. *gelila*, uti recte docet S. Hieron. in comment. Jam sensus est, q. d. Hæ aquæ quæ ex limine sanctuarii egredientes fluunt versus Orientem, suoque cursu vehementi trahunt arenas, eriguntque tumulos earum in alveo suo, et descendunt ad planitiem solitudinis, ingredientur mare Mortuum, et exibunt ab eo, ita ut maris aquæ hujus fluminis ingressu sanentur, et quæ prius amaræ erant, dulcescant, quæque prius in eo mortuæ erant, reviviscant. Alludit ad Jordanem: hic enim ingreditur una parte, et alia egreditur mare Mortuum, ejusque aquas ex parte dulcorat; convolvit quoque efficitque tumulos arenarum, q. d. Aquæ hæ, quæ fluunt in Jordanem, postea in mare Mortuum introibunt.

Porro ad litteram aquæ hæ parum sanabant, id est corrigebant, salsedinem maris Mortui, aut torrentium in illud influentium: magis ergo mysticas et antitypas hic aquas intelligere debemus, scilicet aquas baptismi; et per torrentes tendentes in mare Mortuum, perque ipsum mare Mortuum accipere infideles et peccatores mortiferis peccatis obsitos, qui hisce aquis recipiunt salutem et vitam, ac virtutum fructus ferunt uberrimos et lætissimos, ut qui antea erant vitiorum vorago, lacus libidinum fœtidus, et mare sceleribus amarum ac mortuum, ubi nihil erant vitæ, nihil gratiæ, nihil veræ dulcedinis, in fluvium amœnum, suavem et salutarem, ac piscibus abundantem convertantur, de quibus sequitur. Mali ergo, utpote mortui, Christo virisque pila debent quod sint et vivant.

9. Et omnis anima vivens, quæ serpit, hebr. אשר ישריץ *ascer iasrits*, id est, quæ reptat vel natat puta pisces, vivet.] Rursum *iasrits*, id est quæ ebullit, multiplicatur, scaturit instar racemorum et piscium. Nam, ut ait Plinius lib. 2. c. 2. in mari plura et majora animantia nascuntur, quam in terra ob humoris luxuriem. Hac de causa Propheta Ecclesiam comparat mari, fideles piscibus: quia multi sunt, et virtutibus meritisque magni. Unde explicans, subdit:

Et erunt pisces multi.] Pisces sunt Christiani, qui renati aquis baptismi vitam gratiæ consequuntur. *Baptismus enim corpus tangit, et cor abluit*, ait S. Aug. tract. 80. in Joan. Hinc Christus dictus est ἰχθὺς id est piscis. Si enim vocis ἰχθὺς initiales litteras exponas, idem erit quod Ἰησοῦς Χριστὸς Θεοῦ υἱὸς σωτήρ, id est Jesus Christus Dei Filius servator. Ita S. Augustin. lib. 18. Civil. 13. Hæc enim admirabilis mutatio, puta maris Mortui, id est peccatoris vivificatio, provenit ex aquis manantibus a limine et ostio Sancti sanctorum, id est a Christo qui est porta cœli, fluuntque in latus dextrum, id est, per Christi crucifixi latus dextrum, lancea apertum et vulneratum : ex eo enim sanguis et aqua, atque Ecclesiæ Sacramenta fluxerunt, inquit sanctus Augustinus.

Ubi Nota: Communis veterum sententia est, latus Christi in cruce a milite perfossum, fuisse dextrum, idque putant aliqui hic prædici ab Ezech. cum ait v. 2. *Et ecce aquæ redundantes a latere dextro.* Ex hoc ergo latere Christi exivit sanguis et aqua, primo, ut quasi duplicem ex se Christus emanare baptismum, scilicet aquæ in Sacramento, et sanguinis in martyrio; illum enim fidelibus omnibus, hunc Martyribus collaturus erat. Ita Cyrillus Hierosolym. catech. 13. Tertull. lib. de Baptismo; S. Hieron. epist. 83. ad Oceanum: *Latus*, inquit, *Christi percutitur lancea, et baptismi atque martyrii pariter Sacramenta funduntur.* Secundo, ut hac re significaretur, quod baptismus aquæ ex sanguine Christi haberet vim et efficaciam abluendi peccata. Unde S. Ambros. de Benedict. c. 4. *Aqua*, inquit, *ad lavacrum, sanguis ad pretium*. Tertio, ut significaretur quod ex latere Christi fluerent quasi Sacramenta, quibus formanda et nutrienda erat Ecclesia. Unde Patres latus Christi vocant januam baptismi et cæterorum Sacramentorum: adduntque, ex latere Christi dormientis in cruce formatam esse Ecclesiam, sicut ex latere Adæ dormientis formata est Eva. Ita S. Cypr. et Tertull. l. de Baptismo. Hinc et Chrys. in c. 19. Joan. v. 34. et ibid. S. Cyrill. per aquam intelligunt baptismum, per sanguinem calicem Eucharistiæ: illo enim generamur, hoc nutrimur. Denique S. Cyprian. Serm. de Resurrect. Christi: *Ex hoc, ait, fonte non solum ablutionis primæ undas haurimus, sed et compunctionis et lacrymarum perennes effluunt rivi, misericordiarum suavitas, et totius pietatis affectus.*

Et sanabuntur.] In baptismo Christi sanatæ sunt aquæ; quia per contactum vivificæ carnis Christi, vim vivificandi acceperunt, ait sanctus August. serm. 36. de Tempore.

Anagog. fluunt hæ aquæ ad latus dextrum, id est ad beatitudinem, et sortem locumque electorum. Hos enim Christus in judicio statuet a dextris, reprobos vero a sinistris. Unde sequitur.

10. Stabunt super illas piscatores,] Apostoli scilicet qui audierunt a Christo: *Venite post me, et faciam vos fieri piscatores hominum.*

Nota: Apostoli vocantur piscatores, potius quam venatores; quia ipsi non violentis cædibus, sed dulcibus sermonibus et moribus suaviter traxerunt homines ad se, et ad Christum; ac sensim sine sensu eos in retia Ecclesiæ compulerunt, ut vivos caperent, et ad meliorem vitam transferrent. Esca eorum fuit promissio vitæ cœlestis. Denique obedientia vocatorum et captorum, ostendit quam dulcis fuerit eorum piscatio.

Ab Engaddi usque ad Engallim,] ab uno termino usque ad alium. *Engaddi* civitas est juxta mare Mortuum, alio nomine dicta Asasonthamar, id est, urbs palmarum; eo quod floreret palmis et balsamis. Unde ibi erat hortus, sive vinea balsami, quod pene ibi tantum, non alibi in toto orbe, reperiebatur. Hunc hortum seu vineas balsami, tempore Herodis Magni, Cleopatra Ægypti regina, concedente Antonio amasio, invidens tantam felicitatem Herodi, transtulit in Ægyptum, teste Josepho l. 1. Belli cap. 13. Borchardo, Salgniaco et aliis in descriptione Terræ Sanctæ.

Engallim vicus vel urbs erat in principio maris Mortui, ubi scilicet Jordanis influit in mare. Atque ex

hoc loco tendebant retia sua piscatores ad siccandum usque ad Engaddi, uti ait hic Ezechiel. *Engallim*, ait S. Hieron. *est in principio maris Mortui, ubi Jordanis ingreditur; Engaddi vero, ubi finitur atque consumitur. Engaddi fontem hœdi, Engallim fontem vitulorum sonat.*

SICCATIO SAGENARUM ERIT.] Piscatores sordes retium abluunt aqua marina, deinde ea ad solem exponunt et exsiccant: ita qui piscatur animas, humorem et sordes mundanæ vanitatis, quas conversando cum hominibus contraxit, abluat amaritudine pœnitentiæ, mentemque ad se, et ad Deum revocet per meditationes, examina et similia exercitia spiritalia; ut ita a sole illo divino calore gratiæ ipsius exsiccentur: ipseque aptior fiat ad novam animarum piscationem. Hoc significat Engaddi, id est fons hœdi; et Engallim, id est fons vitulorum. Hœdus enim et vitulus, utpote victimæ pro peccato, sunt symbolum pœnitentiæ et mortificationis.

11 IN LITTORIBUS AUTEM, ET IN PALUSTRIBUS NON SANABUNTUR.] Ad litteram, ait S. Hieron. hoc verum est in mari Mortuo; nam in eo, ejusque paludibus nullus piscis, aliudve animal nasci, aut aliunde illatum vivere potest; unde et vocatur mare Mortuum. Audi S. Hieron. *Nihil quod spiret et possit incedere, præ amaritudine nimia, in hoc mari reperiri potest. Nec cochleolæ quidem, parvique vermiculi, et anguillæ, et cætera animantium sive serpentium genera, quorum magis corpuscula possumus nosse, quam nomina.*

Symbolice, palustria sunt homines in segnitiem prolapsi: lacunæ sunt ii qui in superficie versantur, ac sola prædicatione induti, v. g. prædicatores lingua non vita, quales nostrum sunt plurimi, ait Theodor. Hi difficile sanantur.

Allegor. extra has aquas baptismi, id est extra Ecclesiam in qua est baptismus, non est salus, omnisque Gentilium et hæreticorum doctrina salsa est et amara, utpote cœnosa et palustris: *quia in salinas dabuntur*, quia dum Deus deteget eorum falsitatem, eosque punient, erunt aliis sal, ut scilicet alii eorum exemplo sapiant et caveant, juxta illud, quod scriptum est Proverb. 19. *Pestilente flagellato stultus sapientior erit*, ait S. Hieron.

Audi et P. Barrad. tom. 1. lib. 2. c. 6. ubi templum hoc Ezechielis mystice explicat, sed aliusa aliter, imo contrarie interpretatur: *Mundi typus*, ait, *est mare Mortuum: hoc sanant Evangelii aquæ, in illud influentes: Jordanis aquæ in mare Mortuum influebant, sed sanare illud non poterant: eumdem in modum Mosis doctrina in mundum illabebatur, at sanare illum nequibat: influxit Evangelii unda salutifera, et sanavit. Sanari autem dicuntur aquæ, cum a salsedine, amarore et sterilitate ad dulcedinem fœcunditatemque transferuntur. Unde Elisæus 4. Reg. 2. Sanavi (inquit) aquas has, et non erit ultra in eis mors, neque sterilitas. Sanavit ergo Deus aquas maris Mortui, id est mundi, quia salsedinem, amarorem, infœcunditatem et mortem ejus cum dulcedine, et fœcunditate, et vita, influentibus Evangelii aquis commutavit. Unde mare illud quod ne piscem quidem unum gignebat, jam nunc tot gignit, ut adjungat vates: Plurimæ species erunt piscium ejus, sicut pisces maris magni, multitudinis nimiæ.*

Ait præterea Ezechiel, relinquendas salinas aliquot: has ego Religiosorum familias academiasque esse existimo: quemadmodum enim in salinis, ita in cœnobiis et academiis sal efficitur, de quo Christus Matth. 5. Vos, inquit, estis sal terræ. Jam vero piscatores, quorum eodem loco Propheta meminit, quid nisi concionatores adumbrant, quos Dominus hominum vocavit piscatores? Siccatio vero sagenarum illud indicat, debere concionatores sagenas suas, id est conciones, prius quam in mare jaciant, solis, id est Christi, radiis exponere, illasque ejusdem solis calore incendere, atque ab omni humanæ cupiditatis humore desiccare.

12. ET SUPER TORRENTEM,] q. d. Fideles (eorumque fides et virtutes) qui irrigantur aquis doctrinæ Christianæ, et S. Script. erunt sicut arbores frondentes semper, et fructificantes, ut singulis mensibus, id est perpetim, congruis scilicet temporibus novos bonorum operum fructus afferant.

PER SINGULOS MENSES AFFERET PRIMITIVA.] Primitiva reddere, est primitivum fervorem initio mensis cujusque resumere: quod viri pii et sui profectus studiosi faciunt. Estque valde utile, imo sæpe necessarium. Mens enim humana, ut ait S. Greg. l. 22. Moral. 2. *dum igne amoris excoquitur, semper in se servat claritatem pulchritudinis quotidiana innovatione fervoris; nescit enim mens per torporem veterascere, quæ studet per desiderium semper inchoare.*

ET ERUNT FRUCTUS EJUS IN CIBUM.] Fructus virorum justorum sunt virtutes, quæ sunt cibi, quibus animus alitur ad æternitatem: *Unicuique suo cultura fructus donat*, ait S. Ambr. in cap. 7. Luc. quantum enim quisque se mentemque excolit, in tantum fructus fert: cæremoniæ sunt folia conferentia salutarem instructionem et medicinam. Ita Alcazar in Apoc. 22. in fin. Adhæc fructus sunt opera, folia sunt verba salutaria quibus alios instruimus, docemus, consolamur, excitamus, etc. Nam, ut ait S. Basil. *Verba perfectorum sunt verba vitæ, et incolumitas animæ.* Rursum S. Hier. S. Script. ait, est hæc sacra arbor, sive lignum vitæ, cujus historicus sensus nobis est cibus, quia ad fidem nostram pascit: allegoricus et moralis est in *medicinam*, quia eo mores corriguntur.

Huc alludit, imo hunc locum anagogice (nam ad litteram loquitur Ezechiel de Ecclesia crescente et militante) citat S. Joann. Apoc. 22. 1. dum ait: *Ostendit mihi fluvium aquæ vitæ, splendidum tamquam crystallum, procedentem de sede Dei, et Agni*, (sicut hic vers. 1. videtur procedere a limine domus Dei.) *In medio plateæ ejus, et ex utraque parte fluminis lignum vitæ afferens fructus duodecim, per menses singulos reddens fructum suum, et folia ligni ad sanitatem Gentium*; ubi *fluvius aquæ vitæ* vel vivæ est visio beatifica, de qua ait Psaltes: *Fluminis impetus lætificat civitatem Dei; lignum vitæ* est Christus, sive Christi humanitas, qui beatis sua visione et fruitione dat vitam immortalem atque omnia quasi in cibum et voluptatem recentem *per duodecim menses*, id est perpetuo in omnia sæcula, in omnem æternitatem; *folia ligni* sunt verba Christi, quibus beatos omnium Gentium mulcebit et consolabitur.

Audi et S. Ambr. in Apocal. 22. 1. *Duæ ripæ*, ait, *duo testamenta significant. Inter has duas ripas magnus torrens Scripturarum, qui a sanctis Patribus editus est, decurrit: per ligna vero Doctores Ecclesiæ designantur, qui in utrisque ripis, id est, in doctrina veteris et novi testamenti, plantati esse dicuntur: unde aquas vere*

scientiæ trahentes, et fructus gignunt et folia. Per fructus namque opera bona: per folia autem, verba prædicationis designantur: fructus in cibum, et folia ad medicinam proficiunt; quia unusquisque doctor languenti animæ medicinam verborum salutiferam tunc ministrat, cum eam prius exemplis bonorum operum paverit. Ecce Ezechiel torrentem de templo exiisse se vidisse dixit: Joannes autem non torrentem, sed fluvium a sede Dei et Agni procedentem sibi ostensum fuisse dicit. Torrens ex nimio ardore solis solet siccari, fluvius vero nullo ardore exsiccatur. Non inconvenienter ergo per torrentem divina Scriptura exprimitur, quæ veniente sole, id est Domino ad judicium, siccabitur; quia post resurrectionem divina Scriptura necessaria non erit. Porro per fluvium, qui nullo ardore solis exsiccatur, gloria Sanctorum perpetua intelligitur: qui a sede Dei et Agni procedere dicitur; quia ab illo fluvius gloriæ Sanctorum procedet, a quo illis in carne positis processit risus omnium bonorum: qui fluvius splendidus tamquam crystallus esse dicitur.

13. Hic est terminus, in quo possidebitis terram.] Cap. 45. cœperat Propheta dividere terram Israel; sed interpositis quibusdam incidentibus divisionem istam intermiserat; nunc ad eam perficiendam redit. Antequam vero terram dividat per sortes, distinguit ejus terminos ex omni parte, scilicet ad quamlibet mundi plagam.

Quia Joseph duplicem funiculum habet,] *Funiculum*, id est sortem, sive portionem, hæreditariam. Olim enim funiculis agros et hæreditates dimetiebantur; hinc *funiculus* per metonymiam idem est, quod sors vel pars hæreditaria, ut Psalm. 15. 6 *Funes ceciderunt mihi in præclaris:* quod explicans subdit: *Etenim hæreditas mea præclara est mihi.* Dat causam, cur jusserit terram dividi per duodecim tribus, cum seclusa tribu Levi, quæ partem terræ non accepit (eo quod ejus pars esset Dominus, id est, Domini oblationes) tantum restarent undecim tribus. Causa hæc est, quod Joseph a patre Jacob duplicem acceperit sortem in terra Chanaan. Jacob enim Gen. 48. 13. adoptavit sibi in filios immediatos et proximos, filios Joseph, Ephraim et Manasse, nepotes suos, ad hoc, ut uterque tribum unam constitueret, ac in Chanaan pari sorte et jure cum aliis tribubus, puta cum immediatis filiis Jacob, qui fratres erant Josephi (hi enim singuli singulas tribus constituebant) succederent, terramque dividerent. Tribus ergo Joseph cum esset una, in duas fuit divisa; ita ut, secluso Levi, remanerent adhuc duodecim tribus, quia posteri Joseph successerunt in locum Levi, ut dicitur Josue 14. 4.

14. Possidebitis autem.] Jubet hic terram æqualiter dividi inter duodecim tribus, cum secus factum esset sub Josue: tunc enim major tribus majorem, minor minorem terræ partem accepit.

Super quam levavi manum meam,] quam elata quasi manu, uti homines faciunt dum jurant, juravi me patribus vestris vobisque daturum.

Et cadet,] sortitione, non cujusquam electione, ut dixi c. 45. 1.

15. Hic est autem terminus,] q. d. Hi sunt termini, hi fines Chananææ inter duodecim tribus dividendæ.

A mari magno,] scilicet ab ea parte maris Mediterranei, quæ ad Aquilonem vergebat; eam enim hic distermimat.

Via Hethalon,] id est, veniendo ab Hethalon in Sedada: utraque enim urbs erat in limitibus tribus Juda. Nota: Divisio Chananææ ter in Scriptura describitur: primo, a Mose Numer. 34. secundo, a Josue c. 15. tertio hoc loco.

16. Emath, Berotha.] Repete veniendo ab Hethalon in Emath, Berotha, etc. Alii exponunt, q. d. In hac parte et plaga erunt hæc oppida, Emath, Berotha, etc. Porro *Emath* est urbs, quæ ab Antiocho Epiphane dicta est Epiphania, ait S. Hieron. eratque terminus terræ sanctæ Septemtrionalis et Orientalis, Josue 13. 1.

Quæ est inter terminum Damasci,] id est, *quæ sita est inter fines Damasci*, ut vertit Vatablus. Chananæa enim Hebræis a Deo destinata et data, pertingebat usque ad fines Damasci.

Domus Tichon.] Hisce duabus vocibus quasi proprio nomine vocabatur hic locus, vel urbs, scilicet hebr. חצר התיכון *chatser hatticon*, quod Septuag. vertunt, *atrium Tichon*.

17. Et erit terminus a mari,] q. d. Atque ita terminus, id est mensura, plagæ Aquilonaris erit a mari Mediterraneo usque ad Chatser Enon, id est atrium Enon, uti vertunt Septuag. qui est *terminus Damasci*, id est locus vel urbs prope Damascum, eratque alter terminus terræ sanctæ ex altera parte, ad radices Antilibani.

Ab Aquilone ad Aquilonem terminus Emath,] q. d. Ad Aquilonem una parte terminus Chananææ erit Chatser Enon, uti præcessit; altera ex parte terminus erit Emath, id est, Epiphania. Hi sunt ergo limites totius plagæ Septemtrionalis.

18. De medio Auran, quasi dicat: Limes Orientalis Chananææ erit linea, quæ deducetur inter Auran, Damascum, Galaad, et terram Israel. Ita Vatablus.

Ad mare Orientale,] id est, ad mare Mortuum; alii, ad mare Galilææ, sive Tiberiadis; Jordanis enim ab uno mari in alterum fluens, terminabat Chananæam ad Orientem: utrumque mare ponitur terminus Chananææ Orientalis, Num. 34. v. 3. et 11.

19. Plaga autem Australis Meridiana,] q. d. Limes Chananææ Australis versus meridiem, erit ab urbe quæ vocatur Thamar, id est, palma, quia palmis abundat.

Usque ad aquas contradictionis Cades,] id est, usque ad Cades, qui locus ob Judæorum murmur dictus est aquæ contradictionis, uti dixi Numer. 20. 1. et seq.

Nota: *Thamar* a palmetis dicta est *Palmyra*, urbs, quam ædificavit Salomon, quæ postea ab Adriano Imper. instaurata dicta est Adrianopolis. Ager in quo sita est, dives est et ferax, qui vasto undique ambitu arenis includitur. Sola Palmyra ex vicina solitudine, quæ inde Palmyrena vocatur, fontibus et puteis abundat. Ita Adrichomius. Quocirca Thamar, sive Palmyra, non est Jericho, uti aliqui putant, quod Jericho quoque vocetur civitas Palmarum. Nam Jericho in tribu Benjamin, Palmyra in tribu Manasse sita erat.

Et torrens,] scilicet terminus erit. Hic est torrens Ægypti, qui juxta Rhinocoruram in mare influit, de quo Numer. 34. 5. ibi enim iidem termini Chana-

nem nominantur, qui hic, scilicet torrens Ægypti, Enan, Sephama, Emath, Sedada, mare, etc.

20 ET PLAGA MARIS,] id est, hic est limes plagæ Occidentalis (mare enim magnum erat ad Occidentem terræ sanctæ) nempe mare magnum, id est, Mediterraneum.

A CONFINIO PER DIRECTUM, DONEC VENIAS EMATH,] id est, qua parte mare hoc per sua confinia directe respicit et tendit in Emath. Unde Vatablus vertit: *Qui, scilicet limes, est e regione introitus Emath.*

22. MITTETIS EAM IN HÆREDITATEM,] id est, missis sortibus, eam dividetis, et hæreditabitis.

ET ADVENIS,] proselytis. Jubet hic Deus terram dividi tam proselytis e Gentilismo ad Judaismum conversis, quam ipsis originariis Judæis, ut una ex utrisque coalesceret Ecclesia et resp. Quod cum ab Esdra et Nehemia factum non legamus, imo Esdras a sacerdotio ejecerit alienigenas Judæis admixtos, 1. Esdræ 2. v. 62. potius hæc ad Ecclesiam Christi referenda sunt, in qua æqualem sortem habent Gentiles et Judæi; ut merito Ephesiis Gentilibus scribat Paulus cap. 2. 19. *Jam non estis hospites et advenæ, sed estis cives Sanctorum, et domestici Dei.*

Pari modo templum hic describitur, quasi situm extra civitatem, ubi licat alludatur ad arcem et montem Sion, in quo erat templum (hic enim mons erat extra urbem Jerusalem, id est, extra civitatem populi, quæ erat in valle monti Sion subjecta: unde Sion vocabatur civitas David, Jerusalem vero civitas populi) tamen nec distantiam utriusque tantam, nec habitacula sacerdotum et Levitarum circa templum tanta, nec magnificentiam tantam, quanta hic describitur, in templo et urbe Hierosolymitana, post reditum e Babylone exstitisse legimus. Esto sensim creverit post Esdram numerus et opes, tum civium, tum urbis; adeoque Herodes ut haberetur Messias, perma-gnificum exstruxerit templum, prioris Zorobabelis diruto, quod cum Salomonico certarat. Hæc ergo omnia Ezechielis programmata, potius idea sunt perfectæ Ecclesiæ et reipublicæ, qualis fuit apud Christianos, non apud Judæos, ac præsertim qualis erit in Jerusalem cœlesti, uti dicam in fine cap. 48. Nam, ut alia taceam, nusquam legimus portionem sacerdotum habuisse 25. millia calamorum in longitudine, at totidem sortem Levitarum.

Pro quo Nota: Quinque pedes faciunt passum, passus 125. faciunt stadium, octo stadia faciunt milliare: milliare enim sunt mille passus. Porro calamus sacer, uti dixi cap. 40. 5. continet sex cubitos, id est, sexies pedem cum dimidio (cubitus enim est pes cum dimidio.) Calamus ergo sacer continet 9. pedes. Igitur calamus continet duos passus, excepto uno pede: quare cum mille passus faciant milliare, sequitur, quod mille calami faciant duo milliaria, exceptis mille pedibus, qui faciunt ducentos passus: et 500. calami faciant unum milliare, exceptis 500. pedibus, qui faciunt centum passus. Ergo 25. millia calamorum faciunt 50. milliaria, exceptis 25. millibus pedum, qui faciunt 5. millia passuum, puta 5. milliaria. Ergo 25. millia calamorum faciunt præcise 45. milliaria. Ubi, et quando sacerdotes possederunt spatium 45. milliarium? Rursum murus urbis c. 48. in fine dicitur habuisse 18. millia calamorum, id est, 32. milliaria et 400. passus. Quis umquam vidit tantos muros, tantam urbem?

CAPUT QUADRAGESIMUM OCTAVUM.

SYNOPSIS CAPITIS.

POST DESCRIPTIONEM ET DIVISIONEM TERRÆ SANCTÆ AD QUATUOR MUNDI PLAGAS, NUNC EADEM INTER DUODECIM TRIBUS DISTRIBUIT, DANS CUIQUE SUAM PARTEM ET SORTEM, UTI OLIM EIS EAM DISTRIBUIT MOSES ET JOSUE. PRIMO, ERGO SEPTEM TRIBUBUS VERSUS SEPTEMTRIONEM, ASSIGNAT SUAM CUIQUE SORTEM. DEINDE v. 8. SACERDOTIBUS, LEVITIS, CIVITATI, ET PRINCIPI SUAM, IN MEDIO DUODECIM TRIBUUM, PARTEM ATTRIBUIT, EAMQUE REPETIT EX CAP. 45. VERS. 1. TERTIO, VERS. 23. REDIT AD TRIBUS, ET QUINQUE RELIQUIS PORTIONES SINGULAS VERSUS MERIDIEM ADMETITUR.

1 ET hæc nomina tribuum a finibus Aquilonis juxta viam Hethalon pergentibus Emath, atrium
Enan terminus Damasci ad Aquilonem juxta viam Emath. Et erit ei plaga Orientalis ma-
re, Dan una. 2. Et super terminum Dan, a plaga Orientali usque ad plagam maris, Aser
una. 3. Et super terminum Aser, a plaga Orientali usque ad plagam maris, Nephthali una. 4. Et
super terminum Nephthali, a plaga Orientali usque ad plagam maris, Manasse una. 5. Et super
terminum Manasse, a plaga Orientali usque ad plagam maris, Ephraim una. 6. Et super terminum

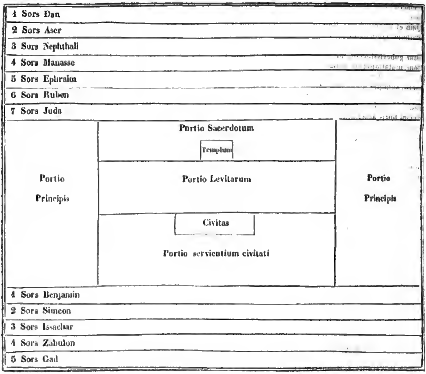
Ephraim, a plaga Orientali usque ad plagam maris, Ruben una. 7. Et super terminum Ruben, a plaga Orientali usque ad plagam maris, Juda una. 8. Et super terminum Juda, a plaga Orientali usque ad plagam maris, erunt primitiæ, quas separabitis, viginti quinque millibus latitudinis et longitudinis, sicuti singulæ partes a plaga Orientali usque ad plagam maris: et erit sanctuarium in medio ejus. 9. Primitiæ, quas separabitis Domino: longitudo viginti quinque millibus, et latitudo decem millibus. 10. Hæ autem erunt primitiæ sanctuarii sacerdotum: ad Aquilonem longitudinis viginti quinque millia, et ad mare latitudinis decem millia, sed et ad Orientem latitudinis decem millia, et ad Meridiem longitudinis viginti quinque millia: et erit sanctuarium Domini in medio ejus. 11. Sacerdotibus sanctuarium erit de filiis Sadoc, qui custodierunt cæremonias meas, et non erraverunt cum errarent filii Israel, sicut erraverunt et Levitæ. 12. Et erunt eis primitiæ de primitiis terræ Sanctum sanctorum, juxta terminum Levitarum. 13. Sed et Levitis similiter juxta fines sacerdotum viginti quinque millia longitudinis, et latitudinis decem millia. Omnis longitudo viginti et quinque millium, et latitudo decem millium. 14. Et non venumdabunt ex eo, neque mutabunt, neque transferentur primitiæ terræ, quia sanctificatæ sunt Domino. 15. Quinque millia autem quæ supersunt in latitudine per viginti quinque millia, profana erunt urbis in habitaculum, et in suburbana: et erit civitas in medio ejus. 16. Et hæ mensuræ ejus: ad plagam Septemtrionalem, quingenta et quatuor millia: et ad plagam Meridianam, quingenta et quatuor millia: et ad plagam Orientalem, quingenta et quatuor millia: et ad plagam Occidentalem, quingenta et quatuor millia. 17. Erunt autem suburbana civitatis ad Aquilonem ducenta quinquaginta, et ad Meridiem ducenta quinquaginta, et ad Orientem ducenta quinquaginta, et ad mare ducenta quinquaginta. 18. Quod autem reliquum fuerit in longitudine secundum primitias sanctuarii, decem millia in Orientem, et decem millia in Occidentem, erunt sicut primitiæ sanctuarii: et erunt fruges ejus in panes his qui serviunt civitati. 19. Servientes autem civitati, operabuntur ex omnibus tribubus Israel. 20. Omnes primitiæ viginti quinque millium, per viginti quinque millia in quadrum, separabuntur in primitias sanctuarii, et in possessionem civitatis. 21. Quod autem reliquum fuerit, principis erit ex omni parte primitiarum sanctuarii, et possessionis civitatis e regione viginti quinque millium primitiarum usque ad terminum Orientalem: sed et ad mare e regione viginti quinque millium usque ad terminum maris, similiter in partibus principis erit: et erunt primitiæ sanctuarii, et sanctuarium templi in medio ejus. 22. De possessione autem Levitarum, et de possessione civitatis in medio partium principis: erit inter terminum Juda, et inter terminum Benjamin, et ad principem pertinebit. 23. Et reliquis tribubus: A plaga Orientali usque ad plagam Occidentalem, Benjamin una. 24 Et contra terminum Benjamin, a plaga Orientali usque ad plagam Occidentalem, Simeon una. 25. Et super terminum Simeonis, a plaga Orientali usque ad plagam Occidentalem, Issachar una. 26. Et super terminum Issachar, a plaga Orientali usque ad plagam Occidentalem, Zabulon una. 27. Et super terminum Zabulon, a plaga Orientali usque ad plagam maris, Gad una. 28. Et super terminum Gad, ad plagam Austri in Meridie: et erit finis de Thamar usque ad aquas contradictionis Cades, hæreditas contra mare magnum. 29. Hæc est terra, quam mittetis in sortem tribubus Israel: et hæ partitiones earum, ait Dominus Deus. 30. Et hi egressus civitatis: A plaga Septemtrionali quingentos et quatuor millia mensurabis. 31. Et portæ civitatis ex nominibus tribuum Israel, portæ tres a Septemtrione, porta Ruben una, porta Juda una, porta Levi una. 32. Et ad plagam Orientalem, quingentos et quatuor millia: et portæ tres, porta Joseph una, porta Benjamin una, porta Dan una. 33. Et ad plagam Meridianam, quingentos et quatuor millia metieris: et portæ tres, porta Simeonis una, porta Issachar una, porta Zabulon una. 34. Et ad plagam Occidentalem, quingentos et quatuor millia: et portæ eorum tres, porta Gad una porta Aser una, porta Nephthali una. 35. Per circuitum, decem et octo millia: et nomen civitatis ex illa die, Dominus ibidem.

Nota: Dat hic Deus ideam perfectæ reipubl. Israeliticæ, non quæ fuit post captivitatem Babylonicam, sed quæ esse debuit, sicut Plato dat ideam perfectæ reipubl. quæ esse debet, etiamsi illa in rerum natura non exstet. Nam duæ tantum tribus e captivitate redierunt, reliquæ decem in ea remanserunt, exceptis

paucis qui eum duabus tribubus mixti redierunt. Quocirca hæc magis Apostolos et Christianos, quam Judæos spectent, uti dicam in fine capitis.

Accipe hic ideam omnium terræ portionum, ejusque per tribus, sacerdotes, templum, urbem, et principem ordinatam divisionem.

AD AQUILONEM

AD MERIDIEM

Ecce hæc est idea perfecta Reipubl. Israelis, prout a Deo instituta est sub Mose et Josue, sed suo vitio collapsa, hic plenius, perfectius et pulchrius a Deo restituitur, quam fuerit primitus instituta; restituitur, inquam, non reipsa, sed in idea, quæ fuit typus Ecclesiæ et Reipubl. Christianæ, in qua militante hæc idea compleri incipit, sed plene complebitur in triumphante. Hac ergo de causa nominat duodecim tribus prout primitus fuerunt, eisque suam sortem assignat. Duodenarius enim symbolum est perfectæ Reipubl. et universitatis. Nam duodenarins, ut noiat Petrus Bongus lib. de Numer. mysteriis pag. 386. et seq. perfectus est numerus: hinc naturalis est mensium anni. Unde et plenæ civitatis ac Reipubl. tam apud Ezech. quam apud Platonem est numerus. Rursus in duodenario continentur omnes toni, et harmonia musices, scilicet, prima sesquialtera nascitur inter tria et duo; unde quinarius dicitur prima radix hujus proportionis. Prima quoque sesquitertia provenit inter quatuor et tria: quare septenarius est radix sesquitertiæ. Sesquialtera consonantia generat diapente, sesquitertia generat diatossaron. Ex his duabus, quinta et septima, conflatur consonantia in dupla proportione consistens, diapason, cujus radix est duodenarius. Secundo, duodenarius est primus numerus impariter par. Surgit enim ex ductu primi imparis, scilicet ternarii in quaternarium, qui primus est pariter par: ter enim quatuor faciunt duodecim. Rursum duodenarius componitur ex senario geminato. Senarius autem est primus perfectus: quia primus est, qui ex omnibus suis primis partibus componitur, nam unum, duo, tria, quæ sunt primæ partes senarii, fa-

sunt sex. Tertio, Plato in Phædone, duodenario formarum numero describit orbem. In Phædro deorum dæmonumque exercitum sub duce Jove, in ordines duodecim disponit. In Legibus custodias, magistratus, agros, vicos, civitatemque secat in duodecim partes. Suam quoque civitatem diis duodecim commendat: unde et in duodecim sideribus Zodiaci, totidem a Pythagoræis positi fuerunt particulares dii. Quin et Plato l. 8. de Rep. duodenarium celebrat ut divinum. Quocirca Platonici duodenarium aiunt esse universalis formæ mundanæ, et humanæ atque civilium gubernatorem, plurimumque rerum propagationi mutationique congruere. Quin et mundus a Platone in Timæo, formatur duodecim faciorum numero, suntque duodecim primariæ orbis partes, scilicet quatuor elementa, et octo cœli usque ad sidereum, sive firmamentum. Denique dies, et nox, duodecim horis describuntur. Quarto, duodenarius in inferioribus ostendit suam fœcunditatem. Pavo, teste Aristot. lib. 6. de Animal. cap. 9. duodecim ova ponit; acanthis avis minima duodecim parit pullos, teste Plinio; lepus et cuniculus fœcundissimi, duodecies in anno generant pariuntque; singulis etiam mensibus pariunt columbæ; camela duodecim mensibus fœtum gerit, et licet tantæ sit magnitudinis, usque ad duodecimum diem sine potu perdurat; cynocephalus in utroque æquinoctio duodecies, puta singulis horis, potus excrementa profundit, tumque argutiore ululatu vociferatur, quasi singulas horas voce indicans: unde ab Ægyptiis in hydrologus insculpitur, quasi symbolum divisionis diei in duodecim horas. Quinto, in Scriptura frequens et sacer est hic numerus. Nam duodecima mansione Hebræorum in deserto descendit Deus in Sina, ibique legem dedit; duodecim Patriarchas, tribus et principes elegit, totidemque dona offerre jussit, Numer. 1. 2. et seq. Duodecim fontes fuerunt in Elim, quibus sitibundi Israelitæ satiati sunt, Exodi 15. 27. Duodecim erant lapides in rationali pontificis. Duodecim exploratores misit Josue in Chanaan, Numer. 13. Duodecim lapides e Jordane electi et fixi sunt in monumentum transitus Hebræorum, Josue 4. Duodecim fuerunt leunculi in solio Salomonis. 2. Paralip. 9. Duodecim cubiti Ariel, Ezechiel 43. 15. Duodecim fundamenta cœlestis Jerusalem, et duodecim fructus ligni vitæ, Apoc. 22. Ex singulis tribubus signantur duodecim millia, Apocal. 7. Duodecim a Christo electi sunt Apostoli; quia ternarius SS. Trinitatis, quam prædicarunt, ductus in quatuor mundi plagas, ad quas mittebantur, facit duodenarium. Mulier illa cœlestis amicitur stellis duodecim, Apoc. 12. 1. Duodecim panes propositionis Deo in mensa jugiter proponebantur, Levit. 24. Apostoli, et viri Apostolici sedebunt super sedes duodecim, judicantes duodecim tribus Israel. Duodenarius enim symbolum est universitatis, tum hominum, tum electorum.

Denique 4. Esdræ 14. duodenis partibus divisum esse dicitur sæculum; quoniam justi ibunt in vitam æternam, mali in ignem æternum.

1. Et hæc nomina tribuum,] q. d. Hæc sunt nomina portionum, sive possessionum singularum tribuum. Metonymice enim nomina possessorum vocat ipsos possessores, et per possessores ipsas possessiones intelligendas relinquit. Sic Apocal. 3. 4. dicitur: *Habes nomina pauca in Sardis*; *nomina*, id est homines. Sic apud Senecam lib. 5. de Benefic. ὀνόματα vocantur ἄνθρωποι.

A finibus Aquilonis,] id est, ab extremo fine et limite Chausanææ versus Aquilonem.

Et erit ei plaga Orientalis mare,] q. d. Hæc sors et divisio terræ danda Dan, et aliis tribubus fiet a plaga Orientali versus mare, id est versus Occidentem. Hoc est, fiet per lineam ductam ab Oriente in Occidentem: per illam enim accipiebatur longitudo terræ, et sortis cujusque tribus. Ita Vatabl. et Hebræi.

Dan una,] q. d. Tribui Dan assignabitur prima sors ad Aquilonem. Dan ergo primam tribuit partem, secundam Aser, tertiam Nephthalim, quartam Manasse, quintam Ephraim, sextam Ruben, septimam Juda. Cæteris quinque tribubus inferius vers. 23. portiones ad Meridiem assignat. Hæc, uti ostendi cap. 40. initio, mystice accipienda sunt, non ad litteram, ut sonant: nam decem tribus a captivitate non redierunt, sed disperierunt et evanuerunt. Per eas ergo accipi debent tribus, familiæ et Ecclesiæ Christianorum. Porro quinam Christiani in particulari mystice intelligantur per Dan, quinam per Aser, Nephthalim, Juda, etc. dixi Gen. 30. 42 Num. 2. sub fin. Apocal. 7. 5. Ibi enim S. Joannes recitans duodecim tribus, signatasque ex singulis ad 12. millia, alludit plane ad has Ezechielis 12. tribuum partitiones et sortes. Quomodo autem hæc sortium Ezechielis divisio ad litteram intelligenda sit factaque, nemo explicat, nec ego divinare ausim.

2. Et super terminum Dan,] q. d. Proxime post terminum et sortem Dan, secundam partem accipiet Aser.

3. Et super terminum Aser,] *Super*, id est juxta. Sic dicitur de Christo Lucæ 4. 39. *Stans super* (id est juxta) *illam, imperavit febri*; hoc enim significat Hebræum אל al.

8. Primitiæ,] id est prima oblatio, sive prima sors et pars terræ danda Deo et sacerdotibus. Repetit partem possessionis sacerdotum, quam descripsit c. 45. 1.

Asserit ergo portionem sacerdotum in longitudine, ab Oriente in Occidentem habere 25. mille calamos, et in latitudine decem mille. Deinde similiter Levitarum partem ait occupare alios 25. mille calamos in longitudine, et alios decem millia in latitudine. Tertio, civitati assignat pariter 25. mille calamos in longitudine, et quinque millia in latitudine. Quocirca hæ tres portiones junctæ efficiebant quadratum perfectum, quod habebat 25. mille calamos in longitudine, et totidem in latitudine. Nam decem mille latitudinis sortis sacerdotum, et decem mille sortis Levitarum, addita quinque millibus civitatis, faciunt 25. millia.

Huc anagogice alludens S. Joan. Apoc. 21. 16. *Civitas*, ait, *in quadro posita est*, ut significet Jerusalem cœlestis firmitatem, æque ac pulchritudinem: nam quadratæ urbes, æque ac domus, firmissimæ sunt, teste Vitruvio. Porro hæ tres sortes et portiones habent ex utraque parte portionem principis, ab Oriente scilicet et ab Occidente. Quo fit, ut hæ quatuor portiones simul junctæ, efficiant unam portionem, quæ a Meridie ad Aquilonem occupet 25. mille calamos, sed ab Oriente ad Occidentem, adjunctis sortibus 12.

tribuum, multo plures, nempe tot, quot habet quælibet portio cujusque tribus.

Mystice S. Hieron. docet *vigesimum quintum numerum referri ad sensus* (hi enim quinque sunt, et quinies in vigesimo quinto continentur) *de quibus dictum est. Sensum divinum possidebitis: et decem millium ad perfectam consummatamque virtutem, quæ decalogo veteris instrumenti ad Evangelicum perveniat Sacramentum.*

Et longitudinis, sicut singulæ partes,] Id est, longitudo harum trium partium simul junctarum, erit 25. millium calamorum; sicut longitudo singularum per se sumptarum, scilicet ab Oriente in Occidentem, æque 25. millium est.

9. Primitiæ quas separabitis Domino.] Prima pars quam assignabitis sacerdotibus: hisce enim proprie hic sortem assignat. Sortem enim quam v. præced. generatim sacerdotibus, Levitis, et civitati attribuit, hic sigillatim cuique suam assignat.

10. Ad Aquilonem longitudinis viginti quinque millia.] Dimetitur quatuor latera portionis sacerdotum, juxta quatuor plagas, scilicet duo latera longitudinis ab Oriente in Occidentem, quorum unum erat ad Septemtrionem, alterum ad Austrum; utrumque autem habebat 25. millia calamorum, ut dixit c. 45. 3. Alia deinde duo latera latitudinis metitur, quorum unum erat ad Orientem, alterum ad Occidentem; utrumque autem habebat decem millia calamorum. Ita Maldon.

11. Sacerdotibus sanctuarium erit de filiis Sadoc.] Pro *sanctuarium*, hebr. est, מקדש *mecuddas*, id est sanctificatum, q. d. Totum hoc spatium a me divisum, separatum et sanctificatum est, ut detur sacerdotibus filiis Sadoc, de quibus dixi cap. 44. 15.

Nota: Quod Ezechiel viderit templum ab urbe semotum per 15. millia calamorum, cum templum Salomonis fuerit in ipsa urbe, allegorice significat Ecclesiam Christi longe esse sublimiorem Synagoga Mosis. Nam ad hanc ejusque carneas hostias et ritus non erat opus, ut quis longius recederet aut exiret: at ut Deo spirituale Evangelicæ legis sacrificium offeratur, opus est ut Christianus semetipsum abneget, a se exeat, se relinquat, et ad Deum quærendum procedat: quod maxime faciunt, qui se a suorum, et totius sæculi commercio abducunt, et in Religionis asylum confugiunt: hoc enim significat novum hoc Ezechielis templum. Porro 15. millia calamorum faciunt circiter 27. (et si calami sint sacri, triginta) milliaria Italica, quod est iter unius diei: quo significatur opus esse viam hanc mane, id est tempestive inchoare, ut ante vitæ vesperam, solisque et lucis occasum, possimus eo pervenire, ubi plenum et perfectum spirituale hoc sacrificium Deo offeramus. Ita Alcazar in Apocal. 21. 22. notat. 38.

12. Et erunt eis primitiæ.] *Primitiæ* hic non frugum, sed terræ accipiendæ sunt, uti dixi v. 9. Unde hebr. est: *Erit itaque eis oblata* (portio terræ) *de oblatione terræ sanctitas sanctitatum*, id est sanctissima; quia in ea erigetur Deo templum.

Juxta, scilicet ante, terminum Levitarum.] Nam portio terræ sacerdotum prima erat, eam deinde sequebatur portio Levitarum, ut patet cap. 45. 5.

13. Omnis longitudo.] Vox *omnis* distribuit quatuor latera sortis Levitarum, q. d. Utraque longitudo et lateris Septemtrionalis, et lateris Australis, erit 25. millium calamorum; et utraque latitudo lateris, tam Orientalis, quam Occidui, erit decem millium calamorum.

15. Quinque millia autem quæ supersunt in latitudine per viginti quinque millia profana erunt urbis,] Nota: Sors sacerdotum in latitudine habebat decem millia, sors Levitarum totidem, sors civitatis quinque, ita ut universa latitudo trium harum sortium esset 25. millium. Porro ex his 20. millia cedebant sorti sacerdotum et Levitarum. Supererant ergo 5. millia pro civitate, quæ proinde profana vocat, quia destinata erant civibus laicis in *habitaculum, et in suburbana*; unde Symmach. et Theodot. pro *profana*. vertunt λαικα. Hinc et subdit: *Et civitas in medio ejus*, q. d. In medio hujus spatii tertii, quod 25. millia calamorum habet in longitudine, decem in latitudine, erigetur civitas Jerusalem. Porro *suburbana* vocat locum ante urbem vacuum et domibus et arboribus, quod Vatablus et Livius *pomærium*, alii *circum*, alii *arsam* vocant.

Mystice, quinque millia, quæ erant profana extra templum, designant juxta S. Hieronymum, deditos quinque sensibus. Unde et turris illa carnea, puta Goliath, habebat loricam ponderantem quinque millia siclorum æris, 1. Reg. 17. Hinc Pythagorici quinarium Minervæ sacrum habuerunt; quia sterile producit. Unde Servius Minervam natam dicit quinta luna, sicut omnes qui steriles fuere. Hinc Titanis filios steriles quinta luna natos dicunt: antiquis enim creditum est, quidquid quinta luna, nasceretur sterile et damnosum fore. Hinc et natum adagium, ut nullius numeri hominem quinta luna natum dicant, uti testatur Cicero in Academ. lib. 2. Accedit Hesiodus lib. de Diebus, qui reprobat quintas, in quibus Erinnyes Rixæ filias natas dicit, quas jussu Plutonis vagari, et plus habendi desideria castigare, perjurosque deposcere ad supplicium significat. Eum secutus Virgil. 1. Georg. sic cauit:

Quintam fuge; pallidus Orcus
Eumenidesque satæ.

Quinque ergo carni et quinque sensibus addictos denotant. Itaque quinque filiæ Salphaad, qui mortuus est in peccato Num. 27. designant opera quinque sensuum, ait S. Aug. in Psal. 49. aut ipsos sensus, qui sunt filiæ, quæ nascuntur ex oblivione, non ex memoria. Quinque anni aurei 1. Reg. 6. teste S. Greg. designant memoriam peccatorum per quinque sensus commissorum. Quinque in domo una Luc. 12. (teste S. Ambr.) hoc est, in homine sunt anima, caro, appetitus carnalis, concupiscibilis, et irascibilis; et dividuntur, quæ prius in malum consentiebant. Quinque civitates in terra Ægypti loquentes lingua Chanaan, sunt figura quinque sensuum, cum ad carnis et Ægyptias delicias deficiendo declinant, uti Isaiæ 19. ex S. Hieron. dixi. Verum quia civitas hæc sancta erat, hinc alii quinque hæc millia spatii ejusdem in bonum accipiunt, scilicet pro bono usu quinque sensuum. Sic enim et carmina Salomonis quinquies mille, 3. Reg. 4. pro quinque sensibus intelliguntur: quos qui in diversis virtutibus bene regit, beatus est: rectus enim usus horum et moderatio, est quasi ratio ca-

neudi Domine laudea. Quecirca etiam per aos, quasi quinque millia carmioa Dnmino Salomon canit. Sio et quinqoe millibus virnrum aatiatis a Cbriste Mattb. 14. designantur, qui sunt perfecti quinqoe sensibus, qui scilicet viriliter agera et confertari satagunt, aebrie, juste et pia vivende, ut cœlestia sapientiæ dulcedina mereantur recreari. Sic apud Romanos de jure triumphaudi exstabat lex, ne quis triumpbaret, nisi qui hestium quinque millia nna acie cecidisset. Erat ergo hic numerus quinque millium augustus, sacer, triumphalis.

Perro Plato lib. 5. de Legib. numerum quinquies mille et quadraginte summopere cemmendat in magistratuum, domicilierum, agrerumque partitiene, utpote omnium utilissimum, eo quod in se multas distributienes pertium integras contineat. Unde oum legislatori, quesi civitati commodissimum commendat. Nam si hunc numerum in binas seces partes, pars dimidia 2520. continebit. Si in partes tres, pars tertia erit 1680. Si in quatuer, quarta pars orit 1260. Si in quinque, quinta pars 1008. centinebit. Si in sex, quælibet 840. Si in septem, septima pars 720. Si in octo, octava 630. Si in novem, nene 560. Si in decem, decima 504. Hucusque partes omnes sunt integræ. Sod si in undecim secemus, undecima erit 458. atque insuper duæ undecimæ pertiunculæ. Si in duedecim, duodocima erit 420.

16. Ad plagam Septentrionalem,] hoc est, limes Aquilonaris hujus urbis habebit calamos 4500. totidem habebit limes Australis, et totidem Orientalis, æque ac Occidentalis. Itaque tota urbs occupabit in ambitu 18. millia calamorum, id est 108. millia cubitorum, et insuper 18. millia palmorum. Calemus enim sacer (de quo hic agitur) continebat sex cubitos, et palmem, uti dixi c. 40. 5. Erat civitas hæc quadrata habens singula quatuer latera æqualia. Quodque enim latus continebat 4500. calames. Porro cum tota illa portio in qua sita erat civitas, contineret 5000. calemes, liquet urbem ipsam non implere totam hanc portienem. Supersunt enim quingenti calemi, nempe 250. ex une parte civitatis, quæ erat ed Aquilonem, et totidem ex altera parte ad Austrum. Et hæc due spatia vocantur hic suburbana, de quibus mox subdit: *Erant autem suburbana, etc.* Post hæc suburbana sequebantur agri ministrorum, qui serviebant civitati. Hinc patet, quantum superarit suburbanum urbis suburbanum templi. Urbis enim continebat 250. calamus, templi 50. cubitos tantum, uti dixit c. 40.

18. Quod autem reliquum fuerit.] Occupabat spatium illud profanum in quo urbs collocanda erat, 25 millia calamorum longitudinis, uti dixit c. 45. 6. urbs autem non habebat nisi quinque millia calamorum, uti jam dixi; ergo supererant 20. millia calamorum, 10. ex una parte ad Orientem, 10. ex altera ad Occidentem. Nam ut dixit c. 45. 7. longitudo sumebatur ab Oriente in Occidentem.

Secundum primitias sanctuarii.] Hebræa, *Juxta oblationem sanctam*, id est, juxta Levitarum portionem, quæ ad partem urbis sancta erat. Idem significat id quod sequitur: *Sicut primitiæ sanctuarii.* Hebr. enim idem est, scilicet, *Juxta oblationem sanctam.*

Erunt fruges ejus in panes, q. d. Alentur inde ministri urbis, quos hic vocat *servientes*, quales sunt famuli Consulum, Prætorum, Senatus; item ii qui curant plateas, sarta tecta murorum, qui præsunt annonæ et fore, tabelliones, procuratores, aliique qui in aliis efficiis publicis civitati necessariis, eidem deserviunt. Non ergo servientes, vel ministros urbis vocat vinitores et agricolas, ut vult R. David.

20. Omnes primitiæ.] Est anacephalæosis: recapitulat enim generatim mensuras sortium omnium, quas prius particulatim dimensus est: scilicet tres hæ sortes sacerdotum, Levitarum, et civitatis simul junctæ, habebant 25. millia calamorum in longitudine, et totidem in latitudine. Efficiebant ergo quadratum geometricum. Porro totum hoc spatium vocat *primitias*, vel, ut hebr. est תרומה *teruma*, id est oblationem sanctam; quia, licet spatium civitatis esset profanum, uti paulo ante dixit, respectu spatii sacerdotum et Levitarum; erat tamen sanctum respectu cæterarum urbium. Urbs enim Jerusalem erat urbs sancta, in qua Deus habitabat, scilicet in ejus templo.

21. Quod autem reliquum fuerit.] Longitudo triplicis sortis, scilicet sacerdotum, Levitarum et urbis, non pertingebat usque ad Jordanem, qui erat Orientalis terminus Terræ Sanctæ ex una parte; nec ad mare Mediterraneum, quod erat limes ejusdem Occidentalis ex altera parte. Itaque spatium, quod supererat, datur hic principi, ut ipse sua sorte ambiat sortem sacerdotum, Levitarum et populi: quia princeps Ecclesiam, æque ac remp. instar valli sepire, munire et defendere debet: unde sequitur:

22. De possessione autem Levitarum.] Hebraice מאחזת *meachuzat*, id est, *a possessione Levitarum, et a possessione urbis (quæ est in medio ejus) quod erit reliquum, principis erit; quod erit inter terminum Juda et Benjamin, principis erit*, q. d. Possessio illa principis, in cujus medio erit possessio Levitarum, et consequenter sacerdotum ac urbis, erit inter tribum Juda et Benjamin: unde clare vertit Vatabl. *Possessio quoque Levitarum, et possessio urbis erit intra illud spatium, quod principis est: denique princeps inter Juda et Benjamin terminos, habebit possessionem.* Est quasi iteratio et confirmatio præced. v. cum una clausula sive additione de situ sortis principis inter sortem Juda et Benjamin. Nam sors Benjamin erat ad Austrum, Juda ad Aquilonem. Jam quidquid medium erat inter utramque sortem, hoc principis erat. Aliter paulo hæc explicat Maldon. ex R. Salomone.

Notat S. Hieron. et Alcazar Apocal. 3. in fine pag. 309. hic permutari sortes Judæ et Benjamin. Nam Josue cap. 18. 5. tribui Judæ dedit sortem ad Austrum, Benjamin vero ad Aquilonem v. 12. hic vero ex adverso Juda collocatur ad Aquilonem; Benjamin vero ad Meridiem. Benjamin, inquit Alcazar, ponitur ad Austrum, id est ad dextram templi (templum enim orientem solem respiciebat, ita ut Auster esset ei dexter, Aquilo sinister) Juda vero ad Aquilonem, id est ad sinistrum, ut significetur illud Christi: *Qui se humiliat, exaltabitur:* ille enim vere est Benjamin, id est filius dexteræ, qui per hoc dexteram meretur, quod in oculis suis minimus sit, et meliorem ac digniorem locum fratri, puta Judæ, concedat.

23. Et reliquis tribubus.] Est tertia pars capitis. Nam post sortes septem tribuum, et post sortes sacer-

dotum, Levitarum, civitatis et principis, hic reliquis quinque tribubus sortem cuique assignat.

A PLAGA ORIENTALI.] Supple, erit longitudo: idem intelliga in cæteris usque ad v. 28. Latitudinem vero non describit: per quod Judæi significari censent, quod ipsorum regnum sub Messia nullis limitibus terminabitur. Hoc verum est de regno Messiæ, quem ipsi frustra venturum exspectant, nos venisse credimus: Christus enim Ecclesiam suam per Apostolos toto orbe propagavit. Unde de eo præcinuit Psaltes Psal. 71. *Dominabitur a mari usque ad mare, et a flumine usque ad terminos orbis terrarum.*

24. ET CONTRA TERMINUM.] *Contra*, id est juxta: hoc enim hebr. est אל *al.* Sic *supra*, id est juxta, *terminum*, uti dixi v. 3. 4. 5. et seq.

28. ET ERIT FINIS DE THAMAR,] q. d. Limes Australis plagæ erit ab urbe Thamar, id est, non a Jericho, sed a Palmyra usque ad aquas contradictionis, scilicet usque ad Cades, uti dictum est cap. præced. v. 19. In qua plaga ultimum locum ad Austrum occupabat tribus Gad.

29. HÆC EST TERRA,] hæ mensuræ et partes terræ sanctæ inter duodecim tribus distribuandæ. Est anacephalæosis præcedentium.

30. ET HI EGRESSUS CIVITATIS.] Rabbini per *egressus* accipiunt portas; melius S. Hier. accipit latera, sive ambitus civitatis, a quatuor ejus lateribus. Hi enim singuli, non autem portæ, habebant *quingentos quatuor millia* calamos, uti dixi v. 16. Quibus si adjicias bis 250. calamos suburbani, qui erant utrimque, habebis mensuram quinque millium, de qua superius dixi.

31. PORTA LEVI UNA.] Levi non habebat sortem in terra, habebat tamen portam in civitate. Ita Vatablus. Describit hic 12. portas, scilicet ternas a quilibet latere, inscriptas nominibus duodecim tribuum. Itaque ad Septemtrionem porta prima erat Ruben, secunda Juda, tertia Levi. Ad Orientem porta prima erat Joseph, secunda Benjamin, tertia Dan. Ad Meridiem porta prima erat Simeon, secunda Issachar, tertia Zabulon. Ad Occidentem porta prima erat Gad, secunda Aser, tertia Nephthali.

Notat Alcazar in Apoc. 21. 13. pag. 934. portas hasce Ezechielis non per omnia respondere portis priscæ Hierosolymæ. Nam porta Ephraim, quæ eadem est cum porta Joseph, hic ab Ezechielo ponitur ad Orientem, cum in Hierosolyma veteri eadem fuerit ad Septemtrionem, uti docet Adrichom. Vilalpando et alii. Rursum non vocantur hæ portæ Ephraim, Dan, Manasse, etc. eo quod per illas iretur ad sortem et terram tribus Ephraim, Dan, Manasse, etc. sed quod eorum nominibus inscriptæ essent, aut ab iis exstructæ, juxta ea quæ scribit Nehemias c. 3. Unde et Ezechiel hic v. 19. videtur eos vocare *servientes civitati.* Nam alioqui Ezechiel sortem tribuum duodecim ita distribuit, ut septem ponat ad Septemtrionem, quinque reliquas ad Meridiem, uti dixi initio capitis.

35. PER CIRCUITUM, scilicet per quatuor urbis latera, DECEM ET OCTO MILLIA.] Quatuor enim quatuor millia quingenti faciunt octodecim millia, non leucarum, ut vult Lyran. et Rabbini, sed calamorum, uti ostendi v. 30. Porro octodecim millia calamorum faciunt 32. milliaria et 400. passus, uti patet ex dictis cap. 47. in fine.

ET NOMEN CIVITATIS EX ILLA DIE,] qua restaurata vel exstructa fuerit.

DOMINUS IBIDEM.] Hoc imperfecte competit Hierosolymæ, in qua Deus in templo habitavit modico tempore, scilicet ab Esdra usque ad Titum et Vespasian. perfecte vero competit Ecclesiæ Christi, imo de ea sola intelligit S. Hieronymus. Lyran. Vatabl. Hugo, Dionys. Maldon. Pintus, et alii. Unde Jonathas Chaldæus paraphrastes vertit: *Et nomen civitatis exponent a die quo posuit Deus divinitatem suam ibi*; Syrus vertit: *Et nomen civitatis a diebus ejus* (ex quo condita est) *Dominus appellavit eam*; Arabicus Antiochen. *Nomen civitatis, ex quo ædificaverunt eam Domino*, id est, appropriata et dicata Domino; Arabicus Alex. *Et nomen civitatis jam nominavit eam Dominus prima die illius*, ex quo cœpit esse. Hoc nomen valde congruit cum illo, quod Christo imponitur Isaiæ 7. 14. *Vocabitur nomen ejus Emmanuel*, id est, *nobiscum Deus*. In Ecclesia enim Deus cum suis filiis et fidelibus est, juxta illud Matth. 28. 20. *Ecce ego vobiscum sum omnibus diebus, usque ad consummationem sæculi.*

Ubi Nota: Apposite Lyranus censet duplex hic Ecclesiæ regnum describi, scilicet spirituale in templo, de quo c. 40. in fine; temporale in civitate hac, hoc est, templum significare clericos, civitatem laicos fideles, in qua proinde præscribuntur justa pondera, aliæque leges justitiæ: hæc enim columen est et basis reipubl. ac regni. Civitas enim est civium unitas, quæ maxime justitia et charitate coalescit. In quolibet latere civitatis sunt tres portæ, et a duodecim tribubus nominatæ, et ad quatuor orbis partes æqualiter respicientes: ut significetur ad principem Christianum pertinere præesse communitati civium. Ita ut omnes Christiani et subditi tam minores, quam majores ex qualibet parte regni liberum ad eum habeant accessum, tamquam ad conservatorem et defensorem omnium. Et quia in hoc sunt ministri Dei, ut docet Apostolus Rom. 13. dicens: *Ministri enim Dei sunt in hoc ipsum servientes*; ideo hic dicitur: *Et nomen civitatis ex illa die, Dominus ibidem*: quia civitas non nominatur a vicario, sed a principali domino: et sic communitas populi Christiani nominatur a Christo. Porro per numeros calamorum et cubitorum in genere dici potest, quod per ipsos intelligatur certa quantitas meritorum secundum conditiones et opere personarum, quæ soli Deo nota est quantum ad omnia. Hucusque Lyranus in fine libri. S. Hier. vero per urbem potius accipit Ecclesiam Christianam, quam rempubl. fidelium temporalem. Hinc Alcazar in Apoc. cap. 4. pag. 326. lit. C. per civitatem hanc accipit Romam, cujus nomen, ait, est *Dominus ibidem*. Sed audi S. Hieronymum:

Tribus, ait S. Hieron. duodecim circa tabernaculum (ut patet Num. 2. 5.) ita castrametabantur, *ut ad Orientem fuerit Judas, Issachar et Zabulon, filii Liæ; at ad Meridiem, Ruben, Simeon, Gad, duo filii Liæ, et tertius filius Zelphæ ancillæ Liæ; ad Occidentem vero Ephraim, et Manasses, et Benjamin, duo videlicet filii Rachelis: quia Joseph pro tribu Levi, quæ sacrificiis deputata est, in duas tribus, Ephraim et Manasse, divisa est. Ad Aquilonem autem Dan, et Aser, et Nephthali: quorum primus et tertius filii sunt Balæ ancillæ Rachelis; secundus, filius Zelphæ, ancillæ Liæ, ignobiles, et*

ad Aquilonem positi: quippe qui ex ancillarum inter se dissidentium stirpe generati sint. Deinde eis opponens hasce tribus et urbem Ezechielis, puta 12. Apostolos, eorumque prosapiam et Ecclesiam, subdit: *Nostra vero urbs, quæ est civitas magni regis, cujus artifex et conditor est Deus, de qua et Psalmista canit: Numquid Sion dicet, Homo, et homo natus est in ea, et ipse fundavit eam Altissimus? aliam habet tribuum in terra sancta descriptionem, et mensuram civitatis, possessionis ordinem, et plagas tribuum singularum. Primum enim plagæ Aquilonis opponuntur tres portæ, sive exitus civitatis: quorum est primogenitus Ruben, et Judas regiæ stirpis auctor, et Levi: super cujus nomine in tabernaculo, et sacrorum descriptione nil dictum est; ut primogenita possidentes quasi genus regale et sacerdotale, Aquilonis frigora contemnamus. Secundo vero ad Orientem est Joseph, Benjamin et Dan; ambo filii Rachel, et unus Balæ ancillæ ejus. Ad Meridiem vero Simeon, Issachar et Zabulon, qui tres Liæ filii sunt. Porro ad Occidentem Gad, Aser et Nephthali: quorum priores duo filii Zelphæ sunt, ancillæ Liæ: tertius filius Balæ ancillæ Rachelis. Quis sapiens, et intelliget hæc? intelligens, et cognoscet ea? Quia rectæ viæ Domini, et justi ambulabunt in eis: prævaricatores vero corruent in illis. Has duodecim portas, sive exitus, pro qualitate meritorum atque virtutum, singulis tribubus, sub Apostolicis et patriarcharum nominibus arbitror delegatas, de quibus et in Apocalypsi Joannis apertius scribitur, et multarum divinarum Scripturarum sacramenta testantur. Et necesse est, ut tolis civitas decem et octo millium per circuitum teneat calamorum: sub quo numero, et in duodevigesimo psalmo lex naturalis est scripta, gratiaque Evangelii describitur, quibus Ecclesia, id est urbs Salvatoris, exstructa est. Nomen quoque ipsius civitatis nequaquam erit, ut prius Hierosolyma (quæ interpretatur, visio pacis) sed Adonai samma, quod in Latinum sermonem vertitur, Dominus ibidem, qui recedat numquam ab ea, ut a priori populo ante discessit, dicens ad discipulos: Surgite, abeamus hinc; et ad Judæos: Relinquetur vobis domus vestra deserta, sed æternam habeat possessionem, et sit ipse possessio, iisdem discipulis repromittens: Ecce ego vobiscum sum usque ad consummationem sæculi.* Quin et ipsi Rabbini post Christum, licet aliquando Christianis objiciant, Christum nostrum non esse Messiam eo quod ipsis templum et civitatem hic ab Ezechiele descriptam non ædificarit; tandem tamen fatentur, urbem hanc cum templo spiritalem fore et mysticam, non corporalem. Ita R. Salomon hic fatetur, aitque: Omnia quæ in Ezechiele de Jerusalem scribuntur, de sancta civitate superna Jerusalem absque dubio intelligenda sunt. Idem docent Thalmudistæ, quos citat Finus lib. 2. Flagelli Judæor. cap. 8. ubi per Jerusalem congregationem Gentium ad Christum, sive universitatem Christianorum; per templum, congregationem sacerdotum; per portam clausam, B. Virginem accipiendam esse docet: Alioqui, inquit, civitas hæc mundi magnitudinem adæquaret, si non superaret. Quæ ratio non est solida: nam hæc 18. millia civitatis, quæ hic numerat Ezechiel, non sunt leucarum, ut ipse cum Rabbinis censet, sed calamorum. Itaque civitas hæc cum 12. tribubus, sacerdotibus et Levitis symbolice significabat Ecclesiam cum 12. Apostolis, populo fideli, sacerdotibus et diaconis. Est in quadro posita, quia firmissima, ut portæ inferi ei prævalere nequeant. A singulis lateribus habet *tres portas*, quia undique a quatuor mundi plagis ad illam concurrerunt et ingressæ sunt Gentes, idque per fidem SS. Trinitatis. Duodecim tribus sunt omnes fideles et Christiani; hi enim sunt veri Israelitæ, filii Apostolorum, cives sanctorum, et domestici Dei. Nomen civitatis *est Dominus* (hebr. *Jehova*) *ibidem*, quia in Ecclesia est Deus, qui est suum et omnium rerum esse. Ibi est SS. Trinitas, Pater, Filius, et Spiritus Sanctus. Ibi realiter et corporaliter in Sacramento et sacrificio Eucharistiæ est Jesus Christus, Deus et homo. Quanta hæc dignitas! quanta consolatio! quantum præsidium! quid enim deesse potest ei, qui Deum habet?

Anagog. hæc civitas cum 12. tribubus et portis significat Ecclesiam electorum triumphantium. Ita enim huc alludens, imo verba Ezechielis citans eam explicat S. Joan. Apoc. 12. 10. *Ostendit*, inquit, *mihi civitatem sanctam, Jerusalem descendentem de cœlo a Deo, habentem claritatem Dei, etc. Et habebat murum magnum et altum, habentem portas duodecim, et nomina inscripta, quæ sunt nomina duodecim tribuum filiorum Israel. Ab Oriente portæ tres, et ab Aquilone portæ tres, et ab Austro portæ tres, et ab Occasu portæ tres. Civitas in quadro posita est, et longitudo ejus tanta, quanta et latitudo. Et mensus est murum ejus centum quadraginta quatuor cubitorum, mensura hominis, quæ est Angeli, etc.* Vide ibi dicta, vide et ea, quæ dixi Num. 2. sub finem. Castra enim 12. tribuum circa tabernaculum erant quasi urbs mobilis et castrensis, significans Ecclesiam militantem, quæ tendit ad triumphantem; idque armata manu decertans, et perrumpens per medios hostes carnis, mundi et diaboli. Civitas Dei paradisus est, ubi vita, et gaudia æterna; civitas diaboli tartarus est, ubi mors, et tormenta æterna. Alterutra te manet. Deus qui spiritus est incorporeus et immortalis, dedit tibi animam ad imaginem et similitudinem suam: animam incorpoream, immaterialem, spiritualem, et immortalem, ut eum colendo, amando, obediendo, pie, caste et sancte serviendo, paradisum et regnum ejus beatum, gloriosum et æternum assequare; sin autem, minatur tibi tartarum, et flammantia ac æternantia gehennæ incendia. In medio positus eligo bonum, vel malum; vitam, vel mortem; cœlum, vel tartarum; felicitatem, vel miseriam æternam. In mundo degis medius inter cœlum et tartarum, quasi in hospitio, quasi in palæstra, quasi in theatro, quasi in civitate vanitatis: vides opes, delicias, honores statim evanescere: cur vanis, cur fluxis, cur momentaneis inhias? O vanas hominum spes, et res! o vana et miserabilis hominum conditio! Vana omnia sunt sub sole. Vides juvenem, vides juvenculam, ætate, forma, opibus, gratia, nobilitate florentem, hominem vides pulverem cras futurum. Mortalia omnia morte damnata sunt, ut vivas ÆTERNIS. In cœlis veritas est, sanctitas est, gaudium est, deliciæ sunt, omne bonum est, quia *Dominus ibidem*. Gloria et divitiæ in domo ejus. Civitas illa non eget sole, neque luna: nam claritas Dei illuminat eam, et lucerna ejus est Agnus, et ambulabunt Gentes in lumine ejus, et reges *terræ* afferent gloriam suam et honorem in illam. Non intrabit in illam aliquid coinquinatum, nisi qui scripti sunt in libro vitæ Agni. Ibi est

vita sempiterna sempiterne beata, ibi est certa securitas, secura tranquillitas, tranquilla jucunditas, felix æternitas, æterna felicitas: ubi amor est perfectus, timor nullus, dies æternus, jugis vigor, alacer motus, et unus omnium spiritus; quia *Dominus ibidem*.

VIVE DEO, VIVE FELICITATI, VIVE ÆTERNITATI: nullus labor durus, nullum tempus longum videri debet quo gloria ÆTERNITATIS acquiritur. Breves virtutis labores æterna voluptas sequitur.

Ite nunc fortes ubi celsa magni
Ducit exempli via, cur inertes
Terga nudatis? Superata tellus
Sidera donat.

Beatus ero, si fuerint reliquiæ seminis mei ad videndam claritatem Jerusalem. Portæ Jerusalem ex sapphiro et smaragdo ædificabuntur. Ex lapide candido et mundo omnes plateæ ejus sternentur et per vicos ejus alleluia cantabitur. Benedictus Dominus qui exaltavit illam, et sit regnum ejus in sæculum sæculorum per eam, Amen. Quoniam apud te, Domine, est fons vitæ, et in lumine tuo videbimus lumen. O quando hoc lumen illucescet? o quando inclinabuntur umbræ mortalitatis, et aspirabit dies divinæ immortalitatis? Quid enim mihi est in cœlo, et a te quid volui super terram, Deus cordis mei, et pars mea Deus in ÆTERNUM?

EPINICION

DEI OPTIMI MAXIMI

CURRU CHERUBICO IMPIOS DEBELLANTIS,

DE IISQUE TRIUMPHANTIS, EX ORACULIS EZECHIELIS.

I. Aperti sunt cœli, et vidi visiones Dei.

Et vidi, et ecce ventus turbinis veniebat ab Aquilone; et nubes magna, et ignis involvens, et splendor in circuitu ejus: et de medio ejus quasi species electri, id est de medio ignis.

Et in medio ejus similitudo quatuor animalium: et hic aspectus eorum, similitudo hominis in eis.

Quatuor facies uni, et quatuor pennæ uni.

II. Et vidi, et ecce manus missa ad me, in qua erat involutus liber: et expandit illum coram me, qui erat scriptus intus et foris: et scriptæ erant in eo lamentationes, et carmen, et væ.

III. Et comedi illud: et factum est in ore meo sicut mel dulce.

Ecce dedi faciem tuam valentiorem faciebus eorum, et frontem tuam duriorem frontibus eorum.

Ut adamantem, et ut silicem dedi faciem tuam: ne timeas eos, neque metuas a facie eorum: quia domus exasperans est.

IV. Pone sartaginem ferream in murum ferreum inter te, et inter civitatem. Et dormies super latus sinistrum trecentis nonaginta diebus pro iniquitatibus domus Israel.

Deinde dormies super latus dextrum quadraginta diebus pro iniquitatibus domus Juda.

Et aquam in mensura bibes, sextam partem hin.

Panem subcinericium comedes, et stercore hominis operies illum.

Et dixi: A, a, a, Domine Deus, ecce anima mea non est polluta; et morticinum, et laceratum a bestiis non comedi ab infantia mea usque nunc, et non est ingressa in os meum omnis caro immunda.

Et dixit ad me: Ecce dedi tibi fimum boum pro stercoribus humanis: et facies panem tuum in eo.

V. Rades caput et barbam, ac pilos divides, tertiam partem igni combures, tertiam concides gladio, tertiam disperges in ventum.

Vivo ego, dicit Dominus, quia violasti sanctum meum, tertia pars tui peste morietur, tertia gladio cadet, tertiam in omnem ventum dispergam.

Et eris opprobrium et blasphemia, exemplum et stupor in Gentibus.

VI. Montes Israel, audite verbum Domini: Ecce ego inducam super vos gladium, et disperdam excelsa vestra.

Et dabo cadavera filiorum Israel ante faciem simulacrorum vestrorum: et dispergam ossa vestra circum aras vestras.

Hæc dicit Dominus Deus: Percute manum tuam, et allide pedem tuum, et dic: Heu, ad omnes abominationes malorum domus Israel: quia gladio, fame, et peste ruituri sunt.

VII. Hæc dicit Dominus: Finis venit, venit finis super quatuor plagas terræ.

Ornamentum monilium suorum in superbiam posuerunt, et imagines simulacrorum fecerunt ex eo.

Propterea dabo illud in manus alienorum ad diripiendum, et impiis terræ in prædam, et contaminabunt illud.

VIII. Emissa manus, et spiritus elevavit me inter cœlum et terram, et adduxit me in Jerusalem.

Et vidi ab Aquilone portæ altaris idolum zeli in ipso introitu.

Et dixit: Videbis abominationes majores.

IX. Dixit Dominus scriptori vestito lineis: Transi per mediam civitatem in medio Jerusalem: et signa thau super frontes virorum gementium, et dolentium super cunctis abominationibus, quæ fiunt in medio ejus.

Deinde dixit sex viris, quorum quisque habebat vas interfectionis in manu: Transite per civitatem sequentes eum, et percutite: non parcat oculus vester neque misereamini.

X. Vidi Cherubim, et super ea firmamentum, et solium ex sapphiro.

Et extendit Cherub manum de medio Cherubim ad ignem qui erat inter Cherubim: et sumpsit, et dedit in manus ejus, qui indutus erat lineis: qui accipiens egressus est.

XI. Cogitant filii Israel, dicentes: Nonne dudum ædificatæ sunt domus? hæc est lebes, nos autem carnes.

Propterea hæc dicit Dominus Deus: Interfecti vestri, quos posuistis in medio ejus, hi sunt carnes, et hæc est lebes: et educam vos de medio ejus.

XII. Tu ergo, fili hominis, fac tibi vasa transmigrationis, et transmigrabis per diem coram eis: transmigrabis autem de loco tuo ad locum alterum, in conspectu eorum, si forte aspiciant: quia domus exasperans est.

XIII. Hæc dicit Dominus Deus: Væ prophetis insipientibus, qui sequuntur spiritum suum, et nihil vident.

Quasi vulpes in desertis, prophetæ tui, Israel, erant.

Non ascendistis ex adverso, neque opposuistis murum pro domo Israel, ut staretis in prælio in die Domini.

Ecce ego ad pulvillos vestros, quibus vos capitis animas volantes: et dirumpam eos de brachiis vestris:

et dimittam animas quas vos capitis, animas ad volandum.

Et dirumpam cervicalia vestra, et liberabo populum meum de manu vestra, neque erunt ultra in manibus vestris ad prædandum: et scietis quia ego Dominus.

XIV. Si fuerint tres viri isti in medio ejus, Noe, Daniel et Job: ipsi justitia sua liberabunt animas suas: sed nec filios, nec filias liberabunt; sed ipsi soli liberabuntur, terra autem desolabitur.

XV. Fili hominis, quid fiet de ligno vitis, ex omnibus lignis nemorum, quæ sunt inter ligna sylvarum?

Ecce igni datum est in escam: utramque partem ejus consumpsit ignis, et medietas ejus redacta est in favillam: numquid utile erit ad opus?

XVI. Projecta es super faciem terræ in abjectione animæ tuæ, in die qua nata es.

Et vestivi te discoloribus, et calceavi te janthino: et cinxi te bysso, et indui te subtilibus.

Et ornavi te ornamento, et dedi armillas in manibus tuis, et torquem circa collum tuum.

Propterea, meretrix, audi verbum Domini.

Et judicabo te judiciis adulterarum, et effundentium sanguinem: et dabo te in sanguinem furoris et zeli.

Et dabo te in manus eorum, et destruent lupanar tuum: et demolientur prostibulum tuum: et denudabunt te vestimentis tuis, et auferent vasa decoris tui: et derelinquent te nudam, plenamque ignominia.

Et adducent super te multitudinem, et lapidabunt te lapidibus, et trucidabunt te gladiis suis.

Et comburent domos tuas igni.

XVII. Hæc dicit Dominus Deus: Aquila grandis magnarum alarum, longo membrorum ductu, plena plumis et varietate, venit ad Libanum, et tulit medullam cedri.

Summitatem frondium ejus avulsit: et transportavit eam in terram Chanaan, in urbe negotiatorum posuit illam.

XVIII. Quid est quod inter vos parabolam vertitis in proverbium istud in terra Israel, dicentes: Patres comederunt uvam acerbam, et dentes filiorum obstupescunt?

Vivo ego, dicit Dominus Deus, si erit ultra vobis parabola hæc in proverbium in Israel.

Anima, quæ peccaverit, ipsa morietur: filius non portabit iniquitatem patris, et pater non portabit iniquitatem filii: justitia justi super eum erit, et impietas impii erit super eum.

Si autem impius egerit pœnitentiam ab omnibus peccatis suis, quæ operatus est, et custodierit omnia præcepta mea, et fecerit judicium et justitiam: vita vivet, et non morietur.

Omnium iniquitatem ejus, quas operatus est, non recordabor: in justitia sua, quam operatus est, vivet.

Si autem averterit se justus a justitia sua, et fecerit iniquitatem secundum omnes abominationes, quas operari solet impius, numquid vivet? omnes justitiæ ejus, quas fecerat, non recordabuntur: in prævaricatione, qua prævaricatus est, morietur.

XIX. Leæna tulit unum de leunculis suis, leonem constituit eum: didicit prædam capere, et homines devorare.

Didicit viduas facere: hinc Gentes miserunt eum in caveam, in catenis adduxerunt eum ad regem Babylonis.

Et factæ sunt ei virgæ solidæ in sceptra dominantium.

Et evulsa est in ira, ignis fructum ejus comedit: planctus est, et erit in planctum.

XX. Vivo ego, dicit Dominus Deus, quoniam in manu forti, et in brachio extento, et in furore effuso regnabo super vos.

Et dixi: A, a, a, Domine Deus: ipsi dicunt de me: Numquid non per parabolas loquitur iste?

XXI. Et dices terræ Israel: Hæc dicit Dominus Deus; Ecce ego ad te, et ejiciam gladium meum de vagina sua, et occidam in te justum et impium.

Ut cædat victimas, exacutus est: ut splendeat, limatus est: qui moves sceptrum filii mei, succidisti omne lignum.

Exacuere, vade ad dexteram, sive ad sinistram, quocumque faciei tuæ est appetitus.

Stetit enim rex Babylonis in bivio, in capite duarum viarum, divinationem quærens, commiscens sagittas: interrogavit idola, exta consuluit.

Ad dexteram ejus facta est divinatio super Jerusalem, ut ponat arietes, ut aperiat os in cæde, ut elevet vocem in ululatu, ut ponat arietes contra portas, ut comportet aggerem, ut ædificet munitiones.

Tu autem, profane, impie dux Israel, cujus venit dies in tempore iniquitatis præfinita.

Hæc dicit Dominus Deus: Aufer cidarim, tolle coronam: nonne hæc est, quæ humilem sublevavit, et sublimem humiliavit?

Iniquitatem, iniquitatem, iniquitatem ponam eam: et hoc non factum est, donec veniret cujus est judicium, et tradam ei.

Et tu, fili hominis, propheta, et dic: Hæc dicit Dominus Deus ad filios Ammon, et ad opprobrium eorum, et dices: Mucro, mucro, evagina te ad occidendum, lima te ut interficias, et fulgeas.

XXII. Et tu, fili hominis, nonne judicas, nonne judicas civitatem sanguinum?

Sanctuaria mea sprevisti, et sabbata mea polluisti.

Et quæsivi de eis virum, qui interponeret sepem, et staret oppositus contra me pro terra, ne dissiparem eam: et non inveni.

XXIII. Fili hominis, duæ mulieres filiæ matris unius fuerunt.

Et fornicatæ sunt in Ægypto, in adolescentia sua fornicatæ.

Nomina earum Oolla major, et Ooliba soror ejus minor: earum nomina, Samaria Oolla, et Jerusalem Ooliba.

Fornicata est Oolla, et insanivit in amatores suos, in Assyrios propinquantes, vestitos hyacintho, juvenes cupidinis, ascensores equorum.

Propterea tradidi eam in manus amatorum suorum, in manus filiorum Assur, super quorum insanivit libidine.

Quod cum vidisset soror ejus Ooliba, plusquam illa insanivit libidine: et fornicationem suam super fornicationem sororis suæ ad filios Assyriorum præbuit impudenter, ducibus ad se venientibus, indutis veste varia, equitibus qui vectabantur equis, et adolescentibus forma cunctis egregia.

XXIV. Hæc dicit Dominus Deus: Pone ollam, et mitte in eam aquam.

Congere frusta ejus in eam, omnem partem bonam, femur et armum, electa et ossibus plena.

Pinguissimum pecus assume, compone quoque strues ossium sub ea: efferbuit coctio ejus, et decocta sunt ossa illius in medio ejus.

Congere ossa, quæ igne succendam: consumentur carnes et coquetur universa compositio et ossa tabescent.

Fili hominis, ecce ego tollo a te desiderabile oculorum tuorum in plaga: et non planges, neque plorabis, neque fluent lacrymæ tuæ.

Ingemisce tacens, mortuorum luctum non facies: corona tua circumligata sit tibi, et calceamenta tua erunt in pedibus tuis, nec amictu ora velabis, nec cibos lugentium comedes.

Locutus sum ergo ad populum mane, et mortua est uxor mea vespere: fecique mane sicut præceperat mihi.

Erit Ezechiel vobis in portentum: juxta quæ feci, facietis cum venerit istud: et scietis quia ego Dominus Deus.

XXV. Et dices filiis Ammon: Pro eo quod plausisti manu, et percussisti pede, et gavisa es ex toto affectu super terram Israel;

Idcirco ecce ego extendam manum meam super te, et tradam te in direptionem Gentium, et interficiam te de populis, et perdam de terris, et conteram: et scies quia ego Dominus.

Hæc dicit Dominus Deus: Pro eo quod fecit Idumæa ultionem ut se vindicaret de filiis Juda, peccavitque delinquens, et vindictam expetivit de eis;

Idcirco hæc dicit Dominus Deus: Extendam manum meam super Idumæam, et auferam de ea hominem et jumentum, et faciam eam desertam ab Austro: et qui sunt in Dedam, gladio cadent.

XXVI. Fili hominis, pro eo quod dixit Tyrus de Jerusalem: Euge, confractæ sunt portæ populorum, conversa est ad me: implebor, deserta est.

Propterea hæc dicit Dominus Deus: Ecce ego super te, Tyre, et ascendere faciam ad te Gentes multas sicut ascendit mare fluctuans.

Et dissipabunt muros Tyri, et destruent turres ejus: et radam pulverem ejus de ea, et dabo eam in limpidissimam petram.

Et descendent de sedibus suis omnes principes maris: et auferent exuvias suas, et vestimenta sua varia abjicient, et induentur stupore: in terra sedebunt, et attoniti super repentino casu tuo admirabuntur.

Et assumentes super te lamentum, dicent tibi: Quomodo peristi, quæ habitas in mari, urbs inclyta quæ fuisti fortis in mari cum habitatoribus tuis, quos formidabant universi?

XXVII. O Tyre, tu dixisti: Perfecti decoris ego sum, et in corde maris sita.

Omnes naves maris, et nautæ earum, fuerunt in populo negotiationis tuæ.

Hæc omnia tecum cadent in corde maris in die ruinæ tuæ.

XXVIII. Fili hominis, dic principi Tyri: Hæc dicit Dominus Deus: Eo quod elevatum est cor tuum, et dixisti: Deus ego sum, et in cathedra Dei sedi in corde maris: cum sis homo, et non Deus, et dedisti cor tuum quasi cor Dei.

Ecce sapientior es tu Daniele: omne secretum non est absconditum a te.

Morte incircumcisorum morieris in manu alienorum: quia ego locutus sum, ait Dominus Deus.

Tu signaculum similitudinis, plenus sapientia, et perfectus decore.

In deliciis paradisi Dei fuisti; omnis lapis pretiosus operimentum tuum: sardius, topazius, et jaspis, chrysolithus, et onyx, et berillus, sapphirus et carbunculus, et smaragdus: aurum opus decoris tui: et foramina tua in die, qua conditus es, præparata sunt.

Tu Cherub extentus, et protegens, et posui te in monte sancto Dei in medio lapidum ignitorum ambulasti, perfectus in viis tuis a die conditionis tuæ, donec inventa est iniquitas in te.

Et elevatum est cor tuum in decore tuo: perdidisti sapientiam tuam in decore tuo, in terram projeci te: ante faciem regum dedi te ut cernerent te.

XXIX. Fili hominis, pone faciem tuam contra Pharaonem regem Ægypti: et prophetabis de eo, et de Ægypto universa.

Loquere, et dices: Hæc dicit Dominus Deus: Ecce ego ad te, Pharao, rex Ægypti, draco magne, qui cubas in medio fluminum tuorum, et dicis: Meus est fluvius, et ego feci memetipsum.

Et ponam frænum in maxillis tuis, et agglutinabo pisces fluminum tuorum squamis tuis: et extraham te de medio fluminum tuorum, et universi pisces tui squamis tuis adhærebunt.

Fili hominis, Nabuchodonosor rex Babylonis servire fecit exercitum suum servitute magna adversus Tyrum: omne caput decalvatum, et omnis humerus depilatus est: et merces non est reddita ei, neque exercitui ejus, de Tyro, pro servitute qua servivit mihi adversus eam.

Propterea hæc dicit Dominus Deus: Ecce ego dabo Nabuchodonosor regem Babylonis in terra Ægypti: et accipiet multitudinem ejus, et deprædabitur manubias ejus, et diripiet spolia ejus: et erit merces exercitui illius.

XXX. Fili hominis, propheta, et dic: Hæc dicit Dominus Deus: Ululate, væ, væ diei.

Quia juxta est dies, et appropinquat dies Domini: dies nubis, tempus Gentium erit.

Et veniet gladius in Ægyptum: et erit pavor in Æthiopia cum ceciderint vulnerati in Ægypto, et ablata fuerit multitudo illius, et destructa fundamenta ejus.

XXXI. Fili hominis, dic Pharaoni regi Ægypti, et populo ejus: Cui similis factus es in magnitudine tua?

Ecce Assur quasi cedrus in Libano, pulcher ramis et frondibus nemorosus, excelsusque altitudine, et inter condensas frondes elevatum est cacumen ejus.

Propterea hæc dicit Dominus Deus: Pro eo quod sublimatus est in altitudine, et dedit summitatem suam virentem atque condensam, et elevatum est cor ejus in altitudine sua: tradidi eum in manu fortissimi Gentium faciens faciet ei: juxta impietatem ejus ejeci eum.

Et succident eum alieni, et crudelissimi nationum.

Cui assimilatus es, o inclyte, atque sublimis inter

ligna voluptatis? Ecce deductus es cum lignis voluptatis ad terram ultimam: in medio incircumcisorum dormies, cum eis qui interfecti sunt gladio: ipse est Pharao, et omnis multitudo ejus, dicit Dominus Deus.

XXXII. Fili hominis, assume lamentum super Pharaonem regem Ægypti, et dices ad eum: Leoni Gentium assimilatus es, et draconi qui est in mari: et ventilabas cornu in fluminibus tuis, et conturbabas aquas pedibus tuis, et conculcabas flumina earum.

Propterea hæc dicit Dominus Deus: Expandam super te rete meum in multitudine populorum multorum, et extraham te in sagena mea.

Ibi Assur, et omnis multitudo ejus: in circuitu illius sepulcra ejus: omnes interfecti, et qui ceciderunt gladio.

Tu ergo in medio incircumcisorum contereris, et dormies cum interfectis gladio.

XXXIII. Dic ad eos: Vivo ego, dicit Dominus Deus: nolo mortem impii, sed ut convertatur impius a via sua et vivat. Convertimini, convertimini a viis vestris pessimis: et quare moriemini, domus Israel?

Et veniunt ad te, quasi si ingrediatur populus, et sedent coram te, populus meus: et audiunt sermones tuos, et non faciunt eos; quia in canticum oris sui vertunt illos, et avaritiam suam sequitur cor eorum.

Et es eis quasi carmen musicum, quod suavi dulcique sono canitur: et audiunt verba tua, et non faciunt ea.

Et cum venerit quod prædictum est (ecce enim venit) tunc scient quod prophetes fuerit inter eos.

XXXIV. Væ pastoribus Israel, qui pascebant semetipsos: nonne greges a pastoribus pascuntur?

Lac comedebatis, et lanis operiebamini, et quod crassum erat occidebatis: gregem autem meum non pascebatis. Quod infirmum fuit non consolidastis, et quod ægrotum non sanastis, quod confractum est non alligastis, et quod abjectum est non reduxistis, et quod perierat non quæsistis: sed cum austeritate imperabatis eis, et cum potentia.

Et dispersæ sunt oves meæ, eo quod non esset pastor: et factæ sunt in devorationem omnium bestiarum agri, et dispersæ sunt.

Propterea, pastores, audite verbum Domini:

Hæc dicit Dominus Deus: Ecce ego ipse super pastores requiram gregem meum de manu eorum, et cessare faciam eos ut ultra non pascant gregem, nec pascant amplius pastores semetipsos: et liberabo gregem meum de ore eorum, et non erit ultra eis in escam.

Ego pascam oves meas, et ego eas accubare faciam, dicit Dominus Deus.

Quod perierat requiram, et quod abjectum erat reducam, et quod confractum fuerat alligabo, et quod infirmum fuerat consolidabo, et quod pingue et forte custodiam: et pascam illas in judicio.

Et suscitabo super eas pastorem unum, qui pascat eas, servum meum David: ipse pascet eas, et ipse erit eis in pastorem.

Ego autem Dominus ero eis in Deum: et servus meus David princeps in medio eorum; ego Dominus locutus sum.

XXXV. Hæc dicit Dominus Deus: Ecce ego ad te, mons Seir, et extendam manum meam super te, et dabo te desolatum atque desertum.

Urbes tuas demoliar, et tu desertus eris, et scies quia ego Dominus.

Eo quod fueris inimicus sempiternus, et concluseris filios Israel in manus gladii in tempore afflictionis eorum, in tempore iniquitatis extremæ.

XXXVI. Idcirco vaticinare super humum Israel, et dices montibus et collibus, jugis et vallibus: Hæc dicit Dominus Deus: Ecce ego in zelo meo, et in furore meo locutus sum, eo quod confusionem gentium sustinueritis.

Idcirco hæc dicit Dominus Deus: Ego levavi manum meam, ut gentes quæ in circuitu vestro sunt, ipsæ confusionem suam portent.

Vos autem montes Israel ramos vestros germinatis et fructum vestrum afferatis populo meo Israel: prope enim est ut veniat.

Et replebo vos hominibus et jumentis: et multiplicabuntur, et crescent: et habitare vos faciam sicut a principio, bonisque donabo majoribus, quam habuistis ab initio: et scietis quia ego Dominus.

Et effundam super vos aquam mundam, et mundabimini ab omnibus inquinamentis vestris, et ab universis idolis vestris mundabo vos.

Et dabo vobis cor novum, et spiritum novum ponam in medio vestri: et auferam cor lapideum de carne vestra, et dabo vobis cor carneum.

XXXVII. Facta est super me manus Domini, et eduxit me in spiritu Domini: et dimisit me in medio campi, qui erat plenus ossibus.

Et dixit ad me: Fili hominis, putasne vivent ossa ista? Et dixi: Domine Deus, tu nosti.

Et dixit ad me: Vaticinare de ossibus istis: et dices eis: Ossa arida, audite verbum Domini.

Et accesserunt ossa ad ossa, unumquodque ad juncturam suam.

Et vidi, et ecce super ea nervi et carnes ascenderunt: et extenta est in eis cutis desuper, et spiritum non habebant.

Et ingressus est in ea spiritus, et vixerunt: steteruntque super pedes suos exercitus grandis nimis valde.

Et dixit ad me: Fili hominis, ossa hæc universa domus Israel est, ipsi dicunt: Aruerunt ossa nostra, et periit spes nostra, et abscissi sumus.

Propterea vaticinare, et dices ad eos: Hæc dicit Dominus Deus: Ecce ego aperiam tumulos vestros, et educam vos de sepulcris vestris, populus meus: et inducam vos in terram Israel.

Et percutiam illis fœdus pacis, pactum sempiternum erit eis: et fundabo eos, et multiplicabo, et dabo sanctificationem meam in medio eorum in perpetuum.

XXXVIII. Fili hominis, pone faciem tuam contra Gog, terram Magog, principem capitis Mosoch et Thubal: et vaticinare de eo.

Et dices ad eum: Hæc dicit Dominus Deus: Ecce ego ad te Gog principem capitis Mosoch et Thubal.

Et circumagam te, et ponam frænum in maxillis tuis: et educam te, et omnem exercitum tuum, equos et equites vestitos loricis universos, multitudinem magnam, hastam et clypeum arripientium et gladium.

Et convocabo adversus eum in cunctis montibus meis gladium, ait Dominus Deus: et gladius uniuscujusque in fratrem suum dirigetur.

Et judicabo eum peste, et sanguine, et imbre vehementi, et lapidibus immensis: ignem et sulphur pluam super eum, et super exercitum ejus, et super populos multos, qui sunt cum eo.

XXXIX. Super montes Israel cades tu, et omnia agmina tua, et populi tui, qui sunt tecum: feris, avibus, omnique volatili, et bestiis terræ dedi te ad devorandum.

Et immittam ignem in Magog, et in his qui habitant in insulis confidenter: et scient quia ego Dominus.

Et succendent arma igni septem annis: et sepelient ibi Gog, et vocabitur vallis multitudinis Gog.

Nomen autem civitatis Amona, et mundabunt terram.

XL. In visionibus Dei adduxit me in terram Israel, et dimisit me super montem excelsum nimis: super quem erat quasi ædificium civitatis vergentis ad Austrum.

Et ecce vir, cujus erat species quasi species æris, et funiculus lineus in manu ejus, et calamus mensuræ in manu ejus: stabat autem in porta et mensus est calamo portas, vestibula, fenestras, thalamos, atria et gazophylacia templi.

XLIII. Et audivi loquentem ad me de domo, et vir qui stabat juxta me, dixit ad me: Fili hominis, locus solii mei, et locus vestigiorum pedum meorum, ubi habito in medio filiorum Israel in æternum; et non polluent ultra domus Israel nomen sanctum meum, ipsi et reges eorum in fornicationibus suis, et in ruinis regum suorum, et in excelsis.

Nunc ergo repellant procul fornicationem suam; et ruinas regum suorum a me: et habitabo in medio eorum semper.

XLIV. Et convertit me ad viam portæ sanctuarii exterioris, quæ respiciebat ad Orientem: et erat clausa.

XLV. Cumque cœperitis terram dividere sortito, separate primitias Domino, sanctificatum de terra, longitudine viginti quinque millia, et latitudine decem millia: sanctificatum erit in omni termino ejus per circuitum.

XLVI. Hæc dicit Dominus Deus: Si dederit princeps donum alicui de filiis suis: hæreditas ejus, filiorum suorum erit, possidebunt eam hæreditarie.

XLVII. Et convertit me ad portam domus, et ecce aquæ egrediebantur subter limen domus ad Orientem: facies enim domus respiciebat ad Orientem: aquæ autem descendebant in latus templi dextrum ad Meridiem altaris.

Et traduxit me per aquam usque ad talos.

Rursumque mensus est mille, et traduxit me per aquam usque ad genua.

Et mensus est mille, et traduxit me per aquam usque ad renes. Et mensus est mille, torrentem, quem non potui pertransire: quoniam intumuerant aquæ profundi torrentis, qui non potest transvadari.

Cumque me convertissem, ecce in ripa torrentis ligna multa nimis ex utraque parte.

XLVIII. Et hi egressus civitatis: A plaga Septemtrionali quingentos et quatuor millia mensurabis.

Et portæ civitatis ex nominibus tribuum Israel, portæ tres a Septemtrione, porta Ruben una, porta Juda una, porta Levi una.

Per circuitum, decem et octo millia: et nomen civitatis ex illa die, Dominus ibidem.

Gloria Patri, et Filio, et Spiritui Sancto: Sicut erat in principio, et nunc, et semper, et in sæcula sæculorum. Amen.

COMMENTARIUS IN DANIELEM PROPHETA.

PROŒMIUM.

Daniel nobilis Propheta, partim vaticinatur de successione quatuor monarchiarum mundi, scilicet Babyloniorum, Persarum, Græcorum et Romanorum: item de septuaginta hebdomadibus, de Christo, de resurrectione, de excidio urbis et orbis, de Antichristo, de judicio. Unde Daniel apte Hebr. significat *judicium Dei*; aut, ut sanctus Hieronymus vertit, *judicavit me Deus*: multiplicia enim Dei judicia, præsertim circa varios reges et regna, hoc opere describit. Partim historiam sui temporis contexit: scribit enim gesta ab anno 3. Joakim regis Juda usque ad 3. annum Cyri: quo etiam tempore floruit Jeremias at Ezechiel. Eodem tempore Romanis imperabat Ancus Martius, et Tarquinius Priscus; Medis Astyages et Cyaxares; Babyloniis Nabuchodonosor; Persis Cyrus; Lydis Crœsus; Siculis Phalaris. Eodem tempore floruerunt septem Græciæ sapientes; et nobiles tres poetæ, scilicet Stesichorus, Alcæus et Sappho poetria: tunc etiam cæptum est coli Dodonæum oraculum. Denique tunc tria regna, Assyriorum, Judæorum et Chaldæorum, tresque eorum metropoles, scilicet Ninive, Jerusalem et Babylon, eversæ sunt. Ita Pererius. Vide dicta præfat. in Ezechiel. quæst. 2. in fine.

Quæres primo: Quis fuerit Daniel? Respondeo primo: Daniel ortus est ex tribu Juda, puta ex stirpe regum Juda, ut patet cap. 1. 3. Patria illi fuit Bethoron superior, inquit Dorotheus et Epiphanius, quæ est in sorte Ephraim juxta Emmaus, distatque novem milliaribus ab Hierosolyme.

Secundo, Daniel puer captus est cum Joakim rege anno 3. regni ejusdem, qui fuit annus 1. regni Nabuchodonosoris, atque ab eodem ductus est in Babylonem. Pererius censet eum tunc fuisse decem annorum, Maldon. viginti: idque varius est, et satis colligitur ex cap. 1. v. 3. et seq. Unde sequitur natum esse Danielem sub annum 15. regni Josiæ regis Juda, qui fuit annus mundi 3320. ante Christum annus 630.

Tertio, Daniel cœpit prophetare juvenis: juvenis enim judicium senum peregit, in quo eos convicit, et Susannam pudicam a morte liberavit, ut patebit cap. 13. 45. Quod enim aliqui putant duos fuisse Danieles, unum de tribu Levi, qui Susannam liberavit cap. 13. et draconem occidit, Belumque evertit cap. 14. alium de tribu Juda, qui reliqua hujus libri gesserit et scripserit, falsum est, uti ostendam c. 14. 30.

Quarto, interpretatus est Daniel somnium regis Nabuchodonosor, tam primum cap. 2. quam secundum cap. 4. annum agens 55. Visionem cap. 7. habuit anno ætatis 63. Visionem vero cap. 8. vidit annum agens 65. Scripturam manus in pariete scribentis annum natus 96. explanavit. Anno 97. qui primus fuit Darii regis Medorum, tempus Messiæ adventus et mortis, 70. illis hebdomadis cap. 9. comprehensum, divinitus ei patefactum est. Visiones quæ memorantur in 10. et 11. capitibus, contigerunt anno 3. Cyri, id est anno Danielis 101.

Quinto, computat Pererius Danielem mortuum esse anno ætatis 138. Natus est enim juxta ipsum anno Josiæ 25. qui deinde adhuc regnavit sex annis, scilicet usque ad annum 31. post Josiam regnavit Joachaz tribus mensibus: post Joachaz, Joakim 11. annis: post Joakim Joachin tribus mensibus: post Joachin Sedecias 11. annis: post quem secuta est captivitas Babylonica 70. annorum usque ad Cyrum: post captivitatem regnavit Cyrus 30. annis: post Cyrum Cambyses 8. annis: post Cambysem Magi uno anno: post Magos Darius Hystaspis cujus 1. anno (si credimus Isidoro lib. de Vita et obitu Prophet.) mortuus est Daniel in Babylone. Jam, adde annos hos omnes, invenies 138. tot ergo vixit Daniel. Ita Pererius. Verum hæc enormis est ætas hominis, et illo sæculo insudita. Unde alii censent Danielem non excessisse annum centesimum. Ipsi enim putant captivitatem Babylonicam 70. annorum inchoandam esse non a captivitate Sedeciæ, sed a captivitate Joachin, uti ostendi Jerem. 29. 10. et ita hic demendi sunt anni undecim regni Sedeciæ: illi enim in annis 70. captivitatis involvuntur. Rursum iidem putant, Cyrum post captivitatem non regnasse 30. sed tantum tribus annis; ita ut eversa Babylone jam factus monarcha, tantum 3. annis regnarit. Unde et Daniel tantum primi et tertii anni Cyri meminit, scilicet ab eversa Babylone: hanc enim sub finem vitæ evertit, uti docent historici. Demendi ergo sunt ex annis Cyri anni 27. quibus durante captivitate Babylonica regnavit. Jam adde 27. et 11. habebis 38. quos deme ex annis 138. (tot enim Pererius Danieli consignat) remanebunt anni 100. vitæ Danielis. Adde, sacram Script. post 3. annum Cyri non meminisse Danielis; ex Script. ergo tantum elicere possumus, Danielem vixisse 91. annos; tot enim sunt a 25. Josiæ ad 3. Cyri. An, et quantum ulterius vixerit Daniel, non liquet, nisi quod Isidorus eum vixisse dicat ad initium regni Hystaspis; quod si verum est, sequitur Danielem ad centesimum annum pertigisse. Hæc Juxta Pererium, qui censet Danielem decennem fuisse,

cum ductus fuit in Babylonem: verum verius est enm tum fuisse 20. circiter aonorum: unde 10. enni vitæ ejus addendi sunt; ita ut natus sit anno Josiæ, non 25. sed 15. Id patebit Daniel. 13. v. 45. Quare si Daniel mortuus est anno 3. Cyri, mortuus est anno ætatis centesimo primo: sin anno 1. Darii Hystaspis, mortuus est anno ætatis centesimo undecimo. Hinc patet errare Chronicum Alexendrinum, sive Fastos Siculos, dum mortem Danielis consignant anno 1. Cyri, ejuntque eum 50. annis tantum prophetasse.

Quæres secundo, qualis, et quantus fuerit Daniel? Respondeo primo: Fuit chronologus illius ævi certissimus et celeberrimus. Secundo, fuit vir omnium hominum illius sæculi sapientissimus, et in omni scientia, etiam Chaldæorum, aliorumque Gentilium versatissimus; adeo ut, cum tantum 38. esset annorum, Nabuchodonosor et reges omnes ejus sapientiam, quasi oraculum, suspicerent; ita ut rex Tyri qui se sapientissimum reputabat, Danieli tamen se comparare non auderet. Hoc enim est quod irridens per sarcasmum ei objicit Ezechiel cap. 28. 3. *Ecce sapientior es tu Daniele, omne secretum non est absconditum a te,* uti ibi ostendi. Porro hanc sapientiam meruit Daniel sua abstinentia, ut patet cap. 1. 17.

Tertio, fuit Propheta, et somniorum omnium divinorum (id est a Deo immissorum) interpres.

Quarto, fuit princeps et rector totius imperii et monarchiæ Babylonicæ, ut patet cap. 2. 48. Plinius lib. 7. cap. 27. Catonem tribus dotibus præcellnisse asserit, quod fuerit *optimus orator, optimus imperator, optimus senator:* et pluribus præcellnit Daniel.

Quinto, fuit cœlebs, et illibatam virginitatem ad mortem usque servavit, uti omnes consentiunt: imo Damasc. lib. 4. de Fide cap. 25. ait propter tantam castitatem tam Danielem a leonum sævitia, quam tres pueros ab igne Babylonio fuisse inviolabiles.

Dices: Ezech. 14. v. 14. et 16. dicitur: *Si fuerint tres viri isti in medio ejus* (Jerusalem) *Noe, Daniel, et Job; ipsi justitia sua liberabunt animas suas, etc. nec filios, nec filias*: ergo Daniel habuit filios: ergo non fuit cœlebs. Respondeo primo, hanc propositionem esse conditionalem; ait enim: Si Daniel, Noe et Job haberent filios, et pro eis orarent, Deus tamen non exaudiret eos, esselque inexorabilis. Respondeo secundo, *ro filios et filias*, respective referendum esse ad Job et ad Noe, qui habuerunt proles, non ad Danielem, qui nullas habuit; ut sit syllepsis, qualis est apud Matthæum et Marcum, quando aiunt discipulos effuso unguento murmurasse, cum Joannes solum Judam murmurasse testetur: et apud Matthæum, quando ait, latrones in cruce Christum blasphemasse, cum Lucas unum tantum blasphemasse dicat.

Hinc sexto, patet sanctitas Danielis, eo quod a Deo apud Ezechielem comparetur cum Noe et Job, qui fuerunt sanctissimi. Tres ergo in orbe quasi soles justitiæ exstiterunt, Noe, Job et Daniel. Ubi nota: Cum hoc dixit Deus, Daniel vivebat, eratque tantum 34. annorum, ut dixi Ezech. 14.

Septimo, Daniel non tantum sua, sed et aliorum salutis et perfectionis fuit amantissimus: inde enim vocatur *vir desideriorum* c. 9. 23. inde orans pro populo, et reditum e captivitate Babylonica tum a Deo, tum a Cyro impetravit. Permansit enim Daniel in principatu et præfectura usque ad Cyrum, qui 1. anno suæ monarchiæ Judæos e captivitate dimisit. Inde denique tempus Christi redemptoris, ejusque nativitatis et passionis abbreviari petiit et impetravit cap. 9. 24.

Octavo, fuit Martyr: ob pietatem enim et invocationem Dei Hebræorum, missus fuit in lacum leonum, idque bis: sed Dei ope inde evaserit illæsus. Sic enim et S. Joannes a Patribus vocatur Martyr, eo quod in dolium ferventis olei sit immissus: esto inde illæsus, Dei gratia, exierit. Quin et in vetusto illo codice Basilii Porphyrogeniti Imp. imaginibus et litteris aureis exarato, qui exstat in Bibliotheca Vaticana, Daniel cum tribus pueris sub Attalo capite plexus depingitur, et subjecta scripturæ historice enarratur. Cujus rei fides sit penes ipsum: nam nullus veterum Patrum vel historicorum, quod sciam, hoc memoriæ prodidit.

Denique Daniel vixit et mortuus est in Babylone; noluit enim redire in Judæam cum Esdra et aliis, quibus reditum a Cyro impetraverat; tum ut Judæorum salutem et negotia apud Cyrum promoveret; tum ut Judæorum, qui in Babylone plurimi remanebant, director et protector esset, inquit Theodor. in c. 10. De multis et miris prodigiis, quæ Daniel ante mortem prædixit Babylonis, stupenda habet Dorotheus in Synopsi, et Epiphan. in Vita Danielis, quorum fides sit penes ipsos. Sepultus est Daniel in quadam caverna Babylonis regio honore. Relatus est ab Ecclesia in catalogum Sanctorum, ejusque dies natalis in Martyrol. notatur 21. Julii. Addit Dorotheus: *Edidit et aliis regibus Persarum multa portenta, quæ scripta non sunt: mortuus est in Chaldæa, ac in sepulcro regio solus cum honore sepultus.*

Narrat Josephus lib. 10. Antiquit. Danielem apud Ecbatana Mediæ turrim eximiam ædificasse, ut in ea sepelirentur reges Medorum, Persarum, et Parthorum, ejusque turris custodiam uni de sacerdotibus Judæorum credi et committi. *Ædificavit*, inquit Joseph. lib. 10. sub finem, *apud Ecbatana Mediæ turrim, opus pulcherrimum et singulari admiratione dignum, quod in hodiernum usque diem durat, et spectantibus recentissimæ structuræ videtur, perinde ac si eo ipso die quo spectatur, esset absolutum: tantam novitatis speciem, et tam integram pulchritudinem habet, nihil omnino a longo tempore læsam, præter aliorum ædificiorum consuetudinem. Mos autem durat usque in præsens tempus, ut in ea turri sepeliantur reges Medorum, Persarum et Parthorum, ejusque custodia sacerdoti Judaici generis hodie concreditur.* Ante Danielem enim regum Persarum sepultura erat Persepoli, teste Strabone l. 15. et Diodoro Siculo l. 17. Cyrus vero sepultus fuit in Pasargide castello in oculo aureo, ait Arrianus l. 6. cum hac inscriptione, ait Onesicritus: ἐνθάδ' ἐγὼ κεῖμαι Κῦρος βασιλεὺς βασιλέων.

Quæres tertio: Quænam sit hujus prophetiæ Danielis auctoritas, obscuritas et præstantia? Dico primo: Semper hic liber apud Hebræos et Catholicos habitus est canonicus, demptis quatuor particulis, scilicet oratione Azariæ, hymno trium puerorum, historia Susannæ, item Belis ac draconis: de quibus suo tempore dubitavit Orig. Euseb. Apollin. qui historias has vocant fabulas, eo quod in Hebræo non exstent,

taate S. Hieron. in prologo: jam tamen certum est hæc omuia esse canonica, ut patet tum ex Conc. Trid. sess. 4. tum ex S. August. Athan. Cypriano, Chrysost. Greg. et passim aliis Patribus, qui ea sæpe citant, pariude ac alias canonicas Scripturas: olim etiam ea in Hebræo exstitisse patet ex versione Septuag. Aquilæ et Theodotionis. Unde enim ipsi ea in Græcum, nisi ex Hebræo textu, qui tunc exstabat, transtulerint? Perperam ergo Lyranus et Dionys. Carthus. dixerunt has historias esse veras, at non canonicas sacræ Script. sed illis hoc condonandum est, quia fuerunt ante Concil. Tridentinum.

Nota ex S. Hieron. Ecclesia ante S. Hieron. in Bibliis usa est versione Septuag. excepto Daniele: ibi enim usa est versione non Septuag. sed Theodotionis hæretici Ebionitæ. Post S. Hieron. vero usa est Ecclesia ejusdem Hieron. versione ex Hebræo: quæ autem in Hebræo Daniele non reperit Hieron. ea transtulit ex Græco Theodotionis.

Dico secundo: Daniel cæteris Prophetis antecellit obscuritate et præstantia. Obscuritas primo, patet ex varietate tum chronologiæ, tum historiæ tam antiquæ et in ejus cum historicis Gentilibus (qui sæpe ab his diversa, imo contraria narrant) conciliatione. Unde S. Hieron. ad intelligentiam Danielis ait necessariam esse omnium historiarum, tam Latinorum, quam Græcorum et Chaldæorum cognitionem. Secundo, ex eo quod in Daniele crebra sit hysterologia, et præposterus ordo. Tertio, quod Deus studio voluerit scripturam Danielis esse obscuram; ait enim c. 12. 4. *Tu autem, Daniel, claude sermones, et signa librum.*

Dico tertio: Præstantia hujus libri patet primo, ex præstantia auctoris, de qua jam dixi. Secundo, ex materiæ præstantia, quæ primo, historica est; narrat enim gesta 80. annorum, scilicet ab anno 3. Joakim usque ad 3. Cyri: gesta, inquam, Chaldæorum, Medorum et Persarum. Unde S. Hieron. epist. 103. ad Paulinum, Danielem vocat omnium temporum conscium, et totius mundi polyhistorem. Daniel ergo historiam librorum Regum, quæ desinit in captivitate Babylonica, prosequitur, et continuat per totum tempus captivitatis usque ad ejus solutionem. Secundo, prophetica est; prædicit enim futura in monarchiis singulis, ac præsertim in regibus Syriæ, Seleucis et Antiochis, eorumque eversiones et successiones; item prædicit ortum, necem (cujus annum solus Daniel definivit, et 70. hebdomadibus determinavit) et regnum Christi: rursum Hierosolymæ et Judæorum desolationem: denique resurrectionem universalem omnium. Tertio, dogmatica est, itemque moralis; pulcherrima enim documenta et exempla virtutum suggerit, ut castitatis in Susanna, fidei et constantiæ in tribus pueris, abstinentiæ et devotionis in Daniele, humilitatis in Nabuchodonosor transformato in bestiam, temperantiæ in Balsassre ob ebrietatem occiso. Denique judiciorum et providentiæ Dei clara hic passim elucent testimonia. Hac de causa Hebræi Danielem non inter Prophetas, uti Latini et Græci, sed inter hagiographa referunt.

Nota: Scriptus est hic liber initio, scilicet a c. 2. 4 usque ad finem capitis 7. chaldaice: recenset enim Chaldæorum gesta et dicta. Deinceps scriptus est hebraice, idque ab ipso Daniele, ut patet c. 8. 1. et c. 9. 2. et cap. 10. 2. et Matth. 24. 15. Perperam ergo id negavit non tantum Porphyrius apud S. Hieron. hic, et Anabaptistæ nunc: sed et S. Isidorus, eo argumento, quod Daniel subinde de se loquatur in tertia persona. Verum hoc argumentum frivolum est: nam Hebræis id est familiare, ut patet Isaiæ 1. v. 1. Jerem. 1. v. 1. et alibi.

Quæres quarto: Quis sit scopus hujus libri, et quænam ejus partitio? Respondeo: Scopus est regnum Christi describere, quod cap. 7. facere incipit. Nam et historiæ regum Babylonis, Medorum et Persarum, quæ primis sex capitibus proponuntur, et reliqua, quæ cap. 7. et 8. et 11. de quatuor regnorum vicissitudine dicuntur, eo pertinent, ut omnia alia regna peritura, solum Christi regnum perpetuum fore intelligamus.

Hinc patet libri partitio. Tres enim sunt ejus partes: prima sex primis capitibus continetur, quibus res gestæ Danielis, et trium puerorum ejus sociorum, enarrantur. Secunda sex alia capita comprehendit, quibus de regno Christi et Antichristi agitur, de uno regno Dei, et multis regnis mundi, aliis in alia transferendis. Tertia est duobus extremis capitibus, ubi Susannæ et Belis historia traditur. Ita Maldon.

Porro alias Danielis, de Babylonis et mundi excidio prophetias recenset Epiphan. in Vita Danielis, et ex eo Dorotheus in Synopsi. Audi Epiphan. *Ille propheta* (Daniel) *in celsis montibus Babylonis monstrum annuntiavit, dicens: Ubi cernetis montem ex parte Boreæ fumo denigratum, pro foribus Babylonis terminus imminebit. Quando vero ipsum flagrantem igne videbitis, aderit totius orbis finis. Sed, cum ad Meridiem mons aquas propellet, remeabit populus in patrium solum, et condetur Jerusalem tota, campaque patentiora, sicut factum est per Jesum Pontificem, et per Salathiel. Quod si denique mons iste sanguine cruentus manat, stragem portendit ipsius Beliar in toto orbe.* Beliar videtur esse Antichristus. Verum horum fides sit penes ipsum.

Alleg. Daniel, uti et cæteri Prophetæ, fuit typus et imago Christi. Nam, primo, Daniel abductus in Babylonem factusque servus, antitype repræsentavit Christum, qui e cœlo in mundum hunc confusione plenum, per incarnationem descendit, formam servi accipiens.

Secundo, abstinens Daniel figuravit Christum abstinentem, pauperum cibo et modo viventem ac jejunantem per 40. dies.

Tertio, Daniel Propheta, somniorum interpres et mortalium sapientissimus, fuit idea Christi, qui est princeps Prophetarum et Sapientia Patris, tum increata qua Deus, tum creata qua homo, qui arcana quæ hausit in sinu Patris nobis enarravit, et eructavit abscondita a constitutione mundi.

Quarto, lapis abscissus de monte conterens statuam quadriformem, quam vidit Daniel c. 2. est Christus de Virgine natus, et virtute Spiritus Sancti quasi abscissus, qui contrivit quatuor regna idololatrarum, suumque regnum cœleste gratiæ et gloriæ induxit, et toto orbe propagavit. Rursum Daniel a rege præfectus toti Babyloniæ figurat Christum, qui a Patre qua homo præpositus est toti mundo. Unde ipse dicit Matth. 28. *Data est mihi omnis potestas in cœlo et in terra*; ideoque in femore scriptum habet: *Rex regum et Dominus dominantium*, Apocalypsis 19. 16.

Quinto, Angelus similis filio hominis, qui tres pueros in fornace Babylonia illæsos servavit, Daniel. 3. figura fuit Christi, qui nos ab igne gehennæ, æque ac concupiscentiæ liberat.

Sexto Daniel c. 4. interpretans somnium arboris succisæ, quod scilicet superbus Nabuchodonosor regno privandus, et ad bestias relegandus esset, significat Christum, qui superbos humiliat, et humiles exaltat, quique superbos Imperatores Romanos, et reges toto orbe dominantes suæ fidei et cruci cervices submittere compulit.

Septimo, Daniel c. 5. per *mane, tekel, phares*, intentans impio Balsasari vitæ et regni excidium, allegorice est Christus impiis intentans mortem, judicium et infernum.

Octavo, Daniel c. 6. quia adorabat Deum, ab æmulis satrapis accusatus, et missus in lacum leonum, significat Christum qui ob Dei Patris obedientiam et cultum, a Judæis invidis et sævientibus instar leonum ad crucem et mortem adactus, in lacum sepulcri quoad corpus, et in lacum inferni quoad animam descendit. Sed sicuti Daniel e lacu eductus, et vitæ quasi restitutus est: ita et Christus tertio die a morte, sepulcro et inferno gloriosus resurrexit.

Nono, Daniel c. 7. vidit antiquum dierum, id est Deum Patrem, in solio majestatis sedentem, filio hominis, id est Christo, venienti in nubibus cœli, dare regnum et judicium, ut proterat Antichristum cum suis asseclis; utque omnes populi, tribus et linguæ ipsi serviant: ac potestas ejus sit potestas æterna quæ non auferetur: regnum autem, et potestas et magnitudo regni, quæ est subter omne cœlum, detur populo (Christiano) sanctorum Altissimi: cujus regnum, regnum sempiternum est.

Decimo, Daniel capite 8. vidit hircum, id est Alexandrum, Antiochum et Antichristum contra arietem, id est contra Darium, et contra Christum Christique fideles: tam Judæos quam Christianos, mites et mansuetos, cornutantem, eosque ad necem persequentem.

Undecimo, Daniel c. 9. audit annum adventus Christi, scilicet quod 70. hebdomades abbreviatæ sunt usque ad Christum ducem, ut finem accipiat peccatum, et deleatur iniquitas, et adducatur justitia sempiterna, et impleatur visio et prophetia et ungatur Sanctus sanctorum. Et post hebdomades 62. occidetur Christus: et non erit populus ejus, qui eum negaturus est. Confirmabit autem pactum multis hebdomada una: et in medio hebdomadæ deficiet hostia et sacrificium; et erit in templo abominatio desolationis, et usque ad consummationem et finem perseverabit desolatio.

Duodecimo, Daniel vir desideriorum, portendit Christum desideratum a cunctis gentibus; proinde fuit desiderium collium æternorum, quique immenso zelo sitiit et procuravit omnium hominum salutem.

Decimo tertio, Angelus vestitus lineis, accinctus auro obrizo, cujus facies quasi fulguris, oculi ut lampas ardens, etc. quem vidit Daniel c. 10. repræsentat Christum, ut patet Apoc. 1. 13. Vide ea quæ utrobique dixi. Rursum Christus est qui ibidem Michaelem, Gabrielem aliosque Angelos Ecclesiæ suæ præficit, ac fidelium curam et tutelam eis committit.

Decimo quarto, bella inter reges Aquilonis et Austri, quæ vidit Daniel c. 11. notant bella infidelium contra fideles, et Antichristi contra Christum: bellant enim fideles, non occidendo, sed moriendo fortiter pro Deo et Christo. Unde ait v. 31. quod ad breve tempus auferetur ab Antichristo juge sacrificium, et dabitur abominatio in desolationem. Et docti in populo docebunt plurimos; et ruent in gladio et in flamma, et in captivitate et in rapina dierum, ut conflentur, et eligantur et dealbentur usque ad tempus præfinitum, scilicet usque ad tres annos cum dimidio: quibus exactis, Christus Antichristum cum suis asseclis profligabit in Apadno, et nemo auxiliabitur ei.

Decimo quinto, Daniel c. 12. vaticinatur, quod per Christum omnes de his qui in pulvere terræ dormiunt, evigilabunt, alii ad vitam æternam, alii in opprobrium ut videant semper. Qui autem docti fuerint, fulgebunt quasi splendor firmamenti: et qui ad justitiam erudiunt multos, quasi stellæ in perpetuas æternitates.

Decimo sexto, Daniel c. 13. judicans damnansque senes, ac Susannam a calumnia absolvens, typum gerit Christi judicis, qui in die judicii justos cœlo, injustos gehennæ adjudicabit.

Decimo septimo, Daniel c. 14. destruens Bel et draconem occidens, typus est Christi qui idola in toto mundo confregit et diabolo vires ademit, eumque enervavit, et quasi occidit.

Tropologice, Daniel repræsentat continentes, sapientes, præpositos, Religiosos, Prophetas, contemplativos: hi enim ejus asseclæ sunt, posteri et quasi filii. Quocirca Danielis, tam in abstinentia, sanctitate, miraculis et spiritu prophetico, quam in nomine et gloria successor et hæres fuit Daniel Stylita, qui Simeoni Magno Stylitæ quasi suppar successit. Natus est enim juxta Tigrim in Mesopotamia, non longe a Babylone in qua vitam egit et prophetavit, traductus eo ex Judæa, Daniel hic noster Propheta: cumque quinquennis necdum haberet nomen, vir quidam divinus dixit, illi a Deo imponendum esse nomen. Jussus ergo ipse ita puer, ex libris qui multi erant super altare, unum afferre; Dei ductu attulit prophetiam Danielis, indeque pariter Daniel nominatus est: ac deinde instar Elisæi, qui pallium Eliæ adeptus, cum eo pariter et duplicem Eliæ spiritum hæreditavit, dum a Simeone Stylita paulo ante mortem ejus cucullam, per Sergium discipulum ad Leonem Imp. missum, sed ab illo non acceptum, accepisset eodem die, quo Simeon mortuus est; factus est spiritus ejus, et virtutis in miraculorum editione hæres; ac columnam conscendit, jugiter in ea quasi in cruce stans, uti fecerat Simeon, idque fecit ex Dei vocatione, quam per somnium (uti Daniel hic per somnia prophetavit) intellexit. In extasi enim vidit excelsam columnam nubis, et in capite columnæ stantem Simeonem Stylitem sibique dicentem: Huc ad me ascende, Daniel. Cumque ille tam alto conscendere se posse diffideret, a duobus adolescentibus fulgidis sublatus, eo ascendit: quem Simeon amplexus, et in cœlum tollens, clamavit: Esto fortis, Daniel, te strenuum ac robustum præbe, et age pulchre et generose. Hac visione roboratus conscendit columnam ann. Christi 460. ibique incendium urbis Constantinop. quod contigit anno Christi 465. prædixit, illudque suis precibus restinxit. Porro regibus, æque ac Daniel, ob Prophetiam et miracula erat formida-

bilis; nam Leonem Imperatorem a periculo mortis in equi ruina, dum se visitarat, liberavit: serpentem horridum suffocavit et disrupit, æque ac Daniel draconem cap. 14. Zenoni Imp. prædixit fore ut instar Nabuchodonosoris ex imperio expelleretur, et in exsilio aleretur, præque cibi inopia herbis vesceretur, ac postea ab iis qui ipsum oderant revocaretur, et ad imperium reverteretur, in eoque vitæ finem acciperet. Quæ omnia ita ut prædixerat evenerunt. Basiliscum Imp. hæreticum ad pedes suos procumbentem, sed ficte, increpavit, vocans eum novum Diocletianum, eumque imperio privandum prædixit. Obiit octogenarius, cum stetisset in columna viginti novem annos, anno Domini 489. coram multis, e cœlo visitantibus eum, Sanctis et Angelis. Cyrus præfectus, cujus uxorem et filiam a dæmone liberarat, hoc columnæ ejus epigramma insculpsit: *Hic stat vir, qui ventos quibus undique impetitur, non timet: ambrosiæ autem utitur alimento, et sitis est expers humanæ. Altis vero radicibus fundavit ædificium, columna duplici. Est enim radix Simeon. Filium prædicans matris corruptionis expertis.* Simeonis meminit, quia ejus imitator, et quasi discipulus et successor fuit Daniel. Uterque erga orbis fuit miraculum et portentum. Quinetiam Danielis Stylitæ sanctitate et miraculis, Lazarum rex ab idololatria ad Christianismum est conversus, uti docet Baron. anno Christi 522. Fuit enim ipse plane instar nostri Danielis thaumaturgus, potensque tam opere, quam oratione et sermone. Quapropter super loculum ejus; dum sepeliretur, tres cruces per stellas efformatæ, cum dies esset et sol lucaret clarissimus; insuper et columbæ candidissimæ apparuerunt. Rursum, illi quoque impositæ fuerunt reliquiæ trium puerorum, qui erant Babylone; cum sic jussisset Sanctus, ne tam illius reliquias, quam eos qui erant ei impositi adorarent accedentes: fugiebat enim omnem humanam gloriam. Hæc et plura habet ejus Vita 11. Decembris.

CAPUT PRIMUM.

SYNOPSIS CAPITIS.

Daniel puer cum tribus sociis in Babylonem abductus, ibi educatur et eruditur ut regi adstet. Secundo, vers. 8. abstinet regio cibo et potu. Inde v. 15. corporis formam, sapientiam et prophetiam a Deo nanciscitur. Denique v. 18. regibus adstat usque ad Cyrum.

1 Anno tertio regni Joakim regis Juda, venit Nabuchodonosor rex Babylonis in Jerusalem, et obsedit eam: 2. et tradidit Dominus in manu ejus Joakim regem Juda, et partem vasorum domus Dei: et asportavit ea in terram Sennaar in domum dei sui, et vasa intulit in domum thesauri dei sui. 3. Et ait rex Asphenez præposito eunuchorum, ut introduceret de filiis Israel, et de semine regio et tyrannorum, 4. Pueros, in quibus nulla esset macula, decoros forma, et eruditos omni sapientia, cautos scientia, et doctos disciplina, et qui possent stare in palatio regis, ut doceret eos litteras, et linguam Chaldæorum. 5. Et constituit eis rex annonam per singulos dies de cibis suis, et de vino unde bibebat ipse, ut enutriti tribus annis, postea starent in conspectu regis. 6. Fuerunt ergo inter eos de filiis Juda, Daniel, Ananias, Misael et Azarias. 7. Et imposuit eis præpositus eunuchorum nomina: Danieli, Baltassar; Ananiæ, Sidrach; Misaeli, Misach; et Azariæ, Abdenago. 8. Proposuit autem Daniel in corde suo, ne pollueretur de mensa regis, neque de vino potus ejus: et rogavit eunuchorum præpositum ne contaminaretur. 9. Dedit autem Deus Danieli gratiam et misericordiam in conspectu principis eunuchorum. 10. Et ait princeps eunuchorum ad Danielem: Timeo ego dominum meum regem, qui constituit vobis cibum et potum, qui si viderit vultus vestros macilentiores præ cæteris adolescentibus coævis vestris, condemnabitis caput meum regi. 11. Et dixit Daniel ad Malasar quem constituerat princeps eunuchorum super Danielem, Ananiam, Misaelem et Azariam: 12. Tenta nos, obsecro, servos tuos diebus decem, et dentur nobis legumina ad vescendum, et aqua ad bibendum, 13. et contemplare vultus nostros, et vultus puerorum qui vescuntur cibo regio: et sicut videris, facies cum servis tuis. 14. Qui, audito sermone hujuscemodi, tentavit eos diebus decem. 15. Post dies autem decem, apparuerunt vultus eorum meliores et corpulentiores præ omnibus pueris, qui vescebantur cibo regio. 16. Porro Malasar tollebat cibaria, et vinum potus eorum: dabatque eis legumina. 17. Pueris autem his dedit Deus scientiam et disciplinam in omni libro et sapientia: Danieli autem intelligentiam omnium visionum et somniorum. 18. Completis itaque diebus, post quos

dixerat rex ut introducerentur: introduxit eos præpositus eunuchorum in conspectu Nabuchodonosor. 19. Cumque eis locutus fuisset rex, non sunt inventi tales de universis, ut Daniel, Ananias, Misael, et Azarias: et steterunt in conspectu regis. 20. Et omne verbum sapientiæ et intellectus, quod sciscitatus est ab eis rex, invenit in eis decuplum, super cunctos ariolos et magos, qui erant in universo regno ejus. 21. Fuit autem Daniel usque ad annum primum Cyri regis.

1. Anno tertio regni Joakim.] Dices: Jerem. 25. vers. 1. et sequentibus dicitur id factum anno 4. Joakim, ergo non tertio. Respondeo, 1. annum regni Nabuchodonosor inchoatum fuisse anno 3. Joakim, et finitum anno 4. Joakim. Unde ea quæ gessit Nabuchodonosor anno 1. regni sui, dicuntur gesta esse nunc anno 3. nunc anno 4. Joakim: cœpit enim expeditionem contra Judæos parare anno 3. eamque perfecit anno 4. Nota: Nabuchodonosor ter cepit et vastavit Jerusalem, scilicet primo hoc anno 3. Joakim, cum eum cepit, tuncque pariter captus et abductus est Daniel; sed cum Joakim Nabuchodonosori se subderet, eique tributum promitteret, ipse eum regno restituit, acceptis obsidibus, scilicet Daniele, et aliis e semine regio. Ita Historia Scholast. c. 39. in lib. 4. Reg. Verum cum post 8. annos Joakim tributum abnueret et rebellaret, venit secundo Nabuchodonosor anno 11. regni Joakim, eumque dolo cepit, occidit, et extra urbem insepultum avibus et feris devorandum projici jussit. Hæc est enim sepultura asini, quam ei comminatus fuerat Jeremias cap. 22. 19. Tuncque Nabuchodonosor pro Joakim, regem creavit filium ejus Joachin, sive Jechoniam; sed cum is pariter post tres menses vellet jugum excutere, eum cepit, et abduxit, ejusque loco substituit patruum ejus Sedeciam, qui cum 11. annos regnasset, rebellavit. Unde tunc tertio rediit Nabuchodonosor, anno regni sui 18. et urbem cepit, templum succendit, Sedeciam excæcavit, omnesque Judæos abduxit, et totum Judæorum regnum evertit.

Aliter respondet R. Saadias, Lyran. Dionysius Carthusian. et Maldonatus, scilicet annum hunc 3. computandum esse ab anno 8. Joakim, usque 11. et ultimum annum regni ejusdem: Joakim enim octo primis annis fuit tributarius Nabuchodonosori, ideoque non tam rex fuit quam vasallus: anno vero 8. rebellavit, et se absolutum regem constituit; inde ergo annos ejus hic numerat Daniel. Favet, quod Ezechiel et Jeremias nusquam captivitatis alicujus sub Joakim, sed tantum sub Joachin sive Jechonia meminerint, indeque suas prophetias numerent et consignent: imo, Jerem. cap. 52. v. 28. primos captivos e Judæa in Babylonem traductos asserit anno 7. Nabuchodonosoris, qui coincidit cum anno 11. et ultimo Joakim. Ergo Nabuchodonosor nullos abduxit anno 1. regni sui, qui fuit 3. vel 4. Joakim, cum ipse ei esset tributarius. Hæc sententia videtur probabilis: tamen communiter Euseb. et alii veteres primam captivitatem consignant anno 1. Nabuchodonosoris, qui fuit 3. Joakim; hoc enim simpliciter verba Danielis hic significant; unde tunc aliqua videtur fuisse captivitas, sed paucorum, scilicet, quod Daniel et pauci alii tunc fuerint abducti.

2. In terram Sennaar,] in Babyloniam. Vide dicta Genes. 11. 2.

3. Et ait rex Asphenez præposito eunuchorum.] Hinc Josephus, Origen. hom. 4. super Ezech. Zonaras tom. 1. Annalium, et S. Hieronym. lib. 1. contra Jovinian. putant Danielem, et tres ejus socios fuisse castratos, et factos eunuchos. Hoc enim comminatus erat Deus Ezechiæ, Isaiæ 39. 7. *De filiis tuis*, inquit, *qui exibunt de te, quos genueris, tollent, et erunt eunuchi in palatio regis Babylonis*. Prisci enim reges Gentiles principum filios adsciscebant sibi administros, eosque intimos; utque suarum uxorum et concubinarum integritati prospicerent, ne quid circa eas molirentur, illos castrabant, uti etiamnum faciunt reges Sinarum, Turcarum et aliorum infidelium. Quocirca illorum præfectus vocabatur præfectus eunuchorum. Eunuchi ergo erant regibus familiares, et principes non tantum gynæcei, sed et aulæ, ac Præsides provinciarum, ducesque exercituum apud Gentiles; quin et apud Constantium, Justinianum (cujus exercitus dux fuit Narses eunuchus tot Victoriis celebris) aliosque nonnullos Christianos Imperatores. Quapropter tunc esse eunuchum non erat probrum, sed honor et decus, gradusque ad primas aulæ dignitates. Tales itaque videtur fuisse Daniel et tres ejus socii: unde de eorum uxoribus et filiis nihil uspiam legimus. Atque hæc fuit origo plenæ eorum castitatis, tam corporis quam animi, ob quam in fornace Babylonis ab igne manserunt illæsi, uti dicam cap. 3. Hac etiam de causa Daniel, licet fuerit grandævus; passim tamen in vetustissimis imaginibus, qualis est illa Vaticani, quam initio libri expressi, pingitur imberbis quasi juvenis: tales enim sunt eunuchi. Hanc picturæ ejus causam assignat vetustus Græcus anonymus auctor libri qui inscribitur, *Christianorum liber, expositio Octateuchi*, qui exstat in Bibliotheca Vaticana, citaturque a Photio in Bibliotheca, qui asserit eum scriptum sub Justino Imperatore.

Porro ex hac eunuchorum in aulis frequentia et potentia factum est postmodum, ut quilibet aulici vocarentur eunuchi. Atque ita Lyran. Maldon. et alii putant Danielem hic inter eunuchos, id est aulicos, collocari: non autem vere fuisse eunuchum, id est castratum. Idem asserunt S. Epiphan. et Dorotheus in Vita Danielis, qui et addunt eum non fuisse eunuchum, sed talem existimatum ob virginalem verecundiam et castimoniam: unde non mirum eum pingi imberbem quasi eunuchum. Hæc sententia verior videtur, et Daniele Propheta dignior; eunuchi enim apud Judæos erant infames, et arcebantur Ecclesia, idque ex decreto Dei Deuter. 23. v. 1. Quocirca Script. nusquam Danielem vocat eunuchum nec eum gynæceo præfuisse, sed tantum regia educatum fuisse ad hoc ut regi assisteret, asseverat. Idipsum quoque magis commendat castitatem Danielis, utpote quæ non coacta fuerit, et violenta, sed voluntaria plane, et ex electione libera.

De semine regio. Hinc patet, Danielem, et tres pueros ex Davide, Salomone, aliisque regibus Judæ esse prognatos. Josephus asserit Danielem fuisse ea cognatione Sedeciæ. Perperam ergo Dionys. Carthus. asserit, Danielem ex paterno genere fuisse tribus Levi, ex materno tribus Juda: Scripturæ enim paternum genus consignare solet, non maternum. Cum ergo hic Danielis genus referat ad reges Juda, sequitur hoc ejus genus paternum fuisse.

Et tyrannorum.] Tyranni hic et alibi vocantur principes: hi enim non a tyrannide, sed a fortitudine et potentia olim vocabantur tyranni. Nam, ut ait Trogus Pompejus apud Justin. initio histor. primitus quæque civitas et gens, rerumpubl. imperium penes reges habebat, quod ad hujusmodi fastigium majestatis non ambitio popularis, sed spectata inter bonos moderatio provehebat; qui et tyranni ob fortitudinem dicebantur: unde Virgil. 7. Æneid.

Pars mihi pacis erit dextram tetigisse tyranni.

Et Horat. l. 3. ode 17. *Late tyrannus*, id est iste dominans, latum habens regnum. At postea *tyranni nomen, crescente malitia, cum superbe reges regnare cœpissent, ad illos tantum translatum est, qui non jure et æquis legibus, sed vi, et quadam animi libidine dominabantur*, ait Cicero lib. 4. de Finib. Id ita esse patet ex Hebræo, vel potius Chaldæo פרתמים *parthemim*, quod principes, præfectos, provinciales significat, R. Joseph, et ex eo Pagnin. et alii censent eos *parthemim* a Chaldæis vocatos esse a פרת *perat*, id est Euphrate, quasi Peratheos, id est Euphratæos, hoc est qui præerant locis et provinciis Euphrati adjacentibus, quomodo nos vocamus Comites Palatinos Rheni. Quocirca Theodotion in sua versione Græca retinuit nomen Hebræum *Parthemim*, vertens *Phorthommim*. Audi S. Hier. *Pro* φορθομμιν *quod Theodotion posuit, Septuag. et Aquila Electos transtulerunt, Symmachus Parthos, pro verbo nomen gentis intelligens: quod nos juxta editionem Hebræorum quæ* κατ' ακρίβειαν *legitur* (sic alibi scribit solitam fuisse appellari ab Hebræis secundam Aquilæ editionem) *in Tyrannos vertimus*. Allucinatur Theod. dum φορθμιν putat esse παρθενους, id est virgines.

4. Pueros, etc. eruditos omni sapientia.] Pro *eruditos* hebr. est משכילים *maskilim*, quod H. Pintus vertit *erudibiles*: erant enim adhuc pueri, ideoque imperiti, sed sapientiæ capaces. Sic et Vatabl. Erant, inquit, hi pueri perspicacis et sagacis ingenii. Sic et noster Pineda de rebus Salomon. lib. 3. cap. 13. ubi dupliciter hunc locum explicat: primo, per antepositionem: *Et eruditos omni sapientia, etc. ut docerent eos litteras, et linguam Chaldæorum*, hoc est, inquit, ut docerent eos litteras Chaldæorum, ut sic evaderent eruditi omni sapientia. Secundo, q. d. Requirebat rex in hisce pueris prævium sagacitatem, et perspicacitatem ingenii; tum etiam facundiam, et scientiarum rationalium eruditionem, ut sic aptiores essent ad supremæ aliarum rerum sublimium et arcanorum studia, propria Chaldæis. Chaldæi enim ab astrologia et pientia olim erant celebres.

Secundo, *eruditos*, id est fecundos et scite loquentes, ac de qualibet materia apposite discurrentes: hæc enim fere est sapientia aulicorum.

Tertio, et magis genuine idem Pintus, Maldon. et alii censent, hos pueros in omnibus disciplinis fuisse excultos et eruditos. Hoc enim proprie significat Hebr. *maskilim*, et Græcum συνιεντας, et Latinum *eruditos in omni sapientia, cautos scientia, et doctos disciplina*. Aliud enim est doctus, aliud docilis: aliud est eruditus, aliud erudibilis. Nec id mirum: erant enim hi regii juvenes excellenti ingenio, ac simul studiosissimi. Hinc patet, hosce pueros non fuisse pusiones, uti Danielem vocet Epiphanius et Isidorus, neque Danielem trium, ut vult vir doctus; aut decem, ut vult Pererius; sed facile viginti annorum fuisse, ut docet Maldon. Unde Septuag. eos vocant νεανισκους, id est juvenes. Quis enim unquam vidit pueros triennes aut decennes, eruditos omni sapientia, scientia et disciplina?

Cautos scientia.] Pintus per *sapientiam* intelligit Philosophiam rationalem, id est Grammaticam, Rhetoricam, Dialecticam: per *scientiam* accipit Physicam, Metaphysicam, Mathematicam: per *disciplinam* accipit Ethicam, Politicam, OEconomicam. Verum melius per *sapientiam*, cognitionem rerum sublimium et divinarum (sic enim sacra Scriptura, S. August. et passim Doctores accipere solent nomen sapientiæ) accipias; per *scientiam*, cognitionem rerum naturalium; per *disciplinam*, prudentiam. Unde ex Hebræo clare vertunt Septuag. συνιεντας εν παση σοφια, και γινωσκοντας γνωσιν, και διανοουμενους φρονησιν hoc est, *intelligentes sapientiam, scientes scientiam, cognoscentes prudentiam*. Pro *cautos* enim Hebr. est יודעי *iodes*, id est *scientes*. Cauti ergo idem est quod *solertes* et *sagaces* in scrutandis abditis naturæ secretis et rerum causis, quales sunt Physici et Philosophi. Porro *disciplina* in Proverbiis et libris sapientialibus, qui continent Ethicam sacram, passim significat prudentiam rerum agendarum, quæ proprie Hebr. vocatur בינה *bina*, quod Noster v. 20. et alibi subinde vertit, *intellectus*. Fuerunt ergo hi pueri, id est adolescentes, Theologi, Philosophi et Politici. Noster Pineda lib. 3. de Rebus Salom. 14. το *cautos scientia*, pro cauta et captiosa Dialectice positum putat, de qua Seneca epist. 82. *Verba*, inquit, *mihi captioso companis, et interrogatiunculas nectis: subula leonem excipis*.

Discant hic nostri aulici a rege Gentili, hisce omnibus disciplinis se expolire. Vera enim nobilitas non in genere, non in famulis, non in torquibus, non in pompa, sed in eruditione et virtute consistit, hæque sunt monilia et decora nobilium.

Hinc Philippus Macedo pater Alexandri Magni cum Aristoteli erudiendum tradidit, eique in hæc verba scripsit: *Gratias ago diis, non quia natus est mihi filius, sed quia temporibus vitæ tuæ natus est. Spero enim fore, ut a te edoctus dignus existat et nobis, et tanto regno*.

Plutarchi discipulus fuit Trajanus, indeque tantus imperator evasit, ut posteris Imp. in exemplum cum Augusto sit propositus, quibus illud acclamari solet: Sit Augusto felicior, Trajano melior.

Scipio Panætium Philosophum ita audiebat, ut eum etiam secum ad castra duceret.

Augustus Cæsar Athenodoro magistro usus est: suosque ex filio nepotes tam litterariis quam bellicis studiis excoli curavit, filias vero lanificio, cæteri sque

muliebribus artibus erudiri jussit. Idem fecit Carolus Magnus.

Plato dicebat beatum fore orbem, si aut reges sapere, aut sapientes regere didicerint: testis est Aristot. lib. 2. Rhetor. Hinc olim apud Ægyptios nullus rex nisi sacerdos; nullus sacerdos nisi philosophus eligebatur.

Neque vero scientia principum tantum, sed et quorumlibet est decus. Aristot. censuit parentes qui liberos erudiendos curant, longe magis honorabiles esse iis qui solum gignunt: hos enim vivendi, illos etiam bene beateque vivendi auctores esse.

Aristippus naufragio in Rhodum ejectus, et ab incolis ob Geometriam liberaliter habitus, suis renuntiari jussit: Liberis vestris tales opes taliaque viatica parata, quæ ipsos etiam naufragium passos enatando sequantur.

S. August. in Confess. laudat suos parentes, quod se supra vires rei familiaris Carthagine in studiis aluerint: Mater enim mea, ait, mulier prudentissima doctrinas ipsas ad cognoscendam sustinendamque fidem Catholicam magno adjumento fore existimabant.

Crates Thebanus dicebat: Si liceret, in altissimam urbis partem ascenderem, ac clamarem: Quorsum ruitis, homines, qui totum studium in opibus corrogandis ponitis: filiorum vero vestrorum, quibus illas relinquitis, erudiendorum curam non suscipitis?

Apulejus de Deo Socratis: Si, inquit, laudas aliquem, quia generosus est, parentes ejus laudas; si laudas aliquem, quia dives est, hoc fortunæ debetur; si quia validus, ægritudine fatigabitur; si quia velox, in senio id abibit; si quia formosus, exspecta modicum, et non erit: sed si laudas, quia bonis moribus, et artibus instructus est, tunc ipsum virum laudas: quia hoc bonum nec a patre hæreditarium, nec a casu pendulum, nec ætate mutabile, nec cum corpore caducum est.

7. Et imposuit eis præpositus eunuchorum nomina] Chaldaica; tum quia Chaldæi nolebant eos in terra sua nomina retinere Judæorum; sed quasi jam effectos Babylonis cives et aulicos regis, volebant eos Babylonia habere nomina, inquit S. Hieronym. tum ut Hebræi pueri cum Chaldaico nomine Chaldaicum animum et mores induerent. Sic et Pharao Josephum vocavit Ægyptio nomine *Saphanat phane*, id est salvatorem mundi, Genes. 41. 45. Sic et Romani nomen mutabant externo quem urbe donabant. Sic Deus Saræ et Abrahæ, atque Christus Cephæ nomen mutavit, vocans eum Petrum. Unde et Cardinales facti Pontifices nomen mutant. Tradit Platina primum Pontificem qui nomen mutavit, fuisse Sergium Secundum, eo quod prius ejus nomen indecorum esset, vocareturque *Os porci*. Verius censet Baronius Pontificem primum qui nomen mutavit, fuisse Sergium III. qui prius Petrus dicebatur; idque ad reverentiam primi Pontificis, scilicet S. Petri; unde post eum nullus Pontifex vocatus est Petrus. Ita Gentiles adulti in baptismo gentilitium nomen deponunt, et Christianum assumunt, puta Sancti alicujus, quem invocent et imitentur.

Qua de causa Daniel Stylita nostri Danielis nomen accepit, uti dixi in proœmio; et quinque illi Martyres Ægyptii sub Diocletiano, quorum agon et triumphus celebratur in Vita S. Pamphilii Martyris, quæ extat apud Eusebium libro 8. historiæ cap. 21. qui a gentilismo conversi ad Christianismum, abdicatis prioribus gentilitiis nominibus, nostrorum Prophetarum nomina assumpserunt, vocatique sunt Isaias, Jeremias, Samuel, Elias, Daniel; ac simul cœlestem eorum mentem, vitam et mortem induerunt. Quocirca Cæsareæ capti professique se Christianos, rogati quænam eorum esset patria, respondit primus pro omnibus: *Jerusalem cœlestis*; illam intelligens de qua dixit Paulus Galat. 4. *Quæ sursum est Jerusalem, libera est, quæ est mater nostra*. Et: *Accessistis ad Sion montem et civitatem Dei viventis, Jerusalem cœlestem*. Instante præside Firmiliano: Quæ et ubinam est illa civitas? respondit: *Ea Christianorum est patria; nulli enim alii præter ipsos ejus sunt participes. Sita est autem ad Orientem, et ad ipsam lucem et solem*. Cumque præses aliam vocem ab eo extorquere non posset tormentis acerrimis; utpote quæ Martyr fortiter sustinebat quasi nihil sentiens, imo quasi carnis expers et incorporeus; eum cum sociis securi percussum, in cœlestem illam Jerusalem laureatum ad Danielem cæterosque Prophetas transmisit. Horum diem natalem recolit Ecclesia 16. Februarii. Ita, ut alios taceam, nostri Danielis nomen accepit B. Daniel Ordinis S. Francisci, Minister provinciæ Calabriæ, vir miræ sanctitatis, imo Martyr, qui cum sex Fratribus sui Ordinis, ad Saracenos Septam profectus Evangelii et martyrii causa, ab eis comprehensus ad mortem damnatus, fratres suos ad martyrium exhortans, aiebat: *Gaudeamus omnes in Domino diem festum celebrantes. Adsunt enim Angeli, cœli janua nobis patet; et hoc ipso die pariter accipiemus martyrii coronam in cœlesti Paradiso*. Et ad judicem conversus instar nostri Danielis: *O inveterate*, ait, *dierum malorum, convertere a Mahomete ad Christum*. Quocirca cum sociis capite plexus, gloriosum obiit martyrium anno Domini 1221. die 8. Octobris, quinquennio antequam e vita decederet S. Franciscus, quem cum sociis canonizavit Leo X. anno Christi 1519. Ita habet ejus Vita.

Danieli Baltassar] A filio Nabuchodonosoris Balsassar, Daniel dictus videtur Baltassar, quasi dicas, Baal vel Beli occultus thesaurus, puta Beli sapientia. Ita Maldon. Ubi Nota; Daniel non omnino idem nomen habuit quod filius regis: hic enim dictus est *Balsasar*, ut patet ex Chaldæo et Latinis Plantin. (quare mirum est Septuag. et Romana Latina eum vocare Baltassar) Daniel vero dictus est *Baltassar*, vel, ut Chald. est, *Beltesasar*, addita littera *tet*: de qua re plura c. 4. 5. Syriaca versio habet, *Beltesciasar*, id est idolum Bil sive Bel.

Ananiæ Sidrach] Hebr. *Ananias*, idem est quod nubes, vel protectio Domini: *Misael*, quis postulans, vel quis postulatus, vel abstulit Deus; *Azarias*, adjutor Deus. Chaldaice *Sidrach*, idem est quod mamilla tenera, vel deprædatio delicata, vel missus tuus: *Misach*, prolongans vel attrahens, vel aquas vallans et sepiens: *Abdenago*, servus claritatis, vel servus anxius. Magis apposite et genuine Scholia Syriaca, quæ Romæ extant in Bibliotheca Vaticana et Medicea, hæc nomina ex lingua Syrochaldaica sic explicant: *Sidrach*, id est missilis, quia huc illuc ad negotia mittebatur. *Misach*, id est mensor terræ, vel agri. *Abdenago*, id est, servus qui ingreditur et egreditur coram

rege, id est cubicularius et intimus regi. Aut, ut alii explicant, præpositus modo coquendi, vel ciborum præcipuorum regis. Unde quis colligat, hæc tria officia in aula regis eis data vel destinata, ac inter eos distributa, atque ex eo officio cuique nomen inditum fuisse.

8. Proposuit (Daniel) ne pollueretur de mensa regis.] Tum quia rex Ethnicus carnem porcinam, et alia lege Mosis vetita comedebat, quæ Danielem et Judæos polluissent; tum quia deliciæ regiæ, et copia ciborum et vinorum, ad intemperantiam et gulam ac venerem alliciunt, per eamque mentem et corpus polluunt; tum quia Judæi religiosiores mensas Gentilium vitabant: tum denique, quod sæpe cibi hi regii Belo, et aliis ejus idolis jam ante erant oblati, aut eorum nomine benedicti; quod Judæi execrabantur. Blasphemat ergo hic Calvinus, dum ridet Danielis abstinentiam, ejusque metum pollutionis, quasi puerilem, illamque ejus superstitioni et zelo indiscreto ascribit.

10. Condemnabitis caput meum regi.] Vestra petitio, abstinentia et macies occasio erit, ut rex meum caput petat, condemnet et amputet, eo quod contra ejus jussum vos abstinere et macrescere permiserim. Unde Scholiastes Græcus τὸ *condemnetis* explicat per *condemnari faciatis.*

12. Dentur nobis legumina ad vescendum, et aqua ad bibendum.] Duas ob causas legumina et aquam petunt. Primo, ne Malasar impensas in novis cibis coemendis faciendas prætendere possit. Secundo, ob religionem jejunii, quo veteres Sancti carne et vino abstinebant, atque leguminibus et oleo utebantur, ut patet cap. 10. v. 3. Daniel hic suam in Deum fiduciam ostendit; sciebat enim naturaliter fieri non posse, ut ex leguminibus et aqua æque ac ex carnibus et vino pinguescerent.

14. Tentavit.] Scholiastes, ἐδοκίμασεν, id est probavit. Sic et v. 12. pro *tenta*, vertit, δοκίμασον, id est pruba. Tentatio enim hæc fuit probatio, sive experimentum.

15. Apparuerunt vultus eorum meliores et corpulentiores. Hebraice בריאי *beria*, id est, *pinguiores*; Septuag. ἰσχυροὶ ταῖς σαρξὶν, id est, *fortes carnibus.* Quare, quod Epiphan. in Vita Danielis, ait, eum aspectu fuisse aridissimum, ac nativo squalore obsitum, sed gratiæ pulchritudine perquam speciosum, hoc de ætate ejus grandiori accipi debet, cum ipse jejuniis et laboribus nimiis succum corporis exhausit, ut patet Daniel. 9. v. 3. et cap. 10. v. 3. Hæc sanitas, pinguedo et decor non tam naturalis, quam supernaturalis fuit; tum quia legumina et aqua saniores quidem facere poterant, sed non pinguiores; tum quia fuit hoc præmium abstinentiæ, cujus, uti et castitatis merito divinitus sapientiam tantam sunt adepti, uti ejusdem merito Judith c. 10. 4. formositatem, et Samson fortitudinem est adeptus, Judic. 13. 5. Naturaliter tamen huc quoque juvit abstinentia. Unde Nota, sanitatem et longævitatem non tam ciborum copia, quam temperantia procurari. Hæc enim fovet et nutrit humidum radicale, æque ac calorem naturalem, quem intemperantia obruit et suffocat; præsertim, si accedat primo, moderatum exercitium. Hinc *Cyrus numquam prandebat, nisi sudasset*, ait Xenophon. Idem faciunt nonnulli Indorum reguli, qui proinde ita vegeti et integri ad multam ætatem perdurant, ut cum sunt 70. annorum, tantum videantur esse 30. Secundo, animi tranquillitas et curarum vacuitas. Tertio, mentis lætitia et hilaritas. Audi Scholam Salernitanam:

> Si tibi deficiant medici, medici tibi fiant
> Mens hilaris, requies (*somnus*) facilis, moderata diæta.

Vide Lessium in erudito, æque ac pio, hac de re libello.

Nota secundo: Temperantia et abstinentia plurimum prodest. Primo, sanitati: consumit enim noxios humores, spiritusque vitales purificat et exacuit. Secundo, castitati et virtuti: subtrahit enim nimium sanguinem, succum et spiritus, qui venerem, iram, aliasque passiones fovent, et suscitant. Tertio, sapientiæ. De quo plura v. 17.

17. Pueris autem his dedit Deus scientiam, et disciplinam in omni libro.] Symmachus vertit: *Dedit eis Deus artem grammaticam*: melius Theod. *Dedit eis Deus prudentiam in omni re grammatica, sive in omni litteratura*, ut scilicet litteras et libros (hi enim Hebr. vocantur ספר *sepher*, et Græce γράμματα) non tantum Hebræos, sed et Chaldæos, et quosvis alios legere, intelligere et explicare possent.

Nota: Sobrietas naturaliter confert ad scientiam: tum quia sanitatem tuetur, et vitam prolongat: tum quia caput facit serenum, spiritusque animales facit liberos ac puros, aptosque ad speculandum et meditandum; tum quia anima (quæ una est in homine, eademque simul est vegetativa, sensitiva et rationalis) limitatæ est virtutis et activitatis, ideoque quominus occupatur cibo, ciborumque concoctione, et digestione et egestione, eo magis intendere potest et solet studio et contemplationi, in eamque totam vim suam exerere. Hinc Salomon Eccle. 2. 3. *Cogitavi*, inquit, *in corde meo abstrahere a vino carnem meam, ut animum transferrem ad sapientiam, devitaremque stultitiam*; et Isaias cap. 28. *Quem docebit scientiam, et quem intelligere faciet auditum? ablactatos a lacte avulsos ab uberibus.*

Ita homines ante diluvium carne et vino abstinentes, herbisque et fructibus victitantes, fuerunt longævi et sapientes: vixerunt enim ad 900. annos.

Ita Nazaræi et Rechabitæ, a sapientia, æque ac abstinentia, commendantur.

Ita Moses et Elias jejunio 40. dierum sapientiam, et visionem Dei meruerunt.

Ita Judith, Esther, Machabæi sapientiam illam et fortitudinem, qua Holofernem, Aman et Antiochum prostraverunt, jejunio adepti sunt.

Ita Joan. Baptista abstinentia quasi Angelus evasit.

Ita Paulus primus eremita, Antonius, Hilarion, et tot Anachoretarum ac monachorum examina, vitam, quasi Angeli quidam terrestres, in abstinentia, contemplatione et sapientia longævam duxerunt, vixeruntque centum et amplius annos.

Ita Cœnobitæ olim, teste S. Hieron. perpetuo jejunabant, aquam bibentes, et solum panem cum leguminibus et oleribus manducantes.

Egregie S. August. lib. 10. Confess. cap. 31. *Hoc*, ait, *me docuisti, Domine, ut quemadmodum medicamenta, sic alimenta sumpturus accedam.*

S. Ambros. Marcellinæ sorori, et sociabus ejus vir-

ginibus hanc legem figit lib. 3. de Virgin. *Potus* (sit) *ex fonte, fletus in prece, somnus in codice.*

S. Bernard. in serm. 66. in Cant. *Abstineo*, ait, *a vino, quia in vino luxuria est: aut si infirmus sum, modico utor, juxta consilium Pauli. Abstineo a carnibus, ne, dum nimis nutriunt carnem, simul et carnis nutriant vitia. Panem ipsum cum mensura studeo sumere, ne onerato ventre, stare ad orandum tædeat; et ne improperet etiam mihi Propheta, quia panem meum comederim in saturitate; sed ne simplici quidem aqua ingurgitare meassuescam, ne distensio ventris usque ad titillationem pertingat libidinis.*

Idem ad Robert. nep. *Prudenter sobrieque conversanti satis ad omne condimentum sal cum fame.*

Idem in Formula honest. vitæ: *Sicut ad crucem, sic accedas ad cibum; id est numquam voluptate, sed necessitate pascaris; et fames, non sapor, provocet appetitum.*

Idem de Modo bene vivendi cap. 24. *Non nutrias carnem tuam vermibus: ita manduca, ut semper esurias.*

S. Catharina Senensis ad alimentum quasi ad tormentum accedebat, ac vocata ad mensam dicebat: *Eamus et sumamus de peccatrice vindictam*: cum ingenti enim dolore cibum sumebat, quem mox cogebatur rejicere.

S. Carolus Borromæus dicebat, non tantum fugiendas esse delicias et voluptates, sed et persequendas et necandas quasi capitales animæ hostes. Quocirca ipse miræ fuit abstinentiæ, ut tandem solo pane et aqua viveret. Sensim enim a parvis ad magna conscendendo pervenit; docebatque hac ratione facile ad summa cujusvis virtutis pertingi, nimirum practicando hæc duo principia: primum, ut a parvis incipiendo, eaque sensim augendo, semper proficias et crescas; secundum, ut in eo non languescas, sed constanter retineas quod semel obtinuisti, et in eo pergas. Ita ipse, primo carne, deinde ovis, postea lacte abstinens, tandem solo pane et aqua contentus fuit. Idem fecit in aliis virtutibus.

Denique senetus illa apud Socrat. lib. 4. histor. c. 18. *Aridior*, inquit, *tenuiorque victus ratio, eaque semper æquabiliter observata, modo cum charitate jungatur, Christianos brevi ad portum* ἀπαθείας, *id est vacuitatis ab omnibus animi perturbationibus, perducet.* Addit S. Hieron. scribens contra Jovinian. ob jejunii consortium Mosen et Eliam apparuisse cum Christo in monte transfigurato, et ob jejunium tres pueros in fornace Babylonia mansisse illæsos, et Danieli fuisse revelata mysteria, eumque in lacu leonum mansisse intactum.

Audi et Gentiles ac Judæos. Tradit Xenophon, antiquos Persas ad panem nihil nisi nasturtium adhibere solitos: hinc apud eos turpe habitum spuere, tamquam crapulæ nota. Mucus siquidem et saliva repletionis indices sunt et signa: repletio enim est, quæ distillationes parit, ait Hippocr. lib. 3. de Diæta. Quocirca Persæ apud materiam exercitio, et abstinenti frugalique vita consumi volebant. Hinc et Plato l. 3. de Republ. docet tempore Homeri catharrum non fuisse cognitum, sed primo ætate sua innotuisse cum non semel, ut olim, sed bis in die comedere, imo comessari cœperunt homines. Porro tunc Persæ ita frugales sapientia et virtute bellica floruere, orbisque imperium tenuerunt per ducentos annos, scilicet a Cyro ad Darium, qui per delicias et vina imperium cum vita perdidit. Exstat apud Xenophont. l. 1. aurea Cyri sententia. Cum enim Astyages rex Medorum, Cyro nepoti ex filia Mandane, lautum regiumque epulum instruens, diceret: *Nonne hæc cœna melior tibi videtur Persica?* respondit Cyrus: *Nequaquam, ave, sed est multo simplicior et directior via apud nos ad cibi satietatem, quam apud vos. Nam ad hanc deducit nos panis et caro. At vos eodem quidem, quo nos, tenditis; per multas vero ambages sursum deorsum vagantes, vix pervenitis eo, quo nos dudum perveneramus.*

Chæredemus Stoicus tradit, et ex eo Pererius, priscos Ægyptios sacerdotes carne, vino, ovis et lacte semper abstinuisse: idque ut purius, intentius et acrius divinis rebus vacarent, ardoremque libidinis restinguerent: atque hi Ægypti fuerunt sapientes et Astrologi.

Esseni vino et carne sibi interdicebant, totique orationi ut studio sacrarum Litterarum vacabant, de quibus mira narrat Josephus, Philo et Plinius: quin imo Porphyrius in lib. de Abstinentia ab esu animalium, asserit plerosque ex iis divino afflatos spiritu vates exstitisse.

Eubulus refert, apud Persas tria fuisse Magorum genera, quorum primum (qui maxime sapientes et eloquentes existimabantur) præter farinam et olera nihil edebat.

Bardesanes Babylonius tradit, Indorum Gymnosophistas solis arborum pomis, oriza et farina vivere.

Euripides in Creta Jovis vates carne et coctis omnibus abstinuit.

Socrates virtutis studiosos hortabatur, ut abstinentiam colerent, et delicias veluti Sirenes respuerent. Idem rogatus qua re ab aliis hominibus differret, ait: *Alii vivunt ut edant: ego vero edo ut vivam.* Ejusdem est hæc sententia apud Xenophont. lib. 1. de Dictis et factis Socratis: *Videris, o Antipho, felicitatem deliciis et divitiis metiri: ego autem nullis quidem rebus indigere, divinum; minimis vero, illorum esse duco, qui quam proximi superis sint: et divina quidem optima omnibus; qui vero diis appropinquant, proximos optimo existere.*

Isæus Assyrius, teste Philostrato, interrogatus, quænam essent epulæ suavissimæ, respondit: *Ista curare desii.*

Xenocrates tria tantum præcepta in templo Eleusinæ mansisse dixit, scilicet, primo, venerandos esse deos; secundo, honorandos esse parentes; tertio, abstinendum esse a carnibus. Huic similis est ternarius Plutarchi libr. de Ratione victus: *Tria*, ait, sunt saluberrima, primo, vesci citra saturitatem; secundo, non refugere laborem; tertio, naturæ semen conservare: puta sobrietas, exercitium, et castitas. Aureum hoc est tuendæ sanitatis dogma.

Plinius ait, *vinum esse cicutam hominis*; et Seneca, ait, *ebrietatem esse voluntariam insaniam.*

Epicurus, licet voluptatis patronus, asserit ad jucunde et suaviter vivendum, tenuitatem victus conferre plurimum: et in epistolis suis testatur, se aqua tantum et pane vesci solitum. Seneca epist. 109. scribit se animalibus et esu carnium abstinere, ob ratio-

nes et exemplum Sextii et Pythagoræ. Rationes Sexti erant, prima, *quod homini satis alimentorum sit sitra sanguinem; si crudelitatis consuetudo fiat, ubi in voluptatem adducitur laceratio*. Secunda, *quod contrahenda sit materia luxuriæ*. Tertia, *quod valetudini contraria sint alimenta varia, et nostris aliena corporibus*. Quarta, *quod carnes sint alimenta leonum et vulturum*. Quinta Pythagoræ erat, quod censeret animas hominum in alia et alia corpora, etiam animalium, transmigrare. *Itaque hominibus parricidii metum fecit, cum possent in parentis animam inscii incurrere, et ferro morsuve violare, in quo cognatus aliquis spiritus hospitaretur*. Unde Pythagoras de suæ animæ transmigratione ita censuit:

Æthalides fueram qui prisco tempore primum;
Trojano bello postea Pantboides;
Mox Hermotimus; post Pyrrhus, denique magnos
Pythagoras, Samii gloria magna soli.

Pythagoram secutus Empedocles ita de se canit:

Olim namque fui cespesque, puerque, puellaque,
Et volucris cœli, atque alti maris incola piscis.

De abstinentia Pythagoræ, Antisthenis, Diogenis, Apollonii Tyanæi mira habet Laertius, Plutarchus, et Philostratus. Plura vide apud S. Hieron. l. 2. contra Jovinian. et Plutarch. in duabus orationibus de esu carnium.

Danieli autem (dedit Deus) intelligentiam omnium visionum.] Hinc patet, hanc sapientiam Danielis et sociorum ejus, potius supernaturalem quam naturalem fuisse; tum quia Deus dicitur illis eam indidisse quasi speciale præmium temperantiæ; tum quia eis indita fuit scientia in omni libro, id est omni scientia, ut hic dicitur; adeoque c. 2. v. 30. in Daniele dicitur fuisse sapientia major, quam in ullo mortalium, eamque triennali non tam studio, quam abstinentia, pietate et oratione adeptos est, ut colligitur ex v. 5. tum quia Danieli a Deo indita fuit prophetia et scientia interpretandi somnia: hæc autem supernaturalis est, neque est habitus permanens, sed illuminatio actu a Deo, certis temporibus quibus Daniel prophetabat, vel somnia explicabat, ei immissa.

Nota: Hoc præmium congruum est: decet enim, teste S. Gregor. l. 30. Moral. 18. ut qui carnalia respuunt, sapiant spiritalia, utque qui jejunant ventre, pascantur in mente. Vis ergo delectationes haurire mentales et cœlestes, despice terrenas et brutales, sentiesque illud S. Bernardi esse verissimum: *Gustato spiritu, desipit omnis caro*. Sic vatem Gentilem quasi omniscium et pammantim celebrat Gentilis Propheta, sed superstitiosa.

Trojugena interpres divom, qui nomina Phœbi,
Qui tripodas, Clarii lauros, qui sidera sentis,
Et volucrum linguas, et præpetis omina pennæ.

Et somniorum, a Deo immissorum. De somniis et divinatione vide dicta Gen. 40. et 41. et Pererium hic.

20. Super cunctos ariolos et magos.] Quinam hi fuerint dicam c. 2. 2.

21. Fuit autem Daniel usque ad annum primum Cyri regis,] q. d. Fuit Daniel in magna apud omnes reges Babylonis gloria et auctoritate; vixit in sula regia, Nabuchodonosori, ejusque posteris, ac Balsasari carus et familiaris; idque constanter et semper, donec Balsasar a Cyro et regno et vita spoliatus est. *Daniel*, inquit S. Hieronym. *usque ad primum annum Cyri, qui Chaldæorum destruxit imperium, potens fuit in Chaldæa: postea vero a Dario in Medos translatus est*. Ita et Theodor. Perperam ergo Calvinus sic exponit: *fuit*, id est prophetavit, Daniel usque ad primum annum Cyri; nam et 3. anno Cyri prophetavit, ut patet c. 10. 1.

Secundo τὸ *usque ad annum primum Cyri*, aliud hic latens innuit: nimirum, prædixerat Isaias c. 44. 28. et c. 45. 1. Judæos per Cyrum e Babylone liberandos: significat ergo hic Daniel, se tempus illud ab Isaia prædictum vidisse, non quod plus non vixerit; sed quod eo usque vixerit, ut toto captivitatis tempore Judæos et auctoritate juvaret, et vaticiniis consolaretur. Ita Maldon.

CAPUT SECUNDUM.

SYNOPSIS CAPITIS.

Videt Nabuchodonosor in somnio statuam portendentem quatuor imperia mundi, quæ a lapide de monte abscisso, id est a Christo contrita est. Somnium hoc solus enarrare et explicare potuit Daniel v. 19. Unde a rege et Chaldæis honoratur, totique Babyloniæ præficitur v. 46.

1 In anno secundo regni Nabuchodonosor, vidit Nabuchodonosor somnium, et conterritus est spiritus ejus, et somnium ejus fugit ab eo. 2. Præcepit autem rex, ut convocarentur arioli, et magi, et malefici, et Chaldæi: ut indicarent regi somnia sua: qui cum venissent, steterunt coram rege. 3. Et dixit ad eos rex: Vidi somnium; et mente confusus ignoro quid viderim. 4. Responderuntque Chaldæi regi syriace: Rex, in sempiternum vive: dic somnium servis tuis, et interpretationem ejus indicabimus. 5. Et respondens rex, ait Chaldæis: Sermo recessit a me: nisi indicaveritis mihi somnium, et conjecturam ejus, peribitis vos, et domus vestræ publicabuntur. 6. Si autem somnium, et conjecturam ejus narraveritis, præmia, et dona, et honorem multum accipietis a me: somnium igitur, et interpretationem ejus indicate mihi. 7. Responderunt secundo, atque dixerunt: Rex somnium dicat servis suis, et interpretationem illius indicabimus. 8. respondit rex, et

ait: Certe novi quod tempus redimitis, scientes quod recesserit a me sermo. 9. Si ergo somnium non indicaveritis mihi, una est de vobis sententia, quod interpretationem quoque fallacem, et deceptione plenam composueritis, ut loquamini mihi donec tempus pertranseat. Somnium itaque dicite mihi, ut sciam quod interpretationem quoque ejus veram loquamini. 10. Respondentes ergo Chaldæi coram rege, dixerunt: Non est homo super terram qui sermonem tuum, rex, possit implere: sed neque regum quisquam magnus et potens verbum hujuscemodi sciscitatur ab omni ariolo, et mago, et Chaldæo. 11. Sermo enim, quem tu quæris, rex, gravis est: nec reperietur quisquam, qui indicet illum in conspectu regis: exceptis diis, quorum non est cum hominibus conversatio. 12. Quo audito, rex in furore et in ira magna præcepit, ut perirent omnes sapientes Babylonis. 13. Et egressa sententia, sapientes interficiebantur: quærebanturque Daniel et socii ejus, ut perirent. 14. Tunc Daniel requisivit de lege atque sententia ab Arioch principe militiæ regis, qui egressus fuerat ad interficiendos sapientes Babylonis. 15. Et interrogavit eum, qui a rege potestatem acceperat, quam ob causam tam crudelis sententia a facie regis esset egressa. Cum ergo rem indicasset Arioch Danieli, 16. Daniel ingressus rogavit regem, ut tempus daret sibi ad solutionem indicandam regi. 17. Et ingressus est domum suam, Ananiæque et Misaeli et Azariæ sociis suis indicavit negotium: 18. ut quærerent misericordiam a facie Dei cœli super sacramento isto, et non perirent Daniel et socii ejus cum cæteris sapientibus Babylonis. 19. Tunc Danieli mysterium per visionem nocte revelatum est: et benedixit Daniel Deum cœli, 20. et locutus ait: Sit nomen Domini benedictum a sæculo et usque in sæculum: quia sapientia et fortitudo ejus sunt. 21. Et ipse mutat tempora, et ætates: transfert regna, atque constituit: dat sapientiam sapientibus, et scientiam intelligentibus disciplinam: 22. Ipse revelat profunda, et abscondita et novit in tenebris constituta: et lux cum eo est. 23. Tibi Deus patrum nostrorum, confiteor, teque laudo: quia sapientiam et fortitudinem dedisti mihi: et nunc ostendisti mihi quæ rogavimus te, quia sermonem regis aperuisti nobis. 24 Post hæc Daniel ingressus ad Arioch, quem constituerat rex ut perderet sapientes Babylonis, sic ei locutus est: Sapientes Babylonis ne perdas: introduc me in conspectu regis, et solutionem regi narrabo. 25. Tunc Arioch festinus introduxit Danielem ad regem, et dixit ei: Inveni hominem de filiis transmigrationis Juda, qui solutionem regi annuntiet. 26. Respondit rex, et dixit Danieli, cujus nomen erat Baltassar: Putasne vere potes mihi indicare somnium, quod vidi, et interpretationem ejus? 27. Et respondens Daniel coram rege, ait: Mysterium, quod rex, interrogat, sapientes, magi, arioli, et aruspices nequeunt indicare regi. 28. Sed est Deus in cœlo revelans mysteria, qui indicavit tibi, rex Nabuchodonosor, quæ ventura sunt in novissimis temporibus. Somnium tuum, et visiones capitis tui in cubili tuo hujuscemodi sunt: 29. Tu, rex, cogitare cœpisti in strato tuo, quid esset futurum post hæc: et qui revelat mysteria, ostendit tibi quæ ventura sunt. 30. Mihi quoque non in sapientia, quæ est in me plus quam in cunctis viventibus, sacramentum hoc revelatum est: sed ut interpretatio regi manifesta fieret, et cogitationes mentis tuæ scires. 31. Tu rex, videbas, et ecce quasi statua una grandis: statua illa magna, et statura sublimis stabat contra te, et intuitus ejus erat terribilis. 32. Hujus statuæ caput ex auro optimo erat, pectus autem et brachia de argento: porro venter, et femora ex ære. 33. tibiæ autem ferreæ, pedum quædam pars erat ferrea, quædam autem fictilis. 34. Videbas ita, donec abscissus est lapis de monte sine manibus: et percussit statuam in pedibus ejus ferreis et fictilibus, et comminuit eos. 35. Tunc contrita sunt pariter ferrum, testa, æs, argentum, et aurum, et redacta quasi in favillam æstivæ areæ, quæ rapta sunt vento: nullusque locus inventus est eis: lapis autem, qui percusserat statuam, factus est mons magnus, et implevit universam terram. 36. Hoc est somnium: Interpretationem quoque ejus dicemus coram te, rex. 37. Tu rex regum es: et Deus cœli regnum, et fortitudinem, et imperium, et gloriam dedit tibi: 38. et omnia in quibus habitant filii hominum, et bestiæ agri: volucres quoque cœli dedit in manu tua, et sub ditione tua universa constituit: tu es ergo caput aureum. 39. Et post te consurget regnum aliud minus te argenteum: et regnum tertium aliud æreum, quod imperabit universæ terræ. 40. Et regnum quartum erit velut ferrum. quomodo ferrum comminuit et domat omnia, sic comminuet et conteret omnia hæc. 41. Porro quia vidisti pedum, et digitorum partem testæ figuli, et partem ferream: regnum divisum erit,

quod tamen de plantario ferri orietur, secundum quod vidisti ferrum mixtum testæ ex luto. 42. Et digitos pedum ex parte ferreos, et ex parte fictiles: ex parte regnum erit solidum, et ex parte contritum. 43. Quod autem vidisti ferrum mixtum testæ ex luto, commiscebuntur quidem humano semine, sed non adhærebunt sibi, sicuti ferrum misceri non potest testæ. 44. In diebus autem regnorum illorum, suscitabit Deus cœli regnum, quod in æternum non dissipabitur, et regnum ejus alteri populo non tradetur: comminuet autem, et consumet universa regna hæc: et ipsum stabit in æternum. 45. Secundum quod vidisti, quod de monte abscissus est lapis sine manibus, et comminuit testam, et ferrum, et æs, et argentum, et aurum, Deus magnus ostendit regi quæ ventura sunt postea, et verum est somnium, et fidelis interpretatio ejus. 46. Tunc rex Nabuchodonosor cecidit in faciem suam, et Danielem adoravit, et hostias et incensum præcepit ut sacrificarent ei 47. Loquens ergo rex, ait Danieli: Vere Deus vester Deus deorum est, et Dominus regum, et revelans mysteria: quoniam tu potuisti aperire hoc sacramentum. 48. Tunc rex Danielem in sublime extulit, et munera multa et magna dedit ei: et constituit eum principem super omnes provincias Babylonis, et præfectum magistratuum super cunctos sapientes Babylonis. 49. Daniel autem postulavit a rege; et constituit super opera provinciæ Babylonis, Sidrach, Misach, et Abdenago: ipse autem Daniel erat in foribus regis.

1 Anno secundo] Dices, c. 1. v. 1. 4. et 5. dicitur quod anno tertio Joakim, qui fuit primus Nabuchodonosoris, Daniel fuerit puer, indeque tribus annis, scilicet usque ad 4. annum Nabuchodonosoris, fuerit eruditus in litteris Chaldæorum; quomodo ergo hic dicitur, quod Daniel anno 2. Nabuchodonosoris prophetarit, eique somnium explicarit? Respondeo, hunc annum 2. Nabuchodonosoris, non esse 2. regni ejus, sed monarchiæ, qui regni ejus fuit 37. transmigrationis vero Joachin fuit 29. Danielis autem fuit 57. Nam Daniel anno 1. Nabuchodonosoris, quo ductus est in Babylonem, erat 20. annorum, uti dixi in proœmio. Somnium ergo hoc regis, uti et illud cap. 4. interpretatus est Daniel anno ætatis suæ 57. qui fuit ante Christum annus 573.

Nota: Nabuchodonosor anno regni sui, non 27. ut vult Pererius, sed 35. qui fuit transmigrationis Joachin 27. vastavit Ægyptum, aliasque vicinas gentes, tumque factus est monarcha. Id ita esse patet: nam eo ipso anno prophetavit Ezechiel cap. 29 vers. 17. et c. 30. v. 3. quod a Chaldæis mox vastanda esset Ægyptus: hic ergo annus 2. Nabuchodonosoris, est secundus a vastata Ægypto, uti diserte asserit Josephus lib. 10. Antiq. 11. ac consequenter est secundus a monarchia ejus. Ita S. Hieron. Perer. Maldon. et alii.

Nota: Hæc est chronologia gestorum Nabuchodonosoris: Nabuchodonosor anno primo regni sui venit Hierosolymam, indeque captum et vinctum Joakim, cum Daniele et aliis duxit Babylonem: sed mox Joakim promittentem tributum et subjectionem, in regnum remisit.

Anno 8. regni, regem Joakim rebellantem cepit et occidit, ejque substituit filium Joachin, quem post tres menses amovit, timens, ne Joachin patrem Joakim imitaretur, ejusque necem ulcisceretur, pro eoque regem creavit Sedeciam.

Anno 18. regni sui, Jerusalem evertit, templum succendit omnesque Judæos abduxit

Anno 23. vastavit Cœlesyriam, Ammonitas et Moabitas. Ita Josephus.

Anno eodem cœpit obsidere Tyrum, eamque obsedit per 13. annos, quibus exactis, eam expugnavit anno regni sui 35. uti ostendi Ezech. 29. 17.

Anno eodem 35. expugnavit Ægyptum, et factus est monarcha.

Anno regni 37. qui fuit secundus monarchiæ ejus, vidit somnium hujus cap. et somnium arboris succisæ c. 4. portendens suam e regno ejectionem, et transformationem in bestiam.

Anno regni 38. regno ejectus est, et mutatus in bestiam, atque per septem annos ut bestia inter bestias vixit.

Anno 45. sibi et regno est restitutus, ac paulo post mortuus.

Quoad nomen, Nota: Nomen prolixum et terrificum Nabuchodonosor, ut et pleraque alia Chaldæorum, compositum est ex tribus, scilicet Nabo, qui fuit Deus Chaldæorum, Chad, et Netzar. Sic Nabopolassar componitur ex Nabo, Phul, et Assar. Rursum, nunc vocatur Nabuchodonosor, nunc Nabuchodretsar, nunc Nabuchodletsar: quia Chaldæi sæpe litteras quæ vocantur liquidæ, inter se commutant, ut pro Letsar, dicunt, Retsar et Netsar. Sic Nabonitum aliquando vocant Labonitum. Sic pro Belial Græci dicunt Beliar. Ita Scaliger l. 6. de Emend. temp.

Vidit Nabuchodonosor somnium] Somnium hoc fuisse divinum, et a Deo immissum ad res futuras regi repræsentandas, patuit tum ex instinctu divino, qui hoc suggerebat regi, eumque urgebat ad somnii hujus declarationem investigandam, tum ex assertione Danielis somnium hoc explicantis. Apta imperia mundi per somnium hic regi repræsentantur: quia quid sunt regna, omnesque res et spes mortalium, nisi somnia vigilantium? ait ex Platone Philo. Hinc et Theodoret. notat, hanc statuam non in se, sed per imaginem (unde Septuag. pro statua vertunt, *imago*) et phantasma regi esse ostensam, ut Deus doceret superbum regem, quanta sit humani supercilii vanitas, quamque variabiles sint res humanæ, et regnum regno succedat, cum Dei regnum sit constans et perenne. Imago, ait Theodoret. figura rei est, non ipsa

res: ostensæ ergo sunt Nabuchodonosori monarchiæ in somniis; quia nihil amplius sunt, quam phantasmata ludicra, nihil rei habentia, præter fictitiam pompam: unde et imago hæc speciem habet giganteam, et prorsus chimæricam. Quocirca Philo lib. *Quod Deus sit immutabilis*, hominem vocat *somniorum ludum*: talia sunt et regna, imo magis. Nam, ut ait S. Basil. a veritate ad figuram magnus est delapsus: hic autem monarchiæ sub hac hominis imagine decidunt et delabuntur ab hominе ejusque vanitate: vaniores ergo sunt quam ipse homo; sunt enim instar hominis non realis, sed phantastici, et in somnio repræsentati gigantis, ejusque ex variis rerum figuris quasi centonibus, conflati et consuti, ut ait Tertull.

Denique sicut metalla visa in hac statua hominis, in terræ visceribus a Deo vi solis efformantur: ita regna omnia terrena sunt, sed a Deo efformata, disposita et ordinata, ut ait Apost. Rom. 13. v. 1. Deus ergo quasi auriga frænat et regit reges et regna. Mystica in hoc somnium regis scripsit pium et eruditum tractatum, *De eruditione interioris hominis*, Richard. Victor.

2. UT CONVOCARENTUR ARIOLI, ET MAGI, ET MALEFICI, ET CHALDÆI.] Arias Montanus, et alii varie hæc distinguunt. Verum S. Hieron. *Arioli*, inquit, *dicuntur qui verbis rem peragunt*, aut ex characteribus (hoc enim innuit Hebr. חרטמים *chartummim*, a radice חרט *charat*; unde Græcum χαράττω et χαρακτήρ) divinant, ut, ut Septuag. vertunt, sunt ἐπαοιδοί, id est incantatores. *Magi sunt, qui philosophantur*: radix enim הגה *haga*, significat meditari et speculari. *Malefici sunt, qui sanguine utuntur et victimis, et sæpe contingunt corpora mortuorum*. Malefici ergo ex extis et cadaveribus futura divinant, et manes animasque mortuorum invocant. Rursum, malefici hebr. vocantur מכשפים *mecassephim*, id est præstigiatores qui incantationibus et præstigiis suis oculos hominum perstringunt, ut eis videantur rem unam in aliam mutare, quales fuerunt magi Pharaonis in Exodo. Ita R. Abraham, Maldonat. et alii. *Chaldæi erant astrologi et genethliaci, quos vulgus Mathematicos vocat, qui ex inspectione siderum et diei natalis futura homini prædicebant.*

Quæres: Cur cum his non fuit vocatus Daniel, cujus sapientia tum erat celeberrima? Resp. Quia Chaldæi sibi suisque sapientiam arrogabant, atque Danielis famæ invidebant, eique hanc gloriam somnium hoc regis interpretandi præripere volebant. Ita Perer. et Pintus. Adde, rex jam pene oblitus erat Danielis: fluxerant enim jam 34. anni a primo Danielis ad regem adventu.

Aliter respondet Maldon. scilicet regem existimasse Danielem quidem esse sapientissimum in omni sapientia humana, non autem in divinatione, et arte ariolandi, vel somnia exponendi: sciebat enim Judæis per Mosen vetitos fuisse magos, ariolos et divinantes per somnia, Levit. 19. 31. et Deuter. 18. v. 10. 11.

Nota hæc omnia facta esse consilio Dei, ut hac ratione rex agnosceret suorum sapientum et dæmonum vanitatem, atque Danielis et Dei veritatem. Hanc enim eum tandem agnovisse patet c. 3. v. 96. et 100. Ita S. August. tract. 11. in Joannem, sanctus Hieronymus, Rupertus et alii.

SYRIACE,] id est chaldaice, quæ ipsorum nativa lingua erat, quæque olim dicta est Syriaca, ad distinctionem linguæ Hebrææ. Erat tamen hæc lingua diversa a moderna Syriaca, et a Syriaca illa qua conscriptum exstat Novum Testamentum, diversa, inquam, non tam verbis et vocibus, quam dialecto, uti Græca Attica differt ab Æolica et Dorica.

Sed cur ait Daniel eos syriace esse locutos? Respondeo: Ne quis miraretur si eorum verba recitaret syriace, uti ab eis prolata sunt, quod facit ab hoc versu et deinceps, usque ad initium c. 8. quare nulla est hic paraphrasis Chaldaica, uti est in aliis Prophetis, eo quod ipse textus hic sit Chaldaicus.

4. REX, IN SEMPITERNUM VIVE.] Hinc videtur quod Chaldæi, id est Gentiles, habuerint cognitionem immortalitatis animæ et vitæ æternæ. Gentilium hac de re testimonia fuse hic recenset Hector Pintus.

5. SERMO RECESSIT A ME.] *Sermo*, id est, res quam somniavi, q. d. Scio me somniasse ex generali quadam somnii umbra et specie, quæ in me remansit, atque ex phantasiæ et mentis conturbatione; sed in particulari quid somniaverim oblitus sum, illudque a vobis mihi refricari et enarrari volo.

Exstat pulchrum ænigma somnii, estque hoc:

> Sponte mea veniens varias ostendo figuras,
> Fingo metus varios, nullo discrimine veri.
> Sed me nemo videt, nisi qui sua lumina claudit.

NISI INDICAVERITIS, etc. PERIBITIS.] Chaldaica est הדמין תתעבדון *haddamin teabdun, frusta fietis, in frusta concidemini*. Minatur illis mortem nisi vere rem indicent, tamquam seductoribus: sic enim magos et divinos, tamquam fallax et perniciosum hominum genus, Moses, Constantinus, Theodosius et alii Imper. morte mulctarunt. Nota: Hoc postulatum et decretum regis a parte rei erat injustum: nec enim est homo, licet solertissimus et sapientissimus, qui somnia secreta, præsertim jam præterita, multo minus qui eorum significationem revelare possit. Angelis tamen ea nota esse possunt: ipsi enim vident nostra phantasmata, utpote corporea. Ex parte tamen magorum et Chaldæorum non erat injustum; quia ipsi, utpote astrologi judiciarii et genethliaci, profitebantur se ex siderum inspectione, et ex magia nosse occulta, et futuros rerum eventus, etiam liberos. Non enim injustum est, qui a professore exigit idipsum quod profitetur. Ita Anton. Fernand. visione 21. c. 2.

8. TEMPUS REDIMITIS,] hoc est, ut Scholiast. *prorogationem examini*.

9. QUOD INTERPRETATIONEM QUOQUE FALLACEM, etc. COMPOSUERITIS.] q. d. Nisi ipsum somnium meum enarraveritis, dicam ego etiam vos somnii interpretationem (quam de more scio vos daturos, ut opinionem vestræ sapientiæ tueamini) comminisci et fingere, itaque vestris figmentis me fallere, donec tempus vel in somnio præfinitum, vel a vobis interpretatum (aut potius interpretandum: necdum enim somnium, utpote ignotum, interpretati erant; sed illud a rege asciscitantur, ut cum audierint interpretentur) pertranseat, idque eo consilio, ut, si videatis vestra commenta, quæ nunc mente fabricatis, ex eventu redargui, illa novo commento et fallaci interpretatione tueamini. Ita S. Hieronymus.

13. SAPIENTES INTERFICIEBANTUR.] Hinc colligitur aliquos interfectos fuisse. Hanc regis sententiam, utpote generalem, præfecti etiam ad Danielem et socios, utpote eruditos et sapientes, extenderunt, eosque ad necem quæsierunt, esto forte rex de iis non cogitaret.

18. UT QUÆRERENT MISERICORDIAM A FACIE DEI CŒLI SUPER SACRAMENTO ISTO.] *Sacramentum* vocat arcanum somnii regis: idem v. seq. vocat *mysterium*: *misericordiam* vocat somnii patefactionem; tum quia eam sibi non ex meritis, sed ex Dei gratia dari petebant; tum quia ex hac Dei gratia et misericordia ipsorum vita pendebat, q. d. Orabant Deum ut sibi patefaceret mysterium somnii, itaque ipsorum vitæ misereretur, eamque a certo mortis periculo, imo decreto liberaret.

19. TUNC DANIELI MYSTERIUM PER VISIONEM NOCTE REVELATUM EST.] An visio hæc Danieli vigilanti, an dormienti a Deo sit objecta incertum est. Maldon. putat Danielem somniasse, quod rex vidisset talem statuam qualem postea eum vidisse dicit, simulque quid singulæ ejus somnii partes significarent, quod nobis etiam somniantibus subinde accidit. Alii idem eum somniasse dicunt, sed postea in vigilia revelatum ei esse, hæc omnia esse vera et certa, non somnia. Verum non necesse est dicere, aliam visionem, vel certificationem Danieli vigilanti oblatam esse, qua certior fieret hoc somnium sibi immissum esse a Deo, esseque idem cum somnio regis. Prophetæ enim sive somnis, sive in vigilia acciperent oracula a Deo, hoc ipso simul a Deo reddebantur certi hæc esse oracula Dei, non visiones phantasticas, nec somnia. Significationem autem harum visionum, vel symbolorum, aliquando simul, aliquando postea, præsertim in vigilia accipiebant. Ita enim contigit Danieli c. 7. v. 16. et c. 8. 15. et c. 10. 11. et Zachariæ c. 4. 5 et c. 6. 5.

Quæres uter hic fuerit Propheta, an rex somnium futurorum præsagum videns, an Daniel illud ex spiritu Dei referens et explicans? Resp. Danielem fuisse proprie dictum Prophetam, eumque perfectum, non regem, nisi inchoate et materialiter. Audi S. August. lib. 12. de Genesi ad litter. c. 9. *Quibus*, ait, *signa per aliquas rerum corporalium similitudines demonstrabantur in spiritu, nisi accessisset mentis officium, ut etiam intelligerentur, nondum erant Prophetæ; magisque Propheta erat qui interpretabatur quod alius vidisset, quam ipse qui vidisset: itaque magis Joseph Propheta, qui intellexit quid significarent septem spicæ et septem boves Genes. 41. quam Pharao qui eas vidit in somnis. Illius enim spiritus informatus est ut videret, hujus mens illuminata est ut intelligeret. Ac per hoc in illo erat lingua, in isto prophetia: quia in illo rerum imaginatio, in isto imaginationum interpretatio. Minus ergo Propheta, qui rerum quæ significantur solo ipsa signa in spiritu, per rerum corporalium imagines videt; et magis Propheta, qui solo earum intellectu præditus est: sed et maxime Propheta, qui utroque præcellit, ut et videat in spiritu corporalium rerum significativas similitudines, et eas vivacitate mentis intelligat, sicut Danielis excellentia tentata et probata, qui regi et somnium quod viderat dixit, et quod significaret aperuit: quippe et ipsæ imagines corporales in spiritu ejus expressæ sunt, et earum intellectus revelatus in mente.* Sic et S. Gregor. lib. 11. Moral. 12. qui tamen in eo discrepare videtur a S. Augustino, quod in sola visione imaginum in mente, negat esse prophetiam; perfectam intellige; cum S. August. eamdem vocet prophetiam, scilicet inchoatam, materialem et informem, quod non negat S. Gregorius: in re ergo consentit cum S. August. licet in phrasi et modo loquendi dissentiat. Symbola ergo visa, sunt quasi materia prophetiæ; forma est eorumdem interpretatio, et per ea futurorum prænotio et prædictio: in hac enim prophetiæ ratio et natura consistit.

20. QUIA SAPIENTIA (qua futura prævidet) ET FORTITUDO (qua tam suaviter quam fortiter eadem disponit, regit et mutat ad libitum) EJUS (Dei) SUNT.] Unde explicans, subdit.

21. ET IPSE MUTAT TEMPORA ET ÆTATES: TRANSFERT REGNA ATQUE CONSTITUIT.) q. d. Deus singulis monarchiis, regnis et regibus suum tempus, vicissitudinem, terminum et translationem constituit, ut v. g. Assyriorum monarchia tot annis staret, et deinde transferretur ad Babylonios: hæc staret in Nabuchodonosore et Balsassare; inde transferretur ad Medos et Persas: hæc ad Græcos: hæc ad Romanos: hæc ad Christum.

22. IPSE REVELAT PROFUNDA, ET ABSCONDITA, ET NOVIT IN TENEBRIS CONSTITUTA.] Tria genera rerum, inquit Perer. soli Deo per se cognoscibilia sunt: primo, *profunda*, id est supernaturalia, uti sunt mysteria Trinitatis, Incarnationis, Eucharistiæ. Secundo, *abscondita*, id est, arcanæ cordium cogitationes et intentiones. Tertio, *in tenebris constituta*, id est futura contingentia: hæc enim præsentiam et lucem adhuc fugiunt.

ET LUX CUM EO EST,] q. d. Deus est ipse lux et sapientia increata et immensa, omnia cognoscens et illuminans, estque fons omnis lucis et cognitionis angelicæ et humanæ. Vide S. Dion. de Divin. nom. c. 4. et 7.

23. SAPIENTIAM ET FORTITUDINEM DEDISTI MIHI.] *Dedisti*, non realiter, sed mentaliter, hoc est dedisti ut cognoscerem, sive declarasti. Dare enim hic significat actum mentalem, juxta can. 29. q. d. Revelasti mihi tuam sapientiam et fortitudinem, quam ostendis in dispositione et commutatione regnorum et imperiorum, uti dictum est v. 20. Unde explicans subdit: *Et nunc ostendisti mihi quæ rogavimus te, quia sermonem regis aperuisti nobis.*

29. COGITARE CŒPISTI, etc. QUID ESSET FUTURUM POST HÆC,) quam altum regnum tuum, puta regnum Chaldæorum, esset habiturum, an quando, et in quos foret transferendum. Nota: Daniel hic revelat regi secretas cogitationes cordis ejus, item præterita ejus somnia, quæ ipse erat oblitus. Actus enim prophetiæ late sumptæ varii sunt, scilicet, primo, absentia, et quæ in locis remotis fiunt revelare; secundo, cordis arcana præsentia pandere; tertio, præterita arcana vel cogitationum vel somniorum enarrare; quarto, eadem, si divina et symbolica sint, explicare; quinto, futura prædicere; sexto, Dei consilia, decreta, minas et promissa patefacere; septimo, Angelorum cogitata, dicta et acta explicare. Hæc omnia hoc libro præstat Daniel.

30. MIHI QUOQUE NON IN SAPIENTIA,] non per sapientiam, q. d. Hoc somnium tuum, o rex, per nullum habitum, vel actum scientiæ, aut sapientiæ natu-

ralis, sed per solam Dei revelationem sciri et cognosci potest, et per eam solam ego id scio. Dicit hoc Daniel, tum ut Deo prophetiæ donum acceptum referat, tum ut regem ad unius Dei veri hæc revelantis cognitionem, fidem et cultum pelliciat.

In sapientia quæ est in me plus quam in cunctis viventibus] hoc ævo et sæculo. Non enim Daniel sapientior fuit Adamo in paradiso, aut Salomone: multo minus Christo, B. Virgine, Apostolis, etc. Porro dixit hoc de se Daniel, non ex spiritu vanitatis, nec ex se, sed motus et compulsus a Spiritu Sancto, cujus ipse fuit quasi os, æque ac calamus.

Moraliter hic disce, non esse præter vel contra humilitatem, agnoscere in se et confiteri dona Dei, sed potius esse actum humilitatis et gratitudinis. Humilitas enim est veritas; ergo vere agnoscit dona quæ habet, sed ita ut pariter agnoscat se ea non habere ex se, sed a Deo, cujus est omne datum optimum, et omnis sapientia; hoc enim descendit a Patre luminum. Quocirca ea agnoscens in se Sanctus, inde non superbit, sed potius fit humilior, magisque gratias agit Deo, ac magis se fundat in timore Dei. Nam, ut ait S. Gregor. hom. 9. in Evangel. *Cum augentur dona, rationes etiam crescunt donorum. Tanto ergo esse humilior atque ad serviendum Deo promptior quisque debet ex munere, quanto se obligatiorem esse conspicit in reddenda ratione.* Sic Paulus de se ait 1. Cor. 15. 10. *Gratia Dei sum id quod sum, et gratia ejus in me vacua non fuit, sed abundantius illis omnibus laboravi; non ego autem, sed gratia Dei mecum.* Et S. Joannes sibi dat hunc titulum; *Discipulus ille quem diligebat Jesus.* Et: *Hic est discipulus ille, qui testimonium perhibet de his, et scripsit hæc; et scimus, quia verum est testimonium ejus*, Joan. ult. 24. Ecclesia enim probavit hoc ejus testimonium et Evangelium. Sic Moses de se ait: *Erat enim Moses vir mitissimus super omnes homines qui morabantur in terra*, Numer. 12. v. 3. Sic S. Franciscus agnoscebat in se miram Dei gratiam et sanctitatem; sed simul agnoscebat se ex se esse maximum mundi peccatorem. Quocirca hæc ejus erat crebra oratio; *Domine, quis tu? quis ego? tu abyssus essentiæ, sapientiæ, sanctitatis et bonorum omnium: ego abyssus nihili, ignorantiæ, concupiscentiæ, peccatorum, et malorum omnium.* Unde cum accepisset a Christo crucifixo sacra stigmata, velletque ea occultare, jussus fuit ea pandere. Nam ut ait Angelus Tobiæ cap. 12. vers. 7. *Sacramentum regis abscondere bonum est: opera autem Dei revelare et confiteri honorificum est.*

31. Statua sublimis.] Chald. *splendor ejus præstans*; vel, ut Pagnin. vertit, *gloria ejus sublimis*: Leo Hebr. *forma ejus eximia*, scilicet propter radians aurum, argentum, æs et ferrum, ex quibus conflata erat statua. Habebat enim caput aureum, pectus argenteum, ventrem et femora ænea, pedes ferreos et fictiles. Unde Arabicus vertit: *Caput ejus aurum; pectus ejus et brachia argentum; venter, femora et crura ejus ferrum; et pedum quoddam* (quædam pars) *ferrum et quoddam testa figuli*: et Syrus: *Caput ejus auri boni: pectus ejus et brachia argenti: venter ejus et femora æris: tibiæ ejus ferri. Auri*, id est ex auro, argento, etc. Significabat hæc statua vicissitudinem quatuor imperiorum maxime florentium (quæ vulgo monarchias vocamus, sicut regem Hispaniæ, et Imp. Turcarum vocamus monarchas, ob amplitudinem regnorum: esto toti orbi non dominentur) quorum unum alteri immediate successit, prius evertendo, scilicet Chaldæorum, Persarum, Græcorum et Romanorum. Præterit ergo hic alia regna humilia, angusta et obscura, sicut fuit regnum Sicyoniorum, Atheniensium, Lydorum, etc.

Nota: Quatuor hæc regna comparantur uni statuæ, non quatuor: quia unum alteri successit, et ex eo quasi natum est, sicut in statua una pars alteri succedit, et inseritur. Rursum, quia respectu orbis terræ, et respectu temporis in quo fuerunt, unum quid fuerunt: quia unus est orbis, et unum continuum tempus, sed maxime respectu summi monarchiæ, puta Dei qui orbem regit: et Christi, in quem desierunt, unum quasi regnum fuerunt: unum, inquam, primo, continua successione: secundo, loco: tertio, fine et termino, uti jam explicui.

Quæres: Cur hic aliorum regnorum æque potentium, imo potentiorum, ut Assyriorum, Medorum, Parthorum, Scytharum, Tartarorum, Chinensium, Turcarum non meminit Daniel? Respondeo: Causa prima et præcipua est: quod Nabuchodonosor tantum cogitabat de suo regno, quidque post illud futurum esset, et an, sicut ipse successerat Assyriis, ita Medi, Persæ, Ægyptii, vel aliqui alii ipsi succederent, et imperium ad aliam gentem transferrent. Hoc enim eum cogitasse patet v. 29. Huic autem ejus cogitationi per hoc somnium, perque hanc statuam respondit Deus, scilicet illi, et Babyloniis successuros Persas, Persis Macedones, hisce Romanos, et hisce in Christum, qui est rex regum, desituros. Itaque de hisce solis agit, reliqua vero regna, ut ad cogitationem Nabuchodonosoris, et ad rem propositam impertinentia, præterit et prætermittit. Porro Medi hic sub Persis intelliguntur: utrique enim everterunt imperium Babyloniorum. Rursum sub Babyloniis intelligi possunt Assyrii: Babyloniorum enim monarchia, pars et propago quædam fuit monarchiæ Assyriorum.

Secunda causa est, quia volebat Deus regis animum ab omni cupiditate terrenorum regnorum abducere, et ad Christi regnum erigere, quod illa omnia caduca sint et mortalia; hoc sempiternum, ut docet v. 44. Propterea de illis tantum monarchiis similitudinem proposuit, quæ recta et continua serie et successione Christi regnum erant præcessuræ, in eoque terminandæ, q. d. Frustra, o rex, superbia et gloriaris in tuo regno caduco, et instar somnii evanido, aspira ad Christum, de quo ait Gabriel: *Regni ejus non erit finis*, Lucæ 1. v. 33.

Tertia, quia Daniel et Judæi hæc quatuor imperia fere tantum cognoverunt, eorumque potentiam et tyrannidem experti sunt, quando primo a Babyloniis, mox a Persis, deinde a Græcis, puta ab Antiochia, denique a Romanis afflicti, subacti et in captivitatem abducti fuerunt. Horum ergo tantum seriem pertexit hic Daniel, utpote quæ sola ad se, et ad historiam suæ gentis, puta Synagogæ Dei, pertinerent.

33. Pedum quædam pars erat ferrea, quædam autem fictilis.] Tibiæ hujus statuæ totæ erant ex ferro, sed pedes partim ex ferro, partim ex testa. Non quasi unus statuæ pes esset ferreus, alter fictilis: aut una pedis pars esset mere ferrea, altera mere

fictilis, sed quod pedes conflati essent ex ferro non puro, sed mixto cum *terra*, ut explicatur v. 43. quæ-le est rubrica, ex qua conflatur ferrum. Idque probatur primo, quia diserte ait hic Daniel ferrum testæ in pedibus fuisse permixtum. Secundo, quia v. 43. hæc permixtio ferri cum testa explicatur per commixtionem seminis variorum Romanorum. Tertio, quia si altera pars pedum tota fuisset ferrea, alia tota testea, non diversos imperii status, sed diversa imperia potius significaret: tam enim testa a ferro, quam ferrum ab ære, auro et argento distat. Ita Ant. Fernand. visione 21. Sect. 6. Maldon. et alii. Favet et Syrus qui vertit, *pedes ejus, ex eis ferri, et ex eis fictilis*, id est partim ferrei, partim fictilex.

35. REDACTA QUASI IN FAVILLAM ÆSTIVÆ AREÆ.] Chald. *Fuerunt quasi palea æstivorum arearum, quas ventus rapit*, dum scilicet segetes in area excussæ agitantur et ventilantur, q. d. Omnia hæc quæ tam splendida et solida videbantur, instar paleæ in auras evolarunt et evanuerunt. Talia sunt regna terræ: sic transit gloria mundi.

38. TU ES CAPUT AUREUM.] Nota hic primo; metonymiam, qua rex ponitur pro regno: *tu*, id est tuum regnum, est caput aureum. Unde sequitur: *Consurget regnum aliud*. Ita Theodor. Secundo, regnum Chaldæorum metaphorice vocatur *caput*, tum quia primum fuit et antiquissimum, ut patet Genes. 10. 11. tum quia in eo viguit sapientia, ut patet Isaiæ 47. 13.

Quæres: Cur imperium Babyloniorum vocatur aureum? Nam Persarum postea videtur fuisse æque opulentum, vel opulentius. Respondet Maldon. per aurum, argentum, æs et ferrum significari quatuor horum regnorum non opes, potentiam, aliasve qualitates, sed tantum seriem et ordinem temporis, q. d. Sicut inter metalla, primum dignitate est aurum, secundum argentum, tertium æs, quartum ferrum: ita inter hæc regna primum tempore erit Babyloniorum, secundum Persarum, tertium Græcorum, quartum Romanorum. Regnum ergo Persarum minus fuit Chaldaico, non magnitudine, non potentia, non divitiis, sed diuturnitate et antiquitate. Fuit enim primum, et ab ortu suo sub primo rege Nino, usque ad ejus interitum sub Balsasare, stetit annos 1500. cum Persarum imperium tantum steterit annos 230. Ita et Anton. Fernand. vis. 21. sect. 4. Ubi pro eo quod Noster vertit: *Consurget regnum aliud minus te*, verti posse ait: *Consurget regnum aliud post te*, sive *posterum*: dici tamen *minus* allusione ad argentum, quod minoris est pretii quam aurum. *Minus* ergo, id est minus antiquum, et minus diuturnum; aurum enim argento est durabilius, et ipsa longinquitate temporis fit pretiosius, ait Plinius l. 33. c. 3. Verum Chaldæum ארע *ara*, non significat posterius, sed minus, humilius, inferius, ut vertunt Septuag. Noster, Vatabl. et alii passim. Unde ab *ara* Chald. pavimentum vocatur ארעית *arit*, quia in domo est infimum et imum: et terra vocatur ארעא *ara*, quia in mundo est infima ejusque centrum.

Quocirca hic sensus, si solus sit, primo, frigidus est et jejunus. Secundo, in eo non satis apta est similitudo: nam aurum et argentum non tempore, sed pretio et dignitate sunt priora ære et ferro; imperia vero Chaldæorum et Persarum, auro et argento significata, non dignitate, sed tempore tantum in hoc sensu priora esse dicuntur imperio Græcorum et Romanorum. Tertio, non tantum temporis, sed et qualitatis ac præstantiæ ordinem hic spectari, patet ex eo, quod de quarto ferreo Roman. ait Daniel v. 40. *Quomodo ferrum comminuit et domat omnia, sic comminuet et conteret omnia hæc.*

Secundo, Alcazar in Apocal. c. 9. vers. 5. not. 3. p. 529. docet sæculum monarchiæ Chaldæorum fuisse aureum, si cum sequentibus comparetur; Persarum argenteum; Græcorum æneum; Romanorum ferreum; quia sensim declinarunt, et in declive abierunt hæc imperia. Nam in prima Chaldæorum monarchia, effloruit sapientiæ pretium et æstimatio, uti liquet tum ex honore amplissimo, et præfectura imperii Danieli delata; tum ex sapientum Magorum frequentia; tum ex astrorum peritia et astrologia judiciaria, quæ ex ea ad alias gentes dimanavit: unde et astrologi dicti sunt Chaldæi. In secunda Persarum, viguerunt deliciæ et corporis blandimenta. In tertia Græcorum, excelluerunt opes et divitiæ. In quarta Romanorum, dominata est ambitio, sive honoris, nominis et gloriæ cupido. Verum sapientiæ studium æque, imo magis floruit apud Græcos et Romanos, quam apud Chaldæos: vice versa opibus tam excelluerunt Romani et Persæ quam Græci: nec minor fuit ambitio apud Græcos Seleucidas, Alexandri posteros, quam apud Romanos.

Tertio, idem Alcazar tract. de Ponder. et mens. pag. 63. censet per hanc metallorum distinctionem Spiritum Sanctum significare, non discrimen in divitiis (hoc enim in hac visione minoris est momenti), sed in vi et robore; scilicet significari semper subsequentis monarchiæ violentiam futuram majorem: et quia res humanæ plerumque in pejus ruunt, primam monarchiam, si cum secunda comparetur, auream posse appellari, et blandiorem ac suaviorem visum iri; secundam autem respectu tertiæ argenteam: tertiam æream et magis humano generi adversam: quartam porro minus sibi cohærentem (sicut ferrum et lutum ægre miscentur) sed validiorem cæteris omnibus, et omnia regna violente admodum contrituram. Hæc sententia apposita videtur, expedita et plena: cui tamen quædam addenda sunt.

Dico ergo Babyloniorum imperium vocari aureum, vel, ut ait Jerem. c. 51. v. 7. *calicem aureum*, quia non tantum opulentum fuit et splendidum, sed et felicissimum, gloriosissimum, famosissimum et amplissimum. Sic enim explicat hic Daniel dicens; *Tu rex regum es; et Deus cœli regnum, et fortitudinem, et imperium, et gloriam dedit tibi, etc. Tu es ergo caput aureum.* Nam brevissimo tempore subjugatis Syris, Judæis, Tyriis, Ammonitis, Moabitis et Ægyptiis, qui tunc erant potentissimi, atque a tempore Josiæ cum Assyriis et Babyloniis de imperio et summa rerum decertarant, amplissimum evasit. Unde Jeremias omnes gentes, scilicet tunc cognitas et celebres, Nabuchodonosori fore subjectas et servituras prædicit cap. 27. vers. 7. et Habacuc c. 1. v. 10. *Ipse*, inquit, *de regibus triumphabit, et tyranni ridiculi ejus erunt*, q. d. Erunt ei risui et contemptui. Et Daniel cap. 4. v. 19. *Tu rex*, ait, *magnificatus es, et magnitudo tua pervenit usque ad cœlos, et potestas tua ad terminos uni-*

versæ terræ. Quocirca Isaias cap. 47. v. 7. Babylonem vocat dominam regnorum, et c. 14. v. 19 gloriosam in regnis et inclytam, et a Jeremia c. 50. v. 21. eadem vocatur terra dominantium, et v. 23. malleus universæ terræ; de quo plura c. 4. 26. Quinimo, tota fere prophetia Jeremiæ et Ezechielis est de Nabuchodonosore, deque ejus in Judæos omnesque gentes dominatu, idque ex voluntate Dei. A Deo ergo ipse videtur quasi creatus monarcha. Hinc et Megasthenes l. 4. de Rebus Iudicis, tradit Nabuchodonosorem præter Orientis provincias, Ægyptum quoque et Africam, atque Hispaniam subjugasse, eumque asserit virtute animi, et rerum gestarum præstantia Herculem superasse: et Tertull. lib. contra Judæos, ait eum regnasse ab India usque ad Æthiopiam. Sic ergo ipse Persis fuit major et felicior: unde et Magnus cognominatus est, ac ut talis in Script. et historiis est celeberrimus. Quocirca hic a Daniele vocatur *rex regum:* ac Isaiæ 14. 12 comparatur Lucifero, qui fuit summus inter angelos: et Ezech. 10. v. 3. assimilatur aquilæ grandi magnarum alarum. et Jerem. 4. v. 7. vocatur leo, et prædo Gentium. Hic ergo est caput aureum: quia Cyro, Alexandro Magno (qui brevi tempore fuerunt monarchæ, et misere perierunt) et aliis, si non opibus et fortitudine, certe felicitate, fama, splendore et gloria antecelluit. Adde, aureum dici comparatione tum sequentium regnorum, tum potius eorum quæ illud præcesserunt, vel cum illo fuerunt. Præsens enim Nabuchodonosori et Judæis erat Babyloniorum imperium, opes, potentia et gloria, easque majorem nec ipsi nec parentes viderant; nec posteriorum, puta Persarum, opes et gloriam visuri erant. Unde ipsis Babylonis gloria videbatur esse aurea. Quæ enim prima sunt in aliquo genere, ob novitatem rapiunt in sui admirationem omnium oculos; ac posteriora, licet præstantiora sint, suo nomine et fama obscurant. Nomen enim et famam, quam semel habuerunt, retinent semper, illamque ad posteros et ad futura secula transmittunt. Ita hoc seculo sunt viri in Mathesi, Theologia, Philosophia, aliisque artibus et scientiis præstantes, qui veteres superant, et tamen veterum nomen et famam, utpote ab illis jam tanto tempore præscriptam, non obtinent: usu enim et copia res omnis vilescit. Sic ergo Babylon, quia prima, aurei regni nomen obtinuit, posterisque quasi exemplar gloriæ mundanæ statuta est: unde et Roma vocatur Babylon Apoc. 18. 2

Secundo, vocatur aureum, quia Babylonii auri erant studiosissimi, illudque a gentibus subactis exportabant et coacervabant, uti ex Judæa abstulerant omnia vasa aurea et argentea, etiam templi, eaque plurima et maximi pretii. Huocque respicit hic Daniel, utpote Judæus, significans Salomonis thesauros, et Judæorum aurum et opes in Babylonem esse translatas.

Tertio, quia Babyloniorum potentia et gloria, non tam armis, laboribus et fortitudine bellica, uti Persarum, Græcorum et Romanorum (qui cum gentibus fortioribus et in armis jam exercitatis dimicarunt) quam hostium in bellando inexperientia et ignavia, æque ac opibus et luxu crevit, fuitque hoc nomine orbi illustris, splendida et inclyta. Unde Jerem. cap. 5. 7. de Babylonia ait: *Calix aureus Babylon in manu Domini inebrians omnem terram: de vino ejus biberunt gentes, et ideo commotæ sunt.* Quo alludit S. Joan. Apoc. 14 8. *Calix* enim *aureus* significat opes et luxum, ac consequenter idololatriam, quam Babylonii aliis gentibus triumphantes invexerunt. Quocirca hoc regnum et seculum vocatur aureum: quia sub eo gentes vivebant quiete et feliciter in magna pace, opibus et rerum omnium abundantia: hæc enim pacem consequi solet. Unde regnum hoc c. 4. 17. ipsi regi a Deo repræsentatum fuit per *arborem sublimem atque robustam, cujus altitudo pertingit ad cælum, et aspectus illius in omnem terram: et rami ejus pulcherrimi, et fructus ejus nimius, et esca omnium in eo, subter eam habitantes bestiæ agri, et in ramis ejus commorantes aves cæli.* Vere Ovid. 14. Metamorph.

Iovis virtuti nulla est vis, dixit, et sero.

Dices: Tempore Babyloniorum etiam dives fuit et inclytum regnum Medorum sub Cyaxare, quem Herodotus Assyriis et toti Asiæ dominatum esse asserit. Respondet Pererius, regnum Medorum hoc tempore angustum et afflictum fuisse: nam Cyaxares cœpit regnare anno 14. Nabuchodonosoris, et regnavit 40. annis; jam primis 28. ejus annis, Scythæ invaserunt et obtinuerunt Asiam, scilicet usque ad finem pene vitæ et regni Nabuchodonosoris: ipse enim 44. annis regnavit. Cyaxares ergo tantum ultimis 12. regni sui annis, quibus superstes fuit Nabuchodonosori, dolo interfectis fere omnibus Scythis, imperium proferre et illustrare cœpit, ut ait Herodotus.

Ex hac Danielis visione, Gentiles fabulam acceperunt de primo seculo aureo, secundo argenteo, tertio æneo, quarto ferreo, quam ita Ovidius l. 1. Metamorph. graphice depingit:

Aurea prima sata est ætas, quæ vindice nullo
Sponte sua sine lege fidem rectumque colebat.
Non galeæ, non ensis erat, sine militis usu
Mollia securæ peragebant otia gentes:
Ver erat æternum.
Mox etiam fruges tellus inarata ferebat.
Flumina jam lactis, jam flumina nectaris ibant,
Flavaque de viridi stillabant ilice mella.

Pergit deinde ab aurea ad argenteam:

Postquam Saturno tenebrosa in tartara misso,
Sub Jove mundus erat, subiitque argentea proles,
Auro deterior, fulvo pretiosior ære;
Tum primum siccis aer fervoribus ustus
Tum primum subiere domus, domus antra fuerunt:
Semina tum primum longis cerealia sulcis
Obruta sunt, pressoque jugo gemuere juvenci.

Mox transit ad æream et ferream:

Tertia post illam successit ahenea proles,
Sævior ingeniis, et ad horrida promptior arma,
Non scelerata tamen. De duro est ultima ferro
Protinus irrupit venæ pejoris in ævum
Omne nefas: fugere pudor, verumque fidesque
In quorum subiere locum fraudesque dolique,
Insidiæque et vis, et amor sceleratus habendi.
Effodiuntur opes irritamenta malorum.
Jamque nocens ferrum, ferroque nocentius aurum
Prodierat; prodit bellum, quod pugnat utroque.
Vivitur ex rapto, non hospes ab hospite tutus,
Non socer a genero; fratrum quoque gratia rara est.
Ultima cœlestum terras Astræa reliquit.

VOLUCRES QUOQUE CŒLI DEDIT IN MANU TUA.] Est auxesis, exaggerat enim regis sui potentiam: nam

qui terræ dominatur, suo modo etiam bestiis et avibus dominatur; quia eas venari et capere potest.

39. Regnum aliud minus te.] Chald. ארע מנך *ara minnach*, id est inferius et humilius te, quod scilicet, te regnante, jam est inferius, sed paulo post crescet in Cyro, fietque superius, tuumque imperium in Balsasare evertet. Hoc est regnum Persarum et Medorum, quod ideo v. 32. designatur per duo brachia: quia duo quondam regna fuerunt, quæ postea copulata sunt in unum, cujus rex fuit Cyrus, qui matre Meda, et patre Persa natus est; atque, ut Theodor. ait per dexteram paternum genus, per sinistram maternum significatur. Rursum, quia brachiis, id est fortitudine et labore multo, Cyrus tota vita sua regnum hoc sibi suisque Persis peperit.

Quæres: Cur v. 32. regnum hoc comparatur argento? Respondeo: Quia argento abundavit, fuitque opulentissimum: unde præter thesauros obvios et apertos, Deus promittit Cyro thesauros absconditos, Isaiæ 45. 3. Hæ opes patent. Nam primo, Plinius l. 33. 3. ait Cyrum ex debellata Asia extulisse *quingenta millia talentorum argenti*, id est trecentos milliones.

Secundo, eædem patent ex sumptuosissimo convivio Assueri, mariti Esther, Esther c. 1.

Tertio, ex innumerabili exercitu Xerxis, quo terram et maria stravit; erant enim in eo plusquam duo milliones hominum.

Quarto, quia rex Persarum in suo conclavi ad caput semper habebat triginta milliones auri, quod cervical regis dicebatur; et ad pedes octodecim milliones argenti: testis est Athenæus sub initium lib. 12.

Quinto, quia gaza Persica qua potitus est Alexander, fuit 180. millium talentorum, teste Strabone, id est centum et octo millionum.

Fuit tamen hoc Persarum imperium felicitate et gloria inferius Chaldæorum imperio, sicut argentum inferius est et cedit auro. Hoc est enim quod diserte ait Daniel v. 39. *Post te consurget regnum aliud minus te*. Nabuchodonosor ergo regno et gloria superavit Cyrum et posteros. Nam, ut alia taceam, Cyrus illius conditor infelicissime cæsus est a Tomyri regina Scytharum. Xerxes in Græcia a paucis cæsus et fugatus, infamem cladem accepit, ita ut solus in scapha fugere debuerit. Darius Codomannus miserrime ab Alexandro sæpius fusus, tandem regno et vita spoliatus est.

Et regnum tertium aliud æreum, quod imperabit universæ terræ.] Hoc est regnum Alexandri et Græcorum: Alexander enim pene universæ terræ nostrati dominatus est, ita ut sub eo ipsa se curvans siluerit, quasi tacite agnoscens eum dominum. Dico nostrati: non enim Alexander adiit et devicit Chinenses, Peruanos, Mexicanos, etc. Ita S. Hieron. et passim alii. Perperam ergo Orosius, et ex eo Prosper lib. de Prædict. et promiss. p. 2. c. 33. per ventrem et femora ærea acceperunt Carthaginense imperium.

Quæres primo: Cur vocatur æreum? Resp. S. Hieron. quia æs non tantum forte est et durum, sed et vocalissimum et sonoratissimum. Talis fuit Alexandri et Græcorum fama et gloria, non tantum ob potentiam et bella fortiter gesta, sed etiam ob sapientiam et eloquentiam, quæ apud Græcos floruit. Æs ergo primo, significat æneas tubas, galeas, loricas et arma Alexandri, puta clangorem tubarum, et armorum æneorum strepitum et fragorem, inter quæ assidue ipse versabatur, iisque quasi musica suavissima delectabatur: fuit enim ipse pugnacissimus, non nisi arma et Martem spirans. Nam veteres armis æreis pro ferreis utebantur: æris enim usus est antiquior quam ferri. Unde Hesiodus:

> Ære laborabant nondum noscentia ferrum
> Sæcula.

Sic et Homerus Achillis et Græcorum tela et arma docet fuisse ærea: quæ Combe puella in Eubœa primum invenit, indeque cognominata est Chalcis: χαλκὸς enim græce significat æs. Ita ex Eustathio et aliis docet Cælius Rhodiginus lib. 10. antiq. 50. ubi et addit Comben fuisse Æsopi filiam. Hinc et Gabriel Archangelus Daniel. 10. v. 6. brachia, femora et tibias habuit instar æris candentis: quia hac specie repræsentabat Machabæorum fortitudinem, et armorum splendorem. Sic et Deus in curru Cherubico pugnaturus contra Judæos, induit corpus ex electro, id est aurichalco, quod est æs optimum et fulgidissimum, uti dixi Ezech. 1. 27. Secundo, æs resonans significat facundiam et eloquentiam Græcorum. Tertio, æs sonorum significat famam et gloriam gestorum Alexandri, quæ subito toto orbe insonuit, adeoque omnes perculit, ut certatim cuncti ei se subderent; aut cum eo fœdus inirent. Fuit ergo ipse æs sonans, et cymbalum toto orbe tinniens, unde et Lysippus eum ex ære sculpsit, uti mox dicam. De fama Curtius: *Tantus*, ait, *nominis ejus* (Alexandri) *terror universum orbem invaserat, ut cunctæ gentes velut jam destinato sibi regi adularentur*. Hinc et 1. Machab. 1. 3. dicitur, in conspectu ejus siluisse universam terram, ac si audisset fragorem ruentis mundi. Quocirca vere dixit de eo Tertull. lib. de Pallio, *solo ipsum fama sua fuisse minorem*. De sapientia et eloquentia solæ Athenæ, quæ ab omnibus epithetum *doctæ* sortitæ sunt, locupletes sunt testes. Cicero orat. pro Flacco: *Adsunt*, ait, *Athenienses, unde humanitas, doctrina, religio, fruges, jura, leges ortæ, atque in omnes terras distributæ putantur*. Plato in Protagora, Athenas *sapientiæ prytanæum* appellat. Mirum vero est quod scribit Tertull. l. de Anima c. 20. *Thebis*, ait, *hebetes et brutos nasci relatum est: Athenis sapiendi dicendique acutissimos, ubi penes Colytum pueri mense citius eloquuntur præcoce lingua. Siquidem et Plato in Timæo Minervam affirmat, cum urbem illam moliretur, nihil aliud quam regionis naturam prospexisse, talia ingenia pollicitam.* Hodiernus Platonis interpres sic vertit: *Dea vobis habitationem designavit delecto loco in quo geniti estis, temporum enim temperiem in eo conspicata, quod sapientissimos viros producturus esset.*

Æris vero hujus tinnitum, id est, Alexandri famam et gloriam, sigillatim audi.

Duodecim fere in Alexandro eluxerunt dotes eximiæ et elogia rara, quæ ejus nomen apud omnes gentes celebrarunt. Collegi ea ex Plutarcho in ejus Vita, Q. Curtio lib. 10. et Justino. Primum, fuerunt magnitudinis ejus præsagia et portenta. Nam primo, Olympiadi matri ejus ante noctem qua eum concepit, visus est Jove tonante venter suus de cœlo tangi, atque ex ictu largum succendi ignem, qui mox

erumpens in flammas passim dispersas dissipabatur. Secundo, Philippus pater vidit in somnis uxorem obsignatam sigillo, habente effigiem leonis, quo Aristander portendi dixit, eam concepisse infantem animosum, et leoninum. Tertio, visus est draco ad dormientis Olympiadis corpus exporrectus. Quarto, natus est Alexander eo die quo Dianæ Ephesiæ templum conflagravit: unde magi exclamarunt ingentem pestem et perniciem eo die editam ad Asiæ incendium. Hegesias vero Magnesius edixit: *Merito arsisse templum Dianæ, dum ipsa in Alexandri enixu obstetricando fuit districta.* Quinto Philippus pater eodem die tres faustissimos nuntios accepit, primum fusos a Parmenione Illyrios; alterum, Olympiis se equi pernicitate vicisse; tertium natum Alexandrum. Unde vates affirmarunt, infantem, in cujus nativitate tergemina concurrerat victoria, fore invictum. Hæc omnia Plutarch. Sexto, addit Justin. l. 12. *Ea die, ait, quo natus est, duæ aquilæ tota die præpetes supra culmen domus patris ejus sederunt, omen duplicis imperii: Europæ Asiæque præferentes.* Septimo, cum contra Darium pergeret, aquila supra caput ejus volare visa, cursumque dirigere in hostes, ait Plutarch. et Curtius. Octavo, dum Tyrum obsideret, Tyriis in somnis visus est Apollo dicere se ad Alexandrum transire: neque enim sibi cordi esse quæ in urbe agerentur. Nono, ibidem visus est Alexandro Satyrus alludens, quem cum corripere vellet, illa se subduxit, sed tandem post longas cursitationes venit in ejus manus. Unde vates diasecto nomine *Satyrus* responderunt: *Tuo Tyrus erit.* nam σα græce significat *tuo*.

Secundum, fuit ejus complexio fervida, et indoles ignea. Ex hoc igneo corporis temperamento non tantum illi animus similis, sed et odoris fragrantia, quam ex ore, cute, totoque corpore efflabat. Hac enim de causa in locis calidis thura, odores et aromata generantur, quod æstus solis ibi ea percoquat, ut igneseant et igneos halitus exspirant. Hinc etiam corpus ejus septimo die a morte, nulla tabe, nullo livore corruptum, sed integrum et vivido vultu repertum est, teste Curtio.

Tertium, fuit in Alexandro mira celeritas: cœpit enim ipse anno ætatis vigesimo, et omnia subegit anno ætatis trigesimo tertio, quo mortuus est. Hinc Apelles Alexandrum pingebat quasi fulmen, celerrime omnia pervadens et afflans.

Quartum, fuit in eo constans felicitas. Vix enim habuit quadraginta millia militum, nec nisi septuaginta talenta in eorum stipendium, et commeatum ad triginta dies; et tamen nullam gentem hostem aut urbem adiit quam non expugnarit, Ipsumque tandem Darium, qui habebat decies centena millia militum, prostravit. Unde tantam fiduciam suis militibus fecit, ut illo præsente, nullius hostis arma nec inermes timuerint, ait Justin. Curtius vero lib. 10. sic de eo scribit: *Fatendum est tamen, cum plurimum virtuti debuerit, plus debuisse fortunæ, quam solus omnium mortalium in potestate habuit. Quoties illum a morte revocavit? quoties temere in periculo vectum perpetua felicitate protexit? vitæ quoque finem eumdem illi, quem gloriæ statuit. Exspectavere eum fata, dum Oriente perdomito, aditoque Oceano quidquid mortalitas capiebat, impleret.* Ipse Alexander a vate Apollinis Delphici quærens oraculum, ab eo audivit: *Invictus es, fili.*

Quintum, fuit in eo amplitudo imperii. Subegit enim totam Asiam, Ægyptum, Syriam, Indiam, et bonam Europæ partem. Hinc Lysippus statuarius ut amplitudinem imperii Alexandri significaret, finxit ex ære Alexandrum supina facie cœlum suspicientem, subjectis hisce versibus:

> Æreus in cœlum suspectans fare quid aiat:
> Jupiter, asserui terram mihi, tu assere cœlum.

Quocirca Alexander, accepto imperio, regem terrarum ac mundi appellari se jussit, ait Justin. l. 12. Esto revera multas gentes nec adierit, nec subjugarit; quinimo audiens Democritum de infinitate mundorum disserentem, ingemuit quod ne unum quidem totum sibi subjugasset.

Sextum, fuit in eo incredibilis mentis vigor, ingenii solertia, animi fortitudo ad quævis ardua, atque periculorum et mortis contemptus. *Superabat fortunam audacia, et vires virtute, nihilque censebat audentibus inexpugnabile, vel munitum esse animosis,* ait Plutarchus. *Periculosissima quæque aggrediebatur, et ubi confertissimos hostes acerrime pugnare conspexisset, eo se semper ingerebat, pericula que sua esse, non militum volebat,* inquit Justin. In Mallis Indorum bellicosissimis primus scalis in murum evasit, ubi, librato corpore, in medios hostes saltu se immisit. Cujus vibrantibus armis jubar aliquod aut spectrum se videre putantes barbari fugeruot. At ubi eum solum cum duobus armigeris conspexere, in eum irruere, eumque convulnerarunt: ipse ad murum incumbens, et in gyrum pugnans omnium impetum sustinuit, barbarumque gladium sibi intentantem confodit, donec Macedones succurrerent.

Septimum, fuit ejus temperantia. Missis ei optimis ferculis et cocis, respondit: *Nihil sibi his opus esse, meliores sibi cocos donatos a pædagogo Leonida, scilicet ad prandium iter antelucanum, ad cœnam ongustum prandium. Idem ille,* inquit, *stragulorum meorum repositorium solitus erat adire, vestioriumque inspiciens, numquid mihi ad mollitiem mater, vel ad luxum addidisset, ac tollebat.* Notent hoc pædagogi principum. Quocirca otii inimicus, si non bellaret, venabatur: qua in re leonem grandem confecit, quod videns quidam exclamavit: *Macte, Alexander, ista cum leone de regno est pugna.* Videns ipse Darii jam victi ampullas, alabastros, lectos, mensas domusque odorum et unguentorum oculos ad suos intendens: *Hoc nimirum,* ait, *erat regnare.*

Octavum, fuit ejus continentia. *Temperare sibi,* ait Plutarch. *magis regium ducebat quam hostes vincere: speciosissimas Darii filios et conjugem nec attigit, nec mulierem ante nuptias cognovit, excepta Barsine.* De aliis fœminis pulchris joco dicebat: *Quam magni oculorum dolores sunt Persides!* Ad æmulationem vero formæ illarum, ostentans se victorem concupiscentiæ, sicut inanimatas signorum imagines transmittebat eas. Audiens quasdam a suis vitiatas, scripsit Parmenioni, ut eos tamquam belluas natas ad corruptelam hominum puniret et interficeret: *Ego enim, ait, non solum non vidi Darii uxorem, aut videre cogitavi; sed nec verbo facientes de ejus decore sustinui audire.* Dicebat: *Cognosco me mortalem esse ex somno et concubitu;* quod

ab eadem imbecillitate naturam incesset lassitudo et voluptas; quodque concubitus videatur esse parva epilepsia, ut aiebat Democritus. Sane hoc in Alexandro præ aliis fuit admirandum.

Nonum, fuit magnanimitas: fuit enim ipse *supra humanam potentiam magnitudine animi præditus*, inquit Justinus. Puer tentatus a ministris, quia pernix erat pedibus, an Olympiis certare curriculo vellet? *Sane*, ait, *si habiturus sim adversarios reges*. Dolebat de Philippi patris victoriis: quasi ipse illarum laudem sibi præriperet. Bucephalum equum ferum et indomitum, qui sessorem non admittebat, insidens perdomuit: tum ei pater: *Quære*, ait, *fili, par tibi regnum, siquidem non capit te Macedonia*. Gloriam regno et vitæ anteferebat. In summa siti ablatam sibi in galea aquam respuit: *Non ego*, ait, *si solus bibero, hi* (milites monstrans) *elanguescent*. Dario pacem petenti, rescripsit: *Concedo ea lege, si secundus mihi, non par haberi velis. Proinde aut deditionem hac die, aut in crastinum aciem para*. Gaudebat se cum omnibus Darii copiis confligere, veritus longam belli moram, si is exercitum divisisset.

Decimum, fuit justitia, æquitas et liberalitas in suos. Inter judicia dum diceret accusator, manum admovebat alteri auri, dicens, *eam integram reo servari*. Moriens rogatus quem regni faceret hæredem, respondit: *Dignissimum. Tanta magni illius animi fuit æquitas, ut, cum Herculem filium, cum Aridæum fratrem, cum Roxanem uxorem prægnantem relinqueret, oblitus necessitudinem, dignissimum nuncuparet hæredem: prorsus quasi nefas esset, viro forti alium quam virum fortem succedere, aut tanti regni opes aliis quam probatis relinqui*, ait Justin. Iturus ad bellum suis prædia distribuit. Cui Perdiccas: *Tibi*, ait, *rex, quid reliquum fecisti*? Respondit ille: *Spes meas*. Tunc Perdiccas: *Nos quoque qui tua auspicia sequimur, harum erimus consortes*. Uxor Darii capta cum Hephæstionem putans Alexandrum, quasi regem salutasset, et cognito errore, erubesceret, Alexander eam animans: *Non errasti*, ait, *nam et hic Alexander est*. Æs alienum militum creditoribus de sua dissolvit: erat id decem millia talenta demptis 130. Parentum demortuorum stipendia filiis attribuit.

Undecimum, fuit in eo insignis in victos clementia, et in omnes, etiam hostes, fides. Mazæus Darii præfectus olim, et pro eo pugnans contra Alexandrum, victo Dario, ampliori ab eo præfectura auctus: *Rex*, ait, *olim unus erat Darius, nunc tu multos fecisti Alexandros*. Porum Indiæ regem victum et captum rogavit Alexander, *qua ratione tractari vellet? Regaliter*, ait Porus. Adjiciente Alexandro, nihilne aliud vellet? Omnia, inquit, verbum *regaliter* complectitur. Igitur regnum ei sub satrapiæ nomine restituit, et novam insuper ei regionem adjecit. Taxiles pariter in India rex timens bellum ab Alexandro, cum hæc ad eum dixerat: *Quid bellis inter nos opus est? si ego opibus abundantior sum, impertiar tibi libens: sin inferior, non recuso accipere abs te grato animo beneficium*. Delectatus hac oratione, eumque, complexus Alexander: *An tu*, ait, *pugnam hac comitate evades? Nequaquam; quippe contendam tecum, et depugnabo beneficiis, ne me superes beneficentia*. Quare muneribus acceptis, datisque pluribus, denique mille talenta argenti ei elargitus est. Porro Darii matrem, uxorem, filias adeo benigne et magnifice habuit, ut Darius moriens ei gratias egerit, sibique de tali successore gratulatus sit. Unam ejus filiam ipse uxorem duxit, alteram Hephæstioni, intimo suo nuptui dedit. Quocirca, Alexandro mortuo, omnes ejus mortem, æque ac parentis deplorarunt, ipsaque Darii mater inedia se interemit, de quo plura c. 8. 8.

Duodecimum, fuit ejus eruditio, et in litteratos amor ac favor. Præter alios Aristotelem quinquennio habuit magistrum, ad quem postea scribens: *Ego*, ait, *optimarum rerum scientia mallem me, quam potentia præcellere*. Aristotelem coluit non secus quam parentem, *quod hujus beneficio viveret, illius honeste viveret*. Xenocrati misit quinquaginta talenta. Iliadem Homeri semper cum pugione repositam habebat sub pulvino; adeoque inter gazam Darii inveniens scrinium pretiosissimum, illam in eo reposuit. Diogenem veneratus est, de eoque dixit: *Ego nisi Alexander essem, Diogenes esse vellem*. Insuper coluit Anaxarchum, Dandamum, Calanum Philosophos. Ex quibus Calanus hoc imperii sui speculum ei ab oculos posuit. Conjecit in mediam corium siccum et retorridum, cujus oram calcavit. Id una loco pressum, cæteris extulit se idem circulans undique, et pedibus premens in qualibet parte, evenire ostendit, donec medium pedibus occupavit: tunc enim omnes partes quieverunt. Eo symbolo significavit, media regni maxime premenda, neque procul ab iis vagandum esse Alexandro. Illustris vero fuit ejus dissertatio cum Gymnosophistis decem, quos quasi hostes bello ceperat. Proposuit hisce quæstiones obscuras, necem denuntians ei qui male respondisset: unum natu maximum dedit judicem. Primum interrogavit, *vivosne plures censeret an mortuos? Vivos*, ait, *neque enim jam esse eos qui mortui sunt*; secundum interrogavit: *terra an pelagus grandiores gigneret belluas? Terra*, ait, *quippe cujus portio est pelagus*; tertium: *quod animal callidissimum esset? Quod hactenus*, ait, *homo non cognovit*; quartum: *Cur Sabam ad rebellionem contra me concitasti? Ut honeste*, ait, *viveret, aut male periret*; quintum: *An diem, an noctem putaret fuisse priorem? Diem*, ait, *uno die*. Rege mirante, adjecit implicatarum quæstionum necesse esse ut implicatæ essent responsiones. Sextum: *Qua ratione quis maxime se charum efficiat? Si potentissimus*, ait, *ille, nec formidabilis sit*; septimum: *Quomodo ex mortali quis evadat Deus? Si quid fecerit*, ait, *quod denegatum sit homini*; octavum: *An vita, an mors esset valentior? Vita*, ait, *quæ tam multa tolerat mala*; nonum: *Quousque hominem vivere deceat? Quousque*, ait, *censeat satius esse vivere quam mori*. Ita tandem versus ad judicem, qui decimus erat, pronuntiare eum jussit sententiam, qui cum alium alio segnius dixisset respondisse: Ergo tu, inquit, primus moriere qui ita decernis. Minime vero rex, ait ille, nisi tu mentiaris qui primum dixisti te interfecturum illum, qui pessime respondisset. Hos ergo muneribus honoratos dimisit. Ita Plutarch.

His addo externa. Nam primo, fuit in eo ingens nominis terror, indeque ingens omnium erga eum reverentia, admiratio et subjectio, quæ omnes gentes, etiam remotissimas, compulit, ut ad eum legatos mitterent pacis causa. Secunda, barbarorum mores cor-

rexit, eosque humanos et civiles effecit. Tertio, Alexandriam, et alias civitates, usque ad septuaginta condidit. Quarto, formavit et post se reliquit duces præstantissimos, quasi alumnos suos, scilicet Seleucum, Antigonum, Ptolemæum, Aridæum, Cassandrum, etc. atque gestorum suorum scriptores habuit plurimos gravissimos et disertissimos.

Fuit ergo Alexander quasi miraculum et portentum naturæ, videturque Deus in eo ostendere voluisse quousque se porrigere possit natura: hæc enim in Alexandro quasi exeruit extremum potentiæ suæ. Quod si hæc natura pari gratia fuisset decorata, et ab ea directa, quid non fecisset? Verum non hos elegit Dominus, sed infirma mundi, ignobilia, et ea quæ non sunt, ut fortia et gloriosa confundat, ut non glorietur in conspectu ejus omnis caro. Nunc ergo sæpe virtus divinæ gratiæ in infirmitate naturæ nostræ perficitur. Altius enim per Christum elevavit nos Deus, voluitque nos uti et niti viribus gratiæ magis quam naturæ, ut ductum spiritus sequamur, non sensus, non animi, non instinctus naturalis. Quocirca videmus in Christianismo infirmas et teneras virgines ac pueros per gratiam Christi fuisse fortiores Alexandro, ac superasse non tantum reges et tyrannos, sed et equuleos, gladios, ignes, leones, et quidquid in mundo erat vel specie amabile, vel acerbitate terribile.

Rursum voluit Deus Alexandrum fidelibus statuere in speculum, et cotem virtutis. Si enim Alexander solis naturæ viribus tanta præstitit, quanta nos viribus gratiæ, naturam longe superantis, instructos facere oportet? Si gloriæ vanæ et caducæ cupido Alexandrum ad tam heroica facinora impulit, quam ardua nos capessere et designare decet, quibus cœlestis et immortalis regni bravium, atque æternum gloriæ pondus jugiter ob oculos proponitur? fuit hoc Alexandri axioma, teste Curtio lib. 7. et 8. *Nihil tam alte naturo constituit, quo virtus non possit eniti.* Quocirca in Sogdiene regione rupem inaccessam, et a triginta armatorum millibus insessam obsidens, irrisus ab Arimaze rupis præfecto, rogatusque: *An Alexander volare possit? Faciam,* ait, *proxima nocte ut credas Macedones volare.* Itaque trecentos juvenes fortissimos ingentibus promissis excitatos, per prærupta saxa et invia a tergo in rupis verticem clam conscendere fecit; itaque rupem occupavit, Arimazem cruci affixit. Quid jam arduum, quid difficile, quid impossibile censeat generosus Christi miles, cui hoc axioma a Christo proponitur. *Nihil tam alte natura constituit, quo gratia Christi non possit eniti? Confidite, nolite timere: ecce ego vobiscum sum, etc.* cum Alexandrum Christianum, Paulum inquam, intuetur et audit: *Omnia possum in eo qui me confortat*; et: *Quis nos separabit a charitate Christi? Certus sum quia neque mors, neque vita, neque Angeli, neque principatus, nec creatura alia etc.*

Quæres secundo: Cur regnum hoc v. 33. comparatur ventri et femoribus? Respondeo primo: Quia, sicut venter subjacet pectori et brachiis, sic regnum Alexandri proxime successit regno Persarum. Secundo, sicut venter omnem cibum ad se trahit, sed eum statim per membra dispergit et dispertit: ita Alexander plurima regna subegit, sed statim moriens eadem suis ducibus divisit. Tertio, notatur in ventre insignis Alexandri intemperantia et ebrietas, de qua Curtius l. 5. quæ ei mortis fuit causa. Cum enim Alexander Proteæ, bibacissimo Macedoni, poculum ingens (duos capiebat congios) propinans exhausisset, Proteas illud accepit, ac vicissim idem Alexandro propinavit, qui rursus illud ebibit; sed perferre non potuit: nam mox poculo e manibus lapso in pulvinar reclinatus, ac morbo correptus succubuit, decubuit, interiit, sui homicida. Testis est Athenæus l. 10. 11. Quarto, in femoribus significatur luxuria non tam Alexandri, quam successorum ejus Ptolemæorum in regno Ægypti, qui solemne habebant sorores suas ducere in uxores. Alexander enim luxuriosus adeo non fuit, quia ebriosus: ebriosi enim sicut vino sopiunt sensus, ita et sopiunt hebetantque orexin ad venerem: rursum, semen prolificum vino diluunt et dissipant.

40. ET REGNUM QUARTUM ERIT VELUT FERRUM.] Hoc est regnum, ait S. Hieron. et alii passim, Romanorum, armis et fortitudine inclytum, quod v. 33. assimilatur tibiis: quia ultimum fuit et firmissimum, idque duabus: quia imperium hoc apud plures fuit, scilicet primo, apud duos Consules: secundo, apud Duumviros; tertio, apud duos Imperatores, unum in Oriente, alterum in Occidente; unum Constantinopoli, alterum Romæ, vel in Germania agentem. Hinc ejus insigne est aquila biceps, sive duorum capitum: inde in castris vexillifer dictus est *aquilifer*, et vulgo voce contracta *alfiero*. Recte Poeta:

> Tu regere imperio populos, Romane, memento.
> Hæ tibi erunt artes, pacisque imponere morem,
> Parcere subjectis, et debellare superbos.

Porro in ferro notatur tum bellica vis, tum duritia Romanorum in continuis laboribus, vel agrorum, vel armorum, quibus sibi invictum robur corporis et animi parabant. Audi quæ de priscorum Latinorum exercitiis canit Virgil. l. 9. Æneid.

> Durum a stirpe genus: natos ad flumina primum
> Deferimus, sævoque gelu duramus et undis:

puta gelidis undis.

> Venatu invigilant pueri, sylvasque fatigant:
> Flectere ludus equos, et spicula tendere cornu.
> At patiens operum, parvoque assueta juventus,
> Aut rastris terram domat, aut quatit oppida bello.
> Omne ævum ferro teritur, versaque juvencum
> Terga fatigamus hasta: nec tarda senectus
> Debilitat vires animi, mutatque vigorem:
> Canitiem galea premimus, semperque recentes
> Convectare juvat prædas, et vivere rapto.

Scipio Africanus, ut habetur Epitome 57. *Duo millia scortorum a castris rejecit; omnia deliciarum instrumenta recidit; militem omni die in opere habuit: triginta dierum frumentum, ac septenos vallos ferre coegit.* Spartianus de Pescennio scribit, eum jussisse, ut in expeditione nemo vinum biberet, sed aceto omnes essent contenti. Idem pistores castra sequi vetuit, buccellato jubens omnes vivere. Quisque ergo miles et arma, et cibum saltem dimidiati mensis portabat. Insuper Romani milites erant fabri tignarii, navicularii, etc. neque minus apte gladios et hastas, quam secures, dolabras falcesque tractabant. Testes

hujus rei sunt milites Cæsariani, qui, ut ipse ait Cæsar, materiam cædebant, unde pontes, naves, machinasque urbibus oppugnandis ædificarent. Frumentum ipsi ex agris metebant, et in castra deportabant. Lecti erant e stramine, unde segestria appellata vult Varro l. 4. Ludos gladiatorios instituebant, ut, cum in arena pugnas et ferrum et vulnera tractassent, imo excepissent, in acie dimicantes, hostes non timarent, neque vulnera et sanguinem perhorrescerent, inquit Capitolinus in Vita Maximi. Plura vide apud Lipsium de Militia Rom. et nostrum Valtrinum de Re militari Rom. l. 1. c. 3. et 4.

Comminuet et conteret omnia hæc,] per exercitus, quos ad continendos in obedientia populos in singulis provinciis alebant. Unde Tertull. l. contra Judæos c. 7. *Quid de Romanis, ait, dicam, qui de legionum suarum præsidiis imperium muniunt?* Itaque sparsas per gentes alebant continue triginta duas legiones ex quibus octo erant in Germania, aliæ in Hispania, Asia, Africa, etc. uti docet Card. Baron. et alii. Hæ enim gentes apud quas residebant, aliasque vicinas pessumdabant et comminuebant. Has autem legiones alebant tributis, quæ provinciis indicabant: et ad ea colligenda, atque provincias in officio continendas, mittebant in eas Prætores et Proconsules. Unde et Cicero Quinto fratri in præfectura Asiana duo commendat, scilicet publicanorum curam ad exigenda tributa et militum præsidia ad continendos provinciales. Hisce duobus Romani omnia regna contriverunt, sibique subjecerunt, ut magnifice sed vere dixerit Martialis:

> Terrarum dea gentiumque Roma,
> Cui par est nihil, et nihil secundum.

Et Livius l. 1. *Nulla, ait, unquam resp. nec major nec sanctior, nec bonis exemplis ditior fuit.* Et Claudianus:

> Qua nihil in terris complectitur altius æther,
> Cujus nec spatium visus, nec corda decorem,
> Nec laudem vox ulla capit, quæ luce metalli
> Æmula vicinis fastigia conserit astris:
> Armorum legumque parens, quæ fundit in omnes
> Imperium.

Hinc illa vulgata: *Romanos rerum dominos: Romam mundi caput, mundi miraculum, mundi compendium, orbem nationum ac regum, lumen gentium.* Denique Propertius:

> Omnia Romanæ cedant miracula terræ,
> Natura hic posuit, quidquid ubique fuit.

Et Plutarch. *Romanum imperium, ait, velut anchoram fuisse fluctuanti mundo.*

41. Regnum divisum erit.] Rabbini putant hic significari quintum imperium, nimirum Turcarum. Sed errant: Daniel enim tantum quatuor hic consignat, et de quarto ait, quod in eo ferrum permiscebitur testæ. Rursum cum de eodem ait: *regnum divisum erit:* plane significat idem regnum fore, sed in se divisum. Tertio, cum eodem ait v. 42. *Ex parte regnum erit solidum, et ex parte contritum;* clare indicat, se non aliud novum imperium, sed ejusdem imperii varios status significare. Facessant ergo Judæi qui divisum Romanum Imper. interpretantur in Romanos et Turcas: nec enim Turcæ sunt pars, sed hostes jurati Imperii Romani. Dico ergo: Imperium Romanum prædici hic fore *divisum*, id est, differens viribus: item dissidens et discors, ut cum plebs in senatum, Sylla in Marium, Cæsar in Pompeium, Augustus in Antonium, et alii deinceps in alios insurrexerunt; multi etiam Imperium invaserunt. Unde digiti pedum significant inæqualitatem principum, cum plures sunt, dum alii majores, id est, potentiores, opprimunt minores: hi deinde potentioribus invident. Potissimum vero divisum fuit hoc regnum, ideoque enervatum, cum variæ gentes ab ejus obedientia se subduxerunt, sibique proprios reges crearunt, uti fecerunt Hispani, Poloni, Angli, Franci, etc. Porro hæc regna fuerunt et sunt inæqualia, alia majora, alia minora, sicuti digiti pedum inæquales sunt, alii majores, alii minores. Rursum ex duabus tibiis oriuntur decem digiti pedum et in eis tota statua desinit: quia Romanum Imperium in fine mundi dividetur in decem reges quorum nullus erit rex Romanorum, sicut nullus digitus est tibia. Digitorum enim extremitas finem continet Imperii deficientis et quasi expirantis.

Hinc initio hoc regnum fuit ferreum et validum, deinde fictile et *contritum*, id est facile contritu, scilicet cum Romani bellis civilibus se attriverunt; et cum Gothi, Alani, Wandali illud impetierunt ita valide, ut sæpius Romani ab eis pacem flagitare, imo opem contra alios Imperii hostes poscere coacti fuerint. Ita S. Hieron. Vide Paulum Orosium lib. 7. hist. cap. 22. Atque in fine mundi a decem regibus plane evertetur.

Nota: Hæc divisio orta est *ex plantario* ferri: Vatablus vertit, *ex firmitate*, id est ex planta pedis statuæ, quæ ferrea erat. Secundo et melius vertas, *ex plantario*, id est ex radice, *pedis ferrei*, ita Græca: ῥίζα enim significat radicem: et Chald. נצבתא *nitsebet* plantationem significat. Unde Biblia Compl. hic legunt, *de plantatione ferri*. Melius Romana, *de plantario ferri*; sic enim plantaria, teste Servio, vocantur ipsæ plantæ, quæ e semine ortæ cum radicibus et terra propria transferuntur de uno loco in alium, q. d. Ex fortitudine et divitiis, quæ erant quasi ferrum, id est robur, Romanorum, tamquam e radice pullulabit eorum ambitio, indeque discordia, dum nec Cæsar Pompeium superiorem, nec Pompeius Cæsarem parem patietur; et ut Alexander legatis Darii pacem et regni divisionem offerentibus, respondit: Sicut mundus non fert duos soles, sic nec duas monarchas: *aut Cæsar, aut nihil*. Sic ergo Romæ, ex aristocratia nata est tyrannis. Hoc est quod canit Petronius Arbiter in Satyr.

> Orbem jam totum victor Romanus habebat,
> Qua mare, qua terræ, qua sidus currit utrumque.

Mox imperii vires lacerasse discordiam docet:

> Namque omnis regia cœli
> In partes diducta ruit,
> Infremuere tubæ, ac scisso Discordia crine
> Extulit ad superos stygium caput,

jubens factionibus discindi Romam. Ac concludit:

> Factum est in terris, quidquid Discordia jussit.

Quocirca Junoni, quæ regnorum præses habebatur, malum Punicum dedicarunt veteres, quod in ejus manu Mycenis spectabatur, cum altera sceptrum gestaret. Sicut enim in malogranato, sub uno exterius

cortice multa interius grana uniuntur: sic plurimos cives unitas politiæ continet, quos intus diversitas familiarum distinguit. Malogranatum ergo est symbolum unionis et concordiæ, quæ reip. est basis et fulcrum, imo anima et vita. Hinc et pontifex Mosaicus in tunica ima gestabat tintinabula mixta malogranatis, quæ unitatem Ecclesiæ significabant, teste Encherio et S. Gregor. in Cant. 4. quod scilicet multæ gentes conspirarent in eumdem sonum, hoc est, in eamdem fidei professionem, Deique laudem quasi tintinnabula; at in eamdem animorum unionem ac charitatem, quam notat malogranatum in mira illa, et, ut S. Hieron. ait in Aggæi 2. quasi geometrica compositione granorum in diversia mansiunculis uno cortice comprehensorum. Ita Prado in Ezech. 19. 10.

43. COMMISCEBUNTUR QUIDEM HUMANO SEMINE.] Notat Danial democratiam, vel aristocratiam Romanorum, q. d. Romani ad sedandas discordias jungent potentium connubia, facientque eos affines et cognatos: sed hæc conjunctio et affinitas instabilis erit at infirma, uti est mixtio ferri cum testa; nam *summa potestas impatiens consortis erit*. Hujus rei veritas patuit in connubio Pompeii cum Julia Cæsaris filia, et Marci Antonii cum Octavia sorore Octavii Augusti, atque aliis. Nam hæc connubia ambitiosos fœderare non potuerunt, quin in cædes et bella erumperent. Sic et hodie videmus regum connubia late regnandi aviditatem, indeque orta litigia et bella non tollere; major enim et potentior est vis ambitionis quam cognationis. Aliqui sic explicant, q. d. Imperium Romanum multas gentes, alias fortiores, alias imbecilliores continebit (semina enim pro gentium et hominum varietate posuit) sed non cohærebunt sibi, nec sociabuntur, sicut nec testæ ferrum permisceri potest, ideoque totum tandem imperium dissolvetur. Verum hæc divisio provinciarum fuit etiam tunc, cum maxime floreret imperium Romanum: nec hæc fuit causa ruentis imperii, quod in eo ferrum testæ, id est fortiores gentes infirmioribus sociarentur. Prior ergo expositio verior est.

Hæc ergo est statua una, sed quadrifida, ob quatuor regna: unde Zachar. c. 6. v. 4. eadem quadrigis disparibus comparat.

Vide hic rursus regnorum at regum vanitatem et inconstantiam: statua hæc bases, id est pedes habet testaceos: quid testa, quid luto vilius, mollius, fragilius? Primum Babylonis imperium cœpit a Nabuchodonosore, finitum est in Balsasare, eversum a Cyro; stetit annos tantum 70.

Secunda Persarum monarchia cœpit a Cyro, desiit in Dario, aversa est ab Alexandro; stetit annos ducentos.

Tertia Græcorum cœpit ab Alexandro, inde mox divisa fuit in regna Ægypti, Syriæ, et Macedoniæ: stetit in Ægypto usque ad Augustum Cæsarem, qui Cleopatram cum Antonio ad spontaneam mortem adegit, regnumque Ægypti evertit; stetit, inquam, annos 288.

Quarta Romanorum, quæ cœpit a Julio Cæsare et Augusto, adhuc durat; sed quam divisa. et debilitata! Imperium tamen Romanorum et Romani senatus fuit longe antiquius, illudque labascere cœpit sub Cæsare et Augusto ob discordias et bella intestina. Unde horum discordiæ et connubia recte comparantur hic pedibus statuæ mixtis ex ferro et testa. Pedes enim sunt extrema statuæ, in quibus ipsa finitur et desinit: ita hoc imperium interire et desinere cœpit sub Augusto, ac per Christum tunc nascentem eversum, uti subdit Daniel.

Moraliter, speculum hoc intuemini, o filii Adæ, ac discite, quia *omnis potentatus vita brevis*. Ubi nunc est Nabuchodonosor ille inclytus? ubi Cyrus? ubi Darius? ubi Pompeius? ubi Augustus? vixit, valedixit, valete et plaudite. Ubi Cæsar? ubi Antiochus? ubi Alexander?

> Unus Pellæo juveni non sufficit orbis,
> Sarcophago contentus erit: mors sola fatetur
> Quantula sint hominum corpuscula.

Alexandrum heri totus orbis capere non potuit, hodie urna sex pedum capitur: heri Alexander orbi, jam lumbrici dominantur, imo depascuntur Alexandrum. An *non in imagine* (instar umbræ et umbratilis imaginis) *pertransit homo, et frustra conturbatur? Et nunc, reges, intelligite: erudimini qui judicatis terram; servite Domino in timore, et exultate ei cum tremore*. Alexander transiit, mortuus est, et comestus a vermibus: et vos transibitis, moriemini, et a vermibus comedemini. Alexander in inferno sepultus est: cavete ne et vos ibidem sepeliamini.

Ubi jam Babylon? ubi Ninive? ubi Hierosolyma? ubi Roma orbis domina, arx totius mundi, domus fortitudinis, imperii majestas, terror universi, triumphorum gloria? an non testacea fuit, fragilis, caduca? Vere noster Lipsius lib. 3. de Magnitud. Romana c. 2. *O spes et res humanæ, quid estis? quo itis? huc flectite. En potens et superba illa Roma, quæ urbs æterna audiebat, quæ victura cum sæculis, quæ deorum opus et cura, tota periit, condita in ruinis suis jacet, et laboramus eruere et astruere magnitudini ejus fidem.*

Certe vanitas vanitatum, et omnia vanitas. Quid est vita nostra? quid regnum? quid gloria? vapor est, somnium est, folium est. Homerus lib. 6. Iliad. homines comparat cum arborum foliis, quæ modo virescunt, modo arescunt; nunc pulchritudine decorantur, nunc a vento rapiuntur. Euripides hujus sæculi felicitatem asserult tantum durare per unum diem: Demetrius vero Phalereus per unum dumtaxat temporis punctum. Quid ergo est rex? quid monarcha? homo est. Homo quid est? est umbræ somnium, inquit Pindarus. Quid est homo? *est animal quo nullum est debilius et inconstantius*, inquit Menander: nullum enim animal est quod crebrius ac velocius modo surgat, modo cadat, quam homo. Quid est homo? *Est fortunæ lusus, inconstantiæ imago, temporis spolium, corruptionis exemplum*. Quid est homo? *est universa vanitas*, ait Psaltes Psalm. 38. 6. *Deum ergo time, et mandata ejus observa: hoc est enim omnis homo.* Cœlum cogita, æterna cogita.

44. IN DIEBUS AUTEM REGNORUM ILLORUM,] cum scilicet quatuor regna jam dicta suum tempus, sua spatia regnandi habuerint, eaque evoluta fuerint usque ad ultimum, hoc est, Romanis jam regnantibus.

SUSCITABIT DEUS CŒLI REGNUM, QUOD IN ÆTERNUM NON DISSIPABITUR.] Quintum hoc regnum est Christi, quod alia omnia regna evertit, non quoad temporale regimen, sed quoad idololatriam, aliaque vitia,

omniaque sibi et suæ fidei ac obedientiæ subjecit. Unde hoc regnum non temporale est, sed spirituale et æternum, quod inchoatur hic per fidem ut gratiam, atque in cœlo consummabitur per gloriam. Licet enim Christus, qua homo, ob gratiam et dignitatem unionis hypostaticæ cum Verbo, esset etiam temporalis rex orbis, imo rex regum et monarcha mundi: tamen ipse hoc regno et hac potestate regali uti noluit, sed tantum regno et potestate sua spirituali. Unde hoc spirituale ejus regnum tantum inculcat Daniel, aliique Prophetæ.

Perperam ergo hoc loco abutuntur Rabbini, ut probent Messiam necdum venisse. Objiciunt enim: Hic lapis dicitur contrivisse aurum, argentum, æs et ferrum statuæ, id est, imperia Chaldæorum, Persarum, Græcorum et Romanorum: atqui imperium Romanorum videmus necdum esse contritum, sed adhuc stare: ergo lapis hic, id est Messias, qui illud conteret, necdum venit. Respondet primo, Theodor. hic, et Tertul. lib. extremo contra Judæos, Christum non nunc, sed in fine mundi, puta in die judicii, destructurum omnia regna mundi, nimirum plane et perfecte. Verum amplius aliquid vult Daniel; scilicet id eum facturum in primo suo adventu, mox a sui ortu. Respondeo ergo, Messiam contrivisse hæc omnia imperia, non quoad temporale et terrenum dominium, quod parvi est momenti; sed quoad mysticum et spirituale, quo per gentilismum et idololatriam dominabantur tam mentibus, quam corporibus hominum, eosque dæmoni, inferno et pœnis æternis mancipabant; quæ tyrannis erat acerbissima, sub qua durum servitutem serviebant omnes gentes, gementes sub ejus jugo. Hanc tyrannidem evertit Christus, hominesque hoc eorum servitutis jugo liberavit, dum eos suæ fidei subjiciens, in Dei gratiam, libertatem, et salutem æternam asseruit. Regnum ergo Christi non est caducum et terrenum, sed stabile et cœleste; regnum enim Christi est Ecclesia. Id ita esse patet primo, quia lapis hic quem vidit Daniel, cum esset parvulus, non poterat tantam statuæ molem ex ære, ferro, auro et argento compactam prosternere physice et corporaliter: ergo mystice et spiritaliter, ac symbolice (est enim hæc visio tota symbolica) id accipiendum est, nimirum ut significet, quod Christus humilis et pauper sua humilitate, mundique contemptu dejecturus esset in mentibus fidelium per totum orbem, omnem ambitionem, pompam et fastum humanæ gloriæ et concupiscentiæ, quam ingens hæc statua ostentatione, mole et pretio metallorum repræsentabat.

Secundo, quia imperium Romanorum stabit ad finem mundi, scilicet usque ad Antichristum, qui illud destruet, ac mox ipse destruetur a Christo judice, qui evertens omnia regna terrena, inducet regnum beatum et gloriosum in cœlis, uti docet Daniel cap. 7. vers. 13. Ergo frustra Judæi exspectant Messiam, qui Romanorum imperium destruat, ac pro eo regnum hic terrenum et longævum instar Salomonis inducat: stabit enim, ut inquit Daniel, Romanorum regnum usque ad finem mundi. Ergo Messias suum regnum triumphans et gloriosum non habebit in hoc mundo, sed in cœlo. Quocirca ait Daniel hic: *In diebus regnorum illorum*, q. d. Stante adhuc regno temporali Romanorum, orietur regnum spiritale Christi.

Tertio, spiritale fore regnum Messiæ, non terrenum et corporale, docet diserte Daniel c. 9. ubi definiens tempus Messiæ, nimirum eum venturum post 70. hebdomades annorum, id est post 490. annos, ait de eo: *Septuaginta hebdomades abbreviatæ sunt super populum tuum, et super urbem sanctam tuam* (non ut reducatur regnum Salomonicum et Judaicum, sed) *ut consummetur prævaricatio, et finem accipiat peccatum, et deleatur iniquitas, et adducatur justitia sempiterna, et impleatur visio, et prophetia, et ungatur Sanctus sanctorum.* Vides, o Judæe, regnum Christi non fore in exercitibus, pompis et triumphis, sed in abolitione prævaricationis et peccati, ut pro eo inducatur sanctitas et justitia, eaque in Christianis toto orbe regnet. Insuper, Daniel et Prophetæ aiunt Christi regnum fore æternum: ergo intelligunt cœleste: nullum enim regnum in terris potest esse æternum. Hoc est quod Christus Pilato roganti an rex esset, respondit: *Regnum meum non est de hoc mundo.* Licet ergo Pontifices jam habeant dominium temporale, id tamen non habeant qua vicarii Christi, sed quasi successorium ex donatione Constantini, Caroli Magni, Machtildis et aliorum piorum principum.

Quarto, quia Daniel et Prophetæ docent, Messiam in hac vita adeo non fore potentem et splendidum, ut plane significent eum fore pauperem, abjectum, passurum, moriturum et crucifigendum, ut sua cruce et morte satisfaciat Deo pro peccatis nostris, easque in suo corpore luat, et expiet. Audi Danielem cap. 9. vers. 26. *Et post hebdomades sexaginta duas occidetur Christus: et non erit ejus populus, qui eum negaturus est*, ut Judæi eum negarunt coram Pilato, dicentes: *Non habemus regem nisi Cæsarem.* Audi Isaiam 53. 2. *Et ascendet sicut virgultum coram eo, et sicut radix de terra sitienti: non est species ei, neque decor, etc. vidimus eum despectum, et novissimum virorum, virum dolorum, et scientem infirmitatem.* Et vers. 7. *Oblatus est, quia ipse voluit, et non aperuit os suum.* Et vers. 5. *Ipse autem vulneratus est propter iniquitates nostras, attritus est propter scelera nostra: disciplina pacis nostræ super eum, et livore ejus sanati sumus.* Similia habet David Psal. 21. *Foderunt manus meas et pedes meos, et dinumeraverunt omnia ossa mea, etc.* Et Jeremias cap. 11. 19. *Et ego quasi agnus mansuetus, qui portatur ad victimam, et non cognovi, quia cogitaverunt super me consilia, dicentes: Mittamus lignum in panem ejus, et eradamus eum de terra viventium.*

Quinto, quia regnum Christi non fore in carne, sed in spiritu, rebusque spiritualibus docent omnes Prophetæ. Isaias cap. 11. 2. *Requiescet super eum spiritus Domini, spiritus sapientiæ et intellectus, spiritus consilii et fortitudinis, spiritus scientiæ et pietatis, et replebit eum spiritus timoris Domini. Judicabit in justitia pauperes.* Et cap. 42. 1. *Dedi spiritum meum super eum, judicium gentibus proferet. Calamum quassatum non conteret, et linum fumigans non extinguet.* Et vers. 6. *Dedi te in fœdus populi, in lucem Gentium, ut aperires oculos cæcorum, etc.* Et cap. 49. 6. *Ecce dedi te in lucem Gentium, ut sis salus mea usque ad extremum terræ.* Et cap. 61. 1. *Spiritus Domini super me, eo quod unxerit Dominus me, ad annuntiandum mansuetis misit me, ut mederer contritis corde, etc.* ut

prædicarem annum placabilem Domino, et diem ultionis Deo nostro, et ponerem lugentibus Sion, et darem eis coronam pro cinere, oleum gaudii pro luctu, pallium laudis pro spiritu mœroris, et vocabuntur in ea fortes justitiæ. Talia passim habet Isaias. Et Jeremias cap. 31. v. 33. *Hoc erit pactum quod feriam cum domo Israel, etc. Dabo legem meam in visceribus eorum, et in corde eorum scribam eam, et ero eis in Deum, et ipsi erunt mihi in populum. Et non docebit ultra vir proximum suum, dicens: Cognosce Dominum. Omnes enim cognoscent me; quia propitiabor iniquitatibus eorum, et peccati eorum non memorabor amplius.* Et cap. 33. 15. *In diebus illis germinare faciam David germen justitiæ* (Christum) *et faciet judicium et justitiam in terra: et hoc est nomen quod vocabunt eum, Dominus justus noster.* Et Zachar. cap. 9. 9. *Ecce rex tuus veniet tibi justus et salvator: ipse pauper, et ascendens super asinum, et super pullum filium asinæ, etc.*

Quod ergo subinde Prophetæ dicunt, Christi regnum fore potens, et abundans auro, argento, vino, oleo, etc. id mystice accipiendum est. Gratias, enim et dona spiritualia Christi vocant metaphorice aurum, argentum, vinum et oleum: quia Judæi carnales hæc tantum bona norant et adamabant; nec spiritualia, nisi per corporalia mystice repræsentata, capiebant.

Denique ita docent S. Aug. tract. 115. in Joan. Tertull. Cyprian. et alii in lib. quos contra Judæos scripserunt, S. Bernard. serm. 3. super Missus, et alii passim, ac Interpretes orthodoxi omnes.

Porro hæc eversio gentilismi, et hoc regnum spirituale Christi cœpit mox a Christo per S. Petrum, Paulum, et alios Apostolos; unde et tunc Claudius Imperator multa sacrificia, multaque deorum festa abrogavit, hoc titulo, quod magni sumptus, multique dies cum damno publico in iis insumerentur: sed altiore Dei consilio dirigebatur ad abolendam sensim idololatriam, et ad viam Christo, Christique regno sternendam. Testis est Dio lib. 6. et ex eo Baron. tom. 1. Annal. Paulatim deinde crevit hoc regnum Christi, adeo ut sub Constantino totum imperium pervaserit ipsumque imperium Romanum eousque Gentilitium, cum suis Imperatoribus factum sit Christianum. Nam, ut ait S. Gregorius epist. 60. *Constantinus piissimus Imperator remp. a perversis idolorum cultibus revocans, omnipotenti Domino Jesu Christo se subdidit, et cum subjectis populis tota ad Deum mente convertit.* Quocirca Imperatores a Pontifice confirmantur, consecrantur et coronantur. Et S. Hieron. ad Lætam: *Deposuit,* inquit, *pharetras Armenius, Hunni discunt psalterium, Scythiæ frigora fervent calore fidei, Getarum rutilus et flavus exercitus Ecclesiarum circumfert tentoria, etc.* Christus ergo nascens verius fuit Augustus, quam ipse Augustus Cæsar: auxit enim suos augusta gratia, salute, omnique bono. Ita Ven. Beda in illud Lucæ 1. *Exiit edictum a Cæsare Augusto,* ubi docet, Augustum quasi egentem et angustum, ab hominibus exegisse censum et tributum: Christum vero quasi divitem et augustum illud ei dedisse, eumque ac multo magis fideles suos ditasse. Quocirca Christo nato Augustus noluit amplius vocari imperii dominus, imo, ut multi tradunt, Christum sibi in visione ostensum in Capitolio adoravit: inde enim locus dictus videtur *Ara cœli,* qui etiamnum hoc nomine a multis colitur et visitur insigni templo, quod Religiosi S. Francisci obtinent, illustris. Ita ex Suida, Cedreno et Nicephoro Baron. in prolegom. Annal.

45. De monte abscissus est lapis sine manibus.] Hoc Christi regnum comparatur lapidi duro: quia Christus est petra supra quam fundata est Ecclesia, quæ est regnum ejus æternum: et quia Christus instar Davidis percussit Goliath, id est dæmonem, lapide, id est humilitate et duritie passionis et crucis suæ.

Nota: *Lapis* hic *abscissus est de monte,* id est de dæmone, aiebat Vigilantius, cui humana natura per peccata et vitia adhæserat; sed hanc ejus blasphemiam refutat S. Hieron. epist. 75. *De monte* ergo, id est de populo et Ecclesia Judaica, quæ inter Gentes quasi mons eminebat, ait S. Aug. tract. 9. in Joann. Vel potius *de monte,* id est de B. Virgine, quæ quasi mons habuit omnium virtutum et gratiarum sublimitatem. Ita idem August. in conc. ad catechum. et S. Hieron. Theodor. Lyran. et alii.

Nota secundo: Lapis hic *abscissus est sine manibus:* tum quia Christus, qua Deus, a Patre genitus est sine manibus creationis, ait S. Ambr. serm. 70. Tum potius, quia Christus, qua homo, a Spiritu Sancto formatus est in utero B. Virginis sine opera virili. Unde S. Hieron. epist. ad Eustochium de custodia virginit. cap. 22. notat hic, uti et Cant. 6. manus sumi pro opere nuptiali. Sic et Iren. lib. 3. 28. Justin. dialogo contra Tryphon. Epiphan. serm. de laudibus Virginis, S. August. tract. 9. in Joannem, Theodor. Rupert. et passim alii hic. Porro Theodor. solerter notat, ortum supra naturam solere lapidis excisionem nominari: petra enim ex se naturaliter aliquid producere aut generare nequit. Hinc Isaiæ 51. 1. dicitur: *Attendite ad petram unde excisi estis, et ad cavernam laci de quo præcisi estis,* quod explicat, dum subdit: *Attendite ad Abraham patrem vestrum, et ad Saram quæ peperit vos.* Isaac enim et Hebræi ex sterili Sara prognati sunt supra naturam, perinde ac si de petra præcisi essent. Ita S. Hieron. ibidem. Itaque in conceptu et nativitate lapis Christus sponte sua, nullisque intervenientibus manibus in mundum descendit, eodem modo in uterum Virginis illapsus, et ex eodem elapsus, ait Proclus Cyzicenus homil. de Christi nativit. Simile dat ex Dioscoride lib. 5. cap. 114. et S. Epiphanio lib. de 12. gemmis, Nicolaus Causinus parallel. Histor. lib. 11. cap. 53. *Sicut,* ait, *sapphiri visceribus innascitur lapis sane pretiosus, et ipso qui genuit pretiosior, lucidus et splendens carbunculus: ita ex virginum gemma Maria natus est ille lapis angularis excisus de monte sine manibus, matre nobilior, et matris totius nobilitatis auctor.*

O Virgo insignis, mater pia, nobile semen,
Quam Deus implevit totius orbis ope.
In te habitans mundi lumen statione corusca,
Floruit interius per tua membra Deus.
Nunc vivax fulgor penetrans, et ad ima profundi,
Orbem alit, astra regit, tartara luce replet.

Porro Gentiles hæc ad deorum suorum superstitiones transtulisse, docet S. Justin. contra Tryphon. *Jam,* inquit, *quando Mithragyrtæ suum Mithrom aiunt saxo progenitum, et speluncam vocant locum ubi discipulos initiant, nonne hic licet agnoscere saxum illud*

quod Daniel dicit excisum sine manibus? nimirum his quoque oracula effingere conantibus.

COMMINUIT TESTAM, ET FERRUM, ET ÆS, ET ARGENTUM, ET AURUM.] Lapis hic fuit conjectus in statuam, eamque comminuit et confregit, uti lapide solet statua dejici et confringi. Hoc symbolice significabat, quod regnum Christi spirituale everterat omnia regna mundi, omnesque Gentes subderet Christo et Ecclesiæ.

Nota: Christi regnum alia omnia regna superat octo prærogativis, scilicet primo, duratione: quia stetit jam 1600. annos, et stabit in æternum.

Secundo, amplitudine: quia omnes mundi plagas, etiam Indos et Sinas, sibi subjecit, aut subjiciet: hinc dicitur v. 35. *Lapis factus est mons magnus*, id est Ecclesia magna: hæc enim est mons domus Dei, Isaiæ 2. 1.

Tertio, vi et efficacitate, qua non solum corporibus in resurrectione, sed etiam animis mentibusque hominum intime dominatur, atque ex obduratis, superbis, obscœnis, rebellibus, facit molles, humiles, castos, obsequentes.

Quarto, fructu: quia eos qui se illi subjiciunt liberat a dæmone, peccatis et inferno, facitque eos filios Dei, et hæredes cœli.

Quinto, modo quo partum et acquisitum est: quia scilicet non armis, sed paupertate, humilitate, cruce, domandis cupiditatibus, patientia, martyriis, contemptu honorum, opum et voluptatum, atque amore rerum cœlestium, Christus monarcha, ejusque Apostoli et sequaces illud constituerunt et propagarunt.

Sexto, excellentia sanctissimarum legum, quæ omnem castimoniam, innocentiam, sanctitatem et perfectionem præscribunt.

Septimo, fine: quia sibi subditos facit et creat reges in cœlo.

Octavo, quia regem habet ipsum Christum Deum ac Dominum omnium. Ita Pererius.

46. TUNC REX NABUCHODONOSOR CECIDIT IN FACIEM SUAM.] Agnovit enim ex somnio Danielem non fingere, sed vere apteque illud interpretari. Cum enim Daniel somnium quod ipse oblitus erat ei refricavit, mox ipse ejus recordatus est, sibique dixit: Vere hoc somniavi, vere hoc fuit somnium meum. Unde ex eo prudenter collegit: Si Daniel tangit ipsum somnium, tanget et ejus significationem; neutrum enim naturaliter, sed sola Dei revelatione sciri potest. Deus ergo qui revelavit Danieli meum somnium, eidem quoque revelabit somnii interpretationem. Ad hoc enim somnium ipsum ei revelavit, ut scilicet per hoc futura quæ significat, cognoscerem: alioqui enim frustra somnium ipsum revelasset.

DANIELEM ADORAVIT,] adoratione, id est, veneratione quæ viris magnis et sanctis exhibetur, qua Abraham adoravit filios Heth, Genes. 23. 7. Ita Vasquez et alii. Secundo, et verius, adoravit proprie: hoc enim significat Chald. סגד *segid*, unde בית סגדתא *bet sigdeta*, vocatur domus orationis, id est templum in quo adoratur Deus. Id mox clarius patebit.

ET HOSTIAS ET INCENSUM PRÆCEPIT UT SACRIFICARENT EI.] Nota: Sacrificium Sanctis, imo Christi humanitati offerre non licet, sed soli Deo: sacrificium enim est protestatio numinis, et divinitatis ejus, cui offertur. Ita S. August. lib. 10. contra Faustum c. 21.

Quæres: Quomodo ergo Nabuchodonosor jussit Danieli offerri sacrificium? Respondet primo, S. Hier. regem hoc sacrificio non tam Danielem, quam in Daniele Deum venerari et colere voluisset unde sit: *Vere Deus vester Deus deorum est.* Sic Alexander adoravit Jaddo pontificem, id est Deum cujus pontifex erat Jaddo.

Secundo, idem Hier. respondet, regem hujus prophetiæ magnitudine perturbatum et attonitum, id ex stupore inconsiderate jussisse.

Tertio, Gabriel Vasquez l. 1. de Ador. disp. 6. c. 3. cui favet Card. Bellarmin. respondet pro *hostias* hebr. esse מנחה *mincha*, id est oblationes (et vertit Syrus et Arabicus) et munera, scilicet odorum et suffituum. Hæc enim etiam Sanctis, imo imaginibus, offerri possunt, ut definit Synodus VII. act. 7. Unde et Septuag. pro *mincha*, vertunt μαννα, id est munera, ut vertit Græcus Scholiast. puta thus, ut explicat Theodor. και ευωδιας, id est, et suaves odores. Non ergo victimas carneas, sed thus et suffitus jussit rex adoleri Danieli, uti eadem Sanctis, imo regibus adolentur. Verum hæc numquam a principibus usurpata videntur, nisi cum insanientes adversus nomen divinos honores affectarunt, uti recte observavit noster Pineda lib. 5. de Rebus Salomon. c. 13. § 9.

Quarto, verius videtur, regem proprie adorasse Danielem, et jussisse veras victimas sacrificari illi, tamquam Prophetæ divino, habenti in se numen, et spiritum Dei. Sic enim Gentiles suos reges, et homines sapientia aut virtute excellentes, quasi deorum filios adorabant, et sacrificiis colebant.

Audi Lycaonios Actor. 14. 10. de Paulo et Barnaba loquentes: *Dii similes facti hominibus descenderunt ad nos, etc. sacerdos quoque Jovis tauros et coronas afferens, cum populis volebat sacrificare.* Quin et Plato præter unum Deum summum posuit alios minores deos pariter adorandos: et sic adorari voluit ipse Nabuchodonosor in statua quam erexit cap. 3. 5. Sic ergo proprie rex adoravit Danielem, quasi hominem, imo Deum aliquem, de cœlo lapsum: præsertim, quia ipsimet ejus sapientes ei dixerant ver. 11. non esse hominem qui somnium *hoc regi* enarrare posset, *exceptis diis quorum non est cum hominibus conversatio*. Daniel autem illud regi enarravit; ergo ex eorum sententia, quasi unus e diis haberi et coli debebat. Hunc sensum exigere videtur primo, vox hostia, quæ victimas proprie dictas significat; secundo, vox *sacrificarent*, et Chald. לנסכה *lenasseche*, id est, *libarent*; tertio, vox *adoravit*; nam Chald. est *segid*, ut dixi; quarto, vox Chald. ניחחין *nichochin*, quæ non significat quoslibet odores et suffitus, sed sacros et religiosos, puta incensum et thymiama. Ad verbum enim *nichochin*, significat placamina, scilicet sacrificia et thurificationem quibus placatur Deus: radix enim Hebr. et Chald. נוח *noach*, in Cal significat quiescere, et in Hiphil, sedare, placare, propitiare.

Denique licet Hebr. *mincha*, subinde quodlibet donum aut munus significet, tamen quando jungitur cum incenso et sacrificio, uti hic fit, non nisi victimam significat. Nec aliud voluerunt Septuag. ipsi enim retinuerunt Hebræam vocem *mincha*, sed molliendo pro *mincha* posuerunt *manna*. Sic enim gutturalem *chet*

solent emollire, eamque in a, vel in e convertere, ut pro *pesach*, vertunt *phase*, pro *Corach core*, pro *Tharach Thars*, *etc. manaa* ergo est idem quod *mincha*, scilicet hostia et victima. Id ita esse patet ex Baruch 1. v. 10. ubi dicitur: *Emite holocautomata, et thus, et facite manna pro peccato ad aram Domini Dei nostri.* Ubi certum est *manna* esse idem quod *mincha*, et significare hostiam proprie dictam, puta sacrificium.

Dices: Ergo idololatriam admisit hic rex, eique consensit Daniel: tacuit enim, et permisit eam sibi impendi. Objecit hoc olim Danieli Porphyrius, cui respondet hic S. Hier. Porphyrium sequitur Calvinus, dum ait Danielem aulicis moribus fuisse corruptum. Ita Aristarchus ille philolœdorus. Sed apage blasphemе, qui ex Propheta sanctissimo et sapientissimo facis Luciferum, Dei æmulum, et divini honoris cupidum.

Dico ergo Danielem nullo modo consensisse, sed omni modo institisse et impedivisse exsecutionem mandati regii, ut restiterunt Paulus et Barnabas Actor. 14. Etsi Scriptura idipsum, uti et alia multa, hic taceat: satis tamen illud innuit eo ipso, quo mandatum hoc exsecutioni datum esse, et Chaldæos reipsa sacrificasse Danieli, non commemorat; præsertim cum mox subdat Danielem a rege alio honore fuisse affectum, scilicet toti Babyloniæ fuisse præpositum. Ita Lyran. Dionysius Carthus. Maldon. et alii.

49. Super opera) super negotia, q. d. Præfecit eos administrationi et regimini Babyloniæ.

Daniel erat in foribus regis.] Græce est, *Daniel erat in atrio regis*, id est, Daniel erat in aula princeps regi proximus et intimus; ita ut nemo sine ejus auctoritate ad regem ingrederetur. Ita sanctus Hieronymus.

Aliter Vatabl Daniel, inquit, in porta regis sedit ut redderet jus, id est fuit judex. Judices enim olim sedebant in portis urbium quasi in loco publico et omnibus obvio. Sed prior sensus est verior. In Daniele ergo verum est illud Aristidis tom. 3. orat. 1. Platonica: *Maxima quæque in paucissimos cadunt.* Et: *Maximum reip. commodum in proventu virorum bonorum consistit.*

CAPUT TERTIUM.

SYNOPSIS CAPITIS.

Nabuchodonosor erigit statuam, in eaque adorari vult: recusant id v. 8. tres pueri, Sidrach, Misach et Abdenago: unde v. 19. jubet rex eos mitti in fornacem ardentem: ubi v. 24. orant Deum. Deus v. 49. mittit angelum qui eos servat illæsos: hinc v. 51. canunt Deo canticum, unde v. 91. rex celebrat hoc miraculum Dei, ejusque potentiam et in suos providentiam.

1 Nabuchodonosor rex fecit statuam auream altitudine cubitorum sexaginta, latitudine cubitorum sex, et statuit eam in campo Dura provinciæ Babylonis. 2. Itaque Nabuchodonosor rex misit ad congregandos satrapas, magistratus, et judices, duces, et tyrannos, et præfectos, omnesque principes regionum, ut convenirent ad dedicationem statuæ, quam erexerat Nabuchodonosor rex. 3. Tunc congregati sunt satrapæ, magistratus, et judices, duces, et tyranni, optimates, qui erant in potestatibus constituti, et universi principes regionum, ut convenirent ad dedicationem statuæ, quam erexerat Nabuchodonosor rex: stabant autem in conspectu statuæ, quam posuerat Nabuchodonosor rex: 4. et præco clamabat valenter: Vobis dicitur populis, tribubus, et linguis: 5. In hora, qua audieritis sonitum tubæ, et fistulæ, et citharæ, sambucæ, et psalterii, et symphoniæ, et universi generis musicorum, cadentes adorate statuam auream, quam constituit Nabuchodonosor rex. 6. Si quis autem non prostratus adoraverit, eadem hora mittetur in fornacem ignis ardentis. 7. Post hæc igitur statim ut audierunt omnes populi sonitum tubæ, fistulæ, et citharæ, sambucæ, et psalterii, et symphoniæ, et omnis generis musicorum: cadentes omnes populi, tribus, et linguæ adoraverunt statuam auream, quam constituerat Nabuchodonosor rex. 8. Statimque in ipso tempore accedentes viri Chaldæi accusaverunt Judæos: 9. dixeruntque Nabuchodonosor regi: Rex, in æternum vive: 10. tu, rex, posuisti decretum, ut omnis homo, qui audierit sonitum tubæ, fistulæ, et citharæ, sambucæ, et psalterii, et symphoniæ, et universi generis musicorum, prosternat se, et adoret statuam auream: 11. si quis autem non procidens adoraverit, mittatur in fornacem ignis ardentis. 12. Sunt ergo viri Judæi, quos constituisti super opera regionis Babylonis, Sidrach, Misach, et Abdenago: viri isti contempserunt, rex, decretum tuum: deos tuos non colunt; et statuam auream, quam erexisti, non adorant. 13. Tunc Nabuchodonosor in furore

et in ira præcepit ut adducerentur Sidrach, Misach, et Abdenago: qui confestim adducti sunt in conspectu regis. 14. Pronuntiansque Nabuchodonosor rex, ait eis: Verene, Sidrach, Misach, et Abdenago, deos meos non colitis, et statuam auream, quam constitui, non adoratis? 15. Nunc ergo si estis parati, quacumque hora audieritis sonitum tubæ, fistulæ, citharæ, sambucæ, et psalterii, et symphoniæ, omnisque generis musicorum, prosternite vos, et adorate statuam quam feci: quod si non adoraveritis, eadem hora mittemini in fornacem ignis ardentis: et quis est Deus, qui eripiet vos de manu mea? 16. Respondentes Sidrach, Misach, et Abdenago, dixerunt regi Nabuchodonosor: Non oportet nos de hac respondere tibi. 17. Ecce enim Deus noster, quem colimus, potest eripere nos de camino ignis ardentis, et de manibus tuis, o rex, liberare. 18. Quod si noluerit, notum sit tibi, rex, quia deos tuos non colimus, et statuam auream, quam erexisti, non adoramus. 19. Tunc Nabuchodonosor repletus est furore: et aspectus faciei illius immutatus est super Sidrach, Misach, et Abdenago, et præcepit ut succenderetur fornax septuplum quam succendi consueverat. 20. Et viris fortissimis de exercitu suo jussit, ut ligatis pedibus Sidrach, Misach, et Abdenago, mitterent eos in fornacem ignis ardentis. 21. Et confestim viri illi vincti cum braccis suis, et tiaris, et calceamentis, et vestibus, missi sunt in medium fornacis ignis ardentis. 22. nam jussio regis urgebat: fornax autem succensa erat nimis. Porro viros illos, qui miserant Sidrach, Misach, et Abdenago, interfecit flamma ignis. 23. Viri autem hi tres, id est, Sidrach, Misach, et Abdenago, ceciderunt in medio camino ignis ardentis, colligati. *Quæ sequuntur, in Hebræis voluminibus non reperi.* 24. Et ambulabant in medio flammæ laudantes Deum, et benedicentes Domino. 25. Stans autem Azarias oravit sic, aperiensque os suum in medio ignis, ait: 26. Benedictus es, Domine Deus patrum nostrorum, et laudabile et gloriosum nomen tuum in sæcula: 27. quia justus es in omnibus, quæ fecisti nobis, et universa opera tua vera, et viæ tuæ rectæ, et omnia judicia tua vera. 28. Judicia enim vera fecisti, juxta omnia quæ induxisti super nos, et super civitatem sanctam patrum nostrorum Jerusalem: quia in veritate, et in judicio, induxisti omnia hæc propter peccata nostra. 29. Peccavimus enim, et inique egimus recedentes a te: et deliquimus in omnibus: 30. et præcepta tua non audivimus, nec observavimus, nec fecimus sicut præceperas nobis ut bene nobis esset. 31. Omnia ergo, quæ induxisti super nos, et universa, quæ fecisti nobis, in vero judicio fecisti: 32. et tradidisti nos in manibus inimicorum nostrorum iniquorum, et pessimorum, prævaricatorumque, et regi injusto, et pessimo ultra omnem terram. 33. Et nunc non possumus, aperire os: confusio et opprobrium facti sumus servis tuis, et his qui colunt te. 34. Ne, quæsumus, tradas nos in perpetuum propter nomen tuum, et ne dissipes testamentum tuum: 35. neque auferas misericordiam tuam a nobis propter Abraham dilectum tuum, et Isaac servum tuum, et Israel sanctum tuum. 36. quibus locutus es pollicens quod multiplicares semen eorum sicut stellas cœli, et sicut arenam, quæ est in littore maris: 37. quia, Domine, imminuti sumus plus quam omnes gentes, sumusque humiles in universa terra hodie propter peccata nostra. 38. Et non est in tempore hoc princeps, et dux, et propheta, neque holocaustum, neque sacrificium, neque locus primitiarum coram te: 39. ut possimus invenire misericordiam tuam; sed in animo contrito, et spiritu humilitatis suscipiamur. 40. Sicut in holocausto arietum et taurorum, et sicut in millibus agnorum pinguium: sic fiat sacrificium nostrum in conspectu tuo hodie, ut placeat tibi: quoniam non est confusio confidentibus in te. 41. Et nunc sequimur te in toto corde, et timemus te, et quærimus faciem tuam. 42. Ne confundas nos: sed fac nobiscum juxta mansuetudinem tuam, et secundum multitudinem misericordiæ tuæ. 43. Et erue nos in mirabilibus tuis, et da gloriam nomini tuo, Domine: 44. et confundantur omnes, qui ostendunt servis tuis mala, confundantur in omni potentia tua, et robur eorum conteratur: 45. et sciant quia tu es Dominus Deus solus, et gloriosus super orbem terrarum. 46. Et non cessabant qui miserant eos ministri regis succendere fornacem, naphtha, et stuppa, et pice, et malleolis, 47. et effundebatur flamma super fornacem cubitis quadraginta novem: 48. et erupit, et incendit quos reperit juxta fornacem de Chaldæis. 49. Angelus autem Domini descendit cum Azaria, et sociis ejus in fornacem: et excussit flammam ignis de fornace, 50. et fecit medium fornacis quasi ventum roris flantem, et non tetigit eos omnino ignis, neque contristavit, nec quidquam molestiæ intulit. 51. Tunc hi tres quasi ex uno ore laudabant, et glorificabant, et benedicebant Deum in fornace,

dicentes: 52. Benedictus es, Domine Deus patrum nostrorum: et laudabilis, et gloriosus, et superexaltatus in sæcula: et benedictum nomen gloriæ tuæ sanctum: et laudabile, et superexaltatum in omnibus sæculis. 53. Benedictus es in templo sancto gloriæ tuæ: et superlaudabilis, et supergloriosus in sæcula. 54. Benedictus es in throno regni tui; et superlaudabilis, et superexaltatus in sæcula. 55. Benedictus es qui intueris abyssos, et sedes super Cherubim: et laudabilis, et superexaltatus in sæcula. 56. Benedictus es in firmamento cœli: et laudabilis, et gloriosus in sæcula. 57. Benedicite, omnia opera Domini, Domino: laudate et superexaltate eum in sæcula. 58. Benedicite, Angeli Domini, Domino: laudate et superexaltate eum in sæcula. 59. Benedicite, cœli, Domino: laudate et superexaltate eum in sæcula. 60. Benedicite, aquæ omnes, quæ super cœlos sunt, Domino: laudate et superexaltate eum in sæcula. 61. Benedicite, omnes virtutes Domini, Domino: laudate et superexaltate eum in sæcula. 62. Benedicite, sol et luna, Domino: laudate et superexaltate eum in sæcula. 63. Benedicite, stellæ cœli, Domino: laudate et superexaltate eum in sæcula. 64. Benedicite, omnis imber et ros, Domino; laudate et superexaltate eum in sæcula. 65. Benedicite, omnes spiritus Dei, Domino: laudate et superexaltate eum in sæcula. 66. Benedicite, ignis et æstus, Domino: laudate et superexaltate eum in sæcula. 67. Benedicite, frigus et æstus, Domino: laudate et superexaltate eum in sæcula. 68. Benedicite, rores et pruina, Domino: laudate et superexaltate eum in sæcula. 69. Benedicite, gelu et frigus, Domino: laudate et superexaltate eum in sæcula. 70. Benedicite, glacies et nives, Domino: laudate et superexaltate eum in sæcula. 71. Benedicite, noctes et dies, Domino: laudate et superexaltate eum in sæcula. 72. Benedicite, lux et tenebræ, Domino: laudate et superexaltate eum in sæcula. 73. Benedicite, fulgura et nubes, Domino: laudate et superexaltate eum in sæcula. 74. Benedicat terra Dominum: laudet et superexaltet eum in sæcula. 75. Benedicite, montes et colles, Domino: laudate et superexaltate eum in sæcula. 76. Benedicite, universa germinantia in terra, Domino: laudate et superexaltate eum in sæcula. 77. Benedicite, fontes, Domino: laudate et superexaltate eum in sæcula. 78. Benedicite, maria et flumina, Domino: laudate et superexaltate eum in sæcula. 79. Benedicite, cete, et omnia quæ moventur in aquis, Domino: laudate et superexaltate eum in sæcula. 80. Benedicite, omnes volucres cœli, Domino: laudate et superexaltate eum in sæculs. 81. Benedicite, omnes bestiæ et pecora, Domino: laudate et superexaltate eum in sæcula. 82. Benedicite, filii hominum, Domino: laudate et superexaltate eum in sæcula. 83. Benedicat Israel Dominum: laudet et superexaltet eum in sæcula. 84. Benedicite, sacerdotes Domini, Domino: laudate et superexaltate eum in sæcula. 85. Benedicite, servi Domini, Domino: laudate et superexaltate eum in sæcula. 86. Benedicite spiritus et animæ justorum, Domino: laudate et superexaltate eum in sæcula. 87. Benedicite, sancti et humiles corde, Domino: laudate et superexaltate eum in sæcula. 88. Benedicite Anania, Azaria, Misael, Domino: laudate et superexaltate eum in sæcula. Quia eruit nos de inferno, et salvos fecit de manu mortis, et liberavit nos de medio ardentis flammæ, et de medio ignis eruit nos. 89. Confitemini Domino, quoniam bonus: quoniam in sæculum misericordia ejus. 90. Benedicite, omnes religiosi, Domino Deo deorum: laudate et confitemini ei, quia in omnia sæcula misericordia ejus. *Hucusque in Hebræo non habetur, et quæ posuimus, de Theodotionis editione translata sunt.* 91. Tunc Nabuchodonosor rex obstupuit, et surrexit propere, et ait optimatibus suis: Nonne tres viros misimus in medium ignis compeditos? Qui respondentes regi, dixerunt: Vere, rex. 92. Respondit, et ait: Ecce ego video quatuor viros solutos, et ambulantes in medio ignis, et nihil corruptionis in eis est, et species quarti similis filio Dei. 93. Tunc accessit Nabuchodonosor ad ostium fornacis ignis ardentis, et ait: Sidrach, Misach, et Abdenago, servi Dei excelsi, egredimini, et venite. Statimque egressi sunt Sidrach, Misach, et Abdenago de medio ignis. 94. Et congregati satrapæ, et magistratus, et judices, et potentes regis contemplabantur viros illos, quoniam nihil potestatis habuisset ignis in corporibus eorum, et capillus capitis eorum non esset adustus, et sarabala eorum non fuissent immutata, et odor ignis non transisset per eos. 95. Et erumpens Nabuchodonosor, ait: Benedictus Deus eorum, Sidrach videlicet, Misach, et Abdenago, qui misit Angelum suum, et eruit servos suos, qui crediderunt in eum: et verbum regis immutaverunt, et tradiderunt corpora sua ne servirent, et ne adorarent omnem deum, excepto Deo suo. 96. A me ergo positum est hoc

decretum, ut omnis populus, tribus, et lingua, quæcumque locuta fuerit blasphemiam contra Deum Sidrach, Misach, et Abdenago, dispereat, et domus ejus vastetur: neque enim est alius Deus qui possit ita salvare. 97. Tunc rex promovit Sidrach, Misach, et Abdenago in provincia Babylonis. 98. Nabuchodonosor rex, omnibus populis, gentibus, et linguis, qui habitant in universa terra, pax vobis multiplicetur. 99. Signa, et mirabilia fecit apud me Deus excelsus. Placuit ergo mihi prædicare. 100. Signa ejus, quia magna sunt; et mirabilia ejus, quia fortia: et regnum ejus regnum sempiternum et potestas ejus in generationem et generationem.

1. Fecit statuam auream.] Quo anno? Respondeo: Paulo post somnium cap. præced. puta anno regni sui 37. qui fuit annus mundi 3379. Id patet ex eo quod jam Sidrach, Misach et Abdenago erant ab eo præfecti Babyloniæ, ut dicitur v. 12. hoc autem factum est post explicationem somnii a Daniele factam anno eodem 37. ut patet c. præced. v. 48. Quod vero ulterius in annum regis 38. vel 39. hæc rejici non possint, patet ex eo, quod tunc rex ejectus regno cum bestiis habitabat, ut dicetur c. sequenti v. 2.

Ubi nota inconstans et volubile superbi regis ingenium: *Velox oblivio est veritatis*, ait S. Hier. *ut qui dudum servum Dei quasi Deum adoraverat, nunc statuam sibi fieri jubeat, ut ipse quasi Deus in statua adoretur.*

Hinc patet statuam hanc non fuisse Belis, vel aliorum deorum Babyloniorum, sed ipsius Nabuchodonosoris. Idem confirmatur primo, ex v. 14. ubi ait rex: *Deos meos non colitis, et statuam auream quam constitui, non adoratis:* ergo dii regis, inter quos erat Bel, alii erant ab hac statua: hæc enim nova fuit et recens, cum statua Belis esset antiquissima. Secundo, ex Isaiæ c. 14. 13. ubi Isaias describens superbiam regis Babylonis, quasi alterius Luciferi, ait eum se Deum facere voluisse: *Dicebas*, inquit, *In cælum conscendam, etc. similis ero Altissimo.* Tertio, quia ob hanc superbiam Nabuchodonosor summe a Deo est humiliatus, ut qui voluerat esse Deus, fieret bestia, ut patebit cap. sequenti. Ita S. Hieron. hic, licet ipse in c. 1 Habacuc, contrarium doceat. Verum ibi, ut solet, non suam, sed aliorum refert sententiam. Ita et Pererius, Maldonat. Pintus et Theodor. qui addit regem hanc statuam sibi erexisse ex eo, quod in statua quam viderat cap. 2. Daniel ei dixerat: *Tu es caput aureum.* Inde enim intumuit, ut similem sibi statuam erigeret, in eaque adorari vellet. Simili modo Alexander Magnus, Augustus Cæsar, Caligula, Antiochus Epiphanes, rex Tyri, ut patet Ezech. 28. 2. et alter Nabuchodonosor, qui misit Holofernem Judith 6. 2. tamquam dii coli voluerunt, etiam dum adhuc viverent.

Verisimiliter conjicit Maldonat. hanc statuam erexisse regem suggestu Chaldæorum, qui invidebant præfecturam Babylonis tribus Judæis, puta Sidrach, Misach et Abdenago; ideoque ut eos regi invisos facerent, et gradu dejicerent, suggessisse ei hanc statuam, quam scirent eos neutiquam adoraturos; itaque regem in eos exarsurum, uti et contigit. Simili enim modo Medi cap. 6. v. 13. Danieli tetenderunt insidias apud Darium regem. Additque Maldonat. eos in odium Danielis, ejusque statuæ cap. 2 hanc ei contrariam statuam regi suasisse, ut per eam, illa quæ prædixerat Daniel de Persis Babylonem eversuris refutarent et everterent; ideoque eam non ex quatuor metallis, sed ex puro auro fabricari jussisse, ut significarent regem, cujus hæc erat statua, non tantum esse caput aureum, uti dixerat Daniel; sed et toto corpore esse aureum, solumque fore perennem orbis monarcham. Adhæc, Chaldæos murmurasse contra regem, quod Danieli Judæo omnia crederet, ita ut videretur factus esse Judæus, uti fecerunt cap. 14. 17. Regem ergo levem et mobilem, ut hoc murmur compesceret, utque suspicionem judaismi a se amoveret, atque ut Chaldæos sibi conciliaret, hanc statuam sibi erigi jussisse, ut non Deum Judæorum colere, sed ipse ut Deus coli velle videretur.

Hæc conjectura non caret veri specie, cui favet et Theodor. dum ait regem voluisse facere statuam præstantiorem ea, quam ipse viderat in somno, et magnitudine, et nobilitate materiæ.

Symbolice, statua hæc est hæresis, quam hæretici auro, id est, eloquentiæ et testimoniis S. Scripturæ exornant, inquit S. Hieron. Rursum est mundana felicitas et pompa, inquit Irenæus lib. 5. in fine hæc enim habet aurum divitiarum, atque altitudinem honorum et potentiæ, sed fallacem et mendacem.

Denique tres hi pueri fuerunt primitiæ Martyrum, ac typus Martyrum quos Nero flammis in circo, aliique tyranni iisdem vel aliis tormentis occiderunt. Neronis enim, qui primus persecutionem contra Christianos movit, figura fuit Nabuchodonosor: sicut Romæ Ethnicæ, et sanguine martyrum cruentæ figura fuit Babylon, ut patet Apoc. c. 17. et 18. Ita Rupert. in Daniel. c. 7.

Auream.] Statua hæc cava erat, non solida, alioqui immensi fuisset pretii: erat enim sexaginta cubitorum.

Altitudine cubitorum sexaginta.] Ergo facies hujus statuæ longa erat sex cubitos, nasus duos cubitos, pectus decem cubitos, pedes decem cubitos, manus sex cubitos: nam hæc est proportio *partium in corpore* et statura humana, ut facies sit ejus pars decima, nasus trigesima, pectus sexta, pes sexta, manus decima. Ita ex Vitruvio et Cardano Pererius. Quamquam ministri regis vel ex ignorantia, vel ex avaritia, vel alia de causa, non videntur in hac statua exactam proportionum symmetriam observasse: juxta illam enim longitudo sexaginta cubitorum exigebat decem cubitos latitudinis: hæc enim est sexta pars longitudinis: non sex dumtaxat, uti habebat statua. Unde disces tropologice, mundum et mundanos magis spectare celsa, quam solida; ut enim suam pompam ostentent, alta quærunt, sed justis fundamentis destituta, quæ proinde cito corruunt et evanescunt.

2. Ad congregandos satrapas.] Suggesserunt hoc regi Chaldæi, tum ut major esset dedicationis solemnitas, tum ut ad eam venire cogerentur Sidrach, Misach et Abdenago (utpote satrapæ regni) in quos

hæc fabula sudabatur. Unde et propter eosdem, pœnam ignis statuam adorare recusantibus constitui, et per præconem promulgari, curaverunt: nam Babylonios, utpote in idola proclives, hac pœna cogere non erat opus. Ex hoc tamen facto et mandato Nabuchodonosoris derivatum videtur, quod scribit Philostr. lib. 1. de Vita Apollonii c. 10. nimirum in Babylone fuisse morem, ut satrapa portæ urbis præsidens neminem in urbem ingredi permitteret, nisi prius regis statuam adorasset. Porro satrapa vox est Persica, quæ latius præfectum significat, sicut satrapia præfecturam. Quare ridiculum est, et illatina illi sæculo condonandum, quod ait Lyran. *Satrapa dicitur quod sat rapiat.* Præfecti enim avari solent esse rapaces.

Et TYRANNOS,] ærarii præfectos, qui tributa exigebant. Unde Vatablus, Arias et alii vertunt, *quæstores*. Vere S. Hier.: *Principes*, ait, *congregantur ad adorandum statuam, ut per principes seducantur et gentes. Qui enim divites sunt et potentes, dum timent carere divitiis et potentia, facilius supplantantur. seductis autem magistratibus, subditi populi malorum exemplo pereunt.* Quis enim e plebe statuam non adoret, quam a suo principe adorari videt? Quam multi hodie auream opum et honorum statuam, quasi idolum colunt!

8. STATIMQUE] Τὸ *statim* confirmat suspicionem jam dictam, scilicet hæc omnia conflata esse a Chaldæis in odium trium puerorum, quos rex præfecerat Babyloniæ: hocque ipsi refricant regi v. 12. dum aiunt: *Sunt viri Judæi, quos constituisti super opera regionis Babylonis*, q. d. Judæos præfecisti Babyloniæ, eosque in hac re nobis popularibus tuis prætulisti: ecce hi ipsi miseri, peregrini, captivi, et Judæi, quos ita evexisti, te spernunt, tibi ingrati et rebelles sunt.

12. SIDRACH, MISACH, ET ABDENAGO CONTEMPSERUNT. Cæterorum Judæorum, utpote plebeiorum, mentionem non faciunt; quia horum trium caput et statum petebant. Danielis non meminerunt: quia Daniel aberat, forte a rege alio ad negotia missus, ut vult Lyran. Vel, si aderat, quasi primus a rege, regi astabat: unde sicut rex suam statuam non adoravit, ita nec Daniel. Porro Nazianz. orat. 47. (si tamen est ejus) *Feruntur*, ait, *tres pueri in Babylone in fornacem conjecti, Ezechiæ filii fuisse: filii*, id est nepotes; erant enim ex semine regio, ut patet c. 1. v. 3. proprie enim filii Ezechiæ esse nequiverunt. nam a morte Ezechiæ usque ad hunc annum regni Nabuchodonosoris 37. fluxerunt anni 133.

Nota: Hi tres viri erant hoc tempore circiter 57. annorum. erant enim coævi Danieli, qui hoc tempore erat 57. annorum, ut dixi c. 2. v. 1. Non ergo erant pueri, aut juvenes; quia præerant toti Babyloniæ, vulgo tamen vocantur tres pueri, quia pueri abducti erant e Judæa in Babylonem c. 1. v. 4. Sic enim et hodie multi viri vulgari lingua vocantur Joanniculi, quia pueri ita vocati fuerunt.

10. SONITUM, etc. SAMBUCÆ.] *Sambuca*, sive sambyx erat genus instrumenti musici trianguli, quod nervis longitudine et crassitudine inæqualibus constabat: solebat leviori carminum generi adhiberi: unde proverbium, *Sambucam aptare cothurno*, id est levia aptare gravibus.

SYMPHONIÆ.] Symphonia græce est consonantia et concentus musicus: hic tamen videtur esse instrumentum musicum (uti et alia hic) quod ferro in orbem traducto agitatur, editque suavem concentum, quale est illud quod hodie cæci mendici circumagendo pulsant.

16. NON OPORTET NOS DE HAC RE RESPONDERE TIBI.] Nota: Hi tres pueri interrogati de sua fide et religione a rege, debebant ei respondere, suamque fidem et religionem profiteri, uti de facto hic respondent et profitentur. Aliter ergo hic τὸ *respondere* accipitur. Itaque sensus est, q. d. *Non oportet*, id est, non opus est, *respondere*, id est cogitare et deliberare quid respondeamus. Est metalepsis, q. d. Non est opus ad tibi respondendum de hac re, utpote facili et certa, aliqua deliberatione, quam videris, o rex, nobis offerre, dicens, *Si estis parati:* certum enim fixumque nobis est, unum Deum cœli et terræ colere, nec statuam tuam adorare, uti sequitur: non ergo negant opus esse responso, cum continuo respondeant, sed deliberatione.

Secundo, et planius, q. d. In re tam stolida, impia et indigna, quam nobis proponis, non est opus responsu. Clarum enim est, unum tantum esse Deum quem colimus, eumque posse nos a tuis manibus liberare: quod si nolit, eum tamen solum colemus, non tua idola. Unde Septuag. vertunt: *Non necesse habemus nos de verbo isto respondere tibi.*

Nota hic intrepidam libertatem, resolutionem, fortitudinem et animus horum trium puerorum, quos graphice depingit S. Chrys. hom. 4. et 6. ad populum.

Tertio, Vatabl. et alii vertunt: *Non est nobis curæ*, vel *non sumus solliciti super hac re tibi respondere:* quia Deus curam gerit nostri, ille potens est nos liberare, si volet; si nolit, et hoc nobis placet: tam enim mors, quam vita nostra illi curæ est: sive enim vivimus, sive morimur, Domini sumus.

Hic sensus non est incommodus, prior tamen est commodior. Nam Chaldæum חשח *chosoc*, significat *esse opus*, vel *esse necesse*, ut vertunt Septuag. non autem, *esse sollicitum*: nisi dicas illud ex hoc consequi: ideo enim ajunt, non esse opus responso, quia de eo non erant solliciti. Pulchre et pie S. Zeno Veron. Episcopus et Martyr sub Galieno Imper. ser. 1. de tribus hisce pueris: *Tres*, inquit, *pueri in illo sacro certamine præ oculis Deum sibi proposuere, non flammas: præmium futurum, non pœnam. Sicque inter tetros undantis incendii globos triumphantes, barbarum regem, minas omnes, ipsum quoque supplicium docuerunt, ignes sanctis hominibus non esse fortiores.* Et ser. 6. *Vindicantur de incensoribus suis, Deum vident, mors transit in vitam, metus in gloriam. Sic quis non optet ardere?* Hi ergo Heroes sunt, in quos competit aurea illa Ptolemæi sententia, quæ habetur in Præfat. Almagesti: *Ille altior est mundo, qui non curat in cujus manu sit mundus.*

Similis fuit resolutio et responsio S. Cypriani, ad similem propositionem proconsulis: *Aut sacrifica diis aut peribis.* Respondit enim Cyprian. *Christianus sum et diis sacrificare non potero; tu vero quod tibi præceptum est, fac. In re enim tam justo, nulla consultatio est.* Deinde morti adjudicatum se audiens dixit: *Gratias ago Deo omnipotenti, qui me a vinculis hujus corporis dignatur absolvere.* Ita Pontius Diacon. in ejus Vita.

Ita quoque paulo ante mortem S. Cypriani, ferunt

a Præside clibanum calcis accensum, et in ore illius prunas cum thure exhibitas, et Præsidem dixisse Christianis: Eligite e duobus unum, aut thura hic offerre Jovi, aut in calcem demergi. Tunc trecenti viri fide armati, se ictu rapidissimo, Christum Dei filium confitentes, conjecerunt in ignem, et inter vapores calcis pulvereæ sunt demersi, quos sibi Christus consecravit. Testis est Pontius ibidem.

Ita Liberius Pontifex, cum Constantius Imperator mandasset, ut nisi intra biduum sententiam mutaret et ad Arianos inclinaret, relegaretur, respondit: *Mihi, o Imperator, die ad deliberandum non est opus. Jam enim olim ista et deliberata sunt a me, et decreta. Itaque jam ad hinc discedendum paratus sum.* Testis est Sozom. lib. 3. 10.

Ista communis olim Martyrum fuit sententia, cujus causam assignat Tertul. Apolog. ult. *Cruciate*, inquit, *torquete, damnate, atterite nos. Probatio est enim innocentiæ nostræ iniquitas vestra: crudelitas vestra illecebra est sectæ nostræ, plures efficimur quoties metimur a vobis, semen est sanguis Christianorum. Omnia huic operi delicta donantur; cum damnamur a vobis, a Deo absolvimur.*

Idem in lib. ad martyres, Christianos in carcere alloquens: *Bonum*, inquit, *agonem subituræ estis, in quo agonothetes, Deus vivus est: xistarches, Spiritus Sanctus: corona, æternitatis bravium; angelicæ substantiæ, politia in cœlis: gloria, in sæcula sæculorum: epistates, vester Christus Jesus, qui vos spiritu unxit, et ad hoc scamma produxit.* Deinde allatis exemplis Gentilium, Lucretiæ, Didonis, uxoris Asdrubalis, meretricis Atheniensis, Mutii, Heracliti, Empedoclis, Reguli et puerorum Spartanorum: *Si illi*, ait, *gladium, ignem, crucem, bestias, tormenta contempserunt sub præmio laudis humanæ, quidni modicæ sint istæ passiones ad consecutionem gloriæ cœlestis, et divinæ mercedis?*

S. Cyprian. lib. de Laude martyrii: *Martyrium*, inquit, *est delictorum finis, periculi terminus, dux salutis, iter patientiæ, magister domus vitæ. Si justus es, et Deo credis, quid pro eo sanguinem fundere metuis, quem pro te totiss passum esse cognoscis? In Isaia sectus, in Abel occisus, in Isaac immolatus, in Joseph venumdatus, in homine crucifixus est. Martyrii inæstimabilis est gloria, infinita mensura, immaculata victoria, triumphus immensus, velut socio Christi cruore decoratus.*

Idem Epist. ad Martyres: *Steterunt*, inquit, *torti torquentibus fortiores; inexpugnabilem fidem superare non potuit sæviens diu plaga repetita, quamvis rupta compage viscerum, torquerentur in servis Dei jam non membra, sed vulnera. Pretiosa est hæc mors, quæ emit immortalitatem pretio sanguinis sui: quam lætus illic Christus fuit, quam libens in talibus servis suis et pugnavit, et vicit?* Denique generose dixit ille athleta: *Pœnæ sunt pennæ, queis super astra vehor.*

17. Ecce enim Deus noster quem colimus,] Alludunt, inquit Maldon. ad verba regis, ejusque in Deum contumeliam contrariis verbis diluunt, atque Deo suum honorem asserunt. Dixerat rex v. 15. *Et quis est Deus, qui vos eripiet de manu mea?* Respondent illi: *Ecce Deus noster quem colimus, potest eripere nos de camino ignis, et de manibus tuis, o rex liberare.*

18. Quod si noluerit.] Nota horum puerorum prudentiam et resignationem: *Pulchre*, inquit S. Hier. *illi juvenes dixerunt: Sed si noluerit, ut non impossibilitatis Dei, sed voluntatis sit, si perierint.* Et Theodor. q. d. *Nos pro mercede aliqua Domino nostro non servimus, sed amore ejus omnibus rebus cultum ipsius præferimus, ipsi omnem nostram gubernationem et providentiam permittimus; quamlibet judicii ejus sententiam, tamquam meliorem, nobisque utiliorem, libenter acceptari.* Nam, ut de iisdem ait S. Cypr. epist. 56. ad Thibaritanos: *Hoc est robur virtutis et fidei, credere et scire quod Deus a morte præsente liberare possit; et tamen mortem non timere, nec cedere, ut probari fortius fides possit.* Hæc puerorum resolutio, pietas, fortitudo, et resignatio meruit et obtinuit, ut illæsi in igne permanerent. Idem multis virginibus et Martyribus novi testamenti contigit. Hosce imitemur, et similia experiemur.

21. Tiaris.] Tiara genus est pilei, quo Chaldæi et Persæ utuntur. Ita S. Hieron.

24. Et ambulabant in medio flammæ laudantes Deum.] Est hysterologia. Hoc enim posterius contigit, scilicet postquam Angelum viderunt se tutantem, et ignes abigentem; ita ut certi essent se in igne fore illæsos. Tunc enim, solutis ab Angelo vinculis, ambularunt laudantes Deum, dicentesque, *Benedictus es Domine, etc.* v. 52. Et forte hic versus eo pertinet, et olim in Hebræo eo loco positus erat; in laciniis enim hisce ex Theodot. insertis, non ubique servatus est ordo, qui erat in Hebræo. Idem videre est in laciniis additis ad librum Esther, c. 10. 11. et seq. Unde Vatabl. hæc verba omittit. Hic ergo fuit ordo rei gestæ: primo, hi pueri colligati conjecti sunt in fornacem. Descendit cum eis Angelus tutans eos ab igne, sed ab eis necdum visus: unde orant Deum ut se ab igne tutetur, v. 26. Mox Angelus se eis ostendit ignem abigens: unde, solutis vinculis, ambularunt cum eo laudantes Deum, v. 52.

25. Stans autem Azarias.] Nota: Azarias nomine suo et sociorum hanc orationem protulit in medio flammarum, antequam Angelus ei appareret, cum adhuc incertus esset an ex flammis eripiendus esset, necne. Unde ex iis eripi orat v. 43. *dicens: Erue nos in mirabilibus tuis*, idque oratione hac impetravit: unde mox v. 49. apparuit Angelus liberans eum cum sociis. Ita solet Deus suos initio in tentatione relinquere, ut eum invocent, et invocatus mox succurrit. Quocirca in Vitis Martyrum passim legimus eos, dum cruciarentur, semper ad Deum se convertisse, ac vires et fortitudinem ab eo postulasse et impetrasse: sciebant enim se suis viribus tam acria et varia tormenta sustinere non posse, sed eas a Deo petendas. Hinc nonnulli in equuleis titubantes, dum orarent, a Deo confortati sunt: alii sibi fidentes a Deo relicti, ceciderunt.

Nota: Hæc oratio, et cætera usque ad v. 91. jam non exstant in Hebræo, sed ea ex Theodotione se transtulisse fatetur S. Hieronymus.

26. Benedictus es, Domine.] Docet hic Azarias, orationem inchoandam esse a laude Dei: laudandus enim est Deus, etiam cum adversa nobis immittit, etiam in morte et martyrio, uti hi tres in igne laudant Deum, Deique justitiam sua suarumque peccata castigantem. Vide dicta 1. Tim. 2. 1.

27. Universa opera tua vera,] id est integra sunt, æqua et perfecta. Opera et judicia Dei tripliciter vera sunt, inquit Perer. Primo, veritate entis: quia sunt

conformis suæ regulæ, scilicet sapientiæ Dei. Secundo, veritate justitiæ: quia per ea justa Deus punit impios, et præmiat pios. Tertio, veritate fidei: quia respondent Dei promissis et comminationibus.

28. In veritate et in judicio,] hoc est in veritate judicii, sive in vero, id est justo, judicio. Est hendyadis. Sensus est, q. d. Juste, o Domine, Jerusalem Judæos et nos tradidisti Chaldæis; quia peccavimus tibi. Nota humilitatem Sanctorum et Martyrum, qui publicas clades, quin et suas in iis mortes et martyria, suis suorumque peccatis adscribunt; quia videlicet ad cumulum peccatorum, ob quem Deus tam graves clades immittit, aliquid cujusque, etiam Sancti et Martyris, peccata addunt et conferunt, licet parvum id sit et exiguum. Pari modo peccatis suis stragem Antiochi suamque in ea necem et martyrium adscribunt septem fratres Machabæi, 2. Machab. 7. Alioqui certum est Sanctos sæpe tantas clades suis peccatis non esse promeritos. Sic enim Job suas afflictiones non esse promeritum, ipsemet toto libro contra amicos suos docet et protestatur, idque approbat Deus cap. 42. 7. Sic David in Psalmis sæpe protestatur se esse innocentem, nec meruisse tantas Saulis et hostium persecutiones. Denique articulus hic: *Omnes Sanctorum afflictiones esse pœnas peccatorum ipsorum*, est damnatus a Gregorio XIII. et Pio V. Pari modo hi pueri ignem hunc suis peccatis non erant promeriti, sed totus populus, cujus ipsi erant pars.

32. Pessimo ultra omnem terram,] id est, pessimo supra omnes terræ reges et tyrannos. Ita Juventius et Maximianus milites Christiani, cum Julianus Apostata in foro non alios cibos vendi permitteret, quam idolis immolatos, aut eorum aqua lustrali aspersos dixerunt: *O Deus, tradidisti nos regi iniquo, qui te deseruit supra omnes gentes terræ.* Quare graviter a Juliano excruciati, enecati sunt. Ita Theod. l. 3. hist. cap. 14. Ita Deus Christianos ob peccata, tradidit Decio et Valeriano tyrannis, idque visione quadam præmonstravit. Refert eam S. Cyprian. lib. 4. epist. 4. *Nec venissent*, inquit, *fratribus hæc mala, si in unum fraternitas fuisset animata. Nam illud ostensum est, quod sederet pater familias sedente sibi ad dexteram juvene, qui juvenis anxius, et cum quadam indignatione subtristis, vexillum manu tenens mœsto vultu sedebat. Alius vero in sinistra parte consistens rete portabat, quod se mittere, ut circumstantem populum caperet, minabatur. Et cum miraretur quid hoc esset, dictum est ei qui hoc vidit: Juvenem qui ad dexteram sic sederet, contristari et dolere quod præcepta sua non observarentur: illum vero in sinistra exsultare, quod sibi daretur occasio ut a patrefamilias potestatem sumeret sæviendi.*

33. Confusio et opprobrium facti sumus servis tuis,] puta Judæis, fidelibus tuis: hisce enim objectant hostes nostri et nominis tui, puta Gentiles idololatræ, calamitates nostras, qui te eadem cum illis fide colimus; dicuntque: Vosne estis socii et gentiles istorum reorum qui vivi in ignem sunt conjecti? vosne Deum illum colitis, qui vestros hosce populares ita affligi et cremari permittit? qui vos non potest, aut non vult, e captivitate et tantis ærumnis liberare?

34. Ne, quæsumus, tradas nos,] Gentibus et igni huic devorandos.

35 et 36. Et ne dissipes testamentum (id est pactum) tuum propter Abraham dilectum tuum.] Nota: Abraham vocat *dilectum* Dei: quia ab eo ex Chaldæa et idololatria electus et eductus, factus est pater Christi et credentium. Isaac vocat *servum* Dei, propter obedientiam, qua se Deo per manus patris victimam tradidit. Jacob vocat *sanctum*, primo, ob innocentiam ; secundo, quia ipse se Deo obtulit, primusque ei vovit decimas; tertio, quia Spiritu Sancto plenus Azarias prædixit futura, et respexit in Christum, qui est Sanctus Sanctorum, ex Jacob nasciturum.

38. Et non est in tempore hoc princeps, et dux et propheta.] Quia Daniel potius somniorum regiorum erat interpres, quam Propheta populi: Ezechiel autem Propheta aberat, agebatque in Chobar, aliisque Chaldææ locis, eratque is unus et captivus. Itaque *non est*, id est, vix ullus est.

Neque sacrificium.] Templum enim et altare cum Jerusalem erat eversum; at licet postea Judæi novum altare erexerint, ut patet Baruch 1. 1. tamen pauperrime, rarissimo et tenuissime in illis urbis ruinis eo utebantur.

40. Sicut in holocausto arietum.] Multi codices hæc ita dispungunt, ut hic inchoent sententiam, quæ per antapodosin, hoc est similitudinis redditionem, expleatur cum subditur: *Sic fiat sacrificium nostrum.* Verum sic dicendum fuisset: *Sicut holocaustum* (non *in holocausto*) *arietum, sic fiat sacrificium nostrum.* Dico ergo hæc verba esse referenda ad id quod præcedit, atque esse ordinanda et dispungenda cum Septuag. et Rom. *In animo contrito, et spiritu humilitatis suscipiamur, sicut in holocausto arietum, etc.* q. d. Sicut suscipis holocaustum arietum, sic suscipe animum contritum, et spiritum humilem, quo nos tibi ad expianda nostra nostræque gentis peccata, per martyrium offerimus in sacrificium.

Aliter vertit et dispungit Vatablus, nimirum sic: *Instar holocaustorum arietum, etc. sit coram te sacrificium nostrum.*

Sic fiat sacrificium nostrum,] Martyrium suum vocant *sacrificium*, non proprie dictum, sed mysticum. Licet enim Christi martyrium in cruce fuerit sacrificium proprie dictum, idque unicum legis novæ, quod in Eucharistia quotidie repræsentamus et iteramus; eo quod ad hoc (puta ut esset sacrificium expiatorium peccatorum hominum) a Deo fuerit institutum et ordinatum, ideoque omnibus Judæorum victimis figuratum et adumbratum ; tamen martyrium fidelium non est sacrificium proprie dictum: quia ad hoc non est a Deo institutum et ordinatum, sed est metaphoricum et mysticum ;. quod tamen omnibus veterum victimis, utpote irrationalibus, est nobilius, Deoque gratius. Sensus ergo est, q. d. Instar holocaustorum arietum, et multorum agnorum pinguium, sic fiat sacrificium nostrum holocaustum, et pingue pinguedine spiritus et devotionis, ut placeat tibi, atque hoc, sicut illa, suscipias, scilicet sacrificium hocce orationis, confessionis, pœnitentiæ, laudis, et martyrii, quod tibi in igne hoc offerimus.

Pari modo martyres qui sub Diocletiano Nicomediæ, ipso festo nativitatis Christi in templo cincti, cum tyrannus eis incendium intentaret, proponeretque, ut, si quis ex eis sibi consulere vellet, egrederetur, et thus Jovi in ara proxima adoleret, unus pro omni-

bus libere respondit: *Omnes nos Christiani sumus, unum eumdemque solum Deum et Regem credimus esse Christum; et ipsi, Patrique ejus, et Spiritui Sancto sacrificare, atque omnes nos una offerre parati sumus.* Vix ille hæc dixerat, cum ignis succenditur, qui quasi in momento templum omne complexus, illos omnes (erant autem viginti hominum millia) quasi holocausta combussit, et in cinerem redegit, uti refert Niceph. lib. 7. hist. c. 6.

Similiter nobilis illa virago et Martyr, quæ sub Dunaan tyranno, in Nagran Arabiæ civitate tempore Justini Imp. anno Christi 522. cum duabus filiabus passa est, cum eas ense confodi videret, earumque sanguinem sibi a carnifice propinari; eum accipiens et gustans, ac in cœlum suspiciens: *Tibi*, inquit, *Christe Domine, hoc meum offero sacrificium, et tibi Martyres exhibeo virgines castas, quæ egressæ sunt ex utero meo, cum quibus quoque me connumeratam introduc in tuum thalamum, et, ut dicit divinus David: Ostende matrem propter filios lætantem.* Quare et ipsa martyrio laureata est. Ita ex Procopio Baron. tom. 7. anno Christi 522. pag. 91.

Ita et S. Barlaam Martyr, cum tortores dexteram ejus foco incensu immitterent, thusque ei imponerent, sperantes quod vi ignis expugnata manus illud in aram excuteret, itaque videretur ipse in ara thura idolo adolevisse; stetit corpore et manu immotus, cineris instar flammam ferens ac superans, dicensque: *Benedictus Dominus Deus meus, qui docet manus meas ad prælium, et digitos meos ad bellum.* Testis est S. Basil. oratione in S. Barlaam.

Ita et duo illi nobiles juvenes Antiocheni sub Diocletiano, de quibus Euseb. l. 8. hist. c. 12. cum simulacris immolare cogerentur, dixerunt: *Ducite nos ad aras. Et cum fuissent adducti, manus suas ardenti igni superponentes: Si subtraxerimus, inquiunt, sacrificasse nos credite. Et quoadusque caro omnis in igne deflueret, immobiliter perduraverunt.*

Ita S. Getulius Martyr in tormentis: *Gratias*, ait, *ago Deo et Jesu Christo, eique meipsum sacrificium mundum offero*: ejusque uxor Symphorosa, cum ei diceret Adrianus imp. Aut sacrifica diis, aut te cum filiis sacrificari faciam; respondit: *Unde mihi tantum boni ut merear cum filiis offerri hostia Deo?*

Ita S. Vitus puer cum sociis Modesto et Crescentia a Diocletiano (cujus filiam a dæmone liberarat) ingrato imp. missus in fornacem ardentem plumbo, resina et pice, cum diceret Diocletianus: Nunc videbo si Deus tuus possit te de manu mea liberare; Vitus, facto signo sanctæ crucis, fornacem ingressus, instar trium horum puerorum stetit ab igne illæsus, cantans cum duobus sociis hymnos et laudes Deo, atque purior inde exiit, perinde hac si in suavissimo balneo stetisset. Ita habet ejus Vita 15. Junii.

Ita et S. Laurentius, quem merito tribus hisce pueris adæquat S. Aug. serm. 1. de eo: *Siquidem*, inquit, *illi in pœnarum suarum flammis ambulabant, hic et in ipso supplicii sui igne discubuit: illi vestigiis pedum conculcarunt incendia, iste laterum suorum diffusione extinxit, etc.* Et inferius: *Ut impleretur Psalmi prophetia, quæ dicit ex persona S. Laurentii: Proba me, Domine, et tenta me, ure renes meos et cor meum, duplici se postulat igne comburi. Nam si de sola mundi igne loqueretur, sufficeret renes tantum exurendos incendiis obtulisse. Cor autem nisi flamma Christi non urit.*

Et placeat tibi.] Græce, ἐκτελεσθῶ ὄπισθέν σου, id est, *perficiatur post te*; vel, ut Complut. *expleat post te*, hoc est, ut Vatabl. ut plene, et usque ad finem et mortem sequamur te. Est hebraismus. Hebræi enim dicunt לְמַלֵּא אַחֲרֶיךָ *limle acharecha*, ut impleamus post te, hoc est, ut plene te sequamur, plene tibi obediamus, plene tibi serviamus.

44. Qui ostendunt (id est exhibent) servis tuis mala.] Sic sæpe alibi ostendere ponitur pro facere.

44. Succendere fornacem naphtha.] Naphtha est fomes et pabulum ignis, simile bitumini. Vide Plinium lib. 2. 105. unde græce πυρων dicitur a πυρ, id est igne. Alii, inquit S. Hieron. ossa olivarum quæ projiciuntur cum amurca arefacta, naphtham appellari putant.

Et malleolis.] Malleoli vilium sunt sarmenta ad incendendum ignem, ait Theodor. Aut potius, ut Nonius Marcellus, malleoli sunt manipuli sparteï pice obliti et obducti, qui incensi in muros, aut in testudines hostium jaciuntur, ut eas accendant. Hinc patet, non esse verum quod docet Albertus Magnus, et Dionys. Carthus. scilicet, in medio fornacis hujus fuisse ignem tantum quoad substantiam, non quoad actionem, puta ustionem. Nam ignis hic egit in malleolos, eosque combussit.

49. Angelus autem Domini descendit.] Jam ante descenderat cum eis Angelus, ut primum in fornacem conjecti sunt, tutans eos: alioqui enim mox ab igne combusti fuissent; sed a puerorum oculis se abscondit, ut illi videntes suum in igne periculum orarent Deum. Orarunt ergo, mox Angelus se eis ostendit, visusque est ad eos descendere, ac ventum inducere, ut hic dicitur. Disce ab Angelo, in persecutione et tribulatione unicum remedium esse orationem et refugium ad Deum: qui eo usi sunt, steterunt et vicerunt; qui non sunt usi, defecerunt et ceciderunt. Audi S. Cyprianum (vel quisquis est auctor) tract. de Duplici martyrio: *Novi ego ac flevi quosdam magna animi fortitudine præditos, qui jam coronæ proximi defecerunt, et quem diu professi fuerunt, abnegarunt. Quid fuit in causa? Dimoverunt oculos suos ab eo, qui solus robur dat infirmis: intermiserant orationem, ac cœperunt ad humana præsidia respicere. Contemplabantur suæ naturæ viriculas, considerabant ungulas, aculeos, candentes laminas, ferrum et ignem, reliquumque carnificinæ apparatum, etiam aspectu horrendum, et cruciatuum atrocitatem cum suis viribus conferebant; et ideo victoriam amiserunt e manibus. Ubi quis ita cogitat: Hoc possum, illud perpeti non possum: numquam feliciter peraget martyrium. Sed qui se totum tradit divinæ voluntati, non alio spectans quam ad illius opem, is demum firmus est et invictus. Hoc autem fieri non potest, nisi adsit vera ac vivida fides, nihil hæsitans, nihil disquirens, nec cogitans quanta sit tyranni sævitia, quanta hominis imbecillitas, sed quanta sit Domini virtus, qui certat ac vincit in membris suis.* Et paulo post: *Nec quisquam sibi displiceat, si corpore pariter et animo sentiat gravem ac diuturnam molestiam: tantum fidat ei cui certat, is non patietur quemquam tentari supra id quod potest, sed faciet etiam cum tentatione proventum.* Hinc passim Martyres in tormentis assidue orasse

legimus. Exstat oratio ardens S. Cypriani ante martyrium, in fine operum ejus.

Nota primo: Chaldæi hos tres pueros miserunt in ignem vestitos et colligatos, ut patet v. 23. sed funes et ligamina hæc mox solvit vel ignis fornacis, ut vult S. Hier. et Chrys. vel Angelus cum eis in fornacem descendens: unde cum eo ibidem ambulare sunt visi v. 92.

Nota secundo: Hi pueri ab igne servati sunt primo, quia Angelus excussit ignem, eumque ab eis abegit et removit ad latera fornacis, et extra fornacem: unde ibi Chaldæos tortores et incensores succendit; tres vero pueros non tetigit. Secundo, quia auram *quasi ventum roris*, id est roridum, *flantem*; vel, ut Vatablus vertit, *quasi roscidum flatum susurrantem*, loco et vice ignis supernaturaliter induxit, tum ad refrigerium eorum, tum ad respirationem: nec enim aliter vim ignis suspendere poterat Angelus. Unde S. Ambr. lib. 6. in Lucam c. 2. *Contaserunt*, ait, *Hebræi, cum vestigio eorum tactu flammæ rorantis humescerent, et intus extraque urdentibus omnibus, solos tamen innoxius ignis lamberet, nec adureret.* Et S. Zeno Veron. Episc. ser. 8. de tribus pueris: *Mors*, ait, *refugiens mutat officium, incensores cremantur: incensis hymnum canentibus flamma blanditur: Deus a creatura universa benedicitur. In tribus una mens, una virtus, unus triumphus. Melioratur vita supplicio. Rex non invideret pueris, si non eos præcepisset ardere.* Et S. August. serm. 240. de Tempore: *In furnacem*, ait, *missi sunt Sancti, fugiunt flammæ, cedunt ignes, incendia expavescunt. Ostendunt justorum meritum, dum tyranni contemnunt imperium. Licet Sanctis cum igne jocari, quibus cum hominibus non licuit commorari. Accipe, hostis, a suppliciis exemplum, qui humanitatis perdidisti consilium. Fugiunt ignes justos, quos injuste damnasti. Damnant hostes, et absolvunt ignes. Chaldæi adjiciunt, et pœnæ defendunt. Homines sæviunt, et supplicia venerantur, ac persequentes puniunt.* Tertio, Deus hujus venti actionem, scilicet refrigerationem, continuavit, valide et continuo cum ea concurrendo, ac consequenter ignis vicini, si quis erat, actionem in eam partem, ubi tres pueri erant, vel hebetavit et minuit, vel omnino suspendit, concursum suum ei subtrahendo, sine quo nec ignis ardere, nec sol lucere, nec ulla creatura quidquam agere aut facere potest, et hoc innuitur v. 94.

Simili modo Deus S. Theclam, Agnetem, aliasque plurimas virgines et Martyres in igne et tormentis recreavit et refrigeravit. Simile refrigerium præstitit Deus Theodoro adolescenti Antiocheno, qui propter Psalmorum cantum a Juliani Apostatæ præfecto crudeliter excruciatus, cum a Ruffino Eccles. historiæ scriptore rogaretur, an non in illis cruciatibus maximum sensisset dolorem, respondit: *Non multum acerbitatis et tormenti mihi accidit: astitit enim mihi adolescens, et sudorem qui ex ea conflictatione oriebatur, abstersit, animum confirmavit, fecitque, ut tempus quo cruciabar, voluptati potius esset, quam angori.* Unde dolebat se cruciatibus eripi, optabatque ea reddi, ut rediret illa consolatio. Ita Socrat. l. 3. histor. c. 16.

Ita et S. Victor Martyr sub Maximiano, cum Mediolani bullienti plumbo toto corpore perfunderetur, orabat dicens: *Domine Jesu Christe, propter cujus nomen hæc patior, adjuva me et libera me sicut liberasti tres pueros immaculatos de camino ignis, et confudisti tyrannum: ita et me quoque nunc libera, ut erubescat Maximianus cum satellitibus suis.* Mox affuit Angelus Domini, plumbumque ita refrigeravit, ut esset instar aquæ e fonte manantis, nec ulla in parte corpus Martyris adustum est. Unde Martyr in Dei laudes erupit: ac tandem prædicens Imp. Maximianum eo anno moriturum, capite plexus in cœlum evolavit. Ita narrat oculatus testis Maximianus notarius in ejus Vita 8. Maii. Sic et S. Polycarpus discipulus S. Joannis in igne mansit illæsus, flamma instar venti eum circumdante, teste Eusebio.

Quin ut S. Franciscus, cum ad avertendam oculorum distillationem et cæcitatem, ei inurendum esset ferro candente cauterium, ad illudque caro ejus tenera exhorresceret: *Mi frater, ignis*, ait, *esto mihi hac hora propitius. Precor magnum Dominum qui te creavit, ut tuum calorem mihi temperet, quo suaviter urentem valeam sustinere.* Mirum dictu! urente ferro, nec ignis ardorem, nec carnis dolorem sensit; quia enim caro ejus plene spiritui erat subdita, et spiritus Deo, eo ordinante, fiebat ut creatura suo creatori deserviens, ejus voluntati et imperio mirabiliter subjaceret. Quare Fratres carnificinam hanc aspicere non valentes, et fugientes increpans, ait: *Pusillanimes et modicæ fidei, quare fugistis? nonne poterat ille temperare mihi fratris ignis ardorem, qui Babylonis pueros inter ipsas flammas servavit illæsos?*

Mystice S. Gregor. 30. Mor. 13. docet abstinentes non tangi igne libidinis: *Cum*, inquit, *carnem restringimus, ipsis abstinentiæ nostræ ictibus immundos spiritus verberamus: et cum hoc quod est intro nos subjicimus, extra positis adversariis pugnas damus. Hinc est quod cum rex Babylonis succendi fornacem jubet, naphthæ, stuppæ, picis et malleoli ministros congeriem præcepit; sed tamen abstinentes pueros hoc igne minime consumit: quia antiquus hostis licet innumeras ciborum concupiscentias nostris obtutibus opponat, quibus libidinis ignis crescat, bonis tamen mentibus superni spiritus gratia insibilat, ut a carnalis concupiscentiæ æstibus illæsæ perdurent, ut et si usque ad tentationem cordis flamma ardeat, usque ad consensum tamen tentatio non exurat.*

50. Et non tetigit eos omnino ignis.] Recte aliqui corpora horum puerorum comparant cum salamandra, quæ sua frigiditate et humiditate prunas (nisi nimiæ sint, et nimis accensæ) restinguit. Secundo, S. Basil. hom. de laude jejunii, eadem comparat amianto (de quo dixi Isaiæ 43. 2.) lapidi qui in igne ardet, sed ex eo integer et purior egreditur. Rursum integritatem eorum in igne tribuit (uti et Bernard. de Modo bene vivendi cap. 24.) virtuti jejunii, quod coluerunt tres pueri, ut patet c. 1. 16. Damasc. etiam l. 4. 25. eamdem adscribit eorumdem puritati et virginitati: et recte. *Ita enim virginum multarum corpora ab igne et a corruptione diu manserunt illæsa.* Majus enim miraculum est animam in tentatione libidinis, quam corpus in igne manere illæsum. Hinc dæmones S. Dominico non fundatori, sed alteri ex ejus Ordine, cum gravem mulierculæ cujusdam tentationem superasset, acclamarunt: *Vicisti, vicisti, quia in igne fuisti, et non arsisti.*

Vidi ego Tridenti corpus S. Simonis pueri innocen-

tis et Martyris a Judæis in parasceve occisi; et Bononiæ corpus S. Catharinæ virginis ante 150. annos defunctæ integrum prorsus et illæsum. Memorabile vero fuit exemplum sanctæ Cunegundis, quæ cum Henrico II. Imperatore in continentia vixit; cumque quadam vice maritus eam suspectam haberet, quasi famulo cuidam esset familiarior, illa ut virginitatem suam probaret, nudis plantis super candens ferrum ambulavit illæsa; quare mœrens maritus, vocatis parentibus ejus: Accipite, inquit, vestram filiam; eam accepi virginem, virginem vobis reddo. Cunegundis deinde purpuram cum cilicio commutavit, habitumque Religionis in monasterio Confugiensi a se exstructo induit, ubi miræ humilitatis, pietatis et virtutis dedit documenta; ac rursum ignem nocte paleas corripientem, signo crucis facto, extinxit. Demum quindecim annis religiose in monasterio transactis, cilicio in quo vixerat immortua est, ac miraculis clara ad virginum sponsum Christum Dominum evolavit in cœlum. Ita habet Vita ejus, quam ex vetusto et fideli auctore edidit noster Gretserus.

Pari modo Theognis, quæ secreto cum marito Anastasio per 40. annos in continentia vixerat, prodita est a S. Basilio, qui jussit in sinum ejus carbones ardentes effundi, quos ipsa illæsa gestavit. Ita Amphiloch. in Vita S. Basilii, quæ tamen Vita mihi æque ac Baronio, et aliis viris doctis suspecta est.

Mirabile vero est quod refert Cassian. collat. 15. c. 10. de Abbate Paphnutio, qui, cum æstu flammæ ejus manum corripiens combussisset, indoluit quod flamma ei non parceret nec cederet, cui dæmones cedebant, quos ille ab obsessis expellebat; quare Angelus ei apparens, dixit: *Cur, Paphnuti, tristis es, quod necdum pacatus tibi sit ignis iste terrenus, cum adhuc resideat in membris tuis carnalium motuum, necdum ad purum excocta commotio? cujus radices donec in tuis vigent medullis, ignem istum materialem nequaquam tibi pacificum esse permittent. Vade, apprehende virginem pulcherrimam, et si illam tenens tranquillitatem tui cordis immobilem, æstusque carnales pacificos in te senseris perdurasse, hujus quoque visibilis flammæ mitis atque innoxius, in modum illorum trium in Babylonia puerorum, te ollambet attactus.*

Anno Domini 530. Toleti, sub Amalarico rege, Concilium est celebratum, cui præfuit Montanus: qui, ut loquitur D. Isidorus, post Celsum fuit Toletanæ Sedis metropolitanus Episcopus vita et eruditione clarus. Is antiquissima fideque relatione narratur ad propulsandam conjugalem conversationis infamiam, candentes prunas tamdiu tenuisse veste, dum Sacrum peragerel; eoque peracto, nec prunæ ignem, nec vestis inventa est amisisse decorem. Ita Joan. Vazæus in Chron. Hispan. ad annum 530.

Consimile huic scribit Leontius in Vita S. Joan. Eleemosynarii, non longe a calce ejus Vitæ: Porphyria, inquit, prius fornicaria, cum ab Abbate conversa, ei quasi in quodam salutis asylo cohabitaret, incidit in suspicionem temerariæ plebi, quasi ab Abbate filium genuisset, quem nec ipsa genuerat, sed abjectum collegerat. Coram igitur centum, et eo amplius testibus Abbas in suæ ac mulieris castitatis testimonium adferri prunas jussit: evolvit autem eas in proprium vestimentum, quod nulla prorsus parte ambustum est, omnibus id admirantibus.

Insigne aliud narrat Gregorius Turonensis de Gloria Confessorum capite 76. *Simplicius*, ait, *perpetuam cum uxore castitatem servaverat; electus autem in Episcopum, domi virginem adhuc uxorem fovebat, uti sororem. Die igitur Natalis Domini, commotis civibus adversus virginem per inanem suspicionem, sic ad illam locuti sunt: Incredibile est, mulierem viro junctam pollui non posse, sed nec vir poterit artubus mulieris junctus a coitu abstinere. His commota virgo sanctissima adit Pontificem simili castitate pollentem, arculamque tunc, ut fieri solet pro rigore hiemis, carbonibus plenam penes se habens, accita famula expansoque pallio, prunas ardentes suscipit, et fere horæ unius spatio tenens, sacerdoti postea sic ait: Accipe et tu mitiorem solito ignem, nequaquam tuis velaminibus nociturum: suscipiente ceri Pontifice, nihil offensum est velamen ejus ab igne. Credidit tunc incredula gens, atque supra mille sacro baptismate sunt initiati.*

Notat Pererius in his tribus pueris octo miracula: primum, quod ignis eis luxerit, sed eos non usserit: e contrario ignis inferni maxime urit damnatos, minime tamen eis lucet, inquit sanctus Basilius in Psal. 28. et sanctus Gregor. l. 9. Moral. c. 49. Secundum, quod ignis hic parcens pueris, quos intra se habebat, eruperit et invaserit Chaldæos extra et remote consistentes eosque concremaverit. Tertium, quod ignis hic vincula juvenum dissolvit, inquit sanctus Hieron. et tamen corpora et vestes eorum non attigit. Quartum, quod in igne poterant non tantum respirare, sed et libere loqui et Dei laudes decantare. Quintum, quod Angelus vultu radiantissimo flammas ab eis depulit, et cum eis in fornace ambulavit. Sextum, quod tres pueri ibidem afflati Spiritu Sancto divinissimum hymnum (qui est Script. Canonica) composuerunt, et uno ore concinuerunt. Septimum, fuit ventus roridus, qui ignis vim restinxit et pueros refrigeravit, ac mire recreavit. Octavum, quod rex vidit Angelum in fornace cum pueris ambulantem, quem alii videre non potuerunt. Itaque in his pueris impletum est illud Isaiæ 43. 2. *Cum transieris per aquas, tecum ero, etc. cum ambulaveris in igne, non combureris, et flamma non ardebit in te.* Audi S. Chrys. hom. 4. ad populum: *Ignis murus illis factus est, et vestis flamma, et fons fornax, et ligatos capiens solutos reddidit. Mortalia excepit corpora, et tamquam immortalibus abstinuit; non agnovit naturam, sed pietati reverentiam exhibuit; vinxit pedes tyrannus, et ignis eorum pedes vinxerunt. O rem mirabilem! vinclos solvit flamma, et ipsa a vinctis vincta est, etc. ut et barbari crudelitatem discas, et elementi obedientiam.* Subdit deinde diabolum non ferro, nec gladio, sed igni eos tradi curasse, ut plane consumerentur et in cinerem verterentur; sed Deum id in gloriam vertisse, ac fecisse ut de Babyloniorum deo, puta igne, quasi ejus victores triumpharent. Hæc et plura S. Chrys.

Simile miraculum de monacho quodam, Benedicto nomine, quem Gothi tempore Totilæ cum cella comburere voluerunt, sed non potuerunt, narrat S. Gregor. 3. Dialog. c. 18.

Tropolog. fornax succensa a Chaldæis significat libidinum incentiva, quæ dæmones in homine excitant, ut animam urant et perdant, inquit Cassian. l. 6. Instit. cap. 17. et Origenes in c. 7. Levitici, et Hesy-

ebius lib. 6. in Leviticum; sed casti ea superant ope Angelorum. Hinc secundo, disce, quam castitatis amatores et tutores sint Angeli, utpote qui cum tribus pueris castis in caminum descenderunt, eosque ab igne tutati sunt.

Ita S. Thomas Aquinas ob castitatem Angelis charus exstitit, ab eisque cingulo castitatis succinctus est: ac deinceps omni libidinis sensu caruit. Ita habet ejus Vita.

Fertur Ammon vir pius, qui propter castitatem a conjuge sponte sejunctus, ac deinde monasticam vitam ejus consensu amplexus erat, numquam sese vidisse nudum, eo quod monacho vel suum ipsius corpus nudum videre inconveniens diceret; et, cum aliquando fluvius ipsi transeundus esset, ac vestem exuere detrectaret; et ad Deum orasset, ut ita sibi transire daretur, ne propositum infringeret, ab Angelo fuit ad alteram fluvii ripam translatus. Ita Socrates histor. Eccl. l. 4. 23.

Refert Cassianus collat. 1. de Sereno Abbate: *Hic*, inquit, *pro interna cordis atque animæ castitate nocturnis diurnisque precibus, jejuniis quoque ac vigiliis infatigabiliter insistens, cunctos æstus carnalis concupiscentiæ tandem per divinam gratiam in se extinxisse percepit. Deinde majori zelo castitatis succensus, præfatis usus remediis a Deo petiit, ut interioris hominis castitas in corpus redundaret Dei dono. Postremo autem veniens ad eum Angelus in visione nocturna, ejusque velut aperiens uterum, quamdam ignitam carnis strumam de ejus visceribus evellens ac projiciens, suisque omnia, ut fuerant, locis intestina restituens: Ecce*, inquit, *incentiva carnis tuæ abscissa sunt, et obtinuisse te noveris hodierna die perpetuam corporis puritatem, juxta votum quod poposcisti, et ne ipso quidem, naturali motu, qui etiam in parvulis atque lactentibus excitatur, ulterius pulsabatur.*

De S. Equitio Abbate narrat S. Gregorius: *Hunc*, inquit, *cum juventutis suæ tempore acri certamine carnis incentiva fatigarent, ipsæ suæ tentationis angustiæ ad orationis studium solertiorem fecerunt. Cumque hac in re ab omnipotenti Deo remedium continuis precibus quæreret, nocte quadam, assistente Angelo, eunuchari se vidit, ejusque visioni apparuit quod omnem motum ex genitalibus membris ejus abscinderet, ac si sexum non haberet in corpore. Qua virtute fretus, ex Dei omnipotentis auxilio, ut viris ante præerat, ita cœpit postmodum etiam fœminis præesse; nec tamen discipulos admonere cessabat, ne sibi ejus exemplo in hac re facile crederent, et casuri non tentarent donum quod non acceptissent.* Simile de Elia trecentarum monialium Patre narrat Pallad. in hist. Lausiac. c. 35. Simile audi de Belgica.

Beata virgo Ermelindis ut sola Deo vacaret, relicta domo paterna, in villam concessit: ubi, cum ejus castitati ab hero pararentur insidiæ, ea nocte qua vadens ad Ecclesiam ab eo rapienda erat, meruit Angelicam vocem audire se monentem ex nomine: *Recede*, inquiens, *virgo, recede, et virginitatem quam Deo consecrasti, inviolatam custodi.* Quæ valde perterrita, obedienз jussioni iter cepit. Cumque Spiritu Sancto duceretur, Angelus Domini ei secundo apparuit, et viam quam ceperat ne desereret, imperavit. Venies, inquit Angelus, *in villam, quam Meldricam nuncupabis: ibi namque præparavit tibi Dominus locum ad perficiendum desiderii tui votum.* Pervenit igitur venerabilis virgo in locum quem prædixerat ei Angelus: ibique parsimoniæ miræ abstinentiæ diu vivens, geminæ dilectionis implevit mandatum, ait auctor Vitæ ejus apud Surium 29. Octobris.

Illustrius est quod de S. Theophila refert S. Basilius l. de Virgin. et Baron. anno Christi 301. Quod recensui 1. Cor. 7. v. 35. in fine.

51. et 52. TUNC HI TRES QUASI EX UNO ORE LAUDABANT, etc. DICENTES: BENEDICTUS ES, DOMINE, etc.] Hinc patet, hymnum sequentem dictum et compositum fuisse a tribus pueris in fornace ex afflatu Spiritus Sancti: unde et ab Ecclesia vocatur hymnus trium puerorum. Quod ergo scribit hic Polychronius: *Sciendum est hunc hymnum non haberi in Hebraicis aut Syriacis libris: fertur autem ex iis, quæ dicta sunt, a quibusdam postea compositum esse*; prius verum est, posterius falsum.

Moraliter vide hic quam verum sit illud Psal. 117. 15. *Vox exsultationis et salutis in tabernaculis justorum.* Et illud Psal. 96. 11. *Lux orta est justo, et rectis corde lætitia.* Nam ut ait S. Bonav. in Spec. discipl. p. 1. c. 3. *Maximum inhabitantis gratiæ signum est spiritalis lætitia: fructus* enim *Spiritus est gaudium*, ait Apost. Galat. 5. 22. Quocirca merito S. Bern. ser. 14. in Cant. *Opus meum*, ait, *vix unius est horæ, et si plus, præ amore non sentio. Lætamini ergo in Domino, et exsultate, justi, et gloriamini, omnes recti corde.* Dominus enim protector vester est, et ex omnibus tribulationibus liberabit vos, uti tres pueros ab igne liberavit.

52. BENEDICTUS ES, DOMINE, etc.] q. d. Ut claro vertit Vatabl. *Prædicandus es, Domine Deus patrum nostrorum, celebrandus et laudandus in perpetuum: prædicandum item nomen tuum gloriosum illud et sanctum, perquam laudabile, et in ævum supra modum extollendum.*

53. SUPERLAUDABILIS ET SUPERGLORIOSUS IN SÆCULA.] Vatabl. *Sempiternis sæculis percelebrandus, et perquam gloriosus.* Unde v. præcedenti: *Superlaudabilis et superexaltatus in sæcula*, aliqui addunt ὑπερένδοξος, id est, *supergloriosus*, qui scilicet omnem laudem et gloriam, ac glorificationem omnium hominum, Angelorum, et creaturarum superas, et in immensum transcendis.

55. SEDES SUPER CHERUBIM.] sedes tum super Angelos Cherubinos, qui sunt in cœlo; tum super effigies Cherubim, quæ sunt super arcam et propitiatorium. Vide dicta Exod. 25. 23. ea enim alludit. Nam arca ante excidium urbis, a Jeremia ex urbe et templo fuit educta, atque loco incognito recondita, ut patet 2. Mach. 2. 4. Unde adhuc tempore captivitatis Deus dicebatur sedere super Cherubim.

57. BENEDICITE, OMNIA OPERA DOMINI, DOMINO.] Tres pueri ob tam illustrem et miraculosam Dei in se beneficentiam, ut intimum cordis sui et jubilationis sensum, atque immensum affectum gratitudinis, congratulationis, reverentiæ et laudis divinæ, quo æstuabant, testentur et ostendant, invitant hic omnes creaturas, etiam inanimas, ad Dei laudem; præsertim quia ipsæ hujus miraculi et beneficentiæ, qua Dei potentia et providentia ita celebratur, fuerunt testes, aut etiam cooperatrices, uti Angeli, ventus, ignis, etc.

Nota: Inanimes creaturæ benedicunt Deum creatorem suum, non ore, sed opere, ait sanctus Hieronymus. Primo, quia sua pulchritudine, varietate, ma-

gnitudine, situ, motu, utilitate, ministerio, perseverantia, et obedientia erga Deum, creatoris sui potentiam, sapientiam ac providentiam summa laude, gratiarum actione et veneratione dignissimam ostendunt.

Secundo, quia eadem spectatores sui in laudem et admirationem factoris movent et excitant: itaque spectatoris lingua ad Dei laudem ipsæ quodammodo utuntur. Ita S. Hieron. hic et Euthym. in Psal. 148.

Est ethopœia ad pathos: tribuitur enim hic sensus, vox et laus rebus inanimis, uti dixi Isaiæ 1. v. 1. q. d. Vos, o Angeli, o cœli, o ignes, o venti, o bestiæ, quæ spectastis, vel spectare potuistis hocce prodigium, naturali sensu, et muta voce obstupescite Dei in nos clementiam, et potentiam; congratulamini nobis, et nobiscum benedicite Deum; quia sine dubio idipsum faceretis rationali sensu, mente et voce, si ea haberetis. Nec enim nos ad gratias agendum, et benedicendum Deum sufficimus: ideoque omnes creaturas ad ejus laudem nobiscum provocamus, cupimusque omnium Angelorum, hominum et creaturarum ore, immensam Dei in nos liberalitatem celebrare. Vos ergo cœli, sidera, ignes, etc. quæ alias semper obedistis creatori, vestraque pulchritudine et obedientia eum laudastis, nunc magis idipsum facitis. Tu enim, o ignis, laudas Deum, dum præter naturam ad nutum Dei, a nobis quasi a servis Dei, te tuamque vim retrahis. Vos, o venti, laudatis Deum, dum in medio ignis nobis quasi servis Dei, refrigerium præstatis. Vos, o cœli, o sidera, laudatis Deum, dum vestro motu et luce Deo vestro, ejusque prodigio huic cooperamini; pergite ergo, uti cœpistis, quamdiu nos in camino hoc vivimus et vigemus, atque deinceps semper, vestra specie, actione et obedientia, tum naturali, tum supernaturali Deum laudare, hominesque omnes et Angelos ad Dei laudem provocare.

Hoc ergo illustre est canticum, de quo proinde Concil. Tolet. IV. can. 13. statuit, ut publice decantetur, uti facimus in Laudibus horar. Canon. Pulchre et floride hoc canticum exponit et dilatat Pererius toto l. 4. Porro hoc canticum incipit a summis, puta ab Angelis, quos primo ad Dei laudem invitat. Inde ordine gradatim descendit ad cœlos, solem, stellas: mox ad aerem, imbrem, rorem: inde ad terram, fontes, maria, pisces, volucres, bestias, pecora: ac tandem v. 82. ad homines, Israelitas, sanctos ac humiles: denique hi tres pueri v. 88. seipsos excitant ad hanc Dei laudem concludendam, uti eamdem inchoarunt.

59. Benedicite, cœli, Domino.] Nota: Cœli enarrant gloriam Dei, quia a Deo acceperunt, primo, naturam incorruptibilem; secundo, immensam magnitudinem; tertio, rotunditatem perfectissimam et pulcherrimam; quarto, motum celerrimum et perpetuum; quinto, varietatem orbium, eorumque inter se miram concordiam et coaptationem; sexto, eorumdem motus diversissimos, et tamen ordinatissimos; septimo, siderum decorem, multitudinem, efficientiam; octavo, præsides Angelos, qui orbes hos regunt et rotant; nono, lucem miram et variam; decimo, generalem vim et potentiam vivificandi, producendi, moderandi, conservandi omnes res terrestres et sublunares; undecimo, quod in cœlo empyreo mirus sit ornatus et rerum varietas: ipsum enim est templum, thronus et regnum Dei, estque domicilium Angelorum et hominum beatorum; ubi Deus se eis clarissime cernendum, ardentissime amandum, et jucundissime fruendum in omnem æternitatem præbet. Merito ergo de cœlis peculiariter ait Psaltes Psal. 8. *Quoniam videbo cœlos tuos, opera digitorum tuorum*, puta, qui sunt opera sapientiæ, potentiæ et magnificentiæ tuæ. Ita Pererius.

60. Benedicite, aquæ omnes, quæ super cœlos sunt, Domino.] Quænam hæ aquæ sint, an elementares, an cœlestes, dixi Gen. 1. 6.

62. Benedicite, omnes Virtutes Domini Domino.] Per *Virtutes* accipe primo, intelligentias, sive Angelos cœlum moventes: unde Virtutes hic inseruntur inter cœlos et solem ac stellas; quia iis omnibus præsident; secundo, influentias cœlorum in hæc inferiora; tertio, aliqui accipiunt septimum Angelorum ordinem qui dicitur Virtutes, eo quod miro in terris faciant; quasi illis hi tres pueri attribuant miram sui in igne conservationem, quodque Angelus in igne eos conservans fuerit ex ordine Virtutum; quarto, *Pererius* accipit Virtutes operativas lapidum, herbarum, animalium et omnium rerum naturalium, uti est virtus in magnete ad trahendum ferrum; in herbis ad calefaciendum, siccandum, purgandum, etc.

Notat Scholiast. non esse eumdem in omnibus codicibus harum benedictionum ordinem. Sic v. 67. *Benedicite, frigus et æstus, Domino*, in edit. Septuag. Rom. ponitur posterius, scilicet v. 73.

65. Omnes spiritus,] omnis ventus: quia is nos in igne tutatur, estque *Dei*, id est, a Deo immissus. Alii per *spiritus* accipiunt Angelos, sed hos nominavit v. 58. Adde, Angelos in Scriptura non solere vocari *spiritus Dei*, sed absolute *spiritus*, uti recte observavit Alcazar in c. 1. Apoc p. 183. in fine.

Nota: Venti laudant Deum: quia magnus est eorum usus et utilitas. Nam primo, ventilant, et purgant aerem, ne putrescat, vel inficiatur. Secundo, nubes et pluvias nunc adducunt, nunc abducunt. Tertio, arbores, plantas et sata fovent et vegetant. Quarto, æstum refrigerant. Quinto, habitum hominis et animalium renovant et reficiunt.

Sexto, naves propellunt. Ita Seneca l. 5. *Quæst. nat.* 18. Rursum quia solus Deus proprie ventis dat ordinem, locum, motum, *tempus, impetum, vicissitudinem*, et vires, hinc specialim venti invitantur ad Dei laudem.

66. Laudate et superexaltate eum in sæcula.] puta in æternum. Hoc enim significat Græcum εἰς τοὺς αἰῶνας, quod Vatabl. vertit, *sempiternis sæculis*. Est hoc hemistichium intercalare, ut, dum prius, v. g. *Benedicite, ignis et æstus, Domino*, præcinit præcentor, mox communi omnium voce applaudens et conclamans chorus ubique succinat: *Laudate et superexaltate eum in sæcula*. Sic in Litaniis uno præcinente nomina Sanctorum, cæteri respondent: *Ora pro nobis*.

67. Frigus et æstus,] Græce est καύσων, id est, *æstus*, et ita legunt Romana: hic enim directe opponitur frigori. Ita ergo legendum est, non *æstas*. Unde Vatablus vertit *ardor*; alii *cauma*: *æstas* tamen legunt Biblia Plantin. Parisina, et alia pleraque, item S. Hieron. Quin et versio Syra, quæ exstat in antiqua Biblioth. Medicea, hoc hemistichium Græcis et Latinis Bibliis addit: *Benedicite, æstas et hiems, Domino*. Sed eodem fere res redit: æstus enim est in æstate; unde

et æstas dicitur ab æstu, ait Varro l. 4. vel, ut alii a Græco αἴθεσθαι, id est, urere. Hinc Plinius lib. 12. c. 19. *Austri*, ait, *ibi tam ardenter flant, ut æstatibus sylvas accendant.* Porro quantam laudandi Deum materiam suggerant hominibus æstus et æstas, patet ex frumento, vino, tamque vario et multiplici omnigenum fructuum genere, quod maturant, et quasi pariunt: ut merito canat Psaltes Psal. 73. 17. *Æstatem et ver tu plasmasti ea.* Et Eccle. c. 50. 8. laudans Simonem pontificem: *Ille*, inquit, *effulsit in templo Dei, etc. quasi flos rosarum in diebus veris, et quasi thus redolens in diebus æstatis.* Rursum æstas monet hominem laboris, ut eo comparet sibi cibum, quo vivat in hieme. Quocirca Sapiens Proverb. 6. 6. *Vade*, ait, *ad formicam, o piger, et considera vias ejus, et disce sapientiam, quæ, etc. parat in æstate cibum sibi, et congregat in messe quod comedat*, q. d. Sic tu, o homo, compara tibi bona opera et merita in tempore, quibus vivas et fruaris in æternitate. Quamobrem, ut idem ait cap. 10. 5. *Qui congregat in messe, filius sapiens est: qui autem stertit æstate, filius confusionis.* Et cap. 20. 4. *Propter frigus piger arare noluit: mendicabit ergo æstate, et non dabitur ei.*

68. Pruina.] Græce νιφετοὶ, quod Vatabl. vertit, *pluviæ nivales*; alii passim, *pruina*.

75. Benedicite, montes et colles, Domino.] Montes enim primo, nives, vapores, nebulas, nubesque recipiunt et colligunt: easque in aquas resolvunt; itaque torrentium et fluminum sunt causa et origo, quibus agri rigantur et fœcundantur, quique pisces gignunt plurimos et sanissimos, utpote saxatiles et viscositate carentes. Hoc est quod ait Psaltes Psalm. 103. 10. *Qui emittis fontes in convallibus, inter medium montium pertransibunt aquæ.* Montes enim non tantum scaturigines, sed et aggeres sunt fluviorum et maris, illiusque fluctus et tumorem ne exundet coercent. Secundo, montes subjectas valles et agros a ventis et procellis, æque ac ab æstu tutantur. Tertio, montes continent fossilia et mineralia, uti carbones, ferrum, æs, stannum, aurum, argentum. Quarto, montes et rupes dant saxa et marmora, quæ ex ipsis etiam Alpibus excidi vidi. Quinto, montes vites alunt, uvasque maturant ob reflexionem radiorum solis. Sexto, proferunt maximas quercus, omnisque generis arbores. Sane nusquam abietes plures, majores aptioreque ordine dispositas conspexi quam in Alpibus, et juxta Norimbergam eundo Augustam, ubi ingentem abietum sylvam quæ ad plura milliaria extenditur, pertransii. Septimo, montes si excolantur proferunt triticum, et frumentum omnis generis. Hinc in Alpibus vidi opulentos pagos et oppida plurima, quæ specie et opibus cum campestribus certent. Rursum montes abundant gramine, pratis, oleribus, herbis, floribus pulchris et odoratis etiam in hieme: unde tunc elegantes florum fasciculos Alpini nobis ex hospitio exeuntibus more suo offerebant. Octavo, montes sunt quasi muri et valla urbium et provinciarum, ne a vicinis aliisque gentibus invadantur. Ita Montes Arduennæ sunt muri Galliæ, Alpes Germaniæ, Apennini Italiæ, Pyrenæi Hispaniæ: hi enim Gallos ab Hispanis disterminant, et ne in invicem incurrant aditum præcludunt. Ita Helvetii in suis montibus consistunt quasi inexpugnabiles, adeoque Carolum Audacem principem bellicosissimum cum numeroso exercitu conciderunt. Nono, in montibus ob frigus, auramque puram et acrem corpora valent, vigentque homines et sunt robusti, atque tum frigore, tum fame urgentur ad laborem quo victum parent: quo fit ut nec otio, nec luxu, nec libidine et vitiis diffluant; sed modesti sint, laboriosi, probi et pii. Equidem in montoso Tirolensi Comitatu maxima pristinæ probitatis et pietatis in viis et collibus monumenta, uti sacella, cruces, imagines, vota, etc. lustravi. Decimo, in montibus aptissimus est locus solitudinis, cœlumque et cœlestia contemplandi. Unde ibi sunt eremitoria, et Eremitæ sidera liberrime auspicientes, et terram ac terrena omnia despectantes. Hinc Christus in monte orans transfiguratus est, et sermonem illum divinum Matth. 5. 1. habuit in monte, denique in monte Olivarum more suo obsecrans captus et vinctus est. Hæc in Alpibus inter, imo supra, nubes consistens et contemplans, identidem dixi: *Benedicite, montes, Domino.* Denique montes Alpium et Apennini cingunt et tutantur Romam, utpote Ecclesiæ et Imperii caput, ut videatur esse inexpugnabilis, quasi supra petram fundata. Qua de re pulchre Rutilius:

> Si factum certa mundum ratione fatemur,
> Consiliumque Dei machina tanta fuit,
> Excubiis Latiis prætexuit Apenninum,
> Claustraque montanis vix adeunda viis.
> Invidiam timuit natura, parumque putavit
> Arctois Alpes opposuisse minis.
> Sicut vallavit multis vitalia membris,
> Nec semel inclusit quæ pretiosa tulit:
> Jam tum multiplici meruit munimine cingi,
> Sollicitosque habuit Roma futura deos.

87. Benedicite, sancti et humiles corde, Domino.] Humilitas cum sanctitate jungitur, quia basis est sanctitatis, et quia vera humilitas non debet esse fucata in ostentatione exteriore, sed realis in animo: hinc additur τὸ corde. *Simulata enim humilitas est duplex superbia*, qua nonnulli opinionem sanctitatis apud homines aucupantur, sed hæc diuturna esse nequit; mox enim se prodit latens superbia. His applicari posset dicique illud Nahum cap. 3. 14. *Intra in lutum, et calca, subigens tene laterem*, nimirum intra in temetipsum, et sentiens te esse abjectum lutum, conculca illud, et animi amplectere humilitatem.

Nota: Præ aliis virtutibus humilitas, et humilis, laudat Deum; quia cognoscit suum nihilum, et quidquid boni habet, id se habere e Deo. Hinc ait Sapiens Eccle. 3. 21. *Magna potentia Dei solius, et ab humilibus honoratur. Nihil est*, inquit S. Hieron. ad Celantiam, *quod nos ita hominibus et Deo gratos faciat, quam si vitæ merito magni, humilitate tamen infimi simus.* Ita S. Franciscus noctes integras non aliud orabat, quam, *Quis tu, Domine, quis ego?* Audi et S. Aug. in Sentent. sent. 83. *Vera*, inquit, *fidelium humilitas est, in nullo superbire, in nullo murmurare, nec ingratum esse, nec querulum; sed in omnibus Dei judiciis Deo gratias, agere, Deumque laudare, cujus omnia opera aut justa sunt, aut benigna.*

88. Eruit nos de inferno,] fecit ne moreremur, et iremus ad limbum patrum.

Et salvos fecit de manu (id est potestate et imperio) certæ mortis.

90. OMNES RELIGIOSI,] omnes Dei culteres: hi enim sunt σεβόμενοι τὸν κύριον.

92. ET SPECIES QUARTI SIMILIS FILIO DEI,] id est similis Christo, de quo a Daniele rex aliquid insudisse poterat, inquit Rupert. et Tertull. lib. 4. contra Marcion. 10. et S. Augustinus in conc. ad cathechum. Imo multi veteres, ut Tertull. Justin. Hilar. et alii putant hunc quartum vere non Angelum, sed Christum fuisse, qui jam tum ante sumptam humanam naturam, ejus similitudinem induerat, et se quodammodo ad futurum redemptoris officium exercebat. Putant enim ipsi, apparitiones quæ in veteri testamento factæ dicuntur per Angelos, factas esse per ipsummet filium Dei, qui est magni consilii Angelus. De qua re dixi in Genesi cap. 18. Atque ex horum sententia petita videtur Antiphona, quam hoic hymno trium puerorum in Officio Ecclesiastico, ad Laudes præmittimus tempore paschali: *Surrexit Christus de sepulcro, qui tres pueros liberavit de camino ignis ardentis, Alleluia.*

Secundo, Dionys. Carthus. *similis filio Dei,* id est similis Apollini, inquit, Herculi, aut cui simili ex Jove, aliove Deo genito: tales enim finxerunt et coluerunt Gentiles. Unde Symmachus vertit: *Quartus similis filiorum deorum*; et Syrus: *Aspectus quarti assimilatur filio deorum.*

Tertio, *similis filio Dei,* id est similis Angelo, ut vertunt Septuag. teste S. Hieron. Erat enim revera Angelus, ut patet v. 49. habebatque vultum Angelicum: nec dubium est regem de Angelis inaudisse. Sic Job 38. 7. dicitur: *Ubi eras cum me laudarent astra matutina, et jubilarent omnes filii Dei,* id est omnes Angeli? Ita Vatabl. imo S. Hieron. qui et addit: *Hoc juxta historiam. Cæterum in typo præfigurat iste Angelus, sive filius Dei, Dominum nostrum Jesum Christum, qui ad fornacem descendit inferni; in quo clausæ et peccatorum, et justorum animæ tenebantur, ut absque exustione et noxa sui, eos qui tenebantur inclusi mortis vinculis liberaret.* Et sic exponi potest Antiphona paulo ante citata, quod Christus, id est Angelus, typum gerens Christi, et missus a filio Dei, liberarit tres pueros de camino ignis. Favet Arabicus uterque, Antiochenus scilicet et Alexandrinus: *Aspectus* (visio, species) *quarti similis est filio Dei excelsi,*

Quarto, Perer. *similis filio Dei,* id est similis viro illustri, eximio et augusto supra omnes homines. Sic enim vocantur montes et cedri Dei, id est illustres, eximii: et sic vocantur filii Dei Genes. 6. 2.

Ex hisce sensibus tertius maxime genuinus videtur: nam quem rex hic filium Dei vocat, eumdem ipse vers. 95. vocat Angelum. Porro misit Deus Angelum, qui appareret regi, ne rex putaret pueros in igne servari illæsos per maleficium. Quocirca rex hic tria miratus est; primo: quod quatuor sint, secundo, quod soluti; tertio, quod in igne illæsi.

Exclamat merito hic S. Chrysost. homil. de tribus pueris: *O quibus,* inquit, *triumphis te, incorrupta fides, extendis! Adest tibi amico majestas, ut innocentia liberetur, patitur se Deus cum pueris in supplicio numerari, et patest Dominum videre sacrilegus* (Nabuchodonosor) *sed non permittitur nosse, ut crescat gloria puerorum.*

Disce hic quam Angeli Sanctis in tormentis orantibus adsint, eosque tueantur et corroborent. Ita S. Theodoro Martyri astitit Angelus, eumque robori et sanitati restituit. Audi de eo rara et mira ex auctore Vitæ, quæ graviter scripta exstat apud Surium 7. Februarii. Cum S. Theodorus dux exercitus in nomine Trinitatis draconem infensissimum interfecisset, et Imperatoris Licinii deos ex auro et argento conflatos confregisset, atque pauperibus distribuisset (qui ratione plurimi Christo nomina dabant) Imperator eum accersitum omnibus inimicorum phalangibus ridendum exposuit. Beatus autem Theodorus dixit ei: *Fremis, o Imperator, sed ego rugio: Tu stertis, at ego exsilio: Tu cum Deo pugnas, at ego de Deo dissero: Tu blasphemas, ego vero Deum hymnis laudo: Tu colis deos mortuos, ego vero Deum vivum: Tu Seraphim, ego vero eum qui est super Seraphim: Tu Apollinem, ego vero Deum semper viventem: Tu es carbo Thracius, ego vero princeps Romanus: Tu Licinius ventilator, ego vero Theodorus donum Dei. Quomobrem ne ægre feras, o Imperator, neque calcitres: hæc enim faciens, tuos ostendo cruciatus: asini enim et muli tenes figuram.* Tunc multa ira plenus Licinius jussit boum nervis eum cædi, et plusquam mille plagas ei inferri. Deinde ferreis ungulis lacereri ejus carnes, et lampadibus igeis ustulari ejus ulcera, et acutis testis radi coecretum sanguinem. Post hæc Martyrem ligno affixerunt per manus et pedes. Arbitratus autem impius Licinius eum esse mortuum, reliquit in ligno pendentem. Circa primam vero vigiliam noctis adstans Angelus Domini solvit eum, et reddidit eum sanum corpore, sicut prius, eumque salutavit, et dixit: *Gaudeas et corroboreris in sapientia et gratia Domini nostri Jesu Christi. Ecce enim tecum est Dominus Deus: et cur dixisti: Recessisti a me? Consumma ergo cursum tuæ decertationis, et venies ad Dominum nostrum Jesum Christum, accipiens coronam immortalitatis.* Hæc cum Martyri dixisset Angelus, ab eo recessit. Sanctus autem Martyr Domino suo agebat gratias, et cœpit psallere: *Exaltabo te, Deus meus, rex meus, et benedicam nomen tuum in sæculum et in sæculum sæculi.* Audi et alterum non minus memorabile.

Cum B. Constantium Perusinæ civitatis Episcopum Danubi in tormentis, a quibusdam Marci Imperatoris militibus ei inflictis, vires jam deficerent, ad Deum tote corde conversus: *Suscipe jam,* orabat, *spiritum meum, Domine, requiescat in te, qui pro te, te ipso juvante, omni tempore laboravit.* Vix dum plas hasce voces emiserat, cum ecce præsto est ei Angelus Domini, afflictum his verbis confortans: *Noli timere, Constanti, ego sum Angelus Dei: misit me Christus, ut plagis tuis curationem adhibeam, ac deinceps tibi adsim in omnibus viis tuis:* ot ilico omnis plaga curata est. Tunc ille Angelico solatio recreatus: *Gratias tibi ago, ait, Domine Jesu Christe, qui per Angelum tuum me in angustiis positum confortasti, et curasti vulnera mea; nunc vere scio, te quidem numquam deserere sperantes in te.* Ita habetur in Vita ejus apud Surium 29. Januarii. Audi et tertium in virgine Itala admirabilius.

S. Christina in Deum credens deos aureos Urbaui patris sui præfecti contrivit, et pauperibus distribuit. Ob hoc, jubente patre, alapis afflicta, verberibus dilaniata, ferro adusta, in carcerem conjecta est. Post hoc cum diutissime et crudelissime dilaniaretur, de-

eidua cernium frusta patri in faciem projecit. Cumque eliigata rotæ, igni supposito, et fuso desuper oleo torreretur, erumpens flamma mille Gentiles interfecit. Iterum carceri tradita, Angelo visitante, sanata est et refecta. Deinde cum magno saxi pondere in lacum Volsanum jactata, Angelico præsidio liberata est. Ita Ado Trevir. in Martyrologio 9. Cal. Augusti. Lacus et locus hoc martyrio celebris, non longo a Roma visitur in via Senensi, mihique illec, dum in Urbem contenderem, transeunti ostensus est.

94. Et saraballa eorum non fuissent immutata.] *Saraballa* (male aliqui legunt *sarabara*) vox est Chaldaica, significans femoralia, Syrus et Arabicus retinent vocem *saraballa*, eamque dicunt denotare caligas superiores ex tela vel bysso, laxas et longas, scilicet porrectas ad talos, et crebro esse diversorum colorum. Sic et Hieron. Saraballa, ait, significat tum crura sive femora, tum eorum tegumenta: unde Noster braccas vertit v. 21. Hinc Hispani vocant *saraguellas*.

Quare minus verisimile est quod Rabbini nonnulli, et eos secuti recentiores censent, saraballa fuisse vestem extimam, puta chlamydem aut pallium. Nam præter jam dicta, Symmachus, teste S. Hieron. vertit, ἀναξυρίδας, quæ Hesychius et Suidas in Lexicis, Eustath. in 2. Iliad. S. Hieron. ad Fabiolam interpretantur fœminalia, seu braccas, id est crurum et femorum operimenta: quibus vestitum fuisse Cyrum, aliosque reges et principes Persarum (æque ac Babyloniorum, docet Xenophon lib. 8. Pædiæ Cyri. Rursum Hesychius σκέλεας interpretatur crurum et femorum tegumenta, eaque a Parthis *Sarabara* (sic enim legendum videtur) vocari tradit. Et Suidas: *Sarabara* (sic enim lego) *vestis est Persica, aliqui vocant braccas*: unde et *Persicam braccam* vocat Ovidius lib. 5. Tristium, elegia 11. Insuper Persas omnes braccatos fuisse et crura fœminalibus texisse, docet Xenoph. lib. 1. Strabo lib. 15. Pollux lib. 7. Onomast. cap. 13. Herodot. lib. 5. et Dio Chrysost. orat. 72. Hinc et *Medas braccatos* vocat Persius satyra 3. Alexandrum quoque fœminalibus usum tradit Plutarch. in ejus Vita. Denique Semiramidem et mulieres Babylonias crura velamentis texisse docet Curtius lib. 4. et Isid. lib. 19. Origin. Multo magis ergo iisdem usi sunt viri Babylonii, quibus præerant hi tres Danieli socii, ideoque eorum habitu, puta fœminalibus, induebantur. Licet ergo regis furor urgeret, ut statim in fornacem projicerentur, tamen vestis extima, puta chlamys (si tamen ea induti erant) in momento eis auferri poterat: alioqui enim commodo funibus constringi, et in fornacem conjici non potuissent. Denique Pagnin. expresse *saraballa* vertit *femoralia*.

Et odor ignis non transisset per eos.] q. d. Ignis non perstrinxisset, nec ustulasset extima eorum. Nota: Primo et genuine, *odor* sumitur hic metaphorice pro afflatu incendii, q. d. Quod nec ab igne vel leviter essent afflati, nec pili cutis aut vestium essent ambusti et rasi. Sicut enim res odorata remote efflat odorem, ita ignis in corpora remota suam vim exerit, eaque afflat, quasi odoraretur ibi esse aliquod objectum combustibile, sibi debitum. Sic de Samsone dicitur Judic. 16. 9. *Qui rupit vincula quomodo si rumpat quis filum de stuppa tortum putamine, cum odorem ignis acceperit*, id est, cum igne fuerit afflatum. Et Sapient. 11. 19. *Aut vaporem ignium spirantes, aut fumi odorem proferentes. Odor* ergo *ignis*, est vapor et exhalatio vel ab igne emissa, vel ab igne producta et elicita ex materia combustibili, dum illa ignem eminus sentit, eoque afflatur, antequam ardeat et conflagret. Secundo, proprie hic *odor ignis* accipi potest: adustio enim suum habet odorem: unde dicimus: Olfacio adustionem. Tertio, *odor ignis* sumi potest pro indicio aut vestigio incendii. Sic ait Cicero ad Atticum lib. 4. epist. 85: *Res fluit ad interregnum, et est nonnullus odor dictaturæ*: *odor*, id est indicium, inquit Budæus. Sic *lucri bonus est odor ex re qualibet*, ait Juvenal. satira 14. Et Cicero pro Cluentio: *Cannutio*, inquit, *perito homini, qui quodam odore suspicionis Stalenum corruptum esse sensisset, neque dum rem perfectam arbitraretur, placuit, etc.* Hinc *odor* sæpe sumitur pro fama, ut cum ait Paulus: *Christi bonus odor sumus*, q. d. De Christo bonam famam ubique spargimus, sanctæ vitæ exemplo, æque ac sanctæ doctrinæ prædicatione, 2. Cor. 2. 15.

Porro post hæc verba: *Et odor ignis non transisset per eos*, in multis Septuag. codicibus additur: *Et adoravit coram eis rex Dominum*: quod tamen Latini codices non legunt, nec a S. Hieronymo, nec a Theodoreto agnoscitur.

95. Verbum regis immutaverunt.] Id est, contra regis imperium egerunt. Ita Vatabl. Chald. est שניו *sconniu*, quod secundo, verti potest, *secundaverunt, secundo loco habuerunt*, id est, postposuerunt verbum regis legi Dei, scientes oportere Deo magis obedire, quam hominibus. Hinc patet hos tres pueros esse Martyres, imo Martyrum quasi primitias, qui cæteris præluserunt, et fortitudinis exemplar dederunt posteris omnibus, præsertim Christianis: quia ipsi ante Christum, sine exemplo, primi in lege veteri, pro unius Dei cultu libentissime et constantissime ignes tyranni subierunt, seque in certissimam mortem dederunt, eamque violentissimam reipsa omnino obiissent, idque naturaliter et necessario, nisi a Deo contra naturæ cursum miraculose fuissent conservati et erepti. Simili de causa Daniel missus in lacum leonum, licet inde a Deo sit ereptus, censendus est Martyr. Nec enim convenit, ut miracula virtuti sint damno ejusque meritum et præmium minuant, cum ad eam illustrandam adhibeantur: *Hæc enim meritum confessionis* (martyrii) *non minuunt, sed magnalia divinæ protectionis ostendunt*, inquit S. Cyprian. epist. 58. quæ est ad Lucium Papam, S. Chrysost. hom. *Quod nemo læditur nisi a seipso* Et favet S. Hieron. in 20. Matth. et alii, ac diserte S. Athan. *serm.* 3. contra Arian. hos tres pueros vocat Martyres: Codex vero Vaticanus Basilii Porphyrogeniti Imperator. quem initio libri citavi, eos reipsa tandem martyrium subiisse affirmat. Verum nil tale habent Epiphan. Dorotheus et alii, nec Martyrolog. Roman. in quo hi tres quasi Sancti consignantur, nulla Martyrii mentione, 16. Decemb. sic enim habet: *Trium puerorum, Ananiæ, Azariæ et Misaelis, quorum corpora apud Babylonem sub quodam specu condita sunt*: postea translata Romam in templo S. Adriani in foro boario sepulta, ut habet ibidem marmorea inscriptio, religiose coluntur.

Denique quod ad eorum propaginem et posteritatem attinet, sunt hic Romæ Judæi et Rabbini, qui se

ab hisce tribus pueris prognatos esse jactitant, ad eosque suam genealogiam continua et longa avorum serie deducunt; ideoque ab eis nomen Aoaniæ, etc. et cognomen *sforno* (ab eorum furno et fornace, in quam conjecti sunt) assumunt. Ita ipsi, fidelium, feticum et nobilium patrum infideles, infelices et ignobiles filii. Addo fabulosi; hi enim tres pueri fuerunt virgines, ideoque ab igne illæsi, uti superius ex Dam. docui. Dices: Tum fuerunt virgines; at postea duxerunt uxores, et procrearunt liberos. Respondeo hoc gratis *dici*, et esse improbabile. Quis enim credat eos suam virginitatem tam nobili martyrio et miraculo decoratam conjugio corrupisse, ac tantam maculam dedisse in gloriam suam? Grandævi jam tum erant, et qui usque ad eam ætatem uxore abstinuerant, in ætate senescente, post tanta castitatis trophæa, eam servare nequiverunt vel noluerunt?

OMNEM DEUM,] ullum Deum: Hebræis enim *non omnis* idem est quod *nullus*.

96. LOCUTA FUERIT BLASPHEMIAM.] Rex hoc prodigio non videtur plane fuisse conversus: nam non vetat coli idola, nec præcipit coli unum Deum Hebræorum, sed tantum vetat, ne quis eum blasphemet.

97. PROMOVIT SIDRACH, ETC.] q. d. Rex non tantum tres pueros restituit in pristinam dignitatem, et in suas præfecturas; sed insuper status et præfecturas eorum adauxit. Ita S. Hieronymus. Editio Sept. Rom. addit: *Et amplificavit eos, et dignos habuit ipsos, qui præessent omnibus Judæis, qui erant in regno suo.*

Vide hic quid faciat constantia, virtus et sanctum paucorum exemplum: hoe enim tres pueri hi monarcham Babyloniorum ferocissimum et potentissimum converterunt, ut Deum verum toto regno suo deprædicaret, sicut sequens ejus docebit edictum.

Ita S. Pachomius cum adhuc Gentilis militaret in exercitu Constantini, videns Thebis charitatem Christianorum erga milites afflictos, quibus omnia necessaria liberaliter suppeditabant, hoc exemplo ad Christum conversus, tantus evasit quantus in historiis celebratur. Ita Baronius anno Christi 316.

Ven. Beda l. 1. hist. Angl. cap. 7. refert S. Albanum a paganismo per clerici cujusdam, quem hospitio receperat, piam et sanctam vitam ad Christum fuisse conversum, ac tandem Martyrem evasisse.

S. Afra, ut habet ejus Vita apud Surium 5. Augusti, a meretricia vita cum tribus suis puellis ad Christum est conversa exemplo pietatis, gravitatis et castitatis S. Narcissi Episcopi, quem, sæviente persecutione, receperat hospitium.

Ruffinus, lib. 11. histor. cap. 9. de S. Gregorio Nazianz. ita scribit: Nazianzi in locum patris Episcopus subrogatus, hæreticorum turbinem fideliter tulit. Reddita vero pace, Constantinopolim ad Ecclesiam docendam venire rogatus, non abnuit. Ubi breve tempore tantum ad emendandum populum vetustis hæreticorum infectum venenis profecit, ut tunc primum Christiani sibi fieri viderentur, et novellam lucem aspicere, cum religionis doctor multa quidem verbis, plura tamen doceret exemplis: nec viderent ab eo discipulis aliquid imperari, quod non prius ipse fecisset.

98. NABUCHODONOSOR REX.] Est hic nova novæ rei narratio: est enim hic titulus epistolæ regis quæ sequitur cap. 4. qua narrat rex suam superbiam, humiliationem conversionem in bestiam, et reductionem in regnum. Unde ex hoc loco Theodor. Lyran. et alii inchoant caput quartum; eo enim hæc pertinent. Quocirca in nonnullis Græcis codicibus ante hæc verba inscribitur quasi titulus, ὅρασις ε, id est visio quinta Danielis.

100. REGNUM EJUS REGNUM SEMPITERNUM, ET POTESTAS EJUS IN GENERATIONEM ET GENERATIONEM.] Vox *et* idem est quod *idcirco*. Prius enim est ratio, et quasi causa posterioris: quia enim Dei regnum est æternum, idcirco potestas ejus se extendit ad omnia secula. Nam ut ait Trismegistus in Asclepio cap. 11. *Immobilis est æternitas, in quam omnium temporum agitatio remeat, uti ex eodem sumit exordium.*

CAPUT QUARTUM.

SYNOPSIS CAPITIS.

Hoc caput continet epistolam Nabuchodonosoris, qua ipse primo, narrat secundum suum somnium, de arbore magna ab Angelo succisa. Secundo, v. 16. quod Daniel illud interpretatus sit de Nabuchodonosore e regno expellendo, et in bestiam commutando. Tertio, v. 30. se reipsa quasi bestiam regno expulsum, sed post septem annos sibi et regno restitutum, narrat. Unde v. ultimo Deum agnoscit et glorificat.

1 Ego Nabuchodonosor quietus eram in domo mea, et florens in palatio meo: 2. somnium vidi quod perterruit me: et cogitationes meæ in strato meo, et visiones capitis mei conturbaverunt me. 3. Et per me propositum est decretum ut introducerentur in conspectu meo cuncti sapientes Babylonis, et ut solutionem somnii indicarent mihi. 4. Tunc ingrediebantur arioli, magi Chaldæi, et aruspices, et somnium narravi in conspectu eorum: et solutionem ejus non indicaverunt mihi: 5. donec collega ingressus est in conspectu meo Daniel, cui nomen Baltassar secundum nomen Dei mei, qui habet spiritum deorum sanctorum in semetipso: et somnium coram ipso locutus sum. 6. Baltassar princeps ariolorum, quoniam ego scio quod spiritum sanctorum deorum habeas in te, et omne Sacramentum non est impossibile tibi: visiones somniorum meorum quas vidi, et solutionem earum narra. 7. Visio capitis mei in cubili meo: Videbam, et ecce arbor in medio terræ, et altitudo ejus nimia. 8. Magna arbor, et fortis: et proceritas ejus contingens cœlum: aspectus illius erat usque ad terminos universæ terræ. 9. Folia ejus pulcherrima, et fructus ejus nimius: et esca universorum in ea, subter eam habitabant animalia, et bestiæ, et in ramis ejus conversabantur volucres cœli: et ex ea vescebatur omnis caro. 10. Videbam in visione capitis mei super stratum meum, et ecce vigil et sanctus de cœlo descendit. 11. Clamavit fortiter, et sic ait: Succidite arborem, et præcidite ramos ejus: excutite folia ejus, et dispergite fructus ejus: fugiant bestiæ, quæ subter ea sunt, et volucres de ramis ejus. 12. Verumtamen germen radicum ejus in terra sinite, et alligetur vinculo ferreo et æreo in herbis, quæ foris sunt, et rore cœli tingatur, et cum feris pars ejus in herba terræ. 13. Cor ejus ab humano commutetur, et cor feræ detur ei: septem tempora mutentur super eum. 14. In sententia vigilum decretum est; et sermo sanctorum, et petitio, donec cognoscant viventes, quoniam dominatur Excelsus in regno hominum: et cuicumque voluerit, dabit illud, et humillimum hominem constituet super eum. 15. Hoc somnium vidi ego Nabuchodonosor rex: tu ergo, Baltassar, interpretationem narra festinus: quia omnes sapientes regni mei non queunt solutionem edicere mihi: tu autem potes, quia spiritus deorum sanctorum in te est. 16. Tunc Daniel, cujus nomen Baltassar, cœpit intra semetipsum tacitus cogitare quasi una hora: et cogitationes ejus conturbabant eum. Respondens autem rex, ait: Baltassar, somnium et interpretatio ejus non conturbent te. Respondit Baltassar, et dixit: Domine mi, somnium his qui te oderunt, et interpretatio ejus hostibus tuis sit. 17. Arborem quam vidisti sublimem atque robustam, cujus altitudo pertingit ad cœlum, et aspectus illius in omnem terram: 18. et rami ejus pulcherrimi, et fructus ejus nimius, et esca omnium in ea, subter eam habitantes bestiæ agri, et in ramis ejus commorantes aves cœli: 19. Tu es, rex, qui magnificatus es, et invaluisti: et magnitudo tua crevit, et pervenit usque ad cœlum, et potestas tua in terminos universæ terræ. 20. Quod autem vidit rex vigilem et sanctum descendere de cœlo, et dicere: Succidite arborem, et dissipate illam, attamen germen radicum ejus in terra dimittite, et vinciatur ferro et ære in herbis foris, et rore cœli conspergatur, et cum feris sit pabulum ejus, donec septem tempora mutentur super eum:

21. Hæc est interpretatio sententiæ Altissimi, quæ porvenit super dominum meum regem: 22. Ejicient te ab hominibus, ot cum bestils ferisque crit habitatio tua, et fœnum ut bos comedes, et rore cœli infunderis: septem qnoque tempora mutabnntur super te, donec scias qnod dominetur Excelsus super regnum hominum, et cnicumqne voluerit, det illud. 23. Quod antem præcepit ut relinqueretur germen radicum ejns, id est arboris: regnnm tunm tibi manebit postquam cognoveris potestatem esse cœlestem. 24. Quam ob rem, rex, consilium meum placeat tibi, et peccata tua eleemosynis redime, et iniquitates tuas misericordiis pauperem: forsitan ignoscet delictis tuis. 25. Omnia hæc venerunt super illud Nabuchodonosor regem. 26. Post finem mensium duodecim, in aula Babylonis deambnlabat. 27. Responditqne rex, et ait: Nonne hæc est Babylon magna, quam ego ædificavi in domum regni, in robore fortitudinis meæ, et in gloria decoris mei? 28. Cumque sermo adhuc esset in ore regis, vox de cœlo rnit: Tibi dieitur, Nabuchodonosor rex: Regnum tnum transibit a te, 29. et ab hominibus ejicient te, et cum bestiis et feris erit habitatio tua: fœnum quasi bos comedes, et septem tempora mutabuntur super te, donec scias quod dominetur Excelsus in regno hominum, et cuicumque voluerit, det illud. 30. Eadem hora sermo completus est super Nabuchodonosor, et ex hominibus abjectns est, et fœnum ut bos comedit, et rore cœli corpus ejus infectnm est: donec capilli ejns in similitudinem aquilarum crescerent, et ungues ejus quasi avium. 31. Igitur post finem dierum, ego Nabuchodonosor oculos meos ad cœlum levavi, et sensus meus redditns est mihi: et Altissimo benedixi, et viventem in sempiternum laudavi, et glorificavi; quia potestas ejus potestas sempiterna, et regnum ejus in generationem et generationem. 32. Et omnes habitatores terræ apud eum in nihilum reputati sunt: juxta voluntatem enim suam facit tam in virtutibus cœli qnam in habitatoribus terræ: et non est qui resistat manui ejus, et dicat ei: Quare fecisti? 33. In ipso tempore sensus meus reversus est ad me, et ad honorem regni mei, decoremque perveni: et figura mea reversa est ad me: et optimates mei, et magistratns mei requisierunt me, et in regno meo restitntus snm: et magnificentia amplior addita est mihi. 34. Nunc igitur ego Nabuchodonosor laudo, et magnifico et glorifico regem cœli: quia omnia opera ejns vera et viæ ejus judicia, et gradientes in superbia potest humiliare.

1. FLORENS IN PALATIO MEO,] Theodor. addit, και πιων εν λαω μου, *et pinguis in populo meo.*

2. SOMNIUM VIDI.] Quæres: Quo anno hoc somnium habuit Nabuchodonosor? Respondeo: Anno regni sui 37. uam anno 35. regni, debellata Ægypto factus est monarcha, indoque anno 2. puta anno regni sui 37. qui fuit annus mundi 3379. vidit statuam illam quadrifidam de qua c. 2. ac mox eodem anno ob monarchiam adeptam superbia intumescens, vidit somnium hujus cap. et juxta illud deinde mense duodecimo, anno regni sui 38. regno ut bestia ejectus est, ut patet v. 26. in quo statu septem annos permansit: octavo demum anno menti et regno redditus, paulo post mortuus videtur anno regni sui 45. qui fuit transmigrationis Joachin 37. Illo enim anno successit in regno Nabuchodonosori filius Evilmerodach, ut patet 4. Reg. 25. 27. Unde et deinceps nulla alia Nabuchodonosoris gesta narrantur. Qui sane tantæ mutationis et conversionis suæ, multa alloqui monumenta reliquisset, et Judæos e captivitate liberos dimisisset, utpote quorum Deum jam agnoverat.

Dices; Theodor. et Chrysost. sic legunt: Anno 18. vidit Nabuchodonosor somnium. Resp. Annus hic regni ejus 37. fuit 18. ab excidio templi, et captivitate Judæorum. Nam anno 18. regni sui ipse urbem Jerusalem cum templo evertit: inde usque ad annum 37. regni ejusdem sunt 18. anni. Alii nonnulli censent hæc contigisse anno regni Nabuchodonosor 27. ita ut regno ejectus, ac post septennium restitutus, vixerit in pristina regni gloria per decem annos, scilicet ad annum regni sui 44. nec enim Deus videtur eum restituisse, ut statim e medio tolleret. Sed prius quod dixi verius est, ut patet ex dictis *Ezech.* 26. v. 1. et c. 29. v. 1. et maxime v. 17. Nimirum voluit Deus misericorditer eum ex vitæ hujus periculis eripere cum in bono esset statu, et ad meliorem vitam transferre; ne, si diutius viveret, rursus in tanta gloria superbiret et periret.

5. DONEC COLLEGA.] To *collega* non est in Græcis, ne Caraffæ quidem; sed est in Chaldæo, fuitque in versione Aquilæ, Symmachi et Theodotionis, ut testatur S. Hieron. Perperam apud Theodor. pro εταιρος, id est socius, collega, legitur ετερος, id est alius. Rex Danielem vocat collegam, quia participem eum fecerat imperii, eumque administrationi Babyloniæ præfecerat cap. 2. vers. 20. et 48. idque ob explicationem præcedentis somnii, et ob admirabilem sapientiam et spiritum propheticum, quem in eo cernebat.

CUI NOMEN BALTASSAR SECUNDUM NOMEN DEI MEI.] Daniel vocatus est *Baltassar*, vel, ut Chald. est *Beltsasar*, non ex eo quod rex eum Baltasari, filio suo, cohæredem vellet facere, ut vult Epiphan. de Vita Prophet. non etiam ex eo quod somnia regis, aliaque arcana interpretatus sit, ut vult Suidas et Joseph. nam puer a præfecto eunuchorum ita vocatus est

cap. 1. 7. Dictus ergo est Beltsasar, a בעל *Baal* sive Bal, sive Bel, sive Belo (hæc enim omnia idem sunt) Deo Babyloniorum; et לטוש *latus*, id est acutus; et אוצר *otsar*, id est thesaurus, q. d. *Belis acutus thesaurus*, id est Belis acumen et sapientia: eo quod præfectus eum, utpote regio semine ortum, et nobili ingenio præditum, ideoque regi astiturum, sapientissimum fore optaret et portenderet. Hinc nomen Baltassaris, vel Balsasaris apud Chaldæos regale erat et divinum, ut patet ex historia hujus libri: fere enim reges Chaldæorum nomina deorum sibi adaptabant: hinc ex Nebo, Bel, Mero, vocati sunt Nabonitus, Baltassar, Merodach, Evilmerodach: Merodach enim idem est, quod Mero דך *dach*, id est tenuis, vel parvus. Evilmerodach idem est, quod princeps Merodach. *Evil* enim significat primum et principem. Porro sicut Chald. a Baal deo suos reges cognominarunt Balsasar, Baladan, Belochus: ita ab eodem Tyrii suos vocarunt Itobaal, Abibaal, Baleazar, et ab eis descendentes Carthaginenses, ab eodem suos duces nuncuparunt Hannibaal, id est castrorum dominus, sive dux; Mutumbaal, id est mortis aliquorum dominus: Hasdrubaal, etc. Ita Scaliger l. 6. de Emendat. temp. et noster Serarius in cap. 2. Josue quæst. 25. Sic Hebræi suos reges, Prophetas et viros illustres nomine Dei, puta *Jehova, Ia, El*, insignierunt. *Jehova*, ut Jehosue, Jehoiakim, Jehosaphat, Jehoiada; *Ja*, ut Abia, Isaias, Jeremias, Zacharias; *El*, ut Daniel, Ezechiel, Michael, Gabriel, Raphael. Huc spectat illud S. Aug. quæst. 16. in l. Judic. tomo 4. *Baal*, inquit, *Punici videntur dicere Dominum: unde Baalsamen, quasi Dominum cœli intelliguntur dicere. Samen quippe apud eos cœli appellantur*, utique ab Hebr. שמים *scamaim*.

QUI HABET SPIRITUM DEORUM SANCTORUM IN SEMETIPSO.] Theodotion, teste S. Hieron. et editio Sept. Rom. habent: *Qui spiritum Dei sanctum habet in semetipso*. Hebr. enim *Elohim*, pro quo Chaldæi dicunt *Elahin*, tam Deum quam deos significat, esto sit plurale, uti dixi Gen. 1. 1. Et quia pluralis est numeri, additur ei pariter epithetum plurale קדישין *koddiscin*, quod pari modo tam sanctum quam sanctos, vel sanctorum verti potest. Porro spiritus hic Dei, vel deorum, est spiritus Prophetiæ. Divinitatis enim propria est divinatio et prænotio futurorum contingentium, æque ac arcanorum cordis.

6. OMNE SACRAMENTUM NON EST IMPOSSIBILE TIBI.] Græce, οὐκ ἀδυνατεῖ σοι, alii legunt σε, q. d. *Non facit te impotentem*, scilicet ad illud explicandum, q. d. Nihil superat tuam facultatem et intelligentiam. *Sacramentum* vocat sacrum arcanum, puta somnium a Deo sibi immissum, ejusque significationem.

8. MAGNA ARBOR ET FORTIS.] Arbor hæc significabat hominem. Est enim homo arbor inversa, inquit Aristot. nam caput, quod est radix sensationis, intelligentiæ et motus, est sursum: rami vero, id est pedes, sunt deorsum. Unde homo a Clemente Alexandr. in Adhort: vocatur *planta cœlestis*, quia cœlum versus radicem habet. Hinc et Christus ait Matth. 3. 28 *Jam securis ad radicem arborum posita est: arborum*, id est hominum. Et Psalm. 1. 3. justus vocatur *lignum* (id est arbor) *quod plantatum est secus decursus aquarum: et folium ejus non defluet, et fructum dabit in tempore suo*. Apte arbor radices habet in terra fixas, homo vero sursum: nam arbor ex terra, homo vero sursum, scilicet ex cœlo, nutritur. Arbor ergo hæc significabat Nabuchodonosoris imperium, et gloria sublime, et amplitudine longe lateque patens, et viribus robustum esse. Sic Ezechiel. c. 17. 23. superbum Sedeciam et cap. 31. 3. regem Assyriorum comparat arbori excelsæ; et Psaltes Psal. 36. 35. *Vidi*, ait, *impium superexaltatum et elevatum sicut cedros Libani: transivi, et ecce non erat*. Nimirum tolluntur in altum, ut lapsu graviore ruant.

Simili arboris eversæ schemate præsignificata est eversio Ecclesiæ Africanæ per Hunericum regem Arianum. Rem narrat Victor Uticensis lib. 2. histor. Wandal. *Vidit*, inquit, *venerabilis Paulus Episcopus arborem usque ad cœlos ramis florentibus extensam, quæ etiam dilatatione sua omnem pene Africam opacabat. Et cum universi ejus magnitudine et speciositate gauderent: ecce subito venit asinus violentus, qui defricans cervicem suam super robur radicum ejus, impulsu suo cum ingenti sonitu illam mirabilem arborem elisit ad terram*. Arbor hæc erat Ecclesia Catholica: asinus eam per radices subruens erat Hunericus, eam vastans per Episcoporum et sacerdotum exsilia ac martyria.

Hæc ergo arbor symbolum est prosperitatis et gloriæ humanæ, quæ mox prosternitur et ruit. Ita Lyr. Simili modo huic arbori nostræ comparari posset Adam, parens generis humani: hic enim in paradiso quasi arbor magna fuit, florens et affluens omnibus bonis; sed per superbiam et peccatum prostrata fuit in brutales concupiscentias et ærumnas, atque excisa usque ad radices, id est usque ad B. Virginem, quæ intacta germen protulit, scilicet Christum, qui arborem hanc suo flori restituit, imo florentiorem reparavit. Similis ergo fuit casus Adæ casui Nabuchodonosoris, sicut eidem similis fuit casus Luciferi: unde eidem illum comparat Isaias c. 14. 12.

Tropol. Lyranus per arborem hanc intelligit hominem virtuosum: *Hæc arbor*, inquit, *alta est per justitiam, fortis per constantiam, frondosa per eloquentiam, magna per prudentiam quæ dirigit omnes virtutes, diffusa per misericordiam, fructifera per devotionis exuberantiam. Omnes pascuntur ex ea, per fraternam ædificationem; subter eam bestiæ, per sensuum exteriorum refrænationem: in ramis ejus volucres cœli, per motuum exteriorum moderantiam. Hic homo si in peccatum cadat, contra eum inclamat vigil, id est Christus in Evangelio, vel Prælatus prædicando: Succidite arborem, quantum ad desertionem charitatis, quæ est vita animæ: præcidite ramos, quantum ad ablationem voluntatis bonæ: excutite folia, quantum ad defectum bonæ locutionis: dispergite fructus, quantum ad subtractionem bonæ operationis: fugiant animalia quæ subter eam sunt, quantum ad defectum debitæ subjectionis: alligetur vinculo, quantum ad generationem malæ consuetudinis, eoque ferreo, propter duritiem obstinationis: ejiciatur foras, quantum ad inverecundiam in omnibus malis, quia tunc facta est ei frons meretricis: cor ejus ab humano commutetur, quantum ad omnem modum crudelitatis: septem tempora commutentur super eum, quantum ad perversam opinionem totius legis. Hujus arboris sententias percipiunt in somniis reges, principes, nobiles, divites; quia frequenter in prædicationibus audiunt di-*

cinam sententiam, sed non curant, ac si esset tantummodo somnium. Hucusque Lyranus.

Et proceritas ejus contingens cœlum.] Est hyperbole, q. d. Altissima erat. Similis est Deut. 1. 28. *Urbes magnæ ad cœlum usque munitæ*, vel, ut Græca habent, *muratæ*; et apud Poetam: *Ferit aurea sidera clamor.*

Aspectus illius erat usque ad terminos universæ terræ.] Chald. *Rami ejus ad finem totius terræ* protendebantur; Septuag. *Latitudo ejus usque ad terminos terræ. Sic et Theodotion*, inquit S. Hieron. vertit κύτος, *id est latitudo* (vitiose enim in S. Hieronym. legitur *altitudo* pro *latitudo*) *quod ipse explicat* κυρεία, id est *dominatio*, q. d. Latissime dominatur Nabuchodonosor, usque ad fines terræ. Est rursum hyperbole: nam Nabuchodonosor tantum Asiam occupavit, non Europam et Libyam.

9. Esca universorum in ea,] q. d. In hac arbore copiosi erant fructus, ita ut ii omnibus animantibus alendis satis essent: quod præter alia, quæ mox afferam, indicabat potentiam et opes Nabuchodonosoris et Chaldæorum esse tantas, ut iis pene omnes homines ali et vivere possent.

Nota: Hujus arboris, id est, Nabuchodonosoris, folia, erant pompa vestium, curruum, militum, aulicorum: fructus, erant opes et tributa, ait Theodor. *Cibus omnium erat in ea*; quia omnes mercatores et agricolæ sub eo pacifice et laute vivebant; milites vero et aulici splendide ab eo alebantur: subter eam habitabant bestiæ, id est homines barbari; et in ramis ejus volucres cœli, id est homines mitiori, acriori et altiori ingenio sub illius regis imperio et favore commode et decenter vivebant, sicque *ex eo vescebatur omnis caro.*

10. Videbam in visione capitis mei super stratum meum,] videbar mihi per somnium videre.

Et ecce vigil, et sanctus de cœlo descendit.] *Vigil* hic est Angelus, ut vertunt Septuag. qui non obruitur somno ut homo, utpote carens corpore. Angelus hic erat Babyloniæ præses et vindex, ut patet v. 14. Nota: Τὸ *vigil* significat primo, Angelos esse incorporeos, ideoque numquam dormire, sed semper vigilare, operique Dei intendere. Hoc imitantur Sancti, præsertim Religiosi, qui noctu pervigilant in oratione et laudibus Dei: *Unde et nos*, ait S. Hieron. *crebris pernoctationibus imitamur Angelorum officia. Et de Domino dicitur Psal. 120. Non dormitabit, neque dormiet, qui custodit Israel.* Secundo, eos esse continuos in actione, et infatigabiles. Tertio, eos nostra omnia acerrime considerare. Quarto, eos vigilantissimos esse gubernationis et vindictæ divinæ ministros et executores: perinde ac ipsa justitia et vindicta divina vigilantissima est; unde ipsa Jeremiæ c. 1. 11. ostensa est quasi virga vigilans. Hinc notat S. Hieron. Chaldæum עִיר *ir*, id est vigil, alludere ad irin, sive iridem, quæ per multicolorem arcum ad terras descendere dicitur, et per eam subinde Angeli, uti Apocal. 10. 1. de Angelo suo ait Joannes: *Et iris in capite ejus.* Iris enim misericordiæ et vindictæ est symbolum. Unde censet ab *ir* Hebræo, quod hic retinent aliqui interpretes, et græce et latine dictam esse irim sive iridem. Utramque ostendunt et ostendent Angeli, tum alias, tum præsertim in judicio et resurrectione, cum ipsi a morte evigilare et resurgere facient homines; alios ad gloriam, alios ad gehennam: *Vita ergo Angelorum est vigilia; vita mortalium vigilia sit oportet. Vigilate: nescitis enim quando Dominus veniat*, Marci 13. v. 35.

12. Germen, etc. sinite,] stirpem ei relinquite, ut possit crescere.

Alligetur, scilicet ille, qui per arborem hanc significatur, puta Nabuchodonosor, vinculo ferreo et æreo, in herbis quæ foris sunt.]

Id est, ut ex Chaldæo vertit Pagninus: *Alligatus vinculo et æreo et ferreo, ponatur in herba agri.*

Nota: Nabuchodonosor cum primo in amentiam versus est, mox a suis, ne sibi et aliis noceret, vinculis astrictus fuit et inclusus; sed deinde monitu Danielis solutus et dimissus ivit ad sylvas, visitque cum bestiis per septem annos, ut patet v. 29. Ita tamen ut retinuerit vincula aliqua, puta manicas ferreas in manibus, ne illæ conjungi possent, nese iis uteretur ut homo, sed ut, iis disjunctis, reperet ad herbas agri quasi bestia. Hoc enim est quod hic dicitur: *Alligetur vinculo ferreo, etc. in herbis.* Herbas ergo comedens erat ligatus.

Lyranus, quem sequitur Ferrand. vision. 22. comment. 2. sect. 2. per vincula hæc accipit sententiam et decretum Dei infrangibile, de Nabuchodonosoris ejectione e regno. Alii accipiunt durissimam ejus pœnam et afflictionem, quæ fregit et domuit ejus superbiam. Sed hæc mystica sunt.

13. Cor ejus ab humano commutetur.] Syrus: *Cor ejus ab hominibus transeat*; Arabicus Antiochenus: *Cor ejus divertatur*, vel amoveatur *ab hominibus*; Arabicus Alexandrinus: *Cor ejus auferatur ab inter homines*, et pro eo.

Cor feræ detur ei.] Hinc Origenes cum suis docuit hanc non esse historiam, sed parabolam, qua sub nomine regis Nabuchodonosoris symbolice describatur casus Luciferi. Sed hæc hæresis: nam historiam esse patet ex simplici narratione totius capitis, et ex cap. seq. v. 20. et seq. Ita S. Hieron. et alii passim.

Quæres: An ergo Nabuchodonosor vere mutatus fuit in feram aut bestiam? Primo, nonnulli censent Josephum id affirmare, sed falso hoc ei tribuunt.

Secundo, Dorotheus in Synopsi et Epiphan. in Vita Danielis, censent Nabuchodonosorem interius habuisse formam hominis, scilicet animam rationalem, sed exterius mutatum fuisse in figuram bovis anterius, et leonis posterius; ac consequenter videntur ei caput et cornua bovis, caudam vero et jubas leonis dare. Probant ex eo quod hic dicitur *cor*, non bestiæ, sed *feræ detur ei*: bos autem est bestia, non fera: leo vero est fera, non bestia: ergo potius in leonis, quam in bovis formam mutatus fuit rex. Rursum, quia v. 30. Septuag. dicunt ejus capillos crevisse in similitudinem leonum. Adde, rex hic crudelis et superbus fuit, ut leo; unde et leonæ comparatur cap. 7. 4. Verum in explicatione somnii Daniel nullam leonis, sed tantum bovis facit mentionem v. 29. et 30. eum bovi similem factum esse narrat. Jam vero boves non tantum cicures sunt et domestici, sed etiam agrestes et feri, uti sunt uri et bisontes. Talis ergo factus videtur Nabuchodonosor. Sic de Gyge et Minotauro fingunt poetæ, eos partim fuisse homines, partim boves. Nam de Gyge canit Ovidius l. 4. Trist. eleg. 6.

Centimanumque Gygen, semibovemque virum.

de Minotauro vero:

> Semibovemque virum, semivirumque bovem.

Tertia, Michael Medina l. 2. de Fide c. 7. putat non veram, sed phantasticam fuisse regis transformationem in bestiam: idque aut per præstigias, quomodo nostri lycanthropi, cum sint homines et sagi, apo dæmonis ita perstringunt oculos intuentium, ut videantur esse lupi, gregesque ovium quasi lupi invadere et occidere, se mox strage peracta in humanam formam videntur reverti. Similis transformationis meminit S. August. lib. 18. Civitat. 18. Aut potius, quia Deus circa corpus regis circumposuit figuram quamdam bestiæ, sub qua cum cerneretur ab aliis, bestia putabatur: sic enim mulier illa, quæ ad S. Hilarionem fuit adducta, per magicas artes apparebat esse jumentum quæ Hilariani mulier uti revera erat videbatur. Testis est S. Hieron. in ejus Vita. Verum hæc non sufficiunt, nec explent verba Scripturæ.

Quarto, S. Thom. l. 2. de Regimine principum (viri docti, ut Bellarm. l. de Script. Eccles. negant hunc librum esse S. Thomæ Aquinatis) cap. ult. ait regem transformatum esse in bestiam, non revera, sed quia sua imaginatione vitiata et corrupta, sibi transformatus videbatur. Cujus rei multa et mira exempla refert Galenus, et post eum Levinus Lemnius l. 2. de Complex. sub finem: Quidam, inquit, putabat nasum sibi excrevisse in immensum, ut elephantis proboscidem circumferre videretur. Medicus hunc ei morbum et phantasiam hac arte exemit: longum farcimen naribus admovit, ereptaque novacula illud sensim abscidit, ac tandem extimam usai partem persirinait, ut sanguis deflueret; itaque imaginarium ei nasum avulsit; atque præscripta ei soporifera potione et salubri diæta eum pleno curavit.

Alius hypochondriacus, hoc est, cui præcordia humore melancholico ac flatibus turgebant, credebat ranas ac bufones interiora sua perterebrare. Medicus dedit ei potionem, ac subdito clystere procuravit, ut aliquot ranæ et bufones in subjectam ei pelvim conjicerentur; quibus visis, optime illi hæc adempta est.

Tertius censebat se membra posteriora habere ex vitro; unde semper stabat, metuens, ne si sederet, ea quasi vitri fragmenta dissilirent.

Quartus nuper fuit, qui ex nimia capitis fatigatione, se mortuum esse dicebat, nec comedere volebat, utpote mortuum se credens. Jamque instabat septimus dies, qui inedia confectis lethalis esse solet. Ut enim morbo æ morti eriperent, quidam personati lintels obvoluti quasi mortui, conclave obscurum ingressi mensam instruere, ac liberaliter se reficere cœperunt. Æger autem hæc conspicatus, sciscitatur quid molirentur, at quod mei genus hominum? responsum est, mortuos esse se. Tum ipse: Ergone mortui comedunt? illi Comedunt utique; veni, vide et gusta. Ille lecto exsilit, cum mortuis commentitiis large vescitur, indormit confecto ad id liquamine, experrectus acusim ad se redit et sanatur. Hæc omnia Lemnius.

Hinc multi fiunt stulti et deliri ex sola vehementi rei alicujus vel amabilis, vel odibilis, apprehensione: imo narrat Seneca Bibium Gallum Romanum imitando gestus stulti, eos ita phantasiæ impressisse, ut inde stultus factus fuerit. Huc accedit Franc. Valesius de Sacra philos. c. 80. et Hieron. Mercurialis l. 6. Variar. lect. c. 20. qui hanc regis metamorphosin non aliud fuisse censent, quam morbum quem mediei melancholiam vocant, quo qui laborant insaniunt, et in aliorum subinde animalium formas mutatos se esse imaginantur, faciuntque et patiuntur omnia quasi revera ita esset: alii in canes, et latrant: alii in gallos, et cantant, et concutiunt latera: alii in lupos, et exeunt noctu domo, quæruntque sepulcra, et versantur libenter cum cadaveribus. Hinc enim Latinis vocatur melancholia canina, et lupina, Græcis λυκανθρωπία, Arabicus cutubut. Sic Bellerophon, ut animi ægredines et mentis dolores excuteret, captabat loca avia et solitudines: de quo Homer. Iliade ζ:

> Nam miser in sylvis mœrens errabat opacis,
> Per campos solus latos, perque avia rura,
> Ipse suum cor edens, hominum vestigia vitans.

Hinc Rutilius Ethnicus monachos Insulæ Caprariæ eodem morbo laborare falso æstimans, sic de eis scribit:

> Sic nimiæ bilis morbum assignavit Homerus
> Bellerophonteis sollicitudinibus.

Similis fuit Timon Athen. qui μισάνθρωπος est appellatus, quod genus humanum odisse videretur. Unde quadam vice in concionem ascendens, silentio indicto dixit: Est mihi hortus, et in eo ficus, ex qua multi cives se suspenderunt. In eodem nunc ego loco ædificare volo; quare vos publice admoneo, ut, si quis se suspendere velit, maturet antequam arbor exscindatur. Ejus epitaphium hoc fuit:

> Hic sum post vitam miseramque inopemque sepultus;
> Nomen non quæras: dii, lector, te male perdant.

Unde mare quasi perosum hoc monstrum dicitur exundando ejus sepulcrum longe expulisse.

Hic modus verus est, sed non adæquatus; nec enim usquequaque verbis Script. ipsique historiæ satisfacit: non enim potest morbus aliquis naturalis figuram hominis mutare, itaque temperamentum ejus efferare, ut per septem annos cibo ferino quasi fera cum feris vivat.

Denique Pererius asserit regem non mutasse figuram, sed tantum phantasiam, complexionem et genus: et Maldon. censet in figura corporis nihil mutatum fuisse præter ungues et capillos, qui nisi sæpe resecentur, solent turpi ac ferina forma crescere. Verum:

Dico primo: Nabuchodonosor in hac transformatione vere mansit homo. Id patet, primo ex tota narratione v. 30. et sequent. Secundo, quia alioqui anima rationalis debuisset ei adimi, et dari anima bovis: et sic non fuisset idem: nec res qui peccaverat, fuisset punitus, sed bos. Tertio, quia anima humana non potest informare corpus bovis; nec anima bovis corpus hominis. Mansit ergo idem omnino Nabuchodonosor, idem corpus, eadem anima; sed humanus tantum sensus quoad exercitium, puta humanus sensatio, præsertim in gustu; ac ratione usu ei fuit ad tempus ablatus, et postea redditus.

Dico secundo: Aliqua tamen ratione dici potest eum conversum esse in bestiam, puta in ursum aut bisontem; idque patet primo, quia, ut ait D. Thom. secundum vitiatam suam imaginationem in ursum sibi con-

versus esse videbatur. Secundo, quia cordis et corporis ejus temperamentum ita immutatum et efferatum est, ut esset simile feræ bestiæ, quantum fieri potuit citra humanitatis, sive naturæ humanæ amissionem. Tertio, quia rationis usu privatus et mente captus, tantum utebatur phantasia, eaque ferina, qualis est uri; et hoc est quod hic dicitur: *Cor feræ detur ei*, q. d. Privetur sensu humano, fiat amens et insanus, videatur sibi non esse homo, sed bestia.

Ubi nota: Cor in Scriptura et hic tria significat. Primo, mentem: quod enim cor est in corpore, hoc mens est in anima totoque homine. Jam bestiæ non habent mentem, sed ejus vice habent imaginationem; hæc enim regit eas earumque actus, uti mens regit hominis actus: cor ergo feræ est phantasia feræ. Secundo, cor idem est quod appetitus et voluntas: cor ergo feræ est appetitus ferinus. Tertio, cor proprie hic sumitur. Cordis enim, indeque totius corporis complexio in rege mutata fuit, ut ex humana fieret ferina. Crediderim tamen cum Maldonat. eum saltem per intervalla aliquem rationis et pristinæ dignitatis sensum habuisse: hoc enim proprie erat regi et homini, qua talis est, pœnale, afflictivum et contristativum. Huic sententiæ favet illud v. 22. *Donec scias quod dominetur Excelsus*, q. d. Donec ex tua pœna agnoscas Deum vindicem, ab eoque veniam poscas.

Quarto, quia habitus ejus magis ferinus erat, quam humanus; nam incedebat semper nudus, rori, imbri, et aliis cœli injuriis ut fera obnoxius. Rursum facies ejus ab humana erat diversa et accedens ad ferinam. Deinde adeo ei creverant capilli, ut totum fere corpus contegerent, ungues quoque creverant ad similitudinem avium. Denique cute erat non molli, sed dura et ferina, pilosque habebat crassissimos, ut referent plumas avium, qui a copiosa fuligine crassissimæ melancholiæ oriebantur, inquit Valesius. Quinto, incessus ejus et figura erat ferina; quia non erectus ut homo, et bipes; sed curvus et pronus, manibus et pedibus reptabat ut bestia, et quadrupes: pedes ergo ejus, brachia et manus callosæ et duræ, reliquaque membra cum temperamento ferinam induerant figuram quantum salva humana natura facere poterat Deus. Unde ipse rex jam sibi restitutus ait v. 33. *Figura mea reversa est ad me*; ergo illa jam ante ei fuerat ablata. Vidi subinde bovina cornua regi nostro appingi; sed hæc pictor ei suo adjecit privilegio: alii caudam ei adjiciunt; sed id minus necessarium est: et licet forte aliquolies cornua homini adnasci possent, nulla certe in natura vis est, quæ talem humano corpori appendicem possit adjicere. Addunt aliqui regis hujus genuum vertebras inversas fuisse, ita ut extrorsum quadrupedum more prominerent, idque ut pari cum bobus celeritate curreret, et inæqualia loca transiliret; nam si genua ejus introrsum humano modo plicata fuissent, fuisset ipse ad talem motum et saltum ineptus. Hæc opinio videtur congrua et probabilis. Nam hic situs ad incedendum more quadrupedum est naturalis, et pene necessarius ad hoc, ut talis incessus continuari, diuque durare possit, ut patet experienti. Sexto, quia cum feris quasi fera versabatur in sylvis, earumdemque victu, scilicet herbis et radicibus vescebatur; easque ex imaginatione et appetitu ferino (hunc enim significat *cor feræ*) et bovino sibi a Deo indito appetebat. Porro feræ non læserunt eum, quia putabant esse feram, licet novam et monstrosam; et quia Deus eas avertit, illumque per septem annos mirabiliter in hoc statu custodivit et conservavit. Simile narrat Aben Ezra de homine quodam melancholico, qui in montes Sardiniæ secessit, ibique cum cervis diu herbis victitavit. Sic Arcades glandibus, Argæi pyris sylvestribus, Æthiopes locustis, milio Sauromatæ, Persæ cardamo, Eremitæ herbis, Ophiophagi serpentibus vescebantur. Mithridatem veneno ita assuevisse, ut eo occidi non posset, testantur historiæ. Fœminam quamdam Coloniæ araneis pasci vidisse se narrat Albertus magnus. Non mirum ergo regem nostrum herbis tamdiu victitasse. Septimo, quia cum mentis usu etiam oris et linguæ usum perdiderat, nec articulatas et humanas, sed inconditas et bestiales voces dabat, mugiebatque ut bos. Ratio est, quia locutio sequitur imaginativam: prout enim homo, vel animal imaginatur, sic et loquitur, id est, vocem dat; ubi ergo ferina est imaginatio, uti erat in rege, ibi et ferina est vox. Ita S. Hieron. Theodor. Rupert. et Gregor. 5. Mor. 6. ac diserte Lud. Molina 1. p. q. 111. et Delrio l. 2. de Magia q. 18.

Hujus metamorphosis vix meminerunt Gentiles, præsertim quia prisci Chaldæorum annales perierunt: insinuat tamen eam Alphæus apud Euseb. l. 9. de Præparat. Evang. dum narrat regem Nabuchodonosor in furorem raptum, prædixisse aversionem Chaldæorum, moxque evanuisse a consortio hominum, dum scilicet quasi bestia fugit ad bestias in sylvas.

Moraliter. Nota hic justam et aptam pœnam ferinæ superbiæ, tyrannidis, gulæ et vitæ: ob hanc enim ex rege factus est quasi fera: *Et quia elocutione cogitationis se super homines extulit: ipsum, quem communem cum hominibus habuit, sensum hominis amisit*, inquit S. Gregor. 5. Mor. 6. Ecce quam verum hic est illud Psalmi 48. *Homo cum in honore esset, non intellexit: comparatus est jumentis insipientibus, et similis factus est illis*. Hinc finxit Homerus, quod Circe socios Ulyssis illecebris dementarit, et converterit in porcos, boves, asinos; Ulissem autem, eo quod ipse ejus cantus et illecebras respuisset ab ea dementari et converti non potuisse. Hinc rursum nata est illa Pythagoræ sententia de animarum transitu in bestias, quam ipse μετεμψυχωσιν vocabat; quæ si litteraliter intelligatur, falsa est et absurda; sin symbolice capiatur et moraliter, vera est et accommoda. Vere dixit Euripides: *Cum videris in sublime quempiam elatum, splendidis gloriantem opibus, ac genere supercilioque supra sortem suam fastuosum, illius celerem divinitus expecto vindictam*. Et Herodotus l. 1. *Vides eximia animalia ut fulminet Deus, neque suis opinionibus uti sinat: exigua vero facile fert. Vides etiam ut in ædificia maxima semper, et celsissimas arbores cœlestia tela ingruant. Solet enim Deus eminentia quævis castigare, ideoque sæpe magni et superbi exercitus a paucis vincuntur. Non sinit enim Deus alium præter se altum sapere*. Alius: *Ambitio est elementum malorum*. Denique Socrates sapienter monet: *Quamvis rex natus fueris, audi tamen ut mortalis. Quid tum, quod procul expuis? multa abundas pituita. Vestem elegantem fers? at hanc avicula prius habuit. Aurum geris? hæc fortunæ inconstans potentia. Opibus affluis? hæc vis est iniqua temporis. Superbis?*

hujusmodi est stultitiæ jactantia, vel hiantus. At si temperantiam secteris, divinum donum est. Fit autem temperantia, si teipsum metiaris. Denique sapienter Seneca in Thyest.

Stet quicumque volet potens
Aulæ culmine lubrico,
Me dulcis saturet quies.
Obscuro positus loco,
Leni perfruar otio.

nimirum *procul a Jove et fulmine.* Humilis ergo qui procul est a Jove, procul est a fulmine.

Et septem tempora mutentur super eum.] Per *septem tempora* Rabbi Abraham accipit septem hebdomadas, alii septem menses, alii septem anni tempora: annus enim in quatuor tempora dividitur, scilicet in ver, æstatem, autumnum et hiemem: sic ergo septem tempora fere biennium efficerent. Alii, quibus favet Theodor. anni, inquiunt, duo tempora sunt æstas et hiems: septem ergo tempora, sunt tres anni cum dimidio. Verum passim Latini, Græci, et Hebræi septem tempora, interpretantur septem annos: annus enim temporum mensura est communissima et vulgatissima, præsertim in Chronicis regum. Sic tempora pro annis capiuntur cap. 12. 7. Unde Arabicus Alexandr. vertit: *Et septem anni mutentur.*

14. In sententia vigilum decretum est, et (hic est) sermo Sanctorum et petitio,] q. d. Ita decernunt vigiles, id est Angeli, jubente Deo ad sermonem et petitionem Sanctorum. Ita S. Hieronymus. Arabicus vertit: *Hoc est quod decretum est in mandato Angeli sancti*; Chald. est, *et in verbo Sanctorum quæstio*, q. d. Inferiores Angeli quærent: Quare ita Deus fecit? et respondebitur illis: Ut cognoscant viventes quod dominetur Excelsus.

Et humillimum hominem constituet super eum,] puta super Nabuchodonosorem; aut potius *super eum*, id est, super ipsum, scilicet regnum, ut habent Chald. Græca, Vatablus et alii. Porro multorum, quos Deus ex vili conditione ad regnum evexit, exempla recensui Genes. 38. in fine.

16. Cœpit, etc. tacitus cogitare.] Græce ἀπηνεώθη, id est obstupuit, mansit attonitus. Ita Vatabl. Alii *hæsitavit*; Polychron. vertit, ἐξεπλάγη, id est, *consternatus est super mira novitate rerum ostensarum, et cogitabundus factus est.* Nam, ut ait Ptolemæus initio Almagesti: *Meditatio est clavis veritatis.* Quocirca sapientes interrogati de casu, vel re difficili, non statim respondent, sed tempus petunt ad cogitandum.

Cogitationes ejus conturbabant eum,] quia scilicet dolebat Daniel, regi sibi tam amico, per hoc somnium tam dira portendi.

Symbolice Rupert. in Daniel. cap. 8. docet, per Nabuchodonosorem in bestiam conversum significari, primo, quod Deus stulta mundi eligens, stultam fecit sapientiam hujus mundi per Evangelium Christi. Secundo, victoriam regni Dei, cujus potestatem rex, recepto sensu, confessus est. *Propriam*, inquit, *reprobandæ sapientiæ hujus mundi imaginem superbi regis dementatio prætulit, in eo maxime quod fœnum ut bos comedit. Quidnam est fœnum bovis hujus pabulum, nisi multitudo carnalium, mane orientium, cito florentium, et cito nihilominus, flore perdito, arescentium? Omnis enim caro ut fœnum, et omnis gloria ejus tamquam flos fœni. Ergo descendente Sancto et vigile, ad clamorem ejus ex hominibus ejectus est Nabuchodonosor, fœnum ut bos comedit; quia descendente in hunc mundum virtute et sapientia Dei Christo, ad prædicationem ejus stulta facta est sapientia hujus mundi, et ejecta ex hominibus divinam rationem recipientibus: solummodo fœnum, id est, homines superfluos, et super numerum pullulantes ex vitio carnis devorare potuit.*

24. Rex, consilium meum placeat tibi.] Chaldaice מלכא מלכי malca milki, id est *rex, rex meus*, vel *regnum meum placeat tibi*, ubi *rex*, vel *regnum* vocatur consilium; idque eleganter, ait Marinus Brix. in Lexico, quia consilium est instar regis, et deliberationis ac sententiæ est rex: et quia reges regere et regi debent consilio, ut regis rex sit consilium. Unde Pagnin. in Appendice vocum Chaldaic. Lexici, *milki*, id est consilium, æque ac *malka*, id est rex, deducit a מלך *malach*, quod יעץ *iaats*, id est consulere, notat. Idem tradunt, et multis exemplis confirmant Lexica Chaldaica et Syriaca. Sic ergo Chaldæi et Hebræi regem vocarunt a consilio, ut idem sit rex qui consultor, et regnare sit idem quod consulere et pollere consilio, juxta illud Platonis: *Beatæ sunt resp. quas philosophi et sapientes regunt, aut ubi reges philosophantur.* Hinc illud Proverb. cap. 31. vers. 3. *Ne dederis mulieribus substantiam tuam, et divitias tuas ad delendos reges*; Sept. juxta Romanam editionem vertunt: *Et vitam tuam in seram consilii mutationem*; Theodot. *In pœnitentiam.* Et mox: *Noli regibus, o Lamuel, noli regibus dare vinum.* Septuag. pro אל *al*, id est, non, legentes, אל *el*, id est, *ad, cum*, vertunt: *Cum consilio omnia fac, cum consilio bibe vinum*, quasi idem sit consilium quod reges, aut potius eadem vox *melachim* et reges et consilium significet: Noster enim vertit *reges*; Septuag. *consilium*. Hinc Emmanuelis regis nostri, cujus *principatus super humerum ejus*, Isaias c. 9. 6. cognomen assignat *consiliarius*; quin et Homerus Agamemnonem regem cognominat βουληφόρον, id est, *consilio pollentem*, puta principem qui multis consulere debeat. Audi eum Iliade α, εἷς δέ τις ἀρχὸς ἀνὴρ βουληφόρος ἔστω, id est, *Unus vero princeps vir consiliarius esto.* Præclare Cicero: *Bonum ducem efficiunt*, inquit, *labor in negotiis, industria in agendo, in providendo consilium, et celeritas in conficiendo.*

Peccata tua eleemosynis redime.] Pro *redime*, Chald. est פרק *perac*, id est, abrumpe, q. d. Resipisce, inchoa novam vitam mutando crudelitatem in clementiam et misericordiam, inquit Calvin. additque: Ergo male Papistæ ex hoc loco probant actus suos pœnitentiæ et satisfactionis. Verum S. Hieron. Theodot. Vatabl. omnesque alii vertunt, *redime*, et Chald. *perac* non tantum abrumpere, sed et redimere significat: inde enim פריק *peric*, vocatur redemptor; et פרקן *purkan* redemptio. Vide Lexicon Regium: idque patet ex serie orationis Danielis. Vult enim ipse non futura, sed præterita regis peccata ab eo ita dirumpi, frangi (*parac* enim et litteris et significatione idem est quod *frago et frango*) destrui et redimi, ut pro iis ipse Deum placet per pœnitentiam et eleemosynas. Unde Calvinus veritate convictus, tandem concedit posse sic verti: *Peccata tua eleemosynis redime*; sed excipit, hanc redemptionem apud homines intelligendam esse, non apud Deum, q. d. Redde pauperibus, quæ illis per vim et injuriam eripuisti, ut illis damnum sarcias et resti-

tuas. Verum hic est actus justitiæ; Daniel autem suadet actum misericordiæ: subdit enim: *Et iniquitates tuas misericordiis pauperum.* Rursum Daniel non vult hominibus, sed Deo a rege satisfieri. Demum enim Excelsum illi hanc plagam inflixisse, ideoque ab eo timendum, et placandum esse docuit v. 22. dicens: *Donec scias quod dominetur Excelsus super regnum hominum.*

Eleemosynis.] Chald. est בצדקה *betsidca*, id est justitia. Nota: Misericordia et eleemosyna hic et alibi vocatur *justitia*, quia est causa, pars, et signum illustre justitiæ et sanctitatis, uti dixi 2. Corinth. 9. 9.

Moraliter, docet hic Daniel consiliarios, confessarios, concionatores principum, quam vere et sincere eorum vitia carpere, et contra ea sana consilia et remedia suggerere debeant. Videmus enim multos iis adulari, crimina excusare, itaque se et ipsos perdere. Præclare Seneca *l.* 6. de Benef. c. 30. *Monstrabo tibi*, inquit, *cujus rei inopia laborent magna fastigia, quid omnia possidentibus desit: scilicet, ille qui verum dicat, et hominem inter mentientes* (adulatores) *stupentem, ipsoque consuetudine pro rectis blanda audiendi, ad ignorantiam veri perductum vindicet a consensu concentuque falsorum. Non vides quemadmodum illos in præceps agat extincta libertas, et fides in obsequium servile submissa, dum nemo ex animi sui sententia suadet, dissuadetque; sed adulandi certamen est, et unum amicorum omnium officium, una contentio, quibus blandissime fallat?* Et mox: *Hinc perpetua credunt, quæ in summum perducta maxime nutant. Ingentia super se casura regna fregerunt, nec intellexerunt in illo scena, et vanis et cito diffluentibus bonis refulgente, ex eo tempore ipsas nihil non adversi expectare debuisse, ex quo nihil veri audire potuerunt.* Subdit exemplum Xerxis, cui Græcos invasuro omnes assentabantur, quasi mox tantis copiis obrueret: solus Demaratus dixit: *Illam ipsam qua sibi placeret multitudinem indigestam et gravem, metuendam esse ducenti: non enim vires, sed pondus habere; immodica numquam regi posse, nec diu durare quidquid regi non potest:* paucos Græcos occupaturos Thermopylarum angustias, et Persis omnibus restituros. Itaque accidit, *stratusque per totam Græciam passim Xerxes intellexit, quantum ab exercitu turba distaret, ac pudore quam damno miserior, Demarato gratias egit, quod solus sibi verum dixisset, et permisit petere quod vellet: petit ille, ut Sardeis maximam Asiæ civitatem curru vectus intraret, rectam capite tiaram gerens.* Et Augusti Cæsaris, qui filiæ suæ Juliæ stupra indignans publicavit: inde pudore suffusus et gemens: *Horum*, ait, *nihil mihi accidisset, si aut Agrippa aut Mæcenas vixisset.* Concludit: *Plenas aures adulationibus aliquando vox vera intret. Da consilium utile. Quæris quid felici præstare possis? Effice, ne felicitati suæ credat, ut sciat illam multis et fidis manibus continendam; mobilia esse quæ dedit casus, et majore cursu fugere quam veniunt; sæpe inter fortunam maximam et ultimam nihil interesse.*

Redime.] Arabicus Antioch. vertit: *Peccata tua eleemosynis involve, vel operi.* Arabica vox proprie dicitur de sindone, qua sepeliendi involvuntur, ut peccata cum cadavere, eleemosynæ cum sindone conferantur. Arab. Alexandr. vertit: *Remissionem pro peccatis tuis postula eleemosyna, et operi, et miseratione super* (erga) *infirmos, pro iniquitatibus tuis.* Hinc S. Aug. *lib.* 21. Civit. 37. ait quosdam sine eleemosynis non posse salvari; quia peccatis aut cupiditatibus suis ita irretiti sunt, ut nisi pauperum precibus ordinaria gratia majorem et potentiorem obtineant, ab iis se expedire non possint.

Pari modo Zeno Imper. per eleemosynam punitionem Dei evasit. Audi Joannem Moschum in Prato spirit. c. 175. *Narravit*, inquit, *nobis quidam Patrum de Zenone Imp. dicens, quod mulierem quamdam in filia ipsius injuriose tractaverit. Hæc autem vacabat in templo Dominæ nostræ S. Dei genetricis, orans et deprecans, et cum lacrymis dicens: Vindica me de Zenone Imper. Cum ergo multis diebus hoc fecerit, apparuit ei sancta Dei genitrix, dicens: Crede mihi, mulier, ultionem tuam sæpe facere volui, sed manus ejus prohibet me. Erat enim valde misericors, et eleemosynas faciens.* Merito ergo ait Eccle. c. 3. 33. *Ignem ardentem exstinguit aqua, et eleemosyna resistit peccatis.* In quem locum scribens S. Ambr. comparat eleemosynam aquæ baptismi. *Eleemosyna*, inquit, *quodammodo est aliud animarum lavacrum, ut si quis forte post baptismum humana fragilitate deliquerit, superest ei*, ut *iterum eleemosynis emundetur.* Concionator ergo quasi alter Daniel, crebro peccatoribus suadeat et inculcet eleemosynam. Nam ut ait S. August. homil. 29. inter 50. *Sacrificium Christianorum est eleemosyna in pauperes: hinc enim Deus fit peccatis propitius.* Vide ea quæ de eleemosyna annotavi Deuteron. 26. sub finem capitis.

Audi testamentum Petri Domini Soræ et Arpini, ejusque conjugis Dodæ anno Domini 1030. apud Baronium. *Cœpimus*, inquit, *cogitare intra nosmetipsos qualiter in peccatis concepti et nati sumus, et qualiter ab infantia nostra, die noctuque horis et momentis innumerabilia peccata commisimus, et qualiter in illo terribili judicio de omnibus factis nostris et cogitationibus Deo rationem reddituri sumus, et qualiter ab illo æquissimo judice unusquisque recipiet secundum opera sua: et rursus dum cogitare cœpimus, qualiter impii et peccatores, qui hic peccata redimere negligunt, in illam pavendam pœnam perpetuo cum diabolo damnabuntur, et qualiter justi et electi Dei in illa æterna beatitudine cum Domino gloriabuntur; subito respexit nos divina pietas, et compunctum est cor nostrum cum tremore et æstuatione cordis: et cœpimus cogitare et quærere consilium a sacerdotibus, et religiosis viris, qualiter innumerabilia peccata nostra redimere potuissemus, et ab ira æterni judicis et a pœna æterna evadere. Accepimus consilium ab eis: præterquam renuntiare sæculo, nihil esse melius, quam eleemosynarum virtutem, et de propriis rebus et substantiis monasterium construere, et ibidem cœtus monachorum Deo famulantium coadunare, et ibi secundum regulam et normam beati Benedicti laudem Deo resonare, et voto persolvere, et omni tempore pro animabus nostris incessanter orare. Hoc consilium ab eis libenter et ardentissimo amore accepimus. Igitur construximus ecclesiam in honorem Domini nostri Jesu Christi, et sanctæ Dei Genitricis et Virginis Mariæ, et tradidimus eam in manus viri venerabilis Domini Dominici sacerdotis, et Abbatis, et ibi eum Abbatem constituimus, ubi monasterium construxisset, et cœtus monachorum Deo famulantium eo advocasset*, etc.

Nota: Eleemosyna redimit peccata. Primo, quia peccatorem disponit ad gratiam, et ad peccati remis-

sionem, eamque instar orationis a Deo emeretur et impetrat.

Secundo, quia remissa culpa, meretur ex condigno remissionem pœnæ reliquæ.

Tertio, etiamsi non mereatur semper culpæ et pœnæ æternæ, tamen temporalis pœnæ remissionem fere meretur, ut scilicet Deus plagas suas talibus in hac vita non immittet: idque hic etiam oppositum est. Nam S. Hieron. et alii putant Nabuchodonosorem fecisse eleemosynas, ideoque ad duodecim menses dilatam esse Dei contra eum sententiam, donec rursum bonum clementiæ amisit malo superbiæ v. 27. Unde pro eo quod nos habemus: *Forsitan ignoscet delictis tuis*; chaldaice est: *Forsitan prolongatio erit paci et prosperitati tuæ*.

26. POST FINEM DUODECIM MENSIUM.] Distulit Deus sententiæ suæ in regem latæ executionem ad duodecim menses, ut ei daret spatium pœnitentiæ. Ita Theod.

27. AIT: NONNE HÆC EST BABYLON?] Dixit hæc rex ingenti fastu, eum oblivione et contemptu Dei, unde ait: *Quam ego ædificavi*, non Deus. Videtur ergo somnium et somnii interpretationem oblitus esse, aut parvi pendisse, ac redisse ad ingenium, suamque arrogantiam. Nota: Turris Babel, et Babylon urbs condita fuit a Nemrod, sive Belo, qui fuit pater Nini; aucta est a Semiramide, sed postea eversa, restituta est a Nabuchodonosore, et magnificentissimis operibus adornata. Habebat enim Babylon, teste Herodoto lib. 1. in ambitu murorum stadia 480. muri crassi erant 50. cubitos, alti 200. cubites: in his erant centum portæ æreæ. Addit Diodorus l. 3. urbis Babylonis muros adeo latos fuisse, ut per eos sex currus simul precedere possent, et Arist. l. 3. Polit. 2. tantam eit fuisse Babylonem, ut orbe ab hostibus capta, per triduum incolæ alterius partis urbis eam esse captam non senserint: Babylon ergo habita fuit orbis miraculum, et unum ex septem mirabilibus mundi, de quo Martialis in Amphitheatre epigram. I.

Barbara pyramidum sileat miracula Memphis,
Assiduus jactet nec Babylona labor.

28. CUMQUE SERMO ADHUC ESSET IN ORE REGIS, VOX DE COELO RUIT.] Vide hic quam Deus exsecretur superbiam, quamque subito superbos e cœlo sideret et fulminet. Ita Saulus tumens et sæviens in Christianos percussus et perculsus cœlesti voce: *Saule, Saule, quid me persequeris? Durum est tibi contra stimulum calcitrare*: victus manus dedit Deo, Actor. 9. Sic superbis Judæis a Deo prosternendis ait Isaias cap. 66. 6. *Vox de templo, vox Domini reddentis retributionem inimicis suis*. Et de superbo Sennacherib c. 30. 31. *A voce Domini pavebit Assur virga percussus*. Et cap. 33. 3. *A voce Angeli fugerunt populi*. Et Joel. cap. 2. 11. *Dominus dedit vocem suam ante faciem exercitus sui. Magnus enim dies Domini, et terribilis valde et quis sustinebit eum?* cum scilicet in die judicii superbos sua voce: *Ite maledicti, in ignem æternum*, adiget in tartara. Nam ut ait David 2. Reg. 22. 14. *Tonabit de cœlo Dominus et Excelsus dabit vocem suam*. Sic Joan. Apoc. 8. audivit vocem Angeli, quasi *aquilæ volantis per medium cœli, dicentis voce magna; Væ, væ, væ habitantibus in terra*.

30. EX HOMINIBUS ABJECTUS EST.] Cum Nabuchodonosor tamquam amens et insanus ejectus fuit, tunc regnum Chaldæorum per septennium administravit Evilmerodach ejus filius, vel optimates, qui juxta vaticinium Danielis per septennium exspectarunt, ut Nabuchodonosorem menti restitutum reciperent, ut indicatur v. 33.

DONEC CAPILLI EJUS IN SIMILITUDINEM AQUILARUM CRESCERENT.] Pro *aquilarum*, Septuag. habent λεόντων, id est, *leonum*: unde Epiph. et Doroth. hauserunt suam sententiam de rege in leonem transformato, ut dixi v. 13. Verum Chald. et Latina habent *aquilarum* non *leonem*.

Quæres: Quomodo capilli ejus *in similitudinem* non bovis, sed aquilarum creverint? Primo, Maldon. censet in rege nihil præter ungues et capillos fuisse immutatum, sed hæc sola ferinum in morem excrevisse. Verum contrarium est verius, ut dixi v. 13.

Secunde. Lyranus, τὸ *in similitudinem aquilarum* exponit, q. d. *In longitudinem alarum aquilæ*. Verum alarum hic nulla est mutatio, nec recte capilli hominis alis, sed capillis aquilæ comparantur.

Tertio, melius Vatabl. explicat et vertit: *Ut pilorum copia aquilis, et unguibus similis evaderet volucribus*: Chaldæa enim ad verbum habent: *Donec pili ejus multiplicarentur instar aquilarum*. Pilis ergo aquilæ potius quam bovis (cui incessu et forma similis erat) comparantur ejus pili, primo, ob copiam et densitatem: aquila enim toto corpore pilis est densa, itaque quasi involuta, uti leo suis jubis, præsertim ea quæ dicitur Ossifraga: sic erat et rex. Secundo, ob colorem: sicut enim pili aquilæ sunt nigri admodum, ita erant et regis; idque fiebat ex copia melancholiæ, quæ crassissimam fuliginem exhalat, ex qua pili hi generabantur, uti ex Valesio dixi v. 13. Tertio, ob prolixitatem et formam. Sicut enim pili in capite aquilæ, puta cristæ sunt prolixæ, erectæ, crispæ, horridæ et minaces: sic erant et capilli regis semper crescentes, et numquam detonsi.

Porro apte pilos habuit aquilæ rapacis, et ungues avium rapacium: quia hæc fuit pœna et symbolum ejus rapacitatis, qua omnes gentes, earumque regna et opes diripuit; unde a Jeremia c. 4. 7. vocatur *prædo gentium*, et ab Ezechiele c. 17. 3. *Aquila grandis magnarum alarum, etc.* Rapacitas autem hæc notatur in pilis. Nam aquilæ pilos et pennas esse rapaces et veraces docet Ulysses Aldrovandus l. 1. Ornithelog. cap. de aquila pag. 24. ubi de aquila sic scribit: *Pennas habet firmitate ac duritie insigni, quæ (ut experientia multorum et aucteritate didici) pennas aliarum avium, præsertim anserum et columbarum, permixtæ abrumunt, idque forsan ob latentem quamdam, qua præditæ sint, vim. Avis enim ipsa dum vivit, reliquis omnibus volucribus infesta est, itaque deriveri vim illam animalem in res quoque ejus exanimes, per sympathiæ contagionem, non improbandum est: ut rei scentes docuit etiam in interemptis, super quos patrator sceleris vel casu, vel ad testandam conscientiam adductus fuerit*: præsente enim homicida, corpus ab eo occisum cruorem emittit, de quo dixi Deut. 21. 1. et sequent.

31. VIVENTEM IN SEMPITERNUM LAUDAVI.] Chald. *viventem sæculorum*, quem Syri vocant *gigantem sæculorum*, ut dixi Isaiæ 57. 15. Huc alludit S. Joannes Apoc. cap. 10. 6. et alibi, ubi Deum vocat viventem in sæcula sæculorum.

32. IN VIRTUTIBUS COELI.] Chald. כחיל *bechel*, id est

in exercitu, vel robore, scilicet stellarum et Angelorum cœli.

33. IN IPSO TEMPORE SENSUS MEUS REVERSUS EST AD ME.] Dorotheus in Synopsi, et Epiphan. in Vita Danielis, tradunt septem annos supplicio regis a Deo præfinitos, per preces Danielis contractos fuisse ad septem menses: ergo septem mensibus eum vixisse ut bestiam, reliquis vero sex annis et quinque mensibus, eum menti restitutum fuisse, non tamen regno; sed egisse pœnitentiam, eaque meritum fuisse ut restitueretur in regnum. Verum ex hoc versu patet hanc esse fabellam; hic enim dicitur quod eodem tempore rex simul restitutus sit menti, et regno; scilicet postquam septem annos egisset cum bestiis. Idem comminatus ei fuit Deus v. 22.

Moraliter Tertull. lib. de Pœnitentia in fine, ex hoc loco hortatur peccatores ad pœnitentiam, dicens: *Mutæ animæ medicinas sibi divinitus attributas agnoscunt. Cervus sagitta transfixus, ut ferrum et irrevocabiles moras ejus de vulnere expellat, scit sibi dictamno medendum. Hirundo si excæcaverit pullos, novit illos oculare rursus de sua chelidonio. Peccator restituendo sibi institutam a Domino exomologesin sciens, præteribit illam, quæ Babylonium regem in regna restituit? Diu enim pœnitentiam Domino immolarat, septenni squalore exomologesin operatus, unguium aquilinum in morem efferatione, et capilli incuria horrorem leoninum præferens. Proh malæ tractationis! Quem homines perhorrebant, Deus recipiebat.* Rursum disce hic prospera hominibus, præsertim principibus, eripere mentem, adversa reddere. Hinc Zeno dicebat, *se tum prospere navigasse postquam naufragium fecerat*; lapsus enim casusque docent cautelam et sapientiam. Ita videmus homines opibus et luxu diffluentes ad frugem redire, si Deus illis opes eripiat, et ad manticam redigat. Sapienter Artabanus, suadens modestiam Xerxi: *Gaudet*, inquit, *Deus eminentissima quæque deprimere; quia neminem alium quam seipsum, sinit de se magnifice sentire.* Sic Deus, ait Claudian. In Epigr.

> Ingentes quercus, annosas fulminat ornos.

Et Seneca in Agamemn.

> Turris pluvio vapulat Austro,
> Quidquid in altum
> Fortuna tulit, ruitura levat.

Sic aquila in altum levat testudinem, ut eam ex altiore loco saxo illidens, magis frangat et exenteret. In Nabuchodonosore vere exstiterunt tria illa aurea Ptolemæi axiomata, quæ in ejus Vita habentur initio Almagesti. Primo: *Insipiens est qui sui ipsius ignorat quantitatem.* Rex enim hic multo majorem se æstimabat, quam revera erat. Secundo: *Cum aliquis sibi placet, ad hoc deductus est, ut ira Dei sit super ipsum.* Tertio: *Qui in dignitate sua multum extollitur, in amissione ejus multum deprimitur.* Pulchre et vere Auctor sermon. ad Fratres in eremo, sermon. 12. apud S. August. tom. 10. *O sancta*, ait, *humilitas, quam dissimilis es superbiæ! Ipsa superbia, fratres mei, Luciferum de cœlo dejecit; sed humilitas Dei Filium incarnavit. Ipsa superbia Adam de paradiso expulit; sed humilitas latronem in paradisum introduxit. Superbia gigantum linguas divisit et confudit; sed humilitas cunctos congregavit dispersos. Superbia Nabuchodonosor in bestiam transmutavit; sed humilitas Joseph principem Ægypti constituit. Superbia Pharaonem submersit; sed humilitas Moysen exaltavit.* Et Sapiens Prov. 11. 2. *Ubi fuerit superbia, ibi erit et contumelia.* Et Christus: *Qui se exaltat, humiliabitur; et qui se humiliat, exaltabitur.* Narratur de S. Francisco in Chron. Ord. Min. pag. 1. lib. 7. c. 5. quod, cum S. Ægidius narraret lapsum fratris Eliæ, qui vir doctus, fuerat Minister Generalis Ordinis sui, et jam erat apostata, et excommunicatus, quia adhærebat Frederico II. Imp. hosti Ecclesiæ; projecerit se in terram, illamque arcte stringens dixerit: *Volo descendere quantum possum, quia Elias cecidit, eo quod altius æquo voluit ascendere.*

34. NUNC IGITUR EGO NABUCHODONOSOR LAUDO, etc. REGEM COELI.] Hinc probabile est Nabuchodonosorem hac septennali pœna serio ad Deum verum fuisse conversum, totoque corde fuisse contritum et humiliatum, ac proinde justificatum esse, et cum paulo post obierit salvatum videri. Ita Joseph Dorotheus in Synopsi, Epiph. in Vita Danielis, Lyranus, Carthus. et favet Theodor. et S. August. epist. 122. Audi Doroth. in Vita Danielis: *Cum*, inquit, Nabuchodonosor *peccatorum suorum remissionem adeptus esset, dedit Prophetæ regnum suum, et nec panem, nec carnem comedit, nec vinum bibit, Domino confessus. Nam hoc illi Daniel præceperat, ut leguminibus et herba vescens Dominum placaret.* Additque: *Volebat eum* (Danielem) *cohæredem constituere filiorum suorum. Sed vir sanctus dicebat: Propitius sis mihi, Domine, ne deseram hæreditatem patrum meorum, et adhæream hæreditati incircumcisorum.* Eadem habet Epiphan. in Daniele, scilicet quod post pœnitentiam, veniam et restitutionem in regnum, carne et vino abstinuerit, ac leguminibus vixerit. Secus fuit de Pharaone, qui per flagella et miracula Dei magis obduruit, et in sua obduratione mortuus est, ac mersus in mari rubro, ideoque damnatus. Hæc sunt disparia judicia Dei: nam, ut ait S. Paulus, Deus *cujus vult miseretur, et quem vult indurat.* Rursum ecce Nabuchodonosor rex, qui tota vita impiissime vixerat, in fine vitæ convertitur et salvatur: e contrario Salomon, qui a puero pie et religiose vixerat, in senio a mulieribus depravatus idola coluit ideoque multi putant eum esse damnatum.

Dices: De rege Babylonis dicitur Isaiæ 14. 11. *Detracta est ad inferos superbia tua*: ergo Nabuchodonosor est damnatus in inferno. Respondeo primo, Isaiam loqui de excidio Babylonis, ac proinde loqui non tam de Nabuchodonosore, quam de Balsassare (sub eo enim et cum eo excisa est Babylon) idque sub specie et typo Luciferi: Lucifero enim qui voluit in cœlum conscendere, proprie competit: *Te detracta est ad inferos superbia tua.* Respondet secundo Pererius, ista de Nabuchodonosore dici non absolute et prophetice, sed comminatorie: aut si quis absoluta ea dici velit, quod verius videtur, symbolice accipienda esse, eo tantum significare summam regis abjectionem et miseriam; sicut per ejusdem ascensum in cœlum non proprie ascensus iste, sed symbolice summa ejus gloria et fastus significatur.

Dices secundo: Hic v. 5. Nabuchodonosor jam conversus Belum adhuc vocat suum Deum; ergo non videtur plane abjecisse Belum, nec plane fuisse con-

versus. Respondeo, Rex ibi narrat tantum quod Danieli puero olim dederit nomen Baltassar, secundum nomen dei sui, puta quod a Baal, vel Bel, quem tunc colebat, vocarit eum Baltassar, non autem dicit se etiamnum Belum colere. Similiter quod ibidem Danielem spiritum Sanctorum deorum habere asserit, tantum commemorat sua verba, quibus ipse compellavit Danielem ante suam conversionem, puta ante somnii interpretationem. Fateor tamen hæc argumenta dubium facere conversionem et salutem Nabuchodonosoris, præsertim cum non legatur idola abjecisse, Judæos e captivitate dimisisse, tyrannice occupata restituisse aliaque veræ pœnitentiæ signa edidisse: illud tantum legimus, quod Evilmerodach mox ut in regnum successit, exaltavit Joachin regem Juda in Babylone captivum, idque forte quia pater moriens hoc et alia ei commendavit. Denique vis simile somnium? Accipe.

Constans imp. nepos Heraclii Imp. Monothelita, qui Martinum Romanum Pont. per Calliopam Romæ dolo cœpit, et in exilio ærumnis confecit, persequente eum Dei vindicta, anno Christi 654. bello navali cum Mabuvia Sarracenorum principe decertaturus, nocte vidit visum. Nam cum esset in Lycia, visus est sibi esse Thessalonicæ. Expergefactus narravit somnium conjectori cuidam. Qui ait: O imperator, utinam nec dormisses nec somnium aspexisses. Nam esse Thessalonicæ, δὸς ἄλλῳ νίκην, innuit, quod interpretatur, *alteri cede victoriam*, id est, ad inimicum tuum victoria vertitur. Ita factum: nam inito prælio Constans succubuit, et vix mutata veste effugit, inquit Theophan. anno 13. Constantis imper.

Idem Constans sceleribus scelera jungens, fratrem suum Theodosium interfecit: interfectus ipsi Constanti crebro per quietem visus est habitu Diaconi, poculum sanguine plenum porrigens, atque dicens: *Bibe, frater*; ac si diceret: Inebriare fraterno sanguine quem fudisti. Quare quasi alter Cain cogitavit Constans in Siciliam fugere: fugit, atque Syracusis in balneo occisus est a quodam Andrea Troili filio, uti ex Anastasio, Paulo Diacono et Theophane narrat Baron. anno Christi 668.

CAPUT QUINTUM.

SYNOPSIS CAPITIS.

BALSASARI TEMULENTO, ET SACRA VASA PROFANANTI APPARET MANUS SCRIBENS IN PARIETE. SECUNDO, V. 13. VOCATUS DANIEL SCRIPTURAM LEGIT: MANE, TEKEL, PHARES; DOCETQUE PER EA EXITIUM REGI PORTENDI. TERTIO, V. 30. OCCIDITUR BALSASAR, SUCCEDIT EI DARIUS.

NOTA. HUC CAPUT SECUNDUM ORDINEM TEMPORUM PONENDUM ERAT POST CAP. 7. ET 8. SED PROPHETÆ, UT DIXI CANON. 3 SÆPE NON SERVANT ORDINEM. NECTIT ERGO DANIEL HOC CAP. PRÆCEDENTI, UT HISTORIAM, ET FINEM SIMILEM REGUM BABYLONIORUM, SCILICET NABUCHODONOSORIS PATRIS, ET BALSASARIS FILII, PERTEXAT. DANIEL ENIM HIC PRIMO HISTORIAS OMNES SIMUL ENARRAT USQUE AD CAPUT SEPTIMUM: INDE USQUE AD CAP. 13. VISIONES SUAS ET PROPHETIAS SIMUL ORDINE PROSEQUITUR.

1 BALSASAR rex fecit grande convivium optimatibus suis mille: et unusquisque secundum suam
bibebat ætatem. 2. Præcepit ergo jam temulentus ut afferrentur vasa aurea et argentea,
quæ asportaverat Nabuchodonosor pater ejus de templo, quod fuit in Jerusalem, ut biberent in eis rex et optimates ejus, uxoresque ejus et concubinæ. 3. Tunc allata sunt vasa aurea et
argentea, quæ asportaverat de templo, quod fuerat in Jerusalem: et biberunt in eis rex, et optimates ejus, uxores et concubinæ illius. 4. Bibebant vinum, et laudabant deos suos aureos et argenteos, æreos, ferreos, ligneosque et lapideos. 5. In eadem hora apparuerunt digiti, quasi manus
hominis scribentis contra candelabrum in superficie parietis aulæ regiæ: et rex aspiciebat articulos manus scribentis. 6. Tunc facies regis commutata est, et cogitationes ejus conturbabant eum: et
compages renum ejus solvebantur, et genua ejus ad se invicem collidebantur. 7. Exclamavit itaque
rex fortiter, ut introducerent magos, Chaldæos, et aruspices. Et proloquens rex ait sapientibus
Babylonis: Quicumque legerit scripturam hanc, et interpretationem ejus manifestam mihi fecerit,
purpura vestietur, et torquem auream habebit in collo, et tertius in regno meo erit. 8. Tunc ingressi omnes sapientes regis, non potuerunt nec scripturam legere, nec interpretationem indicare
regi. 9. Unde rex Balsasar satis conturbatus est, et vultus illius immutatus est: sed et optimates
ejus turbabantur. 10. Regina autem, pro re quæ acciderat regi, et optimatibus ejus, domum convivii ingressa est: et proloquens ait: Rex, in æternum vive: non te conturbent cogitationes tuæ,
neque facies tua immutetur. 11. Est vir in regno tuo, qui spiritum deorum sanctorum habet in se:

et in diebus patris tui scientia et sapientia inventæ sunt in eo: nam et rex Nabuchodonosor pater tuus, principem magorum, incantatorum, Chaldæorum et aruspicum constituit eum, pater, inquam, tuus, o rex: 12. quia spiritus amplior, et prudentia, intelligentiaque et interpretatio somniorum, et ostensio secretorum, ac solutio ligatorum, inventæ sunt in eo, hoc est in Daniele: cui rex posuit nomen Baltassar. Nunc itaque Daniel vocetur, et interpretationem narrabit. 13. Igitur introductus est Daniel coram rege. Ad quem præfatus rex ait: Tu es Daniel de filiis captivitatis Judæ, quem adduxit pater meus rex de Judæa? 14. Audivi de te quoniam spiritum deorum habeas: et scientia intelligentiaque ac sapientia ampliores inventæ sunt in te. 15. Et nunc introgressi sunt in conspectu meo sapientes magi, ut scripturam hanc legerent, et interpretationem ejus indicarent mihi: et nequiverunt sensum hujus sermonis edicere. 16. Porro ego audivi de te, quod possis obscura interpretari, et ligata dissolvere: si ergo vales scripturam legere, et interpretationem ejus indicare mihi, purpura vestieris, et torquem auream circa collum tuum habebis, et tertius in regno meo princeps eris. 17. Ad quæ respondens Daniel, ait coram rege: Munera tua sint tibi, et dona domus tuæ alteri da: scripturam autem legam tibi, rex, et interpretationem ejus ostendam tibi. 18. O rex, Deus altissimus, regnum et magnificentiam, gloriam et honorem dedit Nabuchodonosor patri tuo. 19. Et propter magnificentiam, quam dederat ei universi populi, tribus, et linguæ tremebant et metuebant eum: quos volebat, interficiebat: et quos volebat, percutiebat: et quos volebat, exaltabat: et quos volebat, humiliabat. 20. Quando autem elevatum est cor ejus, et spiritus illius obfirmatus est ad superbiam, depositus est de solio regni sui, et gloria ejus ablata est: 21. et a filiis hominum ejectus est, sed et cor ejus cum bestiis positum est, et cum onagris erat habitatio ejus: fœnum quoque ut bos comedebat, et rore cœli corpus ejus infectum est, donec cognosceret quod potestatem haberet Altissimus in regno hominum: et quemcumque voluerit, suscitabit super illud. 22. Tu quoque filius ejus Baltassar, non humiliasti cor tuum, cum scires hæc omnia: 23. sed adversum Dominatorem cœli elevatus es: et vasa domus ejus allata sunt coram te: et tu, et optimates tui, et uxores tuæ, et concubinæ tuæ, vinum bibistis in eis: deos quoque argenteos, et aureos, et æreos, ferreos, ligneosque et lapideos, qui non vident, neque audiunt, neque sentiunt, laudasti: porro Deum, qui habet flatum tuum in manu sua, et omnes vias tuas, non glorificasti. 24. Idcirco ab eo missus est articulus manus, quæ scripsit hoc quod exaratum est. 25. Hæc est autem scriptura quæ digesta est: Mane, Thecel, Phares. 26. Et hæc est interpretatio sermonis: Mane: numeravit Deus regnum tuum, et complevit illud. 27. Thecel: appensus es in statera, et inventus es minus habens. 28. Phares: divisum est regnum tuum, et datum est Medis et Persis. 29. Tunc jubente rege, indutus est Daniel purpura, et circumdata est torques aurea collo ejus: et prædicatum est de eo quod haberet potestatem tertius in regno suo. 30. Eadem nocte interfectus est Balsassar rex Chaldæus. 31. Et Darius Medus successit in regnum annos natus sexaginta duos.

1. Balsasar rex fecit grande convivium,] anno ultimo regni sui, quo et eversa Babylone, ut monarcha cœpit regnare Cyrus: fuit ergo hic annus primus monarchiæ Cyri, quo etiam ipse Judæos e Babylone liberos dimisit.

Quæres: Quis fuit hic Balsasar? S. Hieron. ex Beroso apud Josephum, Eusebio et Megasthene, putat in Babylone post Nabuchodonosorem regnasse filium Evilmerodach, post hunc filium Niglissar, post hunc filium Labosordach: deinde hujus filium Balsasar. Verum non potuerunt esse tot generationes tam paucis, puta 34. annis: tot enim tantum interfluxerunt a morte Nabuchodonosoris, usque ad mortem Balsasaris. Falsum ergo est quod scribit Joseph. l. 1. Antiq. 12. Nabuchodonosorem, cum post eversam Jerusalem regnasset annos 25. reliquisse regnum filio Evilmerodach, eumque regnasse annis octodecim: post hunc Niglissar filium annis 40. post hunc Labosordach filium novem mensibus: huic successisse Balsasarem, cujus anno 17. Cyrus expugnarit Babylonem, Judæosque inde liberarit. Collige enim horum annos, invenies centum, quibus necesse est dicere durasse captivitatem Babylonicam: cum ex Jeremiæ cap. 27. et ex Daniele cap. 9. 2. constet eam tantum durasse 70. annis.

Secundo, Pererius, Maldonat. Hugo et alii, censent Balsasarem fuisse filium Evilmerodach, qui fuit filius Nabuchodonosoris, cujus proinde nepos fuerit Balsasar. Probant id primo, quia Nabuchodonosori successit Evilmerodach, ut patet 4. Reg. 25. v. 27. ergo Balsasar post Evilmerodach regnavit, ac consequenter fuit ejus filius. Secundo, quia Jerem. 27. v. 7. dicitur, quod Nabuchodonosori *servient omnes gentes, et filio ejus, et filio filii ejus.* Quis est filius ejus, nisi Evilmerodach; quis filius filii, nisi Balsasar? Unde Franciscus Ribera et alii sic computant annos 70. es-

ptivitatis Babylonicæ: Nabuchodonosor, inquiunt, regnavit 45. annis; Evilmerodach 22. Balsasar tribus, qui simul juncti faciunt 70. Verum dici posset ad Jerem. 27. 7. ibi patrem esse Nabuchodonosorem seniorem, filium esse Nabuchodonosorem juniorem, qui et Magnus est dictus; filium filii esse Balsasarem: nam hæc verba dicta sunt Jeremiæ initio regni Joakim, quando adhuc regnabat Nabuchodonosor senior; nam junior regnare cœpit anno quarto Joakim.

Tertio, alii censent Balsasarem hunc esse filium, non nepotem Nabuchodonosoris, esseque eumdem cum Evilmerodach. Hæc sententia valde conformis est verbis Danielis: primo, quia Daniel in chronicis hisce regum Babyloniorum, post gesta Nabuchodonosoris, transit statim ad Balsasar; ergo hic ei proxime successit. Secundo, quia semper hic vocat eum filium Nabuchodonosoris, ut patet v. 11. 13. et 18. Idem facit Baruch. c. 1. 11. Tertio, quia a Jeremia cap. 50. 2. Balsasar vocatur Merodach, qui idem esse videtur cum Evilmerodach: idem a Beroso et Josepho vocatur Labonitus et Nabonitus: nam litteræ L et N commutantur, sicut L et R, utpote affines, et liquidæ. Hinc pro Belial alii dicunt Beliar, pro Nabuchadnezer (id est Nabuchodonosor) in Hebræo legitur Nebuchadreser. Juxta hanc sententiam Balsasari, sive Evilmerodach, dandi sunt anni regni 34. (anni enim quos alii seorsim dant Evilmerodach adjungendi sunt annis Balsasaris, cum fuerit unus idemque rex) hos enim si addas ad annos 36. Nabuchodonosoris, explebis annos 70. captivitatis, qui incipiunt ab anno 11. Joakim, qui fuit 8. Nabuchodonosoris, et terminantur in ultimo anno Balsasaris, qui fuit primus Cyri. Nabuchodonosor enim universim regnavit annos 44.

Convivium.] Chald. לחם *lechem*, id est, *panem*, hoc est epulum. Sic enim panis in Script. per synecdochen significat quodlibet cibos et epulas. Græce *δεῖπνον*, id est cœnam. Veteres enim non prandebant, sed cœnabant, ut patet ex Athenæo in dipnosophistis, sive de cœnis sapientum. Hinc convivium quodlibet vocatum est cœna. Nota hic Balsasaris miram vecordiam, vel præfidentiam, quod hoste vicino, et urbe ab eo circumsessa, crapulæ indulgeat cum omnibus suis; unde juste in pœnam ebrietatis et sacrilegii, quo sacra vasa mensæ suæ adhibendo profanavit, eadem nocte et regno et vita spoliatus est. Multi censent Balsasarem, præfisum suis viribus et copiis, ac urbis munitioni, obsessum a Cyro et Persis indulsisse genio, et agitasse convivia, ut ostenderet se Persas non timere, nec curare: quomodo Epaminondas obsessus ab hostibus sibi insultantibus, jussit milites conviviis et ludis vacare, ut ostenderet se hostium sannas contemnere: testis est Diodorus lib. 12. Idem fecisse Viriatum Lusitanum a Romanis obsessum, narrat Florus.

Unusquisque secundum suam bibebat ætatem.] Quis quisque secundum ætatem accumbebat, et cyathum prius vel posterius accipiebat, puta digniores et seniores prius, juniores posterius. Erant enim ordine per mensas et classes ita distributi, ut rex singulis classibus ordine præbibere et propinare posset. Videntur enim hi satrapæ officio et dignitate fuisse pares, ita ut inter eos dignior tantum esset is, qui erat senior. Simili enim modo Darius regnum divisit in 120. Satrapias, et satrapas æquales, ut videtur. Nam eis omnibus tres Tristatas præfecit, c. 6. 1. et 2. Septuag. Pagninus, Vatabl. et alii vertunt: *Coram mille* (magnatibus et ducibus) *bibebat vinum*: erat enim rex solus in una mensa, e regione illorum mille qui in altera mensa accumbebant. Nam Chald. אלפא *alpha*, et mille significat, et eum qui melior est, dignior, præcipuus, et sic accepit Noster. Unde sic ad verbum vertas: *Bibebat quisque secundum quod erat alpha*, id est senior et dignior. Porro Scholiast. explicat, q. d. *Cujusque ipsorum mille erat crater vini, et pincerna proprius. Hoc enim apud Persas solemne est.*

2. Præcepit ergo jam temulentus] *Tradunt Hebræi*, ait S. Hier. *hujusmodi fabulam: Usque ad septuagesimum annum, quo Jeremias captivitatem Judæorum dixerat esse solvendam, imperio suo timuit Balsasar; sed eo expleto irritam putans Dei pollicitationem, versus in gaudium, fecit grande convivium, insultans quodammodo spei Judæorum, et vasis templi Dei; sed statim ultio consecuta est*, dum in hoc convivio porremptus est Balsasar, et Babylon capta.

Vide hic quonam Balsasarem deduxerit temulentia. Audi S. Basilium homil. de ebrietate: Aqua ignem exstinguit, vinum exstinguit rationem: aqua maris naves, vinum vitis homines submergit: ebriorum animæ vino submersæ sunt. Vigilantia et sobrietas facit homines, ebrietas ex hominibus facit belluas. Hinc ait Isaias cap. 28. 7. *Absorpti sunt a vino*. Absorbent ebrii vinum, sed absorbentur a vino. Et Sapiens Proverb. 23. 34. *Eris quasi sopitus gubernator amisso clavo*. Ebrius enim rationis clavum amittit.

Secundo, ebrietas uti rationis usum exstinguit, ita pravas animi cupiditates excitat. Isaiæ 5. 11. *Væ qui consurgitis mane ad ebrietatem sectandam, et potandum usque ad vesperam ut vino æstuetis*. Septuag. vertunt: *Vinum enim succendet* vel *comburet eos*. Vide ibi dicta. Unde S. Basilius ebrium vocat dæmonem voluntarium. Dæmone ergo pejor est ebrius, quia voluntarius est dæmon, cum dæmon involuntarie sit dæmon. A dæmone torquentur dæmoniaci, sed inviti et coacti: at ebrios ebrietate torquetur, quia placet.

Tertio, ebrietas os, oculos, nares, omniaque sensuum organa facit amarissimas et fœdissimas volnptatis cloacas, ita ut ebrii non homines sed sues sint, imo suibus teteriores. S. August. ser. 231. de Tempore, ebriosos ait similes esse paludibus sordidis, in quarum aqua sordida serpentes, ranæ, vermesque nascuntur.

Quarto, S. Paulus ad Ephes. 5. 18. *Nolite*, ait, *inebriari vino, in quo est luxuria*. S. Hieron. lib. 2. contra Jovinianum cap. 6. *Esus*, ait, *carnium, et potus vini, ventrisque saturitas, seminarium libidinis est*: nam *sine Cerere et Baccho friget Venus*. Audi exemplum horribile, quod refert auctor ser. ad fratres in eremo, apud S. August. ser. 33. *Ecce*, inquit, *hodie ebrietatem perpessus matrem prægnantem nequiter oppressit, sororem violare voluit, patrem occidit, duas sorores vulneravit ad mortem.*

Quinto, quo magis repletur venter, eo magis sensus mentis obtunditur, hominque hebescit. Nam ex crasso ventre subtilis sensus gigni non potest. Rursum, ut ait S. Chrysost. hom. 1. ad popul. *Non ita terra naturo vexata aquarum superabundantia continue dis-*

solvitur, ut corporis vis mollescit, diffluit, et senilis redditur vini potu continuo ingurgitata.

Sexto, S. August. supra: *Considerent*, inquit, *ebriosi, si non pejores animalibus judicandi sint. Cum enim animalia amplius quam sis opus est bibere nolint, illi et duplum et triplum quam sæpedit sis petum occipiunt.*

Septimo, ebrii ex crapula continuo dormitant, capite gravantur, oscitant, oculis caliginem, stomacho nauseam præ se ferunt. Et, ut ait S. Basilius: *Eos videre licet oculis liventibus, cute subpallido, spiritu gravi, lingua balbutiente, voce demisso et confusa, pedibus puerorum more infirmis et titubantibus.* Quare Anacharsis censuit optimum remedium ebrietatis esse, ebriorum indecoros et fœdos mores intueri, qui tales sunt, ut S. Chrysost. hom. 1. ad popul. ebrietatem vocet humani generis opprobrium. Hinc Lacedæmones pueris ostendebant servos temulentos, ut viderent quam deforme sit spectaculum homo ebrius, quamque is insanienti sit similis.

Octavo, Athen. lib. 11. Magnum poculum appellat argenteum puteum, in quem scilicet cadit ebrius, animam et rationem suffocans, seque et sua omnia demergens. Et S. August. supra ebrietatem vocat puteum inferni. Vide plura de ebrietate notata Gen. 19. in fine.

5. In eadem hora apparuerunt digiti quasi manus hominis.] Lyranus ex voce *quasi* autumat manum hanc vere non exstitisse, sed tantum in phantasia regis, unde ab aliis non esse visam. Verum utrumque falsum est. Nam Script. ait hanc manum scripsisse in pariete *mane, tekel, phares*; ibique hæc scripta legisse Danielem: cum cæteri litteras viderent, sed eas legere et interpretari nequirent. Dicit ergo *quasi manus hominis*, quia vera non erat manus hominis, sed ei similis formata ex aere condensato, et assumpta ab Angelo, qui per eam scribebat in pariete.

Scribentis contra candelabrum,] ut scilicet ex lumine vicini candelabri legi posset hæc scriptura: in cœna enim nocturna, candelabro et lumine erat opus. Ita S. Hieron. Porro manus scribentis apparuit, non ipse scribens, ut rex videret sibi parari insidias, et necem strui; at auctorem omnino ignoraret: et sic articulos tantum videret, manum non agnosceret, ait Pineda in Job 17. v. 10.

Aulæ regiæ,] ut sciret rex, et convivantes hanc scripturam ad se pertinere, inquit S. Hieron. Ille vero fuit illud vulgare proverbium: *Ubi uber, ibi tuber; ubi mel, ibi fel*, quod Plautus in Amphitryone hisce verbis declarat: *Ita diis placitum est, ut ob sodem culmine voluptas et si comes mœrer sequatur.*

8. Non potuerunt nec scripturam legere.] Quæres, cur? Respondent aliqui Hebræi, quia hæc scriptura erat Hebraica, non Chaldaica, unde a Chaldæis legi non poterat: sed ut demus fuisse Hebraicam, quis credat neminem Chaldæorum scivisse hebraice? præsertim cum Hebraica et Chaldaica tantum dialecto differant, sicuti Attica et Dorica. Secundo, respondet Rabbi Saadias, non potuisse eos legere, quia litteræ erant mutatæ, aut transpositæ: sed hoc uti fingitur, ita rejicitur. Tertio, alii respondent peregrinas hasce fuisse litteras extraordinarias et insolentes. Ita Pineda lib. 5. de Rebus Salom. cap. 13. Quarto, alii, a Deo fuisse impeditos Chaldæos, ut Danieli hæc gloria servaretur. Quinto, verisimilius Mald. et Anton. Fernand. vision. 23. sect. 1. censent tantum litteras initiales singulorum verborum fuisse scriptas, scilicet M. T. P. Sic enim typographi Hebræi initio operis versiculum aliquem Psalmi, per litteras tantum initiales ascribunt, et sic conflatum est *Machabi*, id est Machabæus, ex initialibus litteris Exodi 15. 11. *Mi camocho baelim Jehova*, id est, *Quis similis tui in fortibus, Domine?* Hoc enim emblema, quasi insigne belli et victoriæ, castris suis prætulerunt Machabæi.

Ita et Valens Imp. sciscitatus a necromantico, quis post se regnaturus esset? Respondit magus, fore illum cujus nominis primæ litteræ sunt Theod. (indicabat dæmon Theodosium Imp.) Quare Valens omnes qui Theodori, vel Theodosii vel Theoduli vocabantur, occidi jussit, ait Socrates l. 4. c. 15.

Ita et Mauricio Imperat. (eo quod S. Gregorio restitisset, eique et Romæ ab Aistulpho obsessæ non succurrisset) divinitus revelatum est, eum occidendum fore, et privandum imperio ab eo cujus nomen a ph. inchoabatur. Qua de causa Philippicos sororis Mauricii maritus in suspicionem affectati imperii adductus est. Sed mox in somnis per visionem intellexit Mauricius, se cum uxore et filiis a Phoca occidendum esse. Phocas ergo ex milite creatus Imperator trucidavit Mauricium, sed patientem et gratias agentem Deo, quod se in hac vita potius quam in altera castigaret. Unde ad singulorum filiorum in conspectu suo trucidationem, exclamabat: *Justus es, Domine, et rectum judicium tuum.* Ita Cedrenus, Nicephorus, et ex iis Baronius anno Christi 602.

Sic urbi cum gentilis esset, quasi prophetice inditum est nomen Roma, in signum quod avaritia a Christo esset destruenda. Roma enim si per singulas litteras explicetur, idem est quod, radix omnium malorum avaritia, inquit Alex. Angelus Doctor Theol. in Summa p. 6. c. 33. Christus enim urbam et orbem Gentilem, et bonis terræ inhiantem evertens et convertens, docuit et inspiravit contemptum terrenorum, et amorem cœlestium, fecitque nos cives cœli, hospites et advenas terræ.

Sexto et genuine, Chaldæi et Hebræi scribebant solas litteras consonantes sine punctis, sive vocalibus. Unde Chaldæi nesciebant quæ puncta hic essent substituenda, scilicet ad legendum esset *mane*, an *mina*, an *meno*, an *tekel*, an *tokel*, an *tekal*. Rursum licet possent singulis puncta aliqua substituere, itaque ea legere; tamen non poterant ea inter se connectere, ut sensum aliquem commodum et certum elicerent, præsertim quia singula verba per integram sententiam explicanda erant, uti ea explicat Daniel v. 26.

10. Regina, etc. ingressa,] puta mater Balassaris, sive Laboniti, quæ sapientissima fuit fœmina, inquit Herodotus. Ita Origen. Theoder. et alii. Secundo, Josephus ait, reginam hanc fuisse aviam regis. Tertio, alii censent, reginam hanc fuisse uxorem regis. Loquitur enim quasi regina, id est quasi uxor.

Dices: Uxor assidebat regi in convivio v. 2. quomodo ergo hic ingressa dicitur domum convivii? Respond. separata fuisse in hoc convivio de more triclinia fœminarum et virorum. Uxor ergo hæc non assidebat regi, sed ex triclinio fœminarum surrexit, et

ingressa est triclinium regis et virorum, in quo apparuerat manus scribens in pariete.

Prima sententia videtur verior. Loquitur enim de gestis Danielis sub Nabuchodonosore, quasi senior et sapientior Balsasare, et quasi eorum testis et conscia. Nam ut ait S. Hier. *Nosit præterita quæ rex ignorat, Erubescat ergo Porphyrius, qui eam Balsasaris somniat uxorem; et illudit eam plus scire quam maritum.* Porro matres regum, quæ ante eos fuerunt reginæ, etiam filiis regnantibus, vocari solent reginæ.

11. Est vir in regno tuo,] scilicet Daniel. Dices: Daniel hic quasi incognitus inducitur. Hoc autem non videtur verum. Nam erat notissimus ipse ex oraculis et somniis declaratis c. 2. 3. 4. imo a Nabuchodonosore præfectus fuerat toti Babyloniæ. Resp. Jam ab eo tempore elapsi erant 34. anni, quibus oraculorum illorum irrepsit oblivio: præsertim, quia mortuo Nabuchodonosoro, Balsasar succedens alios sibi familiares provexit, præfecitque Babyloniæ. Unde Daniel tunc videtur hac præfectura fuisse defunctus. Id colligimus ex vers. 16. ubi rex promittit Danieli, quod faciet eum tertium in regno principem, si scripturam legere possit: ergo tum non erat princeps. Fuit tamen Daniel ob sapientiam, et ob statum quem sub Nabuchodonosore habuerat, apud Balsasarem in honore, fuitque ejus conviva, et honoratus super omnes amicos ejus, ut dicetur c. 14. v. 1. huic tamen ultimo et fatali regis convivio non interfuit: quia se subduxit prævidens hanc manum, et infelicem ejus exitum. Itaque disposuit res suas, deditque se orationi, ut cladem quam evertere non poterat, saltem mitigaret: atque ad excidium Babylonis, novorumque regum, scilicet Darii et Cyri adventum se comparavit. Notus itaque erat Daniel Balsasari, non ut Propheta, sed ut vir prudentissimus, qui sub Nabuchodonosore patre suo rexisset totum imperium. Hic ergo regina eum ut Prophetam regi innotescere facit.

12. Ligatorum,] secretorum, et explicatu difficilium: quæ enim ligata sunt, cognosci et pervideri nequeunt, nisi dissolvantur et explicentur. Hinc S. Chrys. in Psalm. 95. Danielem vocat *spiritualem scripturarum librum*, eo quod ad litteras et res occultas explicandas non indigeret studio et lectione librorum; sed ipse in se ea contineret, et legeret quasi in libro.

17. Munera tua sint tibi.] Ita Sancti munera, et omnia terrena contempserunt, ut ostenderent se non nisi Deum et divina spectare. Ita Elisæus noluit accipere munera Naaman, quem a lepra curarat, 4. Reg. 5. 16.

Ita captiva mulier Christiana inter Iberes, cum Christi virtute Iberum reginam a morbo curasset, a rege donis remunerari jussa, se divitiis minime indigere respondit, pietatem se habere pro divitiis asserens, regemque munus amplissimum recepturum, si Deum quem illa colebat, vellet agnoscere. Hæc locuta, dona remittit. Ita Socrat. l. 1. histor. c. 16.

Ita fecit S. Hilarion. Orionus enim vir primarius, et ditissimus urbis Ailæ, possessus a legione dæmonum, post aliquot menses a S. Hilarione, non sine miraculo curatus est; non post multum temporis cum uxore et liberis venit ad monasterium, plurimam quasi gratiam redditurus, dona afferens. Cui Sanctus: *Non legisti*, inquit, *quid Giezi, quid Simon passi sint? quorum alter accepit pretium, alter obtulit, ut ille venderet gratiam Spiritus Sancti, hic mercaretur?* Cumque Orionus flens diceret, Accipe et da pauperibus; respondit: *Tu melius potes tua distribuere, qui per urbes ambulas, et nosti pauperes: ego qui mea reliqui, cur aliena appetam? multis nomen pauperum occasio avaritiæ est: misericordia vero artem non habet. Nemo melius eroget, quam qui sibi nihil reservat.* Tristi autem et in terra jacenti: *Noli*, inquit, *contristari, fili: quod facio, pro me et pro te facio. Si enim hæc accepero, et ego offendam Deum, et ad te legio revertetur.* Alius dæmoniacus ab Hilarione curatus, simplicitate rustica decem auri libras offerens, ab eo panem hordeaceum accepit, dicente: *Qui tali cibo aluntur, aurum pro luto ducunt.* Ita D. Hieronymus in Vita S. Hilarionis.

Cum in Sicilia de primoribus quidam, tumens morbo intercutis, eodem die quo ad Hilarionem venerat, sanatus esset, postea ei offerens infinita munera, audivit ab Hilarione dictum Salvatoris ad discipulos: *Gratis accepistis, gratis date.* D. Hieronymus ibidem.

Cum Eusebius eunuchus auri summam vim Liberio Pontifici Romano, a Constantio Cæsare exsulare jusso, ejusdem Cæsaris mandato, causa commeatus attulisset, recusavit Liberius, addens: *Tu ecclesias orbis terræ expilasti, et jam mihi ut damnato et egenti offers eleemosynam? Abi primum, et Christianus ipse fies.* Ita Theodoretus Eccles. histor. lib 2. cap. 16

Cum Christi virtute domum quamdam a peste liberasset S. Martinus, centum argenti libras pro honorario munere obtulerunt: quas cum recipere detrectaret, discipuli ejus id ægre ferentes, suæ dicebant inopiæ ea pecunia succurri potuisse, nec temere tantum munus egenis fuisse abjiciendum. Ad quæ respondit ille: *Ecclesia Christi nos vestit, et pascit. Gratis accepistis, gratis date.* Ita Sever. Sulpicius dialog. 3.

Rursum Daniel hic exemplum dedit consiliariis principum, ut munera contemnant. Felices principes qui tales vel habent, vel asciscunt consiliarios. Plato nullum præstantius prædiorum genus principibus esse dicebat, quam familiaritates eorum qui cauponari nescirent.

21. Cor ejus cum bestiis positum est,] habuit cor, id est phantasiam, et appetitum non tam humanum, quam bestialem; ideoque fugiebat homines, et appetebat versari cum bestiis; unde de facto ad eas exivit, cum iisque versatus est.

23. Qui habet flatum (halitum, spiritum vitalem, ipsamque vitam) tuum in manu sua.] Quis ergo non timeat Deum, in cujus manu est halitus, vita, anima, æternitas, salvatio et damnatio nostra?

24. Idcirco ab eo missus est articulus manus,] hoc est, manus cum digitis et articulis se moventibus et scribentibus, ut dicitur v. 5.

Nota: Chald. est פסא די ידא *pasa di ieda*; id est particula, vel, ut Pagnin. vertit, palma manus, scilicet truncata a brachio. Ita Vatabl. Alii per *articulum manus*, accipiunt digitum, quasi in pariete non tota manus, sed solus digitus apparuerit scribens. Unde Syrus vertit: *In eadem hora egressi sunt digiti manus hominis, et scribunt contra lucernam*; et Arabicus Alexand. *In illa hora egressi sunt digiti manuum e pariete contra lucernam super calice, rege vidente ad palmam hominis scribentem.* Ubi tamen ultimis verbis indicat

fuisse integram palmam et manum, idque uti concinnius, ita et verius videtur, idque diserte asserit Arabicus Antioch. *In illa hora*, inquit, *exiit palma manus, et digiti hominis e pariete, scribens ex adverso lucernæ.* Idipsum clare dicitur v. 5. *Et rex aspiciebat articulos manus scribentis.* Nota quod Syrus et Arabicus dicunt hos digitos et manum egressos e pariete aulæ et cœnaculi, in quo rex in sacris vasis potabat: inde enim egreditur pœna, ubi committitur culpa. Unde et Arabicus Alexand. addit, *super calice, etc. scribentem.*

Nota: Hæc manus significat justitiam Dei, quæ vigil cuique peccatori intendit et incumbit, atque Balsasarem vita, viribus et regno truncavit: hæc enim omnium operum hominis est conscia, judex et vindex, nihilque inultum relinquit, et tarditatem supplicii gravitate compensat. Symbolice, manus est synderesis, per quam Deus in cujusque conscientia propria peccata et pœnas ita describit, ut velit nolit ea videat. Quam verum fuit in Balsasare et Nabuchodonosore illud: *Fortuna vitrea est, dum splendet frangitur.*

25. Quæ digesta est.] Chald. *quæ exarata est*, ac consequenter *ordinata*, ut vertunt Septuag.

Mane, Thecel, Phares.] Syrus vertit: *Mno, tekal, et pharsin. Hæc est interpretatio verbi* (sermonis) *Mno: numeravit Deus ipsum regnum tuum, et tradidit illud. Tekal, appendit: appensus es in statera, et inventus es deficiens: Phras, divisit: divisum est* (scissum est) *regnum tuum, et datum est Mediæ et Persidi.* Posset quoque verti, *phras*, id est expandit, et prædæ hostium exposuit. Vaticanus codex legit, *Mno mne*, id est numeravit numeratum, quod Hebræi dicunt, numerando numeravit, id est, plene planeque numeravit regnum tuum, ita ut ipsum omnino sit numeratum, nihilque ex eo numerandum supersit. Sic etiam hæc vox *Mno*, in Arabico textu semper duplicatur et repetitur. Unde Arabicus Antioch. sic habet: *Computu numeratum est, et pondere appensum est, et divisum est. Et hæc modo est interpretatio: Numerando computatus est numerus, quia Deus comprehendit regnum tuum et tradidit illud, et pondere appensus es in statera, et inventus es deficiens. Divisum est: divisum est regnum tuum*, et datum est *Mediæ et Persidi.* Arab. Alex. sic habet: *Numeravit, numeravit Deus regnum tuum, appensum, numeratum. Et hæc est modo interpretatio. Numeratum equidem jam Deus* tulit *regnum tuum, et tradidit illud alius præter te. Appensum vero: quia appensus es in statera, et inventus es minus habere de bono. Divisum est regnum tuum*, et *datum est Mediæ et Persidi.* Porro ipsa originalis scriptura Chaldaica, sive ipsissima scripturæ verba sic habent: מנא מנא תקל ופרסין *mene mene, tekel, upharsin: numeravit, numeravit* (id est, exactissime et certissime numeravit) *appendit et dividentes*, scilicet sunt, id est, dividunt regnum tuum Persæ et Medi. Pro *upharsin*, v. 28. habetur פרס *peres*, id est divisit, hoc est jam jam certo dividet Deus regnum tuum, hocque aptius respondet duobus aliis præteritis. Notat Fernand. vis. 23. τὸ *numeravit*, innuere breves fore dies regis: ea enim quorum est copia, non solemus numerare, sed ea quorum est paucitas et inopia. Hinc illud: *Pauperis est numerare pecus.*

Secundo, verti potest per imperativum: *Numera; numera, appende, et dividentes*, scilicet sint. Hæc enim manus dictat sententiam Dei. Unde imperat dicens: *Numera, appende, divide.* Verum quia sententia Dei est efficax, et mox sua jussa exsequitur; hinc numera idem est quod numeravit; appende, id est appendit; divide, id est divisit.

Nota: *Upharsin* verti potest primo, et *dividentes*; secundo, et *Persæ*: *pharsin* enim sunt Persæ, q. d. Persæ instant tibi, o Balsasar, qui cum Medis divident regnum tuum. Ita Arias Mont. Sic filius Judæ, frater gemellus Zaræ, ab obstetrice vocatus est Phares. Dixit enim eo nascente ante Zaram: *Quare divisa est propter te maceria?* Genes. 38. 29.

26. Numeravit Deus regnum tuum, annos scilicet regni tui et imperii Chaldæorum, eosque numerando complevit,] id est primo, deprehendit esse completos: hic enim est septuagesimus et ultimus annus imperio Chaldæorum præstitutus a Deo, per Jeremiam, c. 29. 10. Secundo, *complevit*, id est, suo decreto statuit, ut jam compleantur et finiantur.

Audi similia portenta. Judex quidam Antiochenus pridie quam periret Julianus Apostata, juxta prætorium excubans, vidit congeriem stellarum, quæ litteras in hanc sententiam exprimebant: *Hodie Julianus in Perside occiditur.* Ita Zonaras.

Supra limen Andrianopolitani palatii inter alia signa hieroglyphica, inventus est versiculus, qui significaret quemdam ex Palæologorum familia brevi moriturum. Michael Andronici Imp. filius, paulo post ibidem mortuus est. Ita Gregoras l. 7.

Rursum, quod huc proprie pertinet, Dario Hystaspis Babylonem obsidenti, cum eam expugnare non posset, Zopyri mula peperit. Unde Zopyrus omen capiendæ urbis accepit: audierat enim a quodam Babylonio urbem expugnandam, cum mula pareret. Mutilavit ergo se fœde, itaque transfugit ad Babylonios, mentiens se a Dario ita mutilatum: quare dux exercitus et murorum custos ab eis creatus, urbem Dario tradidit. Ita Herodot. l. 3.

Xerxe cum tot copiis Græciam invadente, *Equa leporem enixa est, quod facile erat ad conjectandum: fore enim ut Xerxes exercitum adversus Græciam cum maximo strepitu, et ambitiosissime duceret, rursusque pro seipso sollicitus ad eumdem locum fuga recurreret. Alterum ei quoque prodigium Sardibus exhibitum est: mula enim mulum edidit*, inquit Herodot. l. 7.

Ita Nero in OEdipode fabula, quam novissimam recitavit, in hoc versu decidit:

Θανειν με ανωγε συγγαμος, μητηρ, πατηρ.
Jussit mori me mater, uxor, et pater.

Nam et OEdipus patrem occiderat insciens, matrem uxorem duxerat: ita Nero sciens Claudium patrem occiderat, matrem constupratam interfecerat, et Octaviam uxorem indignis modis tractaverat. Ita Sueton. in Nerone.

Simile est, sed felicius quod narrat Plut. in Reg. Apophth. de Dionysio tyranno, quod, cum magistratus per litteras sorte crearentur, et ipsi contigisset littera μ: dicenti cuidam per jocum μωρολογησεις, id est, *Stulta efferes, Dionysi*: imo, ait, μοναρχησω, monarcha ero, et adeptus magistratum protinus electus est Imperator a Syracusanis. Magni animi erat, quod illo joco non offenderetur, contentus omen litteræ secus interpretari, hocque viam ei ad imperium stravit.

Simili modo, sed significatione et sorte meliore, S. Henrico Bavariæ Duci, marito S. Cunegundis, apparuit S. Wolfgangus, ac in pariete ei scriptum ostendit, *Post sex*. Henricus putans post sex dies, deinde post sex hebdomades, deinde post sex menses, demum post sex annos se moriturum, parabat se ad mortem. Verum eventus declaravit felicius aliquid ei portendi, scilicet imperium: nam post sex annos creatus est Imperator. Ita habet Vita S. Henrici c. 2. quam edidit noster Gretser. in Sanctis Bambergensibus.

27. TEKEL.] Hebræi dicunt *sokal*, id est appendit, ponderavit: unde dictus est siclus. Veteres enim monetam appendebant ad pondus, uti siclus habebat pondus quatuor drachmarum. Chaldæi enim in multis nominibus Hebraicis pro *schin* substituunt *tau*, scilicet pro ש ponunt ת: ut pro *sekel* dicunt *tekel*, pro *schelas telas*.

APPENSUS ES IN STATERA, ET INVENTUS ES MINUS HABENS.] *Minus* scilicet dierum, quam ætas naturaque tua postulabat: ante diem enim naturalis mortis in robore ætatis violenta morte abripieris, inquit S. Hieron. et Maldonat. Verum hæc ætas juvenilis non solet a Deo appendi in statera.

Dico ergo: Alludit ad monetam levioris ponderis, quæ rejici solet, q. d. Appensa sunt in statera, et, ut Chald. est, in bilance divinæ justitiæ et examinis, opera tua, bona et mala, o Balsasar, atque inventus es habere minus probitatis et bonorum operum; plurimum vero habere superbiæ, crapulæ, et iniquitatis; ergo non mereris amplius regnare, aut vivere. Unde Arabic. Alexandr. vertit: *Inventus es minus habere de bono.*

Notat Theodor. nihil esse apud Deum, quod non ponderetur, adeoque Dei misericordiam et lenitatem certo pondere et mensura hominibus adhiberi. Unde dicitur Sapient. 11. 21. *Omnia in mensura, et numero et pondere disposuisti.* Proprie vero Deus in statera judicii sui, bene et male facta appendit. Unde Job c. 6. 2. *Utinam*, ait, *appenderentur peccata mea, quibus iram merui, et calamitas quam patior, in statera.* Vide et Matth. 23. 32. Sic Virg. l. 12. Æneid, Jovem de Æneæ et Turni fatis ac sortibus ita juste judicantem inducit:

> Jupiter ipse duas æquato examine lances
> Sustinet, et fata imponit diversa duorum:
> Quem damnet labor, et quo vergat pondere lethum.

Jam in statera hac Dei sola virtus habet pondus: neque enim Deus ponderat, vel æstimat aurum, argentum, principatus, prælaturas, etc. quæ apud homines sunt in pretio, ab iisque ponderantur; sed solum ponderat justitiam, id est virtutes et bona opera; hæ enim æternum gloriæ pondus operantur. Unde Prov. 11. dicitur: *Spirituum ponderator est Dominus.* In hac appendi optabat S. Job, dicens cap. 31. v. 6. *Appendat me in statera justa, habr. justitiæ, et sciam simplicitatem meam.* Quocirca Balsasar carens justitia et virtutibus, in statera Dei cum omni sua pompa et gloria appensus, inventus est minus habens, id est levis et vanus. Hinc regno et vita exclusus audit: *Divisum est regnum tuum*, quia ipse per impietatem a Deo se diviserat. Unde Psalm. 61. v. 10. dicitur: *Mendaces filii hominum in stateris, ut decipiant ipsi de vanitate in idipsum*; vel, ut alii vertunt: *Mendaces filii hominum si ponantur in stateris, ipsi pariter leviores sunt vanitate*, q. d. Illa est mortalium et mundanorum vanitas et fallacia ut si in altera lance constituantur ipsi, in altera vero ipsissima vanitas et inanitas, ea sine dubio præponderabit.

Rursum statera hæc symbolum est exactæ æquitatis et justitiæ: binc apud veteres Romanos æquitatis imago erat virgo quædam, tenens sinistra hastam, dextera justam stateram, ut videre est in nummis Galbæ Vitelli et Vespasiani. Hi enim Imperatores, ut significarent se esse æquitatis studiosos, eam in nummis suis sculpi curarunt. Sic ante Romanos Græci veteres pingebant justitiam quasi virginem, quæ sinistra bilancem, dextra gladium tenebat, quasi violatæ justitiæ vindicem. Unde Orpheus in hymnis apud Stobæum sic eam alloquitur: *O justissima dea mortalibus, beata, aptabilis, quæ semper justis hominibus propter bonitatem gaudes, veneranda, felicissima, gloriosa justitia, quæ pura semper menta digna cuique distribuis, ut integra conscientia fruens: semper autem comminuis omnes, quotquot stateram tuam non subeunt, sed ultro ipsam lancibus duris inexplebiliter declinant.* Hoc est quod ait Sapiens Prov. 16. vers. 11. *Pondus et statera judicia Domini sunt.* Et Isaias cap. 28. 17. *Ponam in pondere judicium, et justitiam in mensura.* Et cap. 27. vers. 8. *In mensura contra mensuram, cum abjecta fuerit judicabis eam.*

Deus ergo justissimam et fidelissimam habet stateram, in qua Balsassaris vitam et merita ponderavit, atque omnium nostrum ponderabit. Hinc Abbas Georgius apud Sophronium in Prato spirituali: *Væ*, ait, *nobis, fratres, quia nullam habemus compunctionem, sed in negligentia vivimus, cum ira Dei comprehendat nos, et in trutinis simus ut judicemur; ac sequenti die apparuit ignis in cœlo*, index et minax hujus trutinæ.

Sic Petrus Telonarius æger in somnis vidit omnes actus suos in statera appendi a Mauris et Candidatis; eoque Mauri in unam lancem omnia ejus peccata, quæ a juventute commiserat, et quorum erat ille oblitus, imponerent; Candidati nihil invenientes aliud, unum panem, quem ipse indignans pauperi dederat, in alteram lancem imposuerunt; itaque æqualitas facta est; tuncque dixerunt ei: *Vade et auge ad panem hunc; nam vere Æthiopes isti apprehendent te.* Unde evigilans mutavit vitam, et ex avaro factus est summus eleemosynarius, ut etiam propria corpori non parceret. Ita habetur in vita S. Joannis Eleemosynarii scripta a Leontio.

Sic merita S. Henrici Imp. qui fuit maritus S. Cunegundis, cum eaque cœlebs vixit, post mortem appensa sunt in statera inter Angelos et dæmones, cumque lances alternatim attollerentur et deprimerentur ejus meritis et demeritis, supervenit S. Laurentius, qui litem diremit. Nam domo ab Henrico accepta, et suæ Ecclesiæ collata, in lancem alteram meritorum ejus imposuit: quo factum est ut illa gravior effecta, alteram in altum efferret, eique præponderaret, atque hoc modo Angeli victores evaserunt, animamque Henrici dæmonibus ereptam in suum consortium abduxerunt. Res hæc fuse narratur in Vita S. Henrici c. 28.

Sed audi Caroli Magni merita in statera appensa. Rem narrat Joannes Turpin. Archiepisc. Rhemens. in Vita Caroli cap. 32. *Cum*, inquit, *apud Viennam in Ecclesia ante altare, die quadam raptus in extasi, precibus insisterem, tetrorum agmina innumerabilia*

militum ante me præterire, ac versus Lotharingiam ten-dere agnovi. Qui cum omnes pertransirent, intuitus sum quemdam illorum Æthiopi consimilem, retro lento gra-du alios insequentem. Cui dixi: Quo tenditis? Aquis-granum, inquit, ad Caroli mortem tendimus, ut ejus spi-ritum ad tartara rapiamus. Cui dixi: Adjuro te per no-men Domini Dei nostri Jesu Christi, ut peracto itinere tuæ dispositionis, ad me reverti non renuas. Tunc mo-dicum commorati, vix expleto Psalmo, eodem ordine ad me redierunt, et dixi novissimo, cui prius locutus fue-ram: Quid egistis? Et dæmon: Gallicianus, inquit, sine capite, tot ac tantos lapides ac ligna basilicarum sua-rum in statera suspendit, quod magis appenderunt bo-na, quam ejus mala, et idcirco ejus animam a nobis abs-tulit. Et, his dictis, dæmon evanuit: itaque intellexi eadem die Carolum ex hac luce migrasse, et subsidiis B. Jacobi, cujus Ecclesias multas ædificaverat, ad superna merito regna subvectum. Subdit deinde visionis confir-mationem: *Transactis post ejus mortem diebus quinde-cim, per nuntium didici, ab ipso tempore, quo ab Hi-spania recesserat, usque ad diem mortis suæ illum as-sidue ægrotasse, atque eadem die et hora, qua visionem ego videram, scilicet quinto Kalendas Februarii, anno Domini 814. ab hac vita migrasse, et apud Aquisgra-num in B. Mariæ basilica rotunda, quam ipse ædifica-verat, honorifice sepultum fuisse.* Ita Auctor hic, penes quem sit fides; nam inscribit se Turpinum Rhemen-sem Archiepiscopum, utpote quem constat ante Ca-rolum Magnum esse defunctum. Quocirca Papyrius Massonus censet, libellum hunc ab homine otioso esse conscriptum in gratiam juventutis paulo post Carolum Calvum: ejus tamen versio servatur in Bi-bliotheca regia in Gallia. Hinc et Cardin. Baronius anno Christi 814. agens de morte Caroli Magni, An-ton. Possevinus in Biblioth. in nomine Tulpinus, et alii, eum vocant fabulosum, imo mendacii insimulant.

28. Divisum est regnum tuum,] jam jam, puta hac nocte: regnum tuum a te separatum et ablatum, di-videtur inter Medos et Persas. Audite hæc, ebrii, au-dite, temulenti, qui assidetis mensis, gaudetis, ride-tis, canitis, psallitis; omnia vobis læta sunt, omnia ju-cunda: at non videtis extentam Dei manum super vos. *Mane*, numeravit Deus vitam tuam, et brevi comple-bit illam, forsan in hac hora, forsan in hac ebrietate tua. Deus ab æterno decrevit tibi diem et horam mortis; dixit: Ista hora, isto momento morieris: for-te hæc ipsa est hora tua fatalis. *Tekel*, appensus es in statera, et inventus es habere minus sobrietatis, mi-nus rationis, minus virtutis; multum vero crapulæ, multum amentiæ, multum vitiorum. *Phares*, divisum est regnum tuum, divisus es ipse tu; corpus tuum dabitur vermibus devorandum, anima dæmonibus: bona tua rapient vel hæredes perversi, vel execu-tores cupidi, vel Superiores iniqui. Vide quibus cor-pus tuum saginasti; vide quibus tanto labore opes per fas et nefas concervasti.

Tropologice, hæc tria, inquit Pererius, sunt pec-catoribus horrenda; primo, *mane*, scilicet numerus vitæ, id est mors; secundo, *tekel*, id est judicium; ter-tio, *phares*, id est infernus, quo a Deo, cœlo, Sanctis et vita æterna, in æternum dividimur et separamur.

Hæc tria imminent cervici cujusque: interim cæci homines comessantur, luxuriantur, saltant, tripu-diant; et hunc gladium capiti suo incumbentem non timent, quia non vident. Narrat Gregor. Turon. l. 5. histor. Franc. in fine, S. Salvium sibi dixisse: *Videsne super hoc tectum quæ ego suspicio? cui ego: Video su-per tegulum quod nuper rex poni præcepit. At ille alto trahens suspirio, ait: Video ego evaginatum iræ divinæ gladium super domum hanc dependentem. Nec eum vi-sio fefellit: nam post dies viginti duo filii regis, quos superius mortuos scripsimus, obierunt.*

Refert Cicero 5. Tuscul. quod Dionysius tyrannus Damocli assentatori illius beatam fortunam sæpe com-memoranti, declaraverit, quantus terror semper re-gibus et tyrannis, etiamsi felicissimi esse videantur, impendeat, hac ratione: collocari jussit hominem in aureo lecto et pulcherrimis stragulis, abacosque com-plures ornavit argento auroque cælato: tum ad men-sam eximia forma pueros delectos jussit consistere, eosque illi ad nutum ministrare: aderant unguenta, coronæ, incendebantur odores, mensæ conquisitissi-mis epulis extruebantur. Fortunatus sibi Damocles videbatur. In hoc medio apparatu fulgentem gladium e lacunari, seta equina appensum demitti jussit, ut impenderet illius beati cervicibus. Tum ille expave-scere, et totus in gladium intendere: jam nec pulchros ministros aspiciebat, nec plenum artis argentum, nec manum porrigebat in mensam; jam ipsæ coronæ de-fluebant. Demum exoravit tyrannum ut abire liceret, quod jam beatus esse nollet. Hoc sibi applicent o-mnes voluptuarii, cumque in mediis sunt epulis et luxuriis, rhomphæam divinæ justitiæ ac gehennæ sibi impendentem intueantur: itaque discant voluptates noxias aspernari, et frænare.

Denique ex eo quod Daniel *mane, tekel, phares,* sic est interpretatus, ut singula verba per singulas expo-neret sententias, videntur Rabbini prisci cabalisticum interpretandi et scribendi modum adinvenisse, quo non tantum integras S. Scripturæ sententias expla-nant, sed etiam syllabas, et singulas quasque litteras separatim expandunt, quasi in singulis lateat aliquid mysterii; ita ut cabala sensim in superstitionem et o-dium abierit. Rursum modum scribendi per *rasce te-bot*, id est, per initia dictionum, ut v. g. בבא *bbe*, i-dem sit, quod *beresit bara elohim*, id est, *in principio creavit Deus.* Hinc ab Hebræis idem accepisse Roma-nos, scilicet modum scribendi per notas (quibus no-tarii in tribunalibus scribebant singula dicta judicum et Martyrum) censet noster Raderus in lib. 14. Mar-tial. epigr. 202. et alii: non ergo Cicero, nec Mæce-nas, ut aliqui volunt, sed longe ante eos Hebræi hu-jus scriptionis fuere inventores.

29. Indutus est Daniel purpura.] Purpura et tor-ques aureæ erant olim insignia regum, ut patet ex libris Machab. Honorat adeo Danielem rex, licet mali diei nuntium, vel quia putabat hanc cladem remo-tam, et diu differendam esse; vel ut per Danielem Deum placaret, cladem que averteret. Ita S. Hieron.

Quod haberet potestatem tertius in regno.] Scilicet primus in regno erat rex, secundus regina, tertius Daniel, inquit Maldonatus. Aliter S. Hierony-mus, q. d. Fecit, ut Daniel esset tristata, sive trium-vir, puta ut esset unus e tribus regni principibus: sic enim paulo post Darius Medus tres tuti regno præfe-cit, ut patet cap. 6. 2.

30. Eadem nocte.] Non anni ejusdem, sed sequentis, inquit ex Guevara Alcazar in Apoc. 16. v. 12. not. 2. Quippe eadem nocte quotannis convivari consuaverant Chaldæi, pervigilium agentes cuipiam deorum: quale Livius lib. 23. Campanos celebrasse commemorat, cum Gracchus eos invasit simul omnibus portis. Verum contextus ipse innuit, mox eadem nocte ejusdem anni captam esse Babylonem. Tò enim *eadem nocte* referendum est ad *Mane, Tekel, Phares*, q. d. Eadem nocte ejusdem convivii, qua rex vidit manum vindicem, contra se scribentem sententiam mortis, interfectus est. Nec enim solet sententia, præsertim adeo efficax et miraculosa, ad annum differri: nec verisimile est Cyrum cum tantis copiis per totum annum et amplius obsedisse Babylonem. Nec obstat quod *prædicatum sit de se* (Daniele) *quod potestatem haberet tertius in regno suo* (Balessaris.) Id enim inter magnates, qui mille in convivio aderant, ibidem eadem nocte jussu regis prædicatum et proclamatum est. Solent enim exemplares castigationes Dei, præsertim circa sacrileges (qualis hæc erat) esse subitæ et repentinæ.

Interfectus est Balsasar,] capta a Cyro Babylone. Falsum ergo est quod ex Beroso scribit Joseph. lib. 1. contra Apion. Cyrum, capta Babylone, regem Balsasarem (quem ipse Nabonnedum vocat) benigne accepisse, eique ad habitandum Carmaniam assignasse.

Tradit Xenophon lib. 7. et Herodot. lib. 1. et ex eis Rupert. hic c. 18. S. Thom. opusc. de Regim. princip. lib. 3. cap. 7. Perer. hic, Guevara in Habacuc c. 2. 7. Alcazar. Apoc. 16. 12. et passim interpretes Cyrum obsidentem Babylonem circa eam multas fossas fecisse et eo die quo sciebat Babylonios festum acturos, et se inebriaturos, subito de nocte, compotantibus et bacchantibus Chaldæis, in eas fossas derivasse Euphratem, qui Babylonem interluit, itaque per siccum jam Euphratis alveum Persas in urbem penetrasse. Non præcaverunt id Babylonii, putantes hoc factu esse impossibile. Nam, ut ait Xenophon, *Euphratis latitudo est plusquam ad duo stadia, et profunditas tanta, ut nec duo viri alter super alterum stantes, super aquam emineant.* Ex alia parte Babyloe innumerabilis erat propugnatorum multitude: muri autem ipsi quinquaginta cubitos in latitudinem, ducentes in altitudinem patebant. Videns ergo Cyrus urbem terra esse inexpugnabilem, per flumen eam aggressus est die festo et convivali. Quocirca potantes Chaldæos prævidens et irridens Isaias cap. 21. 5. ait: *Pone mensem, contemplare in specula comedentes et bibentes, surgite, principes, arripite, clypeum*, hostis adest, Cyrus urbem ingreditur. Addit Xenophon, duos fuisse transfugas Babylonios apud Cyrum, Gadatam et Gobriam, quorum ductu Cyri milites in regiam noctu ducti sint, interfectis quicumque occurrebant, iis tantum servatis, qui syriace loquerentur (Judæis) trucidatisque primum regis custodibus, ipsum deinde regem interemisse. Ita cecidit Babylon illa inclyta: fuimus Troes, fuit Ilium, et ingens gloria Teucrorum.

Capta est Babylon anno primo Monarchiæ Cyri, qui fuit annus mundi 3417. Ille ergo anno Balsasar fecit hoc convivium, vidit manum scribentem, occisus est, etc. Porro Cyrus ob hanc Danielis de se prophetiam præsentem, et aliam præcedentem ab Isaia c. 45. 1. ante 200. annos de se editam, inquit Josephus, Judæos e Babylonica captivitate liberavit. 1. Esdræ 1. 1.

Nota: In hac urbis clade servatus est Daniel, tum Dei providentia; tum quia ejus virtus et sapientia jam ubique erat celebris, ut patet Ezech. 28. 3. (sic enim M. Marcellus in Syracusarum expugnatione, Archimedem nobilissimum mathematicum servari præcepit) tum quia illico percrebuit ejus vaticinium de nece Balsasaris, nec dubium quin id statim Darius et Cyrus intellexerint: jusserunt ergo eum quasi vatem suum servari, sicut Nabuzardan jussit servari Jeremiam c. 40. eo quod Judæorum excidium per Chaldæos prædixisset.

Denique Aristoteles in Politicis l. 3. c. 2. sic ait: *Capta cum esset ab hostibus Babylon, ferunt partem aliquam ejus civitatis tertia die nondum aliquid sensisse.* Idem accidit Cayro, sive Memphi, sæculo præcedenti, cum a Selyme Turcarum rege expugnata est: quin et Selymus eam licet captam, ingredi non est ausus.

Vide hic quantum peccatum sit sacrilegium, quamque Deus puniat profanatores rerum sacrarum, et cultui suo dicatarum: ob hoc enim Balsasarem hic punivit vitæ, urbis et monarchiæ excidio.

Quocirca pie et sancte S. Stephanus Papa (qui vixit tempore S. Cypriani, et sub Valeriano gloriosum obiit martyrium anno Domini 260.) sanxit, ut vasa et vestimenta sacrata non nisi a sacratis hominibus ferantur, idque confirmat hoc Balsasaris exemplo. Sic enim decernit de consecr. dist. 1. c. *Vestimenta. Vestimenta Ecclesiæ, in quibus Domino ministratur, et sacrata debent esse et honesta: quibus aliis usibus non debent frui, quam Ecclesiasticis et Deo dignis officiis: quæ nec ab aliis debent contingi aut offerri, nisi a sacratis hominibus; ne ultio quæ Balsasar regem percussit, super hoc transgredientes veniat, et corruere faciat eos ad ima.*

Alleg. Rupert. in Daniel. c. 9. decet, quod per Babylonis excidium significetur destructio totius civitatis diaboli, futura in die judicii, de qua dicitur Apocal. 18. *Cecidit, cecidit Babylon magna, et facta est habitatio dæmoniorum, etc. quia de vino iræ fornicationis ejus biberunt omnes gentes, et reges terræ cum illa fornicati sunt.*

13. Et Darius Medus successit in regnum.] *Darius*, scilicet cum Cyro nepote suo. Ita omnes Græci historici; Daniel tamen hic, et Isaias c. 13. 17, et Jerem. c. 51. v. 11. id tribuunt uni Dario, et Medis; quia Darius erat dignior, eratque avunculus Cyri, tuncque Medi erant potentes: Cyrus autem sub eo Persis præerat, sed ætate, animo et viribus pollens. Its S. Hieron. Perperam Masseretæ, historiarem Gentilium imperiti, pro *Darius* punctarunt *Darieves*, et pro *Cyrus*, *Cores*. Darius persice idem est quod ἐρξείης, id est coercitor, ait Herodotus l. 6.

Quæres: Quis fuerit hic Darius Medus? Respondet primo, Theodor. fuisse Nabuchodonosoris ex filia nepotem. Secundo, Joannes Annies et Joannes Lucidus post suum Megasthenem, putant fuisse Darium Hystaspis. Tertio, alii dicunt fuisse Cyrum. Quarto, Scaliger l. 6. Emend. temp. putat fuisse Nabonitum, qui, inquit, ex communi principum consensu suffectus fuit Labosordacho, nepoti Nabuchodonosoris ex filia Nitocride. Hunc enim Labosordach censet fuisse Balsa-

sar, quo interfecto, a populo electum creatumque esse regem Nabonitum, huncque esse Darium Medum, qui 17. annis regnarit, donec Cyrus eum regno Babyloniæ exutum, in Carmaniam relegavit. Verum Darium Medum una cum Cyro expugnasse Babylonem et occidisse Balsasarem, ac consequenter Medos et Persas non per successionem, nec per electionem, sed per vim simul occupasse imperium Babylonis, docet Daniel hic v. 28. *Divisum est regnum tuum, et datum est Medis et Persis.* Et v. 30. *Eadem nocte interfectus est Balsasar*, utique a Medis et Persis paulo ante nominatis. Unde mox subdit: *Et Darius Medus successit in regnum.* Idem docet Isaias c. 13. et c. 21. 2. *Ascende*, ait, *Ælam*; *obside* (Babylonem) *Mede.* Et v. 7. *Et vidit currum duorum equitum, ascensorem asini, et ascensorem cameli*, puta Cyrum regem Persarum, et Darium regem Medorum. Et v. 9. *Ecce iste venit ascensor vir bigæ equitum* (puta Cyrus Medo Perses) *et respondit et dixit: Cecidit, cecidit Babylon.* Idem docet Jerem. cap. 51. et communiter interpretes. Quinto, Eusebius putat fuisse Astyagem, avum Cyri; huic sententiæ favet c. 13. v. ult. Verum dico hunc Darium fuisse filium Astyagis: nam Astyagem præter filiam Mandanem, quæ fuit mater Cyri, etiam filium habuisse, licet Herodotus et alii negent (forte quia eum non habuit ex regina, sed ex secundaria uxore; aut quia ut vult Torniellus, adoptivus ejus, non naturalis fuit filius) docet tamen idipsum Xenephon in Cyripædia, qui hunc filium vocat Cyaxarem, atque eum ultimum fuisse regem Medorum. Hic sane videtur esse Darius Medus, dictus a Xenophonte Cyaxares: a Septuag. Artaxerxes. Ita Torniellus in Chronol. Perer. Maldon. et alii passim, sequentes S. Hieron. et Josephum lib. 11. Antiq. cap. 12. Consequenter verius est, quod ait Xenophon, Astyagem naturaliter obiisse, Cyro, adhuc existente puero; quam quod Herodotus asserit, eum a Cyro victum, et regno expulsum esse. Ex hoc enim loco patet, Cyrum cum avunculo Dario, ac consequenter cum familia Astyagis valde fuisse conjunctum. Porro Darius, vel ut Ctesias, Δαρειαῖος, quod propius accedit ad nomenclaturam Persicam, idem est quod ερξείης, id est coercitor, qui alios premit et coercet; sicut Xerxes, idem est quod bellator: Artaxerxes, magnus bellator, ait Herodot. l. 6. et ex eo Scaliger l. 6.

Annos natus sexaginta duos.] Tradunt Hebræi in Seder olam, id est in chronologia mundi, et ex eis Geoebrardus in Chronol. hunc Darium natum esse eodem anno quo Nabuchodonosor vastavit Jerusalem et templum, ut hujus sceleris esset ultor et vindex, ac Babylonem cum monarchia everteret. Quod intellige de anno quo Nabuchodonosor cœpit obsidere Jerusalem, qui fuit annus regni ejus 16. biennium enim illam obsedit, ac tandem eam expugnavit anno regni sui 18. ut patet Jerem. 52. v. 4. et 29. Id ita esse patet. Nam annus 62. Darii fuit pariter 1. Cyri, quo soluta est captivitas Babylonica, ac proinde idem ejusdem captivitatis fuit 70. et ultimus. Porro hi 70. anni inchoantur ab anno 8. Nabuchodonosoris, quo ipse occidit Joakim, eique substituit Joackin filium, quem post tres menses abduxit in Babylonem, ut dixi Jerem. c. 25. et 29. Jam ab anno 8. Nabuchodonosoris usque ad 16. ejusdem, quo natus est Darius intercedunt anni octo, quos adde ad 62. Darii et præcise habebis annos 70. captivitatis Babylonicæ.

Ubi Nota: Quam oculus divinæ providentiæ sit sublimis et pervigil, ut delinquenti illico tortorem creet et destinet. Ita notarunt Chronologi, eodem die quo in Anglia natus est Pelagius hæresiarcha, in Africa natum esse S. Augustinum, qui Pelagio a Deo parabatur antagonista et debellator. Ita eodem anno 1521 quo Lutherus publice hæresin professus est, S. P. N. Ignatius Pompeiopoli vulneratus nuntium sæculo remisit, sacramque militiam inchoavit, quem Deus docem Societatis Jesu contra Lutheranos decertaturæ destinabat. Ita Ribaden. in ejus Vita lib. 2. c. 18.

CAPUT SEXTUM.

SYNOPSIS CAPITIS.

Satrapæ invidentes Danieli præfecturam, ei dolum struunt per edictum regis: Unde Daniel v. 16. quia Deum adorat, in lacum leonum mittitur, sed manet illæsus: hinc rex v. 24. accusatores Danielis in eumdem lacum conjici jubet, sancitque ut omnes paveant Deum Danielis.

1 Placuit Dario, et constituit super regnum satrapas centum viginti, ut essent in toto regno suo. 2. Et super eos principes tres, ex quibus Daniel unus erat: ut satrapæ illis redderent rationem, et rex non sustineret molestiam. 3. Igitur Daniel superabat omnes principes et satrapas: quia spiritus Dei amplior erat in illo. 4. Porro rex cogitabat constituere eum super omne regnum: unde principes et satrapæ quærebant occasionem ut invenirent Danieli ex latere regis: nullamque causam, et suspicionem reperire potuerunt, eo quod fidelis esset, et omnis culpa et suspicio non inveniretur in eo. 5. Dixerunt ergo viri illi: Non inveniemus Danieli huic ali-

quam occasionem, nisi forte in lege Dei sui. 6. Tunc principes et satrapæ surripuerunt regi, et sic locuti sunt ei: Dari rex, in æternum vive: 7. consilium inierunt omnes principes regni tui, magistratus, et satrapæ, senatores, et judices, ut decretum imperatorium exeat, et edictum: Ut omnis qui petierit aliquam petitionem a quocumque deo et homine, usque ad triginta dies, nisi a te, rex, mittatur in lacum leonum. 8. Nunc itaque, rex, confirma sententiam, et scribe decretum, ut non immutetur quod statutum est a Medis et Persis, nec prævaricari cuiquam liceat. 9. Porro rex Darius proposuit edictum, et statuit. 10. Quod cum Daniel comperisset, id est, constitutam legem, ingressus est domum suam: et fenestris apertis in cœnaculo suo contra Jerusalem tribus temporibus in die flectebat genua sua, et adorabat, confitebaturque coram Deo suo, sicut et ante facere consueverat. 11. Viri ergo illi curiosius inquirentes invenerunt Danielem orantem et obsecrantem Deum suum. 12. Et accedentes locuti sunt regi super edicto: Rex, numquid non constituisti, ut omnis homo, qui rogaret quemquam de diis et hominibus usque ad dies triginta, nisi te, rex, mitteretur in lacum leonum? Ad quos respondens rex, ait: Verus est sermo, juxta decretum Medorum atque Persarum, quod prævaricari non licet. 13. Tunc respondentes dixerunt coram rege: Daniel de filiis captivitatis Juda, non curavit de lege tua, et de edicto quod constituisti, sed tribus temporibus per diem orat obsecratione sua. 14. Quod verbum cum audisset rex, satis contristatus est: et pro Daniele posuit cor ut liberaret eum, et usque ad occasum solis laborabat ut erueret illum. 15. Viri autem illi intelligentes regem, dixerunt ei: Scito, rex, quia lex Medorum atque Persarum est, ut omne decretum, quod constituerit rex, non liceat immutari. 16. Tunc rex præcepit; et adduxerunt Danielem, et miserunt eum in lacum leonum. Dixitque rex Danieli: Deus tuus, quem colis semper, ipse liberabit te. 17. Allatusque est lapis unus, et positus est super os laci: quem obsignavit rex annulo suo et annulo optimatum suorum, ne quid fieret contra Danielem. 18. Et abiit rex in domum suam, et dormivit incœnatus, cibique non sunt allati coram eo, insuper et somnus recessit ab eo. 19. Tunc rex primo diluculo consurgens, festinus ad lacum leonum perrexit: 20. appropinquansque lacui, Danielem voce lacrymabili inclamavit, et affatus est eum: Daniel, serve Dei viventis, Deus tuus, cui tu servis semper, putasne valuit te liberare a leonibus? 21. Et Daniel regi respondens, ait: Rex, in æternum vive: 22. Deus meus misit Angelum suum, et conclusit ora leonum, et non nocuerunt mihi: quia coram eo justitia inventa est in me: sed et coram te, rex, delictum non feci. 23. Tunc vehementer rex gavisus est super eo, et Danielem præcepit educi de lacu: eductusque est Daniel de lacu, et nulla læsio inventa est in eo, quia credidit Deo suo. 24. Jubente autem rege adducti sunt viri illi, qui accusaverant Danielem: et in lacum leonum missi sunt, ipsi, et filii, et uxores eorum: et non pervenerunt usque ad pavimentum laci, donec arriperent eos leones, et omnia ossa eorum comminuerunt. 25. Tunc Darius rex scripsit universis populis, tribubus, et linguis, habitantibus in universa terra: Pax vobis multiplicetur. 26. A me constitutum est decretum, ut in universo imperio et regno meo, tremiscant et paveant Deum Danielis. Ipse est enim Deus vivens, et æternus in sæcula: et regnum ejus non dissipabitur, et potestas ejus usque in æternum. 27. Ipse liberator, atque salvator, faciens signa, et mirabilia in cœlo et in terra: qui liberavit Danielem de lacu leonum. 28. Porro Daniel perseveravit usque ad regnum Darii, regnumque Cyri Persæ.

1. UT ESSENT IN TOTO REGNO SUO] distributi per suas satrapias et provincias. Notat S. Hieron. ex Josepho, Darium victa Babylone rediisse in Mediam cum Daniele, ibique hæc quæ sequuntur esse gesta: eodem anno mortuus est Darius; unde Daniel ex Media mox videtur remigrasse Babylonem, et ad Cyrum jam monarcham factum, se contulisse.

2. ET SUPRA EOS PRINCIPES TRES.] Olim apud Medos et Babylonios, Ægyptios et alios, summi post regem erant שלישים *schaliscim*, id est tristatæ, sive triumviri, puta tres principes, qui omnibus aliis minoribus principibus præerant: inter eos unus a Dario Medo constitutus fuit Daniel, æque ut a Balsasare constitutus fuerat c. 5. 29. ut esset tertius in regno.

3. SPIRITUS DEI AMPLIOR ERAT IN ILLO.] *Spiritus*, tum sapientiæ, tum prudentiæ, tum prophetiæ, tum orationis, tum justitiæ, tum zeli, aliarumque virtutum. Tales quærant reges et principes, quos provinciis præficiant: præses enim et *rector sine sapientia et spiritu, est quasi sol sine luce*, quasi avis sine plumis, quasi gubernator navis sine gubernaculo. Hinc Sapiens c. 6. v. 22. *O reges populi*, inquit, *diligite sapientiam, ut in perpetuum regnetis*: et paulo post: *Rex sapiens populi stabilimentum est.*

4. Ut invenirent Danieli ex latere regis.] Ita legunt Romana; sed Chald. habent מלכותא *malcuta*, id est regni. Jam primo, Hebræi crasse, latus regis, inquiunt, est regina quæ ad regis latus recumbit, quasi hi satrapæ Danielem apud regem suspectum de adulterio cum regina efficere conati sint. *Quærebant ergo occasionem, si in sermone, tactu, nutu, internuntio accusare possent Danielem. Sed nullam causam et suspicionem reperire potuerunt, quia eunuchus erat; unde eum in re stupri arguere non potuerunt*, inquit ex mente Hebræorum S. Hieron. Qui et subdit: *Pro suspicionem Theodot. et Aquila* ἀμβλάκημα *interpretati sunt, quæ chaldaice dicitur sesaitha, aut potius scetita: cumque ab Hebræo quærerem quid significaret? Respondit vim verbi sonare* δέλεαρ, *quam nos illecebram, sive* σφάλμα, *hoc est errorem dicere possumus. Porro Euripides in Medea* ἀμπλακίας *per* π *et non per* β, ἁμαρτίας, *id est peccata, appellat.*

Secundo, Hector Pintus sic exponit, q. d. Quæsierunt occasionem ut Danielem removerent, et ejicerent e latere regis. Unde aliqui codices hic legunt: *Quærebant occasionem ut auferrent Danielem ex latere regis.*

Tertio, Vatabl. ex latere, inquit, id est ex parte regni, ut scilicet accusarent Danielem, ut reum læsæ majestatis, quasi male administrasset regnum, et edicta regia violasset. Ita S. Hieronym. aut quod mala fide regiam pecuniam tractasset, inquit Maldonatus.

Verum dico esse hebraismum: nam *esse ex latere*, idem est quod *insidiari*; ex insidiis, quasi a latere, aliquem aggredi et prosternere; qui enim insidiantur alteri ad latus se collocant, ut alterum non advertentem occulte feriant, capiant, vel supplantent, q. d. Hi satrapæ quærebant occasionem, ut invenirent modos insidiandi Danieli, eumque apud regem calumniandi et præfecturæ hac regni dejiciendi. Vide hic quam virtutis comes sit invidia, feriantque summos fulmina montes. Rursum quam verum sit illud: *Omnes qui pie volunt vivere, persecutionem patientur.*

5. Non inveniemus Danieli huic aliquam occasionem, nisi forte in lege Dei sui.] Nota hic miram integritatem Danielis, quo ita circumspecte, fideliter et perfecte regni gubernacula tractabat, ut ejus æmuli nihil in eo vel in speciem possent calumniari. Quare Abbas Pastor in Vitis Patrum rogatus a quodam; *Quomodo debet homo conservari?* Respondit: *Vidimus Danielem, quia non est inventa accusatio ejus, nisi de servitio quod exhibebat Deo suo.* Rursum vide hic in Daniele, quam in aulis regnet æmulatio, præsertim in eos quos princeps evehit. Exempla hoc sæculo multa vidimus, imo hoc anno 1618. apud omnes fere reges principes summos gratia et gradu suo excidisse cernimus. Quocirca recte Pythagoras hoc suis documentum dedit: *Quæcumque invidiam pariunt, vitanda putato.* Ita habent aurea ejus carmina, quæ edidit et explicuit Hierocles ejus discipulus. Rursum in Daniele verum est illud Publii: *Fortunam citius reperias quam retineas.* Sapientes sunt, qui præstant illud S. Hieron. ad Heliodorum: *Nepotianus*, ait, *primam curam habuit ut humilitate superaret invidiam; inter coæquales primus in opere, extremus in ordine.* Aulicus ille rogatus: *Quomodo in aula consenuisset? Omnibus*, ait, *cedendo, et injurias quaslibet tolerando, imo gratias injuriantibus agendo.* Præclare monet Ausonius Exhort. ad modestiam:

> Fortunam reverenter habe quicumque repente
> Dives ab exili progrediere loco.

Quocirca sapiens ille dicebat, accedendum esse ad reges et principes, sicut accedimus ad ignem, moderate nimirum. Si enim propius ad ignem accedas, ab eo aduraris: si remotius consistas, non calefies. Hac de causa Ptolemæus Mathematicorum princeps, invitatus a rege ad prandium, excusavit se, dicens: *Regibus contingit fere quod considerantibus picturas, quæ cum videntur eminus, placent, propinque vero, non dulcescunt.* Ita refertur in ejus Vita, quæ habetur initio Almagesti.

6. Subripuerunt regi.] רגש *regas* hebraice significat tremere; chaldaice vero, significat primo, astare, congregari: unde Septuaginta et Vatablus vertunt: *Congregati sunt ad regem*; Syrus et Arabicus: *Accesserunt ad regem.* Secundo, tumultuari: tertio, fremere: unde Joannes et Jacobus vocantur Boanerges, id est filii fremitus, sive tonitrui, Marci 3. v. 17. Quarto, persuadere, præsertim dolose et insidiose, quod est surripere. *Surripuerunt* ergo, id est insidiose suggesserunt regi. Perperam ergo Pintus pro *surripuerunt*, corrigendum vult *surrepserunt.*

Discant hic reges et principes bene examinare, penetrare et pervidere, tum suorum consiliariorum animos, consilia et intentiones; tum leges et decreta, quæ illi suggerunt, an sint justa et utiles bono, non suggerentis, sed pubblico; nec credant iis, qui ob privata commoda vel odia, suggerunt ea, quibus regi dedecus, aliis perniciem creent. Discant vicissim consiliarii, malum consilium consultori esse pessimum. Ita hi satrapæ in Danielem bene fabam cudentes in seipsos eamdem cuderunt. Discant viros probos et quietos non impune tangi. *Cave quiete sedentem in aulæis*, inquiebat Sfortia, qui et hoc in insigni gestabat: *Quietum nemo impune lacessit.* Aurea est Plinii vox in Panegyr. Trajani. *Discimus*, inquit, *experimento, fidissimam esse custodiam principis ipsius innocentiam. Hæc arx inaccessa, hoc inexpugnabile munimentum munimento non egere. Frustra se terrore succinxerit, qui septus charitate non fuerit: armis enim arma irritantur.* Denique audiant consiliarii id quod Alphonsus Aragon. rex dicebat, si sibi contigisset nasci temporibus Romanorum, se constructurum fuisse contra curiam templum, *Jovi pistori*, in quo priusquam venirent in senatum Patres conscripti, odium, amorem, ac privatos omnes affectus deponerent: hi enim sunt qui urbes, reges et regna evertunt ac pessumdant. Ita Panorm. in Alphonso.

7. Ut omnis qui petierit aliquam petitionem a quocumque Deo, etc. nisi a te, rex.] Nota, adulationem, ut injustum et impium decretum a rege extorqueant. Suadent enim regi, ut divinitatis nomen et munus sibi arroget, ut Deo omni excluso, ipse quasi Deus solus supplicum vota excipiat, nec patiatur alium Deum adiri vel invocari. Juris enim naturæ est, ut quisque, præsertim egens vel afflictus, Deum invocare possit, imo debeat; et barbarum, imo diabolicum, esset hoc vetare. Dum ergo alium Deum hic invocari prohibent, ipsum regem pro Deo colendum et invocandum censent. Sic Deus haberi voluit Do-

mitianus Impor. quem irridens Philostratus: *Cum, ait, alius propterea se accusatum quereretur, quod Tarenti, ubi dominabatur, sacrificans, publicis precibus non addidisset. Domitianum Palladis filium esse: At enim, inquit, arbitraris fortasse, Palladem non peperisse, cum semper habita sit virgo. Ignorabat autem (ut opinor) deam ipsam draconem quandoque Atheniensibus peperisse.* Nimirum draco erat Domitianus. Idem narrant Quintil. lib. 3. cap. 9. Sueton. in Domitiano cap. 4. Martialis sæpe, et alii, cum illud ejus solitum programma irrident: *Edictum domini Deique nostri.*

10. Contra Jerusalem.] Hoc, ait S. Hieron. est Dei præceptum Deut. 12. 11. et Salomonis consilium 3. Reg. 8. 44. qui contra templum orandum esse admonuit. Sic Ezechias, Isaiæ 38. v. 2. *Convertit faciem suam ad parietem* (qui erat versus templum) *et oravit ad Dominum.* Sic David Psalm. 62. 3. *In terra*, ait, *deserta, invia et inaquosa; sic in sancto* (sicut in sanctuario et templo) *apparui tibi*, q. d. Ego David in deserto profugus, ex eo te, Domine, in templo habitantem contemplor, et ad templum conversus te in eo præsentem et præsidem adoro. Ergo videtur Salomon fabricans templum in Jerusalem (quæ in medio terræ habitatæ erat sita, ut ait Ezechiel cap. 5. 5.) Deum quasi centrum mundialis sphæræ, et omnium animorum constituisse, ut lineæ et orationes ab hominibus ducerentur in templum, ubicumque ipsi existerent; et Deus in templo tamquam in centro præsentem se exhibens, singulorum precibus intendebat, audiebat, exaudiebat, uti notavit noster Pineda lib. 5. de Reb. Salomon. c. 5. num. 35. Templum ergo erat quasi centrum orbis, uti Deus centrum est mundi, hominum et Angelorum. Vide hic et imitare constantem pietatem et libertatem Danielis, qui pro ea statum et vitam periculo fidenter exposuit. Merito Aristot. 1. Ethic. 10. hominem constantem vocat quadratum, quia ad omnem fortunæ jactum impulsumque firmus solidusque in sapientia et virtute consistit, cum alii leves rotentur ut globi.

Tribus temporibus in die flectebat genua.] Tria tempora quibus Deo flectendu sunt genua: tertiam, sextam et nonam Ecclesiastica traditio intelligit, eaque colliguntur ex Actor. 2. v. 15. et c. 3. v. 1. et c. 10. v. 9. Tribus horis, inquit Pintus, orabant Judæi in die, scilicet hora tertia, sexta et nona. Tertia, quia tunc data est lex in Sina: et eadem hora orat Ecclesia, quia tunc datus est Spiritus Sanctus in Pentecoste. Sexta, quia tune erectus fuit serpens æneus in deserto: eadem orat Ecclesia, quia tune crucifixus est Christus. Nona, quia tunc petra dedit aquas in Cades; uti et Christi latus in cruce tunc perforatum, sanguinem dedit et aquam.

Addit noster Lorinus in Actor. 3. v. 1. Judæos orasse hora sexta, quia tunc lapsus est Adam, ut colligitur ex eo, quod Dominus post meridiem venisse dicitur, ut puniret Adam. Addunt Hebræi, quia tunc perambulat dæmonium meridianum, quod hominem ad intemperantiam et choleram fervente sole sollicitat, unde in meridie Judæi solent contra illud recitare Psalm. 90. *Qui habitat in adjutorio Altissimi*, ut ab illo liberentur, scilicet *ab incursu et dæmonio meridiano*, ut dicitur v. 6. illius Psalmi.

Audi et S. Hieron. *Daniel regis jussa contemnens, et in Deo habens fiduciam, non erat in humili loco, sed in excelso; et fenestras aperit contra Jerusalem, ubi erat visio pacis. Tria autem sunt tempora, quibus Deo flectenda sunt genua: tertium, sextum et nonum Ecclesiastica traditio intelligit. Denique tertia hora descendit Spiritus Sanctus super Apostolos. Sexta volens Petrus comedere, ad orationem ascendit in cœnaculum. Nona Petrus et Joannes pergebant ad templum.* Verum de his alibi. Audi et S. August. in Sententiis n. 203. *Vigor*, ait, *fidei Christianæ tribus temporibus initiatur, vespere, mane, meridie. Vespere enim Dominus in cruce, mane in resurrectione, meridie in ascensione: unum ad patientiam occisi, aliud ad vitam resuscitati, tertium pertinet ad gloriam majestatis in Patris dextera considentis.* Et S. Cyprian. tract. de Orat. Domin. per ternarium horarum potat designari SS. Trinitatem, quam totidem horis colimus et adoramus.

Porro tertia, sexta, nona, computantur ab ortu solis: Hebræi enim diem, uti Romani noctem, dividebant in quatuor horas, et quasi vigilias. Prima erat ab ortu solis usque ad tertiam: durabant ergo hæ horæ tres nostras horas. Prima enim incipiebat ab hora quinta vel sexta (sequor hic computum Belgarum et Transalpinorum) et durabat ad horam nostram nonam: hora nostra nona incipiebat earum tertia, et durabat usque ad nostram duodecimam: tunc enim incipiebat eorum sexta, quæ durabat usque ad nostram tertiam pomeridianam, a qua incipiebat nona eorum, et durabat usque ad vesperam. Unde Lyran. per tria tempora, intelligit mane, meridie et vespera.

15. Intelligentes regem.] regis voluntatem et intentionem; Chald. est: *Congregaverunt se super regem*, id est, quasi facta manu omnes simul regem aggressi sunt, se pene tumultuati contra eum: hoc enim est *regos*, de quo dixi v. 6.

Moraliter vide hic in Daniele, quam difficile sit servire aulæ terrestri simul et cœlesti, placere principi et aulicis, et non displicere Deo et Angelis: *Nemo*, ait Christus, *potest duobus dominis servire*. Et: *Non potestis Deo servire et mammonæ*, Matth. 6. 24. Scripsit Æneas Sylvius, qui postea creatus Pontifex, vocatus est Pius II. ad quemdam aulicum librum de Miseris curialium, id est aulicorum, in quo ostendit quanta in aulis sit vanitas, ambitio, invidia, hypocrisis, impuritas: quot curæ, distractiones, servitutes, sollicitudines, metus: quanta inconstantia, mutabilitas, casus, ruinæ, pericula corporis et animæ. Ac tandem ita concludit: *Quæ cum ita sint, relinquamus hoc pelagus inquietum, nosque in aliam vitam redigamus. Nam si pacem cupimus, si otium diligimus, si nobis vivere volumus, si salutem animæ quærimus, fugiendo nobis sunt atria regum, et aulici tumultus, in quibus nec requies, nec bonarum artium exercitatio, nec virtutis amor aliquis regnat: sed avaritia tantum, libido, crudelitas, crapula, invidia et ambitio dominantur. Quibus vitiis qui sit deditus, nullo se poterit argumento tueri, quin apud viros doctos malus esse convincatur et stultus. Vale, air, nisi ex curialibus unus esses, meo judicio prudens. Anno salutis 1445.* Præclare Polybius l. 5. *Sicut*, ait, *calculi modo ærei sunt, modo aurei: sic et aulici ad nutum regis nunc beati sunt, nunc miseri.*

Quocirca Agrippa de duobus admonebat virum, qui in aula salvus vivere cuperet. Primo, ut difficul-

tatem rerum ipse susciperet. Secundo, ut gloriam aliis concederet. Ita Dion. l. 49.

Notissima est vox ejus, qui rogatus, quomodo rarissimam rem in aula consecutus esset senectutem? *Injurias*, inquit, *accipiendo, et gratias agendo*. Ita Seneca l. 2. de Ira c. 34.

Diogenes audiens Callisthenem beatum dici quod esset amicus Alexandri: *Imo*, ait, *infelix est qui tum prandet ac cœnat, cum Alexandro videtur.*

Constantinus Imperator eunuchos similesque aulicos vocabat *tineas et sorices palatii*, ait Nicephor. l. 8. cap. 14. Sicut enim muscæ ad mel, ita isti ad opes et delicias aularum advolant.

Quocirca sapienter Horatius lib. 2. Carm. Ode 10.

Auream quisquis mediocritatem
Diligit, tutus caret obsoleti
Sordibus tecti, caret invidenda
Sobrius aula.

Et Ovid. l. 3. Tristium eleg. 4.

Vive tibi, quantumque potes prælustria vita;
Sævum prælustri fulmen ab arce venit.

Seneca in Hippolyto:

Fraus sublimi regnat in aula.

Et in Thyeste:

Stet quicumque volet potens
Aulæ culmine lubrico,
Me dulcis saturet quies,
Obscuro positus loco,
Leni perfruar otio.

Martial. Epigramm. lib. 9.

Nemo suos (hæc est aulæ natura potentis)
Sed domini mores Cæsareanus habet.

Prudenter ergo monet Æneas Sylvius lib. 1. de Gestis Alphonsi: Illi, ait, aulici plurimum sapiunt, qui, accepto aliquo beneficio vel mediocri, aulæ valedicunt. Ostendunt enim animum suum expletum esse, et periculo se subducunt, in quod curiales frequenter incidunt, qui veluti sues, ubi saginati sunt, in cœnam domini mactantur. *Est apud Indos*, inquit Plinius, *herba quædam præcipui odoris, referta minutis serpentibus, quorum ictu protinus moriendum sit. Ita habent principum aulæ quod allectet, sed occultant lethale venenum ni caveas.* Rursum: *Indicæ testudines, meridiano tempore blandiente, gaudent toto dorso per tranquilla fluitare, donec oblitæ sui, solis vapore siccetur cortex, ut mergi nequeant, jamque invitæ natent opportunæ venantium prædæ. Ita quidem, spe rerum magnarum allecti, in principum aulas sese conjiciunt, et adeo deliniuntur aulæ deliciis, donec imprudentes eo redigantur, ut non possint, etiamsi velint, in suum otium se recipere.* Ita Plinius l. 9. c. 10.

Exstat emblema Alciati numero 86.

Vana Palatinos quos educat aula clientes,
Dicitur auratis nectere compedibus.

Ita lusus et ludibrium fortunæ fuerunt in aula Davidis Joab, Saulis Abner, Artaxerxis Aman, Tiberii Sejanus, Constantini Ablavius, Theodosii Ruffinus, Arcadii Eutropius, Honorii Stilico. Denique Antonius in Melissa serm. 59. *Sicut*, ait, *qui valde febricitant, appetitum et robur omittunt: sic qui principum aulas inhabitant, mentem et bonos mores perdere solent, nisi frequenter animo reputant hoc dictum: Nosce teipsum.*

16. Liberabit te.] Dicit hoc rex Danieli, tum ut eum consoletur, tum ut se excuset: sperabat ergo Deum illi affore, uti affuerat tribus ejus sociis in fornace Babylonia. Quocirca Rabbini in Midras Tehillim in illud Psal. 63. *Exaudi, Deus, orationem meam, cum deprecor: a timore inimici eripe animam meam*, de hac Danielis tutela dicunt: *Venit leo, et liberavit leonem de ore leonis.* Leo enim est Deus, de quo Amos 3. 8. *Leo rugiet, quis non timebit?* Hic liberavit leonem, id est Danielem, qui descendit ex Juda, de quo dixit Jacob Gen. 49. *Catulus leonis Juda.* Ita refert Gal. l. 5. c. 8.

17. Quem obsignavit rex annulo suo, et annulo optimatum, ne quid fieret contra Danielem.] Chald. et Septuag. *ne mutaretur res in Danielem*; Vatablus, *ne mutaretur voluntas in Danielem*, id est, ne rex, mutata voluntate, Danielem e lacu extraheret. Utrumque videtur verum, scilicet primo, quod rex obsignarit lapidem annulo suo, ne optimates, mutata voluntate, Danielem occiderent, præsertim si viderent leones ei parcere, quod futurum timebant. Ita S. Hieron. et Theod. Secundo, quod optimates quoque obsignarint lapidem annulo suo, ne rex Danielem e lacu eriperet.

22. Conclusit ora leonum.] Notat ex Aristot. Plinio et Gellio Pererius, leonem naturaliter hominem non nocere, primo, si leoni irruenti caput aut oculos pallio aut veste cooperiat. Secundo, si leo sit satur. Tertio, si sit cicur. Quarto, si in eum fueris beneficus. Quinto, si supplex et prostratus jaceas. Adde sexto, si ei ignem aut flammam ostentes: hisce enim percellitur leo. Causam affert Nicolaus Leonicus Quæst. natural. quæst. 20. *Leonum*, ait, *vis omnis in oculis esse creditur: quamobrem leoi etiam cujusque panni conjectu, operto capite, tanta illa feritas torpescit illico, devinciturque non repugnans. Quo etiam modo a Lysimacho Alexandri jussu simul incluso strangulatum fuisse leonem ferunt. Ignis autem splendore suo, cum omnium peculiariter perstringit et hebetat oculos, tum eorum maxime qui eos calidiores sicciores que habent, cujusmodi sunt leones.* Denique leonem *terrent rotarum orbes circumacti, currusque inanes, et gallinaceorum cristæ cantusque*, ait Plinius l. 8. c. 16. perinde ut, visa vipera fugit cervus, audita voce porci fugit elephas, ait Horus hieroglyph. 82. et 83. lib. 2. Hinc Megarenses porcos pice oblitos, et mox igne flammatos, in Antipatri elephantos immiserunt, ait Ælian. l. 16. c. 36. Ita res magnæ a parvis percelluntur, humiliante ess Deo, et ferinam phantasiam edomante. Verum quod Danieli non nocuerint leones, fuit miraculum, quia, ut hic dicitur: *Angelus conclusit ora leonum*, et rictum, ait S. Hieron. et ungues; scilicet primo, vi sua ea continendo et comprimendo, ne Danielem mordere possent. Sicut Raphael ligavit in deserto Ægypti Asmodæum, scilicet vim aliquam detentivam ei imprimendo: sicut enim corpori aut dæmoni imprimi potest vis motiva, quæ eum e loco suo protrudat et expellat; sic et detentiva, quæ eum in loco suo detineat, atque quasi alliget et affigat. Secundo, continuit Angelus ora leonum, adimendo eis

famem, et cibi Danielisque fastidium in eis concitando. Tertio, mutando leonum phantasiam, ut apprehenderent Danielem quasi amicum, vel ut quid formidabile: sicut Aristoteles et Plinius docent, leones terreri ad rotas et sonitum curruum, ad galli cristas et sentum; at maxime ad fulgentes ignes. Ecce hic in Daniele verum est illud Hebr. 11. 33. *Obturaverunt ora leonum.* Hoc miraculum castitati Danielis ascribunt, et acceptum referunt S. Hieron. contra Jovinian. Epiphan. et Doroth. in Vita Danielis, et Damasc. licet S. Basil. illud attribuat ejus jejunio, ut dixi in proœmio. Danielis corpus virginitate ita obduratum est, ut ferarum dentes ei infigi nequiverint, inquit Damasc. lib. 4. de Fide c. 25.

Ita leæna S. Malcho ejus speluncam ingredienti, ob pudicitiam pepercit, imo pro eo dimicavit contra ejus herum et servum, eum persequentes, utrumque occidendo. Testis est S. Hieron. in Vita S. Malchi, qui ait, eum pudicitiæ tantum conscientia pro muro fuisse septum, ne a leæna læderetur. *Ut scirent virgines et casti, inter gladios, et inter deserta, et bestias, pudicitiam numquam esse captivam; et hominem Christianum posse mori, non posse superari.*

Ita hyæna Pachonem castum servavit et circumlinxit. Testis est Pallad. in Lausiaca c. 29.

Ita S. Daria uxor S. Chrysanthi in lupanar detrusa, a leone propugnata est, ut habet ejus Vita 25. Octobris.

Ita S. Thecla tauris, serpentibus aliisque feris objecta, ab omnibus illæsa permansit, tutante eam, et feras mansuefaciente ejus castitate. Ita plurimæ aliæ virgines leonibus et feris objectæ, intactæ ab iis evaserunt. Castitas ergo leones, æque ac ignem, domat et cicurat. Quapropter merito de B. Thecla virgine ignes et leones superante, ita canit S. Gregor. Nazianz. in præcep. ad virtutem:

Quis Theclam necis eripuit flammæque periclo?
Quis validos ungues vinxit rabiemque ferarum?
Virginitas. O res omni mirabilis ævo!
Virginitas fulvos potuit sopire leones.

Et S. Ambros. l. 2. de Virgine. *Thecla,* inquit, *copulam fugiens nuptialem, et sponsi furore damnata, naturam etiam bestiorum, virginitatis veneratione mutavit. Namque parata ad feras, cum aspectus quoque declinaret virorum, ac vitalia ipsa sævo offerret leoni, fecit ut qui impudicos detulerant oculos, pudicos referrent. Cernere erat lingentem pedes bestiam, cubitare humi muto testificantem sono, quod sacrum virginis corpus violare non posset.* Audi majora: *Adorabat ergo prædam suam bestia: se propriæ oblita naturæ, naturam induerat quam homines amiserant. Videres quadam naturæ transfusione, homines feritatem indutos, sævitiam imperare bestiæ: bestiam exosculantem pedes virginis, docere quid homines facere deberent. Tantum habet virginitas admirationis, ut eam etiam leones mirentur. Docuerunt religionem, dum adorant Martyrem: docuerunt etiam castitatem, dum virgini nihil aliud nisi plantas exosculantur, demersis in terram oculis, tamquam verecundantibus ne mas aliquis, vel bestia virginem nudam videret.*

Denique, missus est Daniel in lacum leonum, anno primo Darii, ergo Daniel tunc erat annorum 98. Patet ex dictis c. 1. v. 1 et 4.

Quia coram eo (Deo) justitia inventa est in me.] Nota hic, in Daniele fuisse justitiam veram: talis enim est quæ est coram Deo, sive in oculis Dei, qui lucidissimi sunt; non falsam et imputatam, qualis est Novantium. Respondet illi, justitiam hic non generalem, sed particularem accipiendam esse, q. d. Daniel: Ego nihil defraudavi, sed summa fide pecuniam et negotia regis tractavi. Verum hanc justitiam non hisce, sed sequentibus verbis statuit Daniel; ait enim: *Sed et coram te, rex, delictum non feci.* Huc alludit Ezechiel c. 14. v. 16. cum ait, quod Noe, Job et Daniel in justitia sua liberabunt animas suas.

23. Quia credidit Deo suo.] quia confisus fuit Deo ejusque providentiæ et omnipotentiæ se totum commisit. Alii, quia fidelis fuit Deo suo. Vere S. August. tract. 8. in Epist. S. Joan. tom. 9. *Subdere,* inquit, *ei qui supra te est, et infra te erunt illa quibus præpositus es. Quia vero per peccatum homo deseruit eum sub quo esse debuit, subditus est eis supra quæ esse debuit. Intendite quid dicam, Deus, homo, pecora: supra te Deus, infra te pecora. Agnosce eum qui supra te est, ut agnoscant te quæ infra te sunt: ideoque, cum Daniel agnovisset supra se Deum, agnoverunt illum supra se leones. Si autem non agnoscis illum qui supra te est, superiorem contemnis, subderis inferiori. Propterea superbia Ægyptiorum unde domata est? de ranis et muscis,* Exodi cap. 8. *Sed Danielem agnoverunt leones, quia ille subditus Deo erat: agnovit ignis servos Dei, tres viros, quos non ussit, quorum nec vestimenta corrupit,* Daniel 3.

Ita S. Pontianus Martyr sub Antonino Imper. Spoleti objectus leonibus rugientibus, orans cum Christo illud Psalm. 21. *Salva me ex ore leonis, ut enarrem nomen tuum,* eos cicuravit, ut ei blandirentur: ac deinde equuleos, flagra, carceres, longam inediam, ignes illæsus superavit, dicens: *In Domino confido, non timebo quid faciat mihi homo.* Ita habent ejus Acta 19. Januarii. Hac de causa Gentiles olim contra Christianos judicibus succlamabant: *Ad lenonem, non leonem damnetur virgo Christiana:* sed illæ eadem spe et ope Dei qua leones, etiam lenones superarunt, teste Tertull. in Apolog. et testes sunt S. Agnes, Lucia, Dorothea, Susanna, aliæque plurimæ.

24. Jubente rege.] Rex hic exercet talionis pœnam quæ omni jure æquissima est. Re enim examinata, intellexit rex hostes Danielis sibi imposuisse, et dolose edictum extorsisse, ut Danielem sibi fidissimum et utilissimum e medio tollerent.

Uxores et filios.] Quia hi parentes et illæ maritos ad scelus excitarant, adjuverant, aut consenserant, inquit Pintus: alias enim barbarum hoc fuisset regis edictum. Solus enim Deus filios innoxios, ob peccata parentum morte punire potest: unde solos barbaros id olim fecisse, et etiamnum facere legimus.

Addit Joseph. 10. Antiq. 11. Danielis accusatores regi dixisse leones fuisse saturos, ideoque a Daniele abstinuisse; regem vero, cum plurimum carnis leonibus datum esset, præcepisse ut illi eis objicerentur, ut non alieno, sed suis corporibus experirentur, an leones saturitate retardati, an divina potentia impediti, a Daniele abstinuissent. Verum nil tale habet Script. Unde videtur Josephus more suo, suæ gentis

historiam narratione, si non vera, verisimili saltem exornare voluisse, inquit Maldon.

DONEC,] id est, priusquam. Ita Chald. Vatabl. et alii.

25. LINGUIS,] nationibus: singulæ enim nationes singulas habent linguas.

26. PAVEANT DEUM DANIELIS.] Hinc videtur Darius vera ad Deum fuisse conversus: plus enim præcepit, quam præceperit Nabuchodonosor cap. 3. vers. 98. Ille enim tantum vetuit, ne quis Deum Hebræorum blasphemaret. Ita Maldon.

27. IN COELO ET IN TERRA.] Qui enim miracula facit in terra, potest similia facere in cœlo: hoc enim miraculo ostendit se esse Deum, ideoque dominum cœli et terræ.

28. PERSEVERAVIT USQUE AD REGNUM DARII.] Chald. est הצלח *hotslach, prospere egit*, id est, in magno honore fuit, quamdiu Darii et Cyri regnum duravit, quamdiu regnarunt Darius et Cyrus. Ita Chald. Septuag. Vatabl. et alii. Dicit hoc Daniel, ut historiæ finem faciat, ordiaturque prophetiam: nam hæc sex prima capita magis historica sunt quam prophetica: quæ vero c. 7. et deinceps sequuntur, proprie prophetica sunt.

Vide hic quam felices et gloriosos afficiat constantia in fide et cultu Dei. Ita enim felix et gloriosus evasit hic Daniel, et tres pueri cap. 3. Eleazarus, et Machabæi, 2. Machab. 6. et 7.

Inter Christi athletas eminuit S. Basilius. Cum enim Præfectus quidam Valentis Imperatoris eum hortaretur, ut tempori cederet, neque tot Ecclesias adduceret in discrimen tenui exquisitione dogmatis, promittens illi amicitiam, et multa beneficia, divinus ille vir, *adolescentulis congruere tales sermones*, respondit, *nam hos et his similes inhiare hujusmodi rebus: qui vero essent innutriti divinis litteris, eos nullam syllabam illarum in discrimen venire pati posse, soleteque si res poscat, nullum genus mortis pro illis subeundum recusare: Imperatoris quidem amicitiam magni se pendere cum pietate: qua remota perniciosam esse.* Ferebat hoc ægre Præfectus, aiebatque eum desipere. Tum Magnus Basilius: *Utinam sempiterna*, inquit, *hæc mea sit desipientia!* Post hoc colloquium occurrit Imperatori Præfectus, exponitque regi quid dixisset Basilius, et qua esset virtute, ac animi præstantia. Sed Imperator tacuit, et veniens in urbem comperit divinitus inflictas domui suæ plagas. Ita Theodor. lib. 4. histor. Eccles. cap. 19. Alia vice Præfectus mortem ei minatus est: at Basilius gratiam se illi eo nomine habere dixit, quippe qui discedere ex tali rerum statu non gravate cuperet. Et eum Præfectus amplius eam rem deliberare juberet: Basilius: *Ego quidem*, inquit, *et hodie et cras idem futurus sum: utinam tu te ipsum non mutasses. Creaturæ enim cum sim, creaturam adorare, Deumque esse profiteri in animum non inducam meum: sed neque religioni vestræ me aggregari sustinebo. Tametsi enim nos regi charissimi, et non minima orbis pars esse existimamini: me tamen minime decet hominibus gratificari et propterea fidem in Deum parvi pendere: quam ego proditurus non sum, etiamsi mihi bonorum publicationem, et exilium, et aliud quidquam gravium ærumnarum, mortemque adeo ipsam mineris: nihil enim rerum talium mœrorem mihi afferre potest. Quod si facultates meas expetis; pannos hosce, et cilicia, atque libros paucos, qui in mundo mihi sunt, si hos, inquam, adamasti recipe. Sin ut exilii causa solum vertam mavis, paratus ad id sum. Exsul vero quomodo ero, qui semper terram quasi peregrinus pererro, et ad regionem aliam vehementer aspiro? Corpus porro hoc, vel post primam plagam, sensus omnino expers, et cruciatibus superius prorsus futurum est.* Victus hac Basilii libertate et constantia Imperator quievit. Ita Niceph. l. 11. histor. cap. 18.

Anastasius Imp. Episcopum OEniandum hortatus est, ut ad suam factionem desisceret, pollicens eum quidquid petiisset illico accepturum. Cui Episcopus: *Tu*, inquit, *potius ad Orthodoxos transi, ne, dum opiniones impiorum hominum Severi, Eutychetis et Dioscori amplecteris, æterno igni addicaris.* Simulque apprehendens Imperatoris chlamydem: *Hæc*, ait, *vestis nequaquam te post mortem sequetur, o Imperator: sed sola comitabitur pietas ac virtutum habitus. Missam fac Ecclesiam, quam Christus suo redemit sanguine. Indoctus es et ratiocinandi ignarus, neque ullum Ecclesiæ decretum perfecte intelligis; tantum imposturis et scurrilibus calumniis fatuos terres. Satis tibi sit dignitatis quod Imperator es: Antistites Ecclesiæ vexare noli.* Ad hæc Imperator pudore suffusus obmutuit. Pauperrimus autem cum esset ille Episcopus, ne obolum quidem ab Imperatore voluit accipere: adeo liber erat, et solius in Deum fidei ac pietatis rationem habens, terrena calcans omnia. Ita Cedrenus et Zonaras tom. 3. Annal. in Anastasio.

Julianus Imper. Cæsarium (ut ejusdem frater Gregorius Nazianz. scriptis prodidit) iis reipubl. muneribus præfecit, quibus auctoritas et amplitudo inesset: quem nunc verborum lenociniis ac ingeniibus promissis, nunc terroribus ac minis, omnique machinarum genere in suum obsequium erroremque trahere conatus est: sed strenuus Christi athleta superior semper e lucta excessit, crucis opprobrio imperii postbabens majestatem. Cum enim non simulatum Christiani hominis figmentum, sed verus esset Christianus, certo sciebat quam ampli gloriæ laudisque thesauri sub crucis ignominia delitescerent. Ita sanctus Gregorius Nazianz. orat. in funere fratris Cæsarii.

Publia præfecta monialium, transeunte Juliano Apostata, canebat cum suis: *Simulacra Gentium argentum et aurum, opera manuum hominum.* At postquam versus, qui illa sensus omnis expertia esse pronuntiant, recitaverant, istum adjungebant: *Similes illis fiant qui faciunt ea, et omnes qui confidunt in eis.* His Julianus cum maxima animi ægritudine auditis, jussit, ut eo progrediente conticescerent. At Publia ejus leges parvi æstimans, majori cum alacritate chorum virginum in unum cœgit, et illo prætereunte, denuo cantare mandavit: *Exurgat Deus, et dissipentur inimici ejus. etc.* Itaque tyrannus graviter commotus jubet eam quasi magistram chori ad se adduci: quam licet anum propter ætatem ingravescentem cum primis venerandam cerneret; tamen satelliti cuidam dat mandatum, ut utramque malam verberet, et genas cruentet manibus. Illa hanc contumeliam pro summo honore ducens domum revertitur, et tyrannum, ut solebat, spiritualibus cantilenis perstringit. Ita Theo-

dor. lib. 3. *hist.* Eccles. cap. 17. et Baronius tom. 4. anno 362.

Quocirca *allegor.* Rupert. in Daniel. cap. 11. docet Danielem hic fuisse typum Christi patientis: sicut enim Danieli insidiati sunt satrapæ, ita Christo Judæi et Scribæ, idque ex invidia. Secundo, sicut satrapæ Danielem ad necem adigere conati sunt per edictum Darii Medi, ita Judæi Christum per sententiam Pilati et Romanorum. Sed sicut Daniele per Angelem liberato, gavisus est Darius: ita Christo a mortuis suscitato, et toto orbe prædicato, gavisus est orbis Romanus. *Mutavit leges, convertit edicta Romani imperii majestas,* Christumque *prædicari præcepit.* Tertio, sicut Danielis accusatores in lacum missi, mox a leonibus devorati sunt: ita Judæi Christi hostes a Tito eversi sunt.

Anagog. Daniel e lacu leonum redivivus typus fuit resurrectionis, ejusque quasi prælibatio, ac velut primitiæ. Quocirca mos priscus Christianorum fuit, ut in suis sepulcris inter alia resurrectionis symbola, Danielem in lacu inter leones stantem sculperent: exstant ejus rei in veteribus lapidibus complura exempla. Causa fuit, tum quod Daniel cap. 12. resurrectionem omnium clare descripserit; tum quod ipse e lacu leonum liber egrediens, quasi ideam hominis e tumba resurgentis expresserit; ideoque assumptus sit in hieroglyphicum resurrectionis. Ita Baron. in Martyrol. Julii die 21.

CAPUT SEPTIMUM.

SYNOPSIS CAPITIS.

HACTENUS DANIEL RES SUAS, ET GESTA AC SOMNIA REGUM BABYLONIORUM ENARRAVIT: HIC VERO ET DEINCEPS VISIONES SUAS ENARRAT. ITAQUE HIC PROPRIE INCIPIT PROPHETIA DANIELIS. HOC ERGO CAPITE VIDET DANIEL QUATUOR BESTIAS, QUÆ SIGNIFICANT QUATUOR MONARCHIAS, ET REGNUM ANTICHRISTI. SECUNDO, V. 9. VIDET DEUM PATREM, QUASI SENEM, JUDICANTEM DE ANTICHRISTO ET DE CHRISTO, QUI CHRISTO CAUSAM ET REGNUM ADJUDICAT. TERTIO, V. 21. DESCRIBIT REGNUM ANTICHRISTI. QUARTO, VERS. 27. DESCRIBIT REGNUM CHRISTI ET SANCTORUM, QUOD OMNIBUS ALIIS SUCCEDET, ERITQUE GLORIOSUM ET ÆTERNUM.

1 ANNO primo Balsasar regis Babylonis, Daniel somnium vidit: visio autem capitis ejus in cubili suo: et somnium scribens, brevi sermone comprehendit: summatimque perstringens ait: 2. Videbam in visione mea nocte, et ecce quatuor venti cœli pugnabant in mari magno. 3. Et quatuor bestiæ grandes ascendebant de mari diversæ inter se. 4. Prima quasi leæna, et alas habebat aquilæ: aspiciebam donec evulsæ sunt alæ ejus, et sublata est de terra, et super pedes quasi homo stetit, et cor hominis datum est ei. 5. Et ecce bestia alia similis urso in parte stetit: et tres ordines erant in ore ejus, et in dentibus ejus, et sic dicebant ei: Surge, comede carnes plurimas. 6. Post hæc aspiciebam, et ecce alia quasi pardus, et alas habebat quasi avis, quatuor super se, et quatuor capita erant in bestia, et potestas data est ei. 7. Post hæc aspiciebam in visione noctis, et ecce bestia quarta terribilis, atque mirabilis, et fortis nimis, dentes ferreos habebat magnos, comedens atque comminuens, et reliqua pedibus suis conculcans: dissimilis autem erat cæteris bestiis, quas videram ante eam, et habebat cornua decem. 8. Considerabam cornua, et ecce cornu aliud parvulum ortum est de medio eorum: et tria de cornibus primis evulsa sunt a facie ejus: et ecce oculi, quasi oculi hominis erant in cornu isto, et os loquens ingentia. 9. Aspiciebam donec throni positi sunt, et antiquus dierum sedit: vestimentum ejus candidum quasi nix, et capilli capitis ejus quasi lana munda: thronus ejus flammæ ignis: rotæ ejus ignis accensus. 10. Fluvius igneus, rapidusque egrediebatur a facie ejus. Millia millium ministrabant ei, et decies millies centena millia assistebant ei: judicium sedit, et libri aperti sunt. 11. Aspiciebam propter vocem sermonum grandium, quos cornu illud loquebatur: et vidi quoniam interfecta esset bestia, et perisset corpus ejus, et traditum esset ad comburendum igni: 12. Aliarum quoque bestiarum ablata esset potestas, et tempora vitæ constituta essent eis usque ad tempus et tempus. 13. Aspiciebam ergo in visione noctis, et ecce cum nubibus cœli quasi filius hominis veniebat, et

usque ad aotiquum dierum pervenit et in conspectu ejus obtulerunt eum. 14. Et dedit ei potestatem, et honorem, et regnum, et omnes populi, tribus, et linguæ ipsi servient: potestas ejus, potestas æterna quæ non auferetur, et regnum ejus quod non corrumpetur. 15. Horruit spiritus meus, ego Daniel territus sum in his, et visiones capitis mei conturbaverunt me. 16. Accessi ad unum, de assistentibus, et veritatem quærebam ab eo de omnibus his. Qui dixit mihi interpretationem sermonum, et docuit me. 17. Hæ quatuor bestiæ magnæ, quatuor sunt regna, quæ consurgent de terra. 18. Suscipient autem regnum sancti Dei altissimi, et obtinebunt regnum usque in sæculum et sæculum sæculorum. 19. Post hoc volui diligenter discere de bestia quarta, quæ erat dissimilis valde ab omnibus et terribilis nimis: dentes et ungues ejus ferrei: comedebat et comminuebat, et reliqua pedibus suis conculcabat: 20. Et de cornibus decem quæ habebat in capite, et de alio quod ortum fuerat, ante quod ceciderant tria cornua, et de cornu illo, quod habebat oculos, et os loquens grandia, et majus erat cæteris. 21. Aspiciebam, et ecce cornu illud faciebat bellum adversus sanctos, et prævalebat eis, 22. Donec venit antiquus dierum, et judicium dedit sanctis Excelsi: et tempus advenit, et regnum obtinuerunt sancti. 23. Et sic ait: Bestia quarta, regnum quartum erit in terra, quod majus erit omnibus regnis, et devorabit universam terram, et conculcabit, et comminuet eam. 24. Porro cornua decem ipsius regni, decem reges erunt: et alius consurget post eos, et ipse potentior erit prioribus, et tres reges humiliabit. 25. Et sermones contra Excelsum loquetur, et sanctos Altissimi conteret: et putabit quod possit mutare tempora et leges et tradentur in manu ejus usque ad tempus, et tempora, et dimidium temporis. 26. Et judicium sedebit, ut auferatur potentia et conteratur, et dispereat usque in finem. 27. Regnum autem, et potestas et magnitudo regni, quæ est subter omne cœlum, detur populo sanctorum Altissimi: cujus regnum, regnum sempiternum est, et omnes reges servient ei et obedient. 28. Hucusque finis verbi. Ego Daniel multum cogitationibus meis conturbabar, et facies mea mutata est in me: verbum autem in corde meo conservavi.

1. Anno primo Balsasar.] Ergo hæc visio Daniali objecta est in captivitate Babylonica, anoo 27. ab eversa Jerusalem et templo, ut pstet ex dictis cap. 5. vers. 1.

2. Quatuor venti cœli pugnabant in mari.] Per *mare* accipe mundum, qui agitatur, et salsis amarisque fluctibus abundat ut mare, in quo superbia tumidi tolluntur in altum, ut profundius ruant. Ita S. Hieron. et Rupert. Per quatuor ventos, vel cum S. Hieron. accipe Angelos quatuor regnorum, de quibus sequitur, præsides; sunt enim Angeli ut venti, invisibiles et celeres. Unde ait Psaltes: *Qui facit Angelos suos spiritus.* Quomodo inter se pro suis regnis pugnent Angeli, videbimus cap. 10. 13. Vel potius cum Theodor. accipe tumultus, commotiones et perturbationes, quæ in exordio singulorum horum quatuor regnorum exstiterunt. Porro eæ omnes simul hic in visione Danieli repræsentantur, uti et quatuor monarchiæ, licet reipsa illæ non simul, sed vicissim et successive exstiterint. Venti etiam notant horum regnorum inconstantiam, fugacitatem et vicissitudinem. Hinc sæpe singulis sæculis, sive centum annis, videmus singula regna in aliam familiam aut gentem transferri, vel valde immutari. Cum Angelis ergo e cœlo despice hos ventos.

Denique Orosius lib. 2. histor. cap. 1. et lib. 7. cap. 2. censet quatuor hasce monarchias fuisse sitas in quatuor ventis, id est plagis mundi. Ait enim Romanum imperium esse Occidentale; Babylonicum Orientale; Macedonicum Septentrionale; Carthaginense (hoc enim cum Africano pro Persico substituit, aitque durasse septingentos annos) Meridionale: subditque Romanum ab Occidente consurgens hæreditate Orientis fuisse nutritum, et Macedonicum ac Carthaginense partes tutoris et curatoris tenuisse: omnia autem imperia in Romanum desieruot et transierunt. Verum de Carthaginensi nulla hic est mentio.

3. Quatuor bestiæ.] Hæ significant quatuor reges, ut patet v. 17. Notant Durandus, Pighius, Driedo, et ex iis Lud. Molina de justitia tract. 2 disp. 24. hæc imperia assimilari bestiis, non hominibus, quia *magna* ex parte fuerunt injuste et tyrannice acquisita, æque ac gubernata: *Commune enim vitium monarchiæ est tyrannis*, ait Elias Cretensis in Apolog. Nazianz. orat. 1. Et S. August. lib. 4. de Civit. cap. 4. et 6. talia regna vocat magna latrocinia. Monarchæ ergo olim erant magni latrones. Unde piratæ capti ab Alexandro Magno, et rogati quidnam agerent, responderunt, se una navi agere cum paucis in parte maris, quod Alexander cum multis agebat in toto mundo; se *esse* parvos latrones, Alexandrum esse magnum latronem, uti ibidem refert August. Dicuntur tamen subinde hæc imperia a Deo fuisse data et concessa: primo, quia Deus ea permisit; secundo, quia iis usus est ad Judæorum, et aliarum gentium punitionem; tertio, nominatim de Cyro dicitur, quod eum Deus crearit regem; quia eum direxit ad imperium hoc fine ut ille Judæos e Babylone liberaret.

4. Prima quasi leæna.] Hæc significat primam monarchiam, scilicet Chaldæorum; et præsertim regnum Nabuchodonosoris, qui mira illud auxit: hic dicitur leæna, ob potentiam et ferociam. Leæna enim leone

est ferocior, maxime cum catulos nutrit. Item ob libidinem: leæna enim, teste Aristotele et Plinio, semper gestit ad coitum; nec leone contenta, etiam cum hyæna et pardo miscetur: inde enim nascuntur leopardi. Sic Jeremias eumdem vocat leonem, c. 4. 7. *Ascendit*, inquit, *leo de cubili suo, et prædo gentium se levavit*; et Isaias cap. 5. v. 29. *Rugitus*, inquit, *ejus ut leonis*. Huc spectat elegans et acutum ænigma, vel potius epigramma asini:

> Ungue equus, aure lepus, leo voce, lupusque colore
> Censetur, toto sed capite est asinus.

ET ALAS HABEBAT AQUILÆ.] Rex hic fuit quasi monstrum; partim enim fuit leo ob sævitiam, partim aquila ob celeritatem in bellis conficiendis: nam leo fortissimus est, sed aquila velocior; aquila velocissima est, sed leo fortior. Sic Jerem. cap. 4. 13. de eodem ait: *Velociores aquilis equi illius*, et cap. 48. 40. *Ecce quasi aquila volabit*. Ita Maldon.

EVULSÆ SUNT ALÆ EJUS.] Primo, S. Hier. et Theod. hæc tribuunt Balsasari. Huic enim evulsæ sunt alæ, cum occisus est, tumque apparuit non esse leo, sed habere cor hominis, id est, esse imbecillis ac mortalis. Secundo, genuine et proprie hæc referenda sunt ad Nabuchodonosorem: huic enim evulsæ sunt alæ, cum ipse spoliatus imperio ad bestias missus est; sed sibi restitutus, rursumque factus homo debilis, stetit erectus, qui ante curvabatur ut bestia: habuitque cor hominis, quia suam agnovit infirmitatem; humanamque egit vitam, cum antea instar feræ ageret, et sæviret ut leo. Licet enim Nabuchodonosor jam esset mortuus (hoc enim somnium habuit Daniel anno primo Balsasaris, qui fuit ejus filius) tamen sub ejus persona vaticinatur de futura regni translatione; eo quod illi primum regni translatio per statuam quadriformem cap. 2. et per arborem succisam cap. 4. præsignificata fuerit.

5. ET ECCE BESTIA ALIA SIMILIS URSO.] Secunda hæc monarchia est Persarum; et, ut Syrus ac Arabicus vertunt, *Medorum*. Illa comparatur urso; primo, quia ursi patientissimi sunt laborum, et tolerantissimi inediæ: nam ut docet Aristoteles lib. 8. Histor. anim. c. 17. ursi magnam hiemis partem sine ullo pastu cibatuque transigunt, et solo suctu priorum pedum vivunt. Idem ab ursa fieri, quoties plus nimio pinguescit, tradit Ælianus, quo pinguedine concocta fiat agilior. Unde illa, auctore Eustathio, in Athenienses emissa fames ob iratam Dianam, quod ursam quæ in Munichio ejus sacello nata fuerat, occidissent, ut ita per inediam affligerentur, quia animal inediæ patientissimum sustulissent. Tales quoque fuerunt veteres Persæ, teste Xenophonte, et S. Hieron. hic, scilicet laboriosi, et solo pane ac cardamomo victitantes.

Secundo, quia ursus est infirmo capite et visu: hinc si urgente vi eum præcipitare se ex rupe contingat, capite pedibus cooperto se dejicit: sæpe autem in arena colapho impacto capiti ursorum, eos exanimatos fuisse tradit Plinius lib. 8. c. 36. Ubi et addit, oculos in ursis sæpe hebetari; ideo eos alvearia expetere, ut convulneratum os ab apibus levet sanguine gravedinem. Insuper eos somno ita gravari interdum, ut ne vulneribus quidem concisi excitentur; mire autem eo veterno pinguescere, uti et glires dormiendo pinguescunt. Ita et Persæ, non tam prudentia, solertia, vigilantia aut robore, quam innumerabili hominum turba, aut ex ignavia hostium eis prævaluerunt.

Tertio, ursi fœtus, inquit Plinius, deformis est, videturque tantum esse caro alba et rudis, sine pilis, sine oculis, sine cruribus; sed mater lambendo sensim eum ita conformat, ut perfectum et formosum reddat. Sic Cyrus Persas viles et rudes exercendo, per suam prudentiam et artem militarem, eos sensim ad imperium provexit.

Quarto, ursus sævus est, uti omnes norunt: tales fuerunt et Persæ, utpote barbari. Negat hoc Pererius, sed asserunt S. Hieron. et Theodor. Idque patet ex eorum suppliciis in reos, et in hostes. Nam vel ipsa coria hominibus detrahebant, et membratim corpora secando, lenta et acerba morte necabant. Quam crudeles fuerint Sapores, Isdegerdes, et alii Persarum reges in Christianos, docet Theod. l. 5. cap. 18. et Socrates lib. 7. c. 18. Denique Tomyris Cyro occiso exprobravit aviditatem sanguinis, uti mox dicam.

IN PARTE STETIT.] Clare Syrus: *Ad unum latus stetit*, q. d. Ad latus unum tantum irruit, scilicet in Babylonios: iis enim a Cyro superatis Persæ potiti sunt imperio. Ita Vatabl. Jam etiam a pluribus sæculis Persarum regnum in parte stat, quia tantum Persidem, Mediam, Assyriam, et pauca alia imperio suo continet. Aliter Hebræi, q. d. Cyrus stetit, id est, benignus fuit in unam gentem, puta Hebræos, cum in alias ferox irrueret. Aliter et Theodor. q. d. Regnum Persarum ab Alexandro eversum est; stetit tamen in parte, quia postea sub Romanis caput erexit, stetitque in sola Perside. Verum hæc hoc loco sunt impertinentia. Agitur enim de exordio et incremento regni Persarum.

TRES ORDINES ERANT IN ORE EJUS.] S. Hieron. vertit, *tres versus*; Theodot. *tria latera*; Theodor. *tres alæ*; alii, *tres costæ in ore inter dentes ejus*, ita Syrus et Arabicus; Vatabl. *tres boli*. Significat enim hunc ursum tres ordines non dentium, ut aliqui putant, quasi per eos significetur maxima potentia; sed carnium vel escarum habuisse in ore, quas dentibus (unde Chald. Græca et Vatabl. habent, *inter dentes*) manderet. Unde sequitur: *Surge, comede carnes plurimas*. Hebræi putant hic significari tres fore reges Persarum, sed falluntur; multo enim plures fuerunt. Dico ergo, hi tres ordines sunt tria imperia, scilicet Babylonicum, Medicum, Persicum, quæ in secunda monarchia a Cyro conjuncta, et in unum redacta sunt. Ita S. Hieron. Hinc et Theodor. tres mundi plagas hic intelligit: Cyrus enim domuit Orientem, Cambyses Austrum, puta Ægyptum et Æthiopiam, Darius Hystaspis Septemtrionem, puta Scythas.

COMEDE CARNES PLURIMAS,] plurimos interfice. Hinc Tomyris regina Scytharum, cæso Cyro, caput ejus in saccum sanguine plenum injiciens, insultansque dixit: *Satia te, Cyre, sanguine, quem sitiisti, et cujus insatiabilis fuisti*.

Symbolice, et quasi allegor. Optatus Milevit. l. 3. contra Parmen. per leonem accipit persecutionem fidelium sub Decio et Valeriano Imp. per ursum eam quæ fuit sub Diocletiano et Maximiano: *Omnibus*, ait, *notum est quid eorum operosa sit artificiosa crudelitas. Omnis locus templum erat ad scelus* (idololatriæ) in-

quinabantur prope morientes, ignorans polluebatur infantia, a matribus parai liberi portabantur ad nefas, parentes incruenta parricidia facere cogebantur, alii cogebantur templa Dei nisi subvertere, alii Christum negare, alii leges divinas incendere, alii thura ponere.

Tropalog. ursus, qui melius est avidus, effigiem habet libidinis, quæ voluptatas corporis consectatur. Carnes comedit plurimas, id est, carnales homines plurimos. Tres habet dentium ordines, quoniam adolescentes, viros et senes dilaniat, quorum cani sunt, non sensus, sed capilli tantum. Comedit laniatque carnales, molles luxu, non asperos pœnitentia, non castitate et pudicitia armatos. Hi enim dentes ejus non metuunt.

6. ET ECCE ALIA QUASI PARDUS.] Tertia hæc est monarchia Græcorum et Alexandri, qui pardo comparatur. Nota: Licet Solinus cap. 21. pardum et pantheram censeat esse duas et diversas animalium species, tamen Aristot. Plinius, Diascor. Gaza, et alii dicunt esse eamdem speciem, idemque animal. Pardus ergo est panthera aut potius πάνθηρ (panthera enim sæpius fœminam, pardus et panther marem significant) id est, *plane ferus* et *sævus*. Unde et aconitum παρδαλιάγχες vocatur, eo quod pantheras enecet. Pardus ergo primo, est maculosus et varius, ut ait Jer. cap. 13. 23. Secundo, ait hic S. Hieron. Est *velocissimus, præcepsque fertur ad sanguinem*. Tertio, est astutus, et oculis ac tota pelle distinctus; itaque partim pellis varietate et pulchritudine, partim odore, ut ait Plinius, animalia ad se allicit (occultans interim caput turpe et horridum) ac devorat, præsertim hinnulas, simias, dorcades et capras sylvestres. Ita Ælian. Aristot. Volaterr et Gesnerus in Panthera. Quarto, pardales vino delectantur: unde forsitan Poetæ fabulantur, eas olim mulieres Bacchi nutrices fuisse; quocirca vino inebriatæ etiam capiuntur. Ita Oppianus et Gesnerus. Quinto, pardus est superbus, aliasque bestias præ se contemnit. Plutarch. in Moral. refert apologum de parda: Cum, inquit, pardus aliquando vulpem præ se contempserat, quod ipse pellem haberet omnigenis colorum maculis variegatam; respondit vulpes, sibi id decoris in animo esse, quod illi esset in cute: neque vero paulo satius esse ingenio præditum esse vafro, quam cute versicolore. Sexto, esto pardi sint sævi et celeres, ac, ut Claudian. ait Panegyr. 8. fulminei, tamen ubi venatorem aut hostem sentiunt viribus sibi parem, sunt meticulosi. Unde pantheræ cor maximum (qui enim parvum habent cor, sunt animosi; qui magnum, timidi) est proportione, ut et reliquis timidis, propter metum maleficii, inquit Arist. Plinius et Gesner. Animalia enim furacia et rapacia, esto sint audacia in prædam, tamen in venatores sunt timida, ob maleficii, puta furti et rapinæ, conscientiam.

Talis per omnia fuit Alexander, nimirum pardus, sive pardalis, ut vertit Theodotion, primo, varius et maculosus, vitiis et virtutibus; secundo, sævus et acer in præliis; tertio, sagax et astutus; quarto, vinolentus; quinto, arrogans; sexto, mixtum audaciæ habuit pudorem et timorem, mixtos quoque habuit fortunæ casus. Nam vivens victoriis fuit felix, moriens vero infelix; utpote qui a suis cum tota sua stirpe sit exstinctus.

Quatuor alæ significant tum celeritatem victoriarum: nam ipse sex annis totam Asiam, magnamque Africæ et Europæ partem subegit; tum animi magnitudinem, vigorem et ingenium quasi ignivolucre, quod Julio Cæsari dat Plinius lib. 7. cap. 25. tum ambitionem, qua ut Deus quasi filius Jovis Hammonis coli voluit. Unde et a sacerdote Jovis Hammonii per adulationem, salutatus est, ὦ παῖ Διός, id est, *o fili Jovis*: pro eo quod dicere debuisset, ὦ παιδίον, id est *o filiole*, ait Plutarch. Qui et addit, eum, cum sagitta saucius ingenti dolore cruciaretur, exclamasse: *Hic sanguis, amici, qui fluit est humanus, non talis diis ut solitus manare beatis.* Adulabantur ei in hac sua ambitione Hages et Cleo, inquit Curtius lib. 8. qui cœlum illi aperiebant, Herculemque et Liberum, et cum Polluce Castorem novo numini cessuros esse jactabant. Obstitit eis Callisthenes dicens: *Hominem consequitur aliquando, numquam comitatur divinitas. Prius ab oculis mortalium amolienda est natura, quam in cœlum fama pervehat. Fac aliquem regem, si Deum potes facere: facilius enim est imperium dare, quam cœlum.* Quocirca tandem Callisthenes ab Alexandro occisus est. Quin et moriens Alexander hunc divinitatis fumum ambivit, uti dicam c. 8. v. 8.

Porro Alexandri virtutes cum vitiis iis describit et comparat Curtius lib. 10. *Liquet bona naturæ ejus fuisse, vitia vel fortunæ vel ætatis: vis incredibilis animi: laboris patientia propemodum nimia: fortitudo non inter reges modo excellens, sed inter illos quoque, quorum hæc sola virtus fuit: liberalitas sæpe majora tribuentis quam a diis petuntur: clementia in devictos, tot regna aut reddita quibus ea dempserat bello, aut dono data: mortis, cujus metus cæteros exanimat, perpetua contemptio: gloriæ laudisque ut justo major cupido, ita ut juveni, et in tantis admittenda rebus: jam pietas erga parentes, quorum Olympiada immortalitati consecrare decreverat, Philippum ultus erat: jam in omnes fere amicos benignitas, erga milites benevolentia: consilium par magnitudini animi, et quantam vix capere poterat ejus ætas, solertia: modus immodicarum cupiditatum: veneris intra naturale desiderium usus; nec ulla nisi ex permisso voluptas, ingentes profecto dotes erant.* Vitia ejus deinde subnectit: *Vitia fortunæ, diis æquare se, et cælestes honores accersere, et talia suadentibus oraculis credere; et dedignantibus venerari ipsum vehementius quam par esset irasci: in externum habitum mutare corporis cultum: imitari devictarum gentium mores, quas ante victoriam spreverat. Nam iracundiam et cupidinem vini sicuti juventa irritaverat, ita senectus mitigare potuisset. Fatendum est tamen, cum plurimum virtuti debuerit, plus debuisse fortunæ.* Annon ergo pardus varius et maculosus fuit Alexander? Annon chamæleon qui colorem, habitum et mores gentium a se victarum induit? Pulchre Tertull. lib. de Pallio: *Vicerat*, ait, *Alexander Medicam gentem* (Persas) *et victus est Medica veste: triumphalem cataphractem amolitus, in captiva sarabara processit: pectus squamarum signaculis desculptum, textu pellucido tegendo nudavit, anhelum adhuc ab opere belli, et ut mollius ventilante serico exstinxit. Non erat satis animi tumens Macedo, nisi illum etiam vestis inflatior delectasset.* Hinc purpureum diadema albo distinctum, quale Darius gestaverat, capiti circumdedit, et vestem Persicam induit, ait Curtius.

Denique in pardo notatur ingens gloria Alexandri quam sibi ex tot gentium subjugatione comparavit: hanc enim figurat variegata, et ocellis quasi interstincta pardi pellis, *quæ facit eos bestias memorabiles*, ait Solinus c. 21. Sicut ergo inter aves pavo ob caudam versicolorem et ocellatam, inanem mundi gloriam mire exprimit: ita inter feras eamdem optime repræsentat pardus ocellis variegatus. Et sicut pavo in pennis superbit, in pedibus se dejicit; ubi enim suos despicit pedes, speciosam plumarum orbem deprimit, expansumque contrahit: sic et pardus in ocellis superbit; at ubi pedes bestiales intuetur, fastum ponit. Ita et Alexander animos et cristas dejecit, cum pedes hominis intuitus, fragilem sese et mortalem in morte agnovit. Ita Alcazar in Apoc. c. 3. v. 13. p. 685.

Et quatuor capita.] Hi sunt quatuor præcipui Alexandri duces, quibus et imperium divisit, scilicet Philippus, cui cessit Macedonia; Antigonus, cui cessit Asia Minor; Seleucus, cui Syria; Ptolemæus Lagi, cui Ægyptus. Ita S. Hieron et passim alii.

Et potestas data est ei.] Indicat Alexandrum non tam suis viribus, quam Dei dono suam monarchiam constituturum.

7. Et ecce bestia quarta terribilis atque mirabilis.] Est hæc quarta Romanorum monarchia. Vidit Daniel certam bestiam, sed nobis incognitam, quia eam non exprimit, idque ut significet incomparabilem potentiam et ferociam Romanorum, cui significandæ nulla species bestiæ nobis cognitæ satis idonea reperiretur. Quare more suo divinant, imo nugantur Rabbini, dum hanc bestiam volunt fuisse aprum illum de quo Psalm. 79. 14. *Exterminavit eam aper de sylva, et singularis ferus depastus est eam.* Quo loco prædici putant excidium Judææ per Romanos sub Vespasiano, ut is ipse sit aper: sylva autem sit Roma, quam ante conversionem ad Christum recte S. Leo in serm. de S. Petro, vocat sylvam frementium bestiarum. Verum errant: nec enim aper sævior est leæna, urso et pardo.

Porro Daniel quartæ hujus bestiæ speciem et nomen non exprimit, quia varia fuit et monstrosa: ut significaret Romanorum regimen fore uovum, et varium. Primo enim Reges illud administrarunt; secundo, Consules; tertio, Decemviri; quarto rursus Consules, additusque dictator; quinto, Imperatores, Consulibus et Tribunis remanentibus. Itaque uua monstrosa respublica ex monarchia, aristocratia et democratia conflata est, quæ non unum imperium, sed omnia orbis imperia complexa est, ita ut *Roma esset quasi compendio mundus*, ut ait S. Cypr. epist. 45. Talis bestia, sed fabulosa est illa apud Lucretium l. 5.

Prima leo, postrema draco, media ipsa chimera.

Et illa apud Virgil. 4. Georg.

Aut ubi fit subito sus horridus, atraque tigris,
Squamosusque draco, et fulva cervice leæna.

Talis fuit et sphinx, cujus speciem triformem, æque ac ænigma ab ea propositum ita describit Ausonius in Grypho ternario:

Illa etiam thalamos per trina ænigmata quærens,
Qui bipes, et quadrupes foret, et tripes omnis solus:
Terruit Aoniam volucris, leo, virgo triformis:
Sphinx volucris pennis, pedibus fera, fronte puella.

Porro hoc sphingis ænigma OEdipus solvit: Homo, ait, significatur, qui primum infans manibus pedibusque repit, ut quadrupes: firmior deinde et grandior, incedit bipes: demum senex et imbecillis, tamquam tripes, baculo innixus graditur. Homo ergo mane est quadrupes, meridie bipes, vesperi tripes.

Nota: Daniel hanc bestiam, puta Romanorum monarchiam, vocat primo, terribilem: secundo, mirabilem, id est stupendam, et horribilem; hoc enim est Chald. אימתני *emtani*, unde et Theodotion vertit, φοβερὸν καὶ ἔκθαμβον; tertio, valde fortem; quarto, ait eam habuisse dentes ferreos et magnos, id est magnos fortesque exercitus: bestiæ enim arma sunt dentes. Quinto vocat bestiam comedentem, atque comminuentem, id est discerpentem: quod homines quasi devorare videretur. Sexto, dicit eam reliqua quæ non comedit et discerpsit, pedibus conculcasse, ut faciunt bestiæ, quæ homines non comedunt, nec occidunt, sed conculcant: quo significat fore ut Romani, quos non occiderint, tributis subigant. Septimo, dicit eam decem cornua habuisse, id est decem Reges potentes (uti ait Angelus v. 24. et S. Joannes Apocal. 17. 12.) qui erunt sub finem mundi ante judicium, uti innuit Angelus v. 26. et v. 9. ac 13. Vide dicta Apocal. 17. 12.

8. Et ecce cornu aliud parvulum ortum est de medio eorum.] Primo, Porphyrius apud S. Hieron. censuit hoc cornu fuisse Antiochum Epiphanem; sed hic in tertia fuit Græcorum monarchia: Daniel vero modo agit de quarta Romanorum.

Secundo, Judæi volunt hoc cornu esse Christum, qui tribus annis cum dimidio prædicavit: hic bellum fecit cum Sanctis, inquiunt, quia legem Mosis et Judæorum evertit. Sed hæc blasphemia est, stolida æque ac impia. Nam si ita est, cur ergo post mortem Christi non regnant Judæi? hoc enim de Sanctis contra quos cornu illud pugnavit, asserit hic Daniel v. 18. et 27. Imo vero cur post necem Christi Judæi a Tito sunt excisi? Cur Christi regnum post ejus necem magis floruit, totumque orbem sibi subegit? contrarium enim plane prophetat de cornu hoc Daniel.

Tertio; Lutherani per hoc cornu accipiunt Romanum Pontificem; sed insulse et absurde, ut fatetur ipse Calvinus: necdum enim decem cornua, et multo minus hoc undecimum, nata sunt; sed adhuc nascitura exspectantur.

Quarto, per hoc cornu Vatabl. et alii intelligunt Turcam, qui parvis initiis crescens: duo cornua, id est duo regna, puta Constantinopolitanum, et Ægypti, superavit; superest tertium cornu ei superandum. Aut tria hæc regna sunt Asiæ, Africæ et Ægypti, quæ ipse jam occupavit. Huc pertinet Joannis Annii et Hectoris Pinti sententia, cornu hoc esse Mahometem. Verum nec Turca, nec Mahomet decem cornua evertit, nec tantum tribus annis cum dimidio regnavit, sed pluribus: nec adhuc nasciturus, sed jam pridem natus est.

Ergo dicamus, ait S. Hieron. *quod omnes scriptores Ecclesiastici tradiderunt, in consummatione mundi quando regnum Romanorum destruendum est, decem fu-*

turos reges, quasi decem cornua, qui orientur quidem ex Romano Imperio, sed non erunt Romani Imper. *qui orbem Romanum inter se divident*, tumque *undecimum* cornu parvum, id est, *regem parvulum surrecturum* (scilicet Antichristum) obscuro loco natum, at plebeium, *qui* sensim crescens, *tres reges de illis decem superaturus est*, scilicet *regem Ægypti, regem Africæ, et regem Æthiopiæ, quibus interfectis etiam reliqui septem reges illi victori colla submittent*, ut dicitur v. 24. Ita S. Hieron. Theodor. Iren. lib. 5. et Lactant. lib. 7. cap. 16. Josephus Acosta l. 2. de Tempor. noviss. c. 9. Ribera, et passim interpretes tam hic quam Apocal. 13. et 17. Unus dubitat S. August. lib. 20. Civ. 23. an decem reges non vocantur omnes reges, ut numerus finitus ponatur pro indefinito; eo quod suo tempore distinctio et divisio Imperii, tantum Orientis et Occidentis, a Cæsaribus facta esset: erant enim duo tantum orbis Imperatores, et quasi reges. Unde verebatur August. ne forte in hisce decem regibus eos exspectantes falleremur: quia videbatur ei Antichristus non longe abesse; nec videbat quomodo tam cito duplex regnum in decuplex scinderetur. Verum hoc jam vereri non debemus, cum de facto idipsum videamus atque in orbe facile decem, imo plures reges absolutos, nullique subjectos numeremus. Hinc rursum sequitur errare eos, qui per decem reges accipiunt decem Imperatores Romanos, qui olim persecuti sunt Ecclesiam, scilicet Neronem, Domitianum, Trajanum, Antoninum, Severum, Aurelianum, Decium, Maximianum, Valerianum, et Diocletianum. Nam hi decem reges erunt in fine mundi, et tres ex eis occidet Antichristus, mox reliqui septem territi ei se subdent. Explicari enim nequit, quomodo Nero, Decius, Severus, aut quis alius illorum decem primorum Imper. ab Antichristo conterendus sit. Jam, an Roma a decem regibus evertenda sit ante Antichristum, an sub Antichristo, disserui et resolvi Apocalyps. 17. 16.

Porro dicitur rex ille habiturus *oculos hominis*, ne diabolum fore putemus, uti aliqui putarunt; sed hominem, in quo totus Satanas habitaturus est corporaliter. Ita S. Hieron. Secundo, et melius, oculi hominis significant humanam sapientiam et prudentiam Antichristi, qua multos seducet, inquit Theodor. item humanitatis virtutisque simulationem, qua multos alliciet. Maldon. vero putat per oculos notari superbiam Antichristi: hæc enim in oculis maxime apparet. Habebit etiam *os loquens ingentia*, quia erit homo peccati, filius perditionis, ita ut in templo Dei sedere audeat, faciens se quasi Deum. Mystica vide S. Greg. 32 Moral. 12.

Hinc patet, Antichristum nondum venisse, tum quia hæc decem cornua, quorum tria a cornu parvulo contrita sint, nondum visa sunt; tum quia Angelus v. 26. indicat eum venturum in fine mundi, et per Christum occidendum esse, *ut auferatur potentia, et conteratur, et dispereat usque in finem*. Unde S. Paulus ait, quod Christus eum interficiet spiritu oris sui. Vide dicta 2. Thessal. 2. 3. et sequent.

9. Aspiciebam donec throni positi sunt.) Nota: Post quatuor monarchias Daniel hic, æque ut cap. 2. v. 44. describit regnum Christi, quod illis succedet in fine mundi: depingit ergo Daniel hic Dei majestatem, quasi de Christo et Antichristo judicantem, causamque Christo adjudicantem, illique regnum tradentem: regnum, inquam, non tantum spirituale, uti cap. 2. v. 44. sed et corporale, puta gloriosum, quando post quatuor monarchias, et regnum Antichristi aversum, Christus in die judicii hostibus, puta reprobis, in ignem æternum retrusis, accipiat a Patre regnum stabile, quo in cœlo et in terra in omnem æternitatem regnabit.

Symbolice, thronus significat Dei primo, majestatem; secundo, regnum et imperium; tertio, potestatem judiciariam; quarto, immobilitatem et immutabilitatem, uti docet S. Dionys. de Divin. nom. cap. 9.

Nota: Hi throni ponuntur Deo Patri; ipse enim est hic judex: plures autem sunt, ut ipse in aliis Christum regem quasi inaugurandum, ejusque Apostolos constituat: aut potius, ut per plures thronos major sanctiorque majestas Dei judicis repræsentetur: hoc enim fit cum judex multos, quasi consiliarios, aut rex plures principes circumsedentes habet, quam cum ipse solus sedet. Simile est Apoc. 4. et 5. Angeli ergo quasi consiliarii Dei hic in thronis consident, ut regna inter homines distribuant. Sic enim cap. 4. 17. Angeli quasi judices in causa Nabuchodonosoris, de regno ei auferendo inducuntur: *In sententia*, inquit, *vigilum decretum est*. Ita Maldonatus.

Antiquus dierum sedit,] non Christus, ut vult S. Hieron. sed Deus Pater: Christus enim hic potius est judicandus, quam judex. Sedet ergo hic Deus Pater in tribunali, Filius vero ad eum quasi causam acturus adducitur (simile est Apoc. cap. 4. et 5.) Certat enim cum Antichristo de regno, quod Pater illi attribuit. Unde patet, directe et proprie non agi hic de ultimo judicio (uti nonnulli censent) quo Christus corporaliter et visibiliter judicabit vivos et mortuos: sed de alio spirituali et invisibili, quo Deus Pater sub idem tempus Antichristum, omnesque ejus asseclas Christi hostes conteret Christoque subjiciet: sicuti simili judicio sibi subjecit et prostravit Antiochum, Nabuchodonosorem, aliosque tyrannos. Recte tamen hæc omnia adaptes diei judicii: ejus enim præludium et inchoatio hic describitur. Erit enim hoc Dei judicium, extremo judicio Christi simile, vicinum et prævium, ad illudque viam sternet, creando Christum judicem.

Nota: Majestas Dei Patris hic describitur, dicendo primo quod *sit* antiquus dierum; tum quia ipse plenus est dierum; tum quia fuit ante omnes dies et tempora: tum quia conditor est omnis temporis, atque in se, suaque æternitate eminenter continet omnem temporis antiquitatem. Unde S. Dionys. cap. 10. de Divinis nom. *Dierum*, ait, *antiquus laudatur Deus propter hoc quod omnium ipse est et ævum, et tempus, et ante dies, et ante ævum, et tempus et diem; sicut existens intransmutabilis et immobilis, et in hoc quod semper movetur manens in seipso, et sicut ævi et temporis et dierum causa*. Tum quia Filio suo antiquior est, id est prior origine, qua Filius est Deus; et etiam prior tempore, qua Filius est homo; tum denique quia immensam habet sapientiam et experientiam: hæc enim in judice maxime requiritur, estque in senibus; nam, ut dicitur Ecclesiastici 28. 8. *Corona senum multa peritia*; et Job 12. 12. *In antiquis est sapientia, et in multo tempore prudentia*. Aliqui, teste Theodoreto,

pro *antiquus dierum*, vertunt, *antiquans dies*; quod videlicet sua æternitate transcendat omnes dies et tempora, easque quasi se inferiores antiquet, abroget, aboleat; cum ipse stabilis maneat et vegetus, expers omnis mutabilitatis, successionis et defectus.

Sic veteres, Poetæ præsertim, finxerunt Saturnum, Jovis deorumque patrem, esse senem, annisque saturum, indeque vocari Saturnum. Audi Ciceron. lib. 2. de Natura deorum: *Saturnum eum esse voluerunt, qui cursum et conversionem spatiorum ac temporum contineret, qui Deus græce idipsum nomen habet.* Κρονος *enim dicitur, qui est idem* χρονος, *id est spatium temporis: Saturnus autem est appellatus, quod saturetur annis. Ex se enim natos comesse fingitur solitus; quia consumit ætas temporum spatia, annisque præteritis insaturabiliter expletur.* Alii Saturnum censent dici Cronon, velut a satietate intellectus: græce enim κορος est satietas, νους mens et intellectus. *Saturnus* ergo, inquiunt, est nomen compositum ex prima parte Latina, posteriore Græca, estque idem quod saturitas mentis, quam solus præstat Deus.

Secundo, dicitur sedisse, per catachresin, id est summa tranquillitate, auctoritate et majestate exercuisse judicium, quo Filio traderet meritum ab eo regnum.

Tertio, capillos habet candidos, id est comas, *quasi lana munda*, id est alba, quæ nullo nisi nativo colore est tincta, quia senum est canities. Rursum capilli lanæ similes innuunt, in divinis judiciis, etiam in extremo illo die, multum mollitudinis et clementiæ admixtum iri: Deus enim fæcam rigoris sui numquam exhaurit, ait Anton. Fernand. visione 24. comment. 2. sect. 2.

Quarto, vestimenta habet candida; quia purissimus est: est enim ipsa æterna et increata lux; unde Psal. 103. 2. dicitur: *Amictus lumine sicut vestimento*: quia enim candor inter omnes colores maxime refert lumen, et plurimum habet lucis; hinc alba vestis semper Deo tribuitur, quæ ejus claritatem et gloriam significat.

Exstat hac de re priscorum magorum ænigma: *Est res undique lucida, est res undique obscura; est partim lucida, partim obscura*, scilicet in ordine corporum, res undique lucida est stella quælibet supra lunam: obscurus est undique aer: partim lucet, partim obscuratur luna. In ordine vero spirituum, res undique lucida est Deus et mens divina: anima irrationalis est undique obscura: partim lucida, partim obscura est intellectus et ratio. Hinc Apost. 1. Corinth. 3. 13. ait quod dies Domini (puta dies extremi judicii) in igne revelabitur, in igne, inquam, tum proprio quo mundus conflagrabit: tum metaphorico, qui erit clarum et exactum, ac quasi igneum examen operum cujusque. Unde Cajet. ibidem ait: *Erit dies ille claritas omnium operum; quia in igne metaphorico rigorosi examinis revelabitur.*

THRONUS EJUS FLAMMÆ IGNIS,] thronus ejus est flamma, imo flammæ multæ. Flammeus thronus Dei Patris significat primo, ejus gloriam inaccessam et immensam; secundo, sinceritatem, et manifestationem publicam divini ejus judicii; tertio, ejusdem efficaciam, et Antichristi ac reproborum punitionem per ignem gehennæ. Hinc a Paulo Deus vocatur ignis consumens. Ita S. Hieronymus.

ROTÆ EJUS IGNIS ACCENSUS.] Septuag. *ignis ardens*: Vatabl. *ignis flagrans*. Thronus hic habet rotas, sive quia tales erant olim regum throni; unde Vatablus. Solia, inquit, regum olim erant versatilia, et uti currus triumphales extruebantur: sive ut significet Dei tum gloriam, tum providentiam, quæ quasi curru rotisque vecta per omnia discurrit. De qua re dixi in curru Cherubim, Ezech. 1. 15. Significatur ergo hic, quod Deus Pater quasi immobilis secundum naturam quidem in throno consideat; secundum tamen rotas suæ potestatis et efficacitatis, per omnia quæ in cœlo et in terra sunt, permeat efficacissime et celerrime, ideoque rotæ sunt igneæ. Confirmatur ex hoc loco usus Ecclesiasticus pingendi Deum: cur enim quem Script. verbis pingit, imo qui seipsum imagine hac sui in phantasia Danielis depinxit, nobis simili imagine et coloribus pingere non liceat? non enim per imaginem conamur Dei naturam exprimere, utpote quæ neque coloribus, neque verbis, neque cogitatione pingi potest; sed ut ejus effecta et proprietates hac ratione, qua una id possumus, exprimamus, quemadmodum Angelos, justitiam, prudentiam, cæterasque virtutes pingere solemus. Ita Maldonatus. Quod enim describitur, idem et pingitur, cum sit eadem ratio utriusque, styli nimirum et penicilli. Hinc Spiritus Sanctus pingitur specie columbæ, quia hac descendit in Christum; et specie linguarum ignearum, quia hac illapsus est in Apostolos die Pentecostes.

Allegorice, Rupert. Thronus, inquit, Dei est Ecclesia, et singuli Sancti, perinde ut inter Angelos ordo Thronorum dicitur ex eo, quod ipsi sint quasi throni Dei. Thronus ergo Dei est S. Petrus, S. Paulus, S. Franciscus, etc. Nix et lana munda est gratia et remissio peccatorum. Fluvius igneus est Spiritus Sanctus, datus in Pentecoste: tunc Ecclesia habuit rotas igneas, id est prædicatores amore Dei succensos. Hi enim vocantur rotæ igneæ: *Quia cum ex Dei desiderio per varia loca discurrunt, unde ipsi ardent, alios accendunt*, inquit S. Gregor. hom. 5. in Ezechiel. Unde tunc millia millium hominum, id est innumerabiles, cœperunt ministrare Deo per vitam activam, et alii eidem assistere per vitam contemplativam.

10. FLUVIUS IGNEUS RAPIDUSQUE.] Quasi ex igneo fonte (instar Ætnæ) Deo, fluvius igneus emanat, qui significat sententiam ejus, utpote summi judicis efficacissimam et celerrimam, inquit S. Hieronymus. Hic ergo fluvius est gladius anceps utrimque acutus et scindens, quem procedere de ore Christi judicis vidit Joan. Apocal. 1. 16. de quo et Moysi dixit Deus Deuter. 32. 41. *Si acuero ut fulgur gladium meum, et arripuerit judicium manus mea.* Idem ergo est fluvius igneus rapidusque, quod gladius fulgurans, ac rapide vibratus in judicium, qui instar citatissimi fluminis Antichristum, aliosque hostes Christi prosternet, affiabit, et in tartarum præcipitabit. Alii per hunc fluvium igneum accipiunt ignem conflagrationis mundi, de quo dicitur Psal. 96. 3. *Ignis ante ipsum præcedet, et inflammabit in circuitu inimicos ejus.* Verum hic judicium non Christi, sed Dei Patris pro Christo contra Antichristum describitur, ut dixi vers. 9. Prior ergo sensus est genuinus.

Symbolice, S. Dionys. de Cœlesti hier. c. ult. has rotas, currus et flumen adaptat Angelis Dei: *Ignea*,

inquit, *flumina divinos significant latices, largissimam Angelis atque indeficientem inundationis copiam largientes, vitalisque fœcunditatis altores: currus autem conjunctam similium et æqualium societatem signant: rotæ vero quæ altæ quidem sunt, cæterum in anteriora semper absque ulla conversione, in nullam partem declinando, incedunt, viam profecto actionis Angelicæ, quæ rectam semper viam atque arduam perquat, insinuant. Quippe omnis illorum cursus, spiritualisque rotatus, ad viam illam erectam atque arduam cœlesti intentione dirigitur.* Deinde alium rotarum offert sensum: *Est enim,* inquit, *eis, ut Propheta* (Daniel) *ait, cognomen inditum galgel, quod Hebræorum voce revelationes ac revolutiones significat: igneæ namque et divinæ rotæ regyrationes quidem habent, quod sempiterno motu circa summum idem versentur bonum: revelationes autem, quod occulta sacramenta revelent, et humiliores quosque promoveant, sublimesque divini fulgoris radios in inferiora agmina descendendo transfundant.*

Millies millium] Septuag. χίλιαι χιλιάδες, id est, millies millia, id est millio, puta decies centena millia. Secundo, et melius, millies millia, id est, plurima millia Angelorum ministrabant Deo: non enim certum ministrantium numerum designat, sed tantum significat eum esse maximum. Tertull. contra Praxeam legit: *Millies centies centena millia assistebant ei, et millies centena millia apparebant ei.* Præclare S. Sophronius Archiepiscop. Hierosolymæ tom. 2. Biblioth. SS. Patrum orat. 6. de Angelorum excellentia eos ita compellat et invocat: *Vos omnium regis estis administri, vos venti, et spiritus, et aquæ, et principes, et equi, et exercitus, et Diaconi, et Apostoli, et prædicatores, et Prophetæ, et Evangelistæ, et rerum divinarum interpretes, et custodes, et præsides, et conservatores, et abductores, et conductores, et viæ duces, et inquisitores, et libripendes, et calculatores, et auratores, et illuminatores, et opum datores, et luminaria, et lampades, et montes, et colles, et nubes, et judices, et susceptores, et relatores, et defensores, et decertatores, et propugnatores, et divina specula, et simulacra, et imagines, et nautæ, et naves, et gubernatores. Vos ii estis qui cœlum cursu expeditissimo transmittitis, qui Creatoris voluntatem indefesse perficitis, qui mentes Deique tabernacula appellamini, qui carbones, et turbines, et flammæ nominamini; conservate vitam meam inoffensam, spem infractam, dilectionem erga Deum et proximum integram.*

Et decies millies centena millia,] id est, mille milliones. Errant ergo in computu, qui putant esse tantum centies centena millia, id est decem milliones, cum sint mille. Syrus et Arabicus: *Myriades myriadum stant coram eo.* Sic et græce est μυριαι μυριάδες, id est decies millies dena millia, id est centum milliones. Verum, ut dixi, non significatur hic numerus certus, sed indefinitus, isque maximus; *Myriades* ergo *myriadum*, idem est quod plurimæ myriades. Unde Cyrillus Hierosol. catechesi 15. notat longe plures esse Angelorum myriades; Danielem tamen has tantum consignasse, quia majorem numerum, quem homines mente concipere possent, exprimere nequibat. Sensus ergo est, q. d. Plurimi, et quasi innumerabiles Angeli assistebant ei. Hinc S. Dionys. et Theologi docent, numerum Angelorum proprie quidem non esse infinitum, sed limitatum et finitum, eumdem tamen esse plurimum, et hominibus incomprehensibilem, ac superare numerum rerum corporearum, adeo ut S. Dion. Cœlest. hier. 13. et 14. asserat eum soli Deo esse cognitum. S. Ambr. explicans parabolam ovis centesimæ perditæ et reductæ a Christo, Lucæ 15. innuit omnes homines esse centesimam portionem numeri Angelorum, Vide Gabr. Vasquez 1. p. q. 53. disp. 180.

Rursum ex hoc loco S. Dionys. D. Thom. 1. p. q. 112. a. 2. et 3. et ejus asseclæ ibidem, distinguunt Angelos ministrantes, qui scilicet a Deo in terram, et ad homines mittuntur, ab assistentibus, qui Deo semper assistunt; adduntque quatuor supremos ordines, scilicet Seraphim, Cherubim, Thronos et Dominationes esse assistentium; reliquos quinque inferiores esse ministrantium, illosque his longe esse numerosiores.

Verum ad Hebr. 1. 14. docui omnes Angelos esse ministrantes. Nam, ut ait Apostolus: *Omnes sunt administratorii spiritus in ministerium missi:* esto alii, ut inferiores, crebrius mittantur; alii, ut superiores, rarius, Deoque fere semper assistant: et hac ratione hi assistentes, illi ministrantes dici possunt.

Adde, hoc loco non esse diversa Angelorum officia, assistere, et ministrare; sed unum idemque: est enim posterius prioris repetitio, juxta can. 25. solent enim qui ministrant astare Domino, intentosque in illum oculos habere; nec aliter eos omnes ministrare videre potuit Daniel. Ita Gabriel, qui est ex assistentibus, ut patet Lucæ 1. 19. est etiam ex ministrantibus qui foras mittuntur; nam missus est ad Danielem cap. 8. 16. et ad B. Virginem Lucæ 1. 26. Ita Michael, qui Angelorum, et consequenter Seraphinorum, Deo assistentium est primus, ministrat, et pugnat pro Ecclesia et fidelibus, Daniel. 10. 13. et c. 12. 1. Ita septem spiritus, id est principes Angeli, qui in conspectu throni Dei sunt Apocal. 1. 4. ideoque sunt ex assistentibus, dicuntur *missi in omnem terram*, c. 5. 6. Iidem ergo sunt assistentes, qui et ministrantes: quia quocumque mittantur, semper vident faciem Patris, ut ait Christus Matth. 18. 10. Proprie tamen dicuntur assistere, cum Deo astant in cœlo empyreo; ministrare vero, cum foras mittuntur. Ita Molina 1. p. q. 112.

Quod vero numerus posterior major sit priore, id tantum confirmationis et auxesis causa fit, ad declarandam Angelorum innumerabilitatem. Sic enim cum maximum numerum militum vidimus, dicimus nos vidisse decem millia, moxque resumpto spiritu, cum putemus nos nimis parum dixisse, addimus, dicimusque nos vidisse viginti, imo triginta millia. Ita Maldon. Tropolog. S. Clemens lib. 5. Constit. Apost. cap. 14. hunc numerum refert ad homines fideles et electos. Hi enim, inquit, sunt *plenitudo numeri eorum, qui salvi fiunt, millia millium, et decies millia centena millium.*

Moraliter, dum psallis cogita: *In conspectu Angelorum*, imo cum Angelis, *psallam tibi*; dum oras, hæc tibi sit compositio loci, ut cogites te coram Deo consistere, cui tot *myriades* Angelorum ministrent: dum doces, dum studes, dum operaris, cogita: illi, ut in ejus præsentia doceo, studeo, operor, cui *millia millium* ministrant, et decies millies centena *millia* assi-

stant. *Quanta ergo cum reverentia, quanta timore, quanto illuc humilitate accedere debet a palude sua procedens et repens ranuncula vilis* (qualis est omnis homo etiam reges, ut Alexander et Darius c. 8. 3) *Quam tremebundus, quam supplex, quam denique humilis et sollicitus, et toto intentus animo majestati gloriæ, in præsentia Angelorum, in concilia justorum et congregatione assistere poterit miser homuncio? In cunctis igitur actionibus nostris multo opus est animi vigilantia, sed præcipue in oratione,* ait S. Bern. serm. de quatuor modis orandi.

Judicium sedit.] *Judicium*, id est judex, vel judices sive tota judicum corona et ordo, ut ait glossa, scilicet Deus Pater, ejusque assessores Angeli visi sunt mihi sedere in thronis. Sic dicimus: Magistratus sedit vel decrevit hoc aut illud, id est ii qui sunt e magistratu sederunt vel decreverunt. Congruum est ut judices sedeant, tum ad auctoritatem, tum ad tranquille et sedate judicandum. Nam ut ait Arist. lib. 6. Physic. *Sedendo, et quiescendo, anima fit prudens*; quia hoc situ anima quiescit, nec distrahitur mens ad alia agenda, aut cogitanda. Porro judicium hoc est Dei Patris, ut dixi, quod tamen perficiet et complebit Christus in die judicii, damnando impios.

Et libri aperti sunt.] Per libros accipe non hominum conscientias, *quæ scriptæ sunt non atramento sed flagitiorum inquinamento*, inquit S. Ambros. in Psalm. 1. et Theodor. (nec enim Antichristus, ejusque conscientia in hoc Dei Patris judicio comparuit) neque librum vitæ et mortis, ut S. Hieron. neque Vetus et Novum Testamentum, ut alii; sed accusatorum objectiones, et defendentium patronorum responsiones. Tria enim librorum genera in Dei judicio sunt: unus liber est Angelorum, aut dæmonum accusantium; alter Angelorum defendentium; tertius liber vitæ, ex quo judex profert quodammodo sententiam. Id colligitur ex Apocal. 20. 12. *Libri*, inquit, *aperti sunt, et alius liber apertus est qui est vitæ*. Vide ibi dicta. Significat ergo hic Daniel, in divino judicio astantibus Angelis, de quarta bestia, deque ejus undecimo cornu, id est de Romano imperio, et Antichristo disputatum esse, librosque tam accusantium quam defendentium apertos fuisse: id est, expositas fuisse in utramque partem rationes; ac præsertim quod jam impleta esset mensura peccatorum Antichristi, omniumque ejus associarum. Denique examine adhibito pronuntiatam esse sententiam, quartam bestiam de medio tollendam, regnumque æternum Christo tradendum esse. Est catachresis. Ita Maldon. Dogmatice libris hisce apertis significatur, judicis esse diligenter jure, causæque acta evolvere, ne parti faciat injuriam. Nam *ignorantia judicis plerumque est calamitas innocentis*, ait S. August. lib. 19. de Civit. 6.

Moraliter, vide quid hic agas: quidquid enim egeris, in libris hisce scribitur, qui hic clausi sunt, sed pandentur et legentur in die judicii. Audi S. Basil. lib. de Vera virg. *Quæ prius corpore, quasi veste contecti, minime haberi putabamur, en nudato se omnium oculis ingerent, nullusque jam vel negationi, vel defensioni erit locus, quando ipsa cernentur opera in suo auctore conspicua. Non enim confuse, sed singula per partes, ut sese habeant, velut in pictura noscentur.* Et S. Ephrem lib. de Vera pœnit. cap. 4. *Unusquisque cernet ante faciem suam exposita opera sua, sive bona illa sive mala præmisit. Formidabiles libri aperientur, in quibus scripta sunt opera nostra, et actus, et verba, et quæcumque egimus in hac vita: nec solum actus, sed et cogitationes et intentiones cordis.* Et S. Chrysost. hom. 5. in epist. ad Rom. *Quid*, inquit, *tunc nobis miseris fiet, cum omnia orbi universo palam facta in tam aperto tamque illustri theatro denudato, hominum partim nobis cognitorum, partim incognitorum oculis subjicientur?* Tunc, ut ait Isaias cap. 24. 23. *Erubescet luna, et confundetur sol.* Et S. Ambr. in Apologia David: *Væ*, ait, *mihi, quia latere cupio, et latere non possum: quomodo enim latebo, qui inscripta in pectore meo gero meorum indicia peccatorum?* Et S. August. in Psalm. 49. vers. 21. ad illa verba: *Arguam te, et statuam contra faciem tuam: Ordinabuntur*, ait, *ante infelicem animam peccata sua, ut et eam convincat probatio, et confundat agnitio.* Et S. Bernard. in tract. de Convers. ad Cleric. cap. 2. *Aperitur*, ait, *conscientiæ liber, revolvitur misera vitæ series, tristis quædam historia replicatur, illuminatur ratio, et evoluta memoria velut quibusdam ejus oculis exhibetur. Utraque vero non tam ipsius est animæ, quam anima ipsa, ut eadem sit et inspiciens et inspecta, contra suam statuta faciem, et a violentis quibusdam apparitoribus, immissarum utique cogitationum, judicando cogitur assistere tribunali.*

Symbolice. S. Greg. 33. Mor. 6. Christum visum in judicio vocat librum vitæ: *Liber*, inquit, *vitæ est ipsa visio advenientis judicis, in quo quasi scriptum est omne mandatum: quia quisquis eum viderit, mox, teste conscientia, quid non fecit intelligit.* Et S. Anselm. in Elucidario, librum vitæ ait esse vitam Jesu, quæ omnibus est norma vivendi, et quasi lex per quam omnes judicabuntur.

11. Aspiciebam propter vocem sermonum grandium,] q. d. Spectabam quem exitum habitura essent verba illa, superbiæ et contumeliæ in Deum plena, quæ quartæ bestiæ cornu undecimum, puta Antichristus, loquebatur; ac paulo post vidi bestiam ipsam interimi et igni tradi, id est vidi Romanum Imperium prorsus aboleri, et quasi in cinerem redigi.

12. Aliarum quoque bestiarum ablata esset potestas,] q. d. Vidi etiam tria priora imperia, puta Babyloniorum, Persarum et Græcorum periisse.

Et tempora vitæ constituta essent eis usque ad tempus, et tempus.] Chald. עַד זְמַן וְעִדָּן ad zeman veiddan, id est usque ad tempus, et definitam periodum a Deo: qua evoluta, vidi ea occidere et everti: non enim positos a Deo terminos excedere potuerunt.

13. Cum nubibus cœli quasi filius hominis veniebat,] Nota τὸ *quasi*, q. d. Visus sum mihi videre in somnis aliquem instar hominis, vel habentem formam et speciem hominis, advenientem ad judicem, scilicet Deum patrem, qui sedebat in throno: non enim videbat verum hominem, sed tantum hominis speciem et phantasma a Deo sibi objectum. Adde, Christus qui notatur, necdum factus erat, sed adhuc futurus erat homo; hoc innuit τὸ *quasi*. Tertio, Maldon. censet τὸ *quasi*, non significare Christum non fore verum hominem, sed eum fore plusquam hominem; itaque in tempore præstituto demissam fuisse divinitatem in illo, ut, cum verus sit Deus, sic tamen appareret quasi tantum esset homo. Unde S. Paulus Philip. 2. 7. ait:

Exinanivit semetipsum formam servi accipiens, in similitudinem hominum factus, et habitu inventus ut homo. Hic sensus sublimior est, prior vero planior et solidior. Unde Cyrill. lib. 2. in Joan. cap. 73. ex hoc loco probat Christum non qua Deus, sed qua homo est, fore judicem hominum.

Nota primo: Pro *quasi filius hominis*, chaldaice est כבר אנש *kebar enos*; id est quasi filius hominis miseri, ærumnosi, mox morituri, obliviosi, et oblivioni tradendi. Hæc enim omnia significat *enos*. Unde Psaltes admirans Dei in homines benignitatem: *Quid est*, inquit, *homo* (hebr. *enos*) *quod memor es ejus?* Hic ergo titulus, *filius enos*, est titulus summæ dignationis, quem in incarnatione assumpsit Christus, dum noster frater et consanguineus ita arcte fieri voluit, ut simul nostras ærumnas suscipere et sentire voluerit, ut eas in se expiaret, itaque eas in nobis curaret et aboleret. Hæc est philanthropia, id est singularis et mirificus illa in homines amor, quam admirans Apostolus ait ad Titum 3. 4. *Apparuit benignitas et humanitas* (græce φιλανθρωπία) *salvatoris nostri Dei*. Hoc est *magnum pietatis sacramentum, quod manifestatum est in carne, etc.* 1. Tim. 3. vers. 16. nimirum quod *Verbum factum est caro*: Verbum, inquam, illud æternum, omniscium, omnipotens, Deo consubstantiale, ipseque Deus, de quo paulo ante dixerat Joan. c. 1. 1. *In principio erat Verbum, et Verbum erat apud Deum, et Deus erat Verbum. Omnia per ipsum facta sunt, et sine ipso factum est nihil.* Hoc Verbum factum est caro, id est homo carneus, fragilis, vilis et miser. Rursum *filius hominis*, id est homo. Dicitur tamen filius, ut nova significetur dignatio ipsius, qua non a Deo creari, uti creati sunt Adam et Eva; sed ex homine, puta ex virgine, nasci dignatus est, ut idem esset virginis et Dei filius, virgini quasi matri subditus et obediens. Quocirca merito exclamat S. Bern. serm. 1. super Missus est: *Utrimque stupor, utrimque miraculum; et quod fœminæ Deus obtemperat, humilitas absque exemplo; et quod fœmina principatur Deo, sublimitas sine socia. Erubesce, cinis: Deus se humiliat, et tu te exaltas?* Atque ob hanc Christi immensam demissionem Deus in immensum exaltavit illum, fecitque eum qua homo est, regem Angelorum, hominum et totius mundi, principem et judicem omnium, ut ait hic Daniel, et S. Joan. cap. 5. 27. *Potestatem*, ait, *dedit ei judicium facere, quia filius hominis est.*

Nota secundo: Loquitur hic Daniel non de Christi ascensu ad cœlum, ut volunt aliqui, sed de adventu ejus ad judicium. Veniet enim in nubibus cœli Matth. 24. 30. sed antequam descendat ad judicium, ducitur hic ad Patrem, ut subjiciat illi hostes, puta Antichristum, aliosque infideles et improbos, utque illi omnem potestatem judicandi tradat. Porro nubes lucida et gloriosa symbolum est et velamentum divinitatis. Qua de re dixi Ezech. 1. 4.

Obtulerunt eum.] Chald. est הקרבוהי *haerebuhi*, id est abduxerunt eum: hæc verba ergo non vim, sed honorem significant; scilicet quod Christus accinctus ad judicium, multis Angelis comitantibus ac deducentibus, adierit Patrem indeque, accepta potestate, cum eis descenderit ad judicium, ut dicitur Matth. 16. 27. Angeli ergo obtulerunt Christum Patri. Unde Tertull. l. 3. contra Marc. 7. et S. Justin. contra Tryphon. legunt: *Et qui assistebant ei, adduxerunt eum*; Et S. Cyprian. l. 2. testim. *Et qui assistebant ei, obtulerunt eum.*

14. Et dedit ei potestatem] judicandi et regnandi: licet enim eam habuerit Christus a primo instanti conceptionis suæ in actu primo, tamen in die judicii eamdem a Patre accipiet in actu secundo, salva quoad exercitium, ut scilicet eamdam actu exerceat, et reipsa judicium peragat.

Et omnes populi, tribus et linguæ ipsi servient.] S. Justin. et S. Cyprian. loco jam citato legunt: *Omnes reges terræ per genus, et omnis claritas* (omnes clarissimi) *servient ei.*

15. Horruit spiritus meus.] Chald. est *excisus vel abbreviatus est spiritus meus*, Danielis, inquam, *in medio vaginæ ejus*. Vagina animæ est corpus, q. d. Deliquium animi passus sum præ turbatione, et animo fui destitutus, ac quasi exanimatus. Quis non horreat hæc omnia, ac præsertim rigidum Dei judicium considerans: in quo impiis omnia erunt terribilia? A dextris erunt peccata, a sinistris dæmonia, subtus horrens infernus, supra judex iratus, foris mundus ardens, intus conscientia urens: ubi justus vix salvabitur, miser impius quid faciet? latere erit impossibile, apparere intolerabile, inquit S. Bern. tract. de Inter. domo c. 38. *Judicatura Domino*, inquit S. Hier. ad Heliodorum *lugubre mundus immugiet, tribus ad tribum pectora ferient, potentissimi quondam reges nudo latere palpitabunt.* Merito ergo monet S. Bern. Serm. 55. in Cant. *Time scrutinium judicis, time illum qui per Prophetam dicit: Scrutabo Jerusalem in lucernis: acuto visu est, nihil inscrutatum relinquet oculus ejus.* Audi voces judicatorum et damnatorum Sap. 5. *Hi sunt quos habuimus aliquando in derisum. Nos insensati vitam illorum æstimabamus insaniam: ecce quomodo computati sunt inter filios Dei, et inter Sanctos sors illorum est. Ergo erravimus a via veritatis, et sol intelligentiæ non est ortus nobis.* Quid hic consilii? audi et fac quod suggerit S. Bern. loco cit. *Unum est, si nosmetipsos dijudicaverimus, non utique dijudicabimur: bonum judicium, quod me illi districto divinoque judicio subducit et abscondit. Prorsus horreo incidere in manus Dei viventis, volo vultui iræ judicatus præsentari, non judicandus. Judicabo proinde mala mea, judicabo et bona: scrutabor vias meas, et studia mea, quo is, qui scrutaturus est Jerusalem in lucernis, nihil inscrutatum in me, nihil indiscussum inveniat.* Idem consilium dat S. Aug. serm. 181. de tempore. Hac de causa Jacobus Patriarcha Hierosolymorum, qui deinde Pontifex, Urbanus IV. est appellatus, symbolum præferebat, cor hominis palpitans in spineto, cum epigraphe: *Recordare novissimorum*, uti refert Sadoletus in Symbol. tom. 2. p. 78.

17. Quatuor sunt regna.] Chald. *Quatuor sunt reges*, sed reges pro regnis accipit: non enim hic de personis; sed de rebus et regnis agitur.

Consurgent] tria ultima; nam primum, scilicet Chaldæorum, regnum jam surrexit.

18. Suscipient autem regnum sancti Dei altissimi.] Ita vertunt et Septuag. Vatabl. et alii. Perperam ergo vertit Calvinus, *suscipient*, scilicet quatuor regna jam dicta, *regnum Sanctorum*, id est Sanctis debitum, q. d. Hæc quatuor regna in terra regnabunt, et occupabunt regnum, quod occupare deberent Sancti. Per-

parum, inquam; nam quatuor hæc regna non regnarunt in sæculum, et in sæculum sæculorum; quod tamen hic dicitur. Significatur ergo hic regnum felix et beatum, quod post quatuor regna inibunt Sancti in die judicii, qui tum resurgent, et tam corpore quam animo beabuntur, regnabuntque cum Christo in æternum. Hinc patet Sanctos omnes in cœlo fore reges cœlestes et æternos, qui cœlo totique orbi dominabuntur. Unde Apocal. 5. 10. canunt: *Fecisti nos Deo nostro regnum et sacerdotes, et regnabimus super terram.* Idque meruerunt tum sua humilitate, qua in hac vita fuerunt viles, despecti, et vexati ab impiis et Antichristianis; unde Christus id eis promisit, dicens Matth. 5. *Beati pauperes spiritu, quoniam ipsorum est regnum cœlorum.* Tum sua fortitudine, qua sensibus, concupiscentiis, membris, opibus, honoribus, crucibus et morti dominati sunt.

Sancti Dei altissimi.] Chaldaice est קדישי עליונין *kaddische elionin*, id est Sancti altissimorum, id est sancti Dei altissimi: intelligitur enim *elohim*, quod quia est plurale, hinc etiam ejus epithetum *elionin*, id est altissimorum, est plurale. Aliter Maldon. censet enim Beatos vocari Sanctos altissimorum, eo quod locorum et bonorum altissimorum in cœlis hæredes sint, habitatores et possessores; eo quod hic altiorem in terris vitam egerint, dicentes cum Paulo: *Nostra conversatio in cœlis est*; et cum Isaia: *Sustollam te super altitudines terræ.*

19. De bestia quarta.] Hæc est quarta monarchia Roman. cornua decem sunt decem reges futuri; cornu undecimum erit Antichristus, uti dixi v. 7. hoc prævaluit Sanctis, donec venit antiquus dierum, ejusque tyrannidem condemnavit, atque regnum tradidit Christo, et Sanctis ejus, uti in sequent. explicat Daniel.

22. Judicium dedit Sanctis.] *Judicium*, id est potestatem et auctoritatem judicandi; quia Sancti, præsertim Apostoli, eorumque sequaces, judicabunt cum Christo, 1. Corinth. 6. 3. Matth. 19. 28.

Aliter Maldon. *Judicium dedit Sanctis*, id est, inquit, sententiam protulit secundum Sanctos, aut in favorem sanctorum, adjudicavit sanctis regnum cœleste; sicut dicitur Psal. 81. 3. *Judicare pupillo et viduæ*, id est in favorem pupilli et viduæ.

25. Et sanctos Altissimi conteret.] Chald. est יבלא *iebalia*, id est, veterascere faciet, atteret, consumet, ut vestes vetustate consumuntur. Unde Septuag. vertunt, παλαιώσει, id est veterascere faciet: pro quo alii corrupte legunt πλανήσει, id est seducet; S. Justin. contra Tryph. καταστρέψει, id est evertet; alii, ταπεινώσει, id est humiliabit.

Et putabit quod possit mutare tempora et leges.] *Tempora* Chald. זמנין *zimnin*, quod idem est cum Hebræo מועדים *moedim*, id est statuta tempora, puta stata festa, ut Paschæ, Pentecostes, Dominicæ, etc. *et leges*, Chald. ודת *vedat*, id est, *et legem*, scilicet Evangelicam, q. d. Antichristus abolebit festa omnia, omnemque legem tam Christi, quam Mosis, novamque suam sectam et religionem in mundum inducet.

Aliter Maldon. *Tempora*, ait, sunt præscripti a Deo singulis regnis termini: *leges* sunt Dei decreta, quibus constitutum est ut hoc regnum tantum, illud tantum temporis duret: quia, inquit, hic agitur de regnis, et de judiciis divinis. Verum hoc remotius et obscurius est: prior ergo sensus est planior et germanior.

Usque ad tempus, et tempora, et dimidium temporis.] Hic non est *zimnin*, vel *zeman*, ut paulo ante, sed עדן *iddan*, quod respondet Hebræo עת *et*, id est tempus. Calvinus vult per hæc non certum, sed incertum tempus, quo regnabit Antichristus, id est Pontifex Romanus, significari. Verum S. Hieron. Theod. Vatabl. hic, S. August. lib. 20. Civit. 25. Iren. lib. 5. 30. Cyrill. catech. 25. Hippolyt. de Consum. sæculi, et passim veteres, per *tempus* accipiunt annum, per *tempora* duos annos, per *dimidium temporis* dimidium annum; indeque communiter docent Antichristum ut monarcham regnaturum tres annos cum dimidio. Probatur id primo, quia ita se explicat Daniel cap. 12. cum enim v. 7. dixisset desolationem Antichristi duraturam in tempus, et tempora, et dimidium temporis, mox ea v. 1. explicat, dicens: *A tempore quo ablatum fuerit juge sacrificium, et posita fuerit abominatio in desolationem, dies mille ducenti nonaginta*, qui circiter tres annos cum dimidio efficiunt. Secundo, quia ita explicat S. Joannes Apocal. 12. 6. cum ait mulierem, id est Ecclesiam, tempore Antichristi fugisse in solitudinem per dies 1260, qui faciunt tres annos cum dimidio; et rursus v. 4. ait datas esse mulieri alas, ut volaret in solitudinem usque ad tempus, et tempora, et dimidium temporis: et c. 13. 5. datam esse ait potestatem Antichristo per menses 42. qui pariter tres annos cum dimidio efficiunt. Tertio, quia erit tunc acerrima persecutio: unde Deus illi breve tempus constituit, ne in errorem inducantur electi, qui utique caderent si illa diutius duraret, ut ait Christus Matth. 24. 22. Quarto, quia decet ut Antichristus non permittatur diutius, regnare et prædicare quam Christus, qui tres annos cum dimidio evangelizavit.

Hinc patet perperam nonnullos hos tres annos cum dimidio referre ad persecutionem Antiochi; præsertim quia post hos annos mox *judicium sedebit, ut regnum detur populo Sanctorum* in cœlis, uti subdit Daniel. Pejus alii referunt hos annos ad tempus, quo Nero aliique imperatores Romani persecuti sunt Ecclesiam.

Nota: Pro Chaldæo עדנין *iddanin*, id est tempora, forte legendum est in duali עדנין *iddanain*, id est duo tempora, quamquam *iddanain* plurale etiam pro duali ponitur: quia Chaldæi rarius duali, plerumque vero plurali, etiam pro duali utuntur, uti docet Guido Fabricius in Grammat. Syrochaldæa.

26. Judicium sedebit.] Judices sedebunt, puta Deus Pater ejusque Angeli, qui auferent potentiam Antichristi, et dabunt regnum æternum populo sanctorum, uti dixi v. 10. ibi enim figuram, sive symbolum a se visum narravit; hic vero illud explicat.

27. Magnitudo regni, quæ est subter omne cœlum, detur populo sanctorum.] Est hæc quinta monarchia, sive regnum Sanctorum. Quæres, quodnam erit hoc regnum? Respondet Porphyrius fuisse regnum Machabæorum: hi enim vocantur Sancti, quia pro Deo et lege pugnaverunt. Verum errat; nam illorum regnum non fuit æternum, sed tantum stetit in Juda, Jonatha et Simone, per 32. annos; deinde in posteris Simonis stetit usque ad Herodem per annos 126.

Secundo, alii, ut Papias et Chiliastæ, per regnum hoc accipiunt mille annos, quibus ipsi putant Sanctos post resurrectionem in terra regnaturos cum Christo, ex Apocal. 20. v. 4. Verum hoc regnum est fabulosum; et esto esset verum, non tamen erit æternum.

Dico ergo, certum est hoc regnum fore Christi et Sanctorum, illudque non tantum spirituale, quale fuit in terra, cum ipsi persecutionibus, martyriis et morti essent obnoxii: sed etiam corporale ac gloriosum, quo scilicet Sancti et corpore et anima beati, cum Christo in cœlis gloriose regnabunt in sæcula sæculorum. Porro hoc regnum inchoabit Christus et Sancti in terra, mox post necem Antichristi: tunc enim Antichristi regno everso Ecclesia ubique terrarum regnabit, et fiet tam ex Judæis quam ex Gentibus unum ovile, et unus pastor: et hoc innuitur hic, cum ait, non, *quæ est super*, sed, *quæ est subter omne cœlum*, id est in omni terra, sive in omni plaga cœlo subjecta. Deinde paulo post hoc regnum confirmabitur et glorificabitur in cœlis per omnem æternitatem.

18. Hucusque finis verbi,] scilicet Angeli, q. d. Hic finem dicendi fecit Angelus, hic finita est visio quam hoc cap. enarravi. Hactenus Daniel scripsit chaldaice, reliqua vero deinceps scripsit hebraice.

CAPUT OCTAVUM.

SYNOPSIS CAPITIS.

Anno 1. Balsasaris vidit Daniel visionem cap. præced. de quatuor monarchiis; hic anno tertio Balsasaris videt ea, quæ in secunda et tertia monarchia futura sunt. Hæc ergo visio licet sit alia, est tamen reipsa pars superioris prophetiæ: describit enim hircum cum ariete, id est Alexandrum cum Dario, Græcos cum Persis de imperio decertantes. Secundo, v. 9. describit unum cornu hirci, id est unum e successoribus Alexandri, puta Antiochum Epiphanem, ejusque potentiam et impietatem in Judæos. Tertio, v. 15. Gabriel eo modo quo jam dixi, visionem Danieli interpretatur.

1 Anno tertio regni Baltasar regis, visio apparuit mihi. Ego Daniel, post id quod videram in principio. 2. vidi in visione mea, cum essem in Susis castro, quod est in Ælam regione: vidi autem in visione esse me super portam Ulai. 3. Et levavi oculos meos, et vidi: et ecce aries unus stabat ante paludem, habens cornua excelsa, et unum excelsius altero atque succrescens. Postea, 4. vidi arietem cornibus ventilantem contra Occidentem, et contra Aquilonem, et contra Meridiem, et omnes bestiæ non poterant resistere ei, neque liberari de manu ejus: fecitque secundum voluntatem suam, et magnificatus est. 5. Et ego intelligebam: ecce autem hircus caprarum veniebat ab Occidente super faciem totius terræ, et non tangebat terram: porro hircus habebat cornu insigne inter oculos suos. 6. Et venit usque ad arietem illum cornutum, quem videram stantem ante portam, et cucurrit ad eum in impetu fortitudinis suæ. 7. Cumque appropinquasset prope arietem, efferatus est in eum, et percussit arietem: et comminuit duo cornua ejus, et non poterat aries resistere ei: cumque eum misisset in terram, conculcavit et nemo quibat liberare arietem de manu ejus. 8. Hircus autem caprarum magnus factus est nimis: cumque crevisset, fractum est cornu magnum, et orta sunt quatuor cornua subter illud per quatuor ventos cœli. 9. De uno autem ex eis egressum est cornu unum modicum: et factum est grande contra Meridiem, et contra Orientem, et contra fortitudinem. 10. Et magnificatum est usque ad fortitudinem cœli: et dejecit de fortitudine, et de stellis, et conculcavit eas. 11. Et usque ad principem fortitudinis magnificatum est: et ab eo tulit juge sacrificium, et dejecit locum sanctificationis ejus. 12. Robur autem datum est ei contra juge sacrificium propter peccata: et prosternetur veritas in terra, et faciet, et prosperabitur. 13. Et audivi unum de Sanctis loquentem: et dixit unus Sanctus alteri nescio cui loquenti: Usquequo visio, et juge sacrificium, et peccatum desolationis, quæ facta est: et sanctuarium, et fortitudo conculcabitur? 14. Et dixit ei: Usque ad vesperam et mane, dies duo millia trecenti: et mundabitur sanctuarium. 15. Factum est autem cum viderem ego Daniel visionem, et quærerem intelligentiam: ecce stetit in conspectu meo quasi species viri. 16. Et audivi vocem viri inter Ulai: et clamavit, et ait: Gabriel, fac intelligere istam visionem. 17. Et

venit, et stetit juxta ubi ego stabam: cumque venisset, pavens corrui in faciem meam, et ait ad me: Intellige, fili hominis, quoniam in tempore finis complebitur visio. 18. Cumque loqueretur ad me, collapsus sum pronus in terram: et tetigit me, et statuit me in gradu meo, 19. dixitque mihi: Ego ostendam tibi quæ futura sunt in novissimo maledictionis: quoniam habet tempus finem suum. 20. Aries, quem vidisti habere cornua, rex Medorum est atque Persarum. 21. Porro hircus caprarum, rex Græcorum est, et cornu grande, quod erat inter oculos ejus, ipse est rex primus. 22. Quod autem fracto illo surrexerunt quatuor pro eo: quatuor reges de gente ejus consurgent, sed non in fortitudine ejus. 23. Et post regnum eorum, cum creverint iniquitates, consurget rex impudens facie, et intelligens propositiones. 24. Et roborabitur fortitudo ejus, sed non in viribus suis, et supra quam credi potest, universa vastabit, et prosperabitur, et faciet. Et interficiet robustos, et populum Sanctorum 25. secundum voluntatem suam, et dirigetur dolus in manu ejus: et cor suum magnificabit, et in copia rerum omnium occidet plurimos: et contra principem principum consurget, et sine manu conteretur. 26. Et visio vespere et mane quæ dicta est, vera est: tu ergo visionem signa, quia post multos dies erit. 27. Et ego Daniel langui, et ægrotavi per dies: cumque surrexissem, faciebam opera regis, et stupebam ad visionem, et non erat qui interpretaretur.

1. Ego Daniel post id quod videram in principio,] q. d. Post primam visionem quatuor bestiarum de qua cap. præced. Innuit hanc visionem pertinere, et quasi continuare præcedentem, ut dixi.

2. Cum essem in Susis castro.] Daniel non erat Susis, sed in Babylone apud Balsasarem: sed per visionem videbatur sibi esse Susis. Ita Theodor. Unde ex Hebræo ita vertit Vatabl. *Et in visione circumspiciens, visus sum mihi esse in Susis castro.* Sic Ezechiel cap. 11. 1 in spiritu fuit in Jerusalem, ibique multa vidit. Visus est autem sibi esse Susis: quia inde Cyrus, qui Babylonem caperet et Balsasarem occideret, erat venturus. Susæ enim fuerunt regia Persarum. Ita ex Aben Ezra Maldon.

Nota: *Susæ* non est vox Græca, uti censuit Aristobulus et Chares: sed Hebræa, Chaldæa et Persica, ita dicta a liliorum fertilitate et copia, ut habet Etymologicum magnum. Susam enim et Susanna hebr. significat lilium, a radice שש *ses*, id est sex: lilium enim est hexaphyllon, hoc est sex habet folia. Sic Rhodus, id est rosa, dicta est insula, quia habet speciem rosæ.

Nota secundo: Susæ fuit urbs maxime, hic tamen dicitur castrum; quia undique validissimis mœnibus et turribus instar castri erat munita. Ita S. Hieron.

In Ælam.] Ælam regio est Parsidis: unde Ælamitæ sunt dicti. Plantus respondet noster Anton. Fernandius tract. de Vision. veter. Testam. visione 25. tempora Danielis Susen tantum fuisse castrum; sed postea amplificatas adeo esse res Susianorum, ut Susam fuerit metropolis Persiæ. Unde Plin. l. 6. c. 27. Susianos ab Ælamitis disterminat intermedio Euleo flumine. Sicut ergo tunc una provinciæ erat Ælamitica, ita altera erat Susiana.

Supra portam Ulai.] super portam urbis Susarum quæ dicebatur Ulai. Vatabl. et Paguin. vertunt, *super*, id est juxta, *flumen Euleum*: hoc enim Susas præterlabitur, de quo Plinius lib. 6. cap. 27. et forte ab hoc flumine porta urbis dicta est Ulai; unde et Symmachus vertit: *Super paludem Ulai*: et sic noster Interpres vertit v. 3. Utrumque est probabile: nam Daniel super portam, juxta fluvium positus in spiritu, vidit hircum in campo adjacente cum ariete pugnantem. Septuag. Theodot. Aquila retinent vocem Hebræam, variantque: *Super Ubal Ulai*, quasi *Ubal* sit nomen proprium; cum Noster vertat, *portam*; alii, *fluvium*: Scholiastes Græcus censet *Ubal* esse nomen montis Persici, ad quem in spiritu raptus fuit Daniel.

3. Ecce aries unus.] Hic est rex Medorum et Persarum, uti explicat Angelus v. 20. Causa est, Primo, quia aries, dux ovium, suo ductu et incessu magnifico refert ducem et regem. Unde ait Sapiens Proverb. 30. 29. *Tria sunt quæ bene gradiuntur, et quartum quod incedit feliciter. Leo fortissimus bestiarum ad nullius pavebit occursum, gallus succinctus lumbos, et aries: nec est rex qui resistat ei.*

Secundo, quia aries repræsentat pugnas et prælia Cyri et successorum. Aries enim simul ut cornua creverunt, fit pugnacissimus. Quocirca Romani, cuipiam bellum illaturi, arietem per fecialem præmittebant, quem in hostium fines immitteret, qui eos quasi capite et cornibus impeteret et arietaret. Inde et machina bellica muros olim quatiens dicta est aries. Trabs enim erat aduncum in capite habens ferrum, instar cornu arietis, quod vi in murus adigebatur, ac more arietum retrocedebat, ut cum impetu vehementius feriret, inquit Vegetius lib. 4. 14. Hac forte de causa, inquit Pierius Hierogl. 10. c. 29. cœlestis aries Marti est dedicatus; et si qua planeta in humano corpore est vis, fel (quod et iræ et bilis est sedes) a Marte regi dicitur. Unde Origen. in Levitici cap. 2. docet Hebræos immolasse Deo arietes, ut per eos significarent nos iracundiam jugulare debere. Hinc Ammianus celebrat Saporis regis gestamen, aureo capitis arietini figmento elaboratum; et Belgæ insigne militaris nobilisque sodalitatis, a Philippo cognomento Bono, Burgund. Duce, habent aureum arietis caput. Unde vocatur vulgo *l' ordre de la toison d'or*, id est ordo aurei velleris, at capitis arietini.

Tertio, et magis apposite ad hunc locum, aries notat Darium Codomanum, ejusque regnum: quia, ut ait Theod. sicut aries et propter lanam et propter carnes usui datur; ita ipse, et cum eo regnum Per-

sarum ob nimiam opum et deliciarum abundantiam quasi prægravatum, tandem corruit, et a Græcis occupatum est. Fassus est id ipsum Darii legatus apud Alexandrum, qui ut ei pacem persuaderet, utque cum Dario imperium divideret: *Periculosum*, ait, *est prægrave imperium, difficile est continere quod capere non possis. Videsne ut navigia, quæ modum excedunt, regi nequeunt? Nescio an Darius ideo tam multo amiserit, quia nimiæ opes magnæ jacturæ locum faciunt. Facilius est quædam vincere quam tueri.* Ita Curtius l. 4.

Porro lane significari opes docet Plinius lib. 9. c. 47. veterum enim opes erant in ovibus earumque lanis et velleribus, ut patet in Absalone 2 Reg. 13. 23. et in Job cap 1. 16. et in muliere illa prudente quam describit Sapiens Prov. 31. 13. *Quæsivit*, inquit, *lanam et linum*. Addit Fernand. visio. 25. sect. 2. arietem significare Medos et Persas, eo quod in illis regionibus insignes gignantur arietes, prægrandibus ac pinguibus caudis; cruribus autem ite præcelsis, et toto corpore sic obeso et forti, ut ephippiis impositis, frænisque adhibitis, pueri iis inequitent.

Stabat ante paludem.] Hebr. stabat ante האבל *haubal*, id est ante portam, aut ante fluvium, ubi Daniel se fuisse dixit v. præcedenti.

Habens cornua excelsa, et unum excelsius altero, atque succrescens.] Hæbrea: *Et unum excelsius secundo, et excelsius ascendebat in novissimo.* Sic et Septuag. *Et quod excelsius ascendebat super novissima.* Aries hic habet duo cornua (ut habent Hebr. et patet ex sequent.) id est duos fundatores, Darium Medum, et Cyrum, qui fuit excelsior, inquit S. Hier. Aut, ut Theodor. duas regales familias, scilicet unam Cyri, quæ duravit usque ad Cambysem; alteram Darii Hystaspis, quæ amplior et excelsior duravit usque ad ultimum Darium qui victus est ab Alexandro. Aut potius duo cornua sunt Medi et Persæ: Persarum autem cornu, id est imperium, fuit excelsius, et utrumque contrivit Alexander, ut dicitur v. 7. Ita Perer. Fernand. et alii.

4. Ventilantem contra Occidentem.] Quia Cyrus ejusque successores, in Babylonia, Asia minore, Græcia, aliisque regionibus, quibus Persia Orientalis est, gessit bella; et ad Aquilonem, quia Ponticas gentes: at ad Meridiem, quia Ægyptum, Æthiopiam et Libyam Cambyses aliique invaserunt.

5. Hircus. Nota primo, cum S. Hieron. et aliis passim. Hircus hic est rex Græcorum, ut patet v. 24. maxime Alexander, qui et cornu insigne dicitur; nam post eum plura, sed minora cornua, id est reges Græcorum, regnarunt. Hircus enim quasi dux præit et ducit capras, uti aries ducit oves, nimirum *dux gregis ipse caper*, puta hircus.

Nota secundo: Vocatur hircus, primo, quia hircus fortior est ariete; sic Alexander vicit Darium. Equidem hircus barba et villis hirsutus, longis cornibus armatus, capite erectus, fronte torvus, oculis acer, ad vivum repræsentat Alexandrum animosum, acrem, hirsutum, pugnacem et cataphractum. Hircipili, ait Festus, vocantur densorum pilorum homines. Et Plautus in Pseudol. *Heus tu*, ait, *qui cum hirquina stas barba, responde quod rogo.* Talis hircipilus fuit Alexander ob fervidam et igneam complexionem: hæc enim non tantum os et barbam, sed et totum corpus facit hirsutum. Addit Hermolaus, Gesnerus in hirco, et alii, hircino sanguine, utpote calidissimo, emolliri duritiem adamantis, utpote frigidi et sicci, ut scalpi et sculpi possit, etsi gemmarii nostri id falsum et ridiculum existimant: ita nil tam forte et durum fuit, quod non fregerit Alexander. Hæc de eausis, heroibus hirco, æque ac tauro et ariete olim litabant, ut id ex Homero docet Giraldus et Gesner. in hirco. Hircus ergo notat Alexandrum qui heroum fuit heros et princeps.

Secundo, Alexander vocatur hircus, quia princeps erat Græcorum, qui capris comparantur ob animi mobilitatem et sagacitatem, atque ob acumen ingenii. Nam, ut docet Plinius l. 8 50. capræ sagaciora sunt ingenii, acutioris visus, et ad motum agiliores, quam sint oves. Tales fuere Græci præ Persis, Acumen probet vel unus Aristoteles ingeniorum apex, quem Plinius lib. 18. 34. vocat immensæ subtilitatis virum: *Græcis ingenita levitas animorum est, et erudita cantos*, ait Cicero pro Flacco.

Tertio, Alexander vocatur hircus ob fœtorem violentiæ suæ, et ob libidinem Græcorum, inquit Rupert. Græcorum dico, successorum Alexandri. Nam Alexander ipse in venerem non adeo fuit proclivis, eo quod esset violentus: idque Theophrastum dixisse narrat Athenæus lib. 10. Docet enim Aristot. immodicam vini potionem facere ineptos ad venerem: eo quod per illam diluatur vis seminalis, ac sensus appetitusque obruantur et hebetescant. Ita Aristot. in Quæstion. physic. q. 11. et 32. sect. 3.

Quarto, vocatur hircus caprarum, tum quia juvenis erat, puta annorum viginti, cum cœpit regnare: solent enim Hebræi animalia juvenilia exprimere per genitivum matris. Sic ergo hircus caprarum vocatur hœdus, qui adhuc sequitur et sugit capram matrem suam. Sic vocantur agni ovium, id est agni teneri et novelli. Tum potius, quia, sicut hircus dux est caprarum. Sic Alexander princeps fuit Græcorum. Tum deinque quia *hircus caprarum* notat Alexandri natales spurios, scilicet eum ex matre adultera fuisse genitum. Hircum enim olim vocabant, et etiamnum vocant eum, qui conjugem habet adulteram. Hircus ergo fuit Philippus: hircus vero caprarum, sive hœdus, fuit Alexander spurius. Unde adagium ferebatur in spurios, ut, si de patre eorum quispiam quæreret, responderent eum esse filium matris instar capræ; eo quod matrem haberet certam, patrem incertum. Caprarum enim natura instabilis, lubrica et mobilis admodum est, ac variis cum maribus congredientur: quare hœdos in caprilibus a matre tantum dignosci potest. Ita Pierius hierogl. 10. Quamobrem Alexander, ut patris adulteri nomen et probrum tegeret, imo in decus verteret, finxit se filium Jovis Hammonii.

Hinc quinto, Alexander vocatur hircus, quia volnit haberi et coli ut filius Hammonis, qui hirci specie figurabatur: Hammon enim ægyptiace hircum significat. Unde et Pyrrhus rex in galea gestabat cornua hirci, uti mox dicam, quia ipse quoque jactabat se filium Jovis Hammonii. Esto enim Diodorus Sic. lib. 4. in fine, Servius in 4. Æneid. Herodot. Festus, et alii, Hammoni arietis formam et cornua (quibus significabatur, involuta esse ejus responsa, ait Servius)

attribuant; alii tamen ei dant speciem et cornua hirci, sive quia cornua ejus retrorsum erant reflexa, non anterius arcuata, uti sunt bovis) ut eminus aspiciens an hircina essent, an arietina, distinguere non posset: sive potius quod Ægyptii suum Jovem, id est Hammonem, colebant tam specie hirci, quam arietis: tam enim caprum, quam arietem adorabant. Nam a pastoribus, qui tam capras quam oves pascunt, Hammon in Deum consecratus est, teste Pausania in Messeniacis, adeoque Ægyptii hircum deificarunt, ait Diodor. Sic. qui et addit Hammonis uxorem fuisse Amaltheam, ex qua proverbium *Amaltheæ cornu*, significans cornucopiam, et rerum abundantiam. Hæc autem Amalthea fuit capra nutrix Jovis, uti omnes Gentiles asserunt. Si Hammonis uxor fuit capra, ergo ipse fuit caper, vel certe capri speciem assumpsit.

Hinc sexto, in hirco alluditur ad Panem Deum Ægyptiorum, qui universam mundi machinam repræsentabat, uti docet Girald. in Pane. Pan enim erat specie hirci, teste Suida, Herodoto et Diodoro. Erat enim capripes, hirsutus et cornutus ut hircus. Unde Propert. in tertio:

Capripedes calamo Panes hiulce canent.

Et Ovid. in Fastis:

Sool oculis Nymphæ semicaperve Deus.

Hircus ergo hic notat Alexandrum instar Panis fore mundi dominum, ac ut Deum colendum.

Septimo, hircus brevis est ævi; nam ante sex annos consenescit, quia libidine vires exhaurit, uti tradunt Columella, Palladius, et ex iis Gesnerus in hirco; significat ergo brevem vitam, et breve regnum Alexandri. Rursum hircorum oculi ob libidinem, in transversum aspiciunt, indeque hircus nomen accepit. Nam hirci vel hirqui, teste Suetonio, Isidoro et Gesnero, vocantur oculorum anguli. Unde Virgil. *Transversa tuentibus hircis*. Transverso obtutu fuit quoque Alexander, eo quod capite esset, non directo, sed in humerum sinistrum inclinante, et sursum aspiciente, ut si quem coram ac consistentem intueri vellet, limis et transversis oculis eum intueri deberet. Ita Plutarchus, Curtius et alii. Unde priscam Alexandri statuam Romæ in Quirinali hunc ejus situm repræsentare vidimus.

Octavo, hircus notat Alexandri gulam et aviditatem cum bibendi, tum carpendi, et prædandi gentes et regna. Capri enim et capræ omnia depascuntur, indeque caper græce vocatur τράγος a voracitate. Nam τρώγειν et τράγειν edere significat. Hinc Ovid. 1. Fastor.

Rode, caper vitem, tamen hinc cum stabis ad aras,
In tua quod spargi cornua possit, erit.

Quod acute et salse Romani in Domitianum Imp. teste Suetonio in ejus Vita, transtulerunt: *Vel si me ad radicem comederis, tantum tamen vini producam, quantum immolando Cæsari possit infundi*. Quod enim supra vitis capro minitabatur, hoc eadem nunc minitatur Domitiano tyranno, vites succidi jubenti. Hinc et capri vocantur, quasi carpi, quod omnia carpant. *Capra*, inquit Varro de Lingua Latina, *quasi carpa*: a quo scriptum *omnicarpæ capræ*. Hinc Baccho, vini præsidi, litabatur caper, quasi vitis vastator. Unde Virgil. 2. Georg.

Non aliam ob culpam Baccho caper omnibus aris
Cæditur.

Nono, solent hirci cum arietibus cornutare et duellare, uti Alexander cum Dario decertavit. Qui ergo hinc duelli exemplum sumpserit, sciat se hircum esse et hircizare. Nec Alexander eum Dario duellum iniit, sed bellum. Prudenter et magnanime Antigonus, rex Macedoniæ, Pyrrho regi Epiri per caduceatorem provocanti ad singulare certamen, ut eo secum de regno decerneret, respondit, *dictum suum non armorum magis quam temporum esse; Pyrrho, si vitæ pæniteret, multas ad interitum patere vias*. Sic et Fabius Maximus Cunctator provocatus ab Annibale ad pugnam respondit, *se pugnam initurum cum sibi, non hosti, commodum videretur: se pugnæ tempus dare, non ab hoste accipere*. Et Augustus Cæsar Antonio provocanti ad duellum respondit: *Si Antonius perire velit, habet multos necis modos*. Idem respondeant, qui hodie a stultis duellatoribus ad duellum provocantur, hosce imitentur. Hi enim fuerunt prudentes, generosi, magnanimi, et rerum domini, qui hoc suo prudenti responso hostem fregerunt et supplantarunt. Auctor est Plutarchus in eorum Vita.

Denique Eusebius in Chron. Olymp. 47. anno mundi 4610. Hoc, inquit, tempore *certantibus in agone τράγος, id est hircus, in præmio dabatur: unde aiunt Tragœdas nuncupatos*. Ita et Alexander certans cum Dario, eumque vinceus hirci nomen quasi victoriæ præmium, vel omen accepit.

Porro hircus hic venit ab Occidente: quia Macedonia, unde venit Alexander, Occidentalis est respectu Persiæ et Asiæ, quas sibi subjecit. Rursum, *non tangebat terram*, id est summa utebatur celeritate in conficiendis bellis et victoriis, instar fulminis, quod cito penetrat ab Ortu ad Occasum, sed et cito disparet. Nullam, ait Curtius lib. 5. virtutem regis istius magis quam celeritatem laudaverim. Sex enim annis Persas, Medos, Babylonios, Ægyptios et vicinas gentes debellavit; ut cum Cæsare, imo præ Cæsare, dicere potuerit: *Veni, vidi, vici*. Nota: Sicut hos figens in terra pedem symbolum est tarditatis, ita non tangere terram symbolum est agilitatis. Hinc Virgil. Camillæ celeritatem describens, ita canit:

Cursuque pedum prævertere ventos:
Illa vel intactæ segetis per summa volaret
Gramina, nec teneras cursu læsisset aristas;
Vel mare per medium fluctu suspensa tumenti
Ferret iter, celeres nec tingeret æquore plantas.

Eadem phrasi Homer. Iliad. 20. utitur, ut exprimat velocitatem equorum regis Erichthonii, et Ovidius de Atalanta ita canit lib. 10. Metamorph.

Signa tubæ dederant, cum carcere pronus uterque
Emicat, et summam celeri pede libat arenam.

Simile de Lada veloci cursore narrat Solinus cap. 6. adeo ut in arenis nulla indicia relinqueret vestigiorum. Porro in Alexandro verum fuit istud: *Quod cito fit, cito perit*. Et istud Senecæ in Consol. ad Marciam: *Non durat, nec ad ultimum exit, nisi lenta felicitas*.

Et merito Paulus Orosius Alexandrum vocat magnum miseriarum gurgitem, et totius Orientis atrocissimum turbinem.

PORRO HIRCUS HABEBAT CORNU INSIGNE.] Hircus sunt reges Græcorum in confuso: cornu hoc proprie est Alexander. Erat hoc inter oculos, quia animalia unicornis cornu habent inter oculos, idque ut significet Alexandri ingenium, prudentiam, sagacitatem. Ita Theodor.

Nota: Cornu fuit insigne regum: reges enim gestabant cornu quasi symbolum regni. Hinc Plutarchus de Pyrrho: *Agnitus*, inquit, *fuit ipse eximia crista et carnibus hircinis.* Sic et Virgilius Æneid. 12. Æneæ quasi regi dat

Ensemque clypeumque et rubræ cornua cristæ.

Sic imago Tryphonis habet galeam, cui infixum est cornu, uti videre est in effigie quam edidit Vilalpando in Appar. templi, pag. 337. Hinc, Psalm. 131. 17. de rege David dicitur: *Illuc producam cornu David.* Cornu enim est symbolum roboris, significatque decus et majestatem regiam. Hinc illud ænigma (cujus meminit Strabo) Demetrii Phalerei ad Philippum patrem hujus Alexandri: *Utroque cornu bovem continebis*, hoc est, occupabis duas arces, scilicet Acrocorinthum et Ithomen: his enim occupatis, facile totam Peloponesum occupabis; duas ergo arces duo cornua, Peloponesum vero bovem nuncupabat.

6. IN IMPETU FORTITUDINIS SUÆ,] impetu fortissimo et vehementissimo: Hebr. est בחמת כחו *bchemat cocho, in ira roboris sui*, id est in ira robusta et forti, ira robur augente, aut robore ira accenso.

7. ET PERCUSSIT ARIETEM (Alexander occidit Darium regem Persarum) ET COMMINUIT DUO CORNUA, duo regna, scilicet Persarum et Medorum, ET CONCULCAVIT,] id est subjecit et vectigalia fecit, uti dixi cap. præced. vers. 7.

8. MAGNUS FACTUS EST,] et re et nomine, nam a rerum gestarum gloria vocatus est Alexander Magnus.

CUMQUE CREVISSET.] Alexander enim mortuus est, cum ad summum ætatis et imperii robur pervenisset, cum nec mori, nec vinci posse videretur. Nam paulo ante mortem pro Deo habitus est: subornarat enim Jovis Hammonis sacerdotes, ut rogati cujus filius esset Alexander (erat enim ex adulterio natus) responderent, Jovis Hammonis. Ita Justinus lib. 11.

FRACTUM EST CORNU MAGNUM.] To *fractum* significat violentam mortem Alexandri, quia Alexander in flore ætatis, scilicet cum vixisset 32. annos, et octo menses; atque 12. annos et octo menses regnasset in summa felicitate et gloria: violenta morte vel crapula, ut vult Athenæus: *vel* veneno, ut volunt alii, Babylone decessit, anno 1. Olymp. 114. ut docet Curtius, Josephus et alii.

Nota: Natus est Alexander anno 1. olymp. 106. et anno urbis Romæ conditæ 395. die 6. mensis Hecatombæonis, quo die deflagravit Ephesi templum Dianæ, vaticinatique sunt magi magnum eo die natum esse Asiæ incendium, is fuit Alexander.

Alexander, annos natus quindecim, a patre in disciplinam Aristoteli traditur, ab eoque per quinquennium in litteris et doctrinis rege dignis institutus est. Patre occiso annum agens vigesimum, regnum adiit.

Anno 1. regni sui Illyricum, Thraciam et Græciam perdomuit.

Anno 2. primum prælium cum ducibus Darii ad Granicum flumen inivit, victorque Asiæ rapuit imperium.

Anno 3. ipsum Darium cum exercitu profligavit.

Anno 4. venit in Phœniciam, Ægyptum et Judæam atque Tyrum expugnavit, et Alexandriam condidit, Jerusalem quoque venit, et Pontificem Jaddo adoravit, Deoque sacrificavit, atque vaticinium hoc Danielis ante ducentos annos ab eo dese oditum, quod scilicet ipse Persarum imperium everteret, lætus gaudensque audivit, et fidens certusque de victoria perrexit contra Darium. Audi Josephum lib. 12. cap. 8. *Alexander*, inquit, *solus ad eum* (Jaddum Pontificem) *accedens, nomen illud* (tetragrammaton Dei, quod Pontifex in lamina tiaræ affixa incisum gestabat) *adoravit, et primus salutavit Pontificem, Syriæ reges et reliqui obstupuerunt; solus Parmenio propius accedens rogavit quid ita, cum ipse adoraretur ab omnibus, nunc adoraret Pontificem Judæorum? At ille non hunc se adorasse respondit, sed Deo, cujus Pontifex esset, honorem suum exhibuisse. Hunc enim*, inquit, *vidi et ante hoc ipso habitu, cum adhuc essem in Dia Macedoniæ, qui me deliberantem quomodo Asiam possem subigere, hortatus est fortis esse animo, et sine mora exercitum trajicere: nam suo ductu potiturum me Persarum imperio. Quapropter quia nunc primum talem habitum vidi, agnoscens hunc, et visionis memor, quæ me ad hanc expeditionem impulit, puto me non sine numine in Darium exercitum ducere, et brevi fore victoriæ compotem. Hæc locutus* ad *Parmenionem, et comiter complexus Pontificem, deducentibus sacerdotibus in urbem pervenit; et cum ascendisset in templum, immolavit Deo ex sacerdotis præscripto, ac Pontifici quoque suum honorem exhibuit.* Subdit deinde de hac Danielis prophetia illi exhibita: *Ostensoque sibi Danielis libro in quo Græcum quemdam Persas debellaturum significabat, hunc ipsum se esse interpretatus, lætus dimisit multitudinem. Sequenti vero die vocatis eis, jussit ut quidquid vellent peterent. Pontifice autem petente ut patriis legibus vivere sibi liceret, atque septimo quoque anno concederetur eis tributorum immunitas, concessit omnia. Et cum fecisset eis potestatem, si qui vellent, salvis suis ritibus, sequi ejus militiam, multi in eam expeditionem dederunt nomina.*

Anno regni sui 6. Alexander tertio prælio plane cecidit Darium Calendis Octobris, Darioque a suis occiso, Persarum imperium adeptus, atque Asiæ Imperator salutatus est. Ubi nota cum Ruperto exemplum illustre, quam instabilis sit status hujus sæculi, et infido fiducia mundi: Darius ecce victus, et a suis derelictus, imo sauciatus ad mortem, sitibundus et moribundus; oblatam a milite aquam hausit, eumque misit ad Alexandrum ut hæc ei referret: Felicius te hostem, quam cognatos, propinquosque meos sortitus sum: matri quippe et liberis meis a te hoste vita data est, mihi a cognatis erepta, quibus et vitam dedi et regna. Audiens hæc Alexander, visoque corpore defuncti, tam indignam illo fastigio mortem lacrymis prosecutus est, corpusque regio more sepeliri jussit.

Reliquis sex regni vitæque annis Alexander plurimas gentes usque ad Gangem fluvium et Indicum

eceanum subjugavit. Ita ea Justino, Curtio, Diodoro et aliis Pararius.

Præsagia mortis Alexandri hæc recenset Plutarchus. Primom, Chaldæi monebant Babylone ut abstineret. Secundum, com ad muros Babylonis pervenit, corvorum examen vidit certantium, et sa mutuo cædentium, quorum aliquot juxta ipsum sunt delapsi. Tertium, aruspex in hostia trunca exta deprehendit. Quartum, leonem grandissimum et speciosissimum eorum qui ibi alebantur, domesticus asinus adortus calce interfecit. Quintum, hominem contemplantur tacitom in solio sedentem, diademate et amictu regio ornatum, qoi rogatus diu non reddidit vocem. Vix tandem, cum ad se redisset, dixit ita sibi jussum a Serapi.

Porro mortem ejus ita describit Justinus l. 12. *In comessotione, accepto poculo medio potione, repente veluti telo confixus ingemuit. Quarto die indubitatam mortem sentiens, agnoscere se fatum domus majorum ait; nom plerosque Æacidarum intra trigesimum onnum defunctos. Tumultuontes deinde milites, insidiis perire regem suspicantes, sedavit, osculandamque dexterom suam flentibus porrexit. Cum lacrymarentur omnes, ipse non sine lacrymis tantum, verum etiam sine ullo tristioris mentis orgumento fuit, ut quosdam impatientius dolentes consolaretur. Quibusdam mandata ad parentes sorum dedit, adeo, sicut in hostem, ita et in mortem invictus onimus fuit. Dimissis militibus, omicos circumstantes percunctotur, videanturne similem sibi reperturi regem? Tacentibus cunctis, tunc ipse, ut hoc nesciat, ita illud scire vaticinarique se, ac pene videre oculis dixit, quantis cædibus mortuo sibi sit porentotura Macedonia. Ad postremum corpus suum Hammonis templo condi jubet. Cum deficere eum amici viderent, quærunt quem imperii fociat hæredem? Respondit: Dignissimum. Hac voce veluti bellicum inter omicos cecinisset, aut malum discordiæ misisset, ito omnes in æmulationem consurgunt. Sexto die, præcluso voce, exemptum onnulum digito Perdiccæ tradidit.*

Eadem habet Curtius l. 10. in fine, qui et addit eum mœrentibus militibus dixisse: *Invenietis, cum excessero, dignum talibus viris regem. Rursus, Perdicca interrogante quando cælestes honores haberi sibi vellet, dixit tum velle, cum ipsi felices essent. Suprema hæc vox fuit regis, et paulo post extinguitur. Ac primo ploratu tota regio personobat, quin et indignantium voces oudiebantur, tom viridem et in flore ætatis fortunæque invidia Deum ereptum esse rebus humanis.* Subdit deinde ingentia lamenta matris, uxoris et filiarum Darii, imo matrem se inedia confecisse: *Magnum profecto indulgentiæ in eom Alexandri documentum, quæ, cum sustinuisset post Darium vivere, Alexandro esse superstes erubuit. Septimo demum die in summo æstu, curare corpus exonimum omicis vacavit, nulla tobe, nec livore quidem corruptum videre, qui intraveront. Vigor quoque non deseruerat vultum. Itaque Ægyptii jussi corpus curare, primo non sunt ausi odmovere velut spiranti manus. Deinde precati ut jus fasque esset mortalibus ottrectore eum, purgovere corpus, repletumque est odoribus. Aureum solium, et copiti objecta fortunæ ejus insignia.*

Vide hic in Alexandro quam sit verum illud Sapientis: *Omnis potentotus vita brevis.* Tantum enim duodecim annis regnavit, in ipso flore ætatis et regni exstinctus. *Quomodo cecidisti de cælo, Lucifer, qui mane oriebaris? corruisti in terram, qui vulnerabas omnes gentes?* Habuit hic ipse, uti et Salomon, suas opes, delicias, veneres, victorias, et quidqoid mortalia optare potest; sed quam modico tempore! habet nunc suas miserias, inopiam, vermem et ignem gehennæ; sed quanto tempore! Habuit ea jam per duo millia annorum, habebit ea per centum millia, per mille milliones annorum, habebit ea in omnem æternitatem. O quam mala, quam misere divisa fuit sors Alexandri! Sors hujus vitæ felix fuit ad momentum; sed alterius vitæ est infelicissima in æternum. Vide ergo qoisquis hic dives, potens, felix es et deliciaris, ne et tibi tua felicitatis sors hic detur, et in futura sors altera infelicitatis tibi obveniat, ne audias illud Abrahæ ad Epulonem: *Fili, recordare quia recepisti bona in vita tua, et Lazorus similiter mala: nunc autem hic consolatur; tu vero cruciaris.*

Et orta sunt (loco insignis illius corno jam fracti, ut habeot Hebræa) quatuor cornua subter illud,] puta quatuor Alexandri duces; scilicet Antigonus, qui imperavit Asiæ; Philippus sive Aridæus, qui Macedoniæ; Seleucus, qui Syriæ; Ptolemæus, qoi Ægypto. Licet enim Arianus et Curtius numerent decem Alexandri successores: hi tamen fuerunt quatoor omnium principes. Ita S. Hieron.

Vide hic novam Alexandri miseriam, et mundi fallaciam. Nam ab iis quos ipse aluerat et evexerat, stirps ejus funditus excisa est. Curtius enim, cum eum veneno necatum ab Antipatro, ejusque filiis Cassandro et Jola narrasset, subdit: *Hæc utcumque sunt tradita, eorum, quos rumor asperserat, mox potentia extinxit. Regnum enim Macedoniæ Antipater, et Græciam quoque invasit. Soboles deinde excepit, interfectis omnibus quicumque Alexandrum etiam longinqua cognotione contigerant.* Clarius id narrat Justinus, qui, cum lib. 12. narrasset venenum ei datum e Cassandro l. 15. tradit ab eodem Cassandro Alexandri matrem Olympiadem, et filium Herculem quatuordecim annorum, item alterum ejus infantem cum matre Roxane interemptos esse. Ita libido dominandi cædibus sibi regnum parare putat, sed parat interitom. Pari enim modo Cassander ab aliis regni æmulis interemptus est, nimirum:

> Ad Generum Cereris (*Plutonem*) sine cæde et sanguine pauci
> Descendunt reges, et sicca morte tyranni.

Per quatuor ventos cœli,] per quatuor mundi plagas.

9. De uno autem ex eis (de Seleuco) egressum est cornu unum modicum.] Hoc cornu est Antiochus Epiphanes, qui octavo loco descendit a Seleuco.

Nota: Post mortem Alexandri anno duodecimo Seleucus imposuit sibi diadema Syriæ, ac consequenter Judææ, et victo Antigono, totius Asiæ. Hinc ab anno hoc 12. qui fuit primus Seleuci, numerat auctor libri Machabæorum annos Græcorum, sive Seleucidarum, qui præ aliis in Judæos imperium usurparunt. Unde eis fortissime restiterunt Judas, Jonathas et Simon Machabæi.

Porro Antiochus Epiphanes vocatur *cornu modicum*; quia minor natu fuit filius Antiochi Magni, qui cum Annibale contra Romanos dimicans, sed victus fusus-

que pacem cum Romanis iniit, obsidemque Romanis misit filium hunc Antiochum Epiphanem, qui paulo post, mortuo fratre Seleuco Philopatore, qui patri in regno successerat, Roma fugiens, ejecto fratris filio Demetrio, per vim regnum Syriæ invasit, quod contigit post mortem Alexandri, anno 150. Itaque hic Antiochus dictus Epiphanes, id est illustris, a rerum gestarum gloria, primo, ad Orientem Artaxiam regem Armeniæ devicit, mox ad Meridiem profligavit Ptolemæum Philometorem regem Ægypti, atque Alexandriam obsedit, eamque obtinuisset, nisi a Romanis coactus fuisset abscedere. Missus enim ab eis Popilius Lænas, Antiochum virga per circulum circumscripsit, dicens: *Non excedes hoc circulo, nisi respondeas: Jubet populus Romanus te Ægypto, utpote sibi amica, abscedere.* Respondit Antiochus: *Parebo*; unde fremens frendensque discessit, omnemque deinde iram suam in Judæos vicinos effudit, ut patet ex libris Machab. Porro Antiochus hic regnavit 12. circiter annos, ut patet 1. Machab. 1. 11. collato cum c. 6. v. 15.

Et factum est grande.] Hebr. *Crevit valide*, vel excellenter; Septuaginta, *ἐμεγαλύνθη περισσῶς* *magnificatum est valde.*

Et contra fortitudinem.] Hebr. est צבי *tsebi*, quod Noster vertit fortitudinem; et v. 12. *robur*: c. vero 11. v. 16. et 45. vertit, *terram inclytam*. Alii vertunt, *militiam*, ut *tsebi* sit idem quod צבא *tsaba*, id est exercitus. Proprie *tsebi* significat rem tumidam, plenam, turgidam, eminentem, crassam, pinguem, quæ alios in sui amorem et desiderium allicit. Hinc alterius per catachresin *tsebi* significat id quod est pulchrum, amabile et inclytum, puta decus, gloriam, decorem, jucunditatem, delicias et capreolum, qui homini est in deliciis. Unde *tsebi* vel *tsebia*, et syriace *tabita*; vocatur *δορκάς*, id est dama, vel caprea, quomodo vocata est illa pia matrona quam S. Petrus a morte suscitavit, Actor. 9. 36. *Tsebi* ergo est epithetum Judææ et Jerusalem. Sensus ergo est, q. d. Antiochus pugnabit contra *tsebi*, id est contra Judæam, quæ est terra Deo amabilis, decora, excellens, fertilis et desiderabilis: et contra Israel, qui est *tsebi*, id est populus præstans et charus cœlitibus, eorumque decus et gloria; quique Dei et Angelorum vallatur præsidio, ideoque est fortissimus. Ita S. Hieronymus.

10. Et magnificatum est usque ad fortitudinem cœli:] Pro *fortitudinem*, Hebr. non est *tsebi*, sed *tsaba*, id est exercitus, militia, fortitudo militaris. Ad verbum ergo Hebr. est: *Et magnificatum est usque ad militiam cœli*, id est usque ad Judæos: hi vocantur militia, vel fortitudo cœli; quia, Deo duce invocato adjuvante feliciter bella gerebant, ut patet ex libris Machab. ita ut de illis dici potuerit, quod Theodosio Eugenium, ope Dei devincente, cecinit Claudianus:

> O nimium dilecte Deo, cui militat æther,
> Et conjurati veniunt ad classica venti.

Significat ergo Daniel quod Antiochus Judæos devicerit, idque ob eorum peccata qui antea erant invincibiles; cum Hierosolyma ob templum esset quasi arx Dei, et cœli cœlitumque.

Et dejecit de fortitudine.] Hebr. *de exercitu*, scilicet Judæorum, multos prostravit. Est hoc loco gradatio hyperbolica, q. d. Antiochus non solum prævalebit contra *tsebi*, id est contra Jerusalem pulcherrimam et potentissimam; sed etiam *tsaba*, id est exercitus non terrestres, sed cœlestes, ipsumque cœlum et ejus militiam lacesset et invadet; dejiciet stellas et sidera, easque dejecta pedibus proteret. Unde sequitur:

Et de stellis.] *Stellas* vocat Judæos illustres nobilitate, doctrina et pietate, quos Antiochus vel minis a patria lege abduxit, vel constantes in ea necavit. Ita S. Hieron. Theodor. Vatabl. et S. Gregor. 32. Moral. c. 12. ubi totum hunc locum explicat. Unde huc alludens S. Joan. Apocal. 12. 4. dicit quod draco, id est diabolus, per Antichristum (cujus præcursor et typus fuit hic Antiochus) trahet post se in fine mundi tertiam partem stellarum, id est Sanctorum illustrium, quos vel per falsa miracula, vel per promissa opum et honorum, vel per tormenta et minas a Christo ad se apostatare faciat Antichristus. Sic c. 12. 3. audiemus: *Qui ad justitiam erudiunt multos*, fulgebunt *quasi stellæ in perpetuas æternitates*. Et Ap. 1. 16. de Christo dicitur: *Habebat in dextera sua stellas septem*. Et 1. Cor. 15. 41. ait Paulus: *Stella a stella differt in claritate; sic erit et resurrectio* mortuorum.

11. Et usque ad principem fortitudinis.] Ausus est Antiochus pugnare contra Deum ipsum, eumque bello lacessere, et quasi ad duellum provocare: Deum inquam, qui erat princeps militiæ et fortitudinis populi sui Judaici: Antiochus enim idolum Jovis Olympii in templo Hierosolymitano collocavit, et ab eo nominari voluit, itaque Deum quasi de loco suo dejecit, aliumque Deum in ejus possessionem induxit: imo ipse præ fastu Deum quasi se reputabat. Nam *sibi videbatur fluctibus maris imperare, et montium altitudines in statera appendere, et sidera cœli contingere* (et hac de causa hic stellas dejecisse dicitur) uti habetur 2. Machab. 9. v. 8. et 10.

Et ab eo tulit juge sacrificium.] Voluit Deo sacrificari agnum mane et vespere, quod erat juge sacrificium; sub quo cætera omnia intelligit: omnia enim sustulit Antiochus.

Et dejecit locum sanctificationis ejus.] Antiochus non combussit, nec diruit templum: sed illud *dejecit* de suo gradu et honore, ne esset templum Dei, quia illud profanavit et Jovi dedicavit: unde in altari carnes suillas, in legis et Judæorum opprobrium immolari jussit: prohibuit circumcisionem: sacros libros combussit: Judæos ad Græcorum religionem compulit; Eleazarum, septem fratres, aliosque id recusantes occidit. Hinc Nazianz. orat. 22. de Machabæis, Antiochum vocat dæmonem, eumque comparat dæmoni, qui adolescentes tentat, et impellit ad peccata.

12. Robur autem datum est ei (Antiocho data est potestas et exercitus, ut habent Hebræi) contra juge sacrificium (non ob ejus merita aut vires) sed propter peccata] Judæorum: Deus enim eligit locum propter gentem, non gentem propter locum: unde et modo permittit templa ab hæreticis violari, et sanctam Eucharistiam conculcari, idque ob peccata ibidem admissa. Unde Vatabl. hic vertit: *Exercitus* (scilicet Judæorum, ut dicitur v. 13.) *traditus est ei* (Antiocho) *cum perenni sacro per scelus*; vel: *Exercitus traditus est ei propter sacrificium juge ob iniquitatem*, id est, propter iniquitates quas admiserant Israelitæ in juge sacrificium, venerunt in potestatem Antio-

chi. Et hoc videntur velle Septuaginta dum vertunt: ἐγενήθη ἐπὶ τὴν θυσίαν ἁμαρτία, *Factum est super sacrificium peccatum.* Et paulo ante: *Sacrificium turbatum est.* Theod. addit παραπτώματι, id est, *delicta*, hoc est, propter delicta sacerdotum et populi. Porro noster Interpres in Hebræo videtur legisse *tsebi*, de quo v. 9. aut *tsaba* accepit pro *tsebi*: Hebræi enim sæpe commutant litteras quiescentes אהוי. Aut certe pro *robur* intelligit exercitum: hunc enim significat *tsaba*, et hic dat regi robur.

Et prosternetur veritas in terra.] *Veritas*, puta vera Dei fides, lex, cultus, religio: hæc enim sustulit Antiochus. Septuag. pro *veritas*, vertunt, *justitia*: conculcata enim religione, conculcatur et justitia.

Et faciet, et prosperabitur.] Antiochus faciet quidquid volet, idque prospero eventu. Est hendyadis.

Dices: עשתה *aseto*, id est *faciet*, est fœminini generis; ergo non refert Antiochum, sed veritatem, q. d. Veritas in terram, quasi semen dejecta, fructum faciet, magisque multiplicabitur: nam sanguis Martyrum semen est fidelium, ut inquit Tertull. Ita explicat Maldonat. et Fernand. Verum resp. *aseta*, id est, *faciet*, respicit קרן *keren*, id est cornu, quod est fœminini generis: Antiochus enim est cornu modicum, de quo a v. 9. egit hucusque; quia ergo *keren* est fœmininum, hinc fœmininum verbum ei attribuit hic, et v. 9. Verum, quia per *keren* intelligit Antiochum, hinc v. 11. utitur verbis masculinis.

13. Et audivi unum de sanctis.] Audivi Angelum unum superioris ordinis, ex iis qui Deo assistunt, c. præced. v. 10.

Alteri nescio cui loquenti,] cuidam cujus nomen ignoro, loquenti: hebr. enim est פלני *peloni*, quem Hispani vocant *fulano*, Galli, *un quidam*. Unde Aquila, Theodot. et Septuag. retinuerunt hebræam vocem, verteruntque φελμονί: quam minus recte Eudoxius transtulit, *amicissimo, præsidi præcipuo.* Indicat Daniel se tres ut minimum Angelos vidisse, vel potius audisse. Nam vidit unum loquentem cum aliquo alio, et unum alterum ab eo qui loquebatur sic interrogantem: *Usquequo visio?* Ex his patet vera esse ea quæ de Angelorum locutione et illuminatione quam inferiores a superioribus accipiunt, tradit S. Dionys. lib. de Cœl. hierarc. Vide dicta 1. Corinth. 13. 1. ubi disserui de lingua Angelorum. An hi Angeli fuerint diversi ab illis v. 15. an vero iidem, non liquet. Potuit enim unus hic eminus loquens; mox v. 15. ad Danielem advolare, atque viri specie spectandum se præbere, ac visionem exponere. Unde noster Fern. vis. 25. sect. 5. censet eum qui hic loquitur, nec nominatur, esse illum ipsum qui v. 16. vocatur Gabriel.

Quidquid de hac re sit, certum est Angelos hos locutos esse inter se de persecutione Antiochi Epiphanis, ejusque terminum optasse, ut ostenderent se esse Angelos præsides et tutelares Judæorum, sive fidelium, et populi Dei, eorumque res curare et cordi habere, ac tantæ eorum calamitati condolere et misereri, eique tempore a Deo præstituto finem impositurOS.

Usquequo visio, et juge sacrificium: *et* significat *id est*, q. d. Quamdiu sacrificium juge quod Daniel ab Antiocho sublatum vidit, sublatum manebit? et peccatum desolationis, id est desolatio urbis, quæ propter Judæorum peccatum facta, id est facienda, est. repete *usquequo*, scilicet durabit? et sanctuarium (templum), et fortitudo;] hebr. צבא *tsaba*, id est exercitus populusque Dei, usquequo conculcabitur?

14. Et dixit ei: Usque ad vesperam et mane, dies duo millia trecenti.] *Usque ad vesperam et mane*, id est a dolore ad lætitiam, inquit Theodor. juxta illud Psalm. 29. 6. *Ad vesperum demorabitur fletus, et ad matutinum lætitia.* Sed hoc est mysticum.

Secundo, Maldon. et Vatabl. *Usque ad vesperam et mane*, id est secundum noctium dierumque successionem, q. d. Dies naturales (quorum quisque constat vespere et mane, id est nocte et die) hujus desolationis erunt 2300.

Tertio, et aptissime Perer. et Pintus: *Usque ad vesperam et mane*, id est usque ad diem illam qua scilicet finietur desolatio Antiochi, erunt dies 2300. *Dies* enim naturalis per vesperam et mane quasi per sui finem et principium, describitur Genes. 1. 5. Secundo, alludit ad juge sacrificium, quod ait hoc die restituendum: illud enim offerebatur tam vespere quam mane; ideo dicit: *Usque ad vesperam et mane*, potius quam *Usque ad diem illum.*

Dies duo millia trecenti,] id est anni sex, menses quatuor, dies 20. cœpit enim hæc Judæorum per Antiochum desolatio anno 143. Græcorum, ut habetur 1. Machab. 1. 21. et duravit usque ad annum 149. quo mortuus est Antiochus, 1. Machab. 6. 16. Licet enim anno præcedente 148. Judas Machabæus mundaverit templum ab Antiocho pollutum, ut patet 1. Machab. 4. 52. tamen quia adhuc vivebat Antiochus, nondum desolatio et persecutio cessabat, nondum libere agere et sacrificare poterant Judæi: eo vero mortuo anno sequenti 149. omni metu et persecutione soluti, libere sacrificare, suaque festa et sacra publice et intrepide celebrare cœperunt: unde illum annum quasi restitutæ libertatis, sacrificii et religionis notat hic Angelus. Perperam apud Septuag. legitur, *dies* 2400 apud alios teste S. Hier. *dies* 2200. Hebr. enim et Latina constanter habent *dies* 2300.

15. Quasi species viri.] Angelus hic fuit, specie viri apparens Danieli, quem Hebræi censent fuisse Gabrielem. Ille enim mox jubetur visionem exponere Danieli: Angelum vero alterum qui illi acclamavit, jussitque visionem exponere, Michaelem fuisse censent veteres Hebræi, inquit S. Hieron. qui et addit: *Quia visio de præliis erat, regumque certaminibus, imo regnorum successionibus, Gabriel, qui præpositus est præliis, huic officio mancipatur. Gabriel enim in linguam nostram vertitur, fortitudo, vel robustus Dei. Unde et eo tempore, quo erat Dominus nasciturus, et indicturus bellum dæmonibus, et triumphaturus de mundo, Gabriel venit ad Zachariam et ad Mariam, Lucæ 1. Et postea in Psalmis legimus de Domino triumphante: Quis est iste rex gloriæ? Dominus fortis et potens: Dominus fortis in prælio, ipse est rex gloriæ. Ubicumque autem medicina et sanatio necessaria est, Raphael mittitur, qui interpretatur curatio, vel medicina Dei: hoc videlicet nominis interpretatione significante, quod in Deo sit medicina vera. Porro ubi populo prospera promittuntur, et* ἱλασμὸς *(quod nos vel propitiationem, vel expiationem possumus dicere) necessaria est, Michael dirigitur, qui interpretatur: Quis sicut Deus? ut scili-*

est intelligetur, quia propitiationem, vel expiationem nullus potest afferre nisi Deus.

16. Inter Ulai,] inter portas, vel inter ripas Ulai, ubi in spiritu consistebat Daniel, ut dictum est v. 2.

17. In tempore finis, id est, tempore definito et constituto a Deo, complebitur visio.] Unde ex Hebr. clare sic vertas: *In tempore* (a Deo definito) *erit finis visionis*, id est complebitur hæc visio. Sic enim se explicat v. 19. dicens: *Ego ostendam tibi quæ futura sunt in novissimo maledictionis*, id est iræ Dei, quando scilicet impleta mensura peccatorum, tum Persarum, tum Judæorum, Deus eos puniet per Alexandrum et per Antiochum. Quod enim ibi subdit: *Quoniam habet tempus finem suum*, idem videtur esse cum eo quod hic dicit: *In tempore finis. Tempus* ergo *finis* est *novissimum maledictionis*, id est iræ Dei. Hinc secundo, per hypallagen sic explicari potest: *In tempore finis*, id est in fine temporis, scilicet a Deo, et Dei ira decreti et destinati. Ita Septuag. Tertio, longius abit Vatablus, dum vertit: *Visum eveniet post finitam captivitatem* Babylonicam, quasi tempus finis sit illud, quo finientur 70. anni captivitatis Babylonicæ. Verum ejus nulla hic præcessit mentio: et hæc diu post captivitatem contigerunt. Quarto, alii sic explicant: *In tempore finis*, quo scilicet Antiochi persecutio finietur, complebitur hæc visio, præsertim ea parte qua dixi v. 14. *Usque ad vesperam et mane, dies duo millia trecenti*, quasi eo respiciat Angelus. Verum hoc arctius est, neque satis consentit cum v. 19. quod dicit in novissimo maledictionis hæc futura, puta regnante Alexandro et sæviente Antiocho, uti in sequentibus explicat, ubi clare docet visionem hanc finiendam et implendam esse per utrumque hunc regem, illum Persas, hunc Judæos invadentem et proterentem. Licet enim Judæi jam affligerentur et protererentur a Chaldæis, tamen longe gravius affligendi erant ab Antiocho. Hic enim non corpora, ut Chaldæi, sed corpora et animas protrivit, cogendo omnes ad idololatriam, et sacra omnia vel abolendo, vel profanando. Quinto, alii, *In tempore finis*, inquiunt, id est in tempore brevi finiendo: excitat enim attentionem Prophetæ, et simul confirmat prophetiam adeo veram esse, ut brevi tempore complenda sit. Sed obstat v. 26. ibi enim ait eam fore post multos dies: persecutio enim Antiochi contigit pene 400. annis post Danielem. Esto enim hoc tempus breve sit respectu Dei et æternitatis, tamen nobis longum est, et v. 26. longum vocatur: cur ergo hic illud vocaret breve? pariformiter enim et uniformiter loqui solent Prophetæ. Quocirca melius Vatabl. contrarie exponit hoc modo: *In tempore finis*, id est, in tempore tandem finiendo, hoc est, post longum tempus complebitur hæc visio.

18. Collapsus sum.] Hinc videtur, quod Daniel bis collapsus sit in terram, primo, ad præsentiam; secundo, ad vocem Angeli. Ita Maldonatus.

19. Quæ futura sunt in novissimo maledictionis.] Hebr. *Quæ futura sunt in extremo iræ*, cum scilicet ira Dei, quam ipse jam cohibet, peccatis Persarum et Judæorum irritata, ad summum pervenerit, et in ultionem erumpet.

Quoniam habet tempus finem suum,] id est, suam periodum, suum spatium, suam ætatem sibi a Deo præstitutam et definitam, ut in ea adveniat, adducatque secum omnia quæ in tempore illo futura sunt, quæque hic futura prævidentur et prædicuntur. Vide dicta v. 17.

21. Hircus.] Hebr. sunt duæ voces השעיר העשיר *hattsaphir hossair*, q. d. *Hircus, hircus*; sed quem v. 5. chaldaice vocavit *hattsophir*, eumdem hic hebraice explicans vocat *hossair*. Hircum enim chaldaice vocari *tsephir*, hebraice *sair*, idque a pilis et villis quibus abundat, docent Vatablus, Marinus Brixien. in Lexico, et alii.

22. Quatuor reges (quos nominavi v. 8.) de gente ejus consurgent: erunt enim Græci et Macedones, qualis fuit Alexander; sed non in fortitudine ejus,] id est, nequaquam illi viribus pares erunt. Vere Paulus Orosius l. 3. hist. c. 23. *Alexander*, inquit, *per duodecim annos trementem sub se orbem ferro pressit: principes vero ejus quatuordecim annis dilaniaverunt, et velut opimam prædam a magno leone prostratam avidi discerpsere catuli, seque ipsos invicem in rixam irritatos prædæ æmulatione fregerunt.*

23. Et post regnum eorum,] quatuor primorum, qui Alexandro proxime successerunt.

Cum creverint iniquitates] Judæorum, ita ut eorum mensura completa Deus permittat sævire Antiochum in Judæos. De peccatis hisce vide 1. Machab. 1. 12. et seq.

Consurget] non proxime, sed remote: sex enim reges medii intercesserunt, regnaruntque per annos centum et sex.

Rex impudens facie,] puta Antiochus Epiphanes, rex impiissimus, qui nec Deum, nec homines reverebitur: unde in multis erit ipse typus Antichristi. De quo vide S. Greg. 32. Moral. 12.

Et intelligens propositiones,] abstrusas scilicet, et vix ulli hominum cognitas. Hebraice חידות *chidot*, id est, ænigmata, strophas et versutias, q. d. Antiochus erit acutus et astutus, sagax et callidus. Alii sic exponunt: *Intelligens propositiones*, id est, intelligere faciens hanc de se prophetiam: ipse enim suis factis eam adimplebit, itaque eam omnibus conspicuam faciet. Sed hoc remotius et alienius videtur.

24. Non in viribus suis,] sed permissu Dei, volentis punire per eum peccata Judæorum, ut dixit v. 12.

Et faciet,] perficiet scelera quæ animo destinat, parem habebit manum ingenio, et opera paria suis strophis.

25. Et in copia rerum omnium,] cum omnibus rebus ad male agendum abundaturus sit; erit enim ei copia opum, militum, armorum, principum, etc. Hebr. est: *Et in pace multos occidet*, id est, multos innoxios et pacificos occidet: aggredietur enim eos nihil tale suspicantes, utpote in otio degentes: ita Vatabl. aut, ut Maldonat. *in pace*, id est, impune, sine ullo suo detrimento occidet eos. Verum pax Hebræis non tantum quietem, sed et prosperitatem ac copiam rerum, quæ in pace esse solet, significat. Unde Noster plenius vertit, *in copia rerum*, cum scilicet tam Judæi, quam Græci pace et copia rerum abundabunt: sed Judæi otio et luxu diffluent, Græci vero eadem ad arma et bella utentur; tunc ipse Epiphanes Græcus occidet multos.

Et contra principem principum,] contra Deum, qui est Rex regum, et Dominus dominantium. Vide v. 21.

Et sine manu conteretur.] Antiochus Epiphanes uti pugnavit viribus, non tam suis quam Dei: ita cadet tolo, non hominum, sed Dei, ab eo percussus fœtore, et vermibus anno regni sui duodecimo, ut moriens intelligat se non viribus hominum, sed divino judicio puniri. Sic Antichristum Christus occidet spiritu oris sui 2. Thessal. 2. 8. solo enim flatu et jussu suo occidet eum sine armorum et militum strepitu. Vide ibi dicta. Mirum est Septuag. vertere: *Et quasi ova manu conteret*, scilicet Judæos Antiochus.

Nota: Licet ad morbum et mortem Antiochi concurrerint variæ causæ naturales, ac præsertim gravis ejus mœror et melancholia, concepta tum ex nuntio fusi sui exercitus in Judæa, tum ex turpi sua fuga e Perside, tamen præcipua causa fuit vindicta Dei, quæ blasphemum et superbum persecuto est, et cladibus jam dictis aliisque gravioribus afflixit. Hoc enim clare dicitur 2 Machab. 9. 5. *Qui universa conspicit Dominus Deus Israel, percussit eum insanabili et invisibili plaga. Ut enim finivit hunc ipsum sermonem* (quo dixerat Antiochus, se Hierosolymam congeriem sepulcri Judæorum facturum) primo, *Apprehendit eum dolor dirus viscerum, et amara internorum tormenta: et quidem satis juste, quippe qui multis et novis cruciatibus aliorum torserat viscera*; secundo, cum superbia et iræ furens in Judæos juberet celerrime agitari currum: *Contigit illum impetu euntem de curru cadere, et gravi corporis collisione membra vexari. Isque qui sibi videbatur etiam fluctibus maris imperare, supra humanum modum superbia repletus, et montium altitudines in statera appendere, nunc humiliatus ad terram in gestatorio portabatur, manifestam Dei virtutem in semetipso contestans*; tertio, membra ejus computruerunt, *ita ut de corpore impii vermes scaturirent, ac viventis in doloribus carnes ejus effluerent, odore etiam illius et fœtore exercitus gravaretur: et qui paulo ante sidera cœli contingere se arbitrabatur, eum nemo poterat propter intolerantiam fœtoris portare*. Hinc quarto: *Cœpit ex gravi superbia deductus ad sui agnitionem venire, divino admonitus plaga per momenta singula doloribus suis augmento copientibus. Et cum nec ipse jam fœtorem suum ferre posset, ita ait: Justum est subditum esse Deo, et mortalem non paria Deo sentire. Orabat autem hic scelestus Dominum, a quo non esset misericordiam consecuturus.* Hoc Antiochi exemplum ob oculos sibi ponant superbi et blasphemi, præsertim tyranni, et Ecclesiæ ac fidelium persecutores, ac similem Numinis vindictam, cœlesti eos judicio perurgente, ni resipiscant, expectent.

Hisce de causis in duello arietis et hirci, quod hoc capite describitur, hic Antiochus notatur per hircum, æque ac Alexander. Conditiones enim hirci, quas recensui v. 5. tam illi, quam huic conveniunt. Fuit enim Antiochus versutus, arrogans, libidinosus, rapax, pugnax etiam in arietem (id est, in Persas, ut patet 2. Machab. 9. 1.) brevis ævi et regni, ac fœtidus in vita et morte ut hircus. It magis patebit c. 11. v. 20. et seq.

26. Et visio vespere et mane, id est, vespertini et matutini temporis, sive quæ complebitur in vespera et mane diei 2300. vera est,] ut dictum est v. 14.

Tu ergo visionem signa,] apud te reserva et annota; quia nemo jam plene eam intelliget: eveniet enim post multa tempora, scilicet post 400. pene annos. Hac enim de causa eum remota est prophetia, jubet Deus Prophetis, ut eam signent et claudant. Secundo, Origen. hom. 13. in Num. *Signatus*, inquit, *liber dicitur, pro eo quod figuris perplexus est, et ænigmatibus involutus*. Et Pineda lib. 5. de Rebus Salomon. c. 13. *Signa*, inquit, id est, scriba prophetiam notis arcanis, sicut Ægyptii scribebant per notas et characteras hieroglyphicos; uti etiamnum scribunt Sinenses. Sic signatus fuit liber ostensus S. Joanni Apoc. 5. *sigillis septem*, quasi septem characteribus arcana quædam mysteria continentibus, quæ c. 6. reserantur et explicantur.

27. Langui et ægrotavi,] perculsus et consternatus admiratione visi puta Angeli loquentis, et desolationis tantæ genti meæ imminentis, quam prædicebat Angelus.

Non erat qui interpretaretur,] in particulari, nomina, tempus, aliasque circumstantias visionis meæ, quæ erat de rebus futuris: eam enim in generali tantum Angelus interpretatus erat Danieli v. 20.

CAPUT NONUM.

SYNOPSIS CAPITIS.

DANIEL ORAT PRO LIBERATIONE JUDÆORUM E CAPTIVITATE BABYLONICA, UNDE V. 21. MITTITUR AD EUM GABRIEL, SIGNIFICANS NON TANTUM SOLVENDAM CAPTIVITATEM JUDÆORUM, SED ET TOTIUS GENERIS HUMANI, PER CHRISTUM POST 70. HEBDOMADES ANNORUM.

1 In anno primo Darii filii Assueri de semine Medorum, qui imperavit super regnum Chaldæo-
rum: 2. Anno uno regni ejus, ego Daniel intellexi in libris numerum annorum, de quo factus
est sermo Domini ad Jeremiam prophetam, ut complerentur desolationis Jerusalem septuaginta
anni. 3. Et posui faciem meam ad Dominum Deum meum rogare et deprecari in jejuniis, sacco, et ci-
nere. 4. Et oravi Dominum meum, et confessus sum, et dixi: Obsecro, Domine Deus magne et terri-
bilis, custodiens pactum, et misericordiam diligentibus te, et custodientibus mandata tua. 5. Peccavi-
mus, iniquitatem fecimus, impie egimus et recessimus: et declinavimus a mandatis tuis, ac judiciis
6. Non obedivimus servis tuis prophetis, qui locuti sunt in nomine tuo regibus nostris, principibus
nostris, patribus nostris, omnique populo terræ. 7. Tibi, Domine, justitia: nobis autem confusio fa-
ciei, sicut est hodie viro Juda, et habitatoribus Jerusalem, et omni Israel, his qui prope sunt, et his
qui procul, in universis terris ad quas ejecisti eos, propter iniquitates eorum, in quibus peccave-
runt in te. 8. Domine, nobis confusio faciei, regibus nostris, principibus nostris, et patribus no-
stris. qui peccaverunt. 9. Tibi autem Domino Deo nostro misericordia, et propitiatio, quia reces-
simus a te: 10. et non audivimus vocem Domini Dei nostri, ut ambularemus in lege ejus, quam
posuit nobis per servos suos prophetas. 11. Et omnis Israel prævaricati sunt legem tuam, et de-
clinaverunt ne audirent vocem tuam, et stillavit super nos maledictio, et detestatio, quæ scripta est
in libro Moysi servi Dei, quia peccavimus ei. 12. Et statuit sermones suos, quos locutus est su-
per nos, et super principes nostros, qui judicaverunt nos, ut superinduceret in nos magnum
malum, quale numquam fuit sub omni cœlo, secundum quod factum est in Jerusalem. 13. Sicut
scriptum est in lege Moysi, omne malum hoc venit super nos: et non rogavimus faciem tuam
Domine Deus noster, ut reverteremur ab iniquitatibus nostris, et cogitaremus veritatem tuam.
14. Et vigilavit Dominus super malitiam, et adduxit eam super nos: justus Dominus Deus noster
in omnibus operibus suis, quæ fecit: non enim audivimus vocem ejus. 15. Et nunc, Domine Deus
noster, qui eduxisti populum tuum de terra Ægypti in manu forti, et fecisti tibi nomen secun-
dum diem hanc: peccavimus, iniquitatem fecimus. 16. Domine, in omnem justitiam tuam: aver-
tatur, obsecro, ira tua, et furor tuus a civitate tua Jerusalem et monte sancto tuo. Propter pec-
cata enim nostra, et iniquitates patrum nostrorum, Jerusalem, et populus tuus in opprobrium
sunt omnibus per circuitum nostrum. 17. Nunc ergo exaudi, Deus noster, orationem servi tui, et
preces ejus: et ostende faciem tuam super sanctuarium tuum, quod desertum est, propter temet-
ipsum. 18. Inclina, Deus meus, aurem tuam, et audi: aperi oculos tuos, et vide desolationem no-
stram, et civitatem, super quam invocatum est nomen tuum: neque enim in justificationibus nostris
prosternimus preces ante faciem tuam, sed in miserationibus tuis multis. 19. Exaudi, Domine, pla-
care, Domine: attende et fac: ne moreris propter temetipsum, Deus meus: quia nomen tuum invoca-
tum est super civitatem, et super populum tuum. 20. Cumque adhuc loquerer, et orarem, et con-
fiterer peccata mea, et peccata populi mei Israel, et prosternerem preces meas in conspectu Dei
mei, pro monte sancto Dei mei: 21. adhuc me loquente in oratione, ecce vir Gabriel, quem vi-
deram in visione a principio, cito volans tetigit me in tempore sacrificii vespertini. 22. Et docuit
me, et locutus est mihi, dixitque: Daniel, nunc egressus sum ut docerem te, et intelligeres. 23. Ab
exordio precum tuarum egressus est sermo: ego autem veni ut indicarem tibi, quia vir deside-

riorum es: tu ergo animadverte sermonem, et intellige visionem. 24. Septuaginta hebdomades abbreviatæ sunt super populum tuum, et super urbem sanctam tuam, ut consummetur prævaricatio, et finem accipiat peccatum, et deleatur iniquitas, et adducatur justitia sempiterna, et impleatur visio, et prophetia, et ungatur Sanctus sanctorum. 25. Scito ergo, et animadverte: Ab exitu sermonis, ut iterum ædificetur Jerusalem, usque ad Christum ducem, hebdomades septem, et hebdomades sexaginta duæ erunt: et rursum ædificabitur platea, et muri in angustia temporum. 26. Et post hebdomades sexaginta duas occidetur Christus: et non erit ejus populus, qui eum negaturus est. Et civitatem et sanctuarium dissipabit populus cum duce venturo: et finis ejus vastitas, et post finem belli statuta desolatio. 27. Confirmabit autem pactum multis hebdomada una: et in dimidio hebdomadis deficiet hostia et sacrificium: et erit in templo abominatio desolationis: et usque ad consummationem et finem perseverabit desolatio.

1. In anno primo Darii,] quo scilicet, expugnata Babylone, Darius cœpit regnare ut monarcha, qui fuit annus 70. et ultimus captivitatis Babylonicæ, idemque fuit annus mundi 3420. ante Christi vero nativitatem fuit annus 529. Hoc ergo anno Daniel cognovit hasce 70. hebdomades usque ad Christum ducem, id est usque ad Christi baptismum, supererasse. Darius hic fuit Medus filius *Assueri*. Nota: Assuerus, vel, ut Chald. est, אחשורוש *ochasueros*, componitur ex אחש *ochas*, id est *magnus*, et וראש *esros*, id est *caput*, q. d. Magnus capitaneus, magnus princeps. Sic suum Imperatorem Turcæ vocant Magnum Dominum, et Tartari Magnum Cham. Itaque *Assuerus* non tam fuit nomen proprium, quam agnomen commune, quod illustribus aliquibus regibus Medorum et Persarum appropriatum fuit. Unde primo, maritus Esther vocatur Assuerus. Secundo, Cambyses filius Cyri, vocatur Assuerus, 1. Esd. 4. 6. Tertio, hic Assuerus pater Darii Medi, fuit Astyages, avus Cyri, ut dixi c. 5. 31.

2. Anno uno,] anno primo: ponitur enim more Hebræo, numerus cardinalis pro ordinali.

Nota: Darius Medus 70. et ultimo anno Babylonicæ captivitatis, cum Cyro, qui erat ei nepos ex sorore, vel potius per Cyrum, expugnavit Babylonem, et in ea unico anno regnavit; nam, eodem anno labente successit ei Cyrus solus, qui eodem anno solvit captivitatem Judæorum, ut patet 1. Esdræ 1. 1. Hoc ergo eodem anno, paulo antequam Cyrus Judæos liberaret, Daniel videns jam impleri 70. annos captivitatis a Jeremia prædictos, vidensque instare finem et solutionem ejusdem, orat ut Deus promissa compleat, ac hoc ipso anno 70. Judæos e captivitate liberet. Audiit Deus vota Prophetæ sancti, et viri desideriorum, atque non tantum postulata concedit, sed et insuper novam, et omni spe majorem ei consolationem et revelationem impertit, scilicet de Christo duce et liberatore venturo post 70. hebdomadas. Ita enim Deus, qui magnificus est in misericordia, pias suorum preces superat, dum sua gratia et beneficentia merita supplicum excedit et vota.

Intellexi in libris,] intellexi ex lectione Jeremiæ, cap. 25. 11. et c. 29. 10. non enim tantus Propheta dedignatus est alium legere. Credibile est Judæos, maxime Danielem, studiose in captivitate legisse Jeremiam, et anhelantes ad liberationem, solitos fuisse singulos annos, imo dies et horas numerare et supputare usque ad 70. annum quo solvenda erat captivitas. Cum ergo Daniel videret jam adesse annum septuagesimum, nec tamen Judæos adhuc liberari, timuit ne Deus ob nova Judæorum peccata tempus liberationis prorogaret, ideoque peccata sua et suorum confitetur, atque ex intimis præcordiis obsecrat et implorat Dei misericordiam, ut veniam et libertatem suis impetret.

Septuaginta anni.] De his annis, ubi inchoandi, ubi finiendi sint, dixi Jeremiæ 29. 10.

3. Et posui faciem meam ad Dominum,] converti faciem ad Jerusalem, et ad templum, in quo habitare solet Dominus.

Rogare et deprecari,] ut rogarem et deprecarer.

In jejuniis, sacco et cinere,] Daniel hic pro causa gravi, armatas jejuniis et ciliciis Deo preces offert. *Hæc vis Deo grata est*, ait Tertull.

4. Confessus sum,] tum peccata mea et populi, tum Dei misericordiam, eamque imploravi. Sic pauperes confitentur suam miseriam, et divitum misericordiam, eamque celebrant, ut stipem impetrent: hæc est enim ars orandi et mendicandi.

Pactum et misericordiam,] id est, pactum misericorditer initum; vel misericordiam pactam, id est pacto promissam: est hendyadis.

5. Peccavimus.] Nota hic affectum pœnitentiæ et humilitatis, quo se Propheta sanctus quasi peccatorem populo peccatori adjungit, suaque et suorum peccata ex intimo animi sensu confitetur. Hinc Concil. Milevitan. can. 7. definit etiam Sanctos habere et confiteri peccata sua, non tantum populi: *Noluit*, inquit, *Daniel sanctus et justus dicere peccata nostra*; *sed populi sui dixit, et sua: quia futuros istos* (Pelagianos) *qui tam male intelligunt, tamquam Propheta prævidit*. Rursum S. August. apposite in Sententiis num. 161. *Melior*, ait, *est animi æquitas quam corporis sanitas, et convenientius justus dolet in supplicio, quam lætatur est in delicto.*

7. Tibi, Domine, justitia, scilicet competit, tu es justus, et justissime nos ob peccata punis; nobis autem competit et debentur confusio faciei,] pudore suffundimur, totaque facie erubescimus, dum intuemur scelera æque ac flagella nostra. Sept. vertunt: *In te est justitia nostra, nobis autem confusio faciei.*

Sicut est hodie,] sicut hodie res ipsa demonstrat, nos captivitate hac scelerum pœnas dare. Vide c. 30.

Moraliter disce hic Ecclesiam et fideles, sæpe persecutiones pati ab infidelibus ob peccata sua: quia scilicet in pace existentes defluxerunt ad luxum, ambitum, avaritiam, quæ Deus per tyrannos castigat et

vindicet. Ita sub duobus Philippis Imperat. Christianis; virtus et vigor fidelium in pace elanguit: hinc Deus immisit Decium et Valerianum, qui sua persecutione eam suscitarent et acuerent. Hanc enim causam hujus persecutionis exstitisse docet S. Cyprian. serm. de lapsis: *Quia*, inquit, *traditam nobis divinitus disciplinam pax longa corruperat, jacentem fidem, et pene dormientem censura cœlestis erexit. Non in sacerdotibus religio devota, non in ministris fides integra, non in operibus misericordia, non in moribus disciplina.* Imo idipsum revelatione divina didicit, uti ipse narrat lib. 4. epist. 4. *Illud*, ait, *ostensum est, quod sederet pater familias sedente sibi ad dexteram juvene: qui juvenis anxius, et cum quadam indignatione subtristis, maxillam manu tenens mœsto vultu sedebat: alius vero in sinistra parte consistens rete portabat, quod se mittere, ut circumstantem populum caperet, minabatur. Et cum miraretur quid hoc esset, ille qui vidit, dictum est ei. Juvenem qui ad dexteram sic sederet, contristari et dolere, quod præcepta sua non observarentur: illum vero in sinistra exsultare, quod sibi daretur occasio ut a patrefamilias potestatem sumeret sæviendi. Et videmus impletum quod fuerat ostensum. Et hoc nobis per visionem, fratres charissimi, exprobratum sciatis, quod dormitemus in precibus, nec vigilanter oremus.* Et infra: *Dic illi, securus sit, quia pax ventura est. Sed et de victu parco et sobrio potu divinis dignationibus admonemur, scilicet ne vigore cœlesti sublime jam pectus illecebra sæcularis eneret, vel ne largioribus epulis mens gravata, minus ad preces evigilet.* Simili modo Euseb. l. 8. hist. 1. causam persecutionis Diocletiani assignat vitiatos Ecclesiasticorum et laicorum mores, ex longa pace et libertate: *Dum alter alteri*, ait, *invidemus, dum principes cum principibus, populi cum populis seditiones et certamina concitamus, dum simulatio in vultu dolus in corde, fallacia profertur in verbis, etc. obscuravit Dominus in ira filiam Sion, et dejecit de cœlo gloriam Israel.*

9. Tibi autem Domino Deo nostro misericordia et propitiatio,] tibi scilicet competit, te decet nostri misereri; quia tu es plenus miserationibus, et nos sumus miserrimi, egentes omni miseratione: quare abyssus miseriæ nostræ invocat abyssum misericordiæ tuæ. Eja effunde abyssum misericordiæ tuæ in abyssum miseriæ nostræ, ut tua illa abyssus ab omnibus celebretur.

Quia recessimus a te.] Hebr. *quia rebellavimus tibi.* Refert hæc ad superiora v. 5. dat enim causam, cur ipsis sit confusio faciei. Vere S. August. sententia 187. *Bene*, ait, *currit ad remissionem peccatorum, qui displicet sibi: apud enim justum judicem et misericordem qui se accusat, excusat.*

10. Non audivimus,] non obedivimus voci Domini.

Declinaverunt aures suas, ne audirent vocem tuam,] q. d. Legem tuam noluerunt audire, nec ei auscultare.

11. Et stillavit (heb. תתך *tittach*, id est effusa est) super nos maledictio, quam nobis comminatus es Levit. 26. 16. et detestatio,] id est exsecratio, quam violantibus legem imprecatus est Moses Deut. 27. v. 14. Noster vertit *stillavit*, quia Deus iram suam misericordia temperans, guttatim effudit, juxta can. 48.

12. Et statuit sermones suos.] *Statuit*, id est confirmavit, implendo et immittendo plagas, quas comminatus est.

13. Et cogitaremus veritatem tuam,] ut studeremus justitiæ, id est legi tuæ: hæc enim est veritas practica; sive veritas, id est justitia, vitæ.

14. Et vigilavit Dominus super malitiam,] super afflictionem, ut nos affligeret et castigaret. Nota pulchram antithesin: Judæi in peccatis suis obdormiarant; sed Deus vigilat, ut pœnas quas comminatus est, acceleret. Sic Jerem. c. 1. 11. vidit virgam vigilantem: et Thren. 1. 14. dicitur: *Vigilavit jugum iniquitatum mearum*, id est, cito venit captivitas, quam peccatis meis commerui.

15. Et nunc, Domine.] Est secunda orationis pars qua misericordiam Dei implorat per veterem ejus in Judæos beneficentiam.

Secundum diem hanc,] sicut hodie videmus te tale habere et retinere nomen, quod gloriose patres nostros ex Ægypto liberaris.

16. Domine, in omnem justitiam tuam.] Supple, peccavimus, quia omnes tuas justitias, id est justas leges, violavimus. Secundo, *in*, id est secundum, *omnem justitiam tuam*, supple, punimur, et patimur juste hæc mala captivitatis, ut referantur hæc ad præcedentia.

Verum, quia incipit hic novus versus, potius ad sequentia hæc referenda sunt, q. d. Secundum misericordiam et fidelitatem tuam nobis pœnitentibus et culpam et pœnam remitte. *Justitia* ergo hic idem est quod misericordia. Sic Psal. 142. 1. dicitur: *Exaudi me in tua justitia*, id est misericordia. Unde Septuag. hic vertunt: *In misericordia tua avertatur furor tuus.* Rursum justitia idem est quod fidelitas, qua Deus non ob merita, sed ob suam clementiam pœnitentibus veniam promisit. Quarto, Vatabl. sic exponit: Sicut justus es, sic sis et clemens, et averte iram tuam a nobis. Verum tertius sensus est genuinus.

17. Ostende faciem tuam.] Hebraice est, *Illustra faciem tuam*, id est lucida, serena, benigna et amica facie respice templum tuum, ut illud restaures.

Propter temetipsum,] propter tuam immensam bonitatem et clementiam, non propter merita nostra, quia tu optimus es et clementissimus, non quia nos meremur hanc gratiam.

18. Et civitatem super quam invocatum est nomen tuum.] Benigne respice Jerusalem, quæ erat et vocabatur civitas tua, in qua scilicet habebas templum, quasi domum et palatium tuum, in quo colebaris et invocabaris.

21. Adhuc me loquente.] Nota hic vim orationis: *Orationibus Danieli ora panduntur, sopiuntur flammæ, feræ hebescunt, cadunt hostes, inimici vincuntur*, inquit S. Chrysost. serm. de Mose, tom. 1.

Porro vis ut oratio tua sit efficax, utque Deus faciat voluntatem tuam, tu prior cum Daniele time Deum, et voluntatem Dei perfice: ipse enim voluntatem timentium se faciet. Oravit multoties Dominum Moyses, ut amoveret plagas ab Ægyptiis, et exaudiebatur, licet illi mali essent, Exodi 7. 8. 9. et 10 Quare? quia Moyses faciebat voluntatem Dei.

Post adorationem vituli, videbatur velle Dominus populum delere; sed Moyses per orationis instantiam obtinuit ei veniam, Exodi 32.

Cum in Moysem et Aaron turbæ insurgentes, incendio divinitus excitato disperirent, Moysis monitu Aaron obtulit thymiama, processit in medium, et cum

orasset, flamma substitit, internecio cessavit, Num. 11.

Cum filii Israel in deserto in Deum murmurantes passim serpentium ictibus sternerentur, supplicante pro eis Moyse, Deus placatus æneum serpentem in ligno suspendi præcepit; quem percussi dum aspicerent, sanabantur, Num. 21. pugnaturi filii Israel contra Philisthæos, dixerunt Samueli: *Ne cesses pro nobis clamare ad Dominum Deum nostrum, ut salvet nos de manu Philistinorum.* Qui clamavit ad Dominum, et exauditus est, 1. Reg. 7.

S. Wilfridus Episcopus Eboracensis, teste Beda lib. 5. hist. c. 20. anno Domini 705. suorum precibus a morte liberatus est. Nam cum extremo morbo laboraret, astitit ei S. Michael, dicens: *Ob hoc missus sum, ut te a morte revocem. Donavit enim tibi Dominus vitam per orationes ac lacrymas discipulorum et fratrum tuorum, et per intercessionem suæ beatæ genitricis semperque virginis Mariæ. Quapropter tibi dico. Quia modo quidem ab infirmitate hac servaberis: sed paratus esto, quia post quadriennium revertens visitabo te. In patriam vero perveniens, maximam possessionum tuarum, quæ tibi ablatæ sunt, portionem recipies, atque in pace tranquilla vitam terminabis.*

Decanus quidam Galliæ Romam iter habens B. Dominicum Mutinæ concionantem vidit. A concione eum adit, de salute animæ suæ cum illo confert: inter alia dolenter commemorat seu quoddam inevitabile naufragium quod *non possit carnis* libidinem frænare; quæ res cogat eum, seu desperatum, ab aliis bonis operibus abstinere. Misertus ejus vir Dei, fide, qua plenus erat, eum confirmat, dicens: *Abi, deinceps age viriliter, nihil de Dei immensa misericordia desperans. Ego tibi carnis continentiam impetrabo.* Dixit ille, et ita factum est. Qui enim antea immundus et lubricus fuerat, castus et pudicus effectus est. En quantum potest deprecatio justi. Ita habetur in Vita ejus, l. 4. c. 6.

S. Catharina Senensis suis precibus effecit, ut resipiscerent duo latrones blasphemi, et obstinati. Eadem Palmerinæ calumniatrici suæ veniam et salutem precibus apud Deum impetravit, viditque ejus animam miro decore ornatam, ac Christum dicentem: *Quis non omnem merito perferat laborem, ut possit lucrari tantæ pulchritudinis creaturam? Si ego tanto animarum amore captus fui, ut pro iis sanguinem fuderim, quanto magis vos curare debetis, ne pereant tam speciosæ creaturæ?* Ita habet ejus Vita.

VIR (habens speciem viri) GABRIEL, QUEM VIDERAM IN VISIONE A PRINCIPIO.] Puta in prima visione qua quatuor bestias vidi, quas ille mihi exposuit, cap. 7. vers. 15. et 16. licet enim illic eum non nominarit, hic tamen eum nominat.

Nota primo: Idem *est* Gabriel qui missus est hic ad Danielem, et qui missus est ad B. Virginem Lucæ 1. 26. quia hæc legatio ejus de 70. hebdomadibus, uti et cæteræ ejusdem, ordinabatur ad mysterium adventus et incarnationis Christi, cujus ipse fuit nuntius Lucæ 1. S. Hieron. in Daniel. 8. Iren. l. 5. c. 25. S. Ambros. ser. 63. Andreas Hierosol. ser. de Annunt. Suarez 3. *p.* quæst. 22. a. 1. disp. 9. sect. 1.

Secundo, Proclus Cyzicenus in homil. quæ habetur in Concilio Ephesino, *Gabriel* interpretatur *Deus homo*; Theoph. in Lucæ 1. *homo Dei*, vel *vir Dei*, גבר *geber* enim virum significat, אל *el* Deum. S. Hieron. vero, Bernard. et passim alii, *Gabriel* interpretantur, *fortitudo* vel fortis *Dei*: quia fortia Dei, bella et gesta, præsertim incarnationis Dei, cujus nomen est *fortis* Isaiæ 9. 6. quique fortissime nos e manu diaboli, peccati et inferni liberavit, annuntiavit.

Tertio, licet S. Gregor. homil. 34. in Evang. S. Bernard. l. 5. de Consid. Abulens. in Matth. 18. q. 60. S. Thom. Cajet. et ex iis Suarez loco citat. Barradius et Toletus in Lucæ 1. 26. et Vasq. 1. p. disp. 244. c. 2. n. 11. censeant Gabrielem non esse Seraphinum; sed infimæ hierarchiæ, esseque caput et principem secundi ordinis in ea, qui dicitur Archangelorum; quorum ratio hæc est quod ex S. Dion. cap. 9. et 13. Cœlest. hier. putent Angelos astantes, quales sunt primæ hierarchiæ, numquam mitti, sed semper assistere Deo; ministrantes vero quales sunt ultimæ hierarchiæ, mitti: tamen alii censent Gabrielem esse Seraphinum. Omnes enim Angeli *sunt administratorii spiritus in ministerium missi*, ut ait Apost. Heb. 1. Si Seraphini aliquando mittuntur, sane Gabriel est Seraphinus: tum quia suprema legatio de incarnatione Verbi illi commissa est, tum quia missus est ad instruendam Virginem, quæ dignitate et gratia erat omnibus Angelorum ordinibus superior. Unde S. Gregor. hom. 34. *Ad hoc, ait, ministerium summum Angelum venire dignum fuerat, qui summum omnium nuntiabat.* Quocirca Hesych. hom. 2. de B. Virgine, Gabrielem vocat principem Angelorum, Andreas Hierosol. Angelum unum e primis. Expresse vero Seraphinum eum fuisse docent Magister Sentent. in 2. dist. 10. Scotus ibid. q. un. Durand. q. 1. Molina 1. p. q. 112 Greg. de Valentia 1. p. de effectu divinæ provid. disp. 8. q. 6. puncto 2. Salmeron tom. 3. c. 3. ubi asserit Gabrielem esse primum a Michaele, et secundum inter Seraphinos; nec mirum esse Seraphinos summos a Deo mitti cum ipse Dei filius missus sit ad homines imo eorum carnem assumens, cum eis versatus sit 34. annis. Additque *Gabriel* significare primum *fortitudo dei*, quia fortia Persarum, Medorum et Græcorum prælia et victorias Danieli annuntiat; et quia Zachariæ partum ex sterili Elisabeth, ac B. Virgini conceptum ex Spiritu sancto nuntiaturus erat. Secundo, *Gabriel* idem esse quod *vir meus Deus*, ut nomine ipso declaret quid veniat nuntiaturus, scilicet partum ejus quæ virgo pareret, ac pro viro Deum, id est, Spiritum Sanctum, qui conceptum hunc operaretur, haberet. Accedit Franc. Lucas in Lucæ 1. qui asserit Gabrielem esse ex primis Angelis, Deo familiarissimis, eique proxime astantibus, ac idem significare quod גברי *gabri*, id est *vir, dominus, princeps meus*: אל *el*, id est *Deus*, vel *fortis meus Deus*. Sic et Maldon. asserit eum esse e primis Angelis: quin et Damascenus ser. de dormit. Deiparæ, ait eum esse primum inter Angelos, et Cedrenus in compendio, esse principem Angelorum, id est, esse unum e primis. Hoc ergo verius videtur quam id quod S. Bonavent. et aliqui alii dicunt, Gabrielem esse e media hierarchia, puta ex ordine Principatuum, qui regnis præsunt, quia mediatorem Christum annuntiavit.

Porro licet aliqui, ut Toletus in Lucæ c. 1. censeant Gabrielem esse ex ordine penultimo, qui est Archangelorum, eo quod vocetur Archangelus: verius

tamen videtur eum esse ex primo ordine, qui est Seraphim, adeoque esse unum e primis aulæ cœlestis principibus. imo non desunt, qui censeant eum inter Seraphinos esse omnium primum. Ita censet Marcus Viguerius Cardinalis in Decachordo Christiano chorda 1. cap. 2. idque probat octo rationibus, vel potius congruentiis. Decebat enim, inquit, eum esse primum et summum, qui summum incarnationis Christi mysterium tam B. Virgini quam Danieli nuntiaret. Primo, ut, sicut primus Angelus olim, nunc primus diabolus, puta Lucifer, decepit Evam, fuitque causa ruinæ generis humani: ita pariter reparationis et restaurationis ejusdem nuntius esset Angelus omnium primus et princeps. Secundo, ut quanto opus hoc incarnationis Filii Dei minus credibile, magisque impossibile videbatur, tanto magis nuntii supremi auctoritate ejus possibilitas et fides roboraretur. Tertio, ut maximam gratiam (talis enim est Verbi incarnatio) gratissimi Deo nuntii ministerio non tantum genus humanum, sed orbis terrarum universus assequeretur. Quarto, ut maxime inter se distantia extrema, puta Deus et homo, per medium Deo maxime propinquum, puta per Gabrielem legatum, copularentur et cogerentur in unum. Quinto, ut summum charitatis Dei affectum et effectum, charissima Deo creatura nuntiaret. Sexto, ut opus hoc annuntiaret legatus ille, qui ejus fructum ardentissime desiderabat. Septimo, ut rem tantam, insolitam plane et inauditam, is, qui utrique parti maxime erat familiaris, aptius pertractaret. Octavo, ex nomine: Gabriel enim hebraice idem est quod *virtus mea Deus*, vel *fortitudo Dei*, vel *confortavit me Deus*, vel *homo Deus*. Gabriel ergo est fortissimus, potentissimus ac primus Dei Angelus, ita ut inter eum et Deum nullus sit medius, vel mediator. Hæ rationes omnes hac una concluduntur: Ad opus summum decebat mitti summum Angelum: atqui opus summum Dei est Verbi incarnatio; ergo Gabriel ad id nuntiandum missus, est Angelorum summus. Verum hæc ratio non omnino convincit. Nam reges sæpe ad summa negotia cum Pontifice vel Imperatore tractanda, mittunt legatum non absolute summum, sed aliquem e majoribus et primis aulæ suæ principibus. Adde, Gabriel missus est non tantum ad summum negotium cum B. Virgine, sed et ad minora negotia; de nativitate S. Joannis cum Zacharia Lucæ 1. et ad bella Machabæorum cum Daniele, c. 10. pertractanda. Denique communis sententia est, non Gabrielem, sed Michaelem esse primum Angelorum omnium, de quo plura c. 12.

Dices: Gabriel vocatur *Archangelus* a S. Athanasio in Evangelio de S. Deipara, Irenæo, l. 5. c. 21. Ambrosio, lib. 1. de Spiritu Sancto, cap. 7. Leone, ser. 2. de Nativ. Augustino, ser. 18. de Tempore, Greg. homil. 34. in Evangelia; ergo est ex ordine Archangelorum. Resp. Vocatur Archangelus, id est, Angelus primarius et princeps, quia est unus e primis et summis Angelis. Unde Gabriel vocatur *Angelus princeps* ab Hesychio, hom. 2. et Cedreno supra citato. Ita Gabriel Vasquez 1. p. tom. 2. disp. 244. n. 10. ubi et n. 3. probabiliter censet Angelum qui confortavit Christum in agonia passionis, fuisse Gabrielem; Gabriel enim uti nomen habet a fortitudine, ita et officium habet confortandi. Additque, eum confortasse Christum non corroborando ejus infirmitatem, sed eximiam ejus fortitudinem collaudando.

Cito volans.] Habebat ergo alas, uti Angeli solent: tantum valent preces ferventes, ut Angelos advolare cogant.

Tetigit me,] ut me ad attentionem excitaret.

In tempore sacrificii vespertini.] vespere, sub illud tempus quo solebat in templo offerri sacrificium juge vespertinum. Vide hic quam sacrum tempus respiciat Deus. Sic Josaphat cum suis in summa exercitus siti per Elisæum aquas miraculose obtinuit, *mane quando sacrificium offerri solet*, 4. Reg. 3. 20. Simile exemplum narrat S. Gregor. homil. 37. in Evangel. de quodam captivo cujus vincula solvebantur, quoties uxor pro eo, quasi mortuo sacrificium offerri curabat. Aliud prorsus simile habet Ven. Beda l. 4. histor. Anglor. cap. 22. et aliud habet Metaphrastes in Vita S. Joannis Eleemosynarii.

23. Egressus est sermo,] exiit a Deo præceptum, ut ad te venirem, teque docerem tempus adventus Christi.

Quia vir desideriorum es.] Primo, active, q. d. Quia pro tuo desiderio gloriæ Dei, et salutis hominum, ac liberationis populi tui e captivitate, meruisti audire de ea secreta Dei decreta. Secundo passive, q. d. Quia amabilis es, et Dei amore dignus: sicut Salomon appellatus est *Idida*, id est, dilectus Domino, 2. Reg. 12. 25. res enim desiderii vocat Script. res quæ amantur, et habentur in pretio. Hebr. *quia tu es* חמודות *chamudot*, id est, *desiderium*, vel *desideria*, id est, quia tu es multum desiderabilis et amabilis, tu totus es expetitio et amor: Deus et Sancti te unice expetunt, amant et desiderant. Sic Christus vocatur desiderium collium æternorum, Gen. 49. 26. Unde Symmach. vertit ἀνὴρ ἐπιθυμητός, *vir amabilis*.

24. Septuaginta hebdomades abbreviatæ sunt.] Nota primo: *Hebdomas, id est septenarius*, aliquando est dierum, aliquando annorum, uti erant septem hebdomades, id est, 49. anni ante jubilæum, Levit. 25. 8. Sic et hic capitur, uti omnes Hebræi, Græci et Latini consentiunt. Septuaginta ergo hebdomades, sunt 490. anni: multiplica enim 70. per 7. invenies 490. Errat ergo Origenes tractatu 29. in Matth. dum ait, hebdomadem esse non septem, sed decem annorum.

Gravius errant nonnulli Rabbini, qui per septimanam accipiunt jubilæum, id est 49. annos. Hi enim, inquiunt, faciunt septem jubilæa parva 7. annorum: septies enim septem faciunt 49. Ergo 70. hebdomades hæ, cum sint jubilæorum, faciunt 3430. annos, quibus expletis veniet Messias. Nam primo, nunquam in Script. septimana accipitur pro jubilæo, sive pro 49. annis, sed ut summum pro septenario annorum. Secundo, quia Daniel ait abbreviatas, id est breves et modici temporis, esse has hebdomades, uti et cæteri Prophetæ, ac in primis Aggæus cap. 2. v. 7. ait, post modicum tempus venturum Messiam. Atqui 3430. non modicum, sed longissimum est tempus. Tertio, quia Daniel v. 26. ait, in fine harum 70. hebdomadum destruendum templum cum urbe. Atqui hoc jam factum est a Tito: ergo expletæ sunt jampridem 70. hebdomades. Rursum, ergo hæ hebdomades sunt septem annorum, faciuntque universim 490. annos. Nam paulo post eos expletos, eversum est templum cum urbe a Tito, manetque et manebit desolatum.

Unde et Rabbini constanter docent, secundum hoc templum stetisse tantum 420. annis. Quarto, quia 70. hebdomades conficere 490. annos dumtaxat docet Thalmud, cui Judæi omnes credunt, tract. Sanhedrin, c. cheleo, ex R. Saadia et aliis Rabbinis. Denique ait Daniel v. 27. quod in dimidio hebdomadæ deficiet hostia et sacrificium, et erit in templo abominatio desolationis, quæ durabit ad finem mundi.

Symbolice notat Alcazar in Apoc. 11. v. 2. notat. 4. numerum 490. Hebræis fuisse celebrem et quasi sacrum, eo quod sit denarius jubilæi, sive decimum jubilæum. Jubilæum enim inchoabatur et promulgabatur quolibet anno 49. (Hic enim est septies septimus): multiplica 49. per decem, habebis 490. Significabatur ergo hoc numero, quod Christus hoc anno allaturus sit planum et perfectum jubilæum. Denarius enim symbolum est perfectionis.

Nota secundo: Hæ 70. hebdomades dicuntur abbreviatæ, et, ut Septuag. concisæ, id est præcisæ et definitæ (hoc enim significat Hebr. נחתך *nechtach*) non quod ad preces Danielis et Prophetarum decurtatæ sint, et breviores factæ, quam fuerant antea a Deo decretæ, uti aliqui volunt: neque etiam quod hæ hebdomades sint annorum non solarium, sed lunarium (annus enim lunaris brevior est solari 11. diebus) uti volunt Theodor. Beda, et Pererius: sed quod breves, id est paucæ, et definitæ sint usque ad Christum, cum Deus longe plures statuere potuisset, idque ob preces et suspiria Danielis, et Isaiæ cap. 45. 8. et aliorum a Deo prævisa. Sic Matth. 24. 22. dicuntur breviati, id est breves, hoc est pauci, decreti a Deo, dies persecutionis Antichristi.

Hinc plerique Doctores etiam Scholastici docent Danielem, Isaiam, aliosque Prophetas et Patriarchas meruisse de congruo, non quidem ipsam incarnationem in substantia, sed ejus accelerationem, et alias circumstantias, v. g. quod a Davide et posteris ejus progigneretur Christus. Ita censent Bonav. in 3. dist. 4. a. 2. q. 1. Gabriel. art. 4. dub. 3. Richard. a. 3. q. 1. Almain. q. 1. dub. 3. Marsil. q. 5. a. 1. concl. 3. Alens. 3. p. q. 8. memb. 3. a. 2. Hoc etiam inclinat D. Thom. Scotus, et ex iis Franc. Suarez 3. p. q. 2. a. 10. disp. 10. Sect. 6. Idque colligunt ex hoc loco. Ait enim Gabriel: *Ab exordio precum tuarum egressus est sermo. Ego autem veni ut indicarem tibi, quia vir desideriorum es, etc. Septuaginta hebdomades abbreviatæ sunt super populum tuum, ut finem accipiat peccatum, et adducatur justitia sempiterna.* Oraverat enim Daniel. v. 2. 3. et seq. in jejuniis, sacco et cinere, non tantum pro reditu Judæorum e Babylone, sed et pro peccatis populi abolendis: hæc autem nonnisi per Christum abolenda sciebat. Ita Rup. in Daniel. c. 16.

Alii dicunt hebdomades has abbreviatas fuisse, quia ultima concisa fuit, non plena: nam in medio ejus occisus est Christus: in Christi enim nece videntur omnes finiri.

Ut consummatur prævaricatio.] Sensus est primo, q. d. Donec impietas ad summum crescat, ita ut amplius augeri nequeat, donec scilicet occidatur Christus noster, quod summum fuit peccatum. Unde Tertull. lib. contra Judæos legit: *Quoadusque inveteretur delictum.* Ita Theodor. Eusebius lib. 8. Demonstr. et S. Chrysost. oratione 2. contra Judæos. Sic medicus exspectat crisin morbi, ut is totum se exserat, crescatque ad summum; tumque curationem incipit, cum morbus plane cognitus decrescere incipit.

Secundo, simplicior et verior sensus, q. d. Ut veniat Christus, qui quasi agnus in ara crucis omnia peccata hominum consumat, et prorsus deleat. Unde sequitur explicationis causa: *Et finem accipiat peccatum.* Pro *consummetur* Hebr. est לחתם *lehatem*, id est, ut finiatur. Aliqui, ut Pagninus, pro ה legentes ח, pro *lehatem* legunt לחתם *lachatom*, id est, ut signetur vel sigilletur, hoc est, inquiunt, ut abscondatur, et quasi sigillo concludatur, ut ultra non appareat, quod ipsum est, finem accipere peccatum. Ita Pineda in Job 37. 7. Verum Hebr. germana lectio habet *lehatem*, non *lachatom*. Nota: Licet post Christum multa committantur peccata, hic tamen dicitur ea finem accepisse; primo, quia Christus pro omnibus satisfecit, et sic omnibus nostris debitis quasi finem imposuit, eaque quantum est ex parte sua abolevit. Secundo, quia Christus nobis cœlum aperuit, sustulit idololatriam, diabolum superavit, tamque efficacem gratiam et sacramenta nobis contulit, ut, si velimus, facillime omne peccatum superare possimus, uti viri sancti omnesque veri Christiani illud superant. Est enim Christianismus *mors criminum, vita virtutum*, ut ait Cyprian. lib. 2. epist. 2. ad Donatum.

Et adducatur justitia sempiterna.] Hebr. est צדק עלמים *tsedech olamin, justitia sæculorum*, id est Christus, qui quasi sol justitiæ suæ radios in omnium sæculorum, tam ante quam post se, homines effudit, et Ecclesiam quasi regnum æternum justitiæ, id est juste et pie viventium, instituit. Ita Interpretes, quin et Thalmudistæ ac Rabbini passim, per justitiam hanc intelligunt Messiam. Vide eos apud Finum l. 5. Flagelli c. 5.

Secundo, *justitia sæculorum*, id est æterna, est nostra justificatio et justitia per Christum accepta: Christus enim factus est nobis justitia, Cor. 1. 30. Hæc enim justitia in genere, directe opponitur iniquitati quam delevit. Hæc justitia dicitur æterna; quia hic inchoatur per gratiam, et in cœlo perficietur a Christo per gloriam æternam.

Hinc tertio, Pintus: Justitia æterna, inquit, est Evangelium, quod docet omnem justitiam; unde ait Isaias cap. 45. 23. *Egredietur de ore meo justitiæ verbum.* Hic sensus non est directus, sed derivatus ex primo et secundo.

Et impleatur visio.] Christus enim, nascens et moriens, implevit hanc Danielis et omnium aliorum Prophetarum visiones, id est, prophetias Hebr. est לחתם *lachtom*, id est, *ad signandum visionem.* Ita Septuag. Vatabl. et alii. Sed signare significat implere. Ita S. Chrysost. orat. 2. contra Judæos: *Sistere*, ait, *oportuit prophetias post Christum: hoc enim est signare, id est sistere visionem. Unde Christus dixit: Lex et Prophetæ usque ad Joannem.* Ita et Tertull. lib. contra Judæos, qui causam addit, dicens: *Ipse* (Christus) *enim fuit signaculum omnium Prophetarum, adimplens omnia quæ retro de eo Prophetæ nuntiaverant. Post adventum enim Christi et passionem ipsius jam non visio, neque Propheta est, qui Christum nuntiet venturum, etc. Unde verissime dicit adventum ejus firmare visum et prophetiam.* Signare enim hic idem est quod sigillare: res enim dum completa est et perfecta, solet sigillari: si-

gillum enim signum est complementi et perfectionis rei. Ita sigillantur diplomata, litteræ, testamenta, panni, aliæque res dum sunt perfectæ, ne quid eis a quopiam addatur vel detrahatur. Hinc per catachresin signare, vel sigillare, idem est quod implere, complere, perficere. Quocirca Aquila vertit, και του τελεσαι οραματισμον και προφητην, *ad consummandum visionem et prophetiam.*

Et ungatur Sanctus sanctorum,] ut scilicet Spiritu Sancto consecretur Christus in sanctissimum sacerdotem, regem, prophetam, doctorem, legislatorem et redemptorem orbis. Hebræi, ut mox dicam, vertunt: *Et ungatur sanctitas sanctitatum*, vel *Sanctum sanctorum*, vel *sanctuarium sanctuariorum, qui non est alius quam ipse Messias sanctificatus de filiis David*, ait R. Barnahsman apud Finum, l. 5. Flagelli, Judæorum c. 5. et R. Moses Gerundensis: *Messias*, ait, *vocatur sanctuarium sanctuariorum, quia futurum erat ut in se secundum humanitatem, omnes thesauri sapientiæ et scientiæ Dei requiescerent; eratque ipse super omnem creaturam alco gratiæ ac beneplaciti Dei ungendus. Unde merito hebr. dictus est Messias*; græce χριστος, latine unctus. Ita ipse apud Galatin. lib. 4. c. 18. Quocirca Aquila vertit: *Ad ungendum sanctificatum sanctificatorum*; Syrus: *Septuaginta hebdomades requiescent super populum tuum, et ad perficiendum visionem et Prophetas, et ad Christum Sanctum sanctorum.* Ubi vox *sanctum*, non est adjectiva, sed substantiva, q. d. Qui est sanctum, vel sancta sanctorum. Unde Arabicus uterque vertit: *Ad Christum, qui est puritas puritatum, vel sanctitas sanctitatum.* Hinc Romanus Pontifex vocatur Sanctissimus Dominus noster, vel Sua Sanctitas: tum quia repræsentat Christum, qui est Sanctus sanctorum; tum quia hoc titulo admonetur qualis esse debeat is qui est pastor et Episcopus tot millionum animarum, ut eas omnes ad sanctitatem et salutem a Christo partam perducat.

Nota: Sanctitatis ratio consistit in adæquatione et conformitate voluntatis et operum cum lege æterna quæ est in mente Dei: ille enim sanctus, id est justus et perfectus est, qui huic legi suos mores conformat. Hinc sanctitas est ab omni labe puritas, ait S. Dion. c. 12. de Divin. nom. Item amor et conjunctio cum Deo: quo enim quis magis a rebus terrenis et impuris mentem avocat, eamque attollit ad Deum, eo fit sanctior. Jam Christus qua Deus, est ipsa increata, immensa et essentialis sanctitas: qua vero homo, est sanctissimus non tantum per gratiam animæ ejus infusam, qua longe omnes angelos et homines sanctos superat et transcendit; sed etiam per gratiam unionis hypostaticæ, per quam in humanitate Christi inhabitat plenitudo, uti divinitatis, ita et sanctitatis corporaliter: quæ admirabilis et incomprehensibilis est sanctificatio, utpote quæ expiationis et sanctificationis humano generi a Deo constitutus est fons. Ab hujus plenitudine omnes accepimus, et quod super est, adhuc mille mundorum peccatis abluendis et infinitis animabus sanctificandis sufficit. Hinc ab æterno prædestinati sumus in Christo, ut simus sancti et immaculati in conspectu Dei. Ephes. 1. Christi ergo sanctitas est omnis hominum sanctitatis causa efficiens, meritoria, exemplaris et finalis. Omnis enim sanctitas nostra sanctitati Christi quasi exemplari suo conformari debet, ad ejusque gloriam quasi ad finem suum dirigi, ut scilicet ipse in omnibus a se redemptis et sanctificatis honoretur, laudetur et glorificetur in æternum. Porro hac gratia unionis unctus, id est sanctificatus et consecratus, est in incarnatione, sed eadem unctus est publice, id est toti mundo declaratus et promulgatus est in baptismo. Hinc omnes Christo debemus summam reverentiam, gratitudinem, amorem, obedientiam, sequelam et obsequium.

25. Ab exitu sermonis, ut iterum ædificetur Jerusalem,] ab eo tempore quo ab Artaxerxe exibit sermo et edictum quo permittet, dabitque Nehemiæ et Judæis veniam reædificandi Jerusalem. Ecce hic tacite innuit Angelus exauditam esse orationem Danielis: dum enim ait reædificandam esse Jerusalem, insinuat Judæos e captivitate in Jerusalem redituros; atque insuper ab hoc anno usque ad Christum (qui erat desiderium desideriorum Danielis et Prophetarum omnium) fore septuaginta hebdomades prædicit. Unde Hebr. ad verbum est: *Ab exitu sermonis ad reverti faciendum* (vel, *ad reducendum*) *et ædificandum*, id est, ad reverti faciendum ædificationem, hoc est, ad faciendum ut redeatur ad ædificationem Jerusalem; quod Noster clare vertit, *ut iterum ædificetur Jerusalem*. De qua phrasi plura inferius. Fecit enim Nehemias impetrato diplomate Artaxerxis, ut Judæi secum e Perside libere et secure redirent in Judæam ad Hierosolymæ reædificationem et restaurationem.

Hebdomades septem, et hebdomades sexaginta duæ erunt,] hoc est, hebdomades sexaginta novem: adde unam, de qua in seq. agit, habebis septuaginta.

Est hic locus illustris de adventu Messiæ, cujus hic ortus, baptismus, passio et mors per annos singulos præcise consignantur. Quocirca ex hoc loco manifeste convincuntur Judæi, clareque demonstratur Messiam jam pridem venisse, esseque Jesum Christum; quia in eo finiuntur hæ 70. hebdomades.

Thalmudici, R. Salomon et passim Hebræi, ut hoc telum tam acutum et certum effugiant, afferunt hic expositionem plane contortam et violentam, imo implicantem contradictionem, et seipsam ipsosque Judæos jugulantem. Censent enim hic non agi de Christo, sed de templo: nam pro *Sanctus sanctorum* in Hebræo est *Sanctitas Sanctitatum*, id est templum. Dicunt ergo hasce hebdomades dividendas esse in duas partes, iisque significari statum et durationem duplicis templi Hierosolymitani: nimirum priorem earum partem esse decem priores hebdomades quæ conficiunt 70. annos, quos dicunt inchoari ab excidio templi Salomonici, quod peregit Nabuchodonosor, et terminari in reædificatione templi secundi, quæ peracta est per Zorobabel, permittente Dario Hystaspis, anno regni ejus sexto, ut dicitur 1. Esdræ 6. 15. ab illo enim excidio templi primi usque ad reædificationem templi secundi sub Dario, aiunt fluxisse decem priores hebdomades, id est 70. annos. Posterior earum pars, inquiunt, sunt 60. hebdomades reliquæ, quæ conficiunt annos 420. quibus asserunt durasse templum secundum, scilicet sub regno Persarum 43. annis: inde sub regno Græcorum 180. annis; inde sub Machabæis 103. inde sub Herode et posteris ejus annis 103. qui omnes simul juncti faciunt annos 420. id est hebdomades 60. jam dictas. Itaque ipsi incl-

piunt has 70. hebdomades in excidio primi templi, et finiunt illas in excidio secundi templi. Ita ipsis Thalmudicorum et R. Salomonis verbis referunt Finus lib. 5. Flagelli Iud. c. 5. et Petr. Galatin. l. 4. de Arcanis fidei c. 14. et seq.

Verum hæc frivola esse, falsa et contradictoria patet primo, quia hæ hebdomades ab Angelo inducuntur ad dimetiendum, non durationem templi, sed tempus adventus Messiæ; nimirum quod post 70. hebdomades, id est post 490. annos nascetur, morietur, et pro salute mundi immolabitur Christus: hoc enim clare verba ejus significant, dum ait: *Septuaginta hebdomades abbreviatæ sunt, ut consummetur prævaricatio, et finem accipiat peccatum, etc. et ungatur Sanctus Sanctorum.* Et rursum: *Scito ergo et animadverte, ab exitu sermonis ut iterum ædificetur Jerusalem usque ad Christum ducem hebdomades septem, et hebdomades sexaginta duæ erunt.* Occurrit et respondet R. Salomon, pro *ungatur Sanctus sanctorum*, hebr. esse, *ungatur* קדש קדשים *kodes kodascim*, id est, *Sanctitas sanctitatum*, hoc est templum sanctissimum. Ergo hic agi de templo, non de Christo. Respondeo id dici non posse, primo, quia templum in fine 70. hebdomadum non fuit unctum, id est consecratum, sed profanatum et combustum a Romanis, ut ipse R. Salomon fatetur: ergo hæc de templo accipi nequeunt, sed de Christo, qui est sanctitas sanctitatum, id est Sanctus sanctorum, id est sanctissimus, et suprema sanctitas, ut vertit Leo Hebræus. Sic Pontificem vocamus, Sua Sanctitas, id est Sanctissimus Dominus. Sic principi dicimus, Sua Celsitudo, regi, Sua Majestas. Id ita esse patet, quia ita explicat Daniel dum subdit: *Usque ad Christum ducem hebdomades septem et hebdomades sexaginta duæ.* Secundo, melius in Hebræo aliis punctis legitur קדש קדשים *kados kedoscim*, id est Sanctus sanctorum, uti legit Noster, quod soli Christo, non templo convenit. Pari modo si legas, *Sanctitas sanctitatum*, certum est Christum intelligi, non templum. Christus enim adduxit justitiam, abolevit peccatum, illudque quasi hostia expiavit. Unde pro *deleatur iniquitas*, hebr. est *lecapper aeon*, id est ad propitiandum pro peccato, et, ut Aquila vertit, *ad expiandum peccatum*, instar hostiæ pro peccato, quæ peccati est expiatrix, qualis fuit Christus; hæc enim vocatur כופר *copher*. Tertio nec templum, nec Cyrus, nec Nehemias, nec Zorobabel, nec Agrippa, nec quis alius tunc fuit unctus: quia oleum illud in secundo templo defuit secundum Rabbinos. Unde in lib. Sanedrim Hierosol. cap. *Eilubea haggolim*, id est, *isti sunt captivi*, ait R. Samuel. *Quinque res defuerunt in secundo templo quæ fuerunt in primo, scilicet ignis, arca, urim vetummim* (id est, Rationale judicii cum ephod) *oleum unctionis, et Spiritus sanctus*. Idem habetur in Midras *sir hassirim*, id est in expositione Cantici Cantic.

Dices: Hebr. קדש *codes* significat templum v. 26. ubi dicitur: *Et civitatem, et sanctuarium* (hebr. *kodes*) *dissipabit populus cum duce venturo*: ergo et hic significat templum, non Christum. Resp. nego consequentiam; hic enim jungitur civitati, diciturque cum ea dissipandum a Tito quod de templo accipi debere liquet; præsertim, quia ante urbis et templi excidium occidendum esse Christum jam prædixit Angelus: unde clarum est de templo eum loqui, non de Christo, secus est hic, ubi prædicit ungendam sanctitatem sanctitatum, quæ adducat justitiam sempiternam, et aboleat peccatum, ac impleat visiones Prophetarum; hæc enim fecit Christus, non templum.

Denique R. Moses Gerundensis, R. Ozia in Seder Olam, R. Josue ibidem, R. Barnabaman, R. Barachias, R. Moyses Tironensis, R. Hoces, R. David, R. Abraham, R. Chaldias, qui fuerunt auctores Thalmud, quos citant Finus et Galatinus supra; esto putent hisce 70. hebdomadibus denotari tempus durationis templi; tamen omnes uno ore asserunt, in fine harum hebdomadum 70. venturum Messiam, eumque intelligunt per justitiam sempiternam.

Secundo, quia Angelus hic Danielem afflictum, et obsecrantem pro liberatione populi consolatur dicens post 70. hebdomades populum ab omni captivitate liberandum per Christum: ergo non definit hic tempus durationis utriusque templi, scilicet quod prioris desolatio durabit 70. annis; posterius vero 420. annos durabit, ac deinde exscindetur in perpetuum; hæc enim tristia sunt, non læta et consolatoria. Constat autem Angelum hunc consolari Danielem, eique lætum afferre nuntium, quod exauditæ sint preces ejus.

Tertio, hæ 70. hebdomades inchoandæ sunt ab exitu sermonis ut iterum ædificetur Jerusalem, jam a Chaldæis eversa, uti ait Angelus: ergo male, imo, contrarie verbis Angeli, Judæi eas inchoant ab excidio templi, jam pridem facto a Chaldæis. Non enim dicit Angelus: Ab exitu destructionis, sed ædificationis Jerusalem ese inchoandas esse.

Quarto, eversio templi, quæ hic prædicitur futura, ut Judæi volunt in fine 70. hebdomadum, non fuit oblatio peccati, adductio justitiæ sempiternæ, unctio Sancti sanctorum; quod tamen hic de iisdem asserit Angelus, sed potius illa horum omnium, totiusque religionis et gentis Judæorum fuit eversio.

Quinto, errant Rabbini in supputatione annorum. Nam Thalmudici in Megilla c. 1. docent ab excidio templi primi usque ad fabricam templi secundi fluxisse annos 78. Secundum vero templum stetit non tantum annis 420. sed ut minimum annis 583. tot enim sunt ab anno sexto Darii Histaspis, quo hoc templum perfectum est, ut dicitur 1. Esdræ 6. 16. usque ad annum 72. a morte Christi, quo illud ipsum eversum est a Tito. Rursum ex Judæorum sententia 70. hebdomades, id est 490. anni incipiunt ab excidio templi prioris quod contigit anno ultimo Sedeciæ qui fuit annus 18. Nabuchodonosoris, et finiuntur in excidio templi secundi, quod peregerunt Titus et Romani 38. anno post necem Christi, a Judæis occisi. Atqui ex Josepho, et aliis ex omnibus historicis constat contrarium, scilicet non tantum 490. sed longe plures annos interfluxisse, puta 663. Imo Josephus plures numerat. Nam l. 7. de Bello Judaico c. 18. ait: *A rege David usque ad Titum* (a quo eversa est Jerusalem) *anni mille centum septuaginta novem. Ex quo autem condita est* (Jerusalem) *usque ad excidium annorum duo millia centum septuaginta septem.* Jam a Davide usque ad ultimum annum Sedeciæ, quo a Nabuchodonosor eversa est Jerusalem cum templo, sunt anni 470. ut patet ex annis Davidis, Salomonis, et posterorum, qui consignantur in libris Regum: supersunt ergo anni 709. ad explendum numerum annorum

1179. quos Josephus ait fluxisse a Davido ad excidium Hierosolymæ. Itaque ex Josephi sententia, a Sedacia ad Titum non 490. ut volunt Judæi, sed 709. anni fluxerunt. Et ne dicas errorem esse in numeris Josephi, eumdem numerum per partes colligit et supputat idem Josephus l. 20. Antiquit. c. 8.

Sexto, consentiunt Judæi has hebdomadas terminari in destructione templi secundi, facta per Titum et Romanos, atqui ex Angeli sententia hæ hebdomades terminantur in Christo, ejusque nece; hoc enim clare verba significant: *Usque ad Christum ducem hebdomades septem, et hebdomades sexaginta duæ: et post hebdomades sexaginta duas occidetur Christus*. Ergo ex Judæorum sententia sequitur quod Messias, puta Christus jam venerit, vixeritque sub tempus destructionis Jerusalem per Titum, ac proinde fuit Jesus Christus. Nec enim alius fingi potest, nisi quis dicat Titum in quo desinunt hæ septimanæ, esse Messiam. Sed hunc nec ipsi Judæi recipient, utpote quem quasi templi et gentis suæ eversorem exsecrantur.

Respondet R. Salomon per Christum hic accipi Cyrum, qui solvit captivitatem Babylonicam. Hunc enim Isaias c. 45. vocat Christum, dicens: *Hæc dicit Dominus Christo meo Cyro*. Verum hoc implicat: primo quia Cyro non competit quod de Christo ait hic Daniel; nimirum eum fore Sanctum sanctorum, consummaturum prævaricationem, finem daturum peccato, et adducturum justitiam sempiternam, ideoque fore *nagid*, id est ducem populi fidelis et Christiani; נגיד *nagid* enim ab Hebræis vocatur is qui antestat populo in rebus vel politicis, vel Ecclesiasticis, puta Antistes, Præsul, dux, princeps; sive qui præit et ducit agmen, uti capitaneus et ductor exercitus. Dicitur enim *nagid*, a נגד *neged*, id est ante, unde *nagid* idem est quod antecessor, dux, ductor: et hoc significat græcum ἡγούμενος, uti vertunt hic Septuag. Talis autem in populo fideli fuit Christus, non Cyrus, utpote infidelis. Sic Jerem. 20. 1. Phassur vocatur *nagid*, id est, *princeps in domo Domini*. Et Nehemiæ 11. 11. Saraia pontifex vocator *nagid*, id est, *princeps domus Dei*, id est summus *Antistes*, ut vertit Marinus Brix. in Lexico. Et Salomon rex 3. Reg. 1. 13. vocatur *nagid*, id est, *dux super Israel*. Et Saul 1. Reg. 9. 15. a Samuele ungi jubetur in *nagid*, id est regem et ducem, ut salvet populum de manu Philisthinorum.

Secundo, hæ hebdomades incipiunt multis annis post Cyrum, scilicet ab Artaxerxe: hic enim, non Cyrus, Judæis potestatem urbis reædificandæ fecit, ut patet Nehem. 2. 5. Inde enim eas incipiendas esse docet Angelus, dicens: *Ab exitu sermonis ut iterum ædificetur Jerusalem, hebdomades, etc.* Adde, Cyrus jam regnabat cum hanc visionem accepit Daniel, et hoc eodem anno Judæos e Babylone dimisit. Falsum ergo est usque ad Cyrum numerandas esse 70. hebdomades, id est, 490. annos, quas usque ad Christum numerandas esse asserit hic Angelus. Quocirca Aben Esra fatetur per Christum hic non accipi Cyrum, sed Nehemiam. Alii accipiunt Zorobabel, alii Herodem Agrippam juniorem qui Judæorum fuit fautor et protector. Sed hæc iisdem argumentis confutantur. Adde, nemo horum fuit occisus, quod de Christo ait hic Daniel.

Alii Rabbini respondent agi hic de Christo, sed hisce 70. hebdomadibus non definiri tempus adventus ejus, quasi ipse in septuagesima et ultima sit venturus sed quod in iis Judæi merebuntur ut ipse suo tempore veniat. Verum ut taceam illos tunc potius meruisse excidium, quod eis intulerunt Romani, idipsum ipsa verba Angeli excludunt; ait enim: *Usque ad Christum ducem hebdomades septem, et hebdomades sexaginta duæ, et post hebdomades sexaginta duas occidetur Christus*. Ergo hebdomades definiunt tempus adventus Christi. Unde R. Salomon fatetur, quod Judæi hunc Messiæ adventum non meruerint in tempore 70. hebdomadarum: sed iis finitis tempore hujus diuturnæ et interminabilis captivitatis eum mereantur Sed et hoc absurdius dicitur: nec enim per annos 1500. fructus hujus meriti apparuit, ut vel Messias, vel Propheta aliquis Messiæ prænuntius se ostenderet. Adde Judæos usuris, fraudibus, sortilegiis addictos nunc tam, vel magis sceleratos esse, quam fuerint olim, ut non Messiæ adventum, sed ejus odium, reprobationem et desolationem extremam mereri videantur.

Perperam ergo R. Salomon verba Angeli sic exponit, ut *consummetur prævaricatio*, id est, ut Judæi desistant a prævaricationibus suis, et per hoc mereantur apud Deum, ut eorum iniquitas deleatur per captivitatem modernam. Similiter, *ut adducatur justitia*, id est, inquit, ut veniat Messias, per quem in sempiternum justificentur Judæi, et tunc finaliter impleatur visio et prophetia, ut per merita Judæorum impleantur promissiones per prophetas factæ de Christo. Perperam inquam; nam Hebræa ad verbum habent: *Præcisum est, determinatum et definitum* (fore scilicet) *super populum tuum, et super urbem sanctuarii tui hebdomades septuaginta ad consummandam prævaricationem, et ad finiendum peccatum, et ad delendam iniquitatem, et ad adducendam justitiam sæculorum et ad complendam visionem et prophetiam, et ad ungendum Sanctum sanctorum*. Ita vertunt Septuag. Leo Hebræus, Galat. et alii; quibus verbis clare significatur decretas esse a Deo præcise 70. hebdomades usque ad consummationem peccati, et adductionem justitiæ, ita ut iis finitis statim consummetur peccatum, et adducatur justitia, et ungatur Sanctus sanctorum. Hisce enim omnibus Angelus 70. hebdomadarum tempus constituit: ergo illa omnia intra 70. hebdomades necessario implenda sunt; ad hoc enim (ut scilicet illa omnia fiant) decisæ et definitæ sunt hæ hebdomades, uti habent verba Hebr. Unde Angelus idipsum explicans subdit: *Scito ergo et animadverte, ab exitu sermonis ut iterum ædificetur Jerusalem, usque ad Christum ducem hebdomades septem, et hebdomades sexaginta duæ, etc.*

Secundo, in medio hebdomadæ 70. ait Angelus defecturam hostiam et sacrificium, quæ offerri solebant pro peccato; ergo multo magis merita et satisfactiones privatas Judæorum defecturas supponit: hæ enim a publico Dei cultu, sacrificiis et sacramentis pendent. Jam cum constet hostiam et sacrificium defecisse in excidio Titi, sequitur tunc quoque completas fuisse 70. hebdomades omneque Judæorum meritum et omne bonum. Quid enim apud Deum mereantur nunc Judæi, qui ab eo oblivioni traditi, abjecti, et omnium gentium servituti jam per sedecim annorum centurias expositi sunt?

Tertio, Angelus ait hic 70. hebdomades præcise a Deo esse decretas et definitas; quæro ad quid, sive

cui rei sunt definitæ? Utique ut iis expletis, *ungatur Sanctus sanctorum*, uti ait Angelus, puta Messias; ac simul, ut per eum consummetur prævaricatio, et deleatur iniquitas, et adducatur justitia, et impleatur visio. Hæc enim in Hebræo pari tenore et syntaxi, per copulam *et*, sine articulo ullo (ut patet ex verbis Hebr. jam citatis) ponuntur et conjunguntur, ut ab invicem divelli nequeant. Statuitur hic ergo tempus et terminus, scilicet 70. hebdomadæ, quibus exactis veniat Christus, qui hæc tria præstet; scilicet primo, propitiationem, expiationem et abolitionem peccati. Secundo, adductionem justitiæ sempiternæ. Tertio, impletionem omnium visionum et prophetiarum, uti Thalmudici et Rabbini alii jam citati fatentur. Unde ait Angelus: *Super populum tuum, et urbem sanctam tuam*; quia Judæis proprie, non gentibus, a Deo, uti per Prophetas promissus, ita et missus est Messias in fine hebdomadarum.

Objicit R. Solomon hebdomades 62. dividi a Daniele ab hebdomadibus septem; ait enim: *Usque ad Christum ducem hebdomades septem et hebdomades sexaginta duæ*, q. d. Septem hebdomades erunt usque ad Cyrum, qui Judæis erit favens, et quasi Christus: inde 62. hebdomades erunt, quibus ædificabitur et stabit Jerusalem; sed in angustia, quia a Persis, Græcis et Romanis vexabitur: unde in fine earum occidetur alter Judæorum Christus a Romanis, scilicet Herodes Agrippa. Verum hoc dici nequit: nam falsum est, *ab exitu sermonis*, id est, ab edicto reædificandi Jerusalem, usque ad Christum ducem fuisse tantum septem hebdomades; mox enim Angelus numerat 70. Quin et ipse R. Salomon dividens has hebdomades in duas partes, priori parti non septem, sed decem dat hebdomades: tot enim ait fluxisse ab excidio primi templi, usque ad fabricam secundi templi, puta usque ad annum sextum Darii Hystaspis, uti initio dixi. Rursum sibi ipse, et alii Rabbini passim dicunt fluxisse, non 70. sed 78. annos usque ad hunc annum Darii: ergo sibi contradicunt hic, uti et in multis aliis.

Secundo, falsum est quod 62. hebdomadibus ædificata sit platea, et muri Jerusalem in angustia temporum. Nam hi muri paucis diebus, puta 52. a Nehemia restaurati sunt, ut dicitur Nehem. 6. 15. Hæc etiam angustia temporum paucis diebus duravit, scilicet usque ad mortem Sanaballat, qui hanc murorum fabricam impediebat, uti ibidem dicitur.

Tertio, has 62. hebdomades non spectare fabricam templi, sed Christum, patet ex eo quod statim subdit: *Et post hebdomades sexaginta duas occidetur Christus*. Ubi plane intelligitur Christus, de quo dixit paulo ante: *Usque ad Christum ducem hebdomades septem et hebdomades sexaginta duæ*. Ut patet tum ex nomine Christi, tum ex eodem numero hebdomadum sexaginta duarum.

Figmentum ergo est et paradoxum quod R. Salomon duos hic comminiscitur Christos, scilicet primum de quo dicitur: *Usque ad Christum ducem*, et hunc esse Cyrum; secundum, de quo dicitur: *Et post hebdomades sexaginta duas occidetur Christus*, et hunc esse Herodem Agrippam, qui vocatur Messias, quia Judæorum fuit fautor et protector. Nam hunc Herodem non fuisse occisum, ut fingit R. Salomon, sed cum Romanis fuisse confœderatum, et ab iis exaltatum, docet Josephus lib. 3. Belli Judaici cap. 3. 5. et seq. Et Cornel. Tacitus lib. 5. ait Agrippam in bello Judaico secutum esse partes, non Judæorum, sed Romanorum, ideoque apud Romanos magno in honore et gratia fuisse. Adde, ipsa hebdomadarum et verborum connexio, idemque numerus plane arguunt de una et eadem re, de uno et eodem Christo hic agi.

Itaque cum certum, clarumque sit, illud quod sequitur: *Et rursum ædificabitur platea, et muri in angustia temporum*, non posse jungi cum eo quod immediate præcessit, scilicet: *Et hebdomades sexaginta duæ erunt*, sed paulo anterius debere referri ad *hebdomades septem* priores, quibus Judæi sub Nehemia ædificarunt Jerusalem magno labore, paupertate, et metu hostium; hinc sequitur has hebdomades septem et 62. non esse divellendas, nec dividendas, sed conjungendas. Nec est quod quis suspicetur in Hebræo aliter haberi. Sic enim ad verbum habet: *Usque ad Christum ducem hebdomades septem, et hebdomades sexaginta duæ. Revertetur ipsa, et ædificabitur* (non *stabit*, non *durabit*, ut perperam exponit R.Salom.) *platea, et fossatum, sive fossa et murus, idque in angustia temporum*. Ita vertunt Sept. Leo Hebr. Galat. et alii passim, ut patet intuenti textum. Porro cur seorsim numeret Angelus hebdomades septem et 62. dicam inferius.

Itaque ex textu Hebræo liquet non divellendas esse hebdomades septem a 62. sed iis jungendas; cum iis enim junguntur per copulam *ve*, id est *et*, et utræque carent articulo, quo casus mutationem significare solent Hebræi. Si enim diceretur id quod vult R. Salomon, addendus fuisset articulus *lamed*, vel præpositio *beth*, hoc modo לששים *lesciscim*, vel *besciscim*, id est, *in sexaginta duabus hebdomadibus revertetur*, hoc est, rursum ædificabitur platea; et pro *ædificabitur*, dicendum fuisset, *stabit*, vel *durabit*.

Objiciunt secundo, initio versus hujus aliter ex Hebræo vertendum esse, nimirum, pro *ab exitu sermonis*, ipsi vertunt, *de exitu sermonis*, quasi hic non denotetur terminus a quo inchoandæ sint 70. hebdomades, sed tantum denotetur materia de qua Angelus loquebatur. Dixerat enim superius: *Ab exordio precum tuarum egressus est sermo*, ut sit sensus: Tu Daniel, scito et animadverte de exitu sermonis ut iterum ædificetur Jerusalem, hoc est, adverte et intellige qualiter sermo egressus a Domino de ædificatione Jerusalem sit intelligendus: quia, scilicet ad Christum ducem, id est ad Cyrum, erunt hebdomades septem. Verum id falsum esse clare convincitur. Primo, quia Angelus hic designat, non materiam, sed initium et finem 70. hebdomadarum, ut sciamus ubi eas inchoare, ubi terminare debeamus. Alioqui enim ridiculum et nugatorium quid diceret, scilicet, 70. hebdomades fore, si non indicaret quando eæ futuræ essent, quando nimirum inchoandæ, quando terminandæ. Quocirca nugaces et ridiculi sunt R. Salom. et Judæi, qui ut hoc telum de adventu Christi effugiant, hasce 70. hebdomades truncant capite et cauda, initio et fine, ut in tenebras illas retrudant, nec sciatur ubi eas ordiri, ubi finire debeamus.

Secundo, cum ait Angelus: *Usque ad Christum ducem hebdomades septem, et hebdomades sexaginta duæ*, clare designat finem hebdomadum, scilicet eas finiendas in Christo duce. Ergo anterius vertendum est,

ab exitu sermonis, non de *exitu*, ut indicet earum caput et exordium: alioqui enim frustra Danieli revelaret Christum venturum in fine 70. hebdomadum. Diceret enim Daniel: O Angele, nihil mihi de tempore Christi revelas, æque jam illud mihi obscurum est, ac ante; quid enim scio, an post aliquot millia annorum hæ septuaginta hebdomades futuræ sint, cum mihi earum initium non indices. Rursum, si vertas, *de exitu*, verba non cohærent; cohærent autem si vertas, *ab exitu*. Quis enim sensus est, de exitu sermonis usque ad Christum ducem? Hæc enim verba conjungit Angelus, licet Judæi sua prava interpretatione ea disjungant, sed perperam. Si vertas: *Ab exitu sermonis ut iterum ædificetur Jerusalem, ad Christum ducem, hebdomades septem, et hebdomades sexaginta duæ erunt*; verba optime cohærent, suntque clarissima: indicant enim ubi 70. hebdomades Daniel ordiri debeat, scilicet ab exitu sermonis ut iterum ædificetur Jerusalem; et ubi easdem sint finiendæ, scilicet in Christo duce, ut quisque ab earum exordio eas per annos singulos numerando usque ad 70. et ultimam, habeat et noscat præcise tempus quo veniet Messias, adeo ab omnibus desideratus: quod incognitum erat et occultum ante hanc prophetiam. Id enim Angelus hic Danieli, et per eum omnibus pandit, et cognitum facit.

Tertio, ita vertunt Septuag. *απο εξοδου λογου του αποκριθηναι, και του οικοδομησαι Ιερουσαλημ εως χριστου ηγουμενου, εβδομαδες επτα, και εβδομαδες εξηκοντα δυο*, id est, ab egressu sermonis ut respondeatur, et ut ædificetur Jerusalem, usque ad Christum ductorem, hebdomades septem, et hebdomades 62. Sic et Leo Hebræus, Galatin. Pagninus, et alii Hebræi passim. Quin et ipsi Thalmudici, ac recentiores Rabbini veritate convicti, tandem fatentur vertendum esse, *ab exitu sermonis*, non *de exitu*, ac hic indicari exordium hebdomadum; quod ipsi dicunt esse annum Sedeciæ vel ultimum, quo eversa est a Chaldæis Jerusalem cum templo, et inde numerant septem hebdomades, quas seorsim nominat Angelus, id est annos 49. usque ad Cyrum, vel quartum quo Jeremias cap. 29. prædixit, et ex ore Dei egressus est sermo, quod post 70. annos captivitatis Babylonicæ rursum ædificaretur Jerusalem, et inde usque ad secundi templi fabricam sub Dario, numerant suas priores hebdomades decem, id est annos 70. cum illi ipsi fateantur fuisse 78. Sic dum ad Cyrum numerant annos 49. illi ipsi fatentur fuisse plures, scilicet 52. Nam 49. aiunt fuisse usque ad Balsasarem, qui Cyrum præcessit. Itaque Judæi hic in angustias redacti, ut hoc Christianorum argumentum effugiant, torquent se in omnem partem, sed non extorquent; ac multis modis sibi ipsis contradicunt, et seipsos jugulant, uti mendaces facere solent.

Quocirca vere Lyranus hic in fine capitis: *Non remanet*, inquit, *Judæis excusatio ex diversitate computationum, cum tempus septuaginta hebdomadarum, de quo hic agitur, qualitercumque computetur, jam per mille* (imo 600. annos) *transierit in præteritum, et amplius. Sola ergo obstinatio malitiosa tenet eos in perfida exspectatione Messiæ.*

Denique, Judæos fore Christi adversarios, imo occisores prædicit hic Daniel, dum ait: *Et non erit ejus populus qui eum negaturus est* (quæ verba, quomodo ex Hebræo educantur, ostendam inferius) ideoque *in dimidio hebdomadæ* (70. et ultimæ, qua occident Christum) *deficiet hostia et sacrificium, et erit in templo abominatio desolationis, et usque ad consummationem et finem perseverabit desolatio*, uti vertunt Sept. Noster, Galat. Leo Hebræus et alii. Quid clarius? Frustra ergo templi et gentis suæ restaurationem per suum Messiam exspectant Judæi: ideoque videmus eos graviorem pati captivitatem jam per 1600. annos quam umquam vel parentes eorum, vel gentes aliæ perpessæ sint. Jugiter enim carent urbe, republica, templo, sacrificiis, Prophetis; ac videntur plane a Deo oblivioni traditi, neglecti, projecti et reprobati, donec Christum nostrum et suum agnoscant. Refert Hector Pintus in Ezech. c. 16 27. se Romæ disputasse cum Judæis, cumque claro illos convicerat, ita mansisse obstinatos ac si fuissent insensibiles et mente capti: quin imo tam fuisse pertinaces, ut unus eorum illi diceret: Etiamsi luce meridiana clarius ostendas mihi Christum esse Messiam, tamen non credam.

Jam difficilis quæstio est apud Interpretes, quomodo hæ 70. hebdomades præcise computandæ sunt. Novi virum nobilem, Catholicum et litteratum, qui in hac quæstione perscrutanda plures annos insumpsit, cumque se expedire non posset, magisque in dies intricaret, infelix incidit in amentiam et amentem Judaismum. Potissima difficultas est de harum hebdomadarum exordio, quo scilicet anno præcise eas ordiri debeamus. Variæ admodum hic variorum sunt sententiæ, quas omnes ad pauca capita contraham. Primo, aliqui eas ordiuntur ab anno 13. Josiæ, quo cœpit Jeremias cap. 1. 2. prophetare de excidio et casibus Hierosolymæ. Secundo, Lyran. Burgensis, Vatabl. et Galat. lib. 4. cap. 16. secuti Hebræos, censent eas inchoandas esse ante captivitatem Babylonicam, puta ab anno 4. Sedeciæ, quo exiit verbum et promissio Domini per os Jeremiæ cap. 29. de restaurando Jerusalem. Tertio, alii alios Hebræos secuti, eas inchoant ab anno undecimo Sedeciæ, quo eversa est Jerusalem a Chaldæis. Quarto, S. Hippolytus, teste S. Hieron. hic, inchoat eas ab anno 20. captivitatis Babylonicæ, puta quinquaginta annis ante Cyrum, qui in septuagesimo anno ejusdem illam laxavit. Quinto, Origen. teste S. Hieron. hic, et Tertullian. lib. contra Judæos, inchoant eas a primo anno Darii Medi, uno anno ante Cyrum. Sexto, Clemens Alexandr. lib. 1. Stromat. et Euseb. lib. 8. Demonstr. inchoant eas ab anno primo Cyri. Septimo, Cyrill. Hierosol. catech. 12. inchoat eas a Dario Hystaspis, sub quo templum est reædificatum. Octavo, Severus Sulpitius l. 2. historiæ, quem sequitur Scaliger l. 6. de Emend. temp. inchoat eas a Dario Notho, quem ipse vocat Ochum; hunc enim censet templum restaurasse, non Darium Hystaspis. Vide S. Hier. et Pererium, qui hæc omnia fuse confutat toto lib. 11.

Verum omissis multiplicibus hisce sententiis utpote vel manifeste falsis, vel improbabilibus, ex iis quæ jam contra Judæos disputavi et demonstravi, suppono tam communi omnium Interpretum, Patrum et Doctorum orthodoxorum sententia ex hisce 70. hebdomadibus satis convinci Judæos, quod Messias, sive Christus, jam pridem advenerit, fueritque Jesus,

quem Christiani colunt: quia omnium sententiis finiuntur et finitæ sunt hæ hebdomadas sub illud tempus, quo vixit Christus, licet ob tam priscæ chronologiæ obscuritatem et varietatem, difficile sit primum et ultimum earum annum præcise consignare, in eoque varient Interpretes: nam 70. hebdomades faciunt 490. annos, qui jamdiu expleti sunt eo tempore quo vixit Jesus. Rursus consecratio, ducatus, prædicatio et occisio Christi, per annos hic a Daniele distributa et consignata, in alium neminem, quam in Jesum Christum conveniunt. Denique desolatio Jerusalem post cædem Christi, aversio templi, Judæorum perenne excidium, aliaque quæ hic ultima hebdomade futura prædicit Daniel, sub tempus passionis Jesu Christi, adimpleta sunt; uti ex historiis tam sacris, quam profanis notissimum est. Vide F. Suarez 3. p. disp. 1. sect. 2 Nunc

Dico primo: Probabile est has 70. hebdomades inchoandas esse ab anno vigesimo Artaxerxis Longimani. Probatur: nam hoc solo anno legimus ab eodem exisse mandatum, et potestatem Nehemiæ esse factam ad reædificandam Jerosalem, ut patet Nehem. 2. v. 5. et 6.

Dices: Annus hic 20. Artaxerxis fuit 4. olympiadis 83. Christus autem passus est anno 4. olympiadis 202. Ergo ab hoc anno 20. usque ad passionem Christi fluxerunt tantum anni 447. aut excludendo utrumque ultimos annos imperfectos 475. tot enim invenies, si olympiades intermedias multiplices per quatuor; quæque enim olympias quatuor continet annos 70. autem hebdomades efficiunt annos non 475. sed 490. Ergo hæ hebdomades 13. annis citius, puta non a 20. sed a 7. anno Artaxerxis inchoandæ sunt. Respondeo Judæos usos fuisse annis lunaribus, quorum quisque continet 12. lunationes, sive menses lunares: mensis autem lunaris constat 29 diebus cum dimidio: tot enim sunt ab uno novilunio ad aliud. Unde sequitur quod annus lunaris minor sit solari 11. diebus: habet enim dies 354 cum solaris habeat dies 365. quare 475. annis solares, faciunt 490. annos lunares, et de his loquitur Daniel; unde et hebdomades has abbreviatas esse dicit. Ita Julius Africanus l. 5. annalium, Chrys. Rupert. Perer. Torniel. Gordonus, et multi alii.

Verum, quia Script. passim non lunaribus, sed communibus et solaribus utitur annis; et quia, licet Hebræi uterentur annis lunaribus, tamen tertio quoque anno ex diebus, qui excreverant, mensem addebant, et sic per embolismos annos lunares æquabant solaribus, tum ut chronicis et chronologiæ aliarum gentium se suaque accommodarent, tum propter Pascha et Pentecosten, ut illa congruo tempore a lege statuto, puta post æquinoctium vernum 14. die primi mensis, semper celebrarent: alioqui enim, cum annus lunaris minor sit solari, sæpe Pascha celebrare debuissent vel ante æquinoctium vernum, vel alio mense quam primo. Unde Lyranus qui origine fuit Hebræus et in Hebræorum rebus versatissimus: *Falluntur*, inquit, *qui putant Hebræos talibus* (lunaribus) *annos usos aliquando: alioquin tota veteris instrumenti series vacillat.* Idem asserit Galatinus lib. 4. cap. 14. qui cap. 15. conatur per annos solares hos annos computare, incipiendo ab anno 20. Artaxerxis Longimani, et prosequendo eos per annos singulorum regum usque ad Christum; hinc

Dico secundo: Probabilius est hos 490. annos esse communes, sive solares, et cum a Christo retro computando secundum hos annos, primus incidat in annum 7. Artaxerxis Longimani; dico a posteriori certum videri ab hoc anno 7. Artaxerxis inchoandas esse has 70. hebdomades; nam si aliunde incipias, non explebis numerum 490. annorum communium sive solarium, uti omnes consentiunt. Itaque cum annus hic 7. Artaxerxis concurrat cum anno 4. olymp. 80. et cum anno Urbis conditæ 297. Christi vero baptismus inciderit in annum 15. Tiberii, qui annus concurrit cum anno 4. olymp. 201. et cum anno Urbis 781. hinc sequitur ab anno hoc Artaxerxis usque ad ducem Christum, id est usque ad tempus hoc baptismi Christi, quo Christus constitutus et declaratus est dux populi Dei, sive ductor et doctor Ecclesiæ (dicente Deo Patre: *Hic est filius meus dilectus, ipsum audite*) fluxisse 69 hebdomades, id est annos 483. Deinde in medio, ut ait Angelus, septuagesimæ et ultimæ hebdomadæ, id est anno 487. qui fuit 18. Tiberii Cæsaris occisum esse Christum, et tribus annis post Christi mortem finiri hebdomades 70. id est annos 490. Hoc enim verius est, quam id quod censent Africanus, Rupertus et Beda, scilicet 70. hebdomades præcise finiri ipso anno passionis Christi. Sic enim dicere debuisset Gabriel: In fine (non *in dimidio*) hebdomadæ, occiso Christo, deficiet hostia et sacrificium. Computo per olympiades, quia hæc computatio est certissima, præcisa et expeditissima: cum per reges sæpe sit interrupta et incerta, æque ac varia et prolixa.

Dices: Anno 7. Artaxerxis nullus exiit sermo de reædificanda Jerusalem; ab hoc autem sermone hebdomades has inchoandas esse asserit Angelus; ergo illæ ab hoc anno septimo non sunt inchoandæ. Respondent aliqui insignes Chronologi ingeniose et apposite quod annus ille 20. Artaxerxis, quo ipse dedit Nehemiæ facultatem reædificandi Jerusalem, Nehem. 2. 1. non sit 20. ab eo tempore, quo ipse solus regnavit post patrem; sed ab eo quo ipse vivente patre Xerxe, simul cum eo regnare cœpit, cum scilicet Xerxes ad bellum contra Græcos proficisceretur, quod videtur fuisse anno Xerxis quinto; tum enim bellum in Græcos exarsisse videtur. Hæc sententia colligitur ex Josepho: ipse enim asserit anno 25. Xerxis, id est anno 25. ab eo tempore quo Xerxes regnare cœpit missum esse Nehemiam, eumque perfecisse mœnia Jerusalem, anno Xerxis 28. id est, anno Artaxerxis 23. ex quo scilicet ipse regnare cœpit cum patre Xerxe, qui annus fuit septimus, quo solus post patrem regnavit Artaxerxes: nam pater ejus Xerxes non nisi 20. annos regnavit. Itaque licet anno 20, Artaxerxis, ut ait Nehemias, exierit sermo, id est mandatum de ædificanda Jerusalem, tamen anno ejus 23. (quem Josephus vocat 28. Xerxis, id est 28. ab initio regni Xerxis) ex quo scilicet regnare cœpit cum patre Xerxe, qui fuit Artaxerxis solius regnantis annus septimus, exitum, id est effectum, habuit hic ejus sermo et mandatum; quia tunc juxta ejus præscriptum mœnia Jerusalem restaurata et perfecta sunt a Nehemia. Unde patet hunc exitum, id est effectum, incidisse in annum 7. Artaxerxis, a quo inchoandas esse 70. hebdomades in conclusione asserui.

Hæc sententia subtiliter adinventa est, eique favet

S. Chrysost. sed difficultate non caret, nam primo, tota nititur Josepho: Josephus autem hic, uti et alibi manifeste errat, dum regno Xerxis tribuit annos 28. et dum in fine capitis, hæc omnia gesta esse, regnante Xerxe, asseverat. Si regnante ergo et vivente Xerxe: nam Euseb. Orosius, Diodorus Siculus, Severus Sulpitius, Beda et alii Xerxi tantum tribuunt annos 20. vel 21. Rursum Esdras cap. 7. et Nehem. cap. 1. asserunt non Xerxem, ut vult Josephus, sed Artaxerxem misisse tam Esdram quam Nehemiam in Jerusalem. Causa erroris Josephi videtur fuisse, quod historici subinde confundant nomina hæc, Xerxes et Artaxerxes, quasi sit unum idemque. Unde Thucidides et Charon apud Plutarchum in Vita Themistoclis, Cicero lib. 10. epist. ad Attic. Philostrat. lib. 1. de Vita Apollonii, et Probus in Vita Themistoclis, tradunt Themistoclem capitis damnatum a Græcis fugisse ad Artaxerxem; cum Ephorus, Dimon, Clitarchus, Heraclides apud Plutarch supra, asserant eum fugisse ad Xerxem. Xerxes enim persice significat bellatorem, Artaxerxes magnum bellatorem. Quocirca idem est nomen hebr. Achasueros, latine Assuerus; persice Ochos oarsea, Axurxes, Artaxerxes, græce Οξυαρης, id est acer Mars, ut dixi c. 19. in Pentateuch.

Secundo, quia hæc sententia videtur nonnihil torquere τὸ *ab exitu sermonis*. Hæc enim phrasis Hebræis significat non finem, nec executionem, sed initium loquendi, puta ipsum loquentis et mandantis imperium, maxime quia sequitur: *Ut ædificetur*, vel, ut hebr. est *ad ædificandum Jerusalem*. Sic enim passim Prophetæ dicunt, *exiit sermo*, vel *verbum a Domino*, id est Dominus cœpit loqui et mandare. Sic exiit edictum a Cæsare Augusto, ut describeretur orbis cum scilicet ipse jussit eum describi.

Tertio, quia Script. videtur annos Artaxerxis solius regnantis numerare, atque per ejus annum septimum, vigesimum et trigesimum secundum consignare chronologiam in Esdra et Nehemia: ergo annus hic 20. Artaxerxis, est ejus non cum patre, sed solius regnantis, et ita ejus annos hosce consignat Eusebius et alii.

Quarto, quia valde incertum est an tam cito Artaxerxes regnare cœperit cum patre, scilicet anno Xerxis quinto: tum enim Artaxerxes videtur puer fuisse et ad regendum ineptus; imo post mortem patris ægre et vix regnum paternum adiit. Artabanus enim præfectus post mortem Xerxis, regnum invasit, illudque septem mensibus tenuit. Adde, Artaxerxes erat minimus natu filiorum Xerxis: senior erat Darius, quem proinde potius quam Artaxerxem regni administratorem in bellum abiens reliquisset Xerxes. Unde et Artabanus primo necavit Darium deinde Artaxerxi insidiatus est, ut eo sublato invaderet regnum, uti refert Justin. lib. 3.

Denique cum Scriptura velit ab hoc exitu sermonis Artaxerxis inchoari 70. hebdomades, omnino eumdem hunc exitus alicubi consignare debuit. Unde enim alioqui sciremus initium harum hebdomadarum? voluit ergo exitum hunc non a profano homine, et dubiæ fidei, puta Josepho, sed a se peti. Quare expeditius et facilius ad argumentum responderi potest; atque

Dico tertio: Exiit sermo Artaxerxis de reædificanda Jerusalem anno ejus septimo: nam illo anno, ut patet Esdræ 7. 6. Artaxerxes misit Esdram in Jerusalem, cum multis Judæis in Babylone captivis; deditque, ait Scriptura, illi omnem petitionem: non est autem dubium quin Esdras vel maxime, templo jam ædificato, petierit etiam urbem reædificari, ut a vicinis hostibus Judæi essent tuti, tum in urbe, tum in cultu Dei in templo. Unde et Esdræ in Jerusalem abeunti ad hanc rem, ut videtur, Artaxerxes jussit dari centum talenta argenti et annonam copiosissimam: promisit enim ea voluntati Esdræ et Judæorum, ut dicitur v. 18. Esdras autem et Judæi non aliud magis optabant, quam urbem restaurari.

Secundo, quia ex edicto Artaxerxis, Esdras ex Babylone omnino reduxit Judæos cives in Jerusalem: cur, nisi ut civitatem reædificarent? Ubi enim sunt cives, ibi debet esse et civitas. Adde quod his civibus rex suo edicto immunitatem dederit, et leges civicas ac magistratus et judices per Esdram constitui jusserit, ut dicitur ibidem vers. 25. hæc enim sunt civitatis et civium.

Tertio, quia ante Nehemiam, qui perfecit mœnia Jerusalem, cœptam fuisse ejus reædificationem, patet ex eo quod Nehemias scribit, se anno vigesimo Artaxerxis audiisse et invenisse murum Jerusalem dissipatum, ejusque portas igni combustas. Nehem. 1. vers. 3. et c. 2. vers. 13. non utique a Nabuchodonosor: hoc enim a 70. et amplius annis audierat; sed a Sanaballat, et similibus Judæorum hostibus sub tempora Esdræ. Et ubi, quæso ante Nehemiam per tot annos habitassent in Jerusalem tot Levitarum, sacerdotum, et Judæorum millia, quæ Nehemias veniens ibi invenit? quomodo Judæi ibidem, cum hostes haberent vicinos, eosque infensissimos, sine mœnibus ab iis illæsi manere potuissent?

Dices: Hæc sententia est nova, nec ullum habet auctorem. Respondeo: Hanc sententiam docent diserte multi recentiores Chronologi, ut Angelocrator, Funccius, Capellus, Bucholzerus, Helvicus et alii in suis Chronologiis, esto in fide heterodoxi. Eamdem tenet Cedrenus in Artaxerxe pag. 119. ac insinuat Theod. dum ait Artaxerxem misisse Esdram et Nehemiam, ut muros Jerusalem reædificarent. Eamdem reipsa docent Euseb. et passim alii Chronologi, dum præcise 490. annos, id est 70. hebdomades, numerant a 7. anno Artaxerxis, usque ad passionem Christi: ex hoc enim evidenti annorum calculo, necessario sequitur initium horum 490. annorum sumendum esse ab anno 7. Artaxerxis.

Hæc disputando proposui, lector ex tribus hisce sententiis eliget quam volet: omnes enim probabilibus nituntur vel conjecturis, vel fundamentis. Porro hebdomades hæ incipiunt anno mundi 3497. a diluvio, anno 1840. a templo Salomonis 564. a Roma condita 298. a libertate sub Cyro, anno 78. Vide tabulam chronol. quam præfixi Genesi. Unde sequitur eas incipere anno pariter 78. ab hac visione et prophetia Danielis: hanc enim habuit anno 70. et ultimo captivitatis, qui fuit annus libertatis Hebræorum sub Cyro.

USQUE AD CHRISTUM DUCEM HEBDOMADAS SEPTEM, ET HEBDOMADES SEXAGINTA DUÆ | Id est 69. hebdomades. Est Hebraismus: solent enim Hebræi summam alicujus numeri per partes enuntiare, et minores numeros præponere majoribus, uti videre est Ezech. 45. 12. et alibi, præsertim septenarium; eo enim gau-

deni, tum ob religionem sabbati; tum ob decursum septimanæ et temporis, quod omne septem diebus decurrit, et jugiter recurrit. Hac de causa potius septenarium assumpsit Angelus, quam novenarium, vel quemvis alium numerum. Ita S. Hieron. Nam non legimus aliquod insigne mysterium peractum esse in 62. hebdomade, id est 19. annis, ante nativitatem Christi. Torniellus tamen probabiliter conjicit septem primas hebdomades seorsim nominari, et a 62 distingui, eo quod illis septem præter muros (uti mox subdit Angelus, ibique dicam) etiam aliæ partes urbis Jerusalem ædificatæ et restauratæ fuerint tempore Nehemiæ. Nam solos muros paucis diebus, puta 52. perfecit, uti dicitur Nehem. 6. 15. Addit Perer. sub finem harum septem hebdomadarum claruisse reginam Esther et Mardochæum, qui Judæos exitio destinatos ab Aman liberarunt, quod contigit sub annum 12. Artaxerxis Mnemonis, quem Pererius censet fuisse maritum Esther, licet alii censeant fuisse Artaxerxem, alii Xerxem, alii Darium Hystaspis: quod decidendum est in lib. Esther. Addit Scaliger lib. 6. de Emend. temporum, 62. hebdomades incipere ab anno 5. Artaxerxis Mnemonis: ab eo enim missum esse Esdram et Nehemiam in Jerusalem. Sed errat, nam communis sententia est eos missos esse ab Artaxerxe Longimano, ita cognominato, quod manum unam altera longiorem haberet.

Porro intra 62. hebdomades quatuor res illustres contigerunt. Primo, quod Alexander venerit Jerusalem, ibi sacrificarit Deo vero, et Jaddo pontificem adorarit. Secundo, persecutio Antiochi Epiphanis, ac Machabæorum contra eum bella et victoriæ. Tertio, translatio sceptri et regni Judaici in Herodem alienigenam. Quarto, nativitas Christi.

Jam per Christum ducem omnes passim accipiunt Jesum Christum, qui anno ætatis 30. dum baptizaretur constitutus est a Deo dux populi fidelis. Quare mirum est unum Eusebium, lib. 8. de Demonstr. cui favet Theodor. hic per ducem hunc accipere Joan. Hyrcanum, qui ultimus fuit Judæorum pontifex legitimus: nec enim Hyrcano conveniunt ea quæ de Christo hic ait Gabriel, scilicet quod per eum finem accipiet peccatum, et adducetur justitia sempiterna. Rursum Christus constitutus est dux 69. hebdomade, quæ incidit in olympiadem 201. Hyrcanus autem a Pompeio constitutus est pontifex olympiade 179. ergo non est is quem hic designat Daniel. Stolidius errant Judæi, qui per Christum hunc accipiunt Cyrum, aut Herodem Agrippam juniorem. Hisce enim longe minus quam Hyrcano competunt ea quæ hic dicuntur de Christo, ut superius ostendi.

Ex dictis sequitur, Christum natum esse hebdomade 65. ut habet Rom. Martyrol. (perperam ergo Onuphrius eum natum ponit 66. hebdomade) puta anno ejusdem 5. exeunte, inde enim computa duos annos reliquos ejusdem hebdomadis et 4. sequentes hebdomades usque ad 69. in cujus fine Christus baptizatus est, et constitutus dux doctorque fidelium, habebis annos 30. quos agebat Christus cum baptizaretur: quatuor enim hebdomades faciunt annos 28. His adde duos reliquos ex 65. hebdomade, habebis annos 30. ducis Christi. Quare mirum est prisca quædam Martyrologia 25. Decembr. consignare Christi natalem hebdomadi 63. Sic enim Christus baptizatus esset, factusque dux hebdomada 67. et occisus 68. quod falsum est.

Et rursum ædificabitur platea, et muri.] Refer hæc non tam ad proxime præcedentia, quam paulo superius ad illud: *Ut iterum ædificetur Jerusalem*, ejusque platea et muri: esto jam sint plane diruta et desolata. Τὸ enim *et*, est causale, idemque valet quod *quia*. Duo enim hic prophetat Daniel: primo, tempus quo veniet Messias; secundo, restaurationem Jerusalem, quæ sui temporis erat, quamque petierat tam instanter Daniel. Sic enim Prophetæ elevati in Deum, volant ab uno tempore in aliud, juxta c. 4. Hebræa ad verbum habent: *Revertetur ipsa, et ædificabitur platea, et fossa*, scilicet circum murum, id est *murus*: *revertetur ipsa*, hoc est revertentur e Babylone cives ipsius, puta Hierosolymæ, scilicet Hierosolymitæ et Judæi. Verum sic potius dixisset: *Revertentur ipsi*. Melius ergo: *Revertetur et ædificabitur*, id est iterum ædificabitur. Est hebraismus frequens in Scriptura, quo verbum ponitur pro adverbio: *Revertetur* pro *iterum, denuo*. Ita Septuag. Leo Hebr. et alii. Vide nostrum Riberam Oseæ 5 num. 7. Iterat hoc et confirmat Angelus; tum quia Daniel idipsum summis votis expetierat et obsecraverat; tum ut indicet causam, cur septem hebdomades seorsim ante 62. nominarit, videlicet ut indicaret in iis reædificandam esse urbem. Porro *platea*, id est platea Jerusalem, licet Galatinus putet ipsam urbem Jerusalem vocari plateam ob sui latitudinem.

In angustia temporum.] Ita vertunt et Septuag. Complut. sed Romana legunt: *Et evacuabuntur tempora*; Tertull. *Innovabuntur tempora*. Idque primo, quia Judæi reædificantes Jerusalem tot angustiis ab hostibus sunt pressi, ut una manu gladium ad se tuendum, alia trullam ad ædificandum gestare cogerentur, Nehem. 4. 17. Idem factum fuisse sub Esdra, patet ex eo, quod usque ad Nehemiam impedita fuerit urbis fabrica; et ex eo, quod Nehemias dicat se invenisse murum dissipatum, et portas combustas. Secundo, quia ob hostes lacessentes assidue Judæos, Nehemias et Judæi angustissimo et brevissimo tempore, scilicet 52. diebus, mœnia raptim perfecerunt.

26. Post hebdomades sexaginta duas.] Repete per hebraismum, post hebdomades 7. et hebdomades 62. id est post 69. hebdomades occidetur Christus; alioquin enim hic versus pugnaret cum præcedenti. Fallitur ergo Driedo, qui lib. 3. de S. Scriptur. cap. 5. docet Christum occisum esse hebdomade 62. Loquitur enim Daniel de hebdomadibus 62. quas paulo ante cum aliis septem conjunxit, q. d. Post hebdomades 62. jam dictas, quæ septem aliis conjunguntur.

Occidetur Christus.] Insulse Rabbinus quidam apud Finum vertit, abscindetur, id est, a Synagoga rejicietur, separabitur, et quasi excommunicabitur Christus; et R. Levi, abscindetur, id est truncabitur Messias, quia pontificii et pontificatui finis dabitur a Tito. Hebr. enim כרת *carat* significat exscindere, succidere, occidere, et ita vertunt hic Leo Hebr. et Rabbini cæteri. Unde R. Osea apud Galatin. lib. 4. cap. 18. flens dicebat: *Væ illis, væ illis, væ illis iniquis et impiis homicidis Israel, ob quorum amorem, ut peccatum eis dimittat Deus, mittet filium sanctum suum,*

et carnem humanam induet; væ illis, quia propter pravas suas actiones rebelles erunt huic Messiæ: nec respicient dicta quibus imperabit, ut mundentur aqua mundationis ad expianda peccata sua: nec incedent in viis Deo gratis, nec facient ejus voluntatem; sed ingenti iracundia perciti illum occident. Quare mirum est Septuag. vertere, *destruetur unctio*, id est pontificalis dignitas in Hyrcano pontifice, qui occidetur, ait Theodor. Hebraice enim est *Masiach*, id est Christus in concreto, non *mesech*, id est unctio in abstracto; et ita legunt ipsimet Thalmudistæ et Rabbini. Forte Septuag. mysterium occisionis Christi non intellexerunt, aut potius apud Judæos illud non credituros tegere voluerunt.

Et non erit ejus populus, qui eum negaturus est.] Hebr. ואין לו *veen lo*, id est non ei, quod R. Salomon exponit, q. d. Christus, id est rex Agrippa, occidetur, et non erit ipse, aut alius rex (Judæorum) donec veniat Messias. Verum sic dicendum erat: *Et non ipse*; jam autem dicit: *Et non ei*. Adde falsum esse, quod Agrippa a Romanis sit occisus, cum ab iis toparchiis et opibus sit auctus, uti superius ex Josepho et Tacito ostendi. Septuag. vertunt: *Et non erit ei judicium*, q. d. Sine judicio, injuste et tumultuarie a Scribis et Judæis occidetur Christus, aut potius, q. d. Cum unctione, id est pontificatu, peribit principatus (hujus enim est judicare) et respubl. Vatabl. *Et non erit*, scilicet qui opem ferat ei, ut eum e morte et manibus Judæorum liberet. Unde Arabicus: *Et non est illi defensor*; Syrus: *Non est ei*, scilicet in tantis malis remedium, vel evasio. Galatin. lib. 4. cap. 18. *Et non erit ei*, scilicet id quod Judæi putant, nimirum ut Christus, ab eis crucifixus occumbat, et plane intereat: nam tertio die, iis invitis, a morte resurget. Melius Noster: *Et non erit ei*, vel *ejus*, scilicet populus ille Judaicus qui eum negabit et occidet. Hoc enim est quod de eodem dicere sit Osee cap. 1. *Voca nomen ejus, non populus meus, quia vos non populus meus, et ego non vester Deus.* Hinc ipsi coram Pilato volente Christum liberare, negarunt eum, et contra eum acclamarunt: *Non habemus regem nisi Cæsarem, crucifige, crucifige.* Hinc Finus lib. 5. Flagelli, cap. 5. suspicatur hæc hic excidisse ex textu Hebræo, vel a Judæis esse expuncta. Non enim, ait, verisimile est nostrum Interpretem hæc ex se addidisse. Veteres Hebræi, teste S. Hieron. verterunt et explicarunt, q. d. *Non erit illius imperium quod putabat se redempturum*, hoc est, Christus regnum Judæorum deseret, et plane abjiciet, ad quod tamen spiritaliter reparandum et restaurandum præcipue venerat: quod in re idem est cum eo, quod vertit Noster: *Et non erit ejus populus, qui eum negaturus est.*

Et civitatem, et sanctuarium dissipabit populus cum duce venturo.] q. d. *Populus*, id est exercitus Romanus, duce Tito et Vespasiano, in ultionem necis Christi civitatem Jerusalem, et sanctum, quod in ea erat, templum destruet et funditus evertet; ita ut numquam reædificetur, sed in æternum maneat desolatum; hæc enim est plena *vastitas et statuta desolatio*, de qua sequitur.

Nota: Eversionem templi Angelus tribuit populo et exercitui Romano quia ipse dux, puta Titus, volebat illud servare, teste Josepho. Ita Vatablus.

Et finis ejus vastitas.] Hebr. *succidentur*, scilicet Judæi, *sicut in diluvio*; Tertull. *sicut in cataclysmo*, ut pauci, instar Noe, tantæ cladi supersint. Ita Septuag. Vatabl. vertit: *Finis ejus erit per diluvium*, vel cum inundatione, q. d. Romani tota vi et turba irruent in Jerusalem. Comparat vim et impetum belli diluvio. Ita Theodor.

Et post finem belli.] R. Salomon vertit: *Usque ad finem belli*, q. d. Licet omnes Judæorum adversarii tandem sint per Messiam venturum perdendi et vastandi, tamen statuta est a Deo et determinata suæ civitatis, puta Hierosolymæ, devastatio et desolatio per Titum usque ad finem belli Gog et Magog, de qua Ezechiel 38. qui per Messiam devincentur, et restituentur sibi (id est Judæis) Jerusalem, puta civitas, templum et regnum; utique in fine mundi; tunc enim venient Gog et Magog cum Antichristo, quem Judæi pro Christo recipient. Verum non agitur hic de bello Gog et Magog, sed ducis venturi paulo post 70. hebdomades, id est Titi. Septuag. obscura vertunt: *Et usque ad finem belli concisi ordinabit* (Romana legunt *ordine*: Græcum enim τάξει, potest primo, accipi ut nomen, et tum significat *ordine*; secundo, ut futurum verbi τάττω, et tum significat *ordinabit*) *desolationibus*. Forte est mendum, et pro συντετμημένου τάξει ἀφανισμοῖς, legendum est, συντετμημέναι τάξεις ἀφανισμῶν, id est, decreti sunt ordines, sive series desolationum. Pagnin. vertit: *Et usque ad finem belli decisæ sunt desolationes*, q. d. Jerusalem obsessa continuis stragibus et cædibus sensim exhaurietur et desolabitur usque ad finem belli, quo plane exscindetur et desolabitur: quæ desolatio durabit ad finem mundi, ut sequitur. Vatabl. vertit: *Ad finem belli consummata vastitudo*, vel *destruetur desolationibus*, sive seditionibus et cædibus, q. d. Toto tamen obsidionis tempore vires ejus erunt labefactatæ propter civilia bella, et intestinas seditiones. Nam Joannes et Simon duces seditionis plurimos in urbe occiderunt.

Ad verbum Hebr. habent: *Ad finem belli decretæ sunt desolationes, ad finem*, id est sub finem, in fine: unde Noster clarissime et optime vertit, *post finem*, tum quia non in bello, sed post finem belli secuta est hæc Hierosolymæ desolatio et solitudo, occisis vel abductis ex ea Judæis; tum quia sequitur: *Et usque ad consummationem et finem perseverabit desolatio*, quam etiamnum patitur Jerusalem; hæc ergo post finem belli contigit, et etiamnum perdurat, et durabit ad finem mundi. Pro *desolatio* hebr. est שממות *scomemot*, id est desolationes, afflatus, siderationes: cum enim res fulmine afflatur, vel igne, aut halitu serpentis, dicitur *scomem*, id est afflari, siderari, desolari; radix enim *scamem* alludit ad נשם *nascam*, id est spirare, flare, afflare. Significatur ergo hic quod Jerusalem ob suas abominationes a Deo quasi afflabitur, et a cœlo quasi fulmine siderabitur, ut instar Sodomæ in cineres et favillas a Romanis redigatur et evanescat. Ita Josephus describens stragem Hierosolymæ, non Tito, sed Deo eam ascribit, uti inferius ex verbis ejus patebit.

Nota: Hæc vastatio Jerusalem non continetur intra spatium 70. hebdomadum; illæ enim finiuntur tertio anno post mortem Christi, vastatio autem hæc

contigit anno 38. post necem Christi: diu ergo post 70. hebdomadas contigit hæc vastatio. Quod enim Origenes, Euseb. et Hippol. hanc 70. hebdomadem cum aliis non continuant, sed iis 60. aut 70. annis posteriorem faciunt, repugnat earum connexioni et contextui apud Danielem. Vastationis ergo Jerusalem meminit hic Daniel, ut ostendat quam gravi ultione Deus in Judæos vindicarit necem Christi, utpote qui propter eam exciderit plane Jerusalem, totamque Judæorum gentem et rempublicam.

Nota secundo, gravissimam hanc esse Judæorum vastationem, primo, quia carent templo a 1600. annis; secundo, carent Prophetis; tertio carent viris doctis; quarto, toto orbe sunt vagi; quinto, perpetua erit hæc eorum desolatio, uti prædicit hic Gabriel, et Isaias, aliique Prophetæ, idque docet ipsa experientia.

27. CONFIRMABIT (ita lege cum Roman. non *confirmavit*, uti legunt nonnulli) AUTEM PACTUM, Septuag. διαθήκην, id est *testamentum*, scilicet novum, MULTIS HEBDOMADA UNA.) Redit Gabriel ad Christum, de quo egit vers. 25. et 26. Perperam ergo R. Salomon sic exponit, q. d. Titus dux populi venturi contra Jerusalem; faciet inducias cum Judæis, quas Judæi non servabunt; hinc ab eo excindentur et desolabuntur. Hoc enim ejus figmentum clare redarguitur. Nam nec Josephus, nec Josippus, filius Gorionis, nec Hegesippus, nec quis alius enarrans cladem Hierosolymæ, harum induciarum meminit; sed potius ex adverso unanimiter omnes asserunt Judæos obstinatissime omnes pacis a Romanis oblatæ conditiones respuisse, usque ad extremum urbis excidium. Adde: Titus Hierosolymam non anno integro, sed dimidio tantum obsedit: cœpit enim obsidionem in aprili, puta in Paschate: et occupavit urbem octobri sequenti: non ergo *confirmavit pactum multis hebdomada una*, quæ plures annos complectitur. Certum ergo est ex communi interpretum sententia hæc de Christo Salvatore dici. Christus enim ultima hebdomade, scilicet septuagesima, tribus primis ejus annis cum dimidio prædicavit, ut habet vetus traditio, teste Eusebio l. 8. Demonstr. (de qua re tractandum est in Evangeliis. Interim vide Baron. anno Christi 34. Perer. hic q. 7. et Suarez 3. par. q. 50. art. 6. disp. 40. sect. 1.) tuncque pactum et testamentum inter Deum et homines præsertim in ultima cœna condidit, suaque morte sancivit; ac ejus symbolum, pignusque perpetuum dedit Eucharistiæ sacrificium et Sacramentum.

Porro Christus hoc testamentum *confirmavit multis*, id est quam plurimis hominibus, cum quibus hoc fœdus iniit. Unde Vatabl. vertit, *erga multos*: et hoc significat Hebr. לרבים *larabbim*, scilicet *multis* in dativo. Verum melius τὸ *multis* accipies in ablativo, *multis*, scilicet rationibus et argumentis (articulus enim *lamed*, qui est in *larabbim*, sæpe servit ablativo, uti norunt Hebraice periti) nimirum, primo, miraculis, iis præsertim, quæ Prophetæ eum, ad hoc confirmandum, facturum prædixerant. Unde Christus rogatus a Joanne nomine discipulorum ejus: *Tu es qui venturus es* (Messias) *an alium exspectamus?* respondit: *Euntes renuntiate Joanni quæ audistis, et vidistis; cæci vident, claudi ambulant, leprosi mundantur, surdi audiunt, mortui resurgunt, pauperes evangelizantur.* Hæc enim miracula facturum Christum sigillatim prædixerat Isaias c. 35. 5. et c. 61. 1. Itaque ex hisce convicti fuerunt Judæi, ut crederent, vel credere deberent ipsum esse Messiam. Unde et dixerunt Joan. 7. *Numquid Christus, cum venerit, plura signa faciet, quam quæ hic facit?* Christus enim hæc signa faciebat ad hoc, ut iis probaret et demonstraret Judæis se esse Messiam a Prophetis promissum. Secundo, prophetiis: Moses enim omnesque Prophetæ prædixerunt hoc Christi testamentum, et quæcumque ab eis prædicta sunt, hæc Christus præstitit et adimplevit, uti S. Petrus et Paulus in Actis Apostolorum crebro ostendunt. Tertio, testimoniis Angelorum, qui eum nascentem pastoribus annuntiarunt, eumdemque Magis per stellam quasi cœlorum linguam, ait S. August. serm. 2. de Epiphania, indicarunt; qui et eum a morte resurrexisse testati sunt Matth. 28. 2. et sequent. Quin et dæmones ejecti a Christo e corporibus hominum, clamabant ipsum esse Christum, Deique filium. Quarto, testimonio S. Joannis Baptistæ, quem Judæi, ut Prophetam, virumque divinum colebant: Joannes enim non aliud prædicabat, quam hunc esse Messiam eumque digito demonstrans: *Ecce*, inquit, *Agnus Dei, ecce qui tollit peccata mundi.* Quinto, testimonio Mosis et Eliæ, qui in transfiguratione coram Petro, Jacobo et Joanne testificati sunt ipsum esse Messiam. Sexto, vita æque ac doctrina integerrima et sanctissima. Christus enim vitam egit angelicam, imo divinam, ut eum veracem esse, veraque prædicare, nemo prudens dubitare posset: prædicavit enim verbo et exemplo contemnere terrena, amare cœlestia, beatos esse pauperes spiritu, mites, castos, pacificos, patientes, etc. Septimo, passione, morte et redemptione sua: hoc enim implevit Christus Davidis Psal. 21. Isaiæ c. 53. Jeremiæ c. 11. Danielis hoc loco, cum ait: *Et post sexaginta duas hebdomades occidetur Christus*, et aliorum prophetias, qui Christum passurum, crucifigendum, suaque morte homines redempturum ante 500. et 600. annos prædixerant. Octavo, prodigiis quæ in morte ejus acciderunt. Nam sol obscuratus est, terra contremuit, velum templi scissum est, mortui resurrexerunt; ut omnia elementa ejus quasi creatoris sui, mortem sentire, conturbari ac plangere viderentur; unde eo viso Centurio dixit: *Vere filius Dei erat iste.* Nono, ex ipsius Christi prædictionibus, quas omnes vere adimpletas videmus. Nam primo, prædixit suam mortem et crucem, ac deinde resurrectionem et ascensionem: secundo, excidium Hierosolymæ: tertio, prædicationem sui Evangelii per totum orbem, Gentium conversionem, Judæorum incredulitatem; quarto, miracula quæ facturi erant ipsius ope Apostoli, item persecutiones quas erant passuri; quinto, Ecclesiam suam, licet tyrannorum et hæreticorum armis et machinis undique impetendam, perstituram tamen et duraturam usque ad finem mundi aliaque plura, quæ omnia ad amussim completa cernimus. Decimo, sua a morte post triduum gloriosa resurrectione, et quadragesimo die ascensione publica in cœlum, ac 50. die missione Spiritus Sancti in suos discipulos, denique Deus ipse, omnesque creaturæ totusque mundus eum esse Messiam, orbis redemptorem, et novi testamenti conditorem proclamavit. Nam in

ejus baptismo dixit ei Pater æternus: *Hic est filius meus dilectus, ipsum audite*, et Spiritus Sanctus in eum specie columbæ descendit. Angeli et dæmones idem testificati sunt, uti jam ostendi, et cœlum, cum stellam ejus indicem magis dedit; et aer, cum per illum gloriosus in cœlum ascendit; et mare, cum ei quasi domino calcandum se præbuit, ejusque pedibus se subjecit: et terra, cum in ejus morte concussa est: et mors, cum mortuos reddidit, quos Christus ad vitam revocavit; et infernus, cum animas Patrum restituit: et sol ac luna, cum in ejus morte obscurata fuerunt; et aqua, cum in nuptiis ab eo in vinum mutata est; et panis, cum ab eo multiplicatus est, item cum ab eo in corpus suum est conversus, uti multis miraculis ipse comprobavit; et lux, cum in ejus transfiguratione eum vestivit, ut facies ejus resplenderet, quasi sol et vestimenta ejus quasi nix: et saxa, cum in ejus morte fissa sunt: et ignis, cum linguas igneas immisit in Apostolos in Pentecoste: et venti, cum eos in mari compescuit, ita ut de eo dicerent: *Quis est hic, quia venti et mare obediunt ei?* Insuper omnis sexus, omnis ætas, omnis status idem protestata sunt. Nam et senex Simeon, et Anna vidua, et Nicodemus Pharisæus et Gentiles multi, ac ipsi etiam pueri et infantes idem proclamarunt. Infantes, qui in Bethlehem ab Herode occisi sunt (hi enim propter Christum occisi, ut et inter eos occideretur quoque Christus) quid aliud sua cæde et martyrio professi sunt, quam Christum jam natum esse, a quo regno spoliari timebat Herodes? Pueri, qui ei quasi Messiæ cum pompa invecto Jerusalem in die Palmarum, communi voce ex Dei instinctu acclamarunt: *Osanna filio David, benedictus qui venit in nomine Domini.*

Dices: Christus prædicavit tantum per mediam hebdomadam 70. puta, per tres primos ejus annos cum dimidio, quibus exactis, occisus est a Judæis; quomodo ergo hic ait Angelus: *Confirmabit autem pactum multis hebdomada una*, cum non una integra, sed dimidia dumtaxat illud prædicando confirmarit? Respondet Theodor. Christum per se prædicando confirmasse pactum per dimidium hebdomadæ 70. reliquum vero dimidium ejusdem hebdomadæ explendum commisisse Apostolis. Apostoli ergo idcirco manserunt Jerosolymæ per triennium, prædicando Judæis fidem Christi, ut explerent dimidium hebdomadæ 70. a Christo inchoatæ, quo facto, impleta jam hac Danielis prophetia de confirmatione pacti, puta novi testamenti, apud Judæos, jussu Christi transtulerunt se ad Gentes, ut illis idem testamentum prædicarent et confirmarent, quibus conformia scribit S. Hieron. hic, et Euseb. lib. 8. de præparat. Evangel.

Et in dimidio hebdomadæ deficiet hostia et sacrificium.] In hujus rei signum, Christo tunc patiente, seque Deo pro hominum salute immolante, itaque typus omnium veterum victimarum et sacrificiorum adimplente, velum templi scissum est, ac sancta sanctorum usque clausa patuerunt, uti docet Apostolus Hebr. 9. omniaque quæ in templo erant admiranda, finem acceperunt. Perperam Apollinarius Laodicenus, Hebr. can. 25. in Matth. et Hippolytus, hæc referunt ad Antichristum in sensu litterali (nam allegorico et typice eum hic figurari non est dubium, et fatentur omnes) ipse: enim auferet sacrificium Eucharistiæ, et in templo ponet abominationem desolationis, puta seipsum, suique idolum, ut ibidem adoretur quasi Deus. Apollinarius enim, teste S. Hieron. hic censuit esse duplices 70. hebdomades, ac priores compleri in primo adventu Christi; posteriores in secundo, puta in fine mundi et tempore Antichristi. Verum hic explosus est error: Daniel enim unas tantum 70. hebdomades consignat, easque terminari asserit in morte Christi, unde temere ipse fingit secundas quæ terminentur in Antichristo. In Christi ergo morte omnia sacrificia, et hostiæ legis veteris, cunctæque cæremoniæ in totum abrogata et antiquata defecerunt, fueruntque mortuæ, licet non statim mortiferæ, quia ut ait S. Leo hom. 8. de passione: *Nunc omnes differentias hostiarum una corporis et sanguinis Christi implet oblatio.* Sic ergo Christus sua morte cessare fecit (hoc enim significat Hebræum יַשְׁבִּית *iasbit*) et abolevit, ut vertit Vatabl. omnes legales victimas et ritus. Ita S. Hieron. et passim Hebræi, Græci et Latini. Quocirca minus recte recens Chronologus putat Christum in fine 70. hebdomadæ prædicasse; sic tamen ut per suam resurrectionem, ascensum in cœlum, et prædicationem Apostolorum, suam legem et pactum confirmarit hebdomada 71. nam sic non 70. sed 71. essent hebdomades, et non in media ut hic dicitur, sed in fine 70. hebdomadæ defecisset hostia.

Et erit in templo abominatio desolationis.] Pro *desolationis*, hebraice est מְשֹׁמֵם *mesomem*, desolare faciens, desolans, vel etiam obstupescere faciens, q. d. Stupenda abominatio. Refer hæc ad finem v. 26. commiscet enim hic Gabriel necem Christi cum excidio et vastitate Jerusalem, quia illa hujus fuit causa. Arabicus Antiochenus vertit: *Et super latere abominationis destructio* (desolatio). Arabicus Alex. *Cessabunt victimæ et oblationes, et superveniet corruptio et profanatio*; Syrus: *Et super latere immunditiæ* (inquinamenti, abominationis) *corruptio* (subversio, confusio).

Nota primo: Pro *in templo*, hebraice est עַל כְּנַף *al kenaph*, id est *ad alam*. Per *alam* denotat templum, uti vertunt et Septuag. et Christus Matthæi 24. *Stantem*, inquit, *in loco sancto*. Tum quia templum habebat pinnas quasi pennas: Unde Tertull. lib. contra Judæos legit: *Et destruet pinnaculum usque ad interitum.* Aliqui enim græce verterunt πτερύγιον, quod alam indeque pinnaculum Lucæ 4. 9. significat: tum quia templum utrimque habebat latas longasque porticus, quasi alas expansas, ita ut videretur esse alatum, vel avis expandens alas: tum denique, quia Zelotæ scelerati et abominabiles, primo insederunt unum latus, et unam porticum quasi unam alam templi, ibique fecerunt abominationem desolationis, de qua agit hic Daniel, ac in suos cives grassati sunt uti mox dicam. Unde ad Verbum sic exponas, *ad alam*, scilicet sanctuarii et civitatis, de quibus paulo ante dixit: *Et civitatem et sanctuarium dissipabit populus cum duce venturo.* Eo enim respicit, eoque hæc pertinent. Aliter vertunt nonnulli, scilicet, *Et super alam abominationum stupefaciet*; et Vatabl. *Propter alam abominationum destruetur*, hoc est, inquit, Jerusalem destruatur propter magnas Judæorum abominationes, quas commiserunt crucifigendo Christum: alam enim, sive ea-

tensionem abominationum, vocat longam seriam abominationum, sive multiplices abominationes.

Note secundo: Hebr. ad verbum habent, *et ad alam* (id est, ad templum, in templo) *abominationes desolantis*, vel *desolantis*, id est desolantium Judæorum et Romanorum; vel *desolantis*, id est *desolationis*; ponitur enim participium, vel nomen participiale *mescomem*, id est desolantis, pro abstracto *scomem*, id est *desolationis*, uti notant eruditi Hebræi. Unde et Septuag. et Christus Matth. 24. et alii vertunt, *abominatio desolationis*, vel afflatus et siderationis, uti paulo ante explicavi.

Nota tertio: Est hic duplex hebraismus. Nam primo, ponitur *abominatio* pro re fœda, turpi, exsecrabili et abominabili. Secundo, *desolationis*, id est desolans, et extremum exitium templo urbique et Judæis afferens; vel per hypallagen, *abominatio desolationis*, est desolatio abominabilis, inquit Vatablus.

Gravis hic est quæstio, quænam sit hæc abominatio desolationis? Primo, Iren. lib. 5. cap. 25. Hilar. et Auctor imperfecti apud Chrysost. in Matth. 24. 15. putant esse Antichristum, qui in templo eadorabitur ut Deus: de illius enim tempore hic agi videtur ex eo quod sequitur: *Et usque ad consummationem et finem perseverabit desolatio*: hoc enim coegruit Antichristo. Et ex eo quod scribit S. Marcus cap. 13. cum enim v. 14. dixisset: *Cum videritis abominationem desolationis, etc.* subdit vers. 24. *Sed in illis diebus post tribulationem illam sol contenebrabitur, et luna non dabit splendorem suum, et stellæ cœli erunt decidentes, et virtutes quæ in cœlis sunt, movebuntur. Et tunc videbunt filium hominis venientem in nubibus. etc.* Hæc enim omnia spectant tempora Antichristi, et finem mundi. Verum Daniel agit hic de excidio non orbis, sed urbis, et templi Hierosolymitani, quod fiet mox post finem 70. hebdomadum, et post necem Christi a Judæis occisi, ut patet ex ipsis ejus verbis, et consentiunt cæteri interpretes: ac proinde de eodem agit et Christus Matthæi 24. ibi enim alludit, imo citat hunc locum Danielis, dicens: *Cum videritis abominationem desolationis, quæ dicta est a Daniele Propheta, stantem in loco sancto.* Perperam ergo id negat Calvinus. Itaque non agitur hic de Antichristo ad litteram; allegorice tamen hæc abominatio quæ fuit tempore Titi, typus fuit et præludium abominationis quam faciet Antichristus. Unde Christus Matth. 24. et Marci 13. utramque convolvit, cum ab excidio urbis Jerusalem subito transit ad excidium orbis, et hoc eum illo ita commiscet, ut unum idemque esse videatur, sicut typus idem est cum antitypo, non physice, sed typice et repræsentative.

Secundo, alii accipiunt hic abominationem templi quam fecit Antiochus Epiphanes, collocando in eo idolum, eique indendo nomen Jovis Olympii, teste Josepho 12. Antiq. Sed errant; nam hic Antiochus duobus sæculis Christum antecessit: ergo ejus abominatio jam erat facta et præterita. Christus autem de hac abominatione loquitur quasi adhuc futura, dicens: *Cum videritis abominationem desolationis, quæ dicta est a Daniele Propheta, stantem in loco sancto, tunc qui in Judæa sunt fugiant ad montes, etc.*

Tertio, S. Hieron. et Theodor. in Matth. 24. per abominationem accipiunt idolum positum in templo sub tempora Christi: idolum enim in Scriptura vocatur שקוצים *scikkutsim*, id est abominationes, id est res summe abominabiles: *et additur desolationis, quod in templo desolato et destructo idolum positum sit*, ait S. Hieron. qui cum Theodoreto idolum hoc censet fuisse imaginem Cæsaris, quam Pilatus noctu clam in templum intulit. Verum hoc contigit 40. annis ante excidium, eratque jam factum cum Christus hæc diceret Matth. 24. Adde: Pilatus, repugnantibus Judæis mox statuam hanc e templo eduxit. Lege Joseph. 18. Antiq. cap. 4. et seq. Quocirca S. Chrysost. Theoph. et Euthym. censent hoc idolum fuisse statuam Titi. Verum de ea, quod scilicet posita sit in templo, nihil habet Josephus, nec veteres historici: et si fuit, fuit post excidium, non ante. Hinc rursum S. Hieron. accipit statuam Adriani Imper. quæ posita est in Bethlehem, et Adonidis quæ posita est in monte Calvariæ. Verum hæc non fuerunt in monte Sion et templo, atque contigerunt diu post excidium urbis et templi factum a Tito: hæc autem abominatio contigit ante excidium. Nam, ea visa, monet Christus, ut fugiant ad montes, ut imminens excidium evadant.

Quarto, Maldon. in Matth. 24. censet hanc abominationem esse excidium Jerusalem, q. d. Christus, Cum videritis vastatam Jerusalem, scitote et intelligite, Danielis de ea prophetiam esse impletam. Verum obstat, quod Christus hanc abominationem dat signum futuri excidii, ut, eo viso, fideles fugiant, illudque effugiant ; erit ergo prævia excidio.

Quinto, alii per abominationem intelligunt peccata sacerdotum, præsertim in templo commissa. Verum hæc olim jam erant, et omnibus sæculis commissa: nisi quis dicat, pontificatus tempore Christi fuisse venales: itaque impios pontifices pecunia ementes pontificatum, et a Romanis præsidibus intrusos, fuisse abominationem hanc, ideoque dici de ea, *Stantem in loco sancto*: in eo enim erat statio pontificis. Verum amplius quid significat abominatio desolationis: potest tamen hoc accipi ut pars istius abominationis.

Sexto, Histor. Scholast. hic cap. 10. per abominationem accipit sacrificia Aaronica, quæ Christus abolevit, ideoque mox futura erant abominanda, desolanda et abolenda, ac consequenter, ut Carthus. ait in templo futurus erat, *non verus Dei cultus, sed ludus diaboli.* Hoc est enim quod præcessit: *In dimidio hebdomadæ deficiet hostia et sacrificium.* Verum hæc nec Judæis, utpote Christo non credentibus, nec Christianis poterant esse signum instantis excidii: tum quia excidium hoc futurum erat post 38. annos: tum quia Judæi conversi ad Christum adhuc servabant legalia et sacrificia Aaronica usque ad sufficientem Evangelii promulgationem. Idque ad Synagogam cum honore sepeliendam, et ad cavendam offensam Judæorum: erant enim illa in nece Christi mortua, sed non statim mortifera, nisi post plenam Evangelii divulgationem.

Septimo, S. Aug. epis. 80. ad Hesychium, et Origen. hom. 29. in Matth. Cajetan. et Salmeron in Matth. 24. Perer hic, et Suarez 3. par. q. 59. art. 6. disp. 54. sect. 5. censent abominationem desolationis esse exercitum Romanum Jerusalem obsidentem, qui mox urbem erat occupaturus et desolaturus. Hic vocatur abominatio: tum quia erat Gentilis: Gentiles enim abominabantur Judæi: tum quia adorabat et colebat

idola abominanda, eaque in vexillis præferebat. Probatur hæc sententia ex eo, quod pro abominatione desolationis quam ponit S. Matthæus cap. 24. 5. Lucas cap. 21. 20. eumdem Christi sermonem enarrans ait: *Cum videritis ab exercitu circumdari Jerusalem*: ergo hic exercitus est abominatio de qua S. Matthæus. Responderi posset cum Euthymio, Christum duo assignasse signa instantis excidii: prius abominationem desolationis, et hoc enarrare S. Matthæum; posterius exercitum Romanorum, et hoc enarrare S. Lucam: hæc enim duo eodem tempore contigerunt.

Rursum huic sententiæ objici posset, quod hic exercitus non fuerit *in templo*, sed circum urbem: Daniel autem ait hanc abominationem fore in templo. Si tamen hæc sententia commode exponatur, atque exercitus hic accipiatur ut partialis, non ut totalis abominatio a Daniele hic prædicta, est probabilis et admittenda, uti mox declarabo.

Octavo ergo, valde probabiliter Sebast. Barrad. Abulens. Janseu. et Hesselius in Matth. 24. ac Baronius anno Christi 68. tom. 1. Annal. censent hanc abominationem esse profanationem templi, factam a seditiosis homicidis et sceleratis Judæis, qui ex impio zelo patriæ et legis, se Zelotas nuncupabant: sive abominationem esse ipsosmet Zelotas, qui templum occuparunt et profanarunt, dum illud castrorum more munierunt, indeque in cives suos excurrentes, rapinis et cædibus grassati sunt. Seditiosos, inquam, et Zelotas, tum tempore Titi, tum potius alios paulo priores sub Cestio præside Judææ, qui Judæis rebellare incipientibus primus Hierosolymam obsedit anno Christi 68. Neronis 12. Hoc enim fuit signum et causa excidii: cum enim Cestius a Judæis fusus fugatusque esset, Nero ut Judæos domaret et puniret, statim ejus loco misit Vespasianum, qui mox vastavit ac subjugavit totam Galilæam et Judæam, ac tandem Jerusalem per Titum filium obsedit, eamque cepit et vastavit, ac templum incendit anno Christi 72. qui fuit Vespasiani imperii primus. Probatur hæc sententia primo, quia hæc abominatio proprie fuit in templo, uti ait hic Daniel; et in loco sancto, ut ait Christus Matth. 24. ac de templi profanatione et desolatione ac desitione sacrificiorum proprie agit hic Daniel; ergo hæc est abominatio desolationis. Secundo, nisi ad hoc tempus referamus, verba hæc Christi, *Cum videritis abominationem, etc.* non cohærent cum sequentibus, *Tunc qui in Judæa sunt, fugiant ad montes.* Nam cum Titus Jerusalem obsedit, nec ex Jerusalem fugere quis potuit; fuit enim arctissima ejus obsidio, adeo ut Titus spatio tridui totam urbem muro cinxerit, quod erat instar miraculi: nec ex Judæa, quia illa cum Galilæa jam vastata et subacta erat a Vespasiano. Tertio, quia Josephus lib. 5. Belli cap. 2. ait: *Vetus sermo erat tunc urbem capiendam, cum in ea seditio fuisset exorta, templumque Dei propriæ Judæorum manus violassent*: ideoque subdit, mox a clade Cestii et Romanorum, multos instantis Judæorum cladis conjectores, urbe elapsos in alias regiones migrasse. Ex his autem Christianos fuisse, testis est S. Epiphan. hæres. 29. et 30. et Eusebius l. 3. hist. cap. 5. qui eos divinitus admonitos, in urbem Pellam secessisse ait. Idque patet de S. Simeone Episcopo Hierosolymorum: hic enim S. Jacobo fratri Domini, qui a Judæis occisus est anno Christi 63. Neronis septimo, ut recte ex Josepho probat Baron. successit, mansitque usque ad tempora Trajani, sub quo martyrium obiit; imo et cathedram ejus (non dubium quin et cætera Ecclesiæ supellectilia) a Christianis in tuto collocatum esse docet Euseb. lib. 7. histor. 14. ubi eam ad sua usque tempora servatam esse docet. Quæ omnia optime respondent monitis Christi, ut fugiant, visa abominatione, quod ea signum, imo causa, futura sit instantis desolationis et cladis.

Nono, plena et perfecta erit explicatio, si utrumque sensum, scilicet septimum et octavum, conjungas. Abominatio enim desolationis significat profanationem templi, propter quam, et per quam illud desolatum est et eversum, nimirum abominanda scelera Judæorum, quæ ipsi in templo patrarunt: quibus ipsi abominandam stragem et vastationem Romanorum in se, urbem et templum provocarunt. Non enim concipi potest exercitus oppugnans (uti est Romanorum) nisi concipiatur et propugnans (uti est Judæorum) siculi nominato agente, intelligitur et patiens; et vice versa, nominato patiente, intelligitur agens: hæc enim sunt correlativa. Quod ergo ait Christus: *Cum videritis abominationem, etc.* sensus est, q. d. Cum, vel mox ut videritis urbem et templum ab hoc abominando exercitu foris obsideri et oppugnari; nec minus ab abominando exercitu intus occupari et defendi, uno ob idola, altero ob scelera palam abominando: utroque nihil nisi desolationem minitante: illo superba sua animositate, hoc suis sceleribus, seditionibus et cædibus, *Tunc qui in Judæa sunt, fugiant ad montes.* Hinc hebr. vocatur abominatio desolationis, id est desolantium, tam Judæorum quam Romanorum: tam enim illi, quam hi urbem æque ac templum vastarunt et desolarunt. Hinc et Daniel vers. 26. vocat *scommemot*, id est desolationes in plurali, et Lucas ὑπὸ στρατοπέδων, id est ab exercitibus, in plurali.

Dices. Exercitus Romanorum non erat in templo, in quo abominationem hanc ponit Daniel. Resp. primo: Erat in loco sancto, ut ait Christus, id est, circa Jerusalem urbem sanctam et templum. Secundo, proprie erat in templo, vel ad templum: nam Romani oppugnando Judæos suffoderunt templum, in quod quasi in arcem se receperant Zelotæ, uti docet Joseph. Christus dicere maluit, *in loco sancto*, ut eum templo comprehenderet et urbem: quod enim hebr. ait hic Daniel: *Super alam*, intelligi potest et de urbis et de templi ala sive extremitate. Opponitur autem locus sanctus abominationi, quia si ab ullo loco, certe a sancto procul abesse debet abominatio. Ita Franc. Lucas, Matth. 24.

Porro hæc abominatio desolationis, puta templi profanatio, cœpit sub Cestio, crevit sub Tito, perfecta est a Romanis, excisa urbe et templo. Tunc enim ipsi in templo Judæos trucidarunt, ibique collocarunt sua vexilla insignita imaginibus Jovis, Martis, aliorumque suorum deorum et idolorum, quæ in Scriptura vocantur abominationes, ut docet Joseph. lib. 7. Belli cap. 13. Hæc enim fuit summa templi et urbis desolatio, scilicet tanta, quantam et Judæorum culpa (puta sacrilegia in Christum et templum admissa) et Romanorum ira poscebat. Daniel hæc omnia complectitur per abominationem desolationis: Christus vero tan-

tum primum, puta initium ejus respicit: monet enim ut, eo viso, fugiant, utpote signo instantis cladis et excidii urbis et templi. Quis enim vir prudens non ominaretur, rejici a Deo locum, ejusque desolationem instare, qui hactenus habitus erat sanctissimus, cum jam eum cædibus et sceleribus hominum exsecrandorum pollui cerneret? Licet enim jam a Christi nece locus ille non amplius a Deo haberetur sanctus; tamen quia talis a multis sæculis habitus erat, et etiamnum talis a Judæis habebatur, quin et a Christianis: illi enim (ut patet de S. Petro et Joanne Actor. 3. 1.) oraturi ascendebant in templum, ibique Deus per eos faciebat miracula; hinc etiamnum Sanctus vocatus, sic ut hæc scelera illum profanare censeantur, illique desolationem et exitium allatura ominentur, idque a Christo prænuntietur. Judæi enim suis armis et stragibus, etiam Romanorum ibidem patratis, provocarunt Romanos in urbis et templi excidium. Christus ergo maxime, ut notat Baron. et Franc. Lucas, loqui videtur de initio rebellionis Judæorum, cum Cestius Syriæ præses, audiens quod Judæi præsidiarios milites Romanorum interemissent, coacto exercitu, Judæos cecidit, Joppen aliaque oppida cepit, ac Jerusalem obsedit: cumque seditiosi Judæi in interiorem templi partem refugissent, Cestius illud oppugnavit per milites mœnia suffodientes, et templi portas succendere conantes. Verum cum Cestius temere militem revocaret, ac turpi fuga discederet, Judæi prudentes præsertim Christiani, ex Christi monitu, fuga sibi consuluerunt. Unde Joseph. lib. 2. de Bello cap. 25. *Post Cestii*, inquit, *casus adversos, nobilium Judæorum multi tamquam e navi pessum itura ex civitate enatabant.* Idque consulto. Nam mox Nero Imp. Cestii fugam intelligens, post sex menses submisit Vespasianum, qui primum Galilæam, mox Samariam, et totam Judæam, excepta urbe Jerusalem, vastavit et cepit: ac Nerone interempto creatus Imp. Romam abiit, relicto Tito filio, qui ex improviso Jerusalem obsedit in Paschate, ac post sex menses occupavit, templo primo omnium expugnato, et a militibus, renitente Tito incenso, uti docet Joseph. lib. 6. et 7. de Bello. Unde tunc e Jerusalem fugere, et res suas efferre non licuit, præsertim, quia Galilæa occupata a Vespasiano, Zelotæ ita Jerusalem custodiis arctarunt, ut nulli facultas esset effugiendi, nisi qui, pecunia custodibus data, eam redimisset. Adde: Novæ tum conspirationis et seditionis Judæorum princeps exortus, Simon Gerasenus, Jerusalem obsedit, ac a civibus spe auxilii contra Zelotas accipiendi intromissus nihilo minus quam Zelotæ grassatus est, civesque afflixit donec Titus urbem obsideret. Ita Joseph. lib. 5. cap. 6. et sequent. Quocirca Christus præmonuit, ut, visa hac abominatione, statim fugiant: hoc enim significant illæ phrases, *Qui in tecto, non descendat tollere aliquid de domo sua: et qui in agro, non revertatur tollere tunicam.* Hæ enim phrases sunt proverbia, non aliud significantia, quam celerrime esse fugiendum, ne fugæ aditus intercludatur, uti hic factum est.

Porro quam hi Zelotæ fuerint impii, homicidæ et scelesti, templi profanatores, inter se depugnantes, tamque se invicem, quam cives et hostes mactantes, fuse narrat Josephus tum l. 6. 1. et seq. tum. l. 7. 4. *Cadaveribus*, inquit, *non civitas tantum, sed et omne templum repletum est, etc.* Unde ibidem narrat Titum obsidentem urbem et templum, ob illud violatum Zelotas arguisse, ac dixisse: *Quid in templo etiam mortuos conculcatis, o nocentissimi? Aut cur templum externi et gentilis sanguinis confusione polluitis? Testor deos patrios, non ego vos violare hæc compellam. Servabo autem vobis etiam templum, si locum acies vestra mutaverit.* Zelotæ enim ex templo quasi ex arce tela jaciebant in Romanos. Idem. l. 6. Belli cap. 1. *Missilia*, ait, *machinarum vi ad aram usque templumque pervenientia, in sacerdotes sacra celebrantes cadebant, ac multi qui ad templum ab ultimis terræ finibus venissent ante ipsas hostias procubuerunt, aramque sanguine imbuerunt. Indigenis autem mortuis alienigenæ, ac sacerdotibus profani miscebantur: perque atrio divina stagnum fecerat diversarum cadaverum sanguis. Quid tantum passa es a Romanis, o miserrima civitas, qui tuo intestino scelera purgaturi flammis introiere? Jam enim Dei locus non eras, neque manere poteras, domesticorum funerum facta sepulcrum, et quæ fanum civili bello tumulum constitueras.* Idem l. 6. 16. *Puto*, inquit, *quod si Romani contra tam noxios nostræ gentis homines venire tardassent, aut hiatu terræ devorandam fuisse civitatem, aut diluvio perituram, aut fulminum instar Sodomæ incendia passuram. Multo enim magis impiam progeniem tulit quam ea fuit quæ illa supplicia pertulerat.* Ecce hæc est abominatio desolationis.

Moraliter abominatio desolationis est hæresis, præsertim iconoclasmus, ac sacrilegia. Hæresis enim est idolum abominabile Deo, ob quod desolationem regnis et gentibus, ac jugum Turcicum inducit, uti jam Africæ, Græciæ, Syriæ, Asiæ, etc. inductum videmus, Vide Barrad. tom. 3. l. 9. cap. 8. in Morali. Cum enim hæretici, præsertim iconoclastæ, sacra et templa violant, Sanctorum imagines confringunt, et loca sacra profanant, tunc certa imminet reip. clades et desolatio. Ut omittam Scotiam, Angliam, Germaniam, Galliam, etc. exemplo sit Belgium nostrum, quod post iconoclasmum anni 1566. sexaginta et amplius annos assiduis bellis ita vastatum est, ut iis plusquam vicies centena millia, sive plusquam duo milliones hominum interempti sint, ac ipsum Belgium, quod olim erat paradisus, et orbis deliciæ, jam non nisi ærumnarum et lacrymarum vallis esse videatur. Ita Deus ulciscitur sacrilegia, et violatam Numinis majestatem, cultum et religionem.

Et usque ad consummationem et finem perseverabit desolatio.] Septuag. *Et usque ad consummationem temporis consummatio dabitur super desolationem.* Videntur ipsi pro תתך *tittach*, de quo mox, legisse תתן *titten*, id est dabitur: *nun* enim et *caph finale* eodem pene charactere scribuntur. Hebr. ad verbum habent, *et usque ad finem perseverabit*, vel conflabitur, vel liquefiet (hoc enim significat Hebr. *tittach*) *ipsa* (Jerusalem, vel desolatio et ira Dei) *super desolationem* Hierosolymæ. Ita Galatinus supra, q. d. Sicut in Ætna, et olla Vulcania perpetuo conflatur et bullit ignis, sulphur, saxa, cineres, aliæque res igne Ætnæ afflatæ et exustæ: ita in ira Dei Jerusalem conflabitur ut quasi jugiter ebulliat et ostentet suos cineres suæ desolationis, qua afflata est a Deo per Romanos, et perget afflari usque ad finem mundi, uti fit in Sodoma et Pentapoli.

Perperam ergo R. Salomon vertit et exponit, q. d. Titus ponet desolationem, id est sui idolum, in templo, et usque ad consummationem et constitutionem ipsius desolantis per Messiæ manus faciendam, perseverabit desolatio, q. d. Donec Messias in fine mundi consumat et perdat hostes Judæorum, qui Judæam desolarunt, durabit hæc Judæorum desolatio. Nec enim Titus vixit ad finem mundi, nec tunc a Christo perimendus est. Vatablus vertit et explicat, q. d. Destruet Titus Jerusalem, donec consumptio, et quidem certa descendat super attonitum vel stupentem populum, propter desolationem urbis et templi.

Quam vera sit hæc prophetia, docet experientia 1600. annorum quibus Judæi sæpius se et templum erigere sunt aggressi, sed irrito conatu et frustra; ut inde certo conjicere liceat, perennem hanc fore eorum desolationem usque ad finem mundi, uti prophetat hic Daniel. Ut alia exempla omittam, Julianus apostata volens sacrificia idolorum restituere hortatus est Judæos, ut similia sacrificia, more majorum, peragerent: responderunt illi sibi ex lege non licere extra Hierosolymam, ejusque templum sacrificare. Ergo Julianus jussit templum eis reædificari, deditque ad hoc ex suo ærario sumptus et operas, magna Judæorum lætitia et Christianorum luctu et metu. Sed eos animavit Cyrillus Hierosol. Episcop. ostendens ex hoc Danielis oraculo et ex verbis Christi Matth. 24. Deum non permissurum ut hoc templum restauraretur. Verus fuit vates imo doctor. Nam Deus eos a fabrica tribus ostentis deterruit. *Primo*, cum jacerent fundamenta, ingentem terræmotum excitavit, qui fundamenta disturbavit. *Secundo* igne de cœlo misso, omnia fabrorum instrumenta, omnia ligna et lapides, omnemque fabricæ materiam absumpsit: duravit hoc incendium per diem integram. *Tertio*, nocte sequenti effigies crucis, radiorum lumine insignitas, illorum vestibus impressit, quas cum dies illucesceret, cernentes Judæi, eluere ac delere cupientes, nullo modo potuerunt. Ita refert Socrates lib. 3. 17. et Ruffin. l. 1. c. 37. et Chrysost. orat. 2. contra Judæos. *Hujus*, ait, *rei omnes nos testes sumus: nostra enim ætate ante annos viginti hæc contigerunt; considera ergo insignem victoriam veritatis.*

Prædicit ergo hic Daniel perpetuam desolationem, tam templi quam urbis, faciendam a Tito; ita ut urbs Jerusalem non sit amplius regia Davidis et posterorum, ac Judæorum; sed serva et quasi mancipium Gentium, puta Romanorum, ac deinde Christianorum ac postea Turcarum, uti jam est, eritque usque ad finem mundi, quando Antichristus rex Judæorum, Hierosolymæ sedem regni constituet, ut patet Apoc. 11. v. 8. Quocirca Adrianus Imp. 64. anno post excidium Titi, puta anno Christi 164. Gentium coloniam in Jerusalem deduxit, eamque Æliam Capitolinam nuncupavit, ac in ea templum Jovi ædificari curavit: cumque Judæi hoc ægre ferentes arma moverent, ita ab eo cæsi sunt, *ut pauci evaserint*, inquit Dionis. Epitome in Adriano, *et quinquaginta eorum arces munitissimæ, vicique celeberrimi et nobilissimi 985 funditus eversi sint. Cæsa sunt in excursionibus, præliisque hominum quingenta octoginta millia, eorum autem qui fame, morbo et igni interierunt, infinita fuit multitudo, ut omnis pene Judæa deserta fuerit.* Addit portenta quæ id præsignificarunt: *Namque monumentum Salomonis, quod illi summa religione colunt, sua sponte dirutum corruerat: lupi præterea et hyænæ multæ in urbes eorum rugientes atque ululantes introierant.* Templum ergo Judæorum non reparabitur nisi in fine mundi ab Antichristo, qui in illo sedebit et adorabitur, ut dixi 2. Thessal. 2. 4. Unde etiam tunc manebit in *templo* abominatio et desolatio, puta idolum Antichristi: licet enim Antichristus initio forte apud Judæos simulaturus sit, se templum hoc velle reparare Deo eorum, tamen revera illud non Deo, sed sibi ædificabit: intendet enim hoc templum facere sedem suam, in qua ut numen sedeat et colatur. Ita Franc. Suarez, et passim alii supra citati.

CAPUT DECIMUM.

SYNOPSIS CAPITIS.

HOC CAPUT DUORUM QUÆ SEQUUNTUR PRÆFATIO EST: NIHIL ENIM ALIUD PROPHETA FACIT, QUAM IN GENERE PROPONERE VISIONEM, QUAM ILLI PARTICULATIM CAP. 11. ET 12 ANGELUS EXPONIT, ITA MALD. DANIEL ERGO LUGENS ET JEJUNANS OB INTERRUPTAM TEMPLI FABRICAM, VIDET ANGELUM MIRE FULGIDUM A QUO AUDIT V. 12. EXAUDITAS ESSE PRECES SUAS, DICITUR V. 13. PUGNAM ANGELI JUDÆORUM CUM ANGELO PERSARUM ET GRÆCORUM.

1 ANNO tertio Cyri regis Persarum, verbum revelatum est Danieli cognomento Baltassar, et verbum verum, et fortitudo magna: intellexitque sermonem: intelligentia enim est opus in visione. 2. In diebus illis ego Daniel lugebam trium hebdomadarum diebus, 3. panem desiderabilem non comedi, et caro et vinum non introierunt in os meum, sed neque unguento unctus sum: donec complerentur trium hebdomadarum dies. 4. Die autem vigesima et quarta mensis primi, eram juxta fluvium magnum, qui est Tigris. 5. Et levavi oculos meos, et vidi: et ecce vir unus vestitus lineis, et renes ejus accincti auro obrizo: 6. et corpus ejus quasi chrysolithus, et facies ejus velut species fulguris, et oculi ejus ut lampas ardens: et brachia ejus, et quæ deorsum sunt usque ad pedes, quasi species æris candentis: et vox sermonum ejus ut vox multitudinis. 7. Vidi autem ego Daniel solus visionem; porro viri, qui erant mecum, non viderunt: sed terror nimius irruit super eos, et fugerunt in absconditum. 8. Ego autem relictus solus vidi visionem grandem hanc: et non remansit in me fortitudo, sed et species mea immutata est in me, et emarcui, nec habui quidquam virium. 9. Et audivi vocem sermonum ejus: et audiens jacebam consternatus super faciem meam, et vultus meus hærebat terræ. 10. Et ecce manus tetigit me, et erexit me super genua mea, et super articulos manuum mearum. 11. Et dixit ad me: Daniel, vir desideriorum, intellige verba, quæ ego loquor ad te, et sta in gradu tuo: nunc enim sum missus ad te. Cumque dixisset mihi sermonem istum, steti tremens. 12. Et ait ad me: Noli metuere, Daniel: quia ex die primo, quo posuisti cor tuum ad intelligendum ut te affligeres in conspectu Dei tui, exaudita sunt verba tua, et ego veni propter sermones tuos. 13. Princeps autem regni Persarum restitit mihi viginti et uno diebus: et ecce Michael unus de principibus primis venit in adjutorium meum, et ego remansi ibi juxta regem Persarum. 14. Veni autem ut docerem te quæ ventura sunt populo tuo in novissimis diebus, quoniam adhuc visio in dies. 15. Cumque loqueretur mihi hujuscemodi verbis, dejeci vultum meum ad terram, et tacui. 16. Et ecce quasi similitudo filii hominis tetigit labia mea: et aperiens os meum locutus sum, et dixi ad eum qui stabat contra me: Domine mi, in visione tua dissolutæ sunt compages meæ, et nihil in me remansit virium. 17. Et quomodo poterit servus Domini mei loqui cum Domino meo? nihil enim in me remansit virium, sed et halitus meus intercluditur. 18. Rursum ergo tetigit me quasi visio hominis, et confortavit me, 19. et dixit: Noli timere, vir desideriorum: pax tibi: confortare, et esto robustus. Cumque loqueretur mecum, convalui, et dixi: Loquere, Domine mi, quia confortasti me. 20. Et ait: Numquid scis quare venerim ad te? et nunc revertar ut prælier adversum principem Persarum. Cum ego egrederer, apparuit princeps Græcorum veniens. 21. Verumtamen annuntiabo tibi quod expressum est in scriptura veritatis: et nemo est adjutor meus in omnibus his, nisi Michael princeps vester.

1. Anno tertio Cyri.] Anno 1. monarchiæ suæ eversa Babylone, Cyrus ex ea liberaverat Judæos eosque in Judæam dimiserat: anno 2. Cyri, Judæi post reditum cœperunt templum rædificare; sed statim vicinæ gentes illud impediverunt, Esdræ 4. 4. Intelligens hoc Danial luxit et oravit Deum, ut hæc impedimenta tolleret. Unde Deus illi hæc visa objicit, quibus ejus votis satisfacit. Tradunt Hebræi Cyrum tres tantum annos regnasse ut monarcham, unde et Daniel in tertio anno finit regnum Cyri.

Et verbum verum:] visio quam vidi, fuit vera, non ficta, non illusoria. Rursum, visio hæc non fuit somnium, nec in somnis ostensa, uti fuerunt præcedentes c. 7. et 8. quas vere non vidi, sed in somnis visus sum mihi eas videre: hanc vero vigilans et reipsa vidi, ut patet v. 7. Porro hæc visio, id est visum, sive res visa, fuit species augusta Angeli, quam describit v. 5. cum suo exercitu, puta cum Angelis ei subditis.

Et fortitudo magna.] Hebr. est צבא *tsaba*, quod alii capiunt pro צבי *tsebi*; id est voluptas, q. d. Ex hac visione magna me incessit lætitia et voluptas. Sed obstat quod v. 8. Daniel se hac visione non delectatum, sed exterritum dicat.

Secundo, Maldon. sic explicat, q. d. Visio hæc mihi visa fuit valde fortis, id est vehemens, terribilis et tremenda.

Tertio, et genuine, *tsaba* est exercitus, q. d. Militia, vel exercitus magnus fuit objectum visionis meæ; partim enim vidi, partim ab Angelo audivi exercitus Angelorum cum suis principibus inter se depugnantes. Licet enim unus Angelus apparuerit Danieli; tamen non dubium est eum, utpote principem, suos habuisse asseclas, suasque copias, idque satis innuit vox *verum*; hæc enim erat vox multitudinis, ut dicitur v. 6. Hoc enim c. narrautur prælia Angelorum, sequenti vero prælia hominum.

2. Lugebam,] eo quod viderem multos Judæos servitutem libertati præferentes malle in Chaldæa manere, quam in patriam redire, inquit Theod. Secundo et genuine: *Lugebam*, eo quod ob peccata populi urbs Jerusalem esset desolata, et templi fabrica a Cyro concessa, per Judæorum hostes et dolos impediretur, neque possem apud Cyrum hac de re agere, novumque edictum ad continuandam fabricam impetrare; eo quod Cyrus ad bellum Scythicum, in quo et hoc eodem anno periit, profectus erat: et Cambyses ejus filius, qui regnum, absente Cyro, administrabat, Judæos non amabat, ut patet Esdræ 4. v. 6. et 7. Luget ergo et flet hic Daniel per tres septimanas pro salute populi, quam, ut vir desideriorum unice exoptabat. Nam, ut ait S. August. 20. Civit. 17. *Quanto quis est sanctior, et sancti desiderii plenior, tanto est ejus in orando fletus uberior.* Dum ergo orat, lacrymatur Daniel, quia cor quasi liquefactum, per oculos et lacrymas Deo effundit, Deoque vim quasi affert, ejusque pietatis viscera commovet. Violentæ enim sunt piorum preces lacrymis armatæ et jejuniis. Est hysterologia; hic enim v. 2. et 3. præponendi sunt versui primo: illa enim visio v. 1. contigit post jejunium Danielis, expliraturque v. 4. et sequentibus.

3. Panem desiderabilem,] id est panem delicatum, regium, candidum non comedi, sed cibarium, atrum et siligineum. Ita S. Hier. Notat. S. Chrysost. hom. 3. de Incomprehensibili Dei natura, Danielem per abstinentiam meruisse celebrem illam visionem, et revelationem Angeli, quæ hoc c. et duobus seq. enarratur: cum per jejunium, inquit, mens ejus facta esset levior et spiritualior.

Caro et vinum non introierunt in os meum.] Nota hic Danielem in jejunio usum fuisse delecta ciborum, et abstinuisse carne et vino: cur ergo Novantes hunc delectum taxant? præsertim, cum veteres Christiani eum adhibuerint, usique sint xerophagia, id est cibis aridis, uti testantur Tertull. Cyprian. Basil. et alii. Idque faciebant triplici de causa, prima ad pœnitentiam: sicut enim potus, quia liquidus et subtilis ac penetrans intime, intimius singulas corporis partes afficit et recreat; ita abstinere a potu et a liquidis, vescique aridis, major est pœnitentia quam vesci liquidis, et abstinere aridis. Sic sitis magis affligit hominem quam fames; ac proinde facilius est esurienti abstinere a cibo, quam sitienti abstinere a potu. Secundo, ad castitatem: cibi enim aridi arefaciunt corpus, et humorem venereum consumunt. Tertio, ad sapientiam, studium et orationem; qui enim liquidis abstinet, caret vaporibus et fumis, qui caput, rationem et judicium offuscant, obscurant et hebetant. Hinc vetus dictum: *Anima sicca est sapientissima.* Hoc spectat illud S. Bernardi, serm. 4. de Quadragesima: *Jejunium gratiam promeretur orandi*, quo scilicet grate Deo oretur, ideoque impetretur, in quo consistit tota orationis vis et felicitas. S. Chrys. orat. 1. contra Judæos, putat Danielem hic omni omnino carne et cibo abstinuisse, ac proinde non comedisse phase, quod tamen lege præceptum erat: hæc enim contigerunt mense primo die 14. (ut patet v. 3. et 4.) quando comedendum erat phase. Hæc sententia vera est; quia Judæi in Babylone non celebrarunt phase: illud enim celebrandum erat Hierosolymis, juxta legem Deuter. 16. 6.

Sed neque unguento unctus sum.] Orientales utebantur unguentis et balneis, sed jejunantes et pœnitentes iis quasi deliciis abstinebant: hinc monet Judæos Christus, ut, cum jejunant, ungant caput suum, ne videantur hominibus jejunare, Matth. 6. 16. Sic Magdalena Christum in convivio unxit, Luc. 7. 46. Hujus unctionis originem vide apud Plinium, l. 13.

Tigris,] dictus est Tigris a tigre fera, eo quod ejus celeritatem in fluxu imitetur. Ita aliqui. Verum Q. Curtius, et Plinius l. 6. c. 7. asserunt Tigrim esse vocem Medorum, et significare sagittam; eo quod Tigris fluvius in suo cursu celeritatem sagittæ videatur pene adæquare.

Ecce vir unus,] Angelus unus specie viri. Notant primo, Theod. Carthus. et Pererius, Angelum hunc fuisse eumdem qui c. 8. et 9. apparuit Danieli, scilicet Gabrielem. S. Gregor. autem l. 17. Moral. cap. 8. et Cassian. collat. 8. c. 13. suspicantur Angelum hunc peculiarem habuisse curam Hebræorum qui in Babylone erant captivi. Notat Anton. Fernand. visione 26. sect. 1. tres Angelos destinatos a Deo ad custodiam Hebræorum: primum Michaelem, qui illorum erat custos, quatenus ipsi erant populus et Ecclesia Dei: hujus enim olim, et etiamnum præses est Michael. Secundum, Angelum peculiarem, qui Hebræos, ut gens quædam erat, sicut cæteræ per orbem

apparens, custodiebat: omnium enim communis opinio est cuilibet regno unum præesse Angelum. Tertium, Gabrielem, cui specialem curam Hebræorum captivorum mandaret Deus. Apte autem vocatur Gabriel, id est, *virtus Dei*, vel *Deus fortis*; ac specie non juvenis alati, uti alias, sed viri fortis apparuit: quia ejus visio eo spectabat, ut Daniel agnosceret Dei virtutem ac robur, cujus eximia documenta Deus ipse erat editurus in populi sui liberatione per Machabæos, juxta illud Psal. 67. *Mirabilis Deus in Sanctis suis, ipse dabit virtutem et fortitudinem plebi suæ*. Pro quo adverte: Angelus hic novam et miro augustam habet formam; quia venit nuntiare Machabæorum victorias, atque gloriam et majestatem, quam per ea bella populus Dei erat adepturus. Porro bella hæc et victoriæ Machabæorum typus et figura fuerunt bellorum et victoriarum, quas Christiani adepturi erant de idololatris, aliisque infidelibus Ecclesiam persequentibus. Unde S. Joannes Apoc. 1. v. 13. Christum vidit simili specie et ornatu, qualis fuit hic Danielis, qui sua et suorum Christianorum patientiæ bella et triumphos ei prædixit.

Porro etsi alia fuerit visio Joannis, alia Danielis; tamen in multis hæc illi fuit persimilis, ut patet ex hisce utriusque parallelis:

Ex Daniele.	*Ex Apocalypsi.*
1. Levat oculos Daniel, et ecce vir unus	1. Convertitur Joannes, et videt similem Filio hominis,
2. Vestitus lineis, seu byssina;	2. Vestitum podere,
3. Renes ejus accincti auro obrizo,	3. Præcinctum ad mamillas zona aurea,
4. Oculi ei ut lampas ardens,	4. Oculi ejus tamquam flamma ignis,
5. Brachia ejus, et quæ deorsum usque ad pedes, quasi species æris candentis,	5. Pedes ejus similes aurichalco sicut in camino ardenti,
6. Vox sermonum ejus ut vox multitudinis.	6. Vox illi tamquam vox aquarum multarum,
7. Facies ejus velut species fulguris.	7. Facies ejus sicut sol lucet in virtute sua.
8. Consternatur Daniel, et vultus ejus hæret in terra;	8. Cadit Joannes tamquam mortuus;
9. Tangitur manu, et erigitur super genua, et super articulos manuum.	9. Imponitur super eum dextera, et mirifice confirmatur.

Plura vide apud Alcazar in Apocalyp. 1. vers. 18. notat. 17. pag. 244. et sequentibus.

Hinc nota secundo: Linea vestis significat Angelorum puritatem et innocentiam; item sacerdotium et religionem Machabæorum. Tertio, labores et ærumnas, quibus ipsi pro ea instar lini carminati et probati fuerunt: hæc enim prædicet Angelus c. 11. ideoque eadem suo habitu repræsentat. Porro hæc linea vestis fuit tenuis admodum et subtilis, uti sunt telæ Cameracenses pretiosæ (quæ veterum fuit byssus) nam Daniel per hanc vestem introspexit ipsum Angeli corpus, viditque simile esse chrysolitho.

Nota tertio: Zona Angeli erat ex auro obrizo, hebr. *ophaz*, de quo dixi Jerem. 10. 9. Fuit ergo accinctus, quasi promptus, expeditus, et armatus ad bellum: nuntiat enim cap. seq. bella in quibus ipse Machabæos, aliosque fideles adjuturus erat. Ex adverso molles, inermes et desides apud veteres vocabantur discincti. Hinc proverbium: *Ne glorietur accinctus æque ut discinctus*, q. d. Ne canat dux vel miles epinicium ante victoriam, et, ut clare Chald. vertit: *Ne laudes te expeditus, et descendens in prælium* (hic enim est accinctus) *sicut vir qui vincit et ascendit ex eo*: hic enim bello confecto, arma ponit seque discingit. Quod usurpat rex Israel contra superbum et insolentem Benadad regem Syriæ, 3. Reg. 20. 11. Porro zona aurea symbolum est charitatis: hæc enim est quæ Angelum promptum et expeditum faciebat, impellebatque ad pugnandum pro populo Dei: illum ergo quasi zona militari accinxerat. Mystice significatur quod charitas cæteras virtutes, sicut zona vestes, stringat et complectatur, eisque emineat quasi omnium corona et complexio. Secundo, zona aurea significat charitatem Dei, quæ renes, id est omnem concupiscentiam, delectationem et amorem succingit, atque in Deum trahit. Rursum mystice significat homines qui hac charitate Dei circumcincti, carnis mundique amorem et concupiscentiam frænant, dignos esse Angelorum consortio, colloquio et consolatione. Tertio, zona est custodia sui et aliorum jugis, stabilis, eademque semper recurrens, ait S. Dionysius c. 15. Cœlest. hierarch. Quarto, zona aurea significat regale sacerdotium Machabæorum, qui contra Antiochum, et Christianorum, qui contra Antichristum, quasi milites Dei et Christi, fortissime depugnabunt. Balteus enim aureus olim fuit insigne regum: et Machabæi non tantum sacerdotes fuerunt, sed et principes ac reges. Tales quoque mystice sunt omnes Christiani, auro charitatis, quasi gladio invicto, succincti: hos enim, ut dixi, repræsentat hic Angelus. Ita *S. Stephanus charitatem pro armis habebat, et per ipsam ubique vincebat. Per charitatem Dei sævientibus Judæis non cessit, per charitatem proximi, pro lapidantibus intercessit: charitatis virtute subnixus, vicit Saulum crudeliter sævientem: et quem habebat in terra persecutorem, in cœlo meruit habere consortem*, ait S. Fulgent. serm. de S. Stephano.

Quarto, corpus ejus erat quasi chrysolithus, id est aureus lapis: gemma enim hæc aureo colore translucet, eoque ita ardente, ut aurum cum eo collatum albicare videatur, ait Plinius lib. 37. 9. Hinc chrysolithi nomine subinde comprehenduntur topazii et hyacinthi, qui et ipsi aureo sunt colore. Anselmus Boetius insignis gemmarius Rodulphi II. Imper. l. 2. de gemmis cap. 65. *Chrysolithus*, inquit, *est naturæ solaris, cujus speciem aureo suo colore refert*. Hinc chrysolitho in Rationali Pontificis insculpta erat Ephraim, utpote aurea, id est regia Tribus regni Israel. Chrysolithus ergo hic significat Angelorum naturam præcellentem, cœlestem et spiritalem, quæ aliis creaturis eminet uti sol astris, aurum metallis. Adhæc, licet Alcazar in Apocal. 21. 20. censeat chrysolithum non alium quam aureum habere colorem; verius tamen est eum habere aureum cum marino permixtum; inde

enim hebr. vocatur *Tharsis*, id est marinus. Unde Isidorus: *Chrysolithus, ait, auro similis est cum marini coloris similitudine:* quia enim in eo aureus color non opacatur, sed pellucet, idcirco quasi vitreus est et marinus, eoque refert cœlestem Jerusalem, de qua ait S. Joannes Apoc. 21. v. 18. *Ipsa civitas aurum mundum simile vitro mundo*; et v. 21. *Platea civitatis aurum mundum, tamquam vitrum pellucidum*. Quocirca opinantur multi chrysolithum esse illum, qui vulgo a gemmariis vocatur chrysolica, cujus color est viridis dilutus, quique multis angulis lævigari ac poliri solet, ut excitatus fulgeat. Verum in chrysolica vix apparet color aureus. Adde, viridis color non est marinus. Quocirca Anselm. Baetius loco citato: *Chrysolithus*, inquit, *aureum habet colorem, et aquam reubarbaro vel croco tinctam refert. Orientales purissimi auri instar rutilant: Europæi crystalli instar molles cum aureo colore, vel multum, vel parum nigricant. Inter hos nonnulli parum flavedinis habent, ut, nisi nigredine a crystallis distinguerentur, ab iis secerni non possent.* Chrysolithus ergo translucens et marinus congruit Gabrieli, qui lucem suam transfundere, et illuminare venerat Danielem. Plin. l. 37. 9. asserit chrysolithum esse optimum, *qui in collatione aurum albicare quodam argenti facie cogit*. Sic Gabriel aurum, id est sapientiam, argento, id est sermone sonoro, puro et sincero albicantem, Danieli communicat. Quare Hugo Vict. et ex eo Perer. et Fern. vis. 26. *Chrysolithus*, ait, *fulget quasi aurum, et emittit ex se scintillas ardentes: quocirca significantur hoc lapide illi, qui intelligunt divinam Scripturam, et id quod intelligunt, aliis demonstrant opere et sermone; et quasi scintillas boni operis et verbi jactant ex se, quibus alii illuminantur et accenduntur.*

Porro Boetius, Rueus et alii gemmarii chrysolitho has dant virtutes: Valet, inquiunt, contra asthma et pectoris angustias, ac contra pusillanimitatem, melancholiam, molestias et timores nocturnos, uti se expertum scribit Rueus, Cardanus, et ex eo Boetius c. 66. Addit Abulens. in Exodi 28. v. 20. valere eum contra dæmones; quia scilicet valet contra melancholiam, per quam homines vexare et tentare solent dæmones. Chrysolithus ergo hic notat Gabrielem, qui a Machabæis et Christianis depellit metum Antiochi, et Antichristi ac dæmonum, eosque animat et corroborat ut omnia dura amore Dei fortiter superent. In Machabæis vero et Christianis notat eorum invictam constantiam et virtutem in tot adversis resplendentem. Chrysolithus enim ejus est naturæ, ut *eum lux celet, prodat obscurum. Hæc enim in illo est diversitas, ut nocte igneus sit, die pallidus*, ait Solinus Polyhist. c. 33. Isidor. et Abulens. Sic de chrysolampi scribit Plinius l. 37. c. 10. *Chrysolampis in Æthiopia nascitur pallidi coloris die, noctu ignei*. Quocirca chrysolithus notat pœnitentes (est enim marini coloris: unde lacrymas pœnitentium repræsentat) æque ac patientes, qui Christi amore ardentes omnia adversa generose superant, et fulgent quasi aurum in fornace. Hinc Apoc. 21. 20. chrysolithus notat S. Matthæum Apost. et Evangel. qui sua pœnitentia et Evangelio quasi ignea fax noctem hujus sæculi et Ecclesiæ illuminavit: ita hic Machabæis et fidelibus in persecutione positis, significat immortale decus et cœlestem gloriam, quam sua tolerantia et fortitudine sibi pecuntur. Audi Mathatiam 1. Machab. 2. 64. *Vos ergo, filii, confortamini, et viriliter agite in lege, quia in ipsa gloriosi eritis*; et 1. Machab. 5. 63. *Viri Juda magnificati sunt valde in conspectu omnis Israel, et Gentium omnium*. Maldon. per chrysolithum accipit crystallum, qui cœlesti albicantique colore est. Verum Hebræum תרשיש *tharsis*, non crystallum, sed chrysolitum proprie dictum significat.

Quinto, erat Gabriel facie fulgurante. Hæc significat primo, gloriam Angelorum quæ divinæ cognitionis fulgore coruscat. Secundo, zelum, terrorem et iram eorum contra impios, hostesque Dei. Idem significat in Machabæis, aliisque fidelibus Dei militibus, qui instar fulguris in tenebris idololatriæ et peccatorum emicuerunt, hostesque fidei zelo suo afflerunt et prostraverunt. Denique fulgur notat gloriam resurrectionis, quam c. 12. Gabriel Machabæis et fidelibus viriliter pro Deo certantibus proponit et promittit: corpora enim Christi et Sanctorum in resurrectione coruscabunt ut fulgura. Unde et de Angelo qui Christi resurrectionem annuntiavit et repræsentavit dicitur Matth. 28. 3. *Erat autem aspectus ejus sicut fulgur.* Sic et hic Gabriel facie fulgurabat, id est, inquit Theod. splendor illuminans et coruscans e facie ejus emanabat; sicut enim fulguris est scintillare, ita e vultu Gabrielis ita illustrato, emicabant radii quaquaversum. Hæc tria facie fulgurante repræsentat Angelus, sed præsertim secundum. Fulgur enim est symbolum belli acris et celeris, ac bellatorum acrium et ardentium; fulgur enim jungitur cum tonitru, ex eoque quasi flamma erumpit. Audi Plinium l. 2. 43. *Si in nube luctetur flatus, aut vapor, tonitrua edi: si erumpat ardens, fulmina: si longiore tractu nitatur, fulgetra, his findi nubem, illis perrumpi.* Ibidem c. 54. *Fulgetrum prius cerni quam tonitruum audiri (cum simul fiant) certum est. Nec mirum, quoniam lux sonitu velocior.* Rursum, fulmen omnia sternit; et Jupiter, ait Virgil. 1. Georg. *disjecit fulmine montes.* Hinc trisulca fulmina, ac fulminantes acies et aquilæ. Sicut ergo dixit Poeta: *Duo fulmina belli Scipiadæ*, puta Cn. et P. Scipiones: ita fuere *duo fulmina belli Mathathiadæ*, puta Judas et Jonathas, filii Mathatiæ. Ita et Joannes et Jacobus a Christo vocati fuere Boanerges, id est filii tonitrui, hoc est tonantes, et fulminantes. Hac de causa Angeli optime depinguntur quasi fulgura et corpore fulgureo: nil enim eos ita nobis repræsentat ut fulgur.

Sexto, oculi Gabrielis erant *ut lampas ardens*, Hebr. et Sept. *ut lampades ignis*. Hi significant claritatem intellectus angelici, tum naturalem, tum beatificam, puta lumen gloriæ, ex quo oritur summus Dei visio amor et fruitio. In Machabæis vero hi oculi significant prudentiam, industriam, vigilantiam, quæ in bellis plurimum valet; dux enim belli callidior, quam fortior esse oportet, inquit Vegetius. Sed utrumque habent et indicant oculi fulgurantes, scilicet et calliditatem et acrimoniam pugnandi, percellendique hostes.

Ita legimus in Vita S. Franciscæ viduæ Romanæ (c. 4.) quæ mira sanctitate Romæ vixit, et vitam angelicam simili morte conclusit, an. Domini 1440. atque a S. D. N. Paulo V. Pont. in Sanctorum catalogum relata est, quod ipsa continuo cernebat Angelum suum, quasi juvenem elegantissimum, acribus oculis,

et vultu in cœlum semper suspiciente, ac manibus in formam crucis ad pectus cancellatis (unde et tali figura Angelus appingitur ejus imagini) facie ita corruscante, ut ipsa vix in eam intendere posset, ita ut in hanc ejus lumine sine candela noctu per domum ambularet, recitaret divinum Officium aliaque exercitia sua perageret. Si ipsa morbo laborabat, aut a dæmonibus verberabatur, vel terribilibus spectris percellebatur, vel quasi ab Angelo lucis tentabatur, Angelus dabat ei signum movendo crines suos, iisque spargendo magnam lucem, ex qua illa miram accipiebat consolationem, illuminationem et robur, ita ut dæmones confusi abscederent. Quod si quid ipsa verbo, opere aut cogitatione peccasset, subducebat se, et disparebat Angelus, unde ipsa pœnitens culpam indagabat, eamque agnitam lacrymis abluebat, itaque Angelus rursum ei suam præsentiam exhibebat. Quocirca hic Angelus erat primo, quasi ejus pedagogus, eam in omnibus actionibus dirigens. Deinde erat ei instar scuti ad repellendas omnes tentationes et scrupulos, quibus quadam vice graviter cruciata inter orandum, aspiciens Angelum lætam et serenam frontem exporrigentem, itaque reipsa dicentem istas diaboli suggestiones esse res leves et nullius momenti; adeo mox mente serenata fuit, ut nullam deinceps senserit anxietatem. Tertio, erat ei socius orationis, omnisque gustus et consolationis spiritalis: quocirca colloquens cum Angelo, tantam ex ejus cœlesti voce percipiebat dulcedinem, ut omnis humana vox et harmonia ei aspera et absona videretur, atque cum sponsa diceret: *Sonet vox tua in auribus meis: vox enim tua dulcis, et facies tua decora.* Quarto, hic Angelus mirum afflabat ei spiritum: unde meditans de hac angelica specie, loquebatur cum incredibili efficacia de virtutibus omnibus, maxime de innocentia et puritate, qua præ hominibus cernebat pollere Angelum. Eadem postea Religionem instituens, superiorem habuit Angelum ex quarto ordine, majori fulgore corruscantem, uti habetur c. 15. Vitæ ejusdem. Hinc S. Basil. virgines exhortatur ut in cubiculis, in lecto, in mensa, etc. decore se gerant, quia habent spectatorem Angelum oculatissimum.

Septimo, brachia significant fortitudinem actionis, quæ est in Angelis: crura et pedes significant motus celeritatem. Ita S. Dionys. supra. Porro hæc erant ex ære candente sive albicante, id est, ut Hebr. *polita et terso,* ideoque *fulgente,* ut vertunt Septuag. ob fortitudinem, quam perpetuo exacuunt Angeli, quaque nulli cedunt, sed subito omnia frangere et conterere possunt. In Machabæis vero, et fidelibus, hæc significant tum fortitudinis, tum armorum splendorem, quantamque per ea cædem facturi sint. Machabæi enim in hostes irruerunt acerrime, periode ac si brachia et crura habuissent ænea. Plura de ære candenti dixi Ezech. 1. in fine cap.

Octavo, vox sermonum ejus erat ut vox multitudinis, id est magna et confusa, q. d. Visus tibi esses illum Angelum audiens, audire multam hominum inter se colloquentium turbam; talis erat ejus vox, qualis esse solet multitudinis: et aquarum murmur; huic enim comparari solet vox Dei et Angelorum, ut patet Ezech. 1. 24. Apoc. 1. v. 15. et alibi. Ratio erat prima, quia Angelus hic non erat solus, sed veniebat comitatus multis Angelis sui ordinis; erat enim princeps. Secundo, quia hæc magna vox significabat copiam scientiæ, et docendi, et illuminandi vim, quam habent Angeli. Ita Theod. in Machabæis hæc vox significabat eorum exercitus et phalanges.

7. TERROR NIMIUS IRRUIT SUPER EOS.] Quia licet Angelum non viderent, ejus tamen vocem et strepitum, aut certe lumen mirabile, et quasi fulgurans persentiscebant. Simile contigit sociis S. Pauli, cum ipse vidit Christum Actor. 22. 9. Causa, cur solus Daniel viderit Angelum, non socii, non fuit *ἀορασία* qua socios percusserit Angelus, uti percussit Sodomitas Gen. 19. 11. sed quod Angeli in corpore assumpto, æque ac homines beati, species visivas sui corporis glorio si habeant in potestate, faciantque ut ad libitum corpus sui speciem emittat in oculum unius, v. g. Danielis, non in aliorum ei astantium, quo fit ut unus eum solus videat, non alii astantes. Ita docent Scholastici in 4. dist. 48. et seq.

8. EMARCUI,] elangui: olim enim in lege veteri, quæ erat timoris et terroris, Deus per Angelum se hominibus, etiam Sanctis et Prophetis, augustum et terribilem exhibebat, uti dixi Deut. 4. 33. Secus facit in lege nova, quæ est lex amoris.

Mystice, *emarcui*; quia, ut ait S. Gregor. l. 3. Dialog. 24. *Caro ea quæ sunt spiritus capere non valet, et idcirco cum mens humana ultra se ad videndum ducitur, necesse est ut hoc carneum vasculum, quod ferre talentis pondus non valet, infirmetur.* Rursum mens humana dum in Deum conscendit, ejus fortitudinem conspicit, itaque ejus quasi desiderio absorbetur et liquatur.

10. ET SUPER ARTICULOS.] Hebr. *Super palmas manuum,* q. d. Angelus me collabentem erexit, atque genibus et manibus niti fecit, ut surgerem.

Nota hic Angeli boni primo terrent, deinde consolantur suos, eosque corroborant, itaque sensim et gradatim eos e terrenis ad cœlestia abducunt. Unde S. Gregor. l. 22. Moral. c. 14. aut juxta aliam editionem 22. docet quod Daniel hic primo prostratus, secundo erectus, tertio tremens, *in semetipso nobis omnem ordinem nostri profectus innotescit. Verba enim Dei in terra jacentes audivimus, cum in peccatis positi, terrenæ pollutioni conjuncti, Sanctorum voce spiritualia præcepta cognoscimus. Ad quæ præcepta quasi super genua et super manuum nostrarum articulos erigimur, quia a terrenis contagiis recedentes, quasi jam ab infimis ventrem levamus. Ad extremum vero voce Dominica erecti quidem, sed trementes assistimus, cum a terrenis desideriis perfecte sublevati, verba Dei quo plenius cognoscimus, plus timemus.* Subdit paulo post: *Ubi ipse divina voce subjungitur. Noli metuere: quia cum plus ipsi quod timeamus agnoscimus, plus nobis de Deo per internam gratiam infunditur quod amemus, ut timor transeat in charitatem.*

11. STA IN GRADU TUO,] sta rectus, uti stabas ante visionem, in qua perculsus corruisti.

12. POSUISTI COR TUUM, adjecisti animum UT TE AFFLIGERES,] per jejunia, preces et gemitus. Nam *te affligeres* referendum est ad *posuisti*, q. d. Posuisti cor tuum ut te affligeres, et per istam afflictionem impetrares intelligentiam, qua cognosceres an et quando ista impedimenta fabricæ templi, et plenæ Judæorum libertati, ab hostibus objecta, ob quæ luxisti, et te

afflixisti vers. 2. disjiciendæ forent. Ecce enim ego a Deo ad te missus sum, ut tibi significem exauditas esse preces tuas: ac proinde brevi, uti postulasti, templum reædificandum esse, nimirum post Cambysem, qui septem tantum annis regnabit, sub initium regni Darii Hystaspis, tumque multos Judæorum e Babylone eo convolaturos. Rursum Artaxerxen anno septimo regni missurum Esdram, et anno vigesimo missurum Nehemiam, qui reliquos in Babylone Judæos secum abducant in Jerusalem, ejusque muros et domos reædificent et perficiant: id enim reipsa præstabit Nehemias. Verisimile est hæc, vel horum partem, Gabrielem revelasse Danieli, etiamsi id ipse hic non enarret, quia ad alia festinat.

Nota hic rursum: Jejunio et maceratione corporis, atque precibus impetrarunt Sancti a Deo intelligentiam, imo prophetiam. Ita S. Thomas jejunio impetrabant explicationem locorum difficilium S. Script. Unde S. Greg. 30. Moral. 9. vel juxta aliam editionem 18. Daniel, inquit, deliciis abstinuit, et *tanto omnibus gustum sapientiæ intus acciperet, quanto saporem carnis pro eadem sapientia foris robustius repressisset. Si enim a carne hoc quod libet abscindimus, mox in spiritu quod delectet, invenimus. Intentioni quippe animæ, si exterior evagatio clauditur, interior secessus aperitur. Nam quo extra se spargi propter disciplinam mens non potest, eo super se tendere per profectum potest: quia et in altum crescere arbor cogitur, quæ per ramos diffundi prohibetur: et cum rivos fontis obstruimus, fluenta surgere ad superiora provocamus.* Atque hos causat a S. Job vocari ibices, quæ in petris fœtus ponunt cap. 39. 1.

PROPTER SERMONES TUOS,] propter preces tuas jam exauditas a Deo.

13. PRINCEPS AUTEM REGNI PERSARUM.] Nota τὸ autem: occurrit enim Angelus tacitæ objectioni. q. d. Dices mihi, o Daniel: Si oratio mea die primo fuit exaudita, ut dixisti v. 12. cur ergo illico ad me non advenisti? cur exspectasti tres septimanas, ut dicitur v. 2. puta 21. dies, ut dicitur hoc versu? Respondeo me tot diebus fuisse impeditum, quia restiti principi Persarum, qui contrariis precibus et rationibus tua postulata, si non in totum, certe ex parte avertere conabatur.

Quæres: Quisnam fuit hic princeps Persarum? Resp. Judæi et hæretici fuisse Cyri filium Cambysem, Judæis infensum, aut principes ejus, qui templi restaurationem apud eum impediebant: hi enim Judæis, et consequenter Angelo protectori Judæorum resistebant.

Secundo, Rupert. et Cassian. collat. 8. c. 13 putant fuisse malum angelum, sive dæmonem: hic enim pugnat cum Angelo bono. Idem sentit Prosper in Dimidio temp. c. 4. ubi ducit hoc prælium idem esse cum prælio draconis contra Michaelem, Ap. 12. v. 7. Sicut enim cuilibet homini a nativitate, assignatur a Deo Angelus bonus ad custodiam; ita eidem a Lucifero assignatur angelus malus ad tentationem: et sicut cuilibet regno assignatur a Deo Angelus bonus ad tutelam, quasi præses; ita a Lucifero eidem assignatur angelus malus præses, qui regni statum turbet et evertat. Dæmon ergo assignatus præses Judæis a Lucifero, vocatur hic princeps Persarum, qui ex odio Dei valde obsistebat, ne Judæi, utpote populus Dei, a captivitate liberarentur. Hoc autem faciebat quatuor modis. Primo, instigando et inducendo Judæos ad gravia crimina, ut liberatione indignos se redderent. Secundo, suggerendo Judæis amorem Babyloniæ ob libertatem et rerum copiam; odium vero Judææ, quasi sterilis et plane vastatæ. Tertio, persuadendo Cyro et Cambysi id quod olim suaserat Pharaoni Exodi 1. scilicet Judæos regno esse utiles, ac proinde retinendos. Quarto, allegando apud Deum scelera Judæorum quæ necdum satis captivitate vindicata et expiata erant. Ita Rupert. l. 9. de Victoria Verbi Dei, c. 6.

Verum dico hunc Angelum fuisse bonum, qui a Deo præfectus fuit datusque custos regno Persarum. Sic enim Deus cuique genti et regno suum præficit Angelum, uti docent S. Basilius lib. 3. contra Eunomium, Clemens Rom. S. Dionys. Gregorius Nazianz. et alii, quos citat Ludovicus Molina 1. p. qu. 113. in fine, idque patet hic ex Angelo Græcorum, qui nominatur v. 20. Et ita intelligunt Patres illud Deuter. 32. 8. juxta Septuag. *Constituit terminos populorum juxta numerum Angelorum Dei.* Confirmatur primo, ex eo quod statim subdit: *Ecce Michael unus de principibus primis, venit in adjutorium meum:* ubi cum Michaelem unum de principibus vocet, innuit se aliquem alium Angelum bonum principem regni Persarum appellasse. Secundo, ex v. 21. ubi ait: *Nemo adjutor meus est in omnibus his, nisi Michael princeps vester:* hic enim opponit principem Judæorum principi Persarum, quasi Angelum Angelo.

Hæc est sententia S. Hieron. (qui tamen etiam contrariam sententiam refert, sed ut alienam, non ut suam more suo) Theod. S. Gregor. 17. Moral. c. 7. S. Thomæ 1. p. q. 113. art. 7. Lyrani, Carthus. Pererii, Fernandii, et aliorum.

Notat Molina 1. p. q. 108. Angelos infimæ hierarchiæ esse tutelares gentium, ac hominum; scilicet Principatus tutelares, esse regum et regnorum: inde enim videtur hic vocari princeps Persarum; Archangelos vero esse tutelares provinciarum, Angelos hominum singulorum.

RESTITIT MIHI.] *Dices:* Ergone inter se pugnant Angeli, et quomodo Angelus princeps Persarum restitit Gabrieli? Respondet Maldonat. hos duos Angelorum principes apud regem Persarum, puta Cambysem inter se pugnasse, dum contraria illi pro sua quisque gente et provincia suggerere et persuadere nitebantur. Ideo enim ait: *Ego remansi ibi juxta regem Persarum.*

Secundo et potius, hæc pugna Angelorum apud Deum peracta est: adierunt enim ipsi ipsum fontem, puta Deum, ex quo tam animum regis Persarum, quam Judæorum libertatem et captivitatem pendere sciebant, atque coram eo disceptarunt. Licet enim Angeli summa charitate se invicem ament, sintque summe concordes (quod enim dicitur Job 25. 2. *Qui facit concordiam in sublimibus;* et c. 38. 37. *Concentum cæli quis dormire faciet?* de cœlis et stellis; longe verius est in Angelis: *Omnium enim una victoria est, qui super se creatoris voluntas summa: quam dum semper aspiciunt, quod obtinere non valent, nunquam volunt,* ait S. Gregor. superius citatus) tamen in quibusdam rebus, in quibus Deus necdum patefecit suam voluntatem, sibi invicem contraria velle possunt, non absolute et efficaciter, sed conditionate, si videlicet Deo placuerit id quod ipsi optant et desiderant. Itaque

hæc eorum pugna conditionata est, non absoluta: absolute enim utraque pars, licet invicem adversa, resignat se in voluntatem et sententiam Dei. Ita Gregor. de Valentia 1. p. disp. 8. de quinto effectu gubernat. divinæ, quæst. 6. punct. 4. Sic ergo Gabriel hic pro suis Judæis orabat Deum, ut omnes e Babylone in patriam reduceret, ne Babyloniorum idololatria et vitiis inficerentur, uti aliquos infici videbat, atque urbem et templum restaurari curaret, juxta promissa sua; ut ibi pie, securo et quiete Deo servirent: quod tam instanter postulaverat, et assidue postulabat Daniel, cum templi fabricam anno primo Cyri inchoatam, sed anno secundo ejusdem propter hostes interruptam et inhibitam fuisse audisset. Addebat Judæos esse populum Dei, et gentem ex omnibus ab eo electam et dilectam, ex qua nasciturus erat Messias. Allegabat merita Abrahæ, Isaac, Jacob, Mosis, etc. preces Jeremiæ, Ezechielis, Nehemiæ, Jesu et aliorum tum viventium, præsertim Danielis. E contrario Angelus Persarum orabat, ut Deus aliquos Judæos in Babylone relinqueret ad Babyloniorum et Persarum conversionem, utque illi e Judæis unum verum Deum, ejusque cultum discerent; illudque Judæis esse utile, utpote qui adversis meliores fierent. Ita Theod. et S. Greg. supra. Verum est enim illud Senecæ l. 3. de Ira, c. 8. *Quantum consuetudo possit intelligas, si videris feras quoque convictu nostro mansuescere, nullique immani bestiæ vim suam permanere, si hominis contubernium passa est.* Tantum valet conversatio, exempla, consuetudo, ut merito Angelus Persarum convictum Judæorum suis Persis tam acri bello depoposcerit. Qui Patres et aliam causam adducunt, scilicet principem Persarum restitisse Gabrieli et Judæis ex zelo justitiæ, quod diceret Judæos, qui tot a Deo beneficia acceperant, iisque male vivendo tam ingrati exstiterant, debere adhuc magis puniri et purgari.

Nota: Hæc pugna Gabrielis cum Angelo Persarum peracta est non digladiando, nec verberando, sed primo, contraria volendo; secundo, contra antagonistam disputando; tertio, Michaelem, et alios Angelos ad idem contra eum advocando et concitando; quarto, Deum ardenter orando contra vota alterius, ejusque rationes solvendo, et suas perurgendo.

Viginti et uno diebus,] scilicet toto tempore trium septimanarum, quo jejunavit Daniel v. 2. Tamdiu duravit hæc pugna, non propter ipsos Angeles: eorum enim actus sunt instantanei, et perficiuntur in instanti, sed primo, ut interim acueretur Daniel ad magis orandum pro Judæorum plena libertate; secundo, ut Judæi scirent pugnæ hujus et liberationis suæ difficultatem.

Moraliter, si inter Angeles, imo principes Angelorum, sunt dissidia, quid mirum inter homines sanctos subinde oriri dissensiones, vel opinionum, vel voluntatum, salva utrimque charitate? Ita dissensio orta inter Paulum et Barnabam, causa fuit ut pluribus Gentibus prædicaretur Evangelium, Actor. 5. 39. Ita S. Paulus a S. Petro dissensit, Gal. 2. 11. Ita et S. Cyprianus a S. Stephano Pontif. S. Chrysostomus a S. Epiphanio, S. Hieronymus a S. Augustino: quos tamen charitas una cum Deo, et cum sese invicem nexos vinctosque jungebat.

Et ecce Michael unus (id est primus: sæpe enim Hebræi numerum cardinalem capiunt pro ordinali) de principibus primis,] q. d. Michael primus principum, scilicet Archangelorum. Ita S. Hieron. et Theodor. Unde a S. Juda in sua epistola, et ab Ecclesia Michael vocatur Archangelus, videtur ergo quod Michael sit princeps ordinis Archangelorum duntaxat. Secundo, alii sic exponunt, *unus de principibus*, id est, primus in ordine Principatuum, qui regnis præsunt: ex quo sequitur Michaelem esse principem ultimæ hierarchiæ duntaxat. Ita S. Thom. 1. p. q. 113. art. 3. Et ait S. Dionys. c. 9. Cœlest. hierarc. Idem sentiunt Ægydius Rom. in 2. dist. 10. dub. 1. Toletus in Lucæ c. 1. 26. annot. 45. Gabriel Vasquez 1. p. disp. 244. n. 14. ubi ait S. Michaelem esse ex Principatibus qui toti orbi præsunt. Tertio, multi jam valde probabiliter censent Michaelem tum naturæ, tum gratiæ et gloriæ dignitate esse absolute primum et principem omnium omnino Angelorum. Idque probatur primo quia hac de causa Apoc. 12. 1. Michael cum Lucifero et angelis ejus pugnasse dicitur, dum ejus superbiæ restitit, dixitque humillime מי כ אל *mi ca el, quis ut Deus?* Sicut ergo Lucifer dæmonum, sic Michael Angelorum, pro Deo est imperator, estque primus inter Seraphinos. Secundo, quia Ecclesia Michaelem vocat Primatem cœlestis exercitus, Præpositum paradisi, atque ejus nomine festum omnium Angelorum colit. Tertio, quia Michael, uti olim Synagogæ, ita nunc Ecclesiæ totius præses et custos a fidelibus colitur. Hinc Ecclesia in Missa pro defunctis vocat eum Signiferum Christi. Rursum, Ecclesia vocat eum Præpositum animabus suscipiendis. Hac de causa S. Franciscus licet singulari amore et cultu prosequeretur omnes Angelos, adeo ut in honorem eorum a *festo Assumptionis B. Virginis quadraginta diebus jejunans orationi jugiter insisteret; tamen S. Michaeli Archangelo, eo quod animarum repræsentandarum habet officium, spirituali erat amore devotior, propter fervidum quem habebat zelum ad salutem omnium salvandorum*, ait S. Bonav. in ejus Vita, c. 9.

Ita anno Domini 1087. moriente S. Arnolfo Episcopo Suession. cella ejus contremuit, eique apparuit S. Michael cum multis angelicis spiritibus, pollicens se ei fore ducem ad beatam vitam. Ita habet Lisiardus in ejus Vita.

Ita anno Domini 705. ægrotanti S. Wilfrido Archiep. Eboracensi apparuit S. Michael, eique sanitatem restituit, addens se post quadriennium reversurum, tumque eum in pace tranquilla vitam terminaturum. Ita Beda lib. 5. hist. Anglic. c. 20.

Ita anno Domini 922. in morte Sisinandi Episcopi Compostel. audita est vox Angelorum canentium: *Veni, electe Dei, et intra in gaudium Domini tui*, inquit Vasæus in Chronic.

Ita S. Antonio morienti Angelos occurrisse, eumque contra diaboli calumnias defendisse testatur S. Athanasius.

Ita S. Germani Capuani animam in cœlum ab Angelis ferri vidit S. Benedictus, teste S. Greg. lib. 2. Dialog. cap. 35. Idem contigisse animæ S. Radegundis reginæ docet Gregor. Turon. de Gloria Confess. cap. 106. et animæ S. Hildæ Abbatissæ, docet Beda lib. 4. histor. Anglic. c. 23.

Denique S. Michaelem esse principem Angelorum omnium, ideoque primum inter Seraphinos, sentit S.

Basilius hom. de Angelis: *Tibi*, inquit, *o Michael dux supernorum spirituum, qui dignitate et honore prælatus es cæteris omnibus spiritibus supernis, tibi, inquam, supplico.* Et Pantaleon Diaconus apud Lipom. in hom. de S. Michaele: *Primum*, ait, *locum obtinet inter mille millia, et decies mille myriades Angelorum, et proxime ac citra ullum stuporem* (cum cæteri Angeli ad Dei majestatem obstupescant) *sanctus ter sanctum et admirabilem hymnum Michael, qui est maxima et clarissima stella angelici ordinis.* Idem censet B. Laurent. Justin. ser. de S. Michaele, Rupert. in c. 8. Ambr. Cathar. in c. 1. ad Hebr. Molina 1. p. q. 108. et 112. Viegas in c. 12. Apoc. Salmeron t. 3. c. 3. Bellarm. t. 1. controv. 3. c. 9. et alii. Unde Joannes Molanus Doct. Lovan. l. 3. de Pict. et imag. c. 39. *Michael*, ait, dicitur *Archangelus, non quod sit de ordine Archangelorum, sed quia omnium Angelorum caput et dux est.* De Michaele plura dicam c. 12. 1. Porro quod vir doctus scripsit, duos esse Michaelos, unum Seraphinum victorem Luciferi, alterum Archangelum custodem Ecclesiæ, novum est et hactenus inauditum, ac sine auctoritate æque ac necessitate assertum.

Venit in adjutorium meum.] Michael venit in adjutorium Gabrielis tum quia ipse præpositus erat Hebræorum, tum quia Gabriel minorem causam turbatur: jam enim effluxerant 70. anni captivitatis, quibus elapsis promiserat Deus se Judæos Babylone liberaturum. Ita S. Greg. supra.

Et ego remansi ibi juxta regem Persarum.] ut scilicet Cyrum, et Cyro ab bello in Scytharum absente, Cambysem ejus filium flecterem, eosque Judæis benevolos redderem. Ita Rupert. Docet hic Angelus se ita causam Judæorum apud Deum egisse, ut eamdem quoque egerit apud regem Persarum, a quo post Deum Judæorum liberatio pendebat. Discamus et nos ita Deo niti, ut tamen humana non negligamus media et auxilia. Hanc prudentiam docuit nos S. P. N. Ignatius, dum monuit in rebus conficiendis ita fidendum esse Deo, ac si ab ipso solo res tota penderet; ac deinde in executione ita sedulo rei incumbendum esse, omniaque humana auxilia accersenda esse, ac si iis solis res conficienda foret.

14. Quoniam adhuc visio in dies.] scilicet plurimos erit, q. d. Post multos annos implenda est visio sequens, quæ cap. proximo enarratur.

15. Dejeci vultum,] non ex metu: nam eum jam absterserat Angelus; sed ex reverentia, et ex debilitate contracta ex consternatione prioris visionis Angeli, utpote terribilis et augustæ.

16. Quasi similitudo filii hominis.] Videtur hic idem fuisse Angelus quem viderat Daniel, quique cum ipso loquebatur; mox enim illi ait: *Domine, in visione tua dissolutæ sunt compages meæ*; et: *Loquere Domine, quia confortasti me.* Angelus ergo hic primo formam et vocem tam augustam et splendidam induit, ut supra hominem esse videretur: ex ea enim perculsus Daniel elanguit, et corruit in terram. Unde Angelus aliam formam, puta vulgari homini similiorem, et familiarem induit, itaque comiter Danielem effatus, eum sibi restituit. Adde hunc Angelum fuisse typum Christi hominis, eaque quoque de causa dicitur similis filio hominis.

Tetigit labia mea, et aperiens os meum,] q. d. Os meum, quod antea præ reverentia obmutuerat, Angelus tangendo aperuit, ut libere, fidenter et prompte cum eo loquerer. Sic Seraphim tetigit labia Isaiæ c. 6. v. 7. Loquitur ergo Daniel, aitque:

17. Et quomodo poterit servus Domini mei loqui cum Domino meo?] Daniel vocat se servum, Angelum vero Dominum: erat enim augusta et terribili forma, quæ Danielem perculit et plane consternavit. Unde subdit: *Nihil enim in me remansit virium, sed et halitus meus intercluditur*, uti fit in ingenti pavore et consternatione. Unde Vatablus sic explicat, q. d. Actum est de me, vidi Angelum. Olim enim putabant Judæi se morituros, si vidissent Angelum, adeo tunc apparebat terribilis. Unde Manue pater Samsonis, viso Angelo, ait ad uxorem: *Moriemur, quia vidimus Dominum*, Judic. 13. v. 22. Verum sapientior erat Daniel, et jam metum ei absterserat aut temperarat Gabriel. Itaque verius est quod dixi, Gabrielem tam fulgida specie apparuisse, ac verberasse oculos Danielis, ut ille viribus pene deficeret, et animo linqueretur, vixque posset respirare. Quocirca Angelus hunc splendorem moderans ait ei: *Pax tibi*, quod licet Vatabl. explicet, q. d. Incolumitas est tibi, non morieris, nihil detrimenti tibi accidet: tamen verius est Angelum imprecari pacem, id est animum, vires et robur Danieli. Subdit enim: *Confortare, et esto robustus.*

18. Tetigit me quasi visio hominis.] Tetigit me Angelus in specie humana apparens, et a me visus ut homo. Vide dicta v. 16.

20. Numquid scis?] q. d. Non videris nosse cur ad te venerim, sed ego tibi dicam: Veni ut dicerem tibi primo, preces tuas esse exauditas, quoad plenum Hebræorum reditum in patriam. Secundo, quid sit populo Persico eventurum. Tertio, quid futurum sit in fine mundi; sed revertar cito, ut in conspectu Dei resistam Angelo Persarum: nec enim omnino sum securus: gravius enim certamen mihi instare vereor ex Angelo Græcorum, de quo v. 20. Nihilominus priusquam abeo, et ad pugnam redeo breviter tibi futura nuntiabo, quæ expressa sunt in scriptura veritatis, id est, in libro præscientiæ et prædestinationis Dei, quæ verissima et certissima est ac fallere nequit. *Scriptura ergo veritatis* vocatur hic Dei decretum, eo quod instar scripturæ fixum ac firmum sit, nec oblivione aut tempore mutetur. Porro hæc futura sunt tria illa paulo ante dicta, quæ Angelus Danieli enarrat duobus cap. sequent. licet S. Hieronymus putet ibi narrari alias visiones; sed quod dixi, videtur verius.

Et nunc revertar ut prælier, ut disputem et rationibus decertem adversum principem Persarum.] Sic Grammatici suum habent bellum grammaticale, quo non verberibus, sed verbis inter se confligunt de vocibus, et ad ravim usque decertant. Sic Philosophi sua habent prælia scholastica, dum suam sententiam hic propugnat, alter oppugnat. Sic, quod plane huic loco est simile, advocati apud judicem forense agunt bellum, dum unus reum capitis ad necem adigere, alter eripere et defendere conatur. Sic Cicero se oratione et verbis præliatum asserit lib. 1. ad Attic. ep. 11. *Ego*, ait, *quamdiu senatus auctoritas mihi defendenda fuit, sic acriter et vehementer præliatus sum, ut clamor concursusque maximo cum laude meo fieret.* Licet enim Gabriel v. 12. dixerit Deum exaudisse preces

Danielis, eisque annuisse; tamen verebatur, ne Angelus Persarum ess contrariis rationibus et precibus, saltem ex parte subverteret. Festinat ergo, ut contra eum disceptet, et a Deo auditis utriusque rationibus, definitivam sententiam pro Daniele et Hebræis impetret. Unde Arabicus vertit: *Nunc ego revertor certare* (ad certandum) *cum rege Persidis.*

CUM EGO EGREDERER, APPARUIT PRINCEPS GRÆCORUM VENIENS.] Cassian. collat. 8. cap. 13. putat hosce principes fuisse Angelos malos: unde concludit, dæmones non tantum cum Angelis bonis, sed et inter se dissidere ac confligere: *Legimus*, ait, *Græcorum quoque principem similiter alium nuncupari, qui utique favens genti sibi subditæ tam populo Israel quam nationi Persarum eidsbotur adversus. Ex quo liquido pervidetur, quod discordias gentium, et conflictus, ac simultates, quas inter se istis instigantibus gerunt, etiam contra se adversæ exerceant potestates, et illarum vel victoria gaudeant, vel diminutione crucientur: et ob hoc non possunt inter se esse concordes, dum unusquisque pro his quibus præest, contra alterius gentis præsulem inquieta semper æmulatione contendit.* Verum jam ostendi, omnes hosce principes fuisse Angelos bonos, non malos; ut certe si mali fuissent, non procurassent commoda gentis suæ, uti vult Cassiao. sed ejus exterminium agitassent. Flagrant enim dæmones ingenti odio hominum omnium. Hunc ergo Græcorum Angelum auspectum habuit Angelus Danielis, timuitque ne ipse faveret Angelo Persarum contra se et Hebræos, aut ne quasi tertius tragulam aliquam injiceret, qua retardaret, aut diverteret, liberationem Hebræorum: ideo enim maturat reditum ad prælium. Id confirmatur ex eo quod mox subjicit: *Nemo est adjutor meus, nisi Michael princeps vester:* ergo Angelus Græcorum non erat ei adjutor. Unde et Biblia regia, atque alii sic legunt: *Cum enim egrederer, apparuit princeps Græcorum.* Ubi *ro enim*, dat causam præcedentium, q. d. Illico revertor; ecce enim novum video venire mihi antagonistam, scilicet principem Græcorum. Unde et Vatablus vertit: *Sed princeps Græciæ advenit, me egrediente.*

Cur princeps Græcorum, id est Macedonum, venerit, quidque egerit aut postularit a Deo, incertum est. Non dubium est, eum Græcorum sibi commissorum causam egisse; ac proinde verisimile est eum petisse, ut aliqui Hebræi in Græciam mitterentur, aut Græcis in Perside et aula regis existentibus nascerentur, ibique detinerentur, ut Græcos sensim notitia Dei cognitione et cultu imbuerent; itaque ex parte restitit Gabrieli sollicitanti ut omnes in Judæam redirent, ne inter Gentes ad idola et Gentium vitia deflecterent.

Secundo, S. Hieron. putat Angelum hunc Græcorum restitisse Angelo Persarum, eorumque tyrannidem et peccata accusasse, ac petiisse, ut Persis imperio dejectis, regnum Alexandri et Macedonum succederet: quod et factum est, ut patet cap. sequenti. Verum hoc factum est post multa tempora, scilicet post ducentos annos; unde non videtur hoc tempore Angelus pro eo orasse et sollicitasse. Sed responderi potest, Angelum ignorasse decretum Dei de tot annis dandis regno Persarum; aut, si illud scivit, putasse illud non esse absolutum sed conditionatum; nam et Angelus Danielis, ei cap. seq. vers. 2. tres tantum reges Persarum numerat, qui in Perside regnaturi sint. Forte ergo hic Angelus ex hisce aliisque argumentis opinatus est, instare finem regno Persarum, petiitque illud ad Græcos transferri, tempusque accelerari, ac proinde Hebræos non dimitti, ut Græcis mox regnaturis prodessent, uti dixi in resp. 1.

Tertio, S. Gregor. 17. Moral. cap. 7. putat Angelum Græcorum restitisse Hebræis, eo quod Hebræi contra Græcos aliquid ante commisissent, eosque læsissent. Hæc mera est conjectura: nam nil tale indicat Scriptura.

Quarto, Maldon. censet Angelum Græcorum, æque ac alios omnes, excepto Michaele, impedivisse Judæorum libertatem, eo quod peccata eorum nondum essent expiata: maxime vero post Angelum Persarum id fuisse Angelum Græcorum, eo quod sciret regnum Persarum transferendum ad Græcos, ideoque nollet Judæos inde in patriam redire, ut major esset Græcorum præda, atque hac de causa eum in auxilium Angeli Persarum venisse. Verum quis credat hoc de Angelo bono, cujus est tueri fideles, nec favere tyrannidi?

Nota: Deus voluit hanc Angelorum pugnam fieri, ut scirent homines, quamdam Angelorum quisque suæ gentis providentiam et curam gerit. Vide hic ergo, ut Gabriel et Angeli fortiter suos adjuvent, et in præliis dent victoriam. Elesbaan, rex Æthiopum, cum Dunaan tyranno Homeritarum pugnaturus, cum ejus castra et suæ laborarent, et ab hoste valde premerentur supplicatione facta, et sacra communione percepta, cum lacrymis Domini invocavit auxilium. Ipse autem eos audivit; et statim vox quædam fuit de cœlo audita, quæ dicebat: *Gabriel, Gavriel, Gabriel.* Confidentes itaque Æthiopes cum descendissent de navibus, et manus conseruissent cum hostibus, eos fuderunt, et omnes interfecerunt, etiam regem ipsum catena vinctum. Vide Baron. anno Christi 523. ex actis Aretæ Martyris.

Anno Domini 601. qui numeratur quintus regum Francorum Theodeberti atque Theodorici fratrum, conflatum est civile bellum inter eos atque Clotharium filium regis Chilperici, hæredem vero Guntheramni, magnaque facta utrimque cæde, cessit tandem victoria Theodeberto atque Theodorico, fugiente Clothario. In qua pugna, ait Aimonius de Gest. Franc. lib. 3. cap. 87. et 88. Angelus Domini adstans exaginatum visus est tenuisse gladium.

Tradit Luitprandus lib. 2. hist. cap. 14. Wenceslaum Bohemiæ regem, occurrisse in finibus Duci Curimensi, qui fines regni hujus vastabat, eique obtulisse singulare certamen, ut multorum cædibus parceret. Ubi ventum est ad manus, Angeli apparuere, qui Wenceslaum protegentes arma ministrabant. Quo viso, Dux petiit veniam, eaque obtenta discessit.

Congenso regnum anno Domini 1484. Lusitanorum classibus est exploratum. Cumque Christo rex nomen dedisset una cum multis suorum, victoriam mirabiliter de quibusdam rebellibus, vexillo crucis educto in prælium, reportavit. Joannes nomen huic regi fuit. Eo defuncto, filius natu major Alphonsus fidem patris sequebatur, minor erat omnino alienus: quocirca in certamen acquirendi regni venerunt. Innumeri qui nondum Christum colebant, natu minorem sequebantur, et maximas copias adversus alterum pau-

eis stipatum militibus conficiebant. Ventum tandem ad pugnam: vix initum prælium, Christi hostes in fugam se protinus subito pavore correpti dederunt. Dux exercitus hostilis captus palam confessus est, se magnam militum copiam in equis insidentem, et crucibus insignitam tantaque luce splendentem, ut oculos omnium perstringeret, in prælio conspexisse, ejus metu perterritum cum suis se fugæ commisisse. Ita Hieron. Osor. lib. 3 hist.

Beato Moysi Abbati quodam tempore tam vehementem intulit impugnationem fornicationis dæmon, ut quietus in cella sua nequiret diutius permanere. Contulit se itaque ad S. Abbatem Isidorum, ac violentiam insultus hujus acerrimi magna cum animi mœstitudine narravit. Cumque e Scripturis sanctis Abbas Isidorus testimonia proferens eum consolaretur, eumque ut in suam cellulam reverteretur rogaret, isque ut id faceret, non posset induci; tunc illum Abbas Isidorus ad suæ mansiunculæ superiora perduxit, eique dixit: *Respice ad Occidentem, et vide.* Vidit autem versus illam mundi plagam innumerabilem dæmonum multitudinem vehementer eum furore perturbari, et quasi ad prælium præparatos in conflictum turmatim ruere et pugnare. Dixit ei iterum Abbas Isidorus: *Respice ad Orientem.* Cumque eam in partem attentius oculos conjiceret, vidit innumerabilem sanctorum Angelorum frequentiam, splendentemque super lumen solis copiam cœlestium virtutum. Ait tum ei Abbas Isidorus: *Ecce quos in Occidente vidisti, illi ipsi sunt, qui etiam Sanctos Dei impugnant. Quos vero versus Orientem conspexisti, hi sunt quos in adjutorium servis suis mittit Dominus exercituum Deus. Cognosce igitur, quod plures nobiscum sint quam cum illis, sicut dixit Elisæus Propheta, ut et S. Joannes ait: Quia major est, qui in nobis est, quam qui in hoc mundo.* His auditis confortatus in Domino Abbas Moyses reversus est ad cellulam suam, gratias agens, et glorificans Domini Jesu Christi potentiam et bonitatem. Ita habet ejus Vita in Vitis Patr. Plura recenset noster d'Aurout in Catechist. cap. de Angelis.

In scriptura veritatis.] Quænam hæc sit dixi v. 20. initio.

CAPUT UNDECIMUM.

SYNOPSIS CAPITIS.

Angelus prædicit Danieli bella posteriorum Alexandri Magni, puta Seleucidarum, regum Asiæ, et Ptolemæorum regum Ægypti: ac tandem v. 21. descendit ad Antiochum Epiphanem, in quo Antichristum, ejusque tyrannidem describit.

1 Ego autem ab anno primo Darii Medii stabam ut confortaretur, et roboraretur. 2. Et nunc
veritatem annuntiabo tibi. Ecce adhuc tres reges stabunt in Perside, et quartus ditabitur
opibus nimiis super omnes: et cum invaluerit divitiis suis, concitabit omnes adversum re-
gnum Græciæ. 3. Surget vero rex fortis, et dominabitur potestate multa, et faciet quod placuerit
ei. 4. Et cum steterit, conteretur regnum ejus, et dividetur in quatuor ventos cœli: sed non in
posteros ejus, neque secundum potentiam illius, qua dominatus est: lacerabitur enim regnum ejus
etiam in externos, exceptis his. 5. Et confortabitur rex Austri: et de principibus ejus prævalebit
super eum, et dominabitur ditione: multa enim dominatio ejus. 6. Et post finem annorum fœde-
rabuntur: filiaque regis Austri veniet ad regem Aquilonis facere amicitiam, et non obtinebit for-
titudinem brachii, nec stabit semen ejus: et tradetur ipsa, et qui adduxerunt eam, adolescentes ejus
et qui confortabant eam in temporibus. 7. Et stabit de germine radicum ejus plantatio: et veniet
cum exercitu, et ingredietur provinciam regis Aquilonis: et abutetur eis, et obtinebit. 8. Insuper
et deos eorum, et sculptilia, vasa quoque pretiosa argenti et auri, captiva ducet in Ægyptum: ipse
prævalebit adversus regem Aquilonis. 9. Et intrabit in regnum rex Austri, et revertetur ad terram
suam. 10. Filii autem ejus provocabuntur, et congregabunt multitudinem exercituum plurimorum: et
veniet properans, et inundans: et revertetur, et concitabitur, et congredietur cum robore ejus. 11. Et
provocatus rex Austri egredietur, et pugnabit adversus regem Aquilonis, et præparabit multitudinem
nimiam, et dabitur multitudo in manu ejus. 12. Et capiet multitudinem, et exaltabitur cor ejus, et
dejiciet multa millia, sed non prævalebit. 13. Convertetur enim rex Aquilonis, et præparabit multitu-
dinem multo majorem quam prius: et in fine temporum annorumque veniet properans cum exercitu
magno, et opibus nimiis. 14. Et in temporibus illis multi consurgent adversus regem Austri: filii
quoque prævaricatorum populi tui extollentur ut impleant visionem, et corruent. 15. Et veniet rex
Aquilonis, et comportabit aggerem, et capiet urbes munitissimas: et brachia Austri non sustinebunt,

et consurgent electi ejus ad resistendum, et non erit fortitudo. 16. Et faciet veniens super eum juxta placitum suum, et non erit qui stet contra faciem ejus: et stabit in terra inclyta, et consumetur in manu ejus. 17. Et ponet faciem suam ut veniat ad tenendum universum regnum ejus, et recta faciet cum eo: et filiam fœminarum dabit ei, ut evertat illud: et non stabit, nec illius erit. 18. Et convertet faciem suam ad insulas, et capiet multas: et cessare faciet principem opprobrii sui, et opprobrium ejus convertetur in eum. 19. Et convertet faciem suam ad imperium terræ suæ, et impinget, et corruet, et non invenietur. 20. Et stabit in loco ejus vilissimus, et indignus decore regio: et in paucis diebus conteretur, non in furore, nec in prælio. 21. Et stabit in loco ejus despectus, et non tribuetur ei honor regius: et veniet clam, et obtinebit regnum in fraudulentia. 22. Et brachia pugnantis expugnabuntur a facie ejus, et conterentur: insuper et dux fœderis. 23. Et post amicitias, cum eo faciet dolum: et ascendet, et superabit in modico populo. 24. Et abundantes et uberes urbes ingredietur: et faciet quæ non fecerunt patres ejus, et patres patrum ejus: rapinas, et prædam, et divitias eorum dissipabit, et contra firmissimas cogitationes inibit: et hoc usque ad tempus. 25. Et concitabitur fortitudo ejus, et cor ejus adversum regem Austri in exercitu magno: et rex Austri provocabitur ad bellum multis auxiliis, et fortibus nimis: et non stabunt, quia inibunt adversus eum consilia. 26. Et comedentes panem cum eo, conterent illum, exercitusque ejus opprimetur: et cadent interfecti plurimi. 27. Duorum quoque regum cor erit ut malefaciant, et ad mensam unam mendacium loquentur, et non proficient: quia adhuc finis in aliud tempus. 28. Et revertetur in terram suam cum opibus multis: et cor ejus adversum testamentum sanctum, et faciet, et revertetur in terram suam. 29. Statuto tempore revertetur, et veniet ad Austrum: et non erit priori simile novissimum. 30. Et venient super eum trieres et Romani: et percutietur, et revertetur, et indignabitur contra testamentum sanctuarii, et faciet: reverteturque, et cogitabit adversum eos qui dereliquerunt testamentum sanctuarii. 31. Et brachia ex eo stabunt, et polluent sanctuarium fortitudinis, et auferent juge sacrificium: et dabunt abominationem in desolationem. 32. Et impii in testamentum simulabunt fraudulenter: populus autem sciens Deum suum, obtinebit, et faciet. 33. Et docti in populo docebunt plurimos et ruent in gladio, et in flamma, et in captivitate, et in rapina dierum. 34. Cumque corruerint, sublevabuntur auxilio parvulo: et applicabuntur eis plurimi fraudulenter. 35. Et de eruditis ruent, ut, conflentur, et eligantur, et dealbentur usque ad tempus præfinitum: quia adhuc aliud tempus erit. 36. Et faciet juxta voluntatem suam rex, et elevabitur, et magnificabitur adversus omnem deum: et adversus Deum deorum loquetur magnifica, et dirigetur, donec compleatur iracundia, perpetrata quippe est definitio. 37. Et Deum patrum suorum non reputabit: et erit in concupiscentiis fœminarum, nec quemquam deorum curabit: quia adversum universa consurget. 38. Deum autem Maozim in loco suo venerabitur: et Deum, quem ignoraverunt patres ejus, colet auro, et argento, et lapide pretioso, rebusque pretiosis. 39. Et faciet ut muniat Maozim cum Deo alieno, quem cognovit, et multiplicabit gloriam, et dabit eis potestatem in multis, et terram dividet gratuito. 40. Et in tempore præfinito præliabitur adversus eum rex Austri, et quasi tempestas veniet contra illum rex Aquilonis, in curribus, et in equitibus, et in classe magna, et ingredietur terras, et conteret et pertransiet. 41. Et introibit in terram gloriosam, et multæ corruent: hæ autem solæ salvabuntur de manu ejus, Edom, et Moab, et principium filiorum Ammon. 42. Et mittet manum suam in terras: et terra Ægypti non effugiet. 43. Et dominabitur thesaurorum auri et argenti, et in omnibus pretiosis Ægypti: per Libyam quoque et Æthiopiam transibit. 44. Et fama turbabit eum ab Oriente et ab Aquilone: et veniet in multitudine magna ut conterat et interficiat plurimos. 45. Et figet tabernaculum suum Apadno inter maria, super montem inclytum et sanctum: et veniet usque ad summitatem ejus, et nemo auxiliabitur ei.

1. Ego autem ab anno primo Darii stabam ut confortaretur.} Non sunt hæc verba Danielis, ut vult S. Hieron. sed Angeli cum Daniele loquentis: Angelus enim orationem cap. præced. cœptam hic continuat, ut patet ex ipsa serie contextus, maxime ex fine cap. præced. et ex v. 2. hic, aliisque sequent. Ita Theodor. et Hebræi, q. d. Ego Angelus qui Judæorum sum custos, ab initio procuravi, ut regnum a Chaldæis et Balsasare ad Medos et Persas, puta ad Darium et Cyrum, transferretur. Sciebam enim eos Judæis fore

benevolos magis quam Babylonios reges, quodque ipsi Judæos e Babylone in patriam dimitterent, ideoque ab initio ego Darium adjuvi, ut in regno Babylonis confirmaretur et roboraretur.

2 ECCE ADHUC TRES REGES STABUNT IN PERSIDE.] Imperite Judæi ex hoc loco numerant tantum quinque reges Persarum: nam, ut docent S. Hieron. Euseb. Joseph. Thucydides, Diodorus, Herodotus et alii universim fuerunt 14. scilicet:

I Cyrus, qui regnavit annos 30.

II. Cambyses, filius Cyri, regnavit annos 7. et menses 6.

III. Smerdes magus, tyrannus, regnavit menses 6.

IV. Darius Hystaspis regnavit annos 36.

V. Xerxes, Darii filius, regnavit annos 20.

VI. Artabanus præfectus, qui Xerxem occidit, menses 7.

VII. Artaxerses, dictus Longimanus, eo quod altera manus ei esset longior, filius Xerxis, regnavit annos 40.

VIII. Xerxes secundus, tyrannus, regnavit menses 2.

IX Sogdianus, tyrannus, regnavit menses 7.

X. Darius Nothus, scilicet filius Artaxerxis Longimani, regnavit annos 19.

XI. Artaxerxes, dictus Mnemon a præstantia memoriæ, regnavit annos 43.

XII. Artaxerxes Ochus regnavit annos 23.

XIII Arses regnavit annos 4.

XIV. Darius Codomannus, qui ab Alexandro victus est, regnavit annos 6

Stetit ergo regnum Persarum per annos 230. licet monarchia eorum tantum steterit annos 203. Nam Cyrus anno 27. regni sui cepit Babylonem et Balsarem occidit, tumque factus est monarcha, tantumque per tres annos regnavit ut monarcha, uti ostendi 1. Esdræ 1. v. 1.

Dices: Qui sunt ergo hi quatuor, quos solos post Cyrum hic numerat Daniel? Cyrum enim hic non numerat: quia Cyrus jam regnabat. Nam Cyri anno tertio hanc prophetiam ab Angelo accepit Daniel, ut patet c. 10. 1. Respondeo: Sunt primi quatuor qui proxime Cyro successerunt scilicet Cambyses, Smerdes, Darius et Xerses. Nam Xerxes est ultimus horum quatuor, qui, ut ait Daniel, fuit opulentissimus, quique bellum movit Græcis. Præterit ergo hic Angelus alios novem reges, quia, ut ait S. Hieron. spiritui prophetico non fuit curæ ordinem historiæ prosequi, sed tantum ea attingere, quæ ad ejus scopum pertinent. Scopus autem ejus hic est, describere regnum Græcorum, puta Alexandri, ejusque successorum Seleucidarum et Ptolomæorum. Transit ergo a Xerxe ad Græcos, quia cum ipsi Xerxem tam infami clade ceciderunt, tum cœperunt se erigere, atque Xerxis et Persarum opibus et regno inhiare.

QUARTUS DITABITUR OPIBUS.] Hunc esse Xerxem omnes consentiunt, cujus tantæ fuerunt opes et copiæ, ut flumina ab exercitu ejus siccata ferantur, naves quoque decies centum millia numero habuisse dicatur, inquit Justin. l. 2.

3. SURGET VERO REX FORTIS.] Hic est Alexander Macedo, qui in summa fuit gloria, sed brevi: nam post duodecim regni annos Babylone decessit, regnumque ejus divisum fuit in quatuor, non posteros, id est filios (etsi duos moriens reliquerit: nam hos regno exclusit, doloque occidit Cassander) sed duces ejus, scilicet Aridæum fratrem Alexandri, Seleucum, Antigonum et Ptolemæum: atque præter hos partem imperii tenuerunt Perdicas, Craterus, Lysimachus; insuper et exteri, ut Arsaces apud Parthos; atque Macedonas, aliique Græci paulo post alios sibi reges crearunt. Angelus hic agit de Alexandro, tum quia Judæis cum eo fuit negotium, ut patet ex Josepho 11. Antiq. 8. tum ut ex eo quasi capite descendat ad Seleucidas et Ptolemæos; de quibus ex professo agere intendit, ut per eos descendat ad Antiochum Epiphanem, et ad Antichristum, ut patebit v. 5.

4. DIVIDETUR IN QUATUOR VENTOS,] ad quatuor mundi plagas, uti ostendi cap. 8. 8. Comparantur regna ventis, uti et somnio cap. 2. 28 quia transeunt et evanescunt ut venti. Secundo, quia inter se pugnant ut venti. Porro tanta fuit gloria Alexandri, ut multi imperatores eam affectarint, esto stolida. Antoninus Caracalla, teste Spartiano in ejus Vita, dicebat Alexandri animum in corpus Augusti Cæsaris, ac deinde in se transmigrasse, ut quoniam illi brevis fuerat vita, in Augusto viveret diutius, se deinde in se. Quocirca ipse se Alexandrum Orientalem Augustum vocabat. Sic et Julianus Apostata credi voluit Alexandrum in se transmigrasse, ac se non minorem de Persis, quam Alexander, victoriam reportaturum, idque credebat ex persuasione Maximi Philosophi, uti ex priscis historicis narrat Baron. anno Christi 636. sed fefellit, et falsus est: nam Julianus in Perside victus et occisus est.

Alexander Severus Imp. teste Lampridio in ejus Vita, Alexandri nomen accepit, eo quod in templo dicato Alexandro Magno apud Arcenam urbem natus esset, cum casu illuc pater ejus cum uxore patriæ solemnitatis causa venisset: et quod eadem die natus esset, qua Alexander Magnus excessit e vita. Alter ergo Alexander esse voluit.

5. ET CONFORTABITUR REX AUSTRI.] Hic est Ptolemæus, non Philopator, ut vult Theodor. sed Lagi, primus post Alexandrum Ægypti rex, ejusque filius Ptolemæus Philadelphus, secundus Ægypti rex. Ita S. Hieron. Ptolemæus enim Lagi vir fortissimus, non tantum Ægyptum, sed et Cyprum, Phœnicem, multasque alias insulas et regiones occupavit, quin et Pyrrhum Epirotarum regem expulsum in regnum restituit. Idem fecit Seleuco Antiochi filio, quem Antigonus Asiæ rex ejecerat. Ita S. Hieron.

Nota: Angelus hic, omissis duobus aliis Alexandri successoribus, scilicet Aridæo et Antigono, cæterorum duorum tantum gesta hic enarrat, scilicet regum Austri, id est Ptolemæorum qui regnarunt in Ægypto, quæ Judææ, est ad Austrum; et regum Aquilonis, id est Seleucidarum, id est posterorum Seleuci, qui dominati sunt Asiæ et Syriæ, quæ ad Aquilonem sunt Judææ, per 270. ann. ait Appianus. Id facit Angelus: quia Judæa inter Syriam et Ægyptum media interjacet, ideoque bellorum inter Seleucidas et Ptolemæos gestorum fuit particeps; perinde ac isthmus inter duo maria interjacens, utriusque maris fluctibus utrimque tunditur. Ita S. Hieron. Hoc ergo hic fixum sit, reges Austri, esse reges Ægyptii, reges Aquilonis esse reges Syriæ.

Recenset ergo hic bella, quæ inter hos reges per 140. annos gesta sunt, scilicet a tertio rege Syriæ, qui dictus est Antiochus Theos, usque ad octavum, scilicet Antiochum Epiphanem, et a secundo rege Ægypti, qui fuit Ptolemæus Philadelphus, usque ad sextum, scilicet Ptolemæum Philometorem. Ponam hic hosce reges ordine.

Seleucidæ.

I. Rex Syriæ, qui anno 12. post mortem Alexandri, victo Antigono, cœpit regnare, fuit Seleucus Nicanor; hic regnavit annos 3. Dictus Nicanor, vel ut alii, Nicator, a cæso Nicatore, vel potius a multis et illustribus victoriis, quas habuit. Ita Ap. in Syriaco.

II. Antiochus Soter, filius Seleuci Nicanoris, regnavit annos 19.

III. Antiochus Theos, filius Soteris, regnavit annos 15. Hunc describit Angelus v. 5.

IV. Seleucus Callinicus regnavit annos 20. Hunc describit Angelus v. 7.

V. Seleucus Ceraunius, id est fulmineus, quod audaci et veloci ingenio præditus videretur esse quasi fulmen; hic regnavit annos 3. Hunc describit Angelus v. 10.

VI. Antiochus Magnus regnavit annos 37. Hunc describit Angelus v. 10.

VII. Seleucus Philopator regnavit annos 12. Hunc describit Angelus v. 20.

VIII. Antiochus Epiphanes regnavit annos 12. Hunc describit Angelus vers. 21. et sequent. Hic Epiphanes Christi ortum 170. annis antecessit.

Ptolemæi.

I. Post Alexandrum primus rex Ægypti fuit Ptolemæus, Lagi filius, vir prudentissimus et fortissimus; hic regnavit annis 40.

II. Ptolemæus Philadelphus, qui curavit Septuag. interpretes vertere Biblia Hebr. in Græcum idioma; hic regnavit annis 38. Hunc describit Angelus v. 5.

III. Ptolemæus Evergetes regnavit annis 26. Hunc describit Angelus v. 7.

IV. Ptolemæus Philopator regnavit annis 7. Hunc describit Angelus v. 10.

V. Ptolemæus Epiphanes regnavit annis 24. Hunc describit Angelus v. 13.

VI. Ptolemæus Philometor regnavit annis 35. Hunc describit Angelus v. 22.

Hinc patet, Danielem horum inter se prælia prædixisse, 260. annis ante eorum inchoationem. Prædixit enim ea sub finem regni Cyri, qui 200. annis Alexandrum Magnum præcessit. Prælia autem hæc cœperunt sub Antiocho, cognomento Theos, qui Alexandro 60. annis fuit posterior.

Quæres: Cur reges hos clare non exprimit et nominat Daniel? Resp. Quia prophetiam scribit, non historiam; historia enim clara est; prophetia vero symbolica et obscura. Secundo, id voluit Deus, ne turbaret causarum secundarum, et providentiæ suæ suavem dispositionem, quæ res, præsertim humanas, sinit agi suis motibus, easque permittit suæ libertati. Hic enim ordo, et hæc libertas multum impediretur, si homines præscirent ea quæ a se, vel aliis facienda, aut quæ eis eventura sunt. Sicut, si homo sciret in particulari tribulationes omnes sibi per vitam obventuras, earumque ordinem, numerum et gravitatem unico intuitu conspiceret, deficeret animo, et desperaret: nunc autem cum sensim singulæ prodeunt, unaque tantum præsens est, cæteræ latent, facile quælibet toleratur et carpitur. Hoc est quod Angelus in fine hujus visionis ait Danieli c. 8. 4. *Tu autem, Daniel, claude sermones, et signa usque ad tempus statutum.*

5 Et de principibus ejus prævalebit super eum.] Theodor. putat hic significari Scopam, Ptolemæi Philopatoris ducem; quasi hic describatur bellum inter Philopatorem et Antiochum Magnum: verum de hoc agit Angelus v. 11. Secundo, Maldon. intelligit Antiochum Epiphanem: verum de hoc agitur v. 21. Tertio, S. Hieron. intelligit Ptolemæum Philadelphum, qui patrem suum Ptolemæum Lagi gloria et opibus superavit, verum quia Angelus eum non filium, sed principem vocat, *ajus* scilicet regia furtis, puta Alexandri Magni, de quo egit v. 3. et seq. Hinc melius intelligemus Antiochum, qui Theos, id est Deus, cognominatus est a Milesiis, eo quod Limarchum eorum tyrannum expulisset, inquit Appian. Hic Theos *prævalebit super eum,* scilicet regem Austri, id est Ægypti, puta contra Ptolemæum Philadelphum: nam contra eum feliciter et fortiter totis Asiæ et Orientis viribus dimicavit. Causa belli fuit, quod Theos ad illud sollicitatus fuerit a genero suo Magas, qui erat frater Ptolemæi Philadelphi: hic enim Magas duxerat filiam Antiochi, et oderat fratrem suum Philadelphum, atque contra eum Antiochum concitavit, ait Pausan. in Atticis. Porro Philadelphus videns se inferiorem Antiocho, cum eo fœdus iniit, eique filiam suam Berenicem uxorem dedit, cum maxima dote: sed *non obtinebit fortitudinem brachii, nec stabit semen ejus,* id est, Berenice non diu permanebit in regno Syriæ. Nam Laodice prior Antiochi uxor non ferens Berenicem sibi prælatam, dolo Berenicem cum ejus filio et fautoribus, quin et Antiochum maritum suum veneno interemit, atque pro eo regem creavit filium suum ex Antiocho, Seleucum Callinicum. Ita Justin. l. 27. S. Hieron. et alii.

Nota: *Brachium* vocat robur regni Syriæ, quod per hoc connubium a rege Ægypti corroborabatur; per connubium enim, quasi brachium ab uno regno in aliud porrectum fuit, quo dexteræ duorum regum ad firmandam amicitiam dabantur; itaque utrumque regnum quasi jungebatur et corroborabatur. Ita Mald.

Et stabit de germine plantatio.] Hæc *plantatio*, id est, planta, fuit Ptolemæus Evergetes successor Ptolemæi Philadelphi, qui fuit ex eodem germine, quia fuit frater ejus; hic enim ultus est injuriam fratri suo Philadelpho illatam, simulque mortem neptis suæ Berenices. Nam ingressus provinciam regis Aquilonis, scilicet regnum Syriæ, in quo regnabat Callinicus, eam occupavit, simulque totam fere Asiam, atque Laodicem Berenices æmulam interfecit. Sed cum audisset in Ægypto seditionem moveri, diripiens regnum Callinici, ex eo quadraginta millia talentorum auri abstulit, simulque vasa pretiosa et simulacra deorum ad duo millia et quingenta, inter quæ erant et illa quæ Cambyses, cum caperet Ægyptum, inde in Persas asportarat. Hæc, inquam, retulit Evergetes, itaque in regnum suum, et in terram suam, puta in Ægyptum, reversus est, ut ait hic Angelus: atque hac de causa (ob deos, scilicet patrios, ab eo relatos in Ægyptum)

Ægypti Ptolemæum hunc Evergetem, id est, benefactorem, nuncuparunt. Ita sanctus Hieronymus.

ABDUCTUS EIS.) Hebr. *faciet ds illis*, supple, pro voluntate sua, q. d. Ad libitum eos capiet, spoliabit, vexabit, occidet.

10. FILII AUTEM EJUS.) *Ejus*, scilicet regis non Austri, sed Aquilonis, id est Syriæ, puta Seleuci Callinici, qui cum Ptolemæo Evergete infeliciter dimicaverat, et tandem amisso regno equo præcipitatus interiit, teste Justino l. 27. Hujus enim Callinici filii duo fuerunt, Seleucus Ceraunius et Antiochus Magnus, qui ut cladem et injuriam parenti illatam ulciscerentur, collegerunt exercitum contra Ptolemæum quartum, qui fuit filius Evergetis, dictusque est Philopator per antiphrasin, quod patrem, matrem, fratrem, uxorem et sororem occidisset. Sed cum Seleucus Ceraunius, senior Callinici filius, dolo a suis interfectus esset, solus Antiochus Magnus rem aggressus, totam Syriam, proditione Theodeti, Ptolemæo Philopatori parricidæ, et libidinibus vacanti ademit. Ita ex Justino et Polybio S. Hier. unde in singulari ait Angelus: *Et veniet properans*, scilicet Antiochus, *et inundans*, id est, quasi fluvius terram operiens multitudine militum.

11. ET PROVOCATUS REX AUSTRI.) Cum enim Antiochus recuperasset Syriam, et usque ad Raphiam urbem, quæ est in foribus Ægypti, pervenisset; excitatus Philopator, collegit maximas copias, præsertim ex Græcia, atque juxta Raphiam cum Antiocho conflixit eodem anno, quo Annibal Romanos apud Trasimenum lacum cecidit, quo in prælio Antiochus succubuit, amisitque exercitum, atque per deserta fugiens pene captus est. Nam, ut narrat lib. 3. Machabæorum initio, commisso acri prælio, cum fortius pugnaretur ab Antiocho, Arsinoe Ptolemæi Philopateris soror, copias obambulans cum lacrymis obsecrabat milites, uti sibi opem fortiter et audacter pugnando ferrent, binas auri minas se singulis, si vincerent, daturam promittens: itaque milites resumptis animis Antiochi copias ceciderunt, multosque ex iis ceperunt.

12. SED NON PRÆVALEBIT.) Philopator: quia hostem suum Antiochum capere, aut regno exuere non poterit; nam Antiochus fuga elapsus, cum Ptolemæo Philopatore, pacis et voluptatum amante, fœdus iniit, ea conditione, ut tota Syria cederet, eamque Philopatori traderet. Hic enim Philopater, inquit Justinus, Eurydicem sororem pariter et uxorem suam occidit, atque adhæsit Agathocleæ meretrici, necnon in stupris, dies in conviviis consumens. Agathocles ergo frater Agathocleæ, qui et ipse regis erat concubinus, regem et regnum regebat, qui, Philopatore mortuo cum ærarium regium regnumque invadere vellet, cum Agathoclea sorore, ambo a populo concurrente tanti et suspensi sunt.

13. CONVERTETUR ENIM REX AQUILONIS. Quia Antiochus Magnus videns luxuriam et ignaviam Philopateris, exercitum reparavit; et Philopatore interim mortuo. IN FINE TEMPORUM ANNORUMQUE,) id est, revoluto aliquot annorum tempore, contra filium ejus Ptolem. Epiphanem, quatuor annorum puerum, castra movit, adjutus a Philippo Macedonum rege, ea conditione, ut inter se dividerent regnum Ægypti, et hoc est quod subdit Angelus: *Multi consurgent adversus regem Austri*, id est Ægypti. Ita Justin. l. 30 et 31. Qui et addit, Alexandrinos misisse legatos Romam, ut pupilli pueri, puta Ptolemæi Epiphanis, tutelam susciperent, quod et fecerunt Romani, indeque ortum est bellum inter Romanos et Antiochum, quo victus Antiochus Romanis Asiam cessit, de quo v. 18.

14. FILII QUOQUE PRÆVARICATORUM,) q. d. Multi Judæi prævaricatores legis Dei, occasione horum bellorum inter vicinos reges, desciscent et deficient alii ad Ptolemæum, alii ad Antiochum; ac tandem mortuo Antiocho, contra legem, quæ jubet in solo templo Hierosolymitano Deum coli, extollentur in superbiam, atque ædificabunt templum Heliopoli in Ægypto, quod sua habeat sacrificia et sacerdotes, æque ac Hierosolymitanum, idque ut impleant visionem Isaiæ 19. 19. quæ habet: *Erit altare Domini in medio terræ Ægypti*; impleant, inquam, secundum pravam et perversam suam intelligentiam. Nam Isaias ibi non loquitur de templo Judaico, quod unicum esse voluit Deus, idque Hierosolymis tantum; sed de templis Christianorum in Ægypto, et passim toto orbe ædificandis. Horum dux fuit Onias, filius Oniæ pontificis, qui fugiens Antiochum Epiphanem Judæam invadentem, perrexit in Ægyptum ad Ptolemæum Philometorem, templumque hoc Heliopoli ab eo impetravit, quod stetit annos 250, usque ad Vespasianum, qui illud cum urbe, et Judæis funditus evertit. Et hoc est quod ait hic Daniel, dicens: *Et corruent*. Ita S. Hieron. Vide Joseph. lib. 13. Antiq. cap. 6. et l. 7. Belli, cap 30. Ubi nota, Josephum errare in numero annorum: ponit enim annos 333. a Philometore ad Vespasianum cum tantum fluxerint 250. teste Eusebio.

15. ET VENIET REX AQUILONIS.) Antiochus Magnus, defuncto Ptolemæo Philopatore, contra filium ejus Ptolemæum Epiphanem, maxime exercite venit in Syriam, volens illam superiori bello amissam, cum Judæa sibi subjicere; et Scopam ducem Ptolemæi juxta fontes Jordanis, ubi postea Paneas, id est Cæsarea Philippi, condita est, inito certamine fugavit, eumque cum decem millibus militum obsedit in Sidone, ob quem liberandum misit Ptolemæus duces electos et inclytos, Eropum, Menoclem et Damoxenum; sed obsidionem solvere non potuit: sic tandem fame superatus Scopas, manus dedit Antiocho, et cum sociis dimissus est. Mox et aliæ plurimæ urbes captæ sunt ab Antiocho, et hoc est quod ait hic Angelus: *Et faciet* Antiochus *veniens super eum*, id est contra Scopam et Ptolemæum, *juxta placitum suum*, quin *et stabit in terra inclyta* (hebr. est צבי *tsebi*, de quo dixi c. 8. 9.) id est in Judæa, quæ fertilissima est et Dei cultu ac templo inclyto. Unde Syrus et Arabicus vertunt: *Et stabit* (manebit, vel durabit) *in terra Israel*.

16. CONSUMETUR IN MANU EJUS,) id est, vastabitur et affligetur ab Antiocho Judæa, eamque sibi subjiciet, et faciet ibi quidquid volet; nimirum Judæis ultro se ipsi dedentibus, ipsumque honorifice excipientibus, et omni ope ac studio adjuvantibus, maxime in arce Hierosolymorum a Ptolemæo insessa expugnanda. Ita ex Josepho et Polybio S. Hieron.

17. ET RECTA FACIET CUM EO,) id est, Antiochus simulabit se bona fide amicitiam velle cum Ptolemæo, sed dolose id faciet, ut eum evertat. Unde sequitur:

ET FILIAM FOEMINARUM.) Quia Antiochus volens non

tantum Syriam, Ciliciam, Lyciam et alia, sed et Ægyptum Ptolemæo, Epiphani puero septenni, adimere, Cleopatram suam filiam fœminarum, id est pulcherrimam, ei despondit, et post sex annos tradidit, data ei nomine dotis Cœlesyria et Judæa, quod speraret fore, ut filia incautum adolescentem aut falleret, aut occideret, itaque regnum ejus ad se perveniret. Sed *non stabit*, id est, non succedet ei dolus. Nam Ptolomæus Epiphanes, ejusque duces advertentes dolum Antiochi, cautius se gesserunt: et Cleopatra magis mariti quam patris sui partes fovit. Ita ex Josepho et Appiano S. Hier.

18. Convertet faciem suam ad insulas.] Antiochus dolum suum in Ægypto discussum videns, alio se vertit cepitque Rhodum, Samum, Colophonem, Phocæam et multas alias insulas; sed occurrit ei L. Scipio cum fratre suo P. Scipione Africano, qui Annibalem vicerat; tandemque victus Antiochus a L. Scipione qui propterea Asiaticus dictus est, annuum tributum mille talentorum Romanis promisit, obsidemque dedit filium juniorem Antiochum Epiphanem, qui postea Judæam vastavit. Ita Livius lib. 37. Plutarchus in Vita Scipionis, Appianus in Syriaco, Justin. lib. 31. et ex iis S. Hieron. Unde sequitur:

Et cessare faciet principem opprobrii sui.] Pro *principem*, Sept. vertunt, *ἄρχοντας*, id est *principes*, q. d. Antiochus cessare faciet, id est, principatu suo deponet et dejiciet principes opprobrii sui, id est principes hostiles, quos ipse vicit, atque probro et ludibrio exposuit, dum eos in triumphum duxit; sed opprobrium ejus in ipsummet conversum recidit, cum ipse pari modo ad thermopylas a Romanis victus, annuum eis tributum mille talentorum pendere coactus, orbi ludibrio fuit. Verum quia hebr. est קָצִין *katsin*, id est principem, in singulari: et quia Syrus et Arabic. vertunt. *Cessare faciet principem, qui eum opprobrio afficiebat* vel *conviciabatur*; hinc melius per *principem opprobrii* accipias Scipionem Africanum: hic enim sua ope et consilio dirigens L. Scipionem, fratrem suum, belli ducem, vicit Antiochum, spernentem prudentissimum Annibalis consilium, eumque probrose fugere compulit. Annibal enim prudenter suadebat Antiocho, ut, viciniis relictis, Italiam invaderet, se auxilia Carthagine eo mittenda curaturum. Scipio et Romani ut Annibalis sana consilia disturbarent, crebro et familiariter agebant cum eo, ut eum Antiocho facerent suspectum, quasi ambientem amicitiam Scipionis et Roman. Unde inter alia quæsivit Scipio ab Annibale, quem censeret inter belli duces fuisse vel esse primum? Respondit Annibal: Alexandrum Magnum. Intulit Scipio: Quem secundum? Respondit: Pyrrhum Epiri regem ob animos et audaciam. Rursum Scipio: Quem tertium? Cui Annibal: Meipsum. Sensit id Scipio, ægre ferens se postpositum, addiditque: Quid ergo si me vicisses? Annibal sentiens Scipionem tectum ut eum titillaret et celebraret: Anteferrem, inquit, me Alexandro; tacite significans Scipionem extra comparationem esse et majorem Alexandro. Intellexit hæc Antiochus et Annibalem quasi Scipioni adulantem suspectum habuit: simul, ne gloria victoriæ Annibali tribueretur, non sibi, ejus sana consilia aspernatus est: ideoque a Romanis cæsus et superatus est. Ita Plutarch. in Vita Scipionis, Appianus in Syriaco, et Justinus lib. 31. qui et addit Annibalem hanc sui consilii de Italia invadenda rationem Antiocho evidentem dedisse: *Cum Romano*, inquit, *seu occupaveris prior aliqua extero, seu viceris, tum etiam cum victo et jacente luctandum erit. Quamobrem si quis eos in Italia lacessierit, suis eos opibus, suis viribus, suis armis posse vinci, sicut ipse fecerit. Sin vero quis illis Italia velut fonte virium cesserit, perinde falli, ac si quis amnes non ab ipsis fontium primordiis derivare, sed concretis jam aquarum molibus avertere, vel exsiccare velit.* Antiochus ergo victus Scipionem placere et conciliare studuit, ut ab ulteriori bello cessaret. To enim *cessare faciet*, idem est quod conabitur et studebit, ut eum cessare faciat: significatur enim actus inchoatus, non perfectus.

Et opprobrium ejus convertetur in eum.] Victus enim Antiochus, ut opprobrium suum tegeret opprobrio hostis victoris, filium Scipionis Africani, quem captivum tenebat, ad patrem remisit, pacemque petiit. Sed hoc opprobrium in eum recidit; nam Africanus reipublicæ commoda suis præposuit, dixitque, ait Justinus lib. 31. *alia esse patris officia, alia patriæ jura, quæ non liberis tantum, verum etiam vitæ ipsi præponantur.* Denique *ut majestate ejus dignum erat armis se recepturum filium* asseruit. Et Livius lib. 37. Cum, inquit, Antiochi legatus Scipioni ingens auri pondus esset pollicitus, et nomine tantum excepto, societatem omnis regni si per eum pacem impetrasset: respondit Scipio: Pro filio privatam gratiam rependam: publice nec habebo quidquam ab Antiocho, nec dabo. Has ergo Antiocho pacis leges dixit, ut Asia Romanis cederet, ipse vero contentus regno Syriæ esset, naves universas captivos et transfugas, ac Annibalem belli incentorem Romanis traderet: sumptumque omnem belli Romanis restitueret, ac tributum penderet. Quæ cum nuntiata essent Antiocho, nondum ita victum se esse respondit, ut spoliari se regno pateretur. Itaque, reparato iterum bello, iterum vincitur, cæsis ex ejus exercitu quinquaginta millibus, captis undecim millibus: tunc coactus est pacem iis conditionibus, quas ante recusaverat, postulare: nihil quæ ad eas propter novam victoriam a Romanis est additum, Africano prædicante: *Neque Romanos si vincantur animis minui; nec si vincant, secundis rebus insolescere*, inquit Justin. lib. 31. et Livius lib. 37. Peperit tamen hæc res calumniam Scipioni. Nam ipse Romam rediens, ab æmulis accusatus est, quod largitionibus corruptus publicam utilitatem vendidisset: cumque dictus ei esset dies, comparuit non ut reus, sed quasi festum acturus; ac, accusatione dissimulata et contempta, magna conscientiæ confidentia: *Hoc die*, ait, *Quirites, ego olim Carthaginienses vici; æquum ergo est ut diis gratias agamus.* Ergo, acclamantibus universis, sacrificaturus, festumque acturus Capitolium magna pompa ascendit, itaque accusatores confudit. Ita Appianus in Syriaco, et Plutarch. in Scipione, qui et addit Antiochum non tantum filium remisisse Scipioni, sed et Scipioni regnum suum, titulo ejus tantum sibi reservato, obtulisse, si ejus partes tutari vellet; sed Scipionem gratiis regi actis, in fide Roman. perstitisse: inde tamen æmulos eum accusandi occasionem sumpsisse, diemque ei dixisse, sed Africanum accusationem elusisse, eo modo quo recensui: verum post eum diem urbe excessisse, ut rure vitam ageret pro-

cui ambitione et foro; itaque Linternum se contulisse ibique defunctum esse anno ætatis 54. Ejus epitaphium Cajetæ in marmoreo sepulcro hoc exstat.

Devicto Annibale, capta Carthagine, et aucto
 Imperio, hos cineres marmore tectus habes.
Cui non Europa, non obstitit Africa quondam,
 (Respice res hominum) quam brevis urna premit.

Hic nimirum est, cui paulo ante acclamatum: *Neque Roma cadet, Scipione stante; neque Scipio vivet, urbe cadente.*

Tertio, sic apposite ex Hebræo cum Vatablo vertas: *Princeps cessare faciet,* sive *compescet ejus probra retorquens in eum sine omni suo dedecore,* id est Scipio Africanus coget Antiochum desistere a probro, quo afficiebat populum Rom. invadendo suas insulas, imo in ipsummet ejus probra retorquebit, dum eum bello subiget, pacisque leges ei præscribet; qua ratione omne dedecus absterget, quod ei ex captivitate et remissione filii afflare potuerat Antiochus. In Antiocho ergo verum fuit istud: *Ipsus se lædit, alium qui lædere quærit.* Et illud elegans Italorum: *Ben venuto, con per battere, fu battuto.*

Quarto, Lyran. vertit: *Et reducet princeps,* vel *dominus, opprobrium ejus super eum;* ac per principem, vel dominum, intelligit Deum, q. d. Deus cessare faciet blasphemias et probra contra se jactata ab Antiocho, eaque absque suo opprobrio et dedecore, retorquebit in eum. Unde et Pagn. vertit: *Et cessare faciet princeps probris afficientem Deum, ne quispiam probrum suum inferat ei.* Verum vox *Deum* non est in Hebræo, nec legimus hunc Antiochum blasphemasse Deum.

Quinto Glossa, et ex ea Pererius explicant, q. d. Antiochus convertens se ab Ægypto ad Asiam, et insulas, quiescere fecit principem, id est Ptolem. Epiphanem, a quo probro est affectus, ademptis sibi per Scopam ducem ejus multis urbibus, maxime vero a patre ejus. Ptolemæo Philopatore, a quo juxta Raphiam victus est cum dedecore. Sed *opprobrium ejus convertetur in eum,* q. d. Probra et damna quibus gentes a se victas afficiebat, vertentur in eum: similibus enim malis ipse victus a Romanis afficietur. Verum hæc probra Ptolemæorum jam deleverat Antiochus Scopam capiendo, uti dixi v. 15. et filiam suam dando conjugem Epiphani, uti dicit v. 17. Adde, hæc non fuisse probra ejus, id est quæ ipse gentibus victis imposuit.

19. Convertet faciem suam ad imperium terræ suæ.] Antiochus victus a Romanis, ab iis intra Taurum montem regnare jussus est et inde fugit Apamiam, Susam aliasque ultimas regni sui urbes; cumque adversus Elymæos pugnaret, ab eis cum omni suo deletus est exercitu. Ita S. Hieron. Licet alii aliter eum mortuum narrent, scilicet oppressum fuisse ab accolis, cum Beli, ut Strabo; vel Jovis Dodonæi, ut Justinus, templum spoliare vellet. Porro Antiochus, inquit Plut. in Scipione, regno spoliatus Asiæ a Romanis: *Benigne sibi a populo Romano factum dixit, quod magna cura liberatus modicis regni terminis uteretur. Ampla enim imperia et nimiæ quæ expetuntur opes, tot tamque varias, et undique circumfusas molestias habent, ut vere dixerit Theocritus:*

Non mihi sint nec opes Pelopis, nec multa talenta:
At vacuo curis liceat cantare sub antro,
Et procul a specula mare prospectare profundum.

20. Et stabit in loco ejus vilissimus.] Non Antiochus Epiphanes, ut vult Theodor. de eo enim agitur v. seq. non etiam Ptolemæus Epiphanes, ut vult Porphyrius apud S. Hieron. Hic enim non successit Antiocho Magno. Non etiam Tryphon, qui fuit tutor Antiochi, filii Alexandri Velis, eoque occiso invasit regnum, ut volunt Hebræi; Tryphon enim diu post, scilicet post Seleucum, Epiphanem, Eupatorem, Demetrium, Alexandrum, et filium ejus Antiochum, sexto ordine occupavit regnum; sed Seleucus Philopator, senior Antiochi Magni filius qui patri in regno successit, regnavitque per 12. annos, sed absque ullis prælus inglorius, inquit S. Hieron. avarus et sacrilegus; unde hebr. est: *Stabit in loco ejus transire faciens exactorem decoris regni,* id est, qui toto regno exactores discursare faciet, ut ejus opes decoremque deprædentur. Hic enim Seleucus, ut alia taceam, licet initio sumptus suppeditaret sacrificiis templi Judæorum, uti dicitur 2. Machab. 3 v. 3. tamen postea misit Heliodorum in Jerusalem, ut ærarium templi expilaret. Verum Heliodorus ab Angelo flagellatus, vix Oniæ precibus servatus est, uti narratur 2. Machab. 3. 33. Quare justo Dei judicio Seleucus jam sacrilegus, ideoque *indignus decore regio, in paucis diebus,* ab eodem Heliodoro occisus est; cumque, eo mortuo, Heliodorus regnum invadere conaretur, Eumenes et Attalus reges eum depulerunt, atque Antiochum Epiphanem juniorem Antiochi Magni filium fratri defuncto in regnum substituerunt. Ita Appianus in Syriaco.

21. Et stabit in loco ejus despectus.] Hic est Antiochus Epiphanes, filius junior Antiochi Magni, et Seleuci Philopatoris frater: qui cum ape regni obses Romæ teneretur inde fortim, vel, ut alii volunt, conscio senatu, elapsus regnum Syriæ invasit, excluso legitimo hærede Demetrio, qui erat ei ex fratre nepos. Erat enim Demetrius filius Seleuci Philopatoris: atque hinc inter posteros hujus Demetrii et Antiochi perpetua fuerunt bella pro regno per 200. annos, alio alium vicissim obtruncante, et pro eo regnante. De hoc Antiocho maximo Judæorum persecutore deinceps usque ad finem capitis agit Angelus, ac sub ejus nomine partim allegorice, partim symbolice agit de Antichristo. Hic enim Antiochus fuit typus et præcursor Antichristi. Sicut enim Antiochus persecutus est Ecclesiam Judaicam, sic Antichristus persequetur Christianam. Unde Angelus hic sub finem capitis multa dicit, quæ magis competunt Antichristo, quam Antiocho: vide canon. 4. Hinc etiam veteres, teste S. Hieron. hæc omnia interpretati sunt de Antichristo, non de Antiocho.

Et non tribuetur ei honor regius.] Quia Antiochus Epiphanes initio non fuit acceptus ut rex: quippe ab iis, qui in Syria favebant Ptolemæo, non ei dabatur honor regius. Porro Antiochus hic a rerum magnarum molitione potius quam effectione, dictus est Epiphanes, id est Illustris. Fuit enim ingenio inquieto, versatili, turbido, vago et vario: unde multa machinatus est, pauca ad felicem exitum perduxit. Ut indolem hujus Antiochi, de quo multa hic Daniel, et plura libri Machab. magis perspicias, audi quæ de eo scribit Leonicus lib. 3. variæ histor. cap. 91. *Profusissimum regum omnium, et genio voluptatibusque incontinenter et immodice deditum fuisse Antiochum eo-*

gnomento Epiphanem, Polybius in historiis suis refert: quem cognomine paulum immutato, aliquando Epimanem pro Epiphane, id est, furibundum et mente captum appellat. Hunc namque scribit immensos pecuniarum thesauros in comessationibus et symposiis prodegisse, et brevi profudisse, solitumque esse ludibundum interdum et ebrium grandiusculos nummorum sacculos in vias publicas abjicere, et subinde dicitare: Isthæc accipiant ii, quos sors fortunave huic commodo jampridem destinavit. Nonnunquam etiam rosis coronatum, aureoque indutum chlamyde vagari solitum dicit, lapides sinu gestantem quibus obvios quosque impeteret. Publicis quin etiam (ut ait) balneis ipse cum populo promiscue lavari consueverat, pretiosissimisque unguentis inungi. Unde cum quidam aliquando illic e populo dixisset: Beatus es, o rex, qui adeo bene oles. Ast ego, inquit, hac tibi in re continuo satisfaciam, et perquam saturum reddam: quo dicto, bicongium vas pretiosissimi plenum unguenti, super illius effundi caput jussit, ex quo vehemens adeo odoris fragrantia est exorta, ut plerosque e foro ipso et longinquis etiam urbis partibus excitos ad eum statim locum contraxerit, ut impellentium sese studio hinc inde et crassi lubricitate unguenti, et plurimi balneatorum humi caderent, et rex ipse profusissimo pene risu cachinno pronus corruerit, et, ut in turba solet, non belle etiam acceptus et conflictatus fuerit. Hunc aliquando ferunt in certaminibus quæ Antiochiæ celebravit, omnes qui aderant Græcos invitasse, pretiosissimisque unguentis ex aureis guttis perunctos omnes, amaracino videlicet, et telino, et cinnamomino, crocinoque insuper et nardino celeberrimo, mille et quingentorum tricliniorum convivia suscepisse, in quo ipse invicem discubuisse, et discumbentibus ministrasse dicitur, cum mimis, quin etiam et histrionibus licenter adeo et impudenter saltasse, ut omnes convivas præ pudore oculos a se avertere cogeret. Is est Antiochus qui Romæ aliquando pro obside fuerat, et inde ad regni evectus apicem, ad has insaniæ notas regali licentia sine respectu turpiter declinavit. Hucusque Lonicerus. Porro de Antiochi hujus superbia, avaritia, crudelitate, impietate et sacrilegiis, vide 1. Machab. 1. 11. et seq. ac lib. 2. cap. 5. v. 11. et seq. cap. 6. cap. 7. cap. 9.

ET VENIET CLAM.] clanculum fugiens Roma venit in Syriam.

ET OBTINEBIT REGNUM IN FRAUDULENTIA.] Hebr. בחלקלקות *bachalaclaccot*, id est blandimentis, puta simulatione benevolentiæ et clementiæ: simulans enim se velle agere tutorem pupilli nepotis sui Demetrii, eum regno exclusit, regnumque occupavit adjuvantibus eum Attalo et Eumene Asiæ regibus, ut dixi. Talis erit et Antichristus, scilicet maximus hypocrita. Audi Hippolytum tract. de Consummat. sæculi: *Antichristus*, inquit, *in primordiis suis clemens erit, quietus, religiosus, odio habens injustitiam, detestans munera, idololatriam non admittens, amans Scripturas, observans sacerdotes, honorans senes, scortationes et adulteria repudians, non dans aures obtrectatoribus, hospitalis, studiosus pauperum, pupillos et viduas defendens, dissidentes inter se pacificans, nullum divitiorum studium præ se ferens: atque hæc omnia faciet consilio simulato ac fraudulento, quo circumveniet omnes, ut se regem creent.*

22. ET BRACHIA PUGNANTIS EXPUGNABUNTUR A FACIE EJUS.] *Brachia* vocat vires et copias eorum, qui contra Antiochum pro Demetrio regni hærede pugnaverunt: sed ab Antiocho oppressi sunt. Unde hebr. est, *Et brachia inundationis inundabuntur*, id est auxilia Demetrii, quæ tamquam rivuli undique confluent, ab Antiocho, tamquam majore quodam flumine, obruentur. Ita Maldon.

INSUPER ET DUX FOEDERIS.] *Dux fœderis*, inquit Theodor. fuit Onias pontifex, qui veteris Testamenti dux erat: hic enim ab Antiocho Pontificatu privatus est, procurante id Jasone fratre Oniæ, qui pontificatum ambiebat, ut patet 2. Machab. 4. 9. Secundo, S. Hieron. *Dux fœderis*, inquit, fuit Judas Machabæus, qui fuit dux populi Judaici, Deo per fœdus astricti, quem Antiochus fraudibus superavit. Tertio et optime Ptolemæus Philometor vocatur hic *dux fœderis*, tum quia cum Antiocho Epiphane avunculo suo fœdus iniit, tum quia filius fuit Cleopatræ sororis Antiochi Epiphanis, quam Antiochus Magnus Antiochi Epiphanis pater, Ptolemæo Epiphani, Philometoris patri, jungendi fœderis causa desponderat. Itaque Ptolemæus Philometor ex eo fœdere natus, velut vinculum et dux fœderis erat. Ita S. Hieron. Hic ergo Philometor ab Antiocho Epiphane contritus est; quia duces Philometoris ab Antiocho Epiphane inter Pelusium et montem Casium prælio victi sunt.

23. ET POST AMICITIAS, CUM EO FACIET DOLUM.] Quia Antiochus post victoriam parcens Philometori puero, et amicitiam simulans, ascendit Memphim, et ibi ex more Ægypti regnum accipiens, puerique rebus se providere dicens, cum modico populo omnes uberes et mercatorias Ægypti urbes (quod nemo patrum suorum fecerat) intravit, pace et opibus abundantes, ut habent Hebr. ideoque securas subegit, earumque divitias occupavit et dissipavit; atque tam callidus fuit, ut prudentes cogitationes eorum, qui duces erant regis pueri, sua fraude subverterent. Deinde, ut ait Angelus: *Contra munitas et firmissimas*, scilicet urbes Ægypti, *cogitationes inibit, et hoc usque ad tempus*; id est, observato idoneo eas capiendi tempore: aut potius, ut Maldon. q. d. Cogitationes et consilia sua animo premet, quoad opportunum tempus advenerit: tunc enim, aperto marte, regnum Ægypti invadet, et hoc est quod sequitur:

25. ET CONCITABITUR FORTITUDO EJUS, scilicet Antiochi Epiphanis, ADVERSUM REGEM AUSTRI,] contra Ptolemæum Philometorem, regem Ægypti, ut jam non fraudibus, sed aperto bello eum invadat. Bellum hoc describitur lib. 1. Machab. 1. vers. 19.

ET NON STABUNT.] scilicet copiæ et auxilia regis Austri, puta Philometoris; quia Antiochus suis fraudulentis consiliis omnia subvertit, et Ægyptios quosdam regis Philometoris aulicos, qui comedebant cum ipso panem, magnis promissis ad defectionem et regis sui perniciem induxit, ut sequitur.

27. DUORUM QUOQUE REGUM COR ERIT,] q. d. Antiochus et Philometor, vel potius Philometoris pueri principes, sancient fœdus, sed utrumque fictum: neque enim cogitabit de alterius exitio; sed neuter poterit alterum penitus delere, quia *adhuc finis in aliud tempus*, id est, quia nondum venit tempus fini utriusque regis et regni a Deo præstitutum. Hæc omnia de Antichristo ad litteram accipit S. Hieron. Verum ex

antecedentibus et sequentibus patet, hæc omnia primario dici de Antiocho.

28. Et revertetur in terram suam cum opibus,] cum prætextu tutelæ pueri regis Ægyptum expilaverit, ut dictum est v. 21. et 24.

Et cor ejus adversum Testamentum sanctum,] cogitabit Antiochus vastare quoque Judæam, Jerusalem et templum, ubi divina lex, quæ *sanctum* Dei *Testamentum* dicitur, servabatur.

Et faciet, et revertetur,] q. d. Compos factus voti, scilicet expilata Judæa, Jerusalem et templo, *revertetur* in Syriam.

29. Statuto tempore revertetur.] Significat Angelus quod historici et S. Hieron. docent, Antiochum Epiphanem bis intrasse in Ægyptum: cum enim prima vice doli non omnino ei ex voto cessissent, secundo reversus maximis copiis Alexandriæ Philometorem regem obsedit. Hoc est enim quod sequitur: *Et veniet ad Austrum*, id est in Ægyptum; sed *novissimum*, id est secunda hæc ejus expeditio, *non erit similis priori*. Nam

30. Venient super eum trieres et Romani,] q. d. Venient contra eum legati Romanorum vecti triremibus. Publius enim Popilius Lenas legatus Roman qui Romæ Antiocho Epiphani familiaris fuerat, navibus appulsus Alexandriam, Antiochum virga circumscribens circulo in arena, illi dixit: *Senatus populusque Romanus præcipiunt ut Ægypto recedas, nec pugnes in Ptolemæos: et isto in loco respondeas quid consilii geras: an pacem, an bellum cupias.* Quibus illo perterritus, ait: *Si hoc placet Romanis, recedendum est.* Itaque statim movit exercitum. Ita Josephus l. 12. Antiq. cap. 6. Livius lib. 5. dec. 5. Appianus in Syriaco, Justinus, et alii. Vide hic in Antiocho quam verum sit istud: *Omne sub regno graviore regnum est.*

Nota: Pro *Romani* Hebr. est כתים *kettim*; Septuag. vertunt, *Citii*. Citium urbs est in Cypro; et Vatabl. vertit, *naves Cypri*. Unde Theodor. putat hic significari, quod Antiocho pugnanti contra Ptolem. Philometorem auxilia missa sint ex Cypro et Græcia. Verum hoc non consonat historicis, et repugnat nostro interpreti. *Kittim* ergo Cyprum significat, indeque quasvis insulas, et transmarinas gentes, quales erant Romani et Itali: sic etiam accipitur Num. 24. 24. et Ezech. 27. 6. Hinc et Syrus ac Arabicus vertunt: *Venient super eum turmæ e Macedonia, vel de insulis Italiæ.*

Percutietur] Antiochus, non ferro, sed metu Romanorum. Unde hebr. est נכאה *nicho*, id est *infirmabitur*, et, ut Vatabl. vertit, *consternabitur*, dolore et ira afficietur, quam mox evomet in Judæos. Unde sequitur:

Et indignabitur contra Testamentum sanctuarii,] q. d. Iram quam non potuerat in Ægyptios effundere, effundet Antiochus in Judæos, templumque eorum, quod hic vocatur *Testamentum sanctuarii*, id est sanctuarium testamenti, seu sanctum templum, in quo servabatur Testamentum, id est, lex et tabulæ legis. Est hypallage.

Moraliter disce hic in Antiochis et Ptolemæis, quam regna sint varia et mutabilia. Ita Fortuna principum est aurea, sed vitrea. Hinc Fortuna aurea olim servabatur in Imperatorum cubiculis, quasi regni fatum. Hanc Severus Imp. moriens in duos filios ita dividi jussit, ut alternis esset apud utrumque. Ita Spartian. in Severo. Ita Antoninus Pius moriens, ait Capitolin. *M. Antonino remp. et filiam præsentibus præfectis commendavit, Fortunamque auream quæ in principum cubiculo poni solebat, transferre ad eum jussit.* Merito Tacitus l. 13. *Nihil*, ait, *rerum mortalium tam instabile et fluxum est, quam potentia non sua vi nixa.* Nam *fortunam citius reperias quam retineas.* Quocirca Romani coluerunt Fortunam Viscatam, ut visco glutinove eam illigarent, sibique firmam et constantem efficerent. Sed frustra vagam alliges. Nam, ut ait Philo lib. *Quod Deus sit immutabilis: umbra, aut aura est, antequam subsistat prætercurrens. Accedit et recedit, Euripis et æstibus maris similis.* Fortunæ obsequentis pullus fuit Servius Tullius, ex serva factus rex Rom. qui prædicabat sibi familiarem esse deam Fortunam, eamque per fenestram in cubiculum ad se delabi, ideoque in Capitolio Fortunam Primigeniam et obsequentem dedicavit, ait Plutar. in Fortuna Rom. sed *Fortuna nimium quem fovet stultum facit*, ait Epictetus.

Et cogitabit adversum eos, qui dereliquerunt Testamentum sanctuarii.] Nota: Judæi nonnulli proditores Antiochum contra cives, et patriam ac legem suam accersiverunt; sed illos postea fœdifragos fœdifrago pariter in exsilium egit vel sustulit Antiochus: tales fuerunt Simon, Jason, Menelaus, de quibus 2. Machab. 4. et sequent.

31. Et brachia ex eo stabunt.] *Brachia* hæc sunt duces et principes, quos Antiochus post biennium ingressus sui in Jerusalem, misit in Judæam, ut tributa exigerent, qui magis afflixerunt Judæos quam Antiochus afflixerat, 1. Machab. 1. 30. et 53. hi profanarunt *sanctuarium fortitudinis*, id est templum Dei omnipotentis et fortissimi. Vide cap. 8. vers. 10. et 11. Secundo, *fortitudinis*, quia templum munitissimum erat instar arcis: at quia contra hostes invisibiles orantibus in eo, Deumque invocantibus, firmissimum erat asylum, pariter et præsidium.

Et dabunt, id est ponent, abominationem, id est simulacrum Jovis Olympii, in desolationem, id est, in templo desolato et profanato, ad omnimodam ejus desolationem. Vide 2. Machab. 6. v. 1. et 2. Hebr. est: *Dabunt abominationem desolationis*, id est, ponent in templo idolum Jovis, quod desolati suisque sacris destituti templi erit signum pariter et causa. Vatabl. vertit: *Dabunt abominationem vastatoris*, id est Antiochi, vel *stupefacientem*, hoc est quæ reddet homines stupentes et attonitos.

Nota. Hebræi idolum vocant *abominationem*, id est, rem summe abominabilem.

32. Et impii in Testamentum simulabunt fraudulenter,] q. d. Nonnulli ex perfidis Judæis simulantes se divini cultus et Testamenti, id est legis, amore flagrare, populum, patriam et religionem Antiocho prodent, uti paulo ante dixi: vide 1. Machab. 1. 12.

Populus sciens Deum obtinebit, et faciet.] Hebr. est. *Populus sciens Deum roborabit*, scilicet cor suum; *et faciet*, id est viriliter aget, atque constanter ad ultimum vitæ halitum avitam religionem retinebit, vincetque tyrannum, non pugnando, sed moriendo: ita enim Antiochus se a septem illis fratribus, cum jam morerentur, irrisum esse indoluit, 2. Machab. 7. v. 24. et 39.

33. Et docti in populo.] Quos v. præced. vocavit populum scientem Deum suum, nunc doctos appellat; qui enim Deum bene novit, sancteque colit, is doctissimus est: callet enim scientiam Sanctorum, q. d. Pii Judæi, quales præ cæteris fuerunt Mathathias, Eleazarus, aliique, præsertim sacerdotes et scribæ; hi resistent Antiocho, suosque docebunt tum verbo, tum potius exemplo, fortiter stare in lege patria, ideoque extrema quæque ab eo patientur, adeo ut solo triduo occisa sint ab Antiocho Judæorum 80. millia, 40. millia vincta, totidem venumdata, ut dicitur 2. Machab. 5. 14. unde sequitur:

Et ruent in gladio, et in flamma, et in captivitate, et in rapina dierum.] *Rapinam dierum* vocat deprædationem bonorum, quam per aliquot dies id est annos, ab Antiocho passi sunt Judæi. Audi Joseph. 12. Antiq. Quotidie, ait, necabantur crudelissimus torti cruciatibus. Nam flagris vehementer cæsi, et corpore lacerati, vivi etiamnum spirantesque suffigebantur crucibus; uxores item, et circumcisos liberos strangulabant et suspendebant a crucifixorum parentum cervicibus.

34. Cumque corruerint (Judæi) sublevabuntur auxilio parvulo,] parvula manu, parvis copiis Judæ Machabæi, et fratrum ejus, qui maximos Antiochi exercitus, Dei ope, sæpe prostraverunt, cui tamen multi fraudulenter se junxerunt: hoc est enim quod sequitur: *Et applicabuntur eis* (Judæis) *plurimi fraudulenter*; multi enim Judæi Machabæis liberatoribus suis invidentes gloriam, eis insidias tetenderunt. Hinc patet perperam aliquos Hebræorum apud S. Hieron. hæc referre ad Julianum Apostatam, qui Judæos ficte adjuvit, ut per eos deprimeret Christianos. Sed auxilium hoc fuit parvulum et parvi temporis: nam ex eo contextu totius orationis liquet hæc pertinere ad Antiochum et Machabæos, non ad Julianum.

35. Et de eruditis (scientibus Deum, ut dixit v. 32.) ruent.] In Hebræo pulchra est paronomasia inter משכילים *maskilim*, id est doctos, et יכשלו *iechsselu*, id est corruent: doctorum enim est cadere, non animo, sed corpore; non peccando, sed fortiter pro lege Dei moriendo. Quare minus recte vertit Arabicus: *Et de sapientibus subvertentur, cum perquisierint eos.*

Et conflentur, id est tamquam aurum in igne coquantur, ut probentur et purgentur. Hoc enim est Hebr. צרף *tsaraph*; et eligantur.] Hebr. לברר *lebarer*, apte vertas, *et purgentur*; sequitur enim, *et dealbentur*. Noster vertit, *eligantur*: quia quæ purgata sunt ab impuris seligi et eligi solent; uti aurum in fornace eligitur a scoria. Unde Hebr. *barar*, et purgare, et purgatum seligere, significat. Sicut ergo aurum in fornace vi ignis primo, conflatur et coquitur: secundo, purgatur et seligitur; tertio, nitescit et splendescit: sic justus in tribulatione per eam primo, agitatur et coquitur; secundo, probatur, purgatur et seligitur; tertio, albescit et splendescit. Itaque:

Et eligantur,] scilicet ad martyrium, et insignem gratiam ac gloriam, q. d. Deus permittet tantam Antiochi persecutionem et stragem, ut electi ejus in divinis rebus eruditi, in ea quasi fornace bulliant, purgentur, enitescant et glorificentur: *Quod enim est ignis auro, lima ferro, ventilabrum tritico, lixivium panno, sal carni; hoc viris justis est tribulatio.* Videtur contrarium esse vulnus, sed est remedium vulneris: ita vexatio malum esse videtur, sed revera malorum est remedium. Hoc est quod ait Malach. cap. 3. 3. *Deus*, inquit, *quasi ignis conflans, et quasi herba fullonum: et sedebit conflans, et emundans argentum, et purgabit filios Levi, et colabit eos quasi aurum et quasi argentum, et erunt Domino offerentes sacrificia in justitia.* Tradunt Alchymistæ mira de suo lapide philosophico, scilicet ejus ac ignis virtute argentum vivum et metalla in aurum converti. Malim id credere speculative, quam practice experiri. Scio enim alchymiam multos divites olim ad pauperiem redegisse. Verum mystice id verissimum est: lapis enim philosophicus est patientia, quæ tribulationes omnes convertit in aurum, id est in consolationes, opes, et gloriam præsentem et æternam. Rursum tribulatio in justo consumit omnes affectiones carnales, et quidquid in eo terrenum est et fæculentum, ut fiat purus, subtilis, spiritalis, cœlestis et divinus: *Ad hoc excoquuntur homines tribulationibus, ut vasa electionis evacuentur nequitia, et impleantur gratia*, ait S. August. in Sentent. num. 204. Ita *pauperem Lazarum provexit ad Philosophiam paupertas, ad virtutem dolor, contemptus ad patientiam*, inquit Chrysol. serm. 124. *Tria*, inquit Ausonius, *commendatione non indigent, ut probentur vel improbentur: sapiens oratio cum profertur, bonum vinum cum bibitur, vir bonus in calamitatibus.* Pulchre S. August. in Psal. 52. *Quo pungeris*, inquit, *inde nascitur rosa, qua coronaris.* Sicut ergo e spinis rosa, sic e tribulationibus oritur consolatio. Quocirca idem August. in Sentent. num. 23. *Justo*, ait, *Dei judicio datur plerumque peccatoribus potestas, qua sanctos ipsius persequantur, ut qui spiritu Dei aguntur, fiant per laborum exercitia clariores.* De tribulationum utilitate multa dixi Genes. 33. in fine.

Allegorice, hæc Antiochi persecutio, et Machabæorum patientia et constantia, typus fuit persecutionum decem Imperatorum, Persarum, Gothorum, et hæreticorum; ac Christianorum in eis constantiæ et triumphorum.

Prima fuit Neronis circa annum Domini 68. quo Roma incensa est et exusta: cujus occasionem Nero Imp. in peregrinos, Christianos et Judæos rejecit, et repente quæstione habita ejus jussu crudeliter in eos sævitum est. Addebantur pereuntibus ludibria, ut ferarum tergis tecti canum laniatu interirent, aut crucibus affixi, aut flammandi; atque ubi defecisset dies, in usum nocturni luminis iis uterentur. Persecutio hæc prima in Christianos fuit Romæ: deinde per omnes provincias pari sævitia grassata est. Ita Baronius tom. 1. ann. 68. ex Severo lib. 2. histor.

Domitianus Imp. in sceleratam Neroniani in Deum odii et impietatis hæreditatem successit. Secundus namque fuit, qui contra Christianos persecutionis incendium excitavit. Ipse enim Joannem Evangelistam de Epheso adduci jussit in Urbem, et in dolium ferventis olei mitti præcepit ante portam Latinam: ex quo cum illæsus exiret, eum in Pathmon insulam relegavit. Ita Eusebius Cæsar l. 3. Eccles. hist. c. 13. Joan. Naucler. vol. 2. chron. gener. 3. Baron. anno Christi 93. tom. 1.

Anno Christi 300. Diocletianus in Oriente, Maximianus vero Herculeus in Occidente, persecutionem

decimam post Neronem exercuerunt in Christianos, quæ cæteris omnibus severior per decem annos et amplius Ecclesiam afflixit incessanter; et quamvis antea semper Christianos persequerentur, tamen 19. anno imperii Diocletiani tam crudelis, tam sæva persecutio flagravit, ut intra unum mensem 17. millia martyrium inveniantur perpessa. Exiit enim edictum, ut cunctæ quæ erant in orbe ecclesiæ ad solum diruerentur, et sacræ Scripturæ ubique igni comburerentur, omnesque qui ecclesiis præessent, in vinculis ponerentur, ac deinde exquisitis suppliciis immolare diis cogerentur. Rapiebant itaque, ut ait Eusebius, omnes ecclesiarum principes et sanctos Clericos, nobiles et ignobiles, viros ac mulieres una cum pueris et variis, inauditis ac crudelioribus, ut excogitare poterant suppliciis excruciabant: ex quibus nonnulli fatigati cedebant, alii usque ad finem patientiam servabant. Ita Joan. Naucler. volum. 2 chronograph. gener. 11. ex Eusebio. Ex hisce tribus persecutionibus disce quales fuerint cæteræ septem.

Anno Christi Domini 420 Isdegerdes, Persarum rex, persecutionem contra Ecclesiam concitavit, occasione ex re gesta, quam sum narraturus, arrepta. Audas Episcopus, vir multis virtutis generibus ornatus, zelo non opportuno ille quidem accensus, Pyreum demolitus est. Templa enim, in quibus πῦρ, id est ignis eorum deus colitur, Pyrea vocant Persæ. De quo rex per magos certior factus, Audam accersit ac primum placide eum coarguit, ac Pyreum denuo ædificare jubet. Qui cum ei contradiceret, negaretque se illud facturum; rex omnes ecclesias Christianorum se diruturum minatur, atque reipsa perfecit. Nam ut primum Audam divinum illum virum trucidari mandaverat, ecclesias deturbari jussit. Quæ procella triginta annos continuos, a magis velut a quibusdam turbinibus agitata, duravit.

Porro Gororanes filius Isdegerdis, ut regni paterni, sic belli contra pietatem a patre commoti successor exstitit; quippe pater moriens hæc duo conjuncta filio reliquit. Tormentorum autem genera, et nova cruciamenta piis hominibus ab illis inflicta, vix enarrari possunt. Nam quorumdam manibus, aliorum autem tergis corium detrahunt: aliorum capita a fronte exorsi ad barbam usque cute exuunt: deinde robustis vinculis a capite usque ad pedes circumligant, et singulos calamis vi arcte constringunt, ut partem cutis, ad quam motæ erant arundines, eo pacto graviter lacerantes, acrioris doloris morsus efficerent. Quin etiam lacus effodiunt, eos summa cum diligentia jungunt, deinde ingentem soricum numerum in eos concludunt: postremo pietatis athletas, eorum manibus pedibusque constrictis, ne bestias abigant, soricibus velut alimentum objiciunt; sorices autem fame oppressi sensim carnes Sanctorum absumunt, sicque diuturnum et acerbum cruciatum illis afferunt. Sed tamen ne eo quidem modo athletarum fortitudinem et constantiam retundere potuerunt. Nam sua sponte accurrebant magno desiderio mortis oppetendæ, per quam aditus ad vitam immortalem patefit, inflammati. Ita Theodoret. libr. 5. Eccles. histor. cap. 39.

B. Fulgentius Episcopus Ruspensis, cujus opera doctissima exstant, cum prius Mauros fugisset persequentes, incidit in Arianos: quorum crudelitatem immanem expertus, ad vicina provinciæ suæ loca regreditur, eligens Mauros potius Paganos habere vicinos, quam molestissimos Arianos. Ita habet auctor Vitæ ejus.

Circa annum Domini 770. sub Constantino Copronymo Iconomacho, monachi quadraginta duo truncatis naribus, barbisque illitis pice combustis, in balnei fornice clausi, ibique fame consumpti martyrio coronati sunt, ut habet Chronic. Sigeberti anno Domini 770. et Martyrol. Romanum 12. Januarii.

Macedonius hæresiarcha sub Constantio Imp. Catholicos inaudito tormentorum genere cruciatos occidit. Inter cætera, fidelium mulierum ubera inter labra arcarum compressa dissecuit, et candenti ferro combussit. Ita Martyrol. Roman. 30. Martii.

Eutychistæ Alexandrini statim post mortem Marciani Imp. Catholici, Proterium Episcopum et Patriarcham suum Catholicum cum aliis Clericis tanta crudelitate occiderunt, ut viscera ejus gustarent, et crudas carnes comederent, reliquum corpus per plateas urbis trahentes. Ita Evagr. lib. 2. historiæ Eccles. c. 9. Plura vide apud nostrum d' Auront in Catech. c. de fidei. persecut.

Hæc veteres, quibus non cessere nostri hoc ævo vel in crudelitate carnifices, vel in constantia Martyres Angliæ, Galliæ et Belgii, ut patet ex Theatro hæreticæ crudelitatis. Audi unum illustre e multis.

Delphis Bathaviæ urbe Cornelius Musius captus est, et jussu Guhelmi principis Auriaci sic varie est excruciatus: altissimæ scalæ manibus vinctis est appensus, et ad pedes intolerabile pondus alligatum, ut compages omnes laxarentur: inde ardentibus tædis ambustæ axillæ. Mox resupinus constringitur, aqua fervens ori infunditur, eaque totus venter oppletur, quem sic fustibus deinde tundunt, ut ex omnibus corporis foraminibus illa tota effluerat. Postea capite deorsum verso ex duobus pedum majoribus digitis appenditur: inde truncatis manuum pedumque digitis, per nivem sanguine proprio cruentatam in urbem Lugdunum Batavorum raptatur, atque ita demum post tot supplicia laqueo suspenditur. Ita Annales Belgici, et ex iis Thomas Bozius tom. 1. de Signis Eccles. l. 11. cap. 1.

Usque ad tempus præfinitum, donec transeat hæc tempestas, cessetque tempore a Deo præfinito: quia adhuc aliud tempus erit,] scilicet quietis et gaudii post tot luctus et funera: q. d. Agite, sperate, post nubila Phœbus. Hebr. est, *usque in finem temporis, quia adhuc in tempus constitutum* (persecutio durabit, q. d. Hæc persecutio non prius cessabit, quam tempus puniendis, probandis, et purgandis Judæis a Deo præscriptum præterierit.

Moraliter hic multa docemur. Primo, hasce afflictiones Judæis, aliisque fidelibus non temere, sed Dei judicio et consilio evenire. Secundo, Deum non sine modo et fine homines in hac vita punire, sed certum iræ suæ terminum ponere. Tertio, homines cum a Deo judicantur, ut ait S. Paulus, a Domino corripi, ne cum hoc mundo damnentur. Quarto, homines non solum in altera, sed etiam in hac vita purgari. Ita Maldon.

Præclare S. Basilius hom. 11. de Patientia: *Sicut, ait, gubernatorem navis tempestas, athletam stadium,*

militum acies, magnanimum calamitas, sic Christianum hominem tentatio probat. Et sicut athletas certaminum labores coronis ad se alliciunt, ita etiam homines Christianos probatio, quæ ex tentationibus descendit, ad perfectionem ducit, si cum decenti tolerantia, ac omni gratiarum actione, ea quæ a Domino ordinantur susceperimus. Pauper es? ne animum abjicias, sed omnem spem tuam in Domino ponito. Non enim ille non cernit angustiam, est illi cibus in manibus; sed tamen exhibitionem producit, ut constantiam tuam probet. Et paulo inferius: *In morbo es? læte ferto: quia quem Dominus in oculis fert, eum castigat. Pauper es? exsulta: quoniam ea bona in te conferentur, quæ quondam in Lazarum. Ignominia afficeris ob nomen Christi? o beatum te? quia ignominia tua in Angeli gloriam commutabitur. Servus es? gratias tamen et sic agito: habes enim longe te inferiorem: gratias, inquam, agito, quod unum prætereas, quodque in pristinum conjectus non sis, deinde quod flagris non cæderis. Injuste tibi compedes inditæ sunt? spe rerum futurarum te sustento. Juste condemnatus es? etiam sic gratias habeto.* Subjicit exempla Periclis, qui verberantem se domum cum lumine deduxit; Socratis, qui cædentis se nomen fronti suæ inscripsit; Euclidis, qui minanti sibi mortem, juravit se eum placaturum, et ex hoste amicum effecturum.

36. ET FACIET.] Hæc et quæ deinceps sequuntur usque ad finem capitis, Illyricus accipit de Papa Romano, utpote quem ipse asserit esse Antichristum: sed hoc ita insulsum est, ut etiam Calvino displicuerit. Secundo, Calvinus accipit hæc de rege, id est de regno Romanorum, quod fuit ante et usque ad Christum: Romani enim Gentiles in imperio illo suo amplo et superbo deos et idola non nisi ad speciem, revera autem tantum unum Deum Maozim, id est virtutem suam, prudentiam et fortunam bellicam coluerunt; uti etiamnum faciunt reges et principes infideles et politici, qui dicunt:

Dextra mihi Deus est, et telum quod missile libro.

Vide dicta Ezech. 29. 3. Mars ergo, et arma fuerunt eis Deus Maozim: sensim enim ab imperiis et regibus ad Christum, Regem regum, de quo c. sequenti, suo more descendit Daniel. Verum hoc quoque tortum et violentum est, ut patet: non enim agit hic Angelus de Romanis, sed de Antiocho et Antichristo. Tertio, ergo Catholici, et jam, et olim teste S. Hier. et Theodor. docent hic agi non de Antiocho, sed de Antichristo, Antiochi antitypo: ad Antichristum enim more prophetico avolare hic Angelum: nam de eo agit diserte cap. sequenti v. 1. et 2

Verum dico cum S. Chrysost. et Maldon. Angelus hic uti cœpit, ita et pergit in gestis Antiochi recensendis, ut patet ex ipsa horum versuum connexione et contextu; sed ita, ut ea tantum obiter et leviter perstringat, potiusque ad ea, quasi ad typum parabolice alludat, quam ea exacte describat; revera autem sub specie Antiochi describit Antichristum, ejusque mores. Sic Christus Matth. 24. 25. ab excidio Jerusalem per Titum, transit et avolat ad excidium orbis. Sic Isaias c. 14. agit de rege Babylonis, quasi de Lucifero: unde quædam affert quæ magis regi, quædam quæ magis ipsi Lucifero conveniunt. Vide cap. 4. Id ita esse patebit in sequent.

ET DIRIGETUR.] Hebr. ויצליח *vaiatsliach*, id est, *et prosperabitur*, q. d. Deum ipsum quodammodo vincet Antiochus, et post eum Antichristus, non suis viribus; sed quia Deus se, propter peccata populi, vinci patietur, ut dictum est c. 8. 10. Vide et 2. Mach. 6. 12.

DONEC COMPLEATUR IRACUNDIA, donec ira Dei, populi sui peccatis offensi satietur, donec Deus compleat indignationem et vindictam suam; quo facto incipiet vicissim sævire in tam immania tum Antiochi, tum magis Antichristi, cujus is fuit typus, scelera. Nam PERPETRATA, id est facta et decreta, EST apud Deum hæc DEFINITIO,] id est, hæc certa temporis præscriptio, q. d. Hoc tempus in præscientia et prædestinatione Dei, ejus punitioni præfinitum est.

37. ET DEUM PATRUM SUORUM NON REPUTABIT.] Non quod Antiochus deos patrios non coluerit: ad eos enim colendum compulit Judæos; sed quod Judæorum Deum spreverit et persecutus sit, quem tamen majores ejus Syriæ reges ita venerati fuerant, ut, quamvis adhuc idola retinerent, tamen Hierosolymitanum templum multis donis ornarent, et sumptus ad sacrificia suppeditarent, ut patet 2. Machab. 3. v. 2. Ita ex Polychronio et Hugone Cardin. Maldon.

Secundo, et proprie Antiochus, utpote superbissimus, parvi fecit deos patrum suorum, ut mox dicam. Verius hoc erit in Antichristo, qui in templo sedebit, voletque coli ut Deus. De Antichristo, ejusque doctrina, moribus, imperio, miraculis, etc. multa dixi 2. Thessal. 2. Ea ergo hic non repetam.

ET ERIT IN CONCUPISCENTIIS FŒMINARUM.] Antiochus enim publice mimis et scortis miscebatur, ait S. *Hier.* adeoque uni concubinæ suæ dono dedit Mallotas et Tarseoses, populos, ut patet 2. Mach. 4. 30. Ita Theod.

Nota: In Hebræo hæc sequentibus jungi possunt, itaque contrarie verti cum Septuag. *Et in concupiscentiam fœminarum, et super omnem Deum non intelliget* (Syrus: *Non considerabit*) *quia super omnes magnificabitur.* Possunt etiam præcedentibus jungi, itaque verti cum Vatablo: *Non curabit etiam deos patrum suorum, nec mulierum concupiscentiam.* Quod primo, sic S. Hieron. et alii exponunt, q. d. Antichristus licet occulte spurcissimus sit futurus; exterius tamen magnam præ se feret castitatem, et simulabit se abominari concupiscentiam fœminarum, scietque illud: Si non caste, saltem caute.

Secundo, et aptius, q. d. Antiochus et Antichristus, etsi mulierosi erunt, tamen ambitio eorum et crudelitas superabit luxuriam, adeo ut nec mulieres, nec deos sint curaturi, quando agetur de honore et imperio dilatando, uti dixi de Pompeio, Cæsare et Antonio c. 2. 43. Quinimo adeo crudeles erunt, ut ne fœminarum quidem, quibus in bello parci solet, rationem habeant: ita enim mulieres Judæas æque ac viros necavit Antiochus, ut patet 2. Machab. cap. 5. 13. Ita Maldonatus.

Verum noster Interpres aptius et verius hæc disjungit et dispungit, vertitque affirmative: *Et erit in concupiscentiis fœminarum*: quia certum est Antiochum fuisse mulierosum etiam publice; et magis mulierosum fore Antichristum. Unde et Judæi inter alia terræ bona, etiam multitudinem uxorum ab hoc suo Messia exspectant. Hinc et Arabicus uterque vertit: *Et faciet secundum voluntatem suam cum mulieribus.*

Quare insulse, vel ipso Calvino assertore, Illyricus

hæc refert ad cœlibatum Clericis ab Ecclesia indictum; quasi hoc sit dogma et sanctio Antichristi, id est Papæ, ut ipse fingit.

Nec quemquam deorum curabit.] Hæc verba tenuiter conveniunt Antiocho; tum quia ipse Deum Judæorum, qui solus vere est Deus, non curavit, sed hostiliter persecutus est, ita Maldonat. quasi Angelus hic opponat omnes falsos deos Deo vero, ut qui eum non curat, nullum Deum curare dicendus sit: tum potius, quia ipse superbia tumens parvi deos suos fecit, plusque sibi suisque viribus, quam diis ipsis attribuit, putans se a nemine pendere, atque instar Dei posse ad libitum dominari, non tantum hominibus, sed etiam mari et montibus, uti dicitur 2. Machab. 9. 8. sic enim politici et athei nullum Deum curant, imo negant omne Numen. Quod ergo Antiochus in templo Judæorum poni jussit statuam Jovis Olympii, id non tam religione et studio Jovis, quam ad profanandum Judæorum templum, Deique cultum evertendum fecit.

Verum plene et perfecte hæc competunt Antichristo, uti mox dicam.

38. Deum autem Maozim in loco suo venerabitur.] Imperite Porphyrius, ait S. Hieron. *Maozim* putavit esse Modin, quæ fuit patria Mathathiæ et Machabæorum. Nota: *Maozim* hebr. significat fortitudines, arces, præsidia, uti vertit Theodotion, Aquila, Syrus, Arabicus, Vatabl. et alii: itaque accipit Noster v. sequent. Symmachus vertit, *confugia*. Antiochus ergo in Jerusalem extruxit arcem, in eaque et aliis civitatibus valida posuit præsidia, quæ hebr. vocata sunt *Maozim:* indeque Jovem Olympium, illorum tutelarem, vocavit Deum Maozim, quasi dicas, Deum munitionum, quem ab omnibus Judæis coli voluit: Jupiter enim apud Gentiles erat deorum princeps et potentissimus.

Clarius hoc et verius erit in Antichristo. Ille enim licet cæteros deos contemnet, tamen suum diabolum sibi familiarem privatim venerabitur, nomine Maozim, quasi fortem et potentem Deum, qui omnia sibi subjiciat: huic ipse imperium suum acceptum referet. Unde Theodot. vertit, *glorificabit Maozim*, id est, nominabit et celebrabit Deum Maozim, quasi fortem et potentem suum in bellis ducem, victorem et triumphatorem. Antichristus ergo colet Maozim, uti Romani Martem; imo Marinus in Lexico censet Maozim esse Martem. Dæmon ergo nomine et titulo Maozim vel Martis volet coli ab Antichristo, idque ut hoc nomen quod in Script. Deo tribuitur, sibi arroget, Deo quo adimat. Deus enim in Scrip. a Sanctis vocatur et invocatur *Maoz*, id est robur, fortitudo, vis, ut Psal. 42. 2. *Quia tu es, Deus, fortitudo mea*, hebr. *Maozi*. 2 Reg. 22. 33. *Deus qui accinxit me fortitudine*, hebr. *maoz*. Prov. 10. 29. *Fortitudo* (hebr. *maoz*) *simplicis via Domini*, Et c. 18. 10. *Turris fortissima* (hebr. *oz*, idem quod *maoz*) *nomen Domini: ad ipsum currit justus, et exaltabitur*. Psal. 26. 1. *Dominus protector* (hebr. *maoz*) *vitæ meæ, a quo trepidabo?* Psal. 36. 39. *Salus autem justorum a Domino: et protector* (hebr. *maoz*, id est fortitudo, fortis defensor) *eorum in tempore tribulationis*. Porro honoris causa Antichristus suum dæmonem, non in singulari *Maoz*, sed in plurali *Maozim*, vocabit, quia ab eo plurimum roboris, plurimas vires, imo omnes opes, omnem sapientiam, omnes dolos, omnem blandiloquentiam, omnem pompam, omne suum bonum accipiet. Hæc enim omnia hebr. vocantur *Maoz*, vel *Maozim;* quia ea possidentem faciunt fortem et potentem. Sic Deum ob excellentiam, Hebræi in plurali vocant *Elohim*, et *Adonai*, et *Elsabaoth*, id est Deus virtutum vel exercituum.

Aliter Theodor. Deum enim Maozim putat vocari Antichristum, qui se ut fortem et potentem (hoc enim est Maozim) ab omnibus adorari faciet.

Ex hoc ergo v. et ex v. præced. colligitur primo, Antichristum fore atheum, unumque cum plena potietur imperio, non tantum Christum et idola, sed et Dei veri nomen et cultum ablaturum: secundo, quod ipse solus publice coli volet ut Deus: idem patet 2. Thessal. 2. 4. ut ibi dixi; tertio, quod tamen occulte dæmonem suum colet, nomine Maozim. Unde patet quam insulse Novantes calumnientur, dum asserunt Papam Rom. esse Antichristum: nil enim horum fecerunt, aut faciunt Papæ.

Tradit Hippolytus l. de Consum. sæculi, quod Antichristus suos legatos, tum homines, tum dæmones toto orbe mittet, qui dicent: *Magnus rex natus est super terram; venite omnes ad eum adorandum: properate omnes ad spectandas vires potentiæ ejus. En vobis ille præstabit frumentum, vinum largietur; opes pretiosas, et sublimes dignitates præstabit. Ejus namque imperio omnis terra mareque obtemperat; ad illum omnes accedite.* Quibus venientibus eadem confirmabit Antichristus sua blandiloquentia: *Assistent*, inquit, *præterea ipsi dæmones, splendentium Angelorum speciem referentes, eumque divinis laudibus et honoribus celebrantes, et aliquando in cœlum evehentes, deinde ingenti pompa, et spectantium stupore, de cœlo in terras deducentes.* Hæc singula ex Antichristi fastu et familiaritate cum dæmonibus probabiliter auspicari et conjicere licet; at certo asserere non possumus. Nihil enim de his expressum et revelatum habemus.

Ex dictis patet, minus recte Arabicum vertere contrarie, repetendo *nec*, quod præcessit, hoc modo: *Nec Deum fortem in habitaculo suo honorabit.*

Et Deum quem ignoraverunt patres ejus (Deum Maozim jam dictum) colet auro.] Licet enim patres ejus coluerint Jovem Olympium, tamen non coluerunt eum hoc nomine *Maozim*, quo eum colet Antiochus. *Maozim* enim loco Dei veri substituet, quasi proprium Judææ templique Deum.

Aliter ex Hebræo vertunt, explicantque de Judæis S. Hieron. et Maldon. sic, q. d. *Deum quem non cognoverunt patres ejus* (Judæi scilicet prisci, et Patriarchæ) *unumquemque colere faciet*, hoc est, coget Antiochus omnes Judæos adorare novum Deum, et patribus incognitum, scilicet Jovem Olympium.

39. Et faciet ut muniat Maozim.] ut muniat arces et præsidia sua. *Maozim* enim hic est appellativum nomen, non proprium, quamquam et proprium esse possit. Verisimile enim est Antichristum habiturum occultum aliquem locum idoli sui, quem ab idolo et a munitione vocabit Maozim.

Cum deo alieno.] Primo, sensus est, q. d. Ope Dei alieni, puta diaboli *Maozim*, id est fortitudinem. Secundo et aptius, q. d. Antiochus, ut præsidia Judææ magis firmet, sibique assecuret, ponet in singulis

urbibus deos alienos, puta idola, ut scilicet hac ratione Judæi cum religione legem et *regem* mutent, fiantque Gentiles et Gentilem Antiochum ament et colant; id enim eum fecisse patet 1. Machab. 1. 57. Sic in templo Hierosolymitano posuit statuam Jovis Olympii, quia voluit urbem caput regni, perinde ac Romam Jove Capitolino muniri. Ita Maldon. Ita Jeroboam timens, ne populus ad templum et ad Roboam rediret, vitulos aureos constituit in Dan et Bethel. Ita qui primi tumultus hos Belgicos suscitarunt, hæresim induxerunt, ne populus religione et conscientia motus, ad suum principem rediret. Huic sensui favet versio Arabica Alexandr. *Et incumbens in imagine forti super deos fortes*, vel *gloriosos*; aliter Syrus: *Et transibit in oppida fortia super deos alienos, ut aidsot, et dominetur in multos.*

Et multiplicabit gloriam.] Judæis scilicet, qui eum sequi ac Jovem Olympium a se erectum colere valent: unde clare vertit Vatabl. *Quem* (Deum Maozim) *qui agnoverit, eum honoribus augebit, et dominum multorum faciet*, tam Antiochus quam Antichristus.

Et terram dividet gratuito.] Hebr. est: *Terram dividet pretio*, id est, in mercedem iniquitatis et idololatriæ, dividet eam suis asseclis.

40. Et in tempore præfinito prælabitur adversus eum rex Austri.] Pro *præliabitur* hebr. est יתנגח *itnoggoch*, id est *cornutabit*, cornu petet, uti cornutant arietes, q. d. Irritabit Antiochum Ptol. Philometor rex Ægypti. Redit hic Angelus ad bellum Antiochi cum Ptol. Philometore, quando scilicet secundam expeditionem in Ægyptum Antiochus suscepit, eamque invasit magno exercitu, uti dictum est v. 29. eo enim redit, ibique dicta refricat et confirmat. Ita ex Polychronio et Hugone Maldon.

Verum S. Hieron. et veteres passim, hæc plenius et verius accipiunt de Antichristo: ipse enim erit rex Aquilonis, id est, Judææ et Syriæ tyrannus: regia enim ejus erit Jerusalem; quare in eodem loco regnabit, in quo regnavit ejus præcursor Antiochus: unde per eum, quasi in eodem regno successorem, hic continuat et terminat Angelus historiam Antiochi et Seleucidarum. Porro Antichristus regem Austri, id est regem Ægypti, Æthiopiæ et Libyæ (sic enim se explicat Angelus, et hosce nominat v. 42. et 43. primum debellabit: qua strage territi reliqui reges septem ex decem tunc futuris, Antichristo se subdent, uti dixi c. 7. v. 8. et 20. Cur Aquilo notet Antichristum et impios, dixi Jerem. 1. v. 13. et 14.

Et introibit in terram gloriosam.] puta in Judæam, quæ hebr. dicitur צבי *tsebi*, id est, terra gloriosa et inclyta. Causam dedi cap. 8. 9.

41. Hæ autem solæ salvabuntur.] Perperam Arabicus habet, non *solvabuntur*: quia, ut ait S. Hieron. *Antiochus festinans contra Ptolemæum regem Austri, Idumæos, Moabitas et Ammonitas, qui ex latere Judææ erant, non tetigit, ne occupatus alio prælio Ptolemæum redderet fortiorem. Antichristus quoque Idumæam, et Moabitas, et filios Ammon, id est, Arabiam relinquet intactam; quia illic sancti ad deserto confugient*, et ad montes, et ad speluncas.

Principium filiorum Ammon.] Pro *principium* græce est ἀρχή, id est principatus, q. d. Principes, vel præcipui, sive potior et optima pars (Syrus, *reliquum*, vel *reliquiæ*) Ammonitarum, etiam effugit et *salvabitur*. Similis catachresis est Ps. 109. 3. *Tecum principium* (id est principatus) *in die virtutis tuæ*. Sic et Hebr. ראשית *reecit*, non tantum principium, sed et primitiva, præcipua et electa significat, ut patet 1. Reg. 15. 21. et Amos c. 6. v. 6. Theodor. putat Antichristum hasce gentes præteriturum, eo quod sint futuræ sceleratissimæ, et Antichristo addictissimæ: ac mystice, Edom, inquit, significat, *rufum*, Moab, *de patre*, Ammon, *populum ejus*. Ergo significari hic, quod sæviente Antichristo stabunt in fide constantes, ideoque salvabuntur illi, qui virtute sanguinis Christi purpurati, et in populum ejus cooptati, non ex sanguinibus, nec ex voluntate carnis, sed ex Deo nati fuerint. Verum hic mysticus sensus ejus litterali sensui contrariatur. Prior ergo S. Hieronymi explicatio verior est.

42. Et mittet manum suam in terras.] Antiochus enim non tantum Syriam, sed et multas alias regiones occupavit.

43. Et dominabitur thesaurorum.] Antiochus enim Ægyptum spoliavit, ut dixit Angelus v. 24. et patet 1. Machab. 20.

Per Libyam quoque et Æthiopiam transibit,] quasi victor et triumphator eas calcando. Unde Hebr. habent: *Libyes et Æthiopes in gressibus ejus*, id est, gradietur super illos, illos gressibus suis premet et percalcabit. Sic Habacuc. 3. 12. dicitur: *In fremitu conculcabis terram*. Et Job. c. 18. v. 14. *Calcet super eum, quasi rex interitus*. Ubi alii vertunt: *Calcet super eum, quasi rex mortis*, vel *rex terrorum*. Hinc videtur quod Antiochus, spoliata Ægypto, in Libyam quoque et Æthiopiam Ægypto vicinas, prædandi causa excurrerit. Hæc veriora erunt in Antichristo. Unde S. Hieron. Theodor. et alii ex hoc loco colligunt, tres reges ex decem, ab Antichristo superandos et occidendos fore regem Libyæ, regem Ægypti, et regem Æthiopiæ.

44. Et fama turbabit eum ab Oriente.] *Fama*, puta rumor de Judæorum defectione et rebellione, turbabit Antiochum: Judæa enim est quasi ad Orientem Ægypti. Audi 2. Machab. 5. 11. *Suspicatus est rex* (Antiochus) *societatem deserturos Judæos, et ob hoc profectus est ex Ægypto efferatis animis: civitatem quidem armis cepit: jussit autem militibus interficere, nec parcere occursantibus, et per domos ascendentes trucidare.* Ita ex Polychronio Maldon.

Verius hoc erit in Antichristo, qui cum Ægyptios, Libyes et Æthiopes expugnaverit, audiens in Oriente et Aquilone contra se bella consurgere, eo se convertet, inquit S. Hieron. Esto fama hæc, ut solet, vero major, et viribus ejus minor sit futura. Nam, ut ait Ovid. 9. Metamorph. Fama est,

quæ veris addere falsa
Gaudet, et a minimo sua per mendacia crescit,

præsertim in belli et hostium rumoribus, ubi verum est illud,

Pejor est bello timor ipse belli.

45. Et figet tabernaculum suum Apadno.] Porphyrius censuit Apadno fuisse in monte Elymæo, qui situs est in Elimaide inter duo maria; id est, flumina magna, puta inter Tigrim et Euphratem: ibi ergo posuisse tabernaculum suum Antiochum: cumque templum Dianæ ibidem spoliare vellet, ab incolis fugatum

mœrore interiisse. Verum merito hoc rejicit S. Hier. Hic enim mons non est sanctus, nec in Judæa, nec inter duo maria: flumina enim non sunt maria. Iisdem rationibus refellitur quod alii quidam suspicantur, Apadno esse פדן *padan*, id est, Mesopotamiam, ita dictam, quod sit in medio duorum fluminum, Tigris et Euphratis; *padan* enim hebr. idem est quod par, vel geminum. Aut certe esse Babylonem, quæ vicina est Mesopotamiæ, ubi confluunt Tigris et Euphrates, Censent enim Antichristum Babylone vel nasciturum, vel regnaturum. Melius S. Hieronym. Apadno, ait, non est nomen proprium, sed appellativum, significans palatium suum, vel solium aut thronum suum, uti vertit Chald. Jerem. 43. 10. Unde Vatabl. vertit: *Et plantabit tabernaculo palatii sui inter duo maria*; Symmachus vero et Septuag. τὸ *Apadno* omittunt. Significat ergo Angelus, non quod Antiochus in Jerusalem aut Judæa palatium ædificaturus sit, sed quod eam bello sit capturus: ponere enim tabernaculum suum in aliqua urbe, est bello eam capere; nomen enim tabernaculi castrense est. Ita Maldon. Huc accedunt Syrus et Arabicus, qui pariter *Apadno* accipiunt ut nomen appellativum, deductum a Syro פדן *paddan*, id est, duo, par. Inde enim Mesopotamia heb. vocatur *Padan Aram*, q. d. Syria quæ inter duo flumina, scilicet Tigrim et Euphratem, interjacet. Unde posset quis suspicari Apadno esse in Mesopotamia. Porro Syrus et Arabicus sic hunc locum vertunt: *Et figet tabernaculum suum in loco plano* (pari, æquali) *inter mare et montem, et custodiet sanctitatem suam, et veniet tempus finis ejus, et non erit illi adjutor.*

Secundo, et potius, Apadno videtur esse proprium nomen loci in Judæa, a solio Antichristi, quod ibi ipse collocabit, sic appellandi; unde non tantum S. Hieron. sed et Theodotion et Aquila vertunt, *in Apedno*: omnesque scribunt Apadno per majusculum A, quasi proprium sit loci. Marinus Brix. in Lexico putat Apadno alludere ad Ephod (ab eadem enim radice utrumque derivatur) q. d. adinstar Ephod pretiosum, ephodinum: fiet enim ex purpura, bysso, hyacintho, cocco et gemmis, uti factum erat Ephod pontificis: quod Itali simili voce vocant: *Padiglione di seta e d'oro*. S. Hieron. Apadno ponit juxta Nicopolim, quæ prius Emmaus dicebatur, ubi incipiunt montana Judææ, et ibi Apadno consignat Adrichomius in suis *Tabulis* geographicis.

Verum ipsi videntur non ex veterum historia, aut chorographia, sed ex eo quod Daniel hic Apadno posuit inter duo maria, ibidem Apadno consignare: quare si cum iis qui de solo Antichristo hæc intelligunt, Apadno accipias ut nomen proprium; aptius verius que dicas, hæc nomina Maozim et Apadno, necdum esse indita suis locis, sed indenda fore tempore Antichristi ab eventu, quo ibi ipse collocabit, vel solium suum, vel idolum dæmonis sui Maozim. Pari modo locus ubi cædetur Antichristus cum suis, necdum vocatur; sed tum vocabitur ab eventu, puta a clade Antichristi, Armageddon, id est, excidium excidii, hoc est plenum excidium, horma, sive anathema, Apoc. 16. v. 16.

Inter maria.] Ita Hebr. Septuag. Aquila, Symmach. Theodot. et Biblia Latin. Roman. licet Complut. legant, *inter duo maria*, videlicet in Judæa, et forte in Jerusalem, quæ sita est inter duo maria, scilicet inter mare Mortuum, et mare Mediterraneum. Ita S. Hier. et Theod. Significat Angelus Antiochum, et multo magis Antichristum, toti Judææ, ab uno mari ad alterum dominaturum.

Super montem inclytum et sanctum.] Hic enim mons vel est templi, puta Sion et Moria; vel Oliveti, inquit S. Hieron. ex quo putatur conscensurus in cœlum Antichristus; sed ab Angelo deturbabitur et occidetur, nemoque ei auxiliari poterit. Hinc videtur quod Apadno, et tabernaculum Antichristi non erit juxta Nicopolim, ut vult S. Hieron. sed potius in Sion, vel monte Oliveti.

Et veniet usque ad summitatem ejus (montis Sion et templi) et nemo auxiliabitur ei.] scilicet monti et templo, inquit Maldon. q. d. Antiochus, et multo magis Antichristus, capiet Jerusalem et montem Sion; neque enim Deus vel homines defendent; uti fecisse Antiochum patet ex libris Machab. Verum alii passim τὸ ei exponunt Antiocho, vel Antichristo: Antiochus enim capta et profanata Sion, a Deo ultore lethali morbo percussus est, nec ullus ei auxiliari potuit: multo magis Antichristus capiet Jerusalem et Sion, ibique regiam et solium suum constituet, ut patet Apocal. 11. 8 atque juxta eam cædetur, nec aliquis ei auxiliari poterit, ut paulo ante dixi. Prophetæ autem concise loquuntur quasi in raptu, ideoque multa subticent: sic hic tacetur clades et cædes Antichristi. Unde Vatablus vertit: *Cum venerit finis ejus*, scilicet regni et vitæ Antichristi: *Nemo ei auxiliabitur.*

Nota, Apoc. 19. vers. 11. et seq. vidit S. Joannes Christum equo albo insidentem, et ore vibrantem gladium, ac in capite habentem diademata multa, et vestem aspersam sanguine, cœlo egredi cum turmis cœlestibus, ac Antichristum cum suo pseudopropheta apprehensum vivum deturbare in tartara; Gog vero et Magog, omnesque Antichristi milites occidere gladio qui procedebat de ore ejus. Lactantius lib. 7. c. 17. et 18. hunc Christi descensum, gladium, pugnam, etc. plane ad litteram, ut sonant, eventura asserere videtur. Audi eum: *Cum hæc*, ait, *ita gerentur, justi et sectatores veritatis segregabunt se a malis, et fugient in solitudines. Hoc impius rex inflammatus ira veniet cum exercitu magno, et admotis omnibus copiis circumdabit montem in qua justi morabuntur, ut eos comprehendat. Illi vero ubi se clausos undique atque obsessos viderint exclamabunt ad Deum voce magna, et auxilium cœleste implorabunt. Quorum ancipiti periculo, et miseranda comploratione commotus Deus mittet protinus liberatorem. Tunc aperietur cœlum medium intempesta nocte et tenebrosa, ut in orbe tota lumen descendentis Dei tanquam fulgur appareat. Qui priusquam descendat, hoc signum dabit: cadet repente gladius de cœlo, ut sciant justi ducem sanctæ militiæ descensurum; et descendet illo comitantibus Angelis in medium terræ. Virtus autem Angelorum tradet in manus justorum multitudinem illam quæ montem circumsederat, et concidetur ab hora tertia usque ad vesperum, et fluet sanguis more torrentis. deletisque omnibus copiis impius solus effugiet, et peribit ab eo virtus sua. Hic est autem qui appellatur Antichristus: sed se ipse Christum mentietur, et contra verum dimicabit, et victus effugiet: et bellum sæpe renovabit, et sæpe vincetur, donec quarto prælio*

confectis omnibus impiis, debellatus et captus tandem scelerum suorum luet pœnas.

Verum verius videtur hæc symbolice ostensa Joanni, tantum significare imperium, dominium et mandatum Christi, quo ipse manans in cœlo per Michaelem, quasi ducem suum, comitatum aliis Angelis, ingenti luce quasi fulmine siderabit et afflabit Antichristum: itaque eum omni vi, robore et vita privabit, ac deturbabit in tartara. Id ita esse patet primo, quia certum est quod ea quæ ibi dicuntur de cœlo aperto, de albis equis, de Christi diadematibus et veste aspersa sanguine, de titulo in fœmore scripto: *Rex regum, et Dominus dominantium*, non realiter evenient, sed tantum symbolice per visionem ostensa sunt Joanni ad repræsentanda mysteria Christi, quæ explicui Apocal. 19 ergo et cætera, cum sint his similia, symbolice accipienda sunt, non ut realiter eventura. Simili schemate Psaltes Psal. 17. symbolice et poetice describit Deum nubibus vectum, armatum grandine, tonitru, fulmine, etc. descendere ad proterendum impios hostes suos.

Secundo, quia Apostolus ait 2. Thess. 2. 8. quod Christus occidet Antichristum, non gladio, sed spiritu, id est, imperio oris sui, et *illustratione*, id est, fulgore prævio et prænuntio, *adventus sui*. Hoc enim fulgore quasi fulmine e cœlo emisso, sive per se, sive potius per Michaelem, siderabit et consumet Antichristum.

Tertio, quia Daniel c. 12. 1. ait quod tunc consurget Michael in prælium pro Christo et Christianis. Sicut ergo rex per ducem bellum gerit, et conficit hostem: ita Christus per Michaelem conficiet Antichristum; hic enim est Præses Ecclesiæ, ideoque dux Christi. Unde et Apocal. 12. ponitur dux belli Christiani, quo scilicet in fine mundi cum Lucifero et Antichristo confliget pro Christo et Christianis, ac Antichristum profligabit.

Quarto, quia S. Petrus Actor. 3. 21. docet Christum post ascensum in cœlum, ibi mansurum, nec visibiliter ex eo descensurum, nisi in die judicii quo restituet omnia: ergo non descendet ut occidat Antichristum. Hic enim occidetur multis diebus, et forte septimanis ac mensibus, ante diem judicii, uti ostendam cap. seq. v. 11. et 12.

Quinto, subordinatio recta divinæ providentiæ id exigit. Solet enim Deus sua judicia exercere per Angelos; hi enim sunt administratorii ejus spiritus, Hebr. 1. 14. Contrarium enim nec deceret Christum, nec Antichristum: ut quid enim Christus Deus, ac Dominus omnium, cum tot legionibus Angelorum et Sanctorum cœlo descenderet ad conficiendum Antichristum, qui miser et vilis erit homuncio, quem solo afflatu, imo nutu, potest occidere, imo annihilare? Ut quid tot legiones Angelorum, quasi militum ei astant paratæ ad omnem ejus nutum, et ex quibus unus sufficit ad delenda plurima hominum millia?

Sexto, quia Sibylla lib. 3. igne cœlesti, puta fulgure, afflandum Antichristum prædicit, cum ait: *Cum potestas ardens* (puta ignis et fulmen validum) *inundans in terram veniet; et Beliar incendet, et superbos homines, omnes quicumque ei fidem præstiterint. Belior* enim (id est Belial: subinde enim littera l. in r. convertitur) hoc est, homo impiissimus, sine jugo, sine Deo et lege, est Antichristus.

Nota secundo. Antichristus ut probet se esse Christum, quasi simia Christi finget se mori, et post mortem ad vitam resurgere, ut patet Apoc. 13. 12. Audi S. Greg. lib. 11. epist. 3. *Veniens in mundum Antichristus, diem sabbati et diem Dominicum ab omni jubebit opere custodiri. Nam quia simulaturus est mori se ac resurgere, ideo diem Dominicum in veneratione haberi præcipiet: quia vero judaizare populum compellet* (ut videatur esse Messias Judæis promissus) *ut ritus Mosaicæ legis revocet, et Judæorum sibi subdat perfidiam, diem sabbati observari coget.* Post fictam hanc et hypocriticam resurrectionem; coram toto populo ascendet in montem Oliveti (uti hic significat Daniel) voletque instar Christi in cœlum ascendere, ex quo primitus se descendisse mentietur: et tollent eum in aere dæmones, sumentes speciem Angelorum, cunctis admirantibus, ac divinitati ejus acclamantibus, inquit Perer. Sed mox a Christo per Michaelem deturbabitur in tartara. Unde Haymo in Isaiæ 11. *Occidetur*, ait, *Antichristus, sicut doctores tradunt, in monte Oliveti, in papilione ac solio suo, in loco illo contra quem Dominus* (Christus) *cælos ascendit*,

CAPUT DUODECIMUM.

SYNOPSIS CAPITIS.

Hoc capite aperte transit Angelus ad tempora novissima (in iisque finit pariter suum oraculum) Antichristi, de quo cap. præced. v. 36. et sequent. tecte sub nomine Antiochi loqui cœperat. Duo ergo tempora distinctissima, puta tempus Antiochi, et tempus Antichristi, in unum propter similitudinem conjungit; sicut Christus conjungit excidium urbis cum excidio orbis, Matth. 24. 25. vide can. 4. Primo, ergo prænuntiat Angelus Michaelem fideles adjuturum contra Antichristum: mox edocet resurrectionem piorum et impiorum, denique gloriam doctorum. Secundo, v. 7. docet Antichristi monarchiam, et persecutionem duraturam tres annos cum dimidio, sive dies 1290.

1 In tempore autem illo consurget Michael princeps magnus, qui stat pro filiis populi tui: et ve-
niet tempus quale non fuit ab eo, ex quo gentes esse cœperunt usque ad tempus illud. Et in
tempore illo salvabitur populus tuus, omnis qui inventus fuerit scriptus in libro. 2. Et multi
de his qui dormiunt in terræ pulvere, evigilabunt: alii in vitam æternam, et alii in opprobrium
ut videant semper. 3. Qui autem docti fuerint, fulgebunt quasi splendor firmamenti: et qui ad ju-
stitiam erudiunt multos, quasi stellæ in perpetuas æternitates. 4. Tu autem, Daniel, claude sermo-
nes, et signa librum, usque ad tempus statutum, plurimi pertransibunt, et multiplex erit scientia.
5. Et vidi ego Daniel, et ecce quasi duo alii stabant: unus hinc super ripam fluminis, et alius inde.
ex altera ripa fluminis. 6. Et dixi viro, qui erat indutus lineis, qui stabat super aquas fluminis:
Usquequo finis horum mirabilium? 7. Et audivi virum, qui indutus erat lineis, qui stabat super
aquas fluminis, cum elevasset dexteram et sinistram suam in cœlum, et jurasset per viventem in
æternum, quia in tempus, et tempora, et dimidium temporis. Et cum completa fuerit dispersio
manus populi sancti, complebuntur universa hæc. 8. Et ego audivi, et non intellexi. Et dixi: Do-
mine mi, quid erit post hæc? 9. Et ait: Vade, Daniel, quia clausi sunt, signatique sermones usque
ad præfinitum tempus. 10. Eligentur, et dealbabuntur, et quasi ignis probabuntur multi: et impie
agent impii, neque intelligent omnes impii, porro docti intelligent. 11. Et a tempore cum ablatum
fuerit juge sacrificium, et posita fuerit abominatio in desolationem, dies mille ducenti nonaginta.
12. Beatus qui exspectat, et pervenit usque ad dies mille trecentos triginta quinque. 13. Tu autem
vade ad præfinitum: et requiesces, et stabis in sorte tua in finem dierum.

1. In tempore autem illo,] in tempore Antichristi, de quo paulo ante egi.

Consurget Michael,] id est, Michael exsurget in prælium contra regem Aquilonis, id est contra Antichristum, ut tueatur fideles et sanctos in tantis persecutionibus contra eum et contra Luciferum. Vide de hoc prælio Michaelis et draconis, id est Luciferi, Apoc. 12. vers. 1. et sequent. ibi enim ad hunc locum Danielis alludit S. Joannes. Unde S. Thomas et alii docent in hoc prælio occidendum esse Antichristum a Michaele. Sic enim explicat illud 2. Thessal. 2. v. 8. *Quem* (Antichristum) *Dominus Jesus interficiet spiritu oris sui*, id est mandato suo: *Quia*, inquit, *Michael interfecturus est eum in monte Oliveti, unde Christus in cœlum ascendit.* Christus ergo exsecutionem suæ sententiæ contra Antichristum committet Michaeli, qui post Christum supremus est judex, et præses divinæ justitiæ.

Hæretici, ut Sanctorum et Angelorum patrocinia elidant, per Michaelem accipiunt Christum; sed insulse, ut patet: certum enim est quod Daniel eumdem Michaelem hic intelligat, quem intellexit, c. 10. ver. 13. et 21. ibi autem intellexit Michaelem Archangelum: vocat enim eum Principem Judæorum. Simili modo nuncupat eum hic, dicens: *Qui stat pro filiis populi tui*, qui scilicet præest tueturque Judæos tamquam fideles, populumque Dei, ac filios Patriarcharum; ideoque curabit ut Judæi in fine mundi ad Christum convertantur, et salventur.

Alcazar in c. 12. Apocal. pag. 645. Polychron. hic et R. Josue apud Aben Esra putant hic adhuc agi de Antiocho Epiphane, contra quem surrexit Michael,

id est, inquit, Mathathias, cum filiis stans pro populo suo. Verum obstant sequentia: *Et multi de iis, qui dormiunt in terræ pulvere, evigilabunt, alii in vitam æternam, et alii in opprobrium.* Quod ad litteram de resurrectione non morali ad patrum et avorum virtutem et constantiam, ut ipse intelligit, sed naturali ad vitam æternam, accipi debere clarum est, uti accipiunt S. Hieron. Theodor. et passim veteres ac recentiores: ac S. Hieron. acriter perstringit hic Porphyrium, quod hæc acceperit de Antiocho. Sic et Theodor. Nam Machabæi, inquit, etiam post victoriam acrisi, vitam præsentem perdiderunt: et quia omnes pii fuerunt, ad vitam omnes resurrexerunt, non ad opprobrium.

Hunc locum multis illustrat Pantaleon diaconus et Cartophylax Ecclesiæ magnæ, in suis de S. Michaele homiliis, quæ exstant apud Alois. Lipoman. in Festo S. Michaelis. In iis enim ipse illustrissimas quasque Angelorum apparitiones, quæ olim patribus acciderunt, Michaeli attribuit: ac primo, de Michaele accipit illud Psalm. 33. 8. *Immittet Angelus Domini in circuitu timentium eum et eripiet eos; immittet*, scilicet præsidium: hebraice enim est חונה *chone*, id est, *castrametabitur*, et ut S. Hieron. vertit: *Circumdabit in gyro*, ut opponatur Michael dæmoni, qui etiam dicitur tamquam leo rugiens circuire. Itaque significat Psaltes quod Michael Angelos in morem castrorum instruat et ordinet ad fidelium defensionem. Quod enim instar militum in acie Angeli nos tueantur, patet Genes. 32. 2. ubi cum Jacob Angelos vidisset, dixit: *Castra Dei sunt hæc*; et 4. Reg. 6. vers. 17. *Erat mons plenus equorum et curruum igneorum in circuitu Elisæi.* Et Christus Matth. 26. 53 *An putas quia non possum rogare Patrem meum, et exhibebit mihi modo plusquam duodecim legiones Angelorum?* Nam quod etiam dæmones in morem castrorum et aciei ordinentur contra homines probat Tertull. lib. 4. contra Marcion. 20. ex Lucæ 8. v. 30, ubi dæmon, rogatus a Christo quod sibi esset nomen, respondit: *Legio.*

Secundo, Michael fuit qui Adam paradiso ejectum direxit, et terram ligone docuit colere, seminare, metere, omnemque agriculturam.

Tertio, Michael fuit qui Abrahæ gladium continuit, ne filium occideret, et in eo benedixit omnes gentes, Genes. 22.

Quarto, Michael legislatori Mosi pascenti oves apparuit totus igneus in medio rubi, eumque ussit, sed non combussit; itaque B. Virginis partum, generationemque Dei hominis adumbravit, Exodi 3.

Quinto, Michael fuit qui apparuit Balaam in via, eumque pergentem ad maledicendum Israeli corripuit, et benedicere compulit, Numer. 22.

Sexto, Michael vice Dei dedit legem Hebræis in Sina, Exodi 20. Quocirca Turcæ venerantur S. Michaelem. Nam in libro, cui titulus: *Doctrina Mahomet*, pag. 190. sic habetur: *Michael, Gabriel, Saraphiel* (id est, *sar*, hoc est princeps, *Raphael*) *Archangeli, secretarii devotis.* Et Rabanus lib. 1. de Cruce, cap. 7. sic de eo canit:

At Michael princeps habitantum dux et in alto,
Te memorat virtute Dei simul æthera cuncta,
Et regere et tegere,

Et Ecclesia in Festo S. Michaelis, ita eum invocat: *Princeps gloriosissime Michael Archangele, esto memor nostri. hic et ubique semper precare pro nobis Filium Dei.*

Septimo, Michael apparuit stricto gladio Josue, cum is aciem contra hostes dirigeret, eumque animavit ad prælium, Josue 5. Michael est *Angelicarum copiarum dux*, ait S. Basilius hom. de Angelis. Quocirca quod Gentilibus fuit Mars, scilicet dux et præses bellorum, Christianis est S. Michael. Qua de causa templa et oratoria, quæ olim Gentiles Marti dedicaverant Antverpiæ, Leodii, Luneburgi, Bonnæ, Coloniæ, et alibi, Christiani exploso Marte in honorem S. Michaelis dedicarunt et cognominarunt, ut annotavit D. Braunius tom. 5. Urbium, et ex eo noster Serarius in Josue, c. 5. quæst. 44. in fine. Hinc S. Michael a Græcis vocatur Archistrategus: quin et exstat Imperatorum vexillum S. Michaelis imagine insignitum, ab eoque cognominatum, apud Curopalatam pag. 93.

Octavo, Michael Gedeoni apparuit, ab ipsoque fuit adoratus, et extensa virga quam manu tenebat, tangens carnes, quas sibi Gedeon obtulerat, igne excitato consumpsit, et in flamma ignis ascendit ad cœlum. Idem eum adjuvit ut cum trecentis militibus innumeros Madianitas profligaret, Judic. 6. et 7.

Nono, Michael fuit qui 185. millia Assyriorum in castris Sennacherib una nocte occidit, 4. Regum cap. 19.

Decimo, Michael cum Azaria et sociis descendit in fornacem, flammam instar roris effecit, tresque pueros illæsos conservavit, Daniel. 3.

Undecimo, Michael Danielem in lacu leonum servavit, oraque leonum frænavit, Dan. 6. et 14. Similiter S. Ephrem orat. de 40. Martyr. tom. 3. *Ne conturbaret*, inquit, *Martyres Christi inimicus, Angeli spatium stagni custodiebant: hinc quidem Gabriel, illinc vero Michael, et ab alto Christus universorum inspector.* Exstat in S. Procopii, qui olim Nicias dicebatur, historia, insigne miraculum, quo ille ad Christianismum impulsus est. Nam cum Scythopoli auream crucem dux illustris fabricari curaret, in ea divinitus absque aurifabri opera et scitu, tria insculpta sunt nomina: *Emmanuel, Michael, Gabriel*; sed ita ut summum locum teneret *Emmanuel*, inferiorem instar brachiorum, *Michael* et *Gabriel*. Vide Gretserum lib. 2. de Cruce, cap. 13.

Duodecimo, Michael apprehendit Habacuc cincinno capitis, eumque cum prandio ex Judæa in Babylonem subito transtulit ut pasceret Danielem, atque eumdem rursus repente in Judæam reposuit, Daniel cap. 14.

Decimo tertio, Michael fuit qui Probaticæ piscinæ aquas commovebat, et sanctificabat in figuram baptismi: ita ut qui primus in eam descenderet, ab omni ægritudine curaretur, Joannis 5.

Rursum S. Michael Constantino Magno apparuit, indicans se olim Argonautas ad vellus aureum direxisse, eique dixit: *Ego sum Michael Archidux Domini sabaoth, Virtutum, Christianorum fidei tutor, qui tibi contra impios tyrannos belligeranti, fideli et germano illius ministro, auxilia arma contuli.* Unde Constantinus fanum ab Argonautis erectum Numini quod ipsis salutem attulerat, indeque Sosthenium di-

etum, in Michaelium, id est S. Michaelis templum, convertit, in quo sanctus Michael sæpius deinde apparuit. Ita Nicephor. lib. 7. cap. 50.

Decimo quarto, Michael canet tuba novissima, ea quæ excitabit mortuos ut veniant ad judicium, 1. Thessal. 4 vers. 16. Et de animabus mortuorum canit Ecclesia: *Signifer tuus sanctus Michael repræsentet eas in lucem sanctam, quam olim Abrahæ promisisti, et semini ejus.* Quocirca S. Michael pingi solet cum statera, quasi librans animas, earumque opera bona et mala. Nam, ut ait Viegas in Apoc. 12. *Creditur Michael animarum e corpore discedentium particulare judicium exercere: indeque est, quod cum gladio et statera depingitur, ut summa ejus potestas, justitiæque æqualitas declaretur in nostris, sive meritis, sive demeritis ponderandis.* Reprehendit hanc picturam Joannes Molanus in lib. de Picturis, sed eam defendit Serarius in cap. 5. Josue q. 45. pag. 551. Addit Viegas Michaelem vocari Signiferum, quia signum sive vexillum crucis præferet Christo venienti ad judicium extremum. Idem docet Eckius hom. 8. de S. Michaele.

Denique Michael est, inquit Pantaleon, *qui fidelium populorum Ecclesias exhilarat, Romanorum custodit rempublicam, Imperatorem armat adversus barbaras, Christianos reddit victores, ab ingentibus maris fluctibus eos qui invocant eum liberat, fertilitates fructuum terræ suppeditat, consolatur pusillanimes, ægrotos visitat, fidejubet pro peccatoribus, dæmonum impetum propulsat, vitiorum flammam restinguit.* Rursum: *Per hos duos,* ait, *Michaelem et Gabrielem descendit omnis datio bona, et omne donum perfectum, quod desuper mittitur in terram a Deo omnipotente. Hæ enim sunt duæ maximæ, et paris momenti lucernæ divinitatis, quæ est una et trina.* Hæc sunt præconia, quæ juxta Pantaleonis sententiam de Michaele in Scriptura memorantur: Scriptura enim ea expresse Michaeli non appropriat; quamquam et ea quæ alii Angeli gesserunt, recte Michaeli attribuuntur. Sic enim gesta militum duci tribuimus. Addit Pantaleon quod S. Joannes Apostolus, magnus fuerit S. Michaelis in Asia prædicator, quodque in ejus honorem templum exædificari curarit: uti et *Justinianus Imper. militiæ cœlestis summo principi Michaeli pluribus in locis erexit Ecclesias: probe sciens se, si talem tantumque ducem sibi conciliaret, qui rebelles angelos cientes in cœlo prælium superasset, certam securamque de vincendis Wandalis posse habere fiduciam,* inquit Procop. de bello Wandal. lib. 1.

Refert Nicephorus lib. 7. cap. 50. Constantinum Magnum in loco qui Sostheuium dicitur, duas Ecclesias construxisse in honorem S. Michaelis, ibique S. Michaelem illi apparuisse, ac dixisse: *Ego sum Michael Archidux Domini sabaoth, Christianorum fidei tutor, qui tibi contra impios tyrannos belligeranti, fideli et germano illius ministro, auxiliaria arma contuli;* Itaque e somno excitatus Constantinus regionem eam pulcherrime excoluit, et ære imperiali, magnificaque manu et liberalitate in parte Orientali constructa, celeberrimum id templum civibus simul et advenis reddit. Porro mire sacram eam ædem apparitionibus suis illustravit Archangelus. Nullus enim gravi quopiam casu, aut ineluctabili periculo, aut ægritudine incognita, morbo denique incurabili circumventus, qui ibi Deum orans imploraverit, non facile opem et auxilium invenit. Et certe satis creditur D. Michaelem Archangelum apparere ibi solitum, salutiferum eum efficere locum: cujus rei gratia ab antiquis etiam Michaelium est vocatus, hucusque Nicephorus.

Narrat Cromerus l. 10. histor. Lescum Polonorum Principem cum parva manu insecutum multa Lithuanorum millia, qui Poloniam devastabant, cumque ex labore itineris paululum requievisset, Michael Archangelus illi adstitit et suum illi auxilium promisit, ac de victoria certum reddidit: qui victor rediens eidem Angelo Lublini templum exstruxit.

Nota est dedicatio Ecclesiæ S. Michaelis, ejusque apparitio in monte Gargano sub Gelasio Pontif. quam recolimus die 8. Maii, Paulo post Bonifacius Pontif. Ecclesiam nomine S. Michaelis constructam dedicavit die 29. Septemb. in summitate circi, quæ ob altitudine, Inter nubes vocatur. Ita Addo et Baron. anno Domini 531. Celebre quoque fuit templum S. Michaelis Conis sive Colossis, quod quia violare ausus est Alexius iconoclasta, hinc post largiorem compotationem a sacerdote quodam suo gladio jugulatus est, inquit Nicetas Coniata lib. 3. Annal. Isacii Imp.

Et venIET tempus.] Hebr. עת צרה *et tsara,* id est, tempus afflictionis. Erit enim tunc *tribulatio magna qualis non fuit ab initio mundi,* ut ait Christus Matth. 24. 21. Quam atrox et varia futura sit persecutio Antichristi, explicui 2. Thess. v. 10. q. 5 et Apoc. 13.

Salvabitur populus tuus.] *Tuus,* o Daniel, puta Judæi in fine mundi salvabuntur, præsertim cum viderint Antichristum, in quem crediderant, a Christo profligari, et detrudi in tartara. Judæos vocat populum Danielis, quia Daniel vir desideriorum eorum salutis erat studiosissimus ac si eorum fuisset mater. Sic enim Galatis cap. 3. v. 19. ait Apostolus: *Filioli mei, quos iterum parturio.*

Omnis qui inventus fuerit scriptus in libro.] Plerique enim Judæi, occiso Antichristo, convertentur ad Christum, itaque salvi fient; quia brevi tempore quod restabit ad diem judicii, in fide et gratia Christi persistent, ideoque scripti sunt in libro præscientiæ Dei et prædestinationis ad gloriam. Novit enim Dominus qui sunt ejus. De hoc libro multa dixi Exodi 32. 32. et Philipp. 4. v. 3.

Nota: To *omnis qui inventus fuerit,* significat non omnes Judæos, qui erunt in fine mundi, scriptos esse in libro vitæ, ac proinde non omnes convertendos esse et salvandos; sed aliquos mansuros in sua infidelitate et damnandos: quam plurimi tamen convertentur et salvabuntur: hoc est enim quod ait Apostolus Rom. 11. 26. *Et sic omnis Israel salvus fieret;* omnis, id est, plerique, et pene omnes. Ita Theodoret. S. Gregor. hom. 12. in Ezech.

2. Et multi de his qui dormiunt, etc. evigilabunt,] hoc est, multi dormientium, ut vertunt Septuag. Hebræi enim ablativum cum præpositione ponunt pro regimine genitivi. Jam multi dormientium, hoc est, multi dormientes, puta omnes dormientes. Dicit tamen *multi,* ut notet hos omnes non fore paucos, sed multos, q. d. Omnes dormientes, qui erunt multi, et pene innumeri, resurgent, sive tota multitudo dormientium, quæ plurima est, resurget. Sensus est, omnes qui mortui sunt resurgent. Sic *to multi*

capitur pro omnes, Rom. 5. 19. *Unius delicto multi mortui sunt*, et Matth. 26. 28. *Qui pro vobis et pro multis effundetur*. Ita S. August. 20 Civit. 21. Theodor. et alii. Licet ergo quidam opinati sint non omnes homines morituros, ac consequenter nec omnes a morte resurrecturos, nimirum eos qui vivent sub diem judicii; hos enim sine morte immutandos, et vivos transferendos ad vitam immortalem, cum obviam rapientur Christo judici in aera, uti videtur dicere Apost. 1. Thessal. 4. 16 ibidem docent S. Chrysost. Theophylact. OEcumen. Theodor. S. Epiphan. hæres. 64. S. Hieron. epist. 148. q. 3. Tertull. de Resurrect. cap. 41. et 42. Origen. lib. 5. contra Celsum; tamen hi omnesque alii Patres et Doctores consentiunt, omnes qui mortui sunt, a morte resurrecturos in die judicii. Ita S. Hieron. ad Pammach. epist. 61. S. August. Enchir. 84. S. Gregor. 14. Moral. 31. et alii passim. Ergo mortuos omnes homines, esse resurrecturos est de fide. Id enim diserte asserit Christus alludens ad hunc Danielis locum. Joan. 5. *Venit*, inquit, *hora in qua omnes qui in monumentis sunt, audient vocem filii Dei. et procedent qui bona fecerunt in resurrectionem vitæ; qui vero mala egerunt, in resurrectionem judicii*, id est, damnationis et gehennæ, ad quam justo Dei judicio damnabuntur. Et S. Paulus 1. Cor. 15. *Sicut*, ait, *in Adam omnes moriuntur, ita et in Christo omnes vivificabuntur*. Et mox: *Omnes quidem resurgemus, sed non omnes immutabimur*. Denique si aliqui resurgent, ergo omnes. Non est ratio cur hic resurgat, non ille, cum omnium eadem sit conditio. Cum ergo Angelus hic ait: *Multi evigilabunt*, non negat omnes, sed potius omnes comprehendit.

Nota: Dicit hic *multi* potius quam omnes; tum ad sermonis copiam, ne vocem *omnis* iteret; dixit enim: *Omnis qui inventus fuerit scriptus in libro*: tum propter sequentem distributionem, q. d. Multi ex mortuis resurgent ad gloriam, multi ad opprobrium æternum. Ita Maldonatus. Secundo, dicit *multi*: quia opponit hos multos paucis Judæis, qui tunc vivent et salvabuntur, uti dixit vers. præcedenti, q. d. In fine mundi omnis fere populus tuus, o Daniel, id est plerique omnes Judæi tunc victuri convertentur ad Christum, salvabuntur, et resurgent ad gloriam: at hi omnes erunt pauci: multi vero, imo plurimi erunt, qui ab omni sæculo in toto mundo mortui, tunc resurgent alii ad gloriam, alii ad gehennam. Quocirca huc alludit S. Joan. Apocalyp. 7. Ubi cum dixisset ex Judæis in fine mundi convertendos, et salvandos fore 144. millia, puta 12. millia ex qualibet Tribu, subdit vers. 9. *Post hæc vidi turbam magnam, quam dinumerare nemo poterat, ex omnibus gentibus, stantes ante thronum, et in conspectu Agni, amicti stolis albis, et palmæ in manibus eorum*. Quod enim ibi dicit Joannes ex Judæis salvandos fore 144. millia; hoc Daniel hic dicit: *In tempore illo salvabitur populus tuus, omnis qui inventus fuerit scriptus in libro*. Rursum quod Joannes ibi dicit: *Vidi turbam magnam, quam dinumerare nemo poterat*; hoc Daniel hic dicit: *Et multi de his qui dormiunt in terræ pulvere, evigilabunt, alii in vitam æternam, alii in opprobrium*. Alludit dico, non citat: nam Joannes de solis salvandis in die judicii loquitur: Daniel vero tam de reprobandis, quam de salvandis. Rursum, Joannes Judæis paucis in fine mundi salvandis, opponit multas gentes tum pariter victuras et salvandas: Daniel vero paucis Judæis tum victuris et salvandis, opponit innumeram multitudinem hominum omnium prius mortuorum, qui tunc resurgent.

Hinc patet Judæis a Deo et Angelis revelatam fuisse resurrectionem mortuorum. Quod enim Rabbini aliqui putant Judæos ab Antiocho oppressos hic vocari mortuos, eorumque liberationem vocari resurrectionem, insulsum est; nec enim Judæi tunc resurrexerunt ad vitam æternam; quod tamen de mortuis hisce dicitur. Sic et animæ immortalitatem, ac ex ea consequentem resurrectionem corporum per umbram cognoverunt Gentiles. Demosthenes cum fugeret Antipatrum, Archiæ blande ei pollicenti vitam, si rediret, respondit: *Absit, ut vivere turpiter malim, quam honeste mori, postquam Xenocratem et Platonem audivi de animi immortalitate disserentes*. Ita refert Card. Bessarion in Apologia Platonis.

Trismegistus in primo dialogo Pimandri, ex omnibus animantibus ait solum hominem esse duplicis naturæ, mortalis propter corpus, immortalis propter animam: additque *animum justi harmoniæ natione exutum ad cælum ascendere, ubi una cum cætu mentium beatarum laudat Deum, quo omnes illic fruuntur*. Eadem fuit sententia Ciceronis in Somnio Scipionis. Hinc fluxit opinio Elysiorum camporum quos canit Virgil. 6. Æneid. Didymus ille inter Brachmanes princeps ita scribit ad Alexandrum Magnum: *Non sumus hujus mundi incolæ, sed advenæ, nec ita in orbem terrarum venimus ut in eo libeat consistere, sed transire: properamus enim ad larem patrium*. Plures citavi Genes. 37. 35.

In opprobrium,] in mortem æternam: opponitur enim vitæ æternæ. Mors hæc vocatur opprobrium, quia ignominiosissima erit æque ac molestissima. *Gravissima pœnarum pudor est: impii enim resurgent ad pudorem et opprobrium æternum*, ait S. Chrysost. homil. 6 in epist. ad Ephes. Si enim ingens pœna est, cum dux coram rege proditionis convincitur; cum latro reus publice in furcam agitur: cum regia conjux publice ut adultera capite plectitur, quis erit pudor, cum reprobi coram toto mundo, quia læsæ majestatis divinæ rei, infames, incesti, proditores, damnabuntur ad æternas pœnas, ut cum teterrimis dæmonibus in gehennæ carcere, pice, fumo et flamma vitam perennem agant? Qualis erit illa exprobratio Christi in die judicii ad reprobos? Ego vos pavi, lavi, vestivi, redemi meo sanguine: vos me esurientem, sitientem, nudum, afflictum non pavistis, non potastis, non vestistis, nulla re juvistis; ego pro vobis flagellatus, concisus, occisus sum: vos iterum vestris sceleribus me flagellastis, concidistis, occidistis; ite ergo maledicti, in ignem æternum, qui paratus est diabolo et angelis ejus.

Audi Christum judicem exprobrantem apud S. August. serm. 67. de tempore: *Ego te o homo, de limo manibus meis feci, ego terrenis artubus infudi spiritum, ego tibi imaginem meam conferre dignatus sum: tu vitulio mandata contemnens deceptorem sequi, quam Deum maluisti. Cum expulsus de paradiso mortis vinculo propter peccatum teneveris, carnem assumpsi, in præsepio expositus, et pannis involutus jacui, infantiæ contumelias, humanasque dolores pertuli, irridentium palmas et*

sputa suscepi, flagellis cæsus, sepribus coronatus, cruci affixus. En clavorum vestigia, quibus affixus pependi. En perfossum vulneribus latus. Cur quod pro te pertuli, perdidisti? cur ingrate redemptionis tuæ munera renuisti? cur habitaculum, quod mihi in te sacraveram, luxuriæ sordibus polluisti? cur me graviore criminum tuorum cruce, quam illa in qua quondam pependeram, afflixisti? gravior enim apud me peccatorum tuorum crux est, in qua invitus pendeo, quam illa in quam tui misertus, mortem tuam occisurus ascendi. Et quia post omnia mala ad medicamenta pœnitentiæ confugere noluisti, ab auditu malo non mereberis liberari, despexisti enim in judice veniam.

Tunc dicent impii præ pudore et timore montibus: Cadite super nos; et collibus: Operite nos. Vide et exprobrationem Christi judicis ad Elpidophorum, quam ei intentat Murita diaconus apud Victorem Uticens. lib. 3. Persecut. Wandal. recitavi eam Rom. 6. v. 4. Errat ergo R. Saadias, qui solos justos et sanctos resurrecturos putat; et Judæi, qui solos Judæos a Messia resuscitandos putant.

Ut videant semper.) Hebr. est לדראון עולם *lediron olam*, quod Septuag. Vatablus et Pagninus vertunt: *In contemptum æternum*; Marinus in Lexico: *In reprobationem et abominationem æternam*, ut Deus Angeli et Sancti eos exsecrentur et abominentur perpetuo. Syrus et Arabicus vertunt: *In perditionem et ignominiam sociorum suorum in sæculum*; forte pro ראון *reon*, legerunt רעים *reim*, id est sociorum, amicorum. Secundo, alii vertunt: *In durationem doloris æternam*, quasi *diron* conflatum sit ex דור *dor*, id est duratio; et און *on*, id est, dolor. Tertio, alii vertunt: *In durationem concupiscentiæ*, vel *peccati æternam*: on enim non tantum dolorem, sed et concupiscentiam, et peccatum (quod omnis doloris est causa) significat. Quarto. Noster hic et Isaiæ ult. v. ult. cum Chald. *diron* vertit, *satietas visionis*, quasi *diron* conflatum sit ex די *de*, id est, sufficientia, satietas, et ראון *raon*, id est visio: visionem tam activam quam passivam intellige, hoc est, ut videant et videantur. Activam hic accipit Interpres noster, q. d. Resurgent alii in mortem et opprobrium, ut videant, id est, ut sentiant et experiantur semper supplicia, opprobria et dolores mortis æternæ, ut semper moriantur, semper agonizent, et numquam sint mortui. Passivam accipit Isaiæ ult. 24. quia ibi additur, omni carni, Ait enim: *Erunt* (damnati) *usque ad satietatem visionis omni carni*, q. d. Videbuntur, eruntque probro et ludibrio omnibus hominibus; aut ut Forer. R. David, et alii, q. d. Erunt nauseæ et detestationi omnibus videntibus, ne videlicet velint eos videre ob multitudinem vermium quibus scatebunt. Putat enim R. David *diron* deduci a דרא *dara*, quod ipse interpretatur *vermem*: Unde hic *diron olam* vertit, *vermem sempiternum*. *Vermis enim eorum non moritur, et ignis non extinguitur*. Isaiæ 66. 24.

Hæc ruminans B. Isaias Abbas tom. 2. Biblioth. SS. Patrum orat. 29. ita lamentatur: *Væ nobis, qui hic sine timore nos peccatis obstringimus! quoniam illic nos ignis æternus excipiet, et tenebræ exteriores: et vermis qui non dormit, et luctus, et stridor dentium, et coram Angelis et creaturis omnibus dedecus sempiternum.*

Væ nobis, quorum animæ confusæ, et a pœnitentia alienæ in resurrectione et horrenda illo gentium omnium judicio assumptis corporibus suis, cum fletu et stridore dentium in gemitus, et luctus, et cruciatus conjicientur acerbissimos ac sempiternos!

Væ nobis, qui in isto peregrinationis exilio detestandas oblectationes consectamur, et paradisi deliciarum obliti, contemnimus regnum cælorum!

Væ illis, qui aliis laborant, et sibi ipsis non prosunt.

Væ nobis, qui cum assiduos conscientiæ nos reprehendentis stimulos sentimus, non erubescimus, nec rationem actionum omnium nostrarum redditurl Dei judicium formidamus!

3. Qui autem docti fuerint, fulgebunt, etc.) Ex hoc loco docent Doctores corpora Beatorum tota fore lucida exterius et interius, ut tota luce penetrentur, sintque transparentia. Sic enim lux penetrat firmamentum et stellas, facitque eas totas et omnino lucidas: hocque erit ingens Beatorum gaudium, quod seipsos suique partes intimas, æque ac sociorum, perspicere poterunt, ita ut nihil lateat quod non videant. Ita Docet D. Thom. Richardus, Paludan. Sotus. Major, et alii quos citant et sequuntur Franc. Suarez 3. part. tom. 2. disput. 48. sect. 2. et Joan. Salas 1. 2. qu. 5. art. 5. tract. 2. disput. 14 sect. 15. Neque lux hæc colori corporum officiet. Sic enim vitrum varios colores suscipit, et tamen lumine intime penetratur: quin et alia corpora crassa colorata sunt et lucida: ac ratione coloris videntur in die, et ratione lucis in nocte, ut patent de noctiluca, nitedula, cicindela, lampyride, qui est vermiculus noctu lucens ut margarita, quo exemplo ad rem hanc confirmandam utitur Cyrill. Hieros. catech. 18. dum ait: *Justi splendebunt ut sol, et tamquam luna, sicut et splendor firmamenti: et prævidens istam hominum incredulitatem Deus, vermibus parvulis lucidum dedit corpus, ut ex splenderent, ut ex apparentibus crederetur id quod exspectamus: qui enim partem potuit præstare, poterit et totum: et qui fecit ut vermis lumine splenderet, multo magis hominem justum splendidum efficiet.*

Quæres an alii hic sint justi, et alii docti: an alius splendor firmamenti, alius stellarum?

Primo, Dionys. Carthus. Docti, inquit, sunt omnes justi. Hi enim sunt scientes Deum, ut dixit *c. præced.* v. 32, hique docti sunt a Spiritu Sancto pie et sancte vivere, sæpe tamen non sufficiunt ut alios doceant: unde bis in sequenti hemistichio præponit doctores. Huc facit illud S. Leonis ser. 3. de Epiphania: *Quicumque, ait, in Ecclesia pie vivit et caste; qui ea quæ sursum sunt sapit, non quæ super terram, et cælestis quodammodo instar est luminis. Et dum ipse sanctæ vitæ nitorem servat, multis viam ad Dominum quasi stella demonstrat.*

Verum obstat vox autem, cum sit: *Qui autem docti fuerint*, qua distinguit doctos ab aliis justis et sanctis, qui omnes, uti præcessit, evigilabunt in vitam æternam. Unde S. Hieron. ad Paulinum: *Fides*, inquit, *quantum inter se distent justa rusticitas, et docta justitia; alii stellis, alii cælo comparantur* Hinc et Averroes dixit hominem doctum et hominem indoctum ita differre ut de iis homo, sive natura hominis, non prædicetur æqualiter.

Secundo, alii melius putant hic distingui doctos tam a justis, quam a Doctoribus. Hos enim esse tres gradus Sanctorum, uti sapientia et merito, ita et præ-

mio dispares. Sancti ergo simplices et indocti sunt quasi cœlum cæruleum, purum et pellucidum: docti vero sunt quasi splendor firmamenti, id est sicut candor, vel nubes candida quæ resplendet in cœlo cæruleo: doctores autem aliorum sunt lucentque quasi stellæ. Hi enim sunt tres uti lucis, ita et Sanctorum gradus. Audi et Rabbinos in *Midras tehillim*, in exposit. Ps. 11. ad v. *Quoniam justus Dominus et justitias dilexit: æquitatem vidit vultus ejus. Hi*, inquiunt, *justi sunt, de quibus dictum est Danielis 12. Et intelligentes splendebunt sicut splendor cœli. Futurum siquidem est ut facies justorum fulgeant tamquam sol, tamquam luna, tamquam cœlum, tamquam stellæ, tamquam fulgura, tamquam lilia, tamquam lampades. Primo, tamquam sol, sicut dictum est Judic. 5. Sicut egressus solis in fortitudine sua. Secundo, tamquam luna, sicut dictum est Psal. 85. Sicut luna præparata in æternum. Tertio, sicut cœlum, uti dictum est Daniel. 12. Velut splendor cœli. Quarto, tamquam stellæ; sicut dictum est Daniel. 12. Splendescent ut stellæ. Quinto, tamquam fulgura, sicut dictum est Nahum 2. Ut fulgura discurrent. Sexto, tamquam lilia, sicut dictum est in Psal. 68. Super liliis. Septimo, tamquam lampades, sicut dictum est Nahum 2. Visio eorum tamquam lampadarum.* Deinde totidem classes justorum hisce assignans subdit: *Prima diversitas*, vel classis, *est eorum qui ante faciem regis habitant, et intuentur regem et faciem ejus, sicut dictum est: Habitabunt recti coram facie tua. Secunda est eorum de quibus dicitur: Beati qui habitant in domo tua. Tertia, eorum de quibus aiunt: Quis ascendet in montem Dei? Quarta, de quibus dicitur: Beatus quem elegisti, et appropinquasti. Quinta, de quibus dicitur: Deus, quis hospitabitur in tabernacula tua? Sexta, de quibus dicitur: Quis habitabit in monte sancto tuo? Septima, de quibus dicitur: Et quis surget in loco sancto ejus? Qualibet autem harum diversitatum habet mansionem per se paratam in paradiso deliciorum.* Hisce totidem impiorum classes opponens, subdit: *Et e contra septem quoque habentur mansiones in gehenna pro impiis. Et sunt istæ: Seol, id est infernus: Abodon, id est perditio: Ghe, id est vallis, vel profundum: Duma, id est taciturnitas: Zalmoveth, id est umbra mortis: Erets tachtich, id est inferior: et Erets tzia, id est terra sitiens. Hæ sunt septem mansiones impiorum, et septem justorum. Cuilibet autem juxta opera eorum, domus mansionum ipsorum.* Ita Rabbini rabbinice.

Tertio et genuine, S. Hieron. Maldonatus, Pererius et alii per doctos intelligunt doctores, ut idem dicatur sequenti hemistichio quod dictum est priori, more Hebræo. Probatur primo, quia hebr. משכלים *maskilim*, non tantum doctos, sed et docentes significat: non enim doctis, sed docentibus præmia dari convenit, ait Maldonatus. Secundo, quia plane alludit Daniel ad doctos tempore Antiochi et Antichristi, de quibus dixit cap. 11. 33. *Et docti in populo docebunt plurimos*: in tanta enim persecutione doctorum omnium officium erat, docere et confirmare alios in vera fide; tunc ergo omnes docti erant et aliorum doctores, partim verbo, partim exemplo. Tertio, quia proprie non est alius splendor firmamenti, quam stellarum et a stellis: nubes enim candida non est splendor firmamenti, sed lux et candor. Unde Sept. vertunt: *Et intelligentes fulgebunt sicut splendor firmamenti, et a justis multis quasi stellæ in sæcula.* Id magis patebit in sequent. Quamquam probabiliter censet Scholiast. in editione Septuag. per Caraffam, Sept. το δικαίων, id est, *justis*, posuisse pro δικαιαζόντων, id est *justificantibus*, hoc est ad justitiam erudientibus, ut habent Hebræa et Noster.

Nota primo: Docti sive intelligentes, puta qui veritatem intelligunt, sacrumque Dei nomen, ut ait S. Clemens l. 5. Constit. Apost. 6. puta Deum, Deique legem, ut explicat Turrianus; hic intelliguntur non speculative tantum, sed et practice, quæ est scientia Sanctorum, Sap. 10. 10. et sapientia ac prudentia justorum, Lucæ 1. 17. cujus passim meminit Sapiens in Proverbiis. Hi ergo docti sunt ii qui eruditi sunt in lege Dei, ea ratione ut eam in praxin deducant et observent, ita ut quo sunt doctiores, eo sint et sanctiores. Hi fulgebunt præ aliis justis, uti splendor firmamenti fulget præ ipso firmamento. Rursum iidem, qui actu non unico, sed crebro et continuo ad justitiam erudiunt multos, sive, ut hebr. est מצדיקי *matsdike*, id est, *qui justificant multos*, id est, qui sua doctrina ut exhortatione, æque ac exemplo peccatores convertunt, eosque faciunt justos vel justiores; ac nominatim qui in tentatione ac persecutione alios in fide et justitia confirmant; sive publice in scholis, uti faciunt doctores; sive in templis, uti faciunt concionatores et catechistæ; sive privatim in confessione, colloquio, mensa, domo, etc. hi fulgebunt quasi stellæ aliis præfulgentes, aliosque illuminantes, in perpetuas æternitates.

Angelus ergo hic proprie non loquitur de iis qui docent profana, aut humana Jura, Philosophiam, aut Theologiam modo tantum speculativo et scientifico; sed de iis qui ea ad praxin dirigunt, iisque quasi ex sale et setis, in discipulorum animis inducunt et inserunt Dei timorem et pietatem, uti faciunt viri religiosi, qui sæculares scientias hoc fine docent. Hi enim sæcularibus miscendo pia monita, documenta et exhortationes, auditores suos erudiunt et efformant ad justitiam, eosque justos et sanctos, æque ac doctos efficiunt. Nam, ut ait S. Dionysius: *Divinarum omnium perfectionum divinissimo est, Dei cooperatorem esse in reductione animarum ad creatorem*; estque angelicum opus alios purgare, illuminare, perficere. *Sancta quippe rusticitas solum sibi prodest, et quantum ædificat ex vitæ merito Ecclesiam, tantum nocet si destruentibus non resistat*, inquit S. Hieron. ad Paulinum. Hi ergo sunt Cherubini simul et Seraphini. Talis fuit S. Bonavent. doctor Seraphicus: tales docet esse omnes Doctores, Theologos, præsertim Religiosos. Porro Syrus vertit: *Factores bonorum, et intelligentes lucescent ut lumen firmamenti; et qui justificant multos, erunt fulgentes et stantes sicut stellæ in sæculum, et in sæculum sæculorum*; Arabicus Antioch. *Qui habent sensum* (rationem) *lucebunt ut lux cœli; et sicut justificant multos, erunt nitentes velut sidera, et perdurabunt in sæculum sæculorum*; Arabicus Alexandrinus: *Sensati et factores boni lucebunt ut lumen cœli; et qui justificati sunt plurimum, habebunt hoc* (lumen) *velut sidera, et perdurabunt in sæculum*. Sanctorum ergo Doctorum gloria et claritas erit instar stellarum, in quibus lux est densior, et ad res alias illuminandas efficacior: sic enim et hi, uti in omnium quos erudiunt ad justitiam, meritis quodammodo merentur; ita in eorum omnium coronis et ipsi

coronabuntur, ait Dionys. Carthus. Et sicut in terris, cæteris quasi stellæ illustres præluxerunt per sapientiam et gratiam; ita in cœlo iisdem pariter quasi stellæ radiantes prælucebunt, per illustrem coronam et gloriam.

Nota secundo: Loquitur hic Angelus de iis qui tum verbo, tum exemplo, præsertim constantiæ, in virtute, justitia, sanctitate, et lege Dei usque ad mortem et martyrium alios docent et corroborant. Hi enim verbis et factis docent et ostendunt quam breves, viles et exiles sint omnes opes, deliciæ et pompæ terrenæ: nimirum eas esse meros fumos et bullas puerorum, quæ exterius turgidæ et magnæ videntur, cum interius sint inanes et vacuæ, nec nisi aerem et ventum contineant: pari enim modo mundanæ opes et honores, pompa sua externa quid magni ostentant, sed intus carent substantia, veritate et soliditate. Hi docent vera, solida et æterna bona esse in cœlis, quæ Deus promisit contemnentibus terrena. Hi verbis et factis S. Script. docent quantum bonum sit virtus, Deique timor et amor, ac quantum malum sit peccatum, Deique immensi offensa et ira. Denique hi in persecutionibus reipsa docent, tormenta omnia esse brevia et exilia præ magnitudine æternæ gloriæ, quam certo exspectant, illudque Apostoli classicum, tam fortiter patiendo omnia tristia et dura, quam exhortando, cunctis intonant: *Non sunt condignæ passiones hujus temporis ad futuram gloriam, quæ revelabitur in nobis: momentaneum enim et leve tribulationis nostræ æternum gloriæ pondus operatur in nobis.*

Ita fecerunt S. Sebastianus, Vincentius, Laurentius, primique Pontifices Romani: hæc enim est vera doctrina et sapientia Sanctorum. Alludit enim Angelus ad Levitas Machabæos, aliosque doctores et Martyres, qui fuerunt tempore Antiochi, eruntque tempore Antichristi, de quibus dixit cap. præcedenti v. 33. *Et docti in populo docebunt plurimos, et ruent in gladio et in flamma*; et v. 35. (utrobique enim est in Hebr. eadem vox quæ hic, puta *maskilim*) *Et de eruditis ruent, ut conflentur, et eligantur, et dealbentur.* Hi enim sunt doctores divini, ideoque fulgebunt ut stellæ in æternum. Imo aliqui, ut Alcazar supra citatus, vult de iis solis, puta de Mathathia et Machabæis, hic agi: et Maldonatus per doctos et doctores hos accipit eos, qui alios docent suo exemplo, præsertim Martyres. Hoc est quod de iis sancit atque Christus Matth. 5. 19. *Qui fecerit et docuerit* (legem et mandata Dei) *hic magnus vocabitur in regno cœlorum.* Nam de aliis, qui verbo docent, vita dedocent, ait ibidem: *Qui solverit unum de mandatis istis minimis, et docuerit sic homines, minimus vocabitur in regno cœlorum.*

Nota tertio: Majorem gloriam habebunt hi docti et doctores, quam plebeii, rudes et indocti, non tantum accidentalem, sed et essentialem. Ratio est, quia hæc eorum doctrina, cum sit practica et effectuosa, majorem involvit charitatem, gratiam et spiritum: hoc enim impulsi alios docent, eosque eodem, puta Dei et cœlestium cognitione et amore, imbuunt: majori autem gratiæ et charitati major a Deo promissa est, quasi merces, beatitudo et gloria essentialis. Alioqui, si quis plebeius et rudis, v. g. rusticus, majore præditus sit gratia et charitate, quam doctor et concionator (quod non raro fit in iis qui toti speculationi aridæ, aut verborum concinnitati et flosculis student) majorem pariter quam doctor consequetur gloriam essentialem, etsi accidentalem doctoris lauream non sit obtenturus. Hi ergo Danielis docti et doctores fulgebunt Primo, majori lumine gloriæ in anima; secundo, majori gloria corporis; tertio, propria aureola. Tres enim sunt aureolæ, scilicet Doctorum, Virginum et Martyrum, uti docent Doctores. Porro aureola hæc erit peculiaris gloria animæ et corporis, decor et corona instar stellæ: atque probabile est in Martyribus fore, ut ait S. August. serm. 1. de omnibus Sanctis, coronam in capite, et, ut Domin. Soto docet in 4. dist. 49. in fine, in Martyribus claritatem toto corpore fore subrubeam et purpuream instar rosarum; in Virginibus claritatem fore candidam instar liliorum; in Doctoribus claritatem fore stellatam, et viridem instar lauri. Erit enim, ait D. Soto, in corporibus Sanctorum color lucidus et lux colorata. Dos ergo claritatis Virginum erit albicans, Martyrum rubea, Doctorum viridis. Idem docet Joseph. Angles. quæst. de Beatit. art. 6. in fine. Similia de aureolis hisce docent Paludan. in 4. dist. 49. q. 8. a. 4. S. Antoninus 3. p. tit. 30. cap. 8. Henriquez tract. de Fine hominis c. 27. §. 8 Bonavent. in Breviloquio c. ult. Major. in 4. dist. 49. q. 23. in fine. Addit Soto: Et forte Virgines gestabunt lilia, Martyres palmas, Doctores laureas aut virides ramos. Nam, ut ait S. August. serm. 1. de Omnibus Sanctis: *Floribus cœli nec rosæ, nec lilia desunt. Certent singuli ad utrosque honores amplissimas accipere dignitatum coronas, vel de virginitate candidas, vel de passione purpureas, in cœlestibus castris pax et acies habent suos flores, sed nostris præstantiores, nobisque incognitos, quibus milites Christi coronantur.* Et S. Ambros. in cap. 12 S. Lucæ: *Ubi*, ait, *integritas, ubi castitas, ubi religio, ubi fida sacrorum silentia, ubi claritas Angelorum est; illic Confessorum violæ, lilia Virginum, rosæ Martyrum sunt: sunt enim spinæ rosarum, quæ tormenta sunt Martyrum.*

Hac de causa virgines beatæ cum liliis, Martyres cum rosis sæpe apparuerunt. Ita apparuit S. Agatha S. Digoæ, eique porrigendo rosam et lilium, eam ad martyrium et virginitatis bravium invitavit. Audi Eulogium, et ex eo Baronium, anno Domini 853. Cum Saraceni sævirent in Ecclesiam Cordubensem, inter cæteros Martyres virgo quædam adolescentula, merito et nomine Digna, Deo revelante et confortante, ad palmam processit. Paulo namque ante martyrium suum assistere sibi per somnium videt puellam, habitu et specie percomptam angelica, rosas et lilia manu gestantem. Quam cum de nomine causaque sui exploraret adventus: *Ego sum*, inquit, *Agatha olim propter Christum diris attrita suppliciis, et nunc veni partem tibi purpurei muneris hujus conferre: accipe libens donarium, et viriliter age in Domino. Nam reliquias rosarum et liliorum, quas in manu servo, post te ex hoc loco daturo sum migratoris.* Tali virgo sacra visu ac munere illustrata, cum e dextra colloquentis rosam susciperet, magis humiliabat sese, dicebatque cum lacrymis: *Nolite me Dignam vocare, sed magis indignam, quia cujus meriti sum, etiam nomine debeo insigniri.* Et cum a die revelationis suæ amore compuncta martyrii, tacito cogitamine, quibus ad id posset indiciis adspirare, sæpius ruminaret; apertis silen-

ter cœnobii claustris, cum jam beatos pendere comperisset Martyres, concito gradu judicem petens, cur fratres suos, præcones justitiæ trucidaverit, assertione intrepida percontatur: *An quia*, inquit, *Dei cultores existimus, sanctamque fideliter colimus Trinitatem, Patrem, et Filium, et Spiritum Sanctum, unum et verum Deum fatentes: et omne quod ab hac credulitate dissentit, non solum negamus, verum etiam detestamur maledicimus et confundimus, idcirco confodimur?* Hæc et his similia sancto et immaculato ore disserente puella, nihil cunctatus arbiter lictoribus decollandam committit, qui mox delicatis inferunt jugulum collis. Nec mora, consternatis corruens membris, equuleo deorsum versa suspenditur, cæterisque trans flumen adjicitur. Hoc namque ordine hi tres advocati, Anastasius scilicet presbyter, Felix monachus, et Digna virgo beata eodem die dispariter ceciderunt. Hucusque Eulogius.

Sub annum Domini 304. passa est Cæsareæ in Cappadocia S. Dorothea virgo et Martyr: cui, cum duceretur ad supplicium Theophilus advocatus præsidis irridens dixit: *Eia, tu sponsa Christi, mitte de paradiso sponsi tui rosas.* Et Dorothea respondit: *Plane ita faciam.* Cum venisset ad ictum percussoris, rogavit carnificem, ut permitteretur breviter precari: absolutaque oratione ecce puer ante eam apparuit ferens in orario tres rosas elegantissimas (erat autem hiems; passa est enim 6. Februarii). Cui illa ait: *Obsecro te ut feras ea Theophilo, et dicas ei. Ecce quod a me petiisti, ut tibi de sponsi mei paradiso transmitterem.* Ipsa autem percussa gladio perrexit ad Christum. Interim puer rosas ad Theophilum defert, dicens. *Ecce sicut promisit virgo Dorothea, ita transmittit tibi hæc de paradiso sponsi sui.* Eas excipiens Theophilus exclamavit: *Vere Christus Deus, est et non est simulatio in eo.* Unde captus, equuleo tortus, et gladio cæsus, Martyr ad Dorotheam in paradisum evolavit. Ita habet Vita S. Dorotheæ.

Similiter Angelus offerens S. Cæciliæ et Valeriano ejus sponso duas coronas e rosis et liliis contextas, eos invitavit ad virginitatem, et ad martyrium, uti habent acta S. Cæciliæ.

Vis harum stellarum exempla? accipe: primo Christus doctor doctorum, jam gloriosus de seipso ait Apocal. 22 v. 16. *Ego sum stella splendida et matutina.* Secundo, Ecclesia, quæ est columna et firmamentum veritatis, apparuit S. Joanni Apocal. 12. v. 1. quasi mulier habens in capite *coronam stellarum duodecim*, puta duodecim Apostolorum, qui Ecclesiæ doctores, ei quasi stellæ præfulserunt, et præfulgebunt in æternum. Audi S. Chrysostom. hom. de Pentecoste, sub finem tomi 3. *Quæ, ait, sunt tales stellæ sicut Apostoli? Stellæ in cælo, Apostoli super cælos. Quæ sursum sunt*, inquit Apostolus, *capite, ubi Christus est in dextera Patris sedens. Stellæ de igne* (ex sententia Platonicorum, juxta quem Poeta: *Vos æterni ignes*) *insensibili, Apostoli de igne intelligibili. Stellæ in nocte lucent, in die obscurantur: Apostoli in die et in nocte suis radiis, hoc est virtutibus, effulgent. Stellæ, orto sole, obscurantur; Apostoli, sole justitiæ resplendente, sua claritate lucescunt. Stellæ in resurrectione cadent sicut folia: Apostoli in resurrectione rapientur in aera nubibus, et in illis quidem sideribus alius Antifer, alius Lucifer appellatur: in Apostolis autem nullus antifer est, omnes Luciferi. Et ideo stellis majores Apostoli: et quicumque eos luminaria vocaverit mundi, non peccabit; non solum dum essent in corpore, sed etiam magis nunc quando de vita migrarunt.* Tertio, Moyses legislator et doctor veteris testamenti præfulsit ut stella, dum facies ejus a Deo radios et quasi cornua lucis accepit Exodi 34. vers. 29. Quarto, de Simone Oniæ filio, insigni doctore et pontifice, ait Ecclesiasticus cap. 50. 6. *Quasi stella matutina in medio nebulæ, et quasi luna plena in diebus suis lucet, et quasi sol refulgens, sic ille effulsit in templo Dei.* Quinto, Apocal. 1. v. 20. *Septem stellæ, Angeli*) hoc est doctores et Episcopi, *sunt septem Ecclesiarum* Asiæ. Sexto, S. Dominicus nobili cuidam matronæ in visu apparuit luculentam stellam in fronte gerens, cujus immodico splendore totus orbis irradiabatur, ut habet ejus Vita l. 1. cap. 1. et cap. ult. in fine. Septimo, S. Nicolaus Tolentinas, qui verbo et sancta austeraque sua vita multos erudivit ad salutem, in cella sua dormiens vidit sidus radiantissimum: vigilans vero vidit stellam, quæ quotidie motu recto ipsum antecedebat usque ad altare, deinde stella hæc post mortem ejus, ipso die obitus quotannis ad tumulum ejus visa est. Idem sex mensibus ante mortem, qualibet nocte ante preces nocturnas audivit Angelos suavissime canentes, ipsumque invitantes ad suum in cœlis consortium; ita ut ipse ad eos aspirans diceret: Cupio dissolvi, et esse cum Christo. Nimirum Angeli amant doctores, utpote qui Angelorum apud homines officio perfunguntur. Octavo, Abbas Polychron. in Prato spirit. cap 6 narrat de sancto quodam monacho, super cujus defuncti caput stella, quasi comes itineris apparere non destitit, donec ipsum sepulturæ traderent, et cap. 104. narrat Abbas Theodosius se vidisse stellam lucidissimam super caput Nonni presbyteri. Alius ibidem vidit eumdem Nonnum, extensis in cœlum manibus, orantem, *Lucebant autem manus ejus quasi lampades ignis.* Nono, in morte S Thomæ Aquinatis, visa est viro cuidam religioso, stella incumbens monasterio, quæ eo animam exhalante in cœlum ascendebat: unde ipse, licet absens, S. Thomæ obitum æque ac gloriam cognovit. Ita refert Ferdin. Castiglius in histor. Ordin. S. Dominici p. 1. lib. 3. cap 33. Vide dicta Numer. 24. 16 *Orietur stella ex Jacob.* Decimo, B. Virgo Maria, id est domina, doctrix et stella maris, imo orbis, allegor. est mulier amicta sole, et coronata stellis duodecim Apocal 12. ac toto corpore, totaque anima innumeris dotibus tam gloriæ quam gratiæ, quasi stellis lucidissimis coruscat, ut de ea vere cecinerit Poeta:

Tot tibi sunt dotes, Virgo, quot sidera cœlo

Denique stellæ significant, doctores et pastores esse oculos Ecclesiæ, sicut dux est oculus exercitus, et stella est oculus cœli. Hinc Demas insignis orator, mortuo Alexandro Magno, Macedonum doctore et ductore, eorum exercitum comparavit cum cyclope, cui effossus est oculus Rursum stella cœlestis significat eos e cœlo a Deo doceri, duci, regi, ejusque instinctu et spiritu agi, ut auditorum corda illustrent, convertant, justificent. Ad hoc enim vis humana non sufficit, sed divina requiritur.

IN PERPETUAS ÆTERNITATES.] Hebr. est, *in æternum et ultra*, id est, in omnem æternitatem, et ultra eam

ei quid esse aut fingi possit. Vide dicta Exodi 15. 18. Ecce quam modicus labor, quam modica passio, quantum parit gloriæ pondus. Quis doctores sunt *satores æternitatis beatæ*, ut ait S. Hilar. hinc et ejusdem erunt messores. Maxima enim cæcitas et ignorantia quam homines trahunt ex Adamo, est, quod bona præsentia vilia, fluida et brevia præferunt veris, solidis et æternis: tantum enim intuentur pompam et speciem externam rerum, non res ipsas, instar puerorum, qui ex sapone et aqua bullas inflant, easque sectantur, quæ vento turgidæ mox tenues vanescunt in auras: ac instar canis Æsopici, qui carnem ore tenens, vidensque ejus umbram majorem, carnem dimisit, ut umbram caperet: ita et homines bullas et umbras rerum sectantur, non res ipsas, ac proinde utrasque amittunt. Præclare S. August. serm. 39. de Temp. *Tota, ait, series Scripturarum nos a terrenis ad cœlestia erigi adhortatur, ubi vera et sempiterna est beatitudo, ad quam nisi per fidem catholicæ pacis, cooperante charitate Dei et proximi, neminem pervenire certissimum est.* O quam gloriosum est regnum in quo cum Christo doctore doctorum, regnant omnes Sancti, fulgent omnes doctores ut stellæ, ut soles in perpetuas æternitates! O Israel, quam magna, quam diuturna est domus Dei, quam ingens locus possessionis ejus qui numerat multitudinem stellarum, et omnibus eis nomina vocat! O æternæ sapientiæ Jesu amor noster, doce nos, da ut et alios doceamus ad justitiam, ac tandem duc nos in Sancta sanctorum, ut ibi fulgeamus quasi stellæ in sæcula sæculorum.

4. CLAUDE SERMONES, ET SIGNA LIBRUM.] Hæc clausura et signatio significat primo, longinquitatem prophetiæ, quod scilicet ea quæ in illa prædicuntur, post multa tempora sint eventura: ideo enim jussit eam signari Angelus c. 8. 26. Sic apud veteres liber obsignatus erat hieroglyphicum antiquitatis, ait ex Horo Pierius hierogl. 47. c. 36. eo quod in eo vel veterum sapientum disciplinæ, vel res gestæ, longæ posteritatis memoriæ commendentur, atque ita liber, ut ait Horat. *Longum scriptori proroget ævum.* Secundo, ejusdem obscuritatem: quæ enim clausa sunt, obscura et impervia sunt. Hac de causa hæc eadem vidit S. Joannes in libro signato septem sigillis, Apoc. 5. 1. Tertio, ejusdem certitudinem: certa enim habentur quæ obsignata sunt, ut patet c. 8. 26. q. d. O Daniel, hæc omnia quæ a capite decimo hucusque tibi revelavi æque obscura sunt, ac longinqua et certa; quare sub figuris ea signa et claude, id est conscribe ænigmatice, ut legentes non intelligant, q. d. Hæc non bene cognoscentur ante *tempus statutum*, scilicet legis novæ, ait Theodor. in quo mysteria sacræ Scripturæ Christus aperiet; nec plene ante *tempus statutum*, quo ea quæ hic prophetata sunt, reipsa complebuntur, præsertim ea quæ de resurrectione bonorum et malorum, deque Doctorum gloria hic prædicuntur futura in fine mundi. Unde Pagnin. vertit: *Usque ad tempus finis*: Septuag. *Usque ad tempus consummationis.* Quocirca prius plurimi pertransibunt et perlegent hasce prophetias, earumque multiplicem scientiam, id est interpretationem afferent. Ita nimirum cum hæc scriberet Daniel, nemo ea intelligebat: post Antiochi tempus intelligi cœpta sunt quæ ad eum ejusque antecessores pertinent: ea autem quæ de Antichristo dicta sunt, necdum intelliguntur; intelligentur autem tempore Antichristi. Ita Maldon. Nam ut ait S. Iren. *Omnis prophetia priusquam compleatur, ænigma est: cum autem completa est, manifestam habet expositionem et intelligentiam.*

Ita veteres Ægyptii in foribus templorum pingebant sphinges, ut significarent divina dogmata, oracula et mysteria abstrusa et abdita esse; atque in arcanis dumtaxat inter sapientes religionis cultores tractanda: et quia August. Cæsar erat silentii rerum sacrarum amantissimus, hinc sphingem ferebat sculptam in annulo quo litteras signabat. Erat enim sphinx monstrum, capite et manibus simile puellæ, corpore canis, alis avi, unguibus leoni, cauda draconi, voce homini: quod homines prætereuntes difficilibus et inextricabilibus quæstionibus remorari ferebatur. Ita Pierius hierogl. 1. et 7. Moraliter, docet hic Deus illud dogma Ptolemæi initio Almagesti: *Tuum consilium non committas nisi ei qui ipsum celaverit*, puta sapientibus et justis. *Justorum enim corda secretorum monumenta*, ut ibidem ait Ptolemæus.

5. ET ECCE QUASI DUO ALII STABANT.] Censet S. Hieron. duos hosce viros stantes adversim in utraque fluvii ripa fuisse duos Angelos, scilicet principem regni Græcorum, et principem regni Persarum, qui Judæorum liberationi adversabantur, uti dixit *Angelus* c. 10. 13. et 20. tertium vero eis in ripa asistentem fuisse Angelum Hebræorum, qui a cap. 10. hucusque cum Daniele locutus est, quem verisimile est fuisse Gabrielem, ut colligitur ex c. 8. v. 16.

Aliter Alcazar in Apocal. 10. v. 1. notat 2. censet enim ipse hos duos viros in ripa stantes significare reges Austri et Aquilonis, hoc est Ægypti et Syriæ, qui bellorum tumultu Dei populum utrimque captum in maxima pericula, calamitates et ærumnas conjecturi erant, uti audivimus c. præcedenti. Hi duo obsistunt Angelo stanti super aquas, ne ad alterutram ripam evadat, hoc est, obsistunt Judæis (hos enim repræsentat ipse eorum Angelus) ne ex hoc bellorum bivio manus alterutrius evadant. Verum hæc spectant ad tempora Antichristi, uti patet ex prophetiæ decursu.

6. ET DIXI, scilicet ego Daniel: ita et Septuag. sed Hebræa jam habent ויאמר *vaiomer, et dixit*, scilicet alter duorum Angelorum stantium in ripa, VIRO QUI ERAT INDUTUS LINEIS, hoc est Angelo Hebræorum, qui cum Daniele loquebatur, ut patet cap. 10. 9. QUI STABAT SUPER AQUAS FLUMINIS,] puta Tigris, ut patet cap. 10. v. 4. ibi enim degebat Daniel; idque ut designaret, primo, omnia imperia celerrime decurrere, uti velocissime decurrit Tigris. Secundo, Judæos gentem suam, fluctibus aquarum, id est ærumnis tribulationum et persecutionum, jactari.

USQUEQUO FINIS HORUM MIRABILIUM,] quando hæ res mirabiles, quas prædixisti, evenient? Secundo, et potius, q. d. Quamdiu durabit, et quando finietur atrox illa persecutio Antichristi, quam tam operose et horride descripsisti? Huic enim quæstioni respondet mox Angelus dicens: *In tempus et tempora, et dimidium temporis.* Brevitas enim tribulationis, si præsciatur, valde eam allaviat: unde propter electos breviabit Deus dies persecutionis Antichristi, ne illi succumbant, Matth. 24.

7. CUM ELEVASSET DEXTERAM ET SINISTRAM,] cum, elevata manu dextera et sinistra jurasset. Dextra a-

late solemne jurare; hic vero Angelus etiam sinistram levat tum ob rei gravitatem, tum ad juramenti confirmationem. Juramentum ergo hoc significat Dei decretum de hisce oraculis rebusque futuris immutabile esse et irrevocabile.

QUIA IN TEMPUS.] Refert hæc ad *audivi*, q. d. Audivi Angelum cum jurasset, dicentem: *Quia in tempus, et tempora, et dimidium temporis*, id est per annum, et duos annos, et dimidium anni, hoc est per tres annos cum medio durabit persecutio Antichristi, de qua quæris.

Alcazar in Apocal. 11. v. 2. not. 2. censet hic agi ad litteram de persecutione Antiochi: licet enim profanatio templi ab eo facta duraverit tantum tribus annis, ut dicitur 1. Machab. 4. 52. et testatur Joseph. libr. 12. Antiq. c. 10. alias 11. tamen profanatio urbis Hierosolymæ duravit tres annos cum dimidio. Tamdiu enim ipse urbem et arcem Sion occupavit, et divinum cultum inhibuit, uti diserte docet Joseph. in prologo lib. de Bello et cap. 1. Consequenter quod dicitur hoc cap. v. 12. *Beatus qui exspectat, et pervenit ad dies mille trecentos triginta quinque*, refert ipse ad arcis Sionis instaurationem, quæ ad majus templi præsidium et propugnationem fuit facta, mox ut templum fuit expiatum, uti liquet 1. Machab. 4. 60. et apud Joseph. l. 12. c. 10. alias 11. Verum passim Catholici, tam moderni quam veteres, hæc referunt ad persecutionem Antichristi, idque pluribus demonstravi c. 7. 25.

ET CUM COMPLETA FUERIT DISPERSIO MANUS POPULI.] *Manus*, id est multitudinis: quia enim de bello agebat, militari usus est vocabulo: quasi dicat: Cum plurimi Christiani dispergentur in solitudines et speluncas, ut cedant furori Antichristi, Apocal. 12. 6. tunc ea quæ hic prædico, complebuntur: tumque Dei electi in tribulatione dealbabuntur et purgabuntur quasi in igne, ut dixit cap. 11. 35. et rursum hic dicit v. 10. Theodor. legit: *Cum perfecta fuerit dissipatio populi sanctificati, cognoscent sanctum*, scilicet Eliam Prophetam, inquit, qui fideles fugientes Antichristum confortabit.

8. ET EGO AUDIVI, ET NON INTELLEXI; præsertim id quod rogavi v. 6. et quod iterum hic rogo: QUID ERIT POST HÆC? Id est, *Quis erit finis horum mirabilium?* Ita Hebræa, et Theodotion. Unde sequitur:

9. CLAUSI SUNT SIGNATIQUE SERMONES USQUE AD PRÆFINITUM TEMPUS,] q. d. Nemo hæc plene intelliget donec adveniat tempus a Deo præfinitum, quo ea reipsa evenient. Vide dicta v. 4.

10. NEQUE INTELLIGENT OMNES IMPII.] Impii et Antichristiani non intelligent hanc prophetiam, etiam cum viderint ea quæ hic dicuntur, evenire; quia prospera referent in Antichristi potentiam, et in hominum consilia: adversa in casum et fortunam, aliasque causas naturales.

PORRO DOCTI INTELLIGENT] q. d. Pii et sapientes Christiani intelligent mysteria hujus prophetiæ, cum ea viderint impleri; quia tunc agnoscentes Dei providentiam levabunt capita sua, et cognoscent redemptionem suam appropinquare, Danielisque prophetiam impleri, uti in simili a Christo moniti fuerunt, Matth. 24. 15.

11. A TEMPORE CUM ABLATUM FUERIT JUGE SACRIFICIUM etc.] Syrus vertit: *A tempore quo transibit oblatio* (sacrificium) *dabitur profanatio* (abominatio) *in corruptionem* (desolationem) *dies mille ducenti nonaginta*, Arabicus Antioch. *Et a tempore in quo mutatur sacrificium, dabitur in immunditiem, in desolationem, dies mille ducenti nonaginta*; Arabicus. Alex. *Considerabunt in tempore quo transibit oblatio, et faciet malitiosus immunditiam et corruptionem, dies mille ducenti nonaginta.*

A TEMPORE.] Porphyrius, et aliqui catholici hæc intellexerunt de tempore Antiochi, qui sacra Judaica sustulit. Alius quidam putat hic designari tempus, quo Romanorum contra Judæos bellum duravit: si enim a 13. Neronis anno quo cœpit bellum hoc, usque ad secundum Vespasiani, quo debellata, captaque est urbs, totaque Judæa, tempus numeres; tres annos cum medio reperies. Verum ex v. 2. patet hic agi de fine mundi. Sicut ergo c. 9. 27. prædicit Daniel fore abominationem desolationis in templo, in excidio per Titum; et rursum c. 11. 13. in excidio per Antiochum Epiphanem: ita hic ait eamdem tertio fore in excidio per Antichristum, cujus illa duo priora fuerunt typus et præludium. Triplex ergo, sive ter repetita est hæc abominatio desolationis apud Danielem, primo sub Antiocho; secundo, sub Tito; tertio, sub Antichristo.

Dico ergo, per *juge sacrificium* hic intelligi sacrificium Eucharistiæ. Hoc enim est juge, quia in Missa quotidie per totum orbem in Ecclesia Christi offertur, sicut olim quotidie offerebatur juge sacrificium agni, Exodi 29. 38. Unde Græca habent ἐνδελεχισμός, id est continuitas, sive continuus Dei cultus. Significat ergo, quod Antichristus, cum plenus erit monarcha, auferet sacrificium Eucharistiæ, ita ut nullus publice hoc facere audeat: ac consequenter tollet omnem publicum Dei cultum. Ita S. Hieron. Theodor. Irenæus lib. 5. Primas. in c. 11. Apocal. et Hippolytus tract. de Consummat. sæculi. Unde patet, cujus prodromi sint nostri hæretici Sacramentarii, qui non tantum sacrificii Missæ usum, sed et substantiam ac veritatem abolere et evertere moliuntur. Porro, faciet id Antichristus primo, quia solus coli volet sacrificiis, precibus, etc. Secundo, ut aboleat locupletissimum passionis et redemptionis Christi monumentum; hoc enim est Eucharistia. Tertio, ut fideles cibo hoc spiritali, qui fideles in tentatione et persecutione mire corroborat, privet; itaque eos dejiciat, sibique subdat: Quare fideles tunc privatim in speluncis et locis abditis Eucharistiam celebrabunt, eaque se contra Antichristum communient, dicentque illud Ps. 22. 5. *Parasti in conspectu meo mensam adversus eos qui tribulant me*, uti olim fecerunt sub Decio et Diocletiano.

ET POSITA FUERIT ABOMINATIO IN DESOLATIONEM.] *Abominatio*, id est idolum, puta Antichristus ipse, qui vice Christi coli volet ut Deus, idque *in*, id est *ad, desolationem*, ut scilicet omnia bona perdat et desolet. Ab hoc ergo tempore, et initio, usque ad finem persecutionis, Antichristi, erunt dies mille ducenti nonaginta, id est tres anni cum dimidio (uti dixi cap. 7. v. 25.) hi enim præcise faciunt dies 1278. sed ulterius excrescet persecutio per dies duodecim, scilicet usque ad dies 1290. Unde et S. Joannes, Apoc. 11. 2. docet Antichristum regnaturum per 42. menses, qui faciunt tres annos cum medio. Ita Theodor. et Hieron. item Primasius, Beda, Anselm. Aretas,

Richardus, Rupert. et alii in Apoc. 11. de quo ibidem plura dixi.

Porro S. Ambros. lib. 10. in Lucam. Nazianz. in Scholiis super quædam Script. loca, Damascen. l. 4. 27. et alii asserunt, quod olim Julianus apostata in odium Christi aggressus est, id est Antichristum perfecturum, scilicet, ut templum Salomonis rursum ædificet, et in eo sibi deitatis solium constituat, ibique ab omnibus adoretur quasi rex orbis, quasi Christus salvator hominum, quasi Deus denique omnium. Sed sive in hoc, sive in alio templo id faciat, clarum est et certum id eum facturum. Nam de eo ait Apost. 2. Thessal. 2. 4. *Qui adversatur et extollitur supra omne quod dicitur Deus, aut quod colitur: ita ut in templo Dei sedeat, ostendens se tamquam sit Deus.* Vide ibi dicta.

Nota: Breve tempus statuit Deus huic persecutioni, ne sineret suos fideles tanta tentatione nimis diu premi et opprimi: erit enim immanis, et tanta, *ut in errorem inducantur, si fieri potest, etiam electi*, Matth. 24. 24.

Aliqui censent, totum tempus legis Evangelicæ vocari dies 1290. sive tres annos cum dimidio, id est dimidiam hebdomadam, quia, ut ait S. Joannes, nunc est novissima hora, cum jam venerit plenitudo temporum, nec sit jam nobis alia lex, alia Ecclesia, alius Christus exspectandus, q. d. ab abominatione desolationis, id est ab eversione templi per Titum, usque ad finem mundi, erunt dies 1290. id est explebitur ultimæ dimidia hebdomadis ex illis 70. de quibus dixi c. 9. 24. Verum hæc expositio nova, peregrina et hiulca videtur; tum quia Angelus hic agit de tempore Antichristi, et fine mundi; tum quia hæc sententia dimidiam hebdomadam ab aliis 70. divellit, iisque omnibus longe majorem efficit; tum quia juxta eam Angelus non 1290. dies, sed dimidiam hebdomadam dicere debuisset.

12 USQUE AD DIES MILLE TRECENTOS TRIGINTA QUINQUE.] Judæi aliqui diem pro anno accipiunt, sicque exponunt, q. d. A tempore quo vel ab Antiocho, vel ab Adriano Imp. idolum positum fuit in templo, fluent anni 1335. quibus expletis, veniat Messias. Sed hoc figmentum redarguit chronologia: nam ab Antiocho usque ad nunc fluxerunt anni 1770. et amplius; ab Adriano vero anni 1480. et amplius: et tamen eorum Messias necdum comparet.

Secundo, aliqui catholici censent Angelum per tres numeros indicare tria tempora, scilicet per 1300. dies indicare totum tempus a Christo usque ad Antichristum; per triginta indicare totum tempus, quo regnaturus est Antichristus; per quinque ultimos indicare vitæ beatæ possessionem, et quidquid post finem temporis futurum est. Verum hæc nova expositio vel mystica, vel commentitia videtur.

Tertio, Theodor. opinatur per hosce dies, interempto jam Antichristo, Eliam prædicaturum et conversurum eos qui lapsi fuerunt sub Antichristo. Sed fallitur: nam Elias occidetur ab Antichristo, ut patet Apoc. 11. 7.

Huc accedit Thomas Malvenda lib. 41. de Antichristo cap. 19. qui censet tot dies, puta 1335. post mortem Antichristi superfuturos usque ad diem judicii; sicque exponit, q. d. Beatus erit qui post mortem Antichristi, et post elapsos 1290. dies tyrannidis Antichristi, supervixerit alios 1335. dies: nam videbit Dominum in majestate venturum ad judicium; et Angelus hic Daniel revelet et significat, quod a morte Antichristi et restitutione jugis sacrificii usque ad diem judicii, præcise fluent 1335. dies, hoc est tres anni, et septem menses cum dimidio. Hic sensus non est improbabilis; sed novus, nec satis hosce dies cum 1290. immediate præcedentibus colliget et combinat; quod tamen videtur facere Angelus.

Dico ergo, Angelum respicere ad dies 1290. v. 11. quibus regnabit, et fideles persequetur Antichristus, atque fini persecutionis, puta morti Antichristi, superaddere 45. dies, q. d. Beati et felices erunt qui post mortem Antichristi vixerint: iis enim dabitur requies aliqua, et aliquod tempus quo possint commoda animæ suæ salutem quærere, et, si sub Antichristo lapsi sint, pœnitere; atque ad Deum gloriamque cœlestem aspirare. Ita Lyran. Carthus. Pererius et alii. Hinc ergo non constat, an a morte Antichristi usque ad diem judicii, finemque mundi præcise futuri sint 45. dies tantum: nam, ut ait S. Hier. Daniel dicit post mortem Antichristi 45. diebus fore silentium et pacem; sed non negat plures fore dies, præsertim cum Ezechiel cap. 39. 9. post cædem Gog et Magog, qui cum Antichristo cædentur, ponat septem annos. Unde Sibylla lib. 3. oracul. prædixit post Antichristum fœminam viduam regnaturam, quæ aurum, argentum, æs et ferrum in mare projiciet, tumque seculorum finem mundi, et diem judicii. Vide dicta Ezech. Quocirca aliqui per 45. dies accipiunt 45. annos, quos dandos censent post Antichristum usque ad diem judicii, ut lapsi sub eo resipiscant. Si enim post occisum Christum a Judæis, dati sunt iis quadraginta anni ad resipiscendum, puta usque ad Titum et Vespasianum; cur non totidem et plures dentur toti orbi in fine mundi? Ita illi. Verum cum v. 11. dies 1290 proprie capiantur pro diebus, non pro annis: ergo et hic, dum iidem extenduntur ad dies 1335. porro 45. dies non sufficient ad convertendum lapsos, ad erudiendum infideles, ad restaurandas vel fundandas ecclesias toto orbe. *Beatus* ergo erit qui pervenerit ad dies 1290. non quod præcise die 1290. sit futurum extremum judicium, quo Christo Sanctos et electos suos beabit, uti videtur dicere S. Hieron. Sic enim certo et determinate præsciri posset dies judicii, idque statim ab exordio regni et persecutionis Antichristi; nimirum exinde computando judicium præcise fore die 1290. Hoc autem repugnat illi sententiæ Christi: *De die autem illa et hora nemo scit, neque Angeli cælorum, nisi solus Pater*; Matth. 24. Sed *beatus* erit, eo quod tunc sacerdotes et concionatores e latebris suis prodeuntes colligent fideles, et publice concionabuntur, lapsosque sub Antichristo, per pœnitentiam Ecclesiæ restituent; infideles vero incitabunt ad fidem Christi capessendam, utpote qui tum videbunt se ab Antichristo fuisse delusos. Circa diem ergo 1290. reflorescet Ecclesia, publicusque Dei cultus: quare *beatus* erit qui tunc vixerit, quia absque timore poterit Deum colere, eique reconciliari. Nam paulo ante, puta statim a morte Antichristi, ante diem 1290. magnus erit ubique timor et pavor retardans homines a fide et religione Christi profitenda; idque vel ob tot hominum plagas, strages et clades recentes, quæ superstites ita percellent, ut attoniti et amoti

mentis videantur: vel quia metuent ne supersint Antichristi principes et associæ, qui ejus persecutionem promoveant et instaurent: vel quia omnium animi erunt suspensi, non enim scient quænam futura sit religionis, Ecclesiæ et reipubl. conditio vel mutatio; qui, qualesque futuri sint reip. gubernatores et principes; quonam rerum status inclinabit. Unde non audebunt se suamque fidem vel animum pandere aut profiteri: sed cum videbunt impios plane capita demittere, Episcopos et Doctores cervices erigere, ac publice et intrepide veram fidem concionari, ab eisque publicum Christianæ fidei exercitium restitui (quod fiet sub diem 45. a morte Antichristi) tunc ponentes pavorem et timorem, incipient de Deo deque salute sua cogitare, eamque facile per concionatores et sacerdotes zelosos, quos Deus tunc submittet, consequentur. Vide dicta Ezech. 39. 9.

Si quis malit sequi expositionem S. Hieronymi, ac dicere a nece Antichristi usque ad diem judicii et resurrectionis præcise fore 45. dies, sane apte exponet τo *beatus*, quia die 45. peracto, postero die qui erit Paschatis, Christus electos suos qui in persecutione constantes steterint, vel lapsi pœnitentiam egerint, beabit et glorificabit. Atque ex eo deduces aliquid arcani et miri, nimirum Antichristum occidendum esse peractis Bacchanalibus primo die Quadragesimæ, ac deinde reliquos dies Quadragesimæ: (ii enim præcise sunt 45.) dandos lapsis ut pœniteant, ac se præparent ad ultimum pascha quo resurgent, judicabuntur et beabuntur. Nam die eodem quo Christus resurrexit, puta Paschatis, nos pariter resurrecturos, docet Lactantius lib. 7. cap. 19 Anselmus in Elucidario, et alii quos citabo Apocal. 19. in fine.

Tu autem, Daniel, vade ad præfinitum, vade ad mortem omnibus constitutam, q. d. Morieris, o Daniel, antequam hæc eveniant, sed suo tempore resurges; et stabis in sorte,] electorum et prædestinatorum. Secundo, in *sorte*, id est in ordine et gradu tuo, puta in gradu gloriæ, qui tibi dabitur pro mensura meritorum tuorum: quod Paulus ait: *Unusquisque in suo ordine.* Sicut enim alia claritas est solis, alia lunæ, alia stellarum: sic erit et Beatorum 1. Cor. 15 23. et 41. idque in *finem*, id est sub finem; vel, ut Vatabl. vertit, in *fine dierum*, puta in fine mundi, in generali resurrectione, et die judicii. Ita Theod. Vatabl. et alii. Aliqui sic exponunt, q. d. Vade, o Daniel, et usque ad præfinitum tempus æquo patientique animo feras tuam ignorationem hujus prophetiæ: cum enim tempus finitum erit, tu unus eris ex iis qui ad dies 1335. pervenient, id est qui erunt beati. Sed hic sensus, æque ut alii superius v. 11. et 12. allati, alienior videtur. Porro Syrus et Arabicus vertunt: *Et tu, o Daniel, vade ad finem et quiesce, et surges in tempore tuo ad finem dierum.*

Nota: Angelus cœlestem patriam vocat *sortem*, quia alludit ad ejus typum, puta ad terram Chanaan Judæis promissam, quæ eis sorte distributa est.

CAPUT DECIMUM TERTIUM.

SYNOPSIS CAPITIS.

Susanna casta falso adulterii a duobus senibus accusata a Daniele puero liberatur et vindicatur.

1 Et erat vir habitans in Babylone, et nomen ejus Joakim. 2. Et accepit uxorem nomine Susannam, filiam Helciæ, pulchram nimis, et timentem Deum: 3. parentes enim illius, cum essent justi, erudierunt filiam suam secundum legem Moysi. 4. Erat autem Joakim dives valde, et erat ei pomarium vicinum domui suæ: et ad ipsum confluebant Judæi, eo quod esset honorabilior omnium. 5. Et constituti sunt de populo duo senes judices in illo anno: de quibus locutus est Dominus: Quia egressa est iniquitas de Babylone a senioribus judicibus, qui videbantur regere populum. 6. Isti frequentabant domum Joakim, et veniebant ad eos omnes qui habebant judicia. 7. Cum autem populus revertisset per meridiem, ingrediebatur Susanna, et deambulabat in pomario viri sui. 8. Et videbant eam senes quotidie ingredientem, et deambulantem: et exarserunt in concupiscentiam ejus. 9. Et everterunt sensum suum, et declinaverunt oculos suos ut non viderent cœlum, neque recordarentur judiciorum justorum. 10. Erant ergo ambo vulnerati amore ejus, nec indicaverunt sibi vicissim dolorem suum: 11. erubescebant enim indicare sibi concupiscentiam suam, volentes concumbere cum ea: 12. et observabant quotidie sollicitius videre eam. Dixitque alter ad alterum: 13. Eamus domum, quia hora prandii est. Et egressi recesserunt a se. 14. Cumque revertissent, venerunt in unum: et sciscitantes ab invicem causam, confessi sunt concupiscentiam suam: et tunc in communi statuerunt tempus, quando eam possent invenire solam. 15. Factum est autem cum observarent diem aptum, ingressa est aliquando sicut heri et nudius-

tertius, cum duabus solis puellis, voluitque lavari in pomario: æstus quippe erat: 16. et non erat ibi quisquam, præter duos senes absconditos, et contemplantes eam. 17. Dixit ergo puellis: Afferte mihi oleum, et smigmata, et ostia pomarii claudite, ut laver. 18. Et fecerunt sicut præceperat: clauseruntque ostia pomarii, et egressæ sunt per posticum, ut afferrent quæ jusserat: nesciebantque senes intus esse absconditos. 19. Cum autem egressæ essent puellæ: surrexerunt duo senes, et accurrerunt ad eam, et dixerunt: 20. Ecce ostia pomarii clausa sunt, et nemo nos videt, et nos in concupiscentia tui sumus: quam ob rem assentire nobis, et commiscere nobiscum. 21. Quod si nolueris, dicemus contra te testimonium, quod fuerit tecum juvenis, et ob hanc causam emiseris puellas a te. 22. Ingemuit Susanna, et ait: Angustiæ sunt mihi undique: si enim hoc egero, mors mihi est: si autem non egero, non effugiam manus vestras. 23. Sed melius est mihi absque opere incidere in manus vestras, quam peccare in conspectu Domini. 24. Et exclamavit voce magna Susanna: exclamaverunt autem et senes adversus eam 25. Et cucurrit unus ad ostia pomarii, et aperuit. 26. Cum ergo audissent clamorem famuli domus in pomario, irruerunt per posticum, ut viderunt quidnam esset. 27. Postquam autem senes locuti sunt, erubuerunt servi vehementer: quia numquam dictus fuerat sermo hujuscemodi de Susanna. Et facta est dies crastina. 28. Cumque venisset populus ad Joakim virum ejus, venerunt et duo presbyteri pleni iniqua cogitatione adversus Susannam, ut interficerent eam. 29. Et dixerunt coram populo: Mittite ad Susannam filiam Helciæ uxorem Joakim. Et statim miserunt. 30. Et venit cum parentibus, et filiis, et universis cognatis suis 31. Porro Susanna erat delicata nimis, et pulchra specie. 32. At iniqui illi jusserunt ut discooperiretur (erat enim cooperta) ut vel sic satiarentur decore ejus. 33. Flebant igitur sui, et omnes qui noverant eam. 34. Consurgentes autem duo presbyteri in medio populi, posuerunt manus suas super caput ejus. 35. Quæ flens suspexit ad cœlum: erat enim cor ejus fiduciam habens in Domino. 36. Et dixerunt presbyteri: Cum deambularemus in pomario soli, ingressa est hæc cum duabus puellis: et clausit ostia pomarii, et dimisit a se puellas. 37. Venitque ad eam adolescens, qui erat absconditus, et concubuit cum ea. 38. Porro nos cum essemus in angulo pomarii, videntes iniquitatem, cucurrimus ad eos, et vidimus eos pariter commisceri. 39. Et illum quidem non quivimus comprehendere, quia fortior nobis erat, et, apertis ostiis, exsilivit: 40. hanc autem cum apprehendissemus, interrogavimus, quisnam esset adolescens, et noluit indicare nobis: hujus rei testes sumus. 41. Credidit eis multitudo, quasi senibus et judicibus populi, et condemnaverunt eam ad mortem. 42. Exclamavit autem voce magna Susanna, et dixit: Deus æterne, qui absconditorum es cognitor, qui nosti omnia antequam fiant, 43. tu scis quoniam falsum testimonium tulerunt contra me: et ecce morior, cum nihil horum fecerim, quæ isti malitiose composuerunt adversum me. 44. Exaudivit autem Dominus vocem ejus. 45. Cumque duceretur ad mortem, suscitavit Dominus spiritum sanctum pueri junioris, cujus nomen *Daniel*; 46. et exclamavit voce magna: Mundus ego sum a sanguine hujus. 47. Et conversus omnis populus ad eum, dixit: Quis est iste sermo, quem tu locutus es? 48. Qui cum staret in medio eorum, ait: Sic fatui, filii Israel, non judicantes, neque quod verum est cognoscentes, condemnastis filiam Israel? 49. Revertimini ad judicium, quia falsum testimonium locuti sunt adversus eam. 50. Reversus est ergo populus cum festinatione, et dixerunt ei senes: Veni, et sede in medio nostrum, et indica nobis: quia tibi Deus dedit honorem senectutis. 51. Et dixit ad eos Daniel: Separate illos ab invicem procul, et dijudicabo eos. 52. Cum ergo divisi essent alter ab altero, vocavit unum de eis, et dixit ad eum: Inveterate dierum malorum, nunc venerunt peccata tua, quæ operabaris prius; 53. judicans judicia injusta, innocentes opprimens, et dimittens noxios, dicente Domino: Innocentem et justum non interficies. 54. Nunc ergo si vidisti eam, dic sub qua arbore videris eos colloquentes sibi. Qui ait: Sub schino. 55. Dixit autem Daniel: Recte mentitus es in caput tuum: Ecce enim Angelus Dei, accepta sententia ab eo, scindet te medium. 56. Et, amoto eo, jussit venire alium, et dixit ei: Semen Chanaan, et non Juda, species decepit te, et concupiscentia subvertit cor tuum: 57. sic faciebatis filiabus Israel, et illæ timentes loquebantur vobis: sed filia Juda non sustinuit iniquitatem vestram. 58. Nunc ergo dic mihi, sub qua arbore comprehenderis eos loquentes sibi: Qui ait: Sub prino. 59. Dixit autem ei Daniel: Recte mentitus es

et tu in caput tuum: manet enim Angelus Domini gladium habens, ut secet te medium, et interficiat vos. 60. Exclamavit itaque omnis cœtus voce magna, et benedixerunt Deum, qui salvat sperantes in se. 61. Et consurrexerunt adversus duos presbyteros (convicerat enim eos Daniel ex ore suo falsum dixisse testimonium) feceruntque eis sicut male egerant adversus proximum, 62. ut facerent secundum legem Moysi: et interfecerunt eos, et salvatus est sanguis innoxius in die illa. 63. Helcias autem et uxor ejus laudaverunt Deum pro filia sua Susanna, cum Joakim marito ejus, et cognatis omnibus, quia non esset inventa in ea res turpis. 64. Daniel autem factus est magnus in conspectu populi, a die illa, et deinceps. 65. Et rex Astyages appositus est ad patres suos, et suscepit Cyrus Perses regnum ejus.

1. Et erat vir.] Nota, hoc caput, et sequens non haberi jam in Hebræo, sed illa ex Theodotione se translulisse affirmat S. Hieron. Olim ea exstitisse in Hebræo patet ex Theodotione et Septuag. qui historiam Susannæ et Belis in sua translatione posuerunt trecentis annis ante Christum. Idem facit interpres Syrus, et Arabicus uterque, Antioch. et Alexandr. Perperam ergo hanc historiam impugnavit Africanus (eum sequuntur nostri Novantes) cujus octo argumenta vel potius conjecturas usque epistolam e Græco conversam latine edidit, et suis in Isaiam commentariis præfixit Leo Castrius. Quare hæc historia non tantum est vera, sed et canonica Scripturæ, ut ostendi in proœmio.

Nota secundo: Hæc historia cæteris Danielis historiis et capitibus est præponenda, ponendaque statim post caput primum; imo in Græcis codicibus, et apud S. Athenas. in Synopsi, et in versione Arabica ipse est cap. 1. Deoielis, atque in multis inscribitur *Daniel*, in quibusdem *Susanna*, in aliquo διακρίσις Δανιήλ, judicium Danielis: quia id quod narrat accidit in Babylone, Daniele existente puero v. 45. Unde hæc videtur fuisse prima prophetia Danielis; nam ex ea Daniel a populo magni fieri cœpit v. 64.

Nota tertio: Hæc historia non videtur ab ipso Daniele, saltem in hoc ejus opera, fuisse conscripta; sed a quopiam Hebræo, qui in captivitate Babylonica, vel potius paulo post eam, scripsit chronica sive dieria regum Medorum et Persarum, et Maxime Cyri, qui Judæos Babylone liberavit, simulque conscripsit res memorabiles, quæ eo tempore suæ genti, puta Hebræis, contigeruut. Id patet ex vers. 66 ubi indicatur, quod historia vel Susannæ, vel Belis contigerit ante Cyrum, sub Astyage rege Medorum, qui fuit avus Cyri. Ex illis ergo diariis translata est in hunc librum Danielis, eique addita quasi appendix, quia a Daniele gesta et peracta est: atque hæc est causa, cur ad calcem Danielis sit rejecta: quin imo historiam Belis Septueg. ascripserunt Habacuc Prophetæ, uti dicam cap. 14. 32.

5. Et constituti sunt duo senes.] Ex hoc loco Africanus hanc historiam impugnabat. Quomodo enim, inquit, in Babylone Judæi habuissent suos judices, cum captivi essent, et omnino Babyloniis subditi? Respondeo, id factum fuisse indulgentia Chaldæorum: permiserunt enim ipsi Judæis ut eas causas, quæ ad ipsorum legem pertinereut, ipsi judicarent. Idem permiserunt eis Romani, ut patet Joannis 18. 31. Sic videmus Antuerpiæ Lusitanos et Italos mercatores suos suæque gentis habere magistratus et judices.

Tradunt Hebræi, et ex eis Origenes et S. Hier. hos duos senes fuisse Sedeciam et Achab adulteros, ideoque occisos, de quibus agit Jeremias c. 29. 22. Pererius tamen, Maldon. et alii id ipsum negant; qua de re dixi Jeremiæ 29.

Vide hic quam luxuria sit glutinosa et usque ad senium et mortem homini adhæreseat. *Luxuria*, inquit D. Thom. 1. 2. q. 75. a 5. *est maxime adhærentiæ, et difficile ob eo potest homo eripi: insatiabilis est enim delectabilis appetitus*. Qui ergo lapsi sunt statim resurgent, ne, si iterum iterumque relabentur, ab hoc glutine se expedire non possint. Sane hic verum est illud S. Ambr. *Facilius reperi qui servaverint innocentiam, quam qui veram egerint pœnitentiam*. Rursum vere dixit Poeta:

Turpe senex miles, turpe senilis amor.

Quocirca tales senes leviculi et petulantes, merito comparantur pappo carduorum, de quo exstat hoc Eubuli ænigma:

Novi ego qui gravis est juvenis, cum vero senex est,
Evolat implumis leviter, terramque lacessit.

Apposite horum duorum senum crimen adaptat Petrus Damiani epist. ad Cadiloum Antipapam, Placentino et Vercellino Episcopis, qui Cadiloum Antipapam crearunt, atque Ecclesiam Romanam, quasi Susannam, invadendam et violandam tradiderunt. Sed Daniel, id est judicium et vindicta Dei eos persecuta, damnavit.

Locutus est Dominus: Quia, etc.] Ubi, et quomodo an scripto, an viva voce Prophetæ alicujus hæc locutus sit Dominus, non liquet.

Qui videbantur,] qui erant in existimatione, in auctoritate regendi populum. Hoc enim inter alia significat δοκεῖν unde δοκοῦντες vocantur viri honorati et illustres. Galat. 2. v. 2 et 6.

Qui habebant judicia, οἱ κρινόμενοι, qui judicebantur, puta litigantes.

8. Et videbant eam.] Aspectus fuit causa concupiscentiæ: oculi enim sunt in amore duces. Et: *Ubi oculus, ibi amor; ubi manus, ibi dolor.* Hinc sapienter Job c. 31. v. 1. *Pepigi*, ait, *fœdus cum oculis meis ut ne cogitarem quidem de virgine.* Audivi matronam gravem et castam monentem confessarios, ut caverent ab aspectu et colloquiis longis fœminarum: Ego enim, ait, certa sum non esse virum tam sanctum, tam constantem, quem non flectam quo velim, si cum eo ad quadrantem horæ colloquar, isque oculos meos intuetur. Serpentini ergo sunt oculi, facies, corpora et colloquia fœminarum. Præclare S. Hieron. ad Nepotianum epist. 2. *Hospitiolum tuum*, inquit, *aut rara*,

aut numquam mulierum pedes terant. Omnes puellas et virgines Christi aut æqualiter ignora, aut æqualiter dilige; ne sub eodem tecto mansites, nec in præterita castitate confidas. Nec Samsone fortior, nec Davide sanctior, nec Salomone potes esse sapientior. Memento semper quod paradisi colonum de possessione sua mulier dejecerit.

Apud eumdem tomo 9. in Regula Monacharum, quæ inscribitur Eustochio ficto Hieronymi nomine, c. 18. *Nihil periculosius viro quam mulier, nec mulieri quam vir: uterque palea; uterque ignis.*

S. Bernard. ser. 65. in Cant. *Cum fœmina, ait, semper esse et non cognoscere fœminam, nonne plus est quam mortuum suscitare? Quod minus est, non potes; et quod majus est, vis credam tibi?* Vide dicta Genes 34. 2. et Num. 25. in fine.

Audi ergo sanum consilium Poetæ Christiani qui prudenter æque ac eleganter ita ludit:

> Quid facies, facies Veneris cum veneris ante?
> Ne sedeas, sed eas, ne pereas per eas.

Nam ut canit Ovid. 13. Metamorph.

> Proh! quanta potentia regni
> Est Venus alma tui!
> Perque oculos perit ipse tuos, et suos,

9. Everterunt sensum. Amor enim cæcus est et rationem excæcat. Dixit Gentilis: *Amare et sapere vix Deo conceditur.*

Ut non viderent cœlum.] Syrus; *Ut non intuerentur in cœlum:* Arabicus: *Ne suspicerent cœlum,* ac consequenter ut non revererentur Deum cœli præsidem. Imo Maldon. per cœlum accipit Deum ipsum. Sic enim videtur accipi Matthæi 21. 25 *Baptismus Joannis unde erat? e cœlo?* id est a Deo? Unde Angelus Caninius in Nom. Hebr. docet Deum vocari *scamaim*, id est cœlum: est enim ipse uti mundus, ita et cœlum increatum. Hinc Atlantides, Africæ populi, primum apud se regnasse Deum οὐρανόν, id est cœlum, gloriabantur. Sic Lucæ 15. 21. ait Prodigus: *Pater peccavi in cœlum.* Sic Poeta. *Cœlo gratissimus amnis;* cœlo, id est diis, qui cœlo continentur. 1. Machab. 3. 18. *Non est differentia in conspectu Dei cœli* (græce ἐναντίον τοῦ οὐρανοῦ, id est *coram cœlo*, id est Deo cœli rege) *liberare in multis, et in paucis* Et c. 4. 10. *Et nunc clamemus in cœlum et miserebitur nostri.* Vox enim *Dominus*, quæ subditur in Latinis, non est in Græcis. Sic Rabbini sæpe dicunt: *Omnia esse in manu cœli*, id est Dei; item. *Sit timor cœli super vos*; et: *Nomen cœli frequens in ore vestro.* Sic timor hominum *excludit* timorem *cœli*. Sic Jerem. 17. 12. dicitur: *Solium gloriæ altitudinis a principio*, q. d. Est Deus residens in solio cœlesti, qui puniet Sedeciam, aliosque impios. Quinimo Plinius ita opus suum inchoat: *Mundum, et hoc quod nomine alio cœlum appellare libuit, cujus circumflexu teguntur cuncta, Numen esse credi par est.* Et Ovid. 8. Metamorph.

> Immensa est, finemque potentia cœli
> Non habet.

Est metonymia. Similis est, cum domus ponitur pro sobole domum incolente; ut,

> Cum domus Assaraci victis dominabitor Argis.

Sic domus Davidis, Salomonis, Ezechiæ, Josiæ, etc. vocatur ipsa eorum stirps et familia regia. Sic Rursum de Susanna dicitur vers. 35. *Quæ flens suspexit in cœlum*, scilicet ad Deum. Unde et sequitur hic:

Neque recordarentur judiciorum justorum,] quibus Deus e cœlo occulta adulteria et scelera ulcisci solet. Hoc est quod ait Sapiens, Eccli. 23. 27. *Non intelligit* (cæcus adulter) *quoniam omnia videt oculus illius* (Dei) *quoniam expellit a se timorem Dei.* Et v. 26. adulter ait: *Quis me videt? tenebræ circumdant me, et parietes cooperiunt me, et nemo circumspicit me: quem vereor? Delictorum meorum non memorabitur Altissimus.* Quærit insipiens: *Quis me videt? quem vereor?* Respondet ei S. Bern. serm. ad Clericos c. 16. *Esto nemo te videat, non tamen nullus. Videt te Angelus malus, videt Angelus bonus; videt te et bonis et malis Angelis major Deus; videt accusator; videt testium multitudo: videt et ipse judex, cujus te oportet assistere tribunali; sub cujus sane oculis velle delinquere tam insanum est, quam horrendum incidere in manus Dei viventis.*

Impii ergo dicunt illud Psalm. 93. 7. *Non videbit Dominus, neque intelliget Deus Jacob.* Et illud Job 22. 13. *Quid enim novit Deus? et quasi per caliginem judicat. Nubes latibulum ejus, nec nostra considerat, et circa cardines cœli perambulat.* Et illud Psal. 72. 11. *Quomodo scit Deus? et si est scientia in excelso?* Et illud Isaiæ 29. 15. *Quorum sunt in tenebris opera et dicunt: Quis videt nos? Et quis novit nos?* Nam, ut ait Psaltes Psalm. 9. 26. *Non est Deus in conspectu ejus;* hinc, quia caret Dei timore et pudore, *inquinatæ sunt viæ illius in omni tempore.*

Pii vero dicunt illud Eccli. 23. 28. *Oculi Domini multo plus lucidiores sunt super solem, circumspicientes omnes vias hominum, et profundum abyssi, et hominum corda intuentes in absconditas partes.* Ita Moyses *invisibilem* (Deum) *tamquam videns sustinuit*, Hebr. 11. 27. Ita David Psal. 118. 168. *Servavi*, inquit, *mandata tua, et testimonia tua. quia omnes viæ meæ in conspectu tuo.* Ita Elias: *Vivit*, ait, *Dominus, in cujus conspectu sto*, 3. Reg. 17. 1. *Beatus vir*, ait Ecclesiasticus c. 14. 22. *qui in sapientia morabitur, et qui in justitia sua meditabitur, et in sensu* (ἐν συνέσει, id est intellectu) *cogitabit circumspectionem Dei.* Vide, o homo, quid agas, Deus te circumspicit a capite ad talos, Deus introspicit mentem tuam, et fundum cordis tui, Deus judicabit et damnabit te si pecces.

10. Vulnerati amore.] Septuag. κατανενυγμένοι περὶ αὐτῆς, *compuncti pro ea;* Scholiastes, κεκεντημένοι τὰ ἐπιθυμίᾳ σφοδρῶς, *puncti concupiscentia vehementer.*

13. Et egressi.] Cum finxissent se domum ire, ut occultum vulnus concupiscentiæ invicem celarent, essentque digressi, alia iterum via in eumdem locum redierunt, ut Susannæ tenderent insidias: tumque videntes se idem cogitare, eodemque conniti, invicem suam concupiscentiam confessi sunt. Ita sæpe adulter adulterum, fur furem deprehendit, et ut vulgo dicitur, *Laqueus laqueum capit.*

15. Voluitque lavari in pomario.] Discant hic castitatis amantes, quanta sint balneorum pericula, quamque parce et caute adeunda; in iis enim insidiatur ipsis caro, mundus et dæmon. Ecce tibi Susanna, dum balneum adit, simul castitatis, famæ et vitæ periculum adit. Legimus in veterum historiis, sæpius virgines, dum balnea adeunt, a dæmone fuisse correptas et possessas. Ut alia taceam, memorabilis fuit illa, quæ ad balneum vadens correpta a dæmone, Romæ

ad Aquas Salvias invocatione S. Anastasii Martyris ibidem sepulti, liberata et curata est, uti habent Acta publica, quæ recenset Card. Baron. tom. 8. anno Domini 713. Quocirca S. Hieron. ad Lætam epist. 7. *Mihi, ait, omnino in adulta virgine lavacra displicent, quæ seipsam debet erubescere, et nudam videre non posse.* Et ad Rusticum ep. 4. *Balnearum fomenta non quærat, qui calorem corporis jejuniorum frigore cupit extinguere.* Hinc ipse laudat S. Paulam in Epitaph. quod cum aliis monialibus degens, balneis numquam sit usa, nisi periclitans, ac necessitate coacta. Sicut enim theatra (ut ait Tertull. lib. de Spectaculis) loca esse solebant, in quibus pravus dæmon regnabat, ita et balnea. In Synodo Pictaviensi, anno Domini 592. Chrodieldis monacha e regio sanguine, fugæ suæ e monasterio causam prætexuit, balnea in monasterio permissa. Cui abbatissa respondit se nec probare quod diceret, et se nescire an factum sit: quod si ipsa vidisset, cur abbatissæ non prodidisset? S. Theod. Siceota sub annum Domini 608. reprehendit eorum morem, qui post S. Synaxin ad lavacra se conferebant, dicens: *Scitote Deum mihi indicasse, vos valde peccare, qui post sanctam communionem ad balnea se conferunt, ut corpus lavent et curent. Quis enim unguento delibutus et aromatibus, eorum abstergit suavitatem? Quis simul ac cum imperatore pransus est, ad balneum currit?* Ita refert Eleusius in ejus Vita. Scribit Palladius in Lausiaca c. 8. in Vita Ammonis discipuli S. Antonii, eum ita fuisse pudicum, ut Lycum fluvium transiturus, se exuere noluerit, ne se nudum videret, ideoque subito ab Angelo in adversam ripam fuisse translatum.

22. SI ENIM HOC EGERO, MORS MIHI EST,] rea ero mortis corporalis: adulteræ enim ex lege lapidabantur. Ita S. Hieron. et alii. Secundo, et melius, mortem animæ hic accipies, q. d. Angustior undique; quia necesse est me in mortem vel corporis, vel animæ incidere: vos enim mihi minamini mortem corporis, si non fecero; Deus vero mortem animæ, si fecero, si videlicet vestræ cupiditati consentiam, vobisque sponte et volens commiscear, uti postulatis. Nam alioquin in hoc vi, et metu infamiæ mortisque poterat Susanna dicere: Non consentio actui, sed patiar et tacebo, ne me infametis et adigatis ad mortem, uti dicam vers. 23. Quamquam forte Susanna id vel non sciebat, vel non cogitabat. Sic enim honestæ castæque virgines putant se esse reas, seque consensisse lenonibus, si non clamore, manibus totisque viribus eis reluctentur et resistant. Omne enim suum decus ponunt in virginitate, quam gemmam incomparabilem æstimant.

23. SED MELIUS EST MIHI ABSQUE OPERE INCIDERE IN MANUS VESTRAS, QUAM PECCARE IN CONSPECTU DOMINI,] q. d. Melius est mihi mori corpore quam animo: satius est Dei, quam hominum præsentiam et offensam revereri. Nam, ut ait Christus, et ex eo S. Bernard. serm. 3. de Annuntiat. *Homines cum occiderint corpus, animæ non habent ultra quid faciant; ille autem timendus est, qui potestatem habet et corpus et animam mittere in gehennam.* Audiant hoc virgines audiant Christiani atque imitentur, dum a sociis ad obscœna, ad illicita sollicitantur. Recte S. Chrys. hom. de Susanna: *Susanna,* inquit, *aspernabatur quod audiebat; quia timebat eum quem nihil latebat: falsi enim testes possunt lædere famam, non occidere conscientiam.* Deus autem utrumque potest. Adverte hic quam Dei omnia, etiam occultissima cernentis lucidissimos oculos revereri debeamus. Qua de re dixi Genes. 5. 24 et Genes. 17. 1.

Hinc apte vocata est Susanna hebr. id est lilium (lilium enim hebr. dicitur שושן *scosan*, a שש *ses*, id est sex, quod sit hexaphyllon: sex enim habet folia) ob castitatem; uti et Daniel, id est judex Dei: qui hosce duos senes diaboli judices convicit, et morte mulctavit.

In hæc Susannæ verba ita scribit Dion. Carthus. *Peccatum est infinitæ fugibilitatis; quia Deus est infinitæ honorabilitatis*, q. d. Homo peccatum fugere debet infinito conatu et infinita fuga; quia Deus, quem peccatum offendit, infinite est honorandus: omnis pœna ut culpa vitetur, est subeunda: infinita fuga, ne nos, peccatum comprehendat, est capessenda.

Huic Susannæ, in castitate et virtute similis fuit S. Susanna virgo neptis Caii Pontificis, æque ac Diocletiani Imperat. quæ maluit mori quam violari. Dum enim matrimonium cum Maximiano Imperat. cui eam despondere volebat Diocletianus, recusaret, eique virginitatem Deo voto promissam anteferret, ab eo occisa, nobile in fidei et virginitatis agone martyrium obiit, anno Domini 295. cujus memoriam summa celebritate recolit Ecclesia die 11. August. Hinc et allegor. Susanna typum gerit Ecclesiæ, ait S. Hieron. in cap. 2. Sophon. cujus castitatem corrumpere conantur hæretici; sed Daniel, id est Pontifex, eos convincit et condemnat.

Nota: Longe purior, fortior et excellentior fuit castitas Susannæ, quam Lucretiæ, Romanæ. Hæc enim in tribus defecit, parvumque ostendit animum. Primo, quod libidinem Tarquinii admisit, ne macularetur infamia, quam ei Tarquinius minabatur: consensit enim in adulterium, quod postea morte voluntaria luit: necem enim sibi conscivit, ut ea ratione facinus quasi expiaret, disce: Lucretia: *Ante scelus castæ mors subeunda fuit.* Secundo, quod pluris fecit famam, quam pudicitiam, et conscientiæ testimonium. Tertio, quod se occidit: hac enim ratione scelus non expiavit, sed scelus sceleri reddidit. Ita S. Aug. l. 1. Civit. 18. et 19. *Quod Lucretia,* inquit, *seipsam, quoniam adulterium pertulit, etiam non adultera occidit; non est pudicitiæ charitas, sed pudoris infirmitas. Unde ad oculos hominum quibus conscientiam demonstrare non poterat, illam pœnam quasi mentis suæ testem adhibendam putavit: sociam quippe facti se credi erubuit: si quod alius in se fecerat turpiter, ferret ipsa patienter. Non hoc fœminæ Christianæ fecerunt, quæ passæ similia vivunt: nec in se ultæ sunt crimen alienum, ne aliorum sceleribus adderent sua: si, quoniam hostes in eis concupiscendo stupra commiserant, illæ in seipsis homicidia erubescenda committerent. Habent quippe intus gloriam castitatis, testimonium conscientiæ: habent autem coram oculis Dei sui: nec requirunt amplius, ne devient ab auctoritate legis divinæ, cum male devitant offensionem suspicionis humanæ.* Subdit deinde, docetque sanctitatem animi non amitti, si corpus per vim violetur; sicut amittitur corporis totiusque hominis sanctitas, violata animi sanctitate, etiam corpore intacto. Sanctitatis enim propria sedes est

anima, non corpus. Unde idem epist. 112. docet hanc *violentiam non pro corruptionis turpitudine, sed passionis aculeo deputari.*

Lucretia castiores et sapientiores fuerunt virgines, tam Ethnicæ, quam Christianæ, quæ non post vitium, uti Lucretia, sed ne vitiarentur, seipsas necarunt, cum aliud non viderent effugium, aut neci obtulerunt. Ita Lacæna dum venderetur, præconi, quid nosset quærenti: Libera, inquit, esse novi. Cumque emptor quædam ei injungeret non decentia liberam, dixit: Flebis qui talem possessionem tibi invideris; atque mortem sibi ipsa conscivit. Ita virgines Romanæ traditæ Porsenæ regi, duce Clælia fluvium vastum, atque verticibus profundis periculosum, magno cum labore tranarunt, invicem sese tenentes, ac tandem ad suos in alteram ripam evaserunt, manifestum mortis periculum ob castitatem ultro subeuntes. Ita Micca Philodemi filia, a Leucio duce ad stuprum appetita, dixit malle se jugulari quam violari; ac tandem renitens a Leucio verberata, et in sinu patris jugulata est: testis est Plutarch. de Virtut. mulier.

Inter Christianas Pithumena Alexandrina Romani civis serva, cum frustra ab eo sollicitaretur ad nefas, accusata ab eo quod Christiana esset, ferventi pici immersa, vitam amittere quam pudicitiam violare maluit.

S. Dympna a patre, Hiberniæ rege (quod illi nubere nollet, ut esset ei uxor, æque ac filia) obtruncata est in Geela, oppido Brabantiæ, ubi ejus reliquias olim veneratus sum. Natalis ejus dies Martyr. Romano ascriptus quotannis recolitur die 15. Maii. Sic apud Græcos S. Thomais a socero pariter ejus nuptias ambiente dissecta, quod Martyr esse mallet, quam adultera et incesta, de qua noster Raderus in Viridar. Sanct. die 14. Aprilis.

Maxelendis virgo Cameracensis cum propter votum virginitatis, Hardoini sponsi sui recusaret nuptias, interficitur: at illi excæcato post triennium visum restituit, anno Domini 670. Ita Sigebertus, Platina in Dono, et alii.

Memorabilis vero fuit S. Euphrasia Antiochena, quæ a milite amasio deprehensa, cum non posset evadere, dixit se docturam eum artem qua in bellis lædi non posset, si sibi parceret, utque ejus experimentum in se sumeret. Collum ergo suum inunxit, quod feriens ille statim amputavit. Ita dolo pro castitatem redemit sua morte. Ita Cedrenus, et Niceph. l. 7. c. 13.

Insignis quoque fuit Sophronia matrona Romana, quæ a Maxentio Imperat. appetita per nuntios, cubiculum ingressa, mucrone sibi mortem conscivit, per nuntios significans tyranno: *Tales*, ait, *magis placent Christianæ fœminæ tyranno*. Ita Euseb. l. 8. hist. 17.

Æque illustris fuit Digna, quæ capta Aquileia ab Attila, a barbaro ad stuprum rapta, quasi secreti cupida, in tabulatum fluvio Natisoni imminens conscendit. Inde ad Hunnum sequentem conversa: Sequere me, inquit, si vis me potiri, ac mox in flumen se præcipitavit. Ita Olaus in Vita Attilæ, et alii. S. Ambros. l. de Virgin. scribit S. Pelagiam cum matre et sororibus præcipitem se dedisse in flumen, ne a persequente milite violaretur; eamque ut Martyrem ab Ecclesia coli.

Huic plane conforme est quod Nicephorus Callist. l. 13. histor. Eccles. c. 35. scribit: in prima direptione orbis Romæ ab Alarico Gothorum rege, facta anno Christi 412. mulier quædam maximum exhibuit pudicitiæ specimen. Quod namque et ætatis flore et formæ venustate præstaret, ex Alarici militibus juvenis quidam pulchritudine ejus, cum eam vidisset, captus, ad concubitum eam sollicitavit. Cum autem illa piaculum id aversaretur, miles ense stricto mortem ei minatus, veluti cum amore concertans, per misericordiam summum tantum collum vulneravit: illa vero cruore diffluens, jugulum ferro subdidit, melius sibi esse rata, ut cum pudica mente mortem oppeteret, quam cum alio viro concumberet. Et postquam ferocius barbarus illam aggressus est, plurimumque eam oppugnando nihil agit, ad castitatem ejus consternatus in Apostolicum D. Petri templum eam duxit, Ecclesiæque custodibus eam commendavit, sex illis aureis nummis datis, ut puellam viro suo conservarent.

Bernard. Scardeonius l. 3. hist. Patavinæ scribit quod Blanca Rubea Patavina uxor Baptistæ a Porta, in præsidium Bassiani municipii Patavini cum viro profecta, anno Christi 1233. cum Acciolinus tyrannus Patavio amisso, omnem belli vim in Bassianum convertisset, et proditione etiam cepisset, atque in ipsis portis Baptistam obtruncasset; Blanca quoque armis induta fortiter pugnans a militibus circumventa, captiva ad tyrannum ducitur. Is forma ejus (quam augebant arma) motus, primo blanditiis, mox etiam vi adortus eam corrumpere tentavit: illa cum alia ratione effugere non posset, per fenestram se dedit præcipitem. Semianimis ex casu vix tandem curatur. Curatam tyrannus denuo aggreditur, et quia consentire nolebat, servorum opera ligatam constupravit. Illa dolorem dissimulans, impetravit ab amicis, ut ad levandum mœrorem et desiderium, aperto sepulcro mariti fœtidum cadaver semel tantum aspicere posset. Morem illi gerunt. Aperto itaque sepulcro, ubi jacebat, illa magno emisso ejulatu, in sepulcrum sese præcipitavit, simulque tanta violentia lapidem impulit, ut una rueret, et Blancæ cervicem frangeret. Sic pudicitiam suam ulta, ex voto suo commune cum marito sepulcrum obtinuit.

Narrat Sophron. in Prato spirit. c. 189. mirum quid de muliere, quæ tentata ab adultero fidem servavit marito ideoque ab adultero ditata est.

23. QUAM PECCARE.] Peccasset enim Susanna consentiendo et cooperando, puta commiscendo se senibus, quod ipsi petebant v. 20. potuisset tamen in tanto periculo infamiæ et mortis negative se habere, ac permittere in se eorum libidinem, modo interno actu in eam non consensisset, sed eam detestata et exsecrata fuisset, quia majus bonum est fama et vita, quam pudicitia: unde hanc pro illa exponere licet. Itaque non tenebatur ipsa exclamare, uti docet Dom. Soto l. 5. de Just. q. 1. art. 5. et Navar. Manual. c. 16. nu. 1. Quod ergo exclamarit, nulloque modo libidinem eorum in se permiserit, actus fuit insignis et heroicæ castitatis: talis enim est malle mori, quam pollui. Proprie dicit *peccare*: nam *peccare* primitus dictum est *quasi pelicare*, id est pellicem agere, aut cum pellice congredi.

24. EXCLAMAVIT, opem implorans contra lascivos senes: EXCLAMAVERUNT ET ipsi, utpote Susannæ clamore jam proditi, ut eam accusarent; ne rei, sed

vindices sceleris esse viderentur. A Susanna discant virgines, cum a lascivis tentantur, generose iis se opponere, clamare, manibus et pedibus obluctari; quæ enim hoc faciunt, raro vim patientur: difficile enim est plane obluctantem violare. Docet hoc Ambros. ad virginem lapsam c. 4. *Sed dices*, inquit, *Nolui hoc malum, violentiam passa sum. Respondebit tibi fortissima illa Susanna, cujus tu nomen fallaciter bajulas: Ego etenim inter duos presbyteros posita, inter duos utique judices populi, sola inter sylvas paradisi constituta vinci non potui, quia nec volui. Tu ab uno ineptissimo adolescentulo, et in media civitate, quomodo aim potuisti perferre, nisi quia ultro voluisti violari? quis denique voces tuas audivit? quis obluctationes sensit?*

25. Et cucurrit unus ad ostia pomarii,] ut illac ingressi fuisse viderentur, aut ea juvenem, quem ibi fuisse mentituri erant, evasisse dicerent, uti dicunt ipsi v. 39. Ita Maldon.

27. Senes locuti sunt.] Ειπον τους λογους αυτων, id est rationes suas exposuerunt, puta accusationem Susannæ cum suis indiciis et probationibus.

Et facta est dies crastina, cumque venisset, etc.] quasi dicat. Cum postero die populus ad virum illius Joakim convenisset. Ita ex Græco Vatabl. et alii.

34. Posuerunt manus suas super caput ejus.] Hebræorum ritus erat, ut accusator et testes capiti rei manus imponerent, ut significarent se hoc caput accusare, et ad necem deposcere. Vide dicta Levit. 24. 14. Ecce senes, qui antea pudicitiæ, nunc vitæ fiunt latrones: e contrario Susanna bis victrix, et libidinem evasit et mortem: quin et inimicorum vidit vindictam, inquit Cyprian. lib. de Bono pudicitiæ.

35. Quæ flens suspexit ad cœlum.] Præclare S. Ambros. lib. de Joseph. c. 5. *Susanna*, inquit, *dum tacet in judicio, melius locuta est oraculo: et ideo Prophetæ meruit defensionem, quæ propriæ vocis non quæsivit auxilium*. In silentio enim et spe erat fortitudo ejus. *Suspexit* ergo *ad cœlum*, vultu et oculis loquens dicensque: *Ecce in cœlo testis meus, et conscius meus in excelsis*, Job 16. 20. Et: *Ad te, Domine, levavi animam meam: Deus meus, in te confido, non erubescam. Oculi mei semper ad Dominum, quoniam ipse evellet de laqueo pedes meos*, Psal. 24. Non legimus Susannam umquam tam ardentes ad Deum preces emisisse, nec tam vehementer ad cœlum suspexisse, quam cum se vidit in extremis hisce angustiis. Ita tribulatio docet orare efficaciter: oratio efficax impetrat Dei opem, etiam per miraculum. Rursum nota hic quod Deus sinat suos in arcta redigi, ut discant in eum sperare, eumque invocare: in arctis enim suis maxime adest Deus, eisque vicinissimus est, ut succurrat.

41. Condemnaverunt eam,] tum populus, tum judices, scilicet ut lapidaretur: lapidationis enim pœna adulteris apud Judæos statuta fuit, uti ostendi Levit. 20. 10.

Nota hic priscam legem de pœna mortis statuta adulteris. Aurelianus Imperat. militem, qui adulterium cum hospitis uxore commiserat, ita punivit, ut duarum arborum ramos inflecteret, quas ad pedes militis ligaret, easdemque subito dimitteret, ut scissus ille utrimque penderet. Ita Nauclerus et alii, anno 276.

Constantinus Imperator ad Catullinum rescribens hanc contra adulteros legem statuit: *Oportuerat te, publici instituti respectu, confessione detectos legum severitate punire, nec frustra vitam differentium moratorias provocationes admittere: sed delatum adulterii crimen, et quæstionibus adhibitis approbatum, pari sceleris immanitate damnare. Quod deinceps in hujusmodi criminibus convenit observari, ut manifestis probationibus adulterio probato, frustratoria provocatio minime admittatur: cum pari similique ratione sacrilegos nuptiarum tamquam manifestos parricidas insuere culeo vivos, vel exurere judicantem oporteat*. Ita habetur l. 4. Quorum appell. C. Theodos.

In Alemannia Otto Comes impudentissimus adulter, et pro adulterio a Constantiensi Episcopo excommunicatus, Dei judicio turpissime decollatur a militibus Ludovici Comitis, cujus uxorem publicis nuptiis, eo vivente, sibi nefandissime copulavit. Qui apud monasterium in prædio ipsius constructum a suis sepultus, jussu Constantiensis Episcopi ejicitur, et (ut scriptum est) ad sepulturam asini deputatur, anno Domini 1089. ait Baron.

Sub annum Domini 995. Imperatrix Maria nomine, regis Aragonum filia, Ottonis III. uxor, ob adulterium publice igne crematur, inquit Crantzius l. 4. Histor. Saxon. c. 26. Plura recensui Genes. 38. 24. et Num. 5. in fine cap.

42. Antequam fiant.] Quanto magis hoc, postquam factum est.

44. Exaudivit autem Dominus vocem ejus.] Disce hic quam efficaces sint preces reorum damnatorum ad mortem, præsertim injustam, quamquam Deus orphanorum et afflictorum pater iis compatiatur et succurrat. Hac de causa rei morientes injuste, non raro suos judices citarunt ad tribunal Dei, illique intra tempus morientibus condictum e vita sublati, illi se sistere debuerunt. Exempla plura protuli Jerem. 17. vers. 12.

45. Suscitavit Dominus Spiritum Sanctum,] puta primo, spiritum prophetiæ, quo illustratus Daniel cognovit senes falso accusare Susannam. Secundo, spiritum audaciæ et industriæ, ad revincendos hosce senes, et ad Susannam liberandam. Spiritus enim hic suggessit Danieli modum falsæ accusationis detegendæ, scilicet separandi senes, eosque seorsim examinandi, ut sibi invicem contraria dicerent, itaque ipsi seipsos refutarent. Syrus vertit: *Misit Deus subito spiritum suum sanctum super puerum parvum, cujus nomen Daniel*; Arabicus: *Commovit Deus spiritum sanctum in juvene nominato Daniel*. Ex verbo *suscitavit* colligit Origenes apud S. Hier jam ante Spiritum Sanctum Danielis animum occupasse, hic vero tantum excitasse eum ad heroicum hoc opus aggrediendum: hoc enim innuit vox *suscitavit*. Ex hac Susannæ liberatione et similibus, Nyssen. lib. 8. de Provident. cap. 1. docet esse Numen Deique providentiam, quæ gubernat mundum, pios tuetur, impios detegit et punit.

46. Pueri junioris,] παιδαριου νεωτερου, id est pueruli junioris. Sed certum est Danielem hoc tempore non fuisse puerulum: παιδαριον ergo diminutivum sumitur pro simplici παις, id est puer, hoc est juvenis. Hebræi enim carent diminutivis. Unde Daniel c. 1. 3. vocatur ילד ieled, id est, ut Septuag. vertunt, νεανισκος id est juvenis. Erat enim jam eruditus in omni sapien-

tia; facile *ergo* erat 24. annorum: hæc enim non 1. sed 4. vel 5. anno ex quo Daniel venit in Babylonem, contigisse videntur, puta sub annum regni Joakim 7. qui fuit Nabuchodonosoris annus 4. Confirmatur; nam post annos 10. Daniel fuit sapientia et sanctitate celeberrimus, ita ut a Deo comparetur cum Noa et Job, ut patet Ezech. 14. 14. Ergo erat tunc facile 34. annorum, non autem 24. uti volunt alii. Quis enim juvenis 24. annorum sanctitate cum Noe et Job comparetur?

Mirum ergo est S. Ignatium, epist. ad Magnesianos, et ex eo Theod. in c. 1. Ezech. ad Torniellum dicere Danielem hoc tempore fuisse duodennem: nec enim decebat puerum duodennem esse judicem, nec populus puero duodenni reclamanti, senesque ad judicium suum revocanti auscultasset. Tale est et illud quod ibidem ait S. Ignatius, Salomonem fuisse duodennem, cum judicium duarum meretricum puerperarum peregit. Constat enim Salomonem tum fuisse regem, ac proinde facile 20. annorum fuisse: jam enim genuerat Roboam, ut patet ex eo quod moriente Salomone, anno regni 40. successerat ei Roboam filius annum agens 41. ut patet 3. Reg. 11. 42. et c. 14. v. 21.

Vis mira per pueros, imo infantes veritatis indicia et innocentiæ judicia ac testimonia exhibita? Accipe Greg. Toron. lib. 2. hist. Franc. 1. narrat S. Brixium Episcopum Turon. cum falso insimularetur fornicationis, quasi pater esset infantis, quem pepererat lotrix vestium ejus, dixisse: *Afferte infantem ad me.* Cumque allatus fuisset (erat autem infans triginta dierum) ait ad eum Episcopus: *Adjuro per Jesum Christum Filium Dei omnipotentis, ut si ego te generovi coram cunctis edicas.* Et ille: *Non es*, inquit, *tu pater meus.* Populo autem rogante, ut quis esset pater interrogaret, ait sacerdos: *Nec est hoc meum; quod ad me pertinuit, sollicitus fui; vobis si aliquid suppetit, per vos quærite.*

Sophron. in Prato spirit. c. 114. narrat Danielem Abbatem, qui rogante marito orans super uxore ejus et prolem impetraverat, cum impii ei detraherent, quasi ipse prolis esset pater, puerulum interrogasse; *Quis est pater tuus, infans?* cui infans; *Hic*, ostendens digito suo verum patrem. Erat autem infans 25. dierum.

Simile est in Vita S. Brigidæ Virginis Scoticæ, quæ obiit anno 7. Justini Imperat. senioris, hoc est, anno a Christo nato 521. Fœmina quædam non minus impie quam impudenter, se filium ex Episcopo Broone, qui S. Patricii discipulus fuit, suscepisse mentiebatur. Haec S. Brigida cum accersiri jussisset, at ori ejus salutare sanctæ crucis signum impressisset, illico caput cum lingua procacis mulieris magno tumore inflatum est. Deinde simili modo infantis consignans linguam: *Dic nobis*, ait, *infantule, quis tuus pater est?* Stupenda res, aperit os infantis, qui quondam Balaam asinæ loquendi præstitit facultatem, aitque parvulus; *Nequaquam Episcopus Broon, sed deformis et vilis ille homuncio, qui in populo extremo sedet loco, parens meus est.* Itaque omnes Deum laudarunt, et mulier egit pœnitentiam.

Tropolog. et symbol. S. August. serm. 118. de Tempore: *In sancto*, inquit fœmina (Susanna) *tacente lingua pro ea castitas loquitur. Castitas enim Susannæ affuit in judicio, quæ Evæ defuit in paradiso. Ibi enim pudori ejus consuluit, hic saluti. Ibi ne macularetur pudicitia, hic ne innocentia damnaretur. Castitas enim Susannæ et presbyteros impudicos convicit in paradiso, et in judicio falsos accusatores abtinuit, bisque victrix reos facit testimonii, quos reos facit adulterii. Atque tandem judicem meretur castitas Danielem puerum juniorem, needum pubescentis ætatis; multum igitur de Deo pudicitia consequitur, cum judicem virginem promeretur. Securo enim est de victoria castitas, cui est judicatura virginitas.*

46. Mundus ego sum.] Ego non consentio in iejatam necem Susannæ.

48. Neque quod verum est cognoscentes.] οὐδὲ τὸ σαφὲς ἐπιγνόντες, id est, non satis cognita, discussa et explorata causa.

50. Veni et sede.] Dicunt hæc senes Danieli vel per sarcasmum, vel per adulationem, ut eum sibi concilient, ne scelus eorum prodat.

Honorem senectutis,] senile munus et dignitatem judicandi: senum enim est judicare. In his enim est prudentia, experientia et apathia, quæ tria ad sincerum judicium requiruntur. Hinc Eccles. 32 4. *Loquere*, ait, *major natu* (senex) *decet enim te.*

51. Dijudicabo eos,] ἀνακρινῶ, examinabo.

52 Inveterate dierum malorum,] plene dierum malorum, qui dies tuos a pueritia usque ad senium in luxuria et sceleribus transegisti, q. d. Inveterate ætatis, æque ac malitiæ senex.

Nunc venerunt peccata tua] ad cumulum et maturitatem, ut in hocce facinore prodantur et puniantur.

54. Sub schino.] Schinus, sive lentiscus, est arbor magnitudine roboris, odore terebinthi, acinis dum maturescunt rufis, ubi maturuerint nigris: sudat resinam, quam in Chio insula masticen vocant. Judæque dicta est lentiscus, quod liquore hoc sive resina lentescat. Est trifera: ter enim quotannis profert fructus. Unde Cicero de Divin. ex vetusto poeta:

> Jam vero semper viridis, semperque gravata
> Lentiscus, triplici solita grandescere fœtu:
> Ter fruges fundens, tria tempora monstrat arandi

Porro Hippocrates lentisci fructum vocat schinida, et arborem schinon. Ita Ruellius libro 1. c. 20.

Aliqui codices legunt, *sub cyno*, itaque legendum contendit Jacobus Constantius, qui ait cynum esse speciem lauri. Verum legendum esse *sub schino*, non *sub cyno*, docent S. Hieron. Africanus, Origenes, Romana Biblia, et alia passim. Cynus enim fictitia est arbor, et Theophrasto, Plinio, Columellæ, aliisque priscis incognita. Loca enim Plinii et Ovidii, quæ pro cyno citat Constantius, corrupta esse docet Anton. Nebriss. in Quinquagena, c. 11.

55. Scindet te medium.] Græcum σχίσει, pulchre alludit ad σχῖνος, q. d. Imminet tibi Angelus, et minatur te scindere, actuque scindet, ni Deus impediat, aut populus te lapidando præveniat, uti de facto prævenit: Angelum enim intentasse eis mortem patet v. 59.

56. Semen Chanaan,] o homo Chananææ potius quam Hebrææ, si mores et vitia spectes. Sic ait Ezech. c. 16. 44. *Mater vestra Cethæa, et pater vester Amorrhæus.*

57. Sic faciebatis filiabus Israel.] Opponit Daniel filias Israel filiabus Juda, qualis erat Susanna, quasi timidiores et faciliores ad consensum, fortioribus et constantioribus: Israelitæ enim, relicto Deo,

ad idololatriam declinantes, proniores in venerem aliaque scelera, affecti sunt. Nota: Non sola Tribus Juda, sed et multi ex aliis Tribubus eum ea adducti sunt in Babylonem, ibique servarunt Tribuum discrimen, uti hinc liquet.

58. SUB PRINO.] Prinus non est prunus, uti censuit S. August. serm. 242. de Temp. sed genus ilicis: ilicis enim variæ sunt species, et una ex qua nascitur coccus, de quibus Plinius l. 16. c. 6. et 8.

59 RECTE MENTITUS ES ET TU IN CAPUT TUUM.] Vide hic ut mendacium mendacem, dolus dolosum justo Dei judicio perimat. Hoc est quod ait Christus: *Ex ore tuo judico te, serve nequam.* Quocirca justum æque ac sapiens fuit judicium Alexandri Medicei primi Ducis Florentiæ. Cum enim quidam perdidisset bursam in qua erant sexaginta aurei, idque per præconem proclamari jussisset, promittens inventori eam referenti decem aureos: inventor vero pauper quidam eam referens posceret decem aureos; ille habita re sua cœpit tergiversari, dixitque in bursa fuisse septuaginta aureos, inventorem decem exemisse, sibique solvisse. Dux sententiam tulit: Bursa hæc sexaginta aureorum non est ejus, qui se dicit bursam perdidisse septuaginta aureorum: ergo inventor eam retineat, donec verus ejus dominus reperiatur. Ita juste sua bursa privatus est, qui malitiose per mendacium inventorem calumniabatur, et furti arguebat.

Vide hic rursum quam apposita sententia crimini, et pœna culpæ respondeat. Senex calumniam et necem struebat Susannæ in prino, quæ græce sectionem significat; hinc congrue a Daniele audit: *Manet Angelus Domini gladium habens, ut secet te medium.* Sic Deus per ranas loquaces punivit murmur et blasphemias Pharaonis, per ciniphes ejusdem fastum, per sanguinem Nili, sanguinem infantium Hebræorum ab eo effusum, uti dixi Exodi 7. et sequent. Nimirum, per quod quis peccat, per hoc et punitur, ait Sapiens.

Denique in duobus hisce perversis senibus veræ sunt duæ istæ gnomæ Ptolemæi initio Almagesti, prima: *Qui male operando vult celari, satis discoopertus est*; secunda: *Qui confidit in mendacio, cito deficiet; illud enim destituet eum.* Ac vetus Hebræorum dictum: *Mendacium debiles, veritas solidos habet pedes.* Et Arabum: *Mendacium est infirmitas, veritas est stabilitas.*

UT SECET TE MEDIUM.] In Græco rursum elegans est paronomasia. nam a πρῖνος dicitur πρίσαι, id est secare; perinde enim est ac si dicas alteri: Vidi te sub malo; et ille respondeat: Eas ergo in malam crucem; vel: Vidi te sub cedro; et ille respondeat: Cædat ergo te carnifex. Atque hæc causa fuit Africano et aliis suspicandi hæc esse conficta; quia Hebræi vel Chaldæi in sua lingua non potuerunt uti his allusionibus. Verum Africano respondet Origenes et alii, in Hebræo alias a schino et prino fuisse arbores, in quibus Daniel hebraice per annominationem alludere potuerit ad vocem scindendi et secandi. Sed hoc simplici veritati et narrationi historiæ, atque integritati et fidelitati interpretis derogare videtur, ideoque liberius dicitur quam par sit; alioqui enim et noster Interpres melius in iisdem arboribus lusisset, hoc modo: Vidi te sub lentisco; non lento ergo, sed subito peribis. Vidi te sub ilice. illico ergo occideris. Hac tamen libertate in vertendo usi videntur Syrus et Arabicus. Nam pro *sub schino*, Arabicus vertit: *Sub arbore terebinthi*; Syrus: *Sub pistacio.* Pistacium est nucis genus instar avellanæ, de quo Plinius l. 13. c. 5. *In nucum genere pistacia nota*; vulgus pharmacopolarum vocat *phisticorum.* Rursum, pro *sub prino*, Syrus vertit: *Sub malogranato*; Arabicus Antioch. *Sub arbore mali*; Arabicus Alexand. *Sub arbore amygdali.*

Dico ergo in Hebræo tunc temporis potuisse esse similem paronomasiam in iisdem arboribus qualis jam est in Græco. Tunc enim plures erant voces Hebrææ, quam jam sint: jam enim non habemus alias præter illas quæ in Bibliis exstant. Secundo, esto non fuerint in Hebræo hæ allusiones, uti nec sunt in interprete Latino; potuit tamen Græcus interpres fideliter et ad verbum vertens, talem paronomasiam in Græco invenire, qualis non erat in Hebr. Idem sæpe fieri videmus in aliis translationibus, dum historia vel res ex una lingua ad aliam transfertur. Quod enim subdit Daniel: *Recte mentitus es in caput tuum*, τὸ *recte*, idem est quod *vere*, non autem idem est quod *apposite*, vel *allusive*.

61. FECERUNT EIS SICUT MALE EGERANT,] talionis pœna senes mulctarunt, juxta legem Deuteronom. 19. 16.

62. INTERFECERUNT EOS.] lapidibus. Adultera enim lege veteri lapidabatur, ut patet Ezech. 16 40. Vide dicta Levit 20 v. 10. et 27.

Disce hic quam Deus, ut rhinoceros, castitatis et innocentiæ sit index et vindex Ita Josephi castitatem ab hera tentatam, et falso infamatam declaravit, evexit, atque per Mosen toto orbe omnibusque sæculis celebravit, Gen. 49. et seq. Ita mulier falso adulterii accusata, et damnata, a carnifice occidi non potuit, Deo ictum retundente, ideoque ab eo frustra sæpius, adeoque septies fuit icta; testis est S. Hieron. epist. ad Innocentium. Ita S. Agnes, Lucia, Theoph. et aliæ quam plurimæ virgines inique ad leones, vel ad lenones damnatæ, ab iis illæsæ Angelo tutante permanserunt. Ita S. Cunegundis Henrici Imp. uxor falso adulterii insimulata, nudis plantis per candens ferrum illæsa ambulavit. Ita Narcissum Hierosolymorum Episcopum turpis et infamis criminis falso insimularunt tres perjuri testes: ac cum primus sibi incendium, secundum morbum regium, tertius cæcitatem imprecatus esset ni verum diceret; hæc singula singulis uti optarant, Deo puniente, obvenerunt, uti refert Eusebius l. 6. hist. c. 7. Ita S Marina, cum mutato habitu quasi vir inter monachos degeret, falso accusata a filia hospitis, quasi ei stuprum intulisset, monasterio ejecta, et ad pœnitentiam perpetuam usque ad mortem damnata; cum post mortem sepelienda appareret non esse vir, sed fœmina, ac proinde stuprum non potuisse inferre; puella quæ eam accusarat, a dæmone correpta accurrit, crimenque falsi confessa, non nisi septimo die ad ejus tumulum liberata est, omnibus S. Marinæ castitatem æque ac patientiam celebrantibus, uti habet ejus Vita in Vitis Patrum. Ita Fausta Constantini Magni uxor, Crispi privigni amore capta, cum ad libidinem eum sæpius provocasset, renuentem detulit ad maritum, illum sibi vim inferre voluisse. Credidit Constantinus, Crispumque necari jussit. Verum post aliquot annos comperta veritate, Faustam capite mulctavit, filioque nomen et famam,

licet sero, restituit; testis est Eutropius, Niceph. et alii.

Verum his omnibus illustrius magisque appositum est, quod legimus in Vita S. Elisabethæ reginæ Lusitaniæ, quæ cum falso esset accusata apud regem Dionysium, quod pedissequum quemdam adamaret; rex credulus pedissequum neci, puta incendio, destinavit, ut in fornacem calce ardentem projiceretur. Secreto ergo jussit præfectis furnacis, ut pedissequum quem postridie mane eo missurus erat, rogaturum an perfecissent id quod rex jusserat, illico in fornacem conjicerent. Itaque mane eo pedissequum mittit: ille in via audit pulsari ad Sacrum in ecclesia vicina; eo divertit, audit Sacrum unum, alterum et tertium. Interim rex, putans eum jam in fornacem conjectum, mittit alterum pedissequum prioris æmulum, qui eum æque ac reginam falso accusarat. Venit ille, rogat num peracta sint quæ rex jusserat: Præfecti ex indicio a rege dato putantes hunc esse quem rex fornaci destinarat, subito eum arripiunt et in fornacem intrudunt. Supervenit deinde finitis Missæ sacrificiis pedissequus prior, quem rex neci designarat, rogat fornacis custodes, an regia jussa compleverint; affirmant illi: redit pedissequus ad regem, idque renuntiat. Obstupescit rex, remque investigans reperit alium quem submiserat concrematum. Rogat ergo nuntium, ubi tam longas moras traxerit. Respondet ille se audito pulsu rei sacræ interfuisse, eo quod pater moriens hoc ei monitum dedisset, ut sacrificiis omnibus quæ inchoari vidisset assisteret, donec illa finirentur. Intellexit inde rex innocentiam reginæ et pedissequi, ac calumniam æmuli, justumque Dei judicium, qui necem quam illi insonti struxerat, in ipsiusmet sontis caput retorserit. Adhuc fornax illa calcaria in rei memoriam conservatur, ut a nostris Lusitanis oculatis testibus audivi. Idem refertur in Chron. S. Francisc. p. 2. l. 8. c. 28.

65. Et rex Astyages.] Pererius putat hæc verba transponenda esse, et referenda ad finem c. 9. Theod. vero ad finem c. 12. hoc enim caput in Græco hic immediate præcedit. Verum hæc transpositio violenta est, et confusionem parit, atque Latino textui repugnat.

Secundo, alii putant historiam Susannæ contigisse tempore captivitatis Babylonicæ, puta tempore Astyagis et Cyri. Verum obstat quod Daniel erat puer, cum Susannam liberavit; ergo paulo post annum 3. Joakim (illo enim Daniel puer abductus est in Babylonem) hæc historia contigit; ergo ante captivitatem Babylonicam, quæ 70. annos duravit, et soluta est per Cyrum sub finem vitæ et regni ejus, puta anno regni ejus 27. quo cepit Babylonem, et ex rege Persidis fecit se monarcham. (Minus ergo probabiliter Pererius censet Cyrum expugnasse Babylonem, anno 1. regni sui. Inde enim inter alia sequeretur Danielem vixisse 138. annos, uti ostendi in proœmio) Nam Astyages regnavit ante Cyrum annis 38. His adde 27. annos Cyri, tantum habebis 65. ita ut adhuc 5. anni desint ad explendos annos 70. captivitatis. Unde sequitur quod anno 5. et 6. captivitatis Babylonicæ, sive transmigrationis Jechoniæ, cœperit regnare Astyages, cum jam Daniel esset 34. annorum, ac proinde vir esset, non puer, ut hic dicitur; præsertim cum hæc non initio, sed in fine regni Astyagis contigisse dicendum sit, si hanc expositionem sequamur. Sequitur enim: *Et suscepit Cyrus Perses regnum ejus.*

Dico ergo cum Lyrano, Hugone, Dion. Carth. Torniello et aliis, hæc verba referenda esse ad initium sequentis historiæ de Belo et Dracone. Id ita esse clarissime docent Græca etiam correctissima Caraffæ, quæ ab hisce verbis ordiuntur c. 14. Idem facit versio Arabica utraque, scilicet Antiochena et Ægyptia, sive Alexandrina. Est ergo hic quasi titulus chronologicus historiæ sequentis, ut sciamus quo tempore ea contigerit, scilicet post mortem Astyagis sub Cyro. Similis titulus capiti 4. præfigitur, c. 3. v. 98. ut ibi dixi. Porro videtur hic titulus ex diariis regum Persarum esse desumptus, et huc translatus, æque ac tota sequens historia. Τὸ enim *Et rex Astyages*, quasi ex abrupto hic inseritur, nec ullam cum præcedentibus habet connexionem. Videtur enim Judæus aliquis, Cyro et Persis eversa Babylone jam plane dominantibus, in gratiam Cyri Judæis ita benevoli, et Persarum, eorum chronica sive diaria conscripsisse, atque sub eorum æra gesta tam in Perside, quam in Babylone et alibi consignasse. Titulus ergo hic non est connectendus cum primis verbis cap. sequentis, uti patebit ibidem, sed eis quasi titulus præfigendus est. Translatus enim est huc ex diariis jam dictis, in quibus claudebat præcedentes ibi historias, et simul sequentis, quæ hic ponitur, erat initium.

Nota: Astyages hic non est Darius Medus, filius Astyagis, et avunculus Cyri, ut volunt aliqui: huic enim Cyrus non successit nisi eversa Babylone: hæc autem gesta sunt stante regno et rege Babylonis, ut patebit cap. sequent. vers. 1. Astyages ergo hic fuit avus Cyri, cui in regno Medorum successit Darius filius; in regno vero Persarum successit Cyrus, nepos ejus ex filia. Licet enim Darius, utpote filius, in utrumque regnum, scilicet tam Persarum quam Medorum, jure gentium succedere debuisset; tamen cessit ille Cyro Persarum regnum, vel quia ipse adoptivus tantum erat Astyagis filius, ut vult Torniellus, vel quia ex pellice ejus erat natus, ut volunt alii; vel quia quietis amans Cyro nepoti suo animoso et bellicoso Persidem concessit, concessurus et Mediam post mortem.

Porro Astyagis mors, et Cyri in Perside regnum, ac Darii in Media, multis annis contigit ante excidium Babylonis. Illud enim peractum est per Cyrum in Perside, et Darium in Media jam regnantes. Ita Hebræi in Seder olam, Lyran. in cap. 9. Daniel. Vatabl. in cap. 1. Daniel. Torniellus et alii. Imo idipsum diserte asserit l. 3. Esdræ, cap. 5. ult. et Joseph. 11. Antiq. 2. ubi ait Cyrum post captam Babylonem, et laxatam Judæorum captivitatem, mox Massagetico bello periisse. Idipsum pluribus probavi Esdræ 1. 1.

Nota secundo: Τὸ *appositus est ad patres suos, etc.* significat Astyagem a Cyro non fuisse victum et cæsum, uti narrant Herodotus et Justinus, sed naturali morte fuisse defunctum, ita ut Cyrus quasi nepos ex jure hæreditario, non bellico, successerit. Rursum hinc patet hanc phrasim: *Appositus est ad patres suos*, non de solis salvatis et beatis dici: nec enim verisimile est Astyagem fuisse fidelem, esseque salvatum. Sic Genes. 25. vers. 17. Ismael dicitur *appositus ad populum suum*: Ismaelis tamen dubia est salus.

CAPUT DECIMUM QUARTUM.

SYNOPSIS CAPITIS.

DANIEL DETEGIT DOLUM SACERDOTUM BELIS, BELEMQUE EVERTIT. SECUNDO, v. 22. DRACONEM OCCIDIT, IDEOQUE IN LACUM LEONUM MITTITUR, SED A DEO LIBERATUR.

1 ERAT autem Daniel conviva regis, et honoratus super omnes amicos ejus. 2. Erat quoque
idolum apud Babylonios nomine Bel: et impendebantur in eo per dies singulos Similæ ar-
tabæ duodecim, et oves quadraginta, vinique amphoræ sex. 3. Rex quoque colebat eum,
et ibat per singulos dies adorare eum: porro Daniel adorabat Deum suum. Dixitque ei rex: Qua-
re non adoras Bel? 4. Qui respondens ait ei: Quia non colo idola manu facta, sed viventem Deum
qui creavit cœlum et terram, et habet potestatem omnis carnis. 5. Et dixit rex ad eum: Non vide-
tur tibi esse Bel vivens Deus: An non vides quanta comedat et bibat quotidie? 6. Et ait Daniel
arridens: Ne erres, rex. Iste enim intrinsecus luteus est, et forinsecus æreus, neque comedit ali-
quando. 7. Et iratus rex vocavit sacerdotes ejus, et ait eis: Nisi dixeritis mihi, qui est qui come-
dat impensas has, moriemini. 8. Si autem ostenderitis quoniam Bel comedat hæc, morietur Daniel,
quia blasphemavit in Bel. Et dixit Daniel regi: Fiat juxta verbum tuum. 9. Erant autem sacerdo-
tes Bel septuaginta, exceptis uxoribus, et parvulis, et filiis. Et venit rex cum Daniele in templum
Bel. 10. Et dixerunt sacerdotes Bel: Ecce nos egredimur foras: et tu, rex, pone escas, et vinum
misce, et claude ostium, et signa annulo tuo: 11. et cum ingressus fueris mane, nisi inveneris
omnia comesta a Bel, morte moriemur, vel Daniel qui mentitus est adversum nos. 12. Contemne-
bant autem, quia fecerant sub mensa absconditum introitum, et per illum ingrediebantur semper,
et devorabant ea. 13. Factum est igitur postquam egressi sunt illi, rex posuit cibos ante Bel: præ-
cepit Daniel pueris suis, et attulerunt cinerem, et cribravit per totum templum coram rege: et e-
gressi clauserunt ostium: et signantes annulo regis abierunt 14. Sacerdotes autem ingressi sunt
nocte juxta consuetudinem suam, et uxores, et filii eorum: et comederunt omnia, et biberunt. 15. Sur-
rexit autem rex primo diluculo, et Daniel cum eo. 16. Et ait rex: Salvane sunt signacula, Daniel?
Qui respondit: Salva, rex. 17. Statimque cum aperuisset ostium, intuitus rex mensam, exclamavit voce
magna: Magnus es Bel, et non est apud te dolus quisquam. 18. Et risit Daniel: et tenuit regem ne
ingrederetur intro, et dixit: Ecce pavimentum, animadverte cujus vestigia sint hæc. 19. Et dixit
rex: Video vestigia virorum, et mulierum, et infantium. Et iratus est rex. 20. Tunc apprehendit
sacerdotes, et uxores, et filios eorum: et ostenderunt ei abscondita ostiola, per quæ ingrediebantur,
et consumebant quæ erant super mensam. 21. Occidit ergo illos rex, et tradidit Bel in potestatem
Danielis: qui subvertit eum, et templum ejus. 22. Et erat draco magnus in loco illo, et colebant
eum Babylonii. 23. Et dixit rex Danieli: Ecce nunc non potes dicere quia iste non sit Deus vivens:
adora ergo eum. 24. Dixitque: Dominum Deum meum adoro: quia ipse est Deus vivens: iste au-
tem non est Deus vivens. 25. Tu autem, rex, da mihi potestatem, et interficiam draconem absque
gladio et fuste. Et ait rex: Do tibi. 26. Tulit ergo Daniel picem, et adipem, et pilos, et coxit pari-
ter: fecitque massas, et dedit in os draconis, et diruptus est draco. Et dixit: Ecce quem cole-
batis. 27. Quod cum audissent Babylonii, indignati sunt vehementer: et congregati adversum regem,
dixerunt: Judæus factus est rex: Bel destruxit, draconem interfecit, et sacerdotes occidit. 28. Et
dixerunt cum venissent ad regem. Trade nobis Danielem, alioquin interficiemus te, et domum tu-
am. 29. Vidit ergo rex quod irruerent in eum vehementer: et necessitate compulsus tradidit eis
Danielem. 30. Qui miserunt eum in lacum leonum, et erat ibi diebus sex. 31. Porro in lacu erant
leones septem, et dabantur eis duo corpora quotidie, et duæ oves: et tunc non data sunt eis, ut
devorarent Danielem. 32. Erat autem Habacuc Propheta in Judæa, et ipse coxerat pulmentum, et

**intriverat panes in alveolo: et ibat in campum ut ferret messoribus. 33. Dixitque Angelus Domini
ad Habacuc: Fer prandium, quod habes, in Babylonem Danieli, qui est in lacu leonum. 34. Et
dixit Habacuc: Domine, Babylonem non vidi, et lacum nescio. 35. Et apprehendit eum Angelus
Domini in vertice ejus, et portavit eum capillo capitis sui, posuitque eum in Babylone supra la-
cum in impetu spiritus sui. 36. Et clamavit Habacuc, dicens: Daniel, serve Dei, tolle prandium,
quod misit tibi Deus. 37. Et ait Daniel: Recordatus es mei, Deus, et non dereliquisti diligentes te.
38. Surgensque Daniel comedit. Porro Angelus Domini restituit Habacuc confestim in loco suo.
39. Venit ergo rex die septimo ut lugeret Danielem: et venit ad lacum, et introspexit, ecce Daniel
sedens in medio leonum. 40. Et exclamavit voce magna rex, dicens: Magnus es, Domine Deus Da-
nielis. Et extraxit eum de lacu leonum. 41. Porro illos, qui perditionis ejus causa fuerant, intro-
misit in lacum, et devorati sunt in momento coram eo. 42. Tunc rex ait: Paveant omnes habitan-
tes in universa terra Deum Danielis: quia ipse est salvator, faciens signa et mirabilia in terra: qui
liberavit Danielem de lacu leonum.**

1. Erat autem Daniel conviva regis.] Hic rex non fuit Cyrus, uti vult Theodor. et Irenæus lib. 4. cap. 11. nec Astyages, ut videtur velle S. Athan. serm. 4. contra Arrianos; sed Evilmerodac, sive Balsasar. Probatur primo, quia hic fuit rex Babylonis adhuc stantis et florentis. Secundo, quia hic, utpote Babylonius, coluit Bel, Cyrus vero et Persæ non coluerunt Bel, sed solem: imo Xerxes sepulcrum Beli destruxit, teste Strabone lib. 16. Tertio, quia Babylonii voluerunt regem hunc occidere, vers. 28. nisi eis traderet Danielem: hoc autem non ausi fuissent minari Cyro, utpote jam ab eo subacti; nec etiam Nabuchodonosori, utpote potenti et terribili. Ita Tornielius, Pererius et alii.

Hinc patet quod Daniel cum Belum evertit, et cum missus est in lacum leonum, non fuerit duodennis, vult S. Chrysost. hom. 1. in Ps. 30. fuit enim tunc ut minimum 72. annorum. Id patet primo, ex eo quod historia hæc contigerit sub Balsasar, qui cœpit regnare anno regni Nabuchodonosor 45. illo enim anno Balsasar morienti patri successit; Daniel autem 20. erat annorum, antequam regnare inciperet Nabuchodonosor. Secundo, quia historia hæc contigit post regnum Astyagis, regnante jam Cyro, ut patet ex titulo, sive ex ultimis verbis cap. præcedentis; Astyages autem, ut ibi dixi, cœpit regnare anno captivitatis Babylonicæ sexto, quo Daniel erat 34. annorum, regnavit vero 38. annis: jam adde 34. et 38. habebis annum 72. vitæ Danielis. Erat ergo Daniel 72. annorum, cum mortuus est Astyages, et regnare cœpit Cyrus, sub quo hæc historia contigit.

2. Bel.] Bel, sive Beel, Baal, Bal, et Belus fuit Nemrod, fundator et primus rex Babylonis: pater Nini, uti dixi Genes. 10. v. 10. De templo et idolo hoc Beli mira scribunt Herodot. lib. 1. qui Daniele vix 100. annis fuit posterior, Diodor. lib. 3. cap. 4. Strabo lib. 16. ubi inter alia docent statuam Jovis Beli auream fuisse longam pedes 40. ponderantem mille talenta Babylonica: cui dicatus erat crater ex auro talentorum 1200. Videtur hæc statua ex ære fuisse sed tecta auro: aut certe ex aurichalco, id est, ære aureo: Daniel enim eam vocat æream.

Tropolog. Belum et idola imitantur, primo qui vestibus sericis et aureis exterius se ornant, interius terream habent vel mentem, vel conscientiam, puta in luto et sordibus gulæ, libidinis etc. versantur. Secundo, hypocritæ, qui foris aurei videntur, intus sunt lutei. Audi Billium in Antholog.

> Bel erat externe pulcherrimus, undique et ære
> Tectus: at intus erat nil nisi vile lutum.
> Qui Curium simulat, cum sit nequissimus, illum
> Cur ego non Belem jure vocare queam?
> Bel erit exterius tumuli qui candidus instar,
> Interius tantum vile cadaver habet.

Artabæ.] Artaba continet 72. sextarios, inquit Epiphan. lib. de Ponderibus et mensuris, et Isidor. lib. 16. Etymolog. magna ergo copia similæ huic Beli idolo quotidie impendebatur. Triplex fuit artaba, scilicet Persica, capiens medimnum et tres chœnices: Medica, capiens medimnum; Ægyptia capiens quinque modios. Ita Pererius.

Amphoræ.] Amphora continebat 48. sextarios, sive scyphos majores, quorum quisque continebat viginti uncias aquæ aut vini, uti dixi in appendice Pentateuchi.

12. Contemnebant.] Corrige contemnebant: græce enim est κατεφρόνουν, id est despiciebant, scilicet periculum suæ fraudis et mortis.

13. Et cribravit,] id est cribrando sparsit per totum templum, ne, si lapilli cineri immixti spargerentur, in eos pedibus impingentes venturi noctu sacerdotes fraudem persentiscerent, cinerumque everterent. Cribrando ergo fecit ut solus purus tenuisque cinis per cribrum dilaberetur in pavimentum, quem sentire pedibus non poterant. Hinc Septuag. vertunt, κατέστρωσαν, id est straverunt cinere pavimentum. Ita Complut. Obscure ergo legit editio Caraffæ, decusserunt templum, q. d. Ex cribro cribrando decusserunt pulverem per totum templum, ita ut cribrum solum pulverem transmitteret; carbones vero, lapillos, et alia crassiora retineret, quod Plinius lib. 18. cap. 11. et Columella lib. 5. c. 6. vocant, cribro incernere, vel succernere, hoc est cribrare. Itaque in hoc cinere nescientes vestigia pedum noctu impresserunt sacerdotes, ex iisque deprehensi sunt quod scilicet ipsi comederent escas idolo oblatas, non Bel: ideoque rex eos occidit, et idolum Beli per Danielem evertit.

22. Erat draco.] Ita Romani in peste Romam advexerunt et coluerunt serpentem Epidaurium, quasi urbis Æsculapium, de quo vide Valer. Max. l. 1. c. 8.

Notat S. Aug. l. 11. de Genes. ad lit. 28. diabolum uti solere forma serpentum ad decipiendos homines permittente Deo, *ad primi facti memoriam commendandam, quod sit ei quædam cum hoc genere familiaritas*, quia scilicet in serpente decepit Adamum et Evam, ibique vidit hanc fraudem sibi bene succedere. Hinc Pherecydes Syrus dixit dæmones e cœlo a Jove fuisse deturbatos, quorum princeps dictus sit Ophioneus, id est, serpentinus. Adde, quod draco natura est cum monstrosa et horribili, tum forti et robusta, tum pervigili et acerrima oculorum acie (unde draco dicitur ἀπὸ τοῦ δέρκειν, a videndo) quare quid divinum præ se fert. Ea de causa a priscis draconi assignata est custodia ædium, adytorum, oraculorum, thesaurorum, heroum infantiæ, uti de Hercule, imo et de Nerone fabulati sunt Poetæ. Hinc etiam draco priscis fuit symbolum prudentiæ, sapientiæ, imo et vaticinii, uti docet Carolus Paschalius l. 9. de Coronis c. 15. sub finem. Quocirca ab Ovidio l. 9. Metamorph. draco vocatur *insomnis*, et l. 7. *insopitus*: et a Valerio lib. 2. Argonaut. *vigil*: talis enim erat ille Colchicus custodiens vellus aureum, quod tamen rapuerunt Argonautæ. Hinc et Cicero Philip. 13. *An*, inquit, *is non reddet, qui domini patrocinium circumplexus, quasi thesaurum draco?* Denique dracones aliqui immanes sunt, adeo ut boves glutire soleant, unde et boas vocant; qualis fuit ille qui armenta et pastores tractos ad se vi spiritus absorbebat, quem pyram conscendere jubens exussit S. Hilarion, teste S. Hier. in ejus Vita.

Maximus Tyrius, et ex eo Pierius hierogl. 16. tradunt tempore Alexandri draconem fuisse quinque jugerum magnitudine. Hinc et draco in somnis visus matri portendit Alexandro magno, uti et Scipioni, Augusto, Aureliano, Severo, aliisque, imperium amplum et illustre: uti refert Pierius hierogl. 15. Rursum Plinius asserit, apud Indas et Æthiopes esse dracones viginti cubitorum. Audi enim l. 8. c. 11. *Elephantes fert Africa, etc. sed maximos India, bellantesque cum iis perpetuo discordia dracones tantæ magnitudinis, ut et ipsos circumflexu facili ambiant, nexuque nodi perstringant. Commoritur ea dimicatio; victusque corruens, complexum elidit pondere.* Causam pugnæ subdit c. 12. *Elephantis frigidissimum esse sanguinem, ob id æstu torrente præcipue a draconibus expeti. Quamobrem in amnem mersos insidiari bibentibus, arctatisque illigata manu in aurem morsum defigere.* Non mirum ergo, si Gentiles et Babylonii, præ cæteris animalibus draconi inesse Numen putarint. Magia mira sunt quæ de draconibus scribit Plin. l. 29. c. 4. scilicet: *Draco non habet venena. Caput ejus limini januarum subditum propitiatis adorationе diis, fortunatam domum facere promittunt. Oculis ejus inveteratis, et cum melle tritis inunctos, non pavescere ad nocturnas imagines etiam pavidos. Cordis pingue in pelle dorcadum nervis cervinis adalligatum in lacerto, conferre judiciorum victoriæ. Primum spondylum aditus potestatum mulcere. Dentes ejus illigatos pellibus caprearum cervinis nervis, mites præstare dominos, potestatesque exorabiles.* Verum hæc fabulosa videntur, aut magica potius quam physica. Unde mox subdit Plinius: *Sed super omnia est compositio, qua invictos faciunt magorum mendacia, etc.* Hisce de causis diabolus in specie draconis vel serpentis apparere, pingi et coli voluit.

Scribit Dio in Adriano, eumdem Imperatorem in templo Jovis Olympii, quod Athenis sumptuosissime erexerat, posuisse pro numine draconem ex India deportatum.

Alexandrum impostorem, discipulum Apollonii Tyanæi, serpentem palam adorandum exposuisse, eumque oracula dare finxisse; ideoque ad novum hoc oraculum vocale confluxisse Jones, Galatas, Cilices, quin et Romanos; uti Rutilianum qui præerat Romano exercitui, narrat Lucianus in Pseudomante.

Draco pingitur ad pedes S. Sylvestri, quia ipse converso Constantino, dæmoni, quasi draconi, cultum in idolis ademit, eumque Christi cruce debellavit et calcavit. Quin et in actis S. Sylvestri mira narrantur, de dracone immani ab eo constricto et concluso, cujus memoria exstat Romæ ad radices Capitolii, in templo quod vocatur, *S. Maria, libera nos de pœnis inferni*, de quo multa Baron. tom. 3. anno Christi 324. pag. 238.

Nec tantum ab Ethnicis, sed et ab hæreticis voluit dæmon coli draconis vel serpentis specie. Ophitæ inde nomen acceperunt, quod serpentem alerent et colerent quasi Christum, qui eorum Eucharistiam lambebat, itaque sanctificabat, uti refert Epiphan. hær. 37. Theodoret. l. 1 hæret. fabul. S. Aug. de Hæresib. ubi et addit, Ophitas dixisse Christum illum fuisse serpentem, qui decepit Evam.

Porro S. Scriptura diabolum vocat et pingit quasi draconem, ob malitiam ejus et sævitiam, Apocal. 12. v. 3. 9. 13. Isaiæ 27. 1. Job 40. 20. Psal. 90. 13. Ps. 103. 26. Ita refert. S. Greg. hom. 19 in Evang. in suo monasterio dæmonem in forma draconis apparuisse juveni cuidam sæculari morienti qui licentius vixerat, sed precibus Monachorum fugatum abiisse. Et l. 4. Dialog. c. 37. idem recensens, ait juvenem vocatum fuisse Theodorum, qui hac visione totus fuerit ad Deum conversus; eumque post longæ ægritudinis purgationem et pœnitentiam, hac vita esse defunctum.

Denique ob causas jam dictas prisci censebant serpentes esse naturæ immortalis et divinæ; ait Philo Biblius. Hinc Taautus Ægyptiorum Deus, ait: *Hoc spiritalissimum est omnium animal; et maxime igneum, longævum præterea, et senectam cum pelle deponens revirescit, et vix naturali nece conficitur.* Hinc et Lamprid. de Heliogabalo ita scribit: *Ægyptios dracunculos Romæ habuit, quos illi Agathodæmonas appellant.* Phœnices quoque *serpentem felicem* appellabant, ait Euseb. l. 1. præp. Evang. 7. Quin et serpentibus tantum cultus tribuit gentilitas, ut *draconia* templa nominaret, teste Strabone l. 14. quod primo circa serpentes exstiterint idololatriæ semina, et quod diabolus hanc speciem haberet in deliciis. Unde Horus Apollo hierogl. 1 Ægyptii, inquit, *basiliscum ex auro conflatum diis circumponunt.*

23. Ecce nunc non potes dicere.] Græca habent: *Numquid et hunc dices esse æneum? vivit ecce et bibit.*

26. Diruptus est draco.] Non quod pix aut pili venenati sint, vimque naturalem dirumpendi habeant sed quod boli ex ea massa dati bæserint firmiter angustissimæ gutturis et ventris viæ eaque penitus obturata, nulloque exitu dato, neque devoratis, neque flatui, diruptus sit draco. Pix enim et adeps cum sint

glutinosa et emplastrica, obturant viam cibi, implicata vero pilis multo tenacius hærent: sic ergo, impedito anhelitu et aspiratione, cibo hoc oppletus draco, crepuit. Ita Valesius de Sacra Philos. c. 81. Scribit enim Solinus c. 43. veris draconibus ora esse parva, et ad morsus non dehiscentia, sed arctas fistulas per quas trahunt spiritum et linguam exerunt: facile ergo hac massa picea illæ a Daniele oppleri potuerunt, itaque suffocari et crepare draco. Simili modo eversum et combustum est Marnæum, id est celebre illud Marnæ delubrum et idolum anno Domini 401. sub Arcadio imp. a S. Porphyrio Gazæ Episcopo jussu Dei, qui per os pueri Syri septennis Græca lingua quam numquam didicerat, loquentis edixit: *Urite templum quod est intus usque ad solum: multo enim gravia in eo facta sunt et maxime hominum sacrificia. Hoc autem modo id adurite: Afferte picem humidam, et sulfur, et sevum suillum, et miscete hæc tria, et ungite portas æneas, et ignem eis immittite, et sic templum comburetur: alias enim non potest fieri; et postquam fuerit combustum, expurgato loco statuite illic sanctam Ecclesiam. Testificor enim coram Deo, non posse aliter fieri: non enim sum ego qui loquor, sed qui est in me Christus.* Cui Christi edicto obsequens S. Porphyrius, delubrum famosissimum combussit. Ita ex Actis S. Porphyrii, quæ conscripsit Marcus Diaconus Gazensis, narrat Baron. anno Christi 401.

Allegorice, S. Chrys. hom. 38. in 1. ad Corinth. Sicuti, inquit, cibo hoc Danielis gustato, crepuit draco, ita corpore Christi sorpto, tartarus est diffisus, corpore hoc ventrem ejus rumpente, indeque remeante gloriose cum tot Sanctorum millibus.

Ecce quem colebatis.] Ἴδετε τὰ σεβάσματα ὑμῶν, *Ecce numina vestra*, puta Bel et draco quæ colebatis, quam infirma, quam fallacia sunt?

3. Miserunt eum in lacum leonum.] Hinc patet Danielem bis missum fuisse in lacum leonum, scilicet primo, sub Evilmerodach per sex dies, hic; secundo, sub Dario Medo per unam noctem, eo quod contra ejus præceptum Deum suum invocasset, uti dictum est c. 6. 16. Licet nonnulli olim, teste S. *Hieron.* præfatione in Danielem, putarint alium esse Danielem qui Susannam liberavit, et Bel destruxit, ab eo de quo primis duodecim capitibus actum est: hic enim fuit de tribu Juda, ut patet c. 1. 3. ille vero Belis destructor videtur fuisse de tribu Levi. Hoc enim indicant Septuag. in quorum versione olim initio capitis 14. ita legebatur: *Vir quidam erat sacerdos nomine Daniel filius Abdæ, conviva regis*, uti testis est S. Hieron. præfatione in Danielem. Verum ad hoc respondet primo, Dionys. Carthus. ex Isidoro, Danielem fuisse ortum ex Levi quoad genus paternum, ex Juda quoad maternum. Secundo et melius respondet Pererius, corruptam fuisse illam editionem græcam: nam jam id in ea non invenitur. Unde Ecclesia unum tantum agnoscit Danielem, eumque ex semine regum Juda prognatum. Vere Cyprianus serm. de lapsis: *Quid gloriosius Daniele? Quid illo ad facienda martyria in fidei firmitate robustius? in Dei dignatione felicius? qui toties et cum confligeret vicit, et cum vinceret supervixit.* Et Ambros. l. 1. Officior. c. 35. *Quam*, ait, *insuperabilis Daniel, qui circa latera sua rugientes non expavit leones? Fremebant bestiæ, et ille epulabatur.* Et S. Basil. hom. de laudibus jejunii: *Daniel*, ait, *vir desideriorum, cum tres hebdomadas non edisset, nec vinum bibisset, demissus in lacum, etiam leones jejunare docuit. Neque enim leones dentes in illum impingere valuerunt, perinde quasi a lapide aut ferro concretus fuisset. Adeo sicut tinctura ferrum indurescit, ita jejunium pii viri corpus duraverat, ac leonibus insuperabile reddiderat.* Rursum in Daniele verum fuit illud S. Aug. sententia 249, *Nulla infelicitas frangit, quem nulla felicitas corrumpit.*

31. Duo corpora et duæ oves,] duo integra corpora duarum ovium. Est hendyadis: vel *et* ponitur pro *id est*. Secundo, simplicius et planius: *duo corpora*, puta vel animalium occisorum vel hominum ad mortem damnatorum, aut alias interemptorum: *et duæ oves*, vivæ. Prædam enim vivam pro esca ambit leo, ut eam unguibus suis discerpat. Nam duæ oves quotidie ad escam non suffecissent septem leonibus, ita feris et voracibus. Præter binas oves ergo data sunt eis alia duo corpora, vel cadavera. Unde Syrus vertit: *Duo corpora in die* (quotidie) *et duo arietes*; et Arabicus Antioch. *Et erat cibus eorum singulis diebus tauri duo e bobus, et de ovibus duo arietes.* Sic et Arabicus Alexandrinus.

32. Erat autem Habacuc Propheta in Judæa.] Nota; Licet tempore excidii Hierosolymæ per Chaldæos, multi Judæi abducti fuerint in Babylonem, alii fugerint in Ægyptum, vel in alias regiones; tamen nonnullos remansisse, vel rediisse in Judæam, inter quos fuit hic Habacuc.

Quæres: Fuitne hic idem cum Habacuc uno e duodecim Minoribus Prophetis? Affirmare videtur S. Hieron. præfatione in Habacuc, Epiphan. et Doroth. in Synopsi, Perer. et Pintus hic. Verum Torniellus et alii id negant, idque, verius videtur. Nam noster hic Habacuc illo fuit posterior. Ille enim fuit ante captivitatem Babylonicam; nam eam prædixit: hic vero post eam vixit sub Evilmerodach, nisi dicas eum ad multam ætatem vixisse. Si enim eum ponas hoc tempore fuisse 75. vel 80. annorum; potuit esse unus idemque, unde tam hic quam ille vocatur Propheta. Hunc Habacuc historiam hanc scripsisse nonnulli autumant, eo quod olim Belis historia juxta Septuag. hoc titulo prænotaretur: *Prophetia Habacuc filii Jesu de tribu Levi*, uti testatur S. Hier. prolog. in Danielem.

Pulmentum,] pultes.

In alveolo,] in cacabo, similive cavo vasculo. Arabicus vocat pilam, id est, vas concavum ex ligno.

33. Dixitque Angelus Domini ad Habacuc: Fer prandium quod habes, in Babylonem Danieli.] Historiam Habacuc ita narrant Epiphan. et Dorotheus in Vita Danielis: *Cum Nabuchodonosor postremo venit Jerusalem cum exercitu oppugnaturus; Habacuc fugit in terram Ismaelitarum: postea vero reversus est in terram suam. Et cum aliquando messoribus suis pulmentum præparasset, apud suos prophetavit, dicens; Proficiscor in terram longinquam, ac cito revertar; si autem tardavero, ferte messoribus escam. Cum autem Babylone fuisset, et prandium dedisset Danieli, astitit messoribus vescentibus, nec quidquam dixit eorum quæ ipsi contigerant. Sciebat autem, brevi reversurum populum Babylone; et biennio priusquam populus reverteretur, mortuus est, ac sepultus in agro suo.* Horum fides sit penes Auctores.

35. Et apprehendit eum Angelus, etc. posuitque eum in Babylone.] Angelus subito, et quasi in ictu oculi potuit transferre Habacuc ex Judæa in Babylonem, et eadem celeritate reducere: quia Angelus qui movet solem, facit ut sol qualibet hora tantum spatii conficiat, quantum quis conficeret si una hora quinquagies totum terræ globum circumcurreret. Angelus vero movens firmamentum, facit ut quævis stella in Æquinoctiali una hora conficiat 42. milliones milliarium, et amplius: hoc est, tantumdem ac si globum terræ circumvolaret bis millies, et amplius. Vide dicta Genes. 1. 14.

36. Tolle prandium quod misit tibi Deus.] Vere S. Cyprian. tract. de Oratione Dominica: *Cum Dei, ait, sint omnia, habenti Deum nihil deerit, si Deo ipse non desit. Sic Danieli in leonum lacu jussu regis incluso prandium divinitus procuratur, et inter feras esurientes et parcentes homo Dei pascitur. Quid ergo,* inquit idem tract. de Opere et eleemos. *metuis ne operanti tibi et Dominum promerenti desit alimentum?*

37. Recordatus es mei, Deus.] Ita Græca et Rom. male ergo Plantin. legunt: *Recordatus est enim mei Deus.*

40. Diligentes te,] ἐκζητοῦντάς σε, quærentes te.

Magnus es, Domine Deus Danielis,] quem Daniel colit, quique Danielem a leonibus liberasti. Græca addunt: *Et non est alius præter te.*

41. Porro illos,] Talionem eis irrogat; uti fecit et Darius cap. 6. 24. lex enim talionis justitiæ et æquitati naturali maxime est consentanea. Unde eam non soli Judæi, sed et Babylonii, Persæ, aliique Gentiles usurparunt.

CONCLUSIO ET VOTUM

AUCTORIS AD SS. PROPHETAS.

Prophetas docentes et tonantes audivimus; eos vestigando et explicando pari passu secuti sumus. Ad metam, Deo duce, pervenimus; Isaiam consolantem et exsultantem, Jeremiam querentem et gementem, Ezechielem terrentem et minitantem, Danielem sua symbola, et monarchiarum ac regnorum ænigmata proponentem spectavimus, excussimus (quantum Dominus dedit) intelleximus, exposuimus. Patientiam Prophetarum cognovimus, finem Domini vidimus. Prophetias ipsi suas proprio sanguine obsignarunt, et Martyres evaserunt. Propheta enim et in vita et in morte Martyr, id est testis, imo præco veritatis usque ad martyrium sit oportet. Hoc est quod asserit princeps prophetarum Christus Dominus: *Non capit Prophetam perire extra Jerusalem*; et: *Væ vobis, Scribæ,* Matth. 23. 29. *etc. qui ædificatis sepulcra Prophetarum, etc. et dicitis: Si fuissemus in diebus patrum nostrorum, non essemus socii eorum in sanguine Prophetarum, etc. et vos implete mensuram patrum vestrorum,* me scilicet Christum occidite. *Ideo ecce ego mitto ad vos Prophetas, et sapientes, et scribas, et ex iis occidetis et crucifigetis, etc. Jerusalem, Jerusalem, quæ occidis Prophetas, et lapidas eos qui ad te missi sunt.* Luc. 13. 33. Idem est ergo Propheta quod Martyr.

Vos itaque, o Isaia, o Jeremia, o Ezechiel, o Daniel, Domini Prophetæ fuistis, fuistis pariter et Martyres; tuque, o Daniel, in lacu leonum bis Martyr exstitisti. O quam fortiter bonam confessionem confessi estis, fidem servastis, cursum consummastis! O quam feliciter coronam vobis repositam, tam doctoralem quam agonalem, accepistis! Prophetiæ vestræ congrue a Deo ab æterno decreta fuit hæc laurea, ut martyrium per doctoratum mereremini, illoque hunc confirmaretis et ornaretis. Purpurea enim laureæ viridantem interpungens et vermiculans condecorat et illustrat. Merces vestræ doctrinæ et concionis fuit purpura, non regum, sed Martyrum. Merces sane magna nimis, præmium ingens et invidendum.

Fecistis me prophetiæ vestræ doctoralis laureæ participem: facite, quæso, et martyrii, ut et ego veritatem quam e vobis hausi, aliosque docui et conscripsi, sanguine meo obsignem. Nec enim tota perfectus et consummatus erit doctoratus hic meus, nisi hoc sigillo pariter claudatur et sanciatur. A triginta pene annis vobiscum, et pro vobis lubens volensque continuum subeo martyrium Religiosæ vitæ, martyrium ægritudinum, martyrium studiorum et scriptionis; impetrate, obsecro, mihi pro coronide et quartum martyrium sanguinis. Exhausi pro vobis spiritus vitales et animales, exhauriam et sanguinem. Omnis laboris mei per tot annos exantlati, quo vos Dei gratia explicui, illustravi, ac novo sermone loquentes ac prophetantes effeci, ac vobiscum quasi prophetavi, vestrum mihi quasi Prophetæ stipendium, martyrium dico, a Patre luminum æque ac misericordiarum obtinete.

Tuque, o sanctissima Dei Genetrix, a benedicto filio tuo idem posce, idem mihi impetra. Habui illud pene in manibus Lovanii, sæpius urbe undique circumsessa ab hæreticis, eam utpote præsidio omni humano nudatam, tantum non invadentibus et occupantibus: ac præsertim apud tuam ædem Aspricollensem, tot miraculis illustrem, cum in ea degens, ut peregrinos turmatim devotionis causa adventantes per confessiones, conciones, aliaque sacra officia pro modulo meo adjuvarem, anno 1604. ipso festo Nativitatis tuæ, ab Hollandico equitatu ex improviso in eam incurrente, cunctaque ferro et flamma vastante, circumseptus, tantum non captus sum et trucidatus. Verum sacrosanctæ Eucharistiæ, quam ex tua æde (ne ab hæreticis violaretur) mecum efferebam, atque tua ope, quam voto tibi nuncupato implorabam, mira providentia servatus sum; cum periculum omne quasi per miraculum a me discussisti. Credo ad majores labores quibus hæc laurea promerenda erat, me liberasti et distulisti. Si ita est, labores auge, duplica, protende, etiam usque ad cursus Biblici consummationem, ut, eo peracto, coronam hanc adipiscar: va-

rumtamen eadem quam mihi ad tempus abtulisti, ne me, oro, defraudes, sed eam integram, majoribusque meritis cumulatam suo tempore redde et restitue. Tibi enim, utpote matri æternæ Sapientiæ, matrique meæ desudat omnis hic labor meus.

O Pater æterne, qui ante sæcula nos prædestinasti conformes fieri imaginis filii tui; qui in tempore a te præordinato me in sanctam ejus Societatem vocasti et adoptasti, tribue, obsecro, ut ipsi æque in cruce passionis, ac in luce doctrinæ et sanctæ actionis jugiter conformer et configurer. Ipse enim est testis fidelis, Doctorum, Prophetarum et Martyrum princeps. Exprime in me ejus exemplar, quod mihi in monte Calvariæ monstrasti.

O Domine Jesu, amor noster, per merita SS. Matris tuæ et Prophetarum, mihi largire idipsum, quod tam enixe postulo: fac ut tuas, eorumque coronas participem, quorum labores et munus participo. Dixisti et promisisti: *Qui recipit Prophetam in nomine Prophetæ, mercedem Prophetæ recipiet.* Recepi Prophetas, non Prophetam, imo cum eis cucurri et prophetavi: recepi te principem Prophetarum in magistrum et sponsum animæ meæ: concede ergo et martyrii lauream, prophetiæ a te decretam, quam tot annis, tot votis assidue efflagitavi et efflagito. Mille modis, quos in tuæ providentiæ thesauris reconditos habes, facillime eam mihi, etiam medios inter Christianos, exhibere potes, uti pluribus exhibuisti. Theodosiana erant tempora, quando S. Joannes Chrysostomus ab Eudoxia, et æmulis Episcopis in exsilium necemque actus, aurei sui oris, liberæque increpationis præmium tulit martyrium; atque assiduis itineribus noctu diuque fame, siti, solis ardore, febri, aliisque ærumnis lenta, sed acri morte occumbere coactus, non semel, sed decies Martyr, gloriose de hostibus suis, ipsaque morte triumphavit. Heracliana erant sæcula, quando S. Martinus Pontifex Paulum Constant. Patriarcham Monothelitam excommunicans, jussu Constantis Imper. a Calliopa Exarcho in Lateranensi Ecclesia perfide captus, et ad Constantem missus, ei in faciem fortissime restitit: quocirca ab eo in Chersonesum relegatus, fame et ærumnis confectus nobile pro Christo et orthodoxa fide Martyrium lætabundus et glorians obiit anno Christi 654. vere suorum infelicium temporum constans et gloriosa felicitas. Justinianeæ erant tempora, non Neroniana, non Diocletianæa, cum Sylverius Papa in urbe Christiana, inter Christianos, a Christianis tulit palmam martyrii. Similia fuere, cum Joannes et Felix Pontifices eamdem obtinuerunt, te utique dante, te procurante. Romam ecce me vocasti, ut Romæ inter medios Prophetas et Martyres degerem. Calco assidue terram rubricatam, et pene adhuc stillantem sanguine S. Pauli, et trecentorum millium Martyrum; hos quotidie oculis, auribus, animo specto, hi mihi martyrii sui sitim acuunt, hi ardoris sui flammas injiciunt; ut turpe æstimem, inter tot domesticos doctores Martyres, externum doctorem, non Martyrem versari. Imple ergo hoc meum votum qui imples in bonis desiderium servorum tuorum. Da, Domine, non inertem vitam, da nec inertem in lecto mortem: da potius cum Christo ut moriar ligno aut ferro, pulchramque petam per vulnera mortem. Scriptionis hujus et doctrinæ meæ unum hoc tantum sigillum restat; concede, quæso, illud, si non meis meritis, certe veritati tuæ quam conscripsi. Indidisti mihi hoc desiderium jam olim ab ipso ingressu in hanc S. Religionem; reipsa ergo præsta et perfice in egressu vitæ meæ, quod me tam cupide desiderare fecisti, ad tuam perennem laudem, et Ecclesiæ tuæ decus; ut verbo et exemplo sanciam tua oracula, doceamque etiam post mortem, et cum sanguine Abel posteris per omnia sæcula futura inclamem: VIVITE DEO, VIVITE CŒLO, VIVITE ÆTERNITATI. Hoc est enim omnis homo.

DOXOLOGIA

SAPIENTIAE AETERNAE

EX EPITOME GESTORUM ET VISIONUM DANIELIS.

I. Multifariam multisque modis locutus es, Domine, Prophetis; sed novissime per somnia et ænigmata locutus es Danieli, sapientissimo in filiis hominum.

Daniel cum tribus pueris in Babylone carne et vino abstinuit: ideo dedisti eis sapientiam, et Danieli prophetiam.

Confiteor tibi, Pater, Domine cœli et terræ, quia abscondisti hæc a sapientibus, et ventri deditis, ac revelasti ea parvulis; et abstinentibus.

Ita, Pater, quoniam sic placitum fuit ante te: sic decuit ut mater sapientiæ sit humilitas et abstinentia, ut qui jejunant ventre, pascantur in mente.

II. Vidit rex statuam ex auro, argento, ære et ferro; sed lapis de monte abscissus ea comminuit.

Daniel quatuor regna hic portendi videt, itsque eversis quintum regnum regnorum: quod in æternum non dissipabitur.

Hinc rex Danielem adoravit, et in sublime extulit: eumque constituit principem super omnes provincias Babylonis.

III. Rex auream statuam erexit, eamque coli jussit ut numen: tres pueri idolum abominati sunt.

Pereant simulacra Gentium: quæ sunt argentum et aurum opera manuum hominum.

Ecce enim Deus noster in cœlo, qui facit cœlum et terram: ipse nos potest eripere de camino ignis ardentis.

Rex furens conjicit eos in fornacem succensam: orant Martyres stantes in flammis.

Sicut in holocausto arietum et taurorum, et sicut in millibus agnorum pinguium: sic fiat sacrificium nostrum in conspectu tuo hodie: o Domine, victima flammis viva placensque tibi.

Mox adfuit eis Angelus, flammam ignis excussit; facit medium fornacis quasi ventum roris flantem.

Non tetigit eos omnino ignis: neque contristavit, nec quidquam molestiæ intulit.

Benedicite ergo, omnia opera Domini, Domino: benedicite, Angeli Domini, Domino.

Benedicite, cœli, Domino: benedicite, omnis spiritus Dei, Domino.

Benedicite, ignis et æstus, Domino: benedicite, gelu et frigus, Domino.

Benedicite, servi Domini, Domino; benedicite, Sancti et humiles corde, Domino.

Confitemini Domino quoniam bonus: quoniam in sæculum misericordia ejus.

IV. Rex superbus vidit arborem proceram, audit, Succidite eam, cor ejus ab humano commutetur, cor feræ detur ei.

In sententia vigilum decretum est: donec cognoscant viventes, quoniam dominatur Excelsus in regno hominum.

Daniel ait: Hæc est interpretatio. Ejicient te, o rex, ab hominibus, et cum bestiis ferisque erit habitatio tua.

Fœnum ut bos comedes, et rore cœli infunderis: septem tempora mutabuntur super te, donec cognoscas regnum Excelsi.

Mox sermo completus est, rex ejectus septem annos fœnum ut bos comedit: inde ad se reversus prædicavit magnalia Dei.

Quia potestas ejus potestas sempiterna: et omnes habitatores terræ apud eum in nihilum reputati sunt.

Non est qui resistat manui ejus: qui gradientes in superbia potest humiliare.

V. Balassar temulentus laudavit deos aureos et argenteos: mox videt manum scribentem in pariete, Mane, Thekel, Phares.

Cui Daniel: Deum qui habet statum tuum in manu sua, et omnes vias tuas, non glorificasti: adversus dominatorem cœli elevatus es:

Ideo *Mane*, numeravit Deus regnum tuum, et complevit illud.

Tekel, appensus es in statera, et inventus es minus habens.

Phares, divisum est regnum tuum, et datum est Medis et Persis.

VI. Daniel adorat Deum: idau ab æmulis, frustra renitente Dario, conjicitur in lacum leonum.

Deus misit Angelum suum, et conclusit ora leonum; quia coram Deo justitia inventa est in eo.

VII. Daniel videt quatuor monarchias, quasi bestias: leænam, ursum, pardum, et monstrum habens decem cornua.

Antiquus dierum sedit: thronus ejus flamma ignis, rotæ ejus ignis accensus.

Vestimentum ejus candidum quasi nix, fluvius igneus rapidusque egrediebatur a facie ejus.

Millia millium ministrabant ei: et decies millies centena millia assistebant ei.

Hæ sunt myriades Seraphim et Cherubim: judicium sedit, et libri aperti sunt.

Ecce cum nubibus cœli venit quasi filius hominis: et dedit ei potestatem, et honorem, et regnum: omnes populi, tribus et linguæ servient ei.

Suscipient regnum Sancti Dei altissimi: et obtinebunt regnum usque in sæculum, et sæculum sæculorum.

Regnum, et potestas, et magnitudo regni, quæ est subter omne cœlum, dabitur populo Sanctorum Altissimi: cujus regnum sempiternum est, omnes reges et creaturæ obedient ei.

VIII. Daniel sub specie hirci sternentis arietem, vidit Alexandrum sternentem Darium.

Ab Alexandro descendit Antiochus Epiphanes;

qui dejecit locum sanctificationis, abstulit juge sacrificium.

Usquequo, Domine, juge sacrificium, et sanctuarium et fortitudo conculcabitur?

Usque ad vesperam et mane, dies duo millia trecenti, et mundabitur sanctuarium.

IX. Quequando, dominator Domine, complebuntur desolationis Jerusalem septuaginta anni?

Peccavimus, iniqua egimus: tibi, Domine, justitia, nobis autem confusio faciei.

Gabriel ad Danielem advolat: Audi, ait, vir desideriorum: septuaginta hebdomades abbreviatæ sunt.

Ut ungatur Sanctus Sanctorum: ut occidatur Christus, ut finem accipiat peccatum, ut adducatur justitia sempiterna.

X. Ecce vir vestitus lineis, accinctus zona aurea, facies ejus ut fulgur, oculi ut lampas ardens, brachia et crura ut æs candens: intellige, ait, vir desideriorum.

Ex die primo quo posuisti cor tuum ad intelligendum, ut affligeres te in conspectu Dei: exaudita sunt verba tua.

Hoc anno Darii et Cyri primo, Judæi Babylone liberabuntur.

Princeps autem Persarum restitit mihi: et ecce Michael venit in adjutorium meum.

XI. Audi bella inter reges Aquilonis et Austri, inter Seleucidas et Ptolemæos.

Ex Seleucidis prodibit Antiochus: qui dabit abominationem in desolationem.

Populus autem sciens Deum suum obtinebit, et faciet, ac docti in populo docebunt plurimos.

Ex eis multi ruent in gladio, et in flamma, et in captivitate, et in rapina dierum: ut conflentur, et eligantur, et dealbentur.

Antiochus, et ejus antitypus Antichristus, in altum elevabitur: adversus Deum deorum loquetur magnifica.

Erit in concupiscentiis fœminarum; Deum Maozim in loco suo venerabitur.

Dominabitur thesaurorum auri et argenti, et in omnibus pretiosis Ægypti: per Libyam quoque et Æthiopiam transibit.

Figet tabernaculum suum Apadno inter maria, super montem inclytum et sanctum: ibi cædetur, et nemo auxiliabitur ei.

XII. In tempore illo consurget Michael, qui stat pro filiis populi Dei.

Tunc salvabitur omnis fidelis et patiens, qui inventus fuerit scriptus in libro vitæ.

Omnes enim qui dormiunt in terræ pulvere evigilabunt, alii in vitam æternam, alii in opprobrium æternum.

Qui autem docti fuerint, fulgebunt quasi splendor firmamenti; et qui ad justitiam erudiunt multos, quasi stellæ in perpetuas æternitates.

Audite hæc, doctores, audite, Martyres; hanc gloriam, has coronas ambite, docendo orbem verbo et exemplo.

Stupet Daniel et orat, Usquequo, Domine, finis horum mirabilium?

Elevavit Angelus manus in cœlum, et juravit per viventem in æternum: quia in tempus et tempora, et dimidium temporis.

Beatus qui exspectat, et pervenit ad dies mille trecentos triginta quinque.

Tu autem vade ad præfinitum et requiescas, et stabis in sorte tua in finem dierum.

XIII. Susanna a senibus adulteris in arcto deprehensa ingemuit, angustiæ mihi sunt undique.

Si enim hoc egero, mors mihi est: si autem non egero, non effugiam manus vestras.

Sed melius mihi est absque opere incidere in manus vestras, quam peccare in conspectu Domini.

Flens suspexit ad cœlum: Deus æterne, qui absconditorum es cognitor, tu scis quod falsum testimonium tulerunt contra me: et ecce morior, cum nihil horum fecerim.

Exaudivit Deus vocem innocentis, suscitavit spiritum Danielis pueri qui judicavit eos.

Inveterate dierum malorum, nunc venerunt peccata tua: Angelus Dei scindet te medium.

Semen Chanaan et non Juda, species decepit te: Angelus Domini stat, ut secet et interficiat te.

Unus sub schino, alter sub prino, se eam vidisse peccantem mentitus est.

Lapidavit ergo eos populus, et Susannam innocentem liberavit.

XIV. Daniel evertit Bel, et draconem occidit; idcirco Chaldæi conjiciunt eum in lacum leonum.

Cum leonibus lusit quasi cum agnis, dederunt confessionem sancto.

Angelus transfert Habacuc cum cophino ex Judæa in Babylonem: Daniel, ait, serve Dei, tolle prandium quod tibi misit Deus.

Confiteantur Domino misericordiæ ejus, et mirabilia ejus filiis hominum.

Qui habet potestatem omnis carnis, qui occidit et vivificat; qui deducit ad portas mortis, et reducit.

Sperate in eum omnes qui timetis eum, protector est omnium sperantium in se.

Custodit eos quasi pupillam oculi sui, illæsos per ignem et aquam deducet eos.

Dominus pars hæreditatis meæ, portio mea in terra viventium.

Gloria Patri, et Filio, et Spiritui Sancto: Sicut erat in principio, et nunc, et semper, et in sæcula sæculorum. Amen.

INDEX

LOCORUM SACRÆ SCRIPTURÆ,

QUÆ

HIS IN MAJORES PROPHETAS COMMENTARIIS CITANTUR.

(Prior a umerus p. ginam, secundus columnam designat : si unicus tantum occurrat numerus, ad præcedentem referri indicio est)

EX NOVO TESTAMENTO.

INDEX
RERUM ET VERBORUM
QUÆ
HIS IN MAJORES PROPHETAS COMMENTARIIS CITANTUR.

(Prior numerus paginam, secundus columnam designat : si unicus occurrat numerus, ad præcedentem referri indicio est.)

A.

B.

C.

D.

Dei optimi maximi nomina, epitheta et attributa

Gesta ejus et facta in veteri testamento circa Judæos et Prophetas.

Illius scientia, cognitio rerum humanarum, cultus et ab homine debitus.

Varia et mixta de Deo.

E

F.

G

H

Hebraismi, et Hebræorum phrases.

Hebræorum mores et ritus.

HEBRAICARUM ET CHALDAICARUM VOCUM SYLLABUS.

I.

J.

Ejus incarnatio, nativitas, nomen, conversatio, gesta, prædicatio, vocatio Apostolorum.

Ejus passio, crux, redemptio, sepultura, resurrectio.

Ejus regia dignitas, merita, tituli, divinitas, gloria.

Ejus victoria, triumphus ascendentis, potestas judiciaria, Gentium vocatio.

Ejus sapientia, gratia, justitia, sanctitas, opitulatio.

Illius cura pro Ecclesia et fidelibus.

Institutio Vener. Eucharistiæ.

Varia et mixta de Jesu Christo.

K.

L.

M.

N.

O.

Q.

T.

U.

V.

X.

Z.

INDEX

MATERIARUM MORALIUM

QUÆ

HIS IN MAJORES PROPHETAS COMMENTARIIS CITANTUR,

Et quæ, ad Evangeliorum Dominicarum, ac Festorum et Feriarum nonnullarum per annum accommodatarum verba, in usum et gratiam Concionatorum adaptantur.

IN FESTO CIRCUMCISIONIS.

IN FESTO EPIPHANIÆ.

IN OCTAVA EPIPHANIÆ.

DOMINICA I. POST EPIPHANIAM.

DOMINICA II. POST EPIPHANIAM.

DOMINICA III. POST EPIPHANIAM.

DOMINICA IV. POST EPIPHANIAM.

DOMINICA V. POST EPIPHANIAM.

DOMINICA VI. POST EPIPHANIAM.

DOMINICA IN SEPTUAGESIMA.

DOMINICA IN SEXAGESIMA.

DOMINICA IN QUINQUAGESIMA.

FERIA II.

FERIA III.

FERIA IV.

DOMINICA PASSIONIS.

FERIA II.

DOMINICA PALMARUM.

IN FESTO PASCHATIS.

FERIA II POST PASCHA.

DOMINICA IN ALBIS.

DOMINICA II. POST PASCHA.

DOMINICA III. POST PASCHA.

DOMINICA IV. POST PASCHA.

IN LITANIIS MAJORIBUS.

DOMINICA XVII. POST PENTECOSTEN

DOMINICA XVIII. POST PENTECOSTEN.

DOMINICA XIX. POST PENTECOSTEN

DOMINICA XX. POST PENTECOSTEN

DOMINICA XXI. POST PENTECOSTEN.

DOMINICA XXII. POST PENTECOSTEN.

DOMINICA XXIII. POST PENTECOSTEN.

DOMINICA XXIV. POST PENTECOSTEN.

IN FESTO CONVERSIONIS S. PAULI.

IN FESTO PURIFICATIONIS B. MARIÆ VIRGINIS.

IN FESTO CATHEDRÆ S PETRI.